

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII Nr. 1 - 2 IANUARIE - FEBRUARIE 1969

EDITURA INSTITUTULUI PUBLIC AL Bisericii Ortodoxe Române

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

Prea Fericitul Părinte

JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

P.-C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. C. Arhim. IRINEU CRACIUNAȘ, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii de Alba Iulia și Sibiu

P. C. Pr. TRAIAN SEVICIU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei și Caransebeșului.

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliți, Prea Sfințitii Episcopi,
Profesorii Institutelor teologice, Seminarilor teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești;

Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de doctor în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMITE REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ».

inv. 264

BIBLIOTECA MIHAI EMINESCU 145

P. I-4

BISERICA
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII
Nr. 1-2
IANUARIE — FEBRUARIE
1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

*COPERTA : Biserica cu hramul Înălțarea Domnului din com. Pingărați,
jud. Suceava (construită după 1953).*

C U P R I N S U L

MESAJE

<i>Telegrame oficiale</i>	5
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Maiestatea Sa Haile Selassie I, Impăratul Etiopiei</i>	9
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Maiestatea Sa Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii</i>	10
<i>Prea Fericitul Patriarh JUSTINIAN, Omagiu Sanctității Sale Atenagora I, Arhiepiscop al Constantinopolului și Patriarh ecumenic, la împlinirea a 20 de ani de Patriarhat</i>	11

PASTORALE, SCRISORI IRENICE

<i>Scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Crăciunului și Anului nou</i>	15
---	----

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>Călătoria Prea Fericitului Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române în Africa și Orientul Îndepărtat</i>	30
<i>Aniversarea zilei de naștere a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian</i>	116
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia</i>	122
<i>Sărbătorirea hramului la Institutul și la Seminarul teologic din București</i>	124
<i>Participarea Bisericii Ortodoxe Române la sărbătorirea a patru veacuri de existență a Bisericii Unitariene din țara noastră</i>	129
<i>Participarea Bisericii Ortodoxe Române la funeraliile Episcopului Friedrich Müller</i>	132
<i>Activitatea Bisericii Ortodoxe Române în cadrul întâlnirilor intercreștine: Vizitarea Bisericii Anglicane de către Preoții Profesori D. Sămîloae și Ene Branîște; Vizita unor profesori romano-catolici de teologie de la Viena la Institutele teologice din București și Sibiu; Ședința de constituire a grupei a II-a de lucru a Conferinței Bisericilor Europene</i>	139
<i>Cronică</i>	150
<i>Din viața comunităților ortodoxe române de peste hotare</i>	151
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare</i>	152

ANIVERSĂRI

- La aniversarea Unirii Principatelor*, de Pr. Prof. AL. I. CIUREA 165
Creștinismul în trecutul nostru istoric, de Prof. IOAN GH. SAVIN 170

INDRUMĂRI PASTORALE

- Spicuiți din Pastoralele de Crăciun (1968) ale Ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române* 184

DIN TRECUTUL BISERICII NOĂSTRE

- Școala miniaturistică de la Dragomirna*, Descrierea și analiza miniaturilor și a temelor iconografice din diferite manuscrise provenind de la Mănăstirea Dragomirna, de GH. POPESCU-VILCEA 197

DOCUMENTARE

- Instituția «Marelui-preot» la geto-daci*, de OCTAVIAN MĂRCULESCU 210

- † *Mitropolitul Dr. Vasile Lăzărescu (1894—1969)* 223

RECENZII

- A. Răduțiu, P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, București, 1968, de Pr. DUMITRU SOARE 225
Dr. Arh. Gheorghe Ourinschi, *Restaurarea monumentelor*, București, 1968, de RADU CREȚEANU 230
Damian P. Bogdan, *La mise en valeur des fonds des manuscrits et de documents slaves de la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie*, Bucarest, 1968, de C. BĂRBULESCU 234
Dnr Simonescu, *Impression de livres arabes et karamanlis en Valachie, et en Moldavie au XVIII-e siècle*, Bucarest, 1967, de IOAN F. STĂNCULESCU 237

PARTEA OFICIALĂ

- Publicație pentru ocuparea a două posturi de lectori la Institutul teologic din București 240

TELEGRAME OFICIALE

Cu ocazia sărbătoririi împlinirii a 21 de ani de la proclamarea Republicii și cu prilejul sărbătoririi Anului nou, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în numele Ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, a adresat Conducătorilor Republicii Socialiste România următoarele telegrame :

*Domnului NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România*

Cu prilejul celei de a 21-a aniversări a Republicii noastre și întâmplării noului an — 1969, cu bucurie exprimăm Consiliului de Stat și Domniei Voastre personal cele mai alese felicitări, în numele Ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și al nostru personal.

Din toată inima urăm Republicii Socialiste România continuă înflorire prin eforturile unite ale tuturor fiilor săi, iar Conducătorilor săi sănătate, fericire și ani mulți de viață, dorindu-le să vadă încununare de succes deplin strădaniile ce depun cu perseverență și patriotism pilduitor în serviciul patriei iubite, al poporului român pașnic și al biruinței definitive a păcii în lumea întreagă.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns :

Mulțumesc pentru felicitările transmise cu prilejul Anului nou.

NICOLAE CEAUȘESCU
Secretar General al Comitetului Central
al Partidului Comunist Român
Președinte al Consiliului de Stat

Domnului ION GHEORGHE MAURER
 Președintele Consiliului de Miniștri
 al Republicii Socialiste România

Cu prilejul celei de a 21-a aniversări a Republicii noastre, și în pragul noului an — 1969, cu bucurie exprimăm Consiliului de Miniștri și Domniei Voastre personal cele mai călduroase felicitări din partea Ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a noastră personal.

Vă urăm din toată inima ani mulți de viață cu sănătate, vigoare și voie bună, spre a continua cu deplin succes munca ce depuneți cu devotament spre înflorirea Republicii Socialiste România, spre fericirea harnicului și pașnicului popor român și pentru triumful păcii în lumea întreagă.

† JUSTINIAN
 Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns :

Mulțumesc pentru felicitările de noul an, 1969 !

ION GHEORGHE MAURER
 Președintele Consiliului de Miniștri

Domnului Profesor DUMITRU DOGARU
 Secretarul General al Departamentului
 Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri

Cu prilejul celei de a 21-a aniversări a Republicii noastre și la începutul noului an, 1969, adresăm Conducerii Departamentului Cultelor și Domniei Voastre personal călduroase felicitări din partea Ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a noastră personal.

† JUSTINIAN
 Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns :

Vă rog să primiți sincere mulțumiri pentru călduroasele felicitări ce mi-ați adresat în numele Ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, cu ocazia Noului an și a celei de a XXI-a aniversări a proclamării Republicii noastre.

La rîndul meu Vă transmit aceleași bune urări de sănătate, viață îndelungată și de rodnice realizări în activitatea pe care o desfășurați.

PROF. DUMITRU DOGARU
 Secretar General al Departamentului Cultelor

Cu prilejul celei de a XXI-a aniversări a proclamării Republicii și Anului nou, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarele felicitări:

Cu prilejul Noului an, cele mai bune urări de sănătate și fericire.

ȘTEFAN VOITEC
Președintele Marii Adunări Naționale

*

Cu ocazia celei de a XXI-a aniversări a Republicii și a Anului nou, Vă adresez cele mai calde urări de sănătate, fericire și noi succese în activitatea Dvs.

CONSTANTIN STĂTESCU
Secretarul Consiliului de Stat

*

Cu prilejul Anului nou, Vă urez multă sănătate, fericire și noi succese. La mulți ani!

CORNELIU MĂNESCU
Ministrul Afacerilor Externe

*

În prag de An nou, Vă rog să primiți sincere felicitări și calde urări de sănătate, viață îndelungată, cu deplin succes pentru binele scumpei noastre Patrii — Republica Socialistă România.

I. N. BĂRBULESCU
Director General al Departamentului Cultelor

* * *

Cu prilejul zilei de naștere a D-lui Nicolae Ceaușescu, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis următoarea telegramă de felicitare :

Domnului NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România

Cu prilejul aniversării zilei de naștere a Domniei Voastre, Vă rugăm să primiți calde felicitări din partea noastră personal și din partea Ierarhilor, profeților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române.

În toată inima Vă urăm ani mulți de viață cu sănătate și putere de muncă, spre a Vă împlini cu fericite roade misiunea istorică încredințată de poporul român.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Domnului ION GHEORGHE MAURER
 Președintele Consiliului de Miniștri
 al Republicii Socialiste România

Cu prilejul celei de a 21-a aniversări a Republicii noastre, și în pragul noului an — 1969, cu bucurie exprimăm Consiliului de Miniștri și Domniei Voastre personal cele mai călduroase felicitări din partea Ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a noastră personal.

Vă urăm din toată inima ani mulți de viață cu sănătate, vigoare și voie bună, spre a continua cu deplin succes munca ce depuneți cu devotament spre înflorirea Republicii Socialiste România, spre fericirea harnicului și pașnicului popor român și pentru triumful păcii în lumea întreagă.

† JUSTINIAN
 Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns :

Mulțumesc pentru felicitările de noul an, 1969 !

ION GHEORGHE MAURER
 Președintele Consiliului de Miniștri

Domnului Profesor DUMITRU DOGARU
 Secretarul General al Departamentului
 Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri

Cu prilejul celei de a 21-a aniversări a Republicii noastre și la începutul noului an, 1969, adresăm Conducerii Departamentului Cultelor și Domniei Voastre personal călduroase felicitări din partea Ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a noastră personal.

† JUSTINIAN
 Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns :

Vă rog să primiți sincere mulțumiri pentru călduroasele felicitări ce mi-ați adresat în numele Ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, cu ocazia Noului an și a celei de a XXI-a aniversări a proclamării Republicii noastre.

La rîndul meu Vă transmit aceleași bune urări de sănătate, viață îndelungată și de rodnice realizări în activitatea pe care o desfășurați.

PROF. DUMITRU DOGARU
 Secretar General al Departamentului Cultelor

Cu prilejul celei de a XXI-a aniversări a proclamării Republicii și Anului nou, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarele felicitări:

Cu prilejul Noului an, cele mai bune urări de sănătate și fericire.

ȘTEFAN VOITEC
Președintele Marii Adunări Naționale

*

Cu ocazia celei de a XXI-a aniversări a Republicii și a Anului nou, Vă adresez cele mai calde urări de sănătate, fericire și noi succese în activitatea Dvs.

CONSTANTIN STĂTESCU
Secretarul Consiliului de Stat

*

Cu prilejul Anului nou, Vă urez multă sănătate, fericire și noi succese. La mulți ani!

CORNELIU MĂNESCU
Ministrul Afacerilor Externe

*

În prag de An nou, Vă rog să primiți sincere felicitări și calde urări de sănătate, viață îndelungată, cu deplin succes pentru binele scumpei noastre Patrii — Republica Socialistă România.

I. N. BĂRBULESCU
Director General al Departamentului Cultelor

* * *

Cu prilejul zilei de naștere a D-lui Nicolae Ceaușescu, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis următoarea telegramă de felicitare :

Domnului NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România

Cu prilejul aniversării zilei de naștere a Domniei Voastre, Vă rugăm să primiți calde felicitări din partea noastră personal și din partea Ierarhilor, proștilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române.

Din toată inima Vă urăm ani mulți de viață cu sănătate și putere de muncă, spre a Vă împlini cu fericite roade misiunea istorică încredințată de poporul român.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă de felicitare Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarea telegramă de răspuns :

Mulțumesc pentru felicitările pe care mi le-ați adresat cu prilejul zilei de naștere.

NICOLAE CEAUȘESCU
Secretar General al Comitetului Central
al Partidului Comunist Român
Președinte al Consiliului de Stat

*

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat D-lui Emil Bodnăraș, Vicepreședinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, cu prilejul zilei sale de naștere, următoarea telegramă :

Domnului EMIL BODNĂRAȘ
Vicepreședinte al Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România

Cu prilejul aniversării zilei de naștere a Domniei Voastre, Vă felicităm din toată inima și Vă urăm ani mulți de viață, cu sănătate, fericire și putere de muncă în slujba scumpei noastre patrii și a harnicului nostru popor român.

† **JUSTINIAN**
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă de felicitare Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns:

Rog a primi alesele mele mulțumiri pentru cuvântul de urare pe care mi l-ați trimis de 10 februarie 1969.

EMIL BODNĂRAȘ
Vicepreședinte al Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România

SCHIMB DE TELEGRAME

INTRE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN ȘI MAIESTATEA SA HAILE SELASSIE I, ÎMPĂRATUL ETIOPIEI

Cu prilejul Anului nou, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Maiestății Sale Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei, următoarea telegramă de felicitare :

Maiestății Sale Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei

ADDIS ABEBA

Dorim să exprimăm Maiestății Voastre Imperiale felicitările Noastre pentru sărbătorile Crăciunului și cele mai bune urări pentru un Nou an binecuvântat cu pace și fericire.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarea telegramă de răspuns :

Cu toate bunele urări pentru sărbătorile Crăciunului și Noul an.

HAILE SELASSIE I
Împărat

Addis Abeba

SCHIMB DE TELEGRAME

ÎNTRU PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN ȘI MAIESTATEA SA REGINA ELISABETA II-A MARI BRITANII

Cu prilejul Anului nou Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Maiestății Sale Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii următoarea telegramă de felicitare :

Urăm Maiestății Voastre sănătate și felicitare în anul ce vine precum și îndelungă și prosperă domnie în pace pe pământ și bunăvoie între oameni.

Domnul să Vă linească pe Voi, familia Voastră regală și popoarele Voastre.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La această telegramă de felicitare, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit următoarea telegramă de răspuns :

Prea Felicitarea Voastră,

Am fost autorizat de Maiestatea Sa Regina să Vă transmit următorul mesaj din partea Maiestății Sale :

«Mulțumesc Prea Felicitării Voastre din toată inima pentru amabilul Vostru Mesaj de Anul nou, pe care l-am primit mult. La rindul meu Vă fac aceleași bune urări.

ELIZABETH R.»

Al Vostru din toată inima,
MARTIN REID
Însărcinat cu Afaceri

OMAGIU SANCTITĂȚII SALE ATENAGORA I ARHIEPISCOP AL CONSTANTINOPOLULUI ȘI PATRIARH ECUMENIC LA ÎMPLINIREA A 20 DE ANI DE PATRIARHAT

La 1 noiembrie 1968 s-au împlinit 20 de ani de la alegerea Arhiepiscopului de atunci al Americii, Atenagora, ca Patriarh ecumenic al Constantinopolului, iar la 7 ianuarie 1969, tot ațișia ani de la întronizarea Sanctității Sale în venerabilul Scaun al Vechiului Bizanț și al Noii Rome, păstorit timp de mai bine de un mileniu și jumătate de ațișia sfinți și de mare prestigiu ierarhi ai Bisericii Ortodoxe de Răsărit.

Trăgîndu-și obîrșia dintr-o familie modestă de țărani evlavioși din satul Vasilikon, de lîngă Ianina (Epirul Greciei), unde a văzut lumina zilei într-o zi de martie a anului 1886 și împodobit de la naștere cu haruri alese, care, cultivate cu multă stăruință și grijă, aveau să contureze mai tîrziu una dintre personalitățile bisericești cele mai de seamă ale secolului nostru, Aristoklis Spiros, ajunge la vîrsta de 62 de ani Întîistătătorul Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol. După terminarea, în 1910, a studiilor teologice la vestita Facultate de teologie de la Halki, a străbătut, treptat-treptat, toate rangurile vieții monahale și toate stadiile vieții pastorale și administrativ-bisericești, începînd cu parohia, trecînd apoi la Secretariatul Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei, păstorind ca mitropolit, între 1922 și 1931, însemnata Mitropolie a Corfului și fiind chemat de aici la conducerea Diocezei Bisericii Ortodoxe Grecești din America, dependentă de Patriarhia de la Constantinopol, în calitate de Arhiepiscop.

Înărbat de adîncă credință și de nesfîrșită dragoste și încredere în omeniu, de profundă meditație teologică și de bogată și susținută activitate, înțemînzînd în persoana sa, încă din vremea tinereții sale, calitățile sufletești ale Sfîntului Ioan Gură de Aur cu cele intelectuale ale Sfîntului Grigorie Teologul și cu cele practice ale Sfîntului Fotie — trei mari lucrători ai Bisericii Constantinopolitane —, actualul Patriarh Ecumenic a sfluit toate locurile pe unde a trecut cu personalitatea sa covîrșitoare, înfățișînd pretutindeni viziunea unei lumi creștine active, a unei lumi pline de dragoste, de înțelegere, de pace și de sfințenie, militînd cu toate puterile pentru ea și antrenînd pe mulți în realizarea ei.

Ca Arhiepiscop al Bisericii Ortodoxe Grecești din America, s-a străduț mult pentru formarea clerului și, în genere, pentru organizarea vieții bisericești în toate compartimentele ei de seamă. Contactele directe, pe care le a avut aici, cu căpeteniile altor Biserici și confesiuni creștine, i-au lărgit viziunea ecumenică și i-au întărit credința în necesitatea înfăptuirii unității creștine.

Vi-lunea această ecumenistă a Sanctității Sale Atenagora s-a conturat și mai lămurit după instalarea sa în Scaunul patriarhal de la Con-

stantinopol. De aceea, ca și după cel dintii război mondial, când importanta Enciclică a Sfântului Sinod al Patriarhiei Ecumenice, din 1920, a dat un nou avînt strădaniilor ecumeniste din lume, chemînd Bisericile și confesiunile creștine la cultivarea legăturilor de dragoste, de prietenie și de colaborare între ele, în slujba omenirii doritoare de pace, Sanctitatea Sa a venit cu un nou și important program de activitate, menit pe de o parte să strîngă din ce în ce mai mult legăturile dintre Bisericile Ortodoxe, iar pe de altă parte menit să treacă la fapte concrete în acțiunea pentru realizarea unității Bisericii lui Hristos în lume, cu același măreț scop, ca Biserica creștină, într-o armonie desăvîrșită, să se așeze în slujba omenirii sătulă de neînțelegeri și războaie și înspăimîntată de gîndul unui nou război pustiitor.

Legăturile prin corespondență cu Bisericile Ortodoxe autocefale surori s-au înmulțit. Linia de conduită a Sanctității Sale — nici o acțiune unilaterală, nici o acțiune în afara consensului general al Ortodoxiei — s-a văzut limpede între 23 septembrie și 2 octombrie 1961, cînd a avut loc prima Conferință Panortodoxă de la Rodos, care avea să devină cel mai de seamă și cel mai activ for de conlucrare a tuturor Bisericilor Ortodoxe surori, atît pentru lămurirea problemelor proprii cît și pentru elaborarea măsurilor unitare în ce privește raporturile cu celelalte confesiuni creștine din lume. Cea dintii Conferință panortodoxă de la Rodos realizează înțelegerea desăvîrșită dintre Bisericile Ortodoxe și schițează catalogul temelor unui viitor Mare Sinod Panortodox, a cărui nevoie este atît de mult simțită.

A doua Conferință Panortodoxă, întrunită tot la Rodos, între 20 și 26 septembrie 1963, propune dialogul direct între Ortodoxie și Biserica Anglicană, Biserica vechilor catolici, Biserica Romano-Catolică, precum și cu Bisericile Vechi Orientale (necalcedoniene). Entuziasmul devine din ce în ce mai mare, dar se ivesc totodată și o seamă de înțelegeri greșite, îndeosebi în legătură cu dialogul «pe picior de egalitate între Ortodoxie și Biserica Romano-Catolică».

De aceea cea de a treia Conferință Panortodoxă de la Rodos, care a avut loc între 1 și 15 noiembrie 1964, a stabilit condițiile prealabile ale dialogului Bisericii Ortodoxe cu Biserica Romano-Catolică, precum și limitele în care fiecare dintre Bisericile Ortodoxe poate cultiva în chip individual așa-zisul «dialog al dragostei» cu această Biserică.

A patra Conferință Panortodoxă, care a avut loc la Centrul Patriarhiei Ecumenice de la Geneva, între 8 și 15 iunie 1968, a hotărît întrunirea Sfântului și Marelui Sinod Panortodox și a deliberat asupra modului în care urmează să fie pregătite temele ce vor fi supuse acestui Sinod.

Urmărind cu viu interes rezultatele de importanță istorică ale acestor Conferințe Panortodoxe, Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Atenagora I a căutat prilejul să ia contact direct cu Întîistătătorii Bisericilor Ortodoxe surori și să realizeze astfel contacte la nivelul cel mai înalt între Bisericile Ortodoxe. Lucrul acesta s-a realizat prima dată cu ocazia sărbătoririi Mi-

lenului Sfântului Munte Atos, în 1963, când, după terminarea festivităților prilejuite de sărbătoarea Mileniului, au fost trecute în revistă, într-o ședință comună, care a avut loc în Mănăstirea Marii Lavre, problemele cele mai de seamă — interne și externe — ale Ortodoxiei; iar a doua oară, în cadrul vizitelor făcute de către Sanctitatea Sa, la sfârșitul lui octombrie 1967, unora dintre Bisericile Ortodoxe surori și Intâistătorilor acestor Biserici.

Dar, în afară de grija aceasta de consolidare a Ortodoxiei, Sanctitatea Sa Atenagora I, în calitate de Intâistător al Scaunului Patriarhal de la Constantinopol, a luat însuși, împreună cu Sfântul Sinod, o seamă de inițiative, în cadrul celor hotărâte de Conferințele Panortodoxe, pentru promovarea unității dintre Bisericile creștine și pentru înflorirea ecumenismului creștin.

Venirea în fruntea Bisericii Romano-Catolice a papii Ioan al XXIII-lea și aerul nou de primenire a vechii atmosfere, adus de acesta la Vatican, au inspirat nădejdi frumoase Răsăritului Ortodox în ce privește reallzarea unității creștine. Dar, în calea acestei realizări, stăteau încă neclintite piedicile create de atâtea veacuri de neînțelegere și de lipsa de dragoste creștină. Sanctitatea Sa Atenagora s-a străduit cu toate forțele sale să înlătore și aceste piedici de pe drumul dintre Roma și Constantinopol. Sanctitatea Sa vedea în papa Ioan XXIII-lea un slujitor ideal al Bisericii lui Hristos, cu care să poată pregăti calea ei, cu care să poată face drepte cărările dintre cele două Biserici. Chemarea la Domnul a papii Ioan al XXIII-lea la începutul unei colaborări atât de promițătoare a însemnat o mare pierdere. Socotind că Dumnezeu, care dăduse Bisericii Romano-Catolice, în timpul din urmă, pe omul providențial, hotărât să realizeze «aggiornamento» al Bisericii Romano-Catolice, va da papii Ioan al XXIII-lea, prin papa Paul al VI-lea, un urmaș animat de aceleași bune intenții, Sanctitatea Sa patriarhul Ecumenic Atenagora a înțeles să continue strângerea contactelor și legăturilor dintre Roma și Constantinopol. Într-adevăr contactele realizate între Intâistătorii Bisericii Ortodoxe a Constantinopolului și Bisericile Romano-Catolice vor rămâne înscrise în Istorie: a) întâlnirea de la Ierusalim, la începutul anului 1964 a celor doi Intâistători de Biserici; b) ridicarea, la 7 decembrie 1965, a excomunicării reciproce dintre Roma și Constantinopol, ce avusese loc în 1054; c) vizita Sanctității Sale Papa Paul al VI-lea la Constantinopol, în iulie 1967 și vizita Sanctității Sale Patriarhului Atenagora al Constantinopolului, la sfârșitul lunii octombrie 1967, la Roma.

Contacte vii și pline de roade le-a cultivat Sanctitatea Sa și cu alte Biserici și confesiuni creștine. Legăturile personale cu Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscopul de Canterbury, Primat al Angliei și Mitoport, au fost și sînt deosebit de strînse, după cum s-a putut vedea în cadrul vizitei Sanctității Sale făcută în Anglia, între 9 și 12 noiembrie 1967. Tot așa și cu Consiliul Ecumenic al Bisericilor, pe care de asemenea l-a vizitat între 6 și 9 noiembrie 1967. Cît privește lumea protestantă,

atenția și dragostea Sanctității Sale Patriarhului Atenagora sînt deopotrivă de vii, iar minăstirea întemeiată de Sanctitatea Sa pe lângă centrul protestant de la Taizé din Franța constituie o dovadă grăitoare.

*

Am avut prilejul să cunoaștem personal pe Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Atenagora I, la Sfîntul Munte Atos, cu ocazia sărbătoririi Mileniului din 1963. și apoi să ne bucurăm de prezența Sanctității Sale cu ocazia vizitei pe care a făcut-o Bisericii noastre și Nouă personal, în cursul lunii octombrie 1967, și cu ocazia vizitei pe care am făcut-o Noi la Patriarhia Ecumenică, în luna mai 1968.

Chiar din primul moment al întîlnirii noastre, Sanctitatea Sa, cu dragostea-i prisositoare care se revarsă năvalnic din toată ființa Sa, cu bunătatea și blîndețea înscrise pe chipul Său de ascet, cu sinceritatea cristalină care izbucnește în fiecare cuvînt și în fiecare gest al Său, cu privirea adîncă de vizionar care parcă încearcă să despice și să pătrundă viitorul și, ca să spun pe scurt, cu întreaga Sa ținută, Ne-a impresionat puternic. Este slujitorul lui Hristos, al cărui cuvînt îți merge la inimă, pentru că vezi că el îți este adresat dintr-o desăvîrșită dăruire. Se interesează de toate, înregistrează chiar și cele mai mici amănunte. Îl bucură progresul Bisericii Mîntuitorului Hristos în orice parte a lumii; îl mîngîie credința mulțimii credincioșilor. Se simte tot atît de bine cu cei de sus, ca și cu cei de jos. Pe slujitorii umili, ca și pe credincioșii sărmani, îi înconjură cu afecțiune deosebită. Este maiestuos în ținută, dar împletește permanent maiestatea cu smerenie. Se roagă mult, meditează mult și simte o bucurie adîncă să participe la toate slujbele religioase. Este cu adevărat o mare personalitate a Bisericii Ortodoxe.

Omagiind cu toată căldura pe Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Atenagora I, cu prilejul împlinirii a 20 de ani de activitate patriarhicească pe Scaunul Vechiului Bizanț și al Noii Rome, înălțăm Preabunului Dumnezeu smerită rugăciune, ca să-i dăruiască zile îndelungate, sănătate și bunăsporire întru slujirea Bisericii Creștine și să-l păzească întru mulți și fericiți ani!

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

PASTORALE SCRISORI IRENICE

SCRISORI IRENICE TELEGRAME ȘI SCRISORI DE FELICITARE PRIMITE DE PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL CRĂCIUNULUI ȘI ANULUI NOU

De sfintele Sărbători ale Crăciunului 1968 și ale Anului nou 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarele scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare :

*

Scrisoarea Sanctității Sale ATENAGORA, Arhiepiscop al Constantinopolului și Patriarh ecumenic :

Sărbătorim azi iarăși taină mare și suprafirească și uimind gândul, bucuria cea mare că ni s-a născut Mântuitor, care este Hristos Domnul, simțind mai adânc și mai armonios și salutul sărbătorește frățesc, pe care îl schimbăm în unitatea credinței și a dragostei și a nădejzii unii cu alții în emoția inimii.

Având acest sentiment vesel al sfintei și marii sărbători care bucură lumea, sentiment încă viu și puternic, din cinstitele scrisori frățești primite decurînd ale Venerabilei și nouă preadoritei Prea Fericirii Voastre, venim bucuroși prin prezenta noastră scrisoare festivă ca să întoarcem cu multă mulțumire către dragostea Voastră și a venerabilei cete a Prea Sfințiților Mitropoliți și episcopi din jurul Vostru, în numele Nostru personal și al fraților în Hristos din jurul Nostru, îmbrățișarea, urînd în schimb bucuria totdeauna vie, puternică și neumbrită și pacea Mîntuitorului Hristos cel născut pentru noi la Betleem, cetatea lui David.

Și cerînd de la Domnul ca noul an care începe să fie plin de toată binecuvîntarea și harul, pentru prea sfînta Biserică de acolo și pentru plinirea purtătoare de numele lui Hristos, și pentru toate sfintele Biserici ale lui Dumnezeu și pentru toată lumea, și dorind propășirea din ce în ce mai mult a sfîntului lucru al pregătirii Sfîntului Mare Sinod al Bisericii noastre Ortodoxe de Răsărit și a unirii tuturor Bisericilor și Confesiunilor creștine, Vă îmbrățișăm iarăși în Hristos cel născut și sîntem cu dragoste frățească și cu deosebită cinste,

Al Venerabilei Prea Fericirii Voastre iubit frate în Hristos,

† **ATENAGORA** al Constantinopolului

*

Scrisoarea Sanctității Sale TEODÓSIE al VI-lea, Patriarhul Antiohiei și a tot Orientul :

Prea scumpului Nostru frate în Mîntuitorul Iisus Hristos, D. D. Justinian, Patriarhul Bucureștilui și a toată România, al Nostru preaiubit coleg și împreună-slujitor, harul și pacea de sus să fie cu Prea Fericirea Voastră.

Prea Fericirea Voastră,

«Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu pe pămînt pace între oameni bunăvoire» (Luca II, 14). Această pace care vine de pe buzele sfinților îngeri și care covârșește toată înțelegerea omenească, Noi V-o trimitem, Preaiubite Frate, cu prilejul Nașterii Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

În numele Nostru personal și în numele Sfîntului nostru Sinod mulțumim Frăției Voastre și la rîndul Nostru îi trimitem din inimă, precum și Prea Veneraților Ierarhi și evlavioșilor credincioși ai Sfîntei Biserici surori a României, urările Noastre cele mai călduroase de sănătate și întru toate bunăsporire.

Rugăm pe Răscumpărătorul Nostru să binecuvînteze noul an, 1969, ca să poată fi plin de binecuvîntări cerești, de dreptate, de prosperitate și mai presus de toate de pace durabilă, pentru binele celor două popoare ale noastre și al tuturor popoarelor lumii.

Rugîndu-Vă să ne pomeniți și pe smerenia Noastră în toate rugăciunile Voastre și reinnoindu-Vă sincera Noastră îmbrățișare, rămînem al Prea Fericirii Voastre, smeritul frate în Hristos Domnul,

† **TEODOSIE VI**

Patriarhul Antiohiei și a tot Orientul

*

Scrisoarea Sanctității Sale NICOLAE, Papă și Patriarh al Alexandriei și al Africii :

Prea Fericitului Justinian, Arhiepiscop al Bucureștilor și Patriarh al României, îmbrățișare sfîntă în Mîntuitorul născut.

Venerabilii noștri Părinți ne-au lăsat creștinilor cel mai bun model de manifestare în fapt a dragostei, a păcii și a comuniunii între ei prin comunicarea între Bisericile locale. Urmînd și noi neînsemnații și nevrednicii lor urmași această îndelungată tradiție, adevărim mărturia cea bucurătoare și reală a îngerilor și a păstorilor că «Hristos s-a născut» din Fecioara în Betleemul Iudeii. Avînd deci acest privilegiu și privind la Marele Făcător de pace, Care este capul nostru, nu socotim cum se cuvine vina noastră că, fiind încorporați prin botez în Trupul Lui însuși, deformăm acest sfînt trup, adică sfînta Biserică.

Pacea instaurată în lume prin dumnezeiască Întrupare este călcată și principiile creștine sînt disprețuite cu mare cutezanță. Aceasta se face, iubite și dorite Frate, spre disprețuirea acestei legături dintre noi și Împăratul făcător de pace, Cel născut în peșteră. Este scandalos că adesea dragostea și pacea sînt alungate din trupul Bisericii, protagoniști fiind noi înșine conducătorii Bisericii, către care lămurit vorbește Sfîntul Clement al Romei în *Epistola către Corinteni*. Sîntem neliniștiți din cauza aceasta și ne rugăm neîncetat ca să dispară contradicțiile și cele asemănătoare lor și să revină dragostea, pacea și jertfa, după pilda Împăratului nostru cel născut în Betleem, ca să se adeverească cuvîntul că «celor care L-au primit, care cred în numele Lui, le-a dat lor putere să devină fiii ai lui Dumnezeu» (Ioan I, 12).

De la sine vin în gîndul nostru cele ce zicea Sfîntul Grigorie Teologul, făcînd elogiul păcii, că adică n-am cunoscut cît se cuvine pe Făcătorul de pace și fără calcul. Nu este deci, oare, timpul ca să ne iubim alît, înocît lumea necreștină să mărturisească : «Vedeți cum se iubesc creștinii» și să se adeverească cuvintele testamentare ale Domnului?

În această însemnată perioadă a vieții noastre bisericesti, întoarcem privirile spre anul care a curs și încercăm o deziluzie, pentru că principiile creștinismului sînt călcate în picioare de popoare creștine, spre ponegrirea numelui lui Hristos și a civilizației creștine. În vederea siguranței noastre personale, a conducătorilor bisericesti, tăcem adesea înaintea faptelor anticreștine ale fiilor noștri. Să facem, Frate, Biserica coordonatorul faptelor morale ale celor botezați în numele Dumnezeului nostru.

Vechea noastră Biserică Alexandrină reia cu har divin organizarea sa în întindere și în adîncime. Boala prelungită a înaintașului nostru celui mutat în corturile dreptilor papa și patriarhal Hristofor și văduvia care a durat în continuare a acestui Scaun apostolic și patriarhal au adus lovituri grave împotriva Bisericii Sfîntului Marcu. Acum, după mobilizarea cu bun augur a unor episcopi tineri, ne pregătim pentru deplina noastră participare la viața bisericască și spirituală din lume și credem absolut că Dumnezeu cel întrupat ne va întări în realizarea intențiilor noastre.

Ștînd totdeauna pe tradiția sfinților noștri înaintași și pe tradiția îndelungată a Bisericii Alexandriei, dorim să Vă asigurăm, iubite Frate, că apreciem mult această moștenire și nu vom înceta să transmitem duhul Bisericii Alexandriei, dorind în același timp să primim de la Voi nu numai știri, ci și spiritul și tradiția Bisericii Voastre, pentru ca trupul Bisericii să ajungă în adevăr universal.

Prin acestea, Prea Fericite Frate, dorim să strîngem și mai departe legătura noastră reciprocă a dragostei și a păcii.

Al Venerabilei Prea Fericirii Voastre Frate iubit în Hristos și cu totul devotat,

† **NICOLAE** al Alexandriei

*

Telegrama Sanctității Sale Patriarhului BENEDICT al Ierusalimului și al întregii Palestine :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul sărbătorilor Crăciunului, cu dragoste frățească în Domnul nostru cel întrupat, felicit pe Prea Fericirea Voastră, din toată inima dorindu-Vă sănătate, bucurie duhovnicească, spre a sărbători în fericire mulți ani acest sfînt praznic, iar Noul an să aducă pace lumii și binecuvîntări cerești.

† **BENEDICT**
Patriarhul Ierusalimului

*

Telegrama Sanctității Sale Patriarhului ALEXEI al Moscovei și a toată Rusia :

Prea Fericirea Voastră,

Cu sentimentul dragostei frățești și a bucuriei duhovnicești, din toată inima Vă felicit, Prea Fericirea Voastră, de praznicul Nașterii lui Hristos.

Dumnezeu ce se naște și Mîntuitorul nostru să ne binecuvînteze, ca în pace sufletească să ne putem săvîrși slujirea noastră bisericească, pentru slava sfintei Lui Biserici și să ne dăruiască în anul ce vine darurile Lui cele bogate — pace în lume și bună înțelegere între popoare.

Al Prea Fericirii Voastre devotat întru Hristos,

† **ALEXEI**
Patriarhul Moscovei și a toată Rusia

*

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale Efrem al II-lea Catolicosul-Patriarh a toată Gruzia :

Prea Fericirea Voastră,

La sfîrșitul anului vechi și începutul anului nou, cînd toți ne rugăm, mulțumind pentru anul ce a trecut și cerînd: «să binecuvînteze cununa anului nou cu harul Său cel sfînt», Sfînta Biserică Ortodoxă Gruziană

împreună cu noi socotim de a noastră datorie în condițiile de azi să fim cu luare-aminte la chemarea apostolică «de a sluji pacea și buna înțelegere între oameni», pentru ca să se arate cât mai curînd unitatea noastră creștină spre împăcarea taberelor învrăjbite ale omenirii.

Petrecînd în veșnicie anul vechi 1968 cu toate amărăciunile, frica, emoțiile și lupta pentru pace, Sfînta noastră Biserică, eu și Sfîntul Sinod nu ne putem ascunde grija, teama și neliniștea pentru ziua de mîine, deoarece scopul pentru care luptăm încă n-a fost atins, iar pacea se află încăși sub amenințarea unui nou război. Războiul — această calamitate — oamenii îl pregătesc; deci tot numai oamenii sînt în stare să creeze condițiile pentru evitarea războiului.

Pentru realizarea acestui înalt și binecuvîntat scop, noi toți — oameni de bună credință — avem datoria sfîntă de a susține cu tărie aspirațiile popoarelor care tind spre o viață pașnică și a lupta împotriva tuturor încercărilor ațîțătorilor la un nou război.

Noi toți — creștini și necreștini — trebuie să ținem minte: «Nu face altuia ceea ce ție nu-ți dorești».

Noi înșine să ne ostenim și să ridicăm toate popoarele pămîntului — creștini și necreștini — la lupta pentru pace, realizînd astfel scopul sfînt și folositor pentru orînduirea pașnică a omenirii.

Dumnezeul păcii să călăuzească pe calea cea bună și pe cei ce urăsc pacea, și pe cei chemați să statornicească pacea.

Rămîn al Prea Fericirii Voastre devotat binevoitor și rugător,

† EFREM II

Catolicos-Patriarh a toată Gruzia

Ianuarie 1969

*

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului Patriarh GHERMAN al Bisericii Ortodoxe Sîrbe :

Prea Fericite Arhiepiscop. al Bucureștilor, Mitropolit al Ungrovlahiei, Locțiitor al Cezareei din Capadocia și Patriarh al României, D. D. Justinian, frate întru Hristos și împreună-slujitor al smereniei Noastre, frățești îmbrățișări, felicitări și sărutări întru Hristos.

În aceste zile cînd întreaga creștinătate sărbătorește Nașterea Fiului lui Dumnezeu, Noi Vă rugăm ca împreună cu toți arhipăstorii, clerul și credincioșii Bisericii surori Române să primiți cele mai călduroase felicitări și urările cele mai cordiale, împreună cu salutul tradițional: *Hristos se naște!*

Acolo, în noaptea Betleemului, s-au deschis cerurile și s-a arătat lumina. Această lumină dumnezeiască a împrăștiat întunericul din sufletele oamenilor și a desființat dominația răului prin strălucirea sa.

Dar asupra omenirii se abat totuși numeroase ispite și încercări, care tulbură liniștea sufletelor și provoacă suferința. Iată de ce Noi, împreună cu toți credincioșii și clerul trebuie neîncetat să rugăm pe Dumnezeu să nu îndepărteze mila Sa de la noi și să ne ajute în viața aceasta să mergem pe calea mîntuirii, arătată de îngeri în imnul cîntat la Nașterea din Bet-

leem, ca pururea prin rugăciuni să mărim numele lui Dumnezeu și să realizăm pe pământ mai mult ca oricînd, pacea și bunăvoința între oameni.

Dorind Prea Fericirii Voastre, scump Nouă, un an nou cît mai fericit și binecuvîntat de Dumnezeu, Vă îmbrățișăm și Vă sărutăm, rămînînd al Prea Fericirii Voastre, frate de totdeauna devotat și împreună-slujitor în Domnul născut, Prunc dumnezeiesc.

† **GHERMAN**
Patriarhul Serbiei

*

Scrisoarea Prea Fericitului Patriarh CHIRIL al Bisericii Ortodoxe Bulgare :

Prea Fericirea Voastră,

Îmbrățișindu-Vă cu toată dragostea întru Hristos, Vă felicităm din inimă cu ocazia luminatului praznic al Nașterii lui Hristos și în rugăciune dorim Prea Fericirii Voastre, sfințitului Vostru cler și de Dumnezeu iubitoarei turme, un an nou — 1969 — în sănătate, pace și prosperitate.

Încă ne rugăm Atotmilostivului Dumnezeu, Care din iubire pentru lumea creată de El, a trimis în trup între oameni pe Fiul Său cel Unul-Născut, Domnul Iisus (I Ioan IV, 9; Ioan III, 16), să înmulțească în oameni bunăvoința, ca să fie zidită în pace unitatea întru Hristos (Efes. I, 10), în toate marginile pămîntului.

Al Prea Fericirii Voastre întru Hristos frate,

† **CHIRIL**
Patriarhul Bulgariei

*

Scrisoarea Prea Fericitului IERONIM, Arhiepiscop al Atenei și Primat al Bisericii Ortodoxe a Greciei :

Prea Fericite Părinte Patriarh al României, Locțiitor al Cezareei Capadociei, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhiepiscop al Bucureștilor, iubite frate și împreună-slujitor în Hristos Dumnezeu, Justinian, îmbrățișînd în Hristos pe Prea Fericirea Voastră, cu bucurie vă adresăm salutul nostru.

Cerul și pămîntul astăzi să se bucure ! Îngerii și oamenii duhovnicește să prăznuim ! Domnul Dumnezeu nostru, voitorul milei, pe cel ce a călcat porunca sfîntă dată și s-a supus înșelăciunii șarpelui încît s-a încrezut în acela, socotind că toate le poate judeca și săvîrși cum se cuvine și s-a îndoit de «ceea ce a spus Dumnezeu», Domnul Dumnezeu nu l-a părăsit pînă la sfîrșit și nici nu s-a depărtat de el, ci venind El înșuși, pe cel ce este făcut după asemănarea Sa l-a izbăvit de stricăciune și întru nestrîcăciune l-a schimbat. Căci nici înger, nici om, ci Inșuși Domnul a venit, în a Cărui mîină este viața noastră. S-au bucurat copacii pădurilor, văzîndu-L pe Acesta venind întru milă și L-au aplaudat cu ramu-

rile lor! A cîntat și a săltat întreaga zidire! Căci Hristos a ajutat-o să se reînnoiască.

În adevăr, oamenii fiind rătăciți pe aceeași cale și cetele îngerești fiind tulburate, cum s-a scris, venind credința, Hristos pe unii i-a luminat cu adevărul și de rătăcire i-a eliberat, învățîndu-i calea credinței ortodoxe, care duce sigur la răsplata chemării de sus, iar pe duhurile cele cerești, care s-au tulburat din pricina gîndului gavaonit, supunîndu-se lui Dumnezeu, ca pe piatră le-a întărit și le-a poruncit ca tot genunchiul să se plece în fața Lui, a celor cerești și a celor pămîntești și a celor de dedesubt. Nu numai atît, dar s-a făcut tuturor pildă și model, pe de o parte pentru a nu îngădui ca omul să cugete peste ceea ce trebuie să gîndească despre Cel ce s-a născut în peșteră, iar pe de alta a nu îngădui să-și facă singur o convingere despre Tatăl cel fără de început, Care toate le rînduiește. Aceasta, cu toate că omul nu a înțeles că nu trebuie să urmeze ispitelor deșarte ale inimii, ci că trebuie să se facă ascultător pînă la moarte.

Așadar, venind credința, Hristos a făcut o singură turmă din oameni și din îngeri și o singură Biserică, care cu sfințenie cîntă în jurul tronului și cu cîntări plăcute îl preamăresc pentru mila și îndurările Sale, ca pe Mîntuitorul și binefăcătorul tuturor. Cu îmbelșugare de umilință, avînd El tainice puteri mai presus de lume, s-a născut în peșteră, însă cerul, fiind luminat prin venirea Celui întrupat, L-a propovăduit tuturor, luînd ca un cuvînt înaintea stelei. Ascultați voi munți și dealuri și împrejurimile întregului univers! Căci acum materia moartă și neînsuflețită fiind readusă la viață cu nașterea din Fecioară să înțeleagă bucuria aceasta și să facă să răsune laudă. Să auzim și noi și, fiind luminați, să ne grăbim a ne iubi cu stăruință unii cu alții și să urmăm neabătuți voînței Aceluia ce s-a întrupat pentru noi; un singur cor formînd cu îngerii să-L slăvim cu o singură gură pe Păstorul cel iubit de Dumnezeu, care a rămas neprihănit pentru noi, grăind: «Slavă lui Dumnezeu cel ce s-a născut».

Preamărind slujirea ce ne este încredințată, să ne rugăm Acestuia pentru turma Sa, care este dată în grija noastră și, interesîndu-ne de mîntuirea ei, să-L rugăm: «Să ne călăuzească pe noi și pe toți care sînt ai Săi, să cugetăm același lucru unii despre alții și să nu căutăm înțîietate pentru turma lui Hristos sau stăpînirea unora asupra altora, ci în smerenia lui Hristos să ne străduim pentru oi, îngrijindu-ne de unirea tuturor care cheamă numele Acestuia, pentru ca astfel să fie zdrobit balaurul cel mai din adînc, care a sfîșiat Cămașa cea necusută și care pe mulți din cei ce-L iubeau i-a îndepărtat de la adevăr, sfătuindu-i să urmeze calea stricăciunii și a pieirii. Să călăuzească, de asemenea, și demersurile conducătorilor de popoare care iubesc pacea, ca și noi în liniște să ducem o viață pașnică și tihnită. Să ne lumineze pe toți, ca nu numai spre lună și stele să ne fie îndreptat spiritul nostru, să ne lumineze să voim ca să ne ridicăm de la acestea trupurile și lucrările noastre spre dovedirea suveranității omului potrivit binecuvîntării Sale celei dintîi și să ne atragă sufletele noastre spre înălțime, dorînd mereu unirea cu Tatăl ceresc.

Avînd în chip stăruitor mare nevoie de Cel născut în peșteră se cuvine să supunem toate gîndurile noastre întru ascultarea Lui, iar ini-

mile noastre să găsească în El începutul înțelepciunii, pentru ca cu bucurie negrăită să ne bucurăm de toate cele făcute, ca tot omul să strige neîncetat: «Slavă Celui ce pentru noi și a noastră mîntuire s-a întrupat».

Făcîndu-ne și noi părtași la această comună bucurie și ospătare, potrivit obiceiului vechi, trimitem Prea Fericirii Voastre, de Dumnezeu păzite și preaiubite de noi, scrisoarea noastră, prin care exprimăm sincerele și cordialele noastre urări Vouă tuturor sfințiților arhieriei ai Prea Fericirii Voastre și întregului popor încredințat spre păstorire. Pe lîngă acestea, îmbrățișînd cu căldură și deplină iubire în Hristos pe Prea Fericirea Voastră, rămîn al Prea Fericirii Voastre cel mai mic și prea supus frate în Hristos.

† IERONIM al Atenei

*

Scrisoarea înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop MAKARIOS al Ciprului:

Prea Fericite Patriarh al României, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhiepiscop al Bucureștilor, nouă preaiubit și dorit Frate și împreună-slujitor, D. D. Justinian, îmbrățișînd frățește în Domnul pe Prea Fericirea Voastră, prea plecat Vă salutăm.

Fiul cel Unul-Născut și Cuvîntul lui Dumnezeu, creatorul și Împăratul a toată făptura, plecînd cerurile s-a pogorît pe pămînt, luînd firea noastră ca să ne readucă pe noi la strălucirea cea veche.

«Cerul și pămîntul s-au unit azi, născîndu-se Hristos. Dumnezeu a venit azi pe pămînt și omul s-a suit la ceruri». Cerul și pămîntul se bucură împreună de faptul uimitor și suprafiresc. Îngeri și oameni dănuiesc împreună pentru împăcarea lui Dumnezeu cu omul, pentru iertarea dată de Dumnezeu omului, pentru revărsarea dragostei dumnezeiești pe pămînt, pentru începutul unei noi epoci, epocă a harului și a păcii între Dumnezeu și om, între oameni laolaltă.

Sărbătorînd deci și noi împreună cu toată făptura, am ajuns prea bucuroși pînă la Betleem și văzînd acolo prunc tînăr, pe Dumnezeu cel înainte de veci, culcat în ieslea vitelor, am înălțat slavă lui Dumnezeu întru cei de sus împreună cu îngerii.

Voișii venînd acum, îmbrățișînd în Hristos cel născut pe Venerabila nouă Prea Fericirea Voastră, purtăm pe buze rugăciuni ca să Vă păzească în vigoare și sănătate, să Vă păzească sub mîna Sa atotputernică și să Vă întărească cu harul Său în toate ostenele Voastre pentru Biserică, iar noul an care răsare să Vă dăruiască Vouă și Venerabililor Frați, care luptă împreună cu Voi lupta cea bună și sînt împreună-slujitori, și întregii Sale cucernice turme, plin de toată binecuvîntarea și darul de sus.

Îmbrățișîndu-Vă iarăși cu sărutarea dragostei, sîntem ai Venerabilei Prea Fericirii Voastre iubit Frate în Hristos,

† MAKARIOS al Ciprului

*

Scrisoarea Înalt Prea Sfințitului ȘTEFAN, Mitropolitul Varșoviei și a toată Polonia:

Prea Fericirea Voastră, «Hristos se naște, slăviți-L!»

Aduc Prea Fericirii Voastre cele mai cordiale felicitări și urări cu ocazia marelui praznic al Nașterii lui Hristos.

Cu gândul ne ducem astăzi în cetatea sfântă a lui David, Betleem, acolo unde cândva, în sărăcăcioasa iesle, smerit s-a pus cel din veac Întîlnăscut, despre Care inspiratul prooroc, care cu înfrigurare aștepta pe Cel ce avea să vină, L-a cîntat: «Tronul Tău, Doamne, stă din veac în veac : Sceptrul dreptății este sceptrul împărăției Tale. Tu iubești dreptatea și urăști fărădelegea» (Ps. XLV, 7—8).

«Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire» (Luca II, 14), cîntă astăzi îngerii în cer, vestind lumii venirea Fiului lui Dumnezeu. Noi credem că Împăratul păcii este pururea cu noi și El va da pacea Sa tuturor oamenilor de bună credință.

Pătruns de amintirile sfinte, cu gânduri luminate de sfintele sărbători, din toată inima doresc Prea Fericirii Voastre, în numele meu, în numele Ierarhiei, clerului și credincioșilor noștri, cele mai bogate și mărețe mi-
lostiviri de la Bunul Dumnezeu în anul ce vine, 1969, anul binecuvîntat de Dumnezeu.

Al Prea Fericirii Voastre frate întru Hristos,

† ȘTEFAN
Mitropolitul Varșoviei și a toată Polonia

*

Scrisoarea Înalt Prea Sfințitului PAAVALI, Arhiepiscopul Careliei și a toată Finlanda :

Prea Fericirea Voastră,

De sărbătorile Crăciunului și Bobotezei, felicităm pe Prea Fericirea Voastră cu bucurie și dragoste, în numele Bisericii Ortodoxe a Finlandei.

Urăm Prea Fericirii Voastre să prăznuiți cu bucurie aceste sfinte sărbători și Vă rugăm ca, atunci cînd Vă aflați la altar oferind Jertfa laudci, să Vă amintiți de Noi și de credincioșii Bisericii Noastre, în rugăciunile Voastre.

Cu toate bunele urări pentru noul an al milei Domnului și cu rugăciuni pentru sănătatea și prosperitatea Prea Fericirii Voastre, sîntem al Vostru smerit Frate în Hristos,

† PAAVALI
Arhiepiscop al Careliei și a toată Finlanda

*

Scrisoarea Înalt Prea Sfințitului DOROTEI, Mitropolitul de Praga și a toată Cehoslovacia :

Prea Fericirea Voastră,
Preaiubite în Domnul Prea Fericite Părinte,

Spre bucuria noastră a tuturor și spre înălțarea duhovnicească, Dumnezeu din nou ne-a învrednicit a întâmpla binecuvîntatul praznic — al pogoririi pe pămînt a Fiului lui Dumnezeu, Mîntuitorul lumii. Din nou răsună cuvintele îngeresti ale imnului sfînt al păcii: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace». Cu cită armonie cerească se răspîndesc aceste cuvinte înălțătoare în lumea întregă, fiindcă pacea vestită de îngeri constituie unul din elementele de bază ale împărăției lui Dumnezeu pe pămînt, care nu este decît, «dreptate, pace și bucurie în Duhul Sfînt». Germeii acestei împărății se păstrează în adîncurile sufletului omului, care vine în atingere cu Izvorul vieții, înfășurat în scutecele dumnezeiescului Om. Unde se stabilește această viață în Dumnezeu, acolo sălășluiește și bucuria adevărată, pacea și lumina cerească în inima omului.

Dumnezeu a adus pe pămînt *pacea și viața*, viața izvorită de la Tatăl (I Ioan I, 2) mai înainte de veci. De aceea și cerul și pămîntul «dănțuiesc, îngerii în ceruri și se bucură oamenii pe pămînt» în aceste zile de prea luminat praznic.

Însuflețiți de aceste sfînte bucurii ale credinței noastre de obște, din toată inima Vă salut și Vă felicit atît pe Prea Fericirea Voastră, cît și pe Arhipăstorii voștri, de binecuvîntatul praznic al Nașterii lui Hristos și de noul an, 1969.

În rugăciunile noastre rugăm pe Pruncul dumnezeiesc, Hristos, să Vă dăruiască multă sănătate, pace, bucurie și daruri cerești, aduse pe pămînt de Mîntuitorul lumii.

Implorînd pentru mine și pentru Biserica noastră îndurarea sfîntelor Voastre rugăciuni, rămîn cu supunere adîncă și cu toată inima devotat Prea Fericirii Voastre, Preaiubite Părinte.

† DOROTEI
Mitropolit de Praga și a toată Cehoslovacia

*

Telegrama Sanctității Sale VASKEN I, Patriarhul suprem și Catolicos al tuturor armenilor :

Prea Fericirea Voastră,

De sfîntele sărbători ale Nașterii Mîntuitorului nostru Hristos, Vă rugăm, Prea Fericite, să primiți sincere și frățești urări de sănătate de-

plină, și fericită arhipăstorire peste bunul neam românesc, iubitor de Dumnezeu.

Fie pace pe pământ, bunăvoire între oameni și popoare.
Vă îmbrățișăm cu dragoste și adâncă prețuire,

† VASKEN I
Patriarh suprem și Catolicos al tuturor armenilor

*

Scrisoarea Sanctității Sale Papa Paul al VI-lea :

«Dragostea lui Dumnezeu pentru noi s-a arătat prin aceasta : Dumnezeu a trimis pe Fiul Său Unul-Născut în lume, pentru ca noi să trăim prin El» (I Ioan IV, 9).

În aceste zile în care lumea creștină prăznuiește în bucurie și în preamărare această venire a Fiului, făcut trup pentru mîntuirea noastră, mulțumim Prea Fericirii Voastre pentru urările cordiale pe care Ni le-ați adresat. Din toată inima împărtășim dorința Prea Fericirii Voastre de a vedea lumina lui Hristos pătrunzînd în inimile conducătorilor de popoare, a tineretului și a tuturor acelor care suferă din lipsa de cunoaștere a acestei iubiri, inima mesajului creștin.

Urăm ca în curgerea noului an, 1969, Bisericile să poată contribui în mod eficace la răspîndirea peste tot a mesajului păcii și bunăvoirii din partea Marelui Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. El să binecuvînteze cu bogăția darurilor Sale divine pe Prea Fericirea Voastră în apostolatul Vostru.

În aceste sentimente, Vă reînnoim expresia dragostei Noastre respectuoase și frățești în Domnul.

PAULUS P. P. VI

*

Scrisoarea Grației Sale Dr. MICHAEL RAMSEY, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit :

Prea Fericirea Voastră,
Iubite Frate în Hristos,

«Hristos s-a născut în Betleem».

Mesajul îngerilor răsună din nou în lume, acum cînd sărbătoarea Nașterii Domnului nostru se apropie. «Să mergem și noi la Betleem și să vedem acest lucru care s-a petrecut».

Cu umilii păstori și mulțimile din Betleem, în această noapte, creștinii din lumea largă se grăbesc spre iesle, ca să se închine Pruncului-împărat. El este neajutorat și culcat în iesle și totuși El este Mîntuitorul lumii. El este Domnul păcii, născut într-o lume rătăcită din cauza relelor porniri ale omului.

Multe secole au trecut de la primul Crăciun și încă omenirea refuză să asculte mesajul mîntuirii în Domnul cel întrupat. Popoare se luptă împotriva altor popoare și refugiații pleacă din casele lor. Și în vremea noastră «nu este loc înăuntru».

Amintindu-ne de miile care suferă, să venim la Mîntuitorul nostru Nou-Născut cu recunoștință și căință, rugîndu-L pe El, lumina lumii, să alunge lucrurile întunericului și să se nască din nou în inimile noastre și în inimile tuturor oamenilor de pretutindeni.

Uniți în rugăciune de cerere cu Sfînta Sa Maică și cu toți sfinții, rugăm ca El să Vă binecuvînteze din belșug, Iubite Frate, pe Voi și pe toți preoții și credincioșii sfîntei Voastre Biserici și să Vă umple de dragoste, bucurie și pace în credință.

Cu dragoste frățească și bune urări, rămîn al Vostru iubitor Frate în Hristos,

† MICHAEL
Arhiepiscop de Canterbury
Primat a toată Anglia și Mitropolit

*

Scrisoarea Eminenței Sale Cardinalului Dr. FR. KÖNIG, Arhiepiscop al Vienei și Primat al Bisericii Romano-Catolice din Austria:

Prea Fericirea Voastră,

Scrisoarea Voastră de Crăciun mi-a ajuns chiar la timp și mi-a pricinuit o bucurie profundă. Ceea ce m-a mișcat în chip deosebit a fost ideea privind prietenia și unirea noastră frățească în Hristos, Mîntuitorul lumii, a Cărui naștere a înfrumusețat din nou aceste zile în care am sărbătorit amintirea ei.

Împrejurări externe m-au împiedicat să expediez corespondența mea de Crăciun, fapt pentru care mă scuz, și îmi permit să Vă exprim acum urările mele de an bun și binecuvîntat. Domnul să Vă călăuzească în cursul anului 1969, pe Voi și Biserica Voastră! Doresc să adaug urări și pentru colaboratorii Voștri, în special pentru cei care V-au însoțit cu prilejul vizitei Voastre la Viena. Nu mai e de loc nevoie să adaug că această vizită a constituit punctul culminant pentru catolicii din Austria. Cît m-aș simți de fericit, dacă viitoarea întîlnire ar putea să fie într-un viitor nu prea îndepărtat!

Adaug la scrisoarea mea publicația «Ordensnachrichten» a Conferinței Ordinelor de bărbăți din Austria. La pagina 1 se găsește textul în nemțește al cuvîntării pe care Prea Fericirea Voastră a rostit-o la cina din Stăreția de la Klostermeuburg. Ordinele religioase din Austria au găsit în cuvintele Prea Fericirii Voastre o încurajare și consolare creștină.

Mulțumind încă o dată Prea Fericirii Voastre pentru prietenia Voastră personală, pentru tot ceea ce ați procurat prin vizita Voastră ca bucurie spirituală orașului nostru, țării noastre, rămîn cu asigurarea uniunii mele constante,

Al Vostru devotat în Domnul nostru,

† Card. KÖNIG

Viena, 11 ianuarie 1969

*

Telegrama Pastorului Dr. EUGENE CARSON BLAKE, Secretarul General al Consiliului Ecumenic al Bisericii :

Iisus Hristos este lumina lumii. Fie ca lumina Lui să se răspîndească în toate Bisericile în aceste sărbători ale Crăciunului.

EUGENE CARSON BLAKE
Secretar General
al Consiliului Ecumenic al Bisericii

*

Pe lângă scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare din partea înfiștătorilor și conducătorilor de Biserici și organizații creștine, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit numeroase scrisori și telegrame de felicitare din partea unor ierarhi și slujitori ai Bisericilor Ortodoxe surori și ai Bisericilor neortodoxe, din partea unor conducători de culte de peste hotare și a conducătorilor cultelor religioase din țara noastră, din partea slujitorilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române ș. a.

Dintre ierarhii și slujitorii Bisericilor Ortodoxe surori au trimis telegrame și scrisori de felicitare :

— *Înalt Prea Sfințitul IACOBOS, Primatul Bisericii Grecești în America de Nord și de Sud ;*

— *Înalt Prea Sfințitul SPIRIDON, Mitropolitul Rodosului ;*

— *Înalt Prea Sfințitul LEONIDA, Mitropolitul Tesalonicului ;*

— *Înalt Prea Sfințitul IACOBOS, Mitropolitul Derkelor ;*

— *Înalt Prea Sfințitul CONSTANTIN, Mitropolitul Patrelor ;*

— *Înalt Prea Sfințitul BARNABAS, Mitropolitul Kitrusului ;*

— *Înalt Prea Sfințitul DAMASCHIN, Mitropolitul Naupactei ;*

— *Înalt Prea Sfințitul NICODIM, Mitropolitul de Zihnon și Neurocopion ;*

— *Înalt Prea Sfințitul ELIE SALIBY, Mitropolit de Beyrouth ;*

— *Înalt Prea Sfințitul PIMEN, Mitropolitul Crutișelor și Kolomnei ;*

— *Înalt Prea Sfințitul NICODIM, Mitropolitul Leningradului și Novgorodului ;*

— *Înalt Prea Sfințitul FILARET, Mitropolitul Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei ;*

— *Înalt Prea Sfințitul ALEXEI, Mitropolitul Talininului și Estoniei ;*

— *Înalt Prea Sfințitul NICOLAE, Arhiepiscopul Lvovului și Tarnopolului ;*

— *Înalt Prea Sfințitul MIHAIL, Arhiepiscopul de Voronej și Lipetsk ;*

— *Înalt Prea Sfințitul PAVEL, Arhiepiscopul de Novosibirsk ;*

— *Înalt Prea Sfințitul CIPRIAN, Arhiepiscop în Biserica Ortodoxă Rusă ;*

— *Prea Sfințitul JUVENALIE, Episcop de Zaraisk și Vicepreședinte al Sectorului Patriarhiei Moscovei pentru relații bisericești externe ;*

— *Prea Sfințitul PIMEN, Episcop de Saratov și Volgograd ;*

— *Prea Sfințitul PITIRIM, Episcop de Volocolamsk ;*

- *Prea Sfințitul ANTONIE, Episcopul Simferopolului și Crimeii;*
- *Prea Sfințitul TEODOSIE, Episcopul Cernăuților și Bucovinei;*
- *Înalt Prea Sfințitul DOSITEI, Arhiepiscopul Ohridei și Macedoniei;*
- *Înalt Prea Sfințitul NAUM, Mitropolit de Zletovo și Strumița;*
- *Prea Sfințitul MACARIE, Episcop de Sremsk;*
- *Înalt Prea Sfințitul CHIRIL, Mitropolit pentru America-Canada-Australia;*
- *Prea Sfințitul VISARION, Episcopul Banatului Sîrbesc;*
- *Înalt Prea Sfințitul PIMEN, Mitropolitul Nevrocopolei;*
- *Înalt Prea Sfințitul SOFRONIE, Mitropolitul Durostorului și Cer-veniei;*
- *Înalt Prea Sfințitul NICODIM, Mitropolit de Sliven;*
- *Prea Sfințitul ANTONIE, Episcop de Provaș;*
- *Prea Sfințitul NICOLAE, Episcopul Vidinului;*
- *Prea Sfințitul NICOLAE, Episcopul Macariopolei, și rector al Aca-demiei teologice din Sofia;*
- *Prea Sfințitul VASILE, Episcop de Wrocław.*

*

Din cadrul altor Biserici și comunități religioase de peste hotare au trimis mesaje de felicitare :

— *Mgr J. G. M. WILLEBRANDS, Episcop de Maunaua și Secretarul Secretariatului pentru promovarea unității creștinilor;*

— *Mgr RUDOLF GRABER, Episcop de Regensburg, în numele Co-mișiei ecumenice a Conferinței episcopilor germani, Secția Bisericile din Orient;*

— *I. P. S. A. TOOMING, Arhiepiscopul Bisericii Evanghelice din Estonia.*

*

Din partea Cultelor religioase din Republica Socialistă România au trimis telegrame și scrisori de felicitare :

— *Mgr MARTON ARON, Episcop romano-catolic din Alba Iulia;*

— *Mgr PETRU PLEȘCA, Episcop romano-catolic din Iași;*

— *Mgr FRANCISC AUGUSTIN, Ordinariu substitut al Arhiepiscopiei romano-catolice din București;*

— *Eminența Sa Dr. FRIEDERICH MÜLLER, Episcopul Bisericii Evanghelice C. A.;*

— *Eminența Sa GHEORGHE ARGAY, Episcopul Bisericii Evanghe-lice Luterane din Cluj;*

— *Eminența Sa NAGY GYULA, Episcopul Bisericii Reformate din Cluj;*

— *Eminența Sa PAPP LASZLO, Episcopul Bisericii Reformate din Oradea;*

— *Eminența Sa Dr. KISS ALEXA, Episcopul Bisericii Unitariene;*

— *Inalt Prea Sfințitul IOASAF, Mitropolitul Bisericii creștine de rit vechi ;*

— *Prea Sfințitul DIRAYR MARDICHIAN, Conducătorul Eparhiei Armeano-Gregoriene ;*

— *Emenița Sa Dr. MOSES ROSEN, Șef-rabinul Cultului Mozaic ;*

— *Muftiul MEHMET IACUB, Șeful Cultului Musulman ;*

— *Prea Cucernicul Pr. ȘTEFAN TOMICI, Vicarul Vicariatului ortodox sîrb din Timișoara ;*

— *Prea Cucernicul Pr. NICOLAE GORANOV, parohul bisericii ortodoxe bulgare din București.*

*

Din partea comunităților ortodoxe române de peste hotare, au trimis scrisori de felicitare :

— *Prea Sfințitul VICTORIN, Episcopul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America ;*

— *Prea Cucernicul Preot Dr. GHEORGHE MOISESCU, parohul bisericii ortodoxe române din Viena ;*

— *Prea Cucernicul Protoiereu AL. MUNTEANU, parohul bisericii ortodoxe române din Sofia.*

*

Cu prilejul sărbătorilor Crăciunului și Anului nou au trimis Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian scrisori și telegrame de felicitare și următorii reprezentanți ai diferitelor state :

— *Dr. GERALD GÖTTING, locțiitor de președinte al Consiliului de Stat al R. D. Germane ;*

— *Dr. JOSZEF VINCE, Ambasadorul Republicii Populare Ungare în Republica Socialistă România ;*

— *Dr. EWALD MOLDT, Ambasadorul Republicii Democratice Germane în Republica Socialistă România ;*

— *Dr. RICHARD HALLOCKA DAVIS, Ambasadorul Statelor Unite ale Americii în Republica Socialistă România ;*

— *Dr. NICOLO MOSCATO, Ambasadorul Italiei în Republica Socialistă România ;*

— *Dr. J. C. CAMBIOTIS, Ambasadorul Greciei în Republica Socialistă România ;*

— *Dr. S. H. V. SANANDAJI, Ambasadorul Iranului în Republica Socialistă România ;*

— *Dr. JAMSHEED MARKER, Ambasadorul Pakistanului în Republica Socialistă România.*

VIATA BISERICESCA

CĂLĂTORIA PEA FERICITULUI JUSTINIAN PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN AFRICA ȘI ORIENTUL ÎNDEPĂRTAT

**VIZITAREA BISERICILOR VECHI-ORIENTALE DIN REPUBLICA
ARABĂ-UNITĂ, INDIA ȘI ETIOPIA, ÎN ZILELE DE 3—25
IANUARIE 1969**

Călătoria în Africa și în Orientul Îndepărtat a Prea Fericitului Patriarh Justinian este urmarea intensificării, în ultimul timp, a relațiilor Bisericii Ortodoxe Române cu Bisericile creștine Vechi-Orientale. După ce mai întâi a avut loc un schimb de vizite între Prea Fericirea Sa și Sanctitatea Sa Vasken I, Patriarhul suprem și Catolicos al tuturor armenilor, s-au dus mai multe vizite în țara noastră de ierarhi ai Bisericii Siriene din India, iar recent Biserica noastră a primit vizita unei delegații a Bisericii Etiopiene, în frunte cu I.P.S. Abuna Theophilos, Locțiitor de Patriarh. Atmosfera de simpatie și de deschidere față de aceste Biserici a fost sporită și de vizitele făcute la Patriarhia Română, în anii din urmă, de Maiestatea sa Împăratul Etiopiei, Haile Selassie I, și de Președintele de atunci al Indiei, Dr. Sardepalli Radhakrishnan, cu prilejul venirii lor în țara noastră.

Creșterea relațiilor cu aceste Biserici se reflectă, de asemenea, în primirea de studenți teologi din Etiopia și India, la Institutele noastre teologice, în cadrul schimbului de studenți convenit, precum și în numeroasele studii și articole publicate în periodicele noastre bisericești.

De altfel, relațiile noastre cu Biserica din Malabar sînt mult mai vechi. În anul 1938, Patriarhia Română, sub păstoria patriarhului Miron, a adresat Bisericii Ortodoxe Siriene din India de Sud un călduros mesaj cu ocazia împlinirii a 25 de ani de autonomie bisericească, exprimîndu-și bucuria că ierarhii ei «mărturisesc cu atîta rîvnă credința lor curat ortodoxă și doresc a avea cele mai strînse legături de intercomuniune cu Bisericile Ortodoxe».

Însuși catolicosul Moran Mar Baselius Gheevarghese al II-lea, cu ocazia călătoriei sale din 1937 în Anglia și Serbia, a căutat să intre în contact cu Bisericile Ortodoxe și să facă o vizită Patriarhiei Române. Datorită însă vîrstei și stării sănătății sale, n-a putut să realizeze această vizită.

În urma scrisorilor adresate Patriarhiei Române de mitropolitul Diocezei Quilon, Mar Theodosius, patriarhul Nicodim al României, la 15 martie 1940, a pus la dispoziție burse pentru doi studenți indieni care ar fi dorit să vină și să studieze la facultățile sau academiile noastre de teologie. Împrejurările de război, care au urmat, au zădărnicit acest proiect.

Către sfîrșitul vieții sale, catolicosul Moran Mar Baselius Gheevarghese al II-lea a fost în corespondență cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, invitîndu-l să viziteze India.

În cursul lunii decembrie din anul 1968, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit invitații formale de a face vizite oficiale Bisericilor Ortodoxe necalcedoniene din India și Etiopia, din partea conducătorilor acestora, Catolicosul Moran Mar Baselius Augen I din Kerala și Patriarhul Abuna Basilius din Addis Abeba. Invitația pentru vizita în Etiopia a fost făcută concomitent și de Maiestatea Sa împăratul Haile Selassie I, care în scrisoarea din 9 decembrie 1968, printre altele, spunea următoarele: «Deși Conferința Întîistătătorilor Bisericilor Ortodoxe Orientale a fost ținută potrivit programului, din nefericire Conferința tuturor Conducătorilor Bisericilor Ortodoxe a fost amînată pentru o dată ulterioară. Dacă se ținea această conferință, desigur Prea Fericirea Voastră ați fi avut ocazia să ne vizitați Țara și Biserica noastră. Pînă cînd însă se va găsi prilejul ca toți conducătorii Bisericilor Ortodoxe să se întrunească într-o conferință ca aceea ce a fost proiectată, dorința noastră sinceră este ca întîistătătorii respectivi să se viziteze între ei, în scopul realizării unui schimb de vederi în problemele bisericești. Sîntem pe deplin încredințați că relațiile tot mai sporite, care există între ambele noastre Biserici, vor fi și mai întărite în viitor, ca urmare a vizitei Prea Fericirii Voastre».

În legătură cu vizita în India, în decembrie trecut, a venit la București I.P.S. Mitropolit Philippos Mar Theophilus, din Kerala, în vederea definitivării programului acestei vizite.

De asemenea, ambasadorul Indiei la București, Amrik Singh Mehta, a făcut o vizită protocolară Prea Fericirii Sale, aducîndu-i la cunoștință că președintele Indiei Dr. Zakir Hussain este bucuros să-l aibă ca oaspete de onoare, cu prilejul venirii sale la New Delhi.

Ca urmare a acestor invitații, Prea Fericitul Patriarh Justinian a stabilit ca vizitele proiectate să aibă loc în luna ianuarie 1969, desemnând ca membri ai delegației care aveau să-l însoțească pe I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului, I.P.S. Mitropolit Nicolae Corneanu al Banatului, P.S. Episcop Antim Nica Tirgovișteanu, vicar patriarhal, secretarul Sfintului Sinod, și ca interpret de limbă engleză pe Arhimandritul Bartolomeu V. Anania, directorul Cancelariei Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America.

I. — ÎN REPUBLICA ARABĂ UNITĂ

Vineri, 3 ianuarie

Plecare cu peripeții. Popas la Cairo.

Spre surprinderea noastră, în dimineața plecării, s-a abătut un val puternic de ger și ninsoare, care a înămețit străzile capitalei și drumurile din întreaga țară. Cu anevoie, strecurându-se printre plugurile de curățire a zăpezii, delegația a ajuns la aeroportul Băneasa. Aici erau prezenți P.S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, directorii, consilierii și inspectorii din Administrația Patriarhală, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, împreună cu consilierii, inspectorii eparhiali și protopopii capitalei, rectorul Institutului teologic din București, directorul Seminarului teologic și preoții din București.

De asemenea, a venit la aeroport, pentru a saluta pe Prea Fericitul Patriarh Justinian, Secretarul General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, Dl. Profesor Dumitru Dogaru.

Plecarea avionului a avut loc în jurul orelor 16. După escalele cunoscute la Sofia și Atena, traversând Mediterana și valea Nilului în puterea nopții, delegația a ajuns la Cairo la orele 22,45. Aici, a poposit pînă a doua zi către seară, în așteptarea cursei de avion pentru India. În acest răstimp, delegația a făcut câteva plăcute vizite în capitala Egiptului și a realizat unele contacte bisericești.

La aeroportul din Cairo, delegația a fost călduros întâmpinată de ierarhi ai Patriarhiei Copte, în frunte cu P.S. Episcop Samuel, conducător al Serviciilor sociale și ecumenice ale Bisericii Ortodoxe Copte, de P.S. Episcop Dionysios, vicar al Patriarhiei grecești din Alexandria și de alți reprezentanți ai clerului și credincioșilor din localitate.

Erau prezenți, de asemenea, ambasadorul român la Cairo, Dl. Titus Sinu, împreună cu colaboratorii săi.

În cuvîntul de bun-venit, P. S. Episcop Samuel a adus salutul frătesc al Sanctității Sale Patriarhul Kirillos al VI-lea și a transmis rugămintea acestuia ca Prea Fericirea Sa să accepte a-i fi oaspete de onoare în Cairo.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit tuturor celor care ne-au întâmpinat la aeroport, după care delegația s-a îndreptat spre «Hotelul Shepherd» de pe malul Nilului, unde a fost pregătită găzduirea prin grija Patriarhiei Copte.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian se întreține cu Sanctitatea Sa Kyrillos al VI-lea, Patriarhul Bisericii Copte din Egipt

Prea Fericitul Parinte Patriarh Justinian vizitind Sfinxul și
Piramidele

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian în timpul entuziaștei primiri ce i s-a făcut
la Kottayam

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian împreună cu
Sanctitatea Sa Augen I, Mar Basilio, Catolicosul
Răsăritului

Sîmbătă, 4 ianuarie

Întîlnire emoționantă cu Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Copte. Printre vechile așezăminte bisericești din Babilonul Egiptului. În fața Sfinxului și a Piramidelor. Plecarea spre India.

Dimineața ne-am putut da seama de prîveliştea pitorească pe care ne-o oferea panorama Nilului văzută de pe terasa hotelului nostru, de clima primăvăratecă a locului, precum și de aspectul nou și foarte diferit al mediului în care ne aflam.

La orele 9,45, Prea Fericitul Patriarh Justinian, împreună cu membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române, însoțiți de P.S. Episcop Samuel și de Dl. Ambasador Titus Sinu, au plecat de la hotel cu mașinile, puse la dispoziție de Patriarhia Coptă și de Ambasada română, spre Abbasiya, reședința patriarhală, pentru a face o vizită Patriarhului Kyrillos al VI-lea. Sanctitatea Sa, figură venerabilă și impunătoare, înconjurat de ierarhi și de sfetnicii săi apropiați, ne-a întîmpinat la intrarea în biserica Patriarhiei, îmbrăcat în ornate. A avut loc o caldă îmbrățișare între cei doi Întîistătători, care și-au dat sărutarea păcii, cu vădită emoție. Apoi, în cîntările și sunetele timpanelor, Sanctitatea Sa a condus pe Prea Fericitul Patriarh Justinian în altar, pentru sărutarea sfîntului prestol. De pe solee, cei doi Patriarhi binecuvîntează poporul credincios și asistă, în continuare, la doxologia săvîrșită cu prilejul acestei întîmpinări.

După terminarea slujbei, delegația este poftită în sala de recepție a palatului patriarhal, frumos împodobită cu tablouri de ierarhi, alături de care remarcăm chipurile Președintelui Gamal Abdel Nasser și al Împăratului Haile Selassie I.

Sanctitatea Sa Kyrillos al VI-lea adresează Prea Fericitului Patriarh Justinian un scurt cuvînt de salut, în care-și exprimă bucuria acestei întîlniri. Arată că vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian este foarte importantă, fiind menită să strîngă legăturile dintre cele două Biserici și fiind totodată mărturia dragostei pe care Prea Fericirea Sa o poartă Bisericilor Ortodoxe Vechi Orientale.

Înceind, a oferit oaspeților medalia comemorativă legată de sărbătorirea a 1900 de ani de la martiriul Sfîntului Evanghelist Marcu, din vara anului 1968 — la care au participat și reprezentanții Patriarhiei Române : P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. D. Fedloru, consilier patriarhal.

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit pentru minunatul prilej ce s-a oferit de a se întîlni față către față cu Sanctitatea Sa și de a cunoaște, în trecere spre India, unele aspecte din Biserica Ortodoxă Coptă. Cu vădită satisfacție, Prea Fericirea Sa constată asemănările de cult privind pictura, cîntarea, veșmintele și altele, după primele impresii făcute în biserica în care a fost întîmpinat. În continuare, arată prețuirea și prietenia pe care Biserica Ortodoxă Română le nutrește Bisericilor Vechi Orientale, concretizate în eforturile pentru susținerea acțiunilor de apropiere, promovate prin recente conferințe panortodoxe și prin consultările neoficiale ce au avut loc între teologii celor două fa-

milii de Biserici Ortodoxe. Dar, alături cu dezbaterile teologice, consideră folositoare cauzei dialogului nostru vizitele reciproce și contactele personale între conducătorii bisericеști.

Apoi oferă Sanctității Sale medalia aniversării a 20 de ani de la întronizarea Prea Fericirii Sale, un album în limba engleză cu imagini din Biserica Ortodoxă Română și alte daruri.

În cursul convorbirilor care au urmat, Prea Fericirea Sa a amintit de invitația trimisă de curînd episcopilor Samuel și Grigorie de la Patriarhia Coptă, pentru a vizita Biserica Ortodoxă Română. Totodată, a subliniat că venirea acestora era considerată ca o pregătire a vizitei ce ar urma să fie făcută Bisericii noastre de însuși Patriarhul Kyrillos al VI-lea.

Sanctitatea Sa a primit cu bunăvoință perspectiva vizitării Bisericii Ortodoxe Române, arătînd că, intenționează să facă mai întîi o vizită la Constantinopol și Moscova și ar veni apoi cu plăcere la București, la înapoierea sa de la Moscova.

Presă locală a comentat cu simpatie această invitație și perspectiva călătoriei în România a Patriarhului Bisericii Copte, iar televiziunea egipteană a prezentat secvențe ale întîlnirii dintre cei doi patriarhi.

La invitarea Sanctității Sale, delegația însoțită de PP. SS. Episcopi Samuel și Grigorie, precum și de Dl. Ambasador român Titus Sinu, a vizitat cîteva importante monumente istorice religioase din vechiul Cairo. Am intrat astfel în incinta cetății Babilonului din Egipt, de care pomenește Sfîntul Apostol Petru în prima sa epistolă sobornicească (V, 13) și am vizitat, printre altele, bisericile Moallaka, Abu Sarga și Muzeul Coptic.

Biserica Moallaka, numită și «biserica suspendată», construită în secolul al IV-lea, a fost multă vreme o catedrală patriarhală. Biserica Abu Sarga, zidită înainte de secolul al V-lea și închinată Sfîntilor Mucenici Serghie și Vach, este cea mai veche biserică din Egipt. De proporții monumentale, biserica este alcătuită din trei nave, despărțite prin 12 coloane, simbolizînd pe Sfîntii Apostoli. Catapeteasma, făcută în secolul al XI-lea din lemn de abanos cu încrustații de fildeș, este de o rară frumusețe. Ne-au atras atenția, de asemenea, icoanele expresive, asemănătoare cu cele bizantine, în special cele de pe coloane. Delegația a coborît, apoi, și s-a închinat în cripta bisericii, unde potrivit tradiției s-a adăpostit Sfînta Familie, în timpul fugii sale în Egipt.

La Muzeul Coptic am urmărit cu mult interes, după lămuririle binevoitoare ale directorului Muzeului, originile și desfășurarea artelor plastice creștine în Egipt, de-a lungul veacurilor.

În orașul nou vedem, în trecere, impozantă moschei din diferite perioade. Ne-a reținut privirile în chip deosebit măreața catedrală din Cairo a Bisericii Copte, sfințită în anul trecut și care poate cuprinde peste 6 000 de credincioși. Lucrările interioare, privind catapeteasma, vitrourile și instalarea luminii, sînt încă în curs de executare. În cripta catedralei, Prea Fericirea Sa a îngenunchiat cu evlavie la racla cu moaștele Sfîntului Evanghelist Marcu, aduse de la Veneția, cu prilejul festivităților comemorative ale martiriului său.

Nu putem părăsi capitala Egiptului, fără a vizita Sfinxul și Piramidele, care străjuiesc în preajma orașului de cinci mii de ani, ca mărturie a gloriei și a spiritualității Egiptului antic.

Cu ocazia convorbirilor avute cu Episcopii Samuel și Grigorie, am reținut că Biserica Coptă numără în Egipt patru milioane de credincioși, cu o mie și cinci sute de preoți de mir și o mie de locașuri de cult. Sfântul Sinod este alcătuit din treizeci de membri, mitropoliți și episcopi, printre care trei episcopi fără eparhie; unul pentru serviciile sociale și ecumenice, altul pentru instituțiile de învățământ general și teologic și al treilea pentru Institutul de înalte studii coptice. Sînt opt mînăstiri cu trei sute de călugări și cinci mînăstiri cu o sută cincizeci de călugărițe. La Cairo funcționează un Colegiu teologic de grad universitar, cu aproape 200 de studenți. Biserica Ortodoxă Coptă este membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

În după-amiaza zilei, apropiindu-se vremea plecării, ne îndreptăm spre aeroport, trecînd prin strălucitul cartier Heliopolis, în antichitate capitală a Egiptului, conduși de aceleași persoane care ne-au întîmpinat la sosire. La orele 16,00 ne îmbarcăm pe un avion turboreactor TU, sub pavilion cehoslovac, cu care am plecat spre Bombay. Delegația s-a despărțit de însoțitorii din Cairo, cu făgăduința de a se revedea la înapoierea spre Patrie, după terminarea călătoriei în India și Etiopia.

II. — ÎN INDIA

Duminică, 5 Ianuarie

Sosim în Kerala — Țara cocotierelor. Primire entuziastă la Cochin și Kottayam

După o escală la Kuwait, trecem pe deasupra Mării Arabice și ajungem în spre dimineața zilei de duminică, la orele 2,05, în orașul Bombay. Sîntem așteptați la aeroportul Santa Cruz de Arhimandritul Bartolomeu V. Anania, venit direct din America, și întîmpinați aici, în numele Catolicosului Bisericii Ortodoxe Siriene din India, de un grup de preoți și credincioși din Bombay, în frunte cu Mitropolitul diocezei Quilon, Mathews Mar Coorilos, care în anul 1965 ne-a vizitat țara. De asemenea, a fost de față Mitropolitul Hrisostomos din Biserica Marthoma, aflată în comuniune cu Biserica Anglicană.

Cu deosebită bucurie, I.P.S. Coorilos a salutat sosirea Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, punînd pe grumajii oaspeților ghirlande de flori, după obiceiul locului.

La orele 6,15, însoțiți de Mitropolitul Mar Coorilos, ne continuăm călătoria spre sudul Indiei, cu o cursă aeriană internă, făcînd o escală la Goa. Ajungem astfel, după trei ore de zbor, la Cochin, în statul Kerala, pe teritoriul căruia se întinde în cea mai mare parte Biserica Ortodoxă Siriană.

Sintem în mijlocul Keralei, pe coasta vestică a Indiei, scăldată de Marea Arabică, în țara cocotierilor și a primăverii veșnice, pururea acoperită de verdeață și de soare. Deși este unul din cele mici state ale Indiei, Kerala are cea mai densă populație, numărînd 18 000 000 de locuitori.

În Cochin, se află, printre altele, mormîntul marelui explorator portughez Vasco da Gama, în biserica Sfîntul Francisc din 1510, și o veche sinagogă, care amintește de colonia de evrei, stabilită aici încă înainte de era creștină.

Cu mult entuziasm, oaspeții au fost întîmpinați la aeroportul orașului Cochin, din partea Bisericii Ortodoxe Siriene, de Mitropolitul Matheos Mar Athanasios al Diocezei comunităților dinafara Keralei, Mitropolitul Philipos Mar Theophilus, președintele Comitetului de organizare al vizitei Prea Fericitului Patriarh Justinian, în India, Mitropolitul Abraham Mar Clemis, și Decanul Academiei teologice Paul Verghese, însoțiți și de credincioși în hainele lor simple, albe și curate. Din partea oficialităților orașului sintem salutați de P. V. Joseph. Pe lîngă ghirlandele tradiționale, ni s-au oferit buchete de flori în formă de umbrelă, pe care le-am folosit ca pavăză față de razele dogoritoare ale soarelui tropical.

Apoi am fost conduși cu mult alai la biserica Sfînta Maria din localitatea Ernakulam, aflată în prelungirea orașului. În apropiere de biserică, am fost primiți în ovațiile însuflețite ale credincioșilor veniți în număr mare în întîmpinarea noastră. Am luat parte apoi la slujba sfintei liturghii, săvîrșită de Yuhanon Mar Severios, Mitropolitul de Cochin, îmbrăcat într-un felon confecționat din stofa Patriarhiei Române, trimisă cu ani în urmă în dar de Prea Fericitul Patriarh Justinian. Mar Severios ne-a vizitat țara în 1967, împreună cu Mitropolitul Thomas Mar Timotheos, cu prorectorul Academiei teologice Kottayam, Pr. George Munduvel și lectorul Pr. P. A. Samuel.

Delegația a urmărit cu multă luare-aminte desfășurarea liturghiei arhieresti, în limba malayalam, ale cărei răspunsuri au fost date prin cîntarea în comun, executată de toți credincioșii. Ajuțați de textele liturgice puse la dispoziție în limba engleză și de explicațiile însoțitorilor noștri localnici, am putut identifica, cu surprîndere, asemănările cu liturghiile noastre.

La sfîrșitul slujbei, Mitropolitul Philipos Mar Theophilus, Președintele Comitetului pentru organizarea acestei vizite, care, împreună cu Decanul Pr. Paul Verghese, ne-a însoțit în tot timpul șederii noastre la Kerala, a făcut o caldă prezentare în fața credincioșilor a Prea Fericitului Patriarh Justinian și a membrilor delegației Bisericii Ortodoxe Române. I.P.S. Mitropolit Theophilus cunoaște de aproape Biserica Ortodoxă Română, ca unul care ne-a vizitat țara în patru rînduri, și ne poartă o deosebită simpatie și prețuire. De asemenea, și Decanul Paul Verghese ne-a vizitat la București în anii trecuți, pe cînd era secretar general adjunet al Consiliului Ecumenic al Bisericilor. În continuare, Mitropolitul Mar Severios a rostit o cuvîntare de salut, în care a spus printre altele :

«Sîntem fericiți că ne revine nouă cinstea și mîndria de a fi prima eparhie care vă întîmpină la sosirea Prea Fericirii Voastre în Kerala. Această zi, prima duminică după Anul nou, este pentru noi de mare importanță spirituală și istorică, plină de bucurie și de binecuvîntare de la Dumnezeu. Venerabila Biserică Ortodoxă Română și vechea noastră Biserică Ortodoxă din India au aproape toate în comun, în ceea ce privește tradiția bisericească. Noi avem în esență aceeași credință și rînduială bisericească. Deși atît de apropiați unii față de alții, în cele esențiale ale Bisericii, totuși am fost lipsiți de contacte reciproce, în veacurile care au trecut. Motive de ordin geografic și dificultăți de comunicare au fost principalii factori care au dus la aceasta. Epoca noastră de progres tehnic aduce pe oameni din ce în ce mai aproape unii de alții. Contactele pot fi mai lesnicioase și mai frecvente și legăturile de prietenie pot fi astfel întreținute. Prezența Prea Fericirii Voastre și a Ierarhilor care vă însoțesc vor întări, în mod vădit, relațiile noastre de prietenie.

Această vizită are o însemnătate unică. Biserica noastră din India n-a fost vizitată de nici un Întîistător al vreunei Biserici Ortodoxe de Răsărit. Din Europa, ne-a vizitat doar Catolicosul Vasken I al Bisericii Armene, acum cîțiva ani. Numai milostivirea Domnului, în această epocă ecumenistă, a făcut ca cele două vechi Biserici ale noastre să fie aduse în contacte mai strînse. Fie ca acest început să ducă la noi pași în promovarea relațiilor noastre prin schimbul de studenți și profesori de teologie. Dacă s-ar putea trece la discuții teologice bilaterale, între cele două Biserici ale noastre, la un nivel cît mai autoritativ, atunci s-ar putea ajunge la relații mai strînse chiar între cele două familii de Biserici Ortodoxe».

Referindu-se apoi la vizita sa făcută în țara noastră, adaugă : «Amin-tirea acelor zile binecuvîntate și fericite pe care le-am petrecut în România sînt și astăzi vii în inima noastră. Nu vom uita niciodată cît de prietenos este poporul vostru. Aș dori să folosesc această împrejurare spre a exprima recunoștința mea profundă pentru primirea cordială și ospitalitatea generoasă a Bisericii Ortodoxe Române».

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian amintește cu plăcere de ierarhii Bisericii Siriene din India, care au vizitat țara noastră : «*Prin aceștia, — arată Prea Fericirea Sa — a început nu numai cunoașterea dintre noi, dar și dragostea dintre Bisericile noastre. De aceea, venind aici nădăjduim nu numai să regăsim pe prietenii care ne-au vizitat, ci să ne și dobîndim noi prieteni. Sîntem incredințați că întîlnirea noastră cu Sanctitatea Sa Catolicosul și cu Ierarhii Bisericii Ortodoxe Siriene va fi binecuvîntată de Dumnezeu cu împliniri rodnice, iar contactele noastre cu mulțimile de credincioși vor fi de neuitat. Să ne rugăm Atotputernicului ca cele 15 veacuri de tristă despărțire să fie lăsate trecutului, iar de aici înainte să putem pune temelie unei noi epoci în relațiile noastre».*

După slujba de la biserică, a fost dată în cinstea oaspeților, la Hotelul Internațional, o agapă de prînz, la care au participat pe lîngă ierarhi

sirieni, autoritățile civile și militare, conducători ai așezămintelor biseri-cești și instituțiilor culturale din localitate, în număr de 150 de persoane. S-au rostit toasturi ocazionale. În toastul său, magistratul Curții Supreme din Cochin, M. U. Isaac, a spus: «Trăim o zi însemnată cu roșu în analele Bisericilor noastre vechi. Conducătorii Bisericilor noastre se întâlnesc pentru întâia oară și se îmbrățișează între ei. Iar prin ei, și noi, membrii acestor Biserici, ne întâlnim și schimbăm salutul nostru, unii cu alții. Vă asigurăm că și noi sintem dornici să cunoaștem ceva despre bunăstarea și despre viața credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, după cum și Prea Fericirea Voastră doriți să ne cunoașteți pe noi».

*

În după-amiaza zilei, delegația a fost condusă cu mașinile spre Kottayam, orașul de reședință al Catolicosatului, unde am ajuns după trei ore de mers. Pe traseul călătoriei se fac opriri în parohiile din Tripunithura (satul de naștere al Decanului Paul Verghese), S. Parur, Chembu, Vikom și Nattassery. În dreptul fiecărei biserici din aceste localități sintem întâmpinați de mulțime de credincioși, în frunte cu preoții lor, care ne ovaționează și ne împodobesc cu ghirlande de flori.

Ajunșind la intrarea în Kottayam, delegația este salutată de primarul orașului Varkey George. Se organizează o impresionantă procesiune religioasă, pe o lungime de aproape doi kilometri. Pe tot parcursul de la intrarea în oraș și pînă la catedrală, întreaga populație a făcut Prea Fericirii Sale o primire cu adevărat triumfală. Procesiunea era precedată de elefanți împodobiți sărbătorește, de preoți înveșmîntați și credincioși veniți din numeroase parohii, purtînd cruci și umbrele procesionale, steaguri și pancarde cu chipurile celor doi conducători bisericestii, Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I.

O mare fanfară preceda convoiul oficial de mașini, avînd în frunte pe Pr. Paul Verghese, decanul Academiei teologice. Urma apoi automobilul deschis cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, stînd în picioare și binecuvîntînd mulțimile, însoțit de I.P.S. Mitropolit Mar Theophilus și P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, și apoi mașina cu I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului și Arhimandritul Bartolomeu V. Anania.

La intrarea în catedrala Sfîntul Ilie, oaspeții au fost primiți după datina locului de Mitropolitul Mar Ivanios, iar la altar de însuși Sanctitatea Sa Mar Baselius Augen I, Catolicosul Răsăritului, înconjurat de membrii Sfîntului Sinod. Cei doi Întîistătători se îmbrățișează cu multă căldură. Urmează o scurtă rugăciune ocazională.

Apoi are loc în fața catedralei mitingul de primire oficială. Credincioșii, participanți ovaționează îndelung delegația Bisericii Ortodoxe Române. Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I au luat loc în tribuna special amenajată, împreună cu membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române și cu ierarhii sirieni: Mitropo-

litul Mathews Mar Ivanios, Mitropolitul Yuhanon Mar Severios, Mitropolitul Philipos Mar Theophilus, Mitropolitul Abraham Mar Clemis, Mitropolitul Mathews Mar Athanasios, Mitropolitul Mathews Mar Coorilos, Mitropolitul Daniel Mar Philoxenos, Mitropolitul Thomas Mar Dionysius, Mitropolitul Paulos Mar Philoxenos.

Marea întrunire publică a fost deschisă cu următoarea cuvîntare de salut a Sanctității Sale *Catolicosului Baselius Augen I.*

Binecuvîntat fie numele Domnului Dumnezeuul nostru, Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh, Care ne-a dăruit în seara vieții noastre bucuria de a în-timpîna, în casa noastră, pe Patriarhul și pe Ierarhii Bisericii Ortodoxe Române. Ne bucurăm împreună cu tot poporul nostru, în această fericită împrejurare, cînd putem saluta pe frații noștri Ierarhi români, în spiritul dragostei creștine.

După cum Prea Fericirea Voastră desigur cunoașteți, țara noastră a primit în trecut mulți vizitatori din părțile apusene. Domnul ne-a trimis pe Apostolul Toma, pentru a ne aduce lumina Evangheliei. Din Siria și Babilon, din Alexandria, din Antiohia și din Seleucia-Ctesiphon, mulți părinți și frați au venit la noi, unii căutînd o nouă țară, alții pentru a se înrola în slujirea Bisericii noastre. Toți au fost primiți cu căldură de poporul nostru, care a avut totdeauna virtutea creștinească a ospitalității.

Am mai primit în sinul nostru și pe alți așa-numiți creștini, ale căror intenții nu erau foarte prietenești și ale căror acțiuni, printre noi, s-au dovedit a fi nu prea creștinești. După cum Prea Fericirea Voastră știți, înainte de secolul al XVI-lea, nu a existat în India, decît o singură Biserică creștină. Azi, membrii acestei Biserici sînt împărțiți între vreo șase Biserici diferite. Numai o parte au rămas credincioși vechii tradiții a Bisericii. Cei care au venit la noi în trecut, din Europa, nu aparțineau tradiției Bisericii Ortodoxe Răsăritene. De aceea, este foarte important pentru noi să avem contact direct cu frații noștri din Europa, care aparțin vechii Tradiții ortodoxe a Bisericii nedespărțite din primele patru veacuri. Acesta este motivul pentru care ne bucurăm din inimă de prezența Prea Fericirii Voastre printre noi. Ne rugăm Domnului ca legăturile pe care le stabilim în prezent să dăinuiască o veșnicie și ca ceea ce ne-a împiedicat, timp de secole, să ne unim, să fie îndepărtat cît mai grabnic. Fiți bineveniți, Prea Fericite Părinte Patriarh Justinian și toți cei dimpreună: I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, P.S. Episcop Antim, ca mult iubiții frați, păstori ai turmei lui Hristos, cu care dorim o comuniune desăvîrșită în trupul lui Hristos. Oricare ar fi dificultățile, fie de ordin cultural, teologic sau practic, ele vor fi depășite prin puterea duhului, deoarece Hristos este Duhul unității.

Biserica noastră este o Biserică modestă, mică și săracă în bogății lumești, dar bogată în cele duhovnicești. Am trecut prin multe încercări, unele din cauza celor veniți din străinătate, altele din cauza credincioșilor noștri. Chiar acum zece ani, o schismă a Bisericii noastre, care durase 50 de ani, a fost în sfîrșit vindecată, prin înțelepciunea Sanctității Sale Moran Mar Ignatius Yakub al III-lea, Patriarhul Antiohiei și al Întregului Răsărit.

În prezent, cu ajutorul Domnului, cei un milion și jumătate de credincioși ai Bisericii noastre se găsesc la începutul unei noi perioade creatoare. Prezența Prea Fericirii Voastre — cel dintîi care ne vizitează dintre Capii Bisericilor autocefale în comuniune cu Constantinopolul — ne aduce noi speranțe, atît nouă, cît și poporului nostru. Deși sîntem într-o epocă de comunicații rapide, noi nu ne găsim pe traseele internaționale principale. Numai cei care doresc să ne viziteze în mod special ajung pînă în acest colț al subcontinentului indian. A ne vizita este deci un act autentic de dragoste în Hristos.

În ciuda climatului nostru fierbinte și cu toată lipsa noastră de confort, sperăm că vă veți simți bine printre noi. Casa noastră vă aparține. Fiți bineveniți!

Fie ca Atotputernicul Dumnezeu, pentru rugăciunile Preacuratei Fecioare Maria și a tuturor sfinților săi, să binecuvînteze Biserica Ortodoxă Română și poporul român și să vă acopere pe toți cu darurile Sfințului Duh!

Au luat apoi cuvîntul, în numele credincioșilor mireni, Dl. K. P. Lukos, șeful delegației indiene din Comisia internațională de control în Vietnam, fost ambasador al Indiei la Belgrad, spunînd următoarele :

«Este o plăcută îndatorire pentru mine și o deosebită cinste, ca astăzi, în numele credincioșilor din Biserica Ortodoxă Siriană din India, să pot adresa, în mod oficial, cîteva cuvinte de bun-venit Prea Fericitului Patriarh Justinian al României, celor doi Mitropoliți și Vicarului Său patriarhal, care ne-au onorat cu prezența lor printre noi.

În comparație cu cele aproape 17 milioane de credincioși ai Bisericii Ortodoxe Române, Biserica Ortodoxă Siriană din India, cu un milion și jumătate de credincioși, nu reprezintă poate mai mult de o singură dioceză a Bisericii Prea Fericirii Voastre. Această situație a noastră trebuie pusă în legătură cu condițiile și împrejurările în care s-a dezvoltat istoria Bisericii noastre.

În prezența Prea Fericirii Voastre, salutăm astăzi străvechea Biserică Română de la Dunăre, ale cărei începuturi se ridică pînă în vremurile Apostolilor. Aici, la Kerala, așa cum știe și Prea Fericirea Voastră, originea tradițiilor noastre creștine a început o dată cu Sfîntul Apostol Toma. Ambele noastre vechi Biserici au suferit greutăți în cursul veacurilor și uneori chiar de la aceia care mărturiseau numele lui Hristos. Totuși, amîndouă Bisericile au rămas nestrămutate în credința lor și au păstrat cu tărie tradițiile lor.

Cu toate acestea, pînă recent, contactele între cele două Biserici, cu tradiții foarte asemănătoare, au fost aproape inexistente. De aceea, noi credincioșii ortodocși din India sîntem recunoscători Prea Fericirii Voastre, pentru grija ce o manifestați față de dezvoltarea relațiilor frățești cu Vechile Biserici Ortodoxe Orientale. Îmi permit să relev că prima luare de contact între cele două Biserici ale noastre s-a ivit, ca în parabola grăuntelui de muștar, cu ocazia nașterii unei fetițe indiene, acum 13 ani, într-o țară, nu prea îndepărtată de România. Această fetiță a

crescut de atunci, și este astăzi prezentă printre noi, și se întâmplă să fie chiar fiica mea. Pe când s-a născut ea, activitatea mea oficială mă obliga să stau în acea țară, în Iugoslavia. Pentru a boteza fetița, am invitat acolo pe Prea Cuviosul Părinte Philipos, astăzi printre noi în calitate de Mitropolit al Angamaliei, cu numele de Mar Theophilus. Cu acel prilej, ceea ce astăzi ne apare ca un dar al Providenței, P.C. Sa a vizitat Bucureștii, stabilind astfel primul contact cu Prea Fericirea Voastră.

Din acel moment, contactele au înflorit în mod fericit, prin întrunirile Consiliului Ecumenic al Bisericilor, prin conferințele panortodoxe și prin vizitele personale, făcute nu numai de către Mar Theophilus și Pr. Paul Verghese, cunoscuții noștri ecumeniști, dar și de către Mar Coorilos, Mar Severios, Pr. George Munduvel și alții. Astăzi, unul din diaconii noștri, Gheevarghese, grație generozității Prea Fericirii Voastre, este student la un Institut teologic al Bisericii Ortodoxe Române. Este sincera noastră speranță ca foarte curînd să putem găsi posibilitatea de a invita studenți români, pentru a se bucura de un prilej asemănător, la Academia noastră teologică.

Ne amintim de zilele importante pentru noi, care au urmat Adunării Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la New Delhi, din anul 1961. În acele zile, poporul nostru a fost în măsură să-și exprime adîncul său respect și gratitudinea sa față de numeroșii ierarhi care ne-au vizitat din partea Bisericilor Română, Rusă, Greacă, Coptă și Armeană. Poporul nostru își reamintește cu recunoștință de vizita pe care a făcut-o cu această ocazie Mitropolitul Iustin al Moldovei și Sucevei, din partea Bisericii Ortodoxe Române.

Astăzi, pentru prima oară în istorie, primim pe Întîistătătorul unei Biserici Ortodoxe calcedoniene. Mărturisim Prea Fericirii Voastre căldura dragostei noastre și înaltul respect pe care poporul îl poartă persoanei Voastre și înaltei demnități pe care o dețineți.

Ne dăm seama că Prea Fericirea Voastră în acest moment inaugurați un nou capitol în relațiile dintre Bisericile noastre. În prezent, Prea Fericirea Voastră deschideți noi căi de apropiere între Bisericile noastre, care în esență au aceeași credință, dar care, pentru motive de ordin istoric, nu au fost în comuniune, timp de cincisprezece veacuri.

Făcînd aceste considerații, sîntem bucuroși să constatăm că s-a întocmit un program foarte variat, care să permită Prea Fericirii Voastre și membrilor delegației care vă însoțește să se familiarizeze cu diferitele aspecte ale vieții noastre. Știm că toate ușile se vor deschide Prea Fericirii Voastre și sîntem încredințați că această vizită va fi foarte folositoare Bisericilor noastre».

În continuare, a vorbit *Profesorul K. M. Tarakan*, de la Colegiul Mar Athanasius din Kothamangalam, care a spus:

«În numele credincioșilor Bisericii Ortodoxe Siriene, sînt mîndru că am, astă-seară, prilejul să exprim cel mai respectuos salut de bun-venit Prea Fericirii Voastre, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și Înălților demnitari bisericești care vă însoțesc.

Biserica Ortodoxă Siriană a fost întemeiată de către Sfântul Apostol Toma și, ca atare, se găsește printre cele mai vechi Biserici din lume, datorită originii sale apostolice și tăriei credinței sale.

Cu toate acestea, sîntem o foarte mică comuniune, situată pe coasta de apus a Indiei și avem puține legături directe cu frații noștri din Europa și din Africa. Dăinuirea noastră în acest colț de pămînt al Indiei, în decursul veacurilor, este o mărturie a bunăvoinței și îndurării lui Dumnezeu.

Biserica noastră a fost inițial afiliată Bisericii din Persia, însă au fost momente cînd a pierdut legătura chiar cu această Biserică. Afilierea noastră la Biserica Siriană a Antiohiei datează abia din secolul al XVII-lea. Sosirea portughezilor a adus o ruptură Bisericii noastre, în secolul al XVII-lea, din partea romano-catolicilor. Cauzele acestei rupturi au fost politice. Mai tîrziu, Biserica noastră a suferit o nouă ruptură din partea marthomiților. De data aceasta cauza se datora societăților misionare creștine. Dar în ciuda acestor lovituri și pierderi, Biserica Sfântului Toma a putut să dăinuiească și să înflorească, păstrînd nealterată credința Bisericii celei una, sfîntă, sobornicească și apostolească.

Una din cele mai remarcabile calități ale Bisericii noastre din India este înalta sa concepție despre naționalism. Biserica noastră este adînc înrădăcinată în cultura și moștenirea străvechii Indii. Unele din obiceiurile noastre sînt de proveniență hindusă. Însuși vasul cu lumină pe care-l avem în bisericile noastre este tipic indian. Biserica noastră a contribuit în mod larg la economia națională, prin trudnicie și persistente acțiuni, întreprinse în domeniul agriculturii și comerțului, iar prin munca depusă de membrii săi, și-a cîștigat lauda conducătorilor acestei țări. În anele Keralei noastre, se cunosc împrejurări cînd stăpînirea a acordat chiar privilegiile Bisericii noastre. Privilegiile acordate lui Toma din Cana și cele oferite creștinilor de la biserica Sfînta Tereza din Quilon sînt exemple grăitoare. Vă rugăm să fiți incredințat că, în ceea ce ne privește, sîntem naționaliști, așa cum fiecare fibră din noi este creștină.

O altă însușire, din cele mai remarcabile, ale acestei Biserici, este adîncă sa credință în Dumnezeu mai presus de orice bogății pămîntești. Creștinii ortodocși din Kerala nu dispun de monumente grandioase, pe care să le arate, însă ei fac parte dintr-o comunitate de cult. Tezaurul lor se găsește în bogata lor liturghie și în rugăciune. Astfel ei au puterea de a depăși greutatea pămîntești și de a rămîne leali față de Biserica și credința lor, orice s-ar întîmpla.

Noi creștinii ortodocși ne bucurăm să aflăm că Biserica Ortodoxă Română are, în comun cu noi, mai multe din aceste caracteristici. Biserica Română este, de asemenea, legată de popor și acordă o deosebită importanță monahismului și cultului. De aceea noi simțim aceleași sentimente de dragoste pentru Biserica Ortodoxă Română, ca și pentru Biserica noastră.

Noi sîntem numai un milion și jumătate de credincioși, în această parte a Indiei, ceea ce reprezintă o minoritate neglijabilă, dacă este

comparată cu marea populație a Indiei. Simțim însă că sîntem o parte din marea frățietate, care numără o sută și douăzeci de milioane de credincioși ortodocși în întreaga lume. Această vizită istorică a Prea Fericirii Voastre, Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române, cu aproape șaptesprezece milioane de credincioși, ne însuflă tărie și curaj, a căror intensitate cu greu poate fi măsurată.

Aș putea eu, oare, în numele credincioșilor din Kerala și cu binevoitoarea permisiune a Sanctității Sale Catolicosul Baselius Augen I, să îndrăznesc a ruga pe Prea Fericirea Voastră să preia inițiativa unei acțiuni susținute pentru înfăptuirea unității Bisericilor Ortodoxe din întreaga lume? Diferențele care le separă sînt neglijabile, în comparație cu legăturile frățești, care le leagă împreună».

În încheierea mitingului, *Prea Fericitul Patriarh Justinian* a rostit o cuvîntare, ascultată cu un viu interes de cei prezenți. Prea Fericirea Sa a adus mai întîi un călduros salut din partea clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, către clerul și credincioșii Bisericii din Malabar, după care a spus următoarele :

Aducem cuvenitul omagiu frățesc Sanctității Sale Catolicosului Baselius Augen I, pentru invitația ce ne-a făcut și pentru buna organizare și desfășurare a vizitei noastre. Prin conținutul și ecoul ei, această vizită corespunde întru totul mesajului vestit de îngeri la Nașterea Domnului : proslăvirea Părintelui ceresc și vestirea păcii și a bunei înțelegeri între oameni.

Ne bucurăm că discuțiile noastre de pînă acum au reușit să pună în lumină îndatoririle ce rezultă pentru noi ca împreună-moștenitori ai unui străvechi tezaur de credință și evlavie, precum și îndatoririle ce ne revin astăzi față de credincioșii pe care-i păstorum, și ca membri ai popoarelor din care facem parte, cum și față de întreaga omenire.

Între aceste îndatoriri, cea mai de seamă și totodată cea mai urgentă este aceea de a ne spori contribuția și de a ne uni eforturile în slujirea măreței cauze a păcii și a bunei înțelegeri între oameni și popoare. Aceasta de fapt nu este numai un imperativ al Evangheliei și o îndatorire a misiunii noastre sacerdotale, ci și un postulat esențial al vieții omenești de astăzi.

Năzuința noastră de a căuta împreună calea spre refacerea unității creștine nu se poate despărți de slujirea păcii pe pămînt, căci fără pace zadarnice ar fi toate eforturile noastre în vederea apropierii și colaborării dintre noi. Dacă popoarele noastre ar pierde pacea de care se bucură astăzi, locașurile noastre de închinăciune s-ar transforma iarăși în ziduri ale plîngerii, ca în anii trecutelor războaie.

Înalta ierarhie, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române, pe care îi reprezentăm, știu din propria experiență ce înseamnă ocupația străină și războiul. De pe urma primului război mondial, România a pierdut, în numai doi ani, a zecea parte din populația ei și bunuri materiale

Prea Fericirea Sa tuturor ierarhilor sirieni din Kerala în 1957. «Toate aceste daruri — adaugă Sanctitatea Sa — reprezintă dragostea și prietenia Bisericii Ortodoxe Române față de Biserica Ortodoxă Siriană. De aceea, îndreptăm recunoștința noastră către această sfântă Biserică și în rugăciunile noastre pentru Întăistătorul ei.

De asemenea, și Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I a oferit daruri delegației române. Pr. Paul Verghese, decanul Academiei teologice, a prezentat o serie de articole și fotografii despre Biserica Ortodoxă Română și despre vizita delegației noastre, publicate anticipat în periodicele Bisericii Ortodoxe Siriene, prin grija Comitetului pentru organizarea acestei vizite. A fost vizitat apoi paraclisul palatului patriarhal, unde s-a făcut un trisaghion la mormântul catolicosului Moran Mar Geevarghese al II-lea.

*

După-amiază, potrivit programului, am mers la biserica din localitatea Niranam, pentru a lua parte la o mare întrunire publică. Sintem primiți la biserica episcopală de Mitropolitul Diocezei Niranam, Thoma Mar Dionysius, în vîrstă de 84 de ani, dar destul de în putere. În calitate de conducător al Eparhiei, salută pe Prea Fericitul Patriarh Justinian și pe membrii delegației Bisericii Ortodoxe, arătînd că păstorește aici în unul din vechile scaune apostolice ale Sfîntului Toma, biserica din Niranam fiind una din cele șapte biserici întemeiate de marele Apostol. Au mai rostit cuvîntări cu acest prilej un preot și un mirean. De asemenea, au luat cuvîntul Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I și Prea Fericitul Patriarh Justinian.

În convorbirile pe care le-am avut cu Mitropolitul din Niranam, acesta și-a exprimat simpatia pentru poporul român, amintind că, în urmă cu peste trei decenii, i-a făcut o plăcută impresie delegația Patriarhiei Române la Conferința «Credință și Constituție», care a avut loc la Oxford în 1937.

La sfîrșitul acestei întruniri, ca și la toate prilejurile asemănătoare, s-au oferit delegației gustări și răcoritoare, obișnuite în aceste părți, mai ales fructe, citrice și lapte rece de cocos.

Seara, la orele 20,00, am participat la un dineu oficial, oferit în cinstea Prea Fericitului Patriarh Justinian, la palatul Catolicosatului. Au fost prezenți membrii Sfîntului Sinod în frunte cu Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I, reprezentanții celorlalte culte creștine din Kerala (Biserica Romano-Catolică, Biserica Mar Thomas, Biserica Episcopală din Sudul Indiei etc.), reprezentanții organizațiilor și instituțiilor bisericești, primarul orașului Kottayam și alte persoane oficiale.

De asemenea, au fost prezenți delegați ai Patriarhiei Iacobite din Antiohia.

În timpul dineului au rostit toasturi ocazionale, Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I și alți reprezentanți de culte.

Cu acest prilej, *Prea Fericitul Patriarh Justinan* a spus următoarele:

Pentru cine încearcă cu atenție să descifreze sensul tuturor strădăniilor susținute care se depun în timpul din urmă de către toți oamenii de bine din lume, nevoia apropierii, a înțelegerii și a cooperării dintre oameni și popoare, în vederea realizării mai binelui comun, este un semn al veacului nostru.

Pentru noi, oamenii Bisericii, ca și pentru credincioșii creștini de pretutindeni, aceasta este dovada cea mai grăitoare că «Părintele nostru cel din ceruri știe că avem trebuință de toate acestea» (Matei VI, 32) și că El conduce pașii noștri pe căile sale minunate și mai presus de înțelegerea omenească, spre realizarea lor, care nu este decît realizarea voii Sale sfinte, pe pămînt.

Așa cum am spus și cu alt prilej, Biserica este un corp comun al tuturor slujitorilor și credincioșilor ei. Facem toți parte din Biserică, dar nu o formăm fiecare singur, ci fiecare cu toți ceilalți. Biserica a avut dintru începutul creștinismului acest sens de comuniune, de corp unic al cărui Cap este Hristos Domnul. Iar Biserica Ortodoxă păstrează neîntrerupt sensul, caracterul și constituția ei de mare familie religioasă-morală, pe care a avut-o din primele secole creștine.

Constituția ierarhică a Bisericii și caracterul sinodal al conducerii Bisericii sînt însușirile ei originare, păstrate cu sfințenie în structura, în credința și în viața Bisericii Ortodoxe.

Aceasta a asigurat concentrarea și consolidarea corpului bisericesc în fiecare Biserică, a asigurat raporturile și conlucrarea Bisericilor Ortodoxe între ele, a garantat păstrarea nealterată de către toate a credinței, a organizației, a tradiției, a cultului, a interpretării Sfintei Scripturi.

Constituția, viața și funcționarea Bisericii s-au asigurat prin ierarhie, iar modul raporturilor ei și organul ei comun a fost Sinodul, care s-a manifestat în diferitele lui proporții și aspecte: de sinod local, sinod provincial, sinod național, sinod ecumenic.

Principiul sinodalității a stat la baza organizării Bisericii soborni-cești în perioada Sfinților Apostoli și se păstrează pînă azi în toate Bisericile Ortodoxe. Prin sinodalitate s-a recunoscut importanța Bisericilor locale — care s-au organizat ca unități autocefale și autonome —, s-a menținut unitatea episcopatului de pretutindeni, s-a creat posibilitatea acelei «unități în diversitate», s-a evitat centralizarea monarhică jurisdicțională.

Sinodalitatea este, prin urmare, noțiune proprie Bisericii creștine și este nedespărțită de ființa și de misiunea ei. Ca principiu de organizare și de lucrare a Bisericii, ca acord și colaborare între membrii săi, sinodul realizează și ilustrează înțelesul cuvintelor Mîntuitorului: «că unde sînt doi sau trei adunați în numele Meu, acolo sînt și Eu în mijlocul lor» (Matei XVIII, 20).

Spiritul sinodalității este adînc imprimat în organizarea, conducerea și lucrarea Bisericii Ortodoxe Siriene, iar realizările ei, de la întemeierea ei de către Sfîntul Apostol Toma și pînă azi, sînt de fapt rodul gîndirii

comune și al efortului unit al tuturor membrilor Sfântului Sinod, sub îndrumarea și înțeleapta conducere a catolicoșilor acestei Biserici.

De la primele contacte cu ierarhii, clerul, teologii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Siriene, ne-am dat seama că și astăzi Sfântul Sinod este forul bisericesc în care se analizează și se rezolvă cu spirit de răspundere toate problemele cu care este confruntată Biserica noastră, pe plan intern și pe plan extern.

Prin Sfântul Sinod și cu contribuția membrilor săi luminați, Părințele Catolicos Baselius Augen I va duce Biserica Ortodoxă Siriană pe noi culmi de înflorire, pe calea ecumenismului și unității creștine.

Cu aceste sentimente, ridic paharul pentru tăria și înflorirea Bisericii Ortodoxe Siriene, pentru îndelunga înziliră cu sănătate a Părintelui Catolicos Baselius Augen I.

Mărți, 7 ianuarie

Impreună cu Adunarea Națională Bisericească. Clipe de relaxare pe lacul Vembanad. Prea Fericitul Patriarh Justinian inaugurează noua clădire a Academiei teologice.

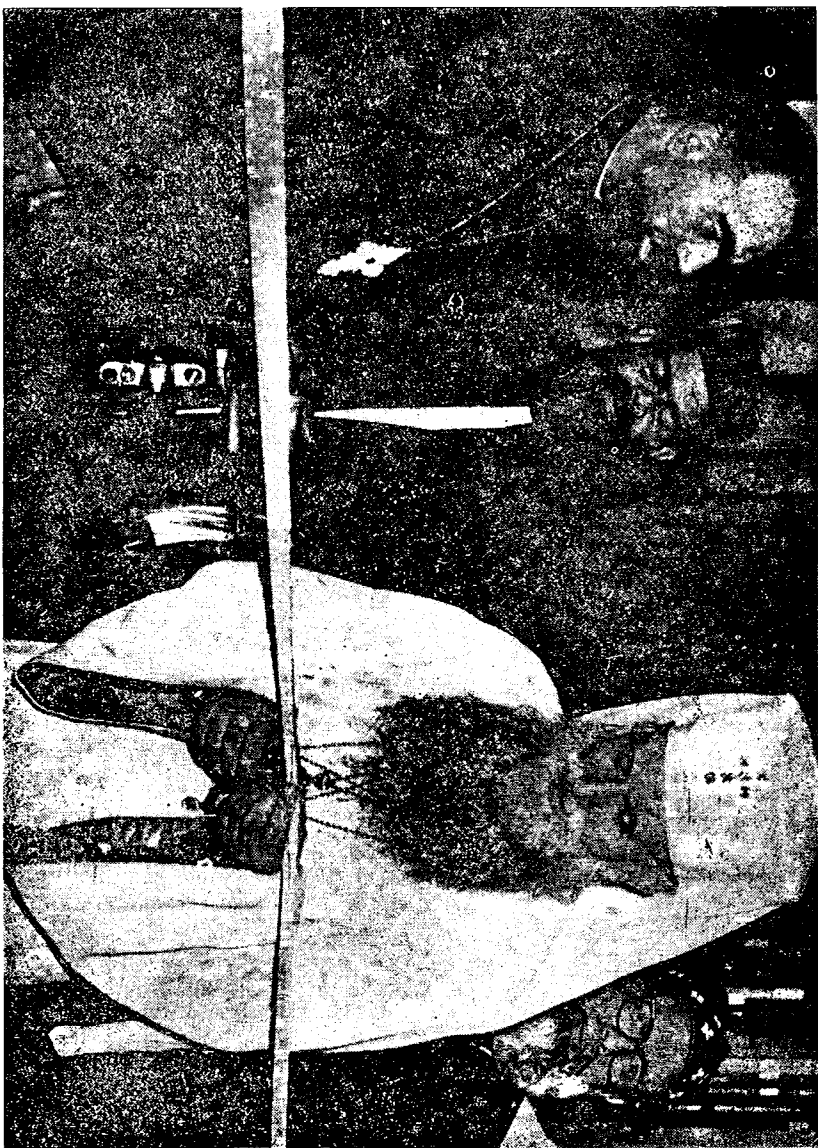
În cursul dimineții, fiind ziua de prăznuire a Sfântului Ioan Botezătorul, un grup de credincioși dintr-un sat apropiat s-a prezentat la noi, cerînd ca Prea Fericitul Patriarh Justinian, sau cel puțin un membru al delegației, să vină la biserica lor, care își sărbătorea hramul. S-a stabilit ca P.S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, să meargă la această slujbă, însoțit de prodecanul Academiei teologice, Pr. George Munduvel. În apropiere de biserică, am fost întâmpinați de cler și credincioși în număr mare. Sfînta liturghie începuse și era săvîrșită de Mitropolitul Mar Severios, de la Cochîn. După sfînta liturghie, Mitropolitul locului a mulțumit Ierarhului român pentru participarea la prăznuire. P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul a adus celor de față salutul credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, precum și binecuvîntările Prea Fericitului Patriarh Justinian care, în această zi, își sărbătorea numele său de naștere. Arată, apoi, cinstirea și popularitatea de care se bucură acest mare sfînt în țara noastră și elogiază rîvna și tăria credinței lor.

La orele 10, Prea Fericitul Patriarh Justinian și membrii delegației au luat parte la ședința festivă a Adunării Naționale (Managing Sommetee) a Bisericii Ortodoxe Siriene din India, organizată cu prilejul acestei vizite. Acest for reprezentativ pentru întreaga Biserică se ocupă cu problemele ei administrative, economice și culturale și este format din 120 de clerici și mireni, în proporții egale. Ședința festivă a fost prezidată de Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I. Au mai fost prezenți Mitropoliții: Mar Athanasius, Mar Dionysios, Mar Philoxenos, Mar Coorilos, Mar Clemis, Mar Theophilus, Mar Severios și Paulos Mar Pholozinos.

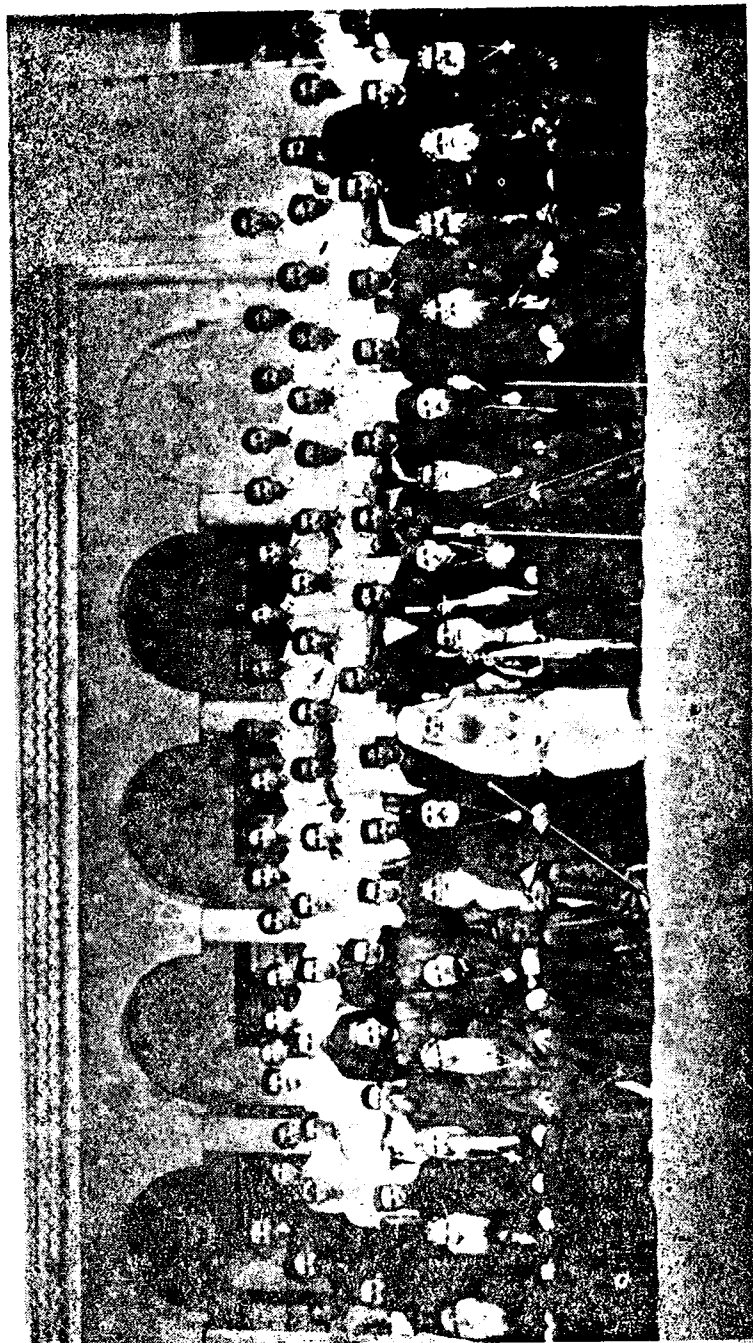
Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost salutat de Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I și de un membru al Adunării.

Schimb de daruri între Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa
Augen I, Mar Basillios, Catolicosul Răsăritului

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian inaugurează noua clădire a Academiei
teologice din Kottayam

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române, împreună cu Ierarhii Bisericii Ortodoxe Siriene din India, la Academia teologică din Kottayam

Primirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian la Asociația studenților ortodocși din Kerala.

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian a făcut o expunere asupra organizării și funcționării organelor centrale ale Patriarhiei Române și asupra rolului și poziției mirenilor în Biserică, subliniind asemănările dintre modul de organizare a Bisericii noastre și acela al Bisericii Ortodoxe Siriene din India.

După încheierea ședinței festive, delegația Bisericii Ortodoxe Române însoțită de Mitropolitul Philipos Mar Theophilus, de decanul Academiei teologice, Pr. Paul Verghese, și de alții, a făcut o călătorie de agrement pe lacul Vembanad, nu departe de Kottayam.

Împreună cu noi se află, de asemenea, Dl. Jacob Stephen, care ne-a vizitat țara în 1967, și arhimandritul Remban Ephrem din Siria, reprezentant permanent al Patriarhului iacobit Ignatius Yakub al III-lea al Antiohiei. Acest arhimandrit are reședința la o mănăstire stavropighială a Patriarhiei Iacobite, la o distanță de 60 km de Kottayam, unde se află înmormântat patriarhul Ignatios Yacub I, decedat în Kerala, cu prilejul vizitei sale canonice.

Plimbarea pe Vembanad, cu două iachture, ne-a oferit priveliști odihnitoare și încântătoare asupra pădurilor de palmieri și vegetației luxuriante din jurul lacului. Ni s-a oferit masa de prînz în restaurantul unui club umbrat de cocotieri, pe malul lacului. Aici, Prea Fericitul Patriarh Justinian a revăzut pe vechiul nostru prieten K. P. Lukos, fost ambasadorul Indiei la Belgrad, venit cu familia să se recreeze, cu care s-a întreținut în timpul mesei.

În după-amiaza zilei a avut loc un important moment al vizitei noastre legat de inaugurarea noii clădiri a Academiei teologice. Solemnitatea aceasta a fost precedată de un ceai luat cu membrii Adunării Naționale Bisericești și cu corpul didactic al Academiei teologice.

La orele 16,30 am asistat, în sala de festivități, la slujba de sfințire a noii clădiri, oficiată de sfințitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I, înconjurat de un sobor de ierarhi și de preoți.

A urmat, în continuare, o întrunire publică pentru inaugurarea oficială a noii clădiri de către Prea Fericitul Patriarh Justinian. Au participat la această manifestare festivă, prezidată de Sfințitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I, reprezentanții forurilor centrale bisericești, corpul didactic și studenții teologi, un mare număr de membri ai clerului și mulțime de credincioși. Înfățișarea celor prezenți este dominată de culoarea albă a costumului național purtat obișnuit de toată lumea. Preoții și diaconii de mir poartă pe cap, ca semn distinctiv o mică scufie neagră, ca și călugărițele noastre. Iar monahii se îmbracă în dulame și rase negre. Bazele negre și largi ale episcopilor sînt căptușite pe dinăuntru cu mătase colorată.

Festivitatea a fost deschisă prin cuvîntul de salut al Mitropolitului Philipos Mar Theophilus, care a dat apoi citire mesajelor sosite cu acest prilej din partea: Președintelui Indiei Dr. Zakir Hussain, Împăratului Haile Selassie I al Etiopiei, Patriarhului iacobit Mar Ignatios Yacub al III-lea din Siria, Secretariatului Vaticanului pentru unitatea creștină și

de la alții. Mesajul Vaticanului, semnat de Mgr Willebrands, a salutat acest eveniment, exprimînd totodată satisfacția că inaugurarea se face în prezența Prea Fericitului Patriarh Justinian al României.

A urmat o amplă cuvîntare rostită de Înaltul Comisar al Indiei în Australia, A. M. Thomas, principălu vorbitor din partea Bisericii Siriene. În cuvîntarea sa, A. M. Thomas, care este și un proeminent și activ membru al Ortodoxiei indiene, s-a referit, printre altele, la călătoria sa în România în anul 1965, cînd, însoțind pe Președintele Radhakrishnan în calitate de ministru în guvernul central al Indiei, a făcut o vizită la Patriarhia Română.

Apoi, Decanul Academiei, Pr. Paul Verghese, a invitat pe Prea Fericitul Patriarh Justinian să procedeze la tăierea panglicii de inaugurare. În timp ce corul studenților teologi execută imne religioase, Prea Fericirea Sa îndeplinește acest act solemn, în aplauzele celor prezenți.

Înapoiindu-se pe estrada oficială, Prea Fericitul Patriarh Justinian, rostește cuvîntarea inaugurală, spunînd între altele :

— Am acceptat cu deosebită plăcere să iau parte la inaugurarea lucrărilor, care au fost realizate și cu sprijinul Consiliului Ecumenic, din care face parte și Biserica Ortodoxă Română ;

— Clădirea aceasta vă va aduce aminte de rolul deosebit pe care-l îndeplinește această organizație mondială creștină : Consiliul Ecumenic al Bisericilor, care are ca scop apropierea și cunoașterea Bisericilor între ele și în final unitatea Bisericilor, așa cum a dorit și s-a rugat Mîntuitorul în rugăciunea arhierească (Ioan, XVII).

Toate Bisericile creștine au îndatorirea să sprijine această cauză sfîntă. Școlile teologice au chemarea să pregătească pe viitorii slujitori ai Bisericii, pe calea unității, în duhul ecumenismului contemporan.

Dacă, în trecut, Bisericile noastre s-au dezvoltat separat vreme îndelungată, astăzi avem bucuria să vedem că legăturile noastre de prietenie și dragoste sporesc tot mai mult, spre slava lui Dumnezeu.

Împrejurări politice, economice, sociale și culturale din vremea cînd s-a ținut Sinodul de la Calcedon au făcut ca creștinii din Răsărit să se împartă : unii acceptînd, iar alții respingînd formula hristologică stabilită de Sinodul al IV-lea Ecumenic. Autoritățile bisericești și politice din secolele următoare, îndeosebi din secolul al XIII-lea, au încercat apropiere — e vorba mai ales de cazul Bisericii Armene —, dar condițiile n-au fost prielnice. Multe secole de-a rîndul, calcedonienii și necalcedonienii s-au căutat unii pe alții. După mai mult de 15 secole de despărțire, e timpul ca Bisericile noastre să se întîlnească și să se regăsească în frățietate spirituală.

Această regăsire între Bisericile noastre e cu atît mai necesară, cu cît ea e un factor substanțial de întărire și de prestigiu al Ortodoxiei. Trăind în frățietate desăvîrșită pînă la Calcedon, ele își pot reface această frățietate, cu atît mai mult, cu cît ele sînt apropiate prin învățătură și tradiție. Critica reciprocă pe care și-au făcut-o un mileniu și jumătate

le-a arătat că elementele asemănătoare sînt mai numeroase decît cele ne-
asemănătoare și că deci ele au baza unei atmosfere de înțelegere și cola-
borare efectivă. A venit timpul să se examineze elementele acestei în-
țelegeri și colaborări.

Baza solidă a apropierii și înfrățirii dintre noi sînt Sfinții Părinți și
dorința noastră de a fi toți în aceeași casă, al cărei stăpîn este Domnul
nostru Iisus Hristos. Părinții Bisericii au fost adesea aprigi și neîndură-
tori în încordarea lor supremă de a apăra adevărurile Sfintei Scripturi
și formulele Sinoadelor Ecumenice, pentru că trăiau în epoca de elaborare
a doctrinei Bisericii și se luptau chiar pentru o literă sau particulă de
cuvînt. Dar sufletul lor era mare și generos, deschis tuturor fraților care
se apropiau sufer de ei, fiind gata oricînd să lămurească micile sau marile
deosebiri de învățătură. Era un duh ecumenist patristic local și general,
pe care noi îl putem folosi din plin astăzi și pe care realmente îl și folosim
adesea în zilele noastre. Metoda aceasta ne e ușurată, dacă o adoptăm și
noi, de faptul că astăzi nu mai există factorii politici, economici și cultu-
rali din epoca aceea, factori dintre care unii au fost decisivi în actul în-
străinării și al îndepărtării.

În zilele noastre este o tendință generală pentru întîlniri și contacte
din ce în ce mai fructuoase. Lumea întregă năzuiește, astăzi, după apro-
piere. Progresul tehnic face lumea mai mică. Creștinătatea însăși e cu-
prinsă de un suflu nou, de spiritul ecumenic, pe care îl respirăm și noi
ortodocșii. Solidaritatea Bisericilor noastre se impune ca o lege pentru
noi cei care ne rugăm cu Mîntuitorul : «ca toți să fie una».

Dacă toate Bisericile vorbesc astăzi despre ecumenism, se observă
în același timp manifestări care încearcă acreditarea unui ecumenism
fără perspective largi, necuprinzător. Astfel, dialogul cu lumea creștină,
enunțat de Vatican, nu este decît o chemare la staulul Bisericii Romano-
Catolice, o afirmare a unui ecumenism confesional pancatolic. Poate că
și alte Biserici creștine să fie ispitite de a susține un asemenea ecumenism
orientat confesional.

Biserica Ortodoxă' Română este însă pentru un ecumenism creștin
în care Bisericile sînt pe picior de egalitate și fără să se amestece unele în
treburile celorlalte. În acest sens, Biserica noastră sprijină acțiunea Con-
siliului Ecumenic al Bisericilor pentru realizarea unității în diversitate a
tuturor Bisericilor creștine, fiecare Biserică participă la unitate cu ce are
comun, dar și cu ce are ea caracteristic, în condițiile de viață proprii fie-
cărei Biserici locale.

Bisericile Ortodoxe sînt Biserici naționale și deci fiecare Biserică se
conduce de sine, ținînd seama de învățătura și canoanele Bisericii Orto-
doxe, pe care le au în comun, adaptate la condițiile de viață ale fiecărei
Biserici Ortodoxe naționale.

Apoi, Prea Fericitul Patriarh Justinian a împărțit daruri ierarhilor,
profesorilor și studenților, iar prodecanul George Munduvel a rostit un
cuvînt de mulțumire și de încheiere.

Seara am cinat în localitatea Chingavanam, în apropiere de Kottayam, ca oaspeți ai Mitropolitului Diocezei Knanaya, Abraham Mar Clemis, la reședința sa, într-o atmosferă de frățească voie bună și destindere.

Miercuri, 8 ianuarie

În dialog cu ierarhii și teologii keralezi. Vizită la Institutul teologic romano-catolic. Festivitatea de la Consiliul Municipal din Kottayam. Inaugurarea unei săli de cultură.

După gustarea de dimineață, a avut loc, în vechile încăperi ale Academiei teologice, o ședință de convorbiri teologice cu ierarhii și cu membrii corpului didactic. Sfântul Sinod este alcătuit din 11 membri, ierarhi eparhioți, sub președinția Sanctității Sale Baselius Augen I, Catolicos al Răsăritului și Mitropolit de Malankara.

Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I deschide ședința, în timpul căreia — după un schimb preliminar de păreri — *Prea Fericitul Patriarh Justinian* a rostit următoarele :

Se realizează, prin vizita pe care o facem Venerabilei Biserici Ortodoxe Siriene din India, o dorință comună, exprimată de Sanctitatea Voastră de mai mulți ani și acceptată de noi cu bucurie.

Ne amintim cu plăcere că distinși soli ai Sanctității Voastre au vizitat în câteva rînduri Biserica Ortodoxă din România, după cum și soli ai Bisericii noastre au vizitat, în 1961, Biserica Sanctității Voastre, cu ocazia marii întruniri ecumenice de la New Delhi.

Dar inimile noastre, călăuzite de Sfântul Duh, ne cereau să ducem mai departe aceste începuturi de cunoaștere reciprocă. De aceea, dînd ascultare îndemnurilor sfînte care lucrau în sufletele noastre, am răspuns cu toată dragostea amabilei invitații de a vizita pe Sanctitatea Voastră, pe ierarhii, clerul și credincioșii pe care-i păstoriți în străvechea Voastră patrie.

Această vizită constituie pentru noi nu numai un act oficial și o cinste personală, ci și un moment deosebit de important în istoria Bisericilor noastre, prin raporturile pe care nădăjduim să le creăm între noi ca Biserici.

La plăcerea ce avem de a stabili între noi mai strînse legături bisericești, se adaugă și aceea de a se deschide cu ele posibilitatea cunoașterii mai de aproape între noi, necesară nu numai pentru bunele noastre raporturi frățești, ci și pentru promovarea și slujirea operei de apropiere, de unire și de colaborare atît pe terenul religios al creștinismului, cît și pe terenul social-moral al umanității.

În această perspectivă ecumenică, se deschide în vremea noastră un larg cîmp de activitate creștină unitară, sporesc și se întăresc puterile noastre de lucru, crește volumul și valoarea binelui pe care-l putem săvîrși, atît pentru Bisericile noastre cît și pentru omenire.

Socotim deci întîlnirea noastră de acum și cele ce vor urma necesare și folositoare în împlinirea misiunii și datorii sacre care revin tuturor

slujitorilor Bisericii Mântuitorului Hristos. Dar aceste întâlniri și contacte ajută, desigur, în primul rînd la înlăturarea prejudecăților create de multele veacuri de despărțire și de înstrăinare a Bisericilor noastre.

Văzîndu-ne și vorbindu-ne față către față, avem posibilitatea să constatăm că între noi nu sînt deosebiri esențiale de credință, că între noi sînt mai mult deosebiri de termeni în exprimarea aceleiași credințe și ajungem astfel la convingerea că evlavia noastră este însuflețită de același duh al creștinismului din primele veacuri. Această constatare este de natură să creeze între noi o atmosferă de încredere, de prețuire și de dragoste reciprocă, un sentiment de frățietate în același Domn Iisus Hristos, netezînd calea spre viitoarea noastră unire dorită și de unii și de alții.

Deja între Bisericile Ortodoxe și Bisericile Vechi-Orientale a început un fructuos dialog pe plan general. El a dus pînă acum la consultații între teologii celor două grupuri de Biserici de la Aarhus și de la Bristol, încheiate cu foarte încurajatoare rezultate.

Contactele bilaterale între Bisericile naționale Ortodoxe și Bisericile Vechi-Orientale — cum sînt cele între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Siriană din India — sînt menite să ușureze dialogul general între cele două grupuri de Biserici, dîndu-ne prilejuri să ne cunoaștem și să ne obișnuim în mod practic unii cu alții și să verificăm că în fond noi avem aceeași doctrină și ne unește aceeași autentică trăire creștină.

Dar prin aceste vizite și contacte se mai dau reprezentanților celor două grupuri de Biserici prilejul de a constata și unii și alții că Bisericile lor, deși au păstrat creștinismul în forma lui de la început și prin acestea sînt și se numesc Biserici vechi, ele nu sînt îmbătrînite, nu sînt perimate, ci, dimpotrivă, sînt pline de viață, sînt mereu noi, cum permanent nouă și plină de viață este și Evanghelia Mântuitorului Hristos.

Noi, ca soli ai Bisericii Ortodoxe Române venind la voi, constatăm plini de bucurie că, deși ați păstrat pînă azi nealterată credința propovăduită pe aceste meleaguri de Sfîntul Apostol Toma, puteți răspunde cu această credință cerințelor și trebuințelor omului de azi și problemelor ce se pun în prezent poporului din patria voastră.

Iar voi, venind la noi, constatați că, deși am păstrat credința neschimbată propovăduită strămoșilor noștri de Sfîntul Apostol Andrei și de ucenicii Sfîntului Apostol Pavel, sîntem ațși să înțelegem năzuințele poporului nostru român, dornic de relații superioare de pace și frățietate între toți oamenii și toate popoarele.

Noi socotim că nu există o jignire mai mare adusă unei Biserici creștine decît aceea că este îmbătrînită, că este sclerotată. A declara o Biserică îmbătrînită înseamnă a declara că ea nu mai înțelege năzuințele omenirii contemporane, că ea este un vestigiu al trecutului, o piesă de muzeu, care nu mai răspunde trebuințelor vieții de azi.

Dar o Biserică adevărată, o Biserică care are pe Hristos în ea nu poate îmbătrîni, căci Iisus Hristos «desăvirșirea credinței noastre» (Evrei XII, 2) «este Același ieri și azi și în veci» (Evrei XIII, 8), îndrumînd Biserica Sa neconținut și ajutînd-o să slujească în orice timp oamenilor spre curățirea de păcate, spre pace, spre dreptate, spre iubire întrelolaltă.

Bisericile noastre se dovedesc în stare să răspundă năzuințelor de azi ale omenirii și prin năzuința lor de a se apropia între ele și de toate Bisericile, în spirit ecumenic, căci și prin aceasta ele promovează prietenia și pacea între popoare.

Biserica Ortodoxă Română este adinc însuflețită de spiritul ecumenic al timpului nostru. Aceasta o arată în mod efectiv prin raporturile frățesti pe care le întreține cu celelalte Culte din România, contribuind la realizarea unui ecumenism intern de fiecare zi, între toți membrii diferitelor culte.

Cooperînd pentru crearea și întărirea acestui spirit ecumenic, Bisericile noastre năzuiesc puternic spre ținta pe care a dat-o creștinilor Sfințitul Apostol Pavel, ca să fie «un trup și un duh». Ele își pun azi, mai mult ca în trecut, întrebarea : «Oare, s-a împărțit Hristos?» (I Cor. I, 13) și doresc să ajungă la acea stare cînd toți creștinii vor fi «o singură turmă, cu un singur Păstor».

Cum vom putea face noi, ca dragostea Mintuitorului nostru Iisus să sălășluiască iarăși între noi, după atîta vreme de despărțire? Ce trebuie să facem pentru ca gîndurile de frăție, pe care le mărturisim, să se mențină și să devină rodnice ?

Căi și mijloace pentru menținerea și promovarea legăturilor dintre noi pot fi multe. Dintre acestea noi amintim aici pe unele din ele.

Astfel, pe plan local, ne gîndim, în primul rînd, la o conviețuire în duhul dragostei creștine între clericii și credincioșii Bisericilor noastre, laolaltă, pretutîndenî unde aceștia se găsesc.

Aceasta șocotim că se poate realiza prin : Vizite unii către alții ; Participarea în comun la unele manifestări religioase mai de seamă ; Educația credincioșilor prin predici și cateheze, în spiritul respectului și dragostei reciproce ; Respectul reciproc față de practicile creștinești ; Acordarea unei atenții mai mari, în manualele noastre școlare, creștinismului răsăritean, accentuîndu-se unitatea lui și dîndu-se lămuriri mai multe asupra Bisericilor care îl alcătuiesc ; Participarea în comun a clerului și credincioșilor Bisericilor noastre la acțiuni utile pentru pace, pentru libertate, demnitate omenească și progres.

De asemenea, pe plan mai larg, trebuie să ajungem la o cît mai strînsă și reală colaborare dintre Bisericile noastre.

Aceasta o vedem realizîndu-se prin: Vizite reciproce între Întîistătătorii și reprezentanții diferitelor Biserici; Contacte mai active dintre reprezentanții Bisericilor noastre, în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, al Conferinței Creștine pentru Pace și al altor organizații intercreștine; Schimb de profesori și de studenți care să urmărească totodată și o cunoaștere mai exactă a vieții locale din Bisericile respective; Schimb de publicații între Biserici.

Prin asemenea căi și mijloace avem nădejdea că lucrarea Bisericii lui Hristos va spori și va rodi cît mai îmbelșugat, contribuind mai efectiv la binele lumii de pretutîndenî.

După aceea între Prea Fericitul Patriarh Justinian și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române, de o parte, și Sanctitatea Sa Catolico-

sul Baselius Augen I, Înalții ierarhi și profesori de teologie indieni prezenți, de altă parte, au avut loc convorbiri în legătură cu cele expuse de către Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Cu acest prilej, Pr. Paul Verghese a înmînat, cu binecuvîntarea Sanctității Sale Catolicosul Augen I, Prea Fericitului Patriarh Justinian un documentat referat informativ asupra poziției Bisericii Siriene Indiene în legătură cu problemele privitoare la dezvoltarea unui dialog teologic între Bisericile Vechi Orientale și Biserica Ortodoxă.

În cadrul convorbirilor, s-a scos în evidență că vizita noastră a constituit un prilej pentru dezvoltarea relațiilor bilaterale dintre cele două Biserici și a preocupărilor lor comune privind participarea mai activă la Mișcarea ecumenică și la acțiunea de refacere a comuniunii dintre cele două familii de Biserici Ortodoxe. S-au reliefat elementele de apropiere dintre cele două Biserici și s-a preconizat constituirea unui grup de studii, compus din cîte trei teologi de fiecare parte, care să examineze problemele respective de doctrină și cele practice, în scopul realizării în final a comuniunii depline. S-a propus ca pe viitor să se facă schimb pe profesori și studenți teologi, vizite de ierarhi și să se introducă în învățămîntul teologic un loc mai mare cunoașterii reciproce a celor două Biserici.

Prea Fericitul Patriarh Justinian și-a exprimat satisfacția pentru convorbirile purtate cu ierarhii și teologii ortodocși indieni, cu convingerea că acestea vor da un avînt relațiilor noastre.

În încheiere, Prea Fericirea Sa propune, în ședință, ca Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I să facă o vizită în România, împreună cu o delegație de ierarhi și profesori de teologie. Invitația a fost acceptată cu bucurie, cu mențiunea că efectuarea vizitei în ceea ce privește pe Sanctitatea Sa va fi în funcție de starea sănătății și a vârstei sale înaintate, avînd în prezent 84 de ani.

*

La orele 15,00, în urma unei stăruitoare invitații, Prea Fericitul Patriarh Justinian și membrii delegației au făcut o vizită la Institutul teologic romano-catolic, numit Seminarul Apostolic Sfîntul Toma, din localitatea Vadavathoar. Institutul era așezat pe o frumoasă colină din marginea orașului Kottayam. Rectorul, Mgr Kurien Vanchipurackal, profesorii și studenții Institutului au făcut o călduroasă primire Prea Fericitului Patriarh Justinian. În sala de festivități, rectorul Institutului, salutînd prezența delegației române, a rostit următoarea alocuțiune :

«Cu adîncă bucurie și cu deplină grațitudine, conducerea și studenții acestui Seminar teologic vă spunem din toată inima «Bine ați venit».

Dorim să transmitem această sinceră salutare și celor 17 milioane de credincioși ai Bisericii Ortodoxe Române, precum și romano-catolicilor și celorlalți creștini din țara Dvs. Vizita Prea Fericirii Voastre îmi înprospătează, mie și majorității membrilor din conducere, plăcute amintiri despre contactele cordiale pe care le-am avut cu episcopii, preoții și mireni români, nu numai la Roma, dar și în alte părți ale Europei și care

au făcut o adîncă impresie asupra noastră, prin evlavia lor și atașamentul lor față de tradițiile și cultura țării lor.

Acest seminar a avut, în ultimii ani, prilejul să primească pe unii din cei mai înalți demnitari ai Bisericii Catolice. Cel mai distins dintre ei a fost Cardinalul Maximilian de Fürstenberg, prefectul Congregației pentru Bisericile Orientale, care a inaugurat oficial seminarul anul trecut, la 25 februarie. Este însă pentru prima oară cînd avem cîntea să primim printre noi un patriarh ortodox. Sîntem nespuse de recunoscători Prea Fericirii Voastre și Sanctității Sale Catolicosului Basilius Auger I pentru acest prilej care ne-a fost oferit. Prezența Prea Fericirii Voastre ne duce gîndurile și inimile la patriarhii, arhiepiscopii, episcopii, preoții, precum și la milioanele de creștini răsăriteni de diferite rituri. Noi vedem în Prea Fericirea Voastră nu un simplu vizitator, ci un pelerin, un pelerin al Mișcării ecumenice.

Cuvîntările Prea Fericirii Voastre, pe care am avut ocazia să le ascult și eu la recepția de la palatul Catolicosatului, în ziua de 16 ianuarie, iar cei mai mulți ieri, la Academia teologică, ne-au arătat întregă dorință a Prea Fericirii Voastre pentru realizarea unității creștine, voită de Hristos. Este o dorință a noastră a tuturor, iar studiile noastre teologice, rugăciunile neîncetate și sincerele noastre eforturi pentru o reînnoire internă și un dialog frățesc sînt toate orientate spre realizarea acestui ideal. Directivele Conciliului al II-lea de la Vatican în această privință și chemarea Sanctității Sale Papa Paul al VI-lea au dat mult elan strădaniilor noastre ecumenice.

Seminarul nostru regional, cu circa 350 de studenți în teologie și filozofie, împreună cu seminarul de același fel de la Alwaye, activează pentru formarea de preoți, necesari comunității catolice, alcătuită din ritul Bisericii siro-malabare, aparținînd de vechea comunitate creștină a Sfîntului Toma, și ritul latin al comunității catolice, care își are originea în secolul al XVI-lea.

Acest seminar, care se străduiește pentru păstrarea și ocrotirea vechilor noastre tradiții orientale, va căuta și pe viitor să contribuie cît mai mult pentru restabilirea unității creștine. Fie ca Hristos, simbolul unității între oameni, să binecuvînteze această speranță.

Mulțumim încă o dată Prea Fericirii Voastre și distinșilor noștri oaspeți pentru această vizită plină de bunăvoință, deși atît de scurtă».

În răspunsul său, Prea Fericirea Sa menționează că venirea aici îi amintește de vizita pe care a făcut-o vara trecută la Seminarul romano-catolic din Viena, cu prilejul călătoriei sale în Austria, la invitația Cardinalului Dr. Fr. König. Arată că institutele și seminariile noastre teologice cultivă sentimente de respect și apreciere față de toate Cultele religioase din țară.

Avem relații apropiate de colaborare între noi și ierarhii și clerul romano-catolic din România. În continuare, Prea Fericirea Sa expune poziția noastră în cadrul ecumenismului contemporan și arată că Biserica Ortodoxă Română susține ideea unui ecumenism creștin integral și

nu este de acord cu tendințele ecumeniste cu aspect confesional și unilateral.

După ceremonia primirii, Delegația a vizitat sălile de cursuri și alte încăperi ale Institutului.

La orele 16,30, delegația a făcut o scurtă vizită la biserica ortodoxă siriană Sfânta Maria din Kottayam, la care Mitropolitul Mar Theophilus a fost preot, înainte de a ajunge în ierarhia superioară. Aici am fost întâmpinați cu entuziasm de mii de credincioși și mai ales de tineret.

Mergem apoi la sediul din Kottayam al Mișcării studenților creștini ortodocși din India, «Mar Gregorios», aflată sub președinția Mitropolitului Mar Theophilus. În sala de festivități, în fața unei mari mese de studenți și studente, de la toate facultățile din localitate, Prea Fericirea Sa a fost aclamat cu însuflețire. Secretarul General al organizației, Diaconul K. O. Abraham, a adresat un salut oaspeților. Mitropolitul Mar Theophilus, care a prezidat adunarea, a rostit cuvântul de deschidere și a făcut prezentarea delegației, precizând că această organizație studentească ortodoxă, înființată în anul 1908, a împlinit 60 de ani de existență.

În continuare, K. M. Cherian, directorul ziarului «Malayala Manorama» din Kottayam, a făcut o amplă expunere asupra problemelor actuale legate de educația tineretului.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a adus studenților ortodocși din India, din organizația «Mar Gregorios», aflată sub patronajul Catolicosului, binecuvântările sale, împreună cu salutul studenților teologi și al tineretului din cuprinsul Bisericii Ortodoxe Române. A elogiât râvna celor prezenți pe calea învățaturii și a credinței.

Un punct important al zilei l-a constituit primirea oficială a Prea Fericitului Patriarh Justinian, organizată la municipiul din Kottayam, în numele populației din localitate, la orele 17,30. După cuvântul de întâmpinare al vicepreședintelui Consiliului Municipal, V. K. Sekharan Nair, și rostit o cuvântare omagială președintele Municipiului, Varkey George adresând Prea Fericirii Sale, în numele Consiliului Municipal, următoarele :

«Este un rar privilegiu ca, în micul, dar vechiul nostru oraș, să putem saluta în mijlocul nostru pe Prea Fericirea Voastră, conducătorul spiritual a milioane de creștini răsăriteni.

Toți, cei șaiszeeci de mii de locuitori ai orașului nostru, hinduși, musulmani și creștini, într-o singură simțire au venit să întâmpine pe Prea Fericirea Voastră, ca pe un distins exponent al valorilor spirituale. Prea Fericirea Voastră a căutat să păstreze cumpăna dreaptă între aspectele spirituale și preocupările pentru bunăstarea celor mulți. Interesul pe care-l purtați monahismului, care împletește atât de armonios truda productivă cu rugăciunea, este o nouă dovadă a meritelor Prea Fericirii Voastre, printre multe altele.

În persoana Prea Fericirii Voastre, înmănușiați farmecul personal al unui om de suflet, cu eficiența unui bun organizator și administrator.

Prin aceste însușiri ați reușit să găsiți căi rodnice de conviețuire și colaborare într-o societate cu noi forme de viață.

În orașul nostru ne bucurăm de o bogată moștenire religioasă, iar spiritul de înțelegere mutual și de respect între diversele religii nu este printre darurile cele mai mici pe care ni le-a dat Dumnezeu.

Țara Keralei a dat câteva culmi ale gândirii, cum ar fi Sri Sankaracharya, și a primit cu bucurie pe teritoriul ei comunități iudaice, creștine și musulmane.

Orașul nostru este centrul de desfacere al produselor agricole obținute pe văile Keralei, piper și alte mirodenii, ceai, cauciuc și nuci de cocos. Câteva din aceste bunuri, și în special mirodeniile, ne-au creat prilejul, încă cu milenii în urmă, să venim adesea în contact cu popoarele unor țări îndepărtate. Bucurându-ne de un spirit larg și cosmopolit în Kerala, nădărdum că și Prea Fericirea Voastră veți găsi atmosfera orașului nostru cordială și prietenoasă.

Orașul nostru este, de asemenea, un centru de învățămînt și cultură. Mai multe jurnale apar zilnic, iar unele din ele sînt de o largă circulație în întreaga Indie. Avem 12 licee, o facultate de medicină, un institut politehnic, trei colegii universitare și trei seminarii teologice în vecinătatea orașului nostru. Poporul nostru este și cult și muncitor și din încredințarea lui, noi, Președintele și membrii Consiliului municipal de la Kottayam, avem plăcerea să exprimăm Prea Fericirii Voastre, cele mai calde și cordiale urări, cu ocazia venirii în vechiul nostru oraș.

Prea Fericirea Voastră ne aduce speranță și posibilitatea unei mai bune cunoașteri între popoarele din Răsăritul Europei și poporul din Kerala. Majoritatea dintre noi avem puține cunoștințe despre credincioșii din Europa Răsăriteană. Prea Fericirea Voastră ne deschide noi perspective. Fie ca șederea Prea Fericirii Voastre printre noi să ducă la cît mai multe asemenea contacte, pentru dezvoltarea înțelesgerii mutuale și a păcii în lume.

Ne rugăm ca Cel Atotputernic să binecuvînteze poporul român, pe Prea Fericirea Voastră și pe Înălții ierarhi care vă însoțesc. Pacea și dreptatea Sa să coboare asupra omenirii, pentru ca toate popoarele să învețe a trăi laolaltă, în bună înțelegere și colaborare».

Cuvîntarea aceasta, imprimată pe mătase, a fost înmînată Prea Fericirii Sale, într-o casetă specială.

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian a spus că felicită poporul indian, și în special populația din Kerala, pentru înțelegerea și colaborarea care există între hinduși, creștini și musulmani, și care pot fi date ca exemplu tuturor popoarelor. *Mulți conducători și reprezentanți ai hindușilor, creștinilor și musulmanilor din India, au vizitat România, unii dintre ei fiind și oaspeții mei — a spus Prea Fericirea Sa. Astfel, în anii din urmă, am avut plăcerea să primesc pe președintele Indiei Dr. Radhakrishnan, însoțit de ministrul A. M. Thomas, profesorul Muhamad Habib, rectorul Universității din Aligarh, ambasadorul de atunci al Indiei la Belgrad, K. P. Lukos, și alții. Una dintre dorințele mele, cu ocazia acestei vizite în India, este de a vedea modul cum Biserica și Statul conlucrează pentru bunăstarea poporului.*

La sfirșit, a oferit daruri, împărtașind binecuvântările sale întregii asistențe.

Programul zilei s-a încheiat cu inaugurarea sălii de cultură a parohiei Sfinta Maria din Cheriypally, Kottayam. La această festivitate a fost prezent și Sanctitatea Sa Catolicosul Baseleus Augen I. În asistența unui mare număr de credincioși, Prea Fericitul Patriarh Justinian a rostit cuvântul de inaugurare. Au mai rostit cuvântări Mitropolitul Philipos Mar Theophilus, Preotul paroh E. J. Thomas și K. M. Mathew și au fost executate cîntări și dansuri tradiționale. Cei doi Întîistătători au binecuvîntat poporul credincios.

În drum spre locul de găzduire de la Academia teologică, am mers în apropiere la biserica Valiapally, care este una din cele mai vechi biserici din aceste părți. Zidită în anul 1550, ea este renumită prin două lespezi de piatră, avînd cruci sculptate în bazoreliev cu inscripții persane din secolul al VII-lea al erei noastre, foarte importante din punct de vedere istoric și arheologic.

Joi, 9 ianuarie

Vizite la minăstiri și colegii universitare. Prea Fericitul Patriarh Justinian pune piatra fundamentală unei aule studențești și inaugurează o bibliotecă

Însoțiți de Mitropolitul Philipos Mar Theophilus și de Decanul P. Verghese, plecăm, la ora 8,00, spre Pathanamthitta, pentru a vizita Colegiul Catolicosatului. În drum, trecem prin sate și ne oprim la mai multe parohii, unde sîntem întîmpinați cu ghirlande de flori și ovații ale credincioșilor ieșiți întru întîmpinare. Observăm cu interes casele curate și îngrijite ale localnicilor, uneori acoperite cu frunze de palmieri, pitite în marginea pădurilor masive de cocos, de arbori de cauciuc și de cafea. Admirăm dealurile verzi și văile îmbeșugate în orez, străbătute de riuri cu mult pește.

Colegiul Catolicosatului din Pathanamthitta este de grad universitar și cuprinde mai multe facultăți. Datează de 16 ani, avînd în prezent un număr de 2500 de studenți.

Din corpul didactic distingem pe lectorul de limbă siriacă, monahul P. A. Samuel, care în anul 1967 a fost în țara noastră, împreună cu delegația condusă de Mitropolitul Yuhanon Mar Severios. Aflăm că între profesorii colegiului a funcționat, un timp, în anii trecuți, cunoscutul profesor ortodox Nicolae Zernov, de la Universitatea din Oxford, care a fost invitat să țină prelegeri de istorie bisericească. La sosirea delegației, Decanul Colegiului, Dr. T. Alexander, urează oaspeților bun-venit, arătînd că Prea Fericirea Sa face în prezent un șir de vizite în hotarele Bisericilor Vechi Orientale, pentru a propovădui pacea și armonia.

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian evidențiază starea înfloritoare în care se găsește Biserica Ortodoxă Siriană, angajată în pro-

movarea culturii și într-o largă acțiune de sprijinire a școlilor de toate nivelurile. Totodată, a elogiât înclinarea către cultură a poporului keraliez, deschis la inimă și ospitalier, care cu cinste deține procentajul cel mai ridicat al oamenilor cu carte din întreaga Indie.

Drumul ne duce mai departe, la Mănăstirea Asram Bethany, din Eparhia Niranam, de sub conducerea Mitropolitului Thoma Mar Dionysius. Mănăstirea datează de 50 de ani, având în prezent 17 călugări și frați, încadrați în ordinul «Urmarea lui Hristos». La o mică distanță, ființează sub același nume o mănăstire de maici, cu 14 călugărițe, venite și ele aici să întâmpine delegația Bisericii Ortodoxe Române.

În cuvîntul său, Mitropolitul locului, un animator al vieții monahale din Kerala, a prezentat situația acestei mănăstiri și a declarat că venirea Prea Fericirii Sale constituie pentru mănăstire o adevărată sărbătoare și un eveniment de neuitat.

Prea Fericitul Patriarh s-a întreținut cu viețuitorii mănăstirii, iar maicilor le-a transmis unele daruri din partea călugărițelor de la Mănăstirea Ghighiu, din județul Prahova.

Din datele culese, reținem că în Mănăstirea Asram Bethany a funcționat în trecut ca stareț, timp de 7 ani, Abo Alexios, după 1938, Episcop de Quilon, sub numele de Mar Theodosius, care a decedat de cîțiva ani. Acesta a purtat multă grijă Mănăstirii Asram Bethany și a întreținut corespondență cu Patriarhia Română, cerînd, printre altele, doi călugări români care să fie de folos acestei mănăstiri.

Trecînd prin alte sate, în care de asemenea sîntem întâmpinați de credincioși cu făclii aprinse, cu flori, muzică și izbucniri de aclamații specific indiene, ajungem în localitatea Ranni, din eparhia Knanaya a Mitropolitului Abraham Mar Clemis. Sîntem primiți cu entuziasm de credincioșii adunați în fața bisericii Sf. Thomas Valiapally. De pe tribuna special amenajată, Prea Fericitul Patriarh binecuvîntează poporul, care îi aruncă flori. Preotul paroh rostește, în numele credincioșilor săi, următoarea cuvîntare :

«Cu alese sentimente de profundă bucurie și de nedescrisă grațitudine, umilii enoriași ai Bisericii Sf. Toma Valiapally din Ranni întâmpină astăzi pe Prea Fericirea Voastră, cu ocazia ceremoniei de așezare a pietrei de temelie a aulei acestei citadele de învățămînt. Binecuvîntata venire și augusta prezență a supremului pontif al Bisericii Ortodoxe Române sînt un izvor de adevărată fericire și de inspirație pentru noi.

În anul 345, după ce Biserica din Malabar rămăsese mult timp fără episcopi și chiar fără preoți și cu legături aproape inexistente cu lumea creștină din afară, o colonie de creștini din Edessa, Siria, sub conducerea lui Toma de Cana, un întreprinzător călător și comerciant sirian, dar și creștin sincer și cu intenții misionare, a debarcat aici și s-a stabilit la Cranganore, fost port al Keralei. Coloniștii erau cunoscuți sub numele de knaniți. Ei sînt strămoșii prezentei comunități Knanaya din Malabar. La sosirea lor, coloniștii au fost întâmpinați cu nenumărate daruri din partea lui Cheraman Perumal, suveranul de atunci al Malabarului, care de

asemenea le-a acordat înalte privilegii, gravate pe plăci de aramă. Vestitele cruci persane, aduse de coloniștii sirieni, au fost aduse și așezate în biserica Valiapally, Kottayam, pe care ei au ridicat-o în anul 1550 și în jurul căreia și astăzi este una din parohiile descendenților direcți ai coloniștilor sirieni Knanaya.

Un eveniment deosebit în istoria parohiei noastre a fost vizita Sanctității Sale Moran Mar Ignatius Yakub al III-lea, Patriarh al Antiohiei și al Intregului Orient, care a avut loc în anul 1964, cu ocazia așezării pietrei de temelie a acestui Colegiu. Astăzi, are loc un nou eveniment asemănător, de o egală și extraordinară importanță, pentru care sîntem sincer recunoscători Prea Fericirii Voastre.

Prin grația lui Dumnezeu și prin mijlocirile Sfîntului nostru apărător Toma, biserica noastră parohială, în ultimii 226 ani, a pășit înainte în lucrarea ei de preamărire a lui Dumnezeu și de slujire a oamenilor. Avem în prezent cinci locașuri de cult într-o rază de treizeci de kilometri, peste cinci mii de enoriași și organizații religioase pentru ambele sexe, pentru bătrîni și pentru tineri. Avem școli duminicale pentru copii și asociații școlare duminicale pentru învățători, pe lîngă o serie de instituții de învățămînt, ca : liceul Mar Severius, școala de pregătire Mar Severius, liceul Sfîntul Toma, școala primară superioară Sfîntul Toma și colegiul Sfîntul Toma, care acoperă nevoile de școlarizare din localitate ale oamenilor de toate castele și de toate credințele.

Atît în trecut, cît și astăzi, lucrarea noastră s-a desfășurat pe aceste trei planuri, și anume : a cultului, a învățaturii și a slujirii oamenilor. Pe lîngă acestea, în prezent, avem răspunderea conducerii colegiului universitar de la Ranni. Această școală și-a început activitatea în 1964, ca un colegiu de grad inferior. Iar de la începutul acestui an academic, am fost în măsură să dezvoltăm această instituție într-un colegiu de grad universitar, asigurînd cele necesare funcționării lui. Totuși colegiul mai avea nevoie de o aulă, care este de o importanță vitală. A fost o rînduială divină ca Prea Fericirea Voastră să îplinească sarcina solemnă de a așeza piatra de temelie pentru clădirea acestei aule. Costul construcției se ridică la aproximativ o sută de mii de rupii. Cu binecuvîntările Prea Fericirii Voastre, cu inimoasa contribuție a publicului din Ranni și cu grija părintească a iubitului nostru Mitropolit Abraham Mar Clemis, iar mai presus de toate, cu nădejdea nestrămutată în Dumnezeu, avem încredere în realizarea sarcinii ce ne-am propus de a ridica această aulă, în viitorul apropiat».

Apoi vizităm Colegiul Sfîntul Thomas din Ranni, patronat de mitropolitul locului, care îndeplinește și rolul de președinte al consiliului de direcție al colegiului. Colegiul este de grad universitar, alcătuit din mai multe facultăți, avînd o vechime de 4 ani. Este frecventat de 1500 de studenți.

La intrarea în colegiu, Prea Fericirea Sa a fost salutat de Decanul K. A. Mathew, care face și prezentarea personalului didactic.

La invitarea ce i se face, Prea Fericitul Patriarh Justinian pune piatra fundamentală la aula colegiului. În amintirea acestui fapt, s-a așezat

o placă comemorativă, cu următoarea însemnare în englezește : «*Această piatră a fost așezată de Prea Fericitul Patriarh Justinian al României, la 9 ianuarie 1969*». Placa a fost dezvelită festiv de Prea Fericirea Sa.

Impresionat de realizările de la acest colegiu, Prea Fericitul Patriarh Justinian arată, în cuvîntul său, că este copleșit de vitalitatea Bisericii Ortodoxe Siriene și de activitatea ei intensă culturală.

După masa de prînz, oferită la colegiu, delegația s-a îndreptat către localitatea Pathanapuram, unde a vizitat Mînăstirea Muntele Taborului. Aci, regăsim pe Mitropolitul Thoma Nar Dionysius, ctitorul și starețul mînăstirii. Sîntem întîmpinați în cîntările vioaie ale tineretului de la scolile și așezămintele mînăstirii, care numără peste 4000 de elevi. De asemenea, sîntem primiți de cei 30 de călugări ai mînăstirii, precum și de 20 de călugărițe, ce viețuiesc în apropiere, într-o obște de maici cu același nume. Ne închinăm în biserica Sfîntul Ștefan din incinta mînăstirii, unde Mitropolitul Dionysius, în numele călugărilor și călugărițelor, rostește următorul cuvînt :

«Profităm de această unică și istorică ocazie, ca să ne bucurăm și să ne simțim onorați de prilejul ce ni se oferă de a saluta în mijlocul nostru pe distinșii reprezentanți ai creștinătății ortodoxe. Prea Fericirea Voastră și-a cîștigat recunoștință și renume pentru deosebitele servicii aduse Bisericii Ortodoxe Române, țării sale și Bisericii Ortodoxe de Răsărit. Păstrarea acestei credințe, a tradiției ortodoxe, pe care marea Biserică Ortodoxă Română și Biserica noastră din India le au în comun, au fost îndemnul nostru de căpetenie ca să întîmpinăm pe Prea Fericirea Voastră în Kerala și în această sfîntă mînăstire.

Biserica Ortodoxă Siriană din India, denumită și Biserica Ortodoxă Malankara, își are îndepărtata origine în primele decade ale erei creștine. Venerăm memoria binecuvîntatului Apostol Toma, ca întemeietor și sfînt ocrotitor al Bisericii noastre.

Numele Prea Fericirii Voastre este pomenit oriunde sînt cunoscute și prețuite unitatea în diversitate, dragostea ecumenică și frățietatea Bisericilor creștine.

Să ne fie permis, cu această ocazie, să afirmăm că influența și prestigiul, de care Prea Fericirea Voastră vă bucurați, pot fi întrebuițate cu folos pentru a aduce o mai mare înțelegere față de noi a Bisericilor din grupul ortodox de Răsărit. Ne bucurăm pentru strădaniile ecumenice care se fac în acest secol, însă este necesar ca să păstrăm valorile cu care se mîndresc de veacuri Bisericile Ortodoxe, pentru folosul întregii creștinătăți.

Ne amintim, cu o deosebită bucurie, de vizita care a fost făcută Bisericii noastre de către delegațiile ortodoxe care au luat parte, acum cîțiva ani, la Adunarea generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care a avut loc la New Delhi. Aceșt eveniment a deșteptat în sufletul nostru mari speranțe pentru viitoarea unitate a Bisericii.

Găsim prilejul de a informa pe Prea Fericirea Voastră că Mînăstirea Muntelui Tabor, unde își are sediul principal ordinul călugăresc «Schimbarea la Față», a fost întemeiată cu aproape cincizeci de ani în urmă, cu scopul ca membrii săi să ducă o viață evlavioasă și de renunțare, pregătind în același timp tineretul în spirit creștinesc și misionar. Călugării și maicile, membrii ai acestui ordin, se ostenesc să-și ducă viața potrivit legămintelor lor de sărăcie, ascultare și curăție, la care se adaugă milostenia și smerenia. Strădaniile acestui ordin religios pe tărîm educativ au avut ca rezultat întemeierea unui colegiu pedagogic, a unui colegiu de arte și științe, precum și a mai multor școli secundare și primare. Un orfelinat și un cămin pentru săraci se numără, de asemenea, printre instituțiile înființate de această mînăstire. Inspirația pe care o dobîndim de pe urma credinței și tradiției acestei vechi Biserici ne ajută să mergem mai departe și să împlinim idealurile pentru care a fost întemeiat ordinul nostru călugăresc».

Prea Fericitul Patriarh Justinian, în răspunsul său, dă lămuriri cu privire la viața monahală din țara noastră. Totodată își manifestă satisfacția față de activitatea desfășurată de I.P.S. Mitropolit Thoma Mar Dionysius, pentru prosperitatea monahismului keralez, precum și pentru grija deosebită acordată școlilor de cultură generală.

După o oră de mers cu mașina, ajungem în orașul Kottarakara, în eparhia Quilon a Mitropolitului Mathews Mar Coorilos. În marginea orașului, ne întîmpină credincioși. Se oferă oaspeților ghirlande aduse de aproape 100 de parohii și organizații religioase. Se formează o procesiune, care înaintează pînă la Colegiul cu numele Sfîntului Grigorios, singurul sfînt al Keralei ortodoxe, trăitor în secolul trecut.

La colegiu a avut loc un miting, care a fost deschis prin cuvîntarea ocazională a Mitropolitului Mar Coorilos. După prezentarea oaspeților, acesta a apreciat vizita ca pe un pelerinaj de omagiu în cinstea Sfîntului Grigorie, patronul Colegiului.

În numele Sanctității Sale Catolicosului Baselius Augen I, a luat apoi cuvîntul Mitropolitul Thoma Mar Dionysius, iar din partea Bisericii Ortodoxe Române au rostit scurte cuvîntări I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului.

La invitația decanului, Prea Fericitul Patriarh Justinian procedează la inaugurarea Colegiului și la așezarea pietrei fundamentale a sălii de bibliotecă. În amintirea acestei ceremonii, s-a dat bibliotecii colegiului numele Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Cuvîntările din program au fost alternate cu cîntări religioase, executate de tineret. La sfîrșitul întrunirii, Prea Fericitul Patriarh Justinian a împărtășit binecuvîntările sale celor prezenți și s-a cîntat imnul național indian.

Seara, tîrziu, ne-am întors la reședința noastră din Kottayam, unde am rămas peste noapte.

Vineri, 10 ianuarie

Ne luăm rămas bun de la Catolicos. Vizitarea eparhiei Kandanad și așezarea pietrei fundamentale la spitalul din Kolenchery. La o manifestare interconfesională în eparhia Angamali.

Este ultima noastră dimineată în Kottayam, deoarece programul stabilit ne duce pașii spre alte părți ale Keralei și Indiei. Dar solicitările de a vizita noi parohii și așezăminte bisericesti continuă. Aflind că ne pregătim să plecăm din localitate, o delegație de credincioși s-a prezentat la Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu o lespede de piatră, cerându-i, că dacă nu poate să le viziteze parohia, cel puțin să le binecuvânteze această lespede, pentru a o pune la temelia noii lor biserici.

La micul nostru dejun de la Academia teologică, participă Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I, Mitropolitul Dr. Juhanon Mar Thoma, conducătorul Bisericii Mar Thomas din Kerala, în comuniune cu Biserica Anglicană, și câțiva ierarhi ortodocși din Kerala.

Către sfârșitul dejunului, Prea Fericitul Patriarh Justinian adresează Sanctității Sale Catolicosului Baselius Augen I cuvinte de mulțumire pentru călduroasa și frățeasca primire: *Am fost adînc impresionat de ospitalitatea și vitalitatea Bisericii Ortodoxe Siriene, care, deși mică, este atît de dinamică și activă.* Dînd expresie bucuriei de a fi luat contact cu ierarhii, preoții și credincioșii acestei Biserici, Prea Fericirea Sa își exprimă convingerea că, *«dacă și alți conducători ai Bisericilor ortodoxe ar veni în India, multe prejudecăți moștenite din trecut s-ar stinge».*

La acestea, Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I solicită Prea Fericirii Sale să ducă clerului și credincioșilor ortodocși români dragostea și omagiul său. Totodată, stăpînit de dorința înfăptuirii și a altor pași pe calea apropierii noastre, exprimă rugămîntea ca, mergînd în Etiopia, Prea Fericirea Sa, cu prilejul convorbirilor pe care le va avea, să stăruie pentru convocarea și ținerea unei Conferințe a tuturor Bisericilor Ortodoxe, atît necalcedoniene cît și calcedoniene.

Mulțumind, de asemenea, conducerii Academiei teologice pentru generoasa găzduire, Prea Fericitul Patriarh Justinian a îmbrățișat pe Sanctitatea Sa Catolicosul Baselius Augen I și cu toții ne-am luat rămas bun de la cei prezenți.

La orele 9,00, plecăm spre Eparhia Kandanad și sîntem întîmpinați pe parcurs de preoții și credincioșii satelor Puthuvely, Koothattukulam, Palakuzha, Moovattupuzha, Kadathi și Kadamattom. Eparhia Kandanad numără 100 000 de credincioși, cu 125 de preoți, 100 de biserici parohiale și 2 mînăstiri. Are de asemenea 30 de școli de toate gradele.

În Kolencheri, din această eparhie, în fața bisericii Sfinților Petru și Pavel, ne întîmpină Mitropolitul locului Paulos Mar Philoxenos, înconjurat de cler și de mulți credincioși. Biserica este monumentală, construită cu 10 ani în urmă și împodobită cu o frumoasă pictură. Sub patronajul acestei biserici funcționează mai multe instituții de învățămînt,

printre care un colegiu universitar, un liceu și o școală normală de învățători, toate cu peste 2500 studenți și elevi. De asemenea, biserica are sub îngrijirea sa o Misiune medicală cu o serie de așezăminte de asistență socială : un spital cu 500 de paturi și o școală pentru asistente medicale și moașe.

În cuvîntarea sa de întîmpinare, Mitropolitul Paulos Mar Philoxenos aduce un cordial salut oaspeților, în numele bisericii Sfinții Petru și Pavel și a numeroaselor instituții de sub oblăduirea sa. După ce prezintă situația așezămintelor culturale și sociale amintite, declară : «Sîntem fericiți să salutăm în Prea Fericirea Voastră, pe un protagonist al păcii și al ecumenismului, care și-a luat sarcina de a se dăruî cauzei unității Bisericilor creștine».

În încheiere, solicită Prea Fericirii Sale să pună piatra fundamentală la clădirea secției de chirurgie a spitalului.

Prea Fericitul Patriarh Justinian face aprecieri elogioase cu privire la activitatea bogată și multilaterală a acestei biserici, sub călăuzirea energică a Mitropolitului Paulos Mar Philoxenos, și apoi merge la locul indicat, unde așează piatra de temelie. Locul a fost marcat cu următoarea inscripție : «*Piatra fundamentală a acestei clădiri a fost pusă de Prea Fericitul Patriarh Justinian al României, la 10 ianuarie 1969*».

De altfel, cu cîțiva ani în urmă, Patriarhul iacobit al Antiohiei, Moran Mar Ignatius Yakub al III-lea, cu ocazia vizitei sale în India din 1964, sfințise temelia spitalului, după ce mai întîi dăduse memorabilul său edict din decembrie 1958 pentru încetarea dezbinării care, de o jumătate de veac, măcina unitatea Bisericii Ortodoxe din Kerala.

În continuare, delegația a vizitat Colegiul de Arte și Științe, întretînîndu-se, pe parcurs, cu membrii corpului didactic.

Colegiul a oferit, în cinstea Prea Fericitului Patriarh Justinian, un prînz oficial, la care, după toasturile pentru Președintele Indiei și pentru Înălții oaspeți, Prea Fericirea Sa a rostit un cuvînt către profesori și studenți.

După prînz, am plecat mai departe spre Mînăstirea Betleem, așezată pe o colină împădurită cu arbori de cauciuc, proprietatea ei. Sîntem întîmpinați de elevele școlii primare de acolo și de soborul maicilor și surorilor, în număr de 15. Prea Fericitul oferă călugărițelor daruri din partea Mînăstirii Țigănești din județul Ilfov.

Trecem apoi prin satul Kizhakambalam, unde vizităm noua biserică parohială. Ajungem la orele 15,00 în orașul Alwaye, așezat pe riul Periyar, cel mai lung din Kerala. În fața clădirii primăriei, ne întîmpină oficialitățile locale, în frunte cu primarul V. J. Thariyan, care ne oferă flori.

Intrăm acum într-o zonă industrială cu multe fabrici și sîntem găzduiți, pentru un scurt popas, la casa de oaspeți a Întreprinderii de Îngrășăminte chimice din Udyogamandal. Ne întîmpină cu multă bunăvoință directorul administrativ al întreprinderii, M. K. K. Nayar, de religie hindusă,

După o odihnă de o oră și jumătate, ajungem la Trikkunnathu Seminary, reședința Mitropolitului Philipos Mar Theophilus, unde sîntem așteptați.

În parcul reședinței, umbrit de cocotieri și plante tropicale, s-a oferit un ceai oficial în cinstea oaspeților, la care au luat parte, pe lângă mitropoliții Mar Theophilus, Mar Severios, Mar Coorilos, și clerul eparhiei, reprezentanți ai altor culte creștine (romano-catolici de diferite rituri, martomiți, episcopalieni din sudul Indiei, protestanți etc.), și confesiuni necreștine, precum și notabilități ale orașului Alwaye. Printre cei prezenți am remarcat, de asemenea, pe Mitropolitul chaldeean Mar Aprem, aparținînd Bisericii Nestoriene. Are reședința la Trichur, păstorind 13 parohii din Kerala.

După ce s-au făcut prezentările de rigoare de către Mitropolitul Mar Theophilus, directorul hindus M. K. K. Nayar, care ne-a oferit găzduirea, a rostit un cuvînt, spunînd, printre altele :

«Creștinii ortodocși din Kerala reprezintă o biserică băstinașă. Credința lor n-a fost adusă de misionari din afară, ci a venit din vechime, de la Apostolul Toma. Împreună cu aceștia, trăiesc azi ceilalți creștini de diferite nuanțe. De asemenea, avem hinduși, musulmani și chiar evrei. Noi dorim să fim prieteni și să trăim în îngăduință reciprocă și armonie cu toate religiile. Salut pe Prea Fericirea Voastră ca oaspete al Keralei și mai ales al Bisericii Ortodoxe din aceste părți, care, prin vechimea ei, s-ar putea considera ca soră mai vîrstnică a Bisericii Ortodoxe Române. Veniți într-o țară prietenă și veșnic verde. Dar nu mă refer numai la peisajul ei, ci mai ales la tinerețea ei neschimbată. Veniți într-o țară cu îmbelșugate bogății materiale și spirituale, în care întotdeauna schimbul de păreri între religii și filozofii a folosit tuturor. Nădăjduim că veți reține impresii bune din această țară și că prietenia față de noi o veți extinde și altor popoare. Nădăjduim să venim în România, ca și acolo să vă putem aduce omagiul nostru».

Mitropolitul gazdă și-a exprimat bucuria legată de prezența Înaltilor oaspeți din România, spunînd :

«Sînt aici de față, în această împrejurare, 300 de delegați ai parohiilor din eparhia Angamali, pe care o păstoresc, veniți să întîmpine pe Prea Fericirea Voastră. Cu 12 ani în urmă, după cum știți, Catolicosul nostru de atunci, Moran Mar Baselius Gheevarghese al II-lea, a trimis invitație Prea Fericirii Voastre ca să ne vizitați în Kerala. A vrut bunul Dumnezeu ca să veniți acum și să am bucuria să vă primesc azi ca mitropolit al acestei eparhii. Ca unul care am fost în România de mai multe ori și am cunoscut de aproape specificul Bisericii Ortodoxe Române, pot spune că aceasta nu este în afară de lume, ci în lume, nu este izolată de viață și de societate, ci este în slujba acestora. Experiența Bisericii Ortodoxe Române ne este de folos nouă, tuturor. De aceea sîntem atît de bucuroși toți că ați venit în mijlocul nostru».

De asemenea, a vorbit Arhiepiscopul romano-catolic Attypetty, care a salutat prezența Intîistătorului Bisericii Ortodoxe Române, în numele clerului și credincioșilor săi.

Prea Fericitul Patriarh Justinian arată că de șase zile se află aici în pelerinaj, străbătînd cu evlavie locurile bătătorite și sfințite de pașii marelui Apostol Toma. Evocă relațiile dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Siriană din India, care au început să se dezvolte mai concret, de acum 12 ani, în urma vizitelor frecvente, făcute în România, de către Mitropolitul Mar Theophilus. Elogiază activitatea însuflețită a reprezentanților Bisericii Siriene din India pentru strîngerea legăturilor dintre Bisericile calcedoniene și necalcedoniene, precum și în Mișcarea ecumenistă de astăzi.

Describe, în continuare, bunele raporturi de colaborare dintre cultele din țara noastră, încheind: *Venirea noastră aici ne-a fost de mult folos. Ne-am convins că contactele la fața locului sînt utile. Am avut prilejul să facem o bogată experiență spirituală, să ne verificăm părerile de acasă și să înlăturăm unele prejudecăți. Ierarhii Bisericii Ortodoxe de aici sînt adevărați păstori, iubiți de popor, pentru care au realizat lucruri mari. Avem încredințarea că dorința și strădania noastră comună pentru unitate va fi binecuvîntată de Dumnezeu. Dar această unitate nu trebuie să fie numai a clerului, ci a clerului și poporului.*

După recepția din parte, asistăm la slujba vecerniei în biserica reședinței mitropolitane. La rugămintea Mitropolitului Theophilus, au executat și membrii delegației cîteva din cîntările slujbei de seară.

După cina oferită la reședința mitropolitană, ne-am înapoiat la casa de oaspeți din Udyogamandal, unde am rămas peste noapte.

Sîmbătă, 11 ianuarie

Alte colegii vizitate. Măreața demonstrație de la Kothamangalam. Inaugurarea conferinței anuale a Asociației femeilor ortodoxe din Kerala.

La orele 9,30, mergem să vizităm spitalul Întreprinderii de îngrijire chimice. Este un spital nou, construit de doi ani, cu instalații moderne. Printre membrii personalului medical întîlnim și șase călugărițe, cărora le oferim icoane și cruciulițe.

Pornim spre orașul Kothamangalam. Înainte de intrare în oraș, vizităm Colegiul de Științe și Arte, cu 1700 de studenți, înființat în 1955, și Colegiul de ingineri de alături, cu 600 de studenți, înființat în 1961, ambele patronate de Asociația colegiilor «Mar Athanasius», de sub președinția Mitropolitului Paulos Mar Philoxenos. Ultimul colegiu este singura instituție creștină de învățămînt tehnic din Kerala, care conferă diplome de ingineri. În 1964, Asociația a înființat și un liceu de limbă engleză. Secretarul Asociației acestor colegii, N. P. Varghese, a întîmpinat delegația cu un cuvînt de salut. O dată cu vizitarea laboratoarelor, sălilor de cursuri și a bibliotecilor, Prea Fericitul Patriarh Justinian s-a întîrînit cu decanii și profesorii celor două colegii.

Către orele 14,00, sîntem întîmpinați în marginea orașului Kothamangalam de primarul M. E. Kuriakos și se formează o grandioasă procesiune, care ne duce la biserica principală Sfînta Maria din centrul orașului. Clerul eparhiei, îmbrăcat în odăjdii multicolore, purta cruci,

steaguri și umbrele procesionale, iar credincioșii cu făclii aprinse și panarde, unele cu chipurile conducătorilor celor două Biserici, iar altele cu inscripția «*Bine ați venit, Prea Fericite Patriarh Justinian al României*», precum și drapele mici, având pe ele imprimată crucea patriarhală românească. Mai multe fanfare însoțeau procesiunea. Înaintarea delegației era salutăată prin ovații. Procesiunea era deschisă, în semn de deosebită atenție, de cinci elefanți, împodobiți sărbătorește.

Prea Fericitul Patriarh Justinian răspunde cu binecuvântări aclamațiilor mulțimii stînd în picioare, în mașina deschisă ce-i fusese pusă la dispoziție.

Ajungînd la vechea biserică Sfînta Maria, așezată pe o colină, ne închinăm la sfîntul altar, în timp ce procesiunea este îndrumată spre biserica Sfîntul Thomas, din apropiere, în vederea mitingului, care urmează să aibă loc.

Parohul bisericii Sfînta Maria, P. M. Kuriakose, ne dă explicații, arătînd că sfîntul locaș datează din secolul al VI-lea și are influențe persane în arhitectura sa, iar parohia numără 500 de familii.

Ne îndreptăm apoi și noi spre biserica Sfîntul Thomas.

Este o biserică deosebit de frumoasă și mare, deși foarte veche. În ea se află mormîntul unui catolicos din secolul al XVIII-lea, la căpătîiul căruia am oficiat un Trisaghion. Biserica are o situație materială excepțională, din care sprijină colegiile din localitate.

Urmează mitingul în onoarea Prea Fericitului Patriarh Justinian, organizat în fața bisericii. Numărul celor prezenți a fost amplificat și de ținerea, cu acest prilej, a Conferinței generale anuale a Asociației «Marta și Maria» a femeilor ortodoxe din Kerala, prezidată de Mitropolitul Paulos Mar Philoxenos.

Cu multă greutate, Prea Fericirea Sa a putut să ajungă pe estradă, din cauza mulțimii.

Mitropolitul Philipos Mar Theophilus rostește cuvîntarea de salut la adresa Înaltilor oaspeți și roagă pe Prea Fericirea Sa să inaugureze conferința anuală a Asociației «Marta și Maria».

Prea Fericitul Patriarh Justinian aduce, cu acest prilej, salutul miliioanelor de credincioși, bărbați și femei, din Biserica Ortodoxă Română, face o expunere asupra rolului femeii creștine în societate și urează Asociației femeilor ortodoxe din Kerala împliniri în misiunea lor, împărtășindu-le părinteștele sale binecuvîntări.

Au mai luat cuvîntul Mitropolitul Paulos Mar Philoxenos, președintele Asociației, și Episcopul romano-catolic din Kothamangalam, Dr. Matthew Pothanamuzhi. Iar Doamna Leelamma Tharakan a ținut cuvîntarea de închidere a mitingului.

La înapoiere spre Udyogamandal, la casa de oaspeți ce ne-a fost pusă la dispoziție pentru găzduire, am făcut un popas la biserica Sfînta Maria din Kuruppampady, unde am fost întîmpinați de credincioși în număr mare. Biserica are un frumos altar, avînd în centru icoana Maicii Domnului. Ni s-a atras atenția că aici a fost hirotonit diacon reputatul

teolog Paul Verghese, cunoscut prin activitatea sa ecumenistă și care ne-a însoțit în toate călătoriile noastre din Kerala.

De asemenea, în localitatea Athunkal, am vizitat, în trecere, orfe-linatul «St. Thomas», de sub conducerea «Asociației misionare a Răsă-ritului», a Bisericii Ortodoxe Siriene.

Seara, la orele 20,00, după sosirea la casa de oaspeți, delegația a fost invitată la o cină oficială, în localitate, la care a participat ministrul adjunct de finanțe, Jagannath Pahadia.

Înainte de cină, am luat parte la un spectacol de pantomimă dra-matică, numit Kathakali.

Duminică, 12 ianuarie

**Părăsim Kerala. În orașul Madras, privind urmele muceniciei Sfintului
Apostol Toma.**

Ne luăm rămas bun de la Casa de oaspeți din Udyogamandal și mergem să luăm parte la sfânta liturghie, săvârșită de Mitropolitul Philipos Mar Theophilus, în biserica din apropiere, de la Eloor, cu hramul Sfin-tului Grigorie. Ne însoțesc la biserică Mitropolitul de Cochin Mar Severios și Decanul Paul Verghese.

Biserica, nouă și elegantă, destinată muncitorilor din zona indus-trială din Eloor, a fost sfințită în 1965, fiind primul locaș de închină-ciune, dedicat Sfintului Grigorie din Parumala, după canonizarea sa.

După sfânta slujbă, ne îndreptăm spre orașul Cochin, pentru a mer-ge cu avionul la Madras, capitala statului vecin cu același nume, pe țăr-mul oceanului Indian. La aeroportul Cochin ne despărțim de Mitropo-litul Mar Severios și de Decanul Paul Verghese, pentru a ne continua călătoria însoțiți de Mitropolitul Mar Theophilus.

La aeroportul Meenambakkam din Madras sîntem întâmpinați de preotul de la biserica principală ortodoxă-siriană din oraș, însoțit de o delegație de credincioși în frunte cu industriașul K. M. Mammen Map-pillai, un devotat sprijinitor al parohiei respective. Un corespondent al ziarului local «The Hindu» a luat un scurt interviu Prea Fericirii Sale, îndată după sosire, în legătură cu impresiile din Kerala și cu situația Bisericii Ortodoxe Române în prezent. De la aeroport sîntem conduși, cu un autocar, la această biserică, unde ne așteaptă parohul și credin-cioșii comunității, care numără 1000 de familii. Mai sînt în oraș încă trei comunități ortodoxe siriene, fiecare cu cite 300—350 de familii.

Are loc o scurtă doxologie în biserică, după care sîntem invitați să cîntăm în românește rugăciunea domnească «Tatăl nostru». Urmează cu-vîntul unui membru al parohiei care, în numele credincioșilor, arată vechimea creștinismului în Madras și urează bun-venit Prea Fericitului Patriarh Justinian și membrilor delegației.

Sîntem apoi conduși la Casa de oaspeți din localitate, proprietatea aceleiași întreprinderi industriale, care ne-a găzduit la Udyogamandal.

În cursul după-amiezii, delegația a făcut un tur al orașului, vizitînd o serie de monumente mai importante. Astfel, ne reține atenția cate-dra la catolică San Thome, clădită în locul unei vechi biserici ortodoxe unde, după tradiție, Sfîntul Apostol Toma a fost înmormîntat, în urma muceniciei sale. Moaștele sale au fost duse între timp la Edessa. Vedem

Fortul Roșu, vechi temple hinduse și musulmane, clădirea Universității și alte monumente culturale și religioase.

De asemenea, vizităm plaja Madrasului, Marine Beach, una din cele mai mari din lume, de pe malul oceanului Indian.

Cu multă evlavie am privit Muntele Sfântului Toma, din apropierea orașului, unde marele Apostol a fost martirizat. Pe vârful muntelui, este biserica Maicii Domnului, zidită cu peste 400 de ani în urmă, pe ruinele unei biserici mai vechi, întemeiată, se spune, de însuși Sfântul Toma.

Luni, 13 ianuarie

La New Delhi. Vizita la Președintele Indiei.

Dimineața, plecăm la aeroport, pentru New Delhi, unde sîntem așteptați ca oaspeți ai Președintelui Indiei. Ne despărțim de Mitropolitul Philipos Mar Theophilus, căruia îi aducem mulțumiri pentru călduroasa primire ce ne-a făcut în Kerala, în calitate de Președinte al Comitetului de organizare.

La orele 11,55, sosind în capitala Indiei, sîntem întâmpinați la aeroportul Palam de Dl. Saad M. Hashmi, ministru adjunct în Ministerul Afacerilor Externe, Dr. P. C. Alexander, ortodox, Secretar al Ministerului Comerțului, Pr. K. A. George, parohul bisericii ortodoxe din Delhi, împreună cu o delegație de credincioși. A fost de față, de asemenea, Ambasadorul român la New Delhi, Dl. Aurel Ardeleanu, însoțit de secretarii Ambasadei.

Sîntem conduși cu mașinile Președinției și găzduiți oficial la marele Hotel Ashoka.

După-amiază, la orele 17,00, Prea Fericitul Patriarh Justinian primește vizita Mgr Francesco Colasuonno, primul secretar al Nunțiatunii Apostolice în India, la cererea acestuia. Mgr Colasuonno aduce salutul Nunțiuului papal, care era plecat din localitate. Arată, totodată, că a solicitat această vizită și la indicația Episcopului Willebrands de la Secretariatul Vaticanului pentru unitatea creștină. Convorbirea care a avut loc s-a referit îndeosebi la situația Bisericii Romano-Catolice în India. După relatările Mgr Francesco Colasuonno, reiese că, în prezent, în această țară, sînt 8 milioane de romano-catolici, dintre care trei milioane în statul Kerala și 5 milioane în restul Indiei. Credincioșii sînt de trei rituri, romano-catolic, siro-malabar și siro-malancar. Ultimele două rituri sînt răspîndite mai ales în Kerala și folosesc în cult limba malayalam. În întreaga Indie sînt 80 de eparhii catolice cu episcopi în genere indigeni; numai 10 eparhii sînt conduse de episcopi europeni.

*

În aceeași zi, la orele 18,00, a avut loc vizita delegației la Președintele Indiei, Dr. Zakir Hussain. Convorbirea a decurs într-o atmosferă caldă. Președintele și-a exprimat bucuria pentru vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian și pentru creșterea relațiilor culturale și economice dintre India și România. Totodată, a apreciat nivelul cultural al poporului keralez și a subliniat că Biserica Ortodoxă Siriană din India este o Biserică activă și în plin progres.

În legătură cu necesitatea bunelor raporturi între Biserică și Stat în vederea colaborării lor pentru înlăptuirea mai binelui în viața poporului, Președintele Indiei, Dr. Zakir Hussain, a declarat că mărturia bunelor rezultate ale unor astfel de raporturi o constituie faptul că, dintre toate statele ce compun Republica India, cel mai înalt nivel de viață materială și culturală îl prezintă statul Kerala și aceasta datorită contribuției efective pe care Biserica Ortodoxă Siriană o aduce la eforturile statului pentru îmbunătățirea multilaterală a vieții poporului.

În convorbirea sa cu Președintele Indiei, Prea Fericitul Patriarh Justinian a declarat că delegația Bisericii Ortodoxe Române a constatat ca însăși în timpul vizitării statului Kerala efortul organizat și susținut pe care Biserica Ortodoxă Siriană din India îl depune și pentru ridicarea nivelului de trai, dar mai ales pentru ridicarea nivelului spiritual al credincioșilor ei. În același timp, Prea Fericitul Patriarh Justinian a înfățișat Președintelui Indiei, Dr. Zakir Hussain, situația raporturilor dintre Statul Român și Biserica Ortodoxă Română și toate Cultele religioase din Republica Socialistă România, subliniind îndeosebi dăruirea cu care ierarhii, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române sprijină efectiv și statornic înlăptuirea tuturor acțiunilor întreprinse de Conducerea Statului Român pentru desăvârșirea noii orînduiri socialiste în viața poporului român, ca și pentru purtarea cu succes a acțiunilor Statului Român pentru instaurarea unei păci drepte pe pămînt și pentru asigurarea progresului social în viața tuturor popoarelor.

În tot timpul cît delegația Bisericii Ortodoxe Române s-a aflat la New Delhi, ea a fost tratată ca oaspete de onoare al Președintelui Indiei. De aceea delegația a fost însoțită permanent de un reprezentant special al Ministerului de Externe al Indiei. Această atitudine constituie mărturia prieteniei și aprecierii deosebite pe care statul și poporul indian le poartă Republicii Socialiste România și poporului român.

După vizita de la palatul prezidențial, delegația a mers la biserica ortodoxă siriană din cartierul Green Park, însoțită de Dr. P. C. Alexander.

Biserica este nouă, de o arhitectură modernă, terminată în 1967. Piatra ei fundamentală a fost pusă în 1964, cu ocazia vizitei Patriarhului iacobit al Antiohiei, Ignatius Yakub al III-lea. Biserica a fost vizitată între timp de Împăratul Haile Selassie I, care i-a acordat ajutoare pentru terminarea construcției. Parohia numără 2000 de credincioși.

După o scurtă rugăciune, săvîrșită în biserică, Dr. P. C. Alexander a rostit cuvîntul de întîmpinare. Printre altele a spus că Biserica Ortodoxă Siriană este o Biserică veche și autohtonă și se caracterizează prin apostolicitatea ei și loialitatea ei față de învățatura de credință ortodoxă, precum și prin identificarea ei cu tradiția și cultura Indiei. Biserica Ortodoxă Siriană a avut mult de suferit în trecutul ei zbuciumat, dar cele mai multe suferințe au venit de la creștinii din afară. A exprimat apoi bucuria față de această vizită, care arată prietenia Bisericii Ortodoxe Române și înseamnă un mare sprijin. «Privim Biserica Ortodoxă ca pe o soră bună, care ne poate ajuta», a încheiat vorbitorul.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a răspuns mulțumind pentru înfrumusețarea călduroasă făcută de credincioși și împărtășește citeva din frumoasele sale impresii, cu prilejul vizitei în Kerala.

După ce preotul paroh K. George a adus mulțumiri pentru această vizită, Prea Fericirea Sa a binecuvântat pe credincioși.

Martți, 14 ianuarie

La locul incinerării lui Ghandi. Întrevedere cu Ministrul Învățămîntului.

La orele 10,00, însoțiți de ministrul-adjunct Saad M. Hashmi și de dl. Ambasador Aurel Ardeleanu, mergem să depunem o coroană de flori la Rajghat, la locul unde a fost incinerat marele luptător pentru independența Indiei, Mahatma Ghandi.

Pe locul incinerării se află o placă de marmură pe care sînt gravate cuvintele : «O, Doamne !» Sînt ultimele sale cuvinte, rostite înainte de a muri, fiind asasinat prin împușcare, în anul 1948, pe cînd ieșea dintr-un templu. În apropiere se află monumentul funerar al fostului președinte Jawaharlal Nehru.

La 11,30, sîntem la Ministerul Educației, pentru o vizită la Ministrul Dr. Triguna Sen, care ne-a primit în numele Guvernului indian. În cadrul convorbirilor cordiale care au avut loc, ministrul indian s-a interesat despre relațiile dintre Biserică și Stat în România și despre problema educației religioase la noi. În această vizită ne-a însoțit ambasadorul român și reprezentantul de la Ministerul de Externe.

Am făcut apoi o vizită la Ambasada Română, unde dl. Ambasador Aurel Ardeleanu a făcut prezentarea colaboratorilor săi.

După-amiază, am vizitat Fortul Roșu, Jama Masjid, și alte locuri din capitală.

Iar seara, Prea Fericitul Patriarh Justinian a acordat un interviu corespondenților ziarelor «New Delhi Times» și «Malayala Manorama» din localitate. Aceștia s-au interesat de impresiile vizitei făcute Bisericii Ortodoxe Siriene din sudul Indiei, de activitatea Bisericii Ortodoxe Române și de relațiile ei cu statul.

Apoi plecăm la aeroport, în vederea călătoriei la Bombay. La aeroport, delegația a fost salutată de aceleași persoane care au fost și la sosirea în New Delhi. De asemenea, a fost de față Mgr. Francesco Colasuonno, care a prezentat Prea Fericirii Sale, la plecare, omagiul Nuntului Apostolic și al Cardinalului Valerian Gracias.

Decolăm la orele 22,15 și după aproape două ore de zbor ajungem în Bombay. La aeroportul orașului sîntem întâmpinați de un grup de preoți și credincioși, în frunte cu preotul C. V. John, care stăruie pe lângă Prea Fericitul Patriarh Justinian ca a doua zi să viziteze biserica Sfînta Maria. Sîntem găzduiți peste noapte la hotelul Ajanta Palace.

Miercuri, 15 ianuarie

În orașul Bombay.

La orele 9,30 dimineața, sîntem conduși la biserica Sfînta Maria, care se află în cartierul Dadar și ține, ca și bisericile din Madras și New Delhi pe care le-am vizitat, de Dioceza dinafara Keralei, de sub

jurisdicția Mitropolitului Mathews Mar Athanasios. Această dioceză are în prezent 55 de parohii cu 47 de preoți. În biserica Sfânta Maria ne așteaptă un mare număr de credincioși cu făclii aprinse. Preotul George salută venirea Înălților oaspeți și prezintă aspecte din viața acestei parohii. Pe lângă preotul George, mai sînt încă alți patru preoți ortodocși indieni în Bombay. În oraș se află 10 000 de credincioși ortodocși, formînd trei parohii. Neavînd decît un singur locaș de cult, biserica Sfînta Maria, sfințită în anul 1951, ei se folosesc pentru slujbele lor și de bisericile romano-catolice și anglicane. Pe lângă biserica Sfînta Maria funcționează în prezent cîteva școli și un dispensar.

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian arată că a făcut călătoria sa în Kerala, călăuzit de dragostea de a cunoaște Biserica Ortodoxă Siriană și de dorința de a ne apropia unii de alții. Omagiază această Biserică, pentru tăria cu care a păstrat tradițiile apostolice și pentru rîvna ei misionară de astăzi. De asemenea, subliniază că vizita în Sudul Indiei, ca și primirea însuflețită făcută de credincioșii acestei parohii, va rămîne neuitată.

De la biserică, ne îndreptăm spre aeroport. În trecere, n-avem posibilitatea de a observa decît puține aspecte ale acestei metropole cu peste patru milioane de locuitori. Considerat ca poartă de intrare și ieșire a Indiei, Bombay este unul din cele mai importante porturi ale lumii și un centru de mare trafic aerian. Este un oraș modern, cu o intensă activitate industrială și comercială. Vederea călătorului este atrasă, de asemenea, de numeroase monumente de cult, biserici creștine și temple ale altor religii. Aci este cel mai mare centru al Bisericii Romano-Catolice din India, unde își are reședința Cardinalul Valerian Gracias.

Ajungînd astfel la sfîrșitul vizitei noastre în India, Prea Fericitul Patriarh Justinian a adresat un călduros mesaj telegrafic Sanctității Sale Catolicosului Baselius Augen I, mulțumind pentru frățeasca primire ce i s-a făcut de Biserica Ortodoxă Siriană din aceste locuri.

*

În legătură cu această vizită și cu convorbirile teologice care au avut loc, s-a întocmit și a fost semnat de Întîistătătorii celor două Biserici, următorul :

COMUNICAT

Întîistătătorii bisericești, al Bisericii Ortodoxe Române și al Bisericii Ortodoxe Siriene, Catolicosatul de Răsărit, s-au întrunit, între 5 și 12 ianuarie 1969, la Kottayam, India. Această întrunire a avut loc cu prilejul vizitei pe care Patriarhul Justinian al României, însoțit de Mitropolitul Nicolae al Ardealului, Mitropolitul Nicolae al Banatului, Episcopul Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, și de interpretul oficial,

Arhimandritul Bartolomeu Anania, a făcut-o Bisericii Ortodoxe Siriene din India și Sanctității Sale Catolicosului Baselius Augen I.

Vizita a fost o ocazie pentru ierarhii celor două Biserici de a purta conversații largi asupra unor probleme de interes mutual, cu privire la participarea lor comună în Mișcarea ecumenică, necesitatea de a restabili legăturile între cele două familii de Biserici Ortodoxe, după o ruptură de cinsprezece veacuri, precum și la sarcina lor comună de a căuta pacea însoțită de dreptate, pentru întreaga omenire. Înălții reprezentanți ai celor două Biserici și-au dat din nou seama cât de multe au în comun și cât de puține lucruri îi separă, în prezent.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost adînc impresionată de caldă și entuziasta primire, ce i-a fost făcută pretutindeni, în bisericile, instituțiile și comunitățile, pe care le-a vizitat, apreciînd totodată remarcabila activitate culturală și de învățămînt, desfășurată sub oblăduirea Bisericii. Evlavia adîncă a credincioșilor și atașamentul lor față de Biserică au lăsat o amîntire nepieritoare în inimile membrilor delegației.

Catolicosul, ierarhii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Siriene s-au simțit foarte apropiați de Biserica Ortodoxă Română, în frățietatea dragostei creștine. Această vizită a contribuit faptic la creșterea relațiilor prietenești între cele două Biserici. Biserica Ortodoxă Siriană și credincioșii ei sînt adînc recunoscători-pentru această primă vizită oficială, la nivel înalt, făcută de una dintre cele mai mari Biserici Ortodoxe în comuniune cu Patriarhia Ecumenică de Constantinopol.

Cei doi Întîistătători au fost pe deplin convinși că asemenea vizite oficiale contribuie mult, în masa credincioșilor acestor Biserici, la crearea unei mai bune înțelegeri a credinței și tradiției fiecăreia. Pe lîngă alte posibilități de apropiere dintre cele două Biserici, s-a luat în discuție și necesitatea schimbului de profesori și studenți teologi, a vizitelor oficiale reciproce la nivel înalt și a unei mai ample difuzări de informații între Bisericile noastre.

Patriarhul României a invitat pe Catolicosul de Răsărit să facă o vizită oficială Bisericii Ortodoxe Române. Catolicosul Baselius Augen I a acceptat cu bucurie această invitație și a făgăduit să trimită o delegație oficială de înalt nivel, în cazul cînd personal n-ar putea eventual să întreprindă o asemenea lungă călătorie, din cauza sănătății și a vîrstei sale înaintate.

Fără a prejudicia discuțiile propuse să aibă loc între Conferința Panortodoxă a Bisericilor Ortodoxe de Răsărit și Comitetul Permanent al Bisericilor Ortodoxe Orientale, s-a convenit să se instituie un grup de studii, alcătuit din cîte trei teologi de fiecare din cele două Biserici ale noastre. Grupul de studii va avea să chîbzuiască asupra rezultatelor obținute pînă în prezent în legătură cu discuțiile hristologice și alte dogme și tradiții. De asemenea va avea să studieze și alte probleme teoretice

și practice adiacente și să propună celor două Biserici noi pași pentru viitoarele acțiuni menite să ducă la restabilirea unei depline comuniuni. Ambele părți sînt pe deplin conștiente că o asemenea restabilire s-ar putea cu greu realiza, fără consimțămîntul prealabil și fără participarea celorlalte Biserici în comuniune cu fiecare din Bisericile noastre. Munca acestui grup comun de studii se va mărgini să stimuleze, să pregătească și să adîncească studiile și acțiunile inițiate pe plan mai larg, între cele două familii de Biserici.

Kottayam, 12 ianuarie 1969

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

† BASELIUS AUGEN I
Catolicosul de Răsărit

III. — ÎN ETIOPIA

Primirea oficială în capitala Etiopiei. Întîlnire emoționantă cu Patriarhul Basilio I.

La orele 11,45, delegația Bisericii Ortodoxe Române a părăsit orașul Bombay, iar în după-amiaza aceleași zile, la orele 15,30, după un zbor plăcut pe deasupra Mării Arabice și cu o scurtă escală la Aden, ajungem în capitala Etiopiei, Addis Abeba.

La aeroportul internațional «Haile Selassie I» din Addis Abeba, Preafericitul Patriarh Justinian și membrii delegației sînt primiți, cu brațele deschise, în numele Bisericii Ortodoxe Etiopiene, de I.P.S. Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și Locțiitor de Patriarh, împreună cu arhiepiscopii, episcopii și demnitarii bisericești. În numele Majestății Sale Imperiale, care se afla în Eritreea, sîntem întîmpinați de Primul Ministru Tshafe Tazaz Aklilu Habte Wold, împreună cu Ministrul Curții Imperiale Tshafe Tazaz Teffera Work Kidane Wold, Ministrul Afacerilor Externe Ato Ketema Yifru, Ministrul Securității Publice Dejazmatch Kifle Ergetu și Ministrul pentru Afacerile Bisericii Ortodoxe Etiopiene Pr. Nabure Aed Dimetros.

Reprezentanții Bisericii și ai statului etiopian au exprimat urări de bun-venit Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române.

Remarcăm printre cei prezenți pe P. S. Abraham, episcop-vicar de Harrar, Habte Mariam Workineh, șeful Afacerilor bisericești în cabinetul particular al Împăratului, pe Arhimandritul G. Medhin G. Yohannes, conducătorul Departamentului misionar al Patriarhiei Etiopiene, care ne-au vizitat țara, precum și pe tînărul Abebaw Yazaw, care studiază teologia la București, venit mai din vreme la Addis Abeba, pentru a fi folosit ca interpret de limba etiopiană.

Este de față și reprezentantul Ambasadei Române la Cairo, Dl. Neacșu, cu reședința la Addis Abeba.

Delegația este condusă și găzduită, pe timpul șederii sale în Addis Abeba, la palatul imperial «Prințul Meconen». La poarta principală a

palatului, sosirea oaspeților este salută de garda de onoare. Iar la intrarea în palat ne întâmpină din nou Ministrul Curții Imperiale.

Palatul Meconen este așezat pe o colină a orașului, oferind o priveliște largă asupra capitalei și împrejurimilor. Însuși orașul se află pe un platou, la o înălțime de 2500 m. Această poziție asigură capitalei o climă plăcută de primăvară permanentă. Reședința noastră este înconjurată de un parc vast, odihnitor, cu eucalipti înalți și cu sicomori bătrâni.

După o scurtă odihnă, are loc o primire oficială, făcută de Abuna Basilios I, Patriarhul Etiopiei, la reședința sa. Mai întâi, sîntem conduși în biserica Sfînta Maria de la palatul patriarhal, unde ne întâmpină ierarhii etiopieni, împreună cu clerul și numeroși credincioși. La sosirea noastră, poporul credincios aplaudă și se cîntă un imn de bun-venit. Ne închinăm la sfîntul altar și se oficiază o scurtă rugăciune, după care Prea Fericitul Patriarh Justinian binecuvîntează pe cei prezenți.

Mergem apoi, în procesiune, la palatul patriarhal, unde sîntem prezențați Sanctității Sale Patriarhului Abuna Basilios I și celorlalți ierarhi de față, de către I.P.S. Arhiepiscop Theophilos.

Patriarhul Etiopiei, fiind de cîțiva ani lipsit de vedere, în urma unui șoc de tensiune arterială, este în prezent ajutat în funcțiunile sale de Arhiepiscopul de Harrar, Abuna Theophilos.

Sanctitatea Sa este în vîrstă de 78 de ani. În timpul invaziei fasciste, a fost alături de împărat pe frontul de la Machew și apoi a petrecut cîinci ani în exil. A fost hirotonit episcop în anul 1940, iar în 1943 a devenit arhiepiscop. În anul 1951, Biserica Etiopiană și-a dobîndit autonomia față de Patriarhia Coptă de care depindea. Iar în anul 1960 a fost proclamată Biserică Națională Autocefală și a fost ridicată la treapta de Patriarhie. Abuna Basilios I a devenit astfel primul ei Patriarh. Sanctitatea Sa, printre alte măsuri de organizare, s-a ocupat îndeaproape de pregătirea clerului, înființînd un centru de învățămînt la Mînăstirea Debre Tsege Mariam.

În privința relațiilor externe a susținut participarea Bisericii Etiopiene la activitățile Consiliului Ecumenic al Bisericilor și al Conferinței Creștine pentru Pace. De asemenea, a avut o contribuție importantă în organizarea Conferinței Bisericilor Vechi Orientale, ținută la Addis Abeba în 1965.

Cu ocazia întronizării sale ca Patriarh, Sanctitatea Sa Basilios I a adresat în aprilie 1961 o călduroasă scrisoare irenică Patriarhiei Române, prin care ne vestește această bucurie și își exprimă nădejdea în restabilirea raporturilor care au existat în trecut între creștinii Etiopiei și ceilalți creștini ortodocși.

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian a salutat din toată inima înființarea Patriarhiei Etiopiene și a felicitat pe întiiul ei Patriarh Basilios I, încredințîndu-l că Biserica Ortodoxă Română este bucuroasă să reia și să dezvolte legăturile frățești cu Biserica Etiopiei.

Întîlnirea și îmbrățișarea frățească dintre cei doi Conducători de Biserică a fost emoționantă.

Abuna Theophilos, în numele Sanctității Sale Patriarhului Basilio I, a rostit următorul cuvînt de întîmpinare :

«Cu adîncă recunoștință față de Cel Atotputernic și cu mare bucurie în inimile noastre, salutăm venirea Prea Fericirii Voastre și a Înalților ierarhi care vă însoțesc în vizita ce o faceți țării noastre și Bisericii Ortodoxe Etiopiene, ca reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Române. Sîntem cît se poate de fericiți de această memorabilă vizită, care ne dă posibilitatea să vă putem primi în mijlocul nostru ca oaspeți de onoare.

În timpul șederii printre noi, ne-am bucura să vizitați cîteva din importantele noastre locașuri de închinăciune și să aveți prilejul să înțilniți cît mai multe personalități de frunte ale Bisericii și ale poporului nostru.

Ați venit în Etiopia, tocmai în momentul cînd celebrăm două importante sărbători religioase și naționale și ne bucurăm că veți putea participa la ele. Duminica viitoare comemorăm Botezul Mîntuitorului, iar a doua zi marea sărbătoare a Nunții din Cana Galileii. Prin prezența Prea Fericirii Voastre, aceste sărbători vor căpăta o strălucire și mai mare.

Sîntem convinși că vizita pe care o faceți va fi începutul unei noi perioade de relații cordiale între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Etiopiană. Bisericile noastre sînt într-adevăr printre cele mai vechi în lumea creștină, dar din motive de ordin istoric nu au putut menține între ele raporturile care ar fi trebuit să existe. Ne rugăm și dorim ca vizitele reciproce pe care Căpeteniile acestora le-au făcut, în ultimul timp, să ne îngăduie să punem capăt izolării noastre. Cu această sinceră dorință, salutăm pe Prea Fericirea Voastră în mijlocul Bisericii noastre și vă solicităm să vă rugați lui Dumnezeu pentru ca speranțele noastre să se împlinească.

Prea Fericitul Patriarh Justinian, mulțumind pentru dragostea cu care a fost primit de Biserica Etiopiană, rostește următoarele :

Iată că ne-am întîlnit, cu voia Atotputernicului Dumnezeu, în această veche cetate a Africii și de afirmare creștină, în care numele Domnului este chemat neîncetat, deși am știut puține lucruri unii despre alții. Cu toate acestea, tragerea de inimă cu care trudim cu toții spre «zidirea Casei Domnului», ne-a dat îndemnul să răspundem, cu multă plăcere, poftirii pe care ne-a făcut-o Maiestatea Sa Imperială Haile Selassie I și Sanctitatea Voastră, de a ne întîlni, de a discuta și de a ne cunoaște mai bine.

De bună seamă că, cunoscîndu-ne mai bine, ne vom prețui mai mult și vom întări legăturile noastre frățesti în Hristos, precum și colaborarea noastră în aceeași credință, în aceeași nădejde și dragoste.

Spre întărirea acestei legături ne găsim astăzi aci, în țara binecuvîntată, în care cuvîntul revelat al Domnului s-a auzit dintru începuturi din vecinătatea Țării Sfinte. Propovăduit de Sfinții Apostoli și de uce-

nicii lor, el a căzut pe pământul minunat al Etiopiei, și cât de bogat a rodit!

Dar, pretutindeni pe unde s-a vestit — pînă la marginile pământului — el a îmbrăcat forme tot atît de variate și deosebite, pe cât de variată este însăși alcătuirea neamului omenesc. Dar dacă stăm să ispitim și să cîntărim aceste deosebiri, ne convingem că zidurile lor nu se înalță pînă la ceruri și nu pot covîrși dragostea și bunătatea lui Dumnezeu, care trebuie să lucreze și în noi.

Iar în fața lor și împotriva acestor deosebiri, cîte asemănări și cîte trăsături comune nu stau la temelia unității noastre! Substanța și greutatea acestora sînt de natură să surpe zidurile despărțitoare și să afirme fondul comun al unității noastre.

Noi, calcedonienii și necalcedonienii, toți oamenii Bisericilor noastre, am stat departe unii de alții peste 1500 de ani, datorită unor deosebiri asupra cărora n-am avut pînă acum prilejul să stăm de vorbă mai stăruitor.

A sosit acum momentul pentru a ne cunoaște mai bine, a ne apropia și a cumpăni, cu dragoste și înțelepciune, dacă deosebirile acestea au importanța ce li s-a atribuit.

Însuși spiritul ecumenist care însuflețește astăzi toată creștinătatea, ne îndeamnă să învingem depărtările și despărțirile dintre cei ce cheamă împreună numele Domnului.

Fericiți că am ajuns să vedem aceste zile pline de noi făgăduințe pentru omenire, zile în care nimeni nu mai poate viețui în izolare, se cade să întărim strădania și rugăciunea noastră pentru împlinirea voii Domnului «ca toți să fie una».

Reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române sînt astăzi prezenți aici, în dorința fierbinte a apropierii și colaborării noastre, spre slava lui Dumnezeu și cu nădejdea că aceasta va contribui și la înțelegerea și statornicirea păcii și colaborării între oameni și popoare.

Apoi Prea Fericirea Sa conferă Sanctității Sale Patriarhului Etiopiei însemnele Patriarhiei Române, crucea și două engolpioane patriarhale, ceea ce a produs o impresie puternică asupra Întîistătorului Bisericii Etiopiene. Emoționat pînă la lacrimi, Abuna Basilios I a mulțumit, subliniind că apreciază darurile ca un simbol al dragostei vii ce unește cele două Biserici.

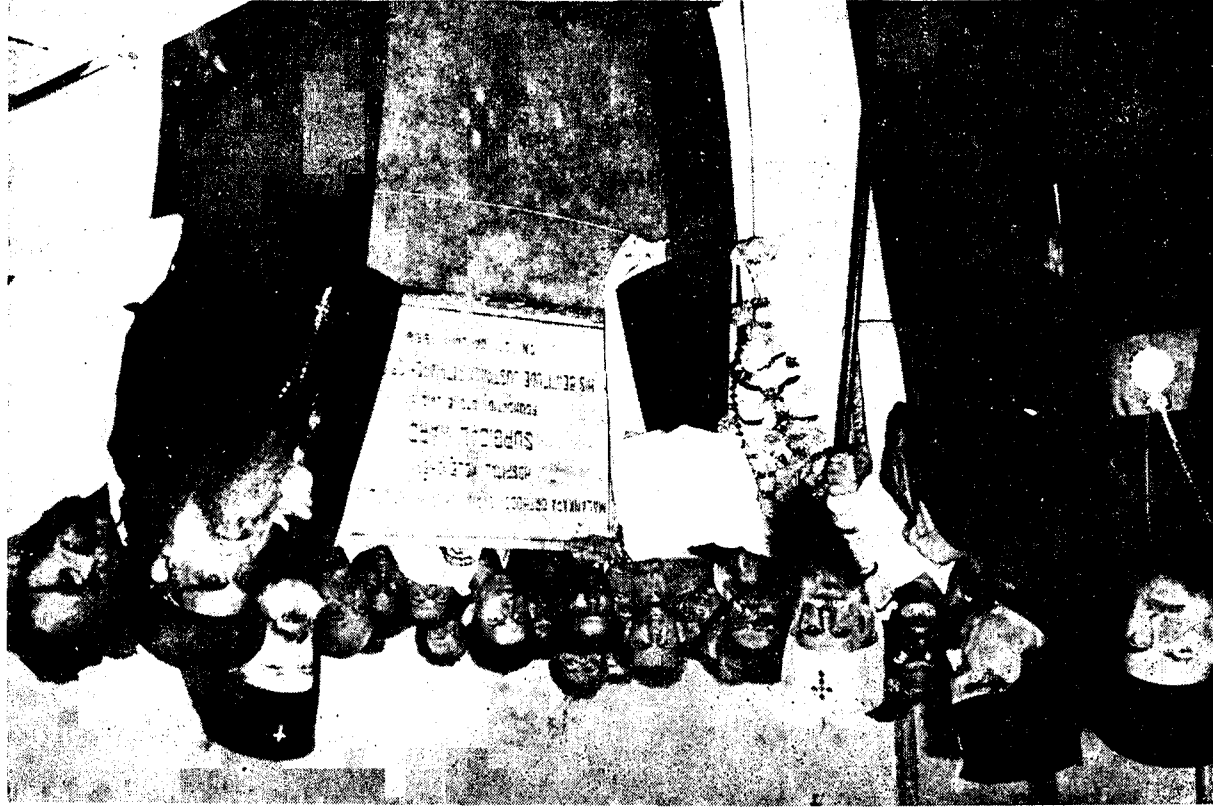
La ieșirea din palatul patriarhal, ne așteaptă copiii unei școli duminicale, care execută cîteva cîntări religioase. Una din aceste cîntări era dedicată Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Joi, 16 ianuarie

**În catedrala eliberării de sub cotoșirea fascistă. Vizită la Împăratul.
Dialog cu Sfîntul Sinod al Bisericii Etiopiei.**

La orele 10, mergem la catedrala imperială Sfînta Treime, unde are loc o deosebită ceremonie de primire a Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Prea Fericitul Parinte Patrinarh Justinian, participind la asezarea pietrei fundamentale a Spitalului din Kolenchery

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române, în mijlocul clerului și credincioșilor din Kothamangalam, după tradiționala primire cu elefanți

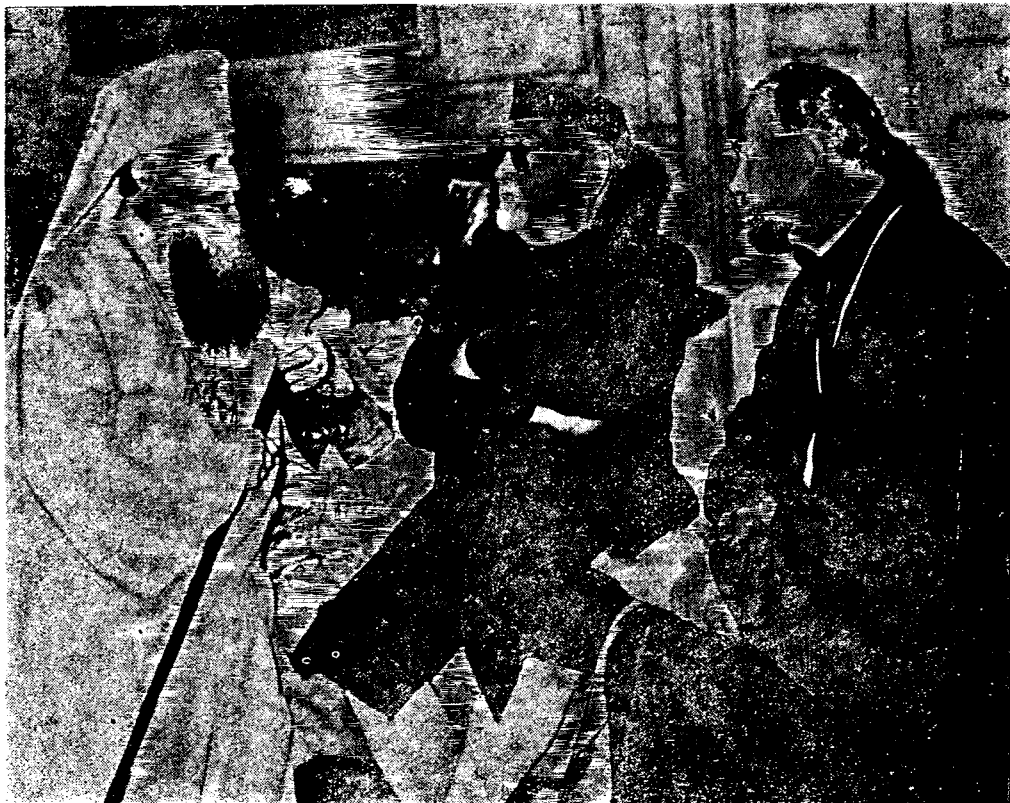
Prea Fericeitul Părinte Patriarh Justinian împreună cu Mar Theophilos, Mitropolitul Angamaliei și cu Mar Severfos, Mitropolitul de Cochin, la reședința mitropolitană din Angamalia

Primirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pe aeroportul din Madras

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, vizitînd
biserica ortodoxă indiană din Madras

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în timpul vizitei la Președintele Indiei
Dr. Zakir Hussain

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române, în timpul vizitei la Ministrul Educației Publice, Dr. Triguna Sen

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române la locul unde a fost incinerat Mahatma Gandhi

Catedrala este cea mai încăpătoare biserică din Addis Abeba, reconstituită de Împăratul Haile Selassie I, în cinstea victoriei împotriva cotoritorilor fasciști. Se află sub conducerea Arhim. L. S. Habte Mariam Wor-kineh, șeful Afacerilor bisericești din cabinetul particular al Împăratului și care a vizitat țara noastră în cursul anului 1968.

La intrarea în catedrală, Prea Fericitul Patriarh Justinian este primit cu sfânta Evanghelie, în sunetul clopotelor și în cântările de bun-venit executate de «Asociația Fecioarelor lui Hristos» a catedralei. Sînt de față la sosire Abuna Theophilos, însoțit de ierarhii etiopieni. Se face o scurtă doxologie, după care urmează vizitarea bisericii. În altar sîntem impresionați de frescele reprezentînd episoade ale eliberării Etiopiei de sub fasciști. Printre acestea se remarcă tabloul în care Împăratul Haile Selassie I susține cauza poporului etiopian în fața Ligii Națiunilor, în ședința acesteia, prezidată de Nicolae Titulescu.

Coborînd apoi la subsol, delegația oficiază un Trisaghion, la cripta imperială, unde se află înmormîntați soția și doi fii ai Împăratului Haile Selassie I. Tot aici, în apropiere, ni se arată o bogată colecție de obiecte și cărți bisericești, dintre care unele din secolul al V-lea, precum și o sală cu exponate de broderii lucrate de membrele Asociației de tinere a catedralei.

La ieșirea din catedrală, luăm loc pe estrada special amenajată și asistăm la un program artistic de cîntări și dansuri religioase, executate de grupuri de clerici și cîntăreți bisericești numiți «Debteras». Ei sînt înveșmîntați în costume speciale, pe cap poartă turbane albe și în mîini țin toiege înalte, subțiri.

Cîntările acestora reprezintă o tradiție muzicală veche, legată de numele marelui melod și Sfînt etiopian Yared, din secolul al VI-lea. În dansul slujitorilor bisericești este o influență a tradiției cultului vechi iudaic. Muzica este unisonă, orientală, acompaniată de două instrumente simple, sistra și toba, care asigură ritmicitatea cîntării și a dansului. Uneori, cîntecul este însoțit numai din bătăi de palme.

În cuprinsul acestui program, Arhim. Habte Mariam a rostit în numele clerului și al credincioșilor catedralei un cuvînt prin care spune, printre altele :

«Mulți oameni de seamă au venit în această catedrală, dar vizita Prea Fericirii Voastre are o semnificație deosebită, deoarece nici un patriarh al Ortodoxiei răsăritene n-a venit să cerceteze pe frații săi din aceste părți. Ați fost și sînteți un promotor activ al relațiilor interortodoxe și al ecumenismului creștin, în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Ați cultivat legăturile frățești cu Bisericile Vechi-Orientale și îndeosebi cu Biserica Ortodoxă a Etiopiei. Recent, conducători ai Bisericii Etiopiene, între care și eu, am fost generos primiți în România. Această vizită a noastră, precum și vizita de acum a Prea Fericirii Voastre, sînt o expresie concretă a dragostei adevărate și a străduințelor către înțelegerea noastră reciprocă și sînt o contribuție la cauza unității».

În numele Loctîitorului de Patriarh Abuna Theophilos, a rostit o scurtă cuvîntare P. S. *Episcop Abraham*, care a spus următoarele :

«Astăzi este o zi de mare bucurie pentru noi cei din Etiopia, deoarece pentru prima oară în istoria țării noastre, un Patriarh al României ne face o vizită frățească.

În noiembrie 1968, adică acum în urmă cu câteva luni, am avut deosebita cinste de a ne găsi în România, ca oaspeți ai Prea Fericirii Voastre și ai Bisericii Ortodoxe Române. Nu vom uita niciodată dragostea și ospitalitatea de care ne-am bucurat în timpul șederii noastre în România. Cu această ocazie ne-am putut da seama de puternica înrudire spirituală care leagă Bisericile noastre.

În veacul al V-lea, în urma controversei hristologice de la Calcedon, creștinătatea s-a împărțit în mai multe tabere. Iar începând cu veacul al VII-lea, situația politică creată în Orientul Apropiat nu a mai permis Bisericii să se adune și să-și refacă unitatea. Astfel ele au continuat să-și ducă existența până astăzi separate și dezbinată. Aceasta explică de ce Bisericile Ortodoxe din România și Etiopia au fost înstrăinate între ele și nu au avut nici un fel de legături atâta vreme. Acestei stări de izolare de aproape 15 veacuri i se pune capăt acum de Bisericile noastre, prin venirea la noi a Prea Fericirii Voastre și a ierarhilor care vă însoțesc. Bunul Dumnezeu, care ne-a îngăduit să ne întâlnim acum, să ne ajute ca relațiile noastre să crească și să rodească între noi unitatea mult dorită.

Este cunoscut îndeobște că singura problemă de doctrină, care desparte Biserica Ortodoxă Română de Biserica noastră Etiopiană este aceea referitoare la Sinodul de la Calcedon. În timp ce Biserica Ortodoxă Română acceptă Sinodul, Biserica Ortodoxă Etiopiană nu îl recunoaște. Întrebarea de ce Biserica Ortodoxă Română îl acceptă, iar Biserica Ortodoxă Etiopiană se opune, nu poate fi dezbătută aci, deoarece ar cere prea mult timp. Tot ce putem spune acum este că neacceptarea noastră a Sinodului a fost socotită de Bisericile calcedoniene ca o evidență a poziției noastre eretice, iar noi, la rîndul nostru, am considerat în erezie Bisericile care recunosc Sinodul de la Calcedon. Prin acest lucru, prin învinuirea reciprocă de erezie, ambele părți încercau să-și justifice existența lor separată. Totuși, de curînd, un număr de teologi învățați, care au studiat controversa în lumina documentelor vechi și a pozițiilor dogmatice susținute de ambele părți, au demonstrat că raționamentele tradiționale ale Bisericilor respective sînt neîntemeiate în această privință, bazîndu-se pe o neînțelegere verbală. Aceasta constituie în fapt o mare descoperire căreia se cuvine să-i acordăm toată considerarea în negocierile dintre noi.

În încheiere, dorim să asigurăm pe Prea Fericirea Voastră și pe distinșii oaspeți care vă însoțesc că vom face tot ce ne va sta în putere pentru menținerea unor relații cordiale între cele două Biserici ale noastre și ne vom ruga lui Dumnezeu să ne dăruiască deplină unitate, potrivit vrerii Sale».

Răspunzînd la acestea, Prea Fericitul Patriarh Justinian a exprimat călduros cuvinte de mulțumire pentru însuflețirea cu care a fost întîmpinat de clerul și credincioșii acestei catedrale. A arătat strădaniile tot mai

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian se întreține cu
Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și locșitor
de Patriarh

Primitrea Prea Fericiului Părinte Patriarh Justinian de către Maestratea Sa
Împăratul Haile Selassie I al Etiopiei, la Palatul Jubiliar

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian în vizită la Colegiul Teologic Universitar din Addis Abeba

Prea Fericiul Parinte Patriarh Justinian oferind daruri profesorilor și studenților teologi, în timpul vizității Colegiului teologic universitar din Addis Abeba

mari care se depun, în timpul din urmă, pentru apropierea și cooperarea dintre popoare, ca semn al veacului nostru. «*Pentru noi oamenii Bisericii, ca și pentru credincioșii creștini de pretutindeni — spune Prea Fericirea Sa — aceasta este dovada grăitoare că Părintele din ceruri conduce pașii noștri pe căile Sale minunate și mai presus de înțelegerea ome-nească, spre realizarea voii Sale sfinte pe pământ.*

După peregrinări de veacuri prin pustiul împuținării dragostei dintre noi, ne îndreptăm, acum, spre minunatul pământ al făgăduinței, spre ziua cea mare, când vom fi din nou cu toții una, sfintă, sobornicească și apostolească Biserică».

Prea Fericirea Sa roagă pe Milostivul Dumnezeu să binecuvînteze pe credincioșii de față și să reverse darurile Sale bogate asupra întregii Biserici Ortodoxe Etiopiene.

*

La orele 12,30, Prea Fericitul Patriarh Justinian, însoțit de membrii delegației, a sosit la Palatul Jubiliar, unde este primit de Maiestatea Sa Imperială Haile Selassie I. Sînt de față, cu acest prilej, Primul Ministru Tsahafe Tazaz Aklilu Habte Wold, Ministrul Curții Imperiale Tsahafe Tazaz Teffera Work Kidane Wold, Ministrul Afacerilor Externe Ato Ketema Yifru, Ministrul pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Etiopiene Nebure Aed Dimetros. Din partea Bisericii Etiopiene a participat Abuna Theophilos, Arhiepiscop de Harrar și Locțiitor de Patriarh, și alte personalități bisericești.

Prea Fericirea Sa a fost întîmpinat în salonul intrării de către Maies-tatea Sa Imperială, însoțit de primul ministru și de miniștri, de unde a fost condus în Sala Tronului. Menționăm că Impăratul Etiopiei poartă, printre altele, și titlul de «*Apărător al credinței creștine*», acordat de prima Conferință a Bisericilor Ortodoxe Vechi Orientale, întrunită la Addis Abeba, în anul 1965.

Aici, Prea Fericitul Patriarh Justinian a rostit următoarea cuvîntare omagială :

Cu vie emoție am pășit pe pământul Africii, care a fost leagănul unor străvechi civilizații, iar la «plinirea vremii» s-a arătat vrednică să primească cu încredere și cu entuziasm vestea cea bună propovăduită de Sfinții Apostoli.

Sub impulsul acestei emoții, exprim mai întii cele mai adînc simțite mulțumiri Maiestății Voastre Imperiale pentru prilejul fericit ce ni l-ați oferit de a vizita glorioasa Voastră țară și de a ne înlesni frățeasca întîlnire cu arhieriei, clerul și credincioșii Bisericii Etiopiene, cu dorința fierbinte de a vedea unirea și dragostea între Bisericile noastre și sporita lor colaborare, pentru a face față îndatoririlor pe care ni le impun împrejurările istorice actuale.

Actul acesta al Maiestății Voastre Imperiale se înscrie cu cinste alături de numeroasele inițiative generoase, pe care le-ați întreprins pînă acum în favoarea țelurilor mărețe ale unității și păcii tuturor popoarelor, și mai ales în favoarea năzuințelor spre libertate și prosperitate ale țări-

lor continentului african. Aceste fapte de răsunset mondial, începînd încă din anii de eroică luptă de apărare, a Maiestății Voastre și a poporului etiopian, împotriva cotropirii fasciste, au cîștigat în inima poporului român, o caldă simpatie și admirație, pe care n-a întîrziat să V-o manifeste chiar de atunci prin reprezentanții săi diplomați, în frunte cu Nicolae Titulescu.

Simpatia și admirația aceasta a crescut și mai mult în urma vizitei pe care Maiestatea Voastră ați făcut-o recent în țara noastră și a spontanelor aprecieri pe care le-ați exprimat cu această ocazie pentru progresele poporului român în toate domeniile și pentru viața și activitatea Bisericii Ortodoxe Române.

De aceea, venind aici, socotesc că cea dintîi datorie a mea este să tîlmăcesc Maiestății Voastre Imperiale, demnului popor etiopian și venerabilei sale Biserici, aceste sentimente de cinstire și prețuire ale poporului român și ale Bisericii Ortodoxe Române.

În același timp, folosesc acest prilej pentru a Vă face cunoscut că poporul român și Biserica noastră sînt alături de lupta și strădaniile Maiestății Voastre și ale poporului etiopian pentru o viață mai liberă și mai prosperă, pentru ridicarea materială și spirituală a tuturor popoarelor continentului african.

Biserica Ortodoxă Română, împărtășind aceste simțăminte ale poporului român și fiind pătrunsă de duhul Evangheliei în fața căreia nu există iudeu sau elin, nici căutare la fața albă sau neagră a omului, a sprijinit și sprijină toate acțiunile pentru înlăturarea nedreptăților care mai apasă încă viața popoarelor africane.

În același timp, colaborarea Bisericilor noastre va avea desigur și scopuri mai generale, cum ați amîntit Maiestatea Voastră Imperială în cuvîntarea de la Patriarhia Română, cînd ați spus: «Biserica va ajuta cauzele cele drepte. Aceasta este în concordanță cu menținerea păcii și cu înfăptuirea progresului».

Apărarea păcii și a vieții tuturor oamenilor constituie pentru noi creștinii porunca de căpetenie. a învățaturii Mîntuitorului Hristos, «Domnul Păcii», și fără îndoială că problema păcii și a înțelegerii între toți oamenii și între popoarele lumii va fi pentru noi una din preocupările de seamă ale colaborării noastre.

Dar dincolo de această colaborare care va urmări dobîndirea cît mai multor foloase pentru comunitatea creștină și mondială și care va contribui la apropierea între Bisericile noastre și popoarele din care facem parte, sîntem datori să vedem în întîlnirea noastră și o chemare pe care ne-o adresează Sfîntul Duh și un prilej pe care ni-l oferă de a începe lucrarea pentru refacerea unității Bisericilor noastre.

Exprimînd încă o dată Maiestății Voastre Imperiale cele mai călduroase mulțumiri pentru dragostea și jertfelnicia pe care le manifestați cu îmbelșugare față de Biserica cea drept-slăvitoare a Mîntuitorului Iisus Hristos și față de slujitorii ei, rog pe Atotputernicul Dumnezeu să Vă binecuvînteze cu sănătate, îndelungare de zile și fericire, iar asupra lucrărilor noastre să reverse harul Său cel ceresc, pentru ca toți cu o inimă și un cuget să proslăvim pe Dumnezeu-Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh. Amin.

La aceasta, *Maiestatea Sa Împăratul Haile Selassie I* a răspuns următoarele :

Poporul român se bucură în toată lumea de un nume bun. România este cunoscută nouă, în Etiopia, atât în vremuri bune, cât și în vremuri grele, precum arată faptele trecutului. Etiopienii și românii sînt totodată apropiați, avînd aceeași credință ortodoxă. Noi etiopienii sîntem legați de Biserica Ortodoxă Română, fiindcă dorim unirea cu această Biserică. Nu numai Noi sîntem bucuroși, ci tot poporul nostru este bucuros de vizita aceasta a Prea Fericirii Voastre, care poate contribui la întărirea unității noastre spirituale.

Vă dorim să aveți parte de o ședere plăcută în țara noastră și vă rugăm să transmiteți salutul nostru poporului român.

Legăturile de prietenie dintre popoarele noastre nu vor putea fi slăbite niciodată, fiind întemeiate pe elemente trainice ale istoriei».

Prea Fericitul Patriarh Justinian a oferit Împăratului Etiopiei darurile aduse din țară (filmul vizitei *Maiestății Sale* în România, un album cu vederi din mînaștirile românești, o icoană lucrată artistic în email și alte obiecte de artă).

Împăratul a mulțumit pentru daruri și s-a întreținut cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, printre altele, asupra studenților etiopieni, bursieri ai Patriarhiei Române. Prea Fericirea Sa a arătat că cei cinci studenți din Etiopia, care studiază la București, fiind pe cale de a obține licența în teologie, ar putea eventual să-și continue studiile la doctorat. În locul lor, pentru cursul de licență în teologie, propune să fie trimiși alți cinci studenți. Împăratul și-a exprimat satisfacția pentru grija Patriarhiei Române, privind formarea tinerilor teologi etiopieni. Consideră această manifestare ca un aport la întărirea legăturilor dintre cele două țări și dintre Bisericile respective, adăugînd că este bucuros, totodată, să primească în Etiopia, cîțiva studenți teologi români.

«Pe lîngă aceasta — revine Prea Fericitul Patriarh Justinian — am putea dezvolta schimburi și la nivelul de profesori și de ierarhi». Împăratul a fost de acord și cu această propunere.

*

După-amiază, au avut loc convorbiri cu membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Etiopiene, la palatul Patriarhiei, într-o ședință solemnă. Sfîntul Sinod al Bisericii Etiopiene este alcătuit din 14 arhiepiscopi, conducători de eparhii, după numărul provinciilor, păstorind cele peste 14 milioane de ortodocși. La aceștia se adaugă 1 arhiepiscop al Eparhiei Ierusalimului și 6 episcopi-vicari.

Au luat parte la această întrunire, pe lîngă majoritatea ierarhilor sinodali, ministrul pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Etiopiene Dime-tros, Arhimandritul Habte Mariam, șeful Afacerilor bisericești din cabinetul particular al Împăratului, profesori de teologie și alții.

După rugăciunea de deschidere, Abuna Theophilos salută pe Prea Fericitul Patriarh Justinian și pe membrii delegației, în numele Sanctității Sale Patriarhul Basilios I, și arată că ceea ce se dorește în această

împrejurare nu este atît sã se discute oarecare probleme dogmatice, ci sã ne cunoaștem mai bine, iar cunoașterea sã ne aducã aproape.

Prea Fericitul Patriarh Justinian face urmãtoarea expunere :

În primul rînd sã dãm slavã Prea milostivului Dumnezeu, care, în vremurile mai noi, ne-a ajutat și unora și altora sã ne întîlnim, sã ne cunoaștem față cãtre față și sã descoperim cã între Bisericile noastre calcedoniene și între Bisericile necalcedoniene, din care face parte și Biserica Voastrã, n-au existat și nu existã divergențe doctrinare reale, cãci «prin mijlocirea terminologiilor diferite ale celor douã părți, vedem cã a fost exprimat același adevãr».

Nici Bisericile Voastre, care n-au recunoscut Sinodul de la Calcedon, nu sînt monofizite în sensul în care erau socotite de noi, nici Bisericile noastre care recunosc Sinodul de la Calcedon nu sînt nestoriene, așa cum erau considerate de Voi.

Am ajuns la aceastã cunoaștere, pentru cã nici unii, nici alții nu ne-am mai oprit simplu la expresiile divergente «douã naturi într-o unicã persoanã a lui Hristos», sau «o naturã și o persoanã a lui Hristos», ci am ascultat interpretãrile date de fiecare parte de la început și pînã azi formulelor preferate de ele. Și am vãzut din aceste interpretãri cã în cele douã feluri de formule exprimãm în linii mari și unii și alții aceeași credințã.

Ne-am dat seama acum cã și unii și alții mãrturisim pe Domnul nostru Iisus Hristos ca fiind Unul și Același Dumnezeu desãvîrșit și om desãvîrșit, ca avînd într-o unitate nedespãrțitã și neamestecatã Dumnezeirea cea de o ființã cu a Tatãlui și cu a Sfintului Duh și umanitatea integralã și neschimbatã în esențã, asumatã din Fecioara Maria pentru vecii vecilor.

Noi mãrturisim în fond ceea ce mãrturisea și pentru Voi catolicosul armean Nerses Shnorhali din secolul al XII-lea : «Noi zicem cã Hristos este Dumnezeu și om : de o ființã cu noi dupã omenitatea Lui, de o ființã cu Tatãl și cu Duhul Sfînt prin dumnezeirea Lui. El este Dumnezeu neîmpãrțit, ceresc, simplu, nepãtimitor și nemuritor în natura Lui dumnezeiascã și este pãmîntesc, extins, pãtimitor și muritor în natura lui umanã. Dar nu este o persoanã și altã persoanã cum cugetau nestorienii».

Noi gãsım o credințã identicã cu a noastrã în ceea ce scrie azi P. S. Episcop Poladian : «Teologii monofiziți neagã cu putere cã Fiul lui Dumnezeu a efectuat vreo transmutare a naturii umane în cea divinã, sau vreo identificare a celor douã. Natura umanã n-a fost dizolvatã în cea divinã, ci mai degrabã cea din urmã și-a fãcut natura umanã în mod nemijlocit proprie, așa cum existã natura umanã în Fecioara și a fost datã de ea. Cuvîntul și-a fãcut proprie natura umanã cu capacitãțile, cu legile și cu relațiile ei» (Episcop Terenig Poladian, The doctrinal position of the monophysite churches, Ethiopia, «Observer», nr. 3/1964, p. 257—264).

Dacã noi ne-am dat seama cã este strãinã de Voi concepția eutihianã, dupã care cele douã firi ale lui Hristos s-au contopit într-una, o cercetare obiectivã va constata cã tot așa de strãinã de noi este concepția

nestoriană, după care fiecare fire a lui Hristos există și lucrează ca o entitate separată. Nicicînd Bisericile noastre n-au învățat că «cele două naturi rămîn distinct separate, fiecare săvîrșind faptele proprii ei» și că «fiecare natură în Hristos este ipostasiată de sine»; niciodată Bisericile noastre n-au socotit că Fiul lui Dumnezeu «nu și-a făcut proprie omenitatea asumată, că n-a ridicat-o la înălțimea Divinității», că «n-a îndumnezeit-o»; ci totdeauna Bisericile noastre au considerat persoana cea unică a Cuvîntului cel intrupat subiectul tuturor faptelor, atît ale celor dumnezeiești, cît și a celor omenești. Biserica noastră cîntă la utrenia de duminică: «Pe cruce Te-ai pironit viața tuturor» (glas 1, sedelna după a doua stihologie); sau «Cel ce cu mîinile cele preacurate m-ai făcut la început din fărină cu lucrare dumnezeiască, mîinile Ți-ai întins pe cruce» (Cano-nul Invierii, ibidem).

Unul și același este cîntat de Bisericile noastre ca Cel ce a gustat moartea și a rămas mai presus de ea și ca Cel ce prin trupul Său înviat ne-a îmbrăcat în nestrîcăciune. «Tu m-ai îmbrăcat întru nestrîcăciune, Hristoase, strîcăciunea morții fără de strîcăciune cu trupul gustînd și răsărînd din mormînt a treia zi» (Utrenia de duminică, glas V. peasna 5-a).

Și cum n-a ridicat Hristos trupul la nivelul Dumnezeirii, cînd «din coasta cea sfîntă izvor de nemurire izvorăște și din groapă viață veșnică?» (Utrenia de duminică, glas VIII, canonul Invierii, peasna 1).

Faptul că Bisericile noastre folosesc pentru persistența Dumnezeirii neschimbate și a omenității integrale, în persoana unică a lui Iisus Hristos expresia «două naturi», iar Bisericile Voastre au preferință pentru expresia «o natură», sau «o natură compusă și neamestecată», nu trebuie deci să ne mai împiedice de a vedea și de a mărturisi că credința noastră este aceeași și de a trage de aci toate consecințele.

Cuvintele au rostul de a exprima realitățile și de a ajuta pe oameni să se înțeleagă asupra lor. Se întîmplă însă uneori, mai ales cînd este vorba de realitățile dumnezeiești, care sînt mai presus de posibilitățile de exprimare umană, ca pentru aceleași realități să se folosească de unii cuvinte deosebite de cele folosite de alții. În asemenea cazuri, se cuvine ca fiecare parte, sau să fie cu înțelegere pentru modul deosebit de a exprima aceleași realități de către cealaltă parte, sau să caute împreună a depăși acest mod divergent de exprimare, într-un mod nou, comun, sau, în sfîrșit, să precizeze fiecare parte că, folosînd expresiile proprii, nu face decît să pună accentul pe un sens al realității care nu se opune sensului accentuat de cealaltă parte prin expresiile ei, ci dimpotrivă îl pune mai mult în relief, precum aceea pune mai mult în relief un sens aflat și în expresiile celeilalte părți. În cazul de față, Voi veți preciza totdeauna că prin expresiile Voastre accentuați mai mult taina unității celor două firi în persoana lui Hristos, pe care noi de asemenea o afirmăm. Iar noi vom preciza totdeauna că prin expresiile noastre accentuăm taina permanenței Dumnezeirii neschimbate și a omenității integrale în Hristos cel Unul, pe care voi, la rîndul vostru, nu o contestați.

Dacă nu vom face aceasta, cuvintele în loc de a exprima realitatea identică și de a servi unitatea dintre oameni, devin entități de sine stătătoare și prin aceasta instrumente de dezbinare între oameni, fără motive reale.

În timpul Sinodului din Calcedon și în secolele imediat următoare, expresiile divergente ale celor două părți erau încă încărcate de amintirea prospătă a unor sensuri contradictorii, folosite de aderenții învățăturilor greșite ale nestorianismului și fiecare din cele două părți se temeau să folosească expresiile celeilalte, ca să nu încurajeze învățătura greșită care abuza de ele. O parte se ferea, adică, de expresia «două naturi» pentru că avea proaspăt în amintire sensul nestorian al ei de «două persoane» și se temea să nu promoveze prin adoptarea ei nestorianismul. Cealaltă parte se ferea de expresia «o natură», pentru că avea prezent în cuget sensul monofizit al ei de contopire a omenescului și dumnezeiescului într-o singură fire nouă și se temea să nu promoveze prin aceasta învățătura greșită și fantezistă monofizită, care-și avea aderenți reali. Persecutarea celor ce nu admiteau Calcedonul, din partea Imperiului bizantin, îi îndârjea și mai mult pe aceia în poziția lor.

Dar azi, când nu mai este pericol nici de nestorianism și nici de monofizitism și când nu mai este un amestec politic în aceste chestiuni, nu mai avem motive să nu căutăm încadrarea acestor expresii în formule mai largi care să le înglobeze și să le depășească, adîncind și exprimînd mai bine misterioasa realitate a persoanei divino-umane a Mintuitorului, după exemplul în care se completau Sinoadele Ecumenice.

Teologia Bisericilor noastre Ortodoxe va trebui să întreprindă un efort comun, pentru a găsi modul în care expresiile diferite actuale să nu mai fie un obstacol în calea mărturisirii comune a credinței noastre atât de apropiate.

Ținînd seamă nu numai de divergența expresiilor formulelor de odinioară, ci și de modul în care fiecare parte le-a interpretat și le interpretează, socotim că este posibil să găsim o definiție mai largă în care să intre o dată cu ambele feluri de formule și interpretarea care stabilește sensul lor comun, valabil pentru ambele părți. În privința aceasta, un bun exemplu ni-l oferă tot catolicosul armean Nerses Shnorhali din secolul al XII-lea, în scrisoarea lui către împăratul bizantin Manuel I Comnen, unde spune: «Prin urmare, dacă se zice «o natură» pentru unitatea indisolubilă și indivizibilă, dar nu pentru contopire, și «două naturi», pentru faptul necontopirii, neschimbării și nedespărțirii, amîndouă acestea sînt în hotarele Ortodoxiei».

De curînd, teologii ambelor Biserici, în Consfătuirea neoficială de la Aarhus, afirmă în comunicatul dat în comun: «Ne recunoaștem reciproc în aceeași credință ortodoxă a Bisericii. Cincisprezece veacuri de instrăinare nu ne-au abătut de la credința Părinților noștri (...). Asupra esenței dogmei hristologice, ne-am aflat în deplin acord (...). Dacă sîntem de acord să respingem fără rezervă învățătura lui Eutihie, ca și pe a lui Nestorie, acceptarea sau neacceptarea Sinodului de la Calcedon nu implică acceptarea nici uneia din aceste erezii. Amîndouă părțile se află pe linia funda-

mentală a învățaturii hristologice a unicei și neimpărțitei Biserici, așa cum a fost exprimată de Sfântul Chiril (...). Noi vedem trebuința de a merge împreună mai departe», spun teologii ambelor Biserici în comunicatul lor.

Sprrijinul reciproc are o importanță centrală pentru toate Bisericile din Răsărit și Apus, ca și pentru unitatea întregii Biserici a lui Iisus Hristos. Duhul Sfânt, Care suflă peste Biserica lui Iisus Hristos, ne va călăuzi pe toți laolaltă spre plinătatea adevărului și a dragostei. Cu privirile îndreptate spre acest scop, să ascultăm și noi chemarea Sfântului Duh care ne-a adunat astăzi aici, să lucrăm cu ajutorul Său la zidirea înțelegerii unității noastre, creînd condițiile istorice care nu mai pun obstacole apropierii noastre, ci ne-o impun.

Dumnezeu vrea să săvîrșim prin noi lucrurile cele mari. Să fim vrednici de ele și de sensul epocii istorice pe care o trăim.

Va fi o zi de mare biruință și de mare sărbătoare aceea în care, într-un al VIII-lea Sinod Ecumenic, vom putea proclama, pe baza unor hotărîri și definiții comune, sub călăuzirea Sfântului Duh, reunificarea completă a bisericilor noastre.

Urmează referatul prezentat de Abuna Theophilos :

Sîntem deosebit de bucuroși, să avem printre noi, la întrunirea Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Etiopiene, pe Prea Fericirea Sa Patriarhul Justinian al României și pe distinșii ierarhi care-l însoțesc, și ne exprimăm recunoștința față de Dumnezeu că a făcut posibilă această întîlnire a noastră. Prezența delegației Române în mijlocul nostru, ca și cuvîntarea Prea Fericirii Sale, subliniază faptul că Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Etiopiană au și intrat într-o nouă etapă de relații reciproce. Avem speranța cea mai vie și ne rugăm fierbinte lui Dumnezeu, Care ne-a prilejuit această apropiere, să ne călăuzească pașii spre înfăptuirea unei depline unități între noi, potrivit voii și dorinței Sale sfinte.

După cum știm, ceea ce separă Bisericile noastre este problema dogmatică discutată de Sinodul de la Calcedon. Biserica Etiopiană, împreună cu Bisericile cu care sîntem în comuniune, au considerat Bisericile care acceptă Sinodul de la Calcedon că s-au îndepărtat de credința ortodoxă, iar acelea, la rîndul lor, au atribuit Bisericilor noastre erori doctrinale. În această neînțelegere au viețuit Bisericile noastre timp de cincisprezece veacuri.

Astăzi însă trăim într-o epocă ecumenistă, în care Bisericile din întreaga lume și-au dat seama că trebuie să caute o restabilire a unității lor. În acest context, problema existenței diviziunilor dintre Biserici, ca urmare a Sinodului de la Calcedon, devine de actualitate. În ultimul timp, Sinodul de la Calcedon și sciziunea bisericească ce i-a urmat au fost luate din nou în studiu de mulți teologi din diferite tradiții creștine. Au avut loc, de asemenea, consultații neoficiale asupra acestei probleme între teologii Bisericilor calcedoniene și necalcedoniene. Persoanele care au participat la aceste consultații, după ce au examinat rîzîția dogmatică a celor două tradiții ortodoxe, au ajuns la concluzia că diferența dintre ele,

în această problemă, era numai de ordin terminologic, necuprinzînd nici un punct esențial de divergență.

Această constatare făcută de teologii celor două tradiții ortodoxe este într-adevăr deosebit de semnificativă. Ea demonstrează că sciziunea care a urmat Sinodului de la Calcedon nu era de fapt o problemă de credință. În realitate, în spatele dezbaterilor acestui sinod, existau și motive nemărturisite, care nu aveau o contingență directă cu învățătura Bisericii despre Iisus Hristos. Aceasta explică de ce cele două tradiții ortodoxe ale Bisericii, în ciuda dezbinării îndelungate dintre ele, au putut să păstreze, în cele esențiale, aceeași credință.

Am fost plăcut impresionat cînd Prea Fericirea Voastră ați declarat, atît de elocvent, că noi respingem poziția lui Eutihie la fel ca și Bisericile calcedoniene. De asemenea, am fost bucurăși să auzim că nestorianismul este la fel de străin de Bisericile calcedoniene ca și de cele necalcedoniene. Ar trebui iarăși notat faptul că cele patru adverbe folosite în formula de credință de la Calcedon și care afirmă că cele două naturi sînt unite neamestecat, neschimbat, neîmpărțit și nedespărțit, aparțin tradiției noastre teologice în același fel în care aparțin și tradiției Voastre. De fapt teologii noștri, care au studiat documentele existente ale Sinodului de la Calcedon, au arătat că la Calcedon aceste adverbe au fost folosite pentru prima oară de către patriarhul Dioscur din Alexandria. Aceasta demonstrează că refuzul său de a recunoaște Sinodul de la Calcedon nu este rezultatul aderării la o erezie, ci al temerii că acceptarea de către sinod a Tomosului lui Leon și insistarea asupra formulei «în două naturi» ar putea duce la o vătămare a credinței stabilite mai dinainte de Biserică.

Ne bucurăm totuși, că Bisericile calcedoniene interpretează credința Bisericii, condamnînd erezia, de care însuși patriarhul Dioscur avea teamă că ar fi cuprinsă în poziția adoptată de acest Sinod preocupat, în realitate, să îndepărteze erezia lui Eutihie. Patriarhul Alexandriei a fost stăpînit de ideea că credința stabilită a Bisericii nu trebuie să fie știrbită. Așa cum vedem astăzi pozițiile celor două părți au fost continuate de-a lungul veacurilor pînă în vremea noastră.

Este bine cunoscut că refuzul nostru de a accepta Sinodul de la Calcedon a fost considerat de Bisericile calcedoniene în sensul că noi am adera la o concepție care nu admite omenitatea deplină și reală în Iisus Hristos. Acest lucru, de fapt, reprezintă o neînțelegere. Pentru noi, ca și pentru Bisericile calcedoniene, Iisus Hristos este în același timp Dumnezeu desăvîrșit și om desăvîrșit. Părinții noștri insistă asupra faptului că Dumnezeu Fiul a unit cu Sine firea omenească, reală și desăvîrșită, aceeași fire ca a noastră, cu singura deosebire că Hristos era absolut fără de păcat. Părinții au lămurit, de asemenea, în mod clar, că natura omenească pe care Dumnezeu-Fiul a unit-o cu Sine nu a fost firea omenească în generalitatea ei, adică «ousia». Prin unirea naturii omenești cu Sine, în actul unirii, această natură a devenit individuală. Așadar, pentru noi, omenitatea lui Hristos nu a fost numai reală și desăvîrșită, ci a și trăit în lume, în mod real. Deoarece firea omenească a fost unită indisolubil cu firea dumnezeiască a Fiului, Părinții noștri învață că Iisus Hristos a fost

o singură persoană și o singură natură intrupată a lui Dumnezeu-Cuvîntul. El a fost alcătuit din două naturi, fiecare dintre ele viețuind în chip dinamic în El, în perfecțiunea și realitatea ei proprie. Astfel, Iisus Hristos a fost unul și nu se poate vorbi despre El ca fiind doi.

Chiar aci, se găsesc două idei pe care Bisericile noastre le subliniază. În primul rînd, noi susținem că cuvintele și faptele Mîntuitorului nostru, așa cum sînt cuprinse în Sfînta Evanghelie, nu trebuie să fie despărțite și atribuite, unele naturii divine și altele naturii umane, pentru că aceste cuvinte și fapte provin din unirea celor două naturi. Ele nu pornesc în mod separat de la fiecare natură în parte. În al doilea rînd, credem că, deși Iisus Hristos este în același timp și Dumnezeu și om, natura Sa omenească a fost îndumnezeită, iar ca Dumnezeu, El este, de asemenea, și om. Prin Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel intrupat, Dumnezeu a luat natura omenească și, în infinita Sa milă, a îndumnezeit-o.

În ciuda faptului că Voi folosiți formula «două naturi», este o mare bucurie pentru noi că păstrați toate aceste noțiuni care aparțin și tradiției noastre. Astăzi, putem vedea că teologii noștri, în consultările lor neoficiale, au ajuns să fie de acord că tradițiile celor două Biserici ale noastre învață în esență aceeași doctrină. În ceea ce ne privește, sîntem hotărîți să ducem mai departe relațiile noastre cordiale și să lucrăm cu stăruință pentru restabilirea unei unități concrete între Bisericile noastre. Pentru ca această acțiune să rodească, trebuie să colaborăm cu toate celelalte Biserici ale noastre. Domnul să ne ajute în această lucrare. Să ne rugăm neîncetat ca El să ne călăuzească pe căile Sale și să ne ducă spre ținta pe care ne-a fixat-o.

Încă o dată, mulțumim Prea Fericirii Voastre și Înălților ierarhi care vă însoțesc, pentru frumusețea vizită pe care o faceți Etiopiei și Bisericii noastre.

În urma acestor expuneri, s-au purtat discuții în ședință, cu privire la posibilitățile de apropiere și de colaborare, în viitor, a celor două Biserici.

Prea Fericitul Patriarh Justinian consideră că, în această privință, ar putea fi de mare utilitate realizarea unor contacte, de ambele părți, atît la nivelul de ierarhi, cît și prin schimb de profesori și studenți, precum și prin schimb de publicații.

Din partea Bisericii Etiopiene, unul dintre profesori a observat: «După cum se știe, credința noastră nu constă numai în dogme și în mărturisiri de credință, ci ea trăiește viu în tradiția Bisericii. Această tradiție o trăiește poporul credincios și e simțită în chip deosebit în mînăstiri. Pe lîngă cele arătate de Prea Fericitul Patriarh Justinian, cu care sîntem pe deplin acord, ar fi bine să facem și schimb de vizite de călugări. Cînd se vor convinge și călugării și vor fi cîștigați pentru cauza unității noastre, atunci vom face un pas înainte».

De asemenea, exprimă părerea, ca discuțiile teologice dintre Bisericile Ortodoxe Vechi Orientale și Bisericile Ortodoxe în comuniune cu Constantinopolul, care acum se desfășoară într-un cadru neoficial, să

treacă într-o fază oficială, ajungându-se la hotărâri în sinoade ortodoxe ecumenice.

Prea Fericitul Patriarh Justinian, în continuare, dă lămuriri asupra contribuției Bisericii Ortodoxe Române în cadrul recentelor Conferințe Panortodoxe, pentru apropierea noastră bisericească. Totodată, subliniază necesitatea creării, înainte de toate, a unei atmosfere de încredere și de respect mutual. Pe lângă contactele reciproce și discuțiile teologice neoficiale și oficiale asupra utilității cărora sîntem cu toții de acord, socotește că o contribuție valoroasă ar putea aduce colaborarea bilaterală a unor Biserici locale, de o parte și de alta. În acest sens, preconizează inițierea de către Biserica Ortodoxă Română și Biserica Etiopiană a unui grup de studii, format din cîte trei teologi de fiecare parte și care să studieze problemele în discuție, fără să prejudicieze activitatea comisiilor interortodoxe deja constituite. Organizarea unui asemenea grup de studii a fost discutată și cu Biserica Ortodoxă Siriană din India, cu ocazia vizitei noastre recente în Kerala.

În legătură cu instituirea grupului de studii, a luat cuvîntul și P. S. Episcop Antim Tirgovișteanul, vicar patriarhal.

În urma schimbului de păreri, care s-a desfășurat într-un spirit de bună înțelegere, s-a căzut de acord asupra tuturor problemelor discutate.

Vineri, 17 ianuarie

La o minăstire de călugări și la o școală tradițională pentru preoție.

La orele 9,30 ne îndreptăm cu mașinile spre Mînăstirea Debre Libanos, așezată la nord de Addis Abeba, la o distanță de 104 km. Plecăm cu Abuna Lukas, Arhiepiscop de Arussi, Abuna Abraham și Arhimandritul Yohannes care, împreună cu Ministrul pentru afacerile Bisericii Ortodoxe Etiopiene Dimetros și Arhimandritul L. S. Habte Mariam, ne însoțesc în toate vizitele noastre. Călătorim de-a lungul unui podiș muntos care ne amintește, mai ales prin colinele împădurite ale muntelui Entoto, aspecte ale Carpaților noștri. Întîlnim sate rare, cu oameni ocupați cu munca ogoarelor și cu îngrijirea vitelor.

Mînăstirea Debre Libanos, înființată în secolul al XIII-lea, se află pe un platou stîncos. Este renumită prin pelerinajele care se fac aici, la mormîntul Sfîntului Tekle Haymanot, care este patronul mînăstirii.

Sîntem primiți, după datina locului, de soborul călugărilor, în frunte cu starețul Tsebate Betsha, care salută venirea Prea Fericiturii Sale. Diaconii poartă cruci procesionale, iar preoții în veșmintele lor policrome, cu turbane albe, țin în mîini umbrele și cădelnițe. Monahii au turbane galbene, iar pe deasupra poartă cîte o pelerină de culori diferite.

După ce ne-am închinat la altarul bisericii, ieșim pe solee, unde de pe scaunele din vreme așezate, asistăm la o scurtă slujbă. Se cîntă: «Binecuvîntat este cel ce vine întru numele Domnului» și un imn în cintea Sfîntului Tekle Haymanot, care se bucură de o mare cinstire în popor și este zugrăvit înaripat și cu un singur picior.

Biserica nouă, cu un aspect impunător, reconstruită în 1960 de Împăratul Haile Selassie I. Are în interior, pe catapeteasmă, picturi va-

loroase, executate în culori deschise. Coborim în subsolul bisericii, unde se află mormîntul Sfîntului Tekle Haymanot și se păstrează tezaurul de obiecte vechi bisericești, printre care importante colecții de manuscrise din secolul al XIV-lea și icoane. Vizităm apoi, în afara bisericii, un turn, în care se află o cruce făcătoare de minuni, purtată de Sfîntul Tekle Haymanot. Aici se fac slujbe cu popor mult, la sărbătoarea Sfintei Cruci din 14 septembrie.

Mînăstirea numără 600 de călugări, dintre care 310 duc viața în comun, iar restul trăiesc retrași în schimnicie, în apropierea mînăstirii. Aceștia din urmă vin la biserica mînăstirii numai pentru slujbele de împărtășire și pentru aprovizionări.

O amintire dureroasă se păstrează în mînăstire în legătură cu jefuirea ei de obiectele sacre, cu incendierea vechii biserici și cu masacrul a 600 de preoți și călugări, care au fost omoriți de ocupanții fasciști italieni.

După vizitarea mînăstirii, s-a servit masa de prînz în arhondaricul nou. În apropiere se află și o mînăstire cu același nume, de călugărițe, în număr de 250, pe care neputînd-o vizita, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis mînăstirii unele daruri, prin starețul de aici.

Ne luăm astfel rămas bun de la soborul Mînăstirii Debre Libanos și ne continuăm călătoria spre o altă mînăstire, numită Debre Tsege Mariam, unde am ajuns la orele 14,30, după o oră de mers cu mașina. Mînăstirea este cunoscută prin școala ei catehetică, de învățămînt seminarial, tradițional, organizată și întreținută prin grija Patriarhului Basilios I, care acoperă personal bursele elevilor.

Ne întîmpină, la intrarea în incinta mînăstirii călugării, profesorii și elevii seminariști, cu cîntări de bun-venit, avînd în mîini ramuri de finic. După vizitarea bisericii și a încăperilor principale, asistăm la un program artistic executat de elevi, în curtea școlii. Cu această ocazie, unul dintre profesorii școlii a rostit un imnos cuvînt de salut.

Printre bucățile muzicale cîntate, am reținut imnul «Doamne caută din cer și vezi» (după Ps. LXXIX, 14), interpretat cu multă însuflețire de trei elevi, imn care de obicei se cîntă în Biserica Etiopiană înainte de citirea Evangheliei. De asemenea, s-au executat și cîntări improvizate de seminariști, pe tema vizitei noastre. Solemnitatea s-a încheiat cu binecuvîntările Prea Fericitului Patriarh Justinian, care a felicitat și a adus cuvinte de îndemn profesorilor și elevilor, exprimînd elogiul Sanctității Sale Patriarhului Basilios I, pentru grija purtată școlii.

După lămuririle date de conducătorii școlii, am aflat că acest seminar tradițional pregătește atît slujitori ai altarului, preoți și diaconi, cît și cîntăreți bisericești, numiți «debtaras». Unii dintre absolvenți ocupă funcțiuni civile de învățători, copişti și altele.

În prezent, seminarul numără 349 de elevi. Durata studiilor este de 12 ani, cuprinzînd un ciclu de învățămînt elementar și altul de nivel secundar, primul cu 205 elevi, iar celălalt cu 144. În ciclul elementar se pune accentul pe învățarea citirii și scrierii, în limba curentă amharică și în limba veche, numită gheză, pe cunoașterea rugăciunilor și explicația Sfintei Scripturi și a ritualului. Iar în cel secundar, se aprofundează studiul Noului și Vechiului Testament, liturgica, pravilele bisericești, poe-

tica și muzica religioasă. Predarea muzicii este însoțită de învățarea dansului religios tradițional.

Aceste școli tradiționale pentru preoție au fost în trecut singurele școli de învățămînt general și au jucat un rol important în viața Bisericii și în cultura țării, pînă recent, cînd statul a început să formeze școli proprii.

În aplauzele și ovațiile elevilor, ne despărțim de această școală, pentru a ajunge, seara, la reședința noastră din Addis Abeba.

Simbătă, 18 ianuarie

Vizită la Colegiul Teologic Universitar. Cu împăratul la o mare sărbătoare.

Dimineața acestei zile este rezervată vizitei la Colegiul teologic de grad universitar din capitala Etiopiei. Este o școală superioară de teologie, încadrată în Universitatea din Addis Abeba și organizată după principii moderne, sub administrarea Ministerului Educației, dar sub călăuzirea Bisericii. Alături de Colegiu funcționează și o școală teologică de grad secundar.

La sosire, ne întîmpină la intrare, în incinta Colegiului, un grup de 26 de studenți îmbrăcați în veșminte de anagnoști, cu luminări aprinse în mîini, avînd în fruntea lor crucea procesională. Împreună cu aceștia ne-au primit Abuna Iacob Arhiepiscop de Olăga, Abuna Kerlos Arhiepiscop de Gore, Abuna Abraham Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Hararului, Abba A. T. Gabriel, decanul colegiului, Abba Petros Gebre Sellasie, prodecan, și profesorii Colegiului.

A fost de față, de asemenea, Ministrul pentru afacerile Bisericii Etiopiene, Dimetros, și Arhimandritul L. S. Habte Mariam, șeful Afacerilor bisericesti din cabinetul particular al Împăratului.

În sala de festivități, profesorii Colegiului și ai Seminarului, împreună cu studenții și elevii, au făcut delegației o primire entuziastă, însoțită de aplauze. O parte dintre profesori sînt civili și poartă pe deasupra o togă academică de culoare neagră, iar studenții sînt îmbrăcați în alb.

După rugăciunea «Tatăl nostru», cîntată de întreaga asistență, și salutul Decanului A. T. Gabriel, a luat cuvîntul Pr. prof. Dr. V. C. Samuel, care a prezentat poziția Colegiului în cadrul preocupărilor ecumeniste actuale. Iată textul acestei cuvîntări :

«Astăzi trăim o zi cu totul excepțională în istoria Colegiului nostru teologic, cînd corpul didactic și studenții acestei instituții întîmpină cu nespusă bucurie pe Prea Fericitul Patriarh Justinian al României și pe prea onorații săi însoțitori. Sîntem, de asemenea, bucuroși să avem printre noi, cu această ocazie, pe Prea Fericirea Sa Abuna Theophilos, pe II. PP. SS. Arhiepiscopi și pe PP. SS. Episcopi ai Bisericii Ortodoxe Etiopiene. În numele profesorilor și al studenților noștri, am plăcerea de a saluta pe Părinții noștri duhovnicești și de a rosti cîteva cuvinte.

Prea Fericirea Sa Patriarhul Justinian nu are nevoie de o prezentare specială în această adunare. El este binecunoscut ca unul dintre cei mai reprezentativi ecumeniști ai vremurilor noastre. Devotat cauzei unității

creștine, Prea Fericirea Sa este angajat în lucrarea de apropiere între toate Bisericile, lucrare destinată să pregătească drumul unirii finale a tuturor creștinilor. Călătoria sa de acum în Etiopia este făcută tocmai în acest scop. Înainte de a veni în țara noastră, Prea Fericirea Sa a realizat o vizită asemănătoare Bisericii Ortodoxe Siriene din India.

Ne bucurăm că a binevoit să viziteze și Colegiul nostru, în scurta sa ședere în Etiopia. Colegiul nostru teologic ocupă un loc unic în țara noastră. El face parte din Universitatea «Haile Selassie I» și are drept scop să slujească cât mai bine Biserica Ortodoxă Etiopiană. Colegiul are propria lui istorie. După cum se știe, Etiopia are o puternică Biserică creștină, cu o istorie îndelungată. Această Biserică are metodele ei tradiționale de pregătire a candidaților pentru preoție. Dar, de când Maiestatea Sa Împăratul Haile Selassie I a luat inițiativa introducerii unei educații moderne în țara noastră, s-a simțit nevoia unei pregătiri corespunzătoare și pentru clerul Bisericii Ortodoxe Etiopiene.

În consecință, Maiestatea Sa Imperială a întemeiat școala teologică a Sfintei Treimi, în 1942, din fondurile sale particulare. Iar în 1961, o dată cu înființarea Universității «Haile Selassie I», a fost creat și Colegiul teologic. De atunci, școala și colegiul au continuat să funcționeze în locul unde ne găsim. Recent, în urma unei hotărâri a Universității, școala se va desființa treptat, reducându-se în fiecare an câte o clasă. Ca atare, cu începere din anul academic 1971--1972, nu va mai funcționa decât Colegiul teologic.

Ca singura instituție de învățămînt superior din Etiopia, colegiul are de jucat un rol vital atît în țară, cît și peste hotare. Biserica din Etiopia face parte din marea familie a Bisericilor Ortodoxe. Istoria, teologia și spiritualitatea ei sînt legate de istoria, teologia și spiritualitatea celorlalte Biserici Ortodoxe din lume. Așadar, pregătirea teologică în această Biserică trebuie să țină seamă, pe de o parte, de propria ei moștenire și, pe de altă parte, de moștenirea celorlalte Biserici Ortodoxe. Organizată deci în această perspectivă, formarea teologică în Etiopia se va dezvolta în același pas cu pregătirea teologică din celelalte Biserici Ortodoxe. Acest lucru este foarte important, dar nu este suficient. Noi trăim o epocă ecumenistă și nu putem fi satisfăcuți cu o educație teologică limitată numai la Bisericile Ortodoxe. Trebuie să avem o viziune universală, care să permită studenților noștri să ia contact cu multiplele probleme ale vieții și societății, ce se pun Bisericilor din alte părți ale lumii și cu modul în care aceste Biserici se străduiesc să le rezolve. Aceasta le va permite celor ce se pregătesc pentru preoție să rămînă în moștenirea noastră etiopiană și să fie, în același timp, uniți cu Biserica creștină universală.

Acestea sînt responsabilitățile noastre și noi încercăm, în măsura posibilităților, să le îndeplinim. Întîmpinîndu-vă cu acest prilej, îndreptăm acest așezămînt sfintelor și neîncetatelor Voastre rugăciuni și binecuvîntărilor Voastre apostolice.

Vizitînd Etiopia, Prea Fericirea Sa Patriarhul Justinian și prea onorații săi insoțitori se gîndesc la promovarea unității dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Etiopiană. Întrucît aceasta este

o problemă importantă, în care și unii dintre noi sîntem angajați în diferite moduri, vă rog să-mi îngăduiți să spun cîteva cuvinte în această privință.

Despărțirea, care a făcut ca Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Etiopiană să rămînă izolate timp de veacuri, a fost rezultatul Sinodului de la Calcedon din 451. Atunci comunitatea creștină s-a rupt în două părți, una acceptînd și cealaltă respingînd sinodul. Ambele părți s-au acuzat reciproc de erezie. Bisericile calcedoniene au acuzat Bisericile necalcedoniene că mențin erezia lui Eutihie, iar Bisericile necalcedoniene au învinuit pe cele calcedoniene de erezia nestoriană. Amîndouă părțile însă au respins erezia care li se atribuia.

Din anul 482 și pînă la cucerirea Orientului Mijlociu de către arabi, s-au făcut numeroase eforturi pentru a vindeca dezbinarea. Dar, întrucît împărații Constantinopolului au continuat să persecute pe necalcedonieni și cum pasiunile erau aprinse de ambele părți, toate aceste încercări nu au dus la nici un rezultat. Noi trăim azi o eră nouă și a venit vremea să reluăm această problemă cu toată seriozitatea cuvenită. Ne bucurăm că Prea Fericirea Sa Patriarhul Justinian și Biserica Ortodoxă Română, împreună cu mulți alții aparținînd Bisericii noastre, acordă problemei cea mai mare importanță.

Salutîndu-vă cu toată căldura în acest colegiu, asigurăm pe Prea Fericirea Voastră de întreaga noastră adeziune la cauza unificării Bisericilor noastre».

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian și-a exprimat bucuria pentru includerea în program a acestei vizite la Colegiul teologic și pentru primirea călduroasă ce i s-a făcut aici și a continuat : *Sîntem recunoscători Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care încurajează contactele și cunoașterea dintre toți creștinii și totodată sprijină legăturile noastre frățești și dialogul teologic dintre noi. Între Bisericile noastre sînt așa de multe asemănări, încît, după cum observa și Părintele Samuel într-o convorbire a noastră anterioară, cu cit astăzi cercetăm mai mult fondul nostru comun, cu atît ne întrebăm de ce oare s-ar fi despărțit Bisericile noastre.*

Prea Fericirea Sa și-a exprimat apoi dorința pentru o colaborare mai strînsă între cele două Biserici, prin schimburi de profesori, de studenți și de publicații, în vederea întăririi legăturilor bilaterale. Și încheie : *Voi tinerii, să știți că noi sîntem pionierii unității creștine, iar voi veți fi cei care veți zidi această unitate. În acest spirit al nădejdilor de viitor, noi formăm tineretul nostru teologic din România. Și ne bucurăm de a constata că, în același spirit, este orientat și tineretul de aici, în spiritul dragostei și colaborării. Apoi aduce binecuvîntările Bisericii Ortodoxe Române, rugînd pe Dumnezeu ca duhul unității și dragostei să ne călăuzească pe toți.*

După încheierea acestei cuvîntări, ascultată cu multă atenție, studenții și seminariștii au intonat imnul : «Sîntem fericiți de venirea Ta».

Decanul colegiului, Pr. A. T. Gabriel, a oferit în dar Prea Fericirii Sale o mare Biblie, editată recent în limba amharică, iar Prea Fericitul

Patriarh Justinian a acordat corpului didactic crucea patriarhală și alte daruri. Cu prilejul acestei vizite, Prea Fericirea Sa a înmînat crucea patriarhală și ministrului pentru afacerile Bisericii Etiopiene, Pr. Nebure Aed Dimetros.

A fost vizitată biblioteca și s-au servit apoi gustări și răcoritoare în sufrageria colegiului, unde au avut loc, în continuare, convorbiri prietenești.

*

După-amiază, începe marea sărbătoare religioasă și națională, numită Tîmket, care durează trei zile. Aceasta, este legată de prăznuirea Bobotezii, care, după calendarul etiopian, se ține, cu mare fast, în ziua de 19 ianuarie, dar începe cu ziua din ajun. Festivitatea continuă la 20 ianuarie, în cinstea minunii de la Cana Galileii. Este o sărbătoare populară, care se desfășoară în întreaga țară, însoțită de cîntece și datini străvechi, la care participă însuși Împăratul.

În Addis Abeba, această sărbătorire se concentrează pe un vast teren de la marginea orașului, numit Janhoy Meda, în mijlocul căruia se află un bazin de apă pentru slujba Bobotezii. Spre acest loc se îndreaptă, în procesiuni, clerul și credincioșii, de la toate bisericile capitalei.

Delegația, însoțită de Abuna Theophilos și de ierarhii etiopieni pleacă spre acest loc, cu mașinile. Pe drum întîlnim mulțimile de credincioși, care continuă să se scurgă spre cîmpia de la Janhoy Meda. Procesiunile au în fruntea fiecăreia pe slujitorii bisericilor, îmbrăcați în odăjdii de sărbătoare, colorate și cu broderii în fir de aur, cu umbrele și cruci procesionale. Preoții poartă pe cap antimisul bisericii, numit «tabot», executat pe lemn și acoperit cu broderii scumpe de catifea. Cîntăreții — debteri, cu sistre și tobe, umplu văzduhul cu cîntările lor, acompaniate și amplificate de veselia poporului, care bate din palme. Cu greu înaintăm prin străzile aglomerate de credincioși care, la trecerea noastră, salută prin plecăciuni adînci și prin exclamații prelungite, specifice.

Ajungînd la locul sărbătoririi, sîntem invitați în tribuna oficială, Prea Fericitul Patriarh Justinian și Abuna Theophilos la dreapta tronului împărătesc, alături de membrii guvernului, iar membrii delegației și ierarhii etiopieni, la stînga. În fața tribunei, la o distanță de peste 60 m, se aliniau preoții, purtînd pe cap taboturile. Iar între tribună și șirul taboturilor se aflau cetele dansatorilor formate din clerici și debteri.

Numeroase gărzi militare păstrau ordinea, în așteptarea sosirii Majestății Sale Imperiale.

Apropierea Împăratului ne-a fost vestită prin comenzile puternice pentru onor al gărzilor și prin valurile de aplauze și exclamații prelungite ale poporului.

După ce Împăratul s-a urcat pe tron, s-a desfășurat slujba de ajun a Bobotezii, însoțită de cîntările și dansurile religioase.

La început, dansul este într-un ritm domol, dar pe măsură ce evoluează se accelerează, o dată cu creșterea bucuriei spirituale, care se citește pe fețele debterilor.

Terminându-se solemnitatea, Împăratul și Prea Fericirea Sa s-au despărțit, salutându-se cordial.

Credincioșii însă au rămas mai departe pe vasta întindere de la Jan-hoy Meda, unde în cîntări religioase și folclorice, grupați pe afinități tribale, petrec întreaga noapte în priveghere.

Seara, la reședința noastră de la Palatul Meconen, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit în audiență pe mitropolitul grec Dr. Metodios Fouyas, care locuiește în Addis Abeba.

Duminică, 19 ianuarie

Boboteaza — mare sărbătoare a poporului. La o școală de orbi. Cină oficială la palatul Patriarhiei.

În ziua Bobotezii, slujba s-a desfășurat pe același platou, cu un număr la fel de mare de credincioși. Era de față guvernul, conducătorii armatei, corpul didactic și o mare parte din populația orașului.

La orele 7,45, plecăm împreună cu Abuna Theophilos spre locul pregătit pentru sfînta slujbă. Prea Fericitul Patriarh Justinian este îmbrăcat cu mantie, iar membrii delegației cu epitrahile și omofoare. Sîntem conduși în tribuna oficială, orientată de această dată cu fața spre un mare bazin cu apă. amenajat pentru sfințirea agheasmei.

La sosirea Împăratului, Prea Fericitul Patriarh Justinian este invitat să ocupe fotoliul din dreapta Maiestății Sale.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române, fiind considerată ca oaspete de onoare, asupra ei s-a concentrat, în mod deosebit, atenția tuturor, în cursul acestei festivități.

S-au împărțit oficialităților de față și credincioșilor broșuri asupra vizitei în Etiopia a delegației Bisericii Ortodoxe Române, cu date asupra relațiilor dintre Bisericile noastre, arătîndu-se convingerea că venirea Prea Fericitului Patriarh Justinian în Etiopia va ajuta ca ambele părți să vadă necesitatea promovării și întăririi legăturilor în continuă creștere dintre cele două Biserici.

În timpul slujbei, Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost rugat să citească în românește prima Evanghelie, din cele trei pericope care se obișnuiește să fie citite cu acest prilej, și să rostească Crezul. De asemenea, a fost rugat să stropească cu apă sfințită pe Împărat și oficialitățile prezente.

După stropirea cu agheasmă, Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române a rostit în fața Împăratului și a întregii adunări o cuvîntare ocazională, în care aduce salutul Bisericii Ortodoxe Române și al poporului român, la această tradițională sărbătoare a poporului etiopian. Arată că a constatat, atît cu prilejul slujbei de față, cît și în alte împrejurări asemănări vădite în credința și tradiția Bisericilor noastre, ceea ce îndreptățește nădejdea că drumul lor spre unitate va fi fără obstacole. Aduce elogiul poporului etiopian pentru adîncă sa evlavie și pentru virtuțile sale spirituale, făcîndu-i urări de prosperitate și fericire. De asemenea, omagiază personalitatea Împăratului, ca sprijinitor al promovării

Maiestatea Sa Impăratul Haile Selassie al Etiopiei și Prea Fericitul Patriarh Justinian
asistind la solemnitatea sărbătorii Bobotezei la Addis Abeba

Majestatea Sa Impăratul Haile Selassie I al Etiopiei conferă distincții și daruri
Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian luîndu-și rămas-bun de la Maiestatea Sa
Impăratul Haile Selassie I al Etiopiei

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian vizitînd o școală de orbi
din capitala Etiopiei

unității noastre bisericești, ca apărător al cauzei independenței și suveranității popoarelor și ca devotat prieten al țării noastre.

Luînd apoi cuvîntul Abuna Theophilos, Locțiitor de Patriarh, zugrăvește însemnătatea sărbătorii, care marchează un punct de plecare în activitatea publică a Mîntuitorului și subliniază că aceasta are un caracter atît religios, cît și național. Exprimă bucuria participării la această sărbătoare a Prea Fericitului Patriarh Justinian și-l asigură de prețuirea și dragostea Bisericii Etiopiene. Mulțumește Împăratului pentru sollicitudinea și dragostea pe care le-a arătat Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, ca oaspete al Maiestății Sale și al Bisericii Etiopiene.

Festivitatea se încheie cu rugăciunea «Tatăl nostru» și binecuvîntarea poporului.

A urmat procesiunea de întoarcere spre centrul orașului, la care Împăratul, împreună cu delegația română, ierarhii etiopieni și oficialitățile prezente, au mers pe jos în aclamațiile mulțimii, răspîndită pe întregul parcurs.

Ajungînd la monumentul din «Piața 12 Yekatit», închinat eroilor uciși de fasciști în acest loc, Maiestatea Sa Imperială se retrage, iar coloanele din procesiune se întorc spre diferitele biserici, în frunte cu tabourile respective. Delegația română, împreună cu Abuna Theophilos, urmează coloana de procesiune, care ne duce la catedrala Sfînta Treime.

Aici, în fața bisericii, tinerele din «Asociația fecioarelor lui Hristos» au interpretat cîteva cîntări, iar clericii și debterii catedralei au executat și dansuri religioase. I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, membru al Delegației, a rostit înaintea credincioșilor un scurt cuvînt, referindu-se la unitatea de simțire și credință ortodoxă a popoarelor noastre.

*

După masa de prînz, am vizitat mînăstirea de călugărițe Ghetsimani, cunoscută sub numele de «Casa fecioarelor înțelepte», din localitatea Sebeta, la o distanță de 25 km de capitală, ctitoria defunctei împărătese Menen și a fiului ei, prințul Sahlă Sîlase, de asemenea decedat între timp. O grijă deosebită poartă acestei mînăstiri Arhimandritul Habte Mariam, care ne însoțește.

Mînăstirea este înconjurată de o mare grădină de bananieri, portocali, mandarini și lămii. În prezent locuiesc aici 25 de călugărițe și surori.

Sîntem întîmpinați cu cîntări religioase de starea și de soborul mînăstirii. Surorile mînăstirii lucrează în ateliere și primesc lecții de cultură generală sub îndrumarea unei institutoare germane, din cadrul Misiunii evanghelice, care activează în Etiopia. Aceasta ne-a explicat că s-a apelat la serviciile Misiunii evanghelice, și nu la asistența călugărițelor romano-catolice, pentru că acestea, deși mai apropiate de monahismul ortodox, practică insistent prozelitismul.

Starea minăstirii a salutat cu bucurie venirea Înălților oaspeți, arătând că minăstirea urmărește promovarea vechii tradiții monahale, cu preocuparea de a pregăti totodată tinere călugărițe pentru nevoile actuale ale Bisericii și ale societății.

Prea Fericitul Patriarh Justinian aduce salutul călugărițelor din Biserica Ortodoxă Română și descrie viața minăstirilor românești de maici.

Se vizitează atelierul minăstirii.

Ne continuăm apoi drumul la o școală pentru orbi din apropiere. Spre surprinderea noastră plăcută, întâlnim aici pe Împăratul, în ținută civilă, și care adeseori vine pentru a vizita acest așezământ. Intrăm în sala de festivități, unde are loc un program de cîntări, executat de corul elevilor. Arhimandritul Habte Mariam dă lămuriri, în legătură cu funcționarea acestui așezământ, care întreține 100 de copii orbi, sub apropiata purtare de grijă a Împăratului.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a adresat acestora câteva cuvinte ocazionale. Am vizitat apoi sala de mese și atelierul, însoțiți de directorul școlii.

La plecarea noastră din școală, am întâlnit din nou Împăratul, care a rămas, în continuare, să asiste la cina elevilor. Prea Fericirea Sa îi adresează aceste cuvinte :

— Copiii aceștia mi-au spus că sînteți tatăl lor.

— Într-adevăr, și eu îi simt ca pe copiii mei, a răspuns Împăratul.

Ne-am dat seama atunci cu toții, cu deosebită duioșie, că acest om, cu suflet atît de mare, își iubește cu adevărat patriotismul poporului său.

La înapoierea noastră la Addis Abeba, am întâlnit în cale numeroase cete de tineri cu ramuri de finic în mîini, care dansau și se veseleau, amintindu-ne că marea sărbătoare a Timketului nu s-a terminat.

Seara, la orele 20, s-a oferit în cinstea Prea Fericitului Patriarh Justinian și a membrilor delegației o cină oficială, la palatul Patriarhal. Au luat parte, Abuna Theophilos, Locțiitor de Patriarh, cu membrii Sfîntului Sinod, Mitropolitul grec din Addis Abeba și alți demnitari bisericești. De asemenea, au fost prezenți Primul Ministru, însoțit de membri ai Guvernului etiopian, membri ai Consiliului de Coroană și alte oficialități de stat.

Cu ocazia toasturilor, Abuna Theophilos a declarat că această vizită a deschis calea pentru o mai largă înțelegere între cele două Biserici și popoare ale noastre și a formulat urări de prosperitate și succes la adresa Bisericii Ortodoxe Române și a poporului român. Totodată, și-a exprimat nădejdea în strîngerea continuă a relațiilor dintre Bisericile noastre și a unității spirituale dintre noi.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a elogiat tăria de credință a poporului etiopian și atașamentul său la tradiția apostolică a Bisericii. Biserica Ortodoxă Etiopiană, prin numărul său mare de credincioși și prin posibilitățile ei de dezvoltare, este chemată să joace un rol de seamă în marea familie a Ortodoxiei și în mișcarea ecumenistă de astăzi.

Evocînd, totodată, relațiile cordiale dintre România și Etiopia, aduce mulțumiri Primului Ministru și membrilor Guvernului, pentru primirea călduroasă pe care a găsit-o în această țară și toastează pentru sănătatea Maiestății Sale Împăratul Haile Selassie I și pentru trăinicia și dezvoltarea prieteniei dintre popoarele și Bisericile noastre

Luni, 20 ianuarie

Sărbătoarea nunții de la Cana Galileii. Masă oficială la Palatul Mare.
Monumente istorice și moderne din Capitală.

A treia zi a Timketului, se prăznuiește în întreaga țară Minunea de la Cana Galileii. Este o mare sărbătoare religioasă legată de Bobotează, fiind prima manifestare în activitatea publică a Mîntuitorului, după ce s-a botezat. Este și o sărbătoare națională de evocare a unor datini strămoșești, adăugîndu-se în ultimul timp și amintirea înapoierii în patrie, după cinci ani de exil, a Împăratului care, în această zi, a ridicat drapelul victoriei Etiopiei împotriva agresorilor fasciști.

În capitală, sărbătoarea se desfășoară în trei centre. Dar locul principal al prăznuirii este biserica Sfîntul Arhanghel Mihail, unde vin toate autoritățile în frunte cu Împăratul.

De dimineată, delegația însoțită de Abuna Theophilos, merge la biserica amintită, așezată pe o colină, în marginea orașului. Sute de mii de oameni erau adunați pe străzi și pe colina bisericii, încît cu anevoie pătrundem pînă la locul sărbătoririi, ajutați de o escortă călare și de motociclete. Aclamații prelungite ne însoțesc pe întregul parcurs. Bucuria poporului se manifestă în plin. Tinerii, purtînd vergele subțiri, împodobite cu culorile drapelului național, cîntă și bat din palme. Alții, grupați în cete, după regiunile și triburile din care fac parte, acoperiți pe cap cu măști de animale, cîntă din instrumentele lor specifice, dansează și se veselesc, dînd o notă de pitoresc întregii sărbătoriri.

Potrivit programului stabilit, am ajuns la biserica Sfîntul Arhanghel Mihail la terminarea liturghiei, pentru a asista la o slujbă specială care urma să se desfășoare afară, în văzul mulțimilor.

Tocmai se săvîrșise liturghia «Celor 318 Sfinți Părinți de la Niceea», care se oficiază mai mult în duminicile de peste an și în această sărbătoare. Biserica Etiopiană are în total 14 liturghii diferite. Între acestea figurează și liturghiile Sfîntului Ioan Gură de Aur, Sfîntului Vasile cel Mare, Sfîntul Chiril al Alexandriei, Sfîntului Epifanie al Ciprului etc.

În tribuna oficială așteptau sosirea Împăratului delegația Bisericii Ortodoxe Române împreună cu ierarhii etiopieni, membrii guvernului, corpul diplomatic și alte autorități civile și militare. În fața tribunii se aflau cete mari de debteri și clerul înveșmîntat, avînd la mijloc tabotul bisericii, acoperit cu bogate broderii.

Coborînd din mașină, Împăratul se apropie de tabot și se închină pînă la pămînt, cu smerenie. Apoi, se îndreaptă spre tronul său, avînd în dreapta pe Prea Fericitul Patriarh Justinian și pe Abuna Theophilos.

Urmează slujba pentru cinstirea Minunii de la Cana Galileii, însoțită de cîntările și dansurile rituale ale preoților și debterilor.

Abuna Theophilos a rostit o cuvîntare ocazională, în care a evocat însemnătatea religioasă și patriotică a zilei.

Slujba s-a terminat cu rugăciunea «Tatăl nostru», rostită de Abuna Theophilos, și cu binecuvîntarea poporului de către cei doi întîistători de biserică.

Mulțimile răspund cu explozii de aplauze și aclamații.

Mergem acum, împreună cu împăratul, în procesiune în jurul bisericii, pentru a conduce sfîntul tabot, care este așezat în altar, la locul său.

Cu aceasta se sfîrșește solemnitatea de la biserică, după care ne înapoiem la reședința noastră.

La prînz, Prea Fericirea Sa și membrii Delegației au fost invitați la un dejun oficial și tradițional, oferit de Maiestatea Sa Imperială, cu prilejul praznicului.

La orele 12, sîntem la Marele Palat, așezat pe o colină care domină orașul. În curtea palatului, pe pedestale de piatră, stăteau de strajă trei lei dresați.

Împăratul iese întru întîmpinarea delegației Bisericii Ortodoxe Române, și a ierarhilor etiopieni în sala tronului și ne conduce în marea sufragerie a palatului, unde se aflau adunați ceilalți invitați, familia imperială, membrii Guvernului și alți demnitari de stat, civili și militari. Cu această ocazie, Prea Fericitul Patriarh Justinian s-a întretinut cordial cu Maiestatea Sa Împăratul.

După rugăciunea de încheiere a mesei, Maiestatea Sa Haile Selassie I a condus pe Prea Fericitul Patriarh Justinian și pe ierarhii români și etiopieni în sala tronului, de unde ne-am despărțit.

*

Timpul de după-amiază este rezervat vizitării unor monumente istorice și moderne, însoțiți de Abuna Theophilos.

Ne ducem mai întîi la catedrala Sfîntul Gheorghe, cunoscută și sub numele de biserică încoronării, întrucît aici, în anul 1930, a avut loc încoronarea Împăratului Haile Selassie I și soției sale împărăteasa Menen.

Biserica a fost construită de împăratul Menelik al II-lea, pe o colină, în formă octogonală, cu patru intrări. Altarul este în mijloc, înconjurat de două încăperi de asemenea octogonale, străpunse de coloane de piatră. Încăperea exterioară este destinată clerului și debterilor, iar cea interioară credincioșilor. Pereții altarului și alte spații dinăuntru bisericii sînt decorați cu picturi în frescă, executate în stil hieratic, specific artei religioase etiopiene. Deasupra bisericii se înalță o cupolă măreață.

Trecem pe lîngă statuia ecvestră a Împăratului Menelik al II-lea și vizităm Palatul Primăriei, construcție modernă și impunătoare. Ieșind de la primărie, ne oprim și ne reculegem în fața monumentului de marmoră albă al lui Abuna Petros, martir național, omorît de fasciști italieni în 1936, în represiunile sîngeroase ale generalului fascist Grazziani.

În drum, privim biserică Sfîntul Ștefan, construită în stil modern, cu fonduri pușe la dispoziție de Împăratul Haile Selassie I. Apoi vizităm

Palatul Africii. Clădire nouă, Palatul Africii, fiind sediul organizației Unității Africane, este o expresie a luptei duse de actualul Împărat, pentru eliberarea de colonialism, pentru independența și suveranitatea popoarelor acestui continent. Aici a avut loc și Conferința Bisericilor Vechi Orientale din anul 1965.

Seara, facem o vizită de rămas bun Sanctității Sale Patriarhului Basilios I, la reședința sa. Sînt prezenți la această împrejurare membrii Sfîntului Sinod și Ministrul pentru afacerile Bisericii Etiopiene Dimetros.

Prea Fericitul Patriarh Justinian recapitulează o parte din frumoasele sale impresii din Etiopia și mulțumește pentru primirea frățescă și pentru ospitalitatea caldă de care s-a bucurat delegația Bisericii Ortodoxe Române. Este încredințat că acestei vizite vor urma noi pași de apropiere, care să facă Bisericile noastre să se simtă, cu adevărat, ca două surori bune.

Martți, 21 ianuarie

Vizită de rămas bun la Palatul Jubiliar. Înalte distincții conferite de Împărat. La izvoarele Nilului Albastru.

În dimineața zilei, la orele 9,15, Prea Fericitul Patriarh Justinian și membrii delegației, însoțiți de Abuna Theophilos, merg la Palatul Jubiliar, pentru a face o vizită de rămas bun Împăratului.

Maiestatea Sa a întâmpinat delegația cu aceeași bunăvoință și s-a întreținut cu Prea Fericitul Patriarh Justinian. Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române a rostit un cuvînt, în care a adus mulțumiri pentru înalta ospitalitate și a asigurat pe Maiestatea Sa că Biserica Ortodoxă Română va fi totdeauna alături de eforturile sale pentru apropierea între cele două familii de Biserici Ortodoxe, precum și pentru conlucrarea rodnică între poporul român și poporul etiopian.

Împăratul Haile Selassie I a conferit Prea Fericitului Patriarh Justinian înalte distincții: Ordinul Sfînta Treime cu colan, o mantie imperială cu broderii în fir de aur, o cîrjă arhipăstorească și o cruce. De asemenea, au fost distinși și ceilalți membri ai delegației cu diferite ordine de stat.

În cuvîntul său de răspuns, Împăratul Etiopiei a reamintit bunele impresii pe care le păstrează din vizita sa în România și s-a referit la cooperarea tradițională dintre Biserice și stat, considerînd că acestea au datoria să concluceze armonios pentru binele poporului. *Dragostea poporului român pentru Etiopia — spune Împăratul — a fost adînc manifestată în timpul ocupației noastre de către fasciști, într-o vreme cînd nimeni nu a făcut mai mult pentru Etiopia, decît România. Vizita Prea Fericirii Voastre aduce o contribuție la întărirea vechilor relații statornicite între popoarele noastre și între Biserica Ortodoxă Etiopiană și Biserica Ortodoxă Română. Simpatia conducătorilor români din timpul invaziei fasciste asupra Etiopiei, în 1936, a fost ceva pe care eu personal, și poporul Etiopiei nu vom uita niciodată.*

Prea Fericitul Patriarh Justinian mulțumește pentru distincțiile și darurile primite, care vor aminti totdeauna de această vizită de neuitat.

*

Continuăm apoi vizitarea monumentelor din Capitală. Clădirea impunătoare a Parlamentului, aflată în mijlocul unui frumos parc, ne reține atenția prin arhitectura ei modernă. În interior, în marea sală de ședințe, admirăm frescele cu subiecte istorice, legate de lupta pentru eliberarea țării de fasciști. Cu ocazia acestei vizite, sîntem informați că printre membrii de drept ai Parlamentului fac parte și ierarhii etiopieni, care participă la ședințe, prin rotație.

Vizităm marea biserică memorială Baata, mausoleul împăratului Menelik al II-lea, așezat pe o colină. Biserica aceasta cu hramul Intrarea în biserică a Maicii Domnului a fost construită în formă rotundă de împăratul Menelik al II-lea, pentru a sluji ca locaș de veci pentru el și pentru familia sa. În fața bisericii ne întâmpină cu bucurie și aplauze clerul și credincioșii, printre care foarte mult tineret, cu ramuri de palmier în mâini. Altarul se găsește în mijlocul bisericii. Iar naosul și pronaosul, despărțite cu ziduri, sînt așezate circular în jurul altarului, amintind voit templul împăratului Solomon.

În cripta mausoleului se află mormîntul împăratului Menelik al II-lea, al soției sale, împărăteasa Taitu, și al fiicei lui, împărăteasa Zauditu. Aci, delegația Bisericii Ortodoxe Române oficiază un Trisaghion pentru pomenirea celor răposați. Pe lângă această biserică, funcționează Fundația memorială «Menelik al II-lea», care se ocupă cu susținerea materială a Seminarului său teologic și a unor așezăminte filantropice, un orfelinat și un azil de bătrîni.

După vizitare, ieșim în parcul din fața bisericii, unde ni se oferă gustări și răcoritoare.

Cu aceasta, încheiem șederea noastră în capitală și purcedem la vizitarea unor mînăstiri și biserici din alte ținuturi ale Etiopiei.

*

La orele 14,30, plecăm pe calea aerului spre localitatea Bahar-Dar, cu un avion special, pus la dispoziție de Împărat. La aeroport, sîntem conduși de Abuna Theophilos și ierarhii etiopieni, iar din partea statului, de Ministrul Curții imperiale, Ministrul securității publice, Ministrul pentru afacerile Bisericii Etiopiene și alte personalități oficiale. Ne însoțesc în această călătorie Locțiitorul de Patriarh Abuna Theophilos, Ministrul Dimetros, Arhiepiscopul de Arussi Abuna Lukas, Episcopul-vicar de Harrar Abuna Abraham și Arhimandritul Yohannes.

După aproape două ore de zbor avionul pilotat cu multă măiestrie coboară la o altitudine convenabilă, pentru a putea admira panorama văii șerpuitoare a Nilului Albastru, și apoi ne duce la Bahar-Dar.

Bahar-Dar este o localitate turistică, așezată pe malul sudic al lacului Tana, în apropiere de izvoarele Nilului Albastru, avînd totodată largi perspective de extindere industrială. Aci se află o mare hidrocentrală alimentată de apele Nilului Albastru și o fabrică de textile cu 2000 de lucrători, precum și un Institut politehnic cu 600 de studenți. Institutul a fost construit cu cheltuiala Uniunii Sovietice, în urma vizitei Împăratului la Moscova, în anul 1959.

La sosire, am fost întâmpinați de cler și credincioși, precum și de autoritățile locale, în frunte cu guvernatorul provinciei, Hapte-Mariam Wolde-Kidan.

Ne grăbim ca, înainte de a se lăsa seara, să vedem vestita cascadă a Nilului Albastru, numită Tississat. Urcăm în câteva puternice mașini Land-Rover, și pornim spre cascadă. După aproape o oră de mers cu mașinile și, în apropiere, pe jos, terenul fiind inaccesibil mijloacelor de transport, ni se deschide o priveliște măreață, oferită de Nyagara Africii. Are o înălțime de peste 60 m, care produce o cădere puternică a apei, înprospătînd aerul cu stropi pe o mare întindere.

Înapoiindu-ne în oraș, am fost primiți de cler și credincioși la noua biserică Sfîntul Gheorghe. Altarul este despărțit de naos printr-o catapeteasmă acoperită cu icoane pictate: sus «Răstignirea», în dreapta «Maica Domnului», iar în stînga «Sfîntul Gheorghe». Zăgrăveala este expresivă și viu colorată, asemănătoare cu cea de pe icoanele românești pe sticlă.

Prea Fericitul Patriarh Justinian și Abuna Theophilos au fost găzduiți la Palatul imperial, construit de curînd în localitate.

Miercuri, 22 ianuarie

Monumentele rupestre din Lalibela. În Axum, vechea capitală religioasă a Etiopiei.

La orele 9 dimineața, plecăm cu același avion special spre Lalibela. Facem, mai întii, un zbor de agrement și recunoaștere asupra lacului Tana, pe care îl înconjurăm. Observăm forma aproape rotundă a celui mai mare lac din Etiopia și așezarea lui pitorească. Pe insulele lacului se află mînăstiri și schituri, care formează un fel de Ațos al Bisericii Etiopiene, cu numeroși călugări. În aceste mînăstiri se păstrează mormintele unor vechi împărați ai țării și valoroase colecții de manuscrise.

Trecem, de asemenea, pe deasupra orașului Gondar, fostă capitală a țării, din secolul al XVII-lea pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, astăzi cercetat de turiști pentru castelele feudale și vestigiile sale istorice.

Traversăm podișul Tigre, brăzdat de văi adînci, și privim culmile îndrăznețe ale masivului Ras Dasan cu o altitudine de 4620 metri.

După o oră de zbor, ajungem în altă veche capitală, legată de numele împăratului Lalibela. De la locul de aterizare, plecăm cu mașini Land-Rover, la o distanță de 16 km, spre renumitele biserici rupestre, săpate în piatră, în secolele al XI-lea și al XII-lea. Ca să ajungem la ele, străbatem locuri prăpăstioase de munte, accesibile mai mult cu catirii sau pe jos. Bisericile acestea, în număr de 11, pe care le-am vizitat, sînt adevărate monolite, săpate în roca muntelui cu multă trudă și evlavie. Ele sînt legate prin înguste galerii subterane, pe care le străbatem cu anevoie, conduși de preoții slujitori care le îngrijesc. Prima biserică, pe care o vizităm, este în formă de cruce și poartă numele Sfîntului Gheorghe. Ultima biserică Mehdane Alem (Mîntuitorul lumii), o adevărată catedrală ca mărime, este susținută pe 72 de stîlpi. Printre acestea este și biserica numită Golgotha, în care ne oprim, cu emoție, în fața mormîntului împăratului Lalibela, cel care a ctitorit bisericile monolite de aici.

Arhitectura acestor biserici este în majoritatea cazurilor executată în formă bazilicală și se inspiră din tradiția etiopiană mai veche. Multe din ele se remarcă prin bazoreliefuli variate și ornamentații fine, îndeosebi la uși și la ferestre. În general, aceste biserici sînt păstrate în bună stare și atrag, prin unicitatea lor, mulți credincioși și turiști.

Masa de prînz o luăm în Lalibela, la o casă de oaspeți, vizitată mai mult de străini. În apropiere de aceasta, copii cu vitele la păscut vindeau obiecte de ocazie turiștilor: podoabe de argint, icoane, cărți vechi și fragmente de manuscrise religioase pe pergament.

La orele 14,30, pornim cu avionul spre orașul Axum, socotit centrul religios cel mai vechi și mai important al Etiopiei.

La aeroportul din Axum, delegația este întâmpinată de Arhiepiscopul locului Abuna Yohannes, de Governorul provinciei, Pr. Nebure-Id Ermiyas Kebede, de clerul orașului și de un mare număr de credincioși, îndeosebi de tineret, care ne face o călduroasă manifestare de primire. Ne îndreptăm direct spre catedrala orașului, ctitoria Împăratului Haile Selassie I. Aceasta este o construcție nouă, monumentală, avînd alături o clopotniță în formă de obelisc.

După o scurtă rugăciune la sfîntul altar, ieșim în fața catedralei, unde sîntem așteptați de masa credincioșilor și are loc un program de cîntări și dansuri religioase. Governorul provinciei, în același timp și superior al catedralei, salută venirea Prea Fericitului Patriarh Justinian și face o prezentare a începuturilor creștinismului în Axum, în jurul anului 340, prin episcopul Frumentius.

În răspunsul său, Prea Fericirea Sa arată că, pentru prima dată, Biserica Ortodoxă Română și Biserica Etiopiană s-au întîlnit ca surori, cu nădejdea de a porni împreună în misiunea comună a Bisericilor creștine. *«Multă vreme a trecut fără ca acestea să se cunoască. Dar iată că, acum, ele își dau mîna, pentru a duce mai departe o viață de dragoste și de cooperare»*. În continuare, exprimăm cuvinte de laudă, pentru tăria de credință manifestată de poporul etiopian, pentru mărețele sale locașuri de cult și pentru primirea călduroasă ce s-a făcut delegației.

Mergem apoi în apropiere de catedrală, la vechiul paraclis, în prezent restaurat, numit «Sfinta Sfintelor», în care se păstrează Arca Alianței («Tabotă Țion») adusă, după tradiție, de preoții templului lui Solomon, la întoarcerea reginei Saba din cea de a doua ei călătorie făcută la Ierusalim. La intrare, ne întâmpină un preot în odăjdii, cu sfânta cruce. Aci vizităm încăperile muzeului, în care sînt expuse obiecte vechi de artă și însemnate colecții de manuscrise. Tot aici, se păstrează veșmintele și coroanele de la întronizarea unor vechi împărați, printre care și cele ale actualului împărat.

Prea Fericitul Patriarh Justinian, semnînd în cartea de aur, a felicitat pe Arhiepiscopul Yohannes, pentru strădaniile sale de a păstra acest mare tezaur.

Trecem cu toții la Seminarul teologic al Eparhiei, construit prin grija Arhiepiscopului Yohannes. Sîntem întâmpinați de profesorii și elevii școlii. Unul dintre profesori a rostit un cuvînt de salut la adresa Prea Fericitului Patriarh Justinian și a Bisericii Ortodoxe Române.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit pentru cuvintele calde de întâmpinare și a dat îndrumări părintești seminariștilor de față.

Arhiepiscopul Yohannes a încheiat, cu aceste cuvinte :

«De 1500 de ani, de cînd este Biserica noastră, nici un conducător al Bisericilor Ortodoxe Răsăritene n-a pășit pe aceste locuri. Sînteți primul Patriarh care intră în bisericile noastre și ne binecuvîntează. Vizita aceasta va rămîne neștearsă în inimile noastre și se va înscrie cu litere de aur în analele Bisericii Etiopiene. Distanțele dintre țări, oricît de mari ar fi, nu pot împiedica dragostea. Acest fapt se arată vădit în venirea din așa depărtare a Prea Fericitii Voastre. Omul, precum se știe, are doi ochi, care niciodată nu se văd unul pe altul. Totuși ei conlucrează, fiind conduși de cap. La fel și Bisericile noastre. Cu toate că nu s-au putut întîlni și vedea, de atîta vreme, totuși au putut să-și îndeplinească fiecare datoria, sub îndrumarea Capului nevăzut al Bisericii, care este Hristos».

Mergem acum la biserica Sfinta Maria a Sionului din secolul al XVII-lea, construită pe temeliiile alteia mai vechi din anul 340. Frumoasă ca înfățișare, ea ne amintește de arhitectura bisericii Domnești din Curtea de Argeș. Vizităm, de asemenea, vestitele obeliscuri, vechi de 16 secole, ridicate de regii Axumului, pentru glorificarea faptelor lor. Unul din acestea, de o mărime neobișnuită, zace la pămînt, răsturnat de urgia vremurilor trecute. Altul a fost luat de ocupanții fasciști și dus la Roma.

Urcăm o colină, din marginea orașului, și vizităm palatul regelui Ațsé Khaleb, din secolul al VI-lea. Aci se află și mormîntul acestui rege, contemporan și prieten cu împăratul bizantin Justinian, pe care l-a ajutat în războaie.

Nu prea departe, pe înălțimea altei coline, ni s-au oferit răcoritoare. De aci privim o panoramă excepțională a munților scâldați în lumina azurie a apusului de soare. Pe platoul din fața noastră, încercuit de munți,

a avut loc, după cum ni se spune, vestita bătălie de la Adowa, în anul 1896, în care împăratul Menelik al II-lea a reputerat o strălucită victorie împotriva italienilor, care au fost înfrinți.

Peste noapte sîntem găzduiți în orașul Axum.

Joi, 23 ianuarie

În capitala Eritreii. Noi biserici și așezăminte culturale. Comunicatul comun.

Dimineața, la orele 8,30, pornim iarăși la drum, spre Eritreia. După un zbor de o jumătate de oră, ajungem în orașul Asmara, capitala acestei provincii. Orașul este situat la o altitudine de 2347 m și are aproape 200.000 de locuitori. Este în același timp un important centru economic, industrial și cultural, avînd universitate și numeroase școli tehnice și de cultură generală. Sîntem întîmpinați la aeroport de Arhiepiscopul Athanasios și Episcopul-vicar Michael. Dintre autoritățile civile, sînt de față guvernatorul general al Eritreii, Prințul Ras Aserate Kassa, viceguvernatorul provinciei, primarul orașului și alte personalități oficiale.

Mergem, mai întii, la catedrala orașului, cu hramul Sfînta Maria, unde sîntem așezați de cler și de credincioși și în special de tineretul entuziast al școlilor de sub oblăduirea bisericii.

Este o biserică mare, de construcție modernă, ridicată cu 40 de ani în urmă, pe ruinele unui străvechi locaș creștin de închinăciune din secolul al IV-lea. Ne impresionează, în primul rînd, frontonul larg al catedralei, cu panourile sale picturale masive, lucrate în mozaic, avînd în mijloc pe Maica Domnului, iar în dreapta și stînga, cîte trei figuri de îngeri.

După primirea în biserică, preoții și debterii execută în fața catedralei cîntări și dansuri îndătinat. Parohul catedralei, pe lîngă salutul adus în numele credincioșilor, prezintă aspecte din trecutul bisericii Sfînta Maria. El arată că, demult, pe vremea lui Menelik I, aci a fost un templu iudaic, iar în timpul episcopului Frumentius s-a construit prima biserică creștină. Astfel că orașul Asmara ar putea fi socotit, în privința vechimii și importanței religioase, ca al doilea centru, după Axum.

Prea Fericirea Sa mulțumește pentru primirea făcută delegației și oferă daruri catedralei și celor doi ierarhi.

De asemenea, vizităm școlile catedralei așezate în jurul acesteia.

Ne îndreptăm apoi către biserică Mintuitorul lumii, construcție nouă, făcută prin stăruințele energicului Preot Nebure-Id Dimetros Ghebremariam, — în prezent ministru pentru afacerile Bisericii Etiopiene —, în cadrul «Asociației Apostolilor», prezidată de acesta.

Pictura bisericii se resimte de influențe occidentale. Atît aici, cît și în general în Etiopia, pictura nu urmează un canon iconografic stabil. Observăm numeroase scene din Vechiul și Noul Testament (Bunavestire. Nașterea, Răstignirea și Învierea Domnului, momente din viața Maicii Domnului), chipuri de sfinți, îndeosebi Sfîntul Gheorghe și sfinți locali.

După ceremonia primirii, ia cuvîntul parohul bisericii, care arată că un moment de mare importanță pentru Biserica Ortodoxă a Etiopiei îl constituie proclamarea autocefaliei sale. Acestui fapt au urmat însem-

nate îmbunătățiri în viața ei spirituală și culturală. Sub oblăduirea Bisericii, s-au înființat școli religioase și pentru cultura poporului, precum și diferite organizații creștine. Una din aceste organizații este și «Asociația Apostolilor».

Asociația a organizat mai multe școli, o mare tipografie și a patronat construirea de noi locașuri de cult, printre care și biserica vizitată acum. Și adaugă parohul: «Toate aceste noi realizări își au începutul în proclamarea autocefaliei noastre bisericești, act istoric de însemnătate religioasă și națională. Dacă nu aveam autocefalia, apoi nici Prea Fericirea Voastră nu veneați la noi și nici noi n-am fi avut relații directe cu Biserica Ortodoxă Română».

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Justinian elogiază activitatea multilaterală, culturală, bisericească și misionară, desfășurată de această asociație religioasă de mare prestigiu. Își exprimă nădejdea că asociația va aduce o contribuție și la promovarea legăturilor frățești dintre Bisericile noastre. În încheiere, felicită pe președintele asociației și pe colaboratorii săi, pentru rîvna și munca lor rodnică.

Mergem să fim găzduiți la Palatul imperial din Asmara, unde sîntem întîmpinați de guvernator, Prințul Ras Aserate Kassa. Rasul Eritreii, în calitate de gazdă, oferă delegației Bisericii Ortodoxe Române o masă oficială de prînz, la care participă mai multe personalități oficiale.

În cursul după-amiezii, am vizitat biserica Medahnîe Alem și noua construcție a bisericii Sfînta Treime.

La intrarea în biserica Medahnîe Alem, 12 preoți, 6 diaconi și 12 cîntăreți-debteri, îmbrăcați în alb, întîmpină cu imne religioase pe Prea Fericitul Patriarh Justinian și pe membrii delegației, pe care-i conduc în biserică. Membrii «Asociației Apostolilor», numeroși elevi și credincioși din cartier, fac Înălților oaspeți o primire entuziastă.

După închinarea la sfîntul altar, delegația a luat loc pe solee. A urmat un program de lecturi și cîntări religioase. Printre cîntările executate menționăm un imn în cinstea Prea Fericitului Patriarh Justinian, interpretat după melodiile tradiționale păstrate de la sfîntul Yared, al cărui text începé astfel: «Patriarhului Justinian, stea a României, propovăduitor al Evangheliei, al cărui glas în mijlocul credincioșilor este ca un ecou al profeților și care pe toți îi adună cu a sa trîmbiță însuflețită...».

De asemenea, elevi din tribul Bazien, musulmani creștinați prin grija misionară a «Asociației Apostolilor», au executat cîteva cîntece religioase.

Vicepreședintele asociației, Negash T. Michael, a arătat, în cuvîntarea sa de salut că «Asociația Apostolilor», în ultima decadă, a organizat în Eritreia peste 12 școli secundare și elementare, care dau educație religioasă și cultură generală.

Mulțumind pentru primirea făcută, Prea Fericitul Patriarh Justinian a apreciat eforturile pentru realizarea programului prezentat și a dat îndrumări în legătură cu îndatoririle morale și sociale ale tineretului.

Vizităm, în continuare, tipografia Asociației, care are o bogată activitate editorială, publicînd cărți de cult, literatură creștină, teologică și de popularizare, periodice religioase. De asemenea, vizităm Palatul Municipal, unde sîntem primiți festiv de autoritățile locale.

Programul nostru în Asmara a luat sfîrșit prin participarea la o întrunire de catehizare a tineretului, în incinta catedralei Sfînta Maria. S-au făcut lecturi biblice și s-au executat cîntări religioase, difuzate și amplificate prin intermediul unei bune instalații de megafoane.

Prea Fericitul Patriarh Justinian, permit în aclamațiile tumultuoase ale tineretului, a rostit cîteva îndrumări și a binecuvîntat munca acestora.

*

Astfel, ajungînd în seara acestei zile la capătul călătoriei noastre în Etiopia, Prea Fericitul Patriarh Justinian și Abuna Theophilos, în numele Bisericii Etiopiene, au căzut de acord să consemneze rezultatele vizitei delegației Bisericii Ortodoxe Române în Etiopia în următorul

COMUNICAT

Locșitorul de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Etiopiene, Abuna Theophilos și Patriarhul Justinian al Bisericii Ortodoxe Române, după ce s-au întîlnit în Addis Abeba, în urma discuțiilor cordiale ce le-au purtat, au convenit să dea prezentul comunicat.

Din partea Bisericii Ortodoxe Etiopiene au fost declarate următoarele: Mai întîi, Biserica Ortodoxă Etio-piană mulțumește călduros Prea Fericitirii Sale Patriarhului Justinian și membrilor delegației că au răspuns invitației de a ne vizita Țara și Biserica noastră, după programul stabilit anterior.

În al doilea rînd, Biserica Ortodoxă Etio-piană este recunoscătoare Prea Fericitirii Sale Patriarhului Justinian, pentru cuvîntările însuflețite ce le-a ținut și pentru dragostea arătată, cu care a impresionat minunat poporul nostru.

În al treilea rînd, exprimă mulțumiri pentru discuțiile de bună înțelegere ce au avut loc între membrii Sfîntului nostru Sinod și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Prea Fericitirea Sa Patriarhul Justinian.

Ambele părți consideră că vizita și-a îndeplinit scopul, prin convorbirile purtate și cred că relațiile dintre cele două Biserici se vor dezvolta și întări, avînd la bază acest rezultat.

În viitor, pentru legătura neîntreruptă dintre Bisericile noastre, vor fi folosite următoarele verigi:

1. Schimburi de vizite între ierarhii celor două Biserici;
2. Schimburi de profesori în teologie;

3. Schimburi de studenți în teologie ;
4. Schimburi de publicații religioase ;
5. Formarea unui grup de studii, care să cerceteze problemele respective și să urmărească îndeaproape promovarea relațiilor dintre cele două Biserici.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

† ABUNA THEOPHILOS
Arhiepiscop al Harrarului
și Locțiitor de Patriarh
al Bisericii Ortodoxe Etiopiene

16 (24) ianuarie, 1961 (1969) Asmara, Etiopia

Menționăm că presa centrală a dat o importanță deosebită acestei vizite, informând zilnic pe cititori asupra desfășurării programului. De asemenea, posturile de radio și televiziune din Addis Abeba au consacrat emisiuni speciale călătoriei noastre.

Vineri, 24 ianuarie

Ne despărțim de Etiopia. Din nou la Cairo.

Este ziua plecării noastre spre patrie. De dimineață, ne îndreptăm spre aeroportul internațional din Asmara. Sîntem conduși de același personal care ne-a întîmpinat. Ne luăm rămas bun, cu duioșie, de la Abuna Theophilos și de la ierarhii etiopieni prezenți, de care ne simțim acum mult mai legați sufletește.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit călduros locțiitorului de Patriarh Abuna Theophilos, pentru afecțiunea și prietenia arătată în cursul șederii noastre, precum și pentru toată osteneala ce și-a luat, de a ne însoți în toate drumurile noastre în Etiopia.

De asemenea, ne despărțim cordial de celelalte personalități oficiale locale, în frunte cu guvernatorul general, căruia Prea Fericirea Sa îi mulțumește pentru plăcuta găzduire din Asmara.

La orele 9,30 pornim în călătorie cu un confortabil turboreactor «Boeing» al companiei aeriene etiopiene. Avionul ne poartă pe deasupra vestitului Luxor și peste bogata vale a Nilului.

La aeroportul din Cairo, sîntem întîmpinați de vechile noastre cunoștințe bisericești, P. S. Episcop Samuel de la Patriarhia Coptă din localitate și P. S. Episcop Dionisios, Vicar al Patriarhiei grecești din Alexandria.

De asemenea, este prezent Ambasadorul român Dl. Titus Sinu, împreună cu cîțiva colaboratori ai săi.

Sîntem găzduiți la «Hotelul Cleopatra», unde după oboseală drumului facem un scurt popas, în așteptarea cursei de avion de a doua zi pentru București.

Între timp, după masa de prînz, vizităm Muzeul egiptean, cu renumitele mumii și vestigii ale faraonilor, iar seara mergem la un spectacol de «Sunet și Lumină», la Piramide.

Simbătă, 25 ianuarie

**Înapoierea acasă. Primirea călduroasă a clerului și credincioșilor.
Citeva concluzii.**

La orele 9,20 ne îndreptăm spre patrie cu un avion românesc. La aeroportul din Cairo, ne fac convenitele urări de călătorie P.S. Episcop Samuel și Ambasadorul român Dl. Titus Sinu. Prea Fericitul Patriarh Justinian roagă pe P. S. Episcop Samuel să transmită salutările sale frățești Sanctității Sale Patriarhului Kyrillos al VI-lea, împreună cu mulțumirile sale pentru primirea și ospitalitatea ce ne-a oferit.

La Atena, în timpul escalei, Prea Fericitul Patriarh Justinian a fost întîmpinat cu bucurie de Primatele Bisericii Ortodoxe a Greciei Prea Fericitul Arhiepiscop Ieronim al Atenei. Iar la Sofia a fost primit de Prea Fericirea Sa Chiril, Patriarhul Bulgariei, împreună cu membrii Sfîntului Sinod.

De asemenea, a fost de față șeful Consiliului pentru problemele bisericești din R. P. Bulgaria, Dl. Mihail Kuciukov.

Prea Fericitul Patriarh Justinian s-a întretinut cordial cu întîistătorii celor două Biserici Ortodoxe surori, împărtășindu-le impresiile sale din această lungă călătorie, făcută Bisericii Vechi Orientale din Egipt, India și Etiopia.

Delegația a sosit la București la orele 16. A fost întîmpinată la Aeroportul Băneasa de II. PP. SS. Mitropoliți Iustin al Moldovei și Sucevei și Firmilian al Olteniei de PP. SS. Episcopi Valerian al Oradiei și Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, de consilierii și inspectorii de la Patriarhie și de conducătorii Institutului teologic de grad universitar și ai Seminarului teologic din București.

Au fost, de asemenea, prezenți, Ambasadorul Indiei la București, Dl. Amrik Singh Mehta, precum și reprezentantul Departamentului Cultelor, Dl. Director General I. N. Bărbulescu.

La catedrala sfîntei Patriarhii, se face Prea Fericirii Sale și membrilor delegației o însuflețită primire, la care, pe lîngă colaboratorii din Administrația Patriarhală și de la centrul eparhial al Arhiepiscopiei Bucureștilor, au luat parte profesorii școlilor de învățămînt teologic din București și un mare număr de preoți și credincioși din Capitală.

S-a săvîrșit o scurtă slujbă de mulțumire, la sfîrșitul căreia, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei a rostit, în numele Sfîntului Sinod și al tuturor celor prezenți, un cuvînt de întîmpinare. I. P. S. Sa

a prezentat această vizită ca o contribuție însemnată a Bisericii noastre la cauza ecumenică și la strângerea relațiilor cu Bisericile Vechi Orientale.

Prea Fericitul Patriarh Justinian, mulțumind pentru călduroasa primire, a făcut o largă expunere a aspectelor principale ale acestei vizite.

După ceremonia de întâmpinare din catedrală, Prea Fericirea Sa a fost condus la Palatul Patriarhal de colaboratorii săi apropiați.

*

În urma acestor vizite, păstrînd o vie amintire tuturor celor care cu atîta căldură și considerație au primit pe solii Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericirea Sa, pe lingă mesajele trimise mai devreme Sanctității Sale Patriarhului Kyrillos al VI-lea al Bisericii Copte din Egipt, a adresat Președintelui Indiei, Dr. Zakir Hussain, și Sanctității Sale Catolicosului Baselius Augen I, următoarele scrisori :

Domnule Președinte,

Întorcîndu-ne acasă din lunga călătorie pe care am întreprins-o în India și Etiopia, gîndul nostru se îndreaptă cu bucurie și grațitudine către Domnia Voastră, care ați avut bunăvoința să ne invitați a fi oaspeții Domniei Voastre în New Delhi.

Vom păstra în inima noastră o neuitată amintire a amabilității și ospitalității calde ce ne-ați arătat, în cursul petrecerii noastre în frumoasa capitală a Indiei.

Întrevederea plăcută, pe care am avut-o cu Domnia Voastră, ne-a relevat sentimentele de simpatie și prețuire, pe care le purtați poporului român.

Asigurîndu-vă de întreaga noastră cinstire și afecțiune, vă trimitem salutul Bisericii Ortodoxe Române și urările noastre pentru prosperitatea și fericirea marelui popor indian.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

București, 3 februarie 1969

*

Sanctitatea Voastră,

Iubit frate în Domnul Iisus Hristos,

Întorcîndu-ne la reședința noastră patriarhală din București, mulțumim Bunului Dumnezeu că ne-a învrednicit să putem vizita sfînta și venerabila Voastră Biserică și să împlinim astfel una din arzătoarele dorințe de a merge la urmașii în credință ai Sfîntului Apostol Toma și de a-i cunoaște la fața locului.

Emoționantă și reușită din toate punctele de vedere, această călătorie va rămâne neștearsă în sufletele noastre și va înscrie fără îndoială o pagină nouă, strălucitoare, în analele legăturilor frățești, care se conturează tot mai puternic între Biserica Ortodoxă Siriană din India și Biserica Ortodoxă Română.

Convorbirile avute cu membrii Sfintului Sinod și cu profesorii de teologie, vizitele frățești la centrele metropolitane din Kerala, dar mai ales primirea entuziastă a credincioșilor, ne-au umplut sufletele de adâncă bucurie și ne-au făcut să simțim evlavie profundă a poporului indian ortodox.

De asemenea, întâlnirile pe care le-am avut cu înalte și distinse personalități, care răspund de destinele marelui popor indian, ne-au îndreptat de considerația deosebită acordată Bisericii Ortodoxe Siriene din India.

Rezultatele fructuoase ale acestei vizite, așa cum au fost comentate și în comunicatul nostru comun, vor contribui, sintem siguri, la o mai bună cunoaștere reciprocă și la dezvoltarea relațiilor dintre cele două familii de Biserici Ortodoxe.

Mulțumindu-vă pentru dragostea frățească, cu care ne-ați înconjurat în tot timpul vizitei noastre în India, ținem să exprimăm admirația și gratitudinea noastră pentru eforturile depuse de Comitetul de organizare de sub președinția I. P. S. Mitropolit Philippos Mar Theophilus pentru primirea de neuitat a delegației.

De asemenea, dorim să arătăm întreaga noastră prețuire și recunoștință pentru primirea și ospitalitatea generoasă ce ne-a fost acordată de ierarhii Bisericii Ortodoxe Siriene și de conducerea Academiei teologice de la Kottayam, în frunte cu P. C. Pr. Decan Paul Verghese.

Rămânem al Sanctității Voastre, cu frățească dragoste și aleasă cinșire în Domnul nostru Iisus Hristos,

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

București, 31 ianuarie 1969

*

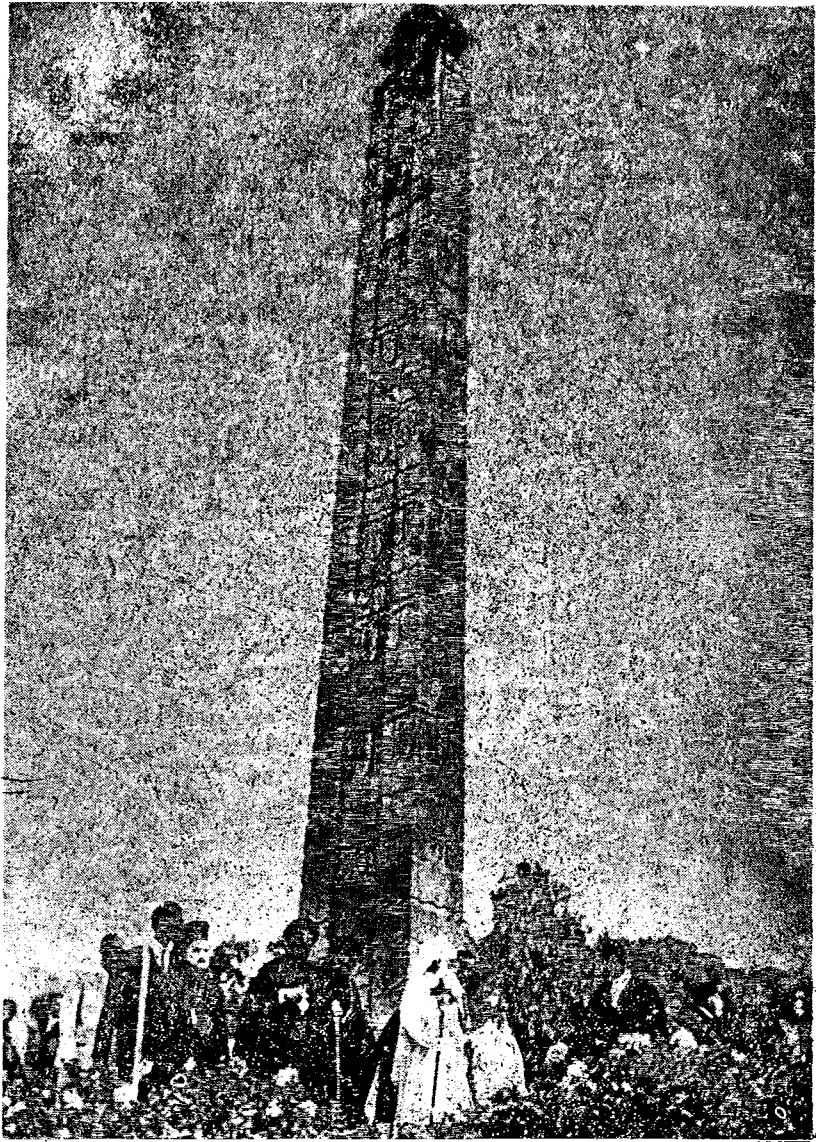
De asemenea, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis Împăratului Etiopiei și Întâistătătorului Bisericii Etiopiene aceste scrisori :

Maiestatea Voastră Imperială,

Mulțumind lui Dumnezeu că ne-a ajutat să ne înapoiem cu bine acasă din lunga călătorie pe care am întreprins-o, împlinindu-se astfel o veche dorință a noastră de a vizita sfintele Biserici Ortodoxe Vechi ale Orientului, gândul nostru se îndreaptă cu bucurie și grație către Maiestatea Voastră Imperială, care ați avut bunăvoința să ne invitați să facem această vizită atât de interesantă și plăcută în Etiopia.

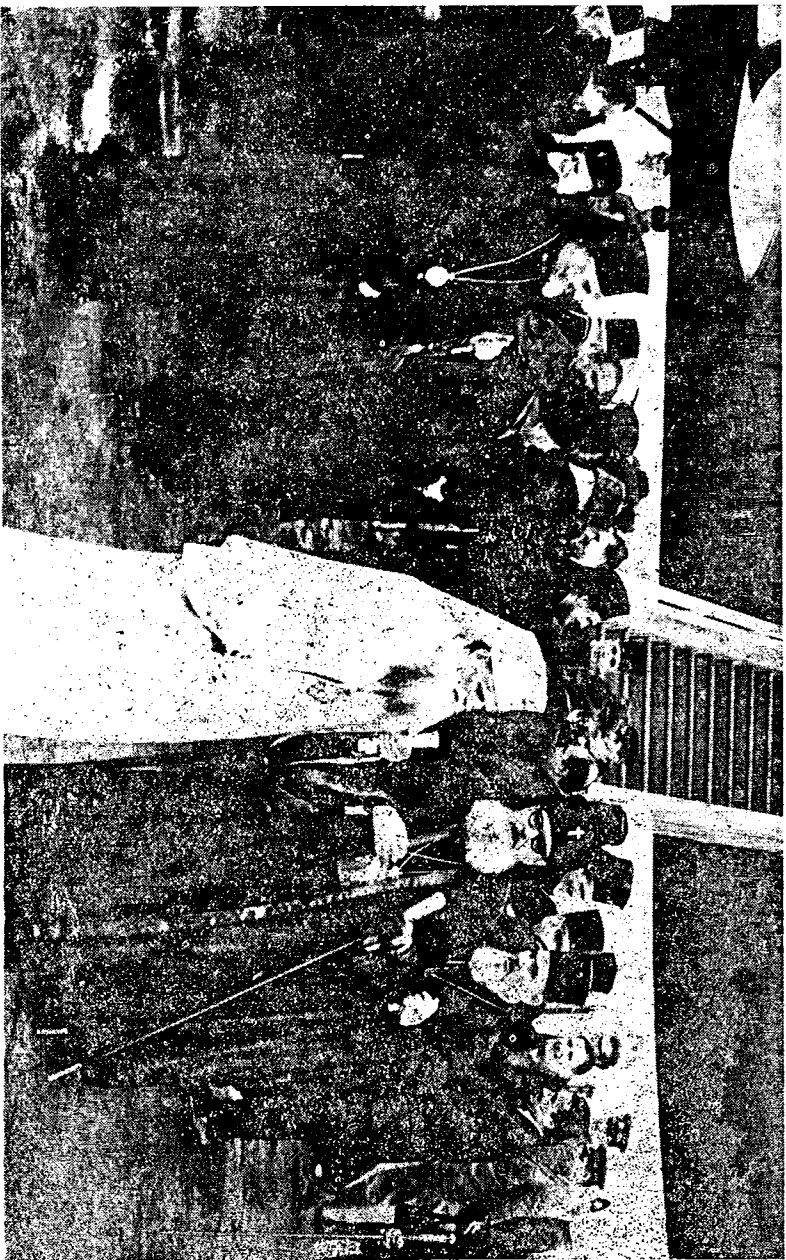
Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în vizită la Mănăstirea Ghetsimani
de lângă Addis-Abeba

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian în fața marelui
Obelisc de la Axum

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian la sosirea pe aeroportul Băneasa din București

Primirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, pe aeroportul Băneasa, la
înapoierea din călătoria în India și Etiopia

Vom păstra în inima noastră o neuitată amintire a ospitalității calde și a amabilității generoase pe care Ne-ați arătat-o în cursul petrecerii noastre în frumoasa Voastră țară.

Intrevederile și convorbirile fructuoase ce ne-au fost dat să le avem cu Maiestatea Voastră Imperială ne-au relevat preocupările ce le aveți la inimă pentru promovarea relațiilor dintre cele două familii de Biserici (Ortodoxe și ne-au arătat sentimentele de largă simpatie și prețuire pe care le purtați poporului român.

O puternică impresie ne-a lăsat în cursul participării noastre la marea sărbătorire religioasă și națională a Botezului Domnului, adînca evlavie a poporului etiopian, care cu perseverență a păstrat tradiția apostolică a credinței și învățaturii creștine.

Contactele noastre cu ierarhii și slujitorii bisericești de toate treptele ne-au încredințat că aceștia sînt strîns legați de popor, de nevoile și aspirațiile lui spirituale și materiale.

Despre cele văzute cu ocazia călătoriei noastre și despre experiența suflătească deosebită pe care am încercat-o, vom prezenta o expunere dezvoltată în fața Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, împreună cu măsurile asupra cărora s-a căzut de acord în vederea promovării relațiilor dintre Bisericile noastre.

Vă asigurăm, Maiestate, de întreaga noastră dragoste și prețuire, trimițîndu-Vă, o dată cu salutul Bisericii Ortodoxe Române, și patriarhi-ceștile noastre binecuvîntări.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

București, 1 februarie 1969

*

Sanctitatea Voastră,
Preaiubit frate în Domnul nostru Iisus Hristos,

Călătoria pe care ne-a învrednicit Bunul Dumnezeu să o facem în minunată Voastră țară, primirea cu adevărat împărătească pe care ne-a rezervat-o Maiestatea Sa Imperială Haile Selassie I și bucuria noastră frățească de a vizita străvechea și venerabila Biserică Ortodoxă a Etiopiei, ne-au umplut sufletul de impresii copleșitoare, pe care nu le vom uita niciodată.

Neștearsă din inima noastră va rămîne întîlnirea emoționantă pe care am avut-o cu Sanctitatea Voastră, care, cu văzul lăuntric, ați intuit dragostea vie care unește Bisericile noastre.

Vizita pe care I. P. S. Arhiepiscop Abuna Theophilos, iubitul Vostru colaborator, a făcut-o în numele Sanctității Voastre în România, și vizita noastră pe care cu ajutorul lui Dumnezeu am întreprins-o în Etiopia, sînt etape importante în calea de apropiere, de cunoaștere reciprocă dintre

Bisericile noastre și nădărdum, din toată inima, ca aceste contacte directe dintre noi să dea, la vremea cuvenită, roadele mult așteptate în refacerea unității depline a Bisericii Ortodoxe.

În această perspectivă, se înscriu și convorbirile fructuoase, pe care le-am avut cu membrii Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe din Etiopia..

Participarea delegației noastre la sărbătoarea Epifaniei, vizitele la Colegiul teologic, la numeroasele locașuri de cult și așezăminte bisericesti din cuprinsul Etiopiei, ne-au convins de evlavia adâncă a poporului etiopian și de vitalitatea Bisericii Etiopiene, precum și de eforturile și posibilitățile ei de dezvoltare.

De aceea, întorcându-ne sănătoși la reședința noastră patriarhicească din București, gândurile noastre se îndreaptă cu recunoștință către Săc-titatea Voastră și către Maiestatea Sa imperială, pentru prilejul fericit ce ne-a fost oferit de a realiza în condiții atât de prielnice această vizită frățească, menită să strângă și mai mult legăturile de prietenie atât dintre Bisericile noastre, cât și dintre poporul român și etiopian.

O dată cu cele de mai sus, dorim să exprimăm mulțumirile noastre în chip deosebit I. P. S. Arhiepiscop Abuna Theophilos și ierarhilor care ne-au întâmpinat atât de călduros, precum și celor care ne-au însoțit și ne-au făcut plăcută călătoria noastră.

Rămînem al Săc-tității Voastre, cu frățească dragoste și cu cele mai alese salutări în Domnul nostru Iisus Hristos,

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

* *

Vizita de peste trei săptămîni a Prea Fericitului Patriarh Justinian în Egipt, India și Etiopia, corespunde spiritului ecumenist actual pentru apropierea și unitatea tuturor creștinilor. De asemenea, ea se încadrează în preocupările Conferințelor Panortodoxe, ținute la Rodos în 1961, 1963 și 1964 și a celei de la Geneva, din 1968.

Călătoria aceasta poate fi considerată cu atât mai importantă, cu cît ea este prima de acest fel, făcută de un conducător al unei Biserici Ortodoxe de Răsărit, Bisericilor Vechi Orientale din India și Etiopia, după ruptura intervenită în urma Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, din anul 451. Ea deschide perspective pentru noi pași de apropiere de aceste Biserici. În același timp, vizita aceasta ar putea atrage atenția și interesul altor Biserici Ortodoxe, asupra necesității strîngerii relațiilor cu creștinii orientali.

Bisericile Vechi Orientale au apreciat, în chip deosebit, această vizită și au dovedit o înaltă sensibilitate și considerație pentru Biserica Ortodoxă Română, sentimente care și-au găsit expresie în primirea entuziastă și prietenoasă făcută.

Dar și mai important este faptul că această vizită ne-a dat posibilitatea de a ne verifica părerile noastre anterioare cu privire la Bisericile Vechi Orientale vizitate.

Cu toate vicisitudinile istorice prin care au trecut, aceste Biserici păstrează tradiția apostolică a credinței și învățaturii creștine. Nu numai că și-au conservat neîntreruptă ființa și specificul lor, dar manifestă în prezent o vitalitate dinamică și largă posibilitate de progres. Clerul acestora este strâns legat de popor, de nevoile și aspirațiile lui spirituale și materiale.

Ele au mărețe locașuri de cult construite recent, precum și valoroase monumente vechi de arhitectură și artă religioasă pe care le păstrează cu grijă. Au școli pentru pregătirea clerului, institute și seminarii teologice. Au ierarhi și teologi destoinici. Manifestă un spirit deschis pentru apropierea de Bisericile Ortodoxe Răsăritene și nu se recunosc monofizite. În general, se observă eforturile făcute de ele pentru ieșirea din izolarea seculară și pentru intrarea lor în circuitul vremii noastre, în Mișcarea ecumenică actuală.

Dorința acestora, exprimată de Catolicosul Baselius Augen I și de împăratul Haile Selassie I, este să se convoace o conferință de înalt nivel a celor două familii de Biserici Ortodoxe și care să examineze căile de apropiere și de comuniune între ele.

Delegația a constatat multe asemănări cu noi, atât în manifestările lor cultice, cât și în formele de organizare bisericească.

Întreaga vizită a constituit o prezență prietenească a Bisericii Ortodoxe Române în lumea creștină din afară. Ea a dat prilejul unor manifestări de prețuire pentru Biserica noastră și de simpatie pentru poporul român, atât din partea maselor, cât și a conducătorilor țărilor vizitate.

Călătoria în India și Etiopia s-a încheiat cu dorința sinceră exprimată de ambele părți de a se continua și lărgi legăturile dintre Biserica Ortodoxă Română și Bisericile Vechi Orientale din aceste țări, prin schimb de vizite la diferite niveluri și printr-o informare și colaborare mai amplă între ele. Aceste contacte, împreună cu grupurile comune de studii ce s-au inițiat, constituie o nădejde nouă în perspectiva relațiilor noastre cu aceste Biserici.

† ANTIM TIRGOVIȘTEANUL
Vicar patriarhal
Secretarul Sfintului Sinod

ANIVERSAREA ZILEI DE NAȘTERE A PREA FERICITULUI PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN

Cu fiecare an, ziua de 22 februarie aduce tot mai bogate bucurii în sufletele ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române. E ziua de naștere a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, zi în care toți fiii sfintei noastre Biserici înalță către Dumnezeu, într-un singur glas, rugăciuni de mulțumire pentru harul pogorât asupra îndelungatelor strădanii ale Întâistătătorului iubit, cerînd Celui Atotputernic să-i dăruiască sporite puteri de muncă, deplină sănătate și viață îndelungată, pentru călăuzirea și mai departe a obștii dreptcredincioase pe calea împlinirii poruncilor evanghelice. Totodată, acest popas aniversar este un prilej de mărturisire a dragostei de care se bucură Prea Fericea Sa în rîndurile tuturor slujitorilor și închinătorilor sfintelor altare ortodoxe din țară și de peste hotare și a respectului deosebit față de înțelepciunea și rîvna cu care slujește neobosit Biserica și Patria.

La 22 februarie 1969 Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a încrustat pe răbojul vremii împlinirea celui de al 68-lea an de viață. Cu acest prilej, la ora 12, în paraclisul din Palatul patriarhal un sobor de preoți și diaconi de la catedrala patriarhală, în frunte cu P.S. Episcop Valerian al Oradiei, a săvîrșit un Te-Deum. Alături de înaltul sărbătorit, la această slujbă de mulțumire au luat parte : I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului ; PP. SS. Episcopi : Teofil al Clujului, Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul, vicari patriarhali ; P.C. Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale ; P.C. Pr. Traian Ghica, directorul Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române ; P.C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor ; consilierii, inspectorii și salariați superiori de la Administrația Patriarhală și de la Arhiepiscopia Bucureștilor ; P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic de grad universitar din București și Dl. Prof. N. Chițescu, prorectorul Institutului ; Dl. Prof. N. Grosu, directorul Școlii de cîntăreți bisericești și Seminarului teologic din București ; P.C. Pr. N. Goranov, superiorul bisericii bulgare din București ; PP. CC. Protoierei din Capitală ; stareți ai mînăstirilor din cuprinsul Arhiepiscopiei Bucureștilor și alți invitați. Au mai luat parte și unii slujitori ai Bisericii Ortodoxe Române de peste hotare : P.C. Arhimandrit Vartolomeu Anania, directorul cancelariei Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America și P.C. Pr. Prof. Gh. I. Moiescu, parohul bisericii ortodoxe române din Viena. De asemenea a fost de față și prodecanul facultății romano-catolice de teologie a Universității din Viena, Rev. Aleksander Dordett, împreună cu profesorii Dr. Ferdinand Klostermann și Dr. Joseph

Kondrinewitsch, de la aceeași facultate, aflați în vizită în țara noastră, în cadrul schimburilor de profesori între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică din Austria.

După săvârșirea Te-Deum-ului, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trecut — însoțit de acordurile imnului patriarhal, cântat de întreaga asistență — în cabinetul său de lucru, unde a primit felicitările celor prezenți. Înaltului sărbătorit i s-a făcut una din cele mai emoționante surprize : prezentarea *Bibliei*, apărută recent de sub tipar, într-o nouă ediție românească. După cum se știe, retipărirea *Bibliei* în grai românesc a fost o veche dorință a Prea Fericitului Patriarh Justinian, menită să împlinească cerințele adânci ale credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române. «Cu toată mulțimea de griji și probleme ce ni se puneau încă de la începutul activității Noastre, permanent am fost preocupați de gândul tipării unei noi ediții a Sfintei Scripturi», mărturisește Prea Fericirea Sa în «Cuvîntul către cititori» din *Biblia* recent apărută. Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărît, în anul 1967, tipărirea *Bibliei*, încredinșînd unei comisii — care a lucrat sub directa îndrumare și supraveghere a Prea Fericitului Patriarh Justinian — grija revizuirii textului din punct de vedere ortografic și a unor îmbunătățiri de limbă. Este meritul ostenitorilor care au primit încredințarea îndeplinirii acestei lucrări de a fi legat data ieșirii de sub tipar a *Bibliei* de ziua celei de a 68-a aniversări a nașterii Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Evenimentul acesta, de-a dreptul emoționant, a produs o adîncă impresie în rîndurile întregii asistențe.

În numele comisiei care a lucrat la revizuirea și corectarea textului *Bibliei*, P.C. Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale și redactorul responsabil al revistelor patriarhale, a prezentat Prea Fericitului Patriarh Justinian primele exemplare din noua ediție a *Bibliei* în limba română, spunînd între altele :

«La acest fericit popas aniversar, ostenitorii care au lucrat și lucrează sub conducerea și îndrumarea Prea Fericirii Voastre au marea bucurie să Vă prezinte cele dintîi exemplare din noua ediție a *Bibliei* în limba română. Noi socotim că *Biblia* încununează multele și marile înfăptuiri săvîrșite în timpul celor peste douăzeci de ani de cînd Bunul Dumnezeu V-a învrednicit să conduceți Biserica Ortodoxă Română.

Mulțumindu-Vă pentru încrederea și cinstea ce ne-ați acordat de a lucra împreună cu Prea Fericirea Voastră la realizarea acestei mari opere, în numele nostru și al tuturor celor ce se vor bucura să aibă și să cunoască bogăția descoperirilor divine din această «Carte a Cărților», Vă rugăm să primiți pentru ziua de astăzi respectuoase urări de sănătate, depline puteri de muncă și împliniri tot mai multe pentru binele și propășirea Bisericii și țării noastre, Bunul Dumnezeu învrednicindu-Vă să ajungeți vîrsta Patriarhilor biblici și să Vă bucurați, ca altă dată Sfinții Apostoli ai Mîntuitorului, de lupta cea bună a unei vieți bogate în învătățuri și fapte din cele mai alese.

Întru mulți și fericiți ani, Prea Fericite Părinte Patriarh !»

Înmînînd Prea Fericitului Patriarh Justinian primul exemplar din noua Biblie, P.C. Pr. Ioan Gagiu a prezentat Prea Fericirii Sale și pe ceilalți ostenitori la această lucrare : Dl. Teodor M. Popescu, profesor onorar, de la Institutul teologic de grad universitar din București, Dl. Dumitru Radu, profesor de limba română la Seminarul teologic din București și PP. CC. Diaconi Petru I. David și Ștefan Milea, de la Redacția Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Patriarhiei Române.

După aceea, a luat cuvîntul I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, care, apreciînd ca un act firesc întîietatea acordată prezentării Bibliei la sărbătorirea Prea Fericitului Patriarh Justinian, a subliniat că Sfînta Scriptură trebuie să aibă întotdeauna întîietate în lumea creștină, întrucît în ea este înscris cuvîntul lui Dumnezeu, dat nouă oamenilor prin mijlocirea scriitorilor inspirați de Duhul Sfînt. Acest cuvînt al lui Dumnezeu, îmbrăcat într-un nou veșmînt de limbă românească, vine să împlinească trebuințele credincioșilor noștri și să încununeze roadele neobositei slujiri de pînă acum a Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române. De aceea, apariția acestei noi ediții a Bibliei în limba română merită să se înscrie ca un act solemn, de însemnătate deosebită, între bogatele realizări ale Prea Fericitului Patriarh Justinian. În continuare I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului a spus : «Îngăduiți-mi ca în numele membrilor Sfîntului Sinod, care ne aflăm aici, și a celor care din binecuvîntate pricini nu sînt aici, în numele ostenitorilor din jurul Prea Fericirii Voastre de la Administrația Patriarhală, Arhiepiscopia Bucureștilor, Institutul teologic de grad universitar și Seminarul teologic, și al celor ce ne găsim aici adunați, să Vă prezentăm în această zi de aniversare smeritele noastre omagii pentru tot ceea ce reprezentați Prea Fericirea Voastră în Biserica Ortodoxă Română, în ecumenismul creștin contemporan și în nobila activitate de interes obștesc desfășurată în țară și peste hotare».

Parafrazînd citatul biblic referitor la «Păstorul cel bun» (Ioan X, 11), rostit în pericopa evanghelică de la slujba Te-Deum-ului, vorbitorul a adresat un călduros cuvînt de cinstire Întîistătătorului Bisericii noastre, care — asemenea Păstorului cel bun — se străduiește neîncetat ca pe toate oile turmei sale să le aducă în staulul dreptei credințe, purtînd grijă și împărtaşînd dragoste nu numai celor imediat prezenți în jur, ci tuturor oamenilor, fără deosebire. «Pentru această neobosită purtare de grijă, pe care am simțit-o permanent, a spus I.P.S. Mitropolit Nicolae, Vă aducem cuvînt de adîncă recunoștință și cinstire, dorînd, împreună cu întreaga suflare creștinească de pe întreg cuprinsul țării, să fiți încă mult timp în putere, ca să culegeți deplin roadele muncii Prea Fericirii Voastre, spre binele și mulțumirea Prea Fericirii Voastre, dar mai ales spre binele Bisericii și al Patriei noastre. Desigur, nu este în puterea noastră să cunoaștem dinainte vîrsta oamenilor; însă noi cerem bunului Dumnezeu ca să înmulțească anii Prea Fericirii Voastre. Sîntem încredințați că Dumnezeu va asculta rugăciunea noastră, căci mult poate rugăciunea cea fierbinte a celor ce se apropie de El».

Subliniînd că, în afara strădaniilor cunoscute de noi în cele două decenii de arhiepiscopire, munca închinată de către Prea Fericitul Părinte

Patriarh Justinian, zi de zi, Bisericii și oamenilor e mult mai îndelungată, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului și-a încheiat însuflețitul cuvînt omagial astfel: «Pentru tot ceea ce ați înfăptuit, înălțăm rugăciuni fierbinți de mulțumire Aceluia de la care vine tot harul și darul desăvîrșit. Slavă lui Dumnezeu pentru toate, iar Prea Fericirii Voastre Vă dorim să trăiți întru mulți și fericiți ani!»

Cald, senin, plin de profunzime, vibrînd de puternicele rezonanțe pe care le dă conștiința datoriei împlinite, cuvîntul de răspuns al Prea Fericitului Patriarh Justinian a fost ascultat cu viu interes și — ca totdeauna — a lăsat urme adînci și amintiri de neuitat în sufletele celor prezenți.

Purtînd în suflet ecourile momentului solemn prilejuit de prezentarea primelor exemplare din noua ediție a Bibliei în limba română, zăbovind pe aripile gîndului în atmosfera sărbătorească, plină de semnificații, a acestui eveniment, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a spus: «Într-adevăr, astăzi am încercat una din cele mai mari bucurii — apariția unei noi ediții a Bibliei în limba română... Dorința noastră cea dintîi a fost aceea de a tipări o Biblie; nu pentru că aceasta ar fi fost o tradiție mai veche a înaintașilor noștri, care au căutat să-și încununeze munca și realizările lor cu tipărirea Bibliei, ci pentru că ea era absolut necesară, corespunzînd unei cerințe arzătoare a poporului nostru dreptcredincios. Este într-adevăr una din realizările de seamă la care bunul Dumnezeu ne-a ajutat să ajungem cu prilejul împlinirii a 20 de ani de strădanie depuse în conducerea Bisericii Ortodoxe Române. A tipări Biblia, care cuprinde cuvîntul lui Dumnezeu și care — împreună cu Sfînta Tradiție — constituie izvoarele și temelia credinței și a vieții creștine, a fost una din inițiativele și dorințele noastre cele mai alese».

Prea Fericirea Sa a subliniat, în continuare, valoarea și necesitatea Sfîntei Scripturi pentru viața sufletească a creștinilor, arătînd că această «carte a toată nevoia sufletească» a fost prețuită întotdeauna de poporul nostru. Apreciînd munca celor ce au ostenit la noua ediție a Bibliei românești, Prea Fericitul Părinte Patriarh a spus: «Vă asigur că mi-ați făcut nu o surpriză, ci o mare bucurie. Mă întorc cu mulțumire către colaboratorii care au ajutat la această operă, dar și cu multă recunoștință către Departamentul Cultelor și către Conducerea de Stat, care ne-au înlesnit să o tipărim». De asemenea, Prea Fericirea Sa a adus mulțumiri «Societăților Biblice Britanice», care au pus la dispoziția Bisericii noastre, în mod gratuit, întreaga cantitate de hîrtie specială necesară pentru tipărirea Bibliei în 100.000 de exemplare și a subliniat că apariția acesteia s-a dovedit astfel a fi, într-o bună măsură, unul din rezultatele legăturilor ecumenice creștine din vremea noastră. «De aceea, mai presus de orice mulțumim bunului Dumnezeu, care lucrează prin vasele Sale cele alese și care, spunînd: «Fără Mine nu puteți face nimic» (Ioan XV, 5), ne-a încredințat că ajută la împlinirea oricărui lucru bun.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a mulțumit apoi I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului pentru căldura sentimentelor și a bunelor urări exprimate în cuvîntul său omagial. Cu acest prilej, Prea Fericirea

Sa a apreciat încă o dată în chip elogios activitatea rodnică a colaboratorilor săi apropiați — membri ai Sfântului Sinod, consilieri patriarhală și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor și salariați de la Administrația Patriarhală —, asigurându-i de dragostea, grija și prețuirea Sa cea mai aleasă, precum și de stima pe care aceștia și-au câștigat-o în fața multor ierarhi ortodocși de peste hotare, sau personalități de seamă ale lumii creștine, pentru rezultatele fericite ale strădaniilor lor.

Cu modestia de totdeauna, Prea Fericitul Părinte Patriarh a precizat și de rindul acesta că roadele bogate ale înfăptuirilor Sale de pînă acum se datoresc într-o mare măsură colaboratorilor Săi apropiați, clerului și credincioșilor, pe care i-a solicitat să-și încordeze eforturile, spre a contribui tot mai deplin la propășirea Bisericii Ortodoxe Române și la ridicarea pe culmi tot mai înalte a României Socialiste.

După intonarea imnului patriarhal, cei prezenți au semnat în cartea de aur aflată la cabinetul patriarhal.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian s-a întreținut apoi în deaproape cu înalții Ierarhi și cu mulți dintre colaboratorii Săi, prezenți la această solemnitate.

*

Cu prilejul împlinirii a 68 de ani, Prea Fericitul Patriarh Justinian, a primit numeroase telegrame și scrisori de felicitare, dintre care publicăm și semnalăm următoarele :

Telegrama de felicitare trimisă de Dl. Profesor *DUMITRU DOGARU*, Secretarul General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri :

Cu prilejul aniversării zilei de naștere a Prea Fericirii Voastre, în numele meu personal și al colaboratorilor mei, am plăcerea deosebită ca să Vă felicit călduros și să Vă fac urări de sănătate și de viață îndelungată în activitatea pe care o desfășurați pentru călăuzirea clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române pe calea sprijinului operei constructive a poporului nostru și a promovării păcii și prieteniei între popoare.

Vă urez de asemenea să aveți frumoase succese.

**Secretar General,
D. DOGARU**

Telegrama trimisă de Prea Fericitul Patriarh *CHIRIL* al Bisericii Ortodoxe Bulgare :

*Prea Fericirea Voastră,
Preaiubite Frate în Hristos,*

În numele Sfântului nostru Sinod și în numele nostru personal Vă felicităm din toată inima cu prilejul aniversării Voastre a 68-a, și cerem fierbinte, în rugăciune, ca Domnul nostru să întărească pe Prea Fericirea Voastră preaiubită cu sănătate și putere, ca să conduceți cu izbândă,

încă mulți ani, sfința ierarhie sfințită și pe credincioșii iubitori de Dumnezeu ai Sfintei Biserici Române pe calea desăvârșirii la care Domnul nostru ne-a chemat (Matei V, 48).

Al Prea Fericirii Voastre frate mult iubitor în Hristos,

† **CHIRIL**
Patriarhul Bulgariei

Telegrama trimisă de Eminența Sa Cardinalul *FR. KÖNIG*, Arhiepiscopul Vienei și Primat al Bisericii Romano-Catolice din Austria :

Cu ocazia zilei de naștere, doresc Prea Fericirii Voastre harul și binecuvîntarea Domnului și mulți ani.

Rodnice realizări în păstoria Bisericii Ortodoxe Române.

Cardinal KÖNIG

*

Au trimis de asemenea telegrame de felicitare Conducătorii Fundației «Pro Oriente» din Viena : *Heinrich Drimmel, Otto Maner, Alfred Stirnemann* ; Eminența Sa Episcopul *Iuliu Nagy* al Episcopiei Reformate din Cluj ; Eminența Sa Episcopul *Papp Ladislau* al Episcopiei Reformate din Oradea ; P.C. Prot. *Ștefan Tomici*, vicarul Vicariatului ortodox sîrb din Timișoara ; Dl. *Ioan Tăchici*, în numele Cultului Adventist ; P.C. Pr. Icon. *Nicolae Goranov*, în numele comunității ortodoxe bulgare din București ; Pr. *Vasile Ștefan*, superiorul capelei ortodoxe române «Mihail Sturdza» de la Baden-Baden ; Dl. *Valerian Gomoroșan*, consilier al parohiei ortodoxe române din Viena.

SCHIMB DE TELEGRAME

INTRE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN ȘI SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI AL MOSCOVEI ȘI A TOATĂ RUSIA

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia următoarea telegramă de felicitare cu prilejul împlinirii a 24 de ani de la înscăunarea Sa ca patriarh :

Sanctitatea Voastră,

Cu prilejul celei de a douăzeci și patra aniversări a întronizării Sanctității Voastre ca Patriarh al Moscovei și a toată Rusia, cu dragoste frățească Vă felicităm, personal și în numele Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, urîndu-Vă sănătate deplină, îndelung și fericit apostolat pentru prosperitatea continuă a Bisericii Ortodoxe Ruse surori și pentru slava sfintei noastre Ortodoxii.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

La această telegramă de felicitare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarea telegramă de răspuns :

Preaiubite Frate,

Am fost profund mișcat de frățescul mesaj al mult iubitei Voastre Prea Fericiri.

Vă mulțumesc din inimă pentru felicitare.

Cu îmbrățișare frățească și dragoste,

† ALEXEI, Patriarh

*
* *

Iar cu prilejul sărbătoririi zilei numelui, Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat următoarea telegramă de felicitare :

Sanctitatea Voastră,

Cu prilejul sărbătorii Voastre onomastice, rugăm pe Domnul nostru Cel preamilos să Vă umple de toate darurile Sale divine, din care să

puteți împărtăși fără încetare clericilor și credincioșilor Bisericii Ortodoxe surori a Rusiei.

Al Vostru cu dragoste frățească

† JUSTINIAN
Patriarhul României

*

Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a răspuns Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian prin următoarea telegramă :

Preaiubite Frate,

Cu mare dragoste frățească, mulțumesc Prea Fericii Voastre Venerabile și Vă trimit toate doririle mele de bine.

† ALEXEI, Patriarh

SĂRBĂTORIREA HRAMULUI LA INSTITUTUL ȘI LA SEMINARUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI

În ziua de 30 ianuarie, cînd Biserica Ortodoxă are înscris în calendarul ei praznicul Sfinților Trei Ierarhi, școlile de învățămînt teologic din cuprinsul Patriarhiei Române își serbează Ziua hramului sau a patronului.

Ca și în anii trecuți, la școlile teologice ortodoxe din București — Institutul teologic de grad universitar și Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic — în acest an Ziua hramului a fost sărbătorită cu vrednicia și fastul cuvenite unui astfel de praznic.

În dimineața acestei zile, în biserica «Sfînta Ecaterina», paraclisul Institutului și Seminarului teologic, a fost oficiată în sobor slujba sfintei liturghii și a parastasului pentru profesorii, studenții și elevii adormiți în Domnul. Din sobor au făcut parte : PP. CC. Preoți profesori Vl. Preliceanu, I. Rămureanu, Al. I. Ciurea, I. Vesa, spiritual, din partea Institutului teologic, precum și Pr. Gheorghe Sîrbu, spiritual din partea Seminarului teologic. Răspunsurile au fost cîntate omofon de către studenți și elevi.

La orele 11,30, în aula Institutului teologic s-a desfășurat programul festiv, la care au participat : P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, delegatul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, P. C. Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale, P. C. Pr. Al. Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și Părinții Consilieri patriarhali și arhiepiscopali.

La intrarea în sala de festivități, distinșii oaspeți au fost întîmpinați cu *Imnul arhieresc* executat de corul studenților teologi sub conducerea D-lui Prof. Nicolae Lungu, după care a urmat programul festiv propriu-zis.

Prima parte a programului festiv a fost susținută de Seminarul teologic. Mai întîi, Dl. Prof. Nicolae Grosu, directorul Seminarului teologic a rostit cuvîntul de salut :

«În această zi de mare praznic, sufletele dreptmăritoare se îndreaptă în mod deosebit către Dumnezeu, Părintele Luminilor, de la care vine toată darea cea bună și tot darul desăvîrșit.

Se aprind mai viu luminile credinței, adevărului, binelui și eternelor frumuseți dumnezeiești în cugetele și simțirile noastre. Imperati-vele care ne călăuzesc modestele strădanii în slujba Bisericii strămoșești și a patriei noastre scumpe capătă acum aureola spiritualității și a binecuvîntărilor din înălțimi, pe care sărbătoarea ortodoxă de azi o revarsă din belșug peste inimile calde ale credincioșilor, precum și strălucirea

valorilor și splendorilor de dincolo de realitatea sensibilă a lucrurilor, pe care strălucii patroni ai școlii noastre, Sfinții Trei mari Dascăli ai lumii și Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigore Teologul și Ioan Gură de Aur le-au revelat, le-au formulat și le-au afirmat în patrimoniul de cugetare sfântă, de har și de evlavie al creștinătății. Ei au făcut accesibile darurile și adevărurile cu care Dumnezeu a binecuvîntat lumea creștină, ca răspuns la credința ce lucrează prin dragoste în slujba aproapeului.

Evocînd astăzi chipurile luminoase ale celor trei mari învățători și sfinți, factori pozitivi de frumoase inspirații și călăuze vii în strădaniile noastre, evocînd viața culturală care a înflorit, datorită lor, în «secolul de aur» al Bisericii, festivitatea la care sîntem prezenți acum reprezintă pentru noi, elevi, profesori și ostenitori în această ctitorie de învățămînt și de slujire a Sfintei noastre Biserici nu numai prilejul îndătinat de simțită evlavie obștească, ci și momente aparte de negrăită bucurie, de noi hotărîri, de muncă entuziastă și rodnică».

În încheiere, Dl. Prof. N. Grosu a exprimat un omagiu de respectuoasă recunoștință Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și Conducerei Departamentului Cultelor, pentru purtarea de grijă părintească și largul sprijin acordate neîncetat acestei școli și a mulțumit călduros P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și celorlalți însoțitori care au onorat cu distinsa lor prezență această sărbătoare școlară.

După cuvîntul Domnului Director N. Grosu, corul elevilor semina-riști sub conducerea D-lui Marin Velea, profesor de muzică, a interpretat următoarele bucăți muzicale : *Pre Tine Dumnezeule*, cîntare psaltică tradițională ; *Deschideți mari a cerului porți*, de Glük ; *Pînă cînd, Doamne*, de D. Bortneanschi ; *Pe-al nostru steag*, de Ciprian Porumbescu.

*

Partea a doua a programului a fost susținută de către studenții Institutului teologic.

P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic de grad universitar, a rostit cuvîntul festiv, în care a scos în evidență trăsăturile fundamentale și semnificația activității Sfinților Trei Ierarhi în viața Bisericii creștine din vremea lor și în perspectiva vremurilor viitoare pînă în timpul nostru ; activitate care poate fi urmărită pe tărîm liturgic-sacramental, social-pastoral și teologic-literar.

Vorbînd despre Sfîntul Vasile cel Mare, P. C. Sa a arătat că acesta a înfrumusețat cultul divin, dăruindu-ne dumnezeiasca Liturghie care-i poartă numele ; a reorganizat viața monahală, oferindu-i noi și înțelepte rînduieli canonice ; a înființat orfelinate, azile de bătrîni, spitale pentru săraci, școli de meserii și așezăminte de educație și de ocrotire pentru tineri. «Glasul său de dascăl și de ierarh a răsunit cu putere atît pentru predicarea Evangheliei și pentru chemarea credincioșilor pe calea mîntuirii cît și pentru propovăduirea păcii și a bunei înțelegeri între oameni și popoare, pentru osîndirea nedreptăților sociale».

Sfântul Grigorie Teologul, fire mai meditativă, a oferit păstorilor săi, pe lângă cuvîntul și scrisul său pline de autentică poezie, pilda unei vieți închinată integral rugăciunii și înaltei teologhisiri. Dar el a fost preocupat de problemele și aspectele sociale ale vieții, condamnînd împărțirea nedreaptă a societății în bogați și săraci, sătui și flămînzi, stăpîni și sclavi, «împărțire cu totul potrivnică chiar rațiunii sănătoase și rînduieiilor firii. Această împărțire nedreaptă se datorează — zice el — nu voii lui Dumnezeu, ci vicleniei celui rău».

Sfântul Ioan Gură de Aur s-a remarcat și s-a impus în primul rînd prin «iscusința lui neîntrecută în tilcuirea Sfintei Scripturi, profunzimea scrierilor sale, ardoarea zelului său misionar și influența sa precumpănitore asupra gîndirii creștine și a vieții bisericești din vremurile ce i-au urmat», ca și prin stigmatizarea cu un curaj fără seamăn a nedreptăților sociale ale timpului său : pofta de îmbogățire, trufia și cruzimea aristocrației politice, latifundiare și comerciale, luxul exorbitant, corupția și intrigile de la curtea imperială. A luat apărarea mulțimilor împovărate de lipsuri, istovite de corvezi, hărțuite de jugul silniciilor sclavagiste. El dorea o societate lipsită de egoism, de vrajbă, de inegalitate între oameni — la baza acestei societăți punînd puterea dragostei frățești.

În încheiere, Părintele Rector a dat expresie sentimentelor de profundă recunoștință și devotament pentru Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și pentru Conducerea Departamentului Cultelor în frunte cu Domnul Profesor Dumitru Dogaru.

După aceea, Părintele Rector a dat cuvîntul P. C. Prof. Ioan G. Coman, care a prezentat dizertația *Aspecte ale artei literare în operele Sfinților Trei Ierarhi*.

Vorbitorul a arătat mai întîi că ideea de frumos, înțeleasă în sens artistic, estetic polivalent, este una din coordonatele majore ale scrisului Sfinților Trei Ierarhi, stăpînitori desăvîrșiți ai mijloacelor de expresie ale limbii grecești. De aceea, niciodată traducerile făcute din operele lor nu vor putea reda pe de-a-ntregul frumusețile de limbă și stil și nu vor putea fi gustate cu aceeași plăcere și satisfacție, ca atunci cînd sînt citite în original. În operele lor, Sfinții Trei Ierarhi au dat noțiunii de «frumos» un sens superior, «sensul creștin», necunoscut pînă atunci, sens rezultat din împletirea într-un tot armonic a kalokagatiei filozofilor cu filocalia monahilor.

Cultivarea cuvîntului pînă într-atît încît să facă din el o operă de artă constituia în gîndirea și activitatea Sfinților Trei Ierarhi o imperioasă cerință pentru un adevărat teolog, adică pentru omul care cugetă sau vorbește despre și pentru Dumnezeu.

Cuvîntul înveșmîntat în haina frumosului, spunea Sfântul Ioan Gură de Aur, este totul în slujirea preoțească : prin el deșteptăm un suflet adormit, prin el pîtolim un suflet aprins.

În continuare, a trecut în revistă diferitele aspecte sub care este înfățișată ideea de frumos în scrierile Sfinților Trei Ierarhi, în funcție de genurile literare cultivate de fiecare dintre ei : genul oratoric-parenetic, genul liric-descriptiv, genul epic, genul epistolar, critica literară..

Oratoria sfinților Trei Ierarhi, între care excelează mai ales Sfântul Ioan Gură de Aur, se impune și astăzi cu aceeași prestanță de care se bucurase acum mai bine de 1500 de ani, precum și în evul mediu. Să ne gândim, spunea vorbitorul, numai la formidabilele tirade folosite de marele antiohian în cuvântările rostite împotriva nelegiuirilor lui Eutropiu sau ale Eudoxiei.

Pline de patetism estetic uneori, alteori îmbrăcînd haina unei fine ironii, exprimată prin termenii și figurile de stil cele mai potrivite (epitete, metafore, comparații, alegorii) sînt și scrierile Sfîntului Vasile cel Mare.

Sfîntul Grigore de Nazianz a ridicat poezia creștină pe trepte de o valoare excepțională. Împletire de profundă meditație, vibrantă sensibilitate și elevatoare reverie, poezia Sfîntului Grigore prelucrează ideea de frumos creștin în toate sensurile sale majore. Pentru el, o idee inexpressivă e ca o «mişcare de paralic».

Există la Sfinții Trei Ierarhi o adevărată poezie a gîndirii exprimată în proză sau în versuri, în care limba, stilul sînt nu numai niște veșminte de ceremonie, ci ele constituie nervul spiritual, motorul însuși — una din notele proprii ale creației lor literare. Ei au elaborat idei sănătoase în arta și critica literară — unele perfect valabile și astăzi —, axînd totul pe principiul estetic, înțeles în sensul lui superior creștin. Sfinții Trei Ierarhi au făcut artă nu pentru artă, detașată de realitățile și nevoile vieții, ci ei au făcut artă cu valoare practică, fiecare cuvînt fiind încărcat cu un conținut bogat expresiv, pus în slujba unui țel precis, a unui nobil ideal. Întregul scris al Sfinților Trei Ierarhi, în afara menirii lui strict teologice, de a servi adică cunoașterii învățaturii despre Dumnezeu, a fost și este pus în același timp și în slujba celui mai autentic și mai valoros umanism creștin, care este una din trăsăturile fundamentale ale «secolului de aur» al Bisericii creștine.

După dizertația Pr. Prof. Ioan G. Coman, a urmat un program de muzică corală executat de studenții teologi sub conducerea D-lui Prof. N. Lungu. În cadrul acestui program au fost executate următoarele bucești muzicale : *Doamne, Doamne*, cor pe melodie de I. Popescu-Pasărea, armonizat de Pr. Anton Uncu ; *Clopote de seară*, cor cu solo de tenor din repertoriul clasic rus ; *Doamne, pre noi miluește-ne*, cor cu solo de bas din repertoriul clasic rus ; *Oda bucuriei*, fragment din Simfonia a IX-a de Beethoven ; *Serenadă*, cor cu solo de tenor și bas de Tudor Flondor ; *Azi trăim ca niciodată*, cîntec popular nou, prelucrare de Prof. N. Lungu ; *Tricolorul*, cîntec patriotic de Ciprian Porumbescu.

Programul festiv s-a încheiat la orele 13,30, după care oaspeții în acordurile *Imnului arhieresc* au părăsit sala de festivități.

*

După o scurtă pauză, în sufrageria mare a Internatului, frumos împodobită, a urmat o agapă festivă, în timpul căreia s-au rostit toasturi.

P.C. Rector N. I. Nicolaescu, luînd cel dintîi cuvîntul în numele corpului didactic și al studenților Institutului teologic, a toastat în cuvînte pline de simțire pentru Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și pentru P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, reprezentantul Prea Fericii Sale, căruia i-a adresat rugămîntea de a transmite Întîistătorului Bisericii noastre omagiul celor mai sincere și mai pline de devotament sentimente filiale din partea tuturor celor de față.

Dl. Prof. N. Chițescu, prorectorul Institutului teologic, a toastat pentru conducerea Departamentului Cultelor, în frunte cu Domnul Secretar General, Prof. D. Dogaru.

Dl. Prof. N. Grosu, directorul Seminarului teologic a toastat pentru P. C. Pr. Vicar Al. Ionescu, reprezentantul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și pentru P. C. Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale.

Luînd apoi cuvîntul, P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, a mulțumit conducerii Institutului teologic pentru invitația făcută Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian de a participa la acest praznic și, scuzînd neparticiparea Prea Fericii Sale prin motive de ordin superior bisericesc, a transmis mai întîi celor de față înalte binecuvîntări din partea Prea Fericii Sale și a sa personal. După aceea, legînd sărbătorirea școlară de azi de amintiri personale din viața de elev, P. S. Sa și-a exprimat marea bucurie de a participa la această festivitate, subliniînd atmosfera atît de caldă, de plăcută și de înălțătoare prilejuită de asemenea clipe. Apoi a împărtășit cîteva impresii din recenta vizită făcută de o delegație a Bisericii Ortodoxe Române condusă de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian în India și Etiopia, subliniînd în special modul de organizare a școlilor teologice și aspecte din programul de studii zilnic al școlarilor teologi — elevi și studenți — din cadrul Bisericilor Ortodoxe Vechi Orientale din India și Etiopia.

După terminarea agapei, oaspeții, au părăsit sala, petrecuți de acorurile *Imnului arhieresc* și ale tradiționalului *Mulți ani trăiască!*

PARTICIPAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE LA SĂRBĂTORIREA A PATRU VEACURI DE EXISTENȚĂ A BISERICII UNITARIENE DIN ȚARA NOASTRĂ

În anul 1568, Dieta ardeleană de la Turda a luat o hotărîre care constituie actul de naștere al Bisericii Unitariene de astăzi, din țara noastră. Inițiatorul acestei hotărîri dietale a fost Francisc David, întemeietorul și primul episcop al Bisericii Unitariene din Ardeal (1510—1579).

Împlinindu-se patru sute de ani de atunci, evenimentul a fost sărbătorit cu deosebită solemnitate, la Cluj, Turda și Deva, în zilele de 17—19 august 1968.

Biserica Unitariană din Republica Socialistă România este condusă astăzi de Eminența Sa Episcopul Dr. Kiss Alexa.

La festivitățile aniversare de la Cluj a luat parte Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, precum și oaspeți din țară și de peste hotare.

La aceste festivități ale Bisericii Unitariene din țara noastră, Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată — din însărcinarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian — de către I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, care în cadrul festivităților de la Cluj, duminică 18 august 1968, a rostit în catedrala unitariană, următoarea cuvîntare :

*Eminența Voastră, Domnule Episcop Kiss Élek,
Domnule Secretar General al Departamentului Cultelor,
Onorați oaspeți,*

Este pentru mine o bucurie deosebită de a aduce la această sărbătorire, împreună cu P.S. Episcop Teofil al Clujului — în numele Prea Fericitului Patriarh Justinian, mărturia dragostei frățești din partea Bisericii Ortodoxe Române și a prețuirii noastre față de Eminența Voastră și față de Biserica Unitariană din România. Prin aceasta se împlinește cuvîntul Scripturii, care ne îndeamnă să ne bucurăm cu cei ce se bucură (Rom. XII, 15), ca și proverbul înțelepciunii populare care ne asigură că o bucurie împărtășită de mai mulți este mai mare decît o bucurie în izolare. Și tocmai în aceasta constă frumusețea sărbătorii de astăzi, că ea întrunește nu numai pe toți fiii Bisericii Unitariene, ci și pe reprezentanții celorlalte Biserici din țara noastră, în spiritul de înfrățire ecumenistă ce ne însuflețește pe toți.

Biserica Ortodoxă Română este cea mai veche și cea mai mare Biserică de pe aceste plaiuri. Ea a fost dintru început, și a rămas de-a lungul secolelor, Biserica poporului român, popor băstinaș, despre care s-a spus, pe bună dreptate, că s-a născut creștin. De aceea Ortodoxia a pri-

mit numele de «lege românească», spre deosebire de «legea» celorlalte naționalități, care aparțineau și aparțin altor culte creștine. Trecutul istoric — spre care ne îndreaptă privirea sărbătorirea de astăzi — mărturisește că Biserica Ortodoxă Română, fie în Transilvania, fie în Țara Românească și Moldova, n-a făcut niciodată din faptul că era Biserica mării majorități a populației o armă de luptă împotriva celorlalte Biserici, sau o armă de prozelitism, ci dimpotrivă, pătrunsă de duhul iubirii creștine, a respectat și a ocrotit pe cei de alte credințe religioase. Fidele tradițiilor lor străvechi, care își aveau izvorul în Biserica primară, credincioșii români au prețuit pe ceilalți credincioși pentru că se închinau lui Dumnezeu, deși fiecare în felul său. Apărându-și când era nevoie credința din strămoși, de care nu i-au putut despărți nici regii, nici împărații de altădată, credincioșii români înțelegeau să aibă o atitudine frățescă față de credincioșii altor Biserici. Această conviețuire de veacuri a întipărit în sufletele tuturor credincioșilor un spirit de largă înțelegere, de îngăduință și prețuire reciprocă, deși uneori stăpînitorii au încercat să arunce sămînța urii necreștine între culte, spre a trage foloase din dezbinarea dintre ele. Omenia românească — cu rădăcini în dragostea creștină — și conviețuirea frățescă însă au fost mai puternice și au dat astfel în trecut roade, care au pregătit bunele relații existente azi între culte.

Onorată adunare,

Epoca noastră, epocă de mari realizări, de mari transformări, se caracterizează, pe plan religios, prin tendința și strădania de apropiere, conlucrare și înfrățire între Biserici pentru întărirea unității lor și pentru sprijinirea popoarelor pe calea progresului, prieteniei și păcii. În acest context general, Cultele din țara noastră oferă un model al conlucrării frățesti, care a fost remarcat de toți cei ce ne-au vizitat și au avut ocazia să cunoască viața bisericească de la noi. Realizările din trecut — cu toate imperfecțiunile și contradicțiile legate de acele timpuri — apar ca un început a cărui plinire o trăim astăzi, când viața cea nouă, bazată pe dreptate, egalitate, frățietate, muncă și cooperare — oferă condițiile necesare fructificării cât mai depline a iubirii creștine, care ne cheamă să slujim împreună omului, poporului, omenirii întregi. Ne unește, așadar, întâi iubirea : Dumnezeu este iubire (I Ioan IV, 16); iubire este omul, chip al lui Dumnezeu. Iubirea stă la temelie a tot ce există. Ea adună om cu om, credincios cu credincios, Biserică cu Biserică, pe fiii aceleiași patrii, popor cu popor, spre o viață din ce în ce mai înaltă, mai fericită.

Ne unește același cer și pământ al patriei comune, pe care o iubim cu aceeași înflăcărare, ale cărei năzuințe și strădanii spre zări tot mai luminoase le sprijinim.

Ne unește aceeași vrere de a ajuta popoarele să se dezvolte în pace și conlucrare, pentru binele lor și al omenirii întregi.

Respectându-ne reciproc în ceea ce avem fiecare deosebit, specific, cultivăm tot ceea ce ne apropie, ca să aducem astfel contribuția noastră la unitatea în iubire, la propășirea patriei și la pacea a toată lumea.

*Eminența Voastră,
Onorată adunare,*

Acesta este spiritul în care s-au dezvoltat și se dezvoltă relațiile actuale dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Unitariană. Ele sînt legături în cadrele generale ale relațiilor dintre Culte. Acestea s-au manifestat mai pregnant în Consfăturile șefilor Cultelor din țara noastră, ținute la Patriarhia Română sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian, în care s-a exprimat unitatea de atitudine și de acțiune a Cultelor în problemele mari ale contemporaneității, cum este spre exemplu problema dezarmării generale și totale, problema războiului din Vietnam și altele. Ele s-au manifestat și în întâlnirea Conducătorilor patriei noastre cu reprezentanții Cultelor, una în sprijinirea vieții celei noi și a lucrării poporului nostru pentru pace și înfrățire între popoare. Ele s-au exprimat în conlucrarea dintre teologi, consfătuiri interconfesionale preoțești etc.

Dar relațiile dintre Biserica noastră și Biserica Unitariană au și caracter bilateral. Aceasta se arată în prietenia dintre Eminența Sa Episcopul Kiss Alexa și Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, ca și dintre Eminența Sa și ceilalți ierarhi ai Bisericii noastre, în legăturile dintre teologi, dintre preoții și credincioșii din parohii mixte sau vecine. Atmosfera de frățietate și de conlucrare este rodnică și pe plan bisericesc, și pe plan patriotic, și pe plan general, și pe plan local.

Remarcă un element de seamă al conlucrării dintre Bisericile noastre îmbinarea credinței cu progresul. După convingerea noastră comună, credința nu este ceva static — pentru că credința ne pune permanent în legătură cu Dumnezeu —, ci e un izvor de necontenită înnoire lăuntrică și rodire și un suport al «alergării» fără răgaz către ținta finală a desăvîșirii (I Cor. IX, 24—26), de susținere a progresului multilateral al epocii noastre, de desăvîșire a vieții aceeași și totuși mereu nouă, prin care și în care avem să dăruim viață, cît mai multă viață.

Iată atîtea motive — ar mai fi și altele — pentru care Biserica noastră Ortodoxă Română este prezentă la marea sărbătoare a Bisericii Unitariene. În numele Prea Fericitului Patriarh Justinian, al Ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, urăm Bisericii Unitariene noi realizări pe calea colaborării, progresului și păcii; iar Eminenței Sale Domnului Episcop Kiss Alexa mulți ani cu sănătate și lucrare îmbelșugată, atît în domeniul teologiei, cît și ca îndrumător al Bisericii Unitariene și împreună-ostenitor cu reprezentanții celorlalte Culte la înflorirea Patriei, înfrățirea poporului român cu naționalitățile conlocuitoare și pacea universală.

Dumnezeu să binecuvinteze cu roade bogate prietenia dintre Bisericile noastre și să reverse peste toți darurile Sale îmbelșugate, ca împreună să slujim desăvîșirii vieții pentru preamărirea Tatălui nostru celui din ceruri.

PARTICIPAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE LA FUNERALIILE EPISCOPULUI DR. FRIEDERICH MULLER

Biserica Evanghelică-Luterană C.A. din Republica Socialistă România a îmbrăcat haină de doliu, căci ocîrmuitorul ei vrednic și prețuit, Eminența Sa Episcopul Dr. *Friederich Müller*, a adormit întru Domnul sîmbătă, 1 februarie 1969.

Această tristă veste a fost adusă la cunoștința Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian prin următoarea telegramă :

Cu adîncă întristare Vă aducem la cunoștință că Episcopul Dr. Friederich Müller a încetat din viață în ziua de 1 februarie 1969, orele 20.

Serviciul înmormîntării va avea loc joi, 6 februarie, orele 10, în catedrala evanghelică din Sibiu.

Consistoriul Superior al Bisericii
Evanghelice C.A.
ALBERT HOCHMEISTER

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a transmis imediat Episcopiei Evanghelice-Luterane C.A. din Sibiu următoarea telegramă de condoleanțe :

Încetarea din viață a Venerabilului Episcop Friederich Müller ne întristează profund, pentru că pierdem un eminent membru al Sfatului conducătorilor de Culte religioase din țara noastră, un vechi și respectat prieten.

De aceea Vă rugăm să primiți creștinești condoleanțe din partea Noastră personal și a Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pentru marea pierdere ce suferiți împreună cu clerul, credincioșii evanghelici-luterani și cu îndurerata familie a defunctului.

Rugăm pe Cel Atotputernic să așeze sufletul său bun în rîndurile celor drepi.

Am delegat pe I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului să Ne reprezinte la funeraliile mult regretatului episcop.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

În același timp Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a transmis I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului următoarea delegație :

Cu dragoste frățescă Vă delegăm să reprezentați Sfântul Sinod și pe Noi personal la funeraliile decedatului Episcop evanghelic-luteran Friederich Müller din Sibiu.

Prin telegrama de condoleanțe, adresată Episcopiei Evanghelice, am anunțat că ne veți reprezenta la ceremonia înmormântării.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

Episcopul Dr. Friederich Müller, cu toată vârsta înaintată pe care Dumnezeu i-a ajutat s-o ajungă — împlinise în toamnă 84 de ani — și-a îndeplinit cu tragere de inimă și cu pricepere nedezmințită, pînă a închis ochii pentru totdeauna, îndatoririle de ocîrmuitor bisericesc și de cetățean de frunte.

Născut la 28 octombrie 1884 în comuna Valea Lungă (din județul Alba), și-a făcut studiile liceale la Sibiu, iar studiile superioare — de teologie, istorie și geografie — la Leipzig, Cluj, Viena și Berlin.

Între anii 1909—1928 a funcționat ca profesor la școli cu limbă de predare germană din Brașov, Sighișoara și Sibiu. În anul 1928 a devenit pastor al comunității evanghelice-luterane C.A. din orașul Sibiu, îndeplinind vremelnice și atribuții de vicar episcopesc. Ales episcop al Episcopiei Evanghelice-Luterane C.A. din țara noastră în anul 1945, avea s-o conducă înțelepțește, cu dovedită destoinicie, vreme de aproape un pătrar de veac.

Ca episcop, pătruns fiind de o înaltă conștiință a răspunderii, a recunoscut valoarea morală a noii așezări — socialiste — a vieții obștești din țara noastră și, cu o consecvență exemplară, a sprijinit loial strădaniile constructive ale poporului român, devenit cu adevărat stăpîn în țara sa.

În semn de recunoaștere a meritelor pe care și le-a cîștigat prin activitatea sa publică, cetățenească și patriotică, a fost ales — în două legislaturi — deputat în Marea Adunare Națională a Republicii Socialiste România și membru în Comitetul Național pentru Apărarea Păcii.

Prin poziția sa pozitivă față de problemele vieții contemporane și prin activitatea sa teologică-bisericească, Episcopul Dr. Friederich Müller se bucura de un prestigiu deosebit în cercurile bisericești internaționale. De numele și ostenele sale cărturărești rămîn legate cîteva lucrări, tipărite în țară și în străinătate, care au suscitad interes deosebit nu numai în rîndurile sașilor evanghelici-luterani din țara noastră, ci și în cercurile teologice și științifice românești. Cele mai de seamă dintre aceste lucrări sînt : *Die Siebenbürgischen Sachsen und ihr Land* (Stuttgart, 1922, 164 p.

care tratează despre sașii din Ardeal și despre țara în care și-au alcătuit cămin statornic), *Vom Werden und Wessen des siebenbürgisch-sächsischen Bauerntums* (Brașov, 1927, 30 p. — care se ocupă de originea și specificul țărănimii săsești din Transilvania), *Die Geschichte unseres*

Volkes (Sibiu, f.a., 185 p. — o istorie a sașilor din Ardeal), *Was ist Offenbarung?* (Sibiu, 1931, 136 p. — despre Descoperirea dumnezeiască), *Vom Glaubensgrund unserer Kirche* (Sibiu, 1947, 12 p. — o expunere comentată a doctrinei sau învățăturii de credință a Bisericii Evanghelice-Luterane C.A.) și *Geschichtswirksamkeit des Evangeliums* (Stuttgart, 1956, 108 p. — care tratează despre înfruierea Evangheliei asupra istoriei omenirii). Alte lucrări datorite defunctului episcop au rămas în manuscris dactilografiate (ca : *Berufung und Erwählung* — Chemare și alegere ; *Johannes-Honterus* ș.a.).

La împlinirea vârstei de 80 de ani i s-a dedicat un volum omagial cu colaborări variate și prestigioase : *«Ihr werdet meine Zeugen sein»* («Îmi veți fi mie martori» — Festgabe für Bischof Dr. Friederich Müller, Sibiu, 1965, 156 p.).

Episcopul Friederich Müller a nutrit față de Biserica Ortodoxă Română și față de slujitorii ei simțăminte de prețuire și prietenie, de repetate ori mărturisite cu distincție sufletească și cu afecțiune frățească. Sînt proaspete încă în amintirea noastră declarațiile făcute la Sibiu, la 11 iunie 1967, cu prilejul instalării I.P.S. Mitropolit Dr. Nicolae Mladin al Ardealului (vezi «Mitropolia Ardealului», XII (1967), nr. 6—7, p. 459 ș.u.) și mai ales declarațiile făcute la București, la 6 iunie 1968 la festivitățile pentru sărbătorirea împlinirii a 20 de ani de cînd a fost întronizat Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian la cirna Bisericii noastre :

«Cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la înscăunarea Prea Fericirii Voastre ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, am onoarea a Vă exprima din caldă inimă cele mai sincere felicitări, în numele Bisericii Evanghelice C.A. din Republica Socialistă România, în numele credincioșilor ei și în numele meu personal.

Inițiativa Prea Fericirii Voastre, după aprobarea Statutelor, de a invita capii Cultelor la consfătuirea din 23 iunie 1949, unde a fost discutată și aprobată moțiunea pregătită de Prea Fericirea Voastră, a avut consecințe vădit binecuvîntate de Dumnezeu. Relațiile cu Conducerea și autoritățile Statului au devenit atît de îmbucurătoare, cum a dovedit-o recepția reprezentanților Cultelor la Consiliul de Stat, în ziua de 29 februarie 1968. Contactele între culte s-au repetat, după acea inițiativă, ori de cîte ori am fost însuflețiți de sarcini comune, mai ales în probleme de apărare a păcii, contacte pe care le-am promovat cu sinceritatea relațiilor între toate cultele. Iar Biserica Ortodoxă Română a fost binecuvîntată de Dumnezeu cu deplina încredere în cîrmuirea Prea Fericirii Voastre, cum se dovedește neconținut în decursul relațiilor de frățietate creștină între slujitorii altarului, ai Bisericii noastre și ai Bisericii Ortodoxe Române.

Aceste bune relații de frățietate creștină, nu numai între slujitorii altarului, ci și între comunitățile evanghelice și ortodoxe, au baze seculare, de la Reformă încoace. Atunci Biserica noastră a evitat prozelitismul, punînd însă la dispoziția preoților ortodocși traduceri biblice și liturgice în limba română, tipărite în tipografia fondată de reformatorul

nostru Johannes Honterus. Această încredere reciprocă, înviîngîndu-se neînțelegeri incidentale, a durat secole de-a rîndul, cîntecul popular al sașilor ardeleni elogîind într-o strofă: «Ardealul, țara toleranței, fiecărei credințe adăpost sigur». Această înțelegere reciprocă s-a aprofundat în mod vădit în urma binecuvîntatelor inițiative ale Prea Fericirii Voastre. Cu bunele relații între toate Bisericile ați creat o adevărată atmosferă ecumenică în Republica Socialistă România, cum ați caracterizat-o în convorbirea cu delegația Alianței Luterane Mondiale: «unitatea în diversitate».

*

Funeraliile Episcopului Dr. Friederich Müller s-au desfășurat la Sibiu, în catedrala evanghelică-luterană, joi 6 februarie a.c.

La funeralii au luat parte numeroși slujitori și credincioși ai Bisericii Evanghelice-Luterane C.A. din țara noastră.

Au fost de față reprezentanții Cultelor religioase din România.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată la funeralii de I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, însoțit de delegații Institutului teologic de grad universitar din Sibiu (PP. CC. Preoți Profesori Dr. Milan Șesan, Dr. Grigorie Marcu și Dr. Dumitru Călugăr), precum și de consilierii arhiepiscopesci PP. CC. Preoți I. Nicoară și I. Vlad.

De asemenea, au participat numeroși delegați bisericești de peste hotare, între care: Eminentă Sa Dl. Dr. Moritz Mitzenheim, Episcopul Bisericii Evanghelice din Turingia (Eisenach — R.D. Germană), Dl. Andrée Appel, secretarul general al Alianței Luterane Mondiale (care a reprezentat și Consiliul Ecumenic al Bisericilor), Dl. docent Dr. Paul Philippi de la Facultatea de teologie evanghelică a Universității din Heidelberg (R.F. a Germaniei), Pastorul Sepp Scherer (Mainz — R.F. a Germaniei), în calitate de reprezentant personal al Eminentei Sale Episcopului Dr. Martin Niemöller, reprezentînd totodată Biserica Evanghelică din landul Hessa-Nassau (R.F. a Germaniei), ș.a.

Departamentul Cultelor a fost reprezentat prin Dl. Director general I. N. Bărbulescu.

Din partea Marii Adunări Naționale — al cărei Birou a depus la catafalca o bogată coroană de flori, cu eșarfă tricoloră — a fost de față doamna Ing. Eleonora Nilca, deputat de Sibiu.

Autoritățile locale au fost reprezentate prin Dl. Ion Grecu, prim-vicepreședinte al Consiliului popular al județului Sibiu.

În cadrul serviciului funebru de cult, predica îndătinată a fost rostită de Dl. Prof. Dr. *Hermann Binder*, vicar episcopesc și decan al Secției evanghelice-luterane C.A. a Institutului teologic de grad universitar protestant mixt din Cluj, la Sibiu, care a făcut o interpretare de înalt nivel creștinesc a vieții și activității defunctului episcop.

La sfîrșitul serviciului funebru de cult, din partea Conducerii de Stat și a Departamentului Cultelor, a luat cuvîntul Dl. Director General I. N. Bărbulescu, subliniind aportul adus de decedatul episcop la forma-

rea și dezvoltarea noii conștiințe patriotice a populației germane din țara noastră și la întărirea prieteniei frățești cu poporul român, accentuând totodată că Episcopul Friederich Müller a luat parte activă la Adunarea de la Mediaș, din 1919, în cadrul căreia populația săsească din Ardeal și-a legat soarta — cu încredere frățească — de aceea a poporului român.

În numele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și al Președintelui său, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, al Mitropoliei Ardealului și al Institutelor teologice de grad universitar din București și Sibiu, I.P.S. Mitropolit Dr. Nicolae Mladin al Ardealului a rostit următorul cuvânt de pomenire :

«Eu sint învierea și viața. Cel ce crede întru Mine, și de va muri, viu va fi»
(Ioan XI, 25).

Intristată asistență,

Cu aceste cuvinte ale Domnului nostru Iisus Hristos, cuvinte ale vieții și ale nemuririi, venim astăzi la catafalcul Episcopului Friederich Müller ca să aducem — cu inimă îndoliată — mărturia dragostei și preuirii frățești din partea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, a Prea Fericitului Patriarh Justinian, a Sinodului Mitropoliei Ardealului, a Centrului Arhiepiscopesc, a Institutelor teologice de grad universitar de la București și Sibiu. A plecat dintre noi un prieten drag, cu care ne-am împletit sufletele în lucrarea comună pentru Hristos Domnul și pentru unitatea Bisericii, și în Hristos Domnul pentru binele omului, pentru propășirea poporului și pentru pacea a toată lumea.

Intr-adevăr, legăturile strânse dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Evanghelică-Luterană C.A. din România și — în cadrul lor — prietenia și conlucrarea dintre Episcopul Friederich Müller și ierarhii ortodocși români, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, dintre cel adormit în Domnul și întreaga noastră Biserică, s-au temeinicit pe unitatea de gândire teologică și de simțire religioasă ecumenistă și patriotică. Remarc în acest sens numai câteva puncte care ne-au fost și care rămân comune, ca un testament al celui adormit și ca un legământ pentru viitor al nostru al tuturor.

În primul rând, așezarea în centrul vieții creștine a lui Iisus Hristos ; nu Iisus al «mormântului gol», ci Iisus cel înviat, Iisus cel veșnic viu și izvor al vieții noastre, al neconținutei înnoiri, al veșniciei noastre. E un lucru cunoscut de toți că în inima Ortodoxiei strălucește cu putere, ca un focar de lumină divină, Domnul cel înviat, biruitor asupra morții și Domn al vieții veșnice. Același lucru l-a afirmat cu vigoare adormitul în Domnul, când a scris că «Învierea este faptul mântuitor decisiv», iar «a crede înseamnă a fi plin de viață în Hristos cel înviat. Cel ce are această credință e fericit».

În al doilea rând, convingerea că Biserica lui Hristos este viața lui Hristos în realitățile concrete ale existenței, ale istoriei. De aici afirmarea unei Biserici a poporului, în sensul că Biserica își împletește viața cu viața poporului, recunoaște națiunea ca o realitate voită de Dumnezeu

Dr. Friedrich Müller, episcopul Bisericii Evanghelice-Luterane C. A., Sibiu

și sprijină mersul înainte al Patriei spre ținte tot mai înalte. Dacă Biserica Evanghelică-Luterană C.A. a fost numită de episcopul Friederich Müller «Biserică a poporului», adică a populației săsești de pe aceste plaiuri, el a recunoscut în Biserica Ortodoxă Română Biserica poporului român. Conviețuirea de secole dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, conviețuirea dintre Bisericile respective și viața cea nouă din patria noastră, au creat un climat de înfrățire și colaborare între Bisericile noastre, înfrățire în dragostea lui Hristos și în dragostea față de patria noastră comună, manifestată în consfătuirile conducătorilor cultelor din România, unde adormitul în Domnul era socotit o personalitate reprezentativă, și în lucrarea-împreună a Institutelor teologice și a preoților și credincioșilor.

În al treilea rînd, Hristos cel înviat a deschis larg orizontul frățietății ecumenice cu Bisericile de pretutindeni, Bisericile noastre, ierarhii și teologii noștri susținînd aceleași teze la întrunirile mondiale ecumenice și la alte întruniri intercreștine, ca mărturie neîndoielnică a vieții ecumenice active și rodnice din țara noastră. Și mulți au venit din alte țări și s-au bucurat de realitatea ecumenică vie de la noi și au dat-o și altora de model. Acest ecumenism a fost și este slujire a unității Bisericilor lui Hristos, dar și slujire din dragoste creștină a poporului, a omenirii, a păcii și progresului.

Intristată asistență,

Am amintit numai cîteva elemente esențiale prin care Bisericile noastre, Episcopul Friederich Müller și ierarhii ortodocși români, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, și-au înfrățit sufletele și au acționat vreme-îndelungată cu rezultate pozitive. De aceea putem mărturisi aici, în fața sicriului lui, că Episcopul Friederich Müller, care a crezut în Iisus Hristos cel înviat, cu toată puterea ființei lui, «de a și murit, viu va fi» (Ioan XI, 25). Va fi viu prin tot ceea ce a scris, prin tot ceea ce a lucrat, prin tot ceea ce a realizat. Va fi viu în inimile noastre ale tuturor, în inima preoților și credincioșilor lui, în inima ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, în inima poporului nostru și a celor ce l-au cunoscut, l-au prețuit și l-au iubit. Va fi viu, pentru că a trecut «din moarte la viață» (Ioan V, 24) și a intrat «întru bucuria Domnului» său (Matei XXV, 21), Căruia i se cuvine slava și mulțumirea în vecii vecilor. Amin».

Din partea cultelor conlocuitoare au mai vorbit : Eminența Sa Episcopul romano-catolic Marton Aron (Alba Iulia) ; Eminența Sa Episcopul reformat Gheorghe Argay (Cluj), în numele Bisericilor Protestante ; Dl. Dr. Gyula David, rectorul Institutului teologic de grad universitar protestant mixt din Cluj ; Prim-pastorul (dechant) Albert Schaser (Sebeș-Alba) și Curatorul bisericesc Dr. Albert Hochmeister (Sibiu).

Din partea delegaților bisericești de peste hotare au adus cuvînt de cinstire memoriei defunctului episcop : Eminența Sa Episcopul Dl. Dr. Moritz Mitzenheim, Dr. A. Appel și Pastorul Sepp Scherer.

În acordurile cîntărilor funebre de orgă și cor mixt, sicriul a fost ridicat pe umeri de tineri pastori evanghelici-luterani și așezat pe platforma funebră. Pe o pernă era purtat Ordinul «Steaua Republicii Socialiste România» (clasa a II-a și a III-a) cu care fusese distins defunctul episcop; pe o altă pernă — *Biblia*.

Cortegiul funebru — pe o ninsoare abundentă — a străbătut orașul în pas de procesiune, îndreptîndu-se spre Cimitirul central orașenesc, unde rămășițele pămîntești ale Episcopului Dr. Friederich Müller au fost așezate în mormîntul săpat alături de precursorii săi de episcopat. Cuvîntul de despărțire a fost rostit de Prim-pastorul (dechant) Prof. Hans Scherer (Mediaș).

*

Biserica Evanghelică-Luterană C.A. din Republica Socialistă România, prin Consistoriul superior evanghelic C.A. din Sibiu a mulțumit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru condoleanțele exprimate cu prilejul morții Episcopului Dr. Friederich Müller și pentru organizarea participării Bisericii Ortodoxe Române la înmormîntarea lui, prin următoarea telegramă :

Prea Fericirea Voastră,

Consistoriul Superior mulțumește, în numele Bisericii Evanghelice-Luterane C.A. din Republica Socialistă România și în numele familiei, Prea Fericirii Voastre, pentru condoleanțele calde exprimate la marea pierdere suferită prin încetarea din viață a Episcopului D. Dr. Friederich Müller, eminent conducător al Bisericii noastre, al clerului și credincioșilor, precum și luptător harnic pentru apărarea păcii.

Ne este cunoscută marea admirație și iubire ce răposatul Episcop a avut pentru Prea Fericirea Voastră ca înțelept Conducător și mijlocitor între Cultele din Republica Socialistă România.

Nouă ne rămîne îndatorirea de a păstra moștenirea preluată și a purta grijă ca Biserica noastră să fie condusă și în viitor în sensul activității regretatului nostru Episcop. -

Noi vom păstra o amintire veșnică celui care pînă în ultima zi și-a sacrificat viața și puterea sa spre binele Bisericii noastre și a credincioșilor.

Rugăm, Prea Fericirea Voastră, să primiți asigurarea deosebitelor noastre stime și considerațiuni.

Curatorul Bisericii Generale,
ALBERT HOCHMEISTER

Secretar General,
Dr. JULIUS STENZEL

ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN CADRUL ÎNTILNIRILOR INTERCREȘTINE :

VIZITAREA BISERICII ANGLICANE DE CĂTRE PREGĂTII PROFESORI D. STĂNILOAE ȘI ENE BRANIȘTE

Pe temeiul acordului intervenit între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury. Primatul Angliei și Mitropolit, între alte mijloace menite să promoveze cunoașterea reciprocă și stringerea legăturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Anglicană au fost prevăzute și schimburi de profesori de teologie între cele două Biserici. În cadrul acestor schimburi, Institutetele noastre teologice au primit în cursul anului trecut (1968) vizita profesorilor Henry Chadwick de la Queen's College din Oxford și Owen Chadwick de la Universitatea din Cambridge. Din partea Bisericii noastre au fost desemnați PP. CC. Preoți Profesori D. Stăniloae și Ene Braniște de la Institutul teologic din București să țină conferințe la unele colegii teologice anglicane.

Conform programului stabilit, această vizită în Anglia a avut loc între 18 și 31 ianuarie a.c. În timpul vizitei, cei doi profesori români au fost însoțiți de doctoranzii în teologie români aflați la studii în Anglia : Pr. Lucian Gafton (cîntăreț al bisericii ortodoxe române din Londra) și Ierom. Antonie Plămădeală. Prima parte a vizitei a coincis cu săptămîna rugăciunii pentru unitatea creștină (18—25 ianuarie), care anul acesta a fost organizată cu mare grijă de către toate confesiunile creștine reprezentate în Anglia, prin oficierea de servicii religioase solemne în marile catedrale londoneze. De aceea, în primele patru zile cît au rămas în Londra (18—21 ianuarie, cei doi teologi români au avut prilejul să asiste la cîteva din aceste servicii divine și să asculte unele din cuvîntările ținute.

Duminică 19 ianuarie au vizitat marea catedrală anglicană *Westminster-Abbey*, unde au asistat la serviciul liturghiei («Cîna Domnului») după ritul anglican, iar în cursul după-amiezii au vizitat capela ortodoxă română din vechea biserică St. Dunstan. În seara aceleiași zile, cei doi profesori români au asistat la serviciul de seară («Evening Prayer») de la *City Temple*, catedrala anglicanilor congregaționiști, unde a vorbit Grația Sa, Dr. M. Ramsey, Arhiepiscopul de Canterbury.

În dimineața zilei de luni, 20 ianuarie profesorii români au făcut o scurtă vizită la Ambasada Republicii Socialiste România din Londra, unde au fost primiți de atașatul cultural. În seara aceleiași zile, cei doi profesori români au asistat la serviciul vecerniei oficial în catedrala romano-catolică, unde a vorbit I.P.S. Arhiepiscop Atenagora, exarhul Patriarhiei Ecumenice pentru Europa Occidentală.

Etape următoare (21—24 ianuarie) a vizitei s-a desfășurat la Oxford, unde cei doi profesori români au fost oaspeții Colegiului *Saint Stephen's House*, unul dintre cele douăzeci de colegii universitare care funcționează în vestita cetate

universitară engleză. Încă din prima zi a sosirii lor la Oxford, PP. C.C. Prof. D. Stăniloae și E. Braniște au fost întâmpinați, între alții, de Rev. A. M. Allchin, un reputat teolog anglican și un bun cunoscător și prieten al Ortodoxiei, care a însoțit pe oaspeții români în vizita la Mănăstirea de călugărițe numită *Comunitatea Intrupării* (Community of the Incarnation) din *Fairacras* (lângă Oxford). Două din călugărițele de la această mănăstire învață limba română, cu ajutorul doctorandului Rus Remus de la Oxford, dorind să vină în România, într-un schimb de experiență cu două călugărițe ortodoxe dintr-o mănăstire de la noi. După vizitarea localului mănăstirii, în fața întregii comunități, conducătoarea mănăstirii a salutat venirea celor doi teologi români, iar Pr. Prof. D. Stăniloae a răspuns, făcând un elogiu al vieții monahale în general și scoțind în relief unele dintre trăsăturile spiritualității monahismului ortodox român.

În seara zilei de 21 Ianuarie, într-una din sălile colegiului-gazdă, în fața studenților și a profesorilor colegiului au fost rulate trei filme românești puse la dispoziție de către Ambasada Română din Londra, iar Pr. Prof. E. Braniște a dat explicațiile necesare la filmul despre bisericile de lemn din Maramureș, care nu este însoțit de informații în limba engleză, ca celelalte două.

În ziua următoare, după-amiază, a avut loc conferința Pr. Prof. E. Braniște despre *Problema evoluției și adaptării în cult, din punct de vedere ortodox*. La conferința rostită în limba franceză au participat, pe lângă profesorii și studenții colegiului, mai multe personalități teologice și clericale din oraș, printre care P. Cuv. Arhim. Kallistos Ware (englez trecut la Ortodoxie), profesor de studii Bisericilor Răsăritene la Universitatea din Oxford și distinsă figură a clerului ortodox din Anglia. După conferință unii dintre ascultători au pus diferite întrebări în legătură cu subiectul tratat, la care conferențiarul a dat răspunsurile cerute.

În seara aceleiași zile a fost organizată în cinstea celor doi profesori români o recepție la casa «Sfinții Grigorie și Macrina», care este locul de adunare a ortodocșilor de diverse naționalități (români, ruși, greci etc.) și a prietenilor lor de diferite confesii din Oxford. Înăuntrul acestei case este amenajată o frumoasă capelă ortodoxă, al cărei slujitor permanent este P. Cuv. Arhim. Kallistos Ware; ca preot, acesta se află sub ascultarea canonică a Patriarhiei de Constantinopol, care l-a și hirotonit, dar la sfințele slujbe pomenește și pe Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei, întrucât credincioșii ortodocși de aici, în majoritate ruși, păstrează în general legăturile canonice cu Patriarhia Ortodoxă Rusă din Moscova. Întreaga casă este, ca și paraclisul, împodobită cu icoane de cel mai bun stil ortodox, între care și unele românești. La recepție au luat parte un mare număr de personalități ortodoxe de toate naționalitățile, precum și unii reprezentanți de seamă ai clerului și ai teologiei anglicane și catolice din localitate, printre care menționăm pe: Vicarul Episcopiei anglicane din Oxford, Venerabilul C. Witton Davies de la Christ-Church din Oxford, Profesorul de filozofie Mittchel, Rev. Prof. Robert Murray de la Colegiul Catolic din Heythrop, Arhim. Kallistos Ware, Rev. A. M. Allchin, Rev. Allen, Principalul Colegiului St. Stephen's House ș.a., În cuvinte cordiale, Rev. Allchin a salutat, din partea gazdelor, prezența celor doi oaspeți ai teologiei ortodoxe române. În cuvîntul de răspuns, Pr. Prof. D. Stăniloae a subliniat spiritul

ecumenic, care este atât de puternic în Anglia și care adună la un loc, în caldă prietenie, pe reprezentanții ai atâtor Biserici și naționalități diverse, uniți prin dragostea comună în Hristos și prin voința de a se apropia cât mai mult unii de alții.

A doua zi, joi 23 ianuarie, însoțiți de Rev. Allechin, profesorii români au făcut o vizită la *Pusey-House*, un așezământ anglican care poartă numele întemeietorului său, celebrul inițiator al Mișcării de la Oxford, Edward Bouverie zis Pusey (1800—1882), care a imprimat unei părți a anglicanismului o direcție mai sacramentală, de întoarcere spre tradiția creștină dinainte de Reformă.

În aceeași zi, oaspeții români au făcut o vizită la Colegiul iezuiților catolici *Heythrop*, unde fuseseră invitați de către Prof. Murray, prezent la recepția din seara precedentă. Colegiul, care este cea mai importantă școală de teologie catolică din Anglia, se află situat în mijlocul unui imens parc la circa 15—16 km depărtare de Oxford. Prof. Murray a primit pe cei doi profesori români și i-a condus în vizitarea colegiului și în special a imensei lui biblioteci, întinse pe cinci etaje ale clădirii noi a colegiului. Oaspeții au luat aici masa de prânz împreună cu profesorii și studenții colegiului, iar după masă au fost invitați în *Common Room*, unde au purtat convorbiri cu unii profesori dintre care mulți sînt teologi de renume mondial.

În după-amiaza aceleiași zile Pr. Prof. D. Stăniloae a ținut prima sa conferință la colegiul din St. Stephen's House, vorbind în limba franceză despre *Caracterele specifice ale Ortodoxiei în comparație cu celelalte confesiuni creștine*.

În ziua următoare, vineri 24 ianuarie 1969, înainte de amiază, a avut loc un seminar comun, la care cei doi profesori români au dat lămuriri suplimentare despre diferite puncte și aspecte ale doctrinei și liturghiei ortodoxe și despre puțința lor de a răspunde la trebuințele religioase ale societății contemporane. Seminarul s-a transformat, de fapt, într-un frățesc colocviu despre Ortodoxie cu cei prezenți.

În aceeași zi, după-amiază, cei doi profesori români au plecat cu trenul spre colegiul anglican din *Mirfield*, un orașel din nordul Angliei, situat între Wackfield și York, unde, în două clădiri vecine din cuprinsul aceluiași vast parc, se află o mînăstire a obștii monahale anglicane numită *Comunitatea Învierii* (*The Community of Resurrection*) și un colegiu pentru studenți teologi. Atît monahii cît și studenții trăiesc o viață de reculegere, de studiu și de rugăciune, orele de rugăciune comună alternînd cu cele de studiu. Membrii comunității monahale sînt în general teologi de vază (acum cîțiva ani în urmă au editat un volum colectiv, intitulat *Mirfield Essays in Christian Belief* care a apărut pînă acum în două ediții); mulți au lucrat sau se pregătesc să plece în misiunile anglicane din diferitele părți ale lumii, iar cîțiva sînt episcopi în retragere.

La sosire, oaspeții au fost întâmpinați de către conducătorul colegiului, Rev. William Wheeldon și de Rev. Victor Sheerburn, fost episcop al armatei, retras aici la pensie, care cunoaște limba română și a vizitat de mai multe ori România. La *Mirfield*, oaspeții români au petrecut cîteva zile de reculegere în comun, participînd la serviciile divine zilnice din biserică mînăstirii și purtînd interesante convorbiri cu membrii comunității monahale și cu studenții colegiului, foarte doritori să afle multe lucruri despre Ortodoxie și mai ales despre spiritualitatea ortodoxă, ca și despre Biserica și țara noastră. Unora dintre ei li s-au împărțit exemplare din ediția engleză a cărții despre Biserica Ortodoxă Română, editată de Patriarhia Română, precum și alte cîteva materiale documentare despre țara noastră. În seara zilei de 24 ianuarie au fost vizionate și aici cele trei filme românești, proiectate la Oxford,

iar Pr. Prof. E. Braniște a dat explicațiile cuvenite la filmul despre bisericile de lemn din Maramureș.

În ziua de 25 ianuarie, profesorii români au vizitat orașul *York*, cel mai important centru al Bisericii Anglicane din regiunea de nord a Angliei și sediul celei de a doua arhiepiscopii anglicane. Ei au asistat mai întâi la un impresionant serviciu al «Cinei Domnului», oficiat în celebra catedrală construită în secolele al XIII-lea—al XIV-lea, una dintre cele mai mari și mai frumoase din Anglia, ridicată în locul alteia mai vechi, din epoca normandă, care, la rîndul ei, fusese zidită pe locul unde legiunile romane, care își aveau sediul aici la începutul secolului al IV-lea, l-au proclamat împărat pe Constantin cel Mare. Zidurile castrului roman din secolul al IV-lea au fost descoperite de curînd, la o mare adîncime sub temeliiile actualei catedrale, prin săpăturile făcute pentru consolidarea turnului ei central, care amenința cu prăbușirea. Explicațiile asupra celebrului monument al artei și istoriei engleze au fost date de către decanul catedralei, Rev. Richardson Allen, fost profesor la Universitatea din Nottingham. După vizitarea catedralei, acesta a oferit oaspeților o recepție la casa bisericii, la care au luat parte mai mulți slujitori ai catedralei și clerici anglicani din oraș, cu care profesorii români s-au întreținut asupra problemelor teologice de actualitate, asupra perspectivelor dialogului dintre Anglicanism și Ortodoxie și asupra Bisericii și teologiei ortodoxe române.

Au fost vizitate apoi și alte biserici istorice din oraș, vechiul fort militar din perioada normandă, muzeul orașului, în care se conservă o stradă întregă cu casele și înfățișarea ei din secolele trecute ș.a.

În zilele de 27 și 28 ianuarie cei doi profesori au ținut la colegiul din *Mirfield* al doilea rînd de conferințe, cu care fuseseră programați. La 27 ianuarie, după-amiază, Pr. Prof. D. Stăniloae a expus alte *Aspecte ale Ortodoxiei* (tradiție, sobornicitate, libertate, deschiderea bucuroasă spre lume etc.), iar la 28 ianuarie, dimineața, Pr. Prof. E. Braniște a vorbit despre *Caracterele specifice ale cultului ortodox în comparație cu cultul celorlalte confesiuni creștine*. Ambele conferințe, ținute în limba franceză, au fost urmate, ca și la Oxford, de întrebări și răspunsuri, primite cu mare interes de ascultători. Conducătorul colegiului, Rev. William Wheeldon, și-a exprimat dorința ca acest început de informare asupra Ortodoxiei să fie continuat, pentru ca «bucuria și entuziasmul» care umplu inimile ortodocșilor la liturghie, și despre care vorbiseră cei doi conferențieri, să pătrundă și în anglicanism. Atît Rev. Wheeldon cît și P. S. Episcop Sheerburn au propus schimbul între doi absolvenți ai colegiului din *Mirfield* și doi doctoranzi români.

Despărțirea de cei de la *Mirfield* a fost emoționantă. La plecare, superiorul mănăstirii, Rev. Hugh Bishop, o distinsă figură a comunității monahale de aci, a dăruit oaspeților români cîteva cărți și le-a cerut, cu multă smerenie, binecuvîntarea preoțească, pe care apoi și Prea Cuvioșia sa a dat-o teologilor români, la rugămintea acestora. Oaspeții au fost însoțiți pînă la gara cea mai apropiată, de cîteva studenți ai colegiului.

Reîntorși la Londra, profesorii români au vizitat, în ziua de 29 ianuarie, cîteva muzee și monumente mai importante (*British Museum*, Turnul Londrei, *Galeriile Naționale de Artă* ș.a.), iar la 30 ianuarie au făcut o vizită la Consiliul Relațiilor Externe al Bisericii Anglicane de la *Lambeth-Palace*, unde au fost primiți mai întâi de Rev. Canonic John Satterthwaite și Rev. Michael Moore, secretari ai Consiliului.

Cel dintii a elogiât țara și Biserica noastră, spunînd că vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian în Anglia a trezit mare înteres și că a lăsat o amîntire neștearsă în inimile londonezilor. Profesorii români au fost primiți apoi de Grația Sa, Arhiepiscopul Michael Ramsey, Primat al Angliei și Mitropolit cu o impresionantă căldură și apropiere sufletească. Cei doi profesori români au exprimat cele cuvenite din partea Prea Fericitului Patriarh Justinian, mulțumind Grației Sale pentru că le-a dat prilejul acestei utile și interesante vizite și aducînd omagiul teologiei românești marelui teolog, ecumenist și prieten al poporului român. Răspunzînd, Grația Sa a rugat pe oaspeți să transmită Întîistătătorului Bisericii noastre salutările sale frățești și și-a exprimat totodată satisfacția pentru vizita făcută de cei doi soli ai teologiei românești, cărora le-a oferit exemplare din publicațiile sale mai recente.

În seara zilei de 30 ianuarie, în cinstea profesorilor români a fost organizat un dineu la Clubul *Athenaeum*, care servește ca loc de primire oficială a oaspeților Bisericii Anglicane, de către membrii *Asociației Niceene*, înființată în 1925 pentru strîngerea relațiilor dintre Biserica Anglicană și Bisericile Răsăritene. La dineu au participat Rev. Satterthwaite, Prof. univ. Erik Mascall de la *King's College* din Londra, Dl. E. D. Tappe, profesor de limba română la Universitatea din Londra, Rev. Paternoster, superiorul unei mînăstiri de călugări anglicani din Londra, Rev. Fr. Campbell, superiorul așezămîntului mînăstiresc de la *St. Edward's House* ș.a. În toastul său, Rev. Can. Satterthwaite și-a manifestat, în termeni entuziaști, bucuria pentru succesul vizitei făcute de cei doi teologi români și a comunicat hotărîrea Grației Sale Dr. Michael Ramsey de a invita din nou pe cei doi teologi români într-un viitor apropiat, pentru a face cunoscută teologia românească și în cadrul unor Universalități engleze. Răspunzînd în numele oaspeților, Pr. Prof. D. Stăniloae a evidențiat dragostea cu care ei au fost primiți și onorați pretutindeni și a mulțumit organizatorilor vizitei, exprimînd speranța că începutul făcut prin acest prim schimb de vizite între teologii ortodocși români și cei anglicani va fi continuat și adîncit, pentru cunoașterea și pentru strîngerea contactelor dintre Bisericile noastre.

În ziua de 31 ianuarie cei doi profesori români s-au întors cu avionul în țară.

Vizita celor doi profesori români în Anglia, ca și vizita anterioară a celor doi profesori anglicani în România, a constituit, într-adevăr, un prim și bun pas pe calea inițiată de Întîistătătorii celor două Biserici pentru cunoașterea reciprocă a acestor Biserici și pentru strîngerea legăturilor frățești dintre ele. Pretutindeni oaspeții români au fost întîmpinați cu multă simpatie, iar conferințele lor au fost ascultate cu mare atenție și au trezit un profund interese în ascultători, care și-au dat seama că Ortodoxia și Anglicanismul au puncte de vedere comune, dacă nu chiar identice, asupra multor probleme doctrinare și practice de actualitate. Textele celor patru conferințe rostite, apreciate ca foarte valoroase, au fost reținute de Consiliul Relațiilor Externe al Bisericii Anglicane, spre a fi puse, ca material documentar, la îndemîna Comisiei Anglicane pentru studierea problemelor dialogului cu Bisericile Ortodoxe. Atît la Londra cît și la Oxford oaspeții români au avut prilejul de a constata trăinicia spiritului ecumenist în Anglia și seriozitatea cu care a fost organizată acolo săptămîna interconfesională de rugăciune pentru unitatea creștină. La simpatia generală de care se bucură în Anglia Ortodoxia, și mai ales Biserica Ortodoxă Română, a contribuit în mare parte și istorica vizită făcută de

Prea Fericitul Patriarh Justinian în Anglia în iunie 1966, care a lăsat pretutindeni o amintire neștearsă. Oaspeții români au avut de asemenea prilejuri numeroase să constate și bunele impresii lăsate de vizitele ulterioare făcute de alți doi ierarhi români în Anglia: P. S. Episcop Dr. Antim Nica, vicar patriarhal (august 1968) și P. S. Episcop. Iosif Gafton al Râmnicului și Argeșului (septembrie 1968).

De altfel, o mare parte dintre profesorii, teologii și studenții teologi anglicani cu care cei doi profesori români au venit în contact și-au exprimat dorința de a veni în România și de a ne cunoaște la noi acasă. Mulți dintre aceștia, în urma convorbirilor purtate cu interlocutorii lor români, și-au exprimat satisfacția de a fi cunoscut pe doi reprezentanți ai unei Biserici Ortodoxe, Biserică despre care aveau pînă atunci idei și cunoștințe foarte vagi și adesea eronate și au mărturisit că «au multe de învățat de la Ortodoxie», ceea ce demonstrează existența în cercurile anglicane a unei vii dorințe de a cunoaște Ortodoxia și îndeosebi fațeta ei românească. În acest fel, vizita celor doi profesori teologi români în Anglia s-a dovedit instructivă și utilă pentru cunoașterea reciprocă a celor două Biserici și constituie un început bun pe calea contactelor personale, care se cere continuată și lărgită, în folosul apropierii și dialogului dintre Anglicanism și Ortodoxie.

Pr. Prof. ENE BRANIȘTE

VIZITA UNOR PROFESORI ROMANO-CATOLICI DE TEOLOGIE DE LA VIENA LA INSTITUTELE TEOLOGICE DIN BUCUREȘTI ȘI DIN SIBIU

În timpul vizitei Eminenței Sale Cardinalului Dr. Fr. König, Arhiepiscop al Vienei și Primat al Bisericii Romano-Catolice din Austria, în România și a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian în Austria s-a hotărît a se face schimburi de studenți și de profesori între cele două Biserici.

Schimbul de profesori a fost început în octombrie 1967, cînd, la invitația Fundației «Pro Oriente», P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic de grad universitar din București, a conferențiat la facultatea romano-catolică de teologie a Universității din Viena — în fața unui auditoriu alcătuit din profesori și studenți și în prezența Eminenței Sale Cardinalului Dr. Fr. König — despre *Istoricul, organizarea, situația actuală și ecumenismul Bisericii Ortodoxe Române*.

În toamna anului 1968 doi doctoranzi recomandați de Institutul teologic de grad universitar din București și de Institutul teologic de grad universitar din Sibiu (Șebu Sebastian și Bunea-Hin ViCTOR) au fost trimiși de Patriarhia Română să facă studii de specializare la facultatea romano-catolică de teologie a Universității din Viena, ca bursieri ai Bisericii Romano-Catolice din Austria. În schimb, la Institutul teologic de grad universitar din București urmează să sosească, în toamna acestui an, ca bursieri ai Patriarhiei Române, doi studenți sau doctoranzi romano-catolici din Austria.

În cadrul schimbului de profesori, la 22 februarie 1969 au sosit, la invitația Institutului teologic de grad universitar din București și cu aprobarea Cancelariei Sfîntului Sinod, trei profesori de la facultatea romano-catolică de teologie a Universității din Viena, și anume:

Pr. Dr. Alexander Dordett, profesor de drept canonic, prodecan al facultății și membru al Comisiei pentru reforma Codului de drept canonic al Bisericii Romano-Catolice, comisie instituită prin hotărârea Conciliului al II-lea de la Vatican;

Mgr Dr. Ferdinand Klostermann, profesor de pastorală la facultatea romano-catolică de teologie a Universității din Viena; și

Pr. Dr. Joseph Kondrinevitsch, profesor de studii ecumenice și de teologia Bisericilor Răsăritene la aceeași facultate. Pr. J. Kondrinevitsch cunoaște limba română și a mai vizitat România și Institutul teologic din București, în primăvara anului 1967, și a doua oară însoțind pe Eminența Sa Cardinalul Dr. Fr. König.

Cei trei profesori au fost întâmpinați la aeroport de către rectorul și prorectorul Institutului, și au fost găzduiți la palatul patriarhal.

În dimineața zilei de duminică 23 februarie a. c., ei au asistat la oficierea de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a liturghiei arhieresti în biserica frumos restaurată și plină de credincioși «Domnița Bălașa» din Capitală, fiind impresionată de frumusețea slujbei și a răspunsurilor date de corala mixtă a bisericii.

La dejunul din ziua de lăsatul secului pentru postul Paștilor, cei trei profesori de peste hotare, însoțiți de rectorul și prorectorul Institutului, au fost oaspeții Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Cu prilejul cinei de duminică 23 februarie, dată în cinstea lor și la care au luat parte toți membrii corpului didactic al Institutului precum și directorul și spiritualul Seminarului teologic, cei trei profesori de teologie catolică au vizitat sufrageria studenților și sufrageria elevilor seminariști, exprimându-și admirația pentru calitatea branei, pentru buna gospodărire a internatului și pentru evlavie și ținuta academică a viitorilor slujitori ai Bisericii Ortodoxe Române.

În zilele de 24, 25 și 26 februarie, cei trei oaspeți, însoțiți de rectorul și prorectorul Institutului, au vizitat instituțiile eparhiale și patriarhale și câteva biserici din capitală (Sfinta Ecaterina, Sfântul Elefterie, Parcul Domeniilor, Sfântul Spiridon-Nou ș. a.), unele cartiere noi și clădiri monumentale din Capitală, precum și Mănăstirea Cernica, unde au asistat la slujba pavecerniței și au primit de la P. C. Stareț Roman Stanciu informații asupra monahismului românesc și asupra vieții Sfântului Calinic.

Cei trei profesori vienezi au asistat de două ori și la serviciile divine oficiate în biserica Sfinta Ecaterina, paraclis al Institutului și Seminarului teologic, unde răspunsurile au fost date alternativ, în cor sau omofonic, de către studenții și doctoranzii Institutului și de către elevii Școlii de cântăreți bisericesti și Seminarului teologic, în prezența membrilor corpului didactic.

Cele două conferințe anunțate de profesorii de teologie catolică au fost ținute în sala de festivități a Institutului teologic de grad universitar din București.

Conferențiarilor au fost salutați colegial și prezentați auditorului de către rectorul Institutului teologic Diac. Prof. N. I. Nicolaescu.

Prima conferință a fost ținută în dimineața zilei de marți, 25 februarie a. c., de Pr. Prof. Dr. F. Klostermann, care a vorbit despre «Rolul laicilor în Biserică, după Conciliul al II-lea de la Vatican».

Această conferință a fost cinstită cu prezența P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal.

A doua conferință a fost ținută, în dimineața zilei de miercuri, 26 februarie a. c., de Pr. Prof. Dr. A. Dordett, care a vorbit despre «Reforma dreptului canonic

al Bisericii Romano-Catolice după Conciliul al II-lea de la Vatican». Această conferință a fost cinstită cu prezența P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal.

La ambele conferințe au asistat: P. C. Pr. Al. Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor și P. C. Părinți Consilieri de la Arhiepiscopia Bucureștilor și de la Administrația Patriarhală, P. C. Protoierei și un grup de preoți din Capitală, precum și Pr. Prof. Gh. Moisescu de la Viena.

Conferința prezentată de Pr. Prof. Dr. F. Klostermann a fost tradusă în limba română de Diac. Orest Bucevschi, profesor onorar, iar conferința prezentată de Pr. Prof. Dr. A. Dordett a fost tradusă de Prof. Diac. Nicolae Balcă. După fiecare conferință, prorectorul Institutului a rostit cuvinte de mulțumire în numele auditoriului, iar P. S. Episcopi-vicari în numele Cancelariei Sfintului Sinod.

După fiecare conferință, corul studenților, sub conducerea D-lui Conf. N. Lungu, a executat câte un frumos și variat concert de muzică bisericească, religioasă și patriotică. După ultima conferință, cei trei profesori de peste hotare au avut, în cancelaria profesorală, un schimb colegial de informații și opinii cu membrii corpului didactic al Institutului teologic de grad universitar din București, în legătură cu istoricul, cu situația actuală și cu preocupările învățămîntului teologic din Patriarhia Română și din Biserica Romano-Catolică din Austria.

În seara zilei de *miercuri, 26 februarie a. c.*, cei trei profesori romano-catolici, însoțiți de rectorul Diac. N. I. Nicolaescu, au plecat spre Sibiu, unde au sosit în dimineața zilei următoare.

În cursul dimineții s-a ținut, la Institutul teologic de grad universitar, conferința prezentată de Pr. Prof. Dr. A. Dordett, iar în cursul după-amiezii, conferința prezentată de Pr. Prof. F. Klostermann. La ambele conferințe au asistat membrii corpului didactic și studenții Institutului, P. C. Pr. Traian Belășcu, vicarul Mitropoliei Ardealului, P. C. Părinți Consilieri eparhiali și mai mulți preoți din localitate.

Ambele conferințe au fost cinstate cu prezența I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

Conferențiarilor au fost salutați și prezentați auditoriului, în aula Institutului, de către Pr. Prof. Sofron Vlad, rectorul Institutului. Corul studenților teologi, sub conducerea Pr. Conf. Gheorghe Șoima, a oferit oaspeților un frumos concert ocazional. Traducerea în românește a celor două conferințe a fost făcută de Pr. Prof. Isidor Todoran și Pr. Prof. Milan Șesan.

După fiecare conferință a luat cuvîntul I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, care a mulțumit conferențiarilor și a subliniat constatarea că, de-a lungul veacurilor, singură Biserica Ortodoxă a păstrat fără schimbare tezaurul dogmatic sacramental și canonic primit de la Domnul Hristos prin Sfinții Apostoli și fructificat în viața credincioșilor prin purtarea de grijă a ierarhiei bisericești în frunte cu soborul tuturor episcopilor.

După prima conferință, cei trei profesori de teologie catolică s-au întretinut cu profesorii Institutului teologic de grad universitar din Sibiu, în cancelaria profesorală, această reuniune colegială fiind cinstită cu prezența I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului. Masa de prînz a fost oferită oaspeților și rectorilor celor două Institute teologice ortodoxe din țară de către I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului

În cursul după-amiezii, oaspeții au luat parte la slujba pavecerniței, în parolisul din reședința mitropolitană, unde răspunsurile au fost date, omofonic, de către studenții Institutului, iar Pr. Prof. Grigorie Marcu a rostit o scurtă meditație religioasă în legătură cu vocația sacerdotală și cu îndatoririle speciale ale studenților teologi. Cina a fost luată la cantina internatului, împreună cu membrii corpului didactic al Institutului.

În primele ore ale zilei de vineri 27 februarie a. c., cei trei profesori romano-catolici, însoțiți de rectorii celor două Institute și de profesorii de teologie ortodoxă din localitate, au asistat, în catedrala mitropolitană, la oficierea liturghiei Darurilor celor mai înainte sfințite, la care răspunsurile au fost date de studenții Institutului. La această slujbă a luat parte și I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului. Au participat, de asemenea, foarte mulți credincioși din oraș și din împrejurimi. La sfârșitul slujbei, I.P.S. Mitropolit Nicolae a adresat celor trei profesori un scurt cuvânt de salut, urmat de înțelepte sfaturi duhovnicești adresate studenților teologi și celorlalți credincioși aflați în catedrală. A luat apoi cuvântul Pr. Prof. Dr. A. Dordett, prodecanul facultății romano-catolice de teologie a Universității din Viena, care a mulțumit pentru ospitalitatea ce li s-a oferit și a manifestat admirația pentru buna organizare și pentru vitalitatea Bisericii Ortodoxe Române, exprimând nădejdea că relațiile dintre Catholicism și Ortodoxie se vor dezvolta tot mai mult, spre binele întregii creștinătăți și pentru pacea a toată lumea.

După aceea, oaspeții au vizitat câteva biserici și monumente de cultură din Sibiu și s-au îndreptat spre Rîmnicul-Vilcea, însoțiți de P. C. Diac. Prof. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București, de P. C. Pr. Prof. Isidor Todoran de la Institutul teologic din Sibiu și de P. C. Arhimandrit Ghermano Dineață, vicarul Episcopiei Rîmnicului și Argeșului. Pe parcurs, au fost vizitate Mănăstirile Cornetul și Cozia, precum și Casa de odihnă a Casei de pensii și ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.

La Rîmnicul-Vilcea, cei trei profesori romano-catolici au vizitat catedrala episcopală, bolnița, cancelariile, căminul preoțesc și reședința episcopală. La dejun și la cină cei trei profesori romano-catolici au fost oaspeții P. S. Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului. Seara, oaspeții s-au îndreptat spre București.

În cursul dimineții zilei de sîmbătă, 1 martie a. c., cei trei profesori de teologie din Viena, însoțiți de Prof. N. Chițescu, prorectorul Institutului teologic, au vizitat alte obiective culturale și unele magazine din București, iar la dejun și-au luat rămas bun de la profesorii Institutului teologic, după care au fost conduși la aeroport și s-au îndreptat spre Viena.

Prin corespondența referitoare la organizarea acestui schimb de profesori, s-a stabilit, la propunerea Consiliului profesoral al Institutului teologic de grad universitar din București și cu înalta aprobare a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, ca în cursul lunii mai a. c. profesorul de omiletică și catehetică Diac. Nicolae Bulcă de la București și profesorul de dogmatică și simbolică Pr. Isidor Todoran de la Sibiu să țină conferințe de specialitate la Facultățile de teologie din Viena, Linz, Innsbruck, Graz și Salzburg.

ȘEDINȚA DE CONSTITUIRE A GRUPEI A II-A DE LUCRU A CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE

În zilele de 14—16 februarie 1969 s-a ținut la Budapesta (R. P. Ungară) ședința de constituire a unei noi *Grupe de lucru (a 2-a) a Conferinței Bisericilor Europene*.

Sarcina încredințată acestei noi grupe de lucru: «Slujirea Bisericilor pentru societate», este aceea de a studia semnificația ideii de «diaconie» creștină în structurile ecleziastice și sociale din Europa de astăzi și de a pregăti materialul documentar și propunerile ce vor fi supuse mai întâi Bisericilor membre spre examinare și apoi, sub forma unui raport, dezbaterii viitoarei Adunări Generale a Conferinței Bisericilor Europene — «Nyborg VI» — care se va întruni în primăvara anului 1971.

Reuniunea de la Budapesta, convocată de Secretariatul general al Conferinței și-a ținut ședințele de lucru la sediul regionalei ungare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Au luat parte 23 delegați ai Bisericilor, observatori, consilieri și reprezentanți ai Conferinței Bisericilor Europene, Biserica Ortodoxă Română fiind reprezentată de P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rector al Institutului teologic de grad universitar din București.

Ședința de deschidere a fost prezidată de către *Glen Garfield Williams*, secretar general al Conferinței Bisericilor Europene, care a schițat sarcinile imediate ale reuniunii și a făcut o scurtă prezentare a evenimentelor mai de seamă intervenite în Europa după «Nyborg V» (Pötschach — Austria, 1967).

Pentru conducerea discuțiilor la ședințele de lucru de la Budapesta participanții au ales un birou alcătuit din U. von Brück ca președinte, Episcopul E. Ottlyk și Diac. Prof. N. Nicolaescu ca vicepreședinți și Dr. Jan Eggink ca secretar.

La prima ședință participanții au fost salutați, printr-o scurtă alocuție, de către secretarul regionalei maghiare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, iar în după amiaza zilei de 14 februarie au luat parte la o recepție oferită de episcopul Tibor Bartha la reședința sa din Budapesta, unde s-au rostit cuvântări.

Tema generală încredințată noii grupe de lucru a fost împărțită în trei secții: diaconia parohială, diaconia instituțională și diaconia politică.

Discuțiile la ședințe au urmărit mai întâi o evaluare critică a ceea ce s-a făcut pînă acum și apoi formularea unor propuneri concrete pentru ceea ce rămîne de îndeplinit în viitor, în vederea atingerii celor două obiective fundamentale stabilite de «Nyborg V»: slujirea și împăcarea Europei, căutarea acestor obiective misionare constituind însăși «liturgia Bisericii pentru lume».

În legătură cu tema «diaconiei», mai mulți participanți au propus ca, pînă la viitoarea întrunire a grupului de lucru, să fie elaborate următoarele trei studii: «Diaconia încredințată Bisericii, după Noul Testament și după Tradiție»; «Diaconia împăcării, în zilele noastre, în Europa»; «Diaconia ajutorării» (Bisericilor și popoarelor din celelalte continente).

În legătură cu înțelegerea diferită, în Bisericile din Europa de Apus și în cele din Europa de Răsărit, a unor noțiuni ca «societate», «umanism», «slujire», «pace», «civilizație», «progres», «colaborare internațională» etc., au avut loc discuții la care au luat parte Secretarul general Glen Garfield Williams; Prof. Gyula Nagy, din partea Bisericii Luterane din Ungaria; Pastorul H. C. N. Williams din partea Bisericii Baptiste din Anglia; Ulrich von Brück din partea Bisericii Luterane din

Sachsen (R. F. a Germaniei); Dr. H. C. von Hase din partea Bisericii Evanghelice din R. F. a Germaniei; Prof. N. Zabolotski din partea Bisericii Ortodoxe Ruse și Diac. Prof. N. I. Nicolaescu din partea Bisericii Ortodoxe Române.

Delegatul Bisericii Ortodoxe Române a arătat că în țările socialiste, unde asistența medicală este asigurată de către Stat — cum este cazul în Republica Socialistă România —, Biserica nu mai este obligată, ca altădată, să facă diaconie caritativă, fugrijindu-se de ajutorarea orfanilor, bătrînilor, bolnavilor. Aceasta înseamnă pentru ea o mare ușurare, căci forțele și mijloacele ei au rămas astfel disponibile pentru alte servicii, mai potrivite cu specificul misiunii ei, cum sînt, de pildă, slujirea păcii, înlăturarea ideilor religioase retrograde, combaterea curentelor generatoare de războaie, însănătoșirea climatului moral al relațiilor dintre oameni, popoare și state, contribuția la umanizarea vieții internaționale și a progresului tehnic, predica cuvîntului lui Dumnezeu etc. Viitorul aparținînd tehnicii, Biserica trebuie să vegheze și să ajute societatea ca tehnica să nu devieze de la legea morală și ca omnia să nu se vadă într-o zi subjugată sau terorizată de o mîină de tehnocrați.

Intre temele ce revin reflecției noului Grup de lucru constituit la Budapesta se numără: «Munca și familia»; «Barierele dintre oameni»; «Conflictele rasiale, politice, economice, culturale, religioase»; «Pacea europeană»; «Securitatea statelor mici»; «Lăchidarea conflictelor locale»; «Dezarmarea, distrugerea armelor atomice și interzicerea fabricării lor»; «Problema păcii în era tehnologică»; «Diaconia Bisericilor Europene pentru pace și prietenie internațională»; «Diaconia Bisericilor Europene pentru umanizarea progresului științific și tehnic și a relațiilor umane în interiorul societății» etc.

Întrucît reuniunea a avut la dispoziție un timp prea scurt, s-a convenit ca Documentul asupra rezultatului discuțiilor să fie redactat ulterior, prin grija secretariatului general al Conferinței Bisericilor Europene și ca el să fie trimis membrilor grupului și Bisericilor membre ale Conferinței.

La sfîrșitul lucrărilor, s-a procedat — potrivit ordinii de zi a reuniunii — la alegerea prin vot secret a organelor prevăzute de regulament pentru conducerea lucrărilor viitoare ale noii grupe de lucru.

Au fost aleși, cu mare majoritate de voturi, următorii :

— Prof. Gyula Nagy, președinte; Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, vicepreședinte; H. C. N. Williams, vicepreședinte; Dr. Jan Eggink, secretar.

Înainte de despărțire, cei patru membri nou-aleși ai biroului de conducere a lucrărilor Grupei a II-a de lucru, au ținut o scurtă consfătuire și, la propunerea secretarului general Glen Garfield Williams, au hotărît a se întruni la Londra, între 26—28 mai 1969, în vederea elaborării programului de activitate a Grupei.

Diac. Prof. N. I. NICOLAESCU

C R O N I C Ț

Luni, 27 ianuarie 1969, la orele 10 dim., Prea Fericitul Patriarh și membrii delegației Bisericii Ortodoxe Române, întorși din vizita făcută între 3 și 25 ianuarie Bisericii Vechi Orientale din India și Etiopia, au făcut o vizită Domnului Secretar General al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, Profesor Dumitru Dogaru.

Simbătă, 8 februarie a. c., Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit pe Exce-lența Sa Dr. Moritz Mitzenheim, Episcopul Bisericii Luterane din Thüringen — Eisenach (R. F. a Germaniei), care a reprezentat Biserica Evanghelică la funeraliile Episcopului Dr. Friederich Müller, al Bisericii Evanghelice Luterane C. A. din Republica Socialistă România, care au avut loc joi, 6 februarie 1969 la Sibiu —, însoțit de delegatul ecumenic Walter Pabst și de Primul-Preot evanghelic de la Parohia Evanghelică din Capitală.

Duminică, 23 februarie a. c., Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit și a reținut la o masă frățească pe cei trei profesori de teologie de la Universitatea romano-catolică din Viena: Alexandru Dordett, Ferdinand Klostermann și Josef Kon-drinewitch, aflați în țara noastră în cadrul schimbului de profesori stabilit între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică a Austriei. Cu acest prilej, Prea Fericitul Patriarh Justinian le-a oferit albume cu monumentele bisericesti din țara noastră și unele obiecte de artizanat.

DIN VIATA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

SERBAREA NAȘTERII DOMNULUI, ANULUI NOU ȘI BOBOTEZEI, LA BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DIN SOFIA

Păstrînd rînduiala noastră bisericească și a datinilor strămoșești legate de praznicul Nașterii Domnului la biserica ortodoxă română din Sofia s-a serbat acest praznic împărătesc în duh creștinesc și în aleasă bucurie. Ne-am putut bucura împreună cu credincioșii bulgari pentru că în acest an, 1968, praznicul Nașterii Domnului s-a serbat la 25 decembrie, o dată cu credincioșii din România.

După frumoasele obiceiuri românești exprimate în mod cu totul deosebit cu prilejul sărbătoririi Nașterii Domnului și ale Anului nou la locuința parohială, s-a împodobit din vreme, un frumos pom de Crăciun, iar corul bisericii a executat concertul de colinde, care a cuprins următoarele bucăți: *Bună dimineața la Moș Ajun*, de Al. Padoleanu; *Steaua sus răsare*, de I. Chirescu; *Nouă azi ne-a răsărit, O ce veste minunată și Moș Crăciun*, de D. G. Kiriac; *Praznic luminos și Astăzi s-a născut Hristos*, de T. Popovici; *Cetiniță cetioară*, de Gh. Cucu (armonizat de I. Runcu) și *Nöel*, de A. Adam.

În ziua întâi de Crăciun, în cadrul sfintei liturghii, după ce s-a dat citire pastorelei Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul României, preotul paroh a vorbit credincioșilor despre colinde, arătînd că aceste colinde, gingașe creații artistice ale credincioșilor anonimi, au darul de a pregăti atmosfera, de a înaripa gîndul și de a îmbia inima la trăirea învățăturilor credinței ortodoxe.

Colindele cîntate în biserica din Sofia după o întrerupere de mulți ani, au procurat credincioșilor clipe de neuitat și, la dorința lor, concertul s-a repetat și a doua zi de Crăciun și duminică 29 decembrie.

La 1 ianurie 1969, s-a oficiat sfînta liturghie a Sfîntului Vasile și s-a oficiat Te-Deum-ul pentru Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul României și pentru Prea Fericitul Părinte Chiril, Patriarhul Bulgariei, pentru Conducătorii Statului român și pentru Conducătorii Republicii Populare Bulgaria, precum și pentru toți credincioșii români și bulgari. După terminarea slujbei, membrele Comitetului de doamne, consilierii parohiali și membrii corului bisericii s-au adunat la locuința parohială. Cu acest prilej, corul bisericii a executat mai multe cîntece populare românești.

Slujba sfințirii apei din ziua Bobotezei s-a făcut într-un cadru solemn, în prezența unui număr mare de credincioși care au venit, după datină, la slujba Iordanului și au luat agheasmă pentru familiile lor.

În tot timpul slujbelor, răspunsurile liturgice au fost date de corul bisericii, iar credincioșii au participat în număr mereu sporit.

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA ECUMENICĂ

PREZENȚA PATRIARHIEI ECUMENICE LA SIMPOZIONUL DE LA VIENA.—

La simpozionul ecumenic al Așezământului «Pro Oriente», de la Viena, înființat în 1956 de Cardinalul Dr. Fr. König al Vienei, pentru promovarea relațiilor dintre Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă, — simpozion care a avut loc în ziua de 26 noiembrie 1968, — Patriarhia Ecumenică a fost prezentă prin I.P.S. Mitropolit Meliton al Calcedonului. Reprezentantul Patriarhiei Ecumenice, în cuvântarea pe care a ținut-o, a atins unele aspecte teologice și bisericești de cea mai acută actualitate. Astfel, vorbind despre Mișcarea Ecumenică și despre cea de a patra Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor care a avut loc la Upsala, a accentuat că deși aportul teologiei ortodoxe la Mișcarea ecumenică nu este încă cel așteptat, totuși, la Upsala, a fost pentru prima dată când Biserica Ortodoxă a avut o prezență deplină și activă și când contribuția ei teologică s-a făcut simțită de toți cei prezenți.

I. P. S. Mitropolit Meliton al Calcedonului a subliniat că : «din punct de vedere teologic, participarea romano-catolică și ortodoxă a adus mari servicii Adunării Generale de la Upsala, pentru ca aceasta să se poată îndrepta spre vederi mai sobornicești, în înțelesul adevărat al cuvântului. Cuvântarea inaugurată a Mitropolitului ortodox al Laodiceii, din Patriarhia Antiohiei, I. P. S. Ignat Hazim și cuvântarea iezuitului romano-catolic, Părintele Robert Tuci, au deschis înaintea celor prezenți orizonturi largi spirituale». De asemenea, I. P. S. Sa, referindu-se la lucrarea pe care este datoare să o îndeplinească teologia, a spus : «Teologia străbate în timpul din urmă o criză, pentru că pe de o parte omul contemporan nu ascultă și nu urmează teologia, și pe de altă parte pentru că teologia, rezumându-se la o preocupare exclusiv academică, s-a înstrăinat de viața omenirii. Teologia trăiește și înflorește atunci când omul mijlociu simte prezența ei. Dar lucrul acesta nu se mai întâmplă astăzi. Teologia e ignorată. Ea este cunoscută numai de specialiști. A devenit, din nefericire, o specialitate. Raportul ei cu viața sau este acela al unor moaște sfinte sau devine o poziție de ariergardă... Avem nevoie de o înnoire a teologiei, la izvoarele patristice».

În fine, în legătură cu întrebarea : în ce fel trebuie să înțelegem credința creștină; în sens vertical, adică ținând în primul rând și mai ales la întoarcerea omului, la renașterea și la desăvârșirea lui în Hristos, sau în sens orizontal, adică activist,

ținând la vindecarea relexelor din lume, la îmbunătățirea condițiilor vieții omenești și la crearea unei noi ordini morale a lucrurilor în lume, I. P. S. Mitropolit Meliton al Calcedonului a accentuat că: «Marii Părinți ai Bisericii din Răsărit nu au făcut niciodată deosebire între orientarea «verticală» sau «orizontală», deoarece teologia lor cuprindea considerarea întregii viziuni și a tuturor lucrurilor, era o teologie a întregii creații, o teologie de proporții cosmice, teologia Dumnezeuului-Om, Care s-a făcut «purtător de trup» pentru ca omul să devină «purtător de duh». O astfel de teologie este necesară astăzi. O întoarcere la izvoarele patristice nu înseamnă nicidecum o întoarcere înapoi, ci o întoarcere de la sfărâmaturi la întreg, o întoarcere a elementului profetic».

VIZITA P. S. MELETIOS LA CENTRUL DE STUDII ORIENTALE. — În ziua de 23 septembrie 1968, P. S. Meletios, exarh al Patriarhatului din Constantinopol pentru Belgia, Franța, Luxemburg, Spania și Portugalia, a vizitat diversele secții ale Centrului de Studii Orientale, unde, după o scurtă rugăciune în capela ortodoxă a Centrului, s-a interesat de susținuta activitate ecumenică realizată acolo. A avut loc un interesant dialog despre relațiile dintre Ortodoxie și Catolicism, la care a luat parte și teologul ortodox rus Alexis Stavrovski. Pr. Albarracin a amintit întrevederea sa — cu 3 ani în urmă — cu Capul Bisericii Ortodoxe din Constantinopol, arătând că vizita la Madrid a P. S. Meletios este un ferocit răspuns. Anunțând organizarea unui curs de «teologie a ecumenismului», la împlinirea a 25 ani de la fundarea acțiunii «Oriente Cristiano», Pr. Albarracin a invitat pe P. S. Meletios să inaugureze această organizare de inițiative și acțiuni pentru a da un nou impuls acestei acțiuni de restabilire a prieteniei Orient-Occident, ca ea să aducă bucuria realizării depline a idealurilor așteptate de Biserici.

La întoarcerea prin Barcelona, P. S. Meletios a vizitat Centrul de studii ecumenice din Avila, unde a asistat la Congresul Internațional de Mariologie din acest oraș, la tema «Mariologia în Biserica Ortodoxă». Tot acolo, Pr. Albarracin a vorbit despre «Sfânta Fecioară — veriga de unire între Orient și Occident», iar în ziua de 24 octombrie 1968, același părinte a celebrat o cununie în rit bizantin.

La Madrid, P. S. Meletios a celebrat în biserica ortodoxă Sfântul Andrei, o slujbă religioasă «pentru ca unirea, pacea și înțelegerea să domnească în inimile tuturor». A slujit împreună cu ierarhul ortodox și Pr. Țiamparlis, în prezența multor credincioși ortodocși și a câtorva catolici. A fost de față Arhiepiscopul de Zaragoza, președintele Secretariatului Național pentru Ecumenism, don Julian Garcias Hernando.

VIZITA MGR WILLEBRANDS LA PATRIARHIA ECUMENICĂ. — În seara zilei de 8 decembrie 1968, Mgr Willebrands, secretarul Secretariatului pentru unitatea creștină, care funcționează pe lângă Vatican, împreună cu P. C. Pierre Duprés, subsecretarul acestui Secretariat, au sosit la Constantinopol, pentru a vizita pe Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora și a-l pune în curent cu stadiul ultim al problemei unității Bisericilor. Cei doi oaspeți, întâmpinați la aeroport, după protocol, au fost conduși la hotelul Hilton. A doua zi, la 9 decembrie, fiind primiți la Patriarhie, ei au transmis Sanctității Sale Atenagora salutările frățești ale Sanctității Sale Papa Paul al VI-lea și i-au depus omagiile lor, pentru care le-a mulțumit cu bucurie și cu toată cordialitatea. Au urmat discuții în cadrul Comisiei patriarhale ecumenice

speciale, de sub președinția I. P. S. Mitropolit Meliton al Calcedonului, referitoare la promovarea, în continuare, a raporturilor frățești dintre cele două Biserici. La prînz oaspeții au fost reținuți de Sanctitatea Sa la dejun, la care au luat parte și membrii Sfîntului Sinod, împreună cu ceilalți membri ai Comisiei patriarhale.

SĂRBĂTORIREA SANCTITĂȚII SALE ATENAGORA DE CĂTRE SFÎNTA ARHIEPISCOPIE A AMERICII. — Printr-un serviciu religios ecumenic care a avut loc în catedrala arhiepiscopală ortodoxă greacă de la New York, în ziua de 26 ianuarie 1969, Sanctitatea Sa Atenagora, Patriarhul ecumenic al Constantinopolului, a fost sărbătorit, cu ocazia împlinirii a 20 de ani de la întronizarea sa. Doxologia, la care au luat parte conducătorii religioși ai celorlalte confesiuni, a fost săvîrșită de I. P. S. Arhiepiscop Iakobos al celor două Americi. Au luat parte de asemenea mulți ierarhi ortodocși, ca și membri ai comisiei permanente a episcopilor ortodocși din America. La sfîrșitul ei I. P. S. Arhiepiscop Iakobos a oferit un dejun oficial.

OASPEȚI DE LA BELGRAD LA PATRIARHIA ECUMENICĂ. — În seara zilei de 31 decembrie 1968 a sosit la Constantinopol cu trenul Corala de muzică bisericească a catedralei patriarhale din Belgrad, alcătuită din 60 de membri, sub conducerea a trei preoți și a Prof. Gosevici, arhon mare referendar al Marii Biserici. Corala a cîntat sfînta liturghie în catedrala patriarhală de la Constantinopol, în ziua de 1 ianuarie 1969, serviciul religios fiind săvîrșit de clerici sîrbi ai Patriarhiei de la Belgrad. După terminarea slujbei divine Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora a primit pe oaspeți cu care s-a întretinut mai multă vreme, aducîndu-și amînte cu drag de vizita făcută de Sanctitatea Sa Bisericii Ortodoxe Sîrbe și Prea Fericitului Patriarh Gherman și făcînd frumoașe aprecieri asupra modului deosebit de armonios în care au fost executate cîntările sfîntei liturghii de membrii Coralei de la Belgrad.

PATRIARHIA ALEXANDRIEI

PREGĂTIREA UNEI BIBLII ECUMENICE ÎN LIMBA ARABĂ. — De curînd s-au întrunit la Cairo reprezentanți oficiali ai unor Biserici Ortodoxe, ai Bisericii Romano-Catolice și ai Bisericilor Protestante din Orientul Apropiat, și — după trei zile de discuții — au hotărît pregătirea unei traduceri comune a Bibliei în limba arabă, pe care s-o întreprindă «Alianța biblică universală».

Ținînd seama că traduceri ale Bibliei în limba arabă cele mai folosite în vremea noastră sînt: Biblia lui Cornelius Van Dick din 1865 și Biblia părinților iezuiți din 1878, s-a hotărît ca noua traducere ecumenică să țină seamă de descoperirile arheologice recente și îndeosebi de manuscrisele de la Marea Moartă, de schimbările survenite în limba arabă și de studiile aprofundate asupra limbilor vechi.

O NOUĂ REVISTĂ A PATRIARHIEI ALEXANDRIEI. — Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Alexandriei și a întregii Africi, luînd în discuție propunerea Sanctității Sale Patriarhului Nicolae al VI-lea, a hotărît reaparitia revistei «Ekkle-

siastikos Pharos» (Farul bisericesc), care își încetase apariția cu câțiva ani în urmă, și a desemnat ca director al noii reviste teologice pe I. P. S. Mitropolit Metodie Fughias al Axumului.

PATRIARHIA IERUSALIMULUI

SĂRBĂTORIREA ANULUI NOU DE CĂTRE COMUNITĂȚILE CREȘTINE DIN PALESTINA. — Cu prilejul Anului nou 1969, președintele Chazar al Statului Israel, a adresat conducătorilor comunităților creștine din Palestina, adunați la reședința prezidențială, un mesaj, în care, după ce a adresat celor prezenți, și prin ei tuturor comunităților religioase, urările sale călduroase de an bun, a precizat că «în cursul anului 1968, Locurile Sfinte ale tuturor Confesiunilor din Statul Israel au fost scrupulos păzite și liberul acces la ele a fost garantat tuturor pelerinilor și că guvernul Statului Israel și-a luat sarcina de a plăti indemnizații tuturor instituțiilor religioase care au suferit pagube în timpul acestor ultime decenii de lupte, oricare ar fi fost răspunzătorii pentru aceste stricăciuni».

În continuare Președintele Chazar a adresat cuvînt special fiecărui conducător bisericesc și a încheiat : «Acum cînd ne îndreptăm privirile spre anul 1969, doresc să exprim încă o dată speranța care ne e scumpă tuturor, ca acest an să fie cu adevărat bun și plăcut pentru omenirea întreagă, să fie un an de pace și înțelegere recipă, de cooperare în această Țară Sfîntă și în toată regiunea din care face parte. Să fie anul acesta un an în care să vedem realizîndu-se cu adevărat cuvintele Profetului Isaia : «Bucurați-vă cu Ierusalimul, faceți din el motivul bucuriei voastre, voi toți care-l iubiți !»

La urările adresate de Președintele Statului Israel, Chazar, conducătorilor Comunităților creștine, de Anul nou, a răspuns în numele tuturor, Sanctitatea Sa Patriarhul Benedict al Ierusalimului, spunînd :

«Îmi este dată marea plăcere să vorbesc în numele tuturor comunităților creștine din această Țară Sfîntă și să exprim mulțumirile noastre pentru bunele urări și felicitările de Noul an pe care Excelența Voastră ni le-ați adresat acum.

În momentul cînd ne aflăm în pragul Noului an, ne luăm adio de la anul expirat 1968, cu toate întristările sale, încercările și neplăcuta experiență pe care am avut-o, și întîmpinăm bucuroși Noul an cu mari nădejdi și arzătoare dorințe pentru stabilirea păcii, iubirii și bunăvoinii în întreaga lume și îndeosebi în această regiune.

Noi am dorit pacea, fierbinte, dar pacea nu a venit încă. Este, oare, din vina noastră ? Să ascultăm cuvîntul lui Dumnezeu și să lucrăm pentru acest scop. «De aceea ori de cîte ori avem prilejul să facem bine tuturor oamenilor» (Gal. VI, 10). Să ne rugăm mai smerit și mai fierbinte și să implorăm pe Domnul Păcii să aibă milă de noi să deschidă larg inimile și să lumineze cugetele celor care conduc destinele popoarelor, ca să ajungă la o înțelegere comună și la un acord reciproc, să înceteze cursa înarmărilor, să rezolve criza în diferite regiuni importante ale lumii «să judece neamurile, să mustre popoarele și să transforme săbiile lor în fiare de plug, iar lăncile lor în seceri ; nici un popor să nu mai scoată sabia împotriva altui popor și nimeni să nu mai învețe meșteșugul războiului» (Isaia II, 8), să vindece rănile pricinuite de conflicte, să usuce lacrimile celor care suferă și să dăruiască tuturor un an plin de har și binecuvîntări cerești».

NOUL ARHIEPISCOP AL MUNTELUI SINAI. — Pentru ocuparea scaunului vacant de Arhiepiscop al Muntelui Sinai și al Raithului, comunitatea istoriciei Mînăstiri din Muntele Sinai a ales pe arhimandritul Grigorie Maniatopolous.

Hirotonirea întru arhiereu a arhimandritului Grigorie a fost săvîrșită la 2 februarie 1969, la Atena, de către trei episcopi din Patriarhatul Ortodox al Ierusalimului.

În timpul șederii sale la Atena I. P. S. Arhiepiscop Grigorie a luat parte la festivitatea pentru sărbătorirea împlinirii a 20 de ani de la înscăunarea Sanctității Sale Atenagora ca patriarh ecumenic.

PATRIARHIA MOSCOVEI

SCHIMB DE SCRISORI IRENICE ÎNTRE SANCTITATEA SA PATRIARHUL NICOLAE AL VI-LEA AL ALEXANDRIEI ȘI SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI AL MOSCOVEI ȘI A TOATĂ RUSIA. — Aducînd la cunoștință prin scrisori irenice tuturor înfîistătătorilor de Biserici Ortodoxe, alegerea sa ca Papă și Patriarh al Alexandriei și al întregii Africi, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea al Alexandriei a făcut cunoscut Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia, hotărîrea sa de a păstra legătura canonică și tradițională cu celelalte Biserici Ortodoxe locale pentru asigurarea unității și colaborării tuturor Bisericilor Răsăritene, avînd ca înfîistătător între egali pe Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic.

În continuare Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea asigură celelalte Biserici Ortodoxe locale de respect reciproc și colaborare în conformitate cu învățătura evanghelică și cu prevederile canonice tradiționale, pentru a «păstra unitatea Duhului în legătura păcii». Această unitate deplină a Bisericilor Ortodoxe este în chip absolut necesară, pentru a putea colabora cu o inimă și cu același duh la rezolvarea problemelor interortodoxe și intercreștine și pentru a contribui la rezolvarea fără război a problemelor internaționale în aceste vremuri grele cînd primejdia amenință întregul neam omenesc.

În scrisoarea de răspuns Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia, după ce înfățișează legăturile de prietenie dintre Biserica Ortodoxă Rusă și Biserica Ortodoxă a Alexandriei și a întregii Africi, evidențiază necesitatea activității comune a Bisericilor Ortodoxe locale «pentru zidirea unei păci trainice pe pămîntul încărcat de suferințe în această vreme întunecată de multe greutate și încărcată cu păgubitoare și primejdioase consecințe». De aceea Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei socotește că tot felul de contacte personale și directe între ierarhii ortodocși și eterodocși, între teologi și între alte personalități bisericești în întâlniri cu caracter ecumenic, constituie într-adevăr triumful duhului unirii creștinilor, atît de necesară lumii contemporane.

SCHIMB DE SCRISORI IRENICE ÎNTRE SANCTITATEA SA PATRIARHUL ECUMENIC ATENAGORA ȘI SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI AL MOSCOVEI ȘI A TOATĂ RUSIA. — În legătură cu lucrările Comisiei interortodoxe care s-a întrunit la Geneva în cursul lunii iunie 1968, Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora, la propunerea membrilor comisiei, a solicitat acordul înfîistătă-

torilor de Biserici Ortodoxe locale pentru ca lucrările Comisiei interortodoxe de la Geneva să fie numite «Conferința a patra Panortodoxă» și ca documentele stabilite la Geneva să fie intitulate ca documente ale Conferinței a patra Panortodoxe, urmând ca numai documentele stabilite la Belgrad în 1966 să fie intitulate în continuare ca documente ale Comisiei teologice interortodoxe.

În scrisoarea de răspuns Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia, a aprobat în numele Bisericii Ortodoxe Ruse această propunere.

VIZITA DELEGAȚIEI BISERICII ORTODOXE RUSE ÎN FINLANDA. — La 28 octombrie 1968 s-au împlinit o sută de ani de la tînrosirea bisericii catedrale Adormirea Maicii Domnului din Helsinki. Arhiepiscopul Paavali al Careliei și al întregii Finlande a invitat Biserica Ortodoxă Rusă să participe la solemnitățile organizate cu acest prilej. Sfîntul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse a desemnat o delegație — formată din Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului și președinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, Prot. Igor Ranne de la catedrala Sfînta Treime din Leningrad, care a fost însărcinat cu conducerea parohiilor ortodoxe ruse din Finlanda, în locul Prot. Evghenie Ambarțumov, și Protodiaconul Boris Glebov de la catedrala Nicolski din Leningrad și secretar al Mitropolitului Nicodim al Leningradului și Novgorodului — să participe la jubileul bisericii catedrale Adormirea Maicii Domnului din Helsinki.

VIZITAREA PAROHIILOR ORTODOXE RUSE DIN JAPONIA DE CĂTRE O DELEGAȚIE A BISERICII ORTODOXE RUSE. — Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse a hotărît ca să întreprindă o acțiune de mai îndeaproape-cunoaștere a situației parohiilor ortodoxe ruse care fac parte din Misiunea duhovnicească ortodoxă rusă în Japonia, aflată sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse. În acest scop a desemnat o delegație formată din Episcopul Juvenalie de Zaraisk, vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe (conducător al delegației). Prot. Arcadie Tișciuc, referent la același serviciu, B. S. Kudînkîn, membru al aceluiași serviciu și Protodiaconul Andrei Mazura de la biserica Sfînta Treime din Leningrad, care a plecat din Moscova, la 28 octombrie 1968, spre Japonia.

VIZITAREA BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE SECRETARUL GENERAL AL CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE. — În cursul lunilor octombrie și noiembrie 1968, la invitația Patriarhiei Moscovei, a vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă, secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene, Dr. G. G. Williams. În timpul șederii sale în Uniunea Sovietică, Secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene a vizitat în diferite orașe din Uniunea Sovietică, biserici și mînăstiri, monumente istorice și de artă bisericească, diferite instituții bisericești și publice, întretînîndu-se cu credincioșii, clericii și membrii corpului didactic de la Instituțiile de învățămînt ale Bisericii Ortodoxe Ruse.

În ziua de 13 noiembrie 1968, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului a primit, la sediul Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, pe Secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene, cu care a discutat probleme interesînd programul de activitate al Conferinței Bisericilor Europene, al cărui membru activ este Biserica Ortodoxă Rusă.

VIZITAREA UNIUNII SOVIETICE ȘI A BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE REPREZENTANȚI AI EXARHATULUI PATRIARHIEI DIN MOSCOVA PENTRU EUROPA DE APUS. — În cursul lunii august 1968 o grupă de reprezentanți ai Exarhatului Patriarhiei din Moscova pentru Europa de Apus — formată din : trei reprezentanți din Londra, doi din Bruxelles, doi din Haga, doi din Rotterdam și cinci din Paris — a vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă.

În timpul șederii în Uniunea Sovietică oaspeții au vizitat orașele Moscova, Leningrad, Kiev, Pscov, Mînăstirea Peceora de lângă Pscov și Lavra Troița-Serghieva din Zagorsk.

În timpul vizitei oaspeții au fost primiți la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe ; iar la sfîrșitul vizitei în cinstea oaspeților a fost organizată o recepție.

BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ

INTERVIU ACORDAT DE CĂTRE PREA FERICITUL PATRIARH CHIRIL AL BULGARIEI. — La 14 ianuarie 1969, Prezidiul Adunării Naționale a emis un decret de decorare a Patriarhului Chiril al Bulgariei cu ordinul «Republica Populară Bulgaria» clasa I, cu ocazia împlinirii a 70 de ani de la nașterea sa, pentru activitatea patriotică-bisericească, istorico-științifică și pacificatoare.

Cu această ocazie Prea Fericitul Patriarh Chiril a răspuns la întrebările puse de reprezentanții presei, în cadrul unei conferințe de presă.

Datorită valorii și actualității pe care o reprezintă răspunsurile date de Prea Fericitul Patriarh Chiril, publicăm în continuare o parte din aceste răspunsuri privitoare la poziția Bisericii Ortodoxe Bulgare în Ortodoxie, la preocupările ei actuale și la activitatea desfășurată de conducătorii ei de seamă.

Întrebare : Este bine cunoscut că Biserica Bulgară a jucat un înalt rol patriotic în vremea renașterii noastre, pentru păstrarea conștiinței poporului în lungii ani de robie străină. Numeroase mînăstiri și biserici au fost focare ale geniului bulgar și ale iubirii de patrie, și în ele au fost adunate mari comori istorice. Ce se întreprinde pentru conservarea lor ?

Răspuns : Cele mai prețioase materiale există la Mînăstirea Rila unde totul este păstrat în foarte bună stare. Ceea ce a fost mai prețios a fost adunat de la celelalte mînăstiri și biserici și astăzi se găsesc în Muzeul nostru istorico-arheologic. Altele sînt date Muzeului de arheologie și Galeriei naționale de artă care se află în cripta Catedralei Sfîntul Alexandru Nevski.

Întrebarea următoare s-a oprit asupra lucrărilor Prea Fericii Sale din domeniul istoriei bulgare, dintre care în librăria sinodală se află unele cărți, ele reprezentînd aproximativ 5000 de pagini.

Răspuns : Lucrările mele tipărite au ajuns deja la 10.000 de pagini. În momentul de față lucrez la altele. În continuare Prea Fericitul Patriarh Chiril a înfățișat felul său de lucru, interesul și preferințele sale. A precizat că de mai mult de 30 de ani strînge materiale pentru studiile sale istorice din Arhivele de stat vieneze,

din Arhiva diplomatică și Arhiva națională din Paris. În vara anului 1968 a lucrat la Arhivele diplomatice române din București, iar în toamna aceluiași an la Lenin-grad și Moscova, de unde strânge material referitor numai la secolul al XIX-lea și anume din al patrulea deceniu înainte.

«De obicei materialele îmi determină temele mele. Scriind o carte eu îmi adun material și pentru cărțile următoare. În momentul de față lucrez la o operă în 4 volume, privitoare la *Exarhia bulgară după războiul de eliberare*. Primul volum îl voi da spre tipărire la începutul lumii marte. El cuprinde perioada imediată războiului de eliberare din 1878, pînă la sfîrșitul anului 1885».

Trecînd în revistă alte lucrări ale sale — dintre care unele sînt epuizate —, Prea Fericitul Patriarh Chiril a amintit că din Mînăstirea Zografu de la Sfințul Munte Atos, au fost luate fotocopii de pe *Istoria lui Paisie* și au fost găsite și 7 scrisori ale revoluționarului Dimiter Miladinov. Cinci din aceste scrisori sînt scrise în limba greacă din acea vreme, pentru că Dimiter Miladinov era un bun cunoscător al limbii grecești. Atunci s-a format limba literară bulgară. Eu am publicat aceste scrisori foarte prețioase, folosind fotocopiile de pe condica de la Mînăstirea Zografu.

Intrebare : Pe care din lucrările Prea Fericirii Voastre le prețuiți mai mult ?

Răspuns : Socotesc că cea mai bună carte a mea este *Exarhul Antim I*, care cuprinde aproximativ 900 de pagini și reprezintă o privire istorică asupra Exarhiei și asupra vieții noastre naționale de dinainte de Eliberare.

Intrebare : Ne puteți comunica ceva despre relațiile internaționale ale Bisericii Ortodoxe Bulgare ?

Răspuns : Personal am multe relații de prietenie, dar Dvs. ați pus foarte bine întrebarea privind relațiile Bisericii noastre, care are legături cu toate Bisericile Ortodoxe surori și îndeosebi întreținem relații foarte strînse cu Biserica Ortodoxă Rusă.

Intrebare : Participați în multe organizații mondiale ?

Răspuns : Participăm la lucrările Consiliului Ecumenic al Bisericilor, în care sînt membre toate Bisericile Ortodoxe și principalele ramuri protestante din întreaga lume. Participăm de asemenea și la Conferința Creștină pentru Pace care are centrul permanent la Praga și care joacă un mare rol în apropierea principalelor cercuri de credincioși în scopul apărării generale a păcii.

Intrebare : În anumite țări există populație bulgară care de multă vreme locuiește acolo. Care sînt relațiile Bisericii Bulgare cu ei ?

Răspuns : Bulgari trăiesc în Statele Unite ale Americii, Canada, Australia și alte țări, însă ei nu depășesc cifra de 150.000. Noi avem un mitropolit în America cu reședința la New York, iar în numeroase orașe americane, canadiene și australiene avem preoți bulgari, așa cum avem și la Viena, Budapesta, București și Galați, doi la Constantinopol, și o reprezentanță la Moscova.

Intrebare : Prea Fericirea Voastră participați de mulți ani la Mișcarea pentru pace, sînteți membru în Consiliul Mondial al păcii și președinte adjunct al Comitetului Național pentru pace. Care e aportul Bisericii Bulgare la această mișcare ?

Răspuns : Particip la Mișcarea mondială pentru pace de la înființarea ei și am fost delegat la aproape toate congresele sale. Consiliul Mondial al păcii prin

excelență a jucat un mare rol istoric în scopul menținerii păcii în lume. Astăzi un război mondial nu poate fi decât atomic. Dvs., desigur, vă dați foarte bine seama că un astfel de război ar pune capăt civilizației umane. Pentru aceea, toate forțele omenirii trebuie să fie unite în lupta pentru pace. Războiul n-ar putea rezolva nici una din problemele politice, culturale, economice sau de alt ordin ale lumii. Toți oamenii din lume sînt pentru pace. Iar eu sînt convins că problema vietnameză poate fi rezolvată pe cale politică.

Intrebare: În străinătate adesea am fost întrebați cum este posibil ca într-o țară socialistă să existe libertate religioasă, avînd în vedere că ideile comuniste și cele religioase sînt radical opuse, și de aceea cei din străinătate nu vor să creadă că la noi există biserici, preoți etc.

Răspuns: Mi s-a pus și mie întrebarea: «Cum realizați voi, oamenii credincioși, dialogul cu comunismul?», la care am răspuns: «Dialogul nostru se realizează în fiecare zi prin muncă și patriotism. Zilnic colaborăm pentru binele țării noastre». Tuturor străinilor care m-au întrebat, fie într-un mod foarte diplomatic, fie din curiozitate, dacă între credincioșii și necredincioșii din Bulgaria există o reală apropiere și colaborare, le-am răspuns așa cum se prezintă situația în realitate: «Într-o familie pot exista membri credincioși și necredincioși, dar ei se iubesc pentru că sînt legați prin sînge. Așa e și familia din patria noastră: în ea există și credincioși și necredincioși, dar toți laolaltă muncesc pentru propășirea țării noastre. Acesta se poate numi dialog productiv». Și am mai spus prietenilor mei din străinătate: «Poftiți să vedeți!»

După o mică pauză, Prea Fericitul Patriarh Chiril a adăugat: «Noi slujitorii Bisericii Ortodoxe Bulgare sîntem patrioți convinși. Nu sîntem conformiști, dar știm că trebuie să apărăm poporul nostru, pămîntul, libertatea și menirea ei. Noi nu avem două patrii ca să sacrificăm una. Noi avem guvernul care dispune de toate mijloacele de apărare a patriei. În această privință, ca patrioți, noi întotdeauna apărăm interesele poporului bulgar. Dar libertatea, țelul și independența țării nu se apără numai cu arma, ci înainte de toate printr-o educație națională, printr-un înalt duh patriotic și prin progres economic. Adevăratul patriotism trebuie să aibă drept țel ridicarea Bulgariei pentru a deveni for și forță atractivă pentru toți bulgarii indiferent unde s-ar afla ei.

Intrebare: În ultimul timp se fac auzite multe apeluri pentru unirea tuturor Bisericilor creștine. Care e poziția Bisericii Ortodoxe Bulgare față de aceste idei?

Răspuns: Mai întîi se pune problema apropierii. Diferențele dogmatice dintre Biserica Ortodoxă și Bisericile Protestante sînt foarte adînci. Cu Biserica Romano-Catolică ele nu-s chiar așa de mari, dar de neacceptat sînt două dintre ele: Infașlăbilitatea papală și pretenția de a avea puterea absolută asupra întregii Biserici. În cadrul Bisericii Catolice există tendințe noi cu privire la înțelegerea și interpretarea acestor dogme. Aceasta s-a observat și în timpul lucrărilor Conciliului al II-lea de la Vatican. E posibil și chiar de dorit, însă, să se ajungă la o unitate în dragoste și în slujirea oamenilor.

Intrebare: Pînă unde s-a ajuns în această acțiune de apropiere?

Răspuns: Și în Biserica Ortodoxă — ca de altfel și în cea Protestantă și Catolică — se vorbește despre pacea și apropierea popoarelor și părăsirea propagandei anticomuniste. Anticomunismul e condamnat de cele mai luminate capete ale Bisericii Ortodoxe, Protestante și Catolice. Propaganda anticomunistă nu con-

trebuie la unitatea morală a țărilor și popoarelor. Apreciez în mod deosebit pe Papa Paul al VI-lea pentru pacifismul său.

Intrebare: În curînd se împlinesc 1100 de ani de la moartea Sfîntului Chiril. Ce solemnități vor avea loc cu această ocazie?

Răspuns: Mai întîi vor avea loc solemnități religioase în Catedrala Sfîntul Alexandru Nevski. După aceea, specialiști bulgari și ruși în problemele chirilo-metodiene vor susține conferințe. Cu ocazia acestui praznic am invitat reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse și ai altor cîtorva Biserici slavone, pe Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora al Constantinopolului, deoarece de acolo au pornit sfinții frați. Invităm de asemenea pe noul Patriarh al Alexandriei Nicolae al VI-lea, și pe Arhiepiscopul Makarios al Ciprului. Am invitat și reprezentanți din partea Papii Paul al VI-lea, deoarece Sfîntul Chiril a murit la 14 februarie 869 la Roma, pe vremea Papii Adrian al II-lea, mormîntul lui aflîndu-se în bazilica Sfîntul Clement din Roma. Întrucît prăznuirea va avea loc în Sofia vom căuta să-i imprimăm nu numai un caracter mondial-ecumenic, dar și un larg sens cultural. Solicitînd și pe Papa Paul al VI-lea să-și trimită înalta Sa delegație, acest fapt va avea desigur răsunset în țările Apusului catolic.

Intrebare: Ultima mea întrebare se referă la incinerarea morților. Am în vedere că acest lucru se practică în multe țări și că o dată cu creșterea și aglomerarea orașelor, incontestabil, această problemă se va pune și la noi, și dacă există vreun impediment religios împotriva incinerării?

Răspuns: Pînă acum această problemă la noi nu s-a pus și nimic nu aș putea să vă spun. Aceasta ar însemna însă o întreprindere foarte scumpă. În al doilea rînd este greu de spus dacă incinerarea ar trebui respinsă din punct de vedere religios, întrucît este vorba de convingeri strict personale ale familiei.

La despărțire, Prea Fericitul Patriarh Chiril a declarat: «Cel mai important lucru e să se păstreze pacea în lume. Noi avem un minumat popor și un foarte bun tineret. La noi nu există piedici în acțiune ca în alte țări. Poporul nostru e matur din punct de vedere politic, iar tineretul este bun și disciplinat. Noi dorim să trăim în pace».

COMEMORAREA ÎMPLINIRII A 1100 ANI DE LA MOARTEA SFÎNTULUI CHIRIL. — Cu prilejul împlinirii a 1100 de ani de la moartea Sfîntului Chiril, care împreună cu fratele său Metodie au pus bazele scrisului slav, în întreaga Bulgarie au avut loc comemorări deosebite.

În ziua de 11 februarie 1968 a avut loc o conferință de presă organizată de Academia Bulgară de Științe, la care au participat Președintele Academiei Bulgare, Anghel Balevschi, numeroși oameni de știință și reprezentanți ai presei locale și străine. Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare a luat parte la această importantă conferință, însoțit de cîțiva din membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare.

Cel dintîi a luat cuvîntul Prea Fericitul Patriarh Chiril, expunînd la început viața și opera celor doi frați Chiril și Metodie. «Cei doi frați au pus începuturile dezvoltării noastre culturale și de stat. Urmărind cu atenție documentele, legendele și epoca istorică, se vede că cei doi frați au folosit limba slavilor din Balonic, care este limba veche bulgară». În continuare, Prea Fericitul Patriarh Chiril a vorbit pe larg despre personalitatea excepțională a Sfîntului Chiril, despre urmasa luptă și muncă depusă pentru crearea limbii, despre dragostea sa față de

arta antică și față de respectul pentru icoane pe care acest mare învățător l-a acordat artei creștine. În continuare au vorbit Academicianul VI. Gheorghiev, vicepreședintele Academiei Bulgare și alți academicieni.

În ziua de 13 februarie, aproape o sută de mii de cetățeni ai Sofiei s-au adunat în fața Bibliotecii Naționale «Chiril și Metodie», pentru a participa la ceremonia festivă în legătură cu fixarea locului unde se va înălța monumentul fraților Chiril și Metodie. La această ceremonie a fost de față Prea Fericitul Patriarh Chiril, Peter Tancev, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, numeroși oameni de stat și reprezentanți ai vieții culturale și științifice bulgare. După cuvîntarea D-lui Pavel Matev, persoanele oficiale s-au îndreptat spre locul unde se va ridica monumentul Sfinților Chiril și Metodie. Pe acest loc s-a fixat o placă de granit cu următoarea inscripție: «Fraților Chiril și Metodie, creatori ai scrisului bulgar și slav, aci poporul bulgar recunoscător va înălța un monument».

Festivitățile au culminat cu adunarea festivă televizată din marea sală a Academiei Bulgare, la care a fost de față Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare, împreună cu reprezentanți ai Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare.

Tot cu prilejul acestor aniversări, o delegație guvernamentală bulgară în frunte cu Prof. St. Vasilev, ministrul Învățămîntului, a plecat la Roma unde în ziua de 14 februarie a. c. a depus o coroană de flori la mormîntul Sfîntului Chiril din biserica Sfîntul Clement de Roma. Din delegație a făcut parte și P. S. Episcop Iosif Snepolski, vicar al Mitropoliei Sofia.

VIZITA EPISCOPULUI IOHANES WILLEBRANDS. — Ca răspuns la vizita făcută în cursul lunii mai 1968, la Vatican, de către o delegație a Bisericii Ortodoxe Bulgare, în seara zilei de 2 februarie 1969 a sosit la Sofia, ca oaspete al Bisericii Ortodoxe Bulgare, Episcopul Iohanes Willebrands, conducătorul Secretariatului pentru unitatea creștină, de pe lângă Vatican, însoțit de Pr. Pierre Duprey.

În timpul șederii în Bulgaria oaspeții au vizitat în Sofia unele biserici mai importante, apoi au vizitat Mînăstirea Rila și Bacicovo.

Oaspeții au fost primiți într-o audiență la Consiliul de Miniștri al R. P. Bulgariei, de către Ivan Mihailov, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri.

Episcopul I. Willebrands și însoțitorul său Pr. P. Duprey au purtat discuții cu Prea Fericitul Patriarh Chiril și cu membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare.

În ziua de 5 februarie, oaspeții au vizitat Academia teologică din Sofia, în aula căreia Episcopul I. Willebrands a rostit o cuvîntare și s-a întreținut, în cabinetul rectorului cu membrii corpului didactic. Cu ocazia acestei vizite, Academia teologică din Sofia a primit mai multe cărți teologice din partea Vaticanului.

BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI

PROMULGAREA NOULUI STATUT DE FUNCȚIONARE A BISERICII ORTODOXE A GRECIEI. — La 19 februarie 1969 a fost promulgat Statutul de funcționare a Bisericii Ortodoxe a Greciei, codificat acum pentru prima dată. Semnalăm cîteva din principiile de bază ale noului Statut:

Stabilind raporturile dintre Biserică și stat, Statutul precizează că Biserica Ortodoxă Greacă nu este separată de stat, și că ea își administrează bunurile sale în chip autonom, fiind supusă controlului financiar de stat în toate cazurile prevăzute de lege pentru persoanele morale de drept public.

Stabilind organizarea lăuntrică a Bisericii, Statutul prevede, între altele, următoarele :

— Biserica Ortodoxă Greacă este o persoană morală de drept public; autoritatea în circumscripțiile bisericești este exercitată de ierarhie sub forma Sfântului Sinod al mitropolițiilor sub președinția Arhiepiscopului Atenei și Primat al Greciei. La ședințele Sfântului Sinod, în care se discută probleme administrative, trebuie să asiste ministrul cultelor.

— Mitropoliții (episcopii) sînt numiți prin decret, după alegerea dintr-o listă de candidați fixată de ierarhia Bisericii.

— Scaunele mitropolitane (episcopale) se reduc la circa 50 (în loc de 65), întrucît numai circumscripții administrative cu mai mult de 50.000 de locuitori vor avea dreptul de a avea episcopie.

— Limita de vîrstă pentru Arhiepiscopul Atenei și Primat al Greciei, ca și pentru toți mitropoliții (episcopii) se fixează la 72 de ani (în loc de 80 de ani).

BISERICA «LEGĂMÎNTULUI» NAȚIUNII GRECEȘTI. — Ca semn al recunoștinței întregului popor grec față de Dumnezeu pentru ajutorul acordat înaintașilor în lupta pentru eliberarea de sub jugul turcesc, încheiată cu strălucita victorie de la 1821, autoritățile grecești au hotărît să construiască o biserică măreață închinată Mîntuitorului Hristos. Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Grecești și-a însușit ideea înfăptuirii acestui «legămînt istoric al națiunii grecești» și a mulțumit în numele clericilor și credincioșilor autorităților de stat, asigurîndu-le de contribuția lor jertfelnică la această operă.

DISTRUGEREA RACLEI ÎN CARE SE PĂSTRA CAPUL SFÎNTULUI ANDREI.

— Capul Sfîntului Andrei, restituit de curînd de către Biserica Romano-Catolică Bisericii Ortodoxe a Greciei, se păstra într-o raclă specială în catedrala Sfîntului Andrei din mînăstirea ortodoxă din Patras.

La 6 ianuarie, în ziua Botezului Domnului, călugărul ortodox Ghervasie, în vîrstă de 21 de ani, s-a ascuns în catedrală și în timpul nopții a distrus prețioasa raclă, lăsînd o scrisoare în care făcea urarea ca: «Ortodoxia să trăiască totdeauna pentru slava lui Dumnezeu». Fiind arestat, călugărul Ghervasie a declarat că a săvîrșit fapta sa «pentru că este creștin ortodox și nu crede într-o raclă papistașă», și de aceea nu se căiește pentru fapta săvîrșită. Nu se poate preciza dacă este vorba de o inițiativă particulară sau de una organizată.

Mitropolitul Constantin al Patrașului, condamnînd acest act de vandalism, a usigurat pe credincioși că a fost distrusă doar racla, iar capul Sfîntului Andrei se păstrează intact într-o urnă, pînă la pregătirea raclei speciale — confecționată de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei —, ce va fi depusă în noua catedrală mitropolitană, aflată în construcție.

INTRUNIRE ECUMENICĂ LA ACADEMIA ORTODOXĂ DIN CRETA. — În timpul «săptămîinii pentru unitatea creștinilor», Academia ortodoxă nou-înființată în

Creta a organizat, la 18 și 19 ianuarie 1969, o întrunire ecumenică la care au participat teologi ortodocși, catolici și protestanți.

În discuțiile asupra temei generale a întrunirii «Calea pentru restaurarea comuniunii între sfințele Biserici ale lui Dumnezeu» — cel dintâi a vorbit Mitropolitul Irineu de Kisamos și Selinos, președinte al Academiei ortodoxe din Creta. Subliniind faptul că centrul rugăciunii și acțiunii pentru unitate este Hristos însuși, Mitropolitul Irineu a arătat că creștinii trebuie să caute pe Hristos și voia Lui, conformindu-se poruncii iubirii frățești. Căci numai sub lumina dragostei frățești putem intra în dialog pentru pregătirea căii spre unitate.

A vorbit apoi Pr. Dimitrie Salachas, directorul revistei catolice «Typos-Bonne Presse», care a înfățișat semnificația teologică a comuniunii între Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică, analizând «mesajul» adresat Patriarhului ecumenic Atenagora de către Papa Paul al VI-lea, în timpul vizitei sale la Constantinopol.

Pr. Prof. Mihail Kardamakis, de la Seminarul teologic ortodox din Creta a vorbit despre «Ecumenicitatea Ortodoxiei în unitatea și sobornicitatea sa», subliniind că Biserica Ortodoxă realizează în sine ideea de ecumenicitate, pentru că ea este Biserica: una, sfință, sobornicească și apostolească.

În ziua de 19 ianuarie a vorbit Prof. Ioan Anastasiu, decanul Facultății de teologie a Universității din Salonic despre personalitatea și opera ecumenică a Sfințitului Sale Patriarhului Atenagora al Constantinopolului.

SUCCESIUNEA EREDITARĂ A MITROPOLIȚILOR ȘI CLERICILOR CELIBI.

— Printr-o lege de curând intrată în vigoare s-au modificat dispozițiunile vechii legi privitoare la succesiunea ereditară a mitropoliților și clericilor celibi. Legea veche prevedea că mitropoliții sînt moșteniți de Casa de Asigurări a Clerului Greciei, iar clericii proveniți din cinul monahal de mănăstirea în care au trăit ultima parte a vieții lor sau de aceea în scriptele căreia au fost înregistrați mai înainte de hirotonie. Actuala lege arată că succesiunea ereditară a arhierilor este supusă iarăși dispozițiilor generale ale Codului Civil, care prevede că în cazul morții el este moștenit de persoana juridică a mitropoliei, iar moștenirea clericilor proveniți din viața monahală este supusă dispozițiilor în vigoare mai înainte de introducerea Codului Civil, care se mențin în vigoare și după introducerea lui.

LA ANIVERSAREA UNIRII PRINCIPATELOR

S-au împlinit anul acesta 110 ani de la înfăptuirea mărețului eveniment de la 24 ianuarie 1859, eveniment care a însemnat la vremea aceea, dar care continuă să însemneze și acum, pentru istorie și pentru noi toți cei de azi, piatra fundamentală, punctul de plecare și nucleul polarizator al durabilei închegări politice și statale; România modernă și contemporană.

Poporul nostru, de-a pururi conștient de nesfârșitele și uriașele sale lupte din trecut pentru salvarea ființei sale etnice și pentru realizarea năzuințelor și idealurilor sale politice și sociale — căci nimic nu i-a venit și nu i s-a oferit fără strădaniei și ca un dar al istoriei — sărbătorește an de an cu statornică și legitimă mândrie, cu largă participare sufletească, cu nestăvilite elan și clocotitor entuziasm acest strălucit praznic al sfintelor sale împliniri, socotindu-l ca pe un eveniment istoric cu urmări hotărâtoare atât pentru destinele românilor de la Dunăre și Carpați, cât și pentru toată gama de semnificații, implicații și mesaje pe care acesta le cuprinde pentru trecut, prezent și viitorime.

La acest popas de strălucită aniversare și comemorare a unui eveniment atât de important, Biserica Ortodoxă Română și slujitorii ei de astăzi se asociază, cu alese simțăminte patriotice și cu dragoste sinceră pentru poporul pe care au conștiința certă că trebuie să-l slujească și omagiază călduros pe toți înaintașii care cu abnegație, devotament și generozitate atotbiruitoare au înălțat sub soare edificiul Statului nostru și flamurile Patriei.

Rîndurile de față urmăresc să releveze și să sublinieze câteva aspecte, realități și caracteristici organice legate de actul Unirii Principatelor, fără de care acesta nu poate fi apreciat, înțeles și evaluat așa cum se cuvine.

*

După secole de opresiune, învrăjbire și exploatare străină, după efemera, dar memorabila clipă a unirii celor trei provincii românești sub

sceptrul lui Mihai Vodă Viteazul și după strădaniile continue și constante ale cronicarilor, ale oamenilor de cultură și ale conducătorilor spirituali de la noi, timp de generații, vechile și mobilizatoarele idei ale originii etnice comune, ale identității de limbă și ale comuniunii de fond suțietesc, care mijlocul secolului trecut depășiseră de mult stadiul unor îndreptățite deziderate — bine formulate teoretic — și dobîndiseră nu numai amploare de mase, dar erau tot mai impetuos solicitate de către acestea a fi aplicate efectiv vieții concrete a poporului român.

Revoluționarii de la 1848, de pe ambele versante ale Carpaților, pentru împlinirea țelurilor reale ce însuflețeau pe cei din mijlocul cărora proveneau și în numele cărora vorbeau, au înscris în programele lor de acțiune, ideea dominantă a unirii țărilor române și au militat cu bărbăție, rîvnă și jertfelnicie pentru ea, atît în țară, cît și în străinătate — unde au format din aceasta o adevărată problemă europeană — atunci cînd au fost izgoniți peste hotare de forțele străine conjugate cu cele retrograde ale reacțiunii interne.

Este îndeobște recunoscut, de majoritatea istoricilor acestei epoci, că la înfăptuirea Unirii Principatelor din 1859 au contribuit o serie întregă de intelectuali și luminați patrioți, din toate cele trei provincii locuite de români, dintre care amintim pe cei mai importanți: Nicolae Bălcescu, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Mihail Kogălniceanu, Ion Ionescu de la Brad, Cezar Boliac, Vasile Alecsandri, frații Golescu, colonelul Alexandru Ioan Cuza, Ion Ghica, Gheorghe Barițiu, Eftimie Murgu, Timotei Cipariu și mulți alții, care încă înainte de Revoluția «pașoptistă», în timpul ei și după ea, au propovăduit cu înflăcărată consecvență, ca idee majoră, ideea unirii și au luptat din răsputeri pentru transpunerea ei în viață.

Intr-adevăr, pentru toți acești luptători, revoluționari și ilustre personalități, ca și pentru toate categoriile de cetățeni ce i-au urmat în dirzele lupte ce au avut loc, Unirea constituie ideea fundamentală, ideea cheie, pentru că din ea și din realitatea ei aveau să se nască, pentru același popor, alte idei, realizări și realități, așa cum de altfel s-a și întîmplat în desfășurarea istorică a lucrurilor: instaurarea unui spirit mai democratic, neatîrnarea politică, desăvîrșirea unității statale, eliberarea socială și politică, marile progrese contemporane. Dar dintre toți cei menționați mai sus, cel mai de seamă vizionar al unității noastre s-a dovedit a fi Nicolae Bălcescu, care încă din 1850 scria lui Alexandru G. Golescu: «*Unirea Munteniei cu Moldova e un lucru cîștigat pentru toată lumea. Românii din Transilvania se vor constitui și ei într-un singur corp național de trei milioane și jumătate... Cînd deci două mari grupe de patru milioane și de trei milioane și jumătate de români vor fi constituite una alături de alta, cine le va putea împiedica a se uni? România noastră va exista deci... Orb cine nu o vede*» (După Dr. V. Netea, Nicolae Bălcescu, vizionarul unității naționale a poporului român, în «România liberă», nr. 7387, din 28. VI, 1968). Viziunea aceasta a constituit în fapt lozinca, directiva și stindardul sub faldurile căruia s-au desfășurat toate acțiunile întreprinse de români, în circumstanțele istorice date, în care Unirea Principatelor a trecut de la cuvînt la faptă, de la plan la împlinire, de la postulat la acțiune și a devenit cea dintîi pruncă a istoriei.

O altă realitate care se cere a fi subliniată, mai ales după adîncă și condamnabila tăcere cu care au înconjurat-o istoricii din trecut, este rolul efectiv jucat de masele largi populare cu acest prilej, rol dinamic în adevăratul înțeles al cuvîntului și determinant în făurirea Unirii Principatelor.

Îndată după tratatul de la Paris (30 martie 1856), ca urmare a războiului Crimeii, hotărîrile luate acolo de cele șapte puteri (Anglia, Austria, Franța, Prusia, Rusia, Sardinia și Turcia) cu privire la țările române au devenit repede cunoscute de păturile largi populare — dovadă incontestabilă a creșterii conștiinței civice —, care s-au grăbit să alcătuiască peste tot reprezentanțe ale «partidei naționale» și comitete unioniste, ce au activat febril și multilateral, au ținut legătura între ele și cu masele, cu cele din capitalele respective, urmărind telul de a alege și trimite în Divanurile ad-hoc elementele cele mai devotate susținerii drepturilor poporului. Atunci cînd caimacamul antiunionist din Moldova Toader Balș și, după moartea acestuia, grecul Nicolae Conachi-Vogoride au săvîrșit sfruntate samavolnicii, slujind imperiilor otoman și habsburgic — dușmanii cei mai mari ai unirii — pînă la falsificarea listelor de alegători și chiar a alegerilor, poporul intrat în fierbere nu și-a mai găsit liniștea și, mai convins ca oricînd că «*unirea face puterea*», prin toate mijloacele posibile a luptat din răputeri și nu a cedat decît atunci cînd alegerile măsluite au fost anulate și altele cinstite le-au luat locul. Entuziaste manifestații populare au avut loc în Moldova, în diferite localități, și cu ocazia vizitei unor reprezentanți ai puterilor favorabile unirii, din Comisia Centrală de la București, ceea ce a provocat amenințări și chiar destituiri din partea căimăcămiei și a autorităților antiunioniste instaurate la putere, fără asentimentul țării.

Propunerea istorică pe care marele bărbat de stat Mihail Kogălniceanu a făcut-o în ședința Divanului ad-hoc, de la 19 octombrie 1857, privitoare la *Unirea Principatelor într-un singur stat, sub numele de România*, a întrunit, cu excepția a două voturi negative, reprobate atunci și astăzi, unanimitatea adeziunii deputaților și a dezlăntuit efluvii de entuziasm patriotic atît la aceștia cît mai ales la cei ce-i aleseseră și-i trimiseseră să-i reprezinte în împrejurări atît de însemnate pentru poporul căruia i se dăduse pentru prima dată dreptul să-și spună păsurile. În cîte orase nu s-a cîntat atunci «Hora Unirii», memorabila operă a bardului de la Mircești și cîte manifestații cetățenești n-au mai putut fi stăvilite de autorități !?

În Muntenia, la alegerile pentru Divanul ad-hoc, n-au avut loc frămîntările, falsificările, încercările de corupție a conștiințelor, intimidările și arestările din Moldova. Aceasta nu înseamnă însă că poporul nu a năruit aceleași categorice și înflăcărâte convingeri unioniste, sau că mișcarea nr fi avut un avînt mai atenuat aici. În schimb însă, atunci cînd căimăcămia de trei din Țara Românească a săvîrșit abuzuri, au avut loc și aici proteste și demonstrații hotărîte și larg desfășurate.

După proclamarea alegerii colonelului Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei, la 5 ianuarie 1859, corpul electiv din Muntenia temporiza și

avea curajul să infrunte puterile străine opoziționiste unirii și era aproape gata să aleagă oameni ai trecutului, ce se cerea încheiat definitiv. În acest moment s-a produs intervenția hotărâtă a muncitorilor, meseriașilor, cetățenilor din București și a țăranilor ilfoveni, sub conducerea fostului deputat clăcaș din Adunarea ad-hoc, Mircea Mălăeru, care a determinat adoptarea neîntârziată, la 24 ianuarie 1859, a formulei dublei alegeri a unui om nou — «la vremuri noi, om nou», cum a spus M. Kogălniceanu însuflețit sincer de idealurile poporului —, în persoana domnitorului țării surori și vecine.

După cum afirmă un ziarist contemporan, mulțimile bucureștene deveniseră atunci « o mare vie ale cărui valuri abia se puteau mișca și care amenința să năvălească pe uși și pe ferestre în Cameră ca să susție drepăturile și principiul său » (N. T. Orășanu, *O pagină a vieții mele, sau 22, 23 și 24 ianuarie 1859*, București, 1861, p. 31—32).

În felul acesta a început descătușarea României din formele de viață înrobitoare pe care o dusesese pînă atunci. Au urmat ani grei de pilotare cu înțelepciune a corăbiei Statului, de către cel ales de popor a conduce destinele Principatelor Unite. Important este că această primă descătușare, tot prin strădaniile poporului, a generat neîncetat alte eliberări și înălțări, ce se continuă și astăzi.

Recunoscînd, cu probitate, meritul primordial ce revine maselor largi populare în făurirea actului Unirii Principatelor din 1859, nu putem să trecem sub tăcere și contribuția cu care au venit unele puteri străine prietene, în susținerea doleanțelor noastre în această împrejurare. Este vorba de susținerea acordată, cu multă generozitate, în special de către Rusia și Franța.

Biserica Ortodoxă Română este mîndră să constate că la marea luptă pentru unitate a poporului român au participat și clerici ortodocși români aducînd un aport valoros. Astfel, în Moldova, mitropolitul *Sofronie Miclescu*, care pentru convingerile sale a avut de înfruntat persecuția caimacamilor antiunioniști și chiar a patriarhului ecumenic Chiril al VI-lea, a prezidat lucrările Divanului ad-hoc și al Adunării electivă : frații *Neofit* și *Filaret Scriban*, iconomul *Dimitrie Matcaș*, arhimandritul *Melchisedec Ștefănescu*, frații *Neofit* și *Vasile Arbore* și alții care s-au încadrat cu loialitate în dreapta luptă a poporului.

Din Țara Românească sînt de menționat o serie de clerici ce s-au făcut crainici, prin scrisul lor în diferite publicații, ai ideii Unirii Principatelor, cum au fost : arhidiaconul *Dionisie Măldărescu*, preotul *Ilie Benescu*, preotul *Grigore Referendarul*, *Veniamin Cătulescu* și alții. Dintre ierarhi pomenim pe : Mitropolitul *Nifon*, care a prezidat adunările, *Sfîntul Calinic de la Cernica*, episcopul Rîmnicului, episcopii *Filotei* al Buzăului și *Climent* al Argeșului. O foarte inimoasă activitate a desfășurat în țară și apoi la Paris arhimandritul *Ioasaș Snagoveanu*, fondatorul capelei române de acolo, o ilustră figură a clerului român. Despre toți aceștia și alții s-a scris îndeaproape cu alt prilej (A se vedea : Pr. Scarlat Porcescu, *Clerici ortodocși din Moldova, luptători pentru Unirea Țărilor Române*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXV (1959), nr. 1—2, p. 37—49 și

Asistent Mircea Păcurariu, *Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române față de actul Unirii Principatelor*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 1—2, p. 73—94).

*

În legătură cu sărbătorirea a 110 ani de la Unirea Principatelor se poate constata cu satisfacție că în anii ce s-au scurs de atunci, poporul român a împlinit, prin lupte și jertfe, multe din idealurile generației unirii, iar Unirea «în cuget și-n simțiri» de atunci s-a ridicat tot mai sus pe scara desăvârșirii, atât pe făgașul dinăuntru, unde naționalități și confesiuni conlocuitoare trăiesc acum în armonie și unitate cu poporul român, ținându-și împreună un strălucit viitor, cât și pe plan extern, unde România, care n-a robît niciodată pe nimeni, ajută alte popoare să se elibereze din asuprirea națională și socială, promovează o înțeleaptă politică de pace, bună înțelegere și progres multilateral și a cerut, cu asentimentul tuturor popoarelor, ca tineretul lumii să fie crescut în armonie, pașnică conviețuire și respect reciproc pentru bunurile materiale și spirituale ale celorlalți.

Sînt acestea acțiuni unificatoare, roade îndepărtate ale Unirii poporului nostru de acum un veac și mai bine, unire care i-a oferit posibilitatea să-și manifeste și afirme în context general, geniul și generozitatea umanitară acasă și în lume.

Recunoscînd cu sinceritate eminența acestor autentice valori morale, Biserica Ortodoxă Română și slujitorii ei, mergînd pe urmele înaintașilor, slujesc cu cinste, cu rivnă și devotament împlinirii înaltelor idealuri de pace, dreptate și progres social de care este însuflețit poporul român.

Pr. Prof. AL. I. CIUREA

CREȘTINISMUL ÎN TRECUTUL NOSTRU ISTORIC

La baza procesului de închezare a oricărei colectivități umane stă întotdeauna și o comunitate de idei. Aceasta formează nucleul din care se dezvoltă, cu anumite trăsături specifice, respectiva colectivitate, impunându-și treptat nota sa proprie de originalitate și personalitate.

Pentru a înțelege just procesul apariției și dezvoltării poporului român trebuie să avem în vedere toți factorii care au contribuit la afirmarea a ceea ce astăzi numim trecutul nostru istoric. În acest sens, fiecare etapă a desfășurării vieții noastre naționale implică cercetări de profunzime. Iată, de exemplu, reflecțiile pe care ni le prilejuiește o asemenea etapă istorică, ajunsă în acest an la cea de a 110-a aniversare :

Unirea Principatelor Române, înfăptuită prin actul de la 24 ianuarie 1859, a fost unul din evenimentele cele mai de seamă din trecutul patriei noastre. Acest eveniment nu a apărut însă deodată, ca un fenomen de sine stătător sau ca un miracol al istoriei, ci el a fost un rezultat firesc al maturizării conștiinței de unitate de neam, de limbă și de credință a poporului român, dezvoltată de-a lungul a multor veacuri de muncă și luptă. Actul Unirii Principatelor, avînd adînci și multiple semnificații, a căpătat în conștiința poporului nostru expresia unor vii tradiții și a unor scumpe moșteniri naționale, generatoare de patriotism luminat și necontenite realizări. El a fost, ca și toate celelalte momente din trecutul poporului român, mai îndepărtat sau mai apropiat, rezultatul unei întreprinse comunități — de neam, de limbă și de credință — care s-a manifestat ca o puternică forță de monolit.

O analiză obiectivă a acestor constatări socotim că nu va fi lipsită de interes.

Este evidentă și semnificativă insistența cu care, în timpul din urmă, se caută stabilirea unei cât mai strînse legături între realizările fericite ale României de astăzi cu mersul și aspirațiile de veacuri ale trecutului ei istoric. Acest trecut este repus în prezent în adevărata lui valoare, realizările, ca și aspirațiile României de astăzi, căutîndu-și reazim și trînicie în temeliile adînci și *specifice* ale acestui trecut, care, dacă și-a avut scăderile și umbririle lui — scăderi și umbriri care erau ale vremii — și-a avut și momentele lui de strălucire și eroism, momente care îi aparțin *în propriu* și prin care ne-am înscris cu litere majuscule în paginile istoriei.

Dar nu numai de trecutul — mai apropiat sau mai îndepărtat — al existenței noastre ca neam încheșgat e vorba. Sau nu numai de el. Ci de trecutul cu mult mai îndepărtat al ființării noastre, trecut care se coboară

pînă la obîrșia noastră ca neam, pînă la strămoșii noștri : dacii și romanii, din încrucișarea cărora am apărut pe lume noi — *românii*.

Această nouă directivă — realistă și constructivă totodată — pornită din justa înțelegere a mersului ireversibil și progresiv al istoriei și promovată cu perseverență de factorii cu răspundere de la cîrma țării, și-a găsit — cum era și firesc — ecou în lumea scriitorilor și gînditorilor noștri, maestri ai verbului și ai eposului românesc, poeți sau critici, literați sau istorici, sociologi sau arheologi, filologi etc, pentru care acest trecut a devenit nu numai obiect de studiu și sursă de inspirație și creație pentru fundamentarea prezentului și anticiparea realizărilor fericite ale viitorului, dar și un legitim și firesc îndemn pentru afirmarea și valorificarea originalității și particularității noastre ca neam în tot ceea ce am creat sau creăm.

În acest proces de adîncă prefacere socială pe care-l trăim astăzi, ca și în oricare alt proces de prefacere, elementul nou, depinde și de suportul pe care el s-a produs. Căci aici e rădăcina din care se hrănește și prin care trăiește atît tulpina cît și coroana care înflorește și rodește.

Această rădăcină este cea care ne-a ținut prezenți în istorie, cu toate adversitățile și «răutățile vremurilor» — după zisa cronicarului — prin care am trecut. Răutăți și adversități aproape necredibile, pe care le-am biruit totuși datorită acelei vitalități rădăcinale cu care ne-au înzestrat cei ce ne-au generat, dacii și romanii : puterii de rezistență a unora — dacii, și capacității de organizare și colonizare a altora — romanii.

În mersul său de expansionism cuceritor, imperialismul roman ajunge în preajma anului 100 d. Hr. la malurile sudice ale vechiului Danubiu, pe care caută să-l și treacă, deși el constituia o graniță firească de apărare a imperiului și implica și o grea încercare de escaladare. Că această escaladare s-a încercat totuși, se datorește faptului să dincolo de fluviu se înjghebase, începînd cu Burebista și culminînd cu Decebal, puternicul staț al geto-dacilor, neam îndrăzneț și războinic, care prin desele incursiuni făcute peste Dunăre constituia o permanentă primejdie pentru stăpînirea romană din Iliric. De aceea sub Domițian se fac primele două încercări de supunere a acestor vecini primejdioși: prima în anul 87 d. Hr., soldată cu înfrîngerea romanilor ; a doua în anul 88, soldată cu o discutabilă victorie a acestora, care duce totuși la încheierea unei păci precare între beligeranți, pace prin care, deși Decebal se recunoaște drept «rege clientelar al Romei», avantajele ei erau de partea învingătorilor. Ea a ținut totuși 12 ani — ani din plin folosiți de Decebal pentru a-și relua revanșa — aceasta pînă cînd la tronul Romei vine un «adversar tot atît de puternic și de capabil ca și Decebal — regele erou al dacilor : Marcus Ulbius Trajanus»¹.

Proclamat împărat în anul 98 d. Hr., Traian nici nu se duce să-si ia tronul în primire, ci începe pregătirile pentru războiul cu dacii, ridicînd fortificații, drumuri și poduri de-a lungul Dunării, pe care o și trece în anul 101, deci după o pregătire de trei ani, în fruntea a 13 legiuni și a cîtorva duzini de trupe auxiliare, însumînd circa o sută de mii de oa-

1. Prof. D. Tudor, *Decebal, regele erou al dacilor*, București, 1964, p. 38.

meni², ceea ce dovedește importanța deosebită pe care o acorda Traian acestui război pentru cucerirea Daciei. Care să fi fost cauzele care au determinat atât graba cât și amploarea pregătirii acestui război din partea noului împărat al Romei? Firește, cauzele imediate vor fi fost multe. În primul rînd, trufia romană care nu admitea umilința «păcii» încheiate sub Domițian, motiv la care convin aproape toți istoricii, vechi sau noi. În al doilea rînd, starea extrem de precară în care se găsea situația financiară a imperiului «secătuit economiceste de cheltuielile nesăbuite ale lui Domițian»³, la care se adăuga și cunoscuta rapacitate și sete după aur a conducătorilor imperiului, sete pe care scriitorul roman Petronius, contemporan evenimentelor, o descrie astfel: «Dacă se găsește undeva vreun golf tainic sau vreun pămînt necunoscut unde se află aur, se zicea imediat că acolo se află un dușman al Romei, germina sămînța unor războaie singeroase și se pregătea cucerirea acestor noi avuții»⁴. «Se știe de asemenea, adaugă istoricul român pe care-l utilizez, profesorul universitar D. Tudor, că vistieria de la Sarmizegetusa conținea mari cantități de aur acumulate acolo de regii daci, în decursul multor ani, deoarece ei dețineau monopolul extracției aurului» și, după cum se știa, provincia de peste Dunăre cuprindea «alături de mari bogății aurifere-miniere și bogate și întinse regiuni cerealiere»⁵.

Toate aceste motive vor fi silit și poate vor fi grăbit pe ponderatul împărat Traian să înceapă războiul greu pentru cucerirea Daciei. Perspectiva acestei misiuni se extinde și asupra poporului român, a cărui naștere se pregătea prin acțiunea întreprinsă «de înțeleptul și cumpătatul împărat» Traian, cum îl descrie istoricul Dio Cassius, și care începe războiul împotriva dacilor, «chiar contra voinței Senatului»⁶.

Războiul începe în primăvara anului 101 d. Hr., prin trecerea Dunării de către două coloane ale armatelor romane, una de la Lederata (azi Ramna din Banat), alta de la Dierna (Orșova de astăzi), înaintînd spre Sarmizegetusa (Grădiștea Muncelului de azi). După prima mare bătălie, la Tapae, care se soldează cu pierderi grele de ambele părți, romanii continuă înaintarea spre capitala dacă, iar Decebal se retrage, opunînd însă o rezistență îndîrjită invadatorilor. Rezistența dacică «în munții întăriți cu ziduri»⁷, încercările abile ale lui Decebal de a obține, fără prea multe jertfe, o pace cu romanii, năvălirea în Moesia răsăriteană a sarmatilor roxolani, ațîțați de Decebal, fac pe Traian să slăbească urmărirea dacilor, pe care o reia însă după victoria asupra roxolanilor (în amintirea căreia a fost ridicat monumentul triumfal de la Adamclisi). Aceasta a făcut pe cei doi beligeranți să convină la încheierea păcii în toamna anului 102. Decebal primea toate cele șase condiții impuse de Traian, între care cea mai grea era cedarea teritoriilor deja cucerite de romani: Oltenia, Muntenia și Banatul. Pacea încheiată a fost însă de scurtă durată. Decebal, alarmat de intenția romanilor de a cuceri definitiv toată Dacia pentru a o anexa Imperiului roman, intenție manifestată prin clădirea marelui pod de piatră construit chiar imediat după încheierea păcii în dreptul Turnu-

2. *Ibidem*, p. 39.3. *Ibidem*, p. 40.4. *Ibidem*,5. *Ibidem*, p. 41.6. *Ibidem*,7. *Ibidem*, p. 46-47.

lui Severin — Drubeta de atunci — de același Apolodor din Damasc, care avea să ridice și «Columna» cinstitoare a victoriilor lui Traian, își începuseră însuși pregătirile de apărare și în același timp de provocare a orgoliului roman. Cea mai cutezătoare din aceste provocări a fost arestarea lui Longinus, viteaz comandant de oaste și bun prieten al lui Traian, pe care Decebal îl ademenise chemându-l la o întâlnire de pace. Traian răspunde acestor provocări și o dată cu inaugurarea podului construit de Apolodor reîncepe luptele cu dacii. O luptă înverșunată începu pentru cucerirea Sarmizegetusei, care, nemaiputând fi apărată, a fost incendiată din ordinul lui Decebal, o dată cu sanctuarele din incinta cetății sau de pe terasele învecinate. O parte din garnizoană în frunte cu Decebal, scăpată din încercuirea de la Sarmizegetusa, încearcă organizarea unei rezistențe în părțile centrale ale podișului transilvan. Această ultimă rezistență fiind însă spulberată prin trădarea unei părți a nobilimii dace — acei *tarabostes*, care, spre a-și păstra privilegiile pieții și moșiile, trecură de partea lui Traian — Decebal renunță la luptă și, spre a nu cădea rob în mâinile romanilor, preferă să-și ia viața, nu bînd otrava în compania nobililor, conducători ai oștilor sale, ci «senin și demn» la margine de codru, străpungîndu-și pieptul cu sabia-i încovoiată, faimoasa *daca*, de care tremuraseră atîția dintre invadatorii romani.

Și astfel s-a terminat, în anul 106 d. Hr. o dată cu viața «regelui erou» Decebal, și războiul pentru cucerirea Daciei, care a adus lui Traian supranumele de «Dacicus». În cinstea lui a fost ridicată faimoasa «Columnă» cu cele 150 de scene ale războiului cu dacii, iar victoria lui asupra dacilor a fost sărbătorită la Roma timp de 123 de zile, în timpul cărora s-au luptat în arene zece mii de gladiatori, iar Traian însuși a dăruit fiecărui plebeu cîte 500 de dinari din bogățiile găsite și aduse din Dacia⁸. Bucuria și munificența senatului și a împăratului după această victorie dovedesc, pe de o parte, cît de grele au fost luptele pentru obținerea ei, iar, pe de altă parte, importanța pentru imperiu a noii provincii cucerite. De aceea se impunea problema nu numai a păstrării, dar și a romanizării ei prin coloniști aduși din cuprinsul imperiului pentru a se putea fructifica bogățiile naturale ale Daciei, bogății care constau, în primul rînd, în aur, sare și cereale, bogății care făcuseră faima Daciei și înainte de războaiele cu romanii și stabiliseră legături comerciale cu popoarele îndepărtate.

Pentru păstrarea noii provincii, atît de greu cîștigate, Traian a socotit că în primul rînd se impune împiedicarea oricărei noi încercări de răzvrătire a dacilor pentru recîștigarea libertății, nu numai din partea celor refugiați dincolo de granițele Daciei propriu-zise cucerită de romani, ci și din partea dacilor rămași pe loc, și care, firește, constituiau marea lor majoritate. Astfel de încercări mai făcuseră dacii, care, deși învinși și legați prin tratate de pace, se răsculau și porneau la război împotriva cuceritorilor. Așa făcuseră și sub Domițian, și așa și sub Traian, după prima pace de la anul 102. Pentru împiedicarea răzvrătirii era nevoie să fie smulsă din rădăcină sursa creatoare a acestei îndîrjiri în fața morții a

8. *Ibidem*, p. 53, 54, 55.

acestor «daci nemuritori», cum îi numea Herodot, care înfruntau cu curaj moartea în război, în credința insuflată de religia lor că cei morți în războaie merg de-a dreptul în împărăția fericită a lui Zamolxis — zeul lor preferat, deși nu singurul adorat, cum par să creadă unii din istoricii noștri de mare vază ca N. Iorga și V. Pârvan, care socot pe daci drept «monoteiști». O problemă asupra căreia vom reveni în decursul studiului nostru. Deocamdată fapt este că religia dacilor — religie politeistă, ca toate religiile anterioare creștinismului, cu excepția religiei evreilor — profesa existența fericirii unei vieți viitoare, în cadrul căreia un rol preponderent și un maximum de fericire era rezervat acelor care mureau vitejește în războaie. Credința aceasta, mai accentuată poate la daci, era frecventă mai la toate popoarele vechi. La vechii germani, de exemplu, cei morți în războaie intrau de-a dreptul în Walhala zeilor, în compania lui Wottan însuși, supremul zeu al războaielor, și în strigătele de triumf ale Walkiriilor, așa cum povestesc legendele Nibelungilor.

Însă în religia dacilor exista un fel de frenezie a morții, în vederea cîștigării *nemuririi* în viața viitoare, a cărei corespondență pe pămînt o constituia ideea *libertății*.

De aceea Traian dispune desființarea oricărei urme de manifestare religioasă dacică, «începînd cu distrugerea tuturor locașurilor de cult, destul de numeroase pe întreg teritoriul Daciei și de dimensiuni adesea impresionante» (cum remarcă istoricul prof. D. Tudor⁹ și culminînd cu distrugerea «sompțuosului templu clădit de Burebista» (de care amintește într-o comunicare prof. Radu Vulpe), și ale cărui vestigii au ieșit la iveală — fie și numai sub forma acelor pietre de temelie, dispuse într-o anumită rînduială circulară, care-și au o evidentă semnificație simbolică religioasă — în urma săpăturilor arheologice recente de la Grădiștea Muncelului, din preajma Orăștiei. Această ură înverșunată a romanilor față de religia dacilor învinși a fost atît de brutală și a mers atît de departe, încît nu s-a mărginit numai la distrugerea locașurilor de cult, ci și la evacuarea slujitorilor acestor locașuri, interzicîndu-se accesul și așezarea omenească în aceste localități¹⁰.

Prin aceste distrugeri ale locașurilor de închinare, romanii nu căutau numai aurul ascuns în aceste temple, cum cred unii dintre istorici, ci voiau să distrugă orice legătură, orice posibilitate de manifestare religioasă a dacilor, care găsiseră în această religie a lor înverșunarea cu care își apăraseră țara și libertatea. Aceasta rezultă și din elogiul pe care împăratul de mai tîrziu, Iulian Apostatul, îl aduce lui Traian, și căruia îi atribuie această tiradă pe care cuceritorul Daciei ar fi adresat-o lui Jupiter: «O! Jupiter și voi zeilor! Am supus pe acești geți (adică daci), cea mai războinică națiune din cîte au fost pe lume, nu numai prin vîrtoșia trupului oamenilor, dar mai ales prin acele învățături pe care Zamolxis cel mult venerat de dînșii li le întipărise în suflete, căci ei credeau că nu mor, ci numai își schimbă locuința de viațuire, și de aceea se reped la moarte cu aceeași veselie cu care s-ar porni la un drum oarecare»¹¹.

9. *Ibidem*, p. 27.10. *Ibidem*, p. 24.11. *Ibidem*, p. 62.

De altfel acest procedeu de distrugere a oricărei urme de religie la popoarele cucerite era în uzul cuceritorilor romani, care erau blînzi și îngăduitori cu popoarele ce se supuneau stăpînirii romane, onorînd zei-tățile învinșilor, pe care le introduceau în propriul lor panteon (cum fusese cazul cu zeii grecilor și ai egiptenilor, pe care-i și adoptaseră schimbîndu-le doar numele), dar erau necruțători cu popoarele care le opuneau rezistență la cucerire și le suportau cu greu stăpînirea. Așa procedase și Cezar cu religia druizilor galici, după victoria greu obținută contra lui Vercingetorix; la fel procedase, cu cincizeci de ani mai tîrziu, Titus, fiul lui Vespasian, care, după asediul îndelungat și înverșunata rezistență a Ierusalimului asediat, a dispus dărîmarea zidurilor cetății și dărîmarea pînă la temelie a templului, îndeplinindu-se astfel dubla profecie a Mîntuitorului, prima referitoare la templu, «din care nu va mai rămîne piatră pe piatră și totul va fi risipit» (Luca XXI, 5—6) și a doua referitoare la zidurile Ierusalimului, relatată de Evanghelistul Matei (XXIII, 37—38).

Măsura negativă a distrugerii religiei, luată din considerente strategice, trebuia completată cu una pozitivă de fructificare, în interesul imperiului, a bogățiilor noii provincii atît de greu cucerite. Pentru aceasta era nevoie de brațe de muncă, pe care le puteau oferi în primul rînd localnicii, care, firește, nu-și părăsiseră locurile de baștină, cum înclină să creadă comentatorii grăbiți ai unei scene de pe Columna lui Traian¹². Căci nu toți dacii participaseră la lupte și nici nu se retrăseseră o dată cu luptătorii, care, biruiți și urmăriți de romani, se refugiaseră în părțile din nord-vestul Transilvaniei — Maramureșul de astăzi, părți greu de străbătut de urmăritori — sau se retrăseseră la vecinii mai apropiați și încă liberi, cum erau: carpii, iazigii, bastarnii, roxolanii și alții care fuseseră, în parte, aliații dacilor împotriva romanilor, de care și ei se temeau, văzînd în romani de viitorii lor cuceritori. Evident însă că acești localnici nu-și ofereau de bună voie brațele de muncă cuceritorilor pe care îi urau. Romanii se puteau bizui doar pe acea parte din nobilimea dacă, tarabostes sau pileates, nobilime care trădase pe Decebal pentru a-și păstra moșiile și privilegiile pe care Traian li le și păstrase, pentru că avea nevoie de muncitorii de pe moșiile și minele lor — așa-zișii comates— (dicii pletoși), care n-aveau dreptul să-și acopere capul și care se tot văd pe scenele de război sau de triumf pe Columna lui Traian. Acestor tarabostes, Traian le adăugase ca elemente mai de nădejde pe legionarii eliberați de sarcinile serviciului militar, așa-zișii veterani, adică bătrîni sau «betrani», cum le zicea marele filolog și istoric Hașdeu. Aceștia fuseseră împroprietăriți pe pămînturile Daciei cucerite, care deveniseră toate proprietate a statului, și urmau să le cultive și fructifice.

Pentru a satisface însă în suficientă măsură cerințele de lucru, pentru a pacifica populația băștinașă și pentru a romaniza toată noua provin-

12. E vorba de ultima scenă de pe Columnă, în care se văd grupuri de daci, cu copii și femei încărcăți cu avuții lor, urmînd o cireadă de vite și privind înapoi spre o coloană romană care-i duce din urmă. Unii văd în această scenă părăsirea Daciei de băștinașii ei, cînd de fapt e vorba doar de o mutare, a unor părți din populație spre locuri mai fertile. Altfel băștinașii nu ar duce și vitele cu ei, sub ochii ostașilor romani.

cie, încă neprietenă, dacă nu chiar rebelă, au fost aduși coloniști din părțile mai apropiate și mai dens populate și mai de demult romanizate ale imperiului, în special din părțile Iliriei și Traciei, ca și din părțile Asiei Mici, care avea cea mai densă populație în sinul imperiului. Fiind asigurată stăpînirea romană, Traian își retrage legiunile, lăsînd aici pentru pază și supraveghere doar două legiuni: a cincea — «Macedonica», compusă mai ales din soldați proveniți din Tracia și Macedonia, de unde și denumirea ei, și a treisprezecea — «Gemina», provenită din Asia Mică. Și acum se începe și se efectuează marele proces, nu numai de romanizare — deci de latinizare — a noii provincii, ci și de creștinare a ei, creștinare care nu numai că a coincis și a facilitat, dar a făcut posibilă și a realizat atît latinizarea, cît și românizarea populației noii provincii. La formularea acestei afirmații ne obligă faptele, deci istoria însăși.

Populația dacă rămasă în provincie, nu numai că era ostilă, dar ura pe cuceritorii care le cotropiseră țara, le răpiseră libertatea, le luaseră pămînturile, declarate toate proprietate de stat, le sfărîmaseră templele, le interziseseră religia. Ura aceasta le-o purtau și dacii de rînd (comates), care deși depindeau, cel puțin o parte din ei, de nobilii (tarabostes) care trădaseră pe Decebal și intraseră în grațiile noilor stăpînitori, și nu puteau fi sufletește alături de cei ce-și trădaseră țara și regele pentru a-și păstra privilegiile. Această ură urma să o poarte și coloniștilor aduși să le preia pămînturile, ca și celor două legiuni, rămase ca să supravegheze opera de înrobire a lor și de înstrăinare a bogățiilor țării lor. Și totuși n-a fost așa. Lucrul s-a petrecut cu totul altfel și în chip neașteptat.

Între băștinașii rămași și între coloniștii și chiar legionarii aduși, s-a stabilit treptat un nou climat de comportare, altul decît cel scontat: un climat de înțelegere și pace, de înfrățire și iubire. Cărui fapt se datorește această neașteptată schimbare? Lucrul e notoriu: religiei creștine adusă în Dacia chiar de coloniștii trimiși aici ca să romanizeze pe daci, și prin legionarii aduși ca să-i supravegheze. Acești coloniști, ca și legionarii înșiși, proveneau din Iliria și Macedonia, unde străbătuse și cucerise verbul de foc al Apostolului Pavel, și din Asia Mică, unde creștinismul era atît de răspîndit, încît devenise un «pericol» pentru statul roman păgîn, făcînd pe unul din guvernatorii Asiei Mici, Pliniu cel Tânăr guvernatorul Bitiniei, să se adreseze lui Traian însuși, cerîndu-i îndrumări asupra felului cum să se procedeze față de mulțimea creștinilor din provincia sa. Pliniu încunoștința pe Traian că în provincia sa, ca în mai toată Asia Mică, există o mare parte a populației, de altfel pașnică, care nu are altă vină, decît aceea că se închină unui oarecare Hristos, considerat de ei ca zeu, și-l întrebă ce să facă cu dînșii. La care Traian răspunde că dacă nu fac alt rău, să-i lase în pace, obligîndu-i doar să aducă împăratului cinstirea ce i se cuvine. Nu-i de mirare atunci că între coloniștii și între legionarii aduși în Dacia — unii ca să exploateze, alții ca să supravegheze noua provincie — de proveniență, cei mai mulți dintre ei, din aceste părți ale imperiului creștinate deja, foarte mulți erau creștini și veneau cu noua religie a păcii și a iubirii între oameni, religie pentru care nu exista cucerit și cuceritor, după cum nu exista «nici rob, nici slobod, nici elin, nici barbar», toți fiind frați, ca fiii egali îndreptățiți ai

aceluiasi Părinte ceresc, al Căruia Fiu, Iisus Hristos, s-a jertfit pentru iertarea, împăcarea și înfrățirea tuturor. Această religie, adusă și propovăduită de noii veniți, a potolit ura și a ușurat suferința celor cucerțiți și a îmblinzît pe cuceritori, apropiindu-i de cei cucerțiți. Creștinismul a devenit astfel elementul de sudură între cele două părți, care acum nu se mai urau, ci se apropiau și se înfrățeau în noua religie a păcii și iubirii.

Totuși, pentru ca dacii băștinași să-și părăsească vechea lor religie de care erau adînc atașați și să primească atît de repede noua religie, nu numai neagreată dar și persecutată de cuceritori, trebuie să fi existat foarte serioase motive care să-i fi determinat la aceasta. Dintre aceste motive, două cred că au fost cele mai puternice: primul motiv, negativ, ar consta în amara deziluzie a dacilor că vechii lor zei în frunte cu Zamolxis îi părăsiseră sau se arătaseră neputincioși față de năvălitori, ceea ce era și mai grav; al doilea motiv, pozitiv, ar consta în faptul că noua religie conținea în sine elementele scumpe ale vechii lor religii, însă într-o formă transfigurată, deci mai înălțată: ideea despre existența unei vieți viitoare și ideea de jertfă¹³, îndreptată însă în noua religie nu spre distrugerea vrăjmașului, ci spre binele aproapelui, spre binele omului, oricare ar fi acesta.

Aceleași elemente de apropiere activau și din partea romanilor, fie ostași, fie coloniști, care — aduși aici ca să supravegheze și să împiedice, unii executarea oricărei manifestări a vechii religii, alții să depoziteze pe băștinași de bunurile lor materiale — au devenit propagatori ai noii religii, căreia ei îi aparțineau deja. De aceea, dacii rămași în Dacia Traiană — și aceștia constituiau marea lor majoritate¹⁴ — au primit ca o ancoră de salvare, noua religie și *limba latină*. Firește, limba latină vulgară — vorbită de mai toată populația din imperiu și mai ales de soldații mai vechi sau mai noi aduși în Dacia, a căror limbă de comandă și înțelegere militară era această latină vulgară — devenise accesibilă maselor populare, atît de felurite ca origine și grai, din imperiu. Aceasta și explică de ce toată vechea noastră terminologie religioasă este latină¹⁵.

Astfel se dovedește nu numai vechimea creștinismului nostru, dar și faptul că noi ne-am născut și am crescut cu și prin această religie creș-

13. N. Iorga, în *Istoria Bisericii Românești...*, 1908, vorbește de «caracterul de mister și suferință cuprins în jertfa lui Iisus», care a contribuit la primirea de către daci a religiei creștine, dar greșește cînd vorbește de «misticismul asiatic», care s-ar fi aliniat elementului de jertfă prin iubire din religia creștină ceea ce recunoaște el însuși cînd afirmă că: «Nici dacii, nici ceilalți traci nu puteau să rămînă în afara frăției creștine ce se înjghebase pe pămînturile lor» și tot el adaugă: «Legea cea nouă se potrivea în multe privințe cu legea lor veche pe care noii stăpînitori căutau s-o nimicească» (*op. cit.*, p. 1-5).

14. Ipoteza cu părăsirea Daciei de către băștinași, fie după cucerirea ei de către Traian, fie după părăsirea ei de către Aurelian, cea mult trimbițată. «Dacia exausta» s-a dovedit a fi o simplă poveste de mult dispărută din preocupările istoriei.

15. Străvechea noastră terminologie religioasă este toată de origine latină. Cuvintele de origine greacă le-am luat prin filiera lor latină, iar cele de origine slavă s-au substituit mai tirziu celor latinești, prin intermediul sîrbilor, mijlocitori între noi și împărații încă romani ai Bizanțului. Cum a fost cazul cu înlocuirea cuvîntului «spirit» prin «duh», ca urmare a disputei ce începuse între Răsărit și Apus referitor la adaosul Filioque, dispută care începuse deja prin vrucul al VI-lea, iar altele sînt adaosuri tîrzii și tot prin «sîrbie» și provenite din Bizan-

tină, care a prezidat și a efectuat această contopire a celor două neamuri componente : daci și romani. Aceasta nu e o simplă reeditare a vechii formule ecleziastico-didactice că : «noi ne-am născut creștini», sau că «sîntem creștini din leagăn», ci este un prea evident și obligatoriu adevăr. *Sîntem dintre puținele colectivități creștine care nu-și au o dată a creștinării lor*, fiindcă noi sîntem — sau am fost — creștini de cînd sîntem români.

Această nouă înfățișare, în istorie, a dacilor romanizați, nu este o simplă întîmplare, un capriciu al istoriei, favorabil pentru unele neamuri și nefavorabil pentru altele. Istoria își are legile ei proprii. Neamurile nu apar din golurile vremii ca să dispară în abisurile neființei, fără a-și avea «vreo semnificație, vreo justificare» fie a apariției, fie a dispariției lor, cum spune Nicolae Iorga¹⁶.

Neamurile nu apar, sau, mai corect spus, ele nu sînt chemate la existență «pentru a face doar zgomot în istorie», cum spune celălalt mare istoric al nostru, V. Pârvan¹⁷, ci «în vederea împlinirii unei sau a unor anumite misiuni», cum spunea N. Bălcescu : «vrem să fim o națiune, una puternică și liberă, pentru binele nostru și al altor națiuni (...). Căci avem o misiune de îndeplinit în omenire»¹⁸. Fiindcă istoria fiecărei națiuni, ca și a lumii întregi, nu constă într-o înșirare haotică de seminții, apărute la voia întîmplării pe lume și conduse de instinctele de hrană, adăpost și împerechere, ci în împlinirea unor misiuni și scopuri a căror trăire și realizare în comunitate constituie națiunea. În concepția creștină, misiunea fiecărei națiuni, ca și scopurile urmărite de ea, își au proveniența de la o putere, de la o legitate ordonatoare și diriguitoare a lumii, ca și a fiecărei națiuni în parte, putere a cărei existență, chiar dacă e învăluită în mister și adesea opusă înțelegerii noastre, nu poate fi tăgăduită. Apostolul Pavel spune : «Pentru aceasta îmi plec genunchii înaintea Tatălui ceresc, de la care își ia începutul orice neam, în cer și pe pămînt». Căci, adaugă în alt loc același Apostol Pavel : «dintr-un sînge a făcut Domnul tot neamul oamenilor, ca să locuiască pe toată fața pămîntului, rînduindu-le de mai înainte timpul, locul și rostul viețuirii lor în lume» (Fapte XVII, 26).

În virtutea acestui adevăr al istoriei am apărut și noi pe lume și am persistat și rezistat ca *neam latin* în masa germano-mongolo-slavă care ne înconjură din toate părțile, și căreia i-a urmat viforosul iureș al tuturor popoarelor migratoare, iureș care a trecut peste noi — cu scurte popasuri ale unora, cum au fost goții. Cunoscutul și scrupulosul scriitor

țul imperial. Cît privește alți termeni, cum ar fi cuvîntul «Crăciun», despre care se zice că noi l-am fi luat de la slavi, procesul împrumutului se inversează. Mai firesc este ca slavii — fie ruși, fie bulgari care primesc creștinismul cu sute de ani în urma noastră, care eram creștini din veacul al II-lea d.Hr., să-l fi luat ei de la noi, nu noi de la ei. De altfel, latinescul «incarnacionem» dă după toate regulile lingvistice «Crăciunul» nostru, denumire străveche păstrată și în colinde. De notat că între vechii termeni religioși păstrați sînt și cîțiva de origine dacă, cum e groapă și îngropare, mire și mireasă etc. 16. N. Iorga, *Generalități istorice*, p. 5—7.

17. V. Pârvan, *Idei și forme istorice*.

18. N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*.

african Tertulian, care prenumără, la anul 200 d. Hr., cînd apare lucrarea sa *Apologeticum*, Dacia între țările deja creștinate¹⁹. Romanizarea cît și perseverarea noastră, aici atestă teza că «avem o misiune de îndeplinit în omenire», după zisa lui Bălcescu, misiune ce urma să se realizeze în decursul istoriei și în diferite aspecte și etape ale ei. Unul din aceste aspecte s-a văzut atunci cînd a apărut invazia musulmană, în fața căreia se sfărîmăseră atît cruciadele organizate de Apusul creștin, cît și rezistența popoarelor din Peninsula Ilirică (numită impropriu «Balcanică»), care toate — inclusiv Grecia și Ungaria — fuseseră cucerite și transformate în pașalicuri turcești, invazie care s-a oprit, sau mai corect zis, a fost oprită la Dunăre, în fața celor două state libere ale națiunii române, națiune apărută aproape brusc în plinul istoriei, după ce stătuse aproape o mie de ani sub faldurile ei încă nedesfăcute pe linia vremii.

În tot acest îndelungat proces de gestație, care a fost și unul de temeinică formare a poporului român, creștinismul continua să ajute consolidarea contopirii celor două elemente — diverse și complexe ca proveniență etnică, în ce-i privește atît pe coloniști cît și pe soldații legiunilor — într-o singură unitate care o apăra în fața presiunilor și incursiunilor pașnice²⁰ sau silnice ale feluriților competitori, care, răscoliți și prinși de febra migrației și a peregrinării năzuiau către cele două Rome creștine : cea veche și cea nouă — Roma și Bizanțul — ale căror drumuri treceau în cea mai mare parte prin Dacia noastră. Primul val ce l-am avut de înfruntat a fost cel al goților, care coboriți din părțile Balticei spre cele ale Azovului și împinși de valurile hunilor — primii asiatici intrați în febra migrației — s-au instalat pe pămîntul Daciei rîvnite. Năvala goților a fost, de altfel cea mai bine organizată dacă se poate spune așa și de aceea a și fost de cea mai lungă durată (mai bine de un secol), din care pricină Dacia noastră a și început să se numească Coția sau «Țara Goților», așa cum o și denumeau istoricii vremii. Această hălăduire a goților în Dacia noastră se soldează însă și cu rezultatul că o bună parte din ei, s-au creștinat. Sub influența acestor băștinași, goții și-au luat îndemnul de a traduce în limba lor cartea de temelie a creștinismului, *Biblia*, utilizînd și textele în latina vulgară a băștinașilor, ceea ce explică evidentele elemente lingvistice latine atît în textul traducerii lui Ulfila cît și în confecționarea alfabetului gotic, așa-zis runic, care stă la baza limbii și alfabetului germanic de astăzi. Așa că pe drept cuvînt profesorul de exegeză a Noului Testament de la Facultatea de teologie din București, preotul Haralambie Roventă, a putut conchide : «Strămoșii germanilor, goții, au avut primul lor început de civilizație (și de creștinare, *n.n.*) aici pe pămîntul românesc. Primele lor buchii s-au format aici, după cum și credința creștină goții și-au căpătat-o tot aici. La aceasta am contribuit noi, prin strămoșii noștri, în mare măsură. Biblia lui Ulfila poate da serioase concluzii atît pentru existența și vechimea creștinismului nostru în

19. Tixeront, *Patrologie*, p. 144.

20. «Infiltrațiile pașnice» au fost cele ale cetelor de slavi care, tot mînați de triburile mongolice, s-au refugiat și așezat prin părțile pașnice ale Daciei, ocupînd mai ales șesurile : de aici și denumirile slave ale riurilor și solului în părțile de șes, care alternează cu cele de origine latină din părțile de munte : Repedea, Bistrița, Neagra, Cerna și altele.

Dacia cît și cu privire la manuscrisele de limbă latină, manuscrise care trebuie să fi existat și circulat în această parte prin strămoșii noștri, care nu-și despărțiseră atunci limba lor proprie de cea a fraților latini din restul imperiului²¹. Părerea aceasta a preotului profesor Haralambie Roventța despre existența și circulația Bibliei în limba latină în Dacia, încă înainte de venirea goților în Dacia, e în perfectă concordanță cu faptul că creștinismul, chiar de la începuturile lui, s-a folosit pentru răspîndirea lui de limba proprie fiecărui popor către care se adresa. Așa au făcut Apostolii dintru început, cînd, în ziua Cincizecimii, au început toți să vorbească în limbi diferite, încît adunîndu-se mulțimea venită atunci la Ierusalim din toate părțile lumii, «din tot neamul de sub cer», cum zice textul din Faptele Apostolilor, «s-au umplut de nedumerire, că-i auzea fiecare grăind în limba sa». Această «propovăduire» a creștinismului nu s-a făcut aici numai pe calea orală, ci și pe calea scrisului, și în primul rînd prin redarea în limbile proprii a Scripturii atît a Vechiului cît și a Noului Testament. Aceste traduceri s-au început încă din veacul al II-lea d. Hr., după cum atestă același Tertulian (197) sau și mai lămurit Sfîntul Ioan Gură de Aur, care precizează la începutul veacului al V-lea că astfel de traduceri s-au făcut pentru sirieni, indieni, egipteni, armeni, persieni și mai ales pentru popoarele mărginașe ale imperiului, cum erau și cei din Dacia noastră²².

Privilegiul de «limbi sacre» pe care și-l acordaseră unele dintre ele, cum au fost : greaca, latina sau mai tîrziu slava, era nu numai anticreștin, dar și dăunător creștinismului însuși. De aceste manuscrise în limba latină a dacilor se va fi folosit și Ulfila în traducerea sa, ceea ce ar explica nu numai enigmatică influență latină asupra vocabularului traducerii lui Ulfila și a alfabetului inventat de dînsul, dar și îndemnul traducerii însăși²³. La acestea se adaugă încă două mărturii: a vechimii și a vitalității creștinismului Daciei romanizate. Prima, existența primilor martiri pentru apărarea dreptei credințe, cum a fost de pildă Sava Gotul, care nu era got, ci român ca și Nichita Romanul, cum îl numesc sinaxarele. A doua, prezența unui episcop din Dacia la Sinodul de la Niceea (325), în perscana celui Teofil Gotul, prezență atestată și de istoricul N. Iorga, ceea ce infirmă părerea aceluiași istoric că noi n-am fi avut în această perioadă incipientă a creștinării noastre episcopi canonici, ci doar «călugări bătrîni, vestiți prin evlavia lor, aleși de popor ca piscupi»²⁴, care «piscupi» erau de fapt episcopi legiuîți, acei așa-zîși «horepiscopi» care, fără a avea vreo eparhie cu reședință stabilă, săvîrșeau Taina Hirotoniei sau sfințeau locașurile de închinare acolo unde era trebuință. De aceea e eronată părerea aceluiași istoric că Teofil Gotul, care a participat la Sinodul de la Niceea din partea Daciei, era arian și got ca origină etnică. Fi-

21. Pr. Prof. Haralambie Roventța, *Rotul Bibliei în formarea limbii literare*, în vol. *Biserică, cultură și neam*, București, 1936, p. 85. 22. *Ibidem*, p. 80-81.

23. *Ibidem*, p. 84-85. Sugestia Pr. Prof. H. Roventța ca această problemă numai schițată de el să fie aprofundată de istoricii noștri a rămas, din păcate, fără urmare. Ceea ce a făcut Prof. C. Diculescu pentru gepizi, s-ar fi putut face și pentru goții care au stăpînit peste o sută de ani această Dacie, unde o parte din ei s-au și creștinat.

24. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, p. 8.

încă dacă ar fi fost arian, e puțin probabil că i s-ar fi admis participarea la sinodul care discuta tocmai erezia lui Arie pe care o și condamnă, iar denumirea de «gotul» se explică prin faptul că pe atunci Dacia era cunoscută sub numele de Goția și nu de Dacia. La fel cred că a fost cazul și cu Sava Gotul înecat în apa Buzăului, al cărui martiriu se datorește mai curînd goților rămași arieni, care, atașați ereziei lui Arie, după Sinodul de la Niceea, începuseră sub îndemnul «judelui lor Atanasie» persecuția nearienilor²⁵. De altfel, primul episcop got arian cunoscut în această perioadă a fost Auxențiu, episcop al Durostorumului — Silistra de astăzi — care a și hirotonit ca episcop pentru arienii din Dacia pe Ulfila sau Wulfila, traducătorul Bibliei în limba gotă, care înainte de anul 380 d. Hr. (anul morții lui) a fost silit să părăsească Dacia din cauza persecutării de către conașionalii săi încă păgîni²⁶.

Pe la sfîrșitul veacului al IV-lea stăpînirea goților în Dacia se termină. Ea ținuse și așa destul de mult. Luptele dintre goții necreștinați și cei creștinați, ca și cele dintre arieni și nearieni, pe de o parte, și presiunea hunilor dinspre est, pe de altă parte, le pregătesc plecarea: întîi a vizigoților, sub Alaric, apoi a ostrogoților, sub Teodoric. Cu plecarea lor s-au încheiat încercările arianismului de a se stabili în Dacia — încercări respinse de autohtonii dreptcredincioși — cum remarcă cu justete N. Iorga.

Goților le-a urmat ceata viforoasă a hunilor și a tuturor triburilor migratoare: avari și cumani, gepizi și vandali, alani și tătari, care toate s-au risipit și s-au pierdut.

Care a fost prima misiune încredințată nouă de istorie în acest tulburat trecut al nostru s-a văzut atunci cînd în fața creștinătății europene a apărut primejdia invaziei musulmane. Cînd turcii, purtați de războinicul lor fanatism, cucereau țară după țară, prefăcîndu-le în «pașalicuri» — începînd cu Grecia și sfîrșind cu Ungaria —, am apărut în istorie, ca din necunoscut, noi românii, sub forma celor două state abia încheiate, Muntenia și Moldova, de dîrzenia cărora s-a lovit și s-a oprit înaintarea musulmană. Înainte de înfrîngerea creștinilor în bătălia de la Nicopole, la care am participat și noi sub Mircea cel Bătrîn, «domn și stăpînitor de la Amlaș și Făgăraș pînă la Marea cea mare», noi biruisem singuri la Rovine, biruință pe care am repetat-o peste aproape o sută de ani prin victoria lui Ștefan cel Mare al Moldovei la Podul Înalt, ca s-o desăvîrșim peste altă sută de ani, prin victoria lui Mihai Viteazul la Călugăreni.

Aceste fapte istorice reale nu se pot explica decît prin prisma misiunii ce ne-a fost încredințată de istorie. Acest lucru îl adevăresc făptuitorii acestor biruințe, arătînd ei înșiși ce i-a însuflețit și ce au urmărit în luptele purtate de ei și de popoarele lor. Iată ce spunea Ștefan cel Mare în scrisoarea pe care o adresa la 28 ianuarie 1475, după lupta de la Podul Înalt, către căpeteniile creștine din Occident: «Moldova este poarta creș-

25. *Ibidem*.

26. *Ibidem*, p. 9 și Pr. Prof. H. Rovența, *op. cit.*, p. 24. Ulfila era got, născut însă în Dacia din părinți creștini aduși de goți de prin Asia Mică, unde fuseseră duși probabil de o altă incursiune a goților.

tinătății și dacă această poartă va fi pierdută — Dumnezeu să ne ferească de așa ceva —, atunci toată creștinătatea va fi în mare primejdie», încheind acest dramatic avertisment cu garanția propriului său jurământ: «Iar noi făgăduim pe credința noastră creștinească și cu jurământul Domniei noastre că vom sta în picioare și ne vom lupta pînă la moarte pentru legea noastră creștinească, noi, cu capul nostru». Același lucru îl spunea, aproape peste un veac celălalt mare apărător al credinței noastre — și realizator, fie și pentru o scurtă vreme, al unității neamului nostru — Mihai Viteazul, arătînd el însuși «că toată lupta sa de la tinerete și pînă la bătrînețe, în care nu și-a cruțat nici chelțuială, nici osteneală, nici sînge, nici propria-i viață», toate acestea făcîndu-le «nu îndemnat de cineva, ci numai spre a căpăta, și eu, un loc și un nume în creștinătate»²⁷. Căci această apărare a creștinătății în vremurile de grea cumpănă în care o adusese viforoasa înaintare a fanatismului musulman, a fost una dintre misiunile pe care ni le încredințase istoria, cînd a hotărît intrarea și rămî-nerea noastră în ea. Am fost doar singurul neam care ne-am păstrat *liberi* în fața înaintării «fără păs» a invaziei musulmane. Și chiar dacă mai tîrziu am acceptat «protecția» Porții, ne-am păstrat totuși libertatea domniei pămîntene, ca și exclusivitatea credinței creștine, prin oprirea sub orice formă a imixtiunii religiei musulmane pe pămînturile țărilor române. De aici crearea acelor «raiale» în care închinătorii lui Mahomed erau doar tolerați și nu de bună voie acceptați.

Acestea nu sînt «simple întîmplări» ivite și dispărute pe linia vremii, fără vreo semnificație oarecare. Căci nu a fost «o simplă întîmplare» biruința de la Rovine, după cum nu a fost «o simplă coincidență a împrejurărilor» faptul că pe tronul Moldovei urcă la 1457 Ștefan cel Mare, cînd cu cîțiva ani mai înainte, la 1453, Constantinopolul căzuse sub stăpînirea turcilor. Nu sînt simple întîmplări acestea, ci «rînduieli» ale istoriei care cîrmuiește destinele lumii și ale fiecărei națiuni intrate în istorie. Biruitorul de la Podul Înalt și luptătorul de la Războieni, Ștefan Vodă al Moldovei, s-a căsătorit cu Maria de Mangup urmașă a Comnenilor, străluciti stătători pe tronul imperial al Bizanțului și apărători cu drept apostolic ai creștinătății. Rolul acesta l-am exercitat nu numai oprind avîntul năvălitor al turcilor și oferind azil refugiaților din Bizanțul cucerit, dar și mai tîrziu, fie prin Sinodul de la Iași din 1642, cînd sub ocrotirea domnitorului român, Vasile Lupu, s-a întocmit acea *Mărturisire de credință ortodoxă* valabilă pentru întreaga Biserică Ortodoxă amenințată de ofensiva protestantă; fie prin ajutorarea materială acordată Bisericilor din țările ocupate de musulmani, tipărindu-le și trimițîndu-le cărți pentru serviciile religioase de rigoare, ajutîndu-le să-și întrețină locașurile de închinare, sau ridicîndu-le altele, cum a fost cazul lui Brîncoveanu, în timpul căruia «în cinci tipografii care lucrau în țară, s-au tipărit nu mai puțin de 25 de cărți religioase în limba greacă; iar la intervenția mitropolitului Atanasie al Antiohiei, care se plîngea «că preoții din țara sa nu-și pot îndeplini misiunea lor din pricina sărăciei și a lipsei

27. Prof. N. Cartojan, *Rolul cărții religioase în cultura și formarea limbii române*, în vol. *Biserică, cultură și neam...*, p. 103—104, de unde sînt ambele citate.

de cărți liturgice», Brîncoveanu a pus pe mitropolitul Antim Ivireanu să sape în lemn caractere arabe și astfel s-au tipărit, aici la noi, la Mănăstirea Snagov, cele dintii cărți în limba arabă, care s-au și trimis în țările respective, după cum, din porunca aceluiași «Brîncoveanu Constantin, boier vechi și domn creștin» — cum îl cântau poeziile noastre populare — s-au trimis tipografi de la noi la Alep, pentru a se tipări acolo, de tipografi români, cele dintii cărți liturgice în limba arabă, pe pământ arab, fapt pentru care traducătorii arabi îl compară pe Constantin Brîncoveanu cu însuși Constantin cel Mare, împăratul romanilor²⁸. Tot din porunca aceluiași Constantin Brîncoveanu, la rugămintea regelui Wachtan al IV-lea al Iviriei, au fost trimiși în părțile Caucazului și ale Iviriei, o dată cu literele pentru tipar, și meșterii tipografi, din truda cărora a apărut prima carte în limba georgiană, care e *Liturghia*, tipărită cu caracterele măiestrite în lemn de marele mitropolit Antim, el însuși din părțile Ivirului²⁹.

Spre acest trecut de ocrotire, glorie și lumină, păstrat în filele de cronici, zugrăvit pe altare de biserici, sau însemnat pe lespezi și cruci de morminte, a celor ce au fost mai înainte de noi pe aceste locuri, se îndreaptă gândurile celor ce stau astăzi la cîrma țării, evocîndu-l și cinstindu-l după toată cuviința.

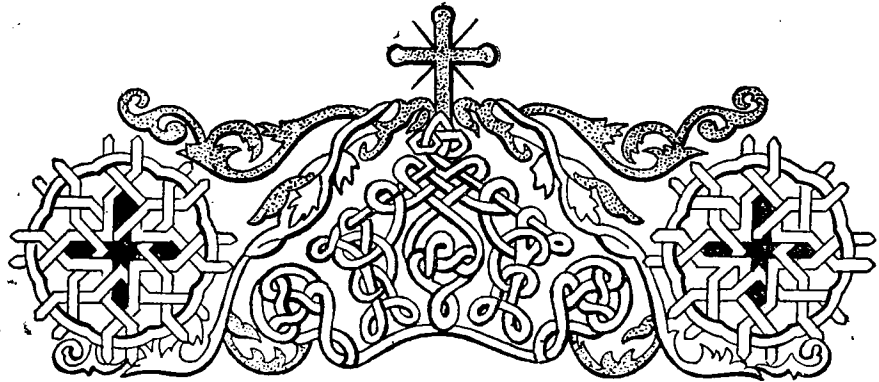
Aniversarea Unirii Principatelor constituie o asemenea evocare, plină de învățăminte, a trecutului nostru național. Inspirîndu-se și din acest trecut, cei ce clădesc astăzi destinele României de mîine au conștiința clară că nu se abat cu nimic de la destinele României al cărui «viitor de aur și-a ei înălțare, le prevăd prin secole» ca să parafrazăm astfel viziunea profetică a poetului D. Bolintineanu.

Prof. IOAN GH. SAVIN

28. Prof. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 105.

29. *Ibidem*, p. 106.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

CONȘTIINȚA PĂRTĂȘIEI LA VIATA LUI HRISTOS, DUMNEZEU-OMUL, OBLIGĂ PE TOTI CRESTINII SA RESPECTE DEMNITATEA UMANĂ ÎN RAPORTURILE CU SEMENII

SPICUIRI DIN PASTORALELE DE CRĂCIUN ALE IERARHILOR
BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Marile praznice ale creștinătății — Nașterea Domnului și Învierea Domnului — îndeamnă pe Înalții ierarhi ai Bisericilor să adreseze cuvînt de învățătură către turma pe care o păstoresc. Această veche tradiție este respectată în toate bisericile și confesiunile creștine. Se scot în evidență, cu aceste prilejuri, fie învățăturile cu caracter general, fie unele aspecte caracteristice ale celor două mari evenimente din istoria mîntuirii.

Spre deosebire de această ținută generală a pastoralelor adresate de toți ierarhi creștini credincioșilor la marile praznice, Înalții ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române luminează totdeauna cu învățăturile fundamentale de credință legate de aceste mari praznice traiul, viața de fiecare zi a credincioșilor lor, în cadrul comunității de credință, a comunității naționale și a comunității umane în cadrul cărora creștinii trăiesc ca parte în întreg.

De aceea pastoralele Înalților ierarhi ai Bisericii noastre — după cum se constată din analiza lor — păstrează un permanent caracter viu și actual.

*

Cuvîntul de învățătură al Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, adresat clerului și credincioșilor din Arhiepiscopia Bucureștilor cu

prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului din anul 1968, împărtășește acestora «gîndurile și căutările» Prea Fericirii Sale de a putea face ca fiii săi duhovnicești «să crească în viața duhovnicească».

Pentru cuvîntul său din acest an, Prea Fericitul Părinte Patriarh s-a oprit la încredințarea «că nu putem cinsti după cuviință Nașterea Domnului fără a înțelege meritele deosebite ale Sfintei Sale Maici în iconomia mîntuirii».

În dezvoltarea acestei teme Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian înfățișează și tilcuiește temeurile biblice ale rostului Sfintei Fecioare în iconomia mîntuirii, începînd de la cea dintîi făgăduință a mîntuirii făcută de Dumnezeu primilor oameni la izgonirea lor din Eden și — trecînd prin tilcuirea profețiilor mesianice din psalmi și din cărțile profetice — pînă la binevestirea făcută Sfintei Fecioare de către Sfîntul Arhanghel Gavril.

După ce amintește cinstirea de care s-a bucurat Sfînta Fecioară în sînul Bisericii primare pînă la adormirea sa, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian înfățișează în chip minunat preacinstirea acordată de Biserica Ortodoxă Sfintei Fecioare, așa cum această preacinstire este mărturisită în cîntările sfințelor slujbe, ca mărturisire a credinței că «ea singură s-a învrednicit și a primit de la Dumnezeu cinstea cea mare de a naște pe Fiul lui Dumnezeu și că prin această naștere ea a fost curățită de păcate, mai mult decît orice altă ființă din cele cu trup pămîntesc».

În virtutea acestei rînduieli a Maicii Domnului în planul mîntuirii noastre, ea «nu a încetat rolul ei de ocrotitoare a credincioșilor», mijlocind prin rugăciunea sa neîncetată către Fiul ei și Domnul nostru pentru lume și sprijinind rugăciunile noastre către Mîntuitorul Iisus Hristos.

Întrucît Fiul ei este «Domnul păcii», Care «aduce pace peste domni și sînătate» și Sfînta Fecioară poate fi numită «Maica păcii». De aceea, în vremea cînd în lume se tulbură și se războiesc popoarele, se cuvine ca noi cei credincioși să întărim rugăciunile noastre, pentru ca ocrotirea ei să ne fie scut împotriva tuturor încercărilor de război în lume, cerîndu-i să roage pe Fiul ei «Domnul păcii» să dăruiască lumii viață și pace.

În încheierea cuvîntului său de învățătură, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian îndeamnă pe fiii săi duhovnicești să roage pe Sfînta Fecioară să ceară, Fiului său «să ocrotească sfînta noastră Biserică strămoșească — reîntregită acum 20 de ani cu toți fiii ei — și să țină sub sfînta Sa pază scumpa noastră patrie, pe Conducătorii ei și pe tot poporul român, cu care împreună au sărbătorit de curînd împlinirea a 50 de ani de la Unirea pentru totdeauna a Transilvaniei cu România».

*

Cuvîntul de învățătură al Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Justin al Moldovei și Sucevei, adresat clerului și credincioșilor din Arhiepiscopia Iașilor cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului din 1968, își propune să înfățișeze în prima parte, chipul «Celui care va zdrobi capul» celui rău din făgăduința dată de Dumnezeu celor dintîi oameni și care nu s-a stîns cu totul niciodată din sufletele cucernice. Chipul Celui dorit și așteptat se deslușea din zi în zi tot mai limpede, adăugînd — sub înfrîurirea glasului profeților Vechiului Testament — la trăsăturile vechi alte

trăsături noi, potrivit cu laturile diferite ale mîntuirii celor împovărați de răutatea păcatului sau de vitregia vremurilor. Mîntuitorul era așteptat să fie : Domn al păcii și al fericirii tuturor, învățător al dreptății, scut de apărare a celor oropsiți, slujitor al binelui și Arhiereu mare. Toate acestea erau aspecte parțiale ale chipului Mîntuitorului, dar nu înfățișau chipul adevărat și unitar al Domnului Iisus Hristos, care n-a putut fi pe deplin zugrăvit înainte de pogorirea Sa pe pămînt și de nașterea Sa din Fecioara Maria.

De aceea Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin îlcuiește, din cele spuse în Evangheliile după Luca și Matei despre bunăvoință și despre nașterea Mîntuitorului, numirile cu care avea să «fie chemat» Pruncul, oprindu-se asupra numirii «Emanuil» care constituie numirea esențială a lui Dumnezeu-înrupat.

După ce înfățișează folosirea și semnificația numirii Emanuil în Vechiul Testament, unde prin «Dumnezeu este cu noi» se înțelegea că Dumnezeu este aproape de noi și că ne stă în ajutor, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin arată că numirea Emanuil dată numai Domnului Iisus Hristos — Care s-a făcut asemenea cu noi, luînd fire omenească, fără să lase sau să schimbe firea Sa dumnezeiască — desemnează pe Dumnezeu-Cuvîntul numit astfel pentru că «s-a făcut ca și noi oamenii, rămînînd în același timp Dumnezeu-Fiul». «El este «Emanuil» adică «Dumnezeu cu noi» nu în înțelesul că a venit în lume într-un loc anumit, aproape de unul dintre noi pentru a-l ajuta..., ci pentru că El nu era numai simplu om, nici numai Dumnezeu, ci era «Dumnezeu în om». De aceea Domnul Iisus este singurul *Emanuil*, singurul Dumnezeu-Omul, Care s-a arătat oamenilor prin întrupare nu numai ca Dumnezeu și nici numai ca om, ci ca Dumnezeu-Omul, care este adevăratul Său chip.

În partea a doua a cuvîntului său de învățătură, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin aduce cuvînt de laudă Preacuratei Fecioara Maria, singura făptură creată care, prin nașterea lui Emanuil, Dumnezeu-Omul, s-a ridicat deasupra tuturor făpturilor învrednicindu-se de cea mai înaltă sfințenie.

În încheiere se evidențiază faptul că, împotriva chemării «pe pămînt pace, între oameni bunăvoință», prăpastia dintre noi oamenii nu s-a închis încă în întregime. «Pe pămînt nu e pace deplină : pe alocuri dreptatea nu și-a găsit un locaș statornic în cugetele oamenilor și în așezările obștești ; bunăvoința în sufletele oamenilor n-a prins încă rădăcini adînci». În schimb «sîntem bucușori de roadele din zi în zi tot mai bogate pe care poporul nostru le culege din momentul în care și-a îndreptat pașii pe calea cea bună a păcii, a dreptății și a propășirii».

Semnănd evenimentele de la 21 octombrie și de la 1 decembrie 1968, ca și înființarea Frontului Unității Socialiste, care «ne-au dat prilejul să manifestăm sentimentele noastre de iubire frățească, ca fiii ai sfintei Biserici Ortodoxe Române și ca fiii ai Patriei, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin îndeamnă pe fiii săi duhovnicești «să păzească fără știrbire credința noastră strămoșească, întărind din zi în zi tot mai mult strădanile pentru propășirea țării și pentru statornicirea păcii în lume».

Cuvîntul de învățătură al Înalț Prea Sfințitului Nicolae, Arhiepiscop de Alba Iulia și Sibiu și Mitropolit al Ardealului, adresat clerului și credincioșilor din Arhiepiscopia de Alba Iulia și Sibiu, după o descriere succintă a faptului Nașterii Domnului, trece la dezvoltarea temei fundamentale, precizînd că : «nu este însă destul să preamărim în imne bisericești și să cîntăm în colinde pe Hristos-Domnul și pe Maica Domnului, ci se cuvine să medităm și asupra învățămintelor ce se desprind din întruparea Fiului lui Dumnezeu și să trăim după aceste învățăminte». Dintre toate aceste multe învățăminte, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului se oprește îndeaproape doar asupra învățaturii despre *unitate*, pe care o analizează — din punct de vedere ortodox — sub diferitele ei înfățișări.

La început se demonstrează că la Nașterea Domnului — ca și la Botezul Domnului — s-a vădit *unitatea lui Dumnezeu* : Treimea cea de o ființă și nedespărțită. Nașterea Domnului vădește însă și *unitatea dintre Dumnezeu și întreaga făptură* : îngerii prăznuiesc împreună cu oamenii, pămîntul și cerurile se veselesc, Fiul lui Dumnezeu s-a făcut om, «unind în persoana Lui pentru totdeauna firea dumnezeiască cu firea omenească, identificîndu-se cu fiecare, cu întreaga omenire». Hristos a luat asupra Sa soarta tuturor oamenilor ca să scoată pe toți din «robia păcatului, a urii și a dezbinării și să ne ridice la o viață spirituală liberă și totuși în unitate deplină, pentru că la temelie ei El a pus iubirea de Dumnezeu, iubirea de om, iubire care îmbrățișează toate cele cerești și toate cele pămîntești».

Toate aceste aspecte ale unității creaturii au fost date de la început de către Dumnezeu, pentru că în toate lucrurile din fire este aceeași substanță, sînt aceleași legi ; iar unitatea omenirii este sintetizată în faptul că toți oamenii descind din aceeași strămoși și sînt făptura aceluiași Dumnezeu. De aceea Nașterea Domnului învață despre unitatea familiei, despre unitatea poporului și despre unitatea tuturor popoarelor.

În partea a doua a cuvîntului său, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului demonstrează că unitatea aceasta în diversitatea tuturor celor ce există constituie un mare și neprețuit dar al întrupării Fiului lui Dumnezeu, dar care ne obligă să lucrăm din toate puterile pentru ca unitatea Sfintei Treimi să se răsfrîngă în viața noastră a credincioșilor. Pentru că «noi toți ne închinăm lui Dumnezeu — Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh ; noi toți credem în Iisus Hristos, Dumnezeu-Omul ; noi toți cinstim pe Maica Domnului și pe sfinți ; noi toți ne închinăm și ascultăm sfintele slujbe săvîrșite în limba noastră românească, simțindu-ne toți una în legea noastră românească ; noi toți sărbătorim Crăciunul prin slujbele bisericești și prin aceleași colinde și obiceiuri din moși-strămoși», ca semn al unității de credință și de lege a tuturor credincioșilor români de pe întinsul patriei noastre, ceea ce ne-a ajutat «să fim astăzi toți într-o singură Biserică».

Oprindu-se asupra unității noastre în Biserica strămoșească, unitate la temelie căreia stă și faptul că «toți sîntem credincioși români, adică de o lege, de o limbă și de un neam», cuvîntul de învățătură al Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Ardealului demonstrează că noi toți trebuie să lucrăm la întărirea unității noastre bisericești, să întindem brațele

iubirii frățești tuturor celorlalte Biserici și Culte din țara noastră pentru ca «împreună să ne străduim pentru înflorirea patriei comune, pentru pacea a toată lumea», arătându-ne în lume lucrători ai dragostei, ai dreptății și ai păcii.

Analizând în continuare chemarea pe care ne-o face Nașterea Domnului la sprijinirea unității poporului nostru și a unității omenirii întregi, Pastorală înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Ardealului amintește marile evenimente sintetizatoare ale unirii neamului și Bisericii noastre Ortodoxe. Sărbătorirea în luna decembrie 1968 a împlinirii a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România «ne-a întărit convingerea că poporul nostru — popor băstinaș pe aceste plaiuri — a fost una și când era despărțit în trei, una ca limbă, ca neam, ca obiceiuri și datini, una în lupta pentru libertate și o viață mai bună, una în legea străbună».

Iar sărbătorirea în luna octombrie 1968 a împlinirii a 20 de ani de la Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania a scos în evidență faptul că Biserica trebuie să sprijine totdeauna înfăptuirea ideii de unitate sub diferitele ei forme, întărind unitatea sa și, din dragoste pentru patrie și pentru popor, «muncind împreună cu toți fiii patriei pentru ca țara noastră, una și nedespărțită, liberă și independentă, să se înalțe tot mai sus între celelalte țări ale lumii». Pentru că strădania pentru întărirea unității bisericești și a unității poporului este o poruncă a lui Iisus Hristos, o poruncă a neamului nostru.

De aceea la Nașterea Domnului se cuvine ca «să fim și noi fii ai păcii și unității în familiile noastre, în satele noastre, în Biserica noastră, în țara noastră, în toată lumea».

*

Cuvîntul de învățătură al înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian al Olteniei, adresat clerului și credincioșilor din Arhiepiscopia Craiovei, urmărind să lămurească izvorul bucuriei duhovnicești cu care creștinii înțîlnesc ceasul sfînt în care «Ziditorul se zidește», împărtășește, «pentru sporul credinței, două din rosturile pogoririi și întrupării Fiului lui Dumnezeu : dragostea arătată de Dumnezeu față de lume, prin trimiterea Fiului Său și viața dobîndită de oameni prin El». Amîndouă aceste rosturi se împerechează în Nașterea Domnului care este «semnul cel mai înalt și cel mai vădit al dragostei dumnezeiești, iar rourarea acesteia peste noi este viața. Căci dragoste fiind Dumnezeu și împărtășindu-ne-o și nouă, ne dăruiește tocmai pe această cale viața».

La începutul existenței neamului omenesc, Dumnezeu ne-a adus din dragoste de la neființă la viață ; și tot așa, prin întruparea Fiului Său, din dragoste ne scoate de sub jugul morții, de sub «plata păcatului» și ne îndrumează la viața cea de-a pururea. Aceasta constituia înțelesul făgăduinței mîntuirii făcute de Dumnezeu primilor oameni. Aceasta a constituit nădejdea dreptilor din vechime și adevărarea ei dată de prooroci, căroro li s-a descoperit «în oglinda credinței toată mijlocirea mîntuitoare a lui Hristos-Mesia». Luminați de Duhul Sfînt proorocii au văzut de mai înainte, și s-au bucurat, venirea și întruparea Mîntuitorului, numele Lui, slujirile Lui, viața și moartea Lui pentru noi oamenii.

Între bucuria cu care cei vechi s-au mîngîiat așteptînd împlinirea făgăduinței, ale cărei semne le aveau, și între bucuria noastră în care ne

mîngîiem cu întruparea Fiului lui Dumnezeu și cu toate plinirile întrupării, — este mare deosebire. Pentru că spre deosebire de mîngîierea individuală a celor de demult, taina Nașterii de la Betleem înprospătează și purifică cugetele și le adună la un loc și le unește în Hristos.

Așa pricepem din plin puterea dragostei, în care se adună ceea ce a risipit păcatul. Căci «nemaiîngrijindu-se de cele ale sale, dragostea nu întrebă niciodată neștiutoare : unde este semenul meu ? Nici nu-l caută fățarnic, nici nu-l ocolește stingherită, ci îl află simplu în tot omul, după cum Hristos este în toți». Pătrunzînd adînc taina dragostei și pătrunzîndu-se de dragoste, creștinul nu uită că cea mai mare poruncă a credinței creștine este dragostea de Dumnezeu și de aproapele.

De aceea în încheierea cuvîntului său, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian arată că dragostea astfel înțeleasă și trăită constituie temelia păcii, spre care se ridică popoarele lumii, pentru a face ca în tihna păcii să înflorească viața, prin muncă cinstită și prin răsplată dreaptă; de aceea «dorim din toată inima să muncim frățește și să sporim agonisirile scumpei noastre patrii Republica Socialistă România, ca să fie ea puternică, unită, înfloritoare și plină de îndestulare».

*

Cuvîntul de învățătură al Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului, adresat clerului și credincioșilor din Arhiepiscopia Timișoarei și a Caransebeșului, precizează la început că — așa cum este nevoie ca orice lucru temeinic să fie bine înrădăcinat în realitățile concrete care nu pot fi nesocotite — Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat în țara și în mijlocul poporului care trăise pregătirea venirii Mîntuitorului și care constituiau «patria» lui. Trăind ca omul patriei Sale, Mîntuitorul a intrat în deplină comuniune cu semenii săi de care nu s-a înstrăinat niciodată. Și plecînd de la cei apropiați, El s-a ridicat la totalitatea oamenilor, cuprinzîndu-i în dragostea și în purtarea Sa de grijă.

În același fel au trăit și ucenicii Mîntuitorului viața lor pămîntească. De aceea, spune Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, tot insul trebuie să țină la neamul său, pentru că orice om în lume se naște cu necesitatea de a avea «patria sa» și neamul său pe care trebuie să le respecte și să le iubească, fără a desconsidera pe alții ; ci tocmai pentru a cimenta legătura între toate neamurile chemate la viața de Creatorul lor.

În acest fel Nașterea Domnului — sărbătorită cu cinste de toți creștinii în cadrul familiei, al poporului lor — devine simbolul «dreptului la existență și neatîrnare a oricărei națiuni constituite în hotarele unei țări».

În partea a doua a cuvîntului său, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, tilcuind semnificația Crăciunului, demonstrează îndreptățirea dorinței popoarelor de a trăi în libertate deplină, orînduindu-și viața potrivit obiceiurilor, nevoilor și năzuințelor proprii, pentru ca, dezvoltîndu-și capacitățile lor să poată contribui fiecare, în măsura posibilităților și în pace deplină, la mai binele obștesc. Ca exemplificare a acestei stări normale de dezvoltare a oamenilor și popoarelor este înfățișată lupta poporului român pentru a-și înfăptui unitatea de stat, independența și unitatea sa națională, pentru ca, în vremile mai de pe urmă, înlăturînd cele din urmă piedici din calea dezvoltării lui normale și dînd frîu liber energiilor

sale creatoare, poporul român să urce trepte noi spre progres și spre lumină.

După amintirea popasurilor sărbătorești în legătură cu împlinirea a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România și a 20 de ani de la Reîntregirea Bisericii strămoșești, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae îndeamnă pe fiii săi duhovnicești «să stăruiască în efortul de a-și aduce fiecare întreaga contribuție la continua propășire a țării noastre, uniți întreolaltă și trăind în bună înțelegere cu vecinii dimprejur, cu toate popoarele lumii», ținând seama că fratele nostru nu este numai fratele după mamă și după tată, ci este orice om — indiferent de nație, de culoare, de religie sau de convingeri politice. Întrucît iubirea față de poporul și față de țara proprie se împletește, potrivit învățaturii Mîntuitorului, cu iubirea față de întreaga omenire».

*

Cuvîntul de învățătură al Prea Sfințitului Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului, adresat clerului și credincioșilor din Eparhia sa, demonstrează caracterul ferm și neschimbat al făgăduinței făcute de Dumnezeu oamenilor pentru vremea cît omenirea s-a aflat sub lege și pentru vremea de cînd omenirea se află sub har.

Chiar dacă între rostirea dintru începuturi a făgăduinței despre mîntuirea omului și pînă la împlinirea mîntuitoare a făgăduinței prin întruparea Fiului lui Dumnezeu s-a scurs nemăsurat timp — «milenii cunoscute și multe altele necunoscute —, făgăduința făcută de Dumnezeu, Nașterea Domnului, s-a petrecut la timpul și la locul sorocit, nici mai devreme (cum ar fi dorit Adam), nici mai tîrziu (cum ar fi dorit Irod), ci atunci și acolo, cum au arătat proorocii vorbind de la Dumnezeu». Astfel se dovedește că la Dumnezeu toate sînt orînduite după un plan ce nu se schimbă după dorințe, voințe sau necesități de moment și scoate în evidență valoarea și necesitatea răbdării, a încrederii și a dreptei înțelegeri a lucrurilor.

În continuare, Prea Sfințitul Episcop Iosif arată că, prin împlinirea făgăduinței din începuturi prin Nașterea Domnului, ni s-a dat făgăduința că de acum putem deveni fii ai lui Dumnezeu. O dată cu libertatea de a alege să acționăm spre împlinirea acestei noi făgăduințe, ni s-au pus la dispoziție spre încredințare : faptul existenței făgăduinței dintru începuturi, al vestirii împlinirii ei și al împlinirii făgăduinței la plinirea vremii.

Înfăptuirea acestei făgăduințe — că după Nașterea Domnului putem deveni fiii ai lui Dumnezeu — depinde de fiecare dintre noi, deoarece Fiul lui Dumnezeu ne-a pus la îndemină tot ce ne trebuie pentru a o putea împlini.

Întruparea Domnului — ca împlinire a făgăduinței din începuturi — constituie dovada temeiniciei făgăduinței celei noi și chează la împlinirii noii făgăduințe, dacă ne vom sîrgui în răbdare trăind așa ca «El să ne afle în pace, fără prihană și fără vină» (II Petru III, 14), pentru ca să poată «uni toate lucrurile în El, și pe cele din cer și pe cele de pe pămînt» (Efes. I, 10).

În încheiere, Prea Sfințitul Episcop Iosif, rezumînd caracterele fundamentale ale acestor făgăduințe, arată că «esențiala condiție a împlinirii

făgăduinței celei noi o constituie credința în Iisus Hristos și săvârșirea faptelor bune, prin păzirea învățăturilor păstrate și propovăduite de Sfânta Lui Biserică».

*

Cuvîntul de învățătură al Prea Sfințitului Episcop Partenie al Romanului și Hușilor, către clerul și credincioșii din Eparhia sa, urmărește să facă înțelese roadele și perspectivele noii trăiri a oamenilor, al cărei început l-a pus întruparea Fiului lui Dumnezeu și a cărei înfăptuire o propovăduiește Biserica creștină întemeiată de El.

După aceea semnaleză că venirea Mîntuitorului în lume constituie o piatră de hotar în mijlocul istoriei, despărțind lumea veche — lumea nădejzii și așteptării, de lumea nouă — lumea desăvîrșirii, a harului și a luminii, la temelie căreia Hristos s-a așezat pe Sine însuși. Într-adevăr trăirea Mîntuitorului printre oameni, de la întrupare pînă la înălțare, în smerenie și simplitate, arătînd lumii că drumul spre înălțarea și triumful vieții, care este fericirea veșnică, nu constă nici în slava deșartă, nici în trufie, ori în poftă de stăpînire cu nesocotirea drepturilor celui mai slab, ci drumul acesta constă în bunătate, generozitate și sfințenie. De aceea reprezentarea Nașterii Domnului în iconografie înfățișează «chipuri și figuri ale unor ființe omenești care au trăit viața de sfințenie, blîndețe, smerenie și pace sufletească».

În continuare, Prea Sfințitul Episcop Partenie explică schimbările fundamentale pe care le-a produs Evanghelia creștină în viața și gîndirea omenească. «Ideile superioare de frăție și egalitate între toți oamenii și înalta poruncă a iubirii au lărgit orizontul spiritual și moral al lumii și au produs mari prefaceri în credințele, moravurile și legile societății omenești de atunci». Căci «ideile de libertate și demnitate omenească aduc după ele principiile de dreptate și independență și de încurajare la lupta pentru sfărîmarea lanțurilor robiei...». Pentru că numai în acest fel se poate înfăptui din viața lumii împărăția lui Dumnezeu «precum în cer și pe pămînt», adică «împărăția sfințeniei, a păcii și a buneii înțelegeri între toți oamenii», împărăție pe care omul, ca stăpîn pe firea zidită de Dumnezeu, s-o desăvîrșează, s-o înfrumusețeze cu mintea și cu brațele lui și să trăiască în mijlocul firii fericit și liber de orice asuprire.

În partea ultimă, cuvîntul Prea Sfințitului Episcop Partenie se oprește asupra semnificației mărețe pe care o au în viața neamului românesc și a Bisericii strămoșești «Unirea Transilvaniei cu România» și «Reîntregirea Bisericii Ortodoxe din Transilvania», evenimente sărbătorite la sfîrșitul anului 1968, și încheie cu sfatul ca fiii săi duhovnicești, «fii ai Bisericii strămoșești și cetățeni devotați ai patriei, să împlinescă datoriile lor cetățenești cu aceeași sfințenie cu care împlinesc poruncile creștinești».

*

Cuvîntul de învățătură al Prea Sfințitului Episcop Antîm al Buzăului, adresat clerului și credincioșilor din Eparhia sa, în prima parte înfă-

țișează «cu nemeșteșugite graiuri taina ce se descoperă prin Nașterea din peștera din Betleem», unde Cel Unul-Născut, Fiul lui Dumnezeu, cu bună-voința Tatălui și cu împreună-lucrarea Sfântului Duh, a venit la noi, smerindu-se și ascunzînd sub firea omenească măririle Dumnezeirii Sale. Împerechind textul Sfintei Scripturi cu textul cîntărilor bisericești și uneori cu cuvintele colindelor, Prea Sfințitul Episcop Antim demonstrează că în persoana Mîntuitorului Iisus Hristos sînt două firi — omenească și dumnezeiască — și că învățătura și lucrarea Dumnezeului-Om reprezintă învățături și lucrări dumnezeiești.

În partea doua, cuvîntul Prea Sfințitului Episcop Antim explică fiilor săi duhovnicești că Biserica ne cheamă cu glasul stăpînului să ne împărțăm de darurile și bucuriile Crăciunului, între care cel mai mare este pacea. De aceea toate Bisericile creștine — urmînd poruncile «Domnului păcii» — își unesc eforturile pentru înfăptuirea «păcii a toată lumea și pentru înfrățirea popoarelor». Biserica Ortodoxă Română «ia parte activă și luptă ca bunurile pămîntului să nu mai fie răpite prin arme ucigătoare de vieți omenești, ci să fie împărțite după Sfînta Dreptate între toate popoarele ; căci numai atunci s-ar putea lupta cu deplină izbîndă împotriva bolilor, mizeriilor și nenorocirilor de tot felul din lume».

Precizînd că «credința creștină pe latura socială se exprimă prin eforturi necurmte pentru întronarea păcii în lume și pentru colaborarea între popoare», Prea Sfințitul Episcop Antim înfățișează trăirea acestei credințe în viața poporului român, exemplificînd solidaritatea de acțiune a tuturor românilor cu sărbătorirea în anul 1968 a 20 de ani de la Reînțregirea Bisericii Ortodoxe din Transilvania și a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România.

Cuvîntul de învățătură se încheie cu sfaturi pentru păzirea poruncilor și datinilor creștinești — credința, nădejdea și dragostea creștină — manifestate prin mărinimie, dreptate și ascultare și pentru îndeplinirea conștientă a datoriilor către patrie, respectînd demnitatea umană în raporturile cu semenii și muncind pentru binele și fericirea obștească.

*

Cuvîntul de învățătură al Prea Sfințitului Episcop Chesarie al Dunării de Jos, către clerul și credincioșii din Eparhia sa, lămurește la început că importanța și măreția pe care Betleemul a avut-o în vremea Vechiului Testament a căpătat adevărata sa strălucire cînd a devenit martor la înfăptuirea făgăduinței de mîntuire a omului, prin Nașterea Domnului. Taina și minunile săvîrșite atunci nu pot fi cuprinse în mintea noastră mărginită, dar pot fi înțelese prin cauzele care le-au pricinuit și prin scopul pe care l-au avut : mîntuirea noastră și întemeierea unei lumi noi, atît prin raporturile între Dumnezeu și om — fire, cît și prin raporturile între oamenii înșiși.

În continuarea cuvîntului său, Prea Sfințitul Episcop Chesarie explică pe larg aceasta, arătînd că Mîntuitorul — fiind plînatatea adevărului, calea, ușa și lumina — a venit să binevestească celor săraci bunăstarea,

să tămăduiască pe cei bolnavi cu sufletul, să propovăduiască și să învețe adevărul și virtutea pe oameni; pentru ca, urmînd Lui, credincioșii să aibă și garanția că sînt pe drumul cel bun al vieții.

Analizînd noile raporturi între om și Dumnezeu, și între oameni, sintetizate în imnul îngeresc: «Slavă întru cei de sus. lui Dumnezeu, pe pămînt pace, și între oameni bunăvoire», Prea Sfințitul Episcop Chesarie explică: «Slava întru cei de sus lui Dumnezeu» căci de la Fiul Său am învățat cele pentru Dumnezeu-Tatăl, Care ne iubește și revarsă peste toți oamenii darurile Sale ca un Părinte peste fiii Săi; «pe pămînt pace și între oameni bunăvoire» pentru că «Dumnezeu nu este al neorînduiei ci al păcii» și El voiește ca pacea să stăpînească peste întreg pămîntul, ca oamenii să se poată bucura pe deplin de darurile cu care au fost înzestrați și care prin pace și prin muncă pot fi sporite și fructificate atît în cele duhovnicești cît și în cele materiale.

Înfăptuirea practică a acestei perspective noi deschise lumii prin Nașterea Domnului, Prea Sfințitul Episcop Chesarie o vede în «exemplul luminos al celor care au luptat și au sprijinit unirea într-un singur stat a neamului românesc și Reîntregirea Bisericii strămoșești», care rămîne pildă de urmat în activitatea pentru întărirea patriei noastre socialiste, și care trăiesc în cea mai deplină libertate și egalitate în drepturi, în frățească înțelegere și colaborare poporul român și naționalitățile conlocuitoare, muncind cu dragoste pentru desăvîrșirea vieții celei noi».

*

Cuvîntul de învățătură al Prea Sfințitului Episcop Teoctist al Aradului, Ienopolei și Hălmeagului, adresat clerului și credincioșilor din Eparhia sa, după ce înfățișează participarea întregii firi la faptul Nașterii Fiului lui Dumnezeu, scoate la iveală din învățăturile, care se detașează din faptul Nașterii Domnului, pe cea care ne așează pe noi oamenii atît de aproape de Dumnezeu, Care din omul nedesăvîrșit modelează chipul omului desăvîrșit înzestrat cu însușiri care-l înalță pe treptele demnității și ale culturii umane.

Într-adevăr prin înomenirea Mîntuitorului ne înviorăm, ca dintr-un izvor pururea viu, încrederea în puterile noastre, în demnitatea, în valoarea și strălucirea cu care El ne-a împodobit întreaga ființă. Încredințarea că am devenit părtași la viața Celui ce este Izvorul vieții ne înalță cu credință și cu faptele pînă la vrednicia de «fii și casnici ai lui Dumnezeu».

Pentru aceasta însă este nevoie mai ales ca să slujim idealul sfînt al «unității de credință și de viațuire, bunuri atît de scumpe nu numai Bisericii, ci și omenirii în căutările și setea ei după înfăptuirea dreptății sociale și în aflarea căilor celor mai sigure care să o călăuzească la așezarea unei păci trainice pe pămînt și a bunăvoirii între oameni și popoare». Și cum întruparea Mîntuitorului constituie semnul văzut al unirii tuturor și a celor cerești și a celor pămîntești —, este o datorie pentru noi ca în slujirea unității să depunem cea mai statornică și neobosită strădanie.

Pentru că lucrarea dragostei față de semeni manifestată de oameni în lume, apropie pe aceștia direct de Dumnezeu Însuși.

În partea ultimă a cuvîntului său, Prea Sfințitul Episcop Teoctist precizează că «apărarea și viabilitatea acestei unități în gîndirea și lucrarea fiilor și a slujitorilor Bisericii a constituit totdeauna pîrghia puternică de promovare a valorilor spirituale, de întărire a fraternității și a constituit de asemenea o cheazășie a păcii pe pămînt». De aceea slujirea sfîntului ideal al unității atît în latura vieții duhovnicești, cît și în latura vieții naționale a avut în cele două sărbătoriri de la sfîrșitul anului 1968 — 21 octombrie : Reîntregirea Bisericii Ortodoxe din Transilvania și 1 decembrie : Unirea Transilvaniei cu România — un măreț și mobilizator exemplu.

*

Cuvîntul de învățătură al Prea Sfințitului Episcop Teofil al Vadului, Feleacului și Clujului, adresat clerului și credincioșilor din Eparhia sa, pornește de la tîlcuirea textului Evangheliei despre fuga în Egipt, care se citește de trei ori în perioada Crăciunului și demonstrează că Dumnezeu, Care are față de făptura sa, omul, dragoste de tată și grijă de părinte, nu scutește pe om de osteneală, frămîntare, de alergarea trebuitoare pentru salvarea sănătății, pentru întreținerea vieții, pentru agonisirea unui trai pașnic și îndestulat, cu toate că firea omului rîvnește o fericire ieftină, dacă s-ar putea una gratuită, dobîndită pe nemuncite, fără osteneală.

În continuare, Prea Sfințitul Episcop Teofil precizează că creștinii trebuie — urmînd exemplul Mîntuitorului care a trudit ca lemnar obișnuit — să trudească cu încordare în ogorul Domnului și în ogorul țării, țînînd seama că pentru aceasta vor primi nu numai plata pentru munca lor, ci și răsplată împărătească convenită lor în calitatea de fii ai lui Dumnezeu pe care au dobîndit-o prin intruparea Fiului lui Dumnezeu.

Aceasta însă nu trebuie să ducă pe creștin la siguranța că sînt feriți de orice primejdii pierzătoare pentru că «Dumnezeu, Care orînduiește toate fenomenele și evenimentele mari și mici, nouă credincioșilor ne poartă o specială grijă părintească». Creștinul trebuie să se teamă și să se înfricoșeze «de sine însuși, de libertatea și de slăbiciunea sa, pentru că Dumnezeu ne-a acoperit cu dragostea și cu darurile Sale, nu ne-a făcut însă negreșitori. Într-adevăr fiind slobozi și alegem între bine și rău, între ascultare și neascultare, între calea dezmățului și calea cumpătării, noi sîntem slobozi să uzăm sau să abuzăm de binefacerile lui Dumnezeu.

Prea Sfințitul Episcop Teofil face apoi aducere aminte de sărbătorirea zilei de 1 decembrie cînd «toți fiii Bisericii Ortodoxe Române au mulțumit lui Dumnezeu și L-au preamărit pentru actul măreț al Unirii Transilvaniei cu România, pentru tot sprijinul acordat înaintașilor noștri, de-a lungul veacurilor, în lupta pentru libertate, unitate și progres».

Cuvîntul de învățătură se încheie cu îndemnul ca «cinstind cu evlavie amintirea înaintașilor care au visat, au luptat și s-au jertfit pentru mărețele împliniri din istoria zbuciumată a poporului nostru și prețuind cum

se cuvine impunătoarele înfăptuiri de azi, ne revine sarcina să ne arătăm vrednici de strămoșii noștri, vrednici de moștenirea ce ne-au lăsat-o ; ne revine sarcina să susținem munca poporului nostru pentru viața cea nouă, pentru unitatea lui nezdruincată ; ne revine sarcina să ne însușim strădaniile lui către pace, înfrățire și progres».

*

Cuvîntul de învățătură al Prea Sfințitului Episcop Valerian al Oradiei, adresat clerului și credincioșilor din Eparhia sa, după ce face o însuflețită descriere a momentului Nașterii Mîntuitorului în peștera din Betleem — împerechind cuvîntul biblic cu graiul colindelor —, talmăcește cu limpezime învățătura despre «trupul» Mîntuitorului.

În prima parte a cuvîntului său, Prea Sfințitul Episcop Valerian explică învățătura despre *trupul personal* (fizic) al Mîntuitorului, trupul omenesc pe care Fiul lui Dumnezeu l-a îmbrăcat la naștere și care, deși îndumnezeit prin har, n-a fost scutit, pînă la sfîrșitul vieții Sale pămîntești de nici o durere fizică, pînă la răstignirea pe cruce, devenind singura punte de legătură între împărăția lui Dumnezeu și împărăția păcatului. De aceea din planul mîntuirii noastre *trupul personal* al Mîntuitorului n-a putut lipsi, pentru că împăcarea omului cu Dumnezeu trebuia să se facă chiar în acest «trup al cărnii lui Iisus», în acest trup personal al Mîntuitorului.

Fără trup omenesc, numai ca ființă spirituală, Mîntuitorul făgăduit nu putea deveni modelul *omului nou*, restabilit prin har, pentru că numai «Dumnezeu înomenit (intrupat) putea să deschidă calea spre realizarea omului îndumnezeit».

În partea a doua a cuvîntului său, Prea Sfințitul Episcop Valerian explică învățătura despre *Trupul euharistic* al Mîntuitorului, formă sub care trupul personal al Mîntuitorului după înălțarea Sa la cer a rămas veșnic în lume, pentru ca credincioșii să se împărtășească cu Hristos permanent, încît «Hristos să vieze în ei».

Spre deosebire de trupul personal al Mîntuitorului, care «este unul singur, limitat în spațiu», *Trupul euharistic* al Mîntuitorului se găsește întreg și real pe orice altar de biserică creștină, pînă la sfîrșitul lumii, pentru că «El se sfărîmă, dar nu se desparte ; se mănîncă pururea dar nu se sfîrșește, iar pe cei ce se împărtășesc îi sfințește». De aceea cel ce se exclude singur de la această comuniune cu Trupul euharistic al Domnului o face cu riscul pierderii vieții sale spirituale, a vieții sale veșnice.

În partea treia a cuvîntului său Prea Sfințitul Episcop Valerian explică învățătura despre *Trupul tainic* al Mîntuitorului, care reprezintă împlinirea desăvîrșită a *Trupului euharistic*, care la rîndul lui constituie prelungirea în timp a *trupului personal* al Mîntuitorului. Într-adevăr prin participarea neîntreruptă la Sfînta Împărtășanie, credincioșii ajung la conștiința fermă că ei nu mai sînt niște indivizi izolați de lume, ci că sînt membri unei comunități desăvîrșite, și adevărate mădulare ale unui *singur trup*, *Trupul tainic* al lui Hristos, care este *Biserica*, înțelegînd aceasta nu în sens metaforic, ci realist, adică, credincioșii sînt adevărate

mădulare ale acestui Trup tainic, legate atât de organic laolaltă, încît «dacă un mădular suferă, toate mădularele suferă, iar dacă un mădular este cinstit, toate mădularele împreună se bucură (I Cor. XII, 26).

De aceea Prea Sfințitul Episcop Valerian spune că «de atitudinea pe care o avem noi creștinii față de aceste trei forme ale trupului lui Hristos — *trupul omenesc personal*, *Trupul euharistie* și *Trupul tainic* — depinde soarta noastră a creștinilor, ca indivizi și colectivitate. O greșită înțelegere a lor sau nesocotirea lor totală, pot da naștere unor urmări deosebit de grave pentru calitatea noastră de creștini în parte și ca Biserică în general».

Cuvîntul de învățătură se încheie cu aducerea aminte de sărbătorirea la 21 octombrie a Reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române și de sărbătorirea la 1 decembrie a Unirii Transilvaniei cu România și cu sfaturi către cler și credincioși, de a munci cu jertfelnicie pentru păstrarea unității noastre de neam, aceasta fiind garanția fericirii poporului nostru și a înfloririi patriei noastre.

*

De fiecare dată prezentarea în această rubrică a «spicuirilor din pastoralele Ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române» s-a dovedit a îndeplini un rost în grija de îndrumare, de orientare a trăirii creștine în mijlocul lumii. Într-adevăr prin revista «Biserica Ortodoxă Română» pastoralele Înaltilor noștri ierarhi, cunoscute numai numărului limitat de clerici și credincioși ai fiecărei Eparhii, sînt aduse la cunoștința clericilor și — prin clerici — tuturor credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române.

Spre deosebire de alte dați însă, spicuirile din pastoralele adresate de Înaltii ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române clerului și credincioșilor cu prilejul Crăciunului din anul 1968 s-au dovedit deosebit de utile. Pentru că ele înfățișează un covor minunat de învățături, în care — pe fondul general al adevărilor fundamentale de credință legate de praznicul Nașterii Domnului și de elanul general cu care credincioșii ortodocși români au sărbătorit împlinirea a 20 de ani de la Reîntregirea Bisericii Ortodoxe și împreună cu întreg poporul român au sărbătorit împlinirea a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România — se împletesc tîlcuirea felurită a ancorării învățăturii creștine în realitatea umană a vremurilor pe care credincioșii le trăiesc astăzi în cadrul societății noastre socialiste și în cadrul omenirii aflată în frământările unei rapide dezvoltări în tehnică, știință, cultură și organizare socială.

Prin aceasta «spicuirile din pastoralele de Crăciun ale Ierarhilor Bisericii noastre» depășesc caracterul de sfat și povățuire duhovnicească și devin îndrumare și orientare a felului în care creștinii ortodocși români trebuie să trăiască și să acționeze în mijlocul și în folosul semenilor lor, oamenii de pretutindeni.

DIN TRECUTUL
BISERICII NOASTRE

SCOALA MINIATURISTICĂ DE LA DRAGOMIRNA

DESCRIEREA ȘI ANALIZA MINIATURILOR ȘI A TEMELOR ICONOGRAFICE
DIN DIFERITE MANUSCRISE PROVENIND DE LA MÎNĂSTIREA DRAGOMIRNA.

După aceleași metode folosite la descrierea și analiza în amănunt a miniaturilor și la studierea îndeaproape a acelor miniaturi care constituie o temă iconografică, cuprinse în alte manuscrise de la Dragomirna, vom cerceta în acest articol miniaturile cuprinse în: Liturghierul inv. 3/1934 și Psaltirea inv. 6/1934.

Ca încheiere a articolelor precedente în care au fost studiate miniaturile de la Dragomirna (vezi «Biserica Ortodoxă Română» LXXXVI (1968) nr. 3—5 (Considerații generale; Cuprinsul manuscriselor; Originalitatea iconografică a Psaltirei de la Dragomirna); LXXXVI (1968), nr. 7—8 (Insemnările de pe manuscrise; Ornamentația manuscriselor; Legătura manuscriselor); LXXXVI (1968), nr. 9—10 (Descrierea și analiza miniaturilor și a temelor iconografice din Tetraevangheliarul inv. 1/1934); LXXXVI (1968), nr. 11—12 (Descrierea și analiza miniaturilor și a temelor iconografice din diferite manuscrise provenind de la Dragomirna: Apostolul ms. slav nr. 22, Evanghelia inv. 7/1934, Apostolul de la Viena, Liturghierul inv. 4/1934, Liturghierul inv. 5/1934; Tetraevangheliarul de la Biblioteca din Lwow și Tetraevangheliarul inv. 2/1934), în acest articol sînt prezentate și considerațiile generale asupra stilului și tehnicii școlii miniaturistice de la Dragomirna.

LITURGHIERUL INV. 3/1934

F. 6 v: — *Sfînta Treime în Vechiul Testament.* Miniatură pe pagină întregă. Scena este cea cunoscută din descrierile anterioare. Aici însă mitropolitul Anas-tasie Crimca nu mai este reprezentat în scenă.

F. 14: — *Sfînții Gheorghe și Ioan cel Nou.* Sfînții sînt înfățișați șezînd pe o canapea și purtînd cîte o cruce cu mai multe brațe în mîna dreaptă. Deasupra lor,

în nori, Mântuitorul binecuvîntează cu mîna stîngă pe Sfîntul Ioan și cu dreapta pe Sfîntul Gheorghe.

F. 14 v : — *Sfinții Enoh, Ilie și Ioan*. Sfinții sînt înfățișați șezînd pe o bancă, iar deasupra lor, în alt compartiment, este reprezentată Sfînta Treime vechitesta-mentară.

F. 15 : — *Pogorîrea Sfîntului Duh*. Tema este cea cunoscută (Vezi *Tetraevan-geliarul* inv. 1/1934, f. 142).

F. 15 v : — *Sfîntul Ioan Gură de Aur*. Sfîntul este reprezentat stînd în pi-cioare, binecuvîntînd cu mîna dreaptă, iar în mîna stîngă ținînd o carte. Dea-supra Sfîntului se vede Maica Domnului cu Pruncul, însoțită de un înger la dreapta și de un altul la stînga. Jos, în stînga scenii se vede mitropolitul Anastasie înge-nuncheat, cu mîna dreaptă la piept în semn de smerenie, iar în stînga ținînd un pergament pe care este scris : «Stăpîne, Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeuul nostru, primește rugăciunea robilor tăi». Deasupra capului mitropolitului este scrisă însem-narea : «Smeritul Arhiepiscop Anastasie Crimcoviți, Mitropolitul Sucevei». Veșmin-tele sfîntului și ale mitropolitului sînt la fel.

F. 60 : — *Împărtășirea Apostolilor*. Scena poartă deasupra inscripția : «Beți dintru acesta toți, acesta este sîngele Meu, al legii cei noui». Mîntuitorul, în haină de arhiereu, este asistat de un înger. În scenă este reprezentat în nori și Tatăl, care binecuvîntează, iar Sfîntul Duh în chip de porumbel coboară pe raze ce vin de la Tatăl. Iuda varsă pe pămînt Sfînta Împărtășanie. În afară de Iuda sînt re-prezențați șase Apostoli. Toți Apostolii au fost nimbați, însă lui Iuda, o mină tîrzie, i-a șters nimbul din jurul capului.

F. 60 v : — *Împărtășirea Apostolilor*. Scena poartă deasupra cuvintele Mîn-tuitorului : «Luați, mîncăți, acesta este Trupul Meu». Scena are același cadru, ace-lași fond ca și scena precedentă, fiind numai inversată, adică momentul principal care avea loc în partea stîngă, se schimbă acum în dreapta. În scenă sînt repre-zențați alți șase Apostoli.

Ca temă iconografică, manuscrisele de la Dragomirna prezintă două tipuri de redare a împărtășirii Sfinților Apostoli de către Mîntuitorul. Primul tip, în con-cordanță cu iconografia tradițională a acestei teme și mai ales cu aceea a gru-pului Paris. gr. 74, s-a păstrat în *Tetraevan-geliarul* de la Lwow¹. Al doilea tip s-a păstrat în *Liturghierul* inv. 3/1934, f. 60 și f. 61 v. În exemplele din *Liturghier*, scena împărtășirii care pînă aci forma un singur tablou, acum este împărțită, în sensul că împărtășirea ou Sfîntul Trup (f. 60) formează o scenă aparte, iar împăr-tășirea cu Sfîntul Sînge (fol. 60 v) formează o altă scenă².

Mîntuitorul asistat de cîte un înger, și într-o scenă și în cealaltă, este îmbrăcat în veșminte de arhiereu, purtînd sacos polistavros, omofor și mitră pe cap și îm-parte Apostolilor Sfintele Daruri. Purtarea omoforului și a mitrei este însă contrară uzului, deoarece arhiereul nu reia omoforul decît după Sfînta Împărtășire, în timpul rugăciunilor diaconale, iar mitra, după apolis³. În scena cu împărtășirea cu Sfîntul Sînge sub forma vînelui, f. 60 v, Mîntuitorul întinde Apostolului Pavel

1. Sirarpie Der Nersessian, *Une nouvelle réplique slavone du Paris. Gr. 74 et les manuscrits d'Anastase Crimcoviți*, în *Mélanges Iorga*, Paris, 1933, p. 699, fig. 1.

2. I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et Moldavie, depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*. Paris, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1928, pl. XX, fig. 2.

3. Idem, *L'illustration des liturgies dans l'art de Byzance et de l'Orient*, Bruxelles,

— care se găsește în capul rîndului — lingurița cu Sfîntul Sînge, iar la sfîrșitul rîndului se află Iuda, fără nimb în jurul capului. Pentru a doua oară Iuda este reprezentat aplecat la pămînt în partea de jos a scenii, la mijloc, vomitînd Sfînta Împărtășanie.

Reprezentarea Apostolului Pavel, care nu corespunde textelor evanghelice și mai ales apariția lui Iuda pentru a doua oară, vomitînd Sfînta Împărtășanie, constituie un element nou pe care-l aduce miniatura de la Dragomirna în iconografia acestei teme, și aceasta mai mult pentru a ilustra sub o formă naivă nevrednicia vînzătorului Iuda de a primi Sfînta Taină.

F. 65 : — *Mîntuitorul și Apostolii într-un arbore genealogic.*

F. 65 v : — *Sfîntul Vasile cel Mare.* Miniatură pe pagină întregă, înfățișînd în partea superioară pe Maica Domnului cu pruncul Iisus, iar jos, în stînga, pe mitropolitul Anastasie în genunchi ca de obicei și cu aceleași însemnări ca pe f. 15 v. Veșmintele mitropolitului sînt la fel cu cele ale Sfîntului.

F. 107 : — *Doi Serafimi*, în roșu și aur, în partea de jos a paginii.

F. 107 v : — *Sfîntul Grigore.* În afară de sfînt, scena are aceleași particularități ca cea de pe fol. 65 v, a Sfîntului Vasile. Mitropolitul Anastasie este reprezentat în scenă.

F. 131 : — *Mîntuitorul pe scaunul mării*, înconjurat de Sfinții Apostoli. Deasupra lor sînt reprezentați trei Serafimi.

F. 131 v : — *Maica Domnului cu Pruncul, reprezentată într-un arbore genealogic.* Printre ramurile arborelui, se văd doisprezece prooroci ai Vechiului Testament, între care David și Solomon.

F. 140 v : *Injunghierea Mielului sau Pruncul pe disc.* Scena este reprezentată în jumătatea de jos a paginii.

Reproducerea ca temă iconografică a diferitelor momente liturgice, fie în manuscrise fie în pictura murală, era frecventă la bizantini⁴. Un exemplu tipic se găsește în altarul bisericii Sfîntului Sabbas din Trebizonda. Sub Deisis, reprezentată în conca absidei, se vedea reprodusă Sfînta Masă cu Pruncul pe disc (patenă) și doi episcopi slujind și ținînd în mîna pergamente deschise pe care se puteau citi primele cuvinte ale rugăciunii sfințirii pîinii din Liturgia Sfîntului Ioan Gură de Aur⁵.

Motivul simbolic al Pruncului culcat pe sfîntul disc se întîlnește în pictura bisericilor moldovenești în toate epocile : la Bălinești, Rădăuți, Voroneț, Sucevița, Dragomirna, în afară de cazul cînd El nu este înlocuit cu un simplu potir ca la Arborea și la Sfîntul Ilie din Suceava⁶. El este prezentat întotdeauna (cu puține excepții) în interiorul pînții superioare a ferestrei centrale din absida principală, avînd ote doi îngeri care-L veghează. Pruncul pe sfîntul disc simbolizează Jertfa cea fără de sînge a Mîntuitorului în Sfințele Daruri. La Muntele Atos, acest motiv este întrebuițat puțin. La Hilandar, este reprezentat de două ori : o dată în diaconicon și a doua oară la proscomidie. În primul exemplu, Pruncul este acoperit și cu steluța deasupra, iar în al doilea exemplu, este neacoperit și cu Sfîntul Potir

4. H. Bordier, *Description des peintures et autres ornements contenus dans les manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*, Paris, 1883, Suppl. gr. 468 (XI-e siècle), și 578 (XIII-e siècle).

5. Gabriel Millet și Rice Talbot, *Byzantine painting at Trebizond*. Londra, 1937, p. 67—68, pl. XXIV, 2 și pl. XXV, 1.

6. Paul Henry, *Les églises de la Moldavie du Nord, des origines à la fin du XVI-e siècle*, Paris, Ernest Leroux, 1930, p. 163.

la picioarele Lui⁷. Pe un disc al Mănăstirii Xiropotamul de la Muntele Atos, se află gravată o reprezentare a lui Hristos, slujind și fiind servit de doi îngeri. Hristos stă înaintea sfintei mese pe care este culcat Pruncul, ținând Evanghelia la piept⁸. În monumentele sârbești, tema s-a bucurat de o mare întrebuintare fiind întâlnită la Gracianica, Sfinții Constantin și Elena din Ohrida, Ravanica. În pictura bulgară este întâlnită la biserica de la Boiana (secolul al XIII-lea), la Ljutibrod (secolul al XIV-lea), la Bobosevo (secolul al XV-lea)⁹. La Ljutibrod¹⁰ și la Bobosevo¹¹, scena este reprezentată în absida principală. În timp ce la Hilandar și în Balcani în genere, locul rezervat acestei scene variază¹², în monumentele românești locul rămîne întotdeauna același, în interiorul ferestrei centrale a absidei principale (de exemplu la Dorohoi, secolul al XV-lea). Atunci cînd motivul trece în pictura exterioară a bisericilor, ca la Voroneț, Vatra Moldoviței, sau Sucevița, locul lui este deasemenea definit, și anume deasupra ferestrei centrale¹³.

Miniatura din *Liturghierul* inv. 3/1934, f. 140 v, de la Dragomirna, reprezentînd Pruncul pe disc, așezat pe sfînta masă și vegheat lîngă cap și la picioare de cîte un arhanghel cu ripidă, trădează se pare un prototip din iconografia rusească, mai ales prin prezența celor doi serafimi care sînt reprezentați unul lîngă altul deasupra lui Iisus.

F. 142 v : — *Doi Serafimi*, reprezentați în partea de jos a paginii.

F. 147 : — *Sfîntul Ierarh Nicolae și Sfînta Parascheva*. Primul binecuvîntează cu mîna dreaptă și în mîna stîngă ține o carte, iar Sfînta Parascheva ține în mîna dreaptă o cruce cu trei brațe. Un pom verde cu aur îi separă.

F. 147 v : — *Iisus dormind sau Ochiul care veghează*. Miniatură pe pagină întreagă. Scena poartă deasupra notița : «Adormit — ca un pui de leu, cel din seminția lui Iacob și cine va îndrăzni a-L deștepta pe El». Mîntuitorul își sprijină capul pe Sfînta Fecioară care este așezată pe un scaun ; în partea dreaptă Iosif ține în mîna un pergament ; iar în partea stîngă, un înger ține o ripidă. Sfîntul Duh coboară pe raze de lumină.

Tema iconografică privind această scenă a fost creată în arta religioasă de artiști binecunoscuți ai textelor biblice. În anumite cazuri, scena este însoțită cu mici variante chiar de cuvintele biblice din Faecere (XLIX, 9) : «Iuda este un pui de leu... Iuda își pleacă genunchii, se culcă întocmai ca un leu, ca o leoaică ; cine-l va deștepta ?» Versetul următor (10) conține profeția mesianică : «Toiagul de domnie nu se va depărta-din Iuda, nici toiagul de domnie dintre coapsele lui, pînă va veni Șilo (Mesia) și de El vor asculta popoarele». Imaginea poate fi deci

7. Gabriel Millet, *Monuments de l'Athos, I, Les peintures*, Paris, 1927, pl. LXIII, 2 ; pl. LXIII, 3.

8. N. P. Kondakov, (*Monumente de artă creștină la Muntele Atos*, (în rusește) St. Petersburg, 1902, p. 225—227) o datează din secolul al XII-lea ; cf. Charles Diehl, *Manuel d'art byzantin*, Paris, 1926, II, fig. 335 ; cf. André Grabar, *La peinture religieuse...*, Paris, 1928, p. 90, nota 4.

9. André Grabar, *La peinture religieuse...*, p. 90 ; p. 223, fig. 32, p. 309.

10. *Ibidem*, p. 223. Pruncul este culcat pe sfînta masă, iar lîngă dînsul veghează doi arhangheli în veșminte de diaconi purtînd ripidă și ale căror nume se pot citi : Rafael și Uriel.

11. Pruncul este culcat tot pe sfînta masă și acoperit cu un sfînt aer, pe care se citește inscripția : «Iată Mielul lui Dumnezeu». El este vegheat de doi îngeri purtînd ripidă și de un heruvim.

12. La Hilandar, la dreapta și la stînga absidei principale ; la Rovanica, deasupra, iar la Gracianica, în partea de jos a ferestrei absidei principale. Cf. Paul Henry, *Les églises...*, p. 163.

13. *Ibidem*, p. 163.

înțeleasă ca o reprezentare a lui Hristos în calitate de Mesia, propovăduită de Vechiul Testament, prin aceste texte¹⁴.

Miniatura din *Liturghierul* inv. 3/1934, f. 147 v, de la Dragomirna, cuprinde patru personaje în scenă. Iisus culcat, sprijinindu-și capul pe pieptul Fecioarei; Iosif care ține în mână un pergament deschis și un înger purtând ripidă în mâna dreaptă. În decorația monumentală, în broderii sau pe icoane, se întâlnește de timpuriu acest subiect: la Mistra, la Muntele Atos, în Balcani, în Rusia și la noi. Cel mai vechi exemplu pare să fie reprezentarea de la Lesnovo (1349)¹⁵, unde subiectul ocupă loc în timpanul superior, deasupra ușii de la intrarea în biserică. Iisus tânăr, reprezentat la mijlocul scenei, purtând cămașă albă și centură albastră, doarme pe un pat. Din partea dreaptă se apropie Sfânta Fecioară, purtând un evantai deasupra Lui, iar din stînga vine Arhanghelul Gavriil, ținând în mâini o cruce, pe care este așezată o coroană de spini. O altă scenă, tot în Serbia, la biserica Mînăstirii Manasija (1407), așezată deasupra ușii de la intrare, însă în interiorul bisericii, reprezintă pe Sfânta Fecioară în picioare, în planul al doilea, și doi îngeri tot în picioare, de o parte și de cealaltă. Unul dintre ei poartă o lance și un burete iar celălalt o cruce într-un potir de aur. În scena de la Protaton, pe care Millet o atribuie secolului al XIV-lea, Iisus nu este însoțit decît de Maica Sa și de doi îngeri¹⁶. Această scenă a fost socotită de N. P. Kondakov ca adevărata reprezentare bizantină¹⁷. În decorațiile de la Peribleptos din Mistra, scena ocupă loc în conca diaconiconului¹⁸, iar la Berenda, este reprezentată deasupra firidei proscomidiei¹⁹. Pe o icoană rusească din secolul al XVI-lea²⁰, Iisus este reprezentat culcat pe un pat, iar Maica orantă stă lângă El. În partea dreaptă, în fața Fecioarei, un arhanghel ține în mâini o cruce pe care se sprijină lancea și buretele. Într-o altă icoană rusească, patul lui Iisus este înlocuit printr-o cruce culcată pe pămînt²¹.

În Moldova, scena se întâlnește — cu mici variații — la Bălinești, Vatra Moldoviței, Arborea²². În picturile bisericii mari de la Dragomirna, scena ocupă loc pe peretele de miazăzi al naosului, în ultima fereastră dinspre apus²³, avînd același număr de personaje ca și în miniatură și cu unele schimbări numai de atitudine. Iisus poartă același nimb crucifer în jurul capului.

În toate monumentele unde este reprezentată Sfânta Fecioară, nu se pierde din vedere că aici este vorba de misiunea esențială a lui Iisus, mîntuirea. Această misiune este exprimată mai ales prin figurile îngerilor care poartă spre Iisus instrumentele de chinuire ale Patimilor.

În *Psaltirea* sîrbă de la Munchen²⁴, alături de Iisus dormind, a fost reprezentat un leu, care stă întins lângă El. Artistul a căutat să ilustreze ad litteram cuvîn-

14. André Grabar, *La peinture religieuse...*, p. 259 ș.u. p. 298, care dă cel mai complet studiu asupra acestei teme.

15. N. L. Okunev, *Lesnovo (Art. byzantin chez les Slaves. Deuxième partie)*. Paris, 1930, schema V, nr. 12, pl. XXXV, p. 239; cf. André Grabar, *La peinture religieuse...*, p. 257.

16. Gabriel Millet, *Monuments de l'Athos...*, pl. L, I.

17. N. P. Kondakov, *Monumente de artă creștină la Muntele Atos...*, fig. 22, p. 65.

18. Gabriel Millet, *Monuments byzantins de Mistra*, Paris, 1910, *Album, Peribleptos*, pl. CXV, 1 și 2.

19. André Grabar, *La peinture religieuse...*, p. 256.

20. N. P. Kondakov, *The Russian Icons*. Oxford, 1927, p. XXIX.

21. André Grabar, *La peinture religieuse...*, p. 258, nota 2.

22. I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse...*, Bălinești, pl. XXXVI, 2; Vatra Moldoviței, pl. XLVI; Arborea, pl. LVIII, 2.

23. În registrul inferior.

24. J. Strzygowski, *Die Miniaturen des serbischen Psalters*, Viena, 1906, p. 44, pl. XXVI, 56.

tele biblice din Facere (LIX, 9). Antichitatea a privit întotdeauna leul ca simbol al forței și al vigilenței, deoarece se spune despre el că doarme cu ochii deschiși²⁵. Solomon, după îndrumările date de David, a comandat să se execute pentru Templul din Ierusalim, lei din argint și din aur. Lumea creștină, așezând leii de marmoră sau de bronz lângă uși sau în diferite părți ale locașurilor religioase, imita nu numai o practică păgînă, dar totodată și exemplul Bisericii iudaice²⁶. Reprezentarea temei iconografice Iisus dormind sau Ochiul care veghează, în pictura vechilor monumente sîrbe de la Lesnovo și Manasija, pe timpanul exterior sau în interior, deasupra ușilor de la intrarea în biserică, justifică legătura cu reprezentarea leilor, simbol al vigilenței, așezați la intrarea în Templul de la Ierusalim și în sfinte locașuri, la iudei sau la vechii creștini, cu atât mai mult cu cît *Psaltirea* de la Munchen este un monument sîrb.

Miniatura ca și pictura bisericii de la Dragomirna nu aduc nimic nou în iconografia acestei teme, în afară de persoana lui Iosif, care caracterizează epoca tîrzie a compoziției.

F. 153 v : — *Iisus pe scaunul mării, între Apostoli*, binecuvîntează.

F. 160 v : — *Sfinții Grigore, Vasile și Ioan*. Miniatură în jumătatea de jos a paginii, înfățișînd pe Sfinții Trei Ierarhi care, poartă veșminte arhieresti, așezați în rînd și prezentînd cîte o carte Pruncului Iisus purtat în brațe de Sfînta Fecioară tronînd.

F. 168 v : — *Doi Serafimi*, în aur, despărțiți de trei arbori.

PSALTIREA INV. 6/1934

F. 5 : — *Sfînta Treime vechitestamentară*. Miniatură pe pagină întregă, încadrată și împărțită în două compartimente, înfățișînd în compartimentul superior Sfînta Treime, iar în compartimentul inferior pe *Sfinții Enoh, Ilie și Ioan*, stînd pe o lespede de piatră în fața unei cetăți. Iisus, tînăr, îi binecuvîntează din nori.

F. 6 : — *Sfînta Treime nouetestamentară*. Fiul și Tatăl, stînd, binecuvîntează, la mijloc, Sfîntul Duh este așezat în interiorul unei stele cu opt colțuri ; în dreapta Fiului este reprezentată Maica Sa, iar în stînga Tatălui, Sfîntul Ioan Botezătorul. În al doilea compartiment, inferior, este reprezentată *Pogorirea Sfîntului Duh*.

F. 6 v : — *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil*. Scena reprezintă în compartimentul superior pe Cel vechi de zile, apărînd pe norii cerului și avînd sub El un serafim. La dreapta Lui este reprezentat Sfîntul Arhanghel Gavriil iar la stînga Sfîntul Arhanghel Mihail, ambii în picioare și purtînd în mînă cîte o carte. În compartimentul inferior, *proorocul David* avînd coroană și nimb în jurul capului, scrie în cartea sa *sub inspirația ingerului* și a Sfîntului Duh care se coboară pe raze, în chip de porumbel. Poziția proorocului este asemenea ca aceea a unui Evanghelist. La dreapta și la stînga proorocului este reprezentată mulțime de oaste cu lănci în mînă, în timp ce un ostaș din primul plan al grupului stîng, ține în mînă în loc de lance o cruce. Tînărul Solomon apare în primul plan al grupului din dreapta.

F. 12 v : — *Impăratul David în picioare în fața unei cetăți*. Miniatură în partea inferioară a paginii, reprezentînd pe David însoțit de mulțime, purtînd coroană pe cap, veșminte colorate în verde și albastru, iar pe deasupra o mantie roșie. Cutele îmbrăcămintii sînt lucrate în hașuri cu aur.

25. cf. Martigny, «Dictionnaire des antiquités chrétiennes», Paris, 1877, p. 427.

26. *Ibidem*.

F. 20 : — *Impăratul David dă sfaturi bătrînilor conducători ai poporului evreu.* Miniatură în partea de jos a paginii.

F. 20 v : — *Proorocul David în genunchi în fața Tatălui.* Scena reprezintă în compartimentul superior, pe Tatăl, în nori, ascultînd rugăciunea lui David la spatele cărui se vede garda personală, iar în planul al doilea cetatea Sionului. În compartimentul inferior este reprezentat războiul lui David cu Saul. David nu se observă, ci numai calul lui, deoarece el a refuzat să lupte cu socrul său. Oștile stau față în față, separate unele de altele de calul lui David.

F. 29 v : — *David în fața unui preot și opt leviți care poartă instrumente muzicale.*

F. 38 : — *Impăratul David și ingerul care-i amintește de păcatele sale.* Proorocul Natan vine către David cu o ceată de tineri, din fiii proorocilor, pentru a-i aminti de aceleași păcate.

F. 38 v : — Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd în primul compartiment pe *Cel vechi de zile împreună cu Arhanghelii Mihail și Gavriil*, pe norii cerului, iar în al doilea compartiment, pe *David îndălțînd slavă lui Dumnezeu.* La spatele lui David se vede un grup de ostași, iar în fața un preot și leviți care țin din instrumente muzicale.

F. 47 : — *David în fața Cetății Sionului.* Scena înfățișează pe *Cel vechi de zile binecuvîntînd pe David* care îndeamnă un grup de evrei — bătrîni, femei, tineri, copii — să nădăjduiască în Dumnezeuul Legii, căci aproape este mîntuirea.

F. 47 v : — *David în genunchi.* Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd pe David în genunchi cu o carte deschisă așezată pe masă. La spatele lui David se vede un grup de mulțime, iar în dreapta, sus, *Cel vechi de zile* însoțit de șase serafimi, binecuvîntează scena, din norii cerului.

F. 58 : — *David dă sfaturi preoților și leviților.* Miniatură, în partea inferioară a paginii.

F. 58 v : — *David preamărit de mulțime.* Miniatură pe pagină întreagă, înfățișînd pe împăratul David șezînd pe scaunul mării. În partea de sus, din nori, Tatăl îl binecuvîntează.

F. 61 v : — *Proorocul David.* Miniatură în partea inferioară a paginii, în text, reprezentînd, în stînga pe David între două flori lucrate cu aur și ținînd în mîna dreaptă o carte; în dreapta este înfățișat un serafim în aur.

F. 67 v : — *Mustrarea Proorocului David de către profetul Natan.* Miniatură, în partea inferioară a paginii, înfățișînd pe David aruncîndu-se cu fața la pămînt înaintea profetului care este însoțit de Arhanghelul Gavriil cu sabia întinsă.

F. 75 : — *Doi Serafimi.* Miniatură în partea de jos a paginii, înfățișînd pe serafimi lucrați în aur, de o parte și de cealaltă a paginii.

F. 75 v : — *Proorocul David lăudînd pe Domnul.* Miniatură pe pagină întreagă, înfățișînd pe David stînd în picioare și cu chitară în mînă, acompaniat de trompete și de alte instrumente muzicale. Dumnezeu îl binecuvîntează din norii cerului. Printre instrumentele muzicale se observă un buciurn și tobe.

F. 83 v : — *Căderea lui Abesalon, fiul lui David, care s-a ridicat contra tatălui său.* Miniatură în partea de jos a paginii.

F. 93 : — *David se roagă.* Preoții și leviții-l acompaniază.

F. 93 v : — Scena reprezintă în primul compartiment pe *Proorocul Moise în fața lui David* însoțit de mulțime; iar în al doilea compartiment pe *Proorocul*

Moise, însoțit de mulțime, lovind cu toiagul stînca din care curg douăsprezece izvoare de apă.

F. 104 v : — *Proorocul David stă pe tron cu mâinile în rugăciune, iar mulțimea îngenuncheată îl ascultă.* Miniatură în partea de jos a paginii.

F. 113 : — *David se roagă în fața ostașilor.* Miniatură în partea de jos a paginii, înfățișînd pe David îndemnînd pe ostași să nădăjduiască în Domnul, deși sînt puțini la număr. Deasupra, în afară de cadrul scenei, sînt înfățișați doi serafimi.

F. 113 v : — *Scenă cu două compartimente : în primul compartiment, înfățișează pe David prezentînd Chivotul Legii și dînd sfaturi preoților și leviților să nădăjduiască în Domnul ; în al doilea compartiment înfățișează pe Aron și Mariamna, înconjuțați de muzicanți cîntînd din instrumente muzicale laudă Domnului, pentru izbăvirea din robie.*

F. 121 v : — *Scenă cu două compartimente, înfățișînd în primul compartiment pe Proorocul David îngenuncheat, rugîndu-se ; iar în al doilea compartiment, pe Proorocul Moise, în picioare și cu toiagul în mîna stîngă, înconjuțat de mulțimea îngenuncheată.*

F. 129 v : — *Proorocul David și Proorocul Moise în fața mulțimii.* Miniatură la mijlocul paginii.

F. 138 v : — *Miniatură pe pagină întreagă, reprezentînd o scenă cu două compartimente : în primul compartiment este înfățișată Sfînta Treime nouetamentară, iar în al doilea compartiment, David în mijlocul preoților și leviților, țînînd în mîna stîngă un pergament.*

F. 145 : — *Proorocul Moise și Aron.* Miniatură în partea de jos a paginii, înfățișînd pe Moise care prezintă lui Aron Chivotul Legii, cu cinci turnulețe cu cruciulițe deasupra, iar Aron cădelnițează Chivotul.

F. 145 v : — *Miniatură pe pagină întreagă, înfățișînd o scenă cu două compartimente : în primul compartiment, Ingerul Domnului stă cu sabia ridicată deasupra capului lui David, care cade la pămînt : «pentru păcatul tău, stă sabia ridicată asupra ta» ; iar în al doilea compartiment, Ingerii morții ucid ostașii lui David pentru păcatele lui.*

F. 156 : — *Solomon îngenuncheat este prezentat de mulțime lui David, care stă pe tron.* Miniatură în partea de jos a paginii.

F. 156 v : — *Proorocul David.* Miniatură pe pagină întreagă, înfățișînd pe David stînd pe tron cu cartea deschisă și rugîndu-se cu mâinile ridicate spre cer. Mulțimea îngenuncheată, de o parte și de cealaltă, se roagă de asemenea către Domnul care binecuvîntează din nori.

F. 163 v : — *Moise, vorbește mulțimii îngenuncheate, sub inspirația Sfîntului Duh.* Miniatură în partea de jos a paginii.

F. 172 : — *David prezintă pe tînărul Solomon mulțimii îngenuncheate.* Miniatură în partea de jos a paginii.

F. 172 v : — *David prezintă preoților, leviților și oastei pe Solomon, care se găsește la dreapta tronului său. Dumnezeu îi binecuvîntează.* Miniatură pe pagină întreagă.

F. 179 : — *Doi serafimi.* Miniatură în partea de jos a paginii, înfățișînd pe serafimi în aur, despărțiți de un arbore.

F. 179 v : — *Cei patru Evangheliști, în picioare*, poartă câte o carte în mână. Matei și Marcu sînt reprezentați sus, separați de text și de doi arbori, iar Luca și Ioan sînt reprezentați jos, separați de text.

F. 180 : — Miniatură pe pagină întreagă, înfățișînd o scenă cu două compartimente : în primul compartiment sînt reprezentați *trei Arhangheli biruitori* ; iar în al doilea compartiment sînt reprezentați *Sfinții Gheorghe, Dimitrie și Ioan cel Nou*.

F. 180 v : — Miniatură pe pagină întreagă înfățișînd pe *Mîntuitorul și Apostolii în Arborele genealogic*.

F. 196 : — Miniatură în partea de jos a paginii, înfățișînd o scenă cu două compartimente : în primul compartiment este reprezentată *Mariamna care întreține poporul în pustie* ; iar în al doilea compartiment sînt reprezentați *Moise și Aron care se roagă în genunchi și o mîină divină care binecuvîntează scena*.

F. 196 v : — *Sfinții Enoh, Ilie și Ioan Teologul, stau lingă biseriçuța Schitului și primesc rugăciunea mitropolitului Anastasie care este îngenucheat înaintea lor în veșminte arhieresti*. Deasupra capului mitropolitului este însemnată notița : «Smerenia lui, Anastasie, Mitropolitul Sucevei. 7124».

Ca temă iconografică, Sfinții Enoh, Ilie și Ioan Teologul, patronii bisericii schitului apar frecvent în miniaturile de la Dragomirna. În afară de *Apostolul de la Academia Română, Evangelia* inv. 7/1934 și *Liturghierul* inv. 5/1934, restul manuscriselor reprezintă scena cu cei trei sfinți patroni, stînd alăturați unul lingă altul, fie în picioare²⁷, fie așezați pe o bancă²⁸.

În toate miniaturile, figurile sfinților sînt distincte prin trăsături individuale : dreptul Enoh poartă părul și barba neagră, lungă, plină ; proorocul Ilie are părul alb și barba la fel de albă, despărțită în două ; Sfîntul Ioan Teologul are înfățișarea tot de bătrîn, cu barba despărțită în două. În cele mai multe cazuri, sfinții prezintă câte un pergament — întotdeauna proorcii — iar Sfîntul Ioan o carte deschisă (*Tetraevangheliarul* inv. 1/1934, f. 12 ; *Liturghierul* inv. 3/1934, f. 14 v), sau închisă (*Tetraevangheliarul* inv. 2/1934, f. 8 v). În miniatura din *Psaltire*, inv. 6/1934 (f. 196 v), sfinții sînt reprezentați în rînd (Enoh în frunte, urmat de Ilie și Ioan), lingă biserica schitului, cu mîinile în atitudine de primire, pentru a răspunde gestului de cerere al mitropolitului Crimca, îngenucheat în fața lor.

Obiceiul ca o ctîorie să aibă mai mulți sfinți patroni era cunoscut artei bizantine iar la noi, acest obicei a fost practicat mai ales în Moldova²⁹. Alegerea celor trei sfinți — dintre care doi din Vechiul Testament, Enoh și Ilie și unul din Noul Testament, Sfîntul Ioan — ca patroni ai bisericii schitului și prezentarea lor în miniaturile de la Dragomirna pare a nu fi o alegere la întîmplare, ci avînd un adînc substrat teologic. Într-adevăr, în afară de Dragomirna, nu se cunoaște un alt exemplu ca acești sfinți să fie luați ca patroni sau să fie reprezentați toți trei la un loc, în pictura monumentală sau în manuscrisele cu miniaturi³⁰.

27. *Tetraevangheliarul* inv. 1/1934, f. 12 ; *Apostol Viena*, f. 215 v ; *Tetraevangheliarul de la Iwow*, f. 2 ; *Tetraevangheliarul* inv. 2/1934, f. 8 v ; *Psaltire*, f. 196 v.

28. *Liturghierul* inv. 4/1934, f. 14 v ; *Psaltirea* f. 5.

29. Pe un manuscris din 1557, se putea citi : «Acest Tetraevangheliar l-a făcut Kir Grigorie, fost Mitropolit, și l-a dat în Mînăstirea de la Voroneț, unde este hramul Sfîntului Gheorghe și al Părintelui Daniil cel Nou, ca să-l fie veșnică pomană, lui și părinților lui»... cf. I. Bogdan, *Evangheliile de la Humor și Voroneț din 1473 și 1550*, în «Analele Academiei R.S. Romînia, Seria II-a, tom. XXIX, mem. sec. ist., București, 1907, p. 7—8. Daniil cel nou nu este altcineva decît Daniil Sihastrul, despre care cronicarul Neculce ne-a transmis cunoscuta legendă în legătură cu Ștefan cel Mare.

30. Sirarple Der Nersessian, *Une nouvelle réplique...*, p. 714.

Textele biblice arată pe Enoh ca luat de Dumnezeu de pe pământ fără ca să fi putut vedea moartea (Fac. V, 24; Evr. XI, 5). Despre Ilie, Sfânta Scriptură vorbește pe larg istorisindu-i viața și minunile (III Regi, XVII ș.u.), fiind răpit și el în cele din urmă de Domnul la cer, într-un vârtej de foc (IV Regi, II, 11).

Evangelia apocrifă a lui Nicodim istorisește că cei doi profeți sînd împreună de vorbă odată, le-a apărut în față un om purtînd pe umeri semnul crucii. Sfinții îl întrebă cîine este? El le-a răspuns: «Eu sînt tîlharul răstignit alături de Iisus, care mi-a promis că mă primește în împărăția Sa, și mi-a dat acest semn al crucii, pentru ca îngerul păzitor al cerului să mă lase să intru»³¹. Cartea Apocalipsei, vorbind despre evenimentele premergătoare celei de a doua veniri a lui Iisus Hristos, pentru judecata din urmă, amintește: «Voi da celor doi martori ai Mei să proorocească îmbrăcați în saci, o mie două sute șazeci de zile. Aceștia sînt cei doi măslini și cele două sfeșnice care stau înaintea Domnului pămîntului... Ei au putere să închidă cerul ca să nu cadă ploaie în zilele proorociei lor» (XI, 3—7).

Vechii comentatori sînt în unanimitate de acord a recunoaște în cei doi martori trimiși să proorocească, pe Enoh și pe Ilie³². Profetul Maleahi, vorbind despre Ilie, chiar accentuează că: «Iată voi trimite pe proorocul Ilie înainte de a veni ziua Domnului, ziua cea mare și înfricoșată (IV, 5). Enoh și Ilie ar fi deci înaintemergătorii și martorii venirii celei de a doua a lui Iisus Hristos și, fără îndoială, că datorită acestui fapt, Sfîntul Ioan Teologul, autorul Apocalipsei, a fost reprezentat împreună cu dînșii³³.

O tradiție stabilită la noi, sau o tradiție străină locului, a putut să determine pe cititori să facă din Sfinții Enoh, Ilie și Ioan Teologul, patronii biseriței Schitulului de la Dragomirna și să le creeze o iconografie specifică în manuscrisele cu miniaturi.

STIL ȘI TEHNICĂ ÎN ARTA MINIATURISTICĂ DE LA DRAGOMIRNA

Stilul și tehnica întrebuintate în manuscrisele cu miniaturi de la Dragomirna dau acestora o notă precisă de individualitate în raport cu toate celelalte produse ale miniaturisticii românești.

Artistul concepe desenele în mod decorativ, înțelegînd că suprafața de pergament sau hîrtie este o pagină bidimensională care se cere înfrumusețată cu scene și ornamente.

Datorită acestei concepții pur decorative, textul ia parte la compunerea întregii suprafețe, creînd împreună cu ilustrația și ornamentul o compoziție echilibrată și impresionant de frumos paginată, spațiile scrise constituînd pauze care pun în evidență conținutul tematic al scenelor.

În cea mai mare parte a exemplelor, se observă dorința artistului de a supune mai întotdeauna cerințelor gustului său — care tinde spre abstract — ima-

31. cf. Cabrol, în «*Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de la Liturgie*», 1907, I, 2, col. 2932.

32. cf. Sirarpie Der Nersessian, *Une nouvelle réplique...*, p. 714 și notele 2, 3 și 4.

33. *Ibidem*, p. 715. Cu privire la iconografia *Psaltirei inv. 6/1934*, a se vedea: Gh. Popescu-Vilcea, *Școala miniaturistică de la Dragomirna*, (cap. Originalitatea iconografică a *Psaltirei de la Dragomirna*), în «*Biserica Ortodoxă Română*», LXXXVI (1968), nr. 3—5.

— Pentru alte obiecte de artă de la Dragomirna, a se vedea Gh. Popescu-Vilcea, *Din odăarele de artă de la Dragomirna*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», LXXXV (1967), nr. 11—12.

ginile realiste ale prototipului. Scenele miniaturilor sînt prezentate într-o stilizare originală, în care geometrizarea arhitecturilor se compune plăcut cu liniile sinuoase care desenează siluetele personajelor.

Cu toate că imaginea este compusă liber, evidențiind mult sentiment, principiile artei decorative care sînt foarte respectate par a fi mai degrabă simțite decât cunoscute.

Arta școlii miniaturistice de la Dragomirna este mai degrabă o artă religioasă populară, care nu e lipsită de interes, o artă care atrage mai mult prin sinceritatea sa, dar în care se vede totuși o tradiție a școlii miniaturistice autohtone, completată cu noi idei, inspirate din arta monumentală a bisericilor locale.

Figurile care compun scenele sînt într-o mișcare și într-o efervescență plină de dinamism, scoțînd în evidență patosul și trăirile interioare ale diverselor personaje. Acestea sînt alternate de grupuri statice, formînd împreună contraste care creează unitatea compozițională.

Linia închisă care conturează corpul și figura este lucrată în peniță, cît se poate de vizibil, ieșînd chiar în proeminență față de culoare.

Fețele, de multe ori lăsate în alb, cu cîteva linii care reprezintă nasul și gura, au cîte puțin roșu pus în obraz și două puncte negre pentru ochi.

Personajelor le lipsește în general contactul cu pămîntul, pîrînd suspendate în vid și în același timp le lipsește siguranța posesiunii cînd poartă un obiect în mîină, creînd prin aceasta un farmec deosebit dat de această naivitate care adesea pare căutată.

În ceea ce privește draperiile corporale, conform concepției care dă o unitate lucrării, ele sînt stilizate, iar pentru a evita tridimensiunea (volumul), umbra și lumina sînt înlocuite prin hașuri de un ton deschis și luminos din aur. De altfel nici nu s-ar putea vorbi despre o problemă a costumului în manuscrisele de la Dragomirna, deoarece toate personajele poartă aceleași veșminte: tunică și mantie sau numai tunică. Cîteva excepții sînt de semnalat la sfinții liturghisitori și la mitropolitul Anastasie Cricma, reprezentați în veșminte arhieresti.

În general, artistul se conduce după modelele bizantine, adică împodobirea fiecărui manuscris prezintă cele două părți: imagini și ornamente, bine distincte, dar în același timp se deosebește de operele pur bizantine care păstrează aspectul organic al figurii și desenul obiectelor cu caracterul lor individual, cu volumul și culorile lor.

Fondul scenelor este adesea fără peisaj, de multe ori fără reprezentarea cerului și a pămîntului, care amintește de miniaturile orientale din Paris. gr. 923 sau Ambros. 49—50.

Perspectiva este înlocuită cu etajări de capete sau de grupuri, cele mai îndepărtate planuri din realitate fiind așezate în miniatură în registre superioare. Cerul și pămîntul sînt tratate ca pete de culoare ce închid imaginea, fără a altera cîtuși de puțin ideea decorativă, sugerînd spațiul.

Clădirile care iau parte la compunerea imaginii prezintă două variante: o variantă cu arhitecturi antice obișnuite în vechile manuscrise, dar cărora artistul le imprimă un spirit local; și altă variantă reprezentînd clădiri cu arhitecturi specific moldovenești. turnuri ascuțite, ziduri crenelate etc.

Artistul caută pe cât îi este posibil să umple pagina, iar acolo unde figurile nu sînt suficiente pentru acoperirea fondului, el pune un motiv vegetal sau stînci tăiate în formă de trepte. Cînd numărul personajelor este prea mare, artistul se mulțumește să așeze o parte din ele în primul plan, sugerînd prezența celor din spate, prin desenarea nimburilor sau a capetelor, creînd astfel impresia de mare aglomerație, cu toate că se tratează de fapt numai personajele din primul plan.

Urmînd o veche tradiție bizantină, personajele cu însemnătate deosebită, sînt scoase în relief, lucrate în proporții cu mult mai mari decît cele din jur. În acest fel, Sfinții Ierarhi cărora mitropolitul Anastasie le prezintă în chip de donator cîte un manuscris în formă de carte, au proporțiile cu mult mai mari decît mitropolitul, arătînd prin aceasta marea lor personalitate în ierarhia spirituală a Bisericii creștine.

Personajele sînt reprezentate din față, trei sferturi și foarte rar din profil.

Nota de originalitate a acestor miniaturi constă mai ales în cromatica deosebit de originală care creează acorduri perfecte din juxtapunerea unor culori puternice, aproape stridente, în general complimentare. Roșul întotdeauna este echilibrat cu suprafață verde, galbenul cu violet — simțul artistului introducînd între aceste culori opuse, tonuri neutre pentru a le lega perfect. Sînt scene colorate în gamă susținută de roșuri, dar și în această situație, culoarea complimentară încadrează scena sub formă de ornamente. Ca un leitmotiv al întregului manuscris, apare aurul care hașurează cele mai multe suprafețe colorate, dînd astfel unitate cromatică deplină întregii lucrări. Tonurile alb și negru participă în compunerea tuturor imaginilor, evidențiind strălucirea tonurilor pure de tempera.

Miniaturile de la Dragomirna se cunosc astfel cu ușurință după un stil specific și după anumite formule care le sînt proprii: siluete lungi și subțiri, picioare și mîini la fel, persistența la fiecare pas a hașurilor cu aur în redarea jocului de umbră și lumină, draperii comune fiecărui personaj, nasul, gura, urechile din cîteva linii în peniță și ochii ca două puncte negre.

Pe lîngă armonia culorilor, ceea ce dă farmec miniaturilor de la Dragomirna este acea naivitate sinceră de exprimare, direct comunicativă, care mișcă inima, naivitatea specifică în genere artistului din arta populară, dînd totuși dovadă de o evoluție față de miniaturile anterioare și avînd un pronunțat caracter monumental.

În miniaturile sale, mitropolitul Anastasie Crimca a avut ca sursă de inspirație tezaurul nesecat al picturii murale moldovenești anterioare, precum și icoanele care circulau. O seamă de miniaturi, mai ales cele în plină pagină, nu sînt altceva decît icoane propriu-zise, în special praznicare, tratate în concepția miniaturistică de la Dragomirna.

Compozițiile din miniaturile de la Dragomirna prezintă o deosebit de mare valoare și prin însemnătatea lor doctrinară, artistul lăsîndu-se inspirat de o concepție morală și teologică, fapt care l-a dus pe nesimțite și la concepția sa artistică.

Artistul se pare că nu a executat aceste miniaturi pentru a obține un adevărat efect artistic, ci scopul lui principal a fost de a da ilustrării textelor din sfintele cărți maximum de adevăr și eficacitate asupra sufletului privitorului.

Din însemnările de pe manuscrise reiese într-adevăr că pictorul miniaturist de la Dragomirna a fost mitropolitul Anastasie Crimca. El trebuie să fi fost ajutat

Fig. 1. — Sfânta Treime vechitestamentară (sus) ; Sfinții Enoh, Ilie și Ioan Teologul (jos). Miniatură din Liturghierul inv. 3/1934, f. 14 v

Fig. 2. — Sfinta Treime nou testamentară, încadrată de Sfinta Fecioară și de Sfintul Ioan Botezătorul (sus); Pogorîrea Sfîntului Duh (jos).
Miniatură din *Liturghierul* inv. 3/1934, f. 15.

Fig. 3. — Sfințul Ioan Gură de Aur și mitropolitul Anastase Crimca (în partea superioară Maica Domnului cu Pruncul, însoțită de Arhanghelii Mihail și Gavriil). Miniatură din *Liturghierul* inv. 3/1934, f. 15 v

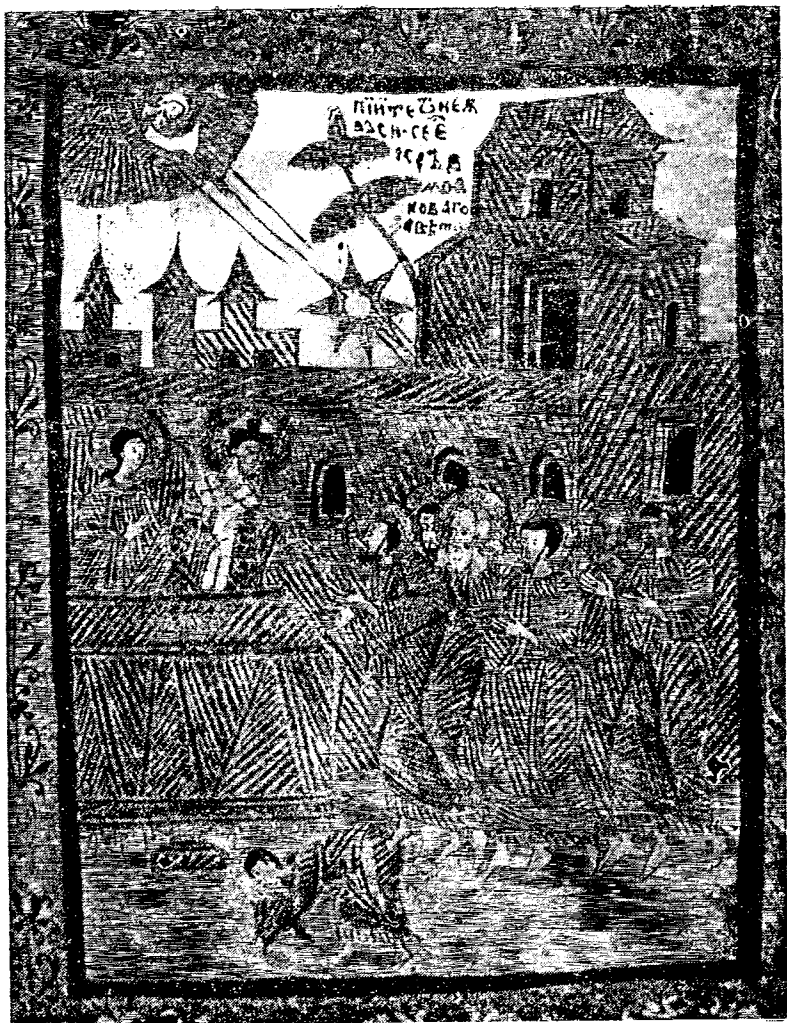

Fig. 4. — Împărtășirea Apostolilor. Miniatură din
Liturghierul inv. 3/1934, f 60

Fig. 5. — Sfinții Gheorghe și Ioan cel Nou.
Miniatură din *Liturghierul* inv. 3/1934,
f. 14

Fig. 6. — Sfinții Ierarhi Grigore, Vasile și Ioan Gură de Aur prezintă Sfintei Fecioare cu Pruncul, cite o carte. Miniatură din *Liturghierul* inv. 3/1934, f. 160 v

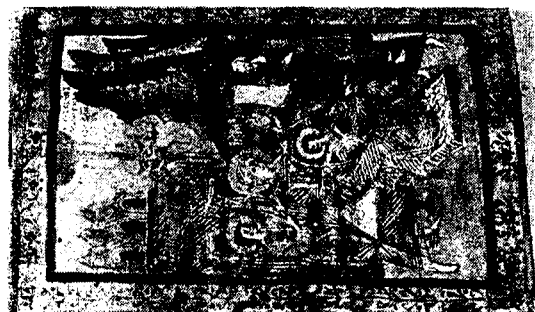

Fig. 7. — Ochiul care veghează. Miniatură din *Li-turghierul* inv. 3/1934, f. 147 v

Fig. 8. — *Mintuitorul cu Apostolii în Arbore genealogic.* Miniatură din *Psaltirea* inv. 6/1934, f. 180 v

Fig. 9. — Pruncul pe Disc, Miniatură din Liturghierul
inv. 3/1934, f. 140 v

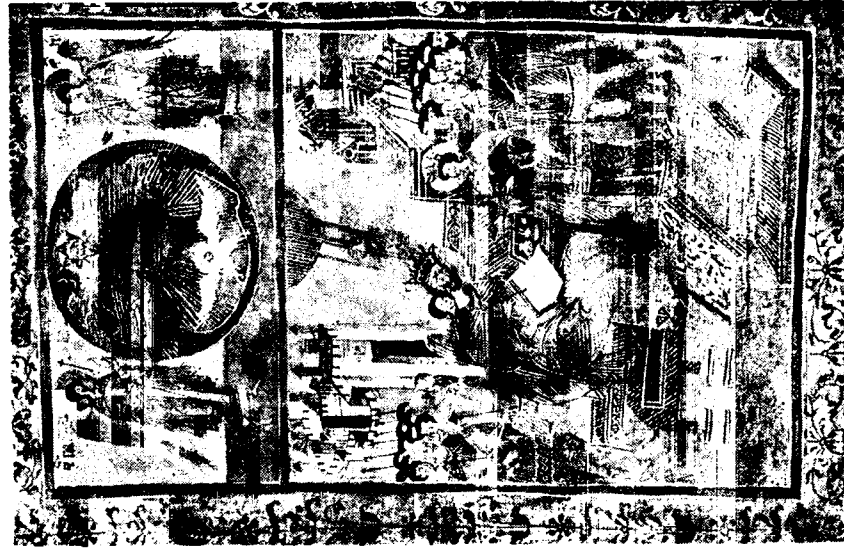

Fig. 10. — Proorocul David sub inspirația
Ingerului. Miniatură din Psaltirea inv. 6/
1934, f. 6 v

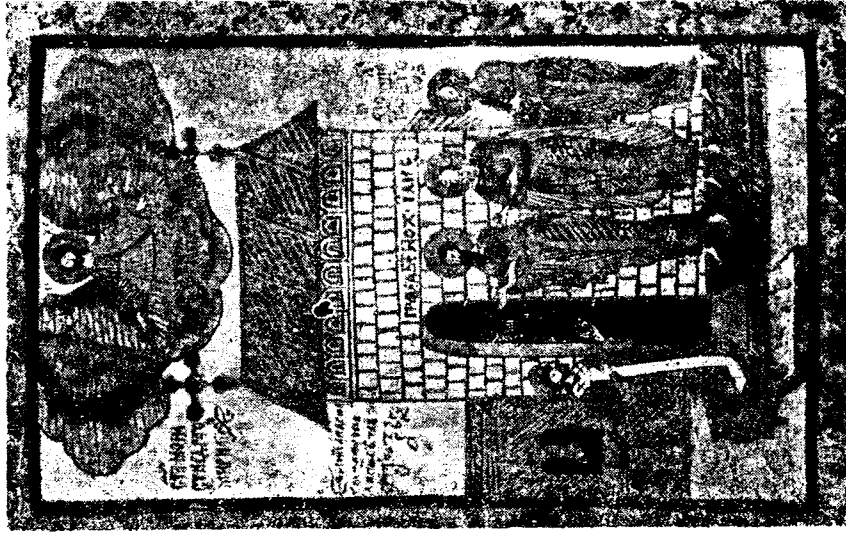

Fig. 11. — Sfinții Enoh, Ilie, Ioan Teologul
și mitropolitul Anastasie Crîmca în fața
bisericuții Schitului. Miniatură din Psal-
tirea inv. 6/1934, f. 196 v

Fig. 12. — Stînga : Sfinții Evangheliști : Marcu (sus) și Ioan (jos). Dreapta : Trei Arhangheli biruitori (sus) și Sfinții Gheorghe, Dimitrie și Ioan cel Nou (jos). Miniatură din Psaltirea inv. 6/1934, f. 179 și 180

Fig. 13. — Stînga : Căderea lui Abesalom, fiul lui David. Dreapta : Frontispiciu, literă inițială și text. Miniatură din Psaltirea Psaltirea inv. 6/1934, f. 83 și 84

în bună parte și de ucenicii săi, dat fiind mulțimea scenelor și a ornamentelor. Stilul și tehnica par a mărturisi că a fost numai o singură mână care a executat aceste miniaturi. Totuși, chiar dacă au lucrat mai multe mâini, aceasta nu dovedește altceva decât unitatea de concepție și de execuție a acestei școli.

Prin aportul artistic ce l-a adus și prin susținerea unei școli miniaturistice la Dragomirna, mitropolitul Anastasie Crimca are marele merit de a fi încercat, la începutul secolului al XVII-lea, să dea un nou impuls artei migăloase a manuscriselor cu miniaturi, față de influența din ce în ce mai crescândă a tipografiei și gravurilor.

Această renaștere susținută de mitropolitul Anastasie Crimca, departe de a mai fi dat naștere la noi curente, a fost mai degrabă o ultimă înflorire și scipire a miniaturisticii moldovenești, căreia munca plină de abnegație a mitropolitului Anastasie Crimca — model de patriotism, de creație și de ocrotire a patrimoniului artistic al neamului românesc — i-a acordat o importanță și o valoare fără seamăn peste veacuri.

GH. POPESCU-VILCEA

DOCUMENTARE

INSTITUTIA «MARELUI-PREOT» LA GETO-DACI

Deceneu — Marele-preot. — Din noianul vremurilor de mult apuse se desprinde figura personalității complexe și superior dotate a marelui-preot Deceneu, care a știut să influențeze și să schimbe felul de viață al geto-dacilor.

De aceea socotim folositor să cercetăm în special pontificatul lui Deceneu, stăruind asupra acestei instituții religioase începând din veacul întâi î.d.Hr. și pînă la cucerirea Daciei de către romani în anul 106 d. Hr.

«De la Herodot și pînă la împăratul Iulian Apostatul, antichitatea e unanimă în a recunoaște geților o adîncă și severă religiozitate, care le pătrunde și determină viața lor națională în toate împrejurările»¹.

În prezentarea lui Deceneu² vom zăbovi mai mult asupra rolului și atribuțiilor acestui mare-preot, bazîndu-ne pe relatarea geografului grec Strabo (60 î.d.Hr. — 25 d. Hr.), fiindcă el a cules informațiile referitoare la epoca lui Burebista «...direct de la geto-daci, pe care-i întilnea în călătoriile sale cît și de la negustorii și legionarii romani ce cunoșteau situația în Dacia și în Tracia»³, ceea ce face ca informațiile lui Strabo să fie informații «de amănunt și de precizie»⁴.

Geograful grec descrie ascensiunea lui Zamolxis astfel: «Se spune că un get cu numele Zamolxis... sfinși prin a convinge pe rege să-l ia tovarăș la domnie, că poate să vestească voința zeilor. Mai întîi fu numit preot al zeului cel mai slăvit la ei, iar după aceea a fost considerat (el însuși) zeu»⁵. Și mai departe Strabo precizează: «...Acest obicei a continuat pînă în zilele noastre, căci totdeauna s-a găsit cineva ca în acest fel să devină sfetnicul regelui, iar geții să-l numească zeu»⁶.

1. Vasile Părvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Cultura Națională, București, 1926, p. 151.
2. Utilizăm termenul «Deceneu», deși Strabo scrie *Δεκατρεος* pentru că I. I. Russu în studiul său *Limba traco-dacilor*, Editura științifică, ediția a II-a, București, 1967, p. 253, v. p. 101, folosește forma Deceneu, ca și alți mulți istorici români.

3. A. Nour, *Cultul lui Zamolxis*, București, 1941, p. 26 și nota 37.

4. *Ibidem*.

5. Strabo, *Geografia*, ediția C. Müller, Paris. 1853, vol. I, cap. 3, 5, p. 247.

6. *Ibidem*.

Prin urmare — după Strabo — cel dintîi mare-preot la geto-daci a fost Zamolxis, pe care geto-dacii ulterior «l-au numit zeu». Iar începînd cu Zamolxis instituția marelui-preot a devenit permanentă, ca și calitatea de a fi sfetnic al regelui, iar geto-dacii «să-l numească zeu». Marele-preot — scrie Pârvan — nu se cobora decît rar în lumea oamenilor, cînd are de dat vreo poruncă pentru curățirea de păcate, «cînd are a face vreo prevestire»⁷, «ori cînd are a da învățături»⁸.

El avea templul și locuința într-o peșteră, probabil, pe *Muntele sacru*, unde se retrăsese Zamolxis⁹, «însă adevăratul său nume este Kogaionon, nume luat de la rîul»¹⁰ (care curge la poalele lui). «Regele însuși, ca stăpîn numai al trupurilor, dar nu și al sufletelor supușilor săi, ascultă cu respect de sfatul marelui-preot, care-i profetul zeului Zamolxis... Marele-preot poate fi și regele poporului său. Dar îndeobște cele două puteri, cea politico-militară și cea religioasă..., sînt păstrate deosebite»¹¹.

Marele-preot era interpretul lui Zamolxis pe pămînt. El cunoștea astronomia și astrologia¹² și de la el au învățat și ceilalți preoți ca să poată face preziceri și oracole»¹³.

Mai mult. Marele-preot era (sfetnicul) și *κοινῶνδε τῆς ἀρχῆς* (tovarăș de domnie), fiind singurul care putea să exprime voința zeilor („τὰ παρὰ τῶν θεῶν ἐξαγγέλλειν ἰκανός“)¹⁴

Să vedem care era *rolul important al lui Deceneu*, colaboratorul și sfetnicul regelui Burebista, «cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia»¹⁵.

Se știe că regele Burebista (60—44 î.d.Hr.) a avut ca sfetnic și mare-preot pe Deceneu. Referitor la biografia acestuia, Strabo nu dă indicații, însă presupunem că s-a născut «în preajma anului 120 î.d.Hr.»¹⁶.

Intrucît Iordanes, episcop creștin din secolul al VI-lea d. Hr. din Italia dă informații prețioase luate din izvoare mai vechi referitoare la geto-daci, pe care-i confundă cu goții, precizează că Deceneu își începe activitatea «în timpul venirii la putere a lui Sulla»¹⁷, adică în jurul anilor 82—79 î.d.Hr., pe cînd era în etate de 40 ani. Tot Iordanes afirmă că: «pe cînd domnea Burebista la goți (geți), Deceneu vine în Gothia»¹⁸, adică în țara geților, ca și cum n-ar fi fost get și n-ar fi venit în țara sa de baștină. În realitate Deceneu era get¹⁹.

Referitor tot la originea lui Deceneu, Strabo scrie: «Pe cînd Burebista domnea peste geți împotriva căruia divinul Cezar se pregătea să pornească (război), Deceniu fusese investit cu această demnitate» (de mare-preot)²⁰. Așadar, Deceneu era mare-preot pe cînd Burebista era rege.

7. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 154, nota 2.

8. *Ibidem*, p. 154.

9. Izvoarele vechi menționează cînd Zamolxis, cînd Zalmoxis; noi vom utiliza termenul *Zamolxis*, așa cum îl scrie I. I. Russu, *op. cit.*, p. 127.

10. Strabo, *op. cit.*, VII, 3, 5, p. 217.

11. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 154.

12. Ioan Coman, *Deceneu*, în «Gîndirea», XX (1941), nr. 8, p. 558; *Istoria României*, vol. I, Editura Academiei, 1960, p. 326.

13. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 161.

14. *Ibidem*, p. 162.

15. *Ibidem*, p. 81, vezi Inscipția lui Acornion din Dionysopolis-Balcic.

16. Dr. Irineu Mihălcescu, *Istoria religiunilor lumii*, București, 1946, p. 277.

17. Iordanes, *De origine Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*, Ediția Carol Aug. Closs, Stuttgart, 1861, cap. XI, p. 49—50.

18. *Ibidem*.

19. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 101 și 132, unde arată că termenul Deceneu e de origine tracă, cităm: «Coradical este Deceneu Δεκαίνος Strabo, Iordanes. Probabil i e dek «a lua, a întîmpina, a onora».

20. Strabo, *op. cit.*, VII, 3, 5, p. 247.

Tot geograful informează asupra sorgintei cunoștințelor însușite de Deceneu : «Spre a ține în ascultare poporul, Burebista și-a luat ca ajutor pe Deceneu, un magician, care călătorise prin Egipt și învățase cunoașterea semnelor (cerești), ca să tâlmăcească voința zeilor. După cîtva timp a fost socotit zeu, cum am arătat, cînd am vorbit despre Zamolxis»²¹.

Prin urmare, Deceneu se bucura de multă autoritate asupra geto-dacilor și asupra lui Burebista, care îi urma sfaturile înțelepte, căci iată ce spune Strabo : «Să dau o probă de ascultare : Geții au fost convinși să distrugă (să taie) vița de vie și să trăiască fără vin»²². Pe lângă aceasta, «...la geți a continuat să se practice abținerea, conform preceptului pitagoric de a nu se atinge de carnea animalelor, care a rămas în tradiție tot de la Zamolxis»²³. Din rîndurile de mai sus rezultă că marii preoți transmiteau oral clerului geto-dac doctrina religioasă.

Istoricul Iordanes completează știrile despre Deceneu, folosind *Istoria Geților (Getica)* lui Dio Chrysostomos²⁴ care a fost contemporan cu Domițian și cu Traian și care a ajuns și la geți, în peregrinările sale. Iordanes, în opera sa, spune : «Deceneu fiind onorat de Burebista, care-i dădu o putere aproape suverană...»²⁵. Considerăm plauzibilă afirmația că Deceneu în calitate de mare-preot era sfetnicul regelui, iar poporul și nobilii («tarabostes»), vedeau în el pe șeful puterii religioase. Totodată, datorită înțelepciunii și cunoștințelor sale filozofice, avea atîta influență asupra geto-dacilor, încît aceștia nu doresc decît «un singur lucru, pe care-l socotesc util, să urmeze sfaturile lui Deceneu și să îndeplinească întocmai percepțele sale»²⁶.

Totuși ni se pare exagerată afirmația lui Iordanes că Deceneu a învățat pe geto-daci «aproape toate ramurile filozofiei». Menționăm textul respectiv : «Acesta (Deceneu) socotind că toți trebuie să i se supună din punct de vedere sufletesc și că trebuie să aibă asupra lor o influență naturală, i-a învățat aproape pe toți filozofia, căci în aceasta era un magistru foarte instruit»²⁷. Acest citat credem că trebuie înțeles astfel : Deceneu, care era un magistru cu vocație, a învățat pe clerul geto-dac și vîrfurile societății geto-dace, nu însă și pe poporul geto-dac, «aproape toate ramurile filozofiei». Pentru că, dacă «...civilizațiile orientale erau civilizații sacerdotale» și «în Europa medievală, în Asia și în Egipt savanții erau preoți»²⁸, tot astfel și în Dacia oamenii cei mai învățați erau tot preoții. Mai ales că în temple nu se raționa numai asupra naturii zeilor și a omului, ci «...se studiau matematicile, astronomia, medicina, filologia și istoria : Berosiu era un preot din Caldeea, iar Manethon era preot la Heliopolis (în Egipt). Din vremea lui Strabo, succesorii preoților sînt considerați profund versați în toate disciplinele intelectuale»²⁹. Prin urmare, Deceneu a învățat «morală, fizică, logică, astrologia și astronomia» nu pe poporul geto-dac, ci clerul și vîrfurile societății geto-dace.

21. *Ibidem*, p. VII, 3, 11, p. 252.

22. *Ibidem*. 23. *Ibidem*, VII, 3, 5, p. 247.

24. Dio Chrysostomos, în Alfred Croiset et Maurice Croiset, *Histoire de la littérature grecque*, tom. V, Paris, 1889, éditeur Albert Fortmeoing, p. 1096 ; v. p. 472-473 ; *Histoire des Gètes (Τὰ Γετικά)* : Philostrate, *Vies des sophistes*, I, 7 ; Iordanes, *op. cit.*, cap. V, p. 31.

25. Iordanes, *op. cit.*, cap. XI, p. 50.

26. *Ibidem*, cap. XI, p. 50-51.

27. *Ibidem*.

28. Franz Cumont, *Les religions orientales dans le paganisme romain*, în «Annales du Musée Guimet», tom. 21 deuxième édition revue (Conferences faites au Collège de France), Paris, Ernest Leroux éditeur, 1929, p. 48.

29. *Ibidem*.

În legătură cu această activitate didactică, Iordanes afirma: «Căci el (Deceneu) îi învață morala, ca să-i înfrîneze de moravurile lor barbare, îi învață fizica să trăiască conform naturii, *le făcu legi*, pe care pînă acum le păstrează încă textul scris și le numesc *Bellagines*. El îi învață logica și-i făcu prin rațiunea lor superiori celorlalte popoare. Arătîndu-le teoria, îi învață să cunoască astronomia, cele 12 semne ale zodiacului, mersul planetelor, le arată în ce mod crește sau scade orbita lunii, le arată globul de foc al soarelui cu cît întrece în mărime pe cel al pămîntului; îi învață numele celor 346 de stele și prin ce semne trec ele cînd se apropie și cînd se depărtează de polul ceresc, în cursa lor rapidă de la răsărit la apus»³⁰.

În legătură cu preocupările înalte ale clerului geto-dac, și Acad. C. Daicoviciu subliniază că: «Prezența la curtea regelui Burebista (și probabil nu numai la a lui) a unor cărturari — «filozofi», care, în frunte cu Deceneu cultivau și răspîndeau între membrii vîrfurilor societății anumite cunoștințe și învățături — științele naturii (aplicate la om) fizica, etica, «filozofia», astronomia, nu poate fi pur și simplu respinsă ca o invenție grosolană a istoricului tîrziu Iordanes»³¹, cum lasă să se înțeleagă N. Iorga³².

Totodată existența unui număr de 57 nume autentice daco-getice de plante și ierburi medicinale, păstrate în scrierile de botanică medicinală ale doctorului grec Dioscorides (contemporan cu împăratul Nero) și scrierile în limba latină ale lui Pseudo-Apuleius³³, ca și lecurile și descîntecele medicilor «traci», ucenici ai lui Zamolxis³⁴ ne îndreptățesc să conchidem că preoții geto-daci practicau și medicina, fiind inițiați de marele-preot³⁵. Iar «găsirea unei truse medicinale cu două instrumente chirurgicale în una din clădirile de pe Dealul Grădiștei nu face decît să confirme practicarea medicinei de preoți la daci și în același timp să verifice din nou spusele lui Iordanes»³⁶.

Desigur că cunoștințele filozofice medicale, astronomice și prezicerile marelui preot Deceneu au produs o impresie puternică în sufletele geto-dacilor, ceea ce Iordanes confirmă, scriind: «Acestea și multe altele Deceneu învățînd pe goți (geți) știința sa, fu privit de ei ca o ființă vrednică de admirat, încît porunca nu numai poporului, ci chiar regilor»³⁷.

Din rîndurile de mai sus se desprind două fapte: 1) Deceneu, prin cunoștințele sale variate, era: o personalitate demnă de admirat; 2) și ca atare, era ascultat nu numai de popor, ci și de regi.

În privința locului unde și-a însușit Deceneu cunoștințe atît de variate și adînci, Strabo spune clar: «Burebista și-a luat ca ajutor pe Deceneu, un magician,

30. Iordanes, *op. cit.*, cap. XI, p. 51.

31. *Istoria României*, vol. I, Editura Academiei, 1960, p. 326.

32. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, partea I-a, București, 1936, Tip. «Datina Românească», Vălenii de Munte, p. 78, nota 5; «Strabo, VII, III, 5, 11. Adăosele lui Iordanes despre toată enciclopedia lăsată de profet poporului său (Părvan, *op. cit.*, p. 74) n-au firește nimic istoric».

33. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 43 ș.u.; *Istoria României*, vol. I, p. 261.

34. Platon, *Charmides*, 5 ș.u.; vezi St. Bezdechi, *Platon. Dialoguri în românește*, Cultura Națională, București, 1922, p. 176—178.

35. V. Părvan, *op. cit.*, p. 161: «Marele preot cunoștea semnele cerului (medicina — adăugăm noi) și de la el le vor fi învățat și ceilalți preoți».

36. *Istoria României*, vol. I, p. 326; C. Daicoviciu, N. Gostar, *Sanctuarul arheologic Grădiștea Muncelului. Blidarul*, în «Materiale și cercetări arheologice», vol. III, 1957, p. 261—263.

37. Iordanes, *op. cit.*, cap. XI, p. 52.

care călătorise prin Egipt și învățase cunoașterea semnelor cerești ca să tălmăcească voința zeilor»³⁸. Prin urmare, Deceneu se inițiase în Egipt. Plecarea sa în Egipt a fost determinată — probabil — de starea de decădere morală și politică în care se aflau geto-dacii înainte de venirea la tron a lui Burebista³⁹.

Referitor la inițierea lui Deceneu în Egipt, dăinuie în istoriografia română două supoziții : de o parte Vasile Pârvan⁴⁰ și A. Nour⁴¹ sînt de părere că Deceneu și-a dobîndit variatele sale cunoștințe în Egipt ; de altă parte N. Iorga⁴², I. Coman⁴³ și Prof. Radu Vulpe⁴⁴ tăgăduiesc aceasta, însă fără să aducă dovezi în sprijinul negației.

Intrucît Egiptul fusese cucerit de perși în anul 525 î.d.Hr., trecînd ulterior sub diferite stăpîniri străine, a fost cu puțință inițierea lui Deceneu, în Egipt, în veacul I î.d.Hr. ? Franz Cumont afirmă că «Babilonul a păstrat hegemonia spirituală chiar după decăderea sa politică. Puternica sa castă sacerdotală care domnea nu fusese distrusă o dată cu pierderea independenței patriei sale, ci ea a supraviețuit cuceririlor lui Alexandru, ca și dominației persane. Cercetările astrologilor au dovedit persistența vechiului cult sub seleucizi și în timpul lui Strabo...»⁴⁵.

Aceeași situație trebuie să fi fost și în Egipt. Cucerirea lui de către perși, apoi de Alexandru cel Mare, sub lagizi și sub romani nu exclude posibilitatea ca, chiar după ce Egiptul își pierduse independența politică, clerul egiptean să fi continuat să joace un rol preponderent din punct de vedere religios și chiar politic. Așa că se poate spune că «Egiptul — după cum scrie Edouard Schuré — a fost în lumea veche o veritabilă citadelă a științei sacre, o școală pentru profeții săi cei mai iluștri, un refugiu și un laborator al celor mai nobile tradiții ale umanității. Egiptul devenise axa în jurul căreia evolua gîndirea religioasă a umanității, trecînd din Asia în Europa, Iudeea, Grecia, Etruria și tot atîtea caractere care au format civilizații diferite. De unde și-au împrumutat ele ideile lor fundamentale dacă nu din rezerva organică a bătrînului Egipt»⁴⁶.

Iar A. Maury subliniază că : «Astrologia era deci cultivată în Egipt tot cu atîta strălucire ca și în Caldeea, și aceste două țări își disputau onoarea de a fi descoperit-o»⁴⁷.

38. Strabo, *op. cit.*, VII, 3, 11, p. 252.

39. *Ibidem* : Ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit din cauza deselor războaie, getul Burebista atît de mult i-a ridicat prin exerciții, prin cumpătare și prin ascultare de porunci, încît în cîțiva ani a creat un stat puternic și a supus geților cea mai mare parte din popoarele vecine și chiar romanii se temeau de el.

40. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 158—159 : «Prin urmare nu din Tracia, ci din Egipt își ia învățătura Deceneu, nu cu învățături dionysiace își reformează poporul acest «vrăjitor», ci cu semne prevestitoare, pe care le învățase în Egipt și cu care explicau voința divină».

41. A. Nour, *op. cit.*, p. 26 : «Marele preot al lui Burebista, care călătorise prin Egipt și învățase acolo cum să prevestească vremea și să explice voința divină».

42. N. Iorga, *Istoria românilor*, voi. I, partea I-a, p. 78, nota 5.

43. I. Coman, *op. cit.*, p. 435.

44. Prof. Radu Vulpe, *Burebista unificatorul neamului geto-dac*, în «Știința, prietena noastră», Editura Politică, 1967, București, p. 306—307.

45. Franz Cumont, *op. cit.*, p. 181.

46. Edouard Schuré, *Les grands initiés, Esquisse de l'histoire secrète des religions*, Paris, 1927, p. 113—114.

47. L. F. Alfred Maury, *La Magie et l'astrologie*, Paris, Librairie Academique, Didier et Cie, 1877, p. 44.

Același autor indică preocupările clerului egiptean și caldeean : «Cunoașterea fenomenelor cerești făcea, în Egipt și în Caldeea, parte integrantă din teologie. Egiptenii aveau colegii de preoți special consacrați studiului astrelor și unde se instruiseră Pitagora, Platon, Eudoxiu»⁴⁸. Ca și aceștia s-a putut iniția în Egipt și Deceneu.

În acest fel Deceneu, inițiat în unul din templele egiptene, însușindu-și cunoștințe temeinice în domeniile ce se învățau acolo⁴⁹, cunoștințe care se adăugau la cele transmise din învățătura lui Zamolxis, a devenit un mare-preot cu cunoștințe aproape enciclopedice și un consilier înțelept și cu autoritate ce depășeau uneori pe aceea a regelui. Totuși n-a înrunit și funcția de rege decît după moartea lui Burebista ; pe cînd alți mari-preoți geto-daci au fost în același timp și regi, de pildă : «Zamolxis și Comossicus»⁵⁰.

Burebista, șeful puterii politice și militare, în colaborare⁵¹ strînsă cu marele-preot Deceneu, reformatorul și îndrumătorul moral al geto-dacilor, a creat, prin unirea triburilor geto-dace, un stat puternic, care amenința Imperiul roman.

În adevăr, Burebista este creatorul statului geto-dac, iar Deceneu este reformatorul și organizatorul vieții morale și religioase a poporului său⁵². El a determinat poporul geto-dac să taie vița de vie și să trăiască în cumpătare și disciplină. Credința că sufletul e nemuritor și după moartea corpului vor trăi o nouă viață la Zamolxis constituie dogma credinței strămoșești. Însă religia geto-dacă este o problemă mult controversată. Ea singură necesită un studiu separat. Voi aminti în treacăt numai părerile cercetătorilor români de seamă asupra acestei probleme. Astfel, V. Pârvan susține că geto-dacii se deosebesc de tracia sudici, fiind henoteiști, adică cred într-un singur zeu, cu atribute explicative ale puterii sale, zeul suprem, Zamolxis, la care adaugă pe Afrodita Urania sau Diana Regina⁵³. Părerea că geto-dacii sînt monoteiști o susține și C. C. Giurescu⁵⁴ și alții. Ipoteza contrarie că geto-dacii au fost politeiști ca și tracia sudici este susținută de G. Tocilescu⁵⁵, N. Iorga⁵⁶, L. Blaga⁵⁷, Ștefan Meteș⁵⁸, C. Daicoviciu⁵⁹ și alții.

Marele-preot Deceneu predicase «cumpătarea» și «askeza», întrucît geto-dacii erau socotiți bețivi și afemeiați. Adevărul este că Menandru exagerase prin gura unui sclav get, pentru a obține comicul. Fiindcă era imposibil ca un geto-dac sărac, un «comati» să aibă «10—12 femei sau să se căsătorească (chiar) cu mai

48. *Ibidem* p. 43.49. *Ibidem* p. 39.50. Dr. Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 277.51. C. Daicoviciu, *La Transilvanie dans l'antiquité*, Bucarest, 1945, p. 269: «La collaboration de ces deux personnalités est peut-être l'exemple le plus éclatant que nous donne l'antiquité de la possibilité d'élever un peuple par l'union de l'Église et de l'État».52. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 155—157; Idem, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, București, 1937, p. 145—146.53. Idem, *Dacia...*, p. 145—146 și 161—162.54. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, București, 1935, p. 92.55. Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, 1880, p. 329—330.56. N. Iorga, *Istoria românilor*, p. 81.57. Lucian Blaga, *Getica*, în «Saeculum», anul I, iulie-august, 1943, p. 17—19.58. Ștefan Meteș, *Istoria neamului românesc*, în Biblioteca «Astra», nr. 4, Sibiu, 1922, vol. I, p. 4.59. C. Daicoviciu, *Herodot și pretinsul monoteism al geților*, în «Apulum», Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia, II, 1943—1945, Alba Iulia, 1946, p. 90—94; Idem, *Cetatea dacică de la Platra Roșie*, Edit. Academiei, 1954, p. 134—135.

multe»⁶⁰. În mod cert oamenii de rind practicau monogamia, pe cind «tarabostes», nobilii geto-daci, poligamia⁶¹.

Clerul geto-dac. — Am arătat că instituția sacerdotului a fost creată de Zamolxis, care a fost și primul organizator al clerului geto-dac. Deceneu, «paralel cu acțiunea de înarmare morală a poporului geto-dac, a întreprins reforma pe baze largi a preoției naționale»⁶², fiind nu numai șeful puterii religioase, ci și reorganizatorul clerului geto-dac, care îi era subordonat.

În legătură cu recrutarea și pregătirea clerului geto-dac, Iordanes spune: «Deceneu a ales pe cei mai nobili și pe cei mai înțelepți dintre ei, pe care i-a învățat teologia, i-a inițiat în cultul anumitor divinități și al altarelor lor și i-a făcut preoți, cărora le-a dat numele de «pileați»⁶³. Cu alte cuvinte, Deceneu a renovat cadrele clerului geto-dac, preoții fiind aleși din clasa nobililor, însă pe cei mai înțelepți i-a organizat «în trepte ierarhice» kitiști, abioi (săraci), monahi și capnobați»⁶⁴.

Învățăutul bulgar D. Decev, consideră numele de κτισται ca o coruptelă din κρισται pe care-l traduce: «cei ce se abțineau de la plăcerile lumești»⁶⁵.

Referitor la denumirile clerului geto-dac, Strabo scrie: «Poseidonios spune că misii se feresc, din evlavie, de a mânca vietăți; iată deci motivul pentru care nu se ating de carnea turmelor lor⁶⁶. Se hrănesc numai cu miere, lapte și brânză și duc un trai liniștit, și din cauza aceasta îi numesc «théosebi», evlavioși și «capnobați», călători prin nori (prin fum). Dar sînt unii traci care trăiesc fără femei, și-i numesc «ctistae», ctiști (întemeietorii); ei sînt onorați și socotiți «sacri» trăind, așadar, ferii de orice primejdie»⁶⁷.

I. Coman consideră că «ktiștii — sau «skistai», cum afirmă D. Decev — și «abioi» (săracii) sînt preoți de rang superior, corespunzători, poate pînă la un punct, episcopatului din care se alegea în mod sigur «marele-preot». Ktistai și abioi (săracii) trăiau fără femei. Săracii erau mari asceți și anahoreți ai clerului monahal get. Clasa ktiștilor, preoți oficiali sfințiți de marele-preot, constituia elita episcopatului; făceau parte din sfatul regelui, fiind colaboratorii marelui preot și judecătorii poporului, căruia îi propovăduiau doctrina lui Zamolxis. Ktiștii prin viața lor erau un exemplu pentru popor. Clerul superior era inițiat de marele preot să interpreteze învățătura lui Zamolxis, ca și pentru cunoașterea moralei, magiei și astrologiei. Clerul superior instruia pe cel inferior, care catehiza poporul⁶⁸. Preoții de rang superior nu numai că erau cunoscători ai semnelor clerului și făceau preziceri, dar erau și medici iscusiți. Referitor la medicină, Platon (în *Charmides*, 5

60. Strabo, *op. cit.*, VII, 3, 4, p. 247.

61. V. Pârvan, *Getica*, p. 146—147 și 159; G. G. Mateescu, *Strămoșii noștri...*, p. 8; Al. I. Săndulescu, *Religiunea daco-geților, Studiu asupra credinței religioase la daci înainte de a îmbrățișa creștinismul*, București, 1921, p. 61; Ioan Coman, *op. cit.*, p. 496; C. C. Giurescu, *Istoria românilor...*, p. 85.

62. Ioan Coman, *op. cit.*, p. 550.

63. Iordanes, *op. cit.*, cap. XI, p. 52.

64. Dr. Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 277; Strabo, *op. cit.*, VII, 3, p. 247.

65. D. Decev, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952, p. 85.

66. C. Balmuş, *Frământări sociale la geto-daci înainte de cotopirea romană*, în «Bul. Științ. Acad.», Seria: Științe istorice, filosofice și economico-juridice, tom. II, nr. 1, ianuarie-februarie-martie 1950, p. 8—9.

67. Strabo, *op. cit.*, VII, 3, p. 247.

68. Ioan Coman, *op. cit.*, p. 550—553.

ș.u.), vorbind despre léacurile și descîntecele medicilor traci, scrie că «unul din ucenicii lui Zamolxis, despre care se zice că au darul să facă pe oameni nemuritori...»⁶⁹.

Clerul geto-dac, cunoscător al sufletului omenesc, știa că sănătatea trupului e influențată de sănătatea sufletului. Platon menționează următorul principiu de medicină getică cu care s-ar fi putut mindri și Hipocrate : «Zamolxis, regele nostru, care e și zeu, spune că precum nu se cade să vindecăm ochii fără să ne vindecăm întîi capul, ori capul fără trup, tot astfel nu se cade să încercăm a vindeca trupul fără să vedem de suflet...»⁷⁰.

Preoții geto-daci, prin moravurile lor austere, prin regimul lor vegetarian și trăind fără femei formau un adevărat *ordin călugăresc*. Iordanes numește preoții geți, ca și Poseidonios la Strabo (VII, 3, 1), «pii», «evlavioșii», și-i descrie umblînd în haine albe («vestibus candidis») ⁷¹. Clerul geto-dac făcea slujba pe munți sau în temple deschise. În săpăturile făcute la Grădiștea Muncelului ⁷², la Costești ⁷³, la Blidaru ⁷⁴ și la Piatra Roșie ⁷⁵ s-au descoperit ziduri puternice de cetăți, turnuri, locuințe de seamă și temple. Astfel în cetatea dacică de pe Dealul Grădiștea Muncelului, alături de numeroase locuințe, ateliere și hambare se află «pe două terase, șase sanctuare de piatră rotunde sau patruleter»⁷⁶.

În aceeași ordine de idei, C. Daicoviciu afirmă următoarele: «în așezarea fortificată de la Grădiștea Muncelului trebuie să identificăm faimoasa Sarmizegetusa, — to basileion regia — a lui Ptolomeu, ca și Muntele Sacru, Kogainon al lui Strabo, prin urmare centrul politic și religios al stăpînirii dacice...»⁷⁷.

Iar referitor la natura sanctuarelor, cităm : «Unele din sanctuare, probabil cele rotunde, au servit și ca oracole, cum e cazul și la traci»⁷⁸. În vreme ce sanctuarul calendar dac de la Pecica ⁷⁹ a dus la concluzia că : ««Existența unui cult al soarelui și a unei divinități solare ni se pare neîndoielnică»⁸⁰.

Slujba consta din incantații și ceremonii, preotul geto-dac fiind un «vrăjitor» (γέρης), nu numai medic (ηγάρος)⁸¹. Tagma de «călugări» (anahoreți), celibatari, vegetarieni și abstinenți, numită de Strabo „κίτται“ (kitistai), sînt numiți de către Iosephus Flavius „πολίται“ (polistai) și sînt asemănați cu secta din Palestina, nu-

69. Platon, *op. cit.*, p. V ș.u. 70. *Ibidem*. 71. Iordanes, *op. cit.*, cap. X.

72. D. M. Teodorescu, *Cetatea dacă de la Grădiștea Muncelului*, în «Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice», Secția pentru Transilvania, 1930—1931, Cluj, 1932, p. 60—61.

73. V. Pârvan, *Getica*, 802—803; C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, Edit. Acad., 1954, p. 135.

74. C. Daicoviciu, N. Gosfar și I. Crișan, *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului, Blidaru*, Reg. Hunedoara, raion Orăștie, în «Materiale și cercetări arheologice», vol. III, 1957, p. 262.

75. C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie...*, p. 135.

76. D. M. Teodorescu, *Cetatea dacă de la Grădiștea Muncelului...*, p. 60; C. Daicoviciu și Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*. Partea I-a, Edit. Acad., 1951, p. 40.

77. C. Daicoviciu și M. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei...*, p. 64.

78. *Istoria României*, vol. I, p. 334.

79. I. I. Crișan, *Sanctuarul dacic de la Pecica*, în «Acta Musei Napocensis», vol. III, 1966, p. 98. 80. *Istoria României...*, vol. I, p. 336.

81. Platon, *op. cit.*, p. V ș.u.; V. Pârvan, *Getica...*, p. 161; C. Daicoviciu, *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului. Blidaru...*, p. 262.

mită esenieni (ἑσσηνοί) ⁸² :» (Esenienii) trăiesc tot în același fel și traiul lor se aseamănă foarte mult (cu al acelora) care sînt numiți de daci polistai» ⁸³.

Esenienii aveau o organizare strictă bazată pe un statut disciplinar, mai bine-zis monahal, care prevedea : credința în predestinarea divină și în nemurirea sufletului, care după moartea trupului își continuă existența transcendențială în rai, sau în iad ; purificarea prin ascetism, cumpătarea, traiul fără femei, refuzul de a aduce jertfe și de a participa la cultul Templului de la Ierusalim, respectarea odihnei simbăta, comunitatea patrimonială, existența unei vistierii comune, unde se vărsau și cîștigurile realizate prin muncă în afara obștei ; se întrețineau făcînd agricultură, luau masa în comun, crearea de provizii alimentare și rezerve de îmbrăcăminte, binecuvîntarea pîinii și a vinului înainte de a începe masa, citirea și comentarea în comun a textelor Sfîntei Scripturi, rostirea zilnică a rugăciunii de dimineață adresată soarelui răsare ; erau împotriva sclaviei și exploatării sclavilor. Pe scurt, întreaga viață socială, religioasă și personală era organizată pe baze colective, membrii organizației fiind egali din toate punctele de vedere ⁸⁴.

Remarcăm *asemănările* care există între esenieni și Comunitatea de la Qumran, care a existat din secolul al II-lea î.d.Hr. și pînă în anul 68 d.Hr., în deșertul Iudeii : «izolarea de restul lumii și caracterul închis al organizației, comunitatea patrimonială și locativă, munca și traiul în colectiv, cît și procedura primirii după o anumită perioadă de încercare, împărțirea pe grupe de vîrstă etc., toate acestea duc la concluzia că «obștea din Qumran nu numai că se aseamănă în unele canoane, dar aparține unuia din curentele mișcării eseniene» ⁸⁵.

Existau însă și *deosebiri esențiale* între esenieni și Comunitatea din Qumran asupra cărora nu mai insistăm ⁸⁶.

«Faptul că oameni ca Poseidonios și Flavius Iosephus citau pe călugării geți ca pilde general cunoscute, spre a putea explica alte organizații mai puțin cunoscute, ne dovedește vechimea și seriozitatea acestei instituții social-religioase getice» ⁸⁷.

Se vorbește despre o influență a celților asupra populației geto-dace pe la începutul secolului al III-lea î.d.Hr. ⁸⁸ și invers. În același timp se constată asemănări referitoare la rolul druzilor în viața celților și rolul preoților polistai și skistai la geto-daci. E drept, druzii constituiau clerul național celt. Se recrutau dintre nobilii celți, fiind la început regi, apoi magistrați și preoți ; purtători ai cuvîntului zeilor erau profeți ; magi și medici ⁸⁹. Marele-preot al druzilor era ales pe viață și avea aceleași atribuții ca și marele-preot la geto-daci. Credem însă că asemănările cu caracter religios pot fi o consecință a originii comune indoeuropene a poporului get-dac și a celui celt» ⁹⁰.

82. I. D. Amusin, *Manuscrisele de la Marea Moartă*. Editura științifică, București, 1965, p. 20: «Cea mai răspîndită este ipoteza că termenul «esenieni» ar deriva din cuvîntul ebraic hasidim (hăsidim) în limba arameică-hasojja, cu înțelesul de «cuvioși», cucernici.

83. Josephus Flavius, *Antiquitates Judaicum*, în *Opera*, vol. I, Parisus, Edit. Ambrosio Firmin Didot, 1845, Liber 18 cap. I, p. 695 : «Vivunt omnes uno codemque modo, et quam maxime referunt Dacas qui Polistae appellantur».

84. I. D. Amusin, *op. cit.*, p. 20-21, 210.

85. *Ibidem*, p. 223.

86. *Ibidem*, p. 225-226.

87. V. Pârvan, *Getica...*, p. 162.

88. *Istoria României...*, p. 234 ș.u. ; *Getica...*, p. 460-462.

89. Solomon Reinach, *Orpheus. Histoire générale des religions*, Paris, 1933, p. 176 ; Camille Jullian, *Histoire de la Gaule*, tome II, Paris, 1924, p. 89.

90. Franz Cumont, *Les Religions orientales...*, p. XIV.

Aceasta nu exclude existența unor *deosebiri* între religia geto-dacilor și a celorlalte popoare indoeuropene și implicit a celților, care credeau în nemurirea sufletului și în metempsihoză⁹¹, față de care geto-dacii nu înțelegeau nemurirea ca o simplă continuare a vieții de pe pământ. Sufletul e nemuritor, însă trupul e o piedică pentru suflet. De aceea, spre a dobândi nemurirea, trebuie renunțat la orice bucurie a trupului, căci abia «prin moarte omul înviază la viața cea veșnică»⁹². «Ei (geții) nu cred că mor, ci că cel pierit merge la zeul Zamolxis»⁹³. «De fapt — spune Pârvan — geții credeau la fel cu nordicii într-un fel de Walhalla, unde după moartea trupului, se vor întâlni cu zeul suprem și vor trăi fără de sfârșit»⁹⁴. Mai mult. «Nemurirea geto-dacă nu se obține prin practici religioase sau prin peripeții din viața cealaltă, cum se întâmplă în alte religii. Singura condiționare a nemuririi este felul de viață de pe pământ, curăția, puritatea acestei vieți... (De aceea) geto-dacii duceau o viață cu totul moderată, austeră, hrănindu-se cu lapte, legume, miere și ferindu-se de carne, de excesul băuturilor și de desfrâu»⁹⁵.

Geții și celții sacrificau la fiecare cinci ani un om, dar exista o mare deosebire: pe când geto-dacii sacrificau oameni liberi, nobili, pe cei mai buni dintre ei, celții jertfeau criminali ori captivi de război, ceea ce e cu totul altceva decât la geții⁹⁶. «La geto-daci numai cel care era vrednic de a duce sus, în cer, dorințele și rugăciunile poporului pierdea viața trupului spre a se deștepta în viața cea veșnică la zeul din cer»⁹⁷.

Deci preoții geto-daci, prin organizarea lor «de adevărat ordin călugăresc»⁹⁸, prin viața lor sobră, prin cunoștințele lor teologice, filozofice, medicale și de tălmăcitori ai voinței divine erau foarte respectați și ascultați de popor. Ei exercitau și funcția de judecător, datorită poziției lor spirituale»⁹⁹.

Subliniem încă o dată rolul însemnat al marelui-preot al zeului Zamolxis. El era organizatorul și îndrumătorul clerului geto-dac, care asculta de poruncile sale, influențând profund viața morală a poporului geto-dac. «*Regii daci*, șefi de stat — afirmă C. Daicoviciu — în adevărata accepțiune a acestui cuvânt, vor căuta să-și consolideze puterea nu numai prin forța armată, ci vor lua în slujba politicii lor de stăpânire și forța morală a religiei, prin care vor domina asupra norodului ca unși ai divinității»¹⁰⁰.

Prin urmare, treapta de mare-preot era o instituție religioasă cu mare autoritate și cu «un accentuat caracter moral și patriotic». El, marele-preot, a fost călăuza înțeleaptă ce a menținut trează credința, înfruntând vicisitudinile vremii chiar câteva veacuri după cucerirea Daciei de către romani.

91. Solomon Reinach, *op. cit.*, p. 177.

92. *Herodoti historiarum libri IX*, Parisiis, Editor Ambrosio Firmin Didot, 1877, v. Cartea IV, 94, p. 210.

93. *Ibidem*.

94. V. Pârvan, *Getica...*, p. 160.

95. Dr. Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 276—277.

96. V. Pârvan, *Getica...*, p. 154, nota 8.

97. Herodot, *op. cit.*, IV, 94, p. 210.

98. V. Pârvan, *Getica...*, p. 162; Dr. Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 277.

99. Dr. Irineu Mihălcescu, *op. cit.*, p. 277.

100. C. Daicoviciu, *Cetatea dacă de la Pietra Roșie...*, p. 11.

Marii-preoți după Deceneu. — După moartea lui Burebista («răsturnat și ucis de niște răsculați»¹⁰¹, între anii 44—42 î.d.Hr.»¹⁰², «Deceneu, marele-preot devine rege»¹⁰³, concentrând «în miinile sale și conducerea statului redus»¹⁰⁴ prin împărțirea statului lui Burebista în patru părți. Iordanes (care folosește *Getica* lui Dio Chrisostomos), bazat pe informații păstrate, scrie: «După moartea lui Diceneu. ei (geto-dacii) avură aproape tot atâta venerație pentru Comossicus, a cărui știință egala pe a lui Diceneu. Acesta (Comossicus), din cauza vastelor sale cunoștințe, fu în același timp rege și mare-preot al geților»¹⁰⁵. Prin urmare Comossicus era considerat un demn urmaș al lui Deceneu, încât cumula — datorită cunoștințelor sale adânci — cele două puteri în stat: rege și mare-preot, adică șeful puterii politice și al celei religioase. Însă aceste două puteri de multe ori au fost separate¹⁰⁶. Majoritatea istoricilor admit că în același timp Comossicus a fost rege și mare-preot¹⁰⁷. Singur N. Iorga se îndoiește de aceasta, numind pe Iordanes un «tîrziu izvor neclar»¹⁰⁸.

După moartea lui Comossicus a urmat «la tron Coryllus, care domnește 40 de ani și s-ar putea să fi fost nu numai rege, ci și mare-preot»¹⁰⁹.

Ultimul mare-preot este Vezina. Despre acesta istoricul grec Dio Cassius — povestind expediția lui Tettius Julianus din anul 89 d.Hr., care bate la Tapae pe geto-daci, nimicind un mare număr dintre ei — scrie: «În lupta cu dușmanii la Tapae căzura foarte mulți dintre ei (daci), între care Vezina, care era al doilea în rang după Decebal, ca să scape teafăr, se făcu într-adins că pică jos mort, apoi în timpul nopții fugi pe ascuns»¹¹⁰.

Deoarece Vezina deținea al doilea loc după Decebal, se poate afirma că el era mare-preot. Și cum în acea perioadă neamul geto-dacilor trecea prin mare cumpănă, Vezina, marele-preot, identificându-se cu aspirațiile și nevoile poporului său, îmbărbătează oștirea geto-dacă și participă alături de ea în lupta împotriva cotoritorilor romani. Istoricul Xenopol afirmă: «apoi alătura de Decebal întîlnim pe profetul Vezina»¹¹¹.

Concis și clar se pronunță istoricul italian Roberto Paribeni, care, descriind lupta lui Tettius Julianus cu dacii la Tapae, menționează: «dove cadde il grande

101. Strabo, *op. cit.*, VII, 3, 11.

102. Prof. Radu Vulpe, *Burebista...*, p. 325: «Burebista trebuie să fi pierit între anii 44—42 î.d.Hr.».

103. C. Dalcoviciu, *La Transylvanie...*, p. 49; *Istoria României...*, vol. I, p. 294.

104. V. Pârvan, *Getica...*, p. 82—83; *Istoria României...*, vol. I, p. 294.

105. Iordanes, *op. cit.* cap. XI, p. 53: «Decedente vero Diceneo, paene pari veneratione habuere, Comossicum, quia nec impar erat solertia. Hic etenim et rex illis, et pontifex ob suam peritiam habebatur, et in summa iustitia populos iudicabat».

106. V. Pârvan, *Getica...*, p. 154.

107. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, vol. I, București, 1925, p. 71; V. Pârvan, *Getica...*, p. 154, nota 6; C. C. Giurescu, *Istoria românilor...*, vol. I, p. 93.

108. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. I, partea II-a. *Sigiliul Romei*, București, 1936, p. 358. Vălenii de Munte, p. 39.

109. *Istoria României...*, p. 294. Iordanes, *op. cit.*, cap. XII, p. 53.

110. Dio Cassius Cocceianus, *Historiae Romanae*, Liber XLVI, 10.

111. A. D. Xenopol, *Istoria românilor...*, vol. I, p. 71 și 93.

sacerdote dei Daci, Vezinas»¹¹². Părerii deosebite au : V. Pârvan¹¹³, N. Iorga¹¹⁴, C. C. Giurescu¹¹⁵ și I. I. Russu¹¹⁶.

Noi sîntem de părere — repetăm — că era cu neputință ca un rege ca Decebal să n-aibă un mare-preot și sfetnic tocmai în acele vremuri tulburi, iar acela nu poate fi decît Vezina, așa cum spun : Xenopol, Roberto Paribeni și G. G. Mateescu¹¹⁷.

Teocrația geto-dacică. — După cum am arătat mai sus, începînd din epoca regelui Burebista (secolul I î.d.Hr.) și pînă la cucerirea Daciei de către romani în anul 106 d. Hr., domnesc în Dacia o serie de regi care sînt sprijiniți în conducerea statului geto-dac de marii preoți ca : Deceneu, Comossicus și Vezina. Aceștia erau colaboratori și sfetnici cu autoritate aproape regală. Ei își impuneau vederile lor regelui și erau ascultați de întreg poporul geto-dac. Deși puterea politică era separată de puterea religioasă, influența acestui pontifex maximus geto-dac era puternică în conducerea statului dac, căci Iordanes spune referindu-se la Deceneu : «Vrednic de semnalat la geți este că poruncește nu numai poporului, ba și regilor»¹¹⁸.

Pârvan consideră «teocrația getică o poveste diletantică»¹¹⁹, chiar și N. Iorga o contestă, scriind : «prin el (Mommsen) s-a creat o democrație, peste regalitate și asemenea cu autoritatea califilor»¹²⁰; în schimb, A. Nour recunoaște și argumentează în sensul existenței «unei teocrații getice»¹²¹, exagerînd rolul marelui-preot Deceneu, cînd afirmă că «este într-o oarecare măsură la fel cu al lui Moise și Mahomed, conducători de popoare inspirați de divinitate»¹²². A. Nour pierde din vedere că Moise și Mahomed concentrau în mîna lor atît puterea politică, cît și pe cea religioasă. Deci erau un fel de regi neîncoronăți, a căror autoritate era considerată că emană de la Dumnezeu. Dacă Burebista a izbutit să unească triburile geto-dace și să fie ascultat, creînd un stat puternic ce se întindea pe ambele maluri ale Dunării și pînă la Marea cea Mare, la aceasta a contribuit sfetnicul său înțelept, Deceneu, marele-preot, îndrumătorul moral al neamului geto-dac, care a susținut «prin forța credințelor religioase pe Burebista»¹²³.

Și atît de însemnată a fost acțiunea de înarmare morală a geto-dacilor, încît marea ascensiune politică și militară a statului geto-dac sub Burebista și mai tîrziu sub Decebal a constituit o primejdie pentru statul sclavagist roman, determinînd pe Cajus Iulius Caesar să plănuiască o expediție împotriva geților¹²⁴.

112. Roberto Paribeni, *Optimus Princeps*, vol. I, Messina, 1932, p. 117 și 201.

113. V. Pârvan, *Getica...*, p. 115, numește pe Vezina «comandantul imediat după rege».

114. N. Iorga, *Istoria românilor...*, vol. I, partea II, v. p. 106, afirmă că Decebal «e rege, dar fără profet lîngă dînsul».

115. C. C. Giurescu, *Istoria românilor...*, vol. I, p. 62 : «Înșuși locotenentul (?) lui Decebal, anume Vezina...».

116. I. I. Russu, *op. cit.*, p. 127, crede că Vezina e «vice-rege al dacilor».

117. G. G. Mateescu, *Strămoșii noștri...*, p. 10.

118. Iordanes, *op. cit.*, cap. XI, p. 52. 119. V. Pârvan, *Getica...*, p. 159 și 738.

120. N. Iorga, *Istoria românilor...*, vol. I, partea II-a, p. 81.

121. A. Nour, *op. cit.*, p. 28. 122. *Ibidem*.

123. Prof. Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 307.

124. Appianus, *De bellis civilibus*, Paris, 1877, II, p. 110 : «Caesar plănua o expediție mare contra geților și parților, și anume voia să meargă mai întii contra geților, un neam de oameni aspru și războinic din vecinătatea statului roman».

Regele geto-dac guverna însă poporul fiind sfătuit de marele-preot — Deceneu, Vezina sau altul —, care era interpretul voinței divine. Totuși am văzut că au fost momente în istoria Daciei, cînd puterea politică și cea religioasă erau concentrate în mîna unei singure persoane, care era rege și mare-preot : pentru scurtă vreme după moartea lui Burebista, Deceneu, Comossicus și probabil Coryllus¹²⁵.

Prin urmare se poate vorbi de o teocrație getică în sensul că atunci cînd regele deținea puterea politică și militară, iar marele-preot puterea religioasă, acesta era în același timp interpretul voinței lui Zamolxis pe pămînt, inspirînd pe rege, al cărui sfetnic și colaborator era. Noi împărtășim părerea că teocrația getică «a fost una în duh, nu în materie»¹²⁶, cum afirmă I. Coman. Spre deosebire de ce s-a întîmplat în Babilon și în Egipt, unde oligarhia sacerdotală era ereditară și a influențat viața politică ținînd sub tutelă familia regală¹²⁷, iar la celți clerul lor, druzizii¹²⁸, la geto-daci marele-preot nu era asociat la domnie, ci trăia retras pe «Muntele Sacru», comunicînd numai cu regele și apărînd rar în mijlocul poporului. Deținător al puterii religioase, el este interpretul voinței zeului suprem, Zamolxis și sfetnicul regelui, îndrumînd viața religioasă a poporului și influențînd viața politică, în numele lui Zamolxis, fără a fi conducătorul statului geto-dac. De aceea, marii-preoți, alături de regii geto-daci, — în special Burebista și Decebal — rămîn în istorie figuri demne de admirat și pilde de înalt patriotism.

OCTAVIAN MĂRCULESCU

125. *Istoria României...*, p. 294.

126. I. Coman, *op. cit.*, p. 437.

127. A. Moret, *Le Nil et la civilisation égyptienne*, dans «L'Evolution de l'humanité», Paris, 1926, p. 572, v. p. 249—250 și 355.

128. Camille Jullian, *Histoire de la Gaule*, tome II, p. 88—90; Solomon Reinach, *op. cit.*, p. 172—178.

† MITROPOLITUL DR. VASILE LĂZĂRESCU (1894—1969)

În seara zilei de 21 februarie 1969 bunul Dumnezeu l-a chemat la Sine pe vrednicul Său slujitor, Mitropolitul Dr. Vasile Lăzărescu, când împlinise vârsta de 75 de ani.

Sfârșitul i-a fost în chilia de la Mănăstirea Cernica, unde își trăia cu-cernic amurgul vieții, preocupat mereu de adevărurile credinței stră-moșești care, împreună cu iubirea de neam și țară, i-au fost pîinea vieții chiar din casa părinților săi, români și creștini buni, trudituri cu brațele pe ogoarele din comuna Jodani de lângă Timișoara.

Dotăția sufletească nativă și-a dezvoltat-o cu studii făcute la Facul-tatea de teologie, unde a obținut înaltul titlul de «doctor în teologie»; la studiile de teologie a adăugat studii de filozofie la Universitățile din Budapesta și Viena. Astfel pregătit, tinărul Dr. Vasile Lăzărescu a ocupat prin concurs catedra de teologie sistematică (dogmatică, teologie funda-mentală și morală) de la Academia teologică din Sibiu, ca urmaș al pro-fesorului Dr. Nicolae Bălan, ales mitropolit al Ardealului.

După 4 ani a trecut ca titular al acaleiași catedre la nou-înființata Academie teologică din Oradea. Catedra a ilustrat-o 14 ani cu deplin prestigiu, căci profesorul Lăzărescu vedea în îndatoririle legate de cate-dră nu numai expresia unor obligații profesionale, ci și o formă a res-pectului pentru adevăr.

În 1926 profesorul Lăzărescu a intrat în cler, fiind hirotonit diacon și preot celib, iar în 1928 a intrat în cinul monahal la Mănăstirea Hodoș-Bodrog, fiind cinstit în scurt timp cu rangul de sincl, protosincl și în 1929 cu demnitatea de arhimandrit. Curînd a fost ales episcop al Caran-sebeșului (1934—1941), de unde a trecut la Timișoara ca episcop, arhi-episcop și primul mitropolit al nou-înființatei mitropolii a Banatului.

Prin purtarea sa de grijă s-au restaurat și s-au zidit biserici, s-au restaurat mînăstiri, iar clerul a fost îndrumat în misiunea sa duhovni-cească și iubitoare de neam. A predicat, a conferențiat și a mînuit cu destoinicie condeiu, publicînd studii în revistele «Foaia Arhidiecezană», «Legea Românească», «Biserica Banatului», «Mitropolia Banatului» ș.a. Sub patronajul Mitropolitului Dr. Vasile Lăzărescu a apărut, timp de 7 ani, revista «Duh și Adevăr», organ omiletic; s-a editat «Calendarul

Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului», *Tilcuirea sărbătorilor, În drumător tipiconal* și s-a tipărit *Cartea de rugăciuni* pentru credincioși, precum și o serie de lucrări semnate de profesori de teologie.

Din publicațiile personale ale Mitropolitului menționăm : *Pîrga Darului și Praznic luminat* — predici ; *Creștinismul și științele oculte, Cultul inimii lui Iisus la catolici și În ce ne deosebim...*, precum și unele traduceri din limba germană.

La 1 ianuarie 1962 Mitropolitul Dr. Vasile Lăzărescu a cerut scoterea la pensie și s-a retras la Mînăstirea Cernica, unde a trăit pînă la sfîrșitul vieții.

*

După împlinirea rînduielilor convenite de către soborul mînăstirii în care decedatul a petrecut ca pensionar ultimii ani ai vieții, sicriul cu rămășițele sale pămîntești, însoțit de Prea Cuviosii Părinți Cosma Grigoriu și Nicodim Bujor, ca și de membri ai familiei, a fost adus și așezat în biserica din comuna natală Cornești, județul Timiș.

În răstimp, la catedrala mitropolitană s-a săvîrșit, duminică 23 februarie, după sfînta liturghie, slujba de pomenire în cadrul căreia a cuvîntat I.P.S. Nicolae Mitropolitul Banatului.

Inmormîntarea a avut loc în miercurea celei dintîi săptămîni a Postului Mare, adică la 26 februarie, în biserica din Cornești. Aici, la orele 11, un sobor alcătuit din 13 preoți și 2 diaconi au săvîrșit sfînta liturghie a Darurilor celor mai înainte sfințite, după care s-a început slujba prohodului. Răspunsurile au fost date de o formație corală a catedralei mitropolitane. La momentul potrivit, necrologul a fost rostit de I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului. Au mai vorbit P.C. Părinte Gheorghe Clecan din Stamura Română, județul Timiș, fost coleg de școală al decedatului și un credincios.

La orele 14,30, cortegiul funebru, ieșind pe porțile bisericii, s-a îndreptat spre cimitir, unde, după îndătinatele rugăciuni, a vorbit parohul locului P.C. Preot Aurel Gruian.

Apoi sicriul a fost depus în cripta familială, alături de osemintele părinților săi.

Pe drumul cel din urmă, Mitropolitul Vasile Lăzărescu a fost petrecut cu rugăciuni pioase de către preoții și credincioșii ce au venit să participe la ceremonia funebă.

A. Răduțiu, P. Teodor, *Ideea de unitate politică la români*, Editura științifică, București, 1968, 120 p.

Unirea tuturor românilor într-un stat național unitar, liber și independent a fost rezultatul unui îndelungat proces istoric, la desfășurarea căruia au avut un rol hotărîtor generații întregi de luptători pentru afirmarea și propășirea poporului român, reprezentînd voința și aspirațiile de veacuri ale acestuia. Alături de cărturarii și mării gînditori ai neamului, întregul popor a contribuit la triumful luptei pentru emanciparea națională și socială, etapele acestei lupte reflectînd, pe măsura trecerii timpului, stadiile de dezvoltare ale societății românești.

Incadrîndu-se în aceste preocupări, *Ideea de unitate politică la români* este o lucrare care ajută la înțelegerea sensului istoriei României moderne și la formarea statului român unitar. Autorii au împărțit materialul în cinci capitole, fiecare din acestea avînd drept titlu un moto aparținînd unor istorici sau cărturari de seamă din trecutul nostru național.

Primul capitol, intitulat «...Legături nezdruincinate... între pămîntul strămoșesc și fiii poporului român» (I. Lupaș) (p. 5—51), pune în discuție problema unității de neam a poporului român. Ideea unității naționale și-a găsit exprimarea în operele unor istorici de seamă din trecut, ca: Nicolae Bălcescu (*Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*), B. P. Hașdeu (*Istoria critică*). A. D. Xenopol (*Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia traiană; Istoria românilor din Dacia traiană și domnia lui Cuza Vodă, 1859—1866*), Nicolae Iorga (*Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, Dimitrie Onciul (*Ideea latinității și a unității naționale*) și I. Lupaș (*Istoria unirii românilor*). La acestea s-au adăugat noi și importante cercetări în domeniul istoriei culturii și a rolului acesteia în păstrarea profilului spiritual al poporului român, noua istoriografie cercetînd cu atenție și integrînd în fluxul istoriei marile etape ale devenirii noastre naționale.

Formarea poporului român a început și a continuat pe actualul teritoriul pe care el se găsește și astăzi, fiind rezultatul «românizării populației daco-gete în contact cu cuceritorii romani și cu coloniștii aduși de aceștia în Dacia cucerită și al asimilării unor populații migratoare» (p. 16). Romanizarea, începută chiar înainte de cucerirea militară a Daciei (106 d. Hr.) — prin schimburile economice — a continuat și după părăsirea oficială a acestei provincii de către romani (271 d. Hr.).

Teoria exterminării dacilor apare ca absurdă și lipsită de adevăr, deoarece prezența materială a acestora pe teritoriul lor de baștină se întinde până în secolul al V-lea, când se încheie o primă etapă — cea premergătoare — în procesul formării poporului român și a limbii române. O dată cu așezarea slavilor la nordul și la sudul Dunării (secolul al VI-lea) începe o nouă etapă, care durează până în secolul al IX-lea și în care populația romanizată de pe teritoriul Daciei capătă o fizionomie etnică proprie, vorbind o limbă nouă — față de vechea latină populară numită de istorici «daco-romană» — limba «romanică daco-moesică», devenită apoi limba «română comună» (p. 19). La sfârșitul mileniului I procesul de formare a poporului român și a limbii române era încheiat, izvoarele bizantine și maghiare începând să vorbească acum despre *vlahi*, ca despre un popor format, cu o individualitate proprie.

Deși fărâmițată politic în mai multe state, timp de sute de ani, totuși românii s-au simțit întotdeauna un singur popor, datorită, în primul rând, conștiinței unității lor de neam și limbă. Pe lângă aceasta, contactele permanente, multilaterale, dintre cele trei țări române au contribuit și la promovarea unui intens schimb de valori spirituale, favorizând unitatea de cultură a poporului român.

Autorii subliniază rolul important pe care l-a avut Biserica Ortodoxă Română în asigurarea și consolidarea acestei unități culturale, prin întemeierea principalelor centre de cultură și artă în evul mediu, prin influența deosebită exercitată asupra maselor de credincioși și mai ales prin stăvilirea încercărilor de prozelitism și coto-pire îndreptate de unele state vecine asupra «legii românești» străbune. «Prin «lege românească», spun autorii, se înțelege și Ortodoxia, care rămâne, în ciuda multor încercări de atragere a românilor la alte religii, religia lor distinctivă, care a contribuit astfel la menținerea integrității etnice a poporului nostru. Mai ales pentru românii din Transilvania, Ortodoxia pe care și-au păstrat-o în luptă cu Catolicismul sau cu curentele de Reformă îi leagă de masa mare a poporului român» (p. 29—30). În lupta antiotomană creștinismul român a fost, de asemenea, un factor însemnat și un ideal însuflețitor (p. 31).

Ridicarea limbii române la rangul de instrument de cultură a deschis o nouă etapă în afirmarea unității culturale românești. Autorii menționează că primele texte românești mai înșirate care ni s-au păstrat, aparținând sfârșitului secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, sînt traduceri din Biblie — *Psaltirea* și *Faptele Apostolilor* —, localizate în Maramureș. Primele texte românești, apărute curînd după aceea în Țara Românească (*Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung adresată brașovenilor, la 1521*) și în Moldova (*Apostolul și Evanghelia*, traduse înainte de 1532) dovedesc că apariția scrisului în românește a fost un fenomen care a avut loc aproape simultan în cele trei țări române. Același lucru se poate afirma și despre primele tipăriri în limba română.

Reținînd faptul că primele cărți tipărite în limba română au fost traduceri de cărți bisericești, iar apariția lor s-a datorat scopurilor prozelitiste ale Reformei religioase, răspîdită în Transilvania încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea, autorii observă just că: «...deși puternică, propaganda prozelitistă la reformism, dar și la catolicism, n-a pătruns decît în foarte mică măsură în mediul românesc și pentru scurtă durată. Nu numai că n-a convertit în mediul românesc, dar a declanșat din partea acestuia o puternică rezistență. Reforma a reușit mai curînd să întărească eforturile de menținere a Ortodoxiei pentru întreaga lume românească. Interesul pentru unitatea românească a Ortodoxiei a declanșat acțiuni puternice de ripostă din partea Bisericii Românești moldovene și muntene» (p. 33—34). De exemplu, *Catehismul calvinesc* din 1640, care ataca învățătura dogmatică ortodoxă, mitropolitul Varlaam al Moldovei i-a replicat cu *Răspunsul la Catehismul calvinesc*, din 1645, în care se dovedește o adîncă preocupare față de unitatea de credință ortodoxă pentru toți românii.

Activitatea tipografică a diaconului Coresi a contribuit la victoria scrisului în românește și la formarea limbii literare românești — cărțile tipărite de acesta la Brașov avînd o largă circulație nu numai în Transilvania, ci și în Moldova și în Țara Românească. Tipăriturile lui Coresi și, în special, *Liturghierul din 1570*, «au exercitat o fericită influență asupra limbii române, contribuind la unificarea ei, făcînd-o mai aptă să slujească intereselor culturii românești. Fără etapa coresiană în scrisul nostru nu ne-am putea explica monumentele impunătoare ale scrisului ro-

mănesc din secolul următor» (p. 35). Tipăriturile din cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea și din secolul al XVII-lea au fost destinate tuturor românilor, așa cum rezultă din înseși predosloviile acestor cărți. Astfel, *Psaltirea românească*, tipărită la Brașov în 1570, își justifică apariția pe motivul că «mai toate limbile au cuvântul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi românii n-avem». *Cartea românească de învățătură*, tipărită la Iași în 1643, se adresează — ca și *Noul Testament* apărut la Bălgrad (Alba Iulia) în 1648 — «către toată semenția românească». *Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, apărut în 1645, unește ideea purității de credință ortodoxă cu ideea unității de neam, adresându-se cu: «iubiți creștini și cu noi de un neam români (...) ce sinteți cu noi într-o credință (...) a moșilor și strămoșilor noștri». *Pravilele*, de asemenea, au avut aceeași destinație, adresându-se tuturor românilor, iar unele din ele — ca *Indreptarea legii*, apărută în 1652 la Tîrgoviște — și-au găsit aplicare și în Moldova și în Transilvania. *Biblia de la București (1688)* a constituit «o adevărată sinteză a scrisurii românească», folosind tot ceea ce apăruse mai valoros pînă atunci în limba română, exercitînd o puternică influență asupra culturii naționale, avînd o largă circulație și rămîind astfel ca un «moment de strălucită afirmare a unității românești de cultură în epoca respectivă» (p. 38).

Deși timp de sute de ani poporul român a trăit despărțit din punct de vedere politic în trei țări deosebite, totuși conștiința unității de neam, la care se adaugă unitatea de credință, comuniunea de cultură și relațiile economice și politice dintre aceste țări, au generat, ca un adevărat miracol, «fenomenul românesc» (p. 38).

Autorii analizează, în continuare, cele mai frumoase momente de solidarizare politică a poporului român, începînd cu lupta pentru apărarea independenței țărilor române împotriva expansiunii otomane. În cadrul acestui moment sînt reliefate figurile domnitorilor Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, organizatorii rezistenței antiotomane în cadrul unui adevărat «sistem politic unitar», în care inițiativa au avut-o, pe rînd: Transilvania, Moldova și Țara Românească.

Momentul culminant al istoriei politice a țărilor române în orînduirea feudală îl constituie anul 1600, cînd Mihai Viteazul se întîtulează «domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei», înfăptuind prima unire a provinciilor românești care odinioară alcătuiseră Dacia Romană. Această unire, deși efemeră, a însemnat un mare pas înainte față de realizările înaintașilor, constituind totodată și un exemplu care avea să însuflețească pe viitorii luptători pentru unire. Între încercările — nereușite — care au urmat se înscrie și aceea a lui Gabriel Bethlen, care intenționa, în anul 1627, să se declare «rege al Daciei». Dar dacă inițiativa acestuia de a crea un front comun antiotoman a fost împărtășită de masele populare din cele trei țări românești, încercările sale de a separa organizarea bisericească a românilor din Transilvania de Biserica Ortodoxă de peste munți s-au dovedit zadarnice, acestora împotrivindu-se — după cum spunea Chiril Lucaris, patriarhul Constantinopolului, într-o scrisoare a sa din anul 1629 — «legătura de sînge și de simțiri care trăiește, deși în mod tainic, dar cu atît mai puternic între românii din Țara Transilvaniei și între locuitorii Țării Românești și Moldovei» (p. 51).

Am insistat în mod deosebit asupra acestui capitol — care ocupă aproape jumătate din întreaga lucrare — întrucît el prezintă, cu obiectivitate și probitate istorică, și rolul Bisericii Ortodoxe Române în formarea și dezvoltarea ideii de unitate a neamului românesc.

Un alt capitol, intitulat «*Biruit-au gîndul... să scoț la vedere felul neamului*» (*Miron Costin*) (p. 52—62), arată cum s-a cristalizat în timp concepția umanistă a unității de neam și de limbă a poporului român, susținută mai ales de către cronicarii moldoveni Grigore Ureche, Miron Costin și Dimitrie Cantemir, dar și de către alți urmași, ca transilvăneanul Nicolae Olahus, sau Stolnicul Constantin Cantacuzino din Țara Românească.

Nicolae Olahus (Românul), primul umanist român de prestigiu, s-a ocupat în scrierile sale nu numai de românii din Transilvania, ci și de cei din Moldova și Țara Românească, subliniind unitatea de limbă a acestora. În Moldova, Grigore Ureche a fost cel dintîi istoriograf la care se întîlnește ideea unității poporului român: «Românii cîți se află lăcuroi în Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sintu cu moldovenii și toți de la Răm să trag». Această idee a fost reluată și adîncită de Miron Costin, care, scriind *De neamul moldovenilor*, a

dat la iveală primul tratat de istorie în care se vorbește despre români fără a se ține seamă de granițele politice ce-i despărțeau. În Țara Românească, Stolnicul Constantin Cantacuzino a argumentat originea latină a poporului român (în *Istoria Țării Românești*), cu o erudiție cuprinzătoare și un discernămint critic adinc, lansînd ideea că «descendența latină nu e numai un simplu fapt istoric, ci și o necesitate de a perpetua moștenirea civilizației de mare strălucire a antichității» (p. 60). La începutul secolului al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir a accentuat și mai mult ideea de unitate a neamului. În *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor* el a afirmat existența unui stat românesc unitar la începutul evului mediu, contestînd astfel afirmațiile înaintașilor săi potrivit cărora, în timpul perindării popoarelor migratoare pe teritoriul vechii Dacii, românii s-au refugiat în munți, de unde au «descălecat» mai târziu, întemeind țările române. De aceea, al doilea titlu al lucrării sale de mai sus, așezat după Predoslovie, era *Hronica a toată Țara Românească care apoi s-a împărțit în Moldova, Muntenescă și Ardeal*.

Capitolul următor, intitulat «*Apostoli ai sentimentului de iubire pentru neam...*» (p. 63—76), zugrăvește figurile cele mai reprezentative în lupta pentru unitatea neamului din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Impunerea unității în Transilvania a dat naștere la numeroase frămîntări. Și cu acest prilej, solidaritatea românilor și conștiința lor națională s-au afirmat cu hotărîre. Constantin Brîncoveanu a contribuit la rezistența Ortodoxiei ardeleni cu ajutoare, danii și sprijin bisericesc; la rîndul lor, românii transilvăneni trecuți la unirea cu Roma au păstrat ritul răsăritean și au cerut cu stăruință să nu li se schimbe nimic din «legea» străbună, dovedind un interes deosebit pentru menținerea unității lor spirituale.

În cadrul luptelor pentru menținerea unității religioase și a emancipării naționale a românilor din Transilvania s-a afirmat puternica personalitate a episcopului Inocențiu Micu Clain, care, sprijinind unirea cu Roma, năzua ca prin aceasta să cucerească poziții politice și sociale pentru poporul român. Pentru recunoașterea drepturilor naționale, argumentarea lui Clain apela nu numai la faptul că românii formează populația cea mai numeroasă din Ardeal, ci și la acela că ei sînt un popor străvechi, cu o ascendență ilustră și cu o neîntreruptă continuitate pe pămîntul țării: «căci noi de pe timpul lui Traian, încă înainte de a fi intrat națiunea săsească în Transilvania, am fost moșteni în acel pămînt regesc...». Ca și Cantemir, Inocențiu Micu Clain și-a numit poporul «romano-valachicus», făcînd din ideea latinității și a unității poporului român elemente de bază pentru emanciparea națională a acestuia.

O altă etapă au deschis apoi reprezentanții Școlii ardeleni, așezînd problema românească într-un cadru nou. Astfel, în *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, Samuil Micu a dat prima sinteză a istoriei noastre, arătînd, ca și Cantemir, că a existat o străveche unitate politică a poporului român, destrămată în urma expansiunilor străine, urmărind evoluția în timp a acestui popor și evidențînd rolul său de apărător al civilizației europene. În *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, Gheorghe Șincai a înfățișat istoria poporului român de la începuturi și pînă în secolul al XVIII-lea, fixînd cadrul politic al acestei istorii, fapt deosebit de important pentru dezvoltarea ulterioară a ideii de unitate. În *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Petru Maior a adus pe prim plan unitatea de origine, de limbă și de viață culturală a românilor. Iar apariția *Lexiconului* lui Ion Budai-Deleanu a demonstrat că ideea unirii țărilor române devenise la începutul secolului al XIX-lea un puternic stimulent pentru emanciparea politică a poporului român. Fundamentînd istoric vechimea, romanitatea, prioritatea și continuitatea națiunii române pe pămîntul patriei, corifeii Școlii ardeleni au stimulat în sînul poporului român nu numai conștiința unității sale etnice, ci și a necesității unității sale politice (p. 72).

Ideile Școlii ardeleni au pătruns și în Moldova și în Țara Românească, unde, la începutul secolului al XIX-lea, arhimandritul Naum Râmniceanu se situase în fruntea acelor care au exprimat «în termeni fără echivoc ideea prețioasă a unirii țărilor române» (p. 74).

Într-un alt capitol, intitulat «*Românii mai întii să se unească între dînșii*» (S. Bărnăuțiu) (p. 77—93), se analizează o nouă etapă în evoluția ideii de unitate, cuprinzînd perioada dintre răscoala condusă de Tudor Vladimirescu și Revoluția de la 1848. În acest interval de timp au apărut numeroase îndemnuri de solidarizare a românilor, dovedind triumful conștiinței naționale și dincolo de granițele politice.

Ardelenii și bănățenii se orientează tot mai mult spre Țara Românească și Moldova, punind bazele mișcării revoluționare de la 1848. De la tezele Școlii ardeleni despre unirea națională a românilor se face un mare pas înainte, spre solidarizarea politică și, în cele din urmă, spre unirea națională.

Sintetizând un adevărat program al unității politice de stat, Nicolae Bălcescu spunea, în 1847, la Paris: «Ținta noastră socotesc că nu poate fi alta decât unitatea națională a românilor». Acest lucru l-au confirmat miile de glasuri de țărani adunați pe Cîmpia Libertății, care în acel: «noi vrem să ne unim cu Țara», dovedeau că idealul național era însușit de către masele largi ale poporului.

Ultimul capitol, intitulat «*Există o singură Românie...*» (B. P. Hașdeu) (p. 94—118), se referă la înfăptuirea unității politice a poporului român. Autorii analizează împrejurările în care a avut loc prima etapă a acestui proces istoric: Unirea Principatelor Române (1859) și ecourile acestei uniri în rîndurile românilor transilvăneni și ale popoarelor vecine.

Ideea realizării statului național român s-a înfăptuit sub forma unirii Moldovei cu Țara Românească, deoarece această formă era singura cu putință de realizat în împrejurările de atunci. Cele două țări române aveau o administrație proprie și o evoluție istorică aproape identică. Puterea Imperiului otoman, sub a cărui suzeranitate se aflau, era în acel moment mult mai slabă decât aceea a Imperiului habsburgic, sub a cărui stăpînire se afla Transilvania.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea ideea unirii celor două principate române pătrunsese în masele largi populare, devenind o forță care aștepta doar împrejurări externe favorabile, pentru realizarea cărora desfășurau o vie activitate cercurile emigranților revoluționari de la 1848, exilați în străinătate. Paralel cu acțiunile din afară și în strînsă legătură cu ele, lupta pentru unire se ducea cu o intensitate tot mai mare și în interior. În fruntea marilor luptători pentru dezvoltarea și înfăptuirea ideii unirii naționale s-a situat Mihail Kogălniceanu. Pentru el, unirea era «o problemă hotărîtoare pentru destinul națiunii», la rezolvarea căreia trebuia să contribuie întregul popor. «Să ascultăm fraților — scria el — inima poporului nostru; să ascultăm glasul și interesul nației noastre care ne strigă neîncetat: Unire și Unire!» (p. 97). Și într-adevăr, sub presiunea maselor populare, unirea a devenit o realitate, atunci cînd — la 5 și 24 ianuarie 1859 — Alexandru Ioan Cuza a fost ales domn și în Moldova și în Țara Românească.

După cum observă autorii, actul din 24 ianuarie 1859 a marcat începutul unei noi epoci, care avea drept scop desăvîrșirea unității statale și care a stimulat «lupta de eliberare națională, reușind să antreneze nu numai pe românii supuși dominației austriece, ci și alte popoare supuse aceluiași jug (p. 98). Toate acțiunile luptătorilor naționali s-au îndreptat acum spre «Unirea cea mare» sau spre «reconstituirea vechii Dacii». Societățile de lectură studențești înființate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ziarele și revistele, literatura și întreaga cultură din acest timp au dat naștere unor vaste acțiuni îndreptate spre triumful deplin al ideii de unire națională.

Proclamarea independenței naționale, în anul 1877, a însemnat o nouă etapă în lupta pentru desăvîrșirea unității de stat și a solidarizat pe românii ardeleni cu această luptă.

Țăranii transilvăneni s-au dovedit solidari și în răscoala țărănească din 1907, iar în timpul primului război mondial o serie de patrioți luminați de pe ambele versante ale Carpaților au desfășurat o vastă acțiune pentru desăvîrșirea unirii tuturor românilor.

Unirea Transilvaniei cu România s-a impus acum ca un fapt firesc și ca o necesitate pregnantă. La 1 decembrie 1918 Marea Adunare de la Alba Iulia a proclamat actul solemn al unirii Transilvaniei cu România, încheind astfel «un lung proces istoric, la care au colaborat secolele de istorie, generațiile care au lucrat și luptat pe acest pămînt al României» (p. 114).

Autorii își încheie lucrarea relieffînd rolul pozitiv pe care l-a avut unirea Transilvaniei cu România în evoluția societății românești, arătînd perspectivele dezvoltării naționale pe care le-a deschis insurecția națională din august 1944 și subliniind poziția de factor activ al progresului și civilizației umane a națiunii române în lumea contemporană.

Adevărată frescă a luptelor pentru unitatea de stat a poporului român, *Ideea de unitate politică la români* este o lucrare care sintetizează, atât prin tematica sa cât și prin rezolvările sale juste, aspectele fundamentale ale problemei multiseculare: Unirea tuturor românilor într-un stat românesc unitar, liber și independent.

Pr. DUMITRU SOARE

Dr. arh. Gheorghe Curinschi, *Restaurarea monumentelor*, Editura tehnică, București, 1968, 292 p.

Volumul *Restaurarea monumentelor*, constituie prima lucrare de sinteză consacrată acestei discipline în țara noastră și reprezintă rodul unei activități susținute, desfășurată atât pe tărîmul învățămîntului superior cât și al practicii restaurărilor. Această dublă calificare a autorului determină și caracterul expunerii, în care teoria și practica restaurărilor sînt tratate într-o permanentă și strînsă legătură, principiile fiind, la fiecare pas, exemplificate prin operațiile de restaurare înfăptuite în România, precum și în alte țări posesoare ale unei mai vechi și mai bogate experiențe în materie. Ilustrația abundentă, judicios aleasă și comentată prin ample legende în limba română și franceză, înfățișează rezolvări tipice din punctul de vedere al problemelor ce se pun restauratorilor, fie al tendințelor manifestate în activitatea de restaurare din țara noastră. Astfel, numai urmărind cele 68 de «cazuri» înfățișate prin imagine — pe pagini simple, duble sau pe mai multe pagini, grupînd un număr variabil de fotografii sau desene —, cititorul își poate face o idee de ansamblu justă a evoluției principiilor de restaurare și a aplicării lor în țara noastră, rămînd bineînțeles să pătrundă în amănuntul problemelor prin lectura textului. Datorită însușirilor și metodei de prezentare arătate, lucrarea se adresează nu numai specialiștilor — arhitecți, istorici și istorici de artă — ci și publicului cultivat românesc și străin, precum și tuturor beneficiarilor de monumente istorice cărora, în afară de interesul științific al expunerii, le poate aduce reale foloase practice.

În succinta prezentare ce urmează, vom căuta — cu riscul de a restrînge poate perspectiva mai vastă a lucrării — să insistăm mai mult asupra aspectelor interesînd monumentele religioase din țara noastră.

Lucrarea se împarte în două părți mari: *Istoria și teoria conservării și restaurării monumentelor* și *Metodologia conservării și restaurării monumentelor*.

Într-un capitol introductiv, autorul definește noțiunea de monument, arată diferențele criteriilor de clasificare a monumentelor istorice și precizează ce trebuie înțeles prin conservarea și restaurarea acestora. În înțelesul actual al expresiei, monumentele istorice — care au aceeași menire ca obiectele de muzeu (monument — lat. *monumentum* derivă de la *meneo -ere* — a aminti, a înștiința), dar se deosebesc de acestea prin faptul că ele sînt legate de pămînt — cuprînd, după natura lor, următoarele categorii: *monumentele arheologice*, adică acele (edificii sau ansambluri) descoperite prin săpături; *monumentele de arhitectură*, categoria cea mai numeroasă (și de fapt singura de care se ocupă lucrarea), din care fac parte toate clădirile și ansamblurile de clădiri, păstrate întregi sau în stare de ruină, exclusiv cele descoperite prin săpături; *monumentele de artă plastică*, fie incluse în compoziția unor monumente de arhitectură (picturi, mozaicuri etc. ce decorează interiorul sau exteriorul unor edificii), fie dispuse izolat în aer liber (statui, fîntîni monumentale etc.); *monumentele memoriale*, importante prin semnificația lor istorică, independent de valoarea lor artistică (case memoriale, case legate de evenimente de importanță istorică, monumente funerare etc.); *monumentele de artă peisagistică* (grădini și parcuri valoroase); *monumentele de tehnică* (mori de vînt și de apă, fabrici vechi etc.); în sfîrșit — noțiune nouă, adoptată de Carta internațională a restaurărilor din 1964 — *locuri istorice* (centrul sau zonele istorice ale unor vechi orașe, cîmpuri de bătălie etc.). Monumentele istorice mai pot fi clasificate, în funcție de utilizarea lor, în monumente *vii* (care îndeplinesc a funcție utilitară) și *moarte*.

Autorul analizează apoi conținutul ideii de restaurare, deosebind lucrările de *conservare*, care nu-și propun modificarea obiectivului, păstrîndu-l în forma în care a ajuns pînă în zilele noastre, de cele de *restaurare propriu-zisă*, adică acelea care

urmăresc readucerea monumentului «fie la înfățișarea sa inițială, fie la o formă pe care a căpătat-o în cursul uneia din etapele valoroase ale existenței sale... (p. 22). În cadrul lucrărilor de restaurare propriu-zisă, ce formează obiectul principal al lucrării, se pot deosebi diferite categorii de intervenții: restaurări de *eliberare* (degajarea unui monument de adaosuri lipsite de valoare); restaurări de *reintegrare* (înlocuirea unor părți degradate sau dispărute, reconstituite pe bază de documente sau prin analogie); restaurări de *reconstituire* (reeditatea pe bază de documente a unor monumente dispărute din cauze fortuite); restaurări de *inovație* (desăvârșirea unui monument rămas neterminat, sau includerea în cadrul unui ansamblu a unor noi elemente cerute de nevoile vieții contemporane); *strămutări* de monumente (în special a celor din lemn). -

După aceste lămuriri preliminare, indispensabile pentru înțelegerea expunerii, autorul consacră un capitol *Cauzelor degradării monumentelor și ale alterării aspectului lor original*. Aceste cauze se pot deosebi în: acțiunea permanentă a unor factori naturali (agenți atmosferici, umezeală etc.); acțiunea accidentală a unor factori naturali (cutremure, trăsnete etc.); deficiențele inițiale de construcție și, în sfârșit, intervențiile oamenilor, constând în distrugerea sau modificarea unor clădiri. Intervențiile din trecut ale oamenilor ridică probleme deosebit de delicate pentru restaurator, prin faptul că ele au fost de cele mai multe ori întreprinse în scopul consolidării monumentului, însă nerațional și fără a se ține seamă de aspectul lui inițial. Numeroase, astfel, sînt bisericile care au fost desfigurate prin adăugiri de contraforți, refacerea unor învelitori de formă nouă înglobînd deseori bazele turlelor, adăugirea unor elemente de sprijin inestetice la bisericile de lemn sau căptușirea cu scînduri a pereților, precum și multe alte modificări necorespunzătoare. Numeroase sînt și bisericile care și-au pierdut aspectul original prin intervenții de ordin funcțional: lărgirea ferestrelor, desființarea zidului de despărțire dintre naos și pronaos, adăugirea unor noi — și de cele mai multe ori inestetice — elemente alipite sau suprapuse construcției inițiale. Și mai dăunătoare au fost, uneori, modificările aduse unor biserici sau unor ansambluri mănăstirești sub influența unei mode, ca cea negativă ce a bîntuit în țara noastră către mijlocul veacului trecut.

În schimb, autorul relevă ca un fenomen pozitiv unele restaurări din vechime, făcute cu grija respectării formelor originale ale locașului, precum și completarea unor edificii cu noi componente valoroase. În acest sens, se poate cita înlocuirea, din porunca lui Șerban-Vodă Cantacuzino, a pietrelor uzate de vreme ale bisericii Mănăstirea Curtea de Argeș prin altele, executate de meșterul pietrar Gligorie Cornescu întocmai după modelul celor originale (amintim că atunci cînd același domn a adăugat pridvorul bisericii Mănăstirii Dintr-un lemn, el a avut grijă să păstreze armonia monumentului, reproducînd pe partea adăugită paramentul de simili-cărămidă a fațadelor originale, deși un asemenea decor nu se mai practica la data respectivă). Pe de altă parte, Constantin Brîncoveanu a îmbogățit cu elemente valoroase, caracteristice epocii sale de mare înflorire artistică, unele biserici ridicate de predecesorii săi (pridvorul bisericii Mănăstirii Cozia, portalele bisericilor Curtea Veche și Mihai Vodă din București ș.a.). De asemenea, în Moldova, biserica din Voroneț, clădită de Ștefan cel Mare, a fost îmbogățită de către Petru Rareș cu un pridvor închis de frumoase proporții și cu admirabila pictură ce îmbracă în întregime suprafața fațadelor. În Transilvania, biserica Sfîntul Mihail din Cluj ilustrează în chip exemplar succesiunea stilurilor romantic, gotic, al Renașterii și baroc. După cum arată autorul, astfel de adăugiri, «făcute în spiritul stilului arhitecturii epocii, nu numai că nu au atenuat valoarea edificului existent, dar au completat în mod favorabil imaginea sa, sporindu-i interesul istoric și pitoresc» (p. 73).

Totuși, restaurări de monumente în adevăratul sens al cuvîntului nu au fost întreprinse în țara noastră decît începînd de la sfîrșitul veacului al XIX-lea. Înainte însă de a aborda această problemă, autorul consacră un substanțial capitol de teorie modului cum a decurs, în Europa, *Evoluția concepțiilor de restaurare*. Trecînd repede peste etapa «restaurărilor empirice», autorul se oprește îndelung asupra «restaurărilor doctrinare», sub semnul cărora au avut loc primele adevărate restaurări din țara noastră. Exponentul acestei școli a fost celebrul arhitect, restaurator și teoretician al arhitecturii, francezul Eugène Viollet-le-Duc (1814—1879). Acesta a promovat o concepție a restaurărilor bazată pe doctrina «unității de stil», după care, conform

propriei sale definiții, «a restaura un edificiu nu înseamnă a-l întreține, a-l repara sau a-l reface, ci a-l restabili într-o stare completă care a putut chiar să nu fi existat la un moment dat» (din «Dictionnaire raisonné de l'architecture française», p. 81). În alte cuvinte, restauratorii din școala lui Viollet-le-Duc se socoteau îndrituiți a înlătura toate adăugirile și modificările survenite după etapa de construcție inițială a edificiului, ori a-l completa — deseori ipotetic — conform stilului acestei etape.

Caracterul prea abstract al teoriilor lui Viollet-le-Duc și exagerările la care ele au dat loc în practica restaurărilor au determinat o reacție împotriva școlii lui, mai ales din partea arhitecților italieni de la sfârșitul veacului trecut. Astfel, împotriva restaurărilor *doctrinare*, s-a dezvoltat concepția restaurărilor *istorice*, ce are ca principiu păstrarea tuturor etapelor valoroase prin care a trecut monumentul. Adăugirile sau modificările aduse în decursul anilor edificiului inițial trebuie respectate, cu excepția aceloră de mai mică importanță istorică sau artistică. Cît privește elementele distruse, se recomandă reconstruirea lor numai pe bază de documente certe, iar componentele noi introduse să fie executate într-o arhitectură diferită de cea a monumentului, în așa fel ca ele să se deosebească ușor de părțile originale. Aceste principii au găsit o aplicare din ce în ce mai largă în cursul primelor trei decenii ale veacului nostru, iar Congresul restauratorilor de la Atena din 1931 le-a consfințit pe plan internațional prin documentul cunoscut sub numele de *Carta de la Atena*. Cu toate problemele noi ridicate de distrugerile masive pricinuite de cel de al doilea război mondial, principiile restaurărilor istorice au rămas în liniile mari în vigoare pînă în ziua de azi, deși cu unele deosebiri de interpretare de la o țară la alta. De altfel, și *Carta internațională* elaborată de Congresul arhitecților și tehnicienilor de monumente întrunit la Veneția în 1964 a adoptat o formulare mai suplă, «care oferă posibilități mai largi în ceea ce privește aplicarea principiilor de restaurare la caracterul specific al patrimoniului arhitectural din diferite țări» (p. 96).

Modul cum doctrinele schițate mai sus și-au găsit aplicarea la noi este amplu dezvoltat într-unul din capitolele cele mai importante din volum: *Teoria și practica restaurărilor în România*. Unele preocupări în acest domeniu apar încă din vremea Regulamentului Organic, urmate de câteva restaurări realizate în anii 1840—1870 sub semnul curentului romantic la modă, al cărui exponent principal a fost arhitectul Schlatter. Acesta a pricinuit pierderi ireparabile patrimoniului nostru artistic: a dărâmat și refăcut din temelie în stil neogotic Mănăstirea Bistrița olteană (din care numai Bolnița mai păstrează înfățișarea ctitoriei Craioveștilor); a modificat radical clădirile din incinta Mănăstirilor Tismana și Arnota; a introdus nejustificat elemente gotice în fațada vestică a bisericii Mănăstirii Antim și la Turnul Chindiei din Curtea Domnească din Tîrgoviște.

O a doua etapă de restaurări, care se poate numi etapa Lecomte du Nouy, s-a desfășurat în România în cursul ultimelor trei decenii ale veacului trecut. În lucrările ce i-au fost încredințate, André Lecomte du Nouy, discipol al lui Viollet-le-Duc, a pus în practică, împingîndu-le uneori pînă la extrem, principiile școlii restaurărilor doctrinare. Astfel, el a dărâmat pentru a le reclădi din temelie trei monumente de cea mai mare însemnătate: biserica Sfîntul Nicolae-Domnesc din Iași, vechea mitropolie din Tîrgoviște și biserica Sfîntul Dumitru din Craiova, care astăzi nu mai sînt decît copii — și nici acestea tocmai fidele — ale originalelor. De asemenea, el a adus modificări esențiale exteriorului și, îndeosebi, interiorului bisericii Trei Ierarhi din Iași și al bisericii lui Neagoe din Curtea de Argeș, dărîmînd și complexul de clădiri din jurul acesteia (p. 133—136 și fig. 16).

O serie de lucrări «în care orientarea nu apare încă suficient de clar» caracterizează restaurările de la începutul veacului nostru (p. 136 și fig. 18). Încă de atunci însă, sub influența ideilor școlii italiene se produce o reacție împotriva restaurărilor arbitrare ale lui Lecomte du Nouy. Prima restaurare de proporții mari și care a corespuns totodată tuturor exigențelor tehnice și științifice a fost aceea a bisericii Sfîntul Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș, începută în anul 1911 de arh. Gri-gore Cerchez, care a consolidat edificiul și l-a eliberat de unele adaosuri necorespunzătoare, menținînd în schimb elementele valoroase mai recente, ca ferestrele cu chenare sculptate din veacul al XVIII-lea (fig. 19). Ritmul restaurărilor s-a intensificat în anii dintre cele două războaie mondiale, cînd arhitecții restauratori ai Comisiei Monumentelor Istorice au executat o serie de lucrări importante și de un

nivel științific ridicat — bogat comentate și ilustrate în volum — ca, de pildă, la Mănăstirea Cozia (fig. 20), la bisericile Sfântul Nicolae din Bălinești, Sfânta Treime din Siret și aceea a Mănăstirii Neamț (fig. 21), la biserica Mănăstirii Probota (fig. 23), la bisericile Curtea Veche, Mihai Vodă și Krețulescu din Capitală (fig. 24—25). Toate aceste restaurări au fost executate cu grija conservării și consolidării tuturor elementelor valoroase. «Înscrîindu-se în sensul principiilor restaurării istorice, totodată, prin anumite poziții distincte în raport cu orientarea restaurărilor pe plan internațional, ele determină, în fapt, cristalizarea unei școli naționale» (p. 137). Astfel, «este de scos în evidență faptul că restauratorii români, pornind de la caracterul specific al arhitecturii noastre medievale, nu s-au încadrat în preceptele concepțiilor istorică și științifică de restaurare de a respinge reconstituirile integrale, atât cele bazate pe documente certe, cât și cele bazate pe analogie (...). Multe dintre bisericile situate îndeosebi în zonele cu o seismicitate ridicată de la sud de Carpați și-au pierdut componentele lor verticale, în urma unor cutremure. Școala românească de restaurare s-a situat în mod consecvent pe poziția de a reda acestor monumente integritatea lor plastică, recurgîndu-se la reconstituiri care acceptă, în cele mai multe cazuri, un anumit grad de probabilitate. Astfel, înainte de cel de al doilea război mondial, în perioada 1931—1937, au fost reconstituite turlile bisericilor Sfântul Elefterie-Vechi, Krețulescu, Mihai Vodă, Pătroaia, iar în perioada de după război, ale bisericilor Snagov, Balamuci, Scaune, Brebu și ale paraclisului Mitropoliei din București» (p. 139—140).

Expunerea continuă cu analiza restaurărilor din perioada postbelică cînd, mai ales după înființarea, în 1959, a Direcției Monumentelor Istorice pe lângă Comitetul de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare, s-a desfășurat o amplă și variată activitate de restaurare. Printre lucrările care au dat loc la rezolvări deosebit de interesante, se pot cita: restaurări complexe în cadrul unor ansambluri mănăstirești, ca ansamblul Patriarhiei (fig. 51). Mănăstirile: Neamț (fig. 41), Sucevița (fig. 44), Dragomirna (fig. 46), Brebu (fig. 52), Hurez (fig. 53), ansamblul Bărăției din Cîmpulung (fig. 54), ansamblul Curții Domnești, cu Biserica Domnească din Tîrgoviște (fig. 55); degajarea și consolidarea complexului de biserici rupestre din veacul al X-lea de la Basarabi-Murfatlar; refaceri dificile de bolți dispărute și reîntregirea paramentelor sau a unor elemente decorative de piatră la Biserica Neagră din Brașov, biserica Reformată din Cluj, biserica Sfântul Mihail din același oraș, biserica evanghelică din Sibiu (fig. 56—59).

În partea a doua a volumului sînt abordate principalele probleme privind *Metodologia conservării și restaurării monumentelor*.

Un prim capitol definește natura cercetărilor complexe (cercetarea istorică, cercetarea arhitectural-arheologică la fața locului și cercetările de laborator) care, duse de colective de specialiști sub îndrumarea arhitectului restaurator, preced și determină proiectarea și, în ultima instanță, execuția lucrărilor.

Sînt analizate apoi, sistematic, *Categoriile lucrărilor de restaurare: restaurări de eliberare* (înlăturarea adaosurilor parazitare); *restaurările de reîntregire*, ca restituirea formei vechi a acoperșurilor unei serii de biserici moldovenești din veacurile al XV-lea — XVI-lea (fig. 37—44), sau refacerea unor învelitori de ceramică (biserica Mănăstirii Cotmeana, fig. 48), ori din plăci de piatră (biserica din Densuș, fig. 60) așezate direct pe extradosul bolților, refacerea turlelor distruse de cutremure a numeroase biserici din Țara Românească, eliberarea și reîntregirea unor soluții spațiale (una din cele mai spectaculoase restaurări de acest fel din ultimii ani a fost aceea a casei domnești de la Mănăstirea Hurez, fig. 53 f—g), eliberarea și reîntregirea unor deschideri etc.; *restaurările de reconstrucție* (de pildă, a «clăsiarniței» Mănăstirii Moldovița, fig. 29 a—b) sau, în unele cazuri dictate de cerințe de ordin economic, urbanistic sau de altă natură, operații de *strămutare* prin reconstrucție (astfel, mutarea Mănăstirii Buhalnița mai sus pe malul lacului de acumulare Bicaz, sau a bisericii Sfântul Gheorghe din interiorul curții Mănăstirii Neamț pe una din laturile incintei, pentru o mai bună punere în valoare a bisericii lui Ștefan cel Mare, fig. 41 f—h); *anastiloza* (punerea la loc a elementelor autentice găsite); *restaurările de inovație* (incinta nouă a Mănăstirii Dealul, lucrările din cadrul Mănăstirilor Sucevița, Dragomirna și altele).

Un ultim capitol aduce precizările necesare în problemele privind *Tehnica tradițională și contemporană a restaurării*.

Dacă ar fi de formulat o critică, am semnala neluarea în discuție a unui aspect de mare importanță al restaurării monumentelor: acela privind lucrările de restaurare a picturii murale. Autorul însuși precizează în capitolul introductiv că «operele de artă plastică incluse în compoziția unor monumente de arhitectură reprezintă parte integrantă a acestora» (p. 15), încît, avînd în vedere numărul însemnat de monumente cuprinzînd ansambluri picturale, valoarea ridicată a multora din acestea și problemele deosebit de dificile ridicate de restaurarea lor, cele cîteva lămuriri cu caracter exclusiv tehnic de la sfîrșitul ultimului capitol, privind «conservarea ten-cuielilor pictate», nu pot fi socotite suficiente.

Lăsînd la o parte masacrările dintr-un trecut mai îndepărtat, nu se poate tăgădui caracterul pozitiv al unor restaurări de frescă de însemnătatea acelor de la biserica Sfîntul Nicolae-Domnesc din Curtea de Argeș, de la biserica Doamnei din București, de la Străjeștii de Jos și multe altele din perioada dintre cele două războaie mondiale, iar în ceea ce privește perioada în care ne aflăm — pentru a ne limita la un singur exemplu — extirparea frescei din veacul al XVIII-lea a bisericii Mînăstirii Tismana, prezentarea ei muzeistică în cadrul clădirilor mînăstirești și restaurarea picturii splendide din veacul al XVI-lea astfel redată la lumină constituie o lucrare de ample proporții a cărei analiză — cu aceeași competență și spirit de obiectivitate ca observațiile consacrate unor probleme de arhitectură — ar fi fost instructivă tocmai prin tendințele divergente manifestate în timpul executării lucrărilor de completare. De asemenea, unele lămuriri privind motivele încetării ritmului restaurărilor de frescă în ultima vreme, care îngrijorează pe numeroși beneficiari de monumente istorice, și-ar fi avut locul indicat într-o carte scrisă cu curaj ca aceea a Dr. Arh. Gh. Curinschi.

Socotim totodată că pentru mulți cititori pe care-i interesează nu numai problemele de restaurare, ci și datele generale înfățișate în legătură cu diferitele monumente, o listă a ilustrațiilor și un indice al monumentelor citate ar fi fost utile. Mai menționăm că biserica de lemn din fig. 67 b nu este aceea din Cizer, ci din Petrindu. Redactorului de volum i-am recomanda mai multă atenție la ortografia numele proprii străine (Beethoven, p. 13; Versailles, p. 17; Saint-Beuve, p. 79; Anatol France, p. 86). Sub raportul tehnic și îndeosebi al reprezentării moderne a ilustrației, volumul merită toate laudele.

RADU CRETEANU

Damian P. Bogdan, *La mise en valeur des fonds des manuscrits et des documents slaves de la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie*, în «Revue roumaine d'histoire», Bucarest, t. VII (1968), nr. 4, p. 587—612.

Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei conține, în afară de fondul de manuscrise și documente românești, grecești, latine, orientale, un fond de manuscrise și documente slave, cu 788 de codice și manuscrise. Dintre ele, manuscrisele moldovenești reprezintă 300, Muntenia — 140, Transilvania — 20, Maramureș — 10, Banat — 2, Bucovina — 1. Un Apostol (sec. XII, ms. nr. 20) dintr-o regiune românească — de altfel și cu două foi, datînd din secolul al XIII-lea (ms. nr. 682) — marchează forme vechi de cultură slavă în spațiul românesc medieval. Începînd cu prima jumătate a secolului al XVII-lea, cultura slavă descrește; totuși, activitatea lui Paisie Velicicovski la Neamț determină o renaștere a culturii slave în Moldova, în vremea sa, cu școli slave create pe lîngă mînăstirea Poiana Mărului și Trăisteni-Neamț, unde s-au scris peste 24 manuscrise slave. Din Rusia provin aproape 60 de manuscrise, din Ucraina 50, din Serbia 10, din Polonia și Bulgaria 5, din Beloru-

sia 2, din Macedonia 1. De la Muntele Atos provin 15 manuscrise, unul din Epir, unul de la Veneția, iar altul din Ungaria.

Damian P. Bogdan apreciază că manuscrisele slave pot fi împărțite astfel: 1) teologice, cu subdiviziunile: Vechiul și Noul Testament, cărți liturgice, autori bisericesti și vieți de sfinți; 2) istorice; 3) juridice; 4) medicale; 5) didactice; 6) Ilterare; 7) miscelane; 8) varia. Psaitirile, Tetraevanghleele, Apostolele, Ceasloavele, Octoihurile, Irmologhioanele, Triodurile, Mineele, Evhologiile, Molitvenicele, Patericele, scrieri ale Sfinților Ioan Hrisostom, Efrem și Isaac Sirul, Ioan Damaschin și Ioan Scărarul, constituie o literatură preponderentă în manuscrisele slave.

Printre manuscrisele istorice se numără *Letopisețul moldovenesc* și *Letopisețul zis de la Bistrița* (nr. 649), cea mai veche cronică internă a Moldovei. Pomelnicul Mănăstirii Bistrița, început în 1407, conține — în afară de primele anale moldovenești — cultul eroilor, inițiat de domnitorul Moldovei Ștefan cel Mare, ca și nume de persoane aparținând nu numai istoriei Moldovei, ci și Kievului și Moscovei. Cea mai mare parte din numele de persoane istorice aparținând Moscovei sînt cunoscute numai prin acest izvor documentar.

În ordinea importanței urmează manuscrisele vestitului caligraf și învățat de la Neamț, Gavriil, fiul lui Paisie Uricul (ms. 122, 123, 136, 143, 149, 164, 165). Manuscrisele nr. 93, 538 și 547 aparțin epocii lui Ștefan cel Mare. Manuscrise ale lui Anastasie Crimca, dintre care *Evangheliarul*, scris în 1609 (ms. nr. 189) prezintă detalii referitoare la vârsta copistului. O Psaltire (ms. nr. 505) scrisă în 1523 de episcopul Romanului Macarie — autor al binecunoscutei «Cronici moldovenești» și al versiunii române a *Sintagmei* lui Matei Vlaștare —, e deosebit de valoroasă (Vezi Damian P. Bogdan, *Le Syntagme de Blastarès dans la version du chroniqueur roumain Macaire*, Bucarest, 1966).

Manuscrisele se prezintă într-o frumoasă scriere semiuncială. Se precizează că în paleografia bizantină scrierea uncială a fost întrebuițată concomitent cu grafia cursivă. Această metodă de a întrebuița în același text două grafii diferite a fost adoptată în paleografia slavă propriu-zisă, de unde a trecut în paleografia româno-slavă. O serie de manuscrise din Biblioteca Academiei au textul scris în semiuncială liturgică; iar notele aceluiași copist — în cursivă (vezi ms. 9, 14, 50, 57, 93, 101, 103, 124, 131, 136, 143, 149, 189, 222, 223).

Numeroase studii, descrieri, ediții, cataloage, pun în valoare tezaurul ce-l constituie aceste manuscrise. Prima descriere e făcută de Alexandru Odobescu, în anul 1861 (Vezi Al. Odobescu, *Opere*, II, text critic și variante de Marta Anineanu și Virgil Căndea, București, 1967, E.P.L., p. 110—142 și 538—551).

În 1883 și 1884 episcopul Melchisedec Ștefănescu semnală manuscrisele de la Neamț și de la mănăstirile Bucovinei, care mai târziu au ajuns în colecția Academiei (Vezi episcopul Melchisedec, *Catalog de cărțile sfinte sîrbești și rusești manuscrise vechi ce se află în biblioteca sîntei mănăstiri Neamțului*, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», 1883, vol. I, p. 129—143; Idem, *O vizită la citeva mănăstiri și biserici antice din Bucovina*, în aceeași revistă, vol. I, p. 245—280, vol. II, 1884, p. 47—75). În 1884, teologul rus C. I. Palmov descrie câteva manuscrise din Mănăstirea Neamț și Secu. În anul 1895, Iațimirski (român după mama sa) descrie 45 manuscrise slave din Mănăstirea Neamț, intrate ulterior în colecția Academiei. Tot în acea vreme, Ioan Bogdan (*Cronicele inedite atîngătoare de Istoria Românilor*, București, 1895) prezintă manuscrisul nr. 649: *Letopisețul de la Bistrița*. În 1897, Iațimirski prezintă manuscrisele româno-slave din Muzeul de Antichități din București. În 1905 apare catalogul lui Iațimirski, descriind peste 350 de manuscrise slave, care astăzi se află în Academie (Vezi Damian P. Bogdan, *Despre manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, în «Arhiva românească», IV, București, 1940).

Damian P. Bogdan publică și numeroase studii prezentînd «contribuția învățaților ruși la studiul manuscriselor româno-slave din Biblioteca Academiei» (Vezi D. P. Bogdan, *Textele slavo-române în lumina cercetărilor rusești*, București, 1957; Idem, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița și rudeniile de la Kiev și de la Moscova ale lui Ștefan cel Mare*, 1940).

O serie de studii ale slavistului Emil Turdeanu pun în valoare unele manuscrise slave din Biblioteca Academiei (Vezi Emil Turdeanu, *Miniatura bulgară și începuturile miniaturii românești*, București, 1942; Idem, *Manuscrise slave din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1942; Idem, *Gr. Tamblac. Faux arguments*

d'une biographie, în «Revue des études slaves», 1946, p. 46—81; Idem, *La littérature bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les pays roumains*, Paris, 1947; Idem, *Les lettres slaves en Moldavie: Le moine Gabriel du monastère de Neamtu (1424—1447)*, în «Revue des études slaves», 1951, p. 267—278; Idem, *Le métropolitaine Anastase Crimca et son oeuvre littéraire et artistique, (1608—1629)*, în aceeași revistă, 1952, p. 54—70).

De asemenea se amintesc lucrările lui Anton Balotă și Pandele Olteanu, precum și lucrarea lui P. P. Panaitescu: *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei* (Editura Academiei, I, 1959). Utilizând și filigranele (vezi repertoriile de filigrane: Lihačev, Briquet, Mosin, Churchill, Nikolaev, Klepikov), P. P. Panaitescu rectifică un nou număr de dotări sau de atribuirii eronate din catalogul de manuscrise slave ale lui Iațimirski, dând o descriere cu mult mai completă decât acesta la ms. slave nr. 1—300. În 1959, P. P. Panaitescu reeditează *Cronicile slavo-române din secolele al XV-lea — al XVI-lea*, publicate de Ion Bogdan (în colecția «Cronicile medievale ale României», Editura Academiei) și semnalează, în alte numeroase studii și lucrări, cultura slavă de pe teritoriul țării noastre (Vezi, de exemplu, *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (secolul al XIV-lea — al XVII)*, București, 1957).

Colecția de acte slave a Bibliotecii Academiei, însumând câteva mii de documente, provine în cea mai mare parte din Moldova, o parte din Muntenia și un număr mic din Transilvania (Vezi Damian P. Bogdan, *Despre documentele slavo-române din Biblioteca Academiei Române*, în «Raze de lumină», VI, 1934). Majoritatea lor sînt scrise în slavă și română, constituind acte originale, copii sau fotocopii. Cele mai vechi documente originale emană de la Mircea cel Bătrîn (două) și de la Alexandru cel Bun (unul), datînd din 1400. Ele sînt zapise, acte de concesiune de proprietate, acte de hotărnicie, acte de inventar etc., reflectînd starea culturală și politică a vremii. Chrisobulul lui Mircea cel Bătrîn, din octombrie 1386—1400 (publicat în «Documenta Romaniae Historica»), e scris cu caractere cursive, conținînd în grafia sa o formă cursivă a literei *d*, care seamănă cu R latin, formă care apare în cuvintele «gospodar», «da» și în alte cuvinte scrise în semiunciale de tranziție (Vezi actual lui Vladislav I pentru Mînăstirea Vodița, 1374, în aceeași colecție; cf. și Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în secolele al XIV-lea și XV-lea*, București, 1905).

Un chrisobul din 1415 scris în semiunciale de tranziție extrem de mici și conținînd elemente cursive (d, k, t, f, i) cu caracteristici ce pot fi identificate în grafia moldovenească anterioară lui Ștefan cel Mare și mai ales în timpul domniei lui, cuprinde mențiunea că actul a fost întocmit cînd Mustafa Cealapi a venit în Muntenia, fapt care confirmă că Mircea cel Bătrîn a intervenit în mod activ în conflictul succesiunii la tron, la moartea lui Baiazid Ilderim (Fulgerul).

Un act al lui Radu cel Frumos, datat 12 noiembrie 1463, conține toponimul românesc «Supt Co(a)stă». De asemenea, în câteva acte aparținînd tot lui Radu cel Frumos se întîlnesc fenomene lingvistice caracteristice privind evoluția și transformările fonetice, redată prin înlocuiri de litere grecești cu vechi slave și române.

Un act emis de Laiotă Basarab în 8 mai 1476 conține ca fenomen românesc antropomimul Negrul și sufixul diminutiv — sor, în toponimul Ludisor. Într-un document emis de Vlad Călugărul, din 10 septembrie 1486, se remarcă nume românești (Vintilă Florescul) și toponimul Plopeani. Cu un an mai tîrziu, într-un act emis de același domnitor, apare pentru prima dată numele românesc Craiovescul. În chisobulul din 9 octombrie 1492 numele românești sînt numeroase: Cornățelul. Descuperești, Stanciul Ceapă, Dobre Runceanul, Lăudat, Puiul, Mircea, Buze etc.

Grafia unui act emis în 1438 de Iliș, fiul lui Alexandru cel Bun, denotă că el era un străin și anume belorus. Analizînd un act de privilegiu din vremea lui Ștefan cel Mare, Damian P. Bogdan prezintă un titlu de «comis» acordat de vestitul domn».

Reamintind studiile publicate asupra «Documentelor», autorul articolului enumeră alături de Ion Bogdan, N. Iorga, Gheorghe Ghibănescu (colecția «Surete și izvoade»), pe M. Costăchescu (*Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*), Teodor Bălan (*Documente bucovinene*) și P. P. Panaitescu (*Documentele Țării Românești*).

Colecția «Documente privind istoria României» pune în valoare documentele slave din Biblioteca Academiei, iar actualul *Corpus* de documente române — Docu-

menta Romanjæ Historica — prezintă textul original al tuturor documentelor, adăugând bibliografia fiecărui document. *Documentele slavo-române* relevă fenomene interesante și caracteristice privind grafia, lexicul și aspectele fonetice, înlocuiri de consoane în toponimică și onomastică româno-slavă. Limba în care au fost scrise documentele slave — limbă alcătuită din vechea slavă, din medio și neobulgară, din sîrbo-croată și română — înregistrează modificări ce oferă cercetătorilor prilej de aprofundare a caracteristicilor textelor, a grafiei slave și a chirilicei românești.

C. BARBULESCU

Dan Simonescu, *Impression de livres arabes et Karamanlis en Valachie et en Moldavie au XVIII-e siècle*, Tirage à part de «*Studia et acta orientalia*», V—VI, Bucarest, 1967, p. 49—75.

Studiul prezintă deosebită importanță pentru activitatea tipografică românească din Muntenia și Moldova în secolul al XVIII-lea și se adaugă la următoarele lucrări bibliografice consacrate problemei tipăririi cărților arabe în tiparnițele românești și împrejurărilor care au facilitat publicarea cărților arabe în țările române:

— I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, București, 1903, vol. I, p. 422—433 și 442—447; I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, București 1944, vol IV, p. 32—34 și 61—67.

S. N. Kurdgnelasvili, *Roly Rumynii v razvitii Knigopecatania v Gruzii i na Arabskom Vostoke (Rolul României în dezvoltarea tipografiei în Gruzia și în Orientul arab)*, Moscova, 1966, 10 p. comunicare la primul Congres de studii balcanice, Sofia, 26 august — 1 septembrie 1966 (Asociația de studii sud-est europene).

— Virgil Cîndea, *O politică culturală comună româno-arabă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în «*Buletinul A.I.E.S.E.E.*» III, București, 1905, nr. 1, p. 51—56, 1 pl.

— Dan Simonescu, *Cărți arabe tipărite de români în secolul al XVIII-lea (1701—1747)*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», LXXXII (1964), nr. 5—6, p. 524—561.

— Camille Aboussouan (Liban), *O etapă capitală în relațiile Orient-Occident. Nașterea tipăririi arabe în Europa occidentală și balcanică*, în *Documentele Colocviului Internațional de civilizații balcanice, organizat de Comisia națională română pentru UNESCO și Academia Republicii Socialiste România, la Sinaia, 8—14 iulie 1962*, București, 1963, p. 150—158.

— Dan Simonescu și Emil Muracade, *Tipar românesc pentru arabi în secolul al XVIII-lea*, în «*Cercetări literare*», III (1969), p. 1—32.

În perioada istorică 1700—1750, statul feudalo-militar turc își întinsese dominația politică, economică și socială atât asupra țărilor române cât și asupra Asiei Mici. În aceste condiții asemănătoare — precizează autorul — popoarele subjugate s-au unit în lupta pentru apărarea limbii, naționalității și credinței lor. În scopul trezirii conștiinței naționale, popoarele din Orient au desfășurat o intensă activitate culturală, traducând în acest scop, fiecare în limba și dialectul său, Biblia, cărți de ritual sau de doctrină. La această activitate au participat nestorienii (din munții Kurdistan), iacobiții monofiziți (Siria), maroniți («uniți prin forță cu Roma»), ortodocșii puri (arabii, Karamanlis și creștinii din regiunea Trebizonda, la sud de Caucaz). Popoarele subjugate din sud-estul Asiei neavînd însă posibilitatea de a susține, prin intermediul culturii, lupta lor de eliberare națională au apelat la țările române, care se bucurau de o anumită libertate.

Autorul demonstrează, în continuare, «care a fost rolul Munteniei și Moldovei în activitatea cultural-tipografică desfășurată în limbile arabă și turcă de-a lungul secolului al XVIII-lea», urmărind perioadele acestei activități tipografice.

Prima perioadă cuprinde activitatea patriarhului Atanasie Dabbas în Muntenia și analizează circumstanțele în care acesta și-a făcut apariția la curtea voievodului Constantin Brîncoveanu, unde, o ajutorul material și moral al voievodului, a reușit să tipărească unele cărți de cult în limba arabă. Antim din Ivir, pe atunci stareț

al Mînăstirii Snagov, a fost cel care a dăltuit în lemn literele arabe, dînd naștere primei tipografii în limba arabă de pe teritoriul Munteniei, tipărind astfel : *Liturghierul* din 1701, în limbile greacă și arabă (imprimat la Snagov) și *Ceaslovul* (tipărit la București în 1702) tot în limbile greacă și arabă. Primele pagini ale acestor publicații cuprind date asupra poporului arab și asupra împrejurărilor în care a fost înființată în Muntenia această tipografie («halcografie» arabă).

Prin ajutorul acordat pentru tipărirea acestor cărți în limba arabă și prin oferirea lor credincioșilor sirieni s-a creat posibilitatea ca popoarele arabe să aibă, pentru prima dată, cărți tipărite în limba națională.

Cînd patriarhul Atanasie Dabbas a fost chemat în țară, tot cu ajutorul voievodului român, înaltul prelat a transportat tipografia arabă de la București la Alep, unde a continuat să imprime cărți pînă în 1724, anul trecerii sale la cele veșnice.

A doua perioadă cuprinde activitatea tipografică desfășurată la Alep. Prin stăruința patriarhului Atanasie au fost tipărite la Alep, în 1706, *Evanghelia* și *Psaltirea*. Un exemplar din *Psaltire* a fost dăruit de Atanasie Dabbas lui Constantin Brîncoveanu.

Evanghelia din 1706 a fost reeditată în anul 1708 prin purtarea de grijă a lui Atanasie, cu cheltuiala hatmanului Ioan Mazeppa. Această *Evanghelie* figurează și în fondul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România (secția cărți românești vechi).

Sînt enumerate apoi alte cărți tipărite la Alep în limba arabă : *Octoihul mării* sau *Al Baracitiko*, Alep, 1711. Un exemplar din această carte, foarte rară, se află și la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. La tipărire, textul a fost confruntat cu cel grec și imprimarea a fost făcută cu ajutorul patriarhului Chiril al V-lea al Damascului († 1720). Cea de a doua ediție a apărut la Ierusalim în anul 1858 și ultima în anul 1908. *Pietre prețioase*, culegere de rugăciuni a Sfîntului Ioan Gură de Aur, tradusă de patriarhul Atanasie, Alep, 1711 ; *Profețiile*, Alep, 1708, 120 p., are textul pe două coloane ; *Explicarea Evangheliilor anului*, Alep, 1708.

Afît în prefețele acestor cărți apărute în tipografia arabă de origine română de la Alep cît și în scrierile lui Atanasie este frecvent menționată recunoștința poporului arab pentru ajutorul primit din partea lui Constantin Brîncoveanu.

După moartea patriarhului Atanasie al IV-lea Dabbas, tipografia arabă de la Alep a fost condusă de diconul Abdallah Zacher (1680—30 august 1748), care a desfășurat o intensă activitate, reușind să confecționeze matrițe noi de argint și litere de plumb, cu sprijinul cărora au văzut lumina tiparului multe cărți bisericești și școlare. Mai tîrziu tipografia a fost mutată la Mînăstirea din Balamand, aproape de Tripoli (Liban), iar în urma unor neînțelegeri ea a fost parțial transferată în sudul Libanului, la Mînăstirea Mar Hanna (Sfîntul Ioan Botezătorul).

O altă parte a tipografiei din Mînăstirea Balamand a fost transportată la Zaurac, avînd o activitate mai puțin prodigioasă.

A treia perioadă cuprinde activitatea patriarhului Silvestru, ales după moartea lui Atanasie pe scaunul patriarhiei de Antiohia, în 1724. Silvestru, originar din Cipru, fusese discipol al lui Atanasie și vizitase de mai multe ori țările române, unde a construit, la București, biserica Sfîntul Spiridon¹.

Cronicarul Radu Popescu (în *Istoriile domnilor Țării Românești*) spune că Silvestru a fost numit patriarh al Antiohiei grație scrisorilor de recomandare trimise de Nicolae Mavrocordat «diverșilor săi amici»².

În timpul șederii sale în țările române, patriarhul Silvestru a organizat o nouă tipografie arabă și a imprimat, între anii 1745—1747, la București și Iași, numeroase cărți arabe, dintre care autorul menționează : *Condac*, din care trei exemplare au fost descoperite de istoricul arab Isaa Alexandre Maaluf, în mînăstiri din Siria ; *Psaltirea*, imprimată la București în 1747, din care s-au păstrat doar două exemplare ; *Colecția canoanelor celor două Sinoade convocate la Constantinopol*³, asupra

1. Vasile Radu, *Mînăstirea Sfîntului Spiridon și patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în «Revista istorică română», III (1933), p. 11—31. 2. *Magazinul istoric, pentru Dacia*, IV, (1817), p. 136.

3. Primul Sinod a avut loc la sfîrșitul anului 1723 sub conducerea patriarhului Eremia și al doilea în 1727 sub conducerea patriarhului Paisie.

Catolicismului în Siria, tipărită în 1747 la Iași, în minăstirea Sfintul Sava; *Cina cea de Taină*, imprimată la Iași în 1747, traducerea arabă a operei lui Eustratios Argentis, doctor în filozofie, de pe insula Chios, operă cunoscută sub numele de *Σύνταγμα κατὰ τὸν ἄζωρον*. Traducerea acestei cărți a fost tipărită în timpul lui Ioan Mavrocordat și al lui Nichifor, mitropolitul Moldovei, «cu concursul diaconului George de Alep și al călugărului Mihail Bezi de Curat-al-Dahab» (Liban); *Cartea judecării adevărului și expunerea dreptății*, tipărită la Iași în 1746. Existența unui exemplar al acestei cărți la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România permite autorului să facă o prezentare mai amplă a lucrării, care este opera patriarhului Nectarie al Ierusalimului (25 ianuarie 1661—1669) și a fost imprimată la Iași în tipografia Minăstirii Sfintul Sava, în 1746, fiind tradusă de Silvestru. Nectarie este cunoscut în istoria Bisericii din Orient prin activitatea sa împotriva prozelitismului catolic. El a vizitat țările române între septembrie 1663 și aprilie 1664. Această operă este de real folos pentru cei ce studiază istoria pătrunderii catolicismului și papismului în Orient. Ea reflectă în mod nemijlocit realitatea și ocupă un loc important în literatura arabă a secolului al XVIII-lea; Eustratios Argentis, *Manual împotriva infailibilității papale*, Iași, 1746, o carte polemică, în favoarea Ortodoxiei.

A patra perioadă cuprinde cărți Karamanlis tipărite la București. Referitor la această ultimă perioadă a cărților ce au fost imprimate în tipografia românească, autorul clarifică mai întâi noțiunea de «cărți Karamanlis», acestea fiind cărți tipărite în limba turcă, dar cu caractere grecești. Ele au văzut lumina tiparului în diferite localități europene, pentru a putea fi citite de turcii de origine greacă din Karamania — emirat creat de beii Karaman, în centrul Asiei Mici, în secolul al XVIII-lea.

Prima carte Karamanlis tipărită la București este considerată a fi *Διδακασία χριστιανική τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως*, cu titlul în turcește *Talim (i) Mesihî ortodoksos m'iimin immaninizin ihtiyaci olan Kitapleri, burada meveuttur...* (Doctrina creștină a credinței noastre ortodoxe) și este datată din 1768. Traducerea ei în limba turcă este atribuită călugărului Partenie Metaxopoulos din Minăstirea Sumela (regiunea Trebizonda), care a activat și la București în timpul tipăririi acestor cărți).

A doua carte Karamanlis tipărită la București este considerată *Enciclica lui Paisie*, de mai multe ori patriarh al Constantinopolului (1726—1732; 1740—1743; 1744—1748; 1751—1752). Ea datează din august 1727 și este tipărită în limbile română, greacă, vechea slavă și turcă.

Ultimele pagini (71—75) cuprind anexe. Studiul mai cuprinde și nouăsprezece reproduceri din cărțile tipărite în cele patru perioade de activitate a tipografiei arabe de origine română.

Prin complexitatea tematicii sale, studiul prezintă noi date despre prodigioasa activitate tipografică desfășurată în țările române, în limbile arabă și turcă, în secolul al XVIII-lea, precum și influența acestor tipărituri asupra creștinilor ortodocși din Asia Occidentală.

IOAN F. STĂNCULESCU

PUBLICAȚIE

pentru ocuparea prin concurs a unui lectorat de limbile rusă și franceză și a unui lectorat de limbile germană și engleză la Institutul teologic de grad universitar din București

Serviciul Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române publică concurs pentru ocuparea: 1) lectoratului de limbile rusă și franceză și 2) a lectoratului de limbile germană și engleză de la Institutul teologic de grad universitar din București.

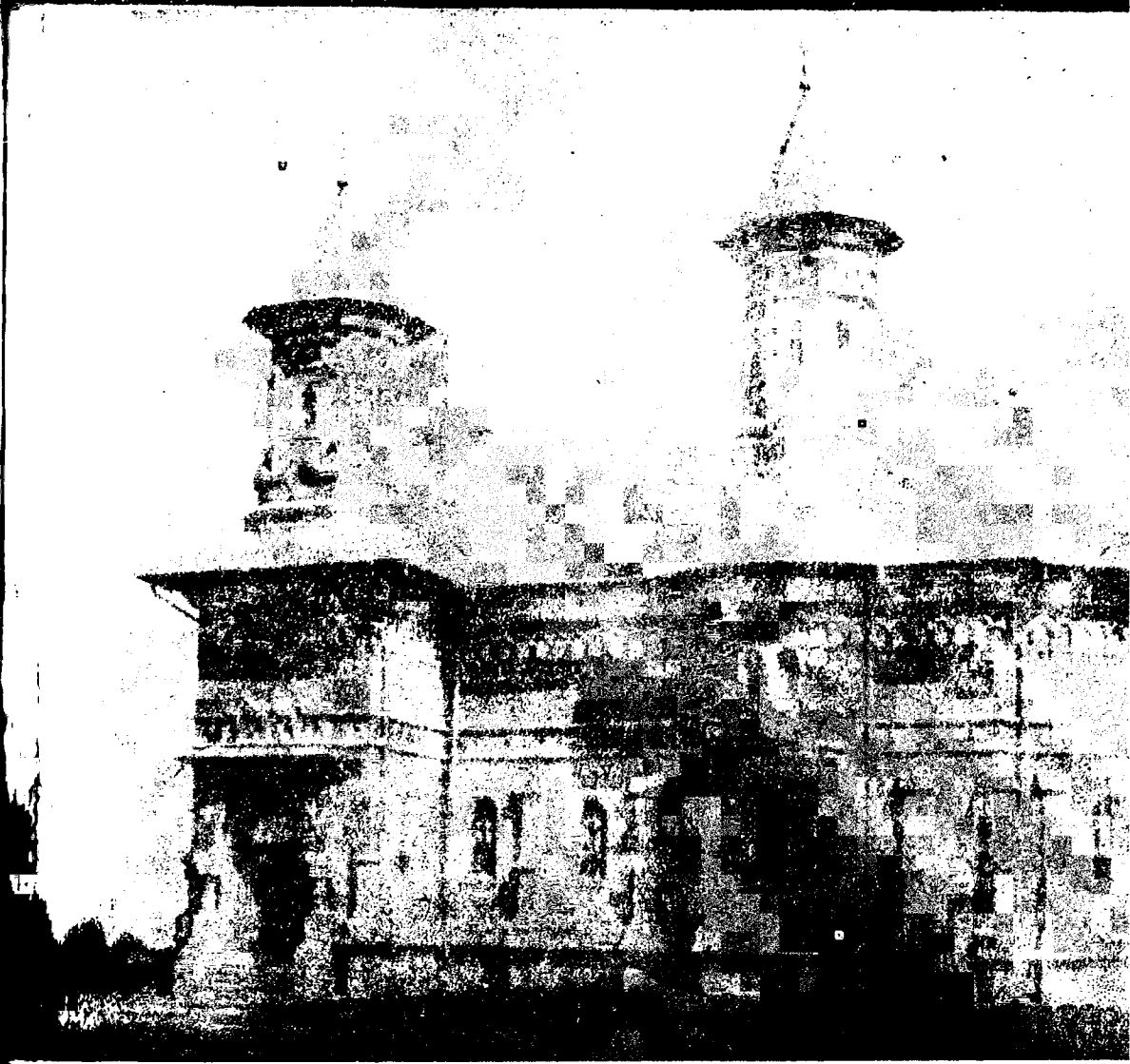
Cererile de înscriere la concurs se vor înainta, pînă la 31 august 1969, la Serviciul Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod, București, (Str. Antim nr. 29, sectorul VI), însoțite de următoarele acte:

- Copie legalizată de pe Diploma de examenul de stat sau de pe diplome echivalente în specialitatea respectivă;
- Copie legalizată de pe Diploma de doctor sau doctor docent;
- Memoriu de activitate, împreună cu o listă de lucrări;
- Cîte cinci exemplare din lucrările de specialitate ale candidaților, publicate sau apărute în reviste;
- Copie legalizată de pe certificatul de naștere;
- Certificatul de sănătate;
- Dovada situației militare;
- Dovada activității de la instituția de unde provine candidatul;
- Caracterizare din partea instituției de unde provine candidatul;
- Fișă cu date personale.

Orice lămuriri suplimentare se pot obține de la Serviciul de Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod, str. Antim nr. 29, telefon 31.18.63, sau de la Institutul teologic de grad universitar, str. Sfînta Ecaterina nr. 2, telefon 13.61.16.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

Prea Fericitul Părinte
JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

- P. C. Pr. **ALEXANDRU IONESCU**, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor
- P. C. Arhim. **IRINEU CRACIUNAȘ**, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor
- P. C. Prot. **TRAIAN BELAȘCU**, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii de Alba Iulia și Sibiu
- P. C. Pr. **TRAIAN SEVICIU**, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei și Caransebeșului.

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. **I. GAGIU**, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Inalt Prea Sfinții Mitropoliți, Prea Sfinții Episcopi,
Profesorii Institutelor teologice, Seminarilor teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești ;
Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de doctor în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SINT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ».

BISERICA
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII
Nr. 3-4
MARTIE — APRILIE
1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

COPERTA: *Biserica cu hramul Sfinta Treime, din comună Vadul Moldovei, județul Suceava (construită după 1957).*

C U P R I N S U L

MESAJE

- Mesaje adresate de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Conducătorilor Republicii Socialiste România* 245

PASTORALE, SCRISORI IRENICE

- Pastorală trimisă de Prea Fericitul Patriarh Justinian clerului și credincioșilor cu prilejul sfințelor sărbători ale Învierii Domnului, 1969* 248
- Scrisoarea irenică trimisă de Prea Fericitul Patriarh Justinian tuturor Înțistătorilor de Biserică creștine cu prilejul sfințelor sărbători ale Învierii Domnului, 1969* 252

VIAȚA BISERICESCĂ

- Scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul sfințelor sărbători ale Învierii Domnului* 254
- Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora* 270
- Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Maiestatea Sa Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei* 271
- Încetarea din viață a mitropolitului Ștefan al Varșoviei și a toată Polonia* . 272
- Activitatea Bisericii Ortodoxe Române în cadrul întrunirilor intercreștine: Conferința ecumenică ținută la Institutul teologic din București* . . . 276
- Din viața comunităților ortodoxe române de peste hotare: Biserica ortodoxă română de la Sofia* 281
- Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare* 282

COMEMORĂRI

- 1600 de ani de la înființarea Vosiliadei — cel dintâi așezământ de asistență socială și sanitară, de Dr. N. VĂTĂMANU* 297
- Gala Galaction traducător biblic. La 90 de ani de la naștere, de Pr. GH. CUNESCU* 312
- Johannes Guttenberg și Biblia cu 42 de rinduri, de Diac. Prof. N. BALCĂ* . . 330

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

Epitimie și satisfacție, de Prof. Dr. SIMION RADU 335

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

- Uniatismul din Transilvania opera unei întreite silnicii*, de Pr. Prof. D. STĂNILOAE 355
- Biserica Domnească din Rădăuși*, de Pr. Prof. P. REZUȘ 391
- Legea Sinodală din 1864 — sinteză a concepției clerului contemporan*, de Pr. GABRIEL COCORA 399
- Manuscrisul de la Mânăstirea Cernica și paternitatea primei «Istorii a Cîmpulungului»*, de FLAMINIU MÎRȚU 404
- Monumente feudale din Tîrșorul vechi*, de Prof. N. I. SIMACHE 409
- Calistru Vartic, epîtrop și locțiitor de mitropolit în timpul refugiului al doilea al mitropolitului Dosoftei al Moldovei*, de Ierom. DIONISIE UDIȘTEANU 416
- Arhimandritul Sebastian Ostășescu*, de N. GEORGESCU-TISTU 426

DOCUMENTARE

- Necesitatea și actualitatea cercetării științifice a vechii muzici bizantine*, de Diac. GRIGORE PANȚĂRU 434
- Cu Marcu Beza prin arhive, muzee și biblioteci din Orientul Apropiat*, de AL. A. BOTEZ 442

RECENZII

- Emil Virtosu, *Paleografia chirilică*, București, 1968, de Pr. D. SOARE 447
- Pandele Olteanu, «*Fiore de virtute*» dans les versions slaves traduites du roumain, București, 1968, de C. BĂRBULESCU 451
- Radu Vulpe, Ion Barnea, *Românii la Dunărea de Jos*, București, 1968, de Pr. Prof. IOAN I. RĂMUREANU 454

PARTEA OFICIALĂ

- Lucrările Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Spicuri din sumarul ședințelor de la 18—19 martie 1969* 461

MESAJE ADRESATE CONDUCĂTORILOR REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA DE SFÎNTUL SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

În numele Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit în sesiune ordinară de lucru, în zilele de 18 și 19 martie, subliniind semnificația deosebită ce reprezintă în viața poporului român și a Republicii Socialiste România alegerile care au avut loc la 2 martie 1969 și realegerea de către Marea Adunare Națională a Conducătorilor Statului nostru în funcțiile ce dețin, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat înalților conducători următoarele mesaje de felicitare :

*Domnului NICOLAE CEAUȘESCU,
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România*

În numele Meu personal și al membrilor Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Vă exprimăm bucuria noastră deplină pentru realegerea Domniei Voastre în înalta funcție de Președinte al Consiliului de Stat și Vă facem cele mai călduroase urări de sănătate, viață lungă și putere de muncă, spre a sluji mai departe cu abnegație și fermitate nobilele aspirații ale vrednicului nostru popor, pentru propășirea și înflorirea Patriei noastre, pentru colaborarea, prietenia și pacea între toate popoarele.

Vă încredințăm cu acest prilej că ierarhii, clerul și credincioșii Bisericii noastre — însuflețiți de cele mai curate sentimente de patriotism — vor fi cu toată lealitatea și cu tot devotamentul alături de Domnia Voastră, neprecupețind nici un efort pentru a sprijini neîncetat iniția-

tivele și acțiunile menite să ducă poporul și țara noastră pe culmi tot mai înalte de bunăstare, prestigiu și civilizație.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

Domnului ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Socialiste România

Membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Vă exprimă călduroase felicitări pentru re alegerea Domniei Voastre în funcția de Președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România, urîndu-Vă deplină sănătate și succese tot mai mari în îndeplinirea înaltelelor răspunderi ce V-au fost încredințate de reprezentanții poporului nostru.

În același timp, Sfântul Sinod Vă încredințează pe Domnia Voastră și întreg Consiliul de Miniștri de sentimentele lui de stimă și devotament, asigurîndu-Vă că preoțimea și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române vor sluji cu însuflețire și patriotism propășirea și înflorirea patriei noastre, precum și cauza sfîntă a păcii și înțelegerii între oameni și popoare.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

Domnului EMIL BODNĂRAȘ
Vicepreședinte al Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România

Cu alese sentimente de bucurie și de prețuire, membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Vă transmit călduroase felicitări pentru re alegerea Domniei Voastre în funcția de Vicepreședinte al Consiliului de Stat și Vă urează multă sănătate și spor în munca de răspundere pe care o îndepliniți, încredințîndu-Vă că slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române vor depune și în viitor eforturi mereu sporite pentru fericirea poporului, pentru înflorirea patriei noastre și pentru înfrățirea și pacea între oameni și popoare.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

Domnului ȘTEFAN VOITEC
Președintele Marii Adunări Naționale
a Republicii Socialiste România

Membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Vă transmit călduroase felicitări pentru re alegerea Domniei Voastre în funcția de

Președinte al Marii Adunări Naționale a Republicii Socialiste România și sint bucuroși să Vă încredințeze că slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române vor fi întotdeauna alături de reprezentanții poporului nostru în eforturile lor de propășire și înălțare a prestigiului patriei noastre, în munca lor de noi înfăptuiri pentru bunăstarea și fericirea poporului nostru și în opera de slujire a cauzei sfinte a păcii în lume.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*
* *

Din partea Înălților Conducători de Stat — Domnul Nicolae Ceaușescu, Președintele Consiliului de Stat, Domnul Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri, Domnul Emil Bodnăraș, Vicepreședintele Consiliului de Stat și Domnul Ștefan Voitec, Președintele Marii Adunări Naționale — s-au primit pe adresa Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, Președintele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, scrisori și telegrame de răspuns în care se transmit mulțumiri pentru urările trimise cu prilejul realegerii lor de către Marea Adunare Națională în funcțiile ce dețin.

PASTORALE SCRISORI IRENICE

PASTORALĂ

TRIMISĂ CLERULUI ȘI CREDINCIOȘILOR DE PREA FERICITUL
PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI
ALE ÎNVIERII DOMNULUI DIN 1969

Împlinind tradiția statornică de veacuri în Bisericele creștine, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat păstoriților săi — clericii și credincioșii din Arhiepiscopia Bucureștilor — următorul cuvânt de învățătură și de povățuire duhovnicească, cu prilejul Sfințelor Sărbători ale Învierii Domnului din anul 1969 :

«HRISTOS, A INVIAT !»

Iubiții mei fii sufletești,

În dimineața aceea sfântă, când zorii zilei începeau să risipească întunericul nopții, sfințele femei mironosițe veniseră la mormântul Domnului pentru ca, după cuviință, să ungă sfântul Său Trup. Găsind însă piatra de mormânt răsturnată și fiind cuprinse de frică și de cutremur pentru că nu au găsit pe Învățătorul lor în mormânt, îngerul Domnului le-a întâmpinat spunindu-le : «Nu vă înspăimîntați ! Căutați pe Iisus Nazarineanul, cel răstignit ? A înviat ! Nu este aici. Iată locul unde L-au pus. Mergeți dar și spuneți ucenicilor Lui și lui Petru că merge în Galileea, mai înainte de voi ; acolo îl veți vedea, după cum v-a spus» (Marcu XVI, 6—7). «Dar pe când mergeau ele să vestească ucenicilor, iată Iisus le-a întâmpinat, zicînd : «Bucurați-vă !» (Matei XXVIII, 9).

«Bucurați-vă!» este primul cuvînt pe care îl rostește Domnul după învierea Sa, femeilor mironosițe, care, pline de dragoste pentru El, îl plînseseră, îl îngropaseră și rămăseseră atît de îndurerate și deznădăjduite din pricina morții Sale. «Bucurați-vă!» este cuvîntul pe care Domnul, prin ele, îl rostește și acum tuturor celor ce, crezînd în El și închinîndu-se Lui, sârbătoresc dumnezeiasca Sa înviere. «Bucurați-vă!», îndeamnă Biserica noastră pe toți credincioșii săi în această zi de prăznuire. «Ziua învierii, popoare să ne veselim! Paștile Domnului, Paștile»..., am cîntat în timpul slujbei Sfintei Învieri, cu făclii aprinse în mîini. Credincioșii se salută cu salutul de «Hristos a înviat!», «Adevărat a înviat!»

Iubiții mei fii sufletești,

Cu adevărat «Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim întru ea» (Psalm CXVII, 24). Cu adevărat «acum toate s-au umplut de lumină: și cerul și pămîntul și cele dedesubt» (din Cîntările Paștilor).

Dar care este temeiul acestei bucurii generale? Pentru ce creștinii sînt stăpîniți în ziua Învierii Domnului de simțăminte atît de puternice?

Răspunsul nu este greu de dat, iubiții mei: sârbătoarea Învierii este sârbătoarea biruinței vieții asupra morții, este sârbătoarea siguranței biruinței vieții asupra morții. Dacă prin Adam moartea a pus stăpînire pe om, iată, prin învierea Domnului, moartea a fost biruită. Dacă «printr-un om a intrat păcatul în lume și prin păcat moartea» și de atunci «moartea a trecut la toți oamenii» (Romani V, 12), «tot printr-un om — prin Iisus Hristos — a venit și învierea» (I Corinteni XV, 21). Dacă, începînd cu Adam, toți oamenii, fiind supuși robiei păcatului și deci morții, erau în neputință să se ridice singuri din păcat și să trăiască în veci, prin Învierea Domnului toți sînt liberați de această robie și trecuți din întuneric la lumină, din moarte la viață. «Căci, precum în Adam toți mor, așa și în Hristos toți vor învia» (I Corinteni XV, 22).

Dar, iubiții mei, bucuria pe care o trăim în această zi nu trebuie să ia sfîrșit o dată cu încheierea sârbătoririi Sfintelor Paști. Ea trebuie să vă stăpînească mereu, în toate zilele vieții voastre și să rodească în voi roade care să vă facă părtași învierii lui Hristos, roade de mîntuire. Domnul «Care s-a dat pentru păcatele noastre și a înviat pentru îndreptarea noastră» (Romani IV, 25) dorește ca învierea Sa să însemne pentru toți fiii Săi prilej nu numai pentru o bucurie și desfătare sufletească scurtă, vremelnică, ci izvor pentru o bucurie statornică, care să vă facă cu adevărat părtași învierii Sale. De aceea, se cuvîne, ca pătrunși de aceste sfinte adevăruri, să prelungiți în viața voastră întregă și în toate saptetele voastre bucuria învierii Domnului.

Bucuria învierii să rodească în voi bucuria de a trăi și a prețui viața pe care v-a dăruit-o Dumnezeu. Mare lucru și mare dar este viața, iubiții mei! Prețuiți-o și trăiți-o cum se cuvîne unor fii ai lui Dumnezeu, așa.

cum vă învață Biserica lui Hristos, ca unii care trebuie să dați ascultare învățaturii Domnului și care cunoașteți făgăduința că «Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-a suit, pe acelea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El» (I Corinteni II, 9).

Bucuria învierii să rodească în voi dragostea față de toți semenii voștri, știind că aceasta este, în afară de dragostea față de Dumnezeu, cea mai mare poruncă din Lege (Luca X, 27). Cel ce iubește pe aproapele său face dovada că într-adevăr este următor învățaturii Mîntuitorului, Care ne poruncește să ne iubim unii pe alții (I Ioan III, 23 ; IV, 7). Cel ce iubește pe aproapele său face dovada că iubește pe Dumnezeu, «căci cine nu iubește pe fratele său, pe care-l vede, cum poate să iubească pe Dumnezeu pe Care nu-L vede?... Cine iubește pe Dumnezeu iubește și pe fratele său» (I Ioan IV, 20—21).

Bucuria învierii să rodească în sufletele voastre dorința de pace, cunoscînd că dacă pacea ar domni peste tot pămîntul, în suflete, în familii, între popoare, atunci în lume nu ar mai fi nici îndoieli, nici teamă, nici lacrimi, nici jale.

Și cîtă nevoie are lumea de pace, iubii mei fii duhovnicești, astăzi, cînd în unele țări de pe pămînt se varsă atîta sînge, în războaie pe care mintea noastră nu poate nicidecum să le înțeleagă, iar inima noastră de fii ai Bisericii lui Hristos cel înviat nu poate decît să le înfiereze cu toată puterea. Este nevoie deci să doriți și să prețuiți pacea, să ajutați pe cei ce se străduiesc s-o apere și să facă ca ea să stăpînească peste tot pămîntul. Căci ce fericită ar fi lumea, dacă «pacea lui Dumnezeu care covîrșește toată mintea» (Filipeni IV, 7) ar domni pretutindeni !

Bucuria învierii să rodească în voi bucuria de a munci cu drag știind că munca înalță pe om, îl înobilează pe el și țara și neamul din care face parte. Iată, sîntem acum în prag de primăvară. Munca de pe ogoare așteaptă pe cei ce scot din pămînt belșugul și piinea cea de toate zilele, ca să iasă cu drag și nădejde la lucrarea lor, făcînd aceasta cu bucuria celui ce știe că de rodul muncii sale se folosește nu numai el, ci atîția semenii ai săi care se ostenesc în fabrici, în uzine, în laboratoare, în mine, în biblioteci, în birouri pentru binele obștesc.

Iubii mei fii sufletești,

Trăiți viața creștinește. «Trăiți între voi în bună pace» (I Tesaloniceni V, 13). «Uriți răul, alipiți-vă de bine» (Romani XII, 9). Să nu cugetați și să nu săvîrșiți decît fapta bună, care cinstește pe om aici pe pămînt și care-l face fiu al luminii dincolo, în viața cea fără de sfîrșit. «Să aveți luare-aminte pentru cei ce se ostenesc între voi, pentru cei ce vă cîrmuiesc întru Domnul și bine vă sfătuiesc ; și pentru munca lor, să-i socotiți pe ei vrednici de prisoselnică dragoste» (I Tesaloniceni V, 12—13). Nu uitați rugăciunea, care vă ține aproape de Dumnezeu, vă întărește și vă ajută în munca și străduințele voastre spre mai bine : «Ru-

gați-vă neîncetat, dați mulțumire lui Dumnezeu pentru toate» (I Tesaloniceni V, 17—18).

Toate acestea făcându-le și în acest chip trăind, iubiții mei, bucuria de care sînteți stăpîniți acum în această zi a învierii Domnului se va sălășlui adînc în sufletele voastre, pentru toată viața, rodind mîntuirea, pe care rog pe Dumnezeu ca toți să o dobîndiți.

Fiind încredințat că veți pune la inimă toate acestea (I Timotei IV, 15) și că veți da ascultare celor ce v-am grăit și că mai mult chiar decît v-am scris veți face (Filimon I, 21), vă binecuvintez pe voi toți și casele voastre și rog pe Dumnezeu ca bucuria Învierii să se prelungească în viața voastră și a familiilor voastre.

Al vostru părinte sufletesc, doritor de tot binele și fericirea voastră,

I. Justinian

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMANE

SCRISOAREA IRENICĂ

TRIMISĂ DE PEA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN TUTUROR ÎNȚIISTĂTORILOR DE BISERICI CREȘTINE CU PRILEJUL SFINTELOR PAȘTI DIN ANUL 1969

În cadrul raporturilor irenice frățești statornicite de veacuri între toate Bisericile Ortodoxe locale și în virtutea bunelor raporturi stabilite între Biserica Ortodoxă Română și Bisericile neortodoxe, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat, cu prilejul sfințelor sărbători ale Învierii Domnului din anul 1969, tuturor înțistătătorilor Bisericilor creștine următoarea scrisoare irenică :

Preaiubite Frate în Hristos cel înviat,

* În această zi — «pe care a făcut-o Domnul ca să ne bucurăm și să ne veselim într-însa» — cu dragoste frățească Vă adresăm salutarea tradițională a creștinilor :

«HRISTOS A ÎNVIAT !»

Bisericile creștine Ortodoxe de pretutindeni, cheamă astăzi pe credincioșii lor să sărbătorească în mod deosebit Învieria Domnului, și îi îndeamnă să-și curățească simțirile, spre a putea vedea «pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a Învierii».

Și noi, prin mesajul pascal de față ne exprimăm dorința să împărtășim cu Sanctitatea Voastră, cu ierarhii, preoții și credincioșii sfintei Biserici pe care o păstoriți, bucuria și binefacerile aduse omenirii de Mîntuitorul Hristos prin jertfa de pe cruce și prin învierea Sa din morți.

Mărturisim, împreună cu Sfîntul Apostol Pavel, că «Dumnezeu, Care a înviat pe Domnul, ne va învia și pe noi, prin puterea Sa» (I Corinteni VI, 14).

Dorim ca noi toți Conducătorii Bisericilor creștine să medităm neîncetat asupra datoriei ce ne revine de a căuta noi prilejuri și mijloace pentru a fi de folos omenirii contemporane în procesul ei de transformare, în căutarea unei orientări sigure și a unui echilibru solid.

Sărbătoarea Învierii Domnului, împropătîndu-ne sfînte aduceri a-minte și reînnoindu-ne prin harul primit din belșug de la biruința lui Hristos asupra morții, ne sporește curajul să Vă solicităm cooperare frățească, spre a putea ajunge împreună în fericita rezolvare a problemelor ce se pun astăzi Bisericilor creștine, în spiritul și pe calea ecumenismului creștin.

Una din aceste probleme ar fi, socotim noi, stabilirea împreună a unei date fixe a Sfintelor Paști, ca să fie înlăturată nepotrivirea de acum, cînd Bisericile Apusene serbează Învierea Domnului la o dată diferită de a celor din Răsărit.

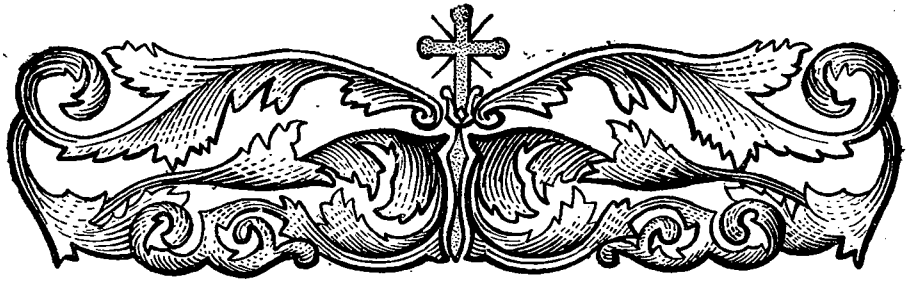
Ne exprimăm convingerea că, urmînd îndemnul și exemplul Mîntuitorului — «... *În lume necazuri veți avea ; dar îndrăzniți, Eu am biruit lumea*» (Ioan XVI, 33) — noi, Conducătorii Bisericilor creștine, vom reuși să realizăm o colaborare mai strînsă, vom face să se înmulțească dragostea între noi, vom produce o contribuție mai importantă la crearea unei atmosfere de încredere și bunăînțelegere între toate popoarele lumii.

Cu aceste gînduri și nădejdi întîmpinînd noi Învierea Domnului în anul acesta, din toată inima urăm Sanctității Voastre sănătate deplină, viață îndelungată, fericire, serbînd Paștile Domnului în mijlocul clerului și credincioșilor sfintei Voastre Biserici în pace și cu multă bucurie duhovnicească.

Rămînem al Sanctității Voastre iubitor frate și Vă îmbrățișăm cu sărutare sfîntă în Mîntuitorul Hristos cel înviat.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

VIATA BISERICESCA

SCRISORI IRENICE, TELEGRAME SI SCRISORI DE FELICITARE PRIMITE DE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL SFINTELOR PASTI, 1969

Una din mărturiile prin care se manifestă prestigiul de care se bucură, în lumea ortodoxă și în lumea creștină în genere, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian o constituie scrisorile irenice, telegramele și scrisorile de felicitare pe care Prea Fericirea Sa le primește, cu prilejul marilor praznice creștine, din partea înfiștătorilor de Biserici, din partea membrilor ierarhiei superioare a diferitelor Biserici creștine, a conducătorilor și reprezentanților diferitelor Culte și organisme intercreștine.

Aprecierile pe care le cuprind aceste scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare constituie totodată dovada cât de adinc sînt cunoscute și prețuite înfăptuirile Bisericii Ortodoxe Române înăuntrul său, în cadrul patriei și poporului nostru, precum și în cadrul acțiunilor ce se desfășoară în vremea noastră în lumea creștină ortodoxă și neortodoxă.

Pentru aceasta publicăm în continuare parte din scrisorile irenice, telegramele și scrisorile de felicitare primite de Prea Fericitul nostru Părinte Patriarh Justinian cu prilejul Sfințelor Paști din anul 1969.

*

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale ATENAGORA, Arhiepiscop al Constantinopolului și Patriarh ecumenic :

Prea Fericite și Prea Sfințite Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungrovlahiei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Autocefale a României,

în Hristos Dumnezeu preaiubite și dorite și împreună-slujitor al smereniei noastre D. D. Justinian, îmbrățișînd frățește în Domnul pe venerabila Prea Fericirea Voastră, prea plăcut Vă salutăm.

Simțînd și avînd multă dragoste și cinste către Preaonorajii Întîistătători ai sfințelor lui Dumnezeu Biserici locale, care au asupra lor și le conduc cu înțelepciune răspunderea supravegherii și călăuzirii excelențului popor al Domnului, în mijlocul unei lumi tulburate, ne bucurăm în chip deosebit de fiecare prilej de comunicare cu ei și mult mai mult ori de cîte ori prilejul acesta ni-l dau zilele sfinte ale pietății, în care inimile noastre sînt mai larg deschise și este mai mare elanul spre comuniune duhovnicească.

Astfel dispuși sufletește, cu mare bucurie am primit cinstitele scrisori ale Prea doritei și Nouă venerabilei Prea Fericirii Voastre, cu prilejul zilei numite și sfinte a strălucitei Învieri a Domnului nostru și cu multă mulțumire am primit salutul frățesc sărbătorec trimis prin ele și bunele urări pentru Noi, ale prea sfintei Voastre Biserici și ale plinirii ei.

Urările și dragostea frățească a Prea Fericirii Voastre ne întăresc în lucrarea purtării de grijă bisericești, a celei parțiale a credincioșilor noștri și a celei mai generale.

Salutînd la rîndul Nostru cu dragoste Dragostea Sa, cu prilejul mării sărbători și cu inima înveselită, răspunzîndu-I «Adevărat a înviat», ne rugăm Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Hristos, Cel care prin patimile și învierea Sa a lucrat mîntuirea și răscumpărarea neamului omenesc, să dăruiască Venerabilei Prea Fericirii Voastre sănătate, ca să săvîrșească în foarte lung șir de ani sfînta amintire a Sfintei Învieri mîntuitoare, dîndu-i continuă și totdeauna neumbrită bucurie și veselia și voioșia.

Îmbrățișînd iarăși cu sărutare sfîntă pe Prea Fericirea Voastră cu prilejul Sfintei Învieri, rămînem, cu dragoste frățească și cu deosebită cinste, al Venerabilei Prea Fericirii Voastre iubit frate în Hristos,

† ATENAGORA al Constantinopolului

Sfintele Paști, 1969.

*

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale NICOLAE AL VI-LEA, Papă și Patriarh al Alexandriei și a întregii Africi :

Prea Fericitului Arhiepiscop al Bucureștilor și Patriarh al României Justinian, îmbrățișare sfîntă în Hristos cel înviat.

Cu prilejul apropiatei, luminoasei și sfintei zi a Învierii din morți a Domnului nostru Iisus Hristos, socotim ca o datorie frățească și sacră de a exprima iubitei Prea Fericirii Voastre cordialele noastre felicitări festive și ale prea sfintei Biserici în fruntea căreia stăm, rugînd pe Dumnezeu Răscumpărător al lumii să ocrotească și să apere pe Prea Fe-

ricirea Voastră sănătos și prăznuind cu bucurie strălucita sărbătoare a Învierii, în multe șiruri de ani, iar Biserica încredințată Vouă să o în-tărească și sprijinească prin ireproșabila și lui Dumnezeu plăcuta servire pastorală a slujitorilor ei.

Cu aceasta îmbrățișându-Vă iarăși în Domnul și rostind «Hristos a înviat!», rămânem cu dragoste frățească al Prea Fericirii Voastre iubit frate în Hristos,

† **NICOLAE al Alexandriei**

Alexandria, Paștile 1969

*

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale TEODOSIE AL VI-LEA, Patriarhul Antiohiei și al întregului Orient :

Prea Fericirii Sale, Iubitului nostru frate Domnul Justinian, Patriarhul a toată România, îmbrățișare frățească în Hristos.

Prea Fericirea Voastră, preaiubite frate,

Ca odinioară discipolii din Emaus, strigăm și noi : «Hristos a înviat din morți» și «Adevărat a înviat».

Cu inima plină de lumina acestei mari zile și cu bucuria Învierii care este Sărbătoarea sărbătorilor, trimitem iubitei Voastre Prea Fericiri, în numele Nostru și al Sfântului Nostru Sinod, urările Noastre cele mai călduroase ca Mîntuitorul Hristos să Vă umple pe Voi, pe Venerabilii Vlădici și evlavioșii creștini ai Sfintei Biserici surori a României de bogatele daruri ale Domnului vieții și să Vă dăruiască viață îndelungată cu sănătate și bunăsporire, pentru a continua cu succes luminoasa Voastră misiune în fruntea sfintei și marii Voastre Biserici, spre lauda Ortodoxiei și a păcii în lume.

Reînnoind îmbrățișarea Noastră sinceră, rămânem al Prea Fericirii Voastre frate credincios în Hristos cel înviat,

† **TEODOSIE al VI-lea,**
Patriarhul Antiohiei și a Tot Orientul

*

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale BENEDICT, Patriarh al Sfintei Cetăți a Ierusalimului și a toată Palestina :

Prea Fericitului Justinian, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Locțiitor al Cezareei Capodociei, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhiepiscop al Bucureștilor, îmbrățișare sfântă în Hristos Iisus cel înviat din morți.

Frumos ne-a răsărit iarăși din mormînt Soarele Dreptății; se îmbracă cu slava Sa sfintul Sion și se luminează Ierusalimul și pustiurile lui izbucnesc în veselie, după cuvîntul profetic «că l-a miluit Domnul, că au văzut toate marginile pămîntului mîntuirea cea de la Dumnezeu nostru»,

toată făptura prăznuind Învierea lui Hristos și veselindu-se cele cerești împreună cu cele pămîntești că «Hristos a înviat» ca un Atotputernic».

De această bucurie comună tuturor și veselie duhovnicească bucurîndu-ne cei care prăznuim în însuși Locul preasfînt împreună cu toți evlavioșii închinători adunați de la marginile lumii, cu harul Preasfîntului Duh, loc în care jertfa vie și nejertfită, Mîntuitorul nostru, aducîndu-Se pe Sine Tatălui, și-a înviat Sîeși pe Adam tot neamul, cu mulțumire și foarte mare plăcere am pomenit numele Venerabilei Prea Fericirii Voastre în noaptea de mare sărbătoare a zilei strălucite a învierii, pe însuși Preasfîntul Mormînt, de unde lumina cea fără de ani a strălucit tuturor, cu mare bucurie și cu deosebită dragoste, venind către Prea Fericirea Voastră din Sionul mamă a tuturor, Vă îmbrățișăm și din inimă Vă binevestim : «Hristos a înviat» și, împreună bucurîndu-ne cu Voi, ne veselim împreună că Hristos a înviat, «veselia veșnică». Ne rugăm din adîncul inimii ca Hristos, prin harul Său, să Vă dăruiască din belșug sănătate, pace și bogăție de cele bune și să Vă învrednicească a sărbători strălucita Înviere, în cît mai multe șiruri de ani, contribuind sigur la întărirea sfințelor lui Dumnezeu Biserici și să aduceți cu prisosință rugăciuni pentru mîntuirea poporului încredințat Vouă lui Dumnezeu și Tatălui, și colaborînd la slava numelui Lui, întru tot sfînt. Amin !

Făcîndu-Vă din toată inima aceste urări cu prilejul Sărbătorii sărbătorilor și Praznicului praznicelor, solicităm frățește să transmiteți salutarile noastre frățești în Hristos Prea Sfințiților frați și împreună-slujitori ai smereniei noastre, care alcătuiesc Sfîntul Sinod și binecuvîntările noastre părintești celor care alcătuiesc turma Voastră cea înțelegătoare, Vă urăm iarăși cît mai mulți ani cu sănătate și mîntuire.

Al Prea Venerabilei Prea Fericirii Voastre iubit frate în Hristos și cu totul devotat,

† **BENEDICT** al Ierusalimului

Ierusalim, Paștile 1969.

*

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale ALEXEI, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia :

Prea Fericirea Voastră,

«Hristos a înviat !»

Măreață și deplină este bucuria învierii Domnului nostru Iisus Hristos, și nu există altă perioadă din viața noastră, care să ne cuprindă și să ne umple de atîta bucurie duhovnicească, ca în noaptea sfîntă a Învierii lui Hristos și în următoarele zile ale Sfințelor Paști.

Bucuria Paștilor este harul ce înalță sufletul nostru, har ce se naște în data ce răsună cîntarea Paștilor : «Învierea Ta, Hristoase Mîntuitorule, îngerii o laudă în cer...».

Cu această măreață și sfântă bucurie în dragoste frățească, Vă felicit, Preaiubite și Prea Fericite, rugînd pe Domnul cel înviat să Vă înseni-neze și să lumineze El viața Voastră și să Vă ajute a sluji cu credință Biserica Lui Sfîntă.

Implorînd sfintele Voastre rugăciuni, rămîn cu dragoste frățească devotat Vouă,

† ALEXEI

Patriarhul Moscovei și a toată Rusia

Paștele lui Hristos, 1969

*

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale EFREM AL II-LEA, Patriarhul Catolicos a toată Gruzia :

Prea Fericirea Voastră !

Cu cea mai minunată, din minunatele felicitări, îmbrățișîndu-Vă cu dragoste, Prea Venerabile Întîistătător, Vă salutăm : «Hristos a înviat !»

Bucuria Învierii lui Hristos, măreață, deplină, desăvîrșită și preadulce ca s-o simțim și s-o gustăm, toată această dulceață a marelui eveniment, însuși glasul dumnezeiesc ne povățuiește : «să ne curățim simțirile, și să vedem pe Hristos strălucind cu lumina cea neapropiată a învierii».

Învierea lui Hristos a readus omenirii nemurirea, pentru ca omul să-și întemeieze o viață fericită și aici pe pămînt și în cer, iar eu mă rog : «O, Atotputernice, Milostive și Iubitorule de oameni; Doamne, împarte milele Tale din bogăția milostivirii Tale ; cu cuvîntul Tău atotputernic adună-i pe toți cei decăzuți de la Sfînta, Una și Apostolica Ta Biserică». Fie ca «temerea de Dumnezeu să fie tezaurul tuturor» (Isaia XXXIII, 6).

Dăruiește, Doamne, pace lumii Tale, căci : «mai bună este o bucată de pîine uscată în pace, decît o casă plină de carne de jertfă, dar cu vrajbă» (Pilde XVII, 1).

Nădejdea celor ce nădăjduiesc spre Tine, întărește Doamne, Biserica pe care ai cîștigat-o cu cinstit sîngele Tău.

† EFREM II

Patriarh Catolicos a toată Gruzia

Tbilisi, 1969.

*

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului Patriarh GHERMAN, al Bisericii Ortodoxe a Serbiei :

Prea Fericitului Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungrovlahiei, Locțiitor al Cezareii Capadociei și Patriarh al României, doritului și

iubitului întru Hristos frate și coliturghisitor al smereniei noastre, D. D. Justinian, frățească îmbrățișare în Domnul și sincere felicitări.

Sărutîndu-vă în duhul dragostei, Prea Fericite, Noi, cu deosebită bucurie, cinstind prea luminatul praznic al Învierii lui Hristos, din toată inima și sincer Vă dorim deplină sănătate, viață lungă și roade bogate în activitatea arhipăstorească pentru slava sfintei noastre Ortodoxii, salu-tîndu-Vă cu salutarea de bucurie a Paștilor : «Hristos a înviat !»

Prin Învierea Sa, Hristos a biruit moartea, dușmanul tuturor oame-nilor. Această biruință a adus omenirii bucuria cea mare, căci învierea Sa ne asigură și nouă biruința asupra răului și nădejdea învierii noastre. Iată de ce Învierea este «Sărbătoarea sărbătorilor» și aduce bucurie la toată lumea.

În aceste zile de bucurie înălțăm rugăciuni fierbinți către Dumne-zeu, să Vă binecuvînteze pe Prea Fericirea Voastră, scumpul nostru, pe arhieriei, clerul și credincioșii Bisericii Române surori.

Încă o dată frățeste Vă felicităm, rămînînd devotat Vouă Frate și coliturghisitor în Domnul Hristos cel înviat,

† GHERMAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Sîrbe

Belgrad, 1969.

*

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului CHIRIL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare :

Prea Fericirea Voastră,
Preaiubite Frate în Hristos,

Cu dragoste în Domnul nostru și cu profund respect Vă felicităm cu prilejul Praznicului prealuminat al Învierii și Vă adresăm din inimă salu-tarea pascală : «Hristos a înviat !»

În rugăciune implorăm pe Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, Care prin moartea Sa a biruit moartea, făcîndu-ne dar viața veșnică, să întă-rească pe Prea Fericirea Voastră în putere și vigoare, ca să puteți lucra cu succes încă mulți ani pentru credința și unitatea de gîndire a Bisericii dumnezeiești, pentru bunăvoirea între oameni și pentru pace în lume.

Fie ca ziua pe care Domnul a făcut-o, să ne bucure și să ne veselim într-însa (Ps. CXVII, 24) să fie și pentru noi prilej de bucurie și fericire. Ea ne vine de la biruința omului — Dumnezeu — asupra păcatului și a morții. Acestei biruințe toți creștinii datorează izbăvirea lor din păcatul care îi încătușează și din osînda morții și bucuria pe care ei o încearcă pentru acestea se răspîndește asupra tuturor oamenilor din toate tim-purile.

Biruința Domnului nostru Iisus Hristos nu este de loc o biruință asu-pu trupului și a sîngelui, ci asupra păcatului care ne face sclavi și asu-

pra morții care ne lipsește de viață. Iată de ce bucuria acestei biruințe nu e de loc însoțită de gemetele și lacrimile vreunor învinși.

Această bucurie, dar, care prin temeiurile sale profunde și plinătatea sa întrecce bucuria oricărui alte biruințe, V-o dorim Noi, Prea Fericite și preaiubite Vlădică, Vouă și sfintei Voastre Biserici.

Al Prea Fericirii Voastre frate cu totul devotat în Hristos,

† CHIRIL

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare

Sofia, Sfintele Paști, 1969.

*

Scrisoarea irenică a Prea Fericitului IERONIM, Arhiepiscopul Atenei și Primat al Bisericii Ortodoxe a Greciei :

Prea Fericite Patriarh al României, Locțiitor al Cezareii Capadociei, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhiepiscop al Bucureștilor, în Hristos-Dumnezeu iubite frate și împreună-slujitor în Domnul, D. D. Justinian, îmbrățișînd pe Prea Fericirea Voastră în Domnul, prea plăcut Vă salutăm.

Sfîntul scriitor de cîntări, totdeauna începător al prăznuirilor noastre, îndemnînd prin aducerea aminte slăbiciunile noastre, strigă și acum cu mare glas : «A strălucit învierea lui Hristos și, primind dovada ei, toate s-au umplut de bucurie». Întîlnindu-se deci toată făptura lui Dumnezeu, cea neînsuflețită și cea gînditoare, la cîntarea biruinței Mielului, veniți să ne veselim și noi, dovedindu-ne că sîntem și noi semănătura Lui. Veniți să prăznuim taina în ea ! Căci răzvrătindu-se Pilat și toți cei după trup călăuzitori ai lui Israel, orbi, trufași, golîndu-se neschimbat pe Sine pentru noi și luînd chip de rob, ucenicilor fiindu-le frică și Petru tăgăduind de trei ori, înjosîndu-se de frica unei slujnice, toți bucurîndu-se cum am spus de «moartea» Celui viu în vecii vecilor, Cel culcat în mormînt pe care soldații îl păzeau ca pe un împărat, înviind a călcat moartea și pe dușmanul cel mai mult urît, al cărui nume e moartea și iadul, înlăturîndu-l, a întărit ca pe piatră neclintită inima celor care L-au văzut viu după patimi, încît Petru însuși schimbat cu totul nu s-a temut de întreaga mulțime și avîntîndu-se în mijlocul iudeilor aflați de față, a zis că Acest răstignit și îngropat ca «mort», înviind din morți, trăiește și înălțîndu-se la ceruri către Tatăl, Izvorul luminii, conduce toate.

Învierea lui Hristos a strălucit. Veniți să o prăznuim tainic în ea ; căci înviind a devenit Cel dintîi născut din morți, începătura celor adormiți, al doilea Adam, duhul care ne dă viață, Tatăl nostru cel din ceruri. A înviat și ne-a înviat pe noi, izbăvindu-ne din pîntecele iadului, care a fost rănît în inimă, primind pe Cel rănît cu sulița în coastă.

Să prăznuim încă în taină, să ne bucurăm, cîntînd Biruitorului morții:

O, dacă înviezi, Dumnezeul nostru, și vii la judecată, să faci dreptate poporului Tău ! Dacă schismele și ereziile încetează și aduni într-o uni-

tate de credință, potrivit cu pîinea celei mai dumnezeiești Euharistii, care era răsîndită pe dealuri și adunată, a devenit una ! Atunci vom striga în strigăte de bucurie : Unde este trufia neamurilor ? Unde este biruința ? Unde este îngîmfarea ? A înviat Hristos ! Adevărat a înviat ! În adevăr a mîntuit ! În adevăr ne va mări pe noi !

În această prea strălucită sărbătoare a Învierii Lui, îndeosebi luminați fiind și salutînd ca frate îndeosebi pe Venerabila Prea Fericirea Voastră și în persoana ei pe cinstitul cler al preasfintei Biserici a lui Hristos din România și pe iubitorul de Hristos popor în dragoste și adîncă cinste, Vă îmbrățișăm cu sărutare sfîntă în Mîntuitorul nostru cel înviat, și rămînem al Prea Fericirii Voastre iubit frate în Hristos și cu totul devotat,

† IERONIM al Atenei

Sfintele Paști, 1969.

*

Scrisoarea irenică a Înalt Prea Sfințitului MAKARIOS, Arhiepiscopul Ciprului :

Prea Fericite Patriarh al României, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhiepiscop al Bucureștilor, nouă preaiubit și dorit Frate și împreună slujitor, D. D. Justinian, îmbrățișînd frățește în Domnul pe Prea Fericirea Voastră, prea plăcut Vă salutăm.

Paști Sfinte nouă astăzi s-au arătat. Hristos, Mîntuitorul nostru și Dumnezeu, răstignit și îngropat, a biruit moartea și a prădat iadul, înviînd a treia zi din morți ; a înviat împreună cu El tot neamul cel din veac adormit și ne-a deschis nouă porțile raiului.

Binecuvîntat fie Domnul, Cel ce ne-a păstrat pe noi prin dumnezeiescul Lui har și ne-a adus pînă la această zi prea respectată a Învierii, în care toată făptura, strălucind de lumina cea neapropiată a Învierii, prăznuiește cu bucurie Paștile cele mîntuitoare și întru totul cinstite.

Cu inima tresăltînd de veselie cu prilejul Învierii celei cu bucurie a lui Hristos, comunicăm cu bun prilej prin această scrisoare sărbătorească cu Venerabila Prea Fericirea Voastră și cu veselie o salutăm cu strigătul de biruință : «Hristos a înviat !»

Schimbînd îmbrățișarea frățească în Hristos cel înviat, urăm din tot sufletul iubitei Prea Fericirii Voastre să sărbătorească Praznicul praznicelor cît mai mulți ani, în deplină sănătate și toată bucuria duhovnicească și în pace adîncă și să o întărească Cel care a biruit iadul și a călcat cu moartea pre moarte, Iisus Mîntuitorul nostru, în grija pentru plinirea cea purtătoare de numele lui Hristos.

Și cu acestea, rugîndu-Vă ca preaiubita Prea Fericirea Voastră să se facă părtaș la salutul nostru pascal și pe Prea Venerabilii Frați, care

constituie Ierarhia preasfintei Sale Biserici, Vă îmbrățișăm iarăși sărbătorește și rămînem

Al Venerabilei Prea Fericirii Voastre iubit Frate în Hristos,

† **MAKARIOS al Ciprului**

Sfintele Paști, 1969.

*

Scrisoarea irenică a Arhiepiscopului GHEORGHE, Locțiitor de Mitropolit al Varșoviei și a toată Polonia :

*«Ingerul a strigat celei pline de dar :
Curată Fecioară, bucură-te, și iarăși zic
bucură-te, că Fiul Tău a înviat a treia zi
din mormînt (Pripeala din Peasna 9-a).*

Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Stăpîne !

Așa a vestit cîndva ingerul Preacuratei Născătoare de Dumnezeu bucuria învierii Fiului ei dumnezeiesc. Apoi vestea bucuriei că «Hristos a înviat» au auzit-o sfintele femei mironosițe și Apostolii lui Hristos. În curînd vestea bucuriei Învierii Mîntuitorului, apărută din primele clipe de la Mormîntul purtător de viață, a cuprins întreaga lume. Și astăzi în «această numită și sfîntă zi ne bucurăm cu bucurie dumnezeiască, căci prăznuim omorîrea morții, sfărîmarea iadului și începătura altei vieți veșnice» (Canonul Paștilor).

Cuprins de această bucurie a Paștilor, din toată inima Vă felicităm, Prea Fericite, cu luminatul praznic al Învierii lui Hristos, în numele meu, al ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii noastre.

Hristos cel înviat să Vă dăruiască sănătate, iar lumii întregi bucurie și pace. «Pacea Mea o las vouă, pacea Mea o dau vouă» (Ioan XIV, 27), a spus Mîntuitorul sfinților Săi ucenici. Fie ca această pace a lui Hristos să strălucească în lumina Învierii lui Hristos și să lumineze toate marginile lumii.

Sincer mă rog lui Hristos cel înviat să Vă întărească puterile Prea Fericirii Voastre și mai departe, mult folositoare și de mare răspundere în Biserica lui Hristos spre bucuria, mîngîierea și mîntuirea credincioșilor.

Al Prea Fericirii Voastre, Prea Milostive Arhipăstor și Părinte, mai mic ascultător,

† **Arhiepiscop GHEORGHE**
Locțiitor al Mitropolitului Varșoviei
și a toată Polonia

Paștile lui Hristos, 1969.

*

Scrisoarea irenică a Înalt Prea Sfințitului DOROTEI, Mitropolit de Praga și a toată Cehoslovacia :

Prea Fericirea Voastră,
Mult stimată Prea Fericite Stăpîne,

«Hristos a înviat !»

«Astăzi toate s-au umplut de lumină cerul și pământul și cele de desubt», vestește lumii întregi cu însuflețirea convenită Biserica Ortodoxă în aceste zile ale Învierii lui Hristos. Lumina dumnezeiască a Domnului cel dătător de viață a pătruns în toate sferile lumii existente și le-a umplut pe toate de lumină.

În fața Celui care a zis despre Sine : «Eu sînt Lumina lumii», în razele dumnezeieștii Lui lumini și soarele se întunecă. Fiindcă razele învierii lui Hristos au luminat întreaga lume cu lumina adevărului, a strălucit în inimile oamenilor, acoperite de întunericul păcatului și prin aceasta El, Hristos, a deschis o pagină nouă în istoria omenirii, eliberată, prin patimile de pe Golgota, din robia stricăciunii. «ca să se bucure de libertatea mării fiilor lui Dumnezeu» (Romani VIII, 21). S-au luminat și cele mai de dedesubt, căci și acolo Domnul s-a pogorît să vestească învierea Sa tuturor celor ce se aflau în stăpînirea iadului, ca și pe aceștia să-i înalțe la lumina cerească, la viața cea veșnică.

Preamărind Învierea Domnului, prin credința noastră comună, din toată inima Vă felicităm pe Prea Fericirea Voastră, pe arhipăstorii și toată de Dumnezeu iubitoarea turmă cîrmuită de adînc stimata Prea Fericirea Voastră, cu luminatul Praznic — Paștile lui Hristos. Condus de respectul sincer și de stîmă pe care V-o port, noi cu smerenie înălțăm rugăciuni către Hristos cel înviat cu aceste cuvinte : «Milă vouă și pacea și iubirea să se înmulțească !» (Iuda I, 2).

Să ne învrednicească Dumnezeu pe noi toți să ne îndulcim de cereasca bucurie, de care s-au umplut sfințele femei mironosițe și Apostolii ce s-au învrednicit a primi binecuvîntarea dumnezeiescului lor Învățător, prin cuvintele : «Pace vouă !» În numele acestei păcii sfînte să depunem toată munca noastră pentru realizarea păcii adevărate, pace care statornicește dragostea nefățarnică și tendința sinceră de coexistență pașnică, care generează izvor de putere în lupta cu răul, cu păcatul. Iar în sfortările ecumenice ale creștinilor pacea generează izvor de puteri care ne înviorează, ne încurajează și ne însuflețește în adîncirea unității frățești a tuturor creștinilor sub acoperămîntul Ortodoxiei universale, de a sărbători Paștile cele dumnezeiești și sfînte.

Dumnezeul nostru cel înviat, care a înnoit ființa noastră învechită, să înnoiască puterile Prea Fericirii Voastre întru mulți ani, păzindu-Vă în deplină sănătate, cu succese bogate și bucurie duhovnicească spre slava

lui Dumnezeu și mîngîierea credincioșilor și spre întărirea Ortodoxiei ecumenice.

Cu statornică și frățească dragoste în Domnul devotat

† DROTEI

Mitropolit de Praga și a toată Cehoslovacia

Praga, Sfintele Paști, 1969.

Scrisoarea irenică a Înalt Prea Sfințitului PAAVALI, Arhiepiscop al Kareliei și a toată Finlanda :

«Așa este scris, și așa trebuia să pătimească Hristos și să învieze din morți a treia zi și să fie propovăduită în numele Său pocăința și iertarea păcatelor la toate neamurile, începînd de la Ierusalim. Iar voi sînteți martori ai acestor fapte» (Luca XXIV, 46—48).

Continuînd astfel misiunea încredințată Apostolilor, creștinătatea mărturisește cu adîncă credință : «Hristos a înviat !» — «Adevărat a înviat !»

În această credință și bucurie noi sîntem uniți cu Prea Fericirea Voastră în aceste sfinte zile ale Paștilor, și rugîndu-Vă să pomeniți Biserica Ortodoxă a Finlandei în sfintele Voastre rugăciuni, la rîndul nostru urăm Prea Fericirii Voastre, sfintei Voastre Biserici și credincioșilor săi acea pace pe care Domnul nostru cel înviat a lăsat-o acelor care cred în El.

Al Vostru smerit frate în Hristos,

† PAAVALI

Arhiepiscopul Careliei și a toată Finlanda

Kuopio — Finlanda, Paștile, 1969.

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale VASKEN I, Patriarhul suprem și Catolicos al tuturor Armenilor :

Prea Fericirea Voastră,

Cu luminoasa bunăvestire a Invierii Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, cu bucurie Vă salutăm și aducem Prea Fericirii Voastre sincere frățești urări de sănătate și fericită arhipăstorire peste dreptcredinciosul popor român.

Fie pace pe pămînt, bunăînțelegere între popoare și slavă Patriei românești și sfintei Biserici Ortodoxe Române !

«Hristos a înviat !»

† VASKEN I

Patriarh suprem și Catolicos

Ecimiadzin, aprilie 1969.

Scrisoarea irenică a Sanctității Sale Papa PAUL AL VI-LEA :

Prea Fericirii Sale JUSTINIAN,
 Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Locțiitor al Scaunului
 din Cezareea Capadociei, Mitropolit al Ungrovlahiei și Arhie-
 piscop al Bucureștilor

Iubite Frate în Hristos,

Dumnezeu, în bunătatea Sa, ne dă să prăznuim încă o dată strălucita sărbătoare a Învierii Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos și să comemorăm astfel evenimentul central al planului Său divin, pentru răs-cumpărarea și sfințirea lumii (cf. Fapte II, 23—34). Recunoștința și bucuria umplu inima noastră ; îndemnat de dragostea noastră frățască, ținem să împărțăm aceste simțăminte cu Prea Fericirea Voastră și să Vă spunem speranța noastră sprijinită pe rugăciune, că «această zi pe care a făcut-o Domnul» va fi pentru Voi, pentru ierarhii, clerul și poporul Bisericii Voastre, o zi de înnoire spirituală și de bucurie personală.

Meditînd la puterea lui Dumnezeu manifestată în învierea lui Hristos (cf. Efes. I, 19—21), ne amintim că pe acest Hristos noi toți îl mărturisim ; că El, prin Duhul Sfînt, «a chemat și a adunat în unitatea credinței, a speranței și a dragostei pe poporul Noului Așezămînt care este Biserica» ; și că lucrarea Sa trebuie să se continue pînă la sfîrșitul ei, pînă la a doua venire a Sa. Dacă, timp de două mii de ani, acest spirit a vorbit Biserici-lor, El continuă să facă aceasta și astăzi. Credințioșia față de Domnul și Mîntuitorul nostru cel înviat cere ca noi să rămînem ferm atașați misiunii de a menține și a aprofunda tot ceea ce Duhul în trecut a spus Bisericii pentru a o conduce și a o însufleți ; dar aceeași credințioșie ne cere să fim continuu atenți ca să ascultăm vocea Sa astăzi așa cum va trebui să fim mîine. Această supunere față de Sfîntul Duh ne va permite, nouă care sîntem încă de pe acum uniți prin legături atît de strînse de credință și de viață liturgică, să aprofundăm încă și mai mult semnificația și cerințele acestei unități pe care o posedăm în realitate și să o punem și mai mult în valoare.

Această unitate noi o și exprimăm prin prăznuirea împreună a taine-lor mîntuirii noastre : să dea Dumnezeu ca să putem în curînd să expri-măm această unitate și prin prăznuirea, în aceeași zi, a glorioasei Învierii a Domnului.

Din toată inima cerem Domnului celui înviat să pogoare belșugul nouarelui Său pascal asupra Prea Fericirii Voastre și asupra Bisericii Voas-tre și să Vă mărturisim din nou întreaga Noastră dragoste frățască în Acela care este Alfa și Omega, începutul și sfîrșitul (cf. Apoc. XXI, 6) oricărui efort al nostru.

PAULUS P.P. VI

Scrisoarea irenică a Grației Sale MICHAEL RAMSEY, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit :

«Căutați pe Iisus din Nazaret, cel răstignit ? A înviat !» (Marcu XVI, 6).

Prea Fericirea Voastră,
Preaiubite Frate în Hristos,

Aceste cuvinte pline de bucurie au fost rostite prima dată mironositelor femei când au venit în «ziua cea dintâi a săptămîinii» să ungă trupul lui Iisus pe care-L văzuseră răstignit. Cu aceleași cuvinte de bucurie, Iubite Frate, Vă felicităm și Noi în această sărbătoare a Învierii Sale.

Iisus din Nazaret continuă să fie răstignit prin faptele întunecate ale oamenilor păcătoși. Totuși, în fiecare țară, în inimile credincioșilor, focul speranței arde încă, și urmașii Lui îl caută : «Noi credem că El era Acela care trebuia să mîntuiască pe Israel» (Luca XXIV, 21).

Pentru credința lor, căutarea lor este răsplătită și ei aud vestea cea bună a Îngerului : «El a înviat». Ei aud în același timp salutarea Domnului adresată celor dintâi discipoli ai Săi: «Pace vouă !» Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, așa vă trimit și Eu pe voi» (Ioan XX, 21).

Aceasta este misiunea permanentă în lume a acelor care cred în învierea lui Hristos și în puterea Sa de a face să dispară faptele întunericului. Cu această încredințare fermă Vă salutăm și Noi iubite Frate, și rugăm pe Atotputernicul Dumnezeu să binecuvînteze din belșug pe Prea Fericirea Voastră și pe toți credincioșii Bisericii Voastre și să ne facă pe noi toți instrumente ale păcii și iubirii Sale.

Cu dragoste frățească în bucuria Învierii, al Vostru cu-totul devotat în Hristos Iisus Domnul nostru,

† MICHAEL
Arhiepiscop de Canterbury
Primat a toată Anglia și Mitropolit

Lambeth, Paștile 1969

*

Scrisoarea irenică a Eminenței Sale Cardinalul Dr. FRANZ KÖNIG, Arhiepiscop al Vienei și Primat al Bisericii Romano-Catolice din Austria :

Prea Fericirea Voastră,

Mulțumind pentru telegrama Prea Fericirii Voastre, doresc să Vă exprim la rîndul meu, cu prilejul sărbătorilor Voastre de Paști, urările mele cele mai cordiale și frățești.

Credința noastră comună în Hristos cel înviat nu este numai motiv de bucurie laolaltă, ci și prilej de apropiere și colaborare frățească între Bisericile noastre.

Doresc să redau această bucurie pascală prin cuvintele liturghiei noastre: «Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim într-însa ! Binecuvîntați pe Domnul, că este bun, că în veac este mila Lui ! «Aleluia !» (Ps. CXVII).

În această bucurie pascală mereu reînnoită, permiteți-mi să Vă îmbrățișez și să Vă exprim unirea noastră spirituală.

Cu urările mele de Paști cele mai cordiale sînt al Vostru,

† F. CARD. KÖNIG

Viena, 9 aprilie 1969.

Scrisoarea irenică a Patriarhului Bisericii Naționale din Cehoslovacia :

Prea Fericirea Voastră,
Iubite Frate întru Hristos,

În pragul marelui Praznic, gîndurile noastre se îndreaptă spre Voi și spre Biserica Voastră Ortodoxă, care se împărtășește de marea bucurie pe care ne-o aduce tuturor Hristos cel înviat : «Hristos s-a sculat din morți».

O dată cu Învierea Lui să se așeze liniștea și pacea între oameni, iar lumina Lui să împrăștie întunericul.

Vă urăm sănătate multă și bun spor Prea Fericirii Voastre și tuturor colaboratorilor din Biserica Voastră.

Cu devotament frățesc, al Vostru

Dr. M. NOVAK
Patriarh

*
* * *

Pe lîngă aceste scrisori irenice trimise de Întîistătătorii de Biserici creștine — Ortodoxe și neortodoxe —, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit, cu prilejul sfintelor sărbători ale Învierii Domnului din anul 1969 și alte numeroase telegrame și scrisori de felicitare.

Dintre ierarhii și slujitorii Bisericilor Ortodoxe surori au trimis telegrame și scrisori de felicitare :

- *Înalt Prea Sfințitul MELITON, Mitropolitul Calcedonului ;*
- *Înalt Prea Sfințitul SPIRIDON, Mitropolitul Rodosului ;*
- *Înalt Prea Sfințitul IACOBOS, Mitropolit de Derkos ;*
- *Înalt Prea Sfințitul IACOBOS, Primatul Bisericii Ortodoxe Grecești din America de Nord și de Sud ;*
- *Înalt Prea Sfințitul ATENAGORA, Arhiepiscop al Londrei ;*
- *Înalt Prea Sfințitul BARNABA, Mitropolit de Kirtos ;*
- *Înalt Prea Sfințitul DAMASCHIN, Mitropolitul Naupactiei ;*
- *Înalt Prea Sfințitul ELIE SALIBY, Mitropolit de Beyrouth ;*
- *Înalt Prea Sfințitul PIMEN, Mitropolitul Crutițelor și Kolomnei ;*
- *Înalt Prea Sfințitul NICODIM, Mitropolitul Leningradului și Novgorodului ;*
- *Înalt Prea Sfințitul FILARET, Mitropolitul Kievului și Galiiției și Exarh al Ucrainei ;*

- *Înalt Prea Sfințitul ALEXEI, Mitropolitul Talinului și Estoniei;*
- *Înalt Prea Sfințitul LEONID, Arhiepiscop de Riga și Letonia;*
- *Înalt Prea Sfințitul MIHAIL, Arhiepiscop de Voronej;*
- *Înalt Prea Sfințitul CIPRIAN, Arhiepiscop de Dmitrovsk;*
- *Înalt Prea Sfințitul PAVEL, Arhiepiscop de Novosibirsk;*
- *Înalt Prea Sfințitul GAVRIL, Arhiepiscop de Tașkent;*
- *Înalt Prea Sfințitul CHIRIL, Arhiepiscop-Exarh pentru Australia;*
- *Înalt Prea Sfințitul BORIS, Arhiepiscop de München;*
- *Înalt Prea Sfințitul NICODIM, Arhiepiscop al Argentinei și al Americii de Sud;*
- *Prea Sfințitul JUVENALIE, Episcop de Zaraisk;*
- *Prea Sfințitul FILARET, Episcop, Rectorul Academiei duhovni-cești din Moscova;*
- *Prea Sfințitul PITIRIM, Episcop de Volocolamsk;*
- *Prea Sfințitul PIMEN, Episcop de Saratov;*
- *Prea Sfințitul TEODOSIE, Episcop de Cernăuți;*
- *Prea Sfințitul ANTONIE, Episcop de Simferopol;*
- *Înalt Prea Sfințitul DOSITEI, Mitropolit de Ohrida;*
- *Înalt Prea Sfințitul NAUM, Mitropolit de Zletovsk și Strumița;*
- *Prea Sfințitul MACARIE, Episcop de Sremsk — Karlovăț;*
- *Înalt Prea Sfințitul NICODIM, Mitropolit de Sliven;*
- *Înalt Prea Sfințitul MAXIM, Mitropolit de Loveci;*
- *Înalt Prea Sfințitul SOFRONIE, Mitropolit de Durostor;*
- *Prea Sfințitul NICOLAE, Episcopul Macariopolei și Rectorul Aca-demiei Teologice din Sofia;*
- *Prea Sfințitul ANTONIE, Episcop de Provațk;*
- *Înalt Prea Sfințitul NICOLAE, Arhiepiscop de Lwow;*
- *Prea Sfințitul VASILE, Episcop de Wrocław și Scețin;*
- *Prea Cucernicul Protoiereu NICOLAE GORANOV, Superiorul bisericii ortodoxe bulgare din București și reprezentant al Pa-triarhiei Bulgare la București;*
- *Prea Sfințitul VICTORIN, Episcopul Eparhiei Misionare Ortodoxe Române în America;*
- *Prea Cuviosul Arhimandrit LUCIAN FLOREA, Superiorul Așe-zământelor Ortodoxe Române la Ierusalim;*
- *Prea Cucernicul Preot Profesor GHEORGHE MOISESCU, Parohul Parohiei ortodoxe române din Viena;*
- *Prea Cucernicul Protoiereu ALEXANDRU MUNTEANU, Parohul Parohiei ortodoxe române din Sofia;*
- *Prea Cucernicul Protoiereu VASILE ȘTEFAN, Paroh al Parohiei, ortodoxe române din Baden-Baden.*

*

Din partea ierarhilor și a reprezentanților Bisericilor creștine neor-todoxe și din partea unor personalități religioase :

- *Monseniorul J. G. M. WILLEBRANDS, Episcop de Mauriana, președintele Secretariatului pentru unitatea creștină;*
- *Eminența Sa LAVRISTON LIVINGSTON SCAIFE, Episcop al*

New York-ului de Vest, Președintele Consiliului pentru relațiile cu Bisericile răsăritene ;

- *Eminența Sa JOHN ELBRIDGE HINES, Episcopul-Președinte al Bisericii Episcopaliene din Statele Unite ale Americii ;*
- *Pastorul D. A. WISCHMANN, președintele relațiilor externe bisericesti ale Bisericii Evanghelice din Germania ;*
- *Domnul GERALD GÖTTING, Președintele Uniunii creștine democratice din Germania ;*
- *Prea Sfințitul JEAN, Episcop de Saint-Denis, Franța ;*
- *Eminența Sa TIBOR BARTHA, Episcopul Bisericii Reformate din Ungaria.*

*

Din partea conducătorilor organizațiilor creștine din cadrul Mișcării ecumenice au trimis telegrame și scrisori de felicitare :

- *Pastorul EUGENE CARSON BLAKE, Secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor ;*
- *Pastorul Dr. W. A. VISSERT HOOFT, Secretar general onorific al Consiliului Ecumenic al Bisericilor.*

*

Din partea conducerii Cultelor religioase din Republica Socialistă România au trimis telegrame și scrisori de felicitare :

- *I. P. S. IOASAF, Mitropolitul Bisericii creștine de rit vechi ;*
- *Dr. HERMAN BINDER, Vicarul Bisericii Evanghelice C. A. ;*
- *Dr. KISS ALEXA, Episcop al Bisericii Unitariene ;*
- *Dr. GHEORGHE ARGAY, Episcop al Bisericii Evanghelice Luterane S.P. ;*
- *Dr. MOZES ROSEN, Șef-Rabin al Cultului Mozaic ;*
- *Muftiul MEHMET IACUB, Șef al Cultului Mahomedan ;*
- *IULIU NAGY, Episcop al Bisericii Reformate din Cluj ;*
- *LASZLO PAPP, Episcop al Bisericii Reformate din Oradea ;*
- *P. S. DYRAYR MARDICHIAN, Episcopul Eparhiei Armeano-Gregoriene din București ;*
- *Mgr MARTON ARON, Episcop romano-catolic de Alba Iulia ;*
- *Mgr FRANCISC AUGUSTIN, Ordinariu Substitut al Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București ;*
- *P. C. Pr. ȘTEFAN TOMICI, Vicarul Vicariatului Ortodox-sîrb din Timișoara ;*
- *IOAN TĂCHICI, Președintele Cultului Adventist de ziua a șaptea.*

SCHIMB DE TELEGRAME
ÎNTE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN ȘI
SANCTITATEA SA PATRIARHUL ECUMENIC ATENAGORA

Cu prilejul zilei de naștere a Sanctității Sale Atenagora I, Arhiepiscop al Constantinopolului și Patriarh ecumenic, Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a trimis Înaltului sârbătorit următoarea telegramă de felicitare :

Cu prilejul aniversării zilei Voastre de naștere, cu dragoste felicităm pe Sanctitatea Voastră și rugăm pe Dumnezeu să Vă susțină puterile și să Vă încununeze strădaniile pe care cu largă dăruire le depuneți pentru conlucrarea frățească a tuturor Bisericilor creștine, în scopul înfrățirii și păcii între toate popoarele pământului.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

La această telegramă de felicitare Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit din partea Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora următoarea telegramă de răspuns :

Profund mișcați de telegrama Prea Fericitirii Voastre mult iubite, cu prilejul aniversării Noastre, Vă mulțumim din toată inima și rugăm pe Dumnezeu să încununeze eforturile pe care le depunem împreună pentru triumful păcii și dragostei între toate popoarele lumii.

† Patriarhul ATENAGORA
al Constantinopolului

SCHIMB DE TELEGRAME
ÎNTRĂ PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN ȘI
MAIESTATEA SA HAILE SELASSIE I, ÎMPĂRATUL ETIOPIEI

Schimburile de mesaje și scrisori între Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române și Împăratul Etiopiei au devenit tradiționale. De sfintele sărbători ale Învierii Domnului din acest an, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a transmis Maiestății Sale Imperiale Haile Selassie I, următoarea telegramă de felicitare :

Rugăm pe Domnul cel înviat să reverse belșug de har, fericire și pace asupra Maiestății Voastre Imperiale, asupra Bisericii și Țării Etiopiei.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

București, aprilie 1969

*

La această telegramă, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit din partea Maiestății Sale Haile Selassie I, împăratul Etiopiei, următorul răspuns :

Prețuim profund telegrama Voastră cu bune urări pentru Paști, și cu căldură Vă adresăm aceleași bune urări pentru fericirea și bunăstarea Voastră.

HAILE SELASSIE, Împărat

Addis Abeba, aprilie 1969

INCETAREA DIN VIAȚĂ A MITROPOLITULUI ȘTEFAN AL VARȘOVIEI ȘI A TOATĂ POLONIA

În luna martie anul acesta, Biserica Ortodoxă Polonă a fost văduvită de Întiistătorul ei prin stingerea din viață a Mitropolitului Varșoviei și a toată Polonia Ștefan Rudyk, unul dintre cei mai destoinici ierarhi ai săi.

Este destul de greu de redat pe scurt viața și activitatea sacerdotală și ecumenistă a Mitropolitului Ștefan, întrucît slujirea sa în sinul Bisericii Ortodoxe Polone s-a întins pe mai bine de o jumătate de secol. Totuși vom încerca să conturăm profilul spiritual al celui care a fost pînă mai ieri Întiistătorul Bisericii Ortodoxe Polone.

Ștefan Rudyk s-a născut la 27 decembrie 1891, în localitatea Majdan Lipowiecki, ținutul Premyslany, dintr-o familie de oameni dreptcredincioși, care păzea cu strășnicie vechile tradiții ortodoxe. Terminînd gimnaziul din Lwow, în 1911, a urmat cursurile Seminarului teologic din Orel, după care, în 1915, a fost hirotonit preot la o parohie sătească. Cu binecuvîntarea Mitropolitului Dionisie, el a trecut ca preot capelan în armata poloneză.

Cel de al doilea război mondial a obligat pe preotul Ștefan Rudyk să se refugieze împreună cu cîțiva preoți, în România. Datorită firii sale comunicative, el a intrat imediat în legătură cu preoțimea românească. În acest timp avea să îndure o grea pierdere : soția sa, care se afla într-un spital din Varșovia, a murit în septembrie 1939, în timpul unui bombardament. Șirul suferințelor sale a continuat fiind deportat de hitleriști într-un lagăr de concentrare în Germania. După eliberare, preotul Ștefan Rudyk a intrat în monahism și a fost înălțat la rangul de arhimandrit, fiind numit totodată paroh al catedralei Alexandru Nevski din Lodz.

La 22 martie 1953, arhimandritul Ștefan, care se remarcase prin calitățile sale de bun chivernisitor și prin modestia sa, a fost sfințit pentru slujba de episcop al Eparhiei de Wroclaw și Szczecin. Hirotonia s-a făcut în catedrala mitropolitană din Varșovia, de către mitropolitul de atunci al Varșoviei, Macarie, de arhiepiscopul Timotei și de Episcopul Gheorghe. În martie 1961, după trecerea Arhiepiscopului Timotei în scaunul de mitropolit, episcopul Ștefan a fost numit Arhiepiscop de Bialystok și Gdansk. La 16 mai 1965, arhiepiscopul Ștefan, după sărbătorirea a cincizeci de ani de la sfințirea sa în preot, a fost ales de către Sinodul Episcopilor în scaunul înaltei demnități de Mitropolit al Varșoviei și a toată Polonia. Solemnitatea întronizării a avut loc într-o atmosferă sărbătorea-

să, în ziua de 18 aprilie 1965, în catedrala mitropolitană «Sfinta Maria Magdalena» din Varșovia.

Atît cu prilejul sărbătoririi semicentenarului slujirii sale preoțești, cît și cu cel al întronizării ca mitropolit al Varșoviei și a toată Polonia, în presa bisericească a fost trecută în revistă bogăția realizărilor mitropolitului Ștefan ca păstor de suflete și cetățean destoinic al țării sale.

În cuvîntarea pe care a rostit-o la întronizarea sa ca mitropolit, cu adîncă modestie el cerea sprijinul și colaborarea clericilor și păstoriților săi pentru a împlini cu spor slujba la care fusese chemat. «Făgăduiesc în fața lui Dumnezeu, Atotvăzătorul și Atotștiutorul, că voi munci cu rivnă și mai departe, pe măsura puterilor mele fizice și spirituale, spre folosul Sfintei noastre Biserici Ortodoxe din Polonia și al lumii întregi. De asemenea, cu ajutorul lui Dumnezeu, voi milita neobosit pentru apărarea păcii în lume» («Țercovni Vestnik», nr. 7—8, 1965, p. 8).

Mitropolitul Ștefan a manifestat totdeauna o iubire creștină de o intensitate puțin obișnuită și de un larg orizont ecumenic. El a luat parte la numeroase conferințe și sesiuni, ținute în țară și străinătate, pentru promovarea dreptății, păcii și buneii înțelegeri între toți oamenii. În 1961 și 1964 a luat parte activă la Adunările Generale ale Conferinței Creștine pentru Pace. De asemenea, a luat parte la întrunirile Conferinței Panor-todoxe de la Rodos. În referatele și cuvîntările sale se vădea totdeauna ierarhul luminat, pătruns adînc de tradiția ortodoxă și animat de un cald umanism. Din anul 1962 el a devenit vicepreședinte al Consiliului ecumenic polonez, contribuind substanțial la apropierea creștinilor de diferite confesiuni din Polonia. Datorită strădaniilor sale, mitropolitul Ștefan a fost iubit de clerul și dreptcredincioșii polonezi și apreciat de guvernul popular polonez, fiind distins la 22 iulie 1964 — cu prilejul celei de a 20-a aniversări a eliberării Poloniei de sub jugul cotropitorilor hitlerişti —, cu cea mai înaltă decorație, ordinul «Polonia Restituta».

Între Biserica Ortodoxă Polonă și Biserica Ortodoxă Română au existat neîntrerupte legături frățești, manifestate prin vizite reciproce ale ierarhilor, colaborare în opera de pregătire a clerului și schimb de corespondență între Întîistătătorii celor două Biserici. După recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe din Polonia de către Patriarhia Moscovei, Biserica noastră a participat la înscăunarea din 1951 a Mitropolitului Macarie, printr-o delegație condusă de I.P.S. Firmilian, Mitropolitul Olteniei. Aceeași delegație a Bisericii noastre a făcut o vizită de prietenie Bisericii Ortodoxe din Polonia în anul 1961 (17—21 mai).

În *Scrisoarea irenică*, trimisă Prea Fericitului Patriarh Justinian, la 16 august 1965, mitropolitul Ștefan sublinia tradiționalele relații frățești dintre cele două Biserici, în următorii termeni: «Noi, cu adîncă smerenie, trimitem Prea Fericii Voastre această *Scrisoare irenică* a noastră, în care, cu adînc respect, ne exprimăm dorința fierbinte de a întări comuniunea de unitate și rugăciune cu Marea Biserică Apostolică Mamă... Înaltăm rugăciuni fierbinți către Arhipăstorul Hristos ca să dăruiască

Prea Fericirii Voastre sănătate deplină și să încununeze cu mulți ani scumpa viață a Prea Fericirii Voastre, «drept îndreptînd cuvîntul adevărului». Fie ca dreapta Atotputernicului Dumnezeu să păzească Sfînta Biserică Ortodoxă care se află sub oblăduirea Prea Fericirii Voastre. Ne încredințăm, cu smerenie, rugăciunilor Prea Fericirii Voastre și ale Sfîntei Biserici a lui Hristos a Prea Fericirii Voastre spre a avea bucuria să aflăm ajutor neputințelor noastre «în lupta care ne așteaptă» (Evr. XII, 1), săvîrșind aceasta cu binecuvîntarea Unicului Arhipăstor, Domnul nostru Iisus Hristos».

În scrisoarea de răspuns, din 1 octombrie 1965, Prea Fericitul Patriarh își arată bucuria de a continua bunele tradiții de prietenie și frățietate care au animat totdeauna cele două Biserici: «Dorința pe care o exprimați pentru întărirea comuniunii de unitate și frățietate cu toate celelalte Biserici Ortodoxe surori și pe care o puneți ca piatră de temelie a întregii activități pe care o veți desfășura în fruntea Bisericii Ortodoxe a Poloniei este în același timp și dorința noastră... Împărtășindu-Vă sentimentele noastre de dragoste și de unire în Duhul Sfînt, rugăm pe Bunul Dumnezeu să binecuvînteze Bisericile noastre surori întru păstrarea unității Ortodoxiei și să întărească popoarele noastre prietene întru apărarea cu tărie a păcii și a armoniei între oamenii de pe toată fața pămîntului».

Mitropolitul Ștefan a întrunit în persoana sa o sumă de calitate pe care le-a pus cu dărnicie în slujba Bisericii Ortodoxe din Polonia și a semenilor. Evlavios, bun chivernisitor, organizator priceput al învățămîntului bisericesc, apărător dîrz al moștenirii ortodoxe poloneze, înfocat propovăduitor al principiilor de dreptate socială, de egalitate și de pace între oameni și popoare, el rămîne însă viu în amintirea păstoriților săi ca un neobosit apărător al vieții, al bucuriei de a trăi. În toate *Pastoralele* sale, cuvîntul «bucurie» revine cu insistență. Iată, de pildă, cum termina el cea din urmă *Pastorală* a sa, la Sfintele Paști din anul acesta: «În zilele solemne ale Sfintelor Paști, noi trebuie să-L rugăm pe Biruitorul celui rău, pe Hristos cel înviat, ca El, Atotputernicul, să nimicească puterea răului pe pămînt și să aducă omenirii întregi pace trainică și bucurie întru Duhul Sfînt. Numai atunci bucuria noastră, bucuria Învierii Domnului nostru Iisus Hristos, ne va cuprinde în întregime, iar doxologia Învierii va găsi în conștiința și în inimile noastre un adînc și viu răsunet» («Țercovni Vestnic», nr. 3—4, 1969, p. 5).

Aceste cuvinte formează un adevărat testament al mult regretatului mitropolit Ștefan al Varșoviei și a toată Polonia, care poate să inspire pe creștinii ortodocși de pretutindeni în acțiunea comună și sfîntă — temeinicirea păcii pe pămînt.

*

În ziua de 28 martie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a fost înștiințat despre încetarea din viață a mitropolitului Ștefan al Varșoviei și a toată Polonia, prin următoarea telegramă :

La 26 martie a adormit în Domnul mitropolitul Varșoviei — Ștefan.

Arhiepiscopul GHEORGHE
Locțiitor de Mitropolit

*

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat I.P.S. Gheorghe, Locțiitor de Mitropolit al Varșoviei și a toată Polonia, următoarea telegramă de condoleanțe :

Împărtășim durerea Sfintului Sinod, a clerului și a credincioșilor Bisericii surori a Varșoviei și a toată Polonia pentru moartea Mitropolitului Ștefan și rugăm pe Domnul să-i facă odihnă în rîndurile dreptilor.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

La telegrama de condoleanțe trimise de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în numele Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe din Polonia, Locțiitorul de Mitropolit al Bisericii Ortodoxe din Polonia, Arhiepiscopul Gheorghe, a răspuns prin următoarea telegramă :

*Prea Fericirea Voastră,
Prea Fericite Stăpîne,*

În rugăciuni și sărutîndu-Vă în Domnul, aduc sincere mulțumiri Prea Fericirii Voastre pentru compasiunea și condoleanțele exprimate Bisericii Ortodoxe din Polonia cu prilejul morții fericitului întru adormire Mitropolitul Ștefan al Varșoviei și al întregii Polonii.

Mă încredințez sfintelor Voastre rugăciuni.

Al Prea Fericirii Voastre, Prea milostive arhipăstor și Părinte, mai mic ascultător,

Arhiepiscop GHEORGHE
Locțiitor de Mitropolit al Varșoviei
și al întregii Polonii

ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN ÎNTRUNIRILE INTERCREȘTINE

CONFERINȚA ECUMENISTĂ ȚINUTĂ LA INSTITUTUL TEOLOGIC DIN BUCUREȘTI ÎN ZIUA DE 27 MARTIE 1969

În cadrul bunelor relații stabilite între cultele din Republica Socialistă Română în anii puterii populare s-a creat obiceiul ca și cele trei Institute teologice din București, Sibiu și Cluj — care pregătesc cadrele clericale pentru ortodocși, luterani, reformați și unitarieni — să țină periodic conferințe comune cu caracter ecumenist și patriotic. Prin aceste conferințe, începute acum șase ani, s-a ajuns la o apropiere intercreștină între teologii ortodocși și cei protestanți și s-a realizat o unitate de vederi cu privire la îndatorirea tuturor slujitorilor bisericești de a sprijini viața nouă din patria noastră, lupta pentru pace și înțeleapta politică internă și externă a statului nostru. Importanța acordată acestor conferințe a fost marcată de fiecare dată prin participarea ierarhilor locali, a consilierilor eparhiali, a protopopilor și a profesorilor Institutelor și Seminarilor teologice.

În conferința din 27 martie din acest an s-au întrunit la Institutul teologic ortodox de grad universitar din București : P.S. Episcop Antim Țirgovișteanul vicar patriarhal, delegat al Prea Fericitului Patriarh Justinian ; rectorul, prorectorul și doi profesori de la Institutul teologic protestant din Cluj ; rectorul și un profesor de la Institutul teologic ortodox din Sibiu ; rectorul, prorectorul și profesorii Institutului teologic ortodox din București ; directorul Administrației Patriarhale și consilierii de la Arhiepiscopia Bucureștilor și de la Cancelaria Sfintului Sinod ; protopopii ortodocși, protopopul romano-catolic, pastorii luterani și reformați și mai mulți preoți ortodocși din Capitală ; doctoranzii, studenții din ultimul an și cei 19 bursieri străini de la Institutul teologic din București ; directorii Seminarilor teologice ortodoxe din Mănăstirea Neamț, Cluj, Caransebeș, Craiova, Buzău, Curtea de Argeș și București ; profesorii Seminarului teologic din București.

Conferința a fost deschisă printr-un salut adresat participanților, în numele Institutului teologic din București, de rectorul Institutului, Diac. Prof. N. I. Nicolaescu și printr-o alocuție ocazională rostită de P.S. Episcop Antim Țirgovișteanul, care a subliniat caracterul ecumenist al reuniunii, importanța temei dezbătute și devotamentul manifestat de Biserica Ortodoxă Română, sub înțeleapta conducere a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, față de patria noastră socialistă și față de cauza păcii și a progresului.

Referatul principal asupra temei programate, «*Sensul activ al credinței creștine*» (*Dialog ecumenic și mărturie creștină ; prozelitism și misiune ; limbaj con-*

fesional în pastorație; ecumenism și pseudoecumenism; atitudini în probleme concrete), a fost susținut de profesorii: Pál Geréb, Istvan Juhász și Herman Binder (prorector) de la Institutul teologic protestant din Cluj. Asupra acestei teme au fost susținute și două coreferate, unul prezentat de Pr. Prof. Isidor Todoran de la Institutul teologic ortodox din Sibiu și altul prezentat de Diac. Asistent Ioan Bria de la Institutul teologic ortodox din București. Referatele au fost urmate de discuții.

Lucrările au fost conduse de un birou prezidat pe rând de rectorul Institutului teologic din București (Diac. Prof. N. I. Nicolaescu) și de prorectorul Institutului teologic din Cluj (Prof. H. Binder).

Conferința s-a încheiat cu o agapă oferită de Institutul gazdă.

În referatul prezentat de Institutul teologic protestant din Cluj, s-au susținut, de pe poziția teologiei protestante, următoarele :

— «Credința creștină trebuie să se manifeste în viața individuală și socială prin : cultivarea spiritului comunitar, a respectului față de drepturile semenilor și a faptelor de dragoste frățască dintre oameni ; combaterea șovinismului confesional și a prozelitismului pe seama altor culte ; cultivarea responsabilității față de aproapele, față de viața în comunitate, față de unitatea și frățietatea omnirii, față de viața și fericirea tuturor oamenilor. «Viața aproapelui meu trebuie să fie sfântă înaintea mea, eu având datoria de a o apăra și ajuta». Ca creștini, sîntem împotriva războiului și a oricărei lezări a aproapelui. Lupta credincioșilor contra păcatului implică lupta împotriva tuturor consecințelor păcatului. Creștinul, tocmai pe baza credinței sale, nu se poate împăca cu faptul că în lume există nedreptate, mizerie, foamete, războaie, căci toate acestea sînt răzvrătiri împotriva voinței creatoare a lui Dumnezeu și împotriva operei reconciliatoare a lui Hristos. Este o absolută contradicție între esența creștinismului și poziția acceptată de multe ori în trecut că împărțirea lumii în bogați și săraci ar fi voită de Dumnezeu ; astăzi, fiecare ramură a creștinismului vede într-o asemenea poziție un abuz de creștinism și cea mai mîrșavă răstălmăcire a Evangheliei dragostei. Creștinismul nu se poate înjosi justificînd și sanctificînd nedreptatea. Creștinismul este demn față de esența sa proprie numai atunci cînd colaborează cu aceia care au drept scop desființarea suferinței și a mizeriei și realizarea unei vieți umane în pace și dreptate... Slujirea omului de către Biserică nu se identifică cu pseudocaritatea și pseudomilostenia practicate în trecut, deoarece acestea de multe ori mascau numai nedreptățile sociale. Adevărata «diaconie» creștină trebuie să exprime toată activitatea credincioșilor în favoarea semenilor, începînd cu lupta pentru pace, pentru lichidarea foametei și pentru progresul general... Dacă mărturisirea creștină nu cuprinde și sarcinile concrete ale erei noastre, atunci ea este moartă, goală și fariseică. Sîntem întru totul de acord cu regretatul teolog Karl Barth care acum trei ani a adresat tuturor creștinilor apelul de a elabora o declarație împotriva înarmării Germaniei Occidentale, împotriva războiului de cîmpire din Vietnam, împotriva discriminărilor rasiale și împotriva altor anomalii din politica internațională» (Prof. Pál Geréb).

— «Afirmarea unei anumite confesiuni și atitudinea ecumenică nu se exclud, căci confesionalitatea și universalitatea se întregesc reciproc. De aceea, predi-

catorul trebuie să se ferească de un confesionalism mic la suflet și dur, care nu suportă nici o altă formă de credință lângă sine... Activitatea Bisericii nu trebuie confundată cu o oarecare propagandă creștină sau cu o reclamă zgomotoasă pentru o anumită formă a creștinismului. Misiunea adevărată nu poate să fie altceva decât propovăduirea iubirii lui Dumnezeu în Iisus Hristos pentru ridicarea semenilor, pentru viitorul omului și al omenirii. Negăm prozelitismul sub orice formă. Comunitățile și Bisericile creștine nu trebuie să atragă prin mijloace propagandistice sau prin presiuni morale ori violență pe credincioșii altor confesiuni, cum procedează uneori Biserica Romano-Catolică. Credința religioasă obligă la iubire creștină și toleranță și la întreținerea raporturilor de stimă și iubire reciprocă între confesiuni și Biserici... Libertatea de credință și libertatea conștiinței, pe care fiecare Biserică le cere pentru viața ei proprie, trebuie să fie acordate și de celelalte confesiuni. Acestor libertăți le aparține și dreptul individual de schimbare a credinței» (*Prof. H. Binder*).

— «Omenirea contemporană, care înregistrează ritmuri neîntâlnite de progres material, spiritual și social, aduce cu sine responsabilități istorice noi pentru toți membrii familiei umane și cere creștinilor angajamente dinamice, active, pentru rezolvarea problemelor ei vitale. Credința, având totdeauna un caracter etic uman, trebuie să ia forma slujirii față de umanitate... Sensul dinamic al credinței creștine se manifestă mai ales în «diaconie», aceasta fiind forma prin care credinciosul intră în corelație directă cu societatea, cu aspirațiile, cu problemele și cu nevoile ei. Substanța etică și sensul uman al credinței se exprimă în slujirea omului, în lupta pentru o mai deplină umanizare a relațiilor dintre oameni... Mântuirea credinciosului nu depinde numai de harul lui Dumnezeu, ci și de solidaritatea lui socială cu ceilalți oameni. Misiunea Bisericii este de a sluji omul în mod concret, în mediul în care el trăiește și muncește... Indiferent de concepțiile lor doctrinare, creștinii au datoria să conlucreze în rezolvarea problemelor vitale ale omenirii, pornind de la convingerea religioasă că slujirea omului reprezintă cea mai profundă și cea mai reală slujire a lui Iisus Hristos, care a venit ca om la oameni... De aceea creștinii nu trebuie să stea la distanță de schimbările survenite în societate prin progresul științific și tehnic, chiar când dezvoltarea ia formele revoluției sociale... Bisericii nu i se cere să-și schimbe doctrina, morala sau cultul, ci să dea o nouă orientare activității ei pastorale, spre a găsi noi forme de slujire a omului, noi forme de exprimare și de valorificare a mesajului evanghelic în lumea de azi. Participarea socială a Bisericii la problemele și interesele omenirii este cerută de însăși doctrina și misiunea ei și constituie o necesitate istorică. Noi subliniem cu satisfacție faptul că între Cultele religioase din țara noastră s-au stabilit relații cu adevărat irenice și ecumeniste și că există astăzi între ele o colaborare care se manifestă în slujirea omului, în lupta pentru pace și progres; ecumenismul practic din România este rezultat al noii etici sociale, care susține unitatea morală și socială a întregului nostru popor» (*Diac. Asistent I. Bria*).

În partea a doua a ședinței, care a fost consacrată discuțiilor libere, au luat cuvântul următorii participanți: Prorectorul H. Binder, profesor la secția luterană (din Sibiu) a Institutului teologic protestant din Cluj și vicar al Bisericii Evan-

ghelice C.A.; Profesorii: Pr. D. Stăniloae, Pr. I. Rămureanu, Pr. L. Stan și C. Pavel de la Institutul teologic ortodox din București; doctoranzii Ioan Săbăduș și Emil Cornițescu; Pr. I. Abrudan, directorul Seminarului teologic din Caransebeș; Pr. I. Pop, directorul Seminarului teologic din Cluj; Karol Szekely, parohul bisericii reformate de limbă maghiară din București; Prorectorul Prof. N. Chițescu și Rectorul Diac. Prof. N. I. Nicolaescu de la Institutul teologic ortodox din București.

Subliniem, din cuvintele rostite de acești vorbitori, următoarele contribuții mai de seamă la reușita conferinței:

— «Ceea ce unește pe creștini, pe deasupra oricăror deosebiri dogmatice, este credința comună în Dumnezeu, respectul pentru Evanghelia lui Iisus Hristos și dragostea ca îndatorire față de toți oamenii» (Prof. H. Binder). «Mântuirea dorită de credincioși nu se realizează doar ca efect al credinței omului și al harului divin, ci printr-o colaborare a omului cu Dumnezeu, în lupta împotriva răului și pentru săvârșirea binelui. Dintre creștini trebuie să dispară polemica și concurența confesională. Ecumenismul integral ne cere să recunoaștem și drepturile, nevoile și însușirile altora, așa cum le cunoaștem și le slujim pe ale noastre proprii» (Pr. Prof. D. Stăniloae). «Bisericele nu trebuie să-și facă, pe calea prozelitismului, o concurență nelocală și păgubitoare. Dimpotrivă, ele trebuie să colaboreze frățeste în operele sociale, pentru binele și fericirea tuturor» (Pr. Prof. Ioan Rămureanu). «Actualul stadiu realizat de Mișcarea ecumenică cere o depășire a confesionalului pe terenul creștinismului practic și o colaborare a tuturor creștinilor și a tuturor Bisericilor în slujirea binelui comun» (Pr. Prof. Liviu Stan). «Creștinii nu pot rămâne nepăsători văzînd că, în timp ce unii trăiesc în îmbuibare, jumătate din populația pămîntului suferă de foame. Credința creștină îndeamnă la fapte bune, la efort continuu pentru înlăturarea mizeriei și a celorlalte calamități din viața oamenilor» (Ioan Săbăduș). «Conferințele interteologice sînt foarte importante pentru formarea viitorilor preoți, iar unitatea și colaborarea dintre creștini, pentru care militează Mișcarea ecumenică, are urmări pozitive și pe plan social, nu numai pe plan bisericesc» (Emil Cornițescu). «Numai credința vie sau lucrătoare ajută la mîntuire, iar o asemenea credință generează totdeauna acte de dragoste față de aproapele. Acordul credinței cu fapta leagă viața creștină de societate» (Pr. D. Abrudan). «La Cluj, ca și în alte centre urbane din țară, astăzi se trăiește intens ecumenismul practic, care duce la o cunoaștere reciprocă, la o apropiere strînsă și la o colaborare frățească, în slujirea patriei și a păcii, între toate cultele religioase din țara noastră» (Pr. I. Pop). «După morala creștină, credinciosul își realizează idealul religios numai în comunitate, în măsura în care la credință adaugă fapta cea bună» (Prof. Const. Pavel). «Credincioșii de astăzi se deosebesc de cei de odinioară prin aceea că au un orizont mai larg în cunoașterea problemelor religioase, culturale, sociale și politice. Ei nu mai văd în preot doar un săvîrșitor al sfintelor slujbe, ci așteaptă de la el îndrumări competente în legătură cu toate problemele vremii. Preotul are deci nevoie de o continuă informare, prin studiu neîntrerupt și prin contact direct cu societatea, pentru a putea antrena pe enoriașii săi în acțiunile sociale ordonate de credința creștină» (Pastor K. Szekely). «Conferințele noastre interteologice au contribuit atît la cunoașterea reciprocă din ce în ce mai bună cît și la eliberarea vocabularului teologic de preju-

decățile născute dintr-un confesionalism îngust. Conferințele noastre ne feresc și de pseudoecumenism, căci ele n-au la bază dorința de a lucra pentru cauza Bisericii proprii cu nesocotirea sau în dauna celorlalte Biserici. Ne apropie dragostea, care susține «diaconia» Bisericii pentru societate; ne unește dorința comună de a ajuta la rezolvarea problemelor majore ale lumii contemporane» (Prorector Prof. N. Chițescu). «Conferințele interteologice ne-au ajutat să găsim un vocabular irenic în discuțiile noastre și ne-au sporit dragostea și devotamentul pentru viața nouă din patria noastră, pentru pace și progres. Ne unește, pe plan religios, credința în același Dumnezeu, care este Părinte al tuturor oamenilor fără deosebire și care ne cere tuturor ca, în numele lui Hristos, să contribuim la continua umanizare a relațiilor dintre oameni, popoare și state, pentru ca întreaga omenire să alcătuiască o singură și mare familie de oameni egali, liberi și fericiți. Sîntem deci adînc recunoscători Proniei cerești că trăim într-o epocă istorică și într-o orînduire socială ca cea din țara noastră, în care omul, liber de orice asuprire, are deschise toate căările spre cultură, bunăstare și fericire» (Rector Diac. Prof. N. I. Nicolaescu).

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DE LA SOFIA

În ziua de 16 martie, Duminica a treia din Sfântul și Marele Post, la biserica ortodoxă română din Sofia a avut loc o aleasă slujbă arhierescă pentru prăznuirea solemnă a sărbătorii Sfintei Cruci. Din inițiativa Consiliului parohial al bisericii noastre, a fost invitat P. S. Episcop Dr. Nicolae al Macariopolei, rectorul Academiei teologice «Sf. Climent de Ohrida» din Sofia, care a fost înconjurat de un sobor format din Diac. Vasili Veleanov, secretarul cabinetului patriarhal, Pr. Anatolie Balacev, spiritual la Academia teologică, fost multă vreme cîntăreț corist la biserica ortodoxă română din Sofia, și Pr. Alexandru Munteanu, parohul bisericii.

În timpul utreniei P. S. Episcop Nicolae a fost întîmpinat în pridvorul bisericii cu crucea și Evanghelia de către întregul sobor care au cîntat în limba română imnul arhieresc «Pre Stăpînul și arhierul nostru...».

La momentul potrivit întregul sobor al slujitorilor a scos în mijlocul bisericii Sfînta Cruce împodobită cu flori.

Sfînta liturghie s-a desfășurat într-un cadru solemn, răspunsurile fiind date de corul bărbătesc al bisericii sub conducerea D-lui Nicolae Ribarov. Partea solistică de la «Tatăl nostru» a fost executată de artistul emerit Svetoslav Ramadanov, tenor al Operei de stat din Sofia și membru permanent al corului bisericii. Deși slujeau și invitați străini, sfînta liturghie s-a desfășurat în întregime în limba română.

În cadrul sfintei liturghii, P. S. Episcop Nicolae a adresat credincioșilor un cuvînt de învățătură despre însemnătatea Duminicii Sfintei Cruci. La sfîrșitul liturghiei Pr. Al. Munteanu, în numele Consiliului parohial și al credincioșilor bisericii ortodoxe române a mulțumit P. S. Episcop Nicolae și celorlalți invitați pentru participarea la această slujbă solemnă, dăruindu-le din partea bisericii cîte un album din piele împodobit cu vederi ce reprezintă biserici și mînăstiri din România. În numele oaspeților a răspuns P. S. Episcop Nicolae, mulțumind pentru frumoasele cuvînte adresate ca și pentru darurile primite și asigurînd conducerea bisericii că întotdeauna, și cu mare plăcere va răspunde oricărei invitații făcute de către biserica ortodoxă română din Sofia. A scos apoi în evidență bunele relații de prietenie și colaborare dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Bulgară și conducătorii lor, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și Prea Fericitul Patriarh Chiril.

La sfîrșitul slujbei, P. S. Episcop Nicolae a hirotonit în treapta de ipodiacon pe fiul paracliserului bisericii noastre, Nicolae Kilimgiev.

După terminarea slujbei oaspeții au fost invitați la oficiul parohial, unde au luat parte la un prînz la care au participat și reprezentanți ai Consiliului parohial.

DIN VIATA BISERICILOR DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA ECUMENICĂ

VIZITA PREA FERICITULUI PATRIARH AL ALEXANDRIEI LA PATRIARHIA ECUMENICĂ. — Între 5 și 10 februarie 1969 Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea, Papă și Patriarh al Alexandriei, a făcut o vizită la Patriarhia Ecumenică. Este cea dintâi vizită făcută de Sanctitatea Sa unei Biserici Ortodoxe surori, de la înscăunarea Sa pe Scaunul patriarhal de la Alexandria. Prea Fericirea Sa a venit însoțit de: II. PP. SS. Mitropoliți: Constantin al Leontopolei, Pavel al Ermopolei și Metodie al Axumului.

După primirea, cu toate onorurile prevăzute de protocol, înalții oaspeți s-au îndreptat către Patriarhia Ecumenică, unde au fost întâmpinați de Ierarhi și clerici ai Patriarhiei și de credincioși. În catedrala patriarhală a avut loc o doxologie, după care au intrat în palatul patriarhal, unde au fost primiți în biroul patriarhal de Sanctitatea Sa Patriarhul Atenagora, care a îmbrățișat pe Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea cu multă căldură.

În ziua de 6 februarie 1969, Sanctitatea Sa Atenagora și Ierarhii din jurul său au însoțit pe oaspeți la Facultatea de teologie din Insula Halki, unde au asistat la sfânta liturghie, după care au fost primiți oficial în sala de festivități a Facultății, cu care ocazie s-au ținut și cuvântări. Seara s-au înapoiat la Istanbul.

Vineri, 7 februarie înaltul oaspete a făcut vizite prefectului orașului, consulului general al R.A.U. și consulului general al Greciei, iar în ziua de sâmbătă 8 februarie a primit la Hotelul Hilton rude, cunoscuți, prieteni și alte persoane care i-au solicitat audiență.

În ziua de duminică, 9 februarie, Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea a oficiat sfânta liturghie în catedrala patriarhală, înconjurat de un sobor format din Ierarhi din suita sa, și din Ierarhi și clerici ai Patriarhiei Ecumenice. La sfârșitul slujbei au rostit importante cuvântări Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea și Sanctitatea Sa Patriarhul Atenagora, care a dăruit înaltului oaspete un engolpion de mare valoare. După sfârșitul slujbei s-a oferit o masă oficială, la care au fost invitate mai multe notabilități dinafară.

În seara aceleiași zile Sanctitatea Sa Atenagora a vizitat pe Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea, Papă și Patriarh al Alexandriei, la Hotelul Hilton.

Luni, 10 februarie 1969, înalții oaspeți au vizitat Mitropolia Calcedonului, unde au fost primiți de I. P. S. Mitropolit Meliton, iar la înapoiere au vizitat pe Sanctitatea Sa Maximos, fostul Patriarh ecumenic, care locuiește la Istanbul.

La orele 5 după-amiază, înalții oaspeți, conduși cu aceleași onoruri protocolare la aeroportul Ghesilkioi, au părăsit Constantinopolul.

În timpul acestei vizite, cele două Căpetenii de Biserici au discutat, în prezența însoțitorilor lor, diferite probleme de actualitate în viața internă și externă a Bisericii, cu care ocazie au constatat o deplină identitate de vederi. Comunicatul care s-a dat la sfârșitul vizitei spune :

«Cu prilejul vizitei la Patriarhia Ecumenică a Sanctității Sale Nicolae al VI-lea, Papă și Patriarh al Alexandriei, a avut loc un schimb de vederi între Sanctitatea Sa Patriarhul Ecumenic Atenagora de o parte și Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea, împreună cu onorații săi însoțitori, de altă parte, asupra unor probleme de interes interortodox. În timpul acestui schimb de păreri :

a) S-a făcut o largă trecere în revistă a problemelor interne care preocupă Sfânta noastră Biserică, ca și a problemelor care privesc raporturile ei cu Bisericile eterodoxe și s-a constatat o deplină identitate de vederi în ce privește îndrumarea pe mai departe a temelor discutate, în cadrul hotărârilor luate în chip panortodox ;

b) S-a exprimat și de o parte și de alta dorința sinceră a unei strânse colaborări a celor două Vechi Patriarhii, spre binele Ortodoxiei ;

c) S-a recunoscut necesitatea că în ce privește tema misiunii din Africa, care încumbă răspunderii Scaunului Patriarhal al Alexandriei, să se păstreze cu rigurozitate de către Bisericile Ortodoxe locale ordinea canonică bisericească, prin respectarea absolută a jurisdicției chiriarhale a Scaunului Alexandriei și ca orice eventual ajutor pentru susținerea și bunul mers al operei misionare să se acorde numai prin mijlocirea Sanctității Sale Patriarhul Alexandriei, Nicolae al VI-lea.

Cei doi Întistătători de Biserică Ortodoxe au reînnoit hotărârea lor de a rămâne și pe mai departe în contacte strânse în legătură cu problemele bisericești care interesează întreaga Ortodoxie.

DECLARAȚIILE PATRIARHULUI ECUMENIC ATENAGORA DESPRE NOUA CONSTITUȚIE A BISERICII ORTODOXE A GRECIEI. — La jumătatea lunii februarie 1969 s-a publicat în presa din Grecia că Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora a adresat Prea Fericitului Arhiepiscop Ieronim al Atenei și Primat al Greciei o scrisoare în care a făcut unele observații și a dat unele «sfaturi părințești» în legătură cu proiectul noii Constituții a Bisericii Ortodoxe Grecești.

Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora sfătuiește ca noua Constituție să recunoască în general drepturile Patriarhiei Ecumenice așa cum ele au fost respectate în trecut de către tomosurile sinodale, de către Statul grec și de către Biserica Ortodoxă Greacă. Iar, în special, Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora sfătuiește ca să fie respectate jurisdicția spirituală a Scaunului ecumenic al Constantinopolului asupra Mitropoliilor Bisericii Ortodoxe Grecești care s-au aflat pînă acum în dependență de Patriarhia Ecumenică.

De asemenea, Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora subliniază necesitatea de a fi respectat privilegiul dreptului de apel din partea clericilor aflați sub dependența spirituală a Patriarhiei Ecumenice (este vorba de diocezele «noilor părți ale țării»), dat fiind faptul că «dreptul de apel constituie o instituție recunoscută de sfintele canoane vechi și noi, a căror aplicare a contribuit în trecut și în prezent la ridicarea prestigiului Scaunului ecumenic și au contribuit la înlăturarea nedreptăților față de clericii pedepsiți prea sever».

Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora subliniază, de asemenea, că dreptul de apel la Patriarhia Ecumenică, adică posibilitatea pentru un cleric or-

todox pedepsit de a recurge la Patriarhia Ecumenică și de a cere reexaminarea cauzei sale, este recunoscut și demonstrat de «canoniști competenți, printre care Prea Fericitul Arhiepiscop Ieronim al Atenei și Primat al Greciei, fost profesor de drept canonic».

În legătură cu aceste informații de presă, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei a dat presei, la 17 februarie 1969, următorul comunicat :

«Sfântul Sinod, luînd cunoștință de aceste informații de presă, face cunoscut că este cu neputință ca asemenea «sfaturi» să fie adresate de către Patriarhia Ecumenică sau de către o altă Biserică, întrucît Biserica Ortodoxă a Greciei, fiind, după tomosul sinodal patriarhal și după constituțiile grecești în vigoare pînă în prezent, o Biserică autocefală și lucrînd în problemele sale interne în chip independent față de orice Biserică, ar considera asemenea sfaturi ca o intervenție în treburile sale interne, ceea ce ar constitui un lucru inacceptabil».

SANCTITATEA SA PATRIARHUL ATENAGORA A ÎMPLINIT 83 DE ANI. — În ziua de 7 aprilie 1969, Sanctitatea Sa Atenagora, Patriarhul Ecumenic al Constantinopolului a împlinit venerabila vîrstă de 83 de ani (născut la 7 aprilie 1886 în comuna Vasilikon din Epir-Grecia). Cu acest prilej, Sanctitatea Sa a primit urări călduroase de sănătate și de viață îndelungată de la personalități bisericești și sociale din toată lumea creștină de toate confesiunile.

MESAJUL SANCTITĂȚII SALE ATENAGORA CU OCAZIA SĂRBĂTORIRII DE CĂTRE APUSENI A SFINTELOR PAȘTI. — Cu ocazia sărbătoririi de către lumea romano-catolică, veche catolică, anglicană și protestantă a Sfințelor Paști, Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic a adresat lumii apusene un călduros mesaj în care insistă ca să se depună toate eforturile pentru ca marea sărbătoare a creștinătății să fie sărbătorită de toată lumea creștină în același timp, fapt ce ar constitui un pas în plus pe drumul dificil al unității creștine. Mesajul Sanctității Sale spune:

«Cu prilejul Sfințelor Paști de anul acesta ne înălțăm inima noastră smerită către Dumnezeuul Învierii și facem această rugăciune fierbinte ca să ne învrednicim cît mai curînd toți creștinii să sărbătorim laolaltă în aceeași duminică Paștile lui Hristos.

În același timp, adresîndu-ne tuturor fraților noștri, venerabililor conducători și păstori ai tuturor Bisericilor și confesiunilor creștine, ca și către toți creștinii de pe suprafața pămîntului, facem rugămintea din tot sufletul, ca, în duhul smereniei și al responsabilității, să facem cu toată energia un obiect de studiu al nostru din căutarea și găsirea modalității ca, pe mai departe, uniți, să sărbătorim laolaltă în una și aceeași duminică, cea mai mare sărbătoare a creștinătății, Sfîntul Paști».

PATRIARHIA ALEXANDRIEI

RECUNOAȘTEREA DE CĂTRE STAT A SANCTITĂȚII SALE NICOLAE 'AL VI-lea. — Printr-un decret al Președintelui Gamal 'Abdel Naser, publicat în Monitorul Oficial al R.A.U. din 10 octombrie 1968, s-a recunoscut alegerea și funcționarea Sanctității Sale Nicolae al VI-lea ca Papă și Patriarh al Scaunului greco-ortodox

de la Alexandria. Prin același decret i s-a conferit noului patriarh al Alexandriei și cetățenia R.A.U.

TRECEREA PEA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN PRIN CAIRO. — Revista «Pantainos» a Patriarhiei Alexandriei (nr. 1/1969), menționează trecerea Prea Fericitului Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Române prin Cairo, în drumul către India, fiind întâmpinat din dispoziția Prea Fericitului Patriarh Nicolae al VI-lea de episcopul patriarhal de la Cairo, Prea Sfințitul Episcop Dionisie al Iliou-polei. Din cauza timpului insuficient pe care l-a avut la dispoziție Prea Fericitul Patriarh Justinian nu a putut face vizită și la sediul Episcopiei Patriarhale de la Cairo.

CONTACTELE PEA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN CU I.P.S. MITROPOLIT AL AXUMULUI. — Aceeași revistă arată că în timpul vizitei pe care Prea Fericitul Patriarh Justinian a făcut-o Bisericii Etiopiei, la începutul anului 1969, la sosirea Prea Fericitului Sale la aeroportul de la Addis Abeba a fost întâmpinat, printre alții, și de I.P.S. Mitropolit Metodie al Axumului (Patriarhia Alexandriei), care este un teolog de valoare, bine cunoscut în cercurile teologice apusene și îndeosebi anglicane și unul din colaboratorii cei mai apropiați ai Sanctității Sale Patriarhului Nicolae al VI-lea al Alexandriei. În ziua de 18 ianuarie 1969 a avut loc o întâlnire deosebită între Prea Fericitul Sale și I.P.S. Mitropolit al Axumului. În cadrul căreia Prea Fericitul Patriarh Justinian a oferit I.P.S. Mitropolit Metodie daruri prețioase.

NOUL EPISCOPI AL MAREOTIDEI. — În ziua de 12 ianuarie 1969 a fost hirotonit la Londra, în catedrala greacă a Tuturor Sfinților, noul episcop al Mareotidei, P. S. Aristarchos Mavrakis. Hirotonia a fost săvârșită de I.P.P.S.S. Arhiepiscopi Makarios al Ciprului, Atenagora al Thyatirelor și Mitropolitul Meletios al Franței. Noului episcop al Mareotidei i s-a încredințat și funcția de director al revistei «Pantainos» a Patriarhiei Alexandriei.

NOUL MITROPOLIT AL IRINUPOLEI. — Prin alegerea Sanctității Sale Nicolae al VI-lea ca Patriarh al Alexandriei, în locul devenit vacant la Mitropolia Irinupolei a fost ales și hirotonit, la Cairo, la 22 decembrie 1968, P. C. Arhim. Nikodimos Galiatsatos, care a desfășurat pînă în momentul acela o deosebită activitate misionară în Sudan. Experiența noului Mitropolit va contribui la redresarea activității pastorale din Mitropolia Irinupolei.

PATRIARHIA IERUSALIMULUI

INTERVIUL ACORDAT DE CĂTRE ARHIEPISCOPIUL GRIGORIE AL MUNTelui SINAI. — În timpul șederii sale la Atena, unde a fost hirotonit la Metocul Patriarhiei din Ierusalim, I.P.S. Arhiepiscop Grigorie al Muntelui Sinai a răspuns la următoarele întrebări puse de reprezentanții presei, în legătură cu Mînăstirea Muntelui Sinai.

Intrebare : Care este viața monastică, organizarea, funcționarea și activitatea Mănăstirii Muntelui Sinai în prezent ?

Răspuns : În conformitate cu decretele împăraților și cu sfințele canoane, Mănăstirea Muntelui Sinai este autocefală, independentă și autonomă față de orice autoritate bisericească. Este o mănăstire cenobitică și aplică regulile monastice ale Sfântului Vasile cel Mare. În continuare, I.P.S. Arhiepiscop Grigorie a explicat pe larg în ce constă noviciatul de doi ani pentru cei ce au împlinit condițiile de intrare în mănăstire, și ce ascultări execută cei deveniți călugări. În prezent comunitatea monastică de la Muntele Sinai se compune din 21 de călugări, dintre care numai 7 se află permanent în mănăstire, ceilalți îndeplinind misiuni.

Mănăstirea este condusă de Arhiepiscopul Muntelui Sinai, ajutat de «sinaxa» mănăstirii și de Adunarea generală a călugărilor, care se ține la fiecare doi ani și aprobă și modifică ce este necesar în programul de viață al mănăstirii.

Arhiepiscopia Muntelui Sinai are și o enorie formată din 37 de familii creștine.

Intrebare : Cum vedeți astăzi puțința unei colaborări între monahismul ortodox și monahismul catolic în cadrul unei mărturii creștine în lumea de azi ?

Răspuns : Această colaborare este o necesitate în vremea noastră și ea se poate înfăptui în cadrul Mișcării ecumenice, cu condiția ca atît monahismul ortodox, cît și cel catolic să nu urmărească prozelitismul, ci slava lui Dumnezeu și sfințirea sufletelor.

Intrebare : Care sînt relațiile actuale între Mănăstirea Muntelui Sinai și Biserica Romano-Catolică ?

Răspuns : Cu toate că după ruptura între Biserica de Răsărit și Biserica de Apus, la 1054, Mănăstirea Muntelui Sinai a urmat — ca și întregul monahism orientat — Biserica Ortodoxă, legăturile cu Biserica de Apus nu au încetat. Legăturile s-au manifestat pe de o parte prin călătorii și colecte făcute în Apus pentru săracii din lumea ortodoxă arabă, iar pe de altă parte prin înființarea de exarhatele Mănăstirii Muntelui Sinai în țările apusene, ca și prin vizitarea Mănăstirii Muntelui Sinai de către monahi și credincioși catolici.

PATRIARHIA MOSCOVEI

NUMIREA NOULUI VICAR AL EPARHIEI LENINGRADULUI ȘI NOVGORODULUI ȘI RECTOR AL ACADEMIEI DUHOVNICEȘTI DIN LENINGRAD. — În ședința sa de la 28 noiembrie 1968 Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, luînd în discuție propunerea făcută de Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, a desemnat ca vicar al Eparhiei Leningradului și Novgorodului, cu titlul de Episcop de Tihvin, și ca rector al Academiei duhovnicești din Leningrad pe Arhimandritul Gherman Timofeev (în locul Episcopului Mihail Mudeoghin, trecut arhiepiscop de Voronej).

Arhimandritul Gherman Timofeev, născut în anul 1937, în Tașkent, a absolvit Seminarul duhovnicesc și Academia duhovnicească din Leningrad cu titlul de «can-

didat în teologie»; în timpul studiilor a intrat în monahism, iar în 1967 a îndeplinit funcția de inspector al Academiei duhovnicești din Leningrad.

NUMIREA NOULUI VICAR AL EPARHIEI KIEVULUI ȘI GALIȚIEI. — În aceeași ședință, Sfântul Sinod Permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, luând în discuție propunerea Mitropolitului Filaret al Kievului și Galiției și exarh al Ucrainei, a desemnat ca vicar al acestei eparhii pe Episcopul Vladimir de Zvenigorod, vicar al Eparhiei Moscovei, urmînd a purta titlul de Episcop de Pereiaslav-Hmelnițk.

Totodată Sfântul Sinod a eliberat pe Episcopul Vladimir de funcția de «reprezentant al Patriarhiei din Moscova pe lângă Consiliul Ecumenic al Bisericilor», hotărînd ca temporar această funcție să fie îndeplinită de Prot. Vitalie Borovoi.

NUMIREA CELUI DE AL DOILEA VICEPREȘEDINTE AL SERVICIULUI PATRIARHIEI DIN MOSCOVA PENTRU RELAȚII BISERICESTI EXTERNE. — Sfântul Sinod Permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, în ședința de la 28 noiembrie 1968, a hotărît înființarea unui post de vicepreședinte al acestui Serviciu și a desemnat în acest nou post pe Episcopul Filaret de Dmitrovsk, vicarul Eparhiei Moscovei și rector al Academiei duhovnicești din Moscova — funcție pe care va continua să o exercite în mod temporar și în viitor.

LUAREA ÎN DISCUȚIA SFÎNTULUI SINOD A REFERATELOR DEFINITIVE ASUPRA TEMELOR SINODULUI PANORTODOX. — În ședința de la 28 noiembrie 1968, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului a prezentat Sfîntului Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse un istoric asupra elaborării referatelor definitive întocmite de Comisiile sinodal-teologice stabilite de Sfîntul Sinod (în conformitate cu hotărîrea Sfîntului Sinod de la 10 mai 1963, de la 25 noiembrie 1965), în cele 36 de ședințe (dintre care 19 de cîte 2 zile), asupra temelor din ca. a. logul fixat în prima ședință panortodoxă din 1961 și a depus biroului Sfîntului Sinod permanent următoarele referințe :

1. În legătură cu «Credință și dogmă» (întocmit de Arhiepiscopul Mudeoghiv de Voronej);
2. În legătură cu «Cultul» (întocmit de Arhiepiscopul Ermoghen și Prof. Alexei Ostapov);
3. În legătură cu «Organizarea și conducerea Bisericii» (întocmit de Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului și Prof. D. P. Oghițki);
4. În legătură cu «Raporturile între Bisericile Ortodoxe» (întocmit de Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei și A. S. Buevski);
5. În legătură cu «Raporturile Bisericii Ortodoxe cu cealaltă lume creștină» (întocmit de Episcopul Nicon și Prof. Vitalie Borovoi);
6. În legătură cu «Ortodoxia în lume» (întocmit de Episcopul Pitirim de Volocolamsk și Prof. N. A. Zabolotski);
7. În legătură cu «Teme generale teologice» (întocmit de Arhiepiscopul Gri-gorie de Muceavsk);
8. În legătură cu «Problemele sociale» (întocmit de Prot. N. Nicolski).

Sfîntul Sinod a hotărît ca referatele să fie discutate în ședințele viitoare-ale sale.

SCHIMB DE TELEGRAME ÎNTRE CONDUCĂTORII BISERICII ORTODOXE RUSE ȘI AI BISERICII ROMANO-CATOLICE ÎN LEGĂTURĂ CU MOARTEA CARDINALULUI AUGUSTIN BEA. — La 18 noiembrie 1968, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a trimis o telegramă de condoleanțe în legătură cu încetarea din viață a cardinalului Augustin Bea, Papii Paul al VI-lea, asigurându-l că «va păstra totdeauna o bună amintire despre bărbatul înțelept, care a contribuit atât de rodnic la stabilirea raporturilor frățești între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă Rusă».

Papa Paul al VI-lea a răspuns prin următoarea telegramă: «Mișcat de condoleanțele exprimate de Sanctitatea Voastră, vă mulțumim și credem că cel plîns de noi va ajunge fierbinte rugător față de Dumnezeu pentru intensificarea legăturilor frățești între Bisericile noastre».

Cu același prilej, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, Președintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, a adresat telegrame de condoleanțe Papii Paul al VI-lea și Episcopului Ioan Willebrands. La aceste telegrame a răspuns Cardinalul Cicognani.

REÎNFIINȚAREA SINODULUI CLERICILOR ȘI MIRENILOR ÎN CADRUL MIȘIUNII ORTODOXE ÎN JAPONIA. — Acțiunea de reorganizare a misiunii duhovnicești ortodoxe ruse în Japonia, întreprinsă de către Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, în ultimii ani a atins un stadiu de desăvîrșire prin renașterea Sinodului clericilor și mirenilor ortodocși din Japonia.

Cu prilejul primei ședințe a Sinodului, conducătorul Misiunii duhovnicești ortodoxe din Japonia, Episcopul Nicolae de Tokio și Japonia, în numele Sinodului clericilor și mirenilor, a trimis Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia și Mitropolitului Nicodim al Leningradului și Novgorodului, Președintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, telegrame în care mulțumește pentru purtarea de grijă părintească de a fi trimis ca delegație a Bisericii mame Ortodoxe Ruse, în frunte cu Episcopul Juvenalie de Zaraisk, să participe la prima sesiune a Sinodului clericilor și mirenilor ortodocși din Japonia, care a luat o serie de hotărîri în legătură cu mai buna organizare a vieții religioase și bisericești a Misiunii duhovnicești ortodoxe în Japonia.

La aceste telegrame Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia și Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului au răspuns cu telegrame de felicitări pentru reorganizarea și rodnicile lucrări ale Sinodului clericilor și mirenilor și de urări pentru unirea în jurul Misiunii a întregii turme ortodoxe din Japonia.

ACORDAREA TITLULUI DE «DOCTOR HONORIS CAUSA» PEA FERICITULUI PATRIARH CHIRIL AL BISERICII ORTODOXE BULGARE. — Răspunzînd invitației Mitropolitului Nicodim al Leningradului și Novgorodului, președintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare a vizitat, între 18 octombrie și 2 noiembrie 1968, Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă.

În timpul vizitării orașelor Moscova și Leningrad, Prea Fericitul Patriarh Chiril a cercetat în Arhivele istorice de stat materiale necesare pentru lucrările științifice ce întreprinde.

În ziua de 24 octombrie, în aula Academiei duhovnicești din Leningrad a avut loc solemnitatea acordării titlului de doctor în teologie «honoris causa» Prea Fericitului Patriarh Chiril, pentru studiile sale teologice și pentru opera desfășurată pentru întărirea Ortodoxiei ecumenice.

La intrarea în Academia duhovnicească, Prea Fericitul Patriarh Chiril a fost întâmpinat de către corporația academică în frunte cu Mitropolitul Nicodim. După cuvîntarea de deschidere rostită de Mitropolitul Nicodim, locțiitorul de rector al Academiei, Arhimandritul Gherman, în cadrul obligatorului «curriculum vitae» al Prea Fericitului Patriarh Chiril, a înfățișat date privind viața, activitatea, opera și personalitatea «doctorandului». Apoi Mitropolitul Nicodim a înmînat Prea Fericitului Chiril diploma de doctor «honoris causa», Crucea de doctor în teologie și i-a transmis felicitări în numele Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia.

În cuvîntul său Prea Fericitul Patriarh Chiril a mulțumit corporației academice pentru înalta apreciere acordată operei sale, Sanctității Sale Patriarhului Alexei, precum și Mitropolitului Nicodim, care au cunoscut «dorința Prea Fericitului Patriarh Chiril de a lucra în Arhivele din Leningrad în legătură cu cercetările sale asupra istoriei Bisericii Bulgare, întrucît problemele dezvoltării istoriei bisericesti bulgare sînt strîns legate de politica bisericească răsăriteană a statului rus și a Bisericii Ortodoxe Ruse. De aceea arhivele ruse din veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea conțin numeroase materiale interesante care aduc lumină asupra raporturilor bisericesti în Răsărit, îndeosebi în Balcani». În încheiere Prea Fericitul Patriarh Chiril a făcut cunoscut că întrucît «unul din țelurile fundamentale ale Academiei, care l-a declarat doctor «honoris causa», este păstrarea adevărului ortodox, se va strădui să slujească acest adevăr, pentru că adevărul deschide totdeauna calea în viață, luminează și calea raporturilor intercreștine, calea ecumenistă. Este vorba nu numai despre adevărul dogmatic, despre adevărul teologic ori despre teologia adevărului, ci și despre adevăratele căi și mijloace pentru traducerea în viață a adevărului evanghelic și patristic».

Solemnitatea s-a încheiat cu o recepție organizată de Academia duhovnicească în cinstea Prea Fericitului Patriarh Chiril.

VIZITAREA UNIUNII SOVIETICE ȘI A BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE SECRETARUL GENERAL AL CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE. — La invitația Mitropolitului Alexei al Talinului și Estoniei — președintele Conferinței Bisericilor Europene — Pastorul Dr. G. H. Williams, secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene, a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă și celelalte Biserici creștine din Uniunea Sovietică, întrucît în sarcina secretarului general al Conferinței Bisericilor Europene intră datoria de a sprijini Bisericile Europene să slujească omenirea și să contribuie la apropierea între confesiunile creștine din Europa în diferite domenii — inclusiv cel teologic.

În timpul vizitei sale, Pastorul Dr. Williams a fost primit de două ori de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia; a participat la slujbe în catedralele diferitelor Biserici creștine din Uniunea Sovietică și a purtat discuții cu conducătorii acestora asupra problemelor de actualitate în viața intercreștină. Astfel, la 13 noiembrie Pastorul Dr. Williams a avut convorbiri cu conducătorii

Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe; la 14 noiembrie a purtat discuții cu Arhiepiscopul A. Tooming al Bisericii Evanghelice Luterane din Estonia; iar la 22 noiembrie a fost primit de P. V. Macarțev, vicepreședintele consiliului pentru treburile religiilor de pe lângă Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice.

În ziua de 22 noiembrie, în timpul recepției organizate în cinstea sa, Pastorul Dr. Williams a elogiat activitatea Bisericii Ortodoxe Ruse în cadrul Conferinței Bisericilor Europene, a cărei membră este din 1959, și a urât Bisericii Ortodoxe Ruse să desfășoare și în viitor o tot așa de rodnică activitate în toate organizațiile ecumeniste, pentru a da mărturie în fața lumii eterodoxe despre frumusețea și măreția sfintei credințe ortodoxe. De asemenea, Pastorul Dr. Williams a scos în evidență: adînca religiozitate a credincioșilor și marile realizări obținute de poporul sovietic; precum și faptul că vizita sa în Uniunea Sovietică s-a dovedit foarte folositoare pentru acțiunea unității creștinilor, pentru statornicirea unor raporturi de prietenie și încredere între popoare și pentru păstrarea păcii în lume.

HOTĂRÎRILE CONSFĂTURII ÎNȚIISTĂTĂTORILOR ȘI REPREZENTANȚILOR BISERICILOR ȘI COMUNITĂȚILOR RELIGIOASE DIN UNIUNEA SOVIETICĂ. — La invitația Sanctității Sale Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a avut loc, la Zagorsk, în Lavra Troița Serghieva, între 20 și 21 decembrie 1968, consfătuirea înțiiștătătorilor și reprezentanților următoarelor Biserici și comunități religioase din Uniunea Sovietică:

— *Biserica Ortodoxă Rusă* (Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei și A. S. Buevski);

— *Biserica Ortodoxă Gruzină* (Sanctitatea Sa Patriarhul Efreim al II-lea);

— *Arhiepiscopia de rit vechi a Moscovei și a întregii Rusii* (Episcopul Ioasaf de Klintovsk și Novozibovsk, pentru regiunea Donului și a Caucazului și secretarul său Protodiaconul Gheorghe Ustinov);

— *Biserica Romano-Catolică* (Mgr Ioaș Matulaitis-Labucas, din partea Arhiepiscopiei din Kaunas și Vilcavišksk, cu secretarul său Romualdas Kricșunas; Mgr Iulian Vaivod, din partea Mitropoliei din Riga și Pr. Richard Smilg);

— *Biserica Armeano-Gregoriană* (Sanctitatea Sa Vasken I, Patriarh suprem și Catolicos al tuturor Armenilor, Episcopul Parker Ghevorkian, Arhimandritul Nacek Șacarian și șeful cancelariei Catolicosatului, Haic Arakelian);

— *Biserica Evanghelică-Luterană* (din Letonia: Victor Ozolin, locțiitor de Arhiepiscop și Pastorul Ianis Matulis; din Estonia: Arhiepiscopul A. Tooming și Eduard Hark, locțiitor de Arhiepiscop);

— *Consiliul unional al creștinilor evanghelici-bapțiști* (Presbiterul S. T. Timcenco, locțiitorul președintelui Uniunii bapțiștilor, Pastorul S. P. Fadinkin, membru al Prezidiului Uniunii bapțiștilor și Pastorul A. N. Stoian, conducătorul biroului pentru relații externe al Uniunii bapțiștilor);

— *Conducerea spirituală a musulmanilor* (din partea europeană a U.R.S.S. și din Siberia: Muftiul Șakir ibn Șahliislam Hialetdinov și hafiz Muhatov; din Asia de mijloc și din Cazahstan: Muftiul hafiz Zicaudtin Babahanov și Ahmetșin Anım; din Caucaz și Daghestan: Muftiul Mahomed Hagi Curbanov și Abacarov Abdurașid Kasir; din Transcaucaz: Imamul Mamier Biul-Biul și Mozair Kasimov);

— *Conducerea spirituală centrală a budiștilor* (Lama Gamboev Jamblali Dorgi și Budaev Lopsen Valghihovici).

Consfătuirea a avut ca scop să discute posibilitatea convocării și organizării unei Conferințe a tuturor religiilor din Uniunea Sovietică în vederea pregătirii unei acțiuni pentru colaborarea și pacea între popoare.

În urma discuțiilor care au avut loc, participanții la Consfătuire au hotărât convocarea și organizarea, între 1 și 4 iulie 1969, la Zagorsk, în Lavra Troița Sergheieva, a «Conferinței tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru colaborare și pace între popoare», avînd ca temă pentru discuții: «Responsabilitatea religioasă pentru pace pe pămînt și pentru colaborare între popoare».

Intrucît problemele care stau la baza acestei hotărîri preocupă credincioșii tuturor religiilor lumii și rezolvarea lor este cu putință doar prin eforturile unite, participanții la Consfătuire au socotit că este nevoie să fie invitați la Conferința din iulie 1969 personalități religioase din toate țările — din Asia, Africa, Europa și America de Nord și de Sud.

Scopul Conferinței din iulie 1969 a fost precizat: întărirea și trezirea în credințioșii tuturor religiilor a responsabilității pentru soarta păcii internaționale, ca înfăptuire a credinței lor; contribuția la unirea tuturor forțelor iubitoare de pace din lume în fața încordării internaționale; analiza multilaterală a problemelor fundamentale ale situației internaționale actuale și prelucrarea unor recomandări de autoritate către guverne și popoare.

Consfătuirea a ales un comitet care să pregătească, sub toate aspectele, Conferința din iulie 1969, format din reprezentanți ai tuturor Bisericilor și comunităților religioase din Uniunea Sovietică, avînd ca președinte pe Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului și președinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe.

La recepția dată în cinstea participanților la Consfătuire, la Academia duhovnicească din Moscova, au luat parte și reprezentanții Comitetului sovietic pentru apărarea păcii și ai Consiliului pentru treburile religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice.

NUMIREA UNUI NOU EPISCOPI ÎN EXARHATUL PATRIARHIEI DIN MOSCOVA PENTRU AMERICA DE NORD ȘI DE SUD. — În ședința sa de la 17 ianuarie 1969, Sfîntul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, luînd în discuție cererea Arhiepiscopului Ionatan de New York și Aleutine, Exarh al Patriarhiei din Moscova pentru America de Nord și de Sud, a hotărît înființarea unui episcopat de San Francisco în cadrul Exarhatului pentru America de Nord și de Sud, care va îndeplini sarcinile ce-i vor fi fixate de Arhiepiscopul Ionatan, Exarhul pentru America de Nord și de Sud, precum și conducerea temporară a Eparhiei Edmontov și Canada. Sfîntul Sinod a desemnat ca Episcop de San Francisco pe Arhimandritul Marcu Savikin, parohul bisericii Sfîntul Nicolae din San Francisco. Hirotonia și instalarea lui vor fi făcute la San Francisco de către Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, împreună cu Arhiepiscopul Ionatan și cu alți arhieri.

INTERVIUL ACORDAT DE SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI ZIARULUI «GLASUL PATRIEI». — La începutul anului 1969, Sanctitatea Sa Pa-

triarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a primit pe corespondentul ziarului «Glasul Patriei», la ale cărui întrebări a dat următoarele răspunsuri:

La *întrebarea* : care sînt cele mai de seamă evenimente din viața Bisericii Ortodoxe Ruse în anul 1968, Sanctitatea Sa a răspuns că în general activitatea internă și externă a Bisericii Ortodoxe Ruse în anul 1968 a decurs normal. Merită să fie menționate ca evenimente proprii anului 1968 : participarea reprezentanților Bisericii Ortodoxe Ruse la festivitățile ce au avut loc în Biserica Coptă a Egiptului cu prilejul împlinirii a 1900 de ani de la moartea mărtirică a Sfîntului Evanghelist Marcu ; la festivitățile Bisericii Ortodoxe Române cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la întronizarea Prea Fericitului Patriarh Justinian ; și la festivitățile Bisericii Ortodoxe a Finlandei cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la sfințirea catedralei Adormirea Maicii Domnului din Helsinki ; iar în viața bisericească internă trebuie evidențiate îndeosebi solemnitățile ce au avut loc cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la restabilirea Patriarhatului în Biserica Ortodoxă Rusă, la care au participat întîiștătători și reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxe surori și ai unor Biserici neortodoxe. Toți participanții la serbările jubiliare, deși aparțineau unor țări cu tradiții și sisteme social-economice diferite, au fost în unanimitate de acord în înțelegerea străduințelor pentru unitatea în credință și pentru slujirea statornicirii păcii în lume și pentru crearea de noi și mai bune raporturi între state și popoare.

La *întrebarea* în legătură cu activitatea dușmănoasă desfășurată în presa străină de reprezentanții rascolului de la Karlovy-Vary și ai altor asemenea grupări, Sanctitatea Sa a arătat că această activitate jignește sentimentele religioase ale credincioșilor Bisericii Ortodoxe Ruse și aduce pagubă Ortodoxiei și creștinismului în general, pentru că seamănă dușmănie între oameni, recurgînd la minciună, ceea ce constituie o acțiune anticreștină. Desigur că nu peste multă vreme cei ce dau crezare încă acestei propagande se vor convinge de adevăr, pentru că «adevărul va triumfa asupra minciunii».

VIZITA DELEGAȚIEI EXARHATULUI UCRAINEI ÎN CANADA ȘI STATELE UNITE. — O delegație a Exarhatului Ucrainei, condusă de Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei, a vizitat între 19 noiembrie și 28 decembrie 1968 Canada și Statele Unite.

În *Canada* delegația a vizitat parohii ale Eparhiei Edmontov, care face parte din Exarhatul Patriarhiei din Moscova pentru America de Nord și de Sud, săvîrșind slujbe în biserici și avînd convorbiri cu clericii și cu credincioșii. Cu prilejul recepției organizate în cinstea oaspeților de către conducerea Eparhiei Edmontov, membrii delegației au întretinut discuții cu reprezentanții din Canada ai Patriarhiei Ecumenice, ai Bisericii Romano-Catolice, ai Bisericii Anglicane, ai Bisericii Unite a Canadei și ai altor comunități religioase, care au luat parte la recepție. După aceea delegația a fost primită de conducătorii acestor Biserici creștine din Canada. De asemenea, Mitropolitul Filaret a făcut vizite protocolare guvernatorului general al Canadei, la Otawa ; guvernatorului provinciei, la Edmontov ; și primarului orașului Edmontov.

În cadrul vizitei a fost organizată o festivitate la Universitatea din Edmontov, la care au luat parte profesori și studenți, personalități ale vieții bisericești și sociale, în fața cărora Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției a susținut un referat despre «Viața Bisericii Ortodoxe Ruse».

În *Statele Unite* ale Americii delegația Exarhatului Ucrainei a fost primită de Arhiepiscopul de New York și Aleutine, Exarh al Americii de Nord și de Sud, care a organizat în cinstea delegației o recepție. În timpul șederii la New York a fost săvârșită o liturghie solemnă în catedrala Sfântul Nicolae, de către ierarhii și clericii locali împreună cu cei ce făceau parte din delegație.

Mitropolitul Filaret a vizitat pe Exarhul Patriarhiei Ecumenice pentru America de Nord și de Sud, Arhiepiscopul Iacobos, și a fost primit împreună cu membrii delegației de către: Arhiepiscopul romano-catolic de New York; Secretarul general al Comitetului Național al Bisericilor lui Hristos din America; de Secretarul executiv al Consiliului ecumenic al Bisericilor din America; de directorul Centrului interbisericesc de pe lângă Organizația Națiunilor Unite, unde Mitropolitul Filaret a vorbit despre «Viața Bisericii Ortodoxe Ruse». Delegația a vizitat, de asemenea, Organizația Națiunilor Unite, fiind primită de către Secretarul general, U Thant.

VIZITAREA BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE DELEGAȚIA CONSILIULUI NAȚIONAL CREȘTIN DIN JAPONIA. — Răspunzînd invitației Patriarhiei din Moscova, o delegație a Consiliului Național Creștin din Japonia — reprezentînd patru Biserici naționale creștine: Anglicană, Luterană, Baptistă și Biserica Unită a lui Hristos — a vizitat, între 5 și 16 decembrie 1968 Uniunea Sovietică, Biserica Ortodoxă Rusă și celelalte Biserici creștine din U.R.S.S. Mulți dintre delegați mai vizitaseră Uniunea Sovietică în trecere la sesiunile de lucru ale diferitelor organizații intercreștine.

Oaspeții au fost primiți de conducători ai Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, care au desemnat pe Prot. A. Tișciuc și A. V. Cisteacov să însoțească delegația în tot timpul vizitării orașelor Uniunii Sovietice — Moscova, Leningrad, Pscov, Riga, Zagorsk. Pretutindeni oaspeții au vizitat biserici și monumente de artă bisericească, au asistat la slujbe, s-au întreținut cu clerul și credincioșii și au purtat discuții aprofundate cu conducătorii Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, cu conducătorii Bisericilor Evanghelice Luterane, ai Consiliului Național al creștinilor evanghelici-baptiști. În aceste discuții au fost trecute în revistă multe probleme principale în legătură cu lărgirea sferei de colaborare între Biserica Ortodoxă Rusă și Consiliul Național creștin din Japonia în cadrul Mișcării ecumenice și al contactelor permanente cu Misiunea duhovnicească rusă în Japonia.

Membrii delegației Consiliului Național creștin din Japonia și reprezentanții Bisericilor creștine din Uniunea Sovietică au subliniat însemnătatea pozitivă a contactelor avute, perspectiva și importanța lor în acțiunea de apropiere între creștini și slujirea păcii și colaborării între popoare.

De asemenea, oaspeții au vizitat monumente istorice, muzee, biblioteci, expoziții și marile realizări ale poporului sovietic; au asistat la spectacole de teatru, de operă, luând astfel cunoștință de viața socială și culturală a poporului sovietic.

În cinstea oaspeților au fost organizate recepții oficiale, la care au luat parte reprezentanții clerului, profesori de teologie și personalități din viața bisericească, socială și culturală, reprezentanții Consiliului pentru treburile religiilor de pe lângă Consiliul de Miniștri al U.R.S.S., reprezentanții Ambasadei japoneze și ai Asociației pentru prietenie între Uniunea Sovietică și Japonia.

În timpul primirii delegației de către Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia la Zagorsk, membrii delegației au luat parte împreună cu Sanctitatea Sa, cu Ierarhii Bisericii Ortodoxe Ruse și cu profesorii Academiei duhovnicești din Moscova la seara închinată amintirii mitropolitului Filaret al Moscovei și apoi au luat masa la trapeza Lavrei Troița Serghieva.

BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ

SĂRBĂTORIREA MITROPOLITULUI NEOFIT AL VIDINULUI LA ÎMPIINIREA VÂRSTEI DE 100 DE ANI. — În catedrala Sfântul Alexandru Newski din Sofia, la 29 septembrie 1968, Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare a săvârșit o doxologie cu prilejul sărbătoririi împlinirii vârstei de 100 de ani a Mitropolitului Neofit al Vidinului, care a asistat la această slujbă.

Mitropolitul Neofit al Vidinului s-a născut în anul 1868, în satul Gilibovo, din județul Starozagorsk. În anul 1889 a fost hirotonit preot, iar după ce a rămas văduv, în 1890, și-a continuat studiile teologice la Constantinopol și la Academia teologică din Petersburg, la care a obținut, în 1900, titlul de candidat în teologie. A intrat în monahism în 1902 și a fost hirotesit arhimandrit; în 1909 a fost hirotonit arhieru și episcop al Vidinului, iar în 1914 a fost înălțat la rangul de mitropolit. Din 1930 pînă în 1944 a îndeplinit funcția de locțiitor al Președintelui Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare (întrucît postul de președinte a fost vacant din 1915 pînă în 1945), conducînd astfel treburile Bisericii Ortodoxe Bulgare. Mitropolitul Neofit a desfășurat o intensă activitate pe teren educativ-didactic și teologic-literar.

În cuvîntul adresat sărbătoritului, Prea Fericitul Patriarh Chiril a numit pe Mitropolitul Neofit: «stareț» duhovnicesc și îndrumător în credință, în cucernicie și în slujirea bisericească a mai multor generații de episcopi bulgari. Prea Fericitul Patriarh Chiril a scos în evidență marile merite ale Mitropolitului Neofit din vremea grea cînd a condus Biserica Ortodoxă Bulgară (1930—1945), în calitate de locțiitor al Președintelui Sfântului Sinod. În numele Sfântului Sinod, Prea Fericitul Patriarh Chiril a urat sărbătoritului îndelungă înzîlire, sănătate și bogate roade în slujirea Bisericii și a oamenilor.

A vorbit apoi Președintele Comitetului pentru problemele religiei, M. Kiuciov, care a dat citire Decretului Prezidiului Adunării Naționale a Republicii Populare Bulgaria pentru decorarea Mitropolitului Neofit cu ordinul Chiril și Metodie clasa I, pentru îndelungata activitate bisericească și patriotică.

BISERICA GRECIEI

SESIUNEA EXTRAORDINARĂ A SFÎNTULUI SINOD PLENAR. — Între 1 și 10 martie a avut loc sesiunea extraordinară a Sfântului Sinod plenar al Bisericii Greciei, prilejuită de apariția noului Statut de organizare a Bisericii Greciei.

În ziua de 1 martie, în catedrala Arhiepiscopiei din Atena s-a săvârșit sfânta Liturghie, după care a avut loc festivitatea inaugurală a sesiunii extraordinare. Preafericitul Arhiepiscop Ieronim a rostit un cuvânt de salut și de mulțumire pentru concursul primit din partea Statului, a Președintelui Consiliului de Miniștri, căruia i-a dăruit o icoană reprezentînd pe Sfîntul Mucenic Gheorghe. Președintele Consiliului de Miniștri a răspuns, mișcat, și a înmînat la rîndul său Arhiepiscopului Ieronim al Atenei și Primat a toată Grecia, noul *Statut de organizare a Bisericii Greciei*. A luat cuvîntul, din partea Sfîntului Sinod, I. P. S. Mitropolit Gheorghios al Kalavritelor și Aighialeiei, cel mai în vîrstă dintre membrii Sfîntului Sinod.

A doua zi, 2 martie, Dumînica Ortodoxiei, membrii Sfîntului Sinod împreună cu Președintele au participat la sfînta liturghie care s-a oficiat în biserica Sfîntul Pantelimon din Atena. La slujbă a fost de față și Regentul Greciei. La sfîrșitul slujbei, a vorbit despre însemnătatea zilei I. P. S. Mitropolit Dionysios al Servelor și Kozanei.

Cea dintîi ședință obișnuită a Sfîntului Sinod plenar a avut loc în dimineața zilei de 3 martie, la care au luat parte 66 de ierarhi (3 absentînd din cauză de boală). În această ședință s-a dat citire textului *Statutului de organizare a Bisericii*, votîndu-se de ierarhii prezenți, articol cu articol. După-amiază, membrii Sfîntului Sinod s-au deplasat la Mînăstirea Pentelis, din apropierea Atenei, unde au asistat la punerea pietrei fundamentale a noii aripi a clădirii mînăstirii, care este destinată să slujească drept Centru interortodox.

În cursul celei de a doua ședințe obișnuite a Sfîntului Sinod, care a avut loc în ziua de 4 martie, Preafericitul Arhiepiscop Ieronim a făcut o largă expunere a principiilor care stau la baza noului *Statut de organizare*. În după-amiaza zilei s-a făcut, în prezența întregii ierarhii, inaugurarea noii mașini tipografice a «Slujirii Apostolice».

În ședința a treia, în ziua de 5 martie, Preafericitul Arhiepiscop Ieronim a continuat expunerea, după care a fost ales Vicepreședintele Sfîntului Sinod Permanent în persoana I. P. S. Mitropolit Gheorghios al Kalavritelor și Aighialeiei și au fost constituite cele 10 comisii permanente prevăzute de Statut. După-amiază s-a făcut inaugurarea Așezămintelor : «Casa de bătrînețe a clericilor Greciei» și «Casa de bolnavi incurabili a clericilor Greciei», în suburbana Sfînta Parascheva a Atenei.

A urmat apoi o ședință neprevăzută pentru discutarea în continuare a Statutului de organizare. Aceasta a avut loc în după-amiaza zilei de 6 martie, cînd membrii Sfîntului Sinod în frunte cu Preafericitul Arhiepiscop Ieronim s-au dus la Mînăstirea Faneromeni din Salamina, unde s-a făcut inaugurarea «Casei de bătrînețe a preoteselor»; tot în această zi s-a pus piatra fundamentală a «Casei de odihnă de vară a clericilor», de către P. S. Episcop Euthimios, în prezența a sute de preoți.

Ședința a patra obișnuită a avut loc în ziua de 7 martie 1969, în cursul căreia o seamă de Ierarhi și-au expus părerile lor în legătură cu noul Statut de organizare a Bisericii Greciei.

În cursul celei de a cincea ședințe, care a avut loc în ziua de 8 martie, Prea Fericitul Arhiepiscop Ieronim a prezentat Sfintului Sinod plenar demisia sa, înaintată încă de la data de 1 ianuarie 1969, în urma criticilor aduse Arhiepiscopului Ieronim de mai mulți episcopi, pentru că nu a adus la cunoștința tuturor episcopilor inițiativele sale și activitatea Sinodului permanent în timpul celor 22 de luni de funcționare ca Primate al Bisericii Ortodoxe Grecești.

Demisia fiindu-i respinsă de Sfântul Sinod cu 65 de voturi pentru (din 66), Prea Fericirea Sa a fost rugat de Sfântul Sinod să accepte conducerea în continuare, cu același zel și devotament, a Bisericii Greciei. Apoi I. P. S. Mitropolit Antonie al Xantei a făcut o largă și documentată expunere asupra direcțiilor de bază care trebuie avute în vedere în ce privește învățămîntul bisericesc.

În ziua de duminică 9 martie Prea Fericitul Arhiepiscop Ieronim a slujit în catedrală arhiepiscopală a Atenei, iar mulți din membrii Sfintului Sinod au slujit și în alte biserici din Atena.

Ultima ședință sinodală a avut loc în ziua de luni 10 martie, cînd Prea Fericitul Arhiepiscop Ieronim a făcut cîteva ultime precizări asupra noului *Statut de organizare a Bisericii Greciei*, arătînd printre altele că la alcătuirea acestui Statut, dintre toate Statutele de organizare a Bisericilor Ortodoxe surori s-a avut în vedere numai Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române.

COMEMORĂRI

1600 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA VASILIADEI

CEL DINTII AȘEZĂMÎNT DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ ȘI SANITARĂ

La vreo trei sute de kilometri spre sud-est de Ankara, capitala Turciei, se găsește orașelul Kayseri. El își duce viața adormită și modestă pe malurile riului Kara-Su și la poalele muntelui Argé, visînd la gloria de altădată. Căci aici a fost unul dintre multele orașe înfloritoare ale lumii vechi, vestita Cezaree a Capadociei.

Străvechea așezare purtase cîndva numele de Mazaca. Dar sub stăpînirea romană, Tiberiu a refăcut-o și a împodobit-o cu monumente, dedicînd-o împăratului August și dîndu-i numele Cezarului. Tot el a instalat aici o monetărie; banii bătuți la Cezareea au purtat pînă foarte departe numele și faima cetății.

Tiberiu avea serioase temeuri să ridice acest oraș din podișul Anatolian, așezat la răscrucea drumurilor și a civilizațiilor. Căci pe aci treceau caravanele care duceau mărfurile și oamenii de la Eufrat la Mediterană; tot pe aci veneau convoaiele din adîncul îndepărtat al Asiei și coborau călătorii din Pont spre sud. Marea circulație îmbogățește populația, consolida negustorimea avută și întreprinzătoare. Sub scutul bunăstării, cultura se putea dezvolta nestîngherită.

Multe orașe din Asia Anterioară se dezvoltaseră la fel, îmbogățindu-se, ca porturile de la Mediterană. În fiecare dintre aceste orașe, bunăstarea îngăduise să se ridice oameni de mare merit, a căror faimă veșnicise numele orașelor în care văzuseră lumina zilei. Ca să ne mărginim numai la medici, găsim în această regiune Lidia, patria lui Thesalus; Efesul, orașul lui Rufus, al lui Magnus și Soranus; Pergamul lui Galen, Marinus și Oribasius; Prusa lui Asclepiade; Laodicea lui Themison; Apamea lui Arhigen; Capadocia lui Areteu; Amida lui Aetius; Afrodisia lui Alexandru; Tralles, patria celui alt Alexandru. În sfîrșit, în apropiere de țarm era

Ceas al lui Erasistrate și însăși insula Cos a nemuritorului Hipocrate. Aci, în Asia Anterioară și-a căutat Justinian arhitectii pentru Sfânta Sofia, pe Isidor din Milet și pe Antim din Tralles, fiu și frate de medici renumiți.

Mai întâi vechile legături de comerț ale acestor orașe grecești, apoi lunga «pace romană» instaurată de imperiu și, în fine, apropierea de Bizanț, de însăși capitala, au înlesnit dezvoltarea generală a culturii, înflorirea științelor și, printre ele, în primul rînd a medicinei¹.

Cezareea s-a dezvoltat mai tîrziu și mai încet decît Miletul, Smirna, Efesul, care beneficiaseră de cele mai active relații cu Apusul și cu Răsăritul și fuseseră cele dintii colonii grecești. În spatele ei, în ținutul de dincolo de Capadocia și de Licaonia, elenismul s-a impus mai anevoie, iar locurile își păstrau încă înfățișarea orientală. După ce Tiberiu a făcut din Cezareea o capitală de provincie, a revenit creștinismului sarcina de a o ridica la cea mai mare faimă. Și aceasta a fost opera unei mari personalități, a unui mare învățat și organizator, arhiepiscopul Cezareii, Sfîntul Vasile cel Mare, secundat de Sfîntul Grigorie din Nazianz și de însuși fratele lui Vasile, Sfîntul Grigore din Nisa. În secolul al IV-lea, Anatolia s-a înălțat la rangul de patrie a elocinței creștine², ilustrată de acești trei mari episcopi și sfinți.

Să vedem acum cine a fost principalul animator al acestei culturi locale și, în același timp, realizatorul unei opere unice de asistență, rămasă pe drept cuvînt legendară.

Acela care avea să fie arhiepiscopul Cezareii și să fie numit «cel Mare» și ridicat de Biserică printre cei mai de seamă sfinți, a fost Vasile, născut în 329, într-o localitate din Pont, de pe țărmul sudic al Mării Negre. Tatăl său purta același nume, iar pe mamă o chema Emilia. Familia, numeroasă, cuprindea patru băieți și cinci fete. Printre băieți, în afară de Vasile, un frate Grigore a fost și el episcop și trecut între sfinți; alt frate, Petru, a rămas preot. Între fete, Macrina, care purta numele bunicii sale, o femeie renumită pentru alesele-i virtuți, a dus o viață de o mare curățenie sufletească și de muncă devotată în folosul aproapelui. Atît sora lui Vasile, Macrina, cît și mama sa Emilia, au fost trecute în rîndul sfinților.

Tatăl lui Vasile era dascăl de filozofie; de la el a învățat fiul său retorica și filozofia. Apoi, crescînd în vîrstă, a fost trimis, după obiceiul vremii, să călătorească la Constantinopol și la Atena, spre a-și desăvîrși învățătura.

Cînd a sosit Vasile la Atena, era un tînăr palid, cam încet și sfios, după cum singur se descrie într-una dintre celebrele lui Epistole. Purta o barbă de călugăr sau de filozof. Părea aspru și închis la chip, dar sufletul lui era numai flăcări. În totul, înfățișarea și gesturile vădeau înclinarea spre reculegere, spre gîndire. La Atena, Vasile a întîlnit un tîneret zburdalnic, același tîneret de pretutindeni și de totdeauna, care își împărțea viața, uneori însă cam înegal, între învățătură și petreceri. Tinerii

1. F. Brunet, *Oeuvres médicales d'Alexandre de Tralles*, Paris, 1933, p. 2.

2. Ch. Diehl, *Manuel d'art byzantin*, I, Paris, 1925, p. 87.

obișnuiau să-și prelungească mult perioada de studii, călătorind dintr-un centru cultural în altul, în căutarea celor mai renumiți dintre dascăli. Vasile s-a supus și el obiceiului general, antrenat de curentul de viață nouă în care intrase. El a ascultat la Atena lecțiile lui Himerios și Proheresios, iar la Antiohia pe ale lui Libanios. Ceasurile rezervate învățaturii, tinerii și le petreceau în biserică și «în afară», adică în piețe, în grădini, unde ascultau pe marii retori, pe filozofii cei mai vestiți, pe astronomi, geometri și medici³.

Un biograf al Sfântului Vasile spune că suferințele fizice de care a avut parte toată viața, precum și nevoia de a lua mereu medicamente, l-au împins către studiul medicinei și că el căpătase obișnuința de a practica această artă⁴. Reținem aceste informații, deosebit de prețioase, căci ele luminează înțelegerea marii opere sociale pe care a înfăptuit-o mai târziu ca episcop Sfântul Vasile.

Anii de studii la Atena l-au adus pe tânărul Vasile student în vâlmășagul tineretului, în rîndurile căruia a avut bucuria de a întîlni un cunoscut din patrie, din Capadocia : pe cel ce avea să devină Sfântul Grigorie de Nazianz. Prietenia lor consolidată la studii se va schimba într-o fericită colaborare, Grigorie fiind un credincios secundant al lui Vasile, pentru care a dovedit totdeauna o nemărginită admirație, oglindită din plin în scrisorile sale.

Întîlnirea la Atena cu Grigorie a introdus pe Vasile în rîndurile și în viața tineretului studios, dar și vesel. Pentru cei vechi, sosirea unui nou student, de obicei sfios și neîndeminatic, era prilej de glume, de ceremonii, care nu rareori depășeau măsura. În îngîmfarea lor copilărească, cei vechi îl socoteau pe noul venit din provincia lui îndepărtată, un fel de sălbatic și de necioplit, care nu putea fi admis în sînul unei societăți rafinate, înainte de a suferi o operație de «purificare», al cărui termen ultim și nedorit era o baie! Neofitul era însoțit cu cîntece și dansuri spre aceea baie, în care, chipurile, urma să-și lepede asprimea graiului și a purtărilor, după care abia putea fi socotit în rînd cu studenții mai vechi⁵. Grigorie a făcut așa încît prietenul său să fie scutit de exagerările și cruzimile tinerilor tirani, scăpînd mai ușor.

Credem că n-am putea trece mai departe fără a deschide o interesantă paranteză, spre a observa cît de mult seamănă vechea tradiție studențească de la Atena veacului al IV-lea, cu ritualuri identice, descrise la Paris în veacul al XIII-lea. Căci și aci se impunea tînrului proaspăt sosit la studii o ceremonie de «purificare», avînd pretenția de a-l curăța pe neofit de țărânia lui de acasă, de necioplirea obiceiurilor și a vorbei. Mai întîi cei vechi își băteau joc de presupusul lui miros de fiară sălbatică, de urechile lungi și ascuțite, de privirile rătăcite, de dinții ca niște

3. Aimé Puech, *Histoire de la littérature grecque chrétienne*, III, Paris, 1930, p. 238.

4. *Sfântul Vasile, Arhiepiscopul Kesariei Kapadokiei (329-379)*, traducere de Iosif, Mitropolit Primat, București, 1898, p. 33. Nu se dă numele autorului și nici a limbii din care s-a făcut traducerea.

5. Sf. Grigorie de Nazianz, *Apologia și Flogiul Sf. Vasile*, traducere de preot N. Donos, Huși, 1931, p. 127.

colți. Se prefăceau că-i scot coarnele, era băgat în apă ca să se spele, i se pileau dinții. Era obligat să se supună unei parodii de spovedanie, în care își mărturisea vicii închipuite și cîte altele⁶. După cum se poate lesne constata, episodul central era același: baia purificatoare. Se pune întrebarea: cum să ne explicăm această coincidență la interval de un mileniu? Trebuie să spunem de la început că nu există propriu-zis o coincidență; mai curînd, tinerii studenți, nu numai din veacul al XIII-lea, dar și mai dinainte, hrăniți cu scrierile Părinților Bisericii, adoptaseră relatarea făcută de Sfîntul Grigorie de Nazianz, despre petrecerile de la Atena, socotite nevinovate, practicile lor care se bucurau de un gir atît de venerabil.

Dar să ne înapoiem la cei doi tineri studiosi din Capadocia. Un preot, anume Grigore, biograful Sfîntului omonim de la Nazianz, ne înformează că nu o dată viața veselă și lipsită de griji a tineretului, îi cucerea și pe cei doi, făcîndu-i să mai uite rigiditatea moravurilor de acasă și din rezerva ce căutaseră, a-și impune. Grigore preotul scria că cei doi tineri «au făcut oarecare ușoare sacrificii vieții lumești și scenei, dar numai atît cît să nu se deosebească prea mult de ceilalți tineri»⁷. Erau, probabil, concesii neînsemnate.

Curînd Vasile a trebuit să părăsească, nu știm cu ce sentimente, viața plăcută și studiile de la Atena și să se întoarcă la Cezareea. Tatăl său murise, iar el, ca fiul cel mai mare, avea datoria să poarte de grija familiei. Vasile s-a înapoiat acasă mîndru de știința pe care și-o însușise și încercînd în darurile oratorice. A căutat, așadar, să trăiască de pe urma acestora, făcîndu-se asemenea răposatului său tată, dascăl de filozofie și de retorică. Familia lui nu vedea însă cu ochi buni această înfumurare și a căutat să-l readucă la umilință, la calea cea dreaptă. Îndeosebi, sora sa Macrina s-a străduit în acest sens și a izbutit să-l facă a vedea că greșește. Rușinat, Vasile a revenit în mijlocul familiei, a trecut fără de părere de rău la munca manuală, în folosul colectivității. Sforțările lui au fost înțeluse și prețuite. Vasile s-a lepădat de ceea ce posedea ca bunuri personale și a primit botezul.

Dorul de a cunoaște cum trăiau și alți frați creștini l-a împins să ia drumul Egiptului și al Palestinei. Aceasta s-a întîmplat prin anii 357—358. Adînc impresionat de viața pustnicilor din pustiurile celor două țări, Vasile s-a întors acasă hotărît să se retragă și el în pustnicie. Avea 30 de ani cînd s-a așezat pe malurile Irisului, cu o ceată de sihaștri.

Vreme de cincisprezece ani a trăit în reculegere, cugetînd și scriind. Multe dintre operele sale, îndeosebi regulile de viațuire ale celor ce se izolau de lume, datează din această epocă. Ideile lui Vasile sînt foarte interesante și, într-un fel, chiar moderne. Căci simpatia sa înțelegătoare și caritabilă nu se îndrepta, fără obiecții, către felul de viațuire al sihaștrilor ocupați tot timpul numai și numai cu rugăciunea; el nu vedea cu

6. J. Le Goff, *Les intellectuels au Moyen Age*, Paris, 1957, p. 89.

7. A. Puech, *op. cit.*, p. 239.

ochi buni cum sporea eroismul lepădării totale de lume. Dimpotrivă, căuta să încurajeze viața în comun a călugărilor, care-și împărțeau timpul între practicile religioase și munca productivă, menită să vină în ajutorul comunității. Mai târziu, când a fost înălțat în treapta de arhiepiscop, el și-a fructificat principiile, impunându-le în viața monahală⁸.

Cunoscute fiind viața sa curată, înaltele sale virtuți creștine și calitățile de conducător al obștii, Vasile a fost socotit vrednic de a fi preot. Iar când bunul său prieten și sprijinitor, Eusebiu, episcopul Cezareii, a adormit în Domnul, cel mai demn ca să-l înlocuiască a fost ales Vasile. El a urcat treptele scaunului episcopal în 370. Nu-i fusese însă hărăzită o viață lungă, fiindcă doar după nouă ani, în 379, a încetat și el din viață, la vârsta de-abia 50 de ani.

Dar acești de pe urmă ani ai săi au fost și cei mai rodnici, fiindcă acum a desăvârșit el opera sa nemuritoare, aceea pe care o comemorăm acum : *înființarea marelui complex de asistență socială și sanitară de la Cezareea.*

*

Anul înălțării celor dintii clădiri ale marelui așezământ, 369, se găsește înscris cu cinste în toate cronicile de istorie a medicinei. Este punctul de plecare a numeroase opere, a spitalelor care au umplut întreaga lume. De aceea amintim acum ce a fost, cum a fost și ce urmări a avut instituția creată acum 1600 de ani.

Pentru a înțelege ce lucru mare și nou a fost acel așezământ, este necesar să rememorăm împrejurările din veacul al IV-lea, care aduseseră triumful religiei creștine. Prin decretul împăratului Constantin cel Mare, din 325, creștinismul devenea liber și era recunoscut drept religie de stat; implicit încetau, în mod automat și persecuțiile. Tot ceea ce creștinii făptuiseră pînă atunci în taină, devenea acum public. A urmat o perioadă de frenetică dezvoltare, de bucurie creatoare unanimă, o activitate de o nemaipomenită intensitate. Operele de artă creștină, ca și cele de caritate au apărut pretutindeni, din consensul întregii comunități creștine.

Centrul de gravitate al acțiunilor creștine fusese și rămîne, incontestabil și în acest veac al IV-lea, în Asia Anterioară. Aci s-au convocat marile sinoade ale Bisericii, care au cristalizat gîndirea și au definit dogmele creștine : la Niceea, la Efes, la Calcedon. Tot aici aveau să apară, din ardoarea convingerilor și din fanatismul celor prea zeloși, interpretările eronate care au dus la marile erezii ale vremii. Palestina, Siria și Mesopotamia de nord se populară cu numeroase mînăstiri; prin văgăuni și prin pustii se ascundeau de lume sihaștrii.

De această bogată viață religioasă a beneficiat și Anatolia, rămasă oarecum mai în urmă ca una care fusese mai târziu elenizată. Dar ea avea să se ridice, egalînd în însemnătate celelalte regiuni și aceasta prin opera episcopului Cezareii, Sfîntul Vasile.

8. A. Puech, *op. cit.*, p. 249.

Acest mare conducător de obști, adînc gînditor, plin de energie și organizator desăvîrșit, reflectînd la egoismul și setea de avere, care înrăia pe oameni, s-a decis să schimbe radical sistemul de caritate în ființă pînă atunci, înlocuind întîmplătoarele împărțiri de daruri, cu ceva permanent, care să ajute în mod efectiv și continuu pe cei aflați în nevoie. Socotea aceasta o datorie esențială pentru episcop, și, dîndu-și foarte bine seama de ea, a adoptat-o cu bucurie și i s-a dăruit total.

Sfîntul Vasile era conștient de faptul că impunea lumii o nouă concepție despre boală și despre bolnav, o concepție revoluționară față de stările de lucru anterioare. Într-adevăr, în societatea primitivă omul bolnav, devenit neputincios a mai lua parte la viața activă a tribului, se situa în afara interesului membrilor comunității. El era lăsat să se sfîrșească în izolare, producînd doar sentimentul fricii de molipsire.

Mai tîrziu, oamenii au căutat să afle de unde vine boala. Și și-au închipuit că cineva, un duh nevăzut, i-a făcut bolnavului acel rău. Era deci nevoie ca cineva să intre în legătură cu acel duh rău, să-l înduplece sau să-l biruie, pentru ca bolnavul să se facă bine. Acel intermediar era vrăjitorul, care în același timp căpăta atribuții de vindecător.

Pe o treaptă mai ridicată se situează concepția despre boală a neamurilor semitice, care nu mai considerau pe bolnav drept o victimă nevinovată a duhurilor nevăzute, ci dimpotrivă ca pe un păcătos care și-a atras mînia Divinității prin greșelile, prin păcatele ce săvîrșise. Boala, considerată ca o pedeapsă, pe drept cuvînt făcea din bolnav un ispășitor al păcatelor, care, dacă izbutea să fie iertat, reintra în deplinătatea drepturilor sale, în sînul comunității. Prin urmare, boala oferea o cale spre salvare. Dar cîtă vreme omul rămînea bolnav, el era totuși un vinovat și prin urmare nu se putea bucura de mila și de considerația semenilor săi. El nu mai era o victimă inocentă, ci un păcătos, care-și merita suferința, iar boala îl denunța în fața comunității. El devenea astfel odios, expus dușmăniei semenilor săi, lăsat într-o părăsire din cele mai dureroase⁹.

Societatea grecească din epoca clasică a adus o cu totul altă concepție despre boală și despre omul suferind. Idealul grecesc era omul sănătos și nimic nu putea întrece ca preț, sănătatea. Grecii credeau, cu Platon, că mai bine este să aibă cineva avere mai puțină, dar să fie sănătos, decît să sufere cu cele mai mari bogății alături de el. Socrate, în *Gorgias*, spunea: «Oare, există ceva mai scump decît sănătatea?» Se înțelege ușor că în asemenea condiții, medicul care apăra de boală și readucea sănătatea, era socotit un personaj deosebit de respectat, iar igiena individuală se păzea cu strictețe.

În această lume grecească însetată de frumusețe, de armonie, de sănătate, desigur că boala nu putea fi decît rău văzută. Boala era ceva care înjosea. Societatea nu se putea bizui pe oamenii slabi, bolnavi, infirmi. Prin urmare nu meritau să li se mai dea atenție decît în măsura în care erau recuperabili, dacă dădeau speranța că vindecîndu-se, își vor putea relua iarăși locul printre cei valizi și activi. Recuperarea se datora numai

9. H. Sigerist, *Introduction à la médecine*, Paris, 1932, p. 88 ș.u.

medicului. De unde corolarul că medicul trebuia plătit de însăși comunitatea. Dar mai existau și bolnavi fără speranță de vindecare. Ei erau părăsiți soartei lor. Însă pe câtă vreme, în concepția babiloneană, bolnavii erau odioși, fiindcă păcătuiseră, la grecii clasici, incurabilii erau uitați și chiar disprețuiți ca niște ființe de prisos, nedemne de milă ¹⁰.

Față de această atitudine lipsită de compasiune pentru bolnavi, creștinismul a adus o nouă înțelegere, care răsturna cu totul situația: aducea în lumea veche, așezată pe temelile nedreptății, exploatării, robiei, o adiere proaspătă de eliberare, de speranță, de izbăvire. Spre deosebire de concepțiile vechi ale celor sănătoși și puternici, religia nouă se adresa umiliților, bolnavilor, neputincioșilor, celor lipsiți de orice speranță, făgăduindu-le ceea ce nici nu visaseră vreodată: mîntuirea de suferințele sufletului și ale trupului. Însuși Iisus s-a apropiat de bolnavi ca să-i vindece. Nu mai încăpea acum dispreț și ură, boala nu mai era un păcat, o vinovăție, ci o prietenă a omului, un mijloc de purificare, de înălțare. Boala era crucea pe care bolnavul trebuia să o poarte, asemeni lui Hristos, dar cu deplina convingere că la capătul drumului îl aștepta mîntuirea ¹¹.

Acum bolnavii nu mai erau siliți să se ascundă ca fiarele, în așteptarea sfîrșitului izbăvitor de suferință. Durerile lor rămîneau aceleași, dar erau îndurate mai ușor cînd erau înconjurați de mila și de simpatia oamenilor. A fi bolnav nu mai constituia o rușine, o vină, un păcat; era, dimpotrivă, o încercare, o speranță de mîntuire. Cu drept cuvînt s-a putut spune că: «Țipătul îndelung reținut de omenirea în suferință a putut izbucni din nou, liber și răsunător în tot universul» (Max Scheler).

Prin urmare se stabiliseră raporturi noi între bolnav și Divinitate. Mai încăpea, oare, și medicul în această ecuație? Dacă suferința era o șansă de mîntuire, cu ce drept se amesteca medicul, încercînd prin alinarea suferințelor să compromită mîntuirea?

La aceste întrebări răspundea vechiul text biblic: «Cinstește pe doctor, mai înainte de a avea nevoie de el, cu cinstea care i se cuvine, căci și pe el l-a făcut Domnul» ¹². Dar medicul rămînea servitorul și instrumentul prin care lucra Dumnezeu însuși.

Boala fiind o încercare anume trimisă de Dumnezeu, pentru ca să verifice tăria credinței în om, nu excludea ajutorul pe care cei apropiați trebuia să-l dea celui bolnav. Iisus însuși se transpusesese în situația bolnavului: «Căci bolnav am fost și M-ați cercetat». Omul în suferință era necotit fratele lui Iisus; ajutorul dat bolnavului, se dădea lui Iisus însuși.

Îngrijirea bolnavilor devenea astfel o sarcină de prim ordin pentru bunii creștini. Chiar cînd persecuțiile îi obligau să acționeze pe sub ascuns, ei tot îngrijiseră pe bolnavi, indiferent dacă erau creștini sau păgîni, ceea ce pricinuia uimirea asupritorilor. Așa se explică de ce, îngrijirea bolnavilor de către creștini făcea ca mulți dintre păgîni să adopte noua religie.

Cu episcopii în frunte, diaconii și bătrînii adunau darurile și le împărțeau celor aflați în nevoie, infirmilor, bolnavilor. De la această formă

10. *Ibidem*.11. *Ibidem*, p. 92

12. Sirah, XXXVIII, 1-2.

de caritate la înființarea spitatelor drumul era scurt și bine netezit. Noile instituții n-au întârziat să apară în sînul comunităților. Mobilul lor era unul singur: mila de aproapele. Nu mai putea fi vorba acum de considerații de ordin economic, ca în cazul «Valetudinariilor», înființate de romani pentru îngrijirea sclavilor deveniți, prin boală, neproductivi, pentru a fi apoi cît mai repede trimiși înapoi la muncă¹³. Și nici de adăposturile militare, în care luptătorii se reîntremai pentru viitoarele lupte¹⁴. Era ceva cu totul nou, ce nu se mai văzuse, ceva pus în mișcare numai de sentimentul milei.

În primele decenii de după decretarea creștinismului ca religie de stat, acest sentiment s-a materializat în diferite forme. Foarte curînd însă, trecînd peste fazele intermediare, s-a ajuns la realizarea în Cezareea Capadociei a unui așezămînt de asistență de mari proporții și de netăgăduită eficacitate.

Se obișnuiește să se spună că acesta a fost *primul spital din lume și de aceea comemorăm 1600 de ani de la înființarea lui*. Dar de cîte ori se conferă unui act istoric calificativul de «cel dintîi» este firească o rețineră, fiindcă de obicei lucrurile nu răsar din nimic și trebuie să existe precedente. Și în cazul acestui mare așezămînt au existat altele care l-au precedat, dar niciodată de asemenea proporții, sau de o egală însemnătate.

Nu se poate tăgădui, și nici nu are nimeni interes să o facă, existența unor instituții asemănătoare, cu multă vreme înaintea fundației de la Cezareea. Se pare că cele mai vechi știri despre o anume grijă față de bolnavi ar proveni din Babilon, unde suferinzi erau aduși în piața cea mai frecventată a orașului pentru a fi văzuți, întrebați și, eventual, povățuiți de către trecătorii în măsură a le da sfaturi¹⁵.

Cu multe veacuri înainte de Hristos, în China existau adăposturi pentru bolnavi. În India sînt amintite din veacul al III-lea î.d.Hr., așezăminte de binefacere pentru bolnavi, cam în felul spitalelor; dar după unii cercetători acestea erau numai un fel de dispensare sau policlinici, la care bolnavii mergeau ca să fie sfătuiți și să li se împartă medicamente¹⁶.

Se mai amintește, din aceeași vreme, de regele budist Asoka sau Prydarsin, care ar fi făcut spitale nu numai pentru oameni, dar și pentru animale. În Ceylon, în veacul al V-lea î.d.Hr. regele Pandukabhayo ar fi clădit un spital la Anaradhapura; apoi, în Cașmir, este amintit un spital al lui Neghavana din veacul I î.d.Hr.¹⁷.

În lumea creștină milostenia se practica pe o scară foarte întinsă. La Roma, în veacul al III-lea, primeau zilnic hrană 1500 de săraci, iar în Antiohia Sfîntului Ioan Gură de Aur, peste 3000¹⁸. În același veac a luat

13. H. Sigerist, *op. cit.*, p. 93.

14. F. A. Garrison, *An Introduction to the History of Medecine*, Philadelphia, 1929, p. 176.

15. *Ibidem*. 16. P. Diepgen, *Geschichte der Medizin*, I, Berlin, 1949, p. 171.

17. Th. Puschmann, *Geschichte des Medizinisches Unterrichts*, Leipzig, 1889, p. 14.

18. *Ibidem*.

ființă în Egipt, la Alexandria, în timpul ciumii din vremea lui Galienus (253—268), organizația de caritate a Parabolanelor. Erau formații anexate bisericilor, cu misiunea de a aduna pe bolnavi de pe străzi și a-i duce la anumite adăposturi. Cu timpul, numărul lor a crescut, dar și-a făcut apariția în rîndurile lor o stare de spirit anarhică, ceea ce a contribuit la treptata lor suprimare¹⁹.

După apariția decretului lui Constantin cel Mare, din 335, fiind închise templele păgîne și o dată cu ele și Asclepiele, la care recurgeau bolnavii, a fost nevoie să se pună ceva în loc și astfel s-au înjghebat mici azile-spitale creștine. Se pare că această inițiativă s-a bucurat de sprijinul efectiv al împărătesei Elena, mama lui Constantin cel Mare. Acestea, după toate probabilitățile, erau niște formații mici și insuficiente. Este de crezut că, trecînd timpul, și acestea s-ar fi dezvoltat, ajungînd a fi adevărate spitale, mari și bine înzestrate. Dar înmulțirea și perfecționarea lor a fost brusc curmată prin revenirea la cultul lui Esculap, în timpul împăratului Iulian Apostatul²⁰.

*

Acestea au fost împrejurările în care Sfîntul Vasile a pus la cale înființarea așezămîntului de la Cezareea, iar ridicarea lui la arhierie și episcopat i-a dat posibilitatea să-și realizeze intențiile. Mobilul imediat, care a urgentat înființarea, a fost marea foamete din 368. Enorme lipsuri, inexistența unei organizări în vederea ajutorării efective, l-au silit să pășească neîntîrziat la faptă.

În concepția lui toți oamenii erau cu adevărat frați și fiecare așezare, sat, tîrg, cetate, trebuia să constituie o familie. Cei ce se bucurau de sănătate aveau datoria să poarte grijă de frații căzuți în suferință²¹. Mila, cită se făcea sub forma împărțirii de hrană și de daruri în bani era întimplătoare, trecătoare și neîndestulătoare. Negustorii care se îmbogățiseră de pe urma comerțului deosebit de activ în Cezareea, își făceau datoria, răspunzînd la apelurile și la îndemnurile episcopului, a cărui clocință avea mare putere asupra lor. Dar el dorea ceva mai mult pentru săracii, infirmii și bolnavii săi: năzuia să le facă un adăpost permanent, să le asigure hrana de fiecare zi și nu doar din cînd în cînd, pe la hramuri. Și mai presus de orice îi stătea la inimă păstorului soarta nenorocită a sărmanilor leproși, atît de vrednici de milă, dar priviți, din neștiință și din lipsă de omenie, cu ostilitate, ca o adevărată calamitate, de care ceilalți socoteau că trebuie să fugă, să-i ocolească. Sfîntul Vasile, adînc îndurerat de această stare de lucruri, se sfătua deseori, în această privință, cu bunul său prieten și colaborator, Sfîntul Grigorie de Nazianz²² și împreună au pus la cale, în amănunțime, ridicarea marelui așezămînt de asistență de la porțile Cezareei.

19. F. A. Garrison, *op. cit.*, p. 177.

20. *Ibidem*, p. 176.

21. *Sfîntul Vasile, Arhiepiscopul...*, p. 321.

22. Sf. Grigorie de Nazianz, *op. cit.*, p. 22.

Complexul cuprindea, de o parte, case pentru găzduirea leproșilor, de altă parte azile pentru bătrâni ; o mare clădire pentru călătorii străini ; școli pentru copii, în care puteau învăța carte și meserie. Cum erau mulți infirmi, incapabili de a se mișca, dar nu cu totul lipsiți de posibilitatea de a lucra ceva cu mâinile, li s-a clădit și acestora ateliere, pentru ca din produsul muncii lor să ajute cu ceva la întreținerea așezământului.

Toate aceste diverse clădiri erau despărțite prin grădini, care dădeau întregului o înfățișare dintre cele mai plăcute.

De altfel, iată și o descriere a așezământului, datorită penei inspirate a Sfântului Grigorie de Nazianz: «leși deci puțin dincolo de zidurile cetății și privește acel nou oraș, monument al evlaviei, comoară comună a noastră a tuturor, în care se adună nu numai prisosul bogațiilor, dar după îndemnul lui Vasile, și tot felul de lucruri de neaparata trebuința, pentru că acolo ele sînt terite de molii și aparate de hoți, neatinse de pizmă și scutite de destrămare și de putrezire. Privește locașul în care boala se îndură cu răbdare, nenorocirile sînt de atitea ori binecuvîntate și milostenia curge din belșug. În comparație cu acest edificiu, ce-ar mai putea să însemne pentru noi Teba cu cele șapte porți ; ceaialtă Teba din Egipt ; zidurile Babilonului cele mari și puternice, care au căzut ; mormîntul lui Mausol din Caria ; piramidele ; colosul de aramă [din Rodos] ; sau templele cele mărețe care nici ele nu se mai văd și încă multe altele, pe care lumea le admiră și despre care istoria ne povestește, dar care toate n-au adus făuritorilor lor decît doar un pic de glorie».

După ce arată că această siavă deșartă nu se poate asemui cu mîntuirea după care tînjește orice creștin, Sfîntul Grigorie de Nazianz se întoarce la alinarea suferințelor bolnavilor.

«Ochii noștri sînt acum scutiți de priveliștea tristă și plină de durere a oamenilor morți înainte de moarte, cu părți din trupul lor putrede, alungați din orașe, din case, din piețe, de la băi, dintre cei mai iubiți ai lor ; sârmane ființe cunoscute mai curînd după nume decît după chip. Nu-i mai vedem acum umblînd în cete, de care oamenii se feresc și-i gonesc, în loc să-i primească cu milă ; bieți bocitori care îngînă plînsetele lor ce-ți sfîșie inima, dacă le-a mai rămas măcar glasul !»

Ideile, nu o dată conforme cu concepțiile noastre medicale moderne privind asistența bolnavilor, izolarea leproșilor, munca infirmilor și ucenicia copiilor, ne face să ne întrebăm dacă realizarea unei opere de asemenea proporții izvora numai din reflecțiile episcopului, ale cărturarului și binefăcătorului, sau, mai ales, din ale medicului care fusese Sfîntul Vasile cel Mare ?

Este necesar să menționăm că în afară de contactul Sfîntului Vasile cu medicina, la Atena, în familia lui domnea o veche tradiție cu privire la îngrijirea bolnavilor. Fiindcă acolo, în Pontul natal, bunicii și străbunicii Sfîntului Vasile trăiseră în preajma Sfîntului Grigore Tauma-

turgul²³, marele apostol al Capadociei, de la care moștenise aplecarea spre alinarea suferințelor. Această tradiție fusese menținută vie de vrednica femeie, îndrumătoare a familiei, Macrina, al cărei nume l-a purtat și sora lui Vasile, Sfinta Macrina. În afară de aceasta, potrivit cu obiceiurile Bisericii creștine din primele veacuri, episcopul era de drept medicul păstorilor săi.

Dar peste aceste argumente, se mai poate crede că Sfintul Vasile a mai avut un sfătuitor priceput în persoana credinciosului său doctor, anume Meletie, pe care l-a ținut mulți ani alături, fiindcă sănătatea șubredă a Sfintului Vasile cerea să aibă totdeauna ajutor medical în preajma sa.

Din aceste multiple motive, Sfintul Vasile arhiepiscopul, era îndreptățit și, mai mult chiar, obligat să ridice marele așezământ de la Cezareea. Satisfacția și uimirea contemporanilor a fost unanimă. Poporul entuziasmat striga că Sfintul Vasile a înfăptuit cea mai mare dintre minunile lumii și de atunci nu i s-a mai zis altfel acestui așezământ decât *Vasiliada*, nume sub care a străbătut secolele pînă la noi.

Faima operei atrăgea vizitatori din mari depărtări, ca la un adevărat loc de pelerinaj și nimeni nu pleca de acolo fără să-și lase, zguduit, obolul, fiecare pe cît îi îngăduiau mijloacele. Elocinta celebră a Sfintului Vasile, mai înflăcărată decât oricînd, contribuia la adunarea fondurilor menite să asigure trăinicia operei de pietate, cum nu mai fusese nicicînd alta la fel.

Dar din umbră veghea neadormită răutatea, pizma, invidia. Dușmanii păgîni, dar și creștinii nestorienii, căutau să ponegrească pe arhiepiscop la guvernatorul provinciei, strecurînd învinuirea că prin aceste construcții Sfintul Vasile urmărea să se înalțe mai presus de guvernator, care era în drept să ridice aceste clădiri. Și-l mai pîrau că face acte de conducător al obștii, ca și cum n-ar fi existat asemenea conducători trimiși de împărat. Acuzațiile erau cu atît mai perfide cu cît Sfintul Vasile într-adevăr ținea strîns obștea în mînă, așa cum făceau și alți episcopi, lucru care era deosebit de folositor poporului cînd, în cursul războaielor, armatele împăratului se retrăgeau și numai episcopii rămîneau față-n față cu năvăliitorii, ca să aperse cu cuvîntul și cu fapta turma păstorită.

Văzînd că pîrile se întetesc și că guvernatorul pleacă tot mai mult urechea la ele, Sfintul Vasile s-a decis să curme aceste minciuni și s-a adresat lui Elie, guvernatorul provinciei, printr-o *Epistolă*, cu aceste cuvinte bine și cu tilc alese : «S-ar putea, oare, susține că înfruntăm autoritatea atunci cînd ridicăm Dumnezeului nostru o casă de rugăciuni, măreț construită și înconjurată de locuințe, dintre care una încă de la început a fost hărăzită căpeteniei locului, iar celelalte mai mici, potrivit cu rangul lor, servitorilor lui Dumnezeu, dar care ar putea fi folosită de magistrați și de alaiul vostru ? Pe cine îl păgubim noi, oare, dacă înălțăm

23. A. Puech, *op. cit.*, p. 236.

adăposturi pentru străini, pentru călători, pentru cei pe care neputința îi silește să ceară ajutor ; și cui strică dacă le dăm mîngîierea și alinarea de care au nevoie, îngrijitoare, medici, dobitoace de tras și cărauși ? La așezăminte cum este al nostru e nevoie totdeauna de meșteșugari, de cei ce sînt de trebuință în orice clipă, de cei ce se pricep să facă viețuirea mai înlesnită ; ne trebuie case pentru meșteșugari și tot felul de lucruri care să împodobească un loc ca acesta, așa încît să fie spre gloria cui ne guvernează și căruia i se cuvine toată cinstirea»²⁴.

Arhiepiscopul era prea conștient de valoarea înfăptuirii sale, pentru a se mai împiedica de cîrtelile unuia sau altuia în stare să-l învinovățească de păcatul trufiei, ca și cum dorința de slavă deșartă l-ar fi îndemnat să facă ceea ce înfăptuise ; după cum, nu se împiedica nici de veninoasele pîri și tăgade ale altora, incapabili de ceva cît de cît asemănător. El își căuta de drumul său încredințat că este cel mai bun.

Dacă uneori dragostea frățească și nesfîrșita milă față de sărmanii săi bolnavi leproși, îl făcea nu numai să-i cerceteze, să-i întrebe, să-i încurajeze, dar și să pună mîna pe ei, să le pipăie rănile și chiar să le sărute, așa cum avea să facă mai tîrziu și Sfîntul Francisc și Sfîntul Ludovic al Franței, aceasta era o pornire dintr-un prisos sufletesc de dragoste. Mai era, în același timp, și un imbold pentru ceilalți, de a nu fugi de nenorociții leproși, de a-i iubi și a-i îngriji. Numai cugetele înrăite puteau vedea aci manifestări ale unor ambiții de glorie deșartă.

Arhiepiscopul lucra neobosit la desăvîrșirea operei sale, avînd simțămîntul că trebuie să se grăbească, fiindcă nu-i mai rămîneau înaintea mulți ani de trăit. Fusese toată viața lui un om slab, bolnăvicios, emaciat de posturi, de asceză. Odată, cînd îl chinuiau rău frigurile, medicul său Meletie îl trimisese la o cură de ape termale; pacientul se supusese, dar nu s-a înapoiat de acolo mai sănătos, ci cum spunea el însuși: «slab ca un paianjen»²⁵. O veche boală de ficat i-a grăbit sfîrșitul²⁶.

După șaptesprezece ani de episcopat și numai după zece ani de la înființarea *Vasiliadei*, marele realizator a încetat din viață. Un biograf al său scria : «Sfîntul Vasile n-a apucat să culeagă roadele muncii sale, dar el semănase pentru viitor»²⁷.

Căci, într-adevăr ridicarea *Vasiliadei* impresionase într-un grad atît de înalt lumea contemporană, încît chiar din viață a avut mulțumirea de a vedea că exemplul său era urmat și, pe cît a putut, a stăruit să fie cît mai larg imitat.

Invitînd pe prietenul său Amfilohie, episcopul Iconiei, să cinstească cu prezența sa locașul carității și «masa sărmanilor» (ptochotrofionul), Sfîntul Vasile își mărturisea bucuria că și prin alte părți se ridicau asemenea așezăminte ; își arăta dorința de a le vedea și pe la țară, îndem-

24. A. Puech, *op. cit.*, p. 249.25. *Ibidem.*26. *Sfîntul Vasile, Arhiepiscopul...*, p. 448.27. A. Puech, *op. cit.*, p. 249.

nînd pe episcopii satelor, așa-numiții «horepiscopi» să se îngrijească de ele. Pentru a le ajuta, cerea să fie scutite cu totul de orice dări²⁸.

Și într-adevăr, pilda marelui arhiepiscop, Sfîntul Vasile, a găsit vrednici urmași. Sfîntul Efrem de la Edesa a clădit în 375, deci foarte curînd, un spital de 300 paturi pentru ciuმაți-²⁹. La Roma, către sfîrșitul aceluiași veac, al IV-lea, a luat ființă, după cum spune Fericitul Ieronim, spitalul văduvei Fabiola, din vechiul neam al Fabiilor. Exemplul ei l-a urmat curînd Sfînta Paula, care a clădit și ea un spital³⁰. Mai tîrziu, episcopul got Mason din Merida (573—606) a clădit un spital în care erau primiți deopotrivă creștinii și evreii, sclavii și oamenii liberi.

Sfîntul Ioan cel Milostiv a ridicat, în 610, spitalul din Alexandria. De aci încolo, pe drumul larg deschis de exemplul Sfîntului Vasile la Cezareea, s-au înșiruit numeroase alte opere de asistență, desăvirșind aplicarea ideii de caritate și depășind larg aria lumii creștine.

Dar care a fost soarta Vasiliadei ; ce s-a ales din marele așezămînt de la porțile Cezareei ?

Clădirile, instalațiile, culturile au urmat soarta tuturor înfăptuirilor omenești, supuse pieirii. Muntele Argé, la poalele căruia a fost clădit așezămîntul, era un vulcan. Dacă Vasiliada n-a fost îngropată sub lavă, ca Pompeiul, totuși vulcanii, pe care îi amintește și Strabon³¹, au zguduit așezarea prin nenumărate cutremure, făcînd-o să se strice și apoi să se prăbușească. Ceea ce a mai rămas în picioare, au distrus năvălitorii. In- vazia turcomanilor din 1024, a hoardelor conduse de Alp-Arslan a fost cea mai distrugătoare. În sfîrșit, locuitorii din preajmă au scos pietrele din ruine și au scobit pămîntul pînă la temelii, după material de construcție. Una cîte una au pierit amintirile faimoasei *Vasiliade*, neasemuită operă de binefacere.

Pe la jumătatea veacului trecut, un arheolog francez a cercetat locurile unde se înălțase odinioară *Vasiliada*. Charles Texier n-a mai putut afla locul unde fuseseră bisericile Sfîntului Vasile. Mormîntul lui a pierit fără urme. Racla în care îi fuseseră depuse rămășițele, o capodoperă de orfevrărie, împodobită cu emailuri încrustate cu perle, a dispărut pentru totdeauna. Năvălitorii au luat cu ei pînă și porțile *Vasiliadei*, simbol al subjugării totale. Mai rămăsese în picioare doar cetățuia, în care se aciuiaseră cîteva familii sărace. Împrejur bazarul, hanurile erau construite ușor, din paieantă lipită cu lut. Ruinele erau amestecate: romane și bizantine, selgiucide și turcești. Se mai ghicea locul unui circ, cimitire, martirioane, geamii, medreseuri (școli) și multe pietre neidentificabile. Un alt cerce-

28. *Ibidem*. 29. F. A. Garrison, *op. cit.*, p. 176.

30. Th. Puschmann, *op. cit.*, p. 124.

31. Ch. Texier, *Asie Mineure*, Paris, 1862, p. 538.

tător de acum vreo 60 de ani ³² își arăta surprinderea față de spațiul restrâns pe care erau răspândite ruinele bizantine, în raport cu descrierile *Vasiliadei*, care evocau un adevărat oraș, o minune a lumii vechi. Se pare însă că orașul nou s-a dezvoltat tocmai deasupra resturilor *Vasiliadei*. Într-un loc i s-a arătat, unde după tradiție, fusese «leprozeria» Sfântului Vasile. Dar identificarea nu era sigură.

Dacă au pierit urmele materiale, a persistat ideea conducătoare și amintirea aceluia mare ierarh, cărturar și medic, care a găsit, cel dintii, atîta suflet și atîta milă și energie, ca să adăpostească pe leproși, pe săraci, pe infirmi, pe copii și pe drumeți. Gîndul său a fost rodnic și după cum s-a văzut a stat la începutul unei lungi serii de realizări similare, în toate țările lumii.

Ideea a rodit și la noi. Avem aici în București, un așezămînt spitalicesc, ale cărui legături de filiație cu Vasiliada de acum 1600 de ani sînt de netăgăduit.

Într-un studiu anterior ³³ am avut prilejul să arăt că spitalul Colțea, ctitoria spătarului Mihai Cantacuzino s-a datorat pe de o parte puternicilor impresii cu care se întorsese ctitorul din faimoasa călătorie la Muntele Sinai, cu care prilej văzuse spitale creștine și arabe în Egipt și în Palestina; iar pe de altă parte, se datora îndemnurilor doctorului Iacob Pylarino, precum și propriilor sale amintiri și celor ale fratelui său mai mare, de la Veneția. Toate acestea se suprapuseră peste vechile lui lecturi, din vremea școlarității, cînd, după obiceiul feudalilor, scrierile Părinților Bisericii formau principalul obiect de studiu. Mihai Cantacuzino cunoștea desigur foarte bine din operele Sfântului Vasile și ale Sfântului Grigorie din Nazianz ce fusese celebra *Vasiliadă*.

La argumentele aduse anterior, ne îngăduim a mai adăuga încă unul, ce e drept de amănunt, dar deosebit de semnificativ.

Se știe că Spătarul Cantacuzino a clădit o mînăstire nouă pe locul lui Udrea Doicescu și că a pus bisericii sale hramul Sfinților Trei Ierarhi, rezervînd vechiul hram al bisericiții anterioare de pe acel loc, a Doiceștilor, «Sfînta Paraschiva», doar unuia dintre cele trei paraclise ale mînăstirii; alt hram, acela propriu al spitalului fiind «Sfînții Doctori fără de arginți, Cosma și Damian».

Care era sensul noului hram al mînăstirii? Din cele arătate pînă acum rostul lui se poate înțelege întrucît cei Trei Sfinți Ierarhi erau: Vasile, creatorul fundației de la Cezareea, Grigore Teologul și

32. G. Bernardakis, *Notes sur la topographie de Césarée de Cappadoce*, în «Echos d'Orient», XI (1908), nr. 68, p. 22.

33. N. Vătămanu, *Contribuții la istoricul înființării spitalului Colțea în Din istoria medicinei românești și universale*, București, 1962, p. 150.

Ioan Gură de Aur. În intenția ctitorului, primul dintre cei trei mari ierarhi, Vasile, urma să-i ocrotească spitalul; ceilalți doi mari ierarhi și dascăli, trebuia să fie, după dorința pioasă a spătarului, patronii școlilor de la Colțea³⁴, pe care le-a înființat în același timp cu spitalul și anume: școala de științe și cea de cântări bisericești. Prin urmare: un spital, și adăugăm subliniind, pentru cei cu răni și cu bube, în amintirea leproșilor Sfintului Vasile; apoi grija de copii, concretizată prin înființarea de școli, la fel cum făcuse și Sfintul Vasile.

Simbolul este destul de clar pentru ca și argumentația să fie convingătoare!

Astăzi când încercăm să lămurim sensul unor reacțiuni atât de venerabile, mărturisim un sentiment de mulțumire constatînd că înaintașii noștri de acum aproape trei sute de ani, se pricepeau să-și împlinte temeliile fundațiilor lor în vechi și binefăcătoare tradiții, rodnice și peste cascada nestăvilită a veacurilor!

NICOLAE VĂTĂMANU

34. I. Ionașcu, *Școala de la Colțea*, în «Biserica Ortodoxă Română», LVI (1938), nr. 7-8, p. 810.

GALA GALACTION TRADUCĂTOR BIBLIC LA A 90-A ANIVERSARE A NAȘTERII SCRIITORULUI

«Traducerea Sfintei Scripturi este una din cele mai evidente minuni de care Providența m-a învrednicit în viața mea» (Gala Galaction).

Biblia românească face parte din patrimoniul culturii naționale. Traducerile și tipărirea ei, parțiale sau integrale — *Psaltirea Scheiană, Noul Testament de la Bălgrad, Psaltirea în versuri a lui Dosoftei, Biblia de la 1688...* — sînt date și etape istorice în cronologia culturii, literaturii și limbii române.

Gala Galaction (Grigorie Pișculescu), cunoscutul scriitor de viguros talent, teolog erudit, preot excepțional — «un pilduitor și strălucit slujitor al altarului dreptei credințe străbune», cum l-a numit Prea Fericitul Patriarh Justinian¹, a adus contribuții de seamă la tălmăcirea, precizarea și desăvîrșirea textului biblic românesc, prin mulți ani de muncă stăruitoare la traducerea Sfintei Scripturi.

Gala Galaction s-a întâlnit cu Biblia încă în anii alfabetului, în casa bunicului preot, proistosul Constantin Ostreanu, în Roșiorii de Vede. În lada cu cărți din podul casei a găsit o Biblie ilustrată. «Am citit cu nesaț această carte și am luat aminte la chipurile vechilor viteji și sfinți din Israel»². În clasa a treia de liceu și-a cumpărat o Biblie proprie. «Trecînd, cu bilet de voie de la internat, am văzut, cam în dreptul Bisericii Răzvan, o vitrină plină cu cărți mari, legate în piele neagră, și toate erau Sfînta Scriptură. N-am șovăit nici o clipă. Am jertfit cei vreo trei lei și ceva, întreaga mea avere, și am cumpărat Sfînta Scriptură. Am păstrat cu scumpătate această carte multă vreme și am citit multe pagini din ea, luptîndu-mă să biruiesc și încuietoria înțelesului ei de operă sfîntă și înaltă, dar și ciudățiile și asperitățile unei limbi, alta decît aceea cu care mă deprinseseră Alecsandri, Negruzzi și Eminescu»³. Tot acum, în clasele liceului, a găsit, în biblioteca colegului și prietenului Ioan Gh. Duca, o altă Biblie românească, un exemplar «ceva mai mic decît al meu și mai frumos în tiparul și în legătura lui. M-am îndrăgostit de acest exemplar și, cerîndu-l de la colegul meu cu împrumut, l-am ținut pe masa mea multă vreme. În Biblia lui Duca am citit și recitat Cîntarea Cîntărilor și din exemplarul lui am făcut și înțelețele mele citații biblice. Dar, cu toată silința mea și cu toată dragostea mea biblică, îmi dădeam seama că traducerea pe care o aveam în mînă are o limbă românească greoaie și stingheritoare pentru lecturi îndelungate»⁴.

1. Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Un vrednic slujitor al Bisericii: Gala Galaction*, în «Apostolat Social», vol. V, 1955, p. 187.

2. Gala Galaction, *Cartea eternă*, în «Almanahul zărilor Dimineața și Adevărul», 1937, p. 33.

3. *Ibidem*. 4. *Ibidem*, p. 34.

A cumpărat și o Biblie franceză — *Biblia lui Osterwald*. «Traducerea franceză mi-a arătat pe deplin măsura obscurității textelor românești»⁵.

În timpul cursurilor de teologie a citit și a studiat textele sacre în *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, în una tipărită la Iași și una tipărită la Budapesta. A cunoscut și traducerea germană a lui Luther. «Cu mare stăruință am citit (în traducere germană, — *n.n.*) *Noul Testament* din scoarță în scoarță». A cunoscut și o Biblie britanică, primită în dar de la un prieten (arhimandritul Iuliu Scriban), ediția Oxford, 1808, «un monument al limbii și al literaturii engleze și de dragul ei am început să învăț limba engleză»⁶. S-a convins de faptul că traducerea românești erau depășite de limba națională, ridicată pe culmi de Eminescu, Odobescu, Hașdeu... și de necesitatea unei traduceri noi a Bibliei în limba veacului. «De atunci și din aceste pricini s-a ivit în mine rîvna de a vedea în mîna poporului românesc o Biblie scrisă într-o limbă limpede și frumoasă»⁷. A sprijinit acțiuni și a întreprins inițiative pentru o nouă traducere și tipărire a textelor biblice. Scria în 1910: «Ne trebuie o nouă traducere a Sfintei Scripturi. Vlădici, teologi, și scriitori consacrați trebuie să se înțeleagă o dată și să se apuce să lucreze noua Biblie de care are nevoie tot neamul românesc»⁸.

După primul război mondial, Gala Galaction a întreprins și a susținut o adevărată campanie de presă și de opinie publică pentru o nouă traducere a Sfintei Scripturi, o traducere pentru românii din toate provinciile istorice alipite, pentru a le unifica limba și a-i suda sufletește și național⁹. Scria în mai 1920: «Toate popoarele și toate limbile care se află azi pe reale căi de propășire au Biblia lor. Noi românii nu avem pînă azi o Biblie românească, egală în teimeinicie și în cinste științifică cu Bibliile popoarelor culturale! Orice versiune românească a Vechiului și Noului Testament ce ți-ar cădea în mînă ți se dovedește, de la prima cercetare, atît de inexactă, de confuză și de barbară, încît ți se taie orice nădejde că vei ajunge vreodată să înțelegi în limba ta ce a voit să zică David, Solomon și ceilalți»¹⁰. Și, în altă parte: «Sînt nestrămutat convins că una din faptele cele mai mari și mai clăditoare pe care putem să le facem pentru neamul românesc este să-i punem sub ochi o Biblie în limba vremii noastre»¹¹.

A primit un prețios sprijin sufletesc de la mentorul său literar, Alexandru Vlahuță: «Nici unul dintre scriitorii noștri (afară doar de Eminescu) n-a trecut atît de des pe cărările sufletului meu ca Alexandru Vlahuță»¹². Aflînd că Gala Galaction se gîndea la o traducere a Bibliei, Vlahuță i s-a oferit colaborator: «Aș muri neîmpăcat, mărturisirea ei, dacă nu mi s-ar hărăzi fericirea de a traduce pentru popor Sfînta Scriptură sau măcar Evangheliile. De nu s-ar putea așa, măcar să trec

5. *Ibidem*.

6. *Biblia mea englezească*, în «Viața românească», noiembrie 1924, p. 218.

7. C. Demetrescu-Pan, *De vorbă cu Gala Galaction*, în «România», din 15 iunie 1938, p. 2.

8. *Cărțile eterne în românește*, în «1907», aprilie 1910, p. 483.

9. *Biblia în românește*, în «Lumina», din 29 iulie 1918; *Noi nu citim Biblia, Interesul pentru Biblie, În jurul problemei biblice*, în «Biblioteca copilului și a tinerimei», din 18 august 1918, respectiv, 22 septembrie, 27 octombrie 1918; *Ne trebuie o nouă traducere a Bibliei*, în «Curentul nou», din 6 iunie 1920; *Preocuparea mea de azi*, în «Umanitatea» (Iași), mai 1920; *Delenda Carthago*, în «Curentul nou», din 13 iunie 1920; *Zelul pentru Biblie*, în «Mîntuirea», din 3 septembrie 1920.

10. *Asociația fetelor creștine din lume*, în «Lucașărușul», mai 1920.

11. *Ajutoare sufletești*, în «Luptătorul», din 24 iunie 1920.

12. *Vlahuță*, Editura «Vremea», 1944, p. 22.

și eu cu ochii peste corecturile unei traduceri făcută de un om de credință, ori de mai mulți oameni care să aibă chemarea aceasta pentru popor»¹³. Faptul acesta l-a confirmat și Gala Galaction: «Nu mă sfiesc să spun încă o dată care a fost cuvântul lui Vlahuță, când a aflat, prin 1919, că am început să fac o nouă traducere a Sfințelor Scripturi: «Muncește cu spor și cu noroc! Dorescu-ți să izbutești să ne dai o fericită nouă traducere... Voi fi fericit să știu că în Biblia ce va să fie am pus și eu mâna mea, cu o virgulă, cu un și, cu un cuvântel care să fie al meu!»¹⁴ Precum se știe, poetul s-a stins însă în noiembrie 1919, fără să-și fi împlinit dorința.

În 1920, Gala Galaction s-a apucat el, de unul singur și pe seama sa, să tâlmăcească în românește textul biblic, așa cum îl dorea el. Era conștient de temeritatea și de greutățile extraordinare ale întreprinderii sale. «Când te apuci să tâlmăcești Sfânta Scriptură, arăta el când lucra la traducere, trebuie să fii susținut de concepții și de convingeri din altă lume decât cea pămîntească»¹⁵. Știa și declara că o traducere bună a Sfintei Scripturi nu poate să fie decât opera colectivă a mai multor traducători și chiar a mai multor generații de traducători. La Septuaginta au colaborat 72 de traducători. La traducerea Bibliei franceze din 1956 — *La Bible de Jérusalem* — au participat 42 de teologi, clerici, academicieni, scriitori, lingviști, organizați în comitet de conducere, comitet de traducere, comitet de revizuire... Gala Galaction n-a așteptat asociați și colaboratori, pentru că, explica el, «o nebulie fatală și din ce în ce mai constrîngătoare a pus stăpînire pe mine... Trebuie să traduc în limba română, așa cum o știu eu, toată Sfânta Scriptură»¹⁶. Socotea știința teologică și talentul său literar sortite pentru tâlmăcirea biblică: «Dintr-un anume punct de vedere, toată literatura mea este o lungă și treptată urcare spre Carmel și spre Liban. Nenumăratele citate din Biblie, mai totdeauna în traducere personală, dorul și poezia Țării Sfinte, fiorii Divinei Drame de acum două mii de ani, desfășurată între Betleem, Nazaret și Golgota, avînturile și credințele Psalmistului... și atîtea și atîtea petale purtate de zefiri și atîtea mîrezme din Șaron și din Galileea și atîta ucenicie în școala Profeților... au ajuns la cititorii mei, ca o variată și stăruitoare solie a însuși cortegiului sacru... Ani de zile am dorit și am crăinicit Sfânta Scriptură... Ani de zile, pe toate potecile literaturii mele, am cerut cu încă-păținarea lui Caton cel Bătrîn: Pe lingă toate acestea socotesc... că trebuie să dăm Bisericii și literaturii românești o nouă traducere românească a Bibliei»¹⁷. Preciza: «Sînt scriitor creștin și vreau să fiu de folos celor ce au aceeași credință ca și mine»¹⁸.

Cu toată munca istovitoare, Gala Galaction se simțea fericit și neînduplecat: «Nu poate să fie rîvnă mai nimerită pentru mine — atît cît mi-a lăsat Dumnezeu și așa cum mi-a lăsat — decât să scot din praful vetustității Sfânta Scriptură și s-o înșir-mărgăritar nou și viu — pe firul limbii românești, cel răsucit de Hașdeu, de Eminescu, de Coșbuc și de ceilalți»¹⁹. Cîeva care l-a văzut cum lucra la traducere a relatat că «dormea pe un pot aspru de scindură și se trezea, ca să se apuce de

13. I. Gr. Opreșan, *A. Vlahuță — omul*, București, 1937, p. 222.

14. *Vlahuță...*, p. 12.

15. *Scrisori către Simforoza*, în «Viața românească», februarie 1922, p. 177.

16. *Ibidem*.

17. *Cartea eternă...*, p. 34.

18. *Scrisori către Simforoza*, loc. cit.

19. *Ibidem*; vezi și «De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi?», în «Luptătorul», 14 noiembrie 1921.

lucru, înaintea zorilor»²⁰. «Îl văd lucrînd din zori și pînă noaptea tîrziu, confirma și un vecin, îmbrăcat într-o mantie lungă, luminat de străluciri divine»²¹.

Gala Galaction a oferit traducerea sa, pentru editare, revistei «Viața românească» de la Iași, care dispunea de o editură proprie. Îi scria lui G. Ibrăileanu, directorul publicației, în mai 1920: «M-am decis să traduc Biblia, așa cum o vedem în canonul protestant (Traducerea germană după originalul ebraic, mazoretic, are cîteva cărți mai puține în colecția Vechiului Testament, anume cărțile necanonice, — *n.n.*). În traducerea engleză, pe care o am sub mîna mea, sînt tocmai 1000 (o mie) de pagini. Voi traduce cîte 250 de pagini pe an, cu alte cuvinte cîte cinci pagini pe săptămîină. Nu voi face o traducere ideală din punct de vedere științific, dar voi face o traducere unitară, caldă și mlădioasă, în limba românească din veacul XX. După mine vor veni alții care mă vor îmbunătăți sau vor face traduceri superioare. I-am spus lui nenea Pătrășoanu (scriitorul D. D. Pătrășcanu, — *n.n.*) cum privesc substratul financiar al chestiunii și i-am accentuat că, înainte de a cugeta la vreo convențiune cu lumea străină, m-am gîndit la o convențiune cu «Viața românească». E ușor, însă, de înțeles că e vorba de o întreprindere uriașă din care vor izvorî nu numai glorie și aur, dar mai cu seamă mari foloase sufletești pentru neamul nostru românesc. Biblia, cînd se revarsă în traducere proaspătă și viguroasă peste un popor, are puterea Nilului, cel ce transformă în viață moartea nisipurilor toride»²². Directorul «Vieții românești» tergiversa. Galaction stăruia. Peste două luni i-a scris din nou, întrucît prinsese din alte părți oferte de a i se tipări traducerea: «Nenea Pătrășcanu mi-a dat cuvîntul de ordine să mai aștept. Eu cred contrariul: să începem mai devreme. Crede-mă, nene Ibrăilene, această idee cu retraducerea Bibliei, făcută de un scriitor cu nume gălăgios, este mai întii o excelentă afacere de librărie. După aceea, dacă avem un pic de încredere în destoinicia tălmăcitorului, o adevărată operă românească și patriotică»²³.

Întîrziind decidera lui G. Ibrăileanu, Gala Galaction a contractat tipărirea traducerii sale cu altcineva. În septembrie 1920, îi comunica lui Ibrăileanu la Iași: «Ideea cea mare pe care ți-am împărtășit-o mai de mult a răzbit în lume și a făcut cuib în casa unui om bogat. De trei săptămîni am început, sistematic, traducerea Sfintei Scripturi. De zece zile știu că voi primi lunar cîte patru mii de lei pentru lucrarea aceasta. La 1 decembrie 1923 trebuie să fiu gata cu toată Biblia. Omul cludat care vrea să cheltuiască 160.000 de lei ca să aibă o traducere literară a Bibliei este Aristide Blank. Acum trei zile — vai, tîrziu de tot! — nenea Pătrășcanu vine și mi comunică din partea Societății «Viața Românească» cam același lucru. Nu pot să mai schimb nimic. Cuvîntul vorbit este contract»²⁴.

Gala Galaction a comunicat lui Ibrăileanu cum s-a gîndit să lucreze la traducerea Bibliei. «Timp de aproape o mie și două sute de zile nu voi putea să fac altceva decît să caut pe românește forma cea mai neaoșă și mai mlădioasă pentru cele vreo mie de pagini ale Bibliei. Felul în care lucrez e foarte simplu. În zorii și în dimineața fiecărei zile traduc o pagină din cele o mie ale Bibliei. Deci, nene

20. Zaharia Stancu, *Din amintirile unui ziarist. Cum l-am cunoscut pe Gala Galaction*, în «Contemporanul», din 24 decembrie 1946, p. 4.

21. Harry, *Insemnări*, în «Adevărul literar și artistic», din 16 ianuarie 1921, p. 8.

22. *Scrisori către Ibrăileanu*, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănușcă și Al. Teodorescu, București, 1966, p. 18.

23. *Ibidem*, p. 20. 24. *Ibidem*, p. 21.

Ibrăilene, cînd scapătă soarele, cugetă : Galaction a mai tradus o pagină. Așa în fiecare zi. Cele două sute de zile, peste o mie, sînt pentru comentarii, pentru dicționare, pentru limba engleză (pe care o silabisesc) și pentru copiatul pe curat... Peste o lună îți trimit un articol mai spațios, intitulat *Despre traducerea Bibliiei*. Acolo voi povesti cititorilor mei ce lucrez azi și după care principii înțeleg să îndeplinesc vechiul meu dor biblic literar. Ei ! dacă aș fi în Iași, aș veni uneori seara la D-ta și ți-aș citi din Iov, din Psalmi, din Ecleeziastul, din Matei..., cîte ceva tradus proaspăt»²⁵. Prins, pe semne, în munca de traducere, Gala Galaction n-a scris și n-a trimis «Vieții românești» articolul promis. În februarie 1922, revista a publicat ceva despre lucrul traducerii, semnat de Gala Galaction, sub titlul *Scrisori către Simforoza*.

Dar Gala Galaction a rămas fără editor ! Aristide Blank a abandonat tipărirea traducerii lui Gala Galaction ! În *Jurnalul* său intim, la data de 3 iulie 1921, traducătorul a notat : «Cel ce era să mă ajute și mă susținuse în această muncă de traducător biblic era Aristide Blank. Amicul Algazi obținuse de la el un legămînt verbal, să-i dau toată Biblia tradusă în timp de 3—4 ani, în 39 de rate—și pentru fiecare rată depusă să primesc cîte 4000 de lei. La început speram că-i voi da cîte o rată în fiecare lună. Cînd am intrat în muncă am văzut că e prea greu și m-am mulțumit să dau din septembrie anul trecut și pînă în martie anul acesta cinci rate. Din nefericire, contractul meu cu Aristide Blank a ținut numai cît acest om de afaceri a stat în străinătate. Cînd s-a întors în țară acum o lună, oamenii săi de încredere, puși să conducă institutul de editură («Cultura Națională», — *n.n.*) care trebuia să tipărească traducerea mea, i-au spus bancherului că lucrarea mea este și proastă și oneroasă... Proastă, fiindcă eu nu mă pricep să traduc... Oneroasă, fiindcă chiar dacă aș izbuti să traduc, ca vai de lume, Biblia întregă, imprimarea ei va costa peste un milion, lăsînd la o parte acei vreo 160.000 lei subvenția traducerii în 3—4 ani... Aristide Blank m-a chemat la el, în ziua de 3 aprilie, și mi-a spus de față cu Algazi și un director că nu poate să-și țină cuvîntul dat. Mi-a declarat că-mi va da încă 16.000 de lei ca să termin Noul Testament. I-am răspuns cu completă degajare : «Eu voi stărui pe calea apucată... Traducerea aceasta este pentru mine o poruncă... Eu rămîn neuitat recunoscător celui ce m-a ajutat să fac începutul. Dacă, împotriva așteptărilor mele, dl. Aristide Blank nu este omul providențial trimis în calea mea, eu unul nu pot decît să las floarea părerii de rău să înflorească pe locul seceratei convingeri...». Aristide Blank (mi-a spus pe urmă Algazi) a declarat intimilor săi : «Je ne suis pas trop fier de ce que j'ai fait...». Totuși nu mă voi plînge de el... Peste două zile, rugat de Ion Teodorescu, a dat ordin să mi se elibereze tot manuscrisul traducerii mele, ca și prețul celor patru rate convenite, adică deodată întreaga sumă de 16.000 de lei, ca să mă ajute să traduc Noul Testament» (Caietul V).

Gala Galaction nu s-a descumpănit la această primă lovitură. În noiembrie 1921, declara : «Voi stărui cu încăpăținare pe drumul apucat, cît voi putea și cum voi putea. Am întîlnit pînă acum în calea mea și bunăvoință și reavoință, și pricepere și nepricepere, și ajutor și piedică... Nu m-am lăsat nici încîntat, nici deznădăjduit. Merg înainte, lucid și ferm. Din tot ce m-au învățat evenimentele prin care

25. *Ibidem*, p. 22.

am trecut, din tot ce am suferit și am gândit în anii din urmă, din tot ce-mi arată oamenii și vremea noastră, eu unul — creștin nevrednic și păcătos — aleg acest imperativ: Ne trebuie Sfânta Scriptură»²⁶.

În 1923 i s-a arătat un alt semn prielnic. La întemeierea Fundației Culturale «Principele Carol» s-a vorbit de traducerea și tipărirea Bibliei. S-a propus lui Gala Galaction să facă traducerea. «Era un gând bun și românesc. Înaintea sufletului nostru a nălucit o lumină de candelă. Îndeplinind zi de zi porunca primită, am întrevăzut o perspectivă și o speranță sub cerurile viitorului»²⁷. A continuat traducerea, tot numai de unul singur. Ținea la curent publicul cu mersul traducerii. În biblioteca Fundației Culturale, unde lucra, citea o dată sau de două ori pe săptămână, în adunări cu asistenți, capitele traduse, consultând auditoriul asupra clarității textului. În decembrie 1923 revista «Biserica Ortodoxă Română» a publicat următorul anunț: «Biblia nouă este aceea pe care o lucrează în traducere nouă românească scriitorul-preot Gala Galaction (Gr. Pișculescu). În fiecare marți seara citește din părțile traduse de sfinția sa la așezământul de cultură Fundația «Principele Carol», București, Str. D. Kalinderu 10». În revistele la care colabora — «Viața Românească», «Flacăra», «Adevărul literar și artistic», «Cuvîntul» ș.a. — a publicat, pentru opinia publică, capitele din cărțile traduse²⁸. Lucra cu sîrguință de fanatic. În octombrie 1923, la Congresul preoților ortodocși, a anunțat că Noul Testament «este aproape gata». În decembrie 1924 a arătat unui vizitator, tradus și gata pentru tipar, tot Noul Testament²⁹.

Dar, din nou a rămas fără editor. Principele Carol, a renunțat la succesiune și s-a expatriat. Scria, amărît, traducătorul în aprilie 1925: «Diavolul este vigilant. Pînă în ceasul de față de trei ori a zădărnicit proiectele, a întors mințile ori a scuturat punga celor ce voiau să mă ajute. În ceasul de față inamicul e biruitor! Noul Testament doarme în manuscript»³⁰. Dar noua traducere și-a făcut și suporteri entuziaști. Un autor de manuale școlare a tipărit, într-o carte de morală creștină, unele din capitele publicate de traducător³¹.

2

În anul 1927, Institutul Biblic al Bisericii Ortodoxe Române a tipărit *Noul Testament* al lui Gala Galaction — «Părintele Grigorie», cum a trecut traducătorul pe copertă —, cu o prefață semnată de patriarhul Miron Cristea. În septembrie 1927, traducătorul a notat în jurnalul său: «Vara acestui an mi-a adus o mare mîn-

26. *De ce ritmul...*, loc. cit.

27. Prefață la *Biblia Fundațiilor Culturale*, 1938, p. VII.

28. Cap. 1—2—3 din Evanghelia după Ioan, în «Adevărul literar și artistic», din 1 mai 1921; întreaga Epistolă Sobornicească a Sfîntului Apostol Iacob, în «Viața românească», august—septembrie 1923; 2 capitele din Faptele Apostolilor, în «Flacăra», februarie 1923; 6 capitele din Faptele Apostolilor, în «Cuvîntul», iunie 1923; capitele din Epistola către Romani, în «Cugetul românesc», martie 1923.

29. F. Aderca, *De vorbă cu Gala Galaction*, în «Mișcarea literară», din 20 decembrie 1924; *Idem, Mărturia unei generații*, Editura pentru literatură 1967, p. 93.

30. *Dialogi — Epistolae — Note*, în «Adevărul literar și artistic», din 24 aprilie 1925.

31. Iconom Petre Vintilescu, *Morala creștină, manual pentru clasa a III-a secundară și clasa a V-a normală*, ediția a III-a, Pitești, 1925. Aprecieri pozitive a făcut și scriitorul N. Davilescu, *Aspecte și discuții literare*, vol. II, Cultura Națională, 1924, p. 76.

gîiere : a apărut, de sub teacurile Institutului Biblic, *Noul Testament*. Traducerea pe care am început-o în 1920 și am terminat-o în 1924 a ajuns, după trei ani de carantină, să vadă lumina tiparului. Patriarhul s-a bucurat și el și mai toți amicii mei ecleziastici socotesc că Biserica noastră Românească e în mare cîștig cu traducerea mea. Este de așteptat însă ca ea să stîrnească proteste și discuții» (Caietul V).

Aprecieri judicioase a făcut traducerii noi profesorul de exegeza Noului Testament de la Academia teologică din Sibiu, Nicolae Colan, episcopul de mai firziu al Clujului, Mitropolit al Transilvației, membru al Academiei Române și tălmăcitor biblic (*Noul Testament*, Cluj, 1942). După temeinice analize, acesta declara traducerea lui Gala Galaction «eveniment creștinesc și literar de excepțională valoare». A atras atenția că «lucrarea traducerii Sfintei Scripturi este deosebit de grea, fiindcă ea reclamă ostenelele unui om înzestrat cu isticința teologului erudit și cu a literatului de talent, plus cucernicia amîndorora. Dumnezeu ni le-a dăruit, în persoana Părintelui Grigorie Pișculescu (Gala Galaction)». A relevat traducerii calități superioare: «Corectitudinea literară (aceasta nu este robie) a traducerii se îngemînează cu claritatea și frumusețea literară a stitlului, care face lectura ușoară și pasionantă. Frazele de o limpezime cristalină, cu parfumul lor de cucernicie, îmbie darnice belșugul adevărurilor eterne». Profesorul de teologie Nicolae Colan avea studii literare universitare. Lucrarea sa de licență în litere și filozofie se întitula *Stitul literar al lui Dimitrie Cantemir*. Era deci în măsură să sesizeze valorile literare ale traducerii lui Gala Galaction. El punea întrebarea : «Cine va îndrăzni să-și scuze de aci înainte lenea duhovnicească, necitînd Scriptura Legii celei Noi, fiindcă n-o poate cuprinde din pricina stitlului confuz ? Această scuză nu mai are temei. Părintele Grigorie a risipit-o». A reproșat traducerii cîteva locuri, unde «mi se pare că traducătorul a mers prea departe în tendința de arhaizare a limbii», precum și cîteva locuri, unde cuvînte vechi, trecute în patrimoniul limbii bisericești consacrate, au fost înlocuite cu cuvinte noi mai puțin bisericești. Dar, preciza că aceste observații sînt «mărunțisuri» care nu ating esențial valoarea excepțională a traducerii. A încheiat cu dorința și îndemnul ca Gala Galaction, care, prin traducerea Noului Testament, s-a dovedit un priceput traducător biblic, «să îmbrace și Legea Veche în haină nouă românească»³².

Noul Testament al lui Gala Galaction s-a bucurat de un succes deosebit. În 1928 s-a tipărit într-o nouă ediție, cu textul neschimbat, cu prefața patriarhului Miron Cristea de la prima ediție, plus autorizarea autografă a acestuia pentru ediția a doua : «Sînțindu-se trebuința, autorizez Institutul să facă cele de lipsă pentru grabnica publicare a ediției a II-a». Noul Testament din 1928 a fost remarcat și de critica literară³³.

Era și năzuința lui Gala Galaction ca să traducă întreaga Biblie. În ianuarie 1928, destăinuie unui convorbitor : «Traducerea întreagă a Sfintei Scripturi mă obsedează neînterupt. Cu cît piedicile sînt mai uriașe, cu cît ideea este mai absurdă în împrejurările de acum, cu atît hotărîrea mea de a traduce e mai înver-

32. Prof. Nicolae Colan, *Noul Testament Iradus de Părintele Grigorie (Gala Galaction)*, în «Revista teologică», decembrie 1927, p. 395.

33. Lascăr Sebastian, *Tălmăcirea lui Gala Galaction*, în «Scînteia», octombrie-noiembrie 1927, p. 7.

sunată»³⁴. În decembrie, același an, reafirma această hotărâre: «Din toate proiectele mele de literatură bisericească am păstrat și păstrez pe unul cu exclusivă încăpăținare: Am început traducerea Bibliei și voi muri neîmpăcat dacă în ceasul din urmă n-o voi strînge în întregime la pieptul meu»³⁵.

A început să traducă Vechiul Testament, tot pe seama sa. Marea noutate mai era că s-a gândit să facă traducerea după originalul inițial, ebraic. Traducerile românești ale Sfintei Scripturi, parțiale și integrale, câte existau, vechi și noi, s-au făcut toate după Septuaginta, adoptată ca text oficial al Bisericii Ortodoxe Orientale³⁶ — fapt pentru care Biblia românească a fost numită «o fiică a Septuagintei»³⁷ —, sau după traduceri intermediare grecești, slavone, franceze.

Era o întreprindere temerară și excepțional de grea. Pe lângă putere de muncă titanică și posibilități literare certe, mai era nevoie de cunoașterea temeinică a limbii ebraice și a dialectelor semite, de confruntări, precum și de o vastă documentare filologică și arheologică de epocă. Privind pe masa de lucru și în jur, Gala Galaction scria: «Pe scaune stau deschise și închise Biblii în mai multe limbi, dicționare și comentarii. Pe birou, la fel: Biblii ebraice, franceze, engleze. Comentarii lungi și voluminoase, savante de țî se zbirleşte părul pe cap. Dicționare de câteva kilograme unul! Aceste cărți uriașe sînt lespezii mormîntului meu»³⁸. În acest fel de mormînt a trădit peste zece ani.

Dîndu-și seama de greutatea traducerii și-a luat colaborator pe orientalistul Vasile Radu, preot și profesor de limbă ebraică. Era cel mai indicat. Făcuse studii serioase de specializare în limbile orientale și dialectele semite la Paris³⁹. Gala Galaction i-a elogiat colaborarea în felul următor: «...Omul care mi-a ajutat, cu puteri de Samson, să clădesc pînă sus visul torid al unei vieți întregi, robește și va robi, pînă la reîntîlnirea noastră în pridvoarele veșniciei, admirația și recunoștința mea. Ca să izbîndesc, mi-au fost necesare cunoștințele temeinice, filologia semită, puterile de muncă excepționale ale lui Vasile Radu. Ca să văd încununată sfînta clădire cu toți profeții Vechiului Testament, a trebuit pentru urcarea cvadrajilor ebraici, spinarea de atlet a lui Vasile Radu. Ce om straniu! Mai mult decît omul de carte, mai mult decît eruditul migălos, care mă lăsa în urmă și mă biruia cu vegherile lui pînă după miezul nopții, îmi impune azi (1941, — *n.n.*) caracterul prietenului meu. N-am întîlnit în viața mea un om mai discret, mai păstrător de gînduri intime și de dureri nemărturisite, mai frumos prin răbdarea lui mută, ca Vasile Radu. Am încercat să fiu la înălțimea lui și n-am izbutit totdeauna. Eram atît de deosebiți unul de altul! El era un erudit sever care, de nevoie, trebuia să admită hegemonia poeziei. Eu eram un poet care trebuia să mă supun pravilei științifice... Ne toleram unul pe altul, pînă la durere. dar manuscrisele noastre,

34. Sandu Tudor, *Noul Testament și Biblia în românește — interviu cu Părintele Gala Galaction*, în «Universul literar», din 15 ianuarie 1928, p. 5.

35. H. Constantinescu și Ioan Massoff, *Cu Gala Galaction, despre el și despre alții*, în «Rampa», din 25 decembrie 1928.

36. Pr. Nicolae Neaga, *Septuaginta*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 3—5, p. 195.

37. Gala Galaction, *Biblia românească*, în «Biserica Ortodoxă Română», aprilie—iunie, 1943, p. 175.

38. *Tristețea lucrurilor*, în «Adevărul literar și artistic», din 14 aprilie 1929.

39. Diac. Prof. Emilian Vasilescu, *Orientalistica română*, în «Ortodoxia», VIII (1956), nr. 2, p. 623.

cenzurare reciproc, mărturisesc și vor mărturisi celor ca vor lua sarcina să le cerceteze războiul ciudat pe care-l duceam : el împotriva literaturii mele și eu împotriva asprei lui concluziuni. Cred că din acest război au ieșit, pentru traducerea noastră, însușiri pe care le las la aprecierea cititorilor ascunși în viitor»⁴⁰. Gala Galaction a aprins nimb de lumină și recunoștința colaboratorului său biblic, care într-o împrejurare academică solemnă, a spus : «Profesorul Vasile Radu a fost plugul greu care a desțelenit brazde adânci, pe care eu am putut să seamăn sămînța verbului literar»⁴¹.

În decembrie 1928, într-un articol-eseu, semnat de ambii traducători, aceștia au explicat necesitatea și însemnătatea traducerii Bibliei după originalul ebraic : «Avem nevoie de o nouă traducere a Vechiului Testament. Cine se va încumeta s-o facă-trebuie să pornească de la sururile ebraice. Autorii acestui articol, după ani de zile de pregătire și de ezitare, cutează astăzi să încarce pe umerii lor povara grea a acestei întreprinderi. Noi am început să traducem din originalul ebraic. E o lucrare grea, e o lucrare istovitoare. O ridicăm ca un dig împotriva puhoiului pornit să se reverse peste Biserica noastră. Sectanții de la noi ne combat și ne strîmto-rează cu Biblia lor recentă, ageră și lucidă, tradusă din marile Biblii protestante, adică mijlocit din Biblia ebraică. Trebuie să spunem acestei mașini de război una cel puțin egală cu ea. Nu vom câștiga nimic, dacă vom ascunde adevărul. Adevărul este că în lupta cu sectanții preoții noștri se dovedesc mai slabi decît adversarii lor protestanți. Ne trebuie și nouă o Biblie nouă, ageră și lucidă, în locul străvechii noastre Biblii, îndeosebi pentru temutele lupte confesionale ce ne stau înainte... Ne dăm seama bine și de greutățile operei rîvnite și de primejdiile care ne pîndesc... Primejdiile care se vor zămisi în gunoiul patimilor josnice le lăsăm la o parte. Sintem și unul și altul destul de vîrstnici și de experimentați ca să știm din capul locului că invidia, răutatea, veninoasa exasperare, birfeala, zavistia, întriga diplomatică... cresc și prosperă, în această tristă lume, mai vîrtos decît mulțumirea, recunoștința și binecuvîntarea... Cugetăm mai ales la acele primejdii care pot să odrăslească din prejudecată, din tradiționalismul rău înțeles și din nevinovată ignoranță».

Traducătorii precizau că vor stărui să facă o traducere modernă, actuală, literară și științifică în același timp; «Traducătorul modern vrea să înțeleagă textul pe care îl traduce și vrea să toarne înțelesul cucerit în tiparele limbii lui materne. Traducătorii biblici din toate Bisericile pun astăzi la mijloc toată dexteritatea lor literară și caută să dea Sfintelor Scripturi acel farmec de ritm interior, de limbă aleasă, de nobilă distincție pe care îl găsim și îl admirăm la unii din marii prozatori ai timpului. Puterea și celebritatea Bibliei luterane au decurs poate nu atît din știința filologică și exegetică a lui Luther, cît din uriașul lui talent literar»⁴². Altădată au arătat grija deosebită pentru limba literară : «Orice traducere, pe lângă redarea exactă a sensului textului original, mai trebuie să fie făcută după geniul limbii în care se traduce, adică traducerea — în cazul nostru — să fie românească,

40. *O cariatidă prăbușită*, în «Revista română», mai 1941, p. 96.

41. *Epistola lui Aristeia — Discurs de recepție la Academia Română*, în «Biserica Ortodoxă Română», mai-august 1948, p. 272.

42. Gala Galaction și Prof. Vasile Radu, *O nouă traducere a Vechiului Testament*, în «Viața românească», octombrie-decembrie 1928, p. 88.

Gala Galaction lucrind la traducerea Bibliei

pe cât se poate de românească. Vocabularul să nu fie neglijat, toate cuvintele care pot să intre în traducere să fie puse, stilul să fie îngrijit și cursiv»⁴³. Iar într-un articol semnat numai de el, Gala Galaction a făcut precizări suplimentare: «... Când am predat traducerea Noului Testament, am spus celor de sus: În inima mea este un neastîmpăr mare. Caut un tovarăș robust cu care să traduc și Vechiul Testament. Când voi găsi pe omul care-mi trebuie, vă voi da de veste. Oricum, eu încep să traduc Psaltirea și așa am făcut. Am început să traduc Psaltirea. Și tovarășul de muncă așteptat mi-a ieșit înainte. Este profesorul preot Vasile Radu. Împreună cu colegul Vasile Radu am tradus întreaga Psaltire. Predînd manuscrisul Psaltirii, am declarat, și verbal și în scris, Prea Fericitului nostru Patriarh: Sintem gata să lucrăm înainte și să traducem în cinci ani, de azi înainte, toată Biblia ebraică»⁴⁴.

*

Traducătorii au început decorticarea miezului biblic din textul străvechi ebraic și înflorirea lui prodigioasă în pomul național al limbii române cu partea cea mai dificilă: Psaltirea. Era un fel de încercare a forțelor. Dacă reușesc cu Psalmii, vor izbuti să traducă și celelalte cărți ale Vechiului Testament. La întrebarea cuiva, de ce a ales Psaltirea, Gala Galaction a răspuns: «Pentru că e cea mai necesară, fiind cea mai uzuală, dar și cea mai greu de tradus. Trebuie să găsești ceva din ficrul vechilor regi psalmici»⁴⁵. A mai comunicat că va fi gata în 4—5 ani.

Lucrînd cu zel, au terminat-o mult mai repede. În martie 1929, o știre din «Biserica Ortodoxă Română» informa că *Psaltirea* în traducere nouă este gata pentru tipar.

Se pare că tipărirea *Psaltirii* a întîmpinat însă greutăți serioase. În aprilie 1929, Gala Galaction a refuzat categoric sărbătorirea ce i-a propus-o un grup de prieteni, la jubileul de 50 de ani. «Să aminăm agapa, scria unuia din organizatori, pînă la alte zile mai fericite. S-o aminăm pînă la terminarea traducerii Sfintei Scripturi. Să aminăm, Tudore, pînă la izbînda visului meu, agapa pe care mi-o dorește inima ta cea bună. Să ne adunăm și să ne veselim atunci cînd va fi gata tradusă — dacă nu și tipărită — toată Sfînta Scriptură!»⁴⁶.

În ultimele luni ale anului 1929, *Psaltirea* nouă, cu titlul larg *Psaltirea Proorocului și Împăratului David* a apărut, tipărită de Institutul Biblic al Bisericii Ortodoxe Române, în condiții tipografice superioare. A fost salutată imediat, într-un articol personal, de prietenul de viață și de condei al lui Gala Galaction, Tudor Arghezi. Fostul ierodiacon Iosif, și el autor de Psalmi, era cel mai în măsură să aprecieze reușita Psalmilor lui Gala Galaction: «Toate traducerile dinaintea Părintelui Gala Galaction pierdeau sensurile Psalmilor, ideea se ramifica în întuneric, imaginea prindea ceață și se scămoșa în mucegaiuri didactice», afirma poetul *Cuvintelor potrivite*. «Traducerile românești incolore au bagatelizat frumusețile incomparabile ale Cărții celei mai mari din Biblioteca lumii». Recomanda scriitorilor

43. Gala Galaction și Preot Vasile Radu, *In jurul Sfintelor Scripturi*, în «Viața românească», septembrie—octombrie, 1930, p. 200.

44. *Noua traducere a Sfintei Scripturi*, în «Națiunea Dominantă», din 24 februarie 1929.

45. Sandu Tudor, *art. cit.* 46. *Tudore, nu!*, în «Dimineața», din 24 aprilie 1929, p. 3.

să citească Biblia și Psaltirea «cu creionul în mână, ca să învețe cum se scrie literatură. Scripturile încă nu fac parte din lectura curentă a literaților noștri, probabil din lipsa unei bune traduceri. Dacă scriitorii ar citi mai puțin pe romancierii și mai des și mai devreme Vechiul Testament, parabolele și Apocalipsa, regele David ar fi în stare să devie șef de școală al unei literaturi lucrată în sfeșnice, în icoane, în potire și olărie fină, cu meșteșug din basmele copiilor și din mătasea și porțelanul Tibetului, contemporan cu soarele palid din timpul profeților și cărturarilor evrei»⁴⁷. Poetul *Psalmilor* dorea o Biblie de uz literar. El făcuse atente lecturi biblice, în anii tineretii și înainte de stagiul său monahal, pe o Biblie împrumutată de la Gala Galaction⁴⁸.

Au apreciat-o favorabil și filologii literari: «Traducerile biblice ale lui Gala Galaction sînt cele mai pline de înțeles și de farmec literar, într-o românească modernă și literară». Și dintre teologi s-au exprimat opinii favorabile, care arătau că traducerea lui Gala Galaction — *Noul Testament și Psaltirea* — sînt cele mai bune din cîte au existat pînă atunci. O cercetare critică amănunțită «de bibliotecă, verset cu verset», a făcut Pr. A. I. Pârvănescu⁴⁹.

Se pare însă că textul literar al traducerii făcea greutatea citeților de la strană, obișnuți cu texte învățate după ureche. În anul 1931, Institutul Biblic a tipărit o altă Psaltire, tălmăcită de episcopul Nicodim Munteanu, starețul Mînăstirii Neamț. În cuvîntul explicativ s-a arătat că tălmăcirea episcopului Nicodim este «limpede, frumoasă și mai ales foarte aproape de vechiul text, cu care s-au deprins atât poporul cît și slujitorii altarului».

*

În mai 1930, Eforia Bisericii Ortodoxe Române a angajat, cu contract și onorariu fix, pe Gala Galaction și pe preotul profesor Vasile Radu la o nouă traducere a Bibliei. Le-a asociat pe starețul de la Mînăstirea Neamț, episcopul Nicodim Munteanu, bun cunoscător al limbilor slave și traducător de texte biblice. Era ideea patriarhului Miron Cristea. Îl preocupa tipărirea întregii Biblii într-o ediție oficială-sinodală și într-o traducere nouă, într-o limbă care, păstrînd mireasma bisericăscă a vechilor Scripturi și cărți bisericești, să fie totodată literară și contemporană. Se gîndise la un grup unit de traducători, în care să fie numai decît și literați, căci «scriitorii, explica, sînt cei ce au cel mai bun simț al graiului unui popor, contribuînd a încetățeni în limba literară cele mai potrivite cuvinte din diferite dialecte ale provinciilor românești»⁵⁰.

Au lucrat toți trei, la Mînăstirea Neamț, patru ani. Gala Galaction și Vasile Radu au luat concedii anuale de la catedre. Au împărțit Sfînta Scriptură în trei

47. Tudor Arghezi, *Biblia cu creionul*, în «Adam», din 1 noiembrie 1929.

48. O scrisoare a lui Ion Théo (Tudor Arghezi) către Grig (Gala Galaction) din vara anului 1899, la Muzeul Literaturii Române.

49. J. Byck, *În jurul Sfîntelor Scripturi*, în «Adevărul literar și artistic», din 4 ianuarie 1931; Pr. A. I. Pîrvănescu, *Observațiuni și propuneri la traducerea Noului Testament*, Partea I, Rimnicu-Vilcea, 1929, 71 p.

50. Miron Cristea, Patriarhul României, *Cuvînt introductiv la Biblia Sinodală*, București, Institutul Biblic, 1936.

părți, fiecărui traducător dându-i-se cărțile mai corespunzătoare posibilităților lui. Lui Gala Galaction i-au revenit cărțile didactice, numite și poetice — Psaltirea, Cartea lui Iov, Proverbele lui Solomon, Ecleziastul, Cântarea Cântărilor și Plîngerile lui Ieremia — și tot Noul Testament. Au lucrat ca și traducătorii Septuagintei. Fiecare avea chilia lui și traducea independent. Sîmbătă seara sau în altă seară a săptămîinii țineau ședințe comune, fiecare citea ce a tradus și ceilalți doi făceau observații și completări. S-a întîmplat ca chilia lui Gala Galaction să fie incomodă zărnă. «Chilia mea era una din chiliile stărețești, mărturisise scriitorul. Avea sobă destul de bună și nu se putea să mă plîng de lipsă de lemne. Dar era cald numai lîngă sobă. În schimb dușumeaua părea că plutește pe Oceanul Înghețat. Ziua, pujiștile întinse scînteiau în soarele de aramă. Noaptea, țăria fără nori scînteia din amnare de ghiață. Cum să ții picioarele pe dușumea, cînd pe ea se sleia picătura de apă și cum să stai lîngă sobă, cînd dogorea și-ți dădea dureri de cap? Am așezat atunci masa de lucru la distanță potrivită și am făcut din macatură și din lăicere un fel de coșniță în care mi-am băgat picioarele. Și astfel, cu mintea în ceruri și în grădinile Țării Sfinte, cu ochii, cînd și cînd, la țurțurii uriași ca la niște făclii stinse de la ferestre și cu genunchii în brățare de ghiață, urmăream și înlăcăeam în românește cuvintele dătătoare de căldură și de viață ale Sfintei Scripturi»⁵¹.

În iunie 1933 Gala Galaction informa, prin intermediul unui articol de ziar, că «Biblia nouă tradusă este astăzi, așa-zicînd, gata în roșu. Traducerea în prima ei stratificare, «stih peste stih», este aproape isprăvită. Mai rămîne o muncă importantă, un răstimp de încordare, de netezeală și de ciocăneală, care nu poate să fie tocmai scurt și care ar însemna tencuielile și zugrăveala. Sînt în față trei traducători ; sînt trei colaboratori care și-au împărțit — inegal, ce-i drept — materia de tradus. Sînt trei stiluri, trei ritmuri sufletești ; să nu mai vorbim de competența filologică a celor trei. Cum îi aducem la același numitor ? Privim cu admirație traducerea episcopală anglicană, admirabila Biblie engleză. Cîte silințe, cîte discuții, cîte revizuirii, cît argint și aur al răbdării a fost topit și a fost turnat aici, ca să iasă totul atît de masiv și totuși atît de zvelt, atît de solid și atît de clar sunător !»⁵².

În 1934 traducerea a fost predată la tipar. A apărut în 1936. A ieșit un volum masiv, de masă, cu locuri paralele subliniate. Patriarhul Miron Cristea i-a alăturat un întins «Cuvînt introductiv» de 30 de pagini. A fost declarată «ediție de probă», adică text ce urma să fie cercetat și definitivat pentru ca la o nouă ediție să devină textul oficial al Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Gala Galaction însă n-a fost prea mulțumit de felul cum s-a făcut și s-a spus că traducerea *Bibliei din 1936*, considerînd acest lucru doar «o satisfacție provizorie». În orientarea traducătorilor a precumpănit textul Septuagintei, recoman-

51. Un episod din traducerea Sfintei Scripturi, în «Ultima oră», din 16 decembrie 1945.
52. Zărnă, la Minăstirea Neamțu, în «România liberă», din 25 decembrie 1947.

53. Ziua Domnului, în «Curentul», din 12 iunie 1933.

dat de Sfântul Sinod. S-au făcut numai confruntări cu originalul ebraic. «Încă zece tovarăși de lucru să fi găsit, și toți de ar fi fost ebraiști ca Gesenius, eleniști ca Wilamowitz și literați ca Coșbuc, și tot n-am fi putut să biruim supraomeneasca sarcină a traducerii Sfintelor Scripturi, observa Gala Galaction. Trebuie — cînd întreprinzi o nouă traducere — competența, munca și stăruința a două sau trei generații. Ceea ce am făcut noi este aproape numai arătura. Și cîte lacune au rămas! De cîte ori am zgîriat gîlia numai de-o palmă! După noi trebuie să vină semănătorii — de întrebări, de observații, de prefaceri parțiale. Și de abia peste alți 30—40 de ani să se arate grapa de aur care să netezească și să pacifice ogorul sacru și atît de greu laborabil. Dorul și inima noastră — ostenite de cît am putut face pînă acum — rămîn plecate și visătoare în pervazul zilelor ca și al destăinuirilor viitorului.»⁵³

Biblia nouă a oprit atenția lui Mihail Sadoveanu. Scriitorul *Sfintelor amintiri* și *În drum spre Emaus* s-a ocupat de ea de două ori. Prima dată a atribuit noii traduceri merite evidente: «Traducerea nouă își păstrează savoarea arhaică și ciștigă în limpezime și conciziune». Observa însă că «textul mai trebuie lucrat. Simțesc și eu, cum sînt și traducător, că textele pot deveni și mai bune»⁵⁴. Mai pe larg a discutat Sadoveanu Biblia la retipărirea acesteia în 1944. A afirmat și el că «trebuie puterile succesive ale cîtorva generații ca să putem dobîndi pentru poporul nostru cartea cărților în cea mai pură și mai armonioasă limbă». A destăinuit amănuntul inedit că l-a preocupat și pe el traducerea Bibliei și chiar a încercat s-o traducă. A început și el tot cu Psalmii și tot din originalul ebraic: «Îmi îngădui să vorbesc despre aceste chestiuni grave, ca unul care m-am îndeletnicit cu Sfînta Scriptură, nădăjduind să ajung a-mi pune cîndva la contribuție însușirile mele de mînuitor al limbii... Acum cițiva ani, în tovărășia unui bun ebraist, evreu, am început la Iași tălmăcirea Psalmilor după textul original. Tovarășul meu, Mozes Duff (prototipul personajului literar Levi Tof din *Paștile Blajinilor*)⁵⁵, îmi explica fiecare verset, cuvînt cu cuvînt, dîndu-mi înțelesurile și chiar atunci căutam transpunerea cea mai riguroasă, cea mai poetică și mai muzicală. Ne-am impus să nu întrebuițăm într-un stih mai multe vorbe decît în original...⁵⁶. Cu acest prilej m-am convins că munca unei asemenea tălmăciri este un efort susținut. Totuși, am visat să atac, în tovărășia bună ce aveam, tălmăcirea întregii opere antice. O asemenea realizare voiam s-o pun drept cunună pe jertfele generațiilor noastre trecute, luptătoare în ale spiritului, în acest colț de lume»⁵⁷. A specificat că aflînd de traducerea Galaction-Radu-Munteanu a abandonat planul său, avînd toată

53. *Cuvîntul cel etern și neisprăvit*, în «Adam», din 10 iulie 1932.

54. M.S., Biblia, *Vechiul și Noul Testament. Cărți și reviste*, în «Insemnări ieșene», din 15 iulie 1936, p. 63.

55. Profira Sadoveanu, *Note la M. Sadoveanu, Opere*, vol. 14, 1958, p. 606.

56. M. Sadoveanu a publicat un *Psalm* în tălmăcire personală, în istorisirea *Despre această țară și acest vină! și pescuit*, vol. *Istorisiri vînatorești*, 1937, în *Opere*, vol. 14, p. 300.

57. M. Sadoveanu, *O nouă ediție a Bibliei de la 1936*, în «Revista Fundațiilor Regale», noiembrie 1944.

Încrederea în traducători. Mihail Sadoveanu a prețuit totdeauna valoarea culturală și etic-socială a Bibliei⁵⁸.

*

Cînd se tipărea *Biblia din 1936*, Gala Galaction și Vasile Radu au reintrat în «mormîntul» de Biblii străine, dicționare, comentarii și enciclopedii. S-au angajat la traducerea unei alte Biblii!... Fundațiile Culturale s-au adresat lui Gala Galaction, care avea acum suficientă experiență de traducător biblic. La *Biblia Fundațiilor* au lucrat numai Gala Galaction și Vasile Radu și au avut toată libertatea s-o traducă numai după textele originale. «Ne-am întors la lucru, am cercetat în amănunte partea noastră de traducere încăpută în *Biblia din 1936* și am tradus din nou, din textul original ebraic, toate acele cărți care pînă acum fuseseră tălmăcite numai din Septuaginta»⁵⁹.

Într-un articol — studiu, traducătorii au reafirmat necesitatea religioasă-națională a unei traduceri științifice după Biblia ebraică. «Constatăm cu bucurie că în acești cîțiva ani din urmă interesul pentru Sfînta Scriptură, dorul după o traducere românească nouă și consternarea că n-o avem pînă acum (1935, — n.n.) încep să se prefacă în curent binevoitor. În chip evident, cu preocupări duble bisericești și literare, au început și românii să cunoască dragostea de Sfînta Scriptură. În această privință Protestantismul, cu cultul lui pentru Sfînta Scriptură, a fost pentru noi ceilalți — catolici și ortodocși — un stimulent aspru, necruțător, dar binefăcător. Protestanții au declarat că primesc ca obîrșie legitimă numai originalul ebraic al Vechiului Testament. Biblia protestantă, tradusă din originalul ebraic și cu mai puține cărți în Vechiul Testament, are azi în lume întîietatea circulației și a penetrației. Și romano-catolicii 'au o traducere a Sfintei Scripturi din fîntînile originale. E singurul drum, cel bun și inevitabil, pe care l-au urmat alții înaintea noastră și care ne așteaptă și pe noi. Va trebui într-o zi să avem și noi în întregime o Biblie nouă, puternică, să risipească fascinația Bibliei protestante și să dea Bisericii și limbii românești o strălucire autorizată de originalul ebraic. Pentru lupta confesională, pentru studiul teologic și misionar, pentru nevoile și onoarea literaturii românești, ne trebuie o nouă Biblie»⁶⁰. La fel, în altă parte, Gala Galaction argumenta că «astăzi, studiul teologic-exegetic al Vechiului Testament, cărțile de specialitate și orice controversă și orice citat au ca temelie totdeauna originalul ebraic. Este o mare nevoie științifică, este o cerință a literaturii noastre laice și bisericești și mai este un împerativ al luptei confesionale să punem în mîna studențimii teologice, în mîna scriitorilor și a cărturarilor români, precum și în mîna misionarilor noștri, această Biblie de studiu și de luptă misionară. Ne dăm astăzi toate silințele să terminăm această Biblie și s-o predăm celor ce ne-au cerut-o»⁶¹.

Traducătorii lucrau la sediul Fundațiilor Culturale — Editura pentru literatură de astăzi, din Bulevardul Ana Ipătescu, 39. Aici a fost văzut Gala Galaction de savantul englez Thomson of Lardison de la Oxford, care, auzind că face tradu-

58. M. Sadoveanu, *Anii de ucenicie*, în *Opere*, vol. 16, p. 522.

59. Pr. Vasile Radu și Gala Galaction, *Prefață la Biblia Fundațiilor Culturale*, 1938, p. VII.

60. Pr. Vasile Radu și Gala Galaction, *Elemente*, în «Revista Fundațiilor Regale», februarie 1935, p. 243. Extras și în broșură, 18 p.

61. *Cartea eternă...* p. 37.

cerea Bibliei din ebraică, a fost atât de uimit încât a trântit jos pălăria lui de baron. cum fac țaranii noștri cu căciula, când sînt prea bucuroși, ori prea supărați⁶². În timp ce traducea, Gala Galaction și Vasile Radu au publicat în Revista Fundațiilor citeva cărți vechitestaamentare în tălmăciri exclusiv după originalul ebraic⁶³.

La 8 iunie 1937, traducerea biblică, în întregime după textele inițiale, a fost predată la tipar la Imprimeria Națională. Peste un an și cinci luni, la 10 noiembrie 1938, o dată biblică jubiliară — se împlineau două sute cincizeci de ani de la tipărirea *Bibliei lui Șerban* (10 noiembrie 1688) — Biblia lui Gala Galaction și Vasile Radu a fost în librării, în exemplare ușor portabile, aproape de buzunar, cu hîrtie subțire, «biblică», legate în pînză și la preț popular. În nota editurii s-a menționat că tipărirea a fost în grija Directorului Fundațiilor Culturale, profesorul și academicianul Al. Rosetti. Se pare că profesorul lingvist Al. Rosetti a avut contribuții active la precizarea textului românesc al *Bibliei Fundațiilor*, participînd la discuțiile traducătorilor, «la pasajele care prezentau dificultăți», după propria-i declarație. În cunoștință de cauză, profesorul Al. Rosetti a relevat amănuntul că «lucrarea monumentală a fost săvîrșită într-un timp record, mulțumită extraordinarei capacități de muncă a celor doi traducători»⁶⁴.

În Prefața *Bibliei* din 1938 traducătorii arătau că «Sfînta Scriptură trebuie să-și îndeplinească, la noi, rodnica ei menire și să pătrundă ca o rețea de apă vie ogoarele inimii și ale literaturii românești». Pentru acest motiv precizau că Biblia aceasta «este menită să se răspîndească și în colibe și în palate, și pe mesele cărturarilor și pe pupitrele studenților, și printre iubitorii cucerniciei și printre iubitorii poeziei». Specificau că au făcut tălmăcirea într-o limbă românească «așa cum am deprins-o din gura mamei, așa cum am învățat-o din cărțile clasicilor români și așa cum ne-o impune astăzi, către mijlocul secolului al XX-lea, treapta ei de dezvoltare și de îmbogățire»⁶⁵.

Biblia Fundațiilor Culturale s-a bucurat de un excepțional succes de librărie și de opinie. În citeva luni s-a epuizat întreaga ediție — zece mii de exemplare. În 1939 s-a tipărit ediția a II-a — alte zece mii. A fost declarată de cei mai autorizați cititori eveniment cultural și literar epocal și apreciată unanim cu superlative elogi. Iată citeva aprecieri: «Întreaga tălmăcire sporește în înțeles și-n sugestii, și într-o limbă în care aroma arhaică a trecut prin rafinamentul cel mai modern»⁶⁶; «Traducere excepțională»⁶⁷; «Făcută cu mijloacele create de evoluția literară a limbii și cu talentul unui poet modern, prezintă un mare interes filologic și artistic»⁶⁸; «Întrece în valoare exegetică și frumusețe literară toate traducerile an-

62. Isăia Răcăciuni, *Amintiri*, Editura pentru literatură, 1967, p. 77.

63. *Cîntarea Cîntărilor*, în «Revista Fundațiilor Regale», august 1934, p. 243; *Cartea lui Iov*, aprilie 1935, p. 8; *Cîntarea Deborei*, aprilie 1936, p. 3.

64. Al. Rosetti, *Gala Galaction — Din «Cartea albă»*, în «România literară», din 31 octombrie 1968, p. 13.

65. Pr. Vasile Radu și Gala Galaction, *Prefață la Biblia Fundațiilor*, p. VIII—IX.

66. Acad. D. Panaitescu-Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor*, E.S.P.L.A., 1957, p. 514.

67. A. E. Baconsky, *Gala Galaction*, în «Steaua» (Cluj), aprilie 1959, p. 35.

68. Acad. Tudor Vianu, *Gala Galaction*, în «Viața românească», septembrie 1959, p. 115.

terioare și constituie o piatră de hotar în istoria Bibliei românești»⁶⁹. S-a afirmat pe bună dreptate că chiar dacă Gala Galaction n-ar fi scris nimic altceva, ea ar fi suficientă să-l consacre în istoria literelor ca pe un mare scriitor. Era încântat și Gala Galaction: «Această Biblie este prima traducere făcută în limba română de profesori și preoți ai Bisericii Ortodoxe Române. Aici se află marea ei însemnătate și deosebire față de tălmăcirile de pînă acum. Nădăjduiesc să fi izbutit a da cea mai limpede traducere a Bibliei și, fără modestie ipocrită, una din cele mai limpezi din lume»⁷⁰. Unii scriitori evrei — Barbu Lăzăreanu, Isac Peltz, Abraham Feller⁷¹, precum și unii ebraiști (Solomon Polac de la «Revista Culturii Mozaic») au arătat anumite rezerve asupra fidelității față de textul ebraic. Poate că au dreptate, cu privire la unele amănunte neglijate de traducători. Un exemplu: Eminența Sa Dr. Mozes Rosen, șef-rabin al Culturii Mozaic din Republica Socialistă România, într-o *Glosă biblică* s-a oprit asupra conjuncției și («vav» — evreiește), cu care începe cartea *Ieșirea* în textul ebraic — «Și acestea sînt numele fiilor lui Israel» — și acordă deosebită însemnătate acestei conjuncții aici, arătînd că ea «are rolul de a exprima ideea unei legături cu ceea ce a fost. Lipsa acestei litere ar însemna ruptura cu trecutul, azvîrlirea sa deoparte. Prezența sa inaugurală, ca prima literă a istoriei iudaismului, vine să proclame apartenența la trecut, trăsătura de legătură între acesta și prezent»⁷². În *Biblia Fundațiilor* (la fel în *Biblia din 1936*) lipsește această conjuncție inaugurală! *Ieșirea* începe astfel: «Acestea sînt numele fiilor lui Israel», nu «Și acestea sînt numele fiilor lui Israel».

De altfel, nici Gala Galaction nu era pe deplin lămurit. «Munca este fără de sfîrșit, arăta el într-un interviu, cînd se tipărea *Biblia Fundațiilor*. O traducere nouă a *Sfintei Scripturi* nu poate fi niciodată operă desăvîrșită. Oricît te-ai stăruii și oricîți colaboratori ai avea, rămîne încă mult de făcut pentru urmași. Specialiștii cunosc ce muncă uriașă au depus și depun învățații care se ocupă cu restaurarea vechiului text al Sfintei Scripturi. Atît Vechiul cît și Noul Testament sînt astăzi cercetate de specialiști filologi și istorici, care se trudesesc să se apropie cît mai mult de textul primitiv al manuscrisurilor de odinioară. Pentru acest cuvînt, traducerea celor noi ale Sfintei Scripturi trebuie să caute toldeana să fie la ultimul nivel al cercetărilor biblice. Repet, o traducere a Sfintei Scripturi nu poate fi niciodată definitivă. Ultimul traducător, dacă va fi la curent cu lucrările din cîmpul biblic-științific, va avea norocul să fie mai bun decît predecesorii săi»⁷³. În articolul-panegiric despre colaboratorul său, Gala Galaction a dat de înțeles că manuscrisul autograf al Bibliei Fundațiilor a rămas în păstrarea lui Vasile Radu⁷⁴. Fiul lui Vasile Radu, Vasile Radu-junior, funcționar la Biblioteca Academiei, ne-a informat că manuscrisul biblic a dispărut, fără posibilitatea recuperării, în învălmășeala celui de al doilea război mondial.

69. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, *Sărbătorirea Părintelui Gala Galaction, cu prilejul împlinirii vârstei de 75 de ani, la Institutul teologic din București*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 5, p. 555.

70. *Ne vorbește părintele Gala Galaction*, în «Timpul», din 25 noiembrie 1938, p. 2.

71. Abr. Feller, *Gala Galaction*, în «Viața noastră» (Tel-Aviv), din 12 aprilie 1938, p. 8.

72. Șef-rabin dr. Mozes Rosen, *Glose biblice — Cartea numelor*, în «Revista Culturii Mozaic», din 15 ianuarie 1969.

73. C. Demetrescu-Pan, *De vorbă cu Gala Galaction*, ... loc. cit.

74. *O cariatidă prăbușită...*, loc. cit.

Trebuie să mai relevăm și amănuntul, semnificativ și emoționant totodată, destăinuit de Gala Galaction, după tipărirea repetată a Bibliei sale: «Am dorit, lucrînd la această nouă traducere și primenind veșmintul arhaic românesc, să fac încă o dată cititorilor și credincioșilor români apropiat și sensibil tezaurul ebraic. Vechea noastră Biblie, adeseori stîngaci tradusă, de multe ori obscură, ajunsese să nu mai treacă dincolo de pragul bisericilor. Era ascultată la sfintele slujbe ca un glas din bătrîni, fără legătură cu actualitatea. Și această actualitate îngăduia, ba chiar predica ura împotriva lui Israel! Era o datorie pentru cel cunoscător să reacționeze împotriva primejdioasei rătăcirii. Și cu ce alt argument din lume ai putea stăvili pornirile dușmănoase, dacă nu cu difuzarea în conștiințe a nemuritoarelor idei, principii și frumuseți din Biblia strămoșilor lui Israel. Biblia este titlul de noblețe al poporului Israel. Cum poți să ridici între Biblie și Israel — copilul ei — un zid despărțitor? Minunile, frumusețea, înțelepciunea și toată comoara mistică pe care ne-am însușit-o noi creștinii de două mii de ani încoace, sînt opera și proprietatea acestui popor. Dacă în lumea aceasta este vreo instanță, vreun tribunal, vreun sanhedrin ocrotitor pentru Israel și apologet pentru cărările și operele lui pe pămînt, apoi este supremul sanhedrin alcătuit din cărțile Sfintei Scripturi. Biblia lămurește, justifică, apără și preamărește pe Israel în destinul lui și înaintea celor ce văd lucrurile la suprafață, și înaintea celor ce le privesc în adîncime»⁷⁵.

*

O dată cu traducerea și tipărirea *Bibliei Fundațiilor Culturale* n-a încetat și preocuparea biblică a lui Gala Galaction. El avea un deziderat complimentar: tipărirea unei Biblii însoțită de explicații și comentarii. Era și este totdeauna nevoie să se arate cum trebuie înțeles textul biblic ca să nu se alunece în interpretări eronate, cum se întîmplă la cultele neoprotestante, fărâmițate în sute și mii de opinii individuale în interpretarea textelor biblice. Gala Galaction, conștient de acest pericol, concomitent și paralel cu munca de traducere și de răspîndire a Sfintei Scripturi a dat îndrumări și instrucțiuni elementare și generale despre felul în care trebuie citită și înțeleasă Biblia. A atras atenția celor nepreveniți că Biblia nu este o carte comună. În primul rînd marea ei vechime și apoi cuprinsul greu de interpretat reclamă ajutorul indispensabil al specialistului teolog sau exeget, pentru precizarea adevărurilor.

Pentru evitarea riscurilor exegezelor greșite și individualiste, Gala Galaction a formulat și a precizat cîteva reguli călăuzitoare pentru lectura particulară a Sfintei Scripturi. A învederat adevărul că, deși Biblia este o carte revelată, a fost și ea scrisă de oameni și supusă condițiilor umane și pămîntești ale cărților. Venind dintr-o vechime de timp atît de îndepărtată și fiind atît de diversă ca gen literar și cuprins, priceperea justă a conținutului ei religios, moral, istoric, cultural necesită cunoștințe temeinice și felurite, care nu sînt și nu pot fi la îndemîna tuturor. «Este o mare-nechibzuință, spunea Gala Galaction, să deschizi, fără nici o pregătire, venerabila carte și să vrei să înțelegi, deodată, gîndurile, imaginile, aluziile și tot substratul sufletesc al unui scriitor contemporan cu faraonii Egiptului sau cu cezarii Romei! Ignorarea acestui adevăr elementar — citind de capul lor Sfînta Scriptură —

⁷⁵. Din *ideile altora*, în «Curierul Israelit», din 28 ianuarie 1945.

a făcut pe sute și mii să alunece în cele mai variate, mai uluitoare, mai fanteziste prăpăstii ale ereziei și ale superstiției».

Gala Galaction a precizat că «Sfânta Scriptură este proprietatea și patrimoniul Bisericii. Studiul, înțelegerea și comentarea ei trebuie făcute sub supravegherea, subordonarea, controlul și cenzura Bisericii, singura în măsură să înțeleagă și să aprofundeze adevărurile Sfintei Scripturi, ca una ce este depozitara «Duhului adevărului». El recomanda cititorilor biblici să se pregătească pentru lectura Sfintei Scripturi cu studii și lecturi prealabile ale altor cărți auxiliare, informative și explicative. Măsura ideală este o Biblie comentată și explicată paralel de specialiști. «Biserica Ortodoxă, ca și Biserica Romano-Catolică, arăta el, nu este prea bucuroasă să arunce lumii credincioase numai textul nud al Sfintei Scripturi. Rîvna ei, preocuparea ei este să călăuzească totdeauna textul sfînt cu chenarul unui comentariu, fie oricît de sobru. Deci noua traducere este numai o parte din munca zecilor de ani, poruncită de nevoile Bisericii noastre. Partea de completare și de încoronare va fi ediția comentată a Bibliiei celei noi. Față cu cele spuse despre pregătirea ce ne trebuie ca să citim Sfînta Scriptură, Biblia cu comentarii este o fericită operă de prevedere bisericească»⁷⁶. A pus pe seama viitorului această operă. «Biblia comentată... Biblia lămurită, prin note precise, prin sobru comentariu, Biblia pregătită de știința și de pietatea ortodoxă română! Este marele dar — de completare și de erudiție — pe care Biserica noastră și teologia noastră trebuie să-l dăruiască generațiilor viitoare!»⁷⁷.

«Aș fi plecat din lumea aceasta cu inima grea, mărturisirea Gala Galaction, dacă Sfîpînul meu din ceruri nu mi-ar fi dăruit puteri și miraculoase împletiri de împrejurări ca să tîlmăcesc și să tipăresc Sfînta Scriptură. Literatura mea ar fi rămas ca un soclu fără statua, deasupra»⁷⁸.

Pr. GH. CUNESCU

76. *Sfînta Scriptură în Biserica Ortodoxă*, în «Fîntîna darurilor», nr. 8/1933, p. 211.

77. *Biblia românească...*, p. 183.

78. *Mărturisire literară*, în «Revista Fundațiilor Regale», septembrie 1942, p. 520, retipărită sub titlul *In loc de prefață*, la Gala Galaction, *Opere*, vol. I, Editura pentru Literatură și Artă a Societății Scriitorilor din R.P.R., 1949, p. 33.

JOHANNES GUTENBERG ȘI BIBLIA CU 42 DE RÎNDURI

Întreaga omenire a sărbătorit în anul 1968 cinci sute de ani de la moartea marelui inventator al tiparului, Johannes Gutenberg. Inventatorul tiparului s-a născut în anul 1397 în orașul Mainz. Numele lui de familie era Gensfleisch, dar el s-a numit Gutenberg după curtea în care a locuit. Strămoșii și părinții lui Gutenberg aparțineau patricienilor orașului, care număra atunci cam 6000 de locuitori¹.

Biografia îl descriu pe tânărul Gutenberg ca fiind interesat mai ales în domeniul tehnicii, pentru care avea un deosebit talent. Iar către 1419 — când a murit tatăl său — Gutenberg învățase să prelucreze aurul și giuvaergeria, profesiuni ce erau în mare cinste în orașul Mainz².

În 1428 Gutenberg, din pricină că, în urma diferendului dintre patricieni și corporațiile meșteșugărești, fusese silit să se exileze, se afla în orașul Strassburg, unde a făcut cele dintâi încercări tipografice, pe care le-a desăvârșit apoi în Mainz, pentru a putea tipări celebra *Biblie cu 42 de rînduri*. De aceea numele orașului Strassburg este strîns legat de acela al vestitului tipograf.

Pentru a înțelege importanța epocală a invenției lui Gutenberg, să facem câteva considerații asupra istoricului tiparului. Cărțile multe pe care le avem și întrebuițăm astăzi sînt tipărite pe hîrtie și tipărirea lor costă destul de ieftin. Dar n-a fost totdeauna așa. Vechii babiloneni își scriau semnele lor cu bastoane de lemn în bucăți de lut pe care le ardeau; egiptenii scriau pe fișii de papirus, pe care apoi le făceau suluri; în Pergam a fost inventat pergamentul, în urma faptului că egiptenii interziseseră exportul papirusului³.

Prin secolele al II-lea—al IV-lea d. Hr. au apărut așa-zisele codexuri. Caligrafii au început să scrie pe foi de pergament⁴, care erau legate apoi sub formă de cărți scrise cu mare măiestrie și din această pricină foarte scumpe.

Cînd cererea de «cărți» a început să crească — mai ales în centrele universitare — au apărut așa-zisele «Scriptorien» laice, în care un «dictator» dicta și un număr mai mare sau mai mic de copişti scriau, așa că la sfîrșitul dictatului erau gata atîtea cărți cîți scriau. Și aceste cărți erau destul de scumpe și pe deasupra ele erau pline de greșeli.

Din pricina aceleiași cereri mari au apărut apoi cărțile-bloc, în care fiecare pagină era săpată într-o tablă de lemn colorată, după care se copia, prin frecare pe dos, pagina. Erau necesare atîtea table de lemn cîte pagini avea cartea. Așa

1. A. Ruppel, *Johannes Gutenberg. Sein Leben und sein Werk*, Berlin, 1957.

2. E. Geck, *Johannes Gutenberg, Vom Bleibuchstaben zum Computer*, Bad Godesberg, 1968. p. 17.

3. Papirusul a fost întrebuițat pînă în secolul al XII-lea.

4. Care erau prelucrate din piei de vițel înainte de naștere.

s-au răspândit în evul mediu *Apocalipsa*, *Biblia săracilor*, *Arta de a muri* și *Anti-cristul*.

Este cunoscut faptul că tipărirea chiar cu litere a fost cunoscută și înainte de Gutenberg. În evul mediu se cunoștea și turnarea literelor. Pe multe din clopoțele turnate în acest timp se află maxime cu litere turnate. Care este atunci meritul lui Gutenberg?

Cine se afla într-un atelier al unei mănăstiri în care se scriau cărți cu mîna pe pergament și i-ar fi venit ideea să facă acest lucru cu o mașină, ar fi fost socotit cu fantast. O altă primejdie era că cine ar fi încercat să facă acest lucru risca să fie considerat un eretic. A tipări și multiplica însuși și înmii «Cuvîntul lui Dumnezeu» cu ajutorul plumbului și al cernelii putea să fie privit ca o îndrăzneală luciferică. Gutenberg a îndrăznit totuși să facă acest lucru. În casa părintească el a început să experimenteze în secret, pentru a-și realiza ideea lui mare, căci dacă ar fi aflat despre aceasta copiștii și scriitorii, Gutenberg s-ar fi găsit în mare primejdie, aceștia avînd o mare influență în orașul Mainz. Astfel, simplul fapt că datorită invenției mașinii de tipărit și a turnării literelor mobile de metal s-a reușit să se tipărească, într-un timp destul de scurt, 200 de exemplare dintr-o carte splendid tipărită, părea ceva uluitor pentru vremea în care un om lucra doi ani la copierea unei singure lucrări⁵.

Dar pentru a-și putea realiza planul său îndrăzneț Gutenberg avea nevoie de o mare sumă de bani, pe care el a fost silit să o împrumute de la un bogătaș din Mainz, cu numele de Johannes Fust. Acesta din urmă spera ca prin invenția lui Gutenberg să se îmbogățească și mai mult.

Gutenberg studia încontinuu scrisul cu mîna din timpul său și mai ales ceea ce creaseră într-o muncă de secole călugării în mănăstiri și era chinuit de gîndul de a tipări și el, prin invenția sa, cărți care să semene cu *Liturghiarele* scrise cu atîta artă de călugări. Cu experiențele pe care el le adunase în tinerete pe la diferiți argintari și giuvaergii și datorită geniului său tehnic, Gutenberg nu numai că a reușit să egaleze, dar chiar să și întrecă în frumusețe și desăvîrșire manuscrisele înflorite și miniaturate ale călugărilor caligrafi. Acest lucru l-a realizat celebrul tipograf în tipărirea *Bibliei cu 42 de rînduri*. A trebuit să treacă mulți ani de încercări, pînă cînd Gutenberg a putut să înceapă tipărirea genialei sale opere, pe care a terminat-o în toamna anului 1455.

O Biblie completă scrisă artistic pe pergament ar fi costat o sumă enormă și de aceea o asemenea Biblie nu putea fi plătită decît de regi sau de mănăstiri. Cine voia să citească Biblia în evul mediu putea face acest lucru numai în bibliotecile mănăstirilor sau ale universităților. Biblia era o carte foarte scumpă.

Gutenberg a descoperit arta de a tipări cărți cu ajutorul unei prese. Se știe că de la început l-a chinuit gîndul de a tipări Biblia, pentru ca ea să se găsească în fiecare casă și să poată fi citită de fiecare om. În acest fel a devenit o invenție de aceeași importanță ca și descoperirea unor noi căi maritime și noi continente. Ea a ajutat Europei — cum s-a exprimat Schopenhaur — să vorbească omenirii. Cuvîntul scris cu mîna a influențat omenirea în adîncime, dar el n-a reușit să se multiplice și să se răspîndească în depărtări mari. Aceasta a realizat-o Gutenberg prin tiparul cu litere mobile de metal.

5. H. Presser, *Gutenberg in Zeugnisse und Bilddokumenten*, Rawohl, 1967, p. 47.

Gutenberg, studia *Bibliile* și *Missaliile* caligrafiate cu măiestrie pe pergament de călugări, în liniștea mănăstirilor. Căci existau Biblii uriașe copiate și împodobite de miniaturişti, și Biblii de mână pentru prinți și nobili, ce erau întrebuițate în călătorii. Toate erau artistic împodobite de pictori și miniaturişti, scrise cu majuscule colorate și măiestrit caligrafiate. Asemenea Biblii voia să tipărească și Gutenberg. Ca model el a ales textul, folosit în vremea aceea în Paris, al unei Biblii de format mic scrisă cu mâna pe pergament fin pregătit din pielea unui vițel sacrificat înainte de a fi fost născut, așa că Vechiul Testament și Noul Testament scrise împreună formau o carte destul de mică pentru vremea aceea.

O dată găsit modelul, Gutenberg a adus hîrtie din Italia. O parte din exemplare urmau să fie tipărite pe pergament, pentru care el avea nevoie de 8000 de piei de vițel⁶.

În anul 1452 Gutenberg a început să tipărească *Biblia cu 42 de rînduri*. Pentru fiecare pagină a fost nevoie de 3700 de semne și litere. Biblia avea 1280 de pagini, ceea ce înseamnă circa trei milioane de semne tipărite. Acest număr mare de semne poate trezi nedumerire, fiindcă alfabetul consta în timpul acela din 25 de litere mari și 25 mici, însă faptul se explică dacă ne gîndim că Biblia era scrisă în limba latină și scriitorii și copiiștii medievali întrebuițau foarte multe semne de prescurtare și ligaturi, care atunci erau ușor înțelese.

Nu se știe astăzi precis cîte exemplare a tipărit Gutenberg. Se crede, făcîndu-se calculul prețului hîrtiei și al timpului întrebuițat, că el ar fi tipărit circa 200 de exemplare. Pe fiecare pagină sînt tipărite două coloane, cu caractere gotice splendid aranjate și caligrafiate, majusculele fiind colorate cu roșu și albastru, așa că fiecare exemplar constituia o adevărată operă de artă.

În toamna anului 1455 *Biblia cu 42 de rînduri* era tipărită. Ea nu cuprinde nici un nume și nici o dată; dar dintr-o notiță scrisă într-un exemplar, aflat într-o bibliotecă la Paris, se poate preciza că în toamna anului 1455 Biblia era tipărită.

Așa cum Columb a traversat de patru ori oceanul fără să știe că el n-a descoperit țărmurile Indiei, ci un nou continent, așa cum descoperitorul prafului de pușcă n-a știut ce revoluție va produce descoperirea sa în conducerea războiului, nici fiul patricianului din orașul Mainz, Johannes Gutenberg, nu putea bănui urmările «aventurii și ale artei sale» în timpul cînd se chinuia în Strassburg și în Mainz cu tipărirea *Bibliei cu 42 de rînduri*. Credincios operei sale, tenace, talentat și iscusit, Gutenberg s-a pregătit în tăcere în comunitatea giuvaergiilor și a tîmplarilor, a caligrafilor și a miniaturiştilor, urmărind, pînă la ruinarea sănătății, să realizeze gîndul ca Biblia, cea mai răspîdită carte în evul mediu, să nu mai fie scrisă cu mâna, ci să fie multiplicată în mii și mii de exemplare, care să fie identice și tot așa de frumoase ca și cînd le-ar fi scris un călugăr sau un caligraf de mare talent. Și lui Gutenberg i-a reușit acest genial plan, la vîrsta de 60 de ani. După această dată viața lui s-a cufundat în mizerie și uitare, datorită urmărilor procesului cu Johann Fust.

În marele refectorium al vechii mănăstiri franciscane din Mainz s-a hotărît în toamna anului 1455, în timp ce tipărirea *Bibliei cu 42 de rînduri* fusese terminată, destinul vieții lui Gutenberg. Johann Fust, bogătașul care-i împrumutase în

6. H. Fresser, *op. cit.*, p. 49.

duci habuerit ignoscere: et solus sine
 letura boni hospiti prebisti. Digni
 dem illi carere luce et pari carere tene-
 bras q̄ in tulos custodibat filios tu-
 os. p̄ q̄o incipit in corrupta legis
 lumi seclo dari: dū cogitaret iustoru
 occidere infantes: et uno exprobro filio sed
 liberato in tradicione illos in laudi-
 nam filios abstrulisti: et pari illos p̄di-
 disti in aqua vobida. Illa tū nox ante
 cognita ē a patris nris: ut vete sciret
 quibz iuramento creditore atq̄ ore
 esset. Suscepta ē autē a poplo no-
 fanitas quide iustoru: iniustoru autē
 exterminatio. Sic tū lesisti aduclat-
 rios nostros: sic et nos puorās ma-
 gnificasti. Abscise tū sacrificabāt ius-
 ti pura bono: et iustine lege in cor-
 dian disposuerit simili bona et ma-
 la recepturos iustos: patris decantato
 laudes. Adonabat autē incoquens
 minoru vox: et sibilis audiebatur
 plāda ploratoe iustannū. Fili autē p̄-
 na scitū cū dño afflidus est: et popu-
 laris homo regi sista p̄llus. Simili-
 ter ego om̄ne uno noie mortis mor-
 tuos habebāt innumerabiles. Sic autē
 ad sepelidū viui sufficiebat: quā uno
 monito q̄ erat ḡdator natio illoru
 exterminata ē. De omnibus tū nō cre-
 ditores p̄ter beneficia: tunc cū primū
 fuit q̄ tēuimū p̄nugrator sp̄spon-
 ditur populo de se esse. Et tū quicū
 sicutū cōnecet omnia: et vox in suo
 cursu medūi nec habet: om̄ipotens
 seruo tuos domine q̄lēs de celo a re-
 golibz sedibz ducus detollator in me-
 dianu extenimū scā p̄siliur: gladius
 ane? in similitū impitū tuū p̄tēs:
 et stans replent omnia morte: et ul-
 q̄ ad celum attingebat stans in terra.
 Tū cōtinuo unius somitoru malor:

urbauerit illos: et timores supume-
 runt insperari. Et alius alibi p̄tēs se-
 minū? p̄ter quā moritac causam
 demonstrabat mortis. Visiōes tū
 que illo urbauerit hē p̄monēbāt:
 q̄ insu q̄t mala patiebantur p̄tēs.
 Terigū autem tunc et iustos rēptatio
 mortis: et cōmotio in hēimū facta ē
 multitudinis: sed nō diu p̄māst ita-
 ma. Propriās tū homo sine q̄tē a de-
 p̄tari pro p̄sō: p̄tēs sciantis hē
 scitū orationē: et p̄mentum dēp̄tēs
 signū allegāō: rēptēs ire et hē impo-
 sūit necessitati: ostendens quā tuos rē
 famulus. Hic autē turbos nō fuit
 nec corpōis nō armatura p̄tēs:
 sed verbo illū qui se v̄gābar subitē:
 iura iura p̄tēs et edamēntū
 cōmemorās. Sum enim iam atēua-
 tūm rēdissent sup alitūm mortū: in-
 rēptēs: et amputant impitū: diuisit
 illū q̄ ad viuos durbat mā. In vete
 tū p̄tēs quā habet: tū erat orbis
 terray: et p̄tēs magalia i q̄uor
 ordinibus lapidum erat sculpta: et
 magnificātia tua in diadēmate cap-
 tis illius scripta erat: hīs autem rēptēs
 qui exterminabat: et hē rēptēs. Hē
 tū sola rēptēs ire sufficē. **XIX**
In p̄p̄s autē usq̄ in nouissimū
 fuit miser cordia rē sup̄tēs.
 Prēdēbat enim et futura illorū: q̄
 ipsi cū rēptēs essent ut seducit et cum
 magna sollicitudine p̄māst illos:
 rēptēs illorū p̄tēs adus. Ad-
 huc tū inq̄ man? habēs ludū et dēp̄-
 rantes ad monumēta mortuorū ali-
 an sibi assupserunt cogitationē iustū
 ane: et quos rogantes p̄tēs: hōc
 tanquā fugiuos p̄squebāt. Du-
 cebat enim illos ad huc hē digna
 necessitas: et horum que scēdant

două rînduri cei 1600 de guldeni — o avere destul de însemnată — cu care Gutenberg reușise să tipărească *Biblia cu 42 de rînduri*, a acționat în judecată pe celebrul tipograf. Din actele procesului se constată că Fust a împrumutat lui Gutenberg o dată 800 de guldeni cu care acesta și-a organizat tipografia și altă dată 800 de guldeni pentru a putea tipări Biblia. Fust a declarat la proces că, în conformitate cu contractul încheiat, Gutenberg avea să-i plătească pe lingă cei 800 de guldeni încă 250 ca procente, iar pentru a doua rată de 800 încă 140 de guldeni drept procente. Așadar Gutenberg trebuia să-i restituie lui Fust aproape 2000 de guldeni, o sumă enormă pentru acele timpuri.

Această pretenție trebuia să însemneze sfîrșitul activității de o viață a lui Gutenberg, care vedea cum se surpă tot ceea ce clădise în atît de mulți ani de trudă, fiindcă el nu ar fi putut restitui suma împrumutată de Fust, decît după ce ar fi reușit să vîndă exemplarele Bibliei, fiind astfel amenințat să piardă nu numai tipografia ci și cele 200 de exemplare tipărite ale Bibliei. Pe Gutenberg l-a îndurerat îndeosebi faptul că la proces a depus împotriva lui și cel mai destoinic colaborator al său, Peter Schöffer, care se căsătorise cu fiica lui Fust⁷.

Gutenberg a recunoscut că a primit cei 1600 de guldeni de la Fust, dar a susținut că oral acesta — după ce a văzut cît de splendide sînt exemplarele tipărite — l-ar fi iertat de procente. Fust a cîștigat însă procesul, fiindcă el avea contractul scris în care Gutenberg consimțise, cu cinci ani în urmă, să plătească procentele pe care le pretindea Fust. Prin hotărîrea judecătorilor destinul lui Gutenberg fusese pecetluit, fiindcă într-adevăr el a pierdut și tipografia și toate exemplarele tipărite ale *Bibliei cu 42 de rînduri*. Acestea au fost puse în vînzare de către Fust, care era un om de afaceri versat și cu multe relații comerciale⁸. Cele două sute de exemplare ale *Bibliei cu 42 de rînduri* au fost vîndute foarte repede, căci numai după cîțiva ani alți tipografi au tipărit alte Biblii în limba latină, căutînd să imite cît mai credincios *Biblia cu 42 de rînduri*, dar fără să reușească. Prețul acestor Biblii era destul de ridicat, deși mult sub prețul unei Biblii scrise cu mîna. Prețul acesta era justificat prin faptul că numărul exemplarelor tipărite era destul de restrîns și că mai mulți lucrători lucraseră timp de trei ani la tipărirea Bibliei. De asemenea și prețul hîrtiei, al pergamentului, al cernelei, al plumbului și al presei era foarte ridicat⁹.

Astăzi sînt cunoscute 47 de exemplare dintre cele 200 de *Biblii cu 42 de rînduri* tipărite de Gutenberg. Unele dintre acestea sînt însă incomplete. Datorită cercetărilor migăloase, s-a reușit să se alcătuiască cataloage în care acestea sînt descrise amănunțit. S-au păstrat 12 exemplare tipărite pe pergament. Exemplarul cel mai frumos se găsește în Biblioteca Congresului din Washington. El a fost descoperit în Mînăstirea Sfîntul Paul din Karintia-Austria și a fost cumpărat pentru suma de o jumătate milion de dolari. În Germania se găsesc în muzeele și bibliotecile din Frankfurt pe Main, München, Berlin, Mainz, Fulda, Göttingen și Trier mai multe exemplare. În Roma se află două exemplare, în Paris trei, în Anglia nouă, în S.U.A. patrușprezece și în Elveția unul. Cîte un exemplar se mai

7. Peter Schöffer, a tipărit în 1457 *Psaltirea* iar în 1458 *Canon Missae*.

8. Fust a murit în 1466, la Paris.

9. Gutenberg a sacrificat mai multe sute de vaci, ca să extragă vițeei și să pregătească pergamentul pentru tipărirea *Bibliei cu 42 de rînduri*.

află în Lisabona, Viena, Mons, Copenhaga și în biblioteca seminarului din Peeplin-Polonia.

Unicitatea *Bibliei cu 42 de rânduri* constă în faptul că este cea dintâi carte din lume tipărită cu litere mobile de tipar, iar însemnătatea ei constă în faptul că este cea dintâi Biblie tipărită și că reprezintă o frumusețe neîntrecută. Cu această operă a genialului Gutenberg se poate compara — într-o oarecare măsură — doar *Psaltirea de la Mainz*, în trei culori, ieșită din tiparnița lui Fust și Schöffer¹⁰ în anul 1457. Se știe astăzi în mod sigur că această Psaltire a fost tipărită tot cu litere confecționate de Gutenberg, căci în cei doi ani ce au urmat după ruptura dintre Fust și Gutenberg, Fust împreună cu Schöffer n-ar fi putut să confecționeze literele pentru o asemenea lucrare splendidă. Aceasta și fiindcă *Psalterul de la Mainz* este cea dintâi carte tipărită în care se menționează numele tipăritorului¹¹.

Gutenberg nu împlinise 60 de ani când a pierdut procesul cu Fust. Dar pierderea tipografiei și a exemplarelor *Bibliei cu 42 de rânduri* l-a lovit atât de crunt încât nu și-a mai putut reveni. Bătrîn, uitat de toți și orbit aproape complet, Gutenberg și-a sfârșit zilele în 2 februarie 1468.

Desigur că prin tipărirea *Bibliei cu 42 de rânduri* Gutenberg și-a realizat gândul său mare și intențiile sale, dar sensul și însemnătatea invenției tiparului au depășit planurile și dorințele marelui tipograf. Această genială operă nu putea rămîne un secret privat, căci mîini străine au deprins repede această artă și au răspîndit-o repede în toată Europa. Invidia și răutatea, goana după cîștig și lipsa de încredere a oamenilor au înveninat viața marelui inventator, dar prin invenția sa spiritul uman a cucerit lumea. De aceea încheiem aceste rânduri comemorative cu cuvintele scriitorului Mark Twain: «Lumea întregă recunoaște fără nici o ezitare că invenția lui Gutenberg constituie evenimentul cel mai mare și cel mai neasemănat pe care îl cunoaște istoria lumii. Ea a creat o lume nouă, minunată... Tot ceea ce este lumea astăzi, bună și rea totodată, aceasta a făcut din ea invenția lui Gutenberg, căci ea este izvorul din care curge totul. Noi ne închinăm plini de respect în fața lui Gutenberg, căci nefericirea produsă de invenția sa a fost nespus de mult compensată prin fericirea pe care i-o datorează omenirea»¹².

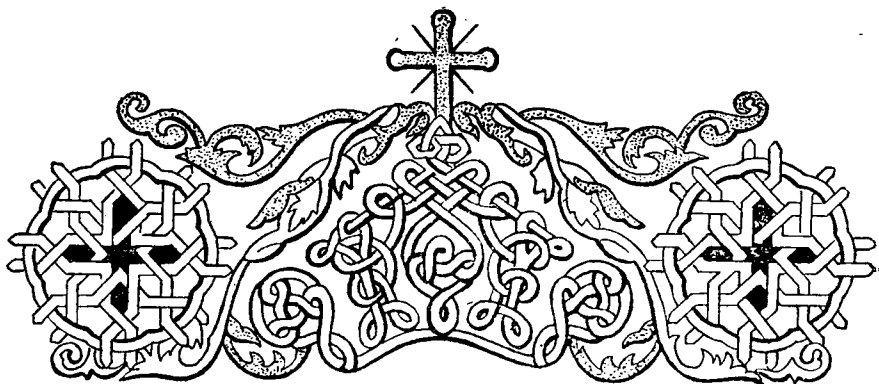
Diac. Prof. N. BALCA

10. Firma lui Fust & Schöffer a devenit în scurt timp vestită, mai ales datorită celui din urmă, care a știut să continue acolo ceea ce lucrase Gutenberg. Schöffer era și un caligraf excepțional.

11. Gutenberg n-a semnat nici una din tipăriturile sale, căci pentru el opera era totul. Dimpotrivă, Fust și Schöffer au semnat toate tipăriturile ieșite din tiparnița lor.

12. H. Presser, *op. cit.*, p. 129.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

EPITIMIE ȘI SATISFACTIE

I. — DOCTRINA DESPRE EPITIMIE

Opera de mântuire sau de împăcare a omului cu Dumnezeu, realizată obiectiv prin jertfa de bunăvoie a Domnului pe cruce, se împropriază subiectiv de fiecare prin harul supranatural depozitat în Biserică. Principiul efectiv al acestei acțiuni, principiul energetic formator și susținător al împroprierii, este Sfântul Duh¹, «sufletul Bisericii creștine»². El comunică harul, naște, crește, sfințește și unește cu Trupul tainic al Mântuitorului Iisus, cu Biserica luptătoare și cea triumfătoare.

Așezămintele sau instituțiile sacre prin care se împărtășește tuturor harul Sfântului Duh sînt cele șapte Taine. Baza și puterea lor este Sfînta Treime. Tainele, zice dogmatistul Andrușos, sînt «cele șapte coloane care susțin viața religioasă și morală a credincioșilor»³. Prin acțiunea Sfîntului Duh este condusă și luminată întreaga viață creștină: credința cu lumina conștiinței adevărate, nădejdea, iubirea, înțelepciunea, bunătatea, blîndețea, binefacerea, pocăința, iertarea, purificarea, mîntuirea, sfințenia și îndumnezeirea în Hristos. Harul Sfîntului Duh, zice Maxim Mărturisitorul, se dă neamurilor prin credință⁴ și lui îi datorăm iertarea păcatelor, începutul și sfîrșitul mîntuirii. Această minunată lucrare se săvîrșește prin Taina Pocăinței, al doilea botez, cum o numesc Sfinții Părinți și drumul prin care ne recîștigăm și ne restabilim armonia cu Dumnezeu, după ce am recăzut în păcate și ne-am întinat haina curată și plină de lumină primită în baia Botezului.

1. Cf. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, trad. de D. Fecioru și O. Căciulă, în col. «Izvoarele Ortodoxiei», București, p. 263.

2. Cf. Hr. Andrușos, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe Răsăritene*, trad. Pr. Dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1930, p. 237.

3. *Ibidem*, p. 314.

4. Cf. *Filocalia*, trad. de Prot. D. Stăniloae, vol. III, Sibiu, 1948, p. 100.

Conceptul și efectele Tainei Sfintei Pocăințe. Numele și esența ei. — Înainte de a preciza conceptul Tainei Pocăinței, subliniem că, deși creștinul primește prin Botez iertare pentru păcatul strămoșesc și pentru cele personale, rămâne potențial cu înclinarea spre recădere. Din cauza concupiscentei, natura sa debilă moștenită este aplecată ușor către păcat⁵. O stare nefericită stăpânește omul și-l însoțește pretutindeni. El are o dispoziție lăuntrică ereditară spre rău, o formă de «pecabilitate generală». Această consecință tragică o vedem ancorată în structura ontologică umană postparadisică, cu repercursiuni funeste în toate creațiile omenești, în mediul cosmic al realității sociale, ca și al naturii înconjurătoare, nefinsuflăite, care suspină în robia stricăciunii (Rom. VIII, 20—22).

Concupiscenta ne face să pierdem starea inocentă de har, păcătuiind fiecare mult, în felurite chipuri, uneori iremediabil și chiar mortal. Motivul acestei posibile recăderi în păcat îl explică Sfintul Maxim Mărturisitorul prin faptul că noii-născuți prin Botez primesc harul înfierii în potență și numai conlucrând cu el prin voință hotărâtă ajung a-și modela viața pînă la îndumnezeire, unind-o întreagă cu Dumnezeu. Dar harul în potență «lasă puțința ca cei născuți să încline spre păcat dacă nu voiesc să traducă în faptă potența înfierii sădită în ei, fiind împătimiti de cele trupești (...). Potența înfierii e ca o unealtă care rămîne nefolosită dacă voința nu se hotărăște să o întrebuițeze. După chipul acesta al nașterii e cu puțință așadar ca cei născuți să păcătuiască⁶.

Sfânta Scriptură amintește de drepti care au păcătuit greu un timp, ca de exemplu David, Solomon, Apostolul Petru ș. a., dar au fost iertați prin pocăință adevărată. Alții, însă, din lipsa căinței, s-au pierdut ei înșiși pentru totdeauna, ca de exemplu: Lucifer, îngerii răi, Iuda Iscarioteanul ș. a.

După învățătura creștină ortodoxă, pentru a repune pe om în starea de sfințenie și de fericire, în marea Sa iubire, Mîntuitorul Iisus Hristos a înzestrat pe Apostoli și pe urmașii lor cu puterea spirituală de a lega și dezlega în numele Său pe cei căzuți în păcate. Acest mijloc divin, care tămăduiește deficiențele spiritual-morale ale creștinului și conferă grația înfierii de Dumnezeu, este Taina Pocăinței⁷.

Sfânta Pocăință ca Taină este lucrarea văzută, instituită de Iisus Hristos⁸, în care creștinul, căindu-se de păcatele săvîrșite după Botez, mărturisindu-se sicer și deplin înaintea preotului-duhovnic și fiind hotărît să se îndrepte în viitor, dobîndește — prin dezlegarea acestuia — de la însuși Dumnezeu harul nevăzut al iertării și al sfințeniei, devenind curat, întocmai ca la nașterea spirituală dintîi. După *Mărturisirea Ortodoxă*, «pocăința este părerea de rău pentru păcatele făcute, pe care omul le descoperă înaintea preotului cu o hotărîre tare de a-și îndrepta viața sa în viitor, fiind gata a îndeplini tot ceea ce a pus asupra lui *canon* preotul-duhovnic⁹.

Efectele Sfintei Pocăințe sînt deosebit de mari. În fundamentul său, ea este «o mare înțelepciune», zice *Păstorul lui Herma*¹⁰. Pocăința spală, mîngîie și purifică inima, luminează mintea și fortifică voința, arde și renaște totul la o viață nouă. Ea liniștește conștiința, restaurează chipul divin, ușurează sufletul și-l mîntuiește; trezește și cheamă la îndumnezeire. Pocăința face drept și nevinovat în fața lui

5. Cf. O. Bucevschi, *Păcatul strămoșesc*, Cluj, 1934, p. 49—53. 6. *Ibidem*, p. 35.

7. Cf. Dr. V. Gheorghiu, *Problema mîntuirii noastre*, în «Candela», 1928, nr. 4—5, p. 88 și Al. Comoroșan, *Dogmatica Ortodoxă*, 1889, p. 635.

8. Cf. Matei XVI, 16—19; XVIII, 18; Ioan XX, 21—23.

9. *Mărturisirea Ortodoxă a Bisericii Catolice și Apostolice de răsărit*, Sibiu, 1914.

10. Cf. *Scrierile Părinților Apostolici, dimpreună cu Așezămintele și Canoanele apostolice*, trad. de Pr. I. Mihălcescu, Pr. Matei Pîslaru și Pr. C. Nițu, 1927, p. 233.

Dumnezeu pe cel care mai înainte era păcătos, vrednic de pedeapsă și osîndă veșnică. Ea reîmpacă pe omul credincios și-l repune în legătură intimă și familială cu Părintele ceresc, Care s-a împăcat cu cel vinovat prin moartea Fiului Său. Ea deschide orizonturi infinite și dă o superioară concepție despre lume și sensul major al existenței noastre. Și trebuie să accentuăm că aceste efecte ale Sfintei Pocăințe sînt reale, că aici nu avem de a face cu o simplă sugestie, nu este o declarație deșartă, ci «noi obținem o reală și adevărată iertare a păcatelor noastre din gura preotului Domnului Iisus Hristos»¹¹.

După aspectul său ființial și după efectele harice, Pocăința ca Taină are nume variate atît la Bărbații apostolici, la Sfinții Părinți, cît și la scriitorii bisericești. Fiecare nume revelează un aspect important din esența ei.

Astfel Tertulian, în *De poenitentia* (cap. 9 și 10), o numește «dezlegare» și «împăcare»; Irineu, în *Adversus haereses* (cap. 7), îi spune «poenitentia»; Ciprian, în *De lapsis* (cap. 28, 29), îi zice «confessio», mărturisire; Sfintul Atanasie cel Mare în *Adversus Novatianos* (cap. 20) o numește «iertare»; Sfintul Ioan Gură de Aur, în *Despre preoție* (cap. 3), îi spune «puterea administrării celor cerești», «cheie a cerului»¹²; Fericitul Ieronim zice că pocăința este «a doua scîndură în naufragiul spiritual», iar Fericitul Augustin o consideră «doctorie vindecătoare» și «spălarea prin Botez»¹³.

Din conceptul Sfintei Taine a Pocăinței rezultă că două coordonate fundamentale alcătuiesc esența sau ființa ei; a) *pocăința singură* și b) *îndreptarea* în viitor. Pentru ca să se bucure de roadele harice și să dobîndească iertarea păcatelor, penitentul trebuie să îndeplinească cinci condiții și anume: credință și nădejde în mila lui Dumnezeu, căința adevărată, mărturisirea păcatelor înaintea preotului-duhovnic, ferma hotărîre de întoarcere și împlinirea canonului.

Am pus în frunte înadins credința, căci ea este fundamentul îndreptării. După marele cugetător și ascet al Răsăritului Maxim Mărturisitorul, «credința este o putere de legătură care înfăptuiește unirea desăvîrșită, nemijlocită și mai presus de fire, a celui ce crede cu Dumnezeu cel crezut»¹⁴. «Prin ea în chip neștiut și indemonstrabil ne unim cu Dumnezeu, într-o unitate mai presus de înțelegere»¹⁵. În această unire cu Dumnezeu, insul s-a ridicat mai presus de fire «și a devenit Dumnezeu prin participare»¹⁶ și schimbă din temelii toată natura păcătoasă a ființei sale, umblind în lumină și virtute. «Fără credință, nu este cu putință a plăcea lui Dumnezeu (Evr. XI, 6) și, în lipsa ei, nu ne putem apropia de El.

Dintre cele cinci condiții, primele patru constituie ființa Tainei și sînt absolut necesare pentru obținerea iertării de păcate. Condiția a cincea, împlinirea canonului, este *relativ* necesară, adică nu face parte din esența Tainei astfel că opera mîntuirii subiective are loc și fără ea. Totuși, ea constituie un moment foarte important în eficacitatea Sfintei Pocăințe, atît după Biserica Ortodoxă cît și după cea Romano-Catolică. Momentul acesta formează *problema canonului*. De remarcat, însă, că asupra ei s-au precizat două poziții dogmatice fun-

11. *Ibidem*, p. 233—234.

12. *Despre preoție*, trad. de A. N. Geamănu, Craiova, 1941, p. 52—54 și L. Meyer, *Saint Jean Chrysostome, Maître de perfection*, Paris, MCMXXXIII, p. 199—219.

13. Cf. Silvestru de Canev, *Teologia dogmatică*, vol. V, trad. Miron și Ghiga, București, 1906, p. 31. 14. *Filocalia...*, vol. III, p. 118. 15. *Ibidem*, p. 120. 16. *Ibidem*.

damental diferențiate. Prima este a Bisericii Ortodoxe și are rădăcinile adinc înfrupte în Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție. După aceasta, canonul nu este o parte esențială a Tainei, nu constituie o satisfacție penală pe care subiectul ei este dator să o dea pentru ca să obțină iertarea păcatelor și mântuirea de veci, ci are caracter pur pedagogic-educativ. A doua poziție este reprezentată de Biserica Romano-Catolică. În concepția acestei Biserici, canonul face parte integrantă din esența Tainei. Ca atare are caracterul unei satisfacții penale absolut obligatorie pe care Dumnezeu o pretinde de la penitent pentru vătămarea Ființei Sale. De aici a izvorât, apoi, dogma greșită despre indulgențe, care a generat Reforma din Biserica Apuseană, în 1517.

În cele următoare vom expune mai de aproape doctrina celor două poziții dogmatice.

Sensul ortodox al epitimiei și caracterul ei pedagogic. — Penitentul ortodox, după ce a împlinit cele patru condiții care țin de ființa Tainei Pocăinței : credința și nădejdea în Dumnezeu, căința adevărată, mărturisirea sinceră și deplină a păcatelor și hotărîrea fermă de îndreptare, primește de la duhovnic un canon sau o epitimie (de la grecescul ἐπιτιμία = corecție), care în fond este un îndreptar de viață, pentru ca în viitor să nu mai recadă în acele păcate, să nu le mai săvârșească.

După doctrina ortodoxă, epitimia este mijloc de corectare, este mustrare și sfat părintesc al duhovnicului, dat de acesta penitentului, din conștiința marii răspunderi pe care o are înaintea lui Dumnezeu pentru mântuirea sufletului lui (Ezechiel XVIII, 3 ; 21—23). Ca atare, Biserica noastră nu consideră epitimiile ca ceva indispensabil, invariabil și în prealabil fixat, ci din contră ca o rețetă medicinal-duhovnicească, foarte variată după subiect, timp, loc și împrejurări, dată după ce duhovnicul a ascultat întreaga mărturisire a penitentului, i-a văzut căința și a cumpănit toate cu atenție și tact, cu înțelepciune, prudență și dragoste părintească.

Aceasta arată că efectele Tainei Sfintei Pocăințe se revarsă peste viața duhovnicească a penitentului și fără împlinirea canonului. Taina lucrează «ex opere operato», în chip independent de el, fapt care arată că epitimia nu este esențială, nu ține de ființa Tainei și n-are caracterul vindicativ juridic al satisfacției penale.

Prezența ei în Taina Pocăinței se explică în sensul pedagogic-educativ pe care-l are pentru progresul subiectiv al vieții religioasă-morale a tuturor penitenților.

Sensul acesta se desprinde limpede din răspunsul *Mărturisirii Ortodoxe* la întrebarea 113, unde se spune : Ca o «cerință a pocăinței se numără și epitimia sau canonul pe care-l hotărăște și-l dă duhovnicul, ca : rugăciuni, milostenii, post, călătorii la locurile sfinte, mătâanii și altele asemenea, după cum duhovnicul va socoti de cuviință»¹⁷. Faptul că epitimia este cumpănită, hotărîtă și dată de duhovnic, deci de om supus greșelii și păcatului, înseamnă că este numai relativ necesară, astfel că prezența sau lipsa ei în administrarea Tainei nu atinge fondul soteriologic sau esența Sfintei Pocăințe. De altminteri, chiar judecata sănătoasă ne spune că atotînțelepciunea lui Dumnezeu nu poate lăsa eficiența Tainei pe seama naturii umane pecabile, pentru că întreg edificiul mântuirii noastre — ridicat pe cele șapte coloane ale Tainelor — ar deveni șubred, putîndu-se prăbuși în fiecare clipă în cazul cînd duhovnicul l-ar putea influența din afară într-un fel oarecare.

17. *Ibidem*.

fie prin viața sa personală¹⁸, fie printr-o judecată de moment sau o atitudine de circumstanță etc. Prin aceasta omul ar introduce un element personal în ființa și desfășurarea tainei și efectele izbăvitoare ar fi cu totul problematice. Din moment ce duhovnicul decide epitimia de la caz la caz, după cum precizează categoric *Mărturisirea Ortodoxă*, nu mai are loc îndoiala că epitimia este numai relativ necesară. În felul acesta fondul ontic și soteriologic al Tainei este absolut salvat, pentru că rămâne neatins și pur față de factorul omenesc, oricare ar fi viața lui intimă. Taina se săvârșește «ex opere operato», fără a fi influențată din partea duhovnicului.

Sensul ortodox al epimiei îl confirmă practica milenară a Bisericii Ecu-menice care — fiind convinsă de importanța lui pedagogic-educativă pentru progresul subiectiv al vieții religios-morale — l-a dat atât penitenților *dezlegați*, cât și celor *nedezlegați* de păcate. Prin ea, cei dezlegați primesc de la duhovnic cea mai prețioasă doctorie potrivită cu boala fiecăruia. În felul acesta, epitimia constituie «unica măsură terapeutică»¹⁹ ce ajută să rămână în starea de har și asigură durabilitatea vindecării primită în Sfânta Pocăință, apărînd și prevenind subiectul penitenței, ca pe viitor să nu mai recadă în păcatele de care a fost dezlegat. Pe cei nedezlegați ea îi dispune și îi pregătește la *îndreptarea vieții*, trezindu-i la *căință* adevărată și le aprinde dorul după eliberare spirituală, la iertarea păcatelor care le apasă conștiința. Dacă epitimia n-ar avea caracter pur pedagogic, de rețetă a vindecării sufletești, pentru ce se dă celor nedezlegați de păcate? Dacă ar face parte din esența Tainei, pentru ce se dă și celor nedezlegați de păcate, chiar aceluia care n-au îndeplinit cele patru condiții absolut necesare pentru eficacitatea Sfintei Taine? Răspunsul este că epitimia nu face parte integrantă din instituția Sfintei Pocăințe. Deși în aparență are forma unei pedepse — și chiar unii penitenți o socotesc ca atare, ceea ce este cu totul greșit — epitimia nu este satisfacție penală personală, în sensul de pedeapsă răzbunătoare, în înțelesul de *τιμωρία*. Sensul acesta este incompatibil cu demnitatea și ființa lui Dumnezeu ca Părinte bun și atotubitor, care se milostivește, se bucură și iartă pe fiul Său cel pierdut, întors la pocăință. Tatăl cerească iartă totul celui păcătos și vinovat, fără gând de răzbunare, căci altfel n-ar fi dat ca jertfă de răscumpărare și de mîntuire pe Fiul Său Unul-Născut (Ioan III, 16). Apoi ne întrebăm: cum poate fi înțeles ca pedeapsă sfatul pe care îl dă un părinte fiului său duhovnicesc ca să se roage, să postească, să facă milostenie, să cerceteze biserica, să citească Sfânta Scriptură și alte cărți ziditoare de suflet, să ierte și să se împăce cu fratele său etc.? A socoti că acestea sînt pedepse înseamnă să forțăm sensul adevărat al sfatului și să rătăcim în înțelegerea vocii lui Dumnezeu și în explicarea Sfintei Scripturi. După doctrina unanimă și constantă a Bisericii, epitimia este mijloc de educație și auxiliar foarte prețios în Taina Sfintei Pocăințe, și are scopul să tămăduiască suferințele și rănile spiritual-morale ale penitenților care se căesc, să trezească părerea de rău în cei insensibili și păcătoși, să renască la viața duhovnicească, să sfințească și să îndumnezeiască în Hristos. Rostul ei este ca, prin conlucrare cu harul divin, credinciosul să producă roade vrednice de pocăință, care să aplece voia lui Dumnezeu spre milă și iertare. «Epitimiile mai mult sau mai puțin grele și îndelungate

18. Cf. Pr. P. Vintilescu, *Sповідання și duhovnicia*, București, 1939, p. 5.

19. I. Mihălcescu, *Dogma soteriologică*, București, 1924, p. 184.

formau prin sine (numai) o *completare* a mărturisirii, neavînd alt scop decît de a vindeca moralicește, pe cît posibil mai bine, pe suferind și a-l duce la cea mai deplină căință»²⁰.

Astfel duhovnicul înțelept este dator să completeze și să ajute desăvîșirea subiectivă a căinței penitentului. După cazuri și locuri, el îndrumază pe penitent să fie darnic și caritativ cu semenii săi și face acest lucru mai ales cu cel lacom sau risipitor. Desfrînatului i se dă ca sfat — canon — să fie cumpătat și obligat a ține postul; celui stăpînit de duhul mîndriei îi recomandă smerenie, celui iute la mînie răbdare, înțelepciune, stăpînire de sine, blîndețe și bunătate; clevetitorului tăcerea etc. Toate aceste epitimii se pot reduce la rugăciune, post, milostenie, citirea Sfintei Scripturi, cercetarea bisericii și legătura permanentă cu Sfintele Taine. Acestea sînt antidot împotriva păcatelor și a viciilor de tot felul, ieșite din pofta trupului, pofta ochilor și trufia vieții²¹. Fiecărui a i se opune o faptă bună și o virtute.

Epitimiile s-ar putea numi «pedepse» în sensul exclusiv de a învăța și de a înțelepți pe cei păcătoși, dar în nici un caz nu sînt pedepse în sensul adevărat al cuvîntului, date pentru a satisface penalicește dreptatea divină, pentru păcate. Ele n-au intenția de a îmblinzi mila lui Dumnezeu, ci au rolul unor mustrări părintești potrivit cuvîntului: «Eu pe cîți îi iubesc îi mustru și îi cert; rîvnește dar și te pocăiește» (Apoc. III, 19).

«Fiind doctorii dumnezeiești, epitimiile variază, zice Wl. Guettée, după împrejurări și înclinările subiective ale celor ce se căiesc»²², după gravitatea păcatului. Chiar la unul și același penitent se obișnuia în Biserica primară să se îndulcească sau să se înăsprească epitimiile după dispoziția sa lăuntrică și chiar referitor la unul și același păcat în diferitele sale faze. De lucrul acesta duhovnicul trebuie să țină seama în mod deosebit în Taina Spovedaniei²³.

În consecință, sensul canonului este medicinal, de pedagogie și terapeutică duhovnicească și are scopul de a trezi și de a promova conștiința religios-morală în vederea mîntuirii tuturor, dar mai întîi a celor păcătoși și năraviți în patimi, pentru care a venit în lume Fiul Omului²⁴. În nici un caz efectul lui nu trece dincolo de mormînt, nici nu creează privilegii și îndreptățiri chiar cînd s-a împlinit cu cea mai mare scrupulozitate, dar s-au neglijat premeditat celelalte condiții ale Sfintei Pocăințe care constituie esența și fondul său.

Temeiul noutestamentar și tradițional al epitimiei. — Faptul că epitimia nu aparține ființial Tainei Pocăinței nu trebuie să ne ducă la nesocotirea ei, la judecata că ne-am putea dispensa de ea, că am putea-o disprețui sau uita. Temeiul canonului și sensul său ortodox îl aflăm în izvoarele noastre de credință, în Sfînta Scriptură a Noului Testament și în Sfînta Tradiție.

a) *Sfînta Scriptură* arată cu totul limpede puterea și dreptul duhovnicului de a da epitimii. Acestea izvorăsc din însăși porunca Domnului și Mîntuitorului nostru

20. Silvestru de Canev, *op. cit.*, p. 56; I. Olariu, *Manual de Teologie dogmatică ortodoxă*, Caransebeș, 1907, p. 663 și I. Mihălcescu, *Dogma soteriologică...*, p. 178.

21. T. Sevedinschi, *Deosebirile de credință dintre Biserica Ortodoxă și celelalte confesiuni creștine*, traducere și prelucrare de C. Nazarie, Iași, 1913.

22. W. Guettée, *Catehismul sobornicesc*, trad. de I. Beleuță, Făgăraș, 1933, p. 62.

23. Pr. P. Vintilescu, *op. cit.*, p. 26.

24. Cf. E. Popovici, *Istoria bisericească universală și statistica bisericească*, trad. At. Miromescu, București, 1926, vol. I, p. 430.

Iisus Hristos către Apostoli, când zice: «Cărora veți ierta...» (Ioan XX, 4); «Ori-cite veți lega...» (Matei XVIII, 18) și «Cine ascultă de voi de Mine ascultă...» (Luca X, 16). Este un drept de autoritate disciplinară al cărui scop este de a îndrepta viața duhovnicească a creștinilor pe calza binelui și a virtuții²⁵, pe drumul mîntuirii.

Noul Testament arată că Apostolii au fost conștienți de această putere și au exercitat-o în consecință. Astfel în Epistola I către Corinteni, Sfîntul Apostol Pavel impune incestuosului o aspră epitimie, poruncind conducătorilor a-l despărți de Biserică și a-l preda «satanei spre pieirea trupului, ca sufletul să se mîntuiască în ziua Domnului» (I Cor. V, 1—5). Iar cînd corecția — pe care o numește ἐπιτιμία — și-a ajuns scopul, cînd el s-a căit cu durere în inimă și s-a îndreptat de fapta sa, este iertat și recomandat comunității să-l reprimească (II Cor. II, 6, 8). Deci «pedeapsa» este pur corecțională și educativă și nicidecum nu este dată pentru a satisface onoarea divină ofensată de cel păcătos prin faptele lui. Această satisfacere a dat-o pentru toți și pentru totdeauna Mîntuitorul Iisus Hristos prin jertfa Sa.

b) De acord cu Noul Testament este toată Sfînta Tradiție. Aceasta ne dovedește că în veacurile primare capii Bisericii au împărțit pe penitenți în patru clase, după gravitatea păcatelor: *plîngători, auditori, îngenunchetori și împreună-stătători*, cu epitimiile aparte pentru fiecare. Epitimiile erau obligatorii și numai conducătorul respectiv al Bisericii le putea modifica, cînd constata că ele au avut efectul dorit²⁶.

Practica aceasta o confirmă, apoi, toți scriitorii și Părinții Bisericii și s-a legiferat prin canoane de către sinoadele locale și ecumenice. Mărturiile tuturor arată că este bine să se dea penitenților epitimii ca *medicamente* spirituale, pe lîngă celelalte condiții, ca să dovedească durerea inimii, nu numai prin cuvînt, dar și prin fapte.

Astfel, Sfîntul Grigorie de Nisa spune: «Precum și în tratamentul trupului știința medicală are scopul de a însănătoși pe bolnav prin diferite mijloace, tot așa și în bolile sufletului, numărul și diversitatea patimilor reclamă îngrijiri medicale diferite, care să corespundă răului și să aducă vindecarea». Cu deosebire în canonul 8 accentuează aspectul pedagogic-subiectiv al epitimiilor, zicînd: «La fiecare fel de păcat trebuie mai întîi să ai în vedere ce fel este *dispoziția* celui ce are să se vindece și trebuie să ai în vedere nu timpul, ci *voința aceluia* care se vindecă prin pocăință». Variația epitimiilor o arată Sfîntul Grigorie de Nisa în canonul 4, unde spune: «Pentru cei care se căiesc cu zel și arată prin viața lor întoarcerea către cele bune, este permis a se prescurta timpul întoarcerii și a-i admite mai degrabă la Sfînta Cuminecătură»²⁷.

Aceeași afirmație o face Sfîntul Grigorie Teologul în canonul 8. Sfîntul Vasile cel Mare spune: «Păcatul tău este mare și greu? Îți trebuie îndelungată mărturisire, lacrimi amare, priveghere puternică, post neîntrerupt. A fost păcatul ușor și suportabil? Fie și pocăința deopotrivă cu el. Poartă grijă, ca să-ți cunoști sănătatea sufletului tău. Ai defăimat? Binecuvîntează! Te-ai lăcomit? Dă înapoi! Te-ai îmbătat? Postește! Te-ai îngîmfat? Umilește-te. Ai pizmuit? Roagă-te! Ai

25. Cf. I. Mihălcescu, *Dogma soteriologică...*, p. 186.

26. Cf. E. Popovici, *op. cit.*, vol. I, p. 430.

27. N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, traducere de Uroș Kovincici și N. Popovici, vol. I, partea I, Arad, 1930--1936, p. 93.

ucis? Mărturisește!, căci numai atunci ești vrednic să cînti lui Dumnezeu în psal-tire cu zece coarde»²⁸.

Opinie asemănătoare exprimă Sfîntul Ioan Gură de Aur. Vorbînd de roadele pocăinței reale, el stăruie asupra rolului instructiv și educativ al amintirii trecu-tului de amar și rușine, care prin epitimii ne ferește în viitor să cădem în cursele păcatelor din care ne-am ridicat. Ca un excelent psiholog, el spune: «După ce ne-am curățit de păcate, să avem păcatele în fața ochilor și dacă Dumnezeu îți iartă pă-catul, tu, pentru izbăvirea sufletului tău, ține-ți păcatul în fața ochilor. Căci adu-cerea-aminte despre cele ce au fost înainte ajunge o piedică pentru cele viitoare. Cel care a fost mușcat pentru cele de mai înainte, arată un cuget mai prevăzător cînd e vorba de cele următoare»²⁹. Și conchide, sfătuiind «Legăți-l pe cel păcătos (cu epitimii) pînă ce el va merita îndurarea lui Dumnezeu și nu-l lăsați liber, ca nu cumva el să fie mai tare legat de mînia lui Dumnezeu. Nu considerați aceasta ca ceva aspru și neomenos, ci ca un act de mare îndurare, de mare îngrijire și de *excelentă cură medicală*»³⁰. Iar pentru ca penitentul să nu creadă că «legarea» cu epitimii este prin ea însăși izbăvitoare, să nu se interpreteze greșit concepția lui despre valoarea etică și subiectivă a epitimiilor, adaugă în canonul 4 următoarele: «Postul și alte acte, *nu prin sine*, sînt însemnate și necesare în pocăință, ci pentru că ele conduc la îndreptare»³¹. Poziția aceasta ireversibilă, pur ortodoxă, respinge orice compromis dogmatic asupra canonului în Taina Pocăinței. Ea denunță ca anticanonică și anticreștină teza opoziționistă despre o satisfacție penală care ar fi dată aici de subiect.

Dintre hotărîrile Sinoadelor Ecumenice, cităm canonul 12 al Sinodului I Ecu-menic de la Niceea care zice: «Episcopii au dreptul să scurteze sau să lungească (epitimiile), după ce vor fi cercetat dispoziția celui păcătos; mai ales să-i cer-ceteze viața anterioară și ulterioară și apoi să-i dea descărcarea»³². Iar canonul 102 al Sinodului al VI-lea Ecumenic zice: «Cei ce au luat de la Dumnezeu puterea de a dezlega și lega, trebuie să-și îndrepte privirile la calitatea (gravitatea) păca-tului și la aceea, întrucît cel ce a păcătuit este gata către întoarcere, și așa să in-trebuințeze *un leac* corespunzător bolii ... și să nu se greșească în mîntuirea celui bolnav. Căci *boala* păcatului este diferită. Cel ce se arată știutor de vindecare spi-rituală să-și îndrepte privirea spre dispoziția celui ce a păcătuit, (spre a vedea) dacă el dorește împăcarea, sau cheamă asupra sa boala... Prin *medicina* liniștitoare trebuie a sta contra suferinței și a conlucra la vindecarea rănii cerînd fructele căinței, chemîndu-l către luminarea cea de sus»³³.

Din canoanele sinoadelor locale, canonul 5 al Sinodului de la Ancira spune: «La toți trebuie cercetată dispoziția și felul căinței, cîți dovedesc întoarcerea către frică, lacrimi, răbdare și fapte bune ..., nu numai de formă ..., se va hotărî un tratament mai blînd. Cîți însă se poartă cu nepăsare, să împlinească tot timpul»³⁴. Canonul 2 al Sinodului din Laodiceea cere ca păcătoșii care «stăruiesc în rugăciune

28. Sf. Vasile cel Mare, *Comentariu la Psalmi*, trad. de Pr. D. Fecioru și Pr. O. Căciulă. în col. «Izvoarele Ortodoxiei», București, p. 142.

29. Sf. Ioan Gură de Aur, *Predici despre Pocăință și Sfîntul Vavila*, trad. St. Bezdechi. Sibiu, 1938, p. 73.

30. *Omlia XIV la Epistola către Corinteni*, la Silvestru de Canev, *op. cit.*, p. 38.

31. Milaș, *op. cit.*, p. 109.

32. *Ibidem*, p. 61.

33. *Ibidem*, p. 82.

34. Cf. *Ibidem*, vol. II, partea I, p. 8.

și se mărturisesc și se întorc cu totul de la faptele rele, după un timp și după măsura păcătoșeniei, să fie primiți în Biserică pentru milostivirea lui Dumnezeu; iar altora, nepocăiți, să li se prelungească durata epitimiei». De aceeași părere este canonul 3 al Sinodului de la Neocezarea³⁵, canonul 2 al Sinodului de la Laodiceea³⁶ și canonul 43 al Sinodului de la Cartagina³⁷.

După această succintă examinare a epitimiei ortodoxe, ajungem la următoarea concluzie dogmatică: Epitimia nu face parte esențială din Sfânta Taină a Pocăinței. Deși este legată de instituția Tainei, ea nu este condiție sine qua non care să decidă eficiența ei. Ea nu este parte întregitoare, «încît să fie necesară satisfacerea pentru a te bucura de fructele tainei»³⁸. Mai mult, epitimia nu este un act de chinuire, de răzbuțare divină și de penalitate subiectivă, pe care penitentul trebuie s-o suporte oricare ar fi căința sa, fie că este adevărată, fie că este falsă. Teza aceasta ne-ar pune în conflict cu toate textele precise ale Părinților Bisericii Ecumenice, care într-un glas susțin că drumul mîntuirii și al îndreptării este numai căința sinceră, adică inima umilită și înfrîntă a vameșului din parabolă, pe care Dumnezeu nu o urgisește, ci dimpotrivă, îi este bineplăcută, o iubește și o cere de la toți. Pentru documentare, aducem trei texte care înlătură orice răstălmăcire.

Astfel Sfîntul Vasile cel Mare, vorbind despre vindecarea de păcat, se întreabă: «Cum s-a vindecat pe sine însuși?» El răspunde: «M-am vindecat pentru că am găsit necazul și durerea» pe care le are cineva prin pocăință. «Eu mi-am găsit prin pocăință un chin potrivit cu mărimea păcatului și numai așa am îndrăznit să chem numele Domnului. Și care au fost cuvintele pe care le-am rostit acum? O, Doamne, smulge sufletul meu... Eu sînt ținut în robia aceasta, dă Tu rîscumpărare pentru mine și smulge astfel sufletul meu»³⁹. Pe lângă momentul ființial al vindecării și al iertării adus de puterea pocăinței, trebuie subliniată în rugăciunea Sfîntului Vasile cererea: «Dă Tu, Doamne, rîscumpărarea pentru mine, cel păcătos, căci cu puterile mele slabe nu pot face nimic vrednic de mîntuire, dacă nu s-ar revărsa harul Jertfei prisositoare de pe Golgota».

Al doilea text este al Sfîntului Kiril al Ierusalimului, care, în *Cateheza a doua*, zice: «Este mîntuire și pentru bărbat și la fel și pentru femeii, iar aceasta se capătă prin pocăință»⁴⁰.

În sfîrșit, cel de al treilea text este al magistrului elocinței bisericești, Sfîntul Ioan Gură de Aur, de o claritate și precizie excepțională. El spune: «Iertarea păcatelor este izvorul mîntuirii și răsplata pocăinței, căci aceasta (pocăința) este leac ce șterge păcatul; e un dar ceresc, o putere minunată, biruind prin har înlănțuirea legilor... (Ea) nu alungă de la sine pe cel stricat, nu gonește pe cel desfrînat, nu alungă pe cel bețiv ..., bîrfitor, ..., îngîmfat, ci pe toți îi preface; căci pocăința (nu canonul, epitimia sau satisfacția subiectivă) este torpila păcatului»⁴¹. Și pentru ca să împrăstie orice urmă de îndoială în puterea Tainei, Sfîntul Ioan Gură de Aur revine cu și mai mare stăruință asupra valorii absolute a pocăinței în *Predica a VIII-a*, afirmînd: «Pocăința e grozavă și cumplită pentru păcătos, leac al greșelilor, mistuirea neleguirilor, cheltuire de lacrimi, încredere în Dumnezeu, armă împotriva diavolului, sabie care-i taie acestuia capul, nădejde în mîntuire, nimicire a deznădejdiei. Ea deschide cerul; ea ne duce în paradis... Dacă

35. Cf. *Ibidem*, p. 30.36. Cf. *Ibidem*, p. 84.37. Cf. *Ibidem*, p. 200.38. Cf. Hr. Andrușos, *op. cit.*, p. 413.39. *Ibidem*, p. 305.40. *Catehezele*, trad. D. Fecioru, în col. «Izvoarele Ortodoxiei», București, p. 74.41. *Ibidem*, p. 66.

ești plin de păcate, nu deznădăjdui ...; pocăiește-te în fiecare zi ..., înnoiește-te prin pocăință... Ai curaj, căci în această pocăință a ta se amestecă și iubirea de oameni a lui Dumnezeu. Îndurarea Domnului este fără măsură și bunătatea lui nu se poate cuprinde prin cuvinte. Răutatea ta are măsură, dar *leacul* n-are măsură»⁴². Mare este puterea lui Dumnezeu în această Taină. Dumnezeu nu așteaptă să treacă timp după ce te-ai pocăit; *ți-ai spus păcatul, te-ai și îndreptat; te-ai căit, ai și fost miluit*. Nu vremea (epitimiilor) te dezvinovățește, ci *felul pocăinței îți șterge păcatul*. E cu neputință să aștepți multă vreme și să nu dobândești mîntuirea, ci se poate în scurt timp să te dezbraci de păcat, dacă l-ai mărturisit din tot sufletul»⁴³.

Cel ce lucrează mîntuirea este *harul*, care cu multă răbdare întrece pedeapsa, făcîndu-se suficientă cîința, iar faptele ulterioare din epitimie o arată doar ca adevărată. Ca un doctor atotbun și atotputernic, «Dumnezeu (prin pocăință) șterge păcatele, nu lasă nici o urmă, nu îngăduie să rămîna nici o cicatrice, ci o dată cu sănătatea ne dă și frumusețe; o dată cu îndepărtarea pedepsei (deci nu-i nevoie de satisfacție), ne dă și dreptatea (ne face drepți) și face ca acel ce a păcătuit să fie la fel cu cel ce n-a păcătuit. Căci șterge păcatul și-l face nici să nu mai fie și nici să fi fost. Așa de temeinic îl desființează, de nu mai rămîne nici cicatrice, nici urmă, nici dovadă, nici semn»⁴⁴.

Din aceste texte se vede limpede că Taina șterge tot păcatul și urmările lui, prin cîință deplină, prin mărturisirea lui și prin nădejdea în har.

Dacă epitițiile sînt prezente aproape întotdeauna în administrarea Tainei Pocăinței, dacă ele nu sînt acte de penalitate și chinuire pentru păcat, ce rol au? Ne răspunde Silvestru de Canev: «Ele sînt mijloace pedagogice de instruire și corecție», prin care Dumnezeu educă, prin amintire — așa cum zice Sfîntul Ioan Gură de Aur —, pe cei pe care îi îmbracă în nemărginita Sa iubire. Dacă într-un fel oarecare le-am putea numi necesare, aceasta nu este din cauză că ele ar prețui mult în fața lui Dumnezeu, ci pentru că recheamă, activează și întăresc în penitent zdrobirea inimii și *simțămîntul pocăinței*, singurul mijloc prin care El se milostivește»⁴⁵. Canonul sau epitimia ortodoxă deșteaptă repulsie și teamă de păcat, trezește conștiința păcătosului, dorul după ușurare deplină și după mîntuire. Într-un cuvînt, ea dispune către o viață creștină pregătind terenul spiritual-moral pentru virtute și sfințire.

Dacă epitimia ar fi pedeapsă, în sensul termenului τιμωρία dată să satisfacă dreptatea eternă a lui Dumnezeu pentru păcatele săvîrșite, n-ar putea fi diferită după subiect, micșorată sau modificată la unul și același penitent după loc, timp, împrejurări etc. Ea ar trebui să fie aceeași, sau aproape aceeași la toți, sau la cei mai mulți, ar trebui să fie ceva constant și general, iar nu ceva particular și schimbător.

*

Concluziile ce se pot trage din cele spuse pînă acum arată limpede că scopul pedagogic-educativ al epitimiei, după doctrina Bisericii Ortodoxe, este îndoit: unul *subiectiv*: epitimia întărește în virtute pe cel dezlegat de păcat și îndeamnă la sinceră și perfectă cîință pe cel încă nedezlegat; altul *obiectiv*: ea dă mult de

42. *Ibidem*, p. 85.

43. *Ibidem*, p. 78.

44. *Ibidem*, p. 90.

45. *Ibidem*, p. 24.

gîndit altor fii ai Bisericii și îi previne de urmările păcatului înainte de a fi căzut în mrejele lui. Exemplul penitenților supuși epitimiei îi face pe aceștia să se cercezeze cu dinadinsul din vreme și să-și rînduiască viața morală după voia lui Dumnezeu, după principiile morale ale Evangheliei.

În ambele cazuri epimimia contribuie pe o scară mare, intensiv și extensiv, la creșterea, întărirea și desăvîrșirea vieții religios-morale în Biserică, la renașterea vieții în Hristos și aduce un duh nou în comunitatea creștină.

Interpretată în acest sens, epimimia revelează aspectul major educativ al Bisericii în rîndul credincioșilor ei. Ea arată că Biserica este o instituție divină în lume, cu un dublu caracter: soteriologic-transcendental și altul practic instructiv, pedagogic și educativ din punct de vedere religios-moral, individual și social. Biserica își revelează ființa și misiunea sa divină și socială deopotrivă, învățătoare, sfințitoare și îndrumătoare către fericire, așa cum a rînduit-o dintru început Întemeietorul său, Mîntuitorul Iisus Hristos, Care s-a jertfit pentru ea, ca ea să aibă viață adevărată și deplină (Ioan X, 10). Numai în acest dublu ipostas al său Biserica rămîne credincioasă mandatului primit de la Fiul lui Dumnezeu în clipa solemnă a înălțării Sale la cer: «Mergînd *învățați* toate neamurile, botezîndu-le...» (Matei XXVIII, 19). În afară de acest mandat, misiunea sa nu este pe drumul voit de El și este un mare semn de întrebare dacă Biserica poate culege roadele celei mai bogate fără să-și îndeplinească activitatea sa pedagogică. De aici se desprinde imperativul creștin ca slujitorii Bisericii să-și intensifice conștiința chemării lor de duhovnici: povățuind, ajutînd, îndreptînd, muștrînd și dojenind cu iubire, cu grijă și bunătate părintească prețutîndeni și îndeosebi la scaunul mărturisirii. Căci, sufletul însetat după Dumnezeu vine aici să ia nu numai iertare de păcate și ușurare de povara care-l apasă, dar să primească și apa vieții veșnice; vine să primească sfat și îndrumare care să-i deschidă cărările către o viață fericită, aici și dincolo, pentru sine și pentru semenii săi.

Dacă pe plan subiectiv soteriologic actul mîntuirii este sinergism, adică colaborare dintre har și voința liberă a omului, pe plan obiectiv chemarea Bisericii se desfășoară tot sinergetic: prin activitatea harică a tainelor legată cu opera pedagogică-educativă a slujitorilor ei.

Consecința practică a celor arătate aici este că în scaunul mărturisirii duhovnicul este obligat să înceapă lucrarea sfintei spovedanii cu cercetarea canonului pe care l-a primit anterior penitentul de la duhovnicul său: dacă l-a ținut sau nu, pentru ce l-a primit și din ce motive nu l-a ținut etc. Această cercetare prealabilă are dăru să ne ajute dintru început să pătrundem în realitățile tainice ale sufletului noului penitent, să apreciem sinceritatea spovedaniei și a căinței sale prezente, iar la sfîrșit să-i prescriem rețeta cea mai potrivită pentru începutul unei vieți noi, pentru îndreptare și pe calea adevărului, a binelui și a frumosului creștin ca să devină astfel folositor societății și lui însuși și să fie fericit că a găsit calea mîntuirii care-l duce la Hristos Dumnezeu.

II. — DOCTRINA DESPRE SATISFACȚIE

Diferențe simbolice. — Am văzut că după învățătura Bisericii Ortodoxe epimimia nu face parte constitutivă din Taina Pocăinței. Deci nu este o condiție esențială fără de care penitentul n-ar putea să se bucure de mîntuire, de iertarea păcatelor, restabilirea armoniei și unirea cu Dumnezeu prin har. Și aceasta din

motivul că penitentul, îndeplinind sincer condițiile adevăratei căințe, este îndreptat înaintea lui Dumnezeu, Care — privind cu iubire și bunătațe la «duhul umilit, la inima înfrîntă și smerită» (Psalm L, 18), — îi șterge toate fărâdelegile, fără să mai ceară vreo satisfacție penală temporală sau veșnică. Nu tot așa învață celelalte confesiuni.

Subliniem că și după aceste confesiuni celbotezat pierde justificarea prin păcat, dar o poate dobîndi prin pocăință. Însă «trebuie să se căiască serios de păcate înaintea lui Dumnezeu»⁴⁶. De aici încep deosebirile simbolice⁴⁷, mai mult sau mai puțin depărtate de doctrina apostolică reprezentată de Biserica Ortodoxă. Aceste diferențieri izvorăsc din doctrina lor despre mîntuirea și sfințirea omului. Dintre confesiunile eterodoxe luăm în considerare pe cea romano-catolică, pentru că este mai apropiată de Ortodoxie. Ea concepe pocăința ca taină sfințită, în timp ce protestanții și cultele neoprotestante văd în ea un simplu ritual fără putere harismatică, un semn extern, ca în legea Testamentului Vechi⁴⁸, care amintește doar de o lucrare internă.

Anticipăm că două sint aspectele fundamentale simbolice ale confesiunii romano-catolice privitoare la Sfînta Pocăință și anume: dogma despre canon sau satisfacție, pe care Dumnezeu o cere penitentului și dogma despre indulgențe, care rezultă direct din cea dintîi. Vom examina aici primul aspect.

Sensul romano-catolic al canonului sau caracterul său satisfacțional. — Potrivit dogmei despre efectele pocăinței ca taină, Biserica Romano-Catolică a formulat doctrina după care «pentru ispășirea oricărui păcat, îndeosebi a celor mari, Dumnezeu impune două feluri de pedepse sau osînde: una veșnică și alta vremelnică. După ea, prin Taina Pocăinței se iartă penitentului numai osînda veșnică, datorită Jertfei de pe cruce a Mîntuitorului Hristos, pe cînd pedeapsa vremelnică trebuie ispășită necondiționat de el în viața aceasta»⁴⁹. În caz contrar, pedeapsa rămîne să fie expiată, în viața de dincolo, în focul curățitor.

În scopul acesta — spune dogmatistul Vasile Suciuc — duhovnicul «poate și, de regulă, el trebuie să impună penitentului mărturisit satisfaceri medicinale și corespunzătoare, adică trebuie să dea canon»⁵⁰. Deci după romano-catolici canonul are caracterul satisfăcător al unei *pedepse temporare* pe care trebuie să o sufere penitentul, pentru că numai așa poate mulțumi dreptatea divină ofensată prin păcat. Cu alte cuvinte, canonul este mai puțin medicinal, tinzînd să întărească în virtute pe cel renăscut, și mai mult expiator. El se dă, zice V. Suciuc, îndeosebi pentru răzbunarea și pedepsirea păcatelor trecute⁵¹, după gravitatea acestora și după starea sufletească a fiecărui penitent în parte, așa cum prevede Conciliul de la Trident. Săvîrșitorul Tainei e obligat chiar, nu numai în calitate de medic, ci și în virtutea sa de judecător, să ceară aceste satisfacții dovedind astfel, spune el, că se îngrijește de «drepturile» lui Dumnezeu lezate prin păcat⁵². Cu aceasta, în scaunul mărturisirii duhovnicul ajunge un «defensor Dei», un avocat și un părinte, căci urmărește esențial compensarea vătămării onoarei divine pen-
tru nedreptătea comisă⁵³. Teza poartă amprentele aspectului juridic-penal care caracterizează întreaga doctrină a acestei confesiuni în toate compartimentele ei,

46. T. Sevedinschi, *op. cit.*, p. 63.

47. Un studiu amplu a publicat I. Möller: *Symbolik*, Regensburg, 192A.

48. Cf. I. Mihăilescu, *Dogma soteriologică...*, p. 93.

49. *Ibidem*, p. 194.

50. *Teologia dogmatică specială*, vol. II, Blaj, 1928, p. 479.

51. *Ibidem*, p. 478.

52. *Ibidem*, p. 480.

53. *Ibidem*, p. 478.

începînd cu cel dogmatic, cultic și etic și terminînd cu cel social-politic și arhitectonic. Juridicul constituie stilul dominant al întregii concepții catolice despre lume și viață. El este coordonată sa fundamentală și esențială în soteriologie, ecleziologie, cultură, artă, filozofie, politică etc.⁵⁴

În chip excepțional satisfacțiile se impun penitentului «înainte ca el să primească dezlegarea păcatelor (...), din motivul că penitentul nu și-a îndeplinit canonul în mai multe rînduri»⁵⁵. Canonul este ceva constant, postpenitențial, cu foarte puțină variabilitate, după excepția subiecților penitenți.

În consecință, doctrîna aceasta este diametral opusă poziției ortodoxe despre epitimie, căci, în raport cu Sfînta Pocăință, canonul aici este o parte constitutivă a tainei, este parte esențială a ei. Ca atare, satisfacția impusă de duhovnic este *absolut necesară*, o condiție sine qua non pentru a ne justifica «dreptul» la iertare, pentru a beneficia de roadele tainei și a cîștiga mîntuirea. Zicem că satisfacția este absolut necesară, deoarece, după cuvîntul Sfîntului Apostol Ioan, toți păcătuiind de multe ori și în felurite chipuri, este evident că, fără excepție, fiecare este dator să aducă satisfacții personale corespunzătoare păcatelor sale pe lîngă căința perfectă, mărturisirea deplină și ferma decizie de îndreptare. Altminteri Dumnezeu nu iartă, mînia răzbnării Sale nu se lasă îmblînzită. Dumnezeu ni se descoperă aici ca un stăpîn aspru și necruțător cu sluga Sa și nu ca Părinte plin de dragoste, de milă și de bunătate, cum ne-a învățat Fiul Său, în rugăciunea «Tatăl nostru», gata să ierte totul, să îmbrățișeze pe fiul său cel pierdut, să-i dea haină de sărbătoare, inel în mînă și să facă mesă bogată de bucuria întoarcerii lui din țara păcatului (Luca XV, 21—23), cum a făcut cu Zaheu vameșul, tilharul de pe cruce și alți, mulți păcătoși.

După romano-catolici, canonul sau satisfacția ar condiționa astfel iertarea păcatelor; el ar fi deci o parte ființială a Tainei Pocăinței. Abia prin și după executarea lui, taina își produce efectele dorite. Ea poate să restabilească legătura de pace și armonie cu Dumnezeu, să restaureze comunitatea de viață fericită cu El, ea este necesară pentru ca să devenim fiii Săi și să ajungem la starea de curățenie și nevinovăție duhovnicească desăvîrșită pe care am avut-o odinioară în paradisul pe care l-am pierdut. Prin aceasta, doctrîna canonului ca satisfacție ajunge în contradicție cu învățătura Părinților Bisericii, care au numit Sfînta Pocăință «al doilea botez» și «împăcare»⁵⁶, «doctorie vindecătoare» și «scîndura a doua în naufragiul spiritual»⁵⁷ etc. Or, termenii aceștia nu sînt alegorici, nici simple metafore, ci expresii în stilul propriu de a vorbi, prezentînd procesul transformării spirituale care are loc după legi inerente ordinii supranaturale rînduită de Dumnezeu pentru viața omenească. Contradicțiile acestei învățături romano-catolice cer să ne oprim la o corectare mai de aproape a ei.

Geneza doctrinei despre satisfacție, implicațiile și combaterea ei. — Dogma apuseană despre satisfacția care se dă de penitent în împlinirea canonului este în opoziție cu Sfînta Scriptură și cu toată Sfînta Tradiție. Ea s-a ivit întîia dată tîrziu, abia prin secolul al IX-lea și îndeosebi al XI-lea, oînd a început mișcarea cruciadelor pentru eliberarea Locurilor sfinte. Cu secolul al XI-lea s-a îngăduit nu numai îndulcirea canonului, dar chiar ștergerea lui completă și aceasta nu

54. Cf. pe larg L. Blaga, *Spațiul mioritic*, cap. «Spiritualități bipolare», p. 29—67.

55. Cf. *Ibidem*, p. 480.

56. I. Olariu, *op. cit.*, p. 650.

57. Cf. Silvestru de Canev, *op. cit.*, p. 31.

pentru că păcătoșii s-ar fi căit, cum s-ar putea crede. Noi socotim că două au fost motivele care au contribuit la geneza acestei doctrine, devenită ulterior dogmă. Primul este de ordin istoric: nevoia papilor de a avea soldați mulți și devotați în cruciade. Ei promiteau, în scopul acesta, ștergerea oricărei penalități pentru păcatele celor care luau riscurile expedițiilor și războaielor cruciade. Al doilea este de ordin moral, însă legat de primul, și anume au fost cererile pentru iertarea păcatelor, adresate papii de credincioși, întărite cu jertfe bănești de care cruciadele aveau nevoie, «fiind asigurați dinainte de satisfacerea acestor cereri»⁵⁸ și de dezlegarea păcatelor prin indulgențe. Interesele lumești intrau în domeniul sacralului ca să-i ia locul; juridicul și politicul se afirmau tot mai puternic, slujind tendințelor papale de hegemonie seculară.

Cele două motive sau curente — unul de jos în sus, de la popor, altul de sus în jos, de la ierarhia Bisericii — au concurat serios și stăruitor să schimbe învățătura genuină a Bisericii creștine primare, substituindu-se epitimiei o pedeapsă temporară, care trebuie suportată de penitent necondiționat, nemijlocit și imediat.

Dogma satisfacției implică teza greșită a «tezaurului meritelor prisositoare ale Domnului Iisus Hristos și al faptelor supranecesare ale sfinților»⁵⁹. Aceste merite fiind un «capital spiritual de prisos, care se păstrează în Biserică, papa, în puterea dreptului de a lega și dezlega, poate lua din acest tezaur nesecat cât îi place»⁶⁰, ca să acopere cu aceste «merite» păcatele celor răi, satisfăcând dreptatea divină și eliberând de pedepsele temporare pe cei ce-i jertfesc sau se jertfesc pe ei pentru țelurile propuse de el.

La o examinare critică detaliată, dogma catolică despre satisfacție se dovedește foarte șubredă. Căci, pe lângă contradicțiile amintite anterior privind numele-tainei, ea se opune dogmei despre răscumpărarea omenirii prin Jertfa Domnului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos pe Golgota, Care, luând natura omenească, a dat real și total satisfacție dreptății eterne a lui Dumnezeu, ofensată de păcatul strămoșesc și de păcatele personale. Hristos Dumnezeu, Cel fără de păcat, a pățimit și a murit în concret în locul nostru și prin aceasta ne-a izbăvit pe fiecare din noi în parte. Jertfa Lui este substitutivă în fapt și în consecințe. Prin aceasta ne-a mântuit din blestemul lui Adam, ne-a împăcat desăvârșit și definitiv cu Dumnezeu. «Mărimea meritului Domnului exclude orice satisfacție omenească... Singele Lui vărsat pe cruce ne-a curățit de tot păcatul; iar în cei îndreptați prin Sfânta Po-căință nu mai există nimic vrednic de condamnat»⁶¹. El rămâne în veci singurul mijlocitor între Dumnezeu și om și răscumpărător al omenirii de orice păcat.

Or, este un act de impietate față de Domnul dacă pretindem de la păcătoșii îndreptați prin căință să suporte pedepse — chiar numai cu caracter temporar — în numele ideii de a satisface dreptatea și bunătatea absolută a lui Dumnezeu. Este un semn de neîncredere în Jertfa Lui prisositoare și o minimalizare a efectelor ei izbăvitoare și universale în timp și spațiu. Acceptarea satisfacției penale subiective duce la concluzia logică «sau că Singele Domnului nu are toată puterea expiatoare prin el însuși, nu poate șterge totdeauna toată vina păcatelor noastre», sau că Dumnezeu, iertând pe păcătoși, «își rezervă totuși împotriva lor o scînteie de mînie, pe care trebuie s-o stingă omul, satisfăcând prin fapte ale căinței dreptatea dumnezeiască»⁶².

58. I. Olariu, *op. cit.*, p. 668.59. Hr. Andrușos, *op. cit.*, p. 411.60. I. Olariu, *op. cit.*, p. 698.61. Hr. Andrușos, *op. cit.*, p. 411.62. *Ibidem*.

O astfel de doctrină este în contradicere cu adevărul revelat că Dumnezeu este iubire absolută (Ioan IV, 8), neîngrădită de nici un păcat omenesc. Că El «aşa de mult a iubit lumea încît pe Fiul Său, cel Unul-Născut L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viaţa de veci» (Ioan III, 16). Doctrina satisfacţiei este în afară de veracitatea Sfintei Scripturi care mărturiseşte : «Unul este Dumnezeu, unul şi mijlocitorul între Dumnezeu şi oameni, Omul Iisus Hristos care s-a dat pe Sine preţ de răscumpărare pentru toţi» (I Tim. II, 5—6). Singele lui Iisus Hristos ne curăţeşte de orice păcat. El «este jertfa de ispăşire pentru păcatele noastre şi nu numai pentru ale noastre, ci pentru ale lumii întregi» (I Ioan I, 7 ; Col. I, 14).

Doctrina contrazice, apoi, dogma Bisericii Ecumenice cu privire la îndreptarea păcătoşului, după care sînt de ajuns numai două condiţii pentru ca să-şi însusească meritele jertfei Mîntuitorului : credinţa şi faptele bune ca roade ale celei dintîi. Ambele fiind plăcute lui Dumnezeu, nu pot fi înţelese nici pe departe ca avînd, prin ele însele, însemnătatea unui sacrificiu personal, oricît ar fi de mare, în vederea unei satisfaceri şi pentru cîştigarea unui merit şi a unui drept personal. Unicul lor sens este că credinciosul prin credinţa vie şi activă, străjuită de fapte bune, îşi poate impropria subiectiv şi desăvîrşit covârşitoarele merite cîştigate pentru fiecare din noi de Hristos Domnul, Mîntuitorul tuturor.

Poate că nu este de prisos să notăm că omul personal nu este niciodată în starea fericită să dea satisfacţie plenară lui Dumnezeu pentru sine şi prin sine. Lui i se cere să aibă credinţa vie în Hristos Domnul, speranţă în mila Lui, dorinţă sinceră şi silinţă stăruitoare pentru a se îndepărta în viitor de păcat⁶³. Şi o dată iertat, penitentul este dator în conştiinţă să-şi manifeste recunoştinţa faţă de Mîntuitorul său, trăind în duhul Lui, în duhul faptelor bune, rodul credinţei active şi al dragostei faţă de Dumnezeu şi faţă de oameni.

Dar Biserica Romano-Catolică recunoaşte ca suficiente pentru îndreptarea şi mîntuirea în Hristos credinţa şi faptele bune, şi, prin aceasta, ea însăşi infirmă dogma satisfacţiei sau a pedepselor temporare, pe care o practică pentru «binefacerile» materiale ale indulgenţelor.

Ceva mai mult. Doctrina satisfacţiei umbreşte maiestatea Fiinţei divine, arătînd că dreptatea lui Dumnezeu obligă pe om să dea o *dublă satisfacţie* pentru unul şi acelaşi păcat : una eternă şi universală, adusă pentru omenire prin Jertfa substitutivă a Domnului Hristos şi alta temporară şi particulară, adusă de către fiecare penitent în canonul Sfintei Pocăinţe⁶⁴.

Dacă satisfacţia temporară este indispensabilă pentru îndreptarea penitentului, nu înţelegem pentru ce este necesară numai pentru unii şi nu pentru toţi ? Dumnezeu apare aici ca pîrtinitor şi injust. De ce unii sînt iertaţi pe temeiul credinţei şi al pocăinţei sincere, de exemplu, ţilharul de pe cruce şi Sfîntul Apostol Petru, iar păcătoşii notorii sînt dispensaţi, cu aprobarea şefului suprem al Bisericii, printr-o simplă «carte de dezlegare» plătită cu bani, care nu comportă nici o jertfă spiritual-morală, internă, nici o convertire, decît una pur materială ?⁶⁵.

Subliniem că dogma satisfacţiei penale se opune învăţăturii Sfinţilor Părinţi, canoanelor, sinoadelor ecumenice şi particulare care, vorbind de epitimii, nu le interpretează niciodată în sens catolic, ci ca medicină spiritual-morală, şi nu limi-

63. Cf. T. Sevedinschi, *op. cit.*, p. 64.

64. Cf. şi I. Olariu, *op. cit.*, p. 669 şi I. Mihălcescu, *Dogma soteriologică...*, p. 190.

65. Cf. Silvestru de Canev, *op. cit.*, p. 46.

tează efectul izbăvitor al Tainei Pocăinței numai la pedepsele veșnice. De reținut că nici unul din Sfinții Părinți și nici canoanele amintite n-au făcut deosebirea cu privire la o dublă satisfacție penală. Faptul este explicabil: dogma în cauză s-a ivit după încheierea Tradiției bisericești.

Fără a mai recurge la prea multe mărturii, amintim doar pe Sfântul Ioan Gură de Aur⁶⁶, care, în chip clasic, expune Ortodoxia acestei doctrine spunind: «Dumnezeu iartă păcatele săvârșite după Botez, fără o le mai pedepsi, 'căci, prin pocăință și judecarea de sine, păcătosul poate scăpa nu numai de pedepsele eterne dar și de pedepsele temporare, pe care le trimite Dumnezeu asupra păcătoșilor, când nu voiesc să se căiască, și atunci numai cu scopul să vindece de păcate⁶⁷. După Sfântul Ioan Gură de Aur, preotul-duhovnic are datoria să tămăduiască bolnavul de rănille spirituale prin mijloace înțelepte și nicidecum să-l pedepsească pentru păcate. Faptele pioase impuse de duhovnic sînt tot atîtea căi pentru o adîncire a conștiinței păcatului în penitent care, prin căință, trebuie chemat și pus în situația de a-și fi găsit drumul care-l duce la adevărata vindecare morală. De aceea Sfântul Ioan Gură de Aur accentuează categoric că cele ce se fac în Sfînta Pocăință «sînt mai mult o sfătuire decît o condamnare, mai mult remediu decît pedeapsă»⁶⁸.

Sinoadele ecumenice și cele particulare în unanimitate vorbesc despre canoanele de medicină și mijloc de îndreptare, cum am arătat în capitolul întii. «Ele prescriu că dacă cel păcătos se îndreaptă, să i se scurteze timpul canonului»⁶⁹.

În sfîrșit, dogma apuseană despre satisfacție temporară în pungaionu con-tra-zice însăși natura lucrurilor, pentru că pedeapsa trebuie să aibă loc acolo unde este vina. Or, prin Taina Pocăinței vina s-a ridicat, pentru că păcatul s-a șters. «Deci și după Biserica Apuseană trebuie să înceteze toată pedeapsa»⁷⁰, în clipa anulării păcatului.

Dar această doctrină greșită, a cărei origine am stabilit-o în secolul al IX-lea—al XI-lea, poate fi combătută chiar cu dovezi din tradiția Bisericii Apusene.

Combaterea aceleiași dogme cu dovezi din tradiția Bisericii Apusene. — Dogma satisfacției penale în Taina Pocăinței se bazează pe o seamă de interpretări greșite din Sfînta Scriptură, după care Dumnezeu, deși a iertat pe unii din aleșii Săi care s-au căit, i-a pedepsit totuși. Așa este cazul protopărintelui Adam care, deși în a părut rău de păcat, a fost pedepsit de Dumnezeu cu moartea. La fel proorocul Moise, deși s-a căit pentru faptul că s-a îndoit că va ieși apă din stîncă lovită cu toiagul, a fost găsit nevrednic să intre în Canaan. David împăratul, deși s-a căit de păcatul adulterului săvîrșit cu Batșeba, a fost pedepsit, iar fiul născut din aceasta a murit.

Din aceste probe, romano-catolicii scot concluzia că pedepsele sînt satisfacții pe care le cere însuși Dumnezeu cel lovit în drepturile Sale și nu sînt pedepse medicinale pentru prevenirea căderii viitoare. Se uită însă esențialul, anume că pocăința aceasta nu este identică cu cea din Noul Testament, că satisfacția dată în Vechiul Testament era necesară pentru că Fiul Omului încă nu se preamărise prin moartea pe cruce, care a ridicat toate păcatele lumii. Similitudinea căinței

66. Sf. Ioan Gură de Aur, *Predici despre pocăință...*, p. 73.

67. *Ibidem*, p. 5.

68. *Ibidem*, p. 18.

69. E. Voitschi, *Teologia Morală Ortodoxă*, curs litografiat, 1889, p. 203.

70. *Ibidem*, p. 202.

penitențelor Legii Vechi și ai Legii Noi nu este esențială și substanțială, ci numai formală și nominală, deoarece Mijlocitorul și Răscumpărătorul nostru Iisus Hristos încă nu se venise, harul curățător și sfințitor încă nu se pogorise din cer. Începând cu Noul Testament, harul a biruit rânduiala Legii⁷¹ și omul este iertat pentru credința sa în Mielul lui Dumnezeu și căința sa fiiască. Abia cu pogorîrea Sfîntului Duh peste Apostoli s-au deschis izvoarele harului prin cele șapte guri de foc spiritual ale Sfîntelor Taîne așezate de Hristos Domnul.

Dar chiar acolo, în Legea Veche, cvasi-pedepsele corespund mai mult sensului ortodox și epitimiei, după care Dumnezeu, fiind Tată iubitor și milostiv, nu dorește moartea păcătosului, ci îndreptarea lui, chiar cînd se pare că-l pedepsește, pentru că voiește ca să «se întoarcă și să fie viu» în veci.

Locurile înduse din Testamentul Vechi, interpretate în sens romano-catolic, ne înfățișează pe Dumnezeu ca un stăpîn crud, care nu se dispus să ierte. «El apare ca un creditor neîmplînzit, care-și reclamă cu orice preț și încă cu procente grele capitalul împrumutat»⁷². Și care este acest capital? Este împăcarea cu noi prin moartea Fiului Său, Care, pătimind, a satisfăcut pentru noi. În schimb, fiecare din noi trebuie să satisfacem personal în fața onoarei Sale ofensate. Această teorie juridică a formulat-o inițial Anselm de Canterbury (secolul al XI-lea) și a devenit dogma oficială fundamentală a Bisericii Apusene. Pe baza ei penitentul trebuie să sufere pentru păcatele personale, căci numai așa se poate împăca cu Dumnezeu și restabili armonia cu El. În spiritul acestei teorii anselmiene, «Dumnezeu este înfățișat ca un cavaler medieval a cărui strădanie neodîhnită nu urmărește altceva decît obținerea satisfacției pentru onoarea jignită. El e cugetat fie ca neputînd avea liniște de cînd i-a fost atinsă onoarea de către oameni, fie ca neputîndu-i ierta fără a primi satisfacție pentru jignirea adusă»⁷³.

Este de la sine înțeles că o astfel de concepție juridică nu corespunde de loc spiritului moralei creștine, al cărei fundament este arătat de Sfîntul Apostol Ioan cînd zice: «Dumnezeu este iubire» (I Ioan IV, 8), îndelung răbdător și mîngietor (Rom. XV, 7). Interpretarea apuseană se identifică cu concepția mozaică despre Dumnezeu, pe care dogmații romano-catolici o resping teoretic, dar o recunosc practic.

Apusul catolic crede, apoi, că poate susține dogma aceasta sprijinindu-se pe o seamă de dovezi din textele Părinților și scriitorilor Bisericii primare. Ei citează, astfel, pe Sfîntul Ciprian, pe Tertulian, pe Sfîntul Ambrozie, pe Fericitul Augustin etc., la care într-adevăr se întîlnește noțiunea de satisfacție în Sfînta Pocăință, dar exclusiv în sens ortodox.

Astfel Tertulian, arătînd necesitatea mărturisirii și a canonului, zice: «Satisfacția stă în conformitate cu mărturisirea; din mărturisire se naște pocăința și prin pocăință se milostivește Dumnezeu» și ajungem la împăcare cu El⁷⁴. Sfîntul Ciprian spune celor căzuți: «Să ne întoarcem către Dumnezeu cu toată inima și, exprimînd pocăința de păcat prin păreri de rău adevărate, să cerem îndurarea lui Dumnezeu. Să se supună tot sufletul, să dea dovadă de frîngerea inimii, să pună în El toată speranța... Acolo petrece căința care satisface și cel ce respinge căința.

71. Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *op. cit.*, p. 66.

72. I. Mihălcescu, *Dogma soteriologică...*, p. 181.

73. Pr. Dr. D. Stăniloae, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, p. 244.

74. *De poenitentia*, cap. 9, 10, Cf. Al. Comoroșan, *op. cit.*, p. 653.

de păcat, acela închide ușa satisfacției!⁷⁵». Este lîmpede! Orice satisfacție personală, orice faptă bună care nu este însoțită de *adîncă durere pentru păcat*, nu-i de nici un folos. Pocăința este totul, celelalte fapte pot să o completeze, să o întărească și să o fructifice, dar în nici un caz nu o pot suplini. Teza aceasta își păstrează toată valoarea și cu privire la indulgențe și mai ales aici.

La fel vorbesc Sfîntul Ambrozie de Milan și Fericitul Augustin. Nici unul nu clatină perspectiva ortodoxă a canonului. De perfect acord cu dascălii Răsăritului, ei văd «satisfacția nu în epitimii luate în sine, ci în căința deplină și în îndreptare, singurele prin care se milostivește sau se satisface Dumnezeu»⁷⁶. Astfel, Sfîntul Ambrozie zice: «Dacă rănile sînt mari, se cere lecuire adîncă și îndelungată; dacă crima este mare, neapărat și satisfacția să fie mare (...), căci păcatele mari cu multe lacrimi se spală»⁷⁷. Textul este pe cît de concludent, pe atît de ortodox. Pare că îl auzim vorbind aici pe Sfîntul Ioan Gură de Aur în *Predica a VIII-a despre pocăință*, unde spune că bunătatea lui Dumnezeu n-are măsură⁷⁸. Vrednic de remarcat este faptul pe care-l ridică Silvestru, episcop de Canev, că, după Sfîntul Ambrozie, dacă este strict necesară satisfacția pentru îndreptarea păcatelor, ea trebuie pusă înăuntrul omului, «în adîncă întristare pentru ele, care trebuie să fie cu atît mai adîncă și mai îndelungată cu cît mai mare și mai greu este păcatul»⁷⁹. Această perspectivă dogmatică este de cea mai pură și autentică concepție ortodoxă despre epitimie.

Fericitul Augustin folosește termenul de satisfacție, dar distinge prin el doctrina pe care o promovează Biserica Ortodoxă despre epitimie. Astfel zice: «Nu este de ajuns numai schimbarea moravurilor în mai bine și depărtarea de relele făcute, ci trebuie încă pentru relele făcute a satisface pe Dumnezeu prin întristare de pocăință, prin oftare umiltoare, prin jertfă de inimă înfrîntă și prin milostenie, căci «Fericiți cei milostivi că aceia se vor milui». Asemenea spune Isus fiul lui Sirah: «Fiule, ai păcătuit; să nu mai adaugi încă, iar pentru cele ale tale de mai înainte, roagă-te»⁸⁰. După Fericitul Augustin, esența satisfacției în pocăință este frîngerea inimii, care, pentru a fi dovedită, trebuie exprimată prin acte externe, cum sînt rugăciunea, postul, milostenia etc.⁸¹.

În rezumat, Răsăritul ortodox, ca un prestigiu al său, păstrează pînă azi în puritate doctrina apostolică despre Taina Pocăinței, ale cărei efecte harice se extind fără discriminare la toate pedepsele, fie că sînt vremelnice, fie că sînt veșnice. Opus lui, Apusul catolic, răstălmăcind textele și adevărul, a schimbat această doctrină, prin introducerea elementului secular speculativ în ordinea *sacrală*. Cu acesta el a pervertit ființa însăși a Tainei Pocăinței, prin multe teologumene și adaosuri păgubitoare, în fruntea cărora stau indulgențele.

*

Din expunerea celor două poziții dogmatice asupra epitimiei și a satisfacției în Taina Pocăinței și din compararea obiectivă a dovezilor se pot trage următoarele concluzii:

75. *De lapsis*, cap. 29, 30, 34. Cf. Al. Comoroșan, *op. cit.*, p. 653.

76. Silvestru de Canev, *op. cit.*, p. 49.

77. *De lapsis virginis*, Cf. Silvestru de Canev, *op. cit.*, p. 39.

78. Cf. *Ibidem*, p. 86. 79. *Ibidem*, p. 40.

80. *Cuvîntarea XXXV*, cap. 65. Cf. Silvestru de Canev, *op. cit.*, p. 41.

81. Cf. *Ibidem*, p. 41.

— Biserica Ortodoxă păstrează pozițiile creștinismului autentic, o dată cu sensul plener și mântuitor al doctrinei despre canon sau epitimie. În acest sens, epitimia are caracter neesențial în Sfânta Pocăință ca taină. Ea îndeplinește funcția unui instrument pedagogic-educativ, cu scopul trezirii conștiinței pentru vina păcatului și dorul după iertare. Astfel se perfectează conștiința creștină a penitentului și-l îndrumează pe calea mântuirii.

— Prin menținerea acestui sens, Ortodoxia păstrează pur spiritul inițial și intențional al Tainei Pocăinței, așa cum l-a voit Domnul și Mântuitorul Iisus Hristos însuși și așa cum l-au predicat și aplicat Apostolii și Sfinții Părinți.

— Doctrina epitimiei ortodoxe respectă valoarea și consacră integral caracterul expiator, prisositor, universal și etern al Jertfei obiective a Domnului de pe Golgota. Numai această suferință o recunoaște ca indispensabilă și izbăvitoare. Singele Lui ne curățește. Creștinul se învrednicește și beneficiază de harul acestei Jertfe prin credință, nădejde și prin adevărată căință, mărturisindu-și păcatele și lepădându-se de ele în restul vieții, trăind în duhul dragostei faptelor bune.

— Biserica Romano-Catolică, interpretând canonul ca satisfacție personală pentru pedepsele temporare, abandonează sensul biblic și tradițional al Sfintei Pocăințe ca taină și deschide o altă cale către iertarea păcatelor, împotriva voinței exprese a Mântuitorului. Dogma mântuirii prin expiere subiectivă are ca implicație gravă micșorarea caracterului real substitutiv și prisositor al Jertfei Mântuitorului, ale cărei calități le-am văzut mai sus. Această dogmă minimalizează măreția sacrificiului sfânt și etern. Ea-l face relativ necesar pentru viața temporară, căci omul trebuie să suporte aici jos consecințele propriilor sale păcate, și îi recunoaște valoarea absolută numai pentru viața de dincolo, unde șterge toată pedeapsa. Taina Pocăinței ajunge relativ necesară aici și absolut necesară pentru veșnicie. Este o distincție oțioasă și dăunătoare întăririi penitentului în credință, în căință și în fapte izbăvitoare pe pământ. Or, taina este absolut necesară prin caracterul său harismatic, atât aici cât și dincolo în viața de veci, fiindcă aici se plămădește veșnicia noastră, cu fiecare clipă. Distincția între pedepsele temporare și cele veșnice are un caracter străin de duhul creștinismului în general. Este un caracter extern, formalist, prin excelență juridic, care constituie nota dominantă a stilului religios-catolic.

— Doctrina satisfacției canonice minimalizează efectul absolut al harului în Taina Pocăinței, căci nu șterge singură toată vina păcatelor decât numai ajutată și completată cu suferința penitentului, care este indispensabilă pretutindeni. Această doctrină micșorează valoarea pocăinței sincere, depline și adevărate care, după Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, singură poate ierta păcatele și să ne facă pe fiecare un om nou, după exemplul tîlharului de pe cruce, al Sfîntului Apostol Petru, al lui Saul convertit în Sfîntul Apostol Pavel și al atîtor alți vameși și păcătoși care în decursul veacurilor au devenit sfinți. Dogma catolică clatină certitudinea mîntuirii, care se poate cîștiga cu prețul unei atîtudini lăuntrice transfigurătoare de viață nouă, cu plîngerea sinceră a păcatelor.

Dogma Bisericii creștine ecumenice este categorică: pocăința singură este suficientă pentru mîntuire, cum a rezultat din textele citate. Ea are efect curățător total, nu prin sine însăși, ci pe baza meritelor absolute și prisositoare, care izvolesc din sfînta Jertfă a Domnului. Aceasta rămîne limanul scăpării pentru toți cei

ce cred în ea. Pocăința este poarta care se deschide larg celor păcătoși și deznădăjduiți, pentru ca prin speranță și îndreptare să intre triumfători în sanctuarul mântuirii lor, după voia lui Dumnezeu.

Încheiem acest studiu accentuând că cei ce au păcătuit, după Botez, numai prin Taina Pocăinței își pot restabili comuniunea de adevărată viață fericită cu Dumnezeu. Prin ea se șterge toată vina păcatelor și se iartă orice pedeapsă. De aceea creștinul este chemat să o îndeplinească cu înțelepciune, cu pietate și deplină conștiință creștină, pentru marea ei valoare. Să o săvârșească sub harul credinței, cu plîngere amară pentru păcate și să se îndrepte neîncetat.

Această taină dă credinciosului posibilitatea de a plăcea lui Dumnezeu și de a-și împrăstia subiectiv opera de mântuire realizată obiectiv prin moartea pe cruce a Fiului Său. Duhovnicul este chemat să fie cu mult tact și înțelepciune creștină mai ales în darea epitimiei care constituie un auxiliar valoros în opera de mântuire a fiecărui suflet.

Prin Sfinta Pocăință ca taină se frământă și se pregătește o viață mai bună a credincioșilor în societatea omenească, contribuind astfel la reconstruirea unei ordini morale superioare în relațiile interumane.

Prot. Dr. SIMION RADU

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

UNIATISMUL DIN TRANSILVANIA OPERA UNEI ÎNTEITE SILNICII

Spre deosebire de toate religiile și de toate confesiunile creștine, uniaticismul nu s-a născut dintr-o aderare a unor mase de oameni la o concepție religioasă deosebită de cea pe care au avut-o înainte, care să răspundă unor noi trebuințe sufletești și să aducă schimbare în viața lor spirituală.

El a fost rezultatul unei îndelungate acțiuni de violentare a conștiinței religioase a poporului, în cazul de față a poporului român din Transilvania. Supus unor crunte și prelungite presiuni pentru a adera la catolicism, o parte din poporul român din Transilvania a acceptat pentru înșelarea și potolirea celor ce exercitau asupra lui această silnicie, o dependență administrativă de Roma, dar și-a păstrat în realitate tot conținutul credinței și cultul său ortodox. Astfel s-a născut așa-zisul uniaticism român ca un compromis artificial și hibrid între presiunile exercitate asupra poporului român și între forța lui de rezistență. În însăși ființa lui inconsistentă, de aparență amăgitoare, uniaticismul a purtat, cât a dăinuit, pecetea silniciei religioase, la care fusese și continua să fie supus acest popor, fiind prin însăși existența lui o acuză gravă la adresa unor concepții și metode politice și religioase, pe care conștiința umană înaintată a timpului nostru le condamnă și le consideră definitiv apuse. Nicolae Iorga a spus: «Biserica unită era o creație artificială, nu pornise dintr-o convingere» (*Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915, vol. I, p. 347).

De fapt o silnicie întreită a prezidat la crearea uniaticismului din Transilvania și la menținerea lui, pînă cînd deplina încetare a acelei silnicii a avut ca efect și dispariția lui :

- a) Silnicia unei asupriri sociale și economice ; b) silnicia administrativ-militară

exercitată de un stat cu concepții absolutiste și c) silnicia unei confesiuni creștine care stimula silnicia statului și se sprijinea pe ea.

a) **Silnicia unei asuprii sociale și economice.** — Poporul român din Transilvania se afla în jurul anului 1700, când s-a născut uniaticismul, sub regimul legii din *Approbatæ Constitutiones*, adoptate la 1653 (partea I, titlul I, art. 3 și partea III, titlul III, art. 2), care dispunea : «Românii să fie ținuți în robie deplină și perpetuă («mera et perpetua servitute»), ei fiind în țară numai tolerați, pînă cînd va plăcea principelui și proprietarilor de pămînt («usque ad beneplacitum principis et regnicolarum»), avînd să plătească acestora toate dările și prestîndu-le robotă».

Iar despre preoți, iezuitul silezian Andrei Freyberger, care a descris actul unirii de la 1701, spune : «Preoții sau parohii se scoteau printre iobagi, care nume indică servajul ; în ce privește contribuțiile, transporturile, încasarea dărilor, precum și a altor sarcini, angarale și servituți, nu se făcea nici o deosebire între ei și laici, fiind supuși și ei robiei» (*Historica relatio unionis Vallachicæ cum Romana Ecclesia factæ anno 1701 eorumque quæ in hoc unionis negotio subsecuta sunt usque ad novembrem 1702*. Manuscris în arhiva provincială a Moraviei, din Brno, Cerroni, II, 5 ; la Prof. Dr. Mihail Dan, *În jurul unirii cu Roma*, în «Mitropolia Banatului», VIII (1958), nr. 7—8, p. 303).

Precum țaranii și preoții români erau considerați și tratați ca iobagi și tolerați, nu ca o națiune recunoscută asemenea celor «trei națiuni» (unguri, secui, sași), așa credința lor ortodoxă era considerată și ea ca tolerată, nefiind socotită ca cele patru religii recepte (catolică, calvină, luterană, unitariană).

După ocuparea Ardealului de austrieci, la 1687, acesta trebui să contribuie la cheltuielile îndelungatului război al Austriei cu turcii (1683—1699), Dieta transilvană a încărcat pe preoții ortodocși români cu dări speciale, impunîndu-i ca pe negustori și ca pe laicii mai înstăriți, în vreme ce preoții religiilor recepte, deși aveau sesii și salarii mari de la stat, erau scutiți de orice impozit. Așa Dieta transilvană din 15 iulie 1689 a impus pe preoții români la 5000 florini, la sute de cubule de grîu, de carne, de vin etc. Din darea de un milion florini a Transilvaniei, cea mai mare parte o achitau ei (*Erdélyi orsagemlékek*, p. 25, 51, 54, 124, 239, 247, 287 etc. La Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal*, vol. I, Sibiu, 1920, p. 5 și la Ștefan Lupșa, *Biserica Ardeleană și «unirea» în anii 1697—1701*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), nr. 9—10, p. 473).

Apăsător de povara acestei grele situații, și ispitit cu făgăduiala ușurării ei, nu e de mirare că o parte din clerul român a acceptat unirea cu Roma, cu sentimentul exprimat de episcopul Inocențiu Micu Klein la 1737 : «Eu și clerul meu m-am unit sub condiția de a obține acele beneficii și foloase, de care se bucură romano-catolicii ; altminteri, dacă nu ni se dau, ne-am face chiar și turci» (Colecția Rosenfeld și Petru Bod, *Breviis Vallachorum Transylvaniae incolentium historia*, lib. II, cap. 3 ; la Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 134).

Acceptată numai din motive de ordin economic, unirea românilor cu Roma n-a fost decît de suprafață. Iezuitul Kapi, căruia i se cerea părerea în această problemă de către cardinalul Kollonitz, primatul Ungariei, la 1701, scria : «Căci românului, care n-are aplecare spre această unire și care speră oarecare comoditate materială din simularea unirii cu păstrarea schismei, niciodată nu-i voi crede că va fi

cu adevărat unit, oricît s-ar jura că are să fie» (N. Nilles S. I., *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, vol. I, în «Oeniponte», 1885, p. 266).

b) **Silnicia administrativ-militară a statului austriac.** — Două interese politice au stat la baza acestei silnicii.

Primul interes provenea din faptul că Austria catolică, devenind stăpîna Transilvaniei, a găsit aici o situație religioasă care nu prezenta pentru ea destulă siguranță politică. În timpul cît Transilvania fusese principat sub suzeranitate turcească (1526—1687), ungurii, secuii și sașii, care formau cele trei națiuni recunoscute («Unio trium nationum»), deveniseră calvini, luterani și unitarieni, și reprezentanții lor în Dietă alcătuiau cele trei «statuți» care dominau Dieta și ocupau toate dregătoriile publice, și ca «statuți» acatolice nu agreau stăpînirea Austriei catolice.

Ca să-și asigure dominația în Transilvania, Austria trebuia să sporească componența, la început disparentă, a «statului catolic». De aceea o dată cu trupele imperiale au venit în Ardeal, în 1687—1688, și iezuiții. În scurtă vreme aceștia au văzut că pe o convertire masivă a protestanților din Transilvania la catolicism nu se poate conta. În această situație «statul catolic» din Transilvania și iezuiții veniți aici au sfătuit curtea imperială să întindă mrejele catolicizării spre marea masă românească a cărei religie nu făcea parte din nici una din cele patru religii recepte, cu drepturi politice. Printr-un memoriu din septembrie 1697, îndată după definitivarea stăpînirii Austriei asupra Ardealului, prin pacea de la Zenta în septembrie 1697, «statul catolic» ardelean cerea împăratului să facă un apel către preoții români ca să îmbrățișeze catolicismul, promițîndu-le scăparea de povara dărilor și împărțirea de privilegiile preoților romano-catolici: «Cu supunere cerem de la Majestatea Sa o diplomă pentru unirea românilor care locuiesc în Transilvania și care nu pretind altceva decît ca Majestatea Sa să se îndure a-i face părtași pe preoții și călugării de rit grec, de aceleași privilegii și drepturi de care se bucură acum nu numai preoții catolici, ci chiar și preoții unitarieni, luterani și calvini» (la Șt. Lupșa, *op. cit.*, p. 478).

Cu acest memoriu pleca la Viena iezuitul Baranyi, parohul bisericii romano-catolice din Alba Iulia. În ciuda opoziției guvernatorului și a cancelarului Ardealului — conții Bánfi și Bethlen, ambii calvini —, Baranyi obținu de la Leopold I, prin cardinalul Kollonitz, rezoluția din 14 aprilie 1698 către guvernul ardelean, în care se spunea: «Aceia dintre preoții români de rit grec, care, păstrîndu-și ritul, se vor declara pentru catolici cu recunoașterea pontificalui roman se vor bucura de privilegiile preoților catolici; iar aceia dintre ei care socotesc că nu pot face numita mărturisire sau se vor uni cu una din celelalte religii recepte, ori vor rămîne în statul religiei în care se află acum, se vor bucura de privilegiile religiei pentru care se vor declara, sau vor fi considerați în starea și dreptul religiei în care trăiesc acum» (la N. Nilles, *op. cit.*, p. 235).

Deci nu predica superiorității catolicismului a stat la baza uniatismului, ci promisiunea unei mai bune stări economice și sociale pentru preoții români. «Deoarece poporul era foarte prost și puțin instruit în dogmele credinței, iar o instrucție corespunzătoare ar fi reclamat timp mai îndelungat, de aceea se hotărî răstîgirea clerului său», zice la mijlocul secolului al XVIII-lea, un consilier al împărătesei Maria Tereza (*Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten Illyrischen Nation in kaiserlichen königlichen Erbländen*, I. Gh. Barthenstein, Freiburg und Leipzig, 1802, p. 55—56).

Aceasta înseamnă că se şintea atragerea popóruului român într-o Biserică nouă, fără nici o acţiune de convertire, ci lăsându-l în convingerea că nu i se cere nici o schimbare. Uniatismul se dovedeşte şi prin aceasta a fi fost o creaţie politică. Catholicismul nu se angaja într-o operă de convertire, pentru că n-avea încredere în succesul ei. S-a ales calea mai comodă a înşelării poporului şi a presiunilor de stat asupra lui. Dar aceasta se va răzbuna prin caracterul inconsistent al uniatismului.

Rezoluţia imperială voia să lase impresia că preoţii români sînt liberi să se decidă pentru oricare din cele patru religii recepte. Dar faptul că guvernatorul şi cancelarul Ardealului, conţii calvini Bánfi şi Bethlen, chemaţi de împărat la Viena, la 7 octombrie 1697, pentru consultare în problema emiterii acelei rezoluţii, se opun, e o dovadă că ea era dată în folosul catholicismului. Contele Bethlen scrie de altfel direct despre aceasta: «Noi amîndoi, eu şi guvernatorul, ziserăm că noi nici de vestea cererii aceleia (a statului catolic ardelean) n-am auzit, şi precum vedem este împotriva acelor trei religii din Ardeal şi mai virtos împotriva religiei calvineşti... Noi destul am tudumănit şi cerere am dat împăratului în contra instanţei aceleia, dar nimica n-am isprăvit, că rezoluţia tot s-a dat» (Hurmuzaki, *Fragmente* II, Bucureşti, 1900, p. 26).

În secret împăratul a trimis şi un ordin generalului Rabutin, comandantul militar al Transilvaniei, ca «din toată puterea lui să se nevoiască ca preoţii români nu cu altă religie fără numai cu religia catolică să se unească» (G. Şincai, *Cronica românilor şi altor neamuri*, vol. III, Bucureşti, 1885, p. 304).

Cronicarul contemporan, Mihai Cserei, declară că a văzut acest rescript la comitele Apor, preşedintele statului catolic (Cserei Mihail, *Historiája*, Pest, 1850; Hurmuzaki, *Fragmente*, II, p. 35; la Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 24).

O dată ce nu s-a găsit necesar să se ciştige poporul cu un nou catehism, nu s-a recurs nici la predicatori, ci s-a dat chestiunea pe mîna comandantului militar pentru ca preoţii care nu se vor lăsa convinşi de argumentul privilegiilor, să fie convinşi cu argumente militare.

Vom vedea mai încolo cum a înţeles puterea militară să împlinească ordinul imperial şi să realizeze opera de «convertire» a românilor la catholicism.

Al doilea interes urmărit de curtea imperială prin trecerea românilor în dependenţa Romei a fost ruperea lor din legăturile bisericeşti cu românii din Principate. Dat fiind că românii constituiau marea majoritate a populaţiei din Transilvania, Casa de Habsburg îşi dădea seama că o viitoare ridicare culturală şi o inevitabilă dezvoltare a conştiinţei naţionale a acestei populaţii o vor face să tindă şi la o realizare a unităţii sale politice cu românii din Principate. Cea mai bună asigurare împotriva acestei eventualităţi periculoase pentru Austria era desprinderea cît mai completă a românilor din Ardeal de cei din Principate.

Prezenţa acestui interes în crearea uniaţiei de către Habsburgi e trădată de acuzaţia adusă mitropolitului Atanasie, începătorul uniaţiei, la Viena în 1701, că întreţine corespondenţă cu principele Ţării Româneşti (N. Nilles, *op. cit.*, p. 259—262), şi următoarea obligaţie ce trebuie să şi-o ia Atanasie: «De astăzi încolo mă leapăd de toate curăspundentele şi dătătura în ştiinţă prin scrisoare şi preteşugul schismaticilor, a ereticilor şi a craiului sau vodii Ţării Munteneşti. Nici o carte de acum înainte cu aceia răspuns nu voi avea şi nici pe Bucureştean, mai mult al meu arhiepiscop a fi nu-l voi cunoaşte, dar eu într-una cu tot soborul meu Arhie-

piscopului de Estergom mă smeresc, pe acela de a fi mitropolitul meu îl cunosc» (Al. Pop, *Desbinarea în Biserica Românească din Ardeal*, București, 1921, p. 61—63).

Consilierul imperial, contele Hatsfeld, spunea într-un raport din anul 1782: «Trebuie să mărturisesc că eu pentru împrejurările actuale privesc unirea mai mult ca o chestiune politică decât religioasă. Privită sub punctul de vedere al politicii, e de dorit ca românii să se creadă a fi uniți, deoarece prin aceasta se îndeamnă a adera mai mult la stăpînii țării lor, decât unei puteri străine». Tot atunci, cancelaria ardelenă spunea că «unirea are un îndoit scop, anume unul teologic, de a duce iarăși în sînul Bisericii Catolice pe cei căzuți și unul politic, spre a tăia legăturile ce le întreține acest popor cu țări străine, prin mijlocirea desunirii» (Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 71. După arhiva curții din Viena, Secția Staatsrath, nr. 65 din 1782).

Acest interes politic austriac s-a manifestat în măsurile severe luate de autoritatea de stat în tot secolul al XVIII-lea împotriva tinerilor pe care poporul ardelen lipsit de episcopi, care să hirotonească preoți ortodocși, îi trimitea la episcopii din Principate, ca să vină de acolo hirotoniți ca preoți. Într-o instrucție dată de guvernatorul din Sibiu, Haller, pentru aplicarea unui rescript imperial, la 20 iunie 1746, se spune că «este interzis ca valahii să se hirotonească de alți episcopi. Deci protectorii unirii... vor căuta să împiedice pe acești valahi care vor trece în Valahia sau Moldova pentru a primi hirotonii. Pentru mai ușoara executare a acestui lucru, se cere ca Consiliul aulic de război să dea ordine... ca cei ce trec în țări străine pentru a primi hirotonii să fie așteptați la trecători și să fie deținuți și puși la dispoziția statului catolic, pînă la noi ordine» (la Silviu Dragomir, *op. cit.*, Anexa nr 40, p. 54). Iar în rescriptul Mariei Tereza din 18 iunie 1747 către guvernatorul ardelen se ordona să se confiște la trecători toate cărțile schismatice ce încearcă a se aduce din Moldova și Valahia (*Ibidem*, Anexa nr. 41, p. 60). «Nici din motive politice, zice împărăteasa, nu se poate admite intrarea în țară a preoților și călugărilor din acele principate» (*Ibidem*).

Iar la 1761 aceeași împărăteasă, într-o rezoluție spune că generalul Buccow «merită să fie lăudat deoarece prin buna lui lucrare întreg districtul Bistriței a fost reînfortat la unire, rezultat care e de mare însemnătate din îndoitul punct de vedere al religiei și statului, întrucît Bistrița constituie marginea de către Moldova» (Arhivele Statului, Viena, Staatsrath, nr. 2295 din 1761, la Silviu Dragomir, *op. cit.*, vol. II, p. 261, n. 2).

c) **Silnicia iezuiților și a vîrfurilor clerului unit.** — Uniația s-a creat și menținut în Transilvania și prin silnicia exercitată la început de iezuiți, iar mai tîrziu de vîrfurile clerului unit, care au trecut în tabăra clerului catolic.

Pentru a înțelege cum a fost posibilă o silnicie din partea aceasta, nu trebuie să uităm că e vorba de timpul cînd Biserica Catolică avea în privința libertății religioase o doctrină care oferea vîrfurilor sale argumentele pentru practicarea acestei silnicii cu cea mai liniștită conștiință. Era doctrina că de libertate are drept să se bucure numai adevărul, adică învățătura catolică, iar teza că orice ideologie trebuie să se bucure de libertate, era declarată de papi «o doctrină pestilențială». Eroarea, adică toate celelalte doctrine, n-au dreptul la libertate. Ele pot fi cel mult tolerate de fapt, dar nu de drept, adică atunci cînd Biserica Catolică nu are mijloc să le stîrpească, neavînd la dispoziție armata unui stat catolic.

În Conciliul al II-lea de la Vatican s-a recunoscut pe față de toți oratorii că aceasta a fost doctrina catolică pînă acum. Deosebirea față de trecut este că în Conciliu cei mai mulți episcopi, recunoscînd această doctrină și practică pentru trecut, au cerut părăsirea lor pentru viitor, admițînd dreptul la libertate pe seama tuturor credințelor și ideologiilor, pe cînd o parte mai mică din episcopi au cerut ca Biserica Catolică să rămînă și mai departe fidelă doctrinei sale de pînă acum. Cardinalul Ruffini, combătînd la 23 septembrie 1964, în sesiunea a II-a a Conciliului, principiul afirmat în Schema *Despre libertate*, că toate credințele au dreptul la libertate, a spus: «Să nu separăm libertatea de adevăr... Adevărul este unul și nu există decît o unică religie adevărată... Cînd e vorba de alte religii decît de cea catolică, trebuie să se vorbească de «toleranță», nu de libertate».

Iar la 24 septembrie 1964, Episcopul de Castro, Meyer, din Brazilia a declarat: «Doctrina că toți trebuie să se bucure de libertate e cu totul opusă doctrinei tradiționale a lui Leo al XIII-lea și Pius al XII-lea, care spun că eroarea n-are nici un drept, dar poate fi tolerată pentru a se evita un rău mai mare».

Interpretînd această doctrină, ziarul «Le Monde» din 29 septembrie 1964 scria: «Față de cei în eroare nu poate exista decît o intoleranță totală. Dar ținînd seama de forța împrejurărilor, se poate adopta față de ei o atitudine de toleranță... Să suportăm pe cei în eroare pentru că nu putem face altfel. Cînd există însă state prin care putem aplica principiul intoleranței, să o facem, așa cum am făcut-o și în trecut, a spus în esență, mai departe, în amintita sa intervenție, Cardinalul Ruffini: «Se spune în text că statul este incompetent să judece în materie religioasă. Dacă-i așa, cum poate exista o religie de stat? Aceasta e o negație a ideii de concordat, mai ales în timpurile vechi, dar și azi, de exemplu în Italia, în Spania, în Republica Dominicană. În acest text se merge împotriva unei tradiții foarte vechi și contra Sfintului Scaun. Acesta e un lucru foarte grav». Iar în ședința din 17 septembrie 1965, același cardinal a spus: «Statul trebuie să ajute la biruința, conservarea și apărarea adevărului». «Binele comun pentru care trebuie să lucreze statul nu constă în posibilitatea acordată tuturor de a fi egali, ci în realul triumf al adevărului», pe care numai Biserica Catolică îl posedă.

Dimpotrivă, Cardinalul Henriquez, arhiepiscop pe Santiago de Chile, exprimînd opinia mai nouă a marii majorități a episcopilor din Conciliu, a spus în ședința din 23 septembrie 1964: «Trebuie să facem să dispară din lumea întregă opinia că catolicii sînt oportuniști și au două măsuri, după cum sînt într-un stat slabi sau tari... Tipul de om modern, cere să adaptăm metodele noastre, ținînd seama de societatea democrată... Schema ne pune în gardă contra prozelitismului. Acesta reprezintă o corupție a mărturiei. El are aerul de a profita de avantajul instituției umane, fără să se ferească de a intimida, de a solicita, de a prezenta momeli materiale».

Iar în sesiunea a III-a, la 17 septembrie 1965, Arhiepiscopul Heenan de Westminster a spus: «Nu lipsesc episoade în care elementele acatolice au suferit din cauza comportării autorității de stat catolice».

Ne pare bine că majoritatea episcopatului catolic se rușinează azi de intoleranța Bisericii Catolice din trecut față de alte credințe și de metodele folosite de ea împotriva lor. Dar ar fi de dorit ca această schimbare de atitudine să se ob-

serve și în renunțarea Bisericii Catolice la încercările de a reface uniția creată cu asemenea metode, pe care azi le reprobă.

De fapt silnicia reprezentanților Bisericii Catolice s-a exercitat în cazul uniției din Transilvania, prin profitarea de statul austriac, care nu s-a sfiit să aplice forța pentru susținerea prozelitismului catolic. Aplicarea aceasta a forței a făcut-o statul austriac în mare parte sub stimularea și inspirația continuă a iezuiților, iar mai apoi a vîrfurilor uniatismului, care au contribuit astfel la intensificarea continuă a aplicării forței de stat.

Tot ce spune Cardinalul Henriquez că au practicat iezuiții și vîrfurile clerului unit din Ardeal: momeala cu avantaje din partea statului și amenințarea cu privarea de ele și cu pedepse din partea statului, delațiunea și minciuna către organele de stat, prin care atrăgea asupra celor ce-și apărau credința măsuri înăsprite, falsificarea pe de o parte de acte pentru a-i obliga pe oameni mai tîrziu să țină angajamentele de catolicizare, pe care înaintașii lor nu le luaseră de fapt, pe de alta înșelarea poporului cu asigurări că nu se intenționează nici o schimbare a credinței lui, exploatarea slăbiciunilor celor pe care și-i făceau unelte, — toate acestea se vor vedea în scurta descriere a începuturilor uniției și a unora din momentele istoriei ei. Aci dăm numai cîte o mostră din fiecare: Momeala cu avantaje materiale și amenințarea cu privarea de ele se vede din următoarea propunere a iezuitului Kapi către cardinalul Kollonitz și prin el către împărat: «Nimeni să nu fie de-a dreptul silit la unire, dar să se afle vreo modalitate ca nici un popă să nu se poată bucura de privilegiile date de împărat, decît dacă ne dă nouă semne mari de unire adevărată și nici un semn de prefăcătorie» (Șt. Lupșa, *op. cit.*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVII (1949), nr. 1—2, p. 44).

Cazurile de delațiune și minciună către organele de stat se țin și ele lanț. 'Atanasie este pîrit la Viena, în 1701, de lucruri adevărate și neadevărate, pentru ca sub amenințarea pedepsei pentru ele să semneze acceptarea tuturor condițiilor ce i s-au impus. Episcopul Petru Aron cere la 19 aprilie 1749 intervenția autorității de stat împotriva ortodocșilor din Făgăraș și a călugărilor de la Sîmbăta de Sus (Silviu Dragomir, *op. cit.*, Anexa nr. 53, p. 78—79).

Episcopul Inocențiu Micu-Klein, înainte de a se convinge de zădărnicia unirii, cere curții din Viena să fie folosită forța militară împotriva neuniților, chiar cînd fac cereri la autorități: «Cerem ca împotriva preoților și persoanelor bisericesti, care nu voiesc să asculte de episcopi și de mai marii bisericesti, cînd nu pot fi potoliți sau reduși la ascultare altfel și fac cereri de anchetă la autoritățile superioare ale provinciei, să se folosească brațul secular» (la Silviu Dragomir, *op. cit.*, Anexa 18, p. 24).

Iar episcopul Grigorie Maior scrie la 19 aprilie 1782 comandantului general din Sibiu: «Dacă fac abstracție de Schitul Silvașul de Sus în districtul Hațeg, nu mai există pe cît știu nicăieri altundeva eremit sau călugăr de acest fel sub jurisdicția mea. Dar mă întorc la minăstirea neunită de rit grec de la Sîmbăta de Sus, cel mai mare luptător contra întregii uniri și reamintesc cu plecăciune Excelenței Voastre cele ce am scris adesea, cerînd dărîmarea din temelie a acestui locaș din pădure. Nu mă îndoiesc, Excelența Voastră, că veți ajuta la împlinirea acestei cereri, dacă acum o sprijinește și dorința mai înaltă».

Aceste stăruințe au făcut ca minăstirile românești din Transilvania să fie dărmate toate (Ștefan Meteș, *Minăstirile românești din Transilvania*, Sibiu, 1936, p. 89—90).

Dacă Minăstirea de la Simbăta de Sus a fost dărmată în noiembrie 1785, celelalte minăstiri din Țara Oltului, fuseseră dărimate mai înainte la ordinul generalului Buccow din 13 iunie 1761, care suna: «Minăstirile de lemn să fie arse pretutindeni, cele de piatră să se distrugă și să facă raport Excelenței Sale Generalului atât despre restituirea bisericilor (către uniți) cât și despre demolarea minăstirilor. Iar dacă cineva s-ar opune în mod temerar prea înaltei porunci regale, să fie pedepsit numaidecît cu moartea prin spînzurătoare, sau prin tăierea capului, ca unii care disprețuiesc poruncile regești și tulbură pacea și ordinea publică» (Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă*, I, p. 233).

O directivă exemplară pentru exploatarea slăbiciunilor episcopului și clerului unit o dă cardinalul Kollonitz iezuitului Neurauter, pus ca «teolog» pe lângă episcopul Atanasie: «Cu toată sîrguința să aibă grijă să se folosească pasiunile (dorințele) episcopului și ale clerului («ut affectuum Episcopi et cleri lucretur»); făcînd așa, ușor va cîștiga pentru planurile sale, o populație atât de rustică, de necivilizată, care-și măsoară prietenii după utilitate, și și-i va face binevoitori și va putea obține de la ei toate» (N. Nilles, *op. cit.*, p. 310). Catolicismul va face uz permanent de acest principiu, încercînd virfurile clerului unit cu cele mai mari beneficii. Despre falsificarea documentelor va fi vorba mai încolo.

Un simbol concentrat al celor trei silnicii ni-l oferă strînsa colaborare dintre ofițerii austrieci, iezuiții, iar mai tîrziu virfurile unite, și agenții fiscali. Preoții uniți de cîte ori se loveau în sate de rezistența poporului ortodox, apăreau prin case însoțiți de ofițerii austrieci și de agenții fiscalului, sau de slujitorii proprietarilor latifundiari pentru a aresta și a prăda bunurile oamenilor. Într-o plîngere a românilor ardeleni se spune: «După aceea s-au sculat popii cei uniți și s-au dus la domni. Și ne-au pîrît și au mințit că noi am fost împreună cu dîșșii și n-am fost nice vom fi. Și ne-au pus supt birșag și ne-au prins pre noi mai mult decît trei sute de oameni, tot fruntea și noi am feleluit că nu ne vom uni, sîntem gata să ne aduceți mîierile și copiii să le tăiați capetele, apoi nouă; să știți Măria Voastră bine că omul nu-i slobod cu trupul, dar este cu sufletul. Apoi ne-au slobozit și ne-au pus supt birșag mare, cumplit și încă și supt bătaie» (la Silviu Dragomir, *op. cit.*, Anexa 59 din 1749, p. 87).

Conlucrarea strînsă dintre silnicia catolică și silnicia statului austriac s-a accentuat de prin 1699 cînd guvernul austriac și conducerea Bisericii Catolice văzînd că acțiunea misionarilor iezuiți dependenți de autoritățile ordinului lor, nu poate îndupleca poporul român la uniație, au hotărît înlocuirea lor cu misionari militari («misionari castrensens»), adică cu iezuiți afectați pe lângă regimentele militare (Mihail Dan, *În jurul unirii cu Roma*, în «Mitropolia Banatului», VIII (1958), nr. 7—9, p. 307).

Iezuitul Brzenski spune că misiunile iezuite de propagandă însoțeau armata austriacă prin sate și răspîndeau printre preoți decretul împăratului Leopold I din 14 aprilie 1698 și al cardinalului Kollonitz prin care se făgăduiau ușurări materiale celor ce vor îmbrățișa unirea (*Quellen zur Geschichte*, Brassó, VI, 1915, p. 326, la Șt. Lupșa, *op. cit.*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), nr. 11—12, p. 550).

Se înțelege că «predicarea» decretului imperial, făcută de iezuiți însoțiți de soldați, era de natură nu numai să momească pe unii preoți, ci și să bage teama în oameni.

Din întâlnirea între întreita silnicie amintită și între rezistența românilor pe lângă Ortodoxie, a rezultat compromisul sau chipul hibrid și inconsistent al uniatismului. Unde rezistența slăbea mai mult, întreita silnicie devenea mai îndrăzneată și înainta în opera de catolicizare, cum s-a întâmplat în unele părți din nordul Ardealului sau cu vîrfurile clerului unit. Cînd rezistența devenea totală, se prăbușea chiar și chipul aparent al unirii. Așa a fost în timpul răscoalelor religioase în secolul al XVIII-lea și așa s-a întâmplat în 1948.

Să urmărim acum acțiunea combinată a factorilor amintiți în fenomenul nașterii uniației și al menținerii ei.

ÎNCEPUTUL UNIAȚIEI ȘI FALSURILE DE DOCUMENTE CARE ÎNSOȚESC ORIGINEA EI

a) Primele documente care vorbesc de începutul unirii în Transilvania sînt trei procese-verbale ale unui Sinod în care s-ar fi hotărît adoptarea unirii, pe la începutul anului 1697, o rezoluție de unire din 21 martie 1697 semnată de «Episcopul» Teofil și o adresă către cardinalul Kollonitz din 10 iunie 1697, cu semnătura aceluiași vlădică Teofil și a 12 protopopi «prea supuși și prea umiliți fii, prin care i se aduce la cunoștință primirea unirii. Textul latin al proceselor-verbale l-a publicat N. Nilles, după un manuscris aflat în arhiva Episcopiei romano-catolice din Alba Iulia. Acest manuscris, spune el, era o copie după originalul latin pe care l-a depus Baranyi în dulapurile Arhiepiscopiei de Strigoniu. Dar Silviu Dragomir declară că nu a găsit acolo nici urmă de existența lor. O traducere românească a acelor procese-verbale a publicat T. Laurian în «Magazinul istoric pentru Dacia», III, p. 271—272, după un manuscris latin din Arhiva Episcopiei romano-catolice din Alba Iulia. Deci originalul latin al acestor procese-verbale nu există. Cu atît mai puțin există originalul românesc după care ar fi trebuit să se traducă acest original latin.

De asemenea, nu există originalul «rezoluției» din 21 martie 1697. N. Nilles a reprodus un text latin al ei, după o cărticică tipărită în Cluj la 1730, și atribuită pînă nu de mult iezuitului Andrei Ilia: «Ortus et progressus variorum in Dacia Gentium et religionum principibus eius usque ad annum 1722».

Adresa către Kollonitz se găsește în colecția hîrtilor iezuitului Hevennesi, depusă în Biblioteca Universității din Budapesta. Ea se compune dintr-o coală îndoită în două, adică din două foi. Pe prima pagină e textul latin cu semnătura și pecetea lui Teofil. Semnătura s-a dovedit falsificată. Pe pagina a doua se dau numele în latinește ale celor 11 protopopi și al unui preot. Pe pagina a treia se află semnăturile acestora, iar pe pagina a patra adresa lui Kollonitz. Cele 12 semnături sînt autentice. Dar se vede că foaia aceasta cu semnături, care constituie prima foaie a colii îndoite, a fost luată din dosarul cu semnături al vreunui sobor de mai înainte. Un plastograf a luat această coală a îndoit-o astfel, ca foaia întii să devină foaia a doua și pe pagina întii a pus scrisoarea în latinește către Kollonitz cu semnătura plastografiată a lui Teofil.

Toate aceste cinci acte se dovedesc false și din motive interne: la începutul anului 1697, Teofil nu putea să vorbească atît de urît de calvinii din Transilvania, care erau încă atît de tari pînă în septembrie 1697, că și în actele imperiale sînt menajați. La 1697 nu se putea ca Teofil și protopopii români să declare că acceptă cele patru puncte dogmatice catolice și «toate celelalte cite le primește, mărturisește și crede sfînta mamă Biserica Romano-Catolică», cită vreme nici împăratul Leopold nu cerea aceasta în rezoluția din 14 aprilie 1698, și nici protopopii nu voiesc să semneze în octombrie 1698 acceptarea celor patru puncte și evită să numească Biserica Catolică «mamă» (Argumentele pentru falsitatea acestor acte sînt expuse pe larg la Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1962), nr. 9—10, p. 865—880).

Aceste acte s-au plăsmuit ulterior pentru ca pe baza lor să se impună românilor o formă mai catolică a uniației și pentru ca să se arate că inițiativa unirii aparține românilor și e mai veche decît decretul lui Leopold din 14 aprilie 1698 și decît vîldica Atanasie.

b) Iezuitul Baranyi după ce a izbutit, prin cardinalul Kollonitz, să determine pe împăratul Leopold I să dea rezoluția din 14 aprilie 1698, s-a întors în Transilvania și a început să lucreze pe lîngă doi-trei protopopi (în special pe lîngă protopopul Gheorghe din Daia care era și notarul soborului, pe lîngă protopopul Nicolae din Sebeș, ambii aproape de Alba Iulia, și pe lîngă preotul Ioan din Alba Iulia), arătîndu-le beneficiile de care se vor împărtăși preoții dacă vor semna o acceptare a unirii cu Roma (la Șt. Lupșa, *op. cit.*, p. 493 și la Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea...*, p. 898).

Între timp, cardinalul Kollonitz, nemulțumit că în diploma din 14 aprilie 1698 împăratul nu cerea preoților români decît recunoașterea papii, publică și el un apel la 2 iunie 1698, către preoții români, în care exprimîndu-le bucuria că prin decretul imperial «i s-a deschis calea» spre unirea cu Biserica Romei, le promite și el o «protecție și favoare» cu atît mai mare cu cît se vor dovedi «mai fervenți în mărturisirea și în conservarea unirii, învățînd, mărturisind și crezînd privat și public toate acelea pe care le învață, le mărturisește și le crede Sfînta Maică Biserica Catolică, dar în special cele patru puncte» (primatul papal, azima, purgatoriul și purcederea Sfîntului Duh și de la Fiul) (N. Nilles, *op. cit.*, p. 197).

Metoda aceasta de a promite și a acorda favorurile pe măsura zelului de a lucra la catolicizarea poporului român a fost urmărită permanent în istoria uniației. Tot în luna iunie 1698 vine de la București, unde plecase încă din toamna anului 1697 pentru hirotonie, și noul mitropolit al românilor din Transilvania, Atanasie. Baranyi începe să lucreze și pe lîngă el. El reușește să obțină iscăliturile a 38 de protopopi pe un act căruia i s-a pus data de 7 octombrie 1698, dar nu cu recunoașterea celor patru puncte, cum cerea cardinalul Kollonitz, și nici măcar «cu recunoașterea pontificelui roman», cum cerea împăratul Leopold I. Baranyi a trebuit să se mulțumească cu atîta. Dar și-a rezervat o pagină albă în act pentru a introduce acolo condițiile cerute de șeful său, cardinalul Kollonitz.

Actul se compune din trei foi sau 6 pagini, adică dintr-o coală îndoită și încă dintr-o jumătate coală lipită. Foaia a doua a colii a doua s-a tăiat probabil dintr-o jumătate coală lipită. Foaia a doua a colii a doua s-a tăiat probabil ulterior, după ce s-a constatat că nu se pot obține semnături mai multe.

Pe prima pagină e un text românesc care cuprinde declarația de unire formală, pur nominală, cu Biserica Romei, cu un adaos pus în josul paginii, să nu se clinească nimic din obiceiul și cultul «Bisericii noastre a Răsăritului», și vlădiciei să fie hirotoniți de patriarhul ortodox din imperiu (adică de patriarhul ortodox din Karlovitz), papa și împăratul avind doar să-i întărească : pe pagina a doua e un text latin, care are intercalate și cele patru puncte ale doctrinei catolice ; pe paginile a treia, a patra și a cincea urmează semnăturile, iar în josul semnăturilor un codicil scris de mîna mitropolitului Atanasie. Pagina a șasea e goală.

Se vede că protopopilor li s-a cerut de către Baranyi, sau prin Atanasie, să semneze documentul din pagina întâi, începînd din pagina a treia, pagina a doua rămînînd în alb pentru a fi completată ulterior, ceea ce s-a și întîmplat. Dar din precauție, protopopii sau mitropolitul Atanasie, care va fi strîns semnăturile, au întărit pentru preîntîmpinarea eventualelor completări neagreate în paginile a doua și a șasea, goale, atît în josul paginii întii, cît și în josul paginii a cincea, unde se terminau semnăturile, prin postscripturi, ideea din textul românesc principal, semnat de ei : că nu înțeleg unirea decît ca o legătură formală cu Biserica Romei, neacceptîndu-se nici măcar primatul papal, ci păstrîndu-se toată credința și cultul ortodox.

Iată textul românesc principal din prima pagină :

«Noi mai jos scriși, vlădică, protopopii și popii bisericilor românești, dăm în știre tuturor cărcra se cuvine, mai virtos țării Ardealului :

† Cercînd schimbarea ceștii lumi înșelătoare și nestarea și neperirea sufletelor căroră în măsură mai mare trebuie a fi decît toate, din bună voia noastră, ne unim cu Biserica Romei cea catolică și ne mărturisim a fi mădularele ceștii Biserici sfinte catolicească a Romei, prin această carte de mărturie a noastră și cu acele privelegiomuri voim să trăim, cu carele trăiesc mădulările și popii ceștii Biserici sfinte, precum înălția sa împăratul și coronatul craiul nostru în miloștenia decretumului înălțimei sale ne face părtași. Care milă a înălții sale nevrînd a o lepăda, cum se cade credincioșilor înălții sale, această carte de mărturie și înălții sale și țării Ardealului o dăm înainte. Pentru care mai mare tărie dăm pecețile și scrisorile mînilor noastre. S-a dat în Bălgrad în anii Domnului 1698, în 7 zile a lui octomvrie».

După acest text foarte general, urmează în aceeași pagină post-scriptum-ul următor, în care se afirmă și pozitiv voința protopopilor de a păstra toată credința Bisericii Ortodoxe :

«† Însă într-acest chip ne unim și ne mărturisim mădulări sfintei catolicești biserici a Romei, cum pre noi și rămășițele noastre din obiceiul Bisericii noastre a răsăritului să nu ne clătească, ci toată țărămoniile, sărbătorile, posturile, cum pînă acum așa și de acum înainte să fim slobozi a le ținea după călindarul vechi. Și pre cinstitul vlădica nostru Atanasie nime pînă la moartea sfinții sale să n-aibă putere a-l clăti din scaunul sfinții sale. Ci tocma de i s-ar tîmpla moarte, să stea în voia soborului pe cine ar alege să fie vlădică, pre care sfinția sa papa și înălțatul împăratul să-l întărească și patriarhul de supt biruința înălții sale să-l irotonească și-n obiceiul și diregătoriile protopopilor care sînt și vor fi nici într-un fel de lucru nime să nu se amestece, ci să ție cum și pînă acum. Iar de nu ne vor lăsa pre noi și pre rămășițele noastre într-această așezare, pecețile și iscăliturile noastre care

am dat să n-aibă nici o tărie. Care lucru l-am dat întărit cu pecetea Mitropoliei noastre pentru mai mare mărturie».

Urmează în aceeași pagină pecetea Mitropoliei, dar fără nici o semnătură.

În josul paginii a cincea, după semnăturile protopopilor, se află acest codicil scris de mîna lui Atanasie, dar fără semnătura lui, care nu apare nicăieri în document :

«Și așa ne unim, acești ce scrim mai sus cum toată legea noastră, slujba Bisericii, leturghia, și posturile și cărindarul nostru să stea pe loc, iară să n-ar sta pe loc acele, nici aceste peceți să n-aibă nici o tărie asupra noastră și vlădica nostru Atanasie să fie în soaun și nime să nu-l hărbătăluiască».

În pagina a doua rămasă goală cînd s-a dat pentru semnături, s-a adăugat, de bună seamă ulterior, următorul text latinesc :

«Nos infrascripti Ecclesiae Vallachicae in Transylvania Episcopus Arhidiaconi et clerus universus memoriae commendamus tenere presentium, quibus expedit universis, maxime vero incliti regni Transylvaniae statibus.

Considerata tum fluxa humanae vitae instabilitate, tum etiam animae (cuius in omnibus potior cura habenda) immortalitate, libere ac sponte, impulsu divini numinis, cum Ecclesia Romano-Catholica unionem inimus eiusdemque Sanctae Matris Romano-Catholicae Ecclesiae commembra nos tenere presentium declaramus, omnia admittentes, profitentes et credentes, que illa admittit, profitetur et credit praesertim vero illa quattuor puncta in quibus hac tenus dissentire videamur, quae etiam in clementissimo suae sacratissimae Majestatis decreto ab diplomate nobis insinuantur. Qua propter iisdem prorsus juribus ac privilegiis quibus eiusdem Sanctae Matris Ecclesiae presbyteri ex indulto sacrorum canonum ac divorum quondam regni Hungariae regum utuntur, nos quoque juxtam praenominatum sacrae, Caesareae regiaeque Majestatis decretum, a modo et deinceps uti eiusdem commembra frui ac gaudere volumus. In cuius majorem fidem ac robur praesens manifestum nostrum propria manus syngrapha nec non sigillo communimus. Anno 1698, 7 octobris. Alba-Iuliae».

Dacă comparăm textul românesc principal cu textul latin, observăm următoarele deosebiri :

— În textul latin se afirmă că protopopii se obligă să admită «toate cîte le admite Biserica Romano-Catolică... și mai ales cele patru puncte» deosebitoare, pe cînd în cel românesc nu se menționează nici măcar «recunoașterea pontificelui roman».

Provocarea textului latin la un decret imperial, care ar conține condiția acceptării tuturor celor ce le crede Biserica Catolică și mai ales a celor patru puncte, arată probabil că el a putut fi scris numai după emițerea decretului lui Leopold din 16 februarie 1699, în care e cuprinsă această condiție (N. Nilles, *op. cit.*, p. 225).

Dar s-ar putea ca acest text interpolat încă înainte de acea dată să fi contribuit el însuși ca împăratul Leopold să ceară în diploma din 16 februarie 1699, acceptarea credinței catolice integrale.

— În textul latin se afirmă că protopopii numesc Biserica Catolică «maică», pe cînd în textul românesc lipsește această expresie. Dimpotrivă în post-scriptum din pagina întii, protopopii numesc Biserica Ortodoxă, «Biserica noastră» a Răsăritului.

— În textul latin se spune că protopopii îndeplinesc acest act «liber și de bună voie, sub impulsul puterii divine», pe cînd în cel românesc ei spun simplu că-l îndeplinesc «din bună voia noastră», neatribuind acest act pur politic vreunei intervenții divine. Dimpotrivă, pe lîngă dorința de a se împărtași de «privileghiomuri», ei mai dau ca motiv străveziu al actului lor și nevoia de a se supune poruncii împăratului. Știau ei ce știau despre cele ce-i așteaptă, dacă nu se vor supune. În textul latin, care trebuia să ajungă la Viena, nu se putea spune aceasta.

Așadar în textul românesc protopopii nu acceptau nimic din catolicism, decît o confirmare a mitropolitului de către papa. În textul latin însă se pretinde că s-a acceptat catolicismul integral.

Acest text latin n-a putut fi cunoscut de protopopi și nici de Atanasie, a cărui influență în redactarea celor două postscripturi se vede și din grija ce o pune pentru soarta sa. El n-a putut fi cunoscut de el nici pentru motivul că n-ar fi acceptat titlul de episcop, cînd Atanasie este socotit mitropolit pînă la rehirotonirea lui ca episcop, la 25 martie 1701 la Viena.

Prin textele lui românești, documentul a folosit în prima etapă a unirii ca un prim angajament al protopopilor. Dar în fața autorităților trebuia să se prezinte că românii au acceptat mai mult. De aceea textul acesta (dacă a fost interpolat în document înainte de 16 februarie 1699, dacă nu unul asemănător) este tipărit și trimis de Baranyi iezuitului Hevennesi ca să-l prezinte curții din Viena.

Se pare că el a trimis lui Hevennesi și originalul întreg, cu completarea latină, dar Hevennesi dîndu-și seama că e deosebit de textul latin l-a ținut secret, pe de o parte ca să nu se descopere falsul, pe de alta pentru că iezuiții, după ce au prins degetul protopopilor, nu mai erau mulțumiți numai cu atîta, ci voiau mai mult. Astfel, originalul rămas îngropat între hîrțile lui Hevennesi, a ajuns în Biblioteca Universității din Budapesta, pînă la 1879 cînd l-a descoperit istoricul unit Nicolae Densușianu, care condamnă acest fals în următorii termeni: «Intențiunea frauduloasă este așadar evidentă. Avem înaintea noastră o traducțiune din cele mai mișește și mai criminale, falsificarea unui document public, a unui tractat politico-bisericesc, pentru a supune poporul român catolicilor și a desființa Biserica română de Alba-Iulia» (*Independența bisericească*, Brașov, 1893, p. 28, la Șt. Lupșa, *op. cit.*, «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), nr. 9—10, p. 483).

Pînă să se descopere însă originalul, textul latin tipărit aparte și folosit de către autorități și într-o largă publicitate a făcut să se creeze o convingere generală că unirea s-a realizat cu acceptarea celor patru puncte și uniatismul astfel înțeles să capete o vechime și o consistență instituțională. Astfel un document falsificat a fost primul act de naștere al uniației din Transilvania.

Pe de altă parte Baranyi trimise o petiție Dietei ardeline în sesiunea din octombrie-decembrie 1698 în numele preoțimii ardeline, prin care cerea scutirea de impozite, pe baza decretului din 14 aprilie 1698 al împăratului Leopold și a hotărîrii ei de a se uni cu Biserica Romei. Dieta alcătuită mai mult din calvini și luterani hotărăște la 23 noiembrie 1698 următoarele: «La petiția preoților români vedem din milostiva rezoluție a Majestății sale», că li se acordă celor ce trec la o religie receptă aceleași privilegii pe care le au și preoții acelei religii. Dar preoții români vor continua să plătească impozite «chiar dacă și-au schimbat religia». În acest sens, Dieta trimite și un memoriu împăratului, ca să nu împărtașească acelei

națiuni o mai mare libertate decât a avut pînă acum. Dieta mai hotărăște să se facă o anchetă în satele românești, ca să se vadă care preot și mireni se declară pentru unire, urmînd ca rezultatul anchetei să fie prezentat Dietei în sesiunea ei de la Sighișoara, de la începutul anului 1699 (la Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 13).

Ancheta s-a efectuat în ianuarie 1699. Din mica parte de acte ale acestei anchete care s-au păstrat în Arhiva de stat a R. P. Ungare (*Erdelyi Kormanysek*, 1698, nr. 248, 250, 252 și 1699, nr. 599 și 603; la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 15—18 și *Românii din Transilvania și unirea...*, p. 913—922), reiese că dacă o parte redusă a clerului s-a declarat că face ce face și vlădica, poporul aproape în întregime a declarat că voiește «să rămînă pînă la moarte în religia în care au fost pînă acum». În cele mai multe părți, mulți preoți nu s-au prezentat în fața comisiilor pentru că primiseră ordin de la Mitropolitul Atanasie să nu se prezinte, deoarece această anchetă era ordonată de o Dietă calvină ca să stabilească mai de grabă împotrivirea poporului la unire. La începutul anchetei se citea rezoluția imperială din 14 aprilie 1698, deci nu un Catehism superior celui ortodox, ci făgăduiala unor privilegii, adică a unei situații economice superioare. Asupra unor preoți ea a avut oarecare influență, prin promisiunile ce li se făceau, dar poporului ea nu-i promitea nimic.

În comitatul Dobîca, țărani au declarat în unanimitate că rămîn în religia lor, cu excepția celor din Tiołtiur care au spus că deși țin la legea lor, ei dacă ar fi forțați nu se lasă omoriți pentru religia lor. Preoții care s-au prezentat au spus însă că cred cum crede vlădica lor, dar de semnat nu semnează. Numai în acest comitat vlădica Atanasie reușise să cîștige o aderență mai mare între preoți. În comitatul Cluj, țărani din 41 de comune s-au declarat pentru religia în care s-au născut, iar din 23 preoți cîți s-au prezentat, numai 6 au aprobat acțiunea vlădicului.

În ținutul de pe cursul de sus al Mureșului din 31 comune numai două s-au declarat să asculte de vlădica, pe cînd în celelalte toți credincioșii și toți preoții au declarat că rămîn în legea lor. La fel au făcut toți preoții din Țara Bîrsei și Țara Oltului. Tot așa s-au exprimat și cele peste 30 de sate din părțile secuiești.

Totalizînd rezultatele din ținuturile de unde s-au păstrat actele anchetei, constatăm că adeziunea pentru Atanasie au exprimat-o 29 de preoți, pe cînd 58 s-au declarat pentru credința lor veche, iar 27 de preoți au făcut o declarație echivocă. Dintre comune, 276 s-au pronunțat că vor să rămînă în legea lor, 2 pentru unire, iar 20 au răspuns echivoc (Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 15—18). Preoții care s-au exprimat pentru Atanasie gîndeau cam la fel cu protopopul Mihai din Călata (Cluj): «În care parte vor hotări popii români a se recipia, rămîn și eu cu ei, dar decât să-mi schimb credința, mai bine sînt gata a muri. Totuși fac rugăciuni pentru papa de la Roma». Deci cam atitudinea din textul românesc semnat de cei 38 de protopopi, la 7 octombrie 1698.

Dieta ardeleană adunată la Sighișoara în 20 ianuarie 1699, după ce a impus pe preoții români iarăși cu 4.950 florini, s-a pomenit, ca răspuns la demonstrația ei din noiembrie 1698, cu diploma imperială din 16 februarie 1699, care sancționa unirea românilor cu Roma pe baza acceptării întregii doctrine catolice (ca în textul interpolat în actul de la 7 octombrie 1698 de Baranyi) și hotăra să acorde preoților uniți scutiirile și privilegiile de care se bucură și preoții catolici. Într-un protest mai energic din 14 iulie 1699, guvernul ardelean spunea: «Schimbarea de religie impusă

poporului român e departe de a fi spre vreun folos religiei catolice... Privind lucrurile mai în deplină lumină, popii români nu au devenit catolici veritabili sau uniți adevărați, nici prieteni și aderenți ai catolicismului, ci doar niște oameni eliberați de impozite și de iobăgie, hotărâți să lupte împotriva domnilor de pământ... provocând trecerea sarcinilor suportate de preoți pe umerii celorlalți contribuabili».

Drept răspuns împăratul Leopold I emite la 26 august 1699 un nou decret către guvernul ardelean, amenințând cu pedepse aspre pe cei ce «împiedică» pe români să se declare pentru unirea cu Roma, sau îi îndeamnă să revină asupra hotărârii lor. Un rescript în același sens e trimis în aceeași zi generalului Rabutin (Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 19—20; rezoluția la Hurmuzaki, *Documente*, V, 1, p. 541).

c) Dar aceste amenințări, ca și cele repetate în Decretul din 12 decembrie 1699, adresate mai mult calvinilor din Dietă, nu erau suficiente pentru a asigura progresul unirii. Alta era cauza că ea nu progresa: opoziția poporului, pe care curtea din Viena credea că o susține și șovăiala mitropolitului Atanasie, reflectată și în atitudinea echivocă a preoților. Deci trebuia făcut ceva ca să silească și pe Atanasie să iasă din această șovăială.

Textul semnat la 7 octombrie 1698 și susținut de Atanasie nu promitea în fond aproape nimic Bisericii Catolice. Ulterior Atanasie tipărea cu cheltuiala lui Brîncoveanu o *Cazanie* (Kiriacodromion) în care se susținea învățătura că Duhul Sfânt precede numai de la Tatăl, învățătura pe care n-a corectat-o nici după ce a fost admonestată prin scrisori de cardinalul Kollonitz.

În epilogul cărții se scria că «ea s-a tipărit nu cu socoteala aceea ca să facem strămutare împotriva Scripturii au în rînduiala dogmelor, ce ține și poruncește pravoslavnică Biserică a Răsăritului».

Tipărirea a durat de la 1 martie pînă la 20 decembrie 1699 (I. Bianu-Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, I, București, 1903, p. 369—376).

În același timp a tipărit Atanasie un *Catehism* (Bucoavna) care menținea învățăturile ortodoxe. Apoi a trimis o scrisoare către Brîncoveanu, în care declara că «unirea s-a făcut numai în aparență, iar popii s-au unit pentru a fi scutiți de dări» (N. Nilles, *op. cit.*, p. 259—262).

Atanasie ține totodată, în continuare, un secretar calvin, cu toate stăruințele iezuiților de a-l îndepărta (N. Nilles, *ibidem*). La 26 noiembrie 1698 Atanasie asigură pe superintendentul calvin Veszprémi că mai degrabă e gata a ieși din țară pe jos cu bâta în mînă decît să-și calce jurămîntul de credință față de el (P. Bod, *Brevis Vallachorum Transylvaniae Historia*, litografiat, Cluj, 1890, p. 195; la Gh. Popovici, *Uniunea Românilor din Transilvania*, Lugoș, 1901, p. 64 și 62).

Toate acestea arătau că Atanasie nu era un aderent convins al unirii, chiar dacă la 21 martie 1699, neavînd ce face a vizitat Brașovul cu comandantul militar al orașului, Leiningen, și cu misionarul iezuit alături în trăsură, cu suita militară, și chiar dacă cu această ocazie s-au difuzat decretul lui Leopold cu apelul lui Kollonitz din 2 iunie 1698 și textul de la 7 octombrie 1698, după izvoarele iezuite, deși aceasta nu e sigur (Șt. Lupșa, *op. cit.*, p. 551 și Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea...*, p. 910).

Atanasie nu făcea de la sine pași hotărâți pentru progresul uniației, căci pretinsul Sinod de la Alba Iulia, din 5 septembrie 1700, unde toți protopopii (în număr de 54), cu cîte doi preoți (în număr de 1563) și cu cîte trei mireni (reprezentînd

200.000 de oameni) ar fi aprobat o declarație de unire asemenea celei latinești interpolată în actul de la 7 octombrie 1698 este o pură invenție. Căci declarația respectivă există numai în latinește, fără semnături, pretinzând că e o copie după originalul depus de Baranyi la Episcopia catolică din Alba Iulia, unde însă nu se găsește (Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea...*, p. 904).

S-ar spune că Atanasie oscila. Dar e mai corect a se spune că el sta pe lângă actul de la 7 octombrie 1698, în care nu se promitea acceptarea nici unui punct de credință catolică. Aceasta corespunde cu ce spun sătenii din plasa Blășfalău la o anchetă din toamna anului 1699, anchetă la care constatăm din actele rămase că poporul s-a declarat iarăși pretutindeni pentru vechea sa lege: «Fiindcă n-au văzut de la vlădica lor scrisoarea că a trebuit să-și schimbe religia, și-o țin ca pînă acum, cum le-a rămas din părinți» (la Șt. Lupșa, *op. cit.*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), nr. 11—12, p. 556).

Dar iezuiții nu mai puteau tolera poziția aceasta a lui Atanasie, care periclita întreaga lor operă. Împăratul Leopold se angajase și el în ultimele decrete de a nu acorda beneficii decît cu condiția catolicizării reale.

Documentele falsificate, făgăduielile făcute, «predica» iezuiților militari, se dovedeau fără putere de a transforma o realitate în sensul dorit de ele. Trebuia să se pună la o contribuție mai hotărîtă forța de stat asupra căpeteniei religioase a românilor, pentru a realiza transformarea dorită. Se socotea că, după el se vor lua și preoții și că poporul va putea fi trecut fără să știe în sînul Bisericii Catolice.

d) În scopul scoaterii lui Atanasie din atitudine a lui echivocă, încă la 27 noiembrie 1698 Baranyi cerea lui Kollonitz să-i expozeze de la împărat un ordin de chemare a lui Ia Viena (N. Nilles, *op. cit.*, p. 219).

Dar nici curtea din Viena nu voia să dea un ordin direct în acest sens, nici Atanasie nu se lăsa ușor convins să facă acest drum riscant. Scrisorile lui către Kollonitz, prin care cerea să meargă la Viena, din toamna anului 1699, sînt și ele falsificate. A trebuit ca generalul Rabutin, la sfatul iezuitului Neurauter, afectat la 1700 pe lângă comandamentul Transilvaniei, sau poate și la sugestia curții din Viena, să ia decizia să trimită pe Atanasie la Viena, însă nu printr-un ordin formal, ci prin persuasiunea exercitată asupra lui de Neurauter, trimis în acest scop în toamna anului 1700 de la Sibiu la Alba Iulia. Prin promisiuni, dar mai mult prin amenințări voalate, Atanasie a trebuit să se decidă să facă această călătorie (Mihail Dan, *op. cit.*, p. 313—420). Dovadă că se temea de rezultatul acestei călătorii, e că Atanasie a adunat aproape de plecare, la 6 ianuarie 1701, pe protopopi și o mulțime de preoți pentru a aproba o declarație în care poftesc «pe Sfinția Sa Mitropolitul nostru Atanasie să-și țină scaunul în pace», iar «în lucrurile vlădicești, fără știrea soborului, nimeni să n-aibă dreptul a se amesteca dintr-alți mireni sau străini». Toți declară că-și țin jurămîntul de a rămînea credincioși vlădicului și soborului. Popa Toader declară: «Țin cu Părintele Mitropolit pînă la moarte leghea», iar protopopul de la Călian declară: «Țin credința în veci», deci stăteau pe lângă «cartea de mărturie» de la 7 octombrie 1698.

Dar certificatul ce i s-a dat de sobor nu i-a ajutat nimic lui Atanasie, care: a plecat la Viena la sfîrșitul lui ianuarie 1701. Viena nu se împiedica de voința Bisericii și a poporului credincios din Transilvania, reprezentați de clerul său. La Viena, unde a mers însoțit de iezuitul Neurauter, s-a pus în mișcare tot aparatul

iezuit de presiuni și momeli. Doar nu degeaba Atanasie a fost dus la Viena, «ca celor ce rezistă unirii să li se aplice teroarea» («Unioni resistentibus terror incuteretur») (N. Nilles, *op. cit.*, p. 184, 272).

Propaganda actuală a unor fugari uniți că asupra lui Atanasie nu s-a exercitat nici o silă la Viena, ci dimpotrivă el s-a rugat să fie primit la catolicism, sfidează toate documentele.

Mai întâi Atanasie a fost supus unei judecăți, ca să răspundă la 22 puncte de acuzare dintr-o piră alcătuită — zice-se — de preoți uniți, dar în realitate poate de 2—3 din aceștia, instrumente folosite de iezuiți. Unele încriminări se refereau la infidelitatea sa față de uniație și la legăturile cu Brîncoveanu și cu mitropolitul de la București, altele la acte de lăcomie și de imoralitate. Consiliul de judecată era format din Kollonitz și din oamenii săi (Kalnoki, Fiat, Hevennesi, Neurauter). Între timp a sosit de la iezuitul din Cluj, Kapi, raportul cerut de Kollonitz despre Atanasie, împreună cu informațiile obținute de Kapi de la iezuitul din Sibiu, Gebhardt. Kapi propunea mutarea lui Atanasie undeva afară din țară, deci un fel de exil, ca cel de mai târziu al lui Inocențiu Micu Klein, întrucât «e foarte suspect în privința adevăratei uniri» și «unirea nu va reuși decât sub un episcop cu adevărat unit». «Iar părerea mea e că toată unirea asta, se bazează ca pe o temelie, pe persoana episcopului». «Cred că ajunge să lucrăm acum numai pentru obținerea sumară a unirii acesteia. Ca să înlăturăm toate gravele abuzuri ale românilor (adică cultul și credința ortodoxă) e și prea periculos și chiar imposibil. Drept aceea e de ajuns dacă episcopul și ceilalți dintre ei, care vor face mărturisirea credinței și a unirii, vor promite în comun că vor să atîrne de Biserica Romei și de reprezentanții ei și să țină ritul grec după norma aprobată de ea și în alte părți, nu altul. Va fi grija noastră pe urmă să schimbăm în timpurile viitoare pe nesimțite multe din obiceiurile lor și chiar și din liturghie și din cele sfinte, lămurindu-i că acelea li s-au strecurat prin prostia și lenea preoților din aceste părți, că nu sînt proprii legii grecești, nici celei schismatice, ci contrare minții sănătoase, credinței și religiei creștine» (N. Nilles, *op. cit.*, p. 263—269).

Atanasie a fost pus în fața alternativei: ori va fi condamnat și ținut în exil perpetuu, ori acceptă să fie cu adevărat unit, acceptă adică tot ce-i va cere cardinalul, în care caz se va putea adăpa din rîurile de lapte și de miere ale tuturor beneficiilor ierarhilor catolici. Atanasie s-a hotărît pentru ultima parte a alternativei. Îndată ce s-a decis pentru aceasta, la 10 martie 1701, au fost notabilitate rudele sale: preot Ștefan Pop din Poiana, soția lui, Caterina Toma, fiul lor Abraam și descendenții lor (vezi «Cultura Creștină», 1914, p. 517).

Insoțitorii lui Atanasie, Ștefan Raț și Mihai Puiu, episcopii Mitropoliei, au trecut la catolicism în schimbul nobilitării lor (N. Nilles, *op. cit.*, p. 307; Cipariu, *Acte*, p. 269; Bethleen Miklos, *Onéletirása*, Pest, 1860, II, p. 203—233).

Atanasie a obținut la 19 martie 1701 decretul de confirmare, dar numai ca episcop; supus arhiepiscopului ungar de Esztergom, a primit un lanț de aur și titlul de consilier imperial pentru «meritele», «pentru învățătura și erudiția, pentru viața lui exemplară, pentru bunele moravuri și celelalte virtuți ale sale» (N. Nilles, *op. cit.*, p. 289), deși iezuitul Kapi scrisese în raportul lui: «actualul episcop, așa cum îl cunosc toți, și prost... și are multe defecte cunoscute poporului». Se mai ordona camerei imperiale să-i plătească o leafă anuală de 4.000 florini (N. Nilles, *op. cit.*, p. 290—291).

Pe seama preoților și laicilor uniți se da acum așa-zisa a doua diplomă leopol-dină, prima fiind socotită cea din 16 februarie 1699. În ea se promite Bisericii unite din Ardeal, personalului și averilor ei, scutiri de impozite, ca și Bisericii Catolice. În plus, acum se vorbește și de laici : Laicii care se vor uni, după norma prescrisă de teologul iezuit, vor fi numărați între membrii statului catolic și astfel între staturile țării, îndreptățiți la legile și beneficiile patriei, nu ca tolerați ca pînă acum, ci ca ceilalți fii ai ei. Se interzice tratarea ca iobagi a preoților uniți și persecutarea lor din cauza unirii». Prin faptul că e interzisă numai tratarea preoților ca iobagi, se anulează perfid emanciparea laicilor, redusă la vorbe goale.

Dar originalul acestei diplome a dispărut, în urma înțelegerii curții din Viena cu nobilii din Dieta ardeleană, fiind dosită probabil de iezuiți și descoperită abia în 1938, în biblioteca «Brukenthal» din Sibiu (Kurt Wessely). *A doua diplomă leopol-dină*, București, 1938, în «Analele Academiei Române», Secția istorică, S. III, t. XX). În lipsa originalului, manifestîndu-se îndoială în adevărul copiei, îndoială pe care curtea din Viena a refuzat să o împrăștie, nu s-a executat nici dispoziția referitoare la preoți, cu atât mai puțin cea referitoare la laici (punctele 1—3), încît peste 40 de ani episcopul Inocențiu Micu Klein a trebuit să pornească o nouă luptă pentru drepturile preoților uniți (Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea...*, p. 933—934).

În schimb s-au executat celelalte dispoziții ale diplomei, pentru că ele se cuprindeau și în «Reversaliile» semnate de Atanasie. Diploma dispunea adică în celelalte puncte : confiscarea de la toți a *Catehismului* tipărit de Atanasie, «ca viciat în cele fundamentale și esențiale»; subordonarea lui Atanasie sub arhiepiscopul catolic maghiar de Esztergom; instituirea «teologului» iezuit care să-și dea aprobarea prealabilă la toate actele episcopului și ale soborului; interdicția corespondenței cu principele Țării Românești și cu orice ierarh ortodox. Cea mai grăitoare este dispoziția de la punctul 11 al diplomei, în care se spune : «Cine vrea să se bucure de privilegiile de mai sus, să facă mărturisirea unirii în fața episcopului și a teologului. Nu e destul pentru unire ca cineva să accepte protecția uneia din religiile recăpătate în Ardeal și să se declare pentru ea, ci trebuie să creadă și să mărturisească tot ce crede și mărturisește acea religie ca să poată avea parte de acele scutiri».

Cu aceasta se taie gîndul protopopilor că e de ajuns să se declare formal uniți cu Roma, ca în actul de la 7 octombrie 1698, «ca să primească privilegiile»; ei trebuie să se catolicizeze în toate, cu excepția, deocamdată, a ritului.

Atanasie a plătit pentru iertarea lui de condamnare, pentru onorurile și pentru beneficiile proprii și ale familiei lui cu «reversaliile» (cu «reversul») sale, în care promitea «Sfintului Împărat Leopold, să fie supus arhiepiscopului de Esztergom și să recunoască pe papa drept cap al Bisericii, să respecte Conciliul de la Trident, deci toată dogmatica catolică stabilită de acela, desigur fără să aibă Atanasie, în simplitatea lui, habar de ea; se mai obliga ca nici un popă supus lui să nu primească «privileghiomurile», decît acela care va primi cu jurămînt «unicuinea», în sensul de mai sus; să primească a fi hirotonit din nou de arhiepiscopul de Esztergom, întrucît nu se știe «a fi pe calea legii la popie și la vlădicie», ca să fie «cu adevărat în popie și vlădicie», să hirotonească din nou pe toți protopopii și preoții săi; să tipărească un nou catehism, retrăgînd cărțile tipărite pînă acum; să tipărească cu aprobarea «teologului» cărți noi fără greșelile șismaticești și iriticești,

care prin neștiința și prostia noastră (*deși era decorat pentru «erudiția» lui, — n.n.*) sau prin șismă au intrat»; să asculte pe teolog ca pe un «părinte dătător de sfat» (*pentru a se catehiza posterior și treptat în catolicismul integral, adoptat în prealabil din «convingere», — n.n.*); nu va hirotoni pe nimeni fără aprobarea teologului; va înceta orice corespondență cu Vodă al Țării Munteneste și cu mitropolitul din București; va da afară de la curtea sa pe orice schismatic, nemaiținând decât catolici sau «dirept uniți».

Cu siguranță că numai sub cele mai grele amenințări a putut să dea Atanasie «cel mai înjositor act public săvârșit pînă atunci de un vlădică românesc» (N. Iorga, *Istoria Bisericii Române...*, II, p. 29), care însemna o catolicizare personală totală cu făgăduiala de a introduce poporul român din Transilvania pe drumul acestei catolicizări și deznaționalizări.

La 24 martie 1701 Atanasie a fost rehirotonit preot, iar a doua zi arhiereu, de către cardinalul Kollonitz și episcopii catolici maghiari din Győr și Nyitra, în capela Sfînta Ana din Viena, a iezuiților.

Aceasta contravenea doctrinei catolice despre validitatea Tainelor ortodoxe. Pe de altă parte avem aci începutul biritualismului ce se va practica adeseori în Biserica unită din Transilvania, pentru catolicizarea treptată a uniților, chiar și în privința ritului. Atanasie e hirotonit după ritul catolic, dar va săvîrși liturghia după ritul ortodox, putînd evident să o săvîrșească și după ritul catolic, așa cum la 25 februarie 1965 patriarhii uniți din Orient au servit cu papa «missa» catolică, cu ocazia promovării lor la rangul de cardinali, iar Papa Paul al VI-lea săvîrșește uneori liturghia bizantină. Episcopul unit Ioan Patachi, care a urmat lui Atanasie, fusese preot catolic, deci hirotonit după ritul catolic. Că prin această amestecare de rituri se urmărea treptata catolicizare a poporului unit, chiar și în privința ritului, cu toate promisiunile contrare, o spune statul catolic din Ardeal în recomandarea lui Patachi ca episcop, la 10 ianuarie 1715: «Însușirile sale ne fac să credem că vom ajunge ceea ce a intenționat în chipul cel mai pios, împăratul Leopold prin legătura sfîntei uniri, că adică acest popor, încetul cu încetul, *tratîndu-l cu blîndețe și forță* («suavitati, fortitudini admixta»), să se facă nu numai unit, ci nu peste mult, după cum ne așteptăm, să primească și ritul roman». Aceasta ar fi o «unire reală» și nu «vopsită», spune răs-picat statul catolic din Transilvania în recomandarea sa (Anexa 13, la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, partea II, p. 21). Intenția aceasta a statului catolic maghiar și a nobilimii catolice maghiare o divulgă și guvernatorul Kornis la 5 decembrie 1715, într-o scrisoare către iezuitul Hevennesi: «Fruntașii catolici și clerul romano-catolic sînt unanimi pentru Patachi, prin a cărui lucrare se va îndeplini ceea ce s-a căutat timp atît de îndelungat, fără să se fi putut obține și fără să se poată obține altfel, că adică după ce poporul acesta va fi cîștigat printr-un om capabil, desprinzîndu-se și îmbrățișînd deplin ritul nostru, statul catolic să întrecă în număr și putere celelalte confesiuni» (Colecția «Rosenfeld», la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 11).

Desigur că nu era vorba numai de o apartenență prin confesiune a românilor la statul catolic, căci pe baza ei, românii ar fi putut fi primiți în statul catolic încă de la 1701; se urmărea încadrarea românilor în statul catolic, prin deznaționalizare.

Dar prin aceasta ei vindeau pielea ursului din pădure. Iar ursul nu s-a lăsat prins. Atanasie, la 1701, a inaugurat șirul vîrfurilor unite catolicizate (toți episcopii

uniți primeau hirotonia după ritul catolic), și tinzînd la o catolicizare a poporului, folosind pentru el ritul oriental numai ca o primă momeală. În acest sens actul de instalare a lui Atanasie ca episcop în iunie 1701 poate fi considerat ca începutul uniatismului în Ardeal. Dar poporul însuși a luptat pînă la 1761, cu mici excepții, întreg, pentru a rămînea deplin în sinul Bisericii strămoșești, iar de atunci cei înscrși de comisiile militare ale generalului Buccow cu forța în registrul uniților au luptat tot timpul pentru ca subordonarea lor sub ierarhia unită supusă Romei să n-aibă decît un caracter administrativ, în sensul declarației semnate de către protopopi la 7 octombrie 1968, așteptînd clipa în care va putea să iasă și din această legătură periculoasă, prin intențiile celor ce îi aduseseră și-i țineau în ea. Aceste două lucruri le vom urmări în cele următoare.

LUPTA POPORULUI DIN TRANSILVANIA PENTRU A RĂMÎNEA ÎN BISERICA STRĂMOȘEASCĂ ȘI PERSECUȚIILE NEÎNTRERUPTESUPORTATE DIN CAUZA ACEASTA

Ar trebui volume pentru descrierea persecuțiilor neîntrerupte suportate de poporul român din Transilvania, pentru voința lui de a rămînea în Biserica Ortodoxă, mai ales de la anul 1701 pînă la anul 1761, cînd o parte a lui a reușit să obțină un episcop ortodox, și, prin patenta imperială din 6 noiembrie 1762, o toleranță condiționată (Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, p. 249, 254), iar altă parte mult mai mică a fost înregistrată cu forța ca unită. Ne vom mulțumi aci numai cu cîteva spicuri exemplificatoare din această zbuciumată perioadă istorică.

a) Încă a treia zi după instalarea lui Atanasie ca episcop pentru a servi catolicismului, întîmplată la 25 iunie 1701, românul Nagyszegi înainta un protest la curtea imperială în numele preoților și credincioșilor din părțile Alba Iuliei, Brașovului și Făgărașului, fapt pentru care Nagyszegi a plătit cu închisoare de 6 ani.

Într-un memoriu înaintat din temniță la 5 noiembrie 1701 către judele regesc din Sibiu, Nagyszegi scria : «Ca să nu se nască revoluția în Transilvania, ci ca toate aceste lucruri să le potolească Majestatea Sa, eu sfătuiesc să se dea pace religiilor, să creadă și să se roage fiecare cum vrea» (Textul latin la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. I, Anexa 2 și 3, p. 5—13).

Românii din ținutul Brașovului și Făgărașului s-au rupt formal de sub jurisdicția episcopului Atanasie și a urmașilor, intrînd sub jurisdicția mitropolitului de București, apoi de la 1716 de cînd Oltenia a ajuns sub stăpînirea Austriei, sub cea a episcopului de Rîmnic, iar prin acesta sub cea a mitropolitului de Carloviț.

Dar o vreme a domnit în popor o confuzie. El nu-și dădea încă seama ce s-a întîmplat, întrucît preoții nu-i spuneau că nu mai sînt ortodocși. După ce s-a dormit însă că se intenționează ruperea lui de la credința strămoșească, o mișcare generală de rezistență s-a întins în tot Ardealul, mai ales începînd din 1744. Poporul a început să refuze să mai asiste la slujbele preoților uniți și-și trimitea tineri să se hirotonească la episcopiiile din Principate, sau primea preoți de peste munți. Curtea din Viena a ordonat arestarea acestor preoți și călugări în diferite rînduri, ceea ce echivala cu interdicția cultului ortodox. Astfel a început o luptă între popor și autorități, luptă în care poporul n-a putut fi niciodată învins.

Preoții uniți aduceau fiscalul și armata pe capul satelor. Satele trimiteau plîngerii peste plîngerii la autorități să le permită să-și aducă preoți ortodocși, sau la

Patriarhia din Carloviț să le ia sub oblăduirea sa ierarhică. În cele mai multe cazuri țineau asemenea preoți fără voia autorităților.

Într-o petiție către contele Haller, guvernatorul Ardealului, românii din Scaunele Săliștei, Miercurii, Sebeșului, Orăștiei și Dobrei, declară, în noiembrie 1748, că nu au fost și nici nu vor să fie uniți și aceasta au făcut-o cunoscut și împărătesei printr-o delegație trimisă. «Dumnezeu știe câte asupriri suportăm și în trupurile și în sufletele noastre din pricina unirii, suferind mari silnicii. Căci nu știm cine ne-a declarat pe noi uniți; noi însă declarăm pe față că n-am fost uniți. Când s-a introdus unirea în Transilvania la 1701... câte doi oameni din Brașov, Făgăraș, Sibiu au făcut cerere cu protest nu ca să nu se introducă unirea în Transilvania, numai ca să nu se facă aceasta cu violență... Când a venit Ioan Patachi ca episcop (la 1715), ne-am ridicat cu tot districtul nostru și am făcut cerere cu mari rugăciuni să nu fim siliți cu violență să îmbrățișăm unirea, pentru că noi nu vom îmbrățișa unirea... Venind al doilea episcop, Dl. Ioan Inocențiu Klein, iarăși ne-am ridicat și cerem să nu fim siliți la unire pentru că noi nu o vom primi... Și popii noștri, fără să știm noi, s-au dus și s-au unit și când noi am întreat: «domniile voastre v-ați unit?», ei luând piinea în mâini (Sfinta Cuminecătură), îngenunchind s-au jurat, nu numai pe piine și pe vin, ci și pe copiii lor că nu sînt uniți. Noi i-am crezut ca unor părinți duhovnicești ai noștri, dar pe urmă am aflat că ei s-au alăturat unirii.

Din cauza aceasta, noi ne-am retras de la ei. Dacă s-au unit, să-și păstreze unirea pentru ei, pe care noi n-o vom păstra, pentru că niciodată n-am fost uniți... Ei au făcut apoi așa fel, ca să fim jefuiți și aduși în mizerie; căci am ajuns acolo că nu mai sîntem în stare să prestăm contribuția luminatei regine și pe lângă aceea nu putem să ne mai ducem viața. Dacă cineva are o vită își achită amenda, cine n-are vite, nici vreo altă posesiune, e dezbrăcat de haină. Nemaiavind de loc mijloace, ne-am făcut robi altor națiuni. De aceea sîntem siliți să ne refugiem la luminata noastră regină, deoarece totdeauna din porunca și în numele ei ne-au amenadat și ne-au supus la bătăi («verberibus affecerunt nos»), ...nu mai putem suporta asupririle și calamitățile» (la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. I, Anexa 46, p. 68—69).

Rezultatul cererii către împărăteasă a fost că li s-a cerut tuturor satelor să trimită câte doi oameni la Sibiu, să li se citească un rescript al împărătesei. Citindu-li-se acest rescript în latinește, fără nici o explicare și deci neînțelegînd ei ceva, îndată «din porunca celor mai mari, trimișii noștri au fost alungați cu bîtele; cei mai tineri așternîndu-se la fugă de-abia au scăpat, cei mai bătrîni, însă și mai neputincioși au fost loviți crud. Apoi doi trimiși ai noștri, Ioan Oancea care a dus memoriul la Viena și un altul care l-a însoțit, împreună cu opt preoți ai noștri și cu cîțiva laici, au fost luați din casele lor și duși în lanțuri și aruncați în carcera murdară a unei temnițe cunoscute și ținuți despărțiți de orice comunicare omească; am cerut eliberarea lor adeseori, dar orice cerere a fost zadarnică; și pentru că am îndrăznit să facem recurs la Majestatea Voastră sîntem amenințați cu chinuri de moarte; și dacă Majestatea Voastră nu va binevoi să poruncească eliberarea vieții noastre de chinuri, vom muri bătuți în cap sau cu bîtele» (Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, Anexa 48, p. 72—73).

Într-o altă cerere către mitropolitul din Carloviț, românii din aceleași scaune spun : «După aceea s-au supărat popii cei uniți și s-au dus la domni. Și ne-au pîrit și au mințit că noi am fost împreună cu dînșii și n-am fost nici vom fi. Și ne-au pus sub birșag și ne-au prins pe noi mai mult decît 300 de oameni, tot fruntea și noi am făgăduit că nu ne vom uni ; sîntem gata să ne aduceți muierile și copiii și să le tăiați capetele, apoi nouă că știți Măria Voastră bine că omul nu-i slobod cu trupul dar este cu sufletul. Apoi ne-au slobozit și ne-au pus sub birșag mare complit și sub bătaie». «Apoi au început a prinde popii, de sînt și acuma prinși». «În satul Galeș, ne-au trimis două cumpănii de neamți. de ne chinuiesc și ne căsnesc și de betejește un om, duc neamții popii cei uniți de-l cuminecă și de moare un om, iară duc neamții de-i îngroapă, și pătîmim de frica neamților și de a popilor, și de naște vreun prunc aleargă popii cu neamții de-l botează cu diasila. Și care om nu vrea să meargă cu popii cei uniți la biserică îi trage întîi cîte 50 de bani, a doua oară cîte un florin și merg la cîrciumă și-i beau». «Să judeci Prea Sfinția Ta ce vină avem noi, că de cîte ori au venit arhieriei în Țara Ardealului nu de credința noastră, fiind uniți, noi totdeauna ne-am apărat și acuma, făcătorii de rău. popii, ne fac o silă cumplită ca aceasta» (Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 87—88, Anexa 59, din Arhiva Mitropoliei din Carloviț, din 1749, nr. 425).

Într-o altă cerere către împărăteasa, românii din Ardeal se plîng în august 1750 că din toate satele au fost arestați preoți și credincioși și nu li s-au dat drumul decît după ce «preoții au prestat jurămint că nu vor mai săvîrși liturghia, cu atît mai puțin botezul sau alte slujbe pînă nu vor trece la unire, iar credincioșii că nu se vor mai plînge la Majestatea sa din cauza aceasta». Deci însăși plîngerea aducea după sine întemnițarea. «Se poate ușor înțelege, se spune mai departe în plîngere, ce urmări dureroase au provenit din această silă, deoarece în curs de 7 ani, mai multe mii de persoane au murit nebotezate, nemărturisite și necuminecate. Căci îndată ce un preot făcea aceasta, i se confiscau toate bunurile, ceea ce a atras după sine, că un mare număr din ei și din noi au fugit în Turcia» (în Muntenia). Oamenii «sînt hotărîți să-și jertfească trupul și viața și bunurile lor, pentru religia lor» (Anexa 62 și 63, copia în «Colecția Rosenfeld», iar originalul în arhiva Cancelariei Aulice a Transilvaniei, nr. 207 din 1750, la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 91—94).

Într-o cerere din 1755, românii din scaunul Seliștei, se roagă mitropolitului din Carloviț : «Pentru Hristos nu ne vei uita, nici dorirea noastră că sîntem dosădiți și legați și bătuti pentru sfînta lege, că acum nu mai știm ce să mai facem de atîtea neșazuri și legături și dătări, prăzi și geruri, care ne-au degerat mîinile și picioarele noastre în legăturile lor, că ce-am pățit înainte, iar de cînd a venit Aron (episcop unit) toate temnițele le-au umplut de robi preoți și mireni, cari nu s-au făcut din zilele lui Maximian și Dioclețian, împărații cei tirani, precum face Aron cu protopopul lui acum cu creștinii pentru legea cea grecească» (Arhiva Mitropoliei din Carloviț, nr. 425 din 1755 ; la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, Anexa 96, p. 153).

Într-o altă cerere, adresată mitropolitului din Carloviț la 4 decembrie 1756, pentru a li se da un arhieru ortodox, românii din Săliște și din toată marginea de la Brașov pînă la Dobra spun : «Nu mai avem puteri a răbda răul ce ne cade asupra noastră de la popii cei uniți în toate zilele și supărările, că în toate zilele

ne prind la arest și ne căsnesc cum este mai rău, încă ne dau și în mîna biraelor, de ne închid prin temnițe. Deci de al lor mare rău ne-am pustiit toți și case și moșii și ședem tot fugiți prin păduri, fiindcă nouă nu ne trebuiesc popii cei uniți pînă la moarte. Mai bucuros moartea vom pofti ca pe ei să ne stăpînească». Ei roagă pe mitropolit să intervină pentru eliberarea delegaților lor la Viena, popa Mucenic din Sibiel și țăranul Oprea Miclăuș, care au fost aruncați în închisoarea Kufstein din Tirol. Cererea a fost zadărnică. Cei doi au murit în temniță (Arhiva Mitropoliei din Carloviț, nr. 747 din 1756 ; la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...* Anexa 105, p. 161—162).

La 26 mai 1757 românii din Ardeal trimit iar patru oameni la mitropolitul din Carloviț, cu o petiție în care spun : «Noi neprieteni înălțatei împărății n-am fost, ci tot cu credință am slujit, dar atîta pedeapsă ce ne-a venit nouă pentru legea noastră cea grecească, că nici mai de mult cînd au fost... împărații cei răi, Maximian și Dioclețian, încă nu au fost mai multă răutate pentru lege, cît fac aceștia în vremurile de acum cu noi, că a venit acea vreme care ne-am dus la mormînturile morților și am zis : ieșiți morților din gropi, să intrăm noi de vii, că nu mai putem răbda pedepele ce ne vin de la popii cei uniți și de la domnia țării, că nu știm ce să mai facem, că nimeni de noi nu-l doare, nici pe domniai cei săsești, nici pe domniai cei nemțești, nici pe cei ungurești, că toate temnițele s-au umplut de noi, pentru legea cea grecească, că atîta ne-au prădat cît nu știm cu ce om mai plăti porția împăratului de prada lor». Ei se plîng că județul din Sebeș, Werder, a încuiat bisericile din Loman, Răchita, Pianul de Sus și de Jos, Lancrăm «de stau bisericile fără rugă, că oamenii nu voiesc să asculte slujba popilor uniți» (Arhiva Mitropoliei din Carloviț, nr. 72 din 1757, la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...* Anexa 106, p. 162—163),

Într-o altă plîngere către același mitropolit se descriu cazuri de arestări de preoți și de țărani ortodocși din mai multe sate, (Săsciori, Sebeșel, Jina, Pojana, Tărtăria). Metoda era cam aceeași pretutindeni : plutoane de soldați intrau noaptea în sat, legau străjile, arestau pe preoți, «îi băteau de moarte» pe preoți și pe preotese, jefuiau tot din case, luau și vitele, apoi plecau cu preotul legat, iar în lipsa lui cu preoteasa, uneori cu copilul mic în brațe, cum au făcut cu preoteasa din Deal, al cărei copil a murit degerat pe drum. De obicei se nășteau incidente, căci cei arestați strigau. Aceasta scula tot satul, care alerga la fața locului. Se descărca cîte un foc de armă, erau arestați în plus cîțiva oameni, care rămîneau cu anii în închisoare și mulți mureau în ele. Așa s-a întîmplat în sute de sate în repetate rînduri.

În Sebeșel. «oamenii s-au adunat, iar ungurii (honvezii) văzînd că se adună oamenii au dat foc asupra oamenilor și au început a da cu bălta ce și chilome în oameni ; oamenii văzînd că dau în ei au luat pietre și au zvîrlit asupra lor și le-a spart capul la doi dintre ei și așa au fugit și ne-au lăsat...». «După aceea a venit felbirăul cu vreo 60 de unguri și a căzut în două zile și le-au dat voie de a mîncat și au băut cît le-a fost voia, după aceea a trimis felbirăul de a mai adus ca la 4—5 sute de oameni și venind aceia, pe acele două sate au legat șapte oameni din Săsciori și cinci din Sebeșel și i-a băgat pe toți în lanțuri și în cătuși și trimițîndu-i la temniță în Uioara s-au întîlnit cu mulțime de oameni și s-au întors îndărăt și iar au mai trimis vreo 60 de oameni în acele două sate și o zi și o noapte mîncat și au băut și iar au mai trimis 36 de oameni în vinerea Paștilor și a făcut

pe oameni cu sila de au luat paște de la popii cei uniți, și cu puștile au stat după ei și au șezut pînă marți și cere felbirăul gloabă multă de la oamenii... La Jina a trimis solgibirăul din Singătin în Duminica Tomii 20 de cătane, toată cătana cu o pușcă și cu două pistoale și cu sabie, și a tot împușcat și a mîncat ce s-a găsit, tot, că oamenii au fugit toți din sat de frica prinsorilor și ce n-au putut mîncă au dus cu ei». În Poiana, după ce au prins un om, în ianuarie, «au tot venit slugile scaunului să prindă oameni mai mulți, să-i ducă de acolo și au fugit oamenii toată iarna în pădure ca vai de ei». La Schitul Cioara venind «12 unguri» să prindă pe călugăr și acela fugind în pădure, s-a suit pe sfintul altar și au început a-l descoperi și a-l strica și au doborît acoperișul și pereții» (Arhiva Mitropoliei din Carloviț, nr. 27 din 1757; Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, Anexa 107, p. 164—165).

Călugărul care a fugit era Sofronie care va deveni peste doi ani capul revoluției religioase ardelen.

La 1745, în raportul renegatului român Petru Dobra, care făcea eforturi disperate să mențină unirea, se spune: «dar poporul nu mai cercetează nicăieri bise-nicile și oamenii nu mai mor, ci pier ca vitele și se îngroapă fără luminare și fără cruce» («Colecția Rosenfeld», după actul nr. 322 din 1745, în Arhiva Cancelariei Aulice Transilvane; la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 150). Românii din Rășinari declară la o anchetă din aprilie 1745, după ce tot poporul venise la Sibiu ca să protesteze împotriva trimiterii lui cu forța la preoții uniți «că ei mai bine se lasă omoriți cu toții, ori se împărtășesc în loc de paști cu muguri de stejar, decît să meargă la biserică o dată cu preoții uniți» (Protocolul magistratului din Sibiu, ședințele din 19, 21, 22 și 27 aprilie și din 11 iunie 1745).

Se înțelege că intervențiile neconținute ale armatei pentru arestarea preoților și a fruntașilor ortodocși provocau adeseori și acțiuni mai hotărîte din partea poporului pentru a apăra sau elibera pe cei arestați. În comitatul Hunedoara, unde după 1744 n-a mai rămas nici urmă de unire, arestînd soldații trei tineri trimiși de niște sate la sfîntire în Țara Românească, trei sate au atacat pe soldați și au scos din mîinile lor pe doi din cei trei tineri («Colecția Rosenfeld», la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 160).

În comitatele Mureș și Tîrnava Mică, ca de altfel aproape pretutindeni, poporul alunga nu numai din biserici, ci chiar și din casele lor și din sate pe preoții uniți («Colecția Rosenfeld», la Silviu Dragomir, *ibidem*). Se înțelege că aceasta provoca alte intervenții ale armatei, alte arestări și alte acțiuni de apărare ale poporului.

Oamenii mureau în toate părțile ca martiri pentru credința lor, fie împușcați sau spînzurați, fie în bătai și în temnițe. Însăși împărăteasa Maria Tereza trebuie să recunoască în rescriptul din 1760 că «mulțimea a fost tratată în acel principat al nostru cu moartea și cu alte mijloace de cruzime pentru religia neunită de rit grec» («Penetravit ad aures nostras plebem in illo principatu nostro Graeci ritus non unitorum causa religionis nece et aliis cruentis mediis tractari») (Documentul din «Colecția Beningni» a Muzeului Brukenthal din Sibiu; la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, p. 119). Ardealul întreg era în fierbere continuă și crescîndă.

Aceste tulburări continue din aproape toate satele, întîlnirile celor trimiși de diferite ținuturi cu jalbe pe la Viena și Carloviț, concentrarea a sute și mii de oameni din toate părțile prin închisori, i-au dus pe oameni la ideea unei acțiuni co-

mune solidarare. Deocamdată, de pe la 1755, au început să se țină adunări («conventicole») cu sute de delegați din numeroase sate, când într-un sat când într-altul. Popa Cosma din Deal, popa Ioan din Aciliu, popa Ioan din Sadu sînt pe rînd organizatorii lor. Din aceste adunări trimit memorii, stabilesc măsuri de acțiune comună. De la aceste adunări se ajunge la 1760 la «răscoala» lui Sofronie.

Călugărul Sofronie de la Cioara după ce a fost alungat din schitul lui și schitul dărîmat de armată, a început să cutreere satele Hunedoarei și să trimită proclamații în diferite părți, cerînd să se adune cu toții pe la autorități și să ceară libertatea de credință. Înainte de Crăciunul anului 1759 el a fost arestat și aruncat în temnița din Bobîlna. La 12 februarie 1760 vreo 500—600 de oameni din Zarand și din ținutul Abrudului, al Orăștiei, al Hunedoarei năvăliră noaptea împărțiți în trei cete, din care una sub conducerea protopopului din Săliște, au atacat temnița din Bobîlna, au eliberat pe Sofronie, iar pe straja-meșterul care a încercat să-i oprească l-au lovit cu topoarele în piept și în spate. Dimineața poporul a intrat în biserica din Rapolt, ca să-i mulțumească lui Dumnezeu că le-a ajutat să scape pe călugărul lor. Era un preludiu al revoluției. Sofronie se duce în Zărândul apărat de munți și rezultatul acțiunii lui printre moți îl vedem într-un memoriu adus în mai 1760 de o delegație de țărani Congregației nobililor din județul Hunedoara, adunată la Deva.

În memoriu se spunea, îmbinîndu-se respectul cu hotărîrea: «Dacă vrei să scoateți de la noi ceva, sub cuvînt de contribuție, ori altă trebuință a Principatului, noi sîntem gata la toate, dar religia nu ne-o părăsim pînă cînd trăim. Toate neamurile își au legea lor și trăiesc în pace în legea lor... Iar noi sîntem prizoniți neîncetat pentru legea noastră. De ce nu ne dați pace ca să ne odihnim? De ce să dăm uniților bisericile, pe care bieții de noi le-am zidit cu cheltuială și cu mîinile noastre? Nu, niciodată pînă ce sîntem vii!... Prea de ajuns ne-am rugat cu toată cuviința și n-am primit nici un răspuns... Măriile Voastre, nici noi nu sîntem ca vitele, cum credeți, ci avem Biserica noastră. Iar bisericile nu de aceea sînt clădite ca să rămînă goale, și nici noi nu ne vom mai închina în grajduri, ci ne vom duce la biserici, ca să ne rugăm acolo și să nu rămînă goale!» (P. Bod, *op. cit.*, lib. II, cap. V; la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, p. 157—158).

În același timp Sofronie ține adunări mari în Zlatna, Abrud, Cîmpeni; poporul e continuu mobilizat în jurul lui, urmîndu-l dintr-o localitate într-alta. Scopul mișcării lui Sofronie era să înscrie pe toți ortodocșii într-o listă în vederea cererii unui episcop ortodox pe seama lor, cum se ceruse și în «adunările» mai mici de pînă acum.

Arestat în august 1760 de un detașament de soldați, e scăpat la porțile Zlatnei de mai multe mii de oameni. Îndată după aceea, între 10—15 august 1760 Sofronie ține un mare Sinod la Zlatna, în care se formulează un memoriu către împărăteasa Maria Tereza și către guvernul din Ardeal. Sinodul, alcătuit din mulți preoți și mii de credincioși, cere: libertatea pentru români de a-și practica credința strămoșească, plecarea episcopului unit Petru Aron ca să nu mai stăpînească nici el, nici popii uniți peste popor, iar în locul lui să li se dea episcop ortodox; restituirea bisericilor și sesiunilor parohiale ortodocșilor; eliberarea tuturor celor arestați din cauza credinței; scoaterea din Ardeal a popilor uniți, care sînt pricina tuturor

tulburărilor și care sînt niște mincinoși, deoarece către catolici jură că sînt catolici, iar către români «că nici nu cred nici nu mărturisesc unirea».

Dacă nu li se va împlini cererea, e de temut că poporul nu va mai suporta necazurile, dragostea de popoare se va tulbura și vor fi răscoale în toată țara.

Mișcarea s-a întins ca fulgerul în tot Ardealul. Episcopul Petru Aron a scăpat numai fugind la sinul comandantului militar din Sibiu de răzbunarea poporului, care năvăli în august 1760 din toate părțile asupra Blajului, cerînd pe prigonitorii lui. Din tabăra de la Zlatna, poporul îi trimite într-o scrisoare tot disprețul acestei unelte a politicii străine: «Ca să înțelegi mai limpede că de cînd ne cîrmuiești aproape că ne-ai prăpădit, dacă vei încerca din nou, unul din noi trebuie să piară», și cere socoteală pentru prădarea bisericilor, și de luarea antimiselor în faimoasele lui vizitații. Dacă nu le va restitui, îl vor căuta chiar și acasă «pentru ca să vedem ce fel de vlădică ești, dușman al legii grecești, pe care cauți s-o nimicești ca împărații păgîni» (la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, p. 164).

O vreme Sofronie se mișcă suveran în tot Ardealul, păzit peste tot de o gardă de 150 de oameni, căci în Ardeal nu erau suficiente trupe pentru a înăbuși mișcarea. Totuși ea nu s-a transformat în revoluție sîngeroasă, căci Sofronie ținea mișcarea în frîu.

Pe ziua de 14 februarie 1761 Sofronie a convocat un mare Sinod la Alba Iulia, la care au participat preoți ortodocși, cu cîte trei oameni din fiecare sat. Într-o hotărîre de 19 puncte, Sinodul cere guvernului ardelean iarăși libertatea religiei ortodoxe, episcop ortodox, restituirea bisericilor și bunurilor, eliberarea celor arestați etc.

b) Speriată de această mișcare, Curtea din Viena trimite în primăvara anului 1761, în Ardeal, pe generalul Buccow, cu trupe numeroase. În același timp satisface cererea românilor pentru un episcop ortodox și după 60 de ani de la desființarea Mitropoliei Ortodoxe le numește ca episcop pe Dionisie Novacovici, vlădica sîrbesc de Buda. Amîndoi aveau să îndeplinească munca de pacificare a poporului.

La început Buccow promite românilor împlinirea doleanțelor lor. Dar după ce poporul se liniștește și se duce pe la vetre, generalul începe o acțiune de reprimare și mai cruntă și mai sistematică decît cele anterioare. El a ordonat la 9 aprilie o anchetă pentru a afla care dintre români s-au declarat pînă la 1 aprilie 1761 contra unirii sau nu s-au declarat contra unirii și care din ei revin acum asupra declarației împotriva unirii, pentru a atribui bisericile și sesiile lor majorității.

Ancheta s-a făcut de comisii alcătuite din funcționari subordonați generalului, asistați de către doi preoți uniți. Deci comisiile erau lipsite de imparțialitate. Preoții uniți uzau de tot felul de mijloace pentru a determina măcar cîțiva oameni să se declare pentru unire. Așa în Ighiu, unde tot poporul s-a declarat contra unirii, preoții uniți au convins pe o rudă a lor, să se declare unită. Cu toate acestea, aproape pretutindeni poporul s-a declarat ortodox.

Rezultatul nefavorabil al anchetei l-a făcut pe general să schimbe promisiunea în privința bunurilor bisericesti și să refuze a atribui ortodocșilor bisericile și bunurile bisericesti, pe motiv că religia ortodoxă nu e receptă, ci numai tolerată. Aplicarea aceste măsuri întîmpina însă în unele părți greutăți. În Ocna Sibiului, în Săliște, în Sadu, de exemplu, românii declarîndu-se toți ortodocși au refuzat să

împlinescă ordinul de a preda totuși biserica preoților uniți. Au trebuit ca companii de soldați să le ia biserica și s-o predea episcopului Petru Aron, iar pe frunțași să-i aresteze și să-i supună la bastonade în piața Sibiului. În 6 iulie 1761 în prezența celor doi episcopi, Petru Aron și Dionisie Novacovici, generalul Buccow personal a luat cheile ambelor biserici din Alba Iulia de la ortodocși și le-a dat uniților. După aceasta ambii episcopi slujiră liturghia, Petru Pavel Aron în biserică fără nici un credincios, Dionisie Novacovici în grădina casei unde locuia, avînd așa de mulți credincioși, încît mulțimea n-a încăput nici în grădină, nici în piața publică (P. Bod, *op. cit.*, la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, p. 237—238). Generalul Buccow a procedat și la represiuni numeroase. Petru Pavel Aron apărea acum din nou în diferite părți în convoiul generalului. La Cuzdrioara, lângă Dej, fiind trimisă o trupă de soldați să aresteze niște preoți ortodocși și poporul smulgînd pe cei arestați din mîna soldaților, generalul Buccow a trimis acolo pentru represiune trei companii din Turda, 100 de soldați din Cluj și o companie de dragoni. În raportul către împărăteasă, Buccow scrie la 8 septembrie 1761 : «La atac s-a distins căpitanul baron Cavallence din dragoni care a împresurat satul cu atîta precauție cu trupa sa, încît nici unul din cei ce au voit să se refugieze n-a reușit să răzbată. Conducătorii au fost arestați și judecați pe loc și anume doi la moarte prin ștreang și doi la serviciu militar pe viață» (Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, Anexa 55, p. 362).

Buccow se gîdea să folosească și pe episcopul Dionisie Novacovici mai mult pentru a ține în friu mișcarea pentru Ortodoxie, care de altfel amenința cu nimicirea întreaga unire. Generalul recunoaște la 6 mai 1761, într-un raport către împărăteasă, că niciodată «n-a lucrat așa de tare» : «Vă rog să-mi permiteți să introduc pe episcopul Dionisie peste tot în principat... și anume cît mai repede, ca să pun capăt dezordinelor viitoare ale Valahilor prin stabilizarea unei căpetenii spirituale, care apoi să țină în ordine pe supușii săi și în special să se opună autorității mereu crescînde a lui Sofronie în acest popor ; este cu adevărat timpul ca să se procedeze așa, căci altfel nu se mai salvează nimic din unire, cu toate mijloacele întrebunțate, pe care eu desigur nu le cruț și de care poate și trebuie să dea mărturie întreaga țară, căci așa de tare și de greu («so hart und schwer») n-am mai lucrat niciodată, aceasta trebuie să o recunosc». El cere aprobarea să continue la fel «altfel totul este zadarnic» (la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, Anexa 1, p. 65).

Înșuși episcopul catolic Bajtay s-a îngrozit de măsurile generalului, cînd acesta cu un cinism revoltător a declarat că va extermina pe toți românii din ținutul Bistriței, fiindcă nu voiau să primească unirea : «M-am cutremurat la propunerea Excelenței sale, d-lui baron de Buccow, care voia să detașeze un corp de 2000 de soldați reguțați, contra districtului amintit, pentru a-i masacra pe toți, fără a-i distinge pe cei vinovați de cei nevinovați» (Halmágy István, *Naplói IV, Monumenta Hungariae Historiae Scriptores*, vol. XXXVIII, p. 80; la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, p. 242).

De aceea, pe drept cuvînt s-a putut spune că adevăratul întemeietor al Bisericii unite din Ardeal a fost acest general austriac, cu tunurile și cu dragonii săi.

Dacă pînă la Buccow românii nu putuseră să fie siliți să accepte unirea, «comisia de dezmembrare» care lucra la Sibiu sub președinția lui Buccow, pe baza an-

chetei din aprilie — mai 1761, a înscris acum samavolnic pe o parte din ei ca uniți, iar generalul i-a ținut cu forța în uniație. În acest scop el a uzat de procedee foarte bizare și discreționale. Am văzut că comisile de achetă care au lucrat în aprilie și mai 1761 aveau să înscrie pe toți cei care se declaraseră pînă la 1 aprilie 1761 contra unirii, sau nu se declaraseră și care voiesc acum să redevină uniți. Deși poporul s-a declarat întreg împotriva unirii, așa-numita «comisie de dezmembrare» care lucra la Sibiu a înscris cu de la sine putere ca uniți pe toți românii din ținuturile unde mișcarea lui Sofronie, pentru înscrierea în listele celor ce nu voiesc să fie uniți, nu se întinse, deși ei niciodată nu fuseseră uniți.

În județul Bistrița preoții uniți au reușit să momească zece români slabi de caracter care să declare, fără nici o împuțernicire, și să jure că toți românii din județul Bistrița voiau să se țină de Biserica unită. Pe baza aceasta, comisia de dezmembrare de la Sibiu a înscris toate cele 47 de comune din Bistrița ca unite, dînd astfel o cincime din contingentul total al uniației din întreg Ardealul. În zadar a protestat poporul în mod public, împotriva acestei înscrieri, comisia a refuzat să-i asculte. Populația s-a revoltat, dar revolta a fost înecată în sînge (la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, p. 362). Împărăteasa l-a felicitat pe Buccow că a întărit prin aceasta granița către Moldova, alipind la uniație 4508 familii (Arhiva de stat, Viena, Staatsrath, nr. 2295/1761; la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, p. 261).

Cu toate aceste mijloace nemaipomenite, Comisia de dezmembrare a trebuit să înscrie marea majoritate a poporului ca ortodoxă.

În județul Alba au fost înscrise ca ortodoxe 14630 familii și ca unite, 3134. În cele mai multe din cele 223 comuni, cîte un număr de peste 100 familii au trebuit să fie înscrise ca ortodoxe și numai 6—20 ca unite. Vreo opt comune cu 1233 familii au fost făcute dar gratuit uniației, probabil, pentru că nu se înscriseră pe listele ortodoxe înainte de aprilie 1761.

În domeniul fiscal al Zlatnei, 3978 familii au fost înscrise ca ortodoxe și numai 92 ca unite, în procente 98% ortodocși și 2% uniți. În zadar a năvălit asupra lor generalul cu trei armate ca să-i înmoaie. Moții s-au ținut dirzi.

În județul Cojocna au fost înscrise ca ortodoxe 11324 familii, iar ca unite 1221 familii, deci nici 10%. În județul Tîrnava au fost înscrise 1608 familii ca ortodoxe și 947 ca unite. În județul Turda au fost înscrise 9220 familii ca ortodoxe și abia 964 familii ca unite.

În județul Zarand nu s-a găsit măcar un suflet care, să îmbrățișeze unirea. Comisia a decretat cu de la sine putere, ca patru comune să rămînă unite, cu 208 familii (Lunca, Cărăstău, Birtin, Tătărăști). Cu toate acestea în județ au rămas pentru cei 97% ortodocși, 36 de preoți, iar pentru cei 3% uniți 38 de preoți. Proporția a fost cam aceeași peste tot.

În județul Crasna tot poporul și toți preoții s-au declarat pentru Ortodoxie, cu excepția unei singure familii, în Nașfalău. În districtul Chioarului au fost înscrise 3607 familii ortodoxe și 1005 familii unite.

În Făgăraș au fost înscrise 5344 familii ortodoxe cu 145 preoți și 472 familii unite cu 107 preoți. Cifra uniților reprezintă de-abia 8%.

În scaunul Brașovului nu s-a găsit nici o familie unită. În scaunul Sibiului s-au înscris 6805 familii ortodoxe cu nici un preot, iar unite 289 familii cu 105 preoți.

În scaunul Miercurea au fost înscrși 1403 familii ortodoxe cu nici un preot și 67 familii unite cu 14 preoți. O situație asemănătoare în scaunele de Cohalm, Norrich, Cincul Mare, Orăștie, Sebeș.

Pentru județul Dobica, comisia, după ce a revizuit cele două conscripții, a episcopului unit și a administrației, a înscris 8705 familii ortodoxe și 2654 familii unite. Cele 23% obținute aici în mod excepțional de uniație se datoresc probabil faptului că 20 de comune întârziaseră să se înscrie împotriva unirii pînă la 1 aprilie 1761.

În județul Hunedoara comisia de dezmembrare a înscris 14895 familii ortodoxe și 3973 familii unite. Cifra de 55 comune curat unite, majoritatea din părțile Hațegului, față de cele 193 curat ortodoxe, pare suspectă, știută fiind lupta pentru Ortodoxie din acest județ. Cînd Iosif al II-lea a dat cetățenilor libertate de a se declara pentru religia care voiesc, românii din ținutul Hațegului au fost cei dintîi care s-au lepădat de unire, pînă s-au luat noi măsuri pentru a se salva acolo uniația.

În Solnocul interior comisia a înscris 10195 familii ortodoxe și 2491 familii unite, iar în Solnocul de Mijloc, 5668 familii ortodoxe și 411 unite.

Rezultatul general al dezmembrării este următorul: din 152886 familii de români, 127712 au fost înscrise ca ortodoxe, iar 25174 ca unite. Deci cu toate pedepsele și înșelăciunile de-abia au putut fi smulse pentru uniație 16,4%. Din acestea un număr de 2238 reprezintă familiile preoților uniți, în vreme ce numărul preoților ortodocși e de abia de 1380. (Aceste date le-a publicat Virgil Ciobanu, după o copie aflată în Arhiva Ministerului de Război din Viena; vezi și la Silviu Dragomir, *Istoria dezrobirii...*, vol. II, p. 264—285).

Generalul Buccow a luat toate măsurile ca cei înscrși acum ca uniți să nu mai poată reveni la Ortodoxie. Prin aceasta el a devenit întemeietorul real al uniației în Ardeal și al dezmembrării poporului român. După ce iezuiții împreună cu Curtea din Viena au creat prin făgăduieli și presiuni ierarhia unită și cadrul preoțesc al uniației, acum generalul Buccow i-a dat și un contingent de credincioși. Acest contingent va mai fi mărit ulterior prin alte presiuni și manevre. Contemporanul Halmagy însemnează la 16 iunie 1763 despre persecuțiile care au continuat și după «dezmembrare» să fie exercitate asupra țăranilor ce s-au declarat ortodocși: «Preoții uniți umblă cu soldații, bat pe românii care nu sînt uniți; aceștia fug în munți, dar de lege nu se lasă (exemplul a 6 sate din ținutul Bistrița). Întrebați ce e unirea, ei zic că nu știu. Ce credeți? «Ca cei din țară», răspund ei (ca cei din Principatele Române, adică)» (*Monumenta Hungariae Historiae Scriptores*, vol. XXXVIII, Budapesta, 1906, p. 78; la Șt. Meteș, *Lămuriri nouă privitoare la revoluția lui Horia*, Sibiu, 1933, p. 6).

Un mijloc de a face pe români să accepte uniația a fost înființarea regimentelor grănicerești în Bistrița-Năsăud și în sudul Ardealului. În raportul său, generalul Ziskovici recunoaște că țăranii români nu sînt dispuși să se înroleze în unitățile grănicerești, deoarece se tem că vor fi siliți să îmbrățișeze unirea. El propune deci să fie folosit și episcopul unit pentru a ajuta pe ofițerii imperiali. Sprijinul solicitat li s-a dat cu mare zel. Preoții uniți au promis țăranilor «cerul și pămîntul» dacă vor deveni grăniceri. Dar țăranii nu s-au lăsat amăgiți. Au preferat să sufere bătăi zile în șir, în piața Sibiului, decît să accepte. Țăranii refractari militarizării au fost strămutați în sate depărtate. Multe familii au trecut în Țara Românească. În Tohan n-a mai rămas decît un singur om. Țăranilor care au refuzat

militarizarea li s-au luat pământurile. Cei ce au primit militarizarea au trebuit de fapt să primească și uniția (Carol Göllner, *Din lupta țărânimii române și săcuiști împotriva înfrînării graniței militare, 1762—1765*, București, 1963). Nenumărate cruzimi s-au exercitat în comitatul Bistrița, cu acest prilej (*Ibidem*).

Dar cât de puțin acceptată sufletește a fost uniția de țărâni militarizați, o dovedește faptul că după 8 noiembrie 1781, când împăratul Iosif al II-lea dă Edictul de toleranță, aceștia revin în masă la Ortodoxie atît în comitatul Făgăraș, cît și în ținutul Hațegului.

Au trebuit să se pună în aplicare din nou o mulțime de presiuni și de vicleșuguri pentru ca o parte din ei să fie împiedicați să persiste pînă la capăt în hotărîrea lor de a reveni la «legea românească» (D. Stăniloae, *O luptă pentru Ortodoxie în Țara Hațegului*, în *Anuarul Academiei teologice din Sibiu*, 1939, și Același, *Din urmările Edictului de toleranță în Țara Hațegului*, în *Omagiu Fraților Al. și I. Lapedatu*, București, 1936; și *Din urmările Edictului de toleranță în Țara Făgărașului*, în *Omagiu Prof. I. Lupaș*, București, 1943).

Dar fragmentul de popor rupt de la Ortodoxie nu a acceptat nici el decît o dependență administrativă de ierarhia unită, supusă Romei. El a luptat împreună cu majoritatea preoților de sate să-și păstreze credința strămoșească și cultul ortodox nealterate, zădărnîcind tentativele vîrfurilor unite de a-l catoliciza și deznăționaliza. El a luptat pentru legătura religioasă cu poporul român rămas ortodox, așteptînd clipa potrivită pentru a reveni și la legătura administrativă cu Biserica strămoșească.

LUPTA ROMÂNILOR UNIȚI PENTRU UNITATEA ÎN CREDINȚA CU ROMÂNII ORTODOCȘI ȘI DORINȚA DUPĂ REÎNTREGIREA CU ACEIA ÎN BISERICA STRĂMOȘEASCĂ

Poporul unit a rămas fidel credinței și cultului ortodox, opunîndu-se oricărei înnoiri în viața lui religioasă. Exponenți pe plan de publicitate ai acestei voințe s-au făcut toți bărbații mai de seamă ai uniților.

Așa au făcut corifeii școlii ardelenе, Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Toți trei au fost persecutați de episcopul unit Ioan Bob. Pe Samuil Micu l-a acuzat Ioan Bob că vrea să treacă la Ortodoxie. El a trebuit să părăsească Blajul și ultimii ani ai vieții (1803—1806) i-a petrecut la Buda, ca revizor la tipografia regală. Șincai a fost acuzat de complot și condamnat la 10 luni închisoare. A pornit în pribegie prin Ardeal și Ungaria, murînd la moșia unui conte ungar. Petru Maior a trebuit să părăsească Blajul și postul de protopop de la Reghin, cîștigîndu-și pîinea tot ca revizor la tipografia regală din Buda.

Ei au susținut că unirea de la 1700 a fost o simplă alianță între două Biserici egale (Șincai, *Cronica...*, p. 1202 ș.u.). Samuil Micu și Petru Maior au combătut cele patru puncte și alte inovații și au susținut păstrarea neschimbată a credinței. Gh. Șincai zicea: «Și noi românii, de vom lua afară clerul unit, care numai atîta se socotește ca a cincea roată la car, ce folos am avut de toate acestea?» (*Cronica*, tom III, p. 189).

Petru Maior spune: «Și acum se află unii prin părțile noastre care învățînd la Roma teologia, socotesc că, numai acelea sînt adevărate care le-au auzit

«de la Roma și singele și l-ar vărsa pentru monarhia papii. O, de-ar fi apărat Dumnezeu neamul românesc de acest fel de învățați și teologi care numai cu autenția, cu tiful și cu vilva ce au în haine... vor să învingă pe toți; de spun ceva de la Roma, să taci, să înlemnești, să caști gura. De arăți ceva din Sfinții Părinți, din Soboare și din istoria cea veche a Bisericii asupra poveștilor lor, îndată ești schismatic și mai rău decât ereticii» (*Procanonul lui Petru Maior*, de C. Erbiceanu, București, 1894, p. IX, Introducere).

Învățatul unit Simion Bărnuțiu scrie: «Sub înalta protecție a acestui Strigoniu fabricau iezuiții diplome false, scoteau rescripte de la curte și bule de la Roma pentru noua subprigonire a Bisericii Române, sub titlul de episcopat al Făgărașului. Numai simplitatea preoților români a apărat demnitatea Mitropoliei românilor de n-a apus cu totul, că nu luară nimic din acele bule și rescripte și continuară și după unirea aceasta, ca și înainte de ea, a cînta în toate bisericile române tot pe arhiepiscopul lor ca și mai înainte» (la Papiu Ilarian, *Istoria Românilor...*, tom. II, p. 323).

Tot Simion Bărnuțiu numește în discursul de la 3/15 mai 1848 vrăjba într-o dusă de unire între români «foc infernal», care «dușmanii românilor care nu dorm niciodată privegheau ca să nu se stingă niciodată din mijlocul lor». În același discurs el mai zice: «Cu unirea a intrat deodată ura între români... Cum lucrau mai marii ungurești și mai ales episcopii lor înaintea curții, ca să-i facă pe români uniți cu puterea; cum întăriteau pe episcopii uniți și pe călugări, ca să facă prozeliți dintre români; și aceștia nu vedeau că sînt numai niște unelte, de care se folosea invidia ungurească ca să tulbure pacea dintre frați... Cei neuniți nu aveau nici preoți, nici episcopi... nu-i apăra nici o lege în țară și pe deputații ce-i trimeteau la curtea împărătească, dușmanii lor făceau de-i puneau în prinsoare».

Bărnuțiu vorbea astfel în spiritul care domnea în Adunarea de pe Cîmpia Libertății la 1848. De aceea nu e de mirare că Adunarea cerea în punctul 2: «ca Biserica Română, fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămînă liberă, independentă de oricare altă Biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte Biserici din Transilvania» (V. T. Păcățean, *Cartea de Aur*, vol. I, Sibiu, 1904, p. 330—331). Adunarea nu cunoștea deci decât o singură Biserică Română, independentă de orice autoritate străină, inclusiv a papii de la Roma.

Alarmat de perspectiva reîntregirii religioase a românilor, primatul Ungariei I. Scitovschy a convocat în august 1850, într-o conferință la Strigoniu, pe toți episcopii catolici de rit latin și grec. Printre ei se afla și episcopul Vasile Erdelyi, episcopul unit de Oradea, care a arătat că multe comune din Transilvania au părăsit unirea și că e nevoie să se pună stavilă «seducțiunilor persistente». În fața acestui «pericol» s-a hotărît intervenția la împărat pentru înființarea unei mitropolii unite, dependentă de papa, cu două noi episcopi unite, la Lugoj și Baia Mare, deci contrar hotărîrilor Adunării Naționale din 1848, de la Blaj. Președintele Comisiei acestei conferințe episcopale, care făcea propunerea amintită, episcopul Erdelyi o motiva în felul următor: «La adunarea națională de la Blaj, 40 000 de români au declarat, sub conducerea lui Șaguna, să smulgă din unire pe toți greco-catolicii și să-i unească pe toți în schismă, sub un singur mitropolit». Unitul Barițiu, vorbind de protocolul acestei conferințe, îl califică drept «scandalos» (*Părți alese din Istoria Transilvaniei*,

II, p. 112; la I. Matei, *Problema unității religioase în revoluția din 1848*, București, 1936, p. 18).

Împăratul urgentat de episcopatul catolic a aprobat în grabă această cerere în 12 decembrie 1850, iar papa a confirmat noua mitropolie la 1853, punându-se astfel o nouă piedică în calea împlinirii aspirației generale a românilor transilvăneni după reîntregirea bisericească. Avem aci un caz patent când vîrfurile unite s-au așezat de-a curmezișul năzuinței generale a poporului din Transilvania după unitatea bisericească.

Pe frunțașii uniți îi îngrijora faptul că vîrfurile ierarhiei unite își însușeau doctrina infailibilității papii care putea schimba astfel legea strămoșească.

De asemenea și faptul că aceste vîrfuri se dovedeau foarte zeloase în a introduce astfel de schimbări în Biserica unită. Am văzut ce spunea Petru Maior în această privință. Gheorghe Barițiu, un alt frunțaș unit, scria și el: «De cîțiva ani încoace se propun cîteva doctrine, precum doctrina despre infailibilitatea papii și despre potentatea lui absolută de a formula și impune dogme noi, care nu se cuprind în Simbolul credinței, adoptat de Biserica noastră, care și pînă acum au produs cele mai mari îngrijorări și neodihne spiritelor, cîte se înfioară de un asemenea absolutism încarnat. Aceste doctrine și alte asemenea acestora, mai virtos de 18 ani încoace, au început a roade cumplit la rădăcinile confesiunii greco-catolice și au periclitat-o grav». Și tot el zice: «Românii uniți n-au nimic de împărțit cu romano-catolici» (la Gh. Popovici, *op. cit.*, p. 202—203).

Gh. Barițiu se făcea ecoul poporului unit cînd spunea: Credincioșii «nu se pot nărăvi cu înnoiturile pe care unii din preoții cei tineri le întrețin cu vreme și fără vreme». «Aceasta așa a fost la români din veacuri și așa va mai curge încă veacuri». Aceasta pentru că la români «datinele vechi apucate, supte și prefăcute în măduvă și în sînge din vremi și veacuri au avut pururea mai adînc și mai puternic rădăcini decît la alții». Poporul român a rămas «neabătut în legea strămoșească». De aceea, «el urăște și urgisește orice înnoire cît de mică în cele mai nefînse date religioase». «De s-ar pune clerul românesc întreg, de ar întreprinde el cu toată fierbințeala vreo reformă, fie aceea în oricare privință care să se atingă de trebile cele religioase... a românilor, ei ar ști să dea acest cler afară pe strungă și să rămînă în ceea ce a apucat» («Foaia pentru minte, inimă și literatură», nr. 6 din 8 februarie 1843, p. 42—44).

De aceea, «românii uniți (după 1848) porniră o reacțiune puternică în contra supremației arhiepiscopului de Strigoniu, cum și peste tot în contra absolutismului încarnat, ultra montan», adică papal (Gh. Barițiu, *Scrieri social-politice*, București, 1862, p. 179 — din «Gazeta Transilvaniei», nr. 49 din 1861, p. 211).

Am văzut însă că episcopul unit s-a făcut la 1850 unealtă a episcopilor catolici pentru a întări supremația ultra montană (papală) asupra românilor uniți.

Un alt exponent al românilor uniți, August Treboniu-Laurian scria în «Magazinul istoric»: «Românii, afară de micile scutiri ale persoanelor bisericești, nu dobîndiră nimic prin unire, ba încă și pierdură». «Pierdură independența lor ca români, ca credincioși de rit oriental, pe care o aveau ei mai înainte pe lîngă toate asupririle..., pierdură arhiepiscopatul, căci acesta după unire se degradă la starea de simplu episcop supus cenzurii iezuiților și supremației arhiepiscopilor catolici,

pierdură chiar naționalitatea. Cei mai mulți români, care se înălțară cu încetul din întimplare, încă după dreptele preteptiuni pe care le aveau ca români uniți, la deregătorii mai înalte între ungurii catolici, trecură de la legea de rital orientat la cea de rit occidental, sub pretextul că acestea sînt acum totuna și în modul acesta se lepădară și de națiunea lor și se uncuriră. Atari exemple avem prea multe. Aceasta strică atît de mult că românimea nu putea deloc să se ridice din plebeitate, căci oricare se înălța peste dînsa, își părăsea națiunea» (Gh. Popovici, *op. cit.* p. 194).

Papiu Ilarian, un alt fruntaș unit scrie : «Prin unire, afară de scutirile unor persoane bisericești nu cîștigară româniș nici un drept, ba așa știură a-și bate joc ungurii și sașii de toate decretete și rezoluțiunile împărătești, încit ei tot de tolerați se considerară și după unire, pînă în 1848, și la deregătoriile țării care se împărțeau după cele trei naționalități și după religiile recepte, foarte arareori se punea și un român unit, fiindcă ungurii ziceau : «Acum tot atîta este : s-a pus un catolic, iar voi tot catolici sînteți». Dacă se punea vreun român unit, trebuia să se dea nu numai unit, ci chiar catolic, iar prin aceasta se făcea uncur. O sumă de intelectuali români care apucară la ceva deregătorie, se uncuriră în felul acesta și apoi toți renegații erau încă mai periculoși pentru români decît ungurii înșiși» (la Gh. Popovici, *op. cit.*, p. 195—196).

Iar în altă parte, tot Papiu Ilarian zice : «Din care toate se vede că Șincai, ca și Klein episcopul, Klein călugărul, Petru Maior, și toți blăjenii luminați din secolul XVIII — cunoșteau tot răul fatal produs prin unire... Voi iezuiți români, de la Oradea Mare, de la Gherla și de aiurea..., voi care cutezați a îndemna pe români să meargă la sinodul catolicilor de la Pesta ; voi care mergeți cu cutezanța pînă a da românilor uniți numele străin și urît de catolici... Voi care prin aceasta și alte asemenea criminale apucături *cercați a rupe de tot o parte însemnată a românilor din corpul mare al nașiei*, auziți pe profetul Șincai și pînă mai e timp convertiți-vă» (*Viața și opera lui Gh. Șincai...*, p. 32—34; Gh. Popovici, *op. cit.*, p. 197).

Un alt învățat istoric unit, Nicolae Densușianu, care a descoperit actul original al unirii semnat de protopopi la 7 octombrie 1698, a fost un mare luptător pentru independența românilor uniți de papa și a exprimat cu consecvență voința poporului unit de a rămîne în credința strămoșească, fără nici o alterare.

Despre actul unirii el spune : «Dar unirea de la 1698 fu un pas greșit al românilor de peste Carpați. Prin actul de la 1698, mitropolitul Atanasie și clerul din Transilvania sacrificară integritatea Bisericii române (tuturor corifeilor uniți le era scumpă această integritate — n.n.), pentru o simplă speranță a unor drepturi politice și civile, drepturi care mai curînd sau mai tîrziu se puteau cîștiga și pe altă cale. Și de fapt unirea cu Biserica Romei nu schimbă de loc poziția socială și politică a românilor din Transilvania. Biserica Română rămase și de aci înainte numai Biserică tolerată, națiunea română o națiune fără drepturi politice, preoții uniți iobagi ai nobililor, fără privilegiile și fără venituri, poporul fără reprezentanți în Camera Transilvaniei, oficiile țării distribuite numai la aderenții celor patru religii, celei catolice, calvine, luterane și unitariene, și fără nici o considerație față de religia română-unită, iar poporul român care nu voi să treacă la unire, lipsit

de biserici, lipsit de episcopi și persecutat în toate modurile și pe toate căile de guvernul din Transilvania și de guvernul central din Viena; așa că unirea cu Biserica Romei, care se făcuse din simple motive politice, nu adusese de loc rezultatele pe care le sperase mitropolitul Atanasie și clerul de la 1698. Deziluziunea era mare» (*Revoluțiunea lui Horia*, București, 1884, p. 71—74).

Un pas important spre catolicizarea Bisericii unite din Ardeal l-a făcut mitropolitul Iosif Vancea cu Sinoadele din 1872 și 1882, care au adoptat dogma infailibilității papale de la 1870 și o mulțime din canoanele catolice. Vancea mergea pe linia lui Atanasie, care la 1701 acceptase toată dogmatica Conciliului din Trident.

Pentru a preîntîmpina aceste tendințe, un Sinod al Bisericii unite de la 1868, care avea să aleagă pe noul mitropolit, cerea viitorului mitropolit să păstreze independența Bisericii Române și credința strămoșească. Hotărîrea aceasta a fost nesocotită însă de Vancea. Nicolae Densușianu și I. M. Moldovanu s-au ridicat cu curaj împotriva acțiunilor lui Vancea.

Nicolae Densușianu scria: «Starea într-adevăr tristă în care a lăsat răposatul mitropolit Vancea Mitropolia română de Alba Iulia și cu deosebire încercările sale periculoase de a introduce în Biserica Română credința catolică și întregul sistem de guvernare catolică, au turburat adînc conștiința religioasă a poporului român și pacea Bisericilor din această mitropolie». Deci ne spune răspicat Densușianu: Poporul român unit nu voia să se introducă în Biserica lui «credința catolică». Densușianu continuă: «În urmarea acestor încercări nefericite, poporul român din Mitropolia Alba Iuliei se află azi în pericolul de a fi rupt pentru totdeauna din sînul Bisericii sale naționale românești și rupt din corpul națiunii române» (*Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba Iulia*, Brașov, 1893, p. 1).

Deci la sfîrșitul secolului XIX-lea poporul român unit se considera încă, după spusa lui Densușianu, «în sînul Bisericii naționale românești și o catolicizare a sa o consideră echivalentă cu deznaționalizarea».

Apoi, după ce supune unei critici severe hotărîrile Sinoadelor unite din 1872 și 1882, Densușianu continuă: «Ne aflăm în fața unor sinoade ilegale, ținute în contra canoanelor Bisericii Orientale și în contra uzului vechi ce a existat în Biserica noastră pînă la mitropolitul Vancea; în fața unor acte prin care se rupse cu totul Mitropolia Alba Iuliei din Biserica Răsăritului și se desființă din fundament vechea independență a acestei sfînte Biserici, ce o avea pînă acum nu din grația pontifilor, ci pe baza unei serii de instituții vechi, naționale-bisericești».

«Conciliile mitropolitului Vancea primiră toate dogmele catolice, toată credința catolică, declară pe papa de cap suprem ierarhic, cu puteri absolute și infailibil în Mitropolia de Alba Iulia» (*Op. cit.*, p. 14—15).

Iar vicarul Mitropoliei de la Blaj, I. M. Moldovan, zicea: «O frică generală domnește acum de mai mult în inimile uniților că la firul vieții bisericești, rod viermii ucigători. Această frică crescuse din zi în zi și se mări din an în an, așa că Sinodul din 1868 s-a cugetat dator a lua măsuri de urgență spre salvarea Bisericii... Așezămintele Bisericii noastre se alteraseră prin dispoziții și ordine anticanonice, afară de aceea absolutismul se lăța întrînsa din ce în ce mai mult. Sinodul (din

1868) voia să pună o stavilă acesteia» (*Acte sinodale*, tom. I, p. 191). Dar Sinoadele din 1872 și 1882 au dus catolicizarea și mai departe.

Statul maghiar feudal încuraja în tot timpul catolicizarea cultului în Biserica unită, promovind la situații de favoare vîrfurile ierarhice unite care făceau aceasta. Știa că prin aceasta se progresează spre deznaționalizare românilor. Această catolicizare și deznaționalizare a făcut mari progrese în părțile nord-vestice ale Ardealului și numai unirea Ardealului cu România la 1918 a împiedicat progresul acestei deznaționalizări pînă la o fază dezastruoasă. Această catolicizare guvernul ungar o considera un mijloc de extindere a deznaționalizării care se produsese în părțile de nord-vest ale Ardealului, unde peste 83 parohii unite române cu peste 77 mii de credincioși au fost afiliate în 1912 la nou-înființata Episcopie maghiară de Hajdudorog.

Divergența între vîrfurile unite și poporul și clerul de rînd s-a manifestat și de astă dată. Reprezentanții clerului și ai credincioșilor în număr de peste zece mii s-au adunat la 29 mai 1912 la Alba Iulia pentru a protesta împotriva înființării acelei episcopii prin bula papală «Christi fideles graeci» și au cerut să se rupă pecețile unirii de la 1698 (*Istoria Bisericii Române...*, vol. II, p. 550). Dar ierarhii uniți au luat parte la conferințele episcopale catolice «unde s-a discutat într-o formă mai pozitivă noua episcopie» («Cultura creștină», nr. 13 din 1912 și nr. 9 din 1913).

Înființarea acestei episcopii și deznaționalizarea completă a a celor parohii a fost ușurată de faptul că încă din secolul al XVIII-lea foarte multe parohii române unite au fost subordonate Episcopiiilor unite rutene de Muncaci și Preșov și viitorii preoți români ai lor, ba chiar și cei din diecezele Lugojului și Oradiei, învățau în seminariile catolice și maghiare de la Ungvar și Sătmar, iar «preoții ruteni păstori sufletești ai satelor românești de pe teritoriul acestor județe au început a introduce limba maghiară în biserici, la predică și în pastorație». Încercările lor au fost încurajate de episcopii greco-catolici ruteni, așa încît s-a început a se traduce cărțile de ritual în limba maghiară, care după 1918 s-a introdus și în liturghie («Cultura creștină», nr. citat și nr. 5 din 1914, p. 151; St. Manciu, *Episcopia greco-catolică maghiară de Hajdudorog și României*, în «Cultura creștină», nr. 7—9 din 1942, p. 349—392; Gh. Ciuhandu, *Uniația și analfabetismul în Eparhia Gherla*, Arad, 1939, p. 17).

Deznaționalizarea se făcea însă și prin inițiativele Episcopiei de Gherla. «Seminarul din Gherla preda materiile în latinește unor elevi veniți din gimnaziile maghiare. Iar în Preparandia acelei dieceze unele studii se predau în ungurește, dînd o învățătorime de orientare antinațională. De aceea, cînd la 1907 contele Apponyi a înaintat Camerei proiectul său de maghiarizare a școlilor elementare românești, învățătorii din dieceza Gherlei, întruniți la Seimi au trimis contelui o telegramă de aderare la proiect. Iar profesorii de la Preparandia unită din Gherla nu au voit să ia parte la Aduarea Generală a învățătorilor români gherleni, în schimb au luat parte în corpore, împreună cu toți elevii din clasa a IV-a, la Aduarea învățătorilor unguri, ținută la Gherla» («Lucafăru», Sibiu, 1912, nr. 29—30; în Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 19). Unii învățători uniți introduceau în părțile din nordul Transilvaniei, din proprie inițiativă, limba maghiară în școlile unite, ca de exemplu în școala greco-catolică din Oradea, unde în clasele a III-a și a IV-a toate obiectele se propuneau în ungurește (Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 42).

Ca rezultat al acestei acțiuni a episcopului din Gherla, condusă de reneatul episcop I. Szabo, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în dieceza Gherlei din 160 familii preoțești, abia erau 30 familii care posedau bine limba românească. Și ca o revoltă împotriva unui astfel de învățământ, trebuie să explicăm faptul că în acea vreme populația unită din județul Dobîca, cel mai unit județ în al cărui centru se afla Episcopia unită de Gherla, da cel mai mare număr de analfabeți, fiind urmat imediat de celelalte județe unite din nordul Ardealului (Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, *passim*). Aceasta a fost flora produsă de uniaticism în Ardeal.

Pe plan și mai general, Episcopatul catolic maghiar încă din 1869 a pus problema organizării unei Biserici unitare Catolice pe întregul teritoriu ungar, avînd să includă în ea și Biserica Română unită, pentru a unifica total pe catolicii de diferite rituri sub raport religios și apoi și național. Primejdia încadrării Bisericii Române unite în autonomia Bisericii Catolice maghiare a produs o «nemulțumire generală» în sinul preoților și credincioșilor uniți, care amenințau cu întoarcerea la sinul Ortodoxiei.

Unitul Alexandru Vaida-Voievod, scria în «Tribuna» din Sibiu, la 25 septembrie 1899 : «Să strigăm în lumea largă că îndată ce contopirea noastră în autonomia Bisericii Catolice va fi un fapt săvîrșit, toți uniții vom trece, fără preget, în sinul Bisericii Ortodoxe Române... Urmărind interese mai mult particulare decît obștești, s-au rupt antecesorii noștri din sinul Bisericii surori, române din fire, române din sînge, române din limbă, care ca un liman mîntuitor ne primește în momentul supremului pericol național în sinul ei».

Intelectualii români uniți scriau în 1899 și 1900 că : «Dacă romano-catolicii ar decreta moartea Bisericii noastre unite naționale, să ne pregătim a șterge și noi Biserica aceea, care nu ar mai fi Biserica noastră ci numai o punte spre pierzare și să ne înălțăm la o nouă viață în sinul Bisericii noastre neunite naționale» (A. Buna, *Autonomia bisericască...*, 1903, p. 464—465).

Dar conducerea Bisericii unite, în divergență și acum cu clerul și cu poporul unit, făcea apel la preoți «să împiedice trecerea în masă a poporului» la ortodocși și venea în întîmpinarea proiectului de încadrare a credincioșilor uniți în Biserica Romano-Catolică maghiară, promovînd totodată mai departe catolicizarea cultului oriental. De altfel, despre toți episcopii uniți, începînd cu Atanasie, se putea spune ceea ce a spus Barițiu de episcopul Ioan Leményi, la 1842 : «Episcopul ce se află acolo (în Dieta Transilvaniei) nu e trimis de către popor, ci este trimis de către monarhul, sub titlul de regalist și mare proprietar de pămînt» (*Scrieri social-politice...*, p. 63), motiv pentru care poporul adunat în 1848 la Blaj, îi spunea : «Știm că ții cu domnii» (adică cu nobilii).

Pr. Prof. D. STĂNILOAE

BISERICA DOMNEASCĂ DIN RĂDĂUȚI

DATE NOI CU PRIVIRE LA ORIGINEA ȘI STILUL EI

Biserica Domnească din Rădăuți a împlinit șase sute de ani de existență. Istoricii și oamenii de artă ne-au obișnuit cu o serie de afirmații în legătură cu ea, nu întotdeauna cu o acoperire documentară riguroasă¹. Fiind primul monument de piatră din Țara Moldovei, iar apariția ei coincizând cu întemeierea noului stat, multe din dificultățile de a preciza documentar începutul de domnie și de organizare statală și religioasă se răsfrâng, așa cum era și de așteptat, și asupra originii, meșterilor, ctitorului și stilului ei arhitectonic.

Biserica Domnească din Rădăuți a fost zidită din piatră. În noua țară nu mai exista un asemenea monument, căci toate celelalte biserici de dinaintea descălecăturii erau de lemn. Prima problemă care s-a pus, așadar, a fost stabilirea locului de unde veneau meșterii zidari, pietrari și zugravi. Singularitatea stilistică a acestei biserici a îndreptat privirile cercetătorilor spre țările din jur și, bineînțeles, mai întâi spre Galiția, căutând o soluție, din punct de vedere jurisdicțional-bisericesc și arhitectonic, la Halici, apoi spre Transilvania². Meșterii, despre care se afirma că vin într-o țară «încă sălbatică», deși avea și ea bisericile sale și organizațiile (okruguri) sale statale cu stăpînitori locali, ca «Radomir cu okrugul său», care apare în documentul lui Roman voievod din 18 noiembrie 1393³, sînt calificați «mai modești, fără de lucru, ai unor școli fără căutare», deci ai unui stil agonizant arhitectonic în acea vreme⁴.

Ca stil, biserica Domnească din Rădăuți este de tip romano-gotic. N. Ghika-Budești, în fața acestui unicat moldovean, făcînd o comparație cu biserica Domnească din Curtea de Argeș, a emis ipoteza că «biserica din Rădăuți a fost la origine croită de către un meșter oriental pe plan bizantin ca și biserica din Curtea de Argeș și că, sau a rămas neterminată, sau a fost distrusă și apoi reclădită de către un meșter occidental în stil romano-gotic, însă pe aceleași temelii și poate cu o parte din zidurile ei de la origine»⁵. Bineînțeles că ipoteza nu este întemeiată.

«Planul bisericii Domnești din Rădăuți, afirmă și Acad. Prof. P. Constantinescu-Iași, arată o bazilică apuseană cu trei nave separate prin două rînduri de pilaștri,

1. Vezi: D. Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, p. 1—16; F. A. Wickenhauser, *Geschichte des Bistums Rodauz*, Czermowitz, 1890, p. 5, ș. u.; N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes* I, Gotha, 1905, p. 284; G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p. 271; I. D. Ștefănescu, *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris, P. Geuthner, 1928, p. 170; N. Ghika-Budești, *Intririle reciproce între arhitectura din Muntenia și cea din Moldova, în Închinare lui N. Iorga*, Cluj, 1931, p. 178.

2. G. Balș, *op. cit.*, p. 160.

3. M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. 13—15.

4. G. Balș, *op. cit.*, p. 271.

5. N. Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 178.

cu despărțiturile bizantine: nartex, naos și altar; fără cupolă, navele boltite «en berceau», cu ascunzători ca la Atos. De o formă greoaie, în general, lipsită de decorație exterioară, cu ferestrele de profilatură gotică, întrunește prin excelență caracterele celor trei arte, care-și dispută stăpînirea noului stat: bizantină, romanică și gotică. Prin forma bazilicală apuseană se leagă încă de cele din urmă amintiri romanice din Ardeal și Galiția, în special de Ungaria, de unde veniseră primiiievozi din familia Dragoșeștilor și însuși Bogdan»⁶.

«Construcțiile de stil romanic însă, afirmă G. Balș, nu mai apar în Ardeal după mijlocul veacului al XIV-lea, iar în Galiția biserica cu care a fost comparată cea din Rădăuți, adică Sfintul Stanislas din Halici, e și mai veche, fiind zidită de franciscani în veacul al XIII-lea (și modificată mai târziu)»⁷. Afirmările devin contradictorii, tocmai din cauza unei asemenea apariții arhitectonice în Moldova, al cărei stil romano-gotic nu-și afla explicația plenară.

Deși «dispoziția generală a planului și a elevației prezintă în principiu caracterele romanice cu cor și absidă — sintetizează cele de mai sus și V. Vătășianu —, biserica din Rădăuți nu se poate explica numai prin analogiile cu bazilica romanică. Tendința de a frînge unele arcuri și bolți și prezența contraforților din colțurile navei și ale pronaosului în dreptul arcurilor navei laterale de nord și din fața absidei altarului dovedesc execuția bisericii în perioada gotică, iar bolțile pronaosului, ridicare toate la același nivel, amintesc, la rîndul lor, de elevația bisericii-hale»⁸.

Așa stăteau lucrurile pînă de curînd. Organizarea șantierului arheologic Cuhea de către Muzeul regional Baia Mare în colaborare cu Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România a fost bine inspirată și a dat rezultate importante, care se răsfrîng și asupra bisericii Domnești din Rădăuți. Campaniile 1964—1965 ale acestui șantier au scos la iveală la 300 m est de centrul comunei Cuhea, unde se află noua biserică cu temelie de piatră, zidită în 1937, temelile și o parte din zidurile unui monument de piatră⁹.

Acest monument de piatră, ascuns de o movilă, în parte nivelată, peste care s-a înălțat noua biserică, în parte rămasă în exteriorul construcției, era pe locul numit de tradițiile locale «la minăstire» sau «la crucea de sus». «Secțiunile trasate prin movilă, pe lîngă biserica nouă sau în interiorul ei și dezvelirile parțiale în limitele terenului neclădit au dat la iveală temelile, iar în partea de vest chiar zidurile, păstrate pînă la o înălțime de 1,40 m deasupra nivelului vechi de călcare, ale unui monument de piatră»¹⁰.

Cercetările, împiedicate de construcția nouă, înălțată pe ruinele celei vechi, au izbutit să scoată la lumină rămășițele bisericii de piatră din Cuhea, vechea posesiune a voievodului Bogdan cel Bătrîn, ctitorul bisericii Domnești din Rădăuți. «A apărut o biserică de tip «sală», cu lungimea exterioară de 23 m și lățimea de 11,50 m, grosimea temelilor zidurilor oscilînd între 1,10 și 1,20 m, în afară de cele ale turnului-clopotniță, care au 1,65 m. Ca plan, biserica se compune dintr-un turn-clopotniță pe latura de apus, de formă dreptunghiulară, cu dimensiunile interioare de 11 și

6. *Evoluția stilului moldovenesc*, Iași, 1927, p. 10. 7. G. Balș, *op. cit.*, p. 160.

8. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. 1: «Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului», București, Ed. Academiei, 1959, p. 301.

9. Radu Popa, *Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria Maramureșului în secolul al XIV-lea*, în «Studii și Cercetări de Istorie Veche», București, Ed. Academiei, tom. 17, nr. 3/1966, p. 515.

10. *Ibidem*.

9 m cu două contraforturi oblice de colț spre apus și un altar lat de 4,50 m, terminat spre răsărit printr-o absidă poligonală cu trei laturi din octogon. Pe muchiile altarului se află contraforturi, iar pe latura lui nordică o mică încăpere, cu dimensiunile interioare de 3,30 x 2,50 m, asemănătoare unei sacristii atît ca formă cît și ca dispoziție în plan»¹¹.

Analizîndu-se planul bisericii, s-au putut preciza și unele elemente ale elevației sale. Grosimea la temelie a zidului turnului de 1,65 m și chiar 1,90 m spre vest, permite supoziția că susținea două niveluri. Zidurile navei cu grosimea de 0,90—0,96 m și deschiderea de 9 m, cum și lipsa contraforturilor laterale, indică existența unui plafon de grinzii de lemn; altarul, în schimb, prevăzut cu contraforturi avea, probabil, o boltă semicirculară din piatră, terminată deasupra absidei cu o semicalotă sferică. Fragmente de tencuială cu pictură dovedesc că biserica era zugrăvită în interior¹².

Zidurile sînt din piatră brută de carieră, legată cu mortar de var. Biserica avea un portal pe latura de vest a turnului și o ușă între navă și parterul turnului, unde s-a folosit piatră cioplită. Soclul bisericii are înălțimea de 0,85 m. Limita lui superioară, păstrată pe laturile nord și sud ale turnului-clopotniță și pe latura de vest a navei, este formată dintr-un șir de blocuri lungi, cu profilul pieziș. În exterior, parametrii erau din piatră aparentă. Biserica poate fi considerată ca aparținînd fazei timpurii a arhitecturii gotice, cînd apar asemenea biserici după începutul secolului al XIV-lea în nord-vestul Transilvaniei¹³.

«Biserica descoperită la Cuhea, conchide cercetătorul trecutului maramureșean. Radu Popa, constituie prima dovadă a existenței în ținuturile românești intracarpătice a unei noi regiuni, în care cristalizarea relațiilor feudale a coincis cu adoptarea unei arhitecturi în piatră, al cărei stil occidental, romanic sau gotic, a fost impus de împrejurările istorice. Spre deosebire de Țara Hațegului, unde bisericile construite din piatră de feudații români în secolul al XIII-lea au adoptat stilul romanic, în Țara Maramureșului, deoarece contactul dintre mediul autohton și arhitectura în piatră s-a produs cu aproape un veac mai tîrziu, stilul adoptat a fost cel gotic»¹⁴.

Localizarea în timp a acestei biserici de piatră din Cuhea s-a făcut pe baza documentelor existente și comentate recent de Aurelian Sacerdoțeanu, în *Succesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun, pe baza documentelor din secolul al XIV-lea și a cronicilor românești din secolul al XV-lea și al XVII-lea, scrise în limba slavonă*¹⁵ și a observațiilor stratigrafice în campaniile șantierului arheologic Cuhea din 1964—1965¹⁶.

Documentele înfirmă tradiția că Dragoș voievod este fiul lui Bogdan. Expedițiile ungarilor împotriva tătarilor încep în anul 1343. Aceste expediții erau conduse, în partea de hotare care le revenea, și de către voievozii maramureșeni, care apărau mai ales trecătoarea Prislop spre Cîmpia panonică, supraveghînd văile Sucevei, Bistriței și Ceremușului. În felul acesta, expedițiile ajung în «părțile tătărăști», apărute de coroana ungară și considerate sub suveranitatea ei, iar voievozii iau contact cu localnicii.

11. *Ibidem*, p. 515.12. *Ibidem*, p. 515.13. *Ibidem*, p. 515—517.14. *Ibidem*, p. 525.15. In «Romanoslavica», XI, *Istorie*, București, p. 219—236.16. R. Popa, *op. cit.*, p. 517.

În 1343, regele Ludovic I încredințează conducerea expediției lui Dragoș voievod. Bogdan voievod, care avusese la început relații amicale cu regele Ludovic I, devine «infidel»¹⁷, desprinzându-se de sub suveranitatea lui și acționând independent în noua țară. În 1365, posesiunile sale din Maramureș : Cuhea (Kuhnya), Ieud, Bocicoel, cele două Nișae, Moisei, Borșa și cele două Săliști vor fi confiscate de regele Ludovic I și date lui Balc (Balița) și fraților săi, fiii lui Sas voievod, care au fost înfrinți și izgoniți din Moldova de «infidelul notoriu» și fostul voievod de Maramureș, Bogdan¹⁸.

Înainte de acțiunea de infidelitate a lui Bogdan trăiau deci în Maramureș voievozii : Giula cu fiii săi Dragoș, Ștefan, Tatar, Dragomir, Costea și Mirislău în Giulești ; Bogdan, fratele său Iuga și copiii lor în Cuhea ; Dragoș și Drag din Bedeu, precum și voievodul Sas. Voievodul expediționar și «descălecător» Dragoș este fiul lui Giula, nu al lui Bogdan, căci pe el îl răsplătește regele, la 20 martie 1360, cu șase sate din Maramureș pentru «slujbe vrednice și credincioase»¹⁹. Dragoș, Sas și Bogdan au acționat astfel concomitent în noua țară. Dintre ei, Bogdan «infidelul» este adevăratul întemeietor al noului stat, intrând cu vitejii săi în legături amicale cu autohtonii²⁰.

Observațiile stratigrafice, făcute cu prilejul săpăturilor arheologice inițiate la Cuhea, centrul medieval din secolul al XIV-lea, au constatat «un nivel hallstattian, suprapus direct de nivelul feudal». Nivelul feudal este reprezentat de către un cimitir cu două faze, una mai veche ca biserica de piatră din Cuhea, deoarece trei morminte sînt tăiate de șanțurile ei de fundație, alta contemporană bisericii. Acestei ultime faze îi aparțin două morminte în încăperea de lângă altar, lângă schelete aflîndu-se un dinar de la Ludovic I, emis în 1343, și alt dinar de la același rege, emis în anii 1346—1349. Biserica de piatră din Cuhea «se poate data, astfel, în deceniul al IV-lea al secolului al XIV-lea, spre sfîrșitul domniei lui Carol Robert», căci s-au mai descoperit, deasupra unei plăci de mortar, alte cinci monede, dintre care doi dinari de la Ștefan Dușan (1331—1346) și doi groși de la Ludovic I, emiși în perioada 1346—1351²¹.

Biserica de piatră din Cuhea a fost zidită, astfel, de Bogdan voievod, înainte de a deveni «infidel», sau de părintele său. Osemintele din încăperea de lângă altar, care a servit ca criptă, nu ca sacristie, sînt poate ale părintelui lui Bogdan voievod, sau ale lui Iuga, fratele lui Bogdan voievod.

O mențiune despre biserica de piatră din Cuhea, din anul 1471, cu ocazia unei hotărnicii, arată că este a sfîntului rege Ștefan (ecclesia sancty regis Stephani in possessione Kohnya)²². Indicarea acestui sfînt ca hram al unei biserici ortodoxe este evident o confuzie. Că nu poate fi vorba de o catolicizare a acestei biserici, dovedește cererea voievozilor Balc și Drag, prin care ei obțin dreptul de stavropighie pentru Mînăstirea lor Sfîntul Mihail din Peri, în anul 1391²³.

Cît privește stilul bisericii ortodoxe de piatră din Cuhea și meșterii săi, responsabilul șantierului arheologic Cuhea, Radu Popa, atrăgînd atenția și asupra

17. A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 229.

18. R. Popa, *op. cit.*, p. 513.

19. Vezi documentele publicate de : Ioan Mihalyi de Apsa, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, Maramureș-Sighet, 1900, p. 30, 35, 37, 56 etc. și : Ioan Mihalyi de Apsa, *Documenta historium Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum curante Emerico Lukinisch et adiuvante Ladislao Galdi*, Budapesta, 1911, p. 126, 131, 144, 178 etc.

20. *Ibidem*.

21. R. Popa, *op. cit.*, p. 517, 519, 520.

22. *Ibidem*, p. 521.

23. *Ibidem*, p. 522.

bisericii reformate din Cîmpulung la Tisa, care înainte de mijlocul secolului al XVII-lea a fost catolică, afirmă : «O analiză cît de sumară a planurilor celor două biserici dovedește, fără putință de îndoială, că monumentul de la Cuhea este replica celui de la Cîmpulung la Tisa. Biserica din Cîmpulung la Tisa este datată în deceniile al II-lea — al III-lea ale secolului al XIV-lea. Meșterii, chemați de voievodul din Cuhea pentru a înălța biserica de piatră, lucrau în acest ținut și erau cunoscuți, fiind originari din Cuhea, Sighet, Teceu, Visk sau Hust²⁴.

Acești meșteri, cunoscători ai stilului romano-gotic, nu trebuie să fie neapărat «străini»²⁵. Printre ei vor fi fost și meșteri zidari și pietrari români ortodocși. Stăpîni ai unui stil romano-gotic, ei vor ține totuși seama, cît de cît, de exigențele arhitectonice ortodoxe, direcționînd bisericile cu altarele spre răsărit, chiar dacă vor păstra sacristia ca criptă la Cuhea, pentru a dispărea cu totul la Rădăuți. Căci, după cercetarea bisericii de piatră din Cuhea, cea dintîi concluzie care se impune este că voievodul Bogdan a chemat meșteri din Maramureș ca să-i zidească biserica-gropniță din Rădăuți, unde se pare că era sau intenționa să fixeze capitala noului stat. Așa se lămurește și misterul în jurul meșterilor și al stilului acestei biserici unice de tip romanic din Moldova. Voievodul Bogdan nu putea chema decît meșterii pe care-i cunoștea și cu care era în legătură. Poate că ei vin o dată cu el și cu supușii săi în noua țară.

Biserica de piatră din Cuhea ajută, astfel, la umplerea unor lacune care persistau pînă astăzi și în privința bisericii Domnești din Rădăuți, ctitoria aceleiași voievod maramureșean Bogdan Bătrînul. Regretăm că autorul documentatului studiu *Biserica de piatră din Cuhea și unele probleme privind istoria maramureșului în secolul al XIV-lea* nu și-a extins cercetările și în Moldova, la ctitoria lui Bogdan din Rădăuți. Rezultatele investigațiilor sale maramureșene sînt deosebit de prețioase. Ele spulberă mai întîi eroarea frecventă că în Maramureș nu s-a dezvoltat decît arhitectura bisericilor de lemn²⁶, ceea ce a îndreptat ochii istoricilor care s-au ocupat cu biserica Domnească mai ales spre Galiția, apoi spre Ardeal, cînd normal era ca voievodul Bogdan să cheme meșteri din Maramureș.

Asemenea meșteri înălță mai întîi din lemn bisericuța din Volovăț, atribuită de tradiție voievodului Dragoș²⁷. Lucrul este posibil. Voievodul Dragoș a avut destulă vreme în expedițiile sale, care încep în anul 1343 și durează pînă aproape de anul 1360, să treacă și prin Volovăț. El a coborît însă mai la vale spre Baia și Neamț, voievodul Sas s-a stabilit la Sasca (Sirete), iar alt voievod Ștefan, se pare că din aceeași familie, tocmai la Șipeniț. Văile Sucevei, Bistriței și Ceremușului erau păzite. Voievodul Bogdan, alegînd valea Sucevei cu sediul la Rădăuți, s-a dovedit mai bun strateg și a cîștigat încrederea mulțimii, izgonind pe fideliul regelui ungar din țară.

Voievodul Bogdan apare necredincios față de rege pentru prima dată la 21 octombrie 1343. Împreună cu nepotul său Ștefan, Bogdan apare din nou ca «necredincios înveterat» la 15 septembrie 1349. La 3 februarie 1365, regele confiscă moșiile lui Bogdan și le dăruiește lui Balc, fiul lui Sas. Voievodul Dragoș este aflat în 1360 în Maramureș, iar la 5 iulie 1368, pentru serviciile aduse, regele îi confirmă

24. *Ibidem*, p. 522—524.25. *Ibidem*, p. 526.26. *Ibidem*, p. 525.27. Vezi : O. Gherasim, *Biserica lui Dragoș Vodă din Putna*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XL (1964), nr. 3—4, p. 140—144.

stăpînirea peste șase sate românești din Maramureș. *Cronicile* putnene acordă lui Bogdan patru ani de domnie; iar *Cronicile* de la Bistrița și cea moldo-rusă, îi acordă șase ani de domnie. Oricum, anii săi de organizare a noii țări și de domnie se pot fixa de la data «infidelității notorii», deci anul 1349, pînă în anul 1369, lui revenindu-i cei mai mulți ani de domnie, necesari pentru întemeierea noului stat²⁸.

Biserica Domnească din Rădăuți a fost clădită cu toată probabilitatea după desprinderea voievodului Bogdan de Maramureș și izgonirea «fidelilor», deci cînd era sigur pe poziție și se putea gîndi la altă biserică-gropniță, cea din Cuhea nemaifiindu-i accesibilă. Biserica Domnească a fost zidită în jurul anului 1360, cu o variațiune mică de timp, eventual înainte de acest an. Aceiași meșteri, sau ucenicii lor, au venit la Rădăuți și au zidit din piatră biserica Domnească în stil romanic. Planul o apropie de bisericile de piatră cercetate mai sus, de la Cuhea și de la Cîmpulung la Tisa. Intervenți și deosebiri impuse de preoții autohtoni ortodocși, dar și de împrejurările istorice. Datorită primejdiei pe care o reprezentau în acele vremuri tătarii, biserica trebuia să fie și o fortăreață; ea însăși masivă, inexpugnabilă și în plus cu chilii-ascunzători în clipele de cumpănă pentru oameni și tezaurul minăstiresc-episcopesc.

Împreună cu pridvorul adăugat de Alexandru Lăpușneanu, biserica Domnească din Rădăuți are o lungime de 39 m, o lățime de 12,50 m și o înălțime de 12,13 m, iar zidurile au o grosime de 1,26 m. Aria ei interioară este de 183,74 mp²⁹.

Biserica Domnească are un pronaos, în care se intră printr-o ușă ferecată, vechea ușă exterioară, înainte de a se clădi pridvorul lui Lăpușneanu. Cadrul de piatră sculptat al ușii este în stil gotic. Pronaosul este împărțit în părți egale de doi stâlpi care țin bolta și chiliile în număr de patru, bine-ascunse în zidire, două mai mari deasupra naosului și una mai mică deasupra pronaosului pe partea sudică și una mai lungă deasupra naosului și pronaosului pe partea nordică. Aceste chilii aveau fiecare cîte un crenel. La ele duce o scară de piatră în spirală, așezată pe partea dreaptă.

Pronaosul este despărțit de naos printr-un perete de piatră. Ușa are alt cadru gotic sculptat. În naos se află patru stâlpi, așezați simetric. Ei împart pronaosul și naosul în trei nave, cea de la mijloc înaltă de 9,05 m, iar cele laterale, din cauza chiliilor, înalte de 5,30 m.

Altarul are o suprafață de 33,74 mp. Un perete de zid separă altarul de naos. În altar mai sînt doi stâlpi, lipiți de pereți, identici cu cei patru din naos și cei doi din pronaos.

«Biserica din Rădăuți are trei nave», o navă principală și două laterale (bas côtés), unite cu cea din mijloc prin bolți transversale; are însă separația în naos, pronaos și altar»³⁰. «Bolta principală, groasă de 40 cm, e de sigă, pentru a îi mai ușoră. Absida e legată de naos printr-un larg «berceau»³¹.

28. A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 227 ș.u.

29. Măsurătoarea a fost făcută de arhitectul austriac Karl A. Romstorfer. Cf. D. Dan, *op. cit.*, p. 5, n. 1.

30. G. Balș, *op. cit.*, p. 158; I. Puiu, *Ctitoria lui Bogdan cel Bătrîn*, în «Anuarul I al Liceului de fete al Statului din Rădăuți», 1924, p. 14 ș.u.; I. Zugrav, *Biserica neamului din Rădăuți*, 1938, passim; P. Rezuș, *Biserica lui Bogdan Vodă din Rădăuți*, Suceava, 1948, p. 4 ș.u.; Idem, *Biserica Domnească din Rădăuți*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXIV (1958), nr. 1-2, p. 70-75.

31. G. Balș, *op. cit.*, p. 16, 158.

Din punct de vedere ştilistic, se întîlnesc, astfel, în biserica Domnească din Rădăuţi trei influenţe : cea romanică, cea gotică şi cea bizantină, care avea să se impună în noul stat.

Biserica Domnească din Rădăuţi este construită pe un plan bazilical modificat, după modelele maramureşene. Dimensiunile, fără pridvor (suprafaţa : 42,31 mp), sînt apropiate de cele ale bisericii de piatră din Cuhea. Grosimea zidurilor este aproape identică. Colţurile clădirii sînt proptite de contraforturi, aşezate la 45°. În total sînt zece contraforturi : patru sprijină pridvorul mult mai nou, două absida şi patru pereţii longitudinali. Cele unsprezece ferestre, în stil gotic, geminate, altelei trilobate la partea superioară, evazate spre interior cu glafurile larg-deschise, sînt repartizate : trei la pridvorul lui Lăpuşeanu, două la pronaos, patru la naos şi două la altar.

Biserica Domnească nu a avut turla stilului bizantin. Nava centrală e destul de adîncă. Ea n-a avut nici turn-clopotniţă, care ar fi trebuit să se înalţe deasupra pronaosului, unde însă au apărut chiliile.

Biserica Domnească din Rădăuţi, în starea aceasta, şi-a îndeplinit menirea sa. A devenit «gropniţa Moldovei», primind lingă pereţii interiori ai naosului şi ai pronaosului pe patru domnitori ai Ţării Moldovei pînă la Alexandru cel Bun, adică pe : Bogdan voievod-ctitorul (1349—1369), Laţcu voievod (1370—1377), Roman voievod (1392—1394) şi Ştefan voievod (1395—1399), precum şi pe rudele lor : Bogdan, fiul lui Alexandru voievod, Bogdan, fratele lui Alexandru voievod. Tot în naos există un mormînt necunoscut, a cărui lespede, la nivelul pardoselii, are inscripţia ştearsă. În pronaos sînt mormintele Chiajnei Anastasia, fiica lui Laţcu voievod, al doamei Stana, mama lui Ştefăniţă vodă şi al episcopului Ioanichie.

Începutul de domnie trebuie să coincidă şi cu organizarea Bisericii Moldovene. Nu se mai putea accepta soluţia unei vasalităţi bisericeşti a noului stat, nici ipoteza comodă a unui «horepiscop»³². Ţara nouă a avut şi o ierarhie bisericească nouă. Lingă biserica Domnească a existat şi o minăstire pînă în 1781 şi mai tîrziu sediul unei episcopii.

Această episcopie apare pentru prima dată, fără a fi numit titularul, în «privilia» lui Alexandru cel Bun din 6 iulie 1413³³, prin care satul Coţmanul rămînea, după moartea soacrei domnului, Chiajna Anastasia, Episcopiei de Rădăuţi. Alt hrisov de danie, dat de acelaşi voievod la 8 august 1420³⁴, după moartea Anastasiei, va întări Coţmanul Episcopiei de Rădăuţi. Ştefan cel Mare va delimita teritoriul Episcopiei de Rădăuţi în 15 martie 1490, întărind cele 50 de sate, scrise în «privilia» sa, dintre care schimbă şase sate, pe care le dă Minăstirii Putna, ctitoria sa³⁵. Satul Rădăuţi era al episcopiei. Aşa rezultă din documentul din 30 august 1479, cînd Ştefan cel Mare pune pe oamenii din Rădăuţi şi Coţmani sub jurisdicţia episcopului Ioanichie şi din documentul din 26 august 1503, prin care acelaşi domn confirmă episcopiei stăpînirea satelor Rădăuţi şi Coţmani³⁶.

Deşi la sfinţirea Minăstirii Putna nu apare şi episcopul de Rădăuţi, iar cel dintîi episcop cunoscut este Ioanichie (1472—1504), nu se poate admite nici depen-

32. Sau un egumen cu «drepturi quasi-episcopale». Cf. N. Iorga, *Istoria Bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, vol. I, Vălenii de Munte, 1908, p. 89 ş.u.

33. M. Costăchescu, *op. cit.*, I, p. 101 ş.u.

34. F. A. Wickenhauser, *op. cit.*, p. 6 ş.u.

35. I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I, Bucureşti, 1913, p. 314 ş.u.

36. *Ibidem*, p. 229, 256.

dența bisericească de Mitropolia de Halici, nici un gol ierarhic în viața bisericească a noii țări pînă la apariția mitropolitului Iosif la Suceava în 1391 sau 1392, sub-Roman Vodă. Nici situația episcopului Meletie, «afurisit» de patriarhul de Constantinopol o dată cu Iosif, în anul 1395, nu este clară³⁷, și nu se poate preciza nici unde rezida și nici ce jurisdicție avea. Dacă mitropolitul de Halici a sfințit episcop pentru noua țară, mai probabil e că evenimentul s-a petrecut sub Bogdan voievod, care venise la Rădăuți și cu preoții săi din Cuhea. Nu se poate explica de ce nu se acordă crezare documentelor în cazul Episcopiei de Rădăuți, cînd Ștefan cel Mare numește, într-un hrisev al său din 30 august 1479³⁸, Rădăuțiul de șase ori «mitropolie», iar pe ierarhul de acolo episcop, iar într-un alt document din 23 august 1481³⁹ de cinci ori; tot așa pe piatra din altarul Bisericii Domnești cu inscripția lui Bogdan al II-lea cel Chior, Rădăuțiul este numit iar «mitropolie», de două ori⁴⁰.

Nu mai înșirăm alte dovezi că voievodul Bogdan a organizat o dată cu domnia nouă și Biserica noului stat, că într-adevăr la Rădăuți a fost sediu, la început, pînă s-a tras la Suceava, și de mitropolie, apoi a rămas numai episcopie, poate multă vreme vacantă, dar păstrîndu-și titlul vechi. Maramureșenii se pare că au fost deosebit de activi în acei ani de expediții armate și de consolidare a noului stat, a domniei și a Bisericii Ortodoxe.

Concluziile acestea, legate de biserica Domnească din Rădăuți și confirmate de documente, se impun de la sine, chiar dacă primul titular apare cu numele episcopului Ioanichie. În orice caz, biserica de piatră din Cuhea oferă prețiosul prilej de a aduce aceste precizări în legătură cu stilul arhitectonic și cu originea străvechii biserici din Rădăuți, voievodala ctitorie din secolul al XIV-lea a lui Bogdan întemeietorul⁴¹. Nu este exclus ca noi descoperiri să aducă precizări depline și în problema mult-dezbătută a înființării Episcopiei de Rădăuți, evidența faptelor legate de ctitoria voievodului Bogdan silîndu-ne să fim circumspecți în acceptarea necritică a înființării ei abia în 1472.

Pr. Prof. PETRU REZUȘ

37. Vezi: M. P. Șesan, *Episcopia Rădăuților*, 1943, p. 6 ș.u. Toate concluziile autorului, bazate pe interpretarea documentelor, se mențin actuale.

38. I. Bogdan, *op. cit.*, I, p. 229 ș.u.

39. *Ibidem*, I, p. 256 ș.u.

40. M. Costăchescu, *Documente moldovenești de la Bogdan voievod (1514—1517)*, București, 1940, p. 378 ș.u.

41. Vezi și studiile speciale: Victor Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, București, 1941; Ștefan Meteș, *Minăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936 etc.

LEGEA SINODALĂ DIN 1864

SINTEZĂ A CONCEPȚIEI CLERULUI CONTEMPORAN

Dintre legiuirile elaborate de domnitorul Cuza pentru a reglementa o nouă viață statală care să țină pasul cu evoluția concepțiilor politice de atunci se numără și câteva legi bisericești. Dictate atât de conjunctura politică internă, cât și de cea externă, ele s-au dovedit — peste neînțelegerea momentului — ca absolut necesare în acea stare de tranziție, de organizare și de consolidare a României moderne. Unele din acestea erau în strinsă dependență de rezolvarea unor stricte probleme de stat: secularizarea averilor mănăstirești, legea sinodală și legea pentru numirea mitropoliților și episcopilor, care, cu toată perturbarea vieții bisericești de atunci, s-au dovedit ca absolut necesare în acel moment politic când conducerea statului urmărea independența politică și bisericească a țării.

Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române, apărut la 3 decembrie 1864, și *Legea pentru numirea de mitropoliți și episcopi eparhioți din România*, din 11 mai 1865, au provocat prin natura lor disputa cunoscută sub numele de lupta pentru canonicitate. O infimă parte din clerul superior susținea că legea sinodală fiind «contra canoanelor și uzanțelor țării», Sinodul constituit pe baza principiilor ei «nu ar avea dreptul și chemarea unui sinod canonic». Nu facem acum analiza netemeinicilor acestor afirmații, dar reținem ideea acreditată de istoria Bisericii Române că legiuitorul «a luat de normă — la alcătuirea ei — organizarea bisericească de curind introdusă de Șaguna în Transilvania»¹. Documente inedite pe care le semnalăm acum, infirmă însă această părere, ele relevând că principiile acestei legi constituie concretizarea propunerilor preoțimii contemporane, iar nu o simplă copie a Statutului Șagunian, făcută de Consiliul de Stat prin A. Treboniu-Laurian.

Înainte de a păși la reorganizarea bisericească cunoscută, guvernul domnitorului Cuza, prin ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, a consultat pe arhiereul Dionisie Romano, care în acel moment se afla destituit din postul de locotenent episcopal la Buzău, iar părerile sale concretizate într-un memoriu adresat ministrului respectiv, au fost publicate în presă².

Arhiereul Dionisie Romano, cunoscut pentru caldele sentimente patriotice și pentru luminatele lui concepții progresiste, sublinia că țara noastră de la 1832 «a intrat pe o cale de reformă, a făcut progrese în civilizație, pe cât a iertat-o împrejurările», iar după ce exemplifica procesele ce au avut loc în domeniile administrației, justiției, școlii și armatei, adaugă că în această perioadă Biserica Română n-a făcut nimic în privința organizării sale. Faptul acesta se resimțea în viața ei de toate zilele și când răul devine evident, afirma el, conducătorii au obligația, potrivit

1. N. Dobrescu, *Studii de istoria Bisericii române contemporane I, Istoria Bisericii din România, 1853—1895*, București, 1905 p. 117.

2. «Dimbovița», VI (1864), nr. 4—17 mai. p. 15—16.

canoanelor 37 Apostolic, 12 al Sinodului al IV-lea Ecumenic și al VI-lea, al Sinodului al VII-lea Ecumenic, să se întrunească în sinod spre a lua măsurile necesare de îndreptare.

Conformându-se acestor canoane, Biserica Ortodoxă de Răsărit a ținut Șapte Sinoade ecumenice și, alte nouă sinoade mai mici sau locale, iar după Despărțirea Bisericilor întrunirea sinoadelor ortodoxe a continuat, unul dintre ele ținându-se la Iași. În fața acestei realități, remarca în continuare arhiepiscopul Dionisie Romano, Biserica Ortodoxă Română nu poate justifica «această flagrantă încălcare de canoane». Este deci timpul ca guvernul să convoace un sinod. Și cum acesta va dezbate «pe lângă cestiunile religioase și cestii particulare», ca reglementarea vieții monahale, îmbunătățirea situației morale și materiale a clerului etc., el propunea ca pe lângă episcopii și mitropoliții respectivi să participe și alți membrii din rândul arhimandriților, protopopilor sau preoților. El argumenta necesitatea prezenței acestora în Sinod, prin faptul că să nu se obiecteze că «arhieriei și arhimandriții fiind călugări n-ar cunoaște nevoile și necesitățile clerului lămurean».

O dată cu publicarea acestor propuneri în mai 1864, ministrul Cultelor a cerut telegrafic tuturor eparhiilor să refere asupra «bazelor ce pot servi la un proiect pentru reorganizarea Bisericii Române și de trebuințele clerului ce vor servi la alcătuirea bugetului viitor».

Conformându-se invitației, conducerea eparhială, în afară de cea a Romanului și a Mitropoliei Moldovei, care se găseau în acel timp într-o situație specială, au convocat consilii clericale, care au dezbătut problema cu mult interes și cu deosebită seriozitate, consemnând propunerile în procese verbale, redactate sistematic, pe capitole și articole. Excepție de la această metodă a făcut locțiitorul de episcop de la Buzău, arhimandritul Ghenadie Țeposu, care a redactat el singur un «proiect de lege pentru organizarea Bisericii Române» și consiliul clerical argeșean, care sub influența arhiepiscopului Neofit Scriban, animatorul cunoscutei lupte «anticanonice», susțineau astfel neoportunitatea unei organizări: «Biserica noastră împreună cu instituțiile ei de la început este atât de bine organizată după chiar canoanele Sfinților Apostoli, întărite de sfinți prin cele șapte sînte soboare ecumenice, a cărora dispoziții sînt atât de practice ca cum s-ar fi născut astăzi, răspunzînd la toate cerințele timpului, nu înțelegem ca ce organizare se mai cere»³.

Toate propunerile preconizau în unanimitate «unirea Bisericii Ortodoxe din Principatele Unite Române sub un singur cap (residența în capitala București) care va administra Biserica conform canoanelor ecumenice și spiritului de progres cerut de timp pentru nația română, independentă de înfrîuririle altei autorități eclesiastice exterioare, conservînd însă strict acuratețea dogmelor și a misterele religiunii cari au fost și vor fi scutul drepturilor noastre de autonomie»⁴.

Dacă primul deziderat era unirea bisericească internă, apoi celălalt, egal în importanță pe plan extern, era autocefalia, despre care textul din propunerea arhimandritului Ghenadie spunea: «Biserica Română de ritul ortodox răsăritean fiind fondată pe temelii apostolice (Matei XVI; 18; I Cor. III, 11; Efes. II, 20), este independentă de orice înfrîurire exterioară (Matei XXIII, 8—10; Galat. V, 1), ea conferă nealterat Simbolul Niceean și toate dogmele dezvoltate dintr-însul și stă în relație confesională cu Biserica cea mare din Constantinopol și cu toate Bisericile de acelaș rit»⁵.

3. *Ibidem*, p. 127.

4. *Ibidem*, p. 114.

5. *Ibidem*, p. 102.

Constituită ca mitropolie autocefală, Biserica Română «fiind independentă în administrația ei se va constitui pe baze conforme cu ale Statului Român și clerul ei va avea drept de cetățean înaintea legilor»: (Art. 2. din propunerea arhimandritului Ghenadie). Conducerea va fi sinodală, iar componența Sinodului mixtă. În acest sens, propunerea venită de la Huși preconiza «înființarea unei autorități sinodale centrale pentru treburile duhovnicești, canonice și disciplinare generale unde va fi reprezentat clerul fiecărei Eparhii prin episcopii respectivi și prin alți membri aleși de clerul eparhial. Sinodul se va forma și va proceda în lucrările sale despre canoanele bisericești și legiuirile respective. Această autoritate centrală sau sinodul general, procurînd o direcțiune uniformă în toate interesele generale ale Bisericii Române din Principatele Unite, singură va reprezenta Biserica Română în relațiile sale canonice cu alte biserici ortodoxe»⁶.

Componența acestui sinod era mult mai explicită în propunerea de la Rîmnic care cerea «să se formeze un sinod, compus de episcopii Eparhiilor, ministerul Cultelor, superiorii monastirilor de clasa I-a, toți protopopii, rectorii și profesorii de teologie ai seminarelor, de către un preot de toată plasa, ales de către preoți asemenea vor lua parte la acest sinod și o a zecea parte din membrii adunării legiuitoare a țării, oameni cu caracter prob, cunoștințe și sentimente religioase, numiți de capul Bisericii în unire cu episcopii și aprobați de Domnitor»⁷.

Reprezentanții clerului mitropoliei Ungrovlahiei, rezumîndu-și propunerile numai la instituirea acestui sinod, au ținut să aducă în sprijinul existenței lui argumente de ordin istoric și de drept bisericesc, ultima propunere în acest sens fiind aceea a clerului moldovean făcută «într-un chip solemn» în Divanul Ad-hoc.

Concepția despre necesitatea conducerii sinodale a Bisericii Române era unanimă «încît astăzi tot binecredinciosul creștin de la un astfel de Sinod așteaptă cu nerăbdare reorganizarea și consolidarea Bisericii, precum și ridicarea și îmbunătățirea clerului în interesul public al moralității și fericirii țării și al mîntuirii sufletușii și trupești a fiecărui creștin».

În lumina acestor considerații, acești preopinenți, animați de dorința fierbinte de a vedea Biserica română cît mai curînd reorganizată, în constituție, așezăminte, cultul, disciplina morală și ierarhie potrivit sfîntelor canoane, propuneau instituirea unui sinod general, care să se ocupe cu «bazele reorganizării Bisericii românilor, cu unificarea administrațiunii ei și cu toate necesitățile și interesele ei»⁸.

De remarcat că în toate propunerile, sinodul alcătuit în componență mixtă era denumit general sau central, spre deosebire de cel de la centrele episcopale și mitropolitane. În acest sens, propunerea de la Rîmnic prevedea «o adunare consultativă ecleziastică, care va expune toate necesitățile morale și materiale ale Eparhiei, pentru a se da în deliberația Sinodului general, se va convoca de episcopul locului timp de zece zile, începînd din Duminică Tomii și la care vor fi chemați toți membrii șezători în Eparhie, cari participă și la Sinodul general».

O problemă strîns-legată de autocefalia și autonomia Bisericii este și aceea a Sfîntului și marelui Mir, care, după cum se știe, s-a rezolvat aproape peste douăzeci de ani, de la stipularea ei în proiectul arhimandritului Ghenadie, care prevedea, ca «la începutul fiecărei sesiuni ordinare a Sinodului, capii Bisericii Române vor

6. *Ibidem*, p. 118.7. *Ibidem*, p. 114.8. *Ibidem*, p. 122—123.

proceda mai întâi la ceremonia fierberii Sfântului Mir, trebuincios pentru un an la bisericile României».

Spinoasa problemă a desemnării unui episcop sau mitropolit, problemă care a cauzat perturbări în viața bisericească de atunci, era propusă, în mod unanim, prin procedeul alegerii. Cea mai explicită și ouprinzătoare sugestie făcută în acest sens a fost cea a reprezentanților Episcopiei Hușilor, care susțineau că: «Potrivit sfintelor canoane și drepturilor clerului ab antiquo alegerea mitropoliților și episcopilor va urma a se face prin o adunare extraordinară a Țerei și se va întări de către șeful Statului. Această adunare va fi formată din deputați legislativi, din sinodul central și reprezentanți extraordinari ai clerului din fiecare ținut».

Alegerea urma să se facă prin vot secret, cu majoritate simplă numai «dintre persoanele clerului român și de nație română, oameni distinși în capacitate și moralitate incontestabilă», propuneau reprezentanții Episcopiei Râmnicului.

Protopopii, după opinia arhimandritului Ghenadie de la Buzău, urmau să fie aleși de preoții districtului, iar după propunerea clericilor râmniceni erau numiți de chiriarhul locului și confirmați de domnitor. Și problema judecării de către Biserică a proceselor conjugale este luată în seamă de arhimandritul Ghenadie care, motivînd neputința aducerii la îndeplinire a sentințelor, «ar fi prea de dorit», propunea el, ca ele să fie date în competența tribunalelor civile, ceea ce s-a și făcut.

Deosebită atenție s-a acordat și învățămîntului teologic. Clericii de la Huși propuneau organizarea acestuia de așa manieră încît preoțimea mireană și monahală «să posede cunoștințele claselor filozoficești și teologice». Și cei de la Râmnic susțineau același deziderat, expus sub forma: «Să se reorganizeze seminariile în modul cel mai folositor luminării clerului prin științe îndestulătoare teologice și lumești, încît seminaristul să poată deveni o persoană eclesiastică civilă pentru ca să-și conducă cu demnitate turma sa cuvîntătoare la cunoștința datorilor morale și cetățenești».

Propunerile acestea relevă o largă înțelegere a vremurilor înnoitoare pe care le trăia țara întreagă în acel moment istoric. Și cum afirmația se cere dovedită, amintim că preoții din Eparhia Râmnicului propuneau ca Biserica să organizeze un fond pentru ajutorarea preoților infirmi și a preoteselor văduve. Aceasta «pînă cînd țara prosperînd (va putea *n. n.*) să-i ajute ca pe miște funcționari ai corpului social».

Opiniile expuse erau considerate de propunători «sentimente drepte», deci nu simple formalități spre a se achita de o obligație. Convinși de aceasta, reprezentanții clerului din Mitropolia Ungrovlahiei, considerînd «că această lucrare privește pe Biserica românilor în genere atît în constituțiile și așezămintele ei în cultul, disciplina și morala ei», consemnau că luau «în serioasă băgare de seamă propunerile ce ni se fac» și subliniau că «ne exprimăm în unanimitate în credință și consecință opiniunea noastră».

Tot acești clerici, nume sonore ale vremii, din care amintim pe arhimandriții Veniamin Cătulescu, Iosif Naniescu și Inochentie Chițulescu, la care se adăuga preotul Spiridon Bădesou și istoricul Aaron Florian, își exprimau convingerea că «astăzi tot binecredinciosul creștin de la un astfel de Sinod așteaptă cu nerăbdare reorganizarea și consolidarea Bisericii, precum și ridicarea și îmbunătățirea clerului în interesul public al moralității».

Pe lângă judiciozitatea cu care erau formulate aceste opinii, se relevă la propunători un accentuat simț de răspundere și se remarcă totodată o bună intuire a realității. Sinodul, pe care toți îl doreau cât mai curînd instituit, urma să conducă Biserica Română potrivit spiritului canoanelor dar și «spiritului de progres cerut de timp pentru nația română».

Trebuie remarcat de asemenea din partea conducerii Statului spiritul democratic al largii consultări, propunerile fiind date publicității spre dezbateri, mergînd pînă a se difuza și opinia contrarie venită de la Argeș.

În concluzie se poate spune că problema mult-discutatului sinod mixt n-a fost un împrumut făcut de conducerea de stat din organizarea bisericească șaguniană, ci a constituit o dorință unanimă a clerului, care și prin aceasta s-a dovedit a fi fost ca întotdeauna, receptiv atît la nevoile de moment ale bisericii, cît mai ales ale credincioșilor. Legea sinodală din 1864 este deci o sinteză a propunerilor clerului contemporan.

Pr. GABRIEL COCORA.

MANUSCRISUL DE LA MÎNĂSTIREA CERNICA ȘI PATERNITATEA PRIMEI «ISTORII A CÎMPULUNGULUI»

Mînăstirile în special și monumentele noastre de cult în general au adus întotdeauna un aport substanțial în cercetarea istoriei poporului român, ca mărturii vii, întîm legate de viața milenară a poporului. Fondurile arhivistice provenite de la așezămintele menționate cuprind un adevărat tezaur de materiale documentare, cu profiluri de o mare diversitate, folosind concret în multe domenii de cercetare științifică — de pildă în istoria literaturii, în lingvistică, în bibliografie, în paleografie, în istoria artelor în genere, în istoria picturii și graficii și în probleme de istoriografie. În acest dîn urmă aspect se întegrează și obiectul studiului de față.

În anul 1902, Ministerul Instrucțiunii de atunci a donat Academiei Române, între altele, un fond arhivistic pe care îl preluase de la Mînăstirea Cernica de lîngă Buourești, așezămint întemeiat în secolul al XVII-lea, cunoscut ca loc de viață și activitate culturală a unor personalități remarcabile, care s-au ridicat și la înalte demnități, ca episcopul Calinic al Rîmnicului și alții.

În cuprinsul acestui fond se găsește un manuscris¹, inedit pînă astăzi, al cărui conținut cuprinde relatări de reală importanță în strînsă legătură cu lucrarea lui C. D. Aricescu asupra istoriei orașului Cîmpulung-Muscel.

Într-un repertoriu bibliografic însumînd lucrările cu caracter monografic scrise asupra trecutului orașelor din Țara Românească, acest studiu al lui Aricescu, dîn anii 1855—1856, ar figura ca primul apărut. Păstrîndu-și ca atare, înfîietatea cronologică, lucrarea este însă discutabilă, fiind lipsită de garanția științifică a unui aparat critic² și de asemenea fiind depășită astăzi din punct de vedere metodologic și informativ³. Ea rămîne totuși meritorie pentru epoca respectivă, datorită eforturilor de a aduce la lumină informații asupra vechilor noastre instituții orașenești, pentru acordarea importanței cuvenite materialelor de arhivă, cît și pentru încercarea de a aplica concepția istorică a lui N. Bălcescu, însușindu-și o linie democratică și pentru recunoașterea rolului determinant al maselor în dezvoltarea progresivă a societății. Pentru aceste motive, autorul lucrării trebuie să figureze în evidența începuturilor istoriografiei române moderne, și numele său păstrat.

O îndoială asupra acestui nume, o punere în discuție a paternității lucrării, n-a apărut niciodată, neexistînd nici un motiv care să oblige la aceasta. Iată însă că astăzi, după 113 ani de la apariția celor două volume ale lucrării lui C. D. Aricescu, cercetarea mai atentă a manuscrisului inedit menționat, păstrat în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, justifică necesitatea unei amănunțite cercetări, dacă nu de rectificare, cel puțin de completare. Este vorba de o *Psaltichie*,

1. Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise românești, ms. nr. 2023.

2. Lia Lehr, *Organizarea administrativă a orașelor din Țara Românească, în anii 1501—1650*, în «Studii», IX, 2—3, p. 57; Prof. V. Maciu, membru corespondent al Academiei R. S. România, *Activitatea istoriografică a lui C. D. Aricescu*, București, 1957, p. 23.

3. *Ibidem*.

de la jumătatea secolului al XIX-lea, cuprinzând cîntările uzitate în Biserica Ortodoxă Răsăriteană, volum care, potrivit indicației de pe eticheta de epocă, de pe fața interioară a copertei, reiese că provine de la Mînăstirea Cernica.

Volumul are 108 file, din hîrtie filigranată: cu 6 linii horizontale, cu literele majuscule C și P cu corn de poștă. Primele 40 de file cuprind textul notărilor muzicale, cele cu nr. 41—47 poartă o lungă însemnare, scrisă cursiv, în chirilica românească, cu ductul tîrziu al acesteia; următoarele file sînt albe pînă la cea cu nr. 64, care cuprinde o scurtă socoteală; urmează iar file nescrise, pînă la cea cu nr. 102, care cuprinde o însemnare avînd caracteristicile precedentei, apoi urmează pînă la cea cu nr. 108 inclusiv, care încheie volumul.

Fila cu nr. 41 începe cu următoarea frază, care de fapt este și partea cea mai importantă în problema de care ne ocupăm: «Insemnez aicea cîteva notițe personale, despre istoria României, a Cîmpuluș Lung, care s-a lucrat de artistul Nigulici (sic) și s-au finit, dîndu-și în tipar, prin mari suferințe și ekzil, de K. Aricescu...». Urmează, așa cum menționează însemnarea, fragmente comentate din *Istoria Cîmpulungului*, redactarea urmărind îndeaproape textul lucrării tipărite de Aricescu, și se încheie cu fila 47, care are întocmai cuprinsul paginii 99 din lucrarea tipărită (despre «bisericile clădite de Negru Vodă la Curtea de Argeș, despre durata domniei acestuia» etc.).

Fila nr. 64 cuprinde socoteala amintită, în cifre arabe, dar și indicația de 26 octombrie 1853 (poate un termen calendaristic de plată), mențiune care contribuie la datarea întregului manuscris, în genere, fiind însă în mod cert, anterioară celei de la fila nr. 41, întrucît aceasta din urmă este scrisă între anii 1855—1856, data tipăririi lui Aricescu, care este, cum am văzut, menționată în text.

Însemnarea ce începe cu fila 102 cuprinde definiții și speculații asupra religiei, filozofiei și științei, exprimate într-un stil original și sugestiv⁴ și se termină cu fila 108 (verso), ultima din volum, care cuprinde de altfel și indicația asupra celui care a notat și care este autorul tuturor însemnărilor, toate avînd același duct și caracteristicile comune unei singure grafii.

Acest ultim text are următorul cuprins: «Aicea s-au însemnat multe exemple sau chestii ale bărbaților celor mari și însemnați, în care prin multă ... (nedescifrabil, — *n.n.*) ne vom ajuta cu dinsele la orice trebi. De smeritul monahilor, Teofilax Cernicanu». Mai în josul paginii mai urmează cîteva fraze: «Filosof român, Ion Negulice zice — adevăru este lumina lumii, morala ... etc. etc.». Fără să atribuim manuscrisului o valabilitate care ar depăși ipoteza și supoziția, sîntem totuși obligați să reținem unele constatări și să facem o serie de observații.

Semnatarul manuscrisului, călugărul Teofilax de la Cernica, a avut, înainte de intrarea în viața monahală, o identitate și un nume laic, nedescoperite pînă astăzi. În această calitate din urmă, desigur că fi erau cunoscuți atît pictorul Negulici cît și Aricescu, de vreme ce arată, fără echivoc, că «Istoria Cîmpulungului s-a lucrat de artistul Negulici» și că «s-au finit, dîndu-se la tipar de Aricescu», adăugînd și amănuntul respectiv — pe care numai cineva la curent cu evenimentele vremii îl putea reține — că lucrarea s-a elaborat cu mari suferințe și exil.

Considerăm că este mai puțin probabil ca referirea să vizeze pe poetul cîmpulungean, care la 1848 n-a fost exilat (ca fratele său Apostol Aricescu, propagandist

4. «Copernic opri soarele din cale... etc.», p. 107.

al guvernului revoluționar⁵, căci și-a desfășurat o activitate revoluționară ceva mai târziu.

'Aricescu însuși mărturisește⁶ că ideea alcătuirii lucrării datează numai din aprilie 1854, deci după un timp destul de lung după închiderea lui la Snagov, din februarie-decembrie 1850⁷, pe care el o numește impropriu exil⁸. Precizarea din însemnare este mult mai îndreptățită să se refere la Negulici, fost cap de listă al celui de al doilea lot de 69 exilați⁹ alcătuit în urma înăbușirii revoluției, internat «ca învițat al sultanului» la Brussa și apoi mort în exil, la Constantinopol, la 5 aprilie 1851.

Trebuie iarăși reținut că lucrarea în cauză a fost prima cu temă de istorie tipărită de Aricescu. Numai după această primă preocupare istoriografică autorul, într-un interval — pauză de o surprinzătoare întindere de 17 ani — elaborează o singură lucrare în același domeniu: *Capii revoluției române de la 1848, judecați de propriile lor acte*. În anul 1873, de-abia, revine la o activitate de cercetare — continuată de astă dată¹⁰ — fapt explicabil acum și prin aceea că între anii 1871—1876 el deține funcția de director al Arhivelor Statului. Totuși menționarea în prefața lucrării și în mod repetat și vizibil insistent al lui Negulici, chiar numai în calitatea sa de artist plastic, dă ascendență, cu rezerva impusă pînă la descoperirea altor piese peremptorii, unei ipoteze de rectificare sau de completare a paternității operei în cauză, cu numele lui Negulici. «Tu patrie a artistului Negulici»¹¹; «Numai artistul Negulici, numai fiul tău favorit desemnînd Flămînda își proiectase a descri toate frumusețile munticelului (sic) și-ale capitalei lui, moartea însă îl smulse în vara vieții sale...»¹²; «Artistul care ar fi avut datoria a desemna frumusețile fizice și istorice ale Cîmpulungului, nu mai este. Negulici e mort...»¹³.

Pictorul cîmpulungean și fruntaș revoluționar la 1848 a desfășurat, fapt apreciat chiar de contemporani, o multilaterală activitate: artist plastic, grafician, literat, traducător din literatura universală¹⁴, profesor și, sub semnul ipotezei, în lumina manuscrisului analizat aci, credem că a avut și preocupări istoriografice.

Un început de dovadă, în acest sens, care se coroborează cu însemnarea lui Teofilax Cernicanul, o constituie și constatarea că în vastul *Plan și catalog al Bibliotecii Enciclopedice*, publicat de Negulici, într-o broșură de 15 pagini, capitolul «Științe istorice și geografice», cuprinde 17 lucrări proiectate a fi unele elaborate iar celelalte traduse după autori străini¹⁵.

Reținem, ca semnificativă, cuprinderea în plan a unei *Istории a Țării Românești* și a lucrării lui N. Bălcescu, *Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului României și pînă acum*. Dacă o moarte prematură l-a împiedicat pe artist să-și tipărească toate lucrările planificate, este de admis ca el totuși să fi lucrat, poate împreună cu Aricescu, la întocmirea acestei istorii, cu precădere asupra

5. C. Colescu-Vartic, *1848, zile revoluționare*, București, 1898, p. 129.

6. C. D. Aricescu, *Memoriile mele*, p. 89.

7. E. Vîrtosu, C. D. Aricescu — *autobiograție*, în «Arhivele Olteniei», XIV, nr. 79—82, p. 263.

8. C. D. Aricescu, *Procesul și esilul meu la Snagov*.

9. C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, loc. cit.

10. *Condica de venituri și cheltuieli de la leatul 7202—7212. Corespondența secretă și acte inedite ale capilor revoluției române de la 1848; Istoria revoluției române de la 1821 etc.*

11. *Istoria Cîmpulungului, prefață*, p. V. 12. *Ibidem*. 13. *Ibidem*, p. IX.

14. Traduce în românește, din limba franceză *Călătoriile lui Gultver*, avînd colaborator la confruntarea cu originalul englez pe Em. Angelescu, tipărind lucrarea pe care o și ilustrează cu litografii la tipografia J. Kopainig din București, în anul 1848. 15. Pagina XI a broșurii.

Cîmpulungului, locul lor natal, care să fi rămas nemeritată, în manuscris, iar Aricescu completînd și terminînd lucrarea a tipărit-o, așa cum ne relatează și manuscrisul de la Cernica. Este puțin probabil ca monahul Teofilax, deocamdată necunoscut ca laic, să fi făcut vreo confuzie de autori (era doar contemporan cu cei în cauză) și precizarea lui asupra contribuției fiecăruia este destul de clară și o prezumăm ca obiectivă. Este iarăși sigur că monahul Teofilax va fi avut o etică în afara oricărei îndoieli și va fi spus numai adevărul, certitudine căreia îi dă ascendență însăși calitatea sa de om al Bisericii, care nu putea comite falsuri cu bună știință, sau să facă afirmații tendențioase. Cel mult, și cu titlu de ipoteză, putem considera că Teofilax (pînă la noi date, pe care nădăjduim să le dobîndim prin investigațiile ce facem în continuare) va fi avut oarecare motive de prudență justificată, care l-au obligat să nu-și dea fostul nume laic în vileag, respectiv poate că va fi fost chiar un participant sau simpatizant cu mișcarea de la 1848 și, pentru a scăpa de prigoana măsurilor contrarevoluționare ce au urmat, s-a călugărit spre a-și pierde urma.

Dar influența concepției istorice a lui N. Bălcescu, pe care o reflectă, cum am arătat, tratarea materialelor din *Istoria Cîmpulungului*, vine la rîndu-i să sprijine ipoteza calității de coautor a lui Negulici. Se știe că artistul a fost cu totul așezat, ideologic și politic, grupului progresist condus de N. Bălcescu, fiind un partizan convins al reformelor democratice și imediate¹⁶, opus grupului Eliade-Tell (acesta din urmă chiar prieten personal al lui Aricescu)¹⁷, adepți ai metodelor conformiste și ai compromisurilor. În 1848 Aricescu a stat la o parte de începuturile revoluției, socotindu-se bolnav¹⁸, deși era la București copist la Finanțe, preferînd să se ocupe cu publicarea de poezii¹⁹.

În acest fel, activitatea lui direct legată de revoluție a fost relativ palidă, și numai ulterior el a ieșit fățiș în arenă.

Este de admis că N. Bălcescu, a cărui lucrare despre *Puterea armată...* era inclusă în planul «Bibliotecii Enciclopedice» a lui Negulici, știa de lucrările istoriografice ale acestuia și nu trebuie uitat că Aricescu tipărește lucrarea destul de repede de la mărturisita ei proiectare din 1854, în anul 1855 (primul volum), atunci cînd și Negulici cînt și N. Bălcescu muriseră.

Încercînd, cu prudență, să tragem unele concluzii finale, impuse de constatările semnalate, considerăm că nu încapă îndoială că Aricescu își are partea lui de contribuție asupra lucrării puse în discuție, respectiv în completarea și îndeosebi în terminarea²⁰ acesteia, așa cum de altfel se arată și în însemnarea revelatoare din *Psaltichia* provenită de la Mînaștirea Cernica și aflată astăzi în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Dar potrivit aceleiași mărturii, cît și din analiza celor arătate, sînt prezumții să considerăm că *Istoria Cîmpulungului* a fost elaborată și de pictorul revoluționar Ion Negulici, fapt care, în lumina obiectivității ce

16. Comitetul pentru Artă de pe lîngă Consiliul de Miniștri, *Ion Negulici 1812—1851*, ed. E.S.P.L.A., 1951, p. 10—11. 17. Prof. V. Maciu, *op. cit.*, p. 10. 18. *Ibidem*, p. 7.

19. Flaminio Mîrțu, *Aspecte ale luptei pentru Unire în anii 1857—1858 în Mușcel*, în «Studii și articole de istorie», ed. S.S.I.F., din R. S. România, București, 1964, VI, p. 330.

20. Prof. V. Maciu, *op. cit.*, p. 20, atrage atenția că Aricescu scrie la sfîrșitul cărții un lung capitol de completare, desprins oarecum de istoria orașului, despre localități din jud. Mușcel cu scopul de a mări lucrarea.

trebuie să stea la baza cercetării științifice în domeniul științei istorice, și conferă acestuia o copaternitate reală și legală asupra lucrării în cauză.

Dacă nu greșim, formulînd această opinie, semnalăm în favoarea ipotezei și motivarea care ar putea explica nemenționarea lui Negulici drept coautor. Politica contrarevoluționară²¹ a conducerii de stat existente, în momentul apariției lucrării, era împotriva eliberării și pentru interdicția reînțoarcerii exilaților din 1848, și aplica totodată o riguroasă cenzură asupra tipăriturilor și implicit asupra numelor ce aminteau revoluția. Iar preocupările pictorului Negulici ca publicist au fost semnalate, meritori, chiar de contemporanii săi. Eliade însuși a consemnat această apreciere în epitaful pe care l-a alcătuit pentru lespedeza funerară a mamei artistului: «Venerată mămă de familie, care a dat patriei bărbați onești, literaturii române pe prețiosul artist Ioan Negulici...»²².

În cadrul începuturilor istoriografiei moderne românești, manuscrisul de la Mănăstirea Cernica deschide o problemă de precizare și de real interes bibliografic, fundamentată pe un izvor scris, contemporan redactării lucrării în cauză și noi cercetări sînt necesare pentru formularea unei concluzii definitive privind paternitatea justă a primei istorii a Cîmpulungului.

Contribuția, de multe ori rămasă anonimă, a unor vrednici preoți și monahi, care erau adeseori oameni cu pregătire culturală ce depășea linia curentă a vremii lor, care au activat cu rezultate pozitive în domeniul de interes general al artei, învățămîntului și culturii în genere, și care au și notat lucruri demne de interes din complexul contemporaneității lor, lăsînd prețioase mărturii scrise pentru posteritate, este mai mult decît meritorie pentru documentarea prețioasă și exactă sub raportul bunei credințe, pentru care însăși viața lor de bază și cadrul în care și-au desfășurat activitatea constituie — sîntem convinși — o cheazăie a valorii lor reale.

FLAMINIU MÎRȚU

21. În tot timpul domniei lui Barbu Știrbei (1849—1856), cf. *Istoria României*, IV, p. 225 și 246.

22. Flaminu Mîrțu, *Știri noi și precizări biografice asupra pictorului revoluționar Ion D. Negulici*, în «Studii și cercetări de istoria artei», tom. XIV (1967), nr. 1, p. 119 și p. 120, fig. 5.

MONUMENTELE FEUDALE DIN TÎRGSORUL VECHI

La 10 km vest de Ploiești, în regiunea de trecere de la oîmpie la dealuri, unde locuitorii au făcut din timpuri străvechi schimburi de produse, nu departe de confluența Prahovei cu Teleajenul de-a lungul cărora au circulat călători și mărfuri, la marginea uriașilor codri ai Vlăsiei, oamenii au găsit condiții convenabile de trai.

După încetarea migrației popoarelor, începînd de prin secolul al XII-lea — al XIII-lea, evoluția așezării satești de aici cunoaște un ritm mai accelerat.

Întemeierea statului feudal al Țării Românești, întinderea hotarelor pînă la Marea Neagră, asigurarea securității drumurilor comerciale, mutarea capitalei la Tîrgoviște au avut drept urmare transformarea așezării rurale într-un centru urban a cărui importanță este atestată încă din secolul al XV-lea.

1. *Cetatea Tîrgșor*. — Cel mai vechi monument al Tîrgșorului este cetatea ale cărei urme sînt încă vizibile, deși nu în forma lor originală.

Tîrgșorul feudal s-a dezvoltat repede. Încă din secolul al XIV-lea avea un caracter urban și purta denumirea de *Novum Forum* (tîrgul cel nou), spre a se deosebi de Tîrgoviște (tîrgul cel vechi), căci așa îl menționează în 1413 Mircea cel Bătrîn în privilegiul comercial pe care îl dă în acel an brașovenilor. Documentul, adevărat act de naștere, reflectă importanța pe care o avea Tîrgșorul la acea dată, căci este trecut printre marile orașe ale țării.

Repedea dezvoltare pe care o cunoaște în secolul al XIV-lea se datorește nu numai factorilor economici, ci și celor politici.

După întemeierea statului feudal, domnia Țării Românești atacă pe tătarii care stăpîneau părțile de sud-est ale Munteniei și de sud ale Moldovei, îi înfrîng și-i alungă. Teritoriile eliberate vor purta denumirea de «părțile tătărăști» sau «bășărăbești», în amintirea voievozilor care conduseseră lupta.

Acum hotarele statului, întinzîndu-se pînă la Marea Neagră, vechile capitale de la Cîmpulung și Curtea de Argeș, rămîneau la margine. În aceste condiții apar noi centre: Tîrgoviște și Tîrgșorul, din aceleași cauze și cam în aceeași vreme, formînd o pereche, așa după cum mai tîrziu, în secolele al XVII-lea — al XIX-lea, Ploiești și București vor forma o alta, în concurență cu prima, și a căror înflorire va provoca declinul Tîrgoviștii și dispariția Tîrgșorului.

În secolele al XIV-lea — al XV-lea, ca cel mai înaintat oraș al țării spre sud-est, Tîrgșorul are și o rațiune militară și politică, devenind un centru militar și politic, unii dintre conducătorii statului stabilindu-și aici reședința. În consecință, pe monticulul ce se ridică în inima așezării, pe țărmul stîng al Leaotului, în vechi vetre de locuire, a fost construită cetățuia.

Zidurile de incintă au forma unui dreptunghi, orientat de la nord la sud, cu latura cea mică de cca. 40 m, iar cea mare de cca 65 m, fiind construite din cărămidă: piatră de rîu, necioplită, nisip și var aruncat din abundență, ca material de legă-

tură. Pentru a le mări rezistența, zidurile sînt susținute de contraforturi și au o înălțime variabilă: pe latura de est 3 m, iar pe cea de sud 6 m.

Pe latura de est zidurile susțin o construcție în formă de turn, pe sub care se pătrunde în cetate prin două uși. Construcție masivă, a rezistat pînă în secolul al XVII-lea, cînd ctitoriei zidite în 1671 de Antonie Vodă (1669—1672) în mijlocul incintei i s-a spus după numele acesteia, «Mînăstirea Turnul».

Că zidurile care formează una din cele două incinte vizibile și azi, anume cea interioară care este și cea mai veche, împreună cu turnul, aveau un caracter militar este neîndoielnic.

Săpăturile arheologice efectuate în anii 1956—1967 au dat la iveală materiale care subliniază caracterul defensiv al construcției, supuse de-a lungul vremii atacurilor cu bombarde și tunuri, căci numeroasele ghiulele de fier și piatră, descoperite în jurul zidurilor, au fost folosite în acest scop.

O dovadă în sprijinul caracterului militar al incintei vechi o constituie și urmele probabile ale unui șanț de apărare, reparat pe laturile de est și sud ale cetățuii cu prilejul săpăturilor din campania de lucru a anului 1967.

2. *Palatul domnesc.* — În incinta cea veche, pe laturile dinspre nord și vest, se mai văd și azi numeroase ziduri peste care se ridicau odinioară încăperi de dimensiuni apreciabile, care serveau drept locuință domnului și curtenilor săi.

Dacă partea construită pe latura vestică a incintei se rezuma la un singur rînd de camere ce se deschideau pe foisoare și lungi prispe ce dădeau în interior, cea de pe latura nordică era un corp masiv de camere mai mici, în spate, și o largă sală, probabil a tronului, sprijinită pe o pivniță mare ale cărei arcade surpate cu trecerea vremii se mai vedea încă pînă de curind. Un pridvor larg, în față, cu stîlpi sculptați în stejar din masivele păduroase vecine, completa fațada construcției cu acest element de decor tipic casei românești și care a putut fi adăus mai tîrziu.

Vechile case domnești, cu ziduri solide de piatră și cărămidă, de proporții ce îndreptățesc denumirea de palat, au suferit de-a lungul vremii numeroase intervenții, dintre care cele din timpul lui Antonie din Popești și Constantin Brîncoveanu au fost cele mai masive și le-au dat înfățișarea de azi.

3. Monumentele religioase aflate în Tîrgșor sînt în număr de patru: *biserica lui Vlad Țepeș, Mînăstirea Turnu, biserica lui Vladislav al II-lea și biserica din Parc.*

Alături de palat, ctitorii au ridicat și o biserică devenită neîncăpătoare cu vremea. Atunci Vlad Țepeș a dat poruncă să se construiască, pe vechile temelii ale unei bisericuțe de lemn, biserica din zid de cărămidă, cu hramul Sfîntul Nicolae, terminată în anul 1461, după cum menționează un hrisov de la Radu cel Mare, din 1497, prin care reinnoiește o danie făcută bisericii de Vlad Călugărul. Dintr-un document al vremii, rezultă că la acea dată *biserica lui Vlad Țepeș* era mînăstire. Cercetări ulterioare urmează să precizeze dacă acest rol i-a fost hărăzit de fondator sau de urmași.

Zidind biserică în Tîrgșor, Vlad Țepeș a înnoit și casele, reparîndu-le acoperișul și lărgindu-le. În apropiere de oraș a susținut lupte cu turcii, și tot aici s-a retras la nevoie și înaintașul său, Vladislav al II-lea, care își avea reședința la Tîrgșor.

Neagoe Basarab (1512—1521) a revenit la Tîrgșor, de unde a dat uneori acte — și unde își avea curtea.

Mare centru economic, acum și militar și politic, Tîrgșorul ajunge victima atacurilor și jafurilor cotropitorilor. În 1595, în timpul luptelor de eliberare de sub

stăpînirea turcilor, sub conducerea lui Mihai Viteazul, tătarii ajung pînă la Tîrgșor pe care-l pradă și ard.

Săpăturile arheologice efectuate în vatra orașului au dat la iveală urmele unui mare incendiu care a mistuit, la finele secolului al XVI-lea, prăvăliile și casele locuitorilor, casele domnești și bisericile din oraș.

După această dată biserica lui Vlad Țepeș a căzut în ruină. Între timp, din neamurile boierești «ot Tîrgșor» sau «ot Negoști» se ridică pe tronul Țării Românești, în 1669, Antonie Vodă, fiu al jupinului Mihai, negustor din Tîrgșor. Ca domn Antonie locuiește la Tîrgșor unde apare ca mare ctitor.

Pe vechile temelii, Antonie Vodă a construit un nou locaș religios, *Minăstirea Turnul*, care a fost gata în 1671.

Biserica fostului mare vornic din Popești este mai cuprinzătoare decît aceea din secolul al XV-lea, care a fost cu acest prilej demolată în întregime, pisania ei așezîndu-se pe peretele din vest.

Săpăturile arheologice sistematice, întreprinse de Muzeul județean de istorie din Ploiești, în 1964, au dat la iveală zidurile unui pridvor prin care se intra în pronaosul noii construcții.

Locașul înălțat de Antonie nu a continuat pe cel vechi. Aceasta rezultă și din faptul că noul ctitor a sădăugat un al doilea hram, ceea ce nu s-ar fi întîmplat dacă ar fi avut loc o simplă restaurare. În sfîrșit, trebuie admis că Antonie ar fi amintit în pisanie numele primului fondator și i-ar fi pictat chipul pe peretele de onoare dacă i-ar fi desăvîrșit opera.

În hrisovul său din 9 decembrie 1671 Antonie Vodă menționează precis că : «robii lu(ă) Dumnezeu, Io Antonie Voev(o)d, cu fiul mi(e)u, Io Neagul Voev(o)d, den mila și den darul lui Dumnezeu, domni Țării Rum(ă)nești, urmînd celora ce au cugetat sufletele a se sătura de sf(i)ntele biserici și case domnezești, truditune-am și noi, cu pușinul chelciug, de am făcut această sf(ă)ntă mănăstire ce scrie mai sus...». Dacă ar fi reparat sau menținut zidurile vechii ctitorii domnești, Antonie Vodă ar fi menționat în hrisovul său.

Păstrarea hramului și a pisaniei vechiului monument nu constituie un argument peremptoriu în sprijinul ipotezei că actualele ziduri sînt ale bisericii lui Vlad Țepeș. Era obiceiul ca bisericile construite pe locul altora să le păstreze hramul ; pisanile vechi erau încastrate în ziduri, lîngă cele ulterioare sau pe alți pereți. Hotărîtoare sînt dovezile arheologice și caracterele construcției care duc pînă în secolul al XVII-lea.

Construcția minăstirii a început îndată ce Antonie a luat domnia căci în 1671 era terminată, dar numai de cărămidă, căci într-o poruncă, din 12 aprilie 1672, Grigorie Vodă Ghica (1672—1674) menționează că «...au venit Daniil, carel(e) iaste nastavnic, aicea la domnia mea de s-au jeluît, cum la această sfântă mănăstire, de o au fost făcut Antonie Vod(ă), n-au apucat să o miluiască nici cu moșăi, nici cu țigani, nici cu nici de unel(e), ci iaste numai piatra...», și în consecință scutește de bir, slujbe și obligații față de judele orașului Tîrgșor pe meșterii Drăghici și Radu și pe cei 6 oameni străini, care lucrau la terminarea minăstirii.

Fundația din secolul al XVII-lea are formă de navă, cu o lungime de 16 m. și o lățime de 8 m. Zidurile neobișnuit de groase, din cărămidă și mortar, peste care se înalță Pantocratorul, îi dau aspect de cetate. Un zid de cărămidă, de aceeași grosime, desparte pronaosul de naos, separat de altar printr-o tîmplă de lemn,

ruinată cu vremea. Arcele de bolți din construcția naosului, nu îndeajuns de puternice, n-au opus destulă rezistență spre a se opri o timpurie prăbușire a turlei pe care o sprijineau. Cele din pronaos, fiind mai solide construite, sprijină până azi bolta impunătoare care acoperea această încăpere, deasupra căreia se ridică turla în care se urcă pe scara interioară din pronaos.

Lipsit de mijloace materiale prea abundente și scos din scaun după 3 ani, Antonie nu a putut termina în întregime ctitoria sa de la Tîrgșor. Mazilit de la domnie, el a pribegit la Constantinopol, unde a decedat în curînd și unde a fost îngropat.

O nepoată a sa, Marica, fiica lui Neagu postelnicul, care-și adaugă la numele doamnei de voievod și pe care bătrînul Antonie și-l asociase la domnie, a ajuns toamnă a țării ca soție a lui Constantin Brîncoveanu. În această calitate, Brîncoveanu și-a manifestat și aici grija față de vechile monumente și dragostea de frumos, desăvîrșind opera înaintașului său.

Acum biserica a fost pictată și înzestrată cu toate cele necesare împlinirii misiunii de mînăstire ce-i fusese hărăzită de Antonie. În consecință, pe perețele de onoare, pictori îndemînatoci au zugrăvit portretele perechii voievodale, alături de care figurează principalele lor rude din neamurile locale: Antonie pe perețele dinspre sud și, apoi, Neagul postelnicul, Pană vornicul Negoescu, tatăl și fratele doamnei Marica, Ilinca Doamna cu cei doi copii ai săi, Maria și Ion și Saftă Negoescu, pe perețele din stînga ușii de la intrare.

În exterior biserica este construită din cărămidă aparentă. Un brîu din două rînduri de cărămizi așezate în formă de zimți despărțea suprafața în două registre. În cel superior false nișe cu arcade rotunde înconjurau întreaga biserică. În cel inferior s-au deschis ferestre mici după dăcina vremii, cu pervazuri sculptate în piatră. La înălțimea de un metru de la suprafața pămîntului, un larg ciubuc din cărămidă rotunjită arată pînă unde merge soclul bisericii. La început, construcția era acoperită cu șindrila de brad.

Cu prilejul zidirii noului locaș, incinta cea veche a fost lărgită, adăugîndu-se una nouă, care menținea zidurile dinspre Leot, dar îl prelungea pe cel dinspre est și nord, construind un altul mai către est, din aceeași cărămidă și piatră, vizibil în unele părți încă și azi. Noua incintă avea forma unui pătrat cu latura de 250 m. Casele domnești au fost reparate și transformate în chilii și locuință pentru stareț, căci biserica care lua locul celei a lui Vlad Țepeș primea în noile împrejurări funcția de mînăstire, fiind numită Turnul; de aceea această ultimă construcție devenea centrală, intrarea făcîndu-se prin alte porți.

Demn de reținut este faptul că între Mînăstirea Turnul din Tîrgșor, zidită de Antonie Vodă și cea din Brebu, fondată de Matei Basarab în 1650, ispravnicii fiind vornicii Mogoș și Antonie din Popești, este o izbitoare asemănare, atît în ceea ce privește construcția zidurilor cît și decorarea suprafețelor exterioare, singura deosebire constînd în aceea că în timp ce grosimea zidurilor exterioare și interioare la monumentul de la Brebu atinge 1,60 m., la cele de la Tîrgșor atinge numai 1,20 m.

Intrarea în podul bisericii se face pe o scară interioară construită în partea de nord, din piatră, în spirală, ca și la Bărbuleț sau Filipeștii de Pădure.

Vremea și nepăsarea, vicisitudinile istoriei au lăsat și aici urme. În secolul al XVIII-lea locașul avea deja nevoie de reparații care s-au executat înainte de numirea protosinghelului Dionisie ca stareț al mînăstirii.

Fig. 1. — Mînăstirea Tîrghșor

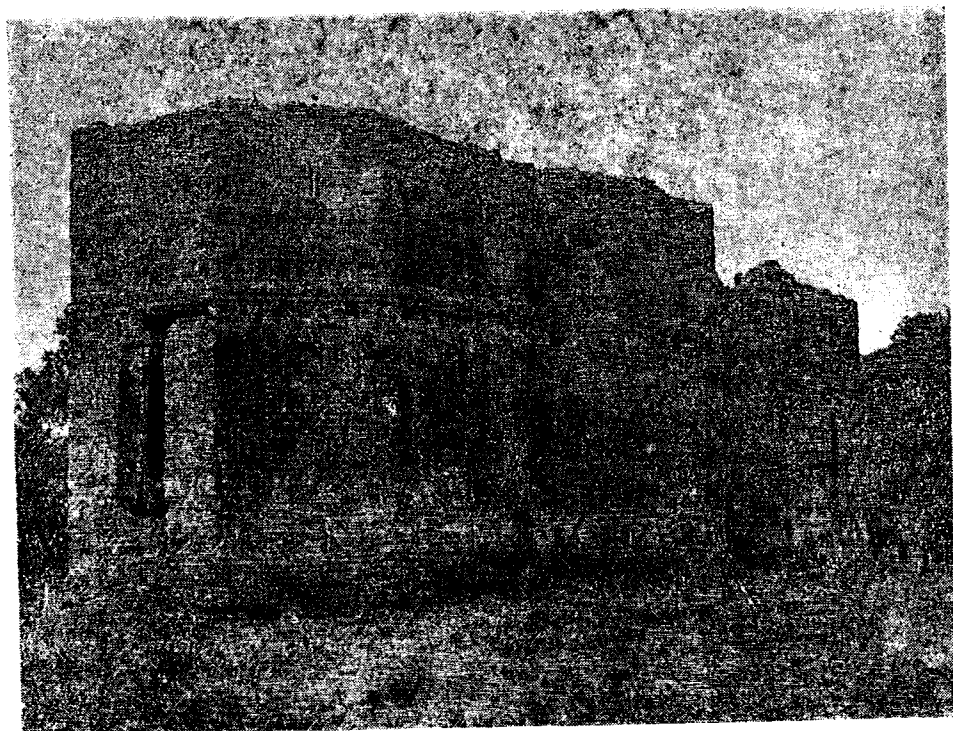

Fig. 2. — Exteriorul bisericii construite de Mihnea cel Rău (secolul al XVI-lea)

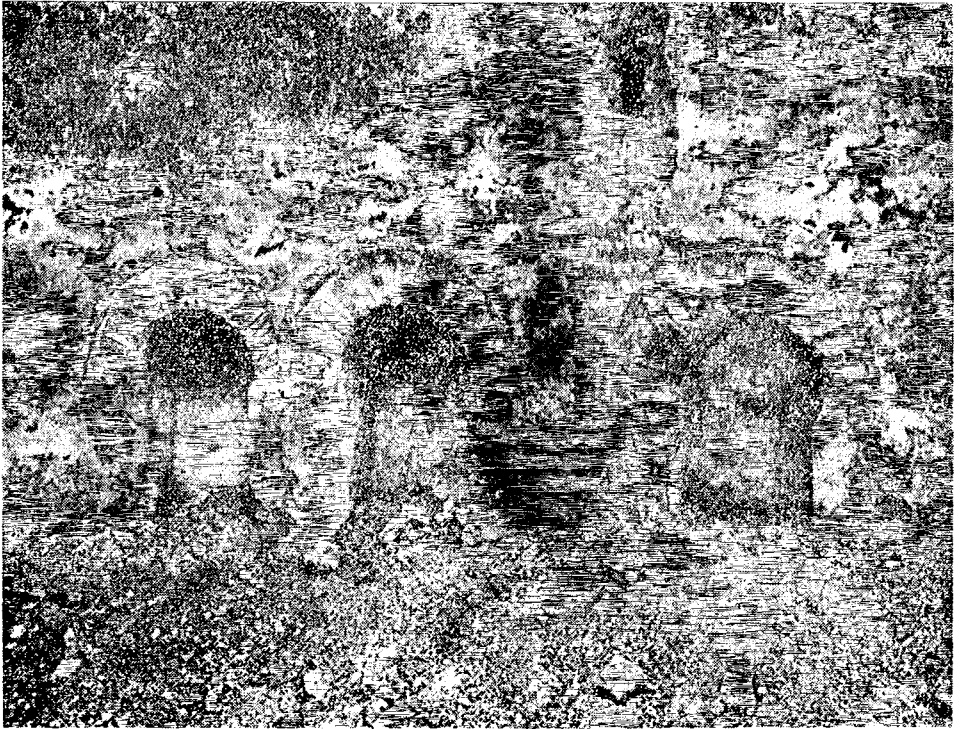

Fig. 3. — Interiorul bisericii construite de Mihnea cel Rău (secolul al XVI-lea)

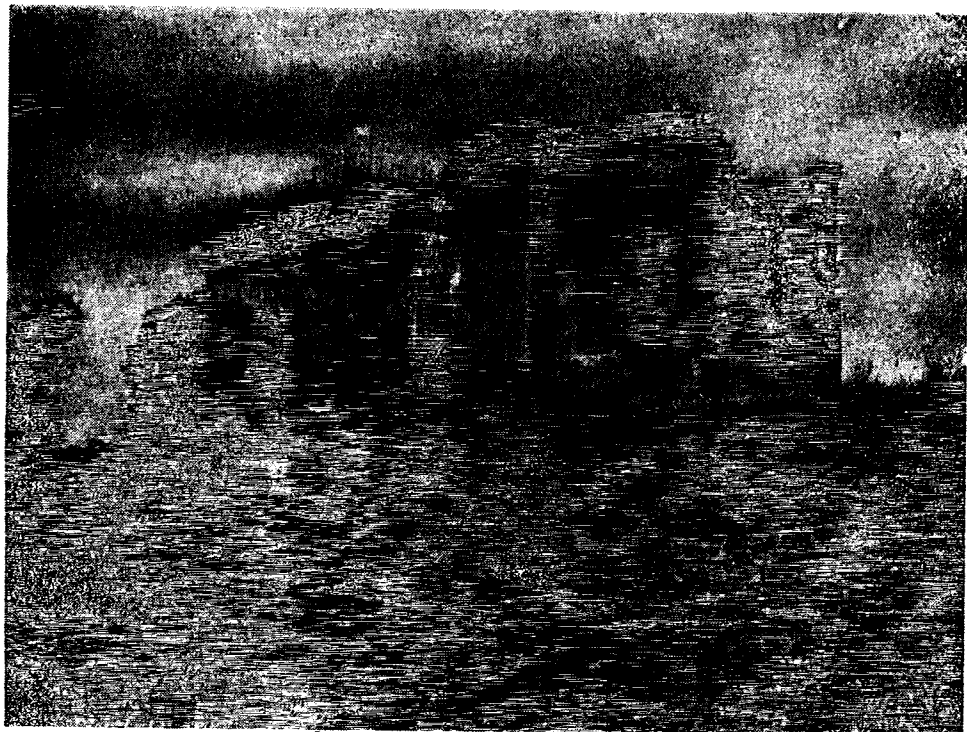

Fig. 4. — Biserica construită de Antonie Vodă din Popești, la 1671

Acesta, făcînd, la 10 mai 1793, catagrafia bunurilor mînăstirii, menţionează că în biserică : «pardoseala e bună, de cărămidă. Biserica de zid, cu o turlă peste tot; înăuntru zugrăvită; tîmpla de lemn, săpată cu sfinte icoane prăznicare şi pe dinafară tencuită din vechime. D-asupra învelită dă curînd peste tot cu şindrila de brad, de răp(osa)(tul) Antonie egumen».

Catagrafia dă deci două ştiri noi foarte importante în legătură cu biserica şi anume că acoperişul a fost şindrilit de egumenul Antonie şi că era tencuită din vechime. Într-adevăr, în cursul secolului al XVIII-lea biserica mînăstirii a suferit o reparaţie radicală, care i-a schimbat complet vechea înfăţişare. Ciubucele au fost rase, nişele umplute, întreaga suprafaţă a bisericii fiind tencuită. Vechile ornamente au fost distruse, ferestrele larg deschise, dîndu-se monumentului o înfăţişare sărăcăcioasă şi inestetică.

Această intervenţie trebuie să fi avut loc cel puţin ou 50 de ani mai înainte, pentru ca în 1793 să se poată vorbi de vechime, adică de prima jumătate a acestui veac. Nu este exclusă presupunerea că tot acestui timp i se datoreşte şi pictura actuală din pronaos, căci Pană Negoescu a obţinut dregătoria de mare vornic abia în 1718.

În inventarul prin care se predă averea mînăstirii egumenului Dionisie se menţionează că lângă clopotniţa erau 4 odăi şi o cămară şi că cutremurul de la 14 octombrie 1802 a stricat şi bolta foisorului.

În catagrafia din octombrie 1805, întocmită cu prilejul numirii ca egumen a protosinghelului Gavriil, se precizează că stricăciunile produse de cutremurul din 1802 au fost mult mai grave : bolţile caselor domneşti, ale cuhnei şi clopotniţei au fost crăpate, iar ale foisorului şi zidul incintei exterioare, la poartă s-au prăbuşit.

Din inventarul făcut cu prilejul înscăunării arhimandritului Gavriil, în ianuarie 1811, aflăm ştirea foarte preţioasă că beciurile caselor domneşti sînt atît de încăpătoare, încît în ele «...şád oameni(i) preasfinţii sale părintelui proin mitropolit».

În ianuarie 1815 o furtună a dezvelit complet biserica şi clopotniţa. Pagubele pricinuite au fost evaluate la suma de 6.920 taleri.

Catagrafia făcută cu prilejul predării averii mînăstirii egumenului Serafim, în martie 1830, precizează că zidurile bisericii erau bune, amvonul de afară dezlipit de corpul clădirii principale ; că zugrăveala din altar şi naos era nouă, în timp ce în pronaos se menţinea, ca şi azi, cea veche ; că acoperişul bisericii şi al Pantocratorului a fost şindrilit din nou şi că în timp ce naosul şi altarul sînt pardosite cu lespezi de piatră, pronaosul şi amvonul cu cărămidă.

Din aceeaşi largă catagrafie mai aflăm că în clopotniţă, deasupra porţii, era amenajată o cameră de unde o galerie, învelită cu şindrila nouă de brad, ducea în interiorul curţii.

Mînăstirea mai avea 2 clopote : unul de 85 kg şi altul de 42 kg, precum şi o frumoasă argintărie dăruită de Antonie, alcătuită din 6 candelă de argint, 1 cădelniţă, 1 mîna a Maicii Precista, 1 potir cu disc şi linguriţă, 1 colan sîrbesc, o cruce îmbrăcată în argint, suflată cu aur, cu mărgăritare de jur-împrejur şi cu pietre semipreţioase ; trei pahare de argint pentru vin şi altele, menţionate în catagrafiile citate.

Catagrafiile mai menționează în biblioteca mănăstirii diferite cărți de ritual. În cea din 1793 sînt amintite 7 cărți românești, 6 slave, 6 slavo-române și o ca-zanie slavă în manuscris.

După datină, ctitorul a înzestrat fundația nu numai cu odoare și cărți de ritual dar în același timp a creat și venituri spre a se putea întreține.

Prin hrisovul din 9 decembrie 1671 Antonie Vodă dăruia ctitoriei sale venitul vămilor tîrgurilor Tîrgșor și Ploiești și al celor 12 sate din jur, precum și 200 bolovani de sare de la ocna Telegii. Aceste venituri au fost însemnate pentru a permite unor egumeni mai buni gospodari să sporească neconținut patrimoniul material al așezămîntului domnesc, după cum rezultă din cuprinsul inventarelor ce se încheiau la schimbarea administrației. Astfel, cu vremea, mînăstirea a ajuns a dispune de o însemnată avere imobilă care se compunea dintr-o circiumă situată alături de poartă, 2 grădini cu pomet, pivnițe de piatră și locuri de casă în Tîrgșor, o moară pe Iazul morilor sau Iazul lui Moruzi, cum se numea atunci Leaotul, de numeroase vii și anume: 34 pogoane în dealul Scăenilor; 12 pogoane la Păulești; 9 pogoane în Valea Poenii (Cernătești); 8 pogoane în Valea Ursoaiei și 7 pogoane în Țintea, precum și moșiile Tîrgșorul (dăruită de Constantin Brîncoveanu), Blejoi, Strîmbeni, Balaca, Colacul de piatră, Boldești, Orboiasca, Vaideești, Valea Dobrotii, în județul Prahova, și Secueni; Cătieaș și Rătunda, în județul Buzău, precum și numeroși țigani, care alcătuiau o avere de preț.

Mînăstirea a obținut de asemenea însemnate privilegii de la Constantin Brîncoveanu, confirmate și înmulțite de domnitorii următori. Mînăstirea a fost destinată și ca loc de îngropare al familiei ctitorului. Dacă acesta a fost înmormîntat la Constantinopol, în schimb, fiul său, Neagu Voievod, și-a găsit loc de odihnă în ctitoria sa, sub o frumoasă lespede de piatră, adusă de la Pietroasele.

Dinții vremii și vicisitudinile istoriei au lăsat însă urme și aici. Deoarece mînăstirea era așezată pe un «loc înfundat», adică înconjurată de jur-împrejur de moșia boierilor Bărcănești, starețul Ruvim Budișteanu a obținut încuviințarea s-o strămute pe o moșie a sa din apropiere, numită Crîngul Teiului, din satul Tîrgșorul-Nou. Energicul stareț a început construcția în 1852, iar în anul 1853 a isprăvit-o.

Vechea mînăstire a fost părăsită și cu vremea a căzut în ruină. Acoperișul s-a deteriorat, iar bolțile din naos și altar, ca și turla pe care o sprijineau, s-au prăbușit. La acțiunea atmosferei s-a alăturat aceea a răufăcătorilor. Ușile și ferestrele au fost furate, iar mormintele devastate.

Piatra de mormînt a lui Neagu postelnicul a fost descoperită în curtea bisericii din Tîrgșor. Pisanția de la biserica lui Vlad Țepeș a fost salvată de Nicolae Iorga. În toamna anului 1967 Muzeul regional de istorie a început lucrări de conservare a monumentului.

Biserica lui Vladislav al II-lea. — La o depărtare de 200 m de incinta cea veche a cetății spre est exista încă din secolul al XIV-lea un cimitir ieșit la iveală cu prilejul săpăturilor arheologice din campania de lucru a anului 1966. Monede de argint de la Carol Robert de Anjou și de la fiul său Ludovic cel Mare, date la iveală cu acest prilej, confirmă existența cimitirului în acel timp.

La mijlocul secolului al XV-lea, Vladislav al II-lea (1447—1456) a înlocuit vechea biserică de lemn cu o alta nouă, din cărămidă de bună calitate și destul de încăpătoare. Din săpături au ieșit la iveală mari cantități de cărămidă și mortar rezultate din dărîmarea ei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd

Mihnea Turcitul a ridicat construcția ale cărei ruine se văd azi. Nu se cunosc motivele demolării. Marea cantitate a materialelor rezultate însă, ca și buna lor calitate, îndreptățesc presupunerea că nu trecerea vremii a fost cauza ruinării. În 1595 tătarii au ajuns pînă la Tîrșor pe care l-au prădat și pîrjolit. Cu acest prilej a fost arsă și biserica domnească a lui Mihnea. Incendiul a fost atât de mare încît biserica n-a mai putut fi terminată, rămînînd cu picturile începute dar neterminate.

Biserica are formă de cruce și ziduri din cărămidă, var și mortar (în lung. măsoară 18 m, iar între abside 8 m). Între pronaos și naos, un zid masiv din același material despărțea partea destinată femeilor de cea în care luau loc bărbații. O tîmplă masivă din lemn, sculptată, separa naosul de altar. Biserica era pavată cu dale mari de piatră, care se mai văd și azi. În pronaos s-au descoperit cîteva pietre tombale nelucrate, mormintele fiind deranjate și jefuite.

Ca biserică de cimitir a fost folosită pînă acum 80 de ani, în ea săvîrșindu-se slujbe doar cu prilejul înmormintărilor. Vastul cimitir care o înconjoară însu-mează peste 1000 de morminte, dintre care 180 au fost săpate, dînd la iveală resturi de stofă cu fire de aur și argint, podoabe și monede din secolul al XIV-lea pînă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Trecerea vremii a lăsat și aici urme. Deteriorarea acoperișului din șindrilă a avut ca urmare surparea bolților, lipsite de sprijinul unor abside puternice.. Apoi a venit rîndul zidurilor: mai întîi cel dinspre apus, apoi jumătate din cel sudic. Dalele care pardoseau biserica au fost folosite la diferite construcții din sat și îndeosebi la zidirea Mînăstirii Tîrșorul-Nou.

Partea de sud a cimitirului a avut aceeași soartă.

Biserica din Parc. — În anul 1775, Alexandru Țsilanti (1774—1782) a dăruit orașele Ploiești și Tîrșor, cu moșiile respective, unui văr al său, Enache Moruzi.

În plină expansiune economică, ploieștenii au început lupta cu boierii și și-au apărut libertatea. Tîrșorenii, în aprigă concurență cu ploieștenii, obligați acum la aceleași îndatoriri ca și clăcașii, s-au risipit, ceea ce a avut ca urmare spargerea orașului și transformarea lui în ruine.

Stăpîni pe oraș și pe moșia lor, Moruzeștii și-au construit aici locuințe. Cei din urmă Moruzi, Elena Bărcănescu și soțul ei Gh. Crețeanu, au ridicat un ade-vărat palat, înconjurat de un luxuriant parc în mijlocul căruia, pe dreapta Leo-tului, se înalță și azi ruinele unei biserici de dimensiuni mai mici și construită în același stil ca bisericile lui Vladislav al II-lea și a lui Mihnea.

Procesul de ruinare a monumentului este azi mult mai avansat. Din întreaga construcție doar un singur perete, cel dinspre sud, se mai înverșunează să reziste..

Și aici sînt necesare săpături sistematice, izvoarele lipsind cu totul.

Prof. N. J. SIMACHE.

CALISTRU VARTIC

EPITROP ȘI LOCTIITOR DE MITROPOLIT ÎN TIMPUL REFUGIULUI AL DOILEA AL MITROPOLITULUI DOSOFTEI AL MOLDOVEI

Mitropolitul Dosoftei, marele cărturar al Bisericii Ortodoxe din Moldova, și-a desfășurat activitatea sa pastorală în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când Moldova și întreaga Europă trăiau clipe de nesiguranță și neliniște din cauza expansiunii Imperiului otoman, în care timp majoritatea boierimii manifesta sentimente potrivnice turcilor.

Biserica Ortodoxă a Moldovei de la 1673 și pînă la 1689 a înfruntat multe greutăți și a avut puține zile senine, din cauza nestatorniciei lucrurilor. Războaiele nesfîrșite dintre turci și polonezi cu aliații lor, ce s-au purtat mai mult pe pămîntul Moldovei, precum și deșele schimbări de domnitori și de ierarhi, au fost tot atîtea cauze care au încetinit dezvoltarea naturală a vieții bisericești.

În anul 1673, în scaunul de mitropolit al Moldovei se găsea marele cărturar *Dosoftei Barila*, care dorea o scăpare de sub jugul apăsător al turcilor, întocmai ca și domnul de atunci, Ștefan Petriceicu și ca majoritatea boierilor moldoveni. Această scăpare sau mîntuire a țării, atît domnul Ștefan Petriceicu și mitropolitul Dosoftei cît și boierii grupați în partida națională, o vedeau numai în trecerea alături de armatele creștine în chip practic alături de polonezi, care duceau deja lupte grele împotriva turcilor, care cu puțin mai înainte răpiseră polonezilor cetatea Cămenița și Podolia cu toată Ucraina apuseană.

Mitropolitul Dosoftei făcea parte din partida națională din Moldova, care vedea «mîntuirea» țării numai trecînd alături de creștini: polonezi, ruși, nemți, care luptau împotriva expansiunii otomane. După lupta de la Hotin din toamna anului 1673, cînd cumpăna biruinței a înclinat de partea polonezilor, el a urmat pe Ștefan Petriceicu în Polonia, împărtaşind soarta pribegiei cu domnul său. În acest dintîi refugiu în Polonia, neavînd fixat un domiciliu special, a stat unde a voit. Atunci și-a tipărit, la Mînăstirea Uniev, *Psaltirea în versuri* și *Acatistul Maicii Domnului* în românește. Tot atunci a avut prilejul ca să cerceteze orașul Haliciu și Mînăstirea Crilos, cînd a găsit un *Evangheliar slavon*, manuscris din 1143, scris de un român din Moldova. Acest manuscris l-a împrumutat și l-a adus în Moldova la sfîrșitul anului 1674, cînd a revenit din refugiu și a fost închis pentru cîțva timp la Mînăstirea Sfîntul Sava și Cetățuia, bucurîndu-se de protecția patriarhului Dositei al Ierusalimului.

În timpul celui dintîi refugiu în Polonia, Dosoftei a fost scos din scaunul său și înlocuit cu Teodosie episcopul Romanului, un mare vrăjmaș al său. Acesta a mers așa de departe cu ura sa împotriva mitropolitului Dosoftei încît a prădat și a dat foc Mînăstirii Probota, ctitoria mitropolitului Dosoftei.

Datorită stăruinței pe lîngă Dumitrașco Vodă, a lui Dositei al Ierusalimului și a lui Miron Costin logofătul, Dosoftei a fost repus în scaunul său, în luna iulie

1673; fiind înlăturat mitropolitul Teodosie: Păstoria a doua a lui Dosoftei a ținut mai bine de 11 ani, fiind plină de reale înfăptuiri.

În anul 1686 regele Ioan Sobieschi, neputînd convinge pe Constantin-vodă Cantemir ca să treacă de partea creștinilor, a pătruns în Moldova prin Basarabia și a cuprins orașul Iași în luna august, fiind întâmpinat de Mitropolitul Dosoftei. Expediția lui Ioan Sobieschi s-a sfîrșit în chip nenorocit.

Evenimentele politice și militare care s-au desfășurat în Moldova în 1686 au îndemnat pe marele mitropolit Dosoftei al Moldovei ca atunci cînd s-a reîntors regele Ioan Sobieschi în țara sa să se ridice și el, mitropolitul Dosoftei și, cerîndu-i ocrotire și azil politic, să-l urmeze pe acela, luînd cu sine moaștele Sfîntului Ioan cel Nou de la Mitropolia veche din Suceava, odoarele de la racla Sfîntului, precum și documentele moșiilor Mitropoliei, — fără să judece că prin purtarea lui păgubește Biserica și Țara Moldovei de un bun al generațiilor trecute. Dar odată pornit pe calea întortochiată a vremurilor nesigure, mitropolitul Dosoftei nu a mai fost în stare să judece cum este drept să lucreze și a rămas pînă la sfîrșitul vieții în refugiu la Strie sau Zolchiev, proprietatea regelui ocrotitor Ioan Sobieschi, trăind liber, însă fără îngăduința de a se mai întoarce în Moldova cu cele aduse la intrarea în al doilea refugiu în Polonia. Tirziu «mitropolitul fugar și fur de cele sfinte» și-a dat seama că mai înțelept ar fi făcut dacă nu părăsea Moldova; atunci n-ar mai fi îndurat: «sărăcia din străinătate» și «prigonirea în care trăia». Scrisorile sale îndreptate către diferite persoane, sînt o dovadă grăitoare despre aceasta.

Constantin-vodă Cantemir hotărîse însă ca să țină scaunul de mitropolit neocupat pînă cînd se va întoarce în țară mitropolitul Dosoftei.

Afirmațiile că scaunul de mitropolit al Moldovei ar fi fost ocupat între anii 1686—1689 cu alte persoane nu sînt întemeiate, după cum vom încerca să arătăm în continuare.

*

Plecarea mitropolitului Dosoftei în Polonia s-a întîmplat în septembrie 1686, cînd l-a urmat pe regele Ioan Sobieschi, luînd cu sine din Iași: sicriul cu moaștele Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava, odoarele bisericești și documentele moșiilor mitropoliei, în număr de 396, indicate în inventarul făcut de Monovarda în 1783¹.

Constantin-vodă Cantemir a încercat să determine pe mitropolitul Dosoftei să se întoarcă în țară cu moaștele Sfîntului Ioan cel Nou ridicate de la Mitropolia veche din Suceava, cu averea și cu documentele Mitropoliei, asigurîndu-l că ține scaunul mitropoliei neocupat pînă el va veni².

În legătură cu aceasta se cunosc două scrisori ale lui Constantin-vodă Cantemir către mitropolitul Dosoftei: una din 23 decembrie 1686 și a doua din 17 ianuarie 1687. În prima scrisoare, Cantemir-vodă îi scria să se întoarcă în țară cu toată averea Mitropoliei, care fusese luată de Dosoftei în Polonia, în ziua cînd trupele leșești s-au retras de la Iași. O dată cu aceasta îi făcea cunoscut că-l absolvă de orice fel de pedeapsă dacă vine în țară cu bunurile bisericii și ale țării. Mai

1. I. I. Biar și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, p. 23; D. Dan, *Mitropolitul Dosoftei al Moldovei, viața, timpul și scrierile sale* (1624—1694), București, 1884, p. 6—9.

2. Johann Anastasius Monovarda, *Index Zolcheniensis*, Lwow, 1783, trad. de Dr. Gh. Popovici, în «Candela», nr. 8/1884, p. 541—553; D. Dan, *op. cit.*, p. 25—27.

departe Constantin Cantemir scria : «Eu pînă acum am lăsat scaunul de mitropolit neocupat și nu l-am dat nimănui, nădăjduind că vei veni înapoi». El adăuga că așteaptă răspunsul lui Dosoftei 5 luni de zile, începînd de la septembrie 1687, pentru că țara nu poate rămîne fără mitropolit, fiind nevoit să pună pe un altul dacă el singur se leapădă de cinstea și locul său. Constantin Cantemir a îndemnat pe mitropolitul Dosoftei să-și ia rămas bun de la regele Poloniei și să se întoarcă în țară cît mai neîntîrziat. Mitropolitul Dosoftei a răspuns lui Constantin Cantemir la 11 ianuarie 1687, cu toată bunăcuviința, lăsînd să se înțeleagă că venirea sa în Moldova, la scaunul său, nu stă în puterea sa, ci în bunăvoința regelui Ioan Sobieschi, către care trebuie făcute cuvenitele demersuri.

La această scrisoare Constantin Cantemir a răspuns lui Dosoftei, prin scrisoarea de la 17 decembrie 1687, din care se înțelege că nu s-a urmat așa cum recomandase dînsul. El spunea mitropolitului Dosoftei «să readucă moaștele Sfințitului Ioan cel Nou, odoarele și toată averea Mitropoliei, fără întîrziere, măcar pînă la hotar», spunîndu-i și de data aceasta «să nu întîrzie și să nu amîie călătoria de la o zi la alta ..., căci locul de mitropolit este încă neocupat și-l așteaptă». El îl încredința să nu se teamă că i se va face vreun rău din partea sa sau a boierilor săi ; nimeni nu-l va împiedica să-și ocupe locul³.

Mitropolitul Dosoftei a fost chemat să se prezinte la scaunul său și de patriarhul Constantinopolului, în anul 1688, în trei rînduri, fără însă ca să dea ascultare acestei chemări⁴.

Printr-o scrisoare adresată lui Dosoftei patriarhul Ierusalimului, mitropolitul Dosoftei arată că Constantin Cantemir îl prigonește în zadar și pe nedrept, pentru care își va da seama înaintea lui Dumnezeu⁵.

Constantin Cantemir a ținut neocupat scaunul mitropolitan în Moldova, în anii 1686—1689, din proprie inițiativă, sau la stăruința prietenilor mitropolitului Dosoftei rămași în țară, în nădejdea că Dosoftei va veni singur la scaunul său, fără alte demersuri străine. Așa se explică de ce episcopul Sava al Romanului, sau Misail episcopul Rădăuților au rămas în tot acest timp în scaunele lor, fără a fi înaintați la scaunul Mitropoliei.

Faptul că amintiții ierarhi erau trimiși ca hotarnici, în diferite ținuturi ale Moldovei, nu trebuie înțeles că ar fi indicu că aceștia îndeplineau funcția de mitropolit, dar nici alți ierarhi n-au fost însărcinați să țină scaunul de mitropolit, în lipsa lui Dosoftei, cum au susținut unii din cercetătorii trecutului nostru bisericesc.

Chemările făcute lui Dosoftei de către domnul Moldovei și de către patriarhul Constantinopolului, între 1686—1689, constituie dovada grăitoare a prețuirii de care se bucura Dosoftei înaintea păturii conducătoare din țară și că scaunul său nu era încă ocupat.

Constantin-vodă Cantemir, înțelegînd că Dosoftei nu voiește să se întoarcă în țară și să aducă zestrea Mitropoliei, luată la refugiul său în Polonia la 1686, a ținut, în 1688, un sinod cu ierarhii moldoveni, în fața cărora a înfățișat fapta condamabilă a mitropolitului Dosoftei plecat de bunăvoie, cerîndu-le să-l condamne și ei ca fur de cele sfinte. După aceasta a cerut tuturor patriarhilor Bisericilor Or-

3. I. A. Monovarda, *op. cit.*, p. 98—99 ; D. Dan, *op. cit.*, p. 25—27.

4. I. A. Monovarda, *op. cit.*, p. 100—101, nr. 201 și 205.

5. *Ibidem*, p. 101 ; D. Dan, *op. cit.*, p. 28—29.

todoxe să-l despartă de Biserică și să-l caterisească, depunîndu-l din treaptă, fapt care s-a și întîmplat, la sfîrșitul aceluiași an ⁶.

Față de aceste fapte, mitropolitul Dosoftei scria în ianuarie 1691 și în februarie 1693, către Dositei patriarhul Ierusalimului, două scrisori, care aduc lumină în această privință. El arăta că «de șapte ani de zile, zilnic roagă pe regele Ioan Sobieschi să-i dea voie în țară cu odoarele și cu tot ce aparține Mitropoliei». Mai departe spunea că «nu el a luat odoarele, pe sfînt și veșmîntele, ci regele, care le ține în castelul său de la Strie. Regele spune că le va restitui pe toate cînd va găsi timpul potrivit». Mitropolitul Dosoftei ruga pe patriarhul Dositei ca acesta să determine pe Constantin Cantemir să scrie regelui Sobieschi despre toate cele relatate de dînsul ⁷.

O altă acuzare adusă mitropolitului Dosoftei a fost hirotonia în arhiereu a arhimandritului Nicolae Vasilievici, ca episcop de Rădăuți, scaun care în acel timp era ocupat de Lavrentie de la Bogdana, ucenicul mitropolitului Teodosie. La această acuzare mitropolitul Dosoftei se dezvinovătea față de Dositei al Ierusalimului în scrisoarea sa de la 4 februarie 1693, scriind: «Ce privește pe episcopul de Rădăuți, Nicolae Vasilievici, arhimandritul de la Suceavă, care trăia în Mînăstirea Molonița Strie, apoi eu l-am hirotonisit cu știrea majestății sale regelui și-l voi ruga să-l și confirme. Cînd va veni acel episcop încoace, îi voi preda episcopia tot cu știrea regelui». Mai departe Dosoftei scria patriarhului: «Sanctitatea voastră să iee cunoștință că Suceava și jumătate de Moldova, întreaga Țară de Sus, pînă la Suceava, stă sub ascultarea majestății sale regelui. Înaintea majestății sale sînt mitropolit instalat pentru întreaga Moldova, cu Rădăuții, care aparțin majestății sale».

Referitor la caterisirea sa, Dosoftei scria tot în acea scrisoare: «Eu nu mă voi despărți de Biserica Ecumenică. Iar acela care mă prigonește și mă desparte de dreapta credință să-și dea seama înaintea lui Dumnezeu, căci Vodă Cantemir mă prigonește pe nedrept» ⁸.

În legătură cu caterisirea mitropolitului Dosoftei, Ion Neculce, în *Cronica* sa (din care redăm unele extrase în continuare), scria: «Cantemir se mîniea pe acel mitropolit și-i făcură afurisenie de la patriarh; dar nimic de dînsul nu s-a prins. că zic oamenii că-i sfînt. Iar de Constantin Cantemir Vodă s-au atins, că l-au găsit legat, ce nu se știe, dintr-acea pricină au din alta». «S-au compromis rău și mitropolitul Dosoftei, încît a fost silit a părăsi țara și a se retrage în Polonia, cu toate

6. M. Kogălniceanu, *Letopiseșul Moldovei și Munteniei*, București, 1872, vol. II, p. 233; Episcopul Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, București, 1874; Dr. I. Gh. Sbierea, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării, de la 1054 pînă la 1714*, 1897, p. 139; I. A. Monovarda, *op. cit.*, p. 101; D. Dan, *op. cit.*, p. 29; E. Hurmuzachi, *Documente românești culese de N. Iorga*, vol. XI, partea I, nr. 352, p. 284—290; St. Ciobanu, *Dosoftei mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară*, trad. din limba rusă de St. Berechet, Iași 1918, p. 91; N. Iorga, *Istoria literaturii române*, București, 1925, vol. I, ed. II, p. 372; Idem, *Istoria Bisericii Românești*, București, 1928, vol. I, ed. II, p. 401—402; *Istoria literaturii române*, Ed. Academiei Române, București, 1964, p. 439; N. Carotojan, *Istoria literaturii române vechi*, II, Mitropolitul Dosoftei, București, 1942, p. 118—124; C. A. Stoide, *Contribuții la istoria Bisericii moldovenești sub Ștefan Petriceicu Vodă (1672—1673)*, Iași, 1942, p. 124.

7. I. A. Monovarda, *op. cit.*, p. 101; D. Dan, *op. cit.*, p. 28; Scrisoarea mitropolitului Dosoftei din ianuarie 1691, nr. 219.

8. I. A. Monovarda, *op. cit.*, p. 101; D. Dan, *op. cit.*, p. 29; Scrisoarea din Arhiva Ministerului Cultelor din Viena, signatura 1733; Idem, *Cronica Episcopiei Rădăuți*, Viena 1912, p. 98.

9. Iorgu Iordan, *Clasici români: Ion Neculce, Letopiseșul Țării Moldovei*, București, 1955, p. 176 (Cap. XI: «Domnia lui Constantin Cantemir voievoda»); Episcopul Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 146.

oadoarele Mitropoliei; lucru ce i-a atras toată urgia lui Constantin Cantemir Vodă, pînă la aceea de a scos carte de afurisenie de la Patriarhia Constantinopolului asupra lui...».

Mitropolitul Dosoftei — datorită stăruinței prietenului său, patriarhul Dositei al Ierusalimului, care de la plecarea lui Dosoftei în Polonia stătea numai în Muntenia și nu voia să se impace cu Constantin Cantemir — a fost absolvit de caterisire și găsit vrednic de a sluji cele ale ierarhiei bisericești. La această reabilitare a mitropolitului Dosoftei al Moldovei a contribuit poate și Constantin Vodă Brîncoveanu, Domnul Munteniei și dușmanul lui Constantin-vodă Cantemir, căruia desigur îi erau cunoscute ostenelele cărturărești ale mitropolitului Dosoftei, de la Dositei al Ierusalimului, aflat la curtea sa¹⁰. Dar, cu toată afurisenia patriarhicească, mitropolitul Dosoftei n-a încetat lucrarea arhieriei sale sfinte pînă la sfîrșitul vieții, desfășurînd «o neîntreruptă muncă pentru răspîndirea luminii și a culturii». Ceea ce este caracteristic iarăși, din partea acestui nedreptățit și prigonit, este că el a sperat pînă la sfîrșitul său că va ajunge să se încarcă iarăși în pămîntul Moldovei, la scaunul său, la Suceava, cu averea Mitropoliei luată cu sine. Această dorință a lui nu s-a împlinit, căci el s-a stins în refugiu, însă reabilitat și iertat de o osîndire nedreaptă¹¹.

Mitropolitul Dosoftei, această uriașă personalitate a culturii românești, «a fost pătruns ca nimeni altul de idealurile și de aspirațiunile cele mai mărețe ale neamului românesc». Imbogățit cu frumose calități călugărești și cărturărești, acest mare ierarh moldovean, a stat în fruntea curentului național din Moldova, care urmărea «să înlătore din Biserică și din țară, tot ce era străin și înstrăinător». «El voia ca «românii să ducă o viață curat românească și prin lățirea grăiiului românesc în biserică să se ajungă la săvîrșirea serviciului dumnezeiesc în întregime în limba română». «Prin cărțile sale a îndeplinit (...) o însemnată operă literară și o adevărată revoluție bisericească din cele mai potrivite cu timpul și mai folositoare pentru dezvoltarea neamului românesc¹².

*

Scaunul mitropolitan al Moldovei și Sucevei, între anii 1686—1689, după plecarea mitropolitului Dosoftei în Polonia, a rămas neocupat, cu toate că s-a susținut altfel, de către unii cercetători moldoveni, printre care se numără: mitropolitul Iacob Putneanu, ieroschimonahul Andronic Popovici de la Neamț, arhierul Filaret Scriban, episcopul Melchisedec și profesorul Constantin Erbiceanu.

Mitropolitul *Iacob Putneanu*, în *Sinodicul Mitropoliei*, întocmit de el la 1754, în domnia lui Matei Ghica Voievod, după *pomelnicele minăstirilor moldovene și de*

10. I. A. Monovarda, *op. cit.*, p. 101; D. Dan, *op. cit.*, p. 29; Iorga — Hurmuzachi, vol. XI, I, p. 289—290, nr. 352.

11. Simion Florea Marian, *Sfîntul Ioan cel Nou de la Suceava*, București, 1895, p. 77, nr. 1; D. Dan, *op. cit.*, p. 31; Silviu Dragomir, *Relațiile Bisericii Românești cu Rusia în veacul al XVII-lea*, București, 1912, p. 139—141; Pr. Prof. Ioan Lupaș, *Carte de Istorie bisericească, ilustrată*, București, 1933, p. 126; Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. II, București, 1929, p. 69; N. Iorga, *Istoria literaturii române...*, p. 372; St. Ciobanu, *op. cit.*, p. 95—96.

12. Dr. I. Gh. Sbiera, *op. cit.*, p. 139—140; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești...*, vol. II, p. 402; P. P. Panaitescu, *Inceputurile și biruința scrisului în limba română*: IV. Biruința scrisului românesc în veacul al XVII-lea, p. 204, 225: «Mitropolitul Dosoftei a jucat un rol hotărîtor în introducerea limbii române în Biserică (...). El era un umanist, care și-a luat îndrăzneala să publice liturgia în românește, de vreme ce s-a admis și altor ortodocși să țină liturgia în limba lor».

prin scrisorile moșilor Mitropoliei, care a fost scris în luna mai de ieromonahul Natanail Grigorovici, pune în rindul mitropoliților pe: *Dosoftei de la Pobrata*; *Gheorghe mitropolit ot Neamț* și pe *Sava ot Putna*, nepomenind pe *Teodosie de la Cașin*¹³.

Ieroschimonahul *Andronic de la Mănăstirea Neamț*, în lucrarea sa (în manuscris) *Inceputul creștinătății și al ierarhiei în Moldova* scrie: «Deci după ce s-a dus Dosoftei mitropolitul în Țara leșească, nu se găsește lămurit cine s-a pus mitropolit. Însă în lista mitropoliților se văd aceștia, fără a se ști anii în care au fost: *Ioan de la Rîșca* și *Teofan de la Slatina*. Apoi în anul 1691 se vede preasfințitul *Sava cu metania de la Putna*, care se vede în documentele Mănăstirii Neamțu, pentru moșia Borcești, Răucești și Oglinzi»¹⁴.

Arhiereul *Filaret Scriban* afirma: «Iar la 1686, Sobieschi regele Poloniei a luat împreună cu moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, cu alte odoare, și pe mitropolitul Dosoftei, om foarte învățat, ca prizonier. În locul său a fost pus Teodosie al III-lea, a doua oară, în 1687¹⁵. Iar la 1691, Sava al II-lea, amintit în timpul lui Cantemir Vodă în documentele moșiei Broștenii de pe Moldova»¹⁶.

Episcopul Melchisedec spunea, în legătură cu episcopul Sava suit în scaunul mitropolitan la 1687: «Anul acesta este cel din urmă al păstoriei lui Sava în Roman. Cantemir Vodă, mîniat foarte pe mitropolitul Dosoftei, pentru că s-a dus cu Sobieschi în Polonia și a depărtat cu sine și toate odoarele și documentele Mitropoliei, ba încă și moaștele Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, l-a destituit și a ridicat în locul său pe Sava episcopul de Roman; iară în locul acestuia strămută pe Misail de Rădăuți»¹⁷.

Profesorul *Constantin Erbiceanu*, mărturisind că a urmat pe Andronic, întocmind catalogul său după *Ceaslovul de Neamț*, tipărit la 1874, precum și pe arhiereul Filaret Scriban, pune în locul celui plecat la 1686 pe Ioan cu metania de la Rîșca, iar după acesta pe Teofan al IV-lea de la Slatina, fără a preciza data ridicării lor în scaun¹⁸.

Scaunul mitropolitan al Moldovei n-a fost ocupat de Sava episcopul de Roman în anii 1686—1689, după cum reiese din datele următoarelor documente:

Preotul Ioan Ciocchină de la Vrancea, cu nepotul său Neculai Murguleț postelnicul, la 7 decembrie 1687 dăruiesc Mănăstirii Miera de la ținutul Putna, unde este hramul Sfântul Neculai, care-i temeinicită de Ioan ce a fost episcop Romanului, dimpreună cu Moțoc vornicul de Odobești, și terminată de Cantemir Vodă, tot locul ce au în «*Poeniță*», *hliza oleșească*, din jos de Gura Răcătăului. Iar la facerea zăpisului s-a întîmplat martori: Teodosie ce au fost mitropolit, *Sava episcopul de Roman*, Serafim fost episcop de Rădăuți, Filotei egumen de la Sfîntul Ioan din Focșani, precum și boierii: Miron Costin fost logofăt, Alex. Romandi și Vasile Damian¹⁹.

13. Bibl. Acad. R. S. România, ms. românesc nr. 1567; *Sinodiconul Mitropoliei Moldovei*, p. 12—13.

14. Bibl. Acad. R. S. România, ms. nr. 4611, scris la 1851 de Andronic, fila 26—29.

15. Arhiereul Filaret Scriban, *Istoria bisericească*, Iași, 1871, p. 167.

16. *Ibidem*, p. 168.

17. Episcopul Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 310.

18. Const. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, București, 1888, p. LVIII.

19. V. A. Urechia, *Miron Costin, opere complete*, București, 1886, vol. II, nr. 197, p. 166—167; Aurel Sava, *Documente pulnene*, Focșani, 1929, vol. I, p. 35, Arh. St. Iași, Dos. 1838, nr. 94, trimitere la ms. nr. 2014.

Preotul Ionașco de la Odobești, la 3 decembrie 1688, dăruiește Mînăstirii Miera, prin zăpisele sale înaintea martorilor amintiți mai sus, 50 fălci de finaț, pentru a fi trecut la Sfîntul pomelnic. Martorii sînt : mitropolit Teodosie fost al Moldovei, *Sava al Romanului*, Serafim fost al Rădăuților, episcop al Mînăstirii Miera și Filotei egumenul de la Focșani²⁰.

La 11 mai 1688 Constantin-vodă Cantemir poruncește lui Miron Costin, fost mare logofăt, să meargă la Șoldești, ținutul Putnei, ce este pe Zăbrăuți și să aleagă jumătate din satul Șoldești, care a fost vîndută părintelui Teodosie ce a fost mitropolit. Hotarnica a fost semnată și de Teodosie fost mitropolit, *Sava episcop de Roman* și Serafim fost de Rădăuți, pentru schitul Brazi, ctitoria lui Teodosie mitropolitul²¹.

Tot Constantin Cantemir, la 21 august 1688, a întărit Mînăstirii Miera, făcută de el din temelie, «ale sale drepte ocini» din Odobești și din Pășăști, ce le-a cumpărat de la Iordache vornicul de Odobești cu 60 lei, bani gata²². Martorii care au semnat acest act au fost : Teodosie ce a fost mitropolit, *Sava episcopul Romanului*, Serafim fost episcop de Rădăuți, episcopul Mînăstirii Miera și alții care s-au întîmplat acolo.

La 8 iunie 1689, locuitorii satului Odobești au vîndut lui Constantin-vodă Cantemir ocinile lor dimprejurul Mînăstirii Miera, pe care el le-a dăruit ctitoriei sale. Actul de vînzare este făcut în fața martorilor următori : Teodosie fost mitropolit, *Sava episcopul Romanului*, Serafim fost episcop de Rădăuți, episcopul Mînăstirii Miera și Miron Costin fost mare logofăt²³.

Din iulie 1689, Sava episcopul Romanului nu mai apare în nici o mărturie hotarnică, alături de Vlădiciei și de boierii țării. Aceasta îndreptățește să se creadă că a fost trecut în scaunul de mitropolit în locul lui Dosoftei, depus și caterisit. În locul vacant de la Roman a trecut episcopul Misail de la Rădăuți. Iar la Rădăuți a fost ales episcop Lavrentie de la Bogdana, ucenicul mitropolitului Teodosie. Scaunul de la Huși, prin plecarea lui Mitrofan de la Bisericieni în Muntenia, a fost ocupat de Varlaam de la Secu, fondatorul Schitului Brădicești, din ținutul Fălciu.

Așadar mitropoliții *Teodosie*, *Ioan de la Rîșca* și *Teofan de la Slatina*, trecuți între Dosoftei și Sava, n-au funcționat în scaunul Moldovei în timpul 1686—1689. Din scrisorile lui Cantemir-vodă către Dosoftei, cînd l-a chemat să vină la locul său, cu averea Mitropoliei, s-a înțeles că scaunul mitropolitan era încă neocupat. Iar schimbările și ocupările de scaune vlădicești în 1689, după ridicarea lui Sava în locul refugiatului mitropolit Dosoftei, constituie o dovadă că numai din acel timp (1689) au fost ocupate eparhiile moldovene cu titularii lor, nu mai înainte și nici mai tîrziu.

Teodosie mitropolitul a păstorit numai o singură dată : 1673—1675. După ce a fost scos din scaun s-a retras la Mînăstirea Bogdana, ctitoria sa și a logofătului Ieremia Bîrlădeanu, pe care a administrat-o cît a trăit. El a ctitorit Schitul Crucea de la Brazi, unde a și fost omorît de tătari în 1691, prin tăierea capului. Pentru înclinarea lui către gospodărie, a fost delegat de multe ori în mărturiile hotarnice.

Ioan de la Rîșca, a fost primul episcop al Hușilor și apoi a trecut la Rădăuți, unde a și murit, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Că ar fi mai existat

20. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 35, nr. 198.

21. *Ibidem*, vol. I, p. 164—165, vol. II, p. 587.

22. Aurel Sava, *op. cit.*, vol. I, p. 39.

23. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 166—167.

și un alt Ioan de la Rîșca, care să fi fost mitropolit în locul lui Dosoftei între 1686—1689, nu s-a dovedit pînă acum. Cînd s-a întocmit documentarea pentru canonizarea sfinților români, comisia de cercetare a conchis că Ioan de la Rîșca ar fi fost un episcop rus ce s-a retras din Rusia în părțile acelea, în secolul al XVII-lea, trăind viață pustnicească. Nu se știe cînd a trecut la cele veșnice și unde a fost înmormîntat.

Teofan de la Slatina nu este cunoscut în secolul al XVII-lea ca mitropolit în locul lui Dosoftei. A existat un mitropolit Teofan de la Slatina, care a urmat în locul lui Anastasie Crimca cînd acesta s-a retras : 1618—1622. Teofan s-a retras la Slatina în prima jumătate a secolului al XVII-lea, cînd apare alături de călugării acelei minăstiri, în susținerea intereselor Slatinei. Nu se știe cînd a încetat din viață.

Un alt mitropolit cu numele Teofan, grec de neam, apare în a doua jumătate a secolului al XVII-lea egumen la Minăstirea Galața, căreia i-a dăruit o vie. Actul este scris la Cetățuia, la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

*

În realitate, după plecarea în Polonia a mitropolitului Dosoftei, în septembrie 1686, scaunul mitropolitului a rămas neocupat pînă în 1689, cînd mitropolitul Dosoftei a fost caterisit de Patriarhia de Constantinopol și depus din treaptă. În acest timp, rosturile Mitropoliei au fost conduse de Calistru Vartic, fost episcop al Hușilor (între 1673 și 1683), care fusese numit de Constantin Cantemir episcop și loțiitor de mitropolit al Moldovei. Calistru Vartic, silit să se retragă din scaunul de la Huși în anul 1683, pentru a face loc lui Mitrofan de la Bisericani, a trăit în Iași, la biserica Tălpălari, unde era metocul Episcopiei Hușilor. Tot Calistru Vartic a ținut și locul de episcop al Hușilor, după plecarea lui Mitrofan în Muntenia.

Calistru Vartic se retrăsese din scaun, îndemnat de mitropolitul Dosoftei și apare în calitate de episcop și loțiitor de mitropolit de la 15 octombrie 1686, funcționînd pînă în anul 1689, cînd a fost ales un nou mitropolit în locul mitropolitului Dosoftei.

După plecarea lui Mitrofan de la Huși în Muntenia, tot Calistru Vartic a ținut și locul de episcop (1686—1689), împlinind și acolo toate nevoile bisericești și gospodărești, pînă la alegerea ca episcop de Huși a lui Variaam Miclescu de la Minăstirea Secu.

Prezentăm în continuare unele date documentare care atestă activitatea lui Calistru Vartic în calitate de episcop și loțiitor de mitropolit al Moldovei.

Episcopul Calistru a fost împuternicit de Constantin Cantemir, în calitatea sa de episcop, la 5 iulie 1688, ca «să poprească» 20 pămînturi de la Bozieni, ținutul Vaslui, care pămînturi le-a cumpărat episcopul Ioan al Romanului de la Stratulat feciorul lui Brumar, nepot lui Scînteie și alte 14 pămînturi de la Scînteie și de la alții, tot de acolo²⁴.

Tot în același an, 1688, el a purtat grije și de alte moșii ale Mitropoliei, unde a așezat pace și bunăînțelegere.

24. Arh. St. Iași, *Condica Mitropoliei Moldovei*, nr. 339, dos. 5, p. 968—969; Arh. St. București, «Mitropolia Moldovei», pac. VII, doc. 10.

Calistru Vartic, a dăruit — când era locțiitor de mitropolit —, la 15 aprilie 1687, Mînăstirii Neamț, două pogoane de vie în podgoria de la Hîrlău, «dreaptă ocină a sa», în rîndul viilor domnești ce i-a fost «cumpărătură» de la Simion Ciuraru, fiul lui Pantelie, pentru sufletul părinților săi, al său și al fiilor săi. Actul acesta de danie a fost scris de fiul său, protopopul Ursu, preot la Biserica Sfîntul Nicolae de pe Poartă din Iași, în fața martorilor iscăliți pe act : Ierotei, Șoldan egumenul de la Voroneț, Visarion egumenul de la Agapia, Ifrim egumenul de la Secu, Varlaam egumenul de la Schitul (Durău), Serafim preotul de la Biserica Albă (Mitropolia Veche), Ifrim cîntărețul de la Mitropolie și Misail episcopul de Rădăuți²⁵. Transcrierea datei acestui act de danie însă este 7145 în loc de 7195, aprilie 15. Martorii semnați în act se găsesc în actele moldovenești din jumătatea a doua a secolului al XVII-lea, nu în prima jumătate. Așa cum este scrisă data, se înțelege că este greșit scrisă. Dania s-a făcut la 1687 aprilie 15, cînd Calistru semna ca «*fost episcop al Hușilor*» și nu la 1637 aprilie 15, cînd era doar tînăr preot la Văratice, ținutul Sucevei.

Dania aceasta a episcopului Calistru, fost al Hușilor, lasă să se înțeleagă cum, că era cu postrigul călugăresc din Mînăstirea Neamț, nu din altă mînăstire, și că el a pătruns în ierarhia superioară a Bisericii în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, din tagma preoților de mir, după decesul preotesei sale. Era coborîtor dintr-o veche familie răzășească, din Moldova de nord, numită Ursul Vartic vornicul²⁶. Părinții săi au fost Ursul Vartic și Nastasia, tatăl vornic în ținutul Sucevei, deținători de sate și moșii multe, pe care le-au apărut în spiritul drăptului feudal de atunci²⁷. El a avut și frați : Ursul, Toader și Ionașcu, cunoscuți în documentele moldovenești în apărarea moștenirii lor²⁸. Numele său de botez a fost Calistrat, iar soția sa Maria²⁹. În călugărie el a avut numele de Calistru³⁰. În sinodicul Episcopiei Hușilor numele lui Calistru este trecut «Calist», iar în documentele Episcopiei și în Cronica Hușilor numele său este «Calistru»³¹. A fost preot în satul Văratice din comuna Protopopeni, ținutul Suceava și a avut trei feciori : Ursul, preotul de la Biserica Sfîntul Nicolae Domnesc din Iași, care a scris și a iscălit zapisul de danie : «Eu protopopul Ursul de pe poartă ot Văratice»; Dosoftei ieromonahul, egumenul Mînăstirii Hangu, ce a îmbrățișat viața monahală și iscălea : «Eu ieromonahul Dosoftei, frate protopopului Ursul de pe poartă» și Ioan armașul, care a rămas în lume îmbrățișînd calea armelor, locuia în Iași și avea case lîngă «Mitropolia Veche» numită și «Biserica Albă», iscăliind : «Eu Ioan Armașul, frate protopopului Ursul de pe poartă»³².

Calistru Vartic, ridicat la rangul de episcop al Hușilor în 1676, în timpul mitropolitului Dosoftei — care mărturisea în fața lumii străine : «Căci la noi a pierit

25. Arh. St. Buc., *Mînăstirea Neamț*, pac. LXXXII, doc. 12.

26. Arh. St. Buc., *Mînăstirea Doljescu*, pac. VIII, doc. 6.

27. Arh. St. Buc., *Mînăstirea Sf. Sava*, pac. XXXV, doc. 10.

28. Arh. St. Buc., *Mînăstirea Neamț*, pac. LX, doc. 7.

29. Arh. St. Buc., *Mînăstirea Sf. Sava*, pac. XVIII, doc. 2.

30. Arh. St. Buc., *Mînăstirea Neamț*, pac. LXXXVII, doc. 12.

31. Episcopul Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 142—145; Ierom. Varlaam Luca, *Episcopii Hușilor trecuți întocmai ca în Sinodicul Episcopiei* (dactilografiat), 1952, p. 8.

32. Arh. St. Buc., *Mînăstirea Neamț*, pac. LXXXVII, doc. 12; Arh. St. Iași, pac. 400, doc. 22 și 232 (Dosoftei egumen de la Hangu); Const. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 294.

învățătura de carte și puțini sînt cei ce înțeleg limba cărții» — trebuie să fi avut o pregătire cărțurărească deosebită care să justifice ridicarea sa.

Ca episcop al Hușilor, Calistru Vartic este întilnit, alături de ceilalți ierarhi moldoveni, semnînd scrisori de interes bisericesc, social și cultural. În calitatea sa de episcop, Calistru Vartic a fost împuternicit de domnia țării ca să meargă în eparhia sa, el sau delegatul său, ca să strîngă de la preoți «poclonul vlădicesc» și «adetiul», pentru întreținerea casei vlădicești, precum și dările către Mitropolie și domnie. Tot atunci Calistru Vartic a fost împuternicit să cerceteze și mitricile căsătoriților, viața morală, pedepsind pe toți aceia care «trăiau în nelegiuire»³³.

Desemnarea lui Calistru Vartic, fost episcop al Hușilor, a fi epitropul averii Mitropoliei și locțiitor de mitropolit în absența mitropolitului Dosoftei, între anii 1686—1689, înaintea celorlalți ierarhi moldoveni din timpul acela, a fost făcută pentru a întări asigurările date mitropolitului refugiat în Polonia că este așteptat să se întoarcă în scaun, mai ales că fostul episcop de Huși și fiul său, preotul Ursul, se bucurau de multă apreciere din partea mitropolitului Dosoftei.

Ierom. DIONISIE UDIȘTEANU

33. Arh. St. Buc., *Episcopia Hușilor*, Condica nr. 616, f. 63: documente din 7 februarie 1679 și 20 ianuarie 1681; Episcopul Melchisedec, *Cronica Hușilor*, p. 142—145.

ARHIMANDRITUL SEBASTIAN OSTĂȘESCU

Cînd mi s-a dat îngăduința de a poposi, astă-vară, cîteva săptămîni la noua Casă de odihnă de la Cozia, una din multele și binefăcătoarele ctitorii ale Prea Fericitului Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, primul meu drum a fost, firește, la minăstire. Am părăsit deci, îndată ce am avut un ceas liber, cerdacul în frumos stil vechi românesc din fața camerei repartizate mie și am coborît, liniștit și întărit de aerul proaspăt și tare al munților din apropiere, spre drumeagul cimentat și curat (alt semn de bună gospodărire) care duce, paralel cu șoseaua, la poarta sfîntului locaș.

De cum am intrat în curte, mi-a apărut în amintire și părea aidoma în față chipul slab, dar vioi, al unui călugăr cunoscut mie, care mă primise în acest loc cu ani în urmă, pe cînd venisem, ca student, să vizitez faimoasa Cozie de atîtea ori centenară, cu mormîntul lui Mircea cel Bătrîn și în preajmă cu valurile Oltului, «...ale căror mîndre generații spumegate / Zidul vechi al minăstirii în cadență îl izbesc», cum le cîntase Grigore Alexandrescu, și rămase de-a pururi așa în imaginația tineretului.

Cînd am ieșit din biserică, mi s-a părut că-l găsesc pe vrednicul călugăr Ostășescu în același loc, sînd nemișcat și privindu-mă blînd și bucuros de oaspete. Țin minte că-n adevăr mă primise în chilia lui extrem de simplă, cu un pat de scînduri acoperite doar de o scoarță românească. În chilie plutea un miros dulce de sulfină. Nu uit c-a și ospătat puțin pe drumețul obosit, iar la urmă i-a dat, după o linguriță cu dulceață, un pahar plin de apă rece de la o fîntînă din curte. M-a întreat de familie și ce studii fac; îmi sună încă în urechi glasul lui moale, cîntat de un timbru de jos, iar în ochi mi s-a întipărit atitudinea lui prietenească, dar rezervată și demnă. Sint bucuros că pot să revin acum asupra figurii lui.

Anii de pregătire. — Încerc să schițez viața acestui vrednic călugăr. El a fost atît de mult detașat de tot ce-i lumesc, încît n-a lăsat nici o urmă scrisă despre faptele sale. Din scrisorile-i către familie se desprinde, e adevărat, o mare dragoste și, corolarul ei, grija lui delicată dar efectivă pentru starea și nevoile lor¹, însă nu pomenește nimic despre dînsul.

Părinții săi se numeau Alexandru și Maria Ostășescu (unii prieteni spuneau că tatăl se trăgea dintr-o veche familie greacă: De Ostahi, refugiată și înstărită în orașul Rîmnicu-Sărat, numele de Ostășescu denotînd deci o românizare treptată și adoptarea unei etimologii populare cu neoașul cuvînt românesc «ostaș», apropiat

1. Aproape întreg materialul documentar folosit în acest articol mi-a fost procurat de ne-poata de soră a arhimandritului Ostășescu, Doamna Beatrice Cristea. Ii exprim și pe această cale recunoștința mea.

din punct de vedere fonetic). Mama își adora copilul, alb și delicat ca un caș, denumindu-l, dezmiertător, Cășucu.

Școala a făcut-o la Colegiul Sfintu Sava din București. A plecat apoi la Paris. N-avem indicații documentare despre studiile ce-a făcut acolo. Știm tot din mărturiile familiei că tânărul adolescent a trebuit să-și întrerupă studiile la Paris și să vină în țară, fiindcă între timp tatăl său murise. Din cei vreo 14 ani de studii în străinătate, câți sint amintiți în cele câteva tăieturi de ziare ale vremii și păstrate de familie (dar fără datele necesare : titlul periodicului, când a apărut și în ce localitate etc.), patru ani revin Parisului, iar trei ani Londrei². Este imposibil de crezut că tânărul Ștefan Ostășescu, cu vădite înclinări artistice spre muzică și pictură, să nu fi frecventat, măcar ca amator, un Conservator sau o Academie de arte. Groaza lui cunoscută de «scriptologie» și modestia lui proverbială, poate și lipsa intenției de a-și face o carieră artistică, a șters urma scrisă a unor atari studii. S-a păstrat însă amintirea preocupărilor sale vocale și instrumentale : cîntecul, chitara și pianul. În ce privește desenul și pictura, a rămas de asemenea amintirea practicii lui la New York în cunoscutul atelier al lui Pal (prescurtat din Paleologu, român de origine). Nu există știri dacă a urmat, în cei 7 ani lungi de stagiul în America, o școală sau anumiți maeștri. Se cunoaște însă amănuntul, prețios și el, că nu familia l-a întreținut în acest timp, ci Ștefan a început să-și câștige singur existența ca secretar la un avocat. În această artă a picturii, pentru care făcea toate sacrificiile posibile, Ștefan Ostășescu a ajuns mai târziu la remarcabile rezultate, pe care le vom urmări la timpul lor.

Înclinațiile lui Ștefan Ostășescu încep să se realizeze și să se adîncească imperios în trei direcții : biserica, muzica și pictura. Pentru un tânăr ar fi fost de așteptat ca ultimele două preocupări să-l antreneze din ce în ce mai mult și să-i hotărască destinul. Nici iubirea de femeie, care în chip natural năvălește și umple viața unui tânăr, nu l-a putut smulge de la țelul lui suprem : biserica.

Și în adevăr, lucrurile s-au desfășurat după dorința lui. Iată-le, reproduse după un ziar. Întii, sint amintite lungile lui studii în străinătate, apoi : «Îl dominase tot timpul dragostea și respectul adînc al religiei, al muzicii și al picturii», pasiuni de care deopotrivă eră zbuclumat și atras. Totuși, revenit în țară, tânăr, cult, talentat, rostește categoric : «vreau să mă fac călugăr !» Era firesc să nu fie crezut, sau să se creadă că e vorba de un capriciu, de o ambiție de moment, de o excentricitate.

I s-au arătat greutatea vieții de monah ; i s-au amintit privațiunile și abdicările ce le comportă. I s-a demonstrat că e tânăr, că viața are legi neiertătoare, că apostolatul e un șir de trude. Nu s-a speriat însă ; s-a întărit și mai mult în convingerea sa. A fost admis pentru «probă».

Contactul cu mînăstirea a însemnat de la început : privațiuni, nopți nedormite, fiind obligat să măture și să spele vase, să țină posturi grele. Cînd, tîrziu, ațipea, era sculat pentru «toacă», pentru «rînd la bucătărie», pentru căratul apei. Cel călătorit în Apusul îndepărtat nu a ezitat o clipă. Și și-a ajuns visul. A ajuns pe rînd călugăr la Cernica și la Sinaia³.

2. Pentru ziarele bucureștene, urmărirea s-ar putea face, cu greutate, la Biblioteca Academiei, dar e vorba și de publicații periodice provinciale, care nu se expediau toate și cu regularitate Bibliotecii Academiei.

3. Ziarul din care s-a păstrat în familie articolul de mai sus e neidentificat. Din cuprins reiese c-a fost scris puțin timp după moartea arhimandritului Sebastian Ostășescu, întimplată la 5 noiembrie 1935.

Vom arăta în alt capitol⁴ ce minunate fapte a săvârșit Sebastian Ostășescu în calitate de călugăr și stareț, la diferite mănăstiri, unde s-a desfășurat în toată amplitudinea personalitatea lui creatoare.

În posturi de educator al tineretului. — La 12 ianuarie 1912, adică chiar în anul călugăririi lui Sebastian Ostășescu, Societatea de patronaj din București îi face următoarea ofertă de a fi numit subdirector al Azilului copiilor abandonati: «...S-a hotărât... ca această delicată funcțiune să fie încredințată cu precădere unui monah, care, fără îndoială, fiind însuflețit de frumosul scop ce urmărim: «îndreptarea copiilor răi», va căuta a înlăsa greaua sarcină a Direcțiunii. Astfel, Cuvioase Părinte, Sfinția Voastră fiindu-ne personal cunoscut și recomandat de toți membrii Comitetului ca o persoană care întrunește, pe lângă o cultură aleasă și însușirile sufletești ce fac podoaba cinului monahal: bunătatea și blîndețea inimii, am intervenit către Onor. Minister al Cultelor și Instrucțiunii Publice care la rîndul său a cerut Sfintei Mitropolii a Ungro-Vlahiei să autorizeze detașarea Cuvioșiei Voastre la Societatea Generală de patronaj...».

Cu aceeași excelentă apreciere, Direcțiunea Seminarului «Nifon Mitropolitul» din București anunță pe ieromonahul Sebastian Ostășescu de numirea lui ca spiritual al Seminarului: «Cuvioase Părinte, Am mulțumirea duhovnicească de a vă comunica că Onor. Epitropie a Așezămintelor «Nifon Mitropolitul» a hotărât a vă încredința postul de spiritual al Seminarului cu începere de la 15 octombrie a.c. cu salariul de 300 lei, plus locuința și toată întreținerea în internat⁵. Împreună cu felicitările mele, vă exprim deplină încredere în aptitudinile Cuvioșiei voastre și aștept ca roadele să se producă cît de curînd. Director, Icon. Ilie Teodorescu».

Tot semn de prețuire trebuie socotit faptul că ieromonahul Sebastian Ostășescu i s-a încredințat direcția Seminarului pînă la numirea titularului⁶.

Paralel, călugărul Ostășescu activa și la Institutul Pompilian din București, care-i eliberează la 1 octombrie 1930 un certificat arătînd că: «...Părintele arhimandrit Sebastian Ostășescu a predat religia ca profesor în Institutul nostru din anul 1920 pînă în anul 1924, fiind și spiritualul Institutului. În tot acest timp a dezvoltat o deosebită activitate culturală și sufletească, de care ne-am despărțit cu mult regret. Directoare, Constanța D. Zossima»⁷.

De cîtă prețuire se bucura arhimandritul Ostășescu în forurile bisericești de la noi stau dovadă cele două scrisori prin care e chemat în cadrul didactic al Seminarului monahal proiectat la Cernica. Misivele sînt scurte și-s scrise într-un stil lapidar și cald, care și-ar pierde savoarea, dacă nu le-am reproduce în întregime. Iată-le: «Prea Cuvioase Părinte Arhimandrit, știți că a luat ființă legală un seminar

4. *Societatea generală de patrimoniu* nr. 23, București, 12 ianuarie 1912, Cuvioșiei Sale Părintelui Sebastian Ostășescu din Sfînta Mînăstire Sînaia.

5. Seminarul «Nifon Mitropolitul», nr. 181, București, 22 octombrie 1919.

6. *Așezămintele Nifon Mitropolitul*, nr. 51 din 1923 mai 1. Pentru epitropii-administratori iscălește A. Gogu. Familia a mai păstrat o fotografie din această vreme — 7 iunie 1923 — cu clasa a V-a, purtînd o dedicație către «bunul ei părinte sufletesc», care privește senin și mulțumit, din mijlocul elevilor.

7. *Institutul Pompilian*, București, Calea Rahovei 52—58. *Certificat* (fără număr, avînd numai data: 1 octombrie 1930, trecută în mijlocul sigiliului Institutului.

monahal în Mînăstirea Cernica. Și nu-și poate începe lucrul, pentru că nu se găsesc oameni. E nevoie în primul rînd de un număr de călugări care să imprime acestei școli chip și duh călugăresc. I.P.S. Patriarh, împreună cu toți cei ce au lucrat pînă acum la înființarea acestui seminar, s-au gîndit la P. C. Voastră, ca la unul care ați putea ajuta mult la infiriparea și inflorirea acestei instituții de mare folos pentru tagma călugărească. Vi s-ar putea da o catedră și postul de spiritual. I. S. P. Patriarh așteaptă cît mai repede răspunsul P. C. Voastre și ar fi foarte mulțumit dacă acest răspuns ar fi afirmativ. Așteptăm, cu toată stîmă, Pr. Manea Popescu»⁸.

A doua scrisoare e și mai stăruitoare: «Îți scriu a doua oară. Chestiunea pe care ți-am propus-o rîndul trecut e prea importantă ca să renunțăm cu una sau două. Dorim cu toții ca seminarul monahal ce se înființează la Cernica să nu fie lipsit de contribuțiunea prețioasă a Prea-Cuvioșiei Tale. I. P. S. Patriarh mi-a dat poruncă să stăruiesc ca să te rog să treci într-o zi prin București pentru a sta de vorbă cu Înalt Prea Sfinția Sa. În ce privește situația de la seminar, va fi — credem noi — dintre cele mai frumoase și înainte de orice va fi un prilej fericit de sporire a vieții călugărești. Aștept răspunsul cu toată răbdarea și considerațiunea înaltă și neclintită pe care o am pentru cuvioșia ta»⁹.

Călugăr și stareț la mînăstiri. — Sebastian Ostășescu a intrat în cinul călugăresc în anul 1912, la Mînăstirea Cernica, după un stagiu de 2—3 ani ca frate. S-a îmbolnăvit însă curînd de friguri palustre, căci balta din apropiere nu era pe atunci asanată. A fost mutat în același an la Mînăstirea Sinaia, în cel mai curat aer de munte. Cunoașterea limbilor străine (vorbea curent franceza, germana și engleza) l-a făcut cunoscut pe monahul Sebastian înalților oaspeți care se perindau la Sinaia, reședința de vară a căpeteniei statului de atunci, care apreciînd meritele lui i-a acordat unele ajutoare, pe care arhimandritul Sebastian Ostășescu le-a folosit pentru biserică și pentru nevoiașii pe care-i ajuta.

În adevăr, între hîrțile păstrate în familie de la arhimandritul Sebastian e și o scrisoare prin care este înștiințat că din partea familiei căpeteniei statului s-a trimis la 15 octombrie 1929 un dar de 4000 lei Mînăstirii Cornetul din Vilcea, unde arhimandritul Ostășescu era atunci stareț. Suma era destinată unor nevoi gospodărești.

De la Cornetu, arhimandritul Sebastian, care împodobise biserica și înzestrase stăreția și chiliile, a trecut la marea Mînăstire apropiată, Cozia, unde a fost stareț în anii 1930—1931.

În iulie 1968 m-am dus la stăreția Mînăstirii Cozia ca să dau de urmele arhimandritului Sebastian Ostășescu. Actualul stareț, Protos. Gamaliil Vaida, care lucrează la o monografie a mînăstirii, m-a condus la cancelarie, unde era în vizită la el P. C. Părinte Vicar Arhimandrit Ghermano Dineață de la Sfînta Episcopie a Rîmnîcului și Argeșului. Acesta fusese călugăr aici, la Cozia, cînd stăreția Sebastian și mi-a istorisit cu venerație și dragoste amintiri despre starețul său: «Iată — mi-a spus dînsul — stăm pe fotoliile frumoase și noi aduse de el în mînăstire. Aici primea el pe oaspeții cu care întreținea conversații. Aici ținea să vină și oameni din popor și să-i asculte, pîvestindu-i. Așa a fost, bătrîna Ioana Feruneț, care povestea frumos, dar amesteca rău lucrurile și oamenii...».

8. Antetul tipărit al scrisorii cuprinde: *Archiepiscopia Bucureștilor*. Consiliul eparhial. Căbi-
netul referentului cultural. Data: 17.I.1929.

9. Aceeași ischilătură ca mai sus și deci eu același antet tipărit. Data: 11.II.1929.

În vara anului 1968, l-am găsit încă în viață pe bătrînul Gheorghe Buta care muncise la Mînăstirile Cornetu și Cozia pe vremea cînd acolo era stareț arhimandritul Sebastian Ostășescu. Bătrînul Gheorghe Buta povestea că lua parte și la șezătorile populare, organizate de stareț, în care se povestea și se cînta. Voci bune se găseau întotdeauna. Starețul avea grijă ca pentru biserică să fie aleși cei mai buni cîntăreți, între care fusese și unul vestit, Gheorghe. Și arhimandritul Sebastian avea o voce plăcută de bariton și cînta adesea în biserică. Gheorghe Buta mai povestea că arhimandritul Sebastian Ostășescu păstra legături strînse cu familia care îi era aproape: sora lui, Ecaterina, a trăit multă vreme la Călimănești, unde a și murit. Nepoata lui, Beatrice, de la altă soră Elena, venea cu soțul ei, Crisiea, să-i viziteze pe arhimandrit la mînăstire.

Puternica impresie pe care o făcea starețul Ostășescu e sintetizată într-o scrioare franceză a unui străin¹⁰. Reproducem o parte caracteristică: «După vizita la biserică (e vorba de biserică Mînăstirii Cozia), un călugăr ne conduce pe o scară exterioară spre logia albă, unde starețul a venit să ne primească. Înalt și slab, într-o lungă sutană neagră, ne-a făcut o astfel de impresie de măreție, de bunătate și demnitate, încît ni se părea că sîntem în prezența unuia care aparținea nu acestei lumi zgomotoase și agitate din toate zilele, ci mai curînd aceleia, atît de depărtate, a Noului Testament, unde Apostolii trăiau în prezența Domnului lor, privindu-l cu ochii lor omenești, fiindcă Monseniorul Ostășescu avea în adevăr înfățișarea unui apostol».

Și totuși, acest «senior» la înfățișare rămăsese în suflet un umil călugăr atonit care lua nevăzut, în timpul nopții, încălțămîntea oaspeților săi veniți la mînăstire, o curățea și o lustruia, ca s-o depună iar la ușa camerei lor.

Arhimandritul Ostășescu vădea, de asemenea, înclinare spre muzică și pictură, spre arte în genere. La Cozia nu se mai păstra de loc amintirea că Sebastian și pictase odinioară. Din Schitul Trivale însă, cel ascuns în inima parcului pitoresc din Pitești, a rămas mai ales imaginea atelierului său de pictură. Schitul era vechi (de pe la 1500) și dărăpănat. Iată cum e prezentată refacerea lui: «Într-o zi de primăvară, caldă, senină și blîndă, a venit la mînăstire, să-i fie slujitor și stăpîn, Arhimandritul Sebastian Ostășescu. Înalt, cu trupul zvelt, cu fața plină de o lumină serafică; ochii lui frumoși și adînci au înțeles greșelile din trecut și a încercat să le repare».

Starețul Sebastian începu lucrul în tăcere, fără surle și trîmbițe, cu dragoste mare pentru Casa Domnului, căreia îi închinase viața sa. Fără să recurgă la sprijinul nimănui, cu bani personali și adunați de la familia lui de înaltă creștinătate și de la prietenii acesteia, în scurtă vreme a reparat totul. Podeaua mînăstirii se înlocuiește; stranele se lucrează artistic; interiorul capătă coloritul nostalgic al vechilor picturi, covoare de preț sînt așezate înăuntru — și din biserică fuge și praful, și ruina și fumul luminărilor de sute de ani, gonite de cel ce voia ca și altarul să fie ca sufletul lui de curat. Repară casele ruinate și le împodobește cu flori și covoare albe, ca și viața lui toată.

Cînd termină totul, rînduielele mînăstirești încep a fi puse în valoare. Toaca de utrenie, ce nu se mai auzise de mult, începe să sune melodios în noapte, chemînd.

10. Michael Palaisset (diplomat englez), scrioare păstrată de familia arhimandritului Ostășescu.

creștinii la rugă. Unul cite unul, sufletele însetate de credință vin! Rînd pe rînd, cei veniți observă strălucirea nouă; ascultă slujba, sînt fermecați și cucerți de majestatea blîndă a arhimandritului, care oficiază cu măreția ce ți-o dă convingerea absolută.

Vestea în Pitești se răspîndește repede. De asemenea, în comunele învecinate. Toți aleargă să cunoască pe arhimandritul Sebastian, să-i ceară sfatul lui înțelept, să-și ușureze sufletele și să se împărtășească din bunătatea lui mare.

Și el ajută pe toți, cu vorba, cu ruga, cu banul lui, alină durerile și liniștește sufletele, ca un făcător de minuni.

În diminețile senine de vară sau toamnă, stropite alternativ cu aurul topit al soarelui sau cu nisipul purpuriu al frunzelor arămite, pictorul Sebastian fixează în linii perfecte natura pe care a iubit-o tot atît de mult ca și pe oameni.

În noapte, după rugă, mîinile lui fine strunesc chitara dragă, cu melodii din Beethoven sau Bach, compozitorii lui favoriți. În timpul liber studiază, căci, pe lîngă pictor și muzicant de valoare era și un mare cărturar. Îi plăcea să pătrundă cît mai mult sufletele și era impresionat îndeosebi de Lord Byron, poate fiindcă viața acestuia se aseamănă în parte cu a lui¹¹.

Camera, care servea și ca atelier de pictură în locuința starețului, era cu gust aranjată și într-o desăvîrșită curățenie. Din cele cîteva note fugare, scrise de un vizitator fără destulă cunoștință de carte¹², reiese că, pe peretele din stînga, între ferestre, predomina o mare icoană a Maicii Domnului, cu o candelă veșnic aprinsă, iar pe peretele din fund, deasupra unei canapele, era fixat portretul mamei «pictorului», poate cel mai reușit tablou al lui, lucrat în amănunt și în culori calde și delicate, din cele executate cu migală, talent și simț al realității, de părintele Sebastian. Din alte subiecte, citate de același vizitator al atelierului, reținem clădiri și curți de mînăstiri, grupe de călugări și diferite aspecte îndrăgite de pictor din natura largă, în special colțuri cu iarbă, arbori și flori¹³.

Admirator și prieten cu arhimandritul Sebastian a fost și Preotul Marin S. Diaconescu din Pitești. Iată unele spicuiuri din articolul acestuia *Figură de rar călugăr*¹⁴: «Prima dată l-am cunoscut la Schitul ce străjuiește parcul Trivalea... Cu stropitoarea în mînă, își uda florile în jurul bisericii. Singur și le uda. Și, fără să-l cunosc, l-am admirat de la distanță. Apoi i-am făcut cunoștință. E una din rarele cunoștințe, pe care niciodată nu le-am regretat...

Pe părintele Sebastian l-am cunoscut ca stareț, bine chivernisindu-și biserica și cu drag întreținînd-o ca pe «Casa Domnului»... L-am cunoscut ca «jupîneasă» a schitului — cum îi plăcea să se numească în glumă —, toată ziua trebăluind și cu multă îndemînare la bucătărie, la curățitul și aranjatul camerelor de locuit..

L-am cunoscut rugîndu-se în biserică pentru mine și pentru alții... L-am cunoscut în raporturile cu călugării din schit — trei la număr. Pe toți îi iubea și toți

11. După o notă dactilografiată pe aproape trei pagini, păstrată de familia lui Ostășescu, dar neiscălită și nedată.

12. Un caiet de cîteva foi neliniaite, neiscălite și nedatate, păstrat în familia arhimandritului Sebastian Ostășescu.

13. Din puținele bucăți ce am văzut și din fotografiile reiese că Ostășescu păstra și în picturile lui acea notă cumpănită și calmă, care-l reținea aproape de clasicism, ca în genere ținuta lui în viață: cumpănită și demnă.

14. În revista «Pastorul ortodox», Pitești, XXIII (1942), nr. 2—3, p. 60—64.

il iubeau. Îi conducea prin iubire. Îi învăța prin pilde... L-am cunoscut în calitate de gazdă. Era un primitiv de oaspeți în toată puterea cuvîntului. Nu pentru mese întinse și bogate, nici pentru odihna de noapte îl căuta lumea, ci pentru a se recrea cîteva clipe, în scurte convorbiri cu starețul plin de farmec în toată făptura lui... Studiase 14 ani în străinătate, nu la o anumită facultate și nu trimis de cineva, ci mînat de sufletul lui setos de a cunoaște viața și moravurile altor popoare.

Lîngă el orele treceau ca minutele, mai ales cînd punea mîna pe chitară... Bucata religioasă *Clopotete* de nemuritorul compozitor J. Sebastian Bach era una din multele bucăți religioase pe care dorea să le execute... Nu numai chitara și pianul mînuia, ci și penelul. Locuința schitului era împodobită cu tablouri de pictură — mai ales religioasă — executate de mîna sa dibace... Părintele Sebastian avea o inimă miloasă, o inimă plină de posibilități în a alina durerea altora cu vorba, cu sfatul, cu fapta. Neuitată îmi este ziua cînd, pe noapte, l-am văzut strecurîndu-se sfios pe o stradă mult frecventată, cu desăgii pe spate, încărcăți dolidora de bunătați pe care, din puținul lui, le ducea pușcăriașilor din Pitești, al căror părinte sufletească era... Singura lui amărăciune era cînd i se afla fapta bună, pe care se străduia s-o ascundă totdeauna».

Amintirea arhimandritului Sebastian Ostășescu. — În toamna anului 1935, starețul blîndului și liniștitului Schit Trivale din Pitești a venit la București să facă un bine. La 5 noiembrie a alunecat însă și s-a prăbușit pe scara casei unde era găzduit. A mai trăit în chinuri doar cîteva zile. Apoi, călugării l-au prohodit la cimitirul Sfînta Vineri. Faptul e istorisit cu multă compătimire de doi prieteni: Ierodiaconul Fîrmilian Marin¹⁵, atunci profesor de geografie la Seminarul Monahal de la Mînăstirea Cernica și Preotul Marin Diaconescu din Pitești¹⁶.

Tot cu prilejul acestei morți năpraznice, distinsul literat și om de teatru Horia Oprescu¹⁷ redă o convorbire avută cîndva cu arhimandritul Sebastian Ostășescu. Întîlnirea a avut loc la Mînăstirea Cozia, prin 1930—1931. Desprindem cîteva fragmente mai expresive: «Era un călugăr cum nu mai văzusem. Și în înfățișare și în cuprins. Înalt și subțire: trup uscat de pustnic. Figură arsă, cu ochi deopotrivă blînzi și vii. Barba risipită pe piept în lungi unde castanii cărunte. Peste rasa simplă și aspră, un cordon ce părea de modă străină. Vorbea spontan și cald, cu debit nuanțat, cu risipă de cunoștințe și exemple, cu un dar de adevărată seducțiune...

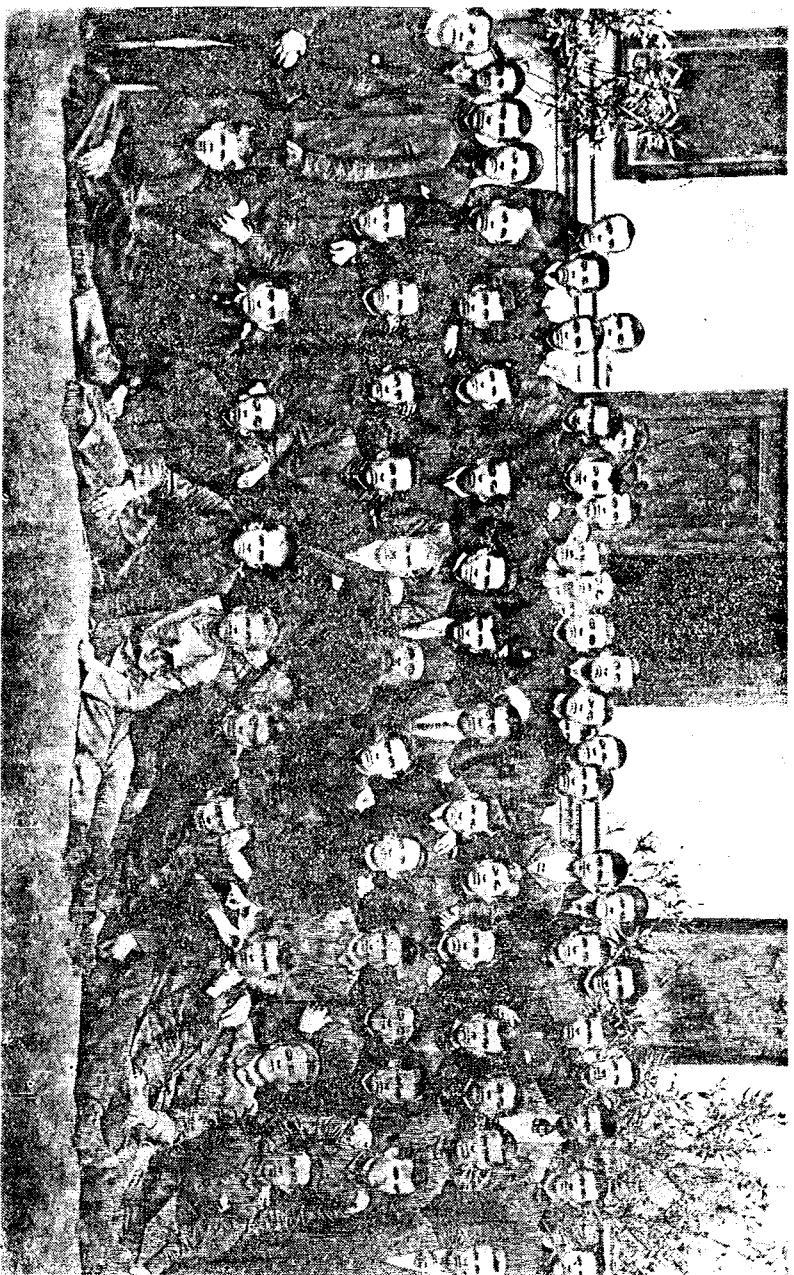
Era un călugăr așa cum scrie la carte, un monah ce luase spusa în serios, la propriu. Era un preot de modă veche, la care numai cultura era modernă. Un slujitor dezinteresat, convins, prob și modest... Sinteză de dezinteresare, probă de înțelegere, element sprijinitor și pledoarie izbînditoare pentru ideea de creștinătate... Viața, credința și stilul în care a trăit arhimandritul Sebastian, constituie desigur un caz ce ar trebui bine cercetat, pus în lumină pentru a constitui pildă și îndreptar...».

Pentru a simți mai de aproape sufletul celui care a fost arhimandritul Sebastian Ostășescu am cerut familiei învoirea de a răsfoi măcar cîteva din scriso-

15. «*Maica Sebastian*», articol iscălit cu pseudonimul: Neculai Marin, dascăl, într-un ziar neidentificat, 9 noiembrie (data cînd a fost scris articolul).

16. În ziarul «*Glasul Monahilor*» din Pitești, probabil din aceeași vreme.

17. În «*Gazeta municipală*», București, 25 noiembrie 1935 (după amintirea autorului, care a binevoit să ne răspundă, căci și extrasul din care cităm s-a păstrat neidentificat).

Arhimandritul Sebastian Ostășescu în mijlocul elevilor Seminarului «Nifon Mitropolitul» din București

rile rămase de la el. Mi s-au arătat din cele adresate unui tînăr. Sînt scrisori duioase, ale unui părinte delicat și cultivat, care transmitea, ca un atent prieten mai mare, ce a văzut și a trăit el mai însemnat în viață, ceea ce poate servi educației și formării unui adolescent remarcabil. Sînt de reținut aci nu idei filozofice, ci observații curente și practice, din care se poate trage un real folos: cum să-ți aduni o primă bibliotecă personală, fără a neglija clasicii, ca Chateaubriand, Voltaire, Byron, nevoia de a avea în biroul de lucru o mitologie clasică și dicționare ale limbilor vii principale, o enciclopedie. Sînt apoi trecute în scrisori amintiri din călătoriile sale, mai ales din America, de exemplu un tablou din Muzeul Metropolitan din New York de o pictoriță, celebră atunci, Rosa Bonheur, și avînd ca subiect doi cai normanzi adăpîndu-se în amurg la un jgheab cu apă, în plină natură, tablou din care emană o atmosferă de nespusă liniște. În altă parte călugărul, pedagog înnăscut, descria tînărului aspecte și fenomene ciudate ale naturii, observate în călătoriile lui din îndepărtata Americă. Și totul e spus cu o naturalețe cuceritoare.

În scrisori, chiar către rude apropiate, arhimandritul Sebastian Ostășescu are o atitudine cumpănită, chiar de abținere, și nu destăinuie aproape nimic despre sine. Întreabă însă cu interes părintesc despre alții.

Acesta a fost părintele arhimandrit Sebastian Ostășescu. Pe unde am întrebat de el, încercînd să documentez cît mai strîns această prezentare, mi s-a răspuns cu amintiri elogioase, dar nu în chip formal și rece. Cei care l-au cunoscut chiar mai de departe păstrează despre el o imagine de respect și de admirație. Cei care au stat mai aproape de el au rămas și astăzi, după mai bine de trei decenii, prețuitori și enuziasmați de aleasa lui personalitate. Dar aceasta, împletită armonios cu adîncă lui concepție creștină, a dus la un samaritenism pur: mulțumirea lui supremă era ca — fără să oprească nimic pentru el — să ajute pe altul, pe cel lipsit de bunurile cuvenite unui om — și aceasta fără ca cineva să știe ceva despre autorul faptei bune.

Tot în dăruirea lui deplină pentru ajutorarea celui slab și neformat pentru greutățile vieții își are izvorul dragostea lui de copii. A fost un dascăl și spiritual înțelegător, bun și blînd, la toate școlile unde a funcționat. Dacă se adaugă la toate aceste daruri farmecul de om de cultură și firea și talentele lui pentru muzică și pictură, delicatețea lui sufletească, devine ușor de înțeles admirația profundă, simplă, neformală care înconjură de atîta timp figura lui: În istoria monahismului românesc, arhimandritul Sebastian Ostășescu ocupă un loc pilduitor.

N. GEORGESCU-TISTU

DOCUMENTARE

NECESITATEA ȘI ACTUALITATEA CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE A VECHII MUZICI BIZANTINE

Prin muzică bizantină se înțelege muzica cultivată în Biserica Orientală cu centrul la Bizanț, din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. Vechea muzică bizantină este socotită cea din veacul al VI-lea pînă la reforma lui Hrisant (1814). Unii savanți moderni au aplicat termenul de «muzică bizantină» cîntecului bisericesc oriental executat în Grecia și melodiilor din ceremoniile în onoarea împăraților bizantini, a familiilor lor și a demnitarilor Bisericii Orientale¹. Alții definesc «muzică bizantină» muzica religioasă care din veacul al IX-lea—al XIX-lea a făcut obiectul tratatelor și manuscriselor².

Izvoarele muzicii bizantine le formează : 1) manuscrisele notate conținînd imnuri pentru serviciile bisericești, aclamații și polihronii pentru înalții demnitari ai Statului și ai Bisericii; 2) tratatele teoretice despre teoria muzicală și notație ; 3) descrieri ale ceremonialurilor bisericești și laice însoțite de muzică vocală și instrumentală³. La acestea se adaugă tradiția⁴.

Această muzică este păstrată pînă azi în numeroase manuscrise, datorită unui sistem de semne numit «notație bizantină», care se împarte în următoarele epoci :

1. *Notația ecfonetică* — veacurile al VI-lea—al XIII-lea — indică citirea solemnă a pericopelor din Evanghelie, Apostol sau Paremi.

2. *Neumele* : a) *Notația paleobizantină* : «punct linie» sau «notație lineară» — veacurile al IX-lea — al XII-lea. Semnele nu indică totdeauna un interval precis ; b) *Notația bizantină medie, haghîopolită, rotundă* — veacurile al XII-lea — al XIV-lea — în care semnele indică intervalul cu precizie; c) *Notația de mai tîrziu*,

1. Egon Wellesz, *A History of Byzantine Music*, Oxford, 1961, Introducere, p. 1.

2. *Larousse de la Musique*, vol. I, p. 143.

3. E. Wellesz, *op. cit.*, p. 1.

4. I. D. Petrescu, *Études de paléographie musicale byzantine*, București, 1967, p. 13.

cucuzeliană, haghioplită — psaltică — veacurile al XIV-lea — al XIX-lea în care semne dinamice și de ornament sînt scrise cu roșu și adăugate notației scrise cu negru⁵.

Pr. I. D. Petrescu împarte notația neumatică în următoarele epoci: a) *paleo-bizantină* — veacurile al X-lea — al XII-lea; b) *neobizantină* — veacurile al XIII-lea — al XV-lea; și c) *notația postmedievală sau cucuzeliană*⁶.

Multă vreme păreri greșite au întunecat imaginea culturii bizantine, împiedicînd studierea ei aprofundată. Numai cultura antică se bucura de privilegiul de a fi socotită universală și a i se putea atribui epitetul de «perfectă». La capătul unor cercetări de valoare incontestabilă, s-a stabilit că Bizanțul a fost «o lume de civilizație și de artă, de o strălucită valoare și importanță»⁷.

Datorită acelorași prejudecăți, muzica bizantină a rămas necercetată timp îndelungat. Descoperindu-se manuscrisele muzicale bizantine prin marile biblioteci ale Apusului, ale Rusiei și ale Orientului Mijlociu de prin veacurile al XI-lea — al XII-lea, acestea au atras atenția cercetătorilor asupra unor valori ascunse în ele și care trebuiau scoase la lumină.

Primele indicații despre existența muzicii bizantine se întîlnesc la mijlocul veacului al XVII-lea în următoarele lucrări:

Leo Allatius, *De libris ecclesiasticis Graecorum dissertationes duae*, Paris, 1646; J. Goar, *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum*, Paris, 1647; A. Kircher, *Murgia universalis sive ars magna consoni et dissoni*, Roma, 1650, vol. I, 7, p. 72 ș.u.

Primul care atrage atenția asupra notației muzicale bizantine, fără a încerca să o transcrie, a fost Montfaucon în lucrarea *Paleographia Graeca* (Paris, 1703, p. 231 ș.u.).

Peste 70 de ani starețul Mînăstirii Saint-Blasien, M. Gerbert, se ocupă pe larg de această notație în lucrarea *De cantu et musica sacra a prima Ecclesiae aetate ad praesens tempus* (St. Blasien, 1774). El încearcă o transcriere din care nu s-a păstrat nimic.

F. J. Sulzer, în lucrarea *Geschichte des transalpinischen Daciens* (Viena 1781—1783, vol. II, p. 430—547) descrie și dă indicații teoretice asupra vechii muzici bizantine de la noi. E o lucrare care dă informații foarte prețioase pentru descifrarea notației bizantine vechi.

Un studiu amplu asupra notației și teoriei muzicii bizantine îl publică spre sfîrșitul veacului al XVIII-lea, G. A. Villoteau, sub titlul *De l'état de l'art de musique en Egypte*, în lucrarea *Description de l'Egypte* (Paris, 1799).

În veacul următor numărul cercetătorilor în această materie crește, iar cercetările și rezultatele sînt din ce în ce mai fructuoase. Astfel, J. E. Pitra, în lucrările sale *L'hymnographie de l'Eglise grecque* (Roma, 1876) și *Analecta Sacra, Spicilegium Solesmense* (Paris, 1876) stabilește că imnurile au fost compuse din strofe cu metru egal, la baza căruia stă nu principiul cantității, ca la clasici, ci principiul accentului. Stabilește principiul isosylabiei și homotoniei. Punctele roșii și aurii întîlnite în text, în afară de punctuație, l-au făcut să descopere «sistemul silabic al himnografilor»⁸.

5. E. Wellesz, *op. cit.*, p. 262.

6. Pr. I. D. Petrescu, *op. cit.*, p. 14.

7. Pr. I. D. Petrescu, *Aspecte și probleme ale muzicii bizantine medievale*, în «Studii de muzicologie», București, 1955, p. 101.

8. E. Wellesz, *op. cit.*, p. 6—7; I. D. Petrescu, *Etudes de paléographie...*, p. 102.

Cu I. E. Pitra încep cercetările sistematice asupra imnografiei bizantine, pe care le vor continua H. M. Stevenson — care stabilește că imnurile sînt un fel de «proză cadențată» —, W. Christ, M. Parancoas și alții după ei.

Cercetători demni de remarcat prin scrierile lor au mai fost: F. J. Fétis care a emis ipoteza originii orientale a neumelor; Th. Nisard care a considerat neumele un fel de tahigrafie; E. de Coussemaker care a derivat neumele din accentele acut, grav și circumflex; J. B. Thibaut, care, între alte studii, a publicat *Origine byzantine de la notation neumatique de l'Eglise latine* (Paris, 1909); *La notation de Koukouzèles* (Paris, 1900), dar nu a reușit să descifreze notația, cu toată munca extraordinară depusă în acest scop.

Cel care deschide oarecum drumul transcrierii a fost O. Fleischer, în lucrarea *Die Spätgriechische Tonschrift* (Berlin, 1904). Fleischer emite ideea unei transcrieri schematice a melodiilor bizantine pe notație lineară și constituie primul pas pînă la soluționarea problemei.

Domn Hugo Gäisser a publicat la Paris *Le système musical de l'Eglise grecque* (1901) și *Les heirmois de Pâques dans l'office grecque* (Roma, 1905). El a transcris structura melodică a cîntecelor însă nu a descoperit soluția la problemele modale și ritmice⁹.

A. Gastoué a publicat la Paris, în 1907, *Catalogue des manuscrits de musique byzantine*, prezentînd etapele notației bizantine din veacul al XI-lea pînă la notația lui Hrisant și înrudirea dintre etape. E o lucrare indispensabilă pentru cine urmărește paleografia muzicală bizantină.

Hugo Riemann a publicat *Die byzantinische Notenschrift im 10 bis 15 Jahrhundert* (Leipzig, 1909), marcînd un progres în cercetarea paleografiei.

Începînd cu anul 1911, H. J. W. Tillyard a publicat diferite studii în această materie, dintre care menționăm îndeosebi: *Byzantine music and Hymnography* (Londra, 1923) și *Handbook of the middle byzantine notation* (Copenhaga, 1935), în care respinge teoriile lui H. Riemann cu privire la intervale și chei, rămînd nerezolvată problema ritmului. Cu aceasta ne apropiem de punerea într-o discuție mai dezvoltată și rezolvarea în cea mai mare măsură a problemei transcripției vechii muzici bizantine.

Egon Wellesz a publicat începînd cu anul 1914 diferite articole și studii despre descifrarea textelor muzicale bizantine, dintre care menționăm: *Contribuții asupra muzicii bizantine bisericești*; *Muzica bizantină în imperiul bizantin*; *Problema cercetării muzicii orientale*; *Epocile notației bizantine*; *Originea vechiului cîntec bisericesc*; *Muzica bizantină*; *Die Hymnen des Sticherarium für September, Transcripta* (vol. I, Copenhaga, 1935); *Eastern elements in western chant*, (Amer, Ser, 1947, vol. I). În 1949 a publicat la Oxford *A History of Byzantine Music and Hymnographie* și ediția a doua a aceleiași lucrări în 1961 și alte multe articole studii și lucrări.

E. Wellesz a stabilit în mod clar principiile de descifrare și transcriere a notației neumatice bizantine medii și cucuzeliene, notația paleobizantină rămînd încă sub semnul unor enigme nedezlegate.

Demnă de amintit este și activitatea paleografică a lui Lorenzo Tardo, care a publicat: *La musica bizantina e i codici di melurgia della Biblioteca di Grottaferrata* *Accademie e Bibl. d'Italia* (Roma, 1931); *L'antica melurgia bizantina* (1938);

9. E. Wellesz, *op. cit.*, p. 14.

Studiu asupra Istoriei notației și teoriei muzicii bizantine și alte lucrări de valoare.

În 1935 Uniunea Academică Internațională de la Copenhaga, prin colaborarea lui Carsten Hoeg, H. J. W. Tillyard și E. Wellesz, a publicat sub titlul *Monumenta musicae byzantinae* (în fototipie) «*Codex Vindobonensis Theologicus graecus, 181*», scris în 1221, iar în anul 1938 *Hirmologium Athoum, Codex monasterii Hiberorum 470*. Între 1939 și 1960 au fost editate tot în fototipie *Lectionaria* de Carsten Hoeg și Gunther Zunts, la Copenhaga. În 1961 tot Uniunea Academică Internațională a publicat la Roma, sub îngrijirea lui Lorenzo Tardo, *Codicele Cryptensis E II*.

*

Ceea ce a rămas neclarificat de cercetătorii apuseni, adică parte din semnele ritmico-dinamice și problema spinoasă a modurilor și mărturiilor, a fost lămurită de neobositul cercetător în domeniul paleografiei muzicale bizantine Pr. I. D. Petrescu, care, la congrese de bizantinologie, prin comunicări, sau articole, studii și lucrări, a precizat felul cum trebuie înțelese semnele și modurile bizantine. Dacă pe ceilalți cercetători nu-i interesau decât notele inițiale ale modurilor, Pr. I. D. Petrescu a precizat structura interioară a modului, bazată pe pentacord sau tetra-cord și în diferite combinații ale lor. Aceasta constituie contribuția sa originală, mai ales în ultima lucrare *Etudes de paléographie musicale byzantine*, publicată cu ajutorul moral și material al Prea Fericitului Patriarh Justinian și cu sprijinul Uniunii Compozitorilor.

Lucrarea aceasta încadrează pe Pr. I. D. Petrescu în rîndul marilor cercetători apuseni și ea va rămîne pentru posteritate un far călăuzitor în lămurirea numeroaselor probleme legate de descifrarea documentelor muzicale, aflate în număr destul de mare și prin bibliotecile noastre.

Înainte de această lucrare, Pr. I. D. Petrescu a publicat următoarele studii:

În 1932, la Paris, a publicat *Les idiomèles et le Canon de l'Office de Noël, d'après des manuscrits grecs des XI-e — XIV-e siècles*, în care abordează problema modurilor și descifrarea semnelor muzicale bizantine, folosind metoda comparativă și verificînd toate rezultatele prin tradiție și practică îndelungată.

La Congresul de studii bizantine de la Sofia, în 1934, a făcut comunicarea intitulată *Les principes du chant de l'Eglise byzantine*; iar la Congresul de la Roma, tot în 1934, a făcut comunicarea *La lecture des manuscrits musicaux byzantins de X-e, XI-e et XII-e siècles*.

În revista «Byzantinische Zeitschrift» (numărul pe august 1939) a publicat o dare de seamă asupra lucrării lui Tillyard, *The Hymns of the Sticherarium for November* (Ms. 181, Viena, teol. graecus).

În 1940, a publicat, în limba română, *Condacul Nașterii Domnului*, iar în 1941, tot în limba română, *Laudele îngropării Domnului*.

În 1946 a fost cîntat la Ateneul Român, cu Orchestra Filarmonică sub conducerea lui George Enescu, *Oratoriul Patimile Domnului*, după texte medievale bizantine din veacul al XIII-lea descifrate, traduse și rînduite de Pr. I. D. Petrescu și orchestrate de compozitorul Păul Constantinescu.

Pr. I. D. Petrescu a ajuns la aceste rezultate «coroborînd textele muzicale notate, care ne dau muzica vie, textele teoretice și tradiția, care se păstrează chiar

scrisă în manuscrise postmedievale, trăind în înțelesul acestei muzici, avînd deci sensul ei care se traduce cu specificul ei»¹⁰.

Astfel se prezintă, în linii mari, pe plan internațional, cercetările în problema vechii muzici bizantine.

Cei ce doresc să vadă, din curiozitate, cum au înțeles bizantinologii să trateze problema, cită profunzime și muncă istovitoare s-a depus în descifrarea textelor, să deschidă ultima lucrare a lui Egon Vellesz, *A History of Byzantine Music* și lucrarea Pr. I. D. Petrescu, *Etudes de paléographie...* și să vadă întreaga bibliografie a problemei pusă la zi.

În ceea ce privește situația cercetării muzicii bizantine la noi, se constată mai întîi că în bibliotecile mari ale țării se găsesc oțeva sute de manuscrise muzicale, din cele mai vechi timpuri pînă la începutul veacului al XIX-lea, cu excepția epocii paleobizantine și anume: *Lectionarul evanghelic de la Iași cu notație ecfonică*, ms. 160 (veacurile al VIII-lea — al IX-lea). Despre notația acestui manuscris și descifrarea ei am scris în revista «Muzica» (nr. 3, 1967) și am pregătit un studiu complet cu întreaga transcriere pe notație lineară, pentru publicare.

În notație medie bizantină există două manuscrise: unul în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România: Ms. gr. 953, fără dată, a cărui notație și muzică aparțin veacurilor al XIII-lea — al XIV-lea, iar după hîrtie ar fi veacul al XIV-lea. Părțile lipsă sînt înlocuite cu foi dintr-un manuscris din veacul al XVII-lea — al XVIII-lea. În Biblioteca Centrală a Universității din Iași se găsește Ms. gr. IV. 39, iarăși fără dată. Notația și muzica aparțin veacului al XIII-lea — al XIV-lea.

Din școala de la Mînăstirea Putna (veacurile al XV-lea — al XVI-lea) provin mai multe manuscrise, din care amintim: *un manuscris* la Mînăstirea Putna (veacul al XV-lea; Ms. nr. 1886 (veacul al XVI-lea), aflător la Mînăstirea Dragomirna; Ms. III. 89 (veacul al XVI-lea), la Biblioteca Centrală a Universității din Iași și Ms. 101, la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, fotocopie după originalul din veacul al XVI-lea aflat în Biblioteca Lenin din Moscova. Celelalte manuscrise aparțin epocii lui Cucuzel și sînt în număr foarte mare. De amintit Ms. rom. 61 al lui Filotei, fiul lui Aga Jipa, prima traducere în limba română a muzicii vechi (1713), închinat domnitorului Constantin Brîncoveanu și care se află în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România și Ms. din anul 1751, scris de Ion sin Radului Duma Brașovan.

Istoria muzicii românești din epoca feudală și de mai tîrziu nu se poate face fără o cercetare aprofundată a documentelor muzicale bizantine din țara noastră. De aceea cercetarea acestor documente se încadrează perfect în domeniul preocupărilor istoriei muzicii românești, care în cercetările sale urcă pînă la izvoarele cîntecului popular românesc în epoca traco-dacilor și apoi tratează muzica din epoca feudală¹¹.

În afară de activitatea remarcabilă a Pr. I. D. Petrescu prin lucrările amintite este demnă de remarcat și cea a altor muzicologi români.

10. Pr. I. D. Petrescu, *Aspecte și probleme ale muzicii bizantine medievale*, în «Studii de Muzicologie», vol. II, București, 1966, p. 107.

11. Romeo Ghircoiașu, *Contribuție la istoria muzicii românești*, București, 1963, vol. I, p. 26 ș.u., 67 ș.u.

Gh. Ciobanu, profesor de folclor la Conservatorul din Iași, se preocupă îndeosebi de manuscrisele de la Putna, ține referate la congresele de bizantinologie din străinătate (Roma și Bydgoszcz în Polonia), transcrie muzică veche bizantină și predă chiar notația medievală studenților de la Conservatorul din Iași și la Institutul de istorie a Artei din București.

Muzicologul Viorel Cosma, la Congresul «Musica Antiqua Europae Orientales», ținut la Brno în octombrie 1967, a făcut comunicarea *Documente cu privire la interpretarea muzicii bizantine între secolele al XIV-lea — al XVIII-lea*. La congresul al II-lea din septembrie 1969, care se va ține la Bydgoszcz, va prezenta *Studiul despre renaștere în muzica românească și Școlile Mănăstirii Neamț, Putna și din Ardeal*. Iar corul Conservatorului din Cluj, dirijat de Darius Pop, va interpreta vechi imnuri bizantine transcrise de Gh. Ciobanu și de autorul acestui articol.

La primul festival de muzică veche de la Bydgoszcz în 1966, intitulat «Musica Antiqua Europae Orientalis», corul «Madrigal», dirijat de Marin Constantin, a exemplificat și muzică veche bizantină de la noi; Prof. Gh. Ciobanu a făcut comunicarea *Școala de la Putna și muzica bizantină*; iar muzicologul Viorel Cosma a ținut comunicarea *Creația în muzica bizantină, compozitori*.

În 1966 Studioul Conservatorului de muzică din București și-a deschis stațiunea la Studioul de Radio și Televiziune prin corul «Madrigal», care a executat bucăți muzicale bizantine vechi de Eustatie și Filotei, iar muzicologul Viorel Cosma a vorbit despre muzica bizantină.

Corul «Madrigal», dirijat de Marin Constantin, are în repertoriul lui bucăți muzicale bizantine vechi transcrise de Prof. Gh. Ciobanu și Grigore Panțiru, care au fost executate la concerte în țară și străinătate.

Un alt fapt demn de remarcat este că unii din compozitorii români folosesc pentru lucrările lor simfonice teme alese din vechile melodii bizantine. Compozitorul Paul Constantinescu a folosit asemenea teme și s-a evidențiat ca un bun cunoscător al acestei muzici. A scris două studii în stil bizantin, cele două oratorii: *Patimile și Învierea Domnului și Nașterea Domnului*; *Variațiuni libere asupra unei melodii bizantine din veacul al XIII-lea*; și *Sonata bizantină pentru violoncel sau vioară, solo*.

Compozitorul D. Cuclin are un poem dramatic pe teme bizantine pentru cor și pian, intitulat *Iisus în fața morții*.

Compozitorul Doru Popovici folosește în lucrările sale și teme bizantine vechi. Astfel pot fi citate lucrările: *In marea trecere*, după versuri de Lucian Blaga; *Simfonia nr. 3 bizantină pentru cor, orchestră, coarde și cor, solo* (prima simfonie de Crăciun la noi și care s-a cântat la Radio, în ianuarie 1968); *Imn bizantin sau omagiu adus Mănăstirii Arnota*, lucrare simfonică (s-a cântat la Galați în 1968 și la Cluj, de către Filarmonică); *Două arii bizantine pentru voce de bas și orchestră de coarde*. În prezent lucrează la imnuri religioase bazate pe vechi imnuri bizantine și la două poeme despre Mântuitorul, pe texte de M. Constantinescu.

Autorul acestui articol a transcris și executat la Radio, în aprilie 1968, muzică bizantină de la 1713 de Filotei ieromonahul, în cadrul conferinței muzicologului V. Tomescu despre: *Prezențe și perspective în muzica românească*; iar în cadrul unui simpozion, la 29 martie 1968, la Sindicatul Învățământului, despre *Monumente*

arhitecturale din Moldova de Nord, a executat muzică din veacurile al XV-lea — al XVI-lea, în transcriere proprie după manuscrisele de la Mănăstirea Putna.

Este caracteristic faptul că muzicologii, compozitorii și folcloriștii sînt interesați în cunoașterea vechii muzici bizantine de la noi, pe de o parte pentru a-și explica unele lucruri nelămurite asupra originii folclorului românesc și despre influența pe care a exercitat-o muzica bizantină asupra lui, și, pe de altă parte pentru că sistemul muzical apusean — majorul și minorul — cere să fie depășit și reînnoit ca expresivitate prin modurile și formulele de intonație ale muzicii vechi. Pentru aceasta se cere o adîncă cunoaștere a ei prin studii temeinice.

Actuala muzică bizantină (psaltică) înseamnă capătul evoluției vechii muzici bizantine, avînd glasurile și formulele bine stabilite și care nu pot fi depășite decît dacă s-ar cunoaște și muzica veche din care s-a dezvoltat. Numai cînd se va cunoaște întreaga evoluție a muzicii bizantine s-ar putea vedea mai bine ce s-ar putea aduce nou în compoziția muzicală psaltică. De aceea nu numai pentru cunoașterea evoluției muzicii bizantine e necesară cunoașterea vechii muzici, ci și pentru noile creații în actuala muzică psaltică.

Tot astfel, din repertoriul muzicii omofone ar putea face parte și melodii alese din vechea muzică și care ar aduce o nouă expresivitate cîntărilor prin arhaismul și simplitatea lor; de asemenea, s-ar putea alcătui o antologie de vechi imnuri bizantine, care să fie cîntate de psalți la diferite sărbători ale anului. În felul acesta s-ar lega prezentul de trecutul muzical.

Pentru aceasta devine evidentă necesitatea și actualitatea studiului vechii muzici bizantine la noi, care trebuie făcut în cadrul Institutelor teologice de grad universitar — unde se studiază și muzica psaltică și limba greacă — și în cadrul Conservatoarelor de muzică, pentru a se pregăti viitorii cîntători în această materie. În acest fel am putea aduce și noi contribuții valoroase la cercetarea științifică a muzicii bizantine, alături de cercetătorii străini. Avem în biblioteci un material numeros și extrem de bogat și interesant în această materie, din care viitorii cercetători ar putea găsi multe valori care să fie scoase la iveală prin studii și transcrieri. De aceea credem că e bine să fie urmat drumul trasat de Pr. I. D. Petrescu, «întemeietorul și deschizătorul de drum al paleografiei muzicale de la noi», cum îl numește muzicologul și compozitorul Liviu Rusu în referatul ținut la Uniunea Compozitorilor, în octombrie 1968. Este nevoie numai de entuziasm și de dragoste față de această ramură muzicală, legată strîns de istoria muzicii românești.

*

Întrucît am vorbit de muzica veche bizantină de la noi, dăm în transcriere paralelă două imnuri: *Stihira I de la Laude în Duminica lăsatului sec de brinză*, după Ms. gr. 953 al Academiei Republicii Socialiste România, f. 220 r, și *Ziua Învierii*, după același Ms. gr. 953, f. 305 r. Textul grec e reprodus întotdeauna ca în manuscris, adică fără spirite și accente. Ambele melodii sînt în glasul V, indicat de mărturia respectivă. Comparînd notația acestei epoci cu cea psaltică din timpul nostru se pot observa unele semne în plus ca: *oxia*, o linie oblică spre dreapta și

Ω μοι ο αδελφε εθρηνησθη κε κε εσθνη ο ποφιο
 και γωνη βοτκη παρουνι με ε ζωσθη
 και παραδεισου της τευ φης ζυλου ωσθις
 ηλλοτε ιωσθρ οι μοι ου φερωλοι πορτο ο
 ηξδωσ ο ποτε μασι λω τωρε τι γειωρη πορ
 τωρη τις ματων θεου ρωα αχλαω τοσ ω
 φθνη υπο με ασ αθεσ μου θημου λησ κωσθη
 τε ε ε ε δοξα ανθασι αν η μαρι φ
 μβροσ τισ η κρω σε ως τηρ δορα αν ωσθνη
 τοσ ελε ειροσ περι φερωσ οι μοι τηρ
 τον θεη κοσμη ργατηρ τοι κωσμαι αλλασ
 φελανθεω πε ο θεη κω δη με ου ρησασ με ευ
 πωλα χριω φορεσασ τοσ δουλειω του αχθη
 ελενθεω σορ και σωσορ με ι

«Stihira întfi la Laude», în Duminica lăsatului sec de brinză. Fotocopie după Manuscrisul grecesc. nr. 953, f. 220 r. aflat în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

STIHARĂ ÎNTÎI LA LAȚDE
ÎN DOMINICA LĂSATULUI SEC DE BRÎNZĂ

Transcriere făcută după Ms. gr. nr. 953, f. 220 r.

λ
πῳ

re re, mi, re re re
Glasul V

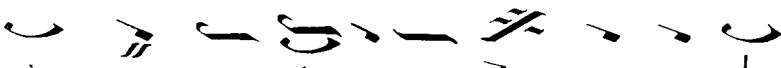
Οι μοι ο Αδαμ εν θρηνω

κε κραγεν· ο τι ο φως και γυνη.

δε ι κης παρον σε ασ με ε

ξω σαν και πα ρα δει σου της τρυ

φης ξυ λου βρο σις ηλ λο τρι

ω σεν' οι μοι

ου φε ρω λοι πον το ο νει δος.

Ο πο τε βα σι λευς των ε πι

γει ων παν των κτισ μα των θε

ου' νυν αιχ μα λω τος ω φθην υ'

πο με ασ α θεος μου συμ βου λης· Και

ο ποτε ε ε ε

δο ξαν α θα να σι ας ημ

φι εσ με νος της νε κρω σε ως

την δο ρα α αν ως θνη

τος ε λε ει νος πε ρι φε

ρω· οι μοι· τε να

· 321 100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notes are connected by a slur. Below the staff is a line of stylized symbols, including vertical lines, horizontal lines, and curved shapes, which appear to be a form of shorthand or a specific notation system.

3 400 500 600 700 800 900 1000 1100 1200 1300 1400 1500 1600 1700 1800 1900 2000

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notes are connected by a slur. Below the staff is a line of stylized symbols, including vertical lines, horizontal lines, and curved shapes, which appear to be a form of shorthand or a specific notation system.

2000 2100 2200 2300 2400 2500 2600 2700 2800 2900 3000 3100 3200 3300 3400 3500 3600 3700 3800 3900 4000

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notes are connected by a slur. Below the staff is a line of stylized symbols, including vertical lines, horizontal lines, and curved shapes, which appear to be a form of shorthand or a specific notation system.

4000 4100 4200 4300 4400 4500 4600 4700 4800 4900 5000 5100 5200 5300 5400 5500 5600 5700 5800 5900 6000

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notes are connected by a slur. Below the staff is a line of stylized symbols, including vertical lines, horizontal lines, and curved shapes, which appear to be a form of shorthand or a specific notation system.

6000 6100 6200 6300 6400 6500 6600 6700 6800 6900 7000 7100 7200 7300 7400 7500 7600 7700 7800 7900 8000

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notes are connected by a slur. Below the staff is a line of stylized symbols, including vertical lines, horizontal lines, and curved shapes, which appear to be a form of shorthand or a specific notation system.

8000 8100 8200 8300 8400 8500 8600 8700 8800 8900 9000 9100 9200 9300 9400 9500 9600 9700 9800 9900 10000

Handwritten musical notation on a five-line staff. The notes are connected by a slur. Below the staff is a line of stylized symbols, including vertical lines, horizontal lines, and curved shapes, which appear to be a form of shorthand or a specific notation system.

ȘTIINȚA ÎNTÎI LA LĂBDE
ÎN DUMINECA LĂSATULUI SEC DE BRÎNZĂ

Transcriere și traducere în românește, după Ms.gr.nr.953,f.220 r.

Vai! mi - e A - dam cu plîn - ge -
re a stri - gat, Că șar - pe - le și fe - me -
ia de la dum - ne - ze - ias - ca pre - zen - ță m - au -
iz - go - nit și din des - fă - ta - rea
ra - iu - lui mîn - ca - rea din pom - m - au
în - stre - i - nat Vai! mi - e
nu mai pot răb - da o - ca -

ra, cel ce e - ram o - di - ni - oa - ră îm -

pă - rat tu - tu - ror făp - tu - ri - lor lui Dum -

ne - zeu ce - lor pă - mîn - tești A - cum

rob m-am fă - cut din - tr-o sfă - tu - i - re

fă - ră de le - ge și cel ce e - ram oa - re

cînd cu sla - - va ne - mu -

ri - rii îm - bră - cat cu pie - le de

o - mo - rî - ciu - - - ne ca un

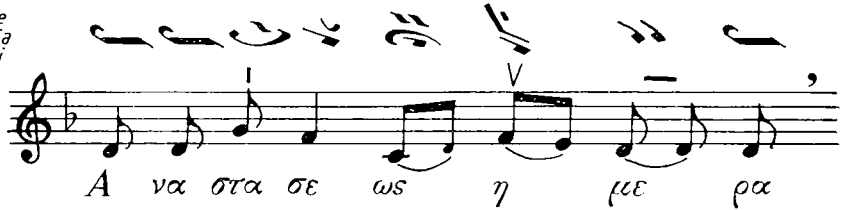
ρατασεως ημερα και λαμπρωθη μεν
 η παρηγουσαι και αλλοιωθη η ζω
 μεθα. ειπωμεν. ω δε ε ελφοιοιοι.
 και σοις μετ' ουστην μας. σιγησωντων
 παρτωται αραιωσει και ουτος μονος
 μνη. χριστος αρεση. + + ΤΗ (Κ) ΤΑ Η ΣΤΑ

«Ziua Inverii». Fotocopie după Manuscrisul grecesc, nr. 953, f. 305 r. aflat
 în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

ΣΙΒΑ ÎNVIERII

Transcriere făcută după Ms. gr. nr. 953, f. 305 r.

*Lipsește
mărturia
glasului*

ε λ φοι οι οι

και τοις με σου

συν η μας συζητη σω

μεν παν τα τη ανα στα

σει και ου τοσ βο η

σω μεν Χρι στοσ α νε στη.

ZIUA ÎNVIERII

Transcriere și traducere în românește, după Ms. gr. nr. 953, f. 305 r.

Glasul V

Zi - ua în - vi - e - rii și să
ne lu - mi - năm cu prăz - nu - i -
rea și u - nii pre al - ții să - m - bră - ții -
șăm să zi - cem fra -
ți - lor și ce - lor ce -
ne u - răsc pre noi să ier -
tăm toa - te pen - tru în - vi - e - re și
a - șa să stri - găm: Hris - tos a - n - vi - at!"

care ridică o treaptă accentuată (secundă); doi apostrofi ingeminați, care coboară o treaptă (secundă), dublind durata; apostroful înaintea elafonului; ambele semne la un loc coboară două trepte sărite (terță) și lunecînd vocea; hamili cu apostroful înainte coboară patru trepte sărite (ovintă); varia cu chentima încă două trepte sărite (terță); xiron clasma, un grup de note executate legato cu o ușoară întrerupere înainte de clasmă; chilisma, grup de note legat și executat cu un fel de rostogolire a vocii; cratema, prelungirea sunetului dublind durata și cu o semi-coroană. Despre toate semnele diferitelor epoci ale notației bizantine și cele opt moduri să se vadă în revista «Muzica» (nr. 7/1968) tabelele publicate de noi în legătură cu lucrarea Pr. I. D. Petrescu.

În transcriere am folosit ca unitate de timp (o valoare de notă la o bătaie) optimea, pentru că așa se obișnuiește în paleografie, lucru acceptat de toți bizantinologii.

Ziua Învierii termină cîntarea «Hristos a înviat» numai parțial. În alt manuscris de la Iași, din aceeași epocă, este dată în întregime.

Diac. GRIGORE PANȚIRU

CU MARCU BEZA, PRIN MÎNĂSTIRILE, MUZEELE ȘI BIBLIOTECILE DIN ORIENTUL APROPIAT

În luna martie 1969 se împlinesc două decenii de la trecerea la cele veșnice a lui Marcu Beza, căruia îi închinăm un gând pios pentru meritul de a fi fost întiiul reprezentant oficial al statului nostru la Ierusalim, după primul război mondial, în care calitate s-a ocupat îndeaproape și a stăruit pentru ridicarea așezămintelor românești de la Ierusalim și Iordan, ctitorite de patriarhul Miron, de I.P.S. Tit Simedrea, cu obolul credincioșilor Bisericii noastre, iar acum în urmă restaurate și pictate de Patriarhia Română, cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Unul din marile merite ale lui Marcu Beza este că în timpul cît a fost consul general al țării la Ierusalim, a cutreierat toate Țările Orientului Apropiat, din Turcia pînă în Egipt, răscolind în muzee, mînăstiri și biblioteci, dînd la iveală urme care ar fi putut interesa istoriografia noastră, hrisoave, cărți de cult, manuscrise, obiecte de cult, toate de o neprețuită valoare istorică, artistică și culturală. Unele din descoperirile sale — ca săbiile lui Ștefan cel Mare și Constantin Brîncoveanu, portretul lui Constantin Brîncoveanu, candelă, ripide, dvere și epitafuri lucrate de mîinile domnițelor noastre, — au stîrnit adevărată senzație.

Lăsînd deoparte îndeletnicirile sale literare, el s-a ocupat în mod special de aceste cercetări atît de rodnice, pe care, în calitate de membru corespondent al Academiei Române, le-a comunicat în ședințele secției istorice. Fiînd apreciate în chip deosebit au fost publicate în «Memoriile» Academiei, apoi în volumul cu reproduceri în culori, *Urme românești în Răsăritul Ortodox*, în două ediții, ultima în 1937.

Originar din comuna românească Vlahoclisura din Pind, Marcu Beza a făcut liceul românesc la Bitolia, apoi a studiat filozofia la Universitatea din București, fiind remarcat și sprijinit de Titu Maiorescu, care i-a înlesnit și obținerea unei burse la Londra. După obținerea licenței a plecat în străinătate în același an cu Panait Cerna, cu care a fost coleg de facultate și prieten. După terminarea studiilor a rămas în continuare în Anglia, fiind numit viceconsul la Legația română, devenind un animator al raporturilor noastre culturale cu lumea engleză căreia i-a făcut cunoscută — ca lector la King's College — literatura noastră populară și cultă, întreținînd strînse legături cu Gaster și scriind articole de prezentare cu ocazia vizitelor în Anglia ale lui Vasile Pirvan și Nicolae Iorga. În cadrul seminarului său de la King's College, o prețioasă colaboratoare, Lucy Bing, a tradus și publicat pentru prima dată în englezește povestirile lui Creangă și două romane de Duiliu Zamfirescu. În această perioadă a activității lui, a publicat în periodicele din țară — poezii în dialect macedoromân și în limba literară, schițe, nuvele și romane, iar ca membru al Penclubului a ținut o serie de conferințe în Anglia și în Statele Unite despre folclorul românesc și despre literatura română veche și a publicat în limba engleză mai multe cărți, printre care *Shakespeare în România*,

Folclorul românesc (cu prefața lui Gaster), *Cronicarii români*, *Biserica și creștinismul românesc*, lucrări care pe acea vreme constituiau primele știri semnalate în Anglia despre problemele tratate.

Bun cunoscător al limbilor greacă și turcă, Marcu Beza a fost atras de aceste regiuni ale Orientului Apropiat, atât de bogate în legături cu istoria noastră politică și culturală. În 1932 a fost transferat consul general la Ierusalim. Pînă în 1940, cît a funcționat în această calitate, a răscolit cu interes bibliotecile și arhivele Patriarhiei Ecumenice, ale Patriarhiilor din Antiohia, din Ierusalim și din Alexandria, ale Mînăstirilor Sinai, din Cipru, Rodos, Patmos, Andros și Hios, notînd și fotografiînd tot ce putea interesa istoria și legăturile noastre cu Răsăritul Ortodox. Rodul acestor ostenele a fost din cele mai bogate și acum, drept omagiu la două decenii după trecerea sa din viață, menționăm pe cele mai importante dintre ele :

La Mînăstirea Muntelui Sinai : o Evanghelie în grecește, din 1598, donația voievodului Ieremia Movilă ; un hrisov de la Grigore Ghica V ; un alt hrisev al aceluiași domnitor privind închinarea bisericii Sfîntul Gheorghe din Galați ; un hrisev al lui Nicolae Mavrocordat ; o candelă de la Alexandru Ipsilanti, cu inscripție în grecește ; un portret în ulei al lui Constantin Brîncoveanu, datat 1696.

La Mînăstirea Sfîntul Sava din Palestina sau în fondul acestui așezămînt de la Patriarhia din Ierusalim : un exemplar al Psaltirii de la Bălgrad, 1651 ; un exemplar al Bibliei lui Șerban Cantacuzino, 1688, purtînd însemnări ale multor călători români ; 11 hriseve privind daniile făcute mînăstirii în decursul secolelor, de la diferiți domnitori din Moldova și Țara Românească, datînd : din 1624 a lui Radu Mihnea ; din 1634 a lui Moise Movilă ; din 1634 a lui Vasile Lupu ; din 1673 a lui Ștefan Petriceicu ; din 1655 a lui Gheorghe Ștefan ; din 1757 a lui Matei Ghica ; din 1764 a lui Grigore Ghica ; din 1766 a lui Alexandru Ghica ; din 1768 a lui Grigore Calimah ; din 1803 a lui Alexandru Moruzi ; din 1809 a Divanului Moldovei. Apoi două Evangheliare cu miniaturi copiate de episcopul Matei al Mirelor.

În tezaurul *Patriarhiei Ierusalimului* : un Evangheliar copiat și admirabil împodobit de episcopul Luca al Buzăului, din 1616 ; un Evangheliar de la Matei Basarab, din 1643 ; un altul de la Vasile Lupu, copiat de ieromonahul Porfirie, din 1633 ; cinci hriseve din 1672 ; două ale lui Duca Vodă, de închinare a Mînăstirii Cetățuia și trei ale lui Ștefan Petriceicu din 1673 ; o poruncă a divanului Moldovei din 1673 ; un înscris al pîrcălabului Hotinului Ștefan Hurmuzachi ; patru Evangheliare slavonești, unul din 1655 al lui Eustatie Dabija ; unul luat de la Mînăstirea Pobrata, fără dată ; unul scris de popa Nicolae, fără dată ; un altul, fără dată, purtînd semnătura patriarhului Dositei al Ierusalimului. Toate aceste Evangheliare au fost luate cu sine de patriarhul Dositei cu ocazia vizitei sale în Moldova în 1680. Se mai află în Ierusalim un Evangheliar copiat și împodobit de Matei al Mirelor, purtînd autograful în grecește al spătarului Nicolae Milescu ; un orologiu în limba arabă, copiat cu cheltuiala lui Șerban Cantacuzino ; hrisevul lui Antonie Ruset din 1679 de închinare a Mînăstirii Birnova ; hrisevul lui Nicolae Mavrocordat din 1726 de închinare a bisericii Sfînta Treime din Galați.

La Mînăstirea din Sfîntul Munte Atos : la Zografu : un tezaur de neprețuit, format din documente, dintre care un hrisev de la Alexandru cel Bun, din 1429 ; un hrisev din 1471 de la Ștefan cel Mare, prin care donează mînăstirii 500 de aspri anual, o icoană a Sfîntului Gheorghe, dania lui Ștefan cel Mare, de la același dom-

nitor un *Evangeliiar slavon*, cu însemnarea din 1495. «Această Tetraevanghelie a cumpărat-o Domnul Io Ștefan Voievod, fiul lui Bogdan Voievod și a Oltei și a așezat-o întru ruga sa în hramul Adormirii Preasfintei Stăpînei noastre Născătoare de Dumnezeu și Pururea Fecicarei Maria în biserica din Borzești de pe Trotuș, ca să fie lui pomenire neschimbată cit stă acest hram. Iar care va strica ori va clinti această pomenire, sau episcop sau popă sau oricine, acelaia să-i fie protivnică Sfînta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoșatei judecăți a lui Hristos. Iar anul domniei lui 38 curgătcri. În anul 7003, luna noiembrie, 3 zile». Mai există la Zo-grafu două *Evangeliiare* slavone trimise din țară, cu mențiuni, unul din 1563 și altul copiat la Mînăstirea Bistrița în 1544.

La *Hilandar*: trei hrisoave, de la Radu de la Afumați, Vlad-Vintilă și Mihnea Turcitul, toate trei cu obligații de danii anuale în bani; o icoană a Sfintei Fecioare, cu coroană de aur bătută în pietre prețioase, donația doamnei Elina a lui Matei Basarab. La Vătoped unde se află un turn-fortăreață construit de Neagoe Basarab, se găsesc două hrisoave, unul de la Vlad-Vintilă, din 1533 și altul de la Alexandru Lăpușneanu, un chivot cu craniul Sfîntului Grigore de Nazianz, cu mențiunea că este donația doamnei lui Șerban Cantacuzino și a Mariei Bălăceanu, din 1709; se mai află o pinză brodată cu chipurile lui Vasile Lupu și Ioan Golia, ținînd macheta bisericii Golia din Iași.

La *Esfigmeni*: două hrisoave, unul de la Petru Rareș din 1546 și altul de închinare a moșiei Florești, la stăruința mitropolitului Veniamin Costache; se mai află un patrafir, donația lui Petru Rareș și a doamnei sale.

La *Xenofont*: un patrafir al doamnei lui Neagoe Basarab; iar la Dochiaru, unde a murit și a fost înmormîntat mitropolitul Teofan al Moldovei iar Alexandru Lăpușneanu a zidit la 1564 catoliconul, se află un chivot al aceluiași domn. În arhivă se păstrează un hrisov cu trei peceți al doamnei Ruxandra, al fiului său Bogdan al IV-lea (1568—1572) și al mitropolitului Teofan. La Ivir, pictura a fost refăcută cu cheltuiala domnului Șerban Cantacuzino, la 1689. În nartex se află portretul mitropolitului Teofan, iar în catolicon portretele stareșului Grigore și al domnitorului Radu Mihnea, care într-un hrisov închină Ivirului Mînăstirea Glavacioc. Printre multe cărți de cult trimise din țară se află un Chiriadromion, copiat la Tîrgoviște în 1648.

Mînăstirea Caracalu a fost restaurată de doi boieri români; la *Marea Lavră*: se află afară de două hrisoave, unul de la Constantin Brîncoveanu și altul de la Nicolae Mavrocordat datat din 1729, un mic tezaur de obiecte de artă bisericească: o icoană a Sfîntului Atanasie, dăruită de voievodul Vladislav, un chivot de la Matei Basarab și doamna sa Elina; o răcliță în argint în care se păstrează o mînă a Sfîntului Ioan Hrisostom, dăruită de Constantin Brîncoveanu la 1691; același domn a mai dăruit și o răcliță cu capul Sfîntului Mihai Mărturisitorul, episcopul Sinadelor, ce poartă data 1696; Matei Basarab a mai dăruit un *Evangeliiar* cu o frumoasă legătură în argint aurit și un Liturghier; un alt Liturghier, opera episcopului Luca are admirabile miniaturi; se mai află la Lavră textul unei traduceri a Cîntării Cîntărilor, făcută la 1755 de Ioan Nicolae Postelnicul, la Mînăstirea Barnovschi din Iași, text grecesc, paralel cu traducerea românească. La *Dionisiu*, se află portretul în frescă a lui Neagoe Basarab și al fiului său Teodosie. Biblioteca posedă textul în grecește al *Invățăturilor* lui Neagoe. Mînăstirea mai posedă un

chivot de la Neagoe Basarab și un Evangheliar de la Mircea Ciobanul, cu coperti lucrate artistic, în argint, cu chipul domnului, al doamnei Chiajna și al fiicei lor Stana.

Mînăstirea Xeropolamu s-a bucurat de sprijinul susținut al domnitorilor noștri, sprijin care se vedește în cele peste o mie de hrisoave și acte românești menționate de egumenul Evdochim, într-o lucrare a sa, publicată la Salonic în 1962. Marcu Beza mai află un hrisov din 1586 de la Mihnea al II-lea (Turcitul) și un altul de la Alexandru al VI-lea Coconul din 1626. Duca Vodă a donat o pateriță. În biblioteca locașului atonit se mai află manuscrisul Megalınaria al lui Constantin Daponte, care reproduce pe o pagină, în miniatură colorată, icoana Sfintei Fecioare făcătoare de minuni, de la biserica Sărindar din București.

Mînăstirea Cutlumuș are un turn construit cu cheltuiala voievodului Neagoe Basarab, după cum atestă pisania. Mai importante sînt două hrisoave, unul de la Vlad-Vlăduț și altul de la Mihai Viteazul cu data din 1595, prin care întărește mînăstirii stăpînirea bălților de la Romuleț. Un Evangheliar al doamnei Elisabeta Movilă poartă mențiunea anului 1605. Această doamnă a mai donat un potir și două cruci pentru sfînta masă, în aur și argint; Mînăstirea rusească Sfîntul Pantelimon posedă un hrisov de la Vlad-Vlăduț din anul 1487 și altul de la Radu cel Mare, apoi textul unui lexicon grec-român-albanez.

Mînăstirile din Cipru, cea de la *Chicu* și de la *Mahera* au fost de asemenea cercetate și au fost găsite 13 Idiomelare scrise și legate în secolul al XVIII-lea în Moldova și Țara Românească.

La *Mînăstirea Varlaam* de la Meteora (Grecia), se află condica Mînăstirii Bucovățul, care i-a fost închinată.

La *Constantinopol* cercetările lui Marcu Beza au fost extrem de fructuoase. Astfel, în arhiva Patriarhiei Ecumenice, care pe atunci nu era orînduită și catalogată, a găsit 14 hrisoave ale domnilor fanarioți, Șuțu, Moruzi, Calimachi, Caragea, într-un depozit la biserica Sfîntul Arhanghel Mihail. La biblioteca *metocului Sfîntului Mormînt*, de asemenea defectuos depozitată, printre alte documente și cărți liturgice manuscrise, se păstrau documentele și manuscrisele Mînăstirii Văcărești. La muzeul de la Eski-Serai, Marcu Beza a identificat într-un dulap care purta mențiunea «săbii ungurești din secolul al XVI-lea», o sabie a lui Ștefan cel Mare, pe care a fotografiat-o și a prezentat-o Academiei Române.

Atena posedă în cele două mari muzee — Etnografic și Benaki — o adevărată comoară de hrisoave și obiecte de cult, cărți bisericești și broderii, adunate de clericii greci și particulari, de pe unde au putut, din țările române, expuse și catalogate. La Muzeul etnografic se află stampe, portrete ale domnitorilor fanarioți, triptice, hrisoave privind donații către Mînăstirea Muntelui Sinai, printre care unul din 1710 al lui Nicolae Mavrocordat (acesta descendent din Mușatini), altul din 1667 al lui Radu Leon, unul din 1724 al lui Nicolae Mavrocordat, prin care donează Mînăstirii Sinai moșia Mărgineni, altul din 1751 al lui Constantin Racoviță. Se mai găsesc la același muzeu 62 de hrisoave și documente foste ale Mînăstirii Sărindar, printre care unul din 1592 de la Radu de la Afumați și altul din 1627 al lui Alexandru al V-lea Iliăș, din 1631 al lui Leon Tomșa și tot așa pînă la 1831. Muzeul mai posedă un frumos portret al lui Nicolae Mavrogheni.

La Biblioteca Națională din Atena se află expusă o Evanghelie în pergament, cu 663 pagini, cu coperti în relief aurite, danie din 1599 către Minăstirea Vatoped a banului Grigore Crăciun.

În *Epir*, la Minăstirea Zița, se află portretul în frescă a ctitorului «Io Mihail Voievod» și un Evangheliar de 325 pagini, opera caligrafului Matei, trimis din țară. La aceeași minăstire se mai află un epitaf dăruit de episcopul Constandie al Buzăului în 1796, o cruce sculptată în lemn, darul episcopului Dositei Filitti, alte două cruci sculptate în lemn și un epitaf, darul episcopului Constandie, un chivot, un potir, o icoană. La Minăstirea Sosini, lângă Vlahoporiani, locul de origine al lui Dositei Filitti, se află în frescă portretele ctitorilor, negustori din Țara Românească.

La sediul din *Damasc* al Patriarhiei Antiohiei, se află în special veșminte și vase liturgice trimise din țară, cum și cărți bisericești în limba arabă și greacă, trimise în epoca brîncovenească.

În insula *Rodos* se află biserica din Tolu, zidită de Alexandru Ipsilanti, unde se mai păstrează icoane, cruci, sacosuri și Evanghelii de la Nicolae Mavrogheni, Ipsilanti și Șuțu. La fel și în insula Paros, unde sînt fîntînile și biserica construită de Nicolae Mavrogheni, originar din această insulă.

Insula *Patmos*, cu Minăstirea Sfîntului Ioan, cu peștera Apocalipsei și Școala teologică de acolo, s-a bucurat de atenția specială a domnitorilor români. Acolo se află un omofor de la Ștefan cel Mare, candelă, icoane și un Evangheliar donat de Constantin Brîncoveanu, un Evangheliar donat de mitropolitul Daniil la 1787 și obiecte de cult; Hrisoave de la Petre Șchiopul din 1584, bine conservate, frumos ornate și caligrafiate, două hrisoave de la Duca Vodă și altul cu data 1670 de la Antonie Vodă din Popești.

În ultima călătorie la Sinai, Marcu Beza a mai descoperit în bibliotecă un Evangheliar în grecește, dăruit de Alexandru al III-lea, fiul lui Mircea Ciobanul. În tezaurul bisericii Sfîntului Mormînt se mai află: un artofor de la Mihalache Sturza, o cruce de argint aurit, înaltă de 1,41 m. de la Eustratie Dabija, un patrafir arhieresc de la Gheorghe Ștefan și doamna sa Safta și un vas de argint pentru aghiazmă tot de la acest domn, un Evangheliar în grecește de la Matei Basarab și doamna Elena, o frumoasă Evanghelie pe pergament de la Petru Rareș și doamna Elena, cu copertă bătută în foi de aramă, o Evanghelie de la Ștefan Rareș, în amintirea doamnei sale Elena și o sabie cu mîner de os și inscripție, identificată ca fiind a lui Constantin Brîncoveanu, asemănătoare celei de la Muzeul Luvru.

Chiar dacă aceste piese de tezaur al culturii și istoriei noastre nu vor reveni niciodată pe pămîntul țării noastre, știm astăzi despre existența lor, datorită neobositului cercetător Marcu Beza, care a contribuit cu pricepere, patriotism și pasiune la descoperirea acestor comori istorice și artistice ale trecutului neamului românesc.

AL. A. BOTEZ

RECENZII

Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică*, Editura științifică, București, 1968, 346 p+LXI pl.

Lucrarea se ocupă cu cele mai însemnate probleme legate de scrierea româno-chirilică, îmbrăcînd — atît prin conținut cît și prin formă — un caracter monografic. Autorul, cercetînd vechea scriere întrebuițată la români în actele publice și private și în manuscrise, urmărește procesul evolutiv al acestei scrieri pe întreaga sa arie specifică, în timp și spațiu, de la cele mai îndepărtate monumente ale sale (1521) și pînă la oficializarea alfabetului latin (1859), evidențîind importanța acestui fenomen cultural din trecutul patriei noastre.

Cartea este alcătuită din patru capitole, precedate de o introducere și urmate de anexe menite să ușureze înțelegerea și descifrarea scrierii chirilice românești.

În *Introducere* (p. 11—18), după definirea sensului cuvîntului «paleografie» (studierea scrierii vechi), se arată că paleografia româno-chirilică, devenită o preocupare științifică în țara noastră pe la mijlocul secolului trecut, a trebuit să studieze un fapt unic în istoria scrierii slave și anume acela că alfabetul chirilic, alcătuit pentru slavi în secolul al IX-lea a fost folosit timp de mai bine de trei secole și pentru scrierea unei limbi care nu era slavă, ci avea o structură aparte și un fonetism propriu: limba română. Acest fapt a avut urmări nu numai de ordin filologic, ci și de ordin istoric și social-cultural.

Sînt trecute în revistă etapele cele mai importante pe care le-a înregistrat studiul paleografiei româno-chirilice în învățămîntul superior din țara noastră, arătîndu-se și meritele celor mai de seamă cercetători din acest domeniu, începînd cu V. A. Urechia și continuînd cu I. Bîanu și N. Cartoșan. Între publicațiile reprezentative este amîntit și albumul *Exerciții de paleografie românească (scriere chirilică)*, întocmit de preotul Niculae M. Popescu, profesor la Facultatea de teologie din București, și publicat în anul 1932, la Vălenii de Munte. Preocupările de pînă acum nu puteau fi considerate însă decît un început al studierii științifice a paleografiei româno-chirilice, deoarece ele n-au reușit «să închege definitiv și o prezentare principală a acestei paleografii». Această sarcină motivează apariția lucrării de față.

Capitolul I, intitulat *Originile, răspîndirea și evoluția scrierii chirilice la români* (p. 19—72), prezintă un deosebit interes bisericesc și de aceea asupra lui ne vom opri ceva mai pe larg.

Autorul analizează mai întîi originile și împrejurările apariției alfabetelor slave (glagolitic și chirilic) și răspîndirea lor la români, subliniînd caracterul gene-

nal românesc al răspîndirii scrierii chirilice și prezența incidentală a glagoliticei, apoi cercetează epoca și formele adoptării alfabetului chirilic în scrierea limbii române.

În *Descriptio Moldaviae*, Dimitrie Cantemir afirmă că moldovenii au scris cu litere latine, pînă la Sinodul de la Florența (1439). Înainte de această dată, pentru stăvilirea prozelitismului catolic, domnitorul Alexandru cel Bun, sfătuit de mitropolitul Teoctist, a poruncit să fie arse toate cărțile și textele scrise pînă atunci cu litere latine, introducînd în locul alfabetului latin scrierea chirilică și limba slavă. Deci, alfabetul chirilic a fost adoptat în prima jumătate a secolului al XV-lea. Multă vreme această afirmație a fost admisă ca valabilă. Abia la 1853 episcopul Melchisedec a supus unei examinări critice afirmațiile lui Cantemir, sfîrșind prin a le contesta. De atunci, filologii și istoricii au emis asupra acestei probleme păreri diferite, dar aproape toate admitînd în principiu că noi am împrumutat alfabetul slav de la bulgari, momentul istoric al acestui împrumut fiind fixat între secolele al IX-lea și al XIV-lea, adică încadrîndu-se între activitatea lui Chiril și Metodiu și apariția istorică a formațiilor statale românești.

După ce descrie tezele divergente susținute de vechea istoriografie, autorul ajunge la concluzia că atunci cînd Dimitrie Cantemir a amintit despre «scoaterea literelor latine din cărțile bisericești» s-a referit la o tradiție mult mai veche, nu la epoca lui Alexandru cel Bun. Întrucît creștinismul român a fost mult anterior celui bulgar, e logic să deducem că pe teritoriul patriei noastre s-a folosit alfabetul latin și cel grecesc înaintea adoptării celui chirilic. La acest lucru s-a referit Cantemir, iar afirmația lui nu face decît să ateste existența unor cărți (manuscrite) de ritual în limba și cu literele latine și, prin aceasta, existența unui foarte vechi creștinism la români.

Autorul subscrive teza lui P. P. Panaitescu, împărtășită de majoritatea cercetătorilor, potrivit căreia introducerea limbii și a scrierii slave la români. apărute concomitent cu adoptarea liturghiei slave de către aceștia, a avut loc prin secolul al X-lea, în timpul influenței bulgare la nordul Dunării, prin intermediul Bisericii.

«...O dată cu introducerea limbii și a alfabetului slav pe cale administrativă (cu forța sau altfel), și mai presus chiar de această cale, limba și alfabetul slav s-au introdus la noi pe calea cultului, a Bisericii, ca și a organizării administrative ecleziastice. Păreră aceasta ni se pare și mai întemeiată dacă avem în vedere că, în trecutul îndepărtat, învățătura de carte era privilegiul clerului și al boierimii, al dregătorilor și al negustorimii și că această învățătură de carte se făcea în trecut (și a continuat astfel pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea), în primul rînd, la umbra Bisericii».

Nicolae Iorga și alți cercetători au susținut că românii nu au avut nici un fel de scriere înainte de secolul al XH-lea. Dar datele istorice, deși puțin, duc la certitudinea că românii s-au servit la început de scrierea cu alfabet latin și de cea cu alfabet grec.

În ceea ce privește vechimea scrierii chirilice în limba română, aceasta este destul de relativă, izvoarele documentare netrecînd dincolo de începutul secolului al XVI-lea. În schimb, limba română era atît de bine încheată — încă în secolul al XIV-lea — încît ea a exercitat o vădită influență asupra limbii româno-slave, ușurînd astfel considerabil trecerea la scrierea limbii române cu alfabetul chirilic.

Una din cele mai vechi mărturii scrise în limba română este scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung către Hans Benkner, judele Brașovului, datînd din anul 1521. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea au rămas și o serie de circa 50 de zapise din Țara Românească și Moldova, dovedind că limba română a fost întrebuințată mai întîi în actele particulare și abia după aceea a trecut în scrisul oficial.

Autorul menționează în rîndul celor mai importante mărturii vechi de limbă română cu alfabet chirilic textele rotacizante atribuite Maramureșului (manuscrite copiate în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, după traduceri mai vechi): *Psaltirea Scheiană*, *Codicele Voronețean* și *Psaltirea Voronețeană*; *Psaltirea Hurmuzachi* (cu text bilingv slavo-român); *Nomocanonul slavo-român*, scris în 1581, la Mănăstirea Putna; *Floarea darurilor*, manuscris bilingv slavo-român, scris tot la Putna, în anul 1583. De asemenea, sînt analizate primele tipăriri în limba română și se exprimă convingerea că limba română scrisă, așa cum apare din aceste docu-

mente — scrise sau tipărite —, a avut în urmă un trecut de perfecționare destul de vechi.

Prezența acestor texte, ca și faptul că limba română a ajuns la un anumit moment să înlăture limba slavă din administrația de stat și din Biserică, au găsit interpretări multiple. Astfel, la originea primelor scrieri în limba română s-au văzut, rînd pe rînd, influențe: bogomilice (B. P. Hașdeu), husite (N. Iorga, Sextil Pușcariu ș.a.), catolice (I. Bărbulescu), sau luterane (O. Densușianu și Al. Rosetti). Tuturor acestor interpretări, care au pus la baza unui fenomen intern influențe străine externe, li s-a opus teoria autohtonă (M. Șesan, T. Palade ș.a.), care a afirmat că traducerea primelor texte în limba română sînt «opera curentului popular», exprimînd «dorința românilor de a întrebuița în biserică limba lor». Acest lucru l-a susținut, de curînd, și P. P. Panaitescu, precizînd că limba română s-a impus în vechile scrieri nu datorită unor influențe religioase externe, ci «luptei pentru autonomie a Bisericii Românești din Maramureș, de la sfîrșitul secolului al XV-lea».

Urmărind evoluția scrierii chirilice românești în intervalul în care aceasta a fost prezentă în cultura românească — adică începînd din secolul al XVI-lea și pînă pe la jumătatea secolului al XIX-lea — autorul postulează existența unor multiple diferențieri în scrierea româno-chirilică practică în Țara Românească, Moldova și Transilvania, datorită condițiilor deosebite ale vieții politice, social-economice și culturale din cele trei regiuni istorice românești. Sînt examinate cele trei tipuri fundamentale de scriere: uncial, semiuncial și cursiv, precum și influența altor scrieri contigue asupra scrierii chirilice românești, arătîndu-se însă și elementele de originalitate ale acesteia. Între caligrafii-grămatici reprezentativi pentru epoca studiată sînt amintiți la loc de cinste și unii clerici, ca: Popa (ierei) Nicola, care și-a desfășurat activitatea la Mitropolia din București, între 1665 și 1670, și cunoscutul cronicar *Dionisie Eclisiarhul*, calligraf și traducător al multor acte româno-slave, între 1780—1820.

Capitolul II, intitulat *Paleografia româno-chirilică* (p. 73—195), începe cu un amplu studiu asupra elementelor materiale ale scrierii româno-chirilice, cercetînd materialele pe care s-a scris (materia subiacentă), uneltele și tehnica scrierii. Sînt examinate amănunțit, în continuare, elementele constitutive ale scrierii româno-chirilice: semnele alfabactice, semnele auxiliare, semnele de punctuație și ortografie, metodele și semnele de prescurtare și semnele numerale. Capitolul se încheie cu examinarea unor elemente de cronologie medieevală românească legate de tematica lucrării, arătîndu-se implicațiile pe care le au era bizantină («de la facerea lumii») și cea creștină («de la nașterea lui Hristos») pentru lucrul paleografului.

În capitolul III, intitulat *Reformarea și înlocuirea alfabetului chirilic prin alfabetul latin în țările române* (p. 196—250), autorul urmărește procesul de încheiere a existenței vii a paleografiei, adică încercările făcute la noi, începînd din secolul al XVI-lea, pentru a înlocui cea «haină împrumutată și rău adaptată limbii române» care a fost alfabetul chirilic.

Primul moment semnificativ al acestei mișcări îl constituie apariția, în Transilvania, în anul 1570, a unei cărți religioase: o *Psaltire în versuri*, tipărită în românește cu litere latine. Instrument al prozelitismului unitarian, această lucrare, tipărită cu ortografia maghiară, nu s-a putut răspîndi între români.

În Moldova, cea mai veche mărturie în acest sens datează din anul 1593. E vorba de rugăciunea *Tatăl nostru*, scrisă în limba română cu litere latine de către marele logofăt Luca Stroiici. Copia acestei rugăciuni a fost descoperită de B. P. Hașdeu în *Corpul legiilor polone*, întocmit de enciclopedistul Stanislav Sarnicki. «Datată și prevăzută cu numele autorului și indicația locului, această probă de limbă poate fi considerată drept cea mai veche încercare românească de a scrie cu alfabetul latin și cu o ortografie apropiată. la o epocă în care, în Moldova și în Țara Românească, nu numai că se scria de toți cu alfabetul chirilic, dar oficial se scria mai ales în limba slavă».

Descriptio Moldaviae, scrisă în limba latină de Dimitrie Cantemir pe la 1715—1716, nu s-a tradus în românește decît cu un secol mai tîrziu (1825). Ea prezintă însă un interes capital pentru faptul că susține că în timpul domniei lui Alexandru cel Bun s-a încetat să se mai scrie în Moldova cu alfabetul latin. Această afirmație — în realitate lipsită de argumentare istorică — a fost folosită de Școala ardeleană drept principal «fundament» pentru susținerea «reintroducerii» în scrierea

limbii române a literelor latine, considerate drept litere «străbune» sau «strămoșești». Lucrul acesta este atestat în prefața lucrării *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, tipărită de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, la Viena, în anul 1780. Un an mai înainte, aceiași reprezentanți ai Școlii Ardelene tipăriseră o *Carte de rugăciuni*, care poate fi considerată drept prima lucrare tipărită în întregime și în chip sistematic cu litere latine. Un moment important îl constituie apariția *Achistului* (Sibiu, 1801), în prefața căruia Samuil Micu justifică folosirea alfabetului latin în locul celui chirilic. Urmărind sistematic și continuu înlocuirea scrierii chirilice cu cea latină, Școala ardeleană a făcut un mare pas înainte față de încercările similare — individuale și sporadice — de pînă atunci.

În continuare, autorul analizează și alte momente tipice pentru perioada amintită, oprindu-se asupra *Gramaticii* lui Ioan Eliad (1828), cu care consideră că se începe «o eră nouă în istoria scrierii românești», aceasta constituind «un studiu pregătit pentru înlocuirea totală a alfabetului chirilic cu cel latin».

Sînt prezentate alfabetele de tranziție, apărute în prima jumătate a secolului al XIX-lea în Țara Românească, apoi sînt analizate reformele oficiale ale alfabetului româno-chirilic între anii 1850 și 1860. Polemica dintre Eliad și Naum Rîmniceanu care susținea rămînerea la scrierea cu litere chirilice este folosită de autor pentru concluzia că Biserica Ortodoxă Română a fost implicată în sens negativ în preocupările proortografice din acel timp, adoptînd o atitudine strîmță, tradiționalistă. Considerăm însă că aceasta e o părere unilaterală, întrucît neglijează analiza motivelor de ordin confesional care au determinat atitudinea acestui «călugăr-cărturar», cum este numit arhimandritul Naum Rîmniceanu, preocupat de apărarea credinței ortodoxe în fața prozelitismului catolic, și nu sesizează că atitudinea unui cleric nu se confundă cu a întregii Biserici. Dovada o constituie însuși faptul că în cadrul reformelor alfabetice în Moldova (1838—1859) autorul trebuie să amintească, în primul rînd, sistemul propus de un alt reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române, singhelul Neofit Scriban, care a publicat la Iași, în 1838, cea dintîi carte românească apărută în Moldova în întregime cu litere latine: un *Catehism*, imprimat în tipografia Mitropoliei, cu binecuvîntarea mitropolitului Veniamin.

În ceea ce privește reforma alfabetică în Transilvania, se observă just că Școala ardeleană, plecînd de la premisa că limba unui popor poate fi transformată de către cărturari, se situase pe un drum etimologic greșit, impunînd o ortografie latinizantă, care îngreuna procesul dezvoltării limbii române. De aceea au fost necesare unele alfabetice de tranziție, iar problema ortografică a dăinuit pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, căpătîndu-și soluționare deplină abia mult mai tîrziu.

În capitolul IV, intitulat *Transcrierea și editarea textelor româno-chirilice* (p. 251—288), autorul face o amplă incursiune cu privire la felul în care această scriere a fost primită în diferite medii sociale. Se vedește o largă preocupare pentru problema transcrierii și a editării textelor româno-chirilice în țara noastră, insistîndu-se asupra diferitelor metode și sisteme de transcriere — în special asupra celui propus de B. P. Hașdeu în *Cuvente den bătrîni* — și propunîndu-se cele mai potrivite norme de editare. Concluzia este aceea că «modul în care cercetătorii istoriei noastre prezintă textele vechi, elementele de temelie care au servit în mod obiectiv la studierea și înțelegerea dezvoltării societății din trecutul patriei, să fie cît mai apropiat de cercetători, de cît mai mulți și la îndemîna a cît mai mulți, dar fără sacrificarea cerințelor de ordin științific».

În *Anexe* (p. 291—333) autorul aduce și alte contribuții personale, prezentînd unele texte istorice care ilustrează cele mai însemnate episoade ale lucrării, iar în *Bibliografie* (p. 334—342) menționează și studiile, albumele, manuscrisele și documentele pe care nu le-a folosit în text. La cele 41 de planșe se adaugă un rezumat al lucrării, în limba franceză.

Privită în ansamblu, cartea *Paleografia româno-chirilică* constituie un prețios material de lucru pus la îndemîna specialiștilor și a tuturor celor interesați de problemele de cultură ale trecutului nostru, de către un cercetător care a depus o muncă prodigioasă în acest domeniu (vezi, între lucrările lui E. Vîrtosu, și *Chirili-calele, note de paleografie românească*, extras din «Arhiva românească», IV, București, 1940; *Chirili-calele, II. Note despre introducerea oficială a alfabetului latin în Principatele Române, 1856—1859*, extras din «Arhiva românească», VIII, București,

1942; *Din paleografia chirilică românească*, în *Documente privind istoria României. Introducere*, I, București, 1956, p. 281—356; *Suprascrierea slovelor chirilice*, în «*Limba română*», XIII (1964), nr. 2, p. 120—148). Ea dovedește că strădaniile depuse timp de mai bine de trei veacuri pentru rezolvarea scrierii românești, precum și înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, au fost manifestări ale luptei pentru trezirea și unificarea conștiinței naționale a poporului român. Lucrul acesta devine limpede dacă se ține seama că principalele etape ale procesului amintit se leagă de momentele cele mai importante ale luptei noastre naționale pentru independență și suveranitate: proclamația Revoluției de la 1848 și actul Unirii Țării Românești cu Moldova, de la 1859. În felul acesta, rezolvarea concomitentă a problemei ortografice cu problema națională apare nu ca o simplă coincidență, ci ca un corolar firesc al unor nobile strădăni de veacuri.

Pr. DUMITRU SOARE

Pandele Olteanu, «*Fiore di virtu*» dans les versions slaves traduites du roumain (Colecția «Asociația slavistilor din Republica Socialistă România»), în «*Romanoslavica*», București, XVI (1968), p. 273—304.

Prea cunoscuta operă moral-didactică *Fiore de virtu*, florilegiu celebru al lui Tomaso Gozzadini, e tipărit între 1471 și 1520 în 41 de ediții în limba italiană. În țara noastră *Floarea darurilor* o identificăm în peste 30 de manuscrise și edițiile tipărite în 1700, 1807, 1808, 1864. Versiunile răspândite în țara noastră se bazează pe manuscrisele cele mai vechi, din secolele al XIV-lea și al XV-lea. Manuscrisul românesc nr. 1436 din Biblioteca Academiei R. S. România se remarcă prin faptul că întreg conținutul său se apropie foarte mult de textul edițiilor din incunabule, împărțit în 50 de capitole. El pare a fi o traducere făcută în Transilvania nordică, în secolul al XVI-lea, după un text intermediar sîrb, avînd la bază un manuscris italian. Legăturile politice, economice, religioase, culturale ale Italiei cu popoarele sud-estului european și îndeosebi cu cele de origine română au contribuit la răspîndirea impresionantă a acestei opere. Cele mai vechi traduceri sînt cele făcute în limba greacă. În limba spaniolă apare în 1498, în limba franceză 1530, în limba croată-glagolitică în 1520, 1647, 1712 etc., în limba armeană în 1675, în greaca modernă în 1526, 1529, 1537, 1546 etc. Prin limba greacă opera se răspîndește în minăstirile Atosului, la Bizanț și de aici printre popoarele ortodoxe.

În țara noastră *Fiore di virtu* se răspîndește începînd cu secolul al XVI-lea pe trei căi: prin traduceri în românește, făcute direct din originalul italian, prin traduceri din limba slavonă și prin traduceri făcute după versiunile grecești. Versiunile slave provin în parte din textele grecești (așa după cum se reflectă în versiunea slavo-română păstrată în manuscrisul miscelaneu nr. 4620 din Biblioteca Academiei R. S. România, provenind din Bucovina și datat: secolul al XVI-lea). Textul slav este redactat în limba sîrbă cu numeroase greșeli de limbă, iar textul traducerii românești pare a fi fost scris într-unul din centrele de cultură ale Moldovei nordice sau în Transilvania estică. El constituie o versiune slavo-română completă, care a fost multiplicată și a circulat cîteva secole.

Versiuni în slavo-sîrbă au circulat la români în secolul al XVI-lea, traduse din limbile italiană și greacă, după texte pe care nu le cunoaștem, însă s-au păstrat în versiunile românești, ca în cazul copiilor conținute de Codex Neagoian sau în ms. nr. 1436 menționat mai înainte.

Textul original slavo-sîrb necunoscut se pare a fi fost — așa cum opina și N. Cartoian — o adaptare în limba slavo-glagolitică din secolul al XIV-lea. Versiunile românești derivate din ea prezintă părți suplimentare față de aceasta și coincid cu alte versiuni româno-slave.

Analiza lingvistică demonstrează proveniența românească nordică, printre slavonisme figurînd și ucrainisme. Aceste versiuni probabil că au fost copiate în sud-estul Transilvaniei, în Hațeg, la Mînăstirea Prislop, ceea ce a susținut și N. Cartoian (Vezi N. Cartoian, *Fiore di virtu în literatura românească*, București, 1928).

O deosebită importanță pentru istoria circulației acestei opere la români și la slavi — prezintă *versiunile slave traduse din românește* în secolul al XVI-lea. Una din ele, tradusă din românește, se păstrează cu titlul său complet, în care se afirmă răspicat: «Această carte, *Floarea darurilor sau virtuților și păcatelor*, a fost tradusă din limba italiană în limba română sau bogdănească de către Gherman Valahul (Românul), iar apoi din limba română în limba slavă, de ieromonahul ucrainian Veniamin, în anul 1592» (ms. 2748, Moscova, f. 167). Această versiune nu e cunoscută decât după citatele și mențiunile câtorva specialiști. M. Speranski a prezentat în 1905 un studiu mai amplu. Într-o scrisoare, acesta ruga pe slavistul român Ion Bogdan să caute traducerea românească după versiunea italiană, pentru a dovedi încă o dată influența literaturii românești asupra celei ruse (Vezi Damian Bogdan, *Correspondența lui I. Bogdan cu slaviștii ruși*, București, 1964). Iar I. A. Șliapkin, care cunoscuse înaintea lui Speranski această versiune, o considera ca fiind din 1492, și nu 1592 (copistul confundase cifra slavonă pentru 500 cu cea pentru 400). N. Smochină (*O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții «Floarea darurilor»*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1962), nr. 7—8, p. 712—738), preia datele lui Șliapkin și identifică pe Gherman ca fiind un caligraf din vremea lui Ștefan cel Mare, iar pe ieromonahul Veniamin ca fiind un erudit ucrainian de la sfârșitul secolului al XV-lea.

Pandele Olteanu pune sub semnul întrebării ipoteza lui N. Smochină, considerând că e destul de greu să poți admite că chiar în titlul unui manuscris, copiat de mai multe ori, să se fi menținut o dată falsă, de ordinul a o sută de ani. Speranski și P. P. Panaitescu (*Inceputurile și biruința scrisului în limba română*, București, Editura Academiei R. S. România, p. 110—111) resping de asemenea această ipoteză. Alți cercetători români, neavând studii de specialitate în slavistică și care n-au văzut acest manuscris, consideră ca întemeiată părerea că opera *Floarea darurilor* ar fi fost tradusă în românește. După ei, prin «limba valahă sau bogdănească» trebuie să înțelegem slavona Moldovei sau aceea a Ucrainei, iar prin «slovenski», slavona de redacție rusească (Această opinie figurează în *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 493). Manuscrisul nr. 2748 din Biblioteca V. I. Lenin din Moscova conține între filele 167—187 *Floarea darurilor*, copie din secolul al XVIII-lea, împărțită în 35 de capitole, ca și în alte versiuni slavo-române sau grecești. Această versiune, tradusă în românește în 1592, a cunoscut o mare răspândire. După P. I. Șefarik reiese că încă din 1596 existau copii după ea.

O altă copie completă, din secolul al XVII-lea, în slavo-sîrbă, limbă utilizată în mod curent și în Moldova în acea vreme, prezintă o deosebită importanță. *Floarea darurilor* era cuprinsă în manuscrisul nr. 26, care în 1819—1833 se găsea la Novi-Sad, iar astăzi în Museum Regni Bohemiae din Praga (I. Vasica, I. Vajs, *Soupis staroslovanskijch rukopisu...*, Praha, 1957, p. 367—373).

Manuscrisul respectiv pare a fi fost copiat în întregime într-un mediu moldovenesc-ucrainian între anii 1642—1652, conținând în plus un cronograf rus, texte traduse din ebraică, din greacă, din bulgară în rusă. El oferă o versiune completă și mult mai veche decât aceea din Moscova. Speranski l-a dat ca fiind de la sfârșitul secolului al XVII-lea, iar originalul provenind probabil din secolul al XVI-lea. I. Iațimirski îl consideră ca aparținând primului pătrar al secolului al XVII-lea (I. Iațimirski, *Opisanie juznoslavjanskiš i russkiš rukupisei...*, Petrograd, 1921, p. 805—814).

Publicarea integrală a acestor versiuni, ca și studiul lor filologic, vor completa datele istorice privind circulația operei italiene în vechea cultură a românilor și slavilor. Copia slavo-sîrbă păstrată la Praga a fost destul de răspândită la români, deoarece a servit ca bază altor versiuni bilingve slavo-române.

Versiunea slavă a manuscrisului bilingv nr. 559 din Biblioteca Academiei R. S. România e copiată după manuscrisul redacției sârbe, tradusă din românește (manuscrisul IX. H. 23 Praga).

Tot în același manuscris 559 din Biblioteca R. S. România (f. 77—84) figurează încă 6 foi de text românesc cu titluri în slavă și română, cu reflexii, fragmente izolate din primele 16 capitole din *Floarea darurilor*. Textul a fost publicat de Ilarion Pușcariu (*Sentințe biblice și adevăruri de viață*, I, p. 22—27) și studiat de N. Cartoian (*op. cit.*, p. 67—70). Manuscrisul nr. 559 din Biblioteca Academiei R. S. România

cuprinde astfel o versiune unică slavo-română, interlineară, ale cărei titluri corespund textului versiunii slave tradusă din românește, păstrată în manuscrisul de la Praga și cel de la Moscova.

Versiunile româno-slave au fost transcrise după un manuscris al cărui original italian eră diferit de acela utilizat de ediția Bottari (1740, Roma). Analizând în continuare diferiți termeni proprii, nume de animale, ființe, reale și fantastice, ex. vasilisc, calandrinon, pinara, castor, ermelin (hermină), Pandele Olteanu confirmă existența vechii traduceri românești din italiană. În ceea ce privește raportul dintre versiunea slavă de la Moscova și aceea păstrată la Praga, reiese în mod clar faptul că au fost traduse după același text, cu mici diferențe de natură ortografică sau caligrafică. Identitatea traducerii versiunilor slave provine probabil din intermediul traducerii române, iar manuscrisul de la Praga păstrează forme morfologice și ortografice mai vechi. În manuscrisul de la Moscova găsim atestat fenomenul de pleu-fonie caracteristic tuturor limbilor slave de est. Ex.: *perepelica* (f. 178 v), în loc de «prepelica», în ms. 23 din Praga și în toate celelalte versiuni slavo-române. Cele două versiuni se deosebesc de asemenea prin omisiuni mai numeroase și proporții apreciabile, îndeosebi în versiunea slavă de redacție rusă, deoarece aceasta din urmă e mai târzie. Versiunea slavo-sîrbă din secolul al XVII-lea păstrează mai bine factura originalului.

Particularitățile lingvistice slave ale manuscrisului *Fiore di virtù*, operă tradusă în românește, confirmă existența unei vechi traduceri din italiană în limba română, însă pînă astăzi încă nu a fost descoperită această veche traducere românească.

Existența ei e dovedită prin mijlocul altor atestări sau mărturii directe și indirecte, dintre care datele lingvistice prezintă o importanță de prim ordin. Traducerea inițială din română în slavă ne-a ajuns numai prin copii mai târzii pe care caligrafii le-au slavizat, le-au rusificat mai mult, reducînd unele părți, adăugînd altele sau amplificînd textul original. De asemenea, prototipul italian după care a fost făcută traducerea românească nu e identificat. P. Olteanu a utilizat ediția Bottari (1740), publicată la Roma, care astăzi nu mai corespunde. În plus, a fost consultat studiul Mariei Corti (*Le fonti del Fiore di virtù e la teoria della nobiltà del Duecento*, în «Giornale storico della letteratura italiana», Torino, 1959), conținînd prețioase materiale referitoare la manuscrisul din Siena. Ceea ce se remarcă de prima dată este aspectul roman al limbii versiunilor slave ale *Florii darurilor* traduse din românește. Limba acestor versiuni prezintă o apropiată analogie cu limba unor monumente de veche cultură slavă, scrise inițial în limba moravă sau bulgară, însă păstrate în copii de redacție rusă, mai târzii. Celebrul *Sbornik* al cnezului rus Sviatoslav, din anii 1073—1076, este în fond *Sbornicul* țarului bulgar Simeon, scris sub titlul *Zlatosmi*, probabil pînă în anul 920, de însuși Simeon, la Preslav, capitala Bulgariei, în dialectul răsăritean (*Vezi* cele două culegeri editate în fotocopii de R. Aitzetmüller în *Monumenta linguae slavicae dialecti veteris fontes et dissertationes*, tom. III, Wiesbaden, 1965).

Comparînd toate versiunile slavo-române cu originalul italian și versiunile grecești, Pandele Olteanu identifică românismele din textele slave, provenind din vechea traducere în românește, amplificările, omisiunile și calcurile (*Vezi* de asemenea, P. Olteanu, *Contribuții la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară și română*, în «Romanoslavica», XIV (1968), p. 306—341).

În versiunile slave se poate constata, de asemenea, existența unor expresii caracteristice italo-românești, în care verbul *facere* dispune de sensuri, care nu se găsesc în limbile slave. Ordinea cuvintelor în fraza slavă e adeseori o adevărată copie fotografiată a versiunii italiene sau a versiunii românești. În numeroase cazuri ordinea cuvintelor frazei slave reproduce exclusiv pe aceea a versiunii române, iar sintaxa versiunilor slave poartă, de asemenea, pecetea turnurii românești. Omisiunile, amplificările, diferențele gramaticale și de expresie confirmă faptul că vechea traducere a fost realizată direct după originalul italian. Fenomenul e reflectat în diferențele ce apar între versiunea slavă, bilingvă și versiunea românească juxtalineară. E vorba de omisiuni, de amplificări care se găsesc în versiunea română, fără a putea fi identificate totuși în versiunea slavă juxtalineară, însă care există totuși identice în versiunea slavă tradusă după cea românească. Faptul în sine de-

monstrează că autorul versiunii bilingve a utilizat de asemenea vechea traducere românească, care se ținea foarte aproape de originalul italian.

În versiunile slave traduse din românește pot fi întâlnite unele maxime și pro-venbe, care prin structura și ordinea topică indică limba română vorbită.

În încheierea articolului, Prof. Pandelescu consideră că vechea traducere românească a influențat de asemenea unele versiuni bilingve slavo-române (Vezi ms. 4620 din Biblioteca Academiei R. S. România). În textul slav al acestei versiuni bilingve pot fi identificate numeroase «românisme», iar textul românesc juxtapes al aceleiași versiuni conține părți suplimentare, ca și omisiuni, care sînt identificate în versiunile slave traduse din românește. «Românismele» acestor versiuni confirmă existența unei vechi traduceri din italiană în limba valahă sau «bogdaniană», făcută de Gherman Românul, iar mai apoi tradusă în slavonă de ucraineanul Veniamin, așa cum de altfel figurează chiar în titlul versiunii păstrate la Moscova (ms. nr. 2748 — *Kniga Flores...*).

P. Olteanu anunță că versiunile respective sînt folositoare ediției critice a originalului italian al operei *Fiore di virtu*, pe care o pregătește Maria Corti, utilizînd manuscrisul amintit mai înainte, confruntat cu alte 41 de manuscrise. Astfel de studii contribuie la cunoașterea istoriei acestei cărți celebre «care timp de 5 secole a întărit osmoza culturală și prietenia spirituală între poporul italian și popoarele slave, popoarele sud-estului european și mai întii cu poporul frate-român» (p. 304). Studiul Prof. Pandelescu aduce noi lumini asupra unui capitol de veche cultură românească, dovedind spiritul de receptivitate românesc și contribuția sa de sinteză, punte de legătură între valorile Occidentului și lumea slavă.

C. BĂRBULESCU

Radu Vulpe, Ion Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 591 p.

Studiul prezintă o sinteză istorică asupra Daciei Pontice sau Scythiei Minor (Dobrogea) în perioada «principatului» și a «dominatului» din istoria Imperiului roman, adică din secolul I î.d.Hr. pînă în secolul al VII-lea d.Hr., punînd la contribuție atît noile descoperiri arheologice cît și ultimele studii și cercetări istorice referitoare la această întinsă perioadă. Deși autorii se ocupă în mod special de istoria Dobrogei romane, orizontul cercetării lor istorice îmbrățișează tot spațiul balcanocarpat, în care s-a dezvoltat poporul geto-daco-roman, și mai ales Dacia Traiană sau Carpatică, de care depindea în chip natural Dacia Pontică, fapt care conferă lucrării o mare importanță și valoare.

În prima parte a lucrării (p. 13—292), parte scrisă de Dl. R. Vulpe, se expune istoria Dobrogei în perioada «principatului», formă de guvernare în care senatul Romei împărțea puterea politică supremă cu împăratul roman. Perioada principatului a început cu domnia împăratului August (31 î.d.Hr.) — 14 d.Hr.) și s-a terminat cu domnia împăratului Dioclețian (284—305), care a inaugurat perioada «dominatului».

Prin cucerirea Macedoniei în anul 146 î.d.Hr., romanii și-au creat o puternică bază de operațiuni în Peninsula Balcanică. În anul 74 î.d.Hr., romanii ajung în Moesia Superior (Serbia), iar în 72 î.d.Hr. în Scythia Minor; dar, în 61 î.d.Hr., cetățile pontice au reușit să se elibereze pentru un timp de romani. Regele geto-dac Burebista (mort la anul 44 î.d.Hr.) a format în spațiul care se întindea din Slovacia și Panonia pînă în Scythia Minor și Balcani un puternic stat, avînd reședința la Argedava, în așezarea getică de la Popești, pe Argeș. După asasinarea lui Burebista, statul geto-dac s-a destrămat. În anul 27 î.d.Hr. romanii au desființat micile regate getice din Dacia Pontică și și-au întins stăpînirea pînă la gurile Dunării.

În timpul lui August, provincia Tracia a fost reconstituită pînă la gurile Dunării, cuprinzînd și Scythia Minor. Între anii 9 și 18 d. Hr., a trăit la Tomis (Constanța) poetul P. Ovidius Naso, exilat de împăratul August, probabil ca urmare a unor intrigi de palat cu substrat politic.

Orașele grecești din Dacia Pontică : Histria, Tomis (Constanța), Callatis (Mangalia), Dionysopolis (Balcic) și Odessos (Varna) au alcătuit în secolul I o administrație aparte numită Pentapolis, iar în secolul al doilea Hexapolis, datorită adăugării la acestea și a cetății Mesembria, dezlipită de la provincia Tracia. La Tomis, rezida «praefectus orae maritimae», cea mai înaltă autoritate romană în Dacia Pontică.

Domițian a împărțit, în anul 86, Moesia în două provincii : Moesia Superior și Moesia Inferior în care intra și Scythia Minor. Iar în timpul războaielor purtate de romani împotriva dacilor, sub Domițian și Traian, care au dus, după anul 106, la transformarea Daciei în provincie romană, Scythia Minor a devenit teatru de luptă, prin bătăliile date pe platoul de la Adamclisi, unde împăratul Traian va ridica, în anul 109, un mausoleu, în amintirea soldaților romani care au căzut aici — *qui pro patria occubuerunt*. Aproape de mausoleul de la Adamclisi, pe valea Urluia, Traian a pus să se zidească cetatea *Tropaeum Traiani*.

Dacia transformată de Traian în provincie romană nu depășea suprafața stăpînită de Decebal în ultimii săi ani de domnie, suprafață care corespundea cu Transilvania pînă la nord de Napoca (Cluj). Regiunile exterioare Transilvaniei aveau în Imperiul roman statutul lor stabilit de mai înainte. Banatul și vestul Olteniei cu Drobeta depindeau de Moesia Superior, iar restul Olteniei, întreaga Muntenie, sudul Moldovei și o fișie din Transilvania de est făceau parte din Moesia Inferior. Muntenia și Moldova de jos au fost încadrate în Moesia Inferior (Secunda) înaintea ocupării Daciei de Traian, încă din anul 89, de către Domițian, după relațiile date de papirul Hunt.

Către sfîrșitul domniei lui Traian, Oltenia toată a fost alipită la Dacia, numindu-se *Dacia Inferior*, iar restul, adică Transilvania și Banatul formau provincia *Dacia Superior*. Un Limes Alutanus, ridicat în timpul lui Traian, apăra pe linia Oltului Dacia Inferior de incursiunile dacilor și carpilor liberi. Colonizarea romană s-a făcut în cele două Dacii. Muntenia și Moldova de Jos, deși încadrate politic în provincia dunăreană Moesia Inferior, au rămas în afara operei de colonizare romană. Chiar după cucerirea Daciei, principala frontieră militară a Imperiului roman a rămas tot pe linia Dunării, Dacia Traiană reprezentînd un avanpost muntos față de această frontieră.

Din timpul lui Traian s-a păstrat *horothia* (hotărnicia) teritoriului rural al cetății Histria, descoperită în 1914 de V. Pîrvan, document emis la 25 octombrie anul 100 de Manius Laberius Maximus, legatul Moesiei Inferioare sub Traian, în care se găsesc interesante informații referitoare la cetatea Histria și la teritoriul ei rural.

Autorul se ocupă apoi cu istoria Scîției Minor sub împărații romani din familia Antoninilor, adică sub împărații Adrian (117—138), Antonin Pius (138—161), Marcu Aureliu (161—189) și Commodus (180—192). În timpul lui Adrian și Antonin Pius, sub care Imperiul roman atinge apogeul în epoca «principatului», cetățile din Dacia Pontică (Scythia Minor) s-au bucurat de liniște și de mare prosperitate.

Din timpul lui Marcu Aureliu încep atacurile marcomanilor și ale cvazilor la Dunărea de mijloc, între anii 167—168, 172 și 174. La rîndul lor, costobocii, trib dac liber din nordul Daciei, au atacat în anul 170 Scythia Minor și provinciile balcanice pînă în Grecia.

Scythia Minor și Dacia Traiană s-au bucurat de mare prosperitate și în timpul împăraților din dinastia Severilor. Sub Septimiu Sever (193—211) s-a ridicat în Muntenia *Limesul Transalutanus* — «Limes Transalutanus», sau «Valachicus», numit de popor «Troianul», la circa 30—50 km est de Olt, pe linia Turris (Turnu Măgurele), Roșiorii de Vede, Pitești, Jidava, lângă Cîmpulung-Muscel, Rucăr și cetatea Cumidava (Rîșnov), în Transilvania.

În 212, prin celebra Constitutio Antoniana, împăratul Caracalla (211—217) a extins dreptul de cetățenie romană în favoarea tuturor locuitorilor liberi ai Imperiului, beneficiarii ai unei cetățenii locale, de caracter urban. De acest drept s-au bucurat și locuitorii din Scythia Minor și din Dacia Traiană.

În timpul anarhiei militare care a început cu Maximin Tracul (235—238), situația din Scythia Minor și din Dacia Traiană a început să se înrăutățească. În anul 238, carpții, care ocupau toată Moldova, au invadat în Dobrogea. Tot carpții au rupt Limesul Transalutan în anul 244, pătrunzând în Dacia Malvensis (Oltenia). Filip Arabul (244—249) a reușit să alunge în anul 247 pe carpți și pe goții. Limesul Daciei Inferioare a fost readus astfel pe linia Oltului, cum fusese sub împăratul Traian.

La un an după serbarea mileniului, în anul 248, populația din Scythia Minor a avut mult de suferit din cauza invaziei carpilor și goților, la care s-au asociat și alte popoare transdanubiene. În anii 249—250, populațiile din estul Daciei și nordul Mării Negre, conduse de regele got Kniva, au trecut Dunărea pe gheață și au atacat Scythia Minor și Moesia Inferior. Muntenia, Moldova și coastele septentrionale ale Pontului Euxin erau acum pierdute pentru romani. Sistemul de apărare stabilit de romani la Dunărea de Jos s-a prăbușit, iar Dobrogea a devenit, din acest timp, o *via gentium*.

În anii 274—275, împăratul Aurelian (270—275), din proprie inițiativă și fără lupte, a părăsit Dacia Traiană, stabilind frontiera Imperiului roman pe Dunăre. În Dacia Traiană au venit carpții, dacii liberi și goții, care s-au adăugat la populația daco-romană rămasă pe loc. Aurelian a creat la sudul Dunării Dacia Aureliană, pe care a împărțit-o în: *Dacia Ripensis*, cu capitala la Ratiaria și *Dacia Mediterranea*, cu capitala la Sardica (Sofia).

Istoria Daciei Pontice sau Scythia Minor (Dobrogea), în perioada «dominatului», constituie partea a II-a a lucrării (p. 369—502) și este scrisă de Dl. Ion Barnea, care se ocupă mai întâi cu istoria Dobrogei de la Dioclețian (284—305) până la Valens (364—378).

Cu împăratul Dioclețian începe epoca de sfârșit a Imperiului roman și ultima perioadă a stăpînirii romane la Dunărea de jos: *perioada romano-bizantină*. Sistemul politic al «dominatului» este numit astfel pentru că împăratul singur deținea puterea supremă, anihilând autoritatea senatului și a instituțiilor romane tradiționale, fiind considerat «dominus» față de toți supușii săi, după modelul monarhiilor orientale, indiferent de rangul și clasa socială a căreia aceștia aparțineau. Pentru mai buna apărare a Imperiului roman, puterea imperială a fost împărțită (la anul 392) între patru împărați, doi auguști — unul în Orient, altul în Occident — ajutați fiecare de cîte un cesar. O dată cu această reformă a început împărțirea Imperiului roman universal în «Imperiul de Răsărit» și «Imperiul de Apus». Dioclețian a dat o nouă împărțire administrativă Imperiului, împărțindu-l în 12 dioceze (dioeceses), subîmpărțite la rîndul lor în 100 de provincii. Diocezele și provinciile imperiului au fost grupate geografic de la Constantin cel Mare (306—337) în patru prefecturi: Prefectura Orientul, Prefectura Iliricul, Prefectura Centrală (căreia aparțineau Italia și Africa) și Prefectura Occidentului (în care intrau Galia, Spania și Bretania).

Teritoriul Dobrogei a fost despărțit în timpul lui Dioclețian de provincia Moesia Inferior și transformat în provincie romană, sub numele de Scythia Minor, aparținînd diocezei Tracia, cu alte cinci provincii, care făceau parte din Imperiul roman de Răsărit. Capitala provinciei a fost stabilită la Tomis. Pentru a împiedica răscoalele generalilor comandanți de legiuni, puterea militară a fost despărțită de puterea civilă. Deși Scythia Minor (Dobrogea) era încadrată în dioceza Tracia și în Prefectura Orientului, neoficial ea făcea parte, împreună cu cele două Moesii, Dacia Aureliană, Dalmația, Panoniile, Noricul și cu populația romană rămasă în Dacia Traiană sau Carpatică din marea unitate a Prefecturii Iliricului, avînd particularități regionale care reprezintă în istorie *romanitatea orientală*.

Din punct de vedere religios, după tradiție, în Scythia Minor ar fi predicat Sfîntul Apostol Andrei. Date fiind legăturile cetăților grecești din Dobrogea cu metropolele din vestul Asiei Mici, cu centrele mai de seamă din insulele Mării Egee și din Grecia, și numărul mare de soldați proveniți din provinciile creștinate mai dinainte din Orient, se poate presupune că au existat creștini izolați în primul și al doilea secol la Tomis (Constanța), Durostorum (Silistra), Axiopolis (Cernavoda) Dinogetia (Biserica Garvăn), Novidunum (Isaccea), Halmiris (cetatea Zaprojeni-

lor) ș.a. La Halmiris sint menționați primii martiri creștini cunoscuți pe teritoriul Daciei, *Epiktet* și *Astion*, decapitați la finele secolului al III-lea. În actul lor martiric este menționat primul episcop al Tomisului, *Evangelicus*. La Axiopolis sint menționați la începutul secolului al IV-lea trei martiri: *Chiril*, *Chindeas* și *Tasios* (Dasius). Moaștele Sfintului Dasius au fost mutate din Axiopolis la Durostorum, în Moesia Inferior, de unde, la începutul secolului al VI-lea, au fost duse la Ancona, în Italia.

În anul 306, tetrarhia instaurată de Dioclețian s-a destrămat, în cele din urmă reușind să se impună ca împărat în Occident Constantin cel Mare, fiul lui Constantin Chlor, în alianță cu Valerius Licinius, în Răsărit. Armata lui Maxentius, cel ce dorea să obțină puterea supremă, a fost învinsă de Constantin cel Mare la podul Milvius de lângă Roma, la 28 octombrie 312.

La începutul lui ianuarie 313, Constantin cel Mare și cumnatul său Licinius au promulgat cunoscutul «Edict de la Milan», prin care cei doi împărați proclamau libertatea religioasă și egalitatea în drepturi pentru toate religiile din Imperiul roman, inclusiv religia creștină.

Deși încă nu se botezase, Constantin a inaugurat față de Biserică o nouă politică. El și succesorii săi au început să privească problemele religioase ca probleme de stat, Biserica însăși fiind încadrată în organismul de stat, ceea ce a adus pentru ambele părți avantaje și dezavantaje.

Importanța Dobrogei a crescut în urma întemeierii noii capitale a imperiului, Constantinopolul, Roma cea nouă, începută în noiembrie 324 și inaugurată solemn la 11 mai 330, pe locul vechii colonii grecești Byzantion. Cetatea *Tropæum Traiani* din Scythia Minor, distrusă de goți, a fost rezidită din temelie, foarte probabil începând din anul 295. Pe malul stîng al Dunării, Constantin a fixat trei capete de pod, la *Drobeta* (Turnu-Severin), *Sucidava* (Celei), *Constantiniana Daphne*, între anii 324—328, situată la gura Argeșului, avînd în față, pe partea dreaptă a Dunării cetatea *Transmarisca* (Turtucaia). În apropiere de Tomis, se găsea o așezare întărită, numită în izvoarele literare și epigrafice *Constantiana*, ridicată sau refăcută de Constantin cel Mare sau de fiul său Constantius (337—361), fortăreață care a dat numele Constanței de azi, înlocuind vechiul ei nume Tomis, sub care era cunoscută pînă în perioada romano-bizantină.

O contribuție importantă a avut Biserica din dreapta Dunării la răspîndirea creștinismului în rîndurile populației daco-romane și la goții din răsăritul Munteniei, cu care aceasta conviețuia. Ulfila, marele apostol al goților, a predicat în limba latină, la populația daco-romană de la nordul Dunării și în limba gotă pentru goți. În 348, cînd regele goților Athanaric a pornit o persecuție contra creștinilor din regatul său, Ulfila, cu o parte din creștinii arieni dintre goți, au fost primiți de împăratul Constanțiu, susținătorul înfocat al arianismului, în sudul Dunării. Ulfila a fost așezat ca episcop al goților arieni, la Nicopolis ad Istrum, în Moesia Inferior, unde a păstorit 33 de ani, predicînd în limba greacă, latină și gotă.

În timpul împăratului Iulian Apostatul (361—363), a fost torturat și ars pe rug, pentru credința creștină, în 362, la Durostorum, soldatul roman Aemilianus, din ordinul lui Capitolinus, guvernatorul provinciei Tracia, acuzat că a spart cu ciocanul statuile zeilor și a răsturnat altarele din templele lor.

Împăratul Valens (364—378), mare susținător al arianismului, trecînd, prin anii 368—369, pe la Tomis, a căutat să impună arianismul, dar a întîmpinat opoziția episcopului ortodox Bretanion (Vetranion), pe care l-a exilat, dar l-a chemat înapoi, arătîndu-se de minia și răscoala poporului. La goții din răsăritul Munteniei, Athanaric, regele acestora, a reînceput o cruntă persecuție, în anul 372, printre victime fiind Sfîntul Sava «gotul», originar din Capadocia, care predica credința ortodoxă. El a fost înecat în riul Museos, fără îndoială riul Buzău de astăzi. Compatriotul său Iunius Soranus, ducele provinciei Scythia Minor, în urma scrisorilor Sfîntului Vasile cel Mare, a trimis moaștele Sfîntului Sava în Capadocia, de unde era originar.

În timpul persecuției lui Athanaric, din anul 372, secta creștină a *audianilor*, numiți astfel după Audius, originar din Mesopotamia, care existau aici de mai înainte, a trecut înapoi în Scythia Minor și de aci în Asia Mică.

După ce înfățișează situația din Scythia Minor în timpul răz de Imperiul roman împotriva goților și a vizigoților, care devin fe imperiului, autorul se ocupă de situația din Scythia Minor în timpu lor, organizați de frații Attila și Bleda, apoi de Attila singur (445- lui Teodosie cel Mare și a fiului său Arcadiu (395—408), episcopul Tomis, supranumit «scitul», a făcut misiune printre huni. El era fr cu Sfintul Ioan Gură de Aur († 407), patriarhul Constantinopolului, 399, a trimis misionari «pentru nomazii sciți de la Istru».

După prezentarea împrejurărilor în care Imperiul roman d sub loviturile tribului german al herulilor, conduși de Odoacru, în situației din Scythia Minor în timpul mișcărilor ostrogoților, a așe de Jos a triburilor bulgare de la Volga, care au făcut apoi incursi Scythia Minor, în timpul împăratului Anastasie I (491—518), au asupra acțiunii generalului roman Vitalian, originar din Zaldapa, ce Minor, apărător al Ortodoxiei, care a pornit o puternică răscoală în împotriva împăratului Anastasie care susținea pe ereticii monofizi este înfățișată situația în Imperiul roman de Răsărit în timpul împ cînd anții, trib slav poposit de ourînd în Moldova, au pătruns în Dar în număr mult mai mare pătrund sclavinii și anții în sudul D lui Justinian cel Mare (527—565), ajutați de bulgari.

Cu toate atacurile popoarelor migratoare, Justinian cel M păstreze cîteva capete de pod și la nordul Dunării, ca: *Turris Constantini*ana *Daphne*, la gura Argeșului, la Pîua Petri, în fața (Hîrșova). La Tomis a fost pusă de Justinian sau de predecesorii cetății o inscripție creștină în limba greacă: *Κόρης ὁ Θεός, βοήθη π* (Doamne Dumnezeu, ajută cetatea reînnoită).

În anul 536, în timpul lui Justinian, provinciile Scythia Min ferior (*Secunda*) sînt desprinse din dioceza Traciei și puse sub *quaestor Justinianus exercitus*, cu reședința la Odessos (Varna), în civile și militare pentru apărarea frontierei de la Dunărea de Jos. La două provincii au fost adăugate și insulele Ciclade, provincia Caria Mici și insula Cipru. Asocierea celor cinci provincii, atît de distr într-o singură unitate administrativă era justificată de caracterul fluvial, Dunărea fiind socotită un apendice al Mării Negre. Această dat rezultatele așteptate.

În luna martie a anului 559, kutrigurii, o ramură a hunilor, în de bulgari și de slavi au atacat Scythia Minor și Moesia Inferior, Tracia și Macedonia, pînă în Grecia.

După aceasta, kutrigurii și utigurii, un trib înrudit cu aceștia de avari, populație nomadă de origine turcă înrudită cu huno- 561—562, sub conducerea lui Baian, avarii ajung la Dunărea de Jos pe teritoriul Imperiului romano-bizantin, în Scythia Minor.

În anii 579—580, în timpul împăratului Tiberiu al II-lea veniți la Dunărea de Jos, trec Dunărea în număr de 100.000 și Peninsula Balcanică. În 586—587, avarii uniți acum cu slavii distr storum, Zaldapa, Tropaeum Traiani și Marcianopolis. Împăratul Ma a trebuit să facă față cu greutate atacurilor avaro-slave, iar anii de lui Focas (602—610) sînt ultimii ani ai statului «roman tîrziu» sau puriu». Statul romano-bizantin de tip sclavagist devine din secolu stat de tip feudal.

În timpul lui Focas, slavii pătrund în masă în mai multe succedat pînă la venirea bulgarilor în 679—680 și s-au așezat defini Balcanică, pe teritoriul provinciilor sud-dunărene ale Imperiului, schimbînd configurația etnică a acestor provincii.

Cu împăratul Heracliu (610—641) începe perioada propriu-zis istoria Imperiului grec medieval. Pentru a face față atacurilor dif Heracliu a organizat *themele*, circumscripții militare-administrative,

civilă și militară erau concentrate în mâna aceluiași conducător, numit *strateg*. În timpul lui Heracliu, slavii au pătruns în Tracia, Macedonia, Grecia, Peloponez, pînă la Marea Adriatică. În 626, avaro-slavii, în alianță cu perșii, au atacat Constantinopolul, pe care nu l-au putut cucerii, bine apărat de puternicile sale ziduri.

În anii 679—680, o parte din bulgarii de la Volga au venit sub conducerea lui Asparuch (Isperech) la Dunărea de Jos, în regiunea numită Bugeac, la nord de Delta Dunării, de unde, trecînd Dunărea, au înaintat prin Scythia Minor pînă la Varna, supunînd în anul 681 cele șapte triburi ale slavilor și tribul slav al «severilor». Din acest timp începe pentru Scythia Minor (Dobrogea) o nouă perioadă istorică.

În afară de bogatele informații politice, sociale, culturale și economice, autorii prezintă prețioase știri referitoare la situația Bisericii creștine în Scythia Minor, în perioada dominatului și după aceasta. În Dacia Pontică sau Scythia Minor Biserica era condusă, după cum relatează istoricii Socrate și Teodoret, precum și Legea din jurul anului 480 a împăratului Zenon, de un *singur episcop*, cu reședința în capitala provinciei, la Tomis. Episcopul de Tomis depindea direct de Patriarhia de Constantinopol. În anii 368—369, cunoaștem numele episcopului *Betranion (Veteranion)*, exilat pentru ortodoxia sa de împăratul Valens, susținătorul arianismului. Acestuia i-a urmat *Gerontios*, sau mai sigur *Terentius*, care a participat la Sinodul al II-lea Ecumenic, ținut în 381, la Constantinopol. După el a urmat *Teotim I* (392—402), scriitor, prietenul Sfintului Ioan Gură de Aur și predicator priatru goți și huni.

Urmașul lui Teotim a fost *Timotei*, care a participat la Sinodul al III-lea Ecumenic ținut la Efes în anul 431. Înainte de 448 era «episcop al cetății trinitane» Ioan, care scria în limba latină, combătînd erezia lui Nestorie și monofizismul și apărînd Ortodoxia. În anul 449, episcopul Tomisului *Alexandru* semnează actele unui sinod ținut la Constantinopol contra ereziarhului Eutihie, întemeietorul monofizismului. La Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, din anul 451, episcopul Alexandru n-a putut participa, din cauza năvălirii hunilor, dar a semnat actele Sinodului în anul 452, cu ocazia unei călătorii la Constantinopol. Către anul 458, episcopul Tomisului *Teotim al II-lea* apără credința ortodoxă referitoare la cele două firi, divină și umană, din persoana lui Iisus Hristos — stabilită în anul 451 de Sinodul al IV-lea Ecumenic din Calcedon — într-o scrisoare trimisă împăratului Leon (457—474). După Teotim al II-lea, pînă la anul 518, nu mai cunoaștem în Scythia Minor nici un episcop; în acest an, pe un disc de argint aurit apare într-o inscripție latină numele episcopului *Paternus*. Într-o scrisoare trimisă în anul 529 împăratului Justinian de călugării sciți din Scythia Minor, episcopul Paternus este pîrît că respinge formula teologică «theopashită» pe care aceștia și-au însușit-o în timpul disputelor monofizite. Dar Justinian, deși favorabil formulei pentru a atrage pe monofiziții la Ortodoxie, n-a luat nici o măsură contra lui Paternus. În anul 520, episcopul Paternus se afla la Constantinopol, participînd la alegerea episcopului Epifaniu.

Titlul de «*episcopus provinciae Scythiae metropolitanus*», pe care l-a purtat Paternus, presupune că în perioada de ultimă înflorire a regiunii Scythia Minor s-au creat în această provincie și alte episcopii, probabil la *Tropaeum Traiani, Axiopolis* ș.a.

Ultimul episcop de Tomis cunoscut este *Valentinian* (549—553), care a întreținut corespondență cu papa Vigilius al Romei, pe cînd acesta se afla la Constantinopol, în chestiunea «Celor Trei Capitoale», condamnate în anul 553 de Sinodul al V-lea Ecumenic de la Constantinopol.

Doi călugări de origine din Scythia Minor au activat în Occident, devenind renumiți: *Ioan Casian* (360—430/435), născut într-un sat pe valea Casincei, vicus Casii sau Cassiani, care s-a stabilit în Mănăstirea Sfintului Victor din Marsilia, în sudul Galiei și *Dionysius Exiguus* (Dionisie cel Mic), care a trăit la Roma între anii 500—545, fiind socotit, împreună cu prietenul său Cassiodor, unul dintre întemeietorii culturii medievale.

La Durostorum (Siliștra) a păstorit în secolul al IV-lea episcopul arian *Auxentius*, discipolul episcopului Ulfilas al goților. La finele secolului al VI-lea, păstoria la Durostorum episcopul ortodox *Dulcissimus*, care, din cauza incursiunilor slavavare, s-a retras la Odessos (Varna).

Autorul se ocupă de inscripțiile din Scythia Minor, în secolele al IV-lea — al VII-lea, într-un capitol aparte. După edictul de la Milan din ianuarie 313, inscripțiile sînt mai numeroase ca în perioada precedentă. Ele se ridică pînă în prezent la numărul de 70, mai mult de jumătate fiind din Tomis, iar restul din Callatis, Histria, Axiopolis, Tropaeum Traiani, Ulmetum, Dinogetia, Salsovia, Lazu. Un sfert din ele sînt în limba latină, iar restul în limba greacă, puse îndeosebi de creștinii din cetățile grecești de pe țărmurile Mării Negre. Din ierarhia bisericească de la Tomis întîlnim în inscripții pe episcopi *Timotei* și *Paternus*, precum și un *presbyter*, iar la Bizone (Cavarna), pe *Stephanus diakonus*.

În arhitectura Scythiei Minor din acest timp, un loc aparte îl ocupă basilicile, în cele mai multe cazuri folosite pentru cultul creștin. Este acum «era bazilicii paleocreștine». La Tomis s-au descoperit ruinele unui complex arhitectural care servea pentru comerțul maritim, datînd din timpul lui Constantin cel Mare (306—337). În sectorul de vest al cetății Tomis s-au înălțat în secolele al V-lea — al VII-lea două basilici creștine, care au fost descoperite pe terenul fostei gări a orașului Constanța. Alte două basilici creștine existau în sectorul dinspre portul cetății Tomis.

La *Tropaeum Traiani* s-au ridicat de o parte și de alta de *via principalis* a cetății patru basilici creștine. A cincea bazilică creștină de la Tropaeum Traiani este o bazilică de cimitir (basilica coemeterialis), situată pe platoul din partea de nord a cetății.

La *Histria*, existau mai multe basilici creștine. Una se ridică la est de poarta cea mare a cetății, alta la sud de piața cetății. La marginea de sud-est a cetății exista o altă bazilică creștină, ridicată în secolul al VI-lea. La vest de cetate exista o bazilică creștină *extramurană*, socotită basilica cimitirului orașului.

La *Callatis* (Mangalia) s-a descoperit o bazilică paleocreștină de tip sirian de la finele secolului al IV-lea sau de la începutul secolului al V-lea. La *Argamum* (Doljman) au fost descoperite două basilici creștine din secolul al VI-lea. La *Ibida* (Slava Rusă) s-a descoperit o bazilică cu trei abside la răsărit, din secolul al VI-lea. La *Dinogetia* (Bisericuța-Garvăn) exista o bazilică creștină din secolele al IV-lea — al V-lea. La *Troesmis* (Iglița) s-au descoperit trei basilici. La *Axiopolis* (Cernavodă), o bazilică creștină adăpostea moaștele martirilor Chiril, Chindeas și Dasius (Tasios).

Autorul se ocupă de asemenea de *sculptura*, *pictura* și *mozaicul*, *ceramica*, precum și cu obiectele de sticlă, metal, corn și os, din secolele al IV-lea — al VII-lea, în Scythia Minor. Pictura murală a dispărut aproape în întregime, o dată cu zidurile cetăților și edificiilor, din care nu s-au păstrat decît temeliiile. Mozaicul pavimantar s-a păstrat ceva mai bine, îndeosebi la Tomis (Constanța).

Lucrarea celor doi autori, Prof. Radu Vulpe și Ion Barnea, constituie o serioasă și valoroasă contribuție la cunoașterea istoriei vechi a patriei noastre, cu deosebire a istoriei Dobrogei, vechea Dacie Pontică sau Scythia Minor, în epoca geto-daco-romană, adică în epoca de formare a poporului român.

Pr. Prof. IOAN I. RĂMUREANU

LUCRĂRILE SFÎNTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN SESIUNEA ORDINARĂ A ANULUI 1969

SPICUIRI DIN SUMARUL ȘEDINȚELOR DE LA 18 ȘI 19 MARTIE 1969

La orele 10 dimineața se oficiază Doxologia în Paraclisul Sfintei Patriarhii, în prezența II. PP. SS. Mitropoliți și PP. SS. Episcopi, membri ai Sfîntului Sinod.

După oficierea Doxologiei, la orele 10,30, II. PP. SS. Mitropoliți și PP. SS. Episcopi, membri ai Sfîntului Sinod, intră în sala sinodală.

La ședință ia parte și Domnul Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri.

P. S. Episcop Antim Țîrgovișteanul, secretar al Sfîntului Sinod, dă citire scrisorii Prea Fericitului Patriarh Justinian (Nr. 3408 din 15 martie 1969), adresată membrilor Sfîntului Sinod, prin care aduce la cunoștință că, fiind internat în clinica universitară a Spitalului Fundeni, nu va putea prezida lucrările actualei sesiuni, motiv pentru care, potrivit prevederilor art. 11 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române și a prevederilor art. 8 din Regulamentul Organelor Centrale, delegă pe I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei să prezideze lucrările sesiunii.

Membrii Sfîntului Sinod iau act de cuprinsul scrisorii Prea Fericirii Sale.

I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei ocupă locul prezidial și se citește apelul nominal.

Sînt prezenți: I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, președintele actualei sesiuni; I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului; I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei; I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului; P. S. Episcop Iosif al Rîmnîcului și Argeșului; P. S. Episcop Partenie al Romanului și Hușilor; P. S. Episcop Antim al Buzăului; P. S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos; P. S. Episcop Teoctist al Aradului; P. S. Episcop Teofil al Clujului; P. S. Episcop Valerian al Oradiei; P. S. Episcop Antim Țîrgovișteanul, vicar patriarhal și P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal.

Constatându-se absența motivată a Prea Fericitului Patriarh Justinian și prezența tuturor celorlalți membri ai Sfintului Sinod, I.P.S. Președinte roagă pe Domnul Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, să dispună asupra citirii Deciziei de deschidere a sesiunii ordinare a Sfintului Sinod pe anul 1969.

Dl. Director Ion Lungeanu citește Decizia nr. 5219 din 17 martie 1969 a Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri, pentru deschiderea sesiunii ordinare a Sfintului Sinod pe anul 1969.

Înalt Prea Sfințitul Președinte, declarînd ședința deschisă, arată că scopul convocării actualei sesiuni este rezolvarea problemelor curente înscrise pe ordinea de zi. În continuare, subliniază că actuala sesiune are loc între două mari evenimente din viața poporului nostru. Ne găsim la scurtă vreme după alegerile de la 2 martie 1969 și în perspectiva aniversării a 25 de ani de la eliberarea patriei noastre. Aceste două importante momente sînt organic legate în istoria poporului nostru, ele semnificînd libertatea și unitatea poporului român.

I.P.S. Mitropolit Iustin subliniază că «noi, ca oameni ai Bisericii, ne bucurăm de aceste două mari evenimente: în libertate — ne desfășurăm activitatea noastră bisericească, iar în unitate — ne alăturăm înaltelor aspirații ale harnicului popor român.

Intrunindu-ne acum, după alegerile generale de la 2 martie a.c., și după recenta sesiune a Marii Adunări Naționale, care a reales pe conducătorii Statului nostru, propun ca în numele Sfintului Sinod să fie trimise Conducătorilor Statului nostru telegrame de felicitare».*

Înalt Prea Sfințitul Președinte arată că bucuria de a fi împreună la această sesiune de lucru a Sfintului Sinod este umbrită de lipsa Prea Fericitului Patriarh Justinian, care este internat pentru un control medical. În convorbirea avută, adaugă Înalt Prea Sfinția Sa, Prea Fericitul Patriarh m-a rugat să transmit membrilor Sfintului Sinod toate urările de bine, precum și asigurarea că este alături de noi în desfășurarea lucrărilor actualei sesiuni.

În încheiere, Înalt Prea Sfinția Sa exprimă părerea să se trimită Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, din partea membrilor Sfintului Sinod, următoarea scrisoare, prin care să se arate aleasa prețuire ce i se poartă, urîndu-i grabnică în-sănătoșire :

*Prea Fericirea Voastră,
Preaiubite Președinte al Sfintului Sinod al
Bisericii Ortodoxe Române,*

Răspunzînd în unanimitate convocării pe care ați binevoit să ne-o faceți, de a participa la prima sesiune a Sfintului nostru Sinod din anul acesta, socotim de datoria noastră să Vă încredințăm că, la rezolvarea lucrărilor de pe ordinea de zi, ne vom călduzi de vederile largi și înțelepte pe care Prea Fericirea Voastră le-ați avut totdeauna față de interesele superioare ale Bisericii noastre.

În cei aproape 21 de ani de cînd ocupați locul de Întîistătător al Bisericii Ortodoxe Române și de cînd ați prezidat și condus multele și importante ședințe ale Sfintului nostru Sinod, acum pentru prima dată ne lipsiți de prezența și duhul dragostei frățești cu care ne-ați obișnuit, în conclucrarea și fericita soluționare a problemelor care s-au pus Bisericii noastre.

Stăpîniți de cele mai calde simțăminte de dragoste și devotament pe care le nutrim față de Prea Fericirea Voastră, ne-am îndreptat astăzi cu toții gîndul către

* Textul acestor telegrame de felicitare este publicat în rubrica «Mesaje» din acest număr al revistei.

Președintele nostru iubit și am înălțat rugăciuni fierbinți către Preamilostivul Dumnezeu pentru grabnica și deplina însănătoșire a Prea Fericirii Voastre.

Dorind să reveniți cât mai curînd în mijlocul nostru și să Vă reluați cu puteri sporite activitatea de înaltă răspundere ce Vă este încredințată de clerul și credincioșii Bisericii noastre strămoșești, rămînem ai Prea Fericirii Voastre împreună-slujitori și frați iubitori în Domnul nostru Iisus Hristos.

Membrii Sfîntului Sinod au primit cu deosebită bucurie propunerile înalt Prea Sfințitului Președinte.

*

În continuare, înalt Prea Sfințitul Președinte propune Sfîntului Sinod următoarea componență a Comisiilor Sinodale, pe anul 1969 :

I. COMISIA AFACERILOR EXTERNE

Președinte : I.P.S. Mitropolit *Justin* al Moldovei și Sucevei;

Membri : P. S. Episcop *Partenie* al Romanului și Hușilor ;

Raportor : P. S. Episcop *Antim Tîrgovișteanul*, vicar patriarhal.

II. COMISIA PENTRU DOCTRINĂ, VIAȚA RELIGIOASĂ ȘI PENTRU MINĂSTIRI

Președinte : I.P.S. Mitropolit *Nicolae* al Banatului ;

Membri : P. S. Episcop *Iosif* al Rîmnicului și Argeșului ;

Raportor : P. S. Episcop *Teofil* al Clujului.

III. COMISIA CANONICĂ JURIDICĂ ȘI PENTRU DISCIPLINA

Președinte : I.P.S. Mitropolit *Firmilian* al Olteniei ;

Membri : P. S. Episcop *Valerian* al Oradiei ;

Raportor : P. S. Episcop *Antim* al Buzăului.

IV. COMISIA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI PENTRU PREGĂTIREA PERSONALULUI BISERICESC

Președinte : I.P.S. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului ;

Membri : P. S. Episcop *Chesarie* al Dunării de Jos ;

Raportor : P. S. Episcop *Visarion Ploieșteanul*, vicar patriarhal.

Sfîntul Sinod aprobă componența comisiilor sinodale pe anul 1969, potrivit propunerii de mai sus.

Înalt Prea Sfințitul Președinte procedează apoi la repartizarea lucrărilor la comisii, după care suspendă ședința pînă la orele 13, pentru studierea în comun a lucrărilor repartizate.

Ședința se redeschide la orele 13, sub președinția I.P.S. Președinte Iustin, Mitropolit al Moldovei și Sucevei.

Se intră în ordinea de zi.

P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, raportorul comisiei afacerilor externe, citește referatele asupra :

1. *Tem. 2812/1969.* — Darea de seamă asupra vizitei Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian în Egipt, India și Etiopia.

Între 3 și 25 ianuarie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în fruntea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române, a făcut o vizită oficială Bisericilor Vechi Orientale din Egipt, India și Etiopia.

Reportajul pe larg asupra acestei vizite s-a publicat în revista «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVII (1969), nr. 1—2.

La propunerea comisiei afacerilor externe, care a examinat darea de seamă, împreună cu actele vizitei făcute Bisericilor Vechi Orientale din Egipt, India și Etiopia de către Prea Fericitul Patriarh Justinian, în fruntea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române, Sfântul Sinod hotărăște :

1. *Ia act cu satisfacție de efectuarea acestei vizite și de rezultatele ei consemnate în darea de seamă prezentată, aducându-se călduroase mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Justinian și membrilor delegației.*

2. *Ia act de invitațiile de a vizita în cursul anului 1969 Biserica Ortodoxă Română, făcute Sanctității Sale Kiryillos al VI-lea, Patriarhul Bisericii Copte din Egipt și Sanctității Sale Baselius Augen I, Catolicosul Bisericii Siriene din India.*

3. *Ia act de convorbirile purtate cu ierarhii și teologii Bisericilor Vechi Orientale din India și Etiopia și de măsurile preconizate pentru promovarea relațiilor și apropierea dintre Biserica Ortodoxă Română și aceste Biserici, cuprinse în comunicatele comune.*

4. *Prea Fericitul Patriarh Justinian să fie rugat să dispună cele necesare pentru desemnarea persoanelor care să participe în numele Bisericii noastre la grupurile comune de studii cu Biserica Siriană și cu Biserica Etiopiană. Membrii acestor grupuri de studii vor trebui să adâncească aspectele de doctrină și cele de ordin istoric, canonic și liturgic ; de asemenea, se impune ca aceștia să aibă suficiente cunoștințe de limbi străine pentru documentare și conversație.*

5. *Prea Fericitul Patriarh Justinian să fie rugat să ia măsurile cuvenite cu privire la :*

— *Vizite reciproce de ierarhi și ai altor membri ai clerului, alegându-se persoanele corespunzătoare, care să fie cât mai utile cauzei apropierei bisericești ;*

— *Schimburi de profesori de teologie care să țină conferințe, eventual cu prilejul întrunirii grupurilor de studii ;*

— *Schimburi de studenți de teologie, oferindu-se în continuare burse pentru studenții etiopieni la cursurile de licență, precum și câteva burse pentru studenții din Kerala ;*

— *Trimiterea revistelor și a tuturor tipăriturilor Bisericii Ortodoxe Române atât bibliotecilor centrale ale Bisericilor Vechi Orientale din India și Etiopia, cât și Institutelor teologice din Kottayam și Addis Abeba ;*

— *Reexaminarea programei analitice a Institutelor și Seminarilor noastre teologice, în vederea unei mai ample informări despre Bisericile Vechi Orientale, incluzându-se capitole speciale în cadrul unor discipline teologice despre aceste Biserici ;*

— *Acordarea unei atenții mai mari acestor Biserici în cuprinsul revistelor patriarhale și mitropolitane de la noi, pentru o mai largă documentare și prezentare a Bisericilor Vechi Orientale.*

2. *Tem. 2813/1969. — Darea de seamă asupra participării P.C. Rector N. I. Nicolaescu la sesiunea de constituire a Grupului 2 de lucru a Consiliului Bisericilor Europene, ținută la Budapesta, la 14—16 februarie 1969 și la care au participat 22 teologi din diferite Biserici membre ale Conferinței. (Darea de seamă asupra acestor sesiuni a fost publicată în revista «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVII (1969), nr. 1—2).*

La propunerea comisiei afacerilor externe, Sfântul Sinod hotărăște :

— *Ia act de darea de seamă asupra sesiunii Grupului 2 de lucru al Conferinței Bisericilor Europene și de numirea delegatului Bisericii Ortodoxe Române, P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, ca vicepreședinte al Grupului.*

— *Exprimă mulțumiri delegatului Bisericii Ortodoxe Române pentru activitatea depusă.*

3. *Tem. 3358/1969. — Referatul I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, prin care se prezintă lucrarea pentru Marele Sinod : *Iconomia și acrvia în Biserica Ortodoxă.**

Comisia afacerilor externe, apreciind că lucrarea *Iconomia și acrivia în Biserica Ortodoxă* angajează poziția întregii noastre Biserici, propune să fie repartizată spre studiere și referire și celorlalte trei comisii. Urmează apoi ca lucrarea să fie supusă plenului Sfântului Sinod, pentru examinare și hotărâre.

Sfântul Sinod aprobă această propunere.

Înalt Prea Sfințitul, Președinte suspendă ședința la orele 14, pentru studierea în continuare în comisii a celorlalte probleme repartizate.

*

Ședința se redeschide la orele 17,30, sub președinția Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei.

Se intră în ordinea de zi.

P. S. Episcop Teofil al Clujului, raportorul comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, citește referatele asupra :

4. *Tem. 3406/1969.* — Referatul P.C. Pr. Consilier Gheorghe Soare în legătură cu stabilirea datei Sfintelor Paști pe anul 1970.

La propunerea comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, Sfântul Sinod hotărăște :

Sfintele Paști se vor sărbători în anul 1970 la data de 26 aprilie.

Datele cuprinse în referat se vor comunica tuturor Eparhiilor, în vederea întocmirii Calendarului bisericesc pe anul 1970.

5. *Tem. 1068/1969.* — Adresa nr. 10248/1969 a Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului, care solicită o nouă redistribuire a Fondului Central Misionar, ținându-se seama de noua delimitare teritorială a eparhiilor, potrivit cu organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România, întrucît prin noua organizare teritorială a țării au intervenit modificări în extensiunea eparhiilor.

În urma discuțiilor purtate și a lămuririlor date de Înalt Prea Sfințitul Președinte, Sfântul Sinod hotărăște :

Suma acordată de la Fondul Central Misionar Mitropoliei Ardealului rămîne aceeași, urmînd ca redistribuirea ei să se facă prin Sinodul mitropolitan, avîndu-se în vedere noile modificări teritoriale ale eparhiilor, precum și nevoile acestora..

6. *Tem. 3396/1969.* — Stabilirea subiectului pentru conferința de orientare din luna noiembrie 1969.

La propunerea comisiei pentru doctrină, viața religioasă și pentru mînăstiri, Sfântul Sinod hotărăște :

Aprobă subiectul conferinței de orientare pentru luna noiembrie 1969, intitulat «Relațiile dintre Biserica Ortodoxă Română și Bisericile Vechi Orientale — contribuție la refacerea unității creștine și la apropierea între popoare».

Schița de plan și bibliografia respectivă se vor trimite tuturor eparhiilor în timp util.

7. *Tem. 3490/1969.* — Adresa nr. 1079/D/1969 a Sfintei Mitropolii a Banatului, prin care solicită aprobarea Sfântului Sinod pentru tunderea în monahism a P.C. Pr. iconom stavrofor Traian Sevcicu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei.

În adresă se menționează că s-a îndeplinit procedura în cauză indicată în Regulamentul pentru organizarea vieții monahale, mînăstirea la care se închinoviază cel propus fiind Hodoș-Bodrog.

În urma propunerii comisiei și a lămuririlor date de Înalt Prea Sfințitul Președinte, Sfântul Sinod hotărăște :

Aprobă tunderea în monahism a P.C. Pr. iconom stavrofor Traian Sevcicu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei, cu respectarea prevederilor Regulamentului pentru viață monahală, urmînd a fi închinoviat la Mînăstirea Hodoș-Bodrog.

8. *Tem. 3393/1969.* — Adresa Sfintei Mitropolii a Banatului, de informare cu privire la slujba de înmormântare a fostului mitropolit al Banatului I.P.S. Vasile Lăzărescu.

Prea Sfințitul raportor al comisiei arată că la 21 februarie a.c. a încetat din viață la Minăstirea Cernica fostul mitropolit al Banatului I.P.S. Vasile Lăzărescu. Trupul neînsuflit a fost transportat în eparhia pe care a condus-o pînă la pensionare, fiind înmormîntat miercuri 26 februarie 1969 în cavoul familiei sale din cimitirul comunei natale Corneștii. În cadrul slujbei de înmormîntare a vorbit I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului.

În legătură cu aceasta, I.P.S. Președinte aduce la cunoștința membrilor Sfintului Sinod că, de asemenea, la Minăstirea Cernica, tot de curînd, a încetat din viață fostul mitropolit Efrem Enăcescu.

Luînd cunoștință de cele de mai sus, Sfintul Sinod hotărăște :

Ia act de trecerea la cele veșnice a fostului mitropolit Vasile Lăzărescu și a fostului mitropolit Efrem Enăcescu.

Membrii Sfintului Sinod păstrează un moment de reculegere în memoria celor decedați.

Cancelaria Sfintului Sinod se va îngriji ca la încetarea din viață a oricărui ierarh al Bisericii Ortodoxe Române să anunțe toate centrele eparhiale ale Bisericii noastre.

P. S. Episcop Antim al Buzăului, raportorul comisiei canonice, juridice și pentru disciplină, citește referatul asupra :

9. *Tem. 3184/1969.* — Adresa nr. 1013/1969 a Sfintei Episcopii a Clujului, prin care solicită ca problema cu privire la situația preoților care nu locuiesc în parohii să fie supusă spre examinare Sfintului Sinod, întrucît una din cauzele care dăunează vieții duhovnicești a credincioșilor din unele parohii ortodoxe este absența unor preoți de la îndatoririle lor pastorale, datorită faptului că aceștia au domiciliul în afara parohiilor pe care le păstoresc.

Se constată totodată că, deși în unele parohii există case parohiale disponibile, preoții parohiilor respective nu locuiesc în ele și preferă să facă naveta între localitatea unde și-au ales domiciliul stabil și parohia pe care o păstoresc.

Apreciindu-se astfel că lipsa preoților din parohii creează o stare păgubitoare atît pentru credincioși cît și pentru Biserica Ortodoxă în general, și avîndu-se în vedere prevederile Sfintelor Canoane cu privire la îndatoririle pastorale ale preoților precum și prevederile statutare și regulamentare privitoare la obligativitatea pentru preoți de a locui în parohiile pe care le păstoresc (art. 49 al. ultim din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române ; art. 26 din Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată bisericească), la propunerea comisiei canonice, juridice și pentru disciplină, Sfintul Sinod hotărăște :

Să se ceară tuturor eparhiilor să analizeze situația preoților care nu locuiesc în parohii — în lumina dispozițiilor canonice și a prevederilor art. 49 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române și să procedeze la aplicarea prevederilor art. 26 din Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată bisericească — în cazurile de nesupunere și nerespectare a dispozițiilor respective, cu privire la obligativitatea preoților de a locui în parohie.

Eparhiile vor aduce la cunoștința Sfintului Sinod cazurile în speță pînă la data de 15 mai 1969.

P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, raportorul comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, citește referatele asupra :

10. *Tem. 1684/1969.* — Adresa Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului prin care solicită Sfintului Sinod ca tinerii Oniță Marin și Balaban Horia, absolvenți de liceu cu diplomă de bacalaureat și studenți în anul IV la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, să fie hirotoniți preoți pe seama unor parohii din cuprinsul acelei eparhii.

În legătură cu această solicitare, se precizează că prin hotărârea sinodală nr. 11994/1967 s-a stabilit că absolvenții de liceu cu diploma de bacalaureat, care sînt primiți la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, pot fi hirotoniți după absolvirea Institutului pe seama unei parohii de categoria a II-a și a III-a, cu care au încheiat în prealabil un angajament.

Sfînta Arhiepiscopie a Sibiului invocă în sprijinul solicitării sale faptul că cei doi candidați sînt buni la studii și purtare, dînd asigurarea că-și vor termina anul IV, precum și faptul că în acea eparhie sînt mai multe parohii vacante.

La propunerea comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod hotărăște :

Aprobă în mod excepțional hirotonia în preot a candidaților Onițș Marin și Balaban Horia, studenți în anul IV la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, pe seama unor parohii de categoria a II-a sau a III-a din cuprinsul Sfintei Arhiepiscopii a Sibiului.

11. *Tem. 809/1969.* — Adresa nr. 6654/1968 a Sfintei Episcopii a Oradiei, prin care solicită aprobarea de hirotonie în preot a candidatului Dascălu Nicolae din Buhuși, pe seama unei parohii de categoria a III-a din cuprinsul Eparhiei Oradiei.

Candidatul Dascălu Nicolae are vîrsta de 34 ani și este absolvent cu diplomă al Școlii medii de cîntăreți bisericești de la Mînăstirea Neamț, cu durata de trei ani (1950—1953) și absolvent din anul 1966 al liceului mixt din Bicz, fără diplomă de bacalaureat.

Avînd în vedere că respectivul candidat provine din Eparhia Romanului și Hușilor și că este înfiat de Eparhia Oradiei, care nu are o documentație concludentă cu privire la situația canonică a candidatului și legătura lui permanentă, ca absolvent al școlii de cîntăreți, cu Biserica, spre a putea fi recomandat pentru hirotonie, în urma discuțiilor care au avut loc, Sfîntul Sinod hotărăște :

Amină rezolvarea cazului pînă la obținerea documentației complete asupra situației canonice a candidatului Dascălu Nicolae, după care Sfîntul Sinod se va pronunța.

12. *Tem. 810/1969.* — Adresa nr. 5570/1968 a Sfintei Episcopii a Oradiei, prin care solicită aprobare pentru hirotonia în preot a candidatului Iamandi Nicolae din Roman, pe seama parohiei Chirișid, județul Bihor.

Candidatul Iamandi Nicolae este absolvent al școlii de cîntăreți bisericești (1927) și al liceului teoretic din Roman (1968), fără diplomă de bacalaureat. Între anii 1931 și 1950 a funcționat în calitate de cîntăreț bisericesc la parohiile Bozieni-Cuci, Brătești și Sfintii Împărați din cuprinsul Eparhiei Romanului, fiind totodată și salariat administrativ al Centrului eparhial Roman, din 1930 și pînă în 1967, cînd a fost pensionat.

În urma discuțiilor ce au avut loc și la propunerea comisiei pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod hotărăște :

Respinge cererea de hirotonie în preot a candidatului Iamandi Nicolae din Roman.

13. *Tem. 20142/1968.* — Adresa nr. 7604/1968 a Sfintei Episcopii a Clujului, prin care solicită Sfîntului Sinod, pentru Ierom. Ilarion Butcure din parohia Preluca Veche, județul Maramureș, aprobarea echivalării celor trei ani de școală monahală cu școala de cîntăreți bisericești actuală, spre a putea urma cursurile seminarului teologic, fără frecvență. Candidatul este absolvent a 7 clase elementare și a trei ani de școală monahală la Mînăstirea Rohia. A fost hirotonit în preot la 12 decembrie 1950.

Din compararea programei analitice a școlilor monahale cu programa analitică a actualelor școli de cîntăreți rezultă că numărul de ore la materiile religioase de învățămînt, comune celor două școli, este mult mai redus la școala monahală, iar obiectele de cultură generală nu se studiau în acea școală.

În discuțiile purtate s-a arătat că cel în cauză, fiind deja preot, i s-ar putea aproba — în mod excepțional — să urmeze cursurile școlii de cîntăreți și ale semi-

narului teologic, cu frecvență redusă, prin analogie cu studenții preoți de la Institutul teologic.

În urma discuțiilor purtate, la propunerea comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod hotărăște :

Respinge cererea Ierom. Ilarion Butcure pentru echivalarea studiilor de absolvire a școlii monahale cu absolviența școlii de cîntăreți bisericești actuale.

Prin analogie cu prevederile art. 148 din Regulamentul învățămîntului teologic, aplicate studenților preoți, se aprobă, în mod excepțional, candidatului să se înscrie în anul I la Școala de cîntăreți bisericești din Cluj, cu frecvența redusă, pentru completarea cursurilor pînă la absolvirea seminarului.

14. *Tem. 2605/1969.* — Adresa nr. 723/1969, a Sfintei Episcopii a Clujului, prin care solicită Sfîntului Sinod aprobarea de hirotonie în preot a candidatului Dimitriu D. Gheorghe din Iași, pe seama unei parohii de categoria a III-a.

Candidatul Dimitriu D. Gheorghe este absolvent a cinci clase la Seminarul «Sfîntul Gheorghe» din Roman (1939), și absolvent al liceului comercial cu diplomă de bacalaureat (1945), unde — pe lângă materiile de specialitate — i s-a predat și religia. Numitul a fost înscris la Institutul teologic din Cluj în anul școlar 1949—1950, însă, din lipsă de posibilități materiale, nu a putut urma cursurile. Este căsătorit, și nu are impedimente de ordin canonic.

Din dosar rezultă că cel în cauză, deși este absolvent a 5 clase de seminar vechi, prin examen de diferență, n-a avut totuși contact cu practica de cîntăreț de strană și a îndeplinit tot timpul funcții civile.

În urma discuțiilor ce s-au purtat și la propunerea comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod hotărăște :

Respinge cererea candidatului Dimitriu D. Gheorghe, pentru hirotonia în preot.

15. *Tem. 20137/1968.* — Adresa nr. 7589/1968 a Sfintei Episcopii a Clujului, prin care solicită Sfîntului Sinod aprobare pentru hirotonie în preot a candidatului Ababei Costache din Botoșani, pe seama unei parohii de categoria a III-a.

Numitul are vîrsta de 39 de ani, este absolvent a 3 clase la Școala de cîntăreți bisericești din Iași (1943—1947), al unei clase la Școala de cîntăreți bisericești din Suceava (1950—1951), și al Liceului «Mihail Eminescu» din Botoșani (1966), fără diplomă de bacalaureat.

Din actele de la dosar rezultă că, deși candidatul este absolvent al școlii de cîntăreți bisericești, n-a folosit dreptul conferit de diploma de absolvire a acesteia, ci a îndeplinit diferite funcții civile.

În urma discuțiilor purtate și la propunerea comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod hotărăște :

Respinge cererea de hirotonie în preot a candidatului Ababei Costache din Botoșani.

Ședința se ridică la orele 20,30, anunțîndu-se ședința următoare pentru a doua zi, miercuri, 19 martie 1969, orele 11 dimineata.

*

Ședința de la 19 martie 1969 se deschide la orele 11 dimineata, sub președinția I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei.

La ședință ia parte Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri.

Se face apelul nominal și, constatîndu-se că sînt prezenți toți membrii Sfîntului Sinod — în afară de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian care absentează motivat —, Înalt Prea Sfințitul Președinte invită pe P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, secretar al Sfîntului Sinod, să dea citire sumarului ședinței din ziua de 18 martie 1969.

Sfîntul Sinod aprobă sumarul ședinței din ziua de 18 martie 1969, fără nici o modificare.

Se intră în ordinea de zi.

La invitarea Înalt Prea Sfințitului Președinte, P. S. Episcop Antim al Buzăului, raportorul comisiei canonice, juridice și pentru disciplină, citește referatul asupra: 16. *Tem. 1681/1969.* — Referat cu privire la fixarea atribuțiilor Episcopilor-vicari de la Mitropolii.

În conformitate cu prevederile art. 104 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, la Cancelaria Sfințitului Sinod s-a primit adresa Sfintei Mitropolii a Moldovei și Sucevei nr. 2672/1969, cu proiectul de atribuții ale Episcopului-vicar al acelei Mitropolii, și adresa Nr. 809/1969 a Sfintei Mitropolii a Ardealului, prin care s-a înaintat proiectul de atribuții ale Episcopului-vicar de la Mitropolie.

Potrivit rezoluției Prea Fericitului Patriarh Justinian, cele două proiecte de atribuții menționate au fost supuse spre examinare și hotărâre Sfințitului Sinod.

Se constată că P. S. Episcop Visarion Râșinăreanul, vicarul Mitropoliei Ardealului, ales în sesiunea Sfințitului Sinod din 16 decembrie 1968, a fost recunoscut de Consiliul de Stat prin decretul nr. 1220 din 30 decembrie 1968.

De asemenea, se constată că P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor, ales în sesiunea Sfințitului Sinod din 16 decembrie 1968 ca Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, a fost recunoscut de Consiliul de Stat prin decretul Nr. 1221 din 30 decembrie 1968.

Comisia canonică, juridică și pentru disciplină, examinând cele două proiecte de atribuții ale Episcopilor-vicari de la Mitropolia Moldovei și Sucevei și de la Mitropolia Ardealului, a ajuns la concluzia că este necesar a se întocmi un proiect unic de atribuții atât pentru Episcopii-vicari de la Mitropolii, cât și pentru Arhierii-vicari de la Episcopii, care să fie supus spre examinare Sfințitului Sinod și, în urma aprobării, să devină normativ.

În acest scop, Prea Sfințitul raportor dă citire proiectului de atribuții întocmit de comisia canonică, juridică și pentru disciplină.

În urma discuțiilor care au avut loc și la propunerea comisiei, Sfințul Sinod hotărăște:

Aprobă textul atribuțiilor Episcopilor-vicari de la Mitropolii și ale Arhierilor-vicari de la Episcopii, elaborat de comisia canonică, juridică și pentru disciplină, cu următorul conținut:

1. *În cadrul Patriarhiei Române.* — Episcopii-vicari și Arhierii-vicari sînt membri ai Sfințitului Sinod. În această calitate, ei participă de drept la lucrările Sfințitului Sinod și ale Adunării Naționale Bisericești.

2. *În cadrul Mitropoliilor.* — Episcopii-vicari și Arhierii-vicari sînt membri ai Sinodului mitropolitan și ai Adunării eparhiale respective. În cadrul unui plan de activitate misionară, întocmit de Sinodul mitropolitan pentru întreaga Mitropolie, Episcopul-vicar sau Arhierul-vicar poate fi folosit și în altă eparhie, la cererea Chiriarhului locului, sub a cărui îndrumare își va îndeplini sarcina.

3. *În cadrul Arhiepiscopiei sau Episcopiei respective.* — Episcopii-vicari și Arhierii-vicari ajută pe Chiriarhul locului la conducerea eparhiei, în supravegherea bunei desfășurări a întregii ei activități.

Cu încuviințarea, sau din însărcinarea conducătorului eparhiei, Episcopul-vicar sau Arhierul-vicar poate săvîrși toate slujbele religioase, inclusiv hirotoniile, hirotesiile și sfințirile de biserici, pentru care va primi aprobare specială, de la caz la caz.

Episcopul-vicar sau Arhierul-vicar se bucură de dreptul de cinstire, potrivit cu rangul său, în ierarhia bisericească și de a fi pomenit la slujbă, după Chiriarhul locului, în biserică respectivă, cînd oficiază sau este de față.

Din încredințarea ierarhului eparhiot, Episcopul-vicar sau Arhierul-vicar poate acorda dispense bisericești în limitele prevăzute de sfințele canoane și legiuirile noastre bisericești.

Din încredințarea conducătorului eparhiei, Episcopul-vicar sau Arhierul-vicar poate prezida ședințele Consiliului eparhial și ale Permanenței Consiliului eparhial, cuprinzînd Chiriarhului eparhiot, spre aprobare, hotărârile luate.

Episcopul-vicear sau Arhiepiscopul-vicear poartă grijă de aducerea la îndeplinire a hotărârilor Chiriarhului eparhial, Consiliului eparhial și ale Penmanenței Consiliului eparhial.

Sub îndrumarea Chiriarhului locului, Episcopul-vicear sau Arhiepiscopul-vicear, împreună cu factorii de răspundere din sectoarele respective, analizează la Centrul eparhial, la protopopiate, parohii, sau minăstiri, unele probleme speciale, făcând propuneri pentru luarea măsurilor corespunzătoare.

Sub îndrumarea conducătorului eparhiei, Episcopul-vicear sau Arhiepiscopul-vicear, ajutat de consilierii administrativi, protopopi, stareți, unii preoți sau monahi, poate organiza desfășurarea unor acțiuni misionare și pastorale, în spiritul apostolatului social, în vederea păstrării credinței ortodoxe și a întăririi unității credincioșilor. Aceste acțiuni implică, pe de o parte, pregătirea preoților în vederea scopului urmărit (organizarea de cursuri speciale, întocmirea de îndrumătoare etc.), iar, pe de altă parte, aplicarea măsurilor necesare pe teren (vizite la protopopiate și consfătuiri cu preoții, vizite la minăstiri și discuții cu stareții, cu consiliile minăstirești sau cu membrii soborului, vizite de lucru la unele parohii și convorbiri cu consiliile parohiale, slujbe în sobor, predici etc.).

Din încredințarea conducătorului eparhiei, Episcopul-vicear sau Arhiepiscopul-vicear poate îndeplini unele sarcini legate de primirea unor delegați, oaspeți sau vizitatori din țară sau de peste hotare, în eparhie.

Episcopul-vicear sau Arhiepiscopul-vicear îndeplinește orice alte sarcini care îi sînt încredințate de conducătorul eparhiei, prin decizie specială, în funcție de nevoile locale ale eparhiei.

În lipsa Chiriarhului locului, Episcopul-vicear sau Arhiepiscopul-vicear poartă grijă de funcționarea normală a organelor eparhiale, potrivit sarcinilor ce i se încredințează».

Reluîndu-se discuțiile asupra temei *Iconomia și acrivia în Biserica Ortodoxă*, care prin hotărîrea din ședința anterioară a fost trimisă spre studiere și referire și celorlalte comisii sinodale (comisia canonică, juridică și pentru disciplină; comisia pentru doctrină, viață religioasă și minăstiri; comisia învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc), Înalț Prea Sfințitul Președinte roagă pe președinții comisiilor sinodale să prezinte rezultatul deliberării făcute în comisii, cu propunerile respective.

Din partea comisiei canonice, juridice și pentru disciplină, P. S. Episcop Antim al Buzăului dă citire aprecierilor și propunerilor consemnate în referat: «Comisia apreciază că lucrarea este de înaltă valoare teologică, care sporește prestigiul teologic al Bisericii noastre și avem ferma convingere că se va impune în lumea teologică. Propunem ca Sfîntul Sinod să ia act cu aprobare a lucrării prezentate și să se aducă mulțumiri ostenitorilor care ne-au dat-o spre cinstea Ortodoxiei».

I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, în calitate de președinte al comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, își exprimă adevărată și aprecierea față de poziția Bisericii Ortodoxe Române, susținută în studii prezentate Sfîntului Sinod. Fiind de acord cu textul lucrării, face totodată întrebarea dacă referatul n-ar putea să cuprindă și considerații pe tema economiei în perspectiva relațiilor ecumenice dintre Biserici.

Luînd cuvîntul, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, în numele comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru minăstiri, apreciază modul foarte temeinic în care a fost întocmită lucrarea. Sugerează ca în lucrare, dacă este posibil, să se arate și felul în care trebuie privită intercomuniunea și ca definiția dată economiei să fie reformulată mai cuprinzător.

Față de constatările și observațiile făcute de comisiile sinodale, Înalț Prea Sfințitul Președinte dă lămuririle necesare, în urma cărora — în unanimitate — Sfîntul Sinod hotărăște:

Se aprobă textul temei «Iconomia și acrivia în Biserica Ortodoxă», elaborat de comisia special instituită.

Să se aducă mulțumiri Ierarhilor care au condus și au coordonat lucrările și profesorilor de la cele două Institute teologice membri ai comisiei de elaborare a lucrării.

Patriarhia Română, prin Sectorul relațiilor externe bisericești, se va îngriji traducerea integrală a textului în limbile: rusă, greacă și, eventual, franceză, multiplicându-se, de preferință la tipar, în cel puțin cîte 150 exemplare, spre a fi mis la Biroul Conferinței Panortodoxe de la Geneva. La tipărirea textului, se va a un spațiu suficient, necesar viitoarelor observații și completări.

Apoi Înalt Prea Sfințitul Președinte aduce la cunoștința membrilor Sfințului nod vestea îmbucurătoare a tipării din nou a Bibliei, sub îngrijirea Prea Feriului Patriarh Justinian. În numele Sfințului Sinod, aduce mulțumiri Prea Feriului Sale pentru această realizare atât de necesară Bisericii noastre, precum și tuturor colaboratorilor care s-au ostenit pentru diortosirea și tipărirea textului.

Încheindu-se deliberările asupra lucrărilor prezentate de comisii, Sfințul Sinod aminează în ședință plenară posibilitatea completării posturilor vacante de Epiopi-vicari și de Arhierei-vicari.

Epuizîndu-se lucrările ședinței, Înalt Prea Sfințitul Președinte declară proro-tă sesiunea sinodală pentru o dată ce se va stabili ulterior.

Mulțumește membrilor Sfințului Sinod pentru contribuția la rezolvarea pro-emelor care au făcut obiectul dezbaterilor. De asemenea, aduce mulțumiri Dom-lui Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, ntru participarea la lucrările Sfințului Sinod și pentru bunăvoința și largă înțe-țere pe care a manifestat-o în soluționarea problemelor privitoare la Biserica Or-loxă Română, aduse în dezbaterile acestui for.

Totodată roagă pe Domnia Sa să se facă interpretul sentimentelor alese de ețuire și de devotament ale membrilor Sfințului Sinod, față de înalta Conducere-Stat.

Ședința se ridică la orele 15,30.

Președintele Sfințului Sinod

† IUSTIN

Mitropolitul Moldovei și Sucevei

Secretar,

† ANTIM TÎRGOVIȘTEANUL.

Episcop, vicar patriarhal

PUBLICATIE

pentru ocuparea prin concurs a catedrei de liturgică, pastorală și artă creștină de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu; a catedrei a VI-a de la Seminarul teologic din Mînăstirea Neamț; și a catedrelor a II-a și a IV-a de la Seminarul teologic din Cluj

1. Serviciul Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române publică concurs pentru ocuparea catedrei de liturgică, pastorală și artă creștină de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu.

Cererile de înscriere la concurs se vor înainta pînă la 15 octombrie 1969, la serviciul Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din București, str. Antim nr. 29, Sector V, însoțite de următoarele acte :

Copie legalizată de pe Diploma de examenul de stat sau de pe diplome echivalente în specialitatea respectivă ; Copie legalizată de pe Diploma de doctor sau doctor docent ; Memoriu de activitate, împreună cu o listă de lucrări ; Cite cinci exemplare din lucrările de specialitate ale candidaților, publicate sau apărute în reviste ; Copie legalizată de pe certificatul de naștere ; Certificatul de sănătate ; Dovada situației militare ; Dovada activității de la instituția de unde provine candidatul ; Caracterizare din partea instituției de unde provine candidatul ; Fișă cu date personale.

Orice lămuriri suplimentare se pot obține de la Serviciul de Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod, București, str. Antim nr. 29, tel. 31.18.63 și de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, str. 1 Mai nr. 20, tel. 73.354.

2. Serviciul Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române publică vacantă pentru ocupare prin concurs catedra a VI-a de cunoștințe religioase de la Seminarul teologic de la Mînăstirea Neamț.

Cererile însoțite de actele legale necesare se vor înainta la Sfînta Mitropolie a Moldovei și Sucevei, Serviciul Cultural, str. Ștefan cel Mare nr. 46, Iași.

Orice lămuriri suplimentare se pot obține de la Serviciul Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod, București, str. Antim nr. 29, tel. 31.18.63 și de la Mitropolia Moldovei și Sucevei, Serviciul Cultural, Iași, str. Ștefan cel Mare nr. 46, tel. 15.584.

3. Serviciul Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române publică vacante pentru ocupare prin concurs : catedra a II-a (limba română — 13 ore ; istoria universală — 2 ore ; istoria României — 2 ore ; geografia României — 1 oră) și catedra a IV-a (limba rusă — 8 ore ; limba franceză — 10 ore).

Cererile însoțite de actele legale necesare se vor înainta la Sfînta Episcopie a Vadului, Feleacului și Clujului, Serviciul Cultural, Piața Victoriei nr. 18, Cluj.

Orice lămuriri suplimentare se pot obține de la Serviciul Studii și Invățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod, București, str. Antim nr. 29, tel. 31.18.63 și de la Episcopia Clujului, Serviciul Cultural, Cluj, Piața Victoriei nr. 18, tel. 13.814.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII Nr. 5 — 6

MAI - IUNIE 1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

Prea Fericitul Părinte
JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

- P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor
P. C. Arhim. IRINEU CRACIUNAȘ, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor
P. C. Prot. TRAIAN BELAȘCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii de Alba Iulia și Sibiu
P. C. Pr. TRAIAN SEVICIU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei și Caransebeșului.

REDACTOR RESPONSABIL:

- P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

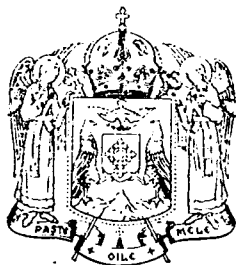
COLABORATORI

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți, Prea Sfințiii Episcopi,
Profesorii Institutelor teologice, Seminarilor teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești;
Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de doctor în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ».

BISERICA
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII
Nr. 5-6
MAI—IUNIE
1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

COPERTA : Biserica din comuna Tomești, județul Hunedoara (construită după anul 1962).

C U P R I N S U L

VIATA BISERICESCA

<i>A XXI-a aniversare a intronizării Prea Fericitului Părinte Justinian ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române</i>	477
<i>Un eveniment bisericesc : Biblia din 1968, de Pr. Prof. Dr. GR. MARCU</i>	483
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare</i>	487
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Conterbury, Primat al Angliei și Mitropolit</i>	488
<i>Recunoașterea și instalarea celor doi noi Episcopi vicari: P.S. Irineu Suceveanul și P.S. Visarion Râșinăreanul</i>	489
<i>Casa de pensii și ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române: zece ani de la înființare, de VASILE COICULESCU</i>	493
<i>Vizitarea Bisericii Ortodoxe Române de către delegația Comitetului regional din R.D. Germană al Conferinței Creștine pentru Pace</i>	496
<i>Adunarea mondială pentru pace de la Berlin</i>	499
<i>Activitatea Bisericii Ortodoxe Române în cadrul întâlnirilor intercreștine : Participarea delegației Bisericii Ortodoxe Române la Sesiunea de lucru a Prezidiului și a Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene la Madrid ; Conferința teologică interconfesională de la Cluj (9 mai 1969); Participarea I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului la Simpozionul organizat de Fundația «Pro Oriente» la Viena ; Conferințe susținute de profesori de la Institutele teologice ale Bisericii Ortodoxe Române în Austria; Ședința Comitetului Grupei a 2-a de lucru a Conferinței Bisericilor Europene</i>	503
<i>Cronică</i>	518
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare</i>	520

COMEMORĂRI

<i>Sărbătorirea împlinirii a 1100 de ani de la moartea Sfântului Chiril</i>	530
<i>Sfinții Frați Chiril și Metodie, luminătorii slavilor, de P.S. NICOLAE Episcop al Macariopolei</i>	533
<i>Sfântul Chiril ca omilet și scriitor, de Prof. Dr. Doc. PANDELE OLTEANU</i>	538

INDRUMĂRI PASTORALE

- Țredința în Invierea Domnului rodește bucuria de a trăi și încrederea în viață.*
Spicuri din pastoralele de Paști — 1969, ale Ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române 548

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

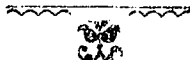
- Un ierarh necunoscut al Moldovei: Calist arhiepiscopul și mitropolitul (1445—1447), de Pr. ILIE GEORGESCU* 563
- Monahul bucureștean Grigorie ajuns mitropolit al Sidiei și candidat la întâiul Scaun bisericesc al Țării Românești, de T. G. BULAT* 573
- Din faptele Arhimandritului Hrisant Horezeanul, de G. D. ISCRU* 584
- Pisania Paraclisului de la Minăstirea Negru-Vodă din Cîmpulung-Muscel, de OCTAVIAN MĂRCULESCU* 588

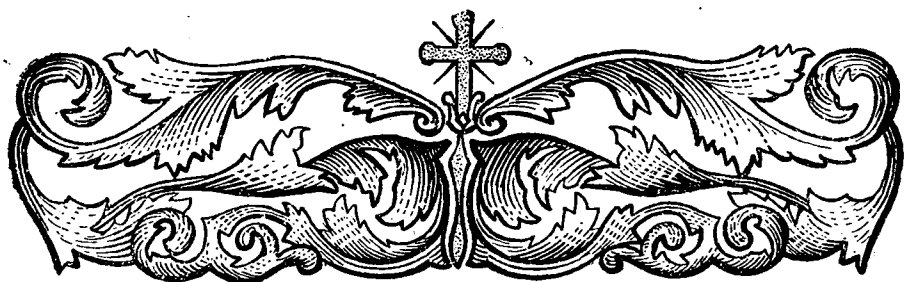
DOCUMENTARE

- Un catalog necunoscut al Bibliotecii Minăstirii Hurezu, de CORNELIU DIMA-DRĂGAN și MIHAIL CARATAȘU* 590

RECENZII

- Alexandru Duțu, Coordonate ale culturii românești în secolul al XVIII-lea (1700—1821), București, 1968* 626
- Ion Radu Mircea, Contribution à la vie et à l'oeuvre de Gavriil Uric, Bucarest, 1968* 629
- I. I. Roman, Un document românesc scris la Brașov în secolul al XVI-lea, București, 1968, de C. BĂRBULESCU* 632
- Vasile Drăguț, Vechi monumente hunedorene, București, 1968* 634
- Radu Crețeanu, Sarmiza Crețeanu, Culele din România, București, 1969, de IOAN F. STĂNCULESCU* 637
- Istoria artelor plastice în România, Ed. Meridiane, București, 1968, de O. POPESCU* 639

VIATA BISERICESCA

A XXI-A ANIVERSARE A INTRONIZĂRII PREA FERICITULUI PĂRINTE JUSTINIAN CA PATRIARH AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

În fiecare an, în ziua de 6 iunie, în toate bisericile ortodoxe române din țară și din străinătate, ierarhii, clerul și credincioșii ortodocși români înalță rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu pentru purtarea de grijă cu care a mângâiat pe poporul său dreptcredincios, dându-i în această zi cirmuitoare vrednic și înțelept în persoana Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian de la a cărui înscăunare în fruntea Bisericii Ortodoxe Române s-au împlinit în acest an 21 de ani.

În acest an rugăciunile de mulțumire înălțate de păstoriții Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian Dumnezeului milelor și al îndurărilor au fost mai îndelungi și mai fierbinți, întrucât, cu ajutorul Bunului Dumnezeu, Arhipăstorul lor trecuse cu bine prin încercările trimise asupra lui, și se înfățișa turmei sale spre a-și continua cu același bun spor activitatea pe care o desfășoară de 21 de ani pentru bunăstarea și propășirea Sfintei noastre Biserici Ortodoxe Române și pentru progresul și înflorirea scumpei noastre patrii.

Sărbătorirea zilei de 6 iunie a început în acest an încă din ajun. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a înțeles dorința manifestată de preoții din capitală de a-și vedea Arhipăstorul și a binevoit să coboare în mijlocul lor, pentru ca împreună să vizioneze, în sala de festivități a Institutului teologic de grad universitar din București filme cu caracter religios. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a fost întâmpinat cu imnul patriarhal executat de către Corala preoților din Capitală, care, sub conducerea Pr. Ioan Popescu-Runcu, a executat imne special închinat Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

În ziua de 6 iunie la orele 11, o delegație din partea Centrului patriarhal în frunte cu P.C. Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale, și o delegație din partea Centrului eparhial, în frunte cu P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar-patriarhal și P.C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor au prezentat, în numele tuturor salariaților Centrului patriarhal și Centrului eparhial, Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, flori, urări de sănătate și îndelungă înziliră și încredințarea devotamentului și conștiinciozității în muncă.

La orele 12, în paraclisul din palatul patriarhal un sobor de clerici dintre slujitorii catedralei patriarhale, în frunte cu P.S. Episcop Teoctist al Aradului, Inopolei și Hălmeagului, a săvîrșit un Polihroniu la care, alături de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, au luat parte: I.P.S. Mitropolit Tit Simedrea, I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, P.S. Episcop Antim al Buzăului, P.S. Episcop Valerian al Oradiei și P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar-patriarhal. Au luat de asemenea parte stareții și starețele minăstirilor din cuprinsul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, precum și P.C. Preot Nicolae Goranov superiorul bisericii ortodoxe bulgare și reprezentant al Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Bulgare la București.

Din partea sectoarelor de lucru ale Administrației Patriarhale au luat parte: P.C. Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale, P.C. Pr. Traian Ghica, directorul Casei de pensii și ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române; P.C. Pr. Gh. Didicescu, președintele Consistoriului Central Bisericesc; consilierii patriarhali: Pr. C. Pirvu, Pr. Gheorghe Soare, Pr. Dumitru Fecioru, Pr. Sabin Verzan și Pr. Teodbr Cazan; inspectorii patriarhali: Pr. Ilie Georgescu, Pr. D. Găină, Gabriel Popescu, precum și alți funcționari superiori. Din partea Centrului eparhial al Arhiepiscopiei Bucureștilor au luat parte: P.C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii; consilierii eparhiali: Pr. Leonida Mateescu, Pr. Ioan Popa; Pr. Petre Alexandru; Pr. Mihail Marinescu și Pr. Octavian Popescu, precum și alți funcționari superiori. Din partea Instituțiilor de învățămînt teologic din București au luat parte P.C. Diac. Prof. Nicolae I. Nicolaescu rectorul Institutului teologic de grad universitar și Dl. Prof. Nicolae Chițescu, prorectorul Institutului; Dl. Prof. Nicolae Grosu, directorul școlii de cîntăreți bisericesti și Seminarului teologic.

După săvîrșirea Polihroniului, la care se aflau, pe lîngă cei arătați mai înainte, și unii membri ai Adunării Naționale Bisericești, protoierei și preoți din Capitală, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit felicitările exprimate în numele tuturor celor prezenți, de către I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, care în cuvinte adînc simțite a arătat ce înseamnă ziua de 6 iunie în viața Bisericii Ortodoxe Române, care se îmbunătățește din zi în zi și datorită înțelepciunii Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian activitatea ierarhilor, clerului și credincioșilor ortodocși români se împletește în chip firesc și

rodnic cu viața poporului român care-și făurește cu stăruință și fără încetinire viața lui cea nouă.

În cuvîntul de răspuns Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a făcut la rîndul său urări de sănătate, ani mulți și bună sporire în toate, membrilor Sfîntului Sinod, colaboratorilor săi și tuturor oaspeților prezenți.

* * *

Cu prilejul celei de a XXI-a aniversări a întronizării sale, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit numeroase telegrame și scrisori de felicitare din partea Întîistătătorilor și reprezentanților de Biserici Ortodoxe și neortodoxe, și din partea conducătorilor comunităților ortodoxe române de peste hotare, — dintre care publicăm următoarele :

Telegrama de felicitare primită din partea Prea Fericitului Patriarh CHIRIL al Bisericii Ortodoxe Bulgare :

Prea Fericirea Voastră,

Preaiubite și mult stimate întru Hristos frate !

În numele Sfîntului Sinod și al Nostru personal, cu dragoste Vă felicităm cu ocazia celei de a 21-a aniversări de la urcarea Voastră pe scaunul patriarhal al României.

În rugăciune urăm Prea Fericii Voastre multă sănătate și puteri, spre a conduce cu succes încă mulți ani clerul și de Dumnezeu iubitorul popor credincios al Sfîntei Biserici Ortodoxe Române, pe drumul desăvîșirii spre care ne-a chemat Domnul (Matei V, 48).

Al Prea Fericii Voastre devotat frate în Hristos,

† CHIRIL
Patriarhul Bulgariei

*

Scrisoarea Sanctității Sale BASELIOS AUGEN I, Catolicosul de Răsărit al Bisericii Siriene din Malabar — India :

Prea Fericirea Voastră,

iubite frate în Domnul nostru,

Transmitem la rîndul Nostru, Prea Fericii Voastre, Episcopilor, clerului și poporului credincios, urările Noastre pentru Sfintele Paști. Domnul nostru Iisus Hristos să Vă dea bucurie și pace. Fie ca lumina Sa să alunge orice întuneric și tristețe, iar binecuvîntările Sfintei Treimi să rămînă cu voi toți !

Prea Fericirea Voastră a evidențiat cu înțelepciune răspunderea noastră, ca păstori ai Bisericii lui Hristos, să fim conducătorii și inspirații oamenilor, ca să urmărească pacea și dreptatea împărăției cerurilor pe care Hristos cel înviat ne-a dat-o nouă. Este de datoria noastră să fim făcători de pace și profeții dreptății.

Și noi sîntem interesați în problema unei date pascale comune pentru toți creștinii. În India, noi toți sărbătorim Paștile în același timp, fie că

sîntem ortodocși, protestanți sau romano-catolici. Cu toții urmăm hotărîrîi Sinodului de la Niceea, de a celebra Paștile în prima duminică ce urmează prima lună plină după echinocțiul de primăvară. Și noi am părăsit vechiul calendar al lui Iuliu Cezar, pe care l-am folosit pînă acum cîțiva ani și am adoptat calendarul internațional cel mai potrivit. De aceea, toți creștinii sărbătorim la aceeași dată sărbătorile mișcătoare sau nemișcătoare ale Bisericii.

Recenta vizită pe care Prea Fericirea Voastră a făcut-o Bisericii și poporului Nostru ne-a lăsat o plăcută și caldă amintire. Grație lui Dumnezeu, sănătatea Noastră este cît se poate de bună pentru vîrsta Noastră înaintată. Am aflat că Prea Fericirea Voastră a fost internată mai multe zile în spital. Nădăjduim că în prezent Vă găsiți în deplină sănătate.

Făcîndu-Vă calde urări pentru sărbătorirea în curînd a împlinirii celui al douăzeci și unulea an de patriarhat, facem rugăciuni fierbinți ca Domnul Dumnezeu să Vă acorde, iubite și respectate Frate, bucurie și sănătate, în anii ce vor veni.

Rămînem al Prea Fericirii Voastre frate în Hristos cel înviat.

† BASELIUS AUGEN I
Catolicos de Răsărit

Telegrama de felicitare din partea Grației Sale Dr. MICHAEL RAMSEY, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit :

Cele mai cordiale felicitări și asigurarea rugăciunilor noastre, cu ocazia aniversării înscăunării Prea Fericirii Voastre.

La mulți ani !

† MICHAEL
Arhiepiscop de Canterbury

*

Telegrama primită din partea P.S. Episcop VICTORIN în numele clerului și credincioșilor Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America :

Cu prilejul celei de a 21-a aniversări a întronizării Prea Fericirii Voastre, în numele colaboratorilor, clerului și credincioșilor Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America, Vă dorim din toată inima deplină sănătate, viață îndelungată și sporite bucurii duhovnicești întru mulți și fericiți ani.

Episcop VICTORIN

*

Telegrama de felicitare primită din partea P.S. Episcop DIRAYR MARDICHIAN, șeful Eparhiei Armene din Republica Socialistă România :

Cu prilejul aniversării a 21 ani de la întronizarea Prea Fericirii Voastre, Vă rugăm să binevoiți a primi din partea Consiliului Eparhial

al Eparhiei Armeano-Gregoriene, din Republica Socialistă România și din partea mea personal, călduroase felicitări și urări de deplină sănătate.

† **Episcop DIRAYR MARDICHIAN**
Șeful Eparhiei Armene din R. S. România

*

Telegrama de felicitare primită din partea Eminenței Sale NAGY GYULA, Episcopul Eparhiei Reformate din Cluj :

Cu îmbucurătorul prilej al aniversării înscăunării Prea Fericirii Voastre, cu sinceră stimă și cu creștinească dragoste Vă urez din partea Conducerii și clerului Eparhiei Reformate din Cluj, și personal din partea mea, îmbelșugată binecuvîntare a Domnului nostru asupra vieții și arhipăstoririi Prea Fericirii Voastre, întru preamărirea lui Dumnezeu, spre înflorirea Bisericii Ortodoxe Române, spre propășirea scumpei noastre Patrii, Republica Socialistă România, spre înfrățirea și pacea tuturor Bisericilor și popoarelor din lume.

Episcop NAGY GYULA

*

Scrisoarea de felicitare din partea reprezentantului Patriarhiei Bulgare, Protoiereul NICOLAE GORANOV, în numele comunității ortodoxe bulgare din București :

Prea Fericite Părinte Patriarh,

Cu prilejul împlinirii bogate în opere admirabile de 21 de ani de la înscăunarea ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Vă aducem, în numele Comunității ortodoxe bulgare, în numele tuturor credincioșilor de pe lângă biserica «Sfintul Prooroc Ilie» din București, precum și în numele nostru personal, cordialele noastre fiești felicitări.

Din adîncul inimilor noastre Vă rugăm, Prea Fericite Părinte Patriarh, să primiți respectul nostru omagial, expresia profundei noastre gratitudini, stima duhovnicească și încredințarea întregului nostru devotament.

Părintele ceresc, Care V-a învrednicit cu înțeleapta, vrednica și rodnică conducere a corabiei Bisericii Ortodoxe Române, să Vă păzească în deplină sănătate, să Vă dăruiască zile îndelungate, pentru a sta cu strălucire cît mai mulți ani în fruntea Bisericii Ortodoxe Române și sporirea în dreapta propovăduire a cuvîntului Domnului și în cîrmuirea turmei celei cuvîntătoare pe calea mîntuirii și a ne îndruma și pe noi spre pășunile mîntuitoare ale harului evangheliei.

La mulți și fericiți ani, Prea Fericite Părinte Patriarh !

Protoiereu NICOLAE GORANOV
Superior al bisericii ortodoxe bulgare din București
și reprezentant al Patriarhiei Bulgare

*

Telegrama de felicitare primită din partea comunității ortodoxe române de la Locurile Sfinte :

Cu prilejul popasului sărbătoresc al celor 21 de ani de patriarhiească păstorire a Prea Fericirii Voastre, viețuitorii celor două biserici românești din Țara Sfintă, cu un gând și cu o inimă închină smeritul lor omagiu de adîncă recunoștință pentru binefacerile revărsate asupra lor și smerit roagă pe Atotputernicul Dumnezeu să Vă dăruiască îndelungare de zile și mulți ani fericiți.

Arhimandrit LUCIAN FLOREA

*

Telegrama de felicitare primită din partea comunității ortodoxe române de la Sofia, Republica Populară Bulgară :

Smerite urări de sănătate și încă mulți ani de rodnică activitate în conducerea Bisericii Ortodoxe Române, Vă urează păstorul și credincioșii bisericii române din Sofia.

Prot. ALEXANDRU MUNTEANU

*

Telegrama de felicitare trimisă de superiorul capelei ortodoxe române de la Baden-Baden, Republica Federală a Germaniei :

La aniversarea întronizării Prea Fericirii Voastre, rog pe Dumnezeu să Vă dăruiască ani mulți, cu sănătate și tot mai bogate roade arhipăstorești.

Intru mulți și fericiți ani !

Preot VASILE ȘTEFAN

UN EVENIMENT BISERICESC : BIBLIA DIN 1968

Editarea, tipărirea, și difuzarea cărților de ritual, a lucrărilor și revistelor de studii teologice, precum și confecționarea și răspândirea icoanelor și obiectelor sacre, sau cu caracter religios, necesare sfintelor locașuri de cult și credincioșilor, pentru Biserica noastră este îndatorire statutară și regulamentară fundamentală de caracter permanent.

În condițiile de libertate și înțelegere asigurate Bisericii noastre de către Ocîrmuirea de Stat a Republicii Socialiste România, această îndatorire a putut să fie adusă la îndeplinire în condiții satisfăcătoare.

În anul 1951, — cu aprobarea Sfîntului Sinod — a văzut lumina tiparului o ediție portativă a Noului Testament, după traducerea revizuită a preotului profesor dr. Grigorie Pișculescu — cu numele literar : Gala Galaction — care s-a mutat întru odihna cea fericită la zece ani după aceea († 8 martie 1961). Lipsa unei ediții primenite a Bibliei era resimțită. Întîistătătorul Bisericii noastre avea înscrisă în repertoriul preocupărilor sale majore editarea acestei cărți foarte folositoare de suflet și nu puțin se străduia ca s-o aducă la îndeplinire.

În ședința din 3 iunie 1967 a sesiunii ordinare a Sfîntului Sinod, Prea Fericirea Sa a făcut cunoscut membrilor forului suprem de conducere a Bisericii Ortodoxe Române că «s-a ivit posibilitatea tipării Bibliei într-o nouă ediție» (Să se vadă spiourile din sumarul ședinței respective în revista «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 5—6, p. 643 și 650 ș.u.).

Dar Prea Fericirea Sa nu s-a limitat la comunicarea acelei vești deosebit de îmbucurătoare, ci a trecut la precizări de amănunt.

«După îndelungate cercetări personale — spunea Prea Fericirea Sa — am ajuns la convingerea că pentru Vechiul Testament (cărțile canonice și necanonice), textul cel mai potrivit scopului pe care îl urmărim este cel cuprins în Biblia aprobată de Sfîntul Sinod și tipărită ediția I în anul 1936, cu trimiterile nevizuite și îndreptate ale Bibliei — ediția a II-a — tipărită de Patriarhul Nicodim în 1944, afară de textul Psalmilor, pe care opinăm să-l tipărim după textul revizuit și tipărit în Psaltirea din 1957.

Pentru Noul Testament, socotim că textul cel mai potrivit este cel din 1951, care a fost revizuit și îmbunătățit atunci de o comisie din care au făcut parte I. P. S. Mitropolit Tit, Părintele Gala Galaction și Părintele profesor Nicolae Popescu și care a fost deja aprobat de Sfîntul Sinod. După această ediție s-au îndreptat Evanghelia și Apostolul, astăzi în uz în Biserica noastră.

Tipărirea Bibliei după textele propuse o socotim îndreptătită pe de-o parte pentru faptul că ele reprezintă traduceri făcute după textele originare de persoane competente, atât din punct de vedere teologic, cât și din punct de vedere lingvistic și literar, iar pe de altă parte, aceste traduceri sînt proprietatea deplină a Bisericii Ortodoxe Române, după contractul încheiat în 1930 de Eforia Bisericii Ortodoxe Române cu traducătorii Bibliei tipărite în 1936».

În ziua de 3 iunie 1967, la propunerea Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod a adoptat hotărîrile corespunzătoare, în spiritul referatului prezentat de Președintele său, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

Prin aceasta, *porneala* tipăririi unei noi ediții a Bibliei era ca și făcută.

Încă în cursul aceluiași an — 1967 — lucrările de editare a Bibliei au început a se săvîrși intens și temeinic.

Textul întregii Biblii a fost supus unei atente operații de revizuire din punct de vedere ortografic, aducîndu-i-se totodată unele îmbunătățiri de limbă. Lucrarea aceasta — anevoioasă și plină de răspundere — a fost săvîrșită sub directa îndrumare și supraveghere a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian de către o comisie alcătuită din: P. C. Preot Ioan Gagiu, redactorul responsabil al revistelor patriarhale și director al Administrației Patriarhale, Dl. Profesor onorar Teodor M. Popescu de la Institutul teologic de grad universitar din București și Dl. Dumitru Radu, profesor de limba română la Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic din București.

Lucrarea de tipărire a acestei ediții românești a Sfintei Scripturi a fost înlesnită prin sprijinul acordat Patriarhiei Române de Societățile Biblice Unificate (United Bible Societies). Căci — așa cum arată Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian în «Cuvînt către cititori» — «Biblia întregă pe care o tipărim acum este, în bună parte, unul din roadele legăturilor ecumenice creștine care au luat ființă și s-au dezvoltat în secolul nostru. În spiritul acesta al dragostei și al ecumenismului creștin, «Societățile Biblice Unite», cu sediul la Londra, s-au oferit să ne trimită în dar hîrtia specială «Bibeldruck», pentru tipărirea noii Biblii în limba română, în 100.000 de exemplare».

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian precizează că această ediție «rămîne mai departe — ca și edițiile din 1936 și 1944 — o ediție de probă pînă la definitivarea în limba română a textului Bibliei».

La 6 iunie 1968 — cînd prăznuiam după cuviință împlinirea a 20 de ani de la întronizarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian la cîrma Patriarhiei noastre —, lucrările de tipărire erau practic, pe sfîrșite. S-a trecut apoi la operațiile de finisare și compactare, care — dat fiind volumul apreciabil de lucrări necesitate de un tiraj atât de respectabil — au cerut de asemenea timp pînă să fie aduse la îndeplinire.

Au urmat apoi lucrările de difuzare. În primăvara acestui an noua ediție a Bibliei se afla la dispoziția celor ce au solicitat-o și așteptat-o cu explicabilă ardoare, preoți și credincioși deopotrivă.

Așteptările noastre ale tuturor au fost satisfăcute cu evidentă exigență, — aceasta este constatarea de fond pe care o impune fără ocol noua ediție a Bibliei.

Tiparul — executat de Întreprinderea poligrafică de Stat «Arta Grafică» este luminos și aerisit, la nivelul calităților îndeobște apreciate ale hîrtiei speciale pe suprafața căreia se răsfață cernelurile lui.

P. C. Părinte Director Ioan Găgiu și P. C. Diaconi P. I. David și St. Milea, de la Redacția Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Patriarhiei Române, au îndeplinit cu zel și pricepere lucrările de corectare a șpalturilor pe traseul îndelungat și aglomerat al culegerii textului inspirat. Eventuale scăpări de litere din arcul încordat al atenției zorite cu care au lucrat pot fi îndreptate cu înlesnire de către oricine. Semnalarea lor binevoitoare, Redacția Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Patriarhiei Române o întîmpină cu mulțumiri și o va valorifica precum se cuvine.

*

Ceea ce se poate spune și trebuie spus pentru ca remarca să fie realmente o contribuție la îmbunătățirea și definitivarea textului românesc al Bibliei, se va spune de către factorii competenți. O astfel de lucrare cere însă timp, pe lîngă pricepere profesională.

Tocmai de aceea, de astădată — împărtășind bucuria obștească pricinuită de apariția noii ediții a Bibliei și asociindu-se ei nu cu puțin entuziasm — ne limităm să încrețăm la răboj evenimentul.

...Căci noua ediție a Bibliei din 1968 este — mai presus de orice — un eveniment bisericesc de talie excepțională, din mai multe motive.

Întii de toate, ea este o Biblie aniversară, legată — direct și firesc — de împlinirea a 20 de ani de cînd Biserica Ortodoxă Română este păstorită înțelepțește — cu evidentă rîvnă creatoare — de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian.

În al doilea rînd, Biblia aniversară din 1968 vine să stîmpere setea duhovnicească de cuvîntul lui Dumnezeu, care s-a manifestat cu deosebită intensitate în anii din urmă, de cînd vechile ediții ale Bibliei (sau chiar și ale Noului Testament) s-au epuizat.

În al treilea rînd, Biblia aniversară din 1968 este o mărturie proaspătă și evidentă a purtării de grijă pe care ocîrmuirea noastră bisericască, Sfîndul Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, o vădește față de trebuințele sufletești de bază ale obștei dreptcredincioase.

*

În istoria traducerilor românești ale Sfintei Scripturi, Biblia aniversară din 1968 prelungește către viitor, în prezentul nostru activ și fecund, osteneli și vrednicii ortodoxe și românești ale căror repere capitale sînt *Noul Testament de la Bălgărad* (1648), *Biblia de la București* (1688), *Biblia de la Blaj* (1795), *Biblia de la Petersburg* (1819),

Biblia de la Buzău (1854—1856), *Biblia șaguniană de la Sibiu* (1856—1858), *Biblia sinodală* din 1914 și *Bibliile* de probă din 1936 și 1944; *Noul Testament de la Minăstirea Neamț* (1926), *Noul Testament de la București* (1927), *Noul Testament de la Cluj* (1942 și 1945) și încă o dată *Noul Testament sinodal* din 1951, — care, toate, au început prin a fi cărți foarte folositoare de suflet și au devenit apoi, acte de cultură națională și documente de limbă străbună, românească.

Numele atîtor vlădici și învățați teologi — ca : mitropolitul Simion Ștefan al Bălgăradului (iar mai înainte de el : diaconul Coresi), mitropolitul Teodosie Veștemeanul, Samuil Micu Clain, mitropolitul Gavriil Bănulescu, episcopul Filotei al Buzăului, Mitropolitul Andrei Șaguna, mitropolitul primat Conon Aramescu Donici, episcopul academician Nicolae Colan al Clujului, preotul academician Gala Galaction și patriarhii României Miron și Nicodim — scrise sînt și scrise rămîn pentru totdeauna în «cartea vieții» Bisericii Ortodoxe Române, pentru osîrdia cu care s-au preocupat de tălmăcirea și editarea cuvîntului inspirat în limba noastră strămoșească.

Numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian s-a adăugat — firesc și stabil — încă din anul 1951 acestui pomelnic cinstitor de editori ai cuvîntului lui Dumnezeu în veșmînt românesc. Biblia aniversară din 1968 extinde și adîncește participarea Prea Fericirii Sale la îmbogățirea contemporană a istoriei cuvîntului dumnezeiesc tălmăcit și tipărit în grai străbun. Pentru inima sa de părinte, Biblia din 1968 — înainte de a fi un act de cultură bisericească și monument de limbă strămoșească — este mai presus de toate mesaj ceresc îndreptat către orice suflet creștinesc și în primul rînd către slujitorii și credincioșii Sfintei noastre Biserici dreptmăritoare. E ceea ce exprimă — vibrant ca o urare și alinat ca o rugă — Prea Fericirea Sa în binecuvîntarea finală a cuvîntului către cititori :

«Facă Atotputernicul Dumnezeu ca învățăturile divine descoperite lumii în Sfînta Scriptură să rodească din belșug în sufletele tuturor celor ce o vor citi și să-i călăuzească în tot timpul vieții pe cărările cele luminoase ale dreptslăvitoarei noastre Biserici Ortodoxe, pentru mai multă dragoste, pentru pace și înfrățire între toate popoarele pămîntului».

Pr. Prof. GRIGORIE T. MARCU

SCHIMB DE TELEGRAME
ÎNTRE PEA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN.
ȘI PEA FERICITUL PATRIARH CHIRIL AL BULGARIEI

Cu prilejul împlinirii a 16 ani de la reînființarea Patriarhatului în Biserica Ortodoxă a Bulgariei și cu prilejul zilei onomastice a Prea Fericitului Patriarh Chiril, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Prea Fericitului Patriarh Chiril, președintele Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare, următoarele telegrame :

Cu sufletul plin de scumpe amintiri Vă felicităm cu frățească dragoste cu prilejul celei de a 16-a aniversări a reînființării Patriarhiei Bulgare, avînd pe Prea Fericirea Voastră vrednic Patriarh titular și din toată inima Vă urăm sănătate, îndelungă și fericită arhipăstorire, pentru continua înflorire a Bisericii soră a Bulgariei și slava sfintei noastre Ortodoxii.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

Iară și iară, cu bucurie și dragoste frățească în Hristos cel înălțat la cer întru slavă, felicităm pe Prea Fericirea Voastră mult iubită cu prilejul zilei onomastice și rugăm fierbinte pe Mîntuitorul nostru să coboare asupra persoanei Voastre sfințite harul Său întăritor pentru susținerea sănătății Voastre și înmulțirea numărului anilor vieții Voastre, spre deplina reușită a Sfintului Vostru apostolat.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

*

La aceste telegrame de felicitare Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit din partea Prea Fericitului Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare următoarea telegramă :

Mulțumim din toată inima pentru salutările și urările călduroase ale Sanctității Voastre preaiubite, cu ocazia celei de a 16-a aniversări a reînființării Patriarhiei Bulgare și a funcțiunii Noastre patriarhale și cu prilejul zilei Noastre onomastice.

Cu dragoste în Domnul nostru urăm fierbinte Prea Fericirii Voastre preaiubite sănătate, vigoare și succese tot mai mari în înalta Voastră lucrare.

† CHIRIL
Patriarhul Bulgariei

SCHIMB DE TELEGRAME
ÎN TRE PRĒA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
ȘI GRAȚIA SA MICHAEL RAMSEY, ARHIEPISCOP DE CANTERBURY

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Grației Sale Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit, cu prilejul aniversării întronizării Grației Sale, următoarea telegramă de felicitare :

Grația Voastră,

Cuprilejul aniversării întronizării Voastre, pe care Vă urăm să o sărbătoriți totdeauna cu sănătate și deplină fericire, ne amintim cu plăcere și de vizitele Noastre reciproce din iunie 1965 și 1966 și dorim să Vă exprimăm din nou satisfacția Noastră pentru tot ce s-a realizat în vederea apropierii Bisericilor noastre și speranța de a primi o nouă vizită a Grației Voastre în România.

Al Vostru cu dragoste frățescă,

† JUSTINIAN
Patriarhul României

*

La această telegramă de felicitare Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit din partea Grației Sale Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit, următoarea telegramă de mulțumire :

Prea Fericirea Voastră,

Mulțumindu-Vă pentru faptul că v-ați amintit de înscăunarea mea și împărțind recunoștința Prea Fericirii Voastre pentru frățietatea Bisericilor noastre în trecut și speranțele pentru viitor, cu cele mai calde salutări și dragoste frățescă în Domnul Hristos.

† MICHAEL
Arhiepiscop de Canterbury

RECUNOAȘTEREA ȘI INSTALAREA CELOR DOI NOI EPISCOPI VICARI : P.S. IRINEU SUCEVEANUL ȘI P. S. VISARION RĂȘINĂREANUL:

În ședința de la 16 decembrie 1968, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian a ales doi noi episcopi vicari, în conformitate cu prevederile Statutului pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române :

1. La recomandarea Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și la propunerea Sinodului Permanent, a ales pe Înalț Prea Cuviosul Arhimandrit *Irineu Crăciunaș* ca Episcop vicar la Mitropolia Moldovei și Sucevei, urmînd a purta titlul de : *Suceveanul*.

2. La recomandarea Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Ardealului și la propunerea Sinodului Permanent — și totodată ținînd seama și de exprimarea expresă a dorinței noului ales —, a ales pe Prea Sfințitul Episcop *Visarion Aștileanu*, care ocupa postul de vicar patriarhal purtînd titlul de Ploieșteanul, ca Episcop vicar la Mitropolia Ardealului, urmînd a purta titlul de : *Rășinăreanul*.

La sfîrșitul lunii decembrie 1968, Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România a recunoscut aceste alegeri, emițînd Decretele respective ; iar la sfîrșitul lunii martie 1969 Sfântul Sinod a comunicat celor două Mitropolii atribuțiile fixate de Sfântul Sinod în ședința de la 19 martie 1969 pentru episcopii vicari.

Fîind îndeplinite aceste formalități, la 27 mai 1969 la Departamentul Cultelor de pe lîngă Consiliul de Miniștri a avut loc *solemnitatea înmînării*, de către Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, a *Decretelor Consiliului de Stat* pentru confirmarea Înalț Prea Cuviosului Arhimandrit Crăciunaș în funcția de Episcop vicar la Mitropolia Moldovei și Sucevei, cu titlul de Suceveanul (Decret nr. 1221/1969); și pentru confirmarea Prea Sfințitului Episcop Visarion Aștileanu în funcția de Episcop vicar la Mitropolia Ardealului, cu titlul de Rășinăreanul (Decret nr. 1220/1969).

La această solemnitate au luat parte I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, însoțit de membrii Permanenței Consiliului arhiepiscopesc din Iași ; I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, însoțit de membrii Permanenței Consiliului arhiepiscopesc din Sibiu și reprezentanți ai celorlalte Culte.

Din partea Departamentului Cultelor erau de față Dl. Director General Ion Bărbulescu, directori și funcționari superiori ai Departamentului.

Cu prilejul înmînării Decretelor de recunoaştere a alegerii lor şi de confirmare în funcţiune, P. S. Episcop Visarion Răşinăreanul şi I. P. Cuv. Irineu Suceveanul au rostit cuvîntări în care au adus mulţumiri Conducerii de Stat pentru încrederea acordată, au arătat felul în care înţeleg să-şi îndeplinească misiunea tradiţională a ierarhilor ortodocşi români — de a uni pînă la identitate în fiinţa lor credinţa ortodoxă cu dragostea de neam şi de patrie — în vremea de astăzi, cînd nădejtile de veacuri ale poporului român pentru unitate, independenţă şi suveranitate naţională s-au împlinit, iar cetăţenii patriei noastre — fără deosebire de naţionalitate şi de credinţă religioasă — muncesc împreună pentru înflorirea patriei şi pentru apărarea ei, întreţinînd în viaţa poporului nostru atmosfera prielnică dezvoltării aceluia ecumenism local în care să devină cu putinţă lupta comună pentru asigurarea vieţii, a păcii, a dreptăţii şi a progresului social pentru toţi oamenii.

Răspunzînd celor doi noi Episcopi vicari, Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniştri, după ce i-a felicitat şi le-a făcut urări în numele său şi al colaboratorilor săi, i-a încredinţat că lucrînd pentru împlinirea tuturor gîndurilor şi simţămintelor pe care le-au rostit astăzi, vor avea mulţumiri personale şi vor da prilej de mulţumire celor ce i-au ales şi celor ce i-au recunoscut în noile funcţii, la care sînt chemaţi să aducă întreg aportul.

În continuare, Dl. Secretar General, asigurînd pe noii aleşi de tot sprijinul Departamentului Cultelor în activitatea lor în noile raporturi create şi dezvoltate în ţara noastră între Statul nostru socialist şi Cultele religioase, a schiţat succint aceste raporturi, subliniind că numai popoarele acelea prosperă şi sînt fericite, care au căutat să-şi păstreze şi consolideze unitatea de gîndire şi simţire, creînd un climat favorabil progresului prin care să se poată adapta şi orienta în noile condiţii ale dezvoltării procesului istoric-social.

Iar în încheierea cuvîntului Său, Dl. Secretar General a precizat că Biserica Ortodoxă Română a ţinut seamă de interesele poporului în mijlocul căruia trăieşte. Păstrîndu-şi structura ei internă neschimbată, a căutat şi a reuşit să dea răspunsuri pozitive la noile probleme pe care le-a ridicat istoria societăţii noastre. În această atmosferă bisericească, D-Sa exprimă nădejdea că şi noii aleşi vor veghea la păstrarea unităţii de simţire şi de gîndire a credincioşilor şi la consolidarea solidarităţii întregului nostru popor în jurul Conducerii de Stat.

În aceeaşi zi, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a oferit în cinstea celor doi noi Episcopi vicari o masă la care au luat parte toţi cei prezenţi la solemnitatea înmînării Decretelor de recunoaştere de la Departamentul Cultelor, în timpul căreia s-au rostit toasturi.

Răspunzînd cuvîntului P. S. Episcop Visarion Răşinăreanul şi al I. P. Cuv. Irineu Suceveanul, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a justificat înfiinţarea celor două posturi de Episcopi-vicari pe lângă Mitropolia Moldovei şi Sucevei şi pe lângă Mitropolia Ardealului prin necesitatea unei «organizări mai bune a celor două centre mitropoli-

tane, în vederea rezolvării unor probleme specifice vieții bisericești din Moldova și Transilvania». După ce a subliniat experiența pe care P. S. Episcop Visarion Aștileanu a făcut-o în cei 11 ani cât a activat ca vicar patriarhal, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a urât celor doi Episcopi-vicari sănătate și bună colaborare cu II. PP. SS. Mitropoliți Iustin al Moldovei și Sucevei și Nicolae al Ardealului, «sub a căror îndrumare sînt chemați să lucreze pentru propășirea Bisericii și a Patriei noastre». În încheiere, Prea Fericitul Părinte Patriarh a toastat pentru Conducătorii Statului.

La sfîrșit, Dl. Prof. Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, a rostit cîteva cuvînte arătînd, între altele că în cadrul noilor realități sociale din patria noastră s-a statornicit principiul libertății și egalității cultelor în fața statului, care, respectînd libertatea religioasă, dorește în același timp ca toți să contribuie la progresul societății noastre și la bunăstarea materială și spirituală a poporului nostru.

*

Hirotonirea și instalarea Prea Sfîntului Irineu Suceveanu, ca Episcop vicar la Mitropolia Moldovei și Sucevei, au avut loc în ziua de 1 iunie 1969.

În seara zilei de 31 mai 1969, după slujba vecerniei, P. S. Episcop Partenie al Romanului și Hușilor împreună cu P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, au săvîrșit ipopsifierea I. P. Cuv. Arhimandrit Irineu Crăciunaș; iar în ziua de 1 iunie 1969, praznicul Pogorîrii Sfîntului Duh, în cadrul sfintei liturghii, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, împreună cu P. S. Episcop Partenie al Romanului și Hușilor și P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, au săvîrșit hirotonirea în arhiereu a P. S. Irineu Crăciunaș.

La sfîrșitul sfintei liturghii a avut loc solemnitatea instalării noului Sfîntului arhiereu în funcția de Episcop vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, cu titlul de Irineu Suceveanu.

În prezența ierarhilor Mitropoliei Moldovei și Sucevei, a personalului superior de la Centrul arhiepiscopesc și mitropolitan, a membrilor Adunării eparhiale, a reprezentanților Centrului eparhial al Episcopiei Romanului și Hușilor, a stareților și starețelor de mînăstiri și a membrilor corpului didactic al școlii de cîntăreți bisericești și Seminarului de la Mînăstirea Neamț și a Înălților oaspeți, la sfîrșitul sfintei liturghii I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei a rostit cuvîntarea de instalare, la care a răspuns noul Episcop vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, P. S. Irineu Suceveanu.

La solemnitatea instalării au luat parte și reprezentanți ai celorlalte culte, diferiți oaspeți precum și membrii familiei noului Episcop vicar.

Au fost prezenți de asemenea reprezentanții Departamentului Cultelor de pe lîngă Consiliul de Miniștri și reprezentanții autorităților locale de Stat.

După solemnitatea instalării, la reședința mitropolitană a avut loc o recepție la care au luat parte toți cei prezenți și în timpul căreia s-au rostit cuvîntări.

Darea de seamă pe larg asupra solemnității instalării P. S. Irineu Suceveanul ca Episcop vicar la Mitropolia Moldovei și Sucevei s-a publicat în revista «Mitropolia Moldovei și Sucevei» (XLV (1969), nr. 5—6).

Instalarea Prea Sfințitului *Visarion Rășinăreanul* ca Episcop vicar la Mitropolia Ardealului a avut loc în ziua de 1 iunie 1969, praznicul Pogoririi Duhului Sfânt. În prezența tuturor ierarhilor Mitropoliei Ardealului — I. P. S. Mitropolit Nicolae și PP. SS. Episcopi Teofil al Vadului, Feleacului și Clujului, Valerian al Oradiei — și ai Mitropoliei Banatului — I. P. S. Mitropolit Nicolae și P. S. Episcop Teoctist al Ienopolei, Hălmeagului și Aradului —, la sfârșitul sfinteii liturghii a avut loc solemnitatea instalării P. S. Visarion Rășinăreanul ca Episcop vicar la Mitropolia Ardealului. În cadrul solemnității, după cuvîntarea de instalare a I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, au mai rostit cuvîntări P. S. Episcop Teofil al Clujului și P. S. Visarion Rășinăreanul, Episcop vicar al Mitropoliei Ardealului.

La solemnitatea instalării au luat parte personalul superior al Centrului arhiepiscopesc și mitropolitan din Sibiu, membrii ai Adunării eparhiale, reprezentanți ai centrelor eparhiale ale celorlalte Episcopii din Mitropolia Ardealului, membrii corpului didactic al Institutului teologic din Sibiu, stareți de minăstiri, precum și membrii familiei noului Episcop vicar și alți oaspeți. Au luat parte de asemenea reprezentanții celorlalte Culte creștine din Transilvania.

Au fost prezenți de asemenea reprezentanții Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri și reprezentanții autorităților locale de Stat.

După solemnitatea instalării, a avut loc o recepție la reședința mitropolitană, la care au luat parte toți cei prezenți și în timpul căreia s-au rostit cuvîntări.

Darea de seamă pe larg asupra solemnităților instalării P. S. Visarion Rășinăreanul ca Episcop vicar la Mitropolia Ardealului s-a publicat în revista «Mitropolia Ardealului» (XIV (1969), nr. 5—6).

CASA DE PENSII ȘI AJUTOARE A SALARIAȚILOR BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

ZECE ANI DE LA ÎNFIINȚARE

La 1 ianuarie 1969 s-a împlinit un deceniu de la înființarea Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române. Au trecut zece ani de când această nouă instituție a Bisericii noastre a început să funcționeze. Zece ani! Un timp nu prea îndelungat în viața unei instituții, dar suficient pentru o analiză retrospectivă a activității desfășurate și a realizărilor obținute. Precum valoarea unei vieți omenești nu constă în longevitate, la fel și importanța unei instituții se judecă nu după numărul anilor scurși de la înființare, ci după rezultatele obținute de ea în drumul parcurs spre îndeplinirea scopurilor pentru care a fost creată.

Privită din acest punct de vedere, activitatea din primii zece ani ai Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române se prezintă rodnică și dătătoare de nădejdi, deși obiectivele ce i-au fost trasate ca sarcină de îndeplinit în cadrul Bisericii Ortodoxe Române constituiau domenii noi de activitate, a căror tehnică de îndeplinire era încă necunoscută salariaților bisericești. În adevăr, obiective ca acestea :

— asigurarea materială în caz de bătrînețe sau incapacitate temporară de muncă, prin acordarea de pensii sau ajutoare de boală ;

— acordarea asistenței medicale și a medicamentelor în caz de boală ;

— îngrijirea și căutarea sănătății membrilor săi, prin trimiteri la tratament și odihnă în stațiuni balneo-climaterice, și

— organizarea de cămine pentru ocrotirea celor bătrâni, suferinzi și fără sprijin familial, nu le-a avut niciodată în sarcină, în mod atât de special și pe o scară atât de largă, vreo altă instituție din cadrul Bisericii noastre.

Ca la orice început, realizarea tuturor acestora a fost însoțită, în primii ani mai ales, și de oarecare greutate. Casa a reușit însă să le învingă pe toate, deoarece chiar de la înființare activitatea ei i-a fost puternic impulsionată de inițiativa creatoare a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, care i-a inițiat, supravegheat și îndrumat în mod permanent și cu o părintească grijă toate marile ei acțiuni, a fost îndeaproape sprijinită de toți membrii Sfântului Sinod cum și de delegatul Departamentului Cultelor — prezent în toate organele sale de conducere. O dată cu învingerea greutăților inerente oricărui început, Casa a învins și neîncrederea inițială a multora din membrii săi.

Luînd în primul moment măsurile necesare pentru o economicoasă gospodărire a fondurilor și ducînd, prin organele sale de revizie și ale

Centrelor Eparhiale, o perseverentă muncă de lămurire, îndrumare și control, asupra unităților bisericești, pentru a le determina plățirea cu regularitate a contribuțiilor de asigurări sociale aferente salariilor convenite angajaților lor, Casa de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române și-a constituit baza materială, care i-a înlesnit îndeplinirea încă în cel dintâi an, a sarcinilor ce-i reveneau și care, prin aceeași prudentă gospodărire a fondurilor, îi va putea asigura și în viitor buna ei funcționare.

Prin depunerea cu regularitate la bugetul de stat a contribuției bănești ce i-a fost fixată anual, Casa de Pensii a asigurat salariaților și pensionarilor bisericești, ca și membrilor de familie ai acestora, asistența medicală și medicamente gratuite în toate unitățile sanitare pendinte de Ministerul Sănătății.

Salariaților aflați în incapacitate temporară de muncă le-a plătit din fondurile sale ajutoare de boală, ajutoare pentru proteze dentare, ortopedice, ajutoare de deces etc., care au însemnat în medie circa 1.500.000 lei anual.

Pentru asigurarea materială în caz de bătrînețe, de boală sau deces, Casa a acordat salariaților bisericești sau membrilor de familie ai acestora, pensii sau ajutoare sociale, cu respectarea strictă a tuturor prevederilor legale în materie de pensii, în vigoare în sectorul de stat, depunînd o deosebită grijă spre a nu fi prejudiciați nici pensionarii și nici Casa de Pensii în drepturile lor. În decursul celor zece ani de funcționare, au fost stabilite în cadrul acestei Case un număr de 3424 de pensii și 156 ajutoare sociale. Pentru toate acestea Casa plătește în prezent în medie, suma de 2.352.000 lei lunar.

O preocupare permanentă a Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, încă din primul an, a fost și aceea de a da posibilitatea membrilor săi să-și petreacă concediile de odihnă și să-și caute sănătatea în stațiunile balneo-climaterice din țară, pe contul său. În fiecare an au fost trimiși pe contul acestei Case, prin Centrele Eparhiale, în medie 450 salariați și pensionari bisericești, în diferite stațiuni balneo-climaterice, pentru tratament și circa 130 pentru odihnă. Beneficiarii unor astfel de trimiteri plătesc numai o mică contribuție bănească stabilită, ca și în sectorul de Stat, în raport cu salariile sau pensiile ce primesc. Restul cheltuielilor, inclusiv costul transportului, dus și întors, au fost suportate de Casa de Pensii. În anul 1968 Casa de Pensii a cheltuit cu trimiterile la tratament și odihnă pe contul său, suma de lei 273.280.

În scopul de a înlesni unui număr cât mai mare de salariați și pensionari bisericești să-și caute sănătatea sau să-și petreacă concediul de odihnă în condiții cât mai avantajoase, fie pe cont propriu, fie pe contul Casei de Pensii, aceasta a organizat, în două din cele mai pitorești și renumite stațiuni balneo-climaterice din țară, câte o casă de odihnă: una în Olănești și alta în Cozia-Călimănești, prima cu o capacitate de cazare de 26 locuri, iar cea de a doua de 75 locuri, pe serie. În aceste case, cu recomandarea Centrelor Eparhiale pot fi primiți, pe cont propriu, și membrii de familie ai salariaților și pensionarilor bisericești.

Pe linia asistenței sociale, din inițiativa și sub îndemnul Prea Fericitului Părinte Patriarh, Casa de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române a organizat în anul 1960, în clădirile fostelor Minăstiri Viforita și Dealu — care i-au fost cedate în folosință gratuită, cu toate bunurile lor, de către Arhiepiscopia Bucureștilor — două case sanatoriale pentru ocrotirea pensionarilor bisericești sau a membrilor de familie ai acestora, bătrâni, suferinzi și fără sprijin familial. Prin aceasta s-a pus bazele primului așezământ de asistență socială în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, realizându-se astfel o veche doleanță a salariaților și pensionarilor bisericești.

Având încălzire, lumină electrică, apă curentă, camere sănătoase pentru 1—2 persoane, săli spațioase pentru masă, biblioteci și săli de lectură etc., și un personal administrativ, medical și de îngrijire bine-pregătit, cele două așezăminte oferă celor primiți sub scutul lor ocrotitor, într-o ambianță creștinească și familiară, o viață liniștită și lipsită de griji. În prezent sînt în asistența celor două case 101 pensionare, văduve de preoți și alți salariați bisericești la Viforita, și 52 bătrâni proveniți din rîndurile pensionarilor bisericești — la Dealu. Aceștia plătesc la cele două case, numai costul efectiv al alimentelor consumate la cantină, care se ridică în medie la circa 150 lei lunar, iar cei cu pensii mai mari de 300 lei mai achită și o mică contribuție fixată în raport cu pensia ce au. În schimbul acestor sume ei primesc: cazare, masă, asistență medicală, medicamente și îngrijire etc. Datorită condițiilor bune create celor primiți în cadrul lor, capacitatea de cazare a celor două așezăminte a fost de mult acoperită.

*

Privită în lumina acestor realizări ai primilor 10 ani de funcționare, Casa de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române și-a dovedit pe deplin utilitatea și rațiunea de a fi în cadrul Bisericii noastre. Ea și-a îndeplinit toate sarcinile ce i-au fost fixate de Sfîntul Sinod și Adunarea Națională Bisericească și a rezolvat, sub toate aspectele ei, complexa problemă a asistenței salariaților bisericești. Prin întreaga activitate desfășurată în cei 10 ani de funcționare, ea a dovedit cu prisosință că este, așa cum însăși titulatura ei o indică, o Casă de Pensii și Ajutoare «a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române». Lărgirea viitoare a activității rodnice a Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române depinde, pe lîngă buna chivernisire de către organele de conducere, îndeosebi de sprijinirea activă și permanentă a tuturor salariaților Bisericii noastre. Pentru că, într-adevăr, îndeplinirea cu aceeași bună reușită și a sarcinilor ce i se vor indica în viitor depinde efectiv de realizarea veniturilor ce i se cuvin din contribuțiile de asigurări sociale, principala ei sursă de venituri, datorată de toate unitățile bisericești pentru salariile tarifare ale angajaților lor.

De aceea, fiind conșinși că ajutînd Casa lor de Pensii și Ajutoare se ajută pe sine, salariații Bisericii Ortodoxe Române înșiși sînt cei ce pot asigura pe deplin buna ei funcționare și din ce în ce mai rodnică ei activitate.

VIZITAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE DE CĂTRE DELEGAȚIA COMITETULUI REGIONAL DIN R.D. GERMANĂ AL CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE

Răspunzînd vizitei pe care o delegație a Bisericii Ortodoxe Române a făcut-o în 1968 Bisericii din R. D. Germană, între 15 și 23 mai Biserica Ortodoxă Română a fost vizitată de o delegație a Comitetului regional din R. D. Germană al Conferinței Creștine pentru Pace, din care au făcut parte : Episcopul *Albrecht Schönherr*, superintendent general al Bisericii Evanghelice, conducătorul Eparhiei Brandenburg și președinte al «Comisiei de structură» însărcinată cu redactarea statutului nou-înființatei Federații a Bisericilor Protestante din R. D. Germană ; Prof. *Gerhard Basarak*, de la catedra de teologie ecumenică la Universitatea Humboldt din Berlin ; Prof. *Walter Saft*, director la un Seminar teologic de predicatori din Turingia ; Dl. *Günther Wirth*, de la Editura Union unde se publică revista «Union-Preseidienst» ; Dl. *Carl Ordnung*, aparținînd Bisericii Metodiste și Secretar al Comitetului regional al Conferinței Creștine pentru Pace din R. D. Germană și Pastorul *Orphal Helmuth*.

În timpul șederii în Republica Socialistă România, delegația a vizitat instituții și așezăminte bisericești din diferite episcopii și mitropolii ale Bisericii Ortodoxe Române. Astfel în Mitropolia Iașilor, după ce a fost primită de I.P.S. Mitropolit Iustin, delegația a vizitat, însoțită de Arhimandritul Irineu Crăciunaș, vicarul Arhiepiscopiei Iașilor, în orașul Iași : biserica Trei Ierarhi, Mănăstirea Cetățuia, biserica Golia ; Mănăstirea și Seminarul teologic de la Neamț ; Mănăstirile : Suceava și Dragomirna ; biserica Bogdana din Rădăuți ; Mănăstirile Sucevița și Moldovița.

De la Vatra Dornei delegația a continuat drumul spre Cluj iar în 18 mai, unde după vizitarea mai multor biserici ortodoxe și reformate, oaspeții au asistat la sfînta liturghie săvîrșită de P. S. Episcop Teofil în catedrală. După sfînta liturghie a avut loc o întîlnire ecumenistă la Episcopia Ortodoxă la care au participat și reprezentanți ai celorlalte culte din localitate.

În după-amiaza zilei de 18 mai, delegația a ajuns la Sibiu, unde a fost primită de către I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului și reținută la cină.

În ziua de 19 mai, a avut loc la Institutul teologic de grad universitar ortodox o întîlnire cu profesorii și studenții, la care au participat de asemenea profesorii și studenții Institutului teologic protestant din localitate.

În cadrul acestei întâlniri, Prof. Walter Seft a ținut în aula facultății o conferință cu tema : «Statul și Biserica în Republica Democrată Germană», arătând că «între Stat și Biserică s-au dezvoltat în cei 20 de ani de la înființarea Statului democrat relații bune și de încredere reciprocă. Un merit deosebit în dezvoltarea acestor relații a revenit pe plan bisericesc Episcopului Mituzenheim, iar pe plan politic, Secretarului de Stat al R. D. Germane, Seige Wasser». A vorbit apoi P. C. Rector Sofron Vlad, iar la urmă a luat cuvîntul I.P.S. Mitropolit Nicolae Mlađin subliniind importanța vizitelor reciproce între conducătorii bisericești și profesorii de teologie atît pentru cunoașterea culturii teologice în instituțiile de învățămînt superior cît și a vieții bisericești în general. Seara, delegația a făcut o vizită la Institutul teologic protestant unde s-au întreținut cu profesorii și studenții. La masa oficială de la reședința episcopală luterană, au participat ca invitați din partea Sfintei Mitropolii a Ardealului : I.P.S. Mitropolit Nicolae Mlađin, P. C. Pr. Vicar Traian Belășcu și P. C. Rector Sofron Vlad. În timpul mesei P. C. Pr. Vicar Traian Belășcu a vorbit despre relațiile de prietenie și de colaborare care există între cultele din Republica Socialistă România.

În ziua de 20 mai, oaspeții au vizitat comuna Rășinari, de lîngă Sibiu și Muzeul Bruckenthal. În cinstea delegației I.P.S. Mitropolit Nicolae Mlađin a oferit o masă oficială, la care au fost invitați și profesori de la Institutul teologic protestant. I.P.S. Mitropolit Nicolae Mlađin adresîndu-se membrilor delegației a spus : «Vizita pe care o faceți acum v-a oferit desigur ocazia și posibilitatea să cunoașteți mai îndeaproape nu numai țara românească, dar și viața bisericească de la noi. Sîntem convinși că aceste contacte reciproce contribuie în bună măsură la dezvoltarea relațiilor dintre țările și Bisericile noastre. De altfel, ați putut constata că pe plan local, noi avem foarte bune relații cu frații noștri luterani și colaborăm rodnic mai ales în domeniul vieții practice. Aceasta pentru că noi avem aceleași țeluri : ca Biserica să stea în slujba păcii, a prieteniei și a progresului».

În numele delegației, Episcopul Albrecht Schönherr a exprimat recunoștința pentru ospitalitatea cu care delegația din R. D. Germană a fost primită.

În după-amiaza zilei delegația a părăsit Sibiul și s-a îndreptat spre Mînăstirea Sîmbăta de Sus, după vizitarea căreia a continuat drumul spre Brașov unde au fost vizitate : biserica Sfîntul Nicolae din Schei și biserica Neagră. Seara delegația a poposit la Sinaia.

În ziua de 21 mai, delegația a vizitat Mînăstirea Sinaia, Muzeul Peleş, iar în drum spre București și Mînăstirea Ghighiu.

Joi 22 mai, în ziua praznicului Înălțării Domnului, delegația a fost primită de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, iar după vizitarea Palatului patriarhal a participat la sfînta liturghie săvîrșită în catedrala patriarhală. Prea Fericitul Patriarh Justinian a reținut pe membrii delegației la masa de prînz, la care au mai participat PP. SS. Episcopi Antim Tîrgovișteanul și Visarion Ploieșteanul — vicari patriarhali, P. C. Pr.

Alexandru Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P. C. Pr. Director Ioan Gagiu, P. C. Pr. Dumitru Fecioru, consilier patriarhal și P. C. Ilie Georgescu, inspector patriarhal.

În aceeași zi la ora 18,30, delegația a vizitat Institutul teologic de grad universitar, unde în fața profesorilor și studenților Institutului, și a profesorilor și elevilor Seminarului teologic, P. C. Diac. Prof. Nicolae I. Nicolaescu — rectorul Institutului teologic a salutat și a prezentat pe membrii delegației, iar Prof. G. Bassarak a vorbit despre : «Situția actuală în protestantismul german».

La sfârșitul conferinței, corul studenților sub conducerea Prof. N. Lungu a executat bucăți religioase; populare și patriotice din repertoriul coral al Institutului. Oaspeții s-au întreținut apoi cu profesorii Institutului și Seminarului teologic.

În ziua de 23 mai, la ora 9,30 delegația Comitetului regional al Conferinței Creștine pentru Pace din R. D. Germană a fost primită în audiență la Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, de pe lângă Consiliul de Miniștri.

La ora 14,30, membrii delegației Comitetului regional al Conferinței Creștine pentru Pace din R. D. Germană au fost conduși la aeroportul Băneasa de către P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, P. C. Pr. Consilier Dumitru Fecioru și P. C. Pr. Ilie Georgescu, inspector patriarhal.

ADUNAREA MONDIALĂ PENTRU PACE DE LA BERLIN

În marea sală și în vastele încăperi colaterale ale Palatului Sporturilor din Berlin, capitala Republicii Democratice Germane, a avut loc între 21—25 iunie 1969, lucrările Adunării mondiale pentru Pace, la care au participat peste 1100 persoane, reprezentând 320 organizații naționale și internaționale, din toate părțile planetei noastre.

S-au ținut ședințe plenare, ședințe în Comisii și întâlniri pe grupe de lucru. Ședințele plenare au avut loc în zilele de 21 și 24 iunie, cele pe comisii la 22 și 23 iunie, iar întâlnirea diferitelor grupe și categorii sociale, în după-amiaza zilei de 23 iunie 1969. S-a lucrat în cinci comisii, purtând următoarele denumiri: Comisia I pentru Vietnam; Comisia II-a pentru Securitatea europeană; Comisia III pentru Orientul apropiat; Comisia IV pentru Colonialism, neocolonialism și independență națională și Comisia V pentru Dezarmare; iar grupele de lucru au fost următoarele nouă: 1. Sindicaliști; 2. Țărani; 3. Tineri-studenți; 4. Femei; 5. Organizații religioase; 6. Parlamentari; 7. Juriști; 8. Educația Păcii; și 9. Cultura și știința în serviciul Păcii. S-a asigurat traducerea sincronă în cinci limbi: rusă, engleză, franceză, germană și spaniolă.

Delegația Republicii Socialiste România a fost alcătuită din: 1. Prof. univ. *Tudor Ionescu*, președintele Consiliului național de luptă pentru pace din Republica Socialistă România; 2. *Sanda Rangheț*, secretar general; 3. Prof. univ. *Jean Livescu*, rectorul Universității din București; 4. *Nestor Ignat*, președintele Uniunii ziariștilor din Republica Socialistă România; 5. *Emil Furnică* de la Uniunea Națională a Cooperativelor Agricole de Producție; 6. *Ioan Grigorescu*, vicepreședintele Radioteleviziunii române; 7. *Ioan Cîrje*, redactor-șef al revistei «Lumea»; 8. *Stanciu Brătescu*; 9. *Nicolae Mancaș*; și 10. *I. Dicu*. Cu toții au fost împărțiți pe Comisii și grupe de lucru.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române a luat parte Preotul dr. *Al. I. Ciurea*, profesor la Institutul teologic de grad universitar din București, care a lucrat în Comisia pentru Dezarmare împreună cu Dl. S. Brătescu și la întâlnirea «Organizațiilor religioase» din 23 iunie 1969.

Ședința plenară de deschidere a avut loc Sîmbătă 21 iunie a. c., cînd a luat cuvîntul Dl. *Walter Ulbricht*, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Democratice Germane; Doamna *Nguyen*, Ministrul Afacerilor Externe al Comitetului național de eliberare din Vietnamul de Sud; Pastorul *M. Niemöller*, din R. F. a Germaniei; Academicianul *Evghenie K. Feodorov*, președintele delegației sovietice; *Muheidin*, secretarul general

al Conferinței lumii arabe; *Amantan* Ministru al Republicii Guineea; *Goodled* din Statele Unite ale Americii; *Tapira*, primarul Florenței (Italia); Prof. *Juan Marinello* (Cuba); *Homadolo*, Ministru de Interne în Republica Sudan; *Krișna* fost ministru al Apărării în India ș.a.

Vorbitorii au înfățișat situația politică, economică și militară actuală, agresivitatea imperialismului, condițiile generale și locale de acțiune ale forțelor păcii, care dețin deja un rol majoritar și deci preponderent în lume. Din discursul D-lui Walter Ulbricht sînt de reținut, pentru oameinii Bisericii, acele cuvinte ce se referă la perfecta colaborare dintre marxistii și creștinii din R. D. Germană și unele aprecieri foarte măgulitoare privind atitudinea și acțiunile hotărîte în favoarea păcii, ale Episcopului luteran dr. *Mitzenheim* și ale Profesorului de teologie *Fuchs*.

Munca în Comisii și în unele cazuri, în subcomisii specializate a început chiar în după amiaza celei dintîi zile de lucru. Aici s-au constituit mai întîi prezidiile, apoi s-au înfățișat situații și s-au propus soluții, s-au prezentat referate documentare, alcătuite și susținute de persoane calificate și cu autoritate în materie și s-au alcătuit rapoarte către plenară reflectînd, cît mai fidel, părerile celor ce au participat la discuții. Pozițiile Republicii Socialiste România au fost expuse în fiecare Comisie și Subcomisie cu claritate și hotărîre.

Rapoartele Comisiilor s-au citit în plenara din 24 iunie 1969, după ce în prealabil fuseseră prezentate «declarațiile» tuturor celor nouă grupe de lucru, menționate mai sus.

Cu ocazia celei de a XX-a aniversări a fondării Consiliului Mondial al Păcii, în seara zilei de 25 iunie 1969, între orele 20—22,30, la opera de Stat germană, a avut loc un spectacol de gală, la care Prof. Dr. G. Drefahl, președintele Consiliului Păcii din R. D. Germană a invitat în scris pe toți participanții la lucrările Adunării mondiale pentru pace. Spectacolul a constat din muzică instrumentală și corală și numeroase dansuri din diferite părți ale lumii.

Pe baza declarațiilor grupelor de lucru și a rapoartelor comisiilor, Adunarea mondială a păcii — Berlin 1969 — a lansat un apel către lumea întreagă, din care spicam :

«Noi am constatat foarte largă convergență a vederilor noastre și ne felicităm de spiritul democratic de liberă discuție și de aprofundare care a prezidat munca noastră. Noi am recunoscut în chip unanim necesitatea de a coordona și de a întări acțiunile tuturor forțelor pacifiste și antiimperialiste. Ne fixăm drept țel de a garanta fiecărui popor, din orice parte a lumii, o existență sigură și pașnică în demnitatea omenească și progres social, atît pentru el însuși cît și pentru celelalte popoare, ca și suveranitatea națională.

Multe eforturi rămîn de făcut pînă la atingerea acestor obiective, căci avem conștiința existenței influențelor forțe care amenință pacea.

Colonialismul, neocolonialismul, fascismul, neofascismul și rasismul sînt departe de a fi definitiv eliminate. Problema securității în Europa rămîne în suspensie. Europa se găsește divizată în blocuri politice și militare antagoniste.

Interesul păcii din Europa cere respectul realităților teritoriale actuale ale Europei și crearea unui sistem de securitate colectivă, care va permite lichidarea blocurilor.

Cursa înarmărilor continuă înghițind forțe enorme care ar putea fi puse în lucru pentru îmbunătățirea nivelului de viață al popoarelor. Sîntem convinși că în momentul de față rolul popoarelor, în soluționarea problemelor războiului și păcii, a crescut. Acțiunile de masă ale luptătorilor pentru pace au atins succese semnificative, în lupta împotriva imperialismului.

De asemenea, noi dorim ca pe plan continental și pe plan regional și național să fie înmulțite inițiativele pentru înmănușchiera tuturor oamenilor doritori să apere în mod eficace pacea și independența politică și economică a popoarelor.

Chemăm cu insistență toate popoarele, toți oamenii de bună voință să combată agresiunea și opresiunea, sub toate formele lor. Sîntem uniți în convingerea că o pace durabilă poate deveni într-o zi realitate.

Ne-am adunat pentru că este necesar să lucrăm în comun. Avem convingerea că aceasta este posibil. Conștienți de responsabilitatea noastră solidară față de valoarea sacră a existenței umane, ne afirmă hotărîrea noastră de a lucra în unitate».

Adunarea Mondială a Păcii de la Berlin a lansat de asemeni o *Rezoluție* în problema Vietnamului, în care după ce înfățișează situația actuală, cere retragerea neîntirziată a trupelor americane și aplicarea acordului de la Geneva din 1954.

*

Consfătuirea Cultelor religioase, care a avut loc în cadrul Adunării Mondiale pentru Pace de la Berlin, în după-amiaza zilei de luni 23 iunie 1969, între orele 15—19, în sala 76-a a Palatului Sporturilor din Berlin. O dată cu celelalte consfătuiri de grupă, a avut loc o consfătuire a tuturor reprezentanților de Culte aflători în Adunare în număr de peste o sută de persoane. La această întîlnire a participat și Dl. *Hans Seigewasser*, secretarul de Stat al R. D. Germane pentru problemele religioase.

După alcătuirea unui prezidiu format din: Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare; I. P. S. Mitropolit Pimen al Krutițelor și Colomnei; Sanctitatea Sa Vasken I, Patriarh-suprem și Catolicos al tuturor armenilor; Episcopul catolic Ilis din Ungaria; Pastorul H. Kloppenburg; G. Lotz; Prof. Gerhard Bassarak (secretar) și alții. Au luat cuvîntul mai întii membrii biroului, apoi ceilalți care au solicitat aceasta (Richard Andriamanjato-Madagascar, I. P. S. Mitropolit Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei și alții.

În numele Bisericii Ortodoxe Române a vorbit Pr. Dr. Al. I. Ciurea, profesor la Institutul teologic din București, adresînd mai întii un călduros salut acelei reprezentative adunări a aproape tuturor religiilor lumii, din partea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, apoi a înfățișat rolul jucat de Biserica noastră și clericii români în luptele poporului pen-

tru libertate, independență, unitate și dreptate socială, dovedindu-se astfel în mod practic o Biserică profund angajată în slujirea poporului și a dreptelor lui ridicări și năzuințe.

În continuare, a prezentat activitatea Bisericii Ortodoxe Române în desăvîrșirea idealurilor contemporane potrivit exemplului luminos și principiilor «Apostolatului Social» promovat de Prea Fericitul Patriarh Justinian, care au lărgit considerabil strădania acestei instituții în lupta pentru pace.

A arătat apoi că Biserica Ortodoxă Română nu dorește să fie considerată ca preotul și levitul, care au trecut nepăsători pe lângă cel căzut în suferință, și întrucît războiul este încă o calamitate evidentă, este nevoie ca toate Bisericile, toate religiile și toți credincioșii, în perfectă unitate și solidaritate, să întreprindă totul, pentru ca pacea să fie instaurată definitiv pe pămînt.

După discutarea celor propuse de către vorbitori, s-a căzut de acord să se alcătuiască un document rezumînd cele expuse și discutate, care să fie înaintat Prezidiului Central al Adunării Mondiale pentru Pace. Textul alcătuit a fost citit și adoptat în unanimitate. Sub titlul: *Declarația organizațiilor religioase*, în ședința plenară de joi 25 iunie 1969, de către Prot. Pavel Sokolovschi, membru în delegația Bisericii Ortodoxe Ruse.

Prin această declarație, se manifestă din nou atașamentul sincer al Organizațiilor religioase la cauza păcii și se iau angajamente solemne, în fața acestui for mondial, pentru intensificarea și coordonarea eforturilor tuturor într-o acțiune monolită, pentru a se putea obține rezultate cît mai eficace.

În seara aceleiași zile, între orele 20—22,30 a avut loc, în saloanele restaurantului «Moskova» din Berlin, o recepție oferită de către Dl. H. Seigewasser, secretarul de Stat al R. D. Germane, pentru problemele religioase, tuturor reprezentanților organizațiilor religioase, în cursul căreia s-au rostit cuvîntări.

ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN CADRUL ÎNTÎLNIRILOR INTERCREȘTINE

PARTICIPAREA DELEGAȚIEI BISERICII ORTODOXE ROMÂNE LA SESIUNEA DE LUCRU A PREZIDIULUI ȘI A COMITETULUI CONSULTATIV AL CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE LA EL ESCORIAL, LÎNGĂ MADRID

Între 28 aprilie și 2 mai a.c. s-a desfășurat sesiunea anuală de lucru a Prezidiului și a Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene, la El Escorial, lângă Madrid.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat o delegație formată din I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și Pr. Prof. Ioan G. Coman de la Institutul teologic de grad universitar din București.

Una dintre problemele înscrise pe ordinea de zi a sesiunii a fost raportul Conferinței Bisericilor Europene cu Biserica Romano-Catolică. Mgr. Arrighi și Mgr. Etchegaray au expus punctul de vedere al Bisericii Romano-Catolice în problema ecumenică pentru o precizare mai de aproape a legăturilor dintre creștinismul catolic și cel necatolic. Mgr. Arrighi, după ce a prezentat o vedere de ansamblu asupra ecumenismului general creștin și cel romano-catolic, a precizat că, totuși, ecumenismul este unul; nu există un ecumenism catolic, unul ortodox și unul protestant.

La discuții, s-a făcut observația că dialogul dorit de Biserica Romano-Catolică va trebui să cuprindă și problema păcii și securității europene. S-a arătat că o Comisie pontificală în cooperare cu Consiliul Ecumenic al Bisericilor nu a lucrat încă nimic precis în acest domeniu. La Conferința a patra panortodoxă, ortodocșii au hotărât un dialog la cel mai înalt nivel cu celelalte Biserici. Bisericile germane vor să continue acest dialog. Dialogul cu ortodocșii va putea avea loc pe Biserici naționale. Se așteaptă sesizările din partea Bisericii Ortodoxe. S-a făcut observația că la Conferințele Panortodoxe de la Rodos și Chambesy s-a stabilit că dialogul cu Biserica Romano-Catolică trebuie bine pregătit. După Conferința a treia Panortodoxă de la Rodos, fiecare Biserică Ortodoxă poate cultiva raporturi bune cu Biserica Romană, lucru care s-a și realizat pe parcurs, cum o dovedesc vizitele Papii Paul al VI-lea la Ierusalim, vizita Patriarhului ecumenic Atenagora la Roma, a Cardinalului König la București, a Prea Fericitului Patriarh Justinian la Viena etc. Dialogul ortodox va fi frățesc cu toate Bisericile, deși s-au petrecut unele evenimente religioase neprielnice pentru aceasta în Europa. S-a recunoscut că au fost unele incidente și tulburări de atmosferă. Mai mulți delegați au cerut începerea dialogului teologic și colaborarea ecumenică și și-au exprimat dorința extinderii și adâncirii informațiilor reciproce care să ducă la un schimb de idei între Bisericile individuale

și Biserica Romano-Catolică, schimb care poate crea o arie comună de slujire pentru lumea în curs de dezvoltare, pentru activitatea studenților, pentru pacea Europei și a lumii.

Trei Biserici au cerut să fie primite ca membre în sînul Conferinței Bisericilor Europene: Biserica Baptistă din Elveția (1500 de credincioși); 2. Biserica Metodistă din R. D. Germană; 3. Biserica Anglicană din Țara Galilor, care e independentă din 1920 (155.000 credincioși). Cererile au fost aprobate de plenară, rămînd ca această aprobare să fie ratificată de Adunarea «Nyborg VI».

Grupele de lucru I, II, III și cele ad-hoc au o importanță deosebită pentru promovarea activității Conferinței.

Grupa I denumită «Bisericile din Europa și Bisericile din alte continente» a primit sarcina să intre în contact cu Bisericile din celelalte continente. Viitoarea întîlnire a grupei va avea loc la Cartigny (îngă Geneva), cu tema reformulată astfel: «Păcat, pocăință și concepția europeană despre omul nou», în locul celei vechi: «Păcat, pocăință și crizele Europei». După discuții s-a format un comitet care să propună o reformulare și mai adecvată.

Grupa II denumită «Slujirea Bisericilor în societate» a tratat 4 subteme despre pacea și umanizarea raporturilor între locuitorii Europei. După discuții s-a propus și s-a acceptat ca, în locul celor 4 subteme, să fie tratată una singură despre: «Slujirea păcii în Europa de către Biserici».

Grupa III denumită «Probleme ecleziologice în societatea europeană modernă» se va întruni la Geneva, la 28 iunie a.c.

S-au dat indicații și pentru activitatea grupelor ad-hoc:

1. Turismul și îndeosebi «Jocurile Olimpice» de la München din 1972 și 2. «Grupul mixt de studiu al Conferinței Bisericilor Europene și al Conferinței Creștine pentru Pace».

Au fost apoi discutate și rezolvate probleme în legătură cu: *Manualul pentru Bisericile Europene*; cu colocviul ad-hoc între Bisericile mari și cele mici; cu Conferința Bisericilor Protestante din țările latine, creată înainte de 1950; cu raportul dintre Conferința Bisericilor Europene și Consiliul Ecumenic al Bisericilor; cu Consiliul ecumenic al tineretului din Europa; cu unele propuneri ale Federației mondiale a Asociațiilor creștine de studenți, cu sediul la Geneva.

După cele două meditații asupra temei sugerate pentru Adunarea Nyborg VI: «Slujirea lui Dumnezeu, slujirea oamenilor», delegația Bisericii Ortodoxe Române a propus și plenara a aprobat modificarea formulării subiectului în: «Slujitori ai lui Dumnezeu, slujitori ai oamenilor», formulare mai precisă și mai concretă, în care accentul se pune nu pe acțiunea de «slujire» la abstract, ci pe agentul sau factorul acțiunii care e Dumnezeu sau omul, întrucît de la aceștia emană inițiativa și puterea actului slujirii. Referitor la fondul problemei slujirii, delegația noastră a arătat că formula «vertical-orizantală» folosită de teologia protestantă și chiar catolică pentru a exprima raportul Dumnezeu-om prezintă prea distanțat elementele și perspectiva colaborării sau sinergiei divino-umane în lucrarea soteriologică; Dumnezeu este punct de plecare («prodromos») și punct de sosire («epistrophe») pentru viața și activitatea creaturilor, iar Hristos este centrul istoriei. Acest centru ne îndeamnă să mergem mereu înainte cum zic Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți. Iar mersul înainte este lucrarea dragostei care ne aduce pacea și plenitudinea.

Plenara a recomandat ca tema să fie analizată de comisia de pregătire sub raportul relației dintre dimensiunile «vertical și orizontal» ale credinței creștine și ale reacției pe care această formulă o provoacă; să se dea un elaborat cu date biblice și doctrinare care ne vor călăuzi în găsirea răspunsului corect la probleme; să indice unele linii prin care Bisericile să poată răspunde astăzi la chemarea de a fi slujitoare ale lui Dumnezeu și ale oamenilor.

Lucrările în Comisia s-au desfășurat cu bune rezultate organizatorice.

Comisia I a propus, a discutat și plenara a aprobat recomandarea ca în comisia pentru pregătirea temei «Nyborg VI» să între 25 membri repartizați după Biserici și țări; s-au recomandat și au fost aprobate 7 locuri pentru ortodocși (din partea Bisericii Ortodoxe Române a fost desemnat Pr. Prof. I. G. Coman). Episcopul Wilson de Chichester, Prof. F. Lilienfeld și Pr. Prof. I. G. Coman sînt invitați să-și completeze notele prezentate la meditație și discuții spre a le trimite la Geneva ca bază pentru documentul teologic ce urmează a fi elaborat. Comisia celor 25 va fi dirijată scriptic de Prof. elvețian Ed. Schweizer și va avea o primă sesiune de lucru în luna iulie a.c.

Comisia de Finanțe a recomandat și plenara a aprobat: cotizația minimă de 500 franci elvețieni anual pentru fiecare Biserică membră, descărcarea bugetului pe 1968 și bugetul pe 1970, care rămîne același ca pe 1969.

În locul profesorului Heyde, decedat, a fost recomandat Livingshausen, jurist și sociolog.

S-a aprobat ca pliantul Conferinței Bisericilor Europene să fie scris în 3 versiuni: engleză, franceză și germană și să fie tradus și într-o limbă națională a unei Biserici membre. Prezidiul va autoriza manuscrisul.

Sesiunile viitoare de lucru vor avea loc precum urmează: Prezidiul: 22—25 octombrie 1969, la Windsor-Anglia; Prezidiul și Comitetul Consultativ: 10—15 mai 1970, la Budapesta.

Cult ecumenic, recepții, vizite. — Atmosfera ecumenică a Conferinței a fost pregătită de o cuvîntare a lui W. Visser't Hooft, la Madrid, în seara zilei de 28 aprilie 1969, tratînd despre situația ecumenismului după Conciliul al II-lea de la Vatican. Conferința Bisericilor Europene a fost reprezentată aici de conducătorii delegațiilor în frunte cu I. P. S. Mitropolit Iustin, care primise însărcinarea expresă în acest sens din partea Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene.

A doua zi, 29 aprilie 1969, orele 20, a avut loc un «cult ecumenic», tot la Madrid, în Catedrala Santísimo Redentor, templu al Bisericii Reformate Episcopale, cult la care au participat toți membrii Prezidiului și Comitetului Consultativ. După omilia pastorului Don Benito Corbillon tratînd despre păstrarea unității Duhului și după alocuția Președintelui Emmen relevînd importanța unității în diversitate, valoarea cooperării general creștine și a prezenței Bisericii Romano-Catolice, I. P. S. Mitropolit Iustin a adus salutul din partea Conferinței Bisericilor Europene și a relevat activitatea Conferinței pentru înțelegere și apropiere între Bisericile și popoarele europene, necesitatea securității popoarelor de pe continentul nostru unde s-au iscat cele două războaie mondiale și contribuția Bisericii Ortodoxe Române în această vastă lucrare ecumenică, căreia Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian îi acordă binecuvîntarea părintească și tot sprijinul său. Pastorul H. Copo și Arhiepiscopul Cantaro Quadrado au subliniat apoi importanța momentului ecumenic și implicațiile lui de viitor.

În fiecare dimineață, înainte de începerea lucrărilor, Pastorul elvețian M. Flury a prezidat cultul, citind texte biblice și meditându-le cu sugestii pentru activitatea și orientarea Conferinței. Cultul de încheiere, a fost săvârșit de I. P. S. Mitropolit Alexei al Talinului și Estoniei.

În ziua de 30 aprilie 1969, Asociația pastorilor evanghelici din Spania a oferit o recepție la El Escorial, în parcul unei școli de copii orfani, la care au ținut cuvântări cu caracter ecumenic Secretarul General Williams, Pastorii Capo și Poveda și I. P. S. Mitropolit Alexei al Talinului și Estoniei.

La 1 mai 1969, membrii Conferinței au vizitat vastul palat El Escorial, supra-numit «A opta minune a lumii», cu imensele lui ziduri, capele, apartamente regale, săli în stil pompeian, tablouri ale marilor pictori spanioli ai Renașterii și ulteriori, ca : El Greco, Velasquez, Murillo, Goya etc., Biblioteca, Mausoleul cu cele 23 desarcofage regale etc.; monumentele orașului Toledo: Alcazarul, catedrala orașului cu tezaure unice, casa lui El Greco, iar la întoarcerea spre Madrid, «Valea celor căzuți», unde e construită o biserică monumentală sub un munte de piatră.

Sesiunea de lucru a Prezidiului și a Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericii Europene de la El Escorial a fost utilă, interesantă și sugestivă nu numai prin varietatea problemelor dezbătute și prin spiritul general sobru al metodei de lucru, ci și prin perspectivele acestei Conferințe ale cărei prestigiu și autoritate sînt în creștere.

Se observă o lărgire a spiritului ecumenic prin contacte și legături cu alte organizații creștine, între care cu acelea ale Bisericii Romano-Catolice, dacă doresc să se apropie. S-a recunoscut justețea hotărîrii Conferinței a treia Panortodoxe de la Rodos (1964) referitoare la dialogul cu Biserica Romano-Catolică.

Îdeea păcii și a securității europene se menține pe ordinea de zi a Conferinței, deși grupul mixt al Conferinței Bisericii Europene și al Conferinței Creștine pentru Pace organizat încă din 1968 n-a putut trece la lucru pînă acum. Acum e vorba de o organizare și o lărgire a grupului pînă la 50 de persoane, cu perspectiva de a lucra împreună începînd din noiembrie a.c. Problema securității europene a fost pusă de delegația Bisericii Ortodoxe Române și în cuvîntul de salut de la întîlnirea ecumenică de la Madrid și în diferitele momente ale lucrărilor.

Delegația Bisericii Ortodoxe Române a adus contribuții substanțiale, uneori decisive, în dezbaterile Conferinței, susținînd în toate problemele spiritul unității intercreștine europene și interortodoxe, stăruind asupra factorilor de apropiere dintre Bisericile din Apus și din Răsărit. În același spirit de unitate, ea a militat pentru ideea de pace și securitate europeană.

Pr. Prof. IOAN G. COMAN

CONFERINȚA TEOLOGICĂ INTERCONFESIONALĂ DE LA CLUJ

(9 mai 1969)

A doua conferință teologică interconfesională programată în anul 1969 prin înțelegerea comună dintre reprezentanții Institutelor teologice ortodoxe din București și Sibiu și ai Institutului teologic protestant unic, secțiile luteran din Sibiu și reformat din Cluj, a avut loc la 9 mai 1969 la Institutul teologic protestant unic de grad universitar din Cluj și a avut ca temă principală: *Sensul activ al speranței creș-*

tine. Lumea în viziunea creștină. Omul, factor activ în planul lui Dumnezeu. Creștinul responsabil de soarta sa. Cea dintâi Conferință de acest fel din anul 1969 a avut loc în luna martie la Institutul teologic ortodox din București și s-a ocupat cu tema: *Sensul activ al credinței creștine* (Vezi darea de seamă în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1969), nr. 3—4 și extrase din referatele prezentate în «Ortodoxia», XXI (1969), nr. 2), iar pentru luna noiembrie este proiectată a treia conferință asemănătoare care urmează să aibă loc la Sibiu și care va dezbate subiectul: *Sensul activ al iubirii creștine*.

La lucrările conferinței au participat: P. S. Episcop Teofil Herineanu al Clujului; Eminența Sa Nagy Gyula, Episcop reformat de Cluj; Eminența Sa Argay György, Episcop evanghelic S. P. de Cluj, Dr. Kiss Elek, Episcop unitarian de Cluj; delegații ale Institutelor teologice din țară conduse de rectorii acestor Institute — P. C. Diac. Nicolae I. Nicolaescu, rector al Institutului teologic din București, P. C. Pr. Sofron Vlad, rector al Institutului teologic din Sibiu, Dr. David Gyula, rectorul Institutului protestant din Cluj, Dr. Binder Herman, decan al secției evanghelice a Institutului protestant din Sibiu —, directorii seminarelor teologice ortodoxe din țară, consilieri ai Episcopiei ortodoxe și ai celorlalte culte creștine din Cluj, preoți și pastori din municipiul Cluj, studenți și doctoranzi ai Institutului teologic protestant din Cluj.

Au fost de față Dl. Gheorghe Nenciu, director al Departamentului Cultelor și Dl. Hoinărescu H. Țepeș, inspector principal al Departamentului Cultelor — Cluj.

Lucrările conferinței teologice interconfesionale de la Cluj au fost deschise de Dl. vicar David Gyula, rectorul Institutului protestant din Cluj, care, după ce a adresat un cuvânt de salut participanților la conferință, a prezentat ordinea de zi a acestei conferințe, exprimându-și convingerea că referatele și convorbirile teologice susținute în ședințele comune interconfesionale nu sînt simple dări de seamă despre comunitatea proprie, ci momente active prin care se formează și se întărește în mod creator această comunitate.

Referatul principal în legătură cu tema conferinței: *Sensul activ al speranței creștine* a fost prezentat de P. C. Pr. Dumitru Stăniloae, profesor de teologie dogmatică și simbolică la Institutul teologic ortodox din București.

În partea întâi a referatului său, Pr. Prof. D. Stăniloae a tratat despre speranță ca însușire naturală a omului și despre rolul speranței în societatea umană contemporană. Speranța ține de natura spiritului omenesc, fiind resortul care întreține efortul activ al omului, depășirea de sine continuă a omului, a nivelului său și a situației care îl înconjoară. Speranța indică tocmai caracterul dinamic al naturii umane, întinderea sa continuă înaintea sa, spre o altă treaptă de actualizare, de împlinire. Aceasta este propriu-zis ființa umană: o ființă în curs de realizare continuă, de desăvîrșire, de dezvoltare prin spirit, care se realizează prin efort conștient și voluntar întreținut de speranță. Remarcabilele progrese realizate de omenirea contemporană atît în domeniul tehnico-științific cît și în cel al relațiilor sociale îndreptățesc vorbirea despre o speranță a întregii umanități. În acest proces de rapidă transformare a lumii se realizează nu numai un proces de actualizare nemaiîntîlnită a umanului, ci se dezvoltă și viața de comunitate între oameni și deci are loc o perfecționare a raporturilor între om și om. De fapt, relațiile sociale contemporane scot în evidență importanța și necesitatea comunității pentru dezvoltarea

omului. De aceea realitățile actuale sînt semne obiective ale speranței într-o desăvîrșire tot mai accentuată a omului, într-o viață de comuniune și într-un raport superior al spiritului uman cu natura cosmică. Omenirea nu și-a pus niciodată cu atîta încredere speranța în viitor, ca astăzi. Dar, întrucît speranța în viitor nu e o simplă așteptare pasivă, ci o activitate creatoare, operativă, ea trebuie să fie însoțită de efortul responsabil al tuturor oamenilor.

Partea a doua a referatului a fost consacrată speranței creștine și conținutului ei. Noile cercetări teologice în legătură cu Revelația divină au subliniat caracterul profetic al descoperirii lui Dumnezeu. Prin revelația Sa, Dumnezeu comunică nu atît ceea ce El este în esența Sa, ci «făgăduințe» care au să fie împlinite în viitor. Astfel, pentru teologia nouă, Revelația este profetie sau temeii pentru împlinirea viitoare a unor profeții, iar istoria divină, înțeleasă în lumina unei asemenea concepții despre Revelație, este înaintarea prin speranță, de la comunicarea unor făgăduințe spre împlinirea lor, orice împlinire spirituală deschizînd perspectiva unor împliniri viitoare. Pe temeiul acestor noi sensuri teologice ale Revelației, s-a constituit în timpul din urmă o «teologie a speranței», care explică istoria Bisericii ca un drum de pregătire spre ținta finală eshatologică.

Dacă temeiul speranței creștine este însăși credința, obiectul ei sînt «bunurile viitoare», «făgăduințele» Împărăției cerurilor. Desigur, Revelația cere creștinilor să se pregătească pentru primirea acelor făgăduințe, de aceea speranța este însoțită de efortul de creștere morală spre stările tot mai înalte ale vieții viitorului, spre starea finală de totală perfecțiune. «Opera aceasta de pregătire a credincioșilor pentru Împărăția cerurilor e condusă de Hristos în mod nevăzut prin «puterea Duhului» Său, dar ea se îndeplinește prin noi. Sînt trei termeni cu care este indicată această operă : *reconcilierea*, *iconomia* și *recapitularea* tuturor în Hristos. Toți acești trei termeni indică o lucrare neîntreruptă a lui Dumnezeu în istorie, sau un plan în lucrare. Dar toți trei se referă și la oameni și anume nu numai ca la niște obiecte ale lucrării indicate de acest termen, ci și ca la niște subiecte prin care Hristos își împlinește lucrarea».

În partea finală a referatului său, Pr. Prof. D. Stăniloae s-a ocupat cu raportul dintre speranța creștină și speranța naturală a societății umane contemporane, arătînd că «lucrarea creștinilor și lucrarea societății contemporane nu sînt două lucrări paralele, ci constituie o singură lucrare, pentru că creștinii nu formează o comunitate umană separată în muncă și în eforturile ei avînd o parte a naturii separată de natura dată în grija întregii umanități. Creștinii lucrează împreună cu societatea umană și în cadrul ei pentru ridicarea umanității la un viitor mai bun, pentru luarea naturii în tot mai deplină stăpînire spre folosul tuturor membrilor comunității umane, pentru luarea ei în stăpînire nu numai în sensul tehnic al cuvîntului, ci și în sensul moral, adică în sensul eliberării omului de folosirea egoistă a naturii, în sensul folosirii bunurilor ei ca mijloace de sporire a comuniunii și a iubirii între ei. Toți oamenii fie că sînt creștini sau altfel de membri ai societății umane sînt o responsabilitate comună pentru conducerea umanității spre treptele unei vieți mai bune, toți își trăiesc speranța lor într-un astfel de viitor însoțită de o răspundere pentru a-l realiza de fapt, întrucît își dau seama că speranța lor într-un asemenea viitor nu poate fi realizată decît prin eforturile lor comune».

În legătură cu subiectul conferinței examinat în referatul principal au fost susținute în continuare o serie de coreferate de către reprezentanții celorlalte institute teologice : Pr. Prof. Corneliu Sîrbu din partea Institutului teologic ortodox din Sibiu, Conf. Dr. Nagy Iozsef din partea Institutului teologic protestant din Cluj, Diac. Asist. Ion Bria și Diac. Prof. N. I. Nicolaescu din partea Institutului teologic ortodox din București.

În coreferatul său, Pr. Prof. Corneliu Sîrbu a arătat că, în viziunea creștină, lumea este un întreg organic care progresează și se desăvârșește treptat pînă la împlinirea ei totală, avînd în centrul ei omul. Ca factor activ și răspunzător în planul lui Dumnezeu cu lumea, omul are o vocație excepțională și unică : aceea de a fi iconomul creației. De aceea omul nu stă în așteptare pasivă, ci se consacră cu toată hotărîrea pregătirii celei mai active și mai dinamice a desăvîrșirii lumii pînă la transformarea ei într-un «cer nou și pămînt nou». Nădejdea reprezintă un nesecat izvor de optimism creator, de aceea ea exclude frica, resemnarea, deznădejdea, pesimismul, pasivitatea și defetismul. Obiectivul concret al nădejzii creștine astăzi îl constituie sprijinirea activă a năzuințelor fundamentale ale omenirii de azi.

În coreferatul susținut în continuare, Dr. Nagy Iózsef, conferențiar la secția reformată din Cluj, a analizat tema conferinței : *Sensul activ al speranței creștine* pe baza textelor din Romani IX, 16 și Filipeni III, 14, în lumina învățăturii protestante contemporane despre finalitatea lui Hristos sau despre caracterul cosmic și universal al operei lui Hristos. Primul text, după aparență, ar justifica concepția că, în fața voinței suverane a lui Dumnezeu, nu există străduință umană în scopul menținerii milei lui Dumnezeu, ci numai o situație pasivă și statică de așteptare a împlinirii făgăduințelor lui Dumnezeu. În celălalt text este vorba însă de activitatea umană, de o «alergare spre țintă» pentru «răsplata dumnezeieștii chemări», în care e nevoie de toate forțele umane, deci textul se referă la o nădejde activă. Aceste două afirmații sînt juste numai împreună, în sensul că mîntuirea noastră depinde de Dumnezeu, dar noi sîntem responsabili față de mîntuire ca și cum mîntuirea ar depinde numai de noi. De aceea, credinciosul este nu numai cel care acceptă în mod pasiv mila lui Dumnezeu, ci este și «împreună-lucrătorul» activ al lui Dumnezeu. Aceasta înseamnă că viața umană pe pămînt și în acest eon este istoria *omului*, omul fiind făuritorul destinului său propriu. Eshatologia creștină nu neagă astfel timpul, care este cadrul posibilității nădejzii umane. Există o legătură strînsă între eshatologie și etică, pentru că din această nădejde rezultă apostolatul, diaconia față de semenii noștri.

Diac. Asist. Ion Bria de la Institutul teologic din București a examinat în coreferatul susținut implicațiile speranței creștine pentru spiritualitatea creștină, pornind de la tendința actuală care atribuie speranței nu numai o dimensiune eshatologică, ci și una istorică. Orientarea eshatologică a speranței — spre viața viitoare — nu anulează orientarea ei istorică — spre viitorul pe care omenirea îl dorește și îl așteaptă *hic et nunc*. Speranța aduce astfel pe creștini să ia o atitudine activă, reală față de timpul în care trăiesc, față de actualitatea imediată și viitorul lor istoric. Speranța implică o angajare în procesul istoriei, o participare la actualitatea socială în scopul de a o duce mai departe, deoarece prin speranță omul împinge lumea înainte. Sensul activ al speranței creștine este corelat cu sensul etic al credinței creștine întrucît există o corespondență existențială și morală între viața

de aici și viața viitoare. De aceea speranța nu este o punte supraistorică ce ne ține suspendați deasupra situațiilor concrete ale societății în care trăim. Dimpotrivă, ea este o forță care dă elan energiilor spirituale și stimulează acțiunea. Speranța aduce impulsul și entuziasmul de a opta pentru viitor și de aceea este o sursă permanentă de bucurie și de optimism spiritual și social.

În coreferatul său, Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București, a precizat că Biserica Ortodoxă a combătut întotdeauna interpretările pesimiste ale eshatologiei biblice, la care s-au dat diferite grupări religioase anarhice și antiprogresiste. Într-adevăr, Sfânta Scriptură vorbește despre «sfârșitul lumii», dar ea nu înțelege prin aceasta nimicirea, dispariția sau întoarcerea lumii în neant. Dimpotrivă, prin «sfârșitul lumii», eshatologia biblică înțelege purificarea ei de orice imperfecțiune, înnoirea ei totală, desăvârșirea ei. Apoi, lumea aceasta nu se va sfârși mai înainte de împlinirea desăvârșită a binecuvântării (cu caracter și de poruncă) pe care Dumnezeu a adresat-o, la creație, omului. De aceea, omenirea crește și se dezvoltă continuu și nimeni nu-i poate fixa o limită a dezvoltării sale, o limită pe care să n-o mai poată depăși, la care să fie nevoită a se opri. Omenirea nu stă deci pasivă în așteptarea unui «cer nou» și a unui «pământ nou». Dimpotrivă, ea se străduiește să le realizeze, atît cît îi permit puterile, sau măcar să se apropie de pragul înfăptuirii lor, pe diferite căi. Toate minunatele succese ale științei și tehnicii contemporane trebuie privite de creștini ca mărturie că tîndem spre desăvârșire, spre o lume nouă și superioară, spre ceea ce revelația biblică înțelege prin «pământ nou și cer nou». Pesimismul eshatologic, viziunea negativă și catastrofală despre viitorul omenirii și al universului nu au deci nici o justificare biblică și sînt cu totul nepotrivite pentru epoca în care trăim.

La discuțiile ce s-au purtat pe marginea referatului și coreferatelor susținute au luat parte numeroși vorbitori, care au scos în evidență diferite aspecte ale temei tratate. Astfel, P. S. Episcop Teofil al Clujului a subliniat învățătura că speranța creștină ne dă o îndrăzneală spre lucruri mari, de aceea sîntem optimiști în ce privește viitorul lumii și viitorul patriei noastre. Prof. Dr. Gereb Pal a insistat asupra strînsei legături dintre eshatologia biblică și etica creștină, deoarece între întruparea și parusia Domnului stă prezentul, acel «*kairos*» în care se realizează viața creștină, ca o răspundere față de om; Prof. Dr. Juhász István, pornind de la afirmația că speranța activă e identică cu slujirea în prezent a realităților și valorilor viitoare, a vorbit despre necesitatea slujirii, posibilitatea acestei slujiri și rodul slujirii viitorului; Dl. Episcop Nagy Gyula a făcut propunerea ca referatele susținute la această conferință interteologică să fie publicate în «*Reformatus Szemle*», ca în felul acesta să poată fi cunoscute și de întreaga preoțime; Protopopul reformat din Cluj, Csutak Csaba, a remarcat aspectul multilateral al temei tratate; Dl. Nicolae Grosu, directorul Școlii de cîntărești bisericești și Seminarului teologic din București, a scos în evidență modul nou de abordare a problemelor teologice în consfătuirile interconfesionale din țara noastră, ceea ce înseamnă că e vorba de începăturile unei revizuii a metodei teologice, care, aplicată la problema speranței, pornește din lăuntru acestui fenomen, din interiorul legăturii omului cu Dumnezeu și cu lumea; Prof. Milan Šesan de la Institutul teologic ortodox din Sibiu s-a referit la învățătura patristică despre speranță, care are un aspect concret, activ și duce la fapte reale, la stăruințe efective, de pildă: ecumenism adevărat, pace reală, frăție-

tate efectivă, colaborare concretă, proexistență reciprocă între oameni și confesiuni diferite, de aceea fără realitatea acestei frățietăți intercreștine și a loialității față de patria noastră pămîntească comună, nădejdea creștină rămîne o simplă etichetă, fără conținut și fără roade; Conf. Pitters Hermann de la Institutul teologic luteran din Sibiu a scos în evidență faptul că în teologia evanghelică contemporană dimensiunea speranței s-a descoperit în ultimii ani din nou, ceea ce înseamnă că în fața teologilor români stă posibilitatea dar și sarcina de a elabora o amplă teologie a speranței, plecînd de la tradițiile noastre bisericești și căutînd un dialog intens cu gîndirea filozofică și socială contemporană; Conf. Lengyel Lóránd de la Institutul teologic reformat din Cluj, după ce constată că există un consens ecumenic îmbucurător între teologia ortodoxă și protestantă din țara noastră în ceea ce privește concepția și interpretarea noțiunilor de nădejde și eshatologie, a atras atenția asupra faptului că ar fi o greșeală fundamentală dacă s-ar accepta fără critică «teologia speranței» formulată de Jurgen Moltmann, deoarece acesta deplasează problema creștină în viitor și neglijează realitatea prezentului, dînd astfel o interpretare unilaterală eshatologiei creștine, nu una reală; Pr. Prof. Ioan Pop, directorul Seminarului teologic din Cluj, a subliniat faptul că pornind de la sensul activ al nădejzii creștine se poate înțelege mai bine menirea credinciosului și a Bisericii în vremurile contemporane, în fața atîtor probleme umane și sociale; Dr. Hermann Binder, decanul secției evanghelice din Sibiu, a precizat că nu se poate afirma că speranța are doar un punct de pornire și unul de sosire, deoarece Dumnezeu nu este numai trecut și viitor, ci și prezent, și întrucît Dumnezeu lucrează și în prezent, se poate vorbi de preludiul împărăției cerești; Preotul reformat din Cluj Molnár Dezso a remarcat faptul că lumea s-a schimbat datorită efortului omului, dar teologia nu poate renunța la propovăduirea necesității harului dumnezeiesc pentru renașterea și schimbarea omului etern; Diac. Prof. Ioan Zăgrea de la Institutul teologic ortodox din Sibiu a arătat că speranța creștină are nu numai o perspectivă eshatologică, ci și una istorică, de aceea sarcina Bisericilor creștine este de a împreuna obiectivele eshatologice cu cele istorice sau naturale ale speranței, prin acțiuni care să ducă la desăvîrșirea ființei umane, la ridicarea stării materiale și spirituale a omului.

În încheiere au luat cuvîntul: Diac. Prof. N. I. Nicolaescu care, în numele celor două institute teologice ortodoxe și al seminariilor ortodoxe reprezentate la această consfătuire, a adus mulțumiri referenților și vorbitorilor pentru contribuțiile lor profund umane și creștine, patriotice, mobilizatoare, și P. C. Consilier Onisie Moraru de la Episcopia ortodoxă din Cluj, care a transmis felicitări Institutului protestant din Cluj pentru buna organizare a consfătuirii.

După ce participanții la Conferință au trimis o telegramă D-lui Prof. Dr. Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, cu ocazia zilei de 9 mai, sărbătoarea independenței de stat a României și a victoriei asupra fascismului, Dl. rector-vicar Dávid Gyula a încheiat conferința teologică interconfesională de la Cluj spunînd: «În numele Institutului nostru care azi a fost gazda acestei reuniuni, vă mulțumesc din toată inima pentru participarea activă la conferința noastră interteologică. Constat cu satisfacție că prin munca noastră depusă aici am făcut un pas serios atît spre lărgirea mișcării ecumenice din țară cît și spre ecumenismul mondial».

PARTICIPAREA I.P.S. MITROPOLIT NICOLAE AL ARDEALULUI LA SIMPOZIONUL ORGANIZAT DE FUNDATIA «PRO ORIENTE» LA VIENA

La 20 decembrie 1968, Fundația «Pro Oriente», transmițind Prea Fericitului Patriarh Justinian cele mai sincere urări de Sfintele Sărbători ale Nașterii Domnului, și amintind «de importantul eveniment ecumenic» pe care l-a constituit «prima vizită oficială a unui Patriarh al Bisericii Ortodoxe la Viena», «eveniment, a cărui însemnătate trece dincolo de sfera preocupărilor bisericești ale Austriei», și-a exprimat dorința «ca relațiile dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică să se înnoiască și să se adincească» și a solicitat delegarea unuia dintre ierarhii Bisericii Ortodoxe Române să participe la simpozionul pe care Fundația îl organizează în anul 1969.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a delegat să participe la acest simpozion pe I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

În dimineața zilei de 11 mai 1969 I.P.S. Mitropolit Nicolae a plecat cu avionul la Viena, unde a fost întâmpinat de Dl. viceprimar al Vienei, Dr. H. Drimmel, președintele Fundației «Pro Oriente» (care reprezenta și pe Excelența Sa Cardinalul Dr. Fr. König), Dl. A. Stirnemann, secretar al Fundației, Prof. Dr. Alexander Dordett, prodecan al Facultății de teologie romano-catolică, Prof. Dr. Iosef Kondrinewitsch de la aceeași Facultate de teologie și Pr. Prof. Gheorghe Moiescu, paroh al bisericii ortodoxe române din Viena.

I.P.S. Mitropolit Nicolae a făcut primul popas la Biserica ortodoxă română, unde a săvârșit în sobor sfânta liturghie, la care răspunsurile au fost date de corul bisericii. Pe lângă credincioși, au fost prezenți: Dl. Consilier Bîrcea din partea Ambasadei Române din Austria, Prof. Dr. Al. Dordett, Prof. I. Kondrinewitsch, A. Stirnemann ș.a.

I.P.S. Mitropolit Nicolae a vorbit despre faptul că micșorarea distanțelor spațiale cu ajutorul mijloacelor rapide de circulație ajută la întâlnirea dintre oameni. Dar apropierea spațială nu e suficientă. E nevoie ca oamenii, creștinii, să-și deschidă sufletele, să se apropie în dragoste unii față de alții. Dragostea unește pe om cu om, popor cu popor, biserică cu biserică. Datorită cotiturii ce s-a realizat în relațiile dintre Bisericile noastre, prin vizita făcută de Eminența sa Cardinalul König Bisericii Ortodoxe Române și prin vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian în Austria, putem azi să fim prezenți aici ca să slujim înfrățirii ecumenice, colaborării dintre popoare (prieteniei dintre popoarele noastre) și păcii a toată lumea.

În 12 mai, I.P.S. Mitropolit Nicolae — însoțit de Diac. Prof. N. Balca de la Institutul teologic de grad universitar din București și Pr. Prof. Isidor Todoran de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, aflați în Austria în cadrul schimbului de profesori, a făcut vizite: la Ambasada Română, unde s-a întreținut cu Dl. Ambasador Gheorghe Pele; la Ministerul Învățămîntului, unde a avut o convorbire cu Dl. Ministru Dr. Piffel-Percevic despre rolul Bisericilor în cultivarea prieteniei dintre popoare.

La masa oferită de Eminența Sa Cardinalul König în cinstea I.P.S. Mitropolit Nicolae, Eminența Sa a toastat pentru Prea Fericitul Patriarh Justinian, prin stă-

ruința căruia s-a realizat stringerea legăturilor dintre Bisericile noastre, căreia îi servește și vizita de acum. Iar I.P.S. Mitropolit Nicolae a toastat pentru Excelența Sa Cardinalul König și a arătat că era conlucrări dintre Bisericile noastre, deschisă prin acțiunile întreprinse de Întâistătătorii Bisericii Ortodoxe Române și Bisericii Romano-Catolice din Austria se manifestă prin vizite reciproce, care se încadrează în chemarea pe care ne-o face Hristos ca împreună să slujim cauza ecumenismului, a prieteniei și a păcii între popoare.

În 13 mai, orele 19, în sala palatului Pallavicini, în cadrul Fundației «Pro Oriente», I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a ținut conferința despre: *Morala ortodoxă și problemele vremii noastre*, de față fiind: Eminența Sa Cardinalul Fr. König, Dl. ambasador Gh. Pele, I.P.S. Mitropolit Dr. Hrysostom Tsiter de Austria (Patriarhia Ecumenică), Mgr Otto Mauer (Viena), Arhim. Benedictos Nicítás (Biserica Ortodoxă a Greciei), Prot. Vitalie Malușcovici (Biserica Ortodoxă Rusă), Prot. Doc. N. Schiwaroff (Biserica Ortodoxă Bulgară), Prot. Dr. Zivota Michailovici (Biserica Ortodoxă Sîrbă), Dr. Elfriede Kreuzeder (Biserica Veche-Catolică), Rev. Alsons (Christ Church); Decanul — Prof. Dr. Fr. Loidl, prodecanul — Dr. A. Dordett și profesorii de la Facultatea de teologie romano-catolică: Dr. K. Hörmann, Dr. Lentze; profesorii de la Facultatea de teologie evanghelică: Dr. W. Dantine, Dr. G. Schmidt; Prof. Dr. Endre von Ivanka, bizantinolog (Universitatea din Graz); Consilier al Ministerului Învățămîntului Dr. K. Rieger; Dr. Fischer — în numele episcopului evanghelic (Viena); președinți ai comunităților bisericesti grecești, rusă, bulgară, sîrbă, armeană etc.

Președintele Fundației «Pro Oriente» Dr. Heinrich Drimmel a deschis simpozionul, prezentînd pe conferențiar.

I.P.S. Sa a citit conferința în l. germană, arătînd că prin învierea lui Hristos a început procesul de înnoire a omenirii, a lumii întregi, care are ca țintă desăvîrsirea finală. Acest proces se arată — întâi în Biserică prin harul revărsat de Iisus. Hristos, apoi în viața morală, în sfîrșit, în toate sectoarele vieții omenestii, deci și în înnoirea și progresele societății — căci în toate cele bune lucrează Hristos, Logosul divin întrupat. A prezentat apoi atitudinea pozitivă a Bisericii Ortodoxe față de știință și tehnică (expresii ale puterii rațiunii umane, care trebuie puse în slujba binelui, a omenirii și prin care se vede nu numai valoarea rațiunii, ci și marea Rațiunii divine); față de dreptatea socială și libertatea națională — elemente esențiale ale vremii noastre —, Bisericile fiind chemate ca pe temeiul Evangheliei, Sinoadelor Ecumenice și Sfinților Părinți să sprijine făurirea unei orînduiri drepte, eliberarea popoarelor subjugate, respectarea libertății, egalității și colaborării între popoare; față de tendința spre unitate a omenirii, formată din popoare independente și egale, care, în pace și frățietate, să făurească o viață mai bună și să aducă partea de contribuție la cultura, civilizația și progresul omenirii întregi.

În încheiere, I. P. S. Mitropolit a accentuat că esențialul e ca noi să fim creștini ai vremii noastre, nu creștini ai unui trecut depășit, să ne identificăm cu omul de azi, cu poporul, cu omenirea, cu tot ce e bun în epoca noastră — căci în toate acestea e prezent Hristos și tot ce facem pentru propășirea vieții omenestii lui Hristos, însuși facem.

Conferința a fost ascultată cu atenție și a produs o bună impresie.

Mgr Otto Mauer (predicatorul catedralei din Viena și membru marcant al Fundației «Pro Oriente») a remarcat — în cuvîntul de încheiere — că e vorba de o teologie angajată, cum trebuie să fie orice teologie care cere, pe bună dreptate, ca creștinii să nu se limiteze numai la relațiile interindividuale, la familie și Biserică, ci să participe și la problemele societății de azi.

După conferință a avut loc o recepție.

Ziarul «Die Press» (nr. 6330/16 mai 1969, p. 5, col. 5—6) face, sub titlul : *Un mitropolit român a vorbit la Simpozionul «Pro Oriente»*, următoarele aprecieri asupra conferinței : «Prezentarea unor probleme moderne în lumina moralei creștine răsăritene și îndeosebi în spiritul Bisericii Ortodoxe Române a contribuit la cunoașterea mai exactă a aceluși spirit care domnește astăzi în Biserica Ortodoxă Română și cu care se vor vedea confruntate atât Sinodul ortodox cît și Biserica Catholică în strădaniile lor pentru înțelegere și apropiere.

Prelegerea Mitropolitului Nicolae Mladin s-a caracterizat printr-o mărturie entuziastă față de lumea modernă cu toate cuceririle, progresul și tehnica ei. Tot atât de convingător a fost însă și postulatul dreptății sociale, al dreptului la muncă și la libertate pentru individ, postulat care ar fi ancorat cauzal în învățătura creștină. Al doilea punct esențial care frămîntă lumea modernă și pe care Biserica ar trebui să și-l însușească pe baza însăși a Evangheliei ei, l-a definit Mitropolitul prin lupta pentru independență națională care totuși trebuie să se armonizeze cu strădaniile pentru o înțelegere mai profundă între popoare».

În 14 mai, I. P. S. Mitropolit Nicolae a ținut la Facultatea de teologie romano-catholică o prelegere despre *Asceza creștină*, prezentînd asceza ca renunțările și disciplinarea tuturor forțelor psihofizice necesare pentru realizarea unui scop superior: asceza creștină are ca scop asemănarea cu Hristos. Accentul cade pe purificarea lăuntrică și pe spiritualizare, fără a elimina disciplina externă, ca element ajutător. Sufletul ascezei — ca și al întregii vieți creștine — e iubirea. La sfîrșitul prelegerii, Decanul Fr. Loidl a mulțumit călduros I. P. S. Mitropolit Nicolae, care a dăruit Facultății de teologie cartea asistentului M. Păcurariu.

În 15 mai, fiind sărbătoarea Înălțării Domnului (la catolici), s-a săvîrșit slujba de pomenire a eroilor români înmormîntați în cimitirele de la Tulln și Zwentendorf. Au fost prezenți : Dl. Ambasador Gh. Pele, atașatul cultural, prefectul din Tulln Dr. Wiessinger, parohul din Zwentendorf, Pr. Hubert Nebois, 150 membri ai coloniei române, corul bisericii ortodoxe române din Viena. S-au depus coroane de flori din partea Ambasadei Române. Cu acest prilej I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, Dl. Ambasador Gh. Pele, Dl. Prefect Wiessinger și alții au rostit cuvîntări ocazionale.

În zilele de 12, 13, 14 mai, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a vizitat biserici și mînăstiri, monumente istorice și de artă și a participat la diferite recepții, întreținînd discuții cu privire la posibilitățile de întărire a legăturilor dintre Biserici.

În 16 mai după masă I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a părăsit Viena, fiind însoțit la aeroport de Eminența Sa Cardinalul Dr. F. König, de reprezentanți ai Ambasadei Române, ai Fundației «Pro Oriente» și ai parohiei române din Viena.

CONFERINȚE SUSȚINUTE DE PROFESORI DE LA INSTITUTELE TEOLOGICE ALE BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN AUSTRIA

În cadrul schimbului de profesori între Institutele noastre teologice și Facultățile de teologie catolică din Austria, P. C. Diac. Prof. Dr. Nicolae Balca, titularul catedrei de omiletică și catehetică de la Institutul teologic de grad universitar din București și P. C. Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran, titularul catedrei de teologie dogmatică și simbolică de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, au fost oaspeți ai Institutelor de învățămînt teologic din Austria, între 11 și 29 mai. a. c.

P. C. Diac. Prof. Dr. Nicolae Balca a susținut la Facultățile de teologie din Viena, Graz, Innsbruck și Salzburg următoarele conferințe: «Biserica Ortodoxă Română și realizările ei ecumenice», «Concepția despre om în teologia ortodoxă» și «Originea și evoluția istorică a Bisericii Ortodoxe Române».

P. C. Pr. Prof. Isidor Todoran a conferențiat la Viena, Innsbruck și Salzburg, despre «Apostolicitatea Bisericii» și «Laicul în Ortodoxie».

În timpul șederii lor în Austria, cei doi profesori români au fost primiți de Eminența Sa Cardinalul Dr. Franz König, Arhiepiscop al Vienei și Primat al Bisericii Romano-Catolice din Austria, au vizitat unele așezăminte, biserici și mănăstiri, muzee și monumente istorice din Austria și au luat parte la dineul oferit de Fundația «Pro Oriente» și la unele manifestări ecumeniste organizate de această Fundație.

În zilele de sărbătoare, P. C. Pr. Prof. Isidor Todoran și P. C. Diac. Prof. Nicolae Balca au oficiat sfînta liturghie în biserica ortodoxă română din Viena, împreună cu P. C. Pr. Prof. Dr. Gh. Moisescu, parohul bisericii; s-au întîlnit și au avut convorbiri cu membrii coloniei române și au vizitat, împreună cu aceștia, localitățile Tulln și Zwentendorf, unde se află morminte ale ostașilor români căzuți în primul război mondial.

Cei doi profesori s-au bucurat în tot timpul de o primire călduroasă, iar conferințele pe care le-au susținut au fost audiate cu deosebit interes.

ȘEDINȚA COMITETULUI GRUPEI A 2-A DE LUCRU A CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE

În zilele de 26 și 27 mai 1969 s-a ținut la Coventry (Anglia) prima ședință a Comitetului Grupei a 2-a de lucru a Conferinței Bisericilor Europene, ales la Budapesta în ianuarie a. c. Scopul întrunirii a fost precizarea tematicii și alcătuirea programului viitoarei ședințe de lucru a Grupei care, potrivit Regulamentului Conferinței, urmează să se întrunească peste cîteva luni în prima sa ședință anuală de lucru.

La ședința de la Coventry au luat parte toți cei patru membri ai comitetului de conducere a lucrărilor Grupei: 1. Prof. *Gyula Nagy* (luteran) de la Budapesta, în calitate de președinte; 2. Diac. Prof. *N. I. Nicolaescu* (ortodox) de la București, în calitate de vicepreședinte; 3. Rev. *H. C. N. Williams* (anglican) de la Coventry, în

calitate de vicepreședinte și 4. Pastorul *Jan Eggink* (reformat) din Voorburg-Olanda, în calitate de secretar.

Pe lângă cei patru membri ai Comitetului, au luat parte și Glen Garfield Williams (baptist) de la Geneva, în calitate de Secretar general al Conferinței Bisericilor Europene și actuala sa secretară, Marion Henrich (romano-catolică) din R. F. a Germaniei.

Comitetul s-a întrunit în cinci ședințe de lucru în zilele de 26 și 27 mai a. c., iar în dimineața zilei de 28 mai membrii Comitetului au luat parte la serviciul religios în noua catedrală a orașului, întrucît din marea catedrală din localitate, care data din evul mediu și care constituia unul din cele mai valoroase monumente arhitectonice și bisericesti din țară, n-au mai rămas în picioare decît părți din zidurile exterioare; consolidate, ele sînt conservate ca mărturie a urgiei războiului, pentru generațiile viitoare.

Alături de aceste impresionante ruine care sînt străjuite pe locul fostului prestol de o împreunare în formă de cruce a două birne de lemn carbonizat de incendiu, a fost construită o impunătoare catedrală în stil modern, la zidirea căreia a fost acceptată și contribuția — în semn de căință și reconciliere — a unei echipe de tineri creștini din R. F. a Germaniei.

Cele două monumente alăturate: ruinele vechii catedrale și catedrala cea nouă, care sînt privite ca simbol al înfrîngerii și al victoriei, atrag zilnic sute de vizitatori din țară și de peste hotare. Clerul catedralei, în frunte cu Parohul H. C. N. Williams, desfășoară o vie activitate misionară și o susținută muncă de contacte și relații.

Ședințele comitetului s-au ținut într-unul din birourile administrației centrului bisericesc din Coventry, într-o clădire anexă a noii catedrale. Prima ședință a fost consacrată expunerii Secretarului general Glen Garfield Williams de la Geneva asupra sarcinilor ce revin Conferinței Bisericilor Europene, după Adunarea generală de la Upsala, în actuala situație culturală, socială și politică din Europa.

În ședința următoare, au fost analizate relațiile Conferinței Bisericilor Europene cu Consiliul Ecumenic al Bisericilor și cu alte organizații intercreștine care activează pe continentul nostru și s-a încercat o delimitare teoretică a sarcinilor specifice ale Conferinței, pentru ca aceasta să nu se transforme într-o anexă, dublură ori concurență a Consiliului Ecumenic al Bisericilor sau a altei organizații existente.

În dimineața zilei de 27 mai a. c., discuțiile au avut ca obiect raportul dintre Conferința Bisericilor Europene și Conferința Creștină pentru Pace de la Praga, precum și sarcinile ce revin Bisericilor Europene în vederea destinderii încordării situației internaționale și în vederea stingerii focarelor de război din Vietnam, Biafra, Orientul Mijlociu etc.

Discuțiile au urmărit și stabilirea modalității practice de popularizare a eforturilor Conferinței Bisericilor Europene în rîndurile clerului și credincioșilor din fiecare țară, în vederea antrenării lor la sprijinirea programului Conferinței. În legătură cu aceasta, s-a exprimat convingerea că fără antrenarea clerului și credincioșilor în acțiuni concrete, programul Conferinței se va reduce la simple discuții în comitete, grupe și adunări restrînse și la litera moartă a unor referate, rapoarte și dări de seamă.

Dintre informațiile privind realizările concrete din sînul Bisericilor membre, a fost primită cu mult interes cea dată de vicepreședintele Prof. Diac. N. I. Nicolaescu despre Biserica Ortodoxă Română, care-și ia totdeauna în serios angajamentele și care — sub îndrumarea și după exemplul Întîistătătorului ei, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian — a antrenat întregul cler și toate parohiile și școlile teologice în munca de popularizare și de sprijinire a programului celor trei mari organizații din care face parte ca membră: Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene și Conferința Creștină pentru Pace, socotind că refacerea unității creștinismului, statornicirea bunei înțelegeri între popoarele europene și eliminarea războiului din viața omenirii sint îndatoriri fundamentale pentru orice creștin, pentru orice Biserică și pentru orice ființă vrednică de numele de om.

S-a stabilit ca Grupa a 2-a de lucru a Conferinței, care va număra circa 50 membri și care are ca temă «Slujirea Bisericii față de societate», să fie convocată la Gwatt în Elveția, pentru zilele de 25—28 noiembrie 1969, avînd înscris pe ordinea de zi atît teme teologice (ca: *Sensul biblic al cuvîntului «Șalom»; Aspectele ecumenice ale păcii* etc.) cît și teme cu caracter economic, social, cultural și politic privind problemele concrete ale păcii în lume, teme elaborate și susținute de teologi și de experți (laici) în diferite domenii de activitate, din Apus și din Răsărit. Lista referenților urmează a fi întocmită prin grija Secretariatului general al Conferinței, care o va comunica la vreme membrilor comitetului și conducerii Bisericilor membre. S-a hotărît ca la reuniunea de la Gwatt să fie invitate și unele personalități romano-catolice și chiar dintre neoreștini, în calitate de observatori sau de consultanți.

Prof. Diac. N. I. NICOLAESCU

C R O N I C Ă

Martți, 22 aprilie 1969 — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Dl. Harilaos Tzogas, asistent la Facultatea de teologie din Salonic — Grecia, care, terminându-și studiile la Institutul teologic de grad universitar din București, s-a prezentat să mulțumească pentru părinteasca purtare de grijă și să-și ia rămas bun, la înapoierea în Grecia.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a înmînat tînărului teolog grec unele daruri. Au fost de față P. S. Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. Al. Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor.

Sîmbătă, 26 aprilie 1969 — Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit în audiență de lucru pe P. C. Pr. Alexandru Munteanu, superiorul bisericii ortodoxe române din Bulgaria, care i-a raportat mersul activității ce se desfășoară în cadrul comunității ortodoxe române din Sofia. Au fost de față Pr. C. Pirvu, consilier patriarhal și Pr. N. Cazacu, secretar al Cabinetului patriarhal.

Între 29 aprilie și 16 mai 1969 — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian s-a aflat la reședința de la Schitul Dragoslavele, unde a fost vizitat de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, P. S. Episcop Teclist al Aradului, P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și de Dl. Prof. Paul Miron, oaspete din Freiburg im Breisgau — R. F. a Germaniei, care la invitația Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian a susținut conferințe la Institutele teologice de grad universitare din București și Sibiu.

Sîmbătă, 17 mai 1969 — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Dl. Ambasador al Greciei la București, Ioan Christos Cambiotis. Au fost de față PP. SS. Episcopi vicari Antim Tîrgovișteanul și Visarion Rășinăreanul și Pr. N. Cazacu, secretarul Cabinetului patriarhal.

Martți, 20 mai 1969 — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Rev. Derek Cordell, preot anglican, venit pentru studii la Institutul teologic de grad universitar din București, în cadrul schimbului de studenți.

Au fost de față : P. S. Episcop vicar Antim Tîrgovișteanul, Pr. D. Fecioru, consilier patriarhal și Dl. Ion Lahovari din serviciul pentru relații bisericești externe.

Joi, 22 mai 1969 — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit în audiență și a reținut la masa de prînz pe oaspeții străini veniți în țara noastră în cadrul Comitetului regional al Conferinței Creștine pentru Pace din R. D. Germană: Episcopul Albrecht Schönherr, Prof. Dr. Gerhard Bassarak, Dr. Walter Saft, Pastorul Helmut Orphal, Dl. Günther Wirth și Dl. Carl Ordnung.

Au fost de față : P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. Al. Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale, consilieri patriarhali și inspectori patriarhali.

Marți, 27 mai 1969. — Prea Fericitul Patriarh Justinian a luat parte, la Departamentul Cultelor, la solemnitatea citirii și înmînării Decretelor Consiliului de Stat pentru recunoașterea P. S. Visarion Rășinăreanul ca episcop vicar la Mitropolia Ardealului și a P. C. Arhimandrit Irineu Crăciunaș ca episcop vicar la Mitropolia Moldovei și Sucevei, urmînd a fi hirotonit arhiereu, cu titlul de Irineu Suceveanul. La orele 14.00, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a oferit în palatul patriarhal un dejun oficial, la care au participat : Dl. Secretar General Prof. D. Dogaru, Dl. Director General I. Bărbulescu, II. PP. SS. Mitropoliți Iustin al Moldovei și Sucevei și Nicolae al Ardealului, precum și Părinții Consilieri de la cele două Mitropolii și alți invitați de la Centrul Patriarhal și al Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Marți, 3 iunie 1969 — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita Eminenței Sale Albert Klein, Episcop nou ales în locul defunctului Friedrich Müller, la Conducerea Episcopiei Evanghelice Luterane C. A. din Sibiu. Vizita s-a produs după solemnitatea de la Departamentul Cultelor, unde s-a înmînat noului episcop Decretul Consiliului de Stat de recunoașterea în funcție.

Alături de Prea Fericitul Patriarh, au fost de față : II. PP. SS. Mitropoliți Nicolae al Ardealului și Nicolae al Banatului, PP. SS. Episcopi : Teofil al Clujului, Teoctist al Aradului, Valerian a Oradiei și Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, precum și alți colaboratori din cadrul centrului patriarhal, iar alături de noul episcop Evanghelic au fost de față 8 colaboratori apropiați de la Centrul episcopal evanghelic-luteran din Sibiu.

Cu acest prilej s-a servit o gustare și s-au rostit cuvinte de prețuire reciprocă și urări de rodnică activitate.

Simbătă, 14 iunie 1969 — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita Pastorului Paul Hansen, reprezentantul la Geneva al Bisericii Evanghelice Luterane din Danemarca, venit în țara noastră pentru a participa duminică, 15 iunie a. c., la instalarea noului Episcop Albert Klein al Bisericii Evanghelice Luterane C. A. din Sibiu. Oaspetele a prezentat Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian informații cu privire la activitatea ce se desfășoară de Consiliul Ecumenic al Bisericilor la Geneva.

Au fost de față : Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale, Pr. Sabin Verzan, consilier patriarhal și Dl. Eckhardt Paul, ca interpret.

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA ECUMENICĂ

UN INTERVIU ACORDAT DE SANCTITATEA SA PATRIARHUL ECUMENIC ATENAGORA. — La Roma a fost publicat textul unui interviu acordat de către Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora, în care Sanctitatea Sa a semnalat progresul înregistrat în relațiile ecumenice în anii care au urmat celei dintâi întâlniri între Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora și Sanctitatea Sa Papa Paul al VI-lea, la Ierusalim.

Vorbind despre sărutul păcii pe care l-a schimbat atunci cu Papa Paul al VI-lea, Sanctitatea Sa a declarat că această îmbrățișare «nu a rămas un fapt izolat și steril», ci s-a dovedit într-adevăr preludiul unei «apropieri» între cele două Biserici. În vederea acestei apropieri noi încercăm «să înlăturăm treptat-treptat toate piedicile, pentru a crea posibilitățile înfăptuirii unui dialog teologic, purtat în spirit de caritate și de fidelitate față de adevăr, pentru ca să putem găsi odată un singur fel de a ne exprima asupra problemelor esențiale ale credinței, și pentru ca în celelalte probleme ambele părți — atât Orientul, cât și Occidentul — să poată respecta bunele tradiții ale Bisericii celei una și ne-despărțite».

SITUAȚIA MÎNĂSTIRILOR DE LA MUNTELE ATOS. — Timp de aproape 1000 de ani organizarea monastică de la Sfântul Munte Atos a fost considerată ca un bun al întregii Ortodoxii, întrucât, veniți din toate Bisericile Ortodoxe, monahii se retrăgeau în mănăstirile naționalităților lor, iar în întregimea lui Atosul se afla sub jurisdicția Patriarhului ecumenic, socotit conducătorul lui spiritual. Această situație a fost respectată și în vremea cît Imperiul otoman a stăpînit Peninsula Balcanică.

După primul război mondial, Mănăstirilor atonite li s-a recunoscut autonomia în cadrul statului suveran grec, prin Tratatul de la Sèvres (din 1920, ratificat la Lausanne în 1923), din punct de vedere spiritual continuînd a rămîne sub conducerea Patriarhului ecumenic. Reglementarea administrării Sfîntului Munte Atos s-a precizat prin Charta constituțională aprobată de adunarea călugărilor la 10 mai 1924 și completată prin Decretul guvernului grec de la 10 septembrie 1926, care acordau guvernatorului Muntelui Atos puteri reale.

Guvernul grec a promulgat, la 20 februarie 1969, o nouă legislație cu privire la Muntele Atos, prin care se acordă guvernatorului Muntelui Atos dreptul

de a putea efectua perchezitiile și control înăuntru mănăstirilor, pentru a putea asigura protecția comorilor mănăstirilor, a operelor de artă și a manuscriselor pe care le conțin mănăstirile.

ȘEDINȚA ECUMENICĂ DE LA ACADEMIA ORTODOXĂ DIN CRETA. — Cu ocazia Săptămânii de rugăciune pentru unitatea creștinilor, Academia ortodoxă din Creta a organizat în zilele de 18—19 ianuarie o ședință ecumenică la care au participat teologi ortodocși, catolici și protestanți, cu tema «Căile Domnului pentru restaurarea comuniunii între sfințele Biserici».

Au luat cuvântul: Mitropolitul Irineu de Kissamos și Selinos, președintele Academiei, care a subliniat necesitatea de a căuta voia lui Dumnezeu, frățescă dragoste care deschide drumul unității; a încheiat aducând omagiu celor doi șefi ai Bisericii Ortodoxe și Catolice, Patriarhul ecumenic Atenagora și Papa Paul al VI-lea, ca și defunctului cardinal Bea, pentru activitatea sa ecumenică. A luat apoi cuvântul Pr. Dimitrie Salachas, directorul buletinului «Typos», care a analizat semnificația istorică și teologică a mesajului Papii Paul al VI-lea către Patriarhul Atenagora (din 25 iulie); în continuare Pr. Dimitrie Salachas a subliniat situația dureroasă în care se găsesc încă cele două Biserici surori, datorită faptului că neajungând încă la deplina comuniune în credință, ele «nu pot fi în comuniune în cele sfinte» și deci nu se pot împărtăși împreună din același Sfânt Potir. Până nu vom ajunge la unitatea de credință, nu ne putem împărtăși dintr-un potir comun... Euharistia este inseparabilă de comunitatea de credință eclezială».

A urmat conferința Pr. Mihail Kardamakis, profesor de teologie la Seminarul ortodox din Creta, care a insistat asupra ideii de ecumenism în Ortodoxie, care mărturisește «una, sfință, subornicească și apostolească Biserică».

În ziua de 19 ianuarie a conferențiat Ioan Anastasiu, decanul facultății de teologie a Universității din Salonic, care a subliniat opera ecumenică și personalitatea Patriarhului Atenagora, insistând asupra unei noi optici în dialogul inter-confesional.

AUTORITĂȚI TURCEȘTI AU VIZITAT PE PATRIARHUL ECUMENIC. — Pentru prima oară, după foarte mulți ani, reprezentanți ai autorităților turcești au vizitat pe Patriarhul Atenagora, la Istanbul; după vizita făcută de membrii parlamentului, — Kassim Gülek și Refik Erturan —, a urmat vizita primarului orașului, Fahri Atabey și a directorului Departamentului reconstrucției, Faruk Akul. În cursul vizitei se pare că s-au discutat unele probleme referitoare la viața comunității ortodoxe grecești din Istanbul. Trebuie amintit că prima întâlnire între autoritățile turcești cu Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora a avut loc cu patru ani în urmă, când trei reprezentanți ai guvernului tunc au solicitat să cerceteze arhivele Patriarhiei și ale celor 56 de biserici din Turcia, care depind de Patriarhia Constantinopolului.

PATRIARHIA ALEXANDRIEI

VIZITA SANCTITĂȚII SALE PATRIARHULUI NICOLAE AL VI-LEA LA ATENA. — La începutul lunii mai 1969, Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea, Papă și Patriarh al Bisericii Ortodoxe din Alexandria și din întreaga Africă, însoțit

de patru Mitropoliți: Sinesie al Nubiei, Varnava al Pelusiei, Pavel al Hermopolei și Nicodim al Irinupolei, a făcut o vizită oficială Bisericii Ortodoxe a Greciei.

Pe aeroportul din Atena Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a fost întâmpinat de Prea Fericitul Ieronim, Arhiepiscop al Atenei și Primat al Bisericii Ortodoxe a Greciei, împreună cu membrii Sfântului Sinod, precum și de reprezentantul regentului, însoțit de membri ai guvernului.

După săvârșirea unui Te-Deum în catedrala din Atena, Prea Fericitul Ieronim, Arhiepiscopul Atenei și Primat al Greciei, a rostit un cuvânt de bun-venit, asigurând pe Sancitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea că Biserica Ortodoxă a Greciei va colabora cu toate puterile sale la desfășurarea activității Patriarhiei Alexandriei și la realizarea misiunii sale pe pământul Africii.

În cuvântul său, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a scos în evidență activitatea Bisericii Ortodoxe din Alexandria și efortul ei în domeniul teologic, declarând că «alexandrinii consideră a avea misiunea de a sluji drept puncte de legătură între Biserica Ortodoxă și între cei care din diferite motive — de ordin teologic, național, lingvistic și psihologic, s-au despărțit de ea în veacul al V-lea. Totodată, pentru a promova cauza unității creștinilor, ne gândim să instituim o comisie teologică pentru pregătirea unității Bisericilor pe pământul alexandrin».

În timpul șederii sale la Atena Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a fost primit de regentul Greciei, George Zoitakis.

BISERICA ORTODOXĂ RUSĂ

DIN HOTĂRÎRILE SFÎNTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE RUSE.
— În ședința ținută la 20 martie 1969, sub președinția Sanctității Sale Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia, Sfântul Sinod permanent :

— Luînd în discuție întrebarea Arhimandritului Metodie — superiorul bisericii ortodoxe ruse Sfântul Nicolae din Sofia ce deservește reprezentanța Patriarhatului Moscovei pe lângă Patriarhia Bulgară, cum să fie săvârșite sfintele slujbe în această biserică rusă după trecerea Bisericii Ortodoxe Bulgare la calendarul îndreptat — a hotărât ca «toate praznicele fixe să fie sărbătorite în biserica Sfântul Nicolae a reprezentanței Patriarhatului Moscovei la Sofia după calendarul folosit în Biserica Ortodoxă Bulgară» ;

— Luînd în discuție cererea superiorului bisericii reprezentanței Bisericii Ortodoxe Ruse, la Beyrut în Liban, Sfântul Sinod permanent a dispus ca praznicele fixe ale calendarului bisericesc să fie sărbătorite după calendarul îndreptat folosit în Patriarhia Antiohiei și a Întregului Orient ;

— Luînd în discuție rezultatele muncii Comisiei sinodale, instituită anterior pentru prelucrarea temelor viitorului Sinod Panortodox, Sfântul Sinod a aprobat păreri exprimate de comisie și a confirmat aceste păreri ca păreri sinodale asupra următoarelor teme :

Din capitoul I (Credință și dogmă) : Definiția noțiunii de dogmă din punct de vedere ortodox ; tema B, punct a, 3 : Editarea științifică a textului bizantin

al Noului Testament; tema C: *Textele simbolice in Biserica Ortodoxa*: a) texte fundamentale ale Bisericii Ortodoxe; b) texte de importanta secundara; c) redactarea si editarea Marturisirii de credinta ortodoxa (unica pentru toate Bisericile Ortodoxe).

Din capitolul III (Organizarea si conducerea bisericeasca): tema 3: *Problema calendarului*. Studiarea ei in lumina hotaririi Sinodului I Ecumenic despre pascale si cautarea cailor de colaborare intre Biserici in aceasta problema;

Din capitolul IV (Raporturile intre Bisericile Ortodoxe): tema B: *Autocefalia si autonomia in Biserica Ortodoxa*: a) Proclamarea autocefaliei: 1. Cine o proclamă; 2. Temeiuri si conditii; 3. Mijloacele de proclamare a autocefaliei; 4. Care Biserici sint recunoscute astazi autocefale. b) Precizarea conditiilor pentru recunoasterea Bisericii autonome; tema C: *Ortodoxia si diaspora*. Situatiia actuala si definirea canonică a diasporei ortodoxe.

Din capitolul V (Raporturile Bisericilor Ortodoxe cu cealalta lume crestina): paragraf D (Ortodoxia si Confesiunile iesite din Reforma Bisericii): tema a) *Confesiunile cele mai indepartate dupa esenta lor de Ortodoxie*: 1. luteranismul; 2. calvinismul; 3. metodistii; 4. celelalte confesiuni protestante. Studiarea posibilitatilor de dezvoltare in continuare a raporturilor cu ele si a apropierii lor de Biserica Ortodoxa; tema b) *Confesiunile cele mai apropiate dupa esenta lor de Ortodoxie*: 1. episcopalienii in general; 2. Biserica Anglicana. Studiarea posibilitatilor de dezvoltare in continuare a raporturilor cu ele si a apropierii lor cu Biserica Ortodoxa.

Din capitolul VII (Teme general-teologice): tema E: *Eutanasia si teologia ortodoxa*; tema F: *Arderea mortilor si teologia ortodoxa*.

Din capitolul VIII (Problemele sociale): tema D: *Ortodoxia si discriminarea rasiala*.

— Luind in discutie punerea in aplicare a hotaririlor Conferintei a patra Panortodoxe de la Chambesy-Geneva Sfintul Sinod permanent a hotarit ca:

1. In comisia interortodoxa pentru pregatirea Sfintului Sinod Panortodox din partea Bisericii Ortodoxe Ruse sa faca parte Mitropolitul Nicodim al Leningradului si Novgorodului si membrul Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relatii bisericesti externe, candidatul in teologie Grigorie N. Scobei;

2. In comisia teologica interortodoxa reorganizata pentru dialogul cu Biserica Anglicana din partea Bisericii Ortodoxe Ruse sa faca parte Arhiepiscopul Vasile (Krivocsein) de Bruxelles si Belgia si Prot. Prof. Liverie A. Voronov de la Academia duhovniceasca din Leningrad; iar in Comisia teologica interortodoxa reorganizata pentru dialogul cu Biserica Veche-Catolică din partea Bisericii Ortodoxe Ruse sa faca parte Episcopul Filaret de Dmitrovsk, rectorul Academiei duhovnicesti din Moscova si membrul Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relatii bisericesti externe, candidatul in teologie Grigorie N. Scobei;

3. In Comisia teologica interortodoxa pentru dialogul cu Bisericile Vechi Orientale din partea Bisericii Ortodoxe Rusa sa faca parte Episcopul Pitirim de Volocolamsk, presedintele Serviciului de editura al Patriarhiei din Moscova si Prof. N. A. Zabolotski de la Academia duhovniceasca din Leningrad.

— Luind in discutie referatul Mitropolitului Nicodim al Leningradului si Novgorodului, presedintele Comisiei sinodale pentru problemele unitatii crestine, Sfintul Sinod permanent a desemnat ca membri ai acestei Comisii sinodale pe:

1. Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului — președintele Comisiei; 2. Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei; 3. Mitropolitul Alexei al Talinului și Estoniei, conducătorul treburilor Patriarhiei Moscovei; 4. Mitropolitul Antonie de Surog, Exarh pentru Europa Occidentală; 5. Mitropolitul Ioan de Iaroslav și Rostov; 6. Arhiepiscopul Vladimir al Berlinului și Exarh pentru Europa Centrală; 7. Arhiepiscopul Ionatan de New York și Aleutine, Exarh pentru cele două Americi; 8. Arhiepiscopul Mihail de Voronej și Lipetk; 9. Arhiepiscopul Antonie al Minskului și Belorusiei, președintele colectivului de redacție al revistei «Studii Teologice»; 10. Arhiepiscopul Nicolae de Lwow și Tarnopol; 11. Episcopul Pitirim de Volocolamsk, președintele Serviciului de editură al Patriarhiei din Moscova; 12. Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk, vicepreședinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații externe; 13. Episcopul Filaret de Dmitrovsk, vicepreședinte al aceluiași Serviciu și rector al Academiei duhovnicești din Moscova; 14. Episcopul Vladimir de Cernigov și Nejinsk; 15. Episcopul Mihail de Astrahan și Enotaevsk; 16. Episcopul Nicolae de Tokio și Japonia; 17. Episcopul Gherman de Tihvin, rector al Academiei duhovnicești din Leningrad; Prot. Liverie A. Voronov, profesor la aceeași Academie; Prot. Alexei Ostapov, profesor la Academia duhovnicească din Moscova; V. D. Saricev, profesor la aceeași Academie; N. D. Uspenski, profesor la Academia duhovnicească din Leningrad; A. S. Buevski, secretarul Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe; D. P. Oghițki, profesor la Academia duhovnicească din Moscova, secretar al Comisiei.

REGULAMENTUL DE ORGANIZARE A MISIUNII DUHOVNICEȘTI ORTODOXE ÎN JAPONIA. — În preocuparea sa de a înfăptui o organizare cât mai realistă a Misiunii duhovnicești ortodoxe în Japonia, Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse a trimis o delegație formată din vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, Episcopul Juvenalie de Zaraisk (conducătorul delegației), Prot. Arcadie Tișciuk (referent al aceluiași serviciu), B. S. Kudinkin (membru al aceluiași serviciu) și alții, care între 28 octombrie și 28 noiembrie 1968 a vizitat parohiile și casele de rugăciuni ale Misiunii, locuințele credincioșilor și ale membrilor activi ai Misiunii; a asistat la săvârșirea sfintelor slujbe și s-a întreținut cu credincioșii și cu clericii; a avut numeroase întâlniri cu caracter ecumenic cu reprezentanții celorlalte religii din Japonia și a luat parte la ședințele Primului congres al clericilor și mirenilor Misiunii duhovnicești ortodoxe în Japonia, care a redactat Regulamentul de organizare a Misiunii duhovnicești ortodoxe în Japonia, urmând ca acest regulament după confirmarea lui de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse să intre în vigoare — din punct de vedere legal și canonic — și să poate fi înregistrat în instanțele de stat.

Sfântul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse, în ședința de la 14 februarie 1969, sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Alexei, a luat în discuție referatul Președintelui Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului prin care supunea aprobării Sfântului Sinod lucrările Primului congres al clericilor și mirenilor Misiunii duhovnicești ortodoxe în Japonia: proiectul de Regulament pentru organizarea Misiunii; Apelul Misiunii către clericii și credincioșii or-

todoceși din Japonia despărțiți de Biserica Ortodoxă Rusă de a reveni la sinul Bisericii Mame ; alegerea Consiliului de conducere al Misiunii.

În urma discuțiilor, Sfântul Sinod : a aprobat activitatea desfășurată de delegația Sfântului Sinod condusă de Episcopul Juvenalie de Zaraisk, care a contribuit la îndrumarea dezvoltării vieții duhovnicești a Misiunii, la întărirea legăturilor ecumenice ale Bisericii Ortodoxe Ruse cu Bisericile neortodoxe și cu organizațiile creștine, precum și la lărgirea raporturilor de prietenie cu comunitățile religioase necreștine din Japonia ; a confirmat *Regulamentul de organizare a Misiunii duhovnicești ortodoxe în Japonia ca persoană religioasă-juridică*, după ce a făcut unele precizări cu privire la faptul că hotărârile Congresului clericilor și mirenilor Misiunii capătă putere juridică numai după aprobarea lor de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse.

Totodată, la cererea conducătorului Misiunii, Episcopul Nicolae de Tokio, Sfântul Sinod a transferat pe Prot. Arcadie Tișciuk din Eparhia Vladimir și referent al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe în cadrul Misiunii duhovnicești ortodoxe din Japonia pentru slujire pastorală.

PARTICIPAREA REPREZENTANȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA ÎNTRUNIRI INTERCREȘTINE ȘI INTERNAȚIONALE. — Urmărind să contribuie efectiv la dezvoltarea acțiunilor pentru unitatea tuturor creștinilor și pentru promovarea acțiunilor pentru înlăturarea războiului și pentru statornicirea păcii în lume, Biserica Ortodoxă Rusă își trimite reprezentanții la toate întrunirile intercreștine și internaționale care urmăresc aceste scopuri. Astfel :

— Între 20 ianuarie și 8 februarie 1969, la sesiunea Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor care a avut loc în orașul Talsa în statul Oclahoma, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a luat parte Mitropolitul Nicodim al Leningradului și al Novgorodului, președintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, care cu acest prilej a vizitat, la invitația Consiliului Național al Bisericilor lui Hristos, diferite centre bisericești din Statele Unite ale Americii, întretinând discuții cu conducătorii acestor Biserici ;

— La 10 februarie 1969, la festivitatea organizată de Asociația «URSS-Cipru» pentru întărirea legăturilor sovieto-cipriote, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a luat parte Episcopul Juvenalie de Zaraisk, vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe și membru în conducerea Asociației «URSS-Cipru», care a susținut conferința *Rolul Bisericii Ortodoxe a Ciprului în mișcarea națională de eliberare a ciprioților înainte de proclamarea Republicii* ;

— Între 14 și 17 februarie 1969, la sesiunea de lucru a Grupei a doua de lucru a Conferinței Bisericilor Europene «Pentru slujire», care a avut loc la Budapesta, dezbătând tema «Slujirea păcii în Europa», din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a luat parte Prof. N. A. Zabolotski de la Academia duhovnicească din Leningrad, membru al Grupei a doua de lucru și membru al Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene ;

— Între 18 și 22 februarie 1969, la sesiunea Comitetului executiv al Conferinței Creștine pentru Pace, care a avut loc — la invitația Consiliului ecumenic al Bisericilor din Polonia și a Comitetului regional al Conferinței Creștine pentru Pace din Polonia — la Varșovia, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse au luat parte : Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, vicepreședintele

Conferinței Creștine pentru Pace; Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei. membru al Comitetului executiv: A. S. Buevski, membru al Secretariatului Internațional al Conferinței Creștine pentru Pace și Prot. Pavel Socolovski, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse pe lângă Conferința Creștină pentru Pace.

În timpul sesiunii, reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse au luat parte la recepțiile organizate în cinstea membrilor Comitetului executiv al Conferinței Creștine pentru Pace de către Asociațiile creștine unite din Polonia, de către Mitropolia Varșoviei și de către vicedirectorul Consiliului pentru problemele religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Poloneze:

VIZITAREA UNIUNII SOVIETICE ȘI A BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE DELEGAȚII STRĂINE. — În cursul lunii ianuarie 1969, Uniunea Sovietică a fost vizitată de către o grupă de 15 membri ai Bisericii Evanghelice din orașul Starkow din R.D. Germană, sub conducerea Pastorului Horst Kügers Haie. În timpul șederii lor la Moscova membrii grupei au vizitat Academia duhovnicească de la Zagorsk, iar Conducătorul grupei a fost primit de vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, Episcopul Filaret de Dmitrovsk;

— În cursul lunii ianuarie 1969, a vizitat Uniunea Sovietică, la invitația asociației «URSS-Australia», vicepreședintele Asociației, Preotul anglican din orașul New Castle (Australia), Bill Chayldz. În timpul șederii în Uniunea Sovietică el a vizitat orașele Moscova și Lavra Troița-Serghieva de la Zagorsk și Academia duhovnicească, Leningrad, Kiev și Vladimir făcând cunoștință cu viața religioasă, culturală și socială a poporului sovietic.

La Moscova oaspetele a fost primit la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe de către Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului și Episcopul Filaret de Dmitrovsk.

La Leningrad a luat parte la slujba religioasă, a vizitat Academia duhovnicească și a fost primit de Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului.

La Kiev a asistat la sfânta slujbă în catedrala Sfântului Vladimir și a fost primit de Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei.

— La sfârșitul lunii februarie 1969, vizitând Uniunea Sovietică, o grupă de pedagogi din Berlinul de Vest, sub conducerea Dr. Von Hammerstein au fost primiți, la cererea lor, la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, unde s-au întreținut cu vicepreședintele Serviciului, Episcopul Juvenalie de Zaraisk asupra problemelor de învățământ și educație.

O REPREZENTANȚĂ PERMANENTĂ A BISERICII ORTODOXE RUSE ÎN LIBAN. — În urma demersurilor făcute, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a obținut autorizația Guvernului Republicii Liban ca să cumpere un întins teren în apropierea orașului Beirut, pe care Biserica Ortodoxă Rusă va construi o biserică și complexul necesar de clădiri pentru organizarea centrului unei reprezentanțe permanente în Republica Liban.

BISERICA ORTODOXĂ SÎRBĂ

750 DE ANI DE AUTOCEFALIE A BISERICII ORTODOXE SÎRBE. — Întemeietorul propriu-zis al Bisericii Ortodoxe Sîrbe și primul ei arhiepiscop. Sfântul Sava, a obținut în anul 1219 din partea Patriarhiei de Constantinopol, prin patriarhul Teodor Hascar, care — în timpul Imperiului latin de Răsărit — avea reședința la Niceea, autocefalia Bisericii Ortodoxe Sîrbe, dată de la care se împlinesc în prezent 750 de ani. Serbările jubiliare vor avea loc în cursul lunii septembrie la Mănăstirea Zica, unde a fost primul scaun al Bisericii Ortodoxe Sîrbe autocefale.

În anul 1316, Biserica Ortodoxă Sîrbă a fost ridicată la rangul de patriarhat, ocupînd locul al cincilea între Bisericile Ortodoxe (după Constantinopol, Antiohia, Alexandria și Ierusalim). Însă, intrînd sub ocupația Imperiului otoman, la ridicarea Bisericii Ortodoxe Ruse la rangul de patriarhat, aceasta fiind independentă, a fost trecută pe locul al cincilea ocupat mai înainte de Biserica Ortodoxă Sîrbă.

ÎNFIINȚAREA UNEI EPISCOPII PENTRU EUROPA OCCIDENTALĂ ȘI PENTRU AUSTRALIA. — Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Sîrbe, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Gherman, a înființat, în poziția de exarhat al Bisericii Ortodoxe Sîrbe, o nouă Episcopie pentru Europa Occidentală și pentru Australia, cu sediul la Londra, iar ca titular al noii Episcopii a desemnat pe P. S. Lavrentie.

În ziua de 30 martie 1969, în biserica cu hramul Sfîntul Sava din Londra a avut loc instalarea P. S. Episcop Lavrentie, în cadrul sfintei liturghii solemne săvîrșite de noul episcop în fruntea unui sobor format din șase preoți ortodocși sîrbi din Londra și preoții ortodocși sîrbi de la Paris și de la Beci. La această solemnitate au luat parte din partea Bisericii Ortodoxe Sîrbe Episcopul Nicanor din Beci și Prot. Mladen Mladenovici, secretarul Sfîntului Sinod; Mitropolitul Antonie, reprezentînd Biserica Ortodoxă Rusă; Episcopul Matei, reprezentînd Biserica Ortodoxă a Poloniei; reprezentantul Grației Sale Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit — Rev. John Salter și alții.

La sfîrșitul sfintei liturghii Episcopul Nicanor a dat citire Gramatei Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Sîrbe de înființarea Episcopiei pentru Europa Occidentală și pentru Australia și de instalarea, în calitate de conducător al acestei eparhii nou-înființate, a P. S. Episcop Lavrentie.

Prot. Miloș Nicolici, vicarul pentru Marea Britanie al noii eparhii, a adresat Episcopului Lavrentie o cuvîntare de bun-venit în fruntea eparhiei. A vorbit apoi Episcopul Lavrentie, mulțumind Prea Fericitului Patriarh Gherman și Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Sîrbe pentru încrederea ce i s-a acordat.

După agapa frățească ce a avut loc la sfîrșitul sfintei liturghii, Episcopul Lavrentie a avut o scurtă consfătuire cu clericii ortodocși sîrbi din Londra.

TIPĂRIREA BIBLIEI. — Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Sîrbe a întreprins în anii trecuți o întinsă muncă pentru pregătirea textului unei noi ediții a Bibliei, organizînd o grupă de specialiști în studiile biblice și de lingviști.

Noua ediție a Bibliei a fost tipărită de către o Editură de Stat, la început în 165.000 de exemplare, în limbile sîrbă și slovenă; iar în prezent continuă tipărirea Bibliei în limba croată, în 40.000 de exemplare.

Din noua ediție a Bibliei au fost tipărite și 200 de exemplare pentru bibliofili.

BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ

SĂRBĂTORIREA ÎMPLINIRII A 16 ANI DE LA REÎNFIINȚAREA PATRIARHATULUI ÎN BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ ȘI DE LA ÎNSCAUNAREA PREA FERICITULUI PATRIARH CHIRIL. — În ziua de 10 mai 1969, Biserica Ortodoxă Bulgară a sărbătorit în chip solemn împlinirea a 16 ani de cînd a fost reînființat Patriarhatul și de cînd a fost înscăunat ca patriarh Prea Fericitul Părinte Chiril. La orele 10 dimineața, în catedrala Sfîntul Alexandru Nevski a fost săvîrșită de către I. P. S. Mitropolit Pancratie de Stara Zagora, înconjurat de un mare sobor de preoți și diaconi, sfînta liturghie la care, alături de Prea Fericitul Patriarh Chiril și membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare, au fost de față membrii delegațiilor Bisericilor Ortodoxe și Romano-Catolice, care se aflau la Sofia pentru a participa la Simpozionul organizat în cinstea Sfîntului Chiril la împlinirea a 1100 ani de la moarte.

După sfînta liturghie s-au rostit cuvîntări și s-au prezentat felicitări Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Bulgare. Cu acest prilej Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare, i-au fost prezentate de către Prot. Alexandru Munteanu, parohul bisericii ortodoxe române de la Sofia, din partea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian un exemplar din noua ediție a *Bibliei* în limba română și un exemplar din *Volumul omagial* închinat Prea Fericirii sale cu prilejul sărbătoririi, în 1968, a 20 de ani de patriarhat.

După aceea în saloanele restaurantului Balkan din Sofia a avut loc o recepție în timpul căreia s-au rostit toasturi.

BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI

ÎN LEGĂTURĂ CU ORIGINEA GREACĂ A SFINȚILOR METODIE ȘI CHIRIL. — Problema originii celor doi luminători sau Apostoli ai slavilor, Sfinții Metodie și Chiril, este foarte dezbătută de către cercetătorii teologi și neteologi.

În legătură cu aceasta, în revista «*Ecclisia*» (nr. 8/1969), organul oficial al Bisericii Ortodoxe a Greciei, se publică următoarele: «Biserica Greciei urmărește cu grijă eforturile făcute de unii cercetători eterodocși și chiar ortodocși, pentru a nega sau a contesta originea greacă a celor doi Apostoli ai slavilor, Sfinții Metodie și Chiril, care — după mărturia unanimă a istoricilor — au fost tesaloniceni».

Intr-adevăr cu greu s-ar putea demonstra că Sfinții Metodie și Chiril nu au fost tesaloniceni; însă faptul că regiunea Salonicului, unde s-au născut și au

crescut cei doi sfinți, era locuită de multe naționalități — greci, macedo-români și slavi — justifică cercetările pentru precizarea originii naționale a celor doi Sfinți Metodie și Chiril.

MITROPOLIA ORTODOXĂ CEHOSLOVACĂ

COMEMORAREA ÎMPLINIRII A 1100 DE ANI DE LA MOARTEA SFÎNTULUI CHIRIL. — Potrivit cu recomandarea Consiliului Mondial al Păcii ca în cursul anului 1969 să se organizeze sărbătorirea Sfântului Chiril, unul din creatorii alfabetului și ai literaturii slave, la 1100 ani de la moarte, I. P. S. Mitropolitul Dorotei de Praga și al întregii Cehoslovacii a semnat împreună cu PP. SS. Episcopi Nicolae de Prešov și Chiril de Múchalovițe, un «Mesaj către clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia», în care prezintă credincioșilor ortodocși din Cehoslovacia caracterul ecumenist al activității și al operei Sfântului Chiril, ale căror efecte se resimt în chip binefăcător în Bisericile popoarelor slave până în prezent și se vor resimți și în viitor.

După ce înfățișează viața de pregătire a celor doi frați, Sfinții Metodie și Chiril, și însăși misiunea lor evanghelică între hazari și între slavi, care a dus la întemeierea Bisericilor slavone de rit răsăritean, și la temeluirea Bisericilor Ortodoxe de azi, inclusiv a celei din Cehia, care a fost închinată de către Sfântul Chiril Mântuitorului Care este capul ei, centrul și țelul ei.

De aceea «moștenirea părinților noștri, Sfinții Chiril și Metodie, pe care o continuăm și o împlinim în Biserica noastră, ne impune cu seriozitate ca din toată inima să mărim pe Tatăl ceresc, să ne iubim unii pe alții, și să împlinim astfel legea Mântuitorului Hristos, pe care ne-au adus-o de la Salonic Frații, Sfinții Chiril și Metodie, Apostolii slavilor. Să ne străduim ca între noi și în patria noastră iubită să stăpânească dragostea reciprocă ziditoare, pacea necontenită și dreptatea».

COMEMORĂRI

SĂRBĂTORIREA ÎMPLINIRII A 1100 DE ANI DE LA MOARTEA SFÎNTULUI CHIRIL

Împlinirea a unsprezece veacuri de la moartea Sfântului Chiril în anul 869, la Roma, încadrată în programul comemorărilor recomandat de UNESCO pentru anul 1969, a fost sărbătorită în chip solmen de către Biserica Ortodoxă Bulgară, cu participarea reprezentanților celorlalte Biserici Ortodoxe surori și a Bisericii Romano-Catolice.

În aula Academiei teologice «Sfântul Climent de Ohrida» din Sofia a avut loc, în ziua de 8 mai a.c., deschiderea oficială a festivităților organizate pentru sărbătorirea împlinirii a 1100 de ani de la moartea Sfântului Chiril, luminătorul slavilor, la care au luat parte, în afară de oameni de știință și oaspeți laici, delegații bisericești:

Delegația Patriarhiei Ecumenice: Sanctitatea Sa Patriarhul Atenagora, însoțit de trei mitropoliți; *Delegația Patriarhiei Alexandriei și întregii Africi*: Sanctitatea Sa patriarhul Nicolae al VI-lea, însoțit de trei mitropoliți; *Delegația Patriarhiei Moscovei și a întregii Rusii* condusă de de I. P. S. Mitropolit Nicodim al Leningradului și Novgorodului și formată din mitropoliți, episcopi, profesori și membri ai Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe; Din partea *Exarhatului Bisericii Ortodoxe Ruse pentru Europa Occidentală*: P. S. Episcop Pierre L'Huilier; *Delegația Bisericii Ortodoxe a Greciei*: Frea Fericitul Ieronim, Arhiepiscop al Atenei și Primat al Greciei, însoțit de mitropoliți, profesori și alte persoane oficiale; din partea *Bisericii Ortodoxe din Cipru*: P. S. Episcop Constantin Hrisostomos; *Delegația Bisericii Ortodoxe din Polonia* formată din doi, episcopi — P. S. Vasile și P. S. Nicanor —, însoțiți de protoierei și egumeni; *Delegația Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia*: I. P. S. Mitropolit Dorotei de Praga și întreaga Cehoslovacie, însoțit de Pr. Alexandr Petronin; *Delegația Vaticanului* a fost compusă din: Mitropolitul și Arhiepiscopul Jean Baptiste Moris de Reims, conducătorul delegației, însoțit de episcopi și clerici.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de P. S. Episcop Dr. Nicolae al Makariopolei, rectorul Academiei teologice, iar I. P. S. Mitropolit Nicodim de Sliven, delegatul Prea Fericitului Patriarh Chiril, a rostit un cuvînt de întîmpinare.

În continuare au fost citite referate de către :

P. S. Episcop Filaret de Dmitrovsk, rectorul Academiei duhovnicești din Moscova, membru al delegației Bisericii Ortodoxe Ruse, care a susținut referatură cu tema : *Cinstirea prin slujbele bisericesti a Sfinților Frați Chiril și Metodie în Rusia*; și referatul P. S. Episcop Dr. Nicolae al Makariopolei, rectorul Academiei teologice din Sofia, intitulat : *Cinstirea religioasă-națională a Sfinților Chiril și Metodie în Bulgaria*.

În ședința de după-amiază au fost citite referatele : I. P. S. Mitropolit Nicodim al Leningradului și Novgorodului, intitulat : *Activitatea misionară a Sfintului Chiril-Constantin filozoful la hazari*; referatul P. S. Episcop Pierre L'Huillier, intitulat : *Importanța religioasă și culturală a operei Sfinților Frați Chiril și Metodie*; și referatul Prof. Ioan Panciovski, de la Academia teologică din Sofia, intitulat : *Opera Sfinților Chiril și Metodie în Bulgaria*.

În ședința de vineri 9 mai 1969 au fost citite : referatul Prof. Constantin Mponis de la Facultatea de teologie din Atena, intitulat : *Originea luminătorilor slavilor, Sfinților Chiril și Metodie*; referatul Prof. Dimiter Penov de la Academia teologică din Sofia, intitulat : *Opera Sfinților Frați Chiril și Metodie la popoarele slave*; și referatul Prof. Todôr Săbev, de la Academia teologică din Sofia, intitulat : *Sfinții Frați Chiril și Metodie și renașterea bulgară*.

Lucrările simpozionului au continuat în ziua de 9 mai, la orele 17, cu o ședință solemnă ținută în sala de festivități a Academiei Bulgare de Științe.

Primul a luat cuvîntul Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare, care, după ce a salutat pe toți oaspeții veniți de peste hotare pentru această sărbătoare a Bisericii și a poporului bulgar, a rostit cuvîntarea intitulată : *A 1100-a aniversare a morții Sfintului Chiril, scoțînd în evidență importanța operei educative a Sfinților Chiril și Metodie pentru slavi în general și în special pentru Biserica și poporul bulgar*.

A vorbit apoi Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora, care și-a exprimat bucuria de a participa la aceste manifestări ale poporului bulgar — unul din cei mai buni fii ai maicii Biserici Ortodoxe. Cinstirea Sfinților Frați Chiril și Metodie și a operei lor educative, a spus Sanctitatea Sa, se face și pe linie laică. Binecuvîntînd marea operă a luminătorilor slavilor, Patriarhul ecumenic a binecuvîntat asistența și a îmbrățișat pe Prea Fericitul Patriarh Chiril.

În continuare a vorbit I. P. S. Nicodim al Leningradului și Novgorodului, scoțînd în evidență importanța grandioasei opere a Sfinților Chiril și Metodie și manifestîndu-și bucuria de a participa la aceste comemorări din sînul Bisericii Ortodoxe Bulgare. În încheiere a transmis salutul Sanctității Sale Patriarhul Alexei al Moscovei și al întregii Rusii.

Prea Fericitul Ieronim, Arhiepiscopul Atenei și-a exprimat bucuria de a participa personal la cinstirea memoriei Sfinților Frați Chiril și Metodie, întrucît ei nu puteau fi prăznuiți altfel decît cum s-a făcut acum, prin prezența delegațiilor multor Biserici Ortodoxe, a Patriarhului ecumenic și a reprezentanților Bisericii Romei, ceea ce parcă ne transpune în zilele cînd au trăit Sfinții Frați.

întfiistătătorului Bisericii Ortodixe Bulgare îi urează mulți ani și-i dorește ca istoria să-l recunoască drept un al doilea Chiril, al cărui nume îl poartă.

În continuare, a vorbit Arhiepiscopul catolic Jean Baptiste Moris, episcop de Reims — Franța, conducătorul delegației Bisericii Romano-Catolice, care a spus că socotește «aleasă cinste, participarea la aceste serbări. Gîndurile se îndreaptă către Dumnezeu, Care a dat posibilitatea Bisericii Romei să fie strîns angajată în opera Sfîntului Chiril. Sfinții Frați Chiril și Metodie au slujit Biserica, au slujit omului și nevoilor sale, arătînd că este necesar ca Biserica să fie una, și că creștinii sînt datori să caute lucrurile cerești, dar să și colaboreze cu toți oamenii din lume. Sfîntul Chiril a învățat Biserica să păstreze unitatea credinței în pluralitatea limbilor și a culturilor. În învățătura adresată ucenicilor săi, Sfîntul Chiril a dat exemple concrete despre rolul Bisericii ca factor al unității într-o lume cultă; de aceea Sfîntul Chiril trăiește încă, pentru că duhul său este prezent în această adunare, învățîndu-ne că toți trebuie să ne punem întrebarea de seamă: Ce fac Bisericile pentru a asigura unitatea creștină, pentru a ajuta întregii omeniri să se dezvolte în pace și iubire?»

Apoi au vorbit: Episcopul Constantin Hrisostomos, reprezentantul Bisericii Cypriote, I.P.S. Mitropolitul Dorotei de Praga și al întregii Cehoslovacii și Episcopul Vasilie, conducătorul delegației Bisericii Ortodoxe din Polonia.

Sîmbătă 10 mai 1969, lucrările simpozionului au fost suspendate, pentru ca oaspeții să poată participa la sărbătorirea împlinirii a 16 ani de la reînființarea Patriarhatului în Biserica Ortodoxă Bulgară.

Seara, la orele 18,30, în catedrala Sfîntul Alexandru Nevski a fost săvîrșită vecernia solemnă de către P. S. Episcop Nicolae al Makariopolei, în prezența tuturor invitaților, după care oaspeții au vizitat Galeria Națională amenajată în subsolul catedralei Nevski.

Duminică, 11 mai 1969, în catedrala Sfîntul Alexandru Nevski s-a oficiat sfînta liturghie solemnă închinată Sfîntului Chiril, de către Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora, Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea Patriarhul Alexandriei, Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bulgariei, înconjuțați de un sobor de 22 arhierei străini și bulgari, 12 preoți străini și bulgari și 8 diaconi. Au asistat la sfînta liturghie și delegații Bisericii Romano-Catolice. În marea catedrală Sfîntul Alexandru Nevski au fost prezenți numeroși preoți din Sofia, profesori de teologie, studenți teologi și foarte mulți credincioși.

La orele 13 s-a oferit un banchet în cinstea delegațiilor străine.

În ziua de luni 12 mai 1969, toate delegațiile străine, împreună cu ierarhii Bisericii Ortodoxe Bulgare, au plecat spre Mînăstirea Rila, unde au fost întîmpinați de corala preoților din Sofia, de călugării mînăstirii în frunte cu P. C. Arhimandrit Ioan și de un număr mare de credincioși. În biserica mînăstirii a fost săvîrșit un Polihroniu, s-au rostit cuvîntări și au fost oferite daruri. Seara oaspeții s-au întors la Sofia.

În ziua de marți 13 mai 1969, la orele 9,30, la palatul sinodal a avut loc un schimb de vederi între conducătorii delegațiilor străine și membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Chiril.

La orele 11,30 delegațiile străine însoțite de Înălții Ierarhi bulgari au fost primiți la Prezidiul Adunării Naționale.

În aceeași zi la ora 12,00, independent de lucrările simpozionului propriu-zis închinat sărbătoririi împlinirii a 1100 ani de la moartea Sfântului Chiril, a avut loc conferința intitulată : *Sfântul Chiril «filozoful» ca omilet și scriitor*, susținută de Prof. Pandele Olteanu, de la Universitatea din București, fiind invitat la Sofia de către P. S. Episcop Nicolae al Makariopolei, ca oaspete personal. La susținerea conferinței au participat studenții și profesorii Academiei teologice din Sofia.

În după-amiaza aceleiași zile, cu vizitarea Muzeului bisericesc din cadrul Academiei teologice din Sofia, s-a încheiat programul oficial al Simpozionului închinat împlinirii a 1100 ani de la moartea Sfântului Chiril-Constantin Filozoful.

*

În continuare publicăm două din referatele susținute în cadrul solemnităților care au avut loc la Sofia : *Sfinții Frați Metodie și Chiril luminătorii slavilor. La împlinirea a 1100 de ani de la moartea Sfântului Chiril*, de P. S. Episcop Nicolae al Makariopolei, rectorul Academiei teologice din Sofia și *Sfântul Chiril «filozoful» ca omilet și scriitor*, de Prof. univ. Dr. docent Pandele Olteanu.

SFINȚII FRAȚI METODIE ȘI CHIRIL LUMINĂTORII SLAVILOR

LA ÎMPLINIREA A 1.100 DE ANI DE LA MOARTEA SFÎNTULUI CHIRIL *

La 14 februarie 869, după susținute eforturi misionare și neobosite fapte duhovnicești, în plenitudinea forțelor spirituale, la Roma, fericit s-a înfățișat Domnului cel ce fusese întocmai cu Apostolii. luminătorul slavilor, Sfântul Chiril-Constantin «filozoful». S-au împlinit 1100 de ani de la fericitul său sfârșit. Acest fapt a prilejuit prăznuirea așa cum se cuvine a activității sale misionar-culturalizatoare, precum și scoaterea în evidență a importanței acestei activități, pentru cultura popoarelor de origine slavă și a altor popoare. Viața și activitatea Sfântului Chiril sînt strîns legate de viața și activitatea fratelui său de sînge, Sfântul Metodie. De aceea, urmărind viața și activitatea misionară a Sfântului Chiril, vom aminti și de anumite lucrări ale Sfântului Metodie, care au importanță în reușita operei lor comune de culturalizare.

Sfinții Frați s-au născut în orașul Tesalonic care pe atunci se afla în Imperiul bizantin. Tatăl lor, pe nume Leon, ocupa înaltul post administrativ militar de «drugar» — ajutor al șefului militar dintr-o regiune. Mama lor se numea Maria. Chiril, pe nume Constantin, a fost cel mai mic din numeroasa sa familie. Încă de mic el a dat dovadă de excepționale daruri intelectuale și alese calități morale. A fost înzestrat cu o memorie neobișnuită, minte ageră și pătrunzătoare, întrecînd cu succesele sale pe toți cei de vîrsta lui. Se spune că la vîrsta de șapte ani el visase că vede adunate toate fetele din oraș și că un glas îi spunea : «Alege-ți dintre ele pe cea pe care ți-ai dori-o de soție. După ce le-a privit pe toate, Constantin și-a ales pe cea mai frumoasă ; numele ei era : Sofia, adică «înțelepciune». Și într-adevăr Constantin a iubit în-

* Traducerea acestui articol comemorativ se datorește doctorandului Ion Bănășeanu.

telepciunea încă din tinerețe și i s-a dăruit pe de-a întregul. Datorită acestui fapt cu prisosință a meritat să i se spună «filozoful», atribut care mai târziu i-a împodobit numele. Tânărul Constantin a nutrit un deosebit respect față de Sfântul Grigorie Teologul, a cărui operă a studiat-o su sirguintă. În cinstea modelului său, el a scris acest cuvînt de laudă: «...O Grigorie, cu trupul ai fost om, dar cu duhul înger, pentru că gura ta este ca un serafim care preaslăvește pe Dumnezeu și întregul pămînt îl luminează cu credința cea adevărată...».

Aflînd de virtuțile și înflăcărata lui dorință pentru știință, logotetul Teotist a chemat pe tânărul Constantin la palatul împărătesc, dîndu-i posibilitatea să studieze la vestita Școală Magnaură destinată celor mai capabili tineri. Aici Constantin a studiat toate științele vremii și, în special, filozofia greacă și operele Sfinților Părinți. El cunoștea în întregime cuvîntul lui Dumnezeu (Sfînta Scriptură), operele Sfinților Părinți și poseda limbile: greacă, latină, ebraică, siriană, arabă, slavă și altele. Contemporanul său Atanasie Bibliotecarul face o frumoasă caracterizare a personalității Sfîntului Chiril, numindu-l: «magnae sanctitatis vir; vir magnus et apostolicae vitae praeceptor; sapientissimus vir». Datorită remarcabilei sale erudiții a fost învrednicit cu titlul de «filozoful». Încă la vîrsta de 24 de ani el a purtat dispute cu fostul patriarh iconoclast Ioan pe care a reușit să-l combată.

Cunoștințele lui teologice demne de invidiat și excelențele sale calități dialectice, Constantin «filozoful» le-a dovedit încă și mai evident, după această contraversă, în misiunile sale la Bagdad (851—852), la sarazinii de religie mohamedană, unde, în dispută cu învățații locului, a explicat și apărât Sfînta Treime, dogma de bază a creștinismului.

La 852, Constantin, împreună cu fratele său mai mare Metodie, s-au retras în Mînăstirea Polihron din Muntele Olimp, care se află pe țărmul Asiei Mici al Mării de Marmara. Aici cei doi frați, timp de cîțiva ani de trudă, au creat scrierea slavă și au tradus primele cărți din grecește în slavonește, și anume: *Culgeri din Evanghelie*, care începe cu cuvintele: «La început era Cuvîntul...»; *Culegeri din «Apostol»*; *Liturghierul*; *Psaltirea*. Se crede că primul alfabet slavon creat de Sfinții Frați e așa-numitul alfabet «glagolitic». Mai târziu alfabetul glagolitic a fost înlocuit cu alfabetul «chirilic», care era mai ușor de scris. Acest alfabet este socotit a fi opera Sfîntului Clement de Ohrida, ucenic al Sfîntului Metodie.

Către anul 858, Sfîntul Chiril a fost trimis în țara hazarilor, din Peninsula Crimeea, însoțit de fratele său Metodie, cu scopul de a predica populației locale credința cea adevărată. Aici, în orașul Cherson, Sfinții Frați au găsit moaștele Sfîntului Clement Romanul. În prezența hanului hazarilor, Sfîntul Chiril a avut aici înflăcărute controverse cu hazarii, care erau păgîni, cu evreii și cu unii sarazini. Pentru disputele cu evreii Sfîntul Chiril a învățat în scurt timp limba ebraică, Ca rezultat al predicii sale despre credința în Hristos au primit botezul apro-

ximativ 200 de persoane. Pe pământul hazarilor Sfântul Chiril a găsit cărți samaritene, o *Evangelhie* și o *Psaltire* scrise în limba «rosă». Chiar și pînă în zilele noastre este încă discutată problema referitoare la această limbă — dacă e vorba de limba rusă sau de alta. În vremea misiunii lor între hazari Sfinții Frați au aruncat primele semințe ale credinței în Hristos pe viitorul teritoriu rusesc.

În anul 863 principele Rostislav al Marii Moravii, urmărind să desprindă poporul său de nefasta influență a romano-catolicismului german și să slăbească alianța militară încheiată în acel timp între germani și bulgari, îndreptată în egală măsură împotriva Moraviei și împotriva Bizanțului, și de asemenea pentru a da posibilitate poporului său să se roage și să slujească lui Dumnezeu în limba sa proprie, a trimis o delegație la împăratul bizantin Mihail al III-lea cu rugămintea de a-i trimite un episcop și învățător care să poată să învețe în credința creștină pe poporul său de curînd botezat. Alegerea pentru această dificilă și epocală sarcină, ca importanță și urmări, a căzut asupra tînărului învățat Constantin «filozoful». Deși slab și bolnav, Constantin a primit propunerea care i s-a făcut.

Bine pregătit, înarmat cu trainica armă de nădejde a cuvîntului slav scris, Constantin «filozoful», însoțit de fratele său Metodie și de oțtîva ucenici, în 863 se îndreaptă spre Moravia. În decurs de șase ani ei au propovăduit nestingherit, organizînd cu succes Biserica Moravă. A intervenit însă o schimbare în situația politică și interbisericească. În anul 869 patriarhul Fotie, nemulțumit că papa Nicolae reușise să-și impună jurisdicția asupra tînerei Biserici Bulgare și iritat pentru că papa aruncase anatema asupra lui, a trimis un mesaj către Bisericile Ortodoxe de Răsărit în care acuza Biserica Romano-Catolică de inovații și de erezie. În acest mesaj patriarhul Fotie convoca pe patriarhii orientali la un sinod, care s-a ținut la Constantinopol în 869 și 870. La sinod inovațiile catolice au fost calificate drept eretice, iar însuși papa Nicolae a fost anatematizat. În această situație papa a chemat la judecată la Roma pe Sfinții Frați, învinuți că predică în limba slavă, socotită limbă nepermisă în cult. În drum spre Roma, Chiril și Metodie, împreună cu ucenicii care-i însoțeau, s-au oprit la Veneția. Aici, între ierarhia locală catolică și Sfântul Chiril a avut loc o îndîrjită controversă referitoare la problema folosirii în cult numai a celor trei limbi zise sfinte: ebraica, greaca și latina.

Între timp însă papa Nicolae murise și în locul său fusese ales Adrian al II-lea. Aproape în aceeași vreme și în Bizanț avusese loc o importantă schimbare politică: În locul împăratului Mihail al III-lea domnea Vasile I Macedoneanul, care nu împărtășea politica intransigentă a patriarhului Fotie, datorită cărui fapt ultimul a și fost scos din scaunul patriarhal. Aceste evenimente au determinat o totală întorsătură în relațiile dintre Roma și Bizanț. Noul papă, cînd a aflat că Sfinții Frați aduc cu ei moaștele Sfântului Clement Romanul, descoperite de

ei la Cherson, în timpul misiunii lor la hazari, a organizat o solemnă primire a «Apostolilor slavilor». Papa a dat dispoziție ca timp de câteva zile sfintele slujbe să fie săvârșite în limba slavă, a consacrat traducerea slavă a Sfintei Evanghelii și a hirotonit în preoți, diaconi și ipodiaconi pe ucenicii care însoțeau pe Sfinții Frați. Obosit de atita drum și eforturi, Sfântul Chiril s-a îmbolnăvit greu și la 14 februarie 869 a sfârșit cu activitatea sa pămîntească, primind înainte de fericitul său sfârșit tunderea în monahism și noul nume de Chiril. La Roma Sfântul Chiril și-a scris testamentul: *Sciere despre credința cea adevărată*. Impresionante sînt ultimile cuvinte ale apostolului pe patul de moarte, către fratele său Metodie: «Iată, frate, noi am fost ca doi boi înjuțați, trăgînd aceeași brazdă. Eu cad în mijlocul ogorului, sfîrșindu-mi ziua (drumul vieții). Ție îți plac mult munții (Olimp), dar nu e bine ca datorită munților să te lași de predicarea învățaturii (creștine), deoarece prin aceasta mai ușor poți să te mîntuiești».

Sfântul Chiril a fost înmormîntat în cadrul unor mari solemnități în biserica «Sfântul Clement». La mormîntul sfântului cel întocmai cu Apostolii, credincioșii romani au pus icoana cu chipul Sfântului Chiril.

Papa Adrian I-a așezat pe Metodie ca arhiepiscop al Panoniei și Moraviei, trimițînd un mesaj special către Rostislav, Svetopolc și Koțel, prin care i-a înștiințat că le trimite ca arhiepiscop pe Metodie, ca să-i învețe și să le traducă, în limba slavă, cărți.

Sosind în Moravia, Sfântul Metodie și ucenicii care-l însoțeau au fost primiți cu mare bucurie și au continuat cu însuflețire opera începută, desfășurînd o largă activitate cultural-religioasă și de organizare bisericească. Însă activitatea misionară a Sfântului Metodie în Moravia a întîmpinat noi greutăți, întrucît nu după multă vreme s-au petrecut noi evenimente care au influențat în rău relațiile dintre Roma și Bizanț, ceea ce a influențat și situația misiunii ortodoxe din Moravia.

În anul 870, Biserica Bulgară a trecut în mod definitiv de partea Bizanțului. La scurt timp după aceasta Svetopolc a fost scos și trimis în Germania, iar Sfântul Metodie a fost aruncat în temniță. Cîțiva ani mai tîrziu (873), principele morav detronat Svetopolc s-a urcat din nou pe tron și Sfântul Metodie a fost eliberat. Dar clerul catolic de origine germană a împiedicat cu toate forțele reușita activității Sfântului Metodie; iar după moartea Sfântului Metodie (885), clerul latin a pornit o aprigă campanie de prigonire împotriva ucenicilor lui, alungîndu-i din Moravia. Trei dintre ei — Clement, Naum și Anghelarie — au reușit cu niște plute pe Dunăre să ajungă pînă în Bulgaria, unde au fost întîmpinați cu bucurie de cneazul Boris, care le-a creat cele mai propice condiții și posibilități de odihnă și de activitate creatoare. Însuși cneazului îi plăcea ca adesea să discute cu acești bărbați învățați, pe care după moartea lui Anghelarie i-a așezat: pe Naum în capitală, iar pe Clement în ținuturile din apus, în regiunea Kutmicevița. La Preslav și Ohrida au fost puse bazele a două școli unde au fost pregătiți mii de tineri care au ajuns preoți, învățători și cărturari. În acest

fel, după Moravia, Bulgaria a devenit un nou focar al scrierii și culturii slave. În aceste condiții favorabile scrierea slavă a prosperat pe pământul bulgar. Opera culturalizatoare care fusese începută în Moravia s-a continuat în Bulgaria, în spiritul vederilor și tradițiilor rămase de la întemeietorii ei — Sfinții Chiril și Metodie. Iar pe timpul țarului Simeon, această activitate a ajuns la atîta înflorire, încît epoca aceasta a fost numită «veacul de aur al literaturii vechi bulgare». Pe bolta culturală a cerului istoric bulgar a apărut o nouă constelație de cărturari, cum sînt: Cernorizeț Hrabr, Episcop Constantin, Ioan Exarhul, Grigorie Mnih și alții. De aici, mai tîrziu, în veacul al X-lea, cultura slavă în spiritul și tradițiile Sfinților Frați a trecut și în alte țări slave: Rusia Kieveană, Serbia, iar și mai tîrziu, în veacul al XIII-lea și al XIV-lea ea s-a răspîndit în întreg Răsăritul ortodox, ajungînd în aceste părți la o a doua înflorire. Operele slave sînt răspîndite în manuscrise în toate țările Răsăritului ortodox. Astfel, în bibliotecile Mînăstirilor Neamț, Dragomirna, Putna și altele, ca și în depozitele Academiei Republicii Socialiste România, se păstrează sute de manuscrise și vechi tipărituri slave, printre care un important loc îl ocupă și opera, viața și activitatea culturalizatoare și misionară a celor doi Frați.

Pînă acum sînt cunoscute următoarele manuscrise slave: *Viața pe larg a lui Constantin «filozoful»*; importante sînt încă vreo zece copii care provin din veacurile al XV-lea—XVII-lea; *Viața pe scurt a lui Chiril «filozoful»*, în redacția medio-bulgară, care provine probabil din veacul al XIII-lea. Această *Viață* este cunoscută în numeroase copii, dintre care mai importante sînt: cea de la Neamț, lucrată de monahul Gavriil Uric, datată 23.IX.1439 (păstrată în Mînăstirea Neamț sub numărul 106; în 1900 adusă în Biblioteca Academiei și înregistrată sub numărul 164); un manuscris din Biblioteca Universității din orașul Lwow (nr. I, B 1), scris în Moldova în veacul al XVI-lea; manuscrisul diaconului Nichifor din Suceava, din a doua jumătate a veacului al XVI-lea; *Adormirea lui Chiril*, inclusă în culegerea de vieți de sfinți (sinaxar, prolog), care cuprinde date despre viața Sfinților Chiril și Metodie; altă *Adormirea lui Chiril*, care provine din veacul al XVII-lea, și care diferă ca text de manuscrisul pomenit mai sus; anumite informații parțiale (separate) despre Sfîntul Chiril în *Letopisetul sîrbo-moldovean* (variantă a Χρονολογιακὸν σύντομον).

În partea I a acestui sbornic, care se păstrează în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (sub nr. 636), se dau informații despre triumful Ortodoxiei și despre elaborarea scrierii slave de către Sfîntul Chiril în anul 852; *Despre scriere* a lui Cernorizeț Hrabr. Acest remarcabil monument literar e cunoscut în 30 de copii, dintre care cea mai veche este cea din 1348 scrisă de Lavrentie și destinată împăratului Ivan Alexandru. Mai importante din aceste copii sînt următoarele: cea de la Kiev, de redacție medio-bulgară, păstrată pe vre-

muri în Biblioteca fostei Academii duhovnicești din Kiev, iar acum depusă în Biblioteca Academiei Ucrainene de Științe; manuscrisul de la Hilandar, păstrat în Biblioteca Mănăstirii Hilandar (sub nr. 482 — fost 329); în același sbornic de la Hilandar se găsește un extras din vestita operă a lui Constantin Costenecichi despre scrierile în care sînt date informații referitoare la Sfîntul Chiril ca autor al alfabetului slav**.

Se poate spune așadar că opera celor doi luminători ai slavilor este cercetată și apreciată în ultimul timp din punctul de vedere al importanței ei pentru cultura universală în general. Limba slavă e prima limbă nouă națională literară introdusă în cultura europeană. Anumiți savanți întrevăd în acest fapt începuturi de elemente și premise ale Renașterii europene. În acest sens opera Sfinților Frați dobîndește o importanță universală, politică și culturală și desigur pentru acest motiv UNESCO a hotărît ca în acest an să fie comemorată în toată lumea moartea Sfîntului Chiril.

Articolul de față reprezintă un modest prinos închinat sărbătoririi jubiliare a celui ce a fost preaînțelept Apostol al slavilor.

† Dr. NICOLAE AL MAKARIOPOLEI
Rectorul Academiei teologice din Sofia

ȘFÎNTUL CHIRIL-CONSTANTIN «FILOZOFUL» CA OMILET ȘI SCRITOR

Comemorarea a o mie o sută de ani de la moartea Sfîntului Chiril — «filozoful» — care s-a stins la Roma în anul 869, la 14 februarie, constituie un prilej fericit de adîncire și de o valorificare nouă a operei lui geniale și a activității lui apostolice. Popoarele au instituit sărbătorile ca niște praguri sau măsurători ale vremii, ca mijloc de înălțare și de progres spiritual.

Pentru a contribui cît de modest la această sărbătorire a memoriei Sfîntului Chiril «filozoful» — părintele culturii slavilor —, cultură din care ne-am împărășit și noi românii, vom prezenta în cele ce urmează unele aspecte din calitățile de orator, de scriitor și de poet ale lui.

Prezentarea face parte dintr-un capitol al monografiei noastre despre *Vechile Cazanii la slavi și români*, care va apare anul acesta în Editura Academiei Republicii Socialiste România. Cu prilejul acestor cercetări ne-am convins, pe bază de texte, de genialitatea Sfîntului Chiril ca gînditor și scriitor. Ne-am convins totodată cît de strîns este împletită istoria culturii bulgare vechi cu aceea a românilor.

** Aceste informații sînt luate din studiul lui Gh. Mihăilă, *Răspîndirea în țările române a scrierilor despre viața și activitatea fraților Constantin-Chiril și Metodie din Salonic*.

Numele Sfântului Chiril «filozoful» și al fratelui său mai mare, Sfântul Metodie, împinzesc cărțile de cult din Biserica Română, răsună în diferite imnuri și cîntări. Cea mai veche pomenire a Sfântului Chiril la români se păstrează într-un *Triod-Penticostar* din secolul al XIII-lea, scris într-o chirilică semiuncială cu litere izolate, glagolitice și runice. Numele lui Chiril «filozoful» este pomenit împreună cu al lui Ioan, pustnicul de Rila.

Pe lângă talentul său și înzestrarea de la natură — Chiril a primit și o pregătire la înalta și vestita Școală Magnaură din Constantinopol, unde a învățat «toate artele elinești» îndeosebi *retorica, poezia, gramatica și filozofia*. S-a remarcat la învățătură, depășind pe fiii aristocrației bizantine, astfel încît devine profesor de filozofie la această școală, care era de fapt ca o universitate la cel mai înalt nivel științific al vremii.

Pregătirea temeinică a lui Chiril, talentul de pedagog și orator se vădesc în modul de predare ca profesor, în disputele cu Ioan al VII-lea Grămăticul, denumit și «iconomahul» — despre care ni se relatează în cap. V al *Vieții lui Chiril*, precum și în diferitele misiuni apostolice, începînd cu cea de convertire a saracinilor mahomedani de sub conducerea califatului de Bagdad din anul 851 și următorii, despre care se relatează în cap. VI al *Vieții lui Chiril*. În versiunea scurtă — *Uspênje Kirila* — se precizează că, Chiril «filozoful» a propovăduit creștinismul cu mare biruință printre slavii din Macedonja de pe valea râului Bregalnița :

«Potomъ же седѣ въ Brégalnicѣ i obrѣt otъ slovѣnskogo jazyka nѣkoliko krъstenechъ. Ielicĕchъ zѣ ne obrĕtъ krъstenechъ onъ же krъstivъ ichъ... I napisavъ imъ knigy slovĕnkymъ jazykomъ. I sichъ iže obrati na vĕrō krestijanskoj 54 tysōšte. ¹.

E prețioasă atestarea că le-a scris cărți în limba slavă și că a adus la credința creștină 54.000 de suflete. *Legenda din Solun* precizează în cap. X că Chiril a scris în acest scop 32 de cuvîntări, învățîndu-i. Sediul activității a fost cetatea Ravîni, unde bulgarii l-au primit cu bucurie și cîntece. Chiril le-a scris 32 de cuvîntări și i-a învățat.

Poješe mene bugare sъ radostiju velikoju i privedoše mene въ gradъ Ravinĭ na rĕcĕ Brĕgalnicĕ. Azъ napisachъ imъ 32 slovĕ. Azъ ichъ malo učachъ a oni sanĭ mnogo prĕobrĕtachu ² (*Solunska legenda, X*).

Aceste cărți și cuvîntări au fost scrise de Sfântul Chiril «filozoful» în limba acestor slavi macedoneni, limbă care a devenit sub diferite reacții limba de cultură a tuturor slavilor și chiar a românilor pentru vreo opt veacuri.

Împreună cu fratele său mai mare, Metodie, Chiril și-a adîncit pregătirea în Mînăstirea Olimp din Asia Mică pînă prin anul 860, cînd noul

1. «Iar după aceea s-a dus în Bregalnița și a găsit cîțiva creștini de limbă slavă. Și pe cei pe care nu i-a găsit ca creștini el i-a creștinat... Și le-a scris cărți în limba slavă. Iar aceia pe care i-a întors la credința creștină au fost de toți 54 de mii».

2. «Și bulgarii m-au primit cu bucurie mare și m-au dus în cetatea Ravini pe râul Bregalnița. Eu le-am scris 32 de cuvîntări (predici). Eu i-am învățat puțină vreme, iar ei înșiși au cîștigat foarte mult».

patriarh Fotie, fostul său profesor, a trimis pe cei doi frați în misiunea de convertire a hazarilor din Caucaz și a altor popoare din sudul Rusiei. Chiril își desăvârșește pregătirea, învățând limba samariteană și ebraică. Aci a tradus *O voșmi častěchъ rěci* — adică «Despre cele opt părți de vorbire», din *Gramatica ebraică*. Traducerea s-a păstrat în literatura bulgară veche cu titlul de mai sus.

Calitățile de orator ale lui Chiril, «filozoful» reies limpede din aceste misiuni, din disputele cu misionarii evrei și mahomedani, dispute pe care le purta adesea chiar în prezența hanului. Sediul activității a fost orașul Cherson de la Marea Neagră. Chiril știa din cărțile vechi că aci a fost martirizat și aruncat în mare Clement al Romei. Conducându-se de vechile indicații, Chiril izbutește în anul 861 să găsească osemintele Sfintului Clement, pe care mai târziu le-a luat cu sine în Marea Moravie, iar în 869 le-a dus la Roma în dar.

La găsirea moaștelor Sfintului Clement, Chiril a compus în limba greacă : *Brevis historia* apoi *Sermo declamatorius*, pe care le-a și rostit. A compus în versuri și un imn în cinstea lui Clement. Operele sînt scrise după toate regulile artei clasice, cu talent, pasiune și lirism. Imnul s-a cîntat multă vreme în școlile grecești. Primele două opere au fost traduse în limba latină de Anastasie Bibliotecarul, care informează despre aceste opere în *Scrisorile* sale din 875 și 879 către episcopul Gauderic. Textul original grecesc al acestor opere nu s-a păstrat. Ele au fost traduse însă în limba slavă de către Sfintul Metodie și de ucenicii săi și s-au păstrat parțial într-o cuvîntare istorică de mai târziu despre *Transportarea moaștelor preaslăvitului Clement*. Această operă a intrat în patrimoniul culturii vechi bulgare și slave³. Opera se păstrează atît în versiuni glagolitice cît și chirilice și sub titlul *Legenda din Cherson*⁴.

Limba acestei opere are caracter arhaic și biblico-teologic. Ca să fie înțeleasă e nevoie de o interpretare specială⁵. Se spune *въплътъ* nu sobor «adunare»; *pešnošestvie* — adică un pelerinaj cu făclii, care simboliza aruncarea celor trei tineri în cuptor (pešno-) din proorocia lui Daniil (cap. III). Pe tema aceasta s-au scris în evul mediu și piese de teatru-«misteria». În versiunile croato-glagolitice se spune *otokъ* în loc de *ostrovъ* «insulă».

E o operă de mare valoare artistică, bogată în cugetări, patetică. Autorul compară leacul sufletesc cu roua cerului, liniștea cu, împrăștierea norilor și cu înseninarea văzduhului. Osemintele lui Clement strălucesc ca stelele. Povestirea e naturală, limpede, plină de simțire.

Pentru misiunea din Marea Moravie, Sfinții Chiril și Metodie se pregătesc revizuind scrierea vechilor cărți folosite la slavii din Macedonia

3. I. Vašica, *Slovo na prenesenie moštem preslavnago Klimenta, neboli Legenda Kersonska istoričeskuju imušte besědu*, «A.A.V.», 19, 1918, p. 38—80. P. Dinekov, *Deloto na Kiril i Metodii i razvojat na starata bălgarska literatura*, în *Chiljada i sto godini slavjansk pismenost 863—1963*, Sofia, 1963, p. 16—17 ș.u.

4. M. Tadin, *La Légende intitulée Translatio corporis Clementis*, Paris, 1955.

5. N. Van Vijk, *O jazyke. Slova na prenesenie moščeј sv. Klimenta*, în «Byzantinoslavica», Praga, 1929, p. 10—15.

și completându-le cu altele de cult, traduse din greacă. Traducerea au făcut-o după sens, nu literal. În cap. XIV din *Viața lui Chiril* se spune că a început traducerea Evangheliei: «Iskoni bě slovo i slovo bě u boga i bog ь bě slovo...» (La început era Cuvîntul și Cuvîntul era de la Dumnezeu...), din *Evanghelia după Ioan* — care face parte din *Tetraevanghel*, cea mai necesară carte de cult.

La traducerea *Evangheliei*, Chiril a compus în versuri o prefață ca un imn cărții și scrierii, culturii în general, scrisă în limba fiecărui popor. Acest *Proglas svetu Evangeljii* conține cele mai progresiste și mai revoluționare idei ale întemeietorilor culturii slave: «Cartea este darul cel mai de preț în viața popoarelor, care fără de ea sînt goale, neînarmate. De aceea cad ușor pradă dușmanilor sufletești și sînt supuse la chinuri pe vecie»:

«Nazi bo vsi bes knigъ języci
brati se ne mogušte bez orožjia
Sъ protivъnikomъ dušъ našichъ
Gotovi moкy vĉebnyje vъ plenu»⁶.

Sufletul fără cărți e mort ca și gura fără dulceață, adică fără talent oratoric în învățarea *Evangheliei*.

Învățătura în limba noastră înțeleasă ne scoate «din viața animalică și păcătoasă» отъ žitъja skotъska i pochoti; învățătura în limba străină e tot așa de neînțeleasă ca și glasul unui clopot de aramă»⁷. De aceea Chiril amintește cuvintele Apostolului Pavel că e mai bine să spui cinci cuvinte cu înțeles decît întineric de cuvinte neînțelese⁸.

Astfel Chiril se ridică cu tărie contra «principiului trilingv» și în acest scop își pregătește disputa cu cărturarii latini la Veneția și apoi la Roma, în 869, aducîndu-le, între altele, argumente firești, logice, istorice etc. expuse euristic cu un mare talent de polemist și orator.

«Oare, nu cade ploaia lui Dumnezeu peste toți deopotrivă ?

Oare, soarele nu luminează deopotrivă peste toți ?

Oare, nu respirăm toți la fel același aer ?

Cum puteți să recunoașteți voi că numai trei limbi sînt vrednice de cultură și să răsune în biserică, și condamnați toate cèlelalte popoare la surzenie și orbire?»⁹. Erau permise în cult numai ebraica, greaca și latina. Apărarea culturii în limba fiecărui popor are un caracter profund progresist. Peste cinci veacuri principiul va fi reluat cu aceeași tărie a pionierilor culturii slavilor de către marii reformatori Ian Hus din Cehia de Sud, de către Luther, Calvin etc.

6. Ian Mišianik, *Antologia staršej slovenskej literatúry*, «S.A.V.», Bratislava, 1964, p. 56. Gv. I: Vašica, *Literarni pamatky epochy veľkomoravskej*, Praga, 1966, p. 103; 105—178. E. Pauliny, *Slovesnosť a kultúrny jazyk Veľkej Moravy*, Bratislava, 1964, p. 127—129.

7. Tuzdemъ językomъ slyšešte slovo jako medъna zvorja glasъ slyšite. (I Mišianik, *op. cit.*, p. 54).

8. Jako chašto slovesъ petъ izdrsti sъrazumomъ svojmъ glagolati, da i vse bratъja razumejotъ neže tьma slovesъ nerazumъnъ (*Ibidem*): «Că eu vreau să spun cinci cuvinte înțelese, să vorbesc cu înțelegerea mea, pentru ca toți frații să înțeleagă... decît întineric de cuvinte neînțelese».

9. *Viața lui Chiril*, XVI.

În «Proglas»-ul lui Constantin sau Chiril «filozoful» sînt comparații poetice : fără ochi nu vezi frumusețile lumii, fără cărți nu poți să ai bucurii sufletești. Răsună aci tonuri de luptă și polemică, răsună apeluri înflăcărate : «Ascultă acum întregul popor al slavilor, ascultă cuvîntul care hrănește sufletul, care întărește inima și mințile»¹⁰. E o compunere măreață plină de simțire adîncă de cugetări înalte cu un caracter progresist și revoluționar, care a deschis o pagină nouă în cultura și în istoria politică a popoarelor slave¹¹.

Chiril a fost un mare orator, misionar și luptător ideologic¹². Cunoștea puterea cuvîntului figurat, de foc, a expresiei emotive a argumentelor în lupta polemică, publicistică¹³. Modelul său din punct de vedere al artei scriitoricești și oratorice a fost Sfîntul Grigorie Teologul, căruia i-a dedicat prima rugăciune din cele patru, care sînt compuneri poetice monografice, legate de personalități preaiubite și de evenimente importante din viața sa : intrarea în monahism și rugăciunea dinainte de moarte. Activitatea lui Chiril prezintă mare interes pentru crearea literaturii omiletico-parenetice. Multe din operele lui nu au ajuns pînă la noi, dar scrierile ulterioare ale celor apropiați lui, ca Metodie, Climent din Ohrida îl arată ca pe un apostol și învățător. Folosind unele hiperbole inerente genului aghiografic, Climent de Ohrida spune în panegiricul despre el că : «Preaînțelepciunea lui Dumnezeu își făcu locaș în inima sa și pe limba sa Duhul Sfînt se odihnea ca pe heruvimi».

Sau : «Chiril e ca un vultur care zboară în toate părțile pămîntului, combătînd rătăcirile, minciuna și strălucind ca soarele :

«Prêlatajê jako oreľ na vsê strany ot vŕstoka do zapada, i ot sêvera i juga, vŕ kozêrêch že i svačinechъ o svêtêj vêre vŕ sŕborêchъ obrêtajê sê trŕsvêtlami zarêmi jako slbnce sijajê, vsêko blŕdi ichъ razapêe»¹⁴.

Lupta dusă de Chiril este în slujba culturii tuturor popoarelor în limba lor. În acțiunea aceasta, atît el cît și Metodie au avut de suferit din partea latinilor. Se pare că fuseseră învinuiți și de erezii. La fel se întîmplase cu goții în secolul al IV-lea pentru că aveau Biblia și alte cărți în limba lor. Oricum, Chiril a trebuit să apere în scris noua cultură în limba slavonă. În acest scop a scris prin dictare, din memorie — la Roma în 869, bolnav fiind — opera : *Napisanie o pravej vere* (Despre credința cea adevărată), în care expune în sens ortodox sistematic și cu o limpezime de cristal dogme abstracte ca Sfînta Treime, întruparea lui Iisus Hristos, despre voința omenească și dumnezeiască a Lui și despre răscum-părarea păcatelor. Această carte constituia o pledoarie a celor doi frați față de Roma.

10. Slyšite slověnskŕ narodŕ vŕsŕ, /Slyšite slovo, otŕ boga priide, /slovo že krŕme čelovêcskvie duše, /Slovo ze krêpe i srudbce i umŕ (I Mištanik, *op. cit.*, p. 54).

11. E. Gheorghiev, *Vazniknovenie slavjanskoj pismennosti*, în *Vklad bolgarskogo naroda u mirovuju sokrovišënicu kulitury*, Sofia, 1968, p. 27 ș.u.

12. P. Dinekov, *Deloto na Kiril i Metodii i razvojat na starata bălgarska literatura*, în *Chiljada i sto godini slavjanska pismenost 863—1963*, Sofia, 1963, p. 15.

13. E. Gheorghiev, *Kiril i Metodii i razvilieto na bălgarskata Kultura*, în *Chiljada...*, Sofia, 1963, p. 31.

14. După ed. Al. Teodorov-Balan : *Kiril i Metodii I*, Sofia, 1920.

Cei doi frați au luat cu ei în Marea Moravie și ucenici din Bizanț. Aci au înființat școli cu ucenici moravi și au adaptat cărțile la limba slavilor moravi. Slavii moravi aveau o limbă de cultură mai veche, pe care Chiril și Metodie au folosit-o. Astfel a luat ființă redacția moravă a slavei vechi¹⁵. Chiril și Metodie au luptat dîrz cu germanii și latinii contra principiului trilingv, pentru o Biserică slavă, autonomă, cu ierarhia sa. Au tradus sau au adoptat vechile traduceri făcute pentru slavii moravi ca opere de cult și *omiletice* din limba latină, ca *Sacramentarium* al lui Grigore cel Mare, papă al Romei. Opera s-a păstrat parțial într-un manuscris glagolitic — copie din secolul al X-lea — sub titlul *Foile de la Kiev*. Astfel noua cultură care se dezvoltă în Marea Moravie are un caracter dublu: bizantin și occidental.

S-a creat în Marea Moravie și o bogată literatură omiletică, dar din care s-a păstrat foarte puțin. Astfel în *Codex Clozianus* se păstrează ca anonimă o omilie originală a lui Metodie. Acesta ar fi compus omilia în limba greacă și apoi a tradus-o în limba slavă¹⁶, pe care specialistii bulgari ca P. Dinekov, F. Gheorghiev o atribuie lui Chiril. Mai probabil este însă că Metodie a compus această omilie direct în slavă, cînd era în Marea Moravie, pentru că limba și conținutul sînt strîns legate de monumentele juridice scrise tot în Marea Moravie, ca *Zakonъ sōdnyj ljudemъ* — *Legea de judecată a oamenilor* și *Penitentialul*. Omilia e intitulată *Napomenutie vladarom* sau *Adhortatio către cnejii judecători*. Aci se aminteste înmărașilor și stăpînitorilor despre aceleași îndatoriri ca și în *Legea de judecată a oamenilor*¹⁷. De exemplu : să învețe pe toți legea creștină, despre judecată, despre căsătorie, despre incest, despre poligamie, despre împreună-rile nefirești. Prin pilde din Sfînta Scriptură se arată că nedreptatea și imoralitatea duc la mizerie. Mărirea trece ca un vis. De aceea trebuie să respectăm *Legea* pe care moravienii și mai ales Svätopluc, pe care Chiril și Metodie îl muștră, o cunoșteau. Prin aceasta, prin limbă și prin caracterul juridico-administrativ, omilia se localizează în Marea Moravie.

În omilie cuvîntul *vreme* are sensul de «faptă urîță, păcat, coitus» (gr. ἔργον), sens pe care-l întîlnim numai în textele morale. *Zakonъ* înseamnă «legea lui Dumnezeu, Decalogul sau *Vechiul Testament*». Sau : *posōzde me* «călcarea legii» *kopetra* «nașa», *teza* pîră, *sluchъ* sujetenъ «răspuns gol, fără martori», *obresti se* «a fi recunoscut vinovat» etc.¹⁸. Slava moravă era deci și o limbă juridică, diplomatică și a administrației¹⁹.

15. M. Weingart, *Ceskoslovenský typ crkevej slovančiny*, Bratislava, 1918.

16. *Clozianus Codex paleoslovenicus glagoliticus*. Ediția A. Dostál, Praga, 1959, p. 11 i. Textul original la p. 53—54 și traducerea la p. 129—137. A. Vaillant, *Une homélie du Méthode*, în «Revue des Etudes slaves», 23, 1947, p. 34—48.

17. I. Vašica, *Anonymni homilie rukopisu Clozova po strance pravni*, în «Slavia», 2, 5, 1956, p. 221 u. și în *Literární památky epochy Velkomoravské*, Praga, 1966, p. 70—73.

18. I. Vašica, *Anonymni homilie rukopisu Clozova po strance pravni ...*, p. 221—233 ; și *Jazyková povaha Zakona sudneho ljudom*, în «Slavia», XXVII, 1958, p. 521—537.

19. Eug. Pauliny, *op. cit.*, p. 149—150.

Omilia aceasta e considerată mai mult ca un rechizitoriu prin care împăratul e îndemnat energic de Chiril sau de Metodie să îndeplinească legea²⁰ adică să părăsească poligamia, să judece drept etc.

O altă omilie se păstrează în partea a doua a *Foilor Friziene*. Tema e cu caracter practic: îndemnul la pocăință — *Adhortatio ad poenitentiam*²¹. A fost scrisă în slavă în Marea Moravie chiar în epoca lui Chiril și Metodie. Slaviștii începînd cu cei bulgari o atribuie lui Chiril. În limbă sînt moravisme ca *modliti se* (a se mai ruga) *boži rabъ* = preot, nepri-jaznъ — cu sensul de diavol, care se explică prin germ. *unhold*. În această epocă constatăm și forme retorice bizantine preluate din patristica răsăriteană, folosite de Chiril și în misiunea din Nordul Caucazului. Omilia e scrisă poate chiar de Chiril în stilul oral, intim, blînd. În identificările acestea criteriul stilistic e hotărîtor. Reiese aceasta și din adresări ca «*bratia, sъnъci*». Hristos e numit *vrači* «bolii» — doctor al trupurilor și sufletelor — ca și în cele mai vechi cazanii românești.

El ne-a dat ultimul leac «balovanie» și ne-a arătat în cele din urmă cum să ne lepădăm și să ne îndepărtăm de cel rău²². Adresarea *sъinc* «fiiilor» revine la orice îndemn și sfat, pe care Chiril îl dă nu numai cu pricepere de învățat și psiholog, dar și cu o dragoste caldă, părintească. Astfel după ce amintește de păcatul «strămoșului nostru Adam», care a adus *moartea* în omenire, spune ascultătorilor moravi că noi toți ne numim fii ai lui Dumnezeu. De aceea să nărăsim faptele urite, care sînt ale Satanei, denumit ca în Moravia *neprijaznînъ*. Faptele rele săvîrșite le expune cu plasticitate și în antiteză cu faptele bune arătate simplu și strîns legate de textul evanghelic, pe care Chiril îl cunoaște în toată adîncimea. Enumerarea faptelor diavolești începe cu închinarea la idoli denumită *trěbo'n tvoriti* «a jertfi idolilor», care constituie, după demonstrarea boemistului I. Vařica, un moravism expresiv. În limba omiliei *Adhortatio* nu sînt însă germanisme din germana de nord, ca în rugăciunile de spovedanie și în ultima parte din *Foile Friziene*. Slujirea la idoli, poligamia, de care se vorbește în omiliile lui Chiril dovedește că slavii moravi nu părăsiseră cu totul obiceiurile și credințele păgîne. Chiril începe cu aceste fapte diavolești spunînd că: «jertfim idolilor, clevetim împotriva fratelui, săvîrșim tîlhării, omoruri, desfătăm trupul, călcăm jurămintele, urîm... de aceea puteți să vedeți, *feți mei*, și să înțelegeți voi înșivă că și primii oameni aveau fețele ca și noi, dar au urît pe cel rău și au îndrăgit milostivirea lui Dumnezeu. Putem fi și noi ca ei, săvîrșind aceleași fapte. Fiindcă ei hrăneau pe cel flămînd, adăpau pe cel însetat, încălțau pe cel desculț, îmbrăcau pe cel gol, cercetau pe cel bolnav, încălzeau pe cel înghețat, adă-

20. A. Vaillant, *Une homélie de Méthode*, în «Revue des Études slaves», III, Paris, 1947, p. 42.

21. A. V. Isačenko, *Jazyk a původ Frizinských pamiatok*, Bratislava 1943, p. 43 și textul la p. 73-78.

22. «*Nařbъ gospodъ, svętzii Hřbъ iže estъ bolii telesъ našichъ i sъpasitelъ duřbъ našichъ, ty mъi poslědъnee «balovanie» poslědъ estъ postavilъ i ukazalъ estъ imъže se namъ dostoitъ otъ ego zavěřčati i emu sę otęti*» (*Ibidem*, p. 77).

posteau sub acoperământul lor pe cel străin, vizitau pe cei înțemnițați și încâtușați în fiare și-i mîngîiau în numele lui Dumnezeu²³.

Prin astfel de fapte «se apropiau de Dumnezeu...». Adresarea «fiilor» alternează cu «fraților»: «Așa, fiilor, și noi trebuie să ne rugăm... pînă ce ne va sălășlui în împărăția Sa, care e pregătită dintru început pînă la sfîrșit pentru cei aleși...»²⁴.

«Și sîntem *fraților*, chemați și îndemnați... să spunem fiecare ce am făcut pe lumea aceasta fie bine, fie rău. De aceea fraților (свѣтцы) să vă gîndiți la ziua aceea, cînd nu va fi unde să-ți pleci capul...»²⁵. Atunci nu vom avea unde ne ascunde nici cum să fugim, ci vom sta în fața tronului ca dușmanul nostru, și cu tilharul cel rău»²⁶. Chiril subliniază deci importanța faptelor bune cu caracter social, dar cere categoric și transformarea ființei morale provocînd, prin autocritică și mărturisire, limpezirea conștiinței. Autorul păstrează permanent simplitatea stilului evanghelic. Folosește paralelisme și antiteze. Este remarcabilă plasticitatea cu care descrie chinurile strămoșilor, în ultimul fragment care s-a păstrat din această omilie: «Strămoșii noștri sufereau crunt, fiindcă-i băteau cu mături, îi înțepau, îi coceau pe foc, îi tăiau cu săbiile, îi spînzurau pe lese și le smulgeau carnea cu clește de fier...»²⁷. În contrast cu aceste chinuri, la care erau supuși primii creștini, Chiril cere ascultătorilor ca o aplicare: «Că și noi putem face printr-o credință dreaptă și mărturisire sinceră ceea ce aceia săvîrșeau prin pătimiri așa de mari. De aceea, *feții mei*, chemați slugile Domnului — adică pe preoți —, amintiți-vă cu de-amănuntul toate păcatele voastre și mărturișiți-le»²⁸.

Omilia aceasta compusă și rostită de Chiril în Marea Moravie s-a răspîndit la slavi și la români ca omilie pentru pomenirea unui apostol sau mucenic, în general. S-a atribuit lui Climent de Ohrida²⁹ care însă a

23. «... eže trěbo tvorimъ, bratra iklevetaemъ, eže tatъba, eže razvoj, eže plъti ugodenie, eže rotbi, kviichъ že na pasemъ, nъ є prestopaemъ eže nenavistъ... Možete potomu svъnъci uviděti i sami razuměti, eže beše pravoe člověci vъ ličě tacize ako že i my esmъ, tě že nepriečynna vъ znanoviděše a božiju milostъ vъzljubiše... Tъžє možemъ i my byti, eše taže děla načnemъ dělati, eže oni dělāše. Oni lāčna matrověachъ, žedna napsěchъ, naga oděachъ, bosa obuěcho malagorčavъ imě božьє posětěche, oděachъ, bosa obuechъ, malogorca vъime božьє posetechъ naga mryzъna sngrečachъ, stranъna podъ krovusvoě vъvěděachъ vъ tьmъnicestъ i vъ železъnecъ vōzichъ vъkrepjenichъ posěsteachъ i vъ ime božьє utěšěachъ (A. V. Isačenko, *Friz. pam.*, p. 74).

24. Tako svъnci, i namъ șę modliti... dože da my tamože vъsedliti vъ česarbstvo svoje, eže est ugotovleno iskonu dokonu izvolenikomъbožьemъ. I esmъ *bratrie*, pozъvani, i pobědzeni... isprovědati eže estъ semъ světě kniizdo svъvorihъ libo bōdi dobro, libo li si zle. Da kъtomu dъni, svъnъci mъsilite, ide ně kamo șę ukloniti... (A. V. Isačenko, *op. cit.*, p. 76–77).

25. I esmъ *bratrie*, pozъvani i pobědzeni... isprovědati, eže estъ na semъ světě kniizdo svъvorihъ, libo bōdi, lihohi zlo... (*Ibidem*).

26. «... nemožemъ nikъiimъ že ličě ni ukryiti, nikakože uběgati, nъ estъ stali prědъ stolomъ božiemъ svъ sopsъgnikomъ našimъ svъ zloděemъ stariimъ» (A. V. Isačenko, *op. cit.*, p. 76).

27. «Predki že naši žestoko stradaachъ nebo є tepěachъ melami i, prinъzъšъ eghi pečěachъ i meci tьneachъ i po lěsu věšěachъ i zelezъni ključi e rastrъgaachъ» (*Ibidem*).

28. A to pakъ my mině našę pravdъnnoę věroę i pravdъnnoę isprovědno tožє možemъ svъvoriti, eže oni toę velikou strastъo svъvorisě (*Ibidem*, p. 78). Da po tom, svъnъci, *bože rabu* prizъnavъše teže imъ grěchni vașę počtěte i imъ isprovědъni bōdete grěchovъ vašichъ (*Ibidem*).

29. *Poučenie na paměť apostola ili mōcenika* — în ediția V. M. Undolschi, *Ob otrktyti i izdanii tvorenii Klimenta, episkopa slovenska*. Besedy obscestva ljubitatelej rossiiskoj slovesnosti, Moscova, 1867, p. 31 ș.u.

adaptat-o la necesitățile pastorale pe care le-a întâmpinat în timpul activității desfășurate de el în Macedonia³⁰.

E foarte probabil ca și alte omilii, aparținând lui Chiril sau lui Metodie, să fi fost atribuite de posteritate altor cărturari bulgari, cum s-a întâmplat și cu omilia lui Efrem Sirul, *Sermo in transfigurationem Domini*, considerată pînă nu demult ca aparținând lui Ioan Exarhul, bulgar de la curtea țarului Simeon³¹. Oricum, direct sau indirect opera și activitatea lui Chiril poartă un caracter progresist, aproape revoluționar. Prin lupta și învățătura sa a slavizat Biserica, a făcut-o autonomă, ceea ce țarul Boris dorise așa de mult, i-a creat un cler și o cultură în limba ve a poporului bulgar socotit «barbar». Se dovedea astfel că toate popoarele au drept la cultură. În aceasta constă caracterul democratic nou și îndrăzneț al celor doi luptători : Sfinții Chiril și Metodie.

*

Ca o prețuire a operei lor apostolice, popoarele, începînd cu cele slave, au introdus numele lui Chiril și Metodie în cărțile de cult și cu timpul i-au canonizat ca sfinți. S-au compus despre ei stihiri, sinaxare, în care se laudă opera lor de creștinare. Acestea se cîntau sau se citeau la zilele lor de naștere sau de moarte cînd Biserica îi prăznuia. Alături de ei au început să fie pomenite și numele altor personalități spirituale care s-au afirmat în viața diferitelor popoare și au fost de asemenea canonizate. Numele acestor sfinți dă un colorit național și variază vechilor cărți și manuscrise slavone. În același timp, aceste nume devin un criteriu de determinare a redacției, locului și timpului cînd s-a scris cartea sau manuscrisul respectiv. Astfel în cele de redacție rusă vor fi pomeniți Boris, Gleb etc., în cele sîrbești cneazul Dușan etc., iar în cele bulgărești Ioan de Rila, canonizat în 1097, Ioachim de Sarudaporsk, decedat în 1105, Prohor din Pșinsk, secolul al XI-lea etc. În cărțile de cult numele lor a pătruns după canonizare. Cu cît cartea sau manuscrisul e mai nou, cu atît numele acestor sfinți naționali este mai mare. Astfel se datează cu oarecare aproximație cînd s-a scris opera respectivă.

Oricum, la numele celor doi frați Chiril și Metodie se adaugă prin secolul al XIII-lea numele lui Ioan de Rila — în monumentele slavone de redacție bulgară. Astfel într-un *Triod-Penticostar* — păstrat în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu ca ms. nr. 1, la p. 27 — se află stihira următoare :

«Prochvalami da vĕncĕt' sĕ Chiril' filosof' noviz'branoĕ množestvo privede gospodevi sloven'skago ėzyka s' bratom' Methodiem' s'nimi ŗe p'eti b'odi Ril'sky otec' postyny Ioan'...»

«Chiril filozoful să se încununeze cu laude, fiindcă a adus la Domnul o mare mulțime de nou-aleși, care vorbeau limba slavă. Să se încununeze împreună cu fratele său Metodie, iar împreună cu acești doi va cînta și părintele Ioan Pustnicul din Rila».

30. I. Vașica, *Literární památky...*, p. 53; I. Sranislav, *op. cit.*, p. 58.

31. P. Olteanu, *Contribuții la studiul literaturii omiletice, în secțiile literaturii bulgară și română. Omiliile lui Ioan Exarhul și izvoarele lor bizantine*, în «Romanoslavica», XIV, București, 1967, p. 305—359.

Acest *Triod-Penticostar* este deci de proveniență bulgară și s-a scris pe la începutul secolului al XIII-lea sau în prima jumătate a acestui secol³². Ca dovadă aducem și faptul că în *Triodul din Orbele*, care provine din Macedonia și se datează din a doua jumătate a secolului al XIII-lea, la sfârșitul aceleiași stihiri despre Chiril și Metodie s-au adăugat încă doi sfinți bulgari canonizați mai recent — cum precizează stihira —: Ioachim din Sarudaporsk și Prohor din Pșinsk, «noii sfinți».

Pochvalami da vĕnaoťb se Kirilb Filosofb novoizbranne množestvo privede Gospodevi slovenskago ězyka sĕ bratomĕ Methodiomĕ. Sĕnima ze pĕť bōdi Rilbsky Ioanĕ i Iakymb Sarodaporb i Prohorĕ Pšinsky novosiaštennyi.

«Cu laude să se încununeze Chiril Filozoful pentru că împreună cu fratele său Metodie a adus la Domnul o mare mulțime de noi-aleși, care vorbeau limba slavă. Împreună cu ei amîndoi va cînta Ioan de Rila și Ioachim din Sarudaporsk și Prohor din Pșinsk, noii sfinți»³³.

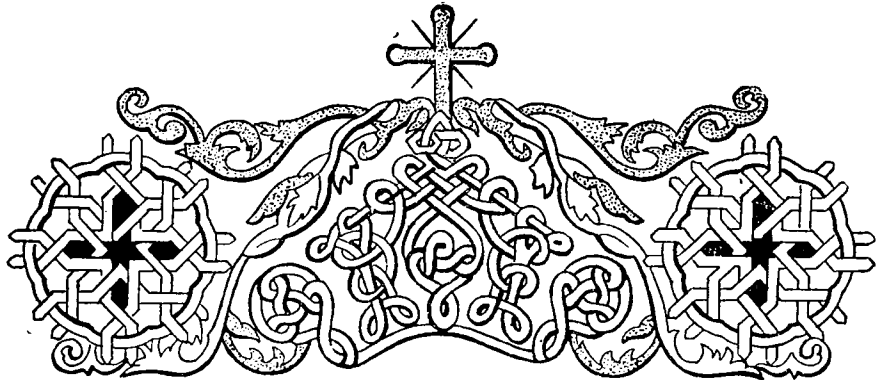
Sărbătorirea lui Chiril și Metodie a rămas pînă astăzi un simbol al luptei pentru deplina libertate spirituală, politică și socială a tuturor popoarelor. De aceea a rămas actuală și astăzi.

Prof. univ. Dr. doc. P. OLTEANU

32. De acest *Triod-Penticostar* s-a ocupat pe larg Pr. Chiril Pistrui.

33. *Orbel'ski Maked-Triod*, Apud VI. Mošin, *Paleografski album na juunoslovenskoto Kirilsko cismo*, Skopje, 1966.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

CREDINȚA ÎN ÎNVIEREA DOMNULUI RODESTE BUCURIA DE A TRĂI ȘI ÎNCREDEREA ÎN VIAȚĂ

SPICUIRI DIN PASTORALELE DE PAȘTI — 1969 ALE IERARHILOR
BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Întotdeauna și pretutindeni, arhipăstorii tuturor Bisericilor creștine au adresat cuvînt de învățătură către păstoriții lor din toate parohiile Eparhiilor pe care le conduceau, cu prilejul marilor praznice creștine sau cu prilejul unor evenimente deosebite ce aveau loc în viața poporului din care făceau parte credincioșii pe care-i păstoreau.

Cuprinsul acestor pastorale reflectă și diferența de concepte teologice între Biserici, precum și atitudinea pe care Bisericile respective o manifestă față de împrejurările sociale în care trăiesc credincioșii lor. Bisericile Ortodoxe fiind Biserici naționale au ținut totdeauna seama de viața socială și de problemele sociale pe care le aveau credincioșii lor, iar arhipăstoriilor lor au manifestat în cuvîntul lor către credincioși atitudinea pe care Biserica Ortodoxă o manifestă față de problemele care frămîntă lumea în care trăiește Biserica respectivă și credincioșii ei.

În continuare, ca după fiecare mare praznic, vom căuta să scoatem în evidență din cuprinsul Pastoralilor, adresate de Înalții Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române păstoriților lor cu prilejul Paștilor din 1969, învățăturile călăuzitoare, îndemnurile și sfaturile duhovnicești pe care ele le cuprind.

Pastorală Prea Fericitului Părinte Patriarh JUSTINIAN, Arhiepiscop al Bucureștilor și Mitropolit al Ungrovlahiei, este închinată talmăcirii sensului și rostului în viața creștină a bucuriei învierii.

Înfățișînd cu măiestrie trecerea gradată a femeilor mironosițe prin diferite stări sufletești : de la starea de adîncă îngrijorare în care căzuseră femeile mironosițe, cînd, sosite la mormîntul Domnului și aflînd piatra de la ușa mormîntului răsturnată și mormîntul gol, fuseseră cuprinse de frică și de cutremur, la starea de nedumerire cînd îngerul le-a vestit că «Domnul a înviat» și apoi la starea de uluire, cînd Domnul înviat le întîmpină cu cuvîntul «Bucurați-vă», Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian creează atmosfera în care credincioșii pot înțelege că «Bucurați-vă» este nu numai cel dintîi cuvînt pe care-l rostește Mîntuitorul după învierea Sa, ci el este și cuvîntul pe care Domnul îl rostește și acum «tuturor celor ce, crezînd în El și închinîndu-se Lui, sărbătoresc dumnezeiasca Sa înviere», îndemnînd pe credincioșii creștini de pretutindeni : «Să ne veselim, popoare !», pentru că «aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul să ne bucurăm și să ne veselim întru ea».

În continuare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian demonstrează care este temeiul acestei bucurii generale, universale, cosmice, pentru că «acum toate s-au umplut de lumină : și cerul și pămîntul și cele de dedesubt». Cel dintîi temei al lucrării acesteia generale trebuie aflat în convingerea creștinilor că sărbătoarea învierii este «sărbătoarea biruinței vieții asupra morții, este sărbătoarea siguranței vieții asupra morții», pentru că dacă prin Adam moartea pusese stîpnire pe om, îl supusese păcatului și-l făcuse incapabil să se ridice din păcat și să trăiască în veci, prin învierea Domnului moartea a fost biruită, toți oamenii au fost eliberați din robia păcatului și trecuți din întuneric la lumină și din moarte la viață.

Al doilea temei al acestei bucurii generale trebuie aflat în convingerea creștinilor că bucuria învierii nu trece o dată cu sfîrșitul Sfințelor Paști, ci că învierea Domnului înseamnă pentru toți creștinii nu numai prilej pentru o bucurie și desfătare sufletească scurtă, vremelnică, ci înseamnă izvor de bucurie statornică, prin care bucuria învierii se prelungește în viața și în activitatea creștinilor, făcînd să rodească în cei credincioși roadele de mîntuire, prin care ei ajung părtași învierii Domnului.

Cu aceasta, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian trece la partea a doua a Pastoralăi, în care cu înțelepciune părintească îndeamnă pe fiii săi duhovnicești să se străduiască a nu împiedica, prin comportarea lor creștină, ca bucuria învierii să rodească în ei roadele mîntuirii :

«Bucuria învierii să rodească în voi bucuria de a trăi și a prețui viața pe care v-a dăruit-o Dumnezeu», pentru că cel mai mare dar pe care-l are pritorul de la Ziditorul său este viața, care trebuie prețuită și trăită dînd ascultare învățaturii Bisericii lui Hristos, neuitînd că Domnul a făgăduit pentru cei ce iubesc pe Dumnezeu și împlinesc voia Lui «cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-au suit».

«Bucuria învierii să rodească în voi dragostea față de toți semenii voștri, știînd că, după dragostea față de Dumnezeu, aceasta este cea mai

mare poruncă din Lege», pentru că, într-adevăr, numai iubindu-ne unii pe alții, facem dovada că iubim pe Dumnezeu și tot așa «cine iubește pe Dumnezeu», pe care nu-L vede, «iubește și pe fratele său», pe care-l vede.

«Bucuria învierii să rodească în sufletele voastre dorința de pace», știind că dacă pacea ar domni în suflete, în familii, între popoare, atunci peste tot pământul n-ar mai fi nici îndoieli, nici teamă, nici lacrimi, nici jale. De aceea trebuie nu numai să dorim și să prețuim pacea, ci trebuie să înfierăm acțiunile celor ce sub toate formele împiedică statornicirea ei pe pământ și să ajutăm pe cei ce se străduiesc să apere pacea și s-o instaureze definitiv în lume.

«Bucuria învierii să rodească în voi bucuria de a munci cu drag, știind că munca înalță și înobilează pe om, țara și neamul din care face parte», pentru că munca fiecăruia dintre noi în sectorul său de lucru este folositoare tuturor celor ce muncesc în alte sectoare și duce la înflorirea patriei și la ridicarea nivelului de trai al tuturor cetățenilor țării.

Trecînd la partea finală a Pastoralii cu cuvintele «Trăiți viața creștinește», Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian dă sfaturi păstoriiților săi: «să săvîrșească doar fapta bună care cinstește pe om aici pe pământ și care-l face fiu al luminii dincolo în viața cea fără de sfîrșit»; să se roage pentru că rugăciunea ține pe cel ce se roagă «aproape de Dumnezeu, îl întărește și-l ajută în munca și străduințele lui spre mai bine».

Pentru că «toate acestea făcîndu-le și în acest chip trăind bucuria de care sîntem stăpîniți în ziua învierii Domnului, bucuria învierii se va sălăslui adînc în sufletele noastre pentru toată viața rodind mîntuirea».

Pastorala Înalt Prea Sfințitului IUSTIN, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, este închinată tilcuiirii «trecerii» Domnului nostru Iisus Hristos din lumea aceasta la Tatăl, întru mărire, prin moartea, învierea și înălțarea Sa, înveșmîntîndu-ne și pe noi cu mărirea Sa cerească.

Pornind de la efectul cosmic al învierii Domnului — «întreaga făptură cuvîntătoare este străbătută, astăzi, de un tainic fior de viață dumnezeiască; cerul și pământul se îmbrățișează, astăzi, cu sărutare sfințită» —, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin arată mai întîi că ridicîndu-se cu mărire din mormînt, Mîntuitorul ne-a făcut, prin mărta Sa înviere, părtași ai vieții Sale, așezînd în sufletele noastre darul vieții întru sfințenia și mărirea primită din mărirea Lui, prin care ființa noastră întregă acum «dumnezeiește se înfrumusețează».

Pentru că aducînd, prin prăznuirea după datină a învierii Domnului, mărturie vădită despre credința noastră în Iisus Hristos cel înviat din morți, «noi trăim astăzi învierea noastră duhovnicească, adică înnoirea noastră lăuntrică pe care ne-a dăruit-o nouă Dumnezeu, prin moartea, prin învierea și prin înălțarea întru mărire a Domnului nostru Iisus Hristos». De aceea noi nu numai «sărbătorim» sau «prăznuim» Paștile, ci și «facem» Paștile înțelegînd prin aceasta că în ziua Învierii Domnului noi

luăm parte la săvîrșirea mării taine a mîntuirii noastre, adică sîntem părtași la patimile, moartea, învierea și preamărirea Mîntuitorului.

Însă păstrînd vie în inimile noastre învierea Domnului și prăznuind Paștile Domnului, adică «trecerea» Mîntuitorului din lume la Tatăl ceresc, noi trăim în adîncul sufletului și Paștile noastre, adică «trecerea» noastră din moarte la viață, «cu puterea Duhului Sfînt, prin credința în învierea Domnului Iisus Hristos».

În continuare, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Iustin învață pe păstoriții săi să înțeleagă cum «în iconomia dumnezeiască a mîntuirii moartea, învierea și înălțarea constituie trei momente atît de strîns legate între ele încît se înfățișează, în înțelesul lor înalt, aproape ca un singur act al «trecerii» Domnului de la viața în trup omenesc, pe pămînt, în smerenie, la viața dumnezeiască întru mărire, în ceruri». Pentru aceasta, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Iustin folosește numeroase citate din Noul Testament, a căror tilcuire arată că «trecerea» Domnului nostru Iisus Hristos din lumea aceasta la Tatăl «trebuia să se facă prin moartea, învierea și înălțarea Sa, între care învierea stă în centrul înfăptuirii noastre, fiind precedată și condiționată de moartea pe cruce, și pecetluită apoi prin înălțare.

Într-adevăr, fiind «sfînt, nevinovat, fără pată, osebit de păcătoși și mai înalt decît cerurile», Mîntuitorul a primit de bunăvoie moartea pe cruce, pentru izbăvirea noastră de păcat și pentru împăcarea noastră cu Dumnezeu. Prin jерfa Sa primită de Dumnezeu, Mîntuitorul «s-a sfințit pe Sine», iar «Dumnezeu-Tatăl L-a înviat din morți, cu puterea Sfîntului Duh și L-a așezat de-a dreapta Sa întru mărirea Dumnezeirii Sale veșnice».

De aceea, arătîndu-se ucenicilor după înviere, Mîntuitorul se înfățișează ca «Fiu al lui Dumnezeu, Care «întru putere, după Duhul sfințeniei», a devenit Domn *al întregii* zidiri ; a devenit *Marele Păstor*, care în mărirea Sa preoțească, așezat de-a dreapta pe tronul mării, în ceruri, mijlocește pururea pentru noi la Dumnezeu, și prin trimiterea Duhului Sfînt revarsă peste noi neîncetat darul vieții, pentru înnoirea noastră de acum și pentru învierea noastră cu trupul, la sfîrșitul veacurilor, adunîndu-ne pe toți în trupul Său și unindu-ne cu Dumnezeu-Tatăl, ne cheamă să viețuim în pace desăvîrșită ; pentru că El este *împărat al păcii*, pe care a înfăptuit-o prin jertfa de pe cruce și a pecetluit-o prin înviere ca să formeze din ea, din pace, cununa mării noastre, ca «adevărați frați întru noi și vrednici fii ai lui Dumnezeu — *Domnul păcii*».

Mai departe, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Iustin îndeamnă pe păstoriții săi să nu cruțe nici o osteneală pentru înfăptuirea păcii, întrucît numai «cu gîndul și cu fapta, cu inima și cu cuvîntul, uniți în năzuința de a aduce obolul nostru la clădirea unei vieți fericite în întreaga lume și la desăvîrșirea împărăției cerurilor, să facem să rodească din plin și pentru totdeauna sămînța păcii sădită în sufletele noastre, de Domnul nostru Iisus Hristos, în clipa mării Sale învieri din morți.

În partea ultimă a Pastoralei, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Iustin sfătuieste pe fiii săi duhovnicești să muncească pentru întărirea unității

și libertății țării noastre, ca împlinire a celei mai înalte datorii patriotice, întrucît «întărirea unității noastre este cheazășie a libertății și propășirii patriei ; iar păstrarea libertății — idealul de totdeauna al poporului român — este izvor al unității noastre și temelie a dezvoltării țării».

Pastorală Înalt Prea Sfințitului NICOLAE, Arhiepiscop de Alba Iulia și Sibiu și Mitropolit al Ardealului, își propune să dea răspuns la întrebarea : «de ce întorcerea la viață a lui Lazăr a cucerit pentru un timp limitat numai mulțimi din Betania, din Ierusalim și împrejurimi, pe cînd învierea Domnului a aprins inimile a milioane și milioane de credincioși din toate părțile lumii, vreme de aproape două mii de ani și le aprinde și astăzi ?»

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului găsește răspunsul la această întrebare în asemănarea și deosebirea dintre cele două învieri : ambele învieri înseamnă biruința vieții asupra morții și răspund dorinței omului după o viață cît mai deplină ; Lazăr însă s-a întors la viața trupească obișnuită, pentru că mai tîrziu a murit și el ca toți muritorii, în timp ce Mîntuitorul prin înviere s-a ridicat cu trupul pe planul unei vieți fără de moarte, viața veșnică.

De aceea învierea lui Lazăr a fost numai o prefigurare pentru învierea Mîntuitorului, iar învierea Mîntuitorului a devenit temeliea credinței și a Bisericii, iar pentru noi arvuna vieții veșnice și nădejdea dobîndirii ei.

În continuare, lămurind că învierea Domnului este înălțare cu trupul la cea mai înaltă treaptă a vieții — viața veșnică a Divinității — demonstrează în ce constă treptele vieții : *Una este viața tuturor viețuitoarelor de pe pămînt*, care poate fi cît umbra unei clipe sau de zeci de ani, și care se transmite în așa fel încît s-ar putea spune că unele viețuitoare trăiesc numai ca să dea viață urmașilor ; iar lanțul acesta poate dura sute de mii de ani sau se poate stinge din diferite pricini. *Alta este viața sufletului omenesc*, care, fiind viață spirituală, este nemuritoare, chiar dacă unele mărturii ale culturii pe care o creează omul «ca expresie a vieții spirituale», au fost distruse prin războaie și cataclisme naturale. Mai presus de viața sufletului nemuritor al omului, există *viața veșnică și absolută*, izvorul a tot ce există, a tot ce viază, al nemuririi sufletului însuși, al nemuririi vieții spirituale, al nemuririi noastre, — Dumnezeu.

La aceasta trebuie adăugat însă că între treptele vieții există o chemare de la formele superioare către formele inferioare și un fel de dor, de năzuință a formelor inferioare către formele superioare. Dacă toate viețuitoarele manifestă tendința lor spre veșnicie prin înmulțirea fără răgaz, oamenii manifestă tendința lor spre veșnicie nu numai prin continuitatea generațiilor, ci și prin cultura și civilizația pe care o creează, pe care o transmit și pe care o îmbogățesc în fiecare generație prin vigoarea lor spirituală — expresie a alergării sufletului omenesc după adevăr, bine și frumos, după desăvirșire și nemurire, adică după viața veșnică.

Tocmai această viață veșnică, fără de moarte și fără de sfîrșit, ni s-a descoperit, ni s-a dăruit și ni se dăruiește mereu în Iisus Hristos, în

învierea Lui, prin care s-a descoperit deplin posibilitatea îndumnezeirii trupului omenesc al Mîntuitorului. De aceea trupul Domnului cel înviat nu este ca trupul lui Lazăr : trupul Domnului iese din mormînt fără ca piatra să fie răsturnată de deasupra mormîntului ; Domnul înviat intră în camera unde ucenicii erau adunați «ușile încuiate fiind» ; trupul Domnului înviat se arată celor doi ucenici în drumul spre Emaus și apoi se face nevăzut ; Domnul înviat se înalță în fața ucenicilor cu trupul la cer, la viața cea veșnică, pentru că «Dumnezeu-Omul» este viață veșnică și, în El, această viață veșnică ni se împărtășește și nouă, tuturor.

De aceea Învieria Domnului este praznic al vieții, al vieții veșnice, dar și al vieții în general pentru că viața sub toate formele ei are temelie în Dumnezeu, Care este Viața veșnică; iar în tot ce este viață lucrează Dumnezeu. De aceea toate tind spre veșnicie, spre starea de desăvîrșire finală și nepieritoare, trecînd printr-o continuă urcare pe treptele progresului vieții și spiritualității umane.

Credința creștină ne învață că Iisus Hristos, prin Care ni s-a dăruit viața veșnică, priveghează peste cursul vieții, peste viața fiecărui om și a fiecărui popor, și ne cheamă să conlucrăm cu El, să ne împreunăăm forțele în lupta împotriva a tot ce vrea să distrugă viața și pentru ca viața să se dezvolte cît mai deplin. El ne cheamă «să fim una ca frați de lege, de neam și de limbă, să mergem împreună cu poporul, împreună cu frații de alte culte, de alte naționalități, pe calea vieții celei noi, dăruindu-ne cu toată ființa patriei noastre scumpe, pentru a o face puternică, liberă, una și fericită».

În partea ultimă a pastoralei, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului dă păstoriiților săi sfaturi duhovnicești cum să se bucure și să se veselească de biruințele Vieții, pentru a deveni «mai buni, mai frați, mai milostivi, mai făcători de pace, mai înălțați sufletește, mai harnici, mai stăruitori în promovarea binelui obștesc».

*

Pastorală Înalt Prea Sfințitului FIRMILIAN, Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolit al Olteniei, își propune să lămurească credincioșilor mai întîi înțelesul adînc al slavei depline și atotcuprinzătoare a Învierii Domnului care pătrunde sufletele tuturor celor ce prăznuiesc Învieria lui Hristos, cînd toate neamurile pămîntului sînt chemate să se îmbrace cu lumina lui Hristos și să se bucure de dumnezeiasca Lui împărtășire și sfințenie, făcînd ca Dumnezeu să stea de față în inimile noastre, înnoindu-se simțirile.

Slava învierii Domnului este statornică și lucrătoare ca o putere cu nevăzute energii, care ne mîină înainte în căutarea dincolo de noi, către cetatea «ce va să fie». Slava învierii Domnului de care ne umplem este slava zilei Învierii și nu poate fi umbrită de nici o tristețe, nici chiar de tristețea morții, pentru că în ziua Învierii Domnului noi ne înălțăm mai presus de moarte și intrăm în legătură nemijlocită cu Mîntuitorul, Biruitorul morții, împărtășindu-ne de harul învierii Sale. Iar această legătură cu Domnul cel înviat ne pătrunde de o viață nouă pe care moartea nu o

mai poate nimici, pentru că prin aceasta ne atingem de cerul slavei și al vieții de veci și Tatăl ceresc ne dăruiește puteri mai presus de fire și în veci nebiruite.

Toate acestea sînt cu puțință pentru cei ce cred în învierea Domnului. Credința aceasta, întărită prin arătările Mîntuitorului după înviere, este temeiul cel mai de seamă al creștinismului și izvorul nesecat al bucuriei noastre de a trăi, și a încrederii noastre în viața veșnică pe care ne-a dăruit-o Mîntuitorul prin învierea Sa, făcîndu-ne fii ai iubirii Tatălui ceresc.

Prin această credință în învierea Domnului, noi credem și în învierea tuturor celor înainte adormiți, și credem că și noi ne vom împărtăși de viața cea veșnică și că vom sălășlui în lumina cea pururea fiitoare. Pentru că Hristos este Lumina care nu se stinge și așa cum în fiecare noapte de Paști luăm «lumină din Lumină», «întru lumina din Hristos vom vedea lumină».

De aceea, folosind cuvîntul Sfîntului Apostol Petru care ne îndeamnă : «Bucurați-vă de aceasta, cu bucurie negrăită și slăvită» (I Petru I, 6—8), Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian ia prilej să ne încredințeze în continuare că Biserica creștină așază la temelia formelor de viață luminoasă și liberă, care păstrează și înalță pe om, credința bucuriei de a trăi și a încrederii în viață. Într-adevăr năzuința Bisericii creștine este să ne facă viața frumoasă, să ne apere de tot ce desfigurează și urîțește pe om și să ne prefacă viața într-o nesfîrșită bucurie. Pentru că și Mîntuitorul și Sfinții Apostoli au pus ca țintă a propovăduirii lor să aducă lumii cît mai multă bucurie, bucuria deplină a sufletului ; iar timpul scurs de atunci de Biserica noastră este străbătut de acest avînt spre marea bucurie, manifestată sub diferite forme ale bucuriei învierii Domnului.

Ca bucuria învierii să constituie un foc nestins în suflete; ca bucuria învierii să se reverse peste strădaniile și faptele fiecăruia, pentru binele societății, al patriei și al lumii întregi ; ca bucuria de a trăi pe care o vestește Biserica astăzi să nu se mărginească doar la acest praznic — care constituie o garanție a nemuririi noastre —, ci să se răsfrîngă pe toate laturile vieții și să pătrundă în viața tuturor, dîndu-le încrederea în viață.

Întrucît însă există încă mulți rîvnitori la bunurile, la viața și la moștenirea popoarelor, reușind ca prin acțiunile lor să curme în lume bucuria de a trăi, Înalț Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian demonstrează că «împotriva inșilor și grupărilor de cameni cu astfel de porniri, fiii Bisericii sînt îndatorați să lupte cu toată ființa lor, cu încredințare de cuget și cu statornicie».

În încheiere, Pastorală îndeamnă pe credincioși să se străduiască a împlini poruncile Mîntuitorului, pentru ca să agonisească bucuria vieții și să topească în bucuria Paștilor întristările și întunecatele griji ale lumii, pentru ca din faptele vieții noastre să odrăslească roduri și bogății de viață nouă.

Pastorala Înalt Prea Sfințitului NICOLAE, Arhiepiscop al Timișoarei și Caransebeșului și Mitropolit al Banatului, lămurește credincioșilor ce înseamnă «lumina învierii» pe care noi o luăm de la mormîntul Domnului an de an, aprinzînd lumînările unul de la altul. Mai întîi se arată că «învierea Domnului pe care o prăznuim este, mai mult decît orice, sărbătoare a luminii care a biruit întunericul, a luminii care strălucește peste toți și peste toate, cuprinzînd totul». Pentru că însuși faptul învierii este legat — cum ne învață Sfintele Evanghelii — de răsăritul soarelui, de lumina ca de fulger, de albeața ca de omăt și de strălucirea orbitoare ce răzbate de la mormîntul Domnului (Marcu XVI, 2 ; Matei XXVIII, 3 ; Luca XXIV, 4).

Trecînd la demonstrarea înțelesului «luminii învierii», Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului arată că Sfinta Scriptură înfățișează de la un capăt la altul pe Dumnezeu ca fiind lumină și dătător de lumină, pe care o revarsă asupra tuturor fapturilor. Iar lucrarea lui Dumnezeu în lume este o lucrare de lumină și toți cei care împlinesc voia lui Dumnezeu, umblă în lumina, care vedește faptele fiecărui credincios.

De aci s-a dezvoltat învățătura că faptele bune sînt fapte ale luminii, pentru că lumina se aseamănă cu binele ; și că faptele rele sînt fapte ale întunericului, pentru că întunericul se aseamănă cu răul. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae apropie pe credincioși de înțelegerea a ceea ce înseamnă faptele luminii și ale întunericului, aducînd citate din Noul Testament în care este evidențiată identitatea între faptele bune și lumină, bine și adevăr. Pentru că «roada luminii stă în orice bunătate, în neprihănire și în adevăr» (Efes. V, 9) ; iar povățuind pe Nicodim Mîntuitorul spunea : «Oricine făptuiește cele rele urăște lumina și nu vine la lumină, pentru ca faptele lui să nu fie dovedite ca rele. Cine însă lucrează adevărul vine la lumină, ca să se arate faptele lui că sînt săvîrșite în Dumnezeu» (Rom. XIII, 12—13).

În continuare, Pastorala precizează că lumina aceasta a fost împărtășită totdeauna de către Dumnezeu ; însă strălucirea acestei lumini s-a revărsat mult mai îmbelșugat prin învierea Fiului Său din morți. Iar noi cei ce am primit această lumină am devenit martori ai învierii și de aceea sîntem obligați să rămînem neîncetat «purtători ai luminii lui Hristos», dovedind aceasta prin fapte vrednice de cinste, prin fapte bune, căci zice Mîntuitorul : «așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca, văzînd ei faptele voastre cele bune, să preamărească pe Tatăl vostru care este în ceruri» (Matei V, 16).

În partea a doua a Pastoralei, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului lămurește în ce constă rostul de făclier al lui Hristos, a fiecărui creștin. Întrucît lumina își împlinește rosturile numai în măsura în care luminează pe altcineva, fiecare credincios creștin purtător al luminii lui Hristos este dator să săvîrșească în mijlocul semenilor săi totdeauna și pretutindeni numai binele, pentru ca să poată înrîuri viața celorlalți oameni, știind că niciodată lumea nu a fost mai doritoare de lumina înțelepciunii, a dreptății, a bunăstării, a păcii și a progresului. Bunele roade

ale acestei înfrîuriri trebuie să aibă în vedere folosul general : folos pentru noi, folos pentru lumea întreagă.

Trebuie însă avut permanent în vedere că pe drumul progresului nu poate exista odihnă, nici oprire și nici întoarcere înapoi. La înfăptuirea acestei acțiuni continui, făclierii lui Hristos sînt ajutați de «lumina care strălucește» — datorită credinței lor în înviere — «în inima și în duhul lor», pentru că «apropiindu-ne de lumină, sufletul nostru a devenit el însuși lumină».

*

Pastorala Prea Sfințitului IOSIF, Episcopul Rîmnicului și Argeșului, constituie o puternică evocare a momentelor dramatice pe care le-au trăit ucenicii Domnului și femeile mironosițe după răstignirea și îngroparea Mîntuitorului și apoi după învierea Lui, oprindu-se îndeosebi asupra înțeleșului «ușilor încuiate» în viața ucenicilor Domnului și în istoria mîntuirii.

Cei ce fuseseră martori ai faptelor de putere ale Mîntuitorului și ai cuvintelor Sale de adevăr, convingi că El murise cu adevărat și că nimeni, odată ucis, nu se mai întorsese vreodată dintre morți, ședeau cu ușile încuiate de frică : «ei suferă întunecarea credinței, slăbirea nădejzii, zdruncinarea convingerilor și rămîn întristați, neputincioși, dezorientați în dosul ușilor încuiate».

Și chiar cînd vestirea învierii de către femeile mironosite și toate cele constatate de ei după aceea, făcuseră ca durerea să se retragă (fără să lase loc bucuriei), ei rămîn tot cu ușile încuiate.

Abia cînd Domnul pătrunde prin ușile încuiate și-i încredințează că «El este», îndoielile lor se destramă, neîncrederea se vestejește, frica piere, lăsînd loc bucuriei care «nu-i va mai părăsi niciodată» (Ioan XVI, 22), — abia atunci ușile se deschid pentru totdeauna.

În continuare, Prea Sfințitul Episcop Iosif demonstrează că în istoria mîntuirii ușile încuiate reprezintă momentul luptei interioare a ucenicilor cu îndoielile proprii, momentul confruntării realității cu așteptările înșelate, momentul înstăpînirii fricii peste sufletele lor ; ca moment premergător al formării marilor convingeri, al temeluirii certitudinii, al luării atitudinilor de nezdruncinat.

Deschiderea ușilor după aceasta este firească, ea este pentru totdeauna și pentru toți. Pentru că ea a devenit deschiderea ușilor ființei creștinului prin înlăturarea sincer, hotărît și grabnic din viața noastră a tuturor prilejurilor de temere și de tristețe, care ar putea întrerupe comunitatea de dragoste și de într-ajutorare dintre noi, care ar putea primejdui sentimentul de siguranță nezdruncinată și de responsabilitate pentru faptele noastre în acțiunea de înfăptuire a progresului, a păcii, a vieții.

Pentru că ea a devenit deschiderea ușilor ființei creștinului pentru împlinirea cu toată capacitatea, conștiinciozitatea, devotamentul și, la nevoie, cu jertfelnicie a datorii noastre față de comunitate, slujind binele și stîrpind răul.

Deschiderea ușilor înseamnă și pregătirea de a primi totdeauna în sufletul nostru poruncile lui Dumnezeu și a le împlini.

*

Pastorală Prea Sfințitului PARTENIE, Episcopul Romanului și Hușilor, amintește pe scurt, la început, viața și activitatea Mântuitorului, pentru ca, după aceea să înfățișeze rostul morții pe cruce a Mântuitorului în istoria mântuirii. Căci după învățătura și credința creștină Dumnezeu și-a arătat puterea înțelepciunea și slava Sa prin minunata întocmire a tuturor celor zidite de El; și-a arătat apoi puterea prin minunile dreptilor și prorocilor Vechiului Testament; iar la plinirea vremii și-a arătat slava Sa prin învățătura și minunile săvârșite de Mântuitorul Hristos; pentru ca prin învierea din morți a Domnului să covârșescă toată mințea prin dovedirea slavei și puterii sale înaintea oamenilor.

Într-adevăr prin înviere, Fiul Tatălui ceresc a pecetluit actul mântuirii și împăcării oamenilor cu Dumnezeu și a deschis porțile învierii noastre și a revărsării harului divin asupra credincioșilor, aprinzând în sufletele credincioșilor flacăra bucuriei nemuritoare.

În continuare, Prea Sfințitul Episcop Partenie lămurește păstoriților săi că credința noastră neclintită în învierea Domnului redevine — la fiecare sărbătorire a Sfințelor Paști — în sufletele noastre nădejdea și încrederea în biruința binelui asupra răului și a adevărului și a dreptății împotriva rătăcirii și a nedreptății, îndemnându-ne la o renaștere morală cât mai desăvârșită cu putință.

Îndemnînd pe credincioși să se bucure deplin de sărbătoarea Învierii Domnului, care are înțeles și însemnătate mai mare decît toate celelalte sărbători bisericești, Prea Sfințitul Episcop Partenie le atrage luarea aminte că ea rămîne totuși o sărbătoare pămîntească pentru că o prăznuim aici pe pămînt, ca oameni legați de viața aceasta trecătoare. De aceea se cade să nu uităm că după Paștile acestea pămîntești creștinii trebuie să aștepte și să se pregătească pentru prăznuirea fără încetare a Paștilor celor cerești, pe care nădăjduim să le petrecem împreună cu sfinții. Pentru aceasta trebuie să ținem seama că dobîndirea viețuirii împreună cu sfinții se cîștigă cu osteneala și jertfelnicia cu care trăim viața noastră de aici împreună cu semenii noștri, cu care formăm Biserica luptătoare.

*

Pastorală Prea Sfințitului ANTIM, Episcopul Buzăului, adresată păstoriților săi cu prilejul Sfințelor Paști din anul 1969, a reușit să păstreze înfățișarea povestirii unui înțelept bătrîn către ucenicii săi de toate vîrstele, în care re povestește faptele, împletindu-le cu vorbe din cărțile sfinte, și făcînd astfel ca cei ce-l ascultă să poată și urmări șirul întîmplărilor, să și înțeleagă rostul lor, dar să și fie încredințați, prin cuvintele aduse la tot pasul din Sfintele Scripturi, că cele povestite sînt adevărul despre taina răscumpărării încununată cu învierea Domnului din morți.

În partea din urmă a pastoralăi sale, Prea Sfințitul Episcop Antim, legînd cuvîntul său de faptul că întreaga operă de mîntuire a noastră a

fost înfăptuită datorită iubirii de oameni a lui Dumnezeu, dă păstoriților săi sfaturi ca : iubirea de Dumnezeu și iubirea de aproapele să fie farul călăuzitor în viața lor de creștini și de cetățeni ; să țină seama că sînt fii, ca și ceilalți oameni, ai aceluiași «Dumnezeu și Tată al tuturor, Care este peste toți și în noi toți» (Efes, IV, 6) și de aceea se cade să dovedească în viața lor atitudinea de frățietate umană, acționînd pentru înfăptuirea progresului social și a statornicirii păcii pe pămînt. Cu atît mai mult cu cît «Paștile este cu adevărat și praznicul păcii», iar acolo unde este pace este și lauda oamenilor și belșugul pămîntului, bucuria și veselia și adevărata fericire pămîntească. De aceea creștinii sînt datori să participe la lupta pe care o duce statul nostru și Biserica noastră «pentru pacea a toată lumea».

*

Pastorala Prea Sfințitului CHESARIE, Episcopul Dunării de Jos, porînd de la arătarea că Dumnezeu, Care a îndurat toate patimile, moartea și îngroparea pentru mîntuirea noastră, a curmat întristarea și astăzi ne-a redat bucuria sufletului prin preaslăvita înviere din morți a Fiului Său, de care se bucură cerul și pămîntul, îngerii și oamenii ca de o minune dumnezeiască, lămurește credincioșilor că «învierea Domnului este o putere a lui Dumnezeu», așa cum a numit-o proorocul David, mai înainte văzînd-o cu duhul (Ps. CXVII, 16—20).

Într-adevăr, învierea Domnului este o putere a lui Dumnezeu, pentru că numai Dumnezeu poate să învieze pe cineva din morți, ca unul care are stăpînire deplină asupra vieții și asupra morții (Deut. XXXII, 39). Cu această putere dumnezeiască a biruit moartea și a înviat, după cum a zis către ucenici : «Îmi dau viața, ca iarăși s-o iau. Nimeni nu Mi-o ia cu sila, o dau Eu de la Mine. Am putere să o dau și am putere să o iau iarăși» (Ioan X, 17—18).

Prea Sfințitul Episcop Chesarie stăruiește apoi asupra faptului că învierea Domnului a devenit cu adevărat poartă pentru viața veșnică ; pentru că prin ea vor intra cei drepți, prin ea se trece din moarte la viață ; pentru că, prin învierea Sa, Mîntuitorul a deschis această poartă tuturor oamenilor, cărora le-a dat darul de a învia ; prin învierea Domnului s-au deschis pentru noi porțile raiului, care fuseseră închise din pricina păcatului lui Adam.

În continuare, socotind că așa cum în învierea Domnului sînt strînse la un loc toate bucuriile duhovnicești, și cum prin credința în înviere noi căpătăm părăsirea cu Mîntuitorul, cu sfinții și cu toată Biserica lui Dumnezeu, Prea Sfințitul Episcop Chesarie învață pe păstoriții săi să slujească cu dragoste, ca pentru Dumnezeu, cele ce sînt spre folosul semenilor noștri, împlinind nevoile tuturor, căutînd nu folosul nostru, ci folosul obștesc ca toți să se mîntuiască.

*

Pastorala Prea Sfințitului TEOFIL, Episcopul Vadului, Feleacului și Clujului, tilcuiește credincioșilor înțelesul «împărăției lui Dumnezeu»

sau «împărăției cerurilor», care a constituit «primul și ultimul cuvânt al propovăduirii Mîntuitorului. Într-adevăr — încadrată între o primă grupă de 40 de zile de post și rugăciune și o ultimă grupă de 40 de zile de arătări mîngîietoare și întăritoare după înviere — propovăduirea Mîntuitorului este închinată «împărăției lui Dumnezeu», care «s-a apropiat» și apoi «a și venit».

În înțeles larg «împărăția lui Dumnezeu» înseamnă «puterea supremă și veșnică a lui Dumnezeu, stăpînirea Lui fără margini asupra universului, autoritatea de cîrmuire dumnezeiască asupra a tot ce există». În Noul Testament însă fie «împărăția lui Dumnezeu» (folosită de 63 de ori), fie «împărăția cerurilor» (folosită de 32 de ori) înseamnă și «împărăția lui Mesia, anunțată și descrisă de proroci», care avea să se înstăpîneasă pe pămînt o dată cu venirea lui Mesia în persoana lui Hristos, a Cărui slujire publică a deschis o eră nouă. Într-adevăr Mîntuitorul a pus început economiei depline a mîntuirii — întrucît întreaga istorie de mai înainte a mîntuirii nu a fost decît umbră și pregătire a răscumpărării omului săvîrșite de Mesia-Hristos. În chip practic, «împărăția lui Dumnezeu» sau împărăția mesianică se înfățișează în trei faze, în trei etape sau în trei laturi : «latura de sus sau faza glorioasă, viitoare, care este raiul sau paradisul», «latura de jos sau faza prezentă și văzută pe pămînt, care este Biserica creștină» ; iar «latura lăuntrică sau faza nevăzută, care este în același timp și prezentă și viitoare, o constituie harul care în mod nevăzut coboară din cer, de la Dumnezeu, în sufletele oamenilor» ; prin urmare : raiul, Biserica și harul, care au o strînsă legătură între ele.

Cel mai deplin înțeles al «împărăției lui Dumnezeu» este : raiul, adică adevărata împărăție cerească. Pentru *credinciosul individual*, pentru persoana creștinului raiul ia început o dată cu judecata particulară, de după moarte ; pentru obștea cea mare a credincioșilor «împărăția cerurilor» va lua început prin a doua venire a Fiului Omului și prin judecata generală.

Însă în propovăduirea Sa Mîntuitorul s-a oprit și la latura de jos, la faza exterioară, la latura socială a împărăției lui Dumnezeu ; căci dacă raiul este împărăția ce va să vină, Biserica creștină este împărăția care deja a venit la noi, care se află în mijlocul nostru, constituind faza premergătoare, etapa de dezvoltare, stadiul de luptă al împărăției cerurilor. Iar această «împărăție a lui Dumnezeu» se cucerește prin luptă.

*

Pastorala Prea Sfințitului TEOCTIST, Episcopul Aradului, Ienopolei și Hălmașului, se oprește la tălmăcirea temeiului sfintelor bucurii pascale, care «nu se vor lua de la noi», și care este cuprins în primul cuvînt rostit de Mîntuitorul îndată după slăvita Sa înviere : «Bucurați-vă», iar prin Biserica Sa ne repetă totdeauna acest sfînt cuvînt. Pentru că înțelesul acestui cuvînt este nespus de bogat : «Bucurați-vă» pentru că prin înviere a fost surpat peretele cel din mijloc al vrajbei și ați fost împăcați în chip desăvîrșit cu Tatăl ceresc ; «Bucurați-vă» pentru că prin ridicarea din morți Domnul a pus începătură nouă vieții celei noi, depline, și fericirii celei neînserate ; «Bucurați-vă» pentru că învierea Domnului s-a făcut

pîrga învierii voastre ; «Bucurați-vă» căci prin învierea Domnului ați primit cununa nemuririi și a măririi celei mai presus de fire ; «Bucurați-vă» și vă veseliți că «nu mai sînteți străini, ci casnici și prieteni ai Domnului» ; «Bucurați-vă» că Domnul cel înviat va fi cu voi pînă la sfîrșitul veacurilor ; «Bucurați-vă și iarăși zic bucurați-vă» că prin învierea Domnului, slava, pe care El a avut-o înainte de a fi lumea, v-a fost dăruită și vouă.

Toate aceste înțelesuri ale temeiului bucuriilor noastre pascale sînt apoi aplicate de Prea Sfințitul Episcop Teoctist la înnoirea pe care ele o produc asupra vieții în care, după cuvîntul Apostolului Pavel, trebuie să umble creștinii. «Înnoirea vieții nu-i altceva decît continua ei înălțare pe treptele desăvîrșirii, continua ei împodobire cu darul muncii, al cinstei, al jertfelniciei și al iubirii, care este tulpina tuturor virtuților care dă strălucire vieții». Toate acestea au fost lăsate de Mîntuitorul ca scumpă moștenire Bisericii ; și din acest tezaur credincioșii primesc totuși dar peste dar, ca fiii și slujitori ai Bisericii, făcînd să pătrundă în suflete lumina învierii lui Hristos.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist arată apoi păstoriiților săi că pentru ca viața să viețuiască cu adevărat, a suferit, a murit, s-a îngropat și a înviat Mîntuitorul. De aceea idealul unei vieți pline de bucurii, de muncă avîntată, în întocmirea unei vieți îndestulate pentru toți oamenii prin călăuzirea tuturor forțelor creatoare în acțiunea unitară de înfăptuire a mai-binelui în viața tuturor oamenilor, trebuie să devină realitate în viața tuturor popoarelor. Iar împotriva existenței unei vieți întunecate, lipsite de demnitate și încătușată de asuprire nemiloasă, împotriva unei vieți închise în mormîntul nedreptăților sociale și distrusă cu arme ucigătoare, — trebuie să lupte toți oamenii și cu ei toți creștinii pentru a face ca și acolo viața să viețuiască în toată splendoarea ei, ca urmare a învierii lui Hristos, care a revărsat bucuria de a trăi și încrederea în viață peste toți oamenii. Și cu cît acest dar este mai bogat și mai folositor, cu cît vom izbuti să facem ca de el să se bucure cît mai mulți oameni, cu cît lumina învierii va pătrunde în mai multe suflete, cu atît, prin lucrarea noastră, viața va deveni o permanentă și universală trăire a bucuriei învierii Domnului.

*

Pastorala Prea Sfințitului VALERIAN, Episcop al Oradiei, tilcuiește credincioșilor învățăturile Sfintei Scripturi despre înnoire și despre lucrurile noi.

Prin învierea Sa, Mîntuitorul a ridicat ființa omenească din robia păcatului și a morții, chemînd-o la viață nouă, devenind un om nou prin înnoire duhovnicească. Pentru ca să ne împărtășim însă de roadele luminii învierii Domnului și ale vieții veșnice, trebuie să îngropăm pe omul cel vechi și să ne transformăm în oameni noi, prin împărtășirea din harul lui Dumnezeu, prin credință și fapte bune.

Prețuirea pe care lumea o acordă totdeauna *lucrurilor noi*, încă neîntinate constituie o dovadă că întreaga fire a fost creată bună, dar că a fost întinată prin păcatul omului și de aceea întreaga fire suspină după frumusețea cea dintii pe care a pierdut-o. Pe plan social-istoric prețuirea de către poporul ales a tot ce era nou și neîntinat s-a manifestat prin așteptarea unor *timpuri noi*, care, după cuvântul lui Isaia (LXV, 17), echivalează cu o creație din nou a luminii. Iar ideea de *înnoire* a căpătat, prin noul legământ încheiat de Mântuitorul, proporții universale, angajând în acest legământ mesianic întregul cosmos, nu numai pe poporul ales, cum denaturaseră iudeii învățătura despre Mesia, *înnoitorul* vieții spirituale a omenirii.

Mântuitorul interpretează învățăturile Legii vechi într-un spirit nou. de înțelegere. Astfel cu toate că porunca iubirii lui Dumnezeu și a apropielului este socotită cea dintii poruncă din Lege, Mântuitorul o numește porunca Sa, pentru că porunca veche a fost umplută de un sens nou : sensul iubirii lui Dumnezeu Tatăl față de lumea pe care a creat-o și atit a iubit-o, încit a dat pentru mîntuirea ei pe Fiul Său, Care s-a jertfit pentru noi, după cuvîntul «Mai mare iubire decit aceasta nimeni nu are, ca viața lui să și-o pună pentru prietenii săi» (Ioan V, 13).

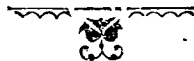
Numai prin porunca aceasta nouă, care stă la baza Legii celei noi, se poate înfăptui omul nou; această reinnoire a omului va aduce reinnoirea întregii firi care de veacuri tînjește după ea. De aceea omul nou de după răscumpărare poate fi socotit omenirea întreagă reinnoită în Hristos, Care a unit în trupul Său pe toți și pe toate.

Transformarea omului vechi în om nou nu se poate înfăptui însă decit prin stăruința continuă, zi de zi, printr-o neîncetată lepădare a omului celui vechi din trupul nostru și prin îmbrăcarea în omul cel nou prin trăirea unei vieți noi, al cărei model este unul singur : Iisus Hristos ; iar această transformare este lucrarea Sfintului Duh. Însă opera aceasta de reinnoire nu se poate limita la om ; ea trebuie să se extindă la toată lumea, pentru că, prin intruparea și jertfa Sa, Mântuitorul a împăcat cu Dumnezeu toată făptura, care suspina după mîntuire.

În continuare, Prea Sfințitul Episcop Valerian arată că temelia oricărei înnoiri este Dumnezeu însuși ; iar înnoirea este sfîrșitul operei de mîntuire săvîrșite prin Iisus Hristos, care — după cuvîntul Sfintului Irineu — «venind, a adus cu Sine înnoirea întregii lumi». De aceea *omul cel nou*, de care omenirea întreagă are nevoie astăzi, este omul iubirii, al păcii, al dreptății sociale și al progresului moral și social, omul care-și jertfește chiar viața pentru înfăptuirea acestor principii în viața semenilor săi, în viața obștii în care trăiește și în viața tuturor oamenilor.

Din această sumară analizare a Pastoralelor adresate păstoriților lor cu prilejul sfințelor sărbători ale Învierii Domnului din anul 1969, reiese că, deși fiecare dintre Înălții Ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române dezvoltă un anumit aspect teologic al învățaturii creștine despre învierea Domnului, totuși din toate Pastoralele se desprinde aceeași aplicare a credinței creștine că Dumnezeu Care este Viața veșnică și izvorul vieții priveghează asupra vieții fiecărui om și a fiecărui popor și ne cheamă la conlucrarea cu El pentru apărarea vieții pe pământ, prin împreunarea tuturor în lupta împotriva acelor care vor să distrugă viața și în lupta pentru asigurarea condițiilor necesare pentru ca viața să se dezvolte cât mai deplin.

Această atitudine este întemeiată pe faptul că învierea lui Hristos, care este descoperirea vieții veșnice și izvorul veșniciei noastre, ne-a încredințat că biruința este de partea vieții nu de partea morții, că vor birui cei care se străduiesc ca omul, poporul, lumea «viață să aibă și cât mai multă să aibă» (Ioan X, 10); totodată credința în învierea Domnului ne cheamă și ne obligă să nu fim numai vestitori ai veșniciei vieții, ci să fim și luptători pentru viață, pentru libertate, pentru dreptate, pentru pace și pentru progresul material și spiritual al lumii.

DIN TRECUTUL
BISERICII NOASTRE

UN IERARH NECUNOSCUT AL MOLDOVEI : CALIST ARHIEPISCOPUL ȘI MITROPOLITUL (1445—1447)

În cursul lucrărilor de restaurare a Minăstirii Neamț au fost descoperite o serie de piese arheologice menite să îmbogățească — fie și fragmentar — cunoștințele de pînă acum privind trecutul așezării¹. O mențiune specială merită descoperirea întâmplătoare a unei lespezi de mormînt care poate aduce noi precizări asupra unuia dintre mitropoliții Moldovei. Lespedea aceasta a fost folosită vreme îndelungată ca treapta cea mai de jos a scării de acces pe latura nordică a exonartexului și a stat mai mult de două veacuri sub pămînt, deoarece nivelul de locuire al curții interioare a crescut treptat, acoperind cele două scări și ajungînd în zilele noastre la nivelul pavajului din exonarthex².

Lespedea dreptunghiulară a fost cioplită din gresie ușor sfărîmicioasă și din cauza umezelii permanente la care a fost supusă, ca și din cauza folosirii ei, vreme îndelungată ca treaptă a scării de acces, cu ocazia recuperării s-a spart, puțin fiind salvate doar trei fragmente, aproape un sfert din lespede fiind pierdut³.

Dimensiunile originare au fost cca 198×74×30 cm, lespedea fiind lucrată pe o singură față cu un dublu ornament, geometric și floral, între care se află, pe cele patru laturi, panglica inscripției. Chenarul exterior, geometric, reproduce vechiul ornament al treselor împletite, în cazul de față trei, model folosit de lapiczii fune-

1. Asupra lucrărilor de restaurare vezi «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 5—6.

2. În vara anului 1961 s-au întreprins lucrări de coborire a nivelului întregii curți cu cca. 0,50 m., necesitînd astfel reamenajarea celor două scări de acces în biserică.

3. Este regretabilă lipsa unui specialist în acea etapă de decapare a nivelului incintei. Săpătorii n-au dat destulă atenție la ridicarea lespedei care se afla cu literele spre pămînt și pare-se aproape întreagă.

rari de la noi, începînd din secolul al XV-lea⁴. Lăţimea acestui chenar este de 15 cm după care urmează banda cu inscripţia (9 cm), iar în centru se desfăşoară o fişie cu ornamentul floral bizantin al semipalmetei cu vrej⁵ (fig. 1).

Din inscripţie s-au mai păstrat cuvintele :

... ГЪ

Грѣбъ ѿца нашего митрополита кѣръ калнста
архієпископа

Молдовлаѿинскаг[о...] калѣ[т]...

Adică : «Mormîntul Părintelui nostru Mitropolitul Kir. Calist, -arhiepiscopul Moldovlahiei... în anul...».

Importanţa deosebită a acestei lespezi constă în faptul că în întreg şirul de mitropoliţi ai Moldovei nu se cunoaşte pînă acum nici unul care să poarte numele de *Calist*⁶.

Este aşadar necesară identificarea mitropolitului Kir Calist, arhiepiscop al Moldovlahiei, îngropat la Mînăstirea Neamţ.

O plasare a acestui mitropolit în secolul al XVII-lea este exclusă. Se cunoaşte şirul mitropoliţilor Moldovei în această perioadă cînd nu se mai folosea limba slavă pentru inscripţiile funerare. De altfel şi desenul literelor tăiate pentru inscripţia de la Neamţ este de un stil mai arhaic faţă de secolul al XVII-lea cînd literele sînt mult mai elegant caligrafiate⁷.

În epoca atît de frămîntată care a fost pentru istoria Moldovei secolul al XVI-lea se cunoaşte cu oarecare exactitate şirul continuu al ierarhilor moldoveni care adesea vin şi pleacă cu domnitorul pe care-l sprijiniseră. Este foarte adevărat că pentru unii dintre ei există doar informaţii izolate, fără a putea preciza cu exactitate pentru toţi datele păstoririlor. Totuşi între aceşti ierarhi, ca şi între cei ai eparhiilor sufragane (Roman, Rădăuţi, la sfîrşitul secolului şi Huşi), nu apare vreun ierarh cu numele Calist.

Există numai o apropiere între numele lui Calist din inscripţia nemţeană şi Calistrat, mitropolitul Moldovei (1528—ante august 1535), succesorul lui Teoctist al II-lea de la Neamţ (1508—1528).

În documentele româneşti există puţine informaţii asupra mitropolitului Calistrat, succesorul lui Teoctist al II-lea. Una din primele mărturii după ocuparea scaunului mitropolitan este însemnarea din 25 mai 1528 a călugărului Evloghie (fostul Ieremia, vistiernicul lui Ştefăniţă Vodă), ctitorul Mînăstirii Sălăgeni din

4. Cea mai veche reprezentare cunoscută pînă acum a «funiei împletite», în Moldova, se întîlneşte pe lespedea *Doamnei Oltea* de la Probota (nr. 4, noiembrie, 1465), cf. Gh. Balş, *Bisericele moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, Bucureşti, 1928, p. 343 şi *Bisericele moldoveneşti din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1933, p. 34—35. Model asemănător pe lespedea pusă de Ştefan cel Mare în ianuarie 1480, lui Bogdan fratele lui Alexandru cel Bun.

5. Asupra palmetelor, vezi Florentina Dumitrescu, *Motivul palmetei în decoraţia medievală românească*, în *Omagiu lui George Oprescu*, ed. Academiei, Bucureşti, 1961, p. 143—157.

6. Nici în pomelnicul mitropoliţilor Moldovei întocmit sub Iacob Putneanul şi redat de G. Erbiceanu (*Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti, 1888, p. LV), nici în pomelnicele mînăstireşti vechi, cum este *Pomelnicul de la Bistriţa*, unde sînt întîlniţi primii ierarhi ai Moldovei, mitropolitul Calist nu apare.

7. La lespedea de la Neamţ literele sînt tăiate drept, cu aceeaşi grosime, care dau un caracter elegant prin sobrietate.

părțile Prutului, mînăstire închinată Moldoviței⁸. Numele său este de asemenea menționat (al treilea) în *Pomelnicul mitropoliților Moldovei întocmit sub Iacob Putneanu*, dar care nu respectă înșiruirea cronologică a păstoriilor, și uneori menționează de mai multe ori pe același ierarh. Alte amănunte asupra păstoriei la Suceava a mitropolitului Calistrat nu se cunosc. Apropierea de nume nu este totuși o identitate. Lespedea de mormînt a aparținut unui ierarh numit Calist, nu Calistrat. Nu se poate admite o greșeală a lapidului sau o lectură dificilă a noastră. În inscripția lespedei de la Neamț accentul tonic, marcat de lapid, apare pe antepenultima silabă a cuvîntului *КАЛИСТА*, genitivul de la *КАЛИСТ*. Dacă ar fi vrut să scrie Calistrat, accentul trebuia plasat pe penultima silabă a numelui *КАЛИСТРАТА*. De altfel, inscripția este foarte clară, și nu poate da naștere la alte interpretări asupra numelui ierarhului.

Se cunoaște, pe de altă parte, obiceiul unor ierarhi de a îmbrăca, înaintea morții, marea schimă monahală, cînd schivnicindu-se și părăsind scaunul ierarhic, își schimbau și numele. S-ar putea crede că și Calistrat, înaintea morții, și-a schimbat numele schivnicindu-se, după cum au făcut și cei doi înaintași direcți ai săi; Gheorghe (retras în 1508, mort în 1511) care și-a schimbat numele în David, și Teoctist al II-lea, schivnicit pe patul morții, cum spune cronicarul Macarie, cu numele Teodor⁹.

În general, această schimbare de stare care, în concepția monastică însemna o rupere totală cu viața de pînă atunci a celei ce îmbrăca «marea schimă» (de unde și schimbarea numelui), aducea după sine lepădarea tuturor demnităților, titlurilor și a onorurilor. Aceasta explică de ce multe personalități ecleziastice acceptau marea schimă pe patul de moarte. Alteori arhiepiscopul schivnicit apare în pomelnice cu titlul de «arhieroșimonah», pentru a arăta apartenența sa la treapta arhieriei, nicidecum funcțiile sale administrative sau demnitățile sale bisericesti. Lespedea de la Neamț menționează însă toate titlurile ierarhului «arhiepiscop și mitropolit al Moldovlahiei».

Chiar dacă pentru moment nu se cunosc amănuntele sfîrșitului lui Calistrat, se întîmpină totuși dificultăți cînd se încearcă identificarea lui cu Calist din inscripția nemțeană.

Cel îngropat în acest mormînt trebuie căutat cu un secol în urmă, în cel de al XV-lea.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea tronul sucevean este păstorit de marele Teoctist I și de Gheorghe David, fără vreo vacanță îndelungată între ei. Calist de la Neamțu trebuie căutat așadar între arhieriei din prima jumătate a secolului al XV-lea.

8. În *Apostolul* scris de Evloghie pentru Mînăstirea Sălăgeni se notează: «...s-a scris... în zilele binecinstitorului și de Iristos iubitorului nostru Domn Io Petru voevod, fiul lui Ștefan voevod cel Bătrîn, sub episcopul chir Calistrat, mitropolitul..., în anul 7036— (1528), luna mai, 25 zile», la P. P. Panaitescu, *Manuscrite slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959, p. 33—34 (ms. 21).

9. Macarie Cronicarul: «...a adormit întru Domnul, la adînci bătrînețe, cel care ungea pe domni și învățătorul Moldovei, mitropolitul chir Theoctist, în păstoria sa, la sfîrșitul soartei dăruite lui de Dumnezeu și-a schimbat numele în marele chip îngeresc, numindu-se Teodor...». (P. P. Panaitescu, *Cronicle slave-române din sec. XV—XVI, publicate de Ion Bogdan*, București, 1959, p. 95). La 16 ianuarie 1528 Teoctist al II-lea era mort (cf. și *Docum. privind Istoria României, A. Moldova, veac. XIV—XV*, vol. II (1447—15.—), doc. 217, p. 246).

Între ierarhii moldoveni de la jumătatea veacului al XV-lea este întâlnit în anul 1445, la Roman «Mitropolitul Calist», cu o danie primită din partea domnitorului Ștefan al II-lea.

A fost Calist de la Roman mitropolit al Moldovei? — În pragul celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea, documentele interne, dar mai ales externe, menționează numele mitropoliților : *Damian*, participant la Sinodul unionist de la Ferrara-Florența (1437—1439) ; *Ioachim* de Agathopolis (15 noiembrie 1447—cca. 1453) și «*Calist*», «*Mitropolitul*» din Țirgul de Jos al Romanului, cunoscut dintr-o donație pe care o primește în 1445 de la Ștefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun.

Prin hrisovul întocmit din porunca lui Ștefan al II-lea voievod (ultima domnie : iulie 1445—iulie 1447) și emis din Roman la 30 septembrie 1445, domnitorul dăruiește mitropolitului «chir Calist al Romanului» pe tătarașul Pașca «din tătarii noștri de la Neamț și cu sălașele sale și cu toată averea lui, oricâtă are...»¹⁰. La moartea sa se spune că mitropolitul este volnic să facă ce dorește cu robul și sălașele acestuia, «sau îl va lăsa bisericii, ori îl va da cuiva, ori îl va slobozi... Iarăși dacă îl va ierta, unde va trăi el în țara noastră, să trăiască acolo slobod, după legea românească, iar nimeni să nu îndrăznească să-i amintească de robie și să nu-l poată lua»¹¹.

Lăsând la o parte valoarea juridică a acestui document ce confirmă acordarea aceluși «jus valachicum», cu toate drepturile ce decurg din el, în primul rând libera strămutare a unui rob tătar și a sălașelor sale¹², documentul precizează așadar că la sfârșitul lunii septembrie 1445 Calist era «mitropolit» al Romanului¹³. În același timp, la Suceava, nu se știe dacă mai păstorea sau încetase să păstorească Damian Grecul, unionist și ucenic al patriarhului ecumenic Iosif al II-lea.

Părerea comună, împărtășită azi de istorici, este că Damian, deși semnatar al hotărârilor Sinodului de la Ferrara-Florența, nu a fost îndepărtat din scaun la întoarcerea sa din Italia¹⁴, cum s-a întâmplat cu Isidor de Kiev, arestat de cneazul

10. *Documente privind istoria României. A. Moldova, veac. XIV—XV*, vol. I (138—1475), doc. 263, p. 213.

11. *Ibidem*. Documentul de pe care s-a scos mai tirziu și o copie slavă (vezi ms. slav nr. 5233, f. 89—90, Acad. R. S. România), s-a păstrat în arhivele Mănăstirii Neamț, acum la Arhivele Statului — București.

12. Asupra lui «jus valachicum» a se vedea C. Cihodaru, *Constatare în legătură cu proprietatea feudală și situația țăranimii din Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în «Studii și cercetări științifice, istorice», Iași, an. XII (1961), fasc. I, p. 44 : «*Jus valachicum* nu aduce vreo scutire de obligațiile feudale față de proprietar, ci e drept de liberă strămutare. Această normă se observă și la obștile valahe întemeiate pe teritoriul galițian (cf. I. Holban, *Jus valachicum în Polonia*, în «Cercetări istorice», vol. XVII, p. 313 ș.u.).

13. Depășește cadrul problemei tratate de noi discutarea semnificației titlului de *mitropolit* sau *mitropolie* pentru Scaunul episcopal de la Roman și pentru titularul său, întâlnit uneori sub formularea «episcop al mitropoliei Romanului». Cu excepția lui Calist care în documentul lui Ștefan al II-lea apare ca mitropolit al Romanului. În celelalte documente cunoscute în care apare titlul de «mitropolie» pentru Eparhia Romanului, titularul său este denumit «episcop». Această inconsecvență nu se poate atribui lipsei de organizare a cancelariei domnești. Apariția titlaturii de «mitropolie» pentru Eparhia Romanului trebuie pusă în legătură cu epoca în care «Țirgul de Jos» sau «Orașul nou» al Romanului era capitală statală, eventual din timpul diarhiei Iliș — Ștefan al II-lea (Cf. și Em. Virtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1960, p. 168—169).

14. T. Voinescu (*Cea mai veche operă de argintărie medievală din Moldova*, în «Studii și Cercetări de Istoria artei», seria Arta Plastică, t. II, 1961, nr. 2, p. 287—288) amintește că, recent, P. Ș. Năsturel («*Date noi asupra scrierii «Pătimirea lui Ioan cel Nou de la Suceava» prezentat*

Vasile Vasilievici al Moscovei și cu urmașul lui Damian, Ioachim de Agathopolis, silit să părăsească scaunul mitropolitan și să-și caute azil în Polonia, de unde plînge-nenorocirile Bizanțului robit de turci¹⁵. Se pare că Damian a revenit și a rămas în Moldova după semnarea actului unionist, datorită orientării spre Polonia a domnitorilor aceluși timp, Ștefan al II-lea fiul lui Alexandru cel Bun și Iliș, fratele vitreg, cumnat al lui Vladislav al Poloniei, asociat la domnia Moldovei în urma insistențelor polonezilor¹⁶. În perioada diarhiei Ștefan al II-lea — Iliș (1435—1442) s-ar putea justifica cu greutate eventuala izgonire a lui Damian. Obligațiile față de polonezi erau prea mari pentru ca domnitorii să-și permită să acționeze împotriva filocato-licilor, chiar dacă Ștefan al II-lea era mai înclinat spre Ortodoxie.

Pînă acum se cunoștea doar faptul că în vara sau toamna anului 1447 Scaunul de întîistătător al Bisericii Moldovei era vacant. Ioan al VIII-lea Paleologul, prin prostagma sa imperială din noiembrie 1447, decide transferul lui Ioachim de Agathopolis la Suceava. Păstorirea noului ierarh grec este de scurtă durată, deoarece la puțină vreme după căderea Constantinopolului este îndepărtat și înlocuit cu Teoctist I, cel hirotonit de Nicodim, patriarhul sîrbesc de la Ipec¹⁷.

Presupunem că înaintașul în scaun al lui Ioachim de Agathopolis n-a fost grecul unionist Damian, ci Calist de la Roman, pentru o scurtă păstorie în ultima parte a domniei, ca singur-stăpînitor, a lui Ștefan al II-lea (1445—1447)¹⁸.

Pînă în septembrie 1445 cînd este datată dania voievodală către ierarhul de la Roman nu poate fi vorba de ridicarea acestuia în Scaunul de la Suceava, rămas vacant prin dispariția lui Damian. Damian dispăre în 1445 sau chiar puțin mai înainte, poate, în vîltoarea ultimelor frămîntări care îl lasă pe Ștefan al II-lea singur. Dispariția lui a fost provocată de moarte, asasinare, exil sau fugă în Polonia, o dată cu detronarea și orbirea lui Iliș. Acceptînd vacanța Scaunului mitropolitan în 1445 prin dispariția lui Damian, vom urmări să precizăm modul în care s-a produs dispariția. Pentru aceasta este necesar să se cunoască politica urmărită de Ștefan al II-lea față de vecinii săi polonezi și unguri.

la sesiunea științifică a Institutului de Istoria Artei al Academiei (secția artă veche românească) în febr. 1964) a afirmat că *Viața Sfințului Ioan cel Nou de la Suceava* s-a scris către 1437—1439 în acest oraș de mitropolitul grec «Grigorie al Moldovei», deci, la acea dată, altul ar fi fost întîistătătorul mitropoliei. Pe acesta Gh. Moiescu îl identifică însă cu un episcop latin din Moldova: (*Istoria Bisericii Române, manual pentru Institutulele teologice*, București, 1957, p. 227—228).

15. P. Ș. Năsturel, *Urmările căderii Țarigradului pentru Biserica românească*, în «Mitropolia Olteniei», XI (1959), nr. 1—2, p. 60—61.

16. Cronicarul polon Ioachim Bielski consemnează clar amestecul suzeranului polon: «...regele, prin soli, i-a împăcat pe Iliș și pe Ștefan și i-a despărțit» (la G. I. Năstase, *Istoria moldovenească din Kronika polska a lui Bielski*, trad. în «Cercetări literare», I, nr. 1, Iași, 1925, p. 118). S-au păstrat și scrisorile celor doi domnitori prin care informau pe Vladislav asupra împăcării (M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 678—580).

17. P. Ș. Năsturel (*op. cit.*, p. 61). crede că Ioachim pălăsește Moldova o dată cu filopolonul Alexandrel, la sfîrșitul anului 1453. Prostagma la M. Lascaris, *Ioachim métropolit de Moldavie et les relations de l'Eglise moldave avec le patriarcat de Pec et l'archevêché d'Achris au XV-e siècle*, în «Bull. de la sec. hist. de l'Acad. Roumaine», XIII, București, 1927, p. 156, 159.

18. După o scurtă perioadă de domnie asociată cu Petru vodă — alt fiu al lui Alexandru cel Bun, — Ștefan al II-lea domnește singur din iulie 1445 pînă la 13 iulie 1447, cînd va fi asasinat de nepotul său Roman, drept răzbunare pentru orbirea lui Iliș, tatăl său.

Unii istorici, fondați pe o afirmație a cronicarului Dlugosz, au emis părerea că Ștefan al II-lea a manifestat totdeauna o rezervă față de polonezi¹⁹. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate presupune o înăsprire a raporturilor cu Vladislav decât după orbirea și fuga lui Iliăș la polonezi (1442). Dar, în fața pretențiilor de suzeranitate ridicate atât de Polonia cât și de Ungaria, Ștefan al II-lea, aflat în parte la discreția nobilimii anarhice — chiar dacă era neîncrezător față de polonezi —, nu putea manifesta deschis o atitudine antipolonă. Mai mult chiar, se pare că Ștefan al II-lea izbutise încă mai de mult să câștige simpatia unor șleahlici polonezi care îl considerau mai de folos Poloniei (sau propriilor lor interese) decât pe Iliăș, cumnatul regelui²⁰. Ca în oricare stat feudal în care nobilimea lupta pentru descentralizare, Polonia era împărțită și față de Ștefan al II-lea. Se pare că această atitudine a șleahticilor se menține și după moartea la Varna (noiembrie 1444) a lui Vladislav, regele Poloniei și Ungariei, deoarece Roman fiul lui Iliăș va întâmpina destule greutăți în câștigarea sprijinului militar necesar invadării Moldovei. Fiul fostului domn găsește acum, ca și mai târziu, în anul luptelor cu Petru al II-lea (1448), sprijinul unor pani polonezi de la margine, printre care pan Dietrich Buceacki, starostele de Podolia și Kamenitza, care-l miuiește «precum un tată pe fiul său»²¹. Deci nu există vreun motiv ca, din pricina eventualelor simpatii ale lui Damian pentru Iliăș și polonezi, Ștefan al II-lea să fi grăbit dispariția mitropolitului sucevean.

La apus se profila pentru Moldova lui Ștefan al II-lea aceeași situație nesigură și controversată, Ioan de Hunedoara fiind interesat să exercite un mai puternic control asupra Moldovei²². Moartea lui Vladislav, urmată de frământările prin care a trecut statul ungar din 1445 pînă în 1446 cînd Iancu este numit guvernator al Ungariei, îndepărtează însă pentru scurt timp primejdia pentru Ștefan al II-lea, îngăduindu-i să rămînă singurul domn, o dată cu înlăturarea lui Petru, asociatul său după detronarea lui Iliăș. Fugar din Moldova, Petru își va găsi acum, sau puțin mai târziu, susținători în cercurile ungare; se înrudește cu Iancu de Hunedoara și unelțește reîntoarcerea în Moldova²³, tulburînd tihna noului domn. În fața lui Ștefan al II-lea se ridicau așadar în 1446 perspective sumbre, care aveau să culmineze cu invadarea Moldovei de către Roman, sprijinit de polonezi, în vara anului 1447 și cu asasinarea lui Ștefan al II-lea.

În atare condiții, era firesc ca Ștefan al II-lea, cu rivali la domnie în Polonia și în Ungaria și cu o boierime șovăielnică — să urmărească o linie de echilibru și de rezervă față de vecini. Raporturile nu erau și nici nu puteau fi normale, iar el nu era destul de puternic pentru acțiuni deschise.

19. I. Minea, *Informațiile românești ale cronicii lui Ian Dlugosz*, Iași, 1926, p. 25; G. Duzinchevici, *Contribuții la istoria Moldovei după moartea lui Alexandru cel Bun*, în «Revista Critică», Iași, 1939, p. 34.

20. Pentru 1434, Bielski declara deschis: «...boierii însă îl credeau mai folositor pentru Polonia pe Ștefan pe de aceea îl sfătuiră pe rege să-l lase în domnie pe acesta» (la G. I. Năstase, *op. cit.*, p. 117).

21. *Documente privind Istoria României*, edit. Academiei, vol. citat, p. 225—226 (docum. din 23 febr. 1448).

22. Fr. Pall, *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova*, în «Studii, Revistă de istorie, XVI (1963), nr. 5, p. 1966. Deși în 1442 primește ajutorul lui Ștefan al II-lea, cf. și D. Prodan, *Iancu de Hunedoara*, în «Studii și Cercetări de istorie», Cluj, t. VIII, nr. 1—4, 1964, p. 13.

23. P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în sec. XV și problema Chilei*, în «Romanoslavica», III (1958), p. 103—104; V. Pârvan, *Alexândrel vodă și Bogdan vodă*, București, 1904, p. 27.

Fig. 1. — Fragment din piatra de mormint a mitropolitului Calist, cu parte din inscripție

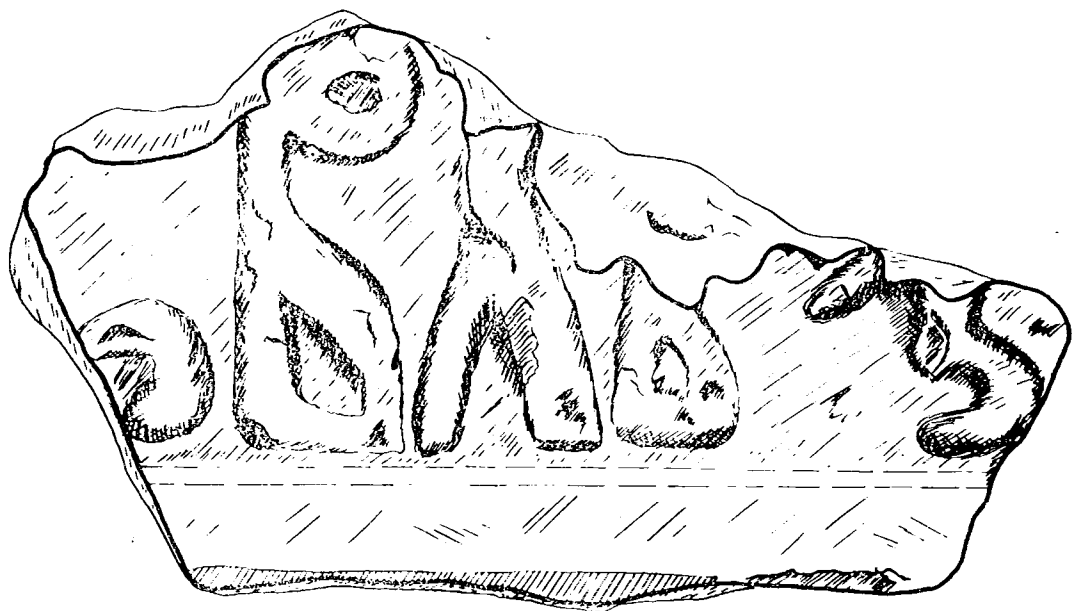

Fig. 2 - Fragment din Piatra de pe mormîntul mitropolitului Calist.

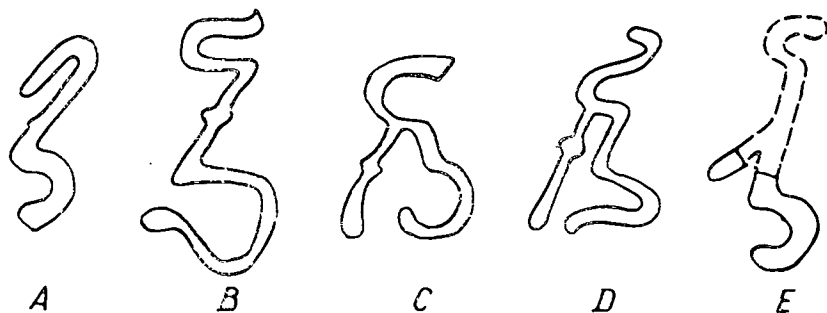

Fig. 3 - Reprezentarea cifrei 6 (S) pe monumente moldovene (sec. XV).

A - Piatra de mormînt a lui Ștefan I (Rădăuți 6988 = 1480)

B - Acoperămîntul pentru mormîntul Mariei de Mangop
(Putna, 6985 = 1477)

C - Ferecătura Evangheliarului de la Homor (Putna, 6995 = 1487)

D - Divera cu Adormirea Maicii Dămnlui (Putna, 6993 = 1485)

E - Ipotețica cifră 6000 de pe Ispedeșii lui Calist.

În acest context politic, dispariția silită a lui Damian în 1445 ar fi putut agrava poziția domnitorului și ar fi dezvăluit o lipsă de tact diplomatic din partea lui. Chiar dacă ar fi fost nemulțumit de simpatiile unioniste, și poate poloneze, ale lui Damian, Ștefan al II-lea nu putea oferi polonezilor un pretext în plus pentru o intervenție în Moldova. Interesul său imediat era de a calma pe polonezi și mai ales de a provoca diversivune în rîndurile nobilimii poloneze, pentru a îndepărta primejdia de la frontieră.

De asemenea, Damian nu a putut fugi în Polonia o dată cu Roman sau eventual mai tîrziu. Fuga lui n-ar fi rămas nemărturisită de cronicarii și documentele vremii, așa cum se va aminti puțin mai tîrziu fuga lui Ioachim de Agathopolis, «Zoczawiensis episcopus», fugar din Moldova probabil împreună cu Alexandrel (1453) sau Petru Aron (după ianuarie 1454)²⁴. Tovărășia în exil a mitropolitului ar fi întărit prestigiul lui Roman în fața panilor polonezi, mărturisind garanția pe care Biserica Moldovei o pune în restabilirea legalității în Moldova prin izgonirea fratricidului Ștefan al II-lea și punerea în drepturi a lui Roman. În suita fugarilor mitropolitul s-ar fi bucurat de o atenție deosebită și ar fi fost cel mai nimerit sol diplomatic și mijlocitor pe lângă curtea de la Cracovia. Pe de altă parte, dacă Damian ar fi fugit în Polonia, Ștefan al II-lea nu s-ar fi grăbit să-l înlăture, ci ar fi făcut demersuri insistente pentru revenirea sa. Așa avea să procedeze mai tîrziu Mihai Viteazul cînd rechemă din Polonia pe ierarhii fugari, printre care se afla chiar fratele domnitorului detronat²⁵. Numai în urma unei îndelungate rezistențe din partea lui Damian și uzînd de canoanele ce sancționau părăsirea eparhiei, Ștefan al II-lea ar fi putut să ceară înlocuirea fugarului.

Așadar putem afirma că dispariția lui Damian n-a avut loc nici prin asasinare, nici prin exil sau fugă, ci prin moartea sa în scaunul mitropolitan de la Suceava. Moartea lui Damian și vacantarea Mitropoliei au avut loc probabil în 1445, iar în locul fostului ierarh, Ștefan al II-lea a rînduit pe *Calist de la Roman*.

Convingerea noastră este că mitropolitul Calist făcea parte din partida ortodoxă și nu din aceea cu simpatii unioniste, ca unul ce era legat de Mînăstirea Neamț. Presupunem de asemenea că el simpatiza pe Ștefan al II-lea, probabil încă din anii cînd se afla întîiisătător al Eparhiei Romanului.

În stadiul actual al cunoștințelor noastre cu privire la această epocă frămîntată, nu se poate preciza cine a confirmat numirea mitropolitului Kyr Calist, arhiepiscopul Moldovlahiei, după cum apare el denumit de lespedeă funerară²⁶.

Titlul de «arhiepiscop» ar putea însă provoca nădumeriri celor care cred că este prea timpurie pentru Moldova folosirea lui.

24. P. Ș. Năsturel, *op. cit.*, p. 61.

25. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, vol. I, ed. II, București, 1928, p. 240-241.

26. Ar fi îmbietoare teoria unor relații încă din această vreme între Mitropolia Moldovei și Biserica din Ohrida, rămasă în afara frămîntărilor unioniste și sub controlul otoman. În fața pericolului de la Nord și Vest se poate crede într-o apropiere a lui Ștefan al II-lea de turci, cum va încerca mai tîrziu Petru Aron, dar pentru aceasta lipsesc documente. Oricum, tradiția legăturilor dintre Biserica Moldovei și Ohrida, atît de mult controversată de Istoriografia noastră și încă nelămurită, s-ar putea să aibă un sîmbure de adevăr. Este simptomatic că în copia *Sintagmei lui Vlastari*, scrisă de Gheorghe de la Neamț în 1472 (ca de altfel și în originalul scris la 1351) între mitropoliile sufragane Patriarhiei ecumenice lipsește Moldova.

Documentar însă, întâlnim chiar pe mitropolitul Iosif Mușat purtător al titlului de «arhiepiscop al Moldovei» în *Viața Sfântului Ioan cel Nou*, copiată în anul 1439 la Neamț de călugărul Gavriil²⁷, așa încît un întîistătător al Bisericii Moldovei se putea intitula, la jumătatea secolului al XV-lea, «*arhiepiscop și mitropolit al Moldovlahiei*»²⁸.

Dacă Mitropolitul Calist de la Roman este însă aceeași persoană cu arhiepiscopul acoperit de lespedea de la Neamț, păstoria lui a fost destul de scurtă, din 1445 pînă în 1447, deoarece în noiembrie 1447, prin prostagma lui Ioan al VIII-lea Paleologul, în Scaunul de la Suceava este transferat Ioachim de Agathopolis. Așadar se poate afirma cu tărie că mitropolitul Calist de la Roman dispăre în 1447. În sprijinul acestei afirmații vine documentul (documentele) cu privire la tătărul Pașca de care am amintit mai sus. Calist a primit, în toamna anului 1445 pe tătărul Pașca «din tătării noștri de la Neamț»²⁹ și cu sălașele sale și cu toată averea lui». Donația voievodului nu este de mică importanță. Tătărul Pașca apare ca starostele unei cete de robi încredințată mitropolitului spre slujire. Deși Ștefan al II-lea adăugase în hrisov că mitropolitul este liber să facă ce va vrea cu robul și sălașele acestuia, chiar să-l slobozească, se pare că mitropolitul le-a dăruit Mînăstirii Neamț.

O primă dovadă a acestei donații o constituie însăși conservarea hrisovului de danie către mitropolit în zestrea de arhivă a mînăstirii și chiar recopierea lui împreună cu alte documente, ca aparținînd fondului de avere al așezării. Pașca împreună cu sălașele sale făcea parte în vara anului 1447 din zestrea Mînăstirii Neamț. Această afirmație este întărită de hrisoavele emise de succesorii lui Ștefan al II-lea (ucis la 13 iulie 1447), prin care se reconfirmă averea mișcătoare și nemișcătoare a Mînăstirii Neamț³⁰. În primul document, emis de Petru voievod în august 1447, se întăresc Mînăstirii Neamț mai multe dani anterioare (sate mînăstirești) cîștigate în timpul domniei lui Ștefan al II-lea, între care sînt strecurate numele «Pașca și Petrică»³¹. Sîntem încredințați că acestea sînt nume de persoane (de robi) confirmați ca avere mișcătoare a mînăstirii de către noul domn, de vreme ce făceau o unică avere împreună cu satele mînăstirești. Că cele două nume aparțin unor robi tătari se vede și din hrisovul lui Bogdan al II-lea (31 iulie 1451), prin care acesta confirmă aceleași mînăstiri pe «tătării» Pașca și Petrică cu copiii lor, ca să fie

27. *Viața Sfântului Ioan cel Nou*, edit. episcopul Melchisedec, în «Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie», t. II, vol. III, 1884, p. 173.

28. Se poate deschide o altă discuție asupra variantelor sub care apare în documentele interne și externe denumirea principatului Moldovei: *Moldovlahia*, în titulatura domnilor, a arhiepiscopilor și în acte de danie, *Moldova*, în numeroase acte, mai ales interne, *Rusovlahia* în actul patriarhal de trimitere în Moldova a anchetatorilor lui Iosif Mușat sau *Mavrovlahia*, în acte externe, Ne-am putea gândi la o perioadă, înainte de organizarea statului unitar, cînd Moldovlahia ar fi fost Moldova de Sud-Vest, Moldova ar fi fost aceea din partea de nord-vest. Rusovlahia cea din preajma Rusiei (Rutenia poloneză), iar Mavrovlahia cea din împrejurimile lui Mavrocastron — Cetatea Albă.

29. «Neamț», adică dintre robii domnești ai cetății, aflați poate la Timișești, nu din robii Mînăstirii Neamț, cum crede Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului în secolul XV. Intemeiere și organizare*, București, 1941, p. 17.

30. Potrivit concepției feudale, averea toată aparținînd domnitorului, cu fiecare nouă domnie se confirmau averile dobîndite anterior. Exemplu: O danie de patru sălașe de țigani dăruții Mînăstirii Probota de Alexandru cel Bun va fi reinnoită de Iliș Voievod (23 aprilie 1441), Ștefan al II-lea voievod (1 mai 1443) și Petru Voievod «moștenitor» (26 aprilie 1444) Cf. *Documente privind Istoria României*, vol. cit., doc. 210, 224, 240, p. 174—175; 187—188; 203.

31. *Documente privind istoria României*, vol. cit., doc. 266, 22 aug. 1447, p. 223—224.

mînăstirii noastre uric cu tot venitul, neclintit niciodată, în veci, *precum i-au dat de la început frații noștri Ștefan Voevod și Petru Voevod și le-au întărit cu cărțile lor...*»³².

Păstrarea la un loc a celor trei documente, între care și dania lui Ștefan al II-lea — nu direct mînăstirii, ci către Calist — și confirmarea acestei danii în două documente ulterioare, duc la convingerea că Pașca din dania lui Ștefan al II-lea către Calist este aceeași persoană cu Pașca din documentele lui Petru Voevod și Bogdan al II-lea.

Întrearea lui Pașca în zestrea Mînăstirii Neamț se putea face din voința lui Calist Mitropolitul, care-și alesese așezarea nemțeană loc de odihnă veșnică și pomenire. Deoarece lipsea documentul voievodal de confirmare a daniei, călugării nemțeni justifică posesiunea lor asupra tatarului numai cu hrisovul din 1445 (pe care-l vor recopia mai târziu). Mitropolitul n-a putut să legalizeze dania sa după rînduială, deoarece cedează mînăstirii pe Pașca într-o vreme tulbure (anul 1447, anul de frămîntări între Ștefan al II-lea, Roman și Petru al II-lea), și nici nu supra-viețuiește încercărilor, deoarece ar fi putut emite hrisov de danie cerînd personal confirmarea lui de la Petru al II-lea în august 1447.

În toamna aceluiași an, vacanța mitropolitană este cunoscută la Constantinopol și reglementată legal de Ioan al VIII-lea Paleologul.

Dispariția lui Calist în același an cînd se cunoaște vacanța mitropoliei Moldovei (1447) ne întărește în convingerea identificării lui Calist al Romanului din 1445 cu Calist arhiepiscopul și mitropolitul Moldovlahiei din inscripția nemțeană.

Calist manifestă simpatie pentru Mînăstirea Neamț, prin dania cunoscută și prin mormîntul său aici. Aceeași simpatie o arată strălucitei așezări monahale și Ștefan al II-lea, care face în dese rînduri danii nemțenilor și își află tot aici locul de veci. Unii istorici români au lansat chiar ipoteza că Neamț a fost mînăstirea lui Ștefan al II-lea, iar monahii de acolo, partizanii săi³³. Daniile și mormintele unesc pe Calist și Ștefan al II-lea de Mînăstirea Neamț. S-ar putea ajunge astfel la convingerea existenței, unei simpatii reciproce sau a unei cointeresări între Ștefan al II-lea și Calist, justificîndu-se încă o dată numirea acestuia în Scaunul rămas vacant la Suceava³⁴, ca succesori al lui Damian.

În sprijinul identificării lui Calist de la Roman, cu Calist, posesorul lespedei funerare de la Neamț aducem un ultim argument și anume însăși lespedeaua respectivă.

La începutul cercetării noastre am vorbit despre starea dificilă în care s-a recuperat lespedeaua. Între fragmentele mici există și aceea redată de noi (în Fig. 2),

32. *Documente privind Istoria României*, vol. cit., doc. 296 (31 iulie 1451).

33. N. Iorga, *Ștefan cel Mare și Mînăstirea Neamțu*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», III (1910), p. 101. De asemenea, Emil Lăzărescu (*În jurul datării a două vechi broderii românești*, în «Studii și cercetări de istoria artei», V (1958), nr. 2, p. 171—173), vorbind despre epitaful lui Silvan de la Neamț (1437), reamîntește că deși Mînăstirea Neamț făcea parte în vremea diarhiei Iiaș — Ștefan al II-lea (august 1435 — decembrie 1442) din teritoriul lui Iiaș, epitaful menționează ca domnitor pe Ștefan al II-lea, după cum Ștefan al II-lea, făcînd o danie în 1440 către Neamț, nu amintește pe Iiaș.

34. Mînăstirea Neamț, renumit focar de cultură bisericească slavonă în această epocă, cu vestita școală de miniaturisti și copisti, apare ca o citadelă a Ortodoxiei intransigente în acea epocă « încercărilor de unire. De aceea presupunem că și mitropolitul Kir Calist arhiepiscopul, poate un fiu al așezării, împărțasea aceleași convingeri.

care reprezintă începutul leatului când a murit Calist sau când a fost așezată lespedea funerară.

Slova ce redă miile, din care s-a păstrat doar bucla inferioară, are mai multă apropiere de cifra $S = 6$, decât de $\text{Რ} = 7$. Acest lucru se poate vedea și din tabloul comparativ redat de noi (în Fig. 3), unde apar reprezentări ale acestei cifre la lăpicizii secolului al XV-lea și în artele minore din Moldova, care se îndepărtează de forma clasică a slovei S . Este un argument în plus pentru datarea lespedei funerară înainte de anul 1492, corespunzător anului 7000 din cronologia bizantină.

*

Dacă lespedea a acoperit mormîntul lui Calist îndată după moartea sa, înseamnă că mormîntul se afla în vechea biserică a lui Petru Mușat, poate aproape de aceea a lui Ștefan al II-lea cel ucis de Roman. Atunci când Ștefan cel Mare a zidit actuala biserică a Înălțării, a transferat în noul locaș doar mormîntul înaintașului său, lespedea mitropolitului fiind îndepărtată, iar oasele sale strînse în gropnița mînăstirii după rînduiala monahilor. Atunci, sau mai tîrziu, lespedea sa de mormînt a aflat o nouă întrebuițare, pe ea urcînd generații de călugări și credincioși în biserică unde nimic nu mai amintea de Calist mitropolitul, efemerul arhiepiscop al Moldovei, apărător al Ortodoxiei și prieten al lui Ștefan al II-lea Voievod.

Pr. ILIE I. GEORGESCU

MONAHUL BUCUREȘTEAN GRIGORIE AJUNS MITROPOLIT AL SIDIEI ȘI CANDIDAT LA ÎNȚIUL SCAUN BISERICESC AL ȚĂRII ROMĂNEȘTI

În cercetările noastre asupra trecutului tipografiei Mitropoliei din București am întâlnit adesea un nume ce ne-a atras atenția în mod special: Grigorie Sidis, mitropolit al unei eparhii dispărute, prin vitregia istoriei, ca multe altele, dar pe care Patriarhia Ecumenică nu le uita. Iată cum motiva patriarhul Neofit, la 17 decembrie 1800, alegerea acestor arhieriei, care erau simpli purtători de nume de eparhii vestite, dar dispărute «in partibus infidelium»: «Fiindcă din timpurile vechi se obișnuiește în Biserică a se înainta la gradul arhieriei cei dovediți în curățenie și vrednicie pre numele simplu al eparhiilor, ce au strălucit odată, în vechime, iar acum nu au nici umbră, și a-i hirotoni pe aceștia în mod canonic»¹.

Au fost mulți arhieriei în Țara Românească care au purtat titlaturile unor eparhii apuse și au ajuns apoi mitropoliți. Astfel, Mitrofan (1716—1719), urmașul lui Antim Ivireanul, a fost mai întâi titular de Nisis; Neofit Cretanul 1738—1754) titular al Mirelor, nume pe care-l va lua apoi marele Grigorie al II-lea (1760—1787) și-l va transmite ucenicului său Filaret al II-lea, ajuns și acesta mitropolit al țării (1792—1793), după ce păstorise doisprezece ani ca episcop de Râmnic. Tot în timpul îndelungatei păstoriri a mitropolitului Grigorie, a fost ales mitropolit și clericul de care ne ocupăm acum și care avea să poarte numele de mitropolitul Grigorie Sidis, adică al Sidiei.

Vom înfățișa în cele ce urmează calitățile care au îndreptățit acordarea acestui titlu. Tipăriturile bisericești la care monahul Grigorie a luat parte, ca tipograf, diortositor, îndreptător de texte și autor de predoslovii, și lungă și interesanta sa «diată», pe care am descoperit-o recent, ne ajută să urmărim cursul vieții acestui monah.

După cum o mărturisește el însuși în testamentul său, își începe activitatea în anul 1761, adică o dată cu suirea în scaun a marelui mitropolit Grigorie al II-lea, protectorul său, pe care, cu recunoștință neștearsă, îl va trece în pomelnicul său postum, cuprinzând numai trei persoane: mitropolitul Grigorie, mama sa — ajunsă călugărița Teodora — și el însuși².

Credem că, până să ajungă ucenic al mitropolitului Grigorie al II-lea, el va fi învățat la Academia domnească grecească, întrucât se știe că el cunoștea bine limba greacă. Ajungând monah, el a intrat, cu interes și pasiune, în școala de ovlavie și cărturărie pe care o patrona alesul mitropolit. În sînul acesteia, monahul Grigorie avea să devină un membru activ, alături de viitorii episcopi Che-

1. Ghenadie Craloveanu, *Condica Sfinții*, București, 1886, p. 300.

2. În ampla sa «diată» nu pomenește nimic și nici o dată despre tatăl său.

sarie și Filaret al Rîmnicului, ucenicii devotați ai mitropolitului Grigorie al II-lea. Școala de cărturărie a acestuia avea nevoie de ucenici încercați, ca traducători, diortositori, tipografi și iconomi ai casei. Dintre acestea, se pare că — pînă să ajungă ieromonah — Grigorie și-a ales munca tipografiei. Deci, nu este de mirare că pe *Triodul*³ din 1769 se găsește această notă lămuritoare: «S-au tipărit de prea plecatul între ieromonahi, Grigorie ieromonah tip». Aici se mai află ornamente după modele vechi, unele din ele purtînd însemnarea: «1768. De Grigorie ieromonah», ceea ce urcă, cu un an mai devreme, apariția ca tipograf-gravor a ieromonahului amintit; căci, pentru a ajunge tipograf-șef și gravor, i-au trebuit ani și ani de trudă, începînd cu data de 1761, de care ne vorbește el însuși în diata sa, dată cînd a intrat în slujă Mitropoliei. Că știa grecește o dovedește faptul că în anul 1769 se tipărește în limba greacă: Meletie Pigas, *Invățătura ortodoxă*, ediția a II-a, «de către Grigorie ieromonah tip»⁴.

În anul 1774 se dă «în stambă» *Invățătura bisericască*⁵ (întocmită după *Invățătura bisericască* a lui Antim, din 1710). În titulatura acesteia se spune: «cu blagoslovenia Pr. Sf. Mitropolit Kir Grigorie», însă nu ca de obicei: «și cu toată cheltuiala sa». În schimb, găsim această notă explicativă: «Slavă, cinste și închinăciune unuia Dumnezeu în Troița proslăvit, că după începutu, ne-au ajutat de amu ajunsu și sfîrșitul acestii cărticele, ce s-au datu în tipariu prin îndemnară cuviosului între ieromonahi Chyru Grigorie, iconomului sfintei Mitropolii». Din această însemnare se înțelege că cel care a plătit costul acestei tipărituri este același Grigorie, ajuns «iconomu» Sfintei Mitropolii.

Opera sa de gravor este utilizată și la *Evangelhia*⁶ din 1775. Între gravurile și ornamentele căreia (f. 100) se găsesc unele cu mențiunea: «1768. De Grigorie ieromonah», ceea ce dovedește că lucrările lui erau apreciate în chip deosebit și erau utilizate de multă vreme.

În anul 1779, după aducerea moaștelor Sfîntului Dimitrie Basarabov din Bulgaria, s-a tipărit slujba lui⁷, prin grija lui Filaret, mitropolit al Miralichiei, viitorul episcop de Rîmnic. La sfîrșitul «Precuvîntării» acestei slujbe se găsește notița următoare: «Am fostu și eu sânguitor la tocmiré acestii cărți, Grigorie arhimandrit Delénul», ceea ce dovedește că Grigorie «iconomu», ajunsese arhimandrit și egumen la Mînăstirea Dealu.

Tipografia mitropolitană scoate, în 1781, *Catavasierul*⁸. Bănuim că «Predoslovenia», al cărei sfîrșit lipsește în exemplarul Academiei Române, este a aceluiași Grigorie arhimandritul. El spune aici următoarele: «am vrutu să tipărescu această cărtică ce se numește Catavasier... Se cade daru a să închina iarăși la capul bisericii noastre (Mitropolitul Grigorie) al meu linu stăpîn și făcătoriu de bine».

Dar dorința sa, de a da la lumină cărți se vede mai ales în *Pravilioara de taina ispovedanii*⁹ (București, 1781), la sfîrșitul căreia se spune: «De cătu cé dinu tîi Pravilioara, ce s-a tipărit la letu 1774, prinu îndemnaré cuviosului Arhimandritu Delénulu chyru Grigorie, aceasta iaste mai îndreptată și mai bogată cu canoane și cu multe învățături prin ostenéla totu a cuvioșiei sale». Arhimandritul Grigorie ajunsese acum nu numai să editeze, dar să dea și contribuții

3. Bianu și Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tom. II, f. 192.

4. *Ibidem*, f. 193.

5. *Ibidem*, f. 206.

6. *Ibidem*, f. 211.

7. *Ibidem*, f. 245.

8. *Ibidem*, f. 270.

9. *Ibidem*, f. 273.

personale la cele ce se tipăreau. Această activitate îl arată pe Grigorie, acum arhimandrit al Mitropoliei, ca pe un vestit condeier. Iată o mărturie care merită să fie menționată. Între cele 45 de manuscrise, zise și «Condici de documente ale Mitropoliei», în care se transcriau în dublet documentele originale și care se află azi în depozitul Arhivelor Statului din București, se găsește și manuscrisul 138: *Condica Schitului Cetățuia, de lângă Rîmnicu-Vîlcii*, în care, la fila 29 verso, se găsește următoarea însemnare revelatoare: «Toate scrisorile schitului Cetățuia, ce sînt trecute într-această condică s-au protocolit după cele adevărate din cuvînt în cuvînt și sînt întocmai asemenea 1780 Mai 6 zile. Grigorie arh(i)m(andrit) Deleanu».

La 13 ianuarie 1783, prin bunăvoința mitropolitului Grigorie și aprobarea domnitorului Nicolae Const. Caragea, patriarhul Gavriil al Constantinopolului aprobă ca arhimandritul Grigorie să fie înălțat la rangul de mitropolit de Sidis¹⁰.

Dar fostul arhimandrit mitropolitan fusese apreciat și de personalități clericale străine, care treceau pe la noi, cu felurite interese. Iată ce cuvinte îi adresează patriarhul Avramie al Ierusalimului, din Iași, la 28 ianuarie 1783, deci foarte curînd după alegerea sa ca mitropolit la Sidis: «Prea sfinte și de Dumnezeu alesule, sfinte al Sidiei, frate iubit întru Duhul Sfînt și coliturghisitor al smereniei noastre, chir Grigorie, pe Sfinția ta întru Domnul frățește salutîndu-te, îți dorim să te fie Domnul Dumnezeu sănătos și fericit, precum dorești (...) nu lipsim să te felicităm pe prea sfinția ta cu toată bucuria (...) și să-ți fie cunoscut prea o sfinției tale că știindu-ți meritele, atît ne-am bucurat de această veste, încît am ridicat și slavă proniei dumnezeesti (...) și să fii vrednic de cetate arhierescă și de treaptă mai înaltă în viața confrăției noastre și a părintelui tău»¹¹ (este desigur vorba de mitropolitul țării, Grigorie al II-lea).

Distinsul episcop al Romanului, Melchisedec, fost membru al Academiei Române, în lucrarea sa, *Schițe biografice*¹² după ce amintește că unul din cei trei candidați la scaunul episcopal de Rîmnîc, în anul 1780, era «cuviosul arhimandrit al sfintei Monastiri Dealului Kyr Grigorie», adaugă și următoarea interesantă notiță, care confirmă, o dată mai mult, preocupările de cărturar ale acestuia: «Acest Arhimandrit Grigorie Délénu ne-a păstrat într-un manuscris, scris de el însuși în anul 1781, *Didachiile* sau predicile renumitului Mitropolit Antim Ivirenu, rostite de el românește în Mitropolia Bucureștilor. Manuscrisul l-am găsit eu și l-am depus la Academie spre tipărire, ceia ce se și realizează acum».

În această nouă calitate ia parte Grigorie ca membru al colegiului arhieresc: la 4 ianuarie 1784, cînd Grigorie, egumenul de la Sfinții Apostoli, este ales ca mitropolit de Stavropole; Grigorie mitropolit Sidei semnează întîiul dintre cei 8 prezenți; la 1 ianuarie 1792, cînd Dorotei egumenul de la Mînăstirea Sărindar, este ales mitropolit de Traianopole; iar la alegerea lui Dositei Filitti

10. *Condica sfîntă...*, p. 235—236. Sidis este oraș la mare, în colțul de sud-vest al Asiei Mici, pe aceeași paralelă cu Insula Rodos.

11. Pr. I. Popescu-Cilieni, *Patriarhul Avramie al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Române 1775—1787*, Craiova, 19'2, p. 47.

12. Episcopul Melchisedec al Romanului, *Schițe biografice din viața Mitropolitului Ungro-Vlahiei Filaret II-lea 1792 și ale altor persoane bisericești contemporane cu dînsul*, București, 1887.

ca mitropolit al țării, la 11 octombrie 1793, ca și la alegerea lui Costandie, ca episcop de Buzău, el semnează aici al 2-lea, din cei 8 prezenți¹³. În afară de această activitate oarecum sinodală, Grigorie Sidis, cum va semna de acum înainte, nu va uita niciodată munca sa preferată: preocupările și munca sa cărturărească, socotindu-se membru activ al «școlii gregoriene» pe care o numim astfel după numele merituosului Grigorie al II-lea, mitropolitul țării.

Astfel, în anul imediat-următor alegerii sale ca mitropolit al Sidiei, 1784, mitropolitul țării, Grigorie al II-lea dispune să se tipărească *Apostolul*¹⁴, «așezat după urmarea celui grecescu». În «Prédoslovie către Pravoslavniculu norodu», mitropolitul Sidis, după ce laudă pe mitropolitul țării, «carele face toată osîrdia pentru binele și folosulu celu de obște...», cu a Prea Sfintei sale cheltuială au poruncit de s-au datu în tipariu aciastă de Dumnezeu insuflată carte, ce să chiamă Apostolon», adaugă: «la care carte cu toată osârdia sufletului și noi dinu stăpînească porunca Prea Sfinții Sale, amu pusu silința, de amu îndreptatu înțelegere cuvintelor pă alocurê, urmîndu Apostolului grecescu, mai virtosu împlinîndu și vre-o citeva rînduri întregi ce lipsé din Apostolulu românescu, ce au fost tipăritu pînă acumu adecă: la doao Apostole, Marți și Vineri, dinu săptămâna a treizeci; i de la unu Apostol, Luni a treizeci și una de săptămîni; și de la doao Apostole, Marți și Miercuri, a treizeci și cinci de săptămîni, și alte greșăli dinu tr-însul, pre cîtu ne-au fostu prin putință, am îndreptatu, așăzîndu la începutulu cărții și icoana Sfinților Apostoli».

După aceste arătări, mitropolitul Sidis termină, îndemnînd pe creștini să primească această carte cu bucurie, să asculte cu luare-aminte cînd se citește în biserică, să se folosească de învățăturile ce se cuprind în ea și să roage pe Dumnezeu pentru îndelungarea blagosloveniei mitropolitului, cerînd și pentru el același bine de la Dumnezeu, semnează: «Smeritul Mitropolitu Sidisu, Grigorie». Vechiul tipograf ajunsese deci îndreptător de texte liturgice, o muncă de o deosebită răspundere. Dar dacă aceste lucrări le făcuse cu binecuvîntarea și cheltuiala titularului scaunului mitropolitan, Grigorie al II-lea.

În 1785 se tipărește la București, în tiparnița mitropolitană, în aceleași condiții un *Ceaslov*¹⁵, dar «prinu îndemnarea și osteneala smeritului mitropolit Sidis Grigorie». Aceste din urmă rînduri sînt trecute în însuși titlul cărții. Iar la sfîrșit (f. 305) se adaugă: «Ceaslovu acesta ce au eșitu acumu din tiparu cu ajutorulu lui Dumnezeu (care) iaste mai îndreptatu și mai bogatu de cîtu celu pînă acumu tipăritu încă și mai adeogatu cu mejdurile ciasuriloru, cu paraclisu alu doilé al Précistii, și cu alte învățături trebuincioase, prin osténela și sîrguința a însuși pré Sfinții sale părintelii Mitropolitului Sidis chiru Grigorie». Dacă la tipărirea *Apostolului*, amîntit mai sus, munca acestuia a fost mai redusă, la aceea a *Ceaslovului* ea apare mai mare, mai ostenitoare. Dar activitatea mitropolitului Sidis continuă.

În anul 1786, penultimul an de păstorie al mitropolitului Grigorie al II-lea, se tipărește, ca de obicei în tipografia mitropolitană, *Antologhtonul*¹⁶, cu blagoslovenia și cheltuiala acestuia, dar «prinu îndemnarea și osteneala smeritului Mitropolitu Sidis Grigorie». Aceste rînduri arată că Grigorie Sidis înțelegea să ajute pe bătrînul mitropolit, «starețul» său, la marea operă de luminare a clerului și poporului prin darea la lumină a întregului ciclu de cărți de slujbe și de zidire sufletească. El are alături de un Chesarie, de un Filaret și alții mai modești, după

13. *Condica Sîntă*, passim. 14. *Bibliografia românească veche...*, t. II, f. 284.

15. *Ibidem*, f. 304.

16. *Ibidem*, f. 311.

cum s-a arătat mai sus, un rost important, în activitatea culturală desfășurată de aceea ce am numit «școală gregoriană», după numele șefului ei, marele Mitropolit Grigore al II-lea.

La 18 septembrie 1787, după o păstorire rodnică de 27 de ani, vlădica Grigorie părăsește această lume. Locul său este luat de Cozma (1787—1792), fost pînă atunci episcop de Buzău. Și acesta era un ucenic al marelui mitropolit răposat, pe care Grigorie Sidis îl cunoștea încă din tinerețe. Păstoria mitropolitului Cozma a fost tulburată de războiul ruso-turc, la care se amestecaseră și austriei. Din această cauză munca școlii gregoriene scade treptat-treptat. Tot prin hărnicia mitropolitului Sidis ea va începe să renască. Abia în 1792, adică în ultimul an de păstorie a mitropolitului Cozma, se tipărește *Octoihul mare*¹⁷, cu binecuvîntarea acestuia, dar «prin silința, cheltuiala și îndreptarea smeritului Mitropolit Sidisă Kiră Grigorie». De data aceasta mitropolitul Grigorie lasă posterității un folio (de 1 foaie nenumărată și 353 foi numerotate) care este în întregime opera sa. Indemnul la tipărirea cărții, cheltuiala ca și îndreptarea textului se datoresc exclusiv lui. Aceasta este, de altfel, și ultima lucrare tipărită de fostul ieromonah tipograf, ajuns mitropolitul Grigorie Sidis. El lucrase pe această linie a luminării obștii prin tipar, de la 1761 pînă la 1792, adică peste 30 de ani. Cîtă iubire de carte a avut acest cleric, se poate constata și din lectura impresionantei sale «diate», publicată în rîndurile ce urmează.

*

Pe lîngă preocupările cărturărești ale fostului ieromonah tipograf, se constată că el a fost și un om cu pronunțat simț gospodăresc, apreciat de mitropolitul Grigorie al II-lea, care a ținut pe lîngă sine, l-a ridicat la treapta de «iconom» al sfintei case, apoi de arhimandrit al Mitropoliei și i-a încredințat misiuni speciale cînd a fost nevoie. Astfel, el este trimis să conducă Mînăstirea Dealu, din care cauză i se va zice și «Deleanul». Prima mențiune a sa ca egumen la Dealu, este de la «26 Ghenarie 1778», cînd se ocupa de hotărnicia moșiei Podul Hrizi din Dîmbovița, care fusese împresurată de moșneni. Mitropolitul Grigorie al II-lea dă o carte de blestem, cu «groaznică afurisanie» pentru aflarea adevărului, «că s-a înștiințat de la cuviosul arhimandritul Deleanu Kir Grigorie, că s-a împresurat hotarul de alți moșneni»¹⁸.

La 21 februarie același an, Grigorie arhimandritul — care a fost în toate împrejurările litigioase un om al împăcării — face o învoială cu Manolache Brîncoveanu pentru iazul Trivale, din părțile Ialomiței¹⁹.

În anul următor, 1779, la 26 iunie, se face hotărnicia moșiei Mahalalele de lîngă Tîrgoviște, «fiind de față Sf. sa părintele arhimandrit igumenul Sf. mănăstiri Dealu, Kir Grigorie»²⁰.

O problemă mai complicată este aceea a moșiei Popșa, de lîngă Tîrgoviște și care începe la 23 septembrie 1781 și se va termina numai la 13 martie 1784. În decursul procesului se face apel la mărturia episcopului de Buzău, Cozma, care fusese în 1759 igumen al Mînăstirii Dealu²¹. Din toate acestea se constată că arhimandritul Mitropoliei, Grigorie, ajunge Deleanul, adică conducător al Mînăstirii Dealu, între anii 1778 și 1781.

17. *Ibidem*, f. 349.

18. Arh. St. Buc., *Mănăstirea Dealu*, XIV/1 și 2.

19. *Ibidem*, XII/3.

20. *Ibidem*, copie VIII/1—2.

21. *Ibidem*, XI/25.

Revenind la Mitropolie, arhimandritul Grigorie ajunge, în anul 1783, cum am amintit, mitropolit de Sidis. În această treaptă superioară bisericească el este întrebuițat la locurile cu greutate mai apăsătoare, cum erau acelea de la Mănăstirea Aninoasa din Muscel. Avînd rostul unui vicar mitropolitan de azi, el ia conducerea acesteia, avînd la dispoziție și un iconom executiv, respectiv pe Ghenadie care va ajunge și egumen al mănăstirii. Și aici, averile mănăstirii nu erau bine gospodărite, mai ales de cînd administrația ei devenise oarecum comună cu aceea a Mănăstirii Cîmpulung. Vom cita cîteva cazuri pe care avea să le clarifice Grigorie, mitropolit de Sidis, la Aninoasa unde sălășluia și fratele său Dionisie monahul.

Ieromonahul Mihail, mort la 7236(1728), făcuse danii Mănăstirii Cîmpulung, cărora apoi prin diată le-a schimbat destinația, trecîndu-le Mănăstirii Aninoasa. Este vorba de moșia Negești de lîngă Rucăr și de Muntele Coastele Roșu. Drepiturile Aninoasei nu fuseseră apărute de egumenul acesteia, Varlaam, și daniile ieromonahului Mihail intraseră în stăpînirea Mănăstirii Cîmpulung. Urma ca cele două mănăstiri să meargă la judecată. Mitropolitul Grigorie Sidis — «vicarul» — împacă lucrurile printr-un așezămînt, avînd ca martori pe același Cozma episcop de Buzău și pe Velcea biv treți) logofăt, la 25 iunie 1786²².

În același an, 1786, luna iunie, a avut loc o dispută între «vicarul» Grigorie și cunoscutul egumen Partenie de la Curtea de Argeș, al cărui nume este săpat în piatra exterioară a altarului Mănăstirii Argeș. Cleric cu multe calități, la acea dată el reprezenta interesele mănăstirilor argeșene, metocuri din apropierea crașului Curtea de Argeș, Roboaia și mai vechea Mănăstire a Brădetului. Partenie dă un zăpis «despre partea mănăstirii Brădetului metohu mănăstirii Argeș», «la oînstită mîna Prea Sf. sale părintelui Sidis Kir Grigorie și la Sfînta mănăstire Aninoasa», cum, pentru a evita o judecată, făgăduiește a da în locul unei părți din moșia Aninoasa de la Brădet, împresurată «de boierii Brătieni», o parte egală din moșia Roboaia : «Și mă făgăduesc ca să dau mănăstirii Aninoasei moșie despre Robaia din stăpînirea mănăstirii Brădetului în locul moșii care o stăpînesc boierii Brătieni în hotarul Aninoasei... Și pentru moșia aceasta ce mă făgăduesc a o da, acum după ce voio merge la mănăstire să am ce face știre iconomului Kir Ghenadie ot Aninoasa, ca să vie și să mergem la fața locului să o dau... și cîți stîjnjeni voio deosebi mănăstirii Aninoasei, să am a face știre Prea Sfînții sale... Care această învoială am făcut-o și prin știrea Prea Sfînții sale părintelui Mitropolit»²³.

Dar, în anul următor, 1787, mitropolitul Grigorie al II-lea își sfîrșea viața. Urmașul acestuia Cozma, fostul episcop de Buzău, îi dă în grijă mitropolitului Grigorie Sidis să apere și interesele vechii Mitropolii a Tîrgoviștei, numindu-l «epistatul» acesteia. La 21 februarie 1793 mitropolitul Sidis îndreaptă o anafora către domnitorul țării Alexandru Constantin Moruzi (1793—1796), arătînd că moșia Băneștii a Mitropoliei Tîrgoviștei este împresurată, de șase anii, de biv vel logofătul Rădul Goleșcul. Începe o judecată, care va dura mai mulți ani, pornită prin cartea de blestem a mitropolitului Cozma și continuată și prin intervenția urmașului acestuia Filaret al II-lea. Mitropolitul Grigorie Sidis merge la fața locului, se străduiește și cîștigă, cu toate încercările făcute de Radu Goleșcu de a salva ceea ce nu i se cuvenea. Hotarele moșiei Bănești s-au fixat însă abia la «20 Ghenarie 1798»²⁴.

22. Arh. St. Buc., *Mitropolia București*, cap. CCCXVIII/7.

23. *Ibidem*, doc. XCVII/4.

24. *Ibidem*, doc. XXXVI/22.

Tot în anul 1793, cînd mitropolitul Grigorie Sidis se ocupa de interesele Mitropoliei Tîrgoviște, el încearcă și o deziluzie: la 23 septembrie, se făcea alegerea la Scaunul mitropolitan rămas vacant prin moartea mitropolitului Cozma. Între cei trei aspiranți la acest post suprem era și mitropolitul Grigorie Sidis, alături de Filaret al Rîmnîcului și de Dositei Filitti al Buzăului, cei doi din urmă fiind bine apreciați în cercurile conducătoare ale țării. De aceea el rămîne tot mitropolit de Sidis «in partibus infidelium». De reținut, totuși, faptul că multiplele sale calități îl recomandaseră, ca un îndreptățit la cel mai înalt post bisericesc al țării.

Simțind că i se apropie sfîrșitul²⁵, Grigorie, mitropolitul de Sidis s-a gîndit să arate în scris cum să se procedeze cu «rămasurile» lui, cu banii săi, cu îngroparea și cu pomenile pentru sufletul său. Fiindcă comentariile noastre asupra «diatii»²⁶ sale ar știrbi măreția acestui document, lăsăm să urmeze aici părțile cele mai reprezentative, pentru ca cititorul să constate care au fost motivele pentru care am socotit ca minunată viața acestui cleric, pornit de la modesta meserie de tipograf și înaintînd smerit, dar îndreptățit, la rangul de mitropolit. «Si licet parva cum magnis componere», el se situează pe linia lui Antim din Ivir, dar și cu ceva în plus: era vlăstar al neamului românesc.

DIATA MITROPOLITULUI GRIGORIE SIDIS²⁷

«Dmne Ise Xse fiolul lui Dumnezeu celui în Troiță slăvit, ajutam mie mult păcătosului și nevrednicului arhiereu Sidis Grigorie.

† Stăpînul și Mîntuitorul Dmnu nostru Is Xs., în sfînta Sa Evanghelie nu numai că ne vestește pentru ceasul morții că este neștiut și nepriceput de nimeni, ci încă ne și îndeamnă și ne deșteaptă ca totdeauna să fim gata și să nu dăm zi după zi pentru îndreptarea sufletelor noastre: privecheți zice, că nu știți zioa, nici ceasul acela, în care va veni moartea ca un fur. Această evanghelizească învățătură, socotind-o și eu smeritul rob al lui Dmzeu, și temîndu-mă de înfricoșatul cias cel după urmă al morții, ca nucumva fără de veste să mă coprinză, încă sănătos aflîndu-mă și cu mințile întregi, mi-am făcut orînduială de avutul meu, care din vrerea și mila lui Dmzeu am cîștigat cu slujba ce am slujit sfîntei Mitropolii Ungrovlahiei, încă de la leat 1761: în toată vlădiciea răposatului întru fericire starețului părintelui Mitropolitului Grigorie (Dumnezeu să-l pomenească) și cu epitrahilul de cînd m-au hirotonit Prea Sfînția sa arhiereu de la leat 1783 Ghen. 19: ca să-s știe după ducerea mea din trăceastă deșartă lume în ce chip să se urmeze. Însă această orînduială ce am făcut, să aibă a să păzi, cînd mi se va întîmpina moarte aici în Țara rumânească, în patriia mea. Iar cîndu în va ajuta Maica Precistă ca să-m împlinesc scoposul mergerii mele la Sfîntagora, atunci să nu să fie în seamă. Și de voi muri aici, îngroparea să-m fie la sfînta Mitropolie a Bucureștilor, acolo unde este și răposata maica mea. Măcar că să cădea să nu ne numim numai cu numele călugăr, ci și cu faptele, adică, să fim săraci de voe, și să n avem nimic, ca să nu mai fie trebuință de dieți, că rînduiala dieții de averi să cuvine mirenilor, iar nu la călugări. Diata călugărului să cade să fie ca a sfîntului Teodor Studitul cu învățături sufletești, iar nu cu rînduială de bani, pentru mine ticălosul o zic aceasta, iar nu pentru altul, că mă văz cu totul greșit

25. În legătură cu data morții mitropolitului Grigorie Sidis, după V. A. Ureche, *Istoria Românilor*, vol. VI, p. 656 (urde este publicat «Pitacul dat la 4 august 1795 de către domnitorul Alexandru Moruzi referitor la «catagrafia averii răposatului Arhiereu Sidisu Grigore»), se poate deduce că el se stînsese înainte de 4 august 1795.

26. Aceasta a fost cunoscută și de Băjan de la Rucăr, fost funcționar la Arhivele Statului București. După copia acestuia și-a luat cîteva elemente și Pr. I. Răuțescu în lucrarea sa: *Mănăstirea Aninoasa din județul Muscel*, Cîmpulung, 1933, p. 99.

27. Arh. St. Buc., *Mitropolia București*, pachet CCCLXXXII/35 (un calet în 8°).

înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor. Însă precum strămoșul Adam au pricinuit aruncînd vină asupra strămoșei Evei și ea asupra șarpelui, așa vai de mine, și eu pricinuesc, cum că de cînd am pus potcapocul (*sic*) în cap gînd de șăzut aici în Țara Rumânească n'am avut, ci ca să mă duc la Sfîntagora, și pentru aceasta păstram ce agoniseam, cu pricină ca să am cu ce trăi acolo, nebăgînd în seamă de cuvîntul Domnului Xs. care zice: nu vă griji de mîine. Pentru aceia im mărturisesc păcatul că foarte rău sînt greșit. Cu toate acestea mai întîi de toate mă rog milostivului Dmzeu, ca să răverse Dumnezeiasca sa milă asupra mea celui mai păcătos decît toți oamenii și să-m erte toate greșalele mele ce am greșit cu știință, sau cu neștiință, cu voe sau fără voe, și să fie milostiv ticălosului meu suflet, în zioa aceea cea înfricoșată a judecării cei viitoare, cînd va ședea să judece faptele fieștecărui. După aceasta mă rog și tuturor creștinilor de la mare pînă la mic, parte bisericească și politicească, ori cu ce voi fi greșit să mă erte, și de mine păcătosul să fie ertați, precum și pă oricine să va fi întîmplat ca un nerăbdător a mă porni din minie cu cuvînt de blestem, sau cu grăire de rău, ori din vreo pricină ce-m va fi datu ori din îndemnarea proclerului vrășmașului sufletelor noastre, pă toți de obște îi ertu cu tot sufletul meu. Și iarăși îndoesc cuvîntul de zic, Dmnezu să-i erte și să-i blagoslovească. Iată dar și orînduiala care cu ajutorul lui Dmnezeu o fac, precum aici să coprinde:

Cele ce las Sfintei Mitr. Bucureștilor: I. Cărți grecești²⁸ (Peste 150 de tipărituri apărute între anii 1564 și 1792). «II. — Odăjdii arhieresti» (sînt inventariate amănunțit 8 odăjdii, diferite obiecte de cult și mobilier).

«*Cele ce las sfintei Mitropolii Țirgoviște*» (sînt inventariate 27 de cărți).

«*Argintărie tot la Sf. Mitropolie Țirgoviște*» (se dă o lungă listă cuprinzînd obiecte de cult, mobilier, unelte și felurite lucruri gospodărești).

«*Cele ce las mănăstirii Aninoasa din sud Muscel, metoh Mitr. Buc.*» (sînt inventariate cinci cărți de cult, o cădelniță și o cruce).

«*Cărți rumânești care le las Mănăstirei Dealului*» (sînt inventariate 14 cărți bisericești și 4 manuscrise).

«*Las și Mănăstirei Vișoritei o icoană Maica Precista cu provazul numai de argint.*»

Cele ce las Mănăstirii Cîmpulungului: Sfînta icoană Maica Precista cea cu prăvăzul de argint, și cu coroanile împodobite cu diamanturi, cu zmaragduri, și cu robînuri. Sfînta Cruce cea mare, care este de dram 158: argint poleit, cu 44 grăunțe mîrgăritar i cu alte pietre, așezată în toc de lemnu pă dinlăuntru cu catifea, pă din afară este în chipul unii cărți. Rucavițele cele cu canavăț roșu în șatrănțe, cu crucile cusute în manga, cîte cu 14 halcale de argint. Bedernița cea de catifea verde.

Cele ce las iconomului Kir Dositeu: 4 cărți rumânești scrise cu mîna, un Scărar, o Psaltire tălmăcită, un Țilcu de Apocalipsis și o carte pustnicească ce are întrînsa pă Filotei i Grigorie Sin(a)it și Năl de la Sorschi, și Diadohu episcopul. I ceasornic de masă cu deșteptător și cu bătaea ceasurilor, este în chipul celui de sîn. I cutioară de argint cu sfinte moaște, din care un deget ce este în cutie este al unui Sfînt Spiridon cel nou, mi l-au dat răposatul părinte Mitr. Cozma, cînd era Mănăstirea Dealului asupra mea, fiind că-l avea și Sfînția sa luat de la această mănăstire, de cînd era Delean. Ci cu toate că mai sînt moaște de ale acestui sfînt la numita mănăstire, dar să-s dea și degetul acolo, și să-s așaze la catastih igumenesc de perilavi.

Altora părinți de la Mitr. Bucureștilor: Eclisiarhului Kir Dionisie un epitrahil fi las de belacoasa albastru, cu flori de fir în șatrănțe cu 5 cruci cusute în manga, cu 9 nasturi de fir galben și în vîrf cîte o pietricică verde cu 5 ciucuri ibrișăm roș legați cu fir, căptușala tăbiniță roșăie; îi las și crucea de sînt cu sf. lemnu. Popii lui Avramie îi las o cruce legată cu argint și poleită scrisă pă coada Grigorie ieromonah. Îi las și o lingură de argint.

28. Aceste cărți, ca și alte donații, vor intra, la începutul secolului al XIX-lea, în biblioteca de la Sfîntul Sava și apoi la Academia Română (Prof. T. G. Bulat, *Contribuții la istoricul bibliotecii de la Mănăstirea Sfîntul Sava din București*, în «Glasul Bisericii», XXVII (1968), nr. 7—8, p. 879—902).

«*Cele ce las părintelui Mirion*»²⁹ (urmează o listă cu diferite obiecte casnice).

«*Cele ce las părintelui Titupoleos*»³⁰ (urmează o listă cu diferite obiecte casnice).

«*Cele ce las eclișiarului din Tirgoviște popăi Grigorie*» (lista cuprinde 23 cărți și manuscrise, odăjdii și obiecte de cult).

«*Cele ce las fiului Dum. ciauș Mihai Bărbătescu celui botezat de mine*» (o listă cuprinzând cîteva obiecte casnice).

«*Cele ce las diaconului Gherasim ce-m slujăște*» (lista cuprinde: odăjdii, 11 cărți tipărite, 4 manuscrise, numeroase obiecte casnice și îmbrăcăminte de corp).

«*Cele ce las postelnice(lui) Tudorache*» (lista cuprinde obiecte casnice și îmbrăcăminte).

«*Cele ce las lui Nicolae de-m slujăște, care vre să se călugărească*» (sînt trecute, într-o lungă listă: icoane, veșminte și obiecte de cult, 9 cărți bisericești și diferite lucruri casnice).

«*Cele ce las lui Iosif ce-m slujăște*» (o listă similară, cuprinzând obiecte de cult și cărți bisericești, la care sînt adăugate, cu alt scris diferite obiecte gospodărești).

«*Cele ce las lui Năstase ce-m slujăște*» (o listă în care sînt trecute trei cărți bisericești, mobilier și lucruri casnice).

«*Cele ce las lui Dionisie monah, frate-mieu ce să află la mănăstire la Aninoasa*» (lista cuprinde cîteva obiecte casnice, după care se menționează): «Și din hainile mele, ce să vor afla, să ia ce-i va fi de trebuință și pre cât i să va cădea. Iar celelalte să le ia cei ce mi-au slujăt în casă, Diaconul Gherasim, post., Tudorache, Nicolai, Iosif și Năstase. Și care va fi de oprit vor opri pentru cîinșii, iar care nu le vor fi de trebuință le vor da și ei de pomană la aiții.

Așijderea și vasele de aramă i de cositor ce să numesc mai jos să aibă a le împărți cu toții, care sînt aceste» (urmează lista acestora).

«Aceste să le împărți între dînșii cu ocaoa și cu dreptate cîtu la unul atît și la altul. Apoi să fie și ei datori cu toții a face doao căldări de cîte doao oca aramă, și să le dea una lui Dumitru țigan, alta lui Gheorghe țigan, de pomană.

— Lui Dumitru țigan să i se dea și un topor i postavul cel albastru care este la pat coți 5¹/₂.

— să-s dea și lui Gheorghe țigan un topor.

Acest Gheorghe țigan easte al Mănăstirii Aninoasii, l-am luat de la mănăstirea Glavaciog încă de la leat 1785, pentru un suflet de țigan ce era Glavaciogiu dator Aninoasii, ce îl va stăpîni Mitropolia, iar numitul Dumitru țigan este al mieu pre care după moartea mea îl ertu, să rămîie slobod de supt robie. — Ertu și pă Stana țiganca cu fetile ei, care țigancă o am de dar de la Dumneaei stolniceasa Catrina Bălăceanu.

«*Cele ce las dum. pit., Velciu*» (lista cuprinde diferite obiecte de uz gospodăresc).

«*Aici arăt cu ce și în ce chip să mi să facă pomenirile și alte mili, Tal(eri): 10.000 afierosesc sfintei Mitrop. Bucureștilor, ca să fie ajutor pentru învălișul bisericii cu table de her și pentru zugrăveala ei fiind învechită.*

(10.000 suma din napoi)

250 las deosebit și Prea Sfinții sale părintelui Mitropolit Ungr., ca să mă pomenescă pă mine și pă răposatul starețul mieu și pă răposata maica mea. Și cînd va sluji Sf. liturghie la Mitropolie îl rog, ca să ne citească și cîte o molitvă de ertăcione.

700 las să-s dea prin știința Prea Sf. Sale la protopopi din șapte județe ale eparhiei Prea Sfinții sale, de județ po tl 100, cu cari bani să-s facă cele ce vor fi de lipsă pă la bisericile de mir du prin satele megieșești, ori din odăjdii, ori din cărți, dându-să și pomelnic la fieste care biserică.

1.500 las la cutiea cea de obște.

29. Era un *Matei* amintit în *Condica sfîntă* la ianuarie 1792. (p. 244); octombrie și decembrie 1793 (p. 283 și 291).

30. Era un *Teofilact* menționat în *Condica Sfîntă* la 15 martie 1801 (p. 304) și 27 martie 1803 (p. 319 și 326).

1.000 las la sfânta biserică cea mare la Patierșia Țarigradului.

500 las și scaunului patrieșăsc Alexandriei.

13.950 (tal. 13.950 suma din napoi).

500 las și scaunului patrieșăsc al Antiohiei.

500 las și la Ierusalim la Sfântul Mormînt al Domnului Hs.

3.000 las la Sfîntagora la toate mănăstirile și schiturile.

500 las la Sfîntul Munte Sinaia.

1.000 las pentru răscumpărarea de robi din mîinile celor streini de fel, ori cîte suflete să va putea cu acești bani.

500 las ca să-s scoată creștinii după la închisori carii să află închiși pentru datorii și sint scăpătați, de n-au cu ce plăti.

350 las să-s dea la amîndoa spitalurile Colții și lui Sfeti Pantelimon, ajutor la cheltuiala bolnavilor.

1.500 las ca să-s înzestreze cinci fete sărace și scăpătate.

500 las finii Elenii copilei Dum. pah. Costache Băl(ă)cean fiind botezată de mine, ca să-și cumpere vre o sculă, să mă pomenească.

22.300 (tl. 22.300 suma din napoi)

1.000 las pentru frate-meu Dionisie monah ot Mănăstirea Aninoasa, care bani să nu intre în mîna lui, ci mă rog Prea Sfinției Sale părintelui Mitropolit, ca să-i priimească Prea Sfinția sa cu dobînda trei și jum. la pungă. Și în cită vrême va trăi numitul frate, să i se dea dobînda tl 84, prin mîna Aninoșeanului pă fiecare an, să-i fie pentru petice și pentru gep hargelec» (turcism = bani de buzunar, — *n.n.*), «că mîncarea ș-o are de acolo. Iar după moartea lui, să o cheltuiască și din capete, ca la 300 de tl pentru pomenile lui. Iar ceilalți tl 700 să-s facă cu dinșii o biserică pă temelie de zid în satul Aninoasa, ca să nu să mai îngroape rumânii și țigani în mănăstire, ci la acea biserică. Și prin Arminoșanu să-s dea de știre numitului frate, ca să știe, să nu blesteme că n-am lăsat nici o orînduală pentru el.

23.300 (23.300 suma din napoi).

400 las unor rude despre partea răposatei maicii mele, carii să află pă moșiea Tăncăbeștii a Mitropolii, numele lor Ion și Alexandru, dar poate vor fi și alții. Ci să-s împartă ei dintre ei pă sufletele ce să vor fi aîlînd, ori mare ori mic, cu dreptate, luînd cum unul și altul, atît parte bărbătească, cît și fămească.

1.090 las pentru pomenirile mele, însă 300 la pogrebanie, 50 la 3 zile, 50 la 9 zile, 50 la 20 zile, 60 la 40 zile, 60 la pol de an, 70 la un an, 70 la doi ani, 70 la 3 ani, 70 la 4 ani, 70 la 5 ani, 70 la 6 ani și 100 la 7 ani. Dintraceastă sumă are de a să face și cheltuiala colivilor i a făclii ce-m va arde la cap. Însă dela pogrebanie pînă la 40 de zile să-s urmêze colivile și arderea făclii la mormînt în toate zilele. Iar de aci înainte colivile să mi să facă pe la obicinuitele soroace și zile. Iar făclie aprinsă la mormînt să nu-mi lipsească pînă în șapte ani în toate Sămbetele și sărbătorile.

(Tl 24.790 suma din napoi)

70 să-s dea în șapte ani po tl 10 unii călugărițe plată osteneii ei pentru facerea colivilor pă la obicinuitele zile și soroace.

1.000 să-s dea la o sută de beserici cu mănăstiri din București po tl 10 sărindar, dîndu-să la fiește care biserică pomelnic într-acest chip: Grigorie arhieriei, Grigorie arhieriei, Teodora monahia cu tot neamul lor.

210 să-s dea în șapte ani cîte trei sărindare pă an la mormîntul meu, po tl 10.

350 să-s dea în șapte județe ale Sfîntei Mitropolii 35 de sărindare, de județe cîte cinci sărindară, pă la biserici și mănăstiri.

250 să-s dea și în Eparhia Buzăului și Argeșului în 5 județe cîte 5 sărindară.

600 să-s dea sărindară la 12 părinți arhieriei cu părinții Episcopi po tl 50, pre carii îi rog cînd vor avea frăția lor sf. liturghie la Mitropolie să ne citească și cîte o molitvă de ertăcione.

27.270 (tl 27.270 suma din napoi).

1.100 să să dea slugilor ce m-au slujit, însă la 4 inși: diaconului Gherasim, post. Tud(o)rache, lui Nicolae, lui Iosif po tl 250 și lui Năstase tl 100.

50 să-s dea acestor țigani vizitii, însă tl 20 lui Dumitru, i tl 20 lui Gheorghe, i tl 10 spălătoare de rufe.

100 las să-s dea și popei lui Avramie, că și el m-au slujit.

Arătare pentru banii de unde să-s dea aceste rinduite este deosebită foae. Pentru purtarea de grijă a sufletului meu spre a mi se face pogrebania și toate pomenirile pînă la împlinirea de șapte ani, și spre a să da milele și sărindarile ce am arătat întracasta diată pă deplin, las epitropi, pă cuviosul eclesiarh Kir Dionisie și pre cuviosul iconom Kir Dositeio, și pă Dum. biv vel pit. velcea, pre carii îi rog să arate dragoste pentru numele lui Xs. și al Maicăi Precistii ca să-s încarce cu această osteneală sufletească spre a nu să face cusur la cele ce am rînduit. Și toate să facă cuviosiea lor și Dumnealui prin știrea Prea sfinții sale părintelui Mitropolitului Ungrovlahiei, că epitropul cel mare spre a lua seama de să urmează cele orînduite, Prea Sfinția sa are datorie de a fi, pre care îl rog cu smerenie să nu fie Prea sfinții sale cu supărare.

După ce să vor împlini toate ce am rînduit, din banii ce vor prisosi să aibă a lua epitropii po tl 200 : pentru osteneala ce vor face care fac tl 600 : iar ceilalți ce vor mai rămîne să să facă cu dănșii Biserica Schitul Babele a hramului Sfințului Ioan Prediteci metohul sfintei Mitropolii ; însă de zidit din temelie și să-s facă și vre o chilie, doao, de vor ajunge banii.

Această orînduială ce am făcut-o din viață fiind sănătos și cu mințile întregi, ori cine să va ispiti cu ori ce pricină deșartă și zadarnică de a o strica unul ca acela să aibă blestemul lui și urgia lui Dumnezeu și să fie afurisit de toate sfințele săbară și să-i șteargă Dumnezeu viața după fața pămîntului cu rea și groaznică săvîrșire, și pomenirea lui cu sunet să piară și să nu să învrednicească a vedea fața domnului nostru Is. Hs. la înfricoșata zioa aceea a răsplătirii. Ci cîndu să va judeca, el să easă osinditu de vecinica muncă, ca să lăcuească într un loc cu vînzătorul Iuda și cu de trei ori blestematul și afurisitul Ariea. Amin, fie, fie.

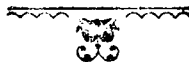
Leat 1795 Ioni 1

(pecete) Sidis Grigorie. Adeverez cu iscălitura și pecetea mea».

*

Rar ni s-a întîmplat să mai întîlnim o «diată» așa de bogată din toate punctele de vedere. Ea constituie o autobiografie a mitropolitului Sidis. Din ea aflăm amănunte despre originea sa, despre familia lui și Mitropolitul Sidis nu uită să amintească, destul de des, de mama sa, monahia Teodora, îngropată la Mitropolie, unde cere să fie înhumat și el. Nu uită pe fratele său, călugăr la Mînăstirea Ani-noasa, dar nu spune nici un cuvînt despre părintele său. Locul acestuia l-a ținut bunul mitropolit Grigorie al II-lea, care, l-a îndrumat și ocrotit, cum o mărturisește el adesea. Dorința sa a fost să meargă la Muntele Atos spre a duce viața călugărească aspră de acolo ; dar aceasta nu i s-a împlinit. După ani îndelungați de muncă el a strîns bani, cu gîndul de a-i folosi tot acolo, la Atos. Dumnezeu a vrut însă ca el să rămînă aici, în patria sa. Din banii și lucrurile strînse cu sudoare, el a știut să dea la sfîrșitul vieții sale atît persoanelor care i-au slujit cît și obștii creștine. Celor dintîi le-a lăsat mai ales cărți tipărite și manuscrise pe care le strînsesă cu sîrguință. Obștii creștine române i-a dat bani, începînd cu «cutia milelor» și sfîrșind cu daniile pentru spitalele de la Colțea și Pantelimon și pentru zidiri de biserici. Dar nici creștinătatea răsăriteană n-a fost uitată : toate Patriarhiile ortodoxe, Muntele Atos și Muntele Sinai au primit sume importante din partea mitropolitului Grigorie al Sidiei. Testamentul lui este ceva analog cu Așezămîntul mitropolitului Antîm, din Ivir.

Prof. T. G. BULAT

DIN FAPTELE ARHIMANDRITULUI HRISANT HOREZEANU

Ridicarea stării materiale și morale a poporului prin știința de carte a fost unul din principiile mari ale veacului trecut. Principiul, izvorât dintr-o necesitate socială, a condus la una din obligațiile esențiale ale statului modern: grija pentru educarea și instruirea tuturor cetățenilor.

Dar cum mijloacele materiale erau modeste, orice inițiativă particulară căpăta un rol foarte important. Utilă prin ea însăși, inițiativa constituia un exemplu, dar și un ferment de agitație acolo unde stăpînea dezinteresul și nepăsarea.

În Țara Românească, după reorganizarea învățămîntului laic la începutul perioadei regulamentare și după înființarea de școli «normale» în fiecare capitală de județ, s-a trecut și la organizarea învățămîntului teologic prin două Regulamente-legi din 1834—1835. În Regulamentul din 1834 «pentru seminaruri, protopopi și preoți» se prevedea (art. 8) că învățămîntul sătesc va fi dat în grija cîntăreților de la biserici care, primind de la fiecare «enoriaș» cîte 2 lei pe an și de la satul întreg 2 kile de bucate (cca, 800 kg), erau obligați să învețe copiii satului «carte și cîntări». Este evident că învățămîntul sătesc lăsat în seama cîntăreților de la biserici, cu redusa știință de carte pe care aceștia o aveau atunci, nu se putea ridica la nivelul necesar. De aceea animatorii învățămîntului public în frunte cu șeful Logofetei treburilor bisericești, Barbu Știrbei, s-au străduit, cu prilejul elaborării și dezbaterii celui de al doilea Regulament amintit, să dea învățămîntul sătesc în seama celui mai tînr preot din sat. Și într-adevăr, dacă avem în vedere nivelul instrucției prevăzute în programa noilor seminarii, școala sătească ar fi avut, realmente, de ciștigat de pe urma acestei măsuri. Dar boierii din Adunarea obștească, avînd în general o atitudine negativă față de rîspîndirea științei de carte la sate, n-au fost de acord și au respins propunerea.

Venind în întîmpinarea unei necesități simțite în lumea satului și avînd un bun sfătuitor în șeful Logofetei treburilor bisericești, Barbu Știrbei, unii egumeni ai minăstirilor, fie cu cheltuială proprie, fie apelînd la resursele mari pe atunci ale acestor locașuri de cultură, au adus o contribuție importantă — direct, dar și prin puterea exemplului — la ridicarea, prin știință de carte, a satului, urmînd de altfel o tradiție fericit ilustrată de înaintașii lor. La Motru, la Cernica, la Buzău, la Rimnicu-Vîlcea, cu deosebire în vremea episcopatului Sfîntului Calinic de la Cernica, știința de carte și-a avut harnici slujitori și propagatori în rîndul sătenilor, înainte și după instituirea învățămîntului public sătesc (1838).

Documentul pe care-l publicăm mai jos aduce o mărturie similară despre strădanile pe această cale ale arhimandritului Hrisant Horezeanu de la Mînăstirea Horezu — celebra și minunata ctitorie a voievodului Constantin Brîncoveanu.

ANEXA

1840 ianuarie 2. — Adresa de răspuns a arhimandritului Hrisant Horezeanu către Departamentul logofetei treburilor bisericești în legătură cu o pretinsă împotrivire a sa la înființarea școlii în satul Romani. Arătînd că informația este neadevărată, înfățișează contribuția sa, personală și ca egumen, la dezvoltarea învățămîntului.

Cinstitului Departament al logofetei trebilor bisericești.

Arhimandritu(l) Hrisant Horezeanu.

Văzind cele coprinzătoare prin porunca cinstitului Departament cu no. 3479 și cele prin alăturata în copie oțnoșenie a ci(nstitei) Eforii a școalelor cu no. 1328 de la 16 dechemvrie al leat(ului) încetat, cu supunere răspunz că pentru cîte incu-noștiințează ci(nstita) Eforie ci(nstitului) Departament că aș fi urmat, eu n-am nici cea mai mică știință la aceasta. Și acela care va fi dat în cunoștință ci(nstitei) Eforii unile ca acestea n-au judecat că poate să iasă pă urmă adevărul și va rămînea rușinat.

Cinstitul Departament însă zice că ar fi avut bună nădejde asupra-m spre lucrarea faptei cei bune și înlesnirea celor puse la cale de stăpînire. La acest cuvînt să fie încredințat ci(nstitul) Departament că plecatul nu numai că m-am arătat sîr-guitor și îndemnător la toate poruncile stăpîniri(i), dar încă și mai cu prisos că asupra madeli(i) școalelor cu toate că mi sã porunca ca la toate proprietățile sfintei mănăstiri să sloboz cheresteaoa trebuincioasă din pădurile mănăstiri(i) pentru fa-cerea școalelor și eu nu numai că acestea le-am slobozit, dar încă am dat și varul trebuincios i scînduri și...¹ pentru celelalte mărunțisuri, precum în județu Gorj, la doă proprietăți ce le are mănăstirea, adică satul Baia de Fier și satul Polovragii, am clădit doă școale numai cu a mea cheltuială și în soroc de patru luni le-am săvîrșit întru toate (care aceie doă școli poate să rămîie drept ca un izvod în toată Valahiea mică), așezîndu-să și copii într-însele spre învățatură încă de la trecut(ul) octomvrie leat(ul) încetat (1839).

Plecatul, însă, pentru că am o osăbită dragoste asupra învățaturi(i), încă dina-ntea întocmirii Regulamentului² plăteam de sine-m câte una mie lei pă an atît la Gorj cît și alți(i) atîția la Vilcea pentru ținerea școalelor.

Și pentru acele doă școli ce zic mai sus am cheltuit patru mîie de lei și încă atîția ajutores și la acelelalte școale ce sint ca să să facă pă proprietățile mănăstirii.

Și cătr(e) aceasta, încă dinnaintea întocmirii Regulamentului (fără a ști că înalta stăpînire o să întocmească școli i siminaruri³ am rugat singur pă dd. [f. 3/] prea cinstiți(i) boeri cîitori și șafi aceștii mănăstiri ca să binevoiască a-m slobozi vol să clădesc o școală lîngă mănăstire, în care să să adune un număr hotărit de copii atît din împrejuratle sate cît și de la alate proprietăți departate ale mănăs-tirii, care școală, aproape fiind de mănăstire, pă lîngă învățatura publică văzînd și uscultînd în toate zilele și orîndueala oia bună ce să urmează la sfînta biserică din mănăstire, să poată, după vreme a eși și preoți dintrînsi(i) cu învățatură mai bună. Și totdeodată ear l-am rugat a-m slobozi vol pentru plata profesorului i pentru alte cheltueli (la) trebuincioase mărunțisuri, precum cerneală, hîrtie, plăci, cărți și altele a fi pentru copii carii n-au putere părinții lor de a cumpăra. Și priimin-du-să de bună de către dd. cererea mea, mi-au și slobozit voie pentru toate cîte am cerut ca să puie în lucrare.

La zidirile școalelor din capitalile orașului Craiovia⁴ i la alte județe, cînd m-a pohtit Eforiea școalelor, am ajutorat în...⁵ spre săvîrșirea acelor lucruri bune.

1. Nu am putut descîfra cuvîntul.

2. Probabil Regulamentul-lege din 1834 pentru seminarii.

3. În text: siminaluri.

4. Așa în text. Corect: din capitalele județelor, Craiovia ș.a.

5. Cuvînt suprascris, adăugat ulterior, neinteligibil.

Și cinstitul Departament nu este înșelat pentru cuvîntul de mai sus că au avut nădejde asupra-mi, fiindcă eu luînd în băgare de seamă pă la alte înveșinate proprietăți, atît politiceste cît și bisericește⁶, n-am văzut ca să dea nici unii din proprietari cel mai mic ajutor la care nu li să cuvenea ca... d⁷ cu această bună faptă de față. Dar peristasie⁸ m-au adus astfel ca să vorbesc împotriva povățuirii evanghelicească unde zice : nu știe stînga ce face dreapta. Cinstita Eforie arată cinstitului Departament că eu m-aș fi împotrivit ca să nu să facă școală la satul Romanii. Apoi ce putere am eu, nu am particular, a mă împotrivi la lucrările ci(nstitei) Finanții, și că ci(nstita) ocîrmuirea județului dacă vedea o asemenea împotrivire din parte-m și dacă n-avea putere ca să mă mărginească, prin urmare, de ce n-au raportuit ci(nstitului) Departament din lăuntru a mea împotrivire și nesupunere sau să-m fi făcut vreo hîrtie dojenitoare pentru aceasta. Această pricină însă acum întîi o văz în porunca ci(nstitului) Departament. Și unde nădăjdueam a priimi vre un fel de mulțumire de la această Eforie, văz lucru împotrivă, catigorisindu-mă prin hîrtie [f. 4] formală către ci(nstitul) Departament bisericesc.

Plecat, dar, încunoștiințez și acea puțină știință care am asupra acestii madele, căci la vreme(a) cînd s-au preumblat supt ocîrmuitorul aceluî plaiu Horez împreună și cu profesorul județului ca să chipzuiască așezarea școalelor du prin sate. au venit și aici la sfînta mănăstire, unde văzînd școala mănăstirii, care este lîngă satul Romanii (adică căminul mănăstirii), au zis singuri că de prisos este a să mai înființa altă școală lîngă școală, fiindcă copii aceluî sat învață la școala mănăstirii adăogînd numai ca să să treacă și această școală în lista școalelor județului ; la care această provlimă le-am răspuns că mai sus-numita școală fiind făcută cu știrea dd. ctitorilor și cu cheltueala mănăstirii, avînd și leafa profesorului slobozită și alte cheltuieli asemenea pentru copii sărmani nu găsesc cu cuviință ca să i să dea titlu pă numele satului Romani, rădicîndu-i-să titlu care poartă de Școala mănăstirii Horezu, ci ci(nstita) supt ocîrmuire să poruncească satului ca să clădească altă școală supt titlu de școală a satului Romani. Și d-lor au primit în sfîrșit de bun răspunsul său⁹ cel dintîi ; car copii satului Romani învață până astăzi tot la această școală, după puțința lor și acei cîte doi lei de familie nu să ea de la sat, fiindcă profesorul priimește leafa de la mănăstire.

Aceasta este știința mea asupra acestii madele.

Pentru lista ce zice că ar fi avut să facă aceluî sat de toți enorieășii și că eu m-aș fi împotrivit, până astăzi nici că am văzut, nici că am auzit asemenea lucrare și nici că am priimit vre o hîrtie de la suptocîrmuire întru asemenea madea.

Pentru școală însă, că zice că este mică, la aceasta nu mă împotrivesc, fiindcă mănăstirea n-au făcut școală ca să încapă copii județului, ci cu un număr hotărît, și pă-seama aceluî număr s-au făcut și încăperea. Ear acum, cu întocmirea școalelor prin toate satele, s-au mărginit mulți din copii în satele lor ca uni(?) ce va avea fieșcare(?) înaintare și au întrat în Școalele satele lor de învață pă ceilalți copii, împutîșindu-să cu aceasta numărul școalelor [f. 19].

Ear pentru catigorea ce să aduce asupra profesorului că este grec și că n-are știință, nici la aceasta mă împotrivesc. Atît numai știu că pînă acum, în patru ani

6. Proprietăți boierești și bisericești. 7. =

8. N-am înțeles cuvîntul. Un grecism ?

9. Corect : răspunsul meu, adică al egumenului.

de zile de la întocmirea aceştii şcoli au eşit două rinduri de copii învăţaţi. Însă pă unii carii am văzut cu osebit duh e-am trimis cu a mea cheltueală la şcoala Craiovii şi s-au aşezat de loc la mai înalt clas, care la eczamen(ul) ce s-au făcut la iunie trecut unu dintr-acei copii au eşit de frunte la învăţătură, făcînd cinste şi celorlalţi. Eu, întîiu, la înfiinţarea aceştii şcoli am adus un băeat care au fost trimis earăşi cu cheltueala mea în şcolile ot Bucureşti, care urmînd în vreme de patru ani au trecut tot cursul învăţăturilor începătorii, şi pă care l-au aşezat profesor. Apoi, şezînd aici aproape de doi ani, într-a căruia vreme au înaintat prea bine copiii. Pă urmă au plecat. Şi cercetînd în toate părţile a găsi altul, n-am găsit. Aşadar, ca să nu stea şcoala închisă, am găsit pă acest de acum ce zice că este grec (pă care l-au avut de ajutor D. Gheorghic, profesorul din Craiova), pentru oare nici eu nu poci zice că va fi desăvirşit la ştiinţă, dar poate¹⁰ să fiie ceva şi mai bun decît un candetat de sat; însă eu nu l-am adus a fi statornic la această şcoală, ci vremelniceşte, pînă ce voi găsi altul, rugînd pă toţi profesori(i) judeţelor ca să-mi dea pă vreunul din şcolari(i) carii vor fi trecut cursul învăţăturii. să-l aşez în locul celui dintîi. Dar pînă acum n-am fost norocit.

Plecat dar mă rog ci(nstiifului) Departament că, ca un protector ce este al feţelor bisericeşti, să binevoească a da în cunoştinţa ci(nstitei) Eforii că oricine va fi acela care au încunoştiinţat aceste catigorii împotriva-m, au făcut numai ca să-m supere cinstea şi ipolişisul, ear nu pentru vreun obştesc ban folos. Ear cît pentru şcoala satului Romani, să binevoească a să agrichisi cu ci(nstita) ocirmuire a judeţului ca să să poruncească satului Romani de a clădi şcoală pă seama satului (în vreme că şi celelalte şcoli care să fac din poruncă earăşi acum s-au început) şi precum am ajutat şi alte sate de supt proprietatea¹¹ aceştii mănăstiri, voi ajutama şi pă aceasta. Dar şcoala ce este zidită pă numele sfintei mănăstiri nu spînzură la mine ca să rămîie pă seama satului.

Anul 1840 ghenar(ie) 2

No 1.

«Pentru copie întocmai,

T. (?) Penescu» [f. 20]

Arh. St. Buc. (Arhiva istorică centrală) prin Ţara Românească dosar 3396/1840, f. 3-4 şi 19-20. Copie.

Adresa a fost trimisă, în copie, de Departamentul Logofeţiei trebilor bisericeşti şi instrucţiei publice — Eforiei şcolilor, ca răspuns la adresa acesteia către Departament nr. 1328.

Adresa Departamentului către Eforie din 26 ianuarie 1840 cu care trimite această copie (Ibidem, f. 2).

La Eparhie rezoluţia pusă pe adresa Departamentului: «să se trimită în copie profesorului de la R. Vilcea acest răspuns al egumenului şi profesorul să cerceteze de la cine altul vine împiedecarea cită vreme egumenul protestează astfel».

În dosar însă nu mai exista nici o altă piesă referitoare la acest caz.

G. D. ISCRU

10. In text: toate.

11. In text: proprietatea.

PISANIA PARACLISULUI DE LA MÎNĂSTIREA NEGRU VODĂ DIN CÎMPULUNG-MUSCEL

Biseriçuța paraclis de la Mînăstirea Negru Vodă din Cîmpulung Muscel în care pisania în două variante : a) *Pisania veche*, originală, scrisă cu litere chirilice, se află rezemată de zidul nordic al mînăstirii în partea dreaptă a clopotniței ; b) *pisania nouă*, completată, scrisă cu litere latine, se află pe peretele exterior al biseriçuței paraclis, în stînga uși de la intrare. Pisania nouă este, ca realizare, cu mult inferioară celei originale.

Din lectura pisaniei originale rezultă că pe locul unde s-a zidit biseriçuța paraclis, care se mai numea «și biserica bolniții de lîngă mînăstire»¹, se găsea o biserică de lemn. Aceasta putrezind, ieromonahul Teofan, nastavnicul sfîntei Mînăstiri Negru Vodă cu cheltuiala sa a ridicat o biseriçuță de zid, isprăvită în 5 iulie 1718. Deci în anul 1718 pisania cu litere chirilice era zidită — probabil — la intrarea în biserica paraclis. Ulterior acest sfînt locaș s-a ruinat și cînd a fost reclădit pe vremea lui Grigore Ghica (1822—1828) sau cîtiva ani mai tîrziu, zidarii negăsind pisania veche au făcut alta cu litere latine, care avea aproape același cuprins. Iar în anul 1860 biseriçuța paraclis a fost zugrăvită din nou de pictorul *Gheorghe Tattarescu* (1818—1894)², picturi reușite dar nu lipsite de influența artiștilor italieni, pe care-i admirase la Roma, Florența și în alte orașe italiene³.

În acest mod se explică existența a două pisanii, aproape identice. Pisania veche e expusă afară, rezemată de zidul nordic al Mînăstirii, iar pisania nouă s-a scris cînd s-a reclădit biseriçuța paraclis — probabil — către mijlocul secolului al XIX-lea, deoarece pictorul Gh. Tattarescu zugrăvește din nou biseriçuța paraclis în anul 1860.

Pisania nouă, scrisă cu litere latine, aflată pe peretele exterior al biseriçuței paraclis, are cuprinsul aproape identic cu acel din pisania veche, numai că sînt adăugate două rînduri și anume : «Apostu Vasile Erodiacón au dat vilele din vale pentru ca să aivă vecinică pomenire».

Pentru că pisania veche, cu caractere chirilice se află detașată și ar putea fi deplasată în altă parte fără ca să se mai poată constata cu ușurință identitatea de cuprins cu pisania nouă și deci să nu se mai poată preciza cărei biserici a aparținut ; și întrucît nici în studiile care s-au ocupat în special de complexul Mînăstirii Negru Vodă din Cîmpulung-Muscel⁴ nu a fost reproducă fotografia pisaniei vechi, socotim necesară și utilă publicarea pisaniei vechi și transcrierea cuprinsului ei.

1. Preot Ioan Răușescu, *Cîmpulung-Muscel, Monografie istorică*. Tipografia Gh. Vlădescu — Cîmpulung-Muscel, 1943, p. 89.

2. *Ibidem*, p. 90, nota 1.

3. Gh. Oprescu, *Pictura românească în secolul XIX*. Ediția II-a, Imprimerie națională, 1943, București, p. 117.

4. Nici în documentatul studiu despre monumentele din Cîmpulung — pisania veche cu litere chirilice, nu a fost reproducă.

Pisania Paraclisului de la Mănăstirea Negru-Vodă din Cîmpulung

Pisania veche a bisericuței paraclis e săpată în piatră și are forma unei prizme dreptunghiulare, avînd lungimea de 1 m lățime de 1,20 m și grosimea de 0,15 m.

În transcrierea Pisaniei vechi, publicată mai departe, am despărțit prin bare *fiecare rînd* al textului vizibil în fotografie.

«Cu vrerea Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea / Sfintului Duh am început de a zidi această sfîntă și dumnezeiască / biserică. Intru nașterea sfintului și slăvitului Preditec Ioan /, încă mai dinainte fiind biserică de lemn și viind vremea de a putrezit și ră/mîinînd sfînta rugă de nu să putea face ca să pomenească ctitorii / și răposații părinți care sînt aici, vîzînd eu Teofan Ieromonahul / Nastavnicul sfîntei Mînăstiri că stă sfînta rugă jos, din darul / lui Dumnezeu și a Maicii sfînției sale m-am nevoit de o a zidit și / o am înfrumusețat cu toată podoaba că să avem vecinică pome/nire și s-au făcut în zilele luminatului Ioan Voevod și Mitro/polit Kir Mitrofan. Vă rog iubiți frați în numele lui Dzeu, care veți / fi nastavnic să aveți purtare de grijă ca să nu stea făr'de sfînta rugă ca să aflați mi/lă înaintea județului lui Hristos, iar cine s-ar ispiti a strica și a / nu purta de grijă să fie supt blestemul a 318 sfînți / Părinți de la Nikeia. Meseța iulie 5 zile, leat 7226 (1718), / fiind ispravnic Vasile Erodiacon Ioan logofăt ispravnic».

OCTAVIAN MĂRCULESCU

DOCUMENTARE

UN CATALOG NECUNOSCU AL BIBLIOTECII MÎNĂSTIRII HUREZU

Bibliotecile din școli și mînăstiri, palate voievodale sau case boierești au purtat, prin timp, mărturiile scrise ale vechimii, trăiniciei și continuității culturii noastre românești. Datorită lor putem reconstitui astăzi atmosfera spirituală a unor vremuri de mult apuse, putem asculta și înțelege marele și nesfîrșitul dialog al generațiilor sau putem descifra, în cronici, manuscrise sau tipăriri de epocă efortul creator al înaintașilor de a dura pe pămîntul românesc fortărețe de cultură universală. «De aceea, scria istoricul Niçolae Iorga, nici o listă de cărți nu e indiferentă. Am voi să avem pe această cale cît mai multe cunoștinți de suflete, cît mai multe psihologii: mi-ar trebui însemnarea cărților celor mai buni ca și a celor mai răi, celor mai ageri ca și a celor mai mîrginiți, pentru a înțelege pe deplin din nevoia de citit a unei societăți, orientarea ei, moravurile ei, seriozitatea sau ușurătatea ei, situația ei față de judecata, desăvîrșit informată și foarte aspră a timpurilor»¹.

Ridicînd astfel între codrii seculari, coborîtori dinspre munți, minunata sa ctitorie, Mînăstirea Hurezu, Constantin Brîncoveanu nu s-a gîndit să dureze numai a locaș de retragere și rugăciune, ci o adevărată citadelă a culturii românești. De aceea a dăruit mînăstirii, pe lîngă odcare bisericеști lucrate în aur și argint, și numeroase cărți, începînd cu *Biblia de la București* (1688), la tipărirea căreia a fost îndeaproape ostenitor. Se păstrează și astăzi această carte de început a bibliotecii Hurezului, pe care slăvitul voievod a aplicat frumoasa sa pecete domnească.

Ulterior, domnitorul Constantin Brîncoveanu a adăpostit într-o tainică chilie boltită a Mînăstirii Hurezu propria sa bibliotecă, alcătuită din multe sute de cărți adunate cu trudă și pasiune din toate colțurile Europei.

1. N. Iorga, *Încă o dată: ce se cetea pe vremuri la noi*, în: «Floarea darurilor», 2, nr. 9, 25 mai 1907, p. 129.

La această vestită colecție de cărți se referea și învățatul Ioan Comnen, în prefața unui mascris închinat domnitorului Constantin Brîncoveanu, în 1702: «Dar ai întemeiat și o bibliotecă vrednică de văzut, cu multă cheltuială, în mînăstirea cea frumoasă a Hurezului, zidită de tine, și ai umplut-o cu cărți felurite și foarte de folos»².

Moartea năpraznică a voievodului, în august 1714, a aruncat însă în prăpastia întunecată a uitării și biblioteca de la Mînăstirea Hurezu.

Abia către mijlocul veacului trecut, scriitorul Alexandru Odobescu descoperă, la vechea ctitorie brîncovenească, existența unor «importante manuscrite și cărți tipărite», ce aparținuseră domnitorului Constantin Brîncoveanu³. Intre cărțile rămase de la luminatul voievod se aflau, după constatările lui Alexandru Odobescu, «Marea Colecție de autori bizantini tipărită sub Ludovic XIV de Ducange», alături de «cei mai mulți Părinți ai Bisericii, în ediții greco-latine»⁴.

Succinta însemnare a eruditului arheolog și scriitor Alexandru Odobescu avea să rămînă, pentru multă vreme, singura mărturie certă privitoare la biblioteca domnitorului Constantin Brîncoveanu, deoarece se acreditase părerea că manuscrisele și tipăriturile de la Mînăstirea Hurezu s-au risipit fără a se face vre o mențiune privitoare la conținutul lor.

Nici în arhiva Mînăstirii Hurezu, publicată selectiv de Nicolae Iorga în 1907, nu s-au aflat informații mai ample referitoare la componența bibliotecii. Despre constituirea și structura bibliotecii se știa numai că «mai multe rînduri de cărți bisericești și altele (...), toate pecetluite cu pecetea domnească, fură date în seama lui Ioan»⁵, primul arhimandrit al mînăstirii, de către însuși domnitorul Constantin Brîncoveanu.

Mai tîrziu, în 1925, Nicolae Iorga⁶ a descifrat și frumoasa inscripție grecească așezată de ctitor la intrarea în bibliotecă: Βιβλιοθήκη τροφῆς ἔραστοῦ ψυχικῆς οὗτος δόμος βιβλων προτείνει πάνσοφον πανδαισίαν ἐν ἔτει αψη'-Φ (Bibliotecă de hrană dorită sufletului, această casă a cărților îmbie prea înțeleapta imbelșugare, în anul 1708).

Conținutul bibliotecii brîncovenești continuă să rămînă încă învăluit în taină.

Abia în anul 1935, Prof. Ion Ionașcu a descoperit în arhiva Eforiei spitalelor civile două cataloage ale bibliotecii Hurezului, inserate în catagrafiile averilor mînăstirești⁷. Pe baza lor se încearcă, pentru prima oară, reconstituirea

2. Prefață la *Tilcuirea celor patru Evanghelii* (1702), manuscris grecesc, aflat astăzi la Biblioteca Națională din Viena (cf. N. Iorga, *Manuscrite din biblioteci străine relative la istoria românilor* (Inițial memoriu), București, 1898, p. 12).

3. Cf. Al. Odobescu, *Foietul Novel și Calendarele lui Constantin Vodă Brîncoveanu*, în «Revista română», nr. 1 1861, p. 657. Al. Odobescu vizitase Mînăstirea Hurezu în vara anului 1860 «fiind însărcinat de Ministerul Instrucțiunii Publice, de a cerceta, a înregistra și a descrie obiectele antice și interesante pentru istorie ce se vor afla prin mînăstirile di unele județe ale țării».

4. *Ibidem*, p. 659, nota.

5. Cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. 14 (Hîrtii din Arhiva Mînăstirii Hurezului), București, 1907, p. IX.

6. N. Iorga, *Biblioteca lui Vodă Brîncoveanu la Hurezi*, în «Revista istorică», 11, nr. 1-3, Ian.-mart. 1925, p. 4.

7. Cf. Ion Ionașcu, *Contribuții la istoricul Mînăstirii Hurezu după documente inedite din arhiva Eforiei spitalelor civile*, Craiova, 1935, p. 49-54 (Extras din «Arhivele Olteniei», nr. 79-82, dec. 1935).

bibliografică aproximativă a fondului de publicații despre care amintise cu șapte decenii mai înainte Alexandru Odobescu⁸.

Cercetări ulterioare întreprinse în Arhivele Statului ne-au condus la identificarea unui catalog mult mai complet al bibliotecii de la Hurezu, întocmit în anii imediat următori călătoriei scriitorului Alexandru Odobescu la mănăstirile de pe Valea Oltului.

Catalogul, redactat de către revizorul școlar al județului Vilcea, I. Eliade, la data de 1 mai 1865, cuprinde 425 de volume (manuscrite și tipărituri), în limbile greacă, latină, italiană, arabă și georgiană. Pentru fiecare lucrare se transcriau în original, numele autorului, titlul (complet sau prescurtat), locul de imprimare și anul de apariție⁹.

Trimis la Ministerul Instrucțiunii, catalogul a fost studiat de Comisia Bibliotecii Centrale din București, prezidată de August Treboniu Laurian. Din comisie mai făceau parte N. Florescu, D. P. Vezureanu și marele arhitect Al. Orescu, secretar fiind directorul bibliotecii, Ion C. Gârleanu.

Biblioteca a reținut pentru Biblioteca Centrală din București numai 138 de volume, întocmind și o «Listă de cărțile alese din Catalogul Monastirei Orezu pentru a se aduce la *Bibliotheca Centrale din Bucuresci*»¹⁰. Celelalte cărți, menționate în primul catalog au rămas în continuare la mănăstire, în timp ce manuscrisele și tipăriturile, trecute în fondul Bibliotecii Centrale, au fost preluate în 1901 de Biblioteca Academiei Române.

Prin aceste cataloage procesul refacerii, sub raport bibliografic, a bibliotecii Mănăstirii Hurezu depășește terenul nesigur al presupunerilor, trecând în domeniul certitudinilor.

*

Din ansamblul bibliotecii brîncovenești, de o surprinzătoare diversitate tematică, de la Mănăstirea Hurezu, se poate desprinde, sub forma unui fond omogen, seria, aproape completă a *istoriilor bizantine* editate la Paris în cursul secolului al XVII-lea, conform planului schițat în anul 1648 de savantul Philippe Labbé, în lucrarea *De Byzantinae historia scriptoribus, sub felicissimo Ludovici XIV* și sub îndrumarea marelui erudit și bizantinolog francez, Charles du Fresne, Sieur Du Cange.

Preocuparea domnitorului muntean pentru trecutele fapte ale împăraților Bizanțului, din rîndul cărora își trăgea obîrșia mama sa, doamna Stanca, fiica cea mare a postelnicului Constantin Cantacuzino, a fost animată, în parte, de descendența sa imperială, pe filieră maternă. De fapt, domnitorul Constantin Brîncoveanu a adoptat stema princiară a Cantacuzinilor, în care acvila bicefală încoronată reprezenta blazonul tradițional al acestei familii imperiale.

Prezența în biblioteca Mănăstirii Hurezului a monumentalelor ediții greco-latine ale cronicilor bizantine, tipărite la Paris, cu cheltuiala regilor Franței în secolul al XVII-lea, reflectă însă și o stăruitoare dorință de a culege de pretutindeni izvoare narative, care să lumineze istoria țării românești și să demonstreze permanența milenară a poporului nostru între granițele străvechi ale

8. *Ibidem*, p. 75—85.

9. Arh. St. Buc., Min. Instr., dosar nr. 561/1864, f. 409—414, 419—422.

10. *Ibidem*, f. 469—473.

Daciei. Aceste idei reprezentau de fapt cheia de boltă a umanismului românesc din secolul al XVII-lea, iar epoca și curtea domnitorului Constantin Brîncoveanu au constituit o adevărată academie în care s-au manifestat și împlinit, sub raport cultural, aspirațiile renaștentiste ale veacului.

Marele efort științific întreprins de cărturarii epocii pentru descoperirea izvoarelor istoriei românilor era patronat cu multă înțelegere de domnitorul Constantin Brîncoveanu și condus cu pricepere de umanistul Constantin Cantacuzino stolnicul. În prefața *Liturghiei*, tipărită la București în 1680, stolnicul Constantin Cantacuzino adresase, sub autoritatea duhovnicească a mitropolitului Teodosie, un patetic îndemn cărturarilor români de pretutindenă spre a lucra la ridicarea edificiului istoriei naționale: «Însă dar, ca de tot în praf și în cenușă lucrurile noastre să nu să ducă drept că cît neștine va putea ca să ajute rodul și fealiul lui datoriu iaste; și măcar o scînteie cătră atîtea mii ale altora la focuri mari ce se văd zgândărând, de a lumina, dintr-un tăciunaș cît de mic, încă neștine a o lăsa și a vă lenevi de a nu o mișca nu trebuie»¹¹.

Edificiul trebuia înălțat pe temelia solidă a documentelor autentice, de necontestat. Cronicile grecești ale Bizanțului constituiau, în acest sens, o valoroasă sursă de informații relative la originea și formarea poporului român.

Pînă în secolul al XVIII-lea cronografiile bizantine erau însă puțin cunoscute în lumea științifică, deoarece nu fuseseră decît fragmentar și sporadic editate. Marele *Corpus Byzantinae historiae* conceput de Philippe Labbé sub forma unei serii de ediții critice bilingve (greco-latine), care să prezinte toate scrierile cu caracter istoric produse de cultura bizantină pînă în anul 1453, a oferit istoriografiei europene un bogat material referitor la viața politică, socială și culturală a popoarelor din sud-estul continentului.

Contemporani procesului de editare a cronografiilor bizantine, stolnicul Constantin Cantacuzino și domnitorul Constantin Brîncoveanu, în a cărui bibliotecă se păstrau aceste lucrări, au inaugurat astfel în știința românească preocupările de bizantinologie cu aplicații la istoria românilor.

Un fond compact, în asamblul bibliotecii Mînăstirii Hurezu, îl constituie edițiile bilingve (greco-latine) ale operelor marilor Părinți ai Bisericii. Ele reflectă înalte preocupări teologice ale cărturarilor și conducătorilor spirituali ai Bisericii Ortodoxe Române.

Cele mai multe tipărituri au aparținut, firește, ctitorului Mînăstirii Hurezu, domnitorului Constantin Brîncoveanu, precum și celor mai cărturari egumeni: arhimandritul *Ioan* (1692—1726) și ieromonahul *Rafail* (1782—1791)¹².

Lista operelor teologice aflate în biblioteca mînăstirii începe cu două celebre lucrări ale marelui scriitor bisericesc *Origenes*: a) Ὁριγένους τῶν εἰς τὰς θείας γραφὰς ἐξηγητικῶν ἅπαντα τὰ ἑλληνιστὶ εὐρισκόμενα (*In Sacras Scripturas Commentaria, quaecumque graece reperiri potuerunt*), care a fost tipărită la Colonia (Köln), în anul 1685, constituind, în ordine cronologică, a treia reeditare (ediția princeps a apărut în anul 1668) și care cuprinde și o amplă biografie a lui Origen; b) Κατὰ Κέλσου (*Contra Celsum*) se află în biblioteca Hurezului într-o ediție apărută la Cambridge în anul 1677. (Împreună cu *Contra Celsum* s-a tipărit, în același tom,

11. Ioan Bianu Nerva Hodoș și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, vol. I, p. 234.

12. Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 13—14 și 18—22.

și lucrarea *Φιλοκαλία*, *Philocalia*. Ediția de la Cambridge reproduce integral notele elenistului german Davidus Hoeschelius din anul 1658; *Philocalia* este comentată de filologul francez Ioannes Tarinus).

Opera lui *Clement Alexandrinul* este reprezentată printr-o magnifică ediție bilingvă (greco-latină), imprimată la Colonia în anul 1688. Sînt cuprinse în ea cele trei lucrări importante care s-au păstrat de la *Clement Alexandrinul*:

a) *Λόγος προτρεπτικός πρὸς Ἕλληνας* (*Cuvînt îndrumător către greci*), scriere cu caracter apologetic, care îndeamnă pe greci să îmbrățișeze creștinismul; b) *Παιδαγωγός* (*Pedagogul*) care cuprinde diverse sfaturi pentru cei care au primit botezul și c) *Στρώματα* (*Stromata*), o culegere alcătuită din fragmente ale scrierilor filozofilor antici.

În majoritate, tipăriturile ce figurează în catalogul bibliotecii Mînăstirii Hurezu aparțin Părinților și scriitorilor bisericești din veacurile al IV-lea și al V-lea.

Opera *Sfintului Vasile cel Mare* tipărită la Paris în anul 1638, în trei volume în folio, a cunoscut în secolul al XVII-lea o largă circulație în cultura românească. Astfel, cărturarul hiot Ignatie Petriș, de la curtea domnitorului Matei Basarab, a oferit în dar stîlnicului Constantin Cantacuzino un exemplar din această ediție, pe care umanistul român a trecut, în frumoasă ortografie latinească, marca sa de proprietate: «*Ex libris Constantini Cantacuzeni*». Din îndemnul domnitorului Constantin Brîncoveanu a fost procurată și pentru Mînăstirea Hurezu o serie completă din aceeași ediție.

Ediția alcătuită de *Frederico Morelli* cuprinde toate scrierile care s-au păstrat ale Sfîntului Vasile cel Mare. Volumul I este alcătuit din *Homiliae I—IX in Xexaemeron, Homiliae in Psalmos, Libri adversus Eunomium V*, și un *Appendix* însumînd diverse predici și comentarii; volumul II este alcătuit din *Homiliae de diversis, Ascetica, Homiliae Sancti Basilii quas transtulit Rufinus e Graeco in Latinum* și un *Appendix* cu diverse omilii; iar volumul III: *Vita Sancti Basilii Magni, Liber de spiritu Sancto și Epistolae*.

Catalogul bibliotecii Mînăstirii Hurezu nu înregistrează decît un singur volum din valoroasa *Istorie bisericească* (de la nașterea lui Hristos pînă la înfrîngerea lui Licinius (323), a episcopului *Eusebiu de Caesarea*. Dar ediția de la Moguntia (Mainz) cuprindea trei volume apărute între 1672 și 1679. Probabil că, inițial, biblioteca a deținut ediția completă; timpul și tulburatele vremi au dus însă la descompletarea ei.

Opera Sfîntului *Epifanie* — supranumit de contemporani «pentaglotul», deoarece cunoștea limbile: ebraică, latină, elină, egipteană și siriacă —, alcătuită din lucrări teologice, de medicină, matematică și geologie a fost editată integral, în limbile greacă și latină, la Colonia, în anul 1682, sub îngrijirea umanistului Iacobus Tamasius. Cercetarea acestei ediții de către cărturarii și prelații de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea reflectă profundele preocupări umaniste din cultura medievală românească.

Prin biblioteca Hurezului încep să fie cunoscute poemele morale, istorice și panegirice ale Sfîntului *Grigorie de Nazianz*, supranumit și Teologul, ale cărui *Cuvîntări teologice* au fost editate la Paris în 1609.

Opera Sfîntului *Grigorie de Nisa*, fratele mai mic al Sfîntului Vasile cel Mare, cuprinzînd scrieri exegetice, dogmatice, ascetice, cuvîntări (morale și panegirice) și douăzeci și șase de epistole, reunite în trei tomuri de mari dimen-

siuni, apărute la Paris în anul 1638, a cunoscut o largă circulație în întreaga epocă brîncovenească.

Din literatura bisericească a secolului al V-lea menționăm importanta *Istorie bisericească* a teologului *Socrate Scholasticul*, continuator al istoriografiei lui Eusebiu al Cezareii.

Cultura teologică a secolelor următoare este reprezentată, în catalogul pe care îl publicăm, de opera Sfîntului *Maxim Mărturisitorul*, trăitor în secolul al VII-lea, într-o ediție de operă complete apărută la Paris în 1675; de opera Sfîntului *Ioan Damaschinul* în ediția în' trei volume: *Opera*, Parisis, 1619; și de *Istoria bisericească* în optsprezece cărți, imprimată tot la Paris, în anul 1630, a istoricului bizantin din secolul al XIV-lea, *Nichifor Callist Xanthopulos*.

Între cărțile bibliotecii Mînăstirii Hurezu se află și numeroase tipărituri moderne în limba greacă, apărute, mai cu seamă, în casele de editură din Viena, care puneau în circulație în întreg sud-estul Europei cărți de mare importanță științifică, politică și religioasă.

Un fapt deosebit de important l-a constituit tipărirea la Viena, în anul 1806, de către frații Tunusli, a lucrării banului *Mihai Cantacuzino*, *Istoria politică și geografică a Țării Românești din așezarea ei cea mai veche pînă în anul 1774* (*Ἱστορία τῆς Βλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς καταστάσεως ἕως τοῦ 1774 ἔτους*). Cartea, care a ajuns în biblioteca mînăstirii prin dania marelui vornic Grigorie Brîncoveanu, a avut darul de a oferi străinătății bogate informații istorice și geografice referitoare la Țara Românească, într-o epocă în care faptele și dorințele românilor erau prea puțin cunoscute, iar cronicile românești și marile lucrări istorice de sinteză ale corifeilor Școlii ardelenene nu văzuseră încă lumina tiparului. Lucrarea banului *Mihai Cantacuzino* a fost tradusă, în 1863, și în limba română, de George Sion.

La mînăstirea Hurezu se afla și monumentală istorie universală în 12 volume, alcătuită de un cunoscut învățat grec din secolul al XIX-lea, *Constantin Cumas*, după scrieri și izvoare germane de mare autoritate, intitulată: *Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας*. (*Istoriile faptelor omenești din antichitate pînă în zilele noastre*).

Tot la Viena se tipărise, în anii 1806—1807, traducerea unei apreciate istorii a Greciei pînă la căderea Constantinopolului, operă a poetului, romancierului și istoricului englez din secolul al XVIII-lea *Oliver Goldsmith* *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς ἀγγλικῆς ὑπὸ Δημ. Ἀλεξανδρίδου* (*Istoria Greciei tradusă din englezește de Dim. Alexandridis*). Lucrarea era închinată voievodului Țării Românești, *Dimitrie Moruzi*.

Din donația autorului, a ajuns la Hurezu și *Teoria geografiei* elaborată de *Iosiph Moesiodax* (sub titlul: *Θεωρία τῆς γεωγραφίας συντεθεισα ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου Μοισιόδακος*), imprimată la Viena în anul 1781. Originar din Tracia, *Iosiph Moesiodax* a studiat filozofia în Italia, iar după 1769 a fost chemat profesor la Școala grecească din Iași. El tipărise anterior (în 1779) la Veneția, o scriere pedagogică: *Despre educația copiilor*. Ambele lucrări interesează în mare măsură bibliografia literaturii științifice românești, deoarece au cunoscut o largă răspîndire în Mol-

dova și în Țara Românească, unde limba greacă era cunoscută și îndeajuns apreciată.

Șase decenii mai târziu, în 1838, prodigiosul traducător și compilator Constantin Cumas avea să tâlmăcească din franțuzește și să interpreteze un amplu tratat de geografie, în 5 tomuri: Γεωγραφία ἐκτεθεισα μὲν γαλλιστὶ ὑπὸ Ἀδριανοῦ Βάλβη, ἐρμηνευθεισα δὲ ὑπὸ Κ. Μ. Κούμα (*Geografia scrisă în franțuzește de Adriano Balbi și interpretată de C. M. Cumas*).

Același Constantin Cumas a tradus în 1808 un *Scurt tratat de chimie* (Χημείας ἐπιτομή) al cărui autor era francezul *Pierre Auguste Adet*. Cartea a apărut în vestita tipografie grecească din Viena a lui Gheorghis Vendotis.

O Fizică experimentală cuprinzând cele mai noi descoperiri Φυσικῆ πειραματικῆ περιεκτικῆ νεοτέρων ἐφευρέσεων) a publicat, în 1812, «profesorul din București», *Constantin Vardalah*, care, născut la Cairo în anul 1775, studiasse la Alexandria și Padova, și fusese numit apoi profesor de matematică la Școala grecească din București, urmînd pe Fotiadis la conducerea ei, între 1817—1821. După înfrîngerea lui Alexandru Ipsilante, Vardalah s-a refugiat în Transilvania și, de acolo, la Odesa, unde a și murit.

Tratatul său de fizică experimentală, bazat pe cele mai noi realizări în știința mondială la începutul veacului al XIX-lea, a impulsionat cercetările de această natură în țările românești.

Biblioteca Mînăstirii Horezu deținea și un manual pentru studiul limbii grecești, întocmit de învățatul macedonean *Dimitrie Darvari*, fost elev al Academiei domnești. Intitulată *Introducere în studiul limbii grecești* (Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν), cartea lui Dimitrie Darvari a apărut la Viena în anul 1798.

Între scrierile cu conținut lingvistic menționăm și lucrarea *Învățător sau gramatică practică Παιδαγωγὸς ἢ πρακτικὴ γραμματικὴ*), elaborată de cărturarul *Ștefan Comitas*, profesor la înalta școală grecească de la Mînăstirea Sfîntul Sava din București. Ștefan Comitas este și autorul unei reputeate opere de informare destinată tineretului, *Enciclopedia cunoștințelor grecești* (12 volume apărute la Viena între 1812—1814).

Fostul domnitor al Țării Românești, Nicolae Constantin Caragea, a dăruit vechii mînăstiri brîncovenești o foarte interesantă scriere a sa, imprimată la Viena în 1806 — *Învățătura exactă a gramaticii franceze a preainvățatului și preaințeleptului stăpîn și domn al întregii Ungrovlahii, domnul Ioan Nicolae Constantin Caragea* (Γραμματικῆς γαλλικῆς ἀκριβῆς διδασκαλία τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ σοφωτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Καρατζᾶ).

Marea frămîntare spirituală a secolului al XVIII-lea, «secolul luminilor», a stimulat preocupările pentru știință și filozofie și în țările noastre. Astfel, marele vornic *Grigorie Brîncoveanu*, descendent al voievodului martir, a tipărit la Viena, în anul 1808, volumul intitulat *Elemente de logică și filozofie morală, precedate de istoria filozofiei* (Στοιχεῖα τῆς λογικῆς καὶ ἠθικῆς φιλοσοφίας, ὧν προηγείται ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας). Era, de fapt, traducerea în limba greacă modernă a operei filozofului și juristului german Heineccius (*Johann Gottlieb Heinecke*) — *Elementa philosophiae rationalis et moralis* (Frankfurt, 1728).

Prin biblioteca Mănăstirii Hurezu a pătruns la noi și *Tratatul elementar de logică* al marelui filozof sensualist francez *Étienne Bonnot de Condillac*, într-o traducere grecească din anul 1801, cu titlul: «*Ἡ λογικὴ ἢ αἱ πρῶται ἀναπτύξεις τῆς τέχνης τοῦ στοχάζεσθαι*. (*Logica sau primele elemente ale artei de a gândi*).

Tot caracter filozofic-moral avea și scrierea diaconului *Evghenios Vulgaris*, cu un titlu foarte sugestiv — *Cele ce plac filozofilor* (Τὰ ἀρέσκοντα τοῖς φιλοσόφοις). Autorul ei, considerat cel mai de seamă cărturar grec din secolul al XVIII-lea, a fost mulți ani profesor de matematică și filozofie la marea școală a Patriarhiei din Constantinopol, apoi predicator la curtea regelui Friederich cel Mare al Prusiei și, în ultimii ani ai vieții, bibliotecar al bibliotecii imperiale din Petersburg (din 1771) și membru al Academiei ruse. Cartea sa, aflată în biblioteca Mănăstirii Hurezu, a apărut la Viena în anul 1805.

Bogat reprezentată în biblioteca mănăstirii era, mai cu seamă, opera unui cunoscut și prodigios învățat grec, fost profesor și conducător al Academiei domnești din București, *Neofit Duca*.

În primul rând, *Lexiconul oamenilor celebri* (Λεξικὸν τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν), editat într-un singur tom la Viena în anul 1807, apoi o scriere cu conținut didactic și moralizator: *Phoenix, adică dialoguri și scrisori pentru folosul tinerilor din gimnasia*, Viena, 1815 (Φοῖνιξ ἦτοι διάλογοι καὶ ἐπιστολαὶ εἰς χρῆσιν τῶν νέων ἐν τοῖς γυμνασίοις. Βιέννη, 1815) și două ample ediții critice, în 10 volume, din opera lui *Tucidide: Despre războiul peloponezic, opt cărți*, Viena, 1806 (Περὶ πελοποννησιακοῦ πολέμου, Βιβλία ὀκτώ, Βιέννη, 1806) și *Discursul oratorilor antici cu comentariile lui Ulpian despre Demostene și Lexiconul lui Apocrion*, Viena, 1813 (Λόγοι ἀττικῶν ῥητόρων, ἐν οἷς προσετέθησαν καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ Οὐλπιανοῦ εἰς Δημοσθένην καὶ Ἀποκρίωνος λεξικὸν, Βιέννη, 1813).

De la Viena a fost adusă și o magnifică ediție din *Iliada lui Homer tradusă și verificată de Gheorghios Rusiadis* (Ὁμήρου Ἰλιάς μεταφρασεῖσα καὶ ὁμοιοκατάληκτος στιχορρηγείσα παρὰ Γεωργίου Ρουσιάδου). Traducerea în limba greacă modernă a marii epepei a antichității eline număra 13 volume și apăruse în anul 1817.

De sub teascurile unei vestite tipografii grecești, a fraților Marchide Puliu a ieșit, în anul 1795, *Istoria zeilor din mitologie* (Ἱστορία περὶ τῶν μυθολογουμένων (εἰδῶν)).

Înființată în 1790, tipografia fraților Puliu a editat numai douăsprezece lucrări, între care, alături de *Istoria zeilor* amintim: drama *Olimpia* a poetului oficial al curții imperiale din Viena din secolul al XVII-lea, *Metastasio*, în traducerea lui Riga Fereu, *Aritmetica și Algebra* lui Cosma Balanos, *Calendarele* pe anii 1795—1797 și primul ziar grec *Efimeris* (1791). Frații Puliu au sfârșit prin a fi arestați și expulzați din Austria, deoarece în tipografia lor a apărut ilegal proclamația adresată poporului grec de marele poet revoluționar Riga Fereu.

Cu rîvnă au lucrat tipografiile grecești din Viena și în sprijinul Bisericii de Răsărit, editînd atît lucrări necesare cultului cît și scrieri de controversă religioasă sau cu conținut teologico-moral. Unele, poate cele mai bune și mai necesare Ortodoxiei, au coborît pe drumul neguțătoresc al Sibiului pînă la mănăstirea ctitorită de Constantin Brîncoveanu. Astfel a venit, purtînd învătătură și mîngiere crești-

nească, *Mărturisirea ortodoxă a Bisericii Sobornicești și Apostolicești de Răsărit* (Ὁρθόδοξος ὁμολογία τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας), tipărită la Viena în anul 1771 sau *Istoria eclesiastică a lui Meletie mitropolitul Atenei* (Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Μελετίου μητροπολίτου Ἀθηνῶν), care apăruse în trei tomuri în anul 1783. Editorul acestei cărți, *Polizois Lamprantziotis* din Ianina a închinat primul volum «preaînaltului, preacuviosului și prealuminatului domn, domn al Ungrovlahii Ioan Neculae Caragea», în timp ce următorul tom era dedicat lui Alexandru Constantin Mavrocordat, domnul Moldovei, iar în prefața ultimului volum editorul se adresa cu laude și mulțumiri noului domn al Țării Românești Mihail Suțu, care îl înălțurase din scaun pe Ioan Niculae Caragea, chiar în anul apariției cărții.

Cu timpul, au intrat în rafturile acestei mari biblioteci minăstirești și alte tipărituri cu conținut teologic: *Călătoria noului Anaharsis în Grecia, traducere din limba franceză de Gheorghe Constantin Sachelarie, Viena 1797* (Περιήγησις τοῦ νέου Ἀναρχάρσιδος εἰς τὴν Ἑλλάδα, μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς γαλλικῆς παρὰ Γεωργίου Κωνστ. Σακελλαρίου, Βιέννη, 1797); *Slujba vestiiilor martiri Manoil, Savel și Ismail* (Ἀκολουθία τῶν ἐνδόξων μαρτύρων Μανουήλ, Σάβελ καὶ Ἰσμαήλ), tipărită pentru prima oară cu cheltuiala preanobilului domn Manoil Balș, în anul 1803 și *Istoria Vechiului și Noului Testament* (Ἱστορία τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς tālmăcită de arhidiaconul Grigorios Kalaganis, în anii 1819.

Dincolo de valoarea științifică, literară sau teologică a acestor publicații, putem distinge încă sensul real al prezenței acestor cărți la cea mai de seamă ctitorie voievodală a secolului al XVII-lea: *legătura lor cu viața spirituală și cu realitățile din țările românești*.

Unele, tipărite cu sprijin domnesc, erau închinată de editori sau tālmăcitori voievozilor Moldovei și Țării Românești, în timp ce altele erau scrise de cunoscuți cărturari greci, care au slujit cultura românească în calitate de dascăli la cele mai înalte școli din Iași și București.

La un veac de la înălțarea ei de către Constantin Vodă Brîncoveanu, Mînăstirea Hurezu își păstra astfel în plină epocă fanariotă, rolul de receptacol al spiritualității naționale, fie în haină originală, fie în reflexele ei, la fel de strălucitoare, mult departe de hotarele țărilor românești.

Demne de remarcat sînt și *publicațiile de literatură antică* aflate în biblioteca Mînăstirii Hurezu, în ediții de mare autoritate științifică. Astfel, menționăm oapodopera literaturii eline *Odiseea* lui Homer, într-o ediție comentată de faimosul filolog alexandrin Didymus: «Ὁμήρου Ὀδησεΐα μετὰ Διδύμου τοῦ παλαιοτάτου ἐξηγήσις (Basel, 1541); tragediile lui Euripide: *Εὐριπίδου τραγῳδίαὶ ὀκτώ καὶ δέκα* (*Opisprezece tragedii ale lui Euripide*, Basel, 1551) și comediile lui Aristofan într-o ediție venețiană din anul 1542: *Ἀριστοφάνους εὐτραπελωτάτου κωμῳδίαὶ ἑνδεκα* (*Unsprezece comedii ale preahazliului Aristofan*).

Din *literatura istorică* a Greciei antice catalogul bibliotecii Mînăstirii Hurezu înserează opera lui Herodot, tipărită în limba greacă de Aldus Manutius, la Veneția, în anul 1502, sub titlul *Ἡροδότου λόγοι ἑννέα, οἵπερ ἐπικαλοῦνται Μοῦσαι: Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία, Καλλιόπη* (*Nouă cărți ale lui Herodot, intitulată Muzele: Cleo, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsihore, Erato, Polimnia, Urania, Caliope*), alături de epopoea lui Lycophon,

Literatura juridică bizantină este reprezentată prin *Novelele împăraților Iustinian, Iustin, Leon și Edictele lui Iustinian* (Αὐτοκρατόρων Ἰουστινιανοῦ, Ἰουστίνου, Λέοντος νεαροὶ διατάξεις, Ἰουστινιανοῦ ἔδικτα), într-o rară editie imprimată la Paris în anul 1568, în limba greacă.

Științele exacte erau prezente în cultura umanistă a ctitorului Mănăstirii Hurezu prin opera marelui savant al antichității *Arhimede din Siracuză*, editată la Basel în anul 1554 în limba greacă: Ἀρχιμήδους τοῦ Συρακουσίου τὰ μέχρι νῦν σωζόμενα (Toate scrierile lui Arhimede Siracuzanul păstrate pînă în prezent) și prima lucrare de algebră din istoria umanității, datorită celebrului matematician grec din secolul IV—V e. n., *Diophantes Alexandrinul: Arithematicorum libri sex, et de numeris multangulis liber unus* (Paris, 1621).

Catalogul pe care îl publicăm în anexă, deși incomplet, întrucît nu înregistrează cărțile românești și cele slavonești aflate într-un mare număr în biblioteca Mănăstirii Hurezu, care a beneficiat în vremea domniei lui Constantin Brîncoveanu și de o formă de depozit legal, prin trimiterea obligatorie a unui exemplar din toate cărțile imprimate în Țara Românească, reflectă totuși lărga receptivitate a culturii românești față de marile valori ale spiritualității umane și relevă rolul pe care le-au avut în trecut vechile noastre ctitorii voivodale în păstrarea și punerea în valoare a acestui imens tezaur de manuscrise și tipărituri.

CORNELIU DIMA-DRĂGAN
și MIHAIL CARATAȘU

A N E X A

CATALOGUL BIBLIOTECII MĂNĂSTIRII HUREZU *

PARTEA ÎNTÎI

Cărți elino-latine

[1] Origenis commentaria, Colonia, 1685 (2 vol.).

Origenis, *In Sacras Scripturas. Commentaria quaecunque Graece reperiri potuerunt*, P. Dan. Huetius Graeca ex antiquis codd. mss. primul max. ex parte in luam eddidit quae jam extabant, varias eorum edd. inter se contulit, lat. interpretationis partim a se partim ab aliis elaboratos Graecis adjunxit, universa notis et observat. auxit. Idem praefixit Origeniana, tripartitum opus, quo Origenis narr. vita, doctrina excutitur, scripta recensentur.

Ediția princeps Rothomagi sumt. Jo. Berthelini, 1668, 2 vol. in folio; a doua ediție a apărut la Paris, în anul 1679, iar ediția a 3-a, aceea semnalată mai sus, a apărut a Colonia, apud Christ

* Din motive de ordin tehnic, am renunțat la transcrierea, în catalog, a titlurilor cu caractere grecești, ele urmînd să fie prezentate numai în traducere.

Elementele bibliografice sînt dispuse, la fiecare poziție din catalog, în următoarea ordine: a) titlul cărților așa cum este înscris pe scurt în catalog — cu corp 10; b) titlul și datele bibliografice exacte ale cărții (cînd acestea sînt altele decît cele înscrise în catalog) — cu corp 8; c) iar unele lămuriri necesare — cu corp 6 precedate de însemnarea: *Notă*.

Gensch, 1685, 2 vol. in folio. Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. V, p. 47 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol IV, col. 228.

[2] Origenis, *Contra Celsum*, Cantabrigiae, 1677 (1 vol.).

Origenis, *Contra Celsum*, L.L.VIII, Ejd. *Philocalia*, Gul. Spencerus Cantabr. utrq. operis versionem recogn. et annotatt. adjecit. Aoc. notae Dav. Hoeschelii in libros Orig. una cum notis Jo. Tarini in Philocaliam. Cantabrigiae, excud. Joa. Hayes imp. Guil. Morden, 1677, in 4°.

Prima ediție a apărut în anul 1653. Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. V, p. 46 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. IV, col. 228—229.

Notă. Origen, mare scriitor bisericesc, născut în Alexandria în jurul anului 185 e.n. și mort la Tir în anul 253.

[3] Beati Theodoretii episcopi Cyri operum. Tomus V, Lutetiae Parisiorum, 1684 (1 vol.).

Beati Theodoretii, episcopi Cyri, *Opera omnia in quatuor Tomos distributa*, Lutetiae-Parisiorum, sumptibus Cl. Sonii et Dion. Bechet, 1642, in folio.

Volumul V a apărut în anul 1684, la Paris, îngrijit și comentat de Ioannes Garnerius, apud viduam Edm. Martin et Joh. Boudct; in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. VII, p. 117—118 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. V, col. 786.

Notă. Fericițul Teodoret, scriitor bisericesc grec, episcop al Cirului (Siria), născut în Anatoția în jurul anului 393; a murit în anul 485. A fost considerat ca ultimul apologet al creștinismului primar.

[4] Sancti Isidori Pelusiotae de interpretatione divinae Scripturae epistolatum. Libri V. Parisiis, 1638 (1 vol.).

Sancti Isidori Pelusiotae, *De interpretatione divinae Scripturae epistolarum*. Libri V quoum tres priores ex interpretatione Jac. Billii, quartus autem a Cunr. Rittershusio et quintus ab Andr. Schotto nunc primum in Gallia prodeunt. Parisiis, Aegid Marel, 1638, in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 433 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. III, col. 464.

Notă. Isidor Pelusiotul, monah și scriitor bisericesc grec născut în Alexandria pe la mijlocul secolului al IV-lea și mort în jurul anului 449.

[5] Anastasii Bibliothecarii historia ecclesiastica, Parisiis, 1649 (1 vol.).

Anastasii Bibliothecarii, *Historia Ecclesiastica* (ex diversis auctoribus graecis excepta et in latinum versa) cum notis, C. Ann. Fabroti, Parisiis, 1649, in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. I, p. 586, pct. 6 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. I, col. 1435, pct. 6.

Notă. Anastasie Bibliothecarul, născut probabil la Roma între anii 810—820 a murit în jurul anului 878. Rudă apropiată cu Arsenie, episcopul de Orte, personaj de frunte la curtea papilor Leon al IV-lea și Nicolae I, Anastasie a primit, o educație aleasă și a fost considerat unul dintre cei mai erudiți savanți din secolul al IX-lea, cunoscător desăvârșit al limbii grecești. Căzut în dizgrație în anul 855, în urma unui conflict cu papa Leon al IV-lea, Anastasie a fost grațiat de papa Benedict, devenind un modest interpret al vieții Sfinților Părinți de la începuturile creștinismului. Ulterior a fost secretar al papii Nicolae I. În ultimii ani ai vieții a fost numit de către papa Adrian al II-lea bibliotecar al Bisericii Romane.

Opera sa, *Chronographia tripartita*, completată după modelul lui Cassiodor pe baza lucrărilor grecești ale lui Nicephorus, Georgius Syncellus și Theophanis, are o certă valoare istorică.

[6] *Chronicon orientale...*, Parisiis, 1685 (1 vol.).

Cronicon orientale ex arabico latine versum ab Abrahamo Ecchellensi, Parisiis, 1651, in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. I, p. 586, pct. 21 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. I, col. 1436, pct. 21.

[7] Georgii Acropolitae magna Logothetae historia, Parisiis, 1651 (1 vol.).

Georgii Acropolitae, *magni Logothetae, Historia byzantina*; Joellis *chronographia*, et Joan. Canani *Narratio de bello constantinopolitano*, cum notis Theod. Douzae. Parisiis, 1651, in folio.

Cf. Ch. Brunet, *Manuel*, vol. I, col. 1435, pct. 16.

Notă. Gheorghie Acropolitul, diplomat și istoric bizantin din secolul al XIII-lea, născut la Constantinopol în anul 1217, mort în anul 1282.

[8] *Agathiae scolastici de Imperio Justiniani Imperatoris. Libri V*, Parisiis, 1660 (1 vol.).

Agathiae, De rebus gestis imperatoris Justiniani, libri V, ex interpretatione et cum notis Bonav. Vulcanii, Parisiis, 1660, în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. I, p. 586, pct. 8 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. I, col. 1435, pct. 8.

Notă. *Agathias*, istoric grec din secolul al VI-lea, (n. 536), autor al unei *Istории* a domniei împăratului Iustinian cuprinzând anii 552–558. Este o continuare a *Istoriei lui Procopiu*.

[9] *Operum Procopii Caesariensis, Tomi duo*, Parisiis, 1662 (2 vol.).

Procopius Caesariensis, Operum tomi duo. Access. Nicephori Bryenni Comment. Parisiis, in typographia regia curanti Seb. Cramoisy, 1661–1663, 2 vol. în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. V, p. 455.

Notă. *Procopiu de Cezareea*, istoriograf din timpul împăratului Iustinian. În literatura bizantină Procopiu ocupă un loc important nu numai datorită valorii documentare a operei sale, ci și pentru calitățile sale de mare scriitor.

[10] *Georgii Monachi Syncelli et Nicephori patriarchae Chronographia*, Parisiis, 1652 (1 vol.).

Georgii Syncelli et Nicephori patriarchae. Chronographia, cum notis Jac. Goar, Parisiis, 1652; în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. I, p. 586, pct. 5 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. I, col. 1435, pct. 5.

Notă. *Gheorghe Sincelul* cronograf bizantin de la sfârșitul secolului al VIII-lea și începutul secolului al IX-lea.

— *Nichifor*, patriarh al Constantinopolului, fost secretar imperial în timpul celui de-al doilea Sinod de la Niceea (787). A murit în anul 829.

Lucrarea sa *Chronographia brevis*, este o istorie universală rezumativă, începând cu Adam, pînă în anul 829.

[11] *Annae Comnenae porphirogenitae caesarissae Alexis*, Parisiis, 1651 (1 vol.).

Annae Comnenae, Alexias cum notis Dav. Hoeschelli, Parisiis, 1651; în folio

Cf. Th. Graesse, *Trésor* vol. I, p. 586, pct. 13 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. I, col. 1435, pct. 15.

Notă. *Ana Comnena*, fiică a împăratului Alexe I Comnen (n. 1083). A scris lucrarea *Alexiada*.

[12] *Ioannis Cinnami imperatoris grammatici historiarum. Libri sex*, Parisiis, 1670 (1 vol.).

Joannis Cinnami, De rebus gestis a Jo. et Man. Comnenis libri VI, cum notis C. Dufresne du Cange etc. His adjung. Pauli Silentarii Descriptio Sanctae Sophiae cum commentariis, Parisiis, 1670; în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. I, p. 586 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. I, col. 1435, pct. 14.

Notă. *Ioan Chinnamos*, istoriograf bizantin, născut după moartea împăratului Ioan Comnen (1143) dintr-o familie nobiliară. A murit probabil în anul 1185.

A scris istoria imperiului bizantin de la 1118 pînă la 1176: *Prezentarea faptelor eroice ale răposatului împărat Ioan Comnen Porfirogenetul și povestirea celor înfăptuite de vrednicul fiu al împăratului Manoil Comnen Porfirogenetul, alcătuită de grămăticul imperial, Cinnamos*.

[13] *Ioannis Zonarae monachi Annales*, Parisiis, 1691 (2 vol.).

Th. Graesse și Ch. Brunet. menționează numai o colecție anterioară:

Joannis Zonarae, Annales cum notis C. Dufresne du Cange, Parisiis, 1686–1687 (2 vol.), în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. I, p. 586, pct. 12 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. I, col. 1435, pct. 12.

Notă. *Ioan Zonaras*, cronograf bizantin din prima jumătate a secolului al XII-lea. A scris *Istoria prescurtată* și *Interpretarea canoanelor apostolice*.

[14] Laonici Chalcocondylae atheniensis historiarum. Libri X, Parisiis, 1650 (1 vol.).

Laonici Chalcocondylae, *Historiae Turcarum, libri X*, Parisiis, 1650.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 22 și Ch. Brunet, *Manuel*, col. 1436, pct. 22.

Notă. Laonicus Chalcocondylas, învățat bizantin din secolul al XV-lea. După căderea Constantinopolului (1453) s-a refugiat în Italia, unde a rămas pînă la moarte. A scris *Istoria năvălirii turcii-ior și a ultimei perioade a Imperiului bizantin*, în 10 cărți cuprinzînd epoca 1297—1462.

[15] Constantini Manassis breviarum histor. Parisiis, 1655 (1 vol.).

Constantini Manassis, *Breviarium historicum, ex interpretatione Jo. Leunclavii, cum ejusdem et Jo. Meursii notis, Georgii Codini et anonymi Excerpta de antiquitatibus constantipolitanis*, Parisiis, 1655; 2 tomuri legate într-un singur volum în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 10 și Ch. Brunet, *Manuel*, col. 1435, pct. 10).

Notă. Manassis Constantinos, poet și istoric bizantin din prima jumătate a secolului al XII-lea. Cea mai importantă lucrare a sa este *Cronografia* în versuri, care începe de la facerea lumii și se încheie cu moartea împăratului Niceifor Botaniatul (1081).

[16] Joannis Cantacuzeni ex imperatoris historiarum. Parisiis, 1645 (5 vol.).

Joannis Cantacuzeni, *Historiarum libri IV, cum notis Jac. Gretseri*, Parisiis, 1645, 3 vol. în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 19 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 1436, pct. 19.

Notă. Ioan VI Cantucuzino, împărat bizantin, istoric și scriitor (1292—1383).

[17] Historiae Bizantinae scriptores post Theophanum, Parisiis, 1690 (1 vol.).

În Graesse și Brunet este menționată numai o ediție anterioară: *Historiae byzantinae scriptores post Theophanem, cum notis Fr. Combefisii*, Parisiis, 1685, în folio

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 8 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 1435, pct. 8.

[18] De Bizantinae historiae scriptoribus sub felicissimis Ludovici XIV auspiciis, Parisiis, 1648 (1 vol.).

Ph. Labbé, *De historiae byzantinae scriptoribus publicandis protrepticon. Excerpta de legationibus. Eclogae historiarum de rebus byzantinis*, Parisiis, Typographia Regia, 1648.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 1 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 1435, pct. 1.

Notă. Ph. Labbé, celebru iezuit și erudit francez (1607—1667), a fost unul dintre principalii editori ai unei mari colecții a istoricilor bizantini.

[19] Annales Michaelis Glycae cum supplemento ac notis etc. Parisiis, 1660 (1 vol.).

Michaelis Glycae, *Annales, cum notis Ph. Labbe*, Parisiis, 1660.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 11 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 1435, pct. 11.

Notă. Mihail Glycas, teolog și cronograf bizantin din secolul al XII-lea, este considerat dintre cei mai renumiți istorici bizantini.

[20] Arriani Nicomediensis de Epicteti philosophi etc., 1553 (1 vol.).

Arriani Nicomediensis, *De Epicteti philosophi*, Basiliae, ex officina Joa. Oporini, 1554.

Ediția din 1554 cuprinde dizertațiile lui Arrianus traduse în limba latină pentru prima oară, de Jo. Scheggio, versiunea latină a operii lui Epictet cu interpretarea lui Angelo Politiano și textul grecesc a două lucrări ale lui Epictet, cu variantele extrase din edițiile din 1528 și 1531. Această ediție a fost retipărită în anul 1555, prin grija lui Jac. Ferandus (Salmanticae, Juan Canova, 1555).

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. II, 483 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. II, col. 1012.

Notă. Flavius Arrianus, istoric și filozof grec din secolul al II-lea d. Hr. (95—175), originat din Nicomidia, elev al lui Epictet, a scris lucrări istorice, militare și filozofice.

[21] Eusebii Pamphili ecclesiastica historia. Moguntiae, 1672 (1 vol.).

Eusebii Pamphili, *Ecclesiasticae historiae libri X. Ejusdem de vita Imperatoris Constantini ad Sanctos, et Panegyricus Eusebii. H. Valesius graecum textum*, Moguntiae, apud. Chr. Gerlach et Sim. Beckenstein, 1672; in folio.

Ediția apărută la Moguntia (Mainz) este alcătuită din 3 volume publicate între 1672—1679. În biblioteca domnitorului Constantin Brâncoveanu există însă numai primul volum.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, voi. 11, p. 525 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 11, col. 1110.

[22] Opera St. Dionyssii Areopagitae, cum scholiis S. Maximi. Antverpiae, 1634 (2 vol.).

Opera S. Dionyssii Areopagitae, cum scholiis S. Maximi et paraphrasi Pachymerae a Balth. Corderio Sos. Jesu, Antverpiae, ex officina Plantin, Balth. Moreti, 1634; in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 11, p. 398 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 11, col. 724.

Notă. Pseudo-Dionisie Areopagitul, membru în areopagul din Atena. Născut în jurul anului 10 al erei noastre, Dionisie a ascultat, la Atena, pe Sfântul Apostol Pavel și a îmbrățișat apoi credința creștină. Numele său a devenit cunoscut începând cu sfârșitul secolului al V-lea, când s-au descoperit unele din scrierile sale.

[23] Biblia sacra polyglotta complectantia. Londini, 1607 (2 vol.).

Textus originales: Hebraicum cum Pentateucho Samaritano, Chaldaicum Graecum; Versionumque antiquarum: Samaritanae, Graecae, Chaldaicae, Syriacae, Arabicae, Aethiopicae, Persicae, Vulgatae latinae, Quicquid comparari poterat, Edidit Brianus Waltonus, Londini 1607. Biblia sacra polyglotta a apărut la Londra, în 6 volume, între anii 1653—1657.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 363 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 852—854.

Notă. Alcătuitorul acestei monumentale ediții a fost marele orientalist englez *Walton Bryan* (1600—1661). La editarea lucrării a contribuit, în mare măsură, un alt cunoscut orientalist englez *Castell Edmund*.

La traducerea și revizuirea textelor au colaborat și alții, printre care: arhiepiscopul Urher, Herbert Thorndik, Edw. Prococke, Th. Greaves, Abrah. Wheelock, Sam. Clarke, Dudley Loftus, Th. Hyde, Alex. Huish, Th. Pierce etc. Ediția a fost dedicată lui Cromwell, care a sprijinit publicarea ei.

[24] Lexica heptaglotton... Authore Edmundo Castelli, Londini, 1686 (2 vol.).

Lexicon heptaglotton hebraicum, chaldaicum, syriacum, samaritanum, aethiopicum, arabicum conjunctim et persicum separatim. Authore Edmundo Castelli, Londini, 1686.

Cf. Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 852—853.

Notă. Lexiconul în șapte limbi întocmit de orientalistul englez *Edmund Castell* (1606—1685), a fost destinat să faciliteze consultarea *Bibliei poligloae* tipărită la Londra, în anii 1653—1657, sub redacția marelui orientalist *Walton Bryan*.

[25] Georgii Cedreni compendium historiarum, Parisiis, 1647 (2 vol.).

Georgii Cedreni, *Compendium historiarum ab orbe condito ad Isaacum Comnenum: accessit Joan. Scylitzae historia*, Parisiis, 1647, 2 vol., in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 9 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1 col. 1435, pct. 9.

Notă. *Gheorghii Chedrenul*, cronograf bizantin (secolul al XI-lea), a cărui operă *Compendium historiarum*, cuprinde istoria omenirii de la facerea lumii pînă la urcarea pe tron a împăratului Isaac Comnen (1057), fiind alcătuită din cunoscute scrieri istorice, între care o pondere însemnată are opera istorică a lui *Ioannes Scylitzes*, cronograf bizantin (secolul al XI-lea), a cărui Istorie povestește evenimentele din anii 811 pînă în 1079 (de la înscăunarea împăratului Mihail I Rangabe pînă la domnia împăratului Nichifor al III-lea Botaniatul). El a continuat *Cronica lui Teofon*.

[26] Georgius Codinus Curopalata, De officiis et officialibus curiae et Ecclesiae Constantinopolitanae etc., Parisiis, 1647 (1 vol.).

În Graesse și Brunet figurează numai o ediție din 1648: Georgii Codini Curopalatae, *De officiis magna Ecclesiae et aulae Constantinopolitanae*, Parisiis, 1648, in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 23 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 1436, pct. 23.
Notă. Gheorghios Codinos, istoric grec (secolul al XV-lea) este cunoscut îndeosebi prin lucrarea *Despre dregătoriile palatului din Constantinopol și ierarhiile bisericești*, din ultima perioadă a Imperiului bizantin.

[27] Theophanis, *Chronographia Leonis grammatici vitae recentiorum imp.* etc., Parisiis, 1655 (1 vol.).

Th. Graesse și Ch. Brunet menționează numai *Chronographia lui Theofan*, Paris, 1655.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 7 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 1435, pct. 7).
Notă. Theofan Mărturisitorul, cronograf bizantin (cca 751—817), a continuat *Cronografia* lui Georgius Syncellus, urmărind evenimintele de la împăratul Dioclețian (284) pînă la vremea împăratului Mihail I (813).

Leo Grammaticus, istoric bizantin din secolul al XI-lea, a continuat *Cronografia* lui Theofan de la 813 pînă la 949. Lucrarea a fost tradusă și publicată în limba latină în anul 1655.

[28] Nicetae Acominati, Choniatae historia, Parisiis, 1647 (1 vol.).

Nicetae Acominati, Choniatae, *Historia*, Parisiis, 1647, editată de Charles-Annibal Fabrot.

Operă istorică alcătuită din 21 de cărți, cuprinzând evenimentele din anii 1180—1206.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. + 15 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 1435, pct. 15.
Notă. Nicetas Choniates, istoriograf bizantin (sec. al XII-lea—al XIII-lea), își bazează lucrarea pe observații și informații contemporane, distingîndu-se printr-o mare obiectivitate.

Editorul parizian al acestei istorii, Charles-Annibal Fabrot, a fost un cunoscut jurist francez (1580—1659).

[29] «Pashalion» seu Chronicon Paschale a mundo condito ad Heraclii imperatoris annum vicesim, Parisiis, 1688 (1 vol.).

Chronicon paschale cum notis Caroli Du Fresne du Cange, Parisiis, 1688, in folio. Lucrarea cuprinde evenimentele de la facerea lumii pînă la domnia împăratului Heraclius (610—641).

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 1, p. 586, pct. 4 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. 1, col. 1435, pct. 4.

[30] Eusebii Pamphili Caesareae Palaestinae Episcopi, Praeparatio evangelica etc., Coloniae, 1688 (2 vol.).

Eusebii Pamphili Caesareae Palaestinae Episcopi, *Preparatio evangelica*. Fr. Vigerus recensuit, latine vertit, notis illustravit. Colonia, sumptibus M. G. Weidmann, 1688, 2 vol. in folio.

Prima ediție a apărut la Paris, în anul 1628. Ediția din 1688 cuprinde: *De demonstratione evangelica libri X, graece et latine* (interprete Donato Veronensi), quibus accessere nondum hactenus editi nec visi contra Marcellum libri duo; de ecclesiastica theologia libri tres, et liber contra Hieroclem, graece et latine: omnia studio R.M. (Rich. Montacutii) latine facta, notis illustrata, et indicibus locupletata.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. 2, p. 525 și Ch. Brunet, *Manuel* vol. 2, col. 1107.

[31] Oecumenii commentaria in hosce Novi Testamenti tractatus..., Parisiis, 1631 (2 vol.).

Oecumenius, *Commentaria in acta Apostolorum, in omnes Pauli epistolae, in epistolae cahtolicas, omnes*. Acc. Arethae explanationis in Apocalypsin, interprete Joan. Hentenio, amendatore et praelectore hujus editionis Fed. Morello, Lutetiae Parisiorum, Morellus, 1630—1631; 2 vol. in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. V, p. 10 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. IV, col. 161.

Notă. Editorul lucrării, Frédéric Morel (1558—1630) a fost un cunoscut erudit, elenist și poet, tipograf și profesor.

[32] Sancti Epiphaniai opera graec. latin., Coloniae, 1682 (4 vol.).

Graesse și Brunet înregistrează numai o ediție în 2 volume, imprimată la Colonia: Sancti Epiphaniai, *Opera omnia*, Dionys. Petavius ex veteribus libris recensuit, latine vertit et animadversionibus illustravit, Coloniae, 1682; 2 vol. in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. II, p. 687 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. II, col. 1019.

Notă. Sfântul Epifanie, arhiepiscop al Ciprului (310—403), a fost supranumit de către fercitul Ieronim, «pentaglotul», întrucît cunoştea limbile ebraică, latină, elină, egipteană şi siriacă.

Operele Sfântului Epifanie au fost editate pentru prima dată, în limba latină, de către Cornarius, la Bâle, în anul 1544. Prima ediţie greco-latină a apărut la Paris, sub îngrijirea lui *Dionisius Petavius*, în anul 1522. A doua ediţie, semnalată mai sus, a apărut la Köln sub îngrijirea lui *Jacobus Tamasius*.

[33] *Clementis Alexandrini opera graec-latina; Coloniae, 1688 (1 vol.).*

Clemens Alexandrinus, Opera graecae et latinae, quae extant. Dan. Heinsius, *textum graecum recensuit, interpretationem veterem locis infinitis meliorem reddidit: breves in five emendationes adiecit: accedunt diversae lectiones et emendationes a F. Syllburgio collectae, Coloniae, apud Jer. Schrey et H. S. Meyer 1688; in folio.*

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. II, p. 198 şi Ch. Brunet, *Manuel*, vol. II, col. 93.

Notă. *Clement Alexandrinul*, unul din conducătorii şcolii catehetice din Alexandria, a activat în vremea împăraţilor Septimiu Sever şi Caracalla (193—217). Iniţial, a studiat la Alexandria filozofia lui Platon, iar ulterior a îmbrăţişat doctrina creştină, pe care a propagat-o tot restul vieţii.

[34] *Catena graecorum patrum in Beatum Job*, collectore Niceta, Londini, 1637 (1 vol.).

Ediţia apărută la Londra nu figurează în Graesse şi Brunet.

[35] *Sanctorum Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt, Barnabae, Clementis, etc., Antverpiae, 1698 (2 vol.).*

[36] *Socratis Scholasticij et Hermiae Sozomeni, Historia ecclesiastica graece et latine*, Moguntiae, 1677 (1 vol.).

Notă. *Socrate Şcolaristicul*, istoric bisericesc bizantin (sfârşitul sec. al IV-lea, mijlocul sec. al V-lea), a continuat *Istoria bisericească* a lui Eusebiu al Cezareii, de la 306 pînă la 439, folosind diverse izvoare: actele sinoadelor, scrierile Părinţilor Bisericii, colecţii de documente bisericeşti şi politice, legile şi decretetele imperiale, opere istorice, mărturii ale contemporanilor etc.

Opera sa a fost mult utilizată de istoricii bizantini de mai târziu.

[37] *Juliani Imp. Opera et St. Cyrilli contra eundem. Libri decem*, Lipsiae, 1696 (1 vol.).

Opera quae supersunt omnia et Cyrilli Alexandriae archiepiscopi contra impium Julianum libri X: accedunt Dion. Petavii in Julianum notae et aliorum in aliquot ejusdem libros praefationes ac notae, Lipsiae, Weidmann 1696; in folio.

Cf. Ch. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 496 şi Ch. Brunet, *Manuel*, vol. III, col. 596.

Notă. Operele rămase de la Iulian Apostatul (332—363), împăratul Imperiului roman de Răsărit, au fost pentru prima dată editate la Leipzig, de către E. Sponheim, în anul 1696.

Opera sa cea mai importantă, *Contra creştinilor*, scrisă în timpul expediţiei din Persia (362—363), s-a pierdut, iar copiile au fost distruse din ordinul împăratului Teodosie al II-lea. Singurele ştiri despre această lucrare se cunosc prin intermediul Sfinţului Chiril al Alexandriei, care a alcătuit un *Răspuns* la operele împăratului, la începutul secolului al V-lea.

[38] *Viaţa Sf. Gregoriu Nazianzenu în poezie. Operă elino-latină (Foaia titulară lipsesce) (1 vol.).*

Operum tomus secundus juo poemata omnia... cum doctis graecorum Nice-tae Seronii, Pselli, Nonii, Eliae Cretensis et fac. Bili commentariis, Lutetiae, ex officina typographica Morelli, 1611, in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 146.

[39] *Elia Cretensio Metropolitam (sic) commentariis in Gregorii Nazianzeni (Foaia titulară lipsesce) (1 vol.).*

Opera (vol. 1) ex Bili collatione, emendatione et interpretatione aucta ali-quam multis ejusdem Gregorii epistolis... ex interpretatione Fed. Morelli, Lute-tiae, Morelli 1609; în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 146 şi Ch. Brunet, *Manuel*, vol. II, col. 1728.

Notă. *Sfântul Grigorie de Nazianz*, supranumit şi Teologul (329—389), a scris *cuvîntări*,

poeme și epistole, din care s-au păstrat 45 de cuvântări cu conținut teologic, moral, dogmatic; poeme cu peste 18.000 de versuri, cu conținut moral, dogmatic, istoric și panegiric și 245 de epistole, în mare majoritate cu caracter personal.

[40] Bibliotheca juris canonici veteris. Lutetiae — Parisiorum, 1661 (2 vol.). Christ Justel, *Bibliotheca juris canonici veteris, in duos tomos distributa, quorum unus canonum ecclesiasticorum codices antiquos, tum graecos tum latinos complectitur*. Lutetiae Parisiorum, Billaine, 1661; 2 vol. in folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 501 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. III, III, col. 605.

Notă. Christ Justel, erudit francez (1580—1649).

[41] Flavii Josephi hierosolymitani sacerdotis opera, Genevae, 1635 (1 vol.). Josephus Flavius, *Opera (Antiquitates judaicae et De bello judaico libri, graece)*, Basileae, Jo. Frohen, 1544.

Această ediție a stat la baza tuturor reeditărilor. La Geneva a mai apărut o ediție, în 1611, cu textul revăzut după manuscrisele de la Heidelberg. *Opera* lui Iosif Flaviu s-a retipărit și în anul 1635.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 480 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. III, col. 569.

Notă. Iosif Flaviu, istoric evreu (37—98). Operele sale sînt: *Arheologia iudaică* (*Antiquitates judaicae*), scrisă în 20 de cărți, se ocupă de evenimentele de la facerea lumii pînă la începutul domniei împăratului Nero; iar *Istoria războiului iudaic* (*De bello judaico libri*) descrie evenimentele de la Antigonos Epiphanes (170 î. Hr.) pînă în vremea împăratului Tițus (70 d. Hr.).

[42] Diophanti Alexandrini arithmeticorum sacerdotis opera, Lutetiae-Parisiorum, 1621 (1 vol.).

Diophanti Alexandrini, *Arithmeticorum libri sex, et de numeris multangulis liber unus*, Parisiis, sumptibus Seb. Cramoisy, 1621; in folio. Ediția a fost comentată de Gasp. Meziriaco Sebusiano.

Cf. Ch. Graesse, *Trésor*, vol. II, p. 402.

Notă. Diophantes Alexandrinus, celebru matematician grec din secolele al IV-lea — al V-lea, a scris lucrarea *Arithmetica*, în 13 cărți, din care s-au păstrat numai primele șase, considerată drept prima scriere de algebră.

[43] Sancti patris nostri Gregorii episcopi Nysseni opera, Parisiis, 1638 (3 vol.).

Gregorius Nyssenus, *Opera omnia*, Parisiis, sumptibus Aegid Morelli, 1638; 3 vol. in folio.

Prima ediție a apărut tot la Paris, în anul 1615, în 2 volume.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 148 și Ch. Brunet, *Manuel*, voi. II, col. 1729.

Notă. Sfîntul Grigorie de Nisa (335—394), fratele mai tinăr al Sfîntului Vasile cel Mare, considerat drept unul dintre cei mai de seamă scriitori bisericești, datorită scrierilor sale cu caracter exegetic, dogmatic, ascetic, omiletic și epistolar.

[44] St. Joannis Damasceni opera, cum licentia, Parisiis, 1619 (1 vol.).

Joannes Damascenus, *Opera*, Parisiis, 1619.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 464 și Ch. Brunet, *Manuel*, voi. III, col. 540.

Notă. Sfîntul Ioan Damaschin (676—754), socotit întemeietor al filozofiei bisericești medievale și mare imnograf, a scris lucrări teologice (*Izvorul cunoașterii*, în 3 părți; trei cuvântări *Impotriiva celor care defaimă sfintele icoane*); moralizatoare (povestirea *Varlaam și Ioasaf*, atribuită lui); *imnologice* (*Octoihul*) și altele.

[45] Sancti patris nostris Basilii Magni Caesareae Capadociae arhiepiscopi opera omnia, Parisiis, 1638 (3 vol.).

Basilius Sanctus (Magnus), *Opera omnia*, Parisiis, Aeg. Morelli, 1638.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, voi. I, p. 306.

Notă. Sfîntul Vasile cel Mare (330—379), pe lingă activitatea desfășurată pentru organizarea monahismului și a operelor cu caracter social-creștin a lăsat numeroase opere între care mai importante sînt: *Impotriiva arianului Eunomius din Capadocia*; 30 capitole despre Sfîntul Duh; Des-

pre botez, două cuvântări, *Liturghia și Omiliile* (dintre care cea mai importantă este *Hexameronul* sau *Culegere de omilii privind cele șase zile ale creației*).

[46] Sancti Patris nostri Cyrilli Alexandriae arhiepiscopi opera in VI tomos tributa (tomului al 5-lea este împărțit în 2 volume) Lutetiae, 1638 (7 vol.).

Cyrillus Alexandrinus, *Opera omnia graece et latine cura Auberti*, Lutetiae, regiiis typis, 1638; 6 tomuri în 7 volume, în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. II, p. 317 și Ch. Brunet, *Manuel* vol. II, col. 462.

Notă. Sfințul Chiril al Alexandriei (375—444), cunoscut prin contribuția sa la precizarea hotărârilor Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, a lăsat multe scrieri, dintre care mai importante sînt: *Apologia creștinismului împotriva lui Iulian Apostatul*; *Comori*; *Dialoguri despre Sfînta Treime*; *Omiliile* la Vechiul și Noul Testament.

[47] Beati Theodoretii episcopi Cyri opera omnia in quatuor tomos distributa, Lutetiae — Parisiorum, 1642 (3 vol.).

Lucrarea a fost descrisă la poziția 3. Volumele menționate aici completează ediția înregistrată la această poziție, deoarece cuprinde, în total, 4 volume.

[48] Theodoretii episcopi Cyri et Evagrii scholastici historia ecclesiastica, Moguntiae, 1679 (1 vol.).

Notă. Evagrie Scolasticul, istoriograf grec din secolul al VI-lea, a scris *Istoria bisericească* în 6 cărți, cuprinzînd perioada 431—593.

[49] Nicephori Callisti filii Xanthopuli ecclesiasticae historiae. Libri XVIII, Lutetiae — Parisiorum, 1639 (2 vol.).

Nicephorus Callistus, *Ecclesiasticae Historiae, Libri XVIII*, Lutetiae — Parisiorum, Cramoisy, 1630, 2 vol., în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. IV, p. 666 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. IV, col. 54.

Notă. Nichifor Callist Xanthopulos, istoric bizantin (născut după 1291 — mort la sfîrșitul secolului al XIV-lea). A lucrat mulți ani în biblioteca bisericii Sfînta Sofia. A scris pe lângă poeme (bisericești și politice), o *Prescurtare a Sfîntei Scripturi*, *Căderea Ierusalimului*, *Istoria vieții și a minunilor Sfîntului Nicolae* (în 2700 versuri) și *Istoria bisericească*, în 18 cărți (ale căror titluri alcătuiesc, în acrostih, numele său), în care prezintă evenimentele pînă la anul 610, iar în alte 5 cărți evenimentele pînă la anul 911.

[50] St. Maximi confessoris graecorum theologi eximii que philosophi operum, Parisiis, 1675 (2 vol.).

Maximus Confessor, *Opera*, Parisiis, Andr. Cramoisy, 1675; 2 vol., în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. IV, p. 453 și Ch. Brunet, *Manuel*, vol. III, col. 1552.

Notă. Sfințul Maxim Mărturisitorul, scriitor bisericesc bizantin (secolul al VII-lea), a cărui operă a exercitat o mare influență asupra dezvoltării teologiei ortodoxe.

[51] St. Patris nostri Athanasii archiepiscopi Alexandriae opera omnia, Coloniae, 1686 (1 vol.).

Athanasius, *Opera omnia*. Editio nova juxta Parisinam Anni MDCXXVII adornata, Coloniae, sumptibus Maur. Geo. Veidmanni, 1686; 2 vol., în folio.

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. I, p. 243.

Notă. Sfințul Atanasie al Alexandriei (295—373), unul din marii conducători ai luptei ortodoxilor împotriva arienilor, a lăsat multe scrieri apologetice, dogmatice, exegetice, morale și epistole.

[52] Tractatus de ineffabili Sanctissimae Trinitates mysterio (manuscris, fără dată).

[53] «Shematismoi tês dialectikês» hoc est tabule Valentini erythraei lindaviensis etc., Argentinae. Christianus, 1561 (1 vol.).

«Shematismoi tês dialectikês» hoc est, *Tabulae Valentini Erythraei Lindaviensis, in quatuor libros Dialecticarum Partitionum Ioannis Sturmii, ab authore*

correctae, atque locupletatae. Argentinae Christianus, Mylius expresit, in foro Frumentario, Anno Christi, M.D. LXI (1561).

Notă. Johann von Sturm, umanist german (1507—1589), profesor la Paris și mai târziu rector al Universității din Strasbourg, a lăsat mai multe scrieri între care opera capitală este: *De literarum ludis*.

[54] *Lexicon graecolatinum. Ex officina Valentini Curionis, Basiliae, 1532* (1 vol.).

Lexicon graeco-latinum, authore Petro Gillio, albiense, opus jam recens editum et excusum, Basiliae, ex officina Valentini Curionis, mense septembris, 1532, in folio.

Cf. Ch. Brunet, *Manuel*, vol. VI (Table methodique), col. 647.

[55] *Collectanea monumentorum veterum ecclesiae graecae, Romae, 1698* (1 vol.).

Laurentius Alexander Zacagnius, *Collectanea monumentorum veterum ecclesiae graecae ac latinae quae hactenus in Vaticana Bibliotheca delituerunt*, tomus primus, Romae, Typis sacrae Congreg. de Propag. Fide, Anno MDCCXCVIII (1698).

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. VII, p. 501.

Notă. Laurentius Zacagnius, cleric erudit italian (1657—1712), bibliotecarul Bibliotecii Vaticanului.

[56] Cornelii Schrevelii *Lexicon manuale graeco-latinum et latino-graecum, Patavii, 1687* (1 vol.).

Th. Graesse și Ch. Brunet menționează numai ediția padovană din 1715 apărută în Tipografia Universității.

Notă. Cornelius Schrevelius, filolog și lexicograf (1615—1667). Principala sa lucrare: *Lexicon manuale graeco-latinum*.

[57] *Anecdota graeca e Regia Parisiensi, e Veneta St. Marci bibliothecis deprompta. Edidit Iohannes Baptista Caspar, Venetiis 1781* (1 vol.).

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. I, p. 126.

[58] Theodori Gazae *Introductionis grammaticae, libri quator, Basileae, 1541* (1 vol.).

Cf. Th. Graesse, *Trésor*, vol. III, p. 39.

Notă. Theodorus Gaza, elenist și filolog celebru (1400—1478), a întemeiat Academia din Ferrara al cărei prim rector a fost.

PARTEA A DOUA

CĂRȚI CURATU ELINE

[1] *Tucidide Oloru, Despre războiul peloponesiac. Opt cărți. de Neofit Duca în 10 tomuri, Viena, 1806* (10 vol.).

Tucidide, Despre războiul peloponesiac opt cărți, traduse, comentate și tipărite de Neofit Duca în zece tomuri Viena, 1805—1806 (vol. 1—10).

[2] *Discursurile oratorilor atici cu comentariile lui Ulpian despre Demostene și Lexiconul lui Anpocraton de Neofit Duca, în zece tomuri, Viena, 1813* (10 vol.).

Indicațiile privitoare la loc și dată sînt în realitate: «In Viena Austriei, din Tipografia Ioan Barth, Svekiu. Fost Vendotu, 1812—1813» (vol. 1—X).

[3] *Elemente de logică și filozofie morală, precedate de istoria filozofiei, traduse din latinește cu strădania preanobilului boier, marele vornic, domnul Grigore Brîncoveanu Basarab, Viena, 1808* (1 vol.).

Notă. Lucrarea era traducerea în limba greacă a operei filozofului și juristului german Heineccius (Johann Gottlieb Heinecke), — *Elementa philosophiae rationalis et moralis* (Frankfurt, 1728). A apărut la Viena, în 1808, cu o dedicație către tatăl traducătorului, Manolache Brîncoveanu, și cu o prefață a editorului: cărții, Neofit Duca.

Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1901, p. 40 și nota nr. 5.

[4] *Lexiconul oamenilor celebri de Neofit Duca*, Viena, 1807 (1 vol.).

Lexiconul oamenilor celebri din istoria lui Tucidide, întocmit și tipărit de Neofit Duca, Viena, 1806 (vol. I—X).

[5] Elemente de istorie generală veche și mai nouă, întocmite în limba franceză de abatele Millot și traduse în limba noastră (greacă) de către Grigore Ser. Constantin Miliotul, 1806 (2 vol.).

Anterior ediției grecești din 1806, a apărut la Buda o introducere în limba română datorită lui Ioan Piuaru Molnar: *Istorie universală adecă de obște*, vol. I, Buda, 1800, XXXII + 436 + XXII p. (Cf. B.R.V., vol. 2, p. 417, nr. 626).

Notă. *Claude François Xavier Millot*, istoric francez (1726—1785), autor al unui tratat de istorie antică (*Eléments de l'histoire générale ancienne*, Paris, 1772, 4 vol.) și a unei ample lucrări de istorie generală modernă (*Eléments de l'histoire générale moderne*, Paris, 1773, 5 vol.).

[6] *Odișeea lui Homer după interpretarea lui Didim cel Bătrîn*, 1541 (1 vol.).

Indicația de loc și dată este în realitate: Basileae, Apud Io. Hervagium, 1541, 337 p.

Notă. *Didymus*, faimos filolog alexandrin, care a trăit în sec. I î. Hs., comentator al celor mai mari poeți ai Greciei antice.

[7] *Noul Testament al Domnului nostru Iisus Hristos*, bilingv (1 vol.).

[8] *Manuscrissu relativu la orînduiala bisericească* (2 vol.).

[9] *Carte cuprinzînd slujba Sfintei Ecaterina*, 1710 (1 vol.).

Carte cuprinzînd slujba Sfintei Ecaterina și Proschinatarul Sfintului Munte Sinai cu a celor dimprejur și a toate cele din el și despre el din jurul lui, cum și ordinea rînduiala mînăstirii și de cei ce au fost pînă acum Arhiepiscopi, într-însa și un encomiu la sfîntul Munte Sinai, și despre Arabi. Tipărit pe timpul Domnitorului Ioan Constantin Basarab Voevod stăpînitorul a toată Ungro-Vlahia, de către prea sfințitul și prea învățatul Mitropolit Antim din Iveria, în Mitropolia din Tîrgoviște, Prin îngrijirea și corectarea prea cuviosului între ieromonahi Mitrofan Gregoras din Dodona. În anul 1710. în luna lui septembrie. Tîrgoviște, 1710.

Cf. B.R.V., vol. 1, p. 481—482, nr. 159.

[10] *Interpretarea și slujba la sfințirea unei biserici*, București, 1703 (1 vol.).

Cf. B.R.V., vol. 1, p. 421—422, nr. 128.

[11] *Manuscrissu puțin interesantu* (1 vol.).

[12] *Proschinatarul Sfintului Munte Athos*, 1713, Tîrgoviște (2 esemplare).

[13] *Cuvînt panegiric la Ștefan, întîiul martir al lui Hristos*, București, 1701 (1 vol.).

Cuvînt panegiric la Ștefan, întîiul martir al lui Hristos, compus de Ștefan, fiul serenissimului și iubitorului de Hristos Domn a toată Ungro-Vlahia, Domnul Domn Ioan Constantin Basarab, și așerosit cu umilință de el aceluși neînvins luptător și strateg al martirilor. S-a tipărit în București, 1701. De Antim Ieromonahul din Ivir.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 421—422, nr. 128.

[14] *Manuscrissu, Liturgia, scris cu artă* (1 vol.).

[15] *Sfînta Scriptură, adică Vechiul și Noul Testament toate*, 1687 (1 vol.).

Divina Scriptura nempè Veteris ac Novi Testamenti omnia. Editată de către Nicolae Glykys din Ianina, Veneția, 1687 (3 f.) + 1098 p. + (1 f.).

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique*, XVII-e siècle, vol. II, Paris, 1894, p. 439—443, nr. 610.

[16] Marele lexicon al lui Varinus sau Tezaurul întregii limbi grecești, închinat prea luminatului, prea înăltului, prea credinciosului Voevod, domn domn Ioan Constantin Basarab, 1712 (1 vol.).

Indicația de loc și dată este în realitate: Veneția, în tipografia lui Antonio Bortoli, 1712 (4 f.) + 778 p.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 101—103, nr. 77.

Notă. Antonio Bortoli, tipograf italian din Veneția, în a cărei tipografie au fost editate în anii 1709—1787 circa 50 de lucrări în limba greacă cu caracter religios, filologic, științific etc., precum și dicționarul în patru limbi (elină, greacă modernă, latină, italiană) al lui Gheorghios Constantinos.

[17] Două cuvântări doveditoare ale celui între sfinți Părintelui nostru Grigorie Arhiepiscopul Tesalonicului (1 vol.).

Emile Legrand menționează numai o ediție cuprinzând zece cuvântări ale lui Grigorie arhiepiscopul Tesalonicului, apărută în tipografia Universității din Moscova, în 1776.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie, hellénique*, sec. XVIII, vol. 2, Paris, 1928, p. 230—232, nr. 868.

[18] Învățătură dogmatică a prea sfintei Biserici răsăritene și universale, București, 1703 (1 vol.).

Sevastos Trapezuntliu Chiminitul, *Învățătură dogmatică a Bisericii răsăritene*, București, 1703.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 450—451, nr. 140.

[19] Instrumentul instrumentelor sau mîna filozofiei, 1669 (1 vol.).

[20] Cateheze ale celui între sfinți Părintelui nostru Chiril arhiepiscopul Ierusalimului, Lipsca, 1766, (1 vol.).

Tradusă în limba populară de către ieromonahul Metodie Olimpiotul, Lipsca, 1766 (1 f.) + 79 p.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 55, nr. 646.

[20-B] Sfaturi creștin-politice, București, 1715 (1 vol.).

Sfaturi creștin-politice către Prea Credinciosul și Prea Înălțatul Domn și Stăpînitor a toată Ungro-Vlahia, Domnul Domn Ioan Ștefan Cantacuzino Voevod de Prea Sfințitul și alesul de Dumnezeu Mitropolit Domnul Domn Antim din Ivir, de curînd tipărite cu cîteva rugăciuni folositoare sufletului pentru întreaga săptămînă, în prea sînta Mitropolie în București, în anul mîntuirii 1715.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 498—499, nr. 172 și E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 123—124, nr. 99.

[21] Slujbele cuvioasei noastre maici Paraschiva cea Nouă, București, 1612 (1 vol.).

Data corectă este: 1692.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 326—327, nr. 94.

[22] Dialogul lui Origen împotriva marcionișilor, sau despre dreapta credință în Dumnezeu, Basileae (1 vol.).

[23] Teodoretus (Eusebius) Pamphilus, Despre pregătirea evanghelică, Lutetiae 1544 (2 vol.).

Indicații de loc și dată: Lib. XV, Lutetiae. Ex officina Rob. Stephani Typographi Regii, Regis typis. MDXLIII 498 p. + (1 f.).

[24] Trei dialoguri ale lui Teodoret episcopul Cirului împotriva unor erezii. Luna ianuarie, Roma 1547 (1 vol.).

Theodreti episcopi Cyri Dialogi tres contra quasdam Haeres. Contra Haereticos liber in quo illorum nugas, et fabulas narrat et redarguit. Divinorum dogmatum epitome. Romae, per Stephanum Nicolinum Sabiensem Chalcographum Apostolicum, Anno MDXLVII, Mense Ianuarie (8 f.) + 142 f. + (2 f.).

[25] Carte de rugăciuni (Facia titulară lipsesce) (1 vol.).

Probabil: *Slujba Sfinților martiri Serghie și Vach* (B.R.V., vol. I, p. 277—278, nr. 83).

[26] Liturghier cuprinzând sfințele liturghii (Veneția, 1714 (1 vol.).

Liturghier cuprinzând sfințele liturghii ale lui Ioan Hrisostomul, Vasilie cel Mare și Grigorie Dialogul, Veneția, tipărit de Antonio Bortoli, 1714.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 118, nr. 93.

[27] Explicarea și slujba la sfințirea unei biserici, București, 1703 (1 vol.).

Cf. B.R.V., vol. I, p. 451-452, nr. 141 și E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. I, Paris 1918, p. 26-30, nr. 20.

[28] Învățătură folositoare despre pocăință și spovedanie, 1724 (1 vol.).

Alcătuitor: Hrisant Notaras, patriarhul Ierusalimului, Veneția, 1724, 146 p. + (1 f.).

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 196, nr. 160.

[29] Dumnezeieștile liturghii (tipărite) de Nicolae Glykys din Ianina, 1762 (1 vol.).

[30] A fericitului Meletie Sirigu, dascălul și protosinghelul Marii Biserici din Constantinopol, Întîmpinare (împotriva principiilor calvine), București, 1610 (1690 ?) (3 ex.).

Titlul complet: *A fericitului Meletie Sirigu, profesorul și protosinghelul Marii Biserici din Constantinopol, Întîmpinare la principiile catolice și la chestiunile lui Chiril Lucaris. Și manualul lui Kyr Dositei Patriarhul Ierusalimului, în contra rătăcirii calvine.*

Cf. B.R.V. vol. I, p. 298-315., nr. 90.

[31] Cîte s-au găsit ale celui între Sfinți Părintelui nostru Hrisostom, arhiepiscopul Constantinopolului, Etone, 1612 (6 vol.).

[32] Toate [scrierile] ale celui între sfinți Părintelui nostru arhiepiscopul Constantinopolului Ioan Scolasticul, egumenul Sfîntului Munte Sinai. Grec-Latin, Lutetiae-Parisiorum, 1633 (1 vol.).

Sancti Patris Nostri Ioannis Scholastici abbatis Montis Sinai qui vulgo Climacus appellatur, Opera Omnia. Interprete Matthaeo Radero Societatis Iesu Sacerdote, Lutetiae-Parisiorum, Sumptibus Sebastiani Cramoisy, MDCXXXIII (1633) (25 f.) + 503 p. + (10 f.).

[33] Toate actele Sinoadelor Ecumenice ale Bisericii Catolice, Roma, 1608 (2 vol.).

[34] Mare și foarte folositor lexicon extras în ordine alfabetică, din multe și diferite cărți de Varinus Favorinus Camers, episcopul Nuceriei (Facia titulară lipsesce) (1 vol.).

Indicația de loc și dată este: (Veneția), 1523 (1 f.) + 544 f.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XV-XVI-e siècle*, vol. I, Paris, 1885, p. 174-179, nr. 68.

[35] Novelele împăraților Justinian, Justin, Leon și Edițele lui Justinian, 1558 (1 vol.).

Indicația de loc și dată este: [Paris], Excudebat Henricus Stephanus Huldrici Fuggeri typographus, 1558 (10 f.) + 529 (-535) p.

[36] Nouă cărți ale lui Herodot, care se intitulează Muzele: Cleo, Euterpe, Thalia, Melpomene, Terpsihore, Erato, Polimnia, Urania, Caliope (1 vol.).

Indicația de loc și dată este: Veneția, Aldus Manutius 1502 (140) f.).

[37] Metamorfoza omului vechi și nașterea celui nou, adică carte de pocăință, de doctorul Ioan Comnen (manuscris) (1 vol.).

Metamorfoza omului vechi și nașterea celui nou, adică carte de pocăință despre cele patru sfîrșituri ale omului, tradusă din limba latină în limba greacă comună de către doctorul Ioan Comnen.

Cf. C. Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești*, vol. I, București, 1909, p. 184, nr. 344.

[38] A lui Gheorghe Coressi, teologul marii biserici din Hios, Tălmăcirea la profetul Isaia (manuscris) (1 vol.).

[39] Două cuvîntări doveditoare ale părintelui nostru între sfinți Grigorie, arhiepiscopul Thesalonicului (fără dată) (2 esemplare).

Indicația de loc și dată ar putea fi: Veneția, 1587.

[39-B] «Psaltirea» carte veche și cam ruptă (Foaia titulară lipsesce) (1 vol.).
Probabil: *Psaltirea proorocului și împăratului David*, Snagov, 1700 (Cf. B.R.V., vol. I, p. 409-410, nr. 122).

[40] A preaințeleptului și prea învățatului Manuil Moshopol, «Perishedon», Lutetiae, 1545 (1 vol.).

Notă. *Manoil Moschopoulos*, scriitor bizantin refugiat în Italia după căderea Constantinopolului (1453). El a lăsat o *Culegere de cuvinte atice* (Veneția, 1524), *Viața lui Euripide* și *Perishedon* (tratat de gramatică, ortografie și pronunție).

[41] Unsprezece comedii ale preahazliului Aristofan, Veneția, 1542 (2 vol.).

[42] Scrisori ale preafericitului nostru părinte Meletie, arhiepiscopul Alexandriei, Libiei, Pentapolei, Etiopiei și al întregului pământ al Egiptului, Despre primatul Papei (Foaia titulară lipsesce) (1 vol.).

Titlul complet al lucrării: *Tomul bucuriei*, în care se cuprind epistolele lui Fotie preasfântul patriarh al Constantinopolului; sfântul și ecumenicul sinod al optelea, unele însemnări la acest sinod; Cele împotrivoitoare la primatul Papei Romei ale lui Nicolae Doctorul filosof; Cuvintele lui Meletie al Alexandriei asupra primatului Papei; Dialogul Ieromnimonului monah asupra altui oarecare monah contra Latinilor, Râmnic, 1705.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 463-466, nr. 149.

[43] Optsprezece tragedii ale lui Euripide, Basileae, 1551 (1 vol.).

[44] Sfînta Liturghie a celui între sfinți Părintelui nostru Ioan Hrisostomul.

[45] Calendariu manuscris (1 vol.).

[46] Omilii ale Cuviosului Părinte Macarie Egipteanul, Paris, 1559 (1 vol.).

O ediție ulterioară a *Omiliilor* a apărut la Lipsca în 1698.

Notă. *Sfîntul Macarie Egipteanul* (301-391).

[47] Lucian din Samosata. Două părți (1 vol.).

Notă. *Lucian din Samosata* (120-180), sofist și scriitor satiric grec din secolul al II-lea.

[48] 36 de argumente împotriva religiei latinilor și ceva despre fiecare cuvîntare. Amsterdam, 1758 (1 vol.).

[49] Catehism creștinesc de Zaharia Gherganos, nobil din renumitul oraș Arta, Wittemberg, 1622 (1 vol.).

Cu dedicație colectivă adresată principilor, regilor și patriarhilor din zona civilizațiilor sud-est europene, între care și «principes Moldaviae, Walachiae».

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVII-e siècle*, vol. I, Paris, 1894, p. 159, nr. 119.

[50] 80 de Cuvîntări ale lui Dion Hrisostomul, Venetiis.

Indicația de loc și dată este: Venetiis, apud. Feder. Turrisanus (1551) Ediția princeps, foarte rară.

Cf. Brunet, *Manuel*, vol. II, col. 714.

Notă. *Dion Hrisostomul* (40-117), filozof originar din Brusa.

[51] Extragere din Pravila bisericească (manuscris) (1 vol.).

[52] Irmologhie de Nicolaos Saros (Veneția), 1740 (2 vol.).

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 275, nr. 266.

Notă. *Nicolaos Saros*, originar din Ianina, proprietar al unei cunoscute tipografii din Veneția în secolul al XVII-lea. A tipărit îndeosebi cărți bisericești, începînd cu anul 1680. Tipografia a funcționat și după moartea sa, pînă în anul 1778.

[53] Arhieraticon cuprinzând dumnezeieștile liturghii de A. Bortoli (Veneția), 1741 (1 vol.).

[54] Psaltirea proorocului și regelui David. În sfânta Minăstire a Snagovului, 1700 (2 esemplare).

Cf. B.R.V., vol. I, p. 409—411, nr. 122.

[55] Mărturisirea credinței ortodoxe. În Minăstirea Snagovului, 1699 (3 esemplare).

Mărturisirea credinței ortodoxe a Bisericii universale și apostolice a Răsăritului și Expunerea introductivă despre cele trei virtuți, a Credinței, Nădejdei și Dragostei.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 378—389, nr. 117; lucrarea este tipărită de Antim Ivireanul.

[56] Panoplia dogmatică a împăratului Alexis Comnen. În preasfânta Mitropolie a Ungrovlahiei, Tîrgoviște, 1710 (1 vol.).

Cu dedicația către Constantin Brincoveanu și fiul acestuia, Stefan, semnată de mitropolitul de Dristra, Atanasie.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 273—275, nr. 81 și E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 95, nr. 61.

Notă. Panoplia ortodoxă a fost alcătuită de Eitimie Zigabenu, la porunca împăratului Alexie I Comnenul.

[57] Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie, 1686 (1 vol.).

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVII-e siècle*, vol. II, Paris, 1894, p. 432, unde sînt menționate, sub acest titlu două tipăriri: nr. 600 și nr. 601 — ambele dedicate mitropolitului de Filadelfia, Meletios Typaldos.

[58] Simeon fericitul, arhiepiscop al Thesaloniciului, dialog împotriva ereziilor, Iași, 1683 (2 esemplare).

A Fericitului Simeon, arhiepiscop al Tesalonicului, *Dialog în contra ereziilor și despre singura credință dreaptă a noastră a creștinilor, despre sfintele ceremonii și taine ale Bisericii.*

Cf. B.R.V., vol. I, p. 273—275, nr. 81 și E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVII-e siècle*, vol. II, Paris, 1894, p. 414—416, nr. 578.

Notă. Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului (1410—1429), teolog dogmatic. Scrisori cunoscute: *Despre dreapta credință*, în care prezintă, sub forma unor întrebări și răspunsuri, sărbătorile și tainele bisericii. După o scurtă prezentare (în 32 de capitole) a învățaturii dogmatice în antiteză cu doctrinele eretice, se tratează pe larg (în 160 capitole), învățătura despre tainele și ceremonialul bisericesc; la îndemnul lui Gavril din Pentapolis, a scris *Despre simbolul credinței și 83 de întrebări și răspunsuri* despre probleme de interpretare dogmatică și chestiuni liturgice.

[59] Învățătura creștinească (Foaia titulară lipsese) (1 vol.).

[60] Albina. În prezenta carte se cuprind fragmente din diferite cărți, de Nicolaos Glykys din Ianina, 1680 (1 vol.).

E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVII-e siècle*, vol. II, Paris, 1894, p. 360—361, nr. 554, menționează: «Venetius, 3 vol.».

[61] A celui între sfinți Părintelui nostru Proclu, arhiepiscopul Constantinopolului, *Despre slujba sfintei liturghii* (1 vol.).

Notă. Proclu, patriarhul Constantinopolului, ucenicul Sfântului Ioan Hrisostom, a fost hirotonisit episcop de Cizic de către Sisinius (la 425). A urmat în scaunul patriarhal în anul 434. În timpul împăratului Teodosie al II-lea, pe care l-a convins să aducă din ținuturile locuite de cumani rămășițele pămîntești ale Sfântului Ioan Hrisostomul.

[62] Toate scrierile lui Arhimede Siracuzanul păstrate pînă în prezent. Tipărite de Ioannes Hernagius, Basileae, 1544 (1 vol.).

[63] *Întîmpinarea preafericitului patriarh chir Nectarie al sfîntului oraş Ierusalîm, combatere despre primatul Papii, Iaşi, 1682 (1 vol.).*

Cf. B.R.V., vol. I, p. 251—258, nr. 75 şi E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVII-e siècle*, vol. II, Paris, 1894, p. 401—408, nr. 568.

Notă. *Nectarie, patriarhul Ierusalimului* (1605—1685), originar din Creta, a studiat pe lângă ieromonahul Meletie Macris din Creta şi, ulterior, la Atena pe lângă marele filozof neoaristotelic Teofil Coridaleu. În anul 1662 se găsea în Moldova, în calitate de patriarh al Ierusalimului, pentru replemtarea problemelor privind minăstirile din principate închinat Sfîntului Mormînt. Era un temeinic cărturar şi bun cunoscător al limbii eline, arabe şi turce.

[64] *Epopeea obscură şi foarte doctă a lui Alexandru Lycofron, în interpretarea lui Isaac Tzetzets însuşi, Basileae (1 vol.).*

Notă. *Lycofron din Calcida*, învăţat grec din Alexandria (n 333 î.d.Hr.), a compus drama satirică *Menedemos*. În timpul lui Ptolemeu Filadelful a început redactarea unor opere comice şi tragice. În afară de comedii, a scris şi 64 de tragedii. S-au păstrat pînă astăzi titlurile a 20 de drame, un fragment din *Pelopiţii* şi poemul *Alexandra* sau *Cassandra*, cuprinzînd 1474 de versuri.

Isac Tzetzets, filolog bizantin (secolul al XII-lea), frate al învăţatului bizantin Ioannes Tzetzets, comentator al operei lui Lycofron.

[65] *Anastasimatarul Sfintei Treimi (manuscrisu) (1 vol.).*

[66] *Proschinatarul Sfîntului Munte Athos (manuscrissu) (1 vol.).*

[67] *Marele Evhologhion retipărit de Spiridon Milias, 1767 (1 vol.).*

Veneţia, tipărit de Nicolae Glykys.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 64—65, nr. 659.

Nota. *Spiridon Milias*, învăţat teolog din secolul al XVIII-lea, originar din insula Corfu. A fost prezbiter, arhimandrit şi locţiitor al preşedintelui coloniei greceşti din Veneţia. A fost editor al multor scrieri teologice.

[68] *Cuvîntări folositoare sufletului, adică sabie cu două tăişuri împotriva diavolului. 1788 (1 vol.).*

Autor: Nicodim, predicatorul Marii Biserici din Constantinopol.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 491, nr. 1222.

[69] *Logica lui Friedrich Christian Baumeister, tradusă din latineşte de către Nicolae Varcos din Ianina, 1795 (2 esemplare).*

Nota: *Friedrich Christian Baumeister*, filozof german din şcoala lui Wolf (1709—1785), fost rector al gimnaziului din Goerlitz.

Nicolae Varcosis (Bargosis), învăţat grec din secolul al XVIII-lea, născut la Ianina, a urmat filozofia şi teologia cu învăţatul Varilopulos Balanos, directorul şcolii din Ianina. A fost dascălul fiilor lui Iacovache. În 1777 îl găsim la Iaşi în calitate de secretar al domnului fanariot Constantin Moruzi şi dascăl al fiilor acestuia. A tradus din latineşte *Logica* şi *Metafizica* lui Friedrich Baumeister; prima s apărut la Viena, în anul 1795.

[70] *Sfînta cateheză, adică talmăcirea dumnezeieştii liturghii, 1750 (1 vol.).*

Alcătuită de Nicolae Vulgaris, Veneţia, 1750, în tipografia lui Antonio Bortoli.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 377, nr. 390.

[71] *Cîteva cuvîntări ce s-au aflat din cele multe ale lui Hrisant patriarhul Ierusalimului, 1754 (1 vol.).*

Cîteva din multele cuvîntări ale prea fericitului patriarh al Ierusalimului, Hrisant, editate acum, pentru prima oară, prin strădania şi cheltuiala prea fericitului şi prea sfîntului patriarh al Ierusalimului chir Meletie. Ținute de către acesta şi dedicate prea înalţilor şi prea credincioşilor ai Ungrovlahiei şi Moldovei domn domn Ioan Grigorie Ghica Voevod şi domn domn Ioan Constantin Nicolae Alexandru Voevod. Veneţia. În tipografia lui Antonio Bortoli, 1734.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 248, nr. 228.

[72] *Carte foarte frumoasă denumită Mîntuirea păcătoşilor, tipărită de Alexandru Kanhellarios, 1754 (1 vol.).*

Lucrarea a fost tipărită la Veneția, în tipografia lui Nicolae Glykys.

Notă. Alexandros Kanhellarios, învățat atenian, la începutul secolului al XVIII-lea, a fost director științific al tipografiilor grecești din Veneția. A tradus din franceză în limba greacă *Istoria antică* a lui Rollin și din italiană scrierea *Despre zeii grecilor antici*. A tradus în limba italiană *Istoria lui Mohamet*.

[73] Manuscrissu elinu relativu la religie (1 vol.).

[74] Evhologhion tipărit de Nicolaos Glykys din Ianina, 1684 (1 vol.).

La Veneția.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVII-e siècle*, vol. II, Paris, 1894, p. 420, nr. 587.

[75] Vieți de sfinți traduse din limba greacă veche de către Maxim (Margunios), episcopul din Citera, 1685 (1 vol.).

Veneția, tipărită de Nicolae Glykys din Ianina.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVII-e siècle*, vol. II, Paris, 1894, p. 424, nr. 592.

[76] Didahie la Sfântul și marele Post, Ianina, 1793.

[77] Eortologhion de prea-înțeleptul dascăl al Academiei domnești din București, domnul Sevastos Chiminitul Trapezundiul, în Mănăstirea Snagov, 1701 (1 vol.).

Cf. B.R.V., vol. I, p. 416—419, nr. 126 și E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 9—10, nr. 2.

[78] Diferite cuvântări ale lui Ioan Hrisostom (1 vol.).

Mărgăritare adică diferite cuvântări ale celui între sfinți părintelui nostru. Ioan Hrisostom, arhiepiscopul Constantinopolului, Veneția, tipărit de Nicolaos Sarios, 1730.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 234—235, nr. 203.

[79] Tovarăș de călătorie duhovnicească cuprinzând două epistole ale Apostolului Pavel către Timotei și către Tit, Malta, 1835 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 378, nr. 2574.

[80] Prescurtare din Filipicele lui Pompeius Trogus, traduse din latinește de către eseistul României, Lipsca, 1817 (1 vol.).

(Justin) *Prescurtare din istoriile filipice ale lui Pompeius Trogus*, traduse din latinește în grecește de Daniil Philippidi, Lipsca, Tauchnitz, 1817. Cu dedicația către domnitorul Țării Românești Ion Caragea.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 155, nr. 968.

Cf. B.R.V., vol. III, p. 204—206, nr. 963.

[81] Învățătură teologică ortodoxă de Nicolaos Glykys, Ianina, 1793 (1 vol.).

[82] Suplementele unui iubitor al muzelor, adică colecție de poezii, Paris, 1838 (4 esemplare).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 447, nr. 3066.

[83] Învățătură ortodoxă scrisă de patriarhul marelui oraș Alexandria, chir Meletie (Pigas), 1769. (București) (2 vol.).

Cf. B.R.V., vol. 2, p. 193—194, nr. 369 și E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 102—105, nr. 710.

[84] Istoria Greciei vechi de Ioan H. N. Haviaras, Viena, 1836 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 390—391, nr. 2668. Traducere din limba germana de Ioan H. N. Haviaras.

[85] Tezaurul Ortodoxiei de chir Teofil episcopul Campaniei, Ianina, 1804.. (2 esemplare).

Veneția în tipografia lui Nicolae Glykys din Ianina.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia* vol. I, Atena, 1939, p. 49, nr. 299.

[86] Elemente de aritmetică și algebră traduse din nemțește de un iubitor de neam, Jena, 1800 (1 vol.).

Traducător: Zizis Kavras.

Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 7, nr. 37.

[87] Cuvînt despre rugăciune al celui între sfinți Părintele nostru Ioan Hrisostom, Viena, 1791 (1 vol.).

[88] Didahii la sfîntul și marele post de Ilie Miniati din Cefalonia, Veneția, 1838 (1 vol.).

În tipografia grecească a lui Francesco Andreola.

Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 430, nr. 2948.

Notă. *Ilie Miniati*, cleric și scriitor (1669—1714) din Cefalonia.

[89] Noua scară, adică explicarea celor șaptezeci și cinci de trepte din octoih, Constantinopol, 1844 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. II, Atena, p. 111, nr. 4029.

[90] Toate scrierile răposatului Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, date în tipar de Polizois Lampanitziotis, Ianina, 1791 (2 vol.).

Lucrarea citată a apărut la Viena. Lampanitziotis Polizois, învățat grec, tipograf din secolul al XVIII-lea, originar din Ianina. A activat la Viena unde a luat ființă, cu sprijinul său, prima tipografie grecească cunoscută sub numele de: *Tipografia lui Gheorghe Vendotis*.

[91] Scrisorile lui I. A. Capodistria, conducătorul Greciei, scrise de la 8 aprilie 1827 pînă la 26 septembrie 1831. Editate de E. A. Bétant, traduse din franțuzește de M. G. Shina, Atena, 1841 (4 vol.).

Cele patru volume, din scrierile lui Capodistria au apărut la Atena în anii 1841—1843, în tipografiă lui Constantin Railis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. II, Atena, 1941, p. 33—34, nr. 3471.

[92] Tezaurul lui Damaschin Studitul ipodiaconul tesalonicianul, de Kirikos Heretis cretanul, Ianina, 1793 (1 vol.).

Notă. *Damaschin Studitul*, cleric învățat din secolul al XVI-lea, a scris multe lucrări, din care majoritatea nu au văzut lumina tiparului. Interesant este, mai cu seamă, *Dialogul său cu un egumen de la Mănăstirea Sfînta Anustasia din Salonic* (scriere netipărită). În 1572 a scris o amplă *Istorie a Bisericii de Răsărit*, de la Constantin cel Mare pînă în vremea lui.

Heretis Kirikos, învățat grec din insula Creta (1756—1830), a studiat medicina la Veneția și Padova și a fost medic la Constantinopol (în 1811 a devenit medicul sultanului Mahmud); iar în 1824, fiind bănuț de participare la revoluția grecească, a fost condamnat la moarte. A fost salvat de la execuție de către prietenii săi din Constantinopol. A avut și preocupări filologice.

[93] Manual sfătuitoare, despre păzirea celor cinci simțuri, întocmit de monahul Nicodim, de la Sfîntul Munte, 1801 (1 vol.).

Lucrarea a fost tipărită la Viena, prin grija arhimandritului Antim Gazis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 10—11, nr. 58.

[94] Evhologhionul mare, tipărit de Nicolaos Glykys din Ianina, 1802 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 21—22, nr. 126.

Evhologhion mare, în care se cuprind slujbele celor șapte Taine, reeditare după ediția din București, Veneția, în tipografia lui Nicolae Glykys din Ianina.

[95] Istorie literară și critică a primelor trei secole ale Bisericii de Const. Kontogonis, Atena, 1846 (1 vol.).

În tipografia lui H. Nicolaidis Filadelful.

Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. II, Atena, 1911, p. 173, nr. 4482.

Notă. *Constantin Kontogonōs*, teolog și istoric grec (1812—1878), fost profesor de teologie la Universitatea din Atena (1837), a scris mai multe lucrări, dintre care și *Prescurtare a mitologiei grecești* (1872); *Manual de arheologie ebraică* (1814).

[96] Povestirile lui Bernardin de Saint-Pierre, traduse din franțuzește de N. S. Piccolo, Paris, 1841 (6 esemplare).

Tipărit la Paris în tipografia Didot. Cuprinde: *Paul și Virginia, Coliba indiană, Călătorie în Alezia etc.*

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. II, Atena, 1941, p. 28, nr. 3434.

[97] Dialog al celui între sfinți Părintelui nostru Grighentie arhiepiscopul de Jefra cu un evreu, la Nicolaos Glykys din Ianina, 1780 (1 vol.).

Lucrarea a fost tipărită la Veneția de către Nicolae Glykys din Ianina.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 324—325, nr. 993.

[98] Alfabetar folositor copiilor începători de Sim. Hristide, București, 1833 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. II, Atena, 1941, p. 487, nr. 6795.

[99] Învățător sau gramatică practică de Ștefan Comitas din Fthia, Viena, 1800 (2 esemplare).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 7, nr. 34.

Notă Ștefan Comitas, cărturar grec din secolul al XIX-lea, fost profesor în București, la începutul secolului al XIX-lea, a editat *Enciclopedia cunoștințelor grecești*, cuprinzând gramatica, retorica și poetica (12 vol., Viena, 1812—1814).

[100] Istoria pe scurt a literaturii grecești tradusă din franțuzește de Scufos (tomul 2), Viena, 1816 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 150, nr. 935 indică autor al lucrării pe F. Schoell; vol. I a apărut în același an, la Viena (cf. *Ibidem*, nr. 933).

Notă. F. Schoell, istoric erudit (1766—1833), a cărui lucrare a apărut în limba franceză cu titlul: *Histoire abrégée de la littérature grecque* (2 volume).

[101] Goldsmith, Istoria Greciei tradusă din englezește de către Dim. Alexandridis, Viena, 1806 (2 esemplare).

Lucrarea a fost închinată beizadelei Dimitrie Moruzi.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 64, nr. 390.

Notă. Olivier Goldsmith, poet, romancier și istoric englez (1728—1774), autor al unei apreciate istorii a Greciei din antichitate până la căderea Constantinopolului (1453). Ediția în limba greacă a apărut la Viena, în anii 1806—1807, în 3 volume.

[102] Discuție cucernică de arhiepiscopul Evghenie Vulgaris, 1801 (2 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 9, nr. 49.

Notă. Evghenie Vulgaris (1716—1806), cel mai de seamă cărturar grec din secolul al XVIII-lea, originar din insula Corfu. A studiat la Arta și Ianina și, ulterior, la Padova, teologia și filozofia, Cunoștea itallana, latina, frnceza și ebraica. A avut un remarcabil talent oratoric. A fost profesor de matematică și filozofie la școala Patriarhiei din Constantinopol. După 1765 a editat la Lipsca un *Tratat de logică și Elemente de matematică*. Cîțiva ani a stat la curtea regelui Friderich cel Mare al Prusiei, care l-a recomandat împărătesei Ecaterina a II-a a Rusiei, care l-a numit bibliotecar al bibliotecii imperiale (1771). A devenit membru al Academiei ruse din Petersburg. În perioada șederii sale în Rusia, a tradus în limba greacă *Eneida* și *Georgicele* lui Virgiliu. În ultimii ani ai vieții a scris diverse lucrări teologice cu caracter polemic.

[103] Enciclopedie filologică alcătuită de către Ioan Patusa din Atena, Ianina, 1780 (4 vol.).

Lucrarea a fost tipărită la Veneția de către Nicolae Glykys din Ianina, 4 volume.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 325—327, nr. 995.

Notă. Ioan Patusa, cărturar din Atena (secolul al XVII-lea), a studiat teologia în Italia. *Enciclopedia greacă*, principala sa operă, a apărut pentru prima oară în 1710.

[104] Istoria Revoluției franceze de la 1789 pînă la 1814, de François Auguste Mignet, tradusă din franțuzește de către E. A. Simu, Atena, 1847 (2 vol.).

Volumul a apărut în tipografia lui S. K. Vlastos din Atena.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. II, Atena, 1941, p. 184, nr. 4559.

Notă. François Auguste Mignet, unul dintre cei mai cunoscuți istorici francezi din secolul al XIX-lea, a publicat în anul 1824, la Paris, în 2 volume, *Istoria Revoluției franceze*, care a avut un amplu ecou în întreaga Europă.

[105] Concordanța celor patru Evangheliști, în limba greacă modernă, Er-mupolis, 1847 (1 vol.).

[106] Mesia sau Patimile lui Iisus Hristos, de Panaioti Șufu, Atena, 1839 (1 vol.).

În tipografia lui Anghelos Anghelidis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 462, nr. 3175.

Notă. Panaioti Șufu (1806—1868), poet grec, născut la Constantinopol, nepot al domnului Moldovei și Țării Românești de la începutul secolului al XIX-lea, Alexandru Șufu. A studiat la Hios, Paris, Padova și Veneția. În 1823 a scris, la Brașov, drama romantică *Călătorul*, care a cunoscut multe reeditări. Drama *Mesia* a fost scrisă în 1839, în Grecia, unde a condus diferite ziare: «Soarele», «Grecia renăscută», «Unirea».

[107] Călătoria noului Anaharsis în Grecia, traducere din limba franceză de Gheorghe Const. Sachelarie, Viena, 1797 (3 esemplare).

[108] Evenimentele în legătură cu renașterea Greciei, începînd din 1821 pînă la sfîrșitul anului 1832, de Andreas Z. Mamucas, Pireu, 1839 (10 vol.).

Cele 10 volume ale lucrării au fost tipărite de Andreas Z. Mamucas, în tipografia din Pireu a lui Ilias Hristofidis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 466—467, nr. 3205.

Notă. Mamucas Z. Andreas, învățat grec, originar din insula Hios (1801—1884), a fost un fervent participant a războiului de eliberare a Greciei de sub jugul otoman.

[109] Phoenix adică dialoguri și scrisori pentru folosul tinerilor din gimnazii, de Neofit Duca, Viena, 1815 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 141, nr. 878.

[110] Istoriile faptelor omenești din antichitate pînă în zilele noastre traduse liber din cei mai buni istoriografi germani, de C. M. Cumas, Viena, 1830 (12 vol.).

Lucrarea în 12 volume s-a tipărit la Viena, în tipografia lui Anton von Haykul.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 294, nr. 1948.

Notă. Constantinos Cumas, originar din Larisa, unul dintre cei mai învățați cărturari greci din secolul al XIX-lea, a tradus numeroase lucrări de matematică, geografie și istorie din limba germană și franceză. Lucrarea sa de bază este aceea semnalată în biblioteca Mînăstirii Hurezu.

[111] Iliada lui Homer tradusă și versificată de Gheorghios Rusiadis, tipărită, Viena, 1817 (13 vol.).

Lucrarea constituită din 13 volume s-a tipărit la Viena în tipografia grecească Hirschfeld.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 158, nr. 988.

[112] Istoria prescurtată a grecilor moderni, de Anastasie Constanda, București, 1838 (1 vol.).

Lucrarea a apărut la București, în tipografia lui Eliade și Hristide; este o traducere din limba franceză.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 431—432, nr. 2961.

[113] A doua culegere a scrisorilor lui Adamantios Korais, editată de Iacob Rotas, Atena, 1841 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. II, Atena, 1941, p. 27, nr. 3425.

Notă. Adamantios Korais (1748—1833), filozof și filolog grec, și-a desfășurat bogata sa activitate la Amsterdam, Veneția, Viena, Paris. După moartea lui au fost editate, la Atena, două culegeri de scrisori (1839 și 1841); ambele culegeri au fost alcătuite și editate de Iacob Rotas.

[114] Istoria lui Herodot tradusă din elină de către A. Radinos, Atena, 1836 (3 vol.).

În tipografia lui Andreas Koromilas.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 391, nr. 2670.

- [115] *Istoria eclesiastică a lui Meletie mitropolitul Atenei, Viena, 1783 (3 vol.).*
Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 400—402, nr. 1099.
Vol. I, cu dedicația lui Polizois Lampanitziotis din Ianina către: «Prea înaltului, prea cuviosului și prea luminatului domn, domn al întregii Ungrovlahiei Ioan Nicolae Caragea»; vol. II, cu dedicația către: «Domnului domn Alexandru Constantin Voievod Mavrocordat al Moldovei»; vol. III cu dedicația către: «Io, Mihail Șuțu».
- [115-B] *Chiriacodromion, Moscova, 1808 (2 vol.).*
In tipografia comunității (grecești) din Moscova.
Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 85, nr. 512.
Notă. *Chiriacodromionul* a fost alcătuit de către cărturarul grec Nichifor Theotokis (1736—1800), fostul arhiepiscop al Astrahanului și Stavropoliosului.
- [116] *Cuvîntări morale, solemne și funebre de Ioasaf Cornilios (Tomul I), 1788 (1 vol.).*
Lucrarea a fost tipărită la Veneția de către Nicolae Glykys din Ianina.
Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 489—490, nr. 1221.
Notă. *Ioasaf Cornilios*, predicator grec în secolul al XVIII-lea, din insula Zachint, a fost unul dintre cei mai distinși discipoli ai lui Evghenios Vulgaris. Predicile sale au fost tipărite la Veneția și dedicate profesorului său, Evghenios Vulgaris.
- [117] *Psaltirea mîntuitoare de suflet a profetului rege David, Viena, 1817 (1 vol.).*
Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 162, nr. 1009.
Notă. *Psaltirea comentată de către Theodorit, episcopul Kirului și tradusă în limba greacă modernă de călugărul cretan Agapie.*
- [118] *Dumnezeiasca și sfînta Evanghelie, la Nic. Glykys, Ianina, 1686 (1 vol.).*
Tipărită, probabil la Veneția, prin grija lui Nicolae Glykys din Ianina.
Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVII-e siècle*, vol. II, Paris, 1894, p. 432, nr. 601.
- [119] *Geografia: scrisă în franțuzește de Adriano Balbi și tălmăcită de C. M. Cuma, Viena, 1838 (5 vol.).*
Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 429, nr. 2936.
- [120] *Cele patru sfinte evanghelii tălmăcite de Theofilact arhiepiscopul Bulgariei, (tipărite) de Antonio Bortoli, 1788 (1 vol.).*
Lucrarea a fost dedicată prințului Constantin Pavlovici, nepotul împărătesei Ecaterina a II-a.
Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 486—487, nr. 1219.
Notă. *Theofilact arhiepiscopul Bulgariei* (secolul al XI-lea) originar din insula Eubeea, a fost preceptorul fiului împăratului bizantin Mihail Ducas; a comentat, în special, textul Vechiului și Noului Testament. A fost și un reputat orator.
- [121] *Arhieraticon cuprinzînd sfintele liturghii, la Bortoli, 1779 (1 vol.).*
Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e, siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 297—298, nr. 946.
- [122] *Ceaslovul cel mare, Veneția, 1845 (1 vol.).*
Tipărită în tipografia grecească Pheonix. Cuprinde și un scurt istoric al tuturor sărbătorilor anilor și viețile sfinților. Ediția a 6-a revăzută, comentată și îmbunătățită cu un tabel (indice) alfabetic al sfinților.
Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. II, Atena, 1941, p. 491, nr. 6848.
Notă. Alcătuitorul ediției; *Bartolomeos Imbriotul de la Mînaștirea Cullumuz* din Muntele Atos.
- [123] *Psaltirea lui David, regele profet, Veneția, 1846 (1 vol.).*
Tipărită în tipografia lui Nicolae Glykys.
Cf. D. Ghinis, *Elenikē bibliographia*, vol. III, Atena, 1957, p. 477, nr. 10514.
Notă. Alcătuitorul ediției: *Polihronios Filipides.*

[124] Teoria geografiei elaborată de către Joseph Moesiodax, Viena, 1781 (1 vol.).

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 363—364, nr. 1046.

Notă. Iosif Moesiodax, călugăr învățat din Tracia, care a studiat filozofia în Italia și, ulterior, a fost profesor la Iași, începând cu anul 1769. A scris o lucrare intitulată *Despre educația copiilor* (Veneția, 1779) și *Teoria geografiei* (Viena, 1781).

[125] Cuvîntările lui Hrisant preafericitul patriarh al Ierusalimului, 1736 (1 vol.).

Lucrare dedicată lui Ioan Grigorie Ghica, domn al Țării Românești (1733—1735) și lui Ioan Constantin Nicolae Alexandru Mavrocordat, domn al Moldovei (1733—1735). Cartea a apărut la Veneția, în anul 1734, în tipografia lui Antonio Bortoli.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII, siècle*, vol. I, Paris 1918, p. 248, nr. 228, figurează numai o colecție din anul 1734, cuprinzînd cîteva *Omitii* ale patriarhului Hrisant Notaras.

[126] Cuvînt de laudă al lui Manasis Eliadis, Lipsca (1 vol.).

Cuvînt de laudă către preainălțatul și preacredinciosul domn și stăpîn domnul Ioan Alexandru Ipsilante prea marețul stăpîn al întregii Ungrovlahii (text greco-latin), Lipsca, 1781.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique, XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 365, nr. 1049.

Notă. Manasis Eliadis, învățat grec din secolul al XVIII-lea, originar din Macedonia. A fost elevul lui Alexandru Turnavitu; ulterior, a studiat medicina la Padova și Bologna. A practicat medicina în Țara Românească, unde a predat lecții de filozofie la Academia domnească din București. În timpul domniei lui Alexandru Ipsilante (1774—1782) a fost trimis în Italia și Germania pentru a studia fizica și matematica și să achiziționeze de acolo instrumentele necesare pentru predarea acestor discipline la Academia domnească. A murit în Țara Românească în anul 1785. Cea mai cunoscută lucrare este un *Cuvînt de laudă* adresat domnului Țării Românești, Alexandru Ipsilante (1781).

[127] Slujba sfinților și de Dumnezeu purtătorilor Părinții noștri Nectarie și Theofan din Ianina, Veneția, 1815 (1 vol.).

În tipografia lui Nicolae Glykys din Ianina.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. III, Atena, 1957, p. 424, nr. 10.089.

[128] Slujba slăviților mucenici Manuil, Sava și Ismail, Viena, 1803 (1 vol.).

În tipografia grecească a lui Antonios Vendoti. Slujba vestiților și marilor martiri Manoil, Sava și Ismail cîntată la 17 iunie; alcătuită cu strădania și evlavia lui Manoil Manu Bizantinul, corectată cu multă sîrguință de către niște oameni preacredincioși și preacunosători în cele sfinte și revizuită de către preacuviosul și prea înțeleptul dascăl și predicator al Marii Biserici a lui Hristos, chir Dorotheos Vulismas și acuma tipărită pentru prima oară cu cheltuiala preanobilului domn Manoil Balș, prin îngrijirea și supravegherea arhimandritului Antimos Gazi.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 30, nr. 182.

[129] Cînturi bisericești (5 vol.).

[130] Propășirea doctorului P. Sofianopulos Peloponezianul, Atena, 1839 (2 vol.).

Propășirea a doctorului P. Sofianopulos, tipărită în 30 de fascicule începînd de la 1 iulie 1836 pînă la 2 septembrie 1838, epocă în care autorul a fost arestat din această cauză. Se editează acum pentru a doua oară corectată și adăugită cu constituția Franței și a Trezinei, cu comentarii și adăugiri și două apologii. În două tomuri, de către direcția revistei «Propășirea». În Atena, în tipografia «Propășirea» de sub direcția lui Constantin Castorhis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 458, nr. 3144.

Notă. Panaioti Sofianopulos, renumit medic grec. A adus o prețioasă contribuție la lupta de eliberare a Greciei de sub jugul otoman.

[131] Leac tămăduitor, adică manual duhovnicesc, alcătuit de Athanasios din Paros, Lipsca, 1818 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 163, nr. 1017.

Notă. Athanasios din Paros, predicator și scriitor, născut în secolul al XVIII-lea († 1813). A fost predicator la Salonic, Corfu, Misolonghi și a condus școala atonită (Muntele Athos). Opere mai importante: *Viața Sfântului Clement* (1781), *Viața Sfântului Grigorie Palamas* (1785), *Retorica*.

[132] Istoria politică și geografică a Țării Românești din așezarea ei cea mai veche pînă la anul 1774, Viena, 1806 (2 esemplare).

Cf. B.R.V., vol. II, p. 488—490, nr. 707 și D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 70, nr. 419.

Notă. Autorul lucrării: Banul Mihail Cantacuzino.

[133] Catalog istoric al primilor episcopi și ai patriarhilor care au urmat, de către arhidiaconul Zaharias Mathas din Andros, Nauplion, 1837 (1 vol.).

În tipografia lui Constantin Tompra din Kidonia și Constantin Ioanidis din Smirna.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 412, nr. 2831.

[134] Apologia lui Alexandru Șuțu alcătuită pentru ziua judecării, Atena, 1839, (1 vol.).

În tipografia lui Anghelos Anghelidis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 450, nr. 3089.

[135] Dascăl bisericesc cuprinzînd întrebări cu răspunsuri pentru fiecare zi a anului, Smirna, 1836 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 385, nr. 2629.

[136] Istoria lui Henrich de Eisenfels, de M. Hristide, București, 1834 (1 vol.).

Traducere după o ediție franceză. În tipografia lui Ellade.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 351, nr. 2388.

[137] Mărturisirea ortodoxă a bisericii sobornicești și apostolești de răsărit, Viena, 1771 (1 vol.).

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 143—144, nr. 748.

[138] Noul epistolar tipărit de Nicolae Glykys din Ianina, 1785 (1 vol.).

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 414—445, nr. 1161.

[139] Prescurtare din Faptele Apostolilor, Smirna, 1835 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 374, nr. 2548.

[140] Istoria (profetului) Samuil, Smirna, 1836 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 391, nr. 2671. Este menționată numai ediția a doua, apărută la Millet, în același an. Lucrarea semnalată în catalog ar putea fi prima ediție, neînregistrată în bibliografie.

[141] (Le Sage) Istoria lui Gil Blas de Santillana, tradusă din franțuzește de Manoil Serghiade, București, 1836 (6 vol.).

În tipografia lui Ellade și Hristide. Au apărut 6 volume: 3 vol. în 1836 și 3 vol. în 1837.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 391, nr. 2669.

[142] Noul Testament, Alexandru Kanghellarios, 1745 (2 esemplare).

Tipărit la Veneția, în tipografia lui Nicolae Glykys din Ianina, 1745.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XV-IIIe siècle*, vol. I, Paris, 1918, p. 336, nr. 331.

[143] Pribeagul, poem în trei cînturi, de Alexandru Șuțu, Atena, 1839 (1 vol.).

În tipografia «Propășirea» din Atena de sub conducerea lui Gh. Vlassaridis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 463, nr. 3178.

- [144] Prescurtarea dovezilor (creștinismului) de Belby Porteus, Malta, 1829 (1 vol.).
Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 286, nr. 1895.
Notă. *Belby Porteus* (1731–1808), episcop anglican de Londra.
- [145] Ajutorul fiului pentru dobândirea unei învățături folositoare, Malta, 1831 (1 vol.).
Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 319, nr. 2138.
Menționată sub titlul: *Indrumătorul dascălului, adică alfabetar în limba greacă populară, pentru începători*, de S. H. Wilson, Milet, în tipografia Societății Apostolice din Londra, 1831.
- [146] Octoih, 1799 (1 vol.).
- [147] Prescurtarea Sfintei Scripturi (1 vol.).
- [148] Autenticitatea Vechiului și Noului Testament, de către preacucernicul Thomas Orne, Milet, 1828 (1838) (1 vol.).
Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 265, nr. 1739.
- [149] Mici broșuri neînsemnate (14 vol.).
- [150] Mărgăritarele adică diferite cuvântări ale celui între sfinți Părintelui nostru Ioan Hrisostom, Veneția, 1812 (1 vol.).
În tipografia lui Panos Theodosios din Ianina.
Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 116, nr. 718.
- [151] Operele descoperite ale Cuviosului Părintelui nostru Isaac Sirul, episcopul Ninivei, Lipsca, 1770 (1 vol.).
- [152] Întrebări și răspunsuri duhovnicești foarte frumoase și folositoare sufletului, tipărit de Nicolae Glykys din Ianina, 1785 (1 vol.).
Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 129–130, nr. 735.
- [153] Prescurtarea istoriilor începînd de la zidirea lumii pînă la împărăția lui Constantin Paleologul, ultimul împărat al grecilor (1 vol.).
- [154] Cele ce plac filozofilor, de către diaconul Evghenios Vulgaris, Viena, 1805 (1 vol.).
În tipografia grecească a lui Gheorghios Vendotis.
Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 62, nr. 377.
- [155] Carte foarte frumoasă ce se cheamă mîntuirea păcătoșilor, de călugărul Agapios Cretanul, Ianina, 1795 (2 vol.).
- [156] Fizică experimentală cuprinzînd cele mai noi descoperiri de profesorul din București Constantin Vardalah Egipteanul, Viena, 1812 (1 vol.).
Fizică experimentală cuprinzînd cele mai noi descoperiri compusă și publicată în limba greacă, pentru începători, de către profesorul din București, Constantin Vardalah, Egipteanul.
Cf. B.R.V., vol. 3, p. 71, nr. 819 și D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 119, nr. 734.
Notă. *Constantin Vardalah*, învățat grec, născut la Cairo în anul 1775, a studiat la Alexandria și Padova. Acolo a cunoscut pe Ioan Capo d'Istria. După terminarea studiilor, a fost numit profesor de matematică la școala grecească din București. În 1817 a urmat lui Fotiade la conducerea școlii. După înfrîngerea Eteriei lui Ipsilante, s-a refugiat în Transilvania, și, de acolo, la Odesa. A scris și publicat multe lucrări cu caracter didactic, între care: *Fizica experimentală* (Viena, 1814), *Gramatica limbii grecești vorbite* (Odesa, 1829).
- [157] Istoria Vechiului și Noului Testament, de arhidiaconul Grigorios Kallaganis, Viena, 1819 (3 vol.).
În tipografia lui D. Davidovici.
Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 185, nr. 1162.

[158] Istoria Greciei (fața titulară lipsesce) (1 vol.).

[159] Carte împotriva Papii, adică nemaipomenitele înfruntări ale celui între sfinți Părintelui nostru Marcu, arhiepiscopul din Efes, de către Athanasie din Paros, 1785 (1 vol.).

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 445, nr. 1162.

[160] Epistolele lui Sinesius din Cirene cu comentarii, Viena (1 vol.).

Epistolele lui Sinesius cu comentariile lui Neofit editate anterior la Viena, în Austria, prin grija și sub supravegherea lui Grigorios Costandos, acum însă editate de către Spiridon Vlantis, Veneția, în tipografia lui Nicolae Glykys din Ianina, 1812.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 119, nr. 731.

Notă. Sinesie din Cirene, scriitor grec, născut în jurul anului 270, a studiat la Atena și Alexandria.

[161] Revoluția grecilor (din 1821) (Fața titulară lipsesce) (1 vol.).

[162] Învățătura exactă a gramaticii franceze a preafnălțatului și preafnțeleptului stăpîn și domn al întregii Ungrovlahii, domnul Ioan Nicolae Constantin Caragea, Viena, 1806 (1 vol.).

În tipografia greccască a lui Gheorghios Vendotis.

Cf. B.R.V., vol. IV, p. 161, nr. 308 a și D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 65, nr. 392).

*Notă. Ioan Nicolae Constantin Caragea, mare dragoman al Porții otomane (în 1777), a fost apreciat de contemporani pentru cultura sa deosebită. În 1782 a fost numit domn al Țării Românești, demnitate în care a rămas numai șase luni, fiind înlocuit de Mihail Șuțu. În afară de gramatica franceză menționată, a tradus din limba franceză: *Eseu despre moravuri și spiritul naștilor și lucrarea Secolul lui Ludovic al XIV-lea.**

[163] Logica sau primele elemente ale artei de a gândi, de Condillac, Viena, 1801 (1 vol.).

Traducere din limba franceză de ieromonahul Daniil Dimitriu Filipidis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 12, nr. 67.

[164] Nichiforos Callistos Xanthopulos despre întemeierea sfintului lăcaș al izvorului Tămăduirii din Constantinopol și despre minunile întimplăte acolo, 1802 (1 vol.).

Lucrarea a fost tipărită la Lipsca, fără a se menționa însă tipografia.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 25, nr. 150.

*Notă. Nichiforos Callistos Xanthopulos, scriitor și poet din secolul al XIV-lea, ale cărui opere importante sînt: *Rezumat al Sfintei Scripturi, Căderea Ierusalimului, Tilcuirea vieții și minunilor Sfintului Nicolae.**

[165] Gramatică grecească sau gramatologie, de Johann Christian Ludov. Schaaf (?), Atena, 1849 (1 vol.).

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. II, Atena, 1941, p. 235, nr. 4928.

[166] Manual al duhovnicului, de dascălul Nicodim, Veneția, 1835 (1 vol.).

[167] Scurt tratat de chimie, tradus din franțuzește de C. M. Cumas, Viena, 1808 (1 vol.).

Autorul lucrării tipărite în tipografia lui Gheorghios Vendotis este Pierre-Auguste Adet.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 87, nr. 523.

[168] Iscusit povățuitor de comerț, de Toma Dimitrie din Slatista, Viena, 1809 (1 vol.).

În tipografia lui Gheorghios Vendotis.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 94, nr. 568.

[169] Introducere în studiul limbii grecești de Dimitrie al lui Nicolae Darvari, Viena, 1789 (1 vol.).

Notă. Dimitrie Darvari, născut în Macedonia, în anul 1757, a murit la Viena în anul 1823. A studiat la Viena, la Budapesta și București. A scris și tradus multe lucrări de gramatică, geografie, filozofie.

[170] Învățătura bisericii franceze din italiană de A. L., Ianina, 1766 (1 vol.).

În Veneția, tipărit de către Dimitrios Theodosios din Ianina, 1766.

Cf. E. Legrand, *Bibliographie hellénique XVIII-e siècle*, vol. II, Paris, 1928, p. 47, nr. 642.

[171] Istoria zeilor din mitologie, de Marchide Puliu, Viena, 1795 (1 vol.).

Notă. Frații Marchide Puliu, originari din Siatista (Macedonia) au înființat o cunoscută tipografie grecească la Viena în 1790, care a funcționat pînă în 1799. În această perioadă s-au tipărit 12 cărți, între care: drama lui Metastasio, *Olimpia*, în traducerea lui Riga Fereu; *Aritmetica și Algebra* a lui Cosma Balanos; *Calendarele anilor 1795—1797*. Au tipărit și primul ziar grecesc «Efimeris» (1791), precum și în chip ilegal, *Proclamația revoluționară a lui Riga Fereu către greci*, fapt pentru care au fost închiși și expulzați din Austria.

[172] Istoria lui Napoleon I împăratul francezilor, de Spiridon Vlantis (tomul 3), Veneția, 1808 (1 vol.).

Traducere din limba italiană, în tipografia lui Nicolae Glykys din Ianina.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 85, nr. 509.

Notă. Spiridon Vlantis, lexicograf grec, născut în Veneția. A editat diferite lucrări ale clasicii antici greci, a alcătuit un *Dicționar elino-italian* și un *Dicționar trilingu* (limba greacă, italiană și franceză). A tradus și *Istoria lui Napoleon Bonaparte*.

[173] Iohann Daniel Metzger, Antropologia medico-filozofică, tradusă din limba germană de Anastasios Gheorghides, Veneția, 1810 (Viena?) (1 vol.).

În tipografia lui Gheorghios Vendotis, din Viena.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographic*, vol. I, Atena, 1939, p. 98, nr. 594.

Notă. Daniel Metzger, medic din Strassbourg (1739—1805).

[174] Mitologia arabă tradusă din italiană, Veneția, 1815 (1 vol.).

Titlul complet: *Mitologia arabă cuprinzînd povestiri și multe întîmplări ciudate și frumoase* (culegere) alcătuită în limba arabă de prea învățatul Derviş (Abubekir). În catalog figurează numai volumul II.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographic*, vol. II, Atena, 1941, p. 472, nr. 6665.

[175] Scara limbii grecești, Milet, 1835, (1 vol.).

Autorul culegerii: F. Jacobs.

Cf. D. Ghinis, *Elenikè bibliographia*, vol. I, Atena, 1939, p. 368, nr. 2511.

[176] Almanah, București, 1841 (1 vol.).

PARTEA TREIA

Cărți în diferite limbi

[1] Erb — Huldigung dargebracht 1 vol. von den Ständen dem heller — durch — lauchtigst — grossmächtigst — und unüberwindlichsten römischen Kaiser, auch zu Hungarn und Böhmen König als Erz — Herzogem zu Oesterreich Josepho den 1-ten, 1705 (1 vol.).

[2] Histoire de l'Amérique, Neuchâtel, 1778 (1 vol.).

[3] Atlasu generalu în limba italiană cu 164 harte, Romae, 1680 (foarte voluminoase) (1 vol.).

[4] Liturghii grecești-arăbești. Această sfîntă liturghie, foarte folositoare sufletului s-a tipărit acum pentru prima dată în limba greacă și arabă din po-

runca și cu cheltuiala preacredinciosului și prealuminatului domn și stăpîn al întregii Ungrovlahii domnul domn Ioan Constantin Basarab Voievod, de către ieromonahul Antim din Iviria, în sfînta mănăstire a Snagovului, 1701 (9 exemplare).

Cf. B.R.V., vol. I, p. 423, nr. 130.

[5] Grecescu-arăpescu Ceaslovu (5 exemplare).

Ciaslov grecesc și arăbesc, tipărit de Antim Ivireanul, București, 1702.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 442, nr. 137.

[6] Psaltirea arăpească (1 vol.).

Psaltirea arabă, Alep, 1706.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 469, nr. 154.

[7] Evanghelie ivirească (1 vol.).

Evanghelie georgiană, tipărită de Mihai Ișvanovici, la Tiflis, 1700.

Cf. B.R.V., vol. I, p. 543, nr. 157.

425 volume peste totu.

În acestu catalogu s-au însemnatu și 36 volume cărți remase de la repositulu monahu Paisie fostu egumenu la Polovraci.

Inspectore I. Eliade

Anulu 1865, Luna Maiu 1.
Rîmniculu-Vilcei

RECENZII

Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700—1821)*. Studii și texte, București, Editura pentru literatură, 1968, 398 p.

În «Introducere» (p. 7—21) Alexandru Duțu apreciază că limba română în secolul al XVIII-lea înregistrează o importantă biruință: cultivarea sistematică a literaturii devenind un concept de sine stătător. Cărturarii români din această perioadă sînt integrați vieții de cultură a neamului românesc, iar în cadrul Bisericii Ortodoxe nu există un proces de aristocratizare a clerului, așa cum întîlnim în Occident. În afară de cărțile de ritual, întîlnim cîteva forme remarcabile ale gustului literar, descifrăm o cultură plină de vitalitate, «cuvîntul scris fiind în acord cu frumusețea rostită sau pictată, o legătură puternică constatîndu-se între actul artistic și istoric». Autorul cărții subsumează conceptului de «enciclopedism umanist» cultura perioadei respective, opera stolnicului Cantacuzino și a lui Dimitrie Cantemir, exemplificînd capacitatea de creație românească.

Capitolul I, intitulat *Peregrinarea cărților de «desfătare» brîncovenești* (p. 23—64), prezintă importanța și locul *Florii darurilor* (1700), a *Pildelor filozofești* (1713) în procesul de diversificare a genului de literatură populară, ca și a *Alexandriei*. *Floarea darurilor* constituie o sinteză a înțelepciunii laice, cu adinci rădăcini în formele culturii religioase, o sinteză cu elemente din florilegiile medievale, integrată și absorbită în curentul larg al culturii brîncovenești. Del Chiaro traduce în italiană cartea lui Mons A. Galland, *Les bons mots et les maximes des orientaux. Traduction de leurs ouvrages en arabe, en persan et en turc. Avec des remarques* (Paris, 1694), ca apoi textul italian să fie redat în greacă de Ioan Avramios, iar din grecește în limba românească în 1713 de către Antim Ivireanul sub titlul *Pildele filozofești* (Vezi Al. Duțu, *Contribuții documentare la Tratatul de Istoria literaturii române*, în «Steaua», Cluj, 1965, nr. 9).

Ediția grecească a acestei cărți cunoaște o largă răspîndire, de altfel ca și ediția românească, reeditată la Rîmnic și Sibiu, în 1783, în 1795, de asemenea în 1844 și 1909. Momentul dinamic cultural-politic, marcat de Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu, de activitatea culturală națională a lui Antim Ivireanul care tipăresc cărți în felurite limbi și de conținut variat, activitatea cărturarilor din această vre-

ne, exprimă strălucirea unor «monarhii culturale» (N. Iorga) ce contopeau speranțele popoarelor creștine din sud-estul european. Acest proces de afirmare a culturii românești, de preluări din Occident și Orient, de contopire într-o sinteză românească, dă vigoare și expresie «raționalismului ortodox». Se dau apoi reproduceri de texte din *Floarea darurilor* (p. 67—69); *Pildele filozofesti* juxtapuse cu *Les maximes des orientaux* (p. 71—116).

Capitolul al II-lea, intitulat *Rîmniceii și problema timpului* (p. 117—170), înfățișează opera cărturarilor bisericești: Damaschin, Chesarie, Grigore, Chiriac și Naum. Între 1773 și 1780 episcopul Chesarie publică 6 volume din *Mineie*, iar restul de 6 e tipărit într-un singur an, 1780, de succesorul său, episcopul Filaret.

Prefețele lui Chesarie la Mineie reflectă gradul de asimilare a culturii europene de către episcopul de Rîmnic, care transferă integral în traducere texte din *Enciclopedia franceză*. El apare ca un cărturar iluminist, care fixează rolul preponderent al Bisericii în cadrul afirmării conștiinței naționale. Grigore Rîmniceanu, autor al unor numeroase opere manuscrise, dintre care o copie a *Florii darurilor*, miscelane de aritmetică, geometrie, traduceri din grecește. Îngrijește o serie de cărți și le scrie prefețele (Vezi ediția *Pildele filozofesti* din 1783, în care introduce maxime, compuse de el însuși). Ca și la Chesarie, problema timpului și a istoriei e soluționată în sensul obștesc: *patria trebuie să renască, asemeni pasării foinix*. Grigore Rîmniceanu continuă să creadă în funcția de bastion al fărilor române, iar progresul european nu e privit ostil ca un produs al rațiunii, ci e privit ca un dar fructificat de om și care provine din partea Providenței. Contextul istoric e apreciat cu înțelepciune (supunerea față de Poartă): («și aceasta iaste o descoperirea dumnezeăștii purtări de grijă, pentru apărarea liniștirii lor și ocrotirea îngrădirii lieștecăruia»).

Chiriac Rîmniceanu de asemenea copiază manuscrise, cărți, adună scrieri de la Muntele Atos, îmbinând ca și ceilalți cărturării cu dragostea de patrie. Dionisie Eclesiarhul, autor al *Hronografului Țării Românești* și al unor condici masive de documente, se remarcă printr-o deosebită grijă pentru documentul istoric. Naum Rîmniceanu exprimă necesitatea «sincronizării» vieții noastre culturale cu mișcarea culturală europeană, orientându-se, ca și Dinicu Golescu, spre sursele de cultură ale Europei. Centrul cultural de la Rîmnic impune o mare capacitate de radiație a cărții tipărite, iar prefețele cărților de cult conțin un important capitol al originalității spiritului istoric românesc.

Reproduceri de texte: Chesarie, *Prefețe la Mineele pe lunile octombrie* (1776), *noiembrie* (1778), *decembrie* (1779), *ianuarie* (1779); Grigore Rîmniceanu, *Prefața la Antologhion* (1786) (text publicat pentru prima dată de D. Fecioru în «Raze de lumină», 1932, nr. 5, p. 222—225); *Prefață la Triod* (1798) p. 171—212.

Cel de al III-lea capitol, intitulat *Explorările cărturarilor moldoveni* (p. 213—258), descrie curentul iluminist moldovenesc, orientarea franceză a cărturarilor moldoveni, interesul acestora pentru cuceririle civilizației europene din secolul al XVIII-lea și rolul acordat rațiunii în rezolvarea problemelor sociale.

Alexandru Dușu urmărește pătrunderea operei lui Voltaire, a romanului spaniol *Critil și Andronius*, a operei lui Massillon, a lui Fénelon, în cultura românească prin filiera boierilor și cărturarilor moldoveni. Cînd episcopul de Roman, Leon Cheuca traduce din *Pensées* a lui Massillon, el selectează materialul, iar *Cugetările* lui Oxenstiern, traduse după 1770, se apropie ca factură de *Divanul* lui Dimitrie Cantemir. Fragmente din Massillon, înglobate în antologia *Despre știința stihilor*, sînt publicate în 1816 anonim, sub titlul *Hrisun Engolpion*. Nicolae Costin traduce din latină și adaptează *Ceasornicul domnilor*, continuînd linia Spătarului Milescu, Antim Ivireanul și alții. Sporul culturii românești în Moldova se definește în cadrul larg al «conștiinței ortodoxe» care reprezenta expresia amplă și sintetică a unei îndelungate tradiții culturale, întemeiată pe ideea de apărare a creștinătății, așa cum de altfel se definesc cu câteva secole mai înainte pe vremea domniei lui Ștefan cel Mare. Vartolomeu Măzăreanu traduce sfaturi morale utile din opera adusă din Rusia, *Itica ieropolitica*, în 1764; iar tipografia Mitropoliei din Iași publică lucrări cu un spectru larg de preocupări: hrisoave (1756, 1757, 1785), *Bucvarul* (1755), *Lee-*

tionele lui Toader Scoleru (1789), *Curioznică arătare din fiziognomie* (1785), *Despre lemnul sfintei Cruci* a mitropolitului Iacov Putneanu etc.

Mitropolitul Iacob Stamatî anexează *Psaltirii* (1794) lista tuturor domnitorilor moldoveni; iar *Critil și Andronius* (1794), o carte de literatură, e prezentată de mitropolit ca un instrument al ajungerii la înțelepciune și la echilibru spiritual. În același semn se definesc și traduceri ale lui Amfilohie, începînd din 1795: *Gramatica teologică*, *De obște gheografia și Elementi aritmetice*. În legătură cu aceasta, Al. Dușu redă justa intuiție a lui D. Djordjvic (*Revolutions nationales des peuples balkaniques, 1804—1914*, Belgrad, 1965) surprinsă în fragmentul: «fenomenul caracteristic al țărilor române» constă în faptul că «nu pătura conducătoare» turcă a constituit în trecut forța care să fi promovat progresul, ci legăturile cu restul Europei» (p. 12). Scrierile școlii ardelenne, ale cărturarilor de la Rîmnic, mișcarea moldovenească culturală, «de orientare franceză», toate acestea reflectă gradul de receptivitate a spiritului românesc, *capacitatea de sinteză a culturii ortodoxe române*.

Mitropolitul Gavril Callimachi, în Prefața cărții *Invățătura Ecaterinei II* (1773) consideră că «patrioții de vor vieții supt aceste folositoare pravile... se vor face norociți la politiceasca împărtășire, ca oamenii veacului celui înaurit, iar mai departe, definind idealul politic superior din filozofia lui Platon, spune: «vor fi cetățile norocite, cînd au filozofii vor împărăți sau împărății vor avea înțelepciunea nedespărțită de schiptru».

Sub auspiciile Mitropoliei Moldovei apar lucrările lui Amfilohie, romanul lui Gracian *Critil și Andronius* (Vezi Dan Simonescu, *Un roman spaniol în Moldova secolului al XVIII-lea*, în «Anuarul Liceului Național din Iași», 1942—1945, p. 45—63), iar propunerile de îmbunătățire a învățămîntului trebuie să pornească, după cum se exprimă Iacob Stamatî, de la ideile «adîncului Montesquieu». Începînd cu secolul al XIX-lea, orizontul culturii românești se diversifică, activitatea beletristică în cadrul vieții spirituale căpătînd un rol de prim-plan.

Reproduceri de texte (p. 259—289): Massillon, *Pensées sur différens sujets*, 1751, juxtapunere cu *Hrisun Engolpion* (1780), 1816; Fénelon, *Intîmplările lui Tilmah*, 1780, fragment din ms. rom. 2551, Bibl. Acad. Republicii Socialiste România; Baltasar Gracian, *Critil și Andronius*, 1794.

Capitolul IV, intitulat *Preocupările «moralicești» transilvănene* (p. 291—349), redă Școala ardelenă, reprezentată de Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, caracterul dinamic al ideilor exprimate în cultura transilvăneană. Operele istorice și lingvistice au acum prioritate, romanitatea limbii noastre, lupta pentru libertate națională și spirituală constituind puncte cardinale în afirmarea și susținerea idealurilor națiunii române. În opera *Oglindă arătată omului înțelept* (Buda, 1807) conceptul de luminare e esențial, iar *Îndreptări moralicești tinerilor, foarte folositoare* (Buda, 1813) constituie o versiune, rămasă necunoscută istoriei literare, a prelucrărilor *Hristoitiei erasmice*. Ea a fost utilizată și de Anton Pann. Traducerile lui Dimitrie Țichindeal din scriitorul sîrb Dositei Obradovici, care «se adăpase la izvoarele limpezi ale iluminismului european»; iar *Sfaturi a înțelegerii cei sănătoase* (1802), *Adunare de lucruri moralicești* (1808), *Filosofești și politicești prin fabule moralnice învățături* (1814) lărgesc sfera de receptoare a culturii românești, reținînd formulări ale gînditorilor iluminiști europeni (Vezi M. Avram, *Primul traducător al lui Robinson Crusoe în limba română: preotul bănățean Petru Teodorovici*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 7—9).

Esopia (București, 1821) redă în prefață motivele care au determinat «reeditarea» după *Adunare de fabule esopice a vestitului nostru Corav*, tipărită la Paris, în 1811, precizîndu-se noile idei progresiste despre rostul omului în viața cotidiană și de societate. Dacă *apostegmele* care circulasera în cărțile de înțelepciune în epoca Brîncoveanu — Antim Ivireanul își au sorginea în «capetele» de largă circulație în cultura bizantină, accentul moralizator capătă de acum înainte un orizont larg laic prin fabule. În 1819 apare la Viena *Omul de lume* de V. Ghergheli care, după cum afirmă Al. Dușu, s-a inspirat din lucrarea lui Adolf Knigge, *Über dem Umgang mit Menschen* (Șerban Cioculescu, *Un izvor literar necunoscut*, în «România literară», 1969, nr. 20, din 15 mai, prezintă lucrarea lui G. I. Wenzel, *Der Mann von Welt*, Pesth, 1817, 152 p., care este «izvorul unic al prelucrării lui Vasile Ghergheli»).

Aaron versifică în 1805 *Patimile Mîntuitorului*, pornind de la Klopstock, iar Ion Budai-Deleanu marchează o originală contribuție în cultura secolului luminilor, în care spiritul laic, raționalizant, e preponderent. Circulația cărții de o parte și de alta a Carpișilor a cunoscut un proces ascendent, iar generația de la 1848 — afirmînd un spirit al libertăților europene și o nobilă pasiune patriotică — ne pare ca beneficiară pozițiilor afirmate timp de aproape două secole de cartea românească, de circulația ei intensă și de capacitățile ei constructive.

Reproduceri de texte (p. 329—350: Nicolae Horga Popovici, *Oglinda arătată omului înțelept* (1861, 1807; Dositei Obradovici, *Sfaturile a înțelegerii cei sănătoase* (1802); Idem, *Adunare de lucruri moralicești* (1808).

Ultimul capitol, intitulat *Cartea într-o epocă de transformări* (p. 353—377), insistă asupra unor idei principale exprimate de Grigore Rîmniceanu («sophia» bizantină), Samuil Micu («a lua aminte la neamurile cele luminate..., cele ce sînt spre zidirea neamului»), precizîndu-se că preluările din cultura europeană se înscriu în efortul de participare la concertul continental, la «modernizarea culturii», care evoluează de la «raționalismul ortodox» al umaniștilor spre laicizarea concepției de viață. O sumă de trăsături specifice spiritualității românești (de exemplu: toleranța) se mențin, iar iluminismul nu a fost o formă de occidentalizare. Iluminismul românesc nu are un profil nobiliar, ci e deschis «spre mase». În prefețele cărților de cult tipărite se găsește stilul «colocvial» (Chesarie). Cartea română realizează o sinteză deosebit de originală, prin stil și prin «ancorarea ei în destinele istorice ale poporului român». Reluînd o idee a lui N. Iorga, Al. Dușu notează că la popoarele sud-est europene unitatea culturii a fost întreținută cu grijă de fiecare popor în parte, în cadrul rezistenței față de un imperiu, care aparținea unei alte legi. În faza «veche» a culturii române nu e regăsită o separare a acțiunii culturale de acțiunea practică a scrierii de valorile existențiale.

Cu profund spirit obiectiv Al. Dușu remarcă faptul că: mitropolii și episcopii români aparțin mediului sătesc, iar cărțile tipărite nu formează o «literatură clericală», ele fiind destinate uzului liturgic. În epoca respectivă analizată în cartea sa, Al. Dușu subliniază «o bogată și diversificată conștiință artistică», din care mai târziu va apărea beletristica modernă română.

Un rezumat în limba franceză (p. 381—388) schițează liniile mari ale conținutului cărții, iar indicele de nume (p. 389—398) înlesnește identificarea autorilor și titlurilor de cărți.

După lucrarea lui D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières* (Sibiu, 1945), cartea lui Alexandru Dușu prezintă cultura românească din perioada menționată, într-un spirit de profundă cunoaștere a celor mai subtile nuanțe. Subsolul critic și bibliografia, lucrările parcurse și de referință relevă o cercetare extrem de documentată în problemele culturii europene. Este de dorit ca o astfel de lucrare de sinteză să nu fie limitată la actuala ei prezentare, ci să fie redată într-o limbă de circulație mondială, deschizînd oamenilor de cultură din alte țări noi perspective în aprecierea și evaluarea competentă a culturii românești vechi.

Ion Radu Mircea, *Contribution à la vie et à l'oeuvre de Gavriil Uric*, în «Revue des études sud-est européennes», Bucarest, VI (1968), nr. 4, p. 573—594.

Între anii 1424 și 1449 caligraful moldovean Gavriil Uric scrie 14 manuscrise pe care le semnează și alte două nesemnate. Paternitatea ultimelor două este însă discutabilă. Grafia și ornamentația, elementele stilului său, conținutul ideologic-literar al acestor manuscrise dintr-o epocă anterioară lui Ștefan cel Mare au servit într-o mare măsură ca prototipuri pentru acest gen în secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Copii reproducînd opere literare bizantine și sud-slave, aceste manuscrise de redacție medio-bulgară sînt importante pentru a reconstitui arhetipurile creațiilor lui Eftimie de Tîrnova și Grigore Țamblac, sau ale altor scriitori anonimi ai vre-

mii. În 1884 episcopul Melhisedec le descrie în «Revista pentru istorie, arheologie și filozofie», I. Sreznovski și T. J. Uspenski prezentaseră încă din 1876 *Tetraevanghelul* scris de Gavriil Uric în 1429, care se află la Bodley's Libray din Oxford. O amplă descriere a acestor manuscrise o dă A. I. Iațimirski, în 1898, iar în 1904 în lucrarea Grigore Țamblac identifică pe Gavriil Uric cu Grigore Țamblac (Teză acceptată și de Ecaterina Piscupescu, *Literatura slavă din Principatele Române în veacul al XV-lea*, București, 1939). Slaviști ca K. T. Radsenko, M. Krusevski, P. A. Lavrov, E. Kaluzniacki și alții au contestat această identificare făcută de Iațimirski.

Profesorul Damian P. Bogdan a relevat șubrezenia argumentelor lui Iațimirski, demonstrând că Grigore Țamblac nu putea fi fiul lui Paisie Uric, mort în Moldova după 1407, dată la care începe redactarea *Pomelnicului Mănăstirii Bistrița* (Vezi D. P. Bogdan, *Despre manuscrisele din Biblioteca Academiei Române*, București, 1940; *Iarăși despre identitatea Grigore Țamblac — Gavriil de la Neamț, preconizată de A. I. Iațimirski*, în *Hrisovul*, I, București, 1941; *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, București, 1941). Emil Turdeanu respinge argumentele lui Iațimirski, demonstrând că «Gavriil Țamblac» nu a putut fi starețul Mănăstirii Neamț și nu a existat în acea vreme vreun stareț cu acest nume, la Neamț. În secolele al XV-lea și al XVI-lea acest centru cultural și mănăstiresc, n-a purtat niciodată hramul Pantocratorului.

Grigore Țamblac era mort în 1419 sau 1420, ca mitropolit al Kievului, după cum reiese din izvoarele narative și notițele manuscriselor (Vezi Emil Turdeanu, *Grégoire Camblak: faux arguments d'une biographie*, în «Revue des études slaves», Paris, t. XXII (1946), p. 46—81; *Les lettres slaves en Moldavie: le moine Gabriel du monastère de Neamțu* (1424—1447), în «Revue des études slaves», Paris, t. XXVII (1951) p. 267—278; *The oldest illuminated moldavian ms.* în «The Slavonic and East-European Review», XXIX (1951).

Din studiul colecției de documente (*Documente privind istoria Românilor*, seria A. Moldova, sec. XIV—XV și sec. XVI, București, Editura Academiei, 1451—1960 și P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, I, București, 1959, p. 131—132) reiese că Mănăstirea Neamț, centru cultural și monastic, n-a avut niciodată ca hram pe Mîntuitorul-Pantocrator. În continuare, Ion Radu Mircea prezintă fragmentele din manuscrisele copiate de Gavriil, unde se menționează el însuși, și locurile unde se află numele lui sau al tatălui său:

1. *Omiliile Sfîntului Grigorie Teologul* (nu se știe unde se află): «Călugărul Gavriil a scris această carte» 6932 (1424). (În Iațimirski, *Grigore Țamblac*, p. 357).
2. a) *Tetraevanghel*, 6937 (1429), la sfîrșitul fiecăreia din primele 3 Evanghelii; b) *Tetraevanghel*, 6937 (1429): «Această scriere a fost terminată în luna martie, ziua 13, de mîna călugărului Gavriil, fiul lui Uric, care a copiat-o în mînăstirea Neamțului». Aflat la Biblioteca Bodleyana din Oxford, sub cota: Ms. canonicilor, p. 122.
3. *Tetraevanghel*, nr. 4, din Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România: «Acest Tetraevanghel a fost scris pentru mînăstirea Neamț, de mîna Călugărului Gavriil, fiul lui Uric, pe vremea egumenului Silvan 6944 (1436).
4. *Sbornic*, nr. 164, din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România: «Gavriil a terminat acest Sbornic, anul 6947» (1439).
5. *Sbornic*, ms. nr. 164, Bibl. Acad. Republicii Socialiste România: «Gavriil a scris acest Sbornic în anul 6949» (1441).
6. *Culegere din operele Sfîntului Ioan Gură de Aur*, ms. nr. 136, Bibl. Acad. Republicii Socialiste România: «Gavriil a scris aceste Mărgăritare 6951» (1443).
7. *Omiliile Sfîntului Vasile cel Mare*, Muzeul de istorie din fondul Kludov, nr. 8: Moscova: / «Gavriil a scris această carte în anul 6952» (1444).
8. *Mîneiul pe luna februarie*, ms. nr. 122: Bibl. Acad. Republicii Socialiste România: «Gavriil, a scris această carte în anul 6953» (1445).
9. *Leastvița Sfîntului Ioan Scărarul Sinaitul*, ms. nr. 143, Bibl. Acad. Republicii Socialiste România: «Gavriil a scris această Leastvița, anul 6954» (1446).
10. *Mîneiul pe luna martie*, ms. nr. 123, Biblioteca Acad. Republicii Socialiste România; «Gavriil a scris această carte a mineiului, anul 6955» (1447).
11. *Sbornic*. Biblioteca Lenin, Moscova. Colecția Muzeului Rumeantșev nr. 923: «Gavriil a scris această carte, anul 6956» (1447).

12. *Sbornic*, Biblioteca Academiei de Științe din Leningrad, nr. 13, 3, 19: «Gavriil a scris această carte, anul 6956» (1448).

13. *Minei al luni noiembrie*, Mănăstirea Noul Neamț (nu se știe unde se află): «Gavriil a scris această lună, anul 6957» (1449).

14. *Tetraevanghel* (1424—1429), în Biblioteca «Salticov — Scedrin» din Leningrad.

15. *Sbornic*, ms. nr. 149, Bibl. Acad. Republicii Socialiste România: «de Gavriil monahul».

16. *Sbornic* (1424—1449), în Biblioteca Academiei de Științe din Leningrad, nr. 13, 3, 20.

În cel mai vechi pomelnic (*Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*), se păstrează o informație prețioasă asupra lui Gavriil. Pomelnicul e început în 1407, însă s-a păstrat sub forma unei copii, datînd din vremea lui Ștefan cel Mare (1457—1504) și continuat secole de-a rîndul de atunci încoace. Damian P. Bogdan, în studiul amintit despre *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, descifrează pe pagina acestui manuscris: «Pomeneste Doamne sufletele robilor: Tăi... monahul Paisie Uric și fiul său, monahul Gavriil copistul...». A. I. Iațimirski a cunoscut acest text, însă l-a citit eronat, trunchiat, omițînd «călugărul Paisie».

În două din cele mai vechi manuscrise (1429 și 1436) numele lui Gavriil Uric figurează în calitate de «călugărul Gavriil, fiul lui Uric». În alte două (unul din 1429 din 1424 și altul nedatat, din Biblioteca Academiei Române) el apare drept «călugărul Gavriil», iar în altele semnează simplu «Gavriil». Locul unde și-a desfășurat activitatea și țara sa de origine apar o singură dată: Mănăstirea Neamț din Moldova. În concordanță cu numele amintit al egumenului Silvan, pe vremea căruia Gavriil a scris *Tetraevangheliarul din 1436*, se pare că și celelalte manuscrise au fost scrise tot aici, unde și-a petrecut întreaga sa viață (Vezi Sorin Ulea, *Gavriil Uric, primul artist român cunoscut*, în «Studii și cercetări de istoria artei», București, XI (1964), 2, p. 258—261, unde se respinge teza că Gavriil ar fi fost un caligraf valah angajat în Moldova — teză susținută de I. Iufu, în *Despre prototipurile literaturii slavo-române în secolul al XV-lea*, în «Mitropolia Olteniei», XV (1963), nr. 7—8, p. 532—534).

Ion Radu Mircea analizează apoi fazele semantice ale termenului «Uric», «uricar», «scriitor», considerînd că Paisie Uric, tatăl călugărului Gavriil, descinde dintr-o veche familie din Moldova, din care a ieșit consilierul voievodal al lui Iliș, fiul lui Alexandru ce Bun, reprezentant a țării la semnarea tratatului cu Polonia în anul 1433. Departe de a fi fost un simplu copist, căci el utilizează textele literare ca un expert, Gavriil monahul desfășoară o intensă activitate în Mănăstirea Neamț, după cum atestă manuscrisele sale din 1424 și 1449 (Prof. D. P. Bogdan posedă fotografii ale unuia din manuscrisele necunoscute copiate de Gavriil, păstrate în Biblioteca Academiei de Științe din Kiev, iar cîteva foi din alte două *Sbornice*, de format mic, au fost recent descoperite în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, de paleografa Dalila Lucia Aramă). Aparținînd unei familii de boieri moldoveni, numele său figurează în *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, alături de alți vestiți copisti din epoca lui Ștefan cel Mare.

În ceea ce privește grafia, A. I. Iațimirski aprecia că aproape 30 de manuscrise, aparținînd Mănăstirii Neamț sau altor biblioteci, au fost scrise de mîna lui Gavriil. Emil Turdeanu ca și Damian P. Bogdan reduc la 13—14 numărul manuscriselor scrise de Gavriil și păstrate.

Un studiu atent al celor opt manuscrise slave — șapte din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România (nr. 122, 123, 136, 143, 149, 164, 165) și unul din Muzeul de Artă din București, relevă că Gavriil a folosit în transcrierea textelor nu numai caligrafia meticuloasă semiuncială ci și pe cea cu caractere cursive. Cele șapte manuscrise menționate arată că Gavriil a revăzut textele transcrise, îndreptînd locurile unde era nevoie. Privită în această lumină, afirmația lui A. I. Iațimirski (că 30 de manuscrise au fost scrise de Gavriil) nu apare lipsită de sens, iar atribuirea scrierii de către Gavriil a manuscriselor din Biblioteca Academiei de Științe din Leningrad nr. 13, 3, 19 și 13, 3, 20, sau din Biblioteca Saltikov-Scedrin, tot din Lenin-

grad, se adeverește a fi exactă. Compararea acestor manuscrise cu paragrafele BAR 164, fila 62 v, e concludentă. Se poate afirma că *Sbornicul din 1448* din Biblioteca Academiei de Științe din Leningrad, semnat de Gavriil Uric, *Sbornicul* anonim din aceeași Bibliotecă și *Fragmentul Tetraevanghelul* din Biblioteca Saltikov-Scedrin au fost scrise de copistul moldovean între 1424—1449.

De asemenea, nu e exclus ca și Manuscrisul *Sbornic*, scris în semiuncială rondo, cu pasaje cu scriere cursivă, conținând *Mărgăritarele* Sfintului Ioan Gură de Aur și *Viața Sfintului Ioan cel Nou de Suceava* — manuscris care a aparținut lui A. I. Iațimirski (astăzi nu se știe unde se află) — să fie fost scris tot de Gavriil Uric. Scrisul său cursiv de tip grecesc, deși rar întrebuințat a avut continuatori în secolele al XV-lea și al XVI-lea, în Moldova (Vezi ms. slav nr. 636, Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, f. 337 v; 338 și 2 manuscrise din Mănăstirea Sucevița, precum și o copie din secolul al XV-lea, în Biblioteca Mănăstirii Putna). Originea practicii acestui fel de scriere se găsește în forma de simbioză greco-slavă din peninsula balcanică, în secolul al XIV-lea, identificată în manuscrisele de la Tîrnova și Muntele Atos (Vezi caracteristicile acestei scrieri în lucrările lui P. A. Lavrov, *Vladimir Moșin, Paleografski album*, Skoplie, 1966, p. 109, ca și în alte manuscrise din secolul al XIV-lea din Biblioteca Națională din Sofia, nr. 560 și 675, la V. Conev, *Opis na racopisite...* Sofia, vol. I, 1910, p. II; vol. II, 1923, p. XXXVI). Prezența unei astfel de scrieri în Moldova în cursul primei jumătăți a secolului al XV-lea mărturisește existența unor importante legături de cultură și artă între români și peninsula balcanică, Manuscrisele nr. 88, 105, 120, 121, 125, 143 (Leastvița, datat 1446) existente în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România au o scriere intermediară între cele două semnalate mai sus. Manuscrisele nr. 75, 107, 120, Bibl. Acad. Republicii Socialiste România, datează sigur din secolul al XVI-lea, iar manuscrisele nr. 85, 88, 95, 105, 106, 121, 125, Bibl. Acad. Republicii Socialiste România prezintă diferențe vizibile față de manuscrisele cunoscute ale lui Gavriil Uric. Ion Radu. Mircea adaugă cel puțin 3 manuscrise față de lista propusă de Emil Turdeanu, pînă la o nouă cercetare a manuscriselor aflate dincolo de hotare (Vezi Emil Turdeanu, *Les lettres slaves en Moldavie: le moine Gabriel du monastère de Neamțu (1424—1447)*, «Revue des études slaves», Paris, t. XXVII (1951), p. 275—276).

Manuscrisele lui Gavriil Uric constituie opere de artă ale caligrafiei și ornamentației, cu inițiale sobre, cu o echilibrată punere în pagină, cu litere regulate, frumos scrise. Aceste trăsături au atins cea mai înaltă treaptă în copiile monumentale ale celor două *Tetraevangheliare* ale căror frontispicii somptuoase și miniaturi le împodobesc. Ele se deosebesc de toate celelalte manuscrise sud-est europene, asigurându-le un loc de prim plan în muzeele de artă» (p. 589).

Autorul articolului concludă că școala de copisti care a luat naștere în Moldova după aceste prototipuri a cunoscut o largă răspindire și influență prin realizările sale, atât în țările vecine cît mai ales în Răsărit, unde *scrisul moldovenesc* a fost luat ca model de alți copisti și iubitori ai cărții de artă.

O anexă a articolului prezintă cele 16 manuscrise ale lui Gavriil cu caracteristici, filigrane, precizări privind hirtia și elementele bibliografice.

I. I. Roman, *Un document românesc scris la Brașov în secolul al XVI-lea*, în «Studii și Articole de Istorie», București, XI (1968), p. 263—264.

N. Iorga, (*Socotelile Brașovului*, în «Analele Academiei Române», seria a. II-a, t. XXI, 1898—1899, *Memoriile Secției Istorice*, (p. 262) aprecia *Scrisoarea adresată de Popa Iane lui Luca Hirscher, judele Brașovului* ca fiind scrisă pe la anul 1580. I. I. Roman, reluînd studiul asupra ei, identifică (în Friedrich Sienner, *Die Beamten der Stadt Kronstadt*) — între secolele al XIII-lea și al XVII-lea — șapte nume de Luca Hirscher, toți demnitari ai Brașovului. Ca jude al Brașovului a fost însă unul singur (1561—1564 și 1567—1590).

N. Iorga a publicat (în *Braşovul și românii* p. 6) o scrisoare a lui G. Buneavici, adresată lui Luca Hirscher «vel fălnogi» (mare jude), scrisoare nedată cu filigran. O altă scrisoare a lui Gh. Bunearsinovici adresată lui Luca Hirscher e datată: 1657, iulie 17 și nu poartă adresativul de vel fălnogi, ci acela de «jupan». Filigranul e același la ambele scrisori. I. I. Roman consideră adresativul din aceste scrisori către Luca Hirscher — cu titlul de «jude» — ca o greșeală, întrucât acest Luca Hirscher din vremea lui Bunearsinovici era doar senator al orașului, fapt care l-a determinat pe N. Iorga să oscileze în datarea documentului. Personalitatea lui Popa Iane († 1591) e prea cunoscută, el fiind acela care a acordat ajutor lui Coresi în opera de traducere și tipărire a cărților bisericești (Vezi Sterie Stinghe, *Istoria besearicei Scheilor Braşovului*, Braşov, 1899).

Documentul respectiv — monument de limbă veche — aparține sigur secolului al XVI-lea.

I. I. Roman, *Primul document românesc braşovean cunoscut: Scrisoarea Popii Iane*, în «Limbă română», Bucureşti XVIII (1969), nr. 1, p. 69—73.

Autorul articolului aduce noi precizări. Pomenirea în document (scrisoare) a lui Luca Hirscher (Hirgil Lucaci, județul den Braşov), care a patronat tipărirea Cazaniei a II-a a lui Coresi, a fost singurul element de datare, invocat de N. Iorga. Astăzi documentul e cuprins și în *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului Braşov*, vol. I, 1521—1799, Bucureşti 1955, p. 1, nr. 2).

Un «popă Iane», cunoscut prin concursul pe care l-a dat traducerii tălcuirii Cazaniei a II-a a lui Coresi este atestat la Braşov între 1573 și 1591 (Vezi C. Muşlea, *Biserica Sf. Nicolae din Scheii Braşovului*, vol. I (1292—1742), Braşov, 1943, p. 70—71).

După Dobre, în 1572 urmează preoții Vasilie și Voicul. Vasilie n-a preotit decât un an sau doi, iar după el a fost adus popa Iane, care în 1578 a fost rânduit protopop.

În lumina ultimelor date cronologice, documentul poate fi considerat ca scris între 1573 și 1590, cu adaosul că intervalul poate fi micșorat, ținând seama de moartea popii Voicul, în 1578. Cu o astfel de datare, scrisoarea popii Iane devine *primul document românesc braşovean păstrat până în zilele noastre* (p. 70). Semnificația acestei precizări capătă o subliniere în plus prin faptul că până în prezent nu se păstrează nici un document din Braşov sau împrejurimile lui, în graiul local. I. I. Roman consideră că textele lui Coresi nu pot fi luate drept mărturie pentru graiul din sudul Ardealului și Muntenia, întrucât sînt «întemeiată pe versiuni provenind din alte regiuni, fapt probat și de aspectul compozit al limbii din aceste tipăriri» (p. 70). N. Iorga (*Istoria literaturii române*, Bucureşti 1925, vol. I, p. 200) opina că popa Iane ar fi un grec venit în Ţara Românească și ca treaptă de cultură el era subordonat lui Mihai, fiul popii Dobre. I. I. Roman afirmă că Iane putea proveni și din altă regiune decât Muntenia, chiar din împrejurimile Braşovului. Analizînd cele 15 rînduri, care constituie scrisoarea popii Iane, particularitățile ei fonetice și sintactice, I. I. Roman demonstrează că acestea sînt caracteristice pentru graiul din sudul Transilvaniei și Muntenia. Aceste particularități sînt definitorii pentru graiul vorbit în secolul al XVI-lea în Braşov, unitatea dialectală formată în acest secol de Ţara Românească și sudul Ardealului constituind un dat incontestabil al istoriei (Vezi A. Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești*, în «Studii și cercetări lingvistice», XV (1964) și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, VI, p. 334). Autorul articolului redă în transcriere interpretativă textul reproducîndu-l și facsimilat.

Maria Zdrenghea, *Problèmes soulevés par les premiers traductions roumaines du slavon au XVI-e siècle*, în «Romanoslavica», XVI (1968), p. 305—309.

Studiind «Legenda duminicii» din Codicele de la Teud» (vezi I. Bîanu, *Texte de limbă din secolul XVI. Manuscript de la Teud*, Bucureşti, 1925 și Maria Zdrenghea, *Slavona «Legendei duminicii» din Codicele de la Teud*, în «Cercetări de lingvistică», Cluj, III (1958), p. 109—117) autoarea articolului afirmă că limba textului slav, care alternează cu textul românesc, este slavona bulgară, peste care s-a suprapus slavona de est și formele influențate de limba ucraineană.

vorbită. Manuscrisul de la Ieud, publicat de I. Bianu în facsimil, a fost scris în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (1560—1580), iar textul a fost studiat de N. Drăganu în *Textes linguistiques du XVI-e siècle, III. Le Manuscrit de Ieud de I. Bianu*, în «Dacoromania», IV (1924—1926), p. 1096—1101), subliniind caracteristicile lingvistice ale versiunii românești. Numele, în majoritatea cazurilor, sînt bine traduse, iar cuvintele compuse sînt rediate prin perifraze. Alteori ele sînt analizate, ceea ce denaturează sensul lor. Faptul acesta ne sugerează indirect greutățile traducătorului, care nu cunoștea bine slavona și faptul că el nu era susținut de o tradiție literară română consolidată. Formele verbale compuse sînt rediate uneori într-un mod mecanic. Punerea în paralelă a conjuncțiilor din textele român și slav confirmă lacunele cunoașterii slavonei și străduința de a reda exact sensul frazelor. Autoarea prezintă cîteva exemple din *Psaltirea slavo-română* a lui Coresi, alt text slavo-român important din secolul al XVI-lea, în care întîlnim aceleași cazuri de greșeli și greutăți în modul de a traduce (Vezi B. Petriceicu Hașdeu, *Psaltirea publicată românească la 1577 de Diaconul Coresi*, București, 1881). Frecvența greșelilor în *Manuscrisul de la Ieud* nu modifică în general sensul textului slav, însă la Coresi, din contră, textul românesc este aproape de neînțeles (Vezi și Al. Piru, *Literatura română veche*, ediția a II-a, București, E.P.L., 1962, p. 50 : «Traducerea Codicelui de la Voroneț, ca și Psaltirea Scheiană, e aproape ininteligibilă, deoarece autorul a tradus din slavonă într-un chip juxtalinier, cuvînt cu cuvînt»).

Elementele acestor constatări impun literaturii române — secolul al XVI-lea, fapt relevant și de datele grafiei și de fonetismele respective. Faptul că nu avem de a face cu un text bisericesc, ci cu o traducere mai liberă, se arată și printr-o libertate mai mare în construcția frazei. Traducătorul era un român, după cum rezultă din adaptarea textului tradus în spiritul limbii române și din lacunele cunoașterii slavonei. Traducerea a fost făcută în nordul Moldovei după cum reiese din slavona textului cu particularitățile ei fonetice, vorbită probabil de un ucrainian.

C. BARBULESCU

Vasile Drăguț, *Vechi monumente hunedorene*, Editura Meridiane, București, 1968, 72 p. + 47 ilustrații.

Apărută în colecția «Monumentele patriei noastre», lucrarea departe de a fi o monografie, — are menirea de a prezenta, succint, cîteva vechi monumente hunedorene.

Mai întîi autorul face o incursiune în istoria acestui teritoriu care, deși la începutul secolului al XIII-lea căzuse sub stăpînirea coroanei maghiare, își păstrase instituția autohtonă a voievodatului. Pentru menținerea acestei autonomii cnezatele românești s-au unit în lupta lor sub conducerea lui Iancu de Hunedoara sau Pavel Cneazul. Această afirmare pe plan politic a impus o creștere a exigențelor și pe plan artistic.

Construite din lemn multe din vechile arhitecturi românești din Transilvania au dispărut, cu timpul rămînînd menționate numai în documente. Așa au fost Mînaștirile ortodoxe de la Hodoș, Partoș, Bezdin, Șemlacul de Cîmpie, Mesici și Vărădaia, din secolele al XII-lea — al XIII-lea. Abia în secolul al XIII-lea cnezi români obțin dreptul de a construi biserici de zid pe proprietățile lor. Cele mai vechi mărturii ale arhitecturii de zid românești din acel timp sînt bisericile din Densuș, din Gura Sada, din Sîntă Mărie Orlea și din Strei. Prin stilul lor arhitectonic aceste monumente oglindesc interferența influențelor occidentale și romano-gotice, tradițiile locale nesatisfăcînd gustul clasei feudale.

Înălțate de meșteri străini sau locali, din lemn, din piatră sau «parte din lemn și parte din piatră» numărul acestor monumente a crescut vertiginos. Dintre acestea însă, puține s-au păstrat pînă astăzi. După o alternanță a construcțiilor de plan central — ca acelea de la Densuș și Gura Sada, cu construc-

țiile de plan longitudinal — ca acelea de la Sîntă Mărie Orlea și Strei, a biruit cel de al doilea tip.

Caracteristicile bisericilor hunedorene sînt: aspect de biserică-sală, compuse dintr-o încăpere dreptunghiulară cu altar la răsărit și un turn clopotniță la apus. Din punct de vedere al picturii se observă o definiere treptată a școlii hunedorene de pictură întregată tot mai mult în pictura românească ortodoxă din Țara Românească și Moldova.

După aceste preliminarul de ordin istoric, autorul trece la prezentarea unor monumente reprezentative din Țara Hațegului «una din cele mai vechi și mai active vetre de viață și artă românească».

Între aceste monumente un loc de seamă îl ocupă biserica din satul *Densuș*, de pe drumul ce duce de la orașul Hațeg la Lunca Cernii. Biserica a fost construită din pietrele unui castru roman (dovadă inscripțiile săpate pe aceste pietre). Partea centrală a edificiului o formează naosul, de formă pătrată, un altar spațios ce se termină în partea de răsărit cu o absidă. Deasupra celor patru stâlpi din naos se înalță turnul pe patru nivele. În jurul turnului există un spațiu cu înfățișarea de coridor. Naosul primește lumină de la cele șapte ferestre. Acoperișul monumentului este făcut din dale de piatră așezate în trepte, deasupra lui ridicîndu-se turnul, ce se termină într-o calotă elipsoidală.

În partea de sud a altarului a fost adăugată ulterior o veșmîntărie iar în partea de sud a naosului un paraclis.

În urma cercetărilor arheologice s-a emis ipoteza că pereții naosului și altarului sînt mult mai vechi și că, probabil construcția a fost refăcută prin secolul al XIII-lea.

Problema ctitorului acestui monument nu este încă lămurită; autorul prezintă totuși că în documente sînt citați — încă din secolul al XIV-lea — cnezii Mănjină din Densuș care ar putea fi ctitori ai acestei biserici. Probabil că tot ei au dispus pictarea bisericii de către zugravul Ștefan la 1443, așa după cum arată o inscripție descoperită de curînd. Analiza mai atentă a picturii a dus la concluzia că ea este opera a trei meșteri. Culorile ce predomină sînt ultramarin pentru fond, galben-ocru, castaniu închis și deschis, roșu, verde — închis și deschis, negru, alb și uneori chiar liliachiu. Asemănările dintre stilul picturii bisericii din Densuș și cel al picturii bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș determină pe autor să considere pe meșterul Ștefan «ca un exponent al artei din Țara Românească în secolul al XV-lea».

De-a lungul istoriei sale biserica din Densuș a suferit transformări și întregiri. Ultimele restaurări fiind realizate între anii 1961—1963.

Biserica din satul *Ciula Mare*, ctitorie a protopopului Ioan Munteanu, este un alt monument prezentat de autor.

În satul *Peșteana*, la 4 km de Densuș, reține atenția un alt monument, o biserică, ce se impune prin frumusețea zidurilor din cărămizi și blocuri romane, artistic îmbinate.

Dintre monumentele de la *Rîul de Mori*, veche curte cnezială, sînt prezentate biserica satului și ruina unei biserici paraclis.

La 3 km de Rîul de Mori se află *cetatea Colțului*. «Una din cele mai romantice ruine medievale din cîte se păstrează în țară», cetatea a servit ca loc de refugiu — spune autorul — pentru cnezii Cînde din Rîu de Mori.

O dată cu construirea castelului de la Sîntă Mărie Orlea în secolul al XVIII-lea, cetatea Colțului este părăsită.

Față în față cu această cetate, pe celălalt mal al riului se află o biserică ce impresionează prin aspectul său de fortăreață. Cu ziduri puternice cu un altar mic, păstrat, biserica are ca particularitate un turn puternic ce avea rolul, probabil, de apărare.

Biserica datează din secolul al XIV-lea, dovadă encadramentele de piatră profilată de la ferestrele altarului ce aparțin fazei timpurii a goticului transilvănean. Biserica cetății Colțului a servit probabil ca paraclis al curții cneziale.

Resturile de pictură păstrate impresionează prin cromatica variată și strălucitoare. După indicațiile stilistice această pictură datată din al treilea sfert al secolului al XV-lea este probabil opera unui artist din Țara Românească.

Mai sus de Rîul Măre se află satul *Ostrovul Mare* cu o frumoasă biserică înconjurată cu neobișnuit de multe pietre romane cu inscripții. De-a lungul timpului biserica a suferit multe prefaceri. Pictura ei ca și cea de la Densuș prezintă elemente asemănătoare cu pictura bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș. Aceasta permite atribuirea icoanei de hram, Maica Domnului cu pruncul, tot meșterului Stefan.

În localitatea *Sîmpetru* «din mijlocul unei pajiști răsare o bisericuță albă cu hramul Sfîntului Gheorghe, prea puțin cercetată pînă acum». Monumentul aparține celei de a doua jumătăți a secolului al XIII-lea și reține atenția prin dispoziția planului, cu sistemul de boltire al altarului cu ferestre mici și deschidere unicirculară. Dacă aceste elemente aparțin fazei stilistice a romanicului, portalul vestic aparține stilului gotic. Pietrele romane și un bust antic introdus în construcție îi dau o înfățișare aparte.

Biserica din comuna *Sîntă Mărie Orlea* din apropierea orașului Hațeg prezintă aceleași caracteristici de trecere de la romanic la gotic: altar dreptunghiular, boltit în cruce pe ogive, fereastră circulară polilobă la altar. Valoarea sa crește datorită ansamblului de picturi murale, unul dintre cele mai prețioase din cîte ne-a lăsat evul mediu în întreaga țară.

Urmînd drumul ce duce spre munții Retezat, autorul prezintă alte monumente de artă medievală din țara Hațegului. Așa sînt ruinele curții fortificate și ale paraclisului cnezilor din Sălaj; ruinele cetății medievale din marginea satului *Măldăiești* datată probabil din secolul al XIV-lea; biserica din *Nucșoara*, *Mînăstirea Prislop* din apropierea satului Silvașul de Sus. Această mînăstire este amintită în documente sub numele de *Mînăstirea Cerna* a Sfîntului Ion Bogoslov, alte ori ca *Mînăstirea Silvașului*. Așezarea acestei mînăstiri ar fi fost făcută înainte de 1404 de Nicodim de la Tismana așa cum mărturisește tradiția și scrierea rimată. «Plîngerea sfîntei mînăstiri a Silvașului din eparhia Hațegului din Prislop, descoperită la Mînăstirea Căldărușani». După întemeierea sa, a început să funcționeze aici o școală românească și s-a înființat apoi Episcopia Silvașului. Ca formă arhitectonică biserica Mînăstirii Prislop seamănă cu aceea de la Cozia. Autorul subliniază rolul acestui centru cultural în legăturile dintre Țara Românească și Transilvania.

Printre monumentele de pe Valea Streiului sînt amintite: *Biserica din Strei*, «o replică mai modestă a impozantei ctitorii din Sîntă Mărie Orlea». La început ea a fost pictată și în exterior. Autorul datează pictura ei din secolul al XIV-lea, executată de Grozie (Brozie), primul pictor care și-a lăsat numele și autoportretul pe un ansamblu mural din țara noastră.

Biserica din Strei-Singiorgiu este de aproape 700 de ani. În interiorul său se păstrează o inscripție considerată «cea mai veche din cîte se cunosc pînă acum în întreaga artă românească medievală».

În apropierea Bradului, în satul *Ribița* se află o biserică a cărei pictură evidențiază asemănări cu pictura bisericii din Crîșcior. Asemănările stilistice în ceea ce privește pictura atestă execuția ei de către același zugrav anonim român de la Crîșcior.

Pe Valea Mureșului, în satul *Leșnic*, la 18 km de Deva în mijlocul unui cimitir se află o bisericuță veche, «una dintre cele mai vechi ctitorii românești din Transilvania». După elementele de arhitectură s-ar părea că este din secolul al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea. Pictura murală vine să întregască această datare.

Tot pe Valea Mureșului, în satul *Gura Sada* — atestat documentar de la 1292 — se află o bisericuță cu două turnuri de un farmec deosebit. Cercetarea mai atentă a arhitecturii sale dovedește existența sa din secolul al XIII-lea. Frumusețea formelor și aspectul său o așază alături de bisericile din Densuș și Strei.

În partea finală sînt prezentate sumar «alte monumente» din regiunea Hunedoara: biserica Sfîntul Nicolae din *Rîu Bărbat* de la 1411, biserica din *Pui*, refăcută în 1661, biserica din *Paroș-Peștera*, zidită după 1453, bisericile din *Rîul Alb*, *Măești*, *Tuștea*, *Băcia*, *Petreni*, *Almașu Mare*, datate de la începutul secolului al XV-lea.

Dintre monumentele din secolul al XV-lea mai sînt amintite biserica din satul *Roșcani*, ctitorie a cnezilor Caba, biserica ortodoxă din Zlatna zidită la 1424, vechea biserică din satul *Bîrsău* cu o pictură mult asemănătoare celei din *Densuș* și fosta biserică din *Ciuciș* astăzi distrusă.

Din orașul Hunedoara, de o deosebită importanță sînt monumentele: *Castelul Corvineștilor* și contemporană cu el biserica *Sfîntul Nicolae*, menționată în 1507 în actul de unire a slujitorului Petru.

Lucrarea în afara textului, mai cuprinde o scurtă bibliografie, o listă a ilustrațiilor, schițele de plan cu secțiuni longitudinale ale bisericilor din *Densuș*, *Strei* și *Gura Sada* și o hartă cu localitățile hunedorene în care se află monumentele prezentate.

O deosebită importanță la înțelegerea valorii artistice și istorice a monumentelor o au cele 47 ilustrații alb-negru de la sfîrșitul cărții.

Radu Crețeanu, Sarmiza Crețeanu, *Culele din România*, Editura Meridiane, București, 1969, 52 p. + 43 ilustrații.

Lucrarea apărută în colecția «Monumentele patriei noastre» este dedicată unor monumente mai puțin cunoscute și cercetate — culele (de la turcescul *Kule* = turn).

Culele sînt de fapt locuințe în formă de turn cu scopul de apărare și de veghe. Ele se caracterizează prin porticul înalt prevăzută cu deschideri mici, înguste și cu o scară interioară ce permite trecerea de la un nivel la altul.

Des întîlnite altă dată, mai ales în regiunile de dealuri, culele mai pot fi văzute astăzi doar în județele Argeș, Vîlcea, Gorj și în partea de nord a județelor Dolj și Mehedinți.

În stabilirea momentului de apariție a culelor autorii au întîmpinat greutăți datorită faptului că nu s-a păstrat nici o inscripție sau document care să ateste aceasta.

Pornind de la constatarea că renumitul călător levantin Paul de Alep, care a lăsat însemnări numeroase și foarte exacte cu privire la monumentele noastre de arhitectură, nu menționează nimic despre existența culelor, autorii emit presupunerea că apariția acestora nu a avut loc înainte de anii 1657—1658. Totuși, în prima jumătate a secolului al XVII-lea existau case boierești cu anumite caracteristici întîlnite apoi în arhitectura culelor. Apariția acestora a fost determinată de nevoile de apărare a populației împotriva incursiunilor din ce în ce mai frecvente ale turcilor de peste Dunăre. Modificarea esențială în evoluția de la casa boierească de mai înainte la culă a fost, arată autorii, «desirea la fața pămîntului a pivniței boltite, construită pînă atunci în subsol și transformarea ei într-un parter înalt servind ca beci, străpuns de metereze și deci ușor de apărut, peste care se ridică partea clădirii rezervată locuinței». O dată cu această evoluție arhitectonică, se constată o modificare a apartenenței sociale a celor ce-și fac astfel de case: aceștia nu mai sînt reprezentanții marii boierimi — retrăși, mai ales de la instaurarea domniilor fanariote în Țara Românească (1716), la București și la Craiova — ci micii boieri de țară, pe care carența administrației fanariote față de primejdia permanentă a cotorpirilor otomane îi obligă să se apere numai prin propriile lor mijloace.

În ceea ce privește arhitectura culelor, au fost emise mai multe ipoteze. Cea mai plauzibilă — spun autorii — este aceea a lui Nicolae Iorga după care acest tip de construcții prezintă puternice influențe balcanice. Autorii consideră totuși că această teză omite anumite realități ale arhitecturii muntenești, cum sînt: nevoile izvorîte din împrejurări istorice identice de o parte și de alta a Dunării; existența unor urme de construcții similare foarte vechi, descoperite recent de arheologul Dinu V. Rosetti în părțile Muscelului; asemănarea dintre cule și tipul de casă țărănească înaltă, din regiunea de dealuri cunoscut și acesta ca foarte vechi. Originea arhitecturii culelor — precizează autorii — trebuie căutată însă, în primul rînd, la casele boierești întărite din secolul al XVII-lea.

În evoluția lor, culele prezintă și o perioadă de înflorire corespunzătoare perioadelor de cel mai mare zăbucium al țării, acela al năvălirilor pașalelor de la Vidin și Ada-Kaleh din primele două decenii ale veacului trecut.

Faptul că aria de răspândire a culelor este limitată la Oltenia și zona de vest a Munteniei, este explicat de autori prin aceea că aici, mica boierime a avut de susținut cele mai grele lupte pentru apărarea pământurilor în fața jafurilor turcești.

Ca plan general, culele sînt aproape pătrate, zidurile de 0,80 m grosime din cărămidă sau piatră și cărămidă, pe trei nivele: parterul — cu sălița de intrare —, un beci, pentru provizii, unele și adăpostul vitelor la primejdie; două etaje cu încăperi de locuit și scara de acces (care este întotdeauna interioară).

Alt parterul cît și etajele au zidurile străpunse de metereze. La exterior, clădirea este văruiată în alb și prevăzută uneori cu un brîu ce subliniază despărțirea dintre parter și etaj.

Totuși, culele, prezintă unele caracteristici, după regiunea în care se află — Oltenia sau Argeș.

Autorii analizează, în continuare, diferitele tipuri de cule după cum urmează :

Casa — culă din Glogova, casă boierească ce a aparținut pitarului Necula Glogoveanu din Glogova, sat așezat la 60 km de Turnu-Severin și 20 km de Tismana. Ea nu prezintă forma tipică unei cule, neavînd nici aspect de turn nici scară interioară, de aceea autorii o includ în capitolul «Forme premergătoare», ca și *casa-culă din Budeasa*, de pe malul stîng al Argeșului, mai sus de Pitești; *fosta culă din Crainici* de pe malul drept al Motrului și *fosta «culă» din Vlădaia*, din cîmpia județului Mehedinți.

Un capitol aparte este dedicat culelor din Oltenia grupate în cule cu două etaje (tipice) și cule cu un singur etaj. Autorii resping orice clasificare a acestor cule pe criteriul funcționale ca fiind «artificială și neconcludentă».

Dintre culele cu două etaje este amintită, în primul rînd, *cula din Curtișoara*, considerată de Al. Ștefulescu cea mai veche din județul Gorj, aparținînd probabil primei jumătăți a secolului al XVIII-lea, dacă nu secolului al XVII-lea. Ceea ce mărește interesul pentru acest monument valoros sînt sobele originale de mărmi și tipuri diferite construite din burlane de zid. Lîngă culă și legată de aceasta printr-o galerie se află o anexă în formă de turnuleț octogonal despre care unii autori au presupus că ar fi fost folosit la început ca paraclis. Autorii resping această idee întrucît încăperea era prea mică, orientată spre miazănoapte și că în apropierea culei există o biserică-paraclis foarte veche.

În județul Vilcea există de asemenea două cule de dimensiuni importante. la Măldăreștii de Sus. Acestea au fost construite de către neamul ctitorilor bisericii vecine, însă la epoci diferite. Cea mai veche este *cula Greceanu* care și-a luat acest nume după cel al familiei la care trecuse de la familia Măldărescu. Ceea ce reține atenția la această culă este îmbinarea armonioasă dintre elementele arhitectonice și decorative și elementele de apărare specifice culelor. Cealaltă culă din Măldărești, construită în 1812 poartă numele de *Cula Duca*. Ca elemente originale se disting aici ornamentele în stucatură ale tavanelor și în jurul ferestrelor cu motive reprezentînd personaje și animale fabuloase, precum și sobele bătrînești.

Cula din Zătreni, de pe Valea Oltețului, la 50 km de Polovraci a fost construită de Radu Zătreanu, prin anul 1754. De menționat la aceasta că una din încăperile de la etajul întîi are drept acoperiș o «boltă mînăstirească».

Sînt prezentate în continuare culele din *Brabova* și din *Cernătești*, situate la 35 km de Craiova, *Cula din Groșerea* așezată la 60 km de Tîngu-Jiu și *Cula din Șiracu* de lîngă Strehaiia. Tot aci sînt amintite fostele cule din *Groșerea* și *Musculești* din *Lupoia*, din *Pojogeni*, *Rovinari*, și *Poiana*. Astăzi dispărute existența lor este atestată prin studii mai vechi; ale unor cercetători ca Al. Ștefulescu și Al. Tzigara-Samurçași.

Din categoria culelor cu un singur etaj sînt prezentate: *cula lui Tudor Vladimirescu* din Cerneți-Piatra Albă, ce adăpostește astăzi «Muzeul memorial

Tudor Vladimirescu»; *cula din Broșteni*, clădită în 1815, de căpitanul de panduri Ghiță Cuțui sau de fiul său Dinu ctitor al bisericii din apropiere; *cula din Bujoreni*, construită de ctitorul bisericii vecine — boierul Preda Bujoreanu pe la anii 1810—1812; *casa-culă din Almaju* datată după cum arată inscripția de deasupra intrării din anul 1764 construită fiind de Barbu Poienaru ctitorul bisericii, monument istoric din aceeași localitate; trei cule semiboierești: *cula lui Ion I. C. Săvoiu din Larga*, *cula Trocanilor din Peștenuta* și *fosta culă din Erceea*; *fosta culă din Radomiru* construită de Stoian Hagi Țolea, ctitor al bisericii din Radomiru, la 1815.

Dintre culele din Angeș sînt prezentate următoarele: *cula din Racovița*, la 20 km nord-vest de Pitești; *cula din Retovoiești* — singura la care s-a păstrat deasupra intrării pisană săpată în piatră: «*Această culă s-au făcut de căminar Gheorghe Drugănescu, leat 1822*»; *cula din Cîmpul Mare*, comuna Dobroteasa, la 17 km de Drăgășani; *casele cule din Șuici și Tigveni*; *fosta culă din Șuici*, cu o structură nemaiîntîlnită la altă culă din țară; și *fosta culă din Furnicoși* construită de medelnicerul Ioan Socolescu pe la anul 1810.

În partea finală a lucrării, pentru ca cititorul să-și formeze o imagine cît mai precisă asupra răspîndirii teritoriale a culelor sînt prezentate «două cule din Cîmpia munteană»: *fosta culă din Frăsinet* construită probabil de frații Nicolae și Ioniță Bîțcoveanu «logofeți ai Mitropoliei în primele două decenii ale veacului trecut», ea mai exista pe la 1930 cînd a fost vizitată de Nicolae Iorga; *cula «Ciumernicului»* situată în fosta localitate *Cula* inclusă în Comuna Popești-Leordeni construită probabil de boierii din Furduești înainte de 1684 și cunoscută prin documentele din veacul al XVIII-lea.

Culele «forma de locuință cea mai pitorească și cea mai originală din Oltenia și din Muntenia de vest», prezintă și astăzi un interes deosebit ca mărturie ale luptei poporului român împotriva cötropitorilor în secolele al XVII-lea—al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Ele oglîndesc totodată gustul artistic și măiestria meșterilor autohtoni de odinioară.

Rețin atenția cele 43 de reproduceri alb-negru care întregesc lucrarea.

IOAN F. STANCULESCU

Istoria artelor plastice în România. Redactată de un colectiv sub îngrijirea Acad. Prof. George Oprescu. Editura Meridiane, București, 1968, vol. I («Originile artei — sfîrșitul secolului al XVI-lea»), 460 p., cu 453 reproduceri în alb negru și policolor și 90 de desene.

Așa cum prezintă editura volumul, *Istoria artelor plastice în România* este prima încercare de mari proporții menită să îmbrățișeze cvasitotalitatea aspectelor pe care le prezintă minunatul tezaur artistic făurit de poporul român de-a lungul întregii sale existențe... Elaborată pe temeuri științifice, cu spirit de metodă și cu preocuparea revelării virtuților esențiale ale artei românești, această lucrare se adresează deopotrivă specialiștilor și tuturor acelor care vor să aprofundeze și să-și sistematizeze cunoștințele într-un domeniu atît de pasionant și de vast.

Pentru sistematizare, materialul a fost împărțit în cinci volume: vol. I «Originile artei — sfîrșitul secolului al XVI-lea»; vol. II — «Secolele al XVII-lea — al XVIII-lea»; vol. III — «Secolul al XIX-lea»; vol. IV — «Primele decenii ale secolului al XX-lea»; vol. V — «Arta contemporană».

Primul volum, după un capitol despre arta populară, urmărește primele manifestări artistice din comuna primitivă și vestigiile artei antice și sfîrșește cu prezentarea monumentelor feudale din pragul veacului al XVII-lea.

Volumul se deschide cu o *prefață* semnată de Acad. Prof. G. Oprescu (p. 5—6), după care urmează *Introducerea* (p. 7—9), în care se explică felul cum a fost pregătit materialul pentru elaborarea volumului.

Capitolul intitulat *Arta populară* (p. 11—46) — arhitectura, mobilierul, țesăturile, ceramica, pictura pe sticlă, ornamentica — semnat de Paul Petrescu, urmă-

rește epocile, indică regiunile originare și precizează genurile artei populare și ale ornamenticii românești, care pune în lumină ideea celor trei unități ce pot fi recunoscute în domeniul artei populare și al ornamenticii românești; unitatea acestei arte de-a lungul unei lungi perioade de timp reflectând continuitatea istorică a poporului; unitatea spațială de-a lungul și de-a latul teritoriului locuit de români; și unitatea de stil manifestată în toate genurile artei populare românești.

Primul despărțământ al volumului studiază: *Arta pe teritoriul României din cele mai vechi timpuri pînă în primele decenii ale secolului al XIV-lea* (p. 47—136), cuprinzînd următoarele capitole: 1. «Arta pe teritoriul României din cele mai vechi timpuri pînă la mijlocul secolului al VI-lea» (p. 49—89), semnat de Radu Florescu; urmărește: apariția manifestărilor artistice, arta neolitică; arta epocii bronzului; arta epocii fierului și formarea artei dace; arta romană în Dacia; arta daco-romană și migrația popoarelor. 2. «Arta pe teritoriul României de la mijlocul secolului al VI-lea pînă în primele decenii ale secolului al XIV-lea» (p. 99—113), semnat de Răzvan Teodorescu și Radu Florescu, urmărește dezvoltarea artelor pe perioade de timp. 3. «Arta în Transilvania, în secolele al XI-lea — al XIII-lea» (p. 115—136), semnat de Prof. Virgil Vătășianu, urmărește dezvoltarea în această perioadă și în acest spațiu a arhitecturii și sculpturii.

Despărțământul al doilea studiază: *Arta pe teritoriul României din secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XV-lea* (p. 137—222), cuprinzînd capitolele: 1. «Arta în Țara Românească din secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XV-lea (p. 139—173), semnat de Emil Lăzărescu, Maria-Ana Musicescu și Teodora Voinescu, urmărește dezvoltarea în această perioadă și în acest spațiu a arhitecturii, picturii, broderiei, manuscrisului, sculpturii pietrelor de mormînt și a argintăriei. 2. «Arta în Moldova din secolul al XIV-lea pînă la jumătatea secolului al XV-lea» (p. 175—197), semnat de Maria-Ana Musicescu, Dumitru Năstase, Sorin Ulea și Teodora Voinescu, urmărește dezvoltarea în această perioadă și în acest spațiu a arhitecturii, picturii și manuscrisului, broderiei și argintăriei. 3. «Arta în Transilvania din secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XV-lea» (p. 199—222), semnat de Prof. Virgil Vătășianu, urmărește dezvoltarea în această perioadă și în acest spațiu a arhitecturii, sculpturii, picturii și artelor aplicate.

Al treilea despărțământ al volumului studiază: *Arta pe teritoriul României de la mijlocul secolului al XV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea* (p. 223—427), cuprinzînd capitolele: 1. «Arta în Țara Românească de la mijlocul secolului al XV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea» (p. 225—287), semnat de Florentina Dumitrescu, Emil Lăzărescu, Maria-Ana Musicescu, Dumitrescu Năstase și Teodora Voinescu, urmărește dezvoltarea în această perioadă și în acest spațiu a arhitecturii, picturii, picturii de icoane, manuscrisului și artelor grafice, broderiei, sculpturii în piatră, sculpturii în lemn și argintăriei. 2. «Arta în Moldova de la mijlocul secolului al XV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea» (p. 289—401), semnat de Florentina Dumitrescu, Maria-Ana Musicescu, Dumitru Năstase, Sorin Ulea și Teodora Voinescu, urmărește dezvoltarea în această perioadă și în acest spațiu a arhitecturii, picturii, picturii exterioare, broderiei, sculpturii în piatră, sculpturii în lemn și argintăriei. 3. «Arta în Transilvania de la mijlocul secolului al XV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea» (p. 403—427), semnat de Prof. Virgil Vătășianu, urmărește dezvoltarea în această perioadă și în acest spațiu a arhitecturii, sculpturii, picturii, altarelor poliptice și artelor aplicate.

Volumul se încheie cu o listă a abrevierilor, o listă bibliografică (p. 429—446), o listă a ilustrațiilor și o listă a desenelor de text.

Volumul întii din *Istoria artelor plastice în România* prezintă un interes deosebit pentru cercetătorii trecutului Bisericii Ortodoxe Române — precum și al celorlalte Biserici creștine de pe teritoriul României — întrucît materialul pe care se întemeiază studiile din acest volum îl constituie în imensa majoritate materialul bisericesc. Semnalăm spre justificare a acestei afirmații că, din cele 453 de ilustrații și din cele 90 de desene care întregesc conținutul volumului, aproape 350 de ilustrații și 75 de desene se produc ori redau material bisericesc.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII Nr. 7 — 8

IULIE - AUGUST 1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

Prea Fericitul Părinte

JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. S. IRINEU SUCEVEANUL, Episcop-vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. S. VISARION RAȘINĂREANUL, Episcop-vicar al Sfintei Arhiepiscopii de Sibiu și Alba Iulia

P. C. Pr. TRAIAN SEVICIU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei și Caransebeșului

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

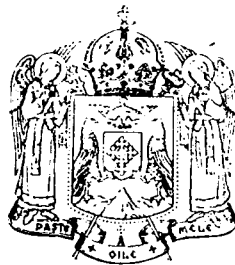
COLABORATORI

Inalt Prea Sfințiții Mitropoliți, Prea Sfințiții Episcopi,
Profesorii Institutelor teologice, Seminariilor teologice
și Școlilor de cîntăreți bisericești ;
Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de doctor în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NŪ SE RESTITUIE. CO-
LABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE
DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI
REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ».

BISERICA
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII
Nr. 7-8
IULIE — AUGUST
1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

*COPERTA : Biserica din comuna Buza, județul Cluj (construită în
anul 1966).*

C U P R I N S U L

ANIVERSĂRI

PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN, <i>Un sfert de veac de viață nouă a Patriei și a Bisericii noastre</i>	645
Telegrama oficială	649
REDACȚIA, <i>Chipul nou al Patriei la împlinirea a 25 de ani de la Eliberare (1944—1969)</i>	651

OMAGIU

<i>Incetarea din viață a Academicianului Profesor Dr. Constantin I. Parhon</i>	666
--	-----

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>Sărbătorirea zilei numelui Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române</i>	670
<i>Participarea Bisericii Ortodoxe Române la Conferința tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare și pace între națiuni</i>	676
<i>Vizita I.P.S. Arhiepiscop Paavali al Finlandei în România</i>	684
<i>Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit o delegație a Alianței Mondiale Baptiste</i>	690
<i>Vizita unui grup de excursioniști din Italia la Prea Fericitul Patriarh Justinian</i>	692
<i>Incheierea anului școlar 1968—1969 la școlile teologice din cuprinsul Patriarhiei Române</i>	695
<i>Activitatea Bisericii Ortodoxe Române în întruniri intercreștine: Problema uni-tismului în discuția Grupului de teologi ortodocși întruniți de Secretariatul Comisiei pentru «Credință și Constituție»; Sesiunea anuală a Comitetului de lucru al Comisiei pentru «Credință și Constituție»; Sesiunea anuală a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor; Vizita unui grup de tineri din R. F. a Germaniei la Institutul teologic de grad universitar din București</i>	712
<i>Cronică</i>	727
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare</i>	729

INDRUMĂRI PASTORALE

<i>O carte de doctrină și pietate ortodoxă: «Evangelhia cu învățătură» (1581), de Pr. SILVIU HĂRĂGUȘ</i>	740
<i>Lucrarea pastorală a preotului în legătură cu ideea de «iconom» și «iconomie», de Prof. Dr. BARTOLOMEU POPESCU</i>	774

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

- Tipografia Mitropoliei Bucureștilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1754—1810)*, de Prof. T. G. BULAT 791
Colecția Studion, de IOAN IUFU și ZL. IUFU 817

DOCUMENTARE

- Hipocrate printre ilozoli și sibile în pictura noastră bisericească*, de NICOLAE VĂTĂMANU 836

RECENZII

- Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1968, de Prof. GHEORGHE SECAȘ 845
Petre Ștefan, *Tipograful Coresi, logolât pămîntean*, București, 1968, de Pr. ION IONESCU 846
Eugen Stănescu, *Numele poporului român și primele tendințe umaniste interne în problema originii și continuității*, București, 1969 852
Damian Bogdan, *Quelques témoignages des liens roumano-grecs sous le règne d'Etienne le Grand, prince de Moldavie*, București, 1967, de C. BĂRBU-LESCU 853
Aurora Ilieș, *Biserica Mînăstirii Colțea*, București, 1969, de V. MIHORDEA 855
Corina Popa, *Mînăstirea Plumbuita*, București, 1968 858
Marius Porumb, *Bisericile din Feleac și Vad*, București, 1968, de IOAN F. STĂNCULESCU 859
Aurelian Sacerdoțeanu, *Stigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, București, 1968, de O. POPESCU 862

PARTEA OFICIALĂ

- Publicații de posturi vacante în învățămîntul teologic* 864

UN SFERT DE VEAC DE VIAȚĂ NOUĂ A PATRIEI ȘI A BISERICII NOASTRE

Reprezentanții tuturor Bisericilor creștine recunosc azi, în toate ocaziile, că lumea contemporană e prinsă într-un elan de rapidă prefacere și ei se străduiesc să găsească modalitățile cele mai bune pentru încadrarea activității lor în această situație nouă.

Poporul român a intrat într-un asemenea proces de înnoire a vieții sale încă de acum un sfert de veac, iar Biserica Ortodoxă Română s-a deschis de la început cu înțelegere și fără nici o dificultate acestei mișcări de înnoire socială în sinul poporului.

Explicația acestui fenomen trebuie căutată în legăturile deosebit de strânse care au existat în tot trecutul nostru, între Biserica Ortodoxă Română și poporul român. Fiind trimisă de Dumnezeu să-și îndeplinească misiunea ei în mijlocul unui popor deosebit de greu încercat de istorie, într-o continuă luptă pentru eliberarea sa națională și pentru o viață mai bună, Biserica Ortodoxă Română care a împărtășit și ea aceleași condiții grele de viață a fost în tot timpul o Biserică legată de năzuințele poporului, o Biserică românească.

Simțind și lucrând astfel, Biserica Ortodoxă Română a urmat în modul cel mai fidel pilda dumnezeieșcului ei întemeietor, care a spus că: «Trestie strivită nu va frînge și feștilă fumegîndă nu va stinge, pînă ce nu va scoate la biruință, dreptatea» (Matei XII, 20). Ea a fost însușită întotdeauna de «milă față de popor» (Marcu VI, 34); ea a susținut nădejdele pentru vremuri mai bune și a sprijinit lupta lui pentru dreptate socială, pentru egalitate cu celelalte națiuni, pentru libertate.

De această tradiție vie a fost călăuzită Biserica Ortodoxă Română cînd s-a alăturat, împreună cu credincioșii ei, întregului popor pornit să-și zidească o viață de adevărată dreptate socială și de deplină libertate.

Ea a îndemnat pe credincioșii săi — fii ai colectivității naționale — să muncească umăr la umăr cu toți frații lor pentru ridicarea vieții poporului român pe toate planurile.

Biserica Ortodoxă Română a înțeles, încă din 1944, ceea ce au formulat mai târziu delegații tuturor Bisericilor, în marile Adunări ecumenice de la New Delhi (1961) și de la Upsala (1968), că în condițiile actuale nu mai e suficientă caritatea individuală care vrea să aline cu câteva picături de apă o secetă de mari proporții, ci trebuie sprijinite acțiunile pentru ridicarea generală și de durată a nivelului de trai al maselor populare, prin înlăturarea exploatării de tot felul și prin crearea unor mari surse de bunuri în folosul tuturor.

De aceea, Biserica s-a bucurat de toate înfăptuirile poporului român în sfertul de veac care a trecut. Ea s-a bucurat să vadă cum răsar, an de an, fabrici după fabrici, cum satul s-a smuls din înapoierea lui seculară o dată cu trecerea agriculturii pe un făgaș nou, cum s-a înfăptuit o continuă ridicare a standardului de viață al poporului nostru. S-a bucurat de posibilitățile create pentru ca toți fiii poporului nostru să-și ridice nivelul cultural, prin terminarea a zece clase în școlile generale și pentru ca un număr de zeci de ori mai mare decât înainte de războiul mondial să învețe în licee teoretice și industriale, în școli de calificare de tot felul și în institute de grad universitar. S-a bucurat să vadă milioane de oameni, care trăiau înainte înghesuiți în cocioabe nesănătoase, să intre în locuințe noi, confortabile.

Cine ar veni în România după acești 25 de ani, ar găsi o țară de nerecunoscut: dintr-o țară înapoiată, încrămățată în forme de trai neschimbate de secole și socotite de neschimbat, a devenit o țară de modernă civilizație, în plin avânt de neconținută înălțare.

Noua orînduire din țara noastră a recunoscut Bisericii dreptul de a se conduce în mod autonom, conform canoanelor ei, și de a-și desfășura în toată libertatea activitatea ei liturgică, pastorală și misionară. Datorită condițiilor care i s-au creat, Biserica Ortodoxă Română a putut să înscrie în această perioadă de timp realizări însemnate pe care le-a dorit secole de-a rândul, fără să le poată vedea împlinite.

Slujitorii Bisericii nemaifiind antrenați în luptele politice dintre partide, s-au putut dedica în întregime activității lor spirituale și pastorale. Școlile de formare a clerului au fost lăsate în grija Bisericii, pentru ca ea să îndrumeze pregătirea viitorilor slujitori ai ei, potrivit trebuințelor ei pastorale. Publicații și un mare număr de reviste teologice, sub conducerea Centrului Patriarhal și al Mitropoliilor, susțin și înalță neconținut nivelul intelectual-spiritual al preoțimii și îmbogățesc patrimoniul de gândire teologică a Bisericii. Încă de la 1948 s-au inițiat cursuri regulate de îndrumare misionară, la care se perindă de mai multe ori în viață toți preoții și care țin la curent pe slujitorii altărelor cu ideile noi ce apar în teologie, cu metodele noi de pastorație a omului modern, cu probleme puse neîncetat de progresul Mișcării ecumenice și de voința Bi-

sericii de a înțelege năzuințele lumii contemporane și de a le sprijini în spirit evanghelic. Datorită publicațiilor religioase, cursurilor de îndrumare misionară și conferințelor periodice, avem azi o preoțime la curent cu problemele mereu noi ale unei lumi și ale unei teologii în continuă înnoire.

În climatul cu adevărat democratic din România de astăzi, datorită spiritului de înfrățire instaurat în relațiile dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, Cultele din România au intrat și ele, pentru prima dată în istoria acestor meleaguri, în raporturi de colaborare prietenească pentru sprijinirea năzuințelor înalte ale întregului popor. Această colaborare, începută încă din 1948, s-a dezvoltat într-un adevărat ecumenism intern, premergător raporturilor ecumenice între Biserici pe plan mondial. Conducătorii tuturor Cultelor se întrunesc în mod regulat, pentru sprijinirea năzuințelor de pace ale poporului român și ale tuturor acțiunilor care țintesc la perfecționarea continuă a condițiilor de viață ale fiilor Patriei. Iar profesorii Institutelor teologice ortodoxe și ai celui protestant, împreună cu reprezentanții de frunte ai clerului diferitelor Culte se întrunesc periodic, pentru a stabili bazele teologice comune pentru o astfel de colaborare. Rezultatul acestor întâlniri se face cunoscut în prietenia și înțelegerea mutuală, care s-au creat nu numai între reprezentanții oficiali ai Cultelor, ci și între credincioșii lor, contribuind la coeziunea și armonia sufletească dintre cetățenii patriei.

Un capitol important al activității Bisericii Ortodoxe Române care s-a putut iniția și dezvolta în atmosfera favorabilă creată prin raporturile țării noastre cu celelalte popoare este cel al relațiilor cu Bisericile Ortodoxe de peste hotare, cu Organizațiile ecumenice mondiale și cu o mulțime de Biserici de pretutindeni. Această activitate a găsit o încurajare în politica de pace a poporului român, care promovează relațiile de colaborare cu toate statele și de prietenie cu toate popoarele în vederea întăririi spiritului de pace în lumea întreagă.

Conștientă că a lucra pentru pace înseamnă a sluji atât lui Dumnezeu cât și oamenilor, Biserica Ortodoxă Română a acordat toată importanța acestei activități. Încă înainte de a fi devenit membră a organizațiilor ecumenice creștine, ea a sprijinit acțiunea de pace a marilor foruri internaționale, aderând la hotărârile lor în favoarea păcii. Prin activitatea ei în cadrul Organizațiilor ecumenice mondiale, ca, de exemplu, în Consiliul Ecumenic al Bisericilor, în Conferința Bisericilor Europene, prin relațiile tot mai vii cu tot mai multe Biserici de peste hotare, concretizate în vizite reciproce între conducătorii Bisericilor, în schimburi de profesori și de studenți, Biserica Ortodoxă Română promovează pacea și prietenia între popoarele din lumea întreagă. Ea e convinsă că prin aceasta împlinește una din poruncile cele mai importante ale Mîntuitorului în omenirea contemporană, amenințată mai mult ca oricînd de un război catastrofal, sprijinind toate aspirațiile poporului român, care a fost în tot trecutul un popor de pace și care, mai ales azi, simte că trebuie să se dedice cu toată ființa lui cauzei păcii și prieteniei între popoare.

Biserica Ortodoxă Română consideră că Dumnezeu dă actualelor Organizații creștine mondiale prilejul și îndemnul de a fi prezente în lume spre a aminti neîncetat Bisericilor și popoarelor cărora ele le slujesc cuvîntul Sfîntului Apostol Pavel : «Spre pace ne-a chemat Dumnezeu» (I Cor. VII, 15).

*

Orice om cu judecată obiectivă poate constata că, în ultimul sfert de veac, poporul român a săvîrșit o adevărată reconstrucție economică și socială, de care se bucură toți fiii săi, iar pe plan extern continuă să activeze cu rîvnă și înțelepciune pentru cauza păcii între popoare.

Concomitent cu aceasta oricine poate vedea că, în ultimii 25 de ani, Biserica Ortodoxă Română și-a văzut împlinite, pe planul vieții interne, o serie de vechi și fundamentale aspirații ale sale, dar, în același timp, a început să îplinească un rol binefăcător în cadrul creștinismului mondial, făcîndu-se cunoscută și pe ea și contribuind la punerea în lumină, pe plan mondial, a frumosașelor calități și a nobilelor aspirații umaniste ale poporului român.

Fără efortul depus în cei 25 de ani de orînduire nouă, poporul român n-ar beneficia azi de uriașele realizări înfăptuite în folosul unei vieți incomparabil mai bune și mai civilizate, nu și-ar fi putut afirma atît de viguros demnitatea și independența națională și nu s-ar bucura de prestigiul binecunoscut pe care îl are astăzi în lume ; iar Biserica Ortodoxă Română nu ar fi putut înscrie progrese de ordin spiritual în viața ei internă și nu ar fi putut împlini rolul evanghelic binefăcător pe planul relațiilor bisericești externe.

De aceea, Biserica Ortodoxă Română participă cu toată bucuria alături de întregul popor român la aniversarea sărbătorească a unui sfert de veac de la începutul erei noi în patria noastră, mulțumind lui Dumnezeu pentru binefacerile revărsate în acest răstimp peste țara noastră și peste poporul român și rugîndu-L să le însoțească cu ajutorul Lui și mai departe, spre înălțarea lor continuă și spre slava numelui Lui.

+ Justiția

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

TELEGRAME OFICIALE

Cu prilejul sărbătoririi împlinirii la 23 august 1969, a unui sfert de veac de la eliberarea Patriei, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat în numele Sfântului Sinod, al clerului și credincioșilor ortodocși români, următoarele telegrame de felicitare conducătorilor Republicii Socialiste România.

*Domnului Nicolae Ceaușescu
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România*

Impărtășind bucuria și însuflețirea întregului popor român pentru sărbătorirea a 25 de ani de la eliberarea României de sub cotropirea fascistă și începutul vieții celei noi în Patria noastră, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Patriarhul și Ierarhii lor, adresează Consiliului de Stat și Domniei Voastre personal cele mai alese felicitări.

Considerînd, cu îndreptățită satisfacție și unanimă recunoștință, cele înfăptuite pe plan intern și extern, în sfertul de veac trecut, ne exprimăm deplina încredere în destoinicia și patriotismul Conducătorilor Statului nostru, și le urăm din inimă viață îndelungată, cu sănătate și putere de muncă, spre a putea adăuga, în viitor, încă multe și mărețe înfăptuiri menite să înalțe tot mai sus prestigiul Republicii Socialiste România și să aducă o contribuție tot mai importantă la cauza păcii și cooperării frățești între popoarele lumii.

† JUSTINIAN
Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*Domnului Ion Gheorghe Maurer
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Socialiste România*

Cu prilejul sărbătoririi a 25 de ani de la eliberarea României de sub cotropirea fascistă, cu patriotic entuziasm adresăm Consiliului de Miniștri și Domniei Voastre personal cele mai alese felicitări, din partea ierarhilor, preoților și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a Noastră personal.

Mărețele înfăptuiri pe plan intern și extern, cu care s-a îmbogățit țara noastră în sfertul de veac trecut, ne îndeamnă, la acest popas sărbătoresc, să reînnoim sentimentele noastre de încredere și devotament Conducătorilor poporului român, urîndu-le din inimă viață îndelungată, cu sănătate și putere de muncă, spre a continua cu noi izbînzii opera de înflorire a Patriei în toate domeniile de activitate și de dezvoltare fericită a legăturilor de prietenie și cooperare pașnică cu toate popoarele lumii.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

*

*Domnului Profesor Dumitru Dogaru
Secretar General al Departamentului Cultelor
de pe lângă Consiliul de Miniștri*

Cu prilejul celei de a 25-a aniversări a eliberării României de sub cotropirea fascistă, Vă rugăm să primiți alese felicitări din partea ierarhilor, preoților, credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române și a Noastră personal.

Mărturisindu-ne bucuria pentru mărețele înfăptuiri de pînă acum ale poporului român, Vă asigurăm că Biserica Ortodoxă Română și toți slujitorii săi vor continua să fie și în viitor alături de popor în eforturile lui pentru propășirea în toate domeniile de viață, pentru unitate nezdruncinată între toți fiii Patriei, fără deosebire de credință religioasă și pentru cooperare frățească cu toate popoarele lumii.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

La aceste telegrame s-au primit pe adresa Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, răspunsuri de mulțumire.

CHIPUL NOU AL PATRIEI LA ÎMPLINIREA A 25 DE ANI DE LA ELIBERARE (1944-1969)

Pătrunzînd adînc în conștiința poporului nostru ca eveniment crucial, deschizător de largi transformări revoluționare, 23 August 1944 a constituit semnalul înfăptuirii celei mai drepte orînduiri sociale și a realizării adevăratei suveranități și independențe a țării. Marea sărbătoare națională care aniversează acum un pătrar de veac de viață liberă a devenit prilej de meditare asupra întregii noastre istorii contemporane, de cumpănire a trecutului și de scrutare a viitorului. Căci actul istoric de la 23 August 1944 oferă poporului român nu numai deplina posibilitate de a-și măsura drumul parcurs în acest răstimp și de a aprecia conținutul prefacerilor structurale din viața sa, ci și dovada unor inepuizabile forțe creatoare, bazate pe realitățile și cerințele obiective ale dezvoltării sale sociale.

Dacă 23 August 1944 a însemnat punctul inițial, de pornire, al procesului de prefacere a țării, 23 August 1969 poate fi considerat ca un moment de retrospectivă și bilanț, ca punct de plecare spre noi trepte de propășire materială și spirituală a poporului român, deoarece transformările innoitoare care s-au petrecut în ultimul sfert de veac în toate domeniile de viață ale țării, ca și în structura socială și în fizionomia spirituală a poporului nostru, sînt condiții care au asigurat afirmarea deplină a ființei naționale a poporului român, deschizînd totodată națiunii noastre socialiste noi perspective pentru o continuă dezvoltare spre progres multilateral. Astfel, marea sărbătoare a poporului român, situată sub frontispiciul unui jubileu glorios, constituie criteriul fundamental după care se înfăptuiesc și se vor înfăptui toate eforturile depuse de poporul nostru, sub înțeleapta îndrumare a Conducerii sale.

De-a lungul vremii, frămîntata cronică a neamului românesc a consemnat un șir de lupte îndelungate, prin care întregul popor s-a ridicat la acea dimensiune — pe care o intuia Nicolae Bălcescu — de principal înfăptuitor al istoriei sale. Fie că au fost purtate pentru eliberarea de sub jugul străin, pentru independență, ori pentru formarea statului unitar român, sau pentru revendicări sociale, aceste lupte au fost duse și cîștigate de masele largi ale poporului, prin mari jertfe. Între toate aceste lupte este o strînsă legătură și interdependență, care atestă existența unui element moral de deosebită însemnătate în determinarea solidarității și a unității de luptă a tuturor fiilor patriei: *conștiința poporului de propria sa putere*. Dacă acest lucru este adevărat pentru întreaga

istorie a țării noastre, el apare și mai evident pentru actul de la 23 August 1944, care constituie o puternică afirmare a rolului întregului popor în făurirea propriului său destin. Acest act a fost rezultatul activității unite a celor mai largi forțe politice naționale, după cum a subliniat președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Dl. Nicolae Ceaușescu, în cuvîntarea ținută la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de a 25-a aniversări a Eliberării Patriei de sub jugul fascist, reliefînd concepția poporului nostru despre propria sa istorie : «Înfăptuirea actului istoric de la 23 August a fost expresia voinței întregului popor, rezultatul coalizării celor mai largi forțe sociale, politice și militare, în rîndul cărora clasa muncitoare și partidul său comunist au avut rolul conducător».

Insurecția armată de la 23 August 1944 a fost încununată de succes și datorită unor împrejurări internaționale favorabile, cum au fost : înfrîngerile suferite de fascismul german, victoriile strălucite ale Uniunii Sovietice — a cărei armată a dat cele mai mari jertfe materiale și umane în înclăștarea cu fascismul înrobitor — și lupta pentru cucerirea libertății, desfășurată cu tot mai multă amploare de popoarele cotoprite de nazisti.

Contribuția României la înfrîngerea nazismului a fost recunoscută și apreciată ca atare de opinia publică internațională. Numeroase mărturii din întreaga lume au adevărit faptul că prin insurecția din august 1944 s-a grăbit sfîrșitul războiului și înfrîngerea nazismului german, poporul român aducînd astfel o contribuție de seamă la cauza comună a forțelor libertății, păcii și progresului uman. Ecoul pe care l-au avut pe scară internațională evenimentele petrecute în România cu un sfert de veac în urmă se explică prin semnificația de ansamblu a acestor evenimente, care au ridicat prestigiul națiunii române în fața întregii lumi, creînd în același timp premisele pentru afirmarea tot mai activă a țării noastre pe arena vieții internaționale.

Mai presus de toate însă actul istoric de la 23 August 1944 a însemnat apoteoza luptelor multisekulare pentru libertate și dreptate socială purtate de poporul român și începutul unei epoci noi, a unei societăți în care omul muncii a devenit stăpînul și făuritorul conștient al propriei sale soarte. În țara liberă și independentă poporul român s-a smuls din starea de înapoiere în care fusese menținut vreme de veacuri și a înscris în cartea de aur a împlinirilor sale victorii după victorii, strălucite și trainice, în toate domeniile vieții materiale și spirituale.

*

Încercînd evocarea și analizarea cuceririlor de uriașă însemnătate înfăptuite de poporul nostru în ultimul pătrar de veac, se constată că este aproape cu neputință a zăbovi după cum s-ar cuveni pe fiecare treaptă din cele 25 ale împlinirilor noastre. Toate aceste trepte la un loc formează însă dinamica ascendentă a evoluției sociale din țara noastră, conturînd profilul impresionant al României contemporane. Sfertul de veac ce s-a scurs demonstrează miraculoasa metamorfoză a țării și a poporului român, care luîndu-și destinul în propriile sale mîini, a ridi-

cat pretutindeni uriașe schele, materiale și spirituale, de pe înălțimea cărora a reclădit țară, vieți și suflete. România, altădată țară înapoiată, în care se înmulțeau bogățiile capitalismului exploatare, iar plăgile sociale generate de mizerie răpuneau în masă — fizic și moral — pe adevărații fii ai poporului, acea Românie care cu 25 de ani în urmă era sfîșiată de un război pe care nu-l dorise, frustată de cele mai elementare libertăți democratice și subjugată de imperialismul german și de dictatura militaro-fascistă, a găsit resursele necesare pentru a înlătura definitiv orînduirea nedreaptă ce o încătușase pînă atunci și pentru a instaura o orînduire nouă, în care a fost lichidată exploatarea omului de către om, în care pulsează o economie dinamică și o cultură înfloritoare, în care abundă mărturiile permanentei sale înnoiri și mărturiile perspectivelor de progres și prosperitate.

Pentru a înțelege just toate aceste prefaceri care au dat un nou chip patriei noastre e necesar să parcurgem pe scurt drumul înfăptuirilor pentru care a luptat și s-a jertfit poporul român de-a lungul sfertului de veac ce a trecut de la victoria insurecției armate din 23 August 1944.

O primă etapă care a urmat după eliberare a fost aceea a schimbărilor structurale care s-au produs în viața politică și socială a țării noastre. Forțele progresiste și-au unit eforturile în organizația Frontului Național Democrat, în jurul căruia s-au adunat toate forțele politice interesate de bunul mers înainte al societății românești. Sub conducerea Partidului Comunist Român, clasa muncitoare, în alianță cu țărănimă și cu celelalte categorii de oameni ai muncii, a preluat, treptat, puterea de stat, unind în jurul său principalele forțe ale națiunii — marea majoritate a poporului.

Prin neîntrerupte acțiuni de masă, care au declanșat ample lupte politice, economice și sociale, pozițiile claselor exploatare și ale partidelor lor reacționare au fost slăbite, iar rolul și influența maselor populare în viața politică au crescut continuu, ajungîndu-se astfel la instaurarea — la 6 martie 1945 — a puterii populare, care avea să înfăptuiască largul program de transformare democratică-revoluționară a societății românești.

Prin schimbarea radicală a raportului de forțe în societate, prin izolarea și înfrîngerea rezistenței claselor exploatare sprijinite de reacțiunea internațională și prin înlăturarea de la conducere a partidelor burgheze, a putut fi înlăturată și monarhia — ultima mare piedică din drumul transformărilor înnoitoare pe care pornise poporul român. Proclamarea Republicii Populare Române, la 30 decembrie 1947, a marcat momentul cuceririi întregii puteri politice de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimă și cu intelectualitatea progresistă, iar făurirea partidului revoluționar unic al clasei muncitoare, în februarie 1948, a deschis drumul pentru înfăptuirea noilor obiective ale revoluției și construcției socialiste.

Pentru redresarea economiei naționale, aflată în stare de totală dezorganizare, guvernul democrat-popular a înfăptuit: reforma agrară, etatizarea Băncii Naționale, organizarea oficiilor industriale, reforma monetară și dezvoltarea controlului muncitoresc asupra întreprinderilor

— acțiuni care au întărit rolul economic al statului și au îngrădit exploatarea capitalistă.

Primul obiectiv, *naționalizarea principalelor mijloace de producție* (în iunie 1948), a dus la desființarea puterii economice a marii burghezii industriale și financiare și la instaurarea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție. Astfel s-au putut pune bazele dezvoltării planificate a economiei naționale și dirijării eforturilor materiale și umane în concordanță cu cerințele majore ale construcției socialiste. Proprietatea socialistă a mijloacelor de producție a creat condițiile pentru realizarea unității dintre interesele personale și cele generale ale națiunii și pentru transpunerea în viață a inițiativelor creatoare ale oamenilor muncii, deveniți pe deplin stăpâni ai bogățiilor țării, ajungându-se astfel la dispariția conflictului dintre individ și societate.

Electricizarea a cunoscut după anul 1944 o amplă dezvoltare, constituind una din premisele fundamentale ale operei de ridicare economică a României. Astăzi întreaga producție de energie electrică a anului 1938 se realizează în numai 13 zile. Între anii 1944 și 1969 s-au dat în exploatare 25 de centrale hidroelectrice, s-au executat 40 de baraje și captări și s-au construit 146 km de tuneluri, galerii și canale hidrotehnice. Pornind de la singura linie de 110 kw însumând 127 km în anul 1944, s-a ajuns în acest an la 10.130 km linii de 110—400 kw, creându-se un puternic sistem energetic național interconectat cu sistemele țărilor vecine.

Problema majoră care s-a situat în centrul operii de construcție socialistă din țara noastră a fost aceea a *industrializării*, considerată în mod firesc drept factor hotărâtor pentru lichidarea înapoierii economice și drept pivot pentru realizarea altor obiective, ca : dezvoltarea bazei tehnico-materiale a societății, construirea unei economii complexe, ridicarea nivelului de trai al poporului, apărarea și consolidarea independenței naționale, participarea țării la progresul general al omenirii și intensificarea schimbului de bunuri materiale și spirituale pe plan mondial. Politica de industrializare, urmărită cu toată atenția și consecvența, a imprimat întregii economii un ritm avântat, care a situat țara noastră în rîndul țărilor cu cei mai înalți indici de creștere economică din perioada de după război, determinând modificări adânci în diviziunea socială a muncii.

Multitudinea de aspecte care alcătuiesc astăzi impresionanta frescă a dezvoltării industriei românești oferă, în ciuda aparentei aridități pe care o redau uneori cifrele, semnificații de o neasemuită măreție. În acest sens, anuarele statistice au căpătat valoarea unei adevărate epopei naționale care cuprinde în sine marile realizări ale poporului român și înflorirea impetuoasă a patriei noastre. Desprindem, spre exemplificare, câteva din episoadele cele mai însemnate :

Astăzi industria românească produce de peste 14 ori mai mult decât în perioada antebelică, apropiindu-se, cu fiecare an, de nivelul țărilor puternic dezvoltate. În ultimii douăzeci de ani au fost construite și date în exploatare 1550 obiective industriale importante — dintre care peste 700 numai în primii trei ani ai actualului cincinal —, s-au dezvoltat și

reutilat multe întreprinderi și instalații tehnologice existente, iar în prezent sînt în curs de construcție sute de alte unități. Ca urmare a unei profunde analize științifice a stadiului dezvoltării țării noastre, în centrul politicii de industrializare socialistă s-a situat dezvoltarea cu precădere a industriei grele și — în cadrul acesteia — a principalelor sale ramuri hotărîtoare pentru structura economiei naționale.

Datorită acestor preocupări, producția de oțel (4,751 milioane tone în 1968) a depășit de aproape 14 ori pe aceea din anul 1938, țara noastră ocupînd locul al 18-lea în ierarhia statelor producătoare de oțel.

Industria construcțiilor de mașini a ajuns să fie în acest an de 36 de ori mai mare decît în anul 1938. Industria chimică — una din cele mai dinamice ramuri ale economiei naționale — a înregistrat în anul 1968 o producție de 50 de ori mai mare decît în 1938, continuînd să se dezvolte multilateral și într-un ritm susținut, ca și celelalte ramuri industriale, care, cu fiecare an, înregistrează creșteri substanțiale.

Dezvoltarea impetuoasă a industriei românești s-a realizat în conformitate cu ultimele cuceriri ale științei și tehnicii pe plan mondial, acordîndu-se în același timp toată atenția cercetării științifice autohtone și îmbunătățindu-se neîncetat sistemul de planificare economică. În acest fel politica de industrializare a țării noastre s-a dovedit a constitui un proces dinamic, permanent necesar în cadrul unei economii multilateral dezvoltate.

Agricultura, factor de mare importanță pentru dezvoltarea întregii economii naționale, a cunoscut în decursul ultimului sfert de veac schimbări fundamentale în domeniul relațiilor sociale. Ea a trecut de la formele gospodăriei individuale la forme colective — cooperativele agricole de producție și întreprinderile agricole de stat — care au deschis drumul victoriei socialismului în satul românesc. În anul 1967, din suprafața agricolă a țării (14.838,6 mii ha), cooperativele agricole de producție dețineau 60,7%, întovărășirile agricole 0,3%, unitățile agricole de stat 30,2%, iar gospodăriile agricole individuale 8,8%, ceea ce arată preponderența formelor colective și, implicit, a formelor avansate de producție agricolă.

Transformarea socialistă a agriculturii a determinat profunde schimbări social-economice în viața satelor, asigurînd condițiile necesare pentru folosirea rațională a mijloacelor tehnice și a forței de muncă, a științei și tehnicii moderne, precum și pentru ridicarea nivelului producției și a bunăstării țărănimii. Mecanizarea și electrificarea lucrărilor agricole, realizată prin crearea și dezvoltarea unor uzine specializate în producția de mașini și utilaje agricole, s-a concretizat prin existența în agricultura țării noastre la sfîrșitul anului 1968 a peste 96.000 tractoare, aproximativ 56.000 semănători mecanice și 47.000 combine de recoltat păioase, precum și a altor numeroase mașini și utilaje agricole. Chimizarea, folosită pe scară tot mai largă, a adus agriculturii noastre în acest an 658.000 tone îngrășăminte chimice substanță activă, față de 88.000 tone în anul 1960 (respectiv 67 kg la hectar arabil față de 9 kg). Lucrările de îmbunătățiri funciare au cunoscut o largă dezvoltare, în

cadrul căreia extinderea suprafeței irigate reprezintă una din cele mai mari acțiuni care au loc în agricultura noastră.

Permanentă creștere a numărului de specialiști și a nivelului de pregătire a tuturor lucrătorilor din agricultură constituie una din laturile esențiale ale modernizării agriculturii noastre. Ca urmare a dezvoltării învățămîntului agricol de toate gradele, în prezent în unitățile socialiste din agricultură lucrează cca 15.000 specialiști cu studii superioare, peste 14.600 cu studii medii și peste 100.000 mecanizatori și alte cadre calificate.

Toate acestea au dus la obținerea de recolte tot mai bogate și mai stabile. Astfel, producția agricolă a anului 1967 a ajuns să fie de 1,66 ori mai mare decît producția agricolă obținută în anul 1938 și de 2,24 ori mai mare decît cea din 1950. Președintele Consiliului de Stat al țării noastre, Dl. Nicolae Ceaușescu, preciza în cuvîntarea rostită în luna ianuarie 1969 la plenara Consiliului Uniunii Naționale a Cooperativelor Agricole de Producție : «Astăzi putem spune cu îndreptățită mindrie că agricultura noastră a parcurs, în ultimele două decenii, perioada istorică de la mica proprietate — care nu asigura țăranimii posibilitatea îmbunătățirii vieții, nici dezvoltarea economiei naționale — la agricultura mare, socialistă, care s-a dovedit în stare să asigure creșterea bunăstării țăranimii, sporirea contribuției ei la dezvoltarea avuției naționale, la progresul României pe calea socialismului».

Prin transformarea socialistă a agriculturii, viața satului românesc și-a schimbat în mod radical înfățișarea, ieșind din starea de înapoiere și imobilitate în care fusese ținută în trecut. În cadrul acestei dezvoltări dinamice, s-a desfășurat și continuă să se desfășoare o vastă acțiune de sistematizare a localităților rurale, în vederea ridicării economice, sociale, sanitare și culturale a locuitorilor satelor, a pătrunderii elementelor de civilizație modernă la sat și a apropierii acestuia de nivelul urban de viață. Ca urmare a cooperativizării agriculturii, țăranimea a devenit o clasă nouă, fără antagonisme, cu un ideal social unitar și cu un nivel cultural-politic tot mai ridicat, aducînd o contribuție de seamă la opera de construcție socialistă a patriei.

Marile transformări obținute de poporul nostru în cei 25 de ani care au trecut de la eliberare au operat importante modificări în structura demografică și o accelerare a procesului de urbanizare, 40% din populația țării trăind astăzi în mediul orășenesc. Civilizația nu s-a oprit însă la barierele orașelor, ci a pătruns din ce în ce mai mult, sub diferite forme, și în mediul rural. Îmbunătățirea transporturilor și a mijloacelor de comunicație și mai ales vasta acțiune de electrificare a țării au scos satul din izolarea sa multiseculară și au permis contactul acestuia cu lumea întreagă. Pătrunderea la sate a aparatelor de radio, a televizoarelor, a cinematografului a avut ca urmare lărgirea orizontului spiritual al țăranilor, o mai mare receptivitate a acestora la ideile novatoare și la cuceririle științei și culturii, precum și o nouă atitudine cetățenească.

În ultimul sfert de veac, standardul de viață al tuturor oamenilor muncii din țara noastră a cunoscut o permanentă ridicare, datorită sporirii sistematice a investițiilor pentru acțiuni social-educative și pentru

ridicarea nivelului științific-cultural al poporului român. S-a format în acest timp un larg detașament de oameni de știință și cultură, de toate profesiile, devotați cauzei socialismului. Cultura românească a cunoscut o înflorire fără precedent. O densă rețea de institute de cercetări, grupe în jurul Academiei Republicii Socialiste România, în jurul unităților de învățământ superior și al marilor întreprinderi a adus an de an foloase tot mai mari în diferitele domenii ale producției.

Analfabetismul, acea rușinoasă racilă a orînduirilor trecute, a fost definitiv lichidat; dreptul la învățătură a încetat de a mai fi o simplă figură de stil și a devenit un fapt efectiv, sprijinit și îndrumat cu grija cea mai aleasă. În cei 25 de ani de la eliberare, învățămîntul de cultură generală din România a înregistrat o creștere vertiginoasă. Începînd cu anul școlar 1961/1962, durata învățămîntului obligatoriu s-a extins la 8 ani, iar din anul școlar 1969/1970 această durată se va mări la 10 ani. Cîteva date statistice ilustrează marile cuceriri obținute în acest domeniu: în anul școlar 1968/1969 au funcționat 9725 grădinițe, frecventate de 419.762 copii; mii de școli generale de 4 și 8 ani, 568 licee de cultură generală și 191 licee de specialitate: industriale, agricole, economice, sanitare și pedagogice, frecventate de 4.124.644 elevi; 47 instituții de învățământ superior, cu 187 facultăți, frecventate de 147.637 studenți; iar numărul cadrelor didactice care deserveșc învățămîntul de toate gradele s-a ridicat la aproape 200.000.

În ultimii 10 ani s-au construit pentru învățămîntul de cultură generală 33.938 săli de clasă, iar pentru învățămîntul superior spații de învățămînt cu o suprafață totală de cca 177.800 mp, cămine studentești cu cca 34.400 locuri și cantine cu capacitatea de a servi masa pentru 36.584 studenți; a fost introdusă gratuitatea manualelor pentru elevi.

Culturalizarea maselor s-a făcut și continuă să se înfăptuiască nu numai prin intermediul învățămîntului, ci și prin al altor acțiuni sociale. În 1967 existau: 11.642 cămine culturale și case de citit; 186 case de cultură și 4.400 cluburi și săli de cultură sindicale; 10.478 biblioteci publice cu 45.186.000 volume și 5.641.000 cititori înscriși; 6.410 cinematografe; 128 teatre și instituții muzicale; 34 stații de radio emisiune și 45 stații de televiziune. Dacă adăugăm și bibliotecile republicane ale instituțiilor de învățământ superior, cele documentare și cele școlare, ne dăm seama cît de impresionant a devenit fenomenul cultivării oamenilor de la noi prin intermediul cărții.

Cultura și arta României socialiste s-au îmbogățit în ultimul sfert de veac cu opere de înaltă valoare, unele din ele trecînd dincolo de hotarele țării. An de an au devenit tot mai numeroase prezențele culturale românești în lume, prin participarea la marile reuniuni culturale internaționale, expoziții, festivaluri artistice etc., precum și prin traducerea în diferite limbi străine a unor lucrări fundamentale pentru gîndirea și creația artistică a poporului nostru.

Acțiunile pentru ocrotirea sănătății populației s-au dezvoltat de asemenea în mod impresionant. Se acordă în mod gratuit tuturor oamenilor muncii asistență medicală (în spitale, sanatorii T.B.C. și case de naștere) și asistență profilactică (în preventorii, casa copilului, sanatorii de noap-

te și stațiuni balneoclimaterice) de către 30.000 de medici (în anul 1967., revenind un medic la 642 de locuitori). Numeroase unități sanitare, înzestrate cu utilaj și aparate din cele mai moderne, s-au ridicat în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, iar numărul personalului medical și al fabricilor de medicamente crește neîncetat, dovedind grija deosebită a regimului nostru socialist pentru sănătatea și viața omului.

Noile condiții de viață materială și spirituală a oamenilor muncii din țara noastră au ridicat pe o treaptă nouă de civilizație masele largi populare de la orașe și sate. Numai în anii 1966—1968 s-au construit din fondurile statului și ale populației aproape 353.000 locuințe, iar peste un milion de cetățeni s-au mutat în case noi, cu confort modern; venitul național pe locuitor a crescut de peste 4 ori față de perioada antebelică.

În cei 25 de ani care au trecut de la marele act eliberator de la 23 August 1944 s-a realizat deplina egalitate juridică, politică și socială între toți cetățenii patriei, fără deosebire de rasă, naționalitate, sex și credință religioasă, statornicindu-se o nouă concepție de conviețuire, demnă și echitabilă, între poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

În România ajunsă la stadiul dezvoltării socialiste au fost transpuse în viață pentru prima dată în istoria noastră principiile suveranității poporului în stat. Întreaga putere aparține poporului și se exercită în numele întregii populații — ajunsă recent la cifra festivă de 20.000.000 —, prin reprezentanți aleși din rândurile tuturor categoriilor sociale. Astfel, idealurile de libertate, egalitate și dreptate socială pentru care au luptat veacuri de-a rindul cei mai buni fii ai țării și cele mai luminate minți ale poporului și-au găsit împlinirea, în zilele noastre, în actuala orînduire de democrație socialistă.

În perioada construcției socialiste națiunea română a căpătat o nouă structură socială, fiind formată din forțe sociale omogene — clasa muncitoare, țărănimea cooperatistă, intelectualitatea și alte categorii de oameni ai muncii —, legate între ele printr-o identitate de interese fundamentale, prin relații de colaborare și ajutor reciproc și prin unitatea de țeluri în edificarea socialismului. A fost înlăturată ruptura de veacuri dintre oamenii muncii fizice și oamenii muncii intelectuale, toți devenind membri ai unei comunități unice, deopotrivă interesați pentru progresul societății. Alianța strînsă dintre clasa muncitoare și țărănime, cimentarea prieteniei și a colaborării dintre cele două mari clase sociale constituie factorul hotărîtor al întregii societăți și temelie de nezdruncinat a orînduirii noastre socialiste.

Înfăptuirea unei strînse coeziuni a întregii societăți din patria noastră constituie un rezultat de excepțională însemnătate. Desființînd clasele exploatatoare, socialismul a realizat unitatea social-politică a tuturor cetățenilor și a creat condiții pentru manifestarea deplină a energiilor și forțelor întregii națiuni, pe care a ridicat-o la o treaptă superioară de dezvoltare. Tot ceea ce s-a înfăptuit astăzi în România socialistă este expresia deplinei identități de țeluri și aspirații ale întregului nostru popor. Constituirea Frontului Unității Socialiste, care este un organism politic larg reprezentativ, înmănunchind toate clasele și păturile sociale

indiferent de naționalitate, reflectă întărirea coeziunii noastre socialiste. Manifestându-se ca un adevărat forum național în care întregul popor își expune liber și deschis părerea asupra mersului construcției socialiste, Frontul Unității Socialiste contribuie în mod substanțial la conducerea intereselor patriei și la desăvârșirea activității sociale a oamenilor muncii.

De remarcat că nu numai schimbările materiale, cantitative și calitative, ci și adâncile schimbări spirituale petrecute în structura poporului român caracterizează dinamica transformărilor sociale a populației noastre în ultimii 25 de ani. Într-adevăr, au apărut obiective industriale noi, au apărut orașe și sate cu chip nou, dar o dată cu ele au apărut și oameni noi, cu o fizionomie morală deosebită, caracteristică noilor realități pe care le trăiește astăzi țara întreagă. Paralel cu transformarea vieții materiale a poporului a avut loc și transformarea vieții sale spirituale, fapt care a dus la apariția în viața noastră a unei noi condiții umane: umanismul socialist. Preluând patrimoniul cultural progresist al trecutului, orînduirea socialistă a ridicat pe o treaptă superioară fizionomia spirituală a poporului român, punîndu-i în valoare toate resursele.

În timpul celor 25 de ani de viață nouă, în gîndirea și în orizontul spiritual al oamenilor muncii din țara noastră a apărut un proces nou, unic, al cărui rezultat esențial a fost o profundă înnoire spirituală a întregului popor. Locul moravurilor cultivate în trecut de clasele exploatare a fost luat de noua concepție de viață a oamenilor muncii — umanismul socialist. Muncitorii, țărani și intelectualii — întregul popor — manifestă astăzi o nouă optică spirituală. Ei și-au format și și-au dezvoltat tot mai mult o nouă atitudine față de muncă, față de proprietatea socialistă și avutul obștesc și față de îndatoririle sociale. Niciodată interesul pentru muncă și libera înțelegere a necesității de a munci nu s-au dezvoltat atît de pregnant în societatea noastră românească. Iar acest lucru își are explicația în faptul că în conștiința poporului român sentimentul de însingurare ce stăpînea pe oamenii muncii în trecut, cînd țara o stăpîneau exploatare, a fost înlocuit cu sentimentul că ei sînt stăpîni, liberi și demni, pe țara și pe destinul ei luminos.

Ca urmare a întăririi orînduirii de stat socialiste, a dezvoltării economiei și ridicării bunăstării întregului popor, a apărut o nouă atitudine cetățenească și un nou spirit de răspundere al oamenilor muncii față de bunul mers al statului socialist. A apărut o nouă atitudine a oamenilor muncii față de legi, dovedind că legislația noastră socialistă exprimă voința și interesele întregii națiuni și că ea servește înflorirea patriei și bunăstarea fiilor ei. A luat naștere o nouă concepție cu privire la însemnătatea vieții de familie, la rolul natalității în dezvoltarea continuă și armonioasă a nației, la educarea copiilor și a tineretului în spiritul principiilor etice și ale promovării idealurilor de pace în lumea întreagă.

Descătușînd energiile creatoare ale poporului, ultimul sfert de veac a constituit o epocă de viguroasă afirmare a sentimentelor patriotice ale maselor largi populare. În condițiile socialismului, patriotismul oamenilor muncii a căpătat un sens mai profund și un conținut mai bogat decît în trecut. Patriotismul socialist, luminat și constructiv, contribuie la consolidarea orînduirii socialiste, la lupta pentru apărarea independenței și a suveranității patriei, care astăzi înseamnă lupta pentru

apărarea libertăților cucerite de popor cu nenumărate jertfe de-a lungul veacurilor. Chipul cel nou al omului din patria noastră se reflectă în climatul prielnic dezvoltării democrației socialiste, al dialogului creator dintre Conducerea de Stat și popor și al impresionantei adeviziuni a tuturor cetățenilor la politica internă și externă a țării, ceea ce dovedește că oamenii muncii în țara noastră au încetat de a mai fi simpli executanți în ordinea de stat și că ei au devenit participanți convinși la crearea conștiinței socialiste și promotori ai desăvîrșirii acesteia.

Între eforturile pentru construirea socialismului în România și lupta pentru promovarea păcii și a progresului social pe plan mondial există o legătură inseparabilă. Uriașa operă economică și culturală desfășurată în țara noastră în ultima vreme constituie o temeinică operă de pace. Înaintînd pe drumul desăvîrșirii socialismului, poporul nostru a contribuit în același timp la apropierea, înțelegerea și colaborarea între popoare, la triumful cauzei socialismului și păcii în lume.

Țara noastră s-a manifestat ca un factor activ în intensificarea relațiilor multilaterale de cooperare economică, științifică și tehnică cu toate țările lumii, acordînd însă o atenție deosebită dezvoltării relațiilor de colaborare cu țările socialiste. Întemeindu-se pe liberul consimțămînt și pe interesul fiecărui stat de a participa la o formă sau alta de cooperare, politica țării noastre are în vedere lărgirea continuă a contactelor tot mai variate cu toate statele indiferent de orînduirea lor socială, aducînd astfel o însemnată contribuție la progresul general al omenirii și la împlinirea cerințelor impuse de aspirațiile popoarelor spre prosperitate materială și culturală.

Urmărind cu multă simpatie și sprijinind lupta forțelor antiimperialiste din întreaga lume, acțiunile revendicative ale oamenilor muncii din țările capitaliste, mișcările de eliberare națională, lupta unită a forțelor iubitoare de pace pentru înlăturarea primejdiei unui război nuclear, pentru lichidarea focarelor de agresiune și de conflict existente încă în prezent, pentru dezarmare, pentru rezolvarea oricărui fel de probleme pe calea tratativelor, pentru egalitatea în drepturi a tuturor țărilor, mari și mici, pentru înlăturarea oricărui atentat la libertatea vreunui popor, Republica Socialistă România a dovedit că promovează o politică de înaltă și eficientă conduită internațională, strălucit integrată în eforturile de pace și colaborare ale întregii omeniri civilizate.

Această dovadă rezultă și din extinderea continuă a relațiilor externe, care au cunoscut o dezvoltare neîntreruptă în ultimul timp. Dacă la sfîrșitul anului 1945 România întreținea relații diplomatice cu 14 state și avea peste hotare 6 misiuni diplomatice, iar la proclamarea Republicii Populare relațiile diplomatice se ridicaseră la 25 de state, dintre care 6 la rang de ambasadă și 19 la rang de legăție, în prezent Republica Socialistă România întreține relații diplomatice cu 96 de state, avînd dincolo de hotare 60 de misiuni diplomatice și consulare.

Prin glasul reprezentanților săi, care a răsunit și continuă să răsună cu convingere și autoritate în cele mai însemnate foruri internaționale, precum și prin propunerile și inițiativele de mare importanță în vederea lărgirii colaborării dintre toate statele lumii și a apărării păcii,

Țara noastră a dobândit cu fiecare an un prestigiu tot mai înalt pe scară internațională, cucerind stima tuturor oamenilor doritori de bine din lumea întreagă.

Bilanțul atât de bogat în înfăptuiri al acestui ultim sfert de veac încununează ani de muncă și luptă eroică și reprezintă un motiv de îndreptățită mândrie pentru întregul nostru popor. Iar dacă dincolo de cifrele acestui bilanț vedem oamenii care l-au realizat și oamenii care se bucură de aceste realizări, ne dăm seama de excepționala valoare pe care o prezintă chipul patriei noastre socialiste la aniversarea unui sfert de veac de viață nouă, liberă și constructivă, întruchipând o adevărată eră istorică în care fapta a fost mai iute și mai cutezătoare decât gândul.

Marea sărbătoare a împlinirii unui sfert de veac de la eliberarea Patriei găsește întreaga noastră țară în plin avânt. Cei 25 de ani care au trecut constituie vârsta unei prime maturități, depline, a României moderne, vârsta împlinirii unui vast program de activitate pentru făurirea și dezvoltarea multilaterală a societății noastre socialiste, vârsta afirmării capacităților creatoare, a competenței, a devotamentului, a patriotismului luminat.

Oamenii muncii din patria noastră privesc acești 25 de ani ai istoriei României socialiste în lumina proiectată asupra lor de evenimentul de excepțională importanță care a fost Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român, ținut cu puțin timp înaintea mării aniversări jubiliare. Congresul al X-lea a reprezentat încununarea strălucită a cuprinzătorului ansamblu de înfăptuiri din ultimul sfert de veac, arătând că toate aceste înfăptuiri, rezultate ale luptei pentru eliberarea națională și socială a Patriei, au schimbat radical condițiile de viață ale poporului român, iar actuala Conducere de Stat — dovedind, prin activitatea sa intensă în toate domeniile, o înaltă responsabilitate față de popor — a cucerit dragostea, recunoștința și devotamentul tuturor fiilor Patriei. Totodată acest înalt for a însemnat prin hotărârile sale și un vast proiect de noi și strălucite perspective deschise României socialiste în anii ce vin, ani care se anunță a fi tot mai bogați în înfăptuiri și succese.

Prilej festiv de meditație și retrospectivă, dar și de îndemn spre culmi de lumină, 23 August 1969 cuprinde în sine o arhitectură grandioasă de realizări și de perspective, fiind sărbătorit de întregul popor cu îndreptățită mândrie națională, cu entuziasm și cu hotărârea de a apăra și de a spori neîncetat cuceririle dobândite pînă acum.

*

Istoria vieții Bisericii Ortodoxe Române în ultimii 25 de ani nu poate fi despărțită de chipul nou al poporului român și al Patriei lui, datorită faptului că ele s-au dezvoltat în aceleași condiții sociale noi create în țara noastră, condiții care au influențat în mod fericit desfășurarea vieții religioase a tuturor cultelor. Împrejurările sociale care s-au ivit după cel de al doilea război mondial se reflectă în atitudinea Bisericii Ortodoxe Române mai ales în ceea ce privește slujirea omului și participarea la problemele lumii contemporane, înțelegerea problemelor sociale și participarea la rezolvarea lor.

În primii ani care au urmat marelui act al eliberării — într-o perioadă de adânci transformări, când se stingea o lume învechită în păcate și nedreptăți și se ridica o lume nouă, a dreptății sociale și a împlinirii unor idealuri scumpe de veacuri pentru cei mulți — Biserica Ortodoxă Română a ridicat în fruntea sa, la 6 iunie 1948, pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian care și-a închinat întreaga sa capacitate creatoare în slujba Bisericii strămoșești și a împlinirii misiunii ei între credincioși, potrivit învățaturii Mântuitorului și tradiției ortodoxe.

Intuind semnificația marilor prefaceri sociale din țara noastră și înțelegînd năzuințele poporului român pentru o viață nouă, demnă și prosperă, precum și aspirațiile întregii omeniri spre pace, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian adresa clerului ortodox, la începutul slujirii sale patriarhale, un vibrant apel, în care spunea: «Vă chem, Prea Cucernici Părinți, la o muncă fără preget în scopul făuririi omului nou, omului social al păcii, al dragostei, al frăției, al cinstei și al muncii. Să creăm omul nou după învățătura Evangheliei și să nu acceptăm ca unii dintre noi să-și potrivească Evanghelia ca scut al apărării privilegiilor și intereselor lor egoiste. Trebuie creat omul nou și cu el Biserica socială, vie și activă» (*Apostolat social*, vol. III, p. 91). De atunci, pe parcursul anilor ce au urmat, Întîistătătorul Bisericii noastre a insistat neconținut asupra faptului că preotul este dator să slujească pe Dumnezeu slujind pe semenii săi, luminîndu-i și ajutîndu-i în împlinirea strădaniilor lor spre mai bine, săvîrșind astfel — după cuprinzătoarea expresie aparținînd Prea Fericirii Sale — un «apostolat social» în lumea creștină.

Premisa fundamentală a lucrărilor înnoitoare care au dăltuit un nou chip Bisericii Ortodoxe Române în acest luminos pătrar de veac a fost libertatea religioasă, reală și efectivă, pe care statul democrat popular a acordat-o tuturor cultelor religioase. *Legea pentru regimul general al Cultelor*, promulgată la 4 august 1948, prin care se asigura deplina egalitate între cultele religioase și autonomia lor, a înlăturat atmosfera de suspiciune și de luptă între confesiuni din trecut și a stabilit în relațiile dintre ele o nouă atitudine, de respect reciproc și de conlucrare în problemele practice de interes obștesc. Biserica Ortodoxă Română, prin Sfîntul Sinod în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, a înțeles să folosească libertățile noului regim al cultelor pentru a sprijini poporul în munca sa de construire a unei vieți mai bune și de apărare a cuceririlor fundamentale ale lumii noi. De aceea a inițiat acțiuni de înfăptuire a unei strînse colaborări pe teren practic-social cu toate cultele — creștine și necreștine — din țara noastră, fapt care a dus la realizarea unui ecumenism practic cu remarcabile roade atît pe tărîm religios cît și cetățenesc.

Încadrîndu-se în noul regim al cultelor, Biserica Ortodoxă Română a întocmit, sub îndrumarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, noul *Statut pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* și diferite alte regulamente adoptate pe baza acestuia. A apărut astfel o legislație bisericească nouă, în spiritul unei autentice canonicități, prin care s-a pus rînduială în întreaga viață și lucrare a Bisericii, dîndu-i-se acesteia posibilitatea de a-și realiza în mod eficient obiectivele sale.

Etapele caracteristice în înfăptuirea chipului nou al Bisericii Ortodoxe Române cuprind : reîntregirea în anul 1948 a Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, prin acțiunea spontană a credincioșilor români uniți de a reveni la Biserica strămoșească ; reorganizarea învățămîntului teologic sub conducerea Bisericii, organizarea cursurilor periodice de îndrumare misionară și pastorală a preoților și a conferințelor de orientare pentru preoți, toate urmărind permanenta pregătire a clerului și participarea acestuia împreună cu credincioșii la rezolvarea problemelor ce frământă întreaga societate în mijlocul căreia ei trăiesc; organizarea temeinică a Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă pentru a putea pune la îndemîna preoților și credincioșilor cartea de cult, literatura teologică, literatura moralizatoare și obiectele de cult public și particular ; întreținerea locașurilor de cult ; restaurarea și conservarea monumentelor de artă bisericească ce constituie patrimoniul istoric al neamului ; asigurarea unei salarizări care să permită preoțimii un trai demn ; ocrotirea sănătății și asigurarea condițiilor demne de existență la vreme de bătrînețe a membrilor clerului ortodox.

Dar trăsătura fundamentală a chipului nou pe care l-a dobîndit Biserica Ortodoxă Română în vremea noastră o constituie opera sa de slujire ecumenică a întregii omeniri. În cadrul noilor condiții sociale din țara noastră, această operă a dobîndit posibilități optime de manifestare, datorită eticii sociale noi, care a înlăturat șovinismul, prozelitismul și ura confesională. Biserica Ortodoxă Română a inițiat, încă din anul 1949, stabilirea unor noi relații între toate cultele religioase din țară, în vederea colaborării pentru rezolvarea problemelor religioase și de interes obștesc, avînd convingerea că slujirea omului de pretutindeni reprezintă forma cea mai aleasă și mai reală de slujire a lui Dumnezeu. La inițiativa Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, a luat naștere astfel un adevărat «dialog al slujirii» sau un ecumenism local românesc, care — în diferitele sale forme de manifestare : consfătuiri între conducătorii de culte, conferințe, mesaje, apeluri și rezoluții comune — constituie un răspuns la necesitățile de apropiere, înțelegere și colaborare între toți cetățenii din patria noastră.

Pe plan extern, acest dialog al slujirii a fost propus de Biserica Ortodoxă Română tuturor celorlalte confesiuni creștine și religii necreștine din întreaga lume, ca mijloc de slujire a omenirii de pretutindeni, prin sprijinirea idealurilor de pace, libertate și progres social al lumii contemporane. În această direcție s-a desfășurat bogata activitate a reprezentanților Bisericii Ortodoxe Române în întrunirile creștine internaționale cele mai importante din acest răstimp, cum au fost : Conferințele Panortodoxe, Comisiile teologice interortodoxe, Consiliul Ecumenic al Bisericilor cu toate organismeale lui, Consiliul Mondial al Păcii, Conferința Creștină pentru Pace.

După aceleași principii s-au cultivat legăturile tradiționale ale Bisericii noastre cu celelalte Biserici Ortodoxe surori, iar vizitele reciproce dintre Întîistătătorii de Biserici, ierarhi, clerici și teologi, precum și participările reciproce la diferite congrese, ședințe și festivități din cuprinsul țării sau dinafara ei, au luat o amploare crescîndă, nemaiîntîlnită pînă acum, contribuind în mod eficient la promovarea spiritului

de apropiere, de unire, de pace și de colaborare între oameni și popoare în lumea întreagă.

Dar toată această intensă activitate — internă și externă — desfășurată de Biserica Ortodoxă Română în ultimii 25 de ani a fost posibilă numai datorită condițiilor noi de viață create în acest timp de Statul nostru socialist. Înțelegînd acest lucru, Biserica Ortodoxă Română s-a alăturat poporului, împreună cu credincioșii săi, și s-a încadrat cu toată convingerea în noua orînduire, demonstrînd prin întreaga sa lucrare de pînă acum că ea și-a însușit întru totul cauzele și aspirațiile pentru care luptă poporul român. Sprijinind cu loialitate inițiativele și acțiunile Conducerii de Stat pentru desăvîrșirea vieții noi din patria noastră și pentru promovarea păcii, a apropierii și a colaborării între popoare, Biserica Ortodoxă Română s-a bucurat sincer de toate înfăptuirile mărețe realizate de poporul nostru — muncitori, țărani și intelectuali, între care se numără și credincioșii ortodocși — și a luat parte, cu fapta și cu cuvîntul, la întreaga operă de împlinire a năzuințelor spre mai bine ale poporului și de rezolvare a problemelor arzătoare ale actualității umane, considerînd că e de datoria ei să îmlinescă — pe lângă misiunea propovăduirii Evangheliei și a aducerii credincioșilor la Hristos — și slujirea omului în societatea în care acesta trăiește, adică să îmlinescă slujirea întregii omeniri.

În virtutea acestor principii, Prea Fericirea Sa declara, în numele Bisericii Ortodoxe Române, în cuvîntarea rostită cu un an în urmă cu prilejul primirii Conducătorilor de Culte religioase din România la Consiliul de Stat: «Înțelegerea și colaborarea care s-au statornicit între Cultele din țara noastră, libertatea religioasă de care ne bucurăm, bunăvoința și sprijinul larg material și moral pe care-l acordă Cultelor religioase Conducerea de Stat, credința religioasă însăși, precum și atmosfera și sentimentul de înalt patriotism de care sînt stăpîniți toți fiii patriei noastre ne însuflețesc deopotrivă și pe noi și nu vom precupeți nimic pentru a sluji cu toată credincioșia și cu tot elanul marile năzuințe ale poporului, pentru fericirea lui, pentru înflorirea Patriei, pentru zidirea noii vieți de progres și dreptate socială, pentru pacea și cooperarea dintre toți oamenii și dintre toate popoarele. Integrîndu-ne întru totul efortului colectiv, împreună cu Conducerea de Stat și cu tot poporul, vom lucra în așa fel ca și noi, atît pe plan intern cît și pe plan extern, să afirmăm și să sprijinim prestigiul deosebit de care se bucură patria noastră și cu toții să-l ridicăm tot mai sus».

Cu același prilej Dl. Nicolae Ceaușescu, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, a declarat: «Noi apreciem contribuția Cultelor, a Dvs. conducătorii acestora la opera de zidire a României noi, simțămintele pe care le-ați exprimat față de politica internă și externă promovată de Partidul și Statul nostru, față de măsurile întreprinse pentru progresul și prosperitatea Patriei, ca și pentru apărarea cauzei păcii și colaborării între popoare. Fără îndoială că prin activitatea Dvs., pusă în slujba intereselor supreme ale Patriei și poporului, puteți contribui alături de toți factorii Statului nostru la promovarea acestei politici, atît în țară cît și în străinătate».

Contribuția pe care clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române au adus-o la construirea și propășirea vieții noi din Patria noastră, precum și munca rodnică pe care aceștia au depus-o în slujba păcii, au fost apreciate de către Conducerea noastră de Stat. Membrii Sfântului Sinod, precum și mulți clerici și profesori de teologie au fost decorați cu ordine și medalii ale Republicii Socialiste România. În Marea Adunare Națională, în Frontul Unității Socialiste, în Comitetele de luptă pentru pace și în diferite instituții de cultură Biserica Ortodoxă Română își are reprezentanți ai săi.

*

Biserica Ortodoxă Română participă cu însuflețire, alături de întregul popor muncitor, la freamătul bucuriei obștești a istoricului 23 August sărbătorit pentru a 25-a oară, preamărind munca și jertfa celor ce au luptat pentru făurirea istoricelor biruințe, dând expresie simțămintelor sale de nemărginită dragoste față de Patrie și adânc devotament față de înțeleapta Ocîrmuire de Stat, sub îndrumarea căreia înfloarește continuu — an de an tot mai frumoasă, mai bogată și mai puternică — Republica Socialistă România.

Încrezători în succesele tot mai mari care vor încununa munca pașnică și creatoare a poporului nostru, încrezători în viitorul luminos al Patriei, luptînd pentru biruința păcii în lumea întreagă și urmînd cu convingere învățătura Mîntuitorului Iisus Hristos, slujitorii și închinătorii Bisericii Ortodoxe Române își unesc eforturile lor cu cele ale întregului popor, pentru împlinirea perspectivelor mărețe spre care țara noastră pășește în cel de al doilea păttrar de veac al libertății sale.

REDACTIA

ÎNCETAREA DIN VIAȚĂ A ACADEMICIANULUI PROFESOR DR. CONSTANTIN I. PARHON

La 9 august 1969 a încetat din viață Academicianul Profesor Dr. Constantin I. Parhon, savant de renume mondial, președinte al primului Prezidiu al Republicii Populare Române, militant de frunte al mișcării democratice din țara noastră și al cauzei pentru promovarea progresului, păcii și prieteniei între popoare.

Născut la 28 octombrie 1874 la Cîmpulung-Muscel, Constantin I. Parhon s-a remarcat de timpuriu ca element înzestrat cu deosebite calități intelectuale. După absolvirea Facultății de medicină din București (1897), s-a dedicat cercetărilor noi în domeniul medicinei, devenind creatorul școlii românești de endocrinologie și unul din întemeietorii disciplinei moderne a endocrinologiei pe plan internațional. Constantin I. Parhon a avut marele merit de a elabora și a publica, în anul 1909, primul tratat de endocrinologie din lume (*Despre glandele cu secreție internă*), fapt pentru care numele său a devenit cunoscut și apreciat în cele mai largi cercuri medicale din țară și de peste hotare. După două decenii de activitate desfășurată la Iași, ca profesor de clinică neuropsihiatrică la Facultatea de medicină și director al Spitalului de boli psihice de la Socola, în anul 1933 a fost numit titularul catedrei de endocrinologie a Facultății de medicină din București.

Pentru deosebitele sale merite științifice a fost ales, încă din anul 1928, membru al Academiei Române și — începînd din 1948 — președinte de onoare al acestei înalte instituții de cultură. În cadrul Institutului de endocrinologie pe care l-a înființat în anul 1948 și l-a condus vreme îndelungată, Constantin I. Parhon a desfășurat o vastă activitate științifică, ale cărei rezultate s-au afirmat pe plan internațional, numeroase academii, universități și instituții de învățămînt superior de peste hotare alegîndu-l membru sau acordîndu-i înalte titluri științifice.

Esențială a fost și contribuția sa în domeniul gerontologiei, disciplină pe care a impus-o printr-o muncă stăruitoare de mai bine de patru decenii. În anul 1949, savantul Constantin I. Parhon a introdus pentru prima dată problema bărîneții în planul științific al Academiei și a determinat înființarea Institutului de geriatrie, într-o epocă în care nu existau institute similare în alte țări, producînd o schimbare de atitudine față de această problemă și stimulînd cercetări multiple în domeniul ei, în țară și în străinătate. Pe parcursul întregii sale vieți el a împletit munca de creație științifică cu activitatea de ocrotire a sănătății poporului, la care a adăugat o pasionantă muncă de formare a multor serii de cadre medicale valoroase. Descoperirile și ideile sale au adus o largă contribuție la dezvoltarea științelor biologice și medicale din patria noastră și la creșterea prestigiului științei românești peste hotare.

Dar ceea ce caracterizează în chip deosebit personalitatea lui Constantin I. Parhon este trăsătura sa de adevărat savant-cetățean, însuflețit de o nemărginită dragoste față de poporul din rîndurile căruia s-a născut. Nutrind profunde convingeri democratice, a luat parte activă la luptele duse de forțele progresiste pentru eliberarea socială și națională a poporului, intrînd încă din tinerețe în vechea mișcare muncitorească din țara noastră, însușindu-și ideile socialiste și activînd pentru înfăptuirea lor.

După 23 August 1944, cu toată vîrsta sa înaintată, Constantin I. Parhon a participat activ la zidirea noii orînduiri sociale în viața țării. Apreciindu-i calitățile și munca energică, poporul român l-a ales președinte al primului Parlament democrat — constituit în anul 1946 —, iar la 30 Decembrie 1947 l-a investit cu înalta răspundere de președinte al Prezidiului Republicii Populare Române. În aceste funcții de înaltă răspundere Constantin I. Parhon a activat neobosit pentru consolidarea orînduirii democrat-populare și dezvoltarea operei de construire a socialismului în țara noastră, aducînd contribuții de seamă și la promovarea politicii externe a statului român, militînd pentru întărirea relațiilor de prietenie ale României cu Uniunea Sovietică și cu toate țările socialiste, pentru dezvoltarea relațiilor de bună înțelegere cu toate statele și pentru afirmarea țării noastre pe plan internațional, în spiritul slujirii cauzei păcii, al progresului și al colaborării între popoare.

Ca recunoaștere și apreciere a activității sale multilaterale, Constantin I. Parhon a fost distins cu înaltul titlu de Erou al Muncii Socialiste și cu alte numeroase titluri, ordine și medalii ale Republicii Socialiste România, precum și cu înalte ordine și distincții ale altor state.

Îmbinînd în mod strălucit savantul erudit și cetățeanul patriot, muncind cu dăruire și abnegație pentru binele semenilor săi și propășirea patriei, călăuzit în toate actele sale de un adînc umanism, Constantin I. Parhon constituie un puternic exemplu de personalitate românească, a cărei amintire va rămîne mereu vie în conștiința oamenilor muncii din patria noastră.

*

Biserica Ortodoxă Română participă la durerea întregului popor, provocată de încetarea din viață a Academicianului Profesor Dr. Constantin I. Parhon, cu sentimente de dragoste și recunoștință față de persoana și realizările celui dispărut, — realizări de ale căror binefaceri s-au bucurat împreună cu toți ceilalți cetățeni ai țării și clericii și credincioșii ortodocși români.

Numele lui Constantin I. Parhon s-a legat, între altele, de un eveniment de însemnătate deosebită din istoria Bisericii noastre. Academicianul Profesor Dr. Constantin I. Parhon a fost acela care — în calitate de președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române — a înmînat Prea Fericitului Patriarh Justinian cîrja patriarhală, simbolul puterii și dreptului de arhipăstorire, la 6 iunie 1948, întărind alegerea acestuia ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, prin cuvintele: «Înalt Prea Sfințite Patriarh al Bisericii

Ortodoxe Române, în numele Prezidiului Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române, Vă înmînez cirja de Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungrovlahiei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române. Vă urez să păstoriți în pace, pentru binele poporului și al Bisericii!»¹.

Cu prilejul acestei solemnități, răspunzînd cuvîntului prin care Întîistătătorul Bisericii noastre înfățișase înaintea autorităților de Stat programul lucrării ce înțelegea să o desfășoare pentru binele Bisericii și al Patriei, Academicianul Profesor Dr. Constantin I. Parhon a arătat o deosebită prețuire persoanei și activității Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, precum și obiectivelor ce stăteau în fața Bisericii Ortodoxe Române, spunînd: «Am ascultat cu o deosebită mulțumire cuvîntarea înțeleaptă a Înalț Prea Sfinției Voastre și ni s-a umplut sufletul de bucurie văzînd drumul luminat și sănătos pe care voiți să îndrumați Biserica Ortodoxă din țara noastră. Prezidiul Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române Vă mulțumește pentru încrederea ce-i arătați și Vă asigură de sincera afecțiune ce Vă păstrează și de toate speranțele ce își pune în modul cum înțelegeți să păstoriți pe credincioșii Bisericii ce conduceți. Alegerea Înalț Prea Sfinției Voastre ca Patriarh a fost o mare sărbătoare nu numai pentru Biserică, ci și pentru Prezidiu, Guvern și întreaga Republică Populară Română. Ca și Înalț Prea Sfinția Voastră, constatăm cu multă mulțumire că viața religioasă din țara noastră este legată în mod indisolubil de Statul democrat român și credem ca și Înalț Prea Sfinția Voastră că Statul și Biserica trebuie să se ajute reciproc, deoarece «Toată țara care se dezbină înăuntru său se pustiește și toată cetatea sau casa care se dezbină înăuntru său nu dăinuiește». Să căutăm dar cele ce înlesnesc pacea și slujesc spre a ne ajuta unul pe altul»².

Referindu-se apoi la problema slujitorilor Bisericii pentru «apostolatul social» cerut de vremurile noi, Academicianul Profesor Dr. Constantin I. Parhon a arătat necesitatea de a se înfăptui, așa cum dorea Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, «o selecționare și o promovare a elementelor dovedite apte și pregătite, care înnoind duhul minții lor să se îmbrace în omul cel nou, așa cum grăiește Apostolul Pavel»³, subliniind că întreg clerul «trebuie să fie în slujba luminii, culturii și ajutorului societății, condus de spiritul evanghelic al jertfirii de sine pentru binele aproapelui»⁴, înarmat «cu armele duhului celui nou care să ajute pe omul păcii, pe omul unei societăți pașnice și pline de iubire»⁵.

De aceea, dînd expresie sentimentului pios de dragoste și prețuire față de memoria celui dispărut, miercuri 13 august 1969, la orele 13, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P. C. Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale, P. C. Pr. Consilier Gheor-

1. Alegerea, înmînarea cirjei și instalarea Înalț Prea Sfințitului Justinian în scaunul de Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Ungrovlahiei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), nr. 5—8, p. 231.

2. *Ibidem*, p. 237—238.

3. *Ibidem*, p. 238.

4. *Ibidem*.

5. *Ibidem*, p. 239.

ghe Soare și P. C. Pr. N. Cazacu, secretarul Cabinetului patriarhal, au mers la catafalcul răposatului Academician Profesor Dr. Constantin I. Parhon, așezat în holul Palatului Marii Adunări Naționale, și au adus — în numele Bisericii Ortodoxe Române — un ultim omagiu eminentului savant și om de Stat.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat, în numele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, familiei Profesor Dr. Constantin Parhon, următoarea telegramă de condoleanțe :

Sinodul Bisericii Ortodoxe Române și Noi personal vă rugăm să primiți alese condoleanțe pentru încetarea din viață a savantului doctor, eminent bărbat de Stat, profesorul Constantin I. Parhon.

Aducem un pios omagiu înaltei competențe și valoroaselor realizări în domeniul științelor medicale — unanim recunoscute în țară și în străinătate —, muncii devotate și pline de altruism închinată operei de îngrijire a sănătății celor suferinzi, marilor servicii aduse Patriei și poporului român, care vor face ca memoria ilustrului dispărut să fie perpetuată cu cinste de generațiile viitoare.

† JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

București, 13 august 1969.

La această telegramă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarea scrisoare :

Prea Fericite Părinte Patriarh,

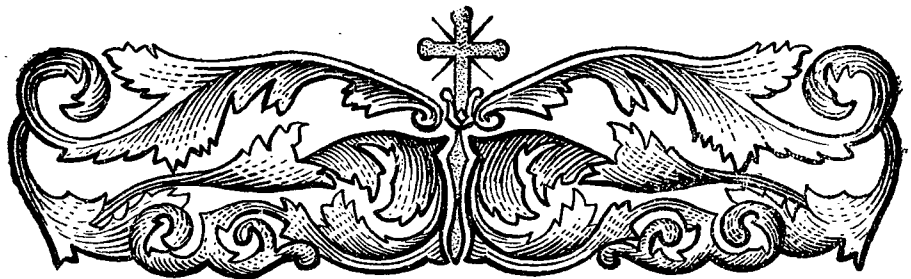
Vă rog să îmi permițeți a Vă adresa respectuoasele noastre mulțumiri pentru cuvintele ce ne transmiteți, din partea Prea Fericirii Voastre și a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, cu ocazia pierderii tatălui nostru, Constantin I. Parhon.

Țin totodată să Vă dezvălui marea stimă și dragoste pe care el a avut-o pentru Prea Fericirea Voastră și pentru Biserica Ortodoxă Română, care prin muncă jertfelnică a păstrat neîntrerupt firul care a menținut de veacuri și în timpuri grele ale istoriei unitatea poporului nostru și pe lângă care s-au născut primii muguri ai culturii lui.

Cuvintele Prea Fericirii Voastre sînt de aceea pentru noi o mare cinste și mîngîiere.

Prof. Dr. CONST. C. PARHON

București, 16 august 1969.

VIATA BISERICESCA

SĂRBĂTORIREA ZILEI NUMELUI PREA FERICITULUI PĂRINTE JUSTINIAN, PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Sînt mai bine de două decenii de cînd ziua de 2 august — în care calendarul creștin ortodox înscrie pomenirea dreptcredinciosului împărat Justinian — a devenit prilej de aleasă bucurie pentru ierarhii, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române: e bucuria revărsată în suflete de sărbătorirea zilei onomastice a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. În această zi, fiii sfintei noastre Biserici își unesc glasurile în rugăciune stăruitoare, cerînd atotputernicului Dumnezeu să dăruiască Întîistătătorului iubit sănătate deplină, noi puteri de muncă și noi izbîndiri în strădaniile pe care acesta le depune pentru binele Bisericii strămoșești, pentru fericirea și continua înflorire a Patriei și pentru promovarea păcii în lumea întreagă.

Și în acest an, urmînd frumoasa tradiție ce s-a statornicit, colaboratorii apropiați ai Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian s-au adunat în paraclisul palatului patriarhal pentru a ruga pe bunul Dumnezeu să reverse asupra Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române milele Sale cele bogate, învrednicindu-l să călăuzească mai departe pe calea mîntuirii, ani mulți și rodnici, dreptcredincioasa turmă ce i-a fost încredințată spre păstorie. La ora 13, un sobor de slujitori de la Catedrala patriarhală, avînd în frunte pe P. S. Episcop Antim Tirgovișteanul, vicar patriarhal, a oficiat un Te-Deum. La această slujbă de mulțumire, în cadrul căreia întreaga asistență a implorat de la Părintele ceresc «zile bune, îndelungate, viață pașnică, sănătate, mulțumire și întru toate bună sporire» pentru Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, au luat parte alături de înaltul sărbătorit: I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei; P. S. Episcop Antim al Buzăului; P. S. Episcop Visarion Rășinarișanul, vicarul Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu; P. C. Pr. Ioan

Gagiu, directorul Administrației Patriarhale; P. C. Pr. Traian Ghica, directorul Casei de pensii și ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române; P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor; PP. CC. Consilieri și Inspectori patriarhali și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, precum și funcționari superiori ai Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor; P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din București, împreună cu o delegație de profesori ai Institutului; Dl. Profesor Nicolae Grosu, directorul Școlii de cântăreți și Seminarului teologic din București; protoiereii din Capitală, stareți, preoți și credincioși. Au fost de față, de asemenea: P. C. Pr. Prof. Gheorghe I. Moisescu, parohul bisericii ortodoxe române din Viena și Rev. Derek Cordell, slujitor al capelei anglicane din Bucuerști.

După săvârșirea Te-Deum-ului, întreaga asistență a trecut în cabinetul patriarhal, unde Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit felicitările celor prezenți.

În numele Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și al tuturor celor prezenți la festivitate, *I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei* a rostit un călduros cuvânt omagial în cinstea Prea Fericitului Părinte Patriarh. «*Ca și în alte împrejurări — a spus Înalt Prea Sfinția Sa — ne găsim adunați astăzi la această sărbătoare: membri ai Sfântului Sinod, salariați ai Administrației Patriarhale și ai Arhiepiscopiei Bucureștilor, reprezentanți ai Institutului teologic de grad universitar și ai Seminarului teologic din București, clerici și credincioși —, pentru a Vă învedera, cu prilejul pomenirii binecredinciosului împărat Justinian, simțămintele noastre de adâncă recunoștință, statornic devotament și caldă dragoste ce Vă păstrăm*». Arătînd că ierarhii, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române urmăresc cu atenție și deosebit interes bogata și rodnică activitate a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, *I. P. S. Mitropolit Iustin* a dat expresie admirației și recunoștinței unanime față de prodigioasa operă înfăptuită de Prea Fericirea Sa în cîrmuirea Bisericii strămoșești. În continuare, arătînd că ziua de 2 august constituie, mai mult decît alte sărbători, un prilej de manifestare deosebită a simțămintelor de dragoste cu care întreaga suflare ortodoxă română înconjură pe Înfiistătătorul Bisericii noastre, Înalt Prea Sfinția Sa a spus: «*Prin rostul meu, Sfîntul Sinod, clericii și credincioșii din Patriarhia Română Vă încredințează de simțămintele lor cele mai alese. Ei Vă urmăresc cu încredere și satisfacție tot mai deplină în lucrarea Prea Fericirii Voastre și nu încetează a ruga pe bunul Dumnezeu să Vă ajute să adăugați faptă bună după faptă bună și să Vă dăruiască îndelungă înziliră, sănătate și neconținut spor de roade în munca pe care o depuneți pentru binele sfîntei noastre Biserici și fericirea fiilor ei. Vă urăm din suflet să trăiți întru mulți și fericiți ani, Prea Fericite Părinte Patriarh!*»

Întreaga asistență a cîntat cu însuflețire «Mulți ani trăiască!»

Răspunzînd cuvîntului omagial, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a început prin a mulțumi celor prezenți și, prin aceștia, tuturor

slujitorilor și credincioșilor sfintei noastre Biserici pentru inițiativa rugăciunilor de însănătoșire ce s-au săvârșit în ultimul timp pentru Prea Fericirea Sa. După cum se știe, în primele luni ale acestui an Întiistătorul Bisericii Ortodoxe Române a trecut printr-o cumpănă de încercare, trebuind să se încredințeze unei intervenții chirurgicale, din care bunul Dumnezeu i-a ajutat să iasă biruitor, spre bucuria și fericirea fiilor săi duhovnicești, care — dintr-un imbold unanim, dictat de dragostea față de arhipăstorul lor — au înălțat neconținute rugăciuni pentru grabnica și deplina însănătoșire a acestuia. Referindu-se la acest lucru, Prea Fericirea Sa a adus mulțumiri tuturor celor ce au manifestat o asemenea atitudine pilduitoare.

În al doilea rând, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a mulțumit celor de față pentru dragostea și însuflețirea cu care au luat parte la reuniunea de sărbătorire a numelui Prea Fericirii Sale. Cu acest prilej, Întiistătorul Bisericii Ortodoxe Române a reamintit concursul de împrejurări datorită cărora a fost determinat să primească numele de Justinian, în momentul tunderii sale în monahism. *«Justinian mi-a fost în foarte multe privințe ajutător și îndrumător»*, a declarat Prea Fericirea Sa, după ce a evidențiat meritele multiple și realizările din domeniul vieții bisericești din trecut ale binecredinciosului împărat bizantin al cărui nume îl poartă.

Apoi, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și-a încheiat cuvântul ocazional, spunind : *«Vă mulțumesc, Înalt Prea Sfințite, pentru căldurosul cuvânt pe care mi l-ați adresat. Vă mulțumesc tuturor pentru dragostea ce mi-ați dovedit-o totdeauna, ca și pentru aceea manifestată cu prilejul întîlnirii noastre de astăzi. Spun acest lucru mai ales pentru faptul că de aici înainte am nevoie mai mult decît pînă acum, de sprijinul rugăciunilor tuturor slujitorilor și credincioșilor sfintei noastre Biserici. Mă bucur nespuse de mult de dragostea cu care văd că stați în jurul meu. Să mergem împreună mai departe, contribuind fiecare cu cîte ceva la binele și propășirea Bisericii noastre strămoșești, cerînd întotdeauna ajutorul și sprijinul lui Dumnezeu. Vă mulțumesc pentru prezența la acest moment festiv și pentru felicitările pe care mi le-ați adresat și vă urez tuturor multă sănătate și izbîndă deplină în lucrarea de slujire a Bisericii și a Patriei noastre»*.

*
* * *

Cu prilejul sărbătoririi zilei sale onomastice, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit numeroase telegrame și scrisori de felicitare, din partea Întiistătorilor de Biserici Ortodoxe și neortodoxe și a diferitelor personalități bisericești, dintre care publicăm în continuare pe următoarele :

Telegrama de felicitare trimisă de Sanctitatea Sa *Atenagora*, Arhiepiscopul Constantinopolului și Patriarh ecumenic :

Cu ocazia sărbătorii zilei Voastre onomastice, felicităm din toată inima pe Prea Fericirea Voastră preaiubită și venerabilă și Vă

urăm ani mulți de viață, cu sănătate, spre slava lui Dumnezeu și fericirea Bisericii.

† Patriarhul ATENAGORA

*

Telegrama de felicitare trimisă de Sanctitatea Sa Teodosie al VI-lea, Patriarhul Antiohiei și al întregului Orient :

Cu ocazia sărbătorii zilei Voastre onomastice, adresăm Prea Fericirii Voastre preaiubită urările Noastre personale cele mai bune, împreună cu ale Sfântului Nostru Sinod, pentru fericită îndelungare de zile, și rodnică lucrare pastorală în fruntea Bisericii Române, spre slava Ortodoxiei ecumenice.

Vă rugăm să primiți îmbrățișare frățească,

† Patriarhul TEODOSIE

*

Telegrama de felicitare trimisă de Prea Fericitul Părinte Gherman, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Sîrbe :

Cu dragoste frățească felicităm din toată inima pe Prea Fericirea Voastră de ziua numelui, rugînd pe Domnul Dumnezeu pentru fericirea Voastră și bunăstarea Bisericii Române surori.

Al Vostru frate în Hristos,

† GHERMAN

Patriarhul Serbiei

*

Telegrama de felicitare a Prea Fericitului Părinte Chiril, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare :

Felicităm din toată inima pe Prea Fericirea Voastră cu ocazia zilei onomastice și rugăm pe Dumnezeu să Vă dăruiască belșug de sănătate și viață îndelungată, ca să puteți lucra continuu, cu același zel și înaltă conștiință arhipăstorească încă mulți ani, pentru Sfînta Ortodoxie, pentru bunăvoirea între oameni și pentru pacea a toată lumea.

† CHIRIL

Patriarhul Bulgariei

*

Scrisoarea de felicitare trimisă de Prea Fericitul Ieronim, Arhiepiscop al Atenei și Primat al Bisericii Ortodoxe a Greciei :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul prea veneratei pomeniri de către Biserică a Sfîntului Vostru protector, cînd sărbătoriți și cinstita Voastră zi onomastică, cu sentimente de bucurie și de multă dragoste Vă urez ca Domnul tuturor,

Cel care cinstește pe mulți episcopi cu înțietatea, învrednicindu-i să prezideze în locul lui Hristos, să lungească anii Venerabilei și Nouă Iubitei Prea Fericirii Voastre, și să împodobească cu sănătate din amindouă laturile vasul cel de pământ. Pe lângă acestea să încuviințeze ca alesul Său, Prea Fericirea Voastră, să fie încărcată cu multe fapte bune și cu realizări duhovnicești, deschizând poarta și curățind pentru toți drumul spre acestea.

Cu acestea, salutându-Vă iarăși cu bucurie în Hristos Mântuitorul nostru, sîntem al Prea Fericirii Voastre prea mic frate în Hristos și cu totul devotat.

† IERONIM al Atenei

*

Scrisoarea de felicitare trimisă de Înalt Prea Sfințitul Iacobos Arhiepiscopul Arhiepiscopiei ortodoxe grecești a Americii de Nord și de Sud :

Prea Fericirea Voastră,

Adresînd preaiubitei mie, venerabile și dorite, Prea Fericirii Voastre cele mai cordiale felicitări cu ocazia sărbătorii Voastre onomastice, Vă urez ca Ziditorul cel ceresc al Bisericii, Hristos, să Vă învrednicească a o conduce încă mulți ani, cu sănătate deplină și vigoare, spre binele preasfintei Biserici a României și a evlavioasei sale turme.

Al Venerabilei Prea Fericirii Voastre, iubit frate în Hristos și cu totul devotat,

† IACOBOS al Americii

*

Telegrama trimisă Prea Fericitului Patriarh Justinian de către Sanctitatea Sa Papa Paul al VI-lea :

Cu prilejul zilei onomastice a Prea Fericirii Voastre, Vă prezentăm urările Noastre cele mai bune și Vă asigurăm că Vă pomenim în rugăciunile Noastre către Domnul.

† Papă și Patriarh PAULUS VI

*

* *

Telegrama primită din partea Obștii Mînăstirii de la Chevetogne — Belgia :

Vă însoțim cu rugăciuni azi și totdeauna.

OBȘTEA MÎNĂSTIRII CHEVETOGNE

*

Telegrama primită din partea Profesorului *Paul Miron* din Freiburg im Breisgau :

Întăistătorului Bisericii Române, de ziua numelui, cele mai sincere urări de sănătate și tărie, spre binele creștinătății și omenirii însetate de mântuire și așteptînd mesajul autentic românesc.

PAUL MIRON

*

Scrisoarea primită din partea P.C. Arhimandrit *Lucian Florea*, conducătorul comunității ortodoxe române de la Locurile Sfinte :

Alături de credincioșii și clerul din țara noastră, care astăzi înalță rugăciuni pentru sănătatea și îndelunga înziliră a Prea Fericirii Voastre, și noi, iiii duhovnicești ai Prea Fericirii Voastre de la Locurile Sfinte, luăm parte cu bucurie la popasul duhovnicesc al sărbătorii numelui Prea Fericirii Voastre, urîndu-Vă cu smerenie : viață îndelungată, fericită și rodnică, în pilduitoarele strădanii ce le depuneți la înflorirea Bisericii străbune.

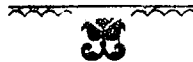
Arhimandrit LUCIAN FLOREA

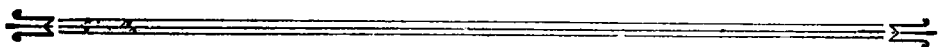
*

Telegrama primită din partea P.C. Preot *Vasile Ștefan*, conducătorul comunității ortodoxe române de la Baden-Baden :

De ziua numelui Prea Fericirii Voastre, credincioșii români din aceste locuri, roagă împreună cu mine pe Cel Atotputernic, să Vă dăruiască viață îndelungată cu pace și sănătate și rodnică arhipăstorire.

Preot VASILE ȘTEFAN

PARTICIPAREA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE LA CONFERINȚA TUTUROR RELIGIILOR DIN U.R.S.S. PENTRU COOPERARE ȘI PACE ÎNTRE NAȚIUNI

Continuând eforturile sale de a coopera cu celelalte culte religioase din Uniunea Sovietică pentru examinarea marilor probleme ale vremii, Biserica Ortodoxă Rusă a inițiat cea de a doua Conferință a reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare și pace între națiuni, în vestita Lavră Troița-Serghieva de la Zagorsk. Această conferință și-a desfășurat lucrările într-un cadru larg de participanți în zilele de 1—4 iulie 1969.

O conferință asemănătoare, pentru apărarea păcii în lume a mai fost organizată de Patriarhia Moscovei, cu participarea tuturor Bisericilor și asociațiilor religioase din Uniunea Sovietică, tot la Zagorsk, în anul 1952, când a luat parte la lucrări și o delegație a Bisericii Ortodoxe Române.

La cea de a doua conferință, din vara acestui an, au participat șefi și delegați ai următoarelor culte religioase din cuprinsul Uniunii Sovietice: Biserica Ortodoxă Rusă, Biserica Ortodoxă a Gruziei, Biserica Apostolică Armeană, Biserica Romano-Catolică din Letonia și Lituania, Bisericile Evanghelică-Luterană din Estonia, Letonia și Lituania, Biserica Evanghelică Reformată din Lituania, Biserica Reformată a regiunii subcarpatice, Consiliul unional al creștinilor evangheliști-baptiști, comunitățile adventiste de ziua a șaptea, comunitățile de rit vechi, comunitățile metodiste, conducerea spirituală a musulmanilor, conducerea spirituală centrală a budiștilor din Uniunea Sovietică și din partea comunităților mozaice. Au fost de față 176 delegați ai cultelor din Uniunea Sovietică.

Aceasta a fost una dintre cele mai mari întruniri religioase organizată de conducerea tuturor cultelor din Uniunea Sovietică, la care au fost invitați și reprezentanți ai numeroase Biserici, organizații religioase sau culte de peste hotare. Au fost prezenți la lucrările Conferinței delegați și observatori veniți din afară, din 33 de țări, din Asia, Africa, America Latină, Statele Unite ale Americii, din țările occidentale europene și din țările socialiste ale Europei, în număr de 122.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române au participat la lucrările de la Zagorsk, ca delegați observatori, I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului, și P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal. Delegații români au fost întâmpinați la aeroportul Șeremetievo

din Moscova de I.P.S. Mitropolit Antonie al Minskului și Belorusiei, și I.P.S. Arhiepiscop Leonitie al Harcovului.

Conferința s-a deschis în dimineața zilei de 1 iulie. La ședința de deschidere a luat parte în prezidiu, alături de șefii cultelor religioase din Uniunea Sovietică, și președintele Comitetului pentru problemele religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice, V. A. Kuroedov.

Cuvîntul de deschidere a Conferinței a fost rostit de *Sanctitatea Sa Alexei, Patriarhul Moscovei și a toată Rusia*, care a salutat adunarea reprezentanților cultelor religioase din Uniunea Sovietică și pe oaspeții străini, declarînd printre altele :

Setea de pace și Iraternitatea este firească omului. Datoria noastră religioasă, conștiința noastră umană ne îndeamnă să cultivăm aceste sentimente naturale, să ne străduim să luptăm împotriva tuturor obstacolelor care sînt în calea realizării lor în viața zilnică a națiunilor și să luptăm împotriva a tot ceea ce este izvor de tensiune internațională.

Președintele V. A. Kuroedov a dat citire unui mesaj adresat adunării de către Președintele Consiliului de Miniștri al Uniunii Sovietice Alexei Kosîghin și totodată a salutat pe reprezentanții cultelor religioase din Uniunea Sovietică și pe oaspeții străini, arătînd că guvernul sovietic apreciază eforturile tuturor factorilor care aduc o contribuție la cauza pașii, inclusiv aportul cultelor religioase.

I.P.S. Mitropolit Nicodim al Leningradului și Novgorodului, președintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, a susținut un documentat referat, în care a scos în evidență gravitatea cursei înarmărilor, a cheltuielilor militare și a acțiunilor de perfecționare a armamentului nuclear, chimic și bacteriologic pentru omenirea contemporană. Insistînd asupra necesității menținerii și a dîncirii dialogului și a contactelor între oamenii religioși pentru înfăptuirea coexistenței pașnice a țărilor cu sisteme sociale și politice diferite, cunoscutul ierarh rus a afirmat : «Este evident că pentru omul religios, și pentru creștin în special, coexistența pașnică dintre state cu sisteme politice și sociale diferite constituie un ideal fundamental al țintei noastre supreme. Omenirea simte nevoia unei evoluții permanente de caracter atît social cît și cultural ; ea caută și va căuta forme tot mai perfecte în relațiile umane demne de «cununa creației».

În înfăptuirea acestor aspirații, religiile au îndeplinit un rol important, ținînd seama că pacea universală, peste întreaga lume, poate fi stabilită numai printr-o reorganizare a societății umane pe baza dreptății sociale și pe principiul coexistenței pașnice între țările care aparțin unor sisteme economice și sociale diferite».

Referatul reprezentantului Bisericii Ortodoxe Ruse, președinte al Comitetului de organizare a Conferinței, a creat atmosfera conferinței și a sugerat dezvoltarea următoare a lucrărilor.

În cursul după-amiezii, s-au ținut două ședințe plenare, în cadrul cărora 26 conducători de delegații, o dată cu salutul lor, au scos în evidență eforturile pe care Bisericile și organizațiile respective le de-

pun pentru cauza păcii, precum și poziția față de problemele principale de pe ordinea de zi a Conferinței.

Reprezentanți musulmani și ierarhi ortodocși din țările arabe au stăruit în vorbirile lor asupra conflictului din Orientul Apropiat și asupra posibilităților de rezolvare a lui, pe calea tratativelor, pentru ca arabii și izraelienii să conviețuiască pașnic în această regiune și să poată fi garantate libertatea religioasă și accesul credincioșilor celor trei mari religii monoteiste la Locurile Sfinte.

Dl. *Jean Larno*, secretar general al Centrului internațional catolic de coordonare pe lângă UNESCO a adus salutul Comisiei pontificale «Dreptate și Pace» și a citit un mesaj prietenesc din partea Cardinalului Villot, secretar de stat al Vaticanului.

Rev. *Robert Strong* (Elveția), director adjunct al Diviziei de întrajutorare bisericească a salutat conferința în numele Consiliului Ecumenic al Bisericilor, iar Rev. *Carl Soule*, reprezentant al Centrului bisericesc de pe lângă ONU, a adus urări de succes din partea metodiștilor și a centrului pe care l-a reprezentat.

În aceeași după-amiază, cîțiva vorbitori budiști au condamnat războiul din Vietnam și, pe baza concepțiilor lor religioase, au expus vederile lor asupra păcii în lume.

Din sinul Bisericilor Ortodoxe au mai prezentat mesaje de salut: Sanctitatea Sa Efrem al II-lea, Patriarhul Catolicos al Gruziei, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, din partea Bisericii Ortodoxe Române, I.P.S. Maxim de Loveci, în numele Bisericii Ortodoxe Bulgare, I.P.S. Mitropolit Dorotei, conducătorul Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia, P.S. Episcop Nicanor din Biserica Ortodoxă Poloneză.

Luînd cuvîntul la deschiderea celei de a doua ședințe plenare din după-amiaza zilei de 1 iulie, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a spus :

Este pentru noi, delegația Bisericii Ortodoxe Române, o cinste și o bucurie deosebită, ca din încredințarea Prea Fericitului Patriarh Justinian al României să aducem la această Conferință salutul frățesc al Sfîntului Sinod, al clerului și credincioșilor noștri. Într-adevăr Conferința reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare și pace — la care sînt invitați și oaspeți din alte țări —, continuînd firul conferințelor anterioare, reprezintă o manifestare impresionantă a voinței și acțiunii comune a religiilor pentru sprijinirea în condițiile actuale a luptei popoarelor pentru pace, cooperare și progres.

Biserica Ortodoxă Română, precum știți, slujitoare a «apostolatului social» sub îndrumarea Sfîntului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, a fost și este o Biserică activă în marele front al omenirii luptătoare pentru pace, al Bisericilor Ortodoxe, al tuturor cultelor creștine și al tuturor religiilor. Pe plan intern, încă din anul 1949, au avut loc consfătuirii ale conducătorilor tuturor cultelor din țara noastră (ortodox, catolic, evanghelic-luteran, reformat, unitarian, de rit vechi, mozaic, musulman etc.), care au luat atitudini în diferitele

sarcini ale luptei pentru pace, astăzi, la noi, conlucrarea dintre culte fiind ceva firesc și unitatea lor în acțiune o realitate evidentă. Pe plan internațional, Biserica noastră — adesea împreună cu reprezentanții celorlalte culte — și-a manifestat voința și conlucrarea pentru pace la numeroase conferințe și consfătuiri internaționale, în relațiile bilaterale cu cultele din alte țări, în legătură cu Bisericile Ortodoxe-surori, între care legătura cu Biserica Ortodoxă Rusă ocupă un loc important. Contactele între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Rusă au fost și sînt frecvente și în toate aceste contacte problema păcii și prieteniei între popoare a ocupat un loc central. Amintesc aci vizitele reciproce, din ultimile decenii, ale Întîistătătorilor celor două Biserici. Vizita din 1947 și alte vizite ale Sanctității Sale Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia, nu numai în București, ci și în Transilvania (la Sibiu) și în alte centre, s-a întipărit pentru totdeauna în inima ierarhilor, clerului și credincioșilor noștri, precum și vizitele Prea Fericitului Patriarh Justinian făcute Bisericii Ortodoxe Ruse.

Am amintit aceste fapte, pentru că ele arată că participarea noastră la Conferința reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare și pace este numai continuarea unei activități îndelungate, intense și multilaterale a Bisericii noastre. Ceea ce vrem să accentuăm este faptul că această activitate s-a temeinicit și se temeinicește pe Evanghelia Domnului nostru Iisus Hristos, pe învățătura religios-morală a Ortodoxiei, care în principiile ei moral-sociale se află în concordanță cu religiile lumii și cu principiile superioare umanitare ale epocii noastre. Noi participăm la lupta pentru pace a credincioșilor de pretutindeni, a oamenilor de bunăvoință de pe întreg globul pămîntesc, pornind de la credința noastră, care nu e o credință moartă, ci o credință vie, lucrătoare în dragoste pentru binele omului, pentru propășirea poporului și pentru mersul înainte al omenirii.

În legătură cu practicarea acestor principii amintim necesitatea: solidarității în dragoste cu tot omul, cu omenirea; a independenței naționale și a dreptății sociale; a păcii și a colaborării dintre popoare. Iisus Hristos s-a identificat cu fiecare om, cu fiecare popor, cu omenirea întreagă; s-a făcut slujitor al lor pînă la moarte, dîndu-și viața Lui pentru ca să elibereze pe om, omenirea, de robie și să ne ridice la o viață nouă, liberă și în continuă dezvoltare, spre ținta unei desăvîșiri finale, cînd va stăpîni pe pămînt dragostea, dreptatea, pacea. Iisus Hristos, Care lucrează în Biserica Sa, în mădularele acestei Biserici, Care toarnă în inimile noastre dragostea jertfelnică și atotcuprinzătoare, ne face să fim solidari cu durerile și bucuriile, cu visurile și realizările, cu strădaniile și lupta tuturor oamenilor pentru o viață pașnică, îmbelșugată și fericită. Căci dragostea față de Hristos, față de Dumnezeu, este autentică numai dacă cel ce iubește pe Dumnezeu iubește și pe semenul său. Dacă deci Hristos s-a jertfit pentru mîntuirea tuturor, și noi sîntem chemați să ne jertfim pentru binele tuturor.

Omenirea însă este o mare familie, formată din popoare diferite. Evanghelia Domnului, morala creștină, confirmă existența popoarelor

ca realități voite de Dumnezeu și chemate la o viață plenară, nu numai pe pământ, ci și în veșnicie. O astfel de dezvoltare a poporului nu se poate realiza în subjugare și înapoiere, ci numai în libertate și progres și în conlucrare cu celelalte popoare. De aceea am sprijinit și sprijinim lupta pentru independență a popoarelor înrobite de colonialiști, precum și relațiile dintre state pe temeiul respectării reciproce a libertății, suveranității și egalității, a dreptului de autodeterminare, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc.

La fel dezvoltarea omului și a societății cere înlăturarea nedreptății sub toate formele ei și instaurarea dreptății sociale, prin care se desființează exploatarea omului de către om, pe care Epistola Sfintului Apostol Iacob o condamnă așa de vehement, și se afirmă valoarea omului ca om, dreptul lui la libertate, egalitate, frățietate, la muncă și desfășurarea forțelor lui creatoare, la bunăstare materială și viață spirituală înaltă.

Natural, atât propășirea popoarelor, cât și ridicarea omului, cer cu necesitate înlăturarea războiului și instaurarea unei păci universale și permanente. Evanghelia dragostei și păcii, Iisus Hristos — Domnul păcii, viziunea unei omeniri, care în pace își făurește o viață de înfrățire și belșug spiritual și material, ne-a chemat și ne cheamă să sprijinim cu toate forțele și fără răgaz lupta popoarelor pentru ca războiul să fie eliminat definitiv din viața noastră și colaborarea multilaterală dintre popoare să se desăvârșească.

Această succintă prezentare a câtorva principii religios-morale, pe temeiul cărora (și al altora pe care nu le putem aminti acum) Biserica noastră a conlucrat cu toate cultele, ne obligă să fim alături de Conferința aceasta și, în situația actuală, să sprijinim stingerea focarelor de război — cum sînt în Vietnam, în Orientul Apropiat —, să stăvilim acțiunea cercurilor agresive, care amenință cu declanșarea unui război nuclear, să ajutăm la eliberarea popoarelor înrobite de colonialiști, la dezvoltarea în independență deplină a popoarelor în curs de dezvoltare, să milităm pentru securitatea Europei, izvor de pace și de progres pentru toate popoarele europene, pentru zone denuclearizate, pentru dezarmare generală și totală, pentru relații multilaterale între popoare, pentru ca energiile omenirii să fie puse în slujba păcii și progresului.

În acest sens urăm succes Conferinței reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare internațională și pace și rugăm pe Dumnezeu păcii și al dragostei să binecuvinteze lucrările ei, ca ea să constituie un nou imbold de intensificare a acțiunii comune pentru noi pași pe calea păcii și înfrățirii tuturor.

În zilele de 2 și 3 iulie, reprezentanții cultelor religioase din Uniunea Sovietică au lucrat în următoarele cinci grupe, la care au participat și delegați străini: Grupa I de lucru, cu tema: *Vietnam și problemele sud-estului asiatic*; Grupa II de lucru, cu tema: *Probleme privind securitatea europeană*; Grupa III de lucru, cu tema: *Conflictul din Orientul Apropiat*; Grupa IV de lucru, cu tema: *Colonialism, neocolonialism, rasism și politică de apartheid*; Grupa V de lucru, avînd

ca temă : *Fundamente, acțiuni și perspective pentru un efort al dife-
ritelor religii pentru pace și cooperare între națiuni.*

La dezbaterile din grupele de lucru au luat cuvântul, cu aprobarea
președintelui de grupă, și delegații-observatori străini.

În cadrul discuțiilor și al rezoluției adoptate de grupa întâi, pri-
vind războiul din Vietnam, s-a scos în relief suferința îndurată de e-
roicul popor vietnamez pentru stabilirea păcii în frământatul Vietnam
de Sud și necesitatea de a fi respectate acordurile de la Geneva din
1954, salutându-se în același timp măsurile luate de Frontul de elibe-
rare națională și de Guvernul revoluționar provizoriu, și propunerea în
legătură cu respectarea dreptului fiecărei națiuni de a urma drumul
pe care-l dorește și care convine intereselor sale naționale.

Grupa a doua de lucru a elaborat un document referitor la mult
discutata problemă a securității europene, cheie pentru rezolvarea
multor situații dificile din lume, în care scoțind în evidență responsa-
bilitatea comună pentru instaurarea unei păci în Europa, se spune :

«Constatăm cu amărăciune că nu s-a realizat încă o pace durabilă
și o securitate în Europa. Sintem conștienți de răspunderea noastră
comună pentru cauza păcii în Europa și de sarcinile ce ne revin din
concepția noastră religioasă de a sluji pacea și de a acorda o atenție
deosebită problemelor privind securitatea în Europa. Sintem încredin-
țați că instaurarea unei păci durabile în Europa va contribui la stabi-
lirea unui climat de pace în întreaga lume».

Declarația cheamă, în continuare, pe credincioșii tuturor religii-
lor din Europa să contribuie la reușita Conferinței europene privind
securitatea colectivă în Europa.

Grupa a treia și-a adâncit lucrările făcând o analiză a conflictului
arabo-izraelian și aprofundând necesitatea restabilirii păcii în această
parte a lumii. În centrul măsurilor ce trebuie adoptate în vederea nor-
malizării situației se află respectarea hotărârilor Consiliului de Secu-
ritate din noiembrie 1967.

Grupa a patra a adâncit amplul raport înfățișat de un delegat al
Bisericii Apostolice Armele privind colonialismul, neocolonialismul,
rasismul și politica de apartheid. Scoțind în evidență egalitatea și uni-
tatea neamului omenesc, declarația aprobată de grupa a patra afirmă:

«În mod hotărît condamnăm orice fel de discriminare bazată pe
culoarea pielii, rasă sau stare socială și declarăm că orice fel de opre-
siune bazată pe principiul fals al inegalității umane este împotriva legii
lui Dumnezeu și a dreptății. Toate popoarele pământului, indiferent de
naționalitate, rasă și stare socială, trebuie să se unească în scopul apă-
rării active a drepturilor umane, pentru protecția personalității umane».

Documentul condamnă, în continuare, toate formele de îngrădire,
discriminare și opresiune a popoarelor, declarând în încheiere : «Spri-
jnim cu căldură aspirațiile țărilor în curs de dezvoltare pentru inde-
pendența politică a statelor lor, pentru dorința lor de a se îndrepta
liber spre prosperitate în domeniile economiei, educației, științei și
culturii».

În grupa a cincea de lucru, I.P.S. Mitropolit Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei a prezentat un coreferat în care a menționat temeiurile, acțiunile și perspectivele necesare efortului depus de diferitele religii, pentru realizarea păcii și cooperării între națiuni. Documentul amintește principiile care trebuie să stea la baza relațiilor între oameni și a aspirațiilor pentru o viață cu adevărat umană, menționând în încheiere :

«În lupta noastră comună pentru pace, noi, credincioșii, trebuie :

1. Să realizăm o cooperare mai strânsă între toate religiile, în scopul slujirii păcii și înțelegerii între națiuni ;

2. Să facem schimb de experiență, cunoștințe, tradiții și încercări de îmbunătățire a principiilor morale comune tuturor religiilor și să le îndreptăm spre făurirea păcii și cooperării pe plan atât local și național, cât și internațional ;

3. Să cercetăm obstacolele care se pun în calea păcii în lumina doctrinelor religioase și să le înlăturăm ;

4. Să sprijinim acele principii economico-sociale, care ar permite umanității să se debaraseze de metodele de violență și exploatare.

Sîntem siguri că este necesar ca aderenții tuturor religiilor să ia în considerare mereu situația existentă de fapt în lume din punct de vedere moral, care este, potrivit vederii noastre religioase, criteriul dreptății».

În afară de activitatea grupelor de lucru, s-au organizat trei ședințe de forum, în legătură cu temele : *Coexistența pașnică și transformarea revoluționară a lumii ; Dezarmarea nucleară. Probleme ale țărilor în curs de dezvoltare, privind dreptatea și pacea între popoare ; Locul individului în structurile social-politice moderne.*

Aceste ședințe au prilejuit multor vorbitori să-și expună opiniile în discutarea unor probleme atât de actuale.

Amplele dezbateri din primele trei zile de lucru ale Conferinței au fost concretizate în proiectele de rezoluții, analizate în ședința plenară din 4 iulie, cînd au fost elaborate documentele finale ale Conferinței : *Comunicatul și Apelul către credincioșii din toată lumea.*

Ultima ședință plenară s-a încheiat în seara zilei de 4 iulie, cu citirea de către I.P.S. Mitropolit Nicodim al Leningradului și al Novgorodului a scrisorii Sanctității Sale Patriarhul. Alexei, urmată de cuvîntarea de încheiere, rostită în limba franceză de Sanctitatea Sa Vasken I, Patriarh-Catolicos al tuturor armenilor.

Lucrările în ședințe au fost întregite prin filmele documentare oferite, în fiecare seară.

*

Datorită grijii deosebite pe care organizatorii au purtat-o bunei desfășurări a lucrărilor, în cadrul de înaltă spiritualitate oferit de ansamblul mînăstiresc de la Zagorsk, Conferința a constituit în același timp un mijloc util pentru realizarea de contacte directe și discuții per-

sonale între reprezentanții diferitelor culte. Delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost primită într-o audiență specială de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, care a evocat cu multă căldură vizitele făcute în dese rînduri țării noastre și relațiile prietenești stabilite între cele două Biserici surori.

În cinstea participanților la lucrări și a oaspeților străini s-a oferit o recepție în ziua de 5 iulie în marea sală a hotelului «Rossiia». În cadrul recepției, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a toastat, aducînd salutul său celor prezenți, cu urări de succes în activitate. De asemenea, Dl. V. A. Kuroedov, președintele Comitetului pentru problemele religioase de pe lîngă Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice, a toastat, arătîndu-și deplina satisfacție pentru rezultatele Conferinței și exprimînd nădejdea că hotărîrile adoptate vor fi aduse la îndeplinire.

În ziua următoare, Comitetul pentru problemele religioase de pe lîngă Consiliul de Miniștri al Uniunii Sovietice a organizat, la rîndul său, o recepție în saloanele restaurantului «Sovețkaia», la care au participat reprezentanții cultelor din Uniunea Sovietică și delegațiile străine prezente la lucrările Conferinței de la Zagorsk.

După terminarea lucrărilor, oaspeților li s-a oferit de către Patriarhia Moscovei un program de vizite, pentru o mai bună cunoaștere a vieții religioase și a monumentelor de artă din marile centre. Două zile, 5 și 6 iulie, au fost rezervate vizitării bisericilor, mînaștirilor și obiectivelor culturale din orașul Moscova.

În continuare, delegațiilor s-a dat posibilitatea de a vizita diferite centre importante din Uniunea Sovietică. Delegații Bisericii Ortodoxe Române au vizitat orașul Leningrad, în zilele de 7—9 iulie, ca oaspeți ai I.P.S. Mitropolit Nicodim al Leningradului și Novgorodului.

La încheierea vizitei, delegația noastră a părăsit Uniunea Sovietică cu sentimentul satisfacției de a fi participat la o inițiativă rodnică, destinată să promoveze interesul pentru cauza păcii și să trezească atenția și colaborarea tuturor religiilor.

Din efortul pe care reprezentanții cultelor religioase din Uniunea Sovietică și delegații dinafară l-au desfășurat în străvechea lavră ortodoxă de la Zagorsk se desprinde voința de pace, de coexistență pașnică și de frățietate, care cuprinde din ce în ce mai adînc popoarele lumii și necesitatea ca credincioșii tuturor religiilor din lume să militeze pentru realizarea idealurilor de dreptate și de pace ale lumii contemporane.

Episcop ANTIM TIRGOVIȘTEANUL

Vicar Patriarhal

VIZITA I. P. S. ARHIEPISCOP PAAVALI AL FINLANDEI ÎN ROMÂNIA

Frumoasele manifestații legate de sărbătorirea celor 20 de ani de arhipăstorie a Prea Fericitului Patriarh Justinian, din iunie 1968, au lăsat o profundă impresie în inima tuturor celor prezenți la festivitate. Între aceștia, I. P. S. Arhiepiscop Paavali al Careliei și a toată Finlanda a împărtășit îndată după întoarcerea sa în țară dorința de a reveni în România cu un grup de credincioși, pentru ca realizările Bisericii Ortodoxe Române și ale poporului român să fie mai bine cunoscute în îndepărtata țară a celor o mie de lacuri.

Dînd urmare acestui gînd, în urma unei corespondențe purtate, I. P. S. Arhiepiscop Paavali a înnoit vizita sa în țara noastră însoțit de data aceasta de un grup format din 37 persoane, clerici, seminaristi și membri ai coralei catedralei ortodoxe din Kuopio, sediul Arhiepiscopiei ortodoxe din Finlanda. Călătoria turistică s-a făcut prin O.N.T., dar, în urma cererii speciale a I. P. S. Arhiepiscop Paavali, Prea Fericitul Patriarh Justinian a aprobat întocmirea unui program special de vizită a unor obiective religioase din țara noastră.

Grupul de ortodocși finlandezi a sosit cu avionul la Constanța în 7 august, îndreptîndu-se în ziua următoare spre București unde I. P. S. Arhiepiscop Paavali a fost oaspetele Prea Fericitului Patriarh Justinian în palatul patriarhal.

Zilele de 8 și 10 august au fost rezervate cunoașterii orașului București, prin vizitarea unor biserici și a muzeelor George Enescu și a Muzeului Satului.

Sîmbătă, 9 august, seara în catedrala Sfintei Patriarhii, în cadrul slujbei vecerniei, corala Patriarhiei sub conducerea D-lui Prof. Nicolae Lungu a prezentat un program de coruri religioase românești din repertoriul nostru, pentru ca oaspeții finlandezi să ia cunoștință de bogăția și frumusețea muzicii noastre corale. Încîntat de măiestria coralei Patriarhiei și de rafinamentul cu care este condusă de dirijorul său, I. P. S. Arhiepiscop Paavali a acordat D-lui Prof. Nicolae Lungu, la încheierea concertului românesc, ordinul religios finlandez «Crucea Sfîntului Miel», invitînd în același timp, în numele coralei ortodoxe finlandeze, corala Patriarhiei pentru o vizită și un turneu de concerte în Finlanda, în cursul anului 1970.

Duminică 10 august, în catedrala Patriarhiei, corala ortodoxă finlandeză a dat aproape în întregime răspunsurile la sfînta liturghie arhie-

roască săvârșită de I. P. S. Arhiepiscop Paavali și P. S. Episcop Teoctist al Aradului, în prezența Prea Fericitului Patriarh Justinian.

După săvârșirea sfintei liturghii, I. P. S. Arhiepiscop Paavali a adresat următorul cuvînt către Prea Fericitul Patriarh Justinian.

*Prea Fericirea Voastră,
Iubiți părinți, frați și surori în Hristos!*

Astăzi, la această sfință slujbă, am auzit cîntări și rugăciuni în două limbi. Două națiuni s-au întâlnit astăzi. Deși noi avem limbi diferite, participarea noastră la aceeași divină liturghie a dovedit că avem o credință comună, sfință, apostolică, ortodoxă, aceeași speranță și același adevăr, cu alte cuvinte, că sîntem membrii aceleiași Biserici a lui Hristos.

Cu binecuvîntările Prea Fericirii Sale Patriarhului Justinian am venit în România pentru a ne familiariza cu țara și poporul ei, dar și pentru a încerca frățietatea credinței — după cuvintele Apostolului — «ca să mă mîngîii împreună cu voi prin credință cea dimpreună a voastră și a mea...» (Rom. I, 12). Apostolul a văzut importanța unei asemenea frățietăți; acest lucru este important și în zilele noastre, pentru că, deși trăim în țări diferite și în împrejurări diferite, noi, ca creștini, avem o sarcină comună: să mărturisim adevărul, adică să vestim marele mesaj, pe care Dumnezeu l-a descoperit lumii prin Fiul Său Iisus Hristos, mesajul lui Dumnezeu de iertare și dragoste, care ne impune obligația să ne iertăm și să ne iubim unul pe altul, și prin aceasta să contribuim la instaurarea păcii între națiuni și țări.

Biserica Ortodoxă din Finlanda este redusă ca număr de credincioși, Credința ortodoxă a venit în partea răsăriteană a țării noastre acum circa 1000 ani prin Rusia, iar Biserica noastră se bucură în țară de același drepturi ca Biserica Luterană care este majoritară, de aceea, este pentru noi foarte prețios și folositor să învățăm a cunoaște și a fi în legătură cu o țară — așa cum este țara Dvs., a cărei populație este aproape în întregime ortodoxă. Pentru acest motiv, sîntem sinceri recunoscători Prea Fericirii Sale Părintelui Patriarh Justinian că ne-a permis a cunoaște timp de mai multe zile viața și instituțiile Bisericii Ortodoxe Române.

Noi reprezentăm aci partea ortodoxă a poporului finlandez, și de aceea sîntem bucuroși că credința noastră ortodoxă comună reprezintă unul din factorii pe baza cărora este posibil să se dezvolte schimbul cultural prietenesc între Finlanda și România. Modestul nostru cor bisericesc neprofesional are astăzi cîntărea să participe, în cîntări la această slujbă. Nădăjduim din inimă ca excelentul cor bisericesc al acestei catedrale — în calitate de reprezentant al Bisericii și al țării românești — să dea o serie de concerte în Finlanda unde ar desăvîrși schimbul cultural pe care noi l-am inițiat acum. Socotim că este important ca nu numai clerului dar și reprezentanții laicilor din Biserică să aibă posibilitatea să participe la relațiile între Biserici, și prin aceasta să contribuie la prietenia între popoare.

Nu-i cu putință ca toți să putem lega prietenii prin călătorii, este însă posibil pentru noi toți să manifestăm prietenie în suflet. Rugăciunea nu cunoaște distanțe restrictive și noi vă solicităm ca în rugăciunile Dvs. să pomeniți de asemenea și Biserica Ortodoxă din Finlanda și pe credincioșii ei.

Aducem prinos de recunoștință Celui atotputernic, Care ne-a dat prilejul să celebrăm această slujbă divină, într-o rugăciune comună cu voi toți.

Ca o mărturisire a respectului și a prieteniei frățești dintre noi, și de asemenea ca un semn al recunoștinței noastre pentru dragostea pe care ați arătat-o față de Biserica Ortodoxă din Finlanda, rugăm pe Prea Fericirea Voastră să binevoiască a primi cea mai înaltă distincție de cinstire a Bisericii noastre, «Marea Cruce a Ordinului Sfântului Miel».

Corul nostru bisericesc dorește să-și exprime și el mulțumirile sale, oferind Prea Fericirii Voastre un dar din cristal artistic finlandez.

Fie ca prietenia frățească între Bisericile noastre să continue și să se dezvolte reprezentând expresia prieteniei între popoarele din Finlanda și România.

După cuvântul său, Înaltul Ierarh finlandez a prezentat Prea Fericitului Patriarh Justinian însemnele «Marii Cruci a Ordinului Sfântul Miel», în timp ce corul finlandez cânta Imnul Patriarhal al Bisericii noastre.

Luând cuvântul după primirea înaltei distincții a Bisericii Ortodoxe Finlandeze, Prea Fericitul Patriarh Justinian a rostit următoarele :

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Înainte de a da expresie sentimentelor mele de bucurie, pe care le-a determinat vizita Înalt Prea Sfinției Voastre, să-mi dați voie să Vă prezint credincioșilor Bisericii noastre.

Iubiți credincioși,

În fața noastră se află căpetenia Bisericii Ortodoxe din Finlanda, o țară din nordul Europei, denumită și «Țara lacurilor». Desigur, mulți dintre Dvs. cunosc această frumoasă țară din cărțile de geografie. În fața noastră se află, așadar, I. P. S. Arhiepiscop Pavel al Finlandei, care vizitează țara noastră, însoțit fiind de un preot, un diacon și de corul catedralei sale arhiepiscopale. I. P. Sa ne face o vizită frățească, așa cum obișnuiesc conducătorii Bisericilor Ortodoxe surori să-și facă vizite, pentru a întări comuniunea de dragoste și de frățietate dintre ele.

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Este cu neputință să arătăm în câteva cuvinte bucuria noastră, a slujitorilor și a credincioșilor Bisericii Române, precum și a membrilor corului catedralei noastre, cu prilejul vizitei I. P. S. Voastre și a corului catedralei din Kuopio.

Mulți dintre clericii și credincioșii Bisericii noastre Vă cunosc încă din anul trecut, când ați luat parte, în fruntea unei delegații, la festivitățile religioase care au avut loc la București, legate de sărbătorirea celor douăzeci de ani de patriarhat ai smereniei mele. În amintirea tu-

turor stăruie chipul blînd al I. P. S. Voastre și cuvîntul cald pe care l-ați rostit cu acest prilej credincioșilor noștri. Și în cuvîntul de atunci, ca și în cel de astăzi, ați amintit cu modestie că Biserica Ortodoxă a Finlandei este mică, dar ea păstrează cu scumpătate toate rînduielile Bisericii Ortodoxe, cultul și practicile religioase.

Biserica Ortodoxă a Finlandei, ca toate Bisericile Ortodoxe surori, este Biserica unei națiuni, căci Bisericile Ortodoxe autocefale sînt Biserici naționale. Valoarea lor se judecă nu după mulțimea numărului credincioșilor, ci după misiunea pe care o împlinesc ele în mijlocul propriului lor popor. Și pe linia aceasta, Bisericile Ortodoxe surori sînt egale între ele. Bisericile Ortodoxe, în sinul națiunilor lor, sînt societăți de orînduire moral-religios-culturală și întăresc temelia națiunii respective. Ele sprijină societatea și statul în care trăiesc, pentru ca membrii acestora să se bucure de toată pacea, liniștea și prosperitatea. Bisericile Ortodoxe își însușesc năzuințele popoarelor lor. Prin vizitele reciproce dintre ele întăresc nu numai prietenia dintre Biserici; ci întăresc și colaborarea, prietenia, dragostea și frăția dintre popoarele respective.

Prin vizita I. P. S. Voastre, a membrilor însoțitori și a distinsului cor al catedralei Voastre, ați contribuit la întărirea prieteniei dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă Finlandeză, dintre poporul român și poporul finlandez. De aceea, bucuria pe care o are Biserica Ortodoxă Română este și bucuria poporului român.

Nădăjduim ca această vizită să contribuie la întărirea relațiilor culturale și religioase dintre poporul român și poporul finlandez.

Îndrept acum cuvîntul meu de adîncă prețuire către distinsul cor al catedralei Voastre, pentru dorința ce au avut de a vizita catedrala Patriarhiei Române, precum și pentru toată contribuția pe care și-au dat-o în întărirea prieteniei dintre popoarele noastre.

Prin cîntările executate atît de frumos în catedrala noastră la sfința liturghie, am putut lua și noi cunoștință de muzica Bisericii Ortodoxe Finlandeze, de stilul ei și de înalta tehnică muzicală a acestui cor.

Înalt Prea Sfinția Voastră,

Mi-ați oferit cea mai înaltă distincțiune pe care o are Biserica Ortodoxă Finlandeză: Ordinul «Mielul Sfînt».

În creștinism, Mielul Sfînt, prefigurat de Mielul Pascal al Vechiului Testament, este socotit însuși Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, căci Sfințul Ioan Botezătorul, cînd a văzut pe Domnul Iisus Hristos pe malul Iordanului, venind către el, a spus: «Iată Mielul lui Dumnezeu care ridică păcatul lumii». Mielul Pascal aducea aminte evreilor de eliberarea lor din robia egiptenilor. Mielul lui Dumnezeu, Domnul nostru. Iisus Hristos, ne aduce aminte de izbăvirea noastră din robia păcatului strămoșesc.

Înalta distincție pe care am primit-o îmi va aduce aminte de I. P. S. Voastră, de însoțitorii I. P. S. Voastre și de Domnul Iisus Hristos, Mielul lui Dumnezeu, Care iartă păcatele lumii.

Mulțumesc I. P. S. Voastre și Bisericii Ortodoxe Finlandeze, clerului și credincioșilor acestei Biserici, care prin I. P. S. Voastră mi-au dăruit această înaltă distincțiune și rog pe Milostivul Dumnezeu să Vă dăruiască toate binecuvîntările Sale. Și fiindcă pe de o parte I.P.S. Voastră

purtați numele Sfântului Pavel, iar pe de alta ținând seamă de faptul că creștinii Bisericilor înființate de Sfinții Apostoli Petru și Pavel cinsteau chipurile lor împreună, din partea noastră Vă dăruim această icoană în email cu chipurile Sfinților Apostoli Petru și Pavel. De asemenea, Vă cerem binecuvântarea de a dăruii «Crucea Patriarhală» P. C. Preot de la catedrala I. P. S. Voastre, iar părintelui Diacon îi dăruim o «Cruce» pe care s-o poarte când îl veți face arhidiacon; iar pentru măiestria cu care au cântat, dăruim D-lui Dirijor al corului «Crucea patriarhală», care se oferă distinșilor oaspeți mireni.

Cît privește propunerea pe care ați făcut-o coralei Patriarhiei Române să facă o vizită în Finlanda, urmează să chibzuim și să alegem timpul cel mai potrivit pentru aducerea la împlinire a acestei dorințe. Vă dorim din toată inima mulți ani, cu dorința fierbinte de a ne întâlni din nou sănătoși cît mai curînd.

Frumoasa manifestație din catedrala sfintei Patriarhii a constituit o nouă etapă din istoria relațiilor prietenești între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă din Finlanda.

În seara aceleleași zile, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit la reședința patriarhală din București pe membrii coralei ortodoxe finlandeze cărora le-a împărțit daruri spre amintirea vizitei pe care aceștia au întreprins-o în țara noastră.

*

Programul grupului de ortodocși finlandezi a cuprins, de asemenea, și o călătorie în țară, pentru a putea cunoaște unele centre religioase și monumente de artă românească. În prima parte a călătoriei, pînă la Sibiu, I. P. S. Arhiepiscop Paavali a fost însoțit de P. S. Episcop Teoctist al Aradului.

Plecarea din București a avut loc în dimineața zilei de 11 august, cu un prim popas la Mînăstirea Ghighiu. Oaspeții au luat cunoștință de realizările privind restaurarea acestui așezămînt deteriorat în timpul cutremurului din toamna anului 1940, de viața și programul mînăstiresc al maicilor închinoviate aici.

În continuarea călătoriei prin țară grupul finlandez a poposit la Sinaia, cu o scurtă oprire la mînăstire, unde au fost vizitate cele două biserici și bogatul muzeu religios și cu o vizită a castelului Peleş. În seara primei zile, la Brașov, oaspeții au admirat vechile biserici Sfîntul Nicolae din Schei și Biserica Neagră.

În ziua următoare, I. P. S. Arhiepiscop Paavali și grupul de ortodocși din Finlanda au continuat călătoria oprindu-se pentru puțin timp la Poiana Brașov și apoi la Sibiu, unde au fost primiți de I. P. S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului, în reședința arhidiecezană. Într-un cuvînt cald și prietenesc, I.P.S. Arhiepiscop Paavali a mulțumit lui Dumnezeu pentru bucuria revederii și a rugat pe I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului să primească «Ordinul Sfîntului Miel» în grad de comandor, accentuînd și cu acest prilej că această călătorie în România este considerată de I. P. S. Sa o dovadă a dragostei și a apropierii dintre Bisericile

Ortodoxe din România și Finlanda și o nouă treaptă pentru mai buna cunoaștere a celor două popoare.

În cuvîntul său de răspuns, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a accentuat că din totdeauna poporul român a privit cu simpatie la harnicul popor finlandez, iar Biserica Ortodoxă Română a acordat aceeași cinstitoare și prețuire Bisericii Ortodoxe Finlandeze ca oricărei alte Biserici Ortodoxe surori.

Înainte de a pleca mai departe în călătoria lor, a avut loc despărțirea P. S. Episcop Teoctist al Aradului de I. P. S. Arhiepiscop Paavali și grupul finlandez, cu care prilej, conducătorul Bisericii Ortodoxe Finlandeze și-a exprimat bucuria și nădejdea de a putea saluta în catedrala sa pe înaltul ierarh român.

De la Sibiu, I. P. S. Arhiepiscop Paavali și grupul de însoțitori ai săi s-au îndreptat spre centrul episcopal de la Rîmnicu-Vîlcea, oprindu-se la Mînăstirea Cozia, unde în sunet de clopot, pelerinii finlandezi au fost întâmpinați de P. S. Episcop Iosif al Rîmnicului și Argeșului. Ierarhul român a salutat pe oaspeții străini în această străveche vatră a ortodoxiei românești. Răspunzînd, I. P. S. Arhiepiscop Paavali a evocat în scurt adîncimea de sensuri spirituale din traiul monahal ortodox.

În ziua următoare, 13 august I. P. S. Arhiepiscop Paavali și grupul finlandez au fost primiți în catedrala episcopală unde s-au rostit cuvîntări de salut, apoi au părăsit orașul Rîmnicu-Vîlcea, nu fără a se opri pentru scurtă vreme în biserica Sfîntul Gheorghe de unde acum 30 de ani înălța rugăciuni către Domnul Dumnezeu actualul Întîistătător al Bisericii noastre, Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Ultimul popas a fost la Mînăstirea Curtea de Argeș care a încoronat scurta vizită pe care frații ortodocși din Finlanda au întreprins-o în țara noastră. Frumusețea catedralei mînăstirești cu emoționanta sa legendă au lăsat o impresie adîncă tuturor membrilor grupului finlandez, constituind în același timp un minunat rămas bun, după cum a afirmat I. P. S. Arhiepiscop Paavali în cuvîntul său rostit în fața raclei Sfintei Filoteea.

I. P. S. Arhiepiscop Paavali și însoțitorii săi au părăsit România în ziua de 14 august, îndreptîndu-se spre Finlanda, purtînd în inimi frumoasa imagine a locurilor vizitate.

Călătoria turistică a acestui grup de credincioși din Finlanda, conduși de Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe se înscrie pe linia contactelor tot mai numeroase realizate de Biserica Ortodoxă Română sub părinteasca și înțeleapta conducere a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Bogăția de impresii culese în cursul acestei călătorii contribuie la mai buna cunoaștere a Bisericii și a poporului nostru, ducînd pînă în îndepărtatul nord european imaginea țării noastre constructoare a unei lumi în care să domnească pacea și bunăînțelegerea între oameni.

Pr. ILIE I. GEORGESCU

PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN A PRIMIT O DELEGAȚIE A ALIANȚEI MONDIALE BAPTISTE

În urma cererii primite din partea Cultului Baptist din România, Prea fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit în ziua de 14 august 1969 la palatul patriarhal din București, pe Rev. William R. Tolbert, Președintele Alianței Mondiale Baptiste și vicepreședinte al statului Liberia, care era însoțit de Dl. Josef Nordennaug, Secretarul general al Alianței Mondiale Baptiste, Dl. Ronald Goulding, Secretar general adjunct și Dl. Ben Page, secretarul particular al președintelui Alianței. Delegația era însoțită de Dl. Nicolae Covaci, președintele Cultului Baptist din România.

După prezentare, Rev. Președinte William R. Tolbert a mulțumit Prea fericitului Părinte Patriarh pentru cinstea ce i s-a făcut de a fi primit împreună cu însoțitorii săi. A mulțumit de asemenea Prea Fericirii Sale pentru faptul că între Biserica Ortodoxă Română și Cultul Baptist din România sînt raporturi de frățietate și stimă reciprocă.

Prea Fericitul Părinte Patriarh și-a exprimat bucuria că are posibilitatea să cunoască personal pe președinte și pe ceilalți reprezentanți ai alianței Mondiale Baptiste. I-a încredințat apoi că Biserica Ortodoxă Română întreține bune raporturi nu numai cu Cultul Baptist, ci și cu toate cultele religioase din țara noastră, recunoscute de Stat. *În țara noastră, a spus Prea Fericirea Sa, am reușit să realizăm încă de acum 21 de ani un ecumenism creștin. La noi toate cultele sînt egale între ele și fiecare respectă autonomia și organizarea celuilalt. Nu ne amestecăm unii în treburile celorlalți și nici nu se manifestă vreo tendință de supremație a vreunui cult asupra celorlalte, ci colaborăm toți în problemele de interes comun și în special în problemele care privesc raporturile noastre cu Statul, cum și în problemele majore care se pun lumii contemporane, pentru soluționarea cărora Bisericile creștine trebuie să-și aducă și ele aportul lor. Desigur, în centrul acestor probleme a stat întotdeauna pacea, pentru păstrarea și consolidarea căreia ne-am unit eforturile toate cultele, alături de poporul nostru.*

Rev. Președinte W. R. Tolbert a fost de acord că «pacea este un lucru pentru care sîntem datori să ne rugăm și să lucrăm toți fără nici un fel de rezervă».

Prea Fericitul Patriarh a adăugat: *Ne bucurăm că toate religiile sprijină pacea, dar noi creștinii sîntem cu atît mai mult datori să o facem, de îndată ce Mîntuitorul este numit «Domnul Păcii». Pentru aceasta*

este necesar ca între confesiunile creștine să se statornicească raporturi de prietenie și pace, pentru că numai atunci creștinii vor reprezenta o mare forță în acțiunea aceasta pe care o desfășoară azi aproape toate popoarele pentru abolirea războiului și pentru întronarea păcii în lume».

Apoi Prea Fericitul Părinte Patriarh s-a interesat de situația cultelor din Liberia. Rev. Președinte W. R. Tolbert a spus că și în Liberia s-a stabilit o înțelegere perfectă între reprezentanții diferitelor culte și încearcă să se creeze un ecumenism religios. Toate cultele sînt egale între ele, chiar dacă unele au un număr mai mic de credincioși. În Liberia, a adăugat Rev. Președinte Tolbert, sînt : baptiști, episcopalieni, metodiști, catolici și musulmani. Baptiștii și episcopalienii reprezintă majoritatea față de celelalte culte, dar catolicii fac progrese din ce în ce mai mari ; musulmanii sînt cei mai puțini numeroși. Rev. Președinte W. R. Tolbert s-a interesat apoi de călătoria pe care a făcut-o Prea Fericitul Părinte Patriarh în India și Etiopia la începutul anului.

Prea Fericitul Părinte Patriarh a împărtășit oaspeților impresii și constatări culese cu prilejul acestei vizite.

Rev. Președinte W. R. Tolbert și-a exprimat din nou toată grațitudinea pentru primirea pe care Prea Fericitul Părinte Patriarh a făcut-o Domniei Sale și însoțitorilor săi și l-a încredințat că cei 30.000.000 de baptiști din toată lumea prețuiesc pe Prea Fericirea Sa ca pe o mare personalitate ecumenistă a vremurilor actuale. A asigurat apoi pe Prea Fericirea Sa că va transmite și D-lui Președinte al Liberiei bunele impresii pe care le-a cules din România și din această vizită pe care a făcut-o Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române.

Dl. Ronald Goulding, secretarul general adjunct al Alianței Mondiale Baptiste s-a interesat de noua Biblie, editată de Biserica Ortodoxă Română. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a făcut un scurt istoric al Bibliei în Biserica Ortodoxă Română, arătînd apoi cum s-a putut ajunge la tipărirea noii Biblie și cum s-a distribuit tuturor parohiilor din Patriarhia Română.

La sfîrșit Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, după ce a mulțumit pentru vizita ce i s-a făcut, a împărțit unele daruri tuturor membrilor delegației, în frunte cu Rev. Președinte W. R. Tolbert.

La plecare Rev. W. R. Tolbert a scris următoarele în cartea de oaspeți de la Palatul patriarhal :

«14 august 1969

Prea amabila și binevoitoarea primire făcută nouă de Prea Fericitul Patriarh Justinian este prețuită în gradul cel mai înalt, pentru că ne-a oferit un prilej deosebit de a ne cunoaște și de a schimba unele păreri care pot da naștere la cooperare și pot aduce pace în lumea noastră zbuciumată.

Aceasta va rămîne pentru noi o experiență de neuitat».

VIZITA UNUI GRUP DE EXCURSIONIȘTI DIN ITALIA LA PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN

În ziua de 18 august 1969, la ora 8,30, Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit la cabinetul său de lucru din palatul patriarhal, un grup de 45 excursioniști de la «Opera Romana Pellegrinaggi» din Roma. Din grup făceau parte 10 preoți catolici, iar restul erau credincioși în majoritate din Roma ; printre ei erau cîțiva din Milano, Neapoli, Palermo, Bari, Agrigento și Trento. Întreg grupul, care vizitează diferite țări, era condus de Pr. Prof. Mircea Clineț, originar din România.

Scopul vizitelor pe care le face acest grup de la «Opera Romana Pellegrinaggi» a fost înfățișat Prea Fericitului Patriarh Justinian de Pr. Prof. Mircea Clineț. Membrii acestei organizații — preoți și laici — cu sediul la Roma, avînd binecuvîntarea episcopului Diocezei Roma — adică a Papii Paul al VI-lea — urmăresc inițierea de contacte între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă, apropierea între slujitorii și credincioșii acestor două Biserici, pentru ca, după ce se vor cunoaște mai bine și vor stabili legături de prietenie, să ajungă la acea dragoste frățească pe care au cunoscut-o între ei creștinii primelor veacuri.

Pr. Prof. Mircea Clineț a adăugat că în România au venit nu numai pentru a face legături de frățietate creștină, dar au venit și pentru că știau că românii și italienii au aceeași origine latină. Apoi a încredințat pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian că toți cei prezenți prețuiesc deopotrivă și Biserica Ortodoxă Română și poporul român, cu tot ce a realizat el în trecut și cu tot ce înfăptuiește în prezent.

Cu acest prilej Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a rostit o scurtă alocuțiune, spunînd între altele :

V-am așteptat cu toată dragostea, să ne putem întîlni și într-o oarecare măsură să ne putem cunoaște, pentru că desigur oamenii care nu se cunosc nu se pot prețui reciproc și nici nu se pot iubi între ei. Această realitate privește desigur și pe credincioșii diferitelor confesiuni creștine și este un lucru îndeobște cunoscut că trăind dezbinați și necunoscîndu-ne mai de aproape unii pe alții, ne-am tratat, prea adesea, nu ca niște fii ai aceluiași Părinte Ceresc și deci ca frați între noi, ci ca niște străini și ca niște dușmani, «sfîșiind astfel unitatea frățească și pacea la care ne-a chemat Domnul».

Dar dacă omenirea contemporană face eforturi din ce în ce mai mari pentru prietenia și înțelegerea între popoare, creștinii sînt cu atît mai mult datori să rupă barierele care i-au despărțit și să întindă peste tot punțile dragostei și ale cooperării între ei, atît pentru a se apropia

de acel ideal sublim al refacerii unității creștine cât și pentru a veni în întâmpinarea și sprijinirea rezolvării marilor probleme care frământă omenirea zilelor noastre de la un capăt pînă la celălalt al pămîntului.

Cum vom putea, de pildă, sprijini străduințele deosebite pe care le depun toți oamenii de bună credință pentru instaurarea unei păci durabile în lume, dacă noi creștinii n-am ajuns încă să facem pace între noi?

Cum vom putea iarăși vorbi despre dragoste între oameni, dacă noi creștinii ne vom poneгри unii pe alții, dacă vom face prozelitism unii în dauna altora, dacă vom uita mereu că Mîntuitorul ne-a spus : «Întru acestea vor cunoaște toți că sînteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste între voi» (Ioan XIII, 35). De aceea, vă felicit pentru inițiativa ce ați luat-o de a vizita deocamdată o parte din Bisericele Naționale Ortodoxe, oprindu-vă și în România, pentru a lua contact pe de o parte cu slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române, și acum și cu smerenia mea, iar pe de altă parte, pentru a cunoaște la fața locului munca și realizările poporului nostru din trecut și din prezent.

În legătură cu apropierea dintre Bisericele noastre și cu acțiunile întreprinse de a fi refăcută unitatea Bisericii Creștine, Dvs. cunoașteți din istorie că asemenea încercări au mai fost făcute, dar ele n-au reușit, pentru că la sinoadele care s-au ținut în acest scop au luat parte numai unii dintre ierarhi, dar preoții și credincioșii n-au fost de acord cu hotărârile acestor sinoade, pentru că ele n-au fost luate cu consimțămîntul masei de slujitori și credincioși ai celor două Biserici. De aceea și Papa Paul al VI-lea și Patriarhul Atenagora al Constantinopolului, discutînd problemele începerii dialogului pentru unirea Bisericilor, au ajuns la convingerea că, mai înainte de a se trece la vreo hotărîre în legătură cu problema unirii Bisericilor, este necesar să se creeze o atmosferă favorabilă unirii între slujitorii și credincioșii celor două Biserici surori. Avem avantajul că mijloacele tehnice ale zilelor noastre: presa, radioul, televiziunea etc. înlesnesc difuzarea în masele preoților și credincioșilor a tuturor acțiunilor de apropiere și deschidere sufletească întreprinse de conducătorii de Biserici. Așa s-a întîmplat cu înțîlnirea de la Ierusalim, de la Constantinopol și Roma dintre Papa Paul al VI-lea și Patriarhul Atenagora : cuvîntările care s-au ținut, atmosfera de dragoste frățească în care s-au purtat discuțiile la aceste înțîlniri, recunoașterea unor greșeli din trecut și mărturisirile care s-au făcut în legătură cu o serie de greutăți care fac să întîrzie începerea dialogului teologic dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică, toate acestea au fost repede cunoscute de ierarhii, clericii și credincioșii ambelor Biserici.

Dar, din ceea ce s-a putut constata pînă acum, am desprins cu toții că, într-adevăr, contactele acestea dintre căpeteniile de Biserici sau dintre diferitele delegații ale Bisericilor nu sînt suficiente pentru a deschide drumul larg al apropierii, al cunoașterii, al dragostei și al împlinirii dorințelor de refacere a unității creștine. Este necesar ca aceste contacte să aibe loc și între slujitorii și masele largi de credincioși ai Bisericilor, pentru a se putea ajunge să se creeze o conștiință a răspunderii pe care o avem toți cei ce alcătuim Biserica Mîntuitorului Hristos că sîntem

frați și că trebuie «să ne îngăduim unii pe alții în iubire, avînd grijă să păstrăm unitatea duhului prin legătura păcii», căci, așa cum ne încredințează Sfîntul Apostol Pavel, «este un singur Domn, este o singură credință, un singur botez, un singur Dumnezeu și Tatăl tuturor, Care este peste toți și prin toți și în noi toți» (Efes. IV, 2—3, 5—6). Dvs. mergeți pe drumul acesta al apropierii între frați ; Dvs. aduceți o contribuție deosebită la cunoașterea realităților din Bisericile Ortodoxe pe care le vizitați și veți putea să judecați singuri dacă este de folos să stăm separați, sau să nu precupețim nimic pentru a fi iarăși laolaltă în Domnul Iisus, «Căpetenia și desăvîrșitorul credinței» (Evrei XII, 2), căci Hristos rămîne același, ieri și azi și în veci (Evrei XII, 8).

Apoi Prea Fericitul Părinte Patriarh a vorbit oaspeților despre situația Bisericii Ortodoxe Române, despre organizarea ei, despre legăturile strînse dintre Sfîntul Sinod, preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române din țară și de peste hotare, despre relațiile ecumeniste stabilite între cultele din țara noastră, despre raporturile dintre cultele religioase și conducerea de Stat din țara noastră, stăruind asupra colaborării dintre Biserica Ortodoxă Română și Statul nostru și evidențiind faptul că multe din aspirațiile și înfăptuirile conducerii actuale a Statului nostru corespund întru totul cu postulatele învățaturii creștine. Ca exemplu, Prea Fericirea Sa a dat : desființarea exploatării omului de către om, distribuirea echitabilă a bunurilor materiale, datoria fiecărui cetățean de a munci și a promova bunăstarea tuturor, grija pentru om și pentru satisfacerea intereselor lui în armonie cu interesele semenilor săi etc.

Prea Fericitul Părinte Patriarh a arătat apoi cum sînt sprijinite cultele religioase din patria noastră de către Conducerea de Stat : ajutor la salarizare, plata profesorilor de la școlile teologice, acordarea de materiale pentru reparațiile sau restaurarea bisericilor, materiale pentru obiecte de cult etc. «*Dar, a continuat Prea Fericirea Sa, aș dori ca tot ce vă spun să le vedeți cu ochii Dv. Vă veți convinge la fața locului de situația bună pe care o au toate cultele religioase în țara noastră*». Apoi Prea Fericirea Sa a încheiat spunînd : «*Vă mulțumesc încă o dată pentru gîndul cel bun pe care l-ați avut de a vizita țara noastră, Biserica noastră și pe smerenia mea. Vă binecuvîntez ca pe niște frați în Domnul Hristos și vă urez tot succesul în opera atît de frumoasă pe care o întreprindeți, de a apropia Bisericile între ele, de a se cunoaște mai bine și de a ajunge iarăși să fie «una, sfîntă, sobornicească și apostolească Biserică*».

Iar ca frați de aceeași limbă și de același sînge, rog pe Bunul Dumnezeu să întărească și să sporească prietenia și frăția dintre poporul român și poporul italian, dintre conducerea poporului român și conducerea poporului italian».

La sfîrșit, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian le-a împărțit tuturor daruri și după aceea oaspeții au vizitat paraclisul și palatul patriarhal.

INCHEIEREA ANULUI SCOLAR 1968—1969 LA SCOLILE TEOLOGICE DIN CUPRINSUL PATRIARHIEI ROMÂNE

Sub înțeleapta conducere și părinteasca purtare de grijă și îndrumare a Chiriarhilor membri ai Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, la sfârșitul lunii iunie a.c., școlile teologice din cuprinsul Patriarhiei Române și-au încheiat cursurile pe anul 1968—1969.

Momentul închiderii unui nou an școlar — al 21-lea de când aceste școli (institutele și școlile de cîntăreți bisericești și seminarii teologice), au fost reorganizate și adaptate actualelor nevoi ale Bisericii Ortodoxe Române — a fost marcat prin tradiționalele serbări de sfârșit de an școlar, în cadrul cărora s-a făcut bilanțul muncii și realizărilor obținute în cursul anului de învățămînt.

Însemnăm în rîndurile de mai jos cîteva date și aspecte din munca și realizările obținute de fiecare școală în parte în anul școlar expirat.

La Institutul teologic universitar din București. — Deși nu-i vorba propriu-zis de o serbare de sfârșit de an școlar în sensul consacrat, tradițional al momentului, căci, spre deosebire de învățămîntul seminarial, anul școlar universitar teologic se încheie oficial după sesiunea din septembrie, toamna, totuși, dat fiind că cea mai mare activitate s-a desfășurat în același răstimp cu a seminariilor teologice, deci în cursul anului școlar tradițional, considerăm potrivit să facem o trecere în revistă și a activității institutelor teologice în acest răstimp.

Deschise la 1 octombrie 1968, cursurile anului universitar 1968—1969 s-au încheiat pentru sesiunea de vară — la 30 iunie a.c.

Ca și în ceilalți ani, și în acest an universitar s-a desfășurat o activitate multilaterală și deosebit de bogată, în care au fost antrenați deopotrivă profesorii, educatorii, doctoranzii, studenții și toți ceilalți ostenitori din cadrul Institutului teologic.

La cursurile de la licență au fost înscriși în acest an școlar un număr de 399 studenți, din care 295 au urmat cursurile cu frecvență zilnică, iar 104 cu frecvență redusă, fiind preoți, iar la cursurile de la doctorat au fost înscriși în cei trei ani de studii un număr de 32 doctoranzi. Un număr de 11 studenți de peste hotare au frecventat cursurile de la licență și de la doctorat, ca bursieri ai Patriarhiei Române, în timp ce 22 de studenți și doctoranzi români se află trimisi la studii de specializare în teologie în diferite centre universitare din străinătate.

Cursurile, seminariile și educația moral-religioasă și patriotic-cetățenească au fost predate de cele 25 cadre didactice (profesori, conferen-

țari, lectori, asistenți și spirituali), potrivit schemei și programei de învățămînt și educație în conformitate cu prevederile Regulamentului de organizare și funcționare a instituțiilor de învățămînt teologic.

Atît la licență cît și la doctorat, cursurile și seminariile s-au desfășurat după programul zilnic, reușindu-se să se parcurgă la toate obiectele de studiu materia prevăzută în programa analitică. Însușirea cunoștințelor teoretice predate de la catedră s-a împletit într-un tot armonios cu practica religioasă, în cadrul programului special de la paraclis. În afară de aceasta, în cadrul orelor duhovnicești săptămînale, părinții spirituali și profesorii ai Institutului au prezentat studenților sub formă de conferințe sau meditații diferite teme de trăire și viață creștină în spiritul noului imperativ evanghelic al vremurilor noastre. De asemenea, profesorii au ținut o serie de conferințe cu caracter educativ-patriotic, axate pe oglindirea marilor realizări împlinite în țara noastră și pe mărețele idealuri de pace, libertate și înfrățire între popoare de care este însuflețit poporul român.

Pe lângă aceasta, corpul profesoral a desfășurat o susținută activitate publicistică în revistele bisericești ca și la cursurile de îndrumare socială și pastorală a preoților, unde au susținut prelegeri și au condus seminarii, iar unii dintr-inșii au făcut parte din diverse comisii și delegații în diferite organisme de lucru din cadrul relațiilor interbisericești, care și-au desfășurat lucrările atît în țară cît și peste hotare.

Un auxiliar de mare preț a fost, atît pentru munca profesorilor cît și a studenților și doctoranzilor, biblioteca, îmbogățită neîncetat cu noi publicații teologice, beletristice și diferite periodice române și străine. Dispunînd de suficient material informativ, studenții și doctoranzii, frecventînd biblioteca mai cu seamă în perioada examenelor, au putut să-și întregescă cunoștințele primite la orele de curs și să se pregătească temeinic pentru examene : colocvii și examenele anuale din sesiunea iunie, la care s-au prezentat și pe care le-au promovat marea majoritate a studenților.

În urma încheierii anilor de studii prin promovarea în sesiunea iunie a.c. a examenelor anului IV, un număr de 43 absolvenți, prezentîndu-se și susținînd examenul pentru diploma de licență, au fost declarați licențiați în teologie promoția 1969 ; iar, ca o tot mai mare ilustrare a valorii și a prestigiului învățămîntului teologic ortodox român, se înregistrează promovarea în cursul acestui an universitar a examenului aprofundat de admisibilitate de către șapte candidați, precum și susținerea și promovarea examenului de doctorat de către doi candidați : *Popescu Mihail Gabriel* și *Floca Ioan*.

Pentru a întregi această rodnică și multilaterală activitate, se cuvine a fi amintite o serie de vizite ale unor distinse personalități teologice și bisericești, precum și ale unor studenți de peste hotare, care, vizitînd Biserica Ortodoxă Română, au fost oaspeți și ai Institutului teologic, a cărui activitate au apreciat-o în chip deosebit de elogios.

Toate aceste strădării s-au desfășurat sub directa supraveghere și înțeleapta îndrumare a Prea Fericitului Patriarh Justinian și cu sprijinul Departamentului Cultelor.

La capătul acestei rodnice activități, în ziua de 28 iunie 1969, în prezența P.C. Pr. Al. Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, delegatul Prea Fericitului Patriarh Justinian, a PP. CC. Preoți Consilieri patriarhali și arhiepiscopali, a avut loc o agapă frățească la care au participat membrii corpului didactic, noii licențiați ai Institutului teologic, promoția iunie 1969 și doctoranzii. Vorbitorii care au luat cuvântul cu acest prilej au elogiât activitatea desfășurată în școală; au făcut urări de continuă prosperitate și de noi realizări și au toastat pentru înființării Bisericii Ortodoxe Române și pentru Conducerea Departamentului Cultelor.

La Institutul teologic universitar din Sibiu. — Ca și la Institutul teologic din București și aici activitatea desfășurată în cursul anului universitar 1968—1969 a fost variată și cu roade bogate.

Programul de studii și cel de educație moral-religioasă și social-patriotică s-au desfășurat în conformitate cu dispozițiunile Sfintului Sinod. Materia de învățămînt a fost parcursă în întregime în cadrul orelor de curs; iar în orele de seminar s-au dat consultații și s-au discutat diferite probleme și aspecte legate de prelegerile de la orele de curs. La orele duhovnicești, temele tratate au avut ca scop continua îmbunătățire a profilului spiritual al tînărului teolog — preotul de mîine — în lumina învățaturii evangheliei lui Hristos; iar la orele de educație patriotică au fost abordate teme legate de problemele vieții contemporane, ale păcii și progresului social, privite în lumina intereselor legitime superioare ale poporului nostru, unitar, liber și independent; constructor, pe zi ce trece, al unui viitor tot mai prosper și mai luminos.

Studentii, bine pregătiți și îndrumați de profesorii și de educatorii lor, cu prilejul colocviilor și examenelor de fine de an au dat răspunsuri foarte bune, dovedind justă orientare și maturitate în gîndire. În afară de munca didactică propriu-zisă, profesorii Institutului teologic din Sibiu au desfășurat activitate publicistică în paginile revistelor centrale bisericești și ale revistelor și celorlalte publicații eparhiale, în primul rînd în paginile «Mitropoliei Ardealului» și ale «Telegrafului român». De asemenea, au făcut parte din colectivele de predare și examinare la cursurile de îndrumare pastorală și socială a preoților de la Curtea de Argeș, precum și din diferite colective de lucru, ca delegați ai Bisericii Ortodoxe Române la manifestările bisericești care au avut loc în țară și peste hotare. Se cuvine a menționa, în legătură cu aceasta, că Institutul a fost vizitat în cursul acestui an școlar de numeroși oaspeți de peste hotare: unii din ei cunoscuți teologi și profesori, care au ținut și prelegeri în fața studenților Institutului.

Festivitatea încheierii anului școlar a avut loc în ziua de 29 iunie, praznicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel. În dimineata acestei zile în catedrala mitropolitană, în prezența P. S. Episcop-vicar Visarion Rășnăreanu, s-a oficiat slujba sfintei liturghii și a Te-Deum-ului de către un sobor alcătuit din părinți profesori și consilieri arhiepiscopali, răspunsurile fiind date de corul studenților teologi; predica a fost rostită de P.C. Pr. Prof. Milan Șesan.

După serviciul divin, în aula Institutului s-a desfășurat un frumos program festiv, la care, printre alții, a participat și Dl. Prof. Ludwig Binder din partea Institutului protestant din Cluj, secția evanghelic-luterană Sibiu. Programul a constat din mai multe bucăți muzicale-religioase, laice-populare și patriotice — ce au încadrat cuvîntarea festivă a P. C. Pr. Rector Sofron Vlad, care, printre altele, a arătat coordonatele pe care s-a desfășurat întreaga activitate a școlii în anul care a trecut. «În lumea nouă în care sîntem puși să activăm — a arătat P. C. Sa, adresîndu-se în chip special studenților —, pe lângă o pregătire temeinică, vi se cere să achiziționați și o forță morală robustă. Voi sînteți chemați să predicați nu numai prin cuvînt, cît mai ales prin fapta, atitudinea și toată ținuta voastră; aceasta, pentru că predica faptei este totdeauna mai convingătoare decît cea a cuvîntului. Experiența vieții a dovedit în general că poate avea cineva cunoștințe bogate și frumoase, dar dacă n-are și energia necesară, acestea rămîn neroditoare. Toate intențiile bune ale cuiva rămîn ca niște semințe neroditoare dacă lipsește forța morală care să le pună în acțiune. Gîndiți-vă la Sfîntul Apostol Pavel: ce forță morală extraordinară a avut acest om! În viețuirea și misiunea lui pentru Hristos cel răstignit, Marele Apostol a fost purtat spre biruință de formidabila tărie morală de care era stăpînit; prin ea a biruit totul. Istoria neamului și a Bisericii noastre strămoșești este plină de fapte și realizări care au la bază forța morală. Gîndiți-vă la atîtea figuri de ierarhi și chiar de preoți simpli din istoria Bisericii noastre Ortodoxe Române, gîndiți-vă la masa populară românească din Transilvania, care și-a apărat naționalitatea și credința străbună împotriva tuturor adversităților și silniciilor abătute asupra ei, și atunci veți înțelege ce importanță are forța morală, atît pentru individ, cît și pentru colectivitate».

În încheiere, după ce vorbitorul a adresat cîteva sfaturi noilor licențiați, amintindu-le că trebuie să studieze în continuare, spre a fi înarmați pentru «lupta vieții», căci «viața vă va dovedi că exămenele pe care le veți mai avea de trecut vor fi și mai aspre decît cele de la Institut», a exprimat respectuoase mulțumiri chiriarhilor locului, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului și PP. SS. Episcopi Teoctist al Aradului și Valerian al Orădiei, precum și Conducerei Departamentului Cultelor pentru neîncetata purtare de grijă și substantialul sprijin acordat acestei școli pentru bunul ei mers.

În numele proaspeților licențiați în teologie a vorbit absolventul Ioniță Viorel care, a exprimat respectuoasă recunoștință tuturor celor ce, într-o formă sau alta, au contribuit la pregătirea lor teologică. duhovnicească și patriotică, precum și conducătorilor eparhiali care le-au «acordat burse sau alte forme de subzistență materială».

Ultimul dintre vorbitori, P. S. Episcop-vicar Visarion, adresînd celor de față un scurt cuvînt în numele I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, a arătat că «în lumea noastră, în care întîlnim noul la fiecare pas, noi, ca preoți și cetățeni, aparținem timpului nostru, poporului nostru de astăzi. De aceea, în această lume nouă, însăși teologia a fost coborîră din sfera purului abstracțiunii la realitatea vieții de toate zilele. În

adevăr, teologia pentru viață, așezată în slujba vieții este una din caracteristicile noii orientări a teologiei noastre de azi.

Este necesar ca noi toți — și cu deosebire cei ce părăsesc astăzi băncile Institutului teologic — să fim pătrunși de adevărul că noi trăim într-o epocă mare, binecuvîntată, în care munca noastră are o importanță deosebită, atît pe tărîm bisericesc, cît și pe tărîm patriotic... Dragi tineri licențiați în teologie, menirea voastră este aceea de a deveni păstori duhovnicești ai credincioșilor, preoți la altar, așa cum v-ați pregătit să fiți. Dăruiți-vă înaltelor interese ale Bisericii noastre și ale poporului nostru! Identificați-vă trup și suflet cu aceste interese! Lucrați în așa fel încît, prin tot ce faceți, să puneți și voi din tinerețea și idealurile voastre, fiecare, cîte o piatră solidă la marea operă de construire a vieții noastre noi, la bunăstarea, progresul și înflorirea multilaterală a scumpei noastre patrii, — așa cum ați învățat în sala de curs și în fața altarului».

După executarea compoziției muzicale *Frumoasă ești, patria mea* a profesorului-dirijor Gh. Șoima, programul festiv luînd sfîrșit, întreaga asistență părăsește sala de serbare în acordurile *Imnului arhieresc*.

La Seminarul teologic din București. — Tradiționala serbare de sfîrșit de an a avut loc în ziua de 28 iunie a.c. Programul festiv a fost precedat de oficierea unui serviciu divin cu Liturghie și Tedeum în biserica Sfînta Ecaterina, paraclisul Institutului și Seminarului teologic, de către un sobor de preoți și diaconi din cadrul școlii. Programul festiv s-a desfășurat în aula Institutului teologic în prezența Pr. Vicar Alexandru Ionescu, reprezentantul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, a P. C. Diac. Prof. Dr. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic. Au mai participat consilierii patriarhali, membrii corpului didactic al Seminarului, părinți și rude ale elevilor. În deschiderea serbării corul elevilor sub conducerea Dl. Prof. Marin Velea a interpretat cîntarea *Deschideți mari* de Glück.

Apoi Dl. Prof. Nicolae Grosu, directorul Seminarului teologic a deschis programul serbării de sfîrșit de an printr-o însuflețită cuvîntare, în care s-au reflectat munca și realizările membrilor corpului didactic pe anul școlar 1968/1969, precum și munca elevilor în procesul de învățămînt în care sînt angrenați. Am reținut din cuvîntarea D-lui Director N. Grosu mai ales următoarele pasaje : «Prin procesul instructiv-educativ al școlii noastre am urmărit să realizăm două scopuri : unul de a pregăti slujitori luminați și credincioși Bisericii noastre strămoșești și altul de a face ca elevii noștri să devină cetățeni conștienți și devotați patriei noastre scumpe, Republica Socialistă România. Conținutul religios al învățămîntului nostru am urmărit să nu fie scolastic și steril. Intrețesînd ideile și concepțiile creștine cu cele sociale, am urmărit să respectăm tradiția apostolică și patristică a Bisericii Ortodoxe, precum și înțeleapta interpretare socială a adevărurilor de credință făcută de Întîistătorul Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Îndrumările și povățuirile Prea Fericitului Părinte Patriarh sînt

scumpe inimilor noastre și le avem pururea prezente cu respect și recunoștință în mintea și cugetele noastre. Tot după strălucitul exemplu al Prea Fericii Sale, la disciplinele umaniste, istoria patriei, istoria universală, geografia, limba română, limbile clasice, la cele două limbi moderne, ne-am dat silința să deșteptăm în sufletele elevilor noștri sentimentul demnității naționale, mândria de trecutul glorios al neamului nostru, care a știut în tot cursul istoriei sale zbuciumate să-și apere glia și independența, mândria de perspectivele luminoase care se deschid astăzi poporului nostru care se înalță pe zi ce trece spre culmi de progres și bunăstare, necunoscute pînă în prezent».

După ce a expus situația școlară a elevilor Seminarului teologic la sfîrșitul anului de învățămînt 1968—1969, Dl. Director N. Grosu a spus în continuare următoarele : «Rugăm respectuos pe P. C. Pr. Vicar Alexandru Ionescu, care reprezintă astăzi la serbarea noastră pe Prea Fericitul Părinte Patriarh, să se facă pe lîngă Prea Fericea Sa interpretul sentimentelor noastre de devotament profund, recunoștință sinceră și ascultare desăvîrșită. Dragostea părintească pe care Prea Fericitul Părinte Patriarh o arată în permanență acestei școli, copleșește modestele noastre posibilități de mulțumire și grațitudine ce-i datorăm. În egală măsură recunoștința noastră se îndreaptă către Departamentul Cultelor, căruia îi mulțumim din adîncul inimii pentru înțelegerea și sprijinul acordate în permanență. Apoi Dl. Director N. Grosu a mulțumit corpului profesoral, personalului educativ și administrativ pentru munca depusă. «Iar vouă, iubiților noștri absolvenți, — a spus în încheiere Dl. Director N. Grosu — că doresc ca bunul Dumnezeu să vă lumineze pașii vieții voastre ca să vă ridicați la înălțimea chemării voastre sfinte și cetățenești și, la rîndul vostru, să creșteți credincioși luminați pentru împărăția cerurilor și cetățeni cinstiți pentru cetatea pămîntească a patriei noastre iubite, Republica Socialistă România».

Corul elevilor a interpretat după aceea cîntările : *Miluieste-mă Dumnezeule*, de G. Cucu, *Pînă cînd Doamne*, de Bortneanschi, *Maria neichii, Marie*, prelucrare de N. Lungu și *Pe al nostru steag*, de Ciprian Porumbescu, și au fost recitate poeziile : *Rugăciune*, de O. Goga și fragmente din *Scrisoarea a III-a* de Mihail Eminescu.

A urmat cuvîntul P. C. Pr. Vicar Alexandru Ionescu, care a remarcat cu satisfacție munca profesorilor și a elevilor pentru obținerea a cît mai bune rezultate la învățătură. În alocuțiunea sa, P. C. Pr. Vicar a ținut să sublinieze că bunele rezultate la învățătură sînt la înălțimea condițiilor create elevilor din partea conducerii Bisericii Ortodoxe Române. P. C. Sa a subliniat datoria pe care o au elevii de seminar de a fi exemplu de muncă, cinste și hărnicie în satele unde se vor întoarce, îmbinînd armonios datoriiile lor sociale, cetățenești cu cele specifice menirii lor de viitori slujitori ai altarului. «Anul acesta Patria noastră sărbătorește în chip deosebit un sfert de veac de la istoricul eveniment de la 23 August 1944. Acest eveniment — a subliniat P.C. Părinte Vicar — trebuie să fie cinstit cum se cuvine în dubla calitate de slujitori ai altaru-

lui și de cetățeni corecți ai scumpei noastre patrii, Republica Socialistă România».

După alocuțiune, P. C. Pr. Vicar Alexandru Ionescu a înmînat premiile celor ce s-au distins la învățătură și la conduită.

Serbarea s-a încheiat cu tradiționala agapă, la care au participat și absolvenții Institutului Teologic promoția iunie 1968, precum și doctoranzii și studenții de peste hotare.

La Seminarul teologic din Buzău. — Inchiderea festivă a anului școlar a avut loc în ziua de 24 iunie a.c., după-amiaza, în prezența P. S. Antim, episcopul Buzăului, a Părinților Consilieri eparhiali, a corpului didactic și a numeroși părinți și rude ale elevilor.

Programul festiv a fost alcătuit din coruri și recitări. Amintim dintre coruri: *Republică, mareașă vatră*, de I. Chirescu, *Eu sînt Învierea*, de Mehîl, *La oglindă*, de T. Popovici, *Pe al nostru steag*, de Ciprian Porumbescu, iar dintre poezii: *Mama* de G. Coșbuc, *Noi*, de O. Goga, *Balada chiriașului grăbit*, de G. Topîrceanu.

Un loc important în cadrul programului l-a ocupat cuvîntarea P. C. Pr. Prof. Dumitru Luca, directorul Școlii de cîntăreți bisericești și Seminarului teologic, care a făcut o amplă dare de seamă asupra mersului școlii în cursul anului școlar 1968—1969.

După ce P. C. Sa a arătat atmosfera de bucurie prilejuită de acest moment și popas festiv în viața școlii, a subliniat spiritul de muncă și disciplină în care s-a desfășurat activitatea școlară — pe care a caracterizat-o drept «variata și deosebit de rodnică» — și în acest an.: materia de învățămînt a fost parcursă la toate obiectele de studiu, predarea lecțiilor făcîndu-se la un nivel corespunzător de către un corp profesoral alcătuit din cadre tinere și mai în vîrstă, în care experiența îndelungată și înțelepciunea celor cu părul cărunț s-au împletit într-un tot armonios cu puterea de muncă, elanul și năzuința de afirmare a celor tineri, în realizarea aceluiași scop: însușirea cu ușurință și cît mai temeinic și mai complet de către elevi a cunoștințelor predate. În ceea ce privește educația spirituală și cea patriotic-cetățenească — a arătat vorbitorul —, «ne-am străduit să sădim în sufletele și conștiința elevilor noștri sentimentul datoriei, convingerii și năzuinței spre tot ceea ce le este mai de folos, împletind sublimatele învățături evanghelice cu luminoasele realități ale vieții mereu mai prospere din patria noastră. Am căutat să imprimăm elevilor seriozitate în conduită, să le sădim și să le activizăm neîncetat virtuțile creștine ale nădejzii, credinței și dragostei față de Dumnezeu și față de aproapele, iubirea fierbinte și devotamentul sfînt față de leagănul vieții noastre pămîntești, scumpa noastră patrie, pe care avem datoria s-o slujim prin muncă conștiincioasă sub toate formele, ca pe cel mai de preț odor ce i s-a dat omului pe pămînt», — idee care capătă semnificație nouă acum cînd țara întregă se pregătește să întîmpine aniversarea unui sfert de veac de la eliberare.

Vorbînd despre desfășurarea procesului de învățămînt — buna lui desfășurare condiționînd buna pregătire instructiv-educativă a elevilor —, Părintele director a spus în partea a doua a cuvîntării sale: «Tre-

buie să depunem eforturi ca învățămîntul teologic să capete un caracter modern de organizare și funcționare, după principiul și modelul învățămîntului de stat, pe care trebuie să le împrăștiem și să le adaptăm specificului nostru bisericesc. Perfecționarea învățămîntului teologic seminarial trebuie să se facă în mod special, prin revederea și restructurarea programei analitice și prin tipărirea manualelor necesare, atît la obiectele de specialitate cit și la cele de cultură generală — un manual bun fiind, după cum este știut de toți, instrumentul de lucru al elevului în munca sa de fiecare zi».

În încheiere vorbitorul a prezentat situația statistică a elevilor, în urma examenelor de sfîrșit de an școlar și a examenelor de diplomă pentru școala de cîntăreți bisericești și pentru seminarul teologic, care s-au ținut sub președinția P. C. Pr. Prof. Ioan Rămureanu de la Institutul teologic universitar din București. Rezultatele obținute de elevi au fost îmbucurătoare, atît la examenele de sfîrșit de an, cit și la examenele de diplomă.

După prezentarea situației școlare, elevilor merituosi li s-au împărțit premii și mențiuni.

La sfîrșitul serbării a luat cuvîntul P. S. Episcop Antim, care a făcut aprecieri pozitive asupra activității desfășurate în școală în cursul anului încheiat, asupra rezultatelor obținute de elevi, asupra calității muncii didactice și educative a corpului profesoral, cărora le-a mulțumit călduros și le-a împărțit arhieresti binecuvîntări atît din partea P. S. Sale personal, cit și din partea P. S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos. Serbarea s-a încheiat cu *Imnul arhieresc*.

La Seminarul teologic de la Mînăstirea Neamț. — Praznicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel a intrat în tradiția acestei școli ca ziua de popas festiv, la capătul final al anului școlar. În adevăr, în ziua de 29 iunie a.c. toți ostenitorii Seminarului — profesori, elevi, salariați — alături de ostenitori din cadrul Sfintei Mînăstiri, au gustat cîteva clipe de trăire și desfătare sufletească împletite cu frumoase amintiri, prilejuite de serbarea de sfîrșit de an școlar.

Serbarea a început de fapt în ajunul marelui praznic, cînd — seara — întregul corp profesoral și elevii au participat la slujba vecerniei, care s-a săvîrșit în biserica mare a mînăstirii. A doua zi, tot aici, a fost oficiată slujba sfintei liturghii de un sobor de preoți și diaconi în frunte cu P. C. Protos. Epifanie Norocel, directorul școlii, răspunsurile stranei fiind date de elevi, sub conducerea P. C. Diac. Const. Sîrbu, profesor de muzică. Au fost de față P. C. Pr. Scarlat Porcescu, vicar administrativ, delegatul I. P. S. Iustin, mitropolitul Moldovei și Sucevei, P. C. Pr. Gh. Vlad, delegatul P. S. Partenie, episcopul Romanului și Hușilor, P. C. Arhim. Nestor Vornicescu, starețul Mînăstirii Neamț, profesori, elevi, viețuitori ai sfintului locaș, părinți și rude ale elevilor. După slujba sfintei liturghii s-a oficiat un Te-Deum de mulțumire către Dumnezeu, pentru cereasca oblăduire și ajutorul dat în cursul acestui an școlar profesorilor și elevilor în munca lor de zi cu zi. S-a cîntat apoi un polihroniu pentru chiriarhii locului — I. P. S. Mitropolit Iustin și P. S. Episcop

Partenie —, pentru Conducătorii patriei noastre, pentru profesorii, elevii și toți ostenitorii școlii.

Programul festiv a fost deschis cu imnul *Republică, măreață vatră*, de I. Chirescu, interpretat de corul elevilor. După aceea, P. Cuv. Director a rostit un cuvânt festiv, cuprinzând o bogată dare de seamă asupra activității școlare din acest an și în care a subliniat importanța unor mari evenimente din viața poporului nostru: aniversarea unui secol și jumătate, de la nașterea marelui cărturar și luptător democrat român Nicolae Bălcescu și grandioasele pregătiri — concretizate într-o intensă și variată activitate, ce se desfășoară pe tot cuprinsul țării — pentru sărbătorirea unui sfert de veac de la eliberarea patriei noastre. Cuvântul festiv s-a încheiat cu părintești îndemnuri adresate absolvenților de seminar, care părăsesc pentru totdeauna pragurile acestei școli. «Nu uițați! Voi sînteți cartea de vizită a școlii noastre, cartea de vizită a muncii depuse de profesorii voștri în cursul celor cinci ani de studii. Ați învățat despre virtutea credinței, care trebuie să fie lucrătoare și vie, — credință prin care s-au afirmat marii ierarhi și dascăli, ca și toți credincioșii vrednici. Aceasta trebuie să stimuleze toată activitatea voastră. Ați învățat despre iubirea de Dumnezeu și de aproapele. Aceasta trebuie să vă încălzească inima, să vă sporească zelul și să vă sporească neconținut puterea de muncă. Îndemnul la muncă îl aveți la îndemîină oriunde și oricînd: la oamenii de pe ogoare, la oamenii din fabrici și uzine, de pe șantiere și din laboratoare, la oamenii truditori cu slova și cu pana, — la toți oamenii din patria noastră, căci toți muncesc. Fiți deopotrivă fii devotați ai Bisericii noastre strămoșești și cetățeni loiali, legați cu trup și suflet de glia patriei noastre, pentru a cărei propășire și înflorire sînteți chemați să lucrați și să luptați neîncetat. Cinstiți prin conduita și munca voastră pe Chiriarii noștri, care v-au ajutat și au vegheat la educarea și instruirea voastră».

P.C. Pr. Vicar Scarlat Porcescu și P.C. Pr. Gh. Vlad, luînd cuvîntul în numele celor doi Chiriarii pe care îi reprezintă, exprimîndu-și satisfacția pentru rezultatele frumoase cu care s-a încheiat activitatea școlară și în acest an, au adus mulțumiri din partea centrelor lor eparhiale și au transmis felicitări și binecuvîntări din partea celor doi ierarhi, oblăduitori direcți ai acestei școli.

Festivitatea s-a încheiat cu împărțirea premiilor la studii și purtare, elevilor merituoși.

La Seminarul teologic din Cluj. — Serbarea de sfîrșit de an școlar a avut loc în ziua de 17 iunie a. c. După oficierea slujbei sfintei liturghii și a Te-Deum-ului, la care au participat profesorii și elevii școlii, la orele 10,30, în sala de festivități a Seminarului teologic s-a desfășurat un frumos program festiv, în prezența P. S. Teofil, episcopul Vadului, Feleacului și Clujului, a membrilor consiliului eparhial, a unei delegații de profesori de la Institutul teologic protestant din Cluj în frunte cu Dl. Prof. Dr. I. David, rector-vicar. La intrarea în sală, oaspeții au fost întîmpinați cu *Imnul arhieresc*, după care a început programul festiv cu rugăciunea *Tatăl nostru* de Anton Pann, interpretată de corul elevilor

sub conducerea P. C. Diac. Prof. I. Brie. În cadrul programului s-au executat mai multe bucăți muzicale : *Pace de Händel, Frumoasă ești, patrie* de Gh. Șoima, *Trei culori*, de Ciprian Porumbescu și s-au recitat poezii.

Cuvîntul festiv a fost rostit de P. C. Pr. Prof. Ioan Pop, directorul Seminarului teologic. Acesta a dat mai întîi citire telegramei primite din partea I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, prin care anunța că, neputînd lua parte la serbare din interese superioare, felicită pe toți ostenitorii școlii — profesori, elevi, personal administrativ și de serviciu — pentru ostenele depuse și le împărtășește înalte binecuvîntări arhieresti. În continuare, a înfățișat situația și rezultatele muncii școlare la sfîrșitul anului. Rezultatele la învățătură și purtare ale elevilor sînt destul de mulțumitoare : din cei 207 elevi înscriși la începutul anului școlar — proveniți din trei eparhii : Arhiepiscopia Sibiului, Episcopia Clujului și Episcopia Oradiei — sînt promovați 91%, ceea ce reprezintă un frumos procent și constituie un tot mai vădit progres la învățătură al elevilor, fapt care dovedește seriozitatea cu care ei s-au pregătit, sub permanenta supraveghere și îndrumare a profesorilor și a celorlalți factori educatori, pentru a deveni buni slujitori ai altarelor străbune și ai patriei». Bunele rezultate la învățătură și la purtare ale elevilor sînt un răspuns plin de recunoștință la eforturile materiale pe care le-au făcut eparhiile respective pentru întreținerea acestora și pentru crearea de condiții tot mai bune de studiu și găzduire. În adevăr, «această părintească purtare de grijă s-a concretizat în dotații, burse și ajutoare care se ridică la aproape 300 000 lei. În sprijinul elevilor sînguincioși la învățătură au venit, de asemenea, și unele protopopiate cu importante contribuții materiale. În încheiere au fost aduse mulțumiri recunoscătoare pentru neconținută purtare de grijă față de această școală Prea Fericitului Patriarh Justinian, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, P. S. Episcopi Teofil al Clujului și Valerian al Oradiei, precum și conducerii Departamentului Cultelor.

În numele absolvenților a vorbit fostul elev Chiorean Vasile.

La sfîrșitul festivității, P. S. Episcop Teofil a felicitat pe profesorii și elevii școlii, împărtășindu-le binecuvîntări, iar proaspeților absolvenți le-a adresat părintești îndemnuri pentru munca lor de viitor : «Sînt convins și sînt bucuros că mulți dintre voi intră în pastorație. Ca păstor sufletesc să știți că vă urmăresc cu atenție și îmi leg de viitoarea voastră activitate nădejdi mari. Acolo unde vă veți duce, în mijlocul credincioșilor, străduiți-vă să fiți la înălțimea misiunii și chemării voastre. Fiecare din voi să fie un «Popa Tanda» al vremurilor noastre, care știe «să sfințească» cu vrednicie locul unde se află. Iar aceia care mergeți mai departe la studii la Sibiu, să nu uitați că trebuie să fiți exemple bune și la carte și la purtare, și să vă străduiți și antrenați unii pe alții în cele duhovnicești și în cele cărturărești. Iar înainte de orice, pe toți vă îndemn, ca o mare îndatorire, să citiți Biblia cu atenție, căci Sfînta Scriptură este hrana sufletească de care un seminarist, un teolog, are absolută nevoie, lectura ei contribuind la pregătirea intelectuală și teologică a fiecăruia dintre voi».

La Seminarul teologic din Craiova. — Serbarea de sfârșit, de an școlar a avut loc în ziua de 29 iunie 1969, o dată cu prăznuirea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, în prezența I. P. S. Firmilian, mitropolitul Olteniei, a P. C. Arhim. Ghermano Dineață, vicarul Sfintei Episcopii a Râmnicului și Argeșului, delegatul P. S. Episcop Iosif și a consilierilor administrativi mitropolitani.

După oficierea în sobor a sfintei liturghii și a Te-Deum-ului, ale căror răspunsuri au fost date de elevii seminariști sub conducerea profesorului de muzică, Teofil Sanda, întreaga asistență a trecut într-o sală de curs gătită sărbătorește, unde s-a desfășurat programul festiv.

P. C. Pr. Prof. Petre Constantinescu, directorul școlii, după ce, mai întâi, a adresat un mișcător cuvânt de bun-venit oaspeților, a făcut o dare de seamă asupra mersului școlii pe anul încheiat. A înfățișat munca desfășurată pe plan didactic, educativ și administrativ-gospodăresc, relevând, între altele, că «s-a căutat ca învățămîntul în școală să fie cât mai documentat și mai sistematic, dar legat strîns de viață. S-a urmărit, atît pregătirea profesională a elevilor, viitoarele cadre bisericesti, cît și orientarea și pregătirea lor ca viitori cetățeni, devotați scumpei noastre patrii». La sfârșitul dării de seamă, Părintele Director a prezentat situația statistică a elevilor după încheierea situației de fine de an: din 167 elevi înscriși la începutul anului școlar, au frecventat cursurile 164 elevi, au promovat anul 108 elevi, au rămas corigenți 49 elevi, iar 7 elevi au rămas repetenți.

După cuvîntarea P. C. Director, elevii Seminarului au executat mai multe bucăți muzicale și au recitat poezii.

În numele noii promoții de absolvenți a vorbit fostul elev Belodan Cristian, care a exprimat sentimente de mulțumire și recunoștință Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, ctitorul noului învățămînt teologic, I. P. S. Mitropolit Firmilian și P. S. Episcop Iosif, oblăduitorii direcți ai școlii pe care el și colegii săi o părăsesc plini de încredere și optimism pe noul drum al vieții.

Luînd cuvîntul după aceea, P. C. Vicar Arhim. Ghermano Dineață, delegatul P. S. Iosif, episcopul Râmnicului și Argeșului, a exprimat aprecieri elogioase și mulțumiri pentru modul cum s-a desfășurat activitatea școlară în anul ce s-a scurs și a împărtășit profesorilor, elevilor și celorlalți ostenitori arhieresti binecuvîntări din partea P. S. Episcop Iosif.

În încheiere, a luat cuvîntul I. P. S. Mitropolit Firmilian. Subliniind mai întâi că activitatea școlară din acest seminar — ca și din celelalte din întreaga țară — se înscrie «ca o contribuție pozitivă pe linia eforturilor și izbînzilor statului nostru în pragul celei de-a XXV-a aniversări a eliberării de sub dominația fascistă», I. P. S. Sa a făcut apoi judicioase reflexii asupra răspunderii ce stă pe umerii preotului în societatea actuală, în care acesta trebuie să fie bine pregătit, spre a fi «în stare să-și împlinească rolul său de dascăl și educator al credincioșilor».

Apreciind cu bune calificative pregătirea și educația elevilor — la aceasta un merit deosebit avându-l întregul corp didactic și educativ — înaltul lerarh a considerat drept «factor esențial al acestui succes» în primul rînd «disciplina în muncă». Deprinderea disciplinei în muncă este «cheia deplinului succes în greaua misiune și răspundere a pastorației credincioșilor în societatea zilelor noastre, mereu în prefacere».

La sfîrșitul cuvîntării a împărtășit înalte binecuvîntări arhierești tuturor celor de față.

Serbarea s-a încheiat cu distribuirea premiilor elevilor merituoși la învățătură și la purtare.

A urmat apoi o agapă de despărțire.

La Seminarul teologic din Caransebeș. — Popasul festiv al culegerii roadelor după munca depusă în cursul anului școlar încheiat a avut loc în ziua praznicului Sfinților Apostoli Petru și Pavel în prezența P. C. Pr. Consilier I. B. Mureșianu, delegatul I. P. S. Nicolae, mitropolitul Banatului și a P. C. Pr. Inspector Emil Roman, delegatul P. S. Teoctist, episcopul Aradului, care împreună cu preoți dintre profesorii școlii au oficiat în sobor și slujba sfintei liturghii și a Te-Deum-ului.

După slujbă, într-o sală de clasă, frumos împodobită, s-a desfășurat programul festiv, care s-a deschis cu rugăciunea *Tatăl nostru*. În cadrul programului s-au recitat poezii și au fost executate de corul elevilor mai multe cîntece religioase, populare și patriotice.

P. C. Diac. Prof. D. Abrudan, directorul școlii, prezentînd o dare de seamă despre activitatea desfășurată în acest an școlar, a arătat că «rezultatele sînt mulțumitoare, atît pe tărîm didactic, cît și pe tărîm educativ-moral religios și gospodăresc; o atenție deosebită a fost acordată, de asemenea, educației cetățenești-patriotice», — la aceasta contribuind deopotrivă, atît profesorii, cît și elevii și ceilalți ostenitori, care au înțeles rolul ce le-a revenit. «La baza tuturor acestor bune înfăptuiri — a subliniat vorbitorul — a stat și stă mereu dragostea și clarviziunea Chiriarhilor noștri, I. P. S. Mitropolit Nicolae și P. S. Episcop Teoctist, oblăduitorii direcți ai școlii noastre, care au dovedit că așază importanța și menirea Seminarului teologic din Caransebeș ca un punct central în viața și viitorul Bisericii noastre strămoșești. Astfel, pentru rodirea și creșterea vieții duhovnicești în sufletele elevilor, centrele eparhiale ne-au trimis din cînd în cînd delegați, care au împărtășit tinerilor ucenici din gîndurile și experiența lor pastorală și de zidire sufletească. Mai mult decît atît: activitatea multilaterală desfășurată în școală a fost analizată și îndrumată, cu prilejul vizitelor făcute de către I. P. S. Mitropolit Nicolae, personal, care — între altele — a dispus ca elevii din ultima clasă să se deplaseze la diferite parohii din oraș și din împrejurimi în scopul însușirii «pe teren» a practicii omiletico-liturgice și pastorale». În încheiere, adresînd cuvenitele mulțumiri și sentimente de profundă recunoștință Întîistătătorilor eparhiali,

Părintele Director a spus: «Dorim să folosim prilejul împlinirii unui sfert de veac de la înfăptuirea mărețului act de eliberare a patriei noastre de sub jugul fascist, spre a asigura conducerea Departamentului Cultelor de toată fireasca noastră adevărată la continua prosperare a poporului și a patriei noastre, pe care le vedem din ce în ce mai înfloritoare».

În numele celor doi Chiriarhi a răspuns P. C. Pr. Consilier I. B. Mușesianu, care, apreciind pozitiv activitatea tuturor ostenitorilor, i-a felicitat călduros și le-a împărtășit binecuvântări.

După programul festiv, încheiat cu *troparul Pogorîrii Duhului Sfânt*, a urmat o agapă.

La Seminarul special de la Curtea de Argeș. — În toamna anului 1968 s-au deschis la Curtea de Argeș cursurile unui seminar teologic special profilat pe trei ani de studiu. În primul său an de activitate, acest seminar special a funcționat cu trei clase paralele, frecventate de un număr de 124 elevi, proveniți îndeosebi din eparhiile din Ardeal, pentru nevoile cărora au luat de fapt ființă aceste cursuri seminariale. Corpul profesoral a fost alcătuit din profesori titrați cu pregătire teologică și profană potrivit caracterului obiectelor de studiu prevăzute în programa analitică.

Așa cum rezultă din darea de seamă prezentată la sfârșitul anului școlar de P. C. Arhim. Ilarion Craioveanu, directorul școlii, activitatea școlară a avut de întâmpinat unele greutăți, inerente oricărui nou început. Dar printr-o muncă și colaborare strins unite și concentrate spre atingerea și realizarea scopului propus, aceste greutăți au fost învinse, și, la sfârșitul anului școlar, rezultatele obținute au fost mulțumitoare și mai cu seamă încurajatoare pentru viitor: 105 elevi au promovat examenele anuale.

La serbarea de încheiere a anului școlar, care a avut loc în ziua de 29 iunie, praznicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, au luat parte Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și P. C. Pr. Cons. Gh. Soare. A fost de față și reprezentantul Departamentului Cultelor.

În ziua respectivă, elevii din cele trei clase paralele au așteptat în sălile de curs pe Înălții Arhipăstori, împreună cu suita. Binecuvîntîndu-i, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a împărțit fiecărui elev daruri: cărți și reviste bisericești, precum și cite un exemplar din noua ediție a Bibliei, și i-a sfătuit ca pe timpul vacanței să citească și să participe activ la slujbe, în bisericile din satele lor.

După aceea, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a participat la slujba sfintei liturghii oficiată în biserica mare a mînăstirii. Slujba s-a oficiat în sobor, din care au făcut parte P. S. Arhiepiscopul Pavel Șerpe, precum și profesorii-preoți ai școlii; răspunsurile au fost date de corul elevilor sub conducerea profesorului de muzică. În același timp s-a oficiat slujba sfintei liturghii și în paraclisul mînăstirii în prezența I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

Programul festiv s-a desfășurat în «sala Manole» și a fost alcătuit din cîntece religioase, populare și patriotice, poezii, cuvîntarea Părin-

telui Director, care a făcut o dare de seamă asupra mersului școlii în anul care s-a încheiat. Amintim dintre cîntările executate: *Troparul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, Stihira a IV-a de la vecernie glas. I, Somnoroase păsărele, Trei culori*, iar dintre poezii: *Odă limbii române de V. Eftimiu și Miorița*, baladă populară din colecția Alecsandri.

Apreciind pozitiv activitatea desfășurată în cursul anului școlar, cei doi Înalți Ierarhi au felicitat pe profesori și elevi, cărora le-au adresat calde cuvinte de îndemn și învățătură în sporirea zestrei spirituale cîștigate în școală în cursul acestui an școlar.

În calitate de Mitropolit al Ardealului, unde majoritatea seminariștilor vor merge și vor păstori parohiile din Ardeal, a vorbit *I. P. S. Mitropolit Nicoiaie-Mladin*, spunînd următoarele:

Este un lucru potrivit ca acum cînd pe ogoarele Patriei secerișul a început, secerînd holdele îmbeșugate, să facem și noi acest început de seceriș pentru că este secerișul celui dintîi an în care ați muncit în acest seminar de la Curtea de Argeș.

Din cele spuse de părintele Director, rezultă că secerișul este frumos și bogat. Chiar dacă în grîul acesta a pătruns și puțină neghină, ateea a fost înlăturată ca orice lucru ce nu este folositor. Bucuria noastră este că rezultatele sînt bune, spre mulțumirea Prea Fericitului Părinte Patriarh, ctitorul acestui seminar, pe care l-am putea numi seminar patriarhal, pentru că Părintele Patriarh îi poartă de grijă în permanență în mod direct, cum și azi s-a ostenit să vină împreună la acest popas sărbătoresc. Dar acest popas sărbătoresc în cetatea de scaun a Basarabilor, Curtea de Argeș și în seminarul Dvs., ne îndeamnă să ne ghidăm asupra spiritului în care sînteți crescuți, asupra scopului pentru care v-ați pregătit. Se înțelege că pentru un seminar care pregătește pe viitorii preoți, în primul rînd e formarea sufletească și însușirea cunoștințelor, pentru că viitorii preoți trebuie să fie crescuți în duhul Bisericii, să-și plămădească viața după modelul Domnului Iisus Hristos, Cel atotbun și cu dragoste pentru toți oamenii. Cel ce n-are în sufletul lui această flacără sfîntă a dragostei lui Iisus Hristos, față de semenii săi și față de Biserică, acela nu va fi un bun preot, pentru că pe altarul la care slujește trebuie să aducă inima lui spre jertfire împreună cu Iisus Hristos, pe care-l preamărește și să aducă jertfă pentru toți și pentru toate.

Acest ideal este esențial și trebuie să devină stea călăuzitoare pentru viitorii preoți.

Numai după aceea vine roada de zi și de noapte de studiu susținut, pentru dobîndirea cunoștințelor necesare, pentru a putea învăța, a lăuda și a cînta pe Iisus Hristos. Noi însă nu sîntem o Biserică care-și crește pe viitorii preoți și pe credincioșii săi numai pentru Biserică, ci sîntem o Biserică ancorată în viața poporului român, cum a fost de veacuri și rămîne de-a pururi. Această ancorare o vedem în măreața biserică de la Curtea de Argeș, în care se mărturisește credința înaintașilor, dar se și oglindește geniul artistic creator al poporului și care

duce faima valorilor credinței ortodoxe române și ale creației poporului, de veacuri și peste veacuri.

Această împletire cu viața poporului nostru a fost caracteristică pentru Biserică de-a iungul secolelor. Ea a avut anumite aspecte în Transilvania. Un aspect deosebit a fost faptul că ideea de naționalitate și credință a format în trecut un tot unitar. La fel și celelalte naționalități conlocuitoare erau legate fiecare de credința sa (catolic, luteran, reformat etc.). În Transilvania unde naționalitatea s-a împletit cu credința, apărarea Ortodoxiei însemna apărarea poporului și apărarea poporului însemna apărarea Ortodoxiei. Așa cum în trecut Biserica a sprijinit lupta pentru libertate, dreptate socială și unitate a poporului, tot așa și azi Biserica noastră ajută la realizarea și mersul înainte al vieții celei noi. De aceea, în sufletul tinerilor noștri teologi și seminașiști, profesorii au împletit educația religioasă-morală cu educația patriotică, făcând în felul acesta ca amîndouă în sufletul lor să constituie o unitate indisolubilă.

Cînd veți sluji la altar ca preoți, să înțelegeți că slujiți la altarul poporului român din care faceți parte și cînd veți sluji la altarul poporului, să știți să sluiți la altarul credinței Cel ce zice că iubește pe Dumnezeu, iar pe semenii săi urăște, mincinos este. Numai acela iubește pe Dumnezeu, care este însuflețit permanent de iubirea față de om, față de patrie, față de toată omenirea.

Evanghelia lui Iisus Hristos trebuie să fie trăită în sufletele elevilor ca în sufletele strămoșilor noștri, adică împletită cu realitățile vieții. Programul de astăzi a arătat că s-a făcut muncă rodnică și rezultatele sînt frumoase.

La poezia elevului Grigore Gheorghe, am însă o precizare pentru lămurirea tuturor, pentru că unii ar rămîne cu ideea că Sfîntul Apostol Pavel a primit și propovăduit numai o Evangheliie personală — ceea ce nu cred că a vrut să spună elevul-poet. E adevărat că Sfîntul Apostol Pavel a primit descoperirea de la Iisus Hristos, dar el a fost trimis la Anania și a stat în biserica din Damasc, apoi s-a dus la Ierusalim la ceilalți apostoli și a luat legătură cu ei. El n-a propovăduit o Evangheliie personală, ci la fel cu a celorlalți apostoli, adică aceeași Evangheliie a lui Hristos ce se propovăduia în întreaga Biserică. Aceasta este important pentru că sînt unii, care cred că citind Sfînta Scriptură, primesc inspirația de la Dumnezeu pentru înțelegerea ei fără să tindă seama de Biserică. Iisus Hristos nu este niciodată singur și credinciosul la fel. Așa a spus chiar Mîntuitorul: «Unde sînt doi sau trei adunați întru numele Meu, acolo sînt și Eu în mijlocul lor» (Matei XVIII, 20).

Cînd ne gîndim la Hristos, implicit ne gîndim și la Biserica Sa, la totalitatea slujitorilor și credincioșilor care cred în El și-L mărturisesc, făcînd voia Lui. Crestinul îl trăiește pe Hristos în Biserică nu izolat. De aceea educația aici nu este individualistă, ci e o educație în viața de obște, de comuniune, o viață în care fiecare se simte ca un mădular al Bisericii. Acest spirit de solidaritate, face ca Biserica să se simtă bine în actualitate, pentru că în Patria noastră se construiește o viață nouă, bazată pe spiritul de colectivitate, de dăruire

a tuturor pentru binele poporului, care ctitoricește o viață nouă, o viață în continuu progres. Crescînd pe tinerii noștri în acest spirit încît ei să se simtă mădulare ale unui organism, mădulare ale Bisericii, ale poporului, aceștia vor fi în viitor slujitori ai intereselor Bisericii și ale binelui obștesc, mergînd — la nevoie — pînă la jertfa de sine, pentru binele Bisericii și pentru libertatea, unitatea și propășirea poporului.

Aceasta ne învață și legenda Meșterului Manole, că nimic frumos și bun nu se realizează fără dăruire, fără jertfire de sine.

Crescuți așa, veți putea — profesori și elevi — să aduceți în viitor roade tot mai frumoase; zic tot mai frumoase, pentru că sînteți într-o epocă de continuu progres și noi trebuie să ținem pasul cu acest progres.

Țin să mulțumesc în numele ierarhilor din Ardeal și Banat, Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și membrilor Sfîntului Sinod, Domnului Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor Dumitru Dogaru, pentru ocrotire și sprijin, organelor locale pentru înțelegere, și rog pe Bunul Dumnezeu să binecuvînteze ostenele profesorilor și elevilor, să-i ajute ca prin eforturile și dăruirea lor totală să fie folositori Bisericii și Patriei.

După Î. P. S. Mitropolit Nicolae, a luat cuvîntul Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care în chip special s-a adresat elevilor, spunînd printre altele:

Mă adresez elevilor de la acest seminar în continuarea sfaturilor date lor azi dimineață și sînt bucuros că sînt prezent la începutul și sfîrșitul acestui an școlar. Cred că și elevii noștri știu de comemorările bisericesti și naționale care au avut loc anul acesta, de călătoria noastră în India, Egipt și Etiopia, timp de o lună de zile, iar după aceea de neputința unei suferințe care m-a trimis la pat două luni de zile și așa s-a făcut de n-am putut să vin aici, decît la început și acum, la sfîrșit. Dar, dragii mei, de acolo de unde eram pe lingă gîndul meu pentru Biserică și țară, era și gîndul pentru voi. Grija o purtam peste tot pentru Seminarul de la Argeș. Este adevărat că atunci cînd am început școala, am așezat grija pe directori și pe profesori. Folosesc prilejul acesta de acum ca să mulțumesc și să binecuvîntez pe toți aceea care în timpul acesta mi-au ținut locul, binecuvîntînd totodată toate strădaniile în acest început greu.

După aceea urmează să vă felicit pe voi și o fac din toată inima și pentru că președintele comisiei de examen, exprimîndu-și mulțumirea sufletească, mi-a comunicat la telefon, cît și în raportul pe care mi l-a făcut, că a găsit aici niște misionari fără pereche, cu grija și strădania de a ajunge preoți, dar preoți luminați, evlavioși și respectuoși. Pentru mine rămîn puține de spus deoarece vorbesc la sfîrșit.

Am ascultat predica colegului vostru ezi în biserică și pot să spun că mi-a plăcut spiritul acestei predici, dominate de dragoste. Am ascultat și poezia închinată Sfîntului Apostol Pavel, care a fost înălțătoare, cu toate că are unele părți care nu sînt tocmai în spiritul nostru, adică așa cum vrem să formăm noi preoții. Aceasta, pentru că limbajul folosit

este uneori cam tare la adresa celor care asupreau pe Apostoli. În rest, nu putem spune că nu se observă talent, chiar artă în creație. Am ascultat apoi cuvîntarea elevului Tăut Zaharia, care, de asemenea, mi-a plăcut. Regretul că n-am fost decît azi în mijlocul vostru nu mi se pare atît de mare, pentru că văd că avem roade alese, și cum zicea I. P. S. Mitropolit Nicolae, secerișul acesta este bogat și ne bucură, și am vrea ca de el să ținem minte pentru viitor». În altă ordine de idei, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, a spus: «Să nu pierdeți din vedere că Biserica Ortodoxă Română, în statul nostru și în contactul cu celelalte confesiuni din țară și din afară păstrează mereu lozinca: Respectul față de credința altuia, fiecare cu legea lui. În acest sens, am făcut apel la clerul și credincioșii noștri, să ne menținem pe linia irenică și să trăim ca frații cu cei de alte credințe decît noi. Frăția aceasta cu celelalte culte, am observat-o și în India cu prilejul vizitei noastre acolo și ne-a bucurat acest lucru, cînd alături de creștini, la inițiativa Bisericii din Siria, s-au unit și hindușii ca să primească pe capul Bisericii Ortodoxe Române.

În India am fost invitați să facem o vizită la seminarul catolic de acolo. Am arătat cu această ocazie cum trebuie să fie viitorii preoți, aceasta pentru că vremea este a ecumenismului. Am arătat că unele confesiuni încearcă să devieze ecumenismul în «panecumenism» propriu. Catolicii în «pancatolicism», anglicanii, și ei la fel; grecii, și ei la fel, adică fiecare ținînd la înțietate. Noi sîntem, înțelegem și ne străduim pentru un ecumenism creștin, pentru un ecumenism adevărat, în cadrul căruia toate Bisericile vin pe picior de egalitate, de frățietate. Biserica noastră este dominată de principiul dragostei creștine și al respectului semenilor, și noi nu formăm în ea agitatori împotriva altor credințe, altor confesiuni. Numai așa ne menținem credința și Biserica Ortodoxă Română și în felul acesta sîntem în slujba lui Iisus Hristos, a poporului, statului și neamului nostru și putem avea o Biserică națională. Totdeauna sîntem împotriva celor care ne tulbură, împotriva celor care caută să submineze pe alții».

Referindu-se apoi la unitatea Ortodoxiei românești, Prea Fericirea Sa a spus: Noi am lichidat cu «uniația» care frîngea în două Biserica românească din Ardeal. Împărțirea credincioșilor români din Ardeal în ortodocși și uniți, dezbinarea lor, unii ascultînd de o căpetenie, alții de altă căpetenie, ducea la dezbinarea statului român și a națiunii noastre.

În încheiere, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a împărtășit celor prezenți înalte binecuvîntări arhieresti. Apoi în acordurile Imnului patriarhal oaspeții au părăsit sala de serbare.

ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN ÎNTRUNIRI INTERCREȘTINE

PROBLEMA UNIATISMULUI ÎN DISCUȚIA GRUPULUI DE TEOLOGI ORTODOCȘI ÎNTRUNIȚI DE SECRETARIATUL COMISIEI PENTRU «CREDINȚĂ ȘI CONSTITUȚIE»

Problema uniatismului a venit frecvent în discuțiile grupului mixt al Consiliului Ecumenic și al Bisericii Romano-Catolice, în special în legătură cu studiul comun ce se plănuiește asupra prozelitismului și a mărturiei comune. De aceea Consiliul Ecumenic a simțit nevoia să cunoască opiniile teologilor ortodocși în problema uniatismului, pentru a se orienta în discuțiile sale viitoare în cadrul grupului mixt ecumenico-catolic în această problemă. În acest scop au fost invitați o seamă de teologi ortodocși pentru a discuta problema.

Comunicarea de opinii a avut un caracter informativ și teologii au participat în calitate personală. Întâlnirea a avut loc la Canterbury între 1—4 august 1969. Au participat următorii teologi: Prof. N. Chițescu și Pr. Prof. D. Stăniloae din România, Mitropolitul Hrisostom al Mirelor de la Constantinopol, Prof. Sava Agurides de la Atena și Arhim. A. Yanulatos de la Atena, Prof. L. Voronov și Prof. Saricev (Moscova) din U.R.S.S., Prof. T. Sabev din Bulgaria, indienii Dr. K. C. Ioseph (de la Consiliul Ecumenic), Mitropolitul Mar Teofil Philipos din Kerala și Prof. V. C. Samuel din Addis Abeba, Arhim. George Khodr din Liban. Biroul a fost compus din Dr. Lukas Vischer, Prof. V. Borovoi, și Dr. Ion Zizioulas (Grecia).

În cadrul discuțiilor s-a constatat că unii teologi ai Bisericilor Vechi Orientale din India, sau chiar ortodocși din Liban și din Grecia nu cunosc uniatismul ca produs al unor state catolice și ca o expresie a unui prozelitism romano-catolic, camuflat pentru ochii masei ortodoxe.

Unii din ei socotesc pe lângă aceea, că uniatismul ar putea servi ca o punte de la Catholicism la Ortodoxie, făcând cunoscută Ortodoxia între catolici.

Chiar în referatele prezentate de Comisia «Credință și Constituție» de la Geneva nașterea uniției și aprecierea ei era înfățișată după izvoare exclusiv catolice, afirmându-se că violentele au fost săvârșite nu numai din partea catolică cu ocazia nașterii uniatismului, ci și din partea ortodoxă.

Delegația română, împreună cu cea rusă și bulgară, au risipit toate aceste opinii greșite, arătând că uniatismul între români și ruteni a fost opera unei multiple silnicii exercitate asupra ortodocșilor din Austria și Polonia, că el este expresia unui prozelitism cu atât mai imoral cu cât e mai camuflat, amăgind masele ortodoxe cu asigurarea că nu au să-și schimbe credința, ci doar apartenența administrativă, în schimbul a tot felul de promisiuni de caracter lumesec.

Fată de opinia unora că uniatismul ar putea face Ortodoxia simpatică în ochii catolicilor, delegațiile română, rusă și bulgară au arătat că, dimpotrivă, orice catolic ajuns în contact cu un unit, dacă a avut înaintea o idee mai bună despre Ortodoxie, și-o schimbă în rău, căci uniții sînt cei mai fanatici denigratori ai Ortodoxiei.

Aceste delegații au susținut că, de aceea, singura posibilitate de creare a unei atmosfere propice ecumenismului în raporturile dintre Biserica Ortodoxă și cea Romano-Catolică este să renunțe la uniatism. Cîtă vreme există uniatism, sau cîtă vreme Biserica Romano-Catolică urmărește crearea sau refacerea unor grupe uniate, mișcarea de apropiere între Biserica Ortodoxă și cea Romano-Catolică rămîne paralizată, iar iubirea între ele împiedicată, căci uniatismul reprezintă contestarea de către Biserica Romano-Catolică a capacității Bisericii Ortodoxe de a mîntui pe membrii ei. Această contestare este incompatibilă cu considerarea Bisericii Ortodoxe ca Biserică soră de către Biserica Romano-Catolică.

Delegația română a mai arătat că uniatismul reprezintă și o dezmembrare națională pentru unele popoare din Europa, unde a apărut. El a fost creat în Transilvania în scopul de a despărți pe românii de sub stăpînirea Austriei, de cei din Principate și a continuat să reprezinte un factor de slăbire a unității poporului român și un pericol de deznaționalizare pentru fragmentul care a îmbrățișat uniatismul.

E un lucru pe care l-au înțeles mai puțin teologii din India, sau din țările arabe, unde Ortodoxia este o mică minoritate. Pînă la urmă reprezentanții comisiei «Credință și Ortodoxie» au declarat că în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Geneva și în general în Occident problema uniatismului nu se cunoștea decît din izvoare catolice și ar fi de dorit ca ortodocșii din Răsăritul Europei să trimită materiale la Geneva, pentru a se publica o carte asupra uniatismului sub egida Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Pr. Prof. D. STĂNILOAE

SESIUNEA ANUALĂ A COMITETULUI DE LUCRU AL COMISIEI PENTRU «CREDINȚĂ ȘI CONSTITUȚIE»

Sesiunea de anul acesta a Comitetului de lucru al Comisiei pentru «Credință și Constituție» a început în după-amiaza zilei de 4 august și a durat pînă în dimineața zilei de 9 august. Ședințele s-au ținut în Colegiul Eliot din Canterbury.

Directorul Comisiei pentru «Credință și Constituție», Dr. Lukas Vischer, a prezentat programul sesiunii și a expus un raport al Secretariatului comisiei către comitet, în care se precizează că comisia aduce la îndeplinire hotărîrile Marii Adunări de la Upsala; se arată schimbările care au intervenit în secretariatul comisiei; se descrie activitatea trecută și viitoare a comisiei și a grupelor ei de lucru; se fac precizări cu privire la publicații și la unele indicații privitoare la locul și data sesiunii din 1970 a Comitetului de lucru.

Principala schimbare în secretariatul executiv constă în înlocuirea Pastorului Dr. R. Groscurth cu Pastorul K. Raiser, înlocuire efectuată de Biserica Luterană din R. F. a Germaniei.

După aceea Pastorul Davies din Bristol, raportor, a făcut propuneri de numiri de noi membri în comisie, al cărei număr, potrivit hotărîrii Adunării de la Bristol

(1967), se poate ridica pînă la 150 (de la 120). Printre noii numiți este și Prof. I. Karmiris de la Atena.

Raportorul reamintește că între cei 25 de membri ai Comitetului de lucru se numără și doi teologi romano-catolici: Dom Lane, profesor la Institutul Oriental din Roma și Mgr Medina din Chile. El a propus, și Comitetul și-a însușit propunerea, ca Profesorul ortodox J. Meyendorf, fost vicepreședinte al comisiei, să treacă în postul de președinte al comisiei, în locul Episcopului luteran Harmas, care a optat pentru postul de membru în Comitetul executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Apoi Dr. Lukas Vischer a făcut o expunere asupra călătoriilor și conferințelor ținute în decurs de un an de conducerea secretariatului în diferite Biserici din Europa și America, după care a prezentat relațiile comisiei cu Bisericile membre, prin:

1. Discuțiile cu Adventiștii de ziua a șaptea, care s-au purtat asupra profeției lui Daniil și Apocalipsei, în noiembrie trecut, la Centrul Ecumenic din Geneva și la Seminarul adventist din Collonges sous Salève, urmînd a fi reluate în noiembrie 1969;

2. Planificarea seriei a II-a de exerciții ecumenice în legătură cu Biserica lui Dumnezeu a lui Anderson din Indiana (Statele Unite ale Americii), Darbiștii, Vechii credincioși și Biserica Metodistă Wesleyană, cuprinzînd întocmirea unei expuneri a istoricului, doctrinei și organizării acestor patru culte, ce vor fi trimise respectivelor Biserici, care le vor supune cîte unui comitet de circa 25 teologi, spre apreciere și ameliorare, după care vor fi publicate;

3. În noua sa componentă, Grupul mixt de lucru al Consiliului Ecumenic al Bisericilor și al Bisericii Romano-Catolice format din: Cardinalul J. G. M. Willebrands; Mitropolitul ucrainean al Winnipegului, Maxim Hermaniuk; Arhiepiscopul de Caton, Bernardin Gantin; Episcopul Thomas Holland al Salfordului; J. L. Bernardin, secretarul general al Conferinței Episcopaliene în Statele Unite ale Americii; D-ra Maria del Pilar Bellosilo, președinta Uniunii Mondiale a organizațiilor catolice feminine; Mgr Joseph Gremillion, Vatican; Mgr Jean Rodhain, președintele Asociației «Caritas Internationalis», Franța; Mgr Charles Moeller, Vatican; Mgr Ignacy Rocycki, Polonia; Fr. Jérôme Haner, Vatican; iar din partea Consiliului Ecumenic: Pastorul Dr. Eugène Carson Blake; Pastorul Dr. Lukas Vischer; Pastorul Dr. André Appel; Prot. Prof. Vitalie Borovoi; Pastorul Dr. Edwin Espy, secretar general al Consiliului Național al Bisericilor din Statele Unite; Dr. José Miguez-Bonino, Argentina; Prof. Dr. Nikos Nissiotis, Elveția; D-na Liselotte Nold, Germania; Mitropolitul Parthenios-Aris, Libia; Canonicele David M. Paton, Anglia; Prof. Edmund Schlink, Germania și Pr. Paul Verghese, India a ținut două adunări după Adunarea de la Upsala, pregătind următoarele studii care urmează să fie definite în viitor; Un studiu asupra *Catolicității și Apostolicității*; un studiu asupra *Prozelitismului și mărturiei comune* (inceput la Arnoldshain (Germania) în mai 1968); pregătirea unei broșuri cu titlul *Săptămîna rugăciunii*, avînd tema biblică: «Sîntem împreună-lucrători cu Dumnezeu» (I Cor. III, 9).

Seara, Dr. Vischer a făcut o expunere asupra *familiiilor confesionale mondiale*, care sînt reprezentate prin cîte un membru de seamă al fiecăreia dintre ele.

Marți, 5 august, după slujba de dimineață s-a făcut expunerea pe larg a studiului *Unitatea Bisericii — unitatea omenirii*.

La Sigtuna, în 1968, s-a hotărât ca în 1969 să se stabilească subiectul acestui studiu, ținându-se seama de istoricul discuțiilor de pînă acum, de dezvoltarea studiului intitulat *Humanum* și de problemele privitoare la unitatea Bisericii și legătura lor cu unitatea lumii, ridicate în rapoartele tuturor secțiilor Adunării de la Upsala. Deoarece Comitetul a hotărât la Bristol să-și asume el însuși răspunderea studiului acestei teme, ea a format principala preocupare a acestei adunări.

În acest scop s-au format trei grupe de studiu pentru ca fiecare membru să aibă timpul de a-și exprima părerea asupra textului primit. În grupa I au lucrat teologii ortodocși J. Meyendorf, Mitropolitul Hrisostom al Mirelor, Ioan Zizioulas, Prot. L. Voronov, Saricev și Prof. N. Chițescu; Mgr Jorge Medina, D-ra R. Christian Howard și Dr. Lukas Vischer, sub președinția Mitropolitului Hrisostom. Discuțiile au dus la unele observații care au modificat profund textul.

Reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române a cerut: ca documentul să capete o formă mai religioasă, prin aprofundarea părții a III-a; ca să se introducă un paragraf despre rostul providențial al Bisericilor locale, care sînt temelie naturală a celei universale și al căror rol e evident mai ales în Ortodoxie; să se arate că «diakonia» Bisericii ajută la unificarea ei (așa cum arată și experiența primei Conferințe mondiale a Bisericilor, de la Stockholm din 1925); întrucît unitatea Bisericii are un aspect static și unul dinamic, adică unul canonic și altul harismatic, ca rezultat al tensiunii dintre adevăr și iubire care se rezolvă prin kenosă (Filip. II, 7), avînd la temelie ideea creării și recreării Bisericii care duce la acea «anakefalaisios» din Efeseni I, 10.

Episcopul Leslie Newbiggin arată că, din pricina discuțiilor la care a dat naștere studiul *Unitatea Bisericii și unitatea omenirii*, el va fi trimis din nou la două grupuri de teologi pentru a fi refăcut înainte de a fi tipărit și va constitui unul dintre marile documente ce vor fi supuse Adunării Comisiei pentru «Credință și Constituție» în 1971.

Miercuri, 6 august, Dr. Ioan Zizioulas și Dr. Lukas Vischer au arătat în ce stadiu se găsesc studiile privind *Autoritatea Scripturilor*, *Preoția* și *Cultul într-o epocă secularizată*.

În legătură cu studiul *Autoritatea Scripturilor*, impus ca subiect în urmă constatării că ideea coexistenței în Scriptură a mai multor tradiții biblice s-ar găsi la baza deosebirilor interconfesionale, s-au constatat mari deosebiri în privința raportului dintre Biblie și Biserică și a înțelegerii adevărului viu în prezent și în viitor. După discuțiile care s-au purtat îndeosebi asupra faptului că autoritatea nu este specificată, deoarece nu are vreun temei dogmatic, ci pornește de la autoritatea intrinsecă a Bibliei și asupra faptului contradictoriu al afirmării coexistenței a mai multor tradiții în Sfînta Scriptură, s-a hotărât ca studierea temei să continue și ca grupul de peste 30 de teologi de diferite nuanțe să publice în anul viitor un nou studiu asupra temei, care va fi discutat de Adunarea Comisiei pentru «Credință și Constituție» în anul 1971.

În legătură cu studiul asupra *Preoției* s-a hotărât ca în septembrie 1970 să aibă loc o consultație între membrii grupului respectiv, pentru pregătirea unui studiu care să fie supus dezbaterilor comisiei în 1971. Reprezentantul Bisericii Orto-

doxe Române a atras atenția că documentul nu este întru totul conform concepției ortodoxe.

S-a hotărît de asemenea reluarea studiului *Duh, constituție și organizare* (Spirit, Order and Organization), început de Dr. Handspicker, fostul secretar adjunct al comisiei între 1964—1967.

În legătură cu studiul *Cultul într-o epocă secularizată* s-a constatat că problema este complexă, pe de o parte din pricină că situația Bisericilor e foarte deosebită, iar pe de altă parte pentru că trebuie să se precizeze termenii și să se definească procesul prezent al secularizării. În vederea stabilirii unor puncte de vedere comune asupra subiectului a fost proiectată o reuniune la Geneva, între 8—13 septembrie a.c., la care au fost convocați teologi din partea Bisericilor Ortodoxă, Protestantă și Romano-Catolică. S-au stabilit trei subiecte mari care vor fi discutate: 1. Secularizare și cult; 2. Căi vechi și moderne de cult și 3. Cult particular și public. Fondul problemei ar fi următorul: Înstrăinarea lumii de astăzi de Biserică obligă pe creștini să găsească noi căi prin care cultul din Bisericile noastre să proclame în mod efectiv și autentic și să reafirme slava lui Dumnezeu, adevărata chemare și demnitate a credincioșilor Lui și să ducă la ascultarea creștină atât înăuntrul cât și în afara comunităților creștine.

Seara, în cadrul discuțiilor asupra *extinderii negocierilor de unire ale Bisericilor*, cerută de Adunarea de la Upsala, s-a hotărît să se țină o conferință la Limuru, lângă Nairobi în Kenia, între 13—19 aprilie 1970, la care au fost delegați reprezentanți ai multor Biserici, printre care și Arhimandritul Damaschin Papandreu, din partea Bisericii Ortodoxe.

S-au fixat de asemenea următoarele subiecte, care vor fi pregătite de unele grupuri de teologi: Botezul în negocierile de unire; Euharistia în negocierile de unire; Mărturisirea de credință în negocierile de unire; Cultul; Slujirea. Temele principale vor fi: Discuțiile ecleziologice recente și negocierile de unire; educația pentru unire (înainte și după); legăturile dintre Bisericile unite; cultul. La lucrări vor fi invitați și observatori din partea Bisericii Romano-Catolice și a Bisericii Ortodoxe.

Joi, 7 august, s-a introdus în program *problema rasismului* (neanunțată inițial), ca urmare a hotărîrii Adunării de la Upsala de a întreprinde o viguroasă campanie creștină împotriva rasismului și ca urmare a autorizării Comitetului Central ca Secretariatul «să dea o atenție deosebită mijloacelor prin care s-ar putea îndeplini un program pentru eliminarea rasismului».

După ce a dat explicații ample asupra îndatoririlor în această problemă ale Comisiei pentru «Credință și Constituție», Președintele J. Nelson a accentuat că ei îi revine să evidențieze cinci puncte care au fost scoase în relief la Adunarea internațională de la Londra (19—24 mai 1969): 1. Universalitatea și diversitatea problemei rasiale; 2. Culpabilitatea creștinilor și a Bisericilor creștine; 3. Puținătatea valorii rezoluțiilor verbale nefînsoțite de fapte; 4. Urgența crescîndă a dilemei hotărîrii; 5. Nevoia de aprofundare mai departe a problemei din punct de vedere teologic, moral și antropologic.

După ce s-a discutat amplu aspectul teologic al problemei, care se încadrează în aceea a unității lumii ca temelie a unității Bisericii, a catolicității ei, a misiunii ei în toată lumea, s-a hotărît: 1. Ca toți membrii Comisiei pentru «Credință

și Constituție», care n-au fost prezente să-și trimită părerile lor în ce privește rașismul; 2. Ca ultimile redactări ale studiilor despre *Catolicitate și apostolicitate* și mai ales despre *Unitatea Bisericii și unitatea omenirii* să fie adaptate, restructurate și amplificate în așa fel ca ele să combată rasismul indeosebi; 3. Ca acțiunea aceasta de combatere a rasismului să fie intensificată în viitor.

Concluziile ample ale discuțiilor formulate în scris, urmînd să fie definitivitate de Comitetul de lucru al Comisiei pentru «Credință și Constituție» în anul viitor, să fie prezentate Comitetului Central și să fie pregătite pentru tipar la Adunarea din 1971.

După-amiază, Dom Lanne a făcut prezentarea studiului său despre *Catolicitate și apostolicitate*.

La discuții a luat cuvîntul reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, arătînd că din punct de vedere ortodox se impune să nu se mențină numai sensul extensiv al catolicității și să se țină seama de diferitele accepții ale cuvîntului «apostolic», neconfundîndu-se «Apostolii» cu urmașii lor și să nu se atribuie unor scaune presupuse privilegii juridice asupra celorlalte scaune, pe temeiul acelor presupuse privilegii juridice ale unui apostol asupra celorlalți.

Studiul urmează să fie discutat de un grup de teologi și apoi refăcut și încredințat spre finisare Grupului mixt de lucru (format din ecumeniști și romano-catolici).

Dr. Lukas Vischer a prezentat studiul despre *Prozelitism*. În cadrul discuțiilor s-a cerut ca prin acest document să se demaște mistificarea pe care o aduce în Biserica creștină confuzia între misionarism și prozelitism, la care se pretează chiar unele dintre cele mai numeroase Biserici creștine.

Dr. Ioan Zizioulas a prezentat *Problema unui studiu asupra Calcedonului și primirii lui în Biserica creștină*, pusă la Sigtuna, arătînd că în acest an au fost invitați circa 25 de teologi din diferite Biserici la Geneva (între 31 august și 6 septembrie), ca să discute procedura Sinodului, recepția hotărîrilor lui de Biserici și concepția manifestată de definițiile lui asupra naturii umane.

În discuții s-a amintit despre studiile făcute pînă astăzi asupra acestor probleme de unii teologi ortodocși (a fost semnalat numărul special al revistei «Orthodoxia» închinat acestui Sinod, la 1500 de ani de la ținerea lui), romano-catolicii și vechii orientali.

Prof. T. Taylor a amintit studiile noi inițiate la Bristol asupra *Botezului, Confirmăției și Euharistiei*, arătînd că de Botez s-a ocupat și Adunarea de la Upsala, care a constatat «un acord remarcabil asupra sensului Botezului» și a îndemnat la eforturi pentru a stabili un acord ecumenic asupra elementelor de bază ale Botezului».

S-a hotărît ca schița acceptată la Sigtuna (și publicată în revista «Study Encounter», IV/1968) să stea la temelia unei reuniuni în septembrie 1970, care va supune un document Adunării Comisiei pentru «Credință și Constituție» din 1971 asupra Botezului, Confirmării și Euharistiei.

Seara, Dr. Lukas Vischer a înfățișat *Dialogul dintre musulmani și creștini*, care în urma unor inițiative luate de mai mulți musulmani și de Secretariatul Consiliului Ecumenic al Bisericilor a avut loc, în martie 1968, la Cartigny, lângă Geneva, unde 11 musulmani din diferite părți ale Europei și din Orientul Apropiat și reprezentanți creștini au discutat probleme privitoare la: Posibilitățile și promi-

siunile unui dialog musulmano-creștin; Cuvîntul lui Dumnezeu și Sfînta Scriptură; și Religia în epoca tehnologică. S-a observat o deschidere reciprocă de ambele părți și s-a putut realiza un document (denumit «aide-mémoire») în care s-au inclus: 1. Necesitatea dialogului; 2. Ce au în comun cele două religii? 3. Islamul și creștinismul în fața problemelor lumii moderne; 4. Întrecerea întregii religii; 5. Sarcini.

În discuțiile care au urmat s-a cercetat influența unui astfel de dialog asupra relațiilor dintre creștini și islamici în Nordul Africii și s-a cerut înființarea unui secretariat pentru legăturile Consiliului Ecumenic al Bisericilor cu celelalte religii, ținîndu-se seama de faptul că pînă acum s-au început convorbiri cu evreii și cu musulmanii. Propunerea a fost trimisă Comitetului Central care a aprobat-o.

La sfîrșit s-a ținut o ședință între membrii Grupului *Catolicitate și Apostolicitate*, la care profesorii ruși L. Voronov și Sarîcev au refuzat să ia parte, întrucît nu au primit documentul respectiv și nu au pregătit problema.

Vineri, 8 august, a fost prezentat studiul *Dincolo de comuniune*, care urmează a fi publicat sub auspiciile Comisiei pentru «Credință și Constituție». În acest studiu se revine la problema intercomuniunii, pe care protestanții au ridicat-o de la începutul Mișcării ecumenice și care a fost neîncetat obiectul aprofundării la Edimburg (1937), Lund (1952), Montréal (1963), la Consultația tinerețului Consiliului Ecumenic al Bisericilor (1961) etc. Ca urmare a unei hotărîri exprese a Adunării de la Upsala, Comisia pentru «Credință și Constituție» a organizat o reuniune de teologi din felurite Biserici la Geneva, în martie a.c., al cărei rezultat este studiul prezent.

Dr. Lukas Vischer a arătat apoi că în perspectiva *revizuirii organizării Consiliului Ecumenic al Bisericilor* hotărîită la Upsala, Comisia pentru «Credință și Constituție» nu va suferi mari schimbări directe, ci indirecte: raza ei de activitate, prin studiile ce s-au planificat, s-a extins în multe direcții, și, o dată cu aceasta, și influența ei, ceea ce necesită, din această pricină, concursul tuturor.

A fost apoi expusă *situația financiară* a comisiei și *situația publicațiilor* comisiei, cu problemele pe care le implică.

Ultima problemă discutată a fost *data fixă a Paștilor* pentru întreaga creștinătate.

La sesiunea de la Heraklion, Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor a hotărîit continuarea eforturilor pentru fixarea unei date comune a Paștilor. La cererea Comitetului Executiv, Secretariatul Comisiei pentru «Credință și Constituție» a făcut o cercetare printre Bisericile membre privitoare la atitudinea lor față de această problemă: din 115 răspunsuri primite 97 au fost în favoarea fixării datei în duminica ce urmează după a doua sîmbătă a lunii aprilie și 7 au preferat o dată comună, mobilă, pe baza unei înțelegeri privind data echinocțiului.

La cererea Comitetului Central s-a convocat o reuniune de teologi reprezentînd diferitele Biserici membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la care vor participa și membri ai Grupului mixt de lucru, deoarece la Conciliul al II-lea de la Vatican s-a hotărîit ca Biserica Romano-Catolică să nu se opună unei date comune pentru care ar fi de acord toți creștinii. Această reuniune se va ține între 12—16 ianuarie (ori între 16—20 martie) 1970.

După ce au fost luate în evidență invitațiile din Bulgaria și din Cuba pentru sesiunea viitoare a Secretariatului Comisiei pentru «Credință și Constituție», lucrările sesiunii s-au încheiat.

Prof. N. CHIȚESCU

SESIUNEA ANUALĂ A COMITETULUI CENTRAL AL CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR

Sesiunea Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor din acest an a avut loc la Canterbury, între 12 și 23 august.

După săvârșirea serviciului religios și după citirea textelor biblice și a mesajelor care chemau pe creștini să-și închine lupta vieții lor lumii de astăzi care caută dreptatea și pacea «Evangheliei veșnice a lui Iisus Hristos», a urmat cuvântul de bun-venit al Arhiepiscopului de Canterbury și Primatul Angliei, fost președinte al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care a vibrat în vasta navă a bisericii-mamă a Comuniunii Anglicane (al cărei arhiepiscop a fost vestitul William Temple, primul Președinte al Consiliului Ecumenic, iar decan, George Bell, — ambii mari pionieri ecumeniști).

Arhiepiscopul Michael Ramsey, adresându-se membrilor Comitetului Central, le-a amintit în legătură cu tema de la Upsala de anul trecut: «Eu înnoiesc toate lucrurile», că «creștința noastră este atestată azi de acțiunea noastră privind rasismul și sărăcia», indicând astfel rezolvarea dilemei în care credeau unii că se găsește Mișcarea ecumenică după Upsala: Orientarea Consiliului Ecumenic al Bisericilor spre problemele sociale nu înseamnă, oare, o părăsire a rațiunii sale de a fi, — care este unirea Bisericilor — și nu este, oare, o trădare a mesajului evanghelic, care ne poruncește să căutăm înțeli împărăția lui Dumnezeu? Prin îndemnul său Arhiepiscopul și-a dat adeviziunea nelimitată la noul program al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care avea să coalezăze marea majoritate a Bisericilor creștine — inclusiv cea Romano-Catolică —, în acțiunea de ajutorare la rezolvarea marilor probleme vitale ale omenirii de azi. Această problemă avea să fie în centrul atenției sesiunii Comitetului Central.

Noua orientare a Consiliului Ecumenic al Bisericilor: polarizare; verticală și orizontală. Atitudinea moderatoare a reprezentanților Bisericilor Ortodoxe. Intervențiile I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei. — În Raportul său către Comitetul Central, Secretarul General Dr. Eugène C. Blake, a arătat că, de la Upsala, problemele care preocupă Consiliul Ecumenic al Bisericilor se polarizează în jurul a două idei mari: cea teologică de o parte, cea social-politică de alta. El a precizat de asemenea că, după Evanghelie, nu există «Progres orizontal», adică în legăturile noastre cu semenii noștri, oamenii, fără o «orientare verticală», adică în legăturile noastre cu Dumnezeu; că Mișcarea ecumenică se află într-o situație favorabilă ca să le înglobeze pe amândouă și ca să dea astfel Bisericilor un elan în vederea înnoirii lor... Credința creștină este centrată asupra omului, fiindcă e centrată asupra lui Dumnezeu», de aceea — așa cum spunea Dr. Visser't Hooft — «Nu putem vorbi despre Hristos ca despre Omul, venit pentru ceilalți oameni, fără să vorbim despre El ca despre Omul care a venit de la Dumnezeu și a trăit pentru Dumnezeu».

Cei doi poli sau cele două planuri, pe verticală și pe orizontală, pot rezuma cele două categorii de probleme ale sesiunii Comitetului Central de la Canterbury, în 1969.

1. *Principalele probleme ecumenice dezbătute cu privire la unirea Bisericilor au fost următoarele:*

a) *Grupul mixt (ecumenic-romano-catolic) de lucru, întemeiat în 1965, s-a mărit de la 14 la 24 de membri și se adună cel puțin o dată pe an. El a inițiat rapoartele asupra unor probleme teologice de actualitate ca aceea a «Prozelitismului», «Uniatismului», «Despre Catolicitate și Apostolicitate» etc. Dr. Lukas Vischer, se-*

cretarul grupului mixt de lucru, a subliniat în *Raportul său către Comitetul Central* următoarele puncte de colaborare în Mișcarea ecumenică, cerînd și sprijinul local al Bisericilor: 1. Extinderea colaborării actuale din sînul «Comisiei pentru Credință și Constituție» și în «Comisia mixtă pentru Societate, Dezvoltare și Pace»; 2. Dezvoltarea formei de colaborare care există în multe regiuni, unde eparhiile sau parohiile romano-catolice sînt membre ale «consiliilor creștine»; 3. Cunoașterea de către toate Bisericile membre a activității grupului mixt de lucru; 4. Sensul vizitei Papii la Consiliul Ecumenic al Bisericilor și studierea de către o subcomisie a grupului mixt de lucru a problemei intrării Bisericii Romano-Catolice în Consiliul Ecumenic.

Au fost apoi înfățișate perspectivele relațiilor viitoare dintre Consiliul Ecumenic și Biserica Romano-Catolică, precum și posibilitatea unei influențe favorabile a Sinodului episcopilor romano-catolici din octombrie 1969 asupra legăturilor dintre Biserica Romano-Catolică și Consiliul Ecumenic.

b) În Raportul Comisiei pentru «Credință și Constituție» către Comitetul Central, Dr. Lukas Vischer a arătat că *nu trebuie să ne oprim la dialog, în relațiile dintre Biserici, ci să trecem la comuniune, prin conciliaritate*. El a arătat că cuvîntul «dialog» care era la modă mai anii trecuți și-a pierdut din farmecul său pentru că Bisericile își dau seama că dialogul este o etapă către un scop, și că acest scop nu e de a vorbi împreună, ci de a fi împreună, adică de a stabili o comuniune. În anii viitori Comisia pentru «Credință și Constituție» își propune să aprofundeze problema unității Bisericii, care are la temelie unitatea omenirii. Însă rațiuni puternice împiedică comuniunea euharistică înainte de unitatea de doctrină. De aceea cercuri tot mai largi de creștini de diferite confesiuni se arată nemulțumite de imobilismul acestui «statu quo».

Un Sinod universal, creștin ar putea duce la împăcarea Bisericilor, la împreuna-împărtășire și la un înțeles precis al solidarității universale, fără ca prin aceasta să contrazică în mod necesar ființa Bisericii.

În discuțiile care au urmat, reprezentanții Bisericilor Ortodoxe au criticat această poziție exprimînd nemulțumiri în legătură cu faptul că se ridică unele probleme care au fost definitiv lămurite în trecut, ca, de pildă, înfrîntarea indiscutabilă a unității de doctrină; s-a mai cerut limitarea acțiunii Consiliului Ecumenic la aceea de intermediară și nu de conducătoare cu inițiative; și s-a precizat că imutabilitatea este un atribut dumnezeiesc la care participă și Biserica prin ceea ce are revelat în ea, începînd cu doctrina ei.

c) O altă problemă a constituit-o *primirea a două noi grupuri de Biserici ca membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor*: Primul grup e format din Biserica Penticostală «Brazilia pentru Hristos», cu centrul în Sao Paulo (avînd 1.100.000 de credincioși); «Biserica lui Hristos pe pămînt», care urmează pe «Profetul» Simon Kimbangu, în Congo-Kinshasa (prima Biserică africană curat indigenă, cu un număr de 3.500.000 de membri); Biserica Poloneză Mariavită (avînd 24.000 credincioși); «Biserica Protestantă Kaho-Batak» din Sumatra de nord-Indonezia (cu 65.000 credincioși) și Biserica Fraților Moravi din Jamaica (cu 23.000 membri). Al doilea grup este cel al Bisericilor noi asociate (cu un număr de membri mai mic de 10.000) și anume: «Biserica Luterano-Evanghelică din Argentina» (cu 5.384 membri) și «Biserica Presbiteriană din Iberia» (cu peste 1.000 de «membri care se împărtășesc»).

Cu aceste Biserici, *numărul «Bisericilor membre» ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor se ridică la 229, la care se adaugă 13 «Biserici asociate», adică în total 242 Biserici.*

d) *Problema dezvoltării țărilor subdezvoltate, a misiunilor și a dialogului cu oamenii de alte credințe* a fost pusă de președintele Comitetului de lucru al Diviziei Misiunii și Evanghelizării, Tracey Jones, care a prezentat trei rapoarte privind: «dialogul cu adepții altor credințe», «umanizarea și misiunea», precum și «mîntuirea astăzi». În discuțiile care au urmat în legătură cu ajutoarele pentru țările subdezvoltate pe care le presupune lucrarea misionară, s-a atras atenția asupra necesității definirii temeiurilor teologice ale criteriilor dezvoltării, în legătură cu misiunea.

Președintele Comitetului Central M. Thomas din Biserica Siriană din India, directorul Institutului creștin pentru Studiul Religiei și Societății din Bongalore (India), a arătat în Raportul său însemnătatea studiului asupra aceluși «Humanum», care devine pivotul înnoirii teologice a Consiliului Ecumenic și punctul de plecare al dialogului cu religiile, culturile și ideologiile necreștine, problema ajutorării țărilor subdezvoltate rămînînd pe seama inițiativei statelor.

2. *Problemele vitale ale lumii contemporane.* — După Upsala, problema legăturii Bisericii cu lumea intră în preocupările celor mai pur teologice subdiviziuni ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ca de pildă Comisia pentru «Credință și Constituție». În lupta împotriva sărăciei, exploatării, nedreptății, a răului social sub toate formele, s-au luat măsuri ca: *restructurarea Consiliului, înnoirea Diviziei de formație ecumenică și s-au emis puncte de vedere asupra dezvoltării țărilor subdezvoltate*, în lumina căror măsuri problemele sociale capătă contururi cu totul noi.

Ținînd seama de aceste înnoiri, Lordul Chalfont, ministru de Stat pentru Afacerile Străine în Guvernul britanic, în cuvîntul de salut în ziua deschiderii Comitetului Central, a remarcat exemplul pe care-l constituie pentru toată lumea colaborarea din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Iar Secretarul General, Pastorul Dr. E. C. Blake a afirmat că «așteptările mereu crescînde ale săracilor au fost înșelate din cauza relei voințe a națiunilor puternice de a răspunde la nevoile lor».

Semnălăm în continuare punctele de vedere generale ale diferiților raportori. Episcopul Mathews din Statele Unite a arătat în raportul său că Comitetul structurilor va expune schimbările care se impun astăzi, după 20 de ani de existență a Consiliului Ecumenic al Bisericilor — cînd atenția e îndreptată spre a treia lume și cînd Bisericile Ortodoxe au un rol mult mai important cointeresînd cît mai mult tineretul teologic în problemele unității Bisericii. A. Laham, în raportul Diviziei Formației ecumenice, a subliniat necesitatea cooperării strînse între toți factorii activi ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor pentru ajutorarea rezolvării problemelor vieții sociale și bisericesti contemporane. Prof. Nikos Nissiotis a prezentat Institutul ecumenic de la Bossey ca «Institut de studii la granița dintre Biserică și lume». C. I. Itty, secretarul Grupului de lucru al Consiliului Ecumenic al Bisericilor pentru dezvoltare, a demonstrat că ajutorul Bisericilor și al Consiliului Ecumenic nu e mare lucru pentru dezvoltarea țărilor subdezvoltate, și că proiectele lor n-au decît valoarea morală a unui angajament. El a mai anunțat o reuniune în iulie viitor asupra problemei dezvoltării și fondurilor necesare ei. Iar Dr. Visser't Hooft, împreună cu unii oratori indigeni din Africa, ce solicită controlul ajutoarelor, a propus ca ajutoarele cu această destinație să fie vărsate organizațiilor profane.

a) În această ambianță nouă problema cea mai pasionantă a sesiunii Comitetului Central a fost, fără îndoială, cea a *rasismului*. Comitetul executiv a recomandat înființarea unui Secretariat de trei persoane pentru educația privind existența rasismului în Biserici și pentru găsirea fondurilor necesare la ajutorarea organizațiilor în lupta lor împotriva rasismului. Deocamdată Consiliul Ecumenic a aprobat un fond special de 500.000 de dolari pentru ajutorarea victimelor rasismului și a

proclamat propunerile lui Ian Smith pentru o nouă constituție ca fiind «contrarii învățaturii creștine».

La prima reuniune de la Notting Hill în Londra, de la 19 la 24 mai 1969 asupra temei rasismului, s-a cerut Bisericilor să ia măsurile necesare pentru suprimarea rasismului în regiunile unde el este încă puternic, să stabilească daunele materiale pe care le provoacă el și să demaște pe cei răspunzători de ele. Pe temeiul raportului acestei conferințe s-a redactat un program. Însă acest program prezentat de Secretarul General, Dr. E. C. Blake, a fost găsit de unii membri ai Comitetului Central ca insuficient și inferior celui propus la Notting Hill. Astfel Pr. Paul Verghese din Biserica Indiei a arătat că situația este dramatică din acest punct de vedere și că ceea ce se face pentru remedierea ei constituie «gesturi extrem de slabe». Sînt necesare «jertfe concrete» din partea Bisericilor, a spus E. S. Reed, episcopul Ottawai. D-ra Jean Fairfax, delegată a Bisericii din Nigeria, a spus că Africa nu cere «milă», ci stabilirea justă a «imenselor reparații» pe care coloniștii europeni le datorează africanilor. Pastorul Nyemb din Camerun a amintit că «rasismul» este unul din cele mai mari păcate și că cei ce-l practică trebuie mai întîi convertiți; iar decanul Chandran din India a spus că restabilirea dreptății rasiale nu e cu puțință decît prin transformarea structurilor economice și politice. Decanul Roger Mehl a declarat rasismul ca demoniac și ca manifestare a nebulniei.

b) Prof. U. Scheuner de la Bonn a prezentat *Raportul Comisiei Bisericilor pentru Afacerile Internaționale*. După îndelungate și pasionante discuții s-au votat rezoluții în legătură cu situația din Orientul Apropiat, din Rhodezia, din America Latină, din Cuba, din Grecia, din Irlanda; cu războiul din Vietnam și din Nigeria.

c) Înnoirea programului Consiliului Ecumenic al Bisericilor a impus și unele schimbări în structura acestui organism vast.

Astfel s-a cerut și s-a aprobat ca la viitoarea sesiune a Comitetului Central, care va avea loc la Addis Abeba în ianuarie 1971, să ia parte și un grup de tineri sub 30 de ani (cu titlu de «advisers»), cu drept de cuvînt dar nu și de vot.

S-a propus și s-a aprobat să fie numit Pastorul Alan A. Braeh (din Noua Zeelandă, de 56 de ani) în postul de director al Diviziei Ajutorului interbisericesc, Serviciul refugiaților și al Lumii. El este în prezent conducătorul agenției Bisericilor engleze de ajutorare. În aceeași Divizie au fost numiți: în secretariat Dl. Kodwo Esuman Ankarh (de 41 de ani, din Ghana, în prezent secretar al «Serviciului refugiaților»; Pastorul Robert Roulston Huddleson, (de 37 ani, anglican irlandez) — asistent executiv al Directorului; Don Luce (economist agricol american, de 34 ani, care a lucrat în Vietnam) și Canh Nguyen-Tang (de 28 ani, cercetător economist sud-vietnamez, la Geneva) — co-secretari la Conferința coordonatoare pentru reconstruirea în Vietnam. A mai fost numit și brazilianul Dr. Paulo R. N. Freire (fost în sectorul educației la Națiunile Unite), în postul de consilier la Biroul de educație al Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Alte activități care au avut loc în cadrul sesiunii:

a) La 14 august Comitetul Central a comemorat, cu prilejul morții la 82 de ani a Prof. *Amilcare Alivizatos*, de la Facultatea de teologie din Atena, președinte al Academiei elene și membru al Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, ca pe unul dintre pionierii Mișcării ecumenice și ca personalitate marcantă care a activat în această instituție o jumătate de veac (de la convorbirea preliminară din Lausanne din 1920), participînd la toate manifestările ei (Stockholm, 1925, Lausanne, 1927, Amsterdam, 1948, Evanston, 1954, New Delhi, 1961, și Upsala, 1968). Președintele de onoare al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Dr.

W. A. Visser't Hooft a făcut elogiul celui dispărut, iar Președintele activ, M. Thomas, a trimis telegrame de condoleanțe D-nei Alivizatos, Bisericii Ortodoxe a Greciei, Academiei și Facultății de teologie din Atena. A fost săvârșită, în seara zilei de 14 august, o slujbă religioasă pentru odihna sufletului său.

Participanții la sesiunea anuală a Comitetului Central de la Canterbury au luat parte la recepțiile oferite în cinstea lor de Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit (miercuri, 13 august); de Primăria Londrei (duminică, 17 august) la Guildhall; precum și la excursiile la Mănăstirea Carmelită din Aylesford și la Allington Castle.

3. *Atitudinea delegaților Bisericilor Ortodoxe, care acum sint într-un număr mai corespunzător în posturile de conducere ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor și în Comitetul său Central*, a fost unanim apreciată. Susținând tendința de soluționare a problemelor vitale ale omenirii de azi cu temeiuri teologice, ei au fost foarte atenți la perspectivele unității Bisericilor.

a) Astfel I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, a atras atenția Adunării asupra confuziei care se face în raportul comitetului structurilor între comuniune și împărtășanie sau între uzul agapei și acela al împărtășaniei, în scopul de a grăbi împărtășirea comună; Mitropolitul Partenie al Cartaginei (Libia) a arătat că, prin Raportul Comisiei pentru «Credință și Constituție» se insinuează nevoia urgentă a unui sinod ecumenic în cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor și a cerut rectificarea acestei părți a raportului: Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului a protestat împotriva faptului că, deși teologii ortodocși au arătat că o «*communio in sacris*» nu este cu puțință decît după o unitate pe plan doctrinar, Raportul acesta argumentează din nou nevoia încetării scandalului opririi eterodocșilor de la împărtășanie — ceea ce face Euharistia, din Taină a unității, o «taină a separației». Inșă cînd Arhiepiscopul Antonie Blum a cerut și în ședința plenară și în subcomitetul al II-lea pe care-l prezida ca membrii ortodocși ai Comitetului Central să facă o declarație separată, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române (Prof. N. Chițescu) a arătat că acest lucru ne-ar întoarce înapoi cu aproape o jumătate de veac și că, în ambianța năzuințelor de apropiere și colaborare ale lumii de azi, gestul ar fi nu numai total anacronic, ci și dăunător scopului urmărit. Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului și-a însușit propunerea reprezentantului Bisericii Ortodoxe Române care a fost acceptată apoi de întreg subcomitetul.

Un martor ocular a rezumat astfel această acțiune a ortodocșilor la Canterbury: «Pentru înțîia dată au răsunit cu putere la acest Comitet Central alte glasuri: acele ale membrilor ortodocși...».

b) Propunerile judicioase făcute de către reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, au fost unanim apreciate. Grija de a aduce la îndeplinire cu sfințenie mandatul Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, încredințat de fiecare dată reprezentanților săi peste hotare de către Întîistătătorul ei, Prea Fericitul Patriarh Justinian, și anume «*de a păstra unitatea Bisericii Ortodoxe ca lumina ochilor și de a întări unitatea de acțiune cu toate Bisericile și toate religiile pentru a da aportul nostru la rezolvarea problemelor mari ale lumii de astăzi*», a fost preocuparea de căpetenie a intervențiilor I.P.S. Mitropolit Iustin.

Amintim cîteva dintre aceste intervenții făcute la această sesiune: După ce în Comitetul structurilor I.P.S. Mitropolit Iustin dăduse explicații care au atras luarea-aminte asupra unor probleme de o deosebită importanță pentru Consiliul Ecumenic

al Bisericilor, în Raportul acestui Comitet au apărut pasaje care după interpretarea făcută de I.P.S. Mitropolit Iustin, se dovedeau a cuprinde unele confuzii, încît s-a cerut trimiterea acestui Raport la Subcomitetul al II-lea spre refacere.

În legătură cu «Sărbătoarea Domnului» la viitoarea Adunare Generală, a V-a, în care se sărbătorește Învierea Lui, I.P.S. Mitropolit Iustin a semnalat că în text se amintesc Rusaliile ca la Penticostaliști; că această sărbătoare are în centrul ei Euharistia, despre care în text se vorbește confuz, amintind cînd koinonia, cînd agapa etc. I.P.S. Mitropolit Iustin a spus despre Euharistie să nu facem atîta caz, întrucît la marile evenimente trebuie amintit ceea ce ne unește și nu ceea ce ne desparte.

În legătură cu Raportul Comisiei Afacerilor Internaționale, în care se găseau unele aprecieri cu privire la Grecia, I.P.S. Mitropolit Iustin a propus comisiei să ia legătură cu această Biserică și, în funcție de informații și de ceea ce va spune Biserica Greciei, să se ia măsuri.

*

Scrisoarea adresată la sfîrșitul sesiunii, Bisericilor membre de către Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor rezumă rezultatul acestei lucrări rodnice pentru Bisericile de astăzi. Eforturile spre unitatea Bisericii și spre o comuniune mărturisită o tuturor celor ce cred în Iisus Hristos rămîn mereu finalitatea Consiliului Ecumenic al Bisericilor: «Noi continuăm să lucrăm împreună pentru a depăși tot ceea ce face cu neputință pentru noi faptul de a ne recunoaște ca atare unul pe altul pe deplin și ceea ce ne desparte la cina Domnului». Notînd că mulți creștini se simt înșelați în credința lor, Comitetul Central declară că este nevoie să fie prezentate învățăturile Evangheliei în modele «pe care le pot înțelege oamenii, semenii noștri».

În ședința de încheiere a lucrărilor, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului și-a manifestat bucuria că în această sesiune s-a lucrat într-un spirit cu adevărat ecumenist, iar Dr. Ernest Payne, unul dintre cei șase președinți, a arătat că patosul adevărat al acestei sesiuni este sintetizat în rezoluția de închidere a sesiunii: «Comitetul Central își manifestă interesul pentru acele părți ale pămîntului, de aproape și de departe, care sînt acum în suferință acută, unde sentimentele naționale sînt rănite și unde drepturile omenești sînt tăgăduite și în primejdie. El apelează în numele lui Hristos și al compătimirii omenești la autorități să acționeze cu moderație și dreptate și exprimă simpatia lui pentru toți cei ce sufăr acum».

Reproducem, ca sinteză a lucrărilor sesiunii, interviul I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei la radio «Germania Federală», în care prezintă sesiunea Comitetului Central din 1969, privită din punct de vedere ortodox:

«S-a scurs un an de la cea de a patra Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor», care a avut loc la Upsala, vara trecută. Directivele generale pe care Adunarea le-a stabilit atunci, s-au conturat mai limpede între timp, urmînd să fie trecute în viață de Biserică, cu ajutorul diferitelor sectoare de activitate ale Consiliului Ecumenic. Actuala sesiune a Comitetului Central, care s-a ținut la Canterbury, în Anglia, de la 12 pînă la 23 august, și-a asumat sarcina aceasta de a rîndui, în mod concret, programul de activitate al diviziilor, comisiilor și departamentelor Consiliului Ecumenic pentru viitor.

Deplasarea centrului de gravitate al acțiunii ecumenice din zona speculațiilor teologice privitoare la unitatea Bisericii spre zona realizărilor imediate ale idealurilor lumii contemporane, potrivit directivelor de la Upsala, a pus Comitetul Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor într-o situație nouă.

Tendențele centrifugale din viața societății moderne, sub înfrurirea dinamismului epocii noastre, au determinat apariția unui fenomen de polaritate foarte pronunțat în cercurile ecumenice. În jurul unui pol au apărut îndeosebi preocupările strict teologice de promovare a unității Bisericii; iar, la polul opus, au fost concentrate necesitățile de dezvoltare economică, dreptate socială și pace universală. De o parte, deci, o izolare de istoria omenirii; de altă parte, o identificare a creștinismului cu umanismul societății profane. Dar, Biserica nu se poate recunoaște pe ea însăși, în misiunea ei evanghelică, dacă este plasată într-unul sau altul din aceste cadre.

De aceea, aprofundînd sensul și lărgind perspectiva directivelor de la Upsala, Consiliul Ecumenic al Bisericilor se străduiește acum să pună accentul pe ideea de «comuniune» a Bisericilor, ca formă de viață a unității Bisericii, înglobînd în preocupările sale toate necesitățile fundamentale ale vieții omeniești. Paralel cu examinarea acestui concept de «comuniune» se procedează acum la organizarea cercetării aprofundate a conceptului de om în societatea dezvoltată. Îndrumîndu-se pe calea aceasta, ecumenismul își învederează dimensiunea sa în timp, prin păstrarea continuității sale; asumîndu-și responsabilitatea pentru viața oricărei ființe umane, Biserica intră în contextul ei de catolicitate, extinzîndu-și dimensiunea orizontală pe plan universal. Fundamentîndu-și apoi acțiunea sa pe temeiul participării tuturor la viața în Hristos — care înnoiește toate — prin Sfîntul Duh, Biserica leagă pe plan vertical pămîntul cu cerul.

În această perspectivă, noua orientare a mișcării ecumenice afectează toate sectoarele ei de activitate. De aceea o restructurare a Consiliului Ecumenic a devenit acum foarte actuală. Desigur, ea se va realiza în mod treptat, acordîndu-se prioritate sectoarelor care se ocupă cu probleme care impun o rezolvare urgentă.

Preocupați de probleme diferite, sub influența necesităților locale sau ale orientării lor teologice, unii membri ai Comitetului Central au pus în lumină unele necesități, alții altele. Un spirit de înțelegere mutuală și de responsabilitate comună a dominat însă lucrările sesiunii Comitetului, chiar dacă preferințele în discuții au fost diferite. Spre exemplu, reprezentanții Bisericilor Ortodoxe — mai activi de data aceasta decît la oricare altă întrunire asemănătoare din trecut —, în cadrul discuțiilor, și-au arătat preferința pentru problemele teologice, frînd graba pentru o *intercomuniune «in sacris»*, pe care unii reprezentanți ai Bisericilor mai noi o preconizau cu mult optimism; iar pentru soluționarea unor probleme de interes mondial ca pacea, dreptatea socială etc., la rațiunile umane ei au adăugat neîncetat și temeuri teologice. Mulți reprezentanți ai Bisericilor Occidentale și-au arătat preferința pentru problemele misionare, de educație sau de dezvoltare a societății. În schimb, reprezentanții de culoare ai Bisericilor din Africa, Asia și America au cerut în mod stăruitor luarea unor măsuri imediate pentru eliminarea rasismului. De aceea, un program de cinci ani a și fost stabilit în acest scop.

Acestea sînt numai cîteva din problemele care au constituit fondul discuțiilor în actuala sesiune anuală a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor. Discutarea lor a evidențiat însă faptul că Mișcarea ecumenică se găsește în faza ei de maturitate și este capabilă să se confrunte cu necesitățile actuale ale omenirii, pe plan creștin.

Astfel, dacă, imediat după Upsala, în contextul procesului de polarizare sau de dispersare a preocupărilor ecumenice, s-a putut vorbi de oboseala Mișcării Ecumenice, la Canterbury s-a constatat dimpotrivă că noul Comitet Central este animat de un optimism robust, angajîndu-se la un spor de activitate, fără a mini-

maliza dificultățile pe care le va întâmpina în calea sa. Rezultatele activității sale depind, desigur, în cea mai mare măsură, de îndeplinirea angajamentelor pe care Bisericile și le-au luat de a merge împreună pe calea aceasta a slujirii omului în epoca noastră».

Prof. N. CHIȚESCU

VIZITA UNUI GRUP DE TINERI DIN R. F. A GERMANIEI LA INSTITUTUL TEOLOGIC DE GRAD UNIVERSITAR DIN BUCUREȘTI

În după-amiaza zilei de 26 august 1969, un grup de 60 de turiști catolici din cuprinsul diocesei Regensburg (R. F. a Germaniei), elevi, studenți, muncitori, ingineri, profesori și câțiva studenți teologi, conduși de Diaconul Iohann Lorenzer, au vizitat catedrala patriarhală și Institutul teologic de grad universitar din București.

La catedrală — unde li s-au dat informații despre istoricul și valoarea acestui frumos așezământ bisericesc și despre viața Sfântului Dimitrie Basarabov, ale cărui moaște se păstrează aici —, ei au admirat stilul arhitectonic, pictura și frumusețea așezării sfântului locaș, fiind impresionați de evlavie credincioșilor prezenți la slujba vecerniei.

La Institutul teologic, vizitatorii au fost primiți, în aulă, de către P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului, Dl. Prof. N. Chițescu, prorectorul Institutului, și de către Pr. Prof. D. Stăniloae. La sosire, P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu le-a adresat un cuvânt de bun-venit și le-a făcut o scurtă expunere despre principalele aspecte ale activității Institutului. P. C. Sa a accentuat că spiritul în care studenții și doctoranzii în teologie sînt îndrumați este, din punct de vedere teologic, de fidelitate desăvîrșită față de tezaurul dogmatic, cultic și canonic al Ortodoxiei; iar din punct de vedere social, de dragoste fierbinte față de patria socialistă, de respect sincer față de celelalte confesiuni și de adînc umanitarism.

La acestea a răspuns Diaconul J. Lorenzer, prin cîteva cuvinte de mulțumire în numele întregului grup. Apoi, la cererea vizitatorilor, Pr. Prof. D. Stăniloae a ținut o conferință în limba germană despre trecutul, organizarea și activitatea actuală a Bisericii Ortodoxe Române. Conferința a fost ascultată cu interes deosebit de viu, iar la sfîrșit vizitatorii și-au manifestat mulțumirea prin cuvinte de admirație față de Biserica Ortodoxă Română. Conferința a fost urmată de discuții libere, vizitatorii punînd diferite întrebări în legătură cu cultivarea vocațiilor sacerdotale în Biserica noastră, cu preocupările ecumeniste ale Bisericii Ortodoxe Române, cu relațiile dintre cultele din țara noastră și cu raportul dintre culte și Statul român.

P. C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu și Pr. Prof. D. Stăniloae au răspuns la întrebările oaspeților.

La despărțire s-a oferit fiecărui oaspete cîte un exemplar din broșura *Biserica Ortodoxă Română* în limba germană.

Înainte de plecare grupul de tineri germani a vizitat cancelaria profesorilor, Rectoratul, cîteva săli de curs, biblioteca și biserica Sfînta Ecaterina — paraclis al Institutului și Seminarului teologic din București.

IOAN SĂBĂDUȘ

CRONICA

Marți, 17 iunie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita Excelenței Sale Adolf Wischmann, Episcop al Bisericii Evanghelice Luterane din Frankfurt am Main, R. F. a Germaniei venit în țara noastră să participe la instalarea noului Episcop evanghelic luteran C. A. din Sibiu — Albert Klein — care a avut loc duminică, 15 iunie.

Au fost de față P. S. Episcop Antim Târgovișteanul, vicar patriarhal, P. C. Consilier D. Fecișoru și I. Săbăduș, de la Serviciul pentru relații bisericești externe.

Joi, 19 iunie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita Reverendului Henry Hill, Pastor anglican în Windsor-Canada, însoțit de Dl. Prof. Jérôme Newville.

Au fost de față Pr. Al. Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor și Pr. N. Cazacu.

Marți, 24 iunie, 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit un grup de 29 preoți, cu soțiile lor, veniți din Macedonia-Jugoslavia, ca turiști, recomandați de I. P. S. Mitropolit — Arhiepiscop Dositei de Skoplje și Macedonia.

Oaspeții au oferit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian lucrarea *Istoria poporului Macedoniei*, în 3 volume, iar Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian le-a dăruit felurite produse ale Atelierelor Patriarhiei Române. Au fost de față Pr. Director Traian Ghica, Pr. Consilier Petre Alexandru și Pr. Consilier D. Fecișoru, care a prezentat pe oaspeți.

Joi, 26 iunie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a întâmpinat la aeroportul Băneasa pe Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bulgariei care, întorcându-se de la Viena unde participase la Adunarea Mondială pentru Pace, ce a avut loc între 21—25 iunie 1969 — în drum spre Sofia, a făcut un popas la București, fiind găzduit la reședința patriarhală.

Întâlnirea între cei doi întiiistătători de Biserici a oferit prilejul unor schimburi de impresii și păreri privind activitatea celor două Biserici surori.

Au fost prezenți la primire P. S. Episcop Antim Târgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale și Pr. N. Cazacu.

Luni, 30 iunie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe următorii clerici din străinătate: P. Cuv. Arhim. Johann Peterfalvy, din München, care a ținut în diferite localități din R. F. a Germaniei conferințe despre realizările din România și despre activitatea Bisericii Ortodoxe Române; Preotul Teodor Roxin, din Vicariatul român-ortodox de la Gyula — Ungaria și Preotul Matei Lutai, din Vicariatul Gyula — Ungaria, aflați în țara noastră pentru odihnă.

Au fost de față Pr. Consilier D. Fecișoru, Pr. Consilier Petre Alexandru și Pr. Consilier Mihai Marinescu.

Vineri, 4 iulie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a participat la recepția oferită de Ambasada Statelor Unite ale Americii, cu prilejul celei de a 193-a aniversări a independenței Statelor Unite. Prea Fericitul Părinte Patriarh a fost însoțit de Pr. Secretar N. Cazacu.

Vineri, 1 august 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Dl. Ambasador român în R. F. a Germaniei — Constantin Oacea — în legătură cu vizita unor Arhiepiscopi germani în țara noastră;

A primit, de asemenea, pe Dl. Ambasador român la Viena — Gheorghe Pele — împreună cu P. C. Pr. Prof. Gh. Moisescu, în legătură cu vizita Președintelui Federal al Austriei Frantz Jonas în țara noastră în septembrie a.c. și cu invitarea Cardinalului Fr. König, Arhiepiscopul Vienei în țara noastră, pentru anul viitor.

Au fost de față P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale și Pr. Consilier D. Fecioru.

Sîmbătă, 2 august 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a participat la recepția dată în onoarea Președintelui Statelor Unite ale Americii, Richard Nixon, de către Președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, în Palatul Consiliului de Miniștri.

Marți, 5 august 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe D-na Ilse Leitenbergen, reprezentanta Presei din Viena, venită în România cu prilejul vizitei Președintelui Statelor Unite, Richard Nixon în România, precum și cu prilejul Congresului al X-lea al Partidului Comunist Român.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a făcut cunoscut ziaristei aprecieri și impresii din vizita făcută în India și în Etiopia în fruntea unei delegații sinodale în ianuarie 1969.

Au fost de față P. C. Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale și Pr. Secretar N. Cazacu.

Joi, 7 august 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Dl. Ambasador al Greciei la București, Ioan Ch. Cambiotis, cu care a discutat unele probleme interesînd Bisericile Ortodoxe surori Română și Greacă.

Au fost de față P. C. Pr. Ioan Gagi, directorul Administrației Patriarhale și P. C. Pr. Secretar N. Cazacu.

Vineri, 22 august 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a participat la Sesiunea Jubiliară a Marii Adunări Naționale cu prilejul celei de a 25-a aniversări a eliberării României de sub cîmpul fascist, în Sala Palatului Republicii. Prea Fericitul Părinte Patriarh a fost însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal și de Pr. Al. Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Sîmbătă, 23 august 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a asistat la festivitățile ce au avut loc cu prilejul sărbătorii naționale a Țării noastre: 25 de ani de la eliberarea de sub cîmpul fascist.

Seara, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a participat la recepția oficială oferită în Palatul Consiliului de Miniștri, cu prilejul acestei Sărbători Naționale.

Prea Fericitul Părinte Patriarh a fost însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal.

Luni, 25 august 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe ziarista americană Bruno, care a dorit să cunoască părerea Prea Fericitului Sale, cu privire la personalitatea Sanctității Sale Pătriarhului Ecumenic Atenagora și la rolul împlinit de Sanctitatea Sa în Mișcarea ecumenică, precum și scopul vizitei Sanctității Sale în România în octombrie 1967.

Au fost de față Pr. Secretar N. Cazacu.

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA ANTIOHIEI

INCETAREA DIN VIAȚĂ A DOI MITROPOLIȚI. — La 3 februarie 1969 a încetat din viață mitropolitul Ignatie Houreiky de Hama (Siria), care a prezidat sesiunea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe a Antiohiei și a Întregului Orient, în timpul în care Sanctitatea Sa Patriarhul Teodosie al VI-lea a fost internat în Spitalul Sfântul Gheorghe din Beirut.

La 12 aprilie 1969 a încetat din viață mitropolitul Ilie Karam al Muntelui Liban.

INTERVIUL MITROPOLITULUI IGNATIE HAZIM DESPRE PERSPECTIVELE CĂLĂTORIEI PAPII PAUL AL VI-LEA LA GENEVA. — În legătură cu problemele pe care le poate pune în discuție vizita Papii Paul al VI-lea la Geneva — la Organizația internațională a muncii și la Consiliul Ecumenic al Bisericilor — reprezentantul gazetei «Il Regno» a pus unele întrebări Mitropolitului Ignatie Hazim al Laodiceei, cu sediul la Latakia, conducătorul delegației Patriarhiei Antiohiei și a întregului Orient la Adunarea a patra generală a Consiliului Ecumenic de la Upsala.

— La întrebarea dacă Biserica trebuie să se ocupe de problemele lumii sau trebuie să se limiteze doar la predicarea Evangheliei, Mitropolitul Ignatie Hazim a precizat că în baza principiului evanghelic că «Biserica este în lume, dar nu este din lume», ea trebuie să acționeze în mod responsabil, dar să nu se identifice cu organizațiile lumii. Adică, fiind o instituție pentru oameni, Biserica nu se poate limita la atitudine de spectatoare a nevoilor lumii și să dea doar principii generale, însă, Consiliul Ecumenic al Bisericilor nefiind o Biserică, trebuie să activeze mai intens pentru rezolvarea problemelor lumii contemporane.

— În legătură cu problema încadrării Bisericii Romano-Catolice ca membru deplin al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Mitropolitul Ignatie Hazim socotește că «pentru moment Biserica Romano-Catolică nu este pregătită pentru a se putea adapta la participarea și colaborarea dinăuntru cu Organizația mondială a Consiliului Ecumenic al Bisericilor și nici Consiliul nu este pregătit pentru a primi în sinul său și a lucra împreună cu Biserica Romano-Catolică în calitate de membru activ al său». Semnalând faptul că după Conciliul al II-lea de la Vatican Biserica Romano-Catolică manifestă o atitudine de renunțare la conservatorismul caracteristic ei și angajează din ce în ce mai mult problemele care amenință omul, Mitropolitul Ignatie Hazim socotește pozitivă colaborarea care există în prezent între Biserica Romano-Catolică și Consiliul Ecumenic al Bisericilor.

— Analizînd aspectele problemei raporturilor între papalitate și colegialitate (sinodalitate) în conducerea Bisericii, Mitropolitul Ignatie Hazim a declarat că în problema foarte importantă a autorității în Biserică trebuie făcută distincție între autoritate și originea ei și între puterea executivă. În Biserica Romano-Catolică s-a accentuat în chip excesiv puterea executivă deținută în general de papa care, printr-o riguroasă disciplină, a ajuns să se suprapună autorității care de la origine este sinodală. Într-adevăr «sinodalitatea, colegialitatea ajută înaintării, dar trebuie avut grijă ca executarea să fie suficient de promptă și de pregătită ca să nu întîmpine dificultăți în acest domeniu».

— În legătură cu posibilitatea convocării și tinerii viitorului Sinod panortodox, Mitropolitul Ignatie Hazim a precizat că întrunirea Sinodului într-adevăr panortodox nu întîmpină dificultăți de ordin teologic și bisericesc. Dificultăți s-ar putea ivi din faptul că Bisericile Ortodoxe sînt Biserici naționale și toți credincioșii lor sînt cetățeni ai diferitelor țări; iar posibilitățile de circulare a cetățenilor dintr-o țară într-alta depind de raporturile existente între aceste țări.

— Referitor la problema comunicării atitudinilor ecumeniste ale marilor consfătuiri și conferințe ecumenice pînă la credincioșii simpli, Mitropolitul Ignatie Hazim a subliniat faptul că se constată din ce în ce mai vie manifestarea unui spirit ecumenist în mijlocul poporului, ceea ce va ușura nu numai rezolvarea comunicării de sus în jos, ci va duce, acolo unde este cazul, și la influențarea de către poporul credincios cu atitudini ecumeniste a conducătorilor de Biserică care se mențin în chip conservator în izolare.

— La întrebarea dacă, în legătură cu problema «Duhul Sfînt și Catolicitatea Bisericii», poate fi cu putință un acord între protestanți și catolici pentru conexarea celor două aspecte — catolicitatea și apostolicitatea Bisericii — ale aceleiași realități, Mitropolitul Ignatie Hazim socotește că teologia Duhului Sfînt ar trebui să ducă la rezolvarea acestei probleme deocamdată socotită fără ieșire. Subliniind faptul istoric al succesiunii apostolice, succesiune care se lucrează sub oblăduirea Sfîntului Duh, Mitropolitul Ignatie Hazim crede că întrucît «prin unisucesiunea apostolică se înțelege în primul rînd unitatea Bisericii în trecut și în prezent și desigur și în viitor, și în al doilea rînd comuniunea credincioșilor tuturor timpurilor», de aceea «în cele din urmă unitatea Sfîntului Duh și continuitatea în lucrarea Sfîntului Duh ar putea — dacă ne gîndim bine și dacă cercetăm totul în lumina Tradiției și a Sfintei Scripturi — să ne conducă la găsirea unei soluții posibile».

— Întrebat dacă socotește posibilă găsirea unui «punct de întîlnire pentru intercomuniune» între protestanți, care sînt în general favorabili și între ortodocși, care nu renunță la ideea că «Euharistia face Biserica», Mitropolitul Ignatie Hazim a răspuns: «Da, Euharistia face Biserica; și eu cred că orice experiență religioasă fără o prezență concretă, sensibilă, trăită a lui Hristos devine un lucru de neînțeles. Cînd într-o Biserică se spun multe despre Hristos, fără însă a-L gusta, a-L trăi, a-L avea în tine, consider că acest lucru nu ajută la nimic.

Pentru Biserica Ortodoxă Euharistia este centrul întregii vieți spirituale. Botezul, Mirungerea se săvîrșesc ca sfințiri de pregătire pentru participarea la Trupul lui Hristos. Însă cine nu participă la Euharistie rămîne afară și el va rămîne acolo unde este, iar noi acolo unde sîntem, și în această situație acel «Dumnezeu este cu noi» nu se realizează. Pentru protestanți desigur intercomuniunea are o altă semnificație.

De aceea cred că problema este dificilă în prezent. În viitor, sînt sigur, Dumnezeu ne va duce la o înțelegere a situației noastre. Însă dacă lucrurile se vor face în

grabă, ne vom găsi în fața unei decepții, pentru că am impresia că unii sînt cam nerăbdători. Eu însă îl am în fața ochilor pe Sfîntul Apostol Pavel care spunea credincioșilor care așteptau parusia: «Răbdare!» Răbdarea este unul din roadele Duhului».

PATRIARHIA MOSCOVEI

PARTICIPAREA DELEGAȚIEI BISERICII ORTODOXE RUSE LA FESTIVITĂȚILE JUBILIARE DE LA SOFIA. — Cu prilejul organizării de către Biserica Ortodoxă Bulgară a sărbătoririi solemne a împlinirii a 1100 de ani de la moartea Sfîntului Chiril, Apostolul slavilor, Sfîntul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse a hotărît în ședința sa de la 5 mai 1969 ca: Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei și Sfîntul Sinod să adreseze o Pastorală către clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Ruse și o Pastorală către Prea Fericitul Patriarh Chiril, către Sfîntul Sinod și către clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Bulgare; totodată Sfîntul Sinod a desemnat o delegație să reprezinte Biserica Ortodoxă la festivitățile de la Sofia.

Delegația, condusă de Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului și președinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, a fost compusă din: Arhiepiscopul Vladimir al Berlinului și Exarh al Europei Centrale; Episcopul Melhisedec al Vienei și Austriei; Episcopul Filaret de Dimitrovsk — rectorul Academiei duhovnicești din Moscova; Episcopul Petru L'Huillier de Cherson; Prof. Mihail Sircin din Eparhia Moscovei; Egumenul Serafim Tihonov din Eparhia Ivanovsk; Protodiacon Andrei Mazur; B. S. Kudinkin, membru al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe și A. L. Kazem-Bek consultant al aceluiași serviciu.

În cadrul ședințelor de lucru ale sesiunii științifice organizate de Academia de științe bulgară și de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare cu prilejul festivităților de la Sofia, din partea delegației Bisericii Ortodoxe Ruse au susținut referate: Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului («Cei întocmai cu Apostolii») și Episcopul Filaret de Dimitrovsk, rectorul Academiei duhovnicești din Moscova («Cinstirea cultic-bisericească a Sfinților frați Metodie și Chiril în Rusia»).

MANIFESTAREA RAPORTURILOR DE PRIETENIE ÎNTRE PATRIARHIA ALEXANDRIEI ȘI BISERICA ORTODOXĂ RUSĂ. — Viața religio-bisericească a credincioșilor ortodocși ruși din Alexandria Egiptului și din alte localități din Egipt se dezvoltă sub ajutorul și purtarea de grijă a Bisericii-Mame, dar și sub atenția plină de dragoste a Sanctității Sale Patriarhului Nicolae al VI-lea al Alexandriei și al Întregii Africi. Semnalăm cîteva din manifestările acestei iubitoare atenții ale Sanctității Sale față de comunitățile ortodoxe ruse din Egipt.

La 12 septembrie, la slujba mutării moaștelor Sfîntului Alexandru Nevski, care a avut loc în biserica parohială cu hramul Sfîntului Alexandru Nevski din Alexandria, a luat parte Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea al Alexandriei însoțit de Episcopul Varnava al Mareotidei, Arhimandritul Keladion, vicarul Patriarhiei Alexandriei și alți colaboratori patriarhali. La sfîrșitul slujbei Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a răspuns cuvîntului de bun-venit al conducătorului comunității ortodoxe ruse din Alexandria, Prof. Anatolie Kaznovetki și apoi a vorbit credincioșilor despre viața și activitatea Sfîntului Alexandru Nevski și însemnătatea lor duhovnicească în istoria Bisericii Ortodoxe Ruse.

La sărbătorirea Nașterii Domnului în Biserica Alexandriei și a întregii Africi, după calendarul îndreptat, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a invitat pe conducătorul comunității ortodoxe ruse (și corul bisericii ortodoxe ruse) să slujească — în sobor cu Sanctitatea Sa în catedrala Sfântul Nicolae din Cairo. Iar la sărbătorirea Nașterii Domnului în biserica ortodoxă rusă din Alexandria, după calendarul neîndreptat, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a asistat la sfânta slujbă împreună cu Mitropolitul Varnava al Peluziei și alți colaboratori patriarhali. La sfârșitul slujbei Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae a predicat despre însemnătatea Întropării și venirea în lume a Fiului lui Dumnezeu. În seara aceleiași zile Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a participat împreună cu Mitropoliții Varnava al Peluziei și Pavel al Erinupolei și alți colaboratori patriarhali, la cina oficială organizată în casa parohială.

În sfârșit, la 12 ianuarie 1969, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea al Alexandriei și al întregii Africi a aprobat ca Prot. Anatolie Kaznovețki, conducătorul comunității ortodoxe ruse din Alexandria să săvârșească sfânta liturghie pentru credincioșii ortodocși ruși din Cairo în biserica ortodoxă greacă cu hramul Sfânta Fecioară Maria.

DISCUȚII TEOLOGICE ÎNTRE TEOLOGII BISERICII ORTODOXE RUSE ȘI TEOLOGII BISERICII SIRIENE DIN MALABAR-INDIA. — În timpul vizitei pe care o delegație de teologi a Bisericii Ortodoxe Ruse, condusă de Arhiepiscopul Antonie al Minskului și Belorusiei și formată din: Pr. Gh. Telpis, conferențiar la Academia duhovnicească din Leningrad, Ierom. Serapion Fadeev, aspirant al Academiei duhovnicești din Moscova și V. P. Kotelkin, colaborator al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe — a făcut-o Bisericii Siriene din Malabar (India) în cursul lunii ianuarie 1969, au avut loc discuții teologice. Rezultatele acestor discuții au fost socotite de ambele părți ca folositoare și necesare pentru apropierea celor două Biserici.

Redăm în continuare propunerile făcute de către teologii Bisericii Siriene din Malabar în cursul acestor discuții.

1. Să se instituie comisii teologice bilaterale, adică o comisie panortodoxă și o comisie panorientală formată din reprezentanții tuturor Bisericilor Vechi-Orientale sau necalcedoniene; aceste comisii să aibă competența de a discuta împreună toate problemele supuse dezbaterilor.

2. Să fie studiate — în afara acestor două comisii teologice — particularitățile celor două Biserici (Ortodoxe și Vechi-Orientale), cauzele despărțirii între aceste Biserici, stadiul actual al învățăturii hristologice în cele două Biserici și alte particularități dogmatice și canonice ale celor două biserici.

3. Când toate aceste probleme vor fi fost studiate, comisiile să refere Bisericilor respective despre rezultatele obținute:

4. Dreptul de a hotărî definitiv asupra problemelor principale să aparțină Sinodului panortodox.

PARTICIPAREA REPREZENTANȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA ÎNTRUNIRI INTERCREȘTINE. — Întreținând o stăruitoare activitate cu caracter ecumenic, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse trimite reprezentanții săi să ia parte la lucrările diferitelor organisme intercreștine — precum Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene, Conferința Creștină pentru Pace — și internaționale (cum este Consiliul Mondial pentru Apărarea Păcii), ori trimite reprezentanții săi să

viziteze diferite țări și Biserici creștine, în scopul cunoașterii reciproce și a adâncirii raporturilor de prietenie și de apropiere între Biserici.

— Astfel, între 20 ianuarie și 8 februarie 1969, aflându-se în Statele Unite ale Americii pentru a participa la lucrările sesiunii ordinare a Comitetului executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (care a avut loc între 27 și 30 ianuarie 1969), Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului și președinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe și membru al Comitetului executiv a vizitat împreună cu Arhiepiscopul Ionatan de New York și Aleutine și Exarh al Patriarhiei din Moscova pentru America de Nord și de Sud: Biserica Ucenicilor lui Hristos; Federația Bisericilor Marelui Chicago; pe Arhiepiscopii romano-catolici din New York și din Washington, precum și Conferința episcopilor catolici din Statele Unite; pe Mitropolitul Andrei al Eparhiei Bisericii Ortodoxe Bulgare pentru America de Nord și de Sud și pentru Australia; și Consiliul Național al Bisericilor lui Hristos din Statele Unite. În timpul acestor vizite, reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse au avut întâlniri și convorbiri cu conducătorii de Biserici, cu teologi și cu credincioși și au luat parte la diferite recepții și la conferințe de presă, răspunzând la întrebările ziariștilor despre viața religioasă și bisericească în Uniunea Sovietică, despre sarcinile colaborării creștinilor și despre problemele păcii mondiale.

— Între 13 și 28 martie 1969, Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk, vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, a fost în pelerinaj la Muntele Atos și în Grecia. În ziua de 26 martie Episcopul Juvenalie a fost primit de Prea Fericitul Ieronim, Arhiepiscopul Atenei și Primat al Greciei; iar la 27 martie Episcopul Juvenalie a fost primit de Ministrul de Externe al Greciei căruia i-a înmănat un memoriu din partea Mitropolitului Nicodim al Leningradului și Novgorodului în legătură cu problema mării numărului de călugări în Mănăstirea rusă Sfântul Panteleimon din Sfântul Munte; în aceeași zi Episcopul Juvenalie s-a întreținut cu președintele Departamentului pentru problemele bisericești din Ministerul de Externe al Greciei.

— În noaptea de 5 spre 6 aprilie 1969, noaptea sărbătoririi învierii Domnului după calendarul gregorian respectat de romano-catolici, la sfânta slujbă săvârșită în biserica romano-catolică Sfântul Ludovic din Moscova a fost prezent Mitropolitul Pimen al Crutiștelor și al Kolomnei, membru al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, care la sfârșitul slujbei, răspunzând cuvântului de mulțumire al parohului bisericii, a felicitat în numele Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia pe credincioșii romano-catolici cu prilejul Sfintelor Paști.

— Între 14 și 17 aprilie, a avut loc lângă Potsdam (R. D. Germană) sesiunea Departamentului de studii nou-ales al Conferinței Creștine pentru Pace, sub președinția Dr. G. Bassarak, profesor la Universitatea Humboldt din Berlin și membru al Secretariatului Internațional al Conferinței Creștine pentru Pace. Din partea Bisericii Ortodoxe însă au luat parte la lucrările acestei sesiuni Prot. Liveriu A. Voronov, profesor la Academia duhovnicească din Leningrad și Prot. Pavel Socolovski, parohul bisericii cu hramul Învierea Domnului din Moscova.

— La 25 aprilie 1969, a avut loc în sala coloanelor din Casa Uniunilor din Moscova adunarea reprezentanților opiniei publice sovietice închinată împlinirii a 20 de ani de la înființarea Mișcării mondiale a luptătorilor pentru Pace. Din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a luat parte Mitropolitul Nicodim al Leningradului, membru al Sfântului Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe Ruse.

— Între 29 aprilie și 2 mai 1969, la lucrările Prezidiului și Comitetului Consultativ ale Conferinței Bisericilor Europene, care au avut loc la Escorial, lângă Madrid (la invitația Bisericilor Evanghelice și Episcopaliene din Spania), din partea Bisericii Ortodoxe Ruse au luat parte: Mitropolitul Alexei al Talinului și Estoniei, vicepreședinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, membru al Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene; Prof. N. A. Zabolotski de la Academia duhovnicească din Leningrad și Prot. Pavel Socolovski — membri ai Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene.

— Între 5 și 10 mai 1969, a avut loc lângă Geneva sesiunea Comitetului de structuri al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la care, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a luat parte Mitropolitul Nicodim al Leningradului, membru al acestui comitet.

VIZITAREA BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE REPREZENTANȚII ALTOR BISERICI CREȘTINE. — În cadrul acțiunii de cunoaștere reciprocă, de adâncire a relațiilor de prietenie și de apropiere între Bisericile creștine, Biserica Ortodoxă Rusă prin diferitele ei instituții invită și primește pe reprezentanții diferitelor Biserici Creștine cu care se poartă discuții, la diferite nivele. Astfel:

— La 25 martie 1969, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a primit pe episcopul Dr. Allan Roger din Biserica Angliei, cu care s-a întreținut asupra problemelor interesând cele două Biserici. La primire a fost de față și Mitropolitul Alexei al Talinului, conducătorul treburilor Eparhiei Moscovei și vicepreședinte al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe.

— Între 26 martie și 14 aprilie 1969, a vizitat, la invitația Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă, Diaconul Zaharia Tottathil, reprezentant al Bisericii Siriene din Malabar-India, care a fost prezentat Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia, în timpul slujbei religioase din catedrala Bogoiavlensk (în ziua de 28 martie) și a fost primit la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe de către Episcopul Filaret de Dimitrovsk, vicepreședinte al Serviciului și rector al Academiei duhovnicești din Moscova.

— În luna aprilie 1969, a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă Prot. Ilie Kociur, profesor al Facultății de teologie a Bisericii Ortodoxe Cehoslovace din Prešov. În timpul șederii sale în Uniunea Sovietică, Prot. Prof. Ilie Kociur a fost primit de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia, de președintele și vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, de rectorul Academiei duhovnicești din Moscova; la Kiev, Prot. Prof. Ilie Kociur a fost primit de Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei; iar la Ujgorod, în Ucraina subcarpatică, a fost primit de Arhiepiscopul Grigorie de Muceaev și Ujgorod.

— Între 8 și 21 aprilie 1969, la invitația Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă un grup de 12 pelerini din Misiunea ortodoxă rusă în Japonia. În timpul șederii în Uniunea Sovietică pelerinii au vizitat biserici, instituții de învățământ, mănăstiri și monumente istorice și de artă bisericești din orașele Moscova, Zagorsk, Leningrad, Pscov, precum și satul Mihailovsk, putînd cunoaște aspecte ale vieții religioase, bisericești, sociale și culturale ale poporului sovietic. Iar în zilele de 18 și 21 aprilie au fost primiți la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe de către Episcopul Juve-

nalie de Tula și Belevsk, vicepreședinte al Serviciului, și de către Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, președintele Serviciului.

— La 13 aprilie 1969, la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru probleme editoriale, Episcopul Pitirim de Volocolamsk, președintele serviciului, a primit o grupă de preoți și teologi catolici din Viena și alte localități din Austria, aflați în vizită în Uniunea Sovietică.

— La 18 și 21 aprilie 1969, la serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe a fost primit Mgr Ioan Chullé secretar-adjunct al Comisiei pontificale «Dreptatea și Pacea», de către Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk, vicepreședintele Serviciului, și de către Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, președintele serviciului, cu care s-au purtat convorbiri interesând activitatea creștină pentru statornicirea unei păci drepte și trainice în lume.

— La 23 aprilie 1969, un grup de studenți de la facultatea de teologie a Universității din Leyda (Olanda), condus de Prof. Albert Rasker, membru activ al Mișcării creștine pentru pace, a vizitat Academia duhovnicească din Moscova; iar la 24 aprilie a fost primit la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, de către Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului.

— La 28 aprilie 1969, Vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, Episcopul Filaret de Dimitrovsk și rector al Academiei duhovnicești din Moscova, a primit pe Preotul Eric Steipls din Biserica Angliei, pe care îl însoțea primul secretar al Ambasadei Marii Britanii la Moscova.

BISERICA ORTODOXĂ SÎRBĂ

VIZITA SANCTITĂȚII SALE NICOLAE AL VI-LEA, PATRIARHUL ALEXANDRIEI. — Dînd urmare invitației făcute de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare de a participa la festivitățile organizate la Sofia cu prilejul împlinirii a unsprezece veacuri de la moartea Sfîntului Chiril, apostolul slavilor, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea al Alexandriei și al întregii Africi a făcut o vizită oficială de două zile (9 și 10 mai 1969) Bisericii Ortodoxe Sîrbe și Prea Fericitului Patriarh Gherman. Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a fost însoțit de Mitropoliții: Barnaba al Peluziei, Paul al Hermupolei și Nicodim al Irinupolei.

VIZITA PREA FERICITULUI PATRIARHGHERMAN LA CONSILIUL ECUMENIC AL BISERICILOR. — La Adunarea generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de la Upsala (1968), Prea Fericitul Patriarh Gherman al Bisericii Ortodoxe Sîrbe a fost ales între cei șase președinți ai Consiliului. Urmînd să participe la lucrările Comitetului Central al Consiliului Ecumenic ce vor avea loc la Canterbury, Prea Fericitul Patriarh Gherman a vizitat, între 28 și 31 iulie 1969 sediul Consiliului Ecumenic de la Geneva, fiind însoțit de Mitropolitul Damaschin al Zagrebului, Episcopul Visarion al Banatului și Arhidiaconul George Zunic, secretarul Cabinetului patriarhal.

La primirea la Consiliu, Pastorul Dr. Eugène Carson Blake, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a întîmpinat pe înaltul oaspete cu cuvintele: «Deși trăim într-o lume politizată, nădăjduim să înțelegeți că, în ciuda divergențelor politice, noi sîntem uniți prin credința comună în Iisus Hristos și prin ascultarea pe care I-o datorăm, Consiliul Ecumenic al Bisericilor nu are o ideologie proprie, el are

o credință — aceea acceptată de toți — în Dumnezeu cel în Treime... Nădăjdum, de asemenea, că viața Consiliului Ecumenic să se dezvolte în așa fel ca creștinii de tradiție ortodoxă orientală să simtă, ca și cei de alte tradiții, că se găsesc la Consiliu ca la ei acasă; și totodată prin participarea lor efectivă să facă mai pe deplin ecumenice toate acțiunile Consiliului Ecumenic al Bisericilor».

În răspunsul său Prea Fericitul Patriarh Gherman a spus că: «Biserica Ortodoxă Sîrbă consideră prezența sa în sinul Mișcării ecumenice justificată numai în măsura în care poate aduce aici tezaurul Tradiției sale proprii. De aceea socotesc că teologii ortodocși trebuie să angajeze un dialog cu teologii neortodocși pentru soluționarea dezacordurilor dintre confesiunile creștine... Dorim să putem participa la toate feluritele acțiuni ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor cu nădejdea că pacea, dragostea și adevărul se vor statornici între toate popoarele de pe pământ».

În timpul șederii la Geneva, Prea Fericitul Patriarh Gherman a vizitat și reprezentanțele din Geneva ale: Bisericii Naționale Protestante, Bisericii Vechi-Catolice, Bisericii Ortodoxe Ruse și Centrul de la Chambessy al Patriarhiei Ecumenice; a luat parte la recepțiile date în cinstea sa de Consiliul Ecumenic al Bisericilor (în ziua de 28 iulie) și de Primăria orașului Geneva (în ziua de 31 iulie), la care au participat reprezentanții Consiliului Ecumenic al Bisericilor creștine din Geneva și reprezentanții autorităților de stat.

BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ

SLUJBA ARHIEREASCĂ DE LA MÎNĂSTIREA RILA. — La 1 iulie 1969, marți, în Mînăstirea Sfîntului Ioan Rila, s-a sărbătorit în mod solemn, împlinirea a 500 ani de la aducerea moaștelor Sfîntului Ioan, din Velico Tîrnovo în Mînăstirea Rila în anul 1469.

La această sărbătorire au luat parte: Prea Fericitul Patriarh Chiril; I.P.S. Mitropoliți Nicodim de Sliven, Pimen de Nevrocop, Ștefan de Velico Tîrnovo, Sofronie de Durostor și Cerveno, Pancrație de Stara Zagora, Varlaam de Plovdiv; P.S. Episcopi Nicolae al Macariopolei, Iosif de Snepol, Ștefan al Glaviniței și Gherasim al Branitei, arhimandriți, preoți și diaconi, precum și un mare număr de credincioși din Sofia, Kiustendil, Stanke Dimitrov, Samokov și din alte localități.

Din partea Comitetului treburilor bisericești de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe au participat Președintele Mihail Kiuciucov și Directorul Dimiter Todorov.

A participat, de asemenea, I.P.S. Mitropolit Dorotei, din Patriarhia Ecumenică, aflat în vizită la Sofia.

Luni seara, în ajunul praznicului, s-a slujit vecernia cu privighere, iar marți dimineața s-a slujit sfînta liturghie de către: Prea Fericitul Patriarh Chiril în sobor cu I.P.S. Mitropolit Dorotei de la Patriarhia Ecumenică și cu mitropoliți, episcopi, arhimandriți, preoți și diaconi bulgari.

În timpul sfîntei liturghii a fost hirotonit în episcop egumenul Mînăstirii Rila, I.P. Cuv. Arhimandrit Ioan, care a primit titlatura de Dragovitiiski. Noul hirotonit este al 12-lea dintre episcopii Bisericii Ortodoxe Bulgare care dețin funcții administrative și care, conform Statutului de funcționare a Bisericii Ortodoxe Bulgare, nu sînt membri ai Sfîntului Sinod.

La sfârșitul sfinteii liturghii, Prea Fericitul Patriarh Chirii a vorbit despre aducerea moaștelor Sfântului Ioan de Rilă și a felicitat pe noul episcop. A răspuns apoi Episcopul Ioan Dragovitiiski.

În trapeza minăstirii a fost oferit un prînz oficial, în timpul căruia s-au rostit toasturi.

BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI

SIMPOZIONUL ECUMENIC DE LA ATENA ÎN LEGĂTURĂ CU STABILIREA UNEI DATE COMUNE PENTRU SĂRBĂTORIREA PAȘTILOR. — La 11 iunie 1969 a avut loc — la inițiativa Instituției europene «Darlan» — al II-lea simpozion ecumenic pentru studierea propunerii Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora în legătură cu sărbătorirea în comun a Paștilor. La simpozion au luat parte mitropoliți ortodocși, pastori protestanți și teologi laici; Mitropolitul Serafim de Ianina a reprezentat pe Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora, iar Mgr Benoit Printezis, arhiepiscop catolic de Atena și Mgr Jean Perris, arhiepiscop catolic de Tinos-Naxos au reprezentat Biserica Romano-Catolică.

În cadrul lucrărilor a fost citită propunerea Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora, care, subliniind importanța pe care o are sărbătorirea la aceeași dată a Paștilor de către toți creștinii, ca mărturie comună a unității creștine, a propus ca sărbătorirea Paștilor să aibă loc în întreaga creștinătate în a doua duminică din luna aprilie. Au fost citite, de asemenea, în sprijinul acestei propuneri, mesaje din partea: Sanctității Sale Nicolae al VI-lea, Papă și Patriarh al Alexandriei și al întregii Africi; Prea Fericitului Patriarh Justinian al Bisericii Ortodoxe Române; Arhiepiscopului Macarios al Ciprului și Arhiepiscopului Eugeniu al Cretei.

În cursul lucrărilor au vorbit din partea ortodoxă: Prof. Aristide Panotis (despre «Paștile comun și creștinătate — punct de vedere istoric și panortodox»), Prof. Ioan Foutoulis de la Universitatea din Salonic (despre «Avantajele și inconveniențele punctului de vedere ortodox asupra fixării unei date pentru sărbătorirea Paștilor»), teologul At. Arvanitis (despre «Paștile după concepția Bisericilor Vechi-Orientale»), teologul Angelica Zisimu (despre «Sărbătorirea comună a Paștilor și misiunea»); Profesorul de matematică și astronomie Dmi Katsis, M. Alexiu, Prof. Ioan Droulias (despre «Însemnătatea ecumenică a sărbătoririi comune a Paștilor»), Din partea catolică au vorbit: Mgr Benoit Printezis și Preotul asumpționist Novac (despre «Poziția catolică în problema sărbătoririi comune a Paștilor»). Iar din partea protestantă a vorbit Pastorul evanghelic din Grecia Burhard Meyer.

La 13 iunie 1969, Papa Paul al VI-lea a declarat că Biserica Romano-Catolică acceptă propunerea Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora, cu condiția ca toate Bisericile creștine să fie de acord cu sărbătorirea Paștilor la dată fixă.

În legătură cu acest simpozion ecumenic, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei a dat un comunicat în care se precizează că «inițiativa tinerii acestui simpozion pentru discutarea sărbătoririi Paștilor la dată fixă are caracter particular și că Biserica Ortodoxă a Greciei nu are nici un amestec în ținerea lui, întrucît propunerea Patriarhului ecumenic Atenagora a fost făcută pentru a fi studiată de toate Bisericile Ortodoxe locale».

Iar într-un articol asupra acestui simpozion ecumenic, publicat în «Ecclesia», buletinul oficial al Bisericii Ortodoxe a Greciei (nr. 14, din 15 iulie 1969), după

ce se înfățișează importanța problemei sărbătoririi Paștilor, la dată fixă și încercările făcute în decursul veacurilor (începînd cu Sfîntul Policarp, în veacul al II-lea), se precizează că: «În special trebuie subliniat că astăzi nu trebuie uitat în nici un caz că hotărîrea unui acord pentru sărbătorirea în comun a Paștilor trebuie să fie bazată fie pe o adîncă unitate duhovnicească, fie pe o hotărîre panortodoxă, luată după studierea aprofundată a problemei în lumina Tradiției autentice. În orice caz eforturile făcute pentru a realiza unitatea cu celelalte Biserici în această problemă nu trebuie să ducă la dezbinarea Ortodoxiei».

REGLEMENTAREA DE CĂTRE SFÎNTUL SINOD A DREPTURILOR EPISCOPILOR ȘI PREGOȘILOR PAROHI ÎN BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI. — Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei a procedat la reglementarea unor probleme privitoare la drepturile și datoriile organelor jurisdicționale ale Bisericii, în baza normelor din Charta Constituțională nr. 126/1969, astfel:

Arhiepiscopul Atenei are aceleași obligații precizate de sfintele canoane și de normele și decretul bisericesc pentru episcopi, ca păstor al Eparhiei Atenei și se bucură de aceleași prerogative și puteri ca și ceilalți episcopi ai Bisericii Ortodoxe a Greciei. Arhiepiscopul Atenei este primul în ordine între ceilalți episcopi ai Greciei și el este supus controlului Sfîntului Sinod al ierarhiei (plenary) și Sfîntului Sinod permanent ale cărui hotărîri și dispozițiuni el le execută.

Mitropoliții, ca autoritate bisericească, fiecare în eparhia ce i s-a încredințat, au datoriile și obligațiile, precum și privilegiile și puterile prevăzute de sfintele canoane și de prescripțiunile bisericesc.

Nici un mitropolit nu poate merge și nu se poate instala într-o altă eparhie fără îngăduința prealabilă a Sfîntului Sinod permanent și fără consimțămîntul, mitropolitului locului.

Un ierarh canonic hirotonit și întronizat nu poate fi înlăturat din eparhia sa decît după condamnarea pronunțată în ultimă instanță sau la depunerea din scaun.

Un ierarh care, pentru motive de sănătate sau pentru alte motive grave nu mai poate continua exercitarea funcțiilor pastorale așa cum poruncesc sfintele canoane, legile țării, regulamentul și hotărîrile Sfîntului Sinod al ierarhiei (plenary), își poate prezenta în scris demisia Sfîntului Sinod permanent, care cercetînd fondul motivelor va hotărî asupra primirii sau nu a demisiei.

În continuare este înfățișată organizarea parohiilor, care constituie entități morale și de drept public și se înfățișează datoriile și drepturile parohiilor și ale organelor parohiale.

BISERICA ORTODOXĂ DIN FINLANDA

POZIȚIA BISERICII ORTODOXE DIN FINLANDA DUPĂ RĂZBOIUL AL DOILEA MONDIAL. — În Finlanda creștinii ortodocși constituie o minoritate; totuși, înainte de războiul al doilea mondial, Biserica Ortodoxă era temeinic organizată și desfășura o activitate pozitivă. Războiul a adus între altele și distrugerea aproape integrală a bunurilor imobile ale Bisericii Ortodoxe și împrăștierea credincioșilor ortodocși în toată țara. Însă acțiunea întreprinsă îndeosebi după 1949, cînd Parlamentul finlandez, la insistențele reprezentanților Bisericii Ortodoxe, a votat legea pentru reorganizarea Bisericii Ortodoxe și reconstituirea locașurilor de cult în ter-

men de zece ani, a făcut ca în 1960 să fie construite 13 biserici, 51 de capele, 19 locuințe parohiale și organizate 19 cimitire.

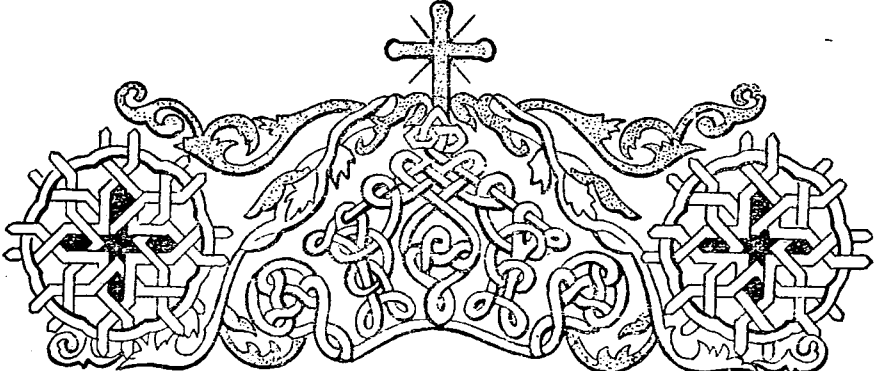
Astăzi Biserica Ortodoxă din Finlanda păstorește doar 70.000 de credincioși (1,6% din populația țării) fiind a doua după Biserica Luterană, care este declarată Biserică de stat. Statul finlandez sprijină parțial din punct de vedere financiar Biserica Ortodoxă; iar cele 25 de parohii întrețin clerul (54 preoți, 12 diaconi și 29 cîntăreți) și își acoperă cheltuielile din fondurile proprii strînse de la enoriași pe baza unui buget anual.

Biserica Ortodoxă din Finlanda este condusă de Conferința Episcopilor și de Sinodul Bisericii, care cuprinde 16 preoți și 16 laici și constituie autoritatea supremă în problemele care nu impun hotărîrea guvernului. Iar în problemele duhovnicești și canonice hotărîrile Sinodului sînt ratificate de Conferința Episcopilor.

Administrația Bisericii Ortodoxe are sediul la Kuopio, unde este și reședința Arhiepiscopiei.

Biserica Ortodoxă din Finlanda este împărțită în două Eparhii cu sediul la Kuopio și la Helsinki și, pe lângă viața bisericească din parohii, cunoaște viața monastică într-o mînăstire de călugări și o mînăstire de călugărițe. Învățămîntul teologic este organizat într-o școală de cîntăreți de doi ani; un seminar teologic de șase ani la Kuopio; și un Institut ortodox pe lângă facultatea de teologie luterană a Universității din Helsinki. Iar pentru activitatea de propovăduire a credinței ortodoxe și pentru adîncirea vieții spirituale Biserica Ortodoxă din Finlanda folosește asociațiile religioase și profesionale ortodoxe: Asociația Sfinților Sergiu și Gherman (veche de peste 80 de ani), Asociația tineretului ortodox, Asociația studenților ortodocși și Asociația profesorilor ortodocși.

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

O CARTE DE DOCTRINĂ ȘI PIETATE ORTODOXĂ: EVANGHELIA CU ÎNVĂȚĂTURĂ (1581)

Una din formele prin care Biserica noastră Ortodoxă și-a îndeplinit în trecut funcțiunea sa didactică a fost, ca și astăzi prin unele părți, citirea cazaniei în cadrul slujbelor religioase. Suplinind cu mai puțin succes predica vie, cazania era totuși prețuită de credincioși ca o carte valoroasă intrată în cult, prin care li se tâlcuia cuvântul lui Dumnezeu și li se transmiteau cunoștințe religioase, uneori destul de profunde. Pe lângă scopul acesta instructiv, cu ajutorul cazaniei Biserica urmărea și un scop moralizator, concretizat în îndeplinirea practică a preceptelor Evangheliei și cuprinderea tuturor creștinilor în mediul ei de viață spirituală.

Cele mai vechi cazanii păstrate în limba română sînt din secolul al XVI-lea. Ele au fost traduse din limba slavonă de preoți sau călugări anonimi și au circulat prin Transilvania în copii manuscrise, din care unele s-au păstrat pînă azi în diferite codice, alături de alte scrieri religioase. Două colecții de cazanii au văzut lumina tiparului prin străduința diaconului Coresi: prima, apărută în 1564, cu o evidentă influență calvină, a doua, în 1581, cu caracter ortodox atît prin originea cît și prin conținutul ei. Importanța lor rezidă în faptul că au fost scrise în limba română și, fiind tipărite, au avut o răspîndire incomparabil mai largă decît manuscrisele slavone sau decît cazaniile românești izolate. De aceea și influența lor asupra cititorilor trebuie să fi fost mai întinsă, mai adîncă și mai durabilă.

Adîncind studiul acestor cazanii, vom cunoaște mai bine doctrina religioasă care se propaga în rîndurile poporului nostru în secolul al XVI-lea pentru a-i forma concepția asupra vieții și a-l ridica pe o treaptă morală superioară. Sub acest raport, *Evanghelia cu învățătură* (Cazania a II-a a lui Coresi) — care formează obiectul acestei lucrări — prezintă un deosebit interes.

Monument important de limbă literară, carte de largă circulație în toate ținuturile locuite de români, *Evanghelia cu învățătură* este în același timp o operă de valoare teologică și de edificare sufletească, fapt care n-a fost subliniat aproape de loc de numeroșii ei cercetători. Pentru aceste considerente, credem că tipărirea coresiiană amintită merită osteneala unei cercetări de adîncime, în care, pe lângă expunerea datelor externe necesare înțelegerii ei, să i se valorifice conținutul doctrinar și să se releveze, în spirit ortodox, ideile cu caracter permanent și actual ce sînt ascunse în paginile ei. Acest țel ne propunem să-l realizăm în lucrarea de față.

*

1. *Momentul istoric.* — *Evanghelia cu învățătură*, publicată de filologii Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici sub titlul *Carte cu învățătură*, s-a tipărit la Brașov în anul 1581, ca o reacțiune a Ortodoxiei împotriva prozelitismului protestant, într-un moment cînd situația politică era schimbată și cumpăna atîrna mult în favorul Ortodoxiei. Într-adevăr, după ce credința românilor ardeleni fusese greu încercată prin acțiunea de calvinizare întreprinsă de stăpînitorii maghiari, o ușurare a situației lor religioase a survenit dintr-o dată prin alegerea, cu sprijinul Porții, a unui nou principe al Ardealului, Ștefan Báthory (1571). Acesta a favorizat vechile confesiuni — Catholicismul și Ortodoxia — și a luptat pentru îngrădirea și slăbirea Protestantismului în Transilvania¹. El a restatornicit la 1574 ierarhia ortodoxă², fapt care a dus la slăbirea treptată a Bisericii Române de nuanță calvină pînă la completa ei desființare o dată cu ultimul superintendent, Mihai Tordași.

Ales rege al Poloniei la sfîrșitul anului 1575, Ștefan Báthory a continuat să conducă și Transilvania prin fratele său mai mare Cristofor Báthory, pe care l-a lăsat în locul său în calitate de voievod. În zilele acestuia s-a tipărit *Evanghelia cu învățătură*, după cum se arată în foaia de titlu: «Și cu ajutoriul lui Dumnezeu tipărită această sfîntă carte, «Evanghelie cu învățătură», în anii și în zilele Măriei lui Batărū Criștovū, cu mila lui Dumnezeu Voievodă în toată țara ungurească și în Ardealū și în toți săcuii; și în zilele marelui de Dumnezeu luminatū arhiepiscopului Ghenadie... cu mila lui Dumnezeu, cîrmuitorū legiei creștinească».

Mitropolitul Ghenadie, pomenit aici, a fost ales de preoții români la 21 octombrie 1579, după moartea episcopului Cristofor, fiind hiro-

1. *Istoria României*, II, Ed. Academiei, 1962, p. 942.

2. Gh. I. Moiseacu, St. Lupșa și Al. Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. I, 1957, p. 367.

tonit la Tîrgoviște de mitropolitul Serafim³. El s-a interesat din primul moment al păstoririi sale de posibilitățile tipăririi unor cărți absolut trebuitoare Bisericii⁴. Astfel, în anul următor (1580), apare un *Sbornic slavon*, tipărit de Coresi la Sas-Sebeș, în predoslovia căruia este pomenit «osfințitul mitropolit chir Ghenadie al Ardealului».

Dorința mitropolitului Ghenadie de a da cărți de învățătură Bisericii s-a putut realiza cu ajutorul bănesc al lui Luca Hirschel, «județul» sas de atunci al Brașovului⁵, care, deși luteran, «foarte cu inimă fierbinte și cu jale aprinsă, de multă jeluia»⁶ (dorea) o carte ortodoxă ce auzise că circulă în lumea slavă. Predoslovia *Cazaniei* informează că judele Brașovului a aflat un exemplar din această carte tipărită în limba slavă la mitropolitul Serafim din Tîrgoviște. După ultimele cercetări, achiziționarea acestei Cazanii slavone de către mitropolitul Serafim trebuie pusă în legătură cu călătoria tipografului rus Ivan Feodorov prin Valahia, în anul 1577, care căuta oameni de cultură și texte corecte ale cărților biblice, în vederea tipăririi *Bibliei*. El ar fi adus cu sine și exemplare din *Cazania* tipărită de el la Zabludov (Lituania), în anul 1569, carte comandată de G. A. Hodchievici, hatmanul Lituaniei⁷.

Cazania de la Zabludov, tipărită după manuscrise rusești mai vechi, la rîndul ei, avea la bază un original bizantin, pe care cercetătorii români l-au identificat cu colecția de predici, scrise în grecește, a patriarhului Ioan Caleca⁸. Tipărirea și difuzarea ei s-a făcut cu scopul de a întări sufletește populația ortodoxă a Lituaniei și a Ucrainei, amenințată de Catolicismul expansionist. Prințul Grigorie Hodchievici, patronul cărții, era adversar al unirii cu Biserica Romei, care se prăvălea tocmai atunci⁹.

În Transilvania, Ortodoxia se găsea într-o situație similară. Numai că aici bîntuiau curentele Reformei, cu diferențe doctrinare mult mai adînci față de Ortodoxie decît cele catolice. De aceea, în intenția traducătorilor ei, *Cazania a II-a* a lui Coresi era menită să apere Ortodoxia în lupta cu ereziile protestante și să întărească pe români în credința lor străveche. Predoslovia *Cazaniei* lui Coresi, tradusă textual după predoslovia *Cazaniei de la Zabludov*¹⁰, este vădit îndreptată împotriva «eresurilor», a acelor «învățături noae», la care mulți creș-

3. *Ibidem*, p. 359.

4. Gr. Scorpan, *Locul Cazaniei lui Varlaam în vechea noastră literatură omiletică*, în «Cercetări istorice», an. XIII—XVI (19 0), p. 551.

5. P. P. Panaitescu, *Inceputurile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 151.

6. Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, 1914, p. 5.

7. G. I. Kollada, *Ivan Feodorov și tiparul în unele țări din răsăritul Europei*, în «Probleme de istorie», (traduceri din revistele sovietice de istorie), nr. 3, 1958, p. 42—43; Pandele Olteanu, *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines*, în «Romanoslavica», IX (1963), p. 179; *Istoria literaturii române*, I, Ed. Academiei, București, 1961, p. 312.

8. Vasile Grecu, *Izvorul principal bizantin pentru «Cartea cu învățătură» a diaconului Coresi din 1581*, Acad. Română, în «Studii și cercetări», XXXV, 1939, București, p. 5 și 18; P. Olteanu, *op. cit.*, p. 173—174.

9. P. Olteanu, *op. cit.*, p. 179.

10. *Ibidem*, p. 179—181.

țini se pleacă și «întru părerile lor sălbătăcescu-se»¹¹. Textul identic din cele două cazanii, în generalitatea lui, putea fi raportat și la catolici și la protestanți. Dar pentru a accentua tendința antiprotestantă a cărții, traducătorii de la Șcheii Brașovului au adăugat în predoslovie un pasaj în care combat solafideismul și susțin necesitatea faptelor bune pentru mântuire, în conformitate cu doctrina ortodoxă¹².

Din predoslovie mai aflăm că Luca Hirschel s-a sfătuit cu mitropolitul Ghenadie și «cu multă clirosă de preuți ce le trebuia această carte», apoi, cu aprobarea mitropolitului Serafim, a dat-o «lu Coresi, diaconul, ce era meșter în învățatu într-acestu lucru, de o scoase den cartea sîrbească pre limba rumânească, împreună și cu preuții de la besearca Șcheailoru, de lîngă cetatea Brașovului, anume popă Iane și popa Mihai»¹³.

Astfel tipărirea *Evangheliei cu învățătură* a fost pusă sub auspiciile a doi mitropoliți ortodocși, a întrunit consensul aprobativ al multor preoți, apoi a fost încredințată pentru traducere unor clerici învățați, dintre care unul, popa Mihai, studiasse în țara sîrbească¹⁴.

Contrar informației din prolog, Nicolae Iorga și alții pe urma lui au negat categoric lui Coresi orice contribuție la traducerea cărții din limba slavă¹⁵. Traducătorul ar fi unul singur, cu excepția unor mici îndreptări, și anume brașoveanul popa Mihai, fiul lui Dobre, care avea faima unor cunoștințe deosebite. S-ar putea totuși ca afirmația din predoslovie, care se referă la traducerea și nu la tipărirea cărții, să fie adevărată. În cazul acesta l-am putea socoti și pe Coresi printre traducătorii Cazaniei, fără a fi în măsură să precizăm pînă unde se întinde contribuția lui.

Cheltuielile de tipărire au fost suportate de Luca Hirschel, om de afaceri și cel mai avut din cetate¹⁶. Împrumutînd fraze din *Cazania de la Zabłudov*, predosloviea cărții lui Coresi îi scoate în evidență dărnicia: «Iară eu nu mai cruțai den aveare, ce-mi era dăruițu de Dumnezeu, a da la acestu lucru»¹⁷. Desigur, judele brașovean a urmărit și un scop mercantil în această afacere¹⁸, dar ar însemna să-l judecăm prea aspru dacă i-am contesta orice preocupare spirituală. Faptul că a intervenit pentru eliminarea din corpul Cazaniei a omiliei de la Duminica Ortodoxiei este o dovadă că avea și convingeri religioase, pe care căuta să și le impună.

Astfel, din colaborarea atîtor spirite alese a ieșit la iveală în limba română cea mai importantă operă de doctrină ortodoxă tipărită la noi în secolul al XVI-lea, un îndrumător prețios și sigur pe calea moralei creștine și un monument însemnat al limbii române literare¹⁹.

11. *Carte cu învățătură*, p. 3; cf. și Pandele Olteanu, *Contribuții la problema începuturilor și promovării scrisului românesc*, în «Limbă și literatură», 8 (1964), București, p. 207.

12. *Carte cu învățătură*, p. 4. 13. *Ibidem*, p. 6. 14. Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 553.

15. *Diaconul Coresi*, în «Mitropolia Ardealului», VII (1962), nr. 3-6, p. 337-338; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 165; *Istoria literaturii române*, I, Ed. Academiei, p. 308.

16. Virgil Molin, *Date noi cu privire la activitatea diaconului Coresi ca editor*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 7-8, p. 790.

17. *Carte cu învățătură*, p. 4. 18. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 141-142.

19. P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 169.

2. *Cuprinsul*. — În afară de o *Preadislovie* la începutul cărții, iar la sfârșit: *Tatăl nostru*, *Crezul* și *Decalogul*, *Cazania a II-a* a lui Coresi cuprinde textul pericopelor evanghelice din duminicile de peste an și din unele sărbători, cu comentariile respective. Începe cu *Evanghelia Vameșului* și a *Fariseului* (începutul Triodului) și încheie ciclul anului liturgic cu *Duminica a XXXII-a* după *Rusalii*. Cercetătorii *Cazaniei a II-a* a lui Coresi au constatat lipsa pericopei evanghelice și a comentariului respectiv din *Duminica Ortodoxiei* (întîia din *Postul Paștilor*) și au interpretat această omisiune intenționată, ca o influență luterană exercitată prin *Luca Hirschel* asupra tipografului Coresi²⁰. Într-adevăr, această omilie există atît în originalul bizantin²¹ cît și în versiunea slavă, dar conținutul ei nu putea să placă judelei brașovean, pentru că el venea în flagrantă contradicție cu ideile sale luterane. Acolo se arată cu ajutorul unor date precize istoria luptelor duse de Biserică în apărarea cultului icoanelor și a moaștelor, împotriva iconoclaștilor și a necredincioșilor, denumiți «eretici, necurați, calomniatori, blestemați și afurisiți». Se cere în această predică respectarea tradițiilor și a învățăturilor fundamentale ale Bisericii Ortodoxe. Pentru aceasta *Luca Hirschel*, patronul lucrării, n-a admis să se răspîndească asemenea idei opuse credinței sale luterane, într-o carte publicată cu cheltuiala sa²².

Dar în afară de *Duminica Ortodoxiei*, mai lipsesc din *Cazanie* pericopele la încă cinci duminici din cursul anului liturgic și anume: *Duminica după Înălțarea Sfintei Cruci*, *Duminica înainte de Nașterea Domnului*, *Duminica după Nașterea Domnului*, *Duminica înainte de Bobotează* și *Duminica după Bobotează*. Omisiunea textului pentru *Duminica de după Înălțarea Sfintei Cruci* și-ar avea explicația în faptul că același text (*Marcu VIII, 34—38; IX, 1*) se mai găsește comentat și în *Duminica a III-a* din *Postul Paștilor*. Celelalte patru omilii se găsesc și în originalul bizantin²³ și în una din versiunile slave (*ms. 304* al *Bibliotecii Naționale «Vasil Kolarov»* din *Sofia*)²⁴, fără să putem explica lipsa lor din omiliarul lui Coresi.

Pericopele evanghelice, care nu existau nici în originalul bizantin nici în versiunea slavă²⁵ și au fost reproduse după *Tetraevanghelul* lui Coresi din 1561, corespund în general cu textele din *Evangheliarele* actuale. Același text revine apoi, în fragmente mai mici sau mai mari, pentru a fi comentat în corpul omiliei. Citatele *Evangheliei* din cuprinsul predicii sînt traduse după textul *Cazaniei de la Zabłudov*, de aceea ele diferă uneori de cele care se găsesc la începutul *cazaniei*²⁶.

În afară de duminici, *Evanghelia cu învățătură* mai cuprinde o omilie la *Sîmbăta* lui *Lazăr* cu pericopa evanghelică respectivă, o predică

20. Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 554.

21. Constantin Litzica, *Catalogul manuscriptelor grecești*, București, 1909, p. 279.

22. P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 184; Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 554.

23. C. Litzica, *op. cit.*, p. 283.

24. Maria Rădulescu, *Originalul slav al «Evangheliei cu învățătură» a diaconului Coresi*, București, 1959, p. 80—81.

25. P. Olteanu, *op. cit.*, p. 187.

26. *Ibidem*.

tematică despre Sfânta Cuminecătură, așezată între Duminica Floriilor și a Paștilor, o altă predică tematică la Lunea Paștilor și încă una la Înălțarea Domnului, acestea din urmă fără text biblic de comentat.

În locul predicii din Duminica Ortodoxiei, Coresi a introdus o predică despre Sfânta Împărtășanie, care era cunoscută la români și circula izolat, păstrându-se în formă rotacizantă în *Codicele de la Ieud*²⁷. Vom arăta în altă parte că această predică susține teza catolică referitoare la momentul prefacerii elementelor euharistice în trupul și sângele Domnului, fapt care ne indică proveniența ei occidentală. A fost tradusă probabil în Transilvania de Nord sau Maramureș într-o vreme când se făcea simțită în această parte influența catolică. Prezența lui «Filioque» în *Psaltirea Scheiană* este încă un indiciu al acestei influențe. Traducerea ei în limba română trebuie să fi avut loc după trecerea unor cnezi maramureșeni la catolicism și supunerea Bisericii Ortodoxe din Maramureș de către regele Ungariei (1494) sub oblăduirea ierarhiei catolice din Transilvania²⁸. Diaconul Coresi a stilizat-o și a introdus-o în colecția sa de predici, poate și cu intenția de a respinge prin ea învățătura calvină care neagă prezența reală a Domnului în Euharistie.

Predica din Duminica Paștilor, atribuită Sfântului Ioan Hrisostom, a avut o largă răspindire la noi fiind tradusă de timpuriu în limba română. Ea se păstrează în formă rotacizantă, cu unele modificări sau prescurtări, în *Codicele de la Ieud*²⁹, în *Codex Sturdzanus*³⁰, în *Codicele Todorescu*³¹ și în alte codice vechi³². Nu lipsește nici din colecția grecească a lui Ioan Caleca³³. A circulat mult în limba slavă și au fost folosite pasaje din ea de către Neagoe Basarab în *Învățăturile sale*³⁴.

Omilia pentru Înălțarea Domnului nu există în originalul bizantin, dar există în intermediul slav, unde a fost introdusă de Ivan Feodorov. Ea aparține unui călugăr rus, Chiril de Tur, și constituie o dovadă că diaconul Coresi a tradus după originalul slavo-rus al *Cazaniei de la Zabludov*³⁵.

Pe lângă cele amintite mai sus, în partea finală a cărții lui Coresi se mai află pericope evanghelice cu omilii la câteva sărbători sau zile mai însemnate din cursul anului bisericesc. Interesant este faptul că acestea nu corespund în totul cu sărbătorile de astăzi. Lipsesc multe din ele dar există în schimb texte evanghelice cu comentarii la zilele de 1 septembrie (începutul anului bisericesc), 1 noiembrie (Sfinții Cosma și Damian) și 13 noiembrie (Sfântul Ioan Gură de Aur), care nu sînt sărbă-

27. I. Blanu, *Texte de limbă din secolul XVI, III, Manuscript de la Ieud*, București, 1925, p. 40—48. Aici lipsește partea finală a textului, pe cînd la Coresi predică este întreagă.

28. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 92—93.

29. I. Blanu, *op. cit.*, p. 28—39.

30. B. P. Hașdeu, *Cuvențe den bălrii*, II, București, 1879, p. 78—83.

31. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marițian*, București, 1914, p. 191—195.

32. Pandele Ōteanu, *Contribuții la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară și română*, în «Romanoslavica», XIV (1967), București, p. 349. 33. C. Litzica, *op. cit.*, p. 280.

34. P. Ōteanu, *Contribuții la studiul literaturii omiletice...*, p. 349—351.

35. P. Ōteanu, *Les originaux...*, p. 186.

tori cu ținare și prin urmare omiliile respective nu erau destinate citirii în cadrul cultului divin. Numai la opt sărbători fixe ale Bisericii Ortodoxe există predici în cartea lui Coresi. El a renunțat la 14 predici din *Cazania de la Zabłudov*, din care una la Duminica Ortodoxiei, două omilii de la 1 septembrie (din cele trei cite erau a ales pe prima), iar celelalte de la sărbătorile fixe.

Ignorarea sărbătorilor închinare sfinților, iar acolo unde totuși sînt pomeniți, preocuparea exclusivă de textul biblic și nu de viața lor, a trezit băndiala că și aici ar fi o urmă a influenței luterane³⁶, exercitată însă numai în mod negativ, împiedicînd răspîndirea unor scrieri hagiografice atît de gustate în lumea ortodoxă.

3. *Izvoare și autori. Stadiul actual al cercetărilor.* — *Evangelia cu învățătură* a fost studiată cu atenție și migală de către filologii și istoricii literari. Neglijînd conținutul de idei al acestei opere cu caracter strict teologic, silințele cercetătorilor s-au îndreptat cu deosebire spre descoperirea izvoarelor sau a intermediarelor care stau la baza ei și spre cunoașterea împrejurărilor istorice care i-au favorizat apariția. Străduințele depuse pe această linie au avut rezultate surprinzătoare. Astfel, Prof. Vasile Grecu are meritul de a fi descoperit originalul bizantin și de a fi stabilit cu precizie autorul celor mai multe omilii ale tipăriturii coresiene. Primele șase omilii le-a descoperit în biblioteca Mînăstirii Sfîntul Paul de la Atos, într-un codice vechi. «Cu surprindere plăcută — mărturisește el — am putut constata că primele patru omilii, cam de pe p. 1—83, se potrivesc cu cele dintîi patru învățături ale lui Coresi (p. 12—54)»³⁷. Tot acolo a mai descoperit încă două omilii care se potriveau. Continuîndu-și cercetările în această direcție, bizantinologul român a descoperit cu surprindere că ms. grecesc nr. 500 al Academiei Republicii Socialiste România, descris de C. Litzica în *Catalogul* său³⁸, cuprinde aproape întreg originalul bizantin al *Evangeliei cu învățătură*³⁹. A comparat apoi textele descoperite cu aceleași omilii din alte manuscrise grecești, după care concludă: «O asemănare deci făcută cît de în treacăt între manuscrisele Bibliotecii Naționale din Paris (cod. Coisl. 286) și din Mînăstirea Maicii Domnului din Chalki (cod. 31) și între manuscrisul cod. grec. 500 al Academiei Române și *Cartea cu învățătură* a diaconului Coresi, nu ne lasă nici umbră de îndoială, că e una și aceeași operă, că sînt aceleași omilii»⁴⁰.

În literatura omiletică bizantină este foarte greu de stabilit autorul, deoarece omiliile, mereu prelucrate și adaptate, erau un bun comun pentru predicatori și aceleași omilii circulau sub diferite nume. Totuși, prof. Vasile Grecu pe baza manuscriselor cercetate, în care numele autorului este menționat în titlul colecției, stabilește că autorul celor mai multe omilii din *Cazania* lui Coresi este Ioan Caleca, patriarh, al Constantinopolului între anii 1334—1347.

Este interesant cum acest patriarh cu o viață prea puțin duhovnicească și cu sensibile devieri spre erezie s-a întîmplat să ajungă, prin opera sa, unul din dascălii românilor în materie religioasă.

36. Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 596.

37. V. Grecu, *op. cit.*, p. 5.

38. C. Litzica, *op. cit.*, p. 278—284.

39. V. Grecu, *op. cit.*, p. 5.

40. *Ibidem*, p. 18.

Vremea păstoririi lui, cunoscută din relatările unor istorici bizantini și din studii mai noi⁴¹, a fost tulburată de luptele civile dintre partida lui Ioan Cantacuzino și cea a împărătesei văduve Ana de Savoia, iar pe plan religios de controversele isihaste. Spirit raționalist-practic și utilitarist⁴², în contrast evident cu cel mistic și contemplativ al călugărilor isihasti, Ioan Caleca a luat parte activă la aceste lupte, punându-și marile ambiții în slujba unor țeluri care nu se identificau totdeauna cu interesele bisericești. El s-a amestecat în intrigile de la curtea împărătească, a provocat și a întreținut conflictele dintre cele două partide rivale, care au degenerat pînă la urmă într-un război civil de lungă durată, cu urmări dezastruoase pentru imperiul bizantin.

Ca teolog, Ioan Caleca s-a dovedit incapabil să înțeleagă învățătura adîncă despre ființa și lucrările lui Dumnezeu, propovăduită de Grigore Palama, doctrinarul isihastilor și reprezentantul autentic al Ortodoxiei. În vremea aceea se făcea simțită în Bizanț influența spiritului catolic, raționalist și scolastic, propagat de călugării Varlaam, Achindin ș.a. Controversele isihaste au însemnat confruntarea pe plan ideologic dintre mentalitatea teologică apuseană, impregnată de aristotelism, și cea răsăriteană, crescută și dezvoltată organic în ambianța spirituală a scrierilor lui Dionisie Pseudo-Areopagitul, Maxim Mărturisitorul și Simeon Noul Teolog. Grigore Palama a fost continuatorul marilor Părinți și duhovnici răsăriteni și exponentul gândirii teologice ortodoxe din vremea sa. În calitate de patriarh, Ioan Caleca nu putea să rămînă pasiv în fața disputelor înverșunate pe care le purtau călugării și episcopii, tulburînd Biserica și imperiul. Atitudinea lui însă n-a fost dictată de grija cunoașterii și păstrării adevărului revelat, ci de rațiuni politice⁴³, cu caracter lumesc și schimbător. În prima fază a acestor controverse, a condamnat pe Varlaam la Sinodul din 1341, mai tîrziu însă a susținut pe Achindin, care propaga aceleași idei, și a prigonit cu înverșunare pe isihasti, aruncînd în închisoare pe Grigore Palama. Dar curentul isihast, fiind susținut de masele poporului, a biruit pînă în cele din urmă, iar Ioan Caleca a fost caterisit într-un Sinod din februarie 1347 și exilat de către împăratul Ioan Cantacuzino. A murit către sfîrșitul aceluiași an în vîrstă de 65 de ani⁴⁴.

Astfel, autorul principal al *Evangeliei cu învățatură* tipărită de diaconul Coresi ne este înfățișat de istorie ca un om autoritar, ambițios și violent, susținător încăpățînat al unor învățături eretice și persecutor al ortodocșilor. El a sfîrșit prin a fi depus din treaptă și a murit fără să mai fie reabilitat vreodată. În schimb, pe Grigore Palama, care a reprezentat și a apărat cu mare strălucire și cu grele jertfe doctrina ortodoxă, Biserica Răsăriteană recunoscătoare, la numai nouă ani de la moartea sa (1368) l-a așezat în rîndul sfinților, pomenindu-l în Duminica a doua din Postul Paștilor⁴⁵.

Și totuși opera lui Ioan Caleca pledează parcă în fața spiritului nostru pentru reabilitarea memoriei lui, cerîndu-ne să-l tratăm cu mai

41. Charles Diehl, *Figuri bizantine*, București, fără dată; D. Stăniloae, *Viața și învățătura Sfîntului Grigorie Palama*, Sibiu, 1938, passim.

42. P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 186.

43. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 137 și 160.

44. *Ibidem*, p. 197.

45. *Ibidem*, p. 218.

multă blîndețe și să ne făurim o altă imagine despre el. În ea nu găsim nici urmă din erorile achindiniste profesate în ultima parte a vieții sale, ci doar interpretarea în spirit tradițional a Evangheliei și îndemnuri stăruitoare pentru o intensă trăire creștină. Nu vom încerca să explicăm contrastul dintre viața și opera lui, care ni se pare greu de explicat. Nici nu încercăm să-i scuzăm greșelile condamnate de un sinod, ci doar să-i valorificăm opera păstrată pînă la noi, operă care, străbătînd prin veacuri, în mai multe limbi, a avut, incontestabil, o influență binefăcătoare asupra multor generații de cititori.

Activînd într-o perioadă de înflorire a literaturii omiletice și de puternică renaștere a studiilor literare antice grecești⁴⁶, patriarhul Ioan Caleca a prelucrat și a scris și el omilii la textele evanghelice utilizate în serviciul divin. Genul literar al omiliei, ridicat la perfecțiune de maestrul său neîntrecut Sfîntul Ioan Gură de Aur încă din secolul al IV-lea, a fost mult cultivat în Bizanț de ierarhia bisericească, căci acesta era mijlocul cel mai direct și sigur de răspîndire a învățaturii Evangheliei în rîndurile maselor de credincioși, de educare și formare a conștiințelor creștine.

Moștenirea omiliară a lui Ioan Caleca se găsește în prezent cuprinsă în cîteva manuscrise grecești (unul în Biblioteca Națională din Paris, două în Biblioteca Națională din Viena, unul în Biblioteca Mînăstirii Maicii Domnului din insula Halki și ms. nr. 500 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) și este aproape în întrecime inedită. S-au tipărit numai două omilii în *Patrologia* lui J. P. Migne (Series graeca, tom. CL, col. 263—280 A și 253—262) și anume: Predica din Duminica a treia din Post și Predica din Duminica înainte de Înălțarea cinstitiei și de viață dătătoare Crucii⁴⁷.

Dar dacă, judecînd după numărul redus al manuscriselor, în limba greacă colecția de omilii a lui Ioan Caleca s-a răspîndit mai puțin, nu tot așa stă lucrul în limba slavă, unde nu se cunoștea atitudinea lui față de isihasm și poate nici faptul condamnării lui de către Biserică. Numărul mare de manuscrise și tipăriri existente în limba slavă indică o largă răspîndire la popoarele slave a operei patriarhului ecumenic. Slavistul Pandele Olteanu, care a făcut întinse cercetări în acest domeniu, informează ca există în prezent circa 16 manuscrise slave cu omiliile patriarhului Ioan Caleca, dintre care opt manuscrise poartă în titlu indicația că traducerea a fost făcută «din limba greacă în cărți rusești în anul 6851 (1343) ind. 11»⁴⁸, adică chiar în timpul vieții autorului. Alte traduceri s-au făcut în anii 1392, 1407 și 1621. Ele au circulat la sîrbi, croați, bulgari, ruși și români.

Se știe sigur că *Evanghelia cu învățătură* tipărită de Coresi nu s-a tradus direct din grecește, ci printr-un intermediar slavon, după cum o dovedesc, pe lîngă afirmația din prefață, titlul cărții tradus din sla-

46. V. Grecu, *op. cit.*, p. 21.

47. Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 8—9.

48. P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 173.

vonă, prezența a numeroase slavonisme în lexic, construcții de sintaxă slavă, precum și titluri întregi și indicații rituale în slavonă⁴⁹.

Cunoscându-se de acum originalul grecesc, cercetările recente și-au îndreptat eforturile spre descoperirea versiunii slavone care a stat la baza tipăriturii lui Coresi. La început s-a crezut că această versiune ar fi manuscrisul bulgar nr. 304 din Biblioteca Națională «Vasil Kolarov» din Sofia, studiat de Maria Rădulescu și confruntat cu omiliarul coresian. Scris la Tîrnovo în anul 1626 de Daniil ieromonah, deci la 45 de ani după apariția versiunii românești, Maria Rădulescu a presupus că la baza Evangheliei cu învățătură ar fi fost un arhetip, azi dispărut, de pe care s-a copiat și ms. nr. 304⁵⁰. S-a ridicat însă obiecția că autoarea n-a dus cercetarea pînă la capăt și a ignorat ipoteza după care la baza tipăriturii coresiene ar sta o versiune rusă⁵¹.

Într-adevăr, slavistul rus A. I. Iațimirski încă demult și-a exprimat bănuiala că la baza celei de a doua colecții de omilii a lui Coresi s-ar afla un manuscris rus. Ipoteza aceasta a fost confirmată în 1958 de cercetătorul sovietic G. I. Koliada, care a constatat asemănarea grafică și de ornamentare ce există între Cazania a II-a a lui Coresi și colecția de omilii tipărită la Zabłudov în Lituania în anul 1569⁵². Dar el n-a mers la text și n-a studiat conținutul cazaniilor, necunoscînd limba română. Soluționarea definitivă a problemei a adus-o slavistul român Pandele Olteanu, care, confruntînd textele și studiînd limba celor două tipărituri, a constatat cel dintîi și a dovedit cu texte paralele⁵³ că prefața lui Coresi, care pînă aci se credea originală, este în unele locuri tradusă cuvînt cu cuvînt sau prelucrată foarte abil de Coresi după colecția de omilii de la Zabłudov. De asemenea, titlurile și ordinea predicilor sînt aceleași⁵⁴. Amîndouă cărțile încep cu Duminica Vameșului și a Fariseului și continuă la fel pentru tot cursul anului, iar în partea a doua se găsesc omiliile pentru sărbătorile fixe ale anului bisericesc, adică de la 1 septembrie pînă la 29 august. În omiliarul lui Coresi, la sfîrșit, se află *Tatăl nostru*, *Crezul* și cele *Zece porunci*, care nu se găsesc în *Cazania de la Zabłudov*⁵⁵. Analiza limbii celor două colecții de omilii făcută de Prof. P. Olteanu, unele mențiuni rituale care nu se găsesc în ms. nr. 304, precum și omilia de la Înălțare a lui Chiril de Tur încă dovedesc dependența cărții lui Coresi de aceea de la Zabłudov.

Așadar, *Evanghelia cu învățătură* a lui Coresi din 1581 are la bază un intermediar slavo-rus tradus din grecește de un călugăr ucrainian

49. *Ibidem*, p. 169. 50. Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 56 (schema).

51. Dan Simonescu, *Discuții în legătură cu «Evanghelia cu învățătură» a lui Coresi*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1960), nr. 5-6, p. 566.

52. G. I. Koliada, *op. cit.*, p. 42-44; cf. și P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 171.

53. P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 178-183; cf. și P. Olteanu, *Contribuții la problema începuturilor...*, p. 207.

54. P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 172 și 182.

55. *Ibidem*, p. 183.

sau rus de la Mînăstirea Studion din Constantinopol sau de la Muntele Atos și tipărit la Zabłudov în 1569 de tipograful Ivan Feodorov ⁵⁶.

Revenind asupra autorului omiliilor din *Evanghelia cu învățătură*, se constată că nu toate sînt opera patriarhului Ioan Caleca. Astfel, din prima parte a cărții, nu se poate afirma că aparțin cu siguranță patriarhului bizantin următoarele: Omilia din Duminica a șasea a Stîlpărilor (102—109), deoarece în ms. grec. nr. 500 este alta decît cea din ms. slav 304 și Coresi ⁵⁷, *Învățătură despre preacinstitele Taine* (p. 109—114), Cuvîntul 13 de luni a doua zi de Paști (p. 119—124), care nu există în ms. grecesc ⁵⁸, Cuvînt la Înălțarea Domnului (p. 175—180), precum și toate omiliile din partea a doua a cărții lui Coresi referitoare la sărbătorile fixe (p. 456—550), cu excepția uneia singure, aceea din Duminica înainte de Înălțarea Sfintei Cruci (p. 460—466), care se găsește și în ms. grec nr. 500 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România ⁵⁹.

În ce privește predica din Duminica Paștilor (p. 115—119) atribuită în cartea lui Coresi «Sfîntului Ioan Zlataust», la fel ca și în ms. grec, prof. Vasile Grecu afirmă că nu se găsește nici între operele autentice nici între cele neautentice ale Sfîntului Ioan Gură de Aur publicate în *Patrologia greacă* (tom. XLVII—LXIV) și deci nu aparține acestuia, și că ar fi, ca și majoritatea omiliilor din această carte, opera lui Ioan Caleca ⁶⁰. Și totuși «Omilia pentru Înviere» se găsește între operele Sfîntului Ioan Gură de Aur, fapt dovedit încă de mult de B. P. Hașdeu ⁶¹, care identifică cele două fragmente din *Codex Sturdzanus* de sub titlul *Să neștiire buru crestiru* cu omilia hrisostomică *Ἐί τις εὐσεβής καὶ φιλόθεος* (*Opera omnia*, ed. Montfaucon, Paris, 1718—1738 tom. VIII, p. 250). De asemenea, mai recent, a fost identificat izvorul unor pasaje folosite de Neagoe Basarab în *Învățătură* și în pisană a doua de la Mînăstirea Curtea de Argeș cu aceeași omilie, publicată între operele Sfîntului Ioan Gură de Aur (P. G., tom LIX, 721) ⁶². Dacă ea aparține într-adevăr Sfîntului Ioan Gură de Aur sau este neautentică, rămîne o problemă deschisă. Fapt este că tradiția bisericească a atribuit-o totdeauna Sfîntului Ioan Gură de Aur ⁶³. Trebuie observat însă că textul atribuit Sfîntului Ioan Gură de Aur în *Patrologia greacă* și în *Penticostarul* din 1953 corespunde numai cu ultima parte a predicii din *Cazania* lui Coresi (p. 117—119). Prima parte (p. 115—117), mai bine de jumătate din predică, s-ar putea să aparțină altui autor. În orice caz, nu credem că este a lui Ioan Caleca, întrucît se deosebește de omiliile lui autentice prin structură și stil.

56. *Ibidem*, p. 176. Am arătat mai înainte calea pe care traducătorii români din Șcheii Brașovului au putut obține un exemplar din această tipăritură.

57. Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 71. 58. *Ibidem*, p. 72. 59. V. Grecu, *op. cit.*, p. 7.

60. V. Grecu, *op. cit.*, p. 4. 61. B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 75.

62. P. Olteanu, *Contribuții la studiul literaturii omiletice...*, p. 349.

63. Astfel, în pisană a doua a bisericii lui Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș se găsește un citat din această omilie, atribuită Sf. Ioan Gură de Aur: «Și iarăși zice dumnezeiescul Zlataust: «De a lucrat cineva din ceasul dîntii, să-și primească astăzi dreaptă plată...» (*Carte de învățătură*, p. 117—118 și P. S. Năsturel, *Învățăturile lui Neagoe Basarab în lumina pisanii de pe biserica Mînăstirii de la Argeș*, în «Mitropolia Olteniei», XII (1950), nr. 1—2, p. 17). Tot sub numele Sf. Ioan Gură de Aur apare această predică în *Penticostarul*, București, 1953, p. 14.

Dintre omiliile menționate ca neapartinând în mod sigur lui Ioan Caleca, una singură: *Cuvînt la Înălțarea Domnului* (p. 175—180) aparține unui autor cunoscut. În culegerea de la Zabludov, în titlul acestei predici (p. 107), se menționează numele «nevrednicului călugăr rus Chiril de Tur»⁶⁴. Este vorba de un remarcabil ascet și chiriarh rus din a doua jumătate a secolului al XII-lea, Chiril din Turov, scriitor fecund și activ, denumit mai târziu «Gură de Aur al Rusiei», căruia i-au fost atribuite cu timpul nenumărate opere literare⁶⁵. Traducătorul slavon al omiliilor lui Ioan Caleca a introdus pentru Joia Înălțării predica acestui călugăr rus, care a rămas în cele mai vechi versiuni slavone ale acestei colecții de omilii⁶⁶. Ea se află și în ms. bulgar nr. 304⁶⁷ și este poate cea dintâi traducere în limba română dintr-un scriitor rus.

Autorul celorlalte omilii menționate mai sus nu este cunoscut. În afară de «Învățătura despre preacinstitele Taine», care trebuie să aibă un izvor occidental, unele din ele ar putea să aparțină tot lui Ioan Caleca, avînd în vedere structura, concepția și stilul lor, dar pînă la o probă evidentă nu ne putem pronunța. Pe acea vreme nu se respecta cu strictețe paternitatea unei opere literare și cu atît mai puțin integritatea unei colecții de predici. Interesul științific era subordonat celui practic al răspîndirii învățaturii creștine prin utilizarea după plac a celor mai valoroase piese din vasta comoară omiletică a Bisericii.

4. *Conținutul doctrinar-dogmatic și moral.* — Datele istorice și comparative recoltate de cercetători și expuse în mod succint în paginile precedente ne-au apropiat întrucîtva de cunoașterea celei mai de seamă tipărituri românești din secolul al XVI-lea. Socotim însă că nu trebuie să ne oprim în punctul acesta. Este necesar să descifrăm din limbajul ei arhaic sensul ideilor, concepția de viață și mesajul divin pe care l-a răspîndit această carte în toate provinciile românești. Vom afla nivelul de cunoștințe teologice care se împărțeau clerului și poporului român din orașe și sate prin această scriere de proveniență bizantină, modul de interpretare a Scripturilor, învățăturile, sfaturile și îndemnurile practice date cu scopul transformării sufletești a credincioșilor și perfecționării lor morale.

Conținutul doctrinar și moral al *Evangheliei cu învățatură*, strîns dependent de textele evanghelice pe care le comentează, iese la lumină din lămurirea și aprofundarea acestor texte. Datorită faptului că este o scriere cu caracter exegetic și omiletic, nu vom găsi aici o expunere sistematică și completă a doctrinei ortodoxe.

a) *Învățăturile dogmatice.*

Ideile dogmatice sînt risipite pe tot cuprinsul cărții și ne revine sarcina de a le aduna, a le așeza în ordine și a le dezvălui semnificația printr-o analiză atentă și minuțioasă.

64. P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 186.

65. *Istoria literaturii ruse* (sub redacția lui D. D. Blagoi), vol. I (sec. X—XVIII), București, 1963, p. 103—104.

66. P. Olteanu, *Les originaux...*, p. 186.

67. Maria Rădulescu, *op. cit.*, p. 73.

Învățătura despre Biserică și Ierarhie. — La data când apărea la Brașov *Evangelia cu învățătură*, în Transilvania se răspîndise Protestantismul sub cele trei forme ale lui: luterană, calvină și unitariană, sfărîmînd vechea concepție catolică și ortodoxă despre Biserică înțeleasă ca organism văzut, necesar pentru mîntuirea și sfințirea oamenilor, cu ierarhie și Taine, și punînd în loc noțiunea unei Biserici ideale, indivizibile formată numai din sfinți, mîntuiți în prealabil de Hristos numai prin credință, fără fapte și fără mijlocirea Bisericii. În sistemul ecleziologic al lui Luther nu mai rămînea nimic din elementele constitutive și esențiale ale Bisericii⁶⁸. El rupsesse legătura cu trecutul, nesocotind sobornicitatea Bisericii și aducînd în loc o concepție care nu-și mai avea izvorul în Sfînta Scriptură și era plină de contradicții interne.

Importată în Transilvania, învățătura ecleziologică protestantă era sortită să intre în conflict cu concepția tradițională ortodoxă, moștenită și însușită în mod practic de clerul și poporul român, dar prea puțin argumentată teoretic. *Evangelia cu învățătură*, apărută mai întîi în Bizanț într-o vreme cînd nimeni nu contesta principiile de temelie ale Bisericii, nu aducea nici ea o concepție ecleziologică mai largă, capabilă să respingă tezele protestante. În afară de cîteva noțiuni generale despre ființa Bisericii, care pot fi acceptate de orice confesiune creștină, specific ortodoxe sînt numai referințele cu privire la ierarhia bisericăască și la monahism.

Comentînd textul de la Matei XXI, 42—44, despre piatra din capul unghiului, autorul omiliei spune că: «*acesta iaste Hristosu, împăcarea noastră, de-au împreunatu ceia ce se-au risipitu și adunatu amîndoi într-una. Căce puse în capulu unghiului (ce se zice, capu Beseareciei lu) împreunîndu jidovii și păgînii întru o credință. Că cumu e piatra în unghiulu zidului dedesupîu, de ține amîndoi păreții, așa și Hristosu întru o credință toți-i împreună... că tocmeala Beseareciei minunată iaste și mare și înaltă*»⁶⁹. Găsim aici ideea paulină a împăcării între iudei și păgîni și a unirii lor printr-o singură credință în trupul Bisericii (Efes. II, 14—16), al cărei cap este Hristos. Biserica este asemănată cu o corabie pornită în largul mării ce are de înfruntat nenumărate valuri și furtuni: «*Să înțelegemu și noi, fraților, că corabie iaste și Beseareca lu Hristosu întru marea vieției ceștii lumi aflîndu-se, avîndu cîrmași preuții și credincioșii ceia ce de pururea au Hristosu fiîndu cu nușii*»⁷⁰. Ea nu duce o existență lină și netulburată, deoarece duhul vrăjmașului diavol se scoală necurmat împotriva ei și-i poartă război: «*Și mii de valuri și de nevoi spre această slîntă corabie cadu, și, ca picăturile fără de număr, nevoi și năpășli*»⁷¹. Totuși, ea nu pierе sub izbiturile furioase ale valurilor, căci Hristos este la cîrma ei și la timpul potrivit, ca și odinioară, El potolește furtuna și liniștește valurile. În Biserică este mîngiere, «*că casa mîngîitorului Beseareca iaste*»⁷². Aici este scăparea și mîntuirea. Ea nu face nici o discriminare între oameni, ca Legea veche, ci primește pe toți cei ce vor să fie credincioși ai ei: «*Că legea amu nu priimîia pre toți (că «moaviteanu», zice, «și amoniteanii nu intră în beseareca Domnului»), iară acum, întru toate limbile ce se temu de Dumnezeu*

68. Joseph Schwane, *Histoire des dogmes. Période des temps modernes*, tom. VI, trad. A. Degert, Paris, 1904, p. 410.

69. Diac. Coresi, *op. cit.*, p. 300.

70. *Ibidem*, p. 234 și 375.

71. *Ibidem*.

72. *Ibidem*, p. 248.

și lucrează dereptate, priimile sîntu lui. Că carei voru crede și voru vrea părtași să fie Besoareciei, toți-i priimește Besareca lu Dumnezeu»⁷³.

Ierarhia bisericească este des pomenită în *Evanghelia cu învățatură*. Hristos și-a ales apostoli și «vînători de oameni» pe niște galileieni simpli, «bărbați săraci și preaproști»⁷⁴, pe care i-a trimis în lume cu mrejele Evangheliei să scoată suflete «den adînculu răului și den întuneareculu fără de Dumnezeire»⁷⁵. Lor le-a fost încredințat cuvîntul lui Dumnezeu, «iară după vremea Apostoiloru (el a fost încredințat) păstoriloru și învățătoriloru (ce se zice, arhiereloru și episcopiloru)»⁷⁶. Deci există o conducere văzută în Biserică și o succesiune în această conducere de pe timpul Apostolilor pînă azi. Dacă mai sus sînt considerați urmași ai Apostolilor numai episcopii, în altă parte sînt specificate toate treptele ierarhice: «Iară robii lui sîntu ai Besoareciei învățatori (ce se zice arhieriei, preuții, diaconii) încredințați cuvîntului întru slujbă, și dulceața duhului carii au luat, unii amu mai multu, alții mai puținu»⁷⁷. Preoții cei buni sînt asemănați cu heruvimii și serafimii care ridică jertfele sufletești la cer. Ei stau înaintea înfricoșatei mese unde se săvîrșește taina cea mare a euharistiei. Lui Hristos îi slujesc «heruvimii și serafimii și toate tăriile ceriului cu frică și cu cultemuru, cea ce rădică jărtefele sufletești susu la ceriu. Și într-aceia obrazu și chipu sîntu și preuții ceia derepții și bunii, carei cu frică și cu credință stau și slujesc înaintea sfintei mease ceia înfricoșata, ceia ce spre ea înainte-i zace trupul și sîngele Fiului lu Dumnezeu»⁷⁸.

Monahii se bucură de o aleasă prețuire la autorul acestei scrieri, Referindu-se la pilda semănătorului, el afirmă că monahii sînt aceia care «aduc roduri o sută», deci au atins gradul cel mai înalt de perfecțiune morală, pentru că și-au păstrat curățenia sufletească și trupească și s-au lepădat de orice proprietate⁷⁹. Într-una din omiliile li se adresează astfel: «Iară monahii, vămîntu de spăsenie ce-ați luat, nespurcatu și curatu să-lu păziți. Aceasta să vă nevoiți, făgăduita ce-ați datu înainte lu Dumnezeu și științiloru, ingeriloru lui»⁸⁰.

Datoria clericilor este în primul rînd de a învăța pe credincioși și a-i atrage pe calea mîntuirii. Pentru că «cela ce îngroapă talantulu iaste cela ce numai de alu lui lolosu grijaște-se, iară de spăseniia altora nici un cuvîntu nu iace»⁸¹. În altă parte autorul li se adresează direct și-i sfătuiește: «După învățatura Domnului și sufleteștii învățatori, de seți arhieriei și egumeni și preuți, suptu alu vostru ținutu carei sîntu și turme, învățați-i și-i dojeniți și-i înțelepțiți»⁸². Pe învățătorii sufletești trebuie să-i caracterizeze «smereniia și nestrînsura avuției», detașarea completă de toate bunurile materiale: «Că ceia ce propovăduiescu amu împărăția ceriului, ca nește ingeri den ceriu deștinși, așa dători sîntu să imble iușurei și și plecați și deoate grijile vieției sloboziți»⁸³. Așa sînt păstorii cei buni. Aceștia își pun viața pentru mîntuirea turmei încredințate lor. Dar sînt și păstori răi care fug cînd se apropie lupul de turmă⁸⁴. Dacă pe aceștia din urmă îi condamnă cu asprime, autorul recomandă credincioșilor să dea cînte și ascultare duhovnicilor buni: «Să cînstimu părinții și muminile noastre, mai alesu și mai vîrtosu părinții duhovnici și învățatori, că dentr-înșii priimimu duhovniceasca după naștere, că aceasta amu iaste pre ogoadă (plăcere) lu Dumnezeu»⁸⁵.

73. *Ibidem*, p. 393.

74. *Ibidem*, p. 332.

75. *Ibidem*, p. 334.

76. *Ibidem*, p. 391.

77. *Ibidem*, p. 316.

78. *Ibidem*, p. 109—110.

79. *Ibidem*, p. 359—360.

80. *Ibidem*, p. 411—412.

81. *Ibidem*, p. 317.

82. *Ibidem*, p. 420.

83. *Ibidem*, p. 479.

84. *Ibidem*, p. 487.

85. *Ibidem*, p. 437. Cf. și p. 43, 306, 481—482 și 536.

În opoziție cu învățătura adevărată a Bisericii se ridică totdeauna sfidătoare erezia, doctrina falsă și pierzătoare, care strică unitatea trupului lui Hristos și tulbură pacea sufletească a credincioșilor. Ereticii nu cred «dereptu, nici cumu zice Scriptura», ci sînt prooroci mincinoși și lupi răpitori⁸⁶, care omoară «cu cuvintele cealea mincinoasele turma lu Hristosu»⁸⁷. Aceștia vor fi alungați de Hristos ca niște lucrători ai fărădelegii, deoarece «toți ereticii sîntu lucrători fără-leage»⁸⁸. El le încheie intrarea în împărăția lui Dumnezeu⁸⁹ și sînt sortiiți pierzării veșnice, pentru că au călcat învățătura și legea Domnului. Despre ereticii din trecut care au tulburat Biserica cu agitațiile lor afirmă că : «întru piarderea propastiei căzură și în alu veaciloru chinu, și munciloru osîndiți fură cu toți cine-i priimise și-i ascultase pre ei»⁹⁰. Dintre ereticii din perioada patristică sînt pomeniți : Arie, Savelie și Fotin, care au fost condamnați de Biserică : «Despărțiră-se și se tăiară și se lepădară de sfîntulu trupu Beseareciei lu Hristosu, ca nește șodolane impuțite și urlte»⁹¹. Comuniunea și pacea cu ereticii aduce sminteală și vătămare sufletului, de aceea se impune despărțirea categorică de ei și împotrivirea față de acești pizmași ai legii lui Hristos, chiar dacă ne-ar fi rudeniile apropiate, tată sau mamă⁹².

La condamnarea aceasta drastică a ereticilor reluată și repetată în diferite omilii, trebuie să adăugăm aluzia din *Predoslovie* care viza ereziile protestante răspîndite cu zgomot în Transilvania, sub a căror influență căzuseră și o parte din români. Tipăritura coresiană era menită să propage învățătura Bisericii Ortodoxe : «întreagă și sănătoasă, «mai vîrtosu într-acestu greu ce e în lume acumu : derep'ce că mulți oameni creștinești întru multe chipuri de credințe și de învățături noao pieacă-se și întru purerile loruşu sălbătăcescu-se». Ea avea ca scop să aducă la calea cea adevărată pe credincioșii căzuți în rătăcire, iar pe cei neclătinați în dreapta credință să-i întărească pentru a nu aluneca în «varece eresure»⁹³.

Chiar dacă nu s-a adîncit mai mult problema Bisericii și a ierarhiei, din cele de mai sus se vede clar că cititorii cărții au găsit în paginile ei un sprijin sufletec pentru a se întări în convingerile lor ortodoxe și a respinge inovațiile protestante.

Învățătura despre Revelație și despre Sfînta Tradiție. — Protestanții au modificat vechea concepție despre Revelație, au respins Sfînta Tradiție, și au considerat Sfînta Scriptură drept unica sursă a Revelației supranaturale. Aceasta la rîndul ei a fost supusă interpretării individuale, pricină a nenumărate erezii.

Evanghelia cu învățatură aducea pentru cititorii ei unele date și în problema Revelației. În cîteva locuri se face mențiune de cunoașterea lui Dumnezeu prin mijlocirea făpturilor : «Pre toți cheamă Dumnezeu spre a sa cunoaștere, unii amu cu vîzutele făpturilor, cu bună învățatură a ceriului și a pămîntului și cu alalte, e alții cu firile legiei ce fură date noao denlii ca să cunoaștemu Dumnezeu»⁹⁴. Dar Sfînta Scriptură ocupă locul central în această carte care are de obiect tocmai exegeza textelor evanghelice. Nu teoretizează asupra izvoarelor Revelației și a interpretului lor legitim, nici asupra inspirației sau a canonului Sfintei Scripturi, ci invită cu căldură pe credincioși să se hrănească din cuvintele ei nepieritoare.

Sfînta Scriptură este un izvor bogat și pururi nesecat cu apă limpede care astîmpără setea sufletului omenesc : «Cine va bea dentru această apă dumnezeiască, ce

86. *Ibidem*, p. 487.87. *Ibidem*, p. 195.88. *Ibidem*, p. 201.89. *Ibidem*, p. 482.90. *Ibidem*, p. 485.91. *Ibidem*, p. 183.92. *Ibidem*, p. 205.93. *Ibidem*, p. 3.94. *Ibidem*, p. 414—415.

iaste învățătura dumnezeiască, nu se va însetoșa în vecie»⁹⁵. Această «apă dulce și vie și curătoare» își are izvorul în «Isusu, preaslăvitulu Dumnezeulu nostru» și dulceața ei «iaste fără iundu și fără moarte și nescăzută adlncătura». De aceea, ca și cerbul însetat, «datori sîntemu să însetoșemu de aceasta dumnezeiască apă: de învățătura Mîntuitorului nostru și Dumnezeu»⁹⁶. Sfînta Scriptură este o masă duhovnicească cu mîncări felurite, care, spre deosebire de masa trupească, nu aduce sațiu mesenilor, ci le sporește și mai mult pofta sufletească: «Iară la us pățulu sufletescu... citu amu de multe în toate chipuri înțelegături iivoru și multe înțelegute sîntu, cu atlea se mai rădică pohta și încă de-acia mai pohteaste»⁹⁷. Este o hrană necesară pentru suflet, de care cu nici un chip nu ne putem lipsi: «Cum pohtimu noi să mîncămu, cîndu sîntemu ilămînzi, așa amu datori sîntemu a asculta Cuvîntulu lu Dumnezeu»⁹⁸. Ea are o superioritate și o valoare infinită față de hrana trupului: «Însă a trupului hrană sfîrșaste-se și întru putredire merge, iară hrana sufletului (ce se zice, învățătura Sfînteei Scripturi și dojana) nesfîrșită are veselie, și în neputredire duce pre noi și în viața de veaci și în bunătate»⁹⁹.

Sfînta Scriptură, citită sau ascultată cu atenție, are o influență binefăcătoare asupra vieții morale. Multe «năravuri ale sufletului dereptează» și «vătămăturiloru cealea realele adauge-le vindecare»¹⁰⁰. De aceea găsim stăruitoare îndemnuri la predicarea și ascultarea Cuvîntului lui Dumnezeu: «Nu se cade învățătoriloru să se lenească și să părăsească învățătura», chiar dacă mulți ascultători dau dovada de nesocotință și lene și puțini primesc folos, căci Dumnezeu privește cu mare plăcere chiar și atunci cînd se mîntuiește un singur suflet: «Iară de nu voru nici unulu de ceia ce audu socoti pre cela ce-i învață, elușu va lua plata învățaturiei lui desăvîrșitu»¹⁰¹. Dar autorul își îndreaptă cuvîntul său muștrător și spre acei credincioși care n-au răbdare să asculte cazonia sau predica pînă la capăt: «Iară noi nici întru o jumătate de ceasu în Duminecă de a sufletului învățătura și ascultare nu răbdamu și să așteptăm, ce vedemu unii viîndu numai, deacia iarășu curîndu esu și nu răbdă pînă în sfîrșitu»¹⁰². Este o muștrare valabilă și pentru unii credincioși din zilele noastre.

Evanghelia cu învățătura nu se mărginește numai la explicarea textelor prevăzute în rînduiala de cult, ci face legătura cu locurile paralele din întreaga Biblie, aducînd o mulțime de citate din Vechiul Testament și din epistolele pauline. Se poate spune că autorul gîndește biblic și folosește la tot pasul expresii și citate biblice, de multe ori fără să menționeze izvoarele.

Sfînta Tradiție, al doilea izvor al Revelației, este utilizată mai puțin: doar cîteva citate din Sfîntii Părinți, pe care le menționăm în altă parte, și un îndemn de a le urma învățătura. Astfel, în omilia de la Duminecă Sfinților Părinți scrie:

«Să păzimu tare, frăților, ce slînții oteți (părinți) aceștea slătuit-au dumnezeiasca dereapta slăvită învățatură, și de aceștea ce-au osînditu pre ceia ce-au hulitu și i-au lepădatu, să ne întorcemu de la ei și să-i urîmu»¹⁰³. Tot în această omilie vorbește despre sinodul de la Niceea și condamnarea lui Arie, pentru că a hulit pe Fiul lui Dumnezeu, spunînd «că e făcutu... nu întru o lire cu Dumnezeu și Tatălu»¹⁰⁴.

Dacă nu omitem nici menționarea unor sărbători ortodoxe, putem spune că la atîta se reduce utilizarea Sfîntei Tradiții în această carte de predici scrisă înainte de apariția Protestantismului și fără intenția de a se opune propagandei lui.

95. *Ibidem*, p. 103 și 155.96. *Ibidem*, p. 191.97. *Ibidem*, p. 264.98. *Ibidem*, p. 373.99. *Ibidem*, p. 233.100. *Ibidem*, p. 362; cf. și p. 352.101. *Ibidem*, p. 406.102. *Ibidem*, p. 408.103. *Ibidem*, p. 187.104. *Ibidem*, p. 182.

Învățătura despre Sfânta Treime. — Am afirmat mai sus că, în comparație cu Sfântul Grigorie Palama¹⁰⁵, Ioan Caleca a fost slab teolog. Gîndirea lui s-a aplicat mai mult asupra laturii morale și prea puțin asupra celei speculative. El n-a putut pătrunde pînă la înălțimile acelor subtilități doctrinare care au format obiectul disputelor teologice din vremea sa, ba încă porunceă, în calitate de patriarh, să nu se mai discute astfel de probleme. Se credea poate depășit de niște monahi simpli și se temea să nu-l pună într-o situație de inferioritate intelectuală. Nici în omiliile sale nu dezbate probleme de teologie înaltă, ci se menține la un nivel mijlociu, pentru a fi înțeles de masele credincioșilor. De abia este amintită în câteva locuri Sfânta Treime cea «*întru o fire*»¹⁰⁶, dar fără să arate mai amănunțit relațiile dintre persoanele Ei.

Doar cînd relatează despre condamnarea lui Arie, spune că Sfinții Părinți de la Niceea, care «*cu suflarea Sfîntului Duh grăiră*», au întărit dreapta credință privitoare la Fiul. «*Întru o fire Tatălu Fiului propoveduiră, și făcătoriu lu a toate, nu făcutu, ce Dumnezeu adevăritu, ce mai den nainte de veacu den Tatălu născutu-se-au, însă nefăcutu, Dumnezeu și Domnu*»¹⁰⁷. Despre purcederea Duhului Sfînt afirmă, în acord cu Sfînta Scriptură (Ioan XV, 26), că «*den Tatălu iase*» și că toate le știe, pentru că «*de acele iaste, de unde iaste totu înțelesulu*»¹⁰⁸.

Atributele lui Dumnezeu sînt schițate în linii sumare. Dumnezeu singur este atotștiutor¹⁰⁹, atotbun («*cu fire amu dulce numai unul Dumnezeu e*»)¹¹⁰ și nemărginit în dragoste. Ca Tatăl care primește pe fiul pierdut cu nespusă iubire, așa ne primește Dumnezeu: «*Bunu amu și dulce iaste Dumnezeu cătră toți și de oameni iubitoriu și în lungu-răbdătoriu. Și milostea sa ceaia întreaga arată-șu spre greșiți*»¹¹¹. El nu este numai un arhitect în sens platonician, organizator al unei materii preexistente, ci un creator atotputernic, care «*den ce n-au fostu aduse toată lumea*»¹¹² și «*den ce n-au fostu, întru ce iaste aduse pre noi*»¹¹³. El are putere asupra diavolului, vrăjmașul nostru viclean, pe care-l îngăduie să ne ispitească însă numai pînă la anumite limite, pentru încercarea credinței noastre. «*Că de n-ară fi fostu protivitori draci, n-ară fi fostu nici cununi*»¹¹⁴.

Omul creat de Dumnezeu a căzut din fericirea paradisiacă în stricăciune și moarte din pricina păcatului lui Adam. Pentru ridicarea și innoirea omului a fost necesară întruparea Fiului lui Dumnezeu, «*că nu vru să-i piară zidirea mînilor Lui și să-i vază pîrduți*»¹¹⁵.

Doctrina hristologică a Evangheliei cu învățatură este mult mai dezvoltată. Din omiliile lui Caleca cititorul poate să-și formeze o idee exactă și bine conturată despre persoana lui Iisus Hristos cu cele două naturi ale Sale, divină și umană. Divinitatea Mîntuitorului este afirmată pe toate paginile cărții. El este pretutindeni, cunoaște totul și are o putere supranaturală.

Comentînd pilda semănătorului din Evanghelie, autorul ne vorbește despre ubicvitatea și peexistența Lui în ceruri: «*Semănătoriu lu iaste unulu născutu, Fiulu și Cuvîntulu lu Dumnezeu. Ș-au eșitu den sînu lu Părintelu, ce de Elu nici dinioară nu se despărți. Și vine cătră noi, și pretutindenea iaste acesta, și toate le-au împlutu. Că era amu întru sînu lu Părintelu mai de nainte de toate veacuri, și nu amu cînd au*

105. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 160.106. Coresi, *op. cit.*, p. 188.107. *Ibidem*, p. 182.108. *Ibidem*, p. 473.109. *Ibidem*, p. 61.110. *Ibidem*, p. 291.111. *Ibidem*, p. 22.112. *Ibidem*, p. 297.113. *Ibidem*, p. 458.114. *Ibidem*, p. 377.115. *Ibidem*, p. 209.

semănatu numai atunce iaste, nici cîndu se-au născutu den Sfînta Maria... atunce numai începutulu au luatu, ce mai nainte de veacu născutu-se-au și în lume era»¹¹⁶.

Zămislirea și nașterea lui Hristos s-au făcut pe cale supranaturală. El nu s-a născut din bărbat, ci numai din pururea Fecioara Maria, prin puterea și umbrirea Sfîntului Duh, Care a venit asupra ei «ca să fie sfîntă începerea, și sfîntă și nașterea să o facă a fi»¹¹⁷. El s-a deosebit de toți oamenii, fiind născut «den fată, nu den muiare ce mersease spre nuntă»¹¹⁸.

Hristos s-a arătat pe Sine Dumnezeu cu «știutura gîndurilor»¹¹⁹. El știa ce gîndesc fariseii în inimile lor, «ca Dumnezeu, știa toată necredința Thomei»¹²⁰, cunoștea trecutul samarinencei¹²¹ și proorocea despre suferințele, moartea și învierea Sa¹²². Potolirea furtunii și umblarea pe mare sînt, de asemenea, dovezi ale Dumnezeirii Lui¹²³. El făcea deseori minuni, dar nu ca proorocii sau Apostolii care-și plecau genunchii și se rugau lui Dumnezeu să-i asculte, ci ca însuși Dumnezeu care are de la Sine putere asupra făpturilor¹²⁴. El nu se ruga Tatălui pentru că-i trebuia ceva, ci, ca mare arhierue, se ruga pentru noi¹²⁵.

Dar Iisus Hristos a fost și om, căci Fiul lui Dumnezeu «luo chipulu nostru... și lu cumu sîntemu noi și lăcui cu noi, și grătia cu noi, nu cu vreo păreare»¹²⁶. El s-a numit «Fiul omului» și a avut trup omenesc real, nu aparent, cum au crezut pe vremuri dochetii: «Iară Fiulu omenescu pre sine cheamă-se Domnulu; încredințează că adevăru trupu au luatu, nu cu vreo păreare cumu se păru unora»¹²⁷. Respingînd teza care nu mai era actuală a unor gnostici, autorul afirmă că trupul lui Iisus Hristos nu s-a pogorît din cer, ci a fost luat din Fecioara Maria: «Și Fiiulu omenescu auzindu, să nu ne se pare că trupu deștinse den ceriu, ce o tocmeală (ce se zice că un chipu era Hristosu, den doao firi tocmitu)»¹²⁸.

Mărturisind cele două firi al Mîntuitorului, «că cu amîndoa spăsi pre noi Domnulu, cu dumnezeiia și cu omeniia»¹²⁹, într-una din omilii pune problema modului unirii ipostatice, pe care o rezolvă reproducînd aproape în întregime formula calcedoniană, ortodoxă, ce stă la mijloc și menține echilibrul între devierile nestoriene și monofizite. Spune că Fecioara Maria, la întîlnirea cu Elisabeta, a slăvit pe Cuvîntul lui Dumnezeu ce se năștea din ea și s-a minunat «cumu putu nescrisulu să se încape întru pîntece de mumă și celu fără de trupu și neîmpărțitu și nemestecatu și neschimbata să împreuneaze sine-șu trupului omenescu pre chipu»¹³⁰.

Scopul venirii Fiului lui Dumnezeu pe pămînt a fost răscumpărarea neamului omenesc din păcat și pierzare. El a acceptat de bunăvoie suferințele și moartea «dereptu spăseniia omenească»¹³¹, plătind pentru noi prețul infinit de mare al sîngelui Său. Căci «omulu nu poate da nemică schimbu dereptu sufletulu lui. Iară Dumnezeu au datu schimbu pentru spăseniia noastră cinstitu și curatulu sînge alu Fiiului Său unulu născutu»¹³². Întruparea, crucea, moartea, coborîrea la iad, învierea și înălțarea la cer¹³³, sînt momentele mai însemnate ale operei răscumpărătoare săvîrșite de Iisus Hristos pentru neamul omenesc, menționate în diverse locuri ale cărții.

Învățătura soteriologică. — Pentru însușirea mîntuirii înfăptuită în mod obiectiv de Hristos, este necesar harul divin și colaborarea liberă a omului cu el prin credință

116. *Ibidem*, p. 354117. *Ibidem*, p. 496 și p. 494.118. *Ibidem*, p. 527.119. *Ibidem*, p. 61.120. *Ibidem*, p. 131.121. *Ibidem*, p. 160.122. *Ibidem*, p. 84.123. *Ibidem*, p. 269.124. *Ibidem*, p. 254 și 383.125. *Ibidem*, p. 264.126. *Ibidem*, p. 392.127. *Ibidem*, p. 251.128. *Ibidem*, p. 462.129. *Ibidem*, p. 393.130. *Ibidem*, p. 496—497.131. *Ibidem*, p. 463.132. *Ibidem*, p. 74.133. *Ibidem*, p. 462.

dreaptă și fapte bune. Harul, credința și faptele bune formează în Ortodoxie un tot nedespărțit. Factorul divin (harul) și factorul uman (credința și faptele bune) se țin într-un echilibru perfect. Protestantismul rupe acest echilibru în favoarea factorului divin. Omul nu aduce nici o contribuție în realizarea mîntuirii sale, căci se mîntuiește numai prin credință («sola fide»), fără fapte bune, iar credința e produsă exclusiv de har¹³⁴. El nu se bucură de libertatea voinței, ci este predestinat de Dumnezeu din eternitate pentru mîntuire sau pierzare.

În *Evanghelia cu învățătură*, alături de har, libertatea voinței este considerată ca o premisă absolut necesară pentru mîntuire. Pe de o parte, fariseul care se laudă cu faptele lui bune este condamnat, pentru că «toate ispravele părea-i-se că cu puterea luișu că le-au isprăvitu»¹³⁵, nesocotind astfel harul lui Dumnezeu. Pe de altă parte, colaborarea dintre om și Dumnezeu în procesul mîntuirii subiective este exprimată clar și categoric: «Că fără putearea lu Dumnezeu și ajutoriu, nu putemu nici întru un chipu să ne dereptămu. Nici Dumnezeu fără nevoința noastră și voia, nu ne ajuta noao»¹³⁶. Hristos nu trage pe nimenea la Sine cu puterea, ci respectă libertatea omului: «Volnici sîntemu, că toate bunătățile și realele la voia noastră sîntu: cine va vrea să facă, veri bine veri rău, slobodu e»¹³⁷.

Propaganda protestantă răspîndise solafideismul printre românii din Transilvania, punînd în derută pe credincioșii nepregătiți și chiar pe unii preoți. Astfel, în *Întrebarea creștinească*, tipărită de Coresi la Brașov în 1559, la întrebarea «pren ce ne vămă ispăsi?», autorul necunoscut răspunde simplu: «Pren credința dereaptă»¹³⁸, faptele bune fiind lăsate la o parte. Dacă în acest catehism de proveniență luterană ele nu sînt combătute direct, în *Tîlcul Evangheliilor* (Cazania I-a a lui Coresi din 1564) autorul ia atitudine hotărîtă împotriva faptelor bune. Aici se susține în diverse locuri (p. 159, 193 etc.) teza protestantă după care, în urma căderii lui Adam, omul e cu totul neputincios. Nici omul obișnuit și nici chiar sfinții nu pot îndeplini legea lui Dumnezeu. Chiar dacă uneori faptele bune sînt lăudate, ele n-au în mîntuire nici un rol, nu sînt considerate ca o condiție a mîntuirii, deoarece «împărăția cerurilor» ne este dată «pentru credință și nu pentru slujbă»¹³⁹.

Evanghelia cu învățătură din 1581 era destinată să restabilească adevărul ortodox în problema atît de importantă pentru credincioși a mîntuirii subiective. În această carte cele două condiții sînt indicate formal, dar fără a intra în teoretizări mai ample. Credința trebuie să fie dreaptă¹⁴⁰, clară și curată, deoarece «fiecarele spăsește-se caril credu chearu (limpede) și curatu întru Hristosu»¹⁴¹. Faptele bune sînt recomandate în multe locuri, dar mai stăruitor și mai accentuat în omilia la *Evanghelia cu judecata înfricoșată*. Aici se pominesc pe rînd faptele milei trupești și sufletești, precum și ascultarea de arhieriei și preoți și slujirea lor, fapte bune făcute cu scopul «ca den partea ceala stînga să ne izbăvimu și de acea înfricoșată și groaznică judecată să scăpăm»¹⁴². Deci faptele bune nu sînt numai niște roade indiferente ale credinței, ci îndeplinesc un rol soteriologic: prin ele cîștigăm min-

134. D. Stăniloae, *Condițiile mîntuirii*, în «Studii Teologice», III (1951), nr. 5—6, p. 246.

135. *Carte cu învățătură*, p. 15. 136. *Ibidem*, p. 204. 137. *Ibidem*, p. 67—68.

138. I. Crăciun, *Catechismul românesc din 1544 urmat de celelalte catechisme româno-luterane*, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 65; Nicolae Șerbănescu, *La 400 de ani de la apariția «Întrebării creștinești»*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 11—12, p. 1049.

139. Pandele Olteanu, «*Postilla de Neagovo*» în lumina «*Cazaniei I*» a Diaconului Coresi, în «*Romanoslavica*», XIII (1966), București, p. 112. 140. *Carte cu învățătură*, p. 224.

141. *Ibidem*, p. 267. 142. *Ibidem*, p. 43.

tuirea. Pe lângă precizările din corpul *Cazantei*, traducătorii de la Scheii Braşovului, ca buni ortodocşi, au simţit nevoia să respingă ei înşişi eroarea reformatoţilor de la Wittenberg şi Geneva. Ei afirmă în «Predoslovnia» *Evangheliei cu învăţătură necesitatea faptelor bune, respingând solafideismul protestant pe baza Epistolei lui Iacob* (II, 26), cea urgisită de Luther: «*Mare omu iaste credinţa, şi fără de ea nîmea nu se poate spăsi. Ci încă nu este destulu de eaşu a lucra, ce trebuiaşte şi vîlţa dereaptă şi curată... Pentru aceia pre adevăru iaste moartă credinţa fără lucru*»¹⁴³.

Pentru îndreptarea şi sfinţirea omului sînt necesare şi *Sfintele Taine*, acte externe şi sensibile, prin care se împărtăşeşte harul dumnezeiesc cel invizibil. În cartea pe care o analizăm nu sînt pomenite toate tainele Bisericii Ortodoxe, dar din cele menţionate şi din felul cum sînt înţelese se poate constata cu uşurinţă ortodoxia cărţii.

Botezul aduce iertarea păcatului strămoşesc¹⁴⁴ şi dă dreptul celui ce-l primeşte să numească «Părinte» pe Dumnezeu¹⁴⁵. Apa botezului «*iaste proastă (împede, curată), ce primeşte sîinţie şi dăruire den Sfîntulu Duhu, şi cu rugăciunea preuţească ale sufletului boale toate le slobozează*»¹⁴⁶. După ce vorbeşte despre cele opt botezuri ale Vechiului şi Noului Testament, explică simbolismul actelor care însoţesc botezul ortodox (dezbrăcarea celui ce vine la botez şi îmbrăcarea lui cu haine noi, întoarcerea spre apus şi spre răsărit, ungerea cu untdelemn, afundarea de trei ori), precum şi a ungerii cu Sfîntul mir la frunte, urechi, nări şi la piept: «*Iară botezatului cu miru amu ungu-i trupulu în vedear, iară cu Duhulu sufletulu luminează*»¹⁴⁷.

Păcatele săvîrşite după botez se curăţesc prin *Pocăinţă* şi *Mărturisire*. În omiliile patriarhului Ioan Caleca găsim îndemnuri stăruitoare şi repetate la «pocanie» şi «ispoveadanie»¹⁴⁸. Nu găsim scris în mod explicit că trebuie să ne mărturisim duhovnicului, ci zice doar: «*ispovediţi-vă lu Dumnezeu pururea şi păcatele voastre descoperiţi-le Lui*»¹⁴⁹. Totuşi credem că ideea mărturisirii înaintea preotului se subînţelege, deoarece Ioan Caleca nu putea avea concepţia sectară a mărturisirii păcatelor direct lui Dumnezeu, fără intermediul preotului.

Sfînta Euharistie constituie obiectul unei predici întregi, intitulată «*Învăţătura de preacinstita taină, ce se zice de trupulu şi sîngele lu Hristosu*», care nu se află în colecţiile de omilii bizantine sau slavone şi al cărei autor nu se cunoaşte. Ea îşi propune să pregătească pe credincioşi pentru împărtăşire, lămurindu-i asupra instituirii tainei, a sensului ei şi a stării sufleteşti pe care trebuie să o aibă credincioşii în momentul împărtăşirii. În această predică se mărturiseşte prezenţa reală a lui Iisus Hristos în Euharistie: «*Că nu iaste proastă pîită şi vinu această mîncare, ce adevăritulu trupu a lu Hristosu şi sîngele Lui*»¹⁵⁰. Interesant este faptul că autorul susţine teza catolică greşită, după care prefacerea elementelor Euharistice se săvîrşeşte prin cuvintele de instituire a tainei («*Luaţi, mîncăţi*»), şi nu prin epicleză. Repetînd ideea că Sfînta Cuminecătură se dă spre iertarea păcatelor, autorul afirmă că dacă ar fi numai pîine simplă şi vin simplu n-ar putea face acest lucru mare. De unde în mod logic decurge ideea prefacerii lor: «*Şi unde iaste ertatulu păcatelor, acolo iaste şi vîlţa, şi spăsenie. Însă această pîită şi acestu vinu n-ară putea face acestu lucru mare. Adevăru, pîita e pîită, şi vînululu încă e vinu numal; iară slujba şi cuvintele ce-au zisu Hristosu: «*Luaţi şi mîncăţi, că acesta e trupulu mîeu, ce se dă şi se îringe dereptu voi şi dereptu mulţi, în ertactunea păcatelor, — acesta sîntează pîita şi vînululu, şi**

143. *Ibidem*, p. 4.144. *Ibidem*, p. 51.145. *Ibidem*, p. 246.146. *Ibidem*, p. 145.147. *Ibidem*, p. 511—513 şi 425—426.148. *Ibidem*, p. 19, 20, 26, 56, 74, 109 etc.149. *Ibidem*, p. 19.150. *Ibidem*, p. 111.

face cuminecătura trupului 'lu Hristosu»¹⁵¹. După cum am mai arătat, teza susținută aici și faptul că această predică apare ca un corp străin în omiliarul lui Coresi ne face să credem că ea este de proveniență catolică.

Învățătura despie cinstirea Fecioarei Maria și a sfinților. — Maica Domnului nu este lăsată în umbră și ignorată ca în concepția protestantă, ci este pomenită totdeauna cu evlavie și în termeni ortodocși. Ea este Născătoare de Dumnezeu¹⁵² și pururea Fecioară: «Pururea fată Maria»¹⁵³, «Că Dumnezeu omu lu, și fata mumă, și după naștere iară fată lu»¹⁵⁴. Făcînd paralela între Eva și Fecioara Maria, se arată contribuția acesteia din urmă la mîntuirea oamenilor: «Derep' ce că păcatulu den muiare se începu-se și după aceeaia ajunse spre bărbatu... dereptu aceeaia și binele den muiare începu-se»¹⁵⁵. Ea mijlocește la Fiul său pentru noi și «iaste a tuturoru împreună mare nădeajdea și tuturoru ajutătoare»¹⁵⁶. Se recomandă, de asemenea, cinstirea sfinților care au dus în lume o viață curată urmînd pe Hristos, iar acum se roagă pentru noi¹⁵⁷. În omilia de la ziua Sfîntului Ioan Gură de Aur (13 noiembrie) se spune că trebuie «cu cînstie a pomeni elu și toți sînții patriarși și învățătorii noștri, carii dereptu de-reptară cuvîntulu adevărului... și lûminară noi»¹⁵⁸.

Crucea, simbolul creștinismului, încă trebuie cinstită. Ea a fost preînchipuită de toiagul lui Moise, cu care a despărțit Marea Roșie, a îndulcit apele amare, a lovit stîncă și a făcut multe minuni: «S-au fostu acelu' toiagu chipu numai și umbră, însă cu elu crucea au semnatu, și cu acelu' toiagu au făcutu atîtea ciude (minuni). Să amu atunce semnată s-au fostu crucea de Moisi, iară acum adevărită iaste și scrisă, că înșine o vedemu și ne închinămu și o cînstim»¹⁵⁹. Ea este armă puternică împotriva diavolului («cu sfînta cruce să pûtemu birui dracii») ¹⁶⁰, «iaste spăseniia oameniloru și capu tuturoru bunătățiloru»¹⁶¹, de aceea nimeni nu trebuie să se rușineze de cruce.

Învățătura eshatologică. — Ultimul capitol al edificiului doctrinar ortodox, eshatologia, expune pe baza Revelației divine învățătura creștină despre lumea și viața viitoare, adică despre ceea ce urmează după moarte. Izvoarele acestei doctrine sînt Evangheliile și celelalte scrieri ale Noului Testament. Comentînd textele evanghelice care se citesc în Duminici și sărbători, era natural ca *Evanghelia cu învățătura* să pună în circulație și idei eshatologice. Trebuie să remarcăm de la început că în acest domeniu, cu ispite și alunecări spre fantastic, autorul omiliilor nu se lasă furat de zborul imaginației, ca autorii scrierilor apocrifice, ci se menține cu prudență între limitele datelor oferite de Revelație. Nemurirea sufletului, învierea morților, judecata universală și viața veșnică sînt dogme proclamate cu convingere și tărie în această carte ortodoxă.

Într-una din omilii susține că sufletele, atît cele bune, cît și cele rele, sînt nemuritoare: «Că sufletele deaca esu den trupuri nu se mai înșală în această lume, ce ale derepțiloru suflete-su în mînc lu Dumnezeu». Iar puțin mai jos afirmă că «fără de moarte sîntu toate sufletele, și ale necurațiloru»¹⁶². Explicarea pildei cu bogatul și săracul Lazăr dă prilej comentatorului să privească puțin, ca printr-un geam aburit, în lumea cealaltă. Sfirșitul vieții pămîntești a bogatului și a săracului de la poarta sa nu înseamnă stingere în neant, ci transpunerea lor pe alt plan de existență, în care

151. *Ibidem*, p. 111—112.152. *Ibidem*, p. 497, 518, 519 etc.153. *Ibidem*, p. 394, 4'2.154. *Ibidem*, p. 519.155. *Ibidem*, p. 494.156. *Ibidem*, p. 157.157. *Ibidem*, p. 490.158. *Ibidem*.159. *Ibidem*, p. 65—66.160. *Ibidem*, p. 66.161. *Ibidem*, p. 139.162. *Ibidem*, p. 236.

rolurile apar schimbate; acum bogatul suferă, iar săracul se bucură în sinul lui Avraam. Din răspunsul lui Avraam la cererea bogatului aflat în iad, preocupat de mintuirea fraților săi, rezultă că Sfintele Scripturi sînt un argument mai puternic pentru a dovedi existența lumii de dincolo decît proba empirică a învierii cuiva din morți. Dacă unii contemporani ai lui Iisus Hristos au asistat la minunea învierii lui Lazăr sau a fiului văduvei din Nain, pentru noi este exclusă posibilitatea unei astfel de experiență. Însă învierea lor este o dovadă a învierii generale: «Că cumu au muritu elu (Lazăr) și l-a învisu (inviat) Hristosu, așa și pre noi va învia la vremea de apoi»¹⁶³. Trupurile inviate nu vor avea toate aceași frumusețe și strălucire, ci prin ele se va exterioriza frumusețea sau răutatea sufletului. Trupul omului păcătos «va fi întunecat și fără de chipu și plinu de rușine», iar «trupurele sfinților fi-voru acoperite cu slavă dumnezeiască»¹⁶⁴.

Descrierea judecății din urmă se face în accente patetice dar fără exagerări, reproducînd pas de pas expresiile biblice referitoare la acest măreț și înfricoșător eveniment. Cutremurați și îngroziți vor sta păcătoșii înaintea scaunului de judecată: «Și toată firea omenească li-va goală, și cu milă va sta înaintea județului nelățărnicu. Ingerii împrejurulu scaunului înfricoșatu cu frică și cu cutremuru stavoru, în vedear de vâpae, înfricoșaji și putearnici, foculu munciei strelucindu. Cu focu voru grăi, cu focul voru sufla, și înaintea acelora totu lucrulu nostru cunoscutu va fi, și ascun-sele toate descoperi-se-voru cîtu vâmu și noi, toți vâmu cunoaște păcatele unulu alăltui»¹⁶⁵. Atunci nu vor mai folosi la nimic lacrimile și pocăința¹⁶⁶, și vinovații vor sta singuri, fără apărare, în fața județului înfricoșător. Dreptii și păcătoșii vor fi despărțiți pentru totdeauna și-și vor primi răsplata veșnică, după faptele lor bune sau rele săvîrșite în lumea aceasta.

b) Învățăături morale

Am relevat în paragraful precedent elementele doctrinare pe care le-a adus și le-a răspîndit între români *Evanghelia cu învățătură* tipărită de Coresi. Trebuie să subliniem că nu avem de-a face cu un tratat de dogmatică în care să se urmărească expunerea sistematică și coerentă a învățăturii ortodoxe, ci cu o colecție de predici exegetice în care predomină elementul moral și de edificare sufletească. Dogma și morala, teologia și evlavia se întrepătrund și formează un tot organic și unitar, care nu se poate disocia decît în mod abstract pentru necesități de studiu.

Învățătura morală a cărții este de esență biblică. Urmînd cuvîntul inspirat al Evangheliei pe care îl comentează, autorul dezbate insistent problema arzătoare a mîntuirii, a salvării sufletului omenesc din păcat și pierzare.

Păcatul este considerat în mod just drept izvorul nefericirii, pricină a tuturor relelor din lume și piedică greu de înlăturat în calea mîntuirii sufletești: «Că izvorulu și rădăcina și muma a tuturor realeloru păcatulu iaste»¹⁶⁷. În multe locuri autorul afirmă că bolile și neputințele trușesti provin din necumpătare și abuz sau ca pedeapsă de la Dumnezeu pentru păcat: «Dedeptu aceaia să cunoaștem, frațiloru, că întii den greșale și den păcate vine omului și naște boala și neputința. Că toate neputințele din păcate le ală omulu și-lu nemerescu. Că unora le vine neputința den sajiu și den lenie, altora pentru curviș, altora pentru lăhăria și pentru furțișagulu, altora căce mărturisescu strîmbu sau jură strîmbu (că toate nă-păștile și realele și neputințele pentru aceastea vinu), altora pentru păcatulu ce-au

163. *Ibidem*, p. 98.

164. *Ibidem*, p. 100--101.

165. *Ibidem*, p. 35--36.

166. *Ibidem*, p. 62.

167. *Ibidem*, p. 245; cf. și p. 60.

făcutu de demultu și nu voru să se pocăiască. Alții aciașu acu păcatulu, aciași-l ajunge și osînda, cu boală sau cu pagubă sau cu moarte grozavă»¹⁶⁸.

De aceea tema principală a cărții este zugrăvirea și combaterea vehementă a tuturor păcatelor care macină din temelii viața individuală și socială și care sînt legate de natura decăzută a omului, aceeași pretutindeni și totdeauna. Cuvîntul predicatorului bizantin lovește în plin și fără cruțare. El arată că prin îmbuibare și lene omul se degradează pînă la starea de animalitate: «Cine jeltuiește să mînce pînă la sătulu și să se răpauze, viață porcească iaste»¹⁶⁹, iar «unde e viața porcească și cu putoare și întinătură, Hristosu nu laste acolo»¹⁷⁰. Asemenea fiului risipitor care a ajuns să păzească porcii, «toți amu, cîți se voru întina întinării și cu păcatele cealea realele îndulcescu-se și se veselescu, porci se cheamă și în chipulu acelora sîntu. Și înti mitarnicii și tîlharii și ucigătorii și furii și bețivii și curvarii și curvele și obiditorii și camatnicii și răpitorii, și toți cîți întru necurățiile aceastea întină-se, acela toți păstori de porci cheamă-se»¹⁷¹. Preocuparea exclusivă de lumea aceasta și umblarea după dulceața ei trecătoare face pe om să piardă «ceia alaltă dulceță a veaciloru»¹⁷². Căci sîntem vrednici de plins dacă, asemenea celor poftiți la cină (Luca XIV, 15—24), «pentru satu (ogor) și dereptu bolii înjugători și pentru mueri cădemu de la Dumnezeu și de a lui dulceță dumnezeiască lipsim-ne»¹⁷³.

Pentru trezirea conștiinței păcătoșilor, autorul zugrăvește în linii îngroșate un tablou al decăderii morale a societății din vremea sa (Bizanțul secolului al XIV-lea), punînd înaintea ochilor noștri o oglindă în care se pot vedea și oameni din alte locuri și din alte vremuri: «Și de pururea greșim dușădîndu, obidîndu, mințîndu, și nebu-nîndu-ne, asuprîndu, ocărîndu, argîntulu în camătă dîndu și camătă pre camătă cer-sîndu, prea-fără-dumnezeîndu și năpaste veciniloru aducîndu, lupiloru ce mîncă crudu închipuîndu-ne și gadineloru și corbiloru mîncatori de stîrvu semăndu-ne, și a tuturoru dobitoacelor neînțeleapte și nesățioase închipuîndu-ne, preamîncîndu și îmbătîndu-ne, și curvîndu și preacurvîndu, cătră săraci de cele trebuiaște fără de milă arătîndu-ne. Dară încă ceale cuvintele cu nebunle cine le-ară spune: spurcă-ciunea cuvintelor, clevețele, jurămîntulu mîncinosu și calcarea jurămîntului, fără-de-omenia»¹⁷⁴ etc. După cum se vede, predicatorul creștin este revoltat și scribit de imoralitatea pe care o vede în jurul lui și o condamnă în termenii cei mai drastici. Comparația cu lupii și corbii vizează pe asupritorii lacomi care iau camătă și năpăstiesc fără milă pe cei slabi, săraci și fără apărare.

Am afirmat puțin mai sus că Ioan Caleca nu este călăuzit de un spirit de sistem, ci-și împrăstie ideile sale dogmatice pe toate paginile cărții, oriunde i se dă prilejul. Tot așa procedează și cu ideile luate din domeniul moralei. El nu este preocupat de clasificarea păcatelor capitale, cum fac autorii unor tratate scolastice de morală (de ex. Toma de Aquino și Petru Lombardi), care împart cele șapte păcate în *spiritualia* și *caralia* și le așează într-o anumită ordine după gravitatea lor¹⁷⁵. Sfidînd parcă logica și urmărind țeluri strict moralizatoare, aproape despre fiecare păcat el spune că este cel mai greu în comparație cu celelalte. Totuși, dintre ele, combate cu mai multă înverșunare trufia, lăcomia și desfrînarea.

Patriarhul bizantin afirmă că de la căderea îngerilor și pînă azi trufia a tulburat adînc raporturile creaturii cu Dumnezeu și a adus oamenilor mare «vătămătură». Din

168. *Ibidem*, p. 147—148.

169. *Ibidem*, p. 401.

170. *Ibidem*, p. 238 și 242.

171. *Ibidem*, p. 27.

172. *Ibidem*, p. 289.

173. *Ibidem*, p. 416.

174. *Ibidem*, p. 287

175. Cf. P. Olteanu, *Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania*, în «Revista Arhivelor», VII (1964), nr. 2, p. 197.

pricina ei se sparg case, noroade și cetăți, se tulbură lucrurile bisericești și împărătești, ba chiar faptele bune își pierd cu totul valoarea când sînt însoțite de trufie. Nimeni n-a scăpat de ispita și de săgetarea ei, nici chiar monahii din pustii care au părăsit dulceața lumii și s-au supus rigorilor ascezei. De aceea, susține că «*trufia iaste începutului tuturor realelor*»¹⁷⁶ și «*carele e de trufă betejiu, uritu-lu face lu Dumnezeu, cine o are aceaia. Că necuratu e de la Dumnezeu totu trufașulu cela cu inima măreață*»¹⁷⁷.

Iubirea de argint sau lăcomia de avere cu toate implicațiile ei este parcă mai rea decît trufia. Deducem aceasta nu numai din afirmațiile exprese ale autorului, ci și din numeroasele elemente de critică socială pe care le găsim în paginile cărții. Despre gravitatea păcatului lăcomiei și despre consecințele lui în istoria lumii se exprimă astfel: «*Mai vîrtosu de iubirea argintului nemica nu iaste alta mai rea, și de iubirea avușiei nemicu mai iute nu iaste. Că multe case pierdu și cetății den temelu le sparse, și multe războaie mari rădică și fraji unulu pre alaltu minie, și tatălu pre leciuru rădică, și blînzia firei omenească sălbătăceaste-o, și mil de alte reale face*»¹⁷⁸. Ea întoarce pe oameni de la slujirea lui Dumnezeu, Făcătorul tuturor, spre slujirea și închinarea la făpturi. Grija bogăției întunecă mintea; cufundă pe om în patimi rele și-l face să uite pe Dumnezeu: «*Că omulu, cîndu se grijeaste de avușie și de grija aceștii lumi, atunce pre Dumnezeu uită*»¹⁷⁹. Este o contradicție neîmpăcată între Dumnezeu și Mamona și nimeni nu-i poate sluji deodată pe amîndoi: «*Mamonu iaste toată nedereptatea, că den nedereptate amu mai vîrtosu adună-se avușia... Că nedereptatea amu pohteaste să răpească marha (marfa, vitele) strîlnulu*»¹⁸⁰.

Așadar, autorul sesizează în mod just că acumularea de bogății se face pe cale nedreaptă, că ea duce la o adîncă diferențiere de clasă. El constată că bogatul este «răpitoriu», chiar dacă nu asuprește pe nimeni în mod direct, că bogățiile adunate și încuiate de el spre păstrare sînt răpite de la săracii care trăiesc în lipsuri și miserie. Este demnă de remarcat acuitatea cu care Ioan Caleca pătrunde în țesătura problemelor sociale și critica virulentă pe care o face exploataților: «*Că totu omulu ce va avea multu și nu va milui, răpitoriu iaste și camatnicu, macaru și pre nimea să (dacă) n-ară obidi. Că aiavea e amu, că cîtu voru avea bogații de destulu, și mal multu de cîtu le trebuiaște, aceaia elu o răpeaste de la cela ce-i trebuiaște, și nu o dau acelora. Că de-ară fi pusu avușia bogații depreună, n-ară fi mișei în nevoe fiîndu nici dînioară; ce drept' ce au încuiatu aceasta s-au strînsu lorusu bogații, dereptu aceaia sinlu în nevoe mișei... Iară să (dacă) se atîta osîndescu cela ce nu miluiescu den avușia loru, cu cîtu mai vîrtosu osîndîji il-voru care-l răpescu munca strîlniloru, și den lacrămele și cu sîngele mișeiloru îmbogățescu-se l*»¹⁸¹.

Nu cunoaștem în literatura noastră veche o formulare mai exactă ca în aceste rînduri a *ideii de exploatare economică*. În concepția patriarhului bizantin, prisosul pe care îl posedă bogății este pur și simplu un «furt», o «răpire» a bunurilor necesare vieții «mișeilor», adică a celor săraci. Lipsurile și nevoile acestora își au explicația în faptul că bogății au îngrămădit prin mijloace necinstite și «au încuiat» pentru ei bunurile convenite maselor de truditori sărmani. Dreptul «mișeilor» la aceste bunuri «răpite» se întemeiază pe «munca» lor, care n-a fost răsplătită la justa ei valoare. De aceea, autorul, plin de compasiune pentru săracii nedreptățiți, amenință cu osînda pe toți aceia care se îmbogățesc «den lacrămele și cu sîngele mișeiloru».

176. *Carte cu învîțătură*, p. 12—13.177. *Ibidem*, p. 388.178. *Ibidem*, p. 216.179. *Ibidem*, p. 53.180. *Ibidem*, p. 218.181. *Ibidem*, p. 42.

În altă parte, avertismentul său drastic se adresează direct asupraitorilor, făcându-i atenți că «mișei» au arme mai tari decât bogăția și aurul, și anume suspinele și plingerea care imploră răzbunare de la Dumnezeu: «Iară cîte-ați obiditu mișei, teameți-vă; că voi aveți tărie bogăția și aurulu, și putearnici cu bună minte, iară ei au mai virtosu de toți arme mai tari, suspini și plîngerea... Că aceastea arme multe limbi pierdură, alța le iaste ajutoriulu de la Dumnezeu obidiților»¹⁸².

Îmbogățirea prin camătă și aspirare este condamnată cu asprime de Ioan Calca în repetate rânduri. El numește cămătăria a doua tîlhărie și vărsare de sînge și ucidere¹⁸³, iar cămătării sînt considerați mai răi decât fiarele sălbatice: «Că fierile cîndu se satură de bucate, eale se ducu, fără camatnicii și asupraitorii sațiu nici odinioară nu au, nici se satură de ce iau den camătă, nici pohta lor și lăcomia nu li se poate tocmi. Ce s-ară (dacă ar) dobindi toată avuția den lume., 'nici dinioară nu se satură, nici le e destulu»¹⁸⁴.

Autorul vede originea inegalității dintre oameni în călcarea principiilor evanghelice, în egoism și lăcomie, deci în factori de ordin sufleteesc. Tînărul bogat din Evanghelie se laudă că a împlinit din tinerete toate poruncile lui Dumnezeu, «între care și aceea: «Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși» (Matei XIX, 16—20). Comentatorul Evangheliei respective slăruie însă asupra faptului că tînărul bogat n-a împlinit de loc această poruncă, deoarece cum «să iubească vecinulu său ca și sineșu. cîndu acesta era bogatu iară vecinulu săracu?... De vrea fi fostu iubitulu acestu tînăru pre vecinulu său, fivrea împărțitu totu cîtu avea cu cela ce avea mai puțintelu sau cela ce nemică nu avea»¹⁸⁵. Voia lui Dumnezeu este ca toți oamenii să trăiască în pace și dragoste și să împartă între ei bunurile pămîntului în mod echitabil: «Dereptu aceaia ne-au datu noao Dumnezeu tuturoru casa împreună lumea, și o lumineă tuturoru. de ne luminează împreună, soarele, și împreună un coperemîntu tinse ceriulu, și împreună tuturoru o masă puse înainte pămîntulu — și nu mai multu bogățiloru și slăvițiloru și celoru de rudă bună și cinstițiloru deade, iară săraciloru și neslăvițiloru și ticăloșiloru puținelu să le fie dăruitu, ce tuturoru înlocma datu-le-au — ca mai multă și nespartă unulu către alaltu împreunare și dragoste să avămu!»¹⁸⁶.

Așadar, Dumnezeu, creatorul tuturor, a dat oamenilor în mod egal bunătățile pămîntului, acoperămîntul cerului și lumina soarelui. Autorul știe că din folosința echitabilă a acestor bunuri rezultă unirea și dragostea între oameni, iar împărțirea lor nedreaptă generează adeseori vrajbă și ură între fii aceluiași Părinte.

Asemenea idei egalitare citite în biserici și răspîndite la noi în plină epocă feudală și-au adus, desigur, contribuția lor la deșteptarea poporului exploatat și în același timp sînt o mărturie elocventă că Biserica Ortodoxă a luptat, cel puțin pe cale ideologică, împotriva aspirării și nedreptăților, luînd apărarea celor sărmani și necăjiți.

Autorul *Evangheliei cu învățătură* nu condamnă atât bogăția în sine, cît grija și setea permanentă după îmbogățire. El apelează la conștiința cititorului și se străduiește să-l convingă că pentru a fi fericit trebuie să rămînă liber, adică să nu fie stăpînit de această patimă chinuitoare și veșnic nesăturată. Căci robul avuției, dacă are o sută de talanți, dorește o mie, iar dacă are o mie, dorește mai multe mii, fără ca vreodată pofta lui să aibă hotar. Iar chinul acestei poftă mistuitoare îl face pe om

182. *Ibidem*, p. 455.183. *Ibidem*, p. 344.184. *Ibidem*, p. 397.185. *Ibidem*, p. 292; cf. și p. 310.186. *Ibidem*, p. 339.

nefericit, «că nu acela ce se îmbogățește fericitu li-va, ce cela ce nu-i trebuiaște bogăția iaste fericitu»¹⁸⁷. Omul este fericit atunci când spiritul lui se bucură de libertate și nepătimire, când nu se tulbură cu grija bogăției, ci dispune de ea în mod rațional, ca și acei bogați credincioși din vechime care «o aruncară aceasta întru pintecele mișailoru»¹⁸⁸.

Ca primă soluție practică a reparării nedreptăților sociale, autorul preconizează restituirea bunurilor răpite pe nedrept. El pretinde ca avuția «care a luat și strinsă la noi den prade și den nedereptale să o întoarcemu aceluora ce-amu obiditu, de le o amu luate. Și vindecare ca aceia nedereptăției să aducemu»¹⁸⁹. Pe bogați îi sfătuiește să împartă la săraci bunurile care depășesc necesitățile lor de trai: «Iară încă și mai bine iaste, toate cîte să vomu avea să vindemu, să le dămu mișailoru. Iară să nu de totu, încaille părtașu să facemu pre ei. Iară de nu vāmu face nici așa, încai cu ceva pre puținelu pre ei să-i mingiemu»¹⁹⁰.

Mai presus de toate însă el cere să nu facem nimănu nedreptate. Nici chiar darurile și milosteniile nu sînt primite de Dumnezeu și nu au nici o valoare dacă izvorbesc din nedreptate. «Că cîți den nedereptate dobîndescu și întru bună slujire răspescu, sîntu în chipulu celora ce lură den besearecă și se ținu încă la cinste»¹⁹¹. În omilia la Evanghelia cu Zahau, infierează cu asprime pe aceia care, pentru liniștirea conștiinței, fac milostenie din dobînzii nedrepte: «Dară pentru ce ne spurcāmu noi avuția noastră aducîndu dobîndă nedereaptă și pentru ce dosādīmu pre Dumnezeu necurate daruri aducîndu Lui? Că nu va amu Hristosu den camātă să se sature, nici priimeāște. Elu aducere că aceia. Că mai bine iaste să vezi mișelulu topindu-se de foame, decîtu să-lu sature pre elu den avuția nedereaptă, că mai bine iaste nemică să nu dai, decîtu să dai den avuția: altora altuia. Că creștinu bunu iaste nu cela ce miluiaște mulți, ce cela ce nici pre nimea nu obideāște»¹⁹².

Desigur, soluțiile preconizate de autor pentru rezolvarea problemelor sociale au fost în bună parte utopice și fără eficiență practică. Ele n-au putut să schimbe un regim economico-social bazat pe exploatare, dar au putut cel puțin să amelioreze întrucîtva situația celor oropsiți. Avertismentul drastic adresat bogaților de către Mîntuitorul că nu vor intra în împărăția lui Dumnezeu, auzit de atîtea ori în biserici, cum și cumplitele amenințări la adresa asupritorilor și cămătarilor au fost, desigur, în acea vreme de adîncă religiozitate, pentru mulți, o frînă în calea patimii lăcomiei și un îndemn de a face parte din bunurile lor și celor săraci.

Autorul *Evangheliei cu învățatură* consideră că păcatul curviei încă tulbură viața socială, întocmai ca trufia și lăcomia, dă naștere la războaie, sparge case și cetăți și sălbăticește firea omenească. Pe lângă acestea, se mai adaugă și faptul că prin acest păcat omul își spurcă propriul său trup, care este casă a lui Dumnezeu, după o expresie paulină. «Dereptu aceia și greșaste spre însușu alu său trupu cela ce curveaște și cela ce-lu spurcă și-i ogodeaște» (și face plăcere)¹⁹³. Îndemnul de a fugi de acest păcat îl întărește pe asigurarea că «nemică acum alta nu goneaște oamenii de Dumnezeu ca rivnirea trupului și pohta, și păcatulu curviei și necurăția»¹⁹⁴. Explicarea pericopei evanghelice de la Marcu, în care se relatează despre jocul fetei Irodiadei și tăierea capului Sfîntului Ioan Botezătorul, este un prilej potrivit de a condamna preacurvia și «jucarea fără de cinste»¹⁹⁵. Autorul anonim al acestei omilii își îndreaptă toate

187. *Ibidem*, p. 431.

188. *Ibidem*, p. 358.

189. *Ibidem*, p. 453.

190. *Ibidem*, p. 437.

191. *Ibidem*, p. 386.

192. *Ibidem*, p. 449.

193. *Ibidem*, p. 547.

194. *Ibidem*.

195. *Ibidem*, p. 543.

fulgerele mîniei sale împotriva jocului desfrînat al fetei Irodiadei, care, îndemnată de mama sa, a cerut de la Irod capul celui mai mare om născut din femei (Matei XI, 11). Sugestivă este descrierea scenei în care dansatoarea, în prezența oaspeților, a primit fără sfială farfuria cu capul înșingurat al sfîntului și l-a dat mamei sale. Din acest fapt particular autorul scoate generalizarea: «că așa amu sîntu mierile cealea curvele, mai vîrtosu de toți nerușinoase și fără de greață și necuvioase»¹⁹⁰. Actualizînd, scriitorul își îndreaptă privirile către ospețele imorale și pierzătoare din vremea sa în care se cultivă senzualitatea prin «cîntări curvești și ale satanei începături și jucări cumu nu se cade», și le înfierează energic, pentru că «acelea toate sîntu piardere și smin-teală și ucidere spăseniei sulletulu noastre»¹⁹⁷.

Printre multele păcate împotriva cărora scriitorul acestor omilii poartă război, în afară de cele de mai sus, amintim: bețiile¹⁹⁸, jocurile drăcești¹⁹⁹, cuvintele spurcate²⁰⁰, pizma²⁰¹, fățărnicia²⁰², jurămîntul²⁰³, mînia, urgia, hula²⁰⁴, cîntecele satanei²⁰⁵, minciunile²⁰⁶, osîndirea aproapelui²⁰⁷, unele superstiții²⁰⁸, etc., etc.

Autorul este un critic sever și un reformator al moravurilor, iar opera sa este concepută ca o armă de luptă în războiul nevăzut ce se poartă împotriva răului. Păstor sufletesc de vocație, el este mînat de o dragoste fierbinte față de omul căzut și de o credință tare în posibilitatea ridicării lui din starea de natură la starea de har. De aceea apelează mereu la conștiința credincioșilor, stăruiește necurmat și îndeamnă pe toți cu toată dragostea să se smulgă din lanțurile patimilor și să practice virtuțile creștine, aducînd mereu convingătoare motivări de ordin teologic extrase din textele biblice. Curățirea de pătimi și îndreptarea firii umane se poate face prin străduința omului și prin harul lui Dumnezeu: «Așa să ne nevoim și noi să alergăm cu cătr'însulu (căt're Hristos), cu toată inema și cu mare credință, și să cearem să ne dezleage den păcate, și de ce vine spre noi greață și năpăști să ne scumpere și să ne iarte... Și să rugăm pre Elu, să vindece și să întărească sufletele și trupurele noastre ce sîntu skăbite în păcate, și firea noastră să o derepteaze și să o pleace spre lucrurile cealea bunele»²⁰⁹.

Dintre «lucrurile cealea bunele», «mai mare iaste și pre mai susu dragostea»²¹⁰ virtutea teologică supremă și legea de bază a creștinismului, pe care autorul o consideră pe bună dreptate începutul și sfîrșitul, temelul și virful tuturor bunătăților²¹¹. Învățătura sa despre iubire se întemeiază pe o serie de texte pauline și ioaneice, din care rezultă aspectele diferite sub care ea poate fi privită și concepută. Pe de o parte iubirea lui Dumnezeu ca ființa și viața însăși a Dumnezeirii Treimice («Dumnezeu liubovu iaste») și ca manifestare a ei către lume («De aceasta cunoscumu liubovulu, derep' ce că Hristosu pentru noi suiletulu său puse»), pe de altă parte iubirea omului către Dumnezeu și către aproapele, după pilda vie a lui Iisus Hristos²¹².

Iubirea lui Dumnezeu față de oameni s-a manifestat în creație, în providență, în mîntuirea obiectivă și se dovedește pururea nesecată în iertarea păcătoșilor, în ocrotirea și sfințirea lor²¹³. Că răspuns la această iubire coborîtoare spre el, omul trebuie

196. *Ibidem*, p. 547.197. *Ibidem*, p. 548.198. *Ibidem*, p. 123, 412, 504.199. *Ibidem*, p. 123, 546.200. *Ibidem*, p. 412.201. *Ibidem*, p. 410.202. *Ibidem*, p. 411.203. *Ibidem*, p. 548-549.204. *Ibidem*, p. 549.205. *Ibidem*, p. 445.206. *Ibidem*, p. 163-164.207. *Ibidem*, p. 18.208. *Ibidem*, p. 79, 81-82.209. *Ibidem*, p. 64.210. *Ibidem*, p. 468.211. *Ibidem*, p. 469.212. Cf. și Isidor Todoran, *Eros și Agape*, în «Studii Teologice», VIII (1956), nr. 3-4, p. 144.213. *Carte cu învățătură*, p. 458-459.

să-L iubească pe Dumnezeu mai mult decât pe orice făptură. Iubirea față de El trebuie să întrecă cu mult pe aceea naturală față de părinți, soție, copii și rudeni²¹⁴. Ea se manifestă prin supunere, ascultare și împlinire a poruncilor Lui. Hristos pretinde lepădare de sine, adică renunțare la anumite plăceri și, dacă se cere, chiar la viață, pentru biruința adevărului în lume. Autorul nu propagă o credință statică și contemplativă, ci una luptătoare pentru adevăr și dreptate, capabilă de sacrificiu, care nu face rău, dar este în stare să sufere orice rău pentru mărturisirea lui Hristos: «Așa va și noi Dumnezeu, să ne vămu răni și ne vămu arde, sau s-amu și muri, să nu ne lepădamu de Hristosu, nici să miluimu pre sine, ce, ca cîndu n-ară avea împreunare nemică trupulu cu sufletulu, așa să ne dămu pre noi năpășiloru și grijiloru și tuturoru muncitoru pentru mărturisitura lu Hristosu și pentru dereptate și pentru adevărulu»²¹⁵.

Pe baza unor texte biblice cunoscute (Rom. X, 9—10), el afirmă că nu este suficientă credința interioară pentru mîntuire, ci trebuie să mărturisim cu gură pe Hristos și învierea Lui²¹⁶, că «nu numai înșine legiei lu Dumnezeu lucrători să fimu, ce și altora să fimu dereptători și învățători»²¹⁷. Convertirea sufletelor la Hristos aduce după sine o mare răsplată. Interpretînd alegoric afirmația Mîntuitorului că nimeni nu-și va pierde plăta dacă ar da numai un singur pahar de apă rece, el scrie: «Păharu de apă reace dă și cela ce învață cu tăriia duhului lu Dumnezeu pre cela setoșii și aprinșii în lucrurile cealea realele și pohtele cealea realele, și face pre ei ucenici lu Hristosu. Nu-șu va piarde nici acela piata sa, căce că întoarce păcătosulu cătră Hristosu și necredincioșii cătră credință»²¹⁸.

Iubirea față de semenii este un corolar și o dovadă palpabilă a iubirii față de Dumnezeu cel nevăzut. Ea nu se reduce numai la o atitudine sentimentală și pasivă față de semenii aflați în suferință, ci se manifestă concret și practic în fapte ale milei trupești. De aici îndemnul repetat ale autorului să facem fapte de milostenie: «Să hrănimu săracii, ca den masa lu Dumnezeu să ne hrănimu; să adăpămu setoșii, ca la cea apă de răpaușu să lăcuim... strilnii și ceaia fără case, în casele noastre să-l băgămu; golii să-i îmbrăcăm, bolnavii să-i cercetăm... Și căroru trebuiaște de ale trupului trebuințe, de cîtu ne e puterea, să slujim trebuința lor»²¹⁹.

Semenul este orice om cu care venim în vreun fel în legătură, nu numai prietenul ci și dușmanul, iar iubirea noastră trebuie să se reverse și asupra acestuia din urmă. Legea Evangheliei este superioară Legii lui Moise tocmai prin extinderea iubirii și asupra vrăjmașului: «Că cine iubeaște vrăjmașii, bunătatea iaste, și iaste lucru dumnezeiescu»²²⁰, deoarece numai Dumnezeu iubește și pe cei răi. O dovadă a iubirii față de semenii este și iertarea celor ce ne-au greșit. De aceea el ne îndeamnă «să nu ne aducemu aminte de greșale, oarecîtu de multu să voru greșit noao frații noștri sau vecinii noștri»²²¹.

Găsim în *Cazania a II-a* a lui Coresi și idei prețioase cu privire la *solidaritatea socială și pace*. Autorul constată că în sînul societății umane măcinată deseori de conflicte există și o tendință puternică spre unire, conformă cu voia lui Dumnezeu, datorită comunității de interese și ajutorării reciproce dintre membrii ei. Nici un om nu-și este suficient sieși, căci multiplele nevoi îl pun în situația de a apela mereu la semenii săi. Înțelepciunea lui Dumnezeu a făcut ca oamenii să-și fie utili și necesari

214. *Ibidem*, p. 206.217. *Ibidem*, p. 335.220. *Ibidem*, p. 343.215. *Ibidem*, p. 68.218. *Ibidem*, p. 207.221. *Ibidem*, p. 46.216. *Ibidem*, p. 140 și 203.219. *Ibidem*, p. 43.

unul altuia pentru a le doborî mîndria, care le-ar creşte considerabil în caz de independență absolută: «Că den nespusa amu preamîndria (preaînțelepciunea) a lu Dumnezeu iaste acestu lucru, ce e de toate unulu alăitui a-i trebui. Că de trebuimu unulu alăitui și cu alte treabe, ce nevoi stringe pe noi în liubovu (iubire). Că de-amu îi lostu de destulu fiindu, n-amu îi lostu mai șireapi decîtu fierile cealea sălbatecile? Ce cu nevoie și cu silă au plecat-au pre noi Dumnezeu unulu alăitui. Că în toate zilele ne rînjimu și ne certămu, și de ară fi luat u acestu frîu de la noi, cine amu mai curîndu li-vrea vrulu a vecinului dragostea și pacea?»²²².

Sîntem mădulare unii altora, după o expresie paulină și prin urmare sîntem datori să cultivăm simpatia, apropierea și iubirea unii față de alții. Trebuie să încălzim cu iubirea noastră chiar și pe cei ce nu ne iubește: «Cîndu nu va vrea să te iubească, atunce mai multu-i arată liubovu, ca elu să tragi, drep'ce amu nodu (mădular) iaste. Și nu zice derep'ce că iaste beteagu, că, uilîndu-lu betejală iaste liubovului; însă tu încălzește beteajala-i»²²³.

Interpret fidel al mesajului păcii adus în lume de Iisus Hristos, patriarhul bizantin îndeamnă stăruitor pe credincioși să urmărească dragostea și pacea, bunurile cele mai de preț și absolut necesare pentru *progresul și bunăstarea societății* omenești: «Că ca un izvoru iaste pacele și dragostea, și iaste începătura tuturor bunătăților. Că nemică nu iaste alta mai bună, decîtu pacele și dragostele, și mai susu și mai dulce. Și nu iaste alta mai lolosu și mai înlîrmșetată, ca dragostea ceia nefățărnică și împreunarea ceia bună»²²⁴. Sînt idei prețioase, a căror valoare este cu mult mai ridicată în zilele noastre decît în vremurile tulburi ale evului mediu.

Dintre celelalte virtuți creștine, *Evanghelia cu învățătură* recomandă în cîteva locuri *smerenia*, dar mai ales *răbdarea* pe care trebuie să o avem în suferințe și ispite. Omul duhovnicesc este în luptă necurmată cu puterile întunericului, de la care primește dese lovituri, încercări și suferințe de tot felul. El însă poate birui prin *credința, răbdare, și statornicie*. Autorul aduce aici o concepție biblică pe care el însuși a trăit-o și a verificat-o în propria-i viață zbuciumată, de aceea știe din experiență să învețe și să dea îndemnuri bune, întărire și mîngiere celor ce se trudesc să facă urcușul greu al vieții duhovnicești.

Împotriva patimilor recomandă stăruitor *rugăciunea și postul*, cele două arme de luptă care au darul de a întări puterile spiritului și a ține în frîu instinctele josnice. Eficacitatea rugăciunii depinde de starea sufletească a celui ce se roagă, de conținutul cererilor lui, de stăruința în rugăciunea și de atenția cu care își îndreaptă sufletul către Dumnezeu²²⁵. Pe cei care fac rugăciuni formale, cu mintea împrăștiată la lucruri lumești, îi mustră astfel: «Însă întră mulți în besearecă și sîrșescu cu limba o mie de stihuri de rugă, și cîndu esu ei nu știu ce-au zisu, că usnele (buzele) — șu rădică, e cu auzulu nu ascultă. Deci tu însuși nu ascultî rugăciunea ta, ome, iară Dumnezeu tu veri să o auză? Și-ți închini genunchele și grăești, iară cugetele tale ardu trupulu tău den lăuntru, iară voia ta den natară!»²²⁶.

Este demnă de remarcat prezența *rugăciunii inimii* în scrierile unui vrăjmaș al isihaiștilor, cum a fost Ioan Caleca, și recomandarea ca ea să fie practică și de credincioșii mireni. De altfel patriarhul bizantin n-a fost împotriva practicării acestei rugăciuni și n-a aprobat pe Varlaam, adversarul ei. Pornind de la cuvîntul Sfîntului Apostol Pavel: «Neîncetat să vă rugați» (I Tes. V, 17), pe care îl înțelege strict literal,

222. *Ibidem*, p. 311.223. *Ibidem*, p. 312.224. *Ibidem*, p. 129.225. *Ibidem*, p. 322.226. *Ibidem*, p. 327.

el scrie următoarele: «Deci mă rogu tuturor credincioșiloru carei voru să se spăsească, rugăciunea pravilei să nu o uitați nici dinicără, ce oare mîncîndu, oare bîndu, oare lucrîndu, oare cale lăcîndu, care slîndu, oare șezîndu, sau altuceva făcîndu, ne-părăsîtu să strigați lieșu-care de voi: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiaște noil»²²⁷. După cum se vede, el redă rugăciunea lui Iisus într-o formă puțin prescurtată²²⁸, dar nu amintește nimic de mijloacele artificiale prevăzute în metoda rugăciunii isihaste, unde exercițiul acestei rugăciuni era condiționat de reținerea respirației și de o anumită poziție a corpului²²⁹. În orice caz, pentru noi este interesant acest ecou îndepărtat al pietății isihaste, pornit din Bizanțul ortodox și răspîdit prin scrierile lui Caleca în limba română.

În general, omiliile din *Evanghelia cu învățătură*, după expunerea exegetică, se încheie cu o aplicare practică a temei dezbătute, care constă în îndemnul dat credincioșilor de a transpune în viața lor zilnică învățăturile mîntuitoare ale Evangheliei. Autorul își dezvăluie aici sufletul său adînc religios și dragostea față de păstoriții săi, pe care se străduiește din toate puterile să-i aducă la lumină și la o viață duhovnicească. Îndemnurile lui stăruitoare, felurite și repetate au de scop trezirea conștiinței morale, părăsirea păcatului, curățirea de patimi și ridicarea credincioșilor pe o treaptă mai înaltă de trăire creștină. El predică cu mult elan spiritualizarea vieții omenești, detașarea de senzualitate și de folosirea dezordonată a bunurilor acestei lumi. El caută să ridice privirile omului de pe pămînt la cer și să-l pregătească pentru ziua cînd va face marea trecere din lumea aceasta pe tărîmul veșniciei. O undă de nespusă și cuceritoare dragoste străbate paginile cărții, ceea ce va fi făcut pe strămoșii noștri din veacurile trecute s-o citească și s-o asculte cu plăcere și cu adîncă pietate.

5. *Izvoare literare și calități de stil.* — După expunerea conținutului ideologic, vom face o cercetare sumară a izvoarelor literare și a mijloacelor stilistice utilizate de autorul său alcătuitorul acestor omilii. Spunem «alcătuitorul», căci este greu de precizat pînă unde se întinde contribuția personală a patriarhului Ioan Caleca și care este materialul cules sau prelucrat de el din literatura omiletică și exegetică anterioară²³⁰. De altfel, în acest domeniu unde nu se urmărește cu orice preț originalitatea, meritul autorului constă mai ales în alegerea și aplicarea acelor *loci communes*, care circulau ca un bun comun al predicatorilor²³¹, și în calitățile de limbă și stil ale producțiilor sale literare.

Izvorul principal, prezent pe toate paginile cărții, este *Sfînta Scriptură*. Autorul cunoaște foarte bine atât Vechiul cît și Noul Testament. El alege și folosește cu pricepere texte din psalmi, din proroci și mai ales din Evanghelii și epistolele pauline. Metoda de interpretare a Bibliei este cea literală a școlii antiohiene, dar uneori întrebuițează și

²²⁷. *Ibidem*, p. 323.

²²⁸. Antim Nica, *Rugăciunea lui Iisus*, în «Biserica Ortodoxă Română», LVII (1939), nr. 9—10, p. 551.

²²⁹. *Ibidem*, p. 559—560; cf. și D. Stăniloae, *Viața și învățătura Sf. Grigorie Palama...*, p. 47.

²³⁰. V. Grecu, *op. cit.*, p. 22.

²³¹. *Ibidem*, p. 24.

metoda alegorică, cu înțeles duhovnicesc mai profund, ca în cunoscuta pildă a samarineanului milostiv²³², sau când expune și explică legea curățirii leprosului (Lev. XIV, 1—9), unde păsările, cedrul și isopul cu care preotul face curățirea leprosului primesc semnificații simbolice²³³.

Dintre *Sfinții Părinți* nu pomenește decît pe Grigorie de Nazianz, «marele Grigorie Bogoslovu, părintele nostru după Dumnezeu»²³⁴, cu un citat despre datoriile preoților de a fi lumini în lume, iar în altă parte cu un citat despre «începutul răului»²³⁵, numind pe marele teolog «dumnezeescul glășitoriulu Grigorie». În multe locuri însă pune în circulație idei ale Sfinților Părinți fără să menționeze autorul și poate fără să-l cunoască. Astfel, vorbind despre post²³⁶, se exprimă exact ca Sfîntul Vasile cel Mare în *Omilia despre post*, utilizată mai tîrziu și de Petru Maior în una din predicile sale²³⁷, iar când amintește de înomenirea lui Dumnezeu și îndumnezeirea omului, întrebuițează formula cunoscută a Sfîntului Atanasie al Alexandriei²³⁸. În omilia de la Botezul Domnului, expunînd învățătura ortodoxă despre cele opt botezuri, nu face decît să reproducă un text destul de lung din *Expunerea exactă a credinței ortodoxe*, a Sfîntului Ioan Damaschin, dar fără să amintească numele autorului²³⁹.

În afară de izvoarele biblice și patristice, autorul a mai utilizat *scrieri apocrife, istorice și chiar filozofice*. Bănuim că într-o scriere apocrifă a găsit date despre minunea proorocului Isaia, care prin rugăciunile sale a făcut să izvorască apă, în timpul regelui Ezechia, cînd asirienii asediau Ierusalimul și evreei mureau de sete²⁴⁰. Din scrieri istorice sau din tradiție a luat informațiile despre viața lui Lazăr de după înviere²⁴¹, despre nevasta și copiii Sfîntului Apostol Petru²⁴², despre Evangelistul Marcu, apostol al Egiptului²⁴³; despre distrugerea Ierusalimului de către Titus²⁴⁴ și despre episcopii care au participat la primul Sinod Ecumenic de la Niceea²⁴⁵. Prof. V. Grecu a găsit în omiliile lui Ioan Caleca reminiscențe din filozofia lui Platon, ba chiar o amintire aproape verbală din *Apologia lui Socrate* (cap. VI), cu privire la neștiința sau, mai bine-zis, la cunoștința lui Socrate că nu știe nimic²⁴⁶.

Prof. V. Grecu amintit, caracterizează prin cîteva trăsături limba și stilul originalului bizantin. El consideră pe Ioan Caleca «un teolog învățat și un scriitor nu cu totul lipsit de talent; de multe ori stilul lui e puternic și hotărît prin precizie; scurt la vorbă și impresionant; vioi și cu căldură. Expunerile de obicei sînt limpezi și de multe ori colorate-

232. *Carte cu învățătură*, p. 291—302.

233. *Ibidem*, p. 424—425.

234. *Ibidem*, p. 218.

235. *Ibidem*, p. 295.

236. *Ibidem*, p. 51.

237. Petru Maior, *Predici sau înveștături...*, ed. Elie Dăianu, Cluj, 1906, p. 41.

238. *Carte cu învățătură*, p. 497; cf. și P.G., XXVI, 1078, apud *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952, p. 94.

239. *Carte cu învățătură*, p. 511—512; cf. și Sî. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, ed. 11-a, trad.

D. Fecioru, București, 1943, p. 291—296.

240. *Carte cu învățătură*, p. 170.

241. *Ibidem*, p. 97—98.

242. *Ibidem*, p. 210.

243. *Ibidem*, p. 334.

244. *Ibidem*, p. 305.

245. *Ibidem*, p. 183.

246. V. Grecu, *op. cit.*, p. 24—25.

cu asemănări ce prind și țin atențiunea încordată»²⁴⁷. Numai cît, observă el, aceste calități ale originalului scad sau dispar în traducerea românească. Totuși unele figuri de stil traduse în românește dau relief și expresivitate limbii puțin formate a preoților traducători din Șcheii Brașovului. Între acestea menționăm în primul rînd *comparațiile* utilizate frecvent de autor pentru a sesiza mai bine anumite realități sufletești prin mijlocirea unor elemente din natură sau din viața socială. Astfel, iubitorul de argint nu se mai satură de avuție, precum nu se satură marea cu toate apele rîurilor ce se varsă în ea²⁴⁸; viața noastră trece și pierе ca frunza și florile²⁴⁹; ea este asemenea unei corăbii care se luptă cu valurile pe o mare întunecată și furtunoasă²⁵⁰; oamenii care se ostenesc pe calea credinței «trudei ceaia draga a albinelor închi-puiescu-se. Că cumu zboară acealea pre cîmpure și den toate erbile și den toate florile adună carea e cu frîmseațe și cu folosu, așa și aceștea cu dulceața dumnezeestiloru cuvinte îndulcescu sufletulu»²⁵¹. Dumnezeu este bun cu noi totdeauna, chiar și cînd ne pedepsește cu boli și cu încercări grele, ca și doctorul care este bun nu numai cînd scoate bolnavul în grădini și livezi și-l duce la băi plăcute, «ce și cîndu opreaște, de se flămînzeaște bolnavulu, și cîndu-lu tae și cîndu-i dă vreo iarbă amară»²⁵². Venirea primăverii deșteaptă în sufletul autorului un cald sentiment al naturii, însă de la descrierea frumuseților ei el se ridică îndată pe un plan superior și abstract și vorbește despre curățirea și înnoirea sufletului. «Iată amu, frațiloru, că trecu iarna, și primăvara înceape-se. Și vedemu toate făpturile de pre lume întregindu-se, și pomii înflurindu și toate leamnele (pomii, copacii) dumbrăviloru, și pămîntului răsărindu-i iarbă, și pasările toate cîntîndu, și alalte toate înoindu-se. Și de aceastea bucurămu-ne și ne veselimu. Și să slăvimu și mărîmu și ne mirămu prea bunului și meșterului Dumnezeu cela ce adauge și întoarce toată lumea spre noire. Ce, cumu vedemu aceastea toate înoindu-se, așa și noi, pînă vreame avămu, a noastră viață să o noimu»²⁵³. În altă parte, la elementele naturii reînviate adaugă și «marea făcîndu-se lină»²⁵⁴, ceea ce ne duce cu gîndul la mediul geografic în care s-a desfășurat viața autorului.

S-a remarcat de mult și pe bună dreptate că în omiliile de care ne ocupăm «lipsesc *exemplele* atît cele din Biblie, cît și cele din viață»²⁵⁵, adică ele nu sînt ilustrate cu istorioare sau pilde adecvate prin care să se capteze atenția ascultătorilor și să facă mai accesibile învățăturile expuse. Într-adevăr, există în această carte subtilități doctrinare, analize pedante și un rafinement stilistic propriu bizantinilor, dar cu mult deasupra nivelului de percepere a oamenilor simpli de la noi, cărora tipări-tura coresiană le era destinată. Pentru prima dată limba română a trebuit să primească în tiparele ei și să vehiculeze cu mijloace lingvistice încă nedeplin formate ideile și spiritul unei culturi superioare.

247. *Ibidem*, p. 25.248. *Carte cu învățătură*, p. 52.249. *Ibidem*, p. 53250. *Ibidem*, p. 55—56.251. *Ibidem*, p. 240—241.252. *Ibidem*, p. 63.253. *Ibidem*, p. 87.254. *Ibidem*, p. 133.255. Gh. Comșa, *Istoria predicei la români*, București, 1921, p. 21

6. *Răspîndirea cărții.* — *Evanghelia ca învățătură* a fost dată la tipar în 14 decembrie 1580 și s-a terminat lucrul abia în 28 iunie 1581²⁵⁶. În anul următor, la 14 august 1582, Luca Hirschel, care investise bani în tipărirea cărții, scria din Brașov o scrisoare lui Gaspar Budecker, judele Bistriței, prin care îi recomanda călduros cartea tradusă și tipărită sub îngrijirea sa. Pentru a fi cumpărată cu încredere de preoții români din vidicul Bistriței, în scrisoare se menționează că această *Cazanie* era aprobată nu numai de mitropolitul ardelean Ghenadie, ci și de către domnii de peste munți: Mihnea al II-lea și Petru Șchiopul, precum și de mitropoliții lor Serafim și Teofan al II-lea, care au cerut mai multe exemplare pentru trebuințele lor proprii și pentru bisericile și minăstirile din Țara Românească și Moldova. Aceștia, «au poruncit să se cumpere multe exemplare, care să fie introduse în țările lor, pentru a fi explicate și predicate oamenilor săraci»²⁵⁷. Iată dar atestată documentar răspîndirea cărții în toate ținuturile locuite de români.

Probabil că nu peste mult timp *Cazania* s-a epuizat și se simțea nevoia publicării unei noi ediții. În vederea acestui scop, cărturarii de la Schei, nemulțumiți cu prima traducere, s-au apucat să corecteze traducerea pe un exemplar tipărit, care se găsește în prezent în biblioteca bisericii din Schei și care a stat la baza ediției lui Sextil Pușcariu și A. Procopovici. Au făcut colaționarea după textul slavon pentru a reda cât mai exact înțelesul originalului, folosind limba curentă din Țara Românească și Transilvania de Sud²⁵⁸.

Dar retipărirea *Cazaniei* nu s-a mai putut face decît după 60 de ani de la prima ediție, iar exemplarul corectat de la Schei n-a mai fost utilizat. Românii din Transilvania au rămas o jumătate de veac fără tipografie. De abia în anul 1640 mitropolitul Ghenadie de la Brad (1627—1640) văzînd că se împutinează exemplarele din *Evanghelia cu învățătură* a lui Coresi, pe care o doreau «toți preoții»²⁵⁹, a procedat la tipărirea unei ediții noi din această carte ziditoare de suflet. *Evanghelia cu învățătură* a ieșit de sub tipar la Bălgrad după moartea lui Ghenadie († 1 septembrie 1640), în 1641, sub păstoria mitropolitului Ilie Iorest²⁶⁰. Oste-neala tipării a purtat-o dascălul popa Dobre, venit din Țara Românească, care însă n-a mai lucrat cu grija, interesul și priceperea lui Coresi. Pe lângă lipsa oricărei preocupări de estetică exterioară, el a lăsat grosolane greșeli de tipar, a sărit rînduri sau a eliminat pasaje întregi, fără a ține seama de lipsa de sens a frazelor astfel trunchiate²⁶¹. Totuși, chiar și în forma aceasta grosolană, cartea cu omiliile lui Ioan Caleca

256. *Carte cu învățătură*, p. 1.

257. Hurmuzachi, *Documente*, voi. XI, București, 1900, p. 656; *Istoria literaturii române*, I, Ed. Academiei, p. 318—319; Mircea Păcurariu, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*, în «Mitropolia Ardealului», XIII (1968), nr. 1—3, p. 105, și extras.

258. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 165—167; *Istoria literaturii române*, I, p. 320.

259. Aurelian Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților românești*, I, București, 1938, p. 80.

260. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 106.

261. I. Bianu — N. Hodoș, *B.R.V.*, I, p. 118; Gr. Scorpan, *op. cit.*, p. 561.

a însemnat, în împrejurările de atunci, o bună stavilă ortodoxă în fața calvinismului presant și agresiv.

*

La capătul acestei cercetări, se impune constatarea că *Evanghelia cu învățatură* a fost, pentru vremea sa, o operă de mare valoare culturală și religioasă. În contrast cu prima cazanie de nuanță calvinistă a lui Coresi, ea a înălțat prestigiul Ortodoxiei în Transilvania și a făcut dovadă irecuzabilă că Răsăritul ortodox nu avea nevoie de reformatori care să-l învețe Sfintele Scripturi, deoarece el a trăit totdeauna în ambianța și în spiritul lor. Venită prin filieră slavă din Bizanțul ortodox, chiar dacă autorul ei fusese compromis prin unele fapte reprobabile, această carte a răspândit lumina cunoștinței de Dumnezeu la poporul român, în limba sa necioplită dar dulce și înțeleasă de toți, și a făcut operă de apostolat într-o vreme când la noi «Cuvîntul Domnului era rar» (I Regi III, 1), căci nu pătrunsese decît foarte puțin în masele de jos ale poporului. Pe lângă aceasta, prin răspîndirea ei în toate ținuturile românești a contribuit în largă măsură la unificarea limbii române, premisă esențială a unității politice de mai târziu a poporului român. *Cazania* aceasta, ca și aceea a lui Varlaam, din veacul următor, a învățat pe români să vorbească, să simtă și să creadă la fel, a adus căldura dragostei de Dumnezeu în sufletele biruite de patimi, a întărit pe cei slabi în credință, a mîngîiat pe cei loviți de vitregia vremurilor și le-a aprins în suflet candela nădejzii de mai bine.

Pr. SILVIU HĂRĂGUȘ

LUCRAREA PASTORALĂ A PREOTULUI ÎN LEGĂTURĂ CU IDEEA DE ICONOM ȘI ICONOMIE

Una din marile probleme care preocupă în mod firesc pe oricare preot este aceea de a ști în ce fel urmează să se desfășoare opera sa pastorală, pentru ca rezultatele ei să fie cât mai eficiente, ceea ce înseamnă : cât mai valoroase în ele însele, cât mai rodnice în efectele lor practice, cât mai de folos fiecărui credincios în parte și sfintei Biserici în totalitatea ei. Dar opera pastorală — așa cum se realizează ea, în mod normal, pe teren — **nu** este, și nici nu poate fi altceva, decât rezultatul pregătirii profesionale a preotului și, în plus, și a vocației sale pentru misiunea căreia și-a închinat viața.

Așa fiind, este clar că vom avea de-a face aici cu două noțiuni corespunzătoare acestor două idei : prima este noțiunea de *operă pastorală*, iar a doua constituie, după cum vom vedea, *întreaga iconomie spiritual-preoțească*, pe care preotul — ca un adevărat iconom al lui Hristos — este dator să și-o însușească, la timpul potrivit, pentru a o avea la îndemână în activitatea sa practică.

Așadar, să privim mai întâi noțiunea de operă pastorală. În ce constă ea ? Răspunsul — cât se poate mai clar și într-o formă nu numai succintă, dar și intuitivă — îl aflăm la Sfântul Apostol Pavel. În prima Epistolă către Corinteni, referindu-se la felul cum a înțeles el să lucreze, spune : «Deși sint liber față de toți, m-am făcut rob tuturor, ca să câștig pe cât mai mulți. Cu iudeii, am fost ca un iudeu, ca să câștig pe iudei. Cu cei de sub Lege (m-am purtat) ca unul de sub Lege, deși eu nu sint sub Lege, ca să câștig pe cei de sub Lege. Cu cei ce n-au Legea, m-am făcut ca unul fără Lege, cu toate că, avînd Legea lui Hristos, nu sint fără Legea lui Dumnezeu — ca să câștig pe cei ce nu au Legea. Cu cei slabi, m-am făcut slab, ca pe cei slabi să-i câștig. Tuturor m-am făcut toate ca, în orice chip pe unii să-i mintuiesc. Și toate le fac pentru Evanghelie, ca să fiu și eu părtaș la ea» (I Cor. IX, 19—23).

Din cuvîntul de mai sus al Sfîntului Apostol Pavel ne dăm seama că — dacă e vorba să formulăm o definiție cu privire la noțiunea de operă pastorală — apoi ea nu poate fi concepută decît ca *acțiunea de propovăduire a cuvîntului dumnezeiesc* pe care preotul e chemat să-l aducă la cunoștința tuturor «*cu timp și fără timp*» (II Tim. IV, 2), *făcîndu-i să devină următori Mîntuitorului Hristos*.

Mai există însă și o altă însușire, nu mai puțin importantă, pe care o cere adevărata operă pastorală, anume aceea că, înainte de orice, ea trebuie să fie neapărat o lucrare de conducere a credincioșilor de către preot ; o lucrare ce trebuie făcută în spiritul evanghelic al unei totale dăruiri de sine pentru binele credincioșilor. Numai lucrînd asfel preotul își va putea împlini în întregime, atît de frumoasa, dar — în același timp — și atît de greaua sa misiune de slujitor al Bisericii lui Hristos.

În ceea ce privește cercetarea celei de-a doua noțiuni de bază, din cadrul temei ce ne preocupă, noțiunea de iconom și iconomie, urmînd calea strict logică, vom

căuta să o cunoaştem mai întâi sub *aspectul ei general*¹, fără să ne preocupăm, momentan, de natura obiectului la care ea se aplică. Apoi o vom privi şi sub *aspectul ei special, religios-creştin*, care ne preocupă în chip deosebit, pentru ca astfel să ne putem da seama de implicaţiile ce le are în opera pastorală a preotului.

ASPECTUL GENERAL AL NOȚIUNILOR DE ICONOM ȘI ICONOMIE

a) *Relația dintre cele două noțiuni.* — Trebuie să precizăm de la început că va trebui să ne ocupăm mai întâi cu noțiunea de *iconomie* sau *economie* și apoi, strâns legată de ea, cu noțiunea de *iconom*. De altfel, după cum se va vedea, aceasta e și ordinea lor genetică, pentru că e clar: trebuie să existe mai întâi iconomia ca obiect și numai după aceea poate să apară nevoia existenței unui iconom, care să o îngrijească și să răspundă de ființa și de rosturile ei. Un iconom în abstracto e ceva de neconceput.

De asemenea, e bine să precizăm și aceea că nu trebuie să facem nici o deosebire de înțeles între cuvintele *iconomie* și *economie*. Singurul lucru ce merită a fi reținut, în această privință, este că forma cea mai veche este aceea de *iconomie*, pe când forma cea mai nouă și mai des întrebuițată — mai ales în lumea laică — este azi aceea de *economie*. S-a produs, în timp, o schimbare fonică a inițialei acestui cuvânt, fără ca faptul acesta să fi avut vreo importanță semantică.

Originea cuvântului *iconomie* o aflăm în limba greacă veche, sub forma de *οικονομία*, iar înțelesul lui a fost bine și complet conturat de la început. Într-adevăr, cu privire la obiectul la care se referă, noțiunea de *iconomie* a avut — încă din epoca cea mai îndepărtată — înțelesul de *avuție*, pe care îl păstrează, ca fond prim, și astăzi.

Sfera noțiunii de *iconomie* era alcătuită în acea vreme din totalitatea produselor pământului fie cultivat, fie în stare naturală. Ca atare, erau cuprinse aici și animalele domestice. *Întreaga avuție — recte iconomie — aparținea comunității*; era un bun al tuturor, administrat de sfatul bătrânilor, prin șeful conducător al comunității. Mai târziu, dreptul de proprietate se fărâmițează și — datorită acestui fapt — se singularizează, trecând de la comunitate la indivizi, care, bine înțeles, sînt, în primul rînd, conducătorii familiilor lor².

În genere, «*iconomia are, în această vreme, caracter natural — dat fiind că produsele ei iau ființă de la sine, fără o prea mare intervenție a mîinii omului — iar produsele muncii sînt consumate în cadrul aceleiași gospodării, în care au și fost create, sau numai adunate. Cam în același timp, începe a lua ființă și schimbul*»³; bineînțeles, mai întâi în natură, sub forma de *troc* și apoi, mult mai târziu și pe diverse obiecte-etalon, sau chiar pe bani. Important, aici, este faptul că în această vreme,

1. Faptul acesta, deși poate lăsa impresia că depășește cadrul strict al temei propuse, are totuși avantajul că ne lărgeste mult orizontul și astfel dă puțința unei mai ușoare și mai ample înțelegeri a părții speciale, cu caracter religios-creştin, care pentru noi stă pe primul plan.

2. Desigur, nu se poate vorbi de o *iconomie* bine precizată decît atunci cînd omul a depășit starea dată de natură, ajungînd la starea de trăire în societate. Ceea ce valorează, în chip deosebit, în epoca aceasta — care e cea mai îndepărtată, în timp, a societății omenești — sînt doar produsele pămîntului, iar nu pămîntul însuși. Este epoca vieții nomade, în care omul nu se simte legat de pămînt decît cu totul temporar și numai în măsura în care acesta îi poate fi de folos imediat. Prețuirea deplină a pămîntului se va face mult mai târziu, atunci cînd viața se va fi statoric în așa măsură încît el să poată fi cultivat cu tot ce era strict necesar existenței omului.

3. Academia de științe a U.R.S.S., Institutul de economie, *Manual de economie politică*, Ediția de stat, București, 1955, p. 39.

iconomia apare ca rezultatul firesc al muncii și al grijii personale a stăpînului iconom, care, singur — sau ajutat și de membrii familiei lui — se străduiește să adune toate cele de trebuință vieții. El chibzuește și ia măsurile necesare ca să sporească și să păstreze toate bunurile economiei.

Între timp însă lucrurile s-au tot schimbat. Avuțiile au crescut. Peregrinările nomade s-au produs din ce în ce mai rar. Viața și-a căutat neconținut un făgaș sta-tornic. S-a dat o tot mai mare atenție cultivării pămîntului. Iconomia a căpătat proporții mereu sporite. Și astfel, cînd activitatea stăpînului iconom nu mai putea face față multiplelor ei cerințe, s-a recurs la ajutorul altei sau altor persoane — fie dinăun-trul, fie dinafara familiei — care să se ocupe numai de buna conducere a averii stă-pînului. Fratele cel mare al fiului risipitor din parabola cu același nume (Luca XV, 22—32) nu era altceva decît un iconom al averii dinafară, de la cîmp, a părintelui său.

În clipa cînd s-a produs această nevoie, care a determinat o asemenea hotărîre din partea stăpînului, a luat ființă *funcția de iconom*. De bună seamă, ea nu putea fi încredințată oricui. Interesul stăpînului și al membrilor familiei lui era ca cel ales pentru îndeplinirea ei să fie nu numai devotat și cinstit, dar și cît mai apt, și în același timp cît mai bine pregătit, pentru ca astfel să facă față, în cele mai bune condiții multiplelor cerințe ale unei asemenea funcții. Era absolut necesar deci ca cel în cauză să fie ales cu multă grijă. În această privință să ne gîndim la rolul important pe care ajunsese să-l joace Iosif la curtea faraonului Egiptului, datorită faptului că el se dovedise a fi un foarte chibzuit și înțelept iconom, care a salvat de la pieirea prin foa-mete întregul popor (Fac. XLI, 14—57).

b) *Însușirile iconomului*. — În general, acestea erau :

— Să fie capabil de-a aduna toate bunurile necesare celor trăitori înăuntru și în contul economiei respective.

— Să păstreze cu mare grijă și să apere cuprinsul întregii economii ce i-a fost încredințată spre o înțeleaptă chivernisire și folosire și, nu mai puțin, și pe aceea agonisită de el și adăugată, în chip firesc, celei dinții (A se vedea în această privință parabola talanților : Matei XXV, 14—30 și Luca XIX, 12—27).

— Să fie pătruns de ideea că e dator să sporească neconținut — și cantitativ, și calitativ — întreaga economie ce i s-a încredințat (A se vedea aceeași parabolă a talanților).

— Să folosească în chip înțelept toate bunurile economiei, dar nu oricum, ci po-trivit voinței și intereselor stăpînului său. În acest sens, Mîntuitorul însuși ne *apare* ca cel mai strălucit iconom, căci El a zis : «Cuvintele pe care vi le grăiesc Eu nu vi le spun de la Mine, ci Tatăl care sălășluiește în Mine face lucrurile Lui» (Ioan XIV, 10).

— Ca o încoronare a celor de mai sus, se cere și darul de a prevedea cele ce sînt de așteptat să se întîmple în viitor, fapt care constituie, desigur, un summum de înțelepciune. Iosif tîlmăcește, în chip minunat, visul faraonului și — cu puterea pe care i-o dă regele — ia măsurile de rigoare pentru a preîntîmpina foametea (Fac. XLI, 14—57).

c) *Evoluția cuvîntului economie în legătură cu formele economiei*. — Cuvîntul *economie* — ca, de altfel și cel de *iconom*, care e strîns legat de primul — a căpătat în decursul vremii și alte sensuri. În linii mari însă el și-a păstrat și continuă să-și păstreze și azi înțelesul prim, pe care l-a avut în momentul cînd a luat ființă. Conținutul noțiunii de economie poate fi redus doar la ideea de *totalitate a anumitor bunuri materiale sau spirituale, strînse și păstrate cu multă grijă, spre a putea fi folosite ușor, cînd nevoia o va cere, potrivit voinței stăpînului lor*.

Pornind de la acest înțeles general, s-au creat cu timpul și alte înțelesuri, cu sfere mai restrânse. Diversificarea iconomiei a atras după sine, în chip firesc multiplicarea denumirilor.

Așa, de pildă, avem de-a face foarte de timpuriu cu o iconomie strîns legată de așezările statornicite de viață omenească, o iconomie a familiei, o iconomie care ține de casa omului (*domus*); este *iconomia domestica*, în care stăpînul iconom creează bunurile — singur sau în unire cu ai casei — și tot el le și folosește, în mod direct, pentru nevoile sale și-ale alor săi. În mod firesc, «*iconomia domestica*» este, în mare măsură și o «*iconomia naturalis*».

Pe un plan ceva mai ridicat se vorbește apoi despre o *iconomie rurală* sau *urbană*, după cum bunurile ce aparțin iconomiei sînt legate de viața de țară sau de cea de oraș. În același chip, cuvîntul iconomie sau economie mai are și înțelesul de *stabilire și păstrare a anumitor raporturi de armonie între părțile unui întreg*.

Privită sub aspectul lucrativ-funcțional, economia unei opere — indiferent de natura ei — înseamnă întocmirea sau orînduirea planului integral, sau numai al anumitor părți, ale unei lucrări ce urmează a fi executată. Apoi, e de la sine înțeles că tot ce are legătură cu iconomia sau economia este de natură iconomică sau economică. Ca urmare a acestui fapt, atunci cînd zicem: «Economicul primează în toate acțiunile omenești» — expresie folosită foarte des azi — *noțiunea de economic se confundă cu tot ce poate constitui un bun aparținînd economiei și, ca atare, cu economia însăși*. Și, demn de observat, *acest lucru este valabil, în aceeași măsură, nu numai pentru economia materială, ci și pentru cea spirituală*. Cum era firesc, toate problemele acestea, privitoare la *producerea, repartizarea și folosirea de bunuri* — fie materiale, fie spirituale — necesare vieții, au dat naștere, încă din timpurile vechi, unei științe speciale, numită *economia politică*. Grecii și romanii au prețuit-o în chip deosebit.

În ce privește cuvîntul iconom, trebuie să observăm că și el a avut și are mai multe sensuri.

În primul rînd, a însemnat *posesorul stăpîn al unei iconomii create de el însuși muncind*, — fie singur, fie ajutat de ai săi — pentru a produce, înainte de toate, cele absolut necesare vieții.

În al doilea rînd, este de luat în considerare *funcția specifică de iconom*, în care caz stăpînul unei iconomii încredințează întreaga sa avere, sau numai o parte din ea, unei anumite persoane, cu obligația pentru aceasta de a lua asupra-și toată răspunderea conducerii și a administrării ei, avînd grijă să păstreze, să facă să sporească și să folosească în chip înțelept bunurile ei, ținînd seamă, în orice moment, de voința și de interesele stăpînului său.

ASPECTUL SPECIAL AL NOȚIUNILOR DE ICONOM ȘI ICONOMIE RELIGIOASĂ-CREȘTINA

a) *Sensul noțiunii de iconomie (economie) în Sfînta Scriptură a Noului Testament*. — În primul rînd, desprindem aici sensul de *slujbă sau dregătorie a culva care destășoară activitatea de administrator al unei avuții*. Aceasta o aflăm în parabola despre iconomul necredincios. «Ce este aceasta ce aud despre tine?» zice stăpînul. «Dă-mi socoteala *dregătoriei tale*, căci nu mai poți fi iconom» (Luca XVI, 2). Iar iconomul necredincios, grijuliu pentru soarta sa viitoare, zice întru sine: «Știu ce voi face, ca să mă primească în casele lor, cînd voi fi fost scos din iconomie» (Luca XVI, 4).

În ambele versete, noțiunea de iconomie (economie) ne apare categoric cu înțelesul de *funcție sau dregătorie pe care o exercita cineva în numele și cu puterea pe care i-a dat-o stăpînul în momentul cînd i-a încredințat averea sa spre păstrare și, nu mai puțin, spre a-i fi administrată și sporită cît mai judicios și cît mai cinstit posibil.*

Tot în același sens, de dregătorie, este folosit cuvîntul iconomie și de către Sfîntul Apostol Pavel, atunci cînd vorbește despre propria sa apostolie, zicînd: «Negreșit, de-aș lucra de bună voie, ar fi să am răsplată; dar, fiindcă lucrez din poruncă, am numai o dregătorie dată în grijă» (I Cor. IX, 17). «Acum, spune el, vorbind către coloseni, mă bucur de suferințele mele pentru voi și împlinesc, în trupul meu, lipsurile necazurilor lui Hristos, pentru trupul Lui, care este Biserica și al cărei slujitor m-am făcut eu, potrivit iconomiei lui Dumnezeu ce mi-a fost dată mie pentru voi, ca să aduc la îndeplinire cuvîntul lui Dumnezeu» (Col. I, 24—25).

La fel le vorbește și efesenilor, cînd le arată că el este Apostolul neamurilor, hotărît ca atare de către Mîntuitorul Iisus Hristos, spunînd: «Pentru aceasta, eu Pavel, întemnițatul lui Iisus Hristos pentru voi, păgînii, dacă negreșit ați auzit de iconomia darului lui Dumnezeu, care mi-a fost dată mie pentru voi, că prin descoperire mi s-a dat în cunoștință această taină, precum pe scurt v-am scris, de unde, citind, puteți să cunoașteți priceperea mea în taina lui Hristos» (Efes. III, 1—4). De aici rezultă nu numai faptul că apostolia lui i-a fost încredințată de către Mîntuitorul însuși, ca o dregătorie de foarte mare preț, dar și faptul, deosebit de important, că toată priceperea lui, de a mărturisi taina venirii pe lume a lui Hristos, el o avea, nemijlocit, de la Mîntuitorul Hristos, Care i se descoperise, în chip minunat, pe drumul Damascului.

Trebuie să observăm apoi că înțelesul cel mai nou — și cel mai de seamă, în același timp — ce a fost atribuit noțiunii de iconomie, acela de *rînduială de natură spirituală*, sau de întocmire a planului unei opere de mare însemnătate, a fost folosit din plin, în Sfînta Scriptură, care vorbește despre *iconomia sau planul mîntuirii omului din robia păcatului*. Sfîntul Apostol Pavel spune clar că i-a fost dăruit harul lui Dumnezeu ca să binevestească neamurilor bogăția cea de nepătruns a lui Hristos și să învedereze astfel tuturor «care este iconomia tainei celei din veci ascunse în Dumnezeu, ziditorul a toate» (Efes. III, 7—9). Prin cuvintele de mai sus se face aluzie la planul mîntuirii, pe care Dumnezeu l-a adus la îndeplinire prin Domnul nostru Iisus Hristos, cînd a sosit plinirea vremii. Dar din aceste cuvinte rezultă și justificarea cinstirii cu rangul de iconom, ce se dă în Biserică de către arhiereul-episcop al locului preoților care se disting, în activitatea lor, prin grija ce o poartă «întregii iconomii a darului celui de multe feluri al lui Dumnezeu». (I Petru IV, 10).

Există însă și o altă iconomie de natură spirituală, aceea referitoare la *formarea instructiv-educativă a noilor credincioși creștini*. Sfîntul Apostol Pavel se preocupă de aproape și de această iconomie și atrage atenția ucenicilor săi asupra modului cum trebuie să lucreze și să se poarte, mai ales față de noii creștini. «Cînd am plecat în Macedonia — zice el către Timotei, discipolul său — te-am îndemnat să rămii în Efes, ca să pui în vedere cîtorva (se înțelege, dintre noii creștini) să nu mai învețe învățături străine; nici să ia aminte la basme și la genealogii fără de sfîrșit, care aduc mai degrabă certuri decît lucrarea mîntuitoare a lui Dumnezeu cea întru credință. Iar ținta poruncii Domnului este dragostea din inimă curată, din cuget bun și din credință nefățarnică, de la care unii rătăcind s-au întors spre deșartă vorbire, voind să fie învățători ai Legii, dar neînțelegînd nici cele ce spun,

nici cele pentru care dau adevărire» (I Tim. I, 3—7). Vedem aici marea grijă pe care o arată Apostolul neamurilor cu privire la totalitatea învățăturilor ce trebuie transmise noilor creștini, întrucît acest lucru nu se poate face nici oricum și nici de către oricine, ci cu o anumită orînduială și numai de către creștini bine pregătiți. Această orînduială nu-i altceva decît însuși iconomia procesului instructiv-educativ ce urmează a fi desfășurat de către slujitorii Bisericii lui Hristos pentru a forma buni creștini din credincioșii dați în duhovniceasca lor purtare de grijă. Căci — după cum învață marele Apostol — nu vorbe multe și fără de rost, ci învățături simple și clare le trebuiau noilor creștini. De aceea, logic este ca cel ce vrea să învețe pe alții să se învețe mai întîi pe sine; să fie lămurit în primul rînd el însuși asupra a ceea ce vrea să învețe pe alții. Altfel, tot ce spune și tot ce face e numai o searbădă încurcătura de vorbe și o inutilă pierdere de timp, fără sens și fără valoare. Iar astfel de fapte, care mai mult încurcă decît aduc lumină în mintea și în sufletele creștinilor, nu trebuie să existe în sînul Bisericii lui Hristos.

În orice acțiune serioasă, numai cel ce se pregătește cu grijă poate ajunge la izbînda finală. Și în această privință e bine de urmat pilda Mîntuitorului Iisus Hristos. Fiind nu numai Dumnezeu adevărat, dar și om adevărat, El s-a pregătit temeinic pentru marea misiune ce avea de împlinit. «Iar Copilul, spune Sfîntul Evanghelist Luca, creștea și se întărea cu duhul, umplîndu-se de înțelepciune; și harul lui Dumnezeu era asupra Lui» (Luca II, 40). Dar nu numai în sînul familiei, ci și în afară — ori de cîte ori avea prilejul — El căuta să afle totul, să învețe, în primul rînd, despre tainele strîns legate de cuvîntul lui Dumnezeu. De aceea, cu prilejul sărbătorilor Paștilor, îl aflăm în marele templu din Ierusalim — și nu avea atunci decît doisprezece ani —, «șezînd în mijlocul învățătorilor, pe care îi asculta și-i întreba», în așa chip încît «toți care îl auzeau se minunau de priceperea și de răspunsurile Lui» (Luca II, 46—47).

În același scop, Iisus a venit apoi la Sfîntul Ioan Botezătorul «și, pe cînd se boteza tot norodul, S-a botezat și El» (Luca III, 21); iar după aceea, «întorcîndu-se de la Iordan plin de Duhul Sfînt, a fost purtat de Duhul în pustie, timp de patruzeci de zile și acolo a fost ispitit de diavolul» (Luca IV, 1—2) pentru ca astfel El, Fiul lui Dumnezeu, să se întărească în credință — bine înțeles, ca om — respingînd pe diavolul.

b) *Sensul noțiunii de iconom la Fericitul Ieronim, în «Vulgata»*. — Dintre Sfinții Părinți bisericești, cel care s-a preocupat în chip deosebit să găsească termenii cei mai adecvați pentru fiecare noțiune a fost Fericitul Ieronim, în traducerea Sfintei Scripturi cunoscută sub numele de *Vulgata*. E firesc deci să cercetăm, pe temeiul acestei opere, formele în care aflăm exprimată noțiunea de iconom, deoarece e clar că oricît de prețioasă ar fi iconomia, numai el, iconomul, este cel chemat să o pună în valoare la timp potrivit și să-i dea viață din viața lui, atunci cînd socotește că e nevoie de aceasta.

Noțiunea de iconom este înfățișată de către Fericitul Ieronim sub patru aspecte principale, folosind pentru exprimarea fiecăruia cîte un alt cuvînt, care contribuie — după cum vom vedea — la precizarea sensului ce i se atribuie.

Un prim înțeles este acela de *împărțitor de bunuri*, care se redă prin cuvîntul *dispensator*. «Cine este iconomul credincios și înțelept pe care stăpînul îl va pune peste toți slujitorii Săi, ca să le dea tainul la timp potrivit? Fericit este robul acela pe care stăpînul îl va afla, la venirea lui, făcînd așa! Adevăr vă spun, că îl va pune pe el iconom peste toată averea sa» (Luca XII, 42—44).

După cum vedem, aici obiectul iconomiei încredințate iconomului îl formează doar o mică parte din bunurile materiale ale stăpînului: acelea ce sînt necesare pentru hrana slugilor, adică a sclavilor care primeau masa în comun. Iconomul însuși face parte dintre ei, iar slujba lui e ușoară, dacă el e om cinstit și de bună credință, căci nu are altceva de făcut decît să împartă, la timp potrivit si cu dreptate, hrana cuvenită celor truditori pentru mulțumirea stăpînului, hrană pe care acesta avusese grijă să i-o dea în primire, la plecare, în acest scop. E vorba aici de o economie foarte redusă și de mică importanță, căreia îi corespunde o slujbă prea puțin însemnată. Și totuși Mîntuitorul spune că — de va fi credincios și înțelept întru împlinirea sarcinii sale — stăpînul îi va acorda modestului iconom o așa de mare încredere încît «îl va pune iconom peste întreaga sa avuție» (recte *iconomie*) (Luca XII, 44). Aceasta înseamnă că trebuie să judecăm pe oameni și faptele lor nu după mărimea sau micimea slujbei ce le-a fost încredințată, ci după felul cum știu și înțeleg ei să se achite de îndatoririle pe care le au.

Același sens îl are cuvîntul *dispensator* (împărțitor de bunuri) și atunci cînd obiectul iconomiei este de natură spirituală. Aceasta rezultă din ceea ce ne spune Sfîntul Apostol Pavel. «Așa să ne socotească pe noi fiecare — zice el — ca slujitori ai lui Hristos Iisus și ca *iconomi ai tainelor lui Dumnezeu*. Iar la iconom, nu-mai alta se caută: *ca să fie cineva dovedit credincios*» (I Cor. IV, 1—2).

Din aceste cuvinte rezultă că aici avem de-a face cu o economie pe de-a întregul spirituală, fapt care ne arată că în acea vreme sfera noțiunii de economie era înțeleasă, așa cum o înțelegem și noi azi, ca raportîndu-se la totalitatea bunurilor materiale și spirituale.

Un al doilea înțeles pe care Fericitul Ieronim îl atribuie noțiunii de iconom este acela redat prin cuvîntul *villicus*, cu sensul de cel însărcinat să valorifice o moșie sau alte bunuri ale unei gospodării întinse. Corespondentul de azi al acestui cuvînt ar fi, desigur, administratorul. Tot cu acest înțeles îl folosește și Fericitul Ieronim cînd ne înfățișează, în traducere, pilda iconomului necredincios (Luca XVI, 1—8): «Era un om bogat, care avea un iconom și acesta a fost pîrit lui că-i risipește avuțiile. Deci, l-a chemat și i-a zis: «Ce este aceasta, ce aud despre tine? Dă-mi socoteala dregătoriei tale, căci nu mai poți să fii iconom. Atunci iconomul a zis întru sine: Ce voi face, că stăpînul meu ia economia de la mine...?»

Ceea ce ne interesează din acest citat, în cadrul temei noastre, este faptul că aici cuvîntul *villicus* ne înfățișează — ca și cuvîntul *dispensator*, despre care am vorbit mai înainte — un iconom cu o însărcinare specială, de proporții reduse, aceea de *valorificator al anumitor bunuri de natură materială*, ce i-au fost încredințate în acest scop de către stăpînul său. Dar Fericitul Ieronim folosește cuvîntul *villicus* și atunci cînd e vorba de servitorul credincios și înțelept, care, plin de grijă, caută să îndeplinească întru totul porunca stăpînului său, după cuvintele Mîntuitorului: «Adevăr grăiesc vouă, că peste toate avuțiile sale îl va pune pe el» (Matei XXIV, 47; Luca XII, 44). Aceasta înseamnă că îl va face mai mare și peste avuțiile sale spirituale, dat fiind că încrederea lui în slujitorul respectiv e desăvîrșită.

Un al treilea înțeles, pe care Fericitul Ieronim îl dă noțiunii de iconom este acela de *stringător al dărilor plătite de către cetățenii unui oraș*. În acest scop, el folosește cuvîntul *actor*, care înseamnă vistiernic, cu înțelesul restrîns doar la o singură operație financiară: aceea de stringător de dări. Era o slujbă modestă, dar totuși importantă, căci ea putea fi îndeplinită și cu bunătate și dreptate, dar

— nu mai puțin — și cu răutate și asuprire. De bună seamă, Erast vistiernicul, despre care vorbește Sfântul Apostol Pavel în încheierea Epistolei sale către Romani (XVI, 23), era unul dintre creștinii de seamă din sinul tinerei Biserici a Corintului întemeiată de către Apostolul neamurilor. Altfel, acesta nu i-ar fi făcut cinstea să-l pomenească în mesajul său către creștinii din Roma.

Cel de-al patrulea termen, cuvîntul *arcarius*, pe care îl folosește Fericitul Ieronim în Vulgata, pentru a înfățișa noțiunea de iconom, ni se pare cu mult mai important, pentru că — nu numai în sens figurat, ca în primele trei cazuri, ci și în chip direct și real — *sfinții apostoli și creștinii zeloși erau numiți administratori ai tainelor divine*. «Așa să ne socotească pe noi fiecare — zice Sfântul Apostol Pavel — ca slujitori ai lui Hristos și ca iconomi ai tainelor lui Dumnezeu» (I Cor. IV, 1).

În Epistola către Tit, episcopul e numit, cu o exprimare cum nu se poate mai categorică, *οἰκονόμος τοῦ Θεοῦ* «iconom al lui Dumnezeu». «Căci se cuvine ca episcopul să fie fără de prihană — spune Sfântul Apostol Pavel — *ca un iconom al lui Dumnezeu*» (Tit. I, 7). În același fel grăiește și Sfântul Apostol Petru, în Epistola întâi sobornicească, îndemnînd pe toți credincioșii să se lase de păcat și să aibă, necentenit, ca pildă pe Domnul Iisus Hristos și încheind astfel: «După harul pe care l-a primit fiecare, slujiiți-vă de el, spre folosul tuturor, *ca niște buni iconomi ai darului celui de multe feluri al lui Dumnezeu*» (I Petru IV, 10).

Din ambele citate înfățișate mai sus rezultă caracterul spiritual al înțelesului pe care îl are aici noțiunea de iconom, redată prin cuvîntul latin *arcarius*. Deosebit de important, în același timp, este faptul că sensul general al celor patru termeni folosiți de Fericitul Ieronim în Vulgata este acela de: *strîngător, păstrător cu grijă și administrator înțelept al bunurilor primite*. Iar aceste bunuri, după cum am văzut, sînt nu numai materiale, ci și spirituale; și toate spre folosul nostru. De aceea este firesc ca orice creștin să se străduiască să le pună în valoare și cu atît mai mult preotul, căci el are menirea de a fi păstorul înțelept și devotat al turmei cuvîntătoare ce i-a fost încredințată spre purtare de grijă.

FONDUL ȘI FORMA ICONOMIEI SPIRITUALE PREOTEȘTI

În scopul mai sus arătat, este de dorit ca preotul să cunoască bine, pe de o parte: întreaga iconomie spirituală, de natură omenească și dumnezeiască, ce i-a fost transmisă de către educatorii săi firești — părinții, școala și societatea —, iar pe de altă parte tot ceea ce trebuie să-și însușească singur, printr-o acțiune de autoeducare și autoinstruire moral-religioasă creștină, în vederea împlinirii cu rod bogat a slujirii sale umanitare și preotești. E de la sine înțeles că aceste două mari categorii de cunoștințe constituie pentru el *temeiul intelectual* de care dispune și care va sta, în chip firesc, la baza tuturor acțiunilor sale.

În același timp însă este absolut necesar ca preotul să știe — și teoretic și practic — în ce chip trebuie să se poarte și să lucreze, ca *formă de manifestare*, pentru ca, prin ceea ce gîndește și înfăptuiește, să poată ajunge la convingerea că el este pildă vie, demnă de urmat întru totul.

Așadar, primul punct — fondul — are ca obiect totalitatea cunoștințelor pe care urmează să și le însușească viitorul preot, pe cînd al doilea punct — forma —

se referă la felul lui de a fi, la comportarea de orice clipă pe care trebuie să o aibă, atât ca om cit și ca slujitor al Bisericii lui Hristos. Le vom cerceta pe rând.

a) *Privire de ansamblu asupra fondului.* — Din punct de vedere programatic trebuie să constatăm că, pe primul plan, stă necesitatea ca viitorul preot să se integreze mediului în cadrul căruia își va duce viața ca om și ca cetățean. Opera aceasta revine, în chip firesc, școlii de cultură generală care posedă azi toate disciplinele, teoretice și practice, necesare realizării unui asemenea scop, cunoștințele ce se predau aici alcătuind mijlocul cel mai bun pentru unificarea și integrarea spirituală, cu caracter general-uman și național, a tuturor cetățenilor patriei noastre.

La pregătirea aceasta se adaugă, pe un al doilea plan, cursurile școlii medii profesionale pe care o numim *seminar teologic*. După cum se știe, aici se dau cunoștințe speciale, cu caracter religios-creștin, menite să creeze climatul instructiv-educativ și mediul cultural propice formării tinerilor doritori de a intra în cler. În plus, pentru o cât mai armonioasă completare a întregii iconomii spirituale a viitorilor preoți, programa cursurilor medii-seminariale cuprinde și alte studii, cu caracter laic, privind viața în genere și, în chip deosebit, viața poporului și a pămintului românesc, atât sub aspectul istoric, pentru a cunoaște și simți legătura cu trecutul, cât și sub aspectul prezentului creator, zi de zi, al unei lumi noi.

După aceea — în cadrul celor patru ani de studii speciale ce se fac, în continuare, în *institutele teologice de grad universitar*, — se trece la adâncirea problemelor teologice, pe teme doctrinar și de metodologie practică. Procedînd astfel, conducerea Bisericii Ortodoxe Române caută, cu multă grijă, să obțină o cât mai bună și cât mai completă pregătire a viitorilor preoți.

E de la sine înțeles că întreaga armătură spirituală cu care pornesc la drum acești tineri e cuprinsă, în primul rând, în *cunoștințele* și în *deprinderile de viață*⁴ pe care și le-au însușit în timpul anilor de pregătire. Iar acest fapt e deosebit de important, pentru că — potrivit psihologiei — numai atât putem cit știm; și tot astfel, numai atât știm cit cunoaștem. Aceasta înseamnă că, în condiții de viață cu totul normale, limita puterilor noastre de realizare nu poate trece niciodată, și în nici un chip, dincolo de limita cunoștințelor noastre.

Din acest principiu, rezultă o consecință nu mai puțin importantă și anume că: în măsura în care se mărește cantitatea cunoștințelor noastre, în aceeași măsură sporesc și puterile noastre de realizare. Interesant este că acest lucru se petrece în același fel nu numai în ordinea înfăptuirilor cu temei reproductiv — adică a celor ce au la bază doar simpla imitare a actelor semenilor — ci și a celor cu temei de creație, rezultate dintr-o elaborare cu totul nouă a percepțiilor și a reprezentărilor vechi, pe care le avem în conștiință.

Oricare ar fi însă situația cu privire la puterea cunoștințelor în viața sufletească a preotului, trebuie să arătăm că — dacă el va fi capabil să adauge la învățămintele bazate pe cunoaștere și rațiune, și o credință creștină puternică —

4. Deprinderile de viață, bune sau rele, pe care ni le-a format — și de care depinde felul caracterului nostru — trebuie socotite, cel puțin în ce privește începuturile lor, tot ca date de cunoaștere; bine înțeles, ca date de cunoaștere bazate pe imagini de mișcare și intrate definitiv în subconștient, sau chiar în inconștient, ajunse în starea de acte reflexe, prin punerea lor în aplicare, neconștient într-una și aceeași formă, sau cel puțin în forme cvasiidentice.

rezultatele activității sale pastorale vor fi dintre cele mai fericite. Îmbinarea armonioasă dintre aceste două forme de desăvârșire constituie idealul unei vieți spirituale superioare pentru orice preot.

Ca o completare la cele de mai sus, e necesar să ținem seamă și de un alt fapt, tot atât de important, și anume că nu-i de conceput ca tânărul preot să se mulțumească doar cu pregătirea programatică, pe care a primit-o în timpul anilor de studii. Cunoștințele și deprinderile de viață pe care și le-a însușit în acea epocă trebuie completate neconținut și cu multă grijă cu trăirea sinceră a unui puternic sentiment religios-moral, manifestat prin cult și prin rugăciuni. Acestea constituie o zestre spirituală extrem de prețioasă pentru viitoarea sa activitate practică în cuprinsul parohiei. Dar ele nu sînt totul. Trebuie să li se adauge și alte cunoștințe, extra-programatice, dobîndite printr-o lectură sistematică și, în plus, prin experiența de viață a fiecăruia. Iar aceasta, *experiența*, e tot ce poate fi mai diferit, de la un ins la altul, pentru că e clar: bogată sau săracă, simplă sau complexă, justă sau injustă, ea apare ca o rezultantă a posibilităților intelectuale și morale, a sensibilității și a puterii de voință, a mediului natural și social și a împrejurărilor în care e chemat să-și desfășoare activitatea cel în cauză și, mai presus de toate, a înclinației — într-o măsură mai mică sau mai mare, dar pe care e de dorit s-o posede fiecare — de a reflecta serios și neconținut asupra întîmplărilor ce se produc în viața zilnică și, totodată, asupra stărilor de lucruri în mijlocul cărora trăiește, cu preocuparea, mereu trează, de a trage, din tot ce se întîmplă în jurul concluzii cît mai juste. Mai mult decît pentru oricine, lumea și viața trebuie să fie pentru preot o școală permanentă, din care el să scoată cît mai multe și cît mai valoroase învățăminte, căci toate acestea îi vor fi de mare folos în activitatea sa de ridicare moral-religioasă a păstoriților săi.

Ca să încheiem această parte privitoare la principalele date ale fondului iconomiei spirituale-preoțești e necesar să menționăm și alte două constatări cu caracter general.

Primă stă în faptul că — în activitatea oricărui ins — concepția despre lume și despre viață, pe care și-a format-o în decursul anilor pe baza studiilor și a experienței, are o importanță precumpănitoare și în ceea ce simte și gîndește, și în ceea ce înfăptuiește. Cine nu știe cît sînt de diferiți oamenii între ei? Unii, de o indolență revoltătoare, trec prin viață fără să lase nici o urmă, fără să însemne aproape nimic. Alții, dimpotrivă, veșnic nemulțumiți de ei înșiși, se străduiesc fără încetare să creeze mai-binele: și în ceea ce-i privește pe ei personal, și în ceea ce-i privește pe cei din jurul lor. Ei se situează pe planul superior al personalităților creatoare de noi valori și nu se mulțumesc niciodată, nici cu știința pe care o posedă, nici cu ceea ce pot înfăptui. Împătimiți de dorința de a crea *noul superior* — ceea ce, în esență, înseamnă mai-binele, care tinde neconținut spre *desăvârșire* — ei caută să-și sporească la maximum și posibilitățile intelectuale, și cantitatea și calitatea înfăptuirilor, conducîndu-se, după principiul «semper ascendens».

A doua constatare cu caracter general ni se pare de o și mai mare importanță. Ea stă în faptul că pentru preot nu se poate concepe nici un progres, necum desăvârșirea — mai ales în ordinea spirituală — fără să existe o *conștiință morală superioară*, care, pururea trează, să fie capabilă să înfrunte tot ce ar putea aduce o cît de mică știrbire legii moral-religioase creștine, cristalizată în cuvintele: «Să

iubești pe Domnul, Dumnezeuul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău și cu tot cugetul tău. Aceasta este marea și cea dintâi poruncă. Iar a doua, la fel cu aceasta : să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. De aceste două porunci atîrnă toată Legea și prorocii» (Matei XXII, 37—40). E de la sine înțeles că suportul cel mai de preț al conștiinței morale a preotului îl constituie trăirea, cu maximă intensitate și sinceritate a credinței creștine, bazată pe un puternic sentiment religios. Numai astfel poate căpăta viață prima poruncă din Lege, care cere ca înainte de orice să iubim pe Dumnezeu și pe aproapele nostru.

Pentru a împlini acest lucru se cere însă din partea preotului multă străduință, unită cu dorința fierbinte de a fi tot mai luminat în credință și tot mai hotărît în facerile de bine. Într-un cuvînt, aceasta înseamnă a *tinde neconținut către desăvîrșirea moral-religioasă creștină*, care se impune de la sine oricărui adevărat credincios — dar mai ales preotului — dat fiind că ea trebuie să fie socotită ca o ultima rație, cînd e vorba de eforturile privitoare la realizarea idealului creștin. «Viața-i datorie grea», zicea poetul George Coșbuc, în balada *Moartea lui Fulger*, voind să atragă atenția asupra seriozității cu care sîntem datori să o privim. Cu atît mai mult este grea, zicem noi, dacă vrem să o trăim în lumina desăvîrșirii creștine — așa cum se și cuvine, desigur — urmînd astfel îndemnul Mîntuitorului, care zice : «Fiți, dar, și voi desăvîrșiți precum Tatăl vostru cel ceresc desăvîrșit este» (Matei V, 48).

În această privință un bun exemplu dă și Sfîntul Apostol Pavel. Cît de frumos, dar mai ales cît de sincer înfățișează el această idee a datoriei de a lupta pentru desăvîrșirea în Hristos! «Nu doar că am și luat răsplata — zice el — ori că sînt desăvîrșit; dar eu alerg după ea ca s-o cuceresc, întrucît cucerit am fost și eu de către Hristos Iisus. Fraților, eu încă nu socotesc să o fi cucerit. Dar una fac : uitînd de cele ce sînt în urma mea, și tinzînd la cele ce sînt înainte, alerg la țintă, la răsplata dumnezeieștii chemări de sus, întru Hristos Iisus» (Filip. III, 12—14). Apoi, pentru a încheia ideea, adaugă : «Așadar, cîți sîntem desăvîrșiți aceasta să gîndim; iar dacă întru ceva voi gîndiți altfel, Dumnezeu vă va lumina și într-aceea. Dar, de acolo de unde am ajuns, să urmăm același dreptar să gîndim la fel» (Filip. III, 15—16). După aceea, voind să-i și învețe pe cei ce vor să-i urmeze cuvîntul cum trebuie să procedeze ca să poată înfăptui cît mai ușor zisele lui, el li se adresează cu o rugăminte înflăcărată, spunîndu-le : «Fraților, faceți-vă următorii mei și luați seama la cei ce umblă, așa cum aveți pildă de la noi» (Filip. III, 17). Ideea luptei ce se dă în sufletul marelui apostol apare în toată frumusețea și măreția ei. De altfel, dacă cercetăm întreaga operă a Sfîntului Apostol Pavel, vom constata că, din punct de vedere spiritual, aceasta este ținta supremă care-l preocupă neîncetat; desăvîrșirea întru Hristos Iisus. Către ea își îndreaptă el, neconținut, toate strădaniile.

Acest lucru se cere și preotului, căci el trebuie să fie, în orice moment, pildă vie pentru enoriașii săi. Dar nu numai pe plan religios-moral, ci și pe plan general-omenesc, căci ideea desăvîrșirii se manifestă azi sub cele mai variate forme, în toate domeniile de activitate. Ca să ne convingem, n-avem decît să luăm seama la cele ce se petrec în jur. Constatăm că pretutindeni, pe întreg cuprinsul patriei noastre, zi de zi se afirmă tot mai mult ideea unei nevoi stringente de a se înfăptui, fără încetare, mai binele. Se creează astfel, în toate domeniile de activitate, noi și noi valori, atît în ordinea materială cît și în cea spirituală. Aceasta fiind situația, e de datoria preotului să fie alături de cei ce se străduiesc pentru realizarea

unui țel atât de nobil. Dar prin nimic altceva nu și-ar putea îndeplini el mai bine această îndatorire — ținând seamă de specificul activității pe care o desfășoară Biserica — decît căutînd să înfăptuiască desăvîrșirea spirituală a credincioșilor săi. Bineînțeles, e vorba în primul rînd — ținînd seamă de scopul ultim al activității pastorale a preotului — de desăvîrșirea morală al cărei temei îl constituie credința creștină bazată pe trăirea unui puternic sentiment religios și, totodată, pe o cît mai adîncă înțelegere și înfăptuire a principiilor de viață morală creștină. Pentru aceasta însă se cere ca el să cunoască temeinic nu numai fondul iconomiei sale spirituale preoțești, ci și forma în care urmează ca el să se manifeste în cadrul activității sale practice, pentru ca să poată duce la bun sfîrșit misiunea ce are de îndeplinit.

b) *Forma de manifestare a activității pastorale a preotului.* — Aceasta îmbracă, desigur, multe și variate aspecte, pentru că ea e în funcție de loc, de timp, de oameni, de împrejurări etc. În linii mari însă — oricare ar fi datele ei determinante — ea nu se poate îndepărta, principal, de modelul pe care l-au lăsat, în primul rînd Mîntuitorul Iisus Hristos, iar în al doilea rînd toți cei care s-au străduit să-i urmeze pilda: Sfinții Apostoli și ucenicii lor, apoi Sfinții Părinți și, în sfîrșit, toți slujitorii cu viață pilduitoare ai Bisericii. De altfel, Mîntuitorul însuși ne îndeamnă să-i urmăm pilda. «Învățați (adică luați pildă) de la Mine — zice El — că sînt blînd și smerit cu inima» (Matei XI, 29). Iar Sfîntul Apostol Pavel zice: «Că lauda noastră aceasta este: mărturia cugetului nostru că ne-am purtat în lume, dar mai ales la voi (adică la corinteni), întru sfințenie și întru curăția cea dumnezeiască, nu întru înțelepciunea trupească. ci întru harul lui Dumnezeu» (II Cor. I, 12).

După cum vedem, Sfîntul Apostol Pavel vrea să arate că a fost pildă bună pentru credincioșii de-abia intrați în sînul Bisericii din Corint. Ideea aceasta este exprimată de el în epistolele către ucenicii săi Timotei și Tit. Celui dintîi, după ce îi atrage atenția să se ferească de învățătorii mincinoși, îi dă sfaturi, arătîndu-i cum trebuie să se poarte în mijlocul credincioșilor, spunîndu-i «că deprinderea trupească la puțin lucru folosește, pe cînd dreapta credință spre toate este de folos, avînd făgăduința și a vieții de acum și a celei ce va să vie... Nimeni să nu disprețuiască tineretele tale, ci *pildă să te faci credincioșilor*: cu cuvîntul, cu purtarea, cu dragostea, cu duhul, cu credința și cu curăția (I Tim. IV, 8, 12). La fel grăiește și către Tit, spunîndu-i: «În toate să te dai pe tine *pildă de fapte bune*, dovedind în învățătură neschimbare, cinste, cuvînt sănătos și fără de prihană, pentru ca împotrivorii să se rușineze, neavînd de zis nimic rău despre noi» (Tit II, 7—8). Același lucru îl spune și în Epistola către Evrei, cînd zice: «Aduceți-vă aminte de mai marii voștri, care v-au grăit vouă cuvîntul lui Dumnezeu și privind la săvîrșirea vieții lor să le urmați credința» (Evrei XIII, 7). Cuvîntul «privind» are aici sensul de «luînd pildă».

În îndrumările pe care le trimite către mai marii bisericilor întemeiate de el de curînd, Sfîntul Apostol Petru gîndește și se exprimă în același chip. «Păstorii turma lui Hristos dată în seama voastră — zice el — cercetînd-o nu cu silnicie, ci cu voie bună, după (cuvîntul lui) Dumnezeu; și nu pentru cîștig urît, ci din dragoste; dar nu ca și cum ați fi stăpîni peste Biserici, ci *pilde făcîndu-vă turmei*» (I Petru V, 2—3).

Îndrumări cu privire la felul de a se purta și de a lucra al preotului găsim la toți Sfinții Apostoli. Acela însă care s-a preocupat, ca nimeni altul, de ideea necesității unei necentenite desăvîrșiri a slujitorilor Bisericii a fost Sfîntul Apostol

Pavel. Tot el este cel ce înfățișează — într-o formă generală — *portretul adevăratului preot*, atunci când zice: «Se cuvine, însă, ca episcopul (respectiv preotul), să fie fără prihană, bărbat al unei (singure) femei, treaz, întreg la minte, cuviincios, primitor de străini, priceput în a învăța pe alții, nebețiv, nedeprens a fi bătaș, ci blind, pașnic, neubitor de argint, bun chivernisitor în casa lui, având copii ascultători și de o desăvârșită bună-cuviință; căci dacă cineva nu știe să-și rânduiască propria lui casă, cum va purta de grijă de Biserica lui Dumnezeu?... Și tot așa și diaconii: să fie oameni de cinste, iar nu îndoielnici în cuvânt» (I Tim. III, 2—5, 8).

Desigur, portretul acesta este cu totul departe de ceea ce constituia pentru Sfântul Apostol Pavel viziunea preotului ideal, pe care el o trăia intens, zi de zi și clipă de clipă, în conștiința lui, dându-i neconținut contururi noi, tot mai bine-precizate. Afirmația e ușor de verificat, pentru că, citindu-i opera, constatăm că — ori de câte ori avea prilejul — el ținea să adauge noi calități, una mai valoroasă ca alta, menite să completeze imaginea primă, generală, a portretului schițat. Dar care sînt acele însușiri? Fără îndoială, acelea pe care însăși viața le cere, fiind absolut necesar ca ele să nu lipsească din zestrea spirituală a preotului. Împrăștiate cu o magnifică dărnicie în mai toate epistolele sale, ele contribuie la crearea figurii apostolice a preotului ideal, a preotului desăvârșit în gând și în faptă, în grai și în simțire.

Așa, de pildă, Sfântul Apostol Pavel vrea ca preotul să nu fie mîndru, căci mîndria e păcatul diavolului (I Tim. III, 6); ci, dimpotrivă, plin de modestie în toate, să arate că el este ceea ce este numai prin harul lui Dumnezeu, care se află în el (I Cor. XV, 10), iar nu prin propria sa putere. Apoi, e de netăgăduit că pentru oricine, dar mai ales pentru preot, a ține la cinstea sa personală este o obligație morală de cea mai înaltă prețuire. Aceasta îl și face pe Sfântul Apostol Pavel să zică: «Mai bine îmi este mie a muri, decît (a lăsa) ca lauda (cinstea) mea să o facă cineva zadarnică» (I Cor. IX, 15).

Cu același scop de a determina o cît mai luminoasă structură morală a preotului, el spune că «unui slujitor al Domnului nu i se cade să se certe (cu nimeni), ci să fie blind față de toată lumea, destoinic în a da învățătură și îngăduitor» (II Tim. II, 24); apoi, nu mai puțin, că trebuie să nu fie cu părtinire către unii sau către alții, ci, din contră, la fel de bun și de îngăduitor față de toți, indiferent de neam și de credință, întrucît în lumea creștină, «nu mai există nici iudeu, nici elin, nici rob, nici slobod, nici parte bărbătească sau femeiască, ci toți sinteți una întru Hristos Iisus» (Gal. III, 28).

Apoi preotului i se cere să dea tuturor cinstea cuvenită: «Pe cel bătrîn, să nu-l înfrunți, ci să-l îndemni ca pe un părinte; iar pe cei mai tineri, ca pe frați. Pe femeile bătrîne, îndeamnă-le ca pe niște mame, iar pe cele tinere ca pe surori, cu toată curăția» (I Tim. V, 1—2); și astfel, cu multă grijă și dragoste, să poarte «neputințele celor slabi», lucrînd nu pentru plăcerea sa, ci pentru binele și zidirea aproapelui (Rom. XV, 1, 2).

Pe aceeași linie de gândire ce are ca obiect forma de manifestare a preotului în cadrul activității sale pastorale, Sfântul Apostol Pavel cere ca slujitorii Bisericii lui Hristos «să nu fie iubitori de arginți și nici de cîștig urît» (I Tim. III, 3; Tit I, 7), pentru că «cei ce vor să se îmbogățească alunecă în ispite și în curse și în multe poftes nebunești și în vătămare, căci iubirea de arginți este rădăcina tuturor răutăților» (I Tim. VI, 9, 10).

Apoi, pentru a nu lipsi nimic din nimbul moralității preotului, Sfântul Apostol Pavel insistă, în chip deosebit, asupra obligației ca acesta să păstreze o totală.

curăție : și trupească și sufletească, și strict personală și în căsnicie, trăind «întru sfințenie și cinste, iar nu în poftă pătimasă, ca păgînii care nu cunosc pe Dumnezeu» (I Tes. IV, 4—5). «Se cuvine ca preotul să fie neprihănit» (I Tim. III, 2; Tit I, 8), să se ferească de a aduce tulburare Bisericii lui Hristos (I Cor. X, 32) și să nu dea întru nimic prilej de scandal (II Cor. VI, 3).

Astfel, Sfîntul Apostol Pavel e neobosit în a arăta care trebuie să fie formele de activitate pastorală a preotului, pentru ca, în orice împrejurare, el să se arate tuturor ca un adevărat model de viață creștină, *pildă vie pentru credincioșii păstoriți*. Preotul e dator să cerceteze cu multă atenție epistolele pauline ori de cîte ori simte nevoia unei îndrumări sănătoase cu privire la formele de manifestare ale activității sale pastorale. Puterea sa de a înțelege cuvîntul dumnezeiesc și de-a înfăptui binele oricînd și oriunde, așa cum cere Mîntuitorul Iisus Hristos, va fi cu atît mai eficientă cu cît el va trăi mai din plin conținutul celor trei mari virtuți teologice : credința, nădejdea și dragostea.

Credința este una din cele mai puternice pîrghii ale vieții religioase — și aceasta cu și mai mult temei cînd e vorba — pentru că acesta, prin însăși misiunea sa, trebuie să fie neconținut pilda cea bună, demnă de urmat, a păstoriților săi.

Întreaga economie spirituală a preotului trebuie să se bazeze apoi pe încrederea lui totală în bunătatea și în ajutorul lui Dumnezeu, pe sentimentul plin de nădejde că Mîntuitorul Iisus Hristos este neconținut sprijinitorul său de fiecare clipă.

În ceea ce privește cea de a treia și cea mai importantă dintre marile virtuți teologice, iubirea creștină, aceasta trebuie să fie pentru preot larg cuprinzătoare ; să nu se oprească doar la cei de aceeași credință, sau la cei de același neam, ci să meargă cu mult mai departe, îmbrățișînd deopotrivă pe toți oamenii. Preotul trebuie să fie convins că în puterea dragostei sale stă însăși cheia mîntuirii lui și a credincioșilor ; iar cu privire la acțiunea sa pastorală că ea va fi întru totul rodnică și salutară pentru sufletele credincioșilor dacă el, preotul, se va dăruie de dea-ntregul ușurării nevoilor de viață, folosind la maximum, cu multă dragoste, conținutul mereu îmbogățit al întregii sale economii spirituale-preoțești.

CONCLUZII ȘI PRINCIPII PRACTICE PRIVIND ACTIVITATEA PASTORALĂ A PREOTULUI

Cîteva concluzii de natură psiho-pedagogică și social-misionară sînt, credem, absolut necesar, dat fiind că prin ele vom avea putința să înfățișăm sintetic răspunsul la întrebarea : ce trebuie să facă și cum trebuie să se comporte preotul în activitatea sa pastorală pentru ca — printr-o cît mai chibzuită folosire a darurilor cu care este înzestrat — să poată conduce către o stare de neconținută propășire spirituală pe credincioșii ce i-au fost dați în grijă ? Aceasta, bineînțeles, și în ce privește problemele de ordin strict religios, și în ce privește celelalte probleme — dar mai ales cele de natură morală — legate strîns de nevoile vieții obișnuite.

a) *Pilda ca temei al oricărei acțiuni pastorale*. — Mîntuitorul Iisus Hristos a dat îndemnul : «Învățați de la Mine!» — ceea ce înseamnă : Luați pildă de la Mine ! — «Că sînt blînd și smerit cu inima și veți găsi odihnă sufletelor voastre!» (Matei, XI, 29). Potrivit acestui îndemn care poate fi privit ca un principiu fundamental de metodologie a activității practice a preotului, întreaga învățătură pe care

a dat-o Mântuitorul Hristos, a fost împărtășită, foarte adesea, în pilde sau parabole. Tot astfel învață și Sfântul Apostol Pavel. În Epistola către Tit, ca și în alte multe locuri, el zice lămurit: «În toațe să te dai pe tine pildă de fapte bune...» (Tit II, 7). În același fel se exprimă și Sfântul Apostol Petru când se adresează mai marilor Bisericilor de-abia înființate. Arătându-le cum trebuie să se poarte, el le cere, în chip deosebit, să fie, întotdeauna, pilde grăitoare pentru credincioși (I Petru II, 5).

Așadar, ceea ce se cere de la preot — când e vorba de modul în care trebuie să se desfășoare acțiunea sa pastorală în cuprinsul parohiei — este, în primul rând, ca el însuși să fie cea dintii și cea mai de necontestat pildă în fața credincioșilor. Cu alte cuvinte, să lucreze și să se poarte în așa fel încît ceea ce vrea să fie și să facă păstoririi săi să fie și să facă mai întii el, preotul.

Dar de ce insistă atât de mult Mântuitorul și Sfinții Apostoli asupra pildei? Pentru ce i se acordă o atât de mare importanță în acțiunea de afirmare a cuvîntului dumnezeiesc? Pentru că, mai înainte de orice, pilda sau exemplul reprezintă — mai ales în domeniul moralei practice — obiectul direct al intuiției. Și aici e vorba de o intuiție vie și puternică, rezultată din contactul imediat cu viața însăși.

Apoi orice pildă constă din realizarea în fapt a unei idei. Așa, de exemplu, ideea de milă se realizează faptic prin actul de milostenie; ideea de cinste, prin respectarea oricărui bun ce aparține aproapelui; ideea de dreptate cere să dăm fiecăruia ce este al său, adică ceea ce i se cuvine în chip firesc. În același fel se realizează orice altă idee. Dar — ceea ce e foarte important — întrucît orice pildă reprezintă o idee în acțiune, urmează că odată cu intuirea pildei, ne însușim și ideea ce-i stă la bază. În aceasta și rezidă extraordinara valoare a pildei. Așa fiind, consecința logică ce se impune oricărui preot cu privire la îndeplinirea misiunii sale pastorale este de a *crea cît mai multe pilde de fapte bune*, care să-i ajute pe credincioși să realizeze, printr-o acțiune de imitare scopuri de viață moral-religioasă creștină neconținut superioare. Trăirea, în chip direct, a conținutului pildei constituie cea mai vie și cea mai puternică acțiune intuitivă, iar urmarea firească este că procesul învățării se simplifică și se ușurează la maximum.

E de la sine înțeles că, pentru a înfăptui astfel de acțiuni pilduitoare, se cere ca preotul să pună toată rîvna și întreaga sa capacitate de creație în orice lucrare pe care o întreprinde. E bine să nu se uite că izbînda sau eșecul oricărei acțiuni pe care el dorește să o vadă realizată și de către credincioșii săi stă, în primul rînd, în modul cum a știut el însuși să o înfăptuiască atunci cînd a creat-o pentru a o da ca pildă. În această privință, un strălucit exemplu îl aflăm în nuvela *Popa Tanda* a lui I. Slavici. Atîta vreme cît doar a cuvîntat, rezultatele activității pastorale a preotului au fost lipsite de însemnătate. Cînd însă a înlocuit vorba cu fapta, toți enoriașii lui au deschis ochii mari, ca să vadă cît mai bine ce face popa Tanda de a reușit să-și schimbe cu totul înfățișarea și rosturile gospodăriei lui. Iar în fruntea curioșilor era cel mai leneș dintre leneși, Marcu Florii Cucului, care a devenit cel dintii ucenic și tovarăș de muncă al vrednicului preot.

b) *Cîteva principii cu caracter practic, privitoare la activitatea social-misionară a preotului.* — Pornind de la ideea că orice lucrare a preotului trebuie să mărturisească prin fapte dragostea față de Dumnezeu și față de aproapele (Matei XXII, 37—40), sintem convinși că ceea ce îl poate ajuta în primul rînd pe preot la realizarea acestui scop este *conștiința vie, clară și precisă a îndatoririlor ce-i revin*. Pentru că, așa cum se întîmplă în orice domeniu de activitate, nimeni nu

poate corespunde just, la timp și în întregime unui anumit rol ce are de îndeplinit în viață, dacă nu știe înainte de a porni la treabă ce va avea de făcut, practic, în fiecare moment, pentru realizarea lui. Dar dacă pentru orice lucrare, fie ea cât de mică, este necesară o anumită pregătire, cu atât mai mult se cere aceasta atunci când e vorba de fixat rosturile de învățătură și de acțiuni practice pe care preotul urmează să le desfășoare pe teren, în parohie, pentru realizarea misiunii sale pastorale.

La cele de mai sus trebuie să adăugăm încă un lucru deosebit de însemnat pentru viața preotului și anume: *convingerea* pe care trebuie s-o aibă că preoția este o înaltă misiune, pusă în slujba Bisericii lui Hristos și a oamenilor. El va trebui să exprime această convingere printr-o îndoită acțiune pastorală: una cu caracter pămîntesc, legată de viața aceasta, ținînd să aducă în sufletele credincioșilor dorința și voința de a crea, prin muncă cinstită, tot ce poate fi de folos pentru ușurarea vieții materiale obișnuite și alta cu caracter spiritual, care să-i înalte pe credincioși la o cît mai cuprinzătoare înțelegere a cuvîntului dumnezeiesc, pentru ca în felul acesta să-i facă împlinitori ai acestui cuvînt, iar nu numai ascultători ai lui (Iacov I, 22).

Dar pentru a ajunge la un asemenea rezultat se cere din partea preotului multă rîvnă pentru propovăduirea cuvîntului dumnezeiesc. Preotul are de îndeplinit o misiune învățătoare, și teoretică, și practică. De aci rezultă că, fiind obligat să învețe pe alții, se cuvine în chip firesc ca mai întîi el să fie învățat. Cu cît va fi mai bogată economia sa spirituală-preoțească, cu atât vor crește și posibilitățile dărniciei sale față de cei ce urmează a fi instruiți și educați de el în cele ale credinței și ale faptei bune. Așadar, se cere ca preotul să-și dea silința să-și însușească necontenit noi cunoștințe: în primul rînd, pentru sine însuși, pe linia strictă a misiunii sale preoțești, apoi, în egală măsură și pe linia a ceea ce e legat de cele obișnuite ale vieții credincioșilor săi.

Preotul trebuie să aibă în vedere că cel ce vrea să facă pe alții desăvîrșiți trebuie să fie mai întîi el desăvîrșit: și ca mod de a gîndi, și ca simțire, și ca fel de a lucra și de a se comporta în viață. În plus, trebuie să știe că *procesul desăvîrșirii, ori de ce natură ar fi, nu are decît început, iar nu și sfîrșit*. Deci eforturile către desăvîrșire trebuie făcute neîncetat. De asemenea trebuie să se știe că procesul desăvîrșirii urmează să se desfășoare pe un plan multilateral. Fie că e vorba de desăvîrșirea prin cunoaștere, fie că e vorba de desăvîrșirea prin credință, un fapt este absolut sigur și anume că cel ce dorește desăvîrșirea se poate apropia de ea mult mai ușor dacă posedă cunoștințe cît mai întinse, cît mai temeinice și cît mai juste privind obiectul credinței.

Dar oricît ar fi de prețioase cunoștințele, ele nu sînt deajuns pentru o normală desfășurare a procesului desăvîrșirii, despre care am vorbit. Actul desăvîrșirii mai cere ceva și anume: o conștiință liniștită și stăpînă total pe sine, care să-i dea celui în cauză putința de a aprecia just valoarea morală a propriilor sale fapte, pentru că acestea, în primul rînd, pun în lumină adevărata factură sufletească a oricărui ins. Poporul, în înțelepciunea lui, spune foarte plastic, parafrazînd cuvintele Mîntuitorului: «Precum pomul după roade, tot așa, omul se cunoaște după fapte». Este nevoie deci ca preotul să aibă o dreaptă judecată, care nu este altceva decît conștiința morală, pentru a-și îndeplini cu succes activitatea sa pastorală.

Pentru a-și putea urmări și cîntări just valoarea faptelor, e bine ca preotul să-și întocmească un program de lucru temeinic chibzuit, pe care să caute a-l în-

deplini, zi de zi, întru totul. O activitate bine ordonată și susținută neconținut cu grijă, chiar dacă este mai redusă cantitativ, prețuiește cu mult mai mult decât o acțiune de mare anvergură, dar săvârșită la voia întâmplării și în mod sporadic.

În domeniul acțiunilor cu caracter social, principiul fundamental după care credem că e bine să se conducă preotul este acesta: *să nu existe nici o lucrare de interes obștesc, la care el să nu ia parte, în vreun fel oarecare*. Numai astfel se pot crea și întări legăturile sufletești dintre preot și enoriașii săi. Experiența a dovedit că atât exemplul de viață al preotului cât și cuvântul său au contribuit adeseori la luarea unei hotărâri de interes obștesc, la realizarea unei idei, la înfăptuirea unei opere de bine etc.

Privită în ansamblu, activitatea pastorală a preotului cere nu numai o pregătire temeinică, prin care să-și însușească toate cunoștințele necesare, ci și o *metodă de a munci*, bazată pe sentimentul puternic al *cultului muncii și al datoriei*. Aceasta pentru că — mai mult decât oricare altă profesiune, preoția, prin însăși natura ei, are o formă de manifestare cu totul singulară, care impune preotului ca activitatea ce desfășoară în parohie să se bazeze într-o mare măsură pe propriile sale forțe.

Pentru a putea răspunde obligațiilor ce-i revin, e absolut necesar ca preotul să trăiască, zi de zi într-o stare de adevărată febră a asimilării de noi cunoștințe, mai ales în epoca primă a activității sale preoțești. Apoi, în același chip și cu aceeași grijă, să fie plină de râvnă de a crea cât mai multe *fapte de bine*, prin care să înalțe nivelul de viață spirituală și materială a credincioșilor. Acest lucru prețind din partea sa nu numai un permanent efort spiritual, ci și o *muncă dirză în domeniul acțiunilor practice*, legate direct de viața materială obișnuită, căci mai ales acestea dau sens și valoare imediată, pentru credincioși, ostanelilor preotului.

În tot ceea ce gândește și înfăptuiește preotul trebuie să pornească de la principiul: «*semper ascendens*», care, pe cât e de simplu, pe atât este de larg cuprinzător și adecvat nevoilor vieții. Acesta înseamnă că orice problemă pe care o pune viața — indiferent de natura ei — urmează să fie rezolvată pe temeiul luptei pentru mai bine, pe temeiul legii progresului și al desăvârșirii și, mai presus de toate, pe temeiul iubirii nețărmurite față de oameni.

În ceea ce privește modul de a lucra pentru atingerea acestui scop, socotim ca fiind concludente îndemnulurile Sfântului Apostol Petru adresate astfel slujitorilor Bisericii: «*Puneți și din partea voastră, toată sirguința și adăugați la credința voastră fapta cea bună ; iar la fapta cea bună, cunoștința ; la cunoștință, înfrînarea ; la înfrînare, răbdarea ; la răbdare, evlavia ; la evlavie, îngăduiala trătească ; iar la îngăduiala frățească, dragostea... Pentru aceea, fraților, siliți-vă cu atât mai virtuos, să faceți temeinică chemarea și alegerea voastră*» (II Petru I, 5—7, 10).

Prof. Dr. BARTOLOMEU POPESCU

TIPOGRAFIA MITROPOLIEI BUCUREȘTILOR ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA (1754—1810)

Știrile despre tipografia mitropolitană din Capitala Țării Românești nu lipsesc, deși în chip firesc ele au și oarecare lacune. Ultimile informații, bogate de altfel, sînt cele date de I.P.S. Mitropolit Tit Simedrea în lucrarea: *Tiparul bucureștean de carte bisericească în anii 1740—1750*, apărută în anul 1965.

În cele ce urmează vom încerca a face o prezentare a activității desfășurate de tipografia mitropolitană din București, de la această dată înainte, pe timp de a jumătate de secol.

Urmașul lui Neofit Cretanul în scaunul mitropolitan este tot un grec — *Filaret I* (1753—1760), fost episcop al Buzăului. În cei șapte ani de păstorie, el s-a preocupat și de treburile tipografiei, îndemnat, desigur, de lucrarea bună pe care o înfăptuise Neofit înaintașul său imediat, ca și de faptul că alături de el, lucrau cu elan, în aceeași direcție: la Iași, mitropolitul Iacob I Putneanul; la Rîmnic, episcopul Grigorie Socoteanu; și la Blaj, mitropolitul Petru Pavel Aron.

În timpul păstoriei sale se tipărește *Psaltirea* (1756), în 4°, 8 + 222 file¹, cu blagoslovenia și cheltuiala sa, «în sfînta Mitropolie a Bucureștilor», de Barbu Bucureșteanul tipograful.

I. Ne conducem exclusiv de lucrarea fundamentală: Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche (1508—1830)*. Tot ce s-a mai adăugat de diverși autori nu schimbă nimic, sau foarte puțin, din cadrul acestui excelent repertoriu. Pentru Psaltire: *B.R.V.*, III, f. 135.

Această *Psaltire* are o «Predoslovie» către cititori, scrisă de însuși mitropolitul, în care se spune: «Primiți cu dragoste și cetiți cu înțelegere, că pentru aceasta ne-am nevoit de o am tipărit mai chiar prelimba noastră rumânească». Iar la sfârșitul tipăriturii se află următoarea însemnare: «Prin îndemnarea și nevoiea Cozmei ermonahulu ecclisiarhul Sfintei Mitropolii», — viitorul episcop al Buzăului și mai apoi mitropolit al Țării Românești.

Trei ani mai apoi, în 1759, se tipărea la București, poate tot în tiparnița Mitropoliei, un *Ceaslov mic*. O însemnare în grecește din februarie 1759, aflată în una din condicile Mitropoliei păstrate la Academie, dă următoarele referințe privitoare la această carte: «Orologii mici, am tipărit noi coale 25. Lei 127,75, s-a făcut cheltuială cu hîrtia și cu plată și cu carnea și altele; lei 10 o chilă de pîine, ce au mîncat; lei 11,30 pentru 30 μέτρα (vedre) vin; un leu 15 pentru ceapă. Total 150. Am socotit că lei 66 se vor fi cheltuit la 11 coale care erau tipărite mai înainte. Total 211, toată cheltuiala. Orologiile sînt 750, venind fiecare cu 12 parale. Acestea să se vîndă deslegate cu un leu, și să ia Mitropolia, parale 32 și să rămînă la eclesiarhie 8 parale, din care 4 preasf. Mireon și (4) parale lui Neofit»².

Este o notă de contabilitate, care ne face să înțelegem modul cum se tipărea o carte, cît costa și cum se împărțea eventualul profit, firește modest, care reprezenta munca depusă de colaboratori. «Prea sfîntul Mireon» este însuși viitorul mitropolit al țării, Grigorie al II-lea. Curios că aceste tipărituri se vindeau nelegate, iar eclesiarhul și diaconul Neofit, de care va fi vorba mai departe au partea lor, Mitropoliei revenindu-i suma cea mai mare.

În același an, 1759, mitropolitul Filaret dispune, să se tipărească în grecește *Slujba Sfîntului Visarion*³. Tipografia Mitropoliei avea deci și literă grecească, aci putîndu-se tipări cărți și în această limbă, pînă cînd în curînd se va întemeia la București o tipografie curat grecească, cum se va vedea.

În titlul acestei cărțului, ce consta din 5 file nenumerotate și 26 numerotate, se arată că ea a fost tipărită întîi, în zilele lui Constantin Vodă Brîncoveanu și că «acum în timpul domniei lui Ioan Scarlat Ghica Voevod se tipărește a doua oară cu cheltuiala Prea Sfîntului și de Dumnezeu alesul Mitropolit al Prea Sfîntei Mitropolii a Ungrovlahiei Kir Filaret Mihalitzis, originar din renumita insulă Zante, cu oșirdia, îndemnul și îngrijirea prea nobilului boier, marele Șătrar, Kir Ioan, fratele Prea Sfînției Sale, și cu osteneala și îndreptarea lui Con-

2. Menționăm că în 1758 la București apărea o nouă *Psaltire*. Într-o notiță înserată în una din condicile mitropoliei, aflată în Biblioteca Academiei R.S. România, se arată că la 13 aprilie 1758 se terimase de tipărit o *Psaltire* în 510 exemplare, că tiparul ei a costat 165 lei și că exemplarele nelegate se vindeau cu 33 parale, din care 5 parale se cuveneau eclesiarhului, 3 parale diaconului Neofit, iar 25 parale rămîneau Mitropoliei» (Biserica Ortodoxă Română), an. XXIII, p. 128). Această însemnare este prețioasă, căci din ea aflăm cheltuielile ce se făceau cu tipăritul unei cărți atunci, precum și modul cum se împărțea venitul provenit din vînzarea acesteia.

3. B.R.V., II, f. 147.

stantin Triandafilidi din Sotirul Zagorei, în Prea Sfînta Mitropolie din Bucureşti... de tipograful Gheorghe Stoianovici».

Numele mitropolitului Filaret se mai leagă de o altă carte, care s-a tipărit în anul 1760 tot în tipografia mitropolitană din Bucureşti. Este vorba de *Lafsaiconul*⁴ «întru care să cuprindă vieţi pustniceşti de bărbaţi şi de muiri», scris de Iraclid episcopul Capadociei. Această lucrare se tipărea «acum întia oară, cu blagoslovenia lui şi din îndemnul lui pan Constantin Dudescu vel dvornic. Cartea în 4° de 12 + 132 file, era tălmăcită de Teofilact «biv vel clucer zarie» şi se imprima cu cheltuiala lui Ilie «din eparhia prea fericitului patriarh Ohridon» în tipografia sfîntei Mitropolii, tipograf fiind Iordache Stoicovici. În prefaţă clucerul Teofilact imploră pe Sfîntul Constantin cel Mare, protectorul Mitropoliei bucureştene, să aibă sub a sa protecţie pe mitropolitul Filaret, pe pan Dudescu şi pe Ilie, cel care a dat bani pentru tipărirea cărţii.

Din cele arătate aici, se constată, lucru îmbucurător, că şi acest mitropolit de neam grec, prin imitaţie sau îndemn personal, a dat literaturii vechi bisericeşti române, în cei şapte ani de păstorie, cinci cărţi, din care trei necesare slujbei bisericeşti, iar două — una din ele în greceşte — cu conţinut educativ moral-creştin. Meşterii tipăririi lor au fost Barbu Bucureşteanul, care curînd va părăsi tipografia mitropolitană, ca să meargă aiurea sau care se va fi retras din cauza vîrstei — el lucrase mult pe vremea mitropolitului Neofit Cretanul⁵ — Gheorghe Stoianovici, care lucra la *Slujba Sfîntului Visarion* şi «Iorda tip.», autorul gravurii acestui sfînt şi care, mai apoi, pentru multă vreme ajunge şeful tipograf al tiparniţei mitropolitane, sub numele de Iordache Stoicovici.

Urmaşul lui Filaret în scaunul mitropolitan a fost un român, *Grigorie al II-lea* (1760—1787). Marele mitropolit a stat în fruntea Bisericii şi în serviciul ţării, cu demnitate şi înţelepciune. Păstoria lui, bogată în înfăptuiri valoroase a cunoscut şi unele triste evenimente care au avut complicaţii şi urmări neplăcute pentru distinsul ierarh. Cu toate acestea, el va găsi timp să se ocupe de tipăriri, şi implicit de «fabrica de cărţi», care era tipografia mitropolitană.

Om de cultură, trecut prin cea mai înaltă şcoală a timpului, Academia domnească grecească, unde a fost coleg cu vestitul Chesarie Daponte, el a creat o şcoală de înălţare a clerului, prin cartea tipărită, căreia îi vom spune «şcoala grigoriană». A dat la lumina tiparului opera tălmăcită şi rămasă, în bună parte, în manuscrise a vestitului dascăl Damaschin, fostul episcop de Buzău şi mai apoi şi de Rîmnic. De altfel, ataşamentul şi pregătirea sa faţă de cuvîntul tipărit, începuseră încă de pe vremea mitropolitului Neofit Cretanul şi continuaseră şi pe timpul păstoriei lui Filaret Mihalitzis.

4. *B.R.V.*, II, f. 150.

5. Tit Sîmedrea, *Tiparul bucureştean*, de carte bisericească în anii 1740—1750, în «Biserice. Ortodoxă Română» LXXXIII (1965), nr. 9—10, p. 70—75.

La scurtă vreme după ce acesta din urmă terminase de tipărit *Lafsaiconul*, noul mitropolit Grigorie, a dat la lumină în același an, 1760, «*Evangelhia*» constând din 4 + 180 file in-folio⁶. Pe ultima față a foilor liminare se găsește chipul Sfântului Ioan, lucrat de «Vasilie Dobromirsk», probabil un tovarăș de lucru al tipografului șef Iordache Stoicovici.

După apariția acestei *Evangelhii*, adică de la 1760 pînă la 1764, tipăriturile sînt părăsite. Abia de se mai amintește, dar cu semn al întrebării, în acest din urmă an de tipărirea unui *Apostol*, a *Învățăturii pentru ispovedanie*, și ceva mai sigur a unui *Molitvenic*⁷.

Urmărind mai de aproape această penurie de tipărituri bucușene, am aflat explicația majoră — vor fi fost poate și altele, mai puțin însemnate — în cuprinsul unui act din 23 martie 1765, emis de domnitorul Ștefan Racoviță⁸ prin care pe tot întinsul Sfintei Mitropolii, se oprea vînzarea de cărți bisericești imprimate în tiparnițele altor eparhii⁹. Răspîndirea acestora printre credincioșii părintelui mitropolit Grigorie a dus desigur la reducerea activității mitropolitane. Iată textul acestui important așezămînt :

«Milstiiio bjicio Io Ștefan Mihai Racoviță VVd⁹ i gpdnă davat gymid¹⁰.

De vreme ce aici în oraș Domnii mele Bucureștii fiind tipografie a sfintei Mitropolii unde prin meșesugul tipografului se tipăresc cărți de toată trebuința și orînduiala bisericilor, adec Ceasloave, Psaltire, Trioadec, Penticostare, Stratii, Apostole, Evangelhii, Catavasiere, Molitvenice, Liturghii, Simeon Tesalonic, Acatiste, Antologhion, Obște Paraclitichi, Mineae, Mărgărit Peloponisean, Lavsaicon, Visarion filat, Chirieacodromion, Liturghiear, Carte de duhovnicie, Învățătură, Biblie, Tetra-vanghel, Pravilă, Teologhiea Sfinților Părinți, Pilde filosoficești, Învățături creștinești, Pravoslavnică Mărturisire. Cu cale și cu dreptate easte un lucru ca acesta ce aici în București, și de pămînteni se lucrează, și la vînzarea acestor fel de cărți, să-s protimisească a să vinde, atătă aici în București, cătă și în toată eparhiea părintelui mitropolitu. Dar fiindcă de la o vreme încoace să obicinuisse de aducea cărți și del(a) alte părți tipărite, și de la alte tipografii, și le vindea aici în București, sau și în alte orașe ce sânt în eparhia părintelui Mitropolitu, precum vrea, făcînd aliș-veriș aceea. Și din pricina aceasta era ca să-s zăticnească, a nu să mai luca tipografia de aici. Deci un lucru ca acesta ce prin meșesug(ul) tipografului Mitropolii să pot face cărți de toată trebuința țării: socotit-am Domniea mea că nu este trebuință a să mai aduce acest fel de cărți, de la alte tipografii în toată eparhiea părintelui Mitropolitu. Și printraceastă carte a Domnii mele dăm poruncă: acest fel de cărți ce vor veni delea alte tipografii, să fie oprite a nu să vinde în toată eparhiea părintelui Mitropolitului, fără numai să-s protimisească a să vinde cărțile ce să tipărescu aici la tipografia sfintei Mitropolii, de tipograful ce după vremi va luca această meșesug, cu știrea Prea Sfinții sale părintelui Mitropolitul țării. Iar de s-ar întâmpla oarescine a aduce acest fel de cărți del(a) alte locuri, precum zicem mai sus, să nu aibă voie a le vinde fără numai să arate cîtă iaste cheltuiala acestor cărți și să-s ia banii de la tipograful de aici, și cărțile să rămăe pe sama tipografului să le vînză, sau cu tocmală, să-s așaze odihnid pe tipograful de aici; și atunci să aibă voe să le vînză. Asupra căreia pricini, pentru căte de acest fel de cărți de la alte locuri să vor fi aflănd acum de vînzare acum în București, pornuncim Domniea mea starosti de neguțători, împreună cu tipograful de aici, și cu 2—3 neguțători, să mergi să ei toate cărțile în scris, și prețuindu-le, ori să așazi să-s ea

6. B.R.V., II, f. 149.

7. B.R.V., II, f. 162.

8. 26 Ian. 1764—28 aug. 1765.

9. Arh. St. Buc., ms. nr. 143, f. 14 și 14 v.

banii del(a) tipograful de aici și el să le facă zapt, sau de să vor putea învoi cu tipograful atunci, să aibă voie să le vândă. Iar întralt chip nu : ci să fie oprite. Deosebit de aceasta luând Domniea mea înțelegere, cum deapurare s-au întâmplat pe alocurea, de s-au furat cărți, și acei ce le fura le strica legătura, și ca să nu se cunoască le da de le legă întralt chip, și apoi le vindeau. Și fiindcă avea voie, de să vindea cărți la multe prăvăli, nu să putea dovedi fapta furtișagului. Și pentru a să pune la cale și a să îndrepta și aceasta, socotit-am Domniea mea și earaș printraceastă carte a Domnii mele poruncim, ca să nu aibă voe toți prăvăliași a vinde cărți, fără numai la 2 sau la 3 locuri, unde vor fi neguțători de credință, care prin alegerea tipografului vor fi știuți, și de Prea Sf. părintele mitropolitu țării. Asupra acelora să le dea vânzarea cărților, și numai ei să aibă voie a vinde cărți, iar nu alții. Drept aceea pentru întărirea acestui așezământ, ca să-s păzească nestrămutat, am întărit cartea aceasta cu pecetea Domnii mele. I isam recch gymid.

Pecete
gospod

Mart 23, 1765
Procit vel logof.

În același timp, acest «așezământ» domnesc arată cum tipografia bucureșteană avea de înfruntat concurența tipografiilor de la Rîmnic, de la Blaj și de Iași, ceea ce nu convenea nici prestigiului mitropolitului Grigorie și nici trebilor financiare ale Mitropoliei. Măsurile de prohibiție prevăzute în «așezământ» vor ușura situația tipografiei mitropolitane, înviorîndu-i activitatea.

Chiar în acest an, 1765, apare de sub teascurile acesteia o *Cazanie* și lucrarea lui Simeon arhiepiscopul Salonicului, intitulată *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, care acum se tipăresc întâia oară, în limba română, cu blagoslovenia «și cu toată cheltuiala a Prea Sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kir Grigorie în sfînta Mitropolie în București... de Iordache Stoicovici tipograful». Cartea in-folio, cu 4 + 562 + 1 file își începe cuprinsul cu o lungă prefață scrisă de însuși mitropolitul Grigorie, în care sînt înfățișate, exagerat, virtuțile domnitorului Ștefan Racoviță, și cu o «Predoslovie» către «pravoslavnicii cetitori» subscrisă de Chesarie, ucenicul mitropolitului și vestitul viitor episcop al Rîmnicului. Începea deci, de acum înainte, împreună-lucrarea acestor doi ierarhi și a altora cu atît de bogate roade în ogorul vechii noastre culturi.

În «Predoslovie» Chesarie arată însemnătatea cărții, că ea a fost tradusă de dînsul și își cere iertare de va fi greșit ceva.

Era o carte voluminoasă, la tipărirea căreia și tipografii își cer, ca de obicei, iertare pentru eventualele greșeli, semnînd la sfîrșitul ei : Micu și plecatu : Iordache Stoicovici typ., cu toți ucenicii lui».

De reținut că și vestitul dascăl de slavonă, Popa Floru de la biserica Sfîntul Gheorghe Vechi ia parte la alcătuirea acestei impresionante tipăriri : «Și la sfintele voastre rugăciuni, zice el, să nu uitați și pre robul lui Dumnezeu mai micul vostru frate, Floru, Ierei, Hartofilaxu, celu ce am procititu carte aciasta». Toate aceste împrejurări ne arată interesul cu care s-a lucrat la această carte de zidire duhovnicească, mitropolitul

Grigorie înțelegînd să folosească toate puterile competente, necesare acestei deosebite lucrări.

După doi ani, adică în 1767, apare la București, *Ceaslovul*¹¹ cu blagoslovenia și toată cheltuiala mitropolitului Grigorie, în tipografia Sfintei Mitropolii, «de Iordache Stoicovici tipograful», în 4° de 2+512+10 file. Și aceasta, o lucrare tot așa de voluminoasă ca cea de mai sus, este lucrată tot de același tipograf cu ceata lui, care inspira încredere marelui mitropolit Grigorie al II-lea¹².

În anul următor, 1768, tiparnița Mitropoliei, pentru a doua oară, «cu blagoslovenia și toată cheltuiala Mitropolitului Grigorie, da la lumină *Cazania*¹³, fiind tipograf «cucearnicul între preoți Popa Costandin tipograful rămniceanul»; în 4° de 2+414 file. După stihurile politice obișnuite, urmează o «Predoslovie către pravoslavnicii creștini», scrisă de însuși mitropolitul Grigorie, spunînd între altele: «fără numai să ne cunoașteți, cumu că ne sărguimu pentru folosul obștii, și ostenele noastre, ca niște părinți iubitori de fii, vă le dăruim». A se observa că tipograful se schimbase: era acum «Popa Constantin» din Rîmnic.

În același an 1768, tipografia mitropolitană da la lumină un *Penticostarion*¹⁴ «cu blagoslovenia și toată cheltuiala Mitropolitului Grigorie» și tot prin truda «Popei Constantin tipograful răm(niceanul)»; in-folio de 2+217 file. Cartea este însoțită de «Predoslovie» mitropolitului Grigorie, în care arată superioritatea Penticostarului, care nu este întrecut decît de Evanghelie: «...Așa dară, precumu să arată mărimé Sfintei Învieri, cu atâta să cuvine și cinsté Penticostarului. Deci, noi cum nu vom purta griją de o carte ca aceasta, care, fiind așa cinstită, iaste și trebuincioasă? Că în ce chip vom cinsti înviiaré Domnului, ne avându Penticostariu»¹⁵.

Tipograf al Mitropoliei rămîne tot Popa Constandin Râmniceanu, care luase, cum se vede, locul lui Iordache Stoicovici. Acești șefi tipog-

11. *B.R.V.*, II, f. 172.

12. Cam în acest timp s-a înființat în București și o tipografie grecească, în care în anul 1767 s-a tipărit *Mărturisirea Ortodoxă* (*B.R.V.*, II, p. 176). 13. *B.R.V.*, II, f. 177.

14. *B.R.V.*, II, f. 183

15. Paralel, în același an, 1768, «în noua tipografie a neamului ortodox» din București se tipărește *Invățătura creștinească*, în grecește și turcește. Tipograful acestei lucrări este ieromonahul Partenie Metaxpulos, care face parte din comunitatea mării Mînăstiri împărățești Sfînta Maria Sumela. În prefața ei se dau informații bogate asupra înființării noii tipografii. Astfel, ea a fost înființată «sub ocrotirea luminată a Înălțîmii Sale Ioan Alexandru Scarlat Ghica Voievod» (1766, dec. 2 — 1768, oct. 17), utilajul necesar aducîndu-se «din Francia de către învățatul Ion Fali Gheorghe Constantin, cu multă muncă și cu mari cheltuieli, în dorul de a se tipări felurite cărți, pentru îndestularea ortodocșilor creștini» (*B.R.V.*, II, p. 183—188).

În același an, 1768, și în aceeași tipografie grecească, prin îngrijirea și «cu cheltuiala prea fericitului Efrem, patriarhul Ierusalimului» se tipărește: Chrisant al Ierusalimului, *Manual despre superioritatea Ierusalimului și a Sfîntului Mormînt*, ediția a II-a, în care în o «notă» de pe p. 49 se vorbește despre Mînăstirea Văcărești, ctitoria voievodului Nicolae Mavrocordat închinată Sfîntului Mormînt și despre școala de acolo (*B.R.V.*, II, p. 188—190).

Tot la această tipografie, în acest an 1768, se tipărește în grecește un *Comentar la gramatica lui Teodor*, întocmit de ierodiaconul Neofit Kavsokalivitul din Peloponez (vezi *B.R.V.*, II, p. 190—191).

grafi au fost ajutătorii merituoși și perpetui ai feluriților ierarhi doritori de a vesti cuvîntul Domnului în scris.

În decursul anului 1769, mitropolitul Grigorie dispune tipărirea *Triodului*, cu toată cheltuiala sa. Tipograf la această nouă realizare a sa este «prea plecatul între ieromonahi, Grigorie ieromonah tip.», ceea ce arată că la această dată Popa Constandin Râmniceanu părăsise tipografia mitropolitană. Ornamentele cărții sînt făcute după modele vechi, purtînd însemnarea: «1768. De Grigorie ieromonah», deci de însuși tipograful șef al cărții. Cartea este o voluminoasă tipăritură in-folio, avînd o filă de titlu și peste 462 file numerotate¹⁶.

În același an, «în tipografia prea sfîntului și prea învățatului mitropolit Chir Grigorie» (= tot a mitropoliei ??) s-a tipărit ediția a doua a cărții lui Meletie Pigas, patriarhul Alexandriei, intitulată *Învățătura ortodoxă*, în grecește, prin cheltuiala patriarhului de Ierusalim, Efrem¹⁷. Textul ei era îndreptat «de prea cuviosul și prea învățatul Protosinghel Chesarie» (viitorul episcop de Rîmnic), iar cu lucrul tiparului se ostenise același «Grigorie ieromonah tip.». Iată aici un adevărat «panortodoxism», la care puterile românești erau utilizate din plin. Cartea, în 4° mic, are 8 file + 320 pagini + 2 file.

După aceasta, urmează, în ceea ce privește activitatea tipografiilor bucureștene, o lungă tăcere, întreruptă în anul 1774, cînd mitropolitul Grigorie a dat la lumină *Apostolul*¹⁸, tipărit acum pentru a patra oară, și, ca de obicei «cu toată cheltuiala sa», «în tip. sfîntei Mitropolii», care iarăși avea în frunte pe «Popa Constandin tipograful râmnician», întors la București, după cine știe ce peregrinări și necazuri. Cartea este in-folio, constă din 2 file nenumerate și 178 numerotate și cuprinde ornamente și gravuri, între care și aceea a Sfîntului Luca, făcută de «Ursu zugravu». Cuprinsul ei este deschis de 10 stihuri laudative pentru domnitorul țării, pe care noul stăpînitor, Alexandru Ipsilanti (1774, septembrie 15 — 1782, ianuarie 4), într-adevăr le merita. Urmează apoi «Prodeslavia» mitropolitului Grigorie, «cătră pravoslavnicul norodu», în care arată că a pus să se tipărească «această Dumnezească propovăduire ce să numește Apostolu...» din pricina lipsei de carte de pe la sfintele biserici și îndeamnă pe toți să-l primească «cu mare bucurie, ca pre un odoru Dumnezeescu».

Cu prilejul tipării acestei cărți facem cunoștință pentru prima oară cu un nou colaborator la tipografie, un modest călugăr, care va fi ostenitor și la marea lucrare a tipăriturii Mineiilor de Rîmnic. Iată ce spune el într-o însemnare la sfîrșit: «La acest sfîntu și dumnezeiascu lucru fost-au îndemnătoriu și ostenitoriu și purtătoriu de grijă la toate cele trebuincioase, cel întru ermonahi mai micu, Ioachim ermonahu». El își arată deci rosturile ce le îndeplinea în tipografia mitropolitană. Din moment ce i se îngăduie a însera cele de mai sus în cărțile tipărite,

16. Paralel cu noua tipografie grecească în acest an 1769, se tipărește *Alegere din toată Psaltirea* (Vezi *B.R.V.*, II, p. 193). 17. *B.R.V.*, II, p. 193--194.

18. *B.R.V.*, II, p. 204--205.

înseamnă că munca lui era apreciată de însuși mitropolitul Grigorie. Era, lărgind noțiunea, ca un fel de director al tipografiei respective, care de obicei era eclesiarhul.

Necesitatea tipăririi de noi cărți devenise și mai stringentă, din pricina intervalului de stagnare. Aceasta explică apariția în același an 1774 și a altor cărți, ca : *Învățătura besericească*¹⁹ care iese cu blagoslovenia mitropolitului, dar «prin îndemnarea cuviosului între ieromonahi chyru Grigorie, iconomul Sfintei Mitropolii». Textul este reproduș înțocmai după *Învățătura bisericească* a lui Antim din 1710 și retipărită în 1741. Tipograf era același «Popa Constandin tipografal rîmnicianu» ;

Urmează apoi *Octoih*²⁰, cu blagoslovenia și toată cheltuiala mitropolitului Grigorie «prin osîrdia și sîrguința prea cuviosiei sale Kir Filaret, arhimandritul sfintei Mitropolii în București», — viitorul episcop de Rîmnic, și apoi mitropolit al țării. Tipograf este tot Popa Constandin Rîmnicianu. Cartea are o primă «Predoslavie» scrisă de arhimandritul Filaret care se adresează mitropolitului Grigorie cu un conținut puțin cam fluid, urmată de o a doua, adresată către cititori, mai consistentă, mai plină de miez, scrisă de misteriosul personaj, de care s-a ocupat și marele învățat N. Iorga, Macarie ieromonahul, «diorthositoriul» tipografiei²¹.

Cu anul 1775, domnia Țării Românești este luată deplin de Alexandru Ipsilanti. În tovarășia acestui domnitor, munca mitropolitului Grigorie se multiplică. Astfel, din tipografia Mitropoliei iese pentru a doua oară cunoscuta lucrare a mitropolitului Antim, *Capete de poruncă*²² din 1714. Ele se dau acum în numele mitropolitului Grigorie. Cartea, în 8° mic, de 20 de file, avea rostul «ca să păzească fieștecarele din preoți și din diaconi deplin și cu cinste datoria hotarului său».

În același an, șirul tipăriturilor continuă cu *Evanghelia*²³ imprimată «cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala purtătorului pravoslaviei Prea Sfințitul Kir Grigorie Mitropolitul», în tipografia Mitropoliei din București care acum avea un nou șef tipograf, Dimitrie Petrovici. Volumul in-folio cu 4+180 file cuprinde câteva gravuri și ornamente, unele din ele cu însemnarea : «1768. De Grigorie ieromonah». La sfîrșit se află această însemnare : «La începere acestii sfi(n)te și Dumnezești Evanghelii fost-amu mai multu îndemnătoriu și sârguitoriu cel mai micu ieromonahi Ioachim Ieromonahulu, chivernisitoriulu Typografiei Mitropolii București». Această însemnare mai abundentă în date, ne îngăduie să credem că, în adevăr, Ioachim era un fel de director al tipografiei respective.

În cursul aceluiași an, 1775, se imprimă altă carte : Macarie Egipteanul, *Omilii*²⁴. Ea apare cu blagoslovenia mitropolitului, dar «prin osîr-

19. B.R.V., II, p. 206. 20. B.R.V., II, p. 206.

21. Se pare că tot în tipografia Mitropoliei s-a tipărit în acest an 1714 și *Hatișerișul* sulțanului Hamid, dat țării după pacea de la Kuciuk-Kainargi. El este în 4° mic de 12 file nenumerate (Vezi B.R.V., II, p. 206). 22. B.R.V., II, p. 210. 23. B.R.V., II, p. 211.

24. B.R.V., II, p. 212.

dia și cheltuiala preacuvioșii sale Kir Filaret arhimandritul (viitor episcop și mitropolit) sfintei Mitropolii». Cartea, in-folio, de o filă și 6+211 pagini, tipărită de Popa Constandin tipograful Râmniceanu, are următoarele însemnări: întâia, a ieromonahului Ioachim, «chivernisitoriu tipografiei» ca fiind îndemnător. A doua, aceea a «Ieromonahului Macarie, smeritul tălmăcitoriu sfintei cărți acestuia», care cere îngăduința cititorilor pentru greșelile făcute, «fiindcă mâna ce de țărână și minte ce pămîntească și omenească cu neputință e a fi fără de greșală și fără de smintelă...».

Altă lucrare tipărită tot în acest an, 1775, cu blagoslovenia și toată cheltuiala mitropolitului Grigorie, este *Psaltirea*²⁵ acum «a doua oară tipărită» în 4°, de 8+224 file. Tipograf este «Popa Constandin tipograful Râm.» Ieromonahul Ioachim, «chivernisitorul tipografiei», spune că la începerea tipăritului acesteia a fost «îndemnătoriu», iar iertarea pentru greșeli este semnată de «Ieromonahu Macarie din s.m. Dragomirnei, Diorthositoriu Typografiei». Deci Macarie apare ca traducător și diortositor, în tipografia mitropolitană bucareșteană²⁶.

După o pauză de un an, tiparnița mitropoliei își reia lucrul în anul 1777, când apare un *Antologhion*²⁷, in-folio de 1+572 file, tipărit de «Dimitrie Petrovici tipograful», prin osteneala și sârguiala mai micului între ieromonahi Ioachim Ieromonahul, cu blagoslovenia și «cu toată cheltuiala» mitropolitului.

În acest an, același tipograf Dimitrie Petrovici dă la lumină și un *Ceasoslov*²⁸ în 4° mic de 2 file + 544 pagini, cu «blagoslovenia și toată cheltuiala» mitropolitului Grigorie, și «prin îndemnarea smeritului Mitropolit al Miralichiei Filaret». Acesta era al doilea ucenic al mitropolitului Grigorie, care va ajunge episcop de Rîmnici și va termina tipărirea Mineelor inițiate acolo.

În anul următor, 1778, tiparnița mitropolitană nu dă decît un *Ceaslov*²⁹, cu blagoslovenia și cheltuiala vlădicăi Grigorie, «în tipografia Sfintei Mitropolii, de Dimitrie Petrovici Buc. tip.», în 8° mic de 310 file. În cuprins o gravură înfățișînd pe Domnul Hristos este semnată de «Dimitrie Popovici... typ. 1778».

25. B.R.V., II, p. 213.

26. În cursul anului 1776, tipografia Mitropoliei n-a dat la lumină nici o tipăritură. Activitatea «școlii grigoriene» se îndreaptă în altă direcție: tipărirea *Mineilor* în limba română, la tălmăcirea lor contribuind mult cu vorba și cu fapta respectabilul șef al școlii, mitropolitul Grigorie al II-lea. Cu ucenicii săi, Chesarie și Filaret, ajunși unii după altul episcopi de Rîmnici, începe ei această epocală lucrare. Și, credem, pe motivul că tipografia rîmniceană era mai bine înzestrată din punct de vedere tehnic, chiar decît aceea a Mitropoliei, ei pornesc lucrul acolo, la Rîmnici-Vilcea. Se începe cu *Mineul* (B.R.V., II, p. 215) pe octombrie, «cu blagoslovenia și toată cheltuiala Prea Sî. Mitropolit al Ungrovlahiei, Kir Grigorie prin osărdia Sfinției Sale iobitorului de Dumnezeu Kir Chesarie». Pe lîngă toată cheltuiala mitropolitul Grigorie dă ucenicului său Chesarie, episcopul, și pe Popa Constandin tipograful, care lucrase pînă atunci la București, iar mai apoi, pe însuși ieromonahul Ioachim, «chivernisitorul» tipografiei mitropolitane. Era o conlucrare pe toate planurile, căci mitropolitul își da seama de importanța capitală a tipării *Mineilor* în chip desăvîrșit, românește. Această grea și merituoaasă lucrare a fost dusă la bun sfîrșit de către școala gregoriană de care am amintit mai sus.

27. B.R.V., II, p. 218.

28. B.R.V., II, p. 221.

29. B.R.V., II, p. 226.

Aducerea moaștelor Sfântului Dimitrie Basarabov din Bulgaria motivează tipărirea în 1779 cu blagoslovenia și cheltuiala mitropolitului Grigorie a cărții *Slujba Cuviosului Dimitrie de la Basarabov*³⁰ în 4° de 3 file liminare și 25 numerotate alcătuită de P.S. Sa «părintele Mireon chir Filaret» (afară din canoane și din tropare de la Hvalite), care scrie și «Precuvîntarea» către cititori. La sfîrșitul tipăririi aflăm următoarea notiță: «Am fostu și eu sarguitoru la tocmire aceștii cărți, Grigorie arhimandritul Delénu».

În tipografia Sfintei Mitropolii, și nu în cea nouă grecească, se tipărește în anul 1780 — în grecește și românește (titlul numai în grecește) — *Mic manual de legi*³¹, alcătuit de voievodul Alexandru Ipsilanti, ceea ce dovedește că tipografia mitropolitană păstra încă litera grecească. Lucrarea, în-folio, de 2 file nenumerotate și 48 numerotate, nu menționează numele tipografului³².

În același an, 1780, mitropolitul Grigorie dă blagoslovenie și cheltuiala necesară pentru tipărirea *Dumnezeestilor și Sfintelor Liturghii*³³. De data aceasta aflăm un nou tipograf, care va rămîne atașat Sfintei Mitropolii multă vreme. Este «Stanciul Tip. Buc.». Cartea este în 4° mic, 2 file și peste 263 pagini. Pe una din filele ei, găsim și următoarea însemnare: «Frați preoți și miréni, pomeniți pe robulu lui Dumnezeu Irimia Ierodiaconulu, chivernisitorulu typografiei și dichiu al sfintei Mitropolii».

Aceasta ne arată schimbarea directorului tipografiei, căci pe Mineiele pe martie, pe mai, ba și pe septembrie, tipărite la Rîmnice de episcopul Chesarie, aflăm următoarea notă: «Purtătoriu de grijă fiind tipografiei Kir Ioachim ieromonahul din sfânta Mitropolie»³⁴ pe care-l cunoaștem de mult, și care nu vrea să uite că ține de Mitropolie. El pare să fi fost transferat la Rîmnice ca specialist competent, și este înlocuit la București de «dichiul» Mitropoliei, Irimia ierodiaconul.

Tot în anul 1780 apare și o *Psaltire*³⁵ tipărită pentru a treia oară, cu blagoslovenia și cheltuiala mitropolitului Grigorie de «Stanciul, tip. Tomovici, Bucureștean»; în 4° de 8+217 file. Titlul este încadrat de o gravură în lemn semnată: «Stanc. tip.», ceea ce arată că tipograful nostru era și gravor³⁶.

În următorul an 1781, apare în tipografia bucureșteană *Catavasiarul*³⁷ cu blagoslovenia și cheltuiala mitropolitului «Kir Grigorie...» de «Stanciul Popovici, tip. Buc.»; în 8° mic, de 2 file liminare și peste 281 file nenumerotate. «Predoslovia», alcătuită de ostenitorul cărții, se adresează mitropolitului țării, Grigorie.

În luna lui aprilie același an, cum aflăm din titulatura cărții, apare *Pravilioara de taina ispovedaniei*³⁸, cu blagoslovenia și cheltuiala mitro-

30. B.R.V., II, p. 245.

31. B.R.V., II, p. 246.

32. Cartea de bir pentru țiganii domnești (vezi B.R.V., II, p. 249), o foaie cu data de 1780. «luna lui Ghenarie» și cu numele domnitorului Alexandru Ipsilanti, socotim că a apărut în tipografia Sfintei Mitropolii.

33. B.R.V., II, p. 253.

34. B.R.V., II, p. 268.

35. B.R.V., II, p. 269.

36. În anul 1780, s-a tipărit la București și un *Penticostar* de mitropolitul Grigorie (vezi B.R.V., II, p. 269).

37. B.R.V., II, p. 270.

38. B.R.V., II, p. 273.

politului Grigorie, în tipografia Mitropoliei, «de Stanciul Popovici tip. bucureștean», în 4° de 3 file, fără numerotație și 47 numerotate. Cartea este însoțită de o prefață scrisă de însuși mitropolitul Grigorie prin care îndemna preoții și duhovnicii să citească de multe ori această carte, căci astfel : «veți putea, să vă săturați de lumina cunoștinții și să ajutați sufletește pe creștinii, ce îi aveți fii de ispovedanie». Să facă aceasta cu hărnicie, ca să scape de blestemul Sfintei Scripturi care zice le Ieremiia în 48 Cap. : «Blestematu acela ce va face lucrul Domnului cu lene».

La sfârșitul lucrării găsim următoarea însemnare lămuritoare «De câtu de din tîi Prăvilioară, ce s-au tipăritu la létu 1774, prin îndemnaré cuviosului Arhimandritu Delenulu Kir Grigorie, acesta iaste mai îndreptată și mai bogată cu canoane din Pravilă și cu multe învățături, prinu osteneala totu a cuviosiei sale». Din aceasta, înțelegem cu «autorul» (am zice) cărții este arhimandritul Grigorie Deleanul, și acesta colaborator al școlii grigoriene în munca de luminare a clerului prin cărți.

În cursul anului 1782, tipografia mitropolitană dă o singură carte : *Penticostarion*³⁹, cu blagoslovenia și cheltuiala venerabilului mitropolit Grigorie. Tipograf era același «Stanciul Popovici tip. Buc». Cartea este in-folio, de 2 + 217 file și care, după stihurile politice obișnuite, o prefață scrisă de mitropolitul Grigorie în care se arată că «*Pentacostarionul* să vă mai cinsti și să va socoti mai pre susu de câtu toate celelalte cărți besericești (afară din sfânta Evanghelia) cu care alcătuimu sfintele slujbe cele arânduite ale Besericii»; aceasta fiindcă el cuprinde slujbe ale Învierii Domnului. Iar la sfârșit aflăm și următoarea prețioasă informație : «Fiind îndemnătoriu; ostenitoriu și purtătoriu de grijă smeritul ieromonah Ieremia, iconomu Mi(tropoliei) Buc(urești)».

În decursul anului 1784, cînd Rîmnicul inundă piața cu numeroasele sale tipărituri scoase din îndemnul episcopului Filaret — să nu uităm, ucenic al mitropolitului Grigorie —, la București nu găsim decît o carte românească dată de tipografia mitropolitană și una grecească, ieșită în «tipografia cea nouă».

39. B.R.V., II, p. 275.

40. În anul următor, 1783, nu apare nici o carte în tipografia mitropolitană, la București însă, «în tipografia nouă» s-a tipărit în grecește un *Abecedar mare* (B.R.V., II, p. 282—283), de Nicolae și Ioan Lazăr. S-a vorbit mai sus de tipografia grecească, care n-a fost prea activă și nici prea mult durabilă, dacă ținem socoteala de următoarea însemnare ce ni se dă în acest *Abecedar* :

«S-a înființat această nouă tipografie a neamului pravoslavnic al Grecilor, sub strălucita ocrotire și apărare domnească a prea înaltului și piosului nostru Domn, cu ajutorul și îngrijirea Prea Sfântului Mitropolit al Ungrovlahiei ca să se tipărească slobod orice carte folositoare celor învățați, școlilor și bisericilor ortodoxe ale neamului nostru». Era deci o tipografie nouă, sub protecția domnitorului Nicolae Caragea (ian. 1782—iul. 1783), sau era cea cunoscută de noi mai înainte și repusă în activitate? Iată o întrebare. Reținem faptul că nu se trece peste autoritatea mitropolitului Grigorie, privitor la prerogativa mitropolitană de a controla și a decide tipărirea cărților, de orice natură și limbă. Peste acest drept al mitropolitului, domnitorul Mihail Suțu (1783—1786) dă un *Pitac* la 25 iulie 1784, a nu se tipări nimic la «Tipografia grecească» pînă a nu se înștiința mai întii domnitorul. Se înființă deci cenzura, care nu va dura (vezi V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, tom. I, 1891, p. 400.

Cartea cea românească este *Apostolul*⁴¹ scos cu blagoslovenia și cheltuiala mitropolitului Grigorie «întru a douăzeci și patru de ani ai arhiepăstorii prea sfinții sale... de Stanciul Tomovici tipograful»; în-folio de 4+149 file. Cartea are o prefață scrisă de «smeritul Mitropolit Sidis, Grigorie»⁴², în care este lăudat mitropolitul țării Grigorie, «care face toată osârdia pentru binele și folosul celu de obște». La această carte, *Apostolul*, continuă Grigorie Sidis, «cu toată osârdia sufletului și noi dinu stăpânescu poruncu prea sfinții Sale amu pusu silință de am îndreptat înțelegere cuvintelor pă alocure urmînd Apostolului grecescu, mai vârtosu împlinindu și vreo câteva rînduri întregi, ce lipsé dinu Apostolulu rumânescu, ce au fost tipăritu până acumu...». La sfîrșitul cărții se găsește următoarea însemnare: «La diortosire acestui Apostol însuși Prea Sfinția Sa, părintele Mitropolit Sidis s-au ostenit. Și am fost și eu de ajutoru, cel smeritu între Ieromonahi, Ghermano, eclesiarhul sfintei Mitropolii». De adăugat că, la începutul textului, se află o gravură mare, de o pagină, reprezentînd «Săborul Apostolilor», iar în capul textului un ornament, reprezentînd Învierea, gravat de «Stanci(ul) P. T(i)p(ograful)», ceea ce înseamnă că cunoscutul tipograf cunoștea și gravura, cunoștințe ce par a fi fost apanajul și altor meșteri tipografi din epoca de care ne ocupăm aici.

Credem că foaia volantă, cu titlul: *Carte de ertarea greșelilor dată de Avramie Patriarhul Ierusalimului*⁴³ cu data de 1784, a apărut tot în tipografia Mitropoliei.

Cartea grecească ce apare în același an 1784 «în noua tipografie a Bucureștilor» este *Însemnări fizice*⁴⁴ ale lui Iosif Misiiodax. Tipografia era sub vechea conducere a lui Nicolae și Ioan Lazăr. Cum se vede din aceasta, activitatea tipografiei bucureștene a fost redusă în cursul respectivului an.

În anul următor, 1785, mitropolitul Grigorie Sidis îndeamnă și se ostenește însuși la tipărirea unui *Ceasoslov*⁴⁵. Aceasta se făcea cu blagoslovenia și cheltuiala mitropolitului țării Grigorie, în al 26-lea an al păstoriei sale, în tipografia Mitropoliei, de Stanciul Tomovici tipograful. Cartea are format 4° mic, de 4 file și 592 pagini, deci destul de voluminoasă. Titlul este încadrat într-un chenar săpat de același «Stanci(ulu) Typografulu», deci el, șeful tipograf, își dă și contribuția de sculptor în lemn. La sfîrșitul cărții aflăm următoarea notă lămuritoare: «Ciasoslovulu acesta, ce au ieșit acumu din tiparu cu ajutorul lui Dumnezeu, iaste mai îndreptatu și mai bogatu de cătu celu până acum tipăritu, încă și mai adeogatu cu mejdurile ciasuriloru, cu paraclisualu doilé al Précistii, și cu alte învățături trebuincioase, prinu osteneala și sârguința a însuși pré Sfinții sale părintelu Mitropolitulu Sidis chiru Grigore. Însă la diortosire am fost și eu de ajutoru, celu mai micu între ierodiaconii Sfinței Mitropolii, Ștefanu».

41. B.R.V., II, p. 284.

42. Acest mitropolit (in partibus) Grigorie Sidis va fi mai târziu, în 1792, candidat fără șansă la scaunul mitropolitan bucureștein.

43. B.R.V., II, p. 286.

44. B.R.V., II, p. 300.

45. B.R.V., II, p. 304.

În penultimul an al păstoriei sale, mitropolitul Grigorie blagoslovește și plătește tipărirea *Antologhionului*⁴⁶ după «izvodul celui tipărit la leat 1777, dar cu mai bune îndreptări diortosit... prin îndemnarea și osteneala smeritului Mitropolit Sidis Grigorie».

Deci Grigorie Sidis poate fi socotit ca unul dintre colaboratorii deosebit de activi ai școlii grigoriene, mai ales către adâncile bătrîneți ale mitropolitului. Tipărirea se făcea de același Stanciul Tomovici. Lucrarea în-folio de două file fără numerotație și peste 570 nenumerate, are o prefață scrisă de bătrînul mitropolit al țării : «Dreptu aceea... după datoria daru ce păstorescu, dinu câtu ne iaste prin puțință, ne nevoimu totu deuna pentru cuvântătoarea turmă... ca să o aducem către pășune și hrana vie... Deci pentru buna podoabă a bisericii lui Hristos și pentru folosul cel de obște al creștinescului nostru norod... amu poroncitu și cu cheltuiala noastră de s-au dat în tipariu această carte, ce se numește grecește Anthologhion, care carte trece ca soarele cele doaosprezece zodii ale lunilor celor doaosprezece..., că Anthologhionul să zice rumânește : Alesul florilor... Ci cu osârdie o primiți, blagosloviți creștini, această sfântă carte, și aveți râvnă dumnezeiască către slujba bisericască, fiți cu frica lui Dumnezeu, păziți poruncile lui, ca să vă folosiți dintru-aciastă sufletească grădină, și să vă desfățați întru pre bunele mirosuri ale florilor ce să coprindeu într-ânsa, dându slavă și mulțumită lui Dumnezeu...».

Am reprodus mai mult din această *Prefață* și pentru motivul că este ultima pe care o scrie acest mare mitropolit care a fost Grigorie al II-lea. Urmărind statistic activitatea cărturărească a acestui distins mitropolit, vom constata că în timpul păstoriei sale, lungă de 27 de ani, s-au tipărit aproximativ 40 de cărți, din inițiativa și cu cheltuiala sa, sau numai sub patronajul său, și ne gândim la cele grecești pe care le-am menționat mai sus. Colaboratorii literați ai «școlii grigoriene» i-am arătat de asemenea. Au rămas de amintit harnicii muncitori tipografi, colaboratori modești dar meritoși, dintre care cunoaștem numai pe șefii lor. Aceștia au fost : Iordache Stoicovici, pînă la 1767, Popa Constandin, tipograf râmnicean, în anul 1768, Grigorie, «ieromonah tip», care tipărește și grecește la 1769, din nou Popa Constandin în 1774 și 1776, cînd apare paralel și Dimitrie Petrovici-București și lucrează pînă la 1780. În acest an găsim șef al tipografiei pe «Stanciul tip. Buc., care pe coperta *Psaltirei* din 1780 își va zice «Stanciul tip. Tomovici Bucureștean». În anul următor 1781 găsim conducător al tipografiei pe «Stanciul Popovici tip. Buc.», pînă în 1785, cînd apare din nou Stanciul Tomovici care va rămîne pînă la trecerea în lumea dreptilor a mitropolitului Grigorie.

În primăvara anului 1787 mitropolitul Grigorie se stinge din viață și cu dînsul în bună parte și lucrarea tiparniței mitropolitane bucureștene. Măreția, bogăția și frumusețea tipăriturilor sale vor fi greu de atins în viitor. Toată această operă s-a înfăptuit nu numai cu blagoslovenia, ci și «cu toată cheltuiala sa». Este un exemplu grăitor, pentru cei ce pot să-l înțeleagă. Toată opera acestui ierarh bucureștean a pornit dintr-o minte aleasă, luminată, secundată de o evlavie lucrătoare, care a dat

46. B.R.V., II, p. 311.

roade, pe care istoria literaturii vechi românești le-a utilizat și le va utiliza pentru binefacerile ei, cât și pentru înțelegerea evoluției și răspîndirii unei limbi românești unitare.

De la 9 octombrie 1787 pînă la 3 septembrie 1792, scaunul mitropolitan este ocupat de fostul eclesiarh al Mitropoliei și apoi episcop de Buzău, *Cozma*, fiul unui preot din Curtea de Argeș⁴⁷. Zile grele urmează pentru Țările române, în urma războiului care izbucnește chiar în acest an 1787 între turci și ruși, în care se va amesteca apoi și împărăția austriacă. Este pustiitorul război care se va termina abia în iulie 1791, prin pacea de la Șiștov, urmată de cea de la Iași, la 9 ianuarie 1792. În tot timpul acestei «rezmerițe» mitropolitul *Cozma* a fost obligat să fie prezent, mai ales din momentul în care prințul de Coburg formase în țară un divan din clerul înalt și boierii de frunte. Aceste împrejurări au făcut ca acest ierarh care nu era indiferent la cuvîntul sfînt tipărit și dovedise aceasta prin darea la lumină, pe cînd era episcop de Buzău, a unei *Psaltiri* în 1767, a unui *Catavasier* în anul următor, 1768, iar în 1769 a *Sfintelor Liturghii* să nu poată realiza decît foarte puțin ca mitropolit al țării.

Abia în al cincilea an al păstoriei sale, adică în 1792, apare Octoihul mare cu blagoslovenia sa, dar «prin silința, cheltuiala și îndreptarea smeritului mitropolit Sidis Kir Grigorie»⁴⁸. Deci și această operă se datorește mai mult acestui din urmă mitropolit «in partibus» al Sidiei. Cartea in-folio (de 1 filă nenumărată + 353 file numerotate) este tipărită «în tipografia din sfînta Mitropolie... de Stanciul Tomovici tipograf».

Atîta a dat tiparnița mitropolitană în decursul păstoriei lui *Cozma*, afară doar dacă pomenim și de *Hatișeriful*⁴⁹ tălmăcit de Ianache Văcărescu și citit de el în Divan la anul 1791, care, desigur, a fost tipărit tot aici; în 4° de 15 file numerotate⁵⁰.

În toamna anului 1792 ciuma, molimă cumplită a vremurilor de odioasă, găsește pe bătrînul mitropolit *Cozma* la Mînăstirea Giulești, în apropiere de București, unde se retrăsese tocmai de teama ei. El cade victimă acesteia, iar scaunul mitropolitan este ocupat de harnicul fost episcop de Rîmnic, *Filaret* (6 septembrie 1792 — septembrie 1793). După un an de cîrmuire, acesta face «paretesis» din mai multe motive, din care sănătatea sa șubredă era, desigur, cel mai însemnat. Retras la Mînăstirea Căldărușani, după un alt an, trece în lumea dreptilor. Opera sa

47. T. G. Bulat, *Din trecutul Episcopiei de Argeș*, în «Glasul Bisericii», XXI (1962), nr. 5-6, p. 493-505. 48. *B.R.V.*, II, p. 349. 49. *B.R.V.*, II, p. 341.

50. În timpul păstoriei mitropolitului *Cozma* tipografia grecească de care am amintit mai sus și care se intitulează acum «Tipografia Tămăduirii de la Cișmea», condusă în acest timp numai de Nicolae Lazăr din Ianina, tipărește în 1789, în grecește *Descrierea Valahiei* de Bauer (*B.R.V.*, II, p. 332) în 4° de 2 foi, 140 pagini + 1 foaie, precum și *Faptele vitejești ale lui Mavrogheni* de Mandache Persiano (*B.R.V.*, II, p. 333) în 4° mic de 4 foi, 47 pagini și încă 2 foi. Cum se vede și aceasta nu fusese prea activă, desigur, din cauza «răzmeriții». Reținem însă un lucru: tipografia celor doi, poate frați, Nicolae și Ioan din Ianina, se stabilise acum la «Cișmeaua» din Mavrogheni, care va rămîne vatră de tipografie multă vreme, sub diferite firme, pînă pe vremea lui Ioan Heliade Rădulescu.

de traducător și tipograf începută la București sub alesul său «stareț» Grigorie Mitropolitul o continuase cu multă hărnicie și entuziasm la Râmnic. Aceasta constituie un capitol important din istoria literaturii și cărții vechi românești. Ultima lui tipăritură, ca episcop de Râmnic este *Cazania* (1792) și, pe care nu o terminase când ajunge în scaunul mitropolitan, după cum spune Grigorie Syncelu Râmniceanu⁵¹; și de aceea în titulatura ei se spune «cu blagoslovenia și toată cheltuiala Pres sfințitului mitropolit al Ungrovlahiei Kir Filaret în sfânta episcopie a Râmnicului». «Dreptu acea din porunca pre sfințitului nostru stăpân Kiriu Filaret, ce au stat până după începutu tipăririi cărții aceștia Episcopu Râmnicului, ani treisprezece, iar acum s-au înălțat în scaunul Mitropoliei Ungrovlahiei — am dat în stambă această Dumnezeiască carte», explică Grigorie syncelul înțelesul titlaturii de mai sus.

Se afirmă adesea că plecînd de la Râmnic, episcopul Filaret ar fi luat cu sine și «toate strumenturile tipografiei». Ceea ce este cu puțință, dacă admitem că el gîndea desigur, la opera ce va avea de săvîrșit în scaunul vlădicesc de la București. Dar, Dumnezeu a vrut altfel. După abia un an de păstorie ca mitropolit, Filaret părăsește de bună voie scaunul, așa că el nu a avut timpul necesar să se ocupe serios, cum făcuse la Râmnic, de tipografia mitropolitană.

Aceasta ne explică și tipărirea de către el numai a unei singure cărți și anume *Catavasierul*⁵², imprimat în anul 1793, de «Dimitrie Petrovici Buc. Tip.» în 8° mic de 6+112 file. Prefața este scrisă de Grigorie arhimandritul care nu este decît «syncelul» de mai sus, și care fusese luat de patronul său, lîngă sine, la București.

Din timpul păstoriei acestui vrednic ierarh ca mitropolit, am aflat și două mărturii interesante, privitoare la lucrările tipografiei. Una mai mărunță, dar necunoscută; a doua foarte interesantă, tipărită de mult de V. A. Urechă. Le dăm aici, așa cum le-am citit noi, în timpul din urmă.

Cea dintîi are următorul cuprins :

«Filaret mîls. oj. arhiepiscop și mitropolit al Ungrovlahiei.

Logofete Stanciule tipografal al sf. mitrop. blagoslovenie. Din cărțile ce s-au luat de noi de la fratele Sidis Kir Grigorie doao Antologhii și doao Octoișe, să le dai ca să-s lege fiindcă easte să-s dea la doao biserici.

Aceasta Pecete

1792 Noembr. 19»⁵³

Este o dovadă în plus că, în general, cărțile ieșeau din tipografie nelegate, aceasta fiind o operație aparte.

Cea de-a doua referitoare la oprirea, în cuprinsul sfintei Mitropolii a comerțului cu cărți tipărite în alte părți, încît la București, pentru prețioasele știri ce dă și despre lucrul tipograficesc, de la noi, o inserăm aici în toată întinderea ei :

51. B.R.V., II, p. 347.

52. B.R.V., II, p. 352.

53. Arh. St. Buc., ms. nr. 143, f. 39.

«Prea Înălțate Doamne

† Din toate lucrurile câte sînt spre podoabe Sfințelor biserici, cele mai de trebuință și mai de folos iaste puterea cărților, căci prin cărți să laudă și să proslăvește Dumnezeu, și fiestecarele printrăsele face rugăciunile și cererile sale, către același Dumnezeu. Acest dumnezeesc lucru încă din vremile cele de demult s-au început întracest pământ al Țării, prin voința fericitilor întru pomenire Domni, și prin silința arhierilor sfântului scaun acestuia al Mitropolii, însă foarte prost, atît la meșteșug, cît și la așăzarea cuvintelor, în limba românească, după cum atunci s-au obicinuit a vorbi. Iar în zilele răposaiilor Domni Șarban Cantacuzino i Constandin Brâncoveanu, ș'au mai venit întru podoabă atît la dialectos, cît și la meșteșug, cît și la meșteșug, iar în zilele răposat întru Hs. fratelui Episcop Rîmnice Kir Chesarie, cît și în vremea noastră, cît am păstorit acea eparhie mai multă silință am pus tălmăcind și tipărind, mai cu bună înțelegere multe cărți, care nu le-au avut patria, altă dată, în limba sa, precum Mineele lunovnice i la altele încă și tipografie grecească am făcut di iznoavă, ca să-ș poată tipări orice carte va fi de trebuință în limba elinească, dă a nu să mai osteni pe la alte locuri străine precum și acum. După ce din mila lui Dumnezeu am primit păstoria Sfint. Mitropolii. văzând Eparhia lipsită, de cele mai multe trebuncoasă cărți (fiind risipite și jăfuite din vremea trecutului războiu) iarăși am îmbrățișat treaba cu toată silința, făcînd toată gătirea ca din început (de vreme ce și tipografia tot din pricina războiului, și-au fost pierdut toată ființa ei) pentru ca să-ș implinească toată lipsa de cărți de la biserici spre slava lui Dumnezeu. Însă după atăta osteneală a noastră, și trudă ce facem împotriva ne stă aducerea și vânzarea cărților din pământuri străine și mai vărtos din țara Transilvaniei, care se tipărescu, atît la Episcopia Uniților, cît și la Sibii, cu nume de ortodoxie, din care nu numai că să pricinuește oprire cărților noastre de a să trece, ci poate și vre-o sămănță de vre o sminteală să-ș alunece în lăuntru. Mai vărtos că acei uniți ca să aibă cărțile lor ipolipsi, fiindcă pravoslavnicii creștini se feresc de dănsii, la începutul multora cărți, au făcut poarta cu numele Episcopii Râmnicului ca să-ș înșale omenii și să le cumpere. Deci ca să lipsească această rea urmare ne rugăm înălții tale ca tu luminată poruncă și domnească hotărâre și privilegii, să fie oprite a nu să mai trece aici în țara mării tale cărți rumânești dintralte părți, fiindcă și cei de acolo nu îngăduesc a trece cărți de ale noastre la dănsii, după privelegiurile ce au acele tipografii (dela(a) stăpănitorii lor. Și niminea să nu fie volnic, a cumpăra vre o carte, care nu va fi însemnată cu pecetea Sfintei Mitropolii la început. Și într-acest chip urmându-să și credința va fi păzită de smintele și tipografia va merge spre sporire. De această vă rugăm, iar anii mării tale, fie de la Dumnezeu mulți și fericiti.

1793 mart. 6»
... † ΓΥΡΟΒΛΑΧΙΩΣ Φ.ΛΥΡΣΤΟΣ

Domnitorul țării a aprobat cererea mitropolitului Filaret la 2 aprilie 1793, vestindu-i următoarele :

«Io Alexandru Constandin Moruz Vvd i gospod Zemli Vlahiscoe

Fiindcă prea Sfinția sa părintele Mitropolitul țării face arătare Domnii mele printr-această anafora, cum că cărțile de rugăciuni și slujbe bisericesti dă legea pravoslavnică a patriii acestia, alcătuiindu-să și tipărindu-să în streine locuri să aduc spre vînzare aici în țară. Și pentru ca să-s treacă să-s crează și să-s primească de pravoslavnice adevărate, să pun în unile semnul eparhiilor de aici, cerând Prea Sf. ca după cum cele de aici sânt oprite acolo asemenea și acele de acolo să fie neprimite aici. Am priimit aceasta anafora ce ne face Prea Sfinția sa și poruncim Domniea mea, ca acest fel de cărți pentru rugăciuni și slujbe bisericesti, fără de a nu fi supt pecetea și semnul Sfintei Mitropolii a țării acesteia, să nu să mai primească aici, nici să-s cumpere de nimeni aici.

1793, apr. 2⁵⁴
Procit. vei logof.»

Pecetea
gospod

Din anafora de față a mitropolitului către domnitor, aflăm că el a îmbrățișat «treaba cu toată silința făcînd toată gătirea ca din început, de vreme ce și tipografia tot din pricina războiului s-au fost pierdut toată ființa ei». În această situație va afla tipografia Mitropoliei bucureștene urmașul inimosului episcop tipograf — care părăsea, din nefericire, scaunul prea devreme — un alt ierarh vrednic, *Dositeu*⁵⁵ *Filiitti*, cel ce va face eforturi meritoase pentru readucerea ei la strălucirea de odinioară. Acesta trăise în preajma mitropolitului Grigorie și a ucenicilor acestuia devenind, astfel, un adept și înțeleghător iubitor de carte bisericească tipărită. El stă în scaunul mitropolitan de la 25 septembrie 1793 pînă la 15 ianuarie 1810, deci 17 ani.

În legătură cu interesul ce purta acest ierarh cărții tipărite, avem o dovadă foarte timpurie. Iată o scrisoare pe care o adresează către un ierarh nenumit — lucru explicabil și prin faptul că ea avea caracterul de circulară — cu privire la cărțile bisericești pe care le aflase în depozitul tipografiei mitropolitane și voia să le difuzeze, cu gîndul, desigur, de a le înlocui cu alte tipărituri pe care urma să le dea la lumină. Adresantul poate fi și Veniamin Costachi, ca episcop de Huși (1792—1796), fiindcă se vorbește aici de vecinătate și de o înălțare la rangul de întîi șezător al bisericii Moldovei. Iată ce ni se spune aici :

«Cu cea întru Hs. frățească dragoste

Încă de când întru vecinătate aflându-ne Episcop Buz : totdeauna când să aduna protopopi, după la multi și alte obraze ce avea știință dă bun numele frății tale luând borbă, multă laudă și fericire auziem, aflându-te întru toate bunătățile bine încuviințat, bucurându-ne și noi într-o dăplină dragoste. Dar nici o dată nu ne-am putut învrednici, nici dă față a ne vedea, nici prin scrisori, unul cu altul a ne ceroceta. Iar acum după ce din dumnezească pronie ne-am rădicat la stepena păstorii Ungrovlahiei, nu putem a lăsa în trecerea cu vederea, mai întîi rugănd pe milostivul Dumnezeu dătătorul darurilor să ție pă frăția ta plin dă toată bucuria fericirilor amăndurora bunătăților, și al doilea precum noi cu darul său ne-am rîdicat la această păstorie a Ungrovlahiei asemenea pohtim și frăției tale, să te învrednicești precum sufletul nostru pohtește a auzi de binele frății tale. Lăngă aceasta rugăm pe frăția ta, că avem ale Mitropolii cătăvași sumă de cărți bisericești tipar nou, și bine alcătuite, care anume mai jos le arătăm cu felul și prețul lor. Că de va fi trebuință în eparhia sfinții tale, pe la besearici, să avem răspuns ca să le trimitem, și cu aceasta mult ne vei îndatora. Precum și frăția ta asemenea de vei fi avănd altfel dă cărți care îți va fi pohta, ca să-s treacă în eparhia noastră dă vor fi trebuincioasă, iarăși să avem răspuns și gata săntem a-ți sluji. Ci să avem răspuns ca să știm.

1 t. 93 Noemb. 26

Al frății întru Hs. frate iubit
Dositeu al Ungro (vlahiei)⁵⁶

Înțelegînd că în eparhie este mult simțită nevoia unui Molitfelnic, vlădica Dositei «cu toată cheltuiala» sa chiar în primul an de păstorie, 1794, a dat la lumină această cuprinzătoare carte de slujbă. Ea s-a tipărit «în sfînta Mitropolie a Bucureștilor de Dimitri Petrovici Bucu-

55. La începutul păstoriei, el își zice Dositeu, iar mai tîrziu *Dositei*, și chiar în titulatura cărților tipărite de dînsul.

56. Arh. St. Buc., ms. nr. 141, f. 17. Pe verso paginei, o altă scrisoare cu conținutul aproape identic trimisă unui alt ierarh nenumit. Cărțile de care se vorbește în adresa de față erau următoarele : *Antofghie* po tl 12 ; *Octoih mare* po tl 8 ; *Cazania* po tl 7 ; *Simeon Tesalonic* po tl 6 ; Toate erau «dăzlegate».

reștean tipograf»⁵⁷. Noul *Molitvenic*, în 4° de 8 + 355 file, are la început o prefață scrisă de însuși mitropolitul Dositei, în care, după ce arată deasă întrebuițare a acestei cărți la feluritele nevoi ce au creștinii adaugă : «Drept aceia am dat în tipariu aciastă carte ce să numește Molitvenicū, care cuprinde orânduialele a cinci taini din cele șapte...», voind ca «fieștecare preotu să aibă la sine aciastă carte, spre împlinirea trebuințelor creștinești, a fi gata ori în ce vreme îi vor chema enoriașii, că așa urmînd, vor și dobândi mângăiaré ce îndemneză Apostolul a li se face prin cuvîntul ce zice : «Preoții carii bine chivernisesc de îndoită cinste sânt vrédnici».

În același an, 1794, cu blagoslovenia «și toată cheltuiala» mitropolitului Dositei se tipărește *Pravoslavnia învățatură*, «acum întii tipărită pre limba rumânească»⁵⁸ în tipografia mitropolicească de Dimitrie Petrovici tipo. Buc.» în 4° de 10+138 file. «Prefața» cărții este scrisă de arhimandritul Grigorie Râmniceanul, cel adus de mitropolitul Filaret și lăsat ca zestre bogată scaunului mitropolitan bucureștean. Aici, arhimandritul Grigorie arată cum, mitropolitul Dositei, în dorința de a întări credința între păstoriții săi, și a-i păzi de rătăcire, «au găsit izvorul acestii cărticéle a oare căruia dascălu pricopsitu dintr-ai bisericii noastre ceii neclătite, talmăcitu după limba ce de rându greciască de dumnélui Dimitrache Fălcoianul, biv vel cluceriu. Și au orânduit-o de s-au tipărit ca o vrednică de folosul celor ce vor citi-o. Căci, de să și arată mică la vedere, însă cuprinde ori-ce învățatură a credinței. Drept acéia să cunoaște că iaste pîrgă a înaltei socotințe a sfinții sale și a bunei cugetări ce are spre a îmbogăți limba némului nostru și de a altă cărți apărătoare de smintele..., urmînd fericiților păstori celor de după vremi au statu în Țara Rumânească».

Mitropolitul Dositei vestea apariția acestei cărți, cu gîndul difuzării ei în cercuri cît mai largi. Iată ce scria el mitropolitului Moldovei, care la data aceea era Iacob Stamate (1792—1803) :

«Cu cea întru Hs. frățească dragoste ne închinăm frății tale

Multe zile avem trecute la mijloc de când nu m-am învrednicit a da cercetare sănătății frății tale. Acum printr-acest bun ocazion neputându-mă suferi în trecere cu vederea, nu lipsim a da cuviincioasa frățească cercetare frății (tale) ca bine aflând de cea mult noao dorință sănătatea frății tale, bucurîndu-ne să dăm slavă milostivului Dumnezeu, cu al căruia dar ne aflăm și noi astă dată sănătoși. Iar în trecuta earnă prea mult am pățimit de boala răcelii, în cât la primejdie ne-am învărtoșit.

După aceasta nu lipsim ca din talmăcire nooaă pre limba rumânească din tipar nou scoțînd acest rînd dă cărți ce să numesc Pravoslavnica învățatură, foarte mult folositoare cititorului, închinăm și frății tale har de la noi una. Și de vei mai pohti ca să împarti și prin eparhie, avem destule tipărite, vom avea frățesc răspuns, ca să trimitem. Prețul unuia, dezlegată po tl. doi. Și rămănem al frății tale întru Hs. frate

'94, mai 18 Buc.

Dositeu, al Ungro(vlahiei)»⁵⁹

Tot în acest an 1794, apare la București și *Urmare pre scurt a dreptei credințe*⁶⁰ cu blagoslovenia și cheltuiala mitropolitului Dositei.

57. B.R.V., II, p. 366.

58. B.R.V., II, p. 367—370.

59. Arh. St. Buc., ms. nr. 141, f. 36

60. B.R.V., II, p. 374.

în 8° mic de 1 + 18 file. În titlu nu se arată tipografia, dar desigur este aceea a mitropoliei.

De la această dată pînă în anul 1796, mitropolitul Dositei nu mai dă la lumină nici o carte; faptul are o explicație: amestecul domnitorului Alexandru Moruzi (1793, ianuarie—1796, august) în treburile Mitropoliei. Acest voievod, care a domnit, atît în Țara Românească, cît și în Moldova și încă în mai multe rînduri, pare să fi fost un om întreprinzător. Într-un hrisov din anul 1796, el spune cum pe lângă fabrica de postav pe care «am izvodit-o ca din nou» s-a silit «a izvodii din început și din neființă și o fabrică de hîrtie⁶¹ cu a noastră cheltuială... pentru care și înaltă poruncă am avut dela prea puternicul și prea milostivul nostru Împărat». Ea este pe apa Sabarului «sud Ilfov, aducînd și meșteri streini». El fixează și «ponturile», am zice privilegiile domnești date acesteia: 1. va avea 40 de liode; 2. 4 sălașe de țigani «meșteri de hier»; 3. hîrtia să se vîndă mai jos ca cea din străinătate; 4. să fie ales slujitorul de strîns «pănzăturile» care să fie ajutat de dregători și zapcii; 5. să se scoată hîrtie din țară și să nu plătească vama» ci numai după 5 ani». «Toți dregătorii să ajute». Se vede însă că această întreprindere n-a mers cum se aștepta domnitorul, căci constatăm că, în ianuarie 1796, el preda fabrica Mitropoliei, cam cu sila⁶². Pentru a putea răspunde prețul pretins pentru această fabrică

61. În decursul acestui veac al XVIII-lea, au mai fost fabrici de hîrtie «harturghii», cum constatăm dintr-un hrisov al domnitorului Alexandru Ipsilanti, avînd data de august 1776. Aci, ni se spune cum una, «s-au făcut încă din zilele Domniei sêle repositatu Scarlat Ghica V... la apa Coletiniî pe moșia Fundeni... ot létu 1768... și alta, care s-au început acum din nou să se facă la apa Leuta pe moșia Batiștei sudu Prahova a schitului Turbații, din sudu Ilfov, care altă data n-au mai fostu în țără acestu meșteșugu de fala țerii și forte trebuinciosu atît politiei, cu trebuința scrisorilor, cît și bisericeî cu lipăritulu cărțiloru». Prin hrisovul acesta se dă fabricilor «milă domnescă», din care în punctul I ni se spune: «Fiindcă cu multă cheltuială și osteneală s-au adusu acest meșteșugu cu facerea hîrtiei în această țară de Nicolae și Iane Lazari, să nu aibă volnicie altul a mai face harturghii fără numai aceștia care s-au arătat cu atăta protemie și ravna spre podoba politiei și țarei» (V. A. Urechia, *Istoria Românilor...*, tom. I, p. 97, ș.u.

62. Cu privire la această trecere a fabricii de hîrtie în seama Mitropoliei, Dionisie Eclesiarhul nota în *Chronograful* său: «Fost-au iăcutu acestu domnu fabrică de charthie la Afumați nu departe de București și cîndu i-au venitu mazilie au pus-o în spinărea Mitropoliei, de i-au datu suma de pungl geremea, zicîndu că au cheltuit mărîea sa de la dînsul de o au făcutu și Mitropolii i este de trebuință să iacă chârthie pentru tipografie» (vezi A. Papiu Ilarian, *Tezaurul de monumente*, p. 184). În hrisovul domnesc emis cu acest prilej, printre altele se spunea: «Fiindcă după cum am zis mai sus, izvodirea în țara aceasta a numitei fabrice, iaste pentru însuși folosul și binele patrii de obște și fiindcă sînta și dumnezeiasca Mitropolie a Ungrovlahiei ca o mamă ce iaste, cum și alesul de Dumnezeu prea Sfinția sa Mitropolitul țării, ca un păstoriu bisericec a tot norodul țării aceștiea, iaste datorat spre ceale ce sînt de folosul și de binele obștii, a să sili, a grijî, împreună și a să osîrdui. Pentru aceea dar am găsit Domniea mea cu cale a da numita fabrică de hîrtie asupra prea Sfinții sale părintelui mitropolitului Ungrovlahiei, Kir Dositeu, fiindcă are sînta Mitropolie și tipografia sa care lucrează și tipărește cărțile trebuincioase obștii, ca din preună să aibă Mitropolia și fabrica iacerii de hîrtie asupra-i. Și să dea prea sîntea sa la cămara Domniei mele, banii cu care s-au cumpărat moșia ce s-au dat schimbu pentru moșia pe care stă fabrica, cum și din chelțuilele ce s-au iăcut la izvodirea și întregimea fabricii, să dea prea sîntea sa pre jumătate banii la cămara Domniei mele. Și așa am hotărît și am dat Domniea mea numita fabrică cu toate ale ei, asupra prea sfinții sale Mitropolitul țării, cu aceste șarturi adecă: să fie prea sîntea sa datorio, a orîndui ipochimen ales, om dă nădejde practicoș, carele-

de hîrtie, mitropolitul Dositei Filittis, la 20 martie 1796, a vîndut moșia Prisiceanca după Răstoacă din Vlașca, iar Vodă cu acest prilej a dat cumpărătorului următorul act :

«Fiindcă fabrica de hîrtie după apa Sabarului ot sud Ilfov împreună cu moșiea de sub dînsa cu scultelnicii și țigani și toate nămeștiile ce le-au făcut și le-au întemeat Măria Sa Prea înălțat și prea luminatul nostru Domn Alexandru Moruz Voevod cu a mării sale cheltueală, acum au voit Măriea Sa ca să o dea Sfintei Mitropolii în suma de bani ce au socotit Măriea sa, ca sfînta Mitropolie să o aibă acaret de venit și folos. Iar țara să-ș dobîndească cu atâtea bani ce dă la cumpăratal hîrtii dintr-alte părți. Deci după această voință și hotărâre a Mării sale ce prin hrisov s-au făcut, grijind noi cu ce să facem bani a-i număra la cămară, am găsit acest mijloc mai înlesnit și mai cu folos sfintei case a se cumpăra acest acaret, și a nu cerca Mitropolia greutăți și însărcenare de dobîndă, adevă avînd Mitropolia câteva petece de moșie depărtate, împrăstiate, una de alta și proaste, din care mai cu nimic nu să poate folosi. Căci puținul venit de abiea este pentru simbriile și cheltueala ispravnicilor și a oamenilor ce să trimit pă acolo. Pentru care petece ne-am adevărit, ca și cei de naintea noastră răposaiți frați Mitropoliți Grigorie, Cozma, Filaret, au avut hotărâre ca să le vînză pă bani și să cumpere la un loc un acaret sau moșie, pă care să poată și a o căuta și a să folosi. Și acum dănduni-să de către Măria sa mai sus numitul acaret și socotind chibzuirea fraților proinatohilor noștri bună am urmat noi în faptă. Și am dat de știre părtașilor și vecinilor răzași ce sînt împrăstiați și învecinați cu acele petece de moșie cum și altora ori care să vor afla muștirea, ce ar avea trebuință de a cumpăra ; și acei ce vor voi să cumpere după tocmeala ce vom putea face între noi, să-s alătore și ei cu acea dare de bani la cumpărătoreea fabricii, ca să ea parte din suma acei vînzări și să o dea schimbu sfintei Mitropolii. Între care fiind unul și d-lui căpit. Tănăsie ot Găești care au cerut să cumpere moșiea Mitropoliei ce să numește Prisiceanca după Răstoacă sud Vlașca stănjani 132, adevă una sută trei zeci și doi ce este dată danie Mitropoliei Țîrgoviștii de răpos. Const. Fărcășan la lt 7221 Mai 17, precum cartea dăniei arată. Am căzut cu d-lui la tocmeală și prin bun așezămînt și învoială am tocmît toți acești bani : stănjani în tl 1500 : adică una mie cinci sute. Care bani toți deplin e-au numărat d-lui în mîinile noastre ; și s-au cumpărat cu acești bani, partea ce i s-au cuvenit din suma prețului fabricii pă care parte au dat-o schimb sfintei Mitropolii : pentru numita moșie. Deci și noi vîzînd că acest acaret este mai cu folos Mitropolii de căt aceale petece de moșie ce sînt răspîndite mai în toate județele țării și depărtate de aici, una de alte cu a noastră bună voință am primit de am făcut acest schimb. Și am dat d-lui toate zapisele și scrisorile vechi ce au avut sf. Mitropolie, pentru acea moșie. Drept aceea de acum înainte să aibă d-lui și tot neamul d-lui a ținea și a stăpăni acei stănjani 132 moșiea mitropoliei după coprinderea zapiselor vechi în lat și în lung, din hotar până în hotar cu bună pace să-i fie moșie oăvnică și stătătoare în veci. Pentru care i

să epistasească numita fabrică cu toată silința, de a lucra pururea în toată vremea fără de ameliie, osărduindu-să prea sfințiea sa în tot chipul de a merge înainte și de a scoate hîrtie cît de bună spre îndestularea obștii. Știînd mai virtos că aceasta este izvodită și cerută din înaltă poruncă împărătească, unde cu atît mai mult trebuie a pune prea sfințiea sa silința și osărdie de a să întemea și de a merge înainte, după cum cu această nădejde, adevă de mai multă silință, și de mai bună chiverniseală, și pentru acest sfîrșit numai, s-au dat asupra prea sfinției sale. Dînd voe prea sfinții sale ca să arate însuși la Domniea mea prin anaforalile prea sfinții sale pricinile ceale cuvîncioase ale trebuințelor fabricii, spre a avea ajutorul aceia ce va fi cu cale, ca să sporască și să crească rodul ei, prin osărdia și silința prea sfinții sale. Iar cînd împotrivă se va face vre o amelie, și nesilință spre scăderea acestui lucru folositoriu obștii, la care Domniea au trudit și s-au ostenit, prîtmînd a să păgubi bistieria Domniei mele, și cu atăția oameni pentru binele țării să vă da multă scărbă Domniei mele, care aceasta nici cum nu o nădăjdum de la prea sfințiea sa, știînd bună răvnă și hierbințeala ce are spre ceale de folosul patrii...».

Hrisovul de față este întărit și «întru cea de Dumnezeu hărăzită a doao domnie a noastră (1799—1801) întocmai și întru toate cum să cuprîndă mai sus», de același domnitor «Alexandru Constantin Moruzi vcevod», la 3 septembrie 1799 (Arh. St. Buc., ms. nr. 128. f. 133).

s-au dat acest zăpis întărit cu iscălitura și pecetea noastră unde sânt iscălite și alte obraje vrednice de mărturie.

Pecete

1796 Mart 20

Τῆς Ουγγροβλαχίας Δοσιτεος Ἱεροβέραια

Iosif episcop Argeș mart.

Costandie episcop Buz. mart.»⁶³

Între timp se luau măsurile necesare funcționării fabricii. Astfel, la 28 februarie 1796, epistatul armășiei primește un pitac domnesc «să aleagă dintre țiganii domnești patru sălaşe meșteri de hier și să-i dea la Prea Sfințitul Mitropolitul țării, ca să fie pentru orice lucru de hier va avea trebuință fabrica de hîrtie ce s-a dat asupra sfintei Mitropolii». Epistatul găsește patru sălaşe «ohavnici țigani domnești, fără de nici o altă pricină, plătind bir la cămara gospod și toți cu meșteșugul hierării». El urma să-i ducă și să-i facă «teslim» la locul ce i se va însemna, «și apoi să dea și această anaforă Prea Sfințitului Mitropolit, ca să fie numiții țigani cunoscuți la stăpînirea fabricii»⁶⁴.

Din același manuscris (128) aflăm precis locul fabricii: «moșie Drăgeștii lui Cațichi, pe care s-a făcut fabrica hărturării»⁶⁵.

Iată acum și suma ce s-a plătit de Mitropolie pentru această fabrică:

*Tălmăcită după foaea cea grecească*⁶⁶

Însemnarea banilor carii au dat Prea Sfinția sa Părintele Mitropolitu Ungrovlahiei, Kir Dositei, pentru fabrica de hărtie.

Talere

4.300	Au dat Canelii, pentru moșie, și pentru binale, i vica ce au fost pe ea și celelalte.
7.000	s-au dat pentru moșia comisului Slătineanu, Ogrăzeanii, carea s-au dat igumenului Mihailiotu în locul moșii ce s-au luat dela el, și s-au dat Canelii.
2.000	Pentru moșia Minciulescului, care și aceasta s-au dat Mihaliotului.
1.000	au dat în naht însuși igumenului de Mihai Vodă.
18.200	au dat Prea Sfinția sa la cămara domnească a Prea înălțatului nostru Domn pentru câtă cheltuială au mers, la facerea fabricii, și la celelalte trebuințioase ale ei.
32.500	Adecă treizeci și doaoă de mii cinci sute, lei, suma totă. Și spre încredințare și adeverință s-au dat aceasta

1796 Iunie 1

Nicolae vel cămăraș».

În același an al pertractărilor cu domnitorul Alexandru Moruzi, dar după detronarea lui, care se întimpla la 28 august 1796, mitropolitul Dositei scotea din teascurile tipografiei sale *Psaltirea*⁶⁷ în 4°, 8 + 242 pagini. Tipograf al Mitropoliei este de data aceasta «Dimtrie Mihalovici tipografal Rîmniceanul», vlăstar al cunoscutei și numeroasei familii de tipografi de la Episcopia Râmnicului, care, după cum se

63. Arh. St. Buc., ms. nr. 128, 134. Hrisovul este dat și de V. A. Urechie, *Istoria Românilor*, tom. III (V), 1893, p. 300-304. 64. Arh. St. Buc., ms. nr. 158, f. 6-6v.

65. *Ibidem*, f. 435.

66. *Ibidem*, f. 435-436.

67. B.R.V., II, p. 389.

vede, intrase în serviciul tipografiei Mitropoliei. Cartea era o reproducere a *Psaltirii* din 1779 a episcopului de Râmnic Chesarie.

În anul 1797, mitropolitul Dositei pune să se tipărească *Liturghia*⁶⁸, în 4°, 2 + 204 pagini, «în Sfînta Mitropolie, de Dimitrie Mihailovici tipograf Râmniceanu».

În același an, mitropolitul cere protopopilor să-i comunice ce lipsă este de cărțile trebuincioase pe la bisericile respective, cenzurînd și abuzul acestora cu împărțirea *Psaltirii*. Iată ce spune aici :

«Dositie, mil. bijo. Arhiepiscop i Mitropolit al Ougrovlahiei

Cucernicilor protopopi : al plășii(cutare) sud(cutare) blagoslovenie. Fiindcă luăm înștiințare că unile biserici sînt lipsite de cărțile cele trebuincioase la săvîrșirea sfințelor Dumnezești slujbe, poruncim molitv. tale, ca să faci cercetare tuturor bisericilor din plasă-ți și cu catastih anume, întru adevăr să ne arăți lipsa și întrebuința dă cărți ce are feștecare beserică. Și deosebit am luat știre, pentru molitfa ta, că în silă ai fi împărțit pă la preoți Psaltiri cu preț dă tl 4 pol și tl 5 cu cuvânt că sînt trimise de aici. Pentru care poruncim, ca să ne înștiințez pricina și cu a cui porunca ai urmat acest fel dă lucru.

'97 Apr. 28»⁶⁹.

Pecetea

În anul 1798, mitropolitul Dositei poruncește să se dea la tipar o lucrare impozantă, aceea a *Triodului*⁷⁰, un volum în folio, 6 + 474 pagini, care este lucrat de Dimitrie Mihailovici, tipograful și de Gheorghe sin «Dimitrie tip. râm». Erau deci tatăl și fiul care intraseră în serviciul Mitropoliei, desigur și pentru motivul că Rimnicul se obosise, după eforturile făcute mai ales sub Chesarie și Filaret, episcopii locului. Prefața cărții, foarte interesantă, este scrisă de Grigorie arhimandritul Râmniceanu, viitor episcop al Argeșului. Între altele, Grigorie face biografia mitropolitului Dositei, laudă activitatea acestuia ca episcop al Buzăului, cit și pe aceea desfășurată ca mitropolit, neuitînd și «tăerea sușului» din Dealul Mitropoliei, «iar cu toate acestea, zice arhimandritul Grigorie, în vremea numai de patru ani, s-au tipărit... șase rînduri de cărți».

Din acest an 1798, am aflat și o mărturie inedită privitoare la administrarea internă a tipografiei, și anume la plata lucrătorilor, pe care o socotim deosebit de interesantă pentru capitolul salariilor acestor muncitori tipografi, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

«Așezămîntul», căci așa este intitulată această hotărîre, care este semnată de chiar Dositei mitropolitul, sună astfel :

«Așezămîntul tipografilor lucrători⁷¹

Tal.	par.	
5	90	drugari
5	90	zățari
5	90	prubari
4	90	pilcari
4	90	pisători
26	90	adică lei doaă zeci și șase și un zlot tocma.

68. B.R.V., II, f. 393.

69. Arh. St. Buc., ms. nr. 141, f. 117 v.

70. B.R.V., II, f. 404.

71. Arh. St. Buc., ms. nr. 158, f. 85.

Din cărțile ce să va tipări, este a li să da la drugari i zățari, si prubari cîte case bucăți. Iar la pilcari i pisători, cîte cinci bucăți. Care cărți să li-s plătească cu bani di la cămăra Mitrop. cu prețul ce să vor socoti că este la tipărit, iar nu precum să vor vinde; să nu li se dea cărți în natură, ci bani.

Merticul lor cînd vor lucra, cîte doao pîini și cîte 2 ocă vin pă zi. Care a-ceastă orîndueală este a să păzi cînd vor lucra. Aceasta.

(D)

98 Oct. 4»

Iubitor de carte tipărită, mitropolitul Dositei ajută și mișcarea de innoire călugărească de la Mînăstirea Neamț, pornită prin îndemnul și exemplul monahului Paisie Velicicovshi. Doi călugări de acolo, Gherontie și Grigorie, acesta din urmă, viitorul mitropolit al Țării Românești, îi aduc spre tipărire *Cartea folositoare de suflet*⁷² pe care acesta o și imprimă în anul 1799 cu a sa «blagoslovenie și cheltuială», lucrul făcîndu-se de «Stanciu Pop(ovici) tip. și de Dimitrie Petrovici tip». De observat: tipograful Mihailovici de la Rîmnic pleacă, și în locul lor revin vechi cunostințe ale tiparului bucureștean. Prefața este scrisă de cei doi monahi Gherontie și Grigorie. Aici ei laudă pe mitropolit și își arată grațitudinea față de acesta, căruia îi cer să tipărească și alte lucrări ale lor. Totodată ei arată că mitropolitul Dositei le poruncește să traducă din grecește și alte cărți, ceea ce ei o vor face. Se vede că această lucrare a fost bine primită, căci în anul următor, 1800, se va da a doua ediție a ei⁷³, tipograf fiind «Stanciu Pop. tip».

În același an, 1800, cînd apărea *Cartea folositoare de suflet*, în ediția a doua, mitropolitul Dositei poruncește să se pună în tipar *Penticostarul*⁷⁴ cu cheltuiala sa: un volum în folio de 2 + 220 file. Tipograful era cunoscutul Stanciul Tomovici, iar cartea era prefațată de însuși mitropolitul. Iată ce spune aici, între altele: «Dreptu acea văzând noi că besericile Eparhiei aceștii, ce ni s-au încredințatu noao de la Dumnezeu, ori dinu trecere vremii, ori dinu răzmirițiile și nevoile cele ce adeseori s-au întămplatu aici sântu lipsite de unele ca acesté de nevoie cărți, și dintru aciasta, și de laudele cele ce să cuvînu lui Dumnezeu, nu am încetatu după datoriia noastră cé păstorească, a da în tyariu unele ca aceste cărți. Precumu și acumu măcaru de și pre cu multe cheltuiiale ne aflăm însărcinați, daru însă la podoaba besericii, și la celu de dintru aciasta să pricinuiască folosu alu creștiniloru căutându, amu dat în tyariu acestu Penticostariu, pre de nevoie fiind...».

În 1801, al optulea an al păstoriei sale, Dositei mitropolitul pune să se dea «în stambă» *Chiriacodromionul*⁷⁵ în tipografia sfintei Mitropolii, în București, de «Stanciul Tom. tip.» cu toată cheltuiala sa, în folio, 4 + 248 file și iar 3 file nenumerate.

Această carte are două prefețe. Prima este scrisă de traducătorii ei, Gherontie și Grigorie. După ce laudă munca mitropolitului, spre luminarea creștinilor, ei spun și următoarele: «Dreptu aceia și acum împreună cu celelalte, și pre tălmăcire aceștii cărți, noao, pré plecați-

72. B.R.V., II, i. 411.

73. B.R.V., II, i. 416.

74. B.R.V., II, p. 422.

75. *Ibidem*.

lor slugi ale Pré Sfinției tale ai poruncit — și la lumină prinu typărire a eși ai orînduit — carii, cu osîrdie, de lucru apucîndu-se, ne întorcemu precumu porumbita oărecîndu în vreme lui Noe...». După cei doi traducători, vorbește și mitropolitul într-o prefață, arătînd între altele: «Nu amu încetatu după datoriia noastră cé păstoréscă feluri de cărți typărindu, și de slujbile besericești cuprinzătoare și de năravuri învățătoare, precumu și acumu în totu chipulu silindu-ne la lumină amu adusu pre acestu Chyriacodromion, socotindu pre elu a fi foarte folositoriu...».

În același an, 1801, se tipărește cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala mitropolitului Dositei ediția a II-a din *Slujba cuv. Sf. Dimitrie de la Basarabov*⁷⁶ întocmită în 1779 de Filaret Mireon, adică fostul episcop de Rîmnic și mitropolit al țării, la care se mai adaugă acum *Patimile Sfîntului Ioan Rumânul și ale Sfîntului Ioan de la Suceava*, în 4°, de 40 de pagini. Tipograf era «Stanciul tip. bucureștean».

În anul 1805 mitropolitul Dositei închiriază în anumite condiții a-ceastă importantă anexă a casei, care era tiparnița mitropolitană, vechiului ei tipograf Stanciu. Lăsăm să urmeze aici mărturiile respective.

Pentru tipografia mitropoliei dată Stanciului în ani 3

«După rugăciunea ce ne-au făcut Stanciul tipografu ca să-i dăm voie să tipărească cărți bisericești în tipografia Mitropolii cu a sa cheltuială pentru trebuința obștii, și oarecare a sa chierniseală, milostivindu-ne asupra-i i-am dat voe să lucreze tipărind mai întîiu cărțile ce sânt acum trebuincioase și lipsă obștii. Cu această simfonie însă ca sorocul să fie de trei ani, pentru cheltuiala ce are a face acum la vărsatul slovi și dresul tăcămurilor. Și feciorii tipografii să-i aibă în zaptul și lucru tipografiei, plătindu-le atât simbria cât și mîncarea lor, cum să va putea învoi, casa Mitropolii nesupărînd-o de nimic. Cătă slovă să află acum noaă, cum și căt plumbu din slova cea veche, cîntărindu-să cu ocoa, și orice alte tăcămuri de ale tipografii să le dea iarăși deplin complete (?) cu foae la împlinirea sorocului. Atăta numai să i dea de la economie un țigan herar și altu tîmplar, a-i avea să lucreze în tipografie. Căroră pentru a lor osteneală, să aibă a le plăti. Și de tot rîndul de cărți ce să va da în tipar, să aibă a da la Mitropolie câte două zeci și cincî bucăți tetraze, precum și în deosebit zapisul său ce l-au dat la Mitropolie, asemenea să coprinde; aceasta

1805 sept

Pecete

D(ositei) al Ungrovlahiei».

Zapisul Stanciului tipografu

«Încredîtez cu zapisul meu la cinstită mîna Prea Sfinții sale părintelui Mitropolit, precum să să știe, că făcînd rugăciuni Prea Sfinții sale, ca să-mi dea voe să lucrez cărți bisericești în tipografia sfîntei Mitropolii, și Prea Sfinția sa s-au milostivit de me-au dat voe ca să lucrez cu simfonie de ani trei. Și orice-mi va da asupră-mi de ale tipografiei, or slovă, ori teascuri să le păstrez ca la soroc slova să o dau întocmai după cum o iau. Iar teascurile să le dau drese, iar nu stricate după cum să află și făr a nu face nimic pagubă sfîntei Mitropolii. Și or dobîndă, or pagubă, ferească Dumnezeu, de să va întâmpla a mea să fie, că sfînta Mitropolie să nu să supere întru nimic, precum și în pecetluit să coprinde. Și la această milă ce au arătat Prea Sfinția sa asupra mea și eu să amu a da din toate rîndurile cărților câte cărți 25 trataji. Că așa amu priimit eu înaintea Prea Sfinții sale. Și pentru mai adevărată credință m-am iscălit mai jos, ca să-s crează.

1805 Oct. 1

Stanciul, tipografu adeverez»⁷⁷.

76. B.R.V., II, p. 431.

77. Arh. St. Buc., ms. nr. 161, f. 25 și 25 v.

Care vor fi fost urmările acestei concesiuni a tipografiei nu avem prea multe detalii. Constatăm însă că în decursul anului 1806 apare *Ceaslov-ul*⁷⁸ cu blagoslovenia și cheltuiala mitropolitului, «în Sf. Mitropolie de Stanciu tip. Buc.» diortositor fiind «Popa Ioan, duhovnicul Sf. Mitropolii, Craiovénu!». În același timp se tipărește și o *Psaltire*⁷⁹.

În anul 1808, tipografia mitropolitană dă la lumină un *Evhologhion*⁸⁰. Cartea este tipărită acum «a doua oară, cu blagoslovenia și cheltuiala Mitropolitului Dositei, de Stanciul Tomovici tip. buc.», în 4°, 4 + 360 pagini. La sfârșit se însemnează: «Cucernicul între preoți, Popa Ioanu duhovnicul Sfintei Mitropolii Craioveanu».

În anul următor 1809 se dă *Învățătura Creștinească* în luna lui martie, «cu blagoslovenia și toată cheltuiala Mitropolitului Dositei, tipograf fiind «Stanciu tip. Bucureșteanu», în 4°, 1 foaie de titlu și 8 foi numerotate⁸¹.

Se mai tipărește în același an și *Orânduiala pentru stințire Biserici*: este retipărirea celei de la Iași dată de Gavriil, mitropolit și exarh, «cu blagoslovenia și toată cheltuiala Prea Sfințitului Dositei mitropolitul, în sfânta Mitropolie a Bucureștiului, la leat 1809 Mai 20, de Andrei ierodiacon, purtătoriu de grijă fiind tipografiei smeritul ieromonah Dionisie Cozianu, iclisiarh al Sfintei Mitropolii, în 4°, 2 + 24 pagini»⁸².

Imixtiunea exarhului Gabriil Bănulescu se face simțită din ce în ce mai mult, fapt care desigur, contraria pe alesul mitropolit bucu-reștean, împingându-l pînă la exasperare. Ca urmare, la 15 ianuarie 1810, el este înlocuit cu Ignatie, fost mitropolit al Artei din Epir. Mitropolitul detronat va peregrina prin mai multe locuri, ca să se fixeze la Brașov către sfârșitul anului 1812.

Interesant de menționat că aici găsindu-se, cunoscuta sa iubire de carte se manifesta prin «mijlocirea Prea Sf. Sale», la tipărirea, în anul 1812 a cărții *Ușa pocăinții*, tradusă și diortosită de Rafail, monah din Mănăstirea Neamț, la tipografia Herfurt⁸³ din orașul Brașov, unde își va da alesul mitropolit și sfârșitul obștesc la 14 decembrie 1826.

*

După marele număr de tipăriri date de mitropolitul Grigorie al II-lea, care a păstorit 27 de ani, deci vreme îndelungată, urmează o scădere uimitoare a acestor tipăriri, poate și pentru motivul că fuseseră satisfăcute necesitățile respective. Mitropolitul Cozma, ca și Filaret, nu dau decît cîte o tipăritură. Mult mai bogată a fost însă activitatea mitropolitului Dositei, care a dat aproximativ 16 cărți⁸⁴, la unele generosul ierarh ajutînd numai cu sfatul. Iar ca șefi tipografi

78. B.R.V., II, p. 478.

79. N. Iorga, *Inscripții*, II, 295; cf. B.R.V., t. II, f. 486.

80. B.R.V., II, p. 530.

81. B.R.V., III, f. 5.

82. B.R.V., III, f. 12:

83. B.R.V., III, f. 64.

84. Istoricul I. C. Filitti, *Așezămintul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti*, dă acest număr de 16 titluri. Noi am identificat 14.

apar Dimitrie Petrovici și mai ales Stanciul Tomovici, care fusese răsplătit nu numai de mitropoliți, ci și de domnitori cu scutiri felurite⁸⁵.

Din cele arătate aici, se constată că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, activitatea tipografiei mitropolitane bucureștene a fost deosebit de bogată, mulțumită în primul rând școlii ce i-am zis «grigoriene», după numele alesului mitropolit Grigorie al II-lea. Exemplul dat de dînsul a îndemnat pe ucenicii săi să ducă munca mai departe, și ne gîndim în special la opera lui Chesarie și Filaret, ajunși episcopi de Rîmnic, secundați de Grigorie de Sidis, sau Grigorie Rîmniceanul și alții mai modești. Mitropolitul Dositei, zis și Dositei Filitti, trăise în apropierea acestor corifei și, cunoscînd opera lor, va ajunge și el mare patron al cărții bisericești tipărite. Mitropolitul Dositei, în anumită concurență cu Iosif I al Argeșului, va lăsa o frumoasă moștenire tipografică, el patronînd și munca de traducători a monahilor nemțeni din perioada paisiană, Gherontie și Grigorie, cel care va ajunge mitropolitul Grigorie al IV-lea al Țării Românești.

Este această perioadă de timp, fără îndoială, o epocă de măreție a tiparniței mitropolitane bucureștene. Ierarhii timpului respectiv au fost români și greci; aceștia din urmă se identificaseră cu idealurile și interesele românești și au jertfit sufletește și materialicește ca și localnicii pentru a da nașiei noastre o operă pe care marele învățat Nicolae Iorga a caracterizat-o magistral și cu a cărui apreciere terminăm această lucrare. El spune: «Această literatură trăind puternic pe cînd cealaltă se stinge, a adus fără îndoială mari foloase. Ea a păstrat gustul cetirii, a făcut să se audă această limbă românească în toate stratele populației». «Cărți de acestea, scria Odobescu, care sunau românește la urechea poporului întreg, de la nașterea pruncului pînă la astrucarea moșneagului». «Pe urmă, continuă N. Iorga, o operă originală ca și o traducere se servește de același instrument al limbii. Și prin multele tălmăciri din întreg secolul al XVIII-lea, și nu mai puțin și din această perioadă, acest instrument, trebuind să exprime sentimente alese, cugetări adînci, concepții înalte, se făcea în stare a servi mai tîrziu alcătuitoarelor noi de opere originale, propovăduitorilor ardeleni și celor dintii poeți ai neamului»⁸⁶.

Iată dar, exprimată recunoștința neamului întreg pentru opera măreață, înfăptuită de ierarhii români și greci, prin tiparnița lor din dealul Mitropoliei bucureștene, în decursul jumătății a doua a secolului al XVIII-lea.

T. G. BULAT

85. V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, tom. I, 1891, p. 400.

86. N. Iorga, *Istoria literaturii românești II: De la 1688 la 1780*. ed. II, București, 1928, p. 369.

COLECȚIA STUDION

Țara noastră este posesoarea unei bune părți din literatura slavă veche. În bibliotecile de stat, în vechile mănăstiri din Moldova și din Ardeal se păstrează pînă astăzi peste 1600 manuscrise slave.

Baza literaturii slave vechi de la noi o constituie manuscrisele din secolul al XV-lea și în chip deosebit cele scrise în redacția medio-bulgară a slavei bisericești. Cuprinsul lor ca și al celorlalte manuscrise este cunoscut într-o mică măsură. Ceea ce se știe despre ele se datorează în cea mai mare parte unor cercetători ca V. Jagic, P. Sírku, E. Kaluzniacki, A. I. Iațimirski, P. P. Panaitescu, E. Turdeanu etc. Dar și ei au folosit numai o mică parte din literatura slavă veche de la noi, atît cît le-a trebuit pentru studiile lor. De aceea și informațiile pe care le avem de la ei sau de la alți cercetători români și străini nu dau posibilitatea să cunoaștem adevărata valoare a manuscriselor slave din țara noastră și să apreciem însemnătatea lor atît pentru literatura slavilor, în general, cît și pentru cultura românilor, în special.

În studiul de față ne propunem să facem cunoscută o colecție, alcătuită în majoritatea ei din lucrări aghiografice și omiletice, scrise în limba slavă veche de redacție medio-bulgară, colecție existentă în țara noastră la începutul secolului al XV-lea, dar rămasă necunoscută pînă în prezent cercetătorilor slavisti.

Această colecție, alcătuită din zece volume, căreia i-am dat denumirea *Colecția Studion* este importantă pentru întreaga literatură slavă din secolul al XV-lea și din secolele următoare. Ea este importantă și pentru literatura noastră veche intrucît este strîns legată de activitatea cărturarului român din secolul al XV-lea, Gavril de la Neamț.

Înainte de a trece la prezentarea colecției și la încercarea de a răspunde la o serie de întrebări pe care le ridică ea, vom vorbi foarte pe scurt despre răspîndirea literaturii aghiografice și omiletice la slavii sudici și răsăriteni (bulgari, sîrbi, ruși) și la greci pînă în secolul al XV-lea (lucrări cuprinse numai în sbornice și panegirice), lucru necesar pentru înțelegerea alcătuirii și cuprinsului Colecției Studion.

Bazele literaturii aghiografice și omiletice slave au fost puse de către episcopul Climent al Ohridei (sfîrșitul secolului al IX-lea — începutul secolului al X-lea) prin traduceri din literatura bizantină și prin lucrări aghiografice și omiletice originale¹. Acțiunea aceasta a

1. Vezi P. Lavrog, Климента епископа словѣнскій Moscova, 1896; История на българската литература, Sofia, 1962, p. 96—111.

fost continuată de alți cărturari bulgari pînă la căderea Bulgariei sub stăpînirea bizantină (1018—1185).

Despre cuprinsul literaturii aghiografice și omiletice din secolul al X-lea am fi știut astăzi foarte puține lucruri dacă rușii nu ar fi copiat, la creștinarea lor, cărțile scrise în epoca respectivă în Bulgaria. Iar în secolele al XI-lea—al XIII-lea rușii sînt cei care multiplică literatura slavă veche creată și tradusă în Bulgaria și o dezvoltă prin traduceri noi și lucrări originale, dînd naștere literaturii rusești.

După eliberarea Bulgariei de sub stăpînirea bizantină, din cauza războaielor neîntrerupte timp de 50 de ani și a luptelor dinastice, o activitate literară pronunțată în această țară se observă abia în ultimul pătrar al secolului al XIV-lea prin crearea școlii cărturărești de la Tîrnova și prin activitatea cărturărească deosebită a patriarhului Eftimie al Tîrnovei (1375—1393).

Literatura originală sîrbă apare la începutul secolului al XIII-lea datorită activității cărturărești a patriarhului Sava al sîrbilor, care este și primul aghiograf sîrb. În secolul al XIII-lea în literatura sîrbă nu există alte lucrări aghiografice și omiletice decît acelea ale patriarhului Sava².

În general din literatura slavilor sudici și răsăriteni din a doua jumătate a secolului al IX-lea și pînă în prima jumătate a secolului al XIV-lea au ajuns la noi un număr mic de manuscrise (sau fragmente de manuscrise) cu lucrări aghiografice și omiletice, ca de exemplu: *Sbornicul lui Sviatoslav*³, *Codex Suprasliensis*⁴, *Glagolita Clozianus*⁵, *Zlatostrui*⁶, *Sbornicul lui Pahomie*⁷, *Sbornicul lui Gherman*⁸, *Sbornicul Doamnei Anca*⁹ etc.

Lucrările aghiografice și omiletice traduse de cărturarii slavi au fost luate din colecțiile grecești existente în epoca respectivă. La început colecțiile grecești erau alcătuite, în majoritatea lor, din lucrări aghiografice și omiletice pe un an întreg incluzînd atît sărbătorile neschimbătoare (fixe) cît și pe cele schimbătoare (legate de data Paștilor). După secolul al XI-lea, la greci au apărut două feluri de colecții: unele numai pentru sărbătorile neschimbătoare, iar altele pentru sărbătorile schimbătoare. Deși cu conținut diferit, ele sînt cunoscute de greci sub titlul comun de «Panegiric»¹⁰.

Cărturarii bulgari n-au avut posibilitatea să traducă sau să alcătuiască astfel de colecții, pentru că în perioada apariției lor la greci,

2. A. Gavrilović, *Историча српске православне цркве*, Belgrad, 1929, p. 23 și 129

3. N. P. Popov, *L'Izbornik 1076 dit de Sviatoslav, comme monument littéraire*, în «Revue des études slaves», vol. XIV, 1934, nr. 1—2, p. 5—25.

4. S. Severianov, *Супрасальская рукопись*, Sanct Petersburg, 1904.

5. V. Vondrak, *Glagolita Clozianus*, Praga, 1893.

6. V. Mallin, *Исследование Златоструя по рукописи XII в.*, Kiev, 1878.

7. A. I. Iațimirski, *Изъ славянскихъ рукописей*, Moscova, 1898, p. 144—151.

8. I. Iufu, *Sbornicul lui Gherman (1359)*, în «Ortodoxia», XII (1960) nr. 2, p. 253—279.

9. I. Martilnov, *Бдинскій сборникъ „Памятники древней письменности и искусства“*, v. XIV, Sanct Petersburg, 1882.

10. A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homilischen Literatur der griechischen Kirche, von dem Anfängen bis zum Ende des 16 Jahrhunderts*, vol. I, Leipzig, 1937, p. 134

ei se aflau sub o grea stăpînire bizantină, cînd nu era cu putință să se întreprindă astfel de lucrări.

Colecțiile grecești cu lucrări aghiografice și omiletice s-au înmulțit în secolele al XII-lea — al XIV-lea, ajungînd să fie mai variate prin conținut, cuprinzînd vieți de sfinți, predici, povestiri, cuvinte de învățătură, legende, apocrife, etc., pe 2—6 luni sau pe un an întreg¹¹.

Ar fi trebuit să ne așteptăm ca după înființarea celui de al doilea țarat (1187), cărturarii bulgari să traducă sau să alcătuiască astfel de cărți. Dar dezvoltarea literaturii bulgare nu a mers în pas cu dezvoltarea statului bulgar. Primii reprezentanți ai dinastiei Asăneștilor, oscilînd la început între Constantinopol și Roma și fiind angajați în războaie și lupte interne, nu au avut răgaz să dea cuvenita atenție dezvoltării literaturii bulgare.

Există însă și o altă cauză care a frînat dezvoltarea acestei literaturi. În cei aproape 200 de ani de stăpînire bizantină, limba vechilor cărți de cult, atîtea cîte se vor fi păstrat, nu mai corespundea cu limba bulgară vorbită. Această diferențiere se datora nu atît faptului că Biserica se străduia să păstreze limba bisericească în forma ei primară, chirilo-metodiană, cît mai ales hiatus-ului de două secole, în care perioadă limba slavă bisericească aproape că dispăruse din cauza politicii de elinizare întreprinsă de clerul grec în Bulgaria¹².

Introducerea din nou a limbii slave vechi în cult, după crearea celui de al doilea țarat, a provocat, din cauza acestui hiatus de timp, dificultăți serioase diecilor și cărturarilor bulgari, la multiplicarea cărților de cult. Însăși formarea cadrelor de dieci era o problemă destul de grea, dacă ținem seama că în perioada stăpînirii bizantine dispărușeră cele două centre mari cărturărești de la Preslav și Ohrida și împreună cu ele și orice amintire despre epoca de aur a literaturii bulgare. Dacă la toate acestea se adaugă și tulburările interne provocate de luptele dinastice, precum și neliniștea creată mai tîrziu de incursiunile turcilor în Peninsula Balcanică, se poate explica mai ușor de ce în perioada de aproape 150 de ani, de la înființarea celui de al doilea țarat bulgar pînă în epoca țarului Ioan Alexandru (1331—1371), cărturarilor bulgari le-a lipsit entuziasmul de care fuseseră cuprinși predecesorii lor din epoca țarului Simeon și deci nu au putut ține pasul cu literatura bizantină din acea vreme.

Pentru cărturarii ruși greutățile au fost și mai mari, pentru că, începînd de la 1237, țara lor a avut de înfruntat invazia tătaro-mongolă.

Dacă condițiile arătate au împiedicat dezvoltarea literaturii slavilor sudici și răsăriteni pe teritoriul țării lor, au existat totuși, în perioada respectivă, alte locuri, mai ferite și mai prielnice desfășurării unei activități cărturărești slave. Astfel de locuri au fost minăstirile de la Muntele Atos, iar mai tîrziu, după prima jumătate a secolului al XIV-lea, minăstirile din jurul Constantinopolului.

11. *Ibidem*, vol. III, 1939, Leipzig, p. 1 ș.u.

12. История на българската литература, vol. I, Sofia, 1962, p. 243, 260.

După desființarea primului țarat bulgar (1018), singurul centru de cultură pentru slavii sudici a rămas Muntele Atos, unde călugării bulgari, sîrbi și ruși aveau condiții favorabile de lucru. Averile mari cu care despoții sîrbi, iar alături de ei și țarii bulgari și voievozii muntteni înzestraseră mînăstirile atonite în secolul al XIV-lea, asigurau din plin existența materială în primul rînd a călugărilor slavi, mai ales în perioada cînd incursiunile turcilor provocau neliniște și nesigurantă zilei de mîine în rîndurile populațiilor balcanice. În asemenea condiții favorabile, călugării slavi de la Muntele Atos au avut posibilitatea să se ocupe de literatura slavă, multiplicînd manuscrise vechi și traducînd cărți noi, atît pentru nevoile călugărilor atoniți, cît și pentru înzestrarea cu cărți de cult dacă nu a altor mînăstiri din țările ortodoxe, măcar a sutelor de sate, biserici și mînăstiri închinete marilor mînăstiri atonite de pe întreg cuprinsul Peninsulei Balcanice.

Începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în mînăstirile din jurul Constantinopolului, și în primul rînd Mînăstirea Studion, înzestrate cu biblioteci bogate și dispunînd de condiții optime pentru desfășurarea activității cărturărești¹³ au luat ființă, alături de școlile grecești și școli de slavonie.

În Mînăstirea Studion au poposit pentru cîțiva ani cărturarii slavi Teodosie Tîrnoveanul, viitorul patriarh al bulgarilor, Eftimie, Ciprian Țamblac, Grigore Tamblac, ș.a. Alături de bulgari, la Mînăstirea Studion au trăit și au lucrat și călugări ruși¹⁴.

După primul pătrar al secolului al XIV-lea, în mînăstirile grecești din Muntele Atos și de la Constantinopol se observă o deosebită activitate cărturărească. Factorul principal care a stimulat interesul pentru literatura grecească a fost mișcarea isihastă.

Isihasmul a fost o mișcare călugărească și învățăturile ei priveau în primul rînd desăvîrșirea vieții călugărești. Tăcerea rugăciunii minții, retragerea în locuri pustii, demonologia (ispitirea în pustie) au fost mijloacele pentru înfăptuirea desăvîrșirii vieții călugărești pe pămînt. Pe lîngă părțile sale negative, isihasmul a avut și unele părți pozitive, în special în legătură cu dezvoltarea literaturii slave în secolul al XIV-lea.

Astfel, urmărind răspîndirea învățăturilor isihaste printre toți ortodocșii, fără deosebire de naționalitate, probabil în vederea organizării unui front comun al isihasmului, această mișcare a creat condițiile cele mai favorabile pentru o bună conviețuire între călugării greci și slavi. Unul din mijloacele folosite de mișcarea isihastă pentru atingerea acestui scop a fost crearea unei literaturi proprii, și în același timp îmbrăcarea în haina isihastă a literaturii religioase existente. Aceasta s-a putut înfăptui prin intensificarea activității școlilor cărturărești din mînăstirile grecești, pe lîngă care s-au creat și școli de slavonie.

13. *Ibidem*, p. 286.

14. A. I. Sobolevski, *Переводная литература Московской Руси XIV - XVII вв.*, p. 9.

Produsele acestor școli erau menite să arate că din cele mai vechi timpuri sfinții creștini au trăit după preceptele învățaturii isihaste. Așa a luat naștere, la greci, o nouă literatură aghiografică și omiletică, în care, alături de lucrările de acest gen ale scriitorilor clasici, apar operele isihastărilor Grigore Sinaitul, Grigore Palama, Calist I, Calist II, Filotei etc.

Isihasmul s-a răspândit de la început și la slavii sudici, și Teodosie Tîrnoveanul, Dionisie cel Minunat ș.a. sînt ucenicii direcți ai lui Grigore Sinaitul, întemeietorul acestei mișcări. Adepții slavi ai isihasmului au fost în primul rînd călugării atoniți, în mijlocul cărora luase naștere mișcarea isihastă. Aceștia împreună cu cărturarii slavi de la mînăstirile din jurul Constantinopolului și din celelalte centre mînăstirești grecești, ca și cei de la Mînăstirile bulgare de lîngă Tîrnova, de la Rila, Lesnovo etc., au căutat să țină pasul cu activitatea cărturărească a călugărilor greci.

Grija de căpetenie a cărturarilor slavi a fost, ca și la greci, revizuirea cărților de cult și de învățătură religioasă, și traducerea din nou a unor cărți al căror cuprins, din cauza copierii timp de cîteva secole, conținea greșeli de dogmă, așa cum mărturisesc în scrierile lor cărturarii slavi din acea vreme: Grigore Țamblac și Constantin Costeneciki.

Cel dintîi cărturar slav care a desfășurat o bogată activitate în prima jumătate a secolului al XIV-lea, a fost starețul Ioan de la Marea Lavră a Sfîntului Atanasie de la Muntele Atoș, unde trăise ani mulți Grigore Sinaitul. Starețul Ioan a tradus cărți de cult din limba greacă în limba bulgară și a revizuit textele vechi ale unor cărți de cult și de învățătură religioasă, fiind în același timp primul cărturar din epoca respectivă care a încercat să îndrepte ortografia slavă¹⁵. Activitatea desfășurată de starețul Ioan a fost continuată de cărturarii slavi de la mînăstirile atonite, din jurul Constantinopolului, precum și la mînăstirile de lîngă Tîrnova. Teodosie Tîrnoveanu, Dionisie cel Minunat, Isaia Atonitul, starețul lui Nicodim de la Tismana, patriarhul Teodosie al Tîrnovei, patriarhul Eftimie al Tîrnovei, Ciprian Țamblac, Grigore Țamblac ș.a. au continuat opera starețului Ioan, traducînd și transcriind cărțile de cult și de învățătură religioasă sau alcătuiind lucrări originale.

Vasta activitate desfășurată de cărturarii slavi se datorește în mare măsură și impulsului dat de mișcarea isihastă, care avusese grija ca în fruntea Bisericilor din Bulgaria, Serbia și Rusia să fie aleși Eftimie, Nicon, Ciprian Țamblac și Grigore Țamblac, oameni învățați și buni mînuitori ai condeiului. Cultura și-o însușiseră în marile mînăstiri din Muntele Atoș și din Constantinopol, unde avuseseră prilejul să se întîlnească și să lege prietenii trainice cu patriarhii Constantinopolului Calist I, Calist II și Filotei, conducătorii mișcării isihaste.

15. I. Иванов, Стара българска литература София, 1939, p. 346; P. Dinekov, Стара българска литература София, 1953, v. II, p. 51.

Legăturile strînse ce se stabiliseră între capii Bisericilor Slave și patriarhii ecumenici au înlesnit crearea unui nou centru de cultură slavă, la Mînăstirea Studion de lîngă Constantinopol. Înființarea acestui centru de cultură slavă se datorește atît necesității pe care o simțeau slavii de a fi în contact cît mai apropiat cu Patriarhia Ecumenică, socotită în acele vremuri conducătoarea efectivă a Bisericilor Ortodoxe naționale, cît și probabil interesului Patriarhiei Ecumenice de a controla și dirija literatura slavă, care în cea mai mare parte nu era decît transpunerea în limba slavă a literaturii grecești. Numai așa ne putem explica de ce fiecare dintre cărturarii și conducătorii bisericești ai slavilor sudici și răsăriteni, începînd din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, a stat cîțiva ani la centrul slav de la Mînăstirea Studion. Curînd această mînăstire a devenit centrul literaturii slave originale, revizuite sau traduse în țările slave respective. În intervalul de 50 de ani, de la începutul ultimului pătrar al secolului al XIV-lea și pînă la sfîrșitul primului pătrar al secolului al XV-lea, Mînăstirea Studion întrecuse prin activitatea sa cărturărească celelalte centre de cultură slavă din mînăstirile atonite, care, așa cum vom vedea, nu făceau decît să multiplice în perioada respectivă literatura slavă reînnoită la Constantinopol.

În ce stadiu se găsea literatura aghiografică și omiletică slavă în secolul al XIV-lea ?

În Bulgaria, țarul Ioan Alexandru (1331—1371), căutînd să imite curtea împăraților bizantini, și-a format o bibliotecă bogată cu cărți scrise artistic, împodobite cu miniaturi, frontispicii, chenare, viniete, cărți legate în piele, cu plăci de aur și pietre scumpe. Din manuscrisele aparținînd țarului Ioan Alexandru, păstrate pînă astăzi, numai două cuprind lucrări aghiografice și omiletice : *Prologul* (sinaxarul) lui Mitrofan din 1337—1338 și *Sbornicul monahului Lavrentie*, scris în 1347—1348. Din aceeași epocă mai există alte două manuscrise : *Sbornicul lui Gherman* din anul 1359 și *Sbornicul de la Vidin* din anul 1360, care însă nu făceau parte din biblioteca țarului Ioan Alexandru.

Din timpul domniei țarului Mihail Șisman (1371—1393) adică, din timpul patriarhului Eftimie (1375—1393), nu este cunoscut nici un sbornic cu lucrări aghiografice. Și este puțin probabil că se vor putea descoperi cărți cu astfel de conținut, cu toate că în epoca respectivă au fost alcătuite cele opt lucrări aghiografice ale patriarhului Eftimie, care s-au păstrat însă în sbornice scrise la începutul secolului al XV-lea.

Nici la sîrbi și nici la ruși nu au existat cărți cu conținut aghiografic și omiletic în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Se cunoaște doar un singur sbornic, adus din Constantinopol în Rusia, scris în anul 1392, al cărui conținut s-a păstrat într-o copie mai tîrzie¹⁶.

Lipsa în Bulgaria în a doua jumătate a secolului al XIV-lea a cărților slave, deci și a sbornicelor de lucrări aghiografice și omiletice, s-ar datora, după părerea majorității cercetătorilor slavisti, faptului

16. I. Sreznevski, Древние памятники русским языка и письма, ed. II, p. 271.

că acest gen de literatură împreună cu cărțile de cult și de literatură religioasă, care au existat la slavii sudici, au dispărut din Bulgaria după căderea Tîrnovei în anul 1393, și au apărut după această dată în țările române, aduse de cărturarii și călugării slavi fugiți de persecuțiile stăpînitorilor turci¹⁷. Adevărul este însă cu totul altul. Acest gen de literatură deși luase o mare dezvoltare la slavii sudici și răsăriteni, cum o dovedesc lucrările originale din epoca respectivă, totuși nu a ajuns să fie pus în circulație decît la începutul secolului al XV-lea. Este adevărat că unele minăstiri păstrau cărți cu lucrări aghiografice și omiletice vechi, dar aceste manuscrise erau de cele mai multe ori exemplare unice, care nu erau ținute decît ca podoabă de către posesorii lor, pentru motivul că erau scrise într-o limbă veche neînțeleasă de călugări și popor.

Slavii sudici și răsăriteni nu au avut niciodată pînă spre sfîrșitul secolului al XIV-lea o colecție completă de lucrări aghiografice și omiletice pentru întreg ciclul anual, tradusă din grecește sau originală. Singurele colecții cunoscute de ei au fost acele cărți care cuprindeau parte din lucrările Sfinților Ioan Gură de Aur și Grigore Teologul, traduse încă de pe vremea țarului Simeon (893—927).

Lipsa unei astfel de colecții era resimțită atît de minăstirile slave din Muntele Atos, cît și de cele din jurul Tîrnovei și din alte părți, mai ales la slujbele religioase. Rînduielile vieții monahale prevedeau citirea din viețile sfinților în diferite momente ale zilei: în biserică la diferite slujbe, iar la trapeză — în timpul meselor de prînz și de seară. În această perioadă colecțiile de lucrări aghiografice ajunseseră să fie socotite și ele cărți de cult.

Cărturarii slavi din acea vreme nu puteau să nu observe această mare lipsă în literatura religioasă slavă. Și, fie la sugestia Patriarhiei Ecumenice fie din inițiativa călugărilor slavi de la Muntele Atos și Constantinopol, sau a patriarhului Eftimie, o astfel de colecție a început să fie pregătită în ultimul pătrar al secolului al XIV-lea. Întocmirea ei a durat aproape un pătrar de veac. Ea nu a apărut în Bulgaria, așa cum ar fi fost de așteptat, ci la Mînăstirea Studion din Constantinopol și aproape în același timp și la Muntele Atos. Deși nu există o mărturie scrisă, este fără îndoială că principalul animator pentru alcătuirea primei colecții de lucrări aghiografice și omiletice slave și cel care a contribuit în cel mai înalt grad la strîngerea și finisarea materialului și transcrierea lui în noua ortografie a fost patriarhul Eftimie al Tîrnovei.

Prima colecție slavă de lucrări aghiografice și omiletice a fost alcătuită luîndu-se ca model colecțiile grecești de acest gen, pe care însă le-a depășit cu mult atît prin proporții cît și prin varietatea lucrărilor.

17. Vezi și E. Turdeanu, *La littérature bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les pays roumains*, Paris, 1947. Autorul cărții este dintre puținii cercetători care au exprimat părerea că literatura slavă nu a venit în țările române prin intermediul direct al Bulgariei, după căderea acesteia sub turci.

Existența acestei colecții a rămas pînă acum necunoscută cercetătorilor slaviști, cu toate că majoritatea lucrărilor din care a fost alcătuită au fost studiate de ei, fiind incluse în numeroase sbornice păstrate pînă astăzi în bibliotecile din U.R.S.S., România, Bulgaria, Jugoslavia, Muntele Atos etc. Numai că aceste manuscrise au fost socotite de cercetători ca fiind lucrări aparte, de sine stătătoare. Cînd unele din ele au fost scrise de cărturari cunoscuți ca Vladislav Grămăticul, Mardarie de la Mînăstirea Rila, diacul Andrei și chiar Gavriil de la Neamț, cercetătorii slaviști le-au atribuit acestora nu numai alcătuirea cărților scrise de ei, dar au exprimat în același timp și părerea că tot lor le aparține și traducerea unor lucrări cuprinse în acele sbornice, din limba greacă în redacția respectivă a slavei bisericești. În realitate, aceste sbornice nu reprezintă decît diferite volume ale colecției slave de lucrări aghiografice și omiletice, sau în majoritatea cazurilor, extrase din mai multe volume ale ei.

Înainte de a trece la analiza acestei prime colecții slave de lucrări aghiografice și omiletice, socotesc necesar să dau cîteva lămuriri asupra descoperirii existenței sale.

În vara anului 1956, cercetînd manuscrisele slave de la Mînăstirea Dragomirna, am dat peste un număr de șase sbornice cu lucrări aghiografice și omiletice, dintre care cinci scrise în secolul al XV-lea și unul în secolul al XVI-lea. În trei din ele am găsit șapte din cele opt lucrări ale patriarhului Eftimie al Tîrnovei, lipsind numai *Panegiricul Sfintei Nedelea*.

La început, întreaga atenție mi-a fost îndreptată asupra operelor patriarhului Eftimie, mai ales că între acestea am găsit și *Viața episcopului Ioan al Polibotului*, al cărei text s-a păstrat pînă acum numai într-un singur sbornic, scris de monahul Gavriil de la Neamț, în anul 1439 (ms. nr. 164 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România). Confruntînd lucrările patriarhului Eftimie din sbornicele de la Mînăstirea Dragomirna cu cele cuprinse în manuscrisele caligrafului moldovean Gavriil de la Neamț, am constatat o identitate a textelor respective și o dependență a acestora față de textele manuscriselor de la Dragomirna.

În același timp însă, am observat că și celelalte lucrări din manuscrisele lui Gavriil sînt cuprinse și în sbornicele de la Mînăstirea Dragomirna. Cercetările întreprinse în această direcție au scos la iveală faptul că Gavriil își alcătuisese sbornicele sale din lucrări aflate în sbornicele de la Dragomirna.

Intrucît în fiecare lucrare din manuscrisele de la Mînăstirea Dragomirna este menționată data cînd ea trebuia să fie citită, am constatat că trei din cele șase sbornice cuprind vieți de sfinți, predici, povestiri, cuvinte de învățătură, legende, apocrife, etc., de la 1 septembrie pînă la 9 martie, iar alte două manuscrise, de la 23 aprilie pînă la 31 august. Al șaselea manuscris era alcătuit din predici din Postul Mare.

Era clar că ne găseam în fața unei colecții necomplete de lucrări aghiografice și omiletice. Pentru lămurirea problemei am continuat cer-

cetările la celelalte mănăstiri din Moldova și la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, unde am mai găsit încă două manuscrise din secolul al XV-lea, reprezentând două diferite volume ale acestei colecții.

Ceea ce nu s-a putut găsi pînă acum este volumul cu lucrări aghiografice și omiletice pentru perioada dintre 9 martie și 23 aprilie și un volum cu predici din ciclul pascal. Dar materialele din care vor fi fost alcătuite aceste volume se află incluse în diferitele manuscrise cu lucrări aghiografice și omiletice păstrate în țara noastră, în special în cele aduse de la Muntele Atos.

Cercetînd acest material am constatat că în perioada dintre 9 martie și 23 aprilie nu se găsesc decît predici pentru Bunavestire și pentru duminicile dinaintea și după această sărbătoare, care cad întotdeauna în Postul Mare. Încît se poate afirma că un volum întreg din colecție a fost închinat numai acestei sărbători.

În felul acesta s-a putut reconstitui o colecție alcătuită în primul rînd din lucrări aghiografice și omiletice din zece volume. Am dat acestei colecții numele de *Colecția Studion*, după locul în care credem că ea a fost scrisă — Mănăstirea Studion de lângă Constantinopol.

Analizarea amănunțită a cuprinsului, cercetarea și urmărirea difuzării ei în diferite ediții, în Rusia, Serbia, Bulgaria și în țările române vor scoate la iveală problemele noi pe care ea le pune în legătură cu întreaga literatură a slavilor sudici și răsăriteni din secolul al XV-lea și cu începuturile slavonismului cultural la români.

COLECȚIA STUDION

Cea dintîi colecție slavă cu lucrări aghiografice și omiletice este de fapt o copie amplificată a colecțiilor similare grecești din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Ea este alcătuită din zece volume și reprezintă un ciclu anual de aproape 400 diferite vieți de sfinți, omilii, cateheze, predici la toate sărbătorile de peste an, povestiri, cuvinte de învățătură, legende, apocrife etc., totalizînd aproape 8.000 de pagini. Asemenea colecțiilor grecești, acest material a fost grupat de alcătuitoarii Colecției Studion în două corpuri de cărți, după caracterul neschimbător sau schimbător al sărbătorilor bisericești.

Fiecare volum din cele două corpuri poartă la greci titlul comun de Π νημερών, iar slavii sudici și răsăriteni și, alături de ei, și românii au împrumutat acest termen pe care l-au aplicat tuturor cărților slave cu conținut aghiografic și omiletic, fie în forma lui greacă slavizată панегирикъ (ms. 153 și 156 de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România), fie în traducerea lui slavă съборникъ (ms. nr. 1 de la Biblioteca Patriarhiei Române și ms. nr. 706 de la Mănăstirea Dragomirna), fie folosind laolaltă ambii termeni: панегирикъ снирьчъ съборникъ (ms. nr. 152 de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).

Ținînd seama de caracterul neschimbător și schimbător al sărbătorilor, am împărțit cele zece volume ale Colecției Studion în două corpuri: A și B¹⁸.

I. *Corpul A* este format din șase volume și cuprinde un ciclu de vieți de sfinți, predici etc. pentru sărbătorile neschimbătoare (fixe), începînd de la 1 septembrie,

18. A. Ehrhard, *op. cit.*, (vol. II, 1937, p. 1) împarte colecțiile grecești în două corpuri: *Panegrice* și *Omilii*. Împărțirea însă după cum singur mărturisește (p. 2) nu este bună, întrucît în *Panegrice* sînt cuprinse și omilii și cuvinte.

prima lună a anului bisericesc, pînă la 31 august. Fiecare din cele șase volume are una sau mai multe lucrări pentru sărbătorile mari, numărul lor trecînd uneori de zece.

Partea originală prin care corpul A al Colecției Studion se deosebește de colecțiile grecești respective, constă în aceea că fiecare volum începe cu prima sărbătoare mare care urmează după ultima predică din volumul precedent, în timp ce colecțiile grecești din secolul al XIV-lea încep întotdeauna cu prima zi a lunii respective.

Volumele al III-lea, al IV-lea și al V-lea cuprind un număr mai mic de lucrări față de volumele I, al II-lea și al III-lea. Această diferență se explică prin aceea că în intervalul de la 1 februarie și pînă în a doua jumătate a lunii iunie, se foloseau paralele și predicile din ciclul pascal. Prin reducerea materialului aghiografic și omiletic în perioada respectivă, autorii Colecției Studion fac dovada atât a alcătuirii ei după un plan în prealabil studiat cît și a buneii lor pregătiri în acest domeniu.

II. *Corpul B* este format din patru volume și reprezintă un ciclu pascal de predici, vieți de sfinți, cuvinte de învățătură etc. pentru sărbătorile schimbătoare (mobile) legate de data Paștilor (Triodul și Pentecostarul).

Întreaga colecție se prezintă în felul următor :

Corpul A :

- vol. I cuprinde 48 de lucrări pentru perioada 1 septembrie (Indictionul)—15 noiembrie (*Sbornicul 790 Dragomirna*);
- vol. II 45 de lucrări pentru perioada 21 noiembrie—31 decembrie (*Sbornicul 706 Dragomirna*);
- vol. III 25 de lucrări pentru perioada 1 ianuarie—9 martie (*Sbornicul 648 Dragomirna*);
- vol. IV cuvîntările pentru 25 martie (Bunavestire) și pentru duminica de dinaintea și duminica de după Bunavestire. *Sbornicul* acesta nu a fost descoperit pînă în prezent dar materiale din el se găsesc în alte sbornice (vezi, de exemplu, ms. 150 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).
- vol. V 25 de lucrări pentru perioada 22 aprilie—18 iunie (*Sbornicul 739 Dragomirna*).
- vol. VI 48 de lucrări pentru perioada 24 iunie—30 august (*Sbornicul 791 Dragomirna*).

Corpul B se subîmparte în *Corpul B₁* și *Corpul B₂*.

Corpul B₁ (Triodul) :

- vol. VII cuprinde 30 de lucrări pentru perioada de la Duminica Vameșului și a Pariseului pînă la Duminica lăsatului de sec (*Sbornicul 73* din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).
- vol. VIII cuprinde 41 de lucrări pentru perioada de la Duminica Ortodoxiei pînă la Florii (*Sbornicul 724 Dragomirna*).

Corpul B₂ (Pentecostarul) :

- vol. IX cuprinde materiale pentru perioada din prima seară a deniilor din Săptămîna Patimilor pînă la Înjumătățirea praznicului (Duminica a IV-a după Paști). Volumul nu a fost încă descoperit dar materiale din el sînt cuprinse în alte sbornice (de exemplu, în *Panegiricul lui Vladislav Gramaticul*, care se păstrează în Biblioteca Mînăstirii Rila).
- vol. X cuprinde 46 de lucrări pentru perioada de la Duminica Slăbănoului pînă la Duminica Tuturor Sfinților (*Sbornicul 149* din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România)¹⁹.

19. Cuprînsul colecției va fi publicat aparte.

Lucrările aghiografice din colecție sînt de trei feluri: *vieți pe larg* ale cuviosilor, marilor pustnici întemeietori ai monahismului și a altor sfinți mari și mici; *panegirice* sau cuvinte de laudă și *martirii* ale Apostolilor și mucenicilor.

La unii sfinți mari apar lucrări din toate cele trei genuri, în timp ce *viața* sfinților mai mici este redată în una din aceste forme. Un anumit număr de lucrări aghiografice sînt date sub forma de legende și apocrife. Ele apar totuși în colecție, deși în acea vreme erau incluse în diferite indice cu arătarea că sînt interzise.

Lucrările omiletice din Colecția Studion sînt și ele de mai multe feluri: omilii, cuvinte, cuvinte de învățătură, cateheze, povestiri și legende. În majoritatea lor ele tratează despre marile «praznice împărătești», sărbătorile Maicii Domnului, ale crucii și cele legate de ciclul pascal.

În Colecția Studion apare și un număr de *lucrări apocrife ca Protoevanghelia lui Iacob, Evanghelia lui Nicodim*, apocrife în legătură cu lemnul crucii, martirii ale Apostolilor etc.

Pe lângă lucrările Părinților și scriitorilor bisericești greci, în Colecția Studion sînt incluse și cîteva lucrări ale scriitorilor slavi: Climent al Ohridei, Ioan Exarhul, Grigore Țamblac și patriarhul Eftimie al Tîrnovei.

Este foarte semnificativ faptul că în Colecția Studion nu apar *viețile* sfinților slavi: Chiril și Metodie, Climent, Naum Vladimir și Olga, Gleb și Mstislav, Simeon Izvoritorul de Mir (Ștefan Nemanja), patriarhul Sava al sîrbilor etc.

La aceasta trebuie adăugat faptul că cei cîteva scriitori slavi incluși în colecție sînt în așa fel prezentați, încît să nu rezulte originea lor slavă. Astfel Climent al Ohridei este numit simplu «Episcopul Climent», Grigore Țamblac apare ca «Grigore ieromonahul, starețul Mînăstirii Pantocrator», iar una din lucrările sale apare fără numele autorului în titlu. Două din lucrările lui Ioan Exarhul, singurele incluse în colecție, sînt atribuite pentru frumusețea lor Sfîntului Ioan Gură de Aur. Patriarhul Eftimie este singurul scriitor slav care apare în colecție cu toate lucrările sale aghiografice și omiletice.

Această atitudine a întocmitorilor Colecției Studion nu este întîmplătoare. Ea arată că autorii au urmărit sau au fost constrînși să urmărească o uniformizare a literaturii slave cu cea grecească sub influența mișcării isihaste, întrucît prezența în Colecție a unor sfinți naționali slavi ar fi fost de natură să întărească sentimentele patriotice ale slavilor, ceea ce ar fi fost în contradicție cu spiritul isihasmului.

La această concluzie duce și apariția în Colecția Studion a lucrărilor aghiografice și omiletice ale patriarhului Eftimie al Tîrnovei. Îmbrăcate în haină isihastă, ele tratează *viața* unor sfinți, care, cu excepția lui Ioan de la Rila, sînt de origine greacă, cu toate că moaștele lor se aflau la Tîrnova. Iar dacă în trei din aceste lucrări este atins sentimentul patriotic al bulgarilor prin lauda țarului Șişman, pasajele respective au fost eliminate din Colecția originală scrisă în redacție medio-bulgară a slavei bisericești, păstrîndu-se numai în Colecția Studion scrisă în redacție sîrbă și rusă.

Prezența în Colecția Studion a lucrărilor patriarhului Eftimie arată considerația ce s-a dat acestui fruntaș al mișcării isihaste, socotit probabil unul din principalii alcătuitori ai colecției.

Cunoscînd această lipsă a *vieții* sfinților slavi și a lucrărilor slave din cuprinsul Colecției Studion, se poate explica de ce în secolul al XV-lea și în secolele următoare acestea nu mai apar în sbornicele slave cu lucrări aghiografice și omiletice la datele respective, ci în cărți aparte sau la începutul sbornicelor, așa cum se poate vedea în manuscrisele 134 și 135 de la Biblioteca Academiei R.S. România.

Nu avem nici o știre scrisă despre autorul *Colecției Studion*. Ținând seama însă de cuprinsul ei, de timpul când a fost concepută, de faptul că toate lucrările din care este alcătuită au textele revizuite și sînt scrise într-o ortografie nouă, precum și de alte știri interne, înclinăm a crede că ea este în mare parte opera patriarhului Eftimie al Tîrnovei, constituind lucrarea cu care el și-a încununat activitatea de mare cărturar. Patriarhul Eftimie n-a putut vedea apariția ei, din cauza urgiei care s-a abătut asupra poporului bulgar în anul 1393, dată după care el a fost silit să trăiască în exil. De aceea socotim *Colecția Studion* o ediție postumă a operei patriarhului Eftimie.

La această concluzie conduc următoarele :

În anul 1363, isihastul Teodosie Tîrnoveanul a vizitat la Constantinopol pe patriarhul Calist I, cu care era în bune raporturi, amîndoi fiind ucenicii direcți ai Sfîntului Grigore Sinaitul. Teodosie a fost însoțit de patru dintre cei mai buni ucenici ai lui, între care erau Eftimie, viitorul patriarh al Tîrnovei și Ciprian Țamblac, viitorul mitropolit Ciprian al Moscovei. Teodosie a murit la Constantinopol, în același an, iar ucenicii lui au mai rămas un an la Mînăstirea Studion, unde, după datele pe care ni le-a lăsat Grigore Țamblac în lucrările sale, se îndeletniceau cu copierea de cărți și cu desăvîrșirea vieții călugărești.

În epoca respectivă Mînăstirea Studion era încă unul din cele mai mari centre cărturărești din capitala Bizanțului²⁰.

În anul 1364—1365, Eftimie și Ciprian Țamblac au plecat la Muntele Atos, stabilindu-se la Marea Lavră a Sfîntului Atanasie, vestită prin manuscrisele grecești și slave și prin școlile de dieci greci și slavi.

Ei au ales nu întîmplător această cea mai mare și cea mai veche mînăstire din Muntele Atos. Aici a trăit Grigorie Sinaitul și tot aici și-a desfășurat activitatea sa cărturărească starețul Ioan Atonitul. În Lavra Sfîntul Atanasie, Eftimie a întîlnit pe patriarhii Filotei și Calist al II-lea ai Constantinopolei²¹.

Eftimie a rămas la Muntele Atos (pînă în anul 1371).

În această perioadă de opt ani — cît Eftimie a rămas la Muntele Atos (pînă în anul 1371) — el a avut posibilitatea să-și însușească temeinic limba și cultura greacă și slavă la Constantinopol și Muntele Atos²² și în același timp să cunoască adevărata situație în care se afla literatura slavă veche în cele două centre. Eftimie a putut constata că în afara cărților de cult și de învățătură religioasă, traduse și revizuite de starețul Ioan Atonitul, o parte însemnată din literatura slavă, și mai cu seamă literatura aghiografică și omiletică rămăsese împrăștiată în diferite manuscrise vechi,

20. Studionul a fost zidit sub domnia împăratului Leon cel Mare în anul 463 de către con-sulul Studius în cartierul Psamathia în Constantinopol avînd hramul Sfîntul Ioan Botezătorul. Mînăstirea Studion era într-o stare de ruină cînd, la începutul secolului al IX-lea, Teodor Studitul a fost numit starețul ei. În scurtă vreme el a reușit să o transforme într-o înaltă școală teologică creînd un corp de caligrafi și dieci cărturari, al căror număr trecea de o mie. În *Tipicul Sfîntului Teodor Studitul* sînt prevăzute pedepse pentru diferitele greșeli comise de caligrafi. Pentru uscare din neglijență a cernelii se făceau 50 de mătănii, pentru lipsa unui punct, virgulă sau liniuță — 130 de mătănii. Caligraful care se depărta de textul originalului se excludea din mînăstire timp de 3 zile. La Studion existau și ateliere de pictură și miniatură (L'abbé Marian, *Saint Théodore* (759—826), Paris, 1906, p. 46—74).

21. I. Ivanov, *op. cit.*, p. 315.

22. În lucrarea sa *Panegiricul patriarhului Eftimie*, Grigorie Țamblac scrie: «Despre sudoarea lui și despre nevointele lui trupesti stau mărturie călugării din Mînăstirea Studion, care sînt încă în viață. Mărturisitori în adevăr sînt și vietuitorii lavrei Precuciviosului Atanasie și isihastii de pe tot cuprinsul Muntelui Atos».

greu de folosit de monahii bulgari, sîrbi și ruși, din cauza limbii arhaice și a ortografiei, deosebite în acea vreme de ortografia stabilită de frații Chiril și Metodie.

Eftimie și-a putut da seama că opera întreprinsă de starețul Ioan trebuie continuată pentru uniformizarea limbii și ortografiei slave. Lucrarea nu era ușoară, pentru că trebuiau căutate manuscrise vechi, împrăștiate în diferite mănăstiri din Muntele Atos și din Bulgaria.

Eftimie, fiind ales patriarh al Bulgariei, în anul 1375, nu a mai putut să se dedice pe de-a întregul activității sale cărturărești, din cauza multiplelor sarcini la care trebuia să facă față într-o vreme grea pentru existența statului și a poporului bulgar. Totuși, el a avut grijă să formeze cadre de călugări tineri pentru împlinirea planului său de revizuire generală a literaturii slave din secolul al X-lea pînă în prima jumătate a secolului al XIV-lea. Se cunosc cîteva nume ale acestor ucenici-călugări: Grigore Țamblac, Andronic²³, Ioasaf al Vidinului, Isaia Atonitul, starețul lui Nicodim al Tismanei ș.a. Pe aceștia Eftimie i-a trimis la Constantinopol și Muntele Atos ca să cunoască temeinic literatura greacă și slavă, formînd din ei pe viitorii cărturari de slavonie.

Cu ajutorul ucenicilor săi, Eftimie a putut strînge un bogat material documentar.

Cea dintîi grijă a fost revizuirea textelor adunate²⁴ și transcrierea lor în noua ortografie. Activitatea depusă la alcătuirea acestei opere, monumentală prin proporțiile ei, a fost, într-adevăr, uriașă. Munca nu s-a redus numai la cele două operații. În ultimul pătăr al secolului al XIV-lea, au trebuit să fie traduse din limba greacă lucrările aghiografice și omiletice ale patriarhilor isihasti Calist și Filotei etc.

În nici una din colecțiile grecești nu existau vietile pe larg ale sfinților, ale căror moaște se găseau la Tîrnova. Și această lipsă a împlinit-o patriarhul Eftimie, alcătuiind lucrările de acest gen.

Colecțiile grecești aveau o lucrare pentru 21 mai, sărbătoarea împăraților Constantin și Elena, în care se trata mai mult despre aflarea Sfintei Cruci, fiind pusă din această cauză, cînd la 21 mai, cînd la 14 septembrie, Înălțarea Sfintei Cruci. Pentru colecția slavă patriarhul Eftimie a căutat să înlăture acest neajuns, alcătuiind o nouă lucrare *Panegiricul Sfinților Împărați întocmai cu Apostolii, Constantin și Elena*.

Incursiunile din ce în ce mai dese din partea turcilor pe teritoriul Bulgariei și nesiguranța zilei de mîine, au constituit cauza principală pentru care Eftimie va fi renunțat la alcătuirea unei colecții de lucrări aghiografice și omiletice, la Tîrnova sau în una din mănăstirile bulgare. Trebuie să presupunem că de teama de a nu vedea opera distrusă, el a preferat ca materialele pregătite pentru colecție să fie trimise la Constantinopol și Muntele Atos, singurele locuri din Balcani ferite de invaziile turcilor și unde se putea desăvîrși lucrarea.

Mai era însă și un alt motiv pentru care autorul va fi ținut să trimită în cele două centre materialele pregătite pentru alcătuirea colecției slave de lucrări aghiografice

23. În lucrarea sa *Expunere despre litere*, Constantin Costenecki scrie: «Dascal ml-a fost Andronic, iar acesta a fost, deși pentru puțînă vreme, ucenic al lui Eftimie».

24. Biografia patriarhului Eftimie își sprîjină afirmația pe ultimul pasaj din *Panegiricul patriarhului Eftimie* de Grigorie Țamblac: «Dar fie din pricină că primii traducători nu cunoșteau desăvîrșit limba și învățătura grecilor, fie din pricină că foloseau o limbă greoaie, cărțile scrise de ei erau neasemănătoare prin limbă și nepotrivite prin înțeles cu cărțile grecești și greoaie și neorînduite dinspre partea exprimării... În ele se ascundeau multe greșeli și nu se potriveau cu dogmele adevărate».

De aceea și din ele luaseră naștere multe erezii. Distrugînd toate cărțile vechi acest legiultor nou (Eftimie) a dat Bisericii... pe toate noi... potrivit cu Evanghelia, nezdruncinate prin puterea dogmelor». (V. St. Kiselkov, Митрополит Григорий Цамблук Sofia, 1943, p. 44).

și omiletice: conștiința oă opera întreprinsă de el pentru o revizuire generală a literaturii slave nu era plănuită numai pentru bulgari, ci și pentru toți slavii sudici și răsăriteni și că difuzarea ei la celelalte popoare nu se putea face decât numai prin intermediul mănăstirilor de la Constantinopol și din Muntele Atos, centre de cultură greacă și slavă, unde printr-o tradiție general acceptată, noile traduceri sau lucrări originale se trimiteau spre confirmare și de unde, apoi, după includerea lor în circuitul literaturii slave, se difuzau în țările respective.

Practica de a se trimite lucrările noi la Muntele Atos, în scopul arătat, este atestată de Constantin Costeneciki în lucrarea sa *Expunere despre litere*. Pentru a-și putea impune reforma sa ortografică el ne arată că și în Bulgaria cărțile se stricaseră în așa măsură, încît nu mai semănau cu originalele. Pentru remedierea acestei situații țarul și patriarhul bulgar (Șişman și Eftimie) au hotărît ca pe viitor nimeni să nu aibă voie să scrie sau să traducă astfel de cărți de cult fără aprobarea lor, a conducerii Muntelui Atos sau a stareților de mănăstiri.

În secolul al XV-lea, Colecția Studion se difuzează în cele trei redacții ale slavei bisericești: medio-bulgară, sîrbă și rusă prin Constantinopol și prin Muntele Atos.

Cu toate aceste argumentări părerea noastră că patriarhul Eftimie ar putea fi autorul Colecției Studion rămîne doar o ipoteză, pentru că ne lipsesc date precise despre aceasta. Un lucru rămîne totuși sigur, și anume că cea dintîi colecție slavă de lucrări aghiografice și omiletice a fost scrisă în cea mai autentică medio-bulgară, cu texte revizuite și cu respectarea tuturor regulilor ortografice atribuite patriarhului Eftimie. O astfel de lucrare nu o putea îndeplini în perioada respectivă decât un cărturar bulgar sau un colectiv de cărturari bulgari, singurii familiarizați cu noua scriere.

Așadar, Colecția Studion a fost alcătuită de cărturari bulgari, care au strîns materialul necesar din manuscrise vechi, l-au revizuit în vederea uniformizării textelor și l-au scris în noua ortografie. Fiecare lucrare a fost scrisă aparte, adică în filade. Mai rămînea doar de făcut transcrierea filadelor în sbornice. Această lucrare nu a mai putut fi făcută în Bulgaria. Motivul principal, după părerea noastră, se datorește invaziei turcilor în Bulgaria, care s-a produs în timpul cînd Colecția Studion se afla în stadiul arătat, adică în filade.

Colecția slavă de lucrări aghiografice și omiletice a fost scrisă în același timp în cele două centre de cultură greacă și slavă: Constantinopol și Muntele Atos.

La Constantinopol, ea a fost scrisă la Mănăstirea Studion, așa cum arată însemnarea de pe fila 35 a manuscrisului 724 Dragomirna (reprezentînd vol. VIII al Colecției Studion).

Dedesubtul pasajului dintr-o predică în care se vorbește despre participarea lui Teodor Studitul la Sinodul împotriva iconoclaștilor, scriitorul manuscrisului a făcut următoarea notă **СѢТИНЪ ОУМЪРЪ СѢДАНСКЫИ. КЪ НЕГОЖЕ ОБИТЕЛН СІА КНИГЫ НАПИСАША** adică, «Sfîntul Teodor Studitul, în a cărui mănăstire s-au scris aceste cărți».

Nu avem știri cu privire la mănăstirea în care a fost scrisă această colecție la Muntele Atos. S-ar putea ca ea să fi fost scrisă la o mănăstire slavă, fie la vreuna din marile mănăstiri grecești, cu școli de caligrafi slavi. O cercetare a manuscriselor slave cu cuprins aghiografic și omiletic rămase pînă astăzi la Muntele Atos ar putea da la iveală unele amănunte pentru lămurirea acestei probleme.

Pînă în prezent nu se cunoaște o dată precisă cu privire la timpul cînd a fost alcătuită și scrisă Colecția Studion. Există însă cîteva știri care dau indicații despre intervalul de timp în care ea a putut fi scrisă.

În *Sbornicul 551 Putna*, scris în anul 1474 de către ieromonahul Iacov, din porunca lui Ștefan cel Mare, și în *Sbornicul 739 Dragomirna*, reprezentînd două copii identice ale vol. V al Colecției Studion, este trecută, sub nr. 2, lucrarea intitulată *Panegiricul Sfîntului și Marelui între Mucenici și purtătorul de biruință Gheorghe*, atribuită lui Grigore Țamblac. Lucrarea începe cu cuvintele: «Ieri, iubiților, am prăznuit luminatul praznic al Învierii, iar astăzi, pe răbdătorul de chinuri...». Cunoscut fiind că Sfîntul Gheorghe este sărbătorit la 23 aprilie, înseamnă că paștile căzuse, atunci cînd s-a rostit această predică, în ziua de 22 aprilie. După vechea Pașcalie, Paștile a căzut la 22 aprilie, între anii 1375—1475, de trei ori și anume: în anii 1375, 1386 și 1397. Dacă sîntem de acord cu A. Iațimirski că Grigore Țamblac este autorul acestei predici, trebuie să admitem că el nu a putut-o scrie și rosti decît în anul 1397, cînd putea să aibă 30—32 ani²⁵.

S-ar mai fi putut întîmpla că sărbătoarea Sfîntului Gheorghe să cadă în Sîmbăta Paștilor sau în prima zi de Paști. În astfel de cazuri, după practica Bisericii Ortodoxe, ziua de pomenire a Sfîntului Gheorghe se mută a doua zi de Paști. Pentru ca să se producă o astfel de mutare a sărbătorii, ar fi trebuit ca Paștile să cadă la 23 sau 24 aprilie. În perioada între anii 1375—1425, Paștile nu a căzut niciodată la 23 sau 24 aprilie.

Cunoscînd aceste amănunte se poate admite că cea dintîi colecție slavă de lucrări aghiografice și omiletice a fost scrisă cel mai devreme în anul 1397.

La muzeul de istorie și arheologie bisericească de pe lângă Academia teologică din Sofia, se păstrează un *Sbornic* reprezentînd volumul I din Colecția Studion, scris de diacul Andrei, în anul 1425, la cererea patriarhului Nikon al sîrbilor²⁶. La sfîrșitul manuscrisului sînt trecute și cîteva lucrări de la începutul volumului al II-lea al Colecției Studion.

Fiind cel mai vechi manuscris datat, reprezentînd o copie a vol. I, putem afirma că la anul 1424, atunci cînd s-a început transcrierea lui, erau gata cel puțin cîteva volume din Colecția Studion. În anul 1439 Gavriil de la Neamț întocmește pentru prima oară un *Sbornic* cu extrase din primele șase volume ale colecției, adică din întreg ciclul anual al sărbătorilor neschimbătoare.

Astfel din știrile de care dispunem pînă în prezent se poate spune că Colecția Studion a fost scrisă nu mai devreme de anul 1397 și nici mai tîrziu de anul 1424.

Știrile de mai sus privesc numai timpul punerii în circulație, dar nu și timpul întocmirii Colecției Studion. După părerea noastră întocmirea colecției slave de lucrări aghiografice și omiletice a durat tot cursul ultimului pătrar al secolului al XIV-lea. În acest interval de timp, cărturarii bulgari au depus o muncă susținută pentru stringerea la un loc a materialului aghiografic și omiletic aflat în diferite manuscrise slave vechi, pentru traducerea lucrărilor de acest gen ale scriitorilor isihasti contemporani, ca patriarhii Constantinopolului Calist I, Calist al II-lea și Filotei și pentru întocmirea lucrării originale la unele sărbători mari și mai ales la sfinții ale căror oseminte se aflau la Tîrnova, dar pentru care nu existau lucrări în limba greacă sau slavă.

25. În lucrarea sa despre patriarhul Eftimie, Grigorie Țamblac arată că în anul 1379 cînd unchiul său, mitropolitul Ciprian Țamblac, a trecut prin Tîrnova, el, Grigore, era încă un copil. Deci dacă în 1379 avea 15—16 ani, în 1397 el putea fi de 32—33 ani, iar în 1386 putea avea 24—25 ani și deci este greu să credem că la această vîrstă se putea impune ca scriitor în așa măsură încît să fie trecut în colecție alături de scriitorii consacrați.

26. V. St. Kiselkov, Проуки и очерти по старобългарска литература, Sofia, 1956, p. 262—265.

La acestea trebuie adăugată și munca de revizuire a materialului din punct de vedere al limbii și al ortografiei, care era scris în diferite epoci începând din secolul al X-lea și pînă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cu evidente deosebiri mai ales în ce privește ortografia.

Edițiile Colecției Studion. — Cercelînd diferitele miscelanee reprezentînd volume sau extrase din mai multe volume ale Colecției Studion, păstrate în bibliotecile din U.R.S.S., România, Bulgaria, Iugoslavia, Muntele Atos etc., se constată existența cîtorva ediții ale acestei prime colecții slave de lucrări aghiografice și omiletice, scrise în secolul al XV-lea.

Edițiile se pot distinge unele de altele prin: cuprinsul lor, prin redacția limbii slave bisericești în care sînt scrise și prin textele a patru lucrări aghiografice și omiletice ale patriarhului Eftimie al Tîrnovei.

Edițiile Colecției Studion sînt alcătuite aproape din aceleași bucăți, cu deosebiri foarte neînsemnate. Se observă totuși că la sărbătorile mari, unde sînt trecute pînă la zece diferite lucrări, textele nu sînt aranjate în aceeași ordine, în fiecare din aceste ediții.

Toate edițiile Colecției Studion sînt scrise în limba slavă bisericească, revizuită din punct de vedere gramatical, lexical și ortografic în ultimul pătrar al secolului al XIV-lea. În cursul secolului al XV-lea, colecția apare în cele trei redacții ale ei: medio-bulgară, sîrbă și rusă. În Colecția Studion deosebirile dintre cele trei redacții sînt numai fonetice.

Lucrările aghiografice și omiletice ale patriarhului Eftimie sînt incluse în toate edițiile Colecției Studion cu deosebirea că în fiecare ediție patru din lucrările patriarhului Eftimie și anume: *Viața Cuvioasei Parascheva*, *Viața Sfîntului Ioan de la Rila*, *Viața Sfîntului Ilarion al Meğienei* și *Panegiricul Sfîntilor Constantin și Elena* apar fie cu textul lor integral, fie cu text modificat, avînd anumite pasaje suprimate sau unele adăugiri. După textul lor integral sau după modificările aduse celor patru lucrări ale patriarhului Eftimie, se poate cunoaște mai ușor timpul scrierii și locul apariției ediției respective a Colecției Studion.

În raport cu criteriile semnalate, există următoarele două ediții ale Colecției Studion:

Ediția constantinopolitană, care este de fapt forma originală a Colecției Studion. I-am dat numele de «constantinopolitană», pentru că, așa cum arată însemnarea din manuscrisul 724 Dragomirna, volumele din care este alcătuită au fost scrise la Mînăstirea Studion, din capitala Bizanțului.

Ediția constantinopolitană este scrisă în întregime în redacția medio-bulgară a slavei bisericești, cu texte revizuite și în noua ortografie atribuită patriarhului Eftimie.

Ca volume ale edițiilor constantinopolitane sînt: *miscelaneele*: 700 (secolul al XV-lea) Dragomirna; 706 (secolul al XV-lea) Dragomirna; 684 (secolul al XVI-lea) Dragomirna; 739 Dragomirna și 551 Putna (secolul al XV-lea); 791 Dragomirna, 556 Putna, 73 Biblioteca Academiei R. S. România (secolul al XV-lea); 724 (secolul al XV-lea) Dragomirna și 149 Biblioteca Academiei R. S. România (secolul al XV-lea).

Ediția atonită, care este scrisă în redacția sîrbă a slavei bisericești, tot în secolul al XV-lea.

Ca volume ale ediției atonite ne sînt cunoscute pînă în prezent: *Sobornicul Diacului Andrei sin*, anul 1425 și *Miscelaneul 62 de la Mîndstirea Rila*, scris de Diacul

Mardarie în anul 1483 reprezentînd volumul I, și *Miscelaneul 156 de la Biblioteca Academiei R. S. România*, reprezentînd volumele al IX-lea și al X-lea.

Nu dispunem de date precise în legătură cu locul unde Colecția Studion a fost transcrisă în această redacție. La început am socotit, așa cum este admis îndeobște pentru întreaga literatură slavă scrisă în redacția sîrbă în secolul al XV-lea și următoarele, că transpunerea în redacția sîrbă a colecției trebuie să se fi făcut în Serbia, de către școala de cărturări de la Mînăstirea Resava. Dar după ce am cercetat amănunțit diferitele ediții ale Colecției Studion (ediții ale edițiilor constantinopolitane și atonite) am ajuns la concluzia că ediția colecției scrisă în redacția sîrbă a apărut pentru prima oară la Muntele Atos (Confruntă P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R. S. România*) (v. 1, 1959) ms. 151, 153, 156 etc. care prezintă volume alcătuite din lucrări cuprinse în Colecția Studion sînt scrise la Muntele Atos în redacția sîrbă. În catalog sînt date încă multe lucrări cu proveniență de la Muntele Atos, toate scrise în redacția sîrbă (vezi ms. 96, 99, 135, 137, 157, 158, 207).

*

Confruntînd cele patru lucrări ale patriarhului Eftimie (*Viața Cuvioasei Parascheva*, a lui *Ioan de la Rila* a lui *Ilarion al Megleniei* și *Panegiricul Sînșilor Constantin și Elena*) în cele două ediții; ținînd seama de cele spuse de E. Kaluzniacki despre lucrările patriarhului Eftimie²⁷ și, folosind și copiile noi ale acestor lucrări necunoscute cercetătorului austriac, se poate ajunge la următoarele constatări:

a) Forma cea mai veche a lucrărilor aghiografice și omiletice ale Patriarhului Eftimie se păstrează în Colecția Studion, scrisă în redacția sîrbă;

b) Toate textele lucrărilor respective scrise în redacția medio-bulgară, au întotdeauna suprimate pasajele finale în care se vorbește despre țarul Ivan Șişman;

c) În redacția medio-bulgară, în textul *Vieții Cuvioasei Parascheva* apar întotdeauna modificate capitolele al II-lea, al III-lea și al VII-lea. Singura excepție de la această regulă o prezintă textul *Vieții lui Ioan de la Rila* din *Miscelaneul nr. 10* din fosta colecție personală a lui E. Kaluzniacki;

d) În toate titlurile *Vieții Cuvioasei Parascheva*, a *Vieții lui Ioan de la Rila* și *Vieții lui Ilarion al Megleniei*, în redacția sîrbă apare întotdeauna cuvîntul *купб*;

e) În titlurile din redacția medio-bulgară, acest cuvînt nu apare niciodată;

f) În titlul *Vieții Cuvioasei Parascheva* din redacția sîrbă apare întotdeauna, în loc de *Parascheva*, numele slavizat de *Petka*;

g) În titlul acestei vieți, scrisă în redacția medio-bulgară nu apare niciodată numele *Petka*.

Aceste constatări impun următoarele întrebări: Prin ce împrejurare redacția sîrbă a slavei bisericești a păstrat forma cea mai veche a lucrărilor aghiografice și omiletice ale patriarhului Eftimie? De ce pasajele finale din lucrările analizate în care se vorbește despre țarul bulgarilor Ivan Șişman, contemporanul lui Eftimie, s-au menținut în redacția sîrbă și pentru care rațiune ele au fost suprimate în redacția medio-bulgară.

Pentru a răspunde la aceste întrebări am folosit *Viața Cuvioasei Parascheva* în redacția medio-bulgară și sîrbă unde există nepotriviri în anumite pasaje din capitolele: al II-lea, al III-lea și al VII-lea, semnalate de E. Kaluzniacki, căutînd să dovedim că nu numai modificările făcute în capitolele al II-lea și al III-lea sînt făcute de patriarhul Eftimie, așa cum afirmă E. Kaluzniacki, dar că și modificările din capitolul

27. E. Kaluzniacki, *Werke des Patriarchen von Bulgarien Enthymius* (1375—1393), Viena, 1901.

al VII-lea și suprimarea textului din capitolul al IX-lea în care se aduc laude țarului Ivan Șișman sînt făcute tot de autor. Întrucît este îndeobște știut că nici un copist nu putea interveni conștient la modificarea textului inițial, acest lucru fiind socotit ca un mare păcat și pedepsit de legile bisericești, facem ipoteza că schimbările din *Viața Cuvioasei Parascheva* puteau fi făcute numai de autorul lucrării, deci de patriarhul Eftimie în vederea pregătirii Colecției Studion pentru toți slavii, și aceasta probabil după 1393²⁸.

Rezumînd cele spuse pînă aici, se poate schița astfel istoricul primei colecții slave de lucrări aghiografice și omiletice și timpul de răspîndire a ei la slavii sudici și răsăriteni și la români :

1. Ideea întocmirii primei colecții slave de lucrări aghiografice și omiletice a luat naștere în minăstirile din Constantinopol și de la Muntele Atos.

2. Lucrările pentru pregătirea materialului din care urma să fie alcătuită această colecție s-au efectuat în Bulgaria, în ultimul pătrar al secolului al XIV-lea, sub directa supraveghere și cu concursul patriarhului Eftimie. Dintre aceste lucrări pregătitoare, cele mai importante au fost găsirea materialului, revizuirea lui din punct de vedere al limbii și transcrierea lui în noua ortografie.

3. Din cauza evenimentelor politice extrem de grele pricinuite de invazia în Bulgaria a turcilor, materialul finisat, scris probabil sub formă de filade, a fost trimis pentru mai multă siguranță la Mînăstirea Studion și la una din minăstirile de la Muntele Atos.

4. Situația politică grea nu a permis imediata transcriere a filadelor în sbornice în cele două centre. Această lucrare s-a putut efectua la începutul secolului al XV-lea, cînd în Balcani noii stăpînitori au creat supușilor lor condiții favorabile pentru desfășurarea unei activități cărturărești.

5. Prima colecție slavă de lucrări aghiografice și omiletice a apărut aproape în același timp în două ediții : una la Constantinopol, scrisă în redacția medio-bulgară, și alta la Muntele Atos.

6. Afară de faptul că ele sînt scrise în două redacții diferite ale slavei bisericești, cele două ediții, deși au cuprinsul aproape identic, se deosebesc însă prin ordinea aranjării aceluiași lucrări la sărbătorile mari și mai ales prin folosirea în diferite variante a unor din lucrările aghiografice și omiletice ale patriarhului Eftimie : ediția în redacția sîrbă păstrează forma cea mai veche, iar ediția în redacția medio-bulgară — forma revizuită probabil de însuși autorul lor.

7. Deși avînd lucrările patriarhului Eftimie în forma lor cea mai veche, totuși ediția scrisă în redacția sîrbă nu poate fi socotită originalul Colecției Studion. Această calitate o păstrează ediția scrisă în redacția medio-bulgară, care are incluse lucrările respective ale patriarhului Eftimie, revizuite înainte de întocmirea Colecției Studion. Cu alte cuvinte, ediția în redacția medio-bulgară cuprinde lucrările îmbunătățite, stilizate, ale patriarhului Eftimie și în același timp și originalele tuturor celorlalte lucrări cuprinse în colecție.

28. Dacă nu se admite această ipoteză, atunci trebuie să acceptăm că colecția Studion în redacția medio-bulgară, care există numai la noi, românii (întrucît la sîrbi și bulgari ea a circulat numai în redacție sîrbă), a fost copiată special pentru români fie ca o comandă specială pentru Mînăstirea Moldovița căreia inițial i-a aparținut colecția, fie că volumele de la Dragomirna, aparținînd inițial Moldoviței au fost copiate la noi și pasajul despre Ivan Șișman a fost eliminat la noi.

8. Dispunând numai de ediția atonită, scrisă în redacția sîrbă, sîrbii și bulgarii au copiat-o și multiplicat-o, fără ca aceștia din urmă să o transpună în redacția mediodbulgară.

9. Cînd condițiile politice au permis, rușii au achiziționat Colecția Studion din singurul loc în care ea putea fi găsită: Muntele Atos, pe care însă au transpus-o imediat în redacția rusă. Aducerea Colecției Studion în Rusia a coincis cu timpul cînd această colecție în redacția ei sîrbă suferise modificări prin introducerea, alături de lucrările patriarhului Eftimie, a cunoscutelor lucrări ale lui Grigore-Țamblac și Vladislav Grămăticul despre mutarea moaștelor Cuvioasei Parascheva de la Tîrnova la Belgrad și respectiv ale lui Ioan de Rila de la Tîrnova la Mînăstirea Rila.

10. Colecția Studion a circulat în cea mai mică măsură în Bulgaria, deși cărturarilor bulgari le revine meritul de a fi autorii celei dintii colecții slave de lucrări aghiografice și omiletice. Autorii colecției, cărturarii bulgari au trimis filadele la Constantinopol și Muntele Atos. Cînd, mai tîrziu, colecția a apărut la Constantinopol și Muntele Atos, bulgarii se găseau în situația cea mai grea: o stăpînire turcă cruntă și o conducere bisericească greacă, care-și pusesese ca scop înlocuirea limbii slave în cult cu limba greacă.

Singura mînăstire bulgară independentă, ale cărei drepturi erau garantate de către stăpînirea turcă era Mînăstirea Rila, care dispunând de o situație materială bună, a avut posibilitatea să achiziționeze o parte a Colecției Studion de la Muntele Atos, singurul loc unde ea se afla pe atunci în întregime; colecția a fost luată așa cum au găsit-o scrisă în redacția sîrbă.

IOAN IUFU și ZL. IUFU

DOCUMENTARE

HIPOCRATE PRINTRE FILOZOFI SI SIBILE ÎN PICTURA NOASTRĂ BISERICESCĂ ¹

Despre minăstirile din Bucovina, cu câteva decenii în urmă, marele critic de artă J. Strzygowski scria că «ceva asemănător nu oferă nici o altă țară din lume». Ceea ce uimește mai presus de orice sînt zugrăvelile exterioare, care încadrate în peisaj, impresionează în gradul cel mai înalt. Emoția provocată de priveliștea acestor picturi a avut darul să facă să se uite că noi mai avem și în alte părți ale țării locașuri bisericesti cu picturi murale exterioare, fără îndoială însă că nu de aceeași valoare artistică și nu din aceeași epocă, dar interesante din alte puncte de vedere.

În ceea ce privește repartitia geografică este de remarcat că după cum minăstirile bucovinene și moldovene cu pictură exterioară — Probota, Sfîntul Gheorghe din Suceava, Humor, Baia, Moldovița, Bălinești, Sfîntul Dumitru din Suceava, Coșula, Arbure, Voroneț — se găsesc, în linii mari, grupate într-o arie limitată, tot astfel și bisericile din Muntenia și Transilvania, împodobite cu picturi pe dinafară, sînt situate într-o zonă axată aproximativ pe Valea Oltului : Ocna Sibiului, Avrig, Teliu, Dobîrtan², în Transilvania, și Ciinenii de Argeș³, Titești, Bogdănești, Călimănești⁴, Copăceni⁵, Rîmnicu-Vilcea (paraclisul Episcopiei), Genuneni, Păușești⁶, și afară din zonă, București⁷.

1. Vezi și N. Vălămanu, *Hipocrate în pictura exterioară a bisericilor din Țara Românească*, în «Argeș», III (1968), nr. 4, p. 20, unde se redă pe scurt o parte din problemele discutate în studiul de față.

2. V. Brătulescu, *Biserică din Transilvania*, în *Omagiu pentru frații Al. și I. I. Lapadatu*, București, 1936, p. 10.

3. V. Brătulescu, *Biserică din Argeș și Vilcea*, în «Bul. Com. Mon. Ist.», XXVII (1934), p. 4 ; T. Pamfile, *Inscripții*, în *Miron Costin*, III (1915) nr. 4, p. 60.

4. T. Pamfile, *Sibile și filozofi în literatura și iconografia românească*, Birlad, 1916, p. 15.

5. T. Bălășel, *Bisericile oltenie*, în «Arhivele Olteniei», VIII (1929) nr. 41—42, p. 89.

6. V. Brătulescu, *Frescele de la Voroneț*, în «Arta și tehnica grafică», I (1937), nr. 2, p. 58.

7. I. Bianu, *Insemnări autografe scrise într-o carte veche de Dosoftei mitropolitul Moldovei (1663—1686)*, în «Analele Acad. Române», Mem. sect. lit., seria II, t. XXXVI, București 1915.

Aceste grupări nu sînt desigur întimplătoare și înțelesul lor pentru bisericile de pe Olt, este în legătură cu activitatea echipelor de zugravi, meșteri țărani care lucrau de obicei într-o regiune limitată.

Între cele două grupe de locașuri bisericești cu zugrăveli exterioare nu par să fi existat legături directe, așa cum s-a spus⁸. Sînt, bunăoară, deosebiri de epocă: cele din Bucovina datînd din secolul al XVI-lea, în timp ce celelalte de pe Olt sînt din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Întreruperea de peste două secole nu ne dă dreptul să invocăm o continuitate directă, o transmitere a meșteșugului și a subiectelor de la vechile echipe de zugravi la cele noi.

Se observă și deosebiri de motive. Caracteristicul arbore, sau cum se spune în Bucovina «trupina lui Jesei»⁹, dincoace pe Olt nu-l mai întîlnim în pictură, ci uneori în sculptura tîmplelor¹⁰, iar filozofii care încadrau «trupina» la Voroneț, apar aici izolați și înșirați orizontal.

În sfîrșit, există mai ales importante deosebiri în ce privește realizarea artistică, zugravii din Bucovina și din Moldova fiind niște desăvîrșiți artiști, pe cînd cei de pe Olt sînt doar onești și îndemnatici meșteri, dintre țărani.

Singurele elemente care unesc cele două grupe, deși nu în totalitatea locașurilor, sînt o parte din motivele picturilor exterioare și anume reprezentarea filozofilor și sibilelor.

Înainte de a arăta rostul acestor apariții profane pe zidurile locașelor religioase, să arătăm pentru ce s-a simțit nevoia să se zugrăvească și pe dinafară bisericile.

În general vorbind, împodobirea sfintelor locașuri de pretutindeni cu opere de artă, picturi, sculpturi, broderii etc., care amintesc întîmplări din istoria religiei și reprezintă pe acei care au avut un rol de seamă în acele evenimente, are ca scop să instruiască credincioșii. S-a spus despre aceste opere că ele alcătuiesc «Biblia celor ce nu știu carte»¹¹, a acelor care neputînd citi, văd și află direct, ce ar fi trebuit să găsească în cărți.

Dar pe cînd interiorul bisericii era rezervat reprezentării scenelor canonice, s-a împodobit exteriorul cu scene și persoane din epoca anterioară venirii Mîntuitorului. Printre aceste persoane figurează filozofii antici și sibilele, care au prevestit nașterea Mîntuitorului.

Erminiile sînt categorice asupra acestui punct: «Aicea scriem proorociile și ghiciturile elinilor filozofi pentru iconomia și întruparea Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Christos, tîlmăcită din elinească de Panselin. Pentru știința zugravilor»¹². Cine erau acești filozofi elini, prevestitori ai venirii lui Mesia? Erminia îi numește: «Vuliki, împăratul Egiptului, Ermis, Apolon fiul, Platon, Solon ateneul, Iosif Jidovul, vechiul istoric, Ozra împăratul, înțeleptul Psifistocles, înțeleptul Tukidid» și lista continuă cu Plutarh, Aristotel, Filon și alții, terminînd cu zece Sibile.

În *Erminia* de la Muntele Atos îi găsim notați pe Apollo, Solon, Tukidide, Plutarh, Platon, Aristotel, Filo filologul, Sofocle, Thule regele Egiptului, Balaam și douăsprezece Sibile¹³.

8. V. Brătulescu, *Biserici din Transilvania...*, p. 10—11.

9. V. Grecu, *Filozofi păgîni și sibile în vechea noastră pictură bisericească*, în «Arta și tehnica grafică», XX (dec. 1939 — mart. 1940), p. 29.

10. V. Brătulescu, *Frescele de la Voroneț...*, p. 58—59.

11. P. Henry, *Folklore et iconographie religieuses*, în *Bibliothèque de l'Institut Français de Hautes Etudes en Roumanie. Mélanges*, București, 1927, p. 4.

12. Ghenadie Enăceanu, *Iconografia, Arta de a zugrăvi biserici și icoane bisericești*, București, 1904, p. 117.

13. Godeh. Schäfer, *Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos*, Trier, 1855, p. 164.

Chiar din simpla alăturare a numelor din cele două *Erminii* se constată că ele apar deformate, uneori de nerecunoscut, când bunăoară Hermes devine Ermis, Thule se transformă în Vulichi, iar Sofocle în Psifistocles. Istoricii au restabilit adevăratele nume, înlăturând alterările datorite numeroaselor transcrieri ale zugravilor necunoscuți¹⁴. Și pe picturile de la mănăstirile Bucovinei găsim deformări ca Pivogor pentru Pitagora, Thgilid pentru Tukidid, la Voroneț, iar la Sucevița profetii au mai toți nume neidentificabile¹⁵.

Totuși, chiar între numele de neînțeles, nicăieri nu se găsește în Bucovina și Moldova, vreun filosof care să poarte vreun nume asemănător cât de cât cu al lui Hipocrate, pe când dincoace, pe Olt, îi vom găsi numele clar la două dintre biserici.

Dacă este justificat motivul reprezentării filozofilor și sibilelor care au prevestit venirea lui Mesia, să vedem acum pentru ce au fost înfățișați pe zidurile locașurilor bisericesti și unii poeți, filozofi, istorici etc., care n-au proorocit nașterea Mântuitorului.

Obiceiul de a înfățișa asemenea oameni de carte și de știință l-au avut și grecii; dar de când, este mai greu de spus.

Învățătură din Nikos A. Bees a descris pictura din nartexul bisericii Sfântul Nicolae-Spanos, de pe ostrovul lacului Ianina din Epir, un edificiu datînd din anii 1292—1612. Acolo se văd zugrăviți Platon, Apollonios, Solon, Aristotel, Plutarc, Tukidide, apoi probabil Filon filologul sau poate Chilon. Fiecare nume este precedat de cuvîntul «Elin»¹⁶, care arată că era dintre vechii elini, dinainte de creștinism, adică păgîni. Așadar, pe zidurile unui monument religios anterior sau cel mult contemporan cu majoritatea mănăstirilor din Bucovina, sînt reprezentați filozofi antici, printre care nu figurează însă Hipocrate, despre care, de altfel, nu s-a auzit niciodată că ar fi prevestit nașterea Mîntuitorului.

Însă, aceiași Nikos A. Bees informează că în trapeza Mînăstirii Petrișos, lingă Stenimacha, în Bulgaria, există o zugrăveală, reinnoită în 1623, în care se văd reprezentați Socrate, Aristotel, Euripide și Platon¹⁷. În alt loc, în nartexul Mînăstirii Golla din Lacedemonia, sînt reprezentați Socrate, Platon, Tukidide, într-o pictură din 1673. Și în Asia Mică, la Iconion, Nikos Bees a găsit zugrăvit pe Platon, dar acolo prezența lui era explicabilă prin faptul că alături se găsea, după legendă, mormîntul lui, precum și fîntîna care-i purta numele «Eflatun Bunar» pe turcește¹⁸. În sfîrșit, în trapeza Mînăstirii Lavra de la Sfîntul Munte se văd zugrăviți¹⁹, Filon, Cleante, Solon, «Dialid»²⁰, Pitagora, Socrate, Homer, Aristotel, *Palnios* (s. n.), Sibila, Platon, Plutarc.

Rostul acestor cărturari și învățați, alături de filozofii prevestitori este acela de a instrui. Căci nartexurile bisericilor, unde se găseau aceste reprezentări semna-

14. F. Henry, *L'arbre de Jessé dans les églises de Bukoviné*, București, 1929, p. 15; Idem, *Folklore et iconographie...*, p. 20.

15. V. Grecu, *Filozofi păgîni și sibile...*, p. 33.

16. Nikos A. Bees, *Darstellungen altheidenischer Denker und Autoren* în «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher», IV (1923), p. 122.

17. Nikos A. Bees, *Darstellungen...*, p. 123.

18. *Ibidem*, p. 124, 125.

19. P. Henry, *L'arbre de Jesse...*, p. 22.

20. Gr. Nandriș, *Contribution à l'étude de la peinture murale de Lavra*, în *Le Millénaire du Mont Athos (963—1963)*, Chevetogne, 1965, II, p. 271, demonstrează că sub acest nume stîlciit este ascuns Euripid.

late de Nikos Bees, erau încăperile în care preoții adunau copiii ca să-i învețe carte²¹; la fel în trapeză, unde se adunau călugării la masă, se puteau învăța unele lucruri privind picturile de pe pereți.

Toate acestea se întâmplau prin secolul al XVII-lea. O dată cu trecerea timpului, cadrul inițial a fost lărgit și alți oameni de cultură și știință din trecut au căpătat cinstea de a fi înfățișați în pictura bisericească.

Dar și în alte părți ale lumii, după cum scrie G. Schäfer, ca de pildă, la catedrala din Ulm (1469—1474), marele sculptor Georg Syrlin a săpat pe lângă figurile lui Socrate, Platon, Aristotel, Pitagora și pe Cicero, Terențiu, Seneca, Quintilian și Ptolemeu²².

Iată deci că poate fi surprins demonstrativ procesul includerii în pictura, eventual sculptura, bisericească, alături de filozofi și de sibilele prevestitoare, a altor oratori, poeți, teologi și savanți. Admiterea unui mare medic, a celui mai mare al antichității, a «părintelui medicinei» Hipocrate, nu era decât o problemă de timp, fiind pasul următor ce rămânea de făcut pe această cale.

Pasul acesta nu l-au făcut grecii și nici alte popoare creștine din Balcani. *Aceia care l-au zugrăvit pe Hipocrate alături de înțelepții lumii antice au fost zugravii noștri români din Muntenia în secolele al XVIII-lea — al XIX-lea.*

Este interesant de observat că această inovație se leagă de înmulțirea numărului de personaje reprezentate la exteriorul bisericilor, într-o friză care le dădea ocol.

Așa, de pildă, la biserica din satul Coasta, ținind de comuna Păușești-Maglași (Vâlcea) zidită în 1833²³, se văd pe dinafara pereților de miazănoapte, răsărit și miazăzi, în șir «Sibila Livica, Sivila Himeria, Filozof Ermil, Istoilă, Ipocrat²⁴, Apolinodar, Sivila Delfica și Sameria».

De asemeni, la biserica Sfinții Voievozi din Cîinenii de Argeș, clădită în 1807²⁵ se văd zugrăviți, pe aceiași pereți, în ordine: «Filozof Sant, Filozof Erif, Filozof Platon, Filozof Etimne, Săbilă Pelagia, Săbilă Feltica, Săbilă Levica, Filozof Deghie, Filozof Atroditimie, Filozof Stoică, Filozof Aripie, Săbila Persica, Sabila Hemeriia, Filozof Ipocratisu, Filozof Evindru» și tot așa încă 27 personaje, fiindcă biserica este mare și zugravul s-a făcut forte să acopere tot spațiul disponibil²⁶.

Desigur, așa cum s-a băgat de seamă, și la aceste două biserici numele sînt foarte alterate, iar unele chiar neidentificabile. Faptul de a fi redat pe «Istoilă și Stoica», în loc de «Filozof Stoic», adică dintr-o anume școală, pe «Ermil» în loc de «Hermes», pe «Feltica» în loc de «Delfica», pe «Atroditimie» în loc de «Afrodisie» și altele, arată cât de puțin cultivați, în sens superior, erau meșterii zugravii.

Din fotografia portretului lui Hipocrate de la Cîineni²⁷ se poate vedea că meșterii și l-au închipuit ca pe un împărat, cu coroană pe cap, așa cum sînt și în Bucu-

21. P. Henry, *L'Arbre de Jessé...*, p. 126.

22. *Ibidem*, p. 127.

23. V. Grecu, *Filozofi păgîni și Sibile...*, p. 38.

24. La 8.IX.1967, preotul Delu C. Ioan de la Coasta, a avut bunăvoința de a-mi răspunde că pictura reprezentîndu-l pe Hipocrate există încă.

25. T. Pamfile, *Sibile și filozofi...*, p. 15.

26. Și de la preotul G. Darcău de la Cîineni am primit la 13.IV.1967 încredințarea că reprezentarea lui Hipocrate se păstrează în bună stare.

27. Clișeele sînt datorate Dr. Mircea Constantinescu din Pitești.

vina reprezentăți filozofii, cu barbă și păr mare buclat, cu mantie și ținând în mîna dreaptă, asemeni tuturor celorlalte personaje reprezentate, cite o rodie.

*

Este locul să încercăm a ne da seama cum au ajuns zugravii noștri să-l închi-pue pe Hipocrate între filozofi. Mai întii să consemnăm numele acelor care s-au învrednicit de această bună treabă, la biserica din Cîineni. Ei sînt «Manoli zugrav ot Satu Tuți (?) și Dan zugrav», cum înșiși se iscălesc pe invoiala de zugrăvelă. Încheiată cu ctitorul Frangu Daneș, la 11 iunie 1807²⁸. După cum se vede sînt meșteri de țară și nu-i de mirare că ei nu se pîrcebeau să redea corect numele filozofilor, căci așa le transcriseseră în izvoadele lor, de la alți meșteri de o samă cu ei, și de fiecare dată denumirile apăreau tot mai stîlcite. Dacă comparăm denumirile filozofilor și sibilelor de pe pereții exteriori ai «Bisericii cu sfinți» din București, zugrăvită în 1708²⁹, cu acelea de la Cîineni, vom observa ușor diferența în mai rău. În sută de ani scursă, numele au fost redade mult mai alterate, căci la «Biserica cu sfinți» ele apăreau aproape corecte.

Dat fiind că pînă în prezent, după ce am putut cunoaște, nicăieri în afară de hotarele noastre și cu atît mai mult în Grecia, nu s-a găsit zugrăvit chipul lui Hipocrate, în vreun locaș bisericesc, nu putem recurge la teoria de atîtea ori comodă a împrumutului.

Autorii care au căutat să rezolve această problemă au crezut că pot invoca o oarecare influență occidentală care a prezidat la apariția sibilelor în pictura noastră bisericească. Ei au remarcat o anumită vioiciune în atitudine, o mai mare varietate de culori, care depărtează aceste reprezentări de tipul iconografic grecesc, bizantin. Ar proveni deci din Occident, prin intermediul Poloniei, încă din secolul al XVI-lea³⁰.

După alte păreri însă, numărul mare de sibile aflat în zugrăvelile din Muntenia, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, s-ar datora influenței unei cărți populare cu minunile Maicii Domnului, numită *Cetul Nou* de Ioanichie Galeatovschi, care a tipărit-o în 1665, la Lwow. Lucrarea aceasta a fost tradusă în românește, probabil de mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei³¹ și s-a bucurat de o destul de mare circulație în Muntenia. O asemenea lucrare putea să fie cunoscută de modeștii oameni de carte bisericească, așa cum erau și zugravii. Pe lîngă minunile Maicii Domnului, cartea trata și despre profețiile sibilelor asupra venirii lui Mesia. Se pare că din românește aceste profeții au trecut și în versiunile mai noi ale *Erminiilor* grecești.

Autorul *Cerului Nou*, Ioanichie Galeatovschi, era un învățat călugăr, protejatul Anei Potoțchi, sora lui Petru Movilă. El și-a adunat materialul privind minunile, din călătoriile lui și chiar de la noi, la Neamț, unde pribegise. Altele le aflase de pe la călugării vagabonzi și aceasta explică nuanța apuseană a povestirilor lui și intervenția a atît de multe Sibile. De altfel, autorul însuși arată, pe marginea textului, unele izvoare catolice de care s-a folosit³².

28. T. Pamfile, *Sibile și filozofi...*, p. 15.

29. I. Bianu, *op. cit.*

30. D. Simonescu, *Sibilele în literatura românească*, București, 1923, p. 17.

31. V. Grecu, *Filozofi păgîni...*, p. 39.

32. St. Ciobanu, *Din legăturile culturale româno-ucrainiene*, în «Analele Acad. Română».

Friza cu filozofii, între care Hipocrat (biserica din Climentii de Arges)

Chipul filozofului Hipocrate (biserica din Clinenii de Arges)

S-ar putea ca aceste ipoteze să aibe valoarea lor, dar numai în ce privește introducerea sibilelor în iconografia noastră religioasă. Ele însă nu ne lămuresc cîtusi de puțin asupra felului cum a ajuns Hipocrate sub condeiul meșterilor Manoli și Dan.

Noi ne îngăduim a crede că explicația este alta. Pornim de la faptul că marele medic al elinilor nu era cu totul necunoscut publicului nostru cititor din secolele al XVIII-lea, al XIX-lea. Mulți-puțini citi erau acești știutori de carte, ei aveau la îndemnă manuscrise și chiar texte tipărite în limba poporului. Din acestea se putea afla cine fusese Hipocrate și unele date, neapărat elementare, despre teoriile medicale. Într-un hronograf de pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea³³ se citește că: «Omul încă iaste din patru stihii urzit, adecă den sînge, den flegmă și din heare galbenă si neagră». Este teoria celor patru umori, expusă simplu, pentru înțelegerea celor mulți.

Aceleași date, însă mai bogate, se găsesc și în *Îndreptarea Legii* din 1652, mărșul monument de cultură medievală. Acolo se află în capitolul cu «Răspunsurile Sfîntului Anastasie, patriarhul Antiochiei», care a trăit în secolul al IV-lea, aceeași teorie a celor patru umori sau stihii, locul unde stă fiecare stihie în corpul omeneș și altele. Sînt teoriile expuse mai întii în tratatul hipocratic *Despre natura omului*, dezvoltate de Galen și folosite de savanții medievali³⁴. Se mai dau apoi noțiuni de embriologie, de anatomie și fiziologie și, în fine, despre folosirea pietrelor miraculoase în tratamentul diferitelor boli³⁵.

Numele lui «*Ipocrat și Galinon, ucenicul său*» au putut deveni astfel familiare cititorului acestui mare volum de știință medievală; modestul cititor, obișnuit să ia drept literă de evanghelie tot ce găsea în asemenea cărți venerabile, era îndreptățit să-i considere și pe acești doi medici «Ipocrat și Galinon», asemeni marilor filozofi pe care-i pomenesc *Erminuile* și-i cinstește biserica.

Din cercetările lui G. Brătescu rezultă că în vechea Rusie, de la începutul secolului al XV-lea se găsea între manuscrisele păstrate de Kiril, stareșul Mînăstirii Beloozerschi, unul intitulat «Galinovo na Ipocrata», adică «Galen despre Hipocrate»³⁶, care după unii autori ar fi fost tradus din latinește.

La Belgrad se păstrează un alt manuscris slav, din secolul al XVIII-lea numit *Explicațiile despre om ale lui Hipocrate către elevul său Galen*³⁷. Tot în Serbia, s-au mai semnalat și alte manuscrise medicale, traduse din grecește, cu ecouri din Hipocrate³⁸.

Îndreptarea Legii n-a folosit însă izvoare slave, ci grecești. Mitropolitul Ștefan spune limpede cum a căutat cel mai bun izvod bizantin, pe care pînă la urmă l-a găsit aci, în țară, și pe acela l-a dat la tipar. Dacă în acest text îl aflăm pe «Ipocrat și Galinon, ucenicul său» înseamnă că a existat un prototip, din care a derivat, atît manuscrisul din colecția lui Kiril, cît și acela tipărit în *Îndreptarea Legii*.

Am spus mai sus că zugravii noștri, meșteri de țară, aveau atîta știință de carte, cîtă aveau preoții, micii boiernași și tîrgoveții, adică măcar cît le trebuiau:

33. I. A. Candrea, *Folklorul medical comparat*, București, 1944, p. 104.

34. G. Brătescu, *Hipocratismul de-a lungul secolelor*, București, 1968, p. 251.

35. N. Vătămănu, «*Îndreptarea Legii*» din 1652 și aspectele ei medicale. Comunicare la Societatea de Istoria Medicinii, la 3 februarie 1963.

36. G. Brătescu, *op. cit.*, p. 253.

37. G. Brătescu, *op. cit.*, p. 253.

38. M. Murko, *Geschichte der alteren sudslawischen Literaturen*, Leipzig, 1908, p. 148.

ca să citească manuscrisele care circulau și cu atât mai mult cărțile tipărite în limba poporului. Familiarizându-se cu numele lui Hipocrate, sub girul autorității bisericești, zugravii nu au șovăit să-l treacă printre filozofii antici. Fiindcă acești meșteri zugravi erau capabili de foarte interesante inițiative. În Bucovina, predecesorii lor introduseră în pictura bisericească scene apocrife, precum «vămile văzduhului»³⁹, sau chiar profane, ca în exodul «cu cătel, cu purcel»⁴⁰.

În Muntenia, meșterii zugravi găseau în cărțile bisericești împodobite cu ilustrații, izvoade pe care le treceau pe zidurile bisericilor. Teodora Voinescu ne dă în această privință o serie de exemple demonstrative⁴¹. Între altele, autoarea ne arată că binecunoscutul zugrav Radu, din secolul al XVIII-lea, a folosit însăși gravurile din *Indreptarea Legii* pentru a-și scoate modele pe caietul său de schițe. Totuși, Radu, și ca el alți zugravi, nu era un simplu copist, fiindcă se pricepea să facă și schițe după natură, așa cum se văd în caietul său. Când înfățișează o față în costum de vânătoriță, el o îmbracă asemeni Sibilelor tradiționale din pictura bisericească. În același timp însă nu se ferea să folosească și desenele sau gravurile pictorilor străini, cu a căror artă lucrarea lui Radu Zugravul trădează evidente contaminări.

Existau, așadar deopotrivă izvoade tradiționale ca și posibilitatea unor creații plastice independente, cu punct de plecare cărțile religioase ilustrate. Meșterul zugrav putea alege una dintre aceste două căi pentru a crea propria-i operă.

Ne întrebăm însă care să fie originea ilustrației din manuscrisul 4602, din anul 1757, păstrat la Academia Republicii Socialiste România, care-l înfățișează pe Iisus între doctorii intitulati: Omiron, Physiki și Metaphisiki, opera aceluiași dascăl zugrav Radu. Numele grecești, ale lui Homer, al Fizicei, adică al Medicinii, și Metafizicei, arată o oarecare vechime sau cel puțin o tendință arhaizantă, din partea unui zugrav cărturar. Să amintim că Homer fusese pictat în unele locașuri ca la Mănăstirea Lavra de la Atos și în alte biserici din Grecia⁴², unde în evul mediu și mai târziu, ajunsese a fi socotit drept o realitate istorică, iar personajele sale, precum Achile, arătate ca un profet⁴³. Ar exista astfel destule argumente să credem că Radu Zugravul își luase interesanta lui alegorie dintr-un text, în care oaz valoarea realizării ar fi superioară, sau dintr-o gravură rămasă încă necunoscută. Ne mărginim la supoziții în așteptarea unei documentări mai bogate pentru a surprinde procesul introducerii lui Hipocrate în pictura locașurilor noastre bisericești.

Într-un fel sau în altul, pe Hipocrate îl avem reprezentat în iconografia noastră bisericească. Ne întrebăm însă dacă nu cumva și «ucenicul său, Galinon» s-a bucurat de o cinstire asemănătoare.

De la început trebuie să spunem că în țara noastră nu se cunoaște nici un portret al lui Galen, în vreun locaș religios. În Occident însă, situația a fost cu totul alta. Acolo Galen a fost, în evul mediu, deosebit de prețuit și însăși opera lui Hipocrate a ajuns a fi cunoscută și onorată prin comentariile lui Galen. Se vorbește în acest sens de un «hipocratism galenizat». Explicația acestui fenomen stă în atitudinea Bisericii Romano-Catolice, care nu l-a acceptat totdeauna pe marele medic al

39. P. Henry, *Folklore et iconographie religieuse...*, p. 20.

40. V. Brătulescu, *Frescele de la Voroneț...*, loc. cit.

41. Teodora Voinescu, *Les modèles traditionnels et l'observation de la réalité dans la peinture valaque du XVIII-e siècle; le cahier de modèles de Radu le «zugrav»*, în «Revue Roumaine d'Histoire de l'Art», IV (1967), p. 59—67.

42. V. Grecu, *Filozofi păgâni și sibile...*, p. 36.

43. Nikos A. Bees. *op. cit.*, p. 120.

elinilor, socotindu-l la început, ca și pe Aristotel, și pe Hipocrate, un păgîn. Fără îndoială că și Galen fusese un «păgîn» și chiar prin secolul al III-lea, unii creștini erau învinovați de către coreligionarii lor, fiindcă îl venerau pe Gaalen⁴⁴. Mai târziu însă atitudinea Bisericii s-a schimbat, de cînd marii gînditori teologi au observat că scrierile sale erau o neîncetată laudă la adresa Creatorului, concordînd perfect cu învățătura creștină. La fel se întîmplase și cu Aristotel, care, venerat de arabi, era suspectat de catolicism. În catedrala din Pisa mai poate fi văzut încă Sfîntul Augustin cum îl calcă în picioare pe Aristotel. Dar părerile evoluaseră și filozoful stagirit intrase în stîmna Bisericii.

Întocmai la fel s-au petrecut lucrurile și cu Galen. S-a reținut din învățăturile lui că trupul este instrumentul sufletului. Nici Biserica creștină nu susținea altceva! Sistemul de gîndire al lui Galen se încadra perfect în canoanele Bisericii. Galen a fost acceptat și doctrina lui a devenit inatacabilă pînă către sfîrșitul Renașterii. Medicul din Pergam a beneficiat de o poziție proeminentă, ridicîndu-se astfel mult deasupra lui Hipocrate, în stîmna învățaților catolici din evul mediu.

Dincoace, în Biserica Răsăriteană, lucrurile au evoluat astfel și nicicînd gloria lui Galen nu a umbrît-o pe a lui Hipocrate. Aci Hipocrate a rămas pentru totdeauna maestrul necontestat, iar Galen a devenit, prin simplificare, ucenicul său, deși între existența pămîntească a unuia și a celuilalt se scursesese aproape o jumătate de mileniu.

Și astfel, pe cînd în iconografia religioasă apuseană, Galen a fost deseori reprezentat (cu o predilecție de pe urma căreia a profitat uneori și Hipocrate, căci deseori au fost înfățișați împreună), dincoace în răsărit Hipocrate a fost reprezentat doar rareori, iar Galen aproape deloc.

Vom demonstra acum de ce folosim această aproximație, și nu sîntem categorici, afirmînd că n-a fost portretizat niciodată într-o biserică.

În trapeza marii Mînăstiri Lavra, matca așezămintelor de la Muntele Atos, sînt zugrăvite cele douăsprezece personaje pe care le-am mai amintit, între care unul se numește «Palinos»⁴⁵. Data zugrăvelii este 1535—1536 și ea a suferit o rețușare ulterioară.

Ceva asemănător se găsește și în biserica din Arbănași, în Bulgaria, unde într-un șir de filozofi antici se vede și unul numit *Galinos*⁴⁶. Un cercetător l-a identificat pe acest Palinos — Galinos (deosebirea de inițială este fără importanță, dată fiind asemănarea literelor grecești P și G), așadar l-a identificat cu Apollon(ios)⁴⁷, nume cunoscut, atît din *Erminii*⁴⁸, cît și din picturile murale ale unor biserici.

Ne întrebăm însă dacă nu cumva numele adevărat este cel de la Arbănași, adică Galinos, și în acest caz, dacă mai este nevoie să recurgem pentru identificare la Apollon(ios), cînd îl avem mai aproape pe Galinos, Galen.

Dacă am ținut să menționăm acest amănunt, am făcut-o, desigur, pentru a afirma probabila existență a portretului celuilalt mare medic al antichității, Galen, dar și pentru alt motiv, cu mult mai important: anume pentru că biserica din Arbănași,

44. A. Castiglioni, *Histoire de la Médecine*, Paris, 1931, p. 212.

45. T. A. Bees, *op. cit.*, p. 120.

46. A. Grabar, *La peinture religieuse en Bulgarie*, Paris, 1928, *Album*, pl. LIII.

47. Gr. Nandriș, *op. cit.*, p. 271.

48. Ghenadie Enăceanu, *op. cit.*, p. 117; G. Schäfer *op. cit.*, p. 164.

datînd de pe la 1600, a fost rezugrăvită în 1760, de meşterii «Mihail ot Soluna» (Salonic) şi «Gheorghe ot Bucureşti»⁴⁹.

La tradiţiile picturii munteneşti, aduse în Bulgaria de meşterii zugravi din ţara noastră, se gădea reputatul istoric de artă, A. Grabar, atunci cînd scria, referindu-se la zugrăvirea unei frize de sfinţi la o altă biserică, de la Dragalevici: «poate după obiceiurile din ţările transdunărene»⁵⁰.

Prin urmare, cu destulă probabilitate, Galinos (adică Galen) de la Arbănaşi a fost opera unuia dintre acei zugravi români care la Cîineni şi la Coasta-Măglaşi au avut bunul gînd de a ne lăsa, între filozofi şi sibile, chipul încoronat al lui Hipocrate.

Se obişnuiseră aceşti dascăli zugravi ai noştri să mai înălce limitele impuse de respectul fără de margini faţă de tradiţie şi de *Erminii*. Aşa a făcut Radu dascălul la Gura-Văii, unde s-a înfăţişat pe el însuşi cîntînd din cobză, ca un om cu multe talente ce era, sau la Brădet, unde şi-a făcut şi el chipul în şirul ctitorilor. Tot aşa a procedat pictorul de la Vioreşti, cînd a îndrăznit să dea ocol pe sub streşina bisericii cu un şir lung de ctitori călări, înveşmîntaţi în albele haine olteneste şi în fruntea cărora mergeau popa şi cu vâtaful Ion Urşanu. Faţă de isprăvile acestora, fapta lui Manole din Tuţi şi a lui Dan şi a lui Gheorghe ot Bucureşti constituie gesturi sfioase şi cumînţi.

Iar dacă astăzi le căutăm urma şi ne mîndrim ou ei, aceasta, după părerea noastră, nu poate fi o fudulie deşartă, ci doar afirmarea unui adevăr şi anume, că, aci în răsărit, numai noi românii ne-am învrednicit să-l cinstim pe «părintele medicinei» pe marele Hipocrate, şi poate că şi pe «ucenicul său» Galen, zugrăvindui pe zidurile bisericilor.

NICOLAE VĂTĂMANU

49. B. Filow, *Decouvertes archéologiques en Bulgarie pendant 1914*, în *Izvestija na balgarskoto archeologesko drujestvo*, IV (1914), p. 255.

50. A. Grabar, *La peinture religieuse en Bulgarie...*, p. 291.

RECENZII

Biblia sau Sfânta Scriptură. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1968, 1396 p. + 6 hărți.

Întâistătătorul Bisericii noastre, Prea Fericitul Părinte Justinian Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, «cu prilejul împlinirii a douăzeci de ani de neobosite strădanii în conducerea Bisericii, a pus la îndemna clerului și credincioșilor, ca pe un dar de mare preț, o nouă ediție a *Sfintei Scripturi*», ceea ce constituie un eveniment de seamă în viața duhovnicească a Bisericii Ortodoxe Române. Apărută în editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă din București, noua ediție a Bibliei se prezintă în condiții tehnice desăvârșite, ca tipar, hârtie și format. Acest lucru este foarte îmbucurător! Cuvîntului lui Dumnezeu i s-a oferit o haină de mare praznic.

Același lucru îl putem spune și cu privire la text, la limba și versiunea românească a acestei ediții. Găsim în paginile noii Biblii și ceva din plăcuta mireasmă a limbii vechilor Cazanii, dar este redat în linie generală graiul românesc, vorbit și înțeles pe toate plaiurile Patriei noastre. Ce fericiți sintem de-a avea Biblia, Sfânta Scriptură în graiul limpede și dulce al întregului popor!

Iată un exemplu: «Cînd faci bine, au nu-ți este fața senină? Iar de nu faci bine, păcatul bate la ușă și caută să te tîrască, dar tu biruiește-1!» (Fac. IV, 7).

Am urmărit acest verset în versiunile mai multor limbi franceza, germana, greaca și în nici una nu este redat atît de frumos și atît de înțeles. În versiunea Sfântului Sinod din 1914 și în cea a lui Șaguna nu poți reține nimic din acest verset. Nici francezul L. Segond, nici Crampon, nici versiunea celebră a lui Luther nu redau atît de limpede și de sugestiv acest verset minunat din cartea Facerii.

Să luăm și un verset din Noul Testament: «Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, încît să vadă faptele voastre cele bune și să slăvească pe Tatăl vostru cel din ceruri» (Matei V, 16). Textul este redat corect după original, deci îmbunătățit față de alte ediții ale Bibliei, unde se spune, în partea a doua a versetului: «...ca văzînd faptele voastre cele bune...» Consider că versiunea «încît să vadă faptele voastre cele bune», cum se spune în original, este mai determinantă și te îndeamnă la săvîrșirea faptelor bune.

În cuvîntul către cititori, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian arată că Sfîntul Sinod a hotărît ca noua ediție a Bibliei să fie tipărită după următoarele texte: *Vechiul Testament*, după Biblia Sfîntului Sinod tipărită în 1936, cu trimerile revizuite ale Bibliei din 1944, afară de textul Psalmilor, care se reproduce după *Psaltirea* tipărită în 1957. *Noul Testament*, după ediția din 1951 aprobată de Sfîntul Sinod.

Biblia este o comoră, o vistierie a Bisericii, de unde la vreme potrivită se pot scoate tot felul de comori duhovnicești după cuvîntul Evanghelistului: «...orice om cu învățătură despre împărăția lui Dumnezeu este asemenea unui om gospodar care scoate din vistieria sa (lucruri) noi și vechi» (Matei XIII, 52). Iar Sfîntul Ambrozie ne-a lăsat acest îndemn: «Din ambele potire să bei, din al Vechiului și al Noului Testament, pentru că în ambele bei pe Hristos. Bea pe Hristos, că este viață; bea pe Hristos că este piatra care izvorăște apă; bea pe Hristos că este izvorul vieții; bea pe Hristos, că este riul a cărui vigoare înveselește împărăția lui Dumnezeu!»

Într-adevăr, în Biblie stăpînește Iisus Hristos! În Vechiul Așezămînt prin anticipatie, dar plin «de har și de adevăr» (Ioan I, 14) în cel Nou.

Ca preot slujitor la altar, ca păstor de suflete și vestitor al cuvîntului Evangheliei, exprim, pe lingă marea bucurie și mulțumire sufletească, recunoștința inimii și aleasa prețuire pentru marele dar care s-a făcut credincioșilor Bisericii noastre prin noua Biblie.

În încheierea Cuvîntului către cititori a acestei ediții a Sfintei Scripturi, Preafericitul nostru Părinte Patriarh zice:

«Facă atotputernicul Dumnezeu ca învățăturile divine descoperite lumii în Sfînta Scriptură să rodească din belșug în sufletele tuturor celor ce o vor citi și să-i călăuzească în tot timpul vieții pe cărările cele luminoase ale dreptslăvitoarei noastre Biserici Ortodoxe, pentru mai multă dragoste, pentru pace și înfrățire între toate popoarele pămîntului.

Binecuvîntarea Domnului să se reverse peste toți slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române care vor primi lumina și învățăturile mîntuitoare cuprinse în Sfînta Scriptură».

Minunate cuvinte! Să le punem cu toții la inimă și să ne întrecem în a citi Biblia, «ascultînd și păzind cuvîntul lui Dumnezeu» (Luca XI, 28).

Prot. GHEORGHE SECAȘ

Petre Ștefan, *Tipograful Coresi logodit pămîntean*, în «Limbă și literatură», București, XVIII (1968), p. 13—25.

Interpretînd informațiile pe care ni le dau documentele privind istoria Țării Românești din veacul al XVI-lea, autorul caută să stabilească genealogia lui Coresi ca fiind pămînteană, romînească și nu grecească, din Chios, cum fusese socotită de Al Odobescu și acceptată apoi și de N. Iorga.

Menționăm că preocupări despre genealogia lui Coresi întîlnim însă și la *Nerva Hodoș*¹, care ne dă spîta neamului său astfel: *Coresi gramaticul* (1527—1544), tatăl, are ca fii pe: *Coresi diaconul* (1559—1583) și *Coresi logoditul* (1560—1582). Co-

1. Un fragment din molitvelnicul Diaconului Coresi (1564), în «Prinos lui D. A. Sturzu», București, 1903, p. 240—242.

Monografiile speciale asupra lui Coresi, neindicate de autor, au scris și: D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933; Lucian Predescu, *Diaconul Coresi*, București, 1933; Dan Simonescu, *Diaconul Coresi*, București 1933; A se vedea și: V. Molin, *Despre diaconul Coresi*, în «Glasul Bisericii», XVIII (1959), nr. 7—12, p. 633—656; Același, *Coresi editor și tipograf*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 3—4, p. 307—321; Pr. Nicolae Șerbănescu, *La 400 de ani de la apariția «Intrebării Creștinești»*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1959), nr. 11—12, p. 1033, 1052; Barbu Teodorescu, «Personalitatea diaconului Coresi și rolul lui în cultura românească», în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1959), nr. 3—4, p. 287—306; Francisc Pall, *Cu privire la activitatea de tipograf a lui Coresi*, în «Studii și cercetări de bibliologie», III (1960), p. 267—272.

resi diaconul are ca fiu pe Șerban (— 1588), iar Coresi logofătul are ca fiu pe Bunea logofătul (1585—1587), căsătorit cu Caplea.

Stoica Nicolaescu² consideră că Diaconul Coresi tipograful ar fi fost tatăl lui Coresi logofătul din Țara Românească, menționat în acte între 1572 și 1589, mare boier latifundiar.

P. P. Panaitescu³ infirmă această teză și nu acceptă nici genealogia propusă de Nerva Hodos, întrucât între rudele logofătului Coresi care iau parte la averea părintească este pomenit, între alții, fratele său, Drăgan, nu și diaconul Coresi. P. P. Panaitescu afirmă: «Nici nu ne putem închipui să fi fost boier mare, cu moșii și venituri, și totuși să fi rămas meșteșugar la tipografie. Coresi este un nume propriu, nu de familie, deci nu este cu nimic dovedită înrudirea între diferiții Coresi din Țara Românească în veacul al XVI-lea. Diaconul Coresi era un meșteșugar ieșit din mediul orașenesc, căci avea un nume grecesc, obișnuit în acest mediu, dar cunoașterea adâncită a limbii române îl arată a fi pămîntean»⁴.

Despre originea lui Coresi trebuie să ținem seama însă și de afirmația sa, primă care se recunoaște română. În epilogul *Psaltirii* românești din 1570 el afirmă: «*Cu mila lui Dumnezeu eu diaconu Coresi, deaca văzulu că mai toate limbile au cuvintul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumâni n-avămu...*»⁵.

Prof. Dan Simonescu, în recenzia pe care o face ediției critice întocmite de Florica Dimitrescu a *Tetraevanghelului tipărit de Coresi, Brașov, 1560—1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăstiri*, Ed. Acad. Române, 1963, în revista «Limba română»⁶ afirmă: «Cerțetînd noua colecție *Documente privind istoria României, B. — Țara Românească*, observ că interpretarea documentelor care amintesc numele Coresi (variante onomastice: *Corea, Coresie, Corisi, Corisie, Corise*) duce la constatarea că în secolul al XVI-lea au fost 3 generații: *Coresi logofătul*, amintit între 1525—1576, cu parte de moșie în Ruși și diac de acte domnești (vol. I, p. 192; II, p. 39, 51, 62, 74, 118, 122, 126, 128, 194, 240; III, p. 345—346; IV, p. 184—187); *Coresi logofăt* amintit între 1560—1579, tot ca grămătic și redactor de acte domnești (vol. III, p. 115—116, 162, 244, 260, 371; IV, p. 16, 18, 140, 266, 284, 450, 466) care se pare că a fost fiul precedentului Coresi, și, în fine, *Coresi* al doilea logofăt, fiul precedentului, amintit între anii 1560—1590 ca stăpîn de sate, vii, mori, țigani și vecini în Vlădulești (probabil lângă Corlătești, jud. Ploiești) și Miroslăvești (jud. Ploiești) (vol. III, p. 345—346; IV, p. 184—187, 254—255, 391—392; V, p. 135—199, 202, 207—208, 317). Diaconul Coresi nu este pomenit în documente și acte, dar este amintit în cărțile tipărite de el între anii 1557—1583. Această cronologie îl situează ca fiind al primului grămătic Coresi și frate al lui Coresi logofătul, al doilea grămătic. Ambii frați au avut preocupări cărțurărești, moștenite de la tatăl lor, diacul de acte domnești» (p. 667).

Contribuția Prof. Dan Simonescu nu este menționată și nici reținută de autor, care, folosind aceleași documente, ajunge tot la concluzia «că tipograful Coresi a fost fiul grămăticului Coresi și fratele logofătului Coresi» (p. 18).

Referindu-se la originea Coresilor, autorul face remarcă îndreptățită «că în zona balcanică răzbdate din substratul trac un radical «cor» care a dat naștere unei întregi familii de toponime și onomastice atestate în hrisoavele din secolul al XV-lea și al XVI-lea. Astfel în Țara Românească erau sate: Corăești, Coruești, Coroești, păduri și ape: Corsia, Coria, Coruța, Corița, persoane: Corasia (pădureanca) atestată într-un hrisov din 1598 iunie 20, fiică a unei megieșe Ioneasca din Corcova-Strehaia, Coriș, Corișă care se întîlnesc și astăzi. În Bulgaria «Corija» (pădure) intră în componența unor toponimice asemănătoare. De asemenea, «curie» (pădure mică) dă naștere unei situații asemănătoare în regiunea Pindului. Numele onomastic Coresi nu apare ca un «grecism» fix, ci sub forme românești populare: Coresie, Coresi, Coris, Corisie, Cores, Coreți, Corița etc.» (p. 14).

2. *Diaconul Coresi și familia sa*, București, 1909.

3. *Inceputurile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 138.

4. *Ibidem*.

5. Aurelian Sacerdoțeanu, *Predosloviiile cărților românești*, I, București, 1938, p. 37—38

6. Nr. 6/1963, p. 667—670.

Al. Odobescu vorbește despre un document din 1492 văzut de el în 1861 la Mitropolia din București, care se referea la o moșie din Cucuteni, în care figurează numele Coresie ca socru al vânzătorului unei siliște de casă în acest sat. Acest Coresie ar numi pe primul vâstar cunoscut al familiei. Din document reiese că el locuia în satul Cucuteni (în partea de sud-vest a târgului Buzău), unde avea ginere un băștinăș, care-și vinde un loc de casă⁷.

În hrisovul din 17 iunie 1528 se menționează la sfârșit că «...eu păcătosul și cel mai mic Coresi... am scris această carte în cetatea de scaun Tîrgoviște»⁸.

Cum a putut ajunge Coresi, om de jos, ca grămătic în cancelaria lui Radu de la Afumați, e greu de răspuns, afirmă autorul. Ascendența sa, autorul o datorează unor mari boieri care aveau legături strânse atît cu domnul, cît și cu satul de unde a apărut Coresi.

Printre boierii divanului domnesc al lui Neagoe Basarab figurează și marele logofăt Harvat din 1512, continuînd și în primii ani de domnie a lui Radu de la Afumați, ginerele lui Neagoe Basarab. Harvat a avut două fiice: Mara și Neacșa. Mara s-a căsătorit cu Toma banul, iar Neacșa cu Stroe spătarul. Marele spătar al lui Radu de la Afumați, Dragomir, era frate cu Toma banul. Dragomir spătarul avea ocină la Cucuteni (Stîlpu) și Pîrșcoveni (Balta Plopului) — Buzău, iar Toma banul, ginerele marelui logofăt Harvat, era proprietar pe jumătate din Groșani, sat la marginea moșiei Cucuteni. Stroe spătarul, ginerele lui Harvat, avea ocină la Padina-Buzău, stăpînită înainte de cumnatul său, Toma banul. Dragomir spătarul fiind prins în «hiclenie» de Vlad Vintilă este osîndit la moarte cu pierderea averii. Ocinile lui Dragomir de la Cucuteni și Pîrșcoveni sînt donate de domn episcopiei Buzăului. În timpul ridicării lui Coresi din Cucuteni ca grămătic în cancelaria lui Radu de la Afumați, Dragomir, ocinarul din Cucuteni, deținea marea dregătorie de spătar, iar bătrînul logofăt Harvat, socrul lui Toma, fratele lui Dragomir, poate că nu se retrăsese încă din Cancelarie. Intervenția acestor mari boieri, spune autorul, este singura cale explicabilă a ajungerii în logofetie donească a unui Coresi din Cucuteni. Coresi apare în cancelaria lui Radu de la Afumați la 8 septembrie 1525, scriînd un hrisov de danie către episcopia Buzăului. (p. 15).

Cu timpul, grămăticul Coresi ajunge om înstărit, își cumpără proprietate în satul Ruși de lîngă Țigănești-Ploiești și vad de moară în satul Miroslăvești-Ploiești. Căsătorindu-se în Miroslăvești cu Dica, fiica clucerului Jelez, fiul lui Stanciul, averea sa crește considerabil.

Datorită stării sale materiale, grămăticul Coresi ajunge să ridice cu cheltuiala sa o biserică, aducîndu-și meșteri din Brașov.

Se pare că Dica, soția grămăticului Coresi, a avut un fiu, Drăgan, neligitimat sau dintr-o altă căsătorie, care încearcă prin apel la divanul domnesc să moștenească pe Coresi grămăticul. La moartea lui, prin 1559, Drăgan deschide acțiune succesorală în divanul lui Petru cel Tânăr, cerînd drept de moștenire din partea Dichii, cît și a lui Coresi, ambii decedați la această dată. Divanul a cerut însă lui Drăgan să-și probeze filiația față de Coresi grămăticul cu 12 boieri-martori. Drăgan neputînd să-și dovedească filiația «a rămas de lege» și divanul nu i-a recunoscut dreptul de moștenire la «baștina lui Coresi, ci numai la baștina Dichii. Drăgan redeschide acțiunea în divanul lui Alexandru Mircea, fără câștig de cauză, fiindcă «acele jumătăți de vaduri (le)-au fost cumpărate de (din) baștină Coresi logofăt de la un Coresi logofăt»⁹.

Din litigiul de moștenire ridicat de Drăgan se constată existența a doi moștenitori «Coresi» ai baștinei lui Coresi grămăticul: *Coresi logofăt* (începător din 1559) în cancelaria lui Mircea Ciobanul și, poate diaconul Coresi tipograful (începător în 1556).

Coresi logofăt-fiul urmează pe tatăl lui în cancelaria domnească în ultimul an al celei de a doua domnii a lui Mircea Ciobanul. Coresi-fiul se căsătorește cu jupanita Slavița, fiica lui Bunea din Bărcănești, sat lîngă Ploiești. Socrul îl «înfrățește» cu Slăvița, devenind sub raport juridic fiul lui. Coresi logofăt ajunge în timpul vieții sale mare proprietar de moșii.

7. Al. Odobescu, *Opere*, vol. I, București, 1955, p. 281.

8. *Documente privind istoria României*, Țara Românească, veac. XVI, vol. I, p. 192.

9. *Ibidem*, vol. III, doc. 397, p. 346.

Dacă filiația logofătului Coresi față de Coresi grămaticul se dovedește cu certitudine pe bază de documente, apartenența la aceeași familie a diaconului Coresi, spune autorul, nu apare sigură în aceeași măsură din lipsa unor afirmări exprese. Datele de care dispunem sînt totuși în măsură să ne dea convingerea că tipograful Coresi a fost fiul grămaticului Coresi și fratele logofătului Coresi (p. 18). Se știe că grămaticul Coresi domicilia în Tirgoviște, fiind mic slujbaş în cancelaria domnească între 1525 și 1538, prin hrisoavele păstrate, scrise de dînsul. Cum numele Coresi, în acea epocă, era menționat foarte rar, putem trage concluzia, spune autorul, că grămaticul Coresi a fost tatăl tipografului. Numele fiului ar fi deci patronimic. În epilogul *Tetraevangelului* românesc el spune: «*Scris-am eu diaconul Coresi ot Tirgoviște*».

Descendența diaconului Coresi din Coresi grămaticul și frăția lui cu Coresi logofătul, autorul o sprijină și pe un argument juridic. Mutîndu-se la Brașov în 1558, Coresi își vinde dreptul de moștenire din proprietatea tatălui rămasă fiilor devălmașă baștină, de la Rupta, cumpărată de tatăl lor înainte de căsătorie. Coresi logofătul, potrivit dreptului de protomis feudal, are întietate obligatorie de cumpărare. Hrisovul lui Alexandru Mircea, menționat, arată că partea «unui Coresi logofăt» (diacon) a fost cumpărată după principiul dreptului preemțional: «acele jumătăți de vaduri (le)-au fost cumpărat di(n) baștină Coresi logofăt di la un Coresi logofăt».

Coresi tipograful, numit în document tot «logofăt», își consacră cognomenul, profesional «diaconul», prin semnătura sa, în tipăriturile sale.

În studiile sătești el apare și sub numele de *Gheorghe Coresi*¹⁰.

Autorul afirmă că «În veacul al XVI-lea termenii grămatic, diac, diacon, șef, logofăt, desemnau fără distincție pe micul scriitor de limbă slavonă dintr-o cancelarie». În acest sens dă ca exemplu din secolul al XVI-lea pe «grămaticul Dajul, care semna în 1563 mai 30 «Dajul logofăt», în 1565, mai 11, «Dajul grămatic», în 1567, mai 1, «Dajul diaconul», în 1568, ianuarie 13, «Dajul logofăt» etc.; Stan grămaticul semna în 1582, iunie 20, «Stan grămaticul», în 1585, ianuarie 28, «Stan diaconul», în 1585, august 17, «Stan grămaticul», în 1586, dec. 18, «Stan logofăt», în 1587, aprilie 30, «Stan Săvescu între diecii cei mici», în 1589, februarie 17, «Stan logofătul» etc.

Coresi tipograful a fost considerat cleric, citindu-se semnătura «Diaconul Coresi», rămasă aceeași tot timpul cît a tipărit la Brașov. Această părere n-a fost contestată de nimeni, ba chiar marele «meșter» a fost elogiat pentru modestia cu care a rămas pe cea mai de jos treaptă a ierarhiei clericale¹¹.

Am văzut că termenul de «diacon» nu denumea numai modesta treaptă clericală. Pe lîngă aceasta, Coresi nu se arată niciodată supus unor norme de disciplină canonică. Se cunoaște că tipograful Coresi «a scos» cărți din porunca luteranilor sau calvinilor cu un vădit caracter eterodox. Nici o autoritate ortodoxă nu i-a imputat lui Coresi această acțiune, pe cît timp dacă ar fi fost cleric ar fi fost sancționat. Se cunosc intervenții hotărîte în această privință în istorie, în acest timp, la care s-au angajat și prelații noștri. Diaconului Coresi nimeni dintre contemporani nu i-a imputat defăimarea ortodoxiei (p. 19—20).

CONFUZII ȘI ERORI REGRETABILE

a) Termenii: *grămatic, diac, diacon, șef, logofăt*, nu erau sinonimi desemnînd «fără distincție pe micul scriitor de limbă slavonă dintr-o cancelarie». Ei făceau parte din categoria de «Scriptori» cu atribute definite. Indicăm în acest sens «Scriptorii» din lista Sfatului domnesc din timpul lui Neagoe Basarab, publicată de *Prof. Aurelian Sacerdoțeanu*¹². Pentru explicații trimitem la lucrarea lui Niçolae Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova* (secolele al XIV-lea — al XVII-lea), Ed. Acad. R. S. României, 1968. «*Subalternii marelui logofăt* erau al doilea și al treilea logofăt, precum și toți diecii, grămaticii și logofeții mai mărunți ai cancelariei domnești» (p. 176).

10. Herman Teutsch, *Tipografia Honterus din Brașov (1533)*, în «Boabe de grîu», V (1934), nr. 4 (aprilie), p. 206—217.

11. Cit. N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 21.

12. *Contribuții la studiul diplomatiei slavo-române. Sfatul domnesc și sigiliile din timpul lui Neagoe Basarab (1512—1521)*, în «Romanoslavica», X (1964), p. 405—434.

b) Dacă Dajul și Stan semnează la un moment și ca «diacon», înseamnă că la acea dată intraseră în cler și erau hirotoniți ca diaconi. Este cunoscut că și din rîndul diaconilor și preoților, cunoscători de slovenie și buni caligrafi, erau recrutați în cancelarii grămăticii și logofeții. Preotul Stoica din Fărcașa (Oltenia) ocupă în timpul lui Mihai Viteazul slujba de logofăt, iar mai tirziu (20 mai — 29 august 1624) de mare logofăt, a treia dregătorie ca importanță după aceea de ban și vornic¹³. În Brașov, popa Iane era «*protopop și la cetate scriitori*», popa Dobre era «*logofăt la cetate*», ca și popa Toma¹⁴.

c) Interpretarea pe care o dă autorul termenului de «diacon», că «nu denumea numai modesta treaptă clericală», este complet greșită. De la alegerea celor 7 diaconi din Ierusalim de către cei 12 Apostoli și pînă astăzi, termenul de diacon a însemnat numai prima «treaptă clericală»¹⁵. La Brașov, Coresi n-a avut funcții de «scriptor» în nici o cancelarie. Diecii erau, îndeosebi în Transilvania, cîntăreți de strană, care se formau pe lîngă strană de către cîntăreții mai bătrîni. Ei erau candidați pentru a intra în cler, a deveni, adică diaconi¹⁶.

d) În continuare, în legătură cu afirmația că «tipograful Coresi «a scos» cărți din porunca luteranilor sau calvinilor cu un vădit caracter ăterodox», fiindcă «nu se arăta niciodată supus unor norme de disciplină canonică», ceea ce a făcut că «nimeni dintre contemporani nu i-a imputat defăimarea Ortodoxiei», menționăm că nu numai dintre contemporanii săi, dar nimeni nici pînă astăzi nu i-a imputat lui Coresi defăimarea Ortodoxiei, fiindcă el n-a defăimat-o, ci a slujit-o.

Pentru documentarea problemei trimitem la lucrarea citată a Prof. P. P. Panaitescu¹⁷, care arată că diaconul Coresi «apare nu ca un susținător al Reformei, ci ca un adversar al ei». Prima carte a lui Coresi ieșită de sub teascurile sale, la Brașov, în 1556—1557, *Octoiul mic*, a fost scrisă «cu porunca lui Haneș Begner judele Brașovului». «Această carte cu care începe activitatea lui Coresi la Brașov, este o carte liturgică ortodoxă, scrisă în slavonește. Ce fel de patronaj luteran era acela care poruncește tipărirea cărților ortodoxe slavone?»¹⁸.

Se confundă «critica socială împotriva celor mari, conducătorii lumii feudale, și în special împotriva bisericii feudale...»¹⁹ înfîlînită în *Evanghelia cu învățături de la 1564* (?), cu «defăimarea ortodoxiei».

Prof. P. P. Panaitescu a arătat că «Toate aceste nu au caracter dogmatic, nu se ating de dogmele și tradiția Bisericii Ortodoxe»²⁰. Prof. Pandele Olteanu a documentat că această *Cazanie*, tipărită de diaconul Coresi, probabil în 1564 la Brașov, nu s-a tradus în românește de pe un original maghiar calvin, așa cum s-a crezut multă vreme, ci de pe unul slavon²¹.

În epilogul *Sbornicului slavonesc* din 1580, tipărit de Coresi în Sebeșul Săsesc, poate ultima sa tipăritură în viață, fiindcă în *Cazania din 1581* se vorbește despre el la trecut: «*ce era meșteru învățat*», ne spune «*Din porunca preaosfințitului Mitropolit al Ardealului chir Ghenadie, m-am ostenit cu această scriere eu păcătoșul și ticăloșul ce mă numesc între oameni Coresi diaconul*»²².

13. N. Stoicescu, *Aga Farcaș din Brabova și popa Stoica, logofătul din Farcașa*, în «*Mitropolia Olteniei*», XVIII (1966) nr. 11—12, p. 1002—1005.

14. Radu Tempea, *Istoria Sfintei Biserici a Scheilor Brașovului*, Ed. pentru literatură, 1969, p. 24. 15. Fapt. Apost. VI, 1—6.

16. Prof. Atanasie Popa, *Cărturari bihoreni; Popa Ursu din Cotigiet, secolul XVII*, în «*Mitropolia Moldovei și Sucevei*», XLIV (1968), nr. 5—6, p. 298—309.

17. *Op. cit.*, p. 148. 18. *Ibidem*, p. 141. 19. *Ibidem*, p. 153. 20. *Ibidem*.

21. *Les originaux slavo-russes des plus anciennes collections d'homélies roumaines*, în «*Romanoslavica*», IX (1963), p. 163—193; Același «*Postilla de Neagovoș în lumina «Cazaniei I» a diaconului Coresi (cca. 1564)*», în «*Romanoslavica*», XIII (1966), p. 105—131; Asupra caracterului ortodox al *Întrebării Creștinești*, a se vedea art. Pr. Niculae Șerbănescu, *op. cit.*, și recenziile noastre în «*Mitropolia Olteniei*», XIX (1967), nr. 11—12, p. 988—991, pentru articolul lui Ion Gheție, *Cîteva precizări în legătură cu datarea Catehismului lui Coresi*, în «*Studii și cercetări lingvistice*», XVII (1966), nr. 5, p. 547—553.

22. Aurelian Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților românești*, I, București, 1938, p. 44.

Mărturia lui Coresi infirmă afirmația autorului că el «nu se arăta niciodată supus unor norme de disciplină canonică»²³.

Formula «eu păcătosul și ticălosul» este tipică cinului bisericesc. Coresi făcea parte din el, era *diacon*.

Arhiereul său, de a cărui poruncă a ascultat, a fost Ghenadie mitropolitul (1578—1585), primul ierarh care apare în mod oficial cu această denumire în Ardeal, sfințit la Tirgoviște de mitropolitul Serafim al Ungrovlahiei (1578—1586), avându-și reședința pe teritoriul cetății Alba Iulia, în afara zidurilor ei; iar preotul paroh, în a cărui subordine canonică se afla imediat și cu care va fi slujit Coresi la biserică în Brașov a fost Toma, de la Sfântul Nicolae din Schei, pe care Cronica acestei biserici îl pomeneste ca preot acolo timp de 25 de ani. El moare în 1572 la 21 noiembrie, în minăstirea Rîncăciiov din Țara Românească, aproape de Pitești, unde se retrăsese la bătrânețe, călugărindu-se²⁴.

Legătura lui Coresi cu preotul paroh Toma și cu comunitatea parohiei din Schei se vede îndeosebi în hotărîrea instanței de judecată a orașului Brașov din 19 iunie 1570, dată în procesul dintre Coresi și Laurențiu Fronius, orașean din Brașov: «...Coresi să-și păstreze presa și să plătească lui Laurențiu datoriile cu alte bunuri. Iar Toma trebuie să plătească (lui Laurențiu) 12 florini»²⁵.

Interpretînd această sentință, autorul articolului arată că «Instanța municipală apreciază că tipograful Coresi nu are bani să plătească, lucru ce i s-ar fi putut întîmpla unui meșter, dar nu unui cleric din Schei... Titulatura sentinței, cuprinzînd numai persoana lui Coresi, îl separă pe acesta de parohul Toma din Schei...» (p. 20).

Lucrările prezintă însă alt înțeles, cum a fost arătat de Prof. P. P. Panaitescu. Din textul sentinței rezultă că presa tipografiei era proprietatea lui Coresi, nu a tipografiei săsești, de vreme ce se cerea sechestrarea ei de către creditor pentru datoriile particulare ale meșterului. Pentru datoriile tipografiei era răspunzător însă nu numai meșterul, ci și patronii săi, adică cei ce comandau cărți pentru biserica română din Schei și pentru Biserica Română în general. Prin preotul Toma, solul și agentul de legătură al Brașovului cu Țara Românească și cu Moldova, comunitatea românească, adică parohială, din Schei era făcută răspunzătoare de datoriile atelierului tipografiei. Rezultă din «acestea că între comunitatea românească din Brașov și activitatea lui Coresi era o strînsă legătură; socotim ca un fapt evident că principalul client al atelierului era Biserica și comunitatea orașenească din Schei și nu municipalitatea protestantă. Tipografia se afla în Schei și era pusă sub controlul orașenilor români, care erau cointeresați bănește în activitatea ei. Publicațiile ei erau deci și ele controlate de comunitatea românească. Numai așa se explică sentința judecătorilor din 1570, care fac responsabil pe popa Toma din Schei de datoriile tipografiei»²⁶.

e) Dacă se afirmă că tipograful Coresi a rămas toată viața numai diacon, «pe cea mai de jos treaptă a ierarhiei clericale», ca unul ce ar fi fost oproșit, fără să fi fost promovat în ierarhia superioară bisericească. după cum s-a petrecut cu alți cărturari tipografi, este faptul că el era căsătorit, a avut un fiu pe Șerban, căruia i-a transmis meșteșugul tipografic. În ierarhia bisericească superioară se promova numai intrîndu-se în monahism. Or, diaconul Coresi n-a făcut parte din cinul monahal. Nu putea să ajungă decît numai preot sau cel mult protopop, dar atunci grijile administrării unei parohii sau ale protopopiatului l-ar fi reținut de la opera sa tipografică, «că era meșteru învățatu într-acestu lucru...»²⁷.

Pr. Prof. I. IONESCU

23. Petre Ștefan, *art. cit.*, p. 20. În plus, menționăm: La 25 august 1582, Luca Hirscher, judele Brașovului, scria bistriștenilor că *Evanghelia cu învățătură* a fost aprobată de cei doi domni de peste munți și de mitropoliții acestor țări, care au și cumpărat un însemnat număr de exemplare pentru țările lor (Docum. Hurmuzaki-Iorga, XI, p. 656).

24. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 143. Greșit transcris numele minăstirii la Petre Ștefan, p. 24. Rîncăciogiu. A se vedea Nicolae Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, 1967, p. 339—340.

25. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 142.

26. *Ibidem*, p. 141.

27. Aurelian Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 53.

Eugen Stănescu, *Numele poporului român și primele tendințe umaniste interne în problema originii și continuității*, în «Studii», București XXII (1969), nr. 2, p. 189—206.

Recercetînd termenul de «român» și «rumân», ca și concepția despre originea poporului român, în tipăriturile românești din cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea (în *Apostolul* lui Coresi (1563), în *Palia de la Orăștie* (1582) și mai tîrziu în opera lui Dimitrie Cantemir), autorul constată că termenul de roman se acoperă integral cu cel de român (Vezi de asemenea Eugen Stănescu, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești. Mărturiile interne. Român-romănesc în textele interne din veacurile XV—XVII*, în «Studii», București, nr. 5/1964). În *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, Dimitrie Cantemir generalizează înlocuirea termenului de «roman» cu «român», continuitatea existenței noastre istorice ca neam constatîndu-se chiar în terminologia curentă. Subtitlul *Hronicului* relevă: «Și pentru romanii carii de atunci intr-înșă așezîndu-să, într'aceeași și pînă acum neconținut lăcuiesc...».

În ceea ce privește dezvoltarea scrisului românesc în aceeași a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Eugen Stănescu pune un accent mai mare «asupra influenței umanismului și mai puțin asupra reformei», ideile exprimate în cărțile noastre bisericesti fiind «mai mult de mișcarea intelectuală a vremii și mai puțin de ceea ce era specific mișcărilor strict confesionale».

Atît în *Psaltirea românească* (1570), în *Evanghelia românească* (1570), cît și în *Tilcul Evangheliilor* (1564), «tendințele critice nu trebuie apreciate ca anticlericale, ci trebuie considerate în limitele lor firești». «Mai degrabă, sub influența ideilor umaniste, Coresi și ceilalți cărturari din acea vreme nu condamnau înaltul cler în bloc, ci-l diferențiau în ceea ce se poate numi reprezentanții buni sau răi ai acestuia» (În *Tilcul Evangheliilor*, 1564—1566: «...unde ceartă această carte spre vlădici, episcopi, popi, călugări și spre domni, nu ceartă pre cei buni, ci pre cei răi», B.R.V., vol. I, p. 51). Este evident caracterul umanist al unui astfel de conținut de idei, iar sensurile privind originea poporului român aici se află înăuntrul realității noastre istorice.

Influența Reformei și aceea a umanismului trebuie disociate cînd cercetăm specificul istoriei și culturii românești din secolul al XVI-lea. «Societatea și cultura românească nu aveau nevoie de reformă ca să impună asemenea idei, că pentru îndeplinirea acestui program nu era nevoie de nici un fel de bătălie împotriva Bisericii Ortodoxe. Biserica Răsăriteană, mai liberală și mai realistă decît cea Apuseană nu s-a opus traducerii Bibliei în limbile naționale ...» (Vezi, de asemenea, I. G. Sbera, *Mișcările culturale și literare la românii din stînga Dunării în răs-timpul de la 1504—1714*; P. P. Panaitescu, în *Istoria literaturii române*, 1964, p. 150—151). Diaconul Coresi și ceilalți tipografi din Transilvania nu s-au ridicat împotriva Bisericii Ortodoxe și împotriva tradiției ei, iar din 35 cărți tipărite (23 în slavonă, 3 slavo-române, 9 românești), 6 românești sînt în afara vreunei influențe a Reformei, ba, mai mult, una din ele cuprinde atacuri contra Reformei. Cărturarii români, cum a fost de exemplu Coresi, au acceptat influența mai mult ca mediu umanist decît ca mediu religios reformat. În *Evanghelia românească* din 1561, în *Psaltirea slavo-română* din 1577, în *Palia de la Orăștie* (1582), se constată «un caracter militant și un progres intelectual, ideile fiind exprimate cu vigoare și relief, ca venite dinăuntrul societății românești, nu dinafara acestuia», «exprimînd năzuințele firești ale păturii intelectuale românești și fiind rezultatul presiunii populare, care a înflunțat-o și modelat-o».

Cîteva mărturii externe (vezi Paul I. Cernăvodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescolopier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în «Studii și materiale de istorie medie», IV; G. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945; N. Iorga, *Dovezi despre conștiința originii românilor*, în «Analele Academiei Române» (Secția istorică), tom. XVII (1935—1936); Șerban Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen Âge*, în «Revue Roumaine d'Histoire», 1965, nr. 1, p. 15—24) arată că toți cărturarii străini care au venit în contact cu realitățile românești constată la români un stadiu înaintat al dezvoltării conștiinței de neam.

Ideea originii noastre romane și a continuității poporului roman prin suflarea românească face parte din tradiția noastră internă, fiind înfălițată permanent la «pătura intelectuală românească din jurul minăstirilor sau din orașe».

Pentru a exemplifica caracterul superior, cult, al păturii intelectuale, Eugen Stănescu analizează grupul de cărturari din jurul Bisericii Șcheii Brașovului, rolul său «cultural-spiritual». În Prefața *Evangeliei cu învățătură* (1581) se menționează că lucrarea a fost realizată cu «preoții dela besearica Șcheilor de lângă cetatea Brașovului» (B. R. V., I, p. 91—92). Popa Vasile, preoții Iane și Mihai au animat o mișcare de importanță națională, cu obiective mai largi, creînd o bibliotecă și dezvoltînd o școală românească. Diacul Oprea, ginerele popii Dobre, cumnat al popii Mihai, era un bun tălmăcitor în limba română (*Octoiul românesc*, 1570), iar cea mai înaltă misiune a unui cărturar el o considera că e «clădirea de școli». Procesul de dezvoltare al conștiinței de neam s-a realizat și prin cartea românească, prin reprezentanții acesteia, prin legăturile strînse dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților.

Scrierile românești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea conțin «indiscutabile tendințe umaniste», ca și ideile privind originea poporului român. Tradiția umanistă internă nu trebuie apreciată ca fiind înfălițată pentru prima dată la cronicarul Grigore Ureche (Rumânii cîți se află lăcuitoari la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroșu, de la un loc sînt cu moldovenii și toți de la Rîm se trag... că ei nu vor să dispartă, să facă doao țări, ci scriu că au fost tot un loc și o țară...», *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția P. P. Panaitescu, 1955), ci în tipăriturile menționate mai înainte, deci la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XVI-lea — cărți și monumente de limbă și cultură națională, care prin vibrația și ideile lor au făcut posibile peste un secol scrierile umaniste de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

Damian B o g d a n, *Quelques témoignages des liens roumano-grecs sous le règne d'Étienne le Grand, prince de Moldavie*, în «Bulletin de l'Association internationale d'études du sud-est européen», Bucarest, V (1967), nr. 1—2, p. 120—128+4 pl.

Amintind că încă din secolul al XIV-lea românii au întreținut legături cu Atosul, autorul subliniază generosul sprijin acordat de domnitorii țărilor românești ortodoxiei grecești, menționînd că nici un alt popor ortodox nu a manifestat o atît de largă generozitatea față de Atos, ca poporul român.

Legăturile greco-bizantine cu românii sînt atestate de numeroase documente. Inscripțiile grecești de pe frescele Bisericii Sf. Nicolae de la Curtea de Argeș indică prezența unor pictori bizantini. Domnitorul Moldovei, Alexandru cel Bun, a avut strînse legături cu patriarhul Constantinopolului, iar Grigorie Țamblac a venit în anul 1401 la Iași, în cadrul unei delegații, pentru a recunoaște pe mitropolitul Moldovei. Împăratul bizantin Ioan al III-lea Paleologul a trecut prin Moldova în anul 1424, venind de la Buda, iar Alexandru cel Bun i-a făcut o primire somptuoasă.

O icoană care se găsește încă și astăzi la Mînăstirea Neamț a fost dăruită de împăratul Ioan al III-lea Paleologul, mitropolitului Moldovei, Iosif. O altă icoană, care se găsește și astăzi la Mînăstirea Bistrița, a fost dăruită de împărăteasa Ana, soția împăratului bizantin Manuil al II-lea Paleologul.

Un Evangheliar din Biblioteca Națională din Paris, oferit de împăratul Manuil domnitorului Moldovei, conține portretul acestuia și al familiei sale (N. Iorga, *Icoana românească*, în «Buletinul Comisiei istorice a României», 1933, ian.-martie, p. 6). Un epitrahil, care astăzi se află în vechea Ladogă, de lângă Novgorod, conține chipul brodat al domnitorului moldovean, a cărui pieptănătură e redată în stilul împăratului bizantin Ioan al VIII-lea, contemporanul său. Așa după cum afirmă Nicolae Iorga, după dispariția statelor bulgar și sîrb, Bizanțul a trimis domnitorilor români zugravi și meșteșugari de mare competență artistică (N. Iorga, *Patrahirul lui*

Alexandru cel Bun. Cel dinții chip de domn român, în «Analele Academiei Române», II, t. XXXV, 1912—1913, *Memoriile Secției Istorice*, p. 343—345).

Sub Ștefan cel Mare, legăturile Moldovei cu Bizanțul s-au dezvoltat și mai mult, datorită căsătoriei domnitorului moldovean cu Maria de Mangup, descendentă a Paleologilor din Bizanț. Inscricția de pe vâlul care-i acoperă piatra de mormînt probează o dată mai mult influența grecească, chiar în compoziția textului (Damian P. Bogdan, *Mangupul în lumina unor noi cercetări*, în «Arhiva românească», București, 1940).

Pentru a exemplifica durabilitatea și continuitatea acestor legături, Damian P. Bogdan menționează faptul că Antim Ivireanul a tipărit în 1701, în tiparnița Mînăstirii Snagov, *Proschinitarul Sfîntului Munte* al lui Ioan Comnen (vezi *Bibliografia Românească Veche*, vol. I, p. 422—423), lucrare care a fost reprodusă în 1705 la Paris, în versiune latină, de către B. de Montfauçon.

Alte două cărți au apărut în Veneția (1745 și 1857), iar mai apoi în limba română, franceză și rusă.

Oameni de cultură români, ca: Dimitrie Bolintineanu, Theodor Burada, C. Erbiceanu, Marcu Beza, iar dintre ruși: V. Bonskij, P. Uspenskii, P. Sevastianov, precum și pictorul sîrb D. Avraanovici, Sava Hilandarec și bizantinologul francez Gabriel Millet, au trezit și susținut prin lucrările lor interesul pentru Sfîntul Munte.

Mînăstirea Zografu a cunoscut dărnicia românească încă din secolul al XIV-lea, legăturile de comunicare între mitropolitul Hariton al Valahiei și Atos fiind atestate de documente. Ștefan cel Mare a dăruit, în anul 1463, acestei mînăstiri un splendid exemplar din *Faptele Apostolilor*, operă de rafinament al scrisului de pe teritoriul românesc (D. P. Bogdan, *Despre daniile românești la Atos*, în «Arhiva Românească», București, VI (1941). În prezent manuscrisul se găsește în colecția Bibliotecii Saltykov-Sadvin din Leningrad. Într-un crisobul emis de domnitorul moldovean, cu cîțiva ani mai tîrziu, perfectînd condițiile și obligațiile dintre donator și mînăstirea respectivă, se specificau în mod extrem de detaliat slujbele la care domnitorul Ștefan cel Mare urma să fie pomenit, împreună cu familia sa (vezi Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București, 1913, p. 99—101).

Auforul articolului remarcă faptul că redactarea crisobului diferă de alte documente emanînd de la Ștefan cel Mare. Cîțiva termeni: Svetli hrisovul, golemi, sau cuvinte de origine sîrbă: Kon, svakij (acesta de 4 ori), svakoe, vlastelin, arată desigur prezența unui reprezentant de la Zografu la curtea moldovenească, în momentul redactării documentului. În 1471, domnitorul moldovean îi dăruia un venit anual de 500 aspri, iar cîțiva ani mai tîrziu ajută la reconstrucția mînăstirii, după cum reiese dintr-o inscripție (vezi Marcu Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, București, 1937, p. 36; Teodor T. Burada, *O călătorie la muntele Athos*, în «Revista pentru istorie, arheologie și filologie», I (1883), p. 397; Radu D. Pătrîlăgeanu, *Călătorii în Macedonia, Thesalia și Muntele Athos*, Ploiești, 1884).

Biblioteca Muzeului de Stat din Moscova păstrează, de asemenea, un manuscris miscelaneu dăruit Mînăstirii Zografu de domnitorul moldovean. În 1484 Ștefan cel Mare a dăruit mînăstirii o icoană reprezentînd pe Sfîntul Gheorghe (vezi Azarie, *Vujnij pokrov pokorov nad Atonom ili skazaniia...*, St. Petersburg, 1867; Melchisedec Ștefănescu, *Despre icoanele miraculoase de la Athos de proveniență română*, în «Analele Academiei Române», Seria a II-a, t. V (1882—1883), București, 1884, p. 217—219).

În 1495, Ștefan cel Mare a zidit trapeza mînăstirii Zografu, iar în 1500 a dăruit un prapur (steag) cu chipul sfîntului Gheorghe. Astăzi el se află în Muzeul Militar Central din București. Cea mai corectă prezentare a textului e aceea făcută de slavistul I. Bogdan (vezi I. Bogdan, *Două steaguri ale lui Ștefan cel Mare din Muntele Athos*, în «Analele Academiei Române», Seria a II-a, t. XXIV (1901—1902), *Dezbateri*, București, 1902, p. 90—92; N. Iorğa, *Les arts mineurs en Roumanie*, II, Bucarest, 1936, p. 85), Elena Popescu și Constantin Căzănișteanu, *Piese din colecția de drapеле a Muzeului Militar Central*, în «Revista Muzeelor», 1966, nr. 2, p. 136—138). În 1502, în ziua de Sfîntul Gheorghe, domnitorul moldovean a dăruit mînăstirii respective un *Evangheliar*, în care numele lui Ștefan cel Mare, al copistului și al mînăstirii sînt scrise cu litere de aur. În prezent *Evangheliarul* aparține Bibliotecii

Naționale din Viena (I. Bogdan, *Cîteva manuscrise slavo-române din Biblioteca imperială de la Viena*, în «Analele Academiei Române», Seria a II-a, t. XI (1888—1889), *Memoriile Secției istorice*, București, 1890, p. 5—12, 28).

O serie de vechi documente românești, în slavonă și în limba română, se găsesc de asemenea în arhivele Mînăstirii Zograful, dintre care cel mai vechi datează din perioada domniei lui Alexandru cel Bun (10 februarie 1429). Un crisobul emis de Antioh Cantemir, datat 30 ianuarie 1698, menționează raportul între mînăstirea Căpriană și Zograful. Probabil că tot în acest timp a ajuns la Zograful *Evangheliarul* Marinei, soția domnitorului Alexandru cel Bun, datat 1429 și scris de vestitul monah caligraf Gabriel, fiul lui Paisie Uricul, în Mînăstirea Neamț. Astăzi *Evangheliarul* se află în Biblioteca Bodleyană din Oxford (cod. can. graeci 122), o adevărată capodoperă de artă a vremii sale, constituind una din gloriile acestei biblioteci. Adaosurile în grecește pe marginea originalului trebuie să fi fost scrise la Zograful, către sfîrșitul secolului al XVII-lea (vezi Ion Bianu, *Documente de artă românească din manuscrise vechi*, caietul I: *Evanghelia slavo-greacă scrisă în Mînăstirea Neamțului din Moldova de Gavril Monahul, la 1429*, București, 1922).

Tot atît de valoros este și *Evangheliarul* dăruit de Ștefan cel Mare, în 1495, bisericii din Borzești, care astăzi se găsește în Mînăstirea Zograful (vezi descrierea *Evangheliarului* la Marcu Beza, *Urme românești în răsăritul ortodox*, București, 1937 și la G. A. Il'inski, *Rukopisi Zografskogo monastyrja na Afone*, în «Izvestiia russkogo arheologiceskogo Instituta v Konstantinopole», Sofia, 1908, p. 257—258).

În incheierea articolului, care marchează cîteva momente ale unei vizite scurte la Muntele Atos, profesorul Damian P. Bogdan amintește și de biblioteca de la Mînăstirea Vatoped din Muntele Atos, care conține o adevărată colecție de documente românești, de la Vlad Vintilă (1533), ca și de la domnitorii moldoveni: Alexandru Lăpușneanu, Ieremia Movilă și Vasile Lupu. Un incendiu recent ar fi distrus o parte din comorile de cărți și manuscrise păstrate aici.

C. BARBULESCU

Aurora Iliș, *Biserica Mînăstirii Colțea*, București, 1969, Editura Meridiană (text și fotografii).

Concepută ca un ghid pentru cunoașterea amănunțită a monumentului, micro-monografia aceasta, deși fără aparat de documentare, este în realitate o densă prezentare istorică, științific expusă, a ctitoriei spătarului Mihai Cantacuzino, înălțată cu mai bine de două veacuri și jumătate în urmă în cel mai central cartier al capitalei noastre de astăzi.

Din complexul așezămînt al Mînăstirii Colțea de odinioară — biserică, spital, școală, turn —, conceput în prima parte a domniei lui Constantin Brîncoveanu de unchiul său după mamă, nu a ajuns pînă în zilele noastre decît biserica, alături de care statua de mici proporții, realizată în marmură de sculptorul Storck, îl înfățișează pe ctitor în costumul epocii, rezemat de spadă, străjuind intrarea spitalului în a cărui incintă se află biserica.

Precizînd poziția geografică a instituției, în raport cu vecinătățile din trecut și realitatea prezentă, autoarea, încadrînd în evenimentele timpului faptele legate de dezvoltarea acestui focar de lumină, explică rolul complex pe care l-a avut în viața socială și cultural-religioasă Mînăstirea Colțea de-a lungul timpului, pînă în vremea cînd evoluția societății depășind limitele testamentului inițial, a impus reorganizarea pe alte baze a moștenirii sociale și de cultură religioasă lăuate de Mihai Cantacuzino.

Referitor la constatarea că «o soartă ciudată» a șters din amintire numele adevăratului întemeietor, păstrîndu-l pe al altuia cu rol mai modest în istoria monumentului, observăm că, în mod obișnuit, numele întemeietorului se păstrează acolo unde el are o singură ctitorie, ceea ce nu este cazul cu spătarul Mihai Cantacuzino. Acesta, ambițios și deschis către prețuirea frumosului sub forma artelor pe care le-a slujit ca un inspirator și un protector, dispunînd de imense bogății și căutînd să rivalizeze sub acest aspect cu domnii țării, a ridicat numeroase edificii bisericesti:

biserica din Rîmnicu-Sărat, Mînăstirea Sinaia, Mînăstirea Titireciul la Ocele Mari, biserica de la Fundenii Doamnei, precum și alte multe biserici de piatră, mai pe la toate satele lui (*Genealogia Cantacuzinilor*, 1902, p. 344).

Ridicat pe un teren cu biserică, achiziționat de la Colțea Doicescu, pentru suma de 800 de taleri de argint, complexul monastic — cu încuviințarea forurilor religioase — a continuat să poarte numele fratelui ctitorului primei bisericiute de lemn, făcută pe la jumătatea veacului al XVII-lea. Cartea patriarhului Dositei al Ierusalimului, din martie 1670, care întărește închinarea către Mitropolia Țării Românești a acestei bisericiute, spune: «Deci în acest de Dumnezeu păzit București, fiind o casă de rugăciune, nu de mult clădită de cel de pe atunci... slugerul, în numele Sfintei mare martiră Paraschiva, cu scopul ca să se înființeze din partea lui și desăvîrșită mînăstire, fratele acestuia, Colțea, marele clucer, neputînd, după dorința fratelui său, să aducă aceasta la îndeplinire, spre a nu se ruina, cum lipsesc mijloacele suficiente pentru constituirea ei, și ca să fie pomenită de urmașii lor și ei înșiși neîncetat, bine chibzuind și cu dragoste de Dumnezeu, a închinat această biserică și toate averile ei, la sfînta Mitropolie a Ungrovlahiei. Deci a închinat această biserică, care este numită cu același nume de Colțea, cu toată împrejurarea ei («Revista Arhivelor», III (1938), 2, p. 378).

Așezămîntul, desăvîrșit între anii 1700 și 1704, are la bază o concepție dintre cele mai înaintate pentru timpul cînd a fost realizat, drept rezultat al observațiilor făcute de ctitor în călătoriile sale din tinerețe prin țările Orientului creștin și al confruntărilor cu ceea ce a aflat ca realizări în Apusul European. Mînăstirea Colțea cuprindea între zidurile ei spitalul cu 24 de paturi, casă pentru chirurg, spițerie, școală, odăi pentru dascăli, casă pentru episcop și pentru econom, două praclise la început, la care s-a mai adăugat un al treilea, în total patru biserici. Arhiereul era dator ca în toate sărbătorile să slujească sfînta liturghie. Dacă spitalul din Cairo al patriarhiei din Alexandria, pe care l-a vizitat, i-a dat ideea să înființeze unul la fel în mînăstirea pe care o construia, Mihai Cantacuzino a luat ca model de organizare vechea instituție spitalicească venețiană «Ospedale di S. Lazzaro e mendicanti». În acea instituție se primeau bolnavi pentru îngrijire medicală, se adăposteau bătrîni cerșetori și alături se instruiau în arta cîntecului bisericesc copile orfane. Conducerea instituției era bisericicească, spitalul fiind administrat de o epitropie formată din nobili și cetățeni. Felul de organizare a așezămîntului de la Colțea avea în vedere modelul venețian, cu conducerea bisericicească reprezentată prin arhiereul care locuia permanent în mînăstire. Peste această conducere spirituală, ctitorul a așezat o epitropie de nobili și orașeni (aleși dintre negustori), iar peste ei, ca un fel de controlori superiori, stăteau marele vornic și marele logofăt (Dr. N. Vătămănuș, *Din Istoria Medicinii românești și universale*, 1962, p. 160).

Tot după modelul Apusului, *Frăția* de la Colțea a fost o asociație cu caracter religios, ale cărei norme de funcționare erau precizate de către inițiatorul ctitor într-o condică manuscrisă, avînd data de 23 mai 1706. Acest statut al Frăției, scris în grecește și semnat de spătarul Mihai Cantacuzino, arată că oricine putea intra în asociație, în schimbul sumei de 1 leu și plătînd apoi toată viața, o cotizație de un leu pe an. Cu această contribuție, fratelui i se asigura o veșnică pomenire în biserică și un sărindar la 40 de zile după moarte (Dr. N. Vătămănuș, *op. cit.*, p. 161).

Legenda zidirii turnului clopotniței Mînăstirii Colțea de către suedezi, ostași ai lui Carol al XII-lea, refugiați la Tighina după înfrîngerea de la Poltava în 1709, rătăcitori prin țările noastre, despre care nu există nici o mențiune documentară decît afirmația lui Sulzer făcută la trei sferturi de veac după construirea lui, este mai curînd un mit etiologic. Întimplarea face ca, — dacă nu avem nici un document contemporan despre prezența suedezilor în București — Carol al XII-lea în drumul de la Demotica spre țara lui, trecînd prin Muntenia în 1714, a ocolit capitala țării —, arhivele să consemne din acea vreme existența unui colonel român în oastea regelui Suediei, cu numele de Sandu Colțea, căzut prizonier la ruși în lupta de la Poltava. Credem că această potriveală de nume, utilizată de imaginație, să nu fie străină de formarea legendei construirii faimosului turn.

Complicata organizare a aşezămîntului monastic de la Colţea — dotat pentru întreţinere cu numeroase moşii şi vii, danii ce se adăugau pe parcursul timpului, pe lângă resursele substanţiale ale ocnei de sare de la Slănic (Prahova), echivalente a 2.500 taleri de argint a funcţionat, în linii mari, în cursul veacului al XVIII-lea, potrivit îndrumărilor ctitorului ei, fapt care determină pe autorul *Genealogiei Cantacuzinilor* să afirme, la 1787, că «toate acestea, pe deplin, pînă în ziua de astăzi se păzesc cu bună orînduială şi prin care i-a rămas veşnică şi nemuritoare pomenirea» (p. 343).

În realitatea de toate zilele viaţa instituţiei nu a fost în afara oarecăror peripecii, determinate de contactul cu societatea în mijlocul căreia trăia şi pe care o servea. Însuşi ctitorul, pe care moartea l-a prins pe neaşteptate în 1716, a rămas dator aşezămîntului cu o sumă de bani pe care-i împrumutase, fără să aibă timp a-i restitui. În cartea de întărire, dată Mînăstirii Colţea pentru stăpînirea unei părţi a satului Comarnic (Prahova), Constantin Mavrocordat voievod spune la 14 iunie 1737: «care parte de sat o au închinat danie sfintei mînăstiri dumneaei jupîneasa Ilinca hătmăneasa Cantacuzini, fiica răposatului Mihai biv vel spătar... Şi nu numai că au fost închinat această parte de sat danie pentru pomenirea lor şi l-au fost dat şi pentru o datorie ce ar fi luat Mihai Cantacuzino biv vel spătarul o sumă de bani împrumut de la mînăstire la trebuinţele lui...» (B. C. S. CDLI—6).

Incendii, ca cel din 1739, au determinat, între altele, refacerea parţială a construcţiilor şi a acoperişurilor. Prin hrisovul din 1794, la stăruinţa soţiei sale, voievodul Alexandru Moruzi hotărăşte ca spitalului să i se adauge un nou pavilion pentru femei. Dărîmarea spitalului în 1836 şi refacerea lui din 1842 au fost determinate de starea de ruină în care ajunsese în urma cutremurului din 1802. Puternicul cutremur de atunci a pricinuit stricăciuni grave şi turnului, cînd «la şapte ceasuri din zi s-au surpat foisorul din jos şi cu un colţ de zid, pînă la foisorul de piatră». Etajele superioare i-au fost făcute din lemn şi a slujit o vreme drept foisor de foc, pînă în 1888, cînd a fost demolată. Tot din acea vreme este şi ultima transformare a restului clădirilor cînd s-a ridicat edificiul care dăinuieşte şi astăzi.

De singurul edificiu care s-a păstrat în forma iniţială pînă astăzi, *biserica*, se ocupă pe larg autoarea, făcînd din această prezentare punctul central al expunerii. Sub aspectul arhitectonic, barocul — stilul oficial al Casei de Austria —, care de la mijlocul veacului al XVII-lea pătrundea şi în arta sud-estului european, este folosit în amestec cu elemente autohtone în biserica de la Colţea, unde decoraţia sculptată abundă cu exuberanţă în redarea motivelor florale şi zoomorfe.

Edificiul a suferit unele defecţiuni în decursul vremii. Prodvirului iniţial, existent şi astăzi, i-a fost adăugat pe la 1770 un alt pridvor mai mic, înlăturat către mijlocul veacului trecut. Aşa cum îl vedem în timpul de faţă, a fost uşor modificat pe la 1890, cînd s-au introdus între bazele coloanelor rozetele sculptate în piatră, cu motive florale şi cu vulturul bicefal, provenite — după părerea arhitectului Grigore Ionescu — de la fosta biserică Căimata, sau, cum susţine autoarea, pe baza rezultatelor ultimelor cercetări, de la balustrada balconului faimosului turn al Colţei.

Pictarea edificiului a fost încredinţată talentatului zugrav de biserici de atunci, Pîrvu Mutu, care, după succesele dobîndite în executarea picturii Mînăstirii Cotroceni a devenit pictorul tuturor oraşelor ctitorite de membrii familiei Cantacuzino. Dar pictura originală, executată de Pîrvu Mutu, nu s-a păstrat pînă astăzi decît în pridvor însăşi şi acolo alterată de o restaurare ulterioară, care a schimbat în mare măsură armonia tonurilor. În interior locaşul a fost pictat din nou, la 1871, de cunoscutul pictor din veacul trecut, Gheorghe Tattarescu, care, introducînd o manieră nouă, sub influenţa artei occidentale, părăseşte tradiţia. Pictura lui s-a deteriorat din cauza proastei conservări şi a stricăciunilor determinate de bombardamente în timpul ultimului război. S-au păstrat în stare bună numai portretele ctitorilor — spătarul Mihail Cantacuzino şi soţia sa Maria — aşa cum i-a putut realiza imaginaţia pictorului, portrete care, oricît de puţin reale ar fi ele, constituie totuşi partea cea mai personală din creaţia de aici a lui Tattarescu.

Autoarea se ocupă în continuare de prezentarea mobilierului sculptat, care în general este bine păstrat, atrage atenţia şi — prin valoarea lui artistică — stîrneşte admiraţia. Între valorile artistice ale bisericii sînt menţionate şi descrise trei icoane mari, îmbrăcate în argint, aşezate de-a dreapta şi de-a stînga tîmplei. Una reprezintă pe Sfînta Fecioară cu Pruncul în braţe, dăruită de voievodul Nicolae Mavrogheni în

1786; a doua, pe Sfinții Trei Ierarhi, patronii așezământului; iar a treia, pe Sfinții doctori fără de arginți, Cosma și Demian.

Însoțită de o bibliografie și de un număr de 39 de fotografii, monografia Biserica Mănăstirii Colțea a izbutit să redea, cu multă claritate imaginea așezământului de la Colțea care, ca cel mai vechi edificiu de caritate din capitală, găzduitor al primei Facultăți de chirurgie din țară, a avut un rol dintre cele mai importante, sub aspect multilateral, în viața socială bucureștenă.

V. MIHORDEA

Corina Popa, *Mănăstirea Plumbuita*, București, Editura Meridiane, 1968, 60 p. + 35 ilustrații.

După cum arată zidul incintei ce conturează un patruleter neregulat, mănăstirea din apropierea podului Colentinei avea caracterul unei «așezări întărite». Intrarea în incinta mănăstirii se face pe sub turnul clopotniță aflat la una din laturile zidului înconjurător. În dreapta se află fosta casă domnească, astăzi stăreție, cu pridvor larg la etaj și intrare la pivniță. De-a lungul zidului se înșiră chiliile. În partea opusă a intrării se găsește vechea bucatărie, în apropierea ei fiind așezată o încăpere spațioasă ce a fost probabil trapeza mănăstirii.

Așezată în centrul acestei incinte, biserica Mănăstirii Plumbuita este o construcție de «tip triconc», având pe naos turla și un pridvor deschis, care datează de pe vremea lui Matei Basarab și aduce o contribuție de seamă la cunoașterea arhitecturii laice și bisericești din Țara Românească din secolul al XVII-lea.

Primul ctitor al Plumbuitei este Petru cel Tânăr (1559—1568), fiul lui Mircea Ciobanul și ginerele lui Petru Rareș, amintit prima dată în actul de închinare a așezământului către Muntele Atos. În timpul domniei lui Mircea Turcitul (1577—1583; 1585—1591), Mănăstirea Plumbuita a fost închinată Mănăstirii Xiropotam de la Atos: «mănăstirii de la Sf. Munte ce se cheamă Xiropotam și i-am închinat metoh mănăstirea ce se cheamă de la podul Colintinii, hramul... slăvitului proroc... Ioan, cu toate moșiile, cu vilele din dealul Bucureștilor și cu baia nouă de lângă orașu domniei mele». Întrucât pisană originală s-a pierdut, hrisovul de închinare este singurul document care oferă date despre începuturile mănăstirii. Așa sînt amintiți domnitorii ce au contribuit la construirea și înzestrarea mănăstirii: Petru cel Tânăr, Alexandru II (1586—1574; 1574—1577) tatăl lui Mihnea, Mihnea și mama sa, doamna Ecaterina.

O etapă importantă din istoria Plumbuitei a constituit incendierea ei (și a altor biserici din București), în toamna anului 1595, de către turcii siliți să se retragă din capitala țării. Cu prilejul refacerii ei, Mihai Viteazul îi închină satul Boldorogestii de Sus. Danii a mai primit mănăstirea de la Radu Mihnea și Alexandru Coconul; însă cei care au înzestrat-o îndeosebi au fost Mihnea și doamna Ecaterina, ctitorii ei principali.

Mănăstirea Plumbuita a fost numită la început «mănăstirea ce se cheamă de la podul Colintinii», un punct important pe drumul ce leagă Capitala de orașul Buzău; iar Plumbuita — cum apare într-un hrisov din 1626 — ar proveni de la faptul că Radu Mihnea ar fi acoperit locașul cu plumb.

În timpul lui Matei Basarab, Mănăstirea Plumbuita este rezidită, în amintirea victoriei pe care acesta a avut-o în lupta din apropierea așezării cu Radu Iliăș, pretendent la scaunul domniei. Curtea domnească construită de Matei Basarab — singurul monument bucureșten păstrat din timpul lui — ocupă, alături de curțile domnești de la Țirgoviște și București, un loc de seamă în arhitectura epocii.

După datele furnizate de o pisanie din 1806, scrisă în grecește, apare știrea că «în anul 1802, în luna lui octombrie 14, a fost dărîmată cu totul de groaznicul cutremur, iar apoi s-a înălțat așa cum se vede, atît biserica cît și clopotnița cu cheltuiala... lui Dionisie din Ianina... și s-a săvîrșit în anul 1806... fiind Constantin Ipsilante voievod...». De atunci ar data și turnul-clopotniță.

Alte documente din prima jumătate a secolului al XIX-lea aduc știrea că în timpul Revoluției din 1848 mănăstirea a fost folosită ca închisoare (după cum se consemnează și în «Gazeta de Transilvania»).

După Legea din 1863, cu privire la averile mănăstirilor închinată, Plumbuita devine biserică de enorie. Cu prilejul restaurării din anii 1933—1956, i s-au desfășurat arcele pridvorului și s-a degajat nișa ce adăpostește icoana de hram.

Incinta mănăstirii are astăzi specificul arhitecturii secolului al XVII-lea, cu turnul-clopotniță, cu trei nivele, în afară de arcul în acoladă de la ferestrele ultimului etaj ce face parte din arhitectura secolelor XVII—XVIII; restul elementelor din anii 1802—1806, sînt în stil clasicist.

Chiliile, deși refăcute, păstrează caracteristicile curții. Casa domnească are un nivel înalt al pivnițelor și un etaj cu pridvor. Coloanele pridvorului cu capituluri de cărămidă simple, rezultate din așezarea în cruce a cărămizilor din ultimele rînduri, fac parte din procedeele des înlănțuite în arhitectura bisericăască a secolului al XVII-lea.

Bucătăria, construită tot în timpul lui Matei Basarab, constituie cel mai vechi exemplar de acest tip din arhitectura Țării Românești.

Biserica, așezată în centrul incintei, cuprinde: altar, naos, pronaos și pridvor. Absida altarului este despărțită de naos printr-un iconostas zidit mai recent. O particularitate a naosului o constituie faptul că absidele laterale, legate direct de absida altarului, sînt așezate diferit față de axa est-vest a bisericii, ceea ce face ca suprafața de boltire din naos să capete forma unui patruleter neregulat. Autoarea consideră că această particularitate se datorează mai mult refacerilor în urma cutremurului din 1802.

Pe arcurile celor trei abside și pe o boltă cilindrică la vest se sprijină calota sferică a naosului, pe care se ridică turca.

Trecerea din naos în pronaos — despărțit în două travee de un arc longitudinal — se face prin cele trei arcade sprijinite pe doi stâlpi octogonali, zidiți; însă urmele de pe pereții laterali dovedesc că această despărțire a fost cu totul alta, probabil pilaștrii sau coloana.

Pridvorul are o boltire asemănătoare cu a pronaosului ce se deschide prin arcade înalte și înguste, sprijinite de stâlpi octogonali.

Fațadele sînt împărțite de un brîu median format dintr-un ciubuc între două rînduri de zîmți.

Decorul bisericii datează din epoci diferite: cea mai veche este pictura de la cele trei abside de pe pereții naosului și de la glăfurile ferestrelor. Calotele pronaosului, pereții acestuia și ai pridvorului sînt acoperiți cu o pictură mai nouă. Vechea pictură este însoțită de scrieri grecești.

Un loc aparte îl ocupă, în pictura de la Plumbuita, tablourile votive. Unul dintre acestea, publicat de Nicolae Iorga în *Portretele domnilor români* (1930), reprezintă pe Matei Basarab ținînd în mîini biserica Plumbuita. Autoarea presupune că pictura a fost făcută după modificările suferite în 1802, 1806.

Pictura nouă, care datează după ultima restaurare, nu prezintă importanță ca stil și iconografie.

Din bogatul tezaur pe care probabil l-a avut această ctitorie domnească în muzeul mănăstirii nu se mai păstrează decît cîteva obiecte: icoana Sfinților Împărați Constantin și Elena, probabil danie a primilor ctitori, Alexandru și doamna Ecaterina; icoana «Sf. Grigore Decapollitul» a meșterului diacon Tudor Zugrav, datată de la începutul secolului al XVIII-lea; icoana împărătească ce reprezintă «Nașterea Sfîntului Ioan», semnată de Răducanu Pop-Zugrav — 1806, februarie 15; o cruce de lemn sculptat, din 1724, îmbrăcat în argint aurit cu aplicații de email multicolor.

În general Mănăstirea Plumbuita reprezintă un ansamblu caracteristic al arhitecturii din timpul lui Matei Basarab.

Marius P o r u m b, *Bisericile din Feleac și Vad*, București, Editura Meridiană, 1968, 60 p. și 42 ilustrații.

Între românii aflați de o parte și de alta a Carpaților, în Transilvania, Moldova și Țara Românească, au existat multiple și permanente legături.

Încă din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, negustorii transilvăneni își aduceau în Moldova produse meșteșugărești, iar cei din Moldova și Țara Românească erau înfîlțiți în Transilvania.

În Brașov, loc de frunte în aceste relații, diaconul muntean Coresi a creat sub supravegherea Mitropoliei Țării Românești o tipografie în care s-au tipărit între 1557—1582 cărți pentru cele trei provincii românești.

Voievozi moldoveni sau munteni au zidit în Transilvania locașuri de închinare ca cele de la Prislop, Feleac și Vad. Tot aici au fost înființate și școli a căror activitate a influențat viața culturală din celelalte două provincii.

Legăturile dintre Moldova și Transilvania au devenit mai strînse în urma luptelor lui Ștefan cel Mare de la Baia (1467) și de la Vaslui (1475), la care au luat parte mulți transilvăneni. Relațiile bune dintre Ștefan cel Mare și Matei Corvin au fost concretizate în donatia făcută de Matei Corvin lui Ștefan cel Mare a cetății Ciceului și Cetății de Baltă cu domeniile lor și prin întemeierea de către Ștefan cel Mare la Feleac, iar mai târziu la Vad, a două episcopii românești ctitorite și înzestrate de Ștefan cel Mare și urmașii săi.

Așezarea *Feleac* aflată la 7 km de Cluj, apare documentar pentru prima dată într-o diplomă a regelui Ludovic I de Anjou la 28 ianuarie 1367, în care se menționează privilegiul Feleacului de a păzi drumul dintre Cluj și Turda. Aceste privilegii sînt întărite în ianuarie 1415 prin ordonanța regelui Sigismund, în 1478 printr-un document al lui Matei Corvin și prin alt document al voievodului transilvănean Petru de Bozyn, în 1506. Iar locuitorii Feleacului au fost scutiți de contribuțiile regnicolare de regele Vladislav al Ungariei în 1510.

În aceste condiții apare la Feleac o episcopie română a cărei existență este dovedită prin prezența unor episcopi: despre primul episcop, Marcu, un document spune că era «episcop grec», adică de rit ortodox. Urmașul lui a fost ucenicul sau fiul preotului Ladislav, Daniil, care — după cum reiese din inscripția de pe un *Tetraevanghel* — a păstorit la Feleac în secolul al XV-lea. Urmașul său a fost «chir Ștefan».

La 1538 Feleacul apare din nou în documente ca episcopie, avînd ca episcop pe Petru, dar după această dată documentele pomenesc numai de preoți.

În timpul mitropolitului Daniil a fost construită biserica catedrală, în jurul anului 1488 — dată consemnată în *Tetraevanghelul* din Feleac. Este de presupus că o biserică mai mică a existat și înainte de aceasta.

Biserica din timpul mitropolitului Daniil, așezată pe o colină, cu hramul Sfînta Paraschiva, a rămas în mare parte, cu toate restaurările, originală; o biserică de tip sală, cu nava din două travee și un altar poligonal. Bolțile navei au nervuri gotice cu chei de boltă, una din ele împodobită cu scut heraldic, asemănătoare cu aceea din corul bisericii din Vad. Portalurile, cel din vest în arc frînt și cel din sud de formă dreptunghiulară, sînt de un tip înfîlțit la multe biserici gotice de la sfîrșitul secolului al XV-lea: biserica din Cisnădie, biserica ortodoxă din Vad, bisericile moldovenești de la Pătrăuți (1487), Voroneț (1488), Borzești (1494), Războieni (1496), Neamț (1497). Cu prilejul restaurării din 1925 s-a efectuat prelungirea navei spre vest, adăugarea unui turn-clopotniță la nord, mutarea portalului de vest.

Autorul presupune că în secolul al XVI-lea, cînd Feleacul ajunge un important centru cultural, ar fi fost înființată aici o mînăstire, astăzi dispărută.

Din *vechea pictură* s-au mai păstrat doar portretele unor prooroci: pe perețele dinspre nord Avacum, David, Ilie și Moise, iar pe cel dinspre sud Aron, Eliseu, Eremia și Daniil.

Dintre *cărțile manuscrise* cu care a fost înzestrată biserica din timpul lui Ștefan cel Mare, s-a păstrat un *Liturgier, slav* (1481) — aflat acum la Biblioteca Centrală a Universității din Cluj — care, scris pe hîrtie cu frontispicii și litere ornate în verde măsliniu, roșu și brun, «constituie unul din puținele exemplare păstrate ale literaturii religioase transilvănene din veacul al XV-lea». Tot din această perioadă s-au mai păstrat un timp la Feleac ferecătura de argint a *Tetraevangheliarului* din 1488.

Icoanele din biserică aparțin unor perioade diferite: 12 sînt din prima jumătate a secolului al XVIII-lea cu un desen tradițional și elemente de detaliu specifice unor forme străvechi, ceea ce duc la ipoteza că meșterul de icoane făcea parte dintr-o

școala de zugrăvi din Țara Românească sau era influențat de aceasta. Se cunoaște și numele unui zugrav de icoane, «Nistor zugrav din Feleac», semnat pe multe icoane aflate și în biserica din Feleac (unele datate 1769 și 1770) și în alte biserici din împrejurimi.

Comuna Vad, așezată pe malul stîng al Someșului, nu departe de șoseaua națională Dej — Baia Mare, apare în documente la 1467, care amintește de «vadul» prin care se putea trece în timpul verii Someșul. Aici a fost întemeiată, după unii istorici, o mînăstire de către voievozii maramureșeni, Baliță și Drag.

Construită în timpul domniei lui Ștefan cel Mare, cum susține tradiția, biserica din Vad a devenit sediul episcopal depinzînd direct de Mitropolia Moldovei. Primul ei episcop este pomenit sub numele de Ilarion, la 1523, în timpul lui Ștefăniță Vodă (1517—1527) alături de trei preoți : Matei, Sandru și Petru.

Episcopia de la Vad a fost înzestrată cu numeroase danii de Petru Rareș, în timpul căruia episcop era Varlaam de Vad, al cărui urmaș a fost Anastasie «cunosător de limbi străine, diplomat abil și politician». Autoarea presupune că acest Anastasie de Vad ar fi același cu episcopul de Roman și că, dacă acesta este adevărul, atunci Anastasie este episcop la Vad între 1529—1546 și mai tîrziu în 1558, pentru 14 ani, episcop la Roman.

Episcopul Anastasie a donat în 1531 bisericii din Vad o icoană care se păstrează și astăzi la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România.

În 1546 Petru Rareș, în a doua sa domnie, recomandă pe Tarasie «mai mare peste toți popii români din ținutul vostru (al bistrițenilor) precum au mai fost și alții înainte». Episcopia de la Vad continuă să existe și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea deși importanța ei scăzuse.

Din punct de vedere arhitectonic, biserica prezintă un plan triconc cu altar, naos, pronaos și exonartex modern, ca și la alte ctitorii din timpul lui Ștefan cel Mare ; absida altarului are forma poligonală. Bolta altarului de formă stelară se încheie într-o cheie asemănătoare cheii de boltă de la Feleac.

Naosul este format din două travee, boltite în cruce, pe ogive, iar pronaosul, cu bolti în cruce, are o singură travee. Portalul — în arc frînt la pronaos și dreptunghiular la naos — se aseamănă cu cel de la biserica din Sibiu și cu acela de la multe biserici moldovenești, avînd caracteristica sîrșitului secolului al XV-lea : încrucșarea mulurilor portalului în partea superioară.

Existența în zidul pridvorului a unor lespezi de piatră cu inscripții romane dovedește că acesta a fost construit mai tîrziu din piatră (probabil de la Cășei, unde au fost descoperite urmele unui castru roman).

În exterior monumentul este înconjurat de un soclu bine păstrat și are ferestrele în arc frînt.

După caracteristicile arhitectonice exterioare se presupune că biserica a fost plănuită de un meșter moldovean, iar bolțile gotice și unele profiluri în piatră au fost realizate de un meșter transilvănean.

Turnul, ca și acoperișul de altfel, au fost adăugate, probabil, mai tîrziu. Documentele atestă existența lîngă biserică a unui complex mînăstiresc și a zidurilor înconjurătoare.

O dată cu pierderea de către domnii moldoveni a acestor domenii donate de Matei Corvin, Episcopia de Vad și-a pierdut importanța ; devine, un timp mînăstire și treptat este părăsită. Abia în secolul al XIX-lea a fost refăcută, fără a se respecta originalitatea sa.

Puternic centru cultural românesc, la Vad, în secolul al XVI-lea a funcționat o școală care, alături de școlile din Ciceu-Poieni și Chiniștești, au dus știința de carte pînă la cele mai îndepărtate părți ale ținutului someșan.

Un «Glosar», lista ilustrațiilor (reproducerile alb-negru), o hartă reprezentînd căile de comunicație spre cele două monumente, planurile bisericilor din Feleac și Vad (cu indicarea zidăriei vechi și a celei adăugate) și lista bibliografică întregesc expunerea lucrării.

Aurelian Sacerdoțenau, *Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire*, în «Revista arhivelor», editată de Direcția generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă Română, an. XI (1968), nr. 2, p. 11—68.

Studierea unității poporului român și a formării ideii de unire a tuturor românilor a fost făcută de istoricii români și străini abordând diferite aspecte-lingvistice, etnice, politice ș.a. ale acestei probleme. În studiul său, autorul prezintă un aspect al acestor probleme care nu a mai fost abordat, adresându-se unor categorii de izvoare care «n-au fost luate în considerare până acum, sau n-au fost folosite la justa lor valoare probatorie», fiind socotite mai mult simple forme de suprafață. În realitate însă *izvoarele sigilografice și heraldice* sînt documente ale culturii materiale a căror apariție și existență explică lucruri nefregistrate în izvoarele istorice scrise, deși ele concretizează ideea de unitate națională și de luptă pentru unirea politică în numeroase reprezentări plastice de mare efect educativ.

Între aceste reprezentări plastice «stema țării» constituie figura esențială în sigiliul domnesc, atât în ilustrarea cărții, în picturi, gravuri și stampe, în sculpturi în piatră și în lemn ori în cizelări de metal.

În dezvoltarea temei, autorul își întemeiază demonstrarea pe material documentar ilustrativ cu grijă ales și interpretat cu scrupulozitate, organizat în unsprezece paragrafe.

În paragraful întâi sînt analizate *documentele sigilografice* care prezintă cea mai strînsă continuitate: stemele Țării Românești și a Moldovei instituite îndată după înființarea fiecărui stat. Stemele au fost constituite și realizate în cele mai bune condiții heraldice: scut plin cu o singură figură peste tot reprezentînd stema sau marca țării. În continuare stemele au rămas semnul principal și distinctiv — sub diferite combinații — al Moldovei și al Țării Românești, unde a apărut și o nouă stemă: două personaje sădind un pom. Mai tîrziu Mihai Viteazul a combinat cele două steme: personajele care sîdesc pomul fiind așezate deasupra scutului cu pasărea cu cruce în cioc; iar fiul lui Mihai Viteazul — Neșcolă voievod al Moldovei — a așezat scutul cu capul de bour deasupra scutului cu cele două personaje care sîdesc pomul.

În împrejurările în care Mihai Viteazul se intitula «domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei» stemele unite pun început înfăptuirii unei steme noi care să reprezinte unirea celor două țări române, urmînd să indice, în chip educativ, că românii din Țara Românească și din Moldova sînt tot una și că unirea lor constituie o necesitate, pentru care trebuiau să lupte cu toții. Și cum formele acestei lupte le-a inaugurat, în veacul al XVIII-lea — domnia, sigiliul domnesc trebuie să demonstreze adevărul istoric al năzuințelor poporului, sub forma stemei unite a celor două țări, Moldova și Țara Românească, mai întîi în tipărituri, acte oficiale, apoi în însuși sigiliul domnesc, document prin excelență oficial. În continuare sînt analizate steme și sigilii unite din Țara Românească (la opt domnitori) și din Moldova (nouă domnitori).

În paragraful al doilea este urmărită manifestarea ideii de unire prin stema unită răspîndită pe calea tiparului, în 19 variante pe care autorul le analizează în amănunt.

Paragraful al treilea urmărește stema folosită la împodobirea hrisoavelor, în care miniaturistul a dat dovadă de artă și fantezie în îmbinarea compoziției și coloritului în redarea stemei unite în frontispicii de hrisoave și în miniaturi din manuscrise.

Paragraful al patrulea culege cîteva documente sculpturale, remarcabile prin mesajul lor redat de lucrătorii în piatră prin stema unită cioplită pe monumentele publice și în locuri de meditație sau de omenească desfășurare: pietre de mormînt, monumente împodobite cu medalioane purtătoare de steme; portaluri de biserici; cruci și pisanii de biserici, ori de case domnești, etc.

În paragraful al cincilea este urmărită reprezentarea stemei unite sculptate pe obiecte de lemn, care fiind mai puțin rezistente s-au păstrat mai puține, deși au fost foarte răspîndite. Este vorba de uși de biserici, de jeturi domnești etc.

Paragraful al șaselea urmărește reprezentarea stemei prin cizelare pe obiecte de metal: tipsii de argint și alte obiecte de uz casnic folosite în palatele domnești; obiecte de cult dăruite de domnitori bisericilor.

Tot din domeniul artei focului fac parte și economic și politic, înscriindu-se în șirul documentelor istorice care demonstrează aceeași luptă pentru unitatea poporului român. Astfel monedele cu stemele unite ale celor două țări române duceau pretutindeni imaginea țărilor române unite. Cercetarea și interpretarea monedelor românești, în special din veacul al XVIII-lea, fac obiectul paragrafului al șaptelea.

Paragraful al optulea se ocupă de obiectele de artă plastică create de pictură și gravură, portrete de domnitori, medalioane, purtând stema unită a celor două țări și intrând în circuit european au popularizat istoria poporului român.

Ultimele trei paragrafe se ocupă de stampele care reproduc sub diferite forme simbolurile celor două țări românești (paragraful al nouălea); reproducerea stemei unite pe diferitele țesături și broderii (paragraful al zecelea) și pe steagurile ostășești (paragraful al unsprezecelea).

La sfârșitul expunerii sale, autorul demonstrează că dacă stemele Țării Românești și Moldovei au putut fi alcătuite înainte de secolul al XIV-lea, după aplanarea contradicțiilor interne din cele două țări românești, în Transilvania aceasta nu a fost cu puțință în timpul stăpînirii ungurești, căci deși existau mai multe formațiuni politice ele nu ajunseseră însă la noțiunea de unitate politică teritorială chiar dacă pentru român se consolidase conștiința de unitate etnico-lingvistică, cu caractere proprii. Și de aceea stema Transilvaniei nu a intrat în compoziția stemei unite.

Generalizînd rezultatele cercetării sale, autorul concludă că din punct de vedere politic și cultural existența continuă a stemei — simple sau unite — demonstrează *fixitatea stemei* care la rîndul ei manifestă concepția generală despre fixitatea existenței țării în hotarele ei firești și permanente, demonstrînd în același timp existența concepției despre unitatea etnică, în care schimbul de domnitori nu împiedică și nu micșora țării conștiinței în unitatea poporului român exprimată prin aceeași stemă care rămîne permanentă.

Ilustrarea bogată a studiului cu 133 de reproduceri a îngăduit autorului să exemplifice temeinic și inedita sa demonstrație.

O. POPESCU

PARTEA OFICIALĂ

PUBLICATIE

pentru ocuparea prin concurs a catedrei de Istoria Bisericii Române cu noțiuni despre literatura Bisericii Ortodoxe Române și despre limba și literatura slavonă de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu.

Serviciul Studii și Învățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române publică concurs pentru ocuparea catedrei de Istoria Bisericii Române cu noțiuni despre literatura Bisericii Ortodoxe Române și despre limba și literatura slavonă de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu.

Cererile de înscriere la concurs se vor înainta în termen de 30 zile de la publicare, la serviciul Studii și Învățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din București, str. Antim nr. 29, Sector V, însoțite de următoarele acte :

— Copie legalizată de pe Diploma de examenul de stat sau de pe diplome echivalente în specialitatea respectivă ; — Copie legalizată de pe diploma de doctor sau doctor docent ; — Memoriu de activitate, împreună cu o listă de lucrări ; — Cîte cinci exemplare din lucrările de specialitate ale candidaților, publicate sau apărute în reviste ; — Copie legalizată de pe certificatul de naștere ; — Certificatul de sănătate ; — Dovada situației militare ; — Dovada activității de la instituția de unde provine candidatul ; — Caracterizare din partea instituției de unde provine candidatul ; — Fișă cu date personale.

Orice lămuriri suplimentare se pot obține de la Serviciul Studii și Învățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod, București, str. Antim nr 29, tel. 31.18.63 și de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, str. 1 Mai nr. 20 tel. 1.14.21.

*

ÎNȘTIINTARE

Serviciul Studii și Învățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române aduce la cunoștință că, în conformitate cu prevederile art. 6 din H.C.M. Nr. 2740 publicat în Buletinul Oficial Nr. 159, partea I, din 14 dec. 1968, aplicate prin analogie în învățămîntul teologic din Patriarhia Română, absolvenții Institutelor teologice din seriile 1965—1966 și anterioare, care nu s-au prezentat la examenul de licență sau care s-au prezentat de cel mult două ori și au fost declarați respinși, se mai pot prezenta pentru susținerea acestui examen, în condițiile Regulamentului învățămîntului teologic în vigoare, o singură dată, la una din sesiunile anilor 1969—1971.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVI Nr. 9—10 SEPTEMBRIE—OCTOMBRIE 1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

Prea Fericitul Părinte

JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. S. IRINEU SUCEVEANUL, Episcop-vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. S. VISARION RAȘINĂREANUL, Episcop-vicar al Sfintei Arhiepiscopii de Sibiu și Alba Iulia

P. C. Pr. TRAIAN SEVICIU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei și Caransebeșului

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliți, Prea Sfințitii Episcopi,
Profesorii Institutelor teologice, Seminariilor teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești;
Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, preoții, candidații la titlul de doctor în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ».

BISERICA
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII
Nr. 9 — 10
SEPTEMBRIE — OCTOMBRIE
1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE, ORTODOXĂ

*COPERTA : Biserica «Adormirea Maicii Domnului», din comuna
Plopeasa de Sus, județul Buzău (zidită între anii 1966—1969)*

C U P R I N S U L

VIAȚA BISERICESCĂ

<i>La 21 de ani de la reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania</i>	869
<i>Participarea Prea Fericitului Patriarh Justinian la resfințirea bisericii din comuna Vlădeni, județul Brașov</i>	871
<i>Participarea Prea Fericitului Patriarh Justinian la sfințirea bisericii din comuna Plopeasa de Sus, județul Buzău</i>	886
<i>Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora; Sanctitatea Sa Papa Paul al VI-lea; Grația Sa Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury; Prea Fericitia Sa Patriarhul Gherman al Serbiei</i>	898
<i>Deschiderea cursurilor pentru anul școlar 1969—1970 la școlile teologice din Patriarhia Română</i>	902
<i>Activitatea Bisericii Ortodoxe Române în întruniri intercreștine: Sesiunile de lucru ale organismelor Conferinței Creștine pentru pace în R. D. Germană; Sesiunea Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene; Vizita în România a Prea Fericitului Snork Kalustian, Patriarhul armenilor din Turcia; Vizita în România a Prot. Gheorghe Tzetzis și Gaio Grassi, membri ai Departamentului de într-ajutorare al Consiliului Ecumenic al Bisericilor; Vizita în România a I.P.S. Mitropolit Iacov de Mitilene, președintele Comisiei pentru relații bisericești externe a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei; Conferințele Rev. A. M. Allchin la Institutul teologic din București și Sibiu</i>	917
<i>Din viața comunităților ortodoxe române de peste hotare</i>	931
<i>Cronică</i>	939
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare</i>	943

COMEMORĂRI

<i>Prima mărturie documentară despre Episcopia Tomisului, de I.P.S. Mitropolit NICOLAE al Banatului</i>	959
<i>1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența Episcopiei Tomisului, de Pr. NICULAE ȘERBĂNESCU</i>	966

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

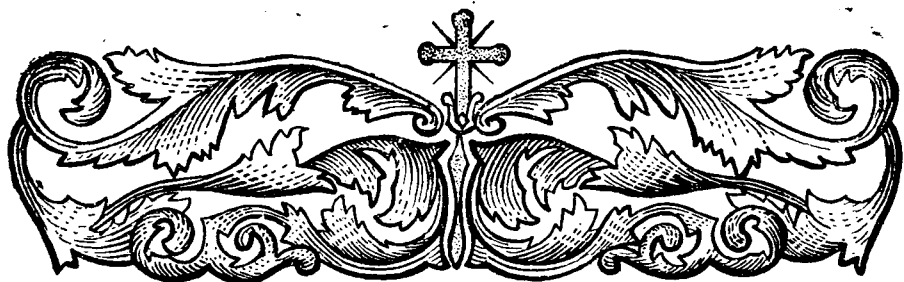
<i>Învățămintul muzical în Biserica Ortodoxă Română, de Diac. Doctorand IOAN G. POPESCU</i>	1027
---	------

DOCUMENTARE

<i>Testamentul lui Scarlat (Solronie) Virnav</i> , de N. ISAR	1062
<i>Monumente muzicale. Filotei sin Agăi Jipei — prima Psalichie românească cunoscută pînă acum</i> , de SEBASTIAN BARBU BUCUR	1066
VASILE COICULESCU, 31 octombrie 1901 — 23 septembrie 1969	1076

RECENZII

D. Tudor, <i>Orașe, țirguri și sate în Dacia romană</i> , București, 1968, de Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU	1081
<i>Căldori străini despre țările române</i> , vol. I, București, 1968, de Diac. P. I. DAVID	1083
Maria Ana Mușicescu, <i>Broderia medievală românească</i> , București, 1969, de RADU CREȚEANU	1088
Răzvan Teodorescu, <i>Biserica Stavropoleos</i> , București, 1967	1090
Gh. Buzatu, <i>Minăstirea Probota</i> , București, 1969	1092
Cornelia Pillat, <i>Biserica Crețulescu</i> , București, 1969	1093
Corina Popa și Dumitru Năstase, <i>Biserica Fundenii Doamnei</i> , București, 1969, de IOAN F. STĂNCULESCU	1095

VIATA BISERICESCA

LA 21 DE ANI DE LA REINTREGIREA BISERICII ORTODOXE ROMANE DIN TRANSILVANIA

În istorie se petrec evenimente care corespund năzuințelor firești ale popoarelor și ale oamenilor și de aceea timpul ce urmează asimilează situațiile produse de ele cu existența popoarelor și a oamenilor și le scoate la iveală conformitatea lor cu sensul dezvoltării istorice și există evenimente care sînt contrare acestor năzuințe firești, impuse în viața unor popoare în mod forțat și efectul lor se menține doar atîta vreme cît forța care le-a impus fiind tolerate ca niște situații artificiale și de suprafață în viața acelor popoare.

Un eveniment care a impus în viața poporului român în mod total o situație artificială și contrară existenței lui firești și pe care dezvoltarea istorică ulterioară a reliefat-o tot mai mult ca atare, a fost rupearea unei părți a poporului ortodox român din Transilvania, la 1700, din unitatea bisericească în care trăia de totdeauna întregul popor român și supunerea acestei părți sub jurisdicția Romei papale.

Iar un eveniment pe care nu numai modul în care s-a produs, ci și linia dezvoltării istorice ulterioare, îl arată ca fiind eveniment conform cu năzuințele firești ale poporului român și cu ale creștinismului în general, este evenimentul Reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române de la 21 octombrie 1948.

Credincioșii ortodocși români au dezvoltat în cadrul creștinismului o spiritualitate proprie și unitară. Prin aceasta au contribuit românii înșiși să se dezvolte ca o unitate spirituală în ansamblul armonic al spiritualității umane universale. Nici o discrepantă de ordin spiritual nu există în sînul poporului român, precum nu există în sînul lui nici o diferențiere mai substanțială de grai, cum există la alte popoare. Uni-

tatea aceasta minunată nu s-ar fi putut cristaliza, dacă n-ar fi avut aceeași credință creștină. Iar dacă nefastul act al despărțirii bisericești de la 1700 ar fi produs o diferențiere profundă în unitatea de credință și de viață religioasă a poporului român, ea ar fi avut urmări dureroase și pentru unitatea spirituală generală a poporului român.

Din fericire, poporul român din Transilvania și-a apărut unitatea de credință și de viață religioasă și după 1700, acceptând despărțirea bisericească numai ca ceva formal și administrativ. Prin aceasta a fost apărată unitatea spirituală în general și în același timp s-a opus pătrunderii despărțirii religioase în fondul său sufletesc intim. Legătura cu Roma s-a dovedit a fi fost artificială, contrară și forțată pentru spiritualitatea românească și de aceea în împrejurări favorabile, românii ruși de la dreapta credință au lichidat-o din proprie inițiativă la 1948, revenind și din punct de vedere administrativ bisericesc la unitatea lui religioasă și spirituală de fond.

După cum se știe, spiritualitatea noastră creștină s-a dezvoltat aici, pe pământul nostru, ca o spiritualitate independentă. Și dacă reîntregirea bisericească de la 1948 a corespuns aspirațiilor firești ale poporului nostru, prin faptul că a înlăturat din existența lui o cauză de dezbinare care putea deveni cu timpul tot mai adâncă, actul acesta se dovedește azi conform și cu aspirațiile creștinismului de pretutindeni.

Intr-adevăr, creștinismul întreg e animat azi, ca niciodată în trecut, de aspirația după reunificare. Iar acest ideal al reunificării e conceput din ce în ce mai mult, nu ca o supunere față de Roma papală a tuturor Bisericilor, ci ca o frățietate de Biserici autocefale.

Inseși Bisericile naționale catolice tind spre acest statut ca spre un statut care ține seama de o altă aspirație firească a popoarelor și a oamenilor: aspirația spre libertate, spre înțelegerea mării varietăți a ordinii creației, care în oameni și popoare are caracterul unei varietăți spirituale. Azi în tot catolicismul are loc o vastă mișcare de contestare a centralismului roman și a spiritului de uniformizare propagat de acolo. În ce privește uniaticismul, cele mai luminate și mai progresiste minți s-au convins azi că el trebuie să dispară pentru ca apropierea dintre Biserica Romano-Catolică și cea Ortodoxă să poată realiza vreun progres.

Frații noștri foști uniți din Transilvania, prin revenirea lor la 21 octombrie 1948 în sinul Bisericii strămoșești, au îndeplinit rol de înaintemergători ai erei noi în relațiile intercreștine.

PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN A PARTICIPAT LA RESFINȚIREA BISERICII DIN COMUNA VLĂDENI, JUDEȚUL BRAȘOV

Așezată la poarta de vest a «Țării Birsei», parohia Vlădeni este cunoscută din vechime, printre altele, ca un loc de popas pentru poșta-lioanele și carele neguțătorilor, care veneau de la Brașov, și de mai departe, din Țara Românească și Moldova, îndreptându-se spre «Țara Făgărașului». Este consemnat astfel, la 23 decembrie 1685, popasul în Vlădeni al mitropolitului Țării Românești, Varlaam, retras din scaun la această dată pentru a lăsa locul lui mitropolitului Teodosie. Cu numai unsprezece ani înainte, în 1674, este încrestată prezența la Vlădeni a mitropolitului Sava Brancovici de la Alba Iulia, pentru a sfinți o biserică de piatră, una dintre puținele de acest fel existente în acele timpuri pe aceste meleaguri.

Este adevărat că și actuala biserică din Vlădeni, zidită între anii 1875—1879, este pe măsura înaintașei sale, ca și pe măsura lăudabilei rivne a credincioșilor vlădăreni, căci ea se înalță ca o monumentală catedrală, avînd a împlini, în intenția ctitorilor ei, un rost nu numai creștinesc, ci și unul de afirmare națională în vremurile acelea.

Reparată și îmbrăcată într-o frumoasă pictură, executată în stil neobizantin de către pictorul Toma Lăscoiu, fiu al satului, biserica înfățișează ca simbol al unității Bisericii noastre de pe toate plaiurile patriei, chipurile Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Ardealului.

*

Duminică 21 septembrie 1969, la ora 9,30, a sosit I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, însoțit de P.C. Pr. Tr. Belașcu, vicar arhiepiscopesc și P.C. Prof. D. Călugăr, fiind întâmpinat de P.C. Pr. V. Coman, protopopul Brașovului, care a exprimat bucuria și mulțumirea credincioșilor din Vlădeni, «harnici ca niște albine, pe ogoare și în fabrici» și statornici în credința strămoșească, pentru că au putut termina pictura bisericii dar mai ales pentru că resfințirea bisericii lor va fi făcută de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și de Înaltul lor Ierarh, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

Mulțumind, I. P. S. Mitropolit Nicolae a mărturisit: *am venit cu multă bucurie să binecuvîntez această biserică și bucuria este cu atât mai mare cu cît Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a binevoit să*

cinstească această sărbătoare. Prezența Prea Fericirii Saie aici simbolizează unitatea de totdeauna a Bisericii noastre și a poporului nostru, unitate care astăzi este o realitate deplină și lucrătoare, realitate care face ca Biserica noastră să prospere și patria noastră să înflorească, să se înalțe spre noi culmi de cultură și progres.

În timp ce I. P. S. Mitropolit Nicolae încheia cuvîntul său binecuvîntînd pe credincioși pentru rîvna lor de fii buni ai Bisericii și ai patriei de muncitori harnici la locurile lor de muncă, clopotele bisericii precum și călăreții anunțau, la ora 10, sosirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Insoțit de P. C. Pr. N. Căzacu, secretarul Cabinetului patriarhal, de P. C. Prot. Prof. Dr. D. Stăniloae, profesor la Institutul teologic de grad universitar din București și de P. C. Arhidiacon Evghenie Dascălu, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a fost primit de credincioși cu flori.

În fruntea unui mare sobor de preoți și diaconi, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a întîmpinat pe Prea Fericitul Patriarh Justinian și urîndu-i «bun-venit», a spus: *În numele preotului și al credincioșilor din această parohie, al clerului și credincioșilor din Mitropolia Ardealului și al meu personal, vă întîmpin cu creștinescul salut: «Bine este cuvîntat cel ce vine în numele Domnului».*

Numele Prea Fericirii Voastre este adînc întipărit în inimile credincioșilor din această parte de țară, pentru că Întîistătătorul Bisericii noastre are la inimă grija tuturor fiilor din Patriarhia Română.

Credincioșii nu vor uita mărețul act al Reîntregirii bisericești prin care — în timpul arhipăstoriei Voastre — toți fiii Bisericii noastre, una și nedespărțită, au înlăturat vrajba dintre ei, contribuind astfel la întărirea unității poporului nostru, la propășirea Patriei și la pacea lumii.

Noi Vă asigurăm de întreaga dragoste și făgăduim că vom urma și de acum înainte toate sfaturile pe care ni le veți da.

Răspunzînd, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a spus:

Din toată inima Vă răspund cu salutul nostru românesc: «Bine V-am găsit!» (la care, credincioșii au răspuns într-un glas: «Bine ați venit!»). Vă mulțumesc pentru dragostea cu care mă întîmpinați: Mulțumesc I. P. S. Mitropolit Nicolae pentru alesele cuvinte cu care m-a întîmpinat în numele vostru și al întregului popor credincios din aceste părți. Să fiți cu toți încredințați de toată dragostea mea părintească. Vă laud pentru rîvna cu care ați împodobit mărețul vostru locaș de închinare cu scene din viața Mîntuitorului și cu icoanele sfinților, care vă ajută la sporirea credinței și la înfrumusețarea vieții voastre cu virtuțile creștinești. Și acum vă poftesc să trecem la slujba de resfințire a bisericii, ca în rugăciunea noastră comună să trăim mai deplin unitatea noastră în Hristos.

După înconjurarea bisericii și după îndeplinirea rînduiei de resfințire a urmat — în biserica spațioasă plină de credincioși din Brașov și din numeroase sate din partea Brașovului și a Făgărașului — înălțarea slujbă a sfintei liturghii.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului în timpul slujbei de resfințire a bisericii din comuna Vlădeni, județul Brașov

Primirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian de către I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului la biserică din comuna Vlădeni, județul Brașov

Sfânta liturghie a fost săvârșită de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, înconjurăți de un sobor de preoți și diaconi de la catedrala patriarhală, de la catedrala mitropolitană din Sibiu și de la biserici din Brașov și din parohiile învecinate. Răspunsurile au fost date de corul de la biserica Adormirea Maicii Domnului din Brașov, condus de P. C. Pr. Gh. Diaconu.

La momentul convenit Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a hirotonit în preot pe Diaconul St. Popica (pe seama parohiei Pojorta din județul Brașov).

La sfârșitul sfintei liturghii s-au rostit cuvântări în legătură cu evenimentul sărbătorit. Cel dintîi a vorbit *P. C. Pr. Prof. Dr. D. Stăniloae*, în calitate de fiu al satului.

«Prea Fericite Părinte Patriarh,
Înalt Prea Sfințite Părinte Mitropolit,
Iubiți credincioși,

Nu pot porni în cuvîntarea mea de la cuvinte mai potrivite ca cele ale psalmistului: «Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim într-însa». Ele sînt folosite de sfînta Biserică în ziua de Paști, în sărbătoarea sărbătorilor. Dar pentru parohia Vlădeni ziua de azi e o sărbătoare a sărbătorilor cum n-a mai avut în toată istoria sa. Pentru poporul acestei parohii și al parohiilor vecine ziua de azi este praznicul cel mai luminos din toată viața lor și a înaintașilor lor.

Căpetenia sufletească a românilor dreptcredincioși din întreaga țară, Prea Fericitul Patriarh Justinian, a coborît azi în modesta biserică a satului nostru ca să-i aducă cea mai plină de har binecuvîntare și s-o încarce cu o coplesitoare cinste.

Fără să vrem, privind acest măreț eveniment, ne simțim îndemnați să adresăm azi bisericii noastre cuvintele: «Luminează-te, luminează-te noue Ierusalime, că slava Domnului, prin slujitorul cel mai înalt al Lui din țara noastră, peste tine a răsărit: Saltă acum și te bucură Sioane».

Patriarhul de azi al României, Prea Fericitul Părinte Justinian, vine să cerceteze o mică parte din turma sa sufletească ca s-o facă părtașe de cele mai mari daruri dumnezeiești și bucurii duhovnicești.

Prea Fericirea Sa dă prin aceasta o nouă dovadă că este Păstorul cel plin de iubire pentru turma sa sufletească, socotind că cea dintîi și cea mai scumpă slujbă a Sa ca Păstor suprem al sufletelor credincioșilor ortodocși din România, este să fie aproape de aceste suflete cu iubire de Părinte, ca și ele să-i cunoască glasul și să-i simtă aproape inima, ca în atmosfera aceasta de iubire și de apropiere să ajute cît mai cu efect la mîntuirea lor.

Dar dați-ne voie, Prea Fericite Părinte Patriarh, ca în afară de această semnificație a vizitei Prea Fericirii Voastre, să mai vedem în ea și o reînnoare a tradiției de strînse legături bisericești care s-au practicat în trecut între aceste părți ale Transilvaniei și căpetenia bisericească a românilor din Țara mamă.

Parohia Vlădeni este așezată la întâlnirea dintre Țara Birsei și Țara Oltului, făcând legătura între ele și împărtășindu-se de rolul amîndurora în viața poporului român. Brașovul, ca centru conducător al Țării Birsei, a fost orașul transilvănean care a păstrat cea mai vie legătură cu Țara mamă; iar Țara Oltului, care are ca centru Făgărașul, e leagă-nul Basarabilor descălecători și a rămas multe secole sub stăpînirea voievozilor Țării Românești, urmași ai descălecătorilor.

Inspirîndu-se din duhul Brașovului, care își are expresia cea mai caracteristică în faptul că Coresi a adus de la Tîrgoviște la Brașov cea dintii tiparniță și a tipărit aci cele dintii cărți românești pentru românii de pretutindeni, locuitorii parohiei noastre slujesc acestui duh fiind cărăuși neobosiți care transportau în căruțele lor nu numai mărfuri aduse de negustorii brașoveni din Țara Românească ci și cărțile și icoanele pe sticlă brașovene pînă în Nordul Ardealului, la Ciceu, de unde aduceau pietre de moară pentru toate morile din sudul Ardealului. Ei au fost astfel fermenții cei mai activi, care făceau să dospească întreaga frămîntătură a poporului român din Ardeal, închegîndu-i tot mai puternic unitatea cu românii de pretutindeni. Dacă păstorii de turme din Săcelele Brașovului și mărginimea Sibiului transportau cărțile din Țara Românească în Transilvania în desagi, vlădărenii le transportau în căruțe trase de căiuți sau în care încăpătoare trase de boi harnici. Cărăușia aceasta, care a fost ocupația de seamă a satului Vlădeni, a constituit un alt factor, mai efectiv, mai neînterupt, deși mai puțin remarcat, al menținerii unității poporului român.

Legătura strînsă a parohiei Vlădeni cu Brașovul se arată între altele și în faptul că ea făcea parte dintre cele 9 parohii ale Țării Birsei care depindeau de protopopiatul Brașovului. De aceea cînd acest protopopiat rupe legătura cu mitropolitul Atanasie Anghel și cu urmașii lui, deveniți uniți, el face aceasta împreună cu cele 9 parohii subordonate între care era și Vlădenii și cer mitropolitului din București să-i primească sub oblăduirea lui. În felul acesta Vlădenii n-au cunoscut nici cea mai mică urmă din dezbinarea religioasă începută la 1700. Cînd la 5 februarie 1724 comandantul militar din Sibiu a ordonat ca preoții din Țara Birsei să nu mai pomenească pe nici unul din arhieriei din Țara Românească, acești preoți au răspuns că ei vor pomeni mai departe pe mitropolitul de la București, pentru că «de acolo au luat harul preoției» și blagoslovenia, «de acolo primim și vom primi și poruncile legii celei sufletești, de acolo vom să ascultăm, precum și pînă acum».

În cele ale credinței poporului român de pretutindeni n-a cunoscut graniță despărțitoare între frați; mitropolitul de la București hirotonea pe vlădicii din Ardeal. Dar poporul român din aceste părți ale Brașovului, în vremurile de amenințare a credinței strămoșești s-a așezat și din punct de vedere administrativ-bisericesc sub oblăduirea mitropolitului de la București, capitala Țării Românești devenind și capitala vieții sale bisericești. Lupta Brașovului românesc și a celor 9 parohii dependente de el e îmbinată cu lupta pentru o autonomie națională. La 22 aprilie 1724 protopopul Florea Băran scria trimisului său la Viena să caute să obțină prin toate mijloacele ca «în lucrul protopopiei și în

judecarea popilor nici vlădica, nici uniția, nici cei dinafară să nu se amestece, nici să poruncească, ci numai protopopul din Brașov; Bisericele noastre ale neuniților și cu cimitirul Brașovului, a ținutului Bîrsei, a Făgărașului să n-aibă putere să le calce nici vlădica, nici uniții lui, nici stăpînitorii locurilor de aici... pe popii neuniți să-i judece protopopul Brașovului cu soborul popilor lui» (St. Stinghe, *Documente private la trecutul românilor din Schei*, vol. I, p. 97).

În același an (22 iunie 1724), dat fiind că Oltenia ajunsese sub austrieci, preoții din Țara Bîrsei între care și preotul Ioan din Vlădeni, anunță pe același trimis al lor de la Viena că acceptă dependența lor de episcopul de Rîmnic, dar numai dacă acesta nu va îmbrățișa unirea. «Veți ști că generalul de aici ne-a zis să fim supuși și ascultători de episcopul Rîmnicului și de vlădica (unit) Patachi nu vom avea nici o bîntuială, măcar că noi am voi să fim, precum am fost și pînă acum supuși la vlădica de la București... Iar de vei vedea că ne este lucrul împotriva și nu se poate ca să ne ținem de Mitropolia de la București, atunci poți zice că să fim supuși episcopului de Rîmnic pînă va ține legea grecească cea veche, care o ținem noi» (*Ibidem*, p. 142).

Legăturile acestui sat cu Țara-mamă în durerosul trecut de silnică despărțire politică au avut nu numai caracter bisericesc, ci au îmbrățișat toate laturile vieții lor. Nu există în acest sat familie din care pînă la 1918 să nu fi trăit unul, sau doi, sau trei, sau toți membrii o parte din ani la București, de unde aduceau nu numai frumoase sume cîștigate cu care își zideau o casă mai frumoasă, ci și idealurile naționale ale «fraților din Patria-mamă», pe care le frămîntau la București scriitori și oameni politici ai românilor de pretutindeni. Locuitorii satului se duceau în «Țară» pentru că în conștiința lor aceea era «Țara» lor și nu știau de alta. Cel ce vă vorbește și cei de vîrsta mea, ca copii, priveam anul întreg pe perete calendarul adus la Crăciun de un frate sau de o soră de la București. Chipurile generalilor români sau al mitropolitului de la București erau pentru noi chipurile «generalilor noștri» și chipul «mitropolitului nostru»; trăiam cu închipuirea în bisericele vestite din București sau în minăstirile din Moldova și Oltenia ca în biserica noastră din sat; mamele și surorile noastre se înduioșau de zidirea soției lui Manole în pereții Mînăstirii de la Curtea de Argeș și plîngeau cînd li se citeau despre jertfa lui Constantin Brîncoveanu și a copiilor lui pentru legea noastră creștinească; Calea Victoriei o știam pe de-a rostul cu toate punctele ei principale, cum cunoșteam «Ulița mare» din sat. Cărțile de istorie națională ce ni le aduceau frații de la București, cu chipurile voievozilor purtători de cușme și de hangere semețe, ne umpleau inimile de mîndrie. Victoria de la Plevna era victoria «noastră» și intrase în zicalele satului: «ca la Plevna» se spunea de orice biruință într-o întrecere. Tot ce se petrecea la București pe plan național era îndată cunoscut în sat. București era «capitala noastră».

Cînd am devenit puțin mai mari priveam în seri senine de pe ulițele satului arcul azuriu al Pietrii Craiului și vedeam cu ochii sufletului o țară de basm unde se vorbește românește în toate «cîntălăriile», la toate «judecătoriile», unde ofițerii dau comenzile în românește, unde

nu te disprețuiește și nu te înjură nimeni că ești român. Și ne închipuim că Făt-Frumosul din povești e poporul român de acolo, care va veni odată să elibereze pe Ileana Cosânzeana închisă în temnița unui zmeu avan.

În așteptarea acestei zile înaintașii noștri au luptat pentru ușurarea soartei lor și pentru pregătirea ei. Astfel, 1750, Vlădenii în fruntea unui grup de sate — Zărneștii, Satu-Nou, Tohanul — a pornit un proces revendicând eliberarea de iobăgie. Au mers cu memoriile lor vreme de 19 ani pînă la împărăteasa Maria Terezia, care le respinge. Vlădenii s-au răscolat împotriva acestei hotăriri și au refuzat să mai plătească dijmă și dări magistratului din Brașov, ai căror iobagi erau. O însemnată unitate militară a venit în sat, a prins mai mult de o sută de bărbați pe care i-au bătut pînă la sînge în sat, în închisoarea din Brașov, iar pe alții i-au trimis la muncă forțată.

În 1918, după nenumărate lupte și jertfe ale atitor generații, visul poporului nostru s-a împlinit pentru totdeauna. Azi respirăm pe pămîntul Transilvaniei aerul libertății și între toate naționalitățile conlocuitoare domnește o egalitate și o frățietate cum n-a existat niciodată înainte.

Urmînd tradiției înaintașilor lor de oameni umblați, preocupați de idealurile generale ale națiunii și dornici de lumina cărții, sub soarele binefăcător al libertății de care se bucură în patria întregită și mai ales în România care a pornit pe drumul reînnoirii acum un sfert de veac, locuitorii satului au crescut considerabil pe toate planurile culturii și bunăstării. Ei și-au trimis copiii cu sutele la școli mai înalte, iar aceștia au devenit factori activi în efortul de ridicare economică și culturală a României; alte sute de frați ai lor contribuie cu sîrguință și cu însuflețire prin munca lor în fabrici și pe șantiere la aceeași operă de înălțare a patriei lor scumpe, în care circulă azi neîmpiedicați și în care sînt pretutindeni stăpîni. Ei se dăruiesc acestei munci cu dragoste pentru Conducătorii țării, pe care îi știu mînați de voință neșovăielnică și preocupați numai de grija de a ridica viața tuturor cetățenilor patriei pe culmi tot mai înalte de bunăstare și de cultură.

Prezența Prea Fericirii Voastre, a urmașului mitropoliților de la București și Patriarhul tuturor românilor dreptcredincioși, în mijlocul credincioșilor din aceste părți, este și ea urmarea și dovada împlinirii visului milenar al poporului nostru. Înainte de 1918 veneau, Prea Fericite Părinte Patriarh, românii dreptcredincioși din aceste părți prin vama Cucului să primească binecuvîntarea și încurajarea de la înaintașii Prea Fericirii Voastre. Astăzi ați putut veni în mod deschis și oficial Prea Fericirea Voastră înșivă pentru a produce bucuria deplină poporului din aceste părți, pentru a Vă bucura împreună cu fiii Voștri sufletești de aici, care V-au dorit nespuse de mult și Vă mulțumesc din adîncul sufletului pentru ajutorul ce li l-ați acordat la pictarea bisericilor lor și pentru cinstirea ce dați prin această prezență lor și înaintașilor lor. Aici sînteți acasă, Prea Fericite Părinte Patriarh, tot așa de acasă ca și la București, ca și în toată țara și între fii sufletești tot așa de

apropiați inimii Prea Fericirii Voastre și-tot așa de iubitori, ca și cei din toate părțile țării.

Bucuria lor este sporită văzînd alături de Prea Fericirea Voastră pe Arhipăstorul lor direct, pe I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, urmașul sfîntului mitropolit Sava Brancovici, care la 1674 a sfințit biserica anterioară a acestui sat; al mitropolitului Miron Romanul, care la 1879 a sfințit această biserică monumentală zidită de un popor de iobagi, sub conducerea vrednicului notar Iacob Zorca, pentru a se întrece cu bisericile altor confesiuni din aceste părți; a mitropolitului Nicolae Bălan, care a fost de mai multe ori în acest sat. Bucuria credincioșilor din satul Vlădeni — care au luptat fără șovăire împotriva uniției — crește pentru că în ajunul împlinirii a 21 de ani de la reînțregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, biserica satului lor este resfințită de Patriarhul României și de Mitropolitul Ardealului.

Poporul din această parohie va păstra neșterse și unite în inimi și în dragostea lui chipurile Prea Fericirii Voastre, Prea Fericite Părinte Patriarh Justinian și al I. P. S. Voastre, Înalt Prea Sfințite Mitropolit Nicolae, în lumina copleșitoare a acestei zile, așa cum le vor păstra pereții acestei biserici la locul arhieriei care au arhipăstorit în vremea pictării ei de către pictorul Toma Lăscoiu, fiul satului.

Rugîndu-vă să le împărtășiți arhierestile binecuvîntări, credincioșii din parohia Vlădeni roagă pe Dumnezeu să Vă dăruiască zile îndelungate, urîndu-Vă să trăiți întru mulți și fericiți ani!»

A vorbit apoi P. C. Pr. Em. Tîrnăcop, parohul local, care a făcut un scurt istoric al bisericii stăruind cu deosebire asupra lucrărilor de reparații și pictură, începute în anul 1959, cînd în Vlădeni păstorea Pr. V. Ignătescu, astăzi profesor la Seminarul teologic de la Mînăstirea Neamț. Costul total al acestor lucrări se ridică la suma de 140.000 lei, acoperită din contribuția benevolă a credincioșilor, pîrecum și din dotații de la Sfînta Patriarhie și de la Centrul Arhiepiscopesc din Sibiu.

Mulțumind în primul rînd Părintelui ceresc ajutorul dat în ducerea la bun sfîrșit a acestor lucrări, Pr. Em. Tîrnăcop a mulțumit, în numele tuturor credincioșilor, Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru că a venit în mijlocul credincioșilor vlădăreni pentru a le resfinți biserica, pîrecum și pentru «sprijinul material substanțial» acordat.

A mulțumit, de asemenea, I. P. S. Mitropolit Nicolae, rugîndu-l să primească încredințarea că toți credincioșii parohiei Vlădeni vor fi ascultători și împlinitori ai înțeleptelor povețe ce li se vor da.

În continuare, P. C. Pr. Tr. Belașcu, vicarul Arhiepiscopiei Sibiului, a dat citire documentului oficial de resfințire a bisericii, pîrecum și actului prin care I. P. S. Mitropolit Nicolae ridică pe Preotul paroh local Em. Tîrnăcop, la rangul de sachelar, cu dreptul de a purta brîu albastru.

A vorbit apoi Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Ardealului, care a spus:

«Veniți să cîntăm Domnului și să înălțăm cu bucurie imn Dumnezeului nostru» — sînt cuvintele Psalmistului (Ps. XCIV, 1), prin care se

exprimă simfămintele noastre ale tuturor la acest praznic strălucit. Căci, într-adevăr, cui am putea să-i cîntăm cîntare de bucurie, pe cine am putea să preamărim cu toată inima noastră și cu întreaga noastră ființă, dacă nu pe Dumnezeuul nostru, pe Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, căci El a fost Acela care a dat înaintașilor voștri puterea să ridice această biserică măreață în cinstea Lui, în cinstea Sfîntului Vasile cel Mare.

El, Dumnezeuul nostru, este Acela care v-a îndemnat, care a revărsat în inimile voastre dorința aceasta și jertfa aceasta, ca să înnojiți biserica, să o împodobiți cu o pictură așa de frumoasă, ca și pereții să grăiască despre mărirea lui Dumnezeu și despre sfinții Lui.

Tot Dumnezeu este Acela care a făcut ca, la chemarea Noastră, să avem în mijlocul nostru pe Întîistătătorul Bisericii noastre, pe Păstorul tuturor credincioșilor români ortodocși nu numai din țara noastră, ci și de peste granițele țării, și astfel praznicul de astăzi să primească o nouă lumină și o nouă bucurie.

Tot El a fost Acela, Care a luminat pe ostenitorul la această pictură, ca în culori să prindă lumină din lumina cea dumnezeiască, lumină care se coboară de Sus și strălucește pe fețele Sfinților celor ce s-au ridicat în lumina cea dumnezeiască.

Dar, ne întrebăm, oare, este destul să cîntăm Domnului și să ne rugăm Lui, ca să pogoare darurile Sale bogate asupra noastră? Desigur că sînt plăcute lui Dumnezeu și inele noastre de preamărire și rugăciunile noastre și cîntările noastre bisericesti și sfintele noastre slujbe și mai ales sfînta liturghie. Dar la aceste rugăciuni, la aceste cîntări, la aceste preamăriri se cuvine să adăugăm și fapta noastră. Căci scris este: «Credința fără fapte este moartă» (Iacob II, 17), iar credința trebuie să se arate prin dragoste (Gal. V, 6), prin lucrarea faptei.

Or, voi cei de astăzi, ca și înaintașii voștri, ați dovedit că nu aveți numai o credință în vorbe, o credință numai de preamărire, numai de rugăciune, ci aveți și o credință lucrătoare, o credință vie, o credință activă, așa cum mărturisește ridicarea acestei biserici cu 90 de ani în urmă, cum mărturisește împodobirea ei de către voi și viața pe care ați trăit-o și pe care o trăiți, în credință și în dragoste față de aproapele.

Înaintașii voștri au fost strîns legați de Legea strămoșească, de credința ortodoxă, care își are izvorul în Iisus Hristos și care s-a transmis curată și neîntinată prin Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți și pe care poporul român de pretutindeni a primit-o cu toată dragostea, a păstrat-o neschimbată și, chiar dacă au venit grele încercări peste el, a rămas neschimbat în această credință.

În același timp, prin credința aceasta strămoșească noi românii transilvăneni am păstrat legătura strînsă cu românii de peste Carpați, simțindu-ne de la început un singur popor, o singură Biserică în limba strămoșească. În felul acesta și comuna aceasta, cu credincioșii săi, a fost unul din mădularele vii ale Bisericii Ortodoxe Române, o verigă de legătură și de unitate între frații de dincoace și de dincolo de munți.

Înrădăcinați în glia moșilor și strămoșilor noștri, în credința ortodoxă dreptmăritoare, preoții și credincioșii noștri au respectat întot-

deauna și respectă și astăzi celelalte naționalități conlocuitoare și credințele lor religioase.

Această biserică este ea însăși nu numai mărturie a credinței nezdruncinate a voastră și a înaintașilor voștri și nu numai mărturia unității noastre cu frații ortodocși români de pretutindeni, ci este și mărturie a înfrățirii dintre români și celelalte naționalități, dintre ortodocșii români și cei de alte credințe religioase. Pentru că dacă această biserică monumentală este izvorâtă din jertfa înaintașilor voștri, o parte din meșterii care au lucrat la ea au fost de alte naționalități, de alte credințe. Și ei au făcut-o așa cum se cuvine, după rânduiala ortodoxă, încât putem spune că ei și-au pus aici nu numai meșteșugul lor, ci și sufletul lor, respectînd credința ortodoxă a aceluia care i-au chemat să ridice această biserică. Ba chiar și la pictura bisericii, după cîte am înțeles, un credincios evanghelic-luteran a dăruit o icoană pictată pe pereții acestei biserici, în felul acesta mărturisind că respectă Biserica noastră, credința noastră și aduce și el din credința lui în Iisus Hristos un semn al dragostei frățești față de frații lor ortodocși români.

Iată, așadar, că tot ce ați făcut voi aici este un lucru care arată că aveți o credință vie, lucrătoare, legată de Biserica strămoșească, împletită cu viața poporului nostru, dar și o credință care întinde brațele frățești către frații de alte credințe.

Dar dacă înaintașii noștri și-au mărturisit credința lor în vremuri grele, noi viețuim astăzi în vremea marilor împliniri, pentru că poporul nostru trăiește într-o țară liberă și independentă, o țară înfloritoare, o țară mîndră, cu un prestigiu din ce în ce mai ridicat între popoarele lumii. Iar Biserica Ortodoxă Română este astăzi a tuturor credincioșilor români, înlăturîndu-se dezbinarea pe care a adus-o stăpînirea habsburgică. Ea este o Biserică care — deși vine din trecutul îndepărtat, fiind neconcentrat izvor de putere și viață — este vie și lucrătoare și în actualitate și pășește pe căile vieții celei noi, în conformitate cu Evanghelia lui Hristos, cu poruncile de viață ale poporului nostru.

Venirea la cîrmă Bisericii noastre a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, a avut loc în condițiile sociale noi din viața poporului român. Din primul moment de cînd a pășit pe scaunul patriarhal, Prea Fericea Sa, urmînd cuvîntului Evangheliei, a purces la orientarea Bisericii noastre pe calea «apostolatului social», potrivit cu înnoirea vieții în care a pătruns și în care se dezvoltă poporul nostru. Astfel, din Evanghelia lui Iisus Hristos, prin înfăptuirea «apostolatului social», a fișnit viață nouă, au fișnit orientări noi, iar Ierarhii, preoții și credincioșii au mers pe calea aceasta nouă. Această cale nouă a făcut ca Biserica noastră, sub cîrmuirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian să fie nu numai o Biserică legată de popor, sprijinitoare a muncii lui pentru înflorirea patriei, dar și o Biserică ecumenistă, înfrățită cu celelalte culte și prețuită peste granițele țării de celelalte Biserici.

De aceea, în numele vostru, în numele Mitropoliei Ardealului și al meu personal țin să mulțumesc în chip deosebit Prea Fericii Sale, pentru că a binevoit să-și rupă această zi luminoasă, din multele preo-

cupări pe care le are la conducerea Bisericii, și să vină în mijlocul nostru, să binecuvînteze această biserică, să ne binecuvînteze pe noi pe toți pentru ca puterea lui Iisus Hristos să ne lumineze, să ne ajute și să ne întărească pentru a păși mai departe pe calea înnoitoare a «apostolatului social». Este deci o mare bucurie pentru noi că îl avem în mijlocul nostru și socotesc că și Prea Fericirea Sa simte o mare mulțumire cînd se vede înconjurat, cu atîta dragoste și cu cinstire deosebită, de către noi toți cei ce sîntem prezenți aici, dar care reprezentăm dragostea tuturor ortodocșilor, a tuturor românilor din Transilvania.

Mulțumind, de asemenea, Domnului Secretar General al Departamentului Cultelor, profesor Dumitru Dogaru, pentru bunăvoința și pentru sprijinul pe care l-a acordat și prin Departamentul Cultelor transmitem întregul nostru atașament și devotament față de Conducerea patriei noastre scumpe.

Mulțumim tuturor celor care au ostenit aici, preoți și fii ai acestei parohii, tuturor donatorilor, pentru că în felul acesta ei și-au dovedit prin jertfă credința și dragostea lor față de Biserică.

Dar mai presus de toate se cuvine să înălțăm gîndul nostru de mulțumire către Dumnezeu luminilor, către Iisus Hristos, de la Care vine toată darea cea bună și tot darul cel desăvîrșit. Lui să-I mulțumim în primul rînd pentru tot ceea ce ne-a dăruit, căci, desigur, noi am luptat, am jertfit, dar darul lui Dumnezeu este acela care a făcut să rodească ceea ce am jertfit.

Lui se cuvine să ne rugăm și de acum înainte ca să-și reverse harul Său peste noi toți și să ne ajute să fim și de acum înainte fii devotați ai Bisericii strămoșești, fii buni ai patriei noastre scumpe și răspînditori în toate părțile ai dragostei, ai bunătății, ai facerii de bine, ai muncii și ai vredniciei, ai înfrățirii, pentru ca în felul acesta, răspîndind dragostea și bunătatea, să mărturisim cu adevărat că Dumnezeu este dragoste și prin faptele noastre să se preamărească numele Lui, al Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, Amin.

Șirul cuvîntărilor a fost încheiat de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care a spus următoarele :

Am ascultat cu multă luare-aminte cuvîntările care s-au rostit pînă acum.

Frumoasa predică a Părintelui Protopop Coman ne-a adus aminte de îndatoririle pe care le avem toți cei care urmăm învățătura creștină, Evanghelia lui Iisus Hristos. Este datoria aceea pe care Mîntuitorul ne-o aduce aminte că, dacă vrem să urmăm Lui, trebuie să luăm crucea noastră, adică a tuturor greutăților vieții acesteia și să ne lăsăm de preocupările necinstitoare.

Cuvîntarea Părintelui Dumitru Stăniloae, profesorul nostru de la Institutul teologic de la București, ne-a amintit lucruri așa de frumoase despre trecutul acestei comuni, despre înaintașii noștri, despre aceia care au zidit această biserică, lăsîndu-ne-o moștenire pentru ca la rîndul nostru s-o împodobim așa de frumos.

Părintele paroh a adus salutul credincioșilor și mulțumirile lor pentru că am participat, alături de I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, la resfințirea acestei biserici, înnoită printr-o așa de frumoasă pictură.

Mulțumesc din toată inima pentru modul călduros în care am fost primit și pentru că la slujba noastră ați participat într-un număr așa de mare.

Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae m-a prezentat credincioșilor în culorile poate cele mai vii. Eu îi mulțumesc pentru cuvântul său cald și pentru omagiile pe care le-a adus activității mele de Patriarh, timp de 21 de ani.

De aceea mie îmi rămîne, cred, puțin lucru de spus. Dacă este totuși să vă dau unele sfaturi și unele îndemnuri, apoi trebuie să vă dau altele noi, pentru a nu repeta pe cele pe care le-au dat înaintașii mei.

Lubiții mei fii sufletești,

Am primit cu plăcere invitația I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, pe care mi-a adresat-o în urma dorinței voastre, ca să vin în mijlocul vostru pentru a resfinți, împreună cu Înalt Prea Sfinția Sa sfântul vostru locaș de închinare, pe care l-ați împodobit atât de frumos prin jertfele voastre neprecupețite.

Am venit să vă binecuvîntez pe voi înșivă și să vă aduc cuvînt de laudă pentru rîvna în credință și pentru dragostea de Casa Domnului, pe care ați dovedit-o prin înveșmîntarea ei cu scenele din viața Mîntuitorului și cu chipurile Sfinților care au împlinit în mod desăvîrșit și pilduitor poruncile Lui. Prin aceasta ați pus voi înșivă la îndemîna voastră și a urmașilor voștri un nou izvor din care să se adape cunoștința voastră și să se întărească credința voastră. Am venit să mă bucur împreună cu voi de această biruință duhovnicească a voastră și să mulțumim împreună Părintelui ceresc și Domnului nostru Iisus Hristos, Fiului Său cel veșnic, pentru ajutorul ce vi l-a dat ca să duceți la bun sfîrșit lucrarea de înnoire și înfrumusețare a bisericii voastre, unde vă întîlniți cu Dumnezeuul părinților voștri și vă rugați împreună pentru ajutor, sănătate, mîntuire și pentru iertarea păcatelor.

Dar am venit și ca să cinstesc împreună cu voi vrednicia înaintașilor voștri, care v-au lăsat moștenire acest impunător locaș de închinare, zidit cu osteneala și jertfele lor, și făcută cu sufletul plin de caldă credință strămoșească și de dragoste neclintită față de neam și țară. În vremuri grele, ei au stat neclintiți în dreapta credință. Împotriva tuturor silniciilor, au păstrat neslăbită nădejdea în viitorul de libertate națională și de dreptate ce avea să vină și au luptat pentru înfăptuirea marelui ideal al lor și al tuturor românilor. Cu pilda lor, cu cuvîntul de fiecare zi, ei v-au sădit în suflete credința cea dreaptă în Dumnezeu și încrederea în viitorul luminos al națiunii noastre. Tot ce aveți mai bun în voi, îl datorați lor. Această comoară o puteți spori dacă adînciți cu recunoștință înțelesul faptei lor și dacă scoateți din ea învățămintele pentru purtarea voastră în timpurile de azi. «Aduceți-vă aminte de mai marii voștri, spune Sfîntul Apostol Pavel, care v-au grăit

vouă cuvîntul lui Dumnezeu; priviți cu luare-aminte cum și-au încheiat viața și le urmați credința» (Evr. XIII, 7).

Statorniciei înaintașilor noștri în credința strămoșească, străduinței lor de a rămîne în unitatea de gîndire și simțire românească, în aceleași tradiții de viață sufletească, cu toate despărțirile politice impuse de vitregia vremurilor pe care le-am trăit, luptei lor pentru pregătirea și înfăptuirea unității politice a întregului popor român, datorăm puțința noastră de a fi azi împreună în acest sfînt locaș și de a ne ruga împreună în dreapta credință mîntuitoare în Domnul nostru Iisus Hristos.

Binecuvîntată să le fie pomenirea în neam și în neam și Bunul Dumnezeu să le facă parte de veșnica fericire în lumina iubitoare a feței Lui. Ceea ce au nădăjduit ei cu dor nestins, acum e lucru înfăptuit. Sînt sigur că ei se bucură acum în viața lor de dincolo de mormînt de împlinirea scumpelor lor năzuințe pentru urmașii lor și participă împreună cu noi la această sărbătoare de laudare comună a lui Dumnezeu.

Înaintașul nostru, mitropolitul Antim Ivireanul, martir pentru credință și neam, dădea la 1709, preoților și credincioșilor din aceste părți, sfaturi și îndemnuri să stăruiască în dreapta credință strămoșească. Acum noi, urmașul lui, ne aflăm în mijlocul urmașilor acelor înaintași ai voștri și vă dăm aceleași sfaturi și îndemnuri creștinești și românești, în împrejurări fericite pentru întregul nostru popor. Un alt înaintaș al nostru, mitropolitul Daniil, scria la 1721 acelorasi preoți și credincioși din părțile Brașovului: «Am socotit a fi cu cuviință ca să vă scriem puține cuvinte în loc de blagoslovenie, pentru mîntuire și învățătură, măcar că cu depărtarea locului trupește nu sîntem acolo, dar duhovnicește sîntem de față și de-a pururea ne rugăm lui Dumnezeu, pentru ca să vă trimită putere de sus și să vă mîngîie. Căci avem a duce răspuns și pentru voi Păstorului celui mare lui Iisus Hristos. Deci, feții mei, două lucruri cer de la voi și poruncesc ca să le păziți fără de tulburare și fără de nici o amestecare, adică credința cea dreaptă precum ține Biserica Răsăritului și faptele bune, căci fără de acestea două nu va vedea cineva fața Domnului. Că «credința fără de fapte bune este moartă și faptele fără de credință sînt fără de roadă și fără de folos». Nu ascultați glasul eresurilor, ci de al Maicii voastre, a sfintei Biserici a Răsăritului, glasul cel dulce și mîntuitor carele v-a născut și v-a hrănit cu hrana cerească a dumnezeieștei Scripturi» (St. Stinghe, Documente privitoare la trecutul românilor din Scheii Brașovului, vol. I, p. 58—29).

Aceleași sfaturi vi le împărtășește azi urmașul mitropolitului Daniil, Patriarhul întregii Biserici strămoșești: păstrați neștirbită și vie credința cea dreaptă a Domnului nostru Iisus Hristos, pe care au păstrat-o ca pe cel mai nesecat izvor de putere moșii și strămoșii voștri, cu prețul celor mai grele persecuții îndurate din pricina ei. Păstrați-o căci ea s-a adevărit ca puterea care ne-a susținut ca națiune în lungi secole în care, mai ales aici în Ardeal, poporul român nu s-a putut sprijini decît numai pe ea, pentru a se menține împotriva tuturor încercărilor la care l-au supus cei ce urmăreau desființarea lui. Păstrați-o

căci ea e cea mai minunată comoară de înțelepciune și de bogăție sufletească. Azi creștinătatea din toată lumea începe să descopere din nou adevărul neîntrecut al Ortodoxiei și începe să rivnească după ea. Noi putem adăuga azi la temeiurile înaintașilor noștri, aduse în sprinjinul păstrării dreptei credințe a Domnului Hristos, noi temeiuri scoase la lumină de timpurile mai noi.

Însă în timp ce mitropoliții Antim și Daniil vă dădeau staturile lor părintești prin scrisoare, pentru că vitregia vremurilor în care trăia națiunea română nu le îngăduia să vină în persoană în mijlocul creștinilor ortodocși din Transilvania, noi sîntem în situația fericită de a vi le da cu viu grai, privindu-ne față către față și a ne comunica în mod viu iubirea întreolaltă. Unitatea noastră s-a împlănit datorită vredniciei înaintașilor noștri, pe toate planurile: pe planul politic și bisericesc, învingînd cu ajutorul dumnezeiesc toate despărțirile ce ne-au fost impuse de stăpînirile străine.

Prin noi e prezentă azi în această parte a Transilvaniei întreaga Biserică strămoșească din toată țara. Mai bine-zis în fiecare zi e prezentă întreaga Biserică strămoșească în orice parte a țării. Azi se vede doar că această prezență de fiecare zi e adevărată și-și poate dovedi realitatea fără nici o piedică.

Același Guvern al patriei noastre comune oblăduiește și conduce cu iubire și cu înțelepciune întregul popor român spre tot mai înalte culmi de bunăstare, cultură și strălucire. Iar în această țară nu numai românii, ci toți cetățenii sînt egali între ei și se simt înfrățiți în destinele lor. Cu toții muncesc sub îndrumarea Conducătorilor țării noastre cu însuflețire pentru a ridica zi de zi tot mai mult nivelul de viață, potrivit cerințelor și posibilităților omului de azi; cu toții se străduiesc, sub înțeleapta și calda oblăduire a Conducătorilor patriei noastre comune, să facă să strălucească în toată lumea chipul României, ca chip al unei țări de frățietate deplină între toți cetățenii ei, ca un factor de pace între toate popoarele lumii, ca un focar din care izvorăște dulcea lumină a păcii și prieteniei între popoare.

Acestea sînt idealurile de azi ale poporului român și ele sînt totodată idealuri ale Evangheliei lui Hristos, pentru că nu este năzuință frumoasă a omenirii care să nu fie cuprinsă și în Evanghelie.

Drept aceea, vă îndemn, iubiții mei fii sufletești, să vă împliniți cu devotament și cu cea mai bună conștiință îndatoririle voastre față de țara noastră scumpă, care după atîtea așteptări și lupte îndelungate, este pentru noi toți un cămin al libertății, al frățietății, al dreptății, pentru toți cetățenii ei și vatră de răspîndire a păcii în întreaga lume. Făcînd așa, veți împlini totodată îndemnul Sfîntului Apostol Pavel, sporînd în roadele duhului, care sînt: «Dreptatea, bucuria, pacea, îndelunga-răbdare, bunătaea, facerea de bine, credincioșia» (Gal. V, 22).

Libertatea la care v-a adus Dumnezeu să nu o folosiți pentru a vă semeți împotriva fraților noștri de alte naționalități, căci aceasta nu stă nici în firea poporului nostru și nu e nici în duhul Evangheliei. Să nu folosiți această libertate nici pentru vrajbă, nici pentru lăcomie sau egoism, ci pentru iubirea de oameni, pentru pacea cu toți semenii voștri

și pentru slujirea întreolaltă. Căci același Sfânt Apostol Pavel ne îndeamnă spunând: «Voi fraților ați fost chemați la libertate; numai nu vă folosiți de libertate cu prilejuri trupești, ci slujiți-vă prin iubire, unul pe altul» (Gal. V, 13).

Privind la pictura acestei sfinte biserici, felicit din toată inima pe pictorul care a executat această pictură frumoasă după toate rînduiele și îndrumările date de Patriarhia noastră și vă asigur că opera pe care a înfăptuit-o timp de 10 ani îl va face nemuritor ca pictor bisericesc.

Pentru că timp de 9 ani părintele paroh a stat cu răbdare la dispoziția pictorilor, el însuși fiind om rîvnitor în împodobirea casei Domnului, Patriarhia și eu personal i-am acordat să poarte crucea patriarhală, care este o cruce comemorativă ce se dă preoților merituoși pentru înfăptuiri ca cea de față.

Întrucît avem și obiceiul de a lăsa cîte un mic dar bisericilor pe unde trecem, am adus și acestei biserici ca dar un rînd de sfinte vase aurite cu procovețe, pentru ca preoții și credincioșii de aici să-și aducă aminte mereu de înfîlnirea de astăzi.

O dată cu patriarhiceștile noastre binecuvîntări, ne rugăm ca harul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărțășirea Sfîntului Duh să fie și să rămîină cu voi cu toți, ca să vă îndrumeze pașii spre tot lucrul bun și bineplăcut Lui și spre mîntuire, întru sănătate deplină și pentru voi și pentru toți cei dragi ai voștri.

Din partea Sfintei Arhiepiscopii, I.P.S. Mitropolit Nicolae a dăruit parohiei Vlădeni o sfîntă Evanghelie legată în piele, pentru a lumina calea credincioșilor în formarea lor creștinească și cetățenească.

S-au rostit apoi polihroniul pentru Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, pentru I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, pentru Conducătorii patriei noastre și pentru credincioșii prezenți.

*

Într-o atmosferă deosebit de caldă, a avut loc după aceea o agapă frățească, cu participarea oaspeților și a multor credincioși, în cadrul căreia au vorbit: Dl. B. Belei, consilier parohial, P.C. Prot. V. Coman, P.C. Pr. Tr. Belașcu, vicarul Arhiepiscopiei Sibiului.

Apoi I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a mărturisit în toastul său că încă de la instalarea ca mitropolit a invitat pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian să vină să slujească împreună în catedralele din Sibiu, Blaj, Alba Iulia și altele. Dar iată că s-a întîmplat ca această împreună-slujire să se împlinească în această biserică. Aceasta dovedește că «dragostea voastră față de Biserică și Patrie este mare și impunătoare. Dumnezeu a vrut ca această biserică să întruchipeze ideea de unitate bisericească și națională; unitatea noastră în Biserica Ortodoxă Română, sub conducerea Prea Fericitului Patriarh Justinian și unitatea întregului nostru popor în jurul Conducătorilor noștri iubiți».

Înceind șirul toasturilor Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian arată că «în asemenea împrejurări de entuziasm frățesc între noi, în primul rînd gîndul ni se îndreaptă către Conducătorii patriei noastre, care duc pe umerii lor toată grija țării», de aceea Prea Fericirea Sa toastează pentru *DI. Nicolae Căușescu*, Președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România. Apoi toastează de asemenea pentru Departamentul Cultelor.

Mărturisind că se simte bine în mijlocul credincioșilor de la sate, Prea Fericirea Sa mulțumește I.P.S. Mitropolit Nicolae pentru invitația făcută de-a participa la prăznuirea de astăzi.

În continuare Prea Fericirea Sa subliniază faptul că după unitatea politică a poporului nostru împlinită acum 50 de ani, trebuia săvîrșită și unitatea noastră bisericească, care s-a împlinit abia în 1948. De aceea, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian evocînd marele eveniment din octombrie 1948, exprimă recunoștința fostei preoțimi greco-catolice, «care a păstrat neschimbată Legea strămoșească», ceea ce a ușurat împlinirea actului de la 1948.

Prea Fericirea Sa încheie cu îndemnul de conviețuire frățească «între noi și celelalte naționalități conlocuitoare», insistînd cu deosebire asupra sfatului ca, în întărirea patriei noastre și consolidarea unității noastre bisericești, «să nu îngăduim nici un fel de fisură».

*

Seara, înalții oaspeți, petrecuți de privirile pline de dragoste ale credincioșilor, și-au luat rămas bun și s-au îndreptat spre orașele de reședință.

În drum spre București, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a făcut un scurt popas la Brașov, unde a vizitat biserica Adormirea Maicii Domnului, care, prin grija P.C. Prot. V. Coman, a fost reparată și împodobită de curînd. Prea Fericirea Sa a rămas plăcut impresionat de frumusețea bisericii și cu deosebire de covorul de marmură de pe pardiment, felicitînd pe credincioși și pe preoți pentru această realizare.

Prăznuirea resfințirii bisericii din comuna Vlădeni, județul Brașov, va rămîne neștearsă în inimile credincioșilor din acele părți, în ale tuturor participanților, ca prilej de înălțare și zidire creștinească și patriotică.

PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN A PARTICIPAT LA SFÎNȚIREA BISERICII DIN SATUL PLOPEASA DE SUS, JUDEȚUL BUZĂU

În satul Plopeasa de Sus, de la picioarele Munților Buzăului — satul de naștere al I. P. S. Firmilian, Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei —, pe locul fostei biserițe de lemn, arsă de trăsnet în 1956, s-a ridicat în anii din urmă o frumoasă biserică, împreună cu clopotnița ei. Inscricția, care se găsește săpată pe o piatră albă deasupra intrării în biserică, face cunoscut că : «Înalții Ierarhi : Firmilian, Mitropolitul Olteniei, fiul acestui sat, și Antim, Episcopul Buzăului, au ctitorit această biserică și clopotnița ei, ajutînd și enoriașii parohiei Plopeasa și au sfînțit-o în anul 1969». O altă inscripție, mult mai cuprinzătoare, care se găsește scrisă pe peretele ctitorilor, deasupra ușii ce dă în pronaosul bisericii, face să se știe că : *«Cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sfîntului Duh, Dumnezeu cel în Treime închinat, zidit-u-s-a acest sfînt lăcaș, cu hramul «Adormirea Maicii Domnului», din satul Plopeasa de Sus, Comuna Scorțoasa, Jud. Buzău, între anii 1966—1969, pe locul biseriței de lemn nimicită de trăsnet în 1956. Biserica și clopotnița s-au întemeiat cu cheltuiala și osîrdia înalților Ierarhi Firmilian Arhiepiscopul Craiovei și Mitropolitul Olteniei, fiul acestui sat și Antim evseviosul Episcop al Buzăului, ajutînd și obștea enoriașilor din parohia Plopeasa. Tîrnosirea bisericii s-a făcut în anul 1969, septembrie 28, de Prea Fericitul Justinian, Patriarhul României, care a ajutat la desăvîrșirea acestui sfînt lăcaș, I. P. S. Firmilian al Olteniei și P. S. Antim al Buzăului. Protoiereu I. Dobrescu, Paroh Pr. Costache Anton. A întocmit planurile Arhitect N. Pencioiu din Craiova. A sculptat Gr. Dumitrescu din București. A condus lucrările Diac. Mircea Popescu din Craiova. Artist-pictor St. Calopăreanu».*

Biserica din Plopeasa de Sus, împreună cu clopotnița ei, constituie un adevărat ansamblu artistic. Consolidarea tăpșanului pe care se găsește construită biserica, către cele două drumuri de sat înconjurătoare, cu zid puternic de bolovani mari de rîu, prinși în mortar de ciment, dă ansamblului un aspect de cetățuie. Concepută în stilul bisericilor moldovenești din secolul al XV-lea, biserica aceasta, împreună cu clopotnița ei, constituie un monument unic prin părțile Buzăului, punînd în valoare vechea noastră artă bisericească în tot ce are ea mai nobil, mai frumos, mai inspirat și mai autentic.

În partea de apus, zidul împrejmuitor este întrerupt de un gard de fier forjat, în care se găsește și poarta de intrare în curtea bisericii. Un număr de mai multe trepte largi de piatră, încadrate de terase mari de

verdeată și flori, înlesnesc urcarea comodă a pieptului de deal, care se interpune între drumul de țară și locașul sfintei biserici, de jur-împrejurul căruia se desfășoară apoi, pe platou, o curte largă.

Dacă pentru ctitorii bisericii ziua de 28 septembrie — ziua sfințirii bisericii — a însemnat încununarea unor multiple și susținute griji și strădanii, prin satisfacția pe care o dă împlinirea conștiințioasă a votului dat și realizarea minunată a unei opere de mare valoare, pentru credincioșii din satul Plopeasa, văduviți de mai bine de zece ani de biserică, precum și pentru credincioșii din împrejurimi, adunați în număr mare să participe la sfințirea bisericii, ziua aceasta a însemnat o îndoită bucurie și un eveniment de cea mai mare însemnătate din viața lor : o îndoită bucurie, pentru că, pe de o parte, de acum înainte aveau să-și aibă și ei sfântul lor locaș de închinare, ca și părinții și înaintașii lor, iar pe de altă parte pentru că acest sfânt lăcaș de închinare a fost ctitorit de unul din fiii aleși ai satului, ajuns mare demnitar bisericesc ; un eveniment de seamă, pentru că aveau să aibă prilejul să vadă descinzând în mijlocul lor pe însuși Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, și să fie martori ai unei impunătoare slujbe de arhieriei, în mare sobor de preoți și de diaconi.

Slujba de seară, din ajunul sfințirii bisericii — cea dintâi slujbă religioasă oficiată în noua biserică — a fost săvârșită de I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian, înconjurat de diaconii catedralei mitropolitane de la Craiova, de clerici de la Craiova și de un număr de preoți din satele buzoiene înconjurătoare. La intrarea în curtea bisericii, I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian a fost întâmpinat de credincioși cu buchete de flori. Sus, la capătul treptelor, preoți și diaconi, îmbrăcați în odăjdii au dat spre sărutare sfânta Evanghelie și sfânta cruce, după care, îmbrăcînd mantia arhierescă, I.P.S. Mitropolit Firmilian a înțrat în biserică și s-a închinat la sfintele icoane și la sfânta masă, în timp ce soborul slujitorilor a intonat imnul arhieresc. După închinare, I. P. S. Sa a luat loc în strana arhierescă și slujba de seară a început să se desfășoare, după tipic, în biserică inundată de lumină și plină de lume.

La sfîrșitul slujbei de seară, preotul paroh Costache Anton a rostit o caldă cuvîntare, aducînd mulțumiri alese I. P. S. Mitropolit Firmilian și tuturor celor ce i-au fost alături în realizarea minunatei opere de artă pe care a dat-o satului său natal și care-i va perpetua amintirea în memoria generațiilor viitoare.

A doua zi dimineață, au sosit de la Buzău diaconii și preoții catedralei episcopale, consilierii administrativi bisericești, inspectorul, secretarul eparhial, directorul seminarului și o seamă de salariați ai cancelariei episcopale. De asemenea au sosit P.P. CC. Preoți : Alexandru Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și Gabriel Cocora, vicarul Sfintei Episcopii a Buzăului.

Slujba de dimineață a început în biserică după ce mai întîi s-a făcut sfințirea apei. La orele 9 a sosit la biserică I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian, fiind întâmpinat de popor cu aceeași dragoste, iar de cler, după rînduiala cerută de tipic.

Sosirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian — împreună cu P. S. Episcop Antim al Buzăului — a fost vestită, încă de departe, de clopotele bisericii, credincioșilor dornici să vadă pe Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române, și care l-au întâmpinat cu dragoste fiască.

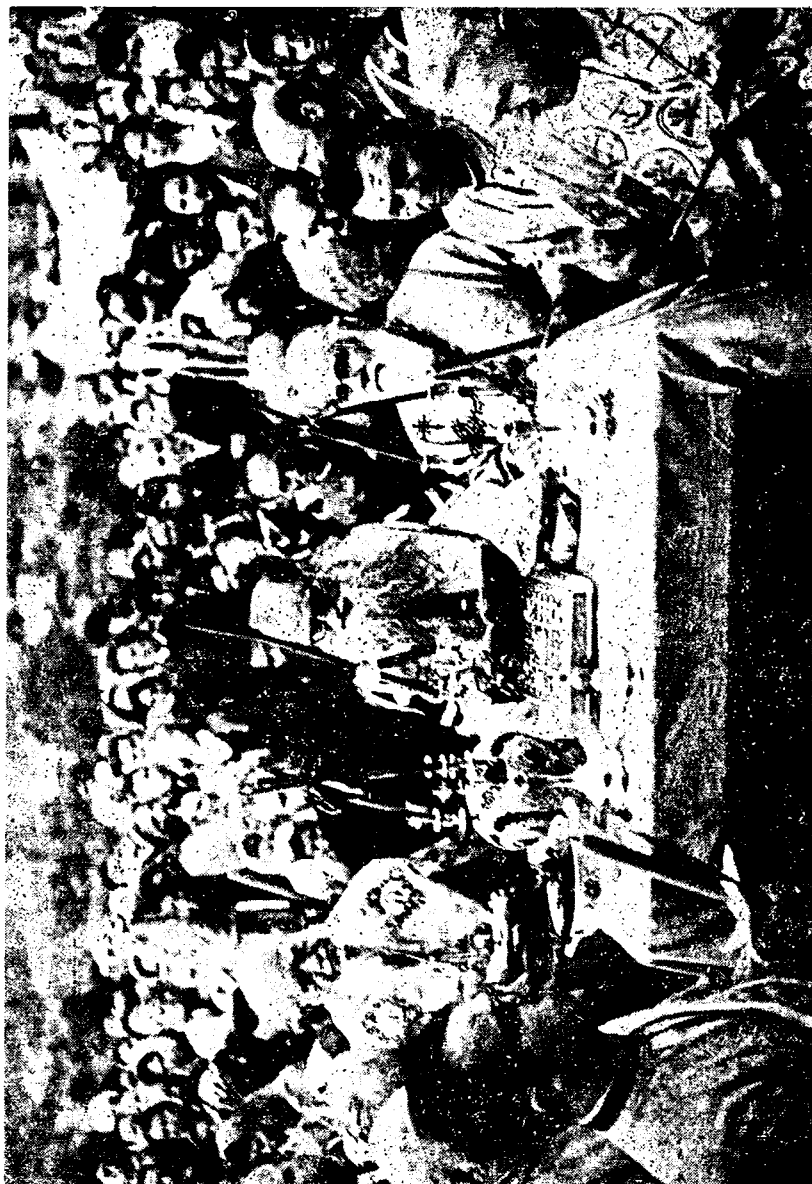
La sosire, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a urcat treptele curții bisericii, la capătul cărora era așteptat de I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian, înconjurat de preoții și diaconii slujitori, în odăjdii, care i-au prezentat sfânta Evanghelie și sfânta cruce și i-au urat: «Bne ați venit!» În timp ce corul preoților și al diaconilor, intona imnul patriarhal.

După intrarea în biserică, înalții Ierarhi s-au închinat la sfintele icoane și au intrat în altar. La strană s-a continuat slujba, cîntîndu-se «Toată suflarea să luade pe Domnul», în care timp înalții Ierarhi s-au îmbrăcat în veșmintele arhieresti. Și îndată a început slujba sfințirii bisericii. Binecuvîntarea a dat-o însuși Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, după care corul preoților și diaconilor a început să intoneze cîntarea «Împărate ceresc». Au continuat ecteniile, psalmii și rugăciunile cuvenite, după care s-a trecut potrivit tipicului la înconjurarea de trei ori a bisericii. În fruntea cortegiului se găseau cei doi vicari, P. P. CC. Preoți Alexandru Ionescu și Gabriel Cocora. Venea apoi, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, purtînd pe sfîntul disc moaștele sfinte ce urmau să fie îngropate în piciorul sfîntei mese, I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian, P. S. Episcop Antim al Buzăului, preoții și diaconii slujitori și un grup de maici.

Cu pietate credincioșii au privit desfășurarea acestui moment însemnat din slujba sfințirii bisericii.

După intrarea în biserică, precedată de tradiționalul dialog, care de data aceasta s-a purtat între Prea Fericitul Părinte Patriarh (din afară) și P. C. Pr. Vicar Gabriel Cocora (dinăuntru), înalții Ierarhi au intrat înconjurați de cler, în sfîntul altar și au început pregătirea sfîntului prestol, după ce mai întîi au îmbrăcat peste veșmintele arhieresti cămăși largi de pînză albă. În citiri de psalmi și de rugăciuni, se așază în piciorul sfîntei mese actul fundational al bisericii, după ce mai înainte P. C. Preot vicar Gabriel Cocora îl citise cu glas tare, în auzul tuturor, și tot acolo se așază și sfintele moaște, acoperite cu ceră topită. Prea Fericitul Patriarh rostește: «Veșnică pomenire ctitorilor sfîntei bisericii acesteia!» Același lucru îl rostesc apoi I. P. S. Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian și P. S. Episcop Antim. Se spală apoi sfînta masă, se așază în cele patru colțuri ale ei cei patru Sfinți Evangheliști, se unge sfîntul prestol cu Sfîntul Mir de trei ori, după care se îmbracă sfînta masă cu acoperămintele obișnuite.

Cînd totul a fost gata, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în genunchi, rostește, într-o tăcere plină de evlavie sfîntă, rugăciunea principală din slujba sfințirii bisericii și face obișnuitul sfîrșit. Dezbracă, împreună cu I. P. S. Mitropolit Firmilian veșmintele arhieresti, îmbracă mantile și vin în naosul bisericii, la strana arhierescă, în intonarea de către cor a imnului patriarhal. În sfîntul altar rămîne numai P. S. Epis-

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, I.P.S. Mitropolitul Firmilian al Olteniei și P.S. Episcopul Anim al Buzăului în timpul slujbei de sfințire a bisericii din comuna Plopcasa, județul Buzău

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justin'an spălînd sînta masă în
timpul slujbei de sfințire a bisericii din comuna Plopeasa,
județul Buzău

cop al Buzăului, care avea să officieze, în sobor de preoți și diaconi, sfânta liturghie.

Sfânta liturghie s-a desfășurat solemn, fiind ascultată cu multă evlavie de credincioșii din biserică, precum și de cei din curtea bisericii. În cursul acestei prime liturghii din noua biserică de la Plopeasa de Sus, P.S. Episcop Antim al Buzăului, la rugămintea I.P.S. Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian, a hirotonit în preot, pe seama catedralei mitropolitane din Craiova, pe Diaconul Mircea Popescu.

La sfârșitul sfintei liturghii s-a făcut Polihroniu, după care *Prea Sfințitul Episcop Antim al Buzăului*, luând cuvântul, a rostit următoarele :

Darul Duhului Sfânt ne-a îndrumat astăzi să sfințim această sfântă și dumnezeiască biserică, cu hramul «Adormirea Maicii Domnului», din satul Plopeasa de Sus din Munții Buzăului.

Ați primit, Prea Fericite Părinte Patriarh, să prezidați această sfântă sărbătoare, pentru care fapt Vă mulțumim și Vă exprimăm, în numele clerului și al credincioșilor eparhiei noastre, toată recunoștința și omagiul nostru, rugînd pe Marele Păstor ceresc să Vă dăruiască an mulți, cu deplină sănătate și sporită energie, pentru a cărmui corabia Sfintei noastre Biserici spre liman de fericire și devotată contribuție la noua așezare a scumpei noastre patrii, Republica Socialistă România.

Ați practicat și ați învățat clerul și credincioșii Bisericii să-și îndeplinească cu zel și devotament datoriile de activitate socială și de loialitate față de patrie, spre dezvoltarea tuturor formelor binelui obștesc. Ați deschis larg orizontul ecumenist spre realizarea păcii în lume și înfrățirea popoarelor lumii.

Ca Întîistătător al Bisericii ați vegheat la respectarea postulatelor Sfintei Evanghelii și ale învățăturilor Sfinților Părinți. Ați dat Bisericii valoroasa lucrare a Apostolatului Social. Prin aceasta ați inițiat și ați întreprins o acțiune utilă clerului și credincioșilor Sfintei noastre Biserici, scoțînd în evidență fecunditatea și valoarea socială a Ortodoxiei. Biserica astfel orientată răspunde acum la toate exigențele culturale, sociale și duhovnicești ale credincioșilor, care sînt în același timp cetățeni harnici și devotați ai patriei.

Ținem să exprimăm sentimentele noastre de dragoste frățească și de recunoștință și I. P. S. Firmilian, Mitropolitul Olteniei, inițiatorul zidirii acestei frumoase biserici, fiu al acestui sat.

Prin înălțarea acestui sfînt locaș, comorile de artă bisericească de la noi din țară se înmulțesc. Construcția este completă, desăvîrșită și de proporții cu totul fericite. Arhitectul a realizat o frumoasă lucrare, iar oamenii cunoscători nu-i vor aduce decît laude. Lucrările de finisaj și decorațiile se îmbină armonic cu frumoasa și artistică pictură. Privind această biserică nou înălțată, pe această multe de deal, rămîi încîntat de frumusețea ei, mai ales dacă o compari cu vechea bisericuță de lemn, nimicită de trăsnet cu mai bine de zece ani în urmă.

Eparhia noastră a contribuit și ea cu însemnate sume de bani la realizarea ei, plătiind materiale, manoperă și pictura.

Și iată că azi, 28 septembrie 1969, a sosit și ziua de mare praznic a sfințirii acestei biserici. Așadar, «cu vrerea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh», această sfință și dumnezeiască biserică a devenit locaș al slavei celei mai presus de cuget.

Cu haină cerească, cusută de sus, din dumnezeiescul har, ea se împodobește ca o mireasă și ne cheamă spre veselie pe toți. S-a uns cu Sfântul și Marele Mir și s-a stropit cu apă sfințită, primind harul Duhului Sfânt.

Sfântul prestol a primit spălarea și ungerea cu Sfântul Mir, iar cei patru Evangheliști străjuiesc în cele patru colțuri și astfel, înfășurată în giulgiuri și cu sfințele moaște în piciorul sfintei mese, închipuie mormântul cel de viață dătător al Domnului nostru Iisus Hristos.

Este momentul să zicem și noi acum, împreună cu cîntarea bisericească : «Arătat-ai, Bunule, astăzi Biserica cea făcută de mîndă, locaș al slavei Tale celei mai presus de cuget».

Astăzi, prin venirea slavei Tale, Doamne, biserica aceasta este un adevărat cer pe pămînt ! De aceea, «în biserica slavei Tale sînd, în cer ni se pare a sta». Iată de ce locașurile Domnului sînt iubite și dorite de către cei ce vor să vadă arătat slava feței lui Dumnezeu. Iar una din cîntările sfintei noastre Biserici glăsuiește : «Precum a tăriei celei de sus podoabă, tot așa și cea de jos frumusețe a sfântului locaș al slavei Tale o ai arătat, Doamne ; pe care întărește-l în veacul veacului și primește rugăciunile noastre, care neîncetat se aduc Ție într-însul» (Troparul la 13 septembrie).

După învățătura sfintei noastre Biserici, cuvîntul «biserică» are două înțelesuri, căci prin «biserică» înțelegem atât sfîntul lăcaș de închinare, cît și obștea credincioșilor creștini. Sfîntul Ignatie Teoforul ne învață, zicînd : «Toți ca un singur om adunați-vă în biseria lui Dumnezeu», iar Sfîntul Apostol Pavel ne îndeamnă, zicînd : «Să nu părăsim adunarea noastră» (Evr. X, 25). Cum am putea părăsi, oare, Biserica, această casă a lui Dumnezeu, casa noastră de închinare, casa vieții noastre duhovnicești ! Aici se desfășoară întreaga noastră viață religioasă și aici, înaintea Părintelui nostru ceresc, ne simțim cu toții, cu adevărat, frați și simțim și mai puternică dragostea noastră, a unora față de alții și îndatorirea de a ne susține și a ne ajuta între noi. Căci Biserica ne învață să lepădăm pe omul cel vechi, pe omul patimilor, al poftelor și al răutății și să ne îmbrăcăm în omul cel nou, după chipul Fiului lui Dumnezeu întrupat. Și îndatorirea aceasta de a ne depăși pe noi înșine, de a ne face mai buni, mai drepiți, mai plini de dragoste și de pace, avem prilejul să o înțelegem cu atât mai mult astăzi, cu ocazia înnoirii acestui sfînt locaș, care va deveni o adevărată mamă iubitoare a voastră. Un glas ceresc, parcă, sună astăzi cu și mai multă putere la porțile sufletului nostru, spunîndu-ne : «Vino-ți întru pricepere, omule ; fă-te om nou, în loc de vechi și prăznuiește, o dată cu înnoirea acestui sfînt locaș, înnoirile sufletului. Cele de mult au trecut ; iată toate s-au făcut noi !»

Aici, în acest sfînt locaș, ascultînd cuvîntul lui Dumnezeu, vom lua cunoștință de toate îndatoririle noastre creștinești, care ne vor ajuta

nu numai să devenim buni creștini, ci și cetățeni destoinici ai patriei noastre. Viața noastră, concentrată în jurul bisericii, se va transforma într-un adevărat atelier în care se va făuri conștiința noastră ortodoxă și cetățenească. Iar familia creștină, sub razele de binecuvântare ale harului divin, va deveni o celulă sănătoasă și puternică a vieții noastre sociale.

Înălțarea acestui sfânt locaș este o dovadă evidentă de libertatea religioasă de care se bucură cetățenii patriei noastre. Datorită acestei libertăți religioase, pe întreg cuprinsul Patriei Române se clădesc, se restaurează, se repară și se împodobesc mai mult decît oricînd locașuri de închinare, multe dintre ele de mare valoare istorică și artistică. Îndemn și pildă în această operă de mare însemnătate ne-a dat însuși Prea Fericitul Patriarh, Justinian, care ne-a dat și un însemnat sprijin material, înscriindu-se printre ctitorii și făcătorii de bine ai acestui sfînt și dumnezeiesc locaș. De aceea, biserica aceasta este și vă rămîne mărturie a unui adevărat act de credință strămoșească și va ocupa în istoria bisericească a eparhiei noastre locul unei ctitorii cu adevărat arhieresti.

Ați luat parte, iubiți fii sufletești, la înălțătorul act de sfințire a bisericii din satul vostru și ați gustat cu nesaț bucuria praznicului. Nu vă rămîne altceva de făcut, decît să luați parte și mai departe, duminicile și în celelalte sărbători ale anului, la sfînta și dumnezeiasca liturghie ce se va săvîrși pe sfîntul prestol al acestei biserici.

Să priviți cît mai des spre această casă a Domnului, pe care o aveți acum în mijlocul vostru și să fiți mulțumitori și recunoscători I. P. S. Mitropolit Firmilian, care v-a făcut acest dar neprețuit pentru fericirea și mîntuirea voastră. Să vă siliți a vă arăta vrednici de această podoabă, fiind pildă de viață creștinească și patriotică, adică buni creștini și devotați cetățeni ai patriei.

Mulțumim din toată inima, încă o dată, prea Fericitului Părinte Justinian, care a luat osteneala și a răspuns cu părintească dragoste la invitația de a prezida actul sfințirii bisericii acesteia. Și în numele clerului și credincioșilor eparhiei, în calitate de Episcop eparhiot, îl asigurăm de tot devotamentul, de toată supunerea și ascultarea noastră și rugăm pe bunul Dumnezeu să-i dăruiască ani mulți și rodnici de patriarhicească păstorire.

Mulțumim donatorilor și tuturor celor ce au ajutat la realizarea acestei mărețe opere și ne rugăm ca Dumnezeu să-i binecuvînteze, ca pe unii care iubesc bună podoaba casei Domnului. Mulțumiri aducem și Departamentului Cultelor, care înlesnește condițiile necesare Bisericii, spre a-și putea aduce contribuția ei la zidirea României cele noi.

După aceasta, sub impresia unei profunde emoții, Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian, luînd cuvîntul a spus :

Sîntem coplesiiți de măreția clipelor de față și Vă rugăm să desclărați, în fuga emoțiilor care ne străbat astăzi, cea mai fericită zi a vieții noastre.

Urma Patriarhului Bisericii Ortodoxe Române, pasul și binecuvîntarea Sa au străbătut aceste meleaguri și au umplut aceste priveliști.

Noi, care am frămîntat, în copilăria noastră, pămîntul acesta, care am trăit laolaltă cu foarte mulți dintre colegii de școală și copiii acestui sat — care au îmbătrînit, dar care, fiecare în felul său a lăsat un bob de trudă la înflorirea satului acestuia — noi, zic, sîntem fericiți și putem spune, împreună cu dreptul Simeon: «Acum slobozește, Doamne, pe robul Tău, în pace», că a văzut această prea frumoasă lucrare ajunsă la capăt!

Vă sîntem recunoscători Prea Fericite Părinte Patriarh, că ați avut imensa bunăvoință să coboriți de pe tronul patriarhal pe aceste meleaguri scumpe ale copilăriei noastre și nu vom uita niciodată, în mintea, în cugetul și în sufletul nostru, sprijinul enorm pe care Prea Fericirea Voastră l-ați dat — și materialicește, și spiritualicește — la construirea acestui așezămînt. Precum nu vom uita — și de vom uita, uitată să fie dreapta noastră — să pomenim pururea pe Prea Sfințitul Episcop Antim al Buzăului, care a slujit, care a cheltuit și care, în sfîrșit, s-a străduit în sprijinirea acestei opere.

Dumnezeu și Maica Sa Precurată să vă dea îndelungă sănătate, Prea Fericite Părinte Patriarh și Stăpîne, iar Prea Sfinției Voastre, Părinte Episcop al Buzăului, bogată și plină de har să vă fie viața și păstorirea și de acum încolo. Amin.

În tăcerea plină de evlavioasă așteptare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, luînd cuvîntul a grăit următoarele:

Am răspuns cu plăcere la invitația Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian și a Prea Sfințitului Episcop Antim de a participa astăzi la bucuria lor și a credincioșilor creștini de aici, de la poalele Munților Buzăului, prilejuită de sfințirea bisericii nou-zidită în satul acesta. Și, pînă să pornesc încoace am întîmpinat mai multe obiecțiuni din partea colaboratorilor mei: ba că satul Plopeasa este cel mai din urmă sat, prîzărit prin Munții Buzăului; ba că drumul pînă aici este greu și nu se poate merge decît cu piciorul, de la o anumită distanță, și multe altele. Și totuși am stăruit să răspund la această invitație, pentru că mi-e atît de drag poporul care trăiește în latura munților noștri, fiindcă satele așezate la poalele munților sînt satele care-mi aduc aminte că pe aceste locuri, în văile dealurilor și în umbra pădurilor și la adăpostul munților, s-a plămădit neamul românesc și că plămădirea lui s-a făcut în plămăda credinței ortodoxe creștine. De aceea, toată moștenirea cea mai bună a credinței creștine ortodoxe, a obiceiurilor creștine din primele veacuri, se păstrează cu atîta sfințenie în satele de la poalele munților. Eu însumi sînt fiul unui sat de pe dealurile care se termină spre cîmpie, așa cum Părintele Firmilian este fiul satului acestuia, care se găsește la poalele munților. Și eu, ca și el, am călcat pămîntul satului, alături de țărani din sat, eu însumi fiind fecior de țăran și am lucrat, pînă să ajung preot, umăr la umăr cu el, pe cîmp, în vii, la pomi și m-am mîndrit totdeauna cu satul meu, cu copiii lui, cu colegii mei, cu

care am făcut împreună școala primară. Primesc și acum, dese ori, scrisori de la cei ce mai sînt în viață, cerîndu-mi unele sfaturi, unele îndrumări și le dau din toată inima.

Cu părintele Firmilian sînt prieten de pe cînd nu eram încă episcop, de pe cînd eu eram preot slujitor, profesor și director la Seminarul din Rîmnicu-Vîlcea, iar dînsul era profesor la Seminarul de la Cernica și apoi profesor și director la Seminarul Central din București. Între noi s-a înjghebat o prietenie frățească. Dar pe adevărații mei prieteni eu nu-i socotesc astfel decît atunci cînd ei fac ceea ce fac și eu. Și, de la prietenia noastră de atunci, am ajuns la o frățietate în Hristos, ca arhiepiscopi, amîndoi, cu peste 20 de ani în urmă: el, ca arhiepiscop al Craiovei, eu ca arhiepiscop și mitropolit al Moldovei, și după aceea patriarh. Părintele Firmilian, ca toți mitropoliții și episcopii, este membru al Sfîntului Sinod, care lucrează sub președinția patriarhului și rezolvă toate problemele care privesc viața Bisericii din întreaga țară, ca și a românilor de peste hotare.

Cu Părintele Firmilian, astfel — în episcopat — nu sîntem numai prieteni, ci frați întru Iisus Hristos, Căruia îi slujim și Căruia l-am închinat viața noastră. Și, îndeosebi, dragostea aceasta frățească este și mai puternică, pentru că el este Mitropolitul Olteniei celei minunate, de unde sînt eu, iar dragostea sa față de sfințele locașuri de pe meleagurile oltene, dragostea datorită căreia mînăstirile sînt bine îngrijite, reparate, restaurate și înfrumusețate, iar bisericile ajutate la lucrările de reparații și pictură, cum și întreaga lui viață, legată de prosperarea și înfrumusețarea acestor sfinte locașuri, l-au făcut să fie și mai iubit de mine. Văzînd deci că grija sa se îndreaptă și către satul său de naștere, m-am bucurat nespus de mult, pentru că și eu, cu 15 ani în urmă, m-am îndreptat spre satul meu de naștere și în locul bisericii distruse de vremi am ctitorit acolo o nouă biserică, iar Părintele Firmilian m-a însoțit în satul meu natal, la slujba care s-a făcut cu ocazia sfințirii bisericii.

De aceea, Înalt Prea Sfințite Mitropolit Firmilian, am răspuns cu toată dragostea și cu toată plăcerea la invitația ce mi-ai făcut, fiindcă toată dragostea și toată iubirea mea față de Înalt Prea Sfinția Ta a crescut, în mod cu totul deosebit, prin inițiativa pe care ai luat-o, de a ridica în satul Înalt Prea Sfinției Tale această măreață și frumoasă biserică, ajutîndu-ți satul în care te-ai născut, într-un moment greu din viața lui, fiindcă vechea bisericuță de lemn, de aici, fiind trăsniță, a ars pînă în temelii. Satul ar fi fost în stare să facă și el o bisericuță, desigur nu așa de măreață, dar ar fi trecut mult timp pînă să se termine. Inițiativa Înalt Prea Sfinției Tale, cu ajutorul Prea Sfințitului Episcop Antim al Buzăului — pe care Noi, iarăși, îl iubim și-l prețuim în mod deosebit, tot pentru rîvna aceasta pe care o are față de casa Domnului, de bisericile din eparhia Sa, pe care le ajută, atît în construcții, cît și reparații și în împodobirea cu pictura necesară —, inițiativa aceasta pe care ați luat-o și la care s-a adăugat ajutorul masiv al Episcopiei Buzăului și un ajutor mai mic din partea Patriarhiei o vedem acum minunat împlinită și cu toții ne bucurăm din inimă că putem încredința astăzi

Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului Iisus Hristos acest sfînt locaș, cu hramul Preacuratei Maicii Sale, în care credincioșii din părțile acestea se vor putea aduna totdeauna, în zilele de sărbătoare, ca și în zilele de tristețe și de mîhnire, pentru a putea găsi aici mîngîierea sufletească, în toate necazurile și toate neputințele pe care le aduce viața pentru fiecare credincios.

Să nu uitați, iubiți credincioși, că acolo unde sînt adunați doi sau trei în numele Mîntuitorului Hristos — El însuși ne-a spus acest lucru —, acolo este și El de față. Astăzi ne-am adunat aici trei arhierei, în satul vostru, un săt binecuvîntat de Dumnezeu, fiindcă v-a trimis un dar atît de scump, v-a trimis acest sfînt dar dumnezeiesc, prin inițiativa unui fiu al satului vostru. Dacă Mîntuitorul spune că acolo unde sînt adunați doi sau trei, în numele Său, este și El de față, noi credem că acum, de față fiind trei arhierei și de față fiind clerul nostru și poporul cel binecredincios, și Mîntuitorul nostru este de față, în mijlocul nostru și ne binecuvîntează pe toți.

Cuvintele Domnului care ne spun că acolo unde sînt doi sau trei adunați în numele Său se găsește și El de față, au însemnătate mare în toată viața noastră creștinească și ele stau și la temelie familiei creștine, chiar din momentul în care doi tineri se unesc, în numele lui Dumnezeu, prin Sfînta Taină a Cununiei. Ei sînt la început doi; mai tirziu vor fi trei și mai mulți; iar dacă vor trăi viața lor în numele Mîntuitorului Iisus Hristos și vor împlini cu credincioșie voia Lui cea sfîntă, Hristos va fi de față în casele lor și va binecuvînta, în toată clipa, căminele lor. Dar cu atît mai mult Mîntuitorul Hristos va fi în această sfîntă biserică, atunci cînd toți credincioșii satului vă veți aduna în zilele de sărbătoare și vă veți ruga împreună lui Dumnezeu, pentru sănătatea voastră, pentru mîngîierea voastră duhovnicească și, mai ales, pentru mîntuirea sufletelor voastre.

Noi sîntem alcătuiți din trup și suflet, și, precum este dator cineva să se îngrijească de cele trupești, tot așa este dator să se îngrijească și de cele sufletești. Mîntuitorul Hristos a spus: cînd mergi la altarul tău, deci cînd vei intra în această biserică și-ți vei aduce aminte că ești certat cu fratele tău, lasă darul tău în fața altarului, mergi de te împacă mai întîi cu fratele tău și numai după aceasta adu darul tău la altar. Căci locașul sfînt al bisericii este locașul păcii și al bune înțelegeri între creștini. Să vă aduceți aminte de acest lucru, căci altfel darul vostru nu va putea fi primit de Dumnezeu și rugăciunile voastre nu vor fi ascultate.

Sigur că satul acesta, așezat în pragul Munților Buzdului, e un sat pe un pămînt nu prea roditor și oamenii își duc viața muncind din greu. Dar grija lui Dumnezeu față de oameni e de nepătruns! Căci iată, sub pămîntul acestui sat, Dumnezeu a dat bogăția petrolului. Un dar așa de mare de la Dumnezeu pentru satul acesta, pentru existența credincioșilor de pe aceste meleaguri! De aceea trebuie să fiți mîndri astăzi că, pe lîngă darul pe care-l aveți de la Dumnezeu — și-l avem cu toții — viața noastră, care ne e dăruită de Dumnezeu, avem nu numai un dar

pentru sufletele noastre — această prea frumoasă biserică, făcută de un fiu al satului și de episcopul locului —, ci sub pământ, acolo, Dumnezeu a dat o bogăție, pentru ca oamenii de aici să-și ducă viața mai ușor și cu mai puține griji. Pentru toate aceste daruri trebuie să mulțumiți lui Dumnezeu și la culcare și la sculare, dar mai cu seamă când veți auzi clopotul bisericii sunând, în zilele de sărbătoare, chemându-vă la rugăciune, să nu rămâneți nici unul în nepăsare, pentru ca bunul Dumnezeu să vă binecuvînteze darurile și să le înmulțească, iar nu să le împuțineze. Poate a fost o încercare sau o certare de la Dumnezeu, că biserica cea veche a fost trăsniță! Trebuie să fie întotdeauna o cauză prin care grija lui Dumnezeu față de oameni se manifestă pe căi necunoscute. Căci, iată, în grija Sa față de satul acesta, Dumnezeu dă gîndul cel bun unui fiu al satului și îl face pe acesta să ia inițiativa pentru zidirea acestui minunat sfînt locaș.

De aceea, arătîndu-vă toate adevăruri, repet chemarea mea ca frumoasa biserică, cu sfinți atît de frumos zugrăviți, să nu înghețe. Ea să fie permanent încălzită de inimile voastre, pe care trebuie să le aveți mereu în legătură cu Dumnezeu. Să fie încălzită de prezența voastră la biserică și să fie plină de rugăciunile pe care urmează să le faceți, în zilele de sărbătoare, prea bunului Dumnezeu.

În aceste nădejdi, la binecuvîntările Prea Sfințitului Episcop Antim al Buzăului și ale Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian al Olteniei, adaug binecuvîntările mele, pe care le dau din toată inima credincioșilor adunați astăzi la această sărbătoare comună și, mai ales, credincioșilor din acest sat și vă doresc tuturor nu numai sănătate trupească, ci vă doresc din toată inima sănătate sufletească și împlinirea tuturor rugăciunilor pe care le veți face înduntru acestui sfînt locaș și mă rog bunului Dumnezeu ca binecuvîntarea Sa să rămîină peste voi toți, cu al Său har și cu a Sa iubire de oameni, acum și pururea și în vecii vecilor. Amin.

*

La plecare, înalții Ierarhi numai cu greu s-au putut desprinde din mulțimea credincioșilor care se apropiau cu adîncă evlavie să le sărute mîinile și să le primească binecuvîntările. Și, în timp ce mulțimea credincioșilor a rămas pe loc, pentru ca să treacă prin sfîntul altar, să se închine la sfînta masă și să depună fiecare darurile aduse la biserică în această mare și însemnată zi, înalții Ierarhi, cu o bună parte din clerul slujitor și cu oaspeții veniți de la Craiova, au pornit la Mînăstirea Rătești, unde, la arhondărie a avut loc tradiționala agapă, legată de sfințirea bisericii.

În incinta mînăstirii, înalții Ierarhi au fost întîmpinați de soborul de maici al mînăstirii, în frunte cu P. C. Stareța Pelegrina Marin, sora I. P. S. Mitropolit Firmilian, care au intonat imnul patriarhal. După întîmpinare, în timp ce maicile cîntau Axionul, înalții oaspeți au intrat în biserică, s-au închinat la sfintele icoane și la sfîntul altar și au venit la strana arhierescă. Una din maici a făcut un scurt istoric al mînă-

stirii. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat câteva adînc simțite cuvinte străduitoarelor viețuitoare de la Rătești și le-a împărțit patriarhieresti binecuvîntări.

Agapa de la arhondărie s-a desfășurat într-o atmosferă de caldă cordialitate. Pe fețele tuturor, de la Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și pînă la cel din urmă comesean, se putea citi bucuria prilejuită de sfințirea noului locaș de închinare de la Plopeasa de Sus.

Către sfîrșitul agapei, a luat cuvîntul *P. S. Episcop Antim al Buzăului*, care, exprimîndu-și bucuria de a fi participat la sfințirea bisericii din Plopeasa de Sus, a stăruit asupra prezenței atît de numeroase a credincioșilor adunați la această sfințire și a subliniat rolul tradiției ortodoxe în viața poporului român. A mulțumit apoi Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru vizita făcută Eparhiei Buzăului cu acest prilej, vizită care, deși scurtă, este de o deosebită însemnătate pentru viața eparhiei. A mulțumit de asemenea stareței Mînăstirii Rătești pentru primirea făcută în mînăstire și a încheiat cu cuvintele: «Rog pe bunul Dumnezeu să ne ajute și să ne dea puteri înzécite, ca fiecare să ne împlinim cu cît mai mult folos datoriiile pe care ni le incumbă sarcinile noastre în slujba Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos și spre binele și fericirea patriei noastre scumpe».

A vorbit apoi *I. P. S. Mitropolit Firmilian al Craiovei*, care, printre altele a spus: «Nu ne putem da seama de dimensiunile actului călcării celui dintîi Ierarh al Sfintei noastre Biserici, a Patriarhului țării, într-o așezare modestă, de la poalele Munților Buzăului. Faptul aparține unei adînciri istorice. Vestea cea bună a dragostei și a păcii, pe care ați adus-o pe aceste meleaguri, se înscrie în cronică poporului, în care sînt cuprinși oamenii mari, faptele mari și acțiunile de seamă». *I. P. S. Mitropolit Firmilian* a mulțumit *P. S. Episcop Antim al Buzăului*, pentru tot sprijinul acordat și, adresîndu-se Prea Fericitului Părinte Patriarh a grăit: «Ne-am bucurat nespus că ne-ați numit prieten al Prea Fericirii Voastre și că adevărații prieteni ai Prea Fericirii Voastre nu sînt decît aceia care fac ceea ce faceți Prea Fericirea Voastră. Noi am luat lumină din lumina Voastră și putere din puterea Voastră, care lumină și putere, la Prea Fericirea Voastră, sînt unice». Și *I. P. S.* Sa a încheiat cuvîntul său spunînd: «Vă rugăm să primiți inima noastră, tot ce-i mai de preț în noi, devotamentul nostru sinodal și arhieresc, pentru slujirea Bisericii Ortodoxe Române, în timpuri de mari prefaceri și de fundamentale așezări ale societății noastre, în care prin devotamentul și prin credința lor conducătorii contribuie la propășirea instituțiilor pe care le conduc. Să vă țină Dumnezeu întru mulți, îndelungați și sănătoși ani, pentru ca Sfînta noastră Biserică să poată aduce și mai departe obștei noastre grandioase, ale Tale, dintru ale Tale».

A luat cuvîntul, în fine, *Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian*, care cu totul plăcut impresionat de modul cum a fost întîmpinat pretutîndeni, de credința și evlavia credincioșilor adunați în jurul noii biserici sfințite la Plopeasa de Sus, ca și de cuvintele omagiale ce i s-au

adresat de către cei doi înalți Ierarhi, a exprimat satisfacția de a fi participat la sfințirea acestei ctitorii. Prea Fericirea Sa și-a încheiat cuvîntul, toastînd pentru Conducătorii statului nostru și pentru înflorirea și propășirea scumpei noastre patrii, într-o atmosferă de pace și de bună înțelegere între toți oamenii și toate popoarele.

La ora 16, Prea Fericirea Sa, însoțit de Prea Sfințitul Episcop Antim al Buzăului, a părăsit incinta Mînăstirii Rătești, pornind spre Buzău și de acolo la București. Soborul maicilor mînăstirii, împreună cu toți ceilalți oaspeți care se găseau în incinta mînăstirii au petrecut pe înalții Ierarhi, pînă la poarta mînăstirii, intonînd Imnul patriarhal.

Pr. OLIMP N. CĂCIULĂ

SCHIMB DE TELEGRAME

ÎN TRE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN ȘI SANCTITATEA SA PATRIARHUL ECUMENIC ATENAGORA

Respectînd tradiția raporturilor de frățietate între Întîistătătorii de Biserici Ortodoxe locale, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis, cu prilejul începutului Anului bisericesc, Sanctității Sale Atenagora I, Arhiépiscop al Constantinopolului și Patriarh ecumenic următoarea telegramă:

Întîmpinînd Noul an bisericesc, rugăm fierbinte pe Domnul nostru să Vă dăruiască din belșug har, lungime de viață, sănătate, să reverse cu dărnicie binefacerile Sale asupra tuturor Bisericilor Creștine și să se îndure să acorde pacea Sa lumii întregi.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

*

La această telegramă de felicitare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarea telegramă de mulțumire:

Prea Fericite și Prea Sfințite Arhiépiscop al Bucureștiului, Mitropolit al Ungrovlahiei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Autocefale a României, Preaiubite și mult dorite în Hristos Dumnezeu frate și împreună liturghisitor al smereniei Noastre, D. D. Justinian, îmbrățișînd frățeste în Domnul pe venerabila Prea Fericirea Voastră, preaplăcut Vă salutăm.

Primind cu multă mulțumire urările frățesti de Anul nou bisericesc ale Prea Fericii Voastre, preaiubite și mult dorite nouă, din toată inima urăm în dragoste și Prea Fericii Voastre și preasfintei Biserici un an folositor și plin de daruri cerești.

Domnul Dumnezeuul nostru să dăruiască noul an început cinstitei Prea Fericii Voastre, sfințelor Biserici și lumii întregi, liniștit și pașnic.

*Îmbrățișăm încă o dată pe Prea Fericirea Voastră în sărutare sfântă și rămînem cu dragoste frățească și deosebită cinste,
Al venerabilei Prea Fericirii Voastre iubit frate în Hristos,*

20 septembrie 1969

† **ATENAGORA al Constantinopolului**

* * *

**ÎNTRE PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN
ȘI SANCTITATEA SA PAPA PAUL AL VI-LEA**

În cadrul schimbului de scrisori devenit tradițional între Întîistătătorii de Biserici creștine, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Sanctității Sale Papii Paul al VI-lea, cu prilejul zilei sale de naștere, următoarea telegramă de felicitare :

Cu prilejul aniversării zilei Voastre de naștere, adresăm Sanctității Voastre urările Noastre cele mai bune, în dragostea Domnului vieții, Mîntuitorul nostru Iisus Hristos.

26 septembrie 1969

† **JUSTINIAN**
Patriarhul României

*

La această telegramă de felicitare Prea Fericitul Patriarh Justinian a primit următoarea telegramă de mulțumire:

Mulțumim cu căldură Prea Fericirii Voastre, pentru delicatul Vostru mesaj de urări, care ne-a mișcat, și Vă asigurăm de rugăciunea Noastră frățească în Hristos-Mîntuitorul.

4 octombrie 1969

PAULUS P. P. VI

* * *

**ÎNTRE GRAȚIA SA DR. MICHAEL RAMSEY, ARHIEPISCOP DE
CANTERBURY ȘI PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN**

Raporturile prietenești și frățești obișnuite între Întîistătătorii de Biserici creștine, au căpătat un caracter deosebit de adînc și de intim între Întîistătătorul Bisericii Anglicane — Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit, și Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Române — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Cunoscîndu-se reciproc și cunoscînd și viața bisericească cu toate momentele ei mai de seamă, cei doi Întîistătători de Biserici schimbă cu regularitate între ei telegrame și scrisori irenice.

Aşa s-a întâmplat în cursul lunii octombrie 1969, când Grația Sa Dr. Michael Ramsey a sărbătorit împlinirea a patru decenii de slujire preoțească; și așa s-a întâmplat și cu prilejul praznicului Sfântul Dimitrie Basarabov, ale cărui moaște sînt păstrate în catedrala patriarhală din București.

Cu acest din urmă prilej Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, a trimis Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian următoarea telegramă :

Prea Fericirea Voastră,

Cu prilejul însemnatei sărbători a Sfântului Dimitrie, Vă transmitem felicitările și sincerele Noastre rugăciuni pentru Prea Fericirea Voastră și credincioșii sfintei Voastre Biserici.

MICHAEL
Arhiepiscop de Canterbury

*

La această telegramă de felicitare Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Grației Sale Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit, următoarea telegramă de mulțumire:

Grația Voastră,

Mișcați de participarea Voastră, prin frățestile felicitări și sincerele rugăciuni, la sărbătoarea Sfântului Dimitrie, Vă mulțumim din toată inima și cerem celor doi Sfinți Dimitrie să mijlocească Grației Voastre fericire și propășire Sfintei Voastre Biserici.

† **JUSTINIAN**
Patriarhul României

*

* *

ÎNTRU PREA FERICITUL PATRIARH JUSTINIAN ȘI PREA FERICITUL PATRIARH GHERMAN AL SERBIEI

Raporturile frățesti dintre Bisericile Ortodoxe surori se manifestă nu numai prin semnalarea reciprocă a momentelor festive din viața fiecărei Biserici, ci și prin atenta purtare de grijă de felul cum se dezvoltă viața întregului popor în care trăiesc credincioșii fiecărei Biserici. În această înțelegere și trăire, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis, în numele Ierarhilor, clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe, Prea Fericitului Patriarh Gherman al Bisericii Ortodoxe Sîrbe, următoarea telegramă de compasiune după catastrofalul cutremur de pămînt de la Bania Luka :

Prea Fericirea Voastră,

Deplîngînd înapămintătoarea catastrofă provocată de cutremurul de pămînt care a distrus orașul Bania Luka și împrejurimile, Vă exprimăm frățeasca Noastră compasiune pentru victimele groaznicului eveniment, și rugăm pe Milostivul Dumnezeu să apere poporul și țara Iugoslaviei.

29 octombrie 1969

† JUSTINIAN
Patriarhul României

*

La această telegramă Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următoarea telegramă de răspuns:

*Prea Fericirea Voastră,
Iubite Frate în Hristos,*

Cu foarte mare recunoștință am primit telegrama Prea Fericirii Voastre, prea respectată și scumpă Nouă, pe care ați binevoit a ne-o trimite cu ocazia cutremurului catastrofal de la Bania Luka.

Sentimentele frățești pe care ați avut bunătatea să ni le exprimați ne îmbărbătează și ne mîngîie pentru grelele lovituri suferite de populația acestui oraș, ca și pentru încercările pe care le va mai avea de îndurat.

Dorind tot ce este mai bun pentru Prea Fericirea Voastră, prea respectată și scumpă Nouă, pentru clerul care Vă este încredințat și pentru credincioșii Bisericii Române, sora Noastră, Vă salutăm și de data aceasta, cu căldură, trimițîndu-Vă îmbrățișarea Noastră în duh, și rămînem al Vostru totdeauna devotat Frate și împreună-slujitor.

† GHERMAN
Patriarhul Serbiei

DESCHIDEREA NOULUI AN ȘCOLAR 1969—1970 LA ȘCOLILE TEOLOGICE ALE PATRIARHIEI ROMÂNE

Potrivit prevederilor regulamentare, în ziua de 1 octombrie 1969, la Institutele teologice de grad universitar și la Școlile de cîntăreți bisericești și Seminariile teologice din cuprinsul Patriarhiei Române s-au început în mod oficial cursurile noului an școlar 1969—1970. Deschiderea festivă — intrată în tradiția învățămîntului nostru teologic — a avut loc la fiecare școală în primele zile ale acestei luni și pretutindeni a fost onorată cu prezența Chiriarhului locului sau a delegaților acestuia.

În rîndurile de mai jos vom înfățișa cîteva aspecte, momente și idei semnificative de la aceste festivități.

La Institutul și Seminarul teologic din București — care funcționează în același imobil — deschiderea festivă a noului an școlar 1969—1970 a avut loc în ziua de 1 octombrie 1969, o dată cu deschiderea oficială a cursurilor.

În dimineața acestei zile în paraclisul Sfînta Ecaterina s-a oficiat slujba utreniei și a sfîntei liturghii urmate de un Te-Deum cu sfințirea apei mici.

După aceea, într-o atmosferă de bucurie și de însuflețire duhovnicească, a avut loc în sala de festivități a Institutului teologic deschiderea oficială a cursurilor noului an școlar. La festivitate au participat Prea Sfințitul Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, delegatul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian. Au participat de asemenea corpul didactic de la Institutul și de la Seminarul teologic în frunte cu P.C. Rector Diac. Prof. N. Nicolaescu și cu Dl. Director Prof. Nicolae Grosu.

Corul studenților și elevilor sub conducerea D-lui Prof. Nicolae Lungu a întîmpinat pe reprezentantul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian cu Imnul arhieresc.

După aceea, corul studenților și elevilor a intonat «Rugăciune» de I. Popescu-Pasărea. A luat cuvîntul apoi P.C. Diac. Prof. N. I. Nicolaescu, rectorul Institutului. Redăm o parte din cuvîntarea P.C. Sale.

«Cu ajutorul bunului Dumnezeu, Părintele luminilor, inaugurăm astăzi, în mod sărbătorec, deschiderea unui nou an universitar la Institutul nostru. Cu această inaugurare, intrăm în al 21-lea an de cînd activitatea profesorilor, doctoranzilor și studenților noștri se desfășoară sub directa oblăduire a Sfîntului Sinod și sub înțeleapta îndrumare și caldă purtare de grijă a Prea Fericitului Părinte Patriarh

Justinian, binecuvîntat ctitor al reîntregirii și înfloririi Bisericii noastre strămoșești.

Începînd din această frumoasă zi de toamnă, în fața noastră, a corpului didactic, se află din nou o pleiadă de tineri ucenici, care se declară însetați de lumina științei celei dumnezeiești și doritori să-și desăvîrșesc pregătirea pentru sfînta Taină a Hirotoniei. Din toată inima, îi felicităm pentru idealul sacru pe care și l-au ales și rugăm pe Cel Atotputernic să reverse cu îmbelșugare binecuvîntarea Sa peste nobilele lor strădanii.

Luînd pildă de la înaintașii care au ilustrat învățămîntul teologic și cartea bisericească în istoria Ortodoxiei și în trecutul Bisericii noastre, profesorii, conferențiarilor și asistenții Institutului nostru se vor strădui să le îmbogățească mintea cu aprofundarea eternelor temeuri ale credinței și trăirii creștine, să le aprindă în inimi focul sacru al rivnei pentru slujirea binelui obștesc și să-i ajute a-și însuși cît mai deplin, o dată cu lumina dumnezeieștilor învățături, și deprinderile practice necesare unor buni slujitori ai altarului.

Prin grija Prea Fericitului Părinte Patriarh și a celorlalți Înalt Prea Sfințiți și Prea Sfințiți Membri ai Sfîntului Sinod, Institutul nostru are dascăli cu înaltă pregătire profesională și înzestrați cu o bogată experiență didactică, educativă și cărturărească. Studiile publicate de ei și participarea lor la diferite reuniuni teologice și bisericești au ridicat prestigiul Institutului nostru atît în ogorul Ortodoxiei cît și pe plan interconfesional. De asemenea, contribuția lor la buna desfășurare și la deplina reușită a cursurilor de îndrumare pastorală, misionară și socială a clerului a fost răsplătită cu alese și încurajatoare aprecieri din partea conducerii noastre bisericești.

Amintim aceste lucruri pentru a îndemna pe studenții și doctoranzii noștri să aibă toată încrederea în pregătirea teologică, în metoda didactică, în experiența misionară și în patriotismul acelora care le cer, începînd de astăzi, pentru un nou an universitar, frecvență regulată și atenție susținută la orele de curs și de seminar; sîrguință neobosită la pregătirea lucrărilor de seminar, a colocviilor ce-i așteaptă în luna februarie și a examenelor pe care trebuie să le depună în iunie; evlavie sinceră și participare activă atît la sfintele slujbe oficiate în paraclis, cît și la rugăciunile cômune rostite sau cîntate în incinta școlii. Aceasta, deoarece Dvs, ca studenți teologi, deci ca viitori preoți, sînteți chemați a vă pregăti să răspundeți cu competență la întrebarea pusă de Mîntuitorul oarecînd unui tînăr care voia să știe ce să facă spre a dobîndi viața de veci: «În lege ce este scris? Cum citești într-însa?» Ca studenți teologi și deci ca viitori preoți, stă înaintea cugetului fiecărui dintre Dvs. dubla întrebare pusă Apostolilor de Mîntuitorul, cînd se retrăsese cu ei în părțile Cezareii lui Filip: «Cine zic oamenii că sînt Eu, Fiul Omului? Dar voi, cine ziceți că sînt Eu?»

Ca să răspundeți cum se cuvine unor asemenea întrebări, pentru conștiința Dvs. și pentru răspunderea ce apasă asupra Dvs., trebuie să studiați temeinic izvoarele credinței și temeurile trăirii creștine, să cunoașteți profund nevoile sufletești ale credincioșilor, să fiți pătrunși

de simțul răspunderii față de Hristos, față de Biserică, față de societate».

În continuare, a vorbit Dl. Prof. Nicolae Grosu, directorul Seminarului, care a spus printre altele: «Școala de cîntăreți bisericești și Seminarul teologic de sub înalta și directa oblăduire a Întîistătătorului Bisericii strămoșești inaugurează de asemenea, cu ajutorul bunului Dumnezeu, deschiderea noului an școlar 1969—1970. În ambianța idealurilor culturale, duhovnicești și cetățenești pe care le slujim în acest așezămînt de învățămînt al Bisericii, avem astfel un moment de sărbătoare.

Popasul luminat la sfințele slujbe din această dimineață, cu adînciri și dăruiri de spiritualitate, de înțelepciune sfîntă, de înaripare duhovnicească a sufletelor și de rugăciuni înălțate cu căldură către Cel Atotputernic, ne-a pregătit și sfințit clipele de entuziasm, de însuflețire caracteristică și de deosebit freamăt spiritual al acestei prime zile a unui nou an școlar.

Într-adevăr, acum din nou, o dată cu făcliile sărbătorești din paraclisul școlii, s-au aprins mai viu luminile credinței și ale idealului creștin în sufletele noastre. Valorile duhovnicești și culturale, visticiriile de har și belșug de binecuvîntări cerești ale Sfintei noastre Biserici sînt acum mai aproape de inima noastră și ne cheamă, ca în fiecare an la această dată, pe culmi de înalte și sfinte orizonturi, în splendoarea cărora se deschid priveliști și perspective de adevăruri eterne și de frumuseți spirituale pline de măreție.

Pe linia imperativelor de principii și a idealurilor care ne însuflețesc strădaniile în slujba Bisericii și a Patriei, este cît se poate de firesc ca gîndurile și sentimentele noastre să se lumineze astfel, căci începutul unui nou an de muncă școlară, pornirea solemnă la drum pentru noua etapă didactică ce ne stă în față, reprezintă pentru noi — dascăli, elevi și ostenitori în această aleasă vatră de lumină și slujire a Sfintei noastre Biserici — un moment de negrăită înălțare sufletească, de aprimdere a entuziasmului în hotărîrile de muncă rodnică, pentru a face cît mai accesibilă iscusita cărții slovă și pentru a lămuri cărările spre morală și ideal; reprezintă totodată pentru noi un moment de laudă a virtuții și a iubirii de înțelepciune, un îndemn la dăruirea aprinsă în slujba splendorilor culturale și duhovnicești, după frumosul cuvînt al Sfîntului Apostol Pavel către ucenicul său Timotei: «De aceea îți aduc aminte, să înflăcărezi darul lui Dumnezeu, care este întru tine...» (II Tim. I, 7).

În continuare, corul studenților și elevilor a intonat *Mare este taina creștinătății* de I. Popescu-Pasărea, după care P. C. Pr. Dumitru Stăniloae a ținut tradiționala prelegere inaugurală, vorbind despre *Ortodoxia în actualitate*. Cu acest prilej s-au accentuat coordonatele majore ale Ortodoxiei și sensurile și temeurile care fac din Ortodoxie o credință vie și actuală. Aceasta, pentru că Ortodoxia are cea mai mare înțelegere pentru viață și cea mai mare capacitate de adaptare, putîndu-se concilia cu orice formă de progres.

Corul studenților și elevilor a intonat apoi *Trei culori* de Ciprian Porumbescu.

La sfârșit, a luat cuvîntul Prea Sfințitul Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, care a pus cîteva probleme interesante, între care problema locului fiecărui creștin în contextul menirii Ortodoxiei și a străduințelor Ortodoxiei în lumea de azi. Prea Sfinția Sa a sugerat ideea ca distanța dintre familie și școală să devină cît mai mică, în sensul că școala să devină și o familie, iar familia, la rîndul ei, și o școală. Prea Sfinția Sa a relevat minunatele condiții materiale și spirituale pe care le au studenții teologi de astăzi, și în general tineretul din întreaga noastră țară, condiții care garantează succesul în procesul de învățămînt și de formare umană și cetățenească. Este de mare importanță pentru reușita strădaniilor studenților teologi încadrarea într-un destin în mod conștient, fiindu-le clară studenților teologi menirea lor. Toate acestea îl feresc pe studentul teolog de mode nefaste. Nu trebuie să se uite că educația pe care o primește studentul teolog în școlile teologice se leagă de misiunea Bisericii în lumea de azi. Cuvîntarea Prea Sfințitului Episcop Antim Țirgovișteanul s-a încheiat printr-un duhovnicesc îndemn la muncă, urînd studenților sporuri și alese roade duhovnicești în strădania lor, felicitîndu-i în același timp pentru rezultatele obținute pînă acum.

Festivitatea de deschidere a noului an de învățămînt teologic a luat sfârșit în acordurile *Imnului arhieresc*, cîntat de întreaga asistență.

La Institutul teologic din Sibiu. — Festivitatea deschiderii noului an școlar a avut loc în ziua de duminică 5 octombrie a.c. În dimineața acelei zile profesorii și studenții Institutului au participat la slujba sfintei liturghii oficiate în sobor în catedrala mitropolitană, în prezența I. P. S. Nicolae, mitropolitul Ardealului. Răspunsurile au fost date de corul mixt al catedralei, iar predica zilei a fost rostită de P. C. Pr. Prof. Milan Șesan. La sfârșitul slujbei, într-o scurtă alocuție ocazională, I. P. S. Mitropolit Nicolae a înfățișat celor de față unele aspecte din mersul vieții bisericești din Arhiepiscopia Sibiului din ultima vreme.

După aceea, la orele 12, în aula Institutului teologic a avut loc un program festiv în prezența Chiriarhului locului și a însoțitorilor I. P. S. Sale și a altor invitați, printre care și Dl. Vicar episcopal Dr. Herman Binder, decanul Secției evanghelice-luterane C. A. din Sibiu a Institutului teologic protestant mixt din Cluj.

Programul a început cu intonarea cîntării *Taina creștinătății* executată de corul studenților teologi sub conducerea P. C. Conf. Gh. Șoima, după care a luat cuvîntul P. C. Pr. Prof. Isidor Todoran, rectorul Institutului teologic, care într-o substanțială cuvîntare a arătat raportul strîns dintre teologie «ca funcție a Bisericii lui Hristos în chemarea ei de învățătoare» și școala teologică «ca laborator spiritual» al Bisericii, unde se însușește teologia. Strînsa legătură și «marea importanță a teologiei și a școlii teologice — a subliniat P. C. Sa — apar cu evidență. Nu-i vorba, firește, despre o cunoaștere despre Dumnezeu, adică despre o teologie, rece, strict teoretică, abstractă și impersonală, ci este vorba despre o cunoaștere concretă, trăită, vie, despre o cunoaștere-lu-

mină de viață, o cunoaștere tradusă în faptă prin iubire de Dumnezeu și de oameni». De aceasta ne încredințăm atât istoria Bisericii universale cât și istoria Bisericii noastre românești, din care aflăm că «epocile de bună funcționare a școlilor teologice coincid cu acelea în care credința luminată de învățătura despre Dumnezeu, de teologie adică, ridică și intensifică viața religioasă și bisericească, ridicând și intensificând prin aceasta viața în general. Și, dimpotrivă, momentele când se constată o decădere a școlilor teologice sau când funcționarea acestora este desprinsă de realitățile concrete ale vieții sînt în același timp și momente de decădere a vieții bisericești. Și explicația acestui fapt este simplă, căci credința luminată de învățătură, de teologie se traduce conștient și fără zăbavă în faptă creștinească concretă, pe cînd credința rămasă neluminată de învățătură, de teologie riscă să decadă în simplă superstiție, iar practica religioasă în simplu tradiționalism osificat, sau într-un ritualism și formalism sec, lipsit și străin de viață».

În ultima parte a cuvîntării sale, Părintele Rector, adresîndu-se noilor studenți ai Institutului, studenții din anul I, le-a spus: «Consacrați-vă cu pasiune mărețului țel pe care l-ați mărturisit, la intrarea voastră în acest Institut universitar, pentru a vă merita pe deplin locul pe care îl ocupați, ca să vi-l puteți menține cu cinste și demnitate, și împreună cu colegii voștri mai mari, puneți în acțiune elanul vostru de viguroasă tinerețe și de clocotitoare energie, pe care să n-o lăsați să se impuțineze sau să lincezească devenind nelucrătoare; fiți cu toții plini de grijă ca fructul spre care năzuiți și vreți să-l culegeți să nu se istovească încă în floare».

După aceea, anunțînd ieșirea la pensie a P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad, fost rector al Institutului timp de 17 ani și a P. C. Pr. Simion Radu, fost spiritual al Institutului, le-a exprimat în numele întregului corp profesoral «cele mai calde mulțumiri și adîncă recunoștință» și i-a asigurat «de toată prețuirea și de toată frățeasca dragoste», urîndu-le multă sănătate și deplină mulțumire sufletească pentru tot restul vieții.

Încheindu-și apoi cuvîntarea, Părintele Rector a exprimat sentimente de aleasă și nețărmurită recunoștință pentru grija purtată învățămîntului teologic față de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, față de Chiriarhii Bisericii Ortodoxe din Ardeal și Banat în frunte cu II. PP. SS. Mitropoliți Nicolae Mladin și Nicolae Corneanu, precum și față de Conducerea Departamentului Cultelor în frunte cu Dl. Secretar general, Prof. Dumitru Dogaru.

La sfîrșitul festivității a luat cuvîntul I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, care, exprimîndu-și bucuria participării la deschiderea unui nou an școlar, a legat deschiderea noului an școlar universitar de vechimea de peste 150 de ani a acestui focar de cultură teologică ortodoxă din Ardeal. «Deschizînd azi noul an universitar 1969—1970, noi îl începem cu conștiința că sîntem continuatorii vrednicilor noștri înaintași. Așa cum valul la izvor este mai mic și pe măsură ce înaintază tot crește, tot așa și noi adăugăm un nou val la valorile vieții acestei școli, facem să crească viața ei. Și noul val pe care-l adăugăm nu este un val oarecare, ci un val care amplifică și care merge plin de măreție îna-

inte împreună cu poporul, împreună cu Biserica noastră Ortodoxă». Noi — a subliniat I. P. S. Mitropolit Nicolae — «sîntem ancorați în actualitate, mergem cu valul lumii vremii noastre, nu numai ca fii ai Bisericii și pentru că Biserica a fost totdeauna împletită cu viața poporului, a mers în pas cu viața acestui popor și a adus contribuția ei la proșirea lui, ci și pentru că Biserica este alături de năzuințele superioare actuale ale poporului». Legînd de actualitate învățătura Mîntuitorului Hristos, păstrată și propovăduită în toată puritatea și măreția ei de Biserica Ortodoxă, I. P. S. Mitropolit Nicolae a spus în continuare: «Vremea noastră ne-a oferit marea bucurie să vedem că în învățătura lui Hristos sînt date principiile de bază moral-sociale, care azi își găsesc o așa de frumoasă împlinire în viață. Acestea sînt principiile: libertății, egalității, fraternității, dreptății sociale, păcii și înfrățirii între oameni și popoare».

În lumina acestor adevăruri și realități, «tinerii studenți care vin să se împărtășească din gloria înaintașilor lor și, în același timp, să se împărtășească și din îndrumările și comoara de cunoștințe ale corpului profesoral de azi, din învățăturile și din viața care se desfășoară în cadrul Institutului, trebuie de la început — a subliniat I. P. S. Sa — să aibă ferma convingere că ei sînt oameni ai actualității, că sînt creștinii vremurilor noi, și, ca atare, au îndatorirea ca din Evanghelia lui Hristos să scoată mereu apă de viață nouă, să fie ei înșiși izvor de viață nouă, atît din punct de vedere religios-moral cît și din punct de vedere pastoral-social și patriotic». În continuare a arătat că învățătura, pregătirea intelectuală — condiția esențială a reușitei lor — nu trebuie despărțită de pregătirea moral-spirituală, fundamentul profilului adevărat al slujitorului altarului. De aceea, rugăciunea, de unul singur sau în comun prin participarea la sfintele slujbe, și în chip deosebit la sfînta liturghie, trebuie să devină un imperativ, o necesitate vie pentru fiecare dintre studenții teologi. Aceasta, deoarece «teologia nu înseamnă numai «cuvînt despre Dumnezeu», adică să vorbești despre Dumnezeu, ci și să trăiești în El și cu El. Căci Sfîntul Simeon Noul Teolog ne atrage atenția: «Cum poți vorbi despre Dumnezeu, dacă sufletul tău nu simte fiorul acestei prezențe și lucrarea lui Dumnezeu?» Deci, ca teolog, trebuie întîi să trăiești în Dumnezeu, nu numai să vorbești despre Dumnezeu. «Contactul cu Dumnezeu, în Iisus Hristos, în sfintele slujbe ale Bisericii, în rugăciunea personală a fiecăruia, la care se adaugă acțiunea educativă a corpului profesoral, care nu are numai o lucrare de transmis cunoștințe, ci și de educație duhovnicească, constituie baza adevăratului teolog».

În ultima parte a cuvîntării sale I. P. S. Mitropolit Nicolae și-a exprimat deplina bucurie și a salutat prezența la acest moment festiv ca reprezentant al Institutului teologic protestant mixt din Cluj a D-lui Prof. Herman Binder, decanul Secției evanghelice-luterane C. A. din Sibiu, arătînd că «spiritul de înfrățire — coordonată a ecumenismului — este o realitate vie în țara noastră, care ne unește pe toți». Acest spirit de înfrățire între credincioși aparținînd diferitelor culte religioase din țara noastră este atît de viu, «încît cu prilejul deplasării mele la sfîntiri

de biserici sau în vizite canonice și pastorale, pretutindeni, erau prezenți și reprezentanții celorlalte culte care aveau biserici în acele locuri».

După aceea, I. P. S. Mitropolit Nicolae a mulțumit pentru activitatea desfășurată și a împărtășit arhieresti binecuvântări celor doi profesori trecuți la pensie : P. C. Pr. Dr. Sofron Vlad, fostul rector și P. C. Pr. Dr. Simion Radu, fostul spiritual al Institutului teologic din Sibiu.

În încheiere, I. P. S. Sa a mulțumit Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, pentru permanenta purtare de grijă a învățămîntului teologic, asigurîndu-l de «deosebită prețuire, sincer devotament și toată dragostea». A mulțumit, de asemenea Departamentului Cultelor, pentru «atenția, bunăvoința și înțelegerea arătată Institutului teologic din Sibiu».

Tuturor celor de față, în numele ierarhilor ortodocși din Ardeal și al său personal, I. P. S. Mitropolit Nicolae a împărtășit înalte binecuvântări arhieresti și le-a urat spor în muncă și deplin succes cu roade cît mai bogate.

Cu prilejul festivității de deschidere a noului an universitar au fost trimise telegrame de recunoștință și devotament din partea Rectoratului, profesorilor și studenților Institutului teologic din Sibiu, Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, D-lui Prof. D. Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, I. P. S. Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului, P. S. Teoctist, episcopul Aradului, P. S. Teofil, episcopul Clujului și P. S. Valerian, episcopul Oradiei.

La Seminarul teologic din Buzău. — Deschiderea festivă a noului an școlar a avut loc în ziua de 1 octombrie 1969 prin oficierea în paraclisul Sfintei Episcopii a unui Te-Deum cu polihroniu și a sfeștaniei, în prezența P. S. Antim, episcopul Buzăului, a P. C. Pr. Gabriel Cocora, vicar eparhial și a PP. CC. Părinți Consilieri. Slujba Te-Deumului a fost oficiată în sobor, iar răspunsurile au fost date de corul elevilor.

După polihroniu a vorbit P. C. Prof. Dumitru Luca, directorul Seminarului, care a scos în evidență importanța deschiderii unui nou an școlar pentru învățămîntul teologic seminarial din țara noastră în general și pentru seminarul teologic din Buzău în special. A subliniat bucuria ce se citește pe chipurile tuturor celor de față, acum la începerea unui nou an de muncă, dar și importanța și semnificația acestei munci, care cere perseverență pentru ca roadele ce se vor culege să fie de o cît mai bună calitate, atît pentru pregătirea imediată a tinerelor vîltoare cît și pentru pregătirea lor de viitor, cînd vor intra în vîltoarea vieții, ca păstori de suflete, unde vor avea a răspunde și față de ei înșiși și față de păstoriții lor, atît din punct de vedere sufletesc cît și din punct de vedere cetățenesc. «Noi profesorii și conducătorii școlii ne dăm seama că munca ce ne stă înaintea este o muncă grea, de mare răspundere, atît înaintea lui Dumnezeu cît și înaintea Bisericii Lui și a societății în general. Aceasta, pentru că instruirea și educația tinerilor teologi trebuie să se ridice la înălțimea cerințelor vremurilor pe care le trăim, cultura omenirii fiind în plin progres».

După ce a amintit că recent centrul eparhial a avut bucuria de a primi vizita Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și a I. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, veniți la sfințirea bisericii din satul de naștere al I. P. S. Mitropolit Firmilian — cu care prilej au auzit din gura Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Române alese cuvinte de învățătură creștină și frumoase aprecieri despre învățămîntul teologic din trecut și de azi de pe plaiurile buzoiene, — Părintele Director al Seminarului a adresat elevilor un cald îndemn de muncă și disciplină, spunînd: «Trebuie ca voi să munciți conștiincios, cu dragoste și rîvnă deosebită pentru tot ce faceți, să învățați neîncetat, să fiți disciplinați, ca să vă puteți bucura de roade cît mai bogate și cantitativ și calitativ, ca să vă onorați pe voi înșivă și să onorați în aceeași măsură și pe părinții și educatorii voștri și școala unde vă formați ca slujitori ai altarelor. Munca este temelia pregătirii și a reușitei depline în viață. Fiți, dar, înțelepți și înțelegeți ce vi s-a spus și vi se spune mereu cu privire la îndatoririle voastre de elevi cu un profil deosebit de ceilalți. Iar pe voi, dragi elevi, care ați pășit pentru prima dată pragurile acestei școli pe baza unui concurs selectiv, vă îmbrățișăm cu caldă dragoste părintească, ca pe fiii noștri mai mici și sperăm că veți fi copii cuminți, silitori la carte și mai cu seamă disciplinați, așa, adică, cum se cere unui elev seminarist care se pregătește să slujească altarului. Nu uitați că părinții voștri v-au adus aici din dragostea și evlavia ce o au față de sfînta Biserică. Nu uitați că părinții parohi din satele voastre au garantat cu recomandarea ce v-au făcut-o despre purtarea voastră aleasă, despre înclinarea voastră spre preoție. Purlați-vă așa fel ca să nu-i dezamăgiți».

În ultima parte a cuvîntului său, după ce a urat corpului profesoral spor deplin în munca ce vor desfășura în noul an școlar, Părintele Director a exprimat omagii de recunoștință și devotament Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, P. S. Episcop Antim al Buzăului, P. S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos, oblăduitorii direcți ai acestei școli, precum și Departamentului Culțelor pentru sollicitudinea și sprijinul acordat.

În încheiere, a luat cuvîntul P. S. Episcop Antim. Adresîndu-se mai întîi elevilor le-a vorbit despre vocația preoțească, ilustrînd aceasta cu marile chemări la apostolat făcute de Mîntuitorul Hristos Sfinților Apostoli Andrei și Petru și celorlalți din ceata celor doisprezece precum și Sfîntului Apostol Pavel, căruia i s-a arătat în chip minunat pe drumul Damascului. Pentru ca germenii vocației să se dezvolte deplin și armonic, «prima noastră grijă — a ținut să sublinieze P. S. Sa — este aceea de a crea o atmosferă de adevărată pietate, căci nici o lucrare solidă, morală sau intelectuală, nu se poate săvîrși fără aceasta, după cum spune și Sfîntul Apostol Pavel: «Evlavia este de folos pentru toate lucrurile, avînd făgăduința vieții de acum și a celei viitoare» (I Tim. IV, 8).

Vom căuta să introducem în programul de activitate al școlii ore de reculegere, de meditație religioasă, pentru a crea în sufletele elevilor

noștri convingeri trainice despre Sfânta Taină a Preoției, despre apostolatul sacerdotal. În acest scop, trebuie depuse din partea noastră toate eforturile spre a câștiga sufletele elevilor pentru idealul sacerdotal-preoțesc. Ne vine în ajutorul acestei strădanii practica liturgică, sublimitatea și frumusețea serviciului divin, atmosfera din biserică. După cum este știut, întregul nostru cult ortodox converge spre același centru: Iisus Hristos, iar Biserica exprimă aceasta prin toate manifestările ei liturgice. De aceea, vom pune accent deosebit pe slujbele zilnice ce se vor oficia în paraclis și în primul rând pe slujba sfintei liturghii, centrul cultului ortodox, spre a familiariza pe fiecare elev cu teologia altarului. Prin aceasta ne vom îndeplini o sfință datorită față de Biserică, dând preoți bine instruiți, «buni bisericosi», dar și față de patrie, dând în adevărații preoți bine orientați, care știu «să dea Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu» (Matei XXII, 21), cetățeni cinstiți, corecți și devotați pînă la sacrificiu.

În încheiere, P. S. Episcop Antim a exprimat sentimente de deosebit devotament Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, vădindu-și nespusa bucurie și marea cinste ce s-a făcut eparhiei Buzăului prin vizitarea ei de către Prea Fericirea Sa, cu prilejul sfințirii bisericii din comuna Plopeasa.

A mulțumit, de asemenea, conducerii Departamentului Cultelor pentru atenția și sollicitudinea arătate școlii eparhiale de sub directa sa oblăduire. Tuturor celor de față, profesori, elevi, P. S. Episcop Antim le-a împărtășit binecuvîntări și le-a urat spor în muncă cu depline succese în noul an școlar.

La Seminarul teologic de la Mînăstirea Neamț. — În dimineața zilei deschiderii anului școlar, în paraclisul Seminarului s-a oficiat slujba de sfințire a apei mari precum și un Te-Deum de către un sobor alcătuit din părinții profesori ai școlii, în prezența P. C. Pr. Scarlat Porcescu, vicarul Arhiepiscopiei Iașilor, delegat al I. P. S. Iustin, mitropolitul Moldovei și Sucevei și a P. C. Pr. Gh. Vlad, delegat al P. S. Partenie, episcopul Romanului și Hușilor. Erau de față stareții Mînăstirilor Neamț și Secu, părinți și rude ale elevilor. Slujba s-a încheiat cu obișnuitul polihroniu. După aceea, cei prezenți au trecut în sala de festivități, unde s-a desfășurat programul festiv.

După intonarea imnului *Republică, măreață vatră*, executat de corul elevilor sub conducerea P. C. Pr. Constantin Sîrbu, profesorul de muzică, a luat cuvîntul P. Cuv. Ierom. Epifanie Norocel, directorul școlii. După ce a arătat că școala pe care o conduce își deschide porțile noului an școlar la scurtă vreme după sărbătorirea unui sfert de veac de la eliberarea României de sub jugul fascist, ale cărei ecouri și entuziasm sînt încă vii și mobilizatoare pentru noi realizări în inimile tuturor, vorbitorul, adresîndu-se elevilor, le-a spus printre altele: «Pășind din nou pragul acestei școli de cultură teologică, vă sfătuiesc să aveți mereu în minte ca exemple luminoase pe sfinții Trei Ierarhi Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur, pe Sfîntul Atanasie cel Mare, pe Sfîntul Maxim Mărturisitorul și pe atîția alți sfinți bineplă-

cuți lui Dumnezeu, care au învățat în școlile înalte ale timpului, dar care, în același timp, au știut să facă să rodească în inimile lor și cele mai alese virtuți creștine, mîntuitoare de suflet. Vă îndemn să luați seama la exemplul acestora, căci este cu neputință să înregistrați un spor intelectual, care să mărească zestrea cunoștințelor voastre, fără un spor de viață și trăire duhovnicească, precum tot cu neputință este să vă îmbogățiți și să vă desăvirșiți viața voastră spirituală, pregătirea voastră pentru misiunea preoalească, fără îmbogățirea patrimoniului vostru intelectual». Reproducînd mai multe texte biblice și patristice de ilustrare a acestei interdependențe, vorbitorul a arătat că «unul din factorii principali ai culturii, ai îmbogățirii zestrei intelectuale a omului este cartea. Pentru viitorii slujitori ai Bisericii lui Hristos, această carte este, în primul rînd, Sfînta Scriptură, care este de fapt cartea de căpătîi a oricărui creștin. În legătură cu aceasta, Sfîntul Vasile spune : «Pentru noi creștinii, lucrul cel mai de seamă este viața veșnică. La aceasta ne duce Sfînta Scriptură. Dar pentru a înțelege Sfînta Scriptură e bine să ne exersăm ochii sufletului asupra scrierilor care nu se deosebesc cu totul de cartea noastră. Trebuie să fim deci în legătură cu poezii, cu istoricii, cu oratorii, cu toți oamenii de la care ar putea rezulta un folos pentru suflet».

Începînd un nou an școlar «trebuie, dragi elevi, să vă chivernisiți bine timpul de care dispuneți, să faceți totul cu deplină chibzuință, să vă asemănați plugarului, care prinzînd în mîini coarnele plugului, cu încredere în Dumnezeu privește înainte, este atent cum trage brazda, așteptînd ca sămînța aruncată în urma lui să dea rodul bogat. Numai așa vă veți putea pregăti pentru a deveni îndrumătorii de mîine ai credincioșilor. Lucrați cu tragere de inimă, așa fel încît să fiți cu adevărat continuatori a tot ceea ce s-a înfăptuit bine pentru poporul și pentru Biserica noastră. Urmați exemplul tuturor oamenilor muncii din patria noastră».

În încheierea cuvîntării, Părintele Director a exprimat sentimente de recunoștință Întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, P. S. Episcop Partenie al Romanului și Hușilor, purtătorii de grijă direcți ai acestei școli, precum și Departamentului Cultelor pentru deosebita grijă arătată față de această vatră moldoveană de cultură teologică.

A luat apoi cuvîntul P. C. Pr. Gh. Vlad, delegatul P. S. Episcop Partenie, care și-a exprimat bucuria de a fi participat la această festivitate ; a urat corpului profesoral activitate rodnică în noul an școlar, iar elevilor putere de muncă și sporită viață duhovnicească.

După aceea, luînd cuvîntul P. C. Pr. Scarlat Porcescu, vicarul Arhiepiscopiei Iașilor, delegatul I. P. S. Mitropolit Iustin, a subliniat grija pe care o arată centrul eparhial față de Seminarul teologic de la Neamțu, unde prin osîrdia celor doi Chiriarhi s-au creat bune condiții de cazare și studii elevilor și personalului didactic, totul fiind gospodărit cu multă pricepere și cu ales gust, aceasta obligînd pe elevi la o cît mai atentă

păstrare a «bună podoabei casei lor». Vorbitorul a arătat de asemenea că e o mare cinste faptul că, cu prilejul vizitelor și excursiilor făcute atât de autohtoni cât și de străinii de peste hotare, aceștia, făcând popas la Mănăstirea Neamț, vizitează totdeauna și școala teologică de aici și au numai cuvinte pline de laudă pentru tot ce văd. După părințești sfaturi privind activitatea în noul an școlar adresate elevilor și profesorilor, Părintele Vicar a împărtășit tuturor binecuvântări arhieresti din partea I. P. S. Mitropolit Iustin. Festivitatea de deschidere a cursurilor a luat sfârșit cu executarea de către elevi a *Slavosloviei*.

La Seminarul teologic din Craiova. — Deschiderea festivă a cursurilor noului an școlar 1969—1970, a avut loc în ziua de 6 octombrie 1969, în prezența I. P. S. Firmilian, mitropolitul Olteniei, a P. C. Arhim. Ghermano Dineață, vicarul Episcopiei Râmnicului și Argeșului, delegatul P. S. Episcop Iosif, a Părinților Consilieri de la cele două centre eparhiale. A fost de față și reprezentantul Departamentului Cultelor, împuternicitul județului Dolj.

În prezența oaspeților, un sobor de preoți și diaconi dintre profesorii Seminarului teologic au oficiat slujba Te-Deumului în biserica din incinta școlii, răspunsurile fiind date de elevi, sub conducerea P. C. Pr. Teofil Sanda, profesorul de muzică.

După oficierea Te-Deumului, P. C. Pr. Prof. Petre Constantinescu, directorul Seminarului, a adresat un cuvânt de bun-venit oaspeților salutînd cu căldură, bucurie și deosebită recunoștință prezența acestora la deschiderea festivă a noului an școlar. A scos în evidență apoi bunele condiții de care se bucură elevii și profesorii școlii, aceasta «datorită îndrumărilor, jertfelniciei și neostenitei purtări de grijă a I. P. S. Mitropolit Firmilian și a P. S. Episcop Iosif, care, ca părinți sufletești ai mării familii de elevi care învață aici cuvîntul lui Dumnezeu, veghează neîncetat asupra bunului mers al acestui așezămînt de învățămînt teologic». Cît despre cadrele didactice ale școlii, acestora le revine sarcina de a folosi fiecare lecție și activitatea desfășurată pentru a realiza nu numai procesul instructiv specific profilului școlii, ci și educația cetățenească-patriotică a elevilor, adică se cere din partea fiecărui profesor să lucreze cu elevii așa fel încît «să sădească în conștiința elevilor cunoștințe teoretice și practice teologice și laice precum și sentimente și convingeri care să-i determine a deveni militanți neobosiți pentru cauza progresului social și a păcii în lume». Iar elevii «au datoria să învețe cu sîrguință, să urmeze și să îndeplinească cu încredere sfaturile dascălilor lor și să folosească din plin acești ani ai dezvoltării și modelării ființei lor».

După părintele Director a luat cuvîntul I. P. S. Mitropolit Firmilian, care mai întîi a subliniat marea importanță și atenție de care se bucură învățămîntul în patria noastră; din partea Conducerii statului, ce urmărește îndeaproape crearea de elemente bine pregătite pentru toate sectoarele de activitate unde-și vor desfășura munca după terminarea școlii, după care a arătat că «aceleași principii de muncă, de seriozitate și de disciplină» trebuie cultivate și aplicate și în învățămîntul special al

Bisericii, în școlile ei proprii. «Dacă pentru un elev al școlii de cultură generală, haina lui trebuie păstrată neîntinată, ca o icoană a nevinovăției, cu atât mai mult haina, adică ținuta unui elev seminarist, trebuie să fie sau cel puțin să tindă neîncetat a fi aceea a unui înger. De aceea, noi ne bucurăm nespuse de mult ori de câte ori găsim atestări pentru examenul de capacitate preoțească de la preoți, protoierei sau școală, în care este vorba și se subliniază în chip deosebit bunacuviința a unui seminarist; așa după cum — de ce să n-o spunem aici? — ne întristează profund acele atestări care vorbesc neplăcut de ținuta, de comportarea necorespunzătoare a unuia care dezonoarează haina de seminarist... Inima noastră se încălzește, crește, este în floare când știm și vedem cadre didactice ridicate din rîndurile foștilor elevi ai acestei școli. Este o cinste pentru ei, este o cinste pentru școala care i-a crescut și i-a pregătit, este o cinste și o bucurie pentru noi care i-am întreținut și am vegheat asupra lor cu dragoste și căldură părintească».

În încheiere, I. P. S. Mitropolit a spus: «În această aureolă a zilei de toamnă, a acestui moment festiv, plin de bucurie și de frumoase amintiri peste vreme, gîndurile noastre se îndreaptă către Dumnezeu, și de acolo, de sus, din cer, îl rog să vă binecuvinteze și să vă lumineze ochii minții, să vă dea putere de muncă și sănătate deplină, și să ne vedem la sfîrșitul anului școlar cum se văd secerătorii pe cîmp când vor tăia grîul, vor strînge recolta și se vor întoarce acasă cu nădejdea împlinită și cu roadă bogată.

Festivitatea s-a încheiat cu o agapă.

La seminarul teologic din Cluj. — Deschiderea festivă a noului an școlar a avut loc în ziua de 5 octombrie 1969 în prezența P. S. Teofil, episcopul Clujului, a Părinților Consilieri, a profesorilor școlii, a elevilor și a părinților și rudelor acestora. Oaspeții au fost întâmpinați în sala de serbare cu *Imnul arhieresc*, după care corul elevilor sub conducerea profesorului de muzică a interpretat rugăciunea *Tatăl nostru* pe melodia psaltică de Anton Pann, și imnul patriotic *Trei culori* de Ciprian Porumbescu.

A urmat apoi cuvîntarea P. C. Pr. Prof. Ioan Pop, directorul Seminarului teologic ortodox. La început, Părintele Director a făcut un scurt istoric asupra evoluției învățămîntului teologic ortodox în Cluj.

După aceea a vorbit despre climatul de muncă ce caracterizează întreaga noastră societate de azi, «climat concretizat în marile realizări pe plan social-economic și cultural». Adresîndu-se în chip special elevilor, i-a îndemnat să-și concentreze toată activitatea lor pe linia pregătirii intelectuale și morale de nivel superior, pentru ca la sfîrșitul anului școlar roadele muncii lor să fie cît mai bogate, spre satisfacția lor personală și spre mulțumirea și bucuria părinților lor trupești și sufletești în frunte cu P. S. Episcop Teofil al Clujului, care neîncetat veghează asupra lor.

La sfîrșitul cuvîntării a exprimat sentimente de vie recunoștință și prețuire forurilor superioare care veghează asupra bunei desfășurări a învățămîntului teologic din cadrul Bisericii Ortodoxe Române: Prea

Fericitului Părinte Patriarh, preşedintele Sfîntului Sinod, ctitorul actualului învăţămînt teologic, I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului şi P. S. Episcop Teofil al Clujului, oblăduitorii nemijlociţi ai acestei şcoli, şi Conducerii Departamentului Cultelor.

După interpretarea următoarelor poezii şi bucăţi muzicale: *Ce-ţi doresc eu ţie, dulce Românie*, versuri de M. Eminescu, *Frumoasă eşti patria mea*, cor de Gh. Şoima, *Psalmul XIV*, şi *Cu noi este Dumnezeu*, cîntare psaltică, a luat cuvîntul P. S. Episcop Teofil, care a adresat tuturor celor prezenţi salutul şi binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian şi a celorlalţi membri ai Sfîntului Sinod şi a adresat îndemnuri şi sfaturi elevilor, cu privire la activitatea şi comportamentul lor în noul an şcolar, cerîndu-le să-şi însuşească cunoştinţele ce li se predau cît mai temeinic, să-şi impună o conduită morală şi cetăţenească demne de adevăraţi slujitori de mîine ai altarelor Bisericii străbune şi de adevăraţi cetăţeni, cu dragoste şi respect faţă de patrie. Exprimă, de asemenea, deplina încredere în conducerea şcolii în profesorii ei, de la care aşteaptă «o totală dăruire pentru realizarea măreţului lor apostolat».

La sfîrşit, tuturor celor prezenţi le-a împărtăşit binecuvîntări, după care, petrecut de *Imnul arhieresc*, P. S. Sa a părăsit sala de serbare împreună cu suita.

La seminarul teologic din Caransebeş. — Deschiderea festivă a noului an şcolar 1969—1970 a avut loc în ziua de 1 octombrie.

După oficierea slujbei Te-Deumului în paraclisul şcolii de un sobor alcătuit din preoţi şi diaconi membri ai corpului profesoral, slujbă care s-a desfăşurat în prezenţa celor doi Chiriarhi ai locului: I.P.S. Nicolae, Mitropolitul Banatului şi P. S. Teoctist, episcopul Aradului, a urmat un program artistic susţinut de elevii şcolii alcătuit din coruri şi recitări, care au încadrat cuvîntările oficiale.

Programul s-a deschis cu imnul *Rugăciune* de C. Drăguşin, după care a luat cuvîntul P. C. Diac. Prof. Dumitru Abrudan, directorul şcolii, P. C. Sa a arătat importanţa cu totul deosebită a timpului nostru, care «oferă ambianţa cea mai potrivită de dezvoltare multilaterală a poporului nostru». Împlinirea unui pătrar de veac de la eliberarea patriei noastre, sărbătorită cu deosebit avînt şi entuziasm de întregul nostru popor, «demonstrează prin marile înfăptuiri tehnico-materiale şi social-culturale că tot ce se săvîrşeşte în ţara noastră are ca ţintă omul, îmbunătăţirea neîncetată a vieţii omului». Realizările înfăptuite în aceşti douăzeci şi cinci de ani de viaţă liberă «nu constituie însă un fapt final, un punct terminus — a spus vorbitorul —, ci doar o temelie solidă, o platformă de pornire spre alte noi şi tot mai mari progrese materiale şi spirituale, pe care poporul nostru, independent şi stăpîn pe soarta sa, le va înfăptui cu succes în anii ce vor urma. În această uriaşă operă de realizare, Biserica Ortodoxă Română în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, înţelegînd chemarea şi rosturile ei, s-a încadrat cu toate forţele şi prestigiul ei şi contribuie potrivit specificului ei la înfăptuirea acestor realizări măreţe».

În lumina acestor realități și considerente, «profesorilor școlii noastre le revine, în noul an școlar pe care-l începem acum, datoria de conștiință de a depune tot efortul pentru ca elevii, viitorii slujitori ai altarelor, să fie pregătiți la un nivel superior, la nivelul cerut de Biserică, ca slujitori ai ei, și de patrie, ca cetățeni ai ei. Iar elevii, la rîndul lor trebuie să înțeleagă, să fie convinși că tinerețea lor înseamnă un elan măreț în realizarea marilor idealuri ale vremurilor noastre, și, ca urmare, ei trebuie să se formeze pe măsura acestor idealuri și deziderate ale Bisericii și patriei».

În finalul programului festiv au luat cuvîntul cei doi ierarhi. P. S. Episcop Teoctist, subliniind importanța ideilor expuse de Părintele Director în cuvîntarea sa, pe care a apreciat-o elogios, a relevat faptul că realizările mărețe din patria noastră au făcut ca fiecare cetățean al ei să-și făurească un ideal, o aspirație nobilă, capabilă și posibilă de a fi tradusă pe de-a-ntregul în viață, adică realizabilă în întregimea ei. Acest fapt face ca și elevii Seminarului teologic din Caransebeș, să nu poată rămîne mai prejos și, de la locul lor de muncă și în spiritul specificului acestei munci, ei sînt chemați să cultive mereu idealul măreț al slujirii Bisericii, ca preoți și al patriei, ca cetățeni devotați și loiali.

I. P. S. Mitropolit Nicolae, în scurtul său cuvînt, a subliniat necesitatea ca elevii școlii «să înțeleagă pe deplin datoria lor în școală — într-o școală cu profil aparte —, să caute să se transforme mereu în bine printr-o neîncetată depășire de sine, ca astfel să devină cu adevărat apți pentru slujirea marilor idealuri ale Bisericii și ale patriei». După serbare, înalții oaspeți au vizitat internatul elevilor, sălile de clasă parcul școlii, constatînd, cu satisfacție, bunele condiții existente pentru desfășurarea activității în noul an școlar. La sfîrșit a avut loc o agapă.

La Seminarul teologic special din Curtea de Argeș. — Deschiderea cursurilor noului an școlar — al doilea de la înființarea acestui seminar special — a avut loc în ziua de 12 octombrie 1969, în prezența Î. P. S. Nicolae, mitropolitul Banatului, delegatul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și a P. C. Pr. Cons. Gh. Soare din cadrul Administrației Patriarhale.

Între orele 8—11, în paraclis s-a oficiat în sobor slujba utreniei și a sfintei liturghii, răspunsurile stranei fiind date de elevi. După terminarea slujbei, în timpul unei scurte pauze, Î. P. S. Mitropolit Nicolae s-a întreținut cu elevii Seminarului, în special cu cei care candidează la parohii din eparhia Banatului, ascultîndu-le păsurile și dîndu-le îndrumări părintești.

Apoi, între orele 11,30—13,30, în sala «Manole», în prezența Î. P. S. Mitropolit Nicolae și a celorlalți oaspeți un sobor de preoți dintre profesorii școlii au oficiat un Te-Deum, după care elevii școlii au prezentat un program festiv, în cadrul căruia s-au recitat poezii și s-au cîntat coruri religioase și patriotice.

După un scurt cuvînt rostit de P. C. Arhim. Ilarion Craioveanu, directorul școlii, în care a salutat prezența înalților oaspeți și a schițat

în linii mari modul cum se va desfășura activitatea în școală în acest nou an școlar, a vorbit Î. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului.

Î. P. S. Sa, împărtășind celor de față binecuvântările Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și ale membrilor Sfântului Sinod, a îndemnat pe elevi să se străduiască să-și însușească temeinic cunoștințele religioase ce li se predau și să se întoarcă, la sfârșitul studiilor, cu toată dragostea în mijlocul credincioșilor din parohiile din Ardeal și Banat, care îi așteaptă cu nerăbdare. Ia îndemnat, de asemenea, ca prin pregătirea și comportarea lor, să fie «cetățeni corecți, cinstiți, uniți în toată lucrarea cea bună pentru propășirea patriei». A mulțumit apoi tuturor participanților și a rugat pe Dl. Director Gh. Nenciu să transmită Domnului Secretar General al Departamentului Cultelor, Profesor D. Dogaru și forurilor superioare de stat «gratitudinea pentru tot sprijinul acordat Bisericii Ortodoxe Române».

Festivitatea de deschidere a noului an școlar s-a încheiat cu o agapă.

ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN ÎNTRUNIRI INTERCREȘTINE

SESIUNILE DE LUCRU ALE ORGANISMELOR CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE ÎN R. D. GERMANĂ

La aproape un an și jumătate de la desfășurarea lucrărilor celei de a treia Adunări generale creștine pentru pace care a deschis noi orizonturi Mișcării creștine pentru pace, Comitetul Regional din R. D. Germană a găzduit între 16 și 29 octombrie a.c. o serie întreagă de lucrări ale unor foruri ale Conferinței.

Între 16—18 octombrie, la Ferch lângă Potsdam a avut loc sesiunea Secretariatului Internațional al Conferinței, urmată în zilele de 19 și 20 octombrie, în același loc, de sesiunea de lucru a Comisiei pentru structură, care elaborează noua constituție și regulamentul de organizare a Conferinței Creștine pentru Pace.

În zilele de 21—24 octombrie, la Buckow, în apropiere de Frankfurt pe Oder s-au întrunit membrii Comitetului executiv și ai Secretariatului Internațional pentru a face o analiză a activității de până acum a Conferinței și pentru a trasa liniile activităților viitoare, în lumina hotărârilor celei de a treia Adunări generale.

Lucrările unor foruri ale Conferinței au continuat apoi la Eisgenach, orașul de care se leagă multe amintiri în legătură cu Martin Luther și J. S. Bach. Aici, într-o casă de odihnă a Episcopiei Thuringiei s-au desfășurat lucrările Institutului african pentru pace (25 octombrie), ale Reuniunii Comitetelor regionale și Bisericilor membre (26—27 octombrie) și ale Comisiei economice și politice (28—29 octombrie).

La sesiunile unora dintre aceste foruri au participat și reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române și ai altor Biserici din Republica Socialistă România, după cum urmează :

I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului a luat parte la sesiunea de lucru a Comitetului respectiv; Pr. Ilie Georgescu a participat la lucrările Comisiei pentru structură ale Comitetului executiv și ale reuniunii Comitetelor regionale și Bisericilor membre; Prof. Herman Binder (Biserica Evanghelică C.A. din România) și Rev. Gheorghe Fabian (Biserica Reformată din România), au luat parte la lucrările Reuniunii Comitetelor regionale și Bisericilor membre.

Cele mai bogate în conținut au fost ședințele Comitetului executiv, organ important de conducere a Conferinței Creștine pentru Pace în cadrul căruia s-au adoptat hotărâri privind activitatea actuală și viitoare a conferinței și s-a analizat responsabilitatea creștină pentru pace în lumea de azi.

O atenție deosebită a fost acordată focarelor de criză care constituie o permanentă amenințare pentru pacea generală și care mobilizează pe creștinii de pretutindeni pentru acțiuni concrete în favoarea păcii, în ce privește războiul de agresiune din Vietnam — care trece acum printr-o fază de vietnamizare — vorbitorii s-au

pronunțat pentru retragerea imediată a tuturor trupelor Statelor Unite ale Americii și ale aliaților lor, pentru restabilirea drepturilor poporului vietnamez de a-și alege viitoarea formă de conducere. Totodată s-a cerut ca toți creștinii să adopte, după indicațiile Conferinței de la Stockholm pentru Vietnam, ziua de 15 noiembrie sau 14 decembrie ca zi de rugăciune și solidaritate cu poporul vietnamez, făcând în aceste zile și colecte pentru ajutorarea victimelor războiului.

Participanții la lucrările Comitetului executiv au analizat și situația din Orientul Apropiat, manifestând dorința de a se vedea restabilită pacea în această zonă scumpă tradițiilor celor trei mari religii monoteiste. S-a insistat asupra necesității reactualizării Comisiei de studiu a Conferinței Creștine pentru Pace cu privire la conflictul arabo-izraelian s-a fixat o sesiune comună de lucru a acestei comisii în prima jumătate a anului viitor. Cu prilejul discuțiilor asupra acestei probleme s-a adoptat hotărârea ca un grup restrâns de reprezentanți ai Conferinței Creștine pentru Pace, condus de Președintele ei Prof. J. L. Hromadka, să întreprindă o călătorie de documentare în Orientul Apropiat, pentru a studia la fața locului situația netă în urma conflictului.

O atenție deosebită a fost acordată securității europene insistându-se asupra necesității coordonării tuturor forțelor progresiste din Europa pentru realizarea păcii și pentru cooperare între statele de pe acest continent. În legătură cu aceasta Comitetul executiv a adoptat următoarele hotărâri: 1. Să se militeze pentru convocarea imediată a unei întruniri a tuturor Bisericilor și organizațiilor religioase europene pentru studierea problemei securității europene; 2. Să se conlucreze în Conferința Bisericilor Europene pentru organizarea unei asemenea întruniri, ținând seama că în ultimul an Conferința Bisericilor Europene a convocat în trei rânduri comisia sa privind această problemă; 3. Să se trimită trei delegați ai Conferinței Creștine pentru Pace la Conferința privind securitatea europeană organizată de Consiliul Mondial al păcii la Viena, în cursul lunii noiembrie 1969.

În planul de măsuri privind activitatea viitoare a Conferinței Creștine pentru Pace s-a acordat calendarul activității pentru anul 1970, s-au precizat programul de lucru și sarcinile comisiilor de studii, s-a fixat tematica viitoarei întruniri din noiembrie 1970 a Comitetului de continuare la Zagorsk în Uniunea Sovietică. Tema pentru studiu va fi «Lupta comună pentru o societate mai dreaptă», iar Comitetul se va concentra asupra textului biblic: «Credincioșia răsare din pământ, iar dreptatea privește de la înălțimea cerului» (Ps. LXXXV, 11).

Reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române au participat la dezbaterile și discuțiile din Comitet și din celelalte organisme ale Conferinței întrunite în R.D. Germană, aducând precizări și insistând asupra necesității ca în munca sa, Conferința Creștină pentru Pace să militeze pentru apropierea dintre creștini, indiferent cărei confesiuni sau zone geografice aparțin, pentru ca împreună să contribuie la zidirea societății de mâine — din care să dispară tot ceea ce împiedică progresul real al societății — și să contribuie la înfăptuirea unei lumi a păcii și a dreptății.

Oficialitățile din R.D. Germană au acordat o deosebită atenție lucrărilor Conferinței Creștine pentru Pace. Astfel D-l H. Seigewasser, secretar de stat pentru problemele religioase a oferit o recepție în cinstea tuturor participanților la aceste lucrări, în seara zilei de 23 octombrie la Buckow. Excelența Sa D-l Moriz Mitzenheim, episcopul Landului Thuringia și Primarul orașului Eisenach, au oferit recepții în

cinstea membrilor Institutului pentru pace în Africa și participanților la lucrările Reuniunii Comitetelor regionale și ai Bisericilor membre, la Eisenach, în zilele de 26 și 27 octombrie.

În timpul șederii la Eisenach participanții la lucrări au vizitat castelul Warburg, veche construcție din evul mediu renumit în lumea protestantă pentru adăpostirea aci a lui Martin Luther în epoca în care a tradus Biblia în limba germană.

Lucrările Conferinței creștine pentru Pace în R.D. Germană s-au bucurat de sprijinul permanent al gazdelor care s-au străduit să înlesnească desfășurarea normală și cu rezultate rodnice pentru pacea și cooperarea între oameni și popoare.

ILIE I. GEORGESCU

SESIUNEA PREZIDIULUI CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE

Între 22 și 25 octombrie 1969, s-au desfășurat, la Windsor, Castle-Anglia, lucrările întrunirii anuale a Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene.

La lucrările sesiunii au participat 22 delegați oficiali, între care membrii Prezidiului: I.P.S. Mitropolit Alexei al Talinului și Estoniei; I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei; Dr. Egbert Emmen, secretar general al Bisericii Reformate din Olanda; Dr. Ernest Wilm, președintele Bisericii Luterane din Westfalia; Episcopul Roger Wilson, din Anglia, Dr. G. H. Williams, secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene, Andreas Schneider, secretarul pentru finanțe; Dr. W. A. Visser't Hooft și E. H. van Eeghen, consilieri speciali, precum și interpreți și personal administrativ.

Participanții la întrunire au luat parte la două recepții oferite la Londra, întâia de Consiliul Britanic al Bisericilor, iar cealaltă de Arhiepiscopia Anglicană. La cea de a doua recepție, care a avut loc la hotelul Ambasador, după cuvântul de salut adresat oaspeților de Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit, a vorbit I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, insistând asupra problemelor care stau astăzi în fața continentului nostru și asupra contribuției Bisericilor din Europa la promovarea marilor idealuri de bine, de pace și securitate, bună înțelegere, colaborare și înfrățire între oameni și popoare.

S-au desfășurat apoi lucrările sesiunii anuale a Prezidiului, în care s-a constatat, cu satisfacție, prezența tuturor membrilor Prezidiului, împreună cu consilierii speciali ai Conferinței Bisericilor Europene.

Prezidiul a analizat și aprobat fără nici o modificare Procesul-verbal al întrunirii anterioare.

La punctul intitulat: «Chestiuni eventuale», au fost discutate, analizate și clarificate între altele: a) conflictul dintre protestanți și romano-catolici în Irlanda de nord, hotărându-se trimiterea de către președinți a unei scrisori către conducătorii Bisericilor Irlandeze, cerându-le să depună eforturi pentru lichidarea neînțelegerilor; și b) raportul unei delegații a Conferinței Bisericilor Europene în Danemarca, însărcinată la El-Escorial, în aprilie 1969, să solicite un sprijin material mai mare pentru Adunarea «Nyborg VI», din 1971, dar din pricina absenței neașteptate a ministrului

Afacerilor Bisericești din Danemarca, Arne Fog-Petersen, întâlnirea n-a putut avea loc. Prezidiul a hotărât să se continue demersurile pentru obținerea sprijinului solicitat.

În raportul său, Dr. G. H. Williams, secretar general al Conferinței Bisericilor Europene, după scurte aprecieri asupra sesiunii comune a Prezidiului și a Comitetului Consultativ, de la El-Escorial, Madrid, 28 aprilie — 2 mai 1969, a vorbit despre recente sale călătorii la diferite întruniri ale Bisericilor din Europa și de pe alte continente și despre contribuția la apropierea între confesiunile creștine din Europa, în diferite domenii, inclusiv teologic.

În încheiere, Secretarul general a insistat asupra necesității dezvoltării studiilor teologice în cadrele grupelor de lucru permanente, problema grupelor de lucru fiind fundamentală pentru activitatea și programul Conferinței Bisericilor Europene.

După aceea Dr. G. H. Williams, secretarul general, a prezentat documentul referitor la activitatea grupelor de lucru, după cum urmează:

— Grupa I-a urmează să-și concentreze preocupările pentru organizarea unei consultări asupra temei: *«Păcat, pocăință și înnoire în crizele de credință și de viață în Europa de astăzi»* ce va avea loc la Cartigny — Geneva, între 1 și 5 decembrie 1969.

— Grupa II-a va organiza o consultare paneuropeană despre: *«Slujirea Bisericilor în Europa pentru pace și reconciliere internațională în Europa»*, scopul consultării fiind stimularea interesului Bisericilor față de problemele incluse în această temă, în vederea unei contribuții mai eficace din partea Bisericilor, pentru soluționarea lor. La această consultare, care va avea loc la Kwat-Thun, Elveția, între 25 și 28 noiembrie 1969, vor participa circa 40 reprezentanți.

— Grupa III-a, având ca sarcină *«Chestiunile eclezologice în societatea modernă europeană»*, a ținut la Cartigny — Geneva, între 28 și 30 iulie 1969, prima ei întrunire și urmează să se întrunească din nou între 8 și 10 aprilie 1970, probabil la Bratislava.

— Grupa de lucru ad-hoc *«Bisericile și mișcarea turistică în Europa»* și-a ținut ședința la Berlin-Est, între 8 și 9 mai 1969.

— Iar Grupa mixtă de lucru a Conferinței Bisericilor Europene și a Conferinței Creștine pentru Pace, pentru securitatea europeană nu s-a putut întruni.

Referitor la activitatea viitoare a Conferinței Bisericilor Europene, Prezidiul Conferinței a stabilit un program de întruniri, care cuprinde între altele și:

— O consultare asupra *«problemelor pastorale și posibilităților ecumenice»*, ce va avea loc între 20 și 25 ianuarie 1970 la Boldner, lângă Zürich, Elveția.

— Între 2 și 4 februarie 1970 se va întruni, la Strasbourg, Franța, comitetul Grupei a III-a.

— Comitetul de pregătire a temei viitoarei Adunări Generale a Conferinței Bisericilor Europene se va întruni în Ungaria, între 13 și 17 aprilie 1970, iar între 17 și 19 aprilie 1971, probabil tot în Ungaria se va întruni Comitetul de program pentru *«Nyborg VI»*, fiind posibilă și organizarea altor întruniri în funcție de necesitățile și posibilitățile Conferinței Bisericilor Europene.

La ședințele de la Windsor a fost discutată pe larg tema celei de a VI-a Adunări Generale, care se va ține la Nyborg, Danemarca, între 26 aprilie și 3 mai 1971, și anume: *«Slujitori ai lui Dumnezeu, slujitori ai oamenilor»*, care aparține ca formu-

lare delegatului Bisericii Ortodoxe Române, I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei.

Problema relațiilor Conferinței Bisericilor Europene cu Biserica Romano-Catolică a fost din nou pusă pe ordinea de zi. Secretarul General a vorbit de participarea sa ca observator la simpozionul episcopilor catolici de la Coire, Elveția și a stăruit deopotrivă atât asupra întrunirii episcopilor, cât și asupra întrunirii preoților «contestari», care și-au ținut întrunirea paralel cu simpozionul episcopilor. De asemenea, Secretarul General a vorbit pe scurt despre contactele avute cu alte organizații ecumenice și în special cu Consiliul Ecumenic al tinerilor în Europa și cu Federația Universală a Asociațiilor creștine de studenți, constatându-se bunele intenții ale acestor organizații de a-și desfășura activitatea în strînsă colaborare cu Conferința Bisericilor Europene.

Secretarul de finanțe a arătat că situația financiară a Conferinței rămîne critică, fiind pusă sub semnul incertitudinii însăși ținerea celei de a VI-a Adunări Generale la Nyborg, dacă Bisericile nu-și vor spori contribuția bănească.

La sfîrșitul sesiunii de lucru, s-a stabilit ca întrunirea comună a Prezidiului și Comitetului Consultativ să aibă loc în Olanda, între 24 și 29 mai 1970, iar întrunirea de toamnă a Prezidiului, în România, între 28 noiembrie — 1 decembrie 1970, dacă va fi făcută o invitație din partea Bisericii Ortodoxe Române.

Sesiunea anuală de la Windsor a lucrărilor Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene a avut o agendă bogată. La aceasta și-a adus contribuția și Biserica Ortodoxă Română, prin I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, care a evidențiat în fața lumii neortodoxe frumusețea, măreția și spiritul de dăruire și înțelegere ale Ortodoxiei.

MIHAIL CIUCUR

VIZITA ÎN ROMÂNIA A PREA FERICITULUI SNORK KALUSTIAN, PATRIARHUL ARMENILOR DIN TURCIA

În ziua de 19 septembrie 1969, a sosit la București, aflîndu-se în drum spre Ecimiadzin, Prea Fericitul Snork Kalustian, Patriarhul armenilor din Turcia, la invitația Episcopiei Armene din București.

Prea Fericitul Snork Kalustian era însoțit de P. S. Episcop Shahan din Istanbul și P. S. Episcop Asoghik, al Eparhiei Armene din Bagdad (Irak), precum și de doi preoți de la Patriarhia Armeană din Istanbul.

Delegația a fost întâmpinată la catedrala Episcopiei Armene din București și în aceeași zi, vineri 19 septembrie 1969, a fost primită de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care a oferit înalta sa găzduire oaspeților în timpul șederii lor în România. Delegația condusă de Prea Fericitul Snork Kalustian a fost însoțită de P. S. Episcop Dirayr Mardichian, conducătorul Eparhiei Armene din România.

În scrisoarea de recomandare din partea Sanctității Sale Patriarhul ecumenic Atenagora către Prea Fericitul Patriarh Justinian, Prea Fericitul Patriarh Kalustian este prezentat ca un om cu o educație înaltă, care dorește să înfîlnească și să îmbrățișeze cu dragoste frățească pe Prea Fericitul Patriarh Justinian, precum și să

cunoască poporul român și țara unde s-a născut Săntitatea Sa Vasken I, Patriarhul Suprem și Catolicos al tuturor armenilor.

În timpul întrevederii dintre Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și Prea Fericitul Patriarh Kalustian au fost trecute în revistă diferite aspecte ale relațiilor de prietenie dintre Biserica Ortodoxă Română și Armeană precum și ale relațiilor dintre Patriarhia Ecumenică și Biserica Armeană din Turcia.

Prea Fericitul Patriarh Kalustian a declarat că armenii urmăresc cu deosebit interes acțiunile și activitatea Bisericii Ortodoxe Române în vederea dialogului cu Bisericile Vechi Orientale.

A doua zi, 20 septembrie 1969, oaspeții au vizitat paraclisul patriarhal, după care au plecat la Pitești, unde se află o parohie armeană. Iar duminică 21 septembrie, Prea Fericitul Patriarh Kalustian a oficiat o slujbă arhierescă solemnă la catedrala Bisericii Armeană din București, împreună cu membrii delegației. În cuvântarea rostită cu acest prilej, Prea Fericitul Patriarh Kalustian a făcut aprecieri elogioase la adresa Bisericii Ortodoxe Române, exprimând mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru ospitalitatea acordată delegației armenie la palatul patriarhal.

După slujbă, Consiliul Eparhial Armean a dat o masă la hotelul Athenée Palace, la care au participat, alături de delegație, Episcopul Dirayr Mardichian împreună cu membrii Consiliului Eparhial și alți reprezentanți ai Eparhiei. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat P. S. Episcop Antim Nica Tîrgovișteanul, vicar patriarhal. În cuvîntul rostit în timpul mesei, Prea Fericitul Patriarh Kalustian a elogiat ospitalitatea poporului român în mijlocul căruia armenii și-au găsit un refugiu, aducînd, de asemenea, înalte cuvinte de laudă la adresa armoniei care există de fapt între cultele religioase din România, armonie inițiată de Prea Fericitul Patriarh Justinian.

În după-amiaza zilei oaspeții au vizitat cartierele de construcții noi și clădirile principale ale capitalei, între care biserica Sfîntul Spiridon-Nou și biserica Domnița Bălașa.

Luni, 22 septembrie 1969, delegația a oficiat o rugăciune la Cimitirul armean, iar la ora 14 a plecat cu avionul către Armenia prin Moscova.

Întors la reședința sa din Istanbul, Prea Fericitul Patriarh Snork Kalustian a acordat un interviu reprezentantului ziarului «Marmara», iar Patriarhia Armeană din Turcia a dat un comunicat asupra vizitei întreprinse de Prea Fericitul Patriarh Snork Kalustian la Ecimiadzin. Comunicatul a fost publicat în cotidienele armenesti «Marmara» și «Jamanak» din 19 și 20 octombrie 1969.

Despre vizitarea Bisericii Ortodoxe Române de către Prea Fericitul Patriarh Snork Kalustian în comunicat se spune:

«Prea Fericitul Părinte Patriarh Snork Kalustian exprimă adîncă Sa mulțumire întîistătătorului Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitului Patriarh Justinian, care l-a găzduit în palatul său patriarhal, împreună cu însoțitorii săi, în perioada șederii lor la București. Mulțumește de asemeni, P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, care l-a însoțit în permanență la toate vizitele și recepțiile organizate în cinstea Prea Fericitului Părinte Patriarh Snork Kalustian».

Iar în interviul său Prea Fericitul Patriarh Snork Kalustian a declarat următoarele:

«Excepțională a fost pentru noi primirea făcută din partea Bisericii Ortodoxe Române. Am avut ocazia să întâlnim pe Prea Fericitul Patriarh Justinian, care ne-a primit și găzduit ca oaspeți în palatul său de reședință cât timp am stat în România, la București. Trebuie menționat că Prea Fericitul Patriarh dispune de un palat patriarhal mare, care are înfățișarea unui muzeu istoric; iar episcopii români sînt personalități de o aleasă cultură și onestitate. Biserica Ortodoxă Română este cea mai bine organizată și prosperă din toate cîte ne-a fost dat să vedem pînă acum».

RUS REMUS

VIZITA ÎN ROMÂNIA A PROT. GHEORGHE TZETZIS ȘI GAIO GRASSI, MEMBRI ÎN DEPARTAMENTUL DE ÎNTRAJUTORARE AL CONSILIULUI ECUMENIC AL BISERICILOR

În cadrul programului lor de lucru, Prot. ortodox Gh. Tzetzis și metodistul Gaiο Grassi au vizitat Biserica Ortodoxă Română între 12 și 20 septembrie 1969. La București, ei au fost oaspeții Prea Fericitului Patriarh Justinian, cu care s-au întretinut într-o atmosferă de cordialitate.

După vizitarea Mînaștirilor Cernica și Pasărea, unde au fost conduși de P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, în drum spre Sibiu, ei au vizitat Mînaștirea Sinaia.

La Sibiu, în cadrul discuțiilor avute cu I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, care le-a oferit ospitalitate în cursul șederii lor aici, și din discuțiile avute cu profesorii Institutelor teologice ortodox și protestant, s-au informat despre relațiile ecumeniste, care există azi între confesiunile creștine din această parte a țării.

După vizita la Sibiu oaspeții au fost conduși la Episcopia Rîmnicului și Argeșului, unde au fost primiți cu multă căldură de P. S. Episcop Iosif. De la Rîmnicu-Vilcea s-au îndreptat spre București vizitînd în drum Mînaștirea Curtea de Argeș și cursurile de îndrumare misionară pastorală a preoților, care aveau loc acolo.

La Mînaștirea Curtea de Argeș, oaspeții au fost întîmpinați de P. S. Episcop Irineu, vicarul Mitropoliei Moldovei și Sucevei și s-au întîlnit cu preoții aflați la cursurile de îndrumare. După prezentarea făcută de P. S. Irineu în fața preoților, a răspuns D-l Gaiο Grassi, care și-a exprimat mulțumirea pentru primirea făcută și satisfacția personală pentru că se găsește într-o țară de origină latină, care-l face să se simtă într-un mediu foarte apropiat, datorită originii sale italiene. De asemenea, a făcut propuneri pentru intensificarea vizitelor reciproce dintre Bisericile membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

La încheierea vizitei, oaspeții și-au exprimat mulțumirea pentru ospitalitatea cu care au fost primiți și admirația pentru frumusețile naturale ale României.

În scrisorile de mulțumire trimise după întoarcerea lor la Geneva, Prot. Gheorghe Tzetzis și D-l Gaiο Grassi și-au exprimat admirația pentru spiritualitatea și vitalitatea Bisericii Ortodoxe Române.

VIZITA ÎN ROMÂNIA A I. P. S. MITROPOLIT IACOV DE MITILENE, PREȘEDINTELE COMIȘIEI SINODALE GRECEȘTI PENTRU RELAȚII BISERICEȘTI EXTERNE

În cadrul schimburilor de vizite între ierarhii și clericii Bisericilor Ortodoxe, Mitropolitul Iacov de Mitilene și Arhimandritul Meletios Calamaras — Secretarul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei și Director al Biroului Serviciului pentru relații bisericești externe — au vizitat Biserica Ortodoxă Română între 14 și 21 octombrie a.c., fiind invitați de I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

În seara zilei de 14 octombrie, oaspeții au fost întâmpinați la aeroportul Băneasa de P. S. Episcop Visarion Rășinăreanul, vicar al Mitropoliei Ardealului, și de P. C. Pr. Dumitru Fecioru, Consilier Patriarhal. În numele I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului au urât bun-venit oaspeților, P. S. Episcop Visarion Rășinăreanul, care a însoțit pe oaspeți în timpul vizitei.

În cursul șederii lor în România, oaspeții au discutat cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, Întâistătorul Bisericii noastre, cu I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, numeroase aspecte ale organizării Bisericii Ortodoxe Române, pentru faptul că noul Statut de organizare a Bisericii Greciei a folosit ca model Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române. De aceea, I.P.S. Mitropolit Iacov de Mitilene a avut misiune din partea Sfântului Sinod al Bisericii Greciei să se informeze asupra aplicării în mod practic a Statutului de organizare a Bisericii Ortodoxe Române. Aspectul economic a fost cel care a avut preponderență în preocupările oaspeților. În acest scop, oaspeții au vizitat Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă, tipografia, fabrica de luminări, atelierele din Mănăstirea Schitul Maicilor, de la Mănăstirea Plumbuita și de la Mănăstirea Țigănești.

În legătură cu funcționarea acestora, cu progresele noi în producția lor, Prea Fericitul Patriarh Justinian a dat oaspeților explicații amănunțite. Oaspeții și-au manifestat admirația față de buna organizare a Bisericii Ortodoxe Române, sub înțeleapta conducere a Prea Fericitului Patriarh Justinian în toate sectoarele de activitate. Cu acest prilej oaspeții au făcut cunoscut că în Biserica Ortodoxă a Greciei, unde atelierele pentru fabricarea obiectelor de uz bisericesc sînt uneori ale particularilor, ceea ce constituie o îndepărtare de spiritul și tradiția ortodoxă, s-a manifestat dorința ca Biserica să aibă propriile ei ateliere, unde să poată exercita controlul ei pentru păstrarea specificului ortodox, așa cum se întîmplă în Biserica Ortodoxă Română.

Problema învățămîntului religios în Biserica Ortodoxă Română a preocupat de asemenea pe oaspeți în mod deosebit. Faptul că Biserica noastră are propriile ei școli de pregătire a personalului de servire a cultului, a făcut ca și Biserica Ortodoxă Greacă să-și propună înființarea de academii teologice, care aflîndu-se sub oblăduirea ei vor putea face față lipsei mari de preoți simțite în prezent.

Oaspeții au putut constata nivelul teologiei ortodoxe românești în zilele noastre cu ocazia vizitării celor două institute teologice din Sibiu și București. În mod deosebit, la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, unde oaspeții au discutat cu I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, cu profesorii și au avut o întîlnire festivă cu studenții Institutului, au participat la concertul de coruri religioase și naționale dat în cinstea lor și au asistat la slujba vecerniei în capela Institutului.

În legătură cu programul de învățămînt al studenților teologi, au dat explicații oaspeților Diac. Prof. N. Nicolaescu, Rectorul Institutului teologic din București și P.C. Pr. Prof. Isidor Todoran, rectorul Institutului teologic din Sibiu. Oaspeții au constatat cu acest prilej pregătirea în autentic spirit ortodox a viitorilor slujitori ai Bisericii Ortodoxe Române.

În cursul vizitei lor în România, Mitropolitul Iacov de Mitilene și Arhimandritul Meletios Calamaras au vizitat numeroase biserici, mînăstiri, muzee și instituții bisericești, avînd întîlniri cu slujitori bisericești și cu credincioși.

La încheierea vizitei, în discuțiile avute cu Prea Fericitul Patriarh Justinian și cu P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, oaspeții și-au exprimat încă o dată admirația pentru buna organizare a Bisericii Ortodoxe Române și satisfacția pentru bunele relații dintre cele două Biserici Ortodoxe — surori și au propus promovarea în continuare a schimbului de studenți și de profesori, precum și a schimbului de vizite între ierarhii celor două Biserici Ortodoxe.

COSTIN VASILE

CONFERINȚELE REV. A. M. ALLCHIN LA INSTITUTELE TEOLOGICE DIN BUCUREȘTI ȘI SIBIU

Între 7—22 octombrie 1969, a vizitat Biserica Ortodoxă Română și instituțiile ei, ca invitat, Rev. A. M. Allchin, conferențiar la Universitatea din Oxford, bibliotecar la «Pusey House» din Oxford și îndrumător spiritual al Mînăstirii de maici din Fairacras — Oxford.

Rev. A. M. Allchin este unul dintre cei mai fecunzi publiciști în teologia anglicană, un mare ecumenist și un prieten călduros al Ortodoxiei, a cărei spiritualitate de origine patristică le cunoaște profund și le admiră. Este unul din membrii cei mai activi ai Societății anglicane ortodoxe «Fellowship St. Alban și Sergie» și al «Casei Sfînta Macrina» din Oxford; este redactorul a două reviste în ale căror pagini se întîlnesc teologi ortodocși și anglicani: «Sobornost» și «One in Christ».

În România a venit de la Ierusalim, unde a participat la Comisia pananglicană care a stabilit din partea anglicană temele apropiatului dialog anglican-ortodox, ca o paralelă la Comisia teologică interortodoxă care a stabilit la Belgrad în septembrie 1967, din partea ortodoxă, temele dialogului în perspectivă.

Cu ocazia vizitei în România, Rev. A. M. Allchin a ținut la Institutul teologic din București conferințele: «*Comprehensiveness*» în tradiția anglicană și locul Sfîntei Fecioare în iconomia mîntuirii după tradiția anglicană, iar la Institutul teologic din Sibiu pe cea din urmă și conferința Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție.

În continuare vom prezenta cîteva reflecții pe marginea unor extrase din două din aceste conferințe, din care se poate vedea evoluția fericită ce are loc în anglicanism în legătură cu aceste teme, într-o direcție care ne întărește nădejdea într-o tot mai mare apropiere între Biserica Anglicană și Biserica Ortodoxă; apropiere pe care Rev. A. M. Allchin o promovează cu asiduitate.

Problema raportului între Scriptură și Tradiție constituie tema clasică a teologiei în creștinătatea occidentală, unde a dat naștere la lungi controverse între catol-

lici și protestanți. Ca orice chestiune centrală în teologia creștină, ea formează și în zilele noastre obiect de noi reflecții, deoarece pozițiile vechi și învîrtoșate se schimbă și apar noi posibilități de înțelegere și de reconciliere, iar Bisericile își expun punctul de vedere într-un spirit de mai puțină rigiditate.

În prima parte a conferinței, Rev. A. M. Allchin a demonstrat că în problema despre Scriptură și Tradiție e bine să se ia ca punct de plecare declarația comună făcută de membrii conferinței ținute la București în 1935 între teologii români și anglicani, care spune: «Revelația lui Dumnezeu este transmisă de Sfînta Scriptură și de Sfînta Tradiție. Tot ce e necesar pentru mîntuire se poate întemeia pe Sfînta Scriptură, așa cum e completată, explicată și înțeleasă de Sfînta Tradiție, sub conducerea Duhului Sfînt, Care sălășluiește în Biserică. Noi sîntem de acord a zice că prin Sfînta Tradiție noi înțelegem adevărurile care au fost definite de Sfintele Sinoade, sau care au fost învățate de Părinți, care au fost unanim și constant mărturisite în Biserică neîmpărțită și care sînt învățate în Biserică sub conducerea Sfîntului Duh. Noi sîntem de acord în a recunoaște că nimic din ceea ce se află în Tradiție nu este contrar Sfîntei Scripturi. Deși cele două pot fi logic definite și distincte, totuși ele nu pot fi separate nici una de alta, nici de Biserică».

Noi nu putem decît să admirăm înțelepciunea predecesorilor noștri care au putut în atît de scurt timp (după discuțiile de la Londra din 1930, Conferința din 1935 era prima întîlnire oficială între teologii români și teologii anglicani), să elaboreze o declarație atît de completă. Această declarație, care ne furnizează motive solide de speranță în ceea ce privește conversațiile de viitor, prezintă mare valoare din mai multe motive: în primul rînd pentru că ea refuză să separe Scriptura de Tradiție; în al doilea rînd pentru că ea insistă asupra lucrării Duhului Sfînt în desfășurarea Tradiției și în sfîrșit pentru că ea recunoaște o anumită prioritate Scripturii în interiorul Tradiției.

Firește, există o seamă de chestiuni pe care declarația le lasă fără răspuns. Nu stăruiește îndeajuns asupra raportului între Scriptură și Tradiție; fraza: «Sîntem de acord că nimic din ce se găsește în Tradiție nu e contra Sfîntei Scripturi» ar putea fi interpretată în moduri foarte diferite; nu este precizată chestiunea numărului Sinoadelor ecumenice, căreia nu numai anglicanii și ortodocșii, ci și romano-catolicii și creștinii necalcedonieni îi dau răspunsuri diferite; Rev. A. M. Allchin a trecut apoi în revistă istoria gîndirii anglicane asupra problemei «Scripturii și Tradiției» pentru a putea face cunoscut felul cum înțeleg anglicanii această declarație comună, adăugînd apoi date asupra unor dezvoltări în gîndirea ecumenică actuală, asupra acestei probleme.

Apoi Rev. A. M. Allchin a arătat că interpretarea anglicană întemeiată pe cele 39 de articole și pe întreaga dezvoltare ulterioară a teologiei anglicane, acordă un statut special, ba chiar unic Tradiției Bisericii. În cursul istoriei, începînd din secolul al XVI-lea, anglicanii au ajuns să aprecieze mai liber semnificația Tradiției și faptul că Scriptura poate fi înțeleasă numai în Tradiție, fără să înceteze niciodată să acorde Scripturii un primat sau o prioritate față de Tradiția Bisericii.

Încă în secolul al XVII-lea, printr-o întoarcere la Sfîntii Părinți greci, teologia anglicană a dobîndit un caracter mai vast și mai irenic, care era mai puțin obișnuit în acea epocă. Literatura patristică ajută pe teologii anglicani să se îndepărteze de argumentele care se învîrteau în jurul unui anumit număr de formule tradiționale

cu privire la justificare, la liberul arbitru și la credință și să se apropie de concepția mai adecvată despre om, despre Dumnezeu și despre Revelația Cuvîntului întrupat și despre repercursiunea ei asupra moravurilor și conduitei oamenilor adevărați și vii. Așa se explică viziunea largă la care ajunge teologia anglicană, după cum se poate constata din rugăciunea episcopului Andrew «pentru Biserica întregă, orientală, occidentală și anglicană» și din mărturisirea episcopului Kens: «cît despre religia mea, eu mor în sfînta credință catolică și apostolică, mărturisită de Biserica întregă, înainte de sciziunea Orientului și Occidentului, și în special eu mor în comuniunea Bisericii Angliei așa cum ea se distinge de orice inovație papală și puritană».

Apelul la Sfinții Părinți a dobîndit în ultimul secol în Biserica Anglicană o forță refnoită și o importanță și mai mare. S-a ajuns să se vadă că Biblia nu poate fi corect înțeleasă și interpretată decît în cadrul Tradiției Bisericii, care ajută la discernerea a ceea ce este fundamental și a ceea ce este secundar în Scriptura care este o unitate vie. În acest fel teologii anglicani au putut să evite pozițiile extreme și dezechilibrate ale unor exegeți biblici, precum și rigiditatea și îngustimea anumitor teorii de inspirație biblică. Așa se explică de ce teologia anglicană deși n-a încetat niciodată să acorde Scripturii o anumită prioritate sau un anumit primat în cadrul tradiției a ajuns progresiv să înțeleagă Scriptura și Tradiția ca părți ale unei entități mai mari, după cum precizează conferința de la Lambeth din 1948: «Autoritatea Revelației divine este transmisă prin Scriptură, Tradiție, crezuri, prin misteriiul cuvîntului și prin Taine, prin mărturiile Sfinților și prin «consensus fidelium», care constă în experiența continuă a Sfîntului Duh prin credincioșii săi în Biserică».

În continuare Rev. A. M. Allchin a analizat pe larg cum trebuie înțeleasă această formulare succintă, punînd problema dacă, explicată în acest fel, concepția anglicană despre un primat al Scripturii în cadrul Tradiției ar fi în dezacord cu concepția ortodoxă și ar constitui un obstacol în calea spre un acord deplin între Biserica Anglicană și Ortodoxă.

În partea a doua a Conferinței, Rev. A. M. Allchin s-a oprit la dezvoltările mai recente asupra acestei probleme, stăruind îndeosebi asupra hotărîrilor Raportului «Scriptură, Tradiție și tradiții» al Conferinței mondiale a Comisiei pentru «Credință și Constituție» de la Montreal din 1963 și asupra Constituției *Dei Verbum* promulgata de Conciliul al II-lea de la Vatican despre Revelația divină.

Substanța Raportului de la Montreal cuprinde o încercare de-a formula o nouă declarație în problemele privind Scriptura și Tradiția, ceea ce constituie un pas înainte, dacă se ține seama de importanța acordată formulei «Sola scriptura» în toată istoria teologiei protestante, care a ezitat întotdeauna să accepte noțiunea «Tradiției»: «Punctul nostru de vedere este că noi trăim toți într-o Tradiție care urcă la Mîntuitorul și își afundă rădăcinile sale în Vechiul Testament și că noi sîntem toți datori acestei tradiții pentru faptul că noi am primit adevărul revelat, Evanghelia, grație transmisiunii ei din generație în generație. Astfel putem spune că noi existăm ca creștini prin Tradiția Evangheliei («paradosis» a «Kerygmei»), atestată în Scriptură, transmisă în și prin Biserică, prin puterea Sfîntului Duh. Tradiția în acest sens se actualizează în predicarea cuvîntului, în administrarea sacramentelor și în cult, în învățătura creștină și în viața membrilor Bisericii. Creștină e

transmisă prin procesul Tradiției, nu numai ca un ansamblu de credințe ci și ca o realitate vie transmisă prin lucrarea Sfântului Duh. Noi putem vorbi de Tradiția creștină al cărei conținut este Revelația și darul pe care Dumnezeu îl face în Hristos, prezent în viața Bisericii».

Dacă Conferința de la Montreal a marcat o recunoaștere importantă a Tradiției din partea membrilor Consiliului Ecumenic al Bisericilor, constituția *Dei Verbum* a Conciliului al II-lea de la Vatican despre Revelația divină a marcat o recunoaștere nu mai puțin importantă a rolului Scripturii din partea Bisericii Romano-Catolice, declarând: «Sfânta Tradiție și Sfânta Scriptură sînt deci legate și comunică între ele, căci ambele, izvorînd dintr-o sursă divină identică, nu formează așa-zicînd decît un întreg și tind spre același țel» (2, 9). S-a făcut de asemenea evident că tendința de a pune Scriptura și Tradiția în paralel, ca și cînd ar fi fost două realități distincte, tendință care fusese foarte puternică în tradiția catolică, era o moștenire a teologiei de controversă din secolul al XVII-lea. Totuși constituția *Dei Verbum* lasă deschisă chestiunea suficienței materiale a Scripturii, încît teologia catolică este încă liberă să mențină una sau alta dintre poziții. Constituția *Despre Revelația divină*, deși a fost elaborată independent de raporturile Conferinței de la Montreal, vine într-un mod remarcabil în întîmpinarea acestui raport, constituind un semn despre modul în care întreaga dezvoltare a teologiei creștine tinde spre o unitate mai mare.

La sfîrșit Rev. A. M. Allchin a scos în evidență faptul că munca de pionieri făcută de predecesorii noștri aici la București, acum mai mult de 30 de ani, s-a dovedit profetică, întrucît ea precede o creștere mai generală în înțelegerea reciprocă asupra acestui subiect.

În a doua conferință *despre locul Sfintei Fecioare în iconomia mîntuirii*, Rev. A. M. Allchin a urmărit să infățișeze tradiția teologică a Bisericii Anglicane, din secolul al XVII-lea pînă azi, citînd pe teologii anglicani reprezentativi, lăsînd la o parte mărturia izvorului bogat al poeziei și a imnologiei anglicane, pentru a se concentra asupra scrierilor specific teologice — puține, dar de o calitate remarcabilă.

În al doilea rînd, Rev. Allchin sugerează ideea că această problemă de o importanță capitală ar merita să figureze în dialogul dintre Biserici, în care adesea este ignorată, datorită faptului că în general teologii protestanți nu au tratat-o sau au tratat-o într-un mod cu totul negativ, iar teologii romano-catolici o evită din pricina dezvoltării exagerate, dezechilibrate, pe care au primit-o problemele mariale în Biserica Romană în perioada dinainte de Conciliul al II-lea de la Vatican. De aceea teologii ortodocși și anglicani ar putea introduce în această problemă un echilibru și o proporție mai justă.

Schimbările din epoca Reformei în atitudinea față de Sfînta Fecioară au atins mai degrabă devoția populară decît dogma însăși. Reformatorii au gîndit că cultul marial popular în evul mediu apusean devenise atît de exagerat încît el făcuse din Sfînta Fecioară, în mentalitatea poporului, un înlocuitor al Mîntuitorului însuși. De aici reacția destul de violentă împotriva multora dintre aspectele cultului Sfintei Fecioare și al sfinților, ca de exemplu, înlăturarea altarului marial de la Wattingham, locul de pelerinaj cel mai venerat din Anglia înainte de Reformă și care abia în secolul nostru a devenit din nou un loc ecumenic, frecventat de anglicani, ortodocși, romano-catolici laolaltă.

Reformatorii n-au atacat în general doctrina marială, ci menținând credința primelor sinoade, ei au reafirmat în chip expres atributul de Născătoarea de Dumnezeu. În Biserica Anglicană, perioada clasică a gândirii noastre teologice de după Reformă începe în momentul despărțirii de Roma, dar 50 de ani mai târziu, adică la începutul secolului al XVII-lea. Din această epocă se poate găsi o poziție anglicană distinctă asupra problemei mariale, care poate fi sintetizată în următoarele trei elemente :

a) Sfânta Fecioară este totdeauna privită în relație cu întruparea Mîntuitorului. În acest sens, hristocentrismul Reformei s-a menținut, dar el este conceput într-un mod inclusiv, iar nu exclusiv. Adică, o dată ce este asigurată centralitatea și prioritatea persoanei lui Hristos, ca singur Mijlocitor, nu avem nici un motiv să nu acordăm cea mai mare cinste și venerație Sfintei Fecioare și sfinților.

b) Sfânta Fecioară e socotită ca model pentru fiecare creștin, în care Domnul trebuie să se nască în chip spiritual ; ea este îndeosebi chipul credinței și al rugăciunii omului, al receptivității și al fecundității creației.

c) Prezența lui Dumnezeu în Hristos printre noi, prin nașterea Lui din Sfânta Sa Maică, este temelul prezenței Sale în Biserică și mai ales al prezenței Sale în Sfânta Euharistie, care e centrul misterului prezenței lui Dumnezeu în mijlocul poporului Său. În continuare Rev. A. M. Allchin a exemplificat aceste trei poziții prin citate din teologia anglicană : Mark Frank (*Sermons, Library of Anglican Catholic Theology, Oxford, 1849, vol. II, p. 50*), John Pearson (*Exposition of the Creed, Oxford, 1864, p. 321*), Jeremy Tylor (*The Works of Jeremy Taylor, ed. R. Heber and C. P. Eden, vol. I, p. 280 și vol. II, p. 48—51*).

După cum se constată din lucrările autorilor, din secolul al XVII-lea, pietatea față de Maica Domnului este înrădăcinată profund în tradiția anglicană de după Reformă. Dar, spre secolul al XIX-lea și spre epoca Mișcării de la Oxford, care a reafirmat atât de puternic natura catolică a Bisericii Anglicane, se află texte și mai numeroase, spirituale și teologice totodată.

Voi cita, însă, doar numele lui John Keble, adevăratul fondator al mișcării de la Oxford și inspiratorul lui Newman și al lui Pusey. Există în imnele și poemele lui Keble (vezi E. R. Fairwather (ed), *The Oxford Movement, New York, 1964*) două texte asupra Sfintei Fecioare, de o ținută teologică incomparabilă ; iar în comentariul asupra nunții din Cana Galileii el vorbește de prefacerea minunată a apei în vin, ca chip al trecerii de la Vechiul Testament la Noul Testament, de la lege la har, de la uman la divin și arată că prezența lui Iisus, a Sfintei Fecioare și a ucenicilor reprezintă pe Iisus ca Mire și autor al întregului mister al economiei divine, iar pe ceilalți ca slujitori, instrumente, poftiți la această nuntă de taină, la comuniunea sfinților (John Keble, *Lyra Innocentium*).

În secolul al XX-lea exegeza critică a Evangheliilor a ridicat multe probleme controversate asupra problemei mariale. Întreaga tradiție a pietății mariale, uneori foarte exuberantă, are temeuriile chiar în Evanghelii, și de aceea în această pietate trebuie să ne conformăm proporției și echilibrului just al Evangheliilor. Pentru că în cuvintele Mîntuitorului din Evangheliile după Luca și după Ioan se găsește adevăratul fundament al întregii tradiții și al pietății mariale, Dr. Samuel Wilie, rectorul Seminarului anglican din New York preciza că «Maria a fost cea dintâi între sfinți în ordinea cronologică», ceea ce ne duce imediat cu gîndul la rolul ei ca împlinire a îndelungatei așteptări a vechiului Izrael. Și de aceea ea a devenit «simbolul con-

simțămîntului și al colaborării omului cu Dumnezeu, și asigurarea că, deși tulburat, chipul divin în om nu s-a pierdut cu totul». Acestea pun desigur unele probleme pentru teologia protestantă care vorbește cu multă greutate de o colaborare, de o sinergie între om și Dumnezeu. Sînt puncte în care anglicanii și ortodocșii împreună trebuie să încerce să exprime credința lor comună, că Dumnezeu, Care a creat lumea, doar prin cuvîntul «*fiat*», nu vrea să o mîntuiască fără un «*fiat*» liber și puternic din partea făpturii Sale.

În încheiere, Rev. A. M. Allchin, a spus: «Cred că și în învățătura despre Sfînta Fecioară, ca și în alte probleme, adevărata metodă a dialogului este să începem totdeauna cu lucrurile care ne unesc. Adică în această problemă să începem cu Sfînta Scriptură, pe care toți creștinii o acceptă; apoi să venim la hotărîrile primelor patru Sinoade Ecumenice care și ele sînt acceptate de marea majoritate a creștinilor. Și în perspectiva hristologiei Părinților Bisericii, eu cred că va fi posibil să deschidem un dialog rodnic asupra problemei despre locul Sfintei Fecioare în mîntuirea lumii cu marile confesiuni protestante și împreună să discutăm problemele grele ridicate de acțiunea papalității, care a proclamat în ultimul secol cele două dogme mariale.

Eu sper că în acest dialog mărturia Bisericii Anglicane poate fi utilă fraților creștini. E o mărturie discretă, reținută chiar, asupra unor probleme ale teologiei și spiritualității mariale tradiționale. Dar este o mărturie concentrată în jurul lucrurilor esențiale, despre răspunsul liber și supus al pururea Fecioarei și Maicii lui Dumnezeu la înalta ei chemare. Tema aceasta prezintă o actualitate care în general n-a fost îndeajuns recunoscută. Sînt convins că în Bisericile noastre apusene, noi sîntem cuprinși de un activism extrem, de o dorință totdeauna mai mare după organizațe, după eficacitate; nu după noi mijloace și moduri de comunicare și de expresie. Aceste lucruri pot fi bune. Dar există în Biserică ceva mai important: e așteptarea smerită și tăcută a venirii harului dumnezeiesc. Și Sfînta Fecioară este inima acestei așteptări, a acestei speranțe, a acestei rugăciuni a omenirii. Prin rugăciunile ei, ea să ne călăuzească pe toți la ospățul împărăției Fiului său».

D. S.

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

PUBLICAȚII DE ZIDIRE SUFLETEASCĂ

Una din preocupările fundamentale ale conducerilor comunităților ortodoxe române de peste hotare o constituie acțiunea de zidire sufletească și de manifestări literare, artistice și folclorice românești între credincioșii români din afară de țară.

Calendarele, almanahurile și revistele bisericești de peste hotare prezintă în sfîrul comunităților românești unde apar, aspecte din Patria și Biserica mamă; viața bisericească și națională a românilor aflați dincolo de granițele patriei, contribuind totodată la menținerea credinței străbune, a limbii și deprinderii de a citi și scrie românește; contribuie la întreținerea și strîngerea legăturilor de prietenie între poporul român și popoarele în mijlocul cărora trăiesc credincioșii ortodocși români, la cunoașterea reciprocă, apropiere și dorință de colaborare pașnică.

În această perspectivă semnalăm în continuare ultimele calendare-almanahuri și reviste publicate de comunitățile ortodoxe române de peste hotare.

Calendarul ortodox «Credința» pe anul 1969, editat de Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America, Detroit, Michigan, 280 p.

Grija pentru cultivarea patrimoniului bisericesc și artistic românesc este sugerată înainte de a deschide Calendarul de coperta bogat colorată înfățișînd o tradițională *Fîntînă din Oltenia*, cu lemnul furcii transformat în troiță — operă populară bisericească deosebit de expresivă, indicînd că în conținutul Calendarului ortodox «Credința» cititorul va afla apa vie a cunoașterii și trăirii învățaturii evanghelice.

Acest lucru îl confirmă articolul editorial: *Menirea Ortodoxiei în lumea de azi*, scris de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, în care se arată că omenirea contemporană se află în pragul unei ere noi, ale cărei uriașe cuceriri trebuie înțelese ca o împlinire a poruncii dată de Dumnezeu primilor oameni: «Creșteți și vă înmulțiți... și stăpîniți pămîntul» (Fac. I, 28). Întîristătorul Bisericii Ortodoxe Române atrage atenția asupra necesității unității tuturor Bisericilor creștine pe terenul ecumenismului practic, pentru înfăptuirea căruia Ortodoxia aduce «spiritul creștinismului vechi, unitar și ecumenic prin excelență, profund credincios tradiției bisericești și nealterat în decursul vremurilor», cu menirea de a răspunde nevoilor lumii în mijlocul căreia trăiește. Arătînd că Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America reprezintă o mlădiță viguroasă a Ortodoxiei românești, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian îndeamnă pe românii de peste Ocean să păstreze neîntinat și să mărturisească fără șovăire creștinismul ortodox străbun, ale cărui învățături contribuie la înțelegerea și sprijinirea năzuințelor înalte ale omenirii contemporane.

În editorialul intitulat *O nouă carte frumoasă*, P. S. Episcop Victorin, conducătorul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America, face o prezentare succintă deosebit de instructivă, a Calendarului «Credința» pe anul 1969, care continuă vechea tradiție românească a cărților de învățătură creștină și îndrumare a vieții de toate zilele pentru ca creștinul să păstreze o cumpănă dreaptă între tradițiile Bisericii și poporului nostru și între frământările, preocupările și aspirațiile veacului în care trăim. Calendarul «Credința» înscrie în partea calendaristică propriu-zisă la locul cuvenit, numele sfinților de origine românească. Lista Bisericilor Ortodoxe Autocefale și a ierarhilor lor întistătători, care urmează după partea calendaristică, nu are numai un scop informativ, ci urmărește să se arate că Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America face parte integrantă din marea familie canonică a Ortodoxiei. Iar lista parohiilor și a preoților ortodocși români din America urmărește să certifice preoților înscriși în această listă dreptul de intercomuniune cu oricare alt preot sau ierarh din familia canonică a Ortodoxiei, în orice parte a pământului și să certifice în fața autorităților americane și canadiene că parohiile și preoții care figurează în ea sînt unitați și persoane care au dreptul să beneficieze de privilegiile acordate de legile acestor țări.

Urmează rubrica intitulată «Cuvînt bun», în cadrul căreia I. P. S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului, semnează articolul *Lege strămoșească*, demonstrînd că «legea ortodoxă» a primit în viața țării și a poporului nostru «pecetea românească», ce face puntea de legătură între credincioșii români din țară și cei de peste hotare, care ca și românii ortodocși din America sînt mădulare ale aceleiași Biserici Românești și închinători în aceeași «lege» a moșilor și strămoșilor noștri.

În continuare rubrica cuprinde articolele: «*Iată, stai la ușă și bat...*», o meditație semnată de Protopop-Vicar Ioan Bugariu; *Comuniune și iubire*, în care Pr. Prof. Dumitru Belu accentuează ideea că izolarea constituie o stare anormală, pe cînd conviețuirea în iubire creștină în comuniune, constituie singurul mod de viață care poate da depline satisfacții ființei umane; *Muzica în bisericile ortodoxe din America* este un apel făcut de Remus Țincoca pentru valorificarea muzicii religioase ortodoxe; *Virtutea creștină, adevărata cale spre desăvîrșirea moraiă*, în care Arhim. Irineu Crăciunaș, vicarul Mitropoliei Moldovei și Sucevei, prezintă aspectul activ al virtuții — ca efort pentru neconținută realizare a binelui —, și aspectul ei pasiv — ca stăpînire de sine în vederea stăvilirii păcatului; *Vrednicia creștină după Sfinții Părinți*, în care Asist. Ștefan C. Alexe definește vrednicia ca faptă de merit sau acțiunea demnă de răsplată, de cinste și demnitate și arată semnificația adîncă a vredniciei creștine ca mărturisire prin fapte a vredniciei credinței și a vredniciei cetățenești; *Adevărata prezență a lui Dumnezeu*, semnat de Protos. Felix Dubneac, pune problema legăturii și a colaborării dintre credincios și Dumnezeu, prin întărirea suportului lăuntric al credinței; *Înțelegerea creștină a femeii*, de Anca Manoiache, arată că femeia este virtual o creatoare de societate, iubind viața, născînd viața și avînd menirea să păstreze mai departe această viață, menținînd astfel «direcția către omenie» a societății în mijlocul căreia trăiește; *Lucrarea sfinților îngeri în lume*, de Pr. Constantin Pârveu, înălțînd rolul sfinților îngeri în viața credincioșilor și în istoria mîntuirii; iar în articolul *Dragoste de învățătură*, Icon. Stavr. D. Diaconescu atrage atenția asupra valorii științei de carte.

Rubrica «*Orizonturi ecumeniste*» conține articolele: I. P. S. Nicolae, Mitropolitul Banatului, *Sensul și dimensiunile adevăratei catolicități*, în care se analizează termenul «catolic» și termenii derivați din el, precizându-se că acest termen a fost încă de timpuriu asociat Bisericii pentru a exprima nu atât universalitatea spațială cât mai ales deplinătatea, totalitatea sau integritatea învățăturii Bisericii, întrucât în vechime *catolic* echivala cu *ortodox*; Arhimandritul Bartolomeu prezintă *A patra Adunare a Conciliului Ecumenic al Bisericilor*, care constituie deaia de seamă asupra sesiunii Consiliului Ecumenic al Bisericilor, datorită complexității problemelor discutate.

Rubrica «*Oameni și idei*» începe cu articolul *Brîncuși și Rodin* în care C. Antonicu reliefează unele alese trăsături de caracter ale marelui sculptor român și aprecierea deosebită pe care acesta o avea față de sculptorul francez Rodin.

Poetul Ion Th. Ilea prezintă articolul *Cu Eugen Drăguțescu de-a lungul anilor*, portretul spiritual, opera și succesele acestui pictor și desenator român de faimă mondială.

Constantin Noica, în *Rostirea illozoică românească*, pune în discuție sensurile cuvîntului «*temei*», pornind de la analiza versului eminescian «În temeiul codrului».

În cadrul rubricii «*Legături româno-americane*», Al. Adrian Botez, în medalionul *George Pomutz (1820—1882)*, zugrăvește personalitatea acestui român ardelean, ajuns ofițer superior combatant în războiul civil din America (1861—1865) și apoi primul consul general al Americii la Petrograd.

Romeo Drăghici prezintă în articolul *Artiști americani la Festivalurile internaționale «George Enescu»*, figurile celebre de muzicieni americani care au urcat pe scenele bucureștene în cadrul Festivalurilor internaționale «George Enescu»; iar în *Prezențe muzicale americane în România*, Florian Lungu reliefează cîteva personalități ale vieții muzicale americane sau formații orchestrale care au vizitat România în ultimul timp; iar medalionul *Cîntăreața Stella Român din America*, în care Beruțu T. Arghezi analizează calitățile vocale și activitatea prodigioasă a celebrei artiste americane de origine română, încheie rubrica.

«*Pămînt și suflet românesc*» se intitulează rubrica în care se cuprind următoarele articole închinete țării românești și locuitorilor ei: *Înțelepciunea din bătrîni*, de Gabriel Popescu; *Călugărul*, de Tudor Arghezi; *Transilvania, pămînt românesc*, de Pr. Nicolae Bârsan; *Colindele, mîrgăritare ale sufletului românesc*, de Horia Nițulescu; *Obiceiuri legate de cultul strămoșilor*, de Pr. Sandu Tudor; *Bătrînul meșter de icoane*, de Beruțu T. Arghezi; *Icoane pe sticlă în Transilvania*, de A. A. Bidian; *Printre cărți și culori*, de Gheorghe Alexe și *De la metamorfoza germinatoare la transfigurarea metaforei*, de Valeriu Streinu.

Rubrica intitulată «*La curțile dorului*» înserează creații literare, în versuri și proză, ale unora din scriitorii români vechi și noi.

Ultima rubrică a Calendarului, intitulată «*File de cronică — 1968*», cuprinde o succintă dare de seamă asupra vieții interne și externe a Patriarhiei Române și a Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America, oprindu-se mai pe larg asupra evenimentelor de seamă.

Ca de obicei, sub titlul *Patronii și sprijînitorii Calendarului «Credința» pe anul 1969*, sînt publicate o serie de reclame, fotografii și mesaje de Sărbători.

În afară de articolele menționate, publicate în limba română *Calendarul «Credința» pe anul 1969* mai publică în limba engleză și articolul *Sensul și practica ade-*

văratei religii, sub semnătura lui Alexandru Suciu, precum și traducerea în limba engleză a unor articole de teologie ecumenistă aparținând unor teologi români, ca: Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Ecumenicitate și ecumenism la Sfinții Părinți*; Arhim. Benedict Ghiuș, *Ortodoxia așa cum o trăim noi*; Pr. Prof. D. Stăniloae, *Ortodoxia și curentele moderne apusene în teologie*.

Calendarul se încheie cu o *Postfață* în care se aduc mulțumiri colaboratorilor — ierarhi, teologi, cercetători științifici și scriitori.

Cealaltă publicație editată de Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America — «Credința» (The Faith), revistă românească de spiritualitate ortodoxă — apare lunar (în format de ziar — 31×48 cm), avînd un cuprins variat, în care, pe lângă problemele, dările de seamă și știrile asupra evenimentelor importante la zi, publică și articole și studii cu caracter teologic și bisericesc permanent, precum și beletristică. Revista folosește în general limba română, iar pentru unele articole, studii și dări de seamă, folosește limba engleză.

Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena pe anul 1969, editat de Parohia ortodoxă română din Viena, Löwelstrasse 8, Austria, 296 p.

Intocmit, ca și în anii trecuți, prin osîrdia P. C. Preot Prof. Dr. Gheorghe Moiescu, parohul bisericii ortodoxe române din Viena, *Almanahul* — al optulea din cele tipărite pînă acum — se prezintă la un nivel de înaltă ținută cultural-informativă, cu o bogată și variată ilustrare artistică, în cadrul căreia coperta color, înfățișează pe Sfîntul Evanghelist Ioan, reproducere a unei miniaturi din *Evangheliarul* scris de Filip ieromonahul, din porunca domnitorului Moldovei Ștefan cel Mare și dăruit de acesta Mînăstirii Zografal din Muntele Atos, manuscris de valoare deosebită, aflat în Biblioteca Națională din Viena.

Almanahul se deschide cu cuvîntul de binecuvîntare și îndemn al Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, intitulat *Vrednici de cununa laudei*, în care apreciază viața religioasă desfășurată de obștea credincioșilor români din Viena și își exprimă bucuria față de rîvna dovedită de românii ortodocși din Austria în împodobirea Sfîntului lor locaș de închinare din Viena și în îngrijirea mormintelor ostașilor români, aflate în cimitirele din Austria.

Obișnuitul calendar creștin cuprinzînd pe lângă sinaxar și îndrumările tipiconale, însemnări ale unor date importante din trecutul nostru bisericesc și național — este urmat de articolul *Legămînt și împlinire*, în care parohul bisericii ortodoxe române din Viena, Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moiescu, arată însemnătatea celor opt *Almanahuri* date la lumină pînă acum și rolul acestora în păstrarea slovei românești și a credinței ortodoxe în străvechiul oraș al Vienei, unde acum un veac a poposit Mihai Eminescu pe care — datorită faptului că studenții români adunați în jurul strălucitei vetre de cultură întemeiată de genialul poet, au tipărit aici un «Almanah», în 1883 — autorul îl consideră prim-cititor al *Almanahurilor* actuale tipărite de Parohia ortodoxă română din Viena.

În rubrica «*Făclii pentru suflet*» sînt publicate două articole prilejuite de popasul aniversar al împlinirii a două decenii de la întronizarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian ca patriarh al Bisericii Ortodoxe Române: *Biserica Ortodoxă Română în lumea creștină contemporană sub aripăstoria Prea Fericitului Patriarh*

Justinian, semnat de I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și *La douăzeci de ani de la intronizarea Prea Fericitului Patriarh Justinian*, sub semnătura I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei.

Rubrica «*Insemnări și amintiri*» este deschisă de Acad. Perpessicius, cu articolul *Lecturi intermitente: Almanahul vienez*, urmat de *Un act de cultură al românilor din Viena*, semnat de Viorel Cacoveanu. Ambele articole prezintă spicuiuri din *Almanahul Parohiei ortodoxe române din Viena pe anul 1968*.

În continuare, Prof. Dr. Erich Schenk prezintă comunicarea *Despre anii de studiu ai lui George Enescu la Viena*, ținută la Simpozionul organizat de Uniunea Compozitorilor din R.S. România în cadrul celui de al IV-lea Concurs și Festival Internațional George Enescu (5—22 septembrie 1967).

Articolul memorial al lui Iuliu Moisil, *Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a veacului al XIX-lea*, prezintă date importante despre societatea social-literară «România Jună», despre manifestările culturale și bisericești ale studenților din Viena, precum și despre activitatea de aici a unor artiști sau intelectuali români de seamă, ca: Ciprian Porumbescu, Agatha Bârescu, Nicolae Teclu și alții.

În articolul *Oameni de știință vienezi pe urmele culturii populare românești*, Prof. Dr. Caius Lepa dă informații cu privire la unii cercetători austrieci, originari din Viena, care au vizitat România în interes etnografic și folcloristic, după primul război mondial.

Viena la ceasurile inserării, de Stan Vlad și *Azi prin Viena de ieri*, de Valeriu Rîpeanu, evocă frumusețile impresionante ale Vienei, trecînd, în revistă instituții de cultură, monumente de artă, muzee, parcuri și locuri legate de viața și activitatea unor iluștri compozitori, cum au fost: Mozart, Beethoven și Schubert.

Sub titlul *Scriitoarea Maria Eugenie Delle Grazie și românii*, Oliver Velescu prezintă casa din comuna Berzasca, județul Caraș-Severin, în care a copilărit Maria Eugenie Delle Grazie, scriitoarea și poetă română apreciată în lumea literelor din Viena pentru înfățișarea locurilor natale, ale datinilor românilor bănățeni și a vieții minerilor bănățeni.

În *Românii într-un tablou înfățișînd asediul Vienei din 1683*, Al. Alexianu cercetează tabloul aflat în Muzeul Militar Central din București, aparținînd pictorului H. Verschuring (1627—1690), singura pictură contemporană a asediului Vienei ce atestă prezența românilor la acest eveniment epocal.

Rubrica «*Mărturii din trecut*» cuprinde articolele: *Despre călindarele de-odinioară*, în care Horia Oprescu face o privire retrospectivă asupra acestei foarte vechi forme de culturalizare, periodică, românească, apărute sub diferite titluri pe teritoriul patriei noastre.

Preotul Nicolae Șerbănescu, în *Pribegia lui Radu Șerban voievodul Țării Românești în Austria*, aduce prețioase mărturii documentare și precizări importante asupra acestui eveniment din istoria legăturilor dintre Țara Românească și Austria.

Articolul *Răsfoind o veche monografie austriacă asupra Mănăstirii Curtea de Argeș*, de Flaviu Dem. Baldovin demonstrează că lucrarea: Louis Reissenberger, *L'église du monastère épiscopal de Kurtea d'Argis en Valachie* (Traduit de l'allemand, Vienne, 1867) a stat la baza *Albumului* din 1886, editat cu ocazia celei de a doua sfințiri a bisericii restaurate, fapt aproape nemărturisit și necunoscut pînă acum.

Rubrica se încheie cu evocarea *Marea tragediant Agatha Bârsescu pe scena Teatrului Imperial din Viena*, semnat de Irina G. Moiescu.

O altă rubrică — intitulată «*Chipuri de cărturari*» — cuprinde câteva medalioane ale unor savanți sau cărturari de renume din patria noastră: *100 de ani de la nașterea lui Emil Racoviță (1868—1947)*, de Dr. doc. Traian Orghidan; *Samuil Micu (1745—1806)*, de Prof. Dr. Dimitrie Macrea; *Teodor V. Stefanelli (1850—1920)*, de Pr. Mihai Boca; *Constantin Sandru (1880—1956)*, de Ioan Vicoveanu; *Un mare cărturar: Stolnicul Constantin Cantacuzino (1650—1716)*, de Alexandru Duțu.

În cadrul rubricii «*Spicuri literare*» sînt publicate fragmente din opera unor poeți și scriitori reprezentativi ai literaturii noastre clasice și moderne.

Rubrica «*Cuvinte din bătrîni*» publică fragmente din istoria neamului: *Din diploma de înobilare a umanistului Nicolae Olahus (1548)*; *Din chemarea lui Iacob Dospoț Heracid către moldoveni (1562)*; Gheorghi Palamed, *Din Istoria cuprînzînd toate laptele, vîlceștile și războaiele prea strălucitului Mihail Voievod — 1607*; *Cronica* lui Radu Popescu, *Din laptele domniei lui Matei Vodă Basarab (1632—1654)*; Gr. Tocilescu, *Inscripția de pe mormîntul lui Matei Vodă Basarab — 1654*; N. Bălcescu, *Din istoria românilor sub Mihail Vodă Viteazul — 1852*; M. Kogălniceanu, *Din Introducere la Arhiva Românească (Iasi, 1841; retipărită în 1860)* și *Din Pretața la Cronicile României (Iasi, 1872)*.

Rubrica «*Meleaguri românești*» cuprinde: *Icoanele pe sticlă din Transilvania*, de Ion Apostol Popescu și *Obiceiuri de Paști din Banat*, de Tiberiu Lichtfuss («*Înfrățirea*» băieților, «*mătcălaul*» fetelor și «*Pastile morților*»).

«*Pe firul vremii*» se intitulează rubrica în care sînt publicate dări de seamă asupra unor evenimente importante din viața bisericească națională și culturală a patriei noastre; iar ultima rubrică «*Cronica*» — înfățișează evenimentele mai de seamă, petrecute în anul 1968, din viața coloniei române din Austria.

Rezumatul în limba germană al principalelor articole (alcătuit de G. Berman), încheie *Almanahul* bogat și variat ilustrat și presărat cu «*Cuvintele înțelepte*», aparținînd marelui Nicolae Iorga.

«*The Altar*» (*Altarul*), revista publicată de Parohia ortodoxă română din Londra II (1968), nr. 2.

După un articol editorial (legat de sărbătorirea Anului nou), revista publică articole și note în care accentul principal cade pe grija de a face cunoscut cititorilor englezi Biserica Ortodoxă Română și poporul român cu viața lui socială și religioasă în trecut și în prezent.

Astfel, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului demonstrează succint și cu limpezime, în articolul: *Un vis împlinit*, că Unirea Transilvaniei cu România în 1918 a fost urmarea firească a unității ființiale a poporului român, manifestată în toată istoria lui prin unitatea de spațiu geografic, prin unitatea de structură fizică a poporului, prin unitatea în viața economică a poporului român din cele trei provincii românești etc.

În reportajul care urmează se face o prezentare asupra sărbătoririi la Londra a semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, în cadrul căreia a vorbit Dl. Vasile Pungan, ambasadorul Republicii Socialiste România la Londra.

În articolul *Românii din străindătate și contribuția lor la Unirea Transilvaniei cu România* sînt prezentate diferitele personalități române aflate acum 50 de ani în Franța și Anglia și activitatea desfășurată de ele în favoarea Unirii Transilvaniei cu România.

Cu *interviul* acordat de Prof. C. C. Giurescu revistei «Altarul» asupra diferitelor aspecte ale unității poporului român se încheie rubrica închinată semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România.

P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar patriarhal, semnează articolul *A 20-a aniversare a Reîntregirii bisericesti a românilor din Transilvania*, în care, după înfățișarea pe scurt a uniției în România, subliniază importanța din punct de vedere religios, ecumenic și național a actului de la 1948.

După o dare de seamă asupra *Conferinței Lambeth 1968*, este publicat articolul *Concepția despre Biserică în discuțiile despre reunirea creștinilor*, semnat de Prof. Kallistos Warre, în care sînt lămurii anumiți termeni folosiți în discuțiile despre diferențele dogmatice între Ortodoxie și Anglicanism.

Articolul *Documente privind trecutul românesc la British Museum*, prezintă cele trei *Evangeliiare românești* păstrate în British Museum; iar articolul *Nicolae Titulescu*, semnat de P. I. David, evidențiază personalitatea și contribuția acestuia la dezvoltarea legăturilor între cele două popoare.

Canonicul John Satterthwaite, secretarul general pentru relațiile bisericești externe ale Bisericii Angliei, înfățișează *Viața bisericească în România*. Iar articolele *Structura învățămîntului în România*; *România în 1968*, de Basil Minchin, conferențiar pentru problemele ecumenismului; *Mînăstirea Pasărea*; și *Încă o vizită*, de Mc. Cornik — constituie prezentarea, sub diferite aspecte, a vieții religioase și bisericești din Biserica Ortodoxă Română.

În schimb articolele *Pentru tineri — Busola*, de Christine Pullein Thomson și *Oxford, cetatea turnurilor, văzută de un român*, de Rus Remus, se adresează tinerilor care studiază în vestitul centru universitar din Oxford, care adăpostește 42 de colegii.

După o cronică a *evenimentelor parohiale*, numărul se încheie cu rubrica «Cultura divin public», în care se reproduc explicațiile asupra Liturghiei credincioșilor din *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, făcînd astfel cunoscut cititorilor anglicani al revistei sensul cultului creștin ortodox.

«Credința», *Organul Asociației Clerului Ortodox Român din Provincia Autonomă Voivodina, Vîrșeș, anul I (1969), nr. 1.*

Oficiosul Asociației apare o dată pe lună, sau «după necesitate și posibilitate» și conține informații și sfaturi utile pentru credincioși. În primul număr semnează: Pr. Lazăr Cîrdu, *Inițierea Asociației clerului ortodox român din P.A. Voivodina și Călătoria la Pămîntul Sfînt (începutul unei relatări asupra călătoriei sale la Ierusalim, în 1966)*; Pr. X.C.C., *De vorbă cu sătenii*; Pr. Iosif N. Iorga, *Rînduri pentru Săptămîna Patimilor*; Pr. Corneliu Sdicu, administrator protoprezbiterial, *Îndemîn și sprijin*; Pr. Teodor Frențiu și Jankov Most, *Rînduri pentru «Credință»*. Rubrica *Din parohiile noastre*, care conține știri cu privire la viața bisericească, este semnată de Pr. Corneliu Sdicu.

Într-o notă intitulată: *Cărțile bisericești*, de pe ultima pagină a revistei «Credința», se spune că «folosirea cărților bisericești românești s-a păstrat aici dovedind continuitatea prezenței românești în ritualul Bisericii Ortodoxe Române. În același

timp, prezența acestor cărți pe întreaga arie a Ortodoxiei românești, dovedește legătura veche și indestructibilă care a existat totdeauna între credincioșii Bisericii Ortodoxe Române de pretutindeni. Cărțile de strană tipărite la Rîmnicu-Vîlcea, Tîrgoviște și București, s-au folosit în toate bisericile ortodoxe române. Dovadă este că și în bisericile noastre de aici există o seamă de cărți vechi de strană, care se folosesc cu multă dragoste, la ritual și azi».

Autorul enumeră câteva cărți vechi bisericești aflate în bisericile protopopiatului Sarcia Română (Sutjeska), tipărite la Rîmnic și alte tiparnițe, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

Asfel, în biserica din *Ecica* se află: 1. *Antologhion* (Rîmnic, 1705); 2. *Evanghelie* (Rîmnic, 1746); 3. *Liturghier* (București, 1728); 4. *Psaltirea* (București, 1756); 5. *Penticostarion* (Blaj, 1768); 6. *Triodion* (Blaj, 1771); 7. *Mirologhion* (Blaj, 1781),

În *Jancahid*: 1. *Octoih* (Antim Ivireanul) (Tîrgoviște, 1712); 2. *Penticostar* (Rîmnic, 1744); 3. *Octoih* (Rîmnic, 1783).

În *Begejci* (Toracul Mic): 1. *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652); 2. *Antologhion* (Rîmnic, 1705); 3. *Penticostar* (Rîmnic, 1743); 4. *Triodion* (Rîmnic, 1746); 5. *Cazanie* (Rîmnic, 1748); 6. *Penticostar* (Rîmnic, 1795); 7. *Molitienic* (Blaj, 1784); 8. *Biblia* (Blaj), 1793);

În *Begejci* (Toracul Mare): 1. *Antologhion* (Rîmnic, 1736); 2. *Ceaslov* (Rîmnic, 1783); 3. *Evanghelie* (2 exemplare) (Rîmnic, 1784); 4. *Penticostar* (Rîmnic, 1785).

În *Sutjeska* (Sarcia): *Liturghier* (București, 1746); 2. *Molitienic* (Rîmnic, 1758); 3. *Triodion* (Rîmnic, 1782); 4. *Penticostar* (Rîmnic, 1785); 5. *Evanghelie* (Blaj, 1775).

În toate aceste localități se află și *Cazania* tipărită în anul 1793 la Viena, apărută cu binecuvîntarea mitropolitului de Karloviț.

Din această prezentare sumară a cuprinsului revistelor bisericești care apar în comunitățile ortodoxe române de peste hotare, reiese limpede rostul și rolul cultural pe care ele îl îndeplinesc în mijlocul credincioșilor ortodocși români care trăiesc în afara țării.

CRONICĂ

Duminică, 7 septembrie, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit un grup de 44 turiste americane, din Conducerea Societății de Radio-Televiziune din America, care întreprindeau o călătorie în mai multe țări din Europa.

Prea Fericirea Sa și-a exprimat bucuria că acest grup, în cursul excursiei în țările europene, a ținut să viziteze și România și să cunoască Biserica Ortodoxă Română și pe Patriarhul ei, și le-a dat explicații generale asupra Bisericii Ortodoxe Române precum și asupra raporturilor de frățească cooperare între toate Cultele religioase din România, care se găsesc în relații de respect reciproc cu Statul român.

După aceea grupul a vizitat palatul patriarhal, iar la sfârșit Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a oferit vizitatoarelor broșura «Biserica Ortodoxă Română» în limba engleză, iconițe, cruciulițe, portret și alte obiecte religioase.

A fost de față P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. N. Cazacu, secretarul cabinetului patriarhal.

În aceeași zi, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Mgr Jean de Saint Denis, Episcopul Bisericii Catolice-Ortodoxe din Franța, însoțit de vicarul său, Rev. Gilles Hardy. Au fost de față P. S. Episcop-Vicar Antim Țirgovișteanul și P. C. Pr. Secretar N. Cazacu.

Marți, 9 septembrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit în audiență pe Mgr Francisc Augustin, reprezentantul Bisericii Romano-Catolice din București, venit cu unele probleme bisericești.

A fost de față Pr. Al. Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei București, Pr. Petre Alexandru, consilier și Pr. N. Cazacu, secretarul Cabinetului patriarhal.

Miercuri, 10 septembrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit în audiență pe Dl. Georges Castellan, profesor de istorie la Universitatea din Paris, invitat în țara noastră de Academia Republicii Socialiste România pentru a se documenta în vederea alcătuirii unei *Istории contemporane*, în care rezervă un loc important țării noastre. A fost însoțit de Dl. Alex. Duțu, de la Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române.

Au fost de față P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. Consilier C. Pârvu și Pr. N. Cazacu, secretarul cabinetului patriarhal.

Duminică, 21 septembrie 1969, dimineața, la orele 8,00 Prea Fericitul Părinte Patriarh și însoțitorii au pornit spre Brașov-Vlădeni, unde au ajuns la ora stabilită — 10,00 —, fiind întâmpinați în fața monumentalei biserici din Vlădeni de către I. P. S. Nicolae Mladin, Mitropolitul Ardealului, cu sobor de slujitori, pregătiți pentru începerea slujbei de resfințire a bisericii, după care s-a oficiat sfânta liturghie de către cei doi înalți Ierarhi, înconjurați de sobor mare de slujitori.

Luni, 22 septembrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, a luat parte la recepția oferită de Consiliul de Stat în Palatul Consiliului de Miniștri, în onoarea Președintelui Republicii Finlanda, Dl. Urho Kekkonen, aflat în vizită oficială în țara noastră.

Miercuri, 24 septembrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe noul ambasador al Marii Britanii la București, Dl. Denis Seward Laskey.

Au fost de față, P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. N. Cazacu, secretar al cabinetului patriarhal și Dl. Rus Remus.

Joi, 25 septembrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal a luat parte la recepția oferită în Palatul Casei Armatei de Dl. Președinte al Finlandei, Urho Kekkonen, în onoarea Domnului Președinte al Consiliului de Stat, Nicolae Ceaușescu.

Joi, 2 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a vizitat Valea Călugărească și Cricovul, unde a oferit o agapă frățească, tradițională, membrilor Consiliului Eparhial, Consilierilor Sfinței Arhiepiscopii a Bucureștilor și altor invitații, printre care: Dl. Ambasador al Marii Britanii la București, Denis Seward Laskey, Excelența Sa Eley Stanley, Episcop de Gibraltar, Rev. Cordell, capelanul Bisericii Anglicane din București. Cu acest prilej a fost vizitată, cu deosebit interes, bisericuța maramureșană, așezată la Cricov, prin grija Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Vineri, 3 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit în audiență pe I. P. S. Arhiepiscop Naum al Macedoniei, însoțit de Pr. Methodie Gogov — care funcționează în Australia la Melbourne. Aflați în drum spre Geneva.

Au fost de față și P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. Consilier D. Fecioru.

În aceeași zi, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. N. Cazacu, secretarul Cabinetului patriarhal, a luat parte la masa de prânz, oferită de Dl. Denis Seward Laskey, Ambasadorul Marii Britanii la București și de D-na Laskey la locuința lor, cu prilejul vizitei Excelenței Sale Episcopului de Gibraltar, Eley Stanley, în țara noastră.

În după-amiaza aceleiași zile, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Rev. Boniface din Mănăstirea de la Chevetogne — Belgia, împreună cu două călugărițe elvețiene.

Sîmbătă, 4 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit în audiență pe Pastorul Herman Bujard cu soția din Freiburg im Briesgau, veniți în țara noastră ca oaspeți ai Patriarhiei. Au fost de față Pr. Consilier D. Fecioru, Pr. N. Cazacu, secretarul Cabinetului patriarhal și Dl. Săbăduș. În aceeași zi, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita D-lui S. H. V. Sănanđaji, Ambasador al Iranului la București, cu care s-a întreținut asupra unor probleme de interes general religios. Au fost de față Pr. Ioan Găgiu, directorul Administrației Patriarhale și Pr. Consilier D. Fecioru. Tot în aceeași zi, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit în audiență pe Henry Bernstein, din New York-City; Mehien Mandell, din Washington; Eduard P. Sisher, Philadelphia și Dach Sillsting, din Maplewood N...J. USA, reprezentanții Organizației evreiești în America, pentru ajutorarea evreilor lipsiți de mijloace de trai, din lumea întreagă.

Au fost de față Pr. Director Ioan Găgiu, Pr. Al. Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei București și Pr. Consilier D. Fecioru.

Joi, 9 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Rev. anglican Prof. Am. Allchin, bibliotecarul Institutului Pussey-House, Oxford-Anglia, care a venit în țara noastră în cadrul schimbului de profesori între Biserica Anglicană și Biserica Ortodoxă Română.

Au fost de față P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. Prof. Ene Braniste și Pr. N. Cazacu, secretarul Cabinetului patriarhal.

Vineri, 10 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Pastorul J. N. Ondra, secretarul general al Conferinței Creștine pentru Pace, venit într-o scurtă vizită în țara noastră, cu un însoțitor al său.

Au fost de față I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului și P. C. Pr. Ilie Georgescu.

Simbătă, 11 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit un grup de turiști din R. F. a Germaniei, între care: Preotul Gottfried Stoll de la Nürnberg, însărcinat cu probleme privind tineretul Bisericii Evanghelice-Luterane din Bavaria și redactor-șef al revistei bilunare «Das Baugerüst» care apare la Nürnberg și D-na Else Müller, care se ocupă cu probleme ecumenice, în cadrul Bisericii Evanghelice Luterane din Bavaria, împreună cu Pastorul Ambrozie, de la biserica evanghelică-luterană din București, care a servit și de translator.

Au fost de față Pr. Consilier D. Fecioru și Pr. Ilie Georgescu.

Joi, 16 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Dl. Steve Runciman, profesor la Universitatea din Cambridge-Anglia, venit în țara noastră ca invitat al Institutului de Studii Sud-Est Europene, pentru unele comunicări și conferințe. D-sa a transmis Prea Fericitului Părinte Patriarh un mesaj frățesc din partea Grației Sale Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit. Dl. Prof. Petre Năsturel, de la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București a însoțit pe Dl. Prof. Steve Runciman.

Au fost de față P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. N. Cazacu, secretarul Cabinetului patriarhal.

Miercuri, 22 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Dl. R. Benshalom, Ambasadorul Israelului la București, însoțit de Dl. Schechter, Secretarul Federației Comunităților Evreiești din România.

Au fost de față P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal și Pr. Consilier D. Fecioru.

Vineri, 24 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, a luat parte la recepția oferită de Ambasadorul Austriei la București, Dl. Eduard Tschöp și D-na Tschöp, cu ocazia Sărbătorii Naționale a Austriei.

Luni, 27 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal a luat parte la recepția oferită de Dl. Ambasador al Iranului la București, Sanandaji și Doamna — la Athenée Palace, cu prilejul Aniversării zilei de naștere a M. S. Imperiale Sahinșahul Iranului Mohammad Reza Pahlavi Aryamehr.

Marti, 28 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, a luat parte la recepția oferită de Dl. Ambasador al Olandei la București și Doamna van Eysinga, în onoarea vizitei

În România, la sediul Ambasadei a Președintelui Consiliului de Miniștri și a Ministrului Afacerilor externe al Olandei.

Miercuri, 29 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Fratele Rudolf, venit cu un mesaj de la Superiorul Roger Schutz, de la Mănăstirea Taizé-Franța. Ca interpret pentru limba germană a fost dl. Ioan Săbăduș, de la Serviciul Relațiilor Externe.

Au fost de față Pr. Consilier D. Fecioru și Pr. N. Cazacu, secretarul Cabinetului patriarhal.

Vineri, 21 octombrie 1969, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe Dl. Eduard Tschöp, noul Ambasador al Austriei la București. A avut loc un interesant schimb de impresii și amintiri.

Au fost de față P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și P. C. Pr. Secretar N. Cazacu.

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA ECUMENICĂ

NOI MITROPOLIȚI REZIDENȚIALI ÎN EUROPA ȘI ÎN AUSTRALIA. — Sfântul Sinod al Patriarhiei Ecumenice a hotărât, în ședința de la 12 august 1969, prezidată de Sanctitatea Sa Atenagora, Arhiepiscop al Constantinopolului și Patriarh ecumenic, numirea următorilor titulari la rezidențe ale Patriarhiei Ecumenice în Europa și în Australia :

— Ca mitropolit rezidențial pentru R. F. a Germaniei, a fost numit Mitropolitul Iacob Tanavaris al Filadelfiei și Exarh patriarhal în Australia ;

— Ca mitropolit pentru rezidența nou-înființată pentru Belgia, Luxemburg și Olanda, a fost numit Mitropolitul Emilian Zakaropoulos al Seleuciei ;

— Ca mitropolit al rezidenței nou-înființate pentru Suedia, Norvegia și Danemarca, a fost numit Mitropolitul Polieuct al Iliupolei și Teirei (fost mitropolit în R. F. a Germaniei pînă în iunie 1968) ;

— Iar ca mitropolit rezidențial pentru Australia și Noua Zeelandă, a fost restabilit — la propunerea Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora — I. P. S. Iezechiel Țukalas (care demisionase din această funcție la 27 februarie 1968).

ÎNFIINȚAREA UNEI NOI INSTITUȚII DE ÎNVĂȚĂMÎNT TEOLOGIC. — La propunerea Sanctității Sale Atenagora, Arhiepiscop al Constantinopolului și Patriarh ecumenic, Sfântul Sinod al Patriarhiei Ecumenice a discutat și a hotărât, în ședințele de la 5 iunie și 18 septembrie 1969, înființarea unei «Școli teologice» ortodoxe a Patriarhiei Ecumenice cu sediul în R. F. a Germaniei. Această nouă instituție de învățămînt teologic va avea sarcina să pregătească preoți pentru rezidențele Patriarhiei Ecumenice din Europa Occidentală Londra, Paris, Viena, Bonn ș.a.).

NUMIREA CONDUCĂTORULUI CENTRULUI PATRIARHIEI ECUMENICE DE LA CHAMBESY. — În urma propunerii Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora, Sfântul Sinod al Patriarhiei Ecumenice a numit pe Arhimandritul Damaschis Papan-dreu, egumenul așezămîntului ortodox de la Taizé în postul vacant de înfistătător («proistamenos») al Centrului Patriarhiei Ecumenice de la Chambesy, lângă Geneva și totodată responsabil de pregătirea viitorului Sinod Panortodox. Acest post de coordonator a fost creat de Patriarhia Ecumenică la cererea Bisericilor Ortodoxe locale întru-nite la a patra Conferință Panortodoxă de la Chambesy, în iunie 1968.

Arhimandritul Damaschin Papan-dreu s-a născut în Grecia, în anul 1934, și a făcut studii de teologie și filozofie la Halki, Atena, Wartburg și Bonn. Este doctor în teologie al facultății de teologie a Universității din Atena.

Timp de 7 ani — cît a făcut studii de filozofie în R. F. a Germaniei — a fost însărcinat și cu activitatea pastorală între muncitorii greci din R. F. a Germaniei.

În 1965 Sfîntul Sinod al Patriarhiei Ecumenice l-a însărcinat să reprezinte Patriarhia Ecumenică, în cadrul comunității intercreștine de la Taizé.

PARTICIPAREA REPREZENTANTULUI PATRIARHIEI ECUMENICE LA ȘEDINȚELE UNUI COMITET INTERCREȘTIN ÎN FRANȚA. — La Paris s-au întrunit sub președinția Mitropolitului Meletie, Exarhul Patriarhiei Ecumenice pentru Europa Occidentală și a Cardinalului Gouyon, comitetul interepiscopal ortodox și Comitetul episcopal catolic pentru unitate, pentru a studia un proiect de recomandări pentru activitatea pastorală în familiile mixte — de catolici și ortodocși.

La lucrările acestei reuniuni au participat și Mitropolitul Antonie, Exarhul Patriarhiei Moscovei pentru Europa de Apus, Arhiepiscopul Gheorghe, reprezentanți ai Bisericii Apostolice Armene și episcopi catolici.

MESAJUL SANCTITĂȚII SALE PATRIARHULUI ECUMENIC CĂTRE PAPA PAUL AL VI-lea. — Cu prilejul deschiderii lucrărilor, la 11 octombrie 1969, ale celui de al doilea Sinod al episcopatului romano-catolic la Roma, Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora a transmis Papii Paul al VI-lea un mesaj în care își exprimă bucuria în legătură cu întrunirea celui de al doilea Sinod al episcopatului romano-catolic și nădejdea că lucrările lui vor avea rezultate cît mai rodnice și utile pentru perspectivele dialogului între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă.

Mesajul Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora a fost citit în ședința Sinodului episcopatului romano-catolic și a fost primit cu mare bucurie de către episcopii prezenți.

La acest mesaj, Papa Paul al VI-lea, în numele său și în numele Părinților sinodali, a trimis Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora următoarea telegramă: «Noi și toți membrii Sinodului sîntem impresionați de sentimentele exprimate de Sanctitatea Voastră și de venerabila Biserică al cărei vrednic Păstor sînteți. Vă mulțumim călduros și rugăm Duhul dumnezeiesc ca acest sinod să fie o nouă etapă către restabilirea celor două Biserici surori în deplină comuniune. În numele nostru și în numele membrilor Sinodului, exprim Sanctității Voastre, clerului și credincioșilor Voștri adîncă noastră dragoste în Iisus Domnul».

PATRIARHIA ALEXANDRIEI

SANCTITATEA SA PATRIARHUL NICOLAE AL VI-lea AL ALEXANDRIEI ȘI AL ÎNTREGII AFRICI A VIZITAT BISERICA ORTODOXĂ RUSĂ. — Respectînd tradiția existentă de veacuri între Bisericile Ortodoxe locale, ca întîistătătorul nou-ales al unei Biserici autocefale să viziteze — după intronizarea sa — pe întîistătătorii celorlalte Biserici Ortodoxe locale, Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea, Papă și Patriarh al Alexandriei și al întregii Africi, a vizitat, după intronizarea sa în mai 1968, pe mai mulți dintre întîistătătorii Bisericilor Ortodoxe locale.

Între 8 și 25 iulie 1969 Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a vizitat Biserica Ortodoxă Rusă și pe întîistătătorul ei, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia.

Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea al Alexandriei, însoțit de: Mitropolitul Metodie al Axumului, Mitropolitul Nicodim al Irinupolei, Episcopul Aristarh al Mareotidei și de secretarul Sfintului Sinod, Arhimandritul Irineu Talambecos, conducătorul reprezentanței Patriarhiei Alexandriei la Odesa, a vizitat Moscova, Zaqorsk, Leningrad, Kiev și Odesa. În timpul călătoriei în Uniunea Sovietică Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a fost însoțit de Mitropolitul Filaret al Kievului și Galitiei și Exarh al Ucrainei.

În timpul șederii sale la Moscova, Sanctitatea Sa Nicolae al VI-lea, Papă și Patriarh al Alexandriei și al întregii Africi a vizitat pe Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia cu care a purtat discuții. Din însărcinarea Sanctității Sale Patriarhului Alexei, membrii Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse au întors vizita Sanctității Sale Patriarhului Nicolae al VI-lea al Alexandriei. Cu acest prilej între reprezentanții sinodali ai celor două Biserici au avut loc discuții asupra problemelor de interes interortodox, intercreștin și general uman.

La Moscova, Leningrad și Kiev, în cinstea Sanctității Sale Patriarhului Nicolae al VI-lea au fost organizate recepții de către autoritățile bisericești și de stat.

În zilele de 17 și 18 iulie 1969, cînd Biserica Ortodoxă Rusă prăznuiește pe Preacuviosul Serghie de Radonej, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al Alexandriei a săvîrșit sfînta liturghie în catedrala Bogoiavlensk din Moscova, în fruntea unui mare sobor de episcopi și clerici. Iar cu prilejul sărbătoririi, în zilele de 23 și 24 iulie a împlinirii a 1000 de ani de la moartea Sfintei Olga, marea prințesă rusă, cea întocmai cu Apostolii, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea al Alexandriei, în fruntea unui sobor de ierarhi ruși și alexandrini, a săvîrșit slujba solemnă în catedrala Sfîntul Vladimir din Kiev.

La 26 iulie 1969, părăsind Uniunea Sovietică, Sanctitatea Sa Patriarhul Nicolae al VI-lea a trimis Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia următoarea telegramă: «Părăsind Odesa și îndreptîndu-ne spre Alexandria, socotesc de datoria mea să mulțumesc Sanctității Voastre și Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse pentru minunata primire ce mi s-a făcut. Vom face tot ce este în puterile noastre ca iubirea creștină și colaborarea frățească între Bisericile Ortodoxe să triumfe. Dorim Sanctității Voastre deplină sănătate, iar Bisericii Ortodoxe Ruse mari succese materiale și duhovnicești.

PATRIARHIA IERUSALIMULUI

PREOCUPĂRI PENTRU REORGANIZAREA MÎNĂSTIRII MUNTELE SINAI. — Arhiepiscopul Grigorie al Muntelui Sinai și superiorul Mînăstirii Muntele Sinai, aflat într-o călătorie în Grecia, a făcut unele declarații în cadrul cărora, referindu-se la situația Mînăstirii Muntele Sinaj, a subliniat că, în fața primejdiei ca Mînăstirea să ajungă a fi doar muzeu, Mînăstirea însăși face toate eforturile pentru ca ea să redevină în chip efectiv un centru spiritual pe deplin adaptat la nevoile sufletești ale creștinilor din epoca noastră.

În acest sens, Arhiepiscopul Grigorie a făcut cunoscut că, între măsurile materiale luate de autoritățile civile necesare pentru a asigura activitatea vie în mînăstire, a fost dăruită o tipografie pentru editarea manuscriselor păstrate în Mînăstirea Muntele Sinai și pentru editarea unei reviste de studii teologice.

BISERICA ORTODOXĂ RUSA

CUVINTUL SANCTITĂȚII SALE PATRIARHULUI ALEXEI LA CONFERINȚA REPREZENTANȚILOR TUTUROR RELIGIILOR DIN UNIUNEA SOVIETICĂ. — Între 1 și 4 iulie 1969, la Lavra Troița-Serghieva din Zagorsk s-au desfășurat lucrările Conferinței reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru colaborare și pace între popoare.

La acest forum reprezentativ religios au participat 176 de delegați reprezentând 26 de Biserici și comunități religioase (precum: comunitățile adventiștilor de ziua a șaptea; Biserica Apostolică Armeană; Consiliul unional al creștinilor evanghelicibaptiști; consiliul superior al credincioșilor de rit vechi din Lituania; Biserica Ortodoxă Gruzină; Conducerea spirituală a musulmanilor din partea europeană a Uniunii Sovietice și din Siberia; din Asia de Mijloc și din Kazahstan; — ...din Transcaucazia; — ...din Caucazul de Mijloc; Departamentul pentru relații internaționale al organizațiilor musulmane din Uniunea Sovietică; Biserica Evanghelică-Luterană din Letonia — din Estonia; — din Lituania; Comunitățile religioase evreiești; Biserica Metodistă din Estonia; Comunitatea din Moscova a creștinilor de rit vechi încadrați: în Acordul maritim de nord, în Patriarhatul Moscovei, în comunitatea moscovită a Schimbării la față; Biserica Reformată din regiunea Subcarpatică; Biserica Evanghelică-Luterană din Lituania; Biserica Romano-Catolică din Letonia; Biserica Romano-Catolică din Lituania; Comunitatea creștinilor de rit vechi din Riga; Arhiepiscopia creștinilor de rit vechi a Moscovei și a toată Rusia; Arhiepiscopia creștinilor vechi-ortodocși de rit vechi din Novozibcovsk, Moscova și toată Rusia; Conducerea spirituală centrală a budiștilor din Uniunea Sovietică, precum și numeroși oaspeți din circa 40 de țări (din: India, Iordania, Liban, Republica Malgașă, Nepal, Siria, Ceylon, Japonia, Gana, Republica Malagasiisk, Maroc, Nigeria, R.A.U., Senegal, Sierra-Leone, Kenia, Etiopia, Argentina, Guiana, Uruguay, Chile, Brazilia, Statele Unite ale Americii, Austria, Belgia, R. F. a Germaniei, Franța, Elveția, Bulgaria, Ungaria, R. D. Germană, Polonia, România, Cehoslovacia, Iugoslavia, Indonezia, Danemarca, Uniunea Sovietică, etc.).

Luni 1 iulie, la ora 11, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia a deschis lucrările Conferinței rostind în fața delegaților și a oaspeților următorul cuvânt:

«Cinstiți oaspeți ai înaltei noastre adunări, din inimă vă salut și în persoana Dvs. salut pe nenumărații credincioși ai diferitelor religii ale lumii și pe oamenii de bunăvoință, care socotesc ca datorie morală apărarea păcii, a dreptății și a rațiunii și care se străduiesc pentru stabilirea colaborării în rezolvarea problemelor arzătoare ale lumii de azi.

Vă mulțumesc că ați venit la Conferința noastră a reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru sprijinirea colaborării și a păcii între popoare, ca să aduceți contribuția voastră la rezolvarea problemelor care se pun conferinței și prin aceasta să contribuiți la întărirea păcii mondiale, a legăturilor de prietenie și la ajutorul reciproc între popoare în mersul lor înainte pe calea construirii unor forme mult mai desăvârșite ale trăirii oamenilor pe pământ.

Setea de pace și de prietenie este firească oamenilor și naturii. De aceea datoria noastră religioasă, conștiința noastră omenească ne îndeamnă să încălzim aceste sentimente și năzuințe innăscute de a lupta împotriva a tot ce împiedică înfăptuirea

lor în viața de fiecare zi a popoarelor, împotriva a orice slujește de prilej pentru încordarea internațională și creează situația complicată de azi în lume..

Tragedia din Vietnam, războiul din Orientul Mijlociu, încordarea din Europa, suferințele oamenilor din țările Asiei, Africii și Americii Latine, iată stările grele din lume care ne-au obligat să ne părăsim casele și ocupațiile și să ne adunăm aici, pentru a ne pune la dispoziția luptei pentru colaborare și pace între popoare.

Mișcarea pentru apărarea păcii a căpătat în zilele noastre proporții mondiale, iar în multe țări a căpătat caracter popular. Noi toți ne-am străduit deja nu puțin în această direcție și am obținut importante succese; însă situația internațională actuală cere de la noi contribuții noi, eforturi noi pentru rezolvarea problemelor care se pun evoluției pașnice a vieții omenirii. Cu toată hotărârea declarăm că întregul popor sovietic, angajat în muncă creatoare pașnică, nu va îngădui ca înfăptuirile lui să fie din nou amenințate cu distrugerea.. Toți credincioșii patriei noastre, împreună cu întregul popor sovietic își vor pune toate puterile în apărarea păcii, pentru binele patriei noastre. În fața urii și vrăjmașiei a ațîțătorilor la război credincioșii opun credința tare în rațiunea oamenilor, luminată de Duhul Sfânt și iubirea frățască dintre popoare.

Această a doua Conferință a reprezentanților tuturor religiilor — închinată colaborării și păcii între popoare — a fost provocată de convingerea noastră că numai unitatea de voință și de acțiune a tuturor forțelor iubitoare de pace, între care și credincioșii tuturor religiilor, poate constitui mijlocul real pentru statornicirea unei păci trainice pe pământ. De aceea nădăjduim că această Conferință — acest forum reprezentativ în lupta pentru pace a cetățenilor credincioși din Uniunea Sovietică va întări eficacitatea contribuției Bisericilor și comunităților religioase din țara noastră pentru apărarea păcii și că glasul acestei Conferințe va fi auzit de cei ce luptă pentru pace în afara țării noastre și că ea va ajuta unirea eforturilor partizanilor păcii, ori unde s-ar găsi ei. Pentru că noi socotim că necesitatea morală după pace și bunăvoință față de pace, care sînt ființiale oamenilor iubitori de pace pe care Mîntuitorul îi numește «fiii lui Dumnezeu», confirmă justetea acțiunii noastre...».

În încheiere Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a făcut urarea ca lucrările Conferinței să aducă roade bune care să constituie o contribuție folositoare în acțiunea panumană pentru apărarea păcii și pentru lărgirea colaborării internaționale.

Și într-adevăr, întîlnirea de la Zagorsk din iulie 1969 a constituit (după cum s-a arătat în reportajul publicat în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVII (1969), nr. 7—8) un moment foarte important în acțiunea de adunare într-un singur fluviu puternic a tuturor eforturilor religioase făcătoare de pace.

«Eu cred — declara Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, la recepția organizată în cinstea participanților la conferință după încheierea lucrărilor — ca rezultatele Conferinței noastre constituie o contribuție serioasă în slujirea făcătoare de pace a credincioșilor religiilor din țara noastră și dinafara ei.

În aceste zile, noi și oaspeții noștri, veniți de la Răsărit și de la Apus, de la Miazănoapte și de la Miazăzi, îndemnați fiecare de responsabilitatea sa creștină față de înseninarea situației internaționale, am dezbătut în unanimitate frățască problemele fundamentale ale lumii contemporane înspăimîntate.

În timpul lucrărilor Conferinței noi am perceput adînc însemnătatea responsabilității noastre religioase și cetățenești nu numai pentru dezvoltarea pașnică a vieții în țările cărora fiecare aparținem, ci și pentru soarta întregii omeniri.

Nădăjdum că frații noștri de peste hotare au fost în stare să simtă prezența în țara noastră a unității între cetățenii ei credincioși și necredincioși în legătură cu problemele statornicirii păcii mondiale.

De aceea socotesc că pentru noi toți Conferința a constituit o experiență bogată de colaborare, de acțiune perseverentă în slujirea păcii în toată lumea».

DECLARAȚIILE DR. ADOLF WISCHMANN DESPRE CREDINCIOȘII ORTODOCȘI RUȘI. — Președintele Departamentului pentru Afaceri Externe al Bisericii Evanghelice din R. F. a Germaniei a participat — în cadrul unei delegații germane — la discuțiile între Biserica Evanghelică și Biserica Ortodoxă Rusă, asupra temei «Botezul și slujirea credincioșilor botezați».

Discuțiile au avut loc la Leningrad și s-au purtat în acordul că creștinii trebuie să fie promți în a sluji pe toți oamenii prin mărturisirea credinței, prin predicarea Evangheliei, prin viața creștină exemplară, prin sobrietate și eforturi sincere pentru realizarea păcii și dreptății pe pământ și printr-o disciplină creștină activă, întrucât numai în acest fel creștinii botezați vor demonstra înțelegerea și împlinirea totală a responsabilității creștine față de lumex.

În timpul lucrărilor, Dr. Adolf Wischmann a asistat la slujbele săvârșite în diferite biserici din Leningrad, iar la una din aceste slujbe în biserica Sfântul Nicolae, Președintele Departamentului pentru Afaceri Externe al Bisericii Evanghelice din R. F. a Germaniei a predicat în fața credincioșilor ortodocși ruși.

Întors în patria sa, Dr. Adolf Wischmann a declarat presei din Frankfurt că a avut cinstea să fie primul luteran german care a predicat într-o biserică ortodoxă rusă, în fața a peste 4.500 de credincioși. Dr. Adolf Wischmann a declarat că a rămas adînc impresionat de evlavia manifestată de credincioșii ortodocși ruși, îndeosebi în timpul slujbelor comemorative închinare Sfîntului Alexandru Nevski, protectorul Leningradului, la care au luat parte mii de credincioși.

MITROPOLITUL NICODIM AL LENINGRADULUI ȘI NOVGORODULUI ÎN VIZITĂ LA ROMA. — În prima jumătate a lunii octombrie Președintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, a întreprins o călătorie la Roma, ca oaspete al Colegiului rus «Russicum».

În ziua de 12 octombrie Mitropolitul Nicodim a săvârșit sfînta liturghie, în prezența Mgr Stratiev — asumptonist, exarh și episcop pentru catolicii de rit bulgar, care a săvârșit împreună cu Papa Paul al VI-lea slujba de deschidere a Sinodului episcopatului romano-catolic — și Rev. P. Duprey din Secretariatul pentru unitatea creștină — subsecretar pentru relațiile cu Bisericile Orientale.

În timpul slujbei sfîntei liturghii, Mitropolitul Nicodim a pomenit pe toți înfiștătorii Bisericilor Ortodoxe, pe Papa Paul al VI-lea și pe Mgr Stratiev.

ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE ÎN ÎNTRUNIRI INTERCREȘTINE ȘI INTERNAȚIONALE. — Continuînd cu stăruință a fi permanent prezentă în toate întrunirile intercreștine și internaționale unde se discută căile pentru unitate, pentru pace și dreptate în lume, Biserica Ortodoxă Rusă, prin Sfîntul ei Sinod și prin Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe trimite pe reprezentanții săi ca să ia parte activă la lucrările acestor foruri. Astfel :

— Între 19 și 24 mai 1969, la Consultația organizată de Consiliul Ecumenic al Bisericilor asupra problemelor legate de rasism, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a participat prof. N. A. Zabolotski, de la Academia duhovnicească din Leningrad.

— Între 2 și 4 iunie 1969, la lucrările sesiunii anuale a Comisiei internaționale a Conferinței Creștine pentru Pace, care au avut loc în localitatea Georgsmarienhütte în R. F. a Germaniei, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a participat A. S. Buevski, care, în calitate de secretar internațional, a condus dezbaterile asupra problemei «legăturilor între focarele de criză care amenință dezvoltarea pașnică a vieții omnirii în sud-estul Asiei, în Orientul Mijlociu și în Africa», precum și asupra «problemelor legate de securitatea europeană și de sarcinile dezvoltării în America Latină».

— Între 3 și 11 iunie 1969, o delegație a Bisericilor creștine din Uniunea Sovietică a făcut o vizită Consiliului ecumenic al Bisericilor creștine din Polonia, răspunzând vizitei făcute anterior de o delegație a acestui Consiliu în Uniunea Sovietică. Din partea Bisericii Ortodoxe Ruse din această delegație au făcut parte: Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei (conducătorul întregii delegații), Arhiepiscopul Nicolae al Lvovului și Tarnopolului, Prot. Pavel Socolovski, Protodiăcon N. Dmitriev și B. S. Kudnkin, membru al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe.

— Între 10 și 11 iunie 1969, la Geneva, a avut loc sesiunea Grupei de lucru a Conferinței Bisericilor Europene pentru pregătirea Consultației în legătură cu problema păcii și securității în Europa, la care a participat reprezentantul Bisericii Ortodoxe Ruse, Prof. N. A. Zabolotski, de la Academia duhovnicească din Leningrad.

— La Adunarea Mondială pentru pace, care a avut loc în Berlin, între 21—24 iunie 1969, în cadrul Comitetului sovietic pentru apărarea păcii au participat și următorii reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse: Mitropolitul Pimen al Crutițelor și Kolomnei, Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și exarh al Ucrainei și Prot. Pavel S. Socolovski (în calitate de membru al delegației Conferinței Creștine pentru Pace la lucrările Adunării Mondiale pentru pace).

— Între 11 și 13 iulie 1969, a avut loc la Geneva, prima sesiune de lucru a Grupei Conferinței Bisericilor Europene pentru pregătirea Adunării generale «Nyborg VI», la care, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse, a participat G. F. Troițki, membru al Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene.

— Între 23 și 29 august 1969, la centrul romano-catolic «Le Spectacle» din Geneva, s-au desfășurat lucrările Seminarului pentru problemele păcii mondiale între reprezentanți ai Bisericii Fraților din Statele Unite ale Americii și următorii reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse; A. S. Buevski, secretarul Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe (conducător al delegației); Prot. Prof. Liveriu A. Voronov, de la Academia duhovnicească din Leningrad; Prot. Matei Stăniuc, secretar al Exarhatului patriarhal pentru America de Nord și de Sud; Prot. Vladimir Rojkov, membru al Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe; Prof. N. D. Sarțev, de la Academia duhovnicească din Moscova; G. F. Troițki și G. N. Scobei, membri ai Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, și K. M. Komarov redactorul revistei «Glasul Ortodoxiei» pentru Exarhatul din Europa Centrală.

VIZITAREA UNIUNII SOVIETICE ȘI A BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE DELEGAȚI ȘI REPREZENTANȚI AI ALTOR POPOARE ȘI BISERICI CREȘTINE. — Între 14 și 29 mai 1969, a vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă — ca

invitat al Patriarhiei Moscovei — Mitropolitul Andrei, Exarh al Bisericii Ortodoxe Bulgare pentru America de Nord și de Sud și pentru Australia. În timpul șederii în Uniunea Sovietică, oaspetele a vizitat Moscova, Zagorsk, Leningrad, Kiev, Tula, Suhum și Soci, participând la sfintele slujbe și întreținându-se cu credincioșii și cu cetățenii sovietici și putând astfel cunoaște viața religioasă și culturală a poporului sovietic.

— La jumătatea lunii mai 1969, Preotul anglican Rais, membru al Sinodului Național al Bisericii Anglicane și capelan al Arhiepiscopului de Canterbury, vizitând Uniunea Sovietică în fruntea unei grupe de turiști, a fost primit — la 15 mai 1969 — la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe de către vicepreședintele Serviciului, Episcopul Filaret de Dmitrovsk și rector al Academiei duhovnicești din Moscova.

— La sfârșitul lunii mai, o delegație de 10 budiști din Laos în frunte cu Exceleța sa Attos, membru al Consiliului superior religios al Laosului și marele bonz al Provinciilor Savarinaket, a vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă; în timpul vizitei delegația a fost primită la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe de către Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk, vicepreședintele Serviciului, cu care s-au întreținut asupra vieții religioase în Uniunea Sovietică.

— Între 22 iunie și 6 iulie 1969, la invitația Patriarhiei Moscovei, a vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă o delegație a creștinilor din Gana formată din: Episcopul Bisericii Anglicane (Le Mera), Moderatorul Bisericii Evanghelice Prezbiteriane (A. K. Abutiale) și Secretarul General al Consiliului creștin al Ganei (Pastorul V. G. M. Brandful). În timpul șederii în Uniunea Sovietică membrii delegației au vizitat Moscova, Zagorsk, Leningrad, Riga și Vladimir, unde au asistat la slujbele religioase în biserici și au putut cunoaște viața religioasă și culturală a poporului sovietic. În ziua de 24 iunie și de 5 iulie oaspeții au fost primiți la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe de către Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, președintele Serviciului.

— Între 5 și 18 iulie, la invitația Patriarhiei Moscovei, au vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă, o delegație religioasă din Togo, formată din: Președintele Bisericii Evanghelice din Togo (Pastorul Eginhardt Ada), secretarul Sinodului aceleiași Biserici (Pastorul Jean Nenonene) și membrul Comitetului executiv al aceleiași Biserici (Jean City). Oaspeții au vizitat orașele Moscova, Leningrad, Pskov, Mănăstirea Peciora de lângă Pskov și orașul Talin, putând cunoaște viața religioasă și culturală a poporului sovietic.

— Între 7 și 16 iulie 1969 au vizitat Uniunea Sovietică și Bisericile creștine din Uniunea Sovietică o grupă de 72 de persoane din Statele Unite ale Americii. În frunte cu parohul bisericii Sfântul Andrei din orașul East-Lancing (statul Michigan) și profesor la Universitatea din Michigan, Prot. Fotie Donahiu. Grupa din Statele Unite a vizitat Moscova, Kiev, Odesa, Zagorsk, Iaroslav și Leningrad, unde au asistat la slujbele săvârșite în biserici, s-au întreținut cu credincioșii, cu membrii clerului, cu diferiți ierarhi și cu oameni de diferite profesii, urmărind să poată cunoaște realitatea asupra vieții religioase și sociale în Uniunea Sovietică.

La 9 iulie 1969, grupa vizitatorilor din Statele Unite a fost primită de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia; iar la 10 iulie, conducătorul grupeii,

Prot. Fotie Donahiu, a fost primit la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe de către Episcopul Filaret de Dmitrovsk, vicepreședintele Consiliului.

— La 8 iulie 1969, Sanctitatea Sa Patriarhul Efrem al II-lea al Bisericii Ortodoxe a Gruziei — care participa la lucrările Conferinței reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru colaborare și pace între popoare (care a avut loc la Zagorsk) — a vizitat Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, unde a purtat discuții cu Președintele Serviciului, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului.

— Între 8 și 16 iulie 1969, la invitația Serviciului Patriarhiei din Moscova, au vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă membrii clerului romano-catolic din Statele Unite ale Americii: Mgr Marwin Bardelone, directorul Comisiei «Dreptate și pace» a Conferinței Naționale a episcopilor catolici din Statele Unite și Rev. Rolland Bardelone, directorul regional al Serviciului catolic pentru ajutorul Americii de Sud. În timpul vizitei, cei doi clerici romano-catolici au fost primiți, în ziua de 9 iulie, la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, de către Mitropolitul Nicodim al Leningradului, cu care au purtat discuții asupra problemelor ce frământă lumea contemporană.

— Între 1 și 15 iulie 1969, la invitația Patriarhiei din Moscova, a vizitat Uniunea Sovietică și Biserica creștină din Uniunea Sovietică, o delegație a Consiliului unit creștin din Sierra-Leone, compusă din: Dr. V. E. Pratt, președintele Bisericii Metodiste independente; Dr. B. A. Keru, președintele Bisericii Metodiste Unite și D-na Estera Kuker, secretar general al Consiliului unit creștin. Delegația a vizitat orașele Moscova, Zagorsk, Talin și Leningrad.

— Între 15 și 24 iulie 1969, la invitația Patriarhiei din Moscova, a vizitat Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă, Arhiepiscopul Marcu din Biserica Etiopiană. În timpul șederii sale în Uniunea Sovietică, Arhiepiscopul Marcu a vizitat orașele Moscova, Zagorsk, Leningrad și Kiev, participând la slujbele religioase, întreținându-se cu credincioșii, cu clerul și cu cetățenii sovietici de diferite profesii, ceea ce i-a îngăduit să cunoască direct realitatea asupra vieții religioase în Uniunea Sovietică.

— Între 15 și 26 iulie 1969, o grupă din Cehoslovacia — formată din reprezentanți clerici și mireni din Eparhiile Prešovsk și Mihailovsk din Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia, membri ai «corporației didactice» și studenți de la Facultatea de teologie din Prešov — a vizitat, la invitația Patriarhiei din Moscova, Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă Rusă.

În timpul șederii în Uniunea Sovietică grupa de vizitatori cehoslovaci a vizitat Moscova, Zagorsk, Pskov, Leningrad, Kiev și Lvov, asistând la slujbele religioase și închinându-se la icoanele și moaștele sfinților ruși. În ziua de 16 iulie, Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk, vicepreședintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, a primit pe membrii grupei cu care s-a întreținut îndelung.

— La 20 iulie 1969, Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, președintele Serviciului Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe a primit pe Episcopul romano-catolic de Monaco, Jean Rupp care se afla în Uniunea Sovietică la invitația Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. Mitropolitul Nicodim

s-a întreținut îndelung cu Episcopul catolic Jean Rupp, căruia i-a înlesnit cunoașterea vieții religioase și bisericești din Moscova, Zagorsk, Leningrad și Kiev.

— În cursul lunii iulie 1969, 36 de credincioși ortodocși finlandezi conduși de starostele bisericii ortodoxe ruse din Helsinki, Beiko Loponen, au vizitat orașele Moscova, Zagorsk, Kiev și Leningrad, luând parte la slujbele religioase și întreținându-se cu credincioșii.

La 22 iulie 1969 cei 36 de credincioși ortodocși finlandezi au fost primiți la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe de către Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk, vicepreședintele Serviciului.

— La 25 iulie 1969, Ministrul de externe al Belgiei, Piërre Armele, împreună cu persoanele ce-l însoțeau — în timpul vizitei oficiale întreprinse în Uniunea Sovietică la invitația Guvernului Sovietic — a vizitat, în Lavra Troița-Serghieva din Zagorsk, bisericile monumente istorice de artă religioasă și Academia duhovnicească din Moscova.

În seara aceleiași zile, la Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe, vicepreședintele Serviciului, Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk a organizat o cină în cinstea Ministrului de externe belgian și a persoanelor care-l însoțeau. În timpul cinei s-au rostit cuvântări.

«ZILELE PĂCII BALTICII». — În orașul Riga, capitala Republicii Socialiste Sovietice Letonia, au avut loc, între 23 și 26 mai 1968, lucrările Conferinței partizanilor păcii din țările baltice, cunoscute sub numele de «zilele păcii Balticii». Lucrările s-au desfășurat în ședințe plenare, în comisii, în întruniri speciale ale parlamentarilor, ale tineretului, ale reprezentanților sindicatelor și ale reprezentanților Bisericilor creștine.

Temele dezbătute s-au referit la: asigurarea securității europene, dezarmarea și colaborarea. La sfârșitul lucrărilor participanții la sesiunea Conferinței au adresat o «Chemare către toate forțele iubitoare de pace din țările baltice».

La aceste lucrări au luat parte reprezentanți ai tuturor Bisericilor și Comunităților creștine din țările baltice. Din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a luat parte la lucrări Protoiereul Vladimir Blazna și Preotul Gheorghe Ta'lov din Riga, ca delegați ai Arhiepiscopului Leonid de Riga și Letonia, care fiind bolnav, nu a putut participa personal la lucrările Conferinței.

În ziua de 24 mai a avut loc întrunirea tuturor reprezentanților Bisericilor și comunităților creștine, la Consistoriul Bisericii Evanghelice-Luterane din Letonia.

BISERICA ORTODOXĂ SÎRBA

VIZITA PREA FERICITULUI PATRIARH CHERMAN ÎN ANGLIA. — La sfârșitul lunii iulie 1969, Prea Fericitul Patriarh Gherman al Bisericii Ortodoxe Sîrbe a întreprins o călătorie în Occident «pentru întărirea legăturilor între Biserica Ortodoxă Sîrbă și creștinii apuseni aparținând altor tradiții creștine». Această călătorie urma să aibă loc în anul 1968 — după participarea la a patra Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor care a avut loc la Upsala (Prea Fericitul Patriarh Gherman fiind unul din cei șase președinți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor) —, dar din cauza sănătății șubrede Prea Fericitul Sa a amînat călătoria aceasta.

În cursul lunii iulie 1969, Prea Fericitul Patriarh Gherman — însoțit de Mitropolitul Damaschis al Zagrebului, Episcopul Visarion și Arhidiaconul Gheorghe Zunic, secretarul său particular — a făcut o vizită oficială Grației Sale Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit.

În ziua de 9 iulie 1969, Prea Fericitul Patriarh Gherman a fost primit la reședința Ahiepiscopală de la Canterbury, unde a fost găzduit în tot timpul vizitei sale în Anglia. Primirea oficială a avut loc în cadrul unei slujbe festive la Westminster Abbey, unde Grația Sa Dr. Michael Ramsey, amintind felul în care creștinii din Serbia au știut să mărturisească timp de veacuri credința lor ortodoxă în împrejurări foarte grele, a arătat că «legăturile dintre Biserica Ortodoxă și Comunitatea Anglicană sînt foarte puternice și că Bisericile creștine au sarcina grea de a mărturisii pe Hristos și învățătura Lui, în societatea secularizată din zilele noastre. De aceea dorința: «Trebuie să fim una». În răspunsul său Prea Fericitul Patriarh Gherman a declarat: «Dorința noastră cea mai vie este de a întări comuniunea noastră înăuntrul Mișcării ecumenice».

A doua zi Prea Fericitul Patriarh Gherman și Grația Sa Dr. Michael Ramsey au participat la săvîrșirea «Euharistiei» în catedrala din Canterbury, unde între cei doi întîistătători de Biserici au fost schimbate daruri. Împreună cu Arhiepiscopul de Canterbury, Prea Fericitul Patriarh Gherman a vizitat pe benedictinii anglicani de la West Malling.

În timpul vizitei la Canterbury, Prea Fericitul Patriarh Gherman al Bisericii Ortodoxe Sîrbe a purtat discuții teologice în particular cu Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit.

În timpul șederii sale în Anglia Prea Fericitul Patriarh Gherman a participat la lucrările sesiunii Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (care au început la 12 iulie 1969), iar după aceasta a vizitat pe credincioșii ortodocși sîrbi care trăiesc în Anglia.

Tot în acest an, Prea Fericitul Patriarh Gherman a făcut o vizită la Centrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor la Geneva — între 28 și 31 iulie 1969, unde Secretarul General al Consiliului, Pastorul Dr. Eugène Carson Blake, l-a primit «ca pe un frate», declarînd în cuvîntul de bun-venit: «Cu toate că trăim într-o lume politizată, nădăjduim ca Prea Fericirea Voastră să înțeleagă că, în ciuda divergențelor politice, noi sîntem uniți prin credința comună în Iisus Hristos și prin supunerea față de poruncile Lui. Consiliul Ecumenic al Bisericilor nu are o ideologie proprie, ci are o credință acceptată de toți: în Dumnezeu cel în Treime pe care-L adorăm și slujim cu supunere».

În continuare Secretarul General al Consiliului Ecumenic al Bisericilor a făcut cunoscută dorința Consiliului Ecumenic ca creștinii de tradiție răsăriteană să se simtă în sînul Consiliului ca și la ei acasă, iar participarea activă a ortodocșilor să facă mai în adînc ecumenice acțiunile Consiliului.

În răspunsul său Prea Fericitul Patriarh Gherman a subliniat că prezența Bisericii Ortodoxe Sîrbe în sînul Consiliului Ecumenic este justificată numai dacă ea poate aduce aci bogățiile tradiției sale ortodoxe. Trecînd la perspectivele dialogului între creștini de diferite confesiuni, Prea Fericitul Patriarh Gherman a stăruit asupra necesității ca teologii ortodocși să angajeze un dialog profund teologic cu teologii neortodocși, ținînd seama că depășirea divergențelor dogmatice nu poate fi realizată prin trecerea sub tăcere a acestor dezacorduri. «Noi facem mărturisirea că vom par-

tipica la toate acțiunile întreprinse de Consiliul Ecumenic al Bisericilor în nădejdea că aceasta va contribui la realizarea unei stări în care pacea, dragostea și adevărul să domnească între toate popoarele de pe pământ».

A doua zi, dimineața, Prea Fericitul Patriarh Gherman a participat la săvârșirea sfintei liturghii de către Arhimandritul Damaschin (conducătorul Centrului Patriarhiei Ecumenice de la Chambesey), în capela Centrului ecumenic de la Geneva.

După aceea, Prea Fericitul Patriarh Gherman a vizitat: Centrul ecumenic de la Bossey, unde Prea Fericirea Sa a adresat o alocuțiune studenților Institutului; Biserica Națională Protestantă din Geneva; biserica veche-catolică St. Germain și biserica ortodoxă rusă — unde se află rezidența Patriarhiei din Moscova.

BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ

SITUAȚIA ORGANIZATORICĂ ACTUALĂ A BISERICII ORTODOXE BULGARE. — Marea majoritate din populația Republicii Populare Bulgaria (aproape 80%) este socotită că face parte din Biserica Ortodoxă Bulgară, care, din punct de vedere organizatoric-administrativ, este împărțită în 11 dioceze conduse de 11 mitropoliți sau episcopi diecezani și 8 episcopi titulari; are 3720 biserici parohiale și mănăstirești, deservite de 1785 de preoți de parohie și de aproape 550 de preoți pensionați; iar în jur de: 30 de arhimandriți, 200 de călugări și 30 de călugărițe, trăiesc în 120 de mănăstiri, ocupându-se cu servicii administrative bisericesti.

Trei dintre cele 120 de mănăstiri sînt mănăstiri stavropighiale: Mănăstirea Rila, Mănăstirea Bacicovo și Mănăstirea Trojan, în care, pe lângă clădirile ocupate de călugări, restul clădirilor sînt folosite în scopuri turistice.

Învățămîntul teologic se predă în Seminarii (de exemplu Seminarul din Cerepis — cu peste 200 de elevi) și în Academia teologică «Sfîntul Climent de Ohrida» din Sofia (cu peste 100 de studenți).

INTRERVIU DESPRE BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ. — Răspunzînd întrebărilor puse în cadrul interviului (publicat în «Christkatholisches Kirchenblatt» din 23 august 1969) în legătură cu istoria și cu situația actuală din Biserica Ortodoxă Bulgară, Prof. Teodor Săbev de la Academia teologică din Sofia a declarat că Biserica Bulgară este cea mai veche dintre Patriarhiile Ortodoxe din Europa, întrucît înființarea ei este socotită în anul 370, iar la începutul veacului al X-lea a fost ridicată la rangul de Patriarhie. După ocuparea Bulgariei de către turci (1393), Biserica Ortodoxă Bulgară a fost pusă în dependență față de Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol. Iar la 1870 și-a căpătat autonomia ca «exarhat», pentru ca în 1953 să redevină Patriarhie.

Ca organizare launtrică, Biserica Ortodoxă Bulgară este împărțită în 11 dioceze; cea de-a 12 dioceză pentru creștinii ortodocși bulgari din cele două Americi, Canada și Australia, are sediul în Statele Unite ale Americii. De asemenea Biserica Ortodoxă Bulgară are reprezentanțe la Constantinopol, Moscova, București, Budapesta, Viena, precum și o Mănăstire la Sfîntul Munte Atos.

În privința raporturilor Bisericii Ortodoxe Bulgare cu celelalte culte, Prof. Teodor Săbev a anunțat că se întrevește posibilitatea ca în curînd ele să ajungă la

întemeierea unui Consiliu ecumenic național, pentru a putea desfășura mai rodnic activitatea lor creștină în slujirea omului.

BISERICĂ ORTODOXĂ A GRECIEI

INCETAREA DIN VIAȚA A PROFESORULUI DE TEOLOGIE AMILCAR ALIVIZATOS. — La 12 august 1969 a încetat din viață, la vârsta de 82 de ani, Profesorul Amilcar Alivizatos, președintele Academiei Grecești și profesor onorar de drept canonic la facultatea de teologie a Universității din Atena.

Născut la 17 mai 1887 la Lixurion (Zante), Amilcar Alivizatos a studiat teologia la Universitățile din Atena, Leipzig și Berlin și după ce a predat doi ani în învățămîntul secundar, în 1915 a fost numit profesor de drept canonic la facultatea de teologie a Universității din Atena, funcție din care s-a retras în 1957. Din 1962 a fost ales membru al Academiei din Atena, iar din 1968 a îndeplinit funcția de președinte al Academiei.

Cunoscut pretutindeni ca profesor de mare prestigiu și ca autor a multe lucrări adînc întemeiate pe teologia patristică și de ținută riguros ortodoxă, Profesorul Amilcar Alivizatos a fost invitat să țină cursuri la Universitățile din Londră (1948) și Chicago (1953); iar Universitatea din Oxford l-a declarat «doctor honoris causa».

Pe lângă activitatea didactică, Profesorul Amilcar Alivizatos a desfășurat o intensă activitate politică, ocupînd funcții ca: director în Ministerul Educației și Cultelor, reprezentant regal pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei; înosebi trebuie semnalată activitatea îndelungată și stăruitoare desfășurată în Comisia însărcinată cu revizuirea legislației bisericești.

În cadrul acțiunii pentru revizuirea legislației bisericești în Grecia, Profesorul Amilcar Alivizatos a rămas permanent susținător al necesității: transformării radicale a legislației bisericești în așa fel ca să se garanteze independența Bisericii; rezolvării urgente a problemei formării clerului Bisericii; instituirii unei activități sociale organizate a Bisericii.

Profesorul Amilcar Alivizatos a întreprins de asemenea — împreună cu Arhiepiscopul Atenei Meletie Metaxakis și cu urmașul acestuia ca Primat al Greciei, profesorul Hrisostom Papdopoulos — o rodnică activitate pentru rezolvarea problemelor bisericești ortodoxe în America.

Iar după renumita *Enciclică a patriarhilor ortodocși*, din august 1920, în care se propunea întemeierea unui organism mondial al Bisericilor, după exemplul Societății Națiunilor, Profesorul Amilcar Alivizatos a înfățișat la Geneva în numele Ortodoxiei programul pe care-l propuneau Bisericile Ortodoxe pentru Mișcarea ecumenică. În acest fel Profesorul Amilcar Alivizatos devenea pionier al Mișcării ecumenice, în cadrul căreia a activat neîntrerupt și intens, rămînînd pînă la sfîrșitul vieții membru al Consiliului Ecumenic.

Profesorul Amilcar Alivizatos a activat totdeauna pentru întărirea unității Ortodoxiei, convins că numai în acest fel Bisericile Ortodoxe vor putea împlini efectiv slujirea pe care o datorează lumii.

Slujind cu dăruire teologică și Biserica Ortodoxă timp de 60 de ani, Profesorul Amilcar Alivizatos a cîștit pe deplin titlul de teolog ortodox și a binemeritat pres-

tigiul de care s-a bucurat în sînul Bisericii Ortodoxe a Greciei, în cadrul Ortodoxiei și în toată lumea creștină.

O MIE DE PAROHII LIPSITE DE PREOȚI. — Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei precizează în apelul lansat la 18 iulie 1969, întregii populații ortodoxe că în prezent în Biserica Ortodoxă a Greciei o mie de parohii sînt lipsite încă de preoți și de aceea invită pe tinerii bărbați pioși, virtuoși și instruiți să devină preoți, așa cum, în urma apelurilor făcute de Sfîntul Sinod în anii 1967 și 1968, 150 de tineri instruiți au devenit preoți.

Pentru completarea cu preoți slujitori a acestor parohii vacante este nevoie ca în următorii cinci ani să fie hirotoniți 400 de noi preoți, și de aci înainte să fie hirotoniți cîte 200 de preoți anual. Pentru aceasta, Sfîntul Sinod socotește că pe de o parte este nevoie de colaborarea tuturor credincioșilor pentru a îndemna pe studenții teologi să se consacre slujirii pastorale; iar pe de altă parte Sfîntul Sinod socotește că, deși lumea are nevoie de preoți deosebit de instruiți, Biserica Ortodoxă a Greciei, avînd în vedere marea lipsă de preoți, trebuie să fie mai puțin exigentă în legătură cu instrucția viitorilor preoți.

Prin această hotărîre, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei precizează calea medie între punctele de vedere contrarii ale Facultăților de teologie din Atena și din Tesalonic în legătură cu problema pregătirii preoților.

Punctul de vedere al Facultății de teologie din Atena — precizat în chip unanim și categoric în luna martie 1969 — consideră ca inacceptabil orice fel de scădere a nivelului cerut candidaților la preoție, socotind că numai preoții bine instruiți pot face față multiplelor dificultăți pe care le prezintă slujirea pastorală astăzi. Acest punct de vedere este susținut cu consecvență și de ziarul «Enoria».

În schimb punctul de vedere al Facultății de teologie din Tesalonic sugerează — ținînd seama de nevoile actuale ale Bisericii — înființarea unui singur «Frontistirion (seminar) inferior» (pînă la 1960 continuaseră să funcționeze asemenea «Frontistirii», deși ele fuseseră desființate prin Legea 3855 din 1958). Acest punct de vedere este admis și de revista «Zoi», care în numărul său de la 1 mai 1969 susține că: datorită «necesităților actuale pot fi tolerați și candidați la preoție mai puțin pregătiți».

După cum reiese din Apelul Sfîntului Sinod, Biserica Ortodoxă a Greciei va fi nevoită ca, în lipsa candidaților instruiți (cu diploma de licență în teologie, ori absolvenți cu diplomă ai Seminarilor teologice), să accepte din nou și candidați la preoție mai puțin pregătiți (uneori chiar numai cu școala elementară).

CONDAMNAREA CĂLUGĂRULUI GHERVASIE DIN PATRAS. — La 2 octombrie 1969 a avut loc la Tribunalul din orașul Patras judecarea apelului în procesul intentat călugărului ortodox grec Ghervasie, care în ziua de 6 ianuarie 1969, a încercat să distrugă racla în care se păstra capul Sfîntului Andrei, restituit nu cu mult înainte Bisericii Ortodoxe a Greciei de către Biserica Romano-Catolică.

În apărarea sa călugărul Ghervasie a repetat cele spuse și la prima instanță: că «racla era un obiect de artă papistașă care nu avea nici o legătură cu Biserica Ortodoxă».

Tribunalul a respins apelul menținînd condamnarea la opt luni de închisoare.

A PATRA CONFERINȚĂ TEOLOGICĂ PANELENICĂ. — Sub președinția Prea Fericitului Ieronim, Arhiepiscopul Atenei și Primat al Bisericii Ortodoxe a Greciei, la Atena, au avut loc, la 31 mai și 1 iunie, lucrările Conferinței a patra teologice panelenice, la care au participat 150 de teologi, între care și egumenul Gavriil de la Mînăstirea Dochiariu din Sfîntul Munte Atos.

ÎNFIINȚAREA UNUI SEMINAR SPECIAL PENTRU MISIONARISM. — În ședința sa de la 14 iulie 1969. Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe a Greciei, care a avut loc sub președinția Prea Fericitului Ieronim, Arhiepiscop al Atenei și Primat al Greciei a hotărît înființarea unui Seminar special în vederea pregătirii pentru activitate misionară. De aceea Seminarul acesta va funcționa sub supravegherea Sfîntului Sinod care va colabora cu Biroul pentru Misionarism exterior al Comisiei Sinodale Permanente pentru probleme externe și cu Facultatea de teologie a Universității din Atena.

PROPUNERI PENTRU «CONTEMPORANIZAREA» CULTULUI. — În Biserica Ortodoxă a Greciei se fac simțite multiple aspecte ale unei crize care angajează viața bisericească. Între acestea și cerința ca cultul divin care se săvîrșește astăzi în bisericile ortodoxe grecești să fie adaptat la realitățile vieții contemporane a credincioșilor.

În legătură cu aceasta Pr. Constantin Papacianis, parohul unei biserici din Tesalonic, socotește că elementele neesențiale ale cultului divin ar putea fi acomedate la realitățile contemporane. Astfel este cu putință: scurtarea slujbelor; precizarea orei de începeré și de terminare a slujbelor; simplitatea în psalmodiere și în îmbrăcăminte; folosirea limbii vorbite în cult pentru ca poporul credincios să participe la săvîrșirea sfintei liturghii prin cîntarea omofonă simplificată; citirea cu glas tare și în limba vorbită a rugăciunilor care se referă la popor; și în sfîrșit obligativitatea limitării la 15 minute a predicii.

BISERICA ORTODOXĂ DIN FINLANDA

NOI ACȚIUNI DE ORGANIZARE A VIEȚII BISERICEȘTI. — Consiliul General al Bisericii Ortodoxe autonome din Finlanda — Biserică subordonată jurisdicțional Patriarhiei Ecumenice — a întreprins în acest an unele acțiuni administrativ organizatorice pentru îmbunătățirea vieții bisericești interne și pentru lărgirea activității externe a Bisericii Ortodoxe din Finlanda.

— Astfel la 16 aprilie, Consiliul General, întrunit la Kuopio, a ales ca episcop vicar al Episcopului Alexandru de Helsinki (în vîrstă de 85 de ani) pe Arhimandritul Johannes Rinne, care va purta titlul de Episcop al Laponiei. Arhimandritul Johannes Rinne, născut la 16 august 1923 din părinți luterani, a făcut studii la Helsinki, Durham, New York, Salonic și Leningrad.

În urma înștiințării făcute de către Biserica Ortodoxă a Finlandei, Sfîntul Sinod al Patriarhiei Ecumenice a luat act de această alegere și a delegat pe Mitropolitul Meliton al Calcedonului să participe la solemnitatea hirotonirii și instalării noului episcop. Slujba hirotonirii în arhieru și a instalării a fost săvîrșită de Arhiepiscopul

Paavali, Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe a Finlandei, împreună cu Mitropolitul Meliton al Calcedonului și cu Episcopul Gherman al Tihvinului și vicar al Mitropoliei Leningradului și Novgorodului, în biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului din Helsinki la praznicul Sfintei Treimi (26 mai).

La sfîrșitul lunii iulie noul episcop al Laponiei, a făcut o vizită de prezentare la Patriarhia Ecumenică.

— În timpul șederii Mitropolitului Meliton al Calcedonului în Finlanda, Consiliul General al Bisericii Ortodoxe autonome din Finlanda a hătărft să ceară intrarea sa în Consiliul Ecumenic al Bisericilor.

— În același timp a fost discutată situația Mînăstirii Uusi Valamo (de la Pappiniemi), în care trăiesc călugări ortodocși ruși în vîrstă înaintată, și pe care Biserica Ortodoxă a Finlandei dorește să o înlocuiască cu o nouă așezare monastică în Helsinki, al cărei egumen urmează să devină noul Episcop al Laponiei, Johannes Rinne. În vederea reorganizării vieții monastice, Biserica Ortodoxă Autonomă a Finlandei și-a luat angajamentul să asigure întreținerea călugărilor ruși de la Uusi Valamo, care va deveni un centru ortodox pentru conferințe și pentru cursuri pentru pregătire specială a preoților și diaconilor.

Lucrările de amenajare a clădirilor, care sînt în curs, urmează să fie terminate în anul 1970.

LA ÎMPLINIREA A 1600 DE ANI DE LA PRIMA MĂRTURIE DOCUMENTARĂ DESPRE EXISTENȚA EPISCOPIEI TOMISULUI

PRIMA MĂRTURIE DOCUMENTARĂ DESPRE EPISCOPIA TOMISULUI

Răspîndirea creștinismului printre locuitorii de altă dată ai teritoriului patriei noastre a preocupat mereu pe istorici. Relativ puținele mărturii literare sau de altă natură care s-au păstrat pînă azi, se cer atent confruntate și întregite cu datele arheologice. Săpăturile efectuate pe parcursul ultimilor ani au îmbogățit mult informațiile ce deținem cu privire la vechimea creștinismului pe meleagurile românești. Pe temeiul lor putem spune acum, fără teama de a greși, că în Scythia Minor (Dobrogea de mai tîrziu) și la fel în toate provinciile Daciei nord-dunărene existau, încă din primele veacuri după Hristos, destui creștini care n-au întîrziat să se organizeze, potrivit rînduieilor bisericești, în comunități locale și episcopii¹.

Dintre vechile episcopii avînd continuitate și renume prin ierarhii ce le-au dirigit, un loc aparte ocupă aceea a Tomisului (Constanța). Multele studii ce i-au fost dedicate, aparținînd unor cercetători de prestigiu, ne scutesc de orice nouă încercare de a relua o temă în care

1. I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în «Studii Teologice», VI (1951), nr. 1-2, p. 65-112; Idem, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5-6, 28, 7-310; XII (1960), nr. 3-4, p. 201-231; XVIII (1966), nr. 3-4 p. 133-181; Petre Diaconu, *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 5-6, p. 546-557; I. I. Russu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5-6, p. 311-340; Al. A. Munteanu, *Monumente de arhitectură bisericească descoperite pe teritoriul patriei noastre din 1944 pînă în prezent*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXII (1964), nr. 1-2, p. 139-174; Mitropolit Tit Stîmbedrea, *Cel mai vechi document arheologic creștin găsit pe teritoriul țării noastre*, în «Glasul Bisericii», XXVII (1968), nr. 5-6, p. 719-720; Petre Ș. Năsturel, *În legătură cu inscripția despre mucenicii de la Axiopolis*, în «Ortodoxia», VI (1954), nr. 4, p. 585-587,

n-am avea pentru moment ce aduce inedit². Dorim totuși să subliniem câteva aspecte legate de începuturile episcopiei din orașul unde a fost surghiunit oarecînd poetul Ovidiu, cu prilejul împlinirii în anul acesta a șaisprezece veacuri de la data intrării ei în istorie.

Istoricul Sozomen, care a scris între anii 439—450, relatează că împăratul Valens (364—378), susținător al arianismului, a căutat să impună peste tot credința sa, nu mai puțin în Tomis, metropola provinciei Scitia Mică, unde el a și călătorit prin 368—369. Cu acest prilej s-a întîmplat un fapt al cărui erou a devenit episcopul locului Bretanio. Iată înseși cuvintele lui Sozomen: «... Toate popoarele ce erau conduse de episcopi statornici și mărinimoși, rămaseră alipite și nestrămutate în credința ce o primiseră. Se spune că pentru această pricină scitii nu-și schimbă credința. În țara lor sînt o mulțime de sate și cetăți, metropola provinciei fiind Tomis, oraș mare și prosper de pe țărmul stîng al Pontului Euxin. Episcopul conduce singur bisericile întregului neam, după un vechi obicei care stăruie aici încă și acum. Pe timpul cînd le conducea Bretanio, împăratul Valens se duse în cetatea Tomis. Acest împărat intră în lăcașul unde acel păstor își adunase turma sa și-l silea să primească pe arieni în comuniune la slujbă. Dar el nu primi ci susținînd cu toată tăria, într-o cuvîntare, ortodoxia niceeană, părăsi pe împărat și merse la o altă biserică urmat de toți credincioșii. Întreaga cetate alergase spre a fi de față la această întîmplare, în nădejdea că s-ar petrece ceva peste fire. Împăratul fu supărat foarte că a rămas singur în biserică cu însoțitorii săi și de necazul acesta trimise pe Bretanio în surghiun. Însă la scurt timp după aceea îi dădu voie să se reîntoarcă. Cred că atunci cînd a văzut că scitii se plîngeau de lipsa păstorului lor, s-a temut ca nu cumva să pună la cale o răscoală, deoarece știa că erau oameni foarte războinici, că locuiau o țară cu o poziție foarte favorabilă și care serveau ca de întărire Imperiului roman contra năvălirilor străinilor. Iată în ce fel Bretanio, arhiereu de un merit deosebit și care își cîștigase mare renume prin curățenia morăvurilor sale, făcu zadarnice întreprinderile lui Valens»³.

Bretanio despre care se vorbește aici este primul episcop tomitan atestat cu siguranță de un document iar anul 369, data de cînd istoria scrisă începe să vorbească despre o Episcopie a Tomisului. Înainte de a continua, să mai spunem și aceea că mărturia lui Sozomen este susținută

2. Ion Dinu, *În jurul episcopilor Tomis și Durostor*, în volumul: *Zece ani de autonomie bisericească*, editat de Episcopia Constanței, Călărași-Ialomița, 1936, p. XVII—XXXI; Prof. I. I. Georgescu, *Viața creștină în vechiul Tomis*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 1—2, p. 15—32; Ion Barnea, *Perioada Dominatului în Scythia Minor*, în volumul: *Din istoria Dobrogei*, vol. II, București, 1968, p. 369 ș.u.

Din lucrările mai vechi amintim pe cele ale arhiepiscopului R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi, Eine kirchengeschichtliche Studie*, Salzburg, 1903 (traducere românească sub titlul: *Creștinătatea în vechea Tomi*, Baia Mare, 1904); *Die christlichen Altertümer von Dobrutscha*, Bukarest, 1918; *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomi)*, în *Sirena Buliciana*, Zagreb-Split, 1924, p. 397—412; *Efesul și Tomis. Cu prilejul celui de-al 15-lea centenar al Sinodului Ecumenic din Efes*, trad. de Gala Galaction, în «Convorbiri literare», LXIV (1931), p. 299—306.

3. Sozomen, *Istoria bisericească*, VI, 26 P.G., LXVII, 1345 A B.

de indicația ce ne-o oferă alt scriitor, din aceeași vreme, Teodoret al Cirului: «... Căștigându-și strălucire cu tot felul de fapte bune și dându-i-se încredințarea să îndrepte ca arhiereu orașele din întreaga Scitție, Bretanio și-a înfocat cugetarea cu râvnă și a înfruntat stricarea dogmelor precum și fărădelegile săvârșite de Valens împotriva sfinților»⁴.

Concluziile decurgând din analizarea cât de sumară a textelor menționate grăiesc pînă la evidență despre vechimea creștinismului tomitan și la fel despre buna lui organizare. Inscripțiile descoperite pretutindeni în Dobrogea le confirmă exactitatea. Și dacă pe vremea lui Bretanio viața religioasă pulsa cu atîta intensitate la Tomis, va trebui să acceptăm ca sigură înființarea unei episcopii aici încă mai demult. Cercetătorii dau și numele cîtorva din episcopii mai vechi, ca spre pildă Evangelicus pe vremea împăratului Dioclețian (284—305) și Philius în timpul lui Licinius (308—324)⁵. După Bretanio seria episcopilor continuă aproape fără întrerupere un veac întreg⁶.

Trăinicia creștinismului în Scitția Mică explică apariția pe aceste meleaguri a unei pleiade de personalități bisericești cum ar fi *Ioan Casian* (360—435), vestit autor de scrieri teologice și duhovnicești; *Dionisie Exiguul* (470/7—545), cel care a fixat anul nașterii Mîntuitorului folosit pînă astăzi de cronologie⁷; episcopul *Teotim I* din veacurile al IV-lea — al V-lea, bun minuitor al condeului și prieten al Sfîntului Ioan Hrisostom⁸; *episcopul Valentinian* din veacul al VI-lea, care corespunde pe la 550 cu papa Vigiliu al Romei apărînd vajnic Ortodoxia și ale căruia lămuriri cu privire la firile lui Hristos au fost luate în considerare de Sinodul al V-lea Ecumenic, Constantinopol 553⁹ etc.

Nu mic a fost apoi numărul aceluia care au pecetluit cu propriul sînge credința lor în Dumnezeu cel adevărat¹⁰.

În paginile de față însă nu voim să ne oprim decît asupra figurii centrale din relatarea lui Sozomen privind înfruntarea de care a avut

4. Teodoret al Cirului, *Istoria bisericească*, IV, 31, P.G., LXXXII, 1196.

5. Vasile Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 71 și Anton D. Velcu, *Contribuții la studiul creștinismului daco-roman, sec. I—IV d. Hr.*, București, 1936, p. 57—58 și 61, nota 3.

6. Prof. D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. II, București, 1967, p. 509.

7. Pr. Prof. I. G. Coman, *Contribuția scriitorilor patristici din Scythia Minor — Dobrogea la patrimoniul ecumenismului creștin în secolele al IV-lea — al VI-lea*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 1, p. 3—25.

8. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Teotim de Tomis*, în «Glasul Bisericii», XVI, (1957), nr. 1, p. 46—50 și Iosif E. Naghiu, *Teotim episcop de Tomis*, în «Revista istorică», București, vol. XXXI, nr. 1—12, ianuarie-decembrie 1945, p. 167—171.

9. Diac. Prof. I. Pulpea, *Episcopul Valentinian de Tomis. Corespondența cu papa Vigilius în chestiunea «Celor trei capitole»*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXV (1947), nr. 4—9, p. 200—212.

10. Pr. Prof. Dr. Simion Reli, *Martiri creștini în țările daco-romane*, în volumul: *Omagiu Mitropolitului Nicolae Bălan, la 20 de ani de arhiepiscopie*, Sibiu, 1940, p. 699—709; R. Constantinescu, *Les martyrs de Durostorum*, în: «Revue des études sud-est européennes», București, t. V, nr. 1—2, 1967, p. 5—20; Pr. Nicolae M. Popescu, *Preoți de mir adormiți în Domnul*, București, 1942, 6—9; G. Popa-Lisseanu, *Incercare de monografie asupra cetății Dristorul*, București, 1913, 12—13; Prof. Teodor M. Popescu, *Martiriul S. Dasius*, în *Volumul omagial închinat Patriarhului Nicodim Munteanu*, București, 1946, p. 224—230 și Pr. Prof. Ioan Pulpea, *Sfîntul mucenic Emilian din Durostorum*, în «Biserica Ortodoxă Română», an LXII, (1944), nr. 4—6, 125—140.

parte împăratul Valens la Tomis înainte cu 1600 de ani: episcopul Bretanio. Oricît de puține sînt informațiile pe care le avem, vom încerca pe temeiul lor să-i întocmim portretul de adevărat slujitor al lui Hristos.

După toate probabilitățile Bretanio, Bretranio sau încă Vetranio, cum îl găsim menționat în unele texte, s-a născut în Capadocia de unde a venit în părțile Sciției deodată cu alți coloni¹¹. Sînt indicații suficiente că aceștia, în majoritate creștini, fără a se fi desprins cu totul de locurile natale, s-au acomodat repede noilor condiții de viață, reușind să ocupe chiar locuri de cinste în administrația publică și în Biserică. Unul dintre ei a fost tocmai Bretanio, ajuns episcop datorită capacității și pregătirii sale.

Nu știm cînd a fost ridicat la demnitatea arhierescă în orașul principal al provinciei. Popularitatea ce s-a dovedit că avea în momentul cînd împăratul Valens l-a exilat (369), presupune «un episcopat lung și o atitudine deja formată de ani»¹².

Epoca în care a păstorit cu drepturi exclusive peste credincioșii din părțile Tomisului, în dependență însă de Patriarhia Constantinopolului, fapt ce a contribuit la întărirea legăturilor culturale, între metropola Sciției și noua capitală a imperiului¹³, corespunde perioadei dintre primele două Sinoade Ecumenice. Nevoilor decurgînd din propovăduirea Evangheliei și printre aceia care n-o cunoscuseră încă, li se adăugase acum combaterea rătăcirii lui Arie, potrivit normei de credință stabilită la Niceea (325). Episcopul Bretanio s-a dovedit pe cît de însuflețit purtător al «vestei celei bune», pe tot atît de intransigent apărător al «dreptei credințe». Poziția sa ortodoxă se evidențiază cu putere din atitudinea adoptată față de împăratul Valens. Există, oare, vreun indiciu și despre preocupările sale misionare?

Numărul creștinilor în Sciția Mică și la fel în părțile nord-dunărene se poate presupune că era apreciabil pe timpul episcopului Bretanio. Vor fi rămas totuși în afara Bisericii destui localnici sau nou-veniți de genul celor din neamul goșilor, și nu dintre cei mai puțin rîvnitori în păstrarea rînduielilor păgîne. Așa se face că istoria înregistrează martiri în aceste ținuturi chiar după intrarea în vigoare a edictului de la Milan (313) și a legiurilor pe care el le-a generat. Unul din cazurile mai cunoscute asupra căruia ne oprim este cel al Sfîntului Sava, martirizat în toiul persecuției dezlănțuite de regele got Athanaric (372). Moartea i-a fost provocată prin înneccare în rîul Buzău.

11. Gh. Ștefan și I. Barnea, *Stăpînirea romano-bizantină în Dobrogea*, în volumul colectiv: *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 594.

12. Jacques Zeiller, *Les origines chretiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 172.

13. Atît Sozomen cît și Teodoret, cum arătăm deja, vorbesc despre drepturile exclusive ale episcopului din Tomis asupra «bisericilor întregului neam» din Sciția Mică («*tau pantos ethnous hena tas ekklesias episkopein*»). E vorba aici de un principiu de drept canonic confirmat, între altele, de o lege a împăratului Zenon din jurul anului 480 (*Cod. Just.* I, III, 35: «*hekasti polis idion episkopon ehetoi... exeretai de e Tomeon Sküteias polis*»). Vezi I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 457, nota 2.

Vestea despre viața și faptele Sfântului Sava, numit «Gotul» în ciuda originii capadociene a numelui său ¹⁴, s-a răspândit îndestul ajungând pînă la urechile Sfântului Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cezareii Capadociei. Lucrul acesta nu este de mirare dacă ne gîndim la numeroșii capadocieni așezați în părțile dunărene și la deja pomenitele lor legături cu locurile de baștină. Guvernatorul (dux) Sciției Mici de atunci, Iunius Soranus, era și el capadocian. Așa se face că la nici doi ani după martiriul Sfântului Sava, Sfîntul Vasile cel Mare se adresează printr-o scrisoare conaționalului și probabil rudeniei sale, Iunius Soranus, cu rugămîntea de a-i trimite moaște de martiri din țara «în care persecuția face încă mucenici» ¹⁵.

Ca răspuns la această cerere Sfîntul Vasile primește fără întîrziere moaștele Sfîntului Sava Gotul, însoțite de o lungă scrisoare a «Bisericii lui Dumnezeu din Gotia către Biserica lui Dumnezeu din Capadocia și către toate Bisericile așezate pretutindenii ca Biserici catolice (ortodoxe)», cuprinzînd de fapt actul martiric sau procesul-verbal al muceniei Sfîntului Sava ¹⁶.

Deși autorul scrisorii Bisericii din Gotia nu este indicat, el nu poate fi în nici un caz Iunius Soranus. Nu este însă exclus ca avînd funcția de guvernator și cîntînd pe sprijinul conaționalului său, acesta să se fi adresat episcopului locului, Bretanio, pentru a se îngriji atît de pregătirea și trimiterea moaștelor cît și de întocmirea scrisorii însoțitoare ¹⁷.

Motivul pentru care Sfîntul Vasile nu s-a adresat direct lui Bretanio este deocamdată necunoscut. Probabil că a atîrnat în cumpănă calitatea administrativă și politică a guvernatorului pe care conta ierarhul Cezareii sau, în aceeași măsură, gradul de înrudire dintre ei. La rîndul său Bretanio, cu tot sprijinul ce e de presupus că l-a dat, a păstrat deplină discreție, așa încît scrisoarea în cauză menționează doar atît: «...Iunius Soranus, prea strălucitul duce al Sciției cinstind pe Domnul a trimis oameni credincioși care au transportat (trupul Sfîntului Sava) din pămîntul barbar în cel al romanilor și, hărăzindu-l patriei lui dar de cinste și fruct glorios al credinței, l-a trimis în Capadocia la voi cinstitorii de Dumnezeu prin voia prezbiteriului, iconomisînd Dumnezeu spre bucurie fraților celor ce pătimeau pentru El și se tem de El».

14. L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme, Die Ostgermanen*, München, 1934, p. 237, p. 237.

15. Sf. Vasile cel Mare. *Epistola 155 către Soranus, guvernatorul Sciției*, P.G., XXXII, 612, C — 613 A.

16. H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mesie*, în «Analectia Bollandiana», XXXI (1912), p. 216—221; R. Knopf — G. Krüger, *Ausgewählte Martyrerakten*, Tübingen, 1929, p. 119—124. Traduceri românești: G. Zottu, *Sfîntul Sava martir got*, în «Biserica Ortodoxă Română», VII (1883), p. 169—180; Gherasim Timuș, *Epistola Bisericii Goșiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», XIV (1891), p. 817—822; C. Erbiceanu, *Ulfula. Viața și doctrina lui sau starea creștinismului în Dacia Traiană și Aureliană în sec. IV*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXI (1898), p. 373—380 și extras, București, 1898, p. 65—71; Dr. Ioan Dinu, *Contribuțiuni la cunoașterea vlădicii Bretanion ori Vetranion*, în «Tomis», Constanța, XVIII (1944), nr. 12, p. 9—13; Idem, *Citînd martiriul Sfîntului Sava Gotul*, în «Tomis», XV (1938), 9—10, p. 20—24.

17. E. van Cauwenbergh, *Bretanio*, în: «Dictionnaire d'histoire et de geographie ecclesiastiques», fasc. LVIII—LVIII, Paris, 1938, col. 619.

În urma darului primit, Sfântul Vasile mulțumește prin două scrisori, numerotate cu cifrele 164 și 165 în colecția J. P. Migne, adresate însă, curios lucru, nu lui Iunius Soranus și nici măcar lui Bretanio, ci episcopului Ascholiuș al Tesalonicului, originar și el — e adevărat — tot din Capadocia¹⁸. Cu toate că manuscrisele epistolelor Sfântului Vasile și edițiile de texte întemeiate pe ele pomenesc invariabil numele lui Ascholiuș, există motive să ne îndoim cu privire la exactitatea acestei indicații.

Că cele două epistole sînt adresate unui ierarh este evident, destinatarul fiind numit «theosebes», calificativ rezervat clerului și, în mod special, episcopilor¹⁹. Refuzînd să accepte că ar putea fi vorba despre episcopul Tesalonicului, unii s-au gîndit la Ulfila²⁰, ipoteză greu de susținut însă datorită suspectării episcopului got de erezie. Or, e greu de presupus că atît Sfîntul Vasile cit și Iunius Soranus vor fi apelat în asemenea situație la sprijinul lui Ulfila.

Renunțînd la această soluție dar în același timp neputîndu-se decide nici pentru aceea care îl indică pe Ascholiuș ca adresant al corespondenței vasiliene, va trebui să rămînem tot în zona căreia aparține Sfîntul Sava și anume Scitia, bine știind că denumirea «Gotul» care i s-a dat putea însemna, potrivit modului de exprimare obișnuit în secolul al IV-lea, și «Scitul»²¹. La aceasta ne mai îndreptățește și următoarea frază din epistola 165 a Sfîntului Vasile: «Tu ai cinstit pămîntul patriei tale cu un martir care a înflorit de curînd *pe pămîntul barbar* care este învecinat cu al vostru»²². «Pămîntul barbar care este învecinat cu al vostru» s-ar potrivi destul de greu lui Ascholiuș din Tesalonic și, dimpotrivă, aproape perfect guvernatorului și episcopului din Tomis, «pămîntul barbar» al Gotiei fiind într-adevăr învecinat cu al Scitiei Mici.

Prin urmare în cazul că s-ar justifica chiar și numai parțial căutarea adresantului epistolelor 164 și 165 ale Sfîntului Vasile în Scitia²³ și, mai precis, în persoana episcopului orașului Tomis, atunci n-ar fi prea greu să-l descoperim în Bretanio însuși. Într-adevăr, cine altul decît un episcop tomitan păstorind peste «Bisericele întregului neam», în cazul nostru Bretanio, putea trimite moaștele Sfîntului Sava și relatarea martiriului său în numele «Bisericii Gotiei», altfel zis a «scitilor», și din partea «prezbiteriului» acestuia? ²⁴. Pe deasupra acel căruia îi scrie Sfîntul Vasile trebuie să fi fost o persoană apropiată mucenicului,

18. Sf. Vasile cel Mare, *Epistolele 164 și 165 către episcopul Ascholiuș al Tesalonicului*, P.G., XXXII, 633 D — 640 A. 19. J. Zeiller, *op. cit.*, p. 431.

20. Boehmer — Romundt, *Ein neues Werk des Wulfila*, în «Neue Jahrbücher für klassische Altertum», XI (1903), p. 275. Autorul însuși a părăsit pînă la urmă această teză în articolul dedicat lui Ulfila și publicat în «Realencyklopädie für protestantische Theologie», XXI p. 856.

21. Philostorg II, 5 și XI, 8 apud D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 494, nota 42 și 496 nota 50.

22. Sf. Vasile cel Mare, *Epistola 165*, P.G., XXXII, 637 C — 640 A.

23. G. Pfeilschifter, *Kein neues Werk des Wulfilas*, Festgabe Alois Knöpfler, München, 1907, p. 210.

24. J. Zeiller, *op. cit.*, p. 429—432; J. Mansion, *Les origines du christianisme chez les Gotsh*, în «Analecta Bollandiana», XXXIII (1914), p. 14 ș. u.; Pr. Prof. Gheorghe I. Moisescu, *Sfinții Trei Ierarhi în Biserica românească*, în «Ortodoxie», XII (1960), nr. 1, p. 7—11 și notele 15—23.

pentru că i se dă calificativul de «aleiptes»²⁵, tradus de obicei prin «antrenor» sau «manager»²⁶. Dacă «instructorul» Sfântului Sava în vederea câştigării «coroanei dreptăţii» în «lupta» care se apropia era «scit» şi cleric cu rol deosebit în Biserică, atunci poate că nu greşim prea mult identificându-l cu Bretanio.

A lua de bună indicaţia privind pe Ascholius înseamnă a presupune transportarea moaştelor Sfântului Sava din Sciţia în Capadocia şi efectuarea unei opriri la Tesalonic ceea ce i-ar fi îngăduit episcopului locului să afle împrejurările în care a fost martirizat şi să-i scrie despre aceasta Sfântului Vasile în numele unei Biserici şi «prezbiteriu» ce de altfel nu erau ale lui, astfel încît să poată primi şi răspuns. «Dar enormul docol pe care îl implică un asemenea itinerar ar fi de neînţeles»²⁷. S-a pretins atunci că Ascholius ar fi călătorit el însuşi în «Gotia» putîndu-se informa direct cu privire la Sfântul Sava²⁸. Lipsa oricărei indicaţii documentare în favoarea unei atari ipoteze n-a făcut-o însă mai bine primită decît cealaltă.

Iată de ce credem că putem accepta, cu rezerva impusă de stricta obiectivitate ştiinţifică, teza potrivit căreia scrisoarea conţinînd actul martiric al Sfântului Sava nu este străină de episcopul Bretanio. Iar în acest caz, portretul său dobîndeşte contururi mult mai complete, avînd de-acum la dispoziţie o lucrare pe care o putem analiza şi face să grăiască despre cel care a compus-o. E ceea ce a şi încercat, cu multă onestitate, unul din istoricii de acum cîteva decenii ai Episcopiei Tomisului²⁹.

Cît a dirigit Bretanio Episcopia Sciţiei nu se ştie. Probabil însă că s-a stins din viaţă înainte de Sinodul al II-lea Ecumenic (381) la care participă, ca episcop al Tomisului, Gherontie (Terentios)³⁰.

Pentru viaţa sa îmbunătăţită şi pentru tăria cu care a apărut dreapta credinţă, Biserica l-a pus în rîndul sfinţilor, făcîndu-i pomenirea la 25 ianuarie³¹.

† NICOLAE
Mitropolitul Banatului

25. Sf. Vasile cel Mare, *Epistola 164*, P.G., XXXII, 636 C.

26. Petre Ş. Năsturel, *Les actes de saint Sabas le Goth. Histoire et archeologie*, în «Revue d'études sud-est europeennes» tom. VI, (1969), nr. 1, p. 179.

27. J. Zeiller, *op. cit.*, p. 432 nota 1.

28. Tillemont: «...il y a bien de l'apparence que ce fut Ascole, celebre archeveque de Thessalonique qui, estant en Gothie, fit cette belle au nom de l'Eglise de pays» (ap. I. Dinu, *Contribuţiuni la cunoaşterea vlădicii Bretanion...*, p. 14 ş.u.

29. I. Dinu, *Contribuţiuni la cunoaşterea vlădicii Bretanion...*, p. 14—19.

30. E. van Cauwenbergh, *art. cit.* 31. C. Erbiceanu, *Ulfița (extras)...*, p. 76.

1600 DE ANI DE LA PRIMA MĂRTURIE DOCUMENTARĂ DESPRE EXISTENȚA EPISCOPIEI TOMISULUI

În acest an, 1969, poate în cea de a doua parte a lui, se împlinesc 1600 de ani, de când, pentru prima dată, în mod sigur, izvoarele istorice pomenesc *Episcopia Tomisului*, cea mai veche instituție superioară bisericască — cunoscută azi — de pe teritoriul patriei noastre. Cu acest prilej, încercăm să punem înaintea cititorilor o seamă de date și fapte în legătură cu trecutul său, după ce, mai întâi însă vom înfățișa, pe scurt, istoria orașului de reședință : — Constanța zilelor noastre ; Tomisul de altădată — și vom adăuga și câteva cuvinte despre începuturile creștinismului în această fostă metropolă a provinciei Scythia Minor.

SCURTA ISTORIE A ORAȘULUI TOMIS

«Cetatea pontică» Tomis (grec. : Τόμις, Τομεός, Τόμοι; latin : *Tomis* și *Tomis*)¹ este una din străvechile așezări, pe care, începînd cu câteva

1. După unii, numele orașului Tomis ar aminti pe acela al unui erou fondator, *Tomos*, al cărui chip, mai apoi, apare pe unele monede locale (v. B. Pick-K. Regling, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, II, Berlin, 1910, p. 589), ceea ce însă n-are nici un temel real. După alții acest nume ar veni de la forma limbii de pămînt, (promontoriu), pe care era așezat orașul și care se aseamănă cu lama unui cuțit (gr. Τομεός) sau cu o felie (gr. Τόμος) (v. Iorgu Stolan, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria Cetății Tomis*, Biblioteca de Arheologie, VI, Editura Academiei, București 1962, p. 16 (în continuare citat : Iorgu Stolan, *Tomitana*). Alții pun numele acestui oraș în legătură cu verbul grecesc Τέμνειν = a ciopri, a tăia. Căci în acest loc, afirmă ei, cu prilejul expediției argonauților, Medeea, fiica regelui Aeetes din Colchida ar fi tăiat (cioprit) în bucăți pe fratele său Absyrtus și l-ar fi aruncat în mare, spre a ajuta pe argonauți — Iason fiul lui Aeson, regele din Iolcus și însoțitorii săi — să scape de furia tatălui ei, care-i urmărea, deoarece îl răpiseră pielea cu lina de aur și care se aproplase la mică distanță de ei. Planul i-a reușit, căci tatăl ei, zăbovind pe mare să adune rămășițele fiului său cioprit, argonauții au scăpat de urmărirea lui.

Însuși poetul Ovidiu, referindu-se la numele orașului în care trăia exilat de împăratul Augustus, îl puna în legătură cu această legendă din mitologia greacă, pe care, înfățișînd-o în «Elegia a noua» din cartea a treia a «Tristelor», adăuga la sfîrșit :

«Inde Tomis dictus locus hic, quia fertur in illo,

Membra soror fratris consecuisse suis

(Ovidiu, *Tristia*, III, 9, vers. 33—34, ed. S. G. Owen, (Oxford classical Texts), Oxonii, E. Typographeo Clarendoniano, [1963], nepag.), adică :

«De-atunci locul acesta s-a numit Tomis, fiindcă se zice că pe el

Sora a tăiat în bucăți membrele fratelui său».

Scriitorul Eusebiu Camilar a înfățișat aceste versuri așa :

«De-atunci se cheamă Tomis acest pămînt pierdut

În amintirea crimei ce-aici s-a petrecut»

(Publius Ovidius Naso, *Epistole din exil*, București, 1966, p. 95 («Biblioteca pentru toți», nr. 330).

Niciuna din aceste presupuneri nu are însă «bază reală» și de aceea unii, poate cu mai multă dreptate, socotesc că etimologia numelui *Tomis* este tracă, derivînd dintr-un cuvînt care ar în-

secole î.d. Hr., Grecia le-a durat pe țărmul vestic al Pontului Euxin, Marea Neagră de azi. Ea a fost fundată pe un «promontoriu înaintat» ce «forma un adăpost favorabil pentru corăbii și cu totul unic pe litoralul dintre Istria și capul Caliacra»². Fundatorii ei au fost o seamă de coloniști greci, care, în căutarea unor mai bune vaduri comerciale, — dar, de bună seamă, atrași și de fertilitatea și bogăția locurilor din aceste părți —, plecaseră din înfloritoarea cetate ioniană a Miletului³, care, «în acea vreme, înainte de ridicarea Atenei, devenise centrul cel mai bogat, mai puternic și mai cult al civilizației grecești»⁴. Acești coloniști ionieni, «la venirea lor, au găsit aici o populație băștinașă getă»⁵, un favorabil «popas nautic» și mai ales, au dat peste locuri bogate și fertile. Toate acestea i-au determinat, desigur, să se așeze pentru totdeauna pe acest «simplu hotar de spumă între uscat și apă», pe care în zilele noastre ies încă la iveală urme, ce, în oarecare măsură, — destul de mică, de altfel —, sînt amintitoare poate și a petrecerii lor și mai ales a urmașilor lor la această margine de mare.

Deși izvoarele istorice vorbesc lămurit despre originea acestor coloniști, cu privire însă, la data cînd ei au înființat Tomisul, nu dau nici o referință precisă. Din această pricină, ea a fost fixată de unii în secolul al VII-lea î.d.Hr.⁶, de alții în secolul al VI-lea î.d.Hr.⁷, iar de

semna «înălțime, movilă, ridicătură» (v. E. Philippon, *Les peuples primitifs de l'Europe méridionale*, Paris, 1925, p. 7 și W. Tomaschek, *Die alten Thraker; eine ethnologische Untersuchung*, II, 2 (*Die Sprachreste: Personen und Ortsnamen*), Wien, 1894, p. 75, ap. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 62, n. 1; și mai nou: Hr. Danov, *Западнат бряг на черно море в древността* Sofia, 1947, p. 80—81; ap. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 16, n. 7 și Dimiter Detschew, *Die thrägischen Sprachreste* Wien, 1957, p. 510—511).

Pentru toate acestea, să se vadă și: Locot. M. D. Ionescu, *Cercelări asupra orașului Constanța: Geografie și istorie*, București, 1897, p. 12—15, Radu Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 62, n. 1 (*Académie Roumaine: Cosnaissance de la terre et de la pensée roumaine*, IV: La Dobroudja) (în continuare se va cita: R. Vulpe, *Histoire ancienne...*), Același. *Vechi focare de civilizație: Istria, Tomis, Callatis*, București, Editura științifică, 1966, p. 17—18 (în continuare se va cita: R. Vulpe, *Vechi focare...*); Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 16.

2. R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 24.

3. Pentru originea milesiană a cetății Tomis, să se vadă, între altele, următoarele lucrări: Dr. Jakob Weiss, *Die Dobrudscha im Aiterium Historische Landschaftskunde*, Sarajevo, 1911, p. 27; Fr. Lübkers, *Reallexikon des klassischen Altertums*, ed. VIII de J. Geffcken — E. Ziebarth, Leipzig — Berlin, 1914, p. 1052: art. *Tomis*; Ar. Momigliano, *Tomis*, în «Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti», XXXIII, Roma (1950), p. 1008; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 64 cu trimiteri la unii din scriitorii antici care spun că Tomisul e colonie milesiană (nota 2); V. Canarache, *Tomis*, București, Editura Meridiană, 1961, p. 9; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 17—18; D. M. Pippidi, *Străinii de peste mări*, în vol. D. M. Pippidi și D. Berciu, *Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, Bibliotheca historica Romaniae, II. *Din istoria Dobrogei*, I., București, Editura Academiei, 1965, p. 150.

4. R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 15. Cetatea Miletului era așezată în Asia Mică, pe țărmul răsăritean al Mării Egee, la vărsarea râului Meandru în mare.

5. V. Canarache, *Tomis...*, p. 9.

6. J. Kleinsorge, *De civitatium Graecorum in Ponti Euxini ora occidentali sitarum rebus*, p. 7, ap. Iorgu Stoian, *Tomitana...*, p. 18, nr. 6, B. Plck-K. Regling, *op. cit.*, II, p. 590; Fr. Lübkers, *Reallexikon des klassischen Altertums...*, p. 1052, Ar. Momigliano, *op. cit.*, p. 1008; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 18 și nota 6; R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 24, I. Barnea, *Eléments d'art grec des basiliques paleochrétiennes de la Scythie Mineure*, Atena, 1964, p. 333 (Extras din *Δελτιον τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας*), per. IV, tom. 4; volum închinat Prof. G. Soliriu).

7. D. M. Pippidi, *Străinii de peste mări...*, p. 152.

alții, dornici de mai multă precizie, în prima⁸ sau în cea de a doua jumătate⁹ a acestui din urmă secol.

Din lipsă de izvoare literare, arheologice și epigrafice, istoria primelor veacuri de după înființarea acestei colonii milesiene este puțin cunoscută. Până când cercetările arheologice, îngreuiate acum de suprapunerea Constanței de azi peste vechea cetate a Tomisului, vor reuși să îmbogățească și știrile privitoare la cea dintii parte din viața ei, se poate doar afirma că la început, și multă vreme după aceea, Tomisul a fost o factorie (ἐμπορίον) sau mai degrabă «un modest orașel în jurul unui port de cabotaj»¹⁰. Mai mult, se pare că acest modest orașel, pentru o vreme, a fost, «alternativ sau simultan», o «simplă dependentă» a marilor colonii grecești din apropiere: Istria, la nord și Calatida (=azi Mangalia) la sud¹¹. În situația de factorie (ἐμπορίον), el se afla chiar și pe la jumătatea secolului al III-lea î.d.Hr.

Se poate totuși presupune că în acest timp și Tomisul va fi fost părtaș la furtunoasele evenimente abătute în acele vremuri asupra provinciei de pe țărmul stîng al Pontului Euxin¹². Și el va fi fost călcat, la sfîrșitul secolului al VI-lea î.d.Hr. de oștile lui Darius al lui Hystaspes, regele perșilor (521—486), ajunse pe aici în urmărirea sciților, și peste vatra lui vor fi trecut ceva mai tîrziu, în drumul lor spre Istria și gurile Dunării¹³, regii odrizilor din Tracia și regele Filip al Macedoniei (359—336), și peste el, în secolele IV—III î.d.Hr., se va fi întins dominația macedoneană începută la Pontul Stîng de Alexandru cel Mare (336—323) și desăvîrșită de unul din diadohii săi, regele Lysimach al Traciei și apoi al Macedoniei (306—281)¹⁴ și în sfîrșit și ostașii lui, către finele secolului al IV-lea î.d.Hr., vor fi luptat — fără rezultat însă — alături de Callatis mai ales, împotriva opresiunii acestuia din urmă¹⁵.

8. T. V. Blavatskaia, *Западнопонтийские города в V — веках до нашей эры* Moscova, 1952, p. 29; R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 24.

9. V. Canarache, *Tomis...*, p. 9; cf. și Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 18.

10. R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 24—25. 11. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 18.

12. La prima vedere, numirea de «stîng» pentru țărmul dobrogean al Mării Negre, — Pontul Euxin de altădată —, ar părea nefirească. Pentru cei dintii navigatori și coloniști însă, care veneau din sud, dinspre înfloritoarele orașe grecești, el era într-adevăr pe partea stîngă. Socotit de ei așa, așa a și rămas și tot așa l-au transmis posterității istoricilor și geografii antic.

13. v. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 52—56, 73; Același, *Vechi focare...*, p. 26—28, 33—34; D. M. Pippidi, *Stabilirea pe teritoriul Dobrogei a primelor orașe-slate de tip sclavagist: Coloniile grecești, în Istoria României, I; Comuna primitivă, sclavagismul, perioada de trecere la feudalism*, București, Editura Academiei, 1960, p. 182; V. Canarache, *Tomis...*, p. 11.

14. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 74—81; Același, *Vechi focare...*, p. 31—35; v. și D. M. Pippidi, *În jurul relațiilor agrare din cetățile pontice înainte de cucerirea romană, în Contribuții la istoria veche a României*, ed. II-a, București, 1967, p. 153—155.

15. Pentru această luptă-răscoală, v. Diodor din Sicilia, *Bibliotheca historica*, XIX, 73, 1, XX, 25, ed. Bekker-Dindorf, Fischer, V. Leipzig, Teubner, 1906, p. 116—118; 208—209. Pentru aceste fragmente din opera sa, v. și: *Izvoare privind Istoria României, I, De la Hesiod la Itinerarul lui Antoninus*, București, Editura Academiei, 1964, p. 192—193, 194—195. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 79—81, M. I. Rostovtzeff, *Social and economic history of the hellenistic World*, I. Oxford, 1953, p. 591; D. M. Pippidi, *Străinii de peste mări...*, p. 215—218; Același, *Relațiile politice dintre cetățile de pe coasta de vest a Mării Negre în epoca elenistică, în Contribuții la istoria veche a României...*, p. 222—223; *Istoria României*, I, p. 183—184.

Se pare însă că Lysimach a săvârșit în Sciția Mică și unele lucruri bune, cum a fost, de pildă, fundarea așezării fluviale de la Axiopolis (= Hinogu, lângă Cernavodă)¹⁶. Aceasta a făcut ca să se scurteze simțitor calea spre mare a mărfurilor șosite aici pe Dunăre. Pe această cale, care lega noul port fluvial cu Tomisul și care urma cursul văii Carasu, se făceau, mai cu seamă, schimburile comerciale dintre negustorii greci, stabiliți în cetățile de pe țărmul stîng al Pontului Euxin și populațiile getice dinăuntrul Sciției Mici. Ca efect al creșterii acestui «trafic comercial spre Dunăre, prin transbordare, Tomis a devenit deodată, dintr-o escală fără mare importanță, un port foarte căutat și o cetate prosperă, care făcea afaceri din ce în ce mai mănoase. Aceste progrese se înregistrau însă în paguba Istriei», care — în parte împotmolită — «vedea din ce în ce mai puține corăbii apărînd în apele ei și spre nemulțumirea cetății Callatis, care nu putea privi cu ochi buni perspectiva ridicării unei concurente în imediata ei vecinătate. De aceea, cele două cetăți se învoiră să curme din timp ascensiunea orașelului care se afla între ele»¹⁷, ultima intenționînd chiar să transforme Tomisul «într-un monopol al ei»¹⁸.

Toate acestea însă, au dus, pe la anul 260 î.d.Hr.¹⁹, la un conflict armat între Callatida și Istria, de o parte și Tomis, sprijinit de bizantini — interesați în menținerea libertății acestui port²⁰ — de cealaltă parte. Începîndu-se ostilitățile, «flota bizantină a zdrobit forțele istrocallatiene și Tomisul a fost salvat»²¹. Callatida, care, se pare, pusese la cale acest conflict, a suferit însemnate pierderi. Pagubele pricinuite de război i-au dezechilibrat într-atît economia, încît «de la această împrejurare», precum spune Memnon, ea n-a mai fost în stare «să-și mai vină în fire»²² și să ajungă iarăși la înflorirea de mai înainte.

În schimb, importanța economică și politică a cetății Tomis a continuat să crească. De atunci ea s-a dezvoltat în voie, «ca o polis sclă-

16. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 81; Același, *Vechi focare...*, p. 38—39; T. V. Blavatskaja, *Западнопонтійскіе города ...*, p. 106; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 20, n. 5.

17. R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 39.

18. v. Memnon, *De rebus Heracleae fragmenta*, în *Fragmenta Historicorum Graecorum*, ed. C. Müllerus, t. III, Paris, 1849, p. 537, frgm. XXI.

19. Data conflictului, după: D. M. Pippidi, *Histria și Callatis în secolele III-II î.e.n.*, în *Contribuții la istoria veche a României...*, p. 33. Deosebit — 255 î.d.H. —, ea apare în Fr. Lübkers, *Reallexikon des klassischen Altertums...*, p. 1052.

20. v. D. M. Pippidi, *Histria și Callatis în secolele III-II...*, p. 33—34.

21. Pentru acest conflict, să se vadă: Memnon, *op. cit.*, Jakob Weiss, *op. cit.*, p. 29; V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi*, în «Analele Acad. Rom.», Mem. Sect. Ist., ser. II, t. XXXVII (1914—1915), p. 425—426; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 85—86; Același, *Vechi focare...*, p. 39; M. I. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 591; D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 32—34; Același, *Strădăniile de peste mări...*, p. 222; *Istoria României*, I, p. 187; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 20—21.

22. «Πολλὰ δὲ οἱ Καλατίδος ὑπὸ τῶν πολεμίων παθόντες ὕστερον εἰς διαλύσεις ἤλθον, ἀπὸ ταύτης τῆς συμφορᾶς οὐκέτι σχεδὸν ἀναλαβεῖν αὐτοὺς δυναθέντες» = «Din pricina multelor pagube suferite, calatienii ajung, în cele din urmă, la pace, nemaifiind aproape în stare, de la această împrejurare, să-și mai vină în fire» (Memnon din Heracleia Pontică, *frgm. citat*).

vagistă»²³, bătându-și monedă proprie²⁴, luînd tot mai mult locul învinsei Callatide și, grație monedei proprii, strîngînd «tot mai mult legăturile cu băștinașii și cu sciții, așezați în împrejurimile sale»²⁵.

În cea de a doua parte a secolului al III-lea î.d.Hr. și, mai cu seamă în secolul următor, Tomisul a fost tulburat de deseale atacuri ale tracilor și bastarnilor, de «incursiunile tot mai frecvente ale piraților»²⁶ și de «unele cataclisme seismice cunoscute în istorie», care l-au distrus de mai multe ori, dar el a fost, «de fiecare dată reconstruit»²⁷. Din epoca elenistică — secolele al III-lea — I î.d.Hr. —, Tomisul a cunoscut «o remarcabilă dezvoltare a relațiilor sclavagiste, ca urmare a dezvoltării formelor sale de producție»²⁸, o «intensă activitate comercială», și mai ales o «accentuare a exploatării de totdeauna a teritoriului său rural»²⁹.

Toate acestea l-au adus la o deosebită înflorire și, implicit, la ieșirea din starea de factorie (ἐμπόριον), ajungînd încă în secolul I î.d.Hr. un orașel (Πολίχμιον), precum informează geograful Strabo (63 î.d.Hr. — 19 d.Hr.)³⁰.

În anul 148 î.d.Hr. romanii au cucerit definitiv Macedonia și, o dată cu aceasta, ei au început să-și exercite influența pînă departe la gurile Dunării, întîmpinînd însă, pentru un timp, o dîrză rezistență din partea cetăților grecești de aici, deci și a Tomisului. Acestea, către primii ani ai secolului I î.d.Hr., au aderat la lupta pe care Mitridate al VI-lea Eupator, regele Pontului (111—63) o ducea împotriva Romei și a cotoșirii romane³¹. Dar, datorită «intervenției energice și conjugate

23. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 21.

24. v. B. Pick-K. Regling, *op. cit.*, I, p. 63; T. V. Blavațkaia, *Organizarea internă a orașelor grecești de pe țărmul de apus al Mării Negre între secolele VII-I î.e.n.*, în «Analele româno-sovietice», Secția Istorie, VIII (1954), seria III, nr. 4 (8), p. 13; Em. Condurachi, *Vechi monede pontice și importanța lor*, în «Buletinul Științific» al Acad. Române, seria științe istorice, filozofice și economico-juridice, tom. II, nr. I, ian.-martie 1950, p. 17; Constantin Preda, *Moneda antică în România*, București, Editura Meridiane, 1969, p. 15—16.

25. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 24.

26. *Ibidem*, p. 24; R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 41.

27. V. Canarache, *Tomis...*, p. 11. Vorbînd de această situație tulbură, întîlnită prin secolele II-I î.d.Hr., în viațoarea Scythia Minor, Vasile Părvan scria: «Sarmații, celți, germani, daci, traci, rînd pe rînd învingători și învinși, luptînd între ei înșiși sau contra grecilor, și de la mijlocul secolului al II-lea, contra romanilor, toți acești barbari, în continuu echilibru nestabil, neliniștesc și pradă vaea Dunării. Și marea este plină de pirați. Geții și tracii atacă orașele grecești (de pe țărmul) Pontului și inscripțiile din Istria, Tomis, Callatis, Dionysopolis, Messambria, Apollonia nu vorbesc... decît de războaie și invazii» (*La pénétration hellénique et hellénistique dans la Vallée du Danube*, în «Bulletin de la Section historique», Académie Roumaine, tom. X, 1923, p. 43—44).

28. T. V. Blavațkaia, *Западнопонтійские города...* p. 116 ș.u.

29. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 25.

30. Strabo, *Rerum Geographicarum libri XVII*, Amsterdam, Joh. Wolters, 1707, C. VII, 6, 1, p. 491; *Izvoare privind Istoria României...* I, p. 248, 249. V. și G. Popa Lisseanu, *Dacia în autorii clasici, II, Autorii greci și bizanțini*, București, Academia Română, «Studii și Cercetări», LXV, 1943, p. 50.

31. Pentru lupta cetăților grecești de pe țărmul stîng al Pontului Euxin alături de Mitridate, v. Em. Condurachi, *Coloniile grecești din Pontul stîng și lupta lor împotriva cotoșirii romane*, în «Buletinul științific» al Acad. Române, seria: științe istorice, filozofice și economico-juridice, tom. II, nr. 2—4, apr.-dec. 1950, p. 67—76; (Em. Condurachi și colaboratorii), *Histria. Monografie istorică*, I, București, Editura Academiei, (1953), p. 48—50; R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 43—46.

a celor doi Luculli — Lucius Licinius Lucullus, în Asia, și Marcus Terentius Varro Lucullus, în Tracia» —, acțiunea lui Mitridate a eșuat și în anul 72—71 î.d.Hr. Dobrogea a ajuns, trecător, sub stăpînirea romană³². În această situație, Tomisul a fost silit să primească «alianța» Romei și, ca, «civitas foederata», a fost încorporat la provincia Macedonia³³. Starea aceasta însă nu a fost de lungă durată, căci, sătule de abuzurile și opresiunile lui C. Antonius Hybrida, guvernatorul Macedoniei, cetățile pontice, — în frunte cu Istria —, ajutate de geții din stînga Dunării și de bastarni, s-au răscolat și în anul 61 î.d.Hr., lîngă Istros, au înfrînt armata guvernatorului, punînd astfel capăt acestei prime stăpîniri romane în Dobrogea și deci și la Tomis³⁴.

Prin anul 60 î.d.Hr. Tomisul, împreună cu celelalte cetăți grecești din Dobrogea, a ajuns în conflict cu geții lui Burebista (cca. 70—44) și, cu toată rezistența opusă, pînă la urmă și el a trebuit să «accepte dominația» acestora³⁵. A rămas în această situație pînă după moartea regelui Burebista, întîmplată în anul 44 î.d.Hr.³⁶. Deși relativ scurtă, această nouă dominație a reușit, precum informează poetul Ovidiu, să producă o adevărată «getizare» a orașului³⁷.

După ea, a urmat pentru Tomis, o perioadă de independență, care însă, în urma expedițiilor purtate, în anii 29—28 î.d.Hr., împotriva bastarnilor, ajutați de geții din stînga Dunării, de proconsulul Macedoniei, M. Licinius Crassus, a fost schimbată cu o nouă dominație romană. De astă dată, aceasta va rămîne definitivă, căci, cu acest prilej, nu numai că granița nordică a Imperiului roman, de curînd întemeiat de împăratul Octavian Augustus (27 î.d.Hr.—14 d. Hr.), a fost stabilită, pentru mult timp, pe cursul Dunării, dar aici la Tomis, «oligarhia greacă» s-a arătat favorabilă noii stăpîniri³⁸ și a cerut chiar ca el să fie înglobat la imperiu.

În anul 8 d.Hr., sub împăratul Octavian Augustus, înglobarea solicitată pare să fi fost un fapt îndeplinit, deoarece, în acest an, marele

32. V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, Academia Română, 1926, p. 75 ș.u.; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 95—97; Același, *Vechi focare...*, p. 45; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 28—29; V. Canarache, *Tomis...*, p. 12.

33. B. Pick-K. Regiing, *op. cit.*, p. 591; Ar. Momigliano, *Tomis*, în *Enciclopedia italiană...*, XXXIII, p. 1008; R. Vulpe, *Histoire ancienne...* p. 95; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 29.

34. V. Pârvan, *Getica...*, p. 77; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 97; Același, *Vechi focare...*, p. 45—46; Hadrian Dalcoviciu, *Dacii*, București, Editura științifică, 1965, p. 95; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 29; D. M. Pippidi, *Străinii de peste mări...*, p. 281.

35. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 97—98; Em. Condurachi, *Burebista și orașele pontice*, în «Studii și cercetări de Istorie veche», IV (1953), nr. 3—4, p. 515—522; Același și colaboratorii, *Istria...*, I, p. 50—51; M. Macrea, *Burebista și celții de la Dunărea de mijloc*, în «Studii și cercetări de Istorie veche», VII (1956), nr. 1—2, p. 132—133; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 29, 32; Hadrian Dalcoviciu, *Dacii...*, p. 95—97; D. M. Pippidi, *Străinii de peste mări...*, p. 283; v. și Constantin Dalcoviciu, *La politique étrangère des «rois» daces*, în «Revue roumaine d'études internationales», an. 1967, nr. 1—2, p. 155 ș. u.

36. D. M. Pippidi, *Străinii de peste mări...*, p. 283; R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 47.

37. Ar. Momigliano, *op. cit.*, p. 1008; N. Lascu, *Pămîntul și vechii locuitori ai țării noastre în opera din exil a lui Ovidiu*, în *Publius Ovidius Naso XLIII î.e.n.* — MCMLVII e.n., București, Editura Academiei, 1957, p. 156 ș. u.; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 32.

38. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 102—105; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 33.

poet a latinității, Publius Ovidius Naso a fost exilat de împărat aici la Tomis, unde a rămas pînă la moarte (17 d.Hr.) și unde a prins în *Epistolele pontice* multe aspecte din viața acestei cetăți-stat, a locuitorilor ei și chiar ai întregii regiuni³⁹.

Din clipa instaurării noii stăpîniri romane, în viața cetății Tomis avea să înceapă o nouă eră, căci această stăpînire a căutat să facă din Tomis cea mai de seamă așezare din viitoarea provincie Scythia Minor, avînd în vedere, pe de o parte, situația — economică, mai ales — a Istriei, a cărei ieșire la mare se împotmolea, din ce în ce mai mult, iar pe de altă parte, atitudinea dușmănoasă față de Roma a Callatidei.

Se socotește că înflorirea Tomisului a început în timpul împăratului Claudiu (41—54), a crescut în vremea împăraților din dinastia Flaviilor (69—96)⁴⁰, a urcat pe cea mai înaltă culme în zilele împăraților Antonini (96—192)⁴¹, și s-a prelungit «cu destulă strălucire» și în cursul domniei împăraților din dinastia Severilor (193—295)⁴². Între altele, în această perioadă de timp, în care pămîntul Sciției Mici a cunoscut cu adevărat acea «Pax Romană», de care vorbește istoria și care constituie răstimpul de ordine și liniște pe care această provincie l-a trăit mai cu seamă din zilele celui dintîi secol d.Hr. și pînă în zilele Severilor, orașul-stat Tomis a ajuns protectorat roman. El a căpătat un rol preponderent în așa-numita «comunitate pontică» sau «a elenilor din Pont» (Κοινὸν Πόντου, Κοινὸν τῶν Ἑλλήνων), pare-se organizată acum de cetățile grecești din Pontul Stîng (Ἐδώνομος Πόντος), mai întîi ca o uniune de cinci cetăți — Pentapolis (Πεντάπολις)⁴³ și mai apoi, prin adăugarea

39. Pentru legăturile lui Ovidiu cu Tomis și cu Dobrogea, între altele, să se vadă și: Carol Blum, *Cauzele relegării poetului roman P. Ovidius Naso la Tomis*, în «Analele Dobrogei», Revista Societății Culturale dobrogene, IX (1928), vol. II, p. 140—144, 152—154. C. Brătescu, *Dobrogea la Ovidiu*, în «Anuar de Geografie și Antropogeografie», II (1910—1911), p. 3—22; Acad. Const. Daicoviciu, *Situația teritoriului geto-dăcic de la Dunărea de Jos în vremea relegării lui Ovidiu*, în «Steaua» Revistă a Uniunii scriitorilor din R. P. Română, VIII (1957), nr. 11, p. 70—72; N. Lascu, *op. cit.*, p. 119—191; Scarlat Lambrino, *Tomis, cité gréco-gète chez Ovide*, în *Ovidiana. Recherches sur Ovide*, publiées à l'occasion du bimillenaire de la naissance du poète..., Paris, Société d'édition «Les belles Lettres», 1958, p. 379—390; Radu Vulpe, *Ovidio nella citta dell'esilio*, Estratto da *Studi Ovidiani*, Roma, 1959, p. 41—62; Același, *Una citta di provincia al limiti dell'impero romano. Tomi al tempo di Ovidio* (Estratto da «Studi romani», anno VI, nr. 6, nov.-dicemb. 1958), p. 629—648; Același, *Vechi focare...*, p. 59—63; Același, *Perioada Principatului (sec. I—II)*, în *Din istoria Dobrogei II (Romanii la Dunărea de Jos)*, București, Editura Academiei, 1968, p. 37—40; Ovidiu Drimba, *Ovidiu, Poetul Romei și al Tomisului*, ed. II, București, Editura Tineretului, 1966, p. 209 ș. u.; Eusebiu Camilar, *Prefața tîlmăcitorului*, în Publius Ovidius Naso, *Epistole din exil...*, p. XIII—XXIV.

40. Acestei dinastii îi aparțin împărații: *Vespasian* (69—79), *Titus* (79—81) și *Domițian* (81—96) (v. N. A. Mașchin, *Istoria Romei Antice*, București, 1951, p. 470).

41. Din această dinastie fac parte împărații: *Nerva* (96—99), *Traian* (98—117), *Adrian* (117—138), *Antoninus Pius* (138—161), *Marcus Aurelius* (161—180) și *Commodus* (180—192) (*Ibidem*).

42. Din această dinastie se socotește că fac parte împărații: *Septimiu Sever* (193—211), *Caracalla* (211—217), *Elagabal* (218—222), *Alexandru Sever* (222—235), *Maximin Tracul* (235—238), *Filip Arabul* (244—249), *Decius* (249—251), *Valerian* (253—260), *Gallienus* (260—268), *Claudiu II* (268—270), *Aurelian* (270—275) și *Dioclețian* (284—305) (*Ibidem*, p. 470—471).

43. Din «Pentapolis» făceau parte orașele grecești: Isthria, Tomis, Callatis, Dionysopolis și Odessos.

Mesambriei, ca o uniune de șase cetăți — Hexapolis (Ἑξάπολις)⁴⁴. În același timp Tomisul a fost și locul de reședință al pontarhului (Ποντάρχης), adică a căpeteniei acestei comunități. Din anul 15 d.Hr., el a devenit și sediu al comandantului special al coastelor (*praefectus orae maritime* sau *praeses laevi Ponti*), iar uneori a fost, de asemenea, și locul de întâlnire între reprezentanții autorității romane și delegații celorlalte centre grecești din Pontul stîng, în vederea punerii la cale a treburilor provinciei⁴⁵. Tomisul era, precum se vede, în acele vremi, un adevărat centru politic și administrativ al întregii Dacii de lîngă mare.

În afară de acestea, «în cadrul imperiului cu care era prieten și aliat», Tomisul și-a păstrat autonomia, menținîndu-și vechile instituții tradiționale grecești⁴⁶, dreptul de a-și stăpîni teritoriul rural⁴⁷ și, cel puțin pînă în vremea împăratului Filip Arabul (244—249), și dreptul de a bate monedă proprie⁴⁸, împodobită, între altele, cu «legenda Tomeiton «orașul tomitanilor», scrisă în limba greacă, iar «pe avers» cu «efigia și titlul împăratului (scris tot în limba greacă)»⁴⁹.

Tomisul a înflorit și din punct de vedere economic. Înflorirea lui în acest domeniu a îndemnat pe mulți negustori orientali să-și poarte pașii spre meleagurile sale. În același timp, cu produsele naturale și «meștesugărești», ce poseda, el făcea comerț — foarte intens chiar — nu numai cu băștinașii, ci și cu lumea grecească a vremii. Această dezvoltată activitate economică avea «un caracter cosmopolit» și într-un timp, ea a făcut ca «vechii locuitori eleni și geți elenizați» ai Tomisului să fie «aproape întrecuți în număr de noii veniți, oameni de afaceri originari cu deosebire din Asia Mică, Siria și Egipt»⁵⁰. La această situație, între altele, a dus, desigur, și faptul — ce trebuie în chip deosebit reținut — că «mai ales, în primele trei secole d.Hr.», Tomisul era în «legături (economice) cu aproape toate orașele mai însemnate ale lumii grecești, ca : Alexandria, Byzantion, Neapolis în Syria, Cyzic, Olbia, Palmyra, Heraclea Pontică, Smyrna, Perinth, Atena, Nicomedia,

44. A devenit Hexapolis prin adăugarea unuia al șaselea oraș grecesc de la Pontul stîng : Messambria. Pentru această confederație, să se vadă : Iorgu Stoian, *Cu privire la confederația cetăților grecești din Pontul Stîng*, în *Omagiul lui P. Constantinescu-Iași. Cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Academiei, 1965, p. 87—91. Același, *Tomitana*, p. 34 ; D. M. Pippidi, *Strădăniile de peste mări...*, p. 323—324.

45. v. *Supplementum Epigraphicum Graecum*, Lugduni-Batavorum 1924, I, nr. 329, p. 73 ; V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 85, 88 ; D. M. Pippidi, *Hotărnicia consularului Laberius Maximus*, în *Contribuții la istoria veche a României...*, p. 353—359 ; *Istoria României*, I, p. 493.

46. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 45.

47. Este sigur că și Tomisul, ca și celelalte cetăți grecești de la Pontul stîng, și-a avut teritoriul fixat prin vreo «horothésie», așa cum fusese stabilit cel al cetăților Histria și Callatis (v. Gr. G. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumaine*, Bucarest, 1900, p. 112, V. Pârvan, *Histria IV. Inscripții găsite în 1914 și 1915*, în «Analele Acad. Române», mem. ist., ser. II, t. XXXVIII (1915—1916), p. 563—565 ; D. M. Pippidi, *Hotărnicia consularului Laberius Maximus...*, p. 349—385). Cuprinsul hotărniciei sale însă, de va fi existat, n-a fost aflat pînă acum (v. și Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 45).

48. v. B. Pick-K. Regling, *op. cit.*, II, p. 624 ; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 270 ; V. Canarache, *Tomis...*, p. 15.

49. V. Canarache, *Tomis...*, p. 15.

50. R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 65.

Caesareea, Mazaca, Prusa, Ancira, etc.», fără a mai pomeni «de legăturile sale, mai vechi sau mai noi, cu membrele confederației cetăților vestpontice (Pentapolis-Hexapolis), a căror metropolă era»⁵¹.

Modesta factorie (ἐμπόριον) de altădată «înăbușită între puterea Istriei și a Callatidei», prin remarcabilele sale progrese economice «se ridicase acum mult deasupra amîndurora. Era un oraș mare, cu clădiri somptuoase, monumentale, cu temple dedicate feluritelor divinități, cu un amfiteatru, un teatru, un stadion, un circ», și, pe deasupra, și cu o înfloritoare viață culturală «variată și de un nivel deosebit»⁵².

Pornind chiar din vremea «împăratului Traian (98—117), Tomisul a început să «ia proporțiile unei adevărate metropole pontice»⁵³. Această calitate însă, se pare, că n-a dobîndit-o oficial decît sub împăratul Antoninus Pius (138—161), așa cum reiese, cred unii, din faptul că pe monedele tomitane bătute cu chipul acestui împărat apare pentru prima oară, titlul cetății de «Metropolă a Pontului Stîng» (Μητρόπολις τοῦ Εὐωνόμου Πόντου)⁵⁴. Începînd de acum, de la împăratul Antoninus Pius, cetatea Tomis a cunoscut o lungă perioadă de «maximă dezvoltare», cum n-a cunoscut «în vremea protectoratului roman nici un oraș din Pontul stîng»⁵⁵. Plecînd din zilele acestui blînd împărat și pînă la jumătatea secolului al III-lea, titulatura sa de «Metropolă a Pontului» (Μητρόπολις Πόντου Τόμεις) este «consacrată de toate emisiunile monetare», ce a dat la iveală⁵⁶. Alături de aceasta, titulaturi ca: «strălucita reședință» (Λαμπροτάτη μητρόπολις), «oraș de căpetenie al Pontului Stîng» (Πόλις ἄ τοῦ Εὐωνόμου Πόντου)⁵⁷, «preastrălucita metropolă a Pontului Stîng, (λαμπροτάτη μητρόπολις τοῦ Εὐωνόμου Πόντου), «metropola Pontului Stîng, Tomis» (ἡ τοῦ Εὐωνόμου Πόντου μητρόπολις Τόμεις)⁵⁸, «Tomis, strălucita metropolă și cel dintîi (oraș) al Pontului Stîng» (λαμπροτάτη μητρόπολις καὶ ἄ (πόλις) τοῦ Εὐωνόμου Πόντου Τόμεις)⁵⁹, «strălucita metropolă Tomis» (λαμπροτάτη μητρόπολις Τόμεις)⁶⁰, «metropola Tomis» (Μητρόπολις Τόμεις)⁶¹ ș.a., atestă în chip cît se poate de evident, însemnătatea pe care în acel timp și-o cîștigase Tomisul, printre celelalte cetăți grecești de pe țărmul apusean al Pontului Euxin.

Pe la jumătatea secolului al III-lea însă, imperiul roman începe să se destrame, fiind zdruncinat de răscoale interne și mai ales de «presiunea popoarelor în migrație». Acest lucru s-a făcut simțit și în viața cetății Tomis. Cu întreaga provincie, în anii 248—250 și 268—269, ceta-

51. v. V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării...*, p. 156; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 40—41. 52. R. Vulpe, *Vechi jocare...*, p. 65.

53. Radu Vulpe și Ion Barnea, *Românii la Dunărea de Jos*, în *Din istoria Dobrogei*, II, p. 128.

54. B. Pick-K. Regling, *op. cit.*, I, p. 72; Radu Vulpe și Ion Barnea, *Românii la Dunărea de Jos...*, p. 149. 55. V. Canarache, *Tomis...*, p. 15—16. 56. *Ibidem*, p. 16.

57. *Istoria României*, I, p. 483; D. M. Plippidi, *Străinii de peste mări...*, p. 324.

58. Iorgu Stoian, *O inscripție tomitană inedită din vremea Severilor*, în «Studii și cercetări de istorie veche», X (1959), nr. 2, p. 324—325.

59. *Inscriptiones graecae ad res romanas pertinentes*, I, ed. R. Cagnat, J. Toutain, P. Jouquet, Paris, 1911, p. 211, nr. 630. 60. *Ibidem*, nr. 631. 61. B. Pick-K. Regling, *op. cit.*, II, p. 617.

tea a trebuit să facă față cu multă greutate atacurilor puternice ale goșilor și ale altor neamuri germanice⁶². Din această vreme începe să decadă, iar din vremea împăratului Filip Arabul (244—249) încetează chiar să mai bată monedă proprie⁶³.

Cu toate acestea, spre finele secolului al III-lea, când împăratul Dioclețian (284—305) a reorganizat imperiul, făcând din Sciția o provincie aparte — Scythia Minor —, despărțită de Moesia Inferior —, a făcut din Tomis capitala acesteia⁶⁴. Un nou val de înflorire, oglindit mai ales prin impunătoarele construcții, începe să se reverse de acum peste străvechea cetate. Aceasta se menține și sub împărații Constantin cel Mare (306—337) și fiul său, Constanțiu II (337—361)⁶⁵, când Tomisul a cunoscut o perioadă calmă, stăpânirea romană reușind să liniștească pe năvalnicii goși prin așezarea lor în imperiu și prin socotirea lor ca aliați (foederati)⁶⁶. Din această vreme «datează vestitul edificiu cu mozaic..., atât de luxos împodobit»⁶⁷, — descoperit în anii 1958—1959 —, ridicarea sau poate, mai sigur, numai refacerea zidului de incintă a orașului, din a cărui întindere azi se poate vedea o bună parte⁶⁸, precum și «numele de *Constantiana* dat așezării fortificate din apropierea Tomisului, construită sau refăcută» în vremea lui Constanțiu al II-lea⁶⁹.

Bogăția și mai cu seamă renumele «strălucitei metropole pontice» au continuat însă să atragă asupra ei valuri-valuri de popoare migratoare, mai ales în cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea când pe aici își fac apariția și hunii⁷⁰. Pe la anul 386, populația Tomisului, sub conducerea unui comandant, *Gherontios*, «bărbat nu numai de o forță trupească excepțională, dar și bun pentru orice treabă în timp de răz-

62. V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi...*, p. 435; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 257 ș. u., 264, 272, 274; Iorgu Stolan, *Tomitana*, p. 50.

63. Cf. B. Pick-K. Regling, *op. cit.*, II, p. 594; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 50; V. Canarache, *Tomis...*, p. 16.

64. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 281—282; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 50.

65. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 298 ș.u.

66. Radu Vulpe și Ion Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos...*, p. 389; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 50—51; V. Canarache, *Tomis...*, p. 17.

67. Edificiul cu mozaic a fost descoperit în anii 1958—1959; v. V. Canarache, *Tomis...*, p. 22—23; Același, *L'Edifice à mosaïque découvert devant le port de Tomis*, în «Studii clasice», III (1961), p. 227—240; R. Vulpe, *Vechi focare...*, p. 69.

68. V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi...*, pass., Dr. G. Severeanu, *Die Mauer der Festung Tomi. Auf einer unveroeffentlichten Bronze des Sept. Geta*, în «București», Revista Muzeului și Pinacotecei Municipiului București, anul 1935, nr. 2, p. 177—180; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 250; V. Canarache, *Tomis...*, p. 16—17.

69. Gr. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, în «Archeologische-epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn», XIV (1891), p. 30, nr. 63; Dr. Jakob Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum...*, p. 68; V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi...*, p. 422, n. 2; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 306 ș.u.; Radu Vulpe și Ion Barnea, *Romanii la Dunărea de Jos...*, p. 391.

70. v. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 309 ș.u.; A. Dmitriev, *Răscoala vizigoșilor la Dunăre în anul 376 și revoluția sclaviilor*, în «Vestnik Drevnej Istorii», 1950, nr. 1, p. 66 ș.u.; cit. după Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 51, n. 4.

boi»⁷¹, după o luptă crâncenă, dată în preajma cetății, a înfrînt pe goți și a reușit, astfel, să-și păstreze și bunurile și libertatea⁷². Ceva mai apoi, în primii ani ai secolului al V-lea, episcopul tomitan Teotim I (cca 392—402) a fost de mare folos pentru credincioșii săi în momentele de groază cînd aceștia erau atacați și prădați de huni⁷³.

După o trecătoare amenințare, venită pe la mijlocul aceluiași veac, tot din partea hunilor, care invadaseră Iliricul și Tracia⁷⁴, Tomisul a cunoscut iarăși o perioadă de liniște⁷⁵. În acest timp, datorită desigur și relațiilor sale comerciale încă destul de frecvente⁷⁶, el a putut să ajungă din nou, precum spun unii, «un oraș mare și prosper» (πόλις μεγάλη καὶ εὐδαίμων)⁷⁷.

Grație măsurilor luate de împărații Anastasius I (491—518) și Justinian (527—565), care au căutat să întărească apărarea imperiului la gurile Dunării, orașul Tomis și-a putut menține amintita stare înfloritoare pînă după jumătatea secolului al VI-lea. În acest timp s-a completat și reparat zidul cetății⁷⁸, s-au refăcut bazilici, s-au ridicat clădiri îngrijite și i s-au făcut și alte îmbunătățiri.

Înflorirea aceasta a fost însă de scurtă durată, căci, la puțin timp după moartea împăratului Justinian, peste trupul Sciției Mici, deci și peste Tomis, s-au năpustit avarii, uniți, mai apoi, cu slavii. Provincia și metropola ei și-au trăit ultimii ani «într-un zbucium dramatic». La anul 587 o armată romană condusă de Martinus a învins pe năvălitori lângă Tomis⁷⁹. Totuși atacurile lor se întetesc. În anul 599 ei au reușit chiar să împresoare Tomisul, care de abia a putut fi salvat de trupele imperiale conduse de Priscus⁸⁰. Ceva mai tîrziu însă, prin primii ani ai

71. „ἄνθρωπος καὶ βίωμα σώματος καὶ πρὸς πᾶσαν πολεμικὴν χρεῖαν ἀρκῶν“ (Zosimos, *Ἱστορία νέα*, IV, 40, in: «Corpus scriptorum historiae byzantinae», ed. B. G. Niebuhr — im. Bekker, Bonn, 1837, p. 221).

72. Zosimos, *op. cit.*, p. 221—223. V. Pârvan, *Zidul cetății Tomii...*, p. 436, ș.u.; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 316, η. 2; L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen*, ed. II, München, 1941, p. 432; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 51—53. Din istorisirea lui Zosimos reiese că în acest timp în apropiere de Tomis era o bazilică «extramurana», în care s-au refugiat parte din barbarii învinși (τοὺς δὲ ἀποδράντας, ἔδεχετ παρὰ χριστιανῶν τιμῶμενοι οἰκοδόμημα, νομιζόμενον ἄσυλον).

73. Raymond Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrușcha*, Bukarest, 1918, p. 40—41; Radu Vulpe și Ion Barnea, *România la Dunărea de Jos*, p. 406—407; v. și infra, p. 1010.

74. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 53.

75. Cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 317.

76. Cf. *Istoria României*, I, p. 596; Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 53—54.

77. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I, VI, 21, P.G., LXVII, 1341; V. Pârvan, *Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore*, in «Rendiconti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia», II (1924), p. 117; *Istoria României*, I, p. 596.

78. O parte din zid a fost făcută sau numai refăcută de breasla măcelarilor (Μακελαρ[ων] πεδατοῦ[ρα]); v. V. Pârvan, *Zidul cetății Tomii...*, p. 419—420; Raymond Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrușcha...*, p. 71; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz, Scythien (Tomis)*, în *Strena Buliciana*, Zagreb-Split, 1924, p. 409; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 337.

79. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 377; I. Barnea, *Perioada Dominatului (sec. IV—VII)*, în *Din istoria Dobrogei*, II, p. 433—434; N. Iorga, *Istoria românilor*, II, *Oamenii pămîntului (Pînă la anul 1000)*, București, 1936, p. 249.

80. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 378, 382; Același, *Vechi focare...*, p. 74; N. Iorga, *op. cit.*, p. 250; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 436—437.

secolului al VII-lea, el n-a mai putut face față unei noi împresurări a avarilor și a ajuns sub stăpînirea lor⁸¹, năruindu-se, cu vremea, cu totul.

Și astfel bătrînul oraș Tomis, «întemeiat odinioară de avîntații corăbieri milesieni... pe litoralul de azi al României, a sucombat, după o mie două sute de ani de glorioasă existență, o dată cu civilizația antică pe care a reprezentat-o și a cărei soartă a urmat-o din copilărie pînă la sfîrșitul bătrînețelor. Antenă a elenismului pe îndepărtatele țărmuri ale Pontului Stîng, el și-a îndeplinit cu vrednicie rolul de a răsîndi în țările dunărene lumina celor mai înalte progrese umane ale erei lui»⁸².

După cucerirea avară, Tomisul s-a pustiiit. Timp «de cîteva secole, pe vatra lui oameni noi nu s-au mai așezat. Ruinile lui, măcinate de vremuri, au fost acoperite cu țărînă și cu ierburile sălbatice ale stepei»⁸³.

Va reînvia de abia, prin secolele al X-lea — al XI-lea, cînd Imperiul bizantin «a avut o revenire în fosta Sciție Minoră» și cînd și «deasupra ruinelor de la Tomis s-a înfiripat o modestă așezare de pescari și escală pentru corăbieri»⁸⁴. Aceasta însă purta «numele micii așezări de odinioară, de lîngă Tomis, Constantiniana»⁸⁵, amintită mai înainte, și de la care, desigur, își trage numele Constanța de azi.

Spre sfîrșitul stăpînirii bizantine în Dobrogea, se pare că la Tomis a fost instalat «un contuar comercial genovez, despre care nu avem decît informații și tradiții orale, menținute prin turci. Turcii vorbesc de un chei genovez, de magazinele de cereale genoveze și despre un far genovez..., restaurat de englezi în 1860»⁸⁶.

Prin secolul al XIV-lea, orașul Tomis a căzut sub stăpînirea otomană, care i-a dat numele de *Küstendje* (după numele așezării Constantiniana) și sub care a dus, pentru multă vreme, o viață modestă. De abia pe la jumătatea secolului trecut a început să se ridice. Revenind sub stăpînirea românească, el s-a dezvoltat «considerabil» și, în același timp, a devenit «portul maritim al României, prin excelență», iar azi unul din cele mai frumoase orașe ale patriei noastre.

Aceasta este pe scurt istoria orașului Tomis⁸⁷, «autenticul focar de elenism», în care, cu mai bine de un mileniu și jumătate în urmă, a fost reședința celei mai vechi episcopii de pe întinsul țării noastre, cunoscută acum.

După unii aci n-ar fi vorba de Tomis din Scythia Minor, ci de «orașul încă neidentificat Tomea, din ținutul Remesianei (Τομέο); la Procopius, *De aedificiis*, IV, 4: Τόμεος». (v. Gh. Ștefan, *Tomis et Tomea. A propos des luttes entre Byzantins et Avars à la fin du VI-e siècle de notre ère*, în «Dacia». Revue d'Archeologie et l'histoire ancienne, Nouvelle série, XI, 1967, p. 253—258).

81. Cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 382.

82. Cf. R. Vulpe, *Vechi jocare...*, p. 75—76.

83. *Ibidem*, p. 76.

84. *Ibidem*.

85. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 55.

86. V. Canarache, *Tomis...*, p. 17—18.

87. Pentru istoria Tomisului, între altele, să se vadă și: Lt. M. D. Ionescu, *Cercetări asupra orașului Constanța. Geografie și istorie*, București, 1897; Col. Ionescu M. Dobrogianu, *Tomis — Constanța*, Constanța, 1931; Iorgu Stoian, *La citta pontica di Tomis. Saggio storico*, în «Dacia», n.s., V, 1961, p. 233—274; Același, *Tomitana*, București, 1962; V. Canarache, *Tomis*, București, 1961.

CREȘTINISMUL LA TOMIS

Cam în vremea când orașul Tomis pășea spre epoca cea mai înfloritoare a istoriei sale, din Țara sfântă plecau în lume, spre a vesti cuvântul Evangheliei, Apostolii și ucenicii Mântuitorului Hristos. Cu timpul, noua învățătură s-a făcut auzită și în părțile locuite azi de români, deci și în metropola Sciției Mici, reședința de mai apoi a Episcopiei Tomisului. Începutul acestei auziri însă nu se cunoaște. Până ce mărturiile istorice, de orice fel, ale vremii au să ateste — în chip neîndoios — timpuria existență a creștinismului la îndepărtații noștri strămoși, acest început, — mai ales la străvechii locuitori ai ținuturilor și așezărilor omenesti de la Dunărea de Jos —, încearcă a-l lămuri pe de o parte, tradiția, iar pe de alta, acea «necesitate logic-istorică», de care, cu peste o jumătate de veac în urmă, vorbea istoricul și arheologul Vasile Pârvan⁸⁸.

După o tradiție cunoscută, se pare, mai întâi de Origen († 253) și mai apoi împrumutată și inserată de istoricul Eusebiu al Cezareii († 340) în a sa *Istorie bisericească*, ținutul dintre Dunăre și mare, precum și orașele grecești de pe țărmul stîng al Pontului Euxin, ar fi fost evanghelizate de Apostolul Andrei, căruia sorții i-ar fi hărăzit creștinarea Sciției⁸⁹, nume, pe care, în acel timp, poporul, nu oficialitatea romană, l-ar fi dat acestui ținut⁹⁰. Deși această tradiție (παράδοσις), după care protocletul ar fi avut ca arie misionară Sciția, nu mai este înregistrată de nici unul din scriitorii creștini din secolele al II-lea și al III-lea⁹¹,

88. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 74 (în continuare se va cita: V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*).

89. Iată textul lui Eusebiu: „Τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν κατασπαρῆντων τὴν οἰκουμένην, Θωμᾶς μὲν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἰλήχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν, Ἰωάννης τὴν Ἀσίαν, πρὸς οὓς καὶ διατρίψας ἐν Ἐφέσῳ τελευτᾷ...; ταῦτα Ὁριγένης κατὰ λέξιν ἐν τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν Γενεσιν ἐξηγητικῶν εἰρηται“. Eusebiu de Cesareea, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, c. III, l. 1—3, ed. G. Bardi, «Sources chrétiennes», Paris, 1952, p. 97.

90. Cf. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 29; v. și N. Iorga, *Istoria românilor*, II, București, 1936, p. 87.

S-ar putea ca Scythia de aci să fie Dobrogea noastră de azi, căreia, mai înainte ca oficialitatea romană, la finele secolului al III-lea, — constituind o situație deja existentă —, să-i zică Scythia Minor, poporul de multă vreme îi spunea Sciția. În cazul cînd însă Scythia din textul lui Eusebiu, ar fi Scythia din nordul Mării Negre, pămîntul Dobrogei și al Tomisului, desigur, tot a putut fi călcat de Sfîntul Apostol Andrei. Căci, plecînd din Bizanț, mult mai lesnicioasă i-ar fi fost calea spre Scythia dinspre Cherson prin cetățile grecești de pe țărmul apusean al Mării Negre, decît să facă înconjurul acesteia, tocmai prin Caucaz. Și în această a doua situație, Tomisul s-ar fi putut învrednici ca să audă cuvîntul Evangheliei lui Hristos prin predica apostolului «cel întii chemat» (cf. și Ch. Auner, *Dobrogea*, în «Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie», publié par Fernand Cabrol et Henri Leclercq, IV 1, Paris, 1920, col. 1236 (= Ch. Auner, *Dobrogea*).

91. D. M. Pippidi, *Intorno alle fonti letterarie del cristianesimo daco-romano*, în «Revue historique du Sud-Est Européen», XX (1943), p. 173 și versiunea românească: *În jurul izvoarelor literare ale creștinismului daco-roman*, în *Contribuții la istoria veche a României*, p. 488.

deși ea lipsește «și la scriitorii bisericești ai secolelor următoare» (al IV-lea și al V-lea), care vorbesc numai de o activitate misionară a Sfântului Apostol Andrei printre greci⁹² și deși ea nu începe a fi reamintită decât din secolul al VIII-lea înainte⁹³, totuși a fost folosită de mulți pentru dovedirea «vechimei creștinismului la români», și implicit, deci, și printre viețuitoarii din primele veacuri creștine ai cetății Tomis⁹⁴. În același timp însă, alți cercetători, socotind-o «subredă și izo-

92. *Ibidem*. S-a obiectat însă că afirmația acestor scriitori nu exclude «posibilitatea ca acest apostol (Sf. Andrei) să fi fost mai înainte în Scythia» (v. I. Barnea, *Recenzie* asupra lucrării D. M. Pippidi, *Intorno alle fonti letterarie- del cristianesimo daco-romano*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIII (1945), p. 157).

93. D. M. Pippidi, *Intorno alle fonti letterarie...*, p. 174—175; vers. rom., p. 489. În acest timp «monahul» Epifaniu, scriind o viață a Sfântului Apostol Andrei, în legătură cu activitatea sa misionară, amintește și pe sciți (v. Epifaniu, *Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων καὶ τέλους τοῦ ἁγίου... καὶ πρωτοκλήτου τῶν ἀποστόλων Ἀνδρέου*, P.G., CXX, 221) După aceea, relațiile sale, cu privire la acest fapt, au fost imprumutate și de alți scriitori bisericești (Cf. Ch. Auner, *Dobrogea*, col. 1236). Unul dintre aceștia a fost Nichifor Calist trăitor în secolul al XIV-lea, care, în a sa *Istorie bisericească*, arăta că Sfântul Apostol Andrei a predicat și la sciți, scriind: „Ἐπιθλήθε γε μὴν καὶ τὴν, ἣ τῶν ἀνθρωποφάγων ὀνόμασται, ἣ τε Σκυθῶν ἐρημία, Εὐξείνός τε Πόντος ἐκάτερος τὰ τε πρὸς βορρᾶν καὶ Νότον αὐτοῦ κλίματα“ (Nichifor Callist Xantopoulos, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, II, 39, P.G., CXLV, 860).

94. Intre alții, să se vadă: Nicodim Aghioritul, *Συναξαριστής τῶν δώδεκα μηνῶν...*, t. IV, Constantinopol, 1842, p. 186; I. D. Petrescu, *Martiriul Crucii din ambele Dacii*, București, 1856, p. 20—21; G. Șincai, *Hronica rumânilor și a mai multor neamuri*, I, Buda, 1844, p. 76—77; Arhiepiscopul Filaret Scriban, *Istoria bisericească a românilor pe scurt*, Iași, 1871, p. 1—3; C. Erbi-ceanu, *Ulfula, Viața și doctrina sa*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXII (1898—1899), p. 291—295; Același, *Răspuns domnului C. Auner la erorile cuprinse în conferința sa, privitoare la români*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXV (1901—1902), p. 946; C. Auner, *Cîteva momente din începuturile Bisericii Române*, Blaj, 1902, p. 10; Același, *Dobrogea...*, col. 1236, (aci însă cu rezerva că pentru trecerea Sfântului Apostol Andrei prin Scitia Mică și Tomis «nu este nici o probă istorică precisă». O asemenea rezervă arătase el și în articolul: *Predicat-a un Apostol în România?*, publicat în «Revista catolică» (Blaj), I, 1912, nr. 1, p. 40—58); Arhiepiscopul Nilon N. Ploșteanu, *Creștinismul la români*, București, 1902, p. 58; G. M. Ionescu, *Istoria Bisericii Românilor din Dacia Traiană 44—678 p. H.*, I, București, 1905, p. 95; Raymond Netzhammer, *Das altchristliche Tomi. Ein kirchengeschichtliche Studie*, Salzburg, 1903, p. 3—6; Același, *Creștinătatea în vechea Tomi*, Baia Mare, 1901, p. 3—4; Același, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha...*, p. 6—7; Col. Ionescu M. Dobrogianu, *Tomii-Constanța...*, p. 15, Diac. Ar. Vîrnav, *Cîteva cuvinte cu privire la Istoria episcopiei Tomisului*, în «Tomis», Revista eparhială de Constanța, IX (1932), nr. 8—9, p. 219; I. Popescu-Spineni, *Vechimea creștinismului la români*, București, 1934, p. 12 ș. u. Anton D. Velcu, *Contribuții la studiul creștinismului daco-roman sec. I—IV d. Hr.*, București (1936), p. 22—27, Ion I. Nistor, *Legăturile cu Ohrida și Exarhatul Plaiurilor*, București, 1945, p. 1 (Extras din «Analele Acad. Române», ist., ser. III, t. XXVII, 1945); cf. și A. Lippold-E. Kirsten, *Donauprovinzen*, în «Reallexikon für Antike und Christentum...», IV, Stuttgart, 1959, col. 166, ș.a.

Și în Sinaxarele unora din Minele se afirmă că între ținuturile evanghelizate de Sfântul Apostol Andrei erau și «cealea ce ajung la Dunăre». (V., d. p., Minele lunii Noiembrie, Buda, 1805, s.d. 30 noiembrie f. 183 v.).

Istoricul francez Jacques Zeiller socotește că tradiția, privind pe Sfântul Apostol Andrei este lipsită de «garanție serioasă» (*L'empire romain et l'église*, în col. «Histoire du Monde», tom. V, Paris, 1928, p. 15), că pasajul din Eusebiu este «ambiguu» și că «pătrunderea creștinismului spre gurile Dunării în primul secol nu este decât o simplă posibilitate» (*Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, 1918, p. 28, 37). O și mai vădită rezervă față de predica Sfântului Apostol Andrei pe litoralul dobrogean, — socotind ipoteza «conjecturală» —, arată el în studiul: *L'expansion du christianisme dans la péninsule des Balkans du I-er au V-e*

lată»⁹⁵ refuză să-i acorde credit și exclud ori ce încercare de a se atribui Apostolului Andrei vreun rost în răspîndirea creștinismului printre locuitorii ținuturilor dunărene⁹⁶. Dar aceștia din urmă nu au aceeași atitudine negativă și atunci cînd este vorba de locul de misiune al Apostolilor Toma și Ioan, de pildă, pomeniți și ei în același pasaj din *Istoria* lui Eusebiu⁹⁷. Oare, tradiția în cauză va fi spunînd neadevăr numai cu privire la locul în care și-a desfășurat parte din activitatea evanghelizatoare cel întii chemat dintre apostoli? După unele legende⁹⁸, credințe⁹⁹, și piese folclorice¹⁰⁰, în legătură cu Apostolul Andrei, întilnite și azi prin Dobrogea, s-ar părea că nu. Din lipsă de alte izvoare documentare sigure însă, deocamdată este greu ca, cineva să poată să se pronunțe cu toată hotărîrea în favoarea sau în contra ei (tradiției).

Pentru aceasta de mult, mulți au și renunțat la ea, încercînd să dovedească vechimea creștinismului în provincia Scythia Minor și în

siècle, în «Revue Internationale des Études Balcaniques» (Belgrad), I (1934—1935), tom. II, p. 414, precum și în: J. Lebreton — Jacques Zeiller, *L'église primitive*, (Histoire de l'Eglise depuis les origines jusqu'à nos jours, publiée sous la direction de A. Fliche et V. Martin). I, Paris, 1934, p. 283 (cap. VII: «La propagation du christianisme», întocmit de J. Zeiller).

95. D. M. Pippidi, *Intorno alle fonti letterarie...*, p. 175, (vers. rom. p. 490). Alături de D. M. Pippidi, Acad. C. Daicoviciu, într-un studiu dat la lumină în 1948, socotește că teza privitoare la vechimea apostolică a creștinismului «pe pămîntul României de azi» este «absurdă și imposibilă», ea nefiind susținută «documentar prin nimic» (*In jurul creștinismului din Dacia*, în «Studii», revistă de știință, filozofie, arte, I (1948), p. 122).

96. Cf. D. M. Pippidi, locurile citate în nota precedentă; E. Condurachi, *Recenzie asupra lucrării lui A. Velcu, Contribuții la studiul creștinismului daco-roman, sec. I—IV d. Hr.*, în «Biserica Ortodoxă Română», LV (1937), p. 353—354.

97. Cf. și I. Barnea, *Recenzia la D. M. Pippidi, Intorno alle fonti letterarie...*, p. 157.

98. Pentru astfel de legende, să se vadă: B. Petriceicu-Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, II, București, (1887), col. 1180—1185; Diac. Ar. V(îrnav), *Cîteva cuvinte cu privire la istoria Episcopiei Tomusului*, p. 220—221, Maria Dinu, *Legende dobrogene despre Sfîntul Apostol Andrei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LIII (1935), p. 494—495.

De multe ori astfel de tradiții și legende cuprind și un simbur de adevăr. Acum în urmă, Prof. Const. C. Giurescu a dovedit că parte din tradițiile culesă de cronicarul Ion Neculce, în a sa *O samă de cuvinte*, cuprind fapte adevărate (v. Const. C. Giurescu, *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*, în *Studii de folclor și literatură*, București, Editura pentru literatură, 1967, p. 439—495).

99. v. B. Petriceicu-Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae...*, II, col. 1180—1185; G. M. Ionescu, *Isoria Bisericii Românilor din Dacia Traiană...*, I, p. 19—25; Diac. Ar. V(îrnav), *op. cit.*, p. 220—221.

100. Intr-un colind se întilnesc, de pildă, aceste versuri, în care este amintit Sfîntul Apostol Andrei:

«Ne dați, ori nu ne dați?
Că mergem la altă casă,

Unde Sînt Andrei ne iasă
Și ne face toiba grasă».

*

Intr-o altă piesă folclorică, întilnită prin părțile de sud ale Dobrogei, Sfîntul Apostol Andrei este apropiat de împăratul Traian și de regele Decebal al Dacilor, trăitori cum se știe, în sec. I—II d. Hr. În lucrarea, în manuscris, a lui Ion Dinu, *Sfîntul Andrei în folclorul dobrogean*, se pot citi următoarele versuri:

«Colo pe grîndei...
Crîng de alunel,
Val de arțărei...

Se pitește-n tei,
Casa lui Andrei

cetățile grecești de pe țărmul stîng al Pontului Euxin, mai ales, prin strînsele legături existente între acestea și provinciile din sud-estul european și din Orientul Apropiat, amintite și mai înainte. Căci așa cum asemenea legături au înlesnit ajungerea în aceste părți, de pildă, a atîtor «credințe orientale»¹⁰¹, tot așa ele, de timpuriu, au putut înlesni și pătrunderea aici a religiei lui Hristos, căci printre oamenii de afaceri comerciale, călătorii, soldații și «mulții orientali romanizați veniți în Dacia spre a o coloniza, un mare număr era din vechile provincii creștine, misionate de înșiși Apostolii Domnului : Syria, Galatia, provincia Asia etc.»¹⁰².

Firește că și aici, ca și în alte părți ale Daciei, la început, mărturisitorii noii credințe vor fi fost tot doar «niște indivizi izolați»¹⁰³, care, pe atunci, nu vor fi avut putința să se organizeze în comunități creștine și de aceea, poate, pînă la un anumit timp izvoarele literare-istorice nu vorbesc în nici un fel despre ei.

Se afirmă de asemenea de unii că prezența lor aici, în acele îndepărtate vremuri, nu este confirmată prin nici una din dovezile arheologice descoperite pînă acum pe pămîntul fostei provincii Scythia Minor. Dacă lipsa unor timpurii comunități creștine — în cazul cînd acestea, într-adevăr, nu vor fi existat —, s-ar putea datora și aici «controlului de stat mai riguros în provinciile de frontieră» — cum era Dacia —, precum și întreruperii pentru un timp a «legăturilor cu focarul noii credințe», adică Asia Mică, și, mai cu seamă «structurării economico-socială mai apropiată de forma de viață «barbară» a Daciei libere decît de forma societății romane cu începuturi de colonat (feudal) din res-

La schitu din tei
Crucea lui Andrei
Cine că-mi venea
Și descăleca ?
Venea Decebal
Călare p-un cal,
Sfinții că-i găsea
Cu ei că-mi vorbea
Dar nu se-nchina,
Nici cruce-și făcea...

*

La schitu din tei

Crucea lui Andrei
Traian că venea
La slujbă ședea
Slujba asculta
Și Ingenunchia
Cruce nu-și făcea
Și nu se-nchina...

*

Iară Sînt Andrei
Sub crucea din tei...
Se roagă mereu
La bun Dumnezeu...»

101. Pentru asemenea culte în Dacia, să se vadă : Dorin O. Popescu, *Le culte d'Isis et de Serapis en Dacie*, în «Melanges de l'École roumaine en France», 1927, p. 159—209 ; Oct. Floca, *I culti orientali nella Dacia*, în «Ephemeris Dacoromana» (Roma), VI (1935), p. 204—239, D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice*, București, Editura Științifică, 1969, passim.

102. V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 74 ; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, ed. II, București, 1929, p. 12—13 ; S. Mehedintzi-Soveja, *Creștinismul românesc*, București 1941, p. 44 ; N. Iorga, *Istoria Românilor...*, II, p. 88—89, C. C. Giurescu, *Istoria românilor, I, Din cele mai vechi timpuri pînă la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, ed. V-a, București, 1946, p. 221—222 ; *Istoria României*, I, p. 588 ; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 379.

103. C. Dalcoviciu, *În jurul creștinismului din Dacia...*, p. 123.

tul imperiului»¹⁰⁴, lipsa unor mărturii arheologice s-ar putea datora însă fie modestelor puțințe materiale ale primilor creștini de aici, în general oameni săraci, fie prudenței lor de a nu-și arăta credința care în primele secole creștine era urmărită și aspru pedepsită de autoritatea păgînă romană, fie nedescoperirii de pînă acum a unor astfel de vestigii, fie, în sfîrșit, poate și distrugerii acestor vestigii de unele poame migratoare, care, au pășit pe aici și care au trecut «prin foc» tot ceea ce socoteau că aparține «civilizației greco-romane»¹⁰⁵.

Cu toată tăcerea mărturiilor istorice și arheologice, este posibil însă ca și la Tomis, și, și în Scythia Minor să se fi aflat creștini încă înainte de părăsirea Daciei de către împăratul Aurelian (270—275), așa cum întrezărise cu peste o jumătate de secol în urmă arheologul Vasile Pârvan și așa cum afirmă azi unul din istoricii noștri de frunte, spunînd că la străvechii locuitori de la Dunăre «creștinarea a început poate mai de vreme decît ne lasă să înțelegem inscripțiile și monumentele, adică înainte de Constantin cel Mare»¹⁰⁶.

Pe temeiul acestei posibilități¹⁰⁷, pe care, precum observa acad. Em. Condurachi, deocamdată, «nu o putem nici dovedi, nici respinge»¹⁰⁸, și, totodată, pe temeiul legăturilor de orice fel, existente între Scythia Minor și Orientul în parte creștin, amintite mai înainte, se poate presupune că în Dobrogea, — deci și la Tomis —, «au existat creștini, izolați chiar din primele secole ale erei noastre»¹⁰⁹, care, cu vremea, de bună seamă, se vor fi grupat în mici comunități, potrivit rînduielilor bisericesti. În acele timpuri însă, acestea nu vor fi fost «prea numeroase», dar și aici, ca și în alte părți ale Daciei, este sigur că ele s-au format fără o intervenție oficială de stat sau de organizație superioară bisericească și că au avut «un caracter net popular»¹¹⁰, cuvîntul Evangheliei fiindu-le răspîndit, mai întîi, de oameni din popor.

104. *Ibidem*, v. Același, *La Transylvanie dans l'Antiquité*, Bucurest, 1945, p. 156 ș.u.și *La Transylvanie*, Bucurest (Académie Roumaine, Connaissance de la terre et de la pensée roumaines, II), 1938, p. 135 ș.u. (unde-l același studiu al acad. C. Dalcoviciu).

105. Cf. V. Canarache, *24 de sculpturi ale anticului Tomis*, în «Contemporanul», an. 1962, nr. 16 (810), 20 aprilie, p. 6.

106. P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, Editura Științifică, 1969, p. 96 (cap. «Originile creștinismului la români. Inceputurile creștinismului la Dunărea de Jos»).

107. În anul 1936, Acad. C. Dalcoviciu socotea această posibilitate «îndreptățită pe deplin, dar neîntărită pînă acum de nici o probă arheologică sau epigrafică incontestabilă» (v. C. Dalcoviciu, *Există monumente creștine în Dacia Traiană din sec. II—III?*, în «Anuarul Institutului de studii clasice» vol. II (1933—1935), Cluj, 1936, p. 192.

108. v. E. Condurachi, *Recenzia la A. Velcu, Contribuții la studiul creștinismului dacoroman*, p. 353.

109. I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 379; cf. și C. Dalcoviciu, *Le problème de la continuité en Dacie*, în «Revue de Transylvanie», tom. VI, 1940, nr. I, p. 36 și versiunea românească: *Problema continuității în Dacia*, în «Anuarul Institutului de studii clasice», III (1936—1940), Cluj, 1941, p. 234; D. M. Pippidi, *Sfîrșitul păgînismului în Scythia Mică*, în *Studii de istorie a religiilor antice*, p. 296, n. 44.

110. C. Dalcoviciu, *În jurul creștinismului din Dacia...*, p. 124. V. și recenzia lui I. Barnea asupra acestui articol, publicată în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), p. 170; cf. și N. Iorga, *L'église autocephale de Roumanie, ses origines et son rôle parmi les églises nationales d'Orient*, în «L'Europe Nouvelle» din 27 febr., 1926, p. 4.

Dacă se socotește că, și cu privire la existența acestor străvechi adepți ai lui Hristos de pe teritoriul dintre Dunăre și mare, — fie ei chiar și numai «izolați» —, izvoarele literare scrise¹¹¹, se «contrazic»¹¹² și «nu aduc nimic sigur»¹¹³, se pare totuși, că, prin altfel de mărturii, prezența lor în aceste părți, și mai ales la Tomis și în împrejurimi, este oarecum atestată.

O gemmă (cornalină), găsită în cea de a doua parte a secolului al XIX-lea la Constanța și ajunsă după aceea la British Museum din Londra¹¹⁴, constituie o «dovadă directă» întru aceasta¹¹⁵. Căci acest «document arheologic creștin», — «cel mai vechi» din câte s-au găsit pînă acum pe pămîntul țării noastre, fiind socotit de unii

111. Ne gîndim la cunoscutele pasaje din Tertulian (+ 240) și Origen (+ 253). Cum se știe, primul amintește printre neamurile «supuse lui Hristos» încă în vremea sa și pe sarmați, *daci și sciți* («In quem alium universae gentes crediderunt, nisi in Christum qui iam venit... et caetera gentes, ... et Galliarum diversae nationes, et Britannorum inaccessa Romanis loco, Christo vero subdita, et Sarmatarum et Dacorum et Germanorum et Scytharum et abditarum multarum gentium et provinciarum et insularum multarum nobis ignotarum, et quae enumerare minus possumus. In quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat». (*Adversus Iudaeos*, cap. 7, P. L., II, col. 650). Dimpofrivă, cel de al doilea pare a afirma că mulți dintre aceștia, în timpul său, erau încă «străini de cuvîntul lui Hristos» («Quid autem dicamus de Britannis aut Germanis, qui sunt circa Oceanum, vel apud barbaros Dacos et Sarmatas et Scythas, quorum plurimi nondum audierunt evangelii verbum, audituri sunt autem in ipsa saeculi consummatione» (*In Mattheum commentariorum series*, 39, ad Mattheum, 24, 9, în P.G., XIII, 1655).

Mai nou, la noi, în legătură cu aceste texte, să se vadă: A. Iordănescu, *Observațiuni asupra originilor creștinismului daco-roman*, în «Revista clasică», tom. XI—XII (1939—1940) (București, 1941), p. 193—204; republicat, cu același titlu, în «Ethnos», Revistă de grai, studiu și creație românească (Focșani), an. I, fasc. 2 (1941—1942), p. 29—40; D. M. Pippidi, *Intorno alle fonti letterarie del cristianesimo daco-romano* și vers. rom. în *op. cit.*, p. 481—496, V. și: Eugen Lozovan, *Aux origines du christianisme daco-scythique*, în Franz Altheim — Ruth Stiehl, *Geschichte der Hunnen*, IV-er, Bd. (Die europaischen Hunnen), Berlin, 1962, p. 146—165.

112. v. V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 74.

113. v. *Ibidem*, p. 75; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 379.

114. Pentru această gemmă, să se vadă: Cecil Smith, *The Crucifixion on a greek gem*, în «The Annual of the British School at Athens», III, 1896—1897, p. 201—206, O. M. Dalton, *Catalogue of Early christian antiquities and objects from the christian East in the Department of British and Mediaeval antiquities and ethnography of the British Museum*, London, 1901, p. 7, n. 43 și pl. I, nr. 43, rd. 4; *British Museum: A Guide to the Early Christian and byzantine antiquities*, ed. II, Oxford, 1921, p. 88—91, fig. 55; H. Leclercq, *Croix et crucifix*, în «Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie», III, 2, Paris, 1914, col. 3050; H. Leclercq, *Gemmes*, în «Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie», t. VI, 1, Paris, 1924, col. 816; H. Leclercq, *Manuel d'Archéologie chrétienne depuis les origines jusqu'au VIII-e siècle*, tom. II, Paris, 1907, p. 368; Carl Maria Kaufmann, *Handbuch der christlichen Archäologie*, 3, Paderborn, 1922, p. 609, fig. 308, nr. 4; Fr. I. Dölger, *Ἰχθύς Das Fischesymbol in frühchristlicher Zeit*, I-er Band, *Religionsgeschichtliche und epigraphische Untersuchungen*, Roma, 1910, p. 323; G. de Jerphanion, *La voix des monuments. Notes et études d'Archéologie chrétienne*, Paris et Bruxelles, 1930, p. 152; E. Condurachi, *Monumenti cristiani nell'Ilirico*, în «Ephemeris dacoromana», Annuario della scuola romana di Roma, IX, (Roma), 1940, p. 112—113, fig. 75; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, în «Studii Teologice» VI (1954), p. 78, 81; Același, *Quelques considerations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure*, în «Dacia», Revue d'Archeologie et d'histoire ancienne, n.s., I (1957), p. 279; Tit Sîmedrea, *Cel mai vechi document arheologic creștin găsit pe teritoriul țării noastre*, în «Glasul Bisericii», XXVII (1968), nr. 7—8, p. 719—720.

115. I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții...*, p. 78.

specialiști competenți ca aparținând chiar secolului al II-lea¹¹⁶, al erei creștine¹¹⁷ —, poartă pe el — rudimentar executată — scena Răstignirii Domnului¹¹⁸, iar în partea de sus cuvântul simbolic $\chi\theta\upsilon\varsigma$ ¹¹⁹. Aceste

116. Cecil Smith, *op. cit.*, p. 206 (Citat după: Fr. I. Dölger, $\chi\theta\upsilon\varsigma$..., p. 323, căci lucrarea lui C. Smith nu mi-a fost accesibilă), H. Leclercq, *Croix et crucifix*..., col. 3050; Același, *Gemmes*..., col. 816; Același, *Manuel d'Archéologie chrétienne*..., p. 368.

117. Menționăm că gemma aceasta a fost găsită la un loc cu alte gemme, datînd din secolele I — al III-lea d.Hr. (v. H. Leclercq, *Croix et crucifix*..., col. 3050; Același, *Manuel d'Archéologie chrétienne*..., p. 368, O. M. Dalton, *Catalogue of Early christian antiquities*..., of the British Museum..., p. 7; Fr. I. Dölger, $\chi\theta\upsilon\varsigma$ p. 323; v. și G. de Jerphanion, *La voix des monuments*..., p. 152.

118. I. Barnea o socotește din sec. al IV-lea—al V-lea (v. *Perioada Dominatului*..., p. 556, fig. 68, 1). Deși scena Răstignirii de aci este socotită «cea mai timpurie înfățișare a Răstignirii, păstrată pînă acum» (the earliest rendering of the crucifixion that has yet come down to us; Cecil Smith, *op. cit.*, p. 206) sau «o foarte veche reprezentare a Răstignirii» (a very early representation of the Crucifixion; O. M. Dalton, *op. cit.*, p. 7), ori «una din cele mai vechi reprezentări ale Răstignirii» (una fra le piu antiche raffigurazioni della Crocifissione; Em. Condurachi, *Monumenti cristiani nell'Ilirico* p. 112), totuși unii cercetători sînt înclinați a crede că gemma aceasta, — ajunsă poate la Tomis de undeva din Orient —, nu poate urca, în ceea ce privește vechimea, dincolo de «pacea bisericii», adică pînă în secolul al IV-lea d.Hr. (v. G. de Jerphanion, *op. cit.*, p. 150, 152). Aceasta, întrucît unei datări mai vechi, i s-ar împotrivi, pe de o parte, faptul că «simbolul crucii nu apare niciodată la o epocă atît de timpurie» (sec. al II-lea), — «dato che il simbolo della croce non appare mai ad una, cosi remota età» (Em. Condurachi, *Monumenti cristiani nell'Ilirico*, p. 112; v. și Dr. Karl Künstle, *Iconographie der christlichen Kunst*, I-er, Band, Freiburg im Breisgau, 1928, p. 447) —, iar, pe de alta, faptul că icoana înfățișează pe Mîntuitorul «pironit pe cruce» și acest amănunt în iconografia Răstignirii nu ar apare decît ceva mai tîrziu. Bizantinologul O. M. Dalton încredințează însă că în scena Răstignirii de pe gemma tomitană, nici un cui nu pironeste brațele lui Hristos de traversa crucii din gravură.

Acî, în înfățișarea de pe gemmă, în spatele figurii (Mîntuitorului), se află o cruce în formă de T, sub a cărei traversă sînt întinse brațele Lui, fără nici un fel de legătură («Behind the figure is a T-shaped cross, beneath the traverse of which the arms are extended without any apparent means of attachment»; O. M. Dalton, *op. cit.*, p. 7).

Acest fapt ar pleda, cred, mai de grabă pentru vechimea unei astfel de înfățișări a scenei Răstignirii, deoarece creștinii din primul sau al doilea secol de după pironirea pe cruce, — mai apropiați deci de clipele de grea suferință de pe Golgota — înfățișînd mai apoi în icoana Răstignirii acest tragic moment din viața pămîntească a Mîntuitorului, s-au ferit de a mai pune aci și culele, — pricinuitoare ale unei suferințe ce-i va fi impresionat mult —, ceea ce desigur creștinii de mai tîrziu, nu vor mai face, ca unii ce erau mai îndepărtați de acea suferință, pe care, de bună seamă, o aveau din ce în ce mai puțin vie în minte. În acest caz, aș înclina să cred că lipsa cuielor — și chiar a oricărei alte legături — din scena Răstignirii de pe gemma de la Constanța-Tomis pledează pentru vechimea ei, în comparație cu alte asemenea scene în care apar și culele bătute în mîinile lui Hristos; ea, apropiindu-se, deci, cel mai mult de momentul ce o astfel de scenă înfățișează.

În legătură cu datarea gemmei de la Constanța, aflată acum la Londra, să se vadă și: Dr. Karl Künstle, *op. cit.*, p. 446—448; G. de Jerphanion, *op. cit.*, p. 152; A. Grabar, *Martyrium Recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique*, II, Paris, 1946, p. 185—186; L. H. Grondijs, *L'inconographie byzantine du Crucifié mort sur la croix*, 2 (Bibliotheca Byzantina Bruxelensis, 1). Utrecht, 1948, p. 169. V. și I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*..., p. 81, precum și: Joseph Déchelette, *Les plus anciennes représentations de la croix sur les objets des deux premiers siècles trouvés à Carthagi*, 1928 (după «Revista de referate și recenzii»; Istorie, etnografie; Centrul de documentare științifică al Acad. Române, 1969, nr. 6, p. 796) și Bernard Hofmann, *Les monogrames chrétiens utilisés comme moyens de datation*, în «Recherches», Paris, 6, 1968, p. 13—22 (după recenzia lui I. Berciu, pentru care v. «Revista de referate și recenzii»; Istorie și etnografie; Centrul de documentare științifică al Acad. Române, 1969, nr. 6, p. 791—796).

119. Scena de aici a Răstignirii Domnului are următoarea compoziție: În mijloc se află trupul gol al Mîntuitorului, în picioare. Privește în față și are capul și picioarele întoarse spre dreapta. În spatele Său este o cruce în formă de T, sub a cărei traversă sînt întinse brațele Dom-

gravuri dovedesc din destul caracterul «sigur creștin» al gemmei și, o dată cu el, desigur, și timpuria prezență a unor închinători ai noii credințe în cetatea Tomis.

Alături de acest «vechi document arheologic creștin», o altă mărturie epigrafică, găsită și ea în jurul orașului Tomis, și datată din prima jumătate a secolului al III-lea, vine, se pare, să confirme iarăși — indirect însă, — prezența creștinismului în acest oraș și în apropierea lui.

În cuprinsul acestei inscripții funerare, redactată în limba greacă, se vorbește despre un oarecare Hylas, care, murind de o boală grea, a fost înmormântat la un loc numai cu cei doi copii ai săi, Hermogene și Panthera, deoarece soția sa, Matrona, schimbându-și credința (Ματρῶνας γαμετῆς δόξαν ἀμειψαμένης), a trebuit să fie îngropată în altă parte ¹²⁰. În acel timp, mai ales, o asemenea ruptură între membrii atât de apropiați ai unei familii, — trebuind să stea separați și după moarte —, nu putea avea loc decât când unul dintre soți, — cum e aici cazul Matronei, — ar fi trecut la creștinism, singura religie de atunci din Scythia Minor care nu îngăduia adeptilor săi să se îngroape la un loc cu necreștinii. Ori la ce altă religie din Tomisul acelor vremuri s-ar fi convertit Matrona, nici una n-ar fi adus-o în situația ca după moarte — mai ales — să stea departe de soțul și copiii ei. O asemenea situație în acea vreme mai cu seamă, nu putea să i-o creeze decât religia creștină. Indirect deci, cuprinsul inscripției de față încredințează că, încă în prima jumătate a secolului al III-lea, prin împrejurimile Tomisului și desigur că și în oraș se putea întâlni creștini ¹²¹ care, poate, în vreun fel oarecare, vor fi fost și organizați.

nului, fără însă a fi prinse de aceasta prin vreo legătură sau cuic. De o parte și de alta a lui Hristos, sînt cîte șase persoane îmbrăcate, rînduite la același nivel și de statură mai mică, față de acesta. Ținînd seama de moment, neîndoielnic că aceste persoane înfățișează pe Maica Domnului și pe cei 11 apostoli. În partea de sus este încrustat cuvîntul simbolic Ιχθυς a cărui primă literă însă este deteriorată. Prezența acestui cuvînt acî deslușește caracterul creștin al gemmei (v. O. M. Dalton, *op. cit.*, p. 7; Fr. I. Dölger, *op. cit.*, p. 322; G. de Jerphanion, *op. cit.*, p. 152).

120. Textul inscripției, stabilit de bizantinologul D. Russo, care se pare i-a și dat interpretarea cea mai apropiată de adevăr, este următorul: „Κάτθανον ἐν νοῦσῳ χαλεπῇ βεβαρημένος Ὑλας, Ἐρμολογὴν θάψας τὸν φίλιον μου πᾶν· ἀλλὰ καὶ Πανθήραν σὺν ἐμοὶ κατέθηκε θυγάτηρα, Ματρῶνας γαμετῆς δόξαν ἀμειψαμένης“ adică: «Eu, Hylas am pierit de o boală grea, după ce am înmormântat pe iubitul meu fiu, Hermogen; ci și fiica mea Panthera a fost înmormântată alături de mine; în timp ce soția mea Matrona și-a schimbat credința» (D. Russo, *Inscription greque de Tomis*, în «Istros», Revue roumaine d'Archeologie et d'Histoire ancienne, Bucarest, I, 1931, fasc. II, p. 177»; V. și R. Vulpe, *Histoire, ancienne...*, p. 288, n. 2; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții...*, p. 77—78; Același, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure*, p. 276; Pr. Ioan G. Coman, *Contribuția scriitorilor patristici din Scythia Minor-Dobrogea la patrimoniul ecumenismului creștin în secolele al IV-lea — al VI-lea*, în «Ortodoxia», XX (1968), p. 3, 10 și nota 33). V. și D. M. Pippidi, *Sfîrșitul păgînismului în Scythia Mică...*, p. 296. Azi această piatră funerară se află la Muzeul Național de Antichități din București și inscripția ei a fost publicată mai întîi de arheologul Gr. G. Tocilescu (v. *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, în «Archaeologische Mittheilungen», (Viena), VIII, 1884, p. 16, nr. 48).

121. Această interesantă interpretare asupra situației din stînul familiei îndureratului Hylas, așa cum ea reiese din epitaful, acî amintit, aparține bizantinologului D. Russo (+ 1939). După ce se scurse de un pătrar de veac, de cînd el o formulase, arheologii francezi Jeanne et Louis

Dacă unii refuză să acorde încredere unor astfel de concluzii, formulate pe temeiul datelor ce pot oferi aceste monumente, dacă alții nu se încred într-o «necesitate logic-istorică» sau în știrile privitoare la timpuria existență a creștinismului printre locuitorii de la Dunărea de Jos, — știri, date de tradiție și de izvoarele literare scrise, — și dacă, în sfârșit, mărturiile arheologice sigure din primele secole creștine, referitoare la aceeași problemă, lipsesc sau mai de grabă n-au fost încă descoperite¹²², prezența adepților noii religii aici este însă neîndoios atestată la finele secolului al III-lea și la începutul celui următor. Crunta prigoană pe care împăratul Dioclețian a dezlănțuit-o în anii 303—304 împotriva creștinilor a prilejuit acest lucru. După unii acum «aflăm cele dintii știri sigure despre existența creștinilor din Dobrogea»¹²³.

În timpul acestei prigoane ca și în timpul celei pornite prin anii 319—322 de împăratul Licinius (308—324), pământul dintre Dunăre și mare a fost stropit cu sîngele a numeroși martiri, dintre care mulți erau militari sau veterani romani, iar alții străini. Ei sînt «primele mărturii autentice» ale creștinismului în aceste ținuturi dunărene¹²⁴. Marele lor număr dovedește, pe de o parte, vitalitatea creștinismului printre locuitorii din acel timp ai provinciei Scythia Minor, iar, pe de alta, chiar și vechimea lui prin aceste părți. Martirologiile creștine, care, în ultima vreme au fost așa de aspru criticate și disprețuite¹²⁵, fără dreptate

Robert o găesc «aberrante», fără însă să și încerce, cît de cît, să lămurească motivul pentru care după moarte, cei doi soți: Hylas și Matrona nu au putut fi înmormîntați sub aceeași lespede funerară (v. *Bulletin epigraphique, s.v. Dobroudja*, în «Revue des Etudes grecques», LXXII (1959), p. 211, nr. 257, unde prezintă studiul lui I. Barnea despre inscripțiile creștine din Scythia Minor, mai sus amintit).

Din nefericire însă intervenția lor în această problemă, chiar și așa incompletă, cum este, a și influențat pe unii din cercetătorii noștri, care, mai înainte, acordaseră credit interpretării lui D. Russo (v. I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 379), unde, după ce arată că «în textul» acestei inscripții «se întrevăzuse cea mai veche mărturie despre prezența creștinismului în Scythia Minor», adaugă apoi că ea «nu cuprinde în realitate nici o referire sigură la religia creștină».

122. Cu privire la monumentele creștine din Dacia, să se vadă: C. Dalcoviciu, *Există monumente creștine în Dacia Traiană din sec. II—III?*, în «Anuarul Institutului de Studii clasice» (Cluj), vol. II (1933—1935), p. 192—209; Același, *Au sujet des monuments chrétiens de la Dacie Trajane*, în *Mélanges de Philologie, de Littérature et d'Histoire anciennes, offerts à J. Marouzeau*, Paris, 1948, p. 119—124, M. Macrea, *A propos de quelques découvertes chrétiennes en Dacie*, în «Dacia». *Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie*, XI—XII (1945—1947), București, 1948, p. 281—302. Em. Condurachi, *Monumentul cristian nel' Ilirico*, passim; I. I. Russu, *Materiale arheologice paleocreștine din Transilvania. Contribuții la istoria creștinismului daco-roman*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5—6, p. 311—340 și I. Barnea, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, în «Studii Teologice», X (1958), p. 287—310; XII (1960), p. 201—231; XVII (1965), p. 133—181. 123. *Istoria României*, I, p. 588.

124. Cf. Jaques Zeiller, *L'expansion du Christianisme dans la Péninsule des Balkans du I-er au V-e siècle*, în «Revue internationale des Etudes balkaniques», I, 2, 1935, p. 416; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 288—289; v. și Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 50, n. 12.

125. v. R. Constantinescu, *Les martyrs de Durostorum*, în «Revue des Etudes sud-est européennes», tom. V, 1967, n-os 1—2, p. 5—20, articol în care autorul, după ce emite unele păreri,

și, se pare, că și fără nici un pic de bunăvoință de a te apropia, «fără ură și părtinire», de realitățile din sînul creștinismului primar, pomenesc pentru acest timp (uneori însă destul de simplu și fără îndestulătoare precizări) numele a mulți martiri din Tomis ¹²⁶, Durostorum ¹²⁷,

sprijinite pe argumente ce nu pot convinge, la sfîrșit ei însuși, înțelegînd poate netemeinicia susținerilor de pînă aici, se vede silit să conchidă că nu «trebuie exclusă ipoteza existenței unor comunități creștine în Dobrogea secolului al III-lea» și că această existență «este un lucru foarte probabil, cu toate că, din nefericire, deocamdată lipsesc probele» (p. 20, nota 80).

Pentru luări de poziție față de teza «negativă» a lui R. Constantinescu, să se vadă: *Creștinismul în Dacia*, în «Mitropolia Banatului», XVII (1967), nr. 10—12, p. 754—756; Pr. Ioan G. Cozman, *Contribuția scriitorilor patristici din Scythia Minor-Dobrogea la patrimoniul ecumenismului creștin în secolele al IV-lea — al VI-lea...*, p. 4, n. 3, precum și studiul «Sfîrșitul păgînismului în Scitia Mică», retipărit de curînd în «Studii de istorie a religiilor antice», unde autorul, Prof. D. M. Pippidi, vorbește de «sensul negativ» în care R. Constantinescu abordează problema Izvoarelor aghigrafice, privitoare la martirii care, mai ales sub Dioclețian, «și-au dat viața pentru credință în mai multe locuri ale Scitiei Mici» (p. 297, n. 49).

126. În persecuțiile lui Dioclețian și Licinius, Tomisul a dat pe cei mai mulți martiri. Martirologiile creștine pomenesc aici pe: Claudiu, Eugen, Rodi și trei frați: Argeus, Marcellin și Narcis (la 3 ianuarie); Evagriu, Benignus, Crestus, Aretus, Rufus, Sinnldis, Patricius, Zosimus și Pappus (la 3 aprilie); Paul, Chiriac, Paula, Felician, Felix, Toma, Emil (la 20 iunie); Marin, Strator, Teodot, Sodopha, Rodofia (la 5 iulie); Zenon, Vitalis, Rufina, Evangelus, Secunda, Agnes (9 iulie); Aurelian, Marțian, Domnus, Ioan, Diomid, Emilian și alți 39 martiri (la 10 iulie); Gordian, Zotic, Strato, Valeriu, Lucian, Heli, Macrobiu, Victorius (15 sept.); Priscus, Crescent. Evagriu, Alexandru, Dignus, Faustin, Martial, Gothia, Spes (1 octombrie) ș.a. (v. Hippolyte Delehaye, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, în *Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris*, Bruxelles, 1902, col. 40—41 (în continuare se va cita: *Synaxarium Eccl. Const.*), *Acta Sanctorum Novembris, collecta digesta, illustrata* ap. Hipp. Delehaye ș.a., tom. II, pars posterior, Bruxelles, 1931, p. 23, 172, 327, 354, 360, 362, 507—508, 535—536 (în continuare se va cita: *Acta SS. Novembris*); Les petits Bollandistes, *Vies des saints*, t. I, Paris, 1888, p. 57, 91; t. IV, Paris, 1888, p. 172; t. VII, Paris, 1888, p. 166; t. VIII, Paris, 1888, p. 47, 186, 188, 225, 226; t. XI, Paris, 1888, p. 63, 583; Beda Venerabilul, *Martyrologia...*, în P.L., XCIV, 801, 802, 872, 952, 1060; C. Auner, *Martiri dobrogeni*, în «Revista catolică» (București), I, 1912, nr. 2, p. 282—288; Același, *Dobrogea...*, col. 1238—1240; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 117—119; Raymond Netzhammer, *Das altchristliche Tomi, Ein kirchengeschichtliche Studie*, Salzburg, 1903, p. 7—9; Același, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha...*, p. 15—18; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomis)...*, p. 401—402; I. D. Petrescu, *Martiri crucii...*, p. 43—45; C. Erbiceanu, *Ufîla. Viața și doctrina sa...*, p. 295—297; Hippolyte Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, Bruxelles, 1912, p. 258—259; Dr. Nicolae Lupu, *Mucenicii și sfinții părinți din țările noastre*, în «Observatorul» (Beiuș), V, (1932), nr. 7—10, p. 390—391; Dr. Simion Reli, *Martiri creștini în țările daco-romane*, în *Omagiu înalt Prea Sfințiel Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhiepiscopie*, Sibiu, 1940, p. 705—706; Baudouin de Gaffier, *La passion des SS. Cyriaque et Paule*, în «Analecta Bollandiana», t. LX, 1942, p. 1—15.

127. Dasius, Nicandru, Marcion, Iuliu, Hesichlus, Passicrate, Valention (v. H. Leclercq, *Dasius (Actes de saint)*, în «Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie», IV, 1, col. 272—283; Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 265—272; V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum*, în «Revista di Filologia e di Istruzione classica» (Torino), n.s., an. II (LII della Raccolla), fasc. 3, oct. 1924, p. 327—329; G. Popa-Lisseanu, *Incercare de monografie asupra cetății Dristorut-Silistra*, București 1913, p. 81—95; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 110—116 cu indicații bibliografice); R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 289—290; R. Netzhammer, *Die christlichen Märtyrer am Ister*, București, 1938, p. 3—6; Dr. Simion Reli, *op. cit.*, p. 702—704; Teodor M. Popescu, *Martiriul Sfințului Dasius*, în *Prinos închinat înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României*, București, 1946, p. 221—230).

Axiopolis¹²⁸, Dinogetia¹²⁹, Noviodunum¹³⁰ și Halmyris¹³¹. Acest fapt confirmă pe deplin viguroasa răspîndire a creștinismului la începutul secolului al IV-lea la Dunărea de Jos¹³² și, totodată, întărește și mai mult convingerea că el aici era mai vechi decît acest început de secol. Unii din acești martiri poartă nume grecești sau orientale; alții «nume vechi ale populației trace locale»¹³³, iar alții au nume curat latine, ceea ce «probează dănuirea romanismului în această regiune a Dobrogei, chiar printre închinătorii noii religii, originarii din Orient»¹³⁴.

Cu toate că, de multe ori, valoarea istorică a acestor acte martirice este pusă la îndoială, totuși azi nimeni nu se mai poate îndoii că în timpul domniei împăratului Dioclețian creștinismul exista la Tomis și în Scythia Minor, unde, pe zi ce trecea, se afirma tot mai mult, fie prin noi convertiri, fie prin mișcările de populație cunoscute. Adepții lui aparțineau «tuturor straturilor sociale și aveau ocupații diferite: unii erau simpli soldați, alții erau magistrați municipali sau negustori», iar alții «dețineau cele mai înalte ranguri în armată și administrație»¹³⁵.

Este posibil ca la scurtă vreme după începutul secolului al IV-lea, mai ales după *Edictul de la Milan* (313), la Tomis populația creștină să fi ajuns în număr destul de însemnat, de vreme ce către mijlocul acestui secol, precum informează istoricul bisericesc Sozomen¹³⁶, aceasta avea

128. Chiril, Chindeas, Tasius (Dasius), (v. C. Auner, *Martirii dobrogeni...*, p. 288—289, 290—291; Același, *Dobrogea...*, col. 1240; Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 259—260; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 116—117; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha...*, p. 122—124; Dr. Simion Rell, *op. cit.*, p. 705; I. Barnea, *O inscripție creștină de la Axiopolis*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 3—4, p. 219—223; Petre S. Năsturel, *În legătură cu inscripția despre mucenicul de la Axiopolis*, în «Ortodoxia», VI (1954) nr. 4, p. 585—587.

129. După Martirologiul hieronimian, aici ar fi fost martirizat un Alexandru (Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 119—120; Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 273; R. Netzhammer, *Die christlichen Märtyrer am Ister...*, p. 12).

La Dinogetia s-a găsit și o *gemma abraxea*, datată la finele secolului al III-lea sau începutul celui următor, care, se pare, atestă prezența unor cripto-creștini. În acest timp și în această veche așezare (v. I. Barnea, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure...*, p. 279).

130. Flavian, Filip (v. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 119; Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 273. Pentru alți martiri ce ar fi pătimit la Noviodunum, v. C. Auner, *Martirii dobrogeni...*, p. 289; Același, *Dobrogea...*, col. 1240; R. Netzhammer, *Die christlichen Märtyrer am Ister...*, p. 13).

131. Epictet și Astion (v. R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 11—12; Același, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha*, p. 22—25; Același, *Die christlichen Märtyrer am Ister*, p. 14; Același, *Epiktet und Astion Diokletianische Märtyrer am Donaudelta*, Zug. (1936); Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 119; Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1238; Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 273; Același, *Les martyrs Epictète et Astion*, în «Bulletin de la Section historique» (Académie Roumaine), t. XIV, 1928, p. 1—5).

132. *Istoria României*, I, p. 588—589; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 379—380.

133. V. Beșevliev, *Die Thraker im Ausgehenden Altertum*, în «Studii clasice», Organul Societății de Studii clasice din R. S. România, (București), III, 1961, p. 253.

134. V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 9 ș.u.; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 291.

135. *Istoria României*, I, p. 612.

136. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VI, 21, P.G., LXVII, 1345; Jacques Zeiller, *Anciennes monuments chrétiens des provinces danubiennes de l'empire romain*, în «Sirena Buliciana», Zagreb-Split, 1924, p. 415.

aici cel puțin două locașuri de închinare, dintre care unul, se pare, foarte încăpător¹³⁷. Edictul de toleranță religioasă aci amintit, a adus pacea în Biserică și acest lucru a dus la sporirea simțitoare a numărului creștinilor de mai înainte în aproape toate centrele urbane din Scythia Mănor. Mărturii despre aceasta sînt bazilicile pe care ei — cu timpul — și le-au ridicat. Pînă acum, în vechile centre dobrogene: Tropaeum Traiani¹³⁸,

137. Deși existența acestor locașuri de cult era istoricește atestată, totuși ele, din pricina greutății efectuării unor săpături arheologice în Constanța de azi, unde orașul nou s-a suprapus pe vechiul Tomis, ruinele lor nu fuseseră încă date la iveală. Aceasta s-a petrecut de abia în ultimii ani, cînd în orașul Constanța s-au descoperit pînă acum patru bazilici.

Cea mai mare dintre ele, poate, după vorbirea de azi, catedrala orașului, se afla pe locul fostei gări, fiind descoperită în anul 1961. Era lungă de 48,10 m și lată de 23,45 m., consta din trei nave și avea, la est, o criptă cruciiformă. Resturile de construcție descoperite se socotesc a fi din secolul al V-lea, bazilica aceasta înlocuind, desigur, pe alta mai veche.

A doua bazilică, scoasă la iveală tot în anul 1961, se afla în apropierea acesteia, era mai mică (cca. 35×18,90 m) și se crede că este o construcție din secolul al V-lea—al VI-lea.

O altă bazilică, avînd cripta zugrăvită, se găsea sub actuala clădire a Liceului nr. 2 din Constanța, iar cea de a patra, descoperită în 1963—1964, era durată în fața porții nr. 1 a portului Constanța și se datează tot în secolul al V-lea—al VI-lea.

În afară de aceste bazilici, ale căror ruini au fost scoase la iveală în ultimii ani, la Tomis a mai existat o «bazilică cimterială» plasată în afara zidului de incintă a cetății amintită de Zosimos cu prilejul luptei tomitanilor cu goții pe la anul 386, precum și o «capelă-funerară» închinată «fericitului Timotei».

Pentru aceste bazilici, să se vadă: I. Barnea, *Roman-byzantine basilicae discovered in Dobrogea between 194°—1958*, în «Dacia», n.s., II (1958), p. 341—313. Același *Elements d'art grec des basiliques paléochrétiennes de la Scythie Mineure...*, p. 334, n. 1; V. Canarache, *Tomis...*, p. 20—21; Același, *Descoperiri arheologice la Tomis-Constanța*, în «Tribuna» (Cluj), VI (1962), nr. 32 (288) din 9 aug., p. 10; Același, *Tomisul reinvie*, în «Contemporanul», 1966, nr. 38 (1044), din 22 sept., p. 7; Același, *Muzeul de arheologie din Constanța* [București], 1967, p. 85, 98—101; *Muzeul de Arheologie Constanța*, [București 1961], p. 122—123; Simion Săveanu, *Intîlnire cu Tomisul antic în Constanța de astăzi*, în «România Liberă», XIX (1961), nr. 5264, din 17 sept., p. 4; *Noi descoperiri arheologice la Constanța*, în «Știința Tineretului», XVII, 1961, seria II, nr. 3623, din 8 ian., p. 1; *A patra bazilică, în «Flacăra»* (București), XIII (1964), nr. 18 (466) din 1 mai, p. 16; Gheorghe Poenaru-Bordea, *O nouă bazilică creștină la Tomis*, în «Revista Muzeelor», II (1965); Număr special cu rezumatul comunicărilor prezentate la prima sesiune științifică a muzeelor din R. P. Română (27—29 dec. 1964), p. 438—439; A. Rădulescu, *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al Cetății Tomis* (fără loc și an), p. 23 ș.u.; Radu Florescu, *Ghid arheologic al Dobrogei*, București, Editura Meridiane, 1968, p. 31—33; M. Gramatopol și Gh. Poenaru-Bordea, *Amfore ștampilate din Tomis*, în «Studii și cercetări de istorie veche», XIX (1968), nr. 1, p. 41—61.

Pentru «capela funerară», v. Jacques Zeiller, *Anciens monuments chrétiens des provinces danubiennes de l'empire romain...*, p. 415.

Pentru «bazilica cimterială», aflată în afara zidului cetății, v. D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomis*, în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», VII (1914), p. 188, n. 2; V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi...*, p. 436—437; I. Barnea, *Nouvelles considerations sur basiliques chrétiennes de Dobroudja*, în «Dacia», XI—XII (1945—1947), p. 223—224.

138. La Tropaeum Traiani s-au descoperit pînă acum «nu mai puțin de cinci bazilici din secolele IV—VI, arătînd situația înfloritoare a creștinismului în această cetate», (v. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 196, 198—204; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha...*, p. 175—211; E. Condurachi, *Monumentii cristiani nell'Ilirico...*, p. 105—106; R. Vulpe, *Histoire ancienne*, p. 294; I. Barnea, *Nouvelles considérations...*, p. 222, 224—227; Același, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, III, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 1—2, p. 134—138; Același, *Perioada Dominatului...*, p. 467—471, Grigore Ionescu, *Istoria Arhitecturii în România*, I, *De la orînduirea comunei primitive pînă la sfîrșitul veacului al XVI-lea*, București, 1963, p. 46—47; V. Barbu, *Adamclisi*, București, Editura Meridiane, 1965, p. 48—53; A. Khatchatrian, *Les baptisteres paléochrétiens. Plans, notices et bibliographie*, Paris,

Istria¹³⁹, Troesmis¹⁴⁰, Axiopolis¹⁴¹, Argamum (Dolojman)¹⁴², Noviodunum¹⁴³, Callatis¹⁴⁴, Ulmetum¹⁴⁵, Dinogetia¹⁴⁶, Ibida¹⁴⁷, lângă satul Pîrjoaia¹⁴⁸, etc., — deci pe aproape tot întinsul provinciei — s-au identificat ruinele a multora din aceste bazilici paleocreștine.

1962, p. 62 (după recenzia lui I. Barnea, publicată în «Revista de referate și recenzii», Istorie, etnografie; Centrul de documentare științifică al Acad. Române, 1964, nr. 3, p. 109—113).

139. Aici s-au descoperit pînă acum trei bazilici: V. Sc. Lambrino, *Fouilles d'Histria*, în «Dacia», III—IV (1927—1932), București, 1933, p. 384—391, 409—410. R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha...*, p. 162—163; V. Pîrvan, *Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore...*, p. 125. E. Condurachi și colab., *Histria...*, I, p. 155—160, 167; Același și colab., *Cercetările arheologice efectuate în campania anului 1950 la Histria*, în «Studii și cercetări de istorie veche», II (1951), nr. 1, p. 141—144; Același, *Histria...*, ed. III, București, Editura Meridian, 1968, p. 21—22; I. Barnea, *Nouvelles considérations...*, p. 228; Același, *Roman-byzantine basilicae discovered in Dobrogea...*, p. 331—337; Același, *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române*, în «Studii Teologice», X (1958), nr. 5—6, p. 282—295 și nr. 3—4/1960, p. 204—206; Același, *Perioada Dominatului...*, p. 471—475.

140. La Troesmis au fost scoase la iveală pînă acum tot trei bazilici. V. Jacques Zeller, *Les origines chrétiennes...*, p. 197; I. Barnea, *Nouvelles considérations...*, p. 227; E. Condurachi, *Monumenti cristiani nell'Illirico...*, p. 105.

141. Aici au fost descoperite două bazilici. V. Jacques Zeller, *Les origines chrétiennes...*, p. 197; I. Barnea, *Nouvelles considérations...*, p. 223, 229. A. Khatchatrian, *op. cit.*, p. 133.

142. S-au aflat aici două biserici creștine; V. Paul Nicorescu, *Les basiliques byzantines de Dolojman*, în «Bulletin de la Section Historique» (Académie Roumaine), XXV I, 1944, p. 95—101; I. Barnea, *Nouvelles considérations...*, p. 227, 235, 240; Același, *Perioada Dominatului...*, p. 476.

143. I. Barnea, *Roman-byzantine basilicae discovered in Dobrogea...*, p. 339—341; Același, *Monumente de artă creștină...*, 1960, p. 202—204; Același, *Perioada Dominatului...*, p. 476—477; I. Barnea, B. Mitrea și N. Angelescu, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum (Isaccea)*, în «Materiale și cercetări arheologice», IV, București, 1957, p. 162—165; I. Barnea și B. Mitrea, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum (Isaccea)*, în «Materiale și cercetări arheologice», V, București, 1959, p. 466—468.

144. R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer der Dobrudscha...*, p. 167—171; D. M. Teodorescu, *Prima campanie de săpături la Callatis*, în «Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice», an. 1915, București, 1916, p. 203—204; O. Tafra, *La cite pontique de Callatis*, în «Arta și Arheologia», I, I, 1927, p. 48—55. I. Barnea, *Nouvelles considérations...*, p. 229; Același, *Roman-byzantine basilicae discovered in Dobrogea...*, p. 343—346; Același, *Monumente de artă creștină...*, 1965, p. 138—144; Același, *Perioada Dominatului...*, p. 475—476; v. și «Materiale și cercetări arheologice», VIII, București, 1962, p. 442—445; Dinu Theodorescu, *L'édifice romano-byzantin de Callatis*, în «Dacia», n.s., VII, 1963, p. 257—300.

La Callatis (Mangalia) a fost descoperit și un cimitir paleocreștin din secolul al IV-lea (v. P. Diaconu, *Un cimitir creștin din secolul al IV-lea descoperit la Mangalia*, în «Glasul Bisericii», XXVII (1964), nr. 7—8, p. 712—723).

145. V. Pîrvan, *Cetatea Ulmetum. Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913*, în «Analele Acad. Rom.», ser. II, ist. t. XXXVI, 1913—1914, p. 295—299, 326—327; I. Barnea, *Nouvelles considérations...*, p. 228.

146. I. Barnea, *Roman-byzantine basilicae discovered in Dobrogea...*, p. 337—339; Același, *Monumente de artă creștină...*, 1958, p. 295—296; Același, *Perioada Dominatului...*, p. 477—478; Același, *Garvân-Dinogetia*, București, Editura Meridian, 1961, p. 19—23.

Aici s-a găsit și o *gemma abrahexa creștină*, datată din secolul al III-lea (v. I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții...*, p. 78).

147. I. Barnea, *Nouvelles considérations...*, p. 227; Același, *Roman-byzantine basilicae discovered in Dobrogea...*, p. 346—349; Același, *Monumente de artă creștină...*, 1960, p. 210—211; Același, *Perioada Dominatului...*, p. 476.

148. Petre Diaconu, *Urme vechi creștine descoperite în sud-vestul Dobrogei*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 5—6, p. 546—548.

Aceste locașuri de închinare dezvăluie nu numai mulțimea creștinilor aflați — începînd mai ales de pe la sfîrșitul secolului al III-lea și începutul celui următor — în Scythia Minor, dar lasă să se înțeleagă că creștinii puteau avea pe atunci și oarecare organizare bisericească. În afară de aceasta, sînt indicații că alături de ele, prin secolul al IV-lea, în această provincie, existau și *mîndștiri*, unele înființate de secta audianilor¹⁴⁹, iar altele curat ortodoxe¹⁵⁰. Printre călugării uneia din acestea se va fi stabilit din copilărie (a pueritia), căutînd «să le urmeze viața» — precum însuși mărturisește —,¹⁵¹ cunoscutul și învățatul monah din secolul al IV-lea, Ioan Casian, «scit» de neam, fiind născut în Scythia Minor pe la anul 360¹⁵².

După încetarea mai sus amintitelor prigoane, unii din creștinii de la Dunărea de Jos, nemaitemîndu-se că vor fi urmăriți pentru credința lor, au început să și-o vădească prin felurite inscripții săpate pe piatra unor monumente pe care și le-au durat în anumite momente ale vieții¹⁵³. Dintre acestea au fost descoperite pînă acum peste 70, cele mai multe provenind din orașul Tomis¹⁵⁴. Cronologic, se întind de la sfîrșitul secolului al III-lea pînă în secolul al VI-lea¹⁵⁵. În afară de faptul că ele, — aproape toate funerare —, atestă în mod sigur prezența creștinismului în Scythia Minor, cuprinsul lor lasă să se înțeleagă că aici, acesta a și fost poate destul de timpuriu organizat, sau numai în curs de organizare¹⁵⁶. Căci în textul unora se vorbește de ascultători (*ἀκροαμένους*

149. Secta audianilor propovăduia un rigorism fanatic, și își reprezenta pe Dumnezeu cu totul antropomorfic, adică la fel ca pe un om, deoarece adepții ei tălciau literal descrierile antropomorfe din Biblie despre lucrarea lui Dumnezeu. În plus, ei serbau Paștile ca Quartodecimanii, adică la 14 Nissan, împreună cu iudeii (v. Euseviu Popovici, *Istoria bisericească universală*, II, ed. II, București, 1925, p. 120).

Ea a fost înființată de călugărul Audius din Mesopotamia, care, pentru ideile sale eretice, a fost exilat de împăratul Constanțiu al II-lea (337—361) în Scythia Mică. De aici el a trecut și în stînga Dunării, la goți, convertind pe mulți dintre ei și întemeind și aici mîndștiri. Despre activitatea sa în această parte, informează Sfîntul Epifanie (*Adversus haereses*, III, 1, 70, 14, în, P.G., XLII, 372 B; vezi și: V. Părvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 156; Jacques Zeiller, *Les origines chretiennes...*, p. 437; Pr. Ioan G. Coman, «Aria misionară» a Sfîntului Niceta de Remesiana, în «Biserica Ortodoxă Română», LXVI (1948), p. 350; Același, *Contribuția scriitorilor patristici din Scythia Minor-Dobrogea...*, p. 7, 16, 25; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 398.

150. Se poate ca monahismul să fi dălnuit în Episcopia Tomisului pînă tîrziu. Puternicul centru monahal ce mai apoi a ființat în complexul rupestru de la Basarabi ar fi o probă pentru aceasta.

151. I. Casian, *De Institutis coenobiorum...*, *Praefatio*, paragr. 4, în Jean Cassien, *Institutions cénobitiques...*, ed. Jean-Claude Guy, Paris, 1965, p. 24, 26 («Sources chretiennes», nr. 109; Série des textes monastiques d'Occident, no. XVII).

152. Pr. Al. Constantinescu, *Sfîntul Ioan Casian Scitul, nu Romanul*, în «Glasul Bisericii», XXIII (1964), nr. 7—8, p. 698—699, 702—703.

153. Vezi pentru acestea, I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții...*, 1954, passim; Același, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythia Mineure...*, 1957, passim.

154. I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor după inscripții*, p. 65

155. *Ibidem*, p. 77.

156. Cf. *Istoria României*, I, p. 612.

— audientes)¹⁵⁷, în cuprinsul a două din ele despre neofiți (νεόφυτοι)¹⁵⁸, iar în al altora sînt pomenite diferite categorii de slujitori bisericești: un citeț (ἀναγνώστης)¹⁵⁹, un diacon (diaconus)¹⁶⁰, un preot (presbyter)¹⁶¹ și chiar un iconom (πραγματευτής — negotiator)¹⁶², adică administrator (epitrop) al treburilor unei biserici.

EPISCOPIA TOMISULUI

Numărul din ce în ce mai sporit al creștinilor din Scythia Minor, faptele bisericești de aici, mai sus amintite, și mai ales înflorirea la care ajunsese bătrîna ei capitală, reclamau pentru această provincie înființarea unei episcopii. Cu vremea, aceasta a și fost înființată, sorocindu-i-se drept reședință însăși metropola ținutului, adică strălucita cetate Tomis de pe țărmul stîng al Pontului Euxin. Este cea mai veche instituție superioară bisericească de pe teritoriul patriei noastre, cunoscută pînă acum. Jurisdicția ei se va fi întins, desigur, peste întreaga provincie¹⁶³, și poate că și peste creștinii aflați dincoace de Dunăre, adică în sudul Moldovei și în răsăritul Munteniei pînă spre arcu carpatic¹⁶⁴.

157. Ascultătorii erau persoanele din prima treaptă a catehumenilor, adică a celor ce se pregăteau pentru a primi botezul și care «aveau voie să ia parte la cultul divin numai pînă cînd se citea Sfînta Scriptură și se ținea predica» (v. Euseviu Popovici, *op. cit.*, I, p. 419). Piatra, în a cărei inscripție sînt amintiți «ascultătorii», se află la Muzeul Național de Antichități din București. Textul ei este în latinește (v. I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 97 nr. 10).

158. Neofiți erau numiți creștinii de curînd botezați, Neofitul de aci se chema Alexandru (v. D. M. Teodorescu, *Monumente inedite din Tomi*, în «Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice», VII (1914), p. 192; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 93—94; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien...*, p. 410. E. Condurachi, *Monumenti cristiani nell'Ilirico...*, p. 34; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 101, nr. 25).

159. Citețul se numea Eraclide (v. D. M. Teodorescu, *op. cit.*, p. 187—188; R. Netzhammer *Die christlichen Altertümer...*, p. 100—102; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien...*, p. 410, nr. 14; V. Pârvan, *Nuove considerazioni sul vescovato...*, p. 133; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 345; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 101, nr. 28).

160. Diaconul se numea Ștefan, Piatra cu numele său s-a găsit în anticul oraș Bizone (Cavarna) (v. V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 62; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 172; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 88, nota 61).

161. Foarte probabil, preotul se numea *Patricius*. Inscripția care-l amintește este în limba latină (v. Gr. G. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha...*, 1884, p. 16, nr. 47; *Corpus inscriptionum latinarum*, III, n. 7533; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 64; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 108—109; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 99, nr. 21).

162. Iconomul se numea Ioan și era din Tomis (v. Gr. G. Tocilescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, în «Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen...», XIX (1896), p. 103, n. 57; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 63—64. R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 96—97. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 346. E. Condurachi, *Monumenti cristiani nell'Ilirico...*, p. 34; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 98, nr. 16).

163. Istoricul bisericesc Sozomen, în secolul al V-lea, arată că Episcopia de Tomis avea drepturi exclusive asupra bisericilor «intregului neam» din provincia Scythia Minor (v. Ἐκκλησιαστικῆ Ἱστορία, VI, 21, în P.G., LXVII, 1344—1345).

164. v. N. Lașcu, *Periodul întunecat în istoria Românilor*, în «Biserica Ortodoxă Română», IX (1885), p. 790.

Și administrativ-politic, cei puțin pentru parte din aceste teritorii, este dovedit că ele depindeau de provincia Moesia Inferior și, mai apoi, desigur, de Scythia Minor (cf. V. Pârvan,

Din nefericire însă împrejurările în care s-a înființat și data întemeierii acestei episcopii, atestată documentar, doar din cea de a doua jumătate a secolului al IV-lea înainte, nu sînt cunoscute pînă în momentul de față.

Ca și în alte cazuri, și existența ei, pînă ce filele istoriei încep s-o amintească în mod sigur, este învăluită în legendă. Și aici, deci avem de a face mai întii cu o «perioadă legendară». După unele fapte, uneori destul de greu de controlat, inserate în viețile unora dintre sfinții ce au primit cununa muceniciei pe pămîntul dobrogean, Episcopia Tomisului ar fi fost înființată chiar în secolul al III-lea. Se socotește că pentru prima dată ea este amintită în istorisirea pămîntirii Sfinților Mucenici *Epiktet și Astion* din Halmyris — «poate cei dintii martiri cunoscuți pe teritoriul Dobrogei» —¹⁶⁵, în care istorisire s-ar face pomenire și de primul ei episcop, menționat de astfel de izvoare, *Evangelicus*. Către sfîrșitul secolului al III-lea, undeva în Orient, preotul Epiktet convertise la creștinism pe tînărul Astion, fiul unui magistrat local. În ce împrejurări, nu se știe, spre anul 290¹⁶⁶ ei și-au părăsit locul de origine, fugind la Halmyris (Almirida) în Scythia Minor — azi Dunavăț, pe Dunăre, județul Tulcea —, unde pe mulți localnici i-au adus la Hristos. Curînd însă, în zilele împăratului Dioclețian, din porunca guvernatorului Latronianus, ei au fost arestați, supuși la chinuri și apoi, fiind condamnați la moarte, li s-au tăiat capetele. Pomenirea lor se face în ziua de 8 iulie¹⁶⁷.

Părinții lui Astion, plecați în căutarea lui, au ajuns la Halmyris, după ce el fusese dat morții. Aflînd de cele întîmplate, ei s-au creștinat, fiind catehizați de preotul Bonosus și botezați de episcopul locului *Evangelicus*¹⁶⁸. După unii, faptele aci istorisite¹⁶⁹, sînt printre cele dintii

Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos, în «Analele Acad. Rom.», ser. II, Ist. t. XXXVI, 1913—1914, p. 114). Dependența bisericească a acestor ținuturi de Scythia Minor și episcopia ei, pare a fi menționată și de Mich. le Quien în *Oriens christianus*, I, Paris, 1740, col. 1693, nr. 14, unde pe margine arată că «Gothia Thracicae diocesis appendix».

Deși destul de îndepărtată de Bizanț, Episcopia Tomisului a stat, totuși, în canonică legătură cu patriarhia din această viitoare capitală a imperiului, care, poate, va fi avut oarecare rost în înființarea ei. Acest lucru, în mod firesc, a dus la lărgirea și întărirea relațiilor, culturale mai ales, dintre cele două instituții bisericești. 165. I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 390.

166. Cf. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1237, 1238; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 23; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 299.

167. v. Les Petits Bollandistes, *Vies des Saints*, VIII, Paris, 1888, p. 163; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 119, n. 5.

168. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1238; Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 273—274; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomis...*, p. 11—12; Același, *Die christlichen Altertümer*, p. 23; Același, *Die altchristliche kirchenprovinz Scythien (Tomis)*, p. 398; Același, *Epiktet und Astion*, Zug. 1936.

169. Actul martiric al Sfinților Epiktet și Astion, publicat după un manuscris din secolul al XV-lea (v. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1237) este socotit de unii autentic, deoarece «nici argumente externe și nici conținutul lui nu se opun» acestui fapt. Aceasta, bineînțeles, dacă se scoț interpolările confuze, alcătuite «după moda lui Metafrast» și adăugate mai tirziu în text. Curățit de acestea, el «va deveni un simbre de adevăr, care nu este în contradicere cu alte izvoare isto-

«dovezi ale creștinismului în Dobrogea», și totodată, probe că «religia creștină era deja destul de răspândită în această provincie la finele secolului al III-lea, deoarece se face mențiune nu numai de un preot Bonosus, ci și de un episcop Evangelicus, a cărui reședință era, fără îndoială, Tomis»¹⁷⁰. În același timp, după alții, acest ierarh, Evangelicus este primul episcop al Tomisului, cunoscut¹⁷¹.

După Evangelicus în aceeași «perioadă legendară», de care a fost mai sus cuvîntul, Episcopia Tomisului ar fi fost păstorită de un *Efrem*. Despre el se face amintire în sinaxarul zilei de 7 martie, unde se poate citi acest fragment: «La șasesprezece ani ai împărăției lui Dioclețian — deci prin anul 300 —, trimițînd prea sfîntul episcopul Ierusalimului Ermon, episcopi pre la bogate limbi ca să propovăduiască apostolește cuvîntul și să mărturisească pre H(risto)s, fost-au trimiși de dinsul și acești purtători de D(u)mnezeu părinții noștri, în țara Tavroschithilor: însă Efrem la *Schithia...*», unde a și suferit moarte de martir, în timpul prigoanei lui Dioclețian¹⁷². Dacă într-adevăr se poate afirma că în anul 300 biserica din Cetatea sfîntă era condusă de un ierarh Hermon, care a păstorit pînă în anul 314¹⁷³, este mai greu de precizat însă către care «Schithie» va fi fost trimis episcopul martir Efrem. În secolul al XVII-lea patriarhul Dositei al Ierusalimului socotea că aceasta ar fi Scitia Mică, de vreme ce afirma că grija ierarhului ierusalimitean, aci pomenit, față de locuitorii de la Dunărea de Jos constituie cea dintîi legătură bisericească dintre lumea creștină din Țara Sfîntă și îndepărtații strămoși ai românilor de azi¹⁷⁴.

Luînd de bună, poate, această afirmație, unii cercetători deschid sirul episcopilor tomitani, chiar cu acest Efrem¹⁷⁵. În același timp însă alții se îndoiesc de păstoria lui la Tomis nu numai pentru faptul că este amintit doar în unele sinaxare grecești tîrzii — deci «izvoare legendare» —, ci și pentru că în cuprinsul sinaxarelor în cauză nu se vorbește de fel despre acest oraș¹⁷⁶.

rice și care, prin urmare, foarte bine ar putea fi scos din actele pierdute ale lui Eusebiu» (*Ibidem*, col. 1238). R. Vulpe, de asemenea, crede în autenticitatea actului (v. *Histoire ancienne...*, p. 269). În timp ce Jacques Zeiller nu se pronunță deschis nici pentru, nici contra acestei autenticități (Cf. *Les origines chretiennes...*, p. 119).

170. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1238.

171. V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 71; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer*, p. 23; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 289, 322. I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 380; Cf. și D. M. Pippidi, *Sfirșitul păgînismului în Scitia Mică...*, p. 301.

172. v. *Mineitul lunii martie*, Buda, 1805, f. 23 v.; Jacques Zeiller, *Les origines chretiennes...*, p. 171.

173. Hrysostom A. Papadopoulos, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολυμῶν*, Ierusalim și Alexandria, 1910, p. 66.

174. v. I. I. Georgescu, *Viața creștină în rechiul Tomis*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», XXXVIII (1962), nr. 1—2, p. 20.

175. Ion Dinu, *În jurul episcopilor: Tomis și Durostor*, în *Eparhia Constanța. Zece ani de autonomie bisericească*, Călărași, 1936, p. XXXVI—XXXVII, (în continuare se va cita: Ion Dinu, *Tomis și Durostor*); v. și Jacques Zeiller, *Les origines chretiennes...*, p. 171.

176. Cf. (Pr. Gr. Musceleanu), *Triumful creștinismului și dicționarul salvatorilor creștinătății*, București, 1874, p. 116—117.

În alte sinaxare însă numele oraşului Tomis apare legat de numele altor episcopi martiri care ar fi păstorit aici tot în «perioada legendară» şi pe care unii îi socotesc ca făcând parte din ierarhii acestei cetăţi. Martirologiile lui Beda Venerabilul († 735) şi Rabanus Maurus († 856), de pildă, pomenesc pe un sfânt martir *Filius (Philius)*¹⁷⁷ sau *Titus*¹⁷⁸ din Tomis, care, în timpul împăratului Licinius — deci în primul pătrar al secolului al IV-lea¹⁷⁹ —, fiind trecut între recruţi şi refuzând prestarea serviciului militar, ar fi fost prins, chinuit pînă la moarte şi apoi aruncat în mare, primind cununa de martir în ziua de 3 ianuarie¹⁸⁰. Trupul lui, adus de valuri la ţărm a fost ridicat de cîţiva creştini şi adus în casa unui evlavios bărbat, Amantus, de unde, după ce a săvîrşit o seamă de vindecări miraculoase, a fost dus şi înmormîntat¹⁸¹. Din acest martir, Rabanus face un episcop¹⁸², de Tomis, desigur, lucru care, după aceea, a fost primit şi de unii istorici şi cercetători¹⁸³.

Cam în aceeaşi vreme cînd încă împărătea Licinius, Martirologiul hieronimian pare a vorbi de prezenţa a încă un episcop de Tomis, Gor-

177. După Beda Venerabilul. Iată textul său: «*111 non. Ian. In Thomis civitate natale sancti Filii episcopi, qui post alia tormenta in mare est mersus*» (*Opera historica, Martyrologia...*, P.L., XCIV, 802).

178. După Rabanus Maurus. Iată şi textul său: «*In Thomis civitate nativitas Titi episcopi, qui sub Lucini inter tyrones comprehensus, cum nollet militare, caesus ad mortem carcere mancipatus, missus in cippo, est, donec relatione esset responsum, dimersoque in mare, delato corpore ejus in littore, a religiosissimis viris depositum est in villa Amandi religiosi viri, ubi fiunt curationis magna*» (*Martyrologium*, P.L., CX, 1123).

179. «Micii Bollandişti» par a indica şi anul, 320, cînd într-adevăr Licinius persecuta pe creştini şi cînd el se lupta cu Constantin cel Mare. Ei însă dau ca zi de prăznuire: 2 ianuarie (v. *Vies des saints...* t. I, ed. VII, Paris, 1888, p. 57).

180. Alţii socotesc că martiriul său s-a petrecut în ziua de 2 ianuarie (v. nota precedentă).

181. Lucrul pare nefiresc, căci chiar în antichitatea creştină Taina Preoţiei era incompatibilă cu purtarea armelor, deci cu înrolarea printre recruţi a unui cleric, fie el din oricare din cele trei trepte ale preoţiei. *Martirologiul hieronimian* aduce lămurirea că la o asemenea obligaţie n-a fost supus episcopul însuşi, ci unul din cei trei fii ai săi — trupeşti, ori numai sufleteşti —, Marcellinus (Ceialţi se numeau Argeus şi Narcissus). Acesta, adică Marcellinus, refuzînd prestarea serviciului militar, a îndurat moarte de martir, nu părintele său (trupesc sau numai sufletec), care era episcop (v. *Acta Sanctorum Novembris*, Bruxelles, 1931, t. II, 2, p. 23: «...et in civitate Tomis... trium fratrum Argei, Narcissi et Marcellini pueri christiani filii episcopi, qui sub Licinio inter tyrones comprehensus, cum nollet militare caesus ad mortem carcere mancipatus missus in cippo est»). Alte variante ale acestui martirologiu prezintă textul de faţă în felul următor: «Et in civitate Thomis... et trium fratrum Argei, Narcissi et Marcellini pueri Hri anfilii epi...» (*Codex Bernensis*: v. *Acta Sanctorum Novembris*, II, I, Bruxelles, 1894, p. 5); «...Et in civitate Tomis... et trium fratrum Argei, Narcissi et Marcellini pueri Hri anfilii...» (*Codex Laureshamensis, Ibidem*); «Et in civitate Tomis... trium fratrum Argei, Narcissi et Marcellini, pueri Hriani», deci fără «epi» (*Codex Epternaconsis, Ibidem*) şi «Et in civitate Thomis... trium fratrum Argei Narcissi et Marcellini pueri cristiani filii epi...» (*Codex Wissemburgensis, Ibidem*), în timp ce «Codul de la Korvei din veacul al XII-lea» completează: «fili episcopi» (v. C. Auner, *Martirii dobrogeni...*, p. 283).

Prin urmare din toate variantele reiese că aci nu-i vorba despre un episcop martir, ci de fiul său (trupesc ori numai sufletec), Marcellinus (cf. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1239). În schimb se pare că este vorba de un episcop care se poate să fi păstorit în scaunul episcopal din Tomis şi să-şi fi încheiat zilele prin moarte naturală. 182. V. nota 178.

183. Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1211—1212: V. Pârvan, *Creştinismul daco-roman...*, p. 71; Jacques Zeiller, *Les origines chretiennes...*, p. 171; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 322; I. Dinu, *Tomis şi Durostor*, p. XXXVIII.

dian: «Et in Thomis civitate natale Stratonis, Valerii, Macrobbi et Gordiani episcopi...»¹⁸⁴. Acesta era din Asia Mică și a fost exilat în Scitia Mică de împăratul Licinius. Ajuns la Tomis, «asistă la interogarea sfinților Zoticus, Lucian și Heli și sfârșește prin a le împărtăși soarta», căci a fost ars pe rug¹⁸⁵. Pomenirea lui se face la 15 septembrie.

Că acest Gordian ar fi fost episcop¹⁸⁶, se spune în Ferialul hieronimian, dar că ar fi păstorit la Tomis, pe cât am putut afla, nu se afirmă nicăieri deschis. Nici o listă a episcopilor acestui oraș nu-l cuprinde și pe el.

Dintre acești ierarhi tomitani culeși de prin martirologii, oarecare credit se acordă numai lui Evangelicus, pe care unii îl socotesc cu adevărat persoană reală¹⁸⁷ și-l înserează în șirul episcopilor cetății Tomis¹⁸⁸.

Chiar dacă știrile referitoare la acești ierarhi sînt privite cu rezervă, fiind luate din izvoare al căror cuprins, deseori, este, în mare parte, socotit ca învăluit în legendă, totuși este posibil ca Episcopia Tomisului — respectiv a provinciei Scythia Minor — să fi ființat pe la sfîrșitul secolului al III-lea sau începutul celui următor, de vreme ce, în anul 325 ea și-ar fi trimis păstorul la lucrările Sinodului I Ecumenic de la Niceea¹⁸⁹. Din nefericire, numele acestuia nu s-a păstrat. Prezența lui printre ierarhii creștini adunați în acest prim «sobor a toată lumea» este atestată, destul de neclar însă, de istoricul bisericesc contemporan Eusebiu al Cezareii († 340). Acesta, în capitolul 7 din cartea a treia a lucrării sale *Despre viața împăratului Constantin*, după ce înșiră parte din Bisericile prezente la sinod, afirmă doar că «nici schita-

184. *Acta Sanctorum Novembris*, II, 2, p. 507—508; Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 258; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 118.

185. *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* (Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris), Opera et studio Hippolyti Delehaye, Bruxelles, 1902, col. 40—41 (În continuare se va cita: *Syn. Eccl. Const.*); Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 258—259; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 118—119.

186. *Syn. Eccl. Const.*, pune ziua de prăznuire a Sfîntului Gordian la 13 septembrie, dar nu arată că el era și episcop (*loc. cit.*).

187. Sînt și unii însă care socotesc persoanele din istorisirea pămîirii sfinților mucenici Epictet și Astion drept niște «personagii fictive, cărora li s-a concedat nume adecuate rolurilor chemate să le joace în roman» (recte în actul martiric al sfinților). Astfel Judecătorul Vigillentius «are rol de om vigilent», preotul local, Bonossus ar purta un nume care reprezintă o «expresie a bunățătii clericale», episcopul local este «un evanghelizator, Evangelicus», iar «comandantul locului, un tiran, n-ar fi putut să fie, în condițiuni ca acestea, dect... «Latronius — hoț» (I. Dinu, *Recenzia*, la manualul de Istoria Bisericii Române, apărut în 1957—1958, p. 44 (mss.). Notăm ca, cu alt prilej, recenzentul, cel puțin pe episcopul Evangelicus, îl socotise doar o persoană «legendară» (v. *Tomis și Durostor*, p. XXXVII).

188. Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1211, Pius Bonifacius Gams, *Serles episcoporum ecclesiae catholicae...*, Ratisbona, 1873, p. 420; (În continuare se va cita: Gams, *Serles episcoporum*); V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 71; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 119; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 11—12; Același, *Die christliche Allertümer*, p. 22—25; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 289; I. Nistor, *Legăturile cu Ohrida și Exarhatul Plaiurilor...* p. 3.

189. v. și R. Vulpe, *Histoire ancienne...* p. 289.

nul nu lipsea din ceată» (οὐδὲ Σκύθης ἀπελιμπάνετο τῆς χορείας)¹⁹⁰, adică din rîndul episcopilor aflați de față.

Unii cercetători văd în acest episcop «schitan» nenumit pe un reprezentant al Bisericii creștine din părțile Crimeii — vechea Sciția¹⁹¹, care însă, își avea deja un participant la sinod, în persoana episcopului Cadmus din «Bosporus»¹⁹². Și numai prin acest ierarh, ea putea fi socotită prezentă la Niceea și, în același timp, părtaşă la hotărârile luate de sinod. În acest caz, firesc ar fi ca nenumitul episcop «schitan», de care vorbește Eusebiu, să fi fost solul Bisericii altei provincii. Spre această alternativă și înclină mulți din cercetători, care văd în episcopul în cauză, cu mai multă dreptate, se pare, pe reprezentantul Bisericii creștine din Sciția Mică, adică pe episcopul de Tomis¹⁹³.

*

Admisă această ultimă alternativă, s-a încercat chiar și identificarea lui. Se afirmă de unii că el este una și aceeași persoană cu episcopul *Teofil al Gotiei*¹⁹⁴, care a participat la lucrări și care a scris actele Sinodului de la Niceea din anul 325¹⁹⁵. Această identificare însă, după arheologul Vasile Pârvan, este «exclusă», deoarece «numele provinciilor și orașelor episcopale sînt îndeobște exact redade — după titulatura oficială — de subscriitorii diferitelor concilii, — iar în cazul de față provincia respectivă — Scythia Minor — tocmai pe vremea lui Constantin și a fiilor săi, cînd e așa de înfloritoare, nu se putea confunda nici de cel mai ignorant copist cu vreo «Gothie» oarecare»¹⁹⁶. Obiecție întemeiată și, totodată, menită să semene îndoială peste o astfel de susținere.

După alții, episcopul în cauză s-ar fi chemat «*Marcus Tomeensis*» și ar fi scris actele sinodului. Mai apoi însă, unii dieci,

190. Eusebiu al Cesareii, *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως*, III, 7. P.G., XX, 1061.

191. v. Adolf von Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, II, Leipzig, 1924, p. 797—798; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 171—172. unde, între altele, scrie: «Il est à peu près certain qu'Eusebe a entendu par ce terme de Scythie un pays extérieur à l'Empire, la Crimée, alors en partie occupée par les Goths, les anciennes, historiens chrétiens appellent souvent Scythes».

192. *Patrum Nicaenorum nomina*, ed. H. Gelzer, H. Hilgenfeld et O. Guntz, Leipzig, 1898, p. 56, 57 (cit. după Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 172, n. 1); Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio...*, II, Florența, 1759, col. 696, 702 (în continuare se va cita: Mansi).

193. v. d.p. Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1213; Gams, *Series episcoporum*, p. 420; R. Netzhammer, *Creștinătatea în vechea Tomi...*, p. 13—14; Același, *Die christlichen Altertümer* p. 26; același, *Die altchristlichen kirchenprovinz Skythien...*, p. 400; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 71; Ad. v. Harnack, *op. cit.*, p. 797—798; Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1239—1240; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p.289, Anton Velcu, *Contribuții la studiul creștinismului daco-roman sec. I—IV d. Hr.*, București (1936), p. 51 ș.u. Ion Dinu, *Tomis și Durostor*, p. XXXVII.

194. v. Ad. v. Harnack, *op. și loc. cit.*; Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1213; Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1239; Anton Velcu, *Contribuții...*, p. 50 ș.u. Cf. și notele lui Valesius la textul *Vieții împăratului Constantin* de Eusebiu al lui Pamfil, P.G., XX, 1061, unde afirmă că în textul «οὐδὲ Ἐσθύθης», «Scythas pro Gothis possuit».

195. Mansi, II, col. 696, 702.

196. V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 12, n. 27, p. 13, 71, n. 340.

transcriind o dată cu aceste acte și apelativul de față : «Tomeensis», din pricina felului cum uneori alți scribi stilizaseră literele T și C, — făcându-le aproape asemenea —, ar fi copiat C în loc de T, lăsînd posterității cuvîntul «Comeensis» în loc de «Tomeensis», cum ar fi fost în original sau în copiile lui mai vechi ¹⁹⁷.

În acest caz, episcopul Marcus, presupusul reprezentant al bisericii din provincia Scythia Minor la Niceea a ajuns în actele sinodului cu apelativul «Comeensis» ¹⁹⁸, în loc de «Tomeensis», făcînd astfel ca în aceste acte să nu apară un episcop de Tomis și, în același timp, îngreunînd și identificarea lui.

Cu toate că acest episcop «Marcus Comeensis», în actele sinodale semnează alături de episcopul Pistus din Marcianopolea provinciei Moesia Inferior ¹⁹⁹, — oraș relativ apropiat de Tomis, ceea ce ar fi încă un indiciu pentru o atare identificare —, totuși presupunerea de față nu poate fi primită. Căci în toate variantele — cunoscute azi — ale listei celor 318 Sfinți Părinți participanți la sinod, acolo unde apare numele acestui episcop Marcus, întotdeauna apare legat de provincia Moesia : *Provinciae Mysiae : Marcus Comeensis* ²⁰⁰, și nu de provincia Scythia, — în care caz ar fi trebuit să fie : *Provinciae Scythiae : Marcus Comeensis* —, ceea ce constituie o dovadă că el nu poate fi socotit din : Scythia Minor și, prin urmare, nici din Tomis ²⁰¹. Și dacă o greșeală Comeensis pentru Tomeensis, «nu ar fi imposibilă..., e evident că mult mai puțin plauzibilă este o confuziune între Provincia Mysiae pentru Scythiae» ²⁰², mai cu seamă cînd, după cum observa învățatul Vasile Pârvan, Scitia Mică era atît de înfloritoare și cunoscută și deci și greu de confundat ²⁰³.

Prin urmare nici părerea aceasta nu aduce o «explicație valabilă» pentru identificarea episcopului «schitan» nenumit, participant în anul 325 la primul Sinod Ecumenic de la Niceea, unde, după spusa lui Eusebiu, a fost de față. Cu toate că, în stadiul actual al mijloacelor de informare, nici una din cele două păreri privitoare la identificarea numelui său nu este concludentă, totuși existența sa istorică nu poate fi pusă la îndoială. El a existat cu adevărat, așa cum reiese din mărturia contemporană a lui Eusebiu. Această existență, la rîndul ei, este o neîndoielnică probă că în acea vreme ființa și scaunul episcopal din Scythia Minor, cu sediul, cum se știe, în strălucita cetate Tomis.

197. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1241, n. 1 ; J. Zeiller, *Le prétendu évêché danubien de Comea*, Paris, 1921, p. 103 (citată după Anton Velcu, *Contribuții...*, p. 59).

198. *Mansi*, II, col. 696. 199. *Ibidem*. 200. *Ibidem*.

201. Anton Velcu, *Contribuții...*, p. 61. O astfel de părere, se pare, este socotită îndreptățită și de E. Condurachi (v. *Recenzia cărții* : A. Velcu, *Contribuții...*, în «Biserica Ortodoxă Română», LV (1937), p. 362).

202. E. Condurachi, *Recenzia citată*, p. 362.

203. V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 12, n. 27.

Socotindu-l, chiar și fără a-i cunoaște numele, persoană reală, găsim că bun lucru au făcut cei ce l-au înserat printre episcopii tomitani din prima jumătate a secolului al IV-lea ²⁰⁴.

În Sinodul de la Niceea, episcopul «schitan» va fi fost desigur alături de cei ce apărau învățătura creștină adevărată împotriva rătăcirii lui Arie. Acest lucru poate fi desprins din atitudinea pe care după anul 325, Biserica sa a avut-o față de arianism. Căci, precum se știe, după acest însemnat moment din istoria creștinismului, ea a rămas «pururea credincioasă» crezului niceean și niciodată «n-a căzut jertfă... erezurilor ariane» ²⁰⁵. Și aceasta, poate, datorită lui, ierarhul inimos, care întors de la sinod, va fi vegheat ca păstorii săi, în acele vremuri atât de frământate de dispute teologice, să nu alunece de la dreapta credință, ci, permanent, să se mențină pe linia învățaturii creștinești celei adevărate. Acest duh, desigur, a fost insuflat și urmașilor săi, șezători în scaunul episcopal din Tomis, care, ca și el, au apărat cu dârzenie Ortodoxia niceeană.

Un grăitor exemplu al unei asemenea acțiuni este mai cu seamă urmașul său, poate chiar și imediat, *Bretanio* sau *Vetranion*, care a păstorit la Tomis în cea de a doua parte a secolului al IV-lea și cu care episcopia acestei cetăți iese de-a binelea din perioada socotită legendară și plină de ipoteze, și pășește sigur în istorie, ocupându-și un bine meritat loc în paginile scrise ale acesteia. Căci, pe cât se știe, acest ierarh este «*primul episcop [de Tomis] atestat cu siguranță de documentele istorice*» ²⁰⁶, căruia i se cunoaște și numele. În același timp, data atestării sale documentare — anul 369 — este și prima dată istorică a confirmării indiscutabile a existenței scaunului episcopal din Tomis ²⁰⁷.

Sfântul Bretanio provenea dintr-o comunitate, desigur creștină, din Capadocia ²⁰⁸, și, probabil, a ajuns pe pământul Sciției Mici, fie cu vreun lot de prizonieri, ridicați de prin Asia Mică de vreuna din populațiile migratoare ale vremii — așa cum, de pildă, făcuseră și goții în anul 258 ²⁰⁹ —, fie, mai degrabă, se va fi strămutat aici dimpreună cu alți capadocieni, mînați de cine știe ce interese sau împrejurări. Desigur că printre cei aduși ca prizonieri ori strămutați în Scythia Minor erau și mulți creștini, știut fiind că prin locurile de unde veneau, adică prin

204. Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1213; Gams, *Series episcoporum...*, p. 420; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 26; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien...*, p. 400; v. și R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 289.

205. R. Netzhammer, *Creștinătatea în vechea Tomi...*, p. 14; Același, *Die christlichen Altertümer...*, p. 25.

206. *Istoria României*, I, p. 591; I. Barnea, *Perioada Dominatului...* p. 457 («primul episcop atestat cu siguranță de documentele istorice»).

207. Cf. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 172.

208. *Ibidem*, p. 418.

209. Ad. v. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten...*, p. 797; I. Nistor, *op. cit.*, p. 2.

Anatolia — după mărturia lui Pliniu cel Tânăr, guvernatorul Bithyniei — creștinismul era destul de răspândit chiar în secolul al II-lea ²¹⁰.

Stabilit poate chiar în Tomis, viitorul ierarh, prin calitățile, — sufletești mai ales — cu care era înzestrat și de care uneori se face amintire chiar și în paginile de istorie ale vremii, se va fi impus în fața comunității creștine din acest oraș. Aceasta, la una din vacanțe sau poate chiar și la prima de după așezarea lui aici — de va fi fost ceva mai târzie —, l-a ales în scaunul episcopal al cetății pe care a păstrorit-o cu vrednicie.

Data alegerii Sfântului Bretanio în acest scaun nu se cunoaște. Dar dragostea pe care poporul i-a arătat-o în anul 369, în timpul conflictului cu împăratul Valens (364—378) — de care se va vorbi mai jos — «presupune, precum observa istoricul francez Jacques Zeiller, o îndelungată păstorie și o popularitate căreia îi trebuise mulți ani ca să se formeze» ²¹¹. În acest caz, episcopatul său a putut începe mai înainte de anul 369, când istoria, așa cum s-a văzut, îl atestă pentru prima oară.

Aducînd din nou cuvîntul despre însușirile sale sufletești, vom aminti că istoricul bisericesc Sozomen din prima jumătate a secolului al V-lea scria în *Istoria* sa că Sfântul Bretanio era «bărbat virtuos (bun) vestit prin carătenia vieții sale» ²¹². Totodată el adăuga că acest lucru îl «mărturisesc chiar înșiși scîiți» ²¹³, adică străvechii locuitori ai Dobrogei de azi.

La rîndul său, istoricul Teodoret episcopul Cirului (392—458) scria și el că Sfântul Bretanio a fost bărbat «împodobit cu toate virtuțile», care, «plin de credință [și] conducînd ca un arhiereu cetățile a toată Scythia, și-a aprins cugetul de rivnă (dumnezeiască), încît a înfruntat stricarea dogmelor și fărădelegile săvîrșite de (împăratul) Valens împotriva sfinților (= dreptcredincioșilor)» ²¹⁴.

În timpul păstoriei Sfântului Bretanio, împăratul Valens, forțat de unele împrejurări ale vremii, a întreprins o expediție de pedeapsă împotriva goșilor de la nord de Dunăre, pe care, după trei campanii purtate în anii 367—369, i-a învins, silinđu-i, pe la mijlocul verii sau cel mai

210. *Corespondența* dintre Pliniu cel Tânăr, proconsulul Bitiniei și împăratul Traian dezvăluie progresele pe care le făcuse creștinismul în Asia Mică încă în secolul al II-lea (v. Euseviu Popovici, *Istoria bisericească universală...*, I, p. 216, 225).

211. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 172.

212. « ἀνὴρ... ἀγαθὸς, καὶ ἐπὶ ἀρετῇ βίου ἐπίσημος » (Sozomen, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, VI, 21, P.G., LXVII, 1345 B.

213. In text: „ὡς καὶ αὐτοὶ Σκυθῶν μαρτυροῦσιν“. *Ibidem*.

214. Teodoret al Cirului, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, IV, 31 P.G., LXXXII, 1196 A: „Καὶ Βρετανίων, παντοδαπῆ μὲν λαμπρυνόμενος ἀρετῇ, πάσις δὲ τῆς Σκυθίας τὰς πόλεις ἀρχιερατικῶς, ἰθύνειν πεπιστευμένος, ἐπύρσευσέ τε τῷ ζήλῳ τὸ φρόνημα, καὶ τὴν τῶν δογμάτων διαφθορὰν, καὶ τὰς κατὰ τῶν ἁγίων παρανομίας τοῦ βάλεντος ἤλεγε...“

tîrziu la începutul toamnei anului 369²¹⁵, să încheie pacea de la Noviodunum (= Isaccea, jud. Tulcea)²¹⁶.

Îndată după încheierea păcii, împăratul Valens a plecat spre Constantinopol. În drumul său spre capitală, a trecut și pe la Tomis. Trezirea lui pe aici a avut loc deci în anul 369, foarte probabil spre începutul toamnei și ea este amintită în *Istoria bisericească* a lui Sozomen (citată mai sus). În relatarea acestuia, se vorbește și de episcopul Bretanio, și pe cît se cunoaște acum, repetăm, această amintire a sa este cea dintii atestare documentară sigură a unui episcop din metropola provinciei Scythia Minor, al cărui nume este și pomenit și, totodată, și dovadă neîndoielnică a existenței — nu înființării — scaunului episcopal de aici.

Se împlinesc deci în acest an, 1969, șaisprezece secole de la acel an 369²¹⁷, cînd Episcopia Tomisului, ieșind din perioada socotită «legendară», sau «semilegendară», după spusa istoricului Jacques Zeiller, «a intrat în istorie».

De acum înainte nesiguranța privitoare la existența ei dispare cu totul, devenind din acest moment o siguranță indiscutabilă. Căci după anul 369, timp de aproape două secole, istoria va consemna în paginile sale rînd pe rînd numele a încă opt episcopi tomitani.

Și acum să urmărim relatarea istoricului Sozomen.

În drumul său spre Constantinopol, împăratul Valens a venit la Tomis (Θούαλης ὁ βασιλεὺς ἦκεν εἰς Τόμιν) în timpul cînd păstorea aici Sfîntul Bretanio. Cum împăratul era un aprig susținător al arianismului și cum provincia Scythia Minor, datorită desigur mai ales strădaniei episcopilor ei, rămăsese credincioasă Ortodoxiei niceene, a socotit că acum este moment prielnic pentru a impune și aci învățătura greșită a lui Arie. În acest scop, s-a dus în biserică în care tocmai slujea Sfîntul Bretanio și a început a-l sili să intre în comuniune cu arienii. Acesta însă n-a primit și, printr-o cuvîntare rostită înaintea împăratului și a credincioșilor aflați de față, a apărut cu multă bărbăție învățătura părinților adunați la Niceea și apoi, părăsind pe împăratul Valens, s-a dus într-o altă biserică, urmat fiind de tot poporul. Căci toată cetatea se adunase spre a vedea pe împărat, crezînd că se va întîmpla ceva cu totul deosebit.

215. v. I. Barnea, *Themistios despre Scythia Minor*, în «Studii și cercetări de istorie veche», XVIII (1967), nr. 4, p. 563, 565.

216. Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*, XXVII, 5, Berlin, 1915 (v. și G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, XIII—XIV. Goții în Dacia. Ammian Marcellin-Jordanes, București, 1939, p. 35—36, 69—71); Themistios, *Oratio X: Ἐπὶ τῆς εἰρήνης Οὐάλευτι* în *Themis ii orationes*, ed. G. Downey, vol. I, Leipzig, 1965, p. 195—214 (cit. după: *Din istoria Dobrogei...*, II, p. 395, n. 125); Zosimos, *Ἱστορία νέα...*, IV, 10 ș.u.; V. Pârvan, *Municipium Aurelium Durostorum...*, p. 333—334; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 309—311; N. Iorga, *Explicația monumentului de la Adamclisi*, București, 1936, p. 6—14 (Extras din «Analele Acad. Rom.», ser. III, ist., tom. XVII, mem. 9); V. Motogna, *Un secol din istoria Daciei în timpul năvălirilor barbare. Epoca creștinării poporului românesc*, Cluj, 1937, p. 19; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 394—395.

217. Data venirii împăratului Valens la Tomis și, în același timp și a acestei prime mențiuni documentare sigure a unui episcop de Tomis, — cunoscut după nume —, precum și a confirmării

Rămas în biserică doar cu însoțitorii săi, împăratul s-a supărat foarte și, prinzînd pe Sfîntul Bretanio, l-a trimis în surghiun. Șederea acestuia departe de păstoriți însă n-a fost prea îndelungată, căci Valens, la scurt timp după hotărîrea trimiterii în surghiun a Sfîntului Bretanio, văzînd că scîiții se plîng de lipsa păstorului și temîndu-se ca aceștia să nu se răscoale, a îngăduit sfîntului să se întoarcă la eparhia

indiscutabile a existenței străvechii episcopii din Scîția Mică este diferit înfățișată de cercetători. Dr. Nicolae Lupu o socotește: 364 (*Mucenicii și sfinții părinți din țările noastre...*, p. 391); Ch. Auner o crede «spre anul 366» (*Dobrogea...*, col. 1211), iar Jacques Zeiller în «368 sau 369» (*Les origines chrétiennes...*, p. 307). La fel este socotită și de E. van Cauwenbergh (v. art. *Bretanio* în «Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique», X, Paris, 1938, col. 619), de R. Netzhammer (*Die altchristliche Kirchenprovinz Scythien (Tomis)...*, p. 400), I. Barnea (*Themistios despre Scythia Minor...*, p. 573 și *Perioada Dominatului...*, p. 397), Pr. Ioan G. Coman, (*Contribuția scriitorilor patristici din Scythia Minor-Dobrogea la patrimoniul ecumenismului creștin...*, p. 15) ș.a. Autorii Manualului de *Istoria Bisericii Române* pentru Institutele teologice — respectiv Pr. Ștefan Lușca — indică anul 368 (vol. I, București, 1957, p. 80).

Am reținut anul 369, căci el se potrivește cel mai bine cu evenimentele anilor 367—369 în care împăratul Valens a avut un rol atât de însemnat. În 367 el era cu armata prin părțile de răsărit ale Munteniei; a zornat apoi la Marcianopolis, — deci oarecum departe de Tomis —, iar în vara anului 368 a petrecut tot timpul «în vecinătatea satului Carpilor», de lângă Carstum, pe Dunăre, probabil plin de supărare, căci apele revărsate ale acesteia îl împiedicau să treacă iarăși cu armata în Muntenia, spre a întilni pe goți. În o asemenea situație, se înțelege, numai gust de propagandă religioasă nu va fi putut avea.

După încheierea păcii de la Noviodunum însă, situația era alta. Scăpat de apăsarea unui lung război și cu satisfacția încheierii unei păci «onorabile», împăratul Valens, un înfocat susținător al arianismului, va fi găsit cu cale că venise momentul prielnic pentru impunerea crezului său religios și în metropola Scîției Mici — și chiar în întreaga provincie —, deoarece ierarhul, clerul și credincioșii de aici mărturiseau cu stăruință Ortodoxia niceeană.

De altfel, la acest an s-au oprit și unii cercetători mai vechi, ca: Iacobus Gothofredus, care, în *Comentariile sale la Codicile Teodosian*, după ce vorbește de unele legi date de împăratul Valens în iulie 369 din Noviodunum, arată că, în același timp, acesta a plecat la Tomis («hoc ipso tempore Valens Tomos profectus (est)», că această plecare este cea menționată de istoricul bisericesc Sozomen («de quo Sozomenus, lib. VI, c. 20, ... refert»), — deci cea în care s-a întilnit cu Bretanio —, și că socotința lui Baronius că plecarea de față a avut loc în anul 371 nu este dreaptă («non recte») (v. *Codex Theodosianus cum perpetuis commentariis Iacobi Gothofredi...*, Lipsca, 1736, p. LXXVIII (s. A. D. 369).

După Gothofredus, anul 369 a fost acceptat și de Antonius Pagl (v. *Critica historico-chronologica in universis Annales ecclesiasticos... Caesaris cardinalis Baronii...*, I, Antverpiae, 1727, unde «ad anno 369», și el scrie: «Hoc ipso tempore, ut recte conjicit Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani, videtur Valens Tomos profectus (urbs est ad mare sita in sinistro latere Ponti Euxini)» (p. 519, n. 18) și de Henricus Valesius, adnotatorul textului *Istoriei bisericești* a lui Sozomen din colecția Migne, unde în josul paginii col. 1345—136, sub «Variorum» dă următoarea explicație: „ὁ βασιλεὺς ἦκεν εἰς Τόμιν Anno 369, ut recte conjicit Gothofredus in Chronologia Codicis Theodosiani, videtur Valens Tomos profectus: urbs est ad mare sita in sinistro latere Ponti Euxini».

Asupra acestui an, 369, în ultimul timp s-au oprit și unii din cercetătorii români, ca: D. M. Pippidi, (v. *Niceta din Remesiana și originile creștinismului daco-roman*, în «Contribuții la istoria veche a României...», ed. II, p. 509), A. Rădulescu (v. *Monumente romano-bizantine din sectorul de vest al cetății Tomis...*, p. 73, n. 50), I. I. Georgescu (*Viața creștină în vechiul Tomis...*, p. 22) și chiar I. Barnea (*Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes...*, p. 230).

Încă semnalam că însuși Jacques Zeiller în lista episcopilor bisericilor din provinciile dunărene, înserată la sfîșitul lucrării sale: *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, indică pentru Sfîntul Bretanio anul 369 — exact «vers (spre) 369» (p. 600) —, deși în text propusese anii «368 ou 369» (p. 307).

sa fără nici un fel de condiție²¹⁶. Poporul schitan, care-și iubea ierarhul și pe care împăratul îl știa că este foarte războinic și că locuiește într-o țară cu o poziție favorabilă care slujea de întărire imperiului împotriva năvălirii popoarelor migratoare, biruise. Sfântul Bretanio, prelatul său stimat și prea îndrăzneț era iarăși în mijlocul lui.

Cu satisfacția în suflet pentru cele aici istorisite, la sfârșitul înfățișării acestui moment din viața Sfântului Bretanio, istoricul Sozomen adaugă: «Iată în ce fel Bretanio, bărbat de un merit deosebit și care își câștigase mare renume prin curătenia moravurilor sale, a făcut zadarnice încercările lui Valens»²¹⁹.

Gândind, de bună seamă, la statornicia în credință a Sfântului Bretanio și la zelul său întru apărarea doctrinei niceene, înainte de a istorisi întâlnirea acestuia cu împăratul Valens, același Sozomen, vorbind de provinciile în care se păstra încă neștirbită Ortodoxia celor 318 Sfinți Părinți de la Niceea, arată că «toate popoarele, conduse de episcopi statornici și mărinimoși, au rămas alipite și nestrămutate în credința ce primiseră». Acest lucru, adică păstoria unui astfel de ierarh, a făcut ca «sciții să nu-și schimbe credința». Căci, în țara lor, unde metropola Tomis este un «oraș mare și prosper», deși sînt multe sate și cetăți, «episcopul conduce singur bisericile întregului neam, după un vechi obicei, care stăruie aici încă și acum»²²⁰.

Atenta cercetare a textului acesta scoate în evidență: vechimea creștinismului tomitan, înfloritoarea viață religioasă creștină din To-

Toate acestea ne-au indemnă să fixăm în anul 369 întâlnirea dintre Sfântul Bretanio și împăratul Valens și, o dată cu ea, și prima mențiune documentară sigură a unui episcop tomitan, cunoscut și după nume, cerînd ca aniversarea celor 1600 de ani scurși de la acest moment de seamă din viața Bisericii noastre să se facă în anul 1969 și nu în 1968, cum se hotărîse dintru început.

218. Pentru istorisirea celor petrecute, în 369, la Tomis, între Sfântul Bretanio și împăratul Valens, v. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία...*, VI, 21, P.G., LXVII, 1315 A. B.

219. Iată textul lui Sozomen, în care se arată situația bisericească din Sciția Mică: „Ὡς ἔοικε γὰρ, εἰ συνέβη ἀνδρείους τὰς Ἐκκλησίας ἰθύνειν, οὐ μετεβάλλοντο τῆς προτέρας δόξης τὰ πλήθη. Ἀμέλειτοι καὶ Σκυθὰς λόγος διὰ ταύτην αἰτίαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς, μείναι πίστεως... Εἰσέτι δὲ καὶ νῦν ἔθος παλαιὸν ἐνθάδε κρατεῖ, τοῦ παντὸς ἔθνους ἓνα τὰς Ἐκκλησίας ἐπισκοπεῖν...“ (*Ibidem*, col. 1344).

220. Din relatarea aceasta a lui Sozomen reiese clar că în vremea sa Biserica Sciției Mici era organizată ierarhic, fiind condusă de un singur episcop cu reședința în orașul Tomis. Același lucru îl arată și contemporanul său, istoricul Teodoret al Cirului («Καὶ Βρετανίων... πάσις δὲ τῆς Σκυθίας τὰς πόλεις ἀρχιερατικῶς ἰθύνειν πεπιστευμένος» (*Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, IV, 31, P. G., LXXXII, 1196 A), precum și o lege de pe la anul 480 emisă de împăratul Zenon („ἐκάστη πόλις ἴδιον ἐπίσκοπον ἔχτω... ἐξήρηται δὲ ἡ Τομέων Σκυθείας πόλις ὃ γὰρ ἐπισκοπος...“), (v. *Cod Just.* I, 3, 35; apud V. Pârvan, *Nuove considerazioni sul vescovato delle Scizia-Minore...*, p. 119). Titularul scaunului episcopal din Tomis «depindea direct de Bizanț, fapt ce a contribuit la întărirea legăturilor culturale între metropola Sciției și capitala imperiului» (I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 457). Pentru organizarea bisericească a Sciției Mici să se vadă, între altele: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1211; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 169 ș.u.; V. Pârvan, *Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore...*, p. 117—119; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 37.

mis și chiar din Scythia Minor la jumătatea secolului al IV-lea, buna organizare bisericească a acestei provincii — avînd o episcopie mai dinainte înființată —, respectul credincioșilor față de Sfîntul Bretanio, episcopul lor, ceea ce presupune o păstorie începută cel puțin de cîțiva ani, strădania acestuia — cu rezultate pozitive — de a păstra printre păstorii săi curata Ortodoxie niceeană, existența — în acel timp — numai a unui singur scaun episcopal pe tot întinsul provinciei Scythia Minor, precum și existența a cel puțin două bazilici (biserici) în cetatea Tomis ²²¹.

Cînd încă Sfîntul Bretanio păstorea la Tomis, în părțile nord-ducărene, ocupate atunci de goți, regele acestora, Athanaric, prin anii 370—372, a pornit o cruntă prigoană împotriva dreptcredincioșilor creștini, în timpul căreia, la 12 aprilie 372, a fost martirizat Sfîntul Sava Gotul, înecat fiind în rîul Buzău ²²². Aflînd de acest nou martir — capadocian de neam ²²³ —, prin anul 374, Sfîntul Vasile cel Mare, arhiepiscopul Cesareii Capadociei s-a adresat lui Iunius Soranus rudenian sa ²²⁴, — deci tot un capadocian —, guvernatorul (dux) provinciei Scythia Minor, rugîndu-l să-i trimită moaște de martiri ²²⁵. Rugămîntea i-a fost împlinită, trimițîndu-i-se chiar moaștele Sfîntului Sava. Acestea, mai întii, au fost strămutate εἰς τὴν Ῥωμαίαν ²²⁶, ținut, care, după unii, ar corespunde provinciei Scythia Minor ²²⁷, în a cărei metropolă își avea reședința și ducele (dux) Iunius Soranus. Aici moaștele ar fi poposit pentru scurt timp la Tomis ²²⁸ și probabil că acest lucru — precum se va vedea din cele ce urmează — a făcut ca «numele lui Bretanio să fie strîns legat» ²²⁹ de această trimitere.

Din Tomis, cu «consimțămîntul dat de sfatul clerului (prezbiteriu) (διὰ θελήματος τοῦ πρεσβυτερίου) ²³⁰ în frunte cu episcopul» — ceea ce «va aduce acestuia din urmă mulțumirea Sfîntului Vasile» ²³¹ —, moaștele Sfîntului Sava au plecat spre Cesareea Capadochiei, fiind însoțite de o scrisoare a «Bisericii lui Dumnezeu din Gothia către Biserica lui Dum-

221. V. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1241; R. Netzhhammer, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomis)...*, p. 401.

222. v. Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 216—221, unde este publicat, în grecește, «Martyrionul Sfîntului Sava Gotul».

223. v. L. Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen*, ed. II, München, 1911, p. 234.

224. Pentru rudenian lui Iunius Soranus cu Sfîntul Vasile cel Mare, v. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 418 și E. van Cauwenbergh, *op. cit.*, col. 619.

225. Sf. Vasile cel Mare, *Scrisoarea CLV către Iunius Soranus*, P.G., XXXII, 612—613.

226. v. *Actul martiric al Sfîntului Sava Gotul*, par. 8, la Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 221.

227. Cf. Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 289.

228. *Ibidem*; Joseph Mansion, *Les origines du christianisme chez les Goths*, în «*Analecta Bollandiana*», XXXIII (1914), fasc. 1, p. 14.

229. E. van Cauwenbergh, *Bretanio...*, col. 619 («le nom de Bretanio est intimement mêlé à la translation du corps de St. Sava... de Scythie en Cappadoce»).

230. v. *Actul martiric al Sfîntului Sava*, la Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 221 și p. 289.

231. Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 289.

nezeu care se găsește în Capadochia și către toate Bisericile locale ale Sfintei Biserici universale», care, scrisoare, în realitate nu-i decît actul martiric al Sfîntului²³². Mai mult, «episcopul de Tomis (= Bretanio) a alăturat și o scrisoare personală²³³, la care Sfîntul Vasile i-a răspuns prin două scrisori de mulțumire»²³⁴.

Din păcate însă corespondența prilejuită de trimiterea moaștelor Sfîntului Sava — cunoscută azi — pricinuiește oarecare greutate. Căci scrisoarea Bisericii din Gothia nu-și dezvăluie autorul, iar cele două scrisori ale Sfîntului Vasile, aci amintite, sînt adresate arhiepiscopului Ascholios al Tesalonicului, ceea ce pare cu totul nefiresc.

Despre cea dintîi unii au afirmat că este facerea «ilustrului guvernator al Scythiei», Junius Soranus²³⁵ — pomenit în text, către sfîrșit —, alții au spus că este a cunoscutului episcop arian, Ulfila al goșilor²³⁶, ori a ierarhului contemporan din Tesalonic Ascholios²³⁷, sau a preotului Sansala²³⁸, — și el pomenit în text —, sau, în sfîrșit, a unui cleric din preajma Sfîntului Bretanio²³⁹.

Alți cercetători însă — pare-se cu mai multă dreptate —, ținînd seama de grija ce acesta din urmă va fi purtat, fie chiar și din îndemnul ducelui Junius Soranus, cu prilejul trimiterii moaștelor Sfîntului Sava

232. Actul martiric al Sfîntului Sava s-a publicat de: Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 216—221 și R. Knopf — G. Krüger, *Ausgewählte Martyrnacten*, Tübingen, 1929, p. 119—121; iar în rom. de: G. Zottu, *Sfîntul Sava martir got*, în «Biserica Ortodoxă Română» VII (1883), p. 175—180; Gherasim Timuș, *Epistola Bisericii Goșiei*, în «Biserica Ortodoxă Română», XIV (1890—1891), p. 817—823; C. Erbiceanu, *Ulfila, Viața și doctrina sa*, în «Biserica Ortodoxă Română» XXII (1898—1899), p. 375—381; Dr. Ion Dinu, *Citind martiriul Sfîntului Sava-Gotul*, în «Tomis», XV (1938), nr. 9—10, p. 20—24; Același, *Contribuțiuni la cunoașterea vîldicîi Bretanion ori Vetranon*, în «Tomis», XVIII (1941) nr. 12, p. 9—13.

233. Acest lucru reiese din scrisoarea nr. CLXIV a Sfîntului Vasile cel Mare către Ascholius, arhiepiscopul Tesalonicului (P. G., XXXII, c. 633—638). Între altele, aci Sfîntul Bretanio vorbea despre capadocianul creștin Eutichie, care, trimis poate de Sfîntul Vasile, predica Evanghelia la Goși, (Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 431—432; J. Mansion, *op. cit.*, p. 8, L. Schmidt, *op. cit.*, p. 234).

234. E. van Cauwenbergh, *op. cit.*, col. 619 (Este vorba de *Scrisorile CLIX—CLXV*, pentru care, v. P. G., XXXII, 633—640. O tălmăcire românească a acestor scrisori la C. Erbiceanu, *Ulfila. Viața și doctrina sa...*, p. 381—384).

235. Cf. Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 288.

236. v. H. Böhmer-Romundt, *Ein neues Werk des Wulfila?*, în «Neue Jahrbücher für das Klassische Altertum», t. XI, 1903, p. 272—288. Mai apoi, H. Böhmer, într-un articol intitulat: «*Wulfila, Bischof der Westgoten*» și publicat în «Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche» t. XXI, 1908, p. 548—558, respinge părerea că Ulfila ar avea vreun rost în compunerea scrisorii către Sfîntul Vasile cel Mare. Socotește o astfel de susținere «eine starke Ubertreibung — o mare exagerare» (p. 556); Cf. și Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...* p. 288 și Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 431, n. 3.

237. Acest lucru l-ar fi afirmat Tillemont, (v. I. Dinu, care, în articolul: *Citind martiriul Sfîntului Sava-Gotul...*, în «Tomis», XV (1938), p. 24, citează acest fragment din opera învățatului francez: «... il y a bien de l'apparence que ce fut Ascole, célèbre archévêque de Thessalonique, qui étant en Gothie, fit cette belle lettre au nom de l'Eglise du pays...». Nu arată însă și de unde ia acest fragment.

238. Cf. Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 291; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 430—431; Petre S. Năsturel, *Les actes de Saint Sabas le Goth (BHG, 1607)*. *Histoire et archéologie*, în «Revue des études sud-est européennes». VII (1969), nr. 1, p. 179—180.

239. E. van Cauwenbergh, *Bretanio...*, col. 619.

în Asia Mică, de nivelul ridicat la care ajunsese cultura teologică în Capadochia în secolul al IV-lea din care se va fi adăpat și el, precum și de faptul că unele deslușiri ce pot fi desprinse din cuprinsul scrisorii lasă să se înțeleagă că autorul ei a fost, foarte probabil, un om luminat cu «preocupări intelectuale și de ținută îngrijit ortodoxă», un cleric cu bună pregătire teologică, un iscusit mînuitor al condeiului, care scria în «ținută și mentalitate orientala-asiatică», cunoștea bine literatura veche creștină și vorbea «ca un străin de neamul și de mediul gotic», folosindu-se de «informațiuni mai mult sau mai puțin directe»²⁴⁰, conchid că autorul scrisorii în cauză — recte al Martiriului Sfîntului Sava —, «nu poate să fie decît episcopul tomitan de sub oblăduirea politică și administrativă a ducelui Junius Soranus și anume: Vetranion ori Bretanion»²⁴¹.

În acest caz, scrisoarea aceasta este una din «operele scrise, rămase și ajunse pînă la noi, aparținînd primului vlădică tomitan istoric și celui mai convins ortodox dintre primii episcopi de pe malurile mării dobrogene»²⁴².

Din toate părerile emise pînă acum cu privire la paternitatea scrisorii-martirologiu, despre care ne este acum cuvînul, pe aceasta din urmă — cu rezerva cerută în asemenea cazuri — o socotim cea mai aproape de adevăr.

Cam la fel stau lucrurile și cu cele două scrisori de mulțumire pe care Sfîntul Vasile cel Mare le-a trimis din Cezareea după primirea moaștelor Sfîntului Sava, scrisori care sînt adresate arhiepiscopului Ascholios al Tesalonicului²⁴³, și el un capadocian. Cu toate că tradiția manuscrisă a acestor scrisori este favorabilă prezenței arhiepiscopului Ascholios în fruntea scrisorilor, totuși acest lucru a părut și pare multora nefiresc. De aceea unii au socotit că scrisorile au fost adresate ducelui Junius Soranus²⁴⁴, sau episcopului got Ulfila²⁴⁵. Termenul de θεοσεβής cu care arhiepiscopul Cezareii califică pe adresant, arată însă că aici nu poate fi vorba de un laic cum era ducele provinciei Scythia Minor, ci de un episcop²⁴⁶. În același timp episcopul Ulfila, din pricina

240. v. Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 291; I. Dînu, *Citind martiriul Sfîntului Sava Gotul*, p. 24; Același, *Contribuțiuni la cunoașterea vlădicăi Bretanion ori Vetranion...*, p. 13—18.

241. I. Dînu, *Contribuțiuni la cunoașterea vlădicăi Bretanion ori Vetranion...*, p. 15, v. și Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 288—289; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 432; Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1241.

242. I. Dînu, *Contribuțiuni la cunoașterea vlădicăi Bretanion ori Vetranion...*, p. 15.

243. v. supra, nota 234. Pr. Ioan Coman crede că adresantul de aci, adică arhiepiscopul Ascholios al Tesalonicului este cel adevărat și că nu sînt «motive» ca el să fie înlocuit cu Bretanio, «cum face J. Zeiller» (v. «Aria misionară» a Sfîntului Niceta de Remesiana..., p. 351, n. 4). Mai apoi însă, C. Sa e mai puțin pornit împotriva ipotezei lui Zeiller, care recomandă a se schimba adresantul acestor scrisori, arhiepiscopul Ascholios (v. *Contribuția scriitorilor patristici din Scythia Minor-Dobrogea...*, p. 11).

244. Cf. Hip. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie...*, p. 268; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 431.

245. H. Böhmer-Romundt, *Ein neues Werk des Wulfila?...*, p. 275.

246. v. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 431.

unoscutelor sale convingeri ariene, era în imposibilitate să stea în legătură cu Sfântul Vasile cel Mare, și de aceea și el trebuie scos din discuție, cum, de altfel, a și fost scos²⁴⁷.

În schimb, pe temeiul unor criterii interne și al unor afirmații făcute în cuprinsul scrisorilor, s-a putut conchide că în ceea ce privește adresantul lor «nu rămâne decât o soluție posibilă: episcopul care, în înțelegere cu ducele Scythiei, a trimis coliturghisitorului său din Cezareea moaștele, pe care acesta le ceruse și care la urmă a primit mulțumirile acestuia Sfântului Vasile cel Mare), nu este altul decât episcopul provinciei al cărei comandant militar era Iunius Soranus, — episcopul de Tomis, Sfântul Bretanio sau Vetranio»²⁴⁸.

Iată deci, cum unii cercetători competenți au rezolvat și această a doua greutate — pricinuită de corespondența prilejuită de strămutarea moaștelor Sfântului Sava în Capadochia — tot în favoarea Sfântului Bretanio, făcând astfel să se lămurească și mai mult rostul său în această trimitere de moaște.

Corespondența aceasta, schimbată între Tomis și Cezareea Capadochiei, respectiv între Sfinții Bretanio și Vasile cel Mare, dezvăluie, pe de o parte, legăturile dintre acești doi ierarhi, apărători hotărâți ai Ortodoxiei niceene, iar pe de alta vedește cultura deosebit de aleasă și darul scriitoricesc al celui dintii.

Sfântul Bretanio s-a mutat către Domnul înainte de anul 381, căci la Sinodul al II-lea Ecumenic adunat în acest an la Constantinopol Episcopia Tomisului era prezentă printr-un alt titular, Gerontius²⁴⁹.

Pentru dârzenia cu care a apărat credința ortodoxă și pentru sfințenia vieții sale, episcopul Bretanio a fost rînduit în ceata sfinților, făcîndu-se pomenirea lui la 25 ianuarie²⁵⁰, ziua în care, desigur, și-a încheiat pămîntesca-i viață²⁵¹.

247. G. Pfeilschifter, *Kein neues Werk des Wulfilas*, în *Festgabe Alois Knöpfler Gewilmet*, München, 1907, p. 210. Insuși H. Böhmer-Romundt a renunțat la părerea că Ulfila este autorul scrisorii Bisericii Goției către Sfântul Vasile cel Mare și totodată, adresant al scrisorilor acestuia (v. supra, nota 236). Mai nou pentru Ulfila, să se vadă: Karl Kurt Klein, *Gotenprimas Wulfila als Bischof und Missionar*, în *Geschichtswirklichkeit und Glaubensbewahrung. Festschrift für Bischof D. Dr. h.c. Friedrich Müller*, Stuttgart (1967), p. 84—107.

248. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 431; G. Pfeilschifter, *op. cit.*, p. 210; J. Manson, *Les origines du christianisme chez les Gots...*, p. 13—15, 19. Cu privire la adresantul epistolelor CLXIV și CLXV ale Marelui Vasile, Lud. Schmidt crede că ele «sind nicht an Ascholiis von Thessalonike, wie überliefert, sondern an den (ebenfalls aus Kappadokien stammenden) Bischof Vetranio von Skythien (Sitz Tomis) nach Eintreffen der Reliquien gerichtet» (v. *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung...*, p. 231, n. 4). 249. v. *infra*, p. 1008.

250. S. d. «25 ianuarie: Tomis in Scythia Sti. Bretannionis episcopi, qui mira sanctitate et zelo catholice, Fidei sub Valente imperatore ariano cui fortiter restitit, in Ecclesia floruit» (Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, col. 1213, (după *Martyrologium romanum*).

251. În afară de bibliografia citată mai sus în legătură cu Sfântul Bretanio, să se vadă și: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1213. Gams, *Series episcoporum...*, p. 420; Les Petits Bollandistes, *Vies des Saints*, I, p. 599, 613. R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 12—14; Același, *Creștinătatea în vechea Tomi...*, p. 13 ș.u.; Același, *Dem Schwarzen Meer entlang. Eine Sommerfahrt durch alle Kulturstätten*, Bukarest, 1908, p. 14—15; Același, *Die christlichen Altertümer...*, p. 26—38; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomi)...*, p. 400—401; Același, *Aus Rumänien. Streifzüge durch das Land und seine Geschichte*, I, Einsiedeln, f.a., p. 252;

Mai mult ca sigur că urmașul Sfintului Bretanio pe scaunul episcopal din Tomis a fost *Gerontius* sau *Terentius*, care, în anul 381, a participat la Sinodul al II-lea Ecumenic din Constantinopol, în ale cărui acte semnează așa : «*Gerontius Tomensis*»²⁵². După Sinod, potrivit unei hotărâri a împăratului Teodosie (379—395), în fiecare provincie a imperiului, episcopii mai de seamă aveau îndatorirea să vegheze la păstrarea curatei Ortodoxii. În acest scop legea teodosiană cerea ca episcopii orașelor din Tracia și Scythia Minor să stea în comuniune cu episcopii *Terentius* din Tomis și *Martyrius* al Marcianopolei²⁵³.

Nu se știe cât timp după sinod *Gerontius* a mai condus Biserica Scythiei. Păstoria lui încetase deja în anul 392, căci acum Episcopia Tomisului avea un alt episcop, pe *Sfintul Teotim*.

După mărturia lui Nichifor Callist (secolul al XIV-lea) acesta era *scit*²⁵⁴ de neam²⁵⁵, (σκόθης μὲν καὶ βάρβαρος ἄνθρωπος), nume ce în provincia Scythia Minor de atunci pare mai degrabă să indice pe un scito-dac²⁵⁶. În acest caz, el a putut fi un autohton, un localnic. Face parte din generația Sfintului Ioan Gură de Aur, cu care, de altfel, a și fost în strinse legături de prietenie.

Nu se știe nici când s-a născut și nici când a murit. Pentru prima dată este amintit în anul 392, când Fericitul Ieronim († 420), trecându-l printre scriitorii veacului al IV-lea, scria despre el în istoria sa literară : «*Theotimus, Scythiae Tomorum episcopus, in morem dialogorum et veteris eloquentiae brevis comaticosque tractatus edidit. Audio eum et*

Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1241. Dr. Nic. Lupu, *Mucenții și sfinții părinți din țările noastre...*, p. 391—392; Ion Dinu, *Tomis și Durostor*, p. XIX—XX, R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 312 ș.u.; Wilh. Ensslin, *Vetranio* art. în Pauly-Wissowa, *Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung, 2-e Reihe, VI-er. Halbband, Stuttgart, 1958, col. 1840, n. 3; I. I. Georgescu, *Viața creștină în vechiul Tomis...*, p. 21—22; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 457.

252. *Mansi*, III, col. 572; (aci: *Gerontius*); VI, col. 1181 (*Terentius*); *Conciliorum collectio Regia Maxima...*, ed. P. I. Hardouin, I, Paris, 1715, col. 818 (*Gerontius*) : *Codex Theodosianus*, XVI, I, 3, ed. G. Hainel, col. 1478 (*Terentius*).

Pentru episcopul *Gerontius*, să se vadă și: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1213; Gams, *Series episcoporum*, p. 420; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 172, 337—338; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 322; W. Ensslin, *Terentius*, în Pauly-Wissowa, *Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung, 2-e, Reihe, V-er Band Stuttgart, 1934, col. 587; N. Iorga, *Istoria Românilor*, II, București, p. 99, R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 39, R. Janin, *La hiérarchie ecclésiastique dans le diocèse de Thrace*, în «*Revue des Etudes Byzantines*», XVII, 1959, p. 136—149, N. Q. King, *The 150 Holy Fathers of the Council of Constantinople 381 A. D.*, în «*Studia Patristica*», I, Berlin, 1957, p. 639; Pr. Ioan Rămureanu, *Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol (381)*, în «*Studii Teologice*», XXI (1969), nr. 5—6, p. 351.

253. v. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VII, 9, ed. J. Bidez, Berlin, 1960, p. 312.

254. Nichifor Callist, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, XII, 45, P.G., CXLVI, 908. Vezi și Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1243; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 40.

255. Unii însă îl socotesc grec de neam (v. Pr. Gh. I. Moiescu, *Sfântul Trei Ierarhi în Biserica românească*, în «*Ortodoxia*», XII (1960), nr. 1, p. 11, n. 29), iar alții got (v. G. Waitz, *Ober das Leben und die Lehre des Ulfila*, Hannover 1840, p. 56).

256. Unii cercetători fac apropiere între descrierea pe care istoricul Sozomen o face părului (κομήτης — coma) lui *Teotim* și clasa oamenilor de rînd a dacilor: comati—pletoși (v. Pr. Ioan Coman, *Insemnări asupra lui Teotim de Tomis*, în «*Glasul Bisericii*», XVI (1957), n. 1, p. 46), cu intenția, desigur, de a întări și mai mult presupunerea privind originea geto-dacă a acestuia.

alia scribere» (= Teotim episcopul de Tomis în Scitia a publicat în formă de dialog și în stilul vechii elocințe opere scurte și comatice²⁵⁷. Aud că mai scrie și altele)²⁵⁸. În acest an, 392, deci el era deja episcop, ceea ce arată că păstoria sa începuse de mai înainte. În același timp, mărturia Fericitului Ieronim înlesnește presupunerea că atunci Teotim era «un om în floarea vârstei», sau poate chiar «în pragul bătrâneții»²⁵⁹.

Scriitorii bisericești, apropiați de timpul său, afirmă că avea o aleasă cultură, fiind «crescut în filozofie» (ἀνὴρ ἐν φιλοσοφίᾳ τραφεύς)²⁶⁰, de unde apelativul de «filozof» cu care este, îndeobște, cunoscut. Și-a însușit, desigur, adinca-i cultură, între greci scriind apoi în limba lor. Alții însă «bănuiesc», că, în cele ale filozofiei, el a fost ucenicul lui Ulfila, cunoscutul episcop al goților²⁶¹.

Se presupune că de timpuriu a intrat în minăstire, poate chiar în vreuna din cele ce, în acele vremi, existau în Scythia Minor²⁶². După unii știința filozofiei, în care Sfântul Teotim, după mărturia lui Sozomen, «coetanul» său, fusese crescut, n-ar fi altceva decât «învățătura și viața monahală» (monastica philosophia)²⁶³, pe care o adîncea și, respectiv, o trăia.

S-a purtat tot timpul cu plete (κομήτη — comam), păstrindu-și astfel — din acest punct de vedere — înfățișarea pe care o avusese atunci cînd a început să se ocupe cu filozofia²⁶⁴. A fost întotdeauna de o cumpătare exemplară, înfrînîndu-se de la mîncare și băutură. N-avea oră fixă pentru masă, ci mîncea și bea numai atunci cînd simțea că îi este foame sau sete. «Căci ca un filozof ce era — adaugă Sozomen — s-a supus acestor necesități ale firii numai de nevoie și nu din plăcere»²⁶⁵.

Desigur că un astfel de trai l-a impus în fața credincioșilor din Scythia Minor «ca pe o figură proeminentă a monahismului scito-dacic», și cînd s-a văduvit scaunul episcopal din străvechea cetate Tomis, aceștia l-au ales pe el în fruntea episcopiei de aici și, în același timp, și a «Bisericii a toată Scitia». Cînd se va fi petrecut aceasta, nu se știe. Desigur, repetăm, cîndva înainte de anul 392, căci acum Fericitul Iero-

257. *Comatic*. Acest cuvînt, luat după limba elină, nu se găsește în scrierile autorilor latini înalte de Hieronymus. Adjectivul acesta are înțelesul: prescurtat, prin urmare: commaticus tractus = epitome» (I. N. Dianu, *Eusebii Hieronymi, Die viris illustribus, liber*, București, 1919, p. 203, nota).

258. Eusebius Hieronymus, *De viris illustribus*, 131, P.L., XXIII, 753-756.

259. Pr. Ioan G. Coman, *Însemnări asupra lui Teotim de Tomis...*, p. 46.

260. Sozomen, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VII, 23, P.G., LXVII, 1500.

261. G. Waitz, *op. cit.*, p. 56; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 71, n. 342.

262. v. supra, p. 991.

263. V. tălmăcirea latinească a Istoriei bisericești a lui Sozomen, P.G., LXVII, 1499 B. Pr. Ioan G. Coman, *Însemnări asupra lui Teotim de Tomis...*, p. 46.

264. „Φασὶ δὲ κομήτην αὐτὸν διαμεῖναι καθ' ὄσχημα φιλοσοφεῖν ἀρξάμενος ἐπετήδευσε“ (Sozomen, *op. cit.*, VII, 26, col. 1500 C.).

265. „Φιλοσόφου γὰρ ἦν, οἶμαι, καὶ τούτοις πρὸς χρεῖαν, οὐ διὰ ραστώνην εἶχεν“ (*Ibidem*).

nim, cum s-a văzut, putea să vorbească de : «Theotimus, Scythiae Tomorum. episcopus».

În timpul păstoriei sale, la Dunărea de jos își fac apariția hunii, «cei mai sălbatici» dintre migratori, care adesea au trecut în Scythia Minor, ajungând chiar pînă în împrejurimile Tomisului. De prezența lor aici se leagă și parte din activitatea de episcop a Sfîntului Teotim. Căci în momentele de groază pe care acești barbari, «sălbatici de la natură» le-au pricinuit populației băștinașe, el a fost de mare ajutor păstoriiților săi. Istoricii bisericești Sozomen și Nichifor Callist arată că el a știut să îmblînzească și să abată de la jaf pe huni, oferindu-le ospețe și hărăzindu-le daruri.

În afară de aceasta, episcopul «filozof» s-a impus în fața năvălitorilor prin evlavia vieții, prin virtuțile sale și chiar prin unele fapte miraculoase. Pentru toate acestea, el era respectat și stimat nu numai de păstoriiții săi, ci și de «hunii barbari de la Istru», care-l numeau «zeul romanilor» (θεός Ῥωμαίων). Aceiași istorici relatează cum o dată sfîntul, prin rugăciunile sale, s-a apărut pe sine și pe însoțitorii săi de furia unei cete de hūni și cum, altă dată, a adus în stare firească mîna unui hun, care voia să-l prindă cu un laț. Acesta, văzînd că Sfîntul Teotim le face daruri și-i ospătează, a socotit că-i și bogat și s-a hotărît să-l prindă. La o întîlnire avută cu el, spre a-l trage la sine și la ai săi, a vrut să arunce asupra lui un laț, dar mîna lui cea dreaptă ridicată în acest scop a rămas spînzurată în aer, ca și cînd ar fi fost prinsă de niște lanțuri nevăzute. După aceasta, la cererea celorlalți huni aflați de față, sfîntul, rugîndu-se, a făcut ca mîna barbarului să fie eliberată din prînsoarea unor asemenea lanțuri nevăzute²⁶⁶.

Sfîntul Teotim a săvîrșit printre huni nu numai astfel de fapte miraculoase, ci și misionarism, căutînd să-i cîștige pentru Hristos²⁶⁷. În

266. Aceste fapte petrecute între sfîntul Teotim și huni, precum și legăturile lui cu aceștia sînt istorisite în Istoriile bisericești ale lui Sozomen (c. VII, cap. 26, P.G. LXVII, col. 1500) și Nichifor Callist, C. XII, cap. 45, P.G., CXLVI, col. 908—909).

267. După unii cercetători, (v. Pr. G. I. Moiescu, *op. cit.*, p. 12), Fericitul Ieronim, contemporanul Sfîntului Teotim în scrisoarea CVII «*Ad Laetam*», făcea poate aluzie la succesele misionare ale acestuia printre barbarii de la Dunărea de Jos, cînd scria că : «Hunii discut Psalterium, Scythiae frigora fervent calore fidei» — «Hunii învață Psaltirea, (iar) frigidurile Scitiei se încălzesc de căldura credinței» (Eus. Hieronymus, *Epistolae...*, CVII (b), *Ad Laetam*, P.L., XXII, 870).

Pentru activitatea misionară a Sfîntului Teotim printre goți și huni, v. și Pr. Ioan G. Coman, *Contribuția scriitorilor patristici din Scythia Minor-Dobrogea...*, p. 12. În această «mare companie misionară a orientului ortodox în părțile noastre» se integrează și activitatea misionară a Sfîntului Niceta de Remesiana, care, după unii cercetători — sprijiniți pe versul 194 din *Carmen XVII* al Sfîntului Paulin de Nola —, prin ultimii ani ai secolului al IV-lea — ar fi ajuns chiar pînă la Tomis, intrînd poate în legătură cu Sfîntul Teotim, căci «prestigiul deosebit» al acestuia «n-a putut rămîne fără ecou într-un suflet vibrant ca acela al lui Niceta» (v. Pr. Ioan G. Coman, «*Artă misionară a Sfîntului Niceta de Remesiana...*, passim). Alți cercetători însă resping această părere și afirmă că aria misionară a Sfîntului Niceta nu s-a întins pînă la Tomis. După aceștia în versul Sfîntului Paulin, aci amîntit, n-ar fi vorba de Tomis, ci de orașul Stobi din nordul Macedoniei, prin care mai sigur a putut trece Sfîntul Niceta în anul 398 cînd se întorcea de

această lucrare el a fost ajutat și de Sfântul Ioan Gură de Aur, patriarhul Constantinopolului, care, poate la cererea sa, pe la anul 399, trimitea misionari pentru «nomazii sciți de la Istru»²⁶⁸, prin care «în primul rînd trebuie să-i înțelegem tot pe huni».

Vlădica Teotim nu numai că a «secondat încercările»²⁶⁹, patriarhului ecumenic Ioan Gură de Aur de a converti pe huni, dar a fost pentru acesta și un sincer și devotat prieten. Nu se cunoaște cînd și cum a început prietenia dintre ei. Poate că primul, datorită poziției canonice a eparhiei sale față de «Marea Biserică a lui Hristos», cerceta, în anumite situații, capitala imperiului unde era sediul acesteia. Întîlnirile ce va fi avut, în acele prilejuri, cu căpetenia sa ierarhică, precum și adîncă și aleasa cultură a amîndurora, vor fi contribuit, poate, la cimentarea acestei prietenii. Din șirul acestor întîlniri, filele istoriei pomenesc mai cu seamă două.

În anul 400, Sfântul Teotim, aflîndu-se în Constantinopol, a luat parte la un sinod de episcopi, prezidat de însuși prietenul său, în care s-au judecat abaterile episcopului Antonin din Efes, căruia i se aduceau șapte capete de acuzație, între care și simonia²⁷⁰.

În anul 403 Sfântul Teotim se afla iarăși în capitală și cu mult curaj și competență a apărut pe marele patriarh ecumenic împotriva intrigilor țesute asupra lui de patriarhul Teofil al Alexandriei (385—412). Cînd bătrînul episcop din Salamina Ciprului, Epifanie (373—403), la îndemnul lui Teofil, a venit în Constantinopol să mustre pe ierarhul cel cu gura de aur pentru închipuite idei origeniste și să obțină din partea unor episcopi, aflați aici, condamnarea cărților lui Origen (cca 183—253), schitanul Teotim, apărînd cu vehemență și pe unul și pe altul din aceștia doi, i-a stat împotriva, spunîndu-i răspicat: «Eu, Epifanie, nu vreau să necinstesc pe acela care a adormit de mult²⁷¹ în chip frumos²⁷², și nu îndrăznesc să șăvirșesc o blasfemie, condamnînd lucruri pe care cei dinaintea noastră nu le-au înlăturat, mai ales că știu că în cărțile lui Origen nu se află nici o învățătură rea»²⁷³. Citind apoi

la prietenul său, episcopul Paulin din Nola Campaniei-Italia (v. D. M. Pippidi, *Niceta din Remesiana și originile creștinismului daco-roman...*, passim, cf. și Același, *Arie misionară și onestitate istorică*, în «Studii și cercetări de istorie veche», I (1950), nr. 1, p. 227—279).

268. Teodoret al Cirului, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, V, 31 P.G., LXXXII, 1257 (, τῶν νομάδων Σκυθῶν παρὰ τὸν Ἴστρον).

Pentru misiunea lui transdanubiană, v. și: Jacques Zeiller, *L'expansion du christianisme dans la péninsule des Balkans du I-er au V-e siècle...*, p. 79, 81; Pr. Ioan G. Coman, «Aria misionară a Sfîntului Niceta de Remesiana...», p. 317 și Același, *Insemnări asupra lui Teotim de Tomis...*, p. 47.

269. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 547—548.

270. Palladie episcopul Helenopolei, biograful Sfîntului Ioan Gură de Aur, amintind acest fapt, în șirul episcopilor prezenți la sinod, înserează și pe cel din Sciția, Teotim (, τε ἀπὸ Σκυθίας Θεοτίμου λέγω), Διελόγος Ἱστορικὸς... περὶ βιοῦ καὶ πολιτείας τοῦ μακαρίου Ἰωάννου... τοῦ Χρυσόστομου, în P.G. XLVII, 47; v. și *Vita S. Ioannis Chrysostomi...*, P.G., XLVII, 179; Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1243; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 41—42.

271. Decl în o atare situație, nu se mai poate apăra.

272. Adică în credință și împăcat cu Biserica; poate o «aluzie la moartea martirică a lui Origen», cum se pare, pe drept, socotesc unii.

273. Socrates, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, VI, 12, P.G., LXVII, 701; Sozomen, *op. cit.*, VII, 26—27, col. 1500—1501).

dintr-o carte a lui Origen, a arătat învățăturile bisericești ale acestuia și, la sfârșit, a adăugat: «Cei ce osîndesc aceste lucruri, uită că insultă chiar acele lucruri despre care tratează aceste cărți»²⁷⁴.

Aceste argumente, «destul de puternice la prima vedere», n-au putut înfringe pornirea partidei adverse care se bucura și de sprijinul împărătesei Eudoxia. Căci Sfântul Ioan Gură de Aur curînd a fost trimis în surghiun, fiind astfel silit să-și părăsească patriarhicescul scaun. Ele însă au avut darul să facă pe Epifanie să se gîndească adînc la atitudinea sa, încredințîndu-se pînă la sfârșit că ea nu-i cea dreaptă. Chiar și numai cu acest «minim» rezultat, pentru noi felul cum istoriografia vremii a prins atitudinea dîrză a vlădicăi Teotim are și un alt aspect. În paginile acesteia, dintre toți episcopii ce vor fi stat împotriva Sfîntului Epifanie, este pomenit numai Teotim, iar «cuvintele lui sînt prezentate textual», ceea ce «subliniază prestigiul deosebit de care se bucura episcopul tomitan în cercurile teologice și bisericești bizantine din anul 403»²⁷⁵.

Cît timp va mai fi zăbovit Sfîntul Teotim, de astă dată, în Constantinopol și dacă mai apoi va mai fi venit cîndva în capitala imperiului, nu se știe. De asemenea, din lipsă de izvoare, nu se poate ști iarăși ce va mai fi făcut după anul 403 și nici cît va mai fi păstorit în scaunul episcopal din Tomis.

Vlădica Teotim a avut și preocupări literare: Fericitul Ieronim, cum s-a văzut, vorbește foarte pe scurt despre acestea²⁷⁶. El cultiva dialogul, care «era o veche tradiție literară clasică grecó-latină, trecută și în creștinism». A scris omilii «în stilul vechii arte oratorice» și s-a folosit de limba greacă. Prin aceasta, pe de o parte, el «alimenta evlavia credincioșilor săi de limbă greacă», iar pe de alta «destina producțiile sale literare unor cercuri mai largi de cititori, dincolo de hotarele eparhiei sale, în lumea cultă și pretențioasă a teologiei orientale». Nu este exclus însă, ca în «misiunea internă și în cea de la marginile eparhiei sale» — căreia i-a închinat parte din activitatea sa — el să se fi «folosit și de limbile autohtone: geta, scita, gotica și latina».

Din lucrarea Sfîntului Ioan Damaschin († 749) *Ἱερά Παράλληλα-Paralele Sfinte*²⁷⁷, care păstrează scurte fragmente din opera literară a Sfîntului Teotim, reiese că acesta, între altele, a scris omilii, dintre care una era la textul din Matei V, 23: «Cînd va fi să aduci darul tău la altar...»²⁷⁸, și că «era preocupat de probleme morale și mai ales de rîvna după desăvîrșirea călugărească»²⁷⁹.

274. v. nota precedentă. În legătură cu aceste argumente ale sfîntului Teotim pentru apărarea cărților lui Origen și, implicit, și a Sfîntului Ioan Gură de Aur, precum și pentru relațiile sale cu «origenismul», să se vadă, Pr. Ioan G. Coman, *Insemnări asupra lui Teotim de Tomis...*, p. 47—48. 275. *Ibidem*, p. 48. 276. v. supra, p. 1008—1009.

277. v. pentru ea: P.G., XCVI, unde în col. 211 A, 320 D, 364 AB, 520 B, 525 A și 533 D, sînt inserate fragmente din opera scrisă a Sfîntului Teotim.

278. v. Pr. Ioan G. Coman, *Insemnări asupra lui Teotim de Tomis...*, p. 49.

279. Aceste «considerente» și informații asupra operei literare a Sfîntului Teotim, le-am imprumutat de la Pr. Ioan G. Coman (*Insemnări asupra lui Teotim de Tomis...*, p. 48—50), care

Deocamdată, atât se poate înfățișa cititorului cu privire la viața și faptele episcopului Teotim din Tomis, una din gloriile străvechii noastre culturi, pe care biserica, pentru curățenia și evlavia vieții, pentru traiul și faptele sale deosebite, pentru cultura sa, cu nimic mai prejos de cea a prietenului său Ioan Gură de Aur și cea a marilor capadocieni ai vremii, pentru zelul său în răspîndirea cuvîntului Evangheliei lui Hristos printre goți și huni, mai ales, și pentru înflăcărata sa rîvnă întru apărarea dreptei învățături creștine, l-a așezat în rîndul sfinților²⁸⁰, făcînd pomenirea lui în ziua de 20 aprilie, poate ziua în care și-a plătit obșteasca datorie²⁸¹. Cînd se va fi întîmplat aceasta însă, nu se cunoaște.

După Sfîntul Teotim, în șirul episcopilor de Tomis istoria pune înainte numele lui *Timotei*, despre care însă nu se poate spune dacă'ii este sau nu și urmaș imediat. Acesta este pomenit în legătură cu lucrările Sinodului al III-lea Ecumenic de la Efes din anul 431, la care a fost condamnată învățătura greșită a lui Nestorie²⁸², și la care împăratul Teodosie al II-lea (408—450) l-a poftit și pe el ca pe unul ce în Tomis, metropola lui pontică, păstora peste o eparhie «care se bucura de un trecut atât de însemnat și număra atîția episcopi sfinți și învățați»²⁸³.

Înainte de sărbătoarea Rusaliilor din anul 431 — dată la care împăratul hotărîse adunarea sinodului — vlădica Timotei a plecat din Tomis spre Efes. Ajuns acolo mai înainte de a se deschide sinodul, el va fi cercetat mormîntul Sfîntului Ioan Evanghelistul, locurile călcate de Sfîntul Apostol Pavel, ruinile uneia din cele șapte minuni ale lumii,

vorbește și despre legăturile pe care acest episcop de Tomis le-a putut avea și cu Sfîntul Ioan Casian — și el un «schitan» — ca și cu alți mari monahi «contemplativi» ai timpului său.

280. În *Martyrologiul roman* stă scris: «Tomis in Scythia S. Theotimi episcopi, quem ob insignem ejus sanctitatem et miracula etiam infideles et barbari venerati sunt» (Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1214).

281. Pentru episcopul Teotim de Tomis, să se mai vadă: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1213—1214; Gams, *Series episcoporum...*, p. 420; C. Erbiceanu, *Ulfila, Viața și doctrina sa...*, p. 373—374; Les Petits Bollandistes, *Vies des Saints*, t. IV, p. 528, 550; Dr. Nic. Lupu, *op. cit.*, p. 392; Ec. Gh. Rădulescu, *Starea religioasă a Dobrogei în decursul vremurilor*, București, 1904, p. 77—79; Otto Bardenhewer, *Geschichte der altkirchlichen Litteratur*, III-er, Bd., Freiburg im Breisgau, 1912, p. 605; R. Netzhammer, *Das alichristliche Tomi...*, p. 22—26; Același, *Creștinătatea în vechea Tomi...*, p. 25—30; Același, *Die christlichen Altertümer der Dobrogea*, Bukarest, 1906, p. 12; Același, *Die christlichen Altertümer...*, p. 39—44; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomis)...*, p. 402—403; Fritz Geyer, *Theotimos*, in Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung, Zweite Reihe, V-er Band, Stuttgart, 1904, col. 2255, nr. 8, Ion Dinu, *Tomis și Durostor*, p. XXIII—XXV; Iosif E. Naghiu, *Teotim, episcop de Tomis*, în «Revista istorică», XXXI (1945), p. 167—169; Pr. Gh. I. Moisescu, *op. cit.*, p. 11—14.

282. Nestorie, fost patriarh de Constantinopol (428—431), învăța că în persoana lui Iisus Hristos trebuie să se despartă firea omenească de cea dumnezeiască, că nu se cade a se uni cele două firi în una și aceeași persoană a Mîntuitorului, că Fecioara Maria nu poate fi Născătoare de Dumnezeu, ci cel mult Născătoare de Hristos și că nu poate fi «vorba decît de patimile și moartea persoanei omenești a lui Hristos», iar în împărtaşanie «numai de mîncarea unui trup și a unui singe omenesc». Erezia sa, numită după sine «nestorianism», a fost susținută de reprezentanții Bisericii din Antiohia și combătută mai ales de cei ai Bisericii din Alexandria (v. Euseviu Popovici, *Istoria bisericească universală...*, II, p. 130—131).

283. R. Netzhammer, *Efesul și Tomis. Cu prilejul celui al 15-lea centenar al Sinodului Ecumenic din Efes*, tîlmăcire din nemțește de Gala Galaction, în «Convorbiri literare», 64, 1931, p. 301.

templul Artemisei, mărețul teatru și alte frumuseți ale orașului²⁸⁴. Întrucât, la data fixată pentru începerea lucrărilor sinodului, patriarhul Ioan al Antiohiei (? — 442) și episcopii săi — susținători ai lui Nestorie — nu sosiseră încă, patriarhul Chiril al Alexandriei (412—444) — în «acele vremi un apărător eroic al Ortodoxiei» — a cerut deschiderea lor, căci trecuseră trei săptămâni. Pe dată însă i-au stat împotriva 68 de episcopi în frunte cu episcopul Teodoret al Cirului († 458), care cereau ca patriarhul Antiohiei să mai fie așteptat timp de patru zile²⁸⁵. În acest sens ei și trimit alexandrinului Chiril o «contestatio directa», pe care o semnează cu toții. Între acești 68 de ierarhi era și Timotei din Tomis, al cărui nume ocupă locul al cincisprezecelea din șirul episcopilor semnatari²⁸⁶.

Sfântul Chiril n-a primit propunerea lor, și la 22 iunie 431, într-una din bisericile Efesului, închinată Maicii Domnului, a deschis lucrările sinodului. Chiar de la început, episcopul de Tomis, pe care semnătura pusă pe «contestatia», aci amintită l-ar arăta ca pe unul ce ar fi înclinat să susțină învățătura lui Nestorie, a trecut de partea majorității ortodoxe. În acest fel el s-a menținut pe linia apărătorilor învățaturii adevărate, așa cum pînă atunci se dovediseră toți înaintașii lui șezători pe scaunul episcopal din Tomis. Acest lucru nu l-au făcut și ceilalți doi vecini ai săi, episcopii Iacob din Durostorum și Dorotei din Marcianopolis, și ei semnatari ai «contestatiei», ci aceștia au stăruit în atitudinea lor eretică.

Întru dovedirea ținutei sale ortodoxe, episcopul Timotei și-a pus semnătura pe sentința de condamnare a lui Nestorie, care a fost întocmită, citită și subscrisă chiar în prima ședință a sinodului. În șirul semnatarilor, la al 170-lea loc, el a subscris așa : „Τιμόθεος ἐπίσκοπος ἐπαρχίας Σκύθων ὑπέγραψα ἀποφυνάμενος καὶ τὰ ἑξῆς“²⁸⁷.

În această atitudine demnă și ortodoxă, s-a păstrat pînă la închiderea lucrărilor sinodului, precum și după aceea. Toamna, după ce împăratul Teodosie al II-lea a aprobat hotărârile luate la Efes, vlădica Timotei s-a întors la Tomis, unde, între altele, a continuat, se pare, activitatea misionară a înaintașilor. Unul dintre proaspeții săi «născuți în Hristos» a ținut să-și arate recunoștința față de el²⁸⁸, închinîndu-i un

284. *Ibidem*, p. 302—303.

285. *Ibidem*, p. 304

286. Șirul semnatarilor începe cu Tranquillinus episcopul din Antiohia Pisdidel. Timotei din Tomis semnează astfel: «Thimotheus episcopus a Scythia subscripsi» (pe margine e adăugat: «Sive Tomorum in Scythia») (*Concilorum collectio Regia Maxima*, ed. J. Hardouin, I, col. 1350, 1351). Între semnatari se află și episcopii Dorotei al Marcianopolei (al 12-lea, *Ibidem*, col. 1350) și Iacob de Durostor (al 23-lea, *Ibidem*, col. 1351); ambii rămași pînă la urmă «nestorienii».

287. *Concilorum collectio...*, ed. J. Hardouin, I, col. 1429, 1432. În versiunea latină de aci semnătura vlădicăi Timotei este așa: «Timotheus episcopus Tomitanus provinciae Scythiae decernens subscripsi etc.» (*Ibidem*, col. 1430, 1431; *Mansi*, IV, col. 1223, 1224). Sentința de condamnare a lui Nestorie — Ἀπόφασις ἐξενεχθεῖσα κατὰ Νεστορίου, καθαιρούσα αὐτὸν (*Ibidem*, col. 1421—1432) — este semnată de 198 episcopi.

288. Că «fericitul Timothei» din inscripția altarului de față este una și aceeași persoană cu episcopul Timotei, socotește Jacques Zeiller (v. *Anciens monuments chrétiens des provinces danubiennes de l'empire romain...*, p. 416).

altar, pe care l-a ridicat la Tomis și pe a cărui placă a încrustat următoarea inscripție grecească: „Τῷ μακαρίῳ Τιμοθέῳ παρὰ Δινίου νεοφωτιστοῦ Ἐγναζουῆλ“ (= Fericitului Timotei, din partea lui Dinias, foarte de curînd luminat (botezat) Enmanuil) ²⁸⁹.

Nu se cunoaște cum și cînd s-a sfîrșit păstoria sa ²⁹⁰.

Foarte probabil, urmașul său în scaunul episcopal a fost episcopul Ioan, care a păstorit înainte de anul 448 și care a luat parte activă la discuțiile teologice ale vremii ²⁹¹. Din această pricină a și stat, se pare, mai mult în Constantinopol. A fost un ierarh învățat. Marius Mercator († p. 451), scriitor latin trăitor pe vremea sa în Constantinopol, vorbește despre el «ca de unul din cei mai buni teologi ai timpului» și ca de unul din «cei mai aprigi adversari ai nestorianismului și eutihianismului», care, spre deosebire de alții, ce, ca și el, au fost prinși în disputele teologice ale acelei epoci, n-a combătut o greșeală ca apoi să cadă el în greșeala opusă. Dimpotrivă. El s-a menținut totdeauna pe linia învățăturii ortodoxe adevărate. A fost și scriitor de talent, care, prin cărți scrise în limba latină sau numai tălmăcite din grecește în latinește, a combătut nestorianismul și eutihianismul, adică monofizitismul, care în zilele sale tocmai începea.

Opera sa însă, aproape în întregime, s-a pierdut. Despre ea vorbește foarte pe scurt același contemporan, Marius Mercator, care, «pentru oricine voințe să se lămurească asupra ereziilor lui Nestorie și Eutihie», indică «sermones beatissimi Patris Joannis Tomitanae urbis episcopi provinciae Scythiae» (= Cuvîntările fericitului părinte Ioan episcopul cetății Tomis din provincia Scythia) ²⁹² și care, în una din lucrările sale, reproduce «cîteva extrase din operele» acestuia ²⁹³.

Cu vremea însă, și acestea s-au pierdut, dar în primii ani ai secolului nostru au fost găsite la Oxford de Dom Germain Morin, care le-a

289. Piatra altarului lui Dinias se află acum la Muzeul Național de Antichități din București. Pentru inscripția ei, v. Gr. G. Tociescu, *Neue Inschriften aus der Dobrudscha*, în «Archaeologisch — epigraphische Mittheilungen», XIX (1896), p. 102, nr. 56; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 62; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 84—87; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomis)...*, p. 402, n. 4; Rudólf Berliner, *Ein frühchristlicher Agapenisch aus Konstanza*, în «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher» II (1921), p. 150—153; E. Cordurachi, *Monumenti cristiani nell'Ilirico...*, p. 34, 56, (crede că altarul a fost pus pe mormîntul unui martir); R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 347; I. Barnea, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure...*, p. 280; Același, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 81, 96, nr. 9; Același, *Perioada Dominatului...*, p. 457, n. 5; N. Iorga, *Istoria Românilor...*, II, p. 96—97.

290. Pentru episcopul Timotei, să se vadă: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1214; Gams, *Series episcoporum*, p. 420; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 26—27; Același, *Creștinătatea în vechea Tomi...*, p. 30—31; Același, *Die christlichen Altertümer*, p. 45—46; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 71; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 172.

291. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 172, 358.

292. Marius Mercator, «Epilogus» la tălmăcirea unui Fragment din cuvîntarea lui Euthertus de Thyana, nestorian, contra Sfințului Chiril al Alexandriei, în P.L., XLVIII, 1088 C.D.; v. și Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1246.

293. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 172, 358.

și dat la lumină²⁹⁴. După istoricul Jacques Zeiller, acest fragment este valoros, deoarece din cuprinsul său se poate vedea că pentru «Ioan de Tomis monofizitismul lui Eutihie era cea mai rea dintre erezii, mai periculoasă chiar decât nestorianismul». Căci «a uni Cuvîntul divin cu un trup și nu cu natura omenească completă și a face pe Dumnezeu pătimitor, este profanare și idolatrie»²⁹⁵.

Păstoria vlădicăi Ioan n-a fost prea lungă, el părăsind scaunul episcopal, poate prin moarte, în cursul anului 448 sau «cel mai târziu în 449»²⁹⁶.

Lui i-a urmat episcopul *Alexandru*, al cărui episcopat începe în vremea cînd Biserica creștină a pășit la condamnarea învățaturii lui Eutihie, care susținea că în persoana lui Iisus Hristos a fost numai o singură fire (monofizitismul). Condamnat în anul 448 de un sinod adunat la Constantinopol, arhimandritul Eutihie a făcut apel la împăratul Teodosie al II-lea și acesta a cerut revizuirea actelor și hotărîrilor sinodului. Împărăteasca poruncă a fost adusă la îndeplinire în 449, cînd, tot la Constantinopol, s-a ținut un nou sinod, care însă n-a găsit nici un motiv pentru a anula hotărîrile celui dintîi.

Actele acestuia din urmă amintesc printre participanți și pe : «Alexander reverendissimus episcopus Tomitanorum civitatis provinciae Scythiae»²⁹⁷, care subscie în locul al șaptelea. Este prima mențiune documentară cunoscută despre episcopul Alexandru.

Ce s-a mai întîmplat în Biserică, mai apoi, se știe. În anul 449 a avut loc sinodul «tilhăresc» de la Efes, care a reabilitat pe Eutihie și la care vlădica Alexandru n-a participat. În toamna anului 451, din porunca noului împărat Marcian (450—457), s-a deschis la Calcedon cel de al patrulea sinod ecumenic, la care a fost condamnat definitiv monofizitismul. S-a susținut că la acest sinod a fost de față, ajuns mai târziu însă, și episcopul Alexandru din Tomis, care, de abia în ziua de

294. Dom Germain Morin. *Le témoignage perdu de Jean de Tomi sur les hérésies de Nestorius et d'Eutychès*, în «Journal of theological studies», VII (1905), p. 74—77 (cit. după Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 358, n. 3). V. și Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1246. Fragmentul, în tălmăcirea latinească a lui Marius Mercator, are următorul început solemn: «Incipit sancti Ioannis Tomitanæ civitatis episcopi provinciae Scythiæ de duabus heresibus Nestorianorum et Eutychianistarum nuper exortis post obitum beate memorie Augustini episcopi brevissima utilissimaque instructio». (v. R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 49—50.

295. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 358.

296. *Ibidem*. Pentru episcopul Ioan de Tomis, să se vadă și: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1215; Gams, *Series episcoporum*, p. 420; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 28; Același, *Creștinătatea în Vechea Tomi...*, p. 31—32; Același, *Die christlichen Altertümer...*, p. 47—50; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomi)...*, p. 403; Ioan Dinu, *Tomis și Durostor*, p. XXVIII—XXIX.

I. Barnea presupune că în o monogramă sculptată pe «o impostă de capitel» din Tomis, păstrată la Muzeul Național de Antichități din București (n. 1033), s-ar afla numele prescurtat al acestui episcop, Ioan (v. *Monumente de artă creștină descoperite pe teritoriul Republicii Populare Române...*, 1965, p. 153—154).

297. Labbé, *Conciliorum postrema editio*, IV, Paris, 1671, p. 233 (cit. după: Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 173, n. 2 și 617); Mansi, VI, col. 755 (lat), 756 (gr.); *Acta conciliorum et epistolæ decretales ac constitutiones summorum Pontificum*, II, ed. J. Hardouin, col. 171 (lat.) 172 (gr).

13 octombrie 451, la a treia — după alții a doua — ședință ar apare semnînd actul de condamnare a lui Dioscor, patriarhul Alexandriei (444—451), susținătorul înfocat al lui Eutihie.

În vremea din urmă se susține însă că el n-a participat la sinod, fiind reținut în eparhie din pricina deselor incursiuni ale hunilor, cărora trebuia să le facă față alături de credincioșii săi. Totuși el a semnat «actele esențiale» ale sinodului, adică «osîndirea lui Dioscor, și, fără îndoială, formularele de credință». Aceasta ar fi făcut-o la «cîtva timp după închiderea dezbaterilor, cu prilejul unei călătorii la Constantinopol, călătorie care a putut avea loc în anul 452, cel mai de vreme»²⁹⁹. În actele sinodului el apare semnînd așa „Ἀλεξάνδρου τοῦ εὐλαβεστάτου ἐπισκόπου τῆς Τομιέων πόλεως, Ἐπαρχίας Σκυθίας; latinește : Alexander reverentissimus episcopus Tomitanorum civitatis provinciae Scythiae»²⁹⁹.

Nici păstoria sa n-a fost prea lungă³⁰⁰. De abia dacă s-a putut întinde pînă în anul 458, cînd Episcopia Tomisului avea alt titular : pe *Teotim al II-lea*. Acest nou ierarh tomitan apare în filele istoriei în următoarele împrejurări : Deși condamnat la Calcedon, monofizitismul nu s-a stins. Dimpotrivă : Susținătorii lui multă vreme au tulburat pacea Bisericii, mai ales în Alexandria, unde, după moartea nefirească a patriarhului Proterie (451—† 28 martie 457); a fost ales monofizitul Timotei Elur (457—460), care era potrivit hotărîrilor Sinodului de la Calcedon. Spre a liniști, cît de cît, spiritele și a chibzui asupra măsurilor ce trebuia luate, împăratul Leon I (457—474), în anul 458, a scris tuturor ierarhilor din imperiu, cerîndu-le «să-și dea în scris părerea asupra articolelor de credință ce s-au decis la Calcedon, precum și asupra evenimentelor ce s-au petrecut în Alexandria»³⁰¹. Între cei întrebați se afla și Teotim episcopul Tomisului, a cărui scrisoare purta adresa : «Theotimo episcopo Tomitano»³⁰².

De grabă, el, «Theotimus humilis Scythiae regionis episcopus», a întors răspuns către «Domino piissimo et christianissimo imperatori nostro Leoni», căruia îi făcea cunoscut punctul său de vedere asupra problemelor aduse în discuție : Primește fără rezervă hotărîrile Sinodu-

298. V. Laurent, *La Scythie Mineure fut-elle représentée au concile de Chalcedoine?*, în «Études byzantines» (Paris), III (1945), p. 123 (și versiunea românească: *Asistat-a arhiepiscopul de Tomis la sinodul din Chalcedon (451)?*, în «Revista istorică», XXXI (1945), p. 27. Să se vadă și: V. Grumel, *Note sur «pagas(s)enae civitatis*, în «Études byzantines», III (1945), p. 124—126.

299. *Acta conciliorum...*, ed. J. Hardouin, II, col. 171, 172.

300. Pentru episcopul Alexandru, v. și: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1215; Gams, *Series episcoporum*, p. 420; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 71—72; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 359—360; Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1247; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 28—29; Același, *Creștinătatea în vechea Tomi...*, p. 32—33; Același, *Die christlichen Altertümer...*, p. 51—52; Același, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomi)...*, p. 403; Ioan Dinu, *Tomis și Durostor*, p. XXIX—XXX.

301. Cuprinsul acestor scrisori-circulare trebuie să fi fost la fel. El este cunoscut din cel al aceleia trimis patriarhului Anatolie al Constantinopolului, care s-a păstrat (*Acta conciliorum...*, ed. J. Hardouin, II, col. 689—691; v. și R. Netzhammer, *Creștinătatea în vechea Tomi...*, p. 34; Același, *Die christlichen Altertümer...*, p. 53).

302. *Acta conciliorum...*, ed. J. Hardouin, II, col. 691.

lui de la Calcedon³⁰³ și socotește că, potrivit regulilor bisericești, Timotei Elurul, patriarhul Alexandriei, pentru faptele lui trebuie îndepărtat din Biserică³⁰⁴. Răspuns clar, hotărît și fără pătimă, care întărește și mai mult convingerea că episcopii de Tomis, deși de multe ori participanți la discuțiile teologice ale vremii, nu s-au abătut niciodată de la adevărata învățătură ortodoxă.

Nici despre vlădica Teotim al II-lea nu se știe când și cum și-a sfârșit păstoria. Ceea ce se poate spune acum este că el «este ultimul episcop de Tomis din secolul al V-lea, pe care-l cunoaștem»³⁰⁵. Ultimii săi ani vor fi fost tulburați de neamurile migratoare ale vremii; a căror prezență — cu toate urmările ei grele — pe meleagurile provinciei Scythia Minor — în trecerea spre ținuturile din sudul Dunării, mai ales — devenea din ce în ce mai simțită și mai frecventă.

Acest fapt, precum și neîntreruptele mișcări de revoltă, ce au culminat cu cea a lui Vitalian († 520), fiul lui Patriciolus din Zaldapa (sudul Dobrogei) din anii 513—518³⁰⁶, sprijinită și de populațiile de la Dunărea de Jos, au făcut, poate, ca mai bine de o jumătate de veac — după ultima știre despre Teotim al II-lea, — pe scaunul episcopal din Tomis să nu se mai întâlnească — pe cât se știe acum — numele nici unui episcop. Totuși este de presupus că, chiar și în așa grele situații, episcop la Tomis a existat. Acte de mai târziu, cum se va vedea, amintesc încă doi dintre titularii șezători în fruntea acestei episcopii. Se poate iarăși presupune că și în aceste timpuri de zbucium cel puțin, Tomisul a rămas singurul centru eparhial al provinciei Scythia Minor, deoarece reforma bisericească a împăratului Zenon (474—491), din ju-

303. Vlădica Teotim scria împăratului Leon următoarele, cu privire la Sinodul de la Calcedon: «Et quoniam sacratissimis vestris syllabis admonuistis, ut quae sapimus de sancto Chalcedonensi Concilio, nostris litteris referamus ad vestrae notitiam pietatis; cognoscat vestra serenitas, quoniam nihil amplius, nihil minus quam quae in Chalcedonensi Concilio a sanctis Patribus integre atque perfecte definita sunt, credimus, aut consentimus. Neque enim aliud nos ultra sapere, quam ea quae tantorum Patrum termino sanctus Spiritus erudit. Unde mansuetissime Imperator, et ego, et omnis Ecclesia Dei sic sapimus, et in consensu nostro sanctorum Patrum definitiones fide et devota confessione firmamus» (după textul publicat de R. Netzhammer în *Die christlichen Altertümer...*, p. 55).

304. Cu privire la uzurpatorul ierarh alexandrin, Timotei Elur, el, în același loc, scria: «De Timotheo vero sic sapimus: quoniam secundum virtutem precum, adhuc vivo existente episcopo impudenti intentione ab excommunicatis est ordinatus, exordinatum et excommunicatum ecclesiastica regula cum esse decernit: neque manus impositionem illorum episcoporum in sancta Ecclesia permittit quamdam habere virtutem, qui Christi fidem violantes, ordinationem impositam sibimet amiserunt» (*Ibidem*). Pentru răspunsul lui Teotim II, v. și: *Mansi*, VII, col. 545; *Acta conciliorum...*, II, ed. J. Hardouin, col. 709—710.

305. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1248. Pentru episcopul Teotim al II-lea, să se vadă și: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1215; Gams, *Series episcoporum*, p. 420; Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 173; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 72; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 29—30; Același, *Die christlichen Altertümer...*, p. 52—56; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 323; I. Dinu, *Tomis și Durostor*, p. XXX—XXXI.

306. R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 325—326; *Istoria României*, I, p. 598—599; I. I. Rusu, *Oblăștia și răscoala lui Vitalianus*, în *Omagiu lui P. Consiantinescu-Iași*, București, 1965, p. 133—139; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 412—414.

rul anului 480, nu amintește nici un alt asemenea centru creat în vremea din cetățile ei³⁰⁷.

Cam în aceeași vreme, «nesfârșitele dispute teologice în legătură cu hristologia calcedoniană și monofizită», de care s-a slujit chiar și Vitalian în revolta sa și care au pricinuit tulburări religioase și în Scythia Minor³⁰⁸, s-au întesit, fiind des pomenite în izvoarele istorice ale vremii. Între altele, aceste izvoare vorbesc și de acțiunea călugărilor sciți³⁰⁹, care, timp îndelungat au tulburat lumea creștină cu formula lor: «Unul din Sfinta Treime a suferit în trup»³¹⁰, pe care o socoteau conformă cu hotărârile calcedoniene și o voiau aprobată și primită de Biserică. Acțiunea lor, desfășurându-se în parte și în Scythia Minor, de unde erau de fel, a prilejuit reapariția în istorie a șirului de ierarhi tomitani, dând la iveală pe unul dintre ei. Este vorba de episcopul *Paternus* din prima jumătate a secolului al VI-lea, care, probabil, va fi avut rezerve față de formula mărturisită de acești monahi și poate, pe teme de doctrină, va fi și luat unele măsuri împotriva lor, ca unii ce, ca niște «schitani» ce erau, canoniceste depindeau de el.

La rîndul lor, aceștia, precum informau în anul 519 solii papali aflați la Constantinopol pentru curmarea schismei acachiene³¹¹, s-au supărat pe episcopul lor, căruia îi aduceau felurite învinuiri. Chiar în acest an, 519, ei au scris conducerii supreme a imperiului, acuzînd, cum înștiințează iarăși aceiași solii papali, «pe episcopii din provincia lor, între care este și Paternus, întîistătătorul Cetății Tomis»³¹², că «nu îm-

307. V. Pârvan, *Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore...*, p. 119; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 457, n. 2 (cu bibliografie). Hotărîrea imperială prevedea: „Ἐκάστη πόλις ἴδιον ἐπίσκοπον ἐχέτω», = «Fiecare cetate să aibă episcopul său propriu», iar cu privire la Episcopia Tomisului legifera: „Ἐξήρηται δὲ ἡ Τομέων Σκυθίας πόλις ὁ γὰρ ἐπίσκοπος αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν προνοεῖ» = «Se exceptează cetatea Tomis, căci episcopul ei poartă grijă și de celelalte» (*Cod. Just.*, I, 3, 35, ap. V. Pârvan, *Nuove considerazioni sul vescovato della Scizia Minore...*, n. 14).

308. Starea de spirit din Sciția Mică, «unde se apăra credința ortodoxă, stabilită în sinoadele ecumenice, în contra politicii religioase filomonofizite a împăratului Anastasie», reiese și din scrisoarea prin care, în anul 514, împăratul Anastasie, sub presiunea mișcării lui Vitalianus, convocase un sinod la Heraclea pentru stabilirea adevăratei credințe, în care scrisoare se spunea: «...quae de Scythiae partibus mota sunt unde concilium fuerint convenire perspeximus» (apud Pr. Vasile Gh. Sibiescu, *Călugării sciți*, Sibiu, 1936, p. 5).

309. v. Pr. Vasile Gh. Sibiescu, *op. cit.*, passim; Același, *Împăratul Iustinian I și erezile*, București, 1938, p. 66–70.

310. „Ἐνα δὲ ἁγίας τριάδος πεπονηέναι — Unus de Trinitate passus est carne» (v. *Scrisoarea călugărilor sciți către Sfîntul Fulgențiu*, P.L., LXV, 413; v. și I. Duchesne, *L'église au VI-e siècle*, Paris, f.a., p. 56).

311. Schisma acachiană a început în anul 484, cînd, pentru a atrage pe monofiziții la Ortodoxie, împăratul Zenon a publicat *Enoticonul*, prin care «se știrbea din autoritatea hotărîrilor Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon». După destulă ezitare, patriarhul ecumenic Acachle (de la care vine numele schismei), aprobînd acest act imperial, papa Felix al II-lea a rupt legăturile cu el, socotindu-l schismatic. Schisma a durat pînă în anul 519, cînd i s-a pus capăt prin înțelegerea dintre papa Hormisdas, împăratul Iustin I și Iustinian, moștenitorul tronului (v. Pr. Vasile G. Sibiescu, *Călugării sciți*, p. 7, n. 1).

312. La 29 iunie 519, solii papali, veniți în Constantinopol pentru curmarea schismei acachiene, raportînd ierarhului lor suprem despre tulburările pricinuite în Sciția Mică de călugării

părtășesc punctul lor de vedere, în ceea ce privește credința». Totodată ei au înăsprit și raporturile dintre Paternus și generalul Vitalian, în fața căruia îl învinuiau de nestorianism. Spre a se dezvinovăți, Paternus a plecat la Constantinopol, unde, prin mijlocirea împăratului Iustin I (518—527), curînd s-a împăcat cu Vitalian.

După aceasta, rămînînd încă o vreme în capitală, a adîncit legăturile cu împăratul Iustin I și cu nepotul acestuia Justinian, moștenitorul tronului, și, în același timp, s-a afirmat și ca «un exponent al reacțiunii calcedoniene a acestora».

Petrecînd încă în Constantinopol, în anul 520 a luat parte la ședința sinodului care a ales pe patriarhul ecumenic Epifanie (520—535). În data tîlpă încheierea lucrărilor, prilejuite de această alegere, el, alături de alți 19 ierarhi, a semnat o «Relatio synodi Constantinopolitanae de ordinatione Epiphaniis episcopi» pe care, în numele sinodului la care toți participaseră, o trimiteau papii Hormisdas (514—523) la Roma, vestindu-i alegerea și înscăunarea noului patriarh ecumenic³¹³. Al șaptelea, între cei 20 de semnatari, subscrie ierarhul tomitan, intitulîndu-se: «Paternus misericordia Dei, episcopus provinciae Scythiae metropolitanus»³¹⁴.

Titlul de «episcopus-metropolitanus» (=episcop-mitropolit) ce-și dă el aci, pare a arăta că în această perioadă, deci la aproape un secol de vremea cînd istoricul bisericesc Sozomen vorbea de o singură episcopie în Scythia Minor, ar fi existat și alte centre episcopale pe teritoriul acestei provincii. Cum s-a văzut, și solii papali în 519, înfățișînd cearta dintre călugării sciți și episcopul lor de acasă, Paternus, vorbeau «de sua provincia *episcopos*...»³¹⁵, inter quos est Paternus Tomitanae civitatis antistes»³¹⁶, ceea ce ar duce iarăși la aceeași încheiere.

S-ar putea obiecta însă că aceștia, scriind din Constantinopol, nu ar fi putut cunoaște realitățile bisericești din Scythia Minor. Căci ei, relatînd conflictul religios de aici, ar fi prezentat o situație administrativ-bisericească așa cum normal s-ar fi căzut să fie — într-o provincie plină cu orașe mari: mai multe scaune episcopale — și nu cum atunci va fi fost în realitate³¹⁷.

Dacă în legătură cu afirmația solilor papali s-ar putea ridica asemenea obiecții, totuși trebuie menționat faptul că «existența altor episcopate pe teritoriul provinciei Scythia Minor, în secolul al VI-lea, pare

sciți, scriau: «Ist de sua provincia episcopos accusant; inter quos est Paternus Tomitanae civitatis antistes» (A. Thiel, *Epistolae Romanorum pontificum*, Braunsberg, 1867, Epistola 76, 3, p. 872; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 59, n. 1).

313. v. P.L. LXIII, 483—485.

314. *Ibidem*, col. 485.

315. După Jacques Zeiller, pluralul de aci «episcopos» se referă nu la episcopi din Sciția Mică, unde se știe, era doar unul, cel din Tomis — Panternus, deja amintit în text —, ci la episcopi din unele provincii învecinate cu aceasta (*Les origines chrétiennes...*, p. 383—384, n. 9), ceea ce însă «nu rezultă din textul citat» (I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 458, n. 11).

316. v. supra, nota 312.

317. Cf. și Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 383—384, n. 9.

să fie confirmată nu numai de un document de mai târziu..., cum este *Notitia Episcopatum* (secolul al VIII-lea), ci și de anumite descoperiri arheologice»³¹⁸.

Așa este cazul cu descoperirile de la Tropaeum Traiani unde baptisteriul clădit, lângă basilica de marmură «duce la presupunerea existenței aci a unui episcop în secolul al VI-lea», știut fiind că «în general, botezul se efectua la sărbătorile mari ale anului, de către ierarhul locului»³¹⁹. Existența acestei episcopii și chiar și a altora ar fi fost posibilă în acele vremuri, dată fiind «perioada de ultimă înflorire a provinciei». Ea, și altele de vor fi fost, n-ar fi stînjinit cu nimic pe episcopul din Tomis, căci eparhia lui, pentru acel timp, era destul de întinsă³²⁰.

Numele episcopului tomitan Paternus mai este amintit de inscripția unui disc de argint aurit, care poate fi datat «cel mai târziu» în anul 518³²¹, deci mai înainte ca acest ierarh să fie pomenit cu prilejul dife-rendului său cu călugării sciți. Acest prețios obiect de cult a aparținut, probabil, catedralei episcopale din Tomis, de unde în secolul al VII-lea a fost luat, poate de avari, și îngropat în pămîntul Ucrainei de azi, la Malaja Perescepina, regiunea Poltavei. A fost descoperit în anul 1912 și acum se păstrează la Muzeul Ermitaj din Leningrad. Discul este în forma unui taler și «în centru poartă o mare chrisma (monogramă chi-rho), flancată de literele «A» și «Θ», precum și o inscripție în limba

318. I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 458—'59.

319. I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 471; Același, *Nouvelles considérations sur les basiliques chrétiennes de Dobroudja...*, p. 225, 238, 240, 241; Același, *Monumente de artă creștină...*, 1965, p. 134—136; R. Netzhammer, *Die christlichen Allertümer...*, p. 204 ș.u.

320. Cu privire la existența altor centre episcopale în Sciția Mică, în afară de Tomis, să se vadă, între altele: De Boor, *Nachträge zu den Notitiae Episcopatum*, în «Zeitschrift für Kirchengeschichte», XII (1890—1891), 3 und 4 Heft, Gotha, 1891, p. 520—534; XIV (1893—1891), 4. Heft Gotha, 1894, p. 573—599. După această listă, în Sciția Mică, în afară de Tomis (Τόμη μητρόπολις); p. 532 nr. 680), ar mai fi fost alte 14 episcopii: Axiopolis (în text Ἀναξιουπόλεως) Capi-dava, Bipainos (Troesmis ?), Kupron (Carsium), Nicomideos (Noviodunum), Deson (Aegysus), Salsovia, Halmyris, Tropaeum, Zaldapa, Dionysopolis, Callatis, Istria, Constantiniana, (v. și R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 340—341, n. 1; Brandis, *Constantiana*, în Pauly-Wissowa, *Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, IV, Stuttgart, 1900, col. 959—960), G. I. Konidaris socotește că Episcopia de Tomis a fost ridicată la rangul de arhiepiscopie după anul 451. Din zilele împă-ratului Justinian, scaunele episcopale dependente de scaunul episcopal din Tomis au sporit, dar la finele secolului al VII-lea popoarele migratoare au desființat toate aceste scaune episcopale (v. Αὐτὴ μητροπόλις καὶ ἀρχιεπισκοπὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ ἡ «τάξις αὐτῶν, I. Atena, 1934, p. 50. Arud, I. Barnea, *Perioada Dominatului* (sec. IV—VII), p. 459, n. 12), I. Barnea crede că la Callatis era «sigur» centrul unei reședințe episcopale (*Nouvelles considerations...*, p. 241). În același timp, Prof. D. M. Pippidi menționează «scoaterea la iveală... la Callatis, a unei inscripții latine din secolul al VI-lea, menționind numele unui episcop — Ștefan», al cărui text va fi publicat, iar la «Histria a unui palat episcopal în al cărui cuprins figurează o capelă particu-lară, — poate un baptisteriu» (*Sfîrșitul păgînismului în Sciția Mică...*, p. 301), fapte ce pot constitui probe că după jumătatea secolului al V-lea, cînd scriau istoricii Sozomen și Socrate, pe pămîntul Sciției Mici ar mai fi ființat și alte centre episcopale.

321. I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 458.

latină cu următorul cuprins: «Ex antiquis renovatum est per Paternum reverentiss(imum) episc(opum) nostrum, Amen»³²².

Atît se cunoaște acum despre episcopul Paternus din Tomis³²³.

Cînd poate el încă păstorea la Tomis, peste eparhia sa au venit timpuri din ce în ce mai grele, pămîntul ei fiind des prădat de unele neamuri migratoare, avari și slavi, mai ales. Spre a face față acestei situații, împăratul Justinian (527—565) a întărit frontiera nordică a imperiului și a fortificat cetățile din Scythia Minor³²⁴ și de pe Dunăre. În afară de aceasta, el s-a îngrijit și de preînnoirea unor monumente religioase din Scythia Minor și, după unii, a înmulțit chiar și numărul episcopilor de aici³²⁵. Măsurile luate de el au dus la o nouă perioadă de înflorire, atît în provincie, cît și în Biserică. Semnalăm faptul că într-o «expunere» (ἐκθεσις — expositio) asupra centrelor eparhiale ale vremii — patriarhii, mitropolii și episcopii — întocmită cam în acel timp de Epifanie din Cipru, patriarhul Constantinopolului (520—535), Episcopia Tomisului este trecută în locul al doilea din grupa «arhiepiscopiiilor autocefale» (αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων) în număr de 34, urmînd îndată după Eparhia Moesiei³²⁶. Acest lucru s-ar putea să fie o realitate, avînd în vedere vechimea și însemnătatea ei.

Cînd episcopia tomitană ajungea la o astfel de situație, lumea creștină era din nou tulburată din pricina disputei în jurul «Celor trei ca-

322. «A fost jăcut din nou din (alte obiecte) vechi prin (cu cheltuiala lui) Paternus, prea cinstitul nostru episcop. Amin».

Pentru discul lui Paternus, v. R. Netzhammer, *Discul episcopului Paternus din Tomis*, în «Buletinul Societății Numismatice Române», XVI, 1921, nr. 37, p. 9—10; N. Bêlaev, *L'Argenterie byzantine du trésor de Perescepina*, în «Arta și Arheologia» I, (1928), 2, p. 1—3; Leonid Matzulewitsch, *Byzantinische Antike. Studien auf Grund der silbergefässe der Ermitage*, în «Archäologische Mitteilungen aus russischen Sammlungen» 11, Berlin-Leipzig, 1929, p. 101—107; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 355; R. Netzhammer, *Die altchristliche Kirchenprovinz Skythien (Tomis)...*, p. 404, H. Leclercq, *Poltava*, în «Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie», XIV, 1, col. 1346—1349, I. Barnea, *Discul episcopului Paternus*, în «Analecta», II, 1914, p. 185—197; Același, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 104—105, nr. 4). Același, *Contributions to Dobrudja history under Anastasius I*, în «Dacia» n.s., IV, 1960, p. 367—369. Același, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure...*, p. 270.

323. În afară de indicațiile din nota precedentă, pentru episcopul Paternus să se mai vadă și: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1215—1216; Gams, *Series episcoporum...*, p. 420; Ec. Gh. Rădulescu, *Starea religioasă a Dobrogei în decursul vremurilor...*, p. 84—86; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 31—33; Același, *Viața creștină în vechiul Tomi...*, p. 35—37; Același, *Die christlichen Altertümer...*, p. 57—60; Ch. Auner, *Dobrogea*, col. 12.9—12.50; I. Dinu, *Tomis și Durostor*, p. XXXIII.

324. Despre astfel de întăriri vorbesc unele inscripții găsite la Tomis, Ulmetum, Tropaeum, ș. a. V. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1250—1252; V. Pârvan, *Zidul cetății Tomi...*, p. 419—420; Același, *Cetatea Ulmetum...* I, p. 597; R. Vulpe, *Histoire ancienne...*, p. 337—338; R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer*, p. 73—74; I. Barnea, *Creștinismul în Scythia Minor...*, p. 104, n. 38; Același, *Quelques considérations sur les inscriptions chrétiennes de la Scythie Mineure...*, p. 270.

325. V. supra, nota 320.

326. Epifaniu al Ciprului, «Ἐκθεσις πρωτοκλησιῶν πατριαρχῶν τε καὶ μητροπολιτῶν» P.G., LXXXVI, 780—790, v. și H. Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae Episcopatum, ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verwaltungsgerichte, von...* München, 1901, p. 335 ș.u.

pitole», în care a fost prins chiar și împăratul Justinian și care ducea mai departe disputa dintre ortodocși și monofiziți, începută după Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon. Ca preț al împăcării, monofiziții cereau condamnarea acestor așa-zise «Trei capitole», adică: condamnarea persoanei și operei lui Teodor, episcop de Mopsuestia (392—428), condamnarea scrierilor lui Teodoret, episcopul Cirului († 458) contra Sfântului Chiril al Alexandriei și a Sinodului al III-lea Ecumenic din Efes și condamnarea scrisorii lui Ibas, episcop de Edessa (435—457) împotriva Sfântului Chiril, întrucît toate acestea ar contribui la menținerea dezbinării dintre cele două părți.

Din zilele reînfloririi Bisericii creștine din Scythia Minor, istoria a păstrat numele episcopului *Valentinian* de Tomis, care, ca și înaintașii săi, a fost și el prins în viltoarea disputelor teologice ale vremii, respectiv în chestiunea «Celor trei capitole». Cu toată împotrivirea ortodocșilor riguroși, pînă la urmă, împăratul Justinian, cedînd stăruințelor lui Teodor Askidas, arhiepiscopul Cezareei, monofizit de frunte, printr-un edict, emis probabil în anul 544, a condamnat «Cele trei capitole», condamnare pentru care a obținut și azeziunea multora din ierarhii timpului. Spre deosebire de alți episcopi însă, episcopul Valentinian din Tomis n-a voit să subscrie edictul de condamnare³²⁷.

Patru ani mai apoi, în anul 548, papa Vigilius (537—555), chemat de împărat la Constantinopol, printr-un «judicatum», a condamnat și el «Cele trei capitole», ceea ce i-a adus o dîrză împotrivire mai ales din partea unora din clericii săi. Între aceștia erau și doi diaconi (Rusticus, nepot al papii și Sebastianus), care, în anul 549, au scris și episcopului Valentinian din Tomis, vestindu-i cele săvîrșite de pontificele roman la Constantinopol.

Pe dată, episcopul Valentinian de Tomis a scris papii Vigilius acolo în capitala imperiului și i-a cerut deslușiri asupra celor petrecute³²⁸. La 18 martie 550 papa Vigilius, scriind «dilectissimo fratri Valentiniano episcopo de Tomis provinciae Scythiae», îi făcea cunoscut că, printr-un oarecare Basinianus, «illustris et magnificus vir» și prin reprezentanții Bisericii din Tomis la Constantinopol³²⁹, a fost informat despre neadevărurile ce s-au răspîndit pe seama lui în Scythia Minor, îi arăta ceea ce a săvîrșit în legătură cu «Cele trei capitole» și-i cerea să vină de grabă în capitală, spre a se convinge personal că el, papa, n-a făcut și n-a scris nimic împotriva celor patru sinoade ecumenice și nici nu s-a abătut cu ceva de la dreapta învățătură a înaintașilor³³⁰.

Nu se știe dacă episcopul Valentinian a dat urmare poftirii papei Vigilius și dacă, prin urmare, a venit la Constantinopol. Se pare că nu,

327. v. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 398.

328. Scrisoarea vlădicăi Valentinian, scrisă poate în latinește, nu s-a păstrat.

329. In text: «cum his qui pro actibus tuae fraternitatis ecclesiae in Constantinopoli observant» (*Mansi*, IX, col. 360).

330. Epistola papii Vigilius «ad Valentinianum episcopum Tomitanum», în P.L., LXIX, 51—53; *Mansi*, IX, col. 359—361 și R. Netzhammer, *Die christlichen Altertümer...*, p. 64—66.

fiind poate satisfăcut și lămurit asupra situației prin cele scrise de papa Vigilius. El nu a participat nici la Sinodul al V-lea Ecumenic adunat în Constantinopol, în primăvara anului 553³³¹. Totuși, în timpul lucrărilor acestui sinod numele său a fost pomenit de două ori: la 5 mai, în ziua deschiderii sinodului, când s-a citit scrisoarea împăratului Justinian către sinod³³², în care se făcea amintire și de el în legătură cu scrisoarea ce primise în anul 550 de la papa Vigilius³³³ și în cea de a șaptea ședință, ținută în ziua de 26 mai 553, când s-a citit înaintea sinodalilor chiar textul scrisorii, pentru ca sinodalii să se convingă că la început papa a fost favorabil condamnării «Celor trei capitole»³³⁴.

Cu această se sfârșesc și știrile ce se pot aduce acum cu privire la episcopul Valentinian de Tomis, una din figurile de seamă ale vremii în Biserica răsăritului.

Și cu ea se încheie și datele pe care istoria le poate pune acum la îndemâna cercetătorilor în legătură cu străvechea episcopie din cetatea Tomis, strălucita metropolă a provinciei Scythia Minor. Căci vlădica Valentinian este cel din urmă episcop tomitan pe care-l cunoaștem azi³³⁵.

Deși de la mijlocul secolului al VI-lea știrile istorice privitoare la Episcopia Tomisului lipsesc, s-ar putea totuși ca ea să fi ființat aici, cel puțin pînă către finele secolului al VII-lea, când și această cetate a fost distrusă de avari și bulgari, care, rînd pe rînd, au cucerit-o³³⁶. O dată cu distrugerea orașului, scaunul episcopal se va fi mutat în altă parte, în vreun loc mai puțin expus pîrjolirii migratorilor. Căci este de neînchipuit ca o provincie atît de întinsă ca Scythia Minor, — în care în acel timp se găseau destui creștini³³⁷, și a cărei episcopie jucase, precum s-a văzut, un rol atît de însemnat în lumea ortodoxă —, să fi rămas fără un scaun episcopal. Forțat să părăsească Tomisul, acesta se va fi putut stabili pentru un timp la Tropaeum Traiani, la Axiopolis sau poate,

331. Lipsa de la sinod este pusă de unii pe seama unui probabil deces, la acea dată, al episcopului Valentinian (v. Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1259).

332. *Epistola Iustiniani imperatoris ad episcopos Constantinopoli degentes*, P.L., LXIX, 30—37; *Mansi*, IX, col. 178—186.

333. «sed etiam Valentiniano episcopo Scythiae et Aureliano Arelati... scripsit et manifestavit de condemnatione istorum capitulorum, et praecepit eis nihil suscipere quod a condemnatis diaconis scribitur contrarium praedicto Iudicato» = «ci chiar a scris și a arătat, cu privire la condamnarea acestor capitole lui Valentinian, episcopul Sciției și lui Aurelian de Arelate... și le-a cerut să nu primească nimic din ceea ce se scrie de către condamnații diaconi împotriva numitului «Judicatum» (*Ibidem*, col. 34; *Ibidem*, col. 181). 334. *Mansi*, IX, col. 348.

335. Pentru episcopul Valentinian, să se vadă: Mich. le Quien, *Oriens christianus...*, I, col. 1215—1216; Gams, *Series episcoporum...*, p. 420; V. Pârvan, *Creștinismul daco-roman...*, p. 72; R. Netzhammer, *Das altchristliche Tomi...*, p. 33—35; Același, *Die christliche Allertümer...*, p. 64—65; Ch. Auner, *Dobrogea...*, col. 1254, 1259; Diacon. Ioan I. Pulpea, *Episcopul Valentinian de Tomis. Corespondența lui cu papa Vigilius în chestiunea «Celor trei capitole»*, București, 1948; I. Barnea, *Perioada Dominatului...*, p. 459 336. v. Iorgu Stoian, *Tomitana*, p. 54.

337. Pentru sporirea numărului creștinilor în Dacia, deci și în Scythia Mică, desigur, în secolul al VI-lea, v. Constantin Preda, *Tipar pentru bijuterii din secolul al VI-lea e.n. descoperit la Olteni (J. Teleorman)*, în «Studii și cercetări de istorie veche», XVIII (1967), nr. 3, passim.

ceva mai târziu, desigur, precum socotea arheologul Grigore Tocilescu, chiar și la Vicina — localizată de el la Arrubium — în apropiere de Troesmis (Iglita)³³⁸. Și de aici, cum se știe, în secolul al XIV-lea, a trecut la Argeș, în Țara Românească. Evidentă probă de continuitate a creștinismului daco-roman și cu el a daco-romanilor înșiși pe meleagurile de azi ale patriei noastre³³⁹.

După trecere de veacuri, în anul 1923 străvechea Episcopie din Tomisul de altădată a fost reînviată. Căci în acest an s-a înființat *Episcopia Constanței-Vechiul Tomis* cu reședința în Constanța, modernul oraș de azi, ce se ridică pe ruinele de aproape trei ori milenarii colonii milesiene de pe țărmul stîng al Pontului Euxin. Sub această nouă formă, Episcopia din Constanța-Tomis a dăinuit pînă în anul 1950³⁴⁰, cînd, cu prilejul ultimei arondări din Biserica noastră, ea a fost contopită cu Episcopia Dunării de Jos, titularul ei, episcopul Chesarie Păunescu, devenind păstor al noii eparhii.

Cam atît s-ar putea spune cu privire la trecutul Episcopiei Tomisului, cea mai veche instituție superioară bisericească de pe teritoriul patriei noastre, cunoscută pînă acum.

Înființată, foarte probabil, în cea de a doua parte a secolului al III-lea, ea a dăinuit sigur aproape trei veacuri. Și-a întins poate jurisdicția peste întreaga provincie Scythia Minor și a purtat, se pare, grijă în cele bisericești și de creștinii din estul Munteniei și sudul Moldovei, pînă spre arcul carpatic. Cu vremea însemnătatea ei între celelalte episcopii ortodoxe, a crescut într-atît încît, în prima parte a secolului al VI-lea, a putut fi socotită ca făcînd parte dintre «arhiepiscopiile autocefale» ale Bisericii creștine de atunci. A avut chiar și reprezentant pe lîngă Patriarhia ecumenică din Constantinopol.

A fost condusă de alese figuri bisericești, care, în vremea lor, au jucat rol însemnat în viața Bisericii de Răsărit. Ierarhii ei au fost în legătură cu remarcabile personalități ale lumii creștine de atunci: Sfinții Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Epifanie, papii Leon cel Mare, Vigilius ș.a., precum și cu împărații Valens, Leon, Anastasius, Iustin și Justinian. Au militat, în același timp, pentru unitatea Bisericii creștine și au luptat pentru păstrarea adevăratei învățături ortodoxe. Au participat la sinoade ecumenice și și-au spus răsplată cuvîntul în aproape

338. Gr. G. Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din București*, I, București, 1901, p. 68; v. și Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes...*, p. 169. Prof. Iorgu D. Ivan de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu mi-a comunicat că în unele liste tîrzii ale scaunelor episcopale dependente canonic de Patriarhia din Constantinopol, a înflințit și o *Episcopie de Tomis*, care ar putea indica vreun scaun episcopal din Scythia Mică și care, deși nu și-ar mai fi putut avea reședința în orașul Tomis, — distrus în secolul al VII-lea —, totuși, poate, în amintirea strălucirii lui și a fostei episcopii de aici, s-a trecut în listă cu același nume.

339. Mai nou, pentru problema continuității, sprijinită și pe mărturiile creștine, cum este cazul aci, să se vadă: D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina Arheologiei și Numismaticii*, București, Biblioteca de Arheologie, IX, Editura Academiei, 1960, p. 141—158.

340. În acest timp ea a fost păstorită de următorii episcopi: Ilarie (1923—1925), Gherontie (1926—1943) și Chesarie (1944—1950). Acesta din urmă a fost strămutat, în februarie 1950, la Episcopia Dunării de Jos.

toate disputele teologice ale vremii. Œi-au păstrat credincioŒii departe de curentele eretice Œi prin strădaniile lor Scythia Minor Œi episcopia ei întotdeauna au rămas pe linia curatei învăŒături ortodoxe.

Au strălucit «prin erudiŒiune, prin tărie neclintită în credinŒa ortodoxă» Œi mai ales prin sfinŒenia vieŒii, doi dintre ei — Bretanio Œi Teotim I —, fiind chiar trecuŒi în ceata sfinŒilor. Au trudit în cîmpul misiunii creŒtine, lucrarea lor misionară desfăŒurîndu-se, cu însemnate rezultate, printre băŒtinaŒi Œi printre unele popoare migratoare³⁴¹.

În această operă s-au folosit uneori poate Œi de limba băŒtinaŒilor, dar este sigur că ei au vestit cuvîntul Evangheliei în limba greacă Œi mai cu seamă în limba latină, ca unii ce se adresau unor populaŒii care trăiau într-o provincie de mult romanizată Œi care înŒelegau destul de bine această ultimă limbă³⁴². Pe drept cuvînt se poate spune deci că «în general, creŒtinismul a fost propovăduit în provinciile dunărene sub formă latină, nu greacă»³⁴³.

În cuprinsul episcopiei tomitane a fost în floare Œi viaŒa monahală. Din mînăŒtirile de aici au ieŒit cîteva vestite personalităŒi ale Bisericii creŒtine ca : Ioan Casian, Dionisie cel Mic, Ioan MaxenŒiu, LeonŒiu Œi chiar mai sus-amintiŒii «călugări sciŒi» care au adus apreciable servicii nu numai teologiei, ci Œi culturii universale³⁴⁴.

Nici duhul cultural n-a lipsit din această străveche instituŒie bisericească. CorespondenŒa unora din ierarhi, purtată de cele mai multe ori în limba latină, opera scrisă a episcopilor Teotim filozoful Œi Ioan, precum Œi lucrările monahilor Ioan Casian Œi Dionisie cel Mic, sînt contribuŒii de valoare la cultura teologică a vremii, asupra căroră, cum s-a văzut, fac aprecieri elogioase chiar unii contemporani ca : Sozomen, Ieronim, Cassiodor, Marius Mercator Œ.a. În acelaŒi timp, în cuprinsul episcopiei, cultura materială a fost Œi ea la înălŒimea acestor creaŒii ale spiritului. Vestigiile unor bazilici, materialele de construcŒie, iscusinŒa în lucru Œi frumuseŒea podoabelor unora din obiecte, pietre de mormînt, obiectele de cult, precum Œi unele piese arhitectonice, descoperite pînă acum în Dobrogea, dovedesc din destul acest lucru.

Printr-o astfel de variată activitate, Episcopia din Tomis, reprezintă unul din cele mai de seamă momente nu numai din istoria vechiului creŒtinism românesc, dar Œi din istoria străvechii noastre culturi, care s-ar cuveni să fie Œi mai mult luat în seamă.

Preotul NICULAE ŒERBĂNESCU

341. Semnalăm că printre convertiŒii din Tomis, unii poartă nume turanice (cutriguri, o ramură a hunilor), ca : Atala, Tzeiuk ; iar alŒii gote, ca Gibastes (v. I. Barnea, *CreŒtinismul în Scythia Minor după inscripŒii...*, p. 90).

342. Cf. C. Daicovicu, *Le problème de la continuité en Dacie*, în «Revue de Transylvanie», VI (1940), n. 1, p. 63 ; AcelaŒi, *La Transylvanie dans l'antiquité*, p. 157.

343. v. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, BucureŒti, Editura Academiei, 1960, p. 295.

344. Dionisie Exiguul, de pildă, a calculat Œi fixat cronologia erei creŒtine, care cu timpul, a fost primită pretutindeni.

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

ÎNVĂȚĂMÎNTUL MUZICAL ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

DE LA ÎNCEPUTURI PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA INCLUSIV *

Ca însușire specifică a ființei omenești, cîntarea este considerată «arta cea mai expresivă, mai comunicativă și mai plină de înfrîurire asupra sufletului omenesc»¹, artă prin care omul își exprimă întreaga gamă a sentimentelor sale: bucuria, durerea, dorurile, avînturile, idealurile. De aceea cîntarea a fost pusă, ca și celelalte arte, în serviciul sentimentului religios și al cultului². Istoria vieții spirituale a omenirii arată că în temple, sinagogi, biserici, locașuri de adunare și de rugăciune etc. credinciosul a lăudat și a cîntat pe Dumnezeu sub forma psalmilor, a imnelor religioase și a cîntărilor de orice fel³. Biserica a cultivat cîntarea pentru că ea nu este numai simbolul sonor al sentimentului religios, ci și prietenul cel mai credincios al vieții noastre religioase⁴. «Cîntăreții cei însuflați de Duhul Sfînt — zice Macarie Ieromonahul — simțeau cu zdrobirea inimii cuvîntul ce-l răspundea prin buze. Sufletul lor cel fără materie să împreuna cu Dumnezeu și mintea lor să răpia în ceruri. Pentru aceasta o cîntare să făcea a îngerilor și a oamenilor»⁵.

În cultul creștin, cîntarea religioasă a ocupat încă de la început, un loc destul de important. Cu deosebire, cultul ortodox folosește o bogată, variată și prețioasă producție de cîntări și imne sacre, dintre care unele de origine biblică⁶, iar altele

* Lucrarea de seminar susținută în cadrul cursurilor de doctorat în teologie și întocmită sub îndrumarea d-lui Prof. Nicolae Lungu, care a și dat avizul să fie publicată.

1. Pr. Prof. Ene Braniște, *Temeiuri biblice și tradiționale pentru cîntarea în comun a credincioșilor*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 1-2, p. 17; Gh. Șoima, *Funcțiunile muzicii liturgice*, Sibiu, 1945, p. 5. 2. *Ibidem*, p. 17. 3. *Ibidem*.

4. Ștefan Alexe, *Foloasele cîntării bisericеști în comun după Sf. Niceta de Remesiana*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 1-2, p. 164.

5. *Prefața la Irmologhion*. Viena 1823; Cf. Pr. Nicolae M. Popescu, *Macarie Psaltul, la o sută de ani de la moartea lui* (+ 1836-1936), București, 1936, p. 6.

6. Psalmii și unele cîntări, ca cea a Maicii Domnului, Luca I, 46-55 ș.a.

— cele mai numeroase — alcătuite de diferiți imnografi și melozi (poeti și compozitori creștini din secolul al IV-lea înainte⁷.

Această producție de cîntări, la început simplă și fără pretenții artistice, cu timpul s-a dezvoltat și perfecționat în strînsă legătură cu înțelesul adînc al învățăturilor dumnezeiești, sub îndrumarea Bisericii, devenind chiar un mijloc de apărare a credinței⁸.

Grija Bisericii nu s-a mărginit însă numai la o îndrumare în ce privește textul cîntărilor și sensul lor, ci ea a avut în vedere și perfecționarea melodiilor, a tehnicii și a scrierii muzicale, nelăsîndu-le la voia întîmplării, nici la simpla manifestare a cîntăreților nepricepuți. În acest scop, ea a instituit școli speciale cu dascăli în care pe lângă conservarea și predarea corectă a cîntărilor să se pregătească și cîntăreții necesari slujbelor religioase variate și multiple, dînd naștere astfel, unui învățămînt al cîntărilor bisericesti.

Istoria bisericească consemnează existența primelor școli de cîntări bisericești la Constantinopol, încă din timpul împăratului Teodosie cel Mare. Iar sub Justinian (secolul al VI-lea), este menționată și existența a 25 de cîntăreți la biserica Sfînta Sofia, deosebiți de grupul ipodiaconilor și al lectorilor. Ei alcătuiău chiar o ierarhie, purtînd titluri corespunzătoare poziției și valorii artei lor⁹. Între aceștia, Protopsaltul avea și misiunea de a învăța cîntările pe ceilalți. În secolul al X-lea, în cadrul personalului curții împărătești și patriarhale din răsăritul ortodox, figurau persoane cu titlu de demnitari numiți «domestici» și «maieștri» care în realitate erau dascălii cîntărilor bisericești, învățătorii și conducătorii corurilor cîntăreților¹⁰.

Cu timpul, aceste școli s-au dezvoltat și înmulțit. De la Constantinopol, instituția școlilor și dascălilor-cîntăreți, ca și cîntările bisericești, s-au răspîndit în toate țările ortodoxe din Asia Mică, Africa și Europa, unde s-au perpetuat din generație în generație, și au suferit modificările inerente condițiilor istorico-culturale și geniului muzical al popoarelor respective¹¹.

Vom urmări prezența unor astfel de școli în viața Bisericii noastre, după cei trei factori esențiali ai acestui învățămînt: școlile în care s-a învățat cîntarea bisericească, caracterul și organizarea lor; dascălii care au predat în aceste școli și metodele folosite pentru învățămînt; și elevii care au frecventat aceste școli și rezultatele obținute.

I. — ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA

Deși despre existența unor școli bisericești se pomenește numai din secolul al XIV-lea, credem că primele școli au existat, într-o formă foarte simplă, încă de cînd există religia și biserica creștină pe aceste plaiuri¹², deoarece Biserica avea o învățătură de credință care trebuia propovăduită și un cult însoțit de cîntare care trebuia practicat. Pentru aceasta a avut nevoie, încă de la început de școli în care trebuia să se învețe: liturghia, cititul-scrisul și cîntarea bisericească¹³.

7. La: Roman Melodul (sec. VI). Sf. Ioan Damaschin (sec. VIII). Sf. Iosif și Teodor Studitul (sec. VIII—IX) ș.a.

8. Prof. N. Lungu, *Cîntarea în comun ca mijloc de lămurire a dreptei credințe*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXX (1952), nr. 11—12, p. 890—899; Pr. Prof. Ene Braniște, *Temeiuri...*, p. 36; Pr. P. Vintilescu, *Poezia imnografică din cărțile de ritual și Cîntarea bisericească*, p. 13—15.

9. Pr. P. Vintilescu, *op. cit.*, p. 237. Vezi și celelalte trepte ale cîntăreților.

10. Ep. Melchisedec, *Memoriu pentru cîntările bisericești în România*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1882, p. 12.

11. *Ibidem*, p. 16.

12. *Ibidem*, p. 12.

13. C. C. Ghenea, *Din trecutul culturii muzicale românești*. Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1965, p. 125.

Iată cum sintetizează N. Iorga situația și caracterul școlilor la începutul secolului al XIV-lea: «Pe la anul 1300, nu era altă școală decât a mănăstirilor și a bisericilor. Călugării aveau nevoie de slujbă, mănăstirile aveau nevoie neconținut de călugări noi, țării li trebuia vlădici, în bisericile mari se cereau dascăli cu bun meșteșug de citire și cântare. Pentru citire și pentru cântare, deci, pentru învățarea limbii slavone, care era limba bisericească, au fost cele dintii școli ale noastre. În aceste școli se începea învățătura pe de rost (mai întâi) a rugăciunilor cuprinse în Orologiu sau Ceaslov, venea la rând, apoi, cartea de cântări pe opt glasuri, așa numitul Octoih și psaltirea în slavonește»¹⁴.

Școlile, fiind deci numai la mănăstiri și biserici (probabil cele domnești), numărul lor era destul de mic. Ele erau înființate exclusiv pentru nevoile mănăstirilor și bisericilor, adică pentru pregătirea, mai întâi a călugărilor, care, la rândul lor, trebuia să învețe pe alții, și apoi pentru pregătirea dascălilor bisericilor mai mari și pentru pregătirea vlădicilor. Pregătirea acestora constă în învățarea — pe de rost —, a rugăciunilor din Ceaslov, în învățarea — tot după auz — a cântărilor pe cele opt glasuri, și apoi citirea *Psaltirii* în slavonește.

Dacă forma școlilor din secolul al XIV-lea pare a fi totuși destul de evoluată pentru că avea un program variat și oarecum precizat: rugăciuni, citit, cântare, pregătirea dascălilor și chiar a vlădicilor, primele școli trebuie să fi fost și mai simple, sporadice și cu o școlarizare nepermanentă și nesistematizată. În aceste școli se învățau primele elemente ale cultului și cântarea. Cântarea deci n-a apărut ca un obiect de învățămînt separat, ci ea era încadrată de alte obiecte de învățămînt necesare cultului: citit, scris, ritual etc.

Cântarea bisericească din această perioadă, se admite că era cântarea grecească după sistemul Sfîntului Ioan Damaschinul, adică a celor opt glasuri¹⁵, care fiind introdus de timpuriu la slavii din sudul Dunării, a ajuns la români prin filieră slavă¹⁶. După ultimile descoperiri arheologice cultul și cântarea bizantină a pătruns la noi și prin misionari greci locuitori ai cetăților de pe teritoriul Dobrogei, care a aparținut în mare parte Imperiului bizantin pînă aproape la jumătatea secolului al XIV-lea¹⁷. Sistemul muzical al Sfîntului Ioan Damaschin, a fost adecvat, mai tirziu, gustului românesc fără a i se schimba «caracterul ființial»¹⁸.

Cântarea se învăța după auz, nu după note și în slavonește. Dată fiind apartenența la aceeași biserică și folosirii aceluiași ritual, modul de interpretare al cântărilor era asemănător cu al bulgarilor și sîrbilor, caracterizat, în secolele al XI-lea—al XII-lea, printr-un recitativ monoton, cu semnificație sobră, cu repetarea sunetelor pe una și aceeași înălțime. Cântarea evolua în limitele înguste ale câtorva sunete¹⁹. Manuscrisele nu conțineau și notația muzicală, ci numai indicația glasului, de aceea aceste cântări se executau oarecum «ad libitum»²⁰. Cel mai vechi manuscris cu caracter muzical în acest gen, redactat în țara noastră²¹ și care datează din secolele al XI-lea—al XII-lea, este un fragment dintr-o carte de cult (probabil Minei), în limba slavonă, conținînd tropare și condace cu indicarea glasului respectiv²². Deși

14. N. Iorga, *Istoria bisericii române...*, vol. II.

15. Prof. N. Lungu, *Problema transcrierii și uniformizării cîntărilor psaltice în Biserica noastră*, în «Studii Teologice», XVII (1965), nr. 9—10, p. 614.

16. *Istoria Bisericii Române*, Manual pentru Institutele teologice, București, 1957, p. 113.

17. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 69. 18. Ep. Melchisedec, *Memoriu...*, p. 24.

19. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 70. 20. *Ibidem*.

21. *Ms. nr. 682*, în prezent la Bibl. Acad. R. S. România.

22. Exemplu: tropar gl. I — Sf. Vasile, Condac gl. IV — Sf. Vasile, Condac gl. III — Sf. Ștefan, Tropar gl. II — Sf. Iosif.

lipsit de notația muzicală, manuscrisul este important fiindcă atestă — ca și altele — că pe teritoriul țării noastre se cunoștea și se folosea muzica bizantină²³.

Trebuie menționat încă un *Evangheliar* (*Savvina Kniga*) tot din secolul XI-lea—al XII-lea, scris²⁴ în Maramureș sau nordul Moldovei, cu litere cirilice²⁵, care deși nu era prevăzut cu notație muzicală, se interpreta într-un gen de «ictură» cîntată (adică în felul în care se cîntă azi Evanghelia și Apostolul). Uneori, astfel de *Evanghelii* erau prevăzute cu o notație ecfonetică²⁶. În biblioteca Universității din Iași²⁷ există un asemenea «Lectionar evanghelic» scris cu notație ecfonetică datînd din secolul al X-lea, dar care nu a fost scris pe teritoriul țării noastre, ci la Constantinopol și apoi adus în țara noastră²⁸.

Manuscrisele slavone nenotate au fost de mare folos cîntăreților, căci ele circulau în toată țara constituind un fel de mnemotehnie pentru cîntarea bisericească ce se executa numai după auz. Se menționează patru asemenea manuscrise: *Apostol*, *Evangheliar*, *Octolh*, *Tetraevanghel*²⁹, dintre care Octoiul a circulat în toate cele trei provincii românești, ceea ce dovedește că în această vreme și în Ardeal se cînta muzica bizantină de formă slavonă. Schimbul acesta de cărți se datorează pe de o parte formelor de viață comune românilor de pretutindeni, iar pe de altă parte existenței pe întreg teritoriul lor, din nordul Transilvaniei și Bihor pînă în Banat, a așezărilor ortodoxe, încă din secolul al X-lea³⁰.

Despre *dascălii*, se poate spune că aceștia erau călugării mai bătrîni, la început bulgari din sud, care luau pe lingă ei cîțiva ucenici (elevi), tot călugări și în limita timpului și cu metode simple și personale îi învățau cîntarea și rînduiala slujbelor. Aceștia învățau, la început, un cult simplu, însușit pe cale orală, care consta din cîteva rugăciuni, săvîrșirea tainelor, înmormîntarea, liturghia³¹; iar mai tîrziu, o slujbă bisericească mai complicată (vecernie, utrenie, liturghie ș.a.), în cadrul cărora cîntările deveneau mai ample și legate de cărțile de cult și probabil cu influențe specifice spiritului slavon³².

Între *dascălii* din acest timp se distinge figura lui Filotei Monahul de la Mînăstirea Cozia³³, fost logofăt al lui Mircea cel Bătrîn, sub numele de Filos — deci

23. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 69.

24. *Ibidem*: împreună cu Codex Suprasliensis.

25. Acum se află în Biblioteca «Lenin» din Moscova.

26. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 69; Notația ecfonetică apare și se dezvoltă între sec. VI—XIV, apoi dispare. După C. Hæg, *La notation ephonétique*, Copenhaga, 1935, p. 108 și 137, sînt patru epoci: 1) arhaică — sec. VI—VII; 2) epoca de fixare și consolidare a notației — sec. VIII—IX; 3) epoca clasică — sec. X—XII; 4) epoca de decadență și dispariție — sec. XII—XIV (după Prof. Gr. Panțiru, *Un manuscris de vîrstă milenară*, în «Muzica», nr. 3/1967, p. 22); Prof. N. Lungu, *Problema transcrierii...*, p. 211; Pr. I. D. Părescu, *Les idiomes et le canon de L'Office de Noël*, Paris, 1932, p. 20; M. Velea, *Originea și evoluția semiografiei cîntării bisericești*, în «Studii Teologice», LXII (1965), nr. 9—10, p. 596—598.

27. Sub nr. 160, *Lectionarul evanghelic grecesc*, în Biblioteca Universității din Iași. V. Gr. Panțiru, *op. cit.*, p. 20.

28. Prof. Gr. Panțiru (*op. cit.*), face o prezentare amplă a manuscrisului, dînd și exemple de transcriere a notației și facsimile.

29. Acest *Tetraevanghel* a fost donat de Vladislav Mînăstirli Vodița, în 1374. Cf. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 69.

30. *Ibidem*, p. 69—70.

31. Șt. Meteș, *Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Transilvania și Ungaria*, vol. I, Sibiu, 1935, p. 25—26.

32. Diac. Prof. Petru Gherman, *Muzica bisericească din Ardeal*. Generalități, în «Omagiu I.P.S.S. Dr. Nicolae Bălan», Sibiu, 1940, p. 428.

33. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 77; Pr. S. Teodor († Tit Sîmedrea), *Filotei monahul de la Cozia*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 1—3, p. 20—35; VI (1965), nr. 10—12, p. 526—541.

grec —, care posedă cunoștințe muzicale deosebite. Fiind și compozitor, el a alcătuit o serie de cîntări (*Pripele*), din care se păstrează o copie datînd din 1413³⁴, pe care o încheie cu următoarele cuvinte în slavonește: «Opera lui Filotei Monahul, fost mare logofăt al lui Mircea Voievod»³⁵. Desigur că el a avut o școală de cîntări la Mînăstirea Cozia și se poate afirma că el s-a bucurat de un bun renume, de îndată ce copii de pe Pripelele sale au fost găsite, mai tîrziu, în Mînăstirea Dragomirna, Neamț, Moscova, Arhanghelsk³⁶.

Elevii (ucenicii) acestor școli erau, de obicei, călugării sau laicii care doreau să devină preoți ori dascăli cu bun meșteșug de citire și cîntare la bisericile mai mari. Unii se distingeau la învățătură și ajungeau chiar vlădici.

Școala lui Alexandru cel Bun de la Suceava. — Unii istorici³⁷ susțin că, la începutul secolului al XV-lea, a existat o școală greco-latino-slavonă la Suceava, înființată de Alexandru cel Bun, alături de școala de științe juridice (1401). Episcopul Melchisedec al Romanului, în cartea sa despre Grigorie Țamblac³⁸, spune că «din această școală ieșeau dieci de curle, țircovnici, și preoți care erau obligați să cunoască pe lîngă scriere, socolit și cîntarea bisericească pe psaltichie sau Catavasiere și osmoglasnice»³⁹. Această școală a fost condusă de Grigorie Țamblac⁴⁰, care, într-o însemnare autografă se consemnează «dascăl al Țării Moldovenești»⁴¹. Existența acestei școli este contestată de N. Iorga⁴².

Școala de la Putna din secolele al XV-lea — al XVI-lea. — Existența acestei școli nu este atestată documentar direct. Totuși există unele elemente care au îndreptățit pe unii muzicologi⁴³ din zilele noastre să susțină cu fermitate în existența ei.

Mai întii, e vorba de un manuscris al protopsaltului Eustatie⁴⁴, care cuprinde un număr de heruvice, stihirari, tropare ș. a., cîntări pe toate cele opt glasuri, precum și o serie de scrieri muzicale autohtone care au ca autori pe Eustatie, pe Agolion, pe Agaton ș. a., toți monahi în Mînăstirea Putna. Numărul mare de compozitori locali ar fi o dovadă despre existența unei școli muzicale la Putna în secolul al XVI-lea⁴⁵.

Cîntărețul putnean Eustatie a mai scris și alte lucrări, între care, un volum intitulat *Ritoria*, adică arta vorbirii și un alt volum intitulat *Gramatichia*⁴⁶. Aceasta din urmă, după părerea muzicologului G. Breazu⁴⁷, ar fi o metodică a învățării muzicii

34. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 77 și Tit Sîmedrea, *op. cit.*, 536, spune că aceste Pripele au fost scrise între anii 1400—1437. 35. *Ibidem*, p. 77. 36. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 77.

37. Ep. Melchisedec, *Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac*. București, 1884; Al. Philippide, *Introducerea în ist. limbii și lit. române*, Iași, 1888, p. 35; Al. Hașdeu, vezi «Curierul Românesc», 1839, nr. 10—11; El. Rădulescu, *Isahaar...*, p. 71. 38. Ep. Melchisedec, *Grigorie Țamblac...*, p. 70.

39. *Ibidem*; C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 90.

40. Fost mitropolit al Lituaniei, 1415—1419 (Cf. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 90).

41. *Ibidem*.

42. *Inceputul învățămîntului superior la Români...*, 1926, p. 3; Idem, *Ist. învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 6: «...n-a putut exista o asemenea școală deoarece Moldova era o țară începătoare «chiar nici Rutenii din Galiția, nici depărtații Slavi din sud de unde au venit învățătorii în mare parte al principatului muntean, n-aveau astfel de așezămînt» (cf. N. Albu, *Istoria învățămîntului românesc în Transilvania*, Blaj, 1944, p. 7).

43. George Bréazu, Gh. Clobanu, *Școala muzicală de la Putna*, în «Muzica», nr. 9/1966, p. 14 ș.u.; C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 91; C. Ghenea—Gh. Clobanu, *Un creator de muzică la Inceputul sec. XVI*, în «Muzica», nr. 5—6/1964, p. 60 ș.u.

44. Există acum în copie în Biblioteca «Lenin» din Moscova. Acest ms. a fost cercetat și publicat la sfîrșitul secolului trecut de Kaluzniacki (Cf. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 91).

45. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 91, 126.

46. *Ibidem*.

47. *Învățămîntul muzical în Principatele Române de la primele începuturi pînă la sfîrșitul sec. XVIII...*, p. 9.

bisericești, ceea ce, pentru începutul secolului al XVI-lea, constituie o noutate extrem de importantă, dacă se ține seama că pînă atunci și încă multă vreme mai tîrziu cîntarea se învăța după auz. Aceasta ar dovedi existența unui sistem de învățămînt muzical bisericesc bazat pe manuale, în Moldova, în timpul lui Ștefan cel Mare, sau imediat după el. În ultima vreme, s-au mai descoperit încă două manuscrise muzicale ale aceluiași protopsalt și ale unui număr însemnat de alți călugări de la Putna⁴⁸. În această culegere de cîntări se află însemnarea: «Protopsaltul Mînăstirii Putna, Eustatie a scris această carte de cîntece care între altele cuprinde chiar cîntările sale, în zilele domnului Ioan Bogdan Voevod⁴⁹ al Moldovei în anul 1511 (7077) la 11 iunie»⁵⁰.

Dar un element foarte important în sprijinul existenței școlii îl constituie calitatea muzicală pe care și-o atribuie Eustatie însuși într-o criptogramă: «domestic» al Mînăstirii Putna⁵¹. Or, domestici, după cîte se știe, erau «dascălii cîntărilor bisericești care învățau și conduceau corurile cîntăreților»⁵². Aceasta înseamnă că la Putna erau mai mulți psalți care alcătuiau cel puțin două coruri (cîntînd antifonic: un cor cînta grecește, iar altul slavonește), al căror dirijor era Eustatie. Iar faptul că Eustatie a avut învățăcei pentru cîntarea bisericească, dovedește că el exercita și o misiune didactică.

Foarte important din punct de vedere muzical, este faptul că manuscrisul era scris cu notație paleo-bizantină⁵³, care, după cum se știe, în această perioadă era în declin și începuse a fi înlocuită cu cea medio-bizantină. Aceasta dovedește pătrunderea cîntării psaltice grecești în Moldova. Limba în care era scris manuscrisul e medio-bulgara și slavona (bilingv) și folosește alfabetul grec, slavon și glagolitic⁵⁴.

Școala de psaltichie a lui Alexandru Lăpușeanu. — Dacă pentru școala de muzică de la Putna nu există un document direct care să ateste existența ei, în schimb, pentru școala de psaltichie a lui Alexandru Lăpușeanu avem o știre documentară dreaptă: scrisoarea acestuia către comunitatea ortodoxă din Liov, datată la 6 iulie 1558, din Suceava, prin care îi invită să trimită patru tineri pentru învățarea cîntării bisericești. Iată textul: «Trimiteți-ne, de asemenea, patru cîntăreți tineri și buni și noi îi vom învăța cîntarea grecească și sîrbească (slavonă). După ce vor învăța îi vom trimite la voi (înapoi); trebuie numai să aibă glas bun; ne-au fost, de asemenea, trimiși la învățătură și cîntăreți din Przemysl»⁵⁵.

Asupra locului unde era școala nu se face nici o mențiune; însă după locul de unde e trimisă scrisoarea, sediul ar fi fost Suceava. Ștefan Mateș⁵⁶ o localizează la Iași, fără să motiveze; iar profesorii P. Brîncuși și Oct. L. Cosma⁵⁷ lasă să se înțeleagă că sediul ei ar fi fost la Putna și că e continuarea școlii de acolo, a lui Eustatie.

Importanța acestei școli e deosebită și reputația ei crescuse atît de grabnic, datorită faptului că avea o vechime destul de mare. De aceea pare mai verosimilă părerea că ea ar fi continuarea școlii de la Putna

48. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 91.

49. E vorba de Bogdan cel Orb, fiul lui Ștefan cel Mare.

50. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 91.

51. *Ibidem*,

52. Ep. Melchisedec, *Memoriu...*, p. 12.

53. Vezi facsimilul în «Muzica», nr. 5—6/1964, p. 60.

54. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 91.

55. E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, București, 1895.

56. Șt. Mateș, *Școlile de muzică și cîntare bisericească din Iași (1558) și București (1711—1823) și românii din Transilvania*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 7—8, p. 512.

57. P. Brîncuși—Oct. L. Cosma, *Curs de istoria muzicii românești: Principii fundamentale*, vol. I (Uz intern), 1968, p. 66.

Documentul e clar și oferă unele date sigure despre activitatea acestei școli. Mai întâi, ea mai pregătise și alți elevi de peste hotare (pe cei din Przemysl), iar acum sînt invitați alți 4 tineri din Liov. Explicația e aceasta. Biserica ortodoxă din Liov rămăsese fără cîntăreți, și — în urma introducerii uniunii și propagandei iezuite în Polonia, în secolul al XVI-lea⁵⁸ — existînd teama că ar putea fi înghițiți de catolicism, domnitorul moldovean sprijinitor al Ortodoxiei să le vină în ajutor. Acest lucru e foarte important pentru vremea aceea, căci dacă el făcea acest lucru pentru polonezii amenințați de catolicism, cu atît mai virtuos trebuie să fi venit el în sprijinul românilor ardeleni amenințați de calvinism. De aceea se presupune că școala aceasta a fost frecventată și de românii din Transilvania⁵⁹, cu care Alexandru Lăpușeanu a avut relații variate și multiple⁶⁰.

Dascălii școlii cereau ca elevii să fie tineri și cu glas bun, condiții pe care le considerau ei necesare pentru buna desfășurare a programului școlar și pentru a scoate din ei cîntăreți desăvîrșiți. Este semnificativă expresia «glas bun»⁶¹ care era sinonimă cu cîntarea frumoasă. Pornind de aci, ucenicii ajungeau cu timpul la «cîntarea îngerească», așa cum va fi numită mai tîrziu intonarea corectă a imnelor⁶². Dascălii moldoveni predau cîntarea cu multă competență și dispuneau de mare talent muzical, ceea ce a făcut ca ei și școala lor, să se bucure de un prestigiu internațional. Trebuie amintit că la Putna se crease un sistem de cîntare propriu, cunoscut sub numele de «Raspev putnevschi» și care se practica la Liov, Kiev și chiar la Arhanghelsk⁶³. Elevii învățau mai întâi scrierea și citirea semnelor muzicale care se făcea după manuale-gramatici, ca cea a lui Eustatie (poate chiar de pe aceea). Scriitura muzicală era cea medio și neobizantină cu care se făcea notația muzicală în tot Răsăritul Europei⁶⁴. În perioada de pregătire teoretică elevii țineau isonul dascălilor lor la strană, pînă deprindeau temeinic cîntarea și atmosfera muzicală. Din documente nu reiese că ar mai fi făcut și altă disciplină pe lîngă cîntare, ceea ce obligă la a socoti școala de la Putna o școală strict muzicală⁶⁵.

În scrisoarea lui Alexandru Lăpușeanu se menționează că se învăța cîntarea grecească și slavonă. Explicația stă în faptul că în acest timp și mai ales după căderea Constantinopolului se accentuase în țara noastră influența grecească, ce adusese o cîntare mai organizată și cu notația scrisă a lui Cucuzel. Există încă un manuscris grecesc în biblioteca Universității din Iași, datînd din secolul al XVI-lea și aparținînd lui Manuel Hrisaf, care atestă că prima notație psaltică întrebuințată în țara noastră a fost semiografia vechii sisteme a lui Damaschin-Cucuzel⁶⁶. Între aceste două feluri de cîntare — cea slavonă mai rudimentară și mai simplă și cea grecească mai organizată și scrisă — s-a dat o luptă din care a ieșit victorioasă cîntarea grecească, pe care și-au însușit-o și psalții români, mai ales după traducerea textului liturgic în limba română. Dar pînă la însușirea sistemului de notație grecesc de către psalții români, prin secolul al XVI-lea — cînd încep traducerile primelor texte ale cîntărilor din limba slavonă în limba română — se semnalează existența unui sistem propriu și simplu de notație muzicală, sistem ce constă din semne făcute de mînă, cu cerneală roșie, deasupra sau între literile textului, precum și la sfîrșitul versurilor⁶⁷.

Se pare că școala lui Alexandru Lăpușeanu a decăzut după moartea lui.

58. Ep. Melchisedec, *Memoriu...*, p. 12—18.

59. Șt. Meteș, *Școlile...*, p. 512.

60. *Ibidem*.

61. Miron Costin, *Opere...*, p. 293.

62. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 127.

63. *Ibidem*, p. 128.

64. *Ibidem*, p. 127.

65. *Ibidem*, p. 128.

66. Prof. N. Lungu, *Problema transcrierii...*, p. 243.

67. Ep. Melchisedec, *Memoriu...*, p. 26—27; Prof. N. Lungu, *op. cit.*, p. 243.

Școala lui Vasile Lupu. — În Moldova, în secolul al XVII-lea, trebuie amintită și școala lui Vasile Lupu, înființată în 1640, după modelul și cu profesorii din Kiev, în urma strîngerii legăturilor dintre Moldova și Ucraina Kieveană, unde în vremea aceea ajunsese mitropolit Petru Movilă⁶⁸.

Școala avea un profil larg: între materiile principale slavona, latina, greaca și disciplinele pur științifice ca: aritmetica, geometria, astronomia — se menționează și muzica ce se învăța pe baza notației muzicale⁶⁹. După afirmația lui Dimitrie Cantemir școala era grecească, iar elevii cîntau în biserică într-o strană slavonește, iar în alta grecește⁷⁰. Paul de Alep cronicarul călătoriei patriarhului Macarie în Muntenia și Moldova, spune însă că școala ar fi fost românească⁷¹. Școala a avut durată scurtă întrucît, după mazierea lui Vasile Lupu s-a desființat, iar profesorii s-au risipit și au fost înlocuiți cu călugări greci⁷².

Tot dintr-o relatare a lui Paul de Alep despre cîntarea bisericească din Muntenia⁷³, aflăm că «formele de serviciu bisericesc și cîntarea la Munteni sînt admirabile; ei sînt creștini adevărat buni și religioși». Iar despre cîntarea în biserică domnească spune că «la strana dreaptă se cînta grecește, iar la cea stîngă românește». Tot el spune că și canonul Paștilor la biserică domnească din Tîrgoviște «s-a cîntat pe psaltică într-un mod plăcut»⁷⁴.

Aceasta dovedește că și în Muntenia existau școli de cîntare bisericească, despre care nu avem date documentare.

În Țara Românească și Moldova, secolul al XVIII-lea înseamnă pentru învățămîntul muzical cea mai importantă etapă a propagării muzicii bisericești, pînă la reforma din 1816⁷⁵. Caracteristic pentru această perioadă este introducerea limbii slavone în cîntarea bisericească și învățămîntul muzical mai sistematizat. Apoi prezența cîtorva dascăli de psaltichie transilvăneni la școlile de psaltichie din București.

Școala lui Constantin Brîncoveanu. — Despre existența acestei școli o însemnare făcută pe cartea-manuscris *Alexandria*, scrisă de Bucur Grămăticul din Sîmbăta de Sus spune: «Această carte ce se cheamă *Alexandria* o am scris eu Bucur Grămăticul din Sîmbăta de Sus nepotul lui Man Bărbu, și o am scris în ora în București cînd învățam eu cîntări la dascălul Coman domnesc era acel dascăl și mă dedese Măria sa Vodă și mă puse pe mine dascălul vîtaf peste școala lui, peste 50 de copii și îmbla văleatul atunci 7212 (1704) martie 18 zile»⁷⁶.

Textul arată în chip limpede că la 1704, în București, exista o școală domnească de muzică bisericească înființată de Constantin Brîncoveanu, care, pe lîngă meritele sale politice și culturale, «a dorit ca în biserică să domine limba românească la slujba

68. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 128. 69. Al. Xenopol, *Istoria românilor*, vol. VII, p. 76.

70. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 127; Ep. Melchisedec, *Memoriu...*, p. 13.

71. «Beiu» (V. L.) — zice Paul de Alep — zidi lîngă mînăstirea sa (Trei Ierarhi) un colegiu român de piatră și publică cărți în limba română (cit. de C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 129, n. 2).

72. La 2 apr. 1656, Gheorghe Ștefan institue la Iași învățămîntul grecesc (C. Ghenea, *op. cit.*, p. 129).

73. Ep. Melchisedec, *Memoriu...*, p. 13.

74. *Ibidem*; *Arhiv. Ist. Hașdeu*, tom. I, p. 87, 98, 104.

75. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 131.

76. Șt. Mețes, *Școlile...*, p. 515; Cf. Hașdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, I, București, 1887, p. 860.

divină, asemenea și la cîntarea din strane... pentru desfătarea și înălțarea sufletească a credincioșilor»⁷⁷. Școala era condusă de un dascăl domnesc, Coman, și avea în acel an 50 copii. Important este însă că la această școală învăța și un transilvănean, care fusese adus de însuși Constantin Brîncoveanu la școală, constituind una din formele de manifestare a grijii pe care Constantin Brîncoveanu a purtat-o Bisericii Ortodoxe din Ardeal⁷⁸. Bucur Grămăticul a ajuns să-și însușească alături de bine cîntarea psaltică înctî a fost pus chiar dascăl la această școală. Așa apare prima mențiune despre prezența unui dascăl ardelean la o școală românească în Muntenia⁷⁹.

Școala lui Constantin Brîncoveanu a fost apoi ilustrată de renumitul Filotei Ieromonahul, sin Agăi Jipei, de la care a rămas prima carte-manuscris de *Psaltichie rumânească* pe glasurile psaltice grecești, care cuprinde întru sine «toate trebuincioasele cîntări ale bisericii ce se cîntă preste tot anul»⁸⁰. Această carte prezintă o importanță excepțională pentru învățămîntul muzical bisericesc românesc și pentru cultura românească. Ea a fost scrisă la îndemnul lui Constantin Brîncoveanu «pentru ca cele ce se cîntă în biserică nu numai să se cînte, ci să se și înțeleagă de ascultătorii pravoslavnici creștini»⁸¹.

Cartea cuprinde și teoria muzicală psaltică (f. 68—70), ceea ce denotă că ea a avut și un scop didactic și că se tindea la învățarea psaltichiei în mod mai sistematic. «Valoarea muzicală a acestei opere este covârșitoare — spune Preotul Ioan D. Petrescu —, pentru că muzica lui e după cele mai bune izvoare ale timpului, păstrate în versiunile foarte curate ale manuscriselor din veacurile al XIII-lea — al XIV-lea»⁸².

După moartea lui Constantin Brîncoveanu, întemeietorul și sprijinitorul ei, școala a intrat într-o perioadă de criză, poate chiar s-a desființat.

Școala de la Colțea. — Tot la începutul secolului al XVIII-lea, se înființează pe lângă spitalul Colțea, ctitorie a Cantacuzineștilor, o școală cu profil larg, în care se predă, ca și în alte școli ale vremii: greaca, slavona și probabil latina, științele practice și disciplinele pur științifice — aritmetica, geometria etc. Separat de acestea, funcționa o secție specială destinată muzicii bisericești, ai cărei elevi urmau să devină dascăli pe la diferite biserici⁸³. Într-un act din 2 aprilie 1708, se face mențiune, între altele și de dascălii care au funcționat la școala din incinta Mînăstirii Colțea⁸⁴. Între aceștia apare și un dascăl de muzică numit «Dima cîntărețul», în jurul anilor 1734—39⁸⁵. Nu este exclus ca să mai fi fost și alți dascăli de muzică, dar actele nu-i menționează. Acești dascăli erau de fapt și cîntăreți la biserică cea mare a Colței sau la una din cele patru biserici pe care le avea mînăstirea la vremea aceea. Ei aveau obligația «să cînte slujba în amîndouă limbile (slavonă și română) la biserică cea mare și unu din ei să fie dascăl ca să învețe pe ucenici știința cîntării»⁸⁶.

77. Șt. Mețeș, *Școlile...*, p. 513.

78. *Ibidem*, p. 515.

79. În 1721—1722 îl găsim preot în Sîmbăta de Sus. El a mai scris în 1711 o Psaltire (Cf. N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Brîncoveanu*, în «Analele Acad. Rom.», 1914, p. 177).

80. *Mss. rom. 61*, Biblioteca Acad. R. S. România; vezi I. Blănu, *Catalogul ms. rom.*, 1907, p. 144—147, vol. I.

81. *Prefața*, f. 4.

82. În art. *Filoteiu muzicograful*, în «Predania» I, (1937), București, nr. 6—7, p. 25—27 (cit. după Șt. Mețeș, *Școlile...*, p. 514).

83. Al. A. Gălășescu, *Eforia spitalelor civile din București*, p. 39.

84. I. Ionașcu, *Școala de la Colțea*, p. 7.

85. *Ms. nr. 129*, Bibl. Acad. R. S. România (Cit. după C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 132, n. 2).

86. Al. A. Gălășescu, *op. cit.*, p. 39.

Școala de la Biserica Sfântul Gheorghe-Vechi. — Aceasta a fost: «Cea mai veche școală românească cu caracter statornic», cum o numește Gh. Nedioglu⁸⁷. Ceea ce se poate spune despre învățămîntul muzical al acestei școli se limitează doar la câteva știri care confirmă doar existența lui ca atare. Probabil elevii învățau slujba după ureche, ținînd isonul psalților⁸⁸.

La mijlocul secolului al XVIII-lea, un alt român transilvănean, Ioan Duma din Brașov, semnează «Predoslovia» unei alte *Psaltichii românești* pe care a scris-o la București, în timp ce învăța psaltichia la *școala mitropolitului Neofit sub domnia lui Grigorie Ghica*. Nu știm mai mult despre această școală, dar presupunem că era la Mitropolie. În schimb credem că această *Psaltichie românească*, care cuprinde ca și cea a lui Filotei «toate trebuincioasele cîntări ale bisericii ce se cîntă preste tot anul... așezate cu meșteșugul psaltichiei pe glasurile grecești...», face parte din marea acțiune de românizare a cîntărilor bisericești pe care a început-o Filotei și pe care au continuat-o toți psalții români din secolele al XVIII-lea — al XIX-lea, cu toată opoziția pe care o făceau aderenții curentului grecesc⁸⁹. Cartea cuprinde și teoria psaltichiei vechi așa încît era și un manual școlar, și este a doua carte în românește de acest gen⁹⁰. Ea este scrisă, de data aceasta, de un transilvănean, Ioan Duma din Brașov care, după ce a învățat aci cîntarea ajunge dascăl de cîntări bisericești la școala de pe lîngă Biserica Sfântul Nicolae din Schei, timp de 15 ani (1759—1776). Nu este nici o îndoaială că el a învățat aci pe elevii săi cîntarea bisericească psaltică față de care credincioșii și conducerea bisericii din Brașov au arătat multă atracție și o promovau.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se întîlnesc forme mai încheiate de predare a muzicii bisericești, precum și unele încercări de sistematizare a acesteia⁹¹. În orașele mai importante din țările române apar pe lîngă diferite școli și dascăli avînd ca îndeletnicire precisă predarea muzicii⁹². Astfel, în 1776 Grigorie Ghica reorganizează Școala de la Sfântul Nicolae din Iași, numind dascăl pe biv Izbașu Evloghie «să fie la învățătura cărții cît și la cîntările bisericești spre procopseala copiilor»⁹³.

În același an, Alexandru Ipsilanti face același lucru la București, hotărînd printr-un hrisov reorganizarea școlilor în cadrul căreia muzica bisericească făcea parte numai din programa *școlii de teologie* pe care a înființat-o pentru absolvenții Academiei domnești, de la Sfîntu-Sava, care doreau să intre în cler. Școala avea sediul la Mitropolie. Prin același hrisov Al. Ipsilanti a așezat la această școală un profesor pentru științele teologice «probat prin evlavie și corectitudinea dogmelor» și un profesor de muzică bisericească⁹⁴. Elevii celorlalte școli «reorganizate» nu aveau «dascăl muzicos»⁹⁵. Ca dascăl de muzică a fost numit Mihalache (cîntăreț obștesc)⁹⁶. Dar se vede că această școală de cîntăreți nu prea avea elevi, căci și Nicolae Șuțu, în 1784, și Mihai Șuțu, în 1795, dau pitace aspre egumenilor mînăstirilor și chiar Mitropoliei să aducă elevi pentru școala de cîntări, chiar cu forța. Măsurile acestea n-au

87. Gh. Nedioglu, *Cea mai veche școală românească cu caracter statornic. Școala de la biserică Sf. Gheorghe Vechi*, București, 1913. 88. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 132.

89. Șt. Mețeș, *Școlile...*, p. 515.

90. *Ms. rom. 4305*, Bibl. Acad. R. S. România.

91. *Conservatorul «C. Porumbescu» 1864—1964*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor, p. 5.

92. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 132.

93. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. I, p. 547.

94. C. Erbiceanu, *Cronicații greci care au scris despre români*, București, 1888, p. XIX.

95. V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 83.

96. *Ibidem*, p. 383.

avut însă efectul dorit căci în 27 februarie 1785 la școala lui Mihalache erau înscriși numai 2 elevi⁹⁷. Astfel că sub Mihail Șutu, în 1795, școala de muzică s-a desfășurat⁹⁸. Explicația că n-a dat roadele așteptate stă în faptul că acțiunea de introducere a cîntărilor bisericești în limba română întîmpina o mare opoziție din partea grecilor care nu o vedeau cu ochi buni. Dacă se ține seama că egumenii mînaștirilor erau toți greci, se înțelege de ce ei, chiar cu riscul de-a fi amendatți de domnitor, n-au sprijinit inițiativa școlilor românești⁹⁹.

În 1800 apare școala lui Dimcea protopsaltul, care își avea sediul în cămăruța lui de la Hanul Constantin Vodă și unde învățau 17 ucenici¹⁰⁰. El era plătit de vornicia obștilor, dar salariul nu-l primea regulat. Programul de lucru era «unsprezece pînă la un ceas de noapte», după sistemul turcesc, adică de la șase dimineața, pînă la șase după amiază¹⁰¹.

Nici această școală n-a durat și nici altele care i-au urmat, la începutul secolului al XIX-lea. Înșiși boierii au cerut desființarea școlii de muzică de la «Metohul Măgureanu», pe motiv că erau destui cîntăreți care primeau leață «cu îndestulare»¹⁰².

Trebuie arătat că lista școlilor din Țara Românească și Moldova ca și a dascălilor de muzică e departe de a fi completă. În afară de cele menționate, au fost, desigur, alte multe școli pe la mînaștiri, mitropolii, episcopii, dar despre care nu au rămas știri. Între acestea amintim în trecut: în *Muntenia* pe cele de la centrul cultural muzical de la mitropolie; pe aceea de la Episcopia de Rîmnic unde au păstorit vlădici vrednici care au răspîndit cultura bisericească și muzicală și în *Ardeal*; de la Mînaștirea din Cîmpulung unde se desfășura o activitate muzicală încă din secolul al XVII-lea; la Buzău, unde se dezvoltă o lungă și bogată activitate teologică și muzicală, de asemenea, e atestată documentar existența a două școli, una grecească, alta duhovnicească pe lângă episcopie, în 1725¹⁰³; la Tîrgoviște, încă de pe timpul lui Matei Basarab, cîntarea bisericească era în mare cinste, după afirmația lui Paul de Alep¹⁰⁴; la Curtea de Argeș este atestată existența unei școli muzicale la 1796 într-un schimb de scrisori între Hagi Pop Constantin din Sibiu și episcopul Iosif al Argeșului cu privire la un tînar Gheorghe, din Sibiu, care a fost dat să învețe psaltichie la Argeș¹⁰⁵. Aici, la Argeș, psaltichia se preda după manuale scrise cu mîna, după cum mărturisește o scrisoare a episcopului către Hagi Pop că acel tînar Gheorghe a fugit de la școală luînd cu el și cartea de «Psaltichie a dascălului său»¹⁰⁶. Activitatea teologică și muzicală s-a continuat multă vreme la Argeș, și în secolele al XIX-lea — al XX-lea.

În *Moldova*, amintim școlile de la Mînaștirile Neamț, Dragomirna și Secul. În 1779 starețul Paisie a impus cîntarea românească la o strană, iar slavona la alta¹⁰⁷. Se crede că a fost o școală de cîntări și la Huși¹⁰⁸. La Galați, la biserica Sfîntul Nicolae, pe la anul 1700—1784, era proestos Agapie Ieromonahul «prea învățat în mu-

97. *Ibidem*, p. 384. 98. *Ibidem*, p. 385.

99. Al. Luca, *Priviri generale asupra muzicii din Biserica Ortodoxă*, București, 1898, p. 78—80.

100. Arhiv. Ist. centrală, *Condica lui Al. Moruzi*, ms. nr. 42, p. 467 (cit. C. C. Ghenea *op. cit.* p. 133, n. 6). 101. C. C. Ghenea, *op. cit.*, p. 133.

102. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. X, p. 354.

103. Pr. Gabriel Cocora, *Școala de psaltichie de la Buzău*, «Biserica Ortodoxă Română», LXXVIII (1960), nr. 7—8, p. 845. 104. Ep. Melchisedec, *Memoriu...*, p. 13.

105. Șt. Metes, *Mînaștirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. CVIII—CXIII; N. Iorga, *Contribuții la istoria literaturii române în veacul XVIII—XIX*, în «Analele Acad. Rom.», Secț. lit., XXVII (1906), p. 210, nr. 2. 106. Șt. Metes, *Mînaștirile...*, p. CXI.

107. M. Gr. Poslușnicu, *Istoria muzicii la români...*, p. 93—94. 108. *Ibidem*, p. 96.

zichie și cu voce foarte frumoasă»¹⁰⁹. La Botoșani, pe la 1798, Vasile, ucenicul dascălului: Mihalache Ifimovici, scrie un *Octoih* pe notație psaltică și cu text cirilic. Pe o foaie a acestei cărți se menționează numele altui psalt al bisericii Uspenia-Botoșani, Ioan Dimitriu¹¹⁰. În renumitul și vechiul centru cultural și muzical de la Putna, după o întrerupere de aproape două veacuri, se reînființează în 1774, în timpul lui Grigorie Ghica, o școală cu un curs de 6—8 ani sub conducerea lui Vartolomeu Măzăreanu, în care se învăța psaltichia după metoda grecească¹¹¹; activitatea lui Vartolomeu Măzăreanu e continuată de Isaia Bălășescu, fost elev al școlii.

Între psalții mai renumiți din această perioadă amintim, în afară de Mihalache Moldoveanu — care, în 1767, traduce un *Anastasimatar* — pe Arsenie Ieromonahul Cozianul, Calist protopsaltul Sfintei Mitropolii, dascălul Șarban. «Acestia, după cum spune Macarie Ieromonahul — nu numai Anastasimatarul melos, Stihirariul melos, Heruvicile, Pricesnele etc., ci și partea cea mai multă a papadichiei o au prefăcut românește cu desăvârșită alcătuire, stînd minunați dascăli și alcătuitoari vremurilor în cea veche muzichie»¹¹².

Tot aici trebuie amintită figura învățatului călugăr Naum Rîmniceanu, care a scris o *Psaltichie* — meșteșugul cîntărilor bisericești pe glasuri, în 1788¹¹³. Important în viața acestuia este faptul că pe lângă o bogată activitate literară-științifică, a avut și o lungă carieră de dascăl și cîntăreț¹¹⁴, dînd ore de psaltichie și limbă greacă la București, Sinaia, Ploiești, Rîmnicul-Vîlcea, Buzău, dar mai ales la Hodoș-Bodrog, în Banat, între anii 1788—1795, perioadă cînd a scris și cartea de psaltichie. Nu este exclus ca Naum Rîmniceanu, fiind recunoscut ca un mare patriot și apărător al Ortodoxiei și petrecînd în Banat peste șapte ani, să fi compus această carte tocmai pentru promovarea cîntării bisericești psaltice în aceste părți. Notăm că el se trăgea tot dintr-o familie de români transilvăneni și anume din Jina-Sibiului, C. Erbiceanu, care a avut manuscrisul acestei cărți în biblioteca sa, apreciază această lucrare ca fiind «de cea mai mare valoare pentru cîntăreți și pentru oamenii literați care s-ar ocupa cu studiul cîntărilor bisericești la noi în țară. Ea este o gramatică sau teoreticon în românește în care ni s-au păstrat valoarea notelor psaltichiei vechi...»¹¹⁵, și este întocmită cu seriozitatea omului de înaltă cultură. Credem că această carte este cu atât mai importantă cu cît Naum Rîmniceanu este socotit primul reformator român al didacticii¹¹⁶.

Mulțimea cărților de ritual (*Octoih*, *Triod*, *Catavasier*, *Liturghier* etc.), tipărite mai ales în secolul al XVIII-lea¹¹⁷, denotă pe de o parte grija pentru cîntările bisericești, iar pe de altă parte dovada existenței unei muzici bisericești complete din punct de vedere al formelor ei (glasuri, irmoase, tropare, podobii, cîntări liturgice, etc.), ca mijloc scolastic nelipsit și ca element necesar educației și cultului¹¹⁸.

II. — ȘCOLILE DE CÎNTĂRI DIN TRANSILVANIA

Pînă prin secolele al X-lea — al XI-lea, viața religioasă a românilor ardeleni era identică sub toate aspectele cu cea a fraților lor din sudul Carpaților. Ei primi-

109. *Ibidem*, p. 97.

110. M. Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 100.

111. *Ibidem*, p. 117.

112. Pr. Nicolae M. Popescu, *Știri noi despre Macarie Ieromonahul*, «Biserica Ortodoxă Română», 1915—1916, p. 969.

113. C. Erbiceanu, *Viața și activitatea literară a protosinghelului Naum Rîmniceanu*, București, 1900, p. 10.

114. N. Iorga, *Istoria Bisericii Române*, vol. II, p. 225—226.

115. C. Erbiceanu, *Viața...*, p. 39.

116. Dr. S. Reli, *Metode de instrucție și educație în școlile mînăstirești și bisericești și în academiile domnești din trecutul românesc*, 1933, p. 19.

117. Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 12—15

118. P. Gherman, *op. cit.*, p. 432.

seră învățatura de credință bizantină prin misionari din Răsărit și o dată cu aceasta și cultul și cîntarea bisericească, sub forma slavonă.

De prin secolele al XII-lea — al XIII-lea, viața lor bisericească se complică datorită tendințelor prozelitiste care vizau mai întîi credința și cultul de care era legată organic cîntarea bisericească¹¹⁹. Pentru înfăptuirea acestui obiectiv prozelitist sistematic urmărit: fusese tipărită o carte de cîntări în românește tradusă după o carte de cîntări ungurești a lui Szegedi Gergely, în 1570, cu scopul de-a înlocui cîntarea din cultul ortodox pe care cîntărețul și preotul o executau în slavonește și pe de rost; apoi fuseseră tipărite cărțile de cult în românește prin Coresi (*Evanghelia, Apostolul, Psaltirea, Octoiul, Triodul, Moltivelnicul* etc.)¹²⁰, cu care intenționau schimbarea cultului; mai tîrziu, în 1644 și 1657, au înființat chiar și școli pentru români în care se cîntau cîntările în românește, dar sub formă calvinizantă. Asemenea școli au fost la Caransebeș, Lugoj și Făgăraș.

Totuși, poprul a rămas neatins de această deghizată propagandă, ținînd ca formele cultului, legate de sufletul lui și slujba să fie conforme tradiției: «popa de nu va cînta liturghia cu 7 prescuri, birșag 12 fl.», zice vlădica Dosoftei la Sinodul de la Alba Iulia 1627¹²¹, pretenție care ne face să credem că muzica bisericească era bine cunoscută în Ardeal în acel timp și că forma nu numai parte importantă a cultului, ci și obiect de învățămînt¹²².

Învățarea cîntărilor se făcea în școli, care erau, ca și în Țara Românească și Moldova, cele mînăstirești sau bisericești, iar unele chiar sătești. În mînăstiri își trimiteau copiii cei ce voiau să-i facă preoți și «cantori» la biserică. Aici ei învățau cititul, scrisul, cîntările bisericești și slujbele. Școli erau în toate mînăstirile mai de seamă ca: Bălgrad, Prislop, Sîmbăta de Sus, Șinca Veche, Rîmeți, Lușța, Măgina, Strîmba, Moisei, Peri, Vad, Hodoș-Bodrog, Șemlacul Mic, Srediștea Mică, Caransebeș ș.a.¹²³.

Dascălii acestor școli erau călugării din mînăstiri, locali, sau veniți din Moldova și Țara Românească, unde mînăstirile erau mai bine organizate și unde existau centre culturale renumite. Alteori, dascăli erau chiar preoții, diaconii. Astfel, se spune că diaconul Toader, din Feldru Bistrița, fusese de două ori în Moldova în casa boierului Pătrașcu Ciogolea (1635) și învățase carte pe copiii acestuia¹²⁴. Dar pentru ca să poată preda, trebuia el însuși să știe cîntările și îndeosebi glasurile, pe care se presupune că le învățase de acasă, sau în Moldova, iar acum învăța și el pe alții. Unii călugări peregrini, părăseau mînăstirile, mai ales iarna și pornind în diferite sate strîngeau copiii în tinda bisericii sau în casa vreunui preot și-i învățau buchiile și cîntarea bisericească. Însă copiii care voiau să capete o învățătură mai aleasă de obicei cei care se pregăteau pentru preoție mergeau în vreo mînăstire din Țara Românească și Moldova. După un stagiul mai lung sau mai scurt, o parte din ei se reîntorceau hirotoniți, alții simpli călugări ori dieci ambulanți¹²⁵. Toți aceștia învățau în Țările Române și cîntările bisericești pe care le aduceau în Ardeal. Așa se explică faptul că prin statisticile vremii (secolele al XVII-lea — al XVIII-lea), găsim în cîte o localitate numele a 3—7 preoți, dintre care numai unul sau doi figurau ca titulari,

119. Șt. Meteș, *Istoria bisericească...*, p. 83; P. Gherman, *op. cit.*, p. 428.

120. Șt. Meteș, *Istoria bisericească...*, p. 121—145.

121. I. Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 57.

122. P. Gherman, *op. cit.*, p. 428—429. 123. Șt. Meteș, *Mînăstirile...*, p. CVIII—CIX.

124. P. Gherman, *op. cit.*, p. 429; Șt. Meteș, *Istoria bisericească...*, p. 339.

125. N. Albu, *op. cit.*, p. 55.

ceilalți, pînă le venea rîndul la parohie se mulțumeau cu slujba de diacon, dascăli sau dieci instruind pe cei ce doreau să devină cîntăreți de strană¹²⁶.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea se produce fenomenul binefăcător care face ca, o mulțime de ardeleni și maramureșeni să ajungă la minăstirile de peste munți, dar nu cu gîndul de-a rămîne definitiv, ci pentru a se adăpa din știința și graiul curat și cuceritor al acestor sfinte locașuri¹²⁷.

Trebuie menționat și faptul că în școlile din Țara Românească și Moldova se pregăteau chiar și cadrele de conducere pentru Biserica din Ardeal. Astfel, la 1646, la Școala din Tîrgoviște a învățat românul transilvănean Daniil Andreean Panoneanu, traducătorul *Îndreptării legii*, devenit apoi mitropolit al Transilvaniei¹²⁸. Este bine cunoscut de altfel faptul că «în secolul al XVI-lea și al XVII-lea, domnitorii și vlădicii moldoveni s-au îngrijit să dea Bisericii Ortodoxe din Ardeal însăși ierarhia canonică de care avea nevoie»¹²⁹.

Intrucît «acolo unde e episcopul, e Biserica întreagă sub raportul doctrinei și al cultului», și deci și al cîntării, sîntem îndreptățiți să credem că acești episcopi, care s-au înșirat pe o perioadă lungă de timp (aproape 150 ani), nu au putut accepta să se schimbe rînduiala cultului cîntîndu-se altă cîntare bisericească decît cea bizantină pe care o învățaseră în Moldova sau în Țara Românească. În schimbările acestea foarte frecvente, de la simpli credincioși pînă la vlădici, între cele trei provincii românești, ne îndreptățesc să credem că și sub raportul cîntării bisericești, între dascălii ardeleni și cei din Moldova și Țara Românească nu au existat deosebiri în privința liniei melodice pînă în secolul al XVIII-lea.

Dintre școlile bisericești din Transilvania merită a fi amintită celebra școală a Bisericii Sfîntul Nicolae din Schei-Brașov¹³⁰, cea mai veche școală românească¹³¹, care, înființată în 1495, a avut o activitate bogată culturală și bisericească secole de-a rîndul. De la începutul școlii și pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1888), cîntarea bisericească a făcut parte din programul ei permanent. Primii dascăli ai ei sînt cîntăreții bisericii din Schei: Radu și Gheorghe Grămăticul, în 1480—1492. Și după aceștia o serie neîntreruptă de dascăli, care aveau ca preocupare principală cîntarea bisericească, între care amintim, în secolul al XVI-lea, pe Oprea Diaconul care scrie în 1570 *Epilogul Octoiului* în românește, din care se poate vedea că la Brașov cîntarea bisericească era cea bizantină pe glasurile Octoiului grecesc. «Această dumnezelască carte ce iaste Osmoglasnic (Octoih o au scris cela întru sfinții Părintele nostru Ioan Damaschinul. Dară nu cu știință omenească, ce cu minte de sfinții Îngeri luminată o au scris, iară acum rumânește scrisu-am eu Oprea Diacon zeat (ginerele) popeei Dobre să fie de învățătură ucenicilor cine învățau dăncălia»¹³². Iar la sfîrșitul «Epilogului» semnează: «Napisah az Oprea Diacon miarsteriu școalei românești de lingă besearica Scheailor și dascăl mai mare ucinicilor cine învăță dăscălie și besearicii psaltu dentiiu»¹³³.

Reiese așadar că la Brașov în a doua jumătate a secolului al XVI-lea nu numai că se cunoștea cîntarea psaltică greco-slavonă, dar se pare că chiar se încerca intro-

126. *Ibidem*. 127. *Ibidem*, p. 58.

128. Ioana Cristache-Panalt, *Contribuți privitoare la rolul Bisericii în relațiile dintre Țara Românească și Transilvania*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 7—8, p. 954; M. Păcurariu, *Din istoria legăturilor bisericești ale Transilvaniei cu Moldova*, în «Mitropolla Moldovei și Suceveii», XLIV (1968), nr. 11—12, p. 651.

129. M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 644—651.

130. A. Bărseanu, *Istoria școalelor centrale românești greco-ortodoxe din Brașov*, Brașov, 1902; C. C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Scheii-Brașovului*, 2 vol., 1913 și 1916.

131. N. Albu, *op. cit.*, p. 7—8.

132. *Ibidem*, p. 23.

133. *Ibidem*, p. 24.

ducerea limbii române în cîntare, de îndată ce menționează că *Octoihul* a fost tradus pentru uzul ucenicilor. În al doilea rînd se pare că aici e vorba de o școală cu mulți ucenici: probabil că veneau să învețe cîntarea și din alte părți ale Ardealului, dar sigur din toată Țara Birsei și chiar din Țara Românească¹³⁴. Așa se explică de ce Anton Pann, într-o scrisoare către reprezentăția bisericii Sfîntul Nicolae din Schei, prin 1853¹³⁵, lăuda prestigiul școlii din Brașov care se întinsese în tot Ardealul.

Tot din aceste rînduri se mai poate concluda că Oprea era «dascăl mai mare ucenicilor cine învață dascălie» (cîntarea), dar era și «psaltu dentiîu», adică Protopsalt, ceea ce înseamnă că mai erau și alți psalți la biserica Sfîntul Nicolae din Schei. Așa de pildă, în 1595, aflăm, dintr-un act de donație al domnitorului moldovean Aron Vodă către biserica din Schei, că la acea dată existau acolo: doi preoți, doi diaconi și patru «poslușnici», adică dascăli, cîntăreți bisericești¹³⁶. Funcția de protopsalt, după cum se știe, avea în special sarcina de a învăța cîntările pe ceilalți¹³⁷ și de a conduce strănile. Fiind vorba de patru cîntăreți, se poate presupune că la strănă se cînta alternativ, probabil slavonește și grecește, sau românește și grecește (sau slavonește), ca la școala de la Putna sau la Tîrgoviște. Adică se introdusese sistemul de cîntare ca în Țara Românească și Moldova, cu care era în permanentă legătură.

De asemenea, nu trebuie scăpat din vedere faptul că traducerea *Octoihului* în românește de către Oprea s-a făcut tocmai în anul 1570 în care la Cluj se ținea Sinodul episcopului român calvinizat Gheorghe din Turdaș, la care fuseseră invitați și brașovenii¹³⁸ și cu care ocazie episcopul calvin îi îndemna să cumpere și cărți calvinești tipărite pentru români. Între acestea era *Cărticica de cîntări* în limba română, tradusă după a lui Szegedi Gergely.

Școala din Brașov ca și biserica Sfîntul Nicolae din Schei s-au bucurat de un mare prestigiu în rîndul credincioșilor români, întrucît aci era centrul de rezistență cel mai important al românilor ortodocși în fața prozelitismului calvin și apoi catolic. De aceea calvinii, aleseseră Brașovul ca centru al tipăririi cărților calvinești în limba română, prin Diaconul Coresi. De aceea școala muzicală bisericească din Brașov a jucat un rol mult mai important decît celelalte școli minăstirești, sporadice și neorganizate, iar mai pe urmă chiar desființate, în secolul al XVIII-lea.

În sprijinul menținerii cîntărilor bisericești pe linia tradițională ortodoxă, au venit și cărțile de cult tipărite de obicei în Țara Românească sau în Moldova de unde se răspîndeau și în Ardeal prin călugării călători, dieci sau dascăli care le copiau cu multă migală și răbdare¹³⁹. Cărțile fiind scrise în slavonește și grecește se deduce că și cîntarea, cel puțin în minăstiri, era grecească sau slavonească. În 1682, Popa Iuon, venit din Moldova cu cărți grecești, «ordonă să se cînte cîntările tot grecește»¹⁴⁰, dar fără rezultat, căci poporul românesc, menținîndu-se în credință, și-a păstrat atît slujba cît și cîntarea ca la frații din Moldova și Muntenia¹⁴¹.

După 1651 se afirmă puternic curentul de introducere a limbii române în cultul ortodox. În «Prefața» *Psaltirii românești* de la Alba-Iulia din 1651, se spune: «rugăciunile și cîntările și alte slujbe dumnezeiești... cu vină se vor păgubi cei ce le slujesc în limbă străină, neînțelegînd-o»¹⁴².

134. *Ibidem*, p. 22, n. 1; Cf. A. Birseanu, *Istoria școalelor...*, p. 5.

135. Pr. I. Prișcu, *Epistole de la A. Pann în arhiva Bisericii Sf. Nicolae din Brașov*, în «Gazeta Transilvaniei», 84, nr. 27, p. 3.

136. N. Albu, *op. cit.*, p. 29, n. 1; Cf. N. Sulică, *Minunata cetate a Brașovului...*, p. 17.

137. Pr. P. Vintilescu, *Poezia imnografică...*, p. 237.

138. N. Albu, *op. cit.*, p. 26.

139. Șt. Meteș, *Istoria bisericească...*, p. 343-344, 367.

140. *Ibidem*, p. 308.

141. P. Gherman, *op. cit.*, p. 430.

142. I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, București, 1938, p. 168.

În această vreme iau ființă multe școli sătești în limba română care se înmulțesc mîi ales în secolul al XVIII-lea, după ce au fost desființate mînăstirile. În aceste școli români vedeau pe lîngă salvarea prestigiului limbii și pe aceea a cultului și a muzicii bisericești ¹⁴³.

Din 1770 există o știre provenită dintr-un raport al magistratului de Timișoara, despre școlile românești din Banat în care se prezintă și situația muzicii bisericești: «În timp de 2 ani tinerimea învață Ceaslovul, Psaltirea, irmoasele, dar trebuie să știe să cînte exact după glasurile bisericii orientale dacă voiesc să cînte la strană; cine știe să citească și să cînte toate acestea, poate trage nădejde să ajungă popă» ¹⁴⁴.

Tot în acest an exista în comuna Măderat o școală de cîntăreți din care adesea ieșeau preoți ¹⁴⁵.

Este interesant de remarcat că în trecutul poporului român din Ardeal, datorită condițiilor social-politice specifice, cîntarea bisericească nu lipsea din educația generală a tineretului. «Fără a fi învățată după vreo metodă și desigur de foarte mulți necunoscători în materie de muzică bisericească, ea era totuși practică în toate școlile din Ardeal, unde alătura de citire, scriere și catehism, constituia ciclul de cunoștințe necesare unui intelectual al vremii» ¹⁴⁶.

Această situație a făcut ca muzica bisericească să capete pe de o parte un caracter pronunțat popular, dar pe de altă parte s-a îndepărtat de linia melodică tradițională. Pentru restabilirea ei pe linia melodică tradițională s-au înregistrat în cursul secolului al XVIII-lea cîteva acțiuni ale unor dascăli, care îndemnați de biserică sau de alte interese, au venit în Țara Românească pentru a învăța corect cîntarea bisericească în speranța de a o păstra cît mai nealterată și pe a lor. Între aceștia reamintim pe Bucur Grămăticul din Sîmbăta de Sus, Ioan Duma din Brașov, Naum Rîmniceanul, iar în secolul al XIX-lea pe Nil Nicolae, Poponea Sibianul și mai ales pe George Ucenescu.

Deoarece legăturile culturale bisericești între Transilvania și Țara Românească și Moldova au continuat și în secolul al XVIII-lea, trebuie presupus că au mai fost și alte cazuri de români ardeleni care au învățat muzica bisericească în țările române, dar despre care pînă acum nu există știri. În orice caz, este demnă de remarcat conștiința pe care o aveau românii transilvăneni că adevărata muzică bisericească era cea din Biserica Țării Românești, și dorința de a nu renunța la ea ¹⁴⁷.

După secolul al XVIII-lea, relațiile bisericești-culturale slăbesc, astfel că și pe linie muzicală contactul cu melodiile tradiționale este foarte sporadic, menținîndu-se mai puternic în regiunile din sudul Ardealului.

Am expus învățămîntul bisericesc muzical numai pînă la începutul secolului al XIX-lea, pentru că de aci înainte el intră pe un nou făgaș, și fiind mai apropiat de vremurile noastre este și mai mult cunoscut.

143. P. Gherman, *op. cit.*, p. 431.

144. M. Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 110.

145. *Ibidem*, p. 110.

146. P. Gherman, *op. cit.*, p. 431.

147. Au mai fost consultate: R. Ghircoiașu, *Contribuții la istoria muzicii românești*. Edit. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., 1963; Liviu Rusu, *Perspectivă și preocupări teoretice în istoria muzicii românești*, în «Studii de muzicologie», vol. II, București 1966, p. 231-267; Ioan N. Floca, *Școlile teologice — organizarea și jurisdicția asupra lor*, în «Studii teologice», VI (1954), nr. 5-6, p. 316-344.

B. — CONTRIBUȚIA UNOR DASCĂLI ȘI AUTORI DE PSALTICHIE TRANSILVĂNENI LA ROMÂNIZAREA CÎNTĂRILOR BISERICEȘTI ÎN SECOLELE XIX ȘI XX **

Dorința de a valorifica moștenirea muzicală a trecutului nostru a devenit de multă vreme o preocupare generală¹⁴⁸ și o sarcină de seamă a muzicienilor din țara noastră¹⁴⁹. Ei au și început să dea la iveală o serie de studii cu rezultate foarte importante pentru perspectivele românești¹⁵⁰, cum au fost, de pildă, documentele referitoare la existența școlii de psaltichie de la Putna din secolele al XV-lea al XVI-lea¹⁵¹. Muzicienii laici au cuprins în preocupările lor și alte teme care privesc direct istoria muzicii bisericești¹⁵².

* Această parte a fost susținută în cadrul cursurilor de doctorat în teologie, și întocmită sub îndrumarea D-lui Prof. Nicolae Lungu, care a și dat avizul să fie publicată.

148. *Istoria muzicii la români*, de M. Gr. Poslușnicu, este singura în această materie, dar datele prezentate în ea sînt sporadice și unele controversate. Cf. Liviu Rusu, *Perspective și preocupări teoretice în istoria muzicii românești*, în «Studii de muzicologie», vol. II. Editura muzicală a Uniunii Compozitorilor din R. S. România, București, 1966, p. 240. Acest important studiu trece în revistă mai ales lucrările teoretice muzicale apărute în limba română în decursul secolelor XIX—XX, dar amintește și două lucrări dinaintea secolului XIX: *Scriverile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei*, de T. T. Burada, 1911, Ed. Academiei Române, și cele ale lui Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens: der Walachei, Moldau und Bessarabiens im Zusammenhange mit der Geschichte des Ubrigen Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit Kritischer Freiheit entworfen*, Wien, 1781, 3 vol. Pentru muzica bisericească este important vol. II, unde este descrisă notația muzicii bizantine și starea muzicii la noi. «Dezvoltarea culturii noastre muzicale contemporane accentuează și mai mult nevoia de-a consemna într-o lucrare de sinteză drumul parcurs de muzica românească din cele mai îndepărtate vremuri pînă azi» (V. Cosma, *Cîteva însemnări și probleme referitoare la întocmirea istoriei muzicii românești*, în «Muzica», nr. 9/1963, p. 40).

149. «Asemeni cercetărilor din cele mai variate domenii ale științelor umaniste și pozitive, muzicologia românească de azi, are datoria de a-și cunoaște propria sa istorie, de a-și crea un fundament solid al însăși existenței ei actuale. Cunoașterea trecutului unei discipline devine, astăzi, din ce în ce mai imperios, o condiție a contemporaneității acestei discipline. Legînd actualitatea de trecut vom face cunoscute pe plan intern și extern vechimea culturii noastre muzicale, iar pe de alta vom ridica, totodată, prestigiul muzicologiei noastre» (*Valorificarea moștenirii muzicienilor înaintași*, în «Muzica», nr. 1/1967, p. 5, 6).

150. «Parte integrantă a spiritualității românești, expresie a aportului muzicienilor noștri la îmbogățirea patrimoniului artei universale, cultura muzicală din trecut și de azi are menirea de a servi la educarea patriotică și artistică a publicului, la dezvoltarea cuceririlor tradiției în spiritul exigențelor contemporane» (*Ibidem*, p. 1).

151. G. Ciobanu, *Școala muzicală de la Putna*, în «Muzica» nr. 9/1966, p. 14, ș.u.

152. Iată cîteva: G. Ciobanu, *Cîteva manuscrise bizantine*, în «Muzica», nr. 5—6/1964, p. 57; G. Ciobanu și C. Ghenea, *Un creator de muzică la începutul sec. XVI*, în «Muzica», nr. 5—6/1964, p. 60—61; Prof. Gr. Panțiru, *Un manuscris muzical de vîrstă milenară*, în «Muzica», nr. 3/1967, p. 20.

Semnalăm și cîteva articole și cărți de istoria muzicii apărute în vremea noastră: C. C. Ghenea, *Note preliminare în problema periodizării istoriei muzicii românești*, în «Muzica», nr. 5/1963, p. 25. Idem, *Din trecutul culturii muzicale românești*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., București, 1965, 203 p. Romeo Ghircoiașu, *Periodizarea istoriei muzicii noastre*, în «Muzica», nr. 6/1963, p. 15. Idem, *Contribuții la istoria muzicii românești*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R.P.R., București, 1963; George Breazu, *Pagini din istoria muzicii românești*, Ediție îngrijită și prefată de Vasile Tomescu, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R. S. România, București, 1963; Idem, *Patrium Carmen, Melos*, Culegere de studii muzicale, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, XX + 747 p. ș.a.

Și din rîndul muzicienilor bisericești se constată preocupări de istoria muzicii¹⁵³, îndeosebi de istoria unor școli de psaltichie sau biografii de muzicieni care nu depășesc însă limita secolului al XIX-lea. Pînă azi, «Memoriul pentru cîntările bisericești în România»¹⁵⁴, întocmit de învățatul episcop Melchisedec al Romanului, și prezentat Sfîntului Sinod în 1882, în problema transcrierii muzicii psaltice pe note liniare, a rămas singurul studiu care face o privire istorică asupra trecutului muzicii noastre bisericești, deși acesta se referă numai la muzica bisericească din Țara Românească și Moldova.

Și în legătură cu cunoașterea fenomenului muzical bisericesc în Transilvania, precum și legăturile pe linie muzicală bisericească dintre cele trei provincii românești, preocupările sînt, de asemenea, sărace, cu toate că nimeni nu se îndoiește astăzi de existența unei vieți muzicale bisericești în Transilvania. Întrucît, Biserica Românească din Transilvania a avut în întregime învățătura de credință, de organizație și de cult aceeași cu Biserica Ortodoxă din Țările Române, nu se poate concepe ca ea să fi avut totodată și aceeași cîntare bisericească ortodoxă, adică bizantină.

Centrele de cultivare a acestei cîntări, ca de altfel a întregii vieți bisericești, au fost mînăstirile care erau înzestrate cu școlile necesare¹⁵⁵. Din aceste mînăstiri pulsa viața muzicală în bisericile din satele Transilvaniei, așa cum același fenomen se petrecea identic și în celelalte două țări românești. Biserica Românească din Transilvania ca și poporul român din aceste părți au avut însă o istorie deosebită. Acțiunile asupra lor habsburgici, mai ales, au urmărit pe toate căile dezbinarea bisericească și desființarea națională a românilor. Între acestea, cea mai radicală și mai periculoasă măsură, a fost desființarea brutală a mînăstirilor ortodoxe centre de cultură bisericească¹⁵⁶, în care cîntarea bisericească ocupa un loc deosebit, de unde se transmitea apoi spre bisericile de sat. După desființarea mînăstirilor, viața biseri-

153. Preocupările științifice care privesc cultura muzicală bisericească au început la noi, în primele decenii ale veacului XX. Printre acestea se numără studiile: ultima sa lucrare monumentală Pr. Ioan D. Petrescu, *Etudes de paléographie musicale byzantine*, Ed. Uniunea Compozitorilor din R. S. România, București, 1967, 680 p.; G. Cocora, *Școala de psaltichie de la Buzău...*, p. 844; I. Ionașcu, *Școala de la Colțea*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1938, p. 810—822; Pr. Paulin Popescu, *Manuscrite slavone din Mănăstirea Putna*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXX (1962), p. 688; Gh. Alexe, *Un prețios manuscris psaltic: «Tractatu teoretico practicu de musica ecclesiastica gr. orientala» de George Ucenescu*, în «Mitropolia Olteniei», VIII (1956), nr. 10—12, p. 688—695; Ștefan Meteș, *Școlile de muzică și cîntare bisericească din Iași (1558) și București (1711—1823) și românii din Transilvania*, în «Mitropolia Ardealului», X (1965), nr. 7—8, p. 511—520; Pr. Dr. Iuliu Al. Ișa, *Gheorghe Ucenescu — un vrednic cîntăreț bisericesc*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1961), nr. 9—10, p. 675—677; G. Ciobanu, *Anten Pann — Cîntece de lume*, ESPLA, București, 1955; N. M. Popescu, *Viața și activitatea dascălului de cîntări Macarie Ieromonahul. Teză de licență*, București, 1908, etc.

154. Publicat în «Biserica Ortodoxă Română», an. 1882, p. 25 ș.u. La aceasta se adaugă cîteva Prefețe și Introduceri la cărțile de psaltichie ca: Nifon Ploesteanu, *Carte de muzică bisericească*, București, 1902, în care se găsește o lungă introducere privitoare la istoria muzicii bisericești (1—82 și Teoria psaltică, 83—96).

155. P. Brîncuși — Oct. L. Cosma, *Curs de istoria muzicii românești. Principii fundamentale*, vol. I (Uz intern), Conservatorul de Muzică «C. Porumbescu», București, 1968, p. 40, 41. «Manuscritele muzicale din feudalismul timpuriu circulau în Muntenia, Moldova și Transilvania prin așezările mănăstirești»; Șt. Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. CVII.

156. Desființarea mănăstirilor ortodoxe din Transilvania a avut loc în două rînduri: în 1761 din ordinul generalului Buccow și în 1782 din ordinul împăratului Iosif. Cf. Șt. Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. XIX.

cească, în general, a intrat într-o perioadă de criză, mai ales în secolul al XVIII-lea, în care asuprirea a atins culmi necunoscute în toată istoria bisericească transilvăneană¹⁵⁷. Cîntarea bisericească ortodoxă, fiind unul din elementele esențiale de menținere a vieții spirituale și unității bisericești, rămînînd fără sprijinul efectiv și permanent al școlilor mînăstirești, a început să decadă impregnîndu-se cu multe elemente lumești străine de atmosfera bisericească. Cu toate acestea, efortul de a menține adevărata cîntare ortodoxă n-a încetat să existe. Poporul credincios, dîndu-și seama că în cîntarea bisericească are un sprijin foarte puternic pentru apărarea și păstrarea unității de credință, de organizație și de cult cu Biserica din Țara Românească, de a care a fost în permanență ajutat, a arătat față de ea o deosebită grijă. În momentele grele, n-au pregetat să treacă munții să urmeze și să învețe cîntarea bisericească la școlile din Țara Românească — în perioada cînd se decidea introducerea limbii române în cîntarea bisericească — și pentru ca apoi să reinvie cîntarea bisericească la ei acasă. În sîrguința lor exemplară, ardelenii se remarcă ajungînd chiar dascăli la București sau acasă, ori scriind cărți de psaltichie, printre primele în românește. Ei au ținut pasul cu frații lor la promovarea cîntării bisericești românești, prin activitate didactică sau scrisă, așa cum altădată au fost cu o inimă și o voință în promovarea cărții românești¹⁵⁸.

Astfel, dintre cele 3 manuscrise de muzică psaltică în limba română cunoscute în secolul al XVIII-lea¹⁵⁹, e drept, mai mult cu caracter didactic, adică *Psaltichii* teoretice și practice —, două din ele avînd ca autori doi români transilvăneni, ceea ce dovedește că fenomenul de românizare al cîntărilor bisericești, care se considera opera exclusiv a secolului al XIX-lea, poate fi devansat cu cel puțin 100 de ani, în secolul al XVIII-lea.

PROBLEMA ROMÂNIZĂRII CÎNTĂRIILOR BISERICEȘTI

«Românizarea»¹⁶⁰ este un termen tehnic ce se referă, în general, la procesul complex cultural istoric în care întreaga noastră viață și cultură (limbă, scriere etc.) și-a dobîndit atît un conținut, cît și o formă de sine stătătoare, românească. În cazul cîntărilor bisericești, românizarea indică două sensuri: pe de o parte, acțiunea de tîlmăcire sau de adaptare a melodiilor bisericești grecești la textul românesc deja tradus; iar pe de altă parte, adaptarea lor la firea și gustul poporului nostru, pentru a le face mai ușor înțelese și acceptate¹⁶¹, adică împrroprierea lor.

Cronologic, cîntarea bisericească în limba română a urmat după traducerea integrală a textului bisericesc. Astfel, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, fuseseră înfăptuite trei lucruri în ce privește limba română în Biserică și anume: tipicul, citi-

157. Șt. Mețes, *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele române în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928, p. 1.

158. V. Cosma, *Cîteva însemnări și probleme referitoare la întocmirea istoriei muzicii românești*, în «Muzica», nr. 9/1963, p. 41: «Unitatea structurală a muzicii în Țara Românească, Moldova și Transilvania reflectă unitatea de viață spirituală a poporului, chiar și cînd aceste provincii au fost vremelnice despărțite și fărâmițate, în epoca feudală».

159. E vorba de *Psaltichia Românească* a lui Filotei Ieromonahul, 1714; *Psaltichia românească* a lui Ioan Duma Brașoveanu, 1751; și *Psaltichie — meșteșugul cîntărilor bisericești pe glasuri* a lui Naum Rîmniceanul, 1788, toate în manuscris, despre care se va vorbi în cursul acestei lucrări.

160. Termenul original este cel de «românire» așa cum îl folosea A. Pann în lucrările sale: *Prefața la cartea Făbule și Istorioare*, spune: «după ce am învățat canoanele și ortografia acestui meșteșug (al muzicii psaltice) n-am zăbovit a români și a lucra pe note cărțile cele mai trebuincioase care sînt: Anastasimatarul, dimpreună cu Triodul și Pendicostarul, Heruvico-Chinonicarul, Catavasierul și altele multe...». 161. Cf. Nifon N. Ploșteanu, *op. cit.*, p. 58.

rile (din Sfânta Scriptură, Psaltirea, Paremiile, Apostolul, Evanghelia) și Cazania. Mai rămneau de înfăptuit: rugăciunea, adică slujba și cântarea, pe care avea să le înfăptuiască Antim Ivireanul¹⁶². Biruința limbii și scrisului românesc în secolul al XVIII-lea, asupra slavonismului¹⁶³, au ușurat pătrunderea limbii române și în cântarea bisericească.

Prima perioadă ocupă întreg secolul al XVIII-lea și primele două decenii din secolul al XIX-lea, adică pînă la reforma notației psaltice (1816). Este perioada zisă a vechii sisteme psaltice.

Epoca brîncovenească cu care începe această primă perioadă se caracterizează prin condițiile foarte prielnice pentru această acțiune. Domnitorul român, după cum se știe, pe lângă celelalte merite de ordin politic și cultural, are și pe acela că «a dorit ca în Biserică să domine limba românească la slujba divină, asemenea și la cântarea din strane...», a românizat cântarea bisericească și muzica, înființînd pentru ea o școală specială în care să se învețe și să se practice această artă pentru desfătarea și înălțarea sufletească a credincioșilor»¹⁶⁴. La această școală a pus dascăli de psaltichie renumiți. La unul din acești dascăli domnești, numit Coman, a învățat și apoi s-a impus, la rîndul său, ca dascăl, transilvăneanul Bucur Grămăticul din Sîmbăta de Sus. Tot la această școală a activat apoi renumitul Filotei Ieromonahul¹⁶⁵. Acesta dîndu-și seama că școala are nevoie de o carte indispensabilă pentru a-și împlini cu adevărat menirea sa, a scris prima *Psaltichie românească*¹⁶⁶. Din cauza morții lui Brîncoveanu, ctitorul acestei epocale acțiuni, cartea nu s-a putut tipări¹⁶⁷, ci a rămas în manuscris, constituind primul document de muzică bisericească în limba română pe care îl avem.

Psaltichia românească a lui Filotei are o valoare muzicală excepțională atît prin noutatea, cît și prin conținutul ei. Ea cuprinde în sine «toate trebuincioasele cîntări ale Bisericii ce se cîntă preste tot anul»¹⁶⁸. Filotei motivează astfel apariția cărții sale :

«Si iaste dumnezeiasca socoteală a Măriei tale, cum ceale ce se cîntă în besearică, nu numai să se cînte, ci să se și înțeleagă de ascultătorii pravoslavniciei creștini. Pentru carea și nu încetezi în toată vremea cu îndurare cheltuind, spre tîlmăcirile celor nelesne înțelease cuvinte și cîntări ale besearicii, către arătarea și mai buna înțelegere. Pentru aciasta și eu smeritul văzînd, cum că în fiește care zi, în sfintele lui Hristos besearici, adecă să cîntă Catavasiile sărbătorilor celor stăpînești și ale Maicii lui Dumnezeu, iar să înțeleg foarte de puținei, cît numai vierusul sînt ascultînd, iar nu și înțelesul celor ce să cîntă, tîlmăcit-am după puțina mea puteare pre a noastră de țară și de obște limbă toate Catavasiile, cu troparele, și cu condacele, și cu hvalitele ale fiește căruia praznic stăpînescu, cu rînduiala

162. *Istoria Bisericii Române*. Manual pentru uzul studenților Institutelor teologice, vol. II. Edit. Instit. Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1958, p. 123.

163. P. P. Panaitescu, *Inceputurile și biruința scrisului în limba română*, Ed. Academiei, București, 1965. 164. Șt. Mețes, *Școlile de muzică...*, p. 513.

165. Pr. I. D. Petrescu, *Filoteiu muzicograf*, în «Predania», I, București, 1937, nr. 6—7, p. 25—27. Citat după Șt. Mețes, *Școlile...*, p. 514. Cf. Pr. I. D. Petrescu, *Manuscrise psaltice grecești din veacul al XVIII*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1931, p. 182, spune despre Filoteiu, că alături de Pr. Theodosie, erau «psalti emeriți ai timpului lor și luminați mintuitori ai limbii, căci numai astfel ne putem explica apariția în românește a aceluia ms. de mare preț (*Psaltichia Românească*) pentru istoria muzicii bisericești din țara noastră, în preajma veacului al XVIII».

166. Se găsește în *manuscris la Academia R. S. România, nr. 61*. Este descris amănunțit în *Catalogul manuscriselor românești* al lui I. Bianu, vol. I, p. 144—148.

167. Astfel, Constantin Brîncoveanu ar fi fost cu siguranță, primul ctitor al unei cărți tipărite de muzică bisericească. 168. *Psaltichia*, f. 4.

utrănelor, și a cîte treale lyturghiile, și cu Irmoasele ceale veselitoare, și cu paradisul Preacistei, și cu toate trebuincioasele cîntări ce să cîntă preste tot anul, așă-zîndu-le toate cu meșteșugul Psaltichiei, pre glasurile ceale grecești, pentru mai multa dulceață și cuviință a viersurilor»¹⁶⁹.

Din aceste cuvinte se poate vedea că scopul cărții sale a fost modest și anume ca pravoslavnicii creștini să poată înțelege și textul cîntărilor nu numai viersurilor lor. Aceasta înseamnă că credincioșii români nu erau străini de unele melodii pe care le auzeau zilnic la slujbe, dar ei erau străini de textul acestor cîntări. De aceea, dorința cea mai mare pentru acea vreme, era ca să fie ascultate cîntările în românește. În acest scop, «după puțină sa putere» smeritul Ieromonah Filotei a făcut o simplă tălmăcire a textului cîntărilor, după un procedeu simplu-mecanic, acela pe care-l remarcă mai tîrziu și Anton Pann, adică înlocuind silabele grecești de sub melodie cu silabele românești, fără observarea și a altor elemente de prozodie. Cu toate acestea, Filotei a avut și două acțiuni mai îndrăznețe și anume, prima, atunci cînd a purces la scurtarea heruvicelor lui Hrisafi, cînd motivează că a făcut-o «pentru neputința omenească, adică pentru izbavă», iar a doua acțiune a avut-o atunci cînd a «ales — selecționat — melodiile grecești după cele mai bune izvoare ale timpului, cuprinse în versiunile foarte curate ale secolelor al XIII-lea — al XIV-lea»¹⁷⁰, în tălmăcirea cărora el a păstrat și ritmul vechilor cîntări. Aceste elemente «dau operii lui Filotei o valoare covîrșitoare», mai ales dacă ne-am gîndi să restabilim cu ajutorul acestei opere, structura melodică a muzicii vechi bisericești.

Se poate crede că după moartea tragică a lui Constantin Brîncoveanu, a urmat o perioadă de criză, în care timp «școala brîncovenească s-a desființat». Dar curentul de «românire» s-a menținut și chiar s-a accentuat, caracterizîndu-se, mai ales, prin cît mai mult text românesc în cîntarea bisericească. Problemele legate de prozodie, de structura melodiei nu se puneau în această perioadă. Ele se vor pune însă, cu mai mult curaj, în a doua perioadă a «românirii» — în secolul al XIX-lea.

La 1751 a apărut altă carte de *Psaltichie românească*¹⁷¹, de data aceasta, opera lui Ioan Duma Brașoveanul.

La 1767, psaltul Mihalache Moldoveanul traduce un *Anastasimatar*¹⁷². Macarie Ieromonahul mai amintește și pe alți psalți români din această perioadă ca: «Arsenie Ieromonahul Cozianul, Calist protopsaltul Sfintei Mitropolii a Bucureștilor, dascălul Șarban protopsalt al Curții domnești». «Aceștia, după cum spune Macarie, nu numai Anastasimatarul melos, Stihirariul melos, heruvicile, pricesnele etc., ci partea cea mai multă a papadichiei o au prefăcut românește cu desăvîrșita alcătuire, sînd minunați dascăli și alcătuitoari vremilor în cea veche muzichie. Însă una pentru greutatea ce avea muzichia cea veche, și alta pentru zavistie, dimpreună cu moartea lor, au murit și ostenele lor, nefăcîndu-se nici un spor în patrioțiceasca limbă»¹⁷³. E surprinzător că Macarie Ieromonahul, din care am citat acest text, nu cunoștea opera lui Filotei, deschizătorul de drum în această materie. De asemenea, nu menționează nici pe Naum Rîmniceanu, contemporanul său, care, în 1788, a scris o nouă carte: *Psaltichie meșteșugul cîntărilor bisericești pe glasuri*.

169. *Ibidem*. 170. P. J. D. Petrescu. *Filoteia muzicograf...*, c. 25—27

171. *Manuscris românesc la Academia R. S. România*, nr. 4305.

172. Prof. Nicolae Lungu, *Problema transcrierii și uniformizării cîntării psaltice în Biserica noastră*, în «*Studii Teologice*». VIII (1956), nr. 3—4, p. 242.

173. T. M. Popescu, *Știri noi despre Macarie Ieromonahul*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», 1915—1916, p. 969.

Melodiile acestor cîntări, fiind scrise cu vechea notație psaltică, au fost decifrate numai în parte. În plus, cîntarea bisericească însăși a suferit în această perioadă o influență permanentă din partea grecilor fanarioți care aduceau cu ei adausuri lumești, contrastînd cu cîntarea bisericească ce s-a practicat la noi de secole. Așa încît se punea chiar și problema unei selecționări. Însă pentru psalții români din această perioadă, acestea erau probleme foarte grele, din cauză că nu existau reguli pentru o astfel de tălmăcire.

Anton Pann înțelegînd condițiile în care au încercat cei dinaintea lui să «românească» cîntările, spune: «Astfel de reguli însă, nici s-au scris pînă acum în limba românească, nici s-au prelucrat în vreo școală, nici a știut cineva că are trebuință de ele. De aceea, nici nu putem învinovăți pe vreunul care n-a păzit la tălmăcirea cîntărilor regulele cerute» («*Bazul teoretic ...*, p. XXXVII).

Trecînd cu vederea însă peste toate aceste greutăți și neajunsuri, psalții din secolul al XVIII-lea pot să fie considerați pionierii acestei importante acțiuni.

A doua perioadă a românizării cuprinde timpul de la Reformă încoace, respectiv de la apariția primelor cărți tipărite de muzică bisericească în limba română, ale Ieromonahului Macarie (în 1823)¹⁷⁴ și continuînd cu Anton Pann¹⁷⁵ și ceilalți psalți din secolul al XIX-lea.

Macarie Ieromonahul, mai întîi și A. Pann după aceea, au beneficiat de o serie de condiții care au influențat pozitiv activitatea lor. Între acestea se numără: *calificarea lor desăvîrșită ca psalți*, cunoscători ai ambelor notații¹⁷⁶, fiind dascăli buni și cu tragere de inimă; *experiența înaintașilor*, întrucît fiecare din ei recunoaște că înaintea lor și alții s-au străduit să «românească» cîntările bisericești¹⁷⁷; *condițiile politice-sociale* mai favorabile în această perioadă de afirmare cu tărie a spiritului național în toate domeniile de activitate, care făcea să scadă influența grecească; *ajungerea pe scaunul mitropolitan a unui vlădică român* în persoana lui Dionisie Lupu care, asemenea lui Constantin Brîncoveanu, la vremea sa, și-a făcut o preocupare de căpetenie din promovarea, pe toate căile, a elementului național, și a luat în mîni «starea cîntărilor bisericești»¹⁷⁸; și mai ales, *reforma no-*

174. E vorba de *Teoreticonul, Anastasimatarul și Irmologhionul* Ieromonahului Macarie, pe care le-a tipărit la Viena, în 1823.

175. A. Pann începe să tipărească primele sale cărți bisericești în anul 1841, deși spune că le alcătuieste cu 20 de ani în urmă (în *Prefața la Fabule și Istorioare*), iar în *Introducerea la Bazul teoretic și practic (1845)* spune: «Douăzeci și cinci de ani sînt de cînd am luat în mînă condelul tălmăcirii cîntărilor bisericești» (p. XXXVII—XXXVIII). El tipărește însă toate cărțile necesare slujbelor bisericești ca: *Noul Doxastar (1841)*, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică (1845)*, *Irmologhion sau Calavasier (1846)*, *Epitaful sau Slujba înmormîntării Domnului nostru Iisus Hristos (1846)*, *Rînduiala Sf. Liturghii (1847)*, *Prescurtarea din Bazul teoretic și din Anastasimatar (1847)*, *Presimier (1847)*, *Heruvico-Kinonicar (1847)*, *Privigher (1848)*, *Antifoane ce se cîntă la ecteniile serii, dimineții și ale Sf. Liturghii (1853)*, *Noul Doxastar, III și retip. vol. II (1853)*, *Noul Anastasimatar (1854)*, *La Sf. Liturghie a Marelui Vasile (1854)*, *La Sf. Liturghie a lui Ioan Gură de Aur (1854)*, *Mica gramatică muzicală (1854)*, *Irmologhionul-Calavasier (retipărit 1854)*.

176. N. M. Popescu, *Știri noi despre Macarie Ieromonahul...*, p. 790.

177. Macarie Ieromonahul, *Înaintă cuvîntare, către cîntărețul român...*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», 1915—1916 p. 969: «Mulți și din psalții cei desăvîrșiți din neamul nostru s-au ridicat cu rîvnă în vremi, ca să facă ceva în limba noastră românește... stînd minunați dascăli și alcătuitori vremilor în cea veche muzichie». Iar A. Pann spune: «...și alții mulți s-au încercat la tălmăcirea cîntărilor bisericești...» (Introducere la *Bazul teoretic și practic*, p. XXXV—XXXVI).

178. E. Vîrtosu, *Din viața și activitatea mitropolitului Dionisie Lupu*, în «*Mitropolia Olteniei*», VIII (1956), nr. 1—2, p. 187—199.

tației psaltice¹⁷⁹, adusă de Petru Efesiu, în 1816, pe care și-au însușit-o și Macarie Ieromonahul și Anton Pann și toți ceilalți contemporani și urmași, considerând-o «mai lesne și mai ușor de învățat» (A. Pann, *Anastasimatarul*, p. II). Toate aceste posibilități au dat un impuls deosebit cîntărilor și au făcut ca rezultatele muncii lor să fie superioare din toate punctele de vedere față de ale reprezentanților din secolul al XVIII-lea.

Psaltii secolului al XIX-lea nu numai că traduc mai bine melodiile datorită ușurîței pe care o oferea noua sistemă psaltică, dar le și prelucrează, înțelegînd să adapteze cît mai mult melodia cu textul românesc și cu înțelesul lui.

Așa, de pildă, munca de tălmăcire a cîntărilor bisericești făcută de Macarie Ieromonahul, considerat ca întemeietorul reformei la noi, se caracterizează prin «curățirea cîntărilor bisericești de tot ce era străin, punerea lor pe românește și în plus, acomodarea lor cu genul și gustul muzical al poporului». În afară de traducerile pe care le făcea din grecește și care păstrau, în general, linia melodică apropiată de originalul grecesc, «el alcătuieste și unele melodii care nu-și au izvorul de inspirație în melodiile grecești și nici în melodiile altor Biserici Ortodoxe. Așa sînt, de pildă, cunoscutul axion «Îngerul a strigat» și alte axioane și catavasii, ca cele de la întîmpinarea Domnului, ș.a., care conțin melodii curat religioase, dar după genul și gustul de cîntare al poporului român». Melodiile sale sînt compuse pe ton liniștit, fără salturi brusce sau repezi, ceea ce face ca muzica sa să fie elegantă și plăcută, devenind normă pentru cîntarea bisericească curat românească¹⁸⁰.

Trebuie adăugat că Ieromonahul Macarie a văzut în tălmăcirea cîntărilor bisericești nu numai o necesitate adînc simțită în cultul nostru din punct de vedere muzical, ci și un act de cultură, care, alături de celelalte «științe și învățături, trebuia să smulgă neamul românesc din întunericul în care se afla». Căci, zice el: «Neamul nostru are trebuință de multe științe și învățături care în limba noastră cu totul lipsesc... tuturor de obște prea bine este cunoscut că Biserica noastră este cu totul lipsită de buna așezare a cîntărilor bisericești pentru care cîntăreții ru-mâni, care știu meșteșugul psaltichiei, neavînd cărți alcătuite cu graiurile limbii noastre, sînt siliți ca să cînte cele mai multe cîntări grecește, neînțelegînd ce cîntă nici ei, nici aceia care ascultă la dînșii»¹⁸¹.

În ce privește pe Anton Pann, el urmează în general linia lui Macarie Ieromonahul. Dar în special¹⁸², lucrarea lui constă pe de o parte, în scurtarea cîntărilor prea lungi, iar pe de altă parte, cînd totuși le păstrează întocmai, atunci el

179. Reforma muzicii psaltice a fost stabilită la Constantinopol în 1814 de trei mari psalți și dascăli: Hrisant de Brusa, Grigorie Protopsaltul și Hurmuz Hartofilax și adusă în țara noastră de Petru Efesul în 1816, pe care apoi și-au însușit-o și Ieromonahul Macarie, A. Pann și alții. Ea constă în: a) stabilirea ritmului cîntărilor; b) sistematizarea scărilor; c) înlocuirea numerilor polisilabice ale treptelor prin monosilabe; d) reducerea numărului semnelor muzicale, fapt foarte important în simplificarea notației psaltice. Numărul mare de «semne mari» (semne referitoare la expresii și nuanțe) erau neînțelese de cei mulți, reforma simplificînd și precizînd la strictul necesar «lucrarea» fiecărui semn. (Cf. Elisabeta Dolinescu, *Anton Pann — Viața în imagini*, Ed. Muzicală a Uniunii Compozitorilor din R. S. România, București, 1967, p. 11 n. 2).

180. N. Ploșteanu, *op. cit.*, p. 58.

181. N. M. Popescu, *Știri noi despre Macarie...*, p. 801.

182. «Am băgat de seamă, că unele cîntări în melodia papadică și stihirică, veneau foarte lungi; și eram silit pe cînd le cîntam să le scurtiez, sau să le tai de o dată, la locuri nepotrivite, și așa fiind și îndemnat de mulți, am scurtat lungirile, ce se făceau peste măsură în cîntare, am curățit melodiile de figuri streine și le-am apropiat de melodia noastră bisericească...» (*Bazui teoretic, Introducerea*, p. XXXVII).

traduce textul respectînd numărul silabelor și locul accentelor din originalul grecesc. Dacă nu este mulțumit nici cu traducerea, atunci compune el însuși numeroase cîntări, completînd pe unele sau dublînd pe altele cu «faceri», adică compuneri proprii¹⁸³. De asemenea, ca și Macarie, este preocupat de adaptarea liniei melodice la spiritul limbii românești. Acest lucru îl declară el însuși cînd spune: «și alții mulți s-au încercat la talmăcirea cîntărilor bisericești dar n-au făcut decît au ridicat silabele zicerilor străine și în locul lor au așezat silabele zicerilor românești». Spre deosebire de aceștia — aluzie la psalții secolului al XVIII-lea — el a căutat: «... la tonul zicerilor românești, și-am potrivit glăsuirea ca-n vorbirile firești»¹⁸⁴.

Anton Pann s-a silit să prefacă unele cîntări pe «ifosul vechi românesc», pentru a le face mai ușor înțelese și acceptate. În acest scop, ca și Macarie Ieromonahul, Anton Pann a procedat mai întîi la o operație de «curățire» de «figurile esterne», adică de întorsăturile melodice orientale, apoi, «le-am adus de cea mai apropiată melodie bisericească, păzind drumul și ifosul vechilor sfinți munteni (= aghioriți) și mai ales al Patriei (pentru că muzica bisericească de mult și-a dobîndit caracterul național¹⁸⁵, și numai ifosul de Țarigrad a rămas apropiat de cel asiatic)». Bun cunoscător al limbii, «avînd deprindere asupra poeziei»¹⁸⁶ și asupra «cîntecului național», om cu rară sensibilitate artistică, perseverent și introspectiv el privea deci românizarea nu numai formal, ci și din punct de vedere al fondului. De aceea, ducînd mai departe începutul făcut de Macarie — și aici e noutatea sa — Anton Pann pune în lucrările sale unele probleme de estetică muzicală vocală, ceea ce constituie un foarte mare pas pentru vremea sa. Astfel «în traduceri și prelucrări sau compoziții sale el pune accentul pe rolul central al ideii, al conținutului așa cum este exprimat prin cuvînt, apoi pe rolul ce-l are în muzică gramatica, adică glăsuirea propozițiilor cu păzirea tonurilor ultime, penultime, antepenultime, cum și al retoricii, după care se judecă sușurile, pogorșurile, repausele și celelalte». Preconizînd principiul sensului cuvintelor, «noima sau înțelesul zicerilor» în adaptarea liniilor melodice bisericești, el afirmă primatul cuvîntului românesc. Și această realistă estetică a «cuvîntului» și a «firii limbii românești», el o aplică mai întîi în cărțile de ritual, spre a le «români»¹⁸⁷.

În felul acesta, românizarea cîntărilor bisericești a atins nivelul cel mai înalt la care se putea spera în condițiile acelei epoci.

În lunga evoluție a fenomenului românizării cîntărilor bisericești se încadrează și activitatea dascălilor transilvăneni de care vom vorbi mai încolo. Deși activitatea acestora e mai modestă și mai puțin cunoscută, ea se înscrie pe linia acțiunii de reabilitare a cîntărilor bisericești ortodoxe din Ardeal, adică de readucere

183. La *Liturghia Sfîntului Vasilie*, București, 1851, p. 36 găsim indicația: (la un axion) «altul compus de mine A. Pann la anul 1825 și la 1851 mai modificat» etc.

184. *Heruvico-Kinonicar, Către cititori*. «Cîntă, măi frate române, pe graiul și limba ta, / Și lasă cele streine ei de a și le cîntă / Cîntă să-nțelegi și însuși și citi la tine ascult, / Cînsteste ca fieșcare limba și neamu-ți mai mult...».

185. Prin caracterul național al cîntărilor se înțelege: că muzica bisericească a cuprins, și-a întins aria sa peste întregul popor român din cele 3 provincii; că Biserica Ortodoxă cu întregul său cult era mijlocul de legătură sufletească dintre toți românii (era singura Biserică care garanta legătura sufletească dintre frați); că muzica bisericească era vehiculată de o limbă deja formată, cuprinzătoare și vorbită de toți românii; că muzica bisericească răspundea necesităților sufletești artistice ale poporului român. Deci muzica bisericească era națională atît în structura ei melodic-ritmice, cît și în conținutul ei românesc.

186. *Prefața la Epitaf*, București, 1846.

187. G. Breazul, *Pagini din istoria muzicii românești...*, p. 271, 273.

a lor la forma cîntărilor bizantine care se cîntau în Biserica Ortodoxă din Ardeal pînă prin secolul al XVIII-lea, cînd acestea au căzut într-o perioadă de criză datorită mai ales desființării mînăstirilor românești. Dintre cele cinci figuri de dascăli de psaltichie, trei aparțin secolului al XVIII-lea, iar două aparțin secolului al XIX-lea, ceea ce dovedește că pe o perioadă de două secole se atestă documentar relațiile muzicale bisericești între Transilvania și Țara Românească.

BUCUR GRĂMĂTICUL din Sîmbăta de Sus este primul dintre acești dascăli. Datele privind activitatea sa sînt destul de puține. Cea mai importantă știre este însemnarea scrisă de el pe o carte (*Alexandria*), însemnare, deși scurtă, dar clară și concisă: «Această carte ce se cheamă *Alexandria* o am scris eu Bucur Grămăticul din Sîmbăta de Sus, nepotul lui Man Barbu, și o am scris în ora în București cînd învățam eu cîntări la dascălul Coman, domnesc era acel dascăl și mă dedese Măria sa Vodă — e vorba de C. Brîncoveanu — și mă pusese pe mine dascălul vîtaf peste școala lui, peste 50 de copii și îmbla văleatul atunci 7212 (1704) martie 18 zile»¹⁸⁸.

Din această însemnare reies clar cinci elemente esențiale: 1. Că Bucur Grămăticul era din Sîmbăta de Sus; 2. Că a învățat școala de cîntări la dascălul domnesc Coman, în București; 3. Că a fost trimis la această școală de însuși Constantin Brîncoveanu, întrucît comuna Sîmbăta de Sus era una din proprietățile sale în Ardeal și că deci cu această trimitere, el a urmărit un anumit scop; 4. Că el a învățat atît de bine cîntarea psaltică încît a ajuns să fie conducător al școlii în anul 1704, cînd aceasta avea 50 de elevi. 5. Că el era un cărturar, de îndată ce a scris această carte *Alexandria*, despre care secretarul lui Brîncoveanu, Del Chiaro, spune că «e o istorie într-adevăr foarte interesantă prin multe și variatele legende ce le conține», iar în 1711, el a mai «scris» și o *Psaltire*¹⁸⁹.

Despre activitatea lui muzicală, după ce s-a întors la Sîmbăta, nu există nici o indicație documentară. Se poate presupune că, deși s-a pregătit pentru a deveni preot, totuși înclinațiile muzicale au fost mai puternice și pînă la urmă au făcut să încline balanța preocupărilor sale în această direcție, ajungînd chiar dascăl de psaltichie la școala domnească a lui Brîncoveanu. Moartea tragică a protectorului său, l-a făcut să revină în satul de origine, unde în anul 1721—1722 era preot¹⁹⁰. Cu siguranță că în această calitate și cu sîrguința cunoscută, el n-a lăsat ca pregătirea muzicală dobîndită să se irosească în zadar, ci a desfășurat o activitate pe această linie, în limita în care i-au permis condițiile politico-religioase din acea vreme. După actul unirii, comuna Sîmbăta de Sus¹⁹¹ a rămas ortodoxă, dar fiind în imediata apropiere a sediului Episcopiei greco-catolice din Făgăraș, unde activa Ioan Patachi¹⁹², credincioșii de aci erau supuși unei influențe greco-cato-

188. Vd. Șt. Meteu, *Școlile...*, p. 515. Cf. B. P. Hașdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, vol. I, București, 1887, p. 860. Cf. *Revoluțiile Valahiei* (1718), trad. rom. de Cristian. Iași, 1929, p. 27. Cit. după Șt. Meteu, *Școlile...*, p. 515.

189. *Ibidem*, p. 515; N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin Brîncoveanu*, în «Analele Academiei Române», Secț. ist., 1914, p. 177.

190. Șt. Meteu, *Situația economică a Românilor din țara Făgărașului*, I. Cluj, 1935, p. 154—155.

191. Constantin Brîncoveanu avea în proprietate cîteva sate în Ardeal și mai ales în țara Făgărașului ca: Berivoiul Mare și Mic; Rucăr, Poiana Mărului, Sîmbăta de Jos și Sus; Cf. Șt. Meteu, *Relațiile...*, p. 5; Idem, *Moșiile Domnilor și boierilor din Țerile române în Ardeal și Ungaria* în ziarul «Patria», V. Cluj, 1923, nr. 129—130.

192. În timpul acestui episcop român, persecuția elementului român ortodox se înteește. Se opresc cărțile bisericești tipărite în Țara Românească să treacă în Ardeal, precum și funcționarea preoților sfințiți de arhieriei «schismatici». Cf. Șt. Meteu, *Relațiile...*, p. 33.

lice permanente. De aceea Bucur Grămăticul a trebuit să adopte, pe linie muzicală bisericească o tactică ce-i putea permite menținerea credincioșilor în Ortodoxie. Curentul muzical inaugurat de el, în comună sau la mănăstire, s-a înfiripat treptat atât în preocupările cîntăreților ucenici de aci, cît și în masele de credincioși care frecventau slujbele mănăstirii, ajungînd cu timpul ca să cînte cu toții în biserică. Cîntarea în comun a oferit, pe lîngă garanția păstrării lor și mijlocul cel mai inofensiv, dar eficace în păstrarea nealterată a adevărilor de oredință ortodoxă. Așa încît, dacă azi nu posedăm documente scrise despre activitatea muzicală a lui Bucur Grămăticul, avem în schimb, dovada roadelor pe care le-a adus această cîntare, scrise în inimile generațiilor de credincioși, care într-o formă modestă dar sigură și-au hrănit sufletele lor sute de ani.

S-a afirmat că în Ardeal, în special în Țara Oltului, s-a păstrat cîntarea bisericească ortodoxă caracteristică timpului lui Brîncoveanu. Aceasta se poate identifica mai ales după limba și ritmul arhaic al cîntărilor, asemănătoare cu acelea pe care le-a păstrat în traducerile făcute și Filotei Ieromonahul, și «care încă se mai aud cîteodată în gura cîte unui cîntăreț de sat. Această senzație — spune Pr. Ioan D. Petrescu — am încercat-o eu, acum doi ani (1935), într-o biserică dintr-un sat din Ardeal»¹⁹³. «Explicația și admiterea acestei afirmații — spune Ștefan Mețeș —, se bazează pe faptul istoric că mulți preoți transilvăneni au învățat carte și-au fost sfințiți în Țara Românească, iar unii au cercetat ca elevi, școala de cîntări bisericești românești a lui Brîncoveanu»¹⁹⁴. Dacă se admite această afirmație, atunci se poate spune că cel mai indicat dascăl care a putut promova această muzică, în vremea aceea, nu putea fi altul decît preotul Bucur, despre care se știe sigur, că a fost pregătît la școala specială a lui Constantin Brîncoveanu.

IOAN DUMA DIN BRAȘOV. -- Despre Ioan Duma, care se semnează «Ioan sin Radului Duma Brașoveanu»¹⁹⁵, se știe ceva mai mult. El este fiul epitropului (gocimanului) Radu Duma de la biserica Sfîntul Nicolae din Schei. Tatăl său, în această calitate, a fost un om de mare acțiune. El îndeplinise multe și importante misiuni de ordin spiritual și material la diferiți episcopi ortodocși și generali austrieci în folosul românilor brașoveni¹⁹⁶. Avînd o situație bună, el a căutat să dea fiului său o educație și o cultură bisericească aleasă, care însă, se putea dobîndi numai în Țara Românească. Astfel Ioan Duma a fost trimis la București unde a învățat cîteva ani și unde și-a însușit o frumoasă cultură teologică și muzicală¹⁹⁷.

În privința activității lui muzicale, trebuie remarcat că în anul 1751 sub domnia lui Grigorie Ghica și a păstoririi mitropolitului Neofit, el a scris o *Psaltichie* românească¹⁹⁸, ceea ce dovedește că el și-a făcut studiile muzicale la București, «poate chiar la curtea mitropolitului Neofit»¹⁹⁹. Cartea a rămas în manuscris, pînă acum singurul, și se află la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

193. Pr. I. D. Petrescu, *Filoteia...*, p. 25—27.

194. Șt. Mețeș, *Școlile...*, p. 514—515.

195. *Psaltichia românească*, sfîrșitul «Predosloviei».

196. Al. Lapedatu, *Doi cărturari brașoveni din sec. XVIII: Ioan și Radul Duma*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1915—1916 p. 953; și în extras N. Albu, *Doi cărturari brașoveni din veacul XVIII: Ioan Duma și Radu Duma*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXI (1963), nr. 9—10, p. 977—992. Șt. Mețeș, *Școlile...*, p. 515—516.

197. Șt. Mețeș, *Școlile...*, p. 516.

198. Pînă acum se cunoaște un singur manuscris și se află la Academia R. S. România, la ms. rom. nr. 4305.

199. N. Albu, *op. cit.*, p. 978.

Manuscrisul este copertat, în format octav. Pe coperta din față, înăuntru, este scris: «De la Administrația Casei Bisericii, cu adresa nr. 42450 din 12 sept. 1915», ceea ce dovedește că manuscrisul a aparținut Casei Bisericii. Această însemnare, precum și pecetea Mitropoliei imprimată pe fiecare foaie a manuscrisului — un fel de «ex libris» al timpului — ar putea duce la concluzia că manuscrisul a fost compus din îndemnul și pentru mitropolitul Neofit²⁰⁰.

Manuscrisul conține 340 file, deci 680 pagini, dar sînt numerotate numai filele. Este mult mai cuprinzător decît *Psaltichia* lui Filotei, care conține numai 259 file.

Intr-un chenar cu flori negre și roșii, este scris titlul: «Psaltichie rumânească carea conține întru sine: Anastasima cu propediia și cu tot meșeșugul, cu eothinale și cu checatrare; Stihirariul cu toate samoglasnicele praznicelor celor stăpînești și ale sfinților celor mari, carii să prăznuiesc preste tot anul; Stih(ir)ariul Penticostarului cu sărbătorile Paștilor de la Sîmbăta lui Lazăr pînă la Duminica mare; Catavasiariul cu toate trebuincioasele cîntări ale bisericii ce se cîntă preste tot anul. Așezate cu meșeșugul Psaltichiei pre glasurile grecești, în zilele prea luminatului Domn Ioan Grigorie Ghica Voevod, păstorind în arhierescul scaun al mitropoliei prea sfințitul și de Dumnezeu trimisul chir Neofit, la anii de la facerea lumii 7259, iar de la Hristos 1751, luna lui august 1 dni»²⁰¹.

După acest cuprinzător titlu, urmează o «Predoslovie» frumoasă și interesantă, intitulată: «Către cîntăreții acestii cărți și cătră celălalt norod pravoslavnic», în care demonstrează cu exemple texte din Sfîntul Apostol Pavel ideea că fiecare popor creștin poate lăuda pe Dumnezeu în limba sa (I Cor. XIV, 6, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 23). Și nu numai că poate lăuda pe Dumnezeu, dar îi este «și mai folositor a cînta și a săruta pre limba sa, decît pre limba altuia, care n-o înțelege». Acest gen de motivare l-a folosit și Filotei în *Psaltichia* sa²⁰².

La sfîrșitul acestei înțelepte motivări, semnează: «tuturor preoților, smerit și plecat: Ioan sin Radului Duma Brașoveanu», iar după semnătură urmează o înșiruire de 34 versuri: «Către iubitorii de Hristos cîntăreți ai acestii Vlaho-muzichii și către celălalt pravoslavnic norod al Țării Românești», din care cităm cîteva:

*«O iubitori de Hristos cinstiți musicotați,
Cuvioșilor părinți și întru Hristos frați
Pravoslavnice norod, limbă rumânească,
Păzită de Dumnezeu țară creștinească.
În Domnul să vă bucurați prin sfînta cîntare
Cu credință, cu nădejde, cu dragoste mare
Că iată s-au tîlmăcit, spre al vostru folos,
Care cu nevoință de pe grecie s-au scos.
Prin cuvinte rumânești și prin glasuri grecești,
Inima și sufletul să îi le-ndulcești...»*²⁰³

De la fila 4—9 este expusă gramatica muzicală după sistemul cea veche: «Începutul cu Dumnezeu cel sfînt al semnelor meșeșugului psaltichiei, al glasurilor (semnelor) celor suitoare și celor pogoritoare, al trupurilor și al duhurilor și a toată

200. *Ibidem.* 201. Ms., f. 1—2.

202. Filotei, *Psaltichia românească*, f. 5—6. Texte tot din Sf. Ap. Pavel, I Cor. XIV și din Ps. XLVI.

203. Text asemănător cu cel din *Psaltichia* lui Filotei (f. 7) de unde se deduce că Ioan Duma cunoștea *Psaltichia* lui Filotei. De altfel există mai multe asemănări între ele.

darea îndemînă și urmărea carea s-au alcătuit într-însa de cei vechi și noi făcători carii după vreme s-au arătat».

Dînd explicația semnelor muzicale, aflăm că între acestea, «8 sînt suitoare²⁰⁴, 6 coborîtoare²⁰⁵, iar unul nici suitor nici coborîtor — isonul». Dintre acestea unele sînt trupuri (în total 8), iar altele sînt duhuri, (în total 4). Trupurile sînt suitoare — 6, și coborîtoare — 2, iar duhurile 2 suitoare și 2 pogorîtoare. «Iporoi, nici trup iaste nici duh, ci a grumazului clătire».

Acest capitol se încheie cu textul: «Întru aceste semne (echivalentul vocalelor din sistema cea nouă) să suie și să pogoară toată cîntarea meșteșugului muziciei; iară *semnele cele mari* (echivalentul consonantelor și temporalelor) cele fără de glas care se cheamă *staturi* sînt numai pentru darea îndemînă puse, iar nu pentru glasuri, că fără de glas sînt». Acestea sînt în număr de 34.

Urmează arătarea stricărilor (floralelor) glasurilor; după acestea, semnele stăpînitoare și cele stăpînite precum și combinațiile lor într-o mulțime de exemple, pe glasuri.

Pînă aici deci o *parte teoretică*, adică o scurtă dar esențială gramatică muzicală cu explicații suficiente pentru cei care învățau psaltichia.

Cu fila 9, începe *partea practică* a cărții, adică toate cîntările de care are nevoie un cîntăreț la strană, pe glasuri, în ordinea în care au fost enumerate în titlul cărții. Față de Psaltichia lui Filotei, se constată în *Psaltichia* lui Ioan Duma, lipsa cîntărilor celor trei liturghii. La unele cîntări, ca de pildă, la vosoresne (46—52) indică și numele autorului și al compozitorului: «Facerea prea înțeleptului împărat Leon, iar meșteșugul glasurilor de Ioan cel dulce (glăsuitoar)».

La Duminica Floriilor (fila 281) are următoarea indicație: «tot canonul făcut pe glasul cel rumănesc, căci iaste mai lesne și mai frumos». Se poate presupune că Ioan Duma a notat aici cu note psaltice melodiile tradiționale existente în uz la români, care au avut la bază tot melodiile bizantine, dar pe care, cu timpul, poporul român le-a prefăcut pe gustul și simțirea sa, în așa fel încît nu s-a mai putut recunoaște originea lor. Pe acestea el le caracterizează ca «mai lesne și mai frumoase».

Între filele 311—335, sînt scrise heruvicile lui Hrisafi, dar care au fost scurătate de «popa Filotei», ceea ce ne face să credem că Ioan Duma cunoștea opera lui Filotei Ieromonahul, de la care trecuseră aproape 40 de ani. La o ulterioară descifrare a melodiilor acestor doi psalți, s-ar putea constata, probabil, și alte asemănări, ceea ce ar duce la încheierea că muzica bisericească din epoca lui Brîncoveanu a fost menținută și folosită și de urmașii săi, pînă către jumătatea secolului al XVIII-lea. Ioan Duma întorcîndu-se la Brașov, ca dascăl de psaltichie, se poate crede că a promovat și el tot muzica brîncovenească, pe care mai înainte, la Sîmbăta, o promovase preotul Bucur Grămăticul. Între ei fiind o distanță de timp relativ mică, se poate admite că s-a încheiat un curent muzical continuu brîncovenesc în aceste părți.

Surprinde, de asemenea, textul cîntărilor în românește, care este redat într-o traducere poetică bisericească foarte frumoasă și care pînă azi s-a menținut în

204. Acestea sînt: oligon, oxia, petasti, cufisma, pelaston, dlochendimata (fiecare urcă cîte o treaptă), chendimata (două), ipsili (patru).

205. Apostroful, apostrofiu (doi alăturați) (coboară cîte o treaptă), iporoi, kratima iporoi (lafron (fiecare coboară cîte două trepte); hamili (patru).

cărțile noastre de cult, de exemplu: «Arătatu-s-au ale adîncului izvoară...», sau: «Cu dumnezeescu nor acoperit fiind gîngavul...».

Cartea lui Ioan Duma este a doua *Psaltichie* românească cunoscută pînă azi, tot în manuscris. Descifrarea melodiilor acestei cărți ar fi foarte interesantă pentru studiul structurii melodice bisericești. Este o lucrare mai mare decît *Psaltichia* lui Filotei, îndeplinind cu succes atît funcția didactică pentru cei ce învățau psaltichia, cît și rolul de carte de strană, în care, orice psalt găsea tot ce-i trebuia.

În anul 1759, Ioan Duma s-a întors la Brașov, unde a fost angajat ca dascăl de cîntări la școala cea nouă a bisericii Sfîntul Nicolae²⁰⁶, unde funcționează peste 15 ani pînă în 1775, în care calitate, nu este nici o îndoială, că el a pregătit ne-numărați elevi, după renumele cunoscut al școlii acesteia, care elevi au răspîndit la rîndul lor, cîntările bisericești psaltice în comunele din jur, sau mai depărtate.

NAUM RÂMNICEANUL²⁰⁷, tot un român de origine din Transilvania, din Jina Sibiului, fiu de preot, născut în anul 1764, a fost cel mai învățat călugăr din vremea sa, dar pentru că s-a făcut ecoul suferințelor și nedreptăților din țară și le-a dat glas în scrierile lui istorice și memoriile adresate domnitorilor și mitropoliților, condamînd pe cei vinovați și mai ales pe greci, acestea toate au făcut ca el să nu poată ocupa un scaun vlădicesc. A activat mai mult ca dascăl și autor de lucrări istorice, teologice, economice și chiar filozofice.

În afară de acestea, el a scris în românește o *Psaltichie meșteșugul cîntărilor bisericești pe glasuri*²⁰⁸, în 1788. Constantin Erbiceanu oare a avut acest manuscris în biblioteca sa, spune că în românește era numai partea primă și anume gramatica psaltică, iar cîntările din partea a II-a erau toate grecești. Cartea aceasta este însă de «cea mai mare valoare pentru cîntăreții și oamenii contemporani literați, cari s-ar ocupa cu studiul cîntărilor bisericești la noi în țară. Este o gramatică ori teoreticon în românește, în care ni s-a păstrat valoarea notelor psaltichiei vechi, așa că acum poate iubitorul de studiu să înțeleagă toate notele de psaltichie întrebuițate de cei vechi psalți, pînă la sistema cea nouă». Manuscrisul fiind în românește «poate fi consultat cu ușurință de orice român»²⁰⁹.

Manuscrisul nu este complet. Pe el sînt scrise de autor, în grecește, două însemnări: într-una se arată fugă sa în Transilvania, în anul 1788, și alta în care se spune că era dascăl-profesor la școala episcopală din Buzău, la întoarcerea sa din Transilvania, în 1794.

N. Iorga afirmă că «Naum Rîmniceanu înainte de-a începe lucrările sale școlare, morale și literare, a avut o lungă carieră de cîntăreț și dascăl»²¹⁰, călătorind prin țară, dînd ore de psaltichie și limbă greacă la Mărgineni, Sinaia, Ploiești, Rîmniceu-Vilcii, Buzău și în Banat la Hodoș-Bodrog și Lipova»²¹¹. În aceste două din urmă localități a venit în 1788, de cînd datează și *Psaltichia*. Nu se știe dacă o avea scrisă la venirea sa în Banat, sau a compus-o aci pentru nevoile locale. Naum fiind un mare patriot și apărător al Ortodoxiei, nu este exclus ca el să fi compus lucrarea sa tocmai cu scopul de-a promova cîntarea bisericească psaltică

206. A. Bărseanu, *Istoria școlilor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov, 1902, p. 7.

207. C. Erbiceanu, *Viața și activitatea literară a protosinghelului Naum Rîmniceanu*, Acad. Română. «Discursuri de recepție», București, 1900; Șt. Meșeg, *Școlile...*, p. 517, 518.

208. «*Meșteșugul psaltichiei*», o numește C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 10

209. C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 39.

210. N. Iorga, *Istoria bisericii române...*, vol. II, p. 225-226

211. C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 10.

în aceste părți ale Banatului. În orice caz, existența manuscrisului conținând o datură care corespunde cu anul venirii sale în Banat, la Hodoș-Bodrog, poate fi considerată proba documentară despre activitatea sa muzicală în aceste părți, unde a rămas șapte ani ²¹².

Întrucât pînă acum nu s-a descoperit acest manuscris, nu se poate preciza în ce constă gramatica sa muzicală, nici în ce raport stă cu celelalte psaltichii românești de pînă atunci. Totuși, din spusele lui C. Erbiceanu rezultă că era o lucrare foarte bine întocmită, cu seriozitatea omului, de înaltă cultură, cu care, de altfel, și-a întocmit și celelalte lucrări, deci avea un caracter științific.

Naum Rîmniceanul a fost contemporan cu Macarie Ieromonahul, a murit în anul 1839, deci a făcut legătura dintre cele două secole și sisteme psaltice și e probabil că a cunoscut și sistema cea nouă a psaltichiei, dar noi nu cunoaștem dacă a scris ceva în această sistemă.

NIL-NICOLAE POPONEA SIBIANUL ²¹³. — După cîte se cunosc pînă acum a fost «dascăl de sistema cea nouă a psaltichiei grecești și românești» la școala de cîntări bisericești înființată de mitropolitul Dionisie Lupu, îndată după alegerea sa ²¹⁴, alături de Ieromonahul Macarie. În sprijinul acestei afirmații stă «Înștiințarea» ²¹⁵ despre tipărirea celor trei cărți: *Teoreticonul*, *Anastasimatarul* și *Imnologhionul* lui Macarie, la Viena ²¹⁶, pe care o semnează alături de Macarie, intitulîndu-se «dascăl de sistema cea nouă a psaltichiei grecești și românești». Tot calitatea de «dascăl de muzică» i-o dă și Carcalechi în publicația sa din Buda, *Biblioteca românească* din 1821 (p. 167—170), unde spune: «Mitropolitul Dionisie Lupu a trimis la Buda pe Macarie și pe Nil Nicolae Poponea, dascăli de muzică, ca să tipărească cărțile de muzică românească alcătuite de ei după sistema cea nouă». În plus, din afirmația lui Carcalechi, rezultă că Nil-Nicolae Poponea era și autor al acestor cărți alături de Macarie, căci zice: «cărțile de muzică românească alcătuite de ei...». E foarte probabil ca Macarie să-și fi asociat pe Nil Poponea la această lucrare, pentru seriozitatea acestuia, în urma disensiunii ivite în cadrul comisiei de tălmăcire a cîntărilor bisericești ²¹⁷ instituită de mitropolitul Dionisie Lupu, din care făcea parte și A. Pann și Panaiot Enghiurliu. Acesta îndepărtîndu-se din pricina ambiției de a lucra fiecare pe cont propriu, Macarie și-a găsit un nou colaborator în persoana ardeleanului Nil-Nicolae Poponea, din Sibiu,

212. *Ibidem*, p. 39.

213. Șt. Meteș, *Școlile...*, p. 518—519.

214. Dionisie Lupu cunoscut «pentru vorba sa netedă, dezinteresare, iubire a culturii și pricepere în ale Bisericii... îndată după înscăunarea sa ca mitropolit (1 mai 1819) în «proclamația» către țară, spune că «va înființa o școală de teologie, de enciclopedie și de muzică în limba țării». Cf. Șt. Meteș, *Școlile...*, p. 518; C. Erbiceanu, *Cronicarii greci*, în «Biserica Ortodoxă Română», 1892/1893, p. 975; V. și E. Virtosu, *op. cit.*, p. 187—190.

215. Înștiințarea a fost publicată de Pr. Niculae M. Popescu, *Știri noi despre Macarie Ieromonahul...*, p. 800—805. Această înștiințare este semnată în stînga de: Macarie Ieromonahul, Portar al Sf. Mitropolii din București, dascăl al psaltichia gr. și românească, iar în dreapta de: Nil — Nicolae Poponea, dascăl de sistema cea nouă a psaltichiei grecești și românești» (p. 805).

216. Despre greutățile întîmpinate la Viena și ajutorul primit de la unchiul lui Șaguna, v. Șt. Meteș, *Școlile...*, p. 519.

217. «Și pentru ca să nu-mi fie cuvîntul spre defăimarea culva sau spre lauda mea, mărturisește însuși contractul meu scris în condica Sf. Mitropolii, că și eu erau conlucrător cu pînă Macarie» (*Bazele teoretice, Introducere*, p. II) și «...fără zăbavă am fost chemat și eu de conlucrător la tălmăcirea cîntărilor în românește și pentru facerea unui tipar spre tipărirea lor, dîndu-ne de ajutor și pe pînă Pangrație monahul» (*Idem*, p. XXXIII—XXXIV).

care fusese recomandat de către episcopul Vasile Moga, cu care mitropolitul Dionisie Lupu avusese raporturi foarte apropiate în timpul șederii sale la Brașov, în exil, 1821—1826²¹⁸.

Prietenia și colaborarea dintre Macarie și Nil Poponea a fost foarte rodnică și stabilă. Și dacă în ce privește contribuția sa la alcătuirea cărților de cîntări împreună cu Macarie, nu se cunoaște partea sa de muncă, după cum am văzut din afirmația lui Carcalechi²¹⁹, (deși o presupunem posibilă întrucît era profesor de psaltichie grecească și românească), în schimb, se cunoaște precis despre ajutorul dat de el lui Macarie la tipărirea cărților sale. Înainte de tipărire, el a depus o muncă deosebită pentru strîngerea de fonduri în acest scop. Astfel ei convinseseră pe doi negustori români: Ghiță Opran din Orșova și pe olteanul Voicu Perieteanu, iar în 1821, în Sibiu, reușesc să convingă și pe marele negustor și binefăcător Hagi Popp Constantin, ca să sprijine tipărirea acestor cărți²²⁰. Munca sa de colaborare a continuat pînă la sfîrșit, adică și la difuzarea cărților în Ardeal unde aveau două centre de desfacere și anume, în Sibiu, la Moise Fulea dascălul școlilor neunit²²¹, iar în Banat la protopopul Ioan Tomici din Caransebeș. În Moldova susținătorul acestei acțiuni a fost Veniamin Costache.

Dintr-o autobiografie²²² a lui Eufrosin Poteca, aflăm că mitropolitul Dionisie Lupu a trimis în străinătate trei bursieri, între care era și Nil-Nicolae Poponea alături de Macarie și de Eufrosin Poteca, ceea ce presupune că Nil Poponea era un tînr foarte talentat și cu alese calități intelectuale pe lîngă cea de dascăl de psaltichie.

GEORGE UCENESCU²²³. — În Brașov, după ce activitatea lui Ioan Duma s-a sfîrșit iar discipolii săi n-au putut să-i continue opera cu aceeași forță și competență, a urmat o perioadă de «distribuire» în ce privește cîntarea bisericească psaltică. Aci veneau de la Sinaia și Predeal călugări, care aduceau cu ei un alt stil de cîntare psaltică decît cîntarea pe care o cunoșteau brașovenii, producîndu-se multe necazuri, fapt pentru care reprezentanția bisericii Sfîntul Nicolae din Schei, a și intervenit, printr-o scrisoare la Anton Pann, în vederea lichidării acestei situații, rugîndu-l pe de o parte să le trimită un cîntăreț bun și cînstît, iar pe de altă parte să le pregătească pe un tînr anume George Ucenescu, în cîntarea bisericească adevărată.

În scrisoarea sa de răspuns, din martie 1851, Anton Pann le scrie brașovenilor: «De o potrivă pătîmind cu suferințele dumneavoastră de întîmplările care le-ați avut cu foștii cîntăreți și cei de acum mi-am pus toate sîrguințele, am

218. Despre corespondența dintre ei, vd. Șt. Metes, *Școlile...*, p. 519 și C. C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Scheii Brașovului*, vol. II, Brașov, 1946. În 1823 se întîlnesc la Brașov.

219. Carcalechi o redă în general, împreună cu Macarie: «dascăli de muzică ca să tip. cărțile de muzică rîm. alcătuite de ei...» (*op. cit., loc. cit.*).

220. N. M. Popescu, *Știri noi...*, p. 793.

221. «Directorul naționalelor școale neunit», protoprezbîterul Sibiului; Dr. I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, 1911, p. 48, 50, 51, 67, 85, 121—122, 125—127, Carcalechi, *Biblioteca românească*, (1821) printre prenumerații; N. Iorga, în «Anal. Acad. Române» XXVIII, Secț. istorică, 238; Șt. Metes, *Școlile...*, p. 519.

222. Edit. E. Vîrtosu, București, 1937, p. 19; după Șt. Metes, *Școlile...*, p. 519.

223. Despre G. Ucenescu a scris: Gh. Alexe, *Un prețios manuscris psaltic: «Tractatu teoretico-pecticu de musica ecclziastică, greco-ortodoxă de G. Ucenescu*, în «Mitropolia Olteniei» nr. 10—12, p. 688—695; Pr. Dr. Iuliu Al. Ișa, *Gheorghhe Ucenescu — un vrednic cîntăreț bisericesc*, în «Mitropolia Ardealului», IX (1964), nr. 9—10.

alergat, în sus, în jos ca să caut a vă trimite pe altul într-o vreme, când este cîntărețul mai de trebuință decît alte dăți (e vorba de postul Paștilor — *n.n.*) și am găsit pe acesta anume Gh. Ionescu, l-am tocmit și vi l-am trimis, cercetînd mai întîi despre purtările lui și aflîndu-le bune». În continuare, îi roagă pe brașoveni să nu fie prea pretențioși avînd în vedere că adevărații cîntăreți sînt foarte rari. Apoi referindu-se la Gh. Ucenescu, spune: «Cîntarea lor (a călugărilor) iar n-a fost mai bună, că ei ceea ce au învățat pe Gheorghe care mi l-ați trimis, eu mă căznesc să-l dezvăț, să-l cioplesc, d-al doilea, să-l bărduesc, să-l renduiesc și să-i dau altă fațadă, care să nu semene cu a celor din Sinaia..., și o să am destul de lucru, numai binevoiiți a-l îndatora, ca să se supune și la lucru că mai bine îi place să învețe numai și încolo să fie în voile sale. Cu toate acestea eu mă silesesc pentru dragostea dumneavoastră... și am să-l fac să cînte bine, repetîndu-i de o grămadă de ori la cîte un loc, ca să-l deprinz cu Melopiia. Oricum nu o să se întoarcă cum a venit, voi întrebuița toate mijloacele ca să-l cioplesc, să-l lustruiesc...»²²⁴.

Din aceste rînduri se poate vedea pe de o parte, care era starea cîntărilor bisericești la Brașov la jumătatea secolului al XIX-lea, iar pe de altă parte, interesul coroborat al brașovenilor și al lui Anton Pann, în vederea lichidării acestei situații. Cîntarea bisericească nu mai începe îndoială, era cea psaltică, numai că din lipsă de cunoscători competenți ea s-a depreciat și a decăzut. De aceea, inițiativa oficială a bisericii Sfîntului Nicolae din Șchei constituie un exemplu de responsabilitate pozitivă în acțiunea curajoasă de a restabili cîntarea bisericească ortodoxă, — de altfel lucru firesc în viața bisericească din Transilvania și în cadrul relațiilor muzicale bisericești dintre Țara Românească și Transilvania.

După ce a terminat școala la București, G. Ucenescu — din care A. Pann scosese un mare cîntăreț, a desfășurat o activitate vastă și multilaterală: cîntăreț de strană, profesor de muzică bisericească și laică, compozitor, folclorist, scriitor, tipograf, caligraf, miniaturist și pictor, «pășind cu bun folos pe urmele marelui său dascăl, chiar dacă n-a îmbrățișat întreaga arie a preocupărilor și strădaniilor atît de roditoare ale aceluia»²²⁵.

Astăzi, nu mai există nesiguranță în ceea ce privește biografia lui G. Ucenescu, pentru că în paraclisul din stînga (Bunavestire) al bisericii Sfîntului Nicolae din Brașov s-a găsit o scurtă dar esențială autobiografie, scrisă de el cu 7 ani înainte de moarte (1889) pe spatele unei iconițe, între iconița propriu-zisă și învelișul din spate, din care se deduce că: G. Ucenescu s-a născut în Sibiu, la Poarta Cisnădiei, în anul 1830; că a fost adus în Brașov de diaconul și profesorul Iosif Barac, care l-a dat la școala de pe lingă biserica Sfîntul Nicolae, unde a învățat 4 ani cîntarea bisericească cu psaltul ierodiaconul Varlaam Baranescu de la Mînăstirea Sinaia; că în 1844 a fost numit învățător și cîntăreț la biserica Sfînta Treime de Pe-Tocile; că în 1848 a luat parte la Revoluție ca unter-ofițer; că alături de Andrei Mureșanu a contribuit cu melodia *Din sînul maicii mele* a lui Anton Pann la izvodirea imnului revoluționar *Deșteaptă-te române*, pe care apoi l-a răsîndit prin coruri tinerești organizate de el; s-a căsătorit în 1850, iar după 6 săptămîni a plecat la București trimis de reprezentanța bisericii Sfîntul Nicolae la marele poet al muzicii bisericești

224. Pr. I. Prișcu, *Epistole de la A. Pann în arhiva bisericii Sf. Nicolae din Brașov*, în «Gazeta Transilvaniei», 84/1921, nr. 27, Brașov, p. 2 și 3.

225. Pr. Al. Ișă, *op. cit.*, p. 675.

Anton Pann, cu stipendiu pentru a se perfecționa în arta cîntărilor bisericești. După 3 ani de școală, în 1853, s-a întors la Brașov, cu «*Testimoniu* de laudă din muzică și din arta tipografiei și a fost așezat de psalt în strana I-a și profesor de cîntare bisericească divină și externă la școala gimnazială și normală din Brașov, unde a servit cu demnitate 35 de ani, pînă în 1888, cînd ne mai predîndu-se muzica bisericească în scoli, a rămas numai cu strana, dînd totodată și ore particulare de psaltichie»²²⁶.

De la G. Ucenescu ne-au rămas mai multe lucrări muzicale, unele tipărite, iar altele în manuscris²²⁷. Cea mai însemnată lucrare este manuscrisul intitulat: *Tractatu teoretico practico de musica ecclesiastica greco-orientală*, descoperit în 1953 de cercetătorul folclorist Vasile Nicolescu la cîntărețul Dumitru Badea, care-l deținea de la tatăl său Andrei Badea, ambii foști elevi ai lui G. Ucenescu.

Manuscrisul²²⁸ are 122 p. numerotate defectuos și cuprinde două părți: *Prima* (p. 1—11) face o expunere a noțiunilor introductive în arta psaltichiei după sistema cea nouă. Aici vorbește despre semnele sau «caracterele vocale», despre «caracterele consunătoare», toate aceste lămuriri teoretice fiind însoțite de aplicații practice. *Partea a doua* (p. 11—24) este intitulată: «Teoretica muzicală» sau modurile după care trebuie cîntate toate melodiile prescrise în biserică de dascălii cîntărilor și de Sf. Părinți prin soboare și așezate în Sf. Biserică dreptmăritoare greco-răsăriteană (p. 11). La fiecare glas, G. Ucenescu dă modelele podobiile și troparul după care să se orienteze cîntărețul atît la vecernie cît și la utrenie. Melodiile tradiționale sînt luate după A. Pann și după Macarie Ieromonahul. Această parte cuprinde însă numai primele 4 glasuri, celelalte lipsesc, probabil pentru că au fost scrise pe file separate care nu au fost adunate la un loc în manuscris sau poate că G. Ucenescu n-a mai continuat munca lor de redactare, oprindu-se doar la cele 4 dintii. O altă explicație că manuscrisul ar fi fost incomplet și că el a fost folosit ca manual didactic alături de *Bazul teoretic și practic* al lui A. Pann care pe lîngă că era mai complet, era și tipărit.

În această parte, mai sînt cuprinse și alte cîntări necesare stranei, ca de pildă: *Cîntările Sfintei Liturghii* (p. 26—32) pe glas. VIII, V, IV, V în melodiile tradiționale. Răspunsurile gl. V ale lui A. Pann se cîntă și azi în Transilvania într-o formă puțin simplificată, dar numai acestea se cîntă. Ele au fost notate în cartea *Cîntări bisericești* a lui D. Cuțan, probabil tot sub influența Brașovului. Apoi manuscrisul mai cuprinde axioane speciale la Praznicele împărătești și ale Maicii Domnului și axioane duminicale, precum și unele compoziții personale, ca de pildă, Polieleul «Mărturisiti-vă Domnului...», glas V, ș.a.

G. Ucenescu a fost nu numai un psalt renumit și un bun profesor, ci și un pedagog desăvîrșit. Directorul său, Gavril Munteanu, îl califica astfel: «Psaltichia (melodia) se propune de dl. Gh. Ucenescu, atît la gimnaziști, cît și la elementari, după o sistemă atît de metodică încît merită a se lăți de comun»²²⁹. Însă G. Ucenescu a avut și veleități de muzician. Astfel, dintr-o scrisoare a lui A. Pann, aflăm că la

226. Datele biografice sînt luate combinat după Pr. Al. Ișa care publică integral Autobiografia lui G. Ucenescu și după Gh. Alexe, *op. cit.*

227. Gh. Alexe, *op. cit.*, p. 690. Pr. Al. Ișa, *op. cit.*, p. 675.

228. Manuscrisul este descris cu multe amănunte de Gh. Alexe, *op. cit.*, pe care l-am folosit și în această lucrare.

229. După Gh. Alexe, *op. cit.*, p. 691; A. Bărseanu, *op. cit.*, p. 598, poz. 94; și p. 125.

Braşov s-a intenţionat înfiinţarea unei şcoli (speciale) de cîntări cu G. Ucenescu ca profesor, şcoală alcătuită din elevi aleşi, ceea ce ar echivala azi cu o academie de muzică bisericească: «Am auzit — zice A. Pann — că aţi ales din şcolari şi i-aţi pus la învăţătura acestei arte şi îmi pare bine că prin prilejul acesta veţi îmbunătăţi podoaba Sfintei Biserici şi vă veţi face eternă suveniră în tot Ardealul». Cu această ocazie, A. Pann donează şcolii nou-înfiinţată 50 de exemplare din *Bazul teoretic*, «ca să înlesnească deocamdată greutăţile la această întreprindere, punîndu-mă şi pe mine în coada fondatorilor acestei şcoli»²³⁰. Dacă se ţine seama de renumele şcolilor din Braşov în secolul trecut, înfiinţarea unei asemenea şcoli poate fi admisă.

G. Ucenescu a fost şi un priceput compozitor de muzică bisericească. În afară de unele compoziţii cuprinse în *Tractatu* amintit, el a compus o serie de cîntări pe care le-a lăsat consemnate pe filele cărţilor de slujbă bisericească²³¹, mai ales pe Mineie. De exemplu pe foaia de legătură de la sfîrşitul *Mineiului pe decembrie* se găseşte *Antiaxionul Naşterii Domnului*, glas I, cu indicaţia: «compus de G. Ucenescu psaltul bis. sf. Nicolae din Şchei, cîntat la 25 dec. 1870»; pe foaia de legătură din faţă a *Mineiului pe august*, se găseşte *Antiaxionul Schimbării la faţă*, cu indicaţia: «compus de G. Ucenescu aug. 3, 1854, după tipicul cel nou al Bucureştilor», ş.a.

G. Ucenescu a fost unul dintre marii psalţi ai sfintei noastre Biserici²³², iar pentru Biserica din Transilvania, cel mai mare din cei cunoscuţi pînă acum. El dătoareşte pregătirea sa atît grijii pe care i-au purtat-o reprezentanţii bisericii Sfîntul Nicolae din Şchei, cît şi meticolozităţii şi interesului profesorului său A. Pann²³³, ceea ce a făcut din el un mare îndrăgostit de muzica psaltică, pe care o considera muzica tradiţională a Bisericii noastre, după cum spune în testamentul său: «... Şi să se ştie că Biserica noastră din vechime a avut cîntările după arta psaltichiei ca grecii; însă după moartea mea cred că nu va mai cînta nime după notele orientale şi va cînta fieşte-care cum îl taie capul» (Autobiografie).

Rezumînd cele expuse în această lucrare, se poate spune că despre muzica bisericească românească pînă acum au fost scrise cîteva studii, ca de exemplu: *Memoriul* episcopului Melchisedec despre cîntarea bisericească în România, în 1881, şi un studiu introductiv în *Cartea de muzică bisericească* a arhierelui Nifon Ploieşteanul (1902), ambele scrise în problema transcrierii muzicii psaltice pe note liniare. În fond ele au ca obiectiv tot o problemă de învăţămînt muzical bisericesc: transcrierea cîntărilor psaltice în vederea învăţării lor cu mai multă uşurinţă şi a circulaţiei lor.

Cercetările din ultimii ani au scos la iveală elemente noi care completează informaţiile privind şi învăţămîntul muzical, ca de pildă documentele privind şcoala de la Putna, Filotei monahul de la Cozia, sau Filotei Ieromonahul ş. a.

Acest învăţămînt era la început simplu, sporadic, neorganizat, global şi oral, fapt care îngreuiază cercetarea şi cunoaşterea lui. După ce în ţara noastră a pătruns psaltichia grecească, cîntarea bisericească se organizează mai bine, dascălii greci

230. I. Prişcu, *op. cit.*, p. 3.

231. Pr. Al. Işa, *op. cit.*, p. 675—676. După afirmaţia Pr. Işa, pe filele cărţilor de slujbă existente la biserica Sf. Nicolae din Braşov sînt încă multe alte compoziţii ale lui G. Ucenescu, care nu au fost redată în articolul său.

232. Cf. Gh. Alexe, *op. cit.*, p. 694.

233. *Ibidem*, p. 694.

fiind mai bine pregătiți din punct de vedere tehnic și avînd în ajutor notația muzicală și manualele. Astfel încep să ia ființă școlile speciale de muzică bisericească, precum cea de la Putna, Tîrgoviște, Brașov ș.a. Trebuie amintită de asemenea inițiativa sporadică a unor dascăli români de a ușura învățarea cîntărilor prin întrebuițarea unui sistem propriu și simplu de notație muzicală, sătui de învățarea pe de rost a cîntărilor. Este, de asemenea, demn de remarcat faptul că în acțiunea lor de traducere a cîntărilor în limba română, psaltii români s-au folosit de notația psaltică grecească pe care și-au asimilat-o temeinic. Paralel cu românizarea cîntărilor, în secolul al XVIII-lea, se organizează învățămîntul bisericesc și apar școli speciale de cîntări cu dascăli numai de psaltichie. Nu s-ar putea afirma sigur că ele erau organizate și supravegheate de Biserică, dar nici că Biserica s-a dezinteresat de ele. După cum am văzut, inițiativa aceasta a aparținut domnitorilor Alexandru cel Bun, Alexandru Lăpușneanu, Constantin Brîncoveanu ș. a.

În legătură cu muzica bisericească din Ardeal, trebuie menționat că, atîta vreme cît relațiile bisericești cu țările române au fost foarte strînse, cîntarea bisericească din Ardeal a fost apărută și a rămas conformă cu cea din Muntenia și Moldova. După aceea ea a luat o direcție populară, din cauza situației speciale prin care a trecut Biserica Ortodoxă din Transilvania. Într-adevăr, în decursul veacurilor, pînă prin secolul al XVIII-lea, datorită unor influențe religioase străine, catolice, calvine, luterane, izvorîte din condițiile istorico-politice prin care a trecut poporul român din aceste părți, condiții care s-au răsfrînt asupra întregii vieți religioase a românilor ardeleni, cîntarea bisericească a decăzut, din cauza unei acțiuni sistematice de destrămare a ei. Între metodele pe care asupritorii le-au folosit în acest scop (școli și cărți în limba română), cea mai dăunătoare pentru viața religioasă a fost desființarea totală, în secolul al XVIII-lea, a multelor mînăstiri ortodoxe din Ardeal, unde erau și centrele care întrețineau cultura bisericească și deci și cîntarea.

Biserica Ortodoxă din Transilvania a căutat însă o redresare a situației cîntărilor, întreținînd contacte permanente cu Biserica din țările române²³⁴, prin activitatea dascălilor de cîntări ardeleni.

Activitatea dascălilor ardeleni constituia dovada fermă că în Biserica Ortodoxă din Transilvania s-a cîntat aceeași muzică bisericească, la fel cu cea din Biserica din Țara Românească, că ei și-au dat seama de aceasta și că, neînțelegînd să renunțe la ea, s-au dus s-o învețe. cît mai aprofundat în Țara Românească pentru ca s-o poată păstra în continuare. Cu toate piedicile ce le-au întîmpinat, exemplul eforturilor lor este de admirat și el s-a perpetuat pînă aproape de vremea noastră, mai ales în părțile învecinate cu Țara Românească.

Acțiunea întreprinsă de Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în ultima vreme, de a generaliza cîntarea psaltică omofonă, constituie de fapt o reintroducere, adică o revenire, o reactualizare a cîntărilor bisericești ortodoxe pe care Biserica Ortodoxă din Ardeal le-a avut și pentru menținerea cărora dascălii ardeleni au luptat la vremea lor, cu puterea și posibilitățile de atunci. Acum, această acțiune se face în condițiile unei depline unități și bisericești și naționale și cu oameni bine pregătiți din punct de vedere muzical.

Diacon Doctorand IOAN G. POPESCU

234. Ultima lucrare apărută, care concentrează toate lucrările în legătură cu relațiile dintre țările române pe linie bisericească, este: M. Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolul XVIII*, Teză de doctorat, Sibiu, 1968.

DOCUMENTARE

TESTAMENTUL LUI SCARLAT (SOFRONIE) VĂRNAV

Lucrările mai vechi privitoare la viața și activitatea lui Scarlat Vârnav¹ — cu numele de monah, Sofronie —, ca și ultimul studiu, publicat recent, cu ocazia comemorării unui veac de la moartea acestui patriot român², ca să nu mai vorbim de alte lucrări cu caracter general, nu pomenesc nimic de testamentul său.

Sînt cunoscute din aceste lucrări faptele care au înscris în istoria noastră titlul de patriotism al lui Scarlat Vârnav.

În primul rînd el este fondatorul a trei importante instituții: Biblioteca română din Paris³ (cea mai frumoasă dintre inițiativele sale), Pinacoteca națională din Iași⁴ și Spitalul din orașul Bîrlad⁵. În afara acestor trei instituții, la a căror întemeiere prin daniile făcute, a avut un rol esențial, Scarlat Vârnav a contribuit, alături de alți pașoptiști, la întemeierea Societății studenților români de la Paris⁶ și, de asemenea, și-a adus aportul, într-un anume fel, se pare, la înființarea Capelei române

1. Vezi, în ordinea apariției, mai ales. N. Iorga, *Două comunicații la Academia Română... Rolul fraților Vârnav în Renașterea românească*, în «Revista istorică», V (1919), p. 170—187; V. Pocitan, *Sofronie Vârnav*, București, 1931 (Extras din «Biserica Ortodoxă Română», februarie-aprilie 1931); E. I. Păunel, *O contribuțiune la istoria «Bibliotecii Țării». Frații Vârnav*, în «Junimea literară», XXI (1932), p. 133—137. De văzut lucrările citate la notele care urmează.

2. A. Plămădeală, *Monahul Sofronie Vârnav. Cu prilejul împlinirii unui veac de la moarte (1813—1868)*, în «Mitropolia Moldovei și Sucevei» XLIV (1968), nr. 7—8, p. 409—421.

3. Vezi A. G. Stino, *Biblioteca românească din Paris fondată în 1846 de Scarlat Vârnav*, în «Analele Moldovei», vol. II, fasc. 1—2, ian.-iun. 1942; de asemenea, vezi broșura lui Scarlat Vârnav, *Biblioteca Română din Paris fondate în anul 1846*, în colecția «Anul 1848 în Principatele Române», tom. I, București, 1902, p. 23—27, precum și *Dare de seamă de lucrările Comitetului Societății studenților români din Paris pe anii 1845—1846 și 1847*, în același volum, p. 73—88.

4. N. S. Atanasiu, *Pinacoteca din Iași și colecția Sofronie Vârnav*, în «Arhiva», Iași, XVI, noiembrie 1905, nr. 11; N. Grigoraș, *Din istoria pinacoteei din Iași*, în «Studii și cercetări științifice», istorie, XII, 1961, fasc. 2.

5. Pentru aceasta, vezi mai ales V. Pocitan, *op. cit.*, p. 28—31.

6. În afară de lucrările lui V. Pocitan, vezi cu privire la Societatea studenților români de la Paris, V. Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845—1848: La Société des*

din Paris⁷. În perioada cit a fost monah el a sprijinit pe Dionisie Romano⁸ în eforturile de organizare a Seminarului, de scurtă durată (1855—1856), de la M-rea Neamtu și a desfășurat, în general, o activitate intensă, de reformare, în sens cultural a vicții monahale, în spiritul unei vechi tradiții⁹.

De asemenea, a fost subliniată, poate insuficient, în diferite lucrări, contribuția sa la evenimentele mari ale epocii — Revoluția de la 1848¹⁰, Unirea Principatelor¹¹ — sau aderența sa, în anumite momente, la politica lui Al. I. Cuza¹².

*

La toate aceste fapte din activitatea lui Scarlat Vârnav testamentul său întocmit la 12/24 februarie 1857 — însoțit de un act dezvoltător, de danie, în două exemplare identice — adaugă o serie de date noi, de incontestabilă valoare, pentru definirea personalității lui.

Așa cum se observă din cuprinsul testamentului, Vârnav lasă, cum spune el, «Patriei române», adică Bibliotecii române din Paris, toată averea sa «mișcătoare și nemișcătoare», în condițiile prevăzute de lege, adică prin respectarea drepturilor minime ale moștenitorilor. Actul de danie care însoțește textul testamentului face precizările necesare: moșiile sale, Hilișăul — locul de origine al Vârnavilor — și Livenii, din ținutul Dorohoiului, sînt dăruite bisericii și Bibliotecii române din Paris (instituții inseparabile, alcătuiind un tot). Veniturile celor două moșii urmau să aparțină în mod inalienabil acestor instituții din Paris, cu condiția respectării unor anumite obligații: susținerea școlii publice din satul natal — Hilișău, susținerea fondului de premii anuale de 300 lei — pentru doi elevi ai școlii din Dorohoi, asigurarea pentru nepoți, drept moștenire, a unei sume doar de 100 lei, aceștia fiind «destul înavuțiți prin averea părinților lor». Totodată — se precizează în textul actului de danie — stăpînirea celor două moșii de către biserica și Biblioteca română din Paris nu va afecta cu nimic o serie de alte danii făcute școlilor din Dorohoi, Tîrgu-Frumos, Nicorești, Botoșani sau făcute altor instituții.

În privința executării actului de danie către biserica și Biblioteca română din Paris, textul precizează că intrarea acestora în stăpînirea deplină a celor două moșii va avea loc peste nouă ani. Altfel — se menționează —, chiar din momentul elaborării și înmînării actului de danie cele două instituții, formal, se puteau socoti «adevărate proprietare», în care scop unul din cele două exemplare ale actului de danie urma să fie trimis imediat la Paris, iar cel de al doilea să rămîină în posesia exe-

étudiants roumains de Paris, în *Nouvelles études d'histoire*, Bucarest, 1965; C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, București, 1967, p. 78—94, cap. «Societatea studenților români de la Paris».

7. Cu privire la această discuție, vezi A. Plămădeala, *op. cit.*, p. 413; V. Pocitan, *op. cit.*, p. 9; Idem, *Înființarea Capelei române din Paris*, București, 1913, p. 20—23. Despre înființarea Capelei, vezi și lucrarea aceluiași, *Biserica ortodoxă română din Paris*, București, 1941.

8. Vezi cu privire la acesta, mai ales, G. Cocora, *Episcopul Dionisie Romano. La 150 de ani de la moartea sa*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 3—4, p. 327—350.

9. Unele aspecte din activitatea școlară și monahală a lui Scarlat Vârnav constituie pentru noi obiectul unei cercetări aparte, avînd la bază documente inedite.

10. Vezi, cu privire la acest moment, afirmația lui V. Pocitan, *Sojornie Vârnav...*, p. 9.

11. Semnificativă este corespondența sa cu V. Mălînescu, publicată de N. Iorga, în «Studii și documente», vol. XVIII, p. II-a, București, 1910, p. 3—11.

12. De pildă, este remarcat, pe bună dreptate, gestul său de aprobare a actului din 2 mai 1864 (Vezi A. Plămădeala, *op. cit.*, p. 420—421).

ctorului, Vasile Mălinescu, care trebuia să-l depună la Arhivele Statului în momentul perfectării daniei.

Motivul amînării intrării în drepturi depline a Bibliotecii române din Paris interesează în mod deosebit: «fiindcă, cu fundarea Bibliotecii române din Paris am contractat o(a)recare datorii — spune Scarlat Várnav — pe care din împregiurări nu le-am putut încă lichida to(a)te, apoi intrarea în stăpînire a numitelor sante lăcaşe va începe de astăzi în nouă ani, în care timp, după deosebita punere la cale ce am făcut au a se plăti to(a)te acele datorii». Indiscutabil această achitare a unor vechi datorii contractate în legătură cu întemeierea Bibliotecii române din Paris, cu 11 ani în urmă, reprezintă, fără a fi menţionată ca atare în textul daniei, o altă condiţie a îndeplinirii, care, de data aceasta, îl privea pe însuşi donatorul.

Problema executării actului de danie făcută Bibliotecii române din Paris, ca şi a prevederilor privitoare la celelalte danii — despre care nu am întîlnit pînă acum alte ştiri în lucrările privitoare la Scarlat Várnav — merită desigur, o discuţie aparte, pe care nu o putem face acum. În orice caz, pînă la edificarea deplină asupra aspectului executării sau, eventual, a neexecutării lor, testamentul lui Scarlat Várnav şi actul de danie care îl însoţeşte reprezintă mărturii de natură să întregescă imaginea paşoptistului, al cărui spirit patriotic — specific, de altfel, generaţiei lui Nicolae Bălcescu — mergea pînă la sacrificarea totală a situaţiei sale materiale.

Formulările pe care le întîlnim în cuprinsul acestor documente, de pildă, «Viaţa, averea, onorul, Patriei, prosternă Românul» sau «Toată averea mea Patriei Române» concordă, în cazul lui Scarlat Várnav, cu întreaga lui viaţă şi activitate, care au însemnat o dăruire totală ridicării politice şi culturale a neamului său. Aceste formulări sînt în consens cu întreaga concepţie a lui Scarlat Várnav, de esenţă iluministă, privind întemeierea şi perfecţionarea aşezămintelor publice, care, prin «răspîndirea luminilor», aveau menirea să contribuie — după cum afirma el — la progresul societăţii omenesti.

A N E X E T E S T A M E N T

«Viaţa, averea, onorul,
Patriei, prosternă Românul.

Toată averea mea mişcătoare şi nemişcătoare o las Bibliotecii române din Paris: însă potrivit legilor; adecă dindu-să clironomului meu numai *minima** parte hotărîtă de legi.

Astăzi, Una mie opt sute cincizeci şi şapte, de la Crist, 24/12 Februarie.
Skarlat Vasilie Várnav Birnik. Hilişeu».

D A N I E

«Viaţa, averea, onorul,
Patriei; prosternă Românul.

Subsemnatul Skarlat Vasilie Várnav, convins că *Religia şi Instrucţia*, sunt singurele baze a le propăşirei şi a le fericirei Societăţii omenesti, şi crezînd ca o faptă plăcută şi lui Dumnezeu şi oamenilor de a înlesni şi a agiutora tot felul de aşezăminte menite spre întărirea adevăratei credinţe şi sporirea luminelor, am hotărît a da şi de bună voia mea ofrez *Toată averea mea Patriei române***, adecă, moşiile mele

NOTA: În ambie documente, acolo unde era cazul, am transcris astfel următoarele litere
sz u grup de litere: a = ă; â = c; e = ă; ts = t.

* Subliniere în text.

Cilișău și Livenii de la ținutul Dorohoiului, cu toate sadurile și acaretele aflătoare pe dinsele, le dăruiesc *Bisericii și Bibliotecii române din Paris*. Pe temeiul acesta dar Diregitorul sau Epitropia acestor sante lăcașe, care după timp s-ar afla instituate acolo la Paris, cu îngrijirea și privegiera asupra numitelor de sus așezăminte, vor avea dreptul a trage și a dispune de toate veniturile citatelor două moșii, ca de o dreaptă proprietate ofrată în folosul Capelei și Bibliotecii române, fără ca nime altul să se po(a)ță amesteca sau să ceară vre o dare de seamă despre acele venituri. Iară fondosul va fi în veci nealienabil, și deapurerea va rămânea nedizlipit de arătatele mai sus așezăminte, fără ca nime și sub nici un feli de cuvînt să-l po(a)ță înstrăina vîri când.

Din veniturile numitelor moșii se vor da :

I. 300, adecă *Trei sute lei* pe fiecare an la șco(a)la publică din Dorohoi, ca premiu la doi elevi ce vor fi dat dovezi de cea mai *bună purtare și învățtură*, potrivit actului meu de fundație acelu premiu.

Știut să fie că și, a) Casa mea din Dorohoi: în care am așezat acea șco(a)lă, cu locul ei, este asemenea dănuită de mine pe vecie pentru a fi șco(a)lă publică. b) Locul meu din Tîrgu-Frumos este iarăși dănuit șco(a)lei publice din același Tîrg. c) Viea mea din Nicorești, șco(a)lei publice din Nicorești. d) Locul meu din Cernăuți, cel de lîngă noua Catedrală, dănuiesc Bibliotecii naționale din Bucovina. e) Locul hanului nostru din Botoșani dănuiesc Bisericii no(a)stre din acelaș oraș și șco(a)lei ei.

II. Se va sublinea o școală primară publică în satul meu Cilișău.

III. Nepoților mei li se vor da, agiungînd în legiuita vrîstă 100 adecă *una sută lei*, drept clironomie din partea mea: fiindcă ei sunt îndestul de înavuți prin averea părinților lor; tot-odată, au și ei îndeplinul drit a se folosi de avantajele procurate de acele sante lăcașe, întocmai ca toți Fieii de Român.

Dania de față fiind a mea nestrămutată văoință, Biserica și Biblioteca română din Paris, kiar de astăzi se pot socoti ca adevărate proprietare a pomenitelor mele moșii Cilișău și Livenii; dar fiind că, cu fundarea Bibliotecii din Paris am contractat o(a)recare, datorii pe care din împregiurări nu le-am putut încă licvida to(a)te, apoi intrarea în stăpînire a numitelor sante lăcașe va începe de astăzi în *Nouă ani*, în care timp, după deosebita punere la cale ce am făcut au a se plăti to(a)te acele datorii. Iară cît pentru egzacta îndeplinire ale acestor de mai sus, Dumnealui Domnu(l) Maiorul Vasile Mălinescu este rugat a fi Egzecutor Dăniei de față. Drept care făcîndu-se două întocmai Esemplare, unul se va trimite kiar de acum la Capela și Biblioteca română din Paris, iar celălalt se va păstra de D. V. Mălinescu pîn'la împlinirea de nouă ani cînd atunce după trecirea în stăpînire, a acestor moșii cătră numitele sacre lăcașe, *Biblioteca și Biserica română*, Esemplariul păstrat de Dumnealui se va depune la arhiva statului.

Și spre credință și tărie am scris și subscris cu însuși mîna mea, rugînd și pe onorabilele perso(a)ne care au fost de față a adeveri prin a lor iscălitură. Astăzi 12/24 Fevruarie. Anul Unirei. Una mie opt sute cincizeci și șapte de la Crist.

Sk. V. VĂRNAV BIRNIK».

«Aceasta fiind liberă și nestrămutata văoința a Dumisale Dănuitoriului, mărturisim prin a no(a)stre iscălituri, și adevărim că o asemenea santă ofrandă cătră Patriea Română, a fost scrisă cu însuși mîna sa, și în to(a)ță întregimea minții nesilit de nimene 12/24 Fevruarie 1857.

C. Salust Mihăilescu Ikonom.	Teodor Șeptilici.
Prezviter sat Cilișău.	Teodor Caraga Dascăl.
Metodie Andronic.	Grigorie Chitsoju birnic.

Originalul la Arh. istorică centrală; A.N., pac. CCLXXXIX doc. 37 (Exemplar similar, ibidem, doc. 39).

** Sublinierile apar în textului.

MONUMENTE MUZICALE

FILOTEI SIN AGĂI JIPEI — PRIMA PSALTICHIE ROMĂNEASCĂ¹ CUNOSCUTĂ PÎNĂ ACUM

Cîntarea care a însoțit cultul în biserică datează cu multe veacuri înainte de înjgheburile primelor cnezate sau voievodate românești. Existența și felul cîntărilor cultice sînt confirmate de prezența modurilor grecești *dorian*, *frigian*, *lidian* etc. în structura colindelor, care datează încă din perioada daco-romană.

Cînd statul bulgar a fost sfărîmat de împăratul bizantin (Vasile al II-lea Bulgaro-rotonul, 1018), mulți clerici s-au refugiat în nordul Dunării aducînd cu ei și alfabetul chirilic și ritmul slavon, slăbind astfel influența latină.

În ceea ce privește cîntarea, se admite că sistemul grecesc al Sfîntului Ioan Damaschin s-a introdus de timpuriu printre slavi, iar românii avînd cu aceștia legături de vecinătate și religie și cum limba slavonă a pătruns în Biserica Română prin secolul al IX-lea², de bună seamă că cu aceasta s-a primit și sistemul lui Damaschin modificat mai pe urmă după gustul românesc, învățat după auz în mod practic, dar neschimbîndu-i-se caracterul primar.

Întrebuințarea de cărți bisericești în limba slavonă a continuat pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, cînd cultura limbii slavone a slăbit luînd forme și ziceri române³.

1. Un studiu mai amănunțit cu privire la primul manuscris cu psaltichie românească al lui Filotei Sin Agăi Jipei nu s-a făcut pînă în prezent. Manuscrisul a fost însă cunoscut și existența sa este amintită în diferite publicații după cum urmează: Constantin Erbiceanu (*Intlia carte de cîntări bisericești în românește cunoscute pînă acum*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXI (1897) nr. 3, p. 292), îl datează din anul 722 (1714) și dă titlul, prefața, versurile dinaintea cuprinsului și cuprinsul manuscrisului; Luca Alexandru (*Priviri generale asupra muzicii din Biserica Ortodoxă de la începutul creștinismului și pînă în zilele noastre*, teză de licență, București, 1898, p. 77—78) îl dă cuprinsul, datîndu-l de asemenea din anul 1714; Ion Bianu (*Catalogul manuscriselor românești*, tom. I, București, 1907, p. 144—149) îl bibliografiază, dînd, ca și Erbiceanu, titlul, prefața, versurile și cuprinsul manuscrisului; Nicolae Popescu (*Vlăța și activitatea dascălului de cîntări Macarie*, București, 1908, p. 90), referindu-se la troparul «Cu gîndirea mă ating...», «cu care cîntăreții își isprăvesc compunerile lor» zice: «Filotei la 1714 tot așa își termină manuscrisul său de cîntări»; iar în lucrarea *Macarie Psaltul la 100 ani de la moartea lui*, București, 1936, p. 11, amintește numele lui Filotei ca fiind unul din «luminătorii neamului românesc de la începutul sec. XVIII»; Dr. Badea Cireșanu (*Tezaurul Liturgic*, tom. II, București, 1911, p. 528) îl amintește doar, datîndu-l din anul 1714; Gr. M. Poslușnicu (*Istoria Muzicii la Români*, București, 1928, p. 11) îl amintește, datîndu-l foarte eronat 722 = 1539; George Breazu (*Patrium Carmen, Contribuții la studiul muzicii românești*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1941, p. 58) îl datează cu anul 1714; Pr. I. D. Petrescu (*Din vremea lui Constantin Brîncoveanu în «Universul»*, an 50, nr. 103, p. 18, din 16 april 1933) transcrie din acest manuscris «Ingerul a strigat» f. 28. v.; iar în *Études de paléographie musicale byzantine Edition musicales de l'Union des Compositeurs de la République Socialiste de Roumanie*, Bucarest, 1967, p. 144—147, transcrie din Filotei «Catavasile Florilor» (irmoasele numai) și «Catavasile crucii» (peasna 1, a 3-a și a 4-a), la p. 161—162, iar la p. 158 datează manuscrisul lui Filotei din anul 1714; Gh. Ciobanu, *Manuscrisele psaltice românești din secolul al XVIII-lea*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967, nr. 11—12, p. 1119), datează manuscrisul cu anul 1714.

2. Dr. Badea Cireșanu, *op. cit.*, București, 1911, p. 525.

3. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1915, p. 201.

În epoca de tranziție în care limba română nu era pe deplin pregătită să ia locul celei slavone, s-a introdus pentru serviciul liturgic forma greacă, ceea ce părea cu atât mai firesc cu cât liturgia greacă era izvorul liturghiei slavone.

Muzica psaltică a fost și ea introdusă de timpuriu la noi. După căderea Constantinopolului sub turci (1453), călugări, episcopi și mitropoliți greci persecutați de noii stăpînitori au venit în țările noastre, aducînd cu ei și psaltichia greacă. Așa se explică coexistența la românii din acele vremuri a celor două curente de cîntări ce merg la început paralel: unul slavon mai slab și altul grec mai puternic, cultivat de către greci, fapt dovedit de mulțimea manuscriselor psaltice grecești, păstrate în minăstirile românești și prin diferite biblioteci, îndeosebi în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Referindu-se la manuscrisul lui Eustatie de la Putna, Ilie Bărbulescu conchide că pe la 1511 se cînta în Biserica moldovenească nu numai slavonește, ci și grecește⁴.

Avînd în vedere că nici limba greacă nu era înțeleasă de masele poporului și nici de cler, a trebuit ca limba română să-și croiască drum către altar și să devină limba Bisericii.

Procesul de naționalizare al serviciului divin începe prin tipărirea *Cazaniei* — sau *Carte de învățătură* — cum o numea Varlaam, care se citea la strană în limba română întrucît se adresa poporului și nu avea sens să fie citită într-o limbă necunoscută credincioșilor. Celelalte cărți de cult tipărite în această vreme erau tot în limba slavonă.

După ce limba română a început să ia locul celei slavone atât în Biserică cât și în stat în timpul și prin stăruința domnitorilor Matei Basarab și Vasile Lupu⁵, cam pe la 1650, în Biserica din principate se cînta în strana dreaptă grecește și în strana stîngă românește⁶; după cum mărturisesc și călătorii străini prin țara noastră⁷.

Procesul de naționalizare al slujbelor religioase început în timpul lui Matei Basarab și Vasile Lupu cu citirea *Cazaniei* în românește la strană, face un pas mai departe sub Șerban Cantacuzino și continuă cu intensitate sub Constantin Brîncoveanu.

Tipărirea în limba română a *Evangheliei*, la 1682 și a *Apostolului*, la 1683, marchează o a doua etapă în procesul de introducere a limbii române în biserică pe vremea lui Șerban Cantacuzino, cu toate că liturgia se săvîrșea încă în slavonește, întrucît, la 1680, se tipărește un *Liturghier*, în care tipicul este în limba română iar textul în limba slavă. Cu un an mai înainte, 1679, mitropolitul Dosoftei tipărise la Iași *Liturghierul* — «pe limba românească de pre elinească — să-nțeleagă toț spăsenia lui Dumnezeu cu întreg înțăles, Mai 7187»⁸.

Epoca lui Constantin Brîncoveanu reprezintă culmea cea mai înaltă a culturii vechi românești în Muntenia. Într-adevăr nici unul dintre voievozii Țării Românești n-a prețuit și sprijinit cultura ca Brîncoveanu. În vremea lui se tipăresc zeci de cărți atât bisericesti cât și laice nu numai pentru nevoile românești dar și pentru lumea greacă și orientală. În timpul domniei lui numărul școlilor sporește⁹, iau naștere patru tipografii noi, una la Buzău în 1691 (condusă de episcopul Mitrofan), alta la Snagov în 1696 (condusă de Antim Ivireanul), alta la Rîmnic în 1705 și alta la Tîr-

4. Ilie Bărbulescu, *Curențele literare la români în perioada slavonismului*, Edit. Casel Școalelor, 1928, p. 125.

5. Dimitru Iarcu, *Catalog general de cărți românești*, București, 1865, p. 10.

6. Ovid Densușianu, *Istoria literaturii române*, curs litografiat București, 1898/1899, p. 83; Vezi și: Luca Alexandru, *op. cit.*, p. 73; Hașdeu, *Arhiva istorică*, tom. I, p. 70, 90—100.

7. Așa, de pildă, Paul de Alepp, călătorind între anii 1650—1660 prin Muntenia și Moldova și descriind minuțios în limba arabă această călătorie făcută în zilele domnitorilor Matei Basarab și Vasile Lupu, arată că, aflîndu-se la Tirgoviște în ziua de Paști, Canonul Învierii a fost cîntat pe psaltichie în mod foarte plăcut la strana dreaptă grecește, iar la strana stîngă românește. Dr. Badea Cireșanu, *op. cit.*, vol. III, p. 527; vezi și *Pr. Petre Vintilescu, Poezia imnografică din cărțile de ritual și cîntarea bisericească*, Ed. Pace, București, 1937, p. 246.

8. Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografie românească veche (1508—1830)*, tom. I, 1508—1716, București, 1903, p. 224.

9. Constantin C. Giurăscu, *Istoria Românilor*, vol. III, part. I, ed. II, București, 1944, p. 179.

goviște în 1709, în care — între 1690—1716 — s-au tipărit 31 cărți grecești și 49 cărți în alte cinci limbi¹⁰.

Munca de traducere în limba română a cărților de ritual se datorește în special neobositului cărturar (episcop fiind atunci la Râmnic) Antim Ivireanul care la 1706 începe patronarea muncii grele de traducere și tipărire a cărților de ritual.

Opera de traducere din grecește a cărților de cult era însă legată de problema dificilă a potrivirii textului în limba română pe melodia tradițională, care nu putea fi schimbată. Aceasta impunea rinduirea cuvintelor românești în așa fel, încât să aibă ritmul cerut de necesitățile melodice ale muzicii.

Primul care s-a încumetat să facă o carte de *Psaltichie* în limba română, adaptând textele românești — luate fie din manuscrise existente fie din traduceri făcute de el personal — la melodiile tradiționale bizantine și invers, a fost *Filotei Sin Agăi Jipei*, unul din luminătorii neamului românesc la începutul secolului al XVIII-lea, al cărui talent muzical și de traducător s-a îmbinat fericit cu iubirea de patrie și de neam.

Așadar, prima carte cu note muzicale psaltice în limba română descoperită până acum la noi în țară este manuscrisul de sub cota nr. 61¹¹ de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România ce datează din 24 decembrie 1713¹², autorul ei fiind *Filotei Sin Agăi Jipei*¹³, psalt la Mitropolia Ungarovlahiei, ucenic al părintelui Teodosie din această Mitropolie, cum singur spune la sfârșitul «Prefaței» acestei cărți. Tot din prefață aflăm că el era român și că a scris «această carte de cîntări la îndemnul Mitropolitului Antim Ivireanu, cu voia și cererea a toată Biserica și a tot norodul» cum reiese din prefață. Cartea a fost dedicată domnitorului Constantin Brîncoveanu, în timpul căruia muzica psaltică a fost mult cultivată de psalți renumiți, aduși de către domnitor din Constantinopol sau de la Muntele Atos¹⁴.

Continuând strădania marilor cărturari înaintași — Coresi, Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul și alții — de a introduce limba română în Biserică, *Filotei Sin Agăi Jipei* nu s-a limitat la traducerea textului literar ci a adaptat pentru prima dată în limba română textul poetic la cel muzical: «Pentru aceasta și eu... văzînd cum că în fieștecare zi... să cîntă catavasiile... iar să înțeleg foarte de puținei, cît numai viersul

10. Pe timpul lui Constantin Brîncoveanu ca și mai înainte se citeau în limba poporului: *Cazania*, *Evanghelia* și *Apostolul* pe cînd liturghia cu partea cîntată se oficia în slavonește sau grecește; vezi N. Carțoian, *op. cit.*, vol. III, p. 210.

11. Acest manuscris a fost proprietatea mitropolitului Moldovei Iosif Naniescu care l-a dăruit împreună cu alte multe manuscrise Bibliotecii Academiei; vezi C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 302.

12. Am arătat în nota nr. 1 că C. Erbiceanu (1897), Luca Alexandru (1898), N. Popescu (1908), Badea Cireșanu (1911), George Breazu (1941) și I. D. Petrescu (1967) datează manuscrisul cu anul 1714, și nu cu 1713, anul real al manuscrisului. Aceasta din pricina scăpării din vedere că trebuie să scădem 5508 ani — din anii de la facerea lumii — dacă datele sînt între 1 ianuarie — 31 august; și 5509 ani dacă datele sînt între 1 septembrie — 31 decembrie; vezi și A. Sacerdoțeanu, *Introducere în cronologie*, București, 1943, p. 29; Ion Ionașcu, *Cronologia documentelor din Moldova și Țările Române*, Studii și documente privind Istoria României, Introducere, vol. I, Ed. Academiei, București, 1956, p. 389—481. *Filotei* își datează manuscrisul (și pe prima filă și pe ultima filă) cu anul 7222 decembrie 24, în al 25-lea an al domniei lui Constantin Brîncoveanu. O dovadă mai elocventă care contribuie la susținerea tezei noastre ne-o face *Filotei* însuși care, șapte luni mai tîrziu, în august 1714 își tipărește *Catavasierul* la Tîrgoviște... în «întîiul an al domniei lui Ștefan Cantacuzino»; vezi nota nr. 33.

13. A nu se confunda cu *Filotei*, autor de cîntări bisericești originale, din secolul al XV-lea, fost logofăt (Filos) al lui Mircea cel Bătrîn.

14. O splendoare deosebită în execuție cunoaște cîntarea psaltică la biserica Sfînta Sofia din Constantinopol. Pregătirea cîntăreților făcea parte din preocupările împăraților bizantini și ale conducătorilor bisericii înainte chiar de ridicarea acestui măreț monument de către Justinian. La noi domnitorii fanarioți și apoi cei români, după exemplul acestora, stimulau dezvoltarea muzicii psaltice onorîndu-i pe cei ce o promovau cu ranguri boierești și scutindu-i de impozite; vezi Badea Cireșanu, *op. cit.*, vol. II, p. 528; Petre Vintilescu *op. cit.*, p. 237; V. A. Urechia, *Isoria școlilor de la 1800—1864*, tom. I, București, 1892, p. 48.

sînt ascultînd iar nu și înțelesul celor ce să cîntă, tîlmăcit-am pre a noastră de țară și de obște limbă toate catavasiile cu troparele» etc.; iar după prefață dă 44 versuri făcute tot de el, adresîndu-se «căt-re cîntăreții acestei Vlaho-musichii și căt-re celălalt pravoslavnîc norod al țării românești», în care subliniază același lucru: «Că iață s-au tîlmăcit, spre a vostru folos, / care cu nevoiță din grecie s-au scos / Prin cuvinte românești și prin glasuri grecești, / Inema și sufletul să ți le îndulcești».

Manuscrisul format 4° mic are 259 file (518 pagini). E scris — pe hîrtia numită «turcească» (fabricată la Veneția, însă fără marca fabricii) — mărunț, frumos clar și îngrijit, titlurile și inițialele fiind ornate cu roșu ca și majoritatea *consoane*^{or}, *temporalelor* și *fiorelelor*. La unele cîntări se arată *prosomia* sau *podobia*. Pe verso primei file se găsește portretul lui Constantin Brîncoveanu desenat frumos în negru și verde, iar deasupra capului se vede Hrist apărînd în nori. Portretul este închis într-un frumos cadru de flori făcut în alb și negru pe fond verde. Titlul închis între două coloane și cu bolta de deasupra lui sînt desenate cu flori în negru, verde și galben. Pe filele 8, 64, 114 se află cîte un ornament de flori desenate în alb și negru pe fond verde iar pe fila 227 pe fond galben.

Manuscrisul lui Filotei este foarte voluminos și cuprinde toate slujbele din timpul anului și anume: catavasiile f. 8^r—67^v (*Anexa nr. 1*); troparele, condacele și cu hvalitele fiecărui praznic împărătesc; rînduiala utreniilor și a celor trei liturghii (f. 45—56^v); «irmoase veselitoare printre care și niște cîntări prin care se felicita domnitorul țării, mitropolitul țării (*Anexa nr. 2*) și boierii cei mari precum și un imn «în cinstea celui ce gătește ospățul» (f. 54^v—56^v). Urmează Paraclisul (textul doar f. 61^r—65^r); «Plîng și mă tînguesc» și «Te-Deum»-ul pentru domnitor și mitropolit. Manuscrisul continuă cu o *Gramatică psaltică* veche foarte sumară (f. 68^r—70^v). La sfîrșitul *teoreticonului* este o *stihiră* foarte interesantă de la 1600 a lui Hrisafi¹⁵ căt-re ucenici (*Anexa nr. 3*). Urmează *Anastasima* (f. 71^r—113^r) cu stihirile vecerniilor; *Voscesnele* compuse de Leon Filozoful¹⁶, împăratul Bizanțului, și puse pe note de Ion Glinchi¹⁷; apoi *Checragariile*¹⁸, Doamne, strigaț-am pe cele 8 glasuri; *Antologhionul* (f. 114^r—226^v) cu toate *Prosomiele* pentru tot anul (făcute de *Neon Patras*)¹⁹, *Penticostarul* (f. 227^r—255^v), iar la sfîrșit «rugăciunea lui Filotei pentru Constantin Brîncoveanu» (f. 255^v) (*Anexa nr. 4*), precum și un adaos de două doxologii (f. 255^r—258^r) a lui Balaz Țarigrădeanu²⁰ și patru tropare făcute de Filotei pentru ucenici.

Înainte de a arăta ce fel de muzică conține manuscrisul lui Filotei va trebui să stabilim măcar cu aproximație cărțile sau manuscrisele de ale căror texte s-a folosit Filotei în alcătuirea *Psaltichiei* sale, care, după cum am văzut, cuprinde mai multe cărți de cult.

15. De la Hrisafi (χρυσάφις) s-a păstrat în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România o *Psaltichie* foarte frumos scrisă (*ms. grecesc nr. 417*) din secolul al XVII-lea, de 289 file, provenită de la Muzeul de Antichități. Pe f. 2 sînt trei însemnări românești: 1708; 1710 și 1712, privind nașterea copiilor unui necunoscut posesor al manuscrisului, iar la f. 3 scrie: «Această psaltichie ce să cheamă papadichie laste a Sf. Mri. Hurez».

16. Leon înțeleptul sau Filozoful, împărat al Bizanțului, fiul împăratului Vasile I Macedoneanul și elevul patriarhului Fotie a trăit în secolul al IX-lea—X-lea († 911). Vezi Badea Cîrșeanu, *op. cit.*, vol. II, p. 503; Dr. Vasile Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, 1929, p. 368.

17. Ioan Glichis, protopsalt din secolul al X-lea, a scris reguli pentru «hironomie» (baterea tactului cu mîna) și melodii pentru icoase și condace. După Krumbaccher, Ioan Glichis probabil că e identic cu patriarhul de Constantinopol cu același nume care a viețuit în timpul împăratului Andronic al II-lea (1283—1328), vezi Vasile Mitrofanovici, *op. cit.*, p. 384.

18. De la verbul *χράγω* care înseamnă a striga.

19. Ghermanos, episcop din Patrasul Nou, în secolul al XVII-lea, de la care a rămas un manuscris *Stihirarion* din 1733 (*ms. grec. nr. 130*) Bibl. Acad. R. S. România.

20. Balasie-preotul, contemporan cu Manuil Hrisaf cel nou (1600) și elev al lui Ghermanos cîntăreț la biserica Sfînta Sofia din Constantinopol, a compus *Irmologhionul* pe larg, prescurtat de Petru Lambadarie Peloponesianul, doxologii, irmoase, heruvice, chinonice etc.; vezi Macarie Ieromonahul, *Irmologhion*, Viena, 1823, *Prefață*, p. VIII; Badea Cîrșeanu, *op. cit.*, vol. II, p. 488.

Am afirmat că încă de pe la 1650²¹ se cînta în strana dreaptă grecește iar în stînga românește atît în Muntênia cît și în Moldova. Se pune întrebarea: dacă chiar pe la anul 1650 se cînta la o strană românește — de pe ce se cînta, căci după cum vom vedea primele cărți de cult în limba română s-au tipărit mult mai tîrziu. Pentru cîntecele în limba română se întrebuițau manuscrise a căror prescriere se făcea de dieci sau prescriitori²². Nu se știe însă cine făcea traducerea acestor manuscrise, căci din multe din ele nu aflăm decît cine le-a transcris, cînd și unde. Traducerile erau făcute de oameni cunoscători ai limbilor slavonă, greacă și română, printre care de bună seamă a fost și Filotei Sin Agăi Jipei, autorul manuscrisului de care ne ocupăm. Din acestea se poate deduce că cu mult mai înainte de traducerea și tipărirea oficială a acestor cărți de cult în limba română, pentru cîntările în românește slujeau traducerele neoficiale aflate în manuscrise.

Din ce cărți sau manuscrise a luat Filotei textul pentru alcătuirea buchetului său muzical nu știm. Ceea ce se poate afirma cu certitudine este faptul că Filotei nu s-a folosit de nici o carte de cult tipărită, ci s-a folosit fie de traducerele făcute de el personal fie de manuscrise, pe care vom încerca să le identificăm.

Traducerea cărților de ritual în limba română²³ s-a făcut după exemplarele slavone și grecești²⁴ și pînă la tipărire au circulat în manuscrise²⁵. Primele cărți de cult manuscrise după care s-a cîntat în românește par a fi Octoihurile mici.

Textul cîntărilor din Octoihurile tipărite (1712 și următoarele) corespunde aproape intru totul cu cele din Octoihurile manuscrise aflate la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România și mai ales cu cel aflat în biblioteca lui Constantin Erbicănu, care fusese în uz în biserică pe la anul 1649. Autorul manuscrisului e necunoscut, dar, din deslușirile date de Constantin Erbicănu, după el s-a cîntat multă vreme românește²⁶. De bună seamă că cei care cîntau românește erau români și aplicau melodia grecească la textul românesc pe care o învățaseră din auzite — căci o carte de psaltichie românească pînă la cea a lui Filotei nu se cunoaște.

La Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România se află mai multe Octoihuri manuscrise²⁷ dateate pînă la 1712, cînd se tipărește primul *Octoih* la noi²⁸.

21. A stabili exact anul și locul cînd și unde a început a se cînta pentru prima oară în limba română este aproape cu neputință. Tot ce se poate spune în această privință constituie mai mult deducții bazate pe mărturia manuscriselor aflate în bibliotecile diferitelor mînăstiri și mai ales în Biblioteca Academiei R. S. România.

22. Către sfîrșitul secolului al XVII-lea existau o mulțime de cărți de ritual în limba română (și mai ales *Octoihul*) scrise de mină de către călugării români, care excelau în arta de a scrie frumos și cu diferite ornamente, imitînd tiparul. Traian Vintilescu, *Studiu istoric și exegetic asupra Octoihului* — Teză pentru licență, 1907, p. 38.

23. Traducerea Octoihurilor mici constituie prima încercare de înlocuire a limbii slavone în biserică.

24. În cele ce urmează nu ne vom mai referi deloc la cărțile de cult citite (*Cazanie, Evangheliile și Apostolul*), ci doar la cele după care se cîntă la strană (*Octoih, Minei, Triod, Pentecostar, Catavasier, Ceaslov*).

25. Artă de a transcrie cărți, și mai ales de ritual, era pentru mulți o meserie care făcea concurență tiparului, căci unele din aceste manuscrise sînt scrise și în secolul al XIX-lea cînd tiparul se răspîndise deja pretutîndeni; totuși, scriitorii de manuscrise nu dispar.

26. «Revista Teologică» an. IV, p. 149; vezi și Alexandru Luca, *op. cit.*, p. 76.

27. Dintre Octoihurile manuscrise aflate în Bibl. Acad. R. S. România, mai vechi decît primul, tipărit 1712, enumerăm:

— Un *Octoih mic*, scris de un necunoscut la 1693, mai 13 (*ms. nr. 1838*, Bibl. Acad. R. S. România).

— *Octoih mic*, 1696; autor necunoscut (*ms. nr. 712*, Bibl. Acad. R. S. România).

— *Octoih mic* scris de Vasile Sturza, între 1696 și 1701 (*ms. nr. 706*, Bibl. Acad. R. S. România).

28. «Octoih acum întîi tîlmăcit pre limba românească spre înțelegerea de obște și tipărit intru al 24-lea an al domniei lui Ioan Constantin B. Basarab Voievod» (date ce pot contribui și la stabilirea vechimii manuscrisului lui Filotei) «... la 1712 de Gheorghe Radovici» (vezi I. Bianu și Nerva Hodoș, *op. cit.*, tom. I, p. 486; T. Vintilescu *op. cit.*, p. 38).

Un *Octoih mic*, mult mai-complet, în manuscris apare abia la 1738 septembrie și este scris de Dascălul Moldavschi la un loc cu un *Antologhion*²⁹ sau «Floarea cuvintelor», care cuprinde toate slujbele de peste an: Troicinicul, Octoiul, Svetelnele etc. Apoi slujbele din Mineie, Triod și Penticostar. În prefața acestui Octoih se spune: «Fiindcă de curind se introdusese limba română în biserică pentru aceea și acest dascăl s-a nevoit umblind din loc în loc în toată țara de a aduna din 4 cărți: Octoih, Mineie, Triod și Penticostar; Floarea Cuvintelor în limba română și le-a aranjat în acest praznicarium ca să le dea creștinilor români...»³⁰. De aici reiese încă o dată marele aport adus de Filotei, el fiind primul care a realizat acest buchet nu numai ca text, dar și ca muzică, cu mult mai înainte.

Nu se poate ști dacă traducătorii *Octoihului* tipărit la 1712 au avut sau nu în vedere traducerea din octoihurile manuscrise apărute înainte, fiindcă nici un indiciu nu conduce la aceasta.

Că Filotei s-ar fi folosit de aceste Octoihuri manuscrise sau de cel tipărit la 1712 nu se știe; s-ar putea crede mai degrabă că s-a folosit de octoihurile manuscrise, întrucât la 1713 el termină *Psaltichia* sa, care este destul de voluminoasă și la care, de bună seamă, începuse să lucreze cu mult înainte de 1712, anul tipăririi primului Octoih. Alte manuscrise de care s-ar fi putut folosi Filotei în alcătuirea lucrării sale sînt cele ale Triodului și Penticostarului, traduse pentru prima dată în limba română la Rîmnic de Damăschin Gherbest; primul (Triodul) la 1683 și rămas în manuscris pînă la 1731 cînd este tipărit³¹ de Inocenție al Rîmnicului; iar al doilea (Penticostarul) înainte de anul 1700 și tipărit abia la 1743 de Pr. Popa Mihai Atanasie Popovici, tipograf la Rîmnic³².

O altă carte de cult de care cu siguranță s-a folosit Filotei este *Catavasierul*³³ pe care el însuși l-a tradus³⁴ și tipărit — pentru prima dată în Țara Românească — la Tîrgoviște în anul 1714. Pe verso filei cu titlul se află scris cuprinsul³⁵ acestui *catavasier* — al cărui text este identic cu cel din *Psaltichia* lui Filotei, avînd în plus «Pashalia» pe 29 de ani.

În prefață «cătре pravoslavnicul norod al țării rumânești» apar versurile: «O pravoslavnică norod, limbă rumânească...», (după care se iscălește: Filotei ot Mitropolie), versuri care, cu unele modificări, sînt cele pe care le găsim și în manuscrisul lui Filotei, ceea ce constituie încă o dovadă că și versurile erau făcute de el.

În cel de al doilea *Catavasier*, tipărit la București (1724), nu apar versurile lui Filotei, dar în cel de al treilea (1742)³⁶ și în cel de al patrulea (1744, la Rădăuți)³⁷,

29. Acest *Antologhion* a făcut parte din Biblioteca episcopului de Roman, Melhisedec (*ms nr. 38*, Bibl. Acad. R. S. România). 30. T. Vintilescu, *op. cit.*, p. 40.

31. Primul *Triod* s-a tipărit în București la 1726: «Acum întru întii tîlmăcila pre li(m)bă rumânească...»; vezi I. Bianu și Nerva Hodoș, *op. cit.*, tom. II, 1716—1808, București, 1919, p. 33.

32. *Ibidem*, tom. II, p. 73.

33. «Catavasieriu cu alte trebuincioase cîntări ce sînt cîntă preste tot anul. Acum întii tîlmăcît pre limba rumânească și tipărit, la întiul an al înălțatei de Dumnezeu domnii a prea luminatului oblăduitoriu a toată Țara Românească. Ioan Ștefan Cantacuzino — Voevod cu blagoslovenia prea sfințitului Mitropolit al Ungro-vlahiei Kir Anthim Ivireanul, Prin usîrdia și nevoința smeritului întru ieromona(hi) Filotei în sfința Mitropolie a Tîrgoviștei la anul de la Hs. 1714 august, de Grigore Radovici» (vezi I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografie românească veche 1508—1830*, tom. IV, București, 1944, p. 41—42 Bibliografiată de N. Cartoian; vezi și V. Popp, *Disertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. 62).

34. Nu numai *Catavasierul* l-a tradus Filotei, ci și alte cîntări din *Psaltichia* sa. Așa, de pildă, la f. 64 v găsim scris: «alta făcută de dascălul Mitrofan grecește și de scriitorul acestei cărți rumânește» (doar textul).

35. «Catavasiele toate de preste tot anul cu hvalitele cu troparele și condacele la sărbătorile mari: Rînduiala cîntărilor cîte trebuiesc la utrenie; cîntările cîte se cîntă la cîte trele liturghiic și cu alte răspunsuri, Polieleulu, cu psalmii izbrani și cu pripele la toate praznicile, cîntările cele veselitoare; Irmoasele care se cîntă la anafură și la masă; Podoblile toate ale tuturor glasurilor; Paraclisul preciei și prevelniculu. Paschalla de acum pînă în 29 ani».

36. În plus apare «Prevl(a) și îndreptarea legii pentru rudenia de sînge» (vezi I. Bianu și Nerva Hodoș, *op. cit.*, vol. II, p. 56—57. 37. I. Bianu și Dan Simonescu, *op. cit.*, vol. IV, p. 241.

traducerea este asemănătoare cu cea din primul *Catavasier* tălmăcit și tipărit de Filotei, avind pînă și versurile lui, cu schimbări doar acolo unde era vorba de domnitor — fapt ce confirmă aprecierea de care se bucura Filotei, întrucît și în Moldova s-a tipărit *Catavasierul* tălmăcit de el³⁸.

Ce fel de muzică conține primul manuscris de muzică psaltică în limba română din țara noastră arată chiar autorul lui, în «prefață», cînd zice: «tălmăcit-am... pre a noastră de țară și de obște limbă, toate catavasiile, cu troparele etc., ... așezîndu-le toate cu meșteșugul psaltichiei, pre glasurile cele grecești pentru mai multă dulceată și cuviință a versurilor». Iar în altă parte cînd se adresează în versuri «cîntăreșilor acestor Vlaho-musichii» și norodului țării românești, Filotei spune: «Că iată s-au tălmăcit, spre a vostru folos/, care cu nevoiță din grece s-au scos/ Prin cuvînte rumânești și prin glasuri grecești / Inema și sufletul să îi le indulcești...». Și tot în prefață autorul spune clar că a compus cîntările sale: «nu după meșteșuguri latinesci și rusăsci, ci după cel al musichiei descălilor Bisericii noastre a Răsăritului»³⁹.

Este locul să lămurim ce se înțelege prin această muzică tradițională, grecească sau bizantină, și ce a luat Filotei din această muzică.

Muzica bisericească bizantină sau psaltichia bizantină nu este la origine un produs strict, pur și absolut original al Bizanțului sau Constantinopolului. Sub acest nume, trebuie să înțelegem o artă muzicală ieșită din tiparul bizantin, în care s-au topit atîtea variante, atîtea repertorii-ale unor regiuni în afară de influența Constantinopolului, la început ca: Siria, Egiptul și Asia Mică. Este destul să amintim despre cîntarea «antifonică» corală adusă la Constantinopol de Sfîntul Ioan Gură de Aur, dar care la origine era *siridiană*; muzica troparelor își revendică de asemena patria în Alexandria Egiptului; iar Roman Melodul, născut în Damasc și diacon în bisericile siriene, își cînta (în secolul al VI-lea) condacele în bisericile din Constantinopol. Este destul să menționăm *Octoihul* Sfîntului Ioan Damaschin care este «repertoriul cîntării liturgice, aranjate după cele 8 tonuri sau glasuri», ca să înțelegem că la elementele de bază ale psaltichiei bizantine a colaborat întreaga Ortodoxie orientală⁴⁰. Începînd cu Sfîntul Ioan Damaschin însă, ea va dobîndi o factură, o pecete, un spirit determinat și unitar. Influența bisericească și psaltică a Constantinopolului a asigurat, mai ales din secolul al XI-lea și al XII-lea, unitatea cîntării prin generalizarea aceluiași tipic⁴¹.

Aceeași cîntare a ajuns pînă la noi cu modificări, care constau în *adaptări, aranjări* sau, ca să întrebuițăm o expresie consacrată, «Infrumusețări» (*καλλοπιστάς*) prin ele s-a transmis spiritul vechii cîntări de la Sfîntul Ioan Damaschin, însă în alte forme sau compoziții, datorate melurgilor (*μελουργοί*) și măestrilor (*μαστόρες*), mai ales după secolul al XII-lea⁴².

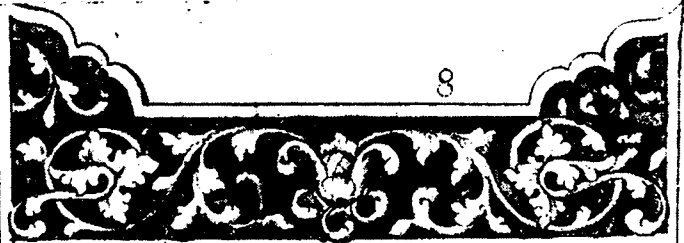
Psaltichia bizantină a format sistemul de cîntare în Bisericile Ortodoxe, care s-au găsit în legătură canonică cu Patriarhia de Constantinopol. Îndeosebi Bisericile din cele două principate — Muntenia și Moldova —, prin condițiile istorice și legăturile cu Ortodoxia greacă au format un teren deosebit de înfloritor pentru psaltichia bizantină în diferitele faze de mai tîrziu ale acestei cîntări, cu progresele și cu scăderile ei. Trebuie menționat că, în întrebuițarea liturgică din diferitele Biserici Ortodoxe, psaltichia bizantină a suferit o localizare prin aplicarea notei specifice fiecărui neam fără a desființa spiritul și esența psaltichiei originale.

38. Că traducerea *Catavasierului* lui Filotei este bine-făcută rezultă și din punerea în paralel a cîtorva cîntări din acest manuscris (61) cu respectivele lor din textele de azi, de unde putem trage concluzia că în general aceste ediții s-au reprodus una pe alta aproape pînă la amănunt (vezi și T. Vintilescu, *op. cit.*, p. 41).

39. Aici Filotei face aluzie la cîntarea rusească, slavonească și apuseană care erau «cunoscute pe vremea lui Brîncoveanu la noi, ca muzică profană întrebuițată în teatre, petreceri etc., de care muzică autorul manuscrisului nostru s-a ferit.

40. Pr. P. Vintilescu, «Poezia», *op. cit.*, p. 249. 41. *Ibidem*, p. 241.

42. Am. Gastoné, *Catalogue des manuscrits de musique byzantine de la Bibliothèque Nationale de Paris et des bibliothèques publiques de France*, Paris, 1907, p. 2.

...те по тѣмъ мнѣнїемъ сѣмъ наставленїемъ и тоа бѣ
оу хито асе ле пѣтеръ а ле дообри члн . Христу хъ тѣ прѣоломѣ .

Катакасий ланаферѣ дѣнхъ пѣтръ .
Пѣ а . хъ . ѣ . хъ

Xристу се ил аще . Слѣ а и хъ а хриѣ дъ жѣ чл рѣ рѣ тѣ ппѣ а чл
хриѣ сто оу прѣ мѣ ра бѣ да цн вѣ и пѣ тѣ рѣ пѣ чл то о бѣ пѣ и

Mжѣ и пѣ а поро оу фѣ лѣ мѣ и хъ пѣ дѣ пѣ а нѣ а хъ оу вѣ аи
оу пѣ шѣ а рѣ пѣ вѣ а хъ чѣ оу хъ а нѣ и рѣ а тѣ а рѣ дѣ вѣ

сѣ нѣ пѣ рѣ рѣ рѣ а рѣ а лѣ оу лѣ а лѣ а тѣ оу рѣ пѣ
пѣ а оу а рѣ пѣ а рѣ лѣ рѣ пѣ рѣ рѣ оу пѣ а тѣ а хѣ а чл

Φ и лѣ тѣ оу пѣ шѣ фѣ рѣ стѣ а тѣ а шѣ а чѣ ѣ мѣ лѣ кѣ а оу
и а рѣ рѣ и тѣ а тѣ а ма нѣ рѣ бѣ а тѣ чѣ рѣ оу тѣ а рѣ то а рѣ

и рѣ а чл фѣ рѣ сѣ а чл чл а хѣ іѣ сто а чл нѣ сѣ іѣ стѣ а и
тѣ а чл тѣ а тѣ а рѣ а чл оу нѣ а пѣ рѣ чѣ а До а нѣ оу чл пѣ рѣ сѣ мѣ

ANEXA 1: Fila 8 r din manuscrisul nr. 61 aflat la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

CATAVASII LA NAȘTEREA DOMNULUI

ηχος ε΄ fol. 8^r

Peasna I

H ri stos să na - ște

s lă - vi - țî-l H ri - sto - os

di în ce - riur în - tim - pi - na - țî-l

H ri s to - os p re pă - mînt î - năl -

ta - țî - vă cîn - taț Do m - nu - lui

to - ot pă - min - tu - ul

și cu ve - se - li - e

lă - u - da - ți-l no - roa - de - lor că

s-au — pro - slă - vit - Min - tu - i

t-au no - ro - dul fă - când mi - nu -

ne stă - pî - nul u s cînd oa -

re cînd va - lu - ul cel

u - med a al Mă - rii la -

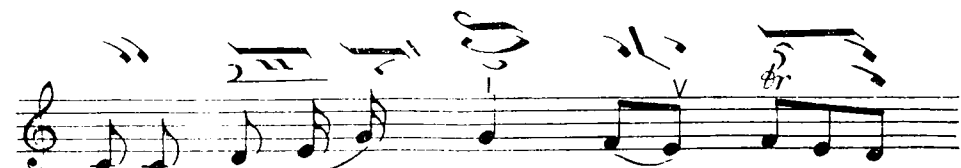
- ră de vo - e nă - scîn - du -

se din fe - cioa - ră

Ca - le um - bla - tă la

ce - ruri n-au pus no -

uă — p re ca — re — le du —

pă fi re în — to — oc —

ma cu Ta — tăl — și cu —

oa-me-nii îl s lă-vim Fi-iu-lui ce -

Peasna III

lui nă - s cut fă - ră s tri - ca - re

di - in ta — tăl — mai na - i in -

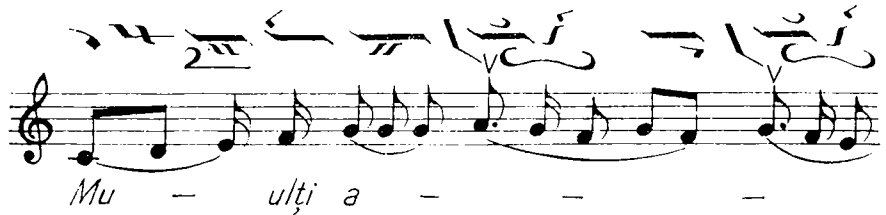
Handwritten musical score in Cyrillic script. The page begins with a large decorated initial 'М'. The notation consists of several staves with musical notes and a line of Cyrillic text below each staff. The text includes liturgical phrases such as 'Аллилуиа' (Alleluia), 'Господи Боже Царствъ' (O Lord, God of the Kingdoms), 'Святъ Сынъ Божій' (Holy Son of God), 'Създалъ небо и землю' (Who created heaven and earth), and 'Иже живи и съзижди насъ' (Who lives and build us up). The page concludes with the phrase 'Иже живи и съзижди насъ' and the word 'Хосъ'.

М...
Аллилуиа...
Господи Боже Царствъ...
Святъ Сынъ Божій...
Създалъ небо и землю...
Иже живи и съзижди насъ...
Хосъ

ANEXA 2: Fila 55 v din manuscrisul nr. 61 aflat la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste Română

ȚRARE PENTRU MITROPOLIT

ηχος ω̇h fol. 55^v.

Mu - ulți a - - -

ani fa - că mulți ani fa -

că Do - m - nul Dum - ne -

zeu p rea sfi - - in - ți -

tu - - - p rea s fin - ți - tu - lui și

cu - vă - ă n - tă - re tu - lui

de Du - um - ne ze eu t ri -

mi - su lui Mi t ro -

po li

it a - al s fi - in - te

ei mi - t ro - po - lii a Un - g ro V la

hi — ei — p — rea cin s ti — tu —

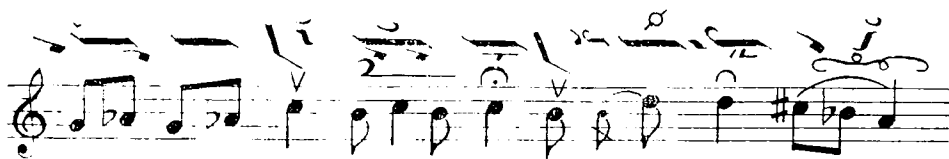
— lui și E — și E-xar-hu — lui

a — toa — tă Un-gu — ri —

ia — Ki — ri — o

— on Ki-ri — i o Kir A —

— An - thim Dom - nu —

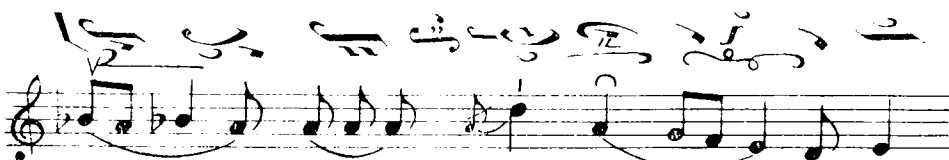

u Do-m nul pă-zea

scă-l p re

di —

in - sul

p re

di

in - sul

in - tru mu

ult, ani

A

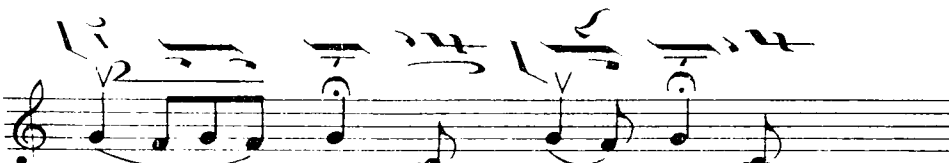
Ke

ta

Ke

ta

che

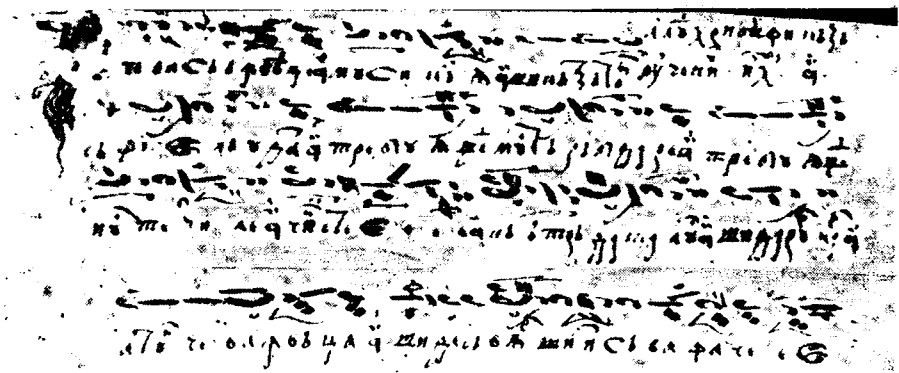
ta

che

te

te

ri - te

ANEXA 3: Fila 70 r din manuscrisul nr. 61 aflat la Biblioteca
Academiei Republicii Socialiste România

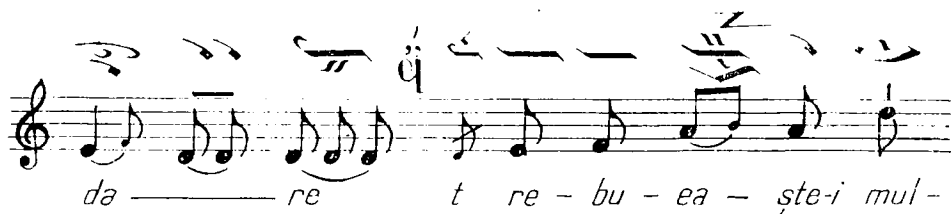
"TROPAR" CĂTRE XCENICI

al lui Hrisafi ηχος ᾠ fol.70^r

Cel ce va să — în — ve — te —

Mu — si — chi — ia. și că t ră tot să fi — e lă —

u — dat — t re - bu - ea - ște-i mul - tă răb -

da re t re - bu - ea - ŝte-i mul -

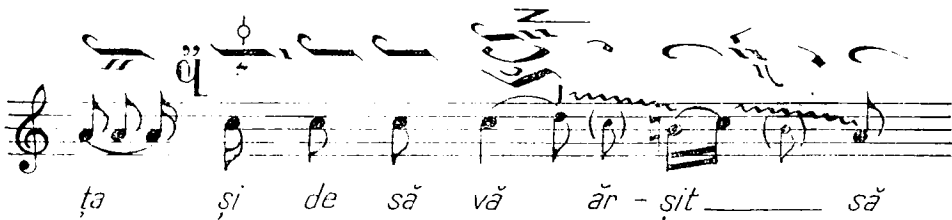
te zi - le Cin ste

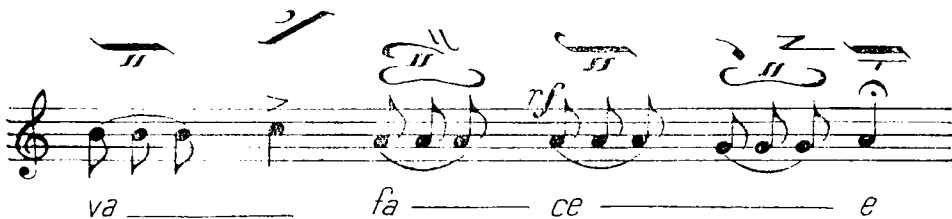
că tră da - scă

lul și da - rur(i) mar(i) A - tun - ce va în - vă -

ța și de să vă ăr - șit să

va fa - ce e

Въспомогъ се оуахъ людемъ философи чинамъ епифанію
азіану глаголющихъ нѣтъ прѣсвѣтлѣ мнѣнію
рече еретицъ не тотъ павла мннати доп а тала воурубу
ХІА. Іоанъ Кръстительъ. Оубра бово:-
нхъ Пъсхъ мннъ.

Въспомогъ се оуахъ людемъ философи чинамъ епифанію
азіану глаголющихъ нѣтъ прѣсвѣтлѣ мнѣнію
рече еретицъ не тотъ павла мннати доп а тала воурубу
ХІА. Іоанъ Кръстительъ. Оубра бово:-
нхъ Пъсхъ мннъ.

С Ф і ш . ш л ѣ д з і е с л ѧ в ѣ :

Примъ еретицъ не тотъ павла мннати доп а тала воурубу
ХІА. Іоанъ Кръстительъ. Оубра бово:-
нхъ Пъсхъ мннъ.

RBGĂCIUNEA CĂTRE NĂSCĂTOAREA DE DUMNEZEE

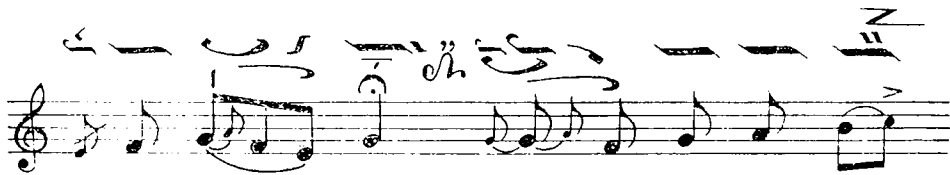
Facerea lui Filotei Ieromonahul - fol. 225^v.

Cu găn - di - rea mă a - ting în(ur) me - le ta - le

p rea — ne - vi - no - va - ta Ru - găn - du - te

p re ti — ne p ri i - mea - ŝte ru -

ga mea și cân - ta — rea so - co - tea - ŝte și

p re s lu - ga ta Cons ta - an - din Va - e - va —

- di supt pa - za ta a - ca - pe - re - l

i z bă - vin - du - l p re el de toa - te su -

pă - ră - ri - le Vă - zu - ți - lor și ne - vă - zu -

ți - lor vră - aj - mași Pen - t ru ca

și eu ne - vread - ni cu - Cui

d ra - go - ste să te mă - re esc.

De aceea Filotei a socotit de datoria lui să respecte melodia originală, așa cum a fost întocmită de cîntăreții vechi, recunoscuți de Biserica Ortodoxă, înlocuind textul grecesc cu cel românesc adecvîndu-l și adaptîndu-l la melodia tradițională și invers.

Nota națională în psaltichie și-a găsit loc în amănuntele secundare de interpretare, care de fapt constituie punctele firești de acomodare locală a muzicii bisericești grecești în Biserica Ortodoxă Română. În această muzică s-au contopit deci și accentele specifice simțirii românești ajungînd astfel mai tîrziu felul de cîntare bisericească tradițională la noi.

Filotei a și prescurtat unele cîntări așa cum găsim de pildă la f. 65^v «... alcătuit mai prescurt pentru nezăbavă», sau cum găsim în manuscrisul lui Ioan fiul lui Radu Duma Brașoveanul⁴³ f. 311^r: «De aici începem Heruvicile lui Hrisafi scurtate de Popa Filotei pentru neputința oamenilor adică pentru nezăbavă».

Mai mult, Filotei a și compus cîntări românești — în spiritul celor vechi — căci iată ce găsim scris în titlul canonului de la Florii: «Pre glasul cel rumănesc că iaste mai lesne și mai frumos».

Studierea și transcrierea manuscrisului lui Filotei prezintă o mare importanță pentru muzicologia, folcloristica și pentru literatura română datorită faptului că este *primul manuscris cu muzică psaltică în limba română* recunoscut pe teritoriul patriei.

Cîntarea acestui manuscris este interesantă pentru că stă în legătură cu cîntarea celorlalte popoare ortodoxe din Sud, cîntare care a suferit un lung proces de influențe diferite orientale începînd cu secolul al XIV-lea. Cunoașterea ei este interesantă pentru noi întrucît lămurește dezvoltarea acestei laturi culturale destul de vechi. Fiind cultivată de Biserică veacuri întregi, această muzică face parte integrantă din istoria noastră culturală și a devenit un patrimoniu național.

Prezența citorva manuscrise ulterioare, identice cu cel al lui Filotei, confirmă folosirea îndelungată a muzicii lui în biserică. În exemplul de mai jos dăm un fragment dintr-un tropar «a lui Hrisafi către ucenici», pe care-l găsim în manuscrisul lui Filotei (f. 70^r), identic cu cel din manuscrisele 4305 (f. 7^r) și 3210 (f. 8^v) de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

A lui Hrisafi către ucenici

ms.61
Filotei
f.70^r

ms.4305
Duma
f.7^r

ms.3210
Naum
f.8^v

Cel ce va să în - ve-țe Mu - si - chi - ia

Cel ce va să în ve-țe Mu - si - chi - ia

Cel ce va să în - ve-țe Mu - si - chi - ia

În Biblioteca Universitară din Iași s-a găsit, între multe alte manuscrise de psaltichie vechi, unul care datează de prin secolul al XVI-lea. În acest manuscris de psaltichie se găsește troparul de mai sus compus «ad hoc pentru tinerii ce voiesc a învăța psaltichia».

Același tropar se găsește și în manuscrisul nr. 4305 (f. 7^r) — din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România — a lui Ioan Sin Radului Dumei Brașovan, scris la 7259 (1751), august 1 dni care este aproape în întregime copiat întocmai după Filotei Sin Agăi Jipei.

⁴³. Acest heruvic îl găsim în manuscrisul lui Filotei, la f. 47^r.

Printre manuscrisele psaltice din secolul al XVIII-lea care conțin similitudini cu cele ale lui Filotei menționăm și pe cel al lui Naum Rîmniceanul⁴⁴ scris în iulie 1788 care are o gramatică și câteva cîntări identice cu cele ale lui Filotei (Manuscrisul românesc și grecesc nr. 3210 de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România). La f. 8^v din acest manuscris se află troparul lui Hrisafi către ucenici, asemănător cu cel din Filotei (f. 70^r) și Duma (f. 7^r)⁴⁵.

Similitudini între manuscrisul lui Filotei și cel al lui Ioan sin Radului Dumei Brașovan găsim și în Catavasiile florilor compuse de Filotei «Pre glasul românesc că iaste mai lesne și mai frumos».

Catavasiile florilor

ms.61
f.19^r

A - ră - ta - tu - sau a - le a - din - cu - lui iz - voa - ră

ms.4305
f.281^r

A - ră - ta - tu - sau a - le a - din - cu - lui iz - voa - ră

Identitatea manuscriselor lui Filotei cu cea a lui Ioan sin Radului Dumei Brașovan este atât de mare încît la f. 339^v din manuscrisul lui Duma găsim pînă și numele lui Brîncoveanu din manuscrisul lui Filotei (f. 225^v) — deși este scris pe vremea domnitorului Ioan Grigore Ghica voievod și a mitropolitului Neofit — cum găsim scris pe prima pagină la titlu.

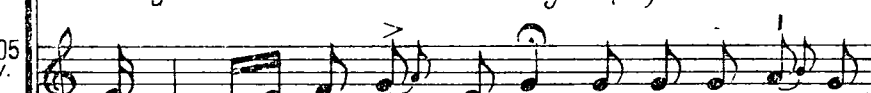
Rugăciunea lui Filotei pentru Constantin Brîncoveanu

ms.61
f.225^v

Cu găn di - rea mă a - ting în(ur)me - le ta - le

ms.4305
f.339^v

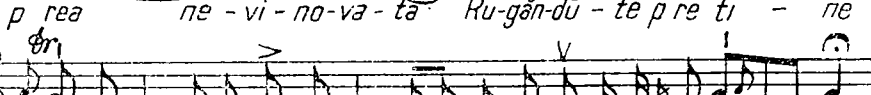
Cu găn - di - rea mă a - ting în(ur)me - le ta - le

tr

p rea ne - vi - no - va - tă Ru - găn - du - te p re ti - ne

tr

p rea ne - vi - no - va - tă Ru - găn - du - te p re ti - ne

44. La f. 9, după gramatică scrie: «Aceașă cărticică iaste dată mie de Stinția sa părintele Naum Ierodiaconul sfîntei Mitropolii».

45. Filotei Sin Agăi Jipei, Ioan Sin Radului Dumei Brașovan și Naum Rîmniceanu sînt amintii ca făcînd parte dintre vestiții melurgi români din secolul XVIII de către Gheorghe Ciobanu

Manuscrisul lui Filotei este important și pentru faptul că în el se găsesc știri foarte prețioase cu privire la «ethosul» propriu, întrucât manuscrisul cuprinde și cîntări «Pre glasul rumânesc că iaste mai lesne și mai frumos».

Acest manuscris este important și pentru că din studierea lui amănunțită se poate constata gradul de înfrîurire pe care muzica bisericească a vremii, a putut-o exercita asupra cîntecului popular și invers, întrucît se poate presupune că din cîntările bisericești au pătruns în cîntecele populare nu numai «versuri» în terminologia lui Dosoftei, ci și viersuri, linii melodice, formule etc.

Deși importanța acestui manuscris este atât de mare, transcrierea și studierea lui n-a fost posibilă pînă acum din cauza inaccesibilității notației psaltice extrem de complicată în acea vreme. Referitor la aceasta profesorul universitar Pr. Niculae M. Popescu (care a cercetat tot ceea ce se știe în legătură cu Macarie Psaltul), la 1908, zicea: «Ceea ce m-a împiedicat de a studia primele manuscrite de cîntări ale noastre (deci manuscrisul lui Filotei, n.n.) este faptul că sint scrise într-o notație muzicală care nu se mai poate descifra acum de nici un cîntăret. Nădăjduiesc că prin studiile întreprinse în special de francezi asupra vechii muzici, să pot ajunge să citesc și aceste cîntări și atunci vom putea auzi cum se cînta la noi în vremea domnitorului Constantin Brîncoveanu»⁴⁶.

Și în manuscrisul lui Filotei se întîlnesc cîntări din al căror text se înțelege că învățarea psaltichiei era un lucru greu și anevoios. Așa, de pildă, la sfîrșitul teoreticului (f. 70 r) se găsește o «Stihiră către ucenici», foarte interesantă, a lui Kir Hrisafi (fost protopsalt pe la 1600 al mării biserici Sfînta Sofia din Constantinopol), pe care o găsim adoma și într-un manuscris grecesc⁴⁷ și al cărei text, pentru curiozitatea conținutului său, îi dăm traducerea în românește: «Cel ce va să învețe musichia și cătră toț să fie lădat trebuiaște-i multă răbdare, trebuiaște-i multe zile, cînstă cătră dascălu și daruri mari. Atunce va învăța și desăvîrșit să va face».

Aceeași idee o găsim și în cele patru tropare ale lui Filotei din ultima pagină a manuscrisului (τὸν ἐν ὄρει ἀγίῳ).

Așadar, acest manuscris nu a fost studiat pentru că învățarea acestei arte este obositoare și cere timp mult, multă răbdare, multă osteneală. «Sistema cea veche» se complicase atât de mult prim mulțimea semnelor de scriere, încît devenise inaccesibilă. Așa se explică faptul că *Manuscrisul lui Filotei* și alte manuscrite din țara noastră, existente într-un număr considerabil de mare, n-au putut fi studiate.

Pentru cei iubitori de cunoașterea patrimoniului nostru vechi, pentru cei ce nu cunosc muzica noastră veche, pentru cei pe care i-ar interesa ritmul variat, linia melodică liniștită, pură și plină de dulceață al acestei muzici, se adaugă la acest studiu patru anexe în facsimil, transcrise cu notație dublă, în scopul de a arăta cum este această muzică și totodată pentru a ajuta pe cei ce vor să descifreze și să cerceteze documente de acest fel, deși manuscrisul prezentînd o importanță covîrșitoare în evoluția culturii românești, se impune a fi transcris în întregime.

SEBASTIAN BARBU BUCUR

la Congresul «Musica Antiqua Europae Orientalis», Acta Scientifica Congressus. Bydgoszcz 1966. Polska, în comunicarea *La culture musicale byzantine sur le territoire de la Roumanie jusqu'au XVIII-e siècle*, p. 419-431, precum și în lucrarea *Manuscritele psaltice românești din secolul XVIII*: muzicologul Viorel Cosma la Colocviul internațional de muzicologie «Musica Antiqua Europae Orientalis» Brno 1967 în comunicarea *Mențiuni istorice românești privitoare la interpretare în muzica bizantină (secolele al XIV-lea — al XVIII-lea*, publicată în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 9-10, p. 1051-1056; Grigore Panțiru în studiul *Necesitatea și actualitatea cercetării științifice a vechii muzici bizantine*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVII (1969), nr. 3-4, p. 434-441; Petre Brîncuși, *Istoria muzicii românești*, București 1969, p. 82-84.

46. N. M. Popescu, *Viața și activitatea dascălului de cîntări Macarie*, București, 1908, în «Prefață».

47. Manuscrisul datează din secolul al XVI-lea și este important că are la început o gramatică muzicală asemănătoare celei a lui Filotei, care arată valoarea semnelor *Psaltichiei* vechi; vezi «Revista Teologică», an. III, p. 238; Alexandru Luca, *op. cit.*, p. 72.

VASILE COICULESCU

31 octombrie 1901 — 23 septembrie 1969

S-a stins din viață discret și sobru, grăbit parcă să nu devină povară pentru nimeni, așa cum i-a fost firea, așa cum i-a fost traiul și munca închinată totdeauna celorlalți, — Vasile Coiculescu, șeful de serviciu al Casei de pensii și ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.

Vasile Coiculescu s-a născut la 31 octombrie 1901, pe meleagurile Gorjului în Arcanii de pe valea Jaleșului, într-o modestă familie de țărani în care din moși-strămoși erau cultivate virtuțile de seamă ale neamului nostru românesc: munca, stăruința, cinstea, bunătatea și dreptatea, «teama de Domnul» și dragostea de semen, de neam și de țară. În toate fazele vieții sale și în toate muncile pe care le-a îndeplinit, Vasile Coiculescu a dovedit profunzimea la care el își însușise aceste virtuți și intensitatea organică cu care ele se manifestau în activitatea, în atitudinile și raporturile lui cu lumea.

Rămas orfan de tată din fragedă copilărie a muncit cu dăruire alături de mama sa pentru creșterea celorlalți șapte frați. Purtarea aceasta de grijă părintească față de familia sa a pătruns atât de adânc în ființa lui Vasile Coiculescu, încît l-a făcut ca, în chip firesc, să nu-și întemeieze o nouă familie, a lui, ci să rămînă pînă la sfîrșitul vieții părintele familiei părinților săi, lărgind purtarea sa de grijă de la frați și surori, la nepoți, urmărind creșterea, instruirea, dar mai ales educarea lor.

Vasile Coiculescu a urmat cursurile Seminarului «Sfîntul Nicolae» din Rîmnicu-Vîlcii, după absolvirea căruia a urmat cursurile facultăților de teologie, de litere și de drept devenind de trei ori licențiat al Universității din București. În timpul studiilor sale Vasile Coiculescu s-a dovedit nu numai un strălucit element la învățătură, ci mai ales un model de trăire și de pregătire în chip sîrguitor și metodic a personalității sale de slujitor devotat al semenilor, de luminător și îndrumător al oamenilor pe calea spre înfăptuirea mai-binelui în viața individuală, familială și socială.

Agonisind cu grijă de la oameni, de la dascăli și din operele de cultură tot ce putea sluji formării sale; înlăturînd cu scrupulozitate tot ce ar fi putut constitui piedică în acțiunea lui de desăvîrșire a chipului de om întreg pe care visa să-l înfăptuiască; și renunțînd cu senină-

tate la plăcerile, la distracțiile și la tot ceea ce i-ar fi putut răpi timpul atît de bine cumpănit. Vasile Coiculescu ajunge de timpuriu să se contureze ca o personalitate dezvoltată armonic, care se manifesta sobru și demn în toate împrejurările, impunînd instinctiv atenție și respect tuturor celor cu care venea în contact.

Așa și-l amintesc și așa-l vor păstra viu în amintirea lor cei în mijlocul cărora și-a făcut studiile — elevii și studenții — și cei între care și-a desfășurat activitatea — ca mic funcționar ori ca funcționar superior în Ministerul Finanțelor și apoi în cadrul Administrației Patriarhale; sau ca simplu credincios ori membru al conducerii vieții și activității pastorale în parohia Cotroceni din București.

Dacă cineva ar încerca să înșire într-o ordine însușirile alese ale omului Vasile Coiculescu, ar fi obligat să treacă toate virtuțile la locul întii. Ceea ce caracteriza însă pe omul acesta care prin apariția lui crea o atmosferă de liniște sufletească, de încredere și de siguranță, era corectitudinea, munca și dragostea lui tănuită față de om în genere. Într-adevăr el a impus și s-a impus pretutendeni prin muncă stăruitoare și disciplinată, prin respectul plin de demnitate față de superiori, prin dorința de a-și împlini cît mai bine și mai corect îndatoririle de serviciu, conștient și convins că în acest fel poate fi folositor celor din jurul său și obștii românești în genere.

Așa s-a manifestat chipul luminos al lui Vasile Coiculescu și ca elev și ca student și ca funcționar și ca conducător, devenind pretutendeni model de comportare civică și creștină.

Cu un stat personal definitor al ținutei sale alese, cu o temeinică formare administrativă și juridică ce-i dădeau putința studierii aprofundate și a rezolvării echitabile și corecte a celor mai dificile probleme economice, Vasile Coiculescu a urcat firesc treptele ierarhice în cadrul Ministerului de Finanțe: administrator financiar, inspector general și director.

Și totuși chemarea lui dintii îl face ca la 1 septembrie 1952 să treacă în cadrul Administrației Patriarhale, la început ca Șef de serviciu la Institutul Biblic Ateliere, iar de la 1 noiembrie 1959 ca Șef de Serviciu la Casa de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, unde a activat pînă la sfîrșitul vieții sale, survenit la 22 septembrie 1969, datorită unor grave complicații ivite în urma unei banale operații de ochi.

Slujba înmormîntării a fost săvîrșită în ziua de 25 septembrie 1969, în biserica Cotroceni — al cărei episcop era — de către un larg sobor, sub protia P. C. Pr. Traian Ghica, Directorul Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, din care au făcut parte: P. C. Pr. Alexandru Ionescu, vicarul Arhiepiscopiei Bucureștilor, Consilierii patriarhali și arhiepiscopoești, protoiereii capitalei, preoți și diaconi de la catedrala patriarhală, de la biserica Cotroceni și de la alte biserici din Capitală.

Slujba înmormântării și înhumării lui Vasile Coiculescu, pe care au venit îndurerăți să-l prohodească alături de familie, foști colegi de studii, foști colegi și colaboratori din Ministerul de Finanțe și din Administrația Patriarhală și credincioși din parohie, s-a desfășurat într-o atmosferă de sobrietate și de demnitate rar întâlnită și vrednică de viața și atitudinea demnă și sobră și plină de dragoste a celui dispărut.

Foștii lui colegi și colaboratori din Ministerul de Finanțe, evocând chipul lui ales, mărturiseau : «prieteni de o viață, înmărmuriți de durere, roagă pe toți cei ce au cunoscut pe lealul, bunul Vasile Coiculescu, adevărat om între oameni, să-i cinstească pururea memoria».

Preotul Toma Stănciulescu în numele parohiei Cotroceni amintind că în cei 35 de ani cât a trăit în această parohie, Vasile Coiculescu s-a făcut cunoscut tuturor ca «om foarte pașnic, foarte bun vecin ; sprijinitor al bisericii și trăitor adânc al credinței sale ortodoxe — fiind prezent la Scaunul de Spovedanie și la Sfânta Împărtășanie. În ultimii zece ani a făcut parte din consiliul parohial, în calitate de consilier și apoi de epitrop al bisericii. Prezența sa la lucrările parohiale transforma ședințele Consiliului parohial în ședințe de catehizare, în ore de meditare asupra învățăturii creștine. Așa cum, de altfel, erau și întâlnirile și convorbirile sale cu ceilalți parohieni. De aceea a fost totdeauna înconjurat cu respect și dragoste de către toți parohienii care se mîndreau că îl au printre ei».

În numele autorității superioare bisericești, a vorbit adânc emoționat P. C. Pr. Traian Ghica, Directorul Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, spunînd între altele :

«Tuturor celor ce sînteți de față, rude îndoliate și prieteni cu inima plîngînd pe cel pe care-l conducem astăzi la locul de veșnică odihnă, vă adresez cuvîntul meu de profundă și zguduitoare mîhnire, încercînd în scurte cuvinte să pup în evidență chipul de om integru, dăltuit în bronz, al celui plecat pentru totdeauna din mijlocul nostru, care a fost Vasile Coiculescu».

Și după ce a înfățișat viața și activitatea acestuia în alte poziții în viața socială, s-a oprit la activitatea lui Vasile Coiculescu în cadrul Casei de Pensii și Ajutoare a Bisericii Ortodoxe Române.

A fost o binefacere pentru Casa de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române de a-l fi avut pe Vasile Coiculescu încă de la începuturile sale, sfetnic și colaborator competent și conștiincios, sîrguincios și devotat. Aici l-am cunoscut, aici l-am putut aprecia la justa lui valoare și aici colaborarea noastră bazată la început pe stimă și respect reciproc, s-a transformat cu timpul într-o prietenie plină de cea mai caldă și mai nobilă dragoste. Cu colaborarea neprecupețită a acestui devotat slujitor al instituției pe care o reprezintă și în numele căreia vorbesc, am rezolvat multe și spinoase probleme de serviciu legate de începuturile și de buna funcționare a acestei Case. Claritatea cu care întrezărea întotdeauna soluțiile cele mai adecvate la proble-

mele dificile ce ni se puneau, au determinat autoritățile superioare să-l aprecieze ca pe un element de mare și necontestată valoare.

Cu bunătatea, cu seninătatea, cu dragostea de a veni în ajutorul tuturor, cu aceeași conștiințiozitate cu care oficiază slujitorul devotat la altarul Bisericii, își îndeplinea și Vasile Coiculescu oficiul la biroul său de lucru. Persoana lui iradia în toată clipa dragoste, bunătate și hotărârea de a ajuta pe toți. S-a neglijat întotdeauna pe sine ca să poată fi folositor altora. A fost de o dăruire totală față de rudele sale și față de nepoții lui dragi, față de prieteni, față de subalterni și față de oricine i se adresa pentru prima oară, fără să-l cunoască, solicitându-i o informație, o lămurire, ori un sprijin oarecare. Nu putea să suporte pe cei incorecți și fățarnici, apărînd cu îndirjire buna credință și demnitatea altora, ca și pe a sa personală, care constituia pentru el bunul cel mai de preț pentru care se străduise toată viața și care va constitui de-a pururea și dincolo de hotarele lumii acesteia, cununa lui de laudă, la împletirea căreia s-a străduit din răzputeri toată viața lui pămîntească.

Cu plecarea din mijlocul nostru a bunului și devotatului colaborator Vasile Coiculescu, un gol adînc se deschide în sufletele tuturor celor ce l-am cunoscut, l-am apreciat și l-am iubit. Dar un gol și mai mare se produce în sînul personalului administrativ al Casei de Pensii și Ajutoare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, care cu mare greutate va putea fi împlinit.

Vom completa golul adînc din sufletele noastre cu imaginea luminoasă și amintirea lui dragă, de neuitat, care rămîne pentru noi îndemn la muncă și model de ținută în toate împrejurările vieții noastre.

Vasile Coiculescu a fost prețuit în modul cel mai înalt de către Întîistătătorul Bisericii noastre Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, care m-a însărcinat să repet aici în numele Prea Fericirii Sale, cuvintele de mîngîiere și îmbărbătare pe care Prea Fericirea Sa le-a exprimat și în următoarea telegramă pe care a trimis-o rudelor lui :

«Încetarea din viață a bunului, destoinicului Șef de Serviciu al Casei de Pensii a Bisericii Ortodoxe Române, Vasile Coiculescu, ne-a îndurerat și pe noi așa cum a îndurerat pe toți salariații Patriarhiei noastre, care unanim l-au prețuit și l-au iubit și împărtășim familiei sale nemîngîiate, părintești îmbărbătări, rugînd pe milostivul Dumnezeu să-i facă parte de veșnică odihnă în rîndurile celor aleși ai Săi, întru împărția cerurilor».

Unind gîndurile noastre cu cele exprimate de Prea Fericitul nostru Patriarh, să ne rugăm Bunului Dumnezeu ca în locul aceluia pe care l-a chemat la sine, să ridice prin purtarea lui de grijă alți oameni pricepuți, capabili și competenți, plămădiți din același aluat nobil și dăltuiți în același bronz de caracter ca și bunul nostru rudă, prieten și cunoscut Vasile Coiculescu, care să cinstească cu demnitate, locurile

de muncă în care vor fi așezați. Iar pentru bunul nostru colaborator și dragul nostru prieten pe care-l conducem acum la locul de veșnică odihnă, în încheierea acestui scurt și pios omagiu de admirație și de dragoste fierbinte, să cerem de la Bunul și Dreptul Judecător din ceruri să-l așeze laolaltă cu toți sfinții care din veac i-au bineplăcut Lui, răsplătindu-l cu veșnicele și nepieritoarele Lui bunătăți.

Să-i fie țărîna ușoară și amintirea veșnică !

*

Iar după înhumare, în numele familiei, Inginerul Vasile Coiculescu a mulțumit «Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru interesul deosebit manifestat prin participarea la marea noastră durere și prin frumoasele cuvinte de prețuire adresate cu ocazia încetării din viață a unchiului lor Vasile Coiculescu.

De asemenea a adus mulțumiri Conducerii Casei de Pensii și Aju-toare a Salariaților Bisericii Ortodoxe Române, funcționarilor Admi-nistrației Patriarhale, colegilor, prietenilor și tuturilor celor ce au luat parte la înhumarea, la cimitirul Ghencea, a lui Vasile Coiculescu.

RECENZII

D. Tudor, *Orașe, târguri și sate din Dacia romană*, Editura Științifică, București, 1968, in-8°, 432 p.

Profesorul D. Tudor de la Universitatea din București, cercetător neobosit al trecutului îndepărtat al țării noastre și autor al unui mare număr de valoroase lucrări de specialitate, adună în acest volum un imens material arheologic, epigrafic, toponimic etc. cu privire la localitățile din Dacia descoperite în regiunile pe care noi astăzi le numim Banat, Transilvania și Oltenia. Ceva asemănător nu s-a făcut până acum la noi în țară, nici în străinătate, și are o foarte mare importanță îndeosebi pentru lămurirea problemei puterii romane la nordul Dunării și pentru dovedirea — o dată mai mult și cu noi temeuri — a continuității elementului daco-roman în Dacia după retragerea aureliană (271 d. Hr.).

Orașele, târgurile și satele din Dacia romană sînt prezentate în această lucrare sub diferite aspecte: demografic, social, cultural, religios etc. Noi ne vom opri însă numai la unele informații cu privire la viața religioasă din cîteva așezări mai importante din Dacia romană.

În primul rînd reținem descrierea mărețului «palat al augustalilor» din Sarmizegetusa, considerat drept «cea mai de seamă clădire cunoscută pînă acum în «cetate» și unică în ceea ce privește planul în Imperiul roman» (lungă de 85 m și lată de 65 m), care servea cautului central al împăratului în provincia Dacia, cult dat în grija unei importante corporații, ordinul augustalilor (*ordo augustalium*), căruia Prof. D. Tudor i-a consacrat un temeinic studiu special. De asemenea ne-a interesat prezentarea altor locașuri de cult de la Sarmizegetusa consacrate unor divinități romane sau orientale: Mithras, Nemesis, Esculap, Hygea etc.

La Micia, așezare localizată în comuna Vețel (jud. Hunedoara), la 10 km spre apus de orașul Deva, și care a fost unul dintre cele mai mari castru de piatră ale Daciei, aflăm că a fost cultivat între alți zei, S'lvanus domesticus, divinitate protectoare a turmelor și exploatărilor de sare. Tot aici, la circa 400 m sud-est de castru, s-au descoperit urmele unui templu închinat lui Iupiter Eropolitanus, divinitate siriană din orașul Hieropolis, adorată în Micia de soldații și coloniștii siro-fenicieni, stabiliți aici în mare număr. Tot la Micia s-au descoperit urmele unui templu cu trei *cellae*, pentru trei divinități, folosit de mauri și purtînd inscripția *templum deorum patriorum*. Și, în general, coloniștii orientali ado-au divinități naționale ale lor: Iupiter Turmasgadis, Iupiter Optimus Maximus Heliopolitanus, Dolichenus, Comagenus, Isis regina, Dea Siria regina etc.

La *Germisara*, localitate balneară, în genul Băilor Herculane, erau adorate nimfe ale apelor, zei ai sănătății, ca Esculap, Hygea, precum și alte divinități: Iupiter, Fortuna, Liber Pater și Libera Mater, Sol invictus, Deus aeternus, dii patroni.

La *Apulum* (Alba Iulia), important centru urban din inima Daciei, exista un panteon «extrem de bogat», în care Esculap și Hygea ocupau un loc de frunte, fiind, poate, patroni ai orașului. La sanctuarul lui Esculap veneau mulți bolnavi, fiind cercețați de preoți care posedau cunoștințe medicale, prescriau rețete și făceau unele operații chirurgicale. Zeul Mithras posedea la Apulum cel puțin trei locașuri de cult, așa cum reiese din cele 60 de monumente scrise sau sculptate lăsate de adoratorii acestui zeu persan, zeu care, aici, a primit epitete rar întâlnite: Bonus puer, Deus Bonus, Puer Posphorus. Zeița cartagineză Tanit avea aici epitetele Caelestis și Caelestis Augusta, Zeița bogăției, Fortuna se bucura de o atenție deosebită, primind epitete ca: Magna, Bona, Publica, Redux, Supera, și posedînd un templu propriu. Chiar și Glycon, divinitate monstruoasă din Paphlagonia Asiei Mici, cu corp de șarpe și cap de om, a cărei admirabilă reprezentare descoperită la Constanța nu de mult este una dintre piesele cele mai interesante ale muzeului arheologic din acest oraș, apare în două inscripții de la Apulum. Cu atât mai mult Iupiter Optimus Maximus, divinitatea supremă a Capjtoliului, apare ca adorată la Apulum mai ales în lumea oficială și militară, sincretizînd uneori cu zei celtici sau orientali, între care și zeul oriental-frigian Sabazius. Iupiter Optimus Maximus Dolichenus, înregistrat cu patru monumente epigrafice la Apulum, avea și un templu în acest oraș. La fel și zeița Nemesis avea aici un sanctuar. Militarii orientali au cinstit la Apulum și pe Magna Deum Mater (Cybele), denumită *sacra* și *sancta*. Mult cultivate la Apulum au fost și divinitățile Liber și Libera, Silvanus și Cavalerii danubieni. «Apulum — spune Prof. D. Tudor — ne-a păstrat un amplu și complicat dosar religios al provinciei Dacia. În el și-au dat întâlnire cele mai de seamă religii din imperiu, venite prin coloniștii și soldații stabiliți în marele oraș».

Și la *Napoca* (Clujul de astăzi), pe lângă divinitățile romane, care stau pe primul plan, erau adorate numeroase divinități neromane, «peregrine», ca: Iupiter Optimus Maximus Tavianus, adus de la Tavium, din Asia Mică, I. O. M. Dolichenus, din Doliche, I. O. M. Erusenus, divinitate din Erisia Cariei, Dea Syria sau Astarte etc.

În Dacia sudică sînt de remarcat îndeosebi divinitățile cultivate la *Drobeta* (Turnu Severin), unde întîlnim zeitățile obișnuite din lumea romană: Hercule, Genius, Iupiter, Marte, Minerva, Venus și o serie de divinități peregrine. Zeița Cybele, Mater Deum Magna, a avut aici un cult important și un templu, iar cultul lui Iupiter Capitolinul, separat sau sincretizat cu alți zei peregrini, a fost deosebit de puternic la Drobeta, chiar și după ce Dacia fusese părăsită (Drobeta fiind încă în stăpînirea romană). Pe un relief descoperit aici și care vădește sincretizarea lui Iupiter cu o divinitate tracă din sudul Dunării, zeul roman purta barba și părul aranjate după moda tracilor. Prof. D. Tudor subliniază acest fapt important, care dovedește că relieful respectiv a fost cioplit de un pietrar local, dac, după aspectul compatrioților săi din Drobeta. «Inscripția și repertoriul acestui relief — spune Prof. D. Tudor — ne arată că aici s-au contopit credințele și interpretarea iconografică a patru lumi: tracă, dacică, orientală și romană, *nationes* prezente în sînul populației drobetane din prima jumătate a secolului al III-lea d. Hr.». Sînt de asemenea dovezi pentru cultul lui Mithras, al Cavalerilor danubieni și al Cavalerului trac.

Pe terenul importanței așezării de la Ciroiu Nou (com. Ciroiu, jud. Dolj), unde a fost localizată ceata *Aquae*, s-au descoperit, într-o groapă, statui, statuete și figurine din marmură care reprezentau pe Minerva, Bacchus, Apollo, Zeus, un Aion mithraic, o figurină a Venerei și peste 37 de fragmente din marmură sau calcar, provenind de la statuete și figurine sparte; iar la *Sucidava* (Celei, lângă Corabia) și *Romula* (satul Resca, lângă Caracal), monumentele scrise sau sculptate descoperite orin săpăturile arheologice atestă cultul unor divinități agrare: Ceres, Bacchus, nimfele, Priap, Diana ș.a., precum și practicarea unor culte orientale și mistice: Mithras, Iupiter Dolichenus, Attis, Hekate, Isis etc.

În secolul al VI-lea, împăratul bizantin Iustinian a recucerit pe malul stîng al Dunării o serie de capete de pod, între care și Sucidava, refăcînd în întregime cetă-

tuia militară ce se găsea acolo. O dată cu soldații aduși aici de Iustinian, au pătruns în nordul Dunării și mulți misionari creștini, al căror loc de pornire era cetățuia Sucidava. «Nu este de mirare deci — spune Prof. D. Tudor — că în ea s-a descoperit cea mai veche biserică creștină de la nord de Dunăre, precum și un mare număr de inscripții și obiecte religioase».

Dintre orașele Daciei sudice, cea mai mare înflorire a cunoscut-o însă *Romula* (Mica Romă), ale cărei ruine se găsesc sub satul Reșca (com. Dobrosloveni, jud. Olt). Aceste ruine s-au păstrat atât de bine pînă la jumătatea secolului trecut, încît Bolliac și Papazoglu numeau *Romula* un «Pompei al Daciei». Dintre divinitățile romane, cea mai des reprezentată în plastica Romulei este zeița Fortuna, protectoarea bogăției vegetale de pe teritoriul cetății. Din cortegiul ei făceau parte alte divinități romane: Pan, faunii, satirii, Flora, Cavalerul trac, Silvanus, Diana, Pomona, Priap ș.a. Pentru misteriosul cult al Cavalerilor danubieni — căruia Prof. D. Tudor i-a acordat cea mai mare atenție de-a lungul a câteva zeci de ani de cercetare, de la teza de doctorat cu titlul: *I Cavalieri danubiani* (Roma, 1937) pînă la recent apărutul *Corpus monumentorum equitum Danuviorum* (Amsterdam, 1968) — există la *Romula* opt descoperiri arheologice, în care se remarcă interesante aspecte de sincretism religios. Cultul altor divinități adorate la *Romula* este acela consacrat zeităților orientale Atargatis și Iupiter Turmasgadis (Turmasgad = cel adorat în munți), dar cel mai larg cerc de adoratori la *Romula* îl avea Mithras. Nemesis, ca divinitate a dreptății și apărătoare împotriva dușmanului, a fost adorată la *Romula* sub numele de *Nemesis victrics*.

Lăsînd nesemnulate alte divinități al căror cult este atestat în Dacia romană, precum și numeroasele necropole, atât de interesante prin informațiile pe care ni le procură asupra vieții religioase, economice, sociale etc. din trecutul îndepărtat al țării noastre, ținem să remarcăm extraordinara bogăție a materialului documentar arheologic, epigrafic, toponimic adunat în acest volum și mai ales importanțele concluzii pe care le autorizează acest material, anume că «nu mai poate fi pusă în discuție dubla problemă: a continuității elementului geto-dacic sub stăpînirea Imperiului roman în secolele al II-lea — al III-lea e.n. și că nici nu mai poate fi vorba despre totala emigrare a populației romane din provincie spre sud, o dată cu armata și administrația, în momentul crizei imperiului din epoca lui Aurelian». Și ținem să reproducem și cuvintele cu care se încheie această deosebit de importantă lucrare a Prof. D. Tudor: «Activitatea misionarilor creștini de limbă latină plecați de pe malurile Dunării în adîncul Daciei părăsite constituia de asemenea un mijloc de legătură între cele două romanități, pentru care Dunărea nu era o graniță politico-militară, ci numai un mijloc de contact».

Pentru importanța unor astfel de concluzii, ce se impun cu putere, credem, chiar și unor cercetători străini stăpîniți de vechi prejudecăți antiromânești, și pentru seriozitatea, în general, cu care este alcătuită această lucrare, socotim că se impune publicarea ei și în limbi străine: franceză, germană etc.

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

Călători străini despre Țările Române, volum îngrijit de Maria Holban, cu un *Cuvînt înainte* de M. Berza și *Introducerea generală* de Maria Holban, vol. I, Editura științifică, București, 1968, XLVIII + 588 p.

Unele relatări lăsate de străinii care au trecut în decursul veacurilor prin țările române și pe care-i numim în mod obișnuit *călători*, deși condiția lor și interesele care-i conduceau la noi sînt deosebit de variate, cuprind o mare bogăție de știri pri-vitoare la felurilele aspecte ale existenței, sau preocupărilor de altădată ale poporului român. Ele se opresc asupra bogățiilor țării și a felului în care erau puse în valoare, asupra înfățișării și a populației orașelor, a modului de viață al diferitelor clase sociale și a relațiilor dintre ele, a organizării de stat și a obligațiilor impuse

de Imperiul otoman, a fenomenelor de cultură și de artă etc. Apariția primului volum din vasta colecție de mărturii străine asupra trecutului nostru medieval constituie o realizare de seamă pentru cercetările istorice, luate în sensul cel mai larg al cuvântului... pentru că împlinește lipsa unei colecții, care să pună în contact direct pe cercetător și cititor și în care relațiile și mărturiile directe să constituie un izvor prețios de informare în completarea izvoarelor propriu-zise documentare.

Introducerea generală caută să explice natura textelor, limitele în timp și spațiu, deosebirile față de lucrările anterioare, lărgirea noțiunii de călător, elementele de unitate, scoțându-se în evidență criteriul închiderii textelor în colecție și criteriul de grupare a relațiilor în volum, împrumuturile și influențele, ficțiunea, stabilirea textelor și aparatului critic și explicația notelor.

Noua culegere folosește lucrările anterioare, de acest gen precum *Documentele Hurmuzaki*, *Diariile*, *Bibliografia călătorilor străini* etc., adăugând date asupra biografiei autorului călător și scoțând în evidență pozițiile pe care se fixează fiecare dintre călătorii care au scris despre țările române, precum și influențele ce se resimt în opera lor.

Volumul I al colecției *Călători străini despre Țările Române*, acoperă un interval de aproape 220 de ani, cuprins între anii 1331 și 1550. El începe cu relația vestitului geograf arab Ibn Battuta, autorul primei relații de călătorie prin locurile noastre după afirmarea Țării Românești ca stat politic, și se oprește în preajma ocupării Transilvaniei de către generalul habsburgic Cartaldo.

Ibn Battuta a însoțit o pricipesă bizantină prin Dobrogea noastră trecând prin Saba-Saltik (Babadag) și prin localitatea Fenikah, identificată de unii autori cu Vicina. Geograful arab este primul și singurul care dă relații despre Vicina, de unde pleacă, în 1359, episcopul Iachint pentru a fi instalat ca mitropolit al Ungrovlahiei la Curtea de Argeș. *Itinerarul grec* amintește de Vicina și cetățile grecești. Ibn Battuta trece apoi la istorisirea luptei de la Nicopole, descriere pe care o face și catolicul Peter von Rez, care amintește și de Rahova, Severin și despre Mircea care pierduse anumite posesiuni și consideră «populația Valahiei» păgână, în timp ce Fratele Ioan, arhiepiscop de Sultanieh spunea că populația destul de întinsă este după «legea greacă», țara ei «mănoasă», iar locuitorii, rămași de la romani, vorbesc o latină aparte.

Ierodiaconul Zosima, primul călător rus, dă relații geografice despre Moldova și situația de sclavie a creștinilor de sub «sultanul Babilonului...». Date despre încercările catolicilor de a câștiga ortodoxia moldovenească, reies din *Scrisoarea* lui Ioan Ryza, episcop catolic de Baia, către papa Martin al V-lea în care se arată statornicia moldovenilor și pătrunderea influenței husite, care în Transilvania era atât de puternică încât Iacob de Marchia, trimisul papii, strânge punctele (învățăturile) sau catehismul husit într-un număr de 64. Aceeași chestiune a punctelor deosebitoare (38) este dezbătută de cardinalul Santo Sisto, trimis special al Vaticanului pe meleagurile moldovene.

Walerand de Wavrin descrie, într-un jurnal de călătorie, «Expediția de pe Dunăre» din 1445 și implicațiile ei. El dă amănunte despre organizarea armatei Țării Românești și prezența voievodului în mijlocul ostașilor. Sînt înșirate apoi multe orașe dintre care, unele fuseseră transformate de turci în cetăți de pregătire sau «turnuri de veghe» pentru a controla navigația pe Dunăre. Aceste fortărețe erau atacate de românii, pe care autorul îi consideră «plini de meșteșug și curajoși pe galere»...

Tot despre vitejia și curajul românilor vorbește și *Constantin Mihailovici* din Ostrovița, care în *Memoriile* sale amintește despre expediția, din 1462, a sultanului Mahomed al II-lea împotriva lui Vlad Țepeș. Pîrjolul turcesc n-a cruțat nici Moldova lui Ștefan cel Mare, istorisește Giovanni Maria Angioiello, vistier al sultanului Mahomed al II-lea și martor al bătăliei de la Valea Albă (1476), cînd Soliman-pașa a fost «pus pe fugă...». După acest dezastru însuși sultanul a venit cu armata și a urmărit oastea lui Ștefan cel Mare prin țara prefăcută. În scrum din porunca voievodului moldovean. Sînt descrise casele, «bisericele de lemn învelite cu șindrilă» și frumusețile naturale...

Ladislau, slujitorul lui Vlad Țepeș, dă relații despre pozițiile oștilor turcești în Moldova. Sînt descrise etapele de atac ale turcilor și hărtuielile din partea oștii moldovene și a celor 9.000 de oameni ce i-au fost dați de Basarab, voievodul muntean...». Totodată tătarii, aliații turcilor invadează Moldova. Matteo Muriano, trimis de Veneția ca medic la cererea lui Ștefan cel Mare, descrie țara în vremea prăpădu-lui tatar. Este apoi semnalat faptul că din punct de vedere diplomatic, Ștefan Vodă, domn «a toată țara Moldovei» avea relații «în toată lumea și era rudă cu cneazul Moscovei, care-i dădea ajutor împotriva dușmanilor țării...». Sînt menționate și relații de prietenie între Vlad Țepeș și Ștefan Bathory, care aveau același țel: să țină piept în fața turcilor.

Stephan «Taurinus» (Stieröchsel) prezintă în «indexabecedarius» unele date despre Transilvania, «inima Daciei, bogată în aur și multe minunții», menționînd orașele principale, Abrud, Alba-Iulia, Cluj și insistînd asupra «Sargeției» (aproape de Sarmisegetuza), apa care a păstrat comoara regelui Decebal.

Francesco Massaro trece în jurnalul său toate călătoriile informînd, pe dogele Veneției despre situația din Răsăritul Europei. Amănuntele date în legătură cu animalele întîlnite (bizonii) cu orașele mari din «Valahia de jos», cu regiunile bogate ale Transilvaniei «Dacia de demult» și cu preocupările locuitorilor, care sînt continua-torii vechii populații. Fiind în majoritate ortodocși, doar puțini ascultă de episcopul (catolic) al Transilvaniei, «om de nespusă zgîrcenie, iscusit dar și răutăcios și dușman statului nostru: nu știe să facă altceva decît să cheuiască și să strîngă bani...»; ori de episcopul Oradiei «socotit de toți ca nebun...» (p. 170).

Michael Bocignoli din Ragusa descrie Țara Românească după retragerea trupe-lor turcești conduse de Soliman, care a găsit totul pustii «deoarece Dragul poruncise supușilor să se ascundă în păduri înconjurate de mlaștini, cu vite cu tot». Autorul *Descrierii Țării Românești* cunoscuse personal pe Neagoe Basarab și era încîntat de cultura acestuia. Țara Românească era bine organizată din toate punctele de vedere încă din timpul lui Radu cel Mare, care adusese în țară pe patriarhul Nifon, organi-zatorul Bisericii Ortodoxe Române. Mai departe sînt prezentate aspecte sociale și preocupări ale locuitorilor, care au o fire vioaie și nu se supun oricui... Cu toate că privește lucrurile prin prisma luxului și aventurii, el este obiectiv cînd spune că românii nu sînt de credința lui. «Se folosesc de o limbă italiană, dar ceva mai redusă, sînt creștini dar schismatici...» (p. 176).

George Reicherstorffer vizitează Moldova și Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVI-lea și face o *Dare de seamă* asupra regiunilor prin care a trecut. Este cea mai completă descriere din acele timpuri, ceea ce îndreptățește presupunerea că el cunoștea bine limba română fiind fiu de sas din Biertan de lângă Sibiu. În lucrarea sa aduce date interesante despre drumurile vechii Dacii cucerite de romani, dar care se păstrează pînă astăzi. El se oprește în special asupra vieții spirituale a moldovenilor pe care o socotește interesantă: «Așadar poporul moldovean, cu un port aproape întocmai ca al străbunilor săi, purcede după datina și rînduiala (acestora); nu se folosește de arme deosebite de ale ungarilor, adică de scuturi și lănci de luptă, care sînt ceva mai scurte ca cele (ungurești) și nu se deosebesc mult de acele săbii și sulite ce se întrebunțează și acum în luptă. Ei sînt destul de îndemnatici în treburile ostășești și foarte ageri. Ei recunosc pe Hristos și pe Sfinții Apostoli și după cum susțin ei au urmat cu multă evlavie și cinstire încă de la început și pînă acum învățătura Sfîntului Pavel...».

Autorul semnalează toleranța religioasă și ospitalitatea românilor, astfel: «În această țară locuiesc împreună, sub cîrmuirea voievodului, diferite secte și religii și neamuri, ca de pildă, ruteni, poloni, sîrbi, armeni, bulgari și tătari, și, în sfîrșit mulți sași din Transilvania, fără ca din cauza deosebirilor de rituri și dogme să se certe între ei. Și orice sectă sau neam își urmează ritul și legea după bunul său plac. În același chip și călugării ce mărturisesc acolo credința creștină urmează ceremoniile lor religioase și slujbele lor după datina și regula mînăstirii sau ordinului lor...» (p. 196—197). În mărturiile date de George Reicherstorffer se constată rădăcinile «ecumenismului local» practicat în zilele noastre în Republica Socialistă România,

ceea ce demonstrează că în viața poporului român dragostea de om a depășit totdeauna incidentele religioase și naționale.

În continuare este evidențiată atitudinea românilor față de toți străinii oprimați din pricina luptei lor pentru dreptate socială ori pentru credința lor religioasă, străini care au fost totdeauna adăpostiți și apărați în țările române.

Autorul lucrării *Chronographia Transilvaniae* insistă asupra faunei și florei șesurilor, dealurilor, reliefulurilor și mai ales asupra orașelor menționind evoluția și denumirea lor din cele mai vechi timpuri până în epoca sa. Dar caracteristic în «charta» civilizației este cultura materială în general și spirituală în special. În Transilvania se găseau multe naționalități înlocuitoare, venite peste daco-romani. Ele au adus cu ele obiceiuri și credințe deosebite de ale autohtonilor, dar românii — subliniază Reicherstorffer — «întrec cu mult națiunile celelalte atît prin blîndețea moravurilor, cît prin pietate și conștiință» (p. 208). «Încheiem, așadar, această scurtă și — recunosc — destul de sumară descriere a Transilvaniei, în care am cuprins nu fără sîrguință cele mai însemnate și vestite orașe, sate și țiguri ale acestei provincii, cu hotarele și marginile lor, precum și cu așezarea și frumusețea locurilor, pentru că oricine va cerceta pe de rost aceste comentarii împreună cu celelalte regiuni arătate osebit și adăugate (aci), să ajungă apoi la cunoașterea cea mai adevărată a acestui pămînt și a regiunilor învecinate. Și să nu bănuiască cineva că în toată Europa mai este o provincie egală prin bogăție și frumusețe cu această provincie, sau mai de seamă prin venitul (său), ceea ce desigur orice cititor va putea vedea din însemnările de mai sus...» (p. 226).

În continuare volumul cuprinde scrisori, însemnări, rapoarte, dări de seamă, despre situația generală politică, economică, despre unele interese străine poporului român și date despre relieful, clima și așezarea celor trei principate în continentul european scrise de trimișii, solii, sau negustorii de la Viena, Budapesta, Veneția sau de la Poarta otomană care înfățișează obiectiv locuitorii acestui pămînt, sau prin prisma intereselor lor.

Între aceștia reține atenția și *Yan Ocieski*, care constată că voievodul Țării Românești este greu de găsit la curte deoarece «umblă prin țară cercetîndu-și poporul» (p. 308).

Ercole Dalmatul constată organizarea serioasă a țării și evlavie deosebită a credincioșilor de rit ortodox. Valahii, urmași ai romanilor lui Traian și ai dacilor lui Decebal, au o limbă proprie «și au reușit să schimbe obiceiurile barbare în tradiții vrednice de urmat» care sînt specifice ortodoxiei românești.

Petru Gerendi, vorbind despre domnia repetată a lui Petru Rareș care a dat naștere la felurite interpretări din partea vecinilor dușmani sau prieteni, arată că voievodul moldovean Petru Rareș a luat asupra sa soarta creștinilor din sud-estul Europei, trecînd peste deosebirile confesionale și oferînd chiar viața pentru apărarea credinței și neamului românesc: «Eu sînt gata să slujesc (pe toți)... și toată creștinătatea, punîndu-mi capul și domnia mea, și nu-mi voi cruța nici viața, nici averea, ci sînt pregătit să înfrunt toate (primejdiile) pentru apărarea creștinătății și pentru binele obștesc..., căci pretutindeni sîntem înconjurați, și eu, și țara mea, de mari dușmani... și dacă nu ne vom uni toți cei primejduiți, vom pieri sub stăpînirea turcilor» (p. 378).

Pornind de la expediția lui Soliman, sultanul turcilor, împotriva lui Petru Rareș, *Anton Verancsics* (Verantio) (1504—1543) începe «Descrierea» celor trei provincii românești, de la origini pînă în timpul său. El arată că scriitorii și istoricii, care s-au ocupat de Dacia, au confundat de multe ori regiunile și triburile trace, scite, dace, care erau înrudite între ele și formau o împărăție de temut; chiar ilirii, zice autorul, nu erau străini de neamul acestora. Ei locuiau în dreapta și stînga Istrului (Dunărea) și se întindeau peste tot, fără a cunoaște limite și hotare. În continuare este înfățișată situația din Dacia, începînd în timpul războaielor de cucerire purtate de Traian; este explicată formarea poporului român și atribuirea numelui de vlahi, Vlahia, cu justificarea numelui *România* (p. 404). Populația care a locuit totdeauna aceste ținu-

turi a primit creștinismul din timpul Apostolilor, iar acum românii se află sub influența grecilor «fiind cu aceștia în foarte strînse legături religioase». Sînt apoi prezentate aspecte ale situației religioase a românilor din Transilvania, unde s-a manifestat o insistență presiune din partea împăraților catolici din Apus de a subjugă și a catoliciza pe românii ortodocși din Transilvania. Autorul subliniază că deși românii sînt «foarte înțelegători și primitivi, răbdători la orice munci și lipsuri» (p. 406) și știu să treacă peste necazuri și să se bucure de binele altora, dar să fie lăsați în pace, totuși în Transilvania «nu au nici o libertate» (p. 410). Românii sînt vașnici luptători pentru apărarea moștenirii străbune și uimesc prin vitejie; deși folosesc arme rudimentare, ei înfrîng armate grele și organizate. Populația în timp de bejenie iese la luptă deschisă din satele și orașele fără apărare, căci nu mai au cetăți (care le-au fost distruse de dușmani) și rezistă ascunși prin păduri și munți. În timp ce armata este departe, populația atacă coloanele dușmane din toate părțile. În acest fel dușmanii pe ținuturile românilor «sînt hărțuiți și oboșiți avînd pierderi considerabile și fiind nevoiți, de multe ori, să se retragă».

Volumul mai cuprinde: în *Anexa I*, intitulată «Texte originale», două scrisori ale lui Petrus Opalinski către regele Sigismund al Poloniei (p. 427—432);

Anexa II, cuprinde «Mărturii indirecte» din lucrările diferitor autori ca: *Petrus Ransanus* (1420—1492), care într-o *Descriere a Transilvaniei* prezintă ipoteze în legătură cu populația secuilor venită peste populația băstinașă a românilor; *Felix Petlančić* care execută o hartă și un plan de luptă împotriva dușmanului comun de pe atunci, furia otomană, căreia țările române căutau să-i tină piept; *Ștefan Brodarics*, care descrie în chip obiectiv Transilvania — parte a Daciei de odinioară totdeauna legată de Carpați — și locuitorii ei, care este foarte bogată și face cinste continentului Europei; *Ivan Peresvetov* care, călătorind în mai multe țări, a stat cinci luni la Suceava, la curtea lui Petru Rareș, domnul Moldovei, și, fiind impresionat de ceea ce a constatat la curtea din țara Moldovei, scrie *Jalba cea mare* către țarul Ivan Vasilievici, în care evidențiază vasta cultură, spiritul nobil, înțelepciunea mare și judecata curată a credinciosului voievod. *Jalba cea mare* conține în continuare o prezentare a părerilor voievodului Petru Rareș asupra căderii Constantinopolului sub turci ca urmare a decăderii morale a societății bizantine.

Anexa II se încheie cu scrierea *Despre Moldova și Țara Românească* a nunțului apostolic Fabio Mignanelli, care comunică Vaticanului situația catolicismului, de altfel destul de precară după intrarea oștilor turcești în Transilvania și Ungaria.

Anexa III, intitulată *Descrieri geografice* (p. 467—516), cuprinde o serie de precizări a ținuturilor noastre chiar înainte de cucerirea romanilor și descrieri ample a reliefului, munților și apelor, care au format odinioară *Dacia felix*, apoi *Dacia ripensis* etc., încheindu-se cu delimitarea provinciilor Transilvania, Banat, Muntenia și Moldova. Printre autorii cuprinși în anexă apare și *Nicolae Olahul*, Arhiepiscopul de Strigoniu.

Volumul se încheie cu un *Indice* bogat și instructiv (p. 517—574), cu un *Reperoriu cronologic* (p. 575—576) și cu *Lista ilustrațiilor*.

Colecția *Călători străini despre țările Române* constituie un mijloc de completare a informațiilor pentru cele mai multe probleme ale istoriei noastre medievale, dar și pentru perioade încă neexplorate, cum ar fi acelea cuprinse între 275, cînd se retrag armatele romane, pînă în secolele al VIII-lea — al X-lea, fiind un instrument de lucru prețios pentru cercetători și o concentrare de interesante informații pentru cititori.

Apariția primului volum din vasta colecție de mărturii străine asupra trecutului nostru deschide perspective noi pentru cercetări serioase asupra aspectelor umaniste și istorice, ale vieții poporului român.

Maria Ana Musicescu, *Broderia medievală românească*, Editura Meridiane, București, 1969, 56 p. text + 101 ilustrații în afară de text (16 în culori).

Venind după o serie destul de importantă de articole și studii privind broderia veche românească, apărute în decursul ultimelor trei decenii — printre care se numără și temeinicile contribuții ale autoarei publicate în *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.* (1958), «Studii și cercetări de istoria artei» (1962), «Revue roumaine d'histoire de l'art» (1964), precum și mai recent în sinteza *Istoria artelor plastice în România* (1968) — albumul *Broderia medievală românească* oferit publicului de Editura Meridiane sub semnătura cercetătoarei Maria Ana Musicescu aduce în tratarea acestei probleme două elemente noi: este prima sinteză asupra broderiei medievale românești apărută sub formă de volum de sine stătător și, totodată, prima lucrare despre broderia românească abundent și excelent ilustrată printr-un număr apreciabil de planșe în culori, alături de acelea și mai numeroase în alb-negru. Se cuvine deci să fie salutată cu căldură apariția acestei lucrări de ridicat nivel științific și editorial, consacrată unui domeniu artistic care, după cum subliniază autoarea, înseamnă «una din contribuțiile românești cele mai reprezentative nu numai la arta sud-estului european, ci și la aceea a întregului orient creștin»; cu căldură, și cu mândrie, căci, publicată și în versiune franceză, monografia D-nei M. A. Musicescu este menită să facă cunoscută și peste hotare întreaga valoare a unor comori artistice ce ilustrează strălucit șase sute de ani de civilizație românească.

Lucrarea se adresează specialiștilor și iubitorilor de artă medievală, artă care, în domeniul broderiei, se confundă practic în țara noastră cu arta religioasă. Într-adevăr — exceptând un fragment de broderie de la Dinogetia din secolele al XI-lea — al XII-lea (fig. 1) a cărei natură nu poate fi determinată, interesant însă prin faptul că motivul ornamental dominant pare a fi spirala atât de deș întilnită în ceramica neolitică, precum și un steag (?) al lui Ștefan cel Mare, de altfel cu subiect religios și provenind de la Mănăstirea Zografu, ctitorie a domnitorului moldovean (fig. 41) — toate piesele înfățișate au caracter religios: fie liturgic (epitafuri, aere, epitrahile, văluri liturgice, etc.), fie funerar (acoperăminte de mormint), fie decorativ-bisericesc (dvere, poale de icoană).

Inzestrarea ctitoriilor cu odoarele necesare cultului este documentată în țara noastră din vechime, prima mențiune cunoscută privind o danie de broderii datînd de la 1374, cînd voievodul muntean Vladislav I dăruiește Mănăstirii Vodița, pe lângă altele, «o pereche de odăjdii preoțești de mătase, perdele de altar, (...) un epitrahil și rucavițe cusute cu fir de argint» (*Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. I, p. 17—18). Trebuie relevat, de asemeni, că dacă autorii minunatelor broderii românești au rămas aproape toți necunoscuți, în schimb este cert că imensa majoritate a pieselor au fost lucrate în mănăstiri, «centre active de cultură și de artă în tot evul mediu» — Mănăstirile Neamțu, Bistrița, Putna, Sucevița și Dragomirna — din Moldova, Tismana, Bistrița olteană, Argeșul, Hurezul — din Țara Românească —, relevîndu-se «printre centrele cele mai intens creatoare în toate domeniile artelor sumptuoase».

Un alt aspect ce se desprinde din studiul broderiilor medievale românești este că «ele nu sînt, nici chiar în sensul cel mai larg al noțiunii, numai lucrări de artizanat. Echilibrul și — adesea — monumentalitatea compoziției, puritatea și organicitatea liniei, subtila armonie cromatică, intensitatea concentrată a expresiilor, eleganța discretă a gesturilor, corespondența perfectă între ritmuri de la ansamblu pînă la detalii așază broderia printre artele majore (sublinierea noastră), o înrudesc cu pictura, cu miniatura» (p. 5). Se adeverește astfel calificativul «pictură cu acul» ce s-a dat acestor broderii.

Ca atare, studiul broderiei medievale românești constituie complementul necesar al oricărei cercetări mai ample privind pictura românească, miniatura românească.

iconografia, istoria costumului medieval etc. Iar pentru aceea care nu au posibilitatea să studieze la fața locului broderiile din Muzeul de artă al Republicii, din Muzeul de artă brîncovenească de la Mogoșoaia și, în special, din muzeele mînăstirești, unde se păstrează majoritatea pieselor, consultarea lucrării recenzate este deosebit de profitabilă.

Expunerea, succintă (p. 1—27), însă clară și suficient de explicită pentru a scoate în evidență aspectele esențiale ale unui domeniu mai vast decît s-ar bănuî, cuprinde o scurtă *Introducere*, un substanțial capitol retrasînd *Evoluția broderiei* și altul înfățișînd *Sumare date tehnice*. Urmează un *Catalog* (p. 28—49) conținînd principalele date tehnice și elemente descriptive ale fiecărei broderii în parte (din păcate, inscripțiile, care ar fi îngreunat prea mult volumul, nu au putut fi rediate, lipsă compensată însă prin bibliografia specială a fiecărei broderii, care arată lucrările anterioare unde inscripțiile pot fi găsite). După *bibliografia generală* a problemei, lucrarea se încheie cu cele 101 ilustrații în a'ară de text (dintre care 16 în culori) — vederi de ansamblu și în special detalii, unele mult mărite — care constituie elementul cel mai original și cel mai valoros al publicației.

Periodizarea este, în linii mari, aceea stabilită de autoare în lucrările anterioare. Se distinge astfel *perioada începuturilor* (sfîrșitul secolului al al XIV-lea — prima jumătate a secolului al XV-lea), care s-ar putea numi și perioada bizantină, atît de izbitoare sînt asemănările între modelele bizantine și realizările românești; Mînăstirile Tismana și Cozia, Neamțu și Bistrița sînt în această perioadă centrele de producție artistică cele mai active.

Urmează *perioada clasică*, împărțită la rîndul ei în două faze: o fază «monumentală», ce coincide cu marea înflorire artistică din a doua jumătate a secolului al XV-lea (domnia lui Ștefan cel Mare) și care a produs cîteva din capodoperele broderiei românești, ca epitaful lui Siluan de la Mînăstirea Neamț sau epitaful, dverele și acoperămîntul de mormînt al Mariei de Mangop (ales și pentru supra-coperta volumului), toate lucrate și păstrate la Mînăstirea Putna; apoi faza «decorativ-picturală» (secolul al XVI-lea), ilustrată îndeosebi, pentru Moldova, de dvera dăruiată de Bogdan al III-lea, Mînăstirii Putna și de cele dăruite de Alexandru Lăpușeanu ctitoriei sale de la Slatina; iar pentru Țara Românească de o serie de piese caracterizate prin prezența aproape nelipsită a chipurilor voievozilor (începînd cu Neagoe Basarab cu familia lui) sau ale marilor boieri care le-au comandat.

Perioada post-clasică, corespunzînd secolului al XVII-lea și începutului secolului următor, se relevă prin dezvoltarea crescîndă a elementelor ornamentale și a portretisticii, piesele cele mai valoroase fiind acoperămintele de mormînt ale lui Ieremia și Simion Movilă din Mînăstirea Sucevița, dverele cu portretul doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu și al fiului lor Ion, făcute pentru biserica Trei-Ierarhi din Iași; precum și splendidele broderii executate din ordinul lui Șerban Cantacuzino și al lui Constantin Brîncoveanu, care se pot vedea la Muzeul de artă brîncovenească din Mogoșoaia.

Evoluția broderiei medievale românești se încheie cu *perioada barocă* (secolele al XVIII-lea — al XIX-lea), caracterizate prin locul din ce în ce mai important ocupat de ornamentația vegetal-florală, în dauna tematicii religioase care tînde să dispară. O dată cu slăbirea amprentei religioase, accelerată de înfuriările apusene, scade treptat și calitatea materialelor și a lucrului.

Să ne fie îngăduite cîteva observații de amănunt, mai mult de ordin editorial. Nu se înțelege bine criteriul pe care a fost alcătuit catalogul, acest instrument de lucru atît de util, atît de indispensabil pentru cine vrea să-și adîncească cunoștințele în domeniul tratat și pe care noi l-am fi dorit și mai dezvoltat: el nu corespunde exact nici cu piesele menționate în text, nici cu cele înfățișate în imagine, iar nume-rotarea diferită folosită la catalog și la ilustrații, agravată de netrimiteria articolelor din catalog la figurile respective, îngreunează mult cercetarea, obligîndu-l pe cititor să recurgă la diferite confruntări (de dată, subiect, natura piesei), cu rîndul de a greși, pentru a se referi de la catalog la ilustrații sau de la ilustrații la catalog.

Se mai constată unele neglijențe în alcătuirea bibliografiei: articolele despre broderie ale cercetătoarelor Maria Ana Musicescu și Corina Nicolescu din volumul *Studii asupra tezaurului...* (op. cit.) fiind contribuții de sine stătătoare, trebuiau menționate ca atare, cu indicația «în . . . , p. . . .»; de asemenea, nu sînt indicate capitolele sau paginile din *Istoria artelor plastice în România* consacrate broderiei; titlul articolului D-nei Maria Ana Musicescu din «Revue Roumaine d'Histoire de l'Art» nu este redat exact («La broderie roumaine au Moyen Age») și nu este precizat numărul publicației (I/1964).

Felonul de la Văratec lucrat de Safta Brîncoveanu nu poate fi de la «sfîrșitul secolului al XIX-lea», cînd marea băneasă a murit în anul 1857.

Excelentei traduceri franceze i s-ar fi cerut un glosar al termenilor de specialitate, majoritatea cititorilor străini nefiind familiarizați cu denumirile neogrecești ale obiectelor¹. Bineînțeles, aceste mici deficiențe nu scad întru nimic valoarea lucrării, pentru care atît autoarea cît și Editura Meridiane sînt de feliicitat fără rezervă.

RADU CREȚEANU

Răzvan Theodorescu, *Biserica Stavropoleos*, Editura Meridiane, București, 1967, 56 p. + 36 planșe.

La începutul secolului al XVIII-lea, în timpul domniilor fanariote curțile domnești de la Iași și București au continuat să rămînă focare de cultură în care se împleteau elementele tradiționale cu cele ale culturii clasice și a celei neogrecești.

În această perioadă a venit la București, egumenul Ioanichie din Epir, la Mînăstirea Ghiorma Banul — metoc al Arhiepiscopiei epirote de Pogoniana. Cumpărînd în aprilie 1722 un loc învecinat cu casele boierilor Greceni, egumenul Ioanichie a construit aci, un han cu etaj și, probabil, în interiorul hanului, paraclisul cu hramul Sfîntul Haralambie. Așa după cum se menționează în pisania bilingvă, Ioanichie a înălțat în 1724 o nouă biserică pe un teren dăruit de boierul Grigore Greceanul, în același han. Din tabloul votiv reiese că această biserică era de plan dreptunghiular fără caracteristici deosebite.

Ctitoria egumenului Ioanichie avea să primească numeroase daruri din partea familiei Grecenilor, printre acestea și terenul pentru pivniță și clopotniță.

În primăvara anului 1726 ctitorul mînăstirii avea să fie investit mitropolit al Stavropolei și exarh a toată Caria. Aceasta a atras de la sine numele mînăstirii Stavropoleos.

Din dorința de a da o mai mare amploare ctitoriei sale, egumenul a achiziționat noi terenuri în jur, ceea ce i-a dat posibilitatea ca în toamna anului 1729, sau curînd după aceea, să adauge bisericii absidele laterale și pridvorul, și, în același timp, să-i mărească interiorul în partea de răsărit. Acest aspect al mînăstirii dăinuiește și astăzi.

Prin testamentul său din noiembrie 1733, Ioanichie a închinat mînăstirea cu toate proprietățile ei, Mînăstirii Gura din Pogoniana.

Cu toate darurile făcute de numeroși boieri, cu toată averea sa, Mînăstirea Stavropoleos a ajuns să aibe, curînd după moartea ctitorului, numeroase datorii. Cu-

1. Astfel de termeni sînt justificați, după părerea noastră, numai în lipsa unui echivalent. Admitem *épitrachilion* (deși *étole* are aceeași funcțiune liturgică și aproximativ aceeași formă), *omoforion*, *épitaphios* etc., pentru că nu există echivalente. Dar de ce să folosim *épimanikia* (mînecuțe), cînd se poate spune *manchettes liturgiques*? De ce *podăa* (poală de iconă), iar nu *parement d'iconne*?

Încă ceva: generații succesive de autori (printre care și Maria Ana Musicescu, în monografia din Ed. Meridiane, Colecția «Monuments historiques. Petits guides», București, 1967) au folosit în limba franceză, pentru biserică Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș, expresia *L'Eglise princière Saint-Nicolas*; ce rost are denumirea introdusă acum *L'Eglise Saint-Nicolas-aux-Princes* (p. 7)? Ce urmărește autoarea prin această fantezie: numai să se singularizeze, sau să conteste caracterul domnesc al bisericii?

tremurele din 1802 și 1838 au produs avarii edificiului fapt ce a provocat dărimarea turlei în 1841, iar desființarea hanului din jur a accentuat degradarea monumentului.

În 1897 arhitectul Ion Mincu a fost însărcinat cu realizarea unui proiect de restaurare, proiect ce a început să fie aplicat deabia în 1904. Așa cum se prezintă monumentul astăzi datează din cea de a doua perioadă de construcție a ctitorului Ioanichie.

Minăstirea Stavropoleos nu prezintă din punct de vedere arhitectonic, acea împărțire specifică fațadelor de la bisericile muntene, anterioare, în două registre egale: Registrul inferior, de aici, este de două ori mai înalt decât cel superior și despărțit de acesta printr-un brâu. Între acest brâu și soclu apar 25 de arcaturi oarbe sub care se deschid ferestrele pronaosului, naosului și altarului. Iar în registrul superior sînt zugrăvite într-o decorație asemănătoare celei din registrul inferior o friză de medalioane adîncite în zid.

Ca o incununare a acestei construcții apare turla octogonală cu opt ferestre mici, rezultat al restaurărilor lui Ion Mincu.

Ceea ce a atras atenția în mod deosebit celor ce au cercetat biserica Stavropoleos a fost în primul rînd, decorația sa exterioară cu formule decorative și figurative originale.

Se distinge, în primul rînd, prin bogăția ornamentală pridvorul de formă dreptunghiulară. Prin sculptura în piatră acesta poate fi situat alături de foisoarele de la palatul Mogoșoia (1702), de pridvorul Minăstirii Antim și de alte realizări arhitecturale din epoca brîncovenească.

Din pridvor, printr-o ușă deasupra căreia se află pisană, se trece în pronaosul de formă dreptunghiulară, despărțit de naos prin trei arcade, sprijinite pe patru coloane îmbrăcate în stuc.

Naosul a avut inițial forma pătrată. În urma extinderii din 1730 a devenit dreptunghiular incununat de turla ridicată pe patru pandantivi.

În pridvor, pronaos și naos s-au găsit pietre funerare, ca aceea de pe mormintul lui Ioanichie.

Altarul, acoperit cu o boltă semicilindrică și o calotă emisferică, este luminat de o fereastră, din ax, și de ferestrele mici ale diaconiconului și proscomidarului.

Pridvorul, și întreg interiorul bisericii este împodobit cu picturi, în mare parte deteriorate. Pe pereții pronaosului sînt zugrăvite scene religioase și o întreagă serie de portrete ale ctitorului și fraților acestuia, ale domnitorului Nicolae Mavrocordat și familiei lui, ale mitropolitului Daniil și ale unor boieri. În naos pictura cuprinde scene din viața Maicii Domnului și a Mîntuitorului, Arhanghelii Mihail și Gavriil, sfinți și scene religioase.

Cele ce se disting cel mai mult la biserica fostei Minăstiri Stavropoleos, sînt însă sculpturile în piatră. Pridvorul este susținut de coloane, bogat ornate cu vrejuri, trunze de acant, flori stilizate.

La trecerea în pronaos într-o măiestrită realizare apare un chenar din piatră cioplită cu vrejuri, flori și frunze, simetric așezate. Aceeași realizare o vom găsi la prestolul din altar.

Măiestria meșterilor de la Stavropoleos s-a dovedit la același nivel de realizare artistică și în sculptura în lemn. Ca măturie stau ușa în două canaturi de la intrare și tîmpla, «cel mai frumos exemplar de sculptură în lemn, constituind totodată una dintre podoabele cele mai de preț ale acestei ramuri de artă în vremea de înflorire a tradițiilor stilului brîncovenesc».

În același ansamblu sculptural se încadrează cele cîteva piese de mobilier păstrate pînă astăzi: jilțul domnesc, cu stîlpii sprijiniți pe doi lei și un spătar frumos împodobit ce poartă pe fronton stemele unite ale Moldovei și Țării Românești; jilțul arhieresc de asemenea împodobit, avînd pe fronton emblema ctitorului, strane frumos decorate și un iconostas-tetrapod provenit, probabil de la vechiul paraclis.

Dintre piesele de valoare, biserica mai posedă capitele, cruci și pisani, unele provenite de la alte biserici dispărute. Se găsesc tot aici, mai multe pietre de mormînt printre care, aceea a ctitorului și mai ales aceea a lui Grigore I, ierarh fruntaș al clerului din Țara Românească între anii 1629—1637, «cea mai veche lespede fu-

nerară a unui mitropolit cunoscut pînă în prezent în București». Această lespede a provenit, desigur, de la Mînăstirea Stelea, dispărută în urma incendiului din 1847.

Dintre pisanii se remarcă aceea a bisericii Mînăstirii Sfîntul Ioan cel Nou, alta probabil de la Mînăstirea Sfîntul Sava și încă una de la biserica Măgureanu.

Prin monumentalitatea sa, prin specificul arhitectural și sculptural ctitoria egumenului Ioanichie «reprezintă cel mai pregnant, poate, climatul de răscruce istorică propriu secolului, așa-numit «al fanarioților».

Alături de un stil clar, curgător, cele 36 de ilustrații alb-negru, vin să completeze imaginea unui monument ce încintă și astăzi privirile iubitorilor de frumos și de trecutul nostru istoric.

Gh. B u z a t u, *Mînăstirea Probota*, Editura Meridiane, București, 1968, 50 p. + 37 ilustrații.

Nu departe de apa Siretului, în partea de nord a orașului Pașcani, se află unul dintre cele mai frumoase monumente de artă feudală românească — Mînăstirea Probota.

Ctitoria lui Petru Rareș, biserica Probota, singura ce s-a păstrat din complexul din zona renumitei podgorii, a deschis, alături de biserica Sfîntul Gheorghe din Hîrlău (1530), seria monumentelor vestite prin picturile lor exterioare: Humor, Moldovița, Arbure, Bălinești și Voroneț.

Primele știri despre Mînăstirea Probota vorbesc de o danie făcută de Ștefan I. Mușat (1394—1399) Mînăstirii Sfîntul Nicolae din Poiana Siretului. Prin 1443 aceasta primește numele de Pobrata (de la pîrîul cu același nume din apropiere) și apoi de Probota (cu înțeles de «frăție»).

Documentele vorbesc despre o primă biserică fondată de Ștefan I Mușat, care, construită probabil din lemn, a avut o viață destul de scurtă. În locul ei, s-a ridicat, probabil de Ștefan cel Mare, o altă biserică din piatră terminată pe la 1450. Aici ar fi fost înmormîntate Doamna Oltea, mama lui Ștefan cel Mare, și Evdochia din Kiev, prima lui soție.

Avînd printre donatori pe domnii Moldovei secolului al XV-lea, Mînăstirea Probota a cunoscut o înflorire deosebită în timpul lui Petru Rareș. În această perioadă era egumen aici un văr primar al domnitorului, Grigorie Roșca, ce avea să ajungă apoi mitropolit al Moldovei. La insistențele acestuia, cea de a doua biserică a mînăstirii avea să fie reconstruită. Așa a luat naștere prima și cea mai importantă ctitorie a lui Petru Rareș.

Asemănătoare cu biserica de la Neamț a lui Ștefan cel Mare, prin dimensiuni și plan, biserica Mînăstirii Probota prezintă totuși cîteva elemente noi. După biserica Sfîntul Gheorghe din Hîrlău este prima biserică cu fațadele zugrăvite integral. După moartea ctitorului, monumentul a continuat să rămînă în atenția familiei acestuia.

Din secolul al XVII-lea, monumentul cunoaște o perioadă de degradare, fiind refăcut abia în timpul domniei lui Vasile Lupu (1634—1653). Cîțiva ani după aceasta, s-a bucurat de îngrijirea episcopului Dosoftei al Romanului, care fusese călugărit aici și avea să o închine (1677) patriarhiei de Ierusalim.

Încercările ulterioare de refacere a monumentului (1844) au acoperit o mare parte a frescelor originale și au zidit ferestrele pridvorului și pronaosului. După această dată cele mai importante lucrări de restaurare a monumentului au avut loc în 1839 sub îndrumarea Comisiunii Monumentelor Istorice.

Inițial, Mînăstirea Probota a fost înconjurată de ziduri din piatră de rîu groase de 1 m — 1,10 m și înalte de aproximativ 6 m și a fost construită din cărămidă și piatră brută, biserica, de plan treflat, are încăperile specifice epocii, pridvor, pronaos, grozniță, naos și altar și este susținută în exterior de puternice contraforturi.

Pridvorul de formă dreptunghiulară este închis și a avut inițial două uși în zidurile laterale. Cele opt ferestre gotice de pe zidurile exterioare creează impresia unui pridvor deschis. Prin aceasta se face, de fapt trecerea de la pridvorul închis, la pridvorul deschis

Pronaosul, tot de formă dreptunghiulară se distinge prin cele două bolți cu un bogat sistem de arcuri. Printr-o frumoasă ușă, la care se îmbină elementele gotice cu cele specifice Renașterii, se pătrunde din pronaos în gropnița luminată de două ferestre, care cuprinde patru pietre de mormânt: a lui Petru Rareș, a Elenei și a lui Ștefan I Rareș și aceea a Doamnei Oltea, adusă aici în 1908.

Naosul, prin sistemul lui de arcuri suprapuse face să se micșoreze diametrul cupolei, fapt ce dă un plus de suplețe întregii clădiri. Altarul este luminat de o fereastră asemănătoare cu cele din gropniță și naos și prezintă două nișe: diaconiconul și proscomidia.

Atenția vizitatorului este reținută în exterior de cele cinci ferestre originale din zidurile gropniței și absidelor, frumos încadrate de chenare din piatră cioplită. Mai mari decât acestea, ferestrele pridvorului și pronaosului sînt restaurate în întregime.

Ceea ce sporește frumusețea bisericii este turla aflată deasupra naosului ale cărei ferestre ce alternează cu mici contraforturi se aseamănă cu ferestrele gropniței și ale absidelor.

Din punct de vedere artistic cea mai originală noutate o reprezintă zugrăvirea fațadelor bisericii. Pînă la domnia lui Petru Rareș, fațadele erau decorate prin îmbinarea pietrei brute cu cărămidă smălțuită. Treptat se ajunge la executarea unor picturi în frescă pe zidurile exterioare. Dar, cea mai armonioasă îmbinare a sistemului pictural cu cel arhitectural a fost realizată la biserica Probota, pictată în anul 1532. Din pictura originală a bisericii Probota — din 1532 — cea mai mare parte s-a degradat (în special frescele exterioare), iar altă parte a fost acoperită în timpul restaurărilor.

Cea mai bine păstrată este pictura din pridvor în care locul central îl ocupă «Judecata de apoi». Din picturile originale se mai găsesc scene și în pronaos, unde principală compoziție o reprezintă cele șapte Sinoade Ecumenice (zugrăvite pe bolți) și scenele monologului (zugrăvite pe pereți). În naos, ca și în restul compartimentelor, vechea pictură a fost refăcută și, cu toate că s-au respectat regulile de împărțire existente, picturile recente nu au putut atinge calitatea celor originale.

La exterior, pictura bisericii Probota a dispărut aproape în întregime în partea de nord și de vest. Într-o stare mai bună se găsesc frescele de pe fațadele de răsărit și miază zi, dintre care se remarcă *Arborele lui Ieseu* și *Aseziul Constantinopolului*. Culoarea predominantă în aceste picturi este albastru.

Sînt prezentate în continuare celelalte construcții ce s-au mai păstrat din complexul de la Probota: casa domnească și turnul clopotniță construite de Iliăș Rareș. Prin construcția sa, casa domnească era formată din parter, destinat, se pare, suitei voievodului, etaj cu camere pentru domnitor și familia sa, și în corp comun se afla turnul clopotniță. Inițial, și aceste construcții din piatră au fost pictate în exterior. Farmecul lor era sporit de frumoasele chenare de la uși și ferestre, din piatră cioplită.

Între odoarele Mînăstirii Probota s-au mai păstrat: un jeț domnesc, se pare, al lui Petru Rareș, și un tetrapod. Ambele piese, lucrate în lemn, se găsesc astăzi la Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România. Tot aici, la Mînăstirea Probota se găsește un mare număr de pietre funerare.

Prin rolul jucat în viața religioasă a Moldovei este firesc de presupus, că Mînăstirea Probota era cunoscută, în secolul al XVI-lea și prin activitatea culturală desfășurată aici, despre care știrile sînt puține la număr.

Mînăstirea Probota se înscrie în rîndul celor mai strălucite monumente de artă ale patriei noastre, alături de Humor, Moldovița, Bălinești, Arbore, Voroneț, Sucevița, a căror faimă a trecut de mult peste hotarele țării.

Cornelia Pillat, *Biserica Crețulescu*, Editura Meridiane, București, 1969, 62 p. + 38 ilustrații.

La bariera de nord a Bucureștilor veacului al XVIII-lea, în «ulița cea mare» sau în «podul Mogoșoaiei», Iordache Crețulescu, ginerele vestitului voievod Constantin Brîncoveanu, termina la 30 septembrie 1722 construirea bisericii cu hramul

Adormirea Maicii Domnului și Sfinții Arhangheli, biserică ce poartă acum numele ctitorului.

Eleganta construcție, prin arhitectura și pictura sa, înmănunchează elementele tradiționale cu cele ale Renașterii, ale barocului apusean, și ale artei orientale. Prin aceasta ea exprimă caracteristicile stilului brîncovenesc ajuns la maturitate.

De la început biserica acestui «foarte înțelept» Iordache Crețulescu era înconjurată de case ce aveau să dea naștere așa-numitei mahalale a Crețuleștilor. Ctitorul înlocuia de fapt o veche biserică din lemn, a neamului său.

După moartea ctitorilor, casele din jurul bisericii au făcut-o să fie considerată drept mînăstire. Urmașii ctitorilor din dorința de a mări veniturile bisericii au transformat clădirile creînd hanul cu numele Crețulescu, socotit în acea epocă unul din cele mai importante din București. În incintă se intra prin Calea Victoriei prin poarta boltită a unui turn clopotniță.

Aceste construcții aveau să fie refăcute între anii 1851—1852, cu care prilej este adoptat stilul neoclastic occidental.

Pisania pictată în 1860 și care s-a mai păstrat doar într-o fotografie a tabloului ctitoricesc din pronaos, precizează că biserica construită în 1722 a mai suferit restaurări și între 1859—1860.

În forma sa inițială, biserica de plan trilobat avea un pridvor deschis, fațade ornamentate și brîu cu stucaturi florale. În dreptul pronaosului avea un turnuleț prin care se ajungea la turla clopotniței de pe pronaos. Naosul avea și el o turlă, iar în interior era despărțit de pronaos prin stâlpi așezați pe pedestale.

În urma restaurărilor dintre 1859—1860 biserica a suferit numeroase transformări: a fost desființat turnulețul, iar clopotnița de pe pronaos suprimată și refăcută în curtea bisericii, pridvorul a fost zidit, iar în interior ca urmare a desființării coloanelor, naosul a rămas despărțit de pronaos printr-un timpan.

Cu același prilej, vechile fresce au fost acoperite cu pictura lui Gheorghe Tattarescu, pictură care în mare parte avea să fie îndepărtată pentru a lumina vechile fresce.

Astăzi, în dreapta ușii de intrare în pronaos se mai zărește din pictura lui Tattarescu tabloul votiv al ctitorilor, al lui Brîncoveanu și al soției sale și al lui Pîrvu și Vișa, părinții lui Iordache. Restul figurilor din acest tablou sînt foarte vag menționate.

Din punct de vedere arhitectonic, biserica Crețulescu prezintă particularitățile monumentelor ridicate în Țara Românească spre sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea.

Turlele înalte o fac să semene cu bisericile moldovenești, așa cum nava și elemente ale naosului amintesc de Cozia. Sistemul de sprijinire al turlei în partea de nord și sud pe arcele întărite ale absidelor laterale și în cele din urmă pe picioarele puternice ale zidului, constituie, de asemenea o particularitate, des întîlnită la bisericile din acea epocă.

Cele trei arcade pe patru coloane de piatră ce despart naosul de pronaos, amintesc de biserica lui Neagoe Basarab din Curtea de Argeș deși, la aceasta din urmă, coloanele nu sînt așezate pe pedestale înalte, ci direct pe pardoseală. Există, de asemenea, la biserica Crețulescu, elemente asemănătoare cu cele de la Mînăstirea Cotroceni și Curtea de Argeș, Mînăstirea Căldărușani și catedrala patriarhală din București. Se distinge între aceste elemente pronaosul supralărgit, de formă dreptunghiulară perpendicular pe axul bisericii.

Spațiosul pridvor scoale în evidență mai mult podoabele fațadelor. În interior, biserica este luminată de ferestre cu glafuri adînci și ancadrame în piatră. Altarul prezintă o fereastră în ax, iar naosul încă două ferestre, pe absidele laterale. La acestea se adaugă ferestrele de pe zidurile laterale ale pronaosului, opt ferestre de la turla naosului și fereastra proscomidiei.

La exterior, biserica este împodobită cu cărămidă aparentă, fațadele fiind împărțite în două de un brîu din ghirlande de frunze de acant. Din vechiul brîu mai există astăzi o porțiune deasupra ferestrei dinspre nord a altarului.

Registrul inferior, mult mai înalt decât cel superior, este decorat cu panouri lungi, dreptunghiulare, cu margini de ciubuce duble de cărămizi. Registrul superior are panourile mult mai înguste. Turlele, cu ferestrele lor lungi și înguste vin să sublinieze încă o dată elevația arhitectonică a monumentului. Ferestrele bisericii ca și portalul sînt decorate cu motive specifice stilului brîncovenesc: vrejuri, frunze de acant, lălele. Împărțirea discretă a acestor decorații dau edificiului o eleganță aparte.

Pictura bisericii, deși în mare parte deteriorată, face să crească valoarea artistică și istorică a ansamblului. Ea aparține așa-numitei perioade postbrîncovenesti caracterizată prin înnoirile aduse stilului brîncovenesc. Analiza atentă a frescelor interioare de la Biserica Crețulescu duce la concluzia că pe fondul iconografiei tradiționale apar influențe apusene ce nu sînt precumpănitoare. Iată unul dintre elementele înnoitoare: în decorul de la Ghetsimani, grădina apare înconjurată de un gard din uluci cu poartă din lemn. Aceeași tendință de îmbinare a elementelor noi cu cele vechi este înfîlinită la costumele personajelor și chiar la mobilierul din cadrul scenei. Dintre chipurile zugrăvite se desprind, prin frumusețea și expresivitatea lor, capete de bătrîni și chipul Maicii Domnului.

Biserica Crețulescu posedă încă remarcabile icoane din epoci și stiluri diferite. Se găsesc aici un fragment de iconostas de la o biserică din arhipelagul grecesc ce redă capul Sfîntului Ioan Botezătorul, icoana cu bustul Sfîntului Nicolae, o icoană ferecată în argint și alta cu Apostolul Ioan îndurerat. O frumusețe aparte se găsește la icoana împărătească cu Sfîntul Gheorghe stînd pe jîlt și ținînd crucea precum și icoana împărătească ce reprezintă pe Maica Domnului cu pruncul Iisus pe genunchi între doi arhangheli. Unele dintre icoanele de la această biserică se caracterizează printr-o îmbinare armonioasă a elementelor tradiționale cu cele împrumutate. Așa sînt «Incoronarea Fecioarei», «Adormirea», «Punerea în mormînt», «Maica Domnului cu Iisus în brațe» și «Iisus Pantocrator». Alte icoane, cum ar fi «Adormirea», «Prezentarea la Templu», «Schimbarea la față» și «Răstignirea» aduse de la biserici din Țara Românească se caracterizează prin interpretarea populară a scenelor. În naos există o donație a unuia din fiii lui Iordache Crețulescu: Icoana «Maicii Domnului cu Iisus în brațe, între doi arhangheli», îmbrăcată într-o splendidă ferecătură de argint aurit.

Trebuie menționat și policandrul de bronz emailat din naos care, executat în 1837 la casa Barbedienne din Paris, fusese expus la expoziția națională din Viena. Astăzi el luminează naosul bisericii. Din august 1732 se mai păstrează piciorul unei cruci ridicată de Iordache Crețulescu în satul Crețulești-Mînaștirea, ca recunoștință că a scăpat de ciumă.

Ctitorul Iordache Crețulescu și soția acestuia au fost înmormînați în biserica Mitropoliei din București, iar biserica Crețulescu a servit ca gropniță multora dintre urmașii ctitorului.

Corina Popa și Dumitru Năstase, *Biserica Fundeniei Doamnei*, Editura Meridiane, București, 1969, 32 p. + 40 ilustrații și 1 schiță

Alături de Mînaștirile Mărcuța (1586), Plumbuita (1647), Pantelimon (secolul al XVIII-lea), biserica Teiul Doamnei (secolul al XVIII-lea) ce strălucesc malurile Colentinei și lacurile din apropiere, se află un alt monument reprezentativ de artă medievală românească — biserica Fundeniei Doamnei.

Primele mărturii despre satul Fundeni, aflat pe malul lacului cu același nume, s-au găsit în documentul din 23 august 1559, prin care Mircea Ciobanul întărea lui Baldovin stăpînirea Fundenilor. Cea mai semnificativă mărturie este însă cea în legătură cu victoria repurtată de Matei Basarab pe malul lacului Fundeni în octombrie 1632 împotriva lui Radu Iliăș. Se pare că, cu acest prilej, au fost construite aici, un rînd de case domnești din care se mai păstrau, pe la 1940, doar ruinile.

În anul 1699 spătarul Mihail Cantacuzino a ridicat în preajma acestor curți domnești o biserică pe moșia sa de la Fundeni.

Înnoitor de frunte al vieții cultural-artistice, Mihail Spătarul, prin venirea la tron a nepotului său, Constantin Brîncoveanu, a desfășurat o susținută activitate de

ctitor și animator. A ridicat biserici și mănăstiri îmbogățind, astfel arhitectura muntenească sub aspect constructiv și decorativ, cu noi modalități de expresie.

Omorîrea lui Brîncoveanu atrage, după doi ani, și decapitarea lui Mihail Cantacuzino.

Noul domnitor, Nicolae Mavrocordat întărea în 1721, dreptul lui Mihail Cantacuzino comisul asupra satului Fundeni. Averea acestuia a revenit, mai târziu, vornicului Dumitrașco Racoviță care se presupune că ar fi deschis la Fundeni o manufactură de hîrtie.

Așa cum arată inscripția de deasupra ușii din pronaos, la 1860 doamna Maria Ghica a restaurat biserica, cu care prilej satul a primit numele de Fundenii Doamnei. Mai târziu, va primi numele de Fundeni — Gherasi, după numele proprietarului.

Prin arhitectura sa, biserica Fundenii Doamnei (1699) face parte dintre construcțiile din perioada culminantă a stilului brîncovenesc.

Importanța deosebită acordată sculpturii precum și influența artei baroce caracterizează în primul rînd stilul construcțiilor cantacuzine, ca și stilul brîncovenesc.

Spătarul Mihail Cantacuzino nu s-a mulțumit, probabil, cu copierea la ctitoriile sale a elementelor specifice construcțiilor brîncovenești, ci a contribuit el însuși la îmbinarea elementelor tradiționale, cu cele noi. Aceasta a făcut ca biserica Fundenii Doamnei să fie «cea mai armonioasă și frumoasă ctitorie a sa».

Alcătuirea după un plan ce respectă împărțirea tradițională: pridvor, pronaos, naos și absida altarului, biserica în întregime din cărămidă, prezintă cîteva elemente specifice cum ar fi:

— Naosul în plan triconc nu mai are cele două travee de est și vest ca la bisericile vechi de același tip; — console puternice au înlocuit pilaștrii deasupra cărora se aflau arcurile; — clopotnița, ridicată peste pronaos (element specific arhitecturii muntene de la sfîrșitul secolului al XVII-lea) este încorporată în clădirea bisericii; — la Fundeni se mai sesizează, încă, deosebirea dintre clopotniță și turlă, deosebire ce va dispărea în secolul al XVIII-lea.

Sculptura portalului, pridvorului și ferestrelor contribuie din plin la decorarea bisericii Fundenii Doamnei. Portalurile cantacuzine se deosebesc însă de cele brîncovenești prin elementele de arhitectură și cele figurative.

Decorația interioară a bisericii Fundenii Doamnei, așa cum se păstrează astăzi, datează din trei etape:

În prima etapă se încadrează pictura pridvorului, operă a zugravului Pîrvu Mutu (1657—1735), în care cea mai mare parte o constituie scena închinată «Judecății de apoi», cu un pronunțat caracter național, militant prin reprezentarea aci a turcilor și tătarilor în ceata celor răi. Privită în general, pictura pridvorului se încadrează unitar, în ansamblul arhitectural.

În cea de a doua etapă se încadrează portretul votiv din pronaos, zugrăvit, probabil, între 1756—1757, în care sînt reprezentați Constantin Mavrocordat, alături de ctitori, Mihail Cantacuzino și Dumitrașcu Racoviță «hatman al Țării Moldovei», probabil ctitor al acestei picturi.

Cea de a treia etapă include reparațiile făcute în 1860 de Doamna Maria Ghica și compuse din șiruri de personaje sînte într-un cenușiu sumbru.

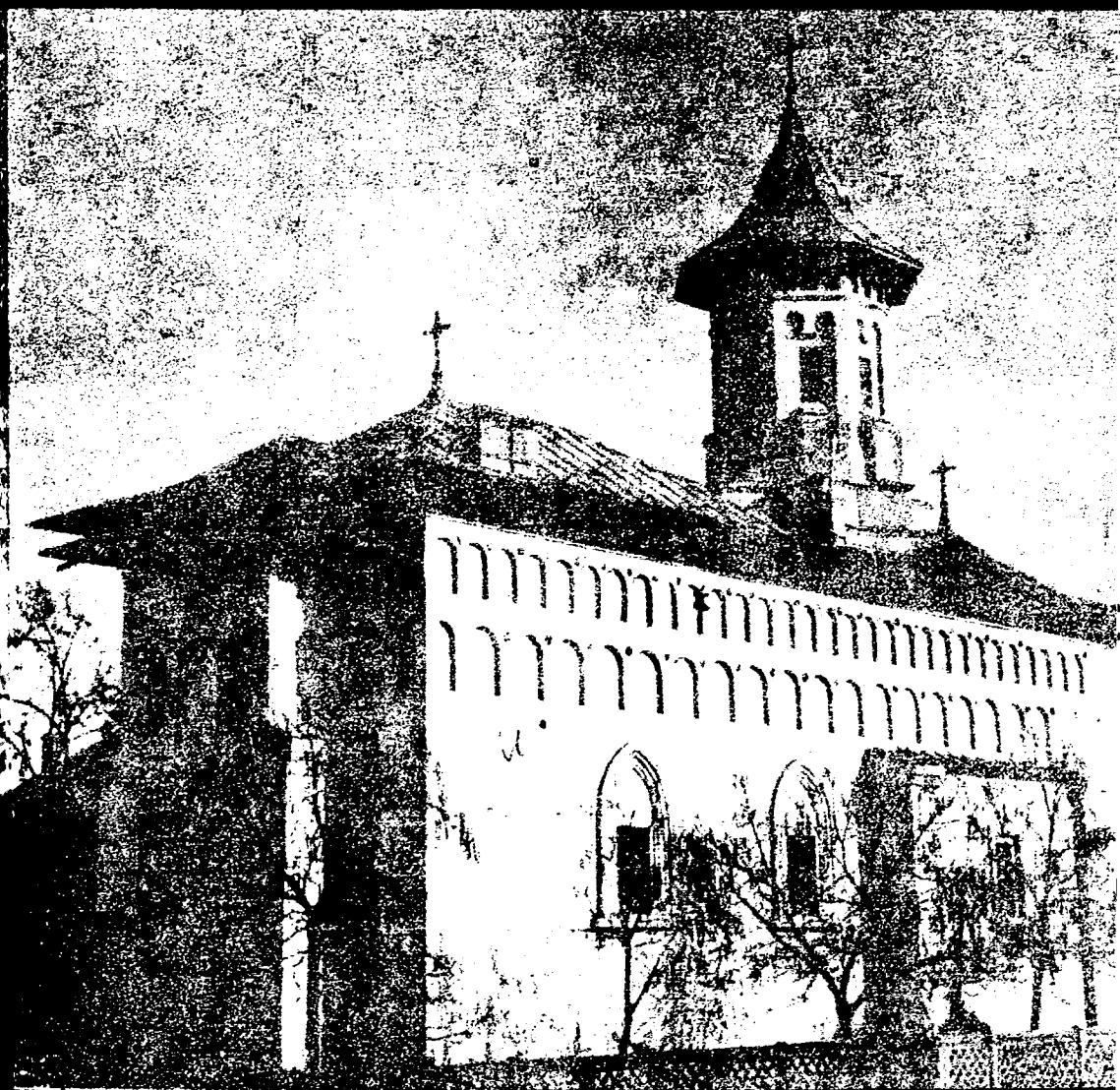
Desenul expresiv de lujere și flori de cîmp îmbinate cu renumita floare de acant, invioreaază ornamentația de la biserica Fundenii Doamnei.

Demn de remarcat este decorul exterior, în stuc, distribuit în trei registre despărțite prin brîie orizontale. Registrul median este împărțit în panouri și acoperit cu imagini a căror repetare nu are un caracter mecanic. Celelalte două registre pun și mai mult în valoare decorul zonei mediane. Se pare că decorul acestor registre a fost, inițial, colorat. Prezența în acest decor a numeroase elemente orientale arată influența modului de viață constantinopolitan asupra artei din Țara Românească din secolul al XVII-lea.

Elementele de pe covoare și broderii orientale au fost armonios îmbinate cu vase, mobilier, flori și fructe autohtone. Această tendință de înnoire a artei românești este elocvent exprimată în decorul bisericii Spătarului Mihail Cantacuzino.

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII Nr. 11—12 NOIEMBRIE-DECEMBRIE 1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MIȘIUNE ORTODOXĂ

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL AL PATRIARHIEI ROMÂNE

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

Preafericitul Părinte

JUSTINIAN

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor

P. S. IRINEU SUCEVEANUL, Episcop-vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Iașilor

P. S. VISARION RAȘINĂREANUL, Episcop-vicar al Sfintei Arhiepiscopii de Sibiu și Alba Iulia

P. C. Pr. TRAIAN SEVICIU, Vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Timișoarei și Caransebeșului

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Inalt Prea Sfinții Mitropoliți, Prea Sfinții Episcopi,
Profesorii Institutelor teologice, Seminarilor teologice
și Școlilor de cântăreți bisericești;

Prea Cucernicii Consilieri administrativi patriarhali și eparhiali,
protopopii, precții, candidații la titlul de doctor în teologie etc.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. COLABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIE DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI REVISTEI «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ».

BISERICĂ
ORTODOXĂ
ROMÂNĂ

BULETINUL OFICIAL
AL
PATRIARHIEI ROMÂNE

ANUL LXXXVII
Nr. 11—12
NOIEMBRIE — DECEMBRIE
1969

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ

COPERTA : Biserica «Cuvioasa Paraschiva», Parohia «Mihai Bravu» din
București (construită între 1948—1959) .

C U P R I N S U L

Pag.

ANIVERSĂRI

Redacția, A XXII-a Aniversare a Republicii 1101

PASTORALE, SCRISORI IRENICE

Prea Fericitul Părinte Patriarh JUSTINIÂN, *Pastorală la sărbătorile Nașterii Domnului, din 1969* 1105
Prea Fericitul Părinte Patriarh JUSTINIÂN, *Scrisoare irenică către Patriarhii și Inteliștătorii de Biserici creștine, cu prilejul Crăciunului și Anului nou* 1109

VIAȚA BISERICESCĂ

Mesajul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian către Fundația «Pro Oriente» cu ocazia aniversării a cinci ani de activitate 1111
Schimb de telegrame între Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și Maiestatea Sa Împăratul Haile Selassie I al Etiopiei; Maiestatea Sa Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii; Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia 1113
Activitatea Bisericii Ortodoxe Române în întruniri intercreștine: A XIII-a Adunare generală a Federației Bisericilor Protestante din Franța (Prof. N. Chișescu); Conferințele ținute de Pr. Prof. D. Stăniloae în R. F. a Germaniei; Consultația Conferinței Bisericilor Europene: «slujirea Bisericilor pentru pace, reconciliere și securitate în Europa» (Diac. Prof. N. Nicolaescu); Lucrările Comisiei pentru tineret a Conferinței Creștine pentru pace (Pr. Ilie Georgescu); Conferința teologică interconfesională de la Sibiu (Diac. Prof. Em. Vasilescu) 1116
Cronică 1130
Din viața comunităților ortodoxe române de peste hotare 1131
Din viața Bisericilor Ortodoxe surori de peste hotare 1136

COMEMORĂRI

Comemorarea marelui psalt și rapsod popular Anton Pann, de A. N. P. 1151
Anton Pann și «românirea» cîntărilor bisericеști. La 175 de ani de la nașterea sa, de Prof. GH. CIOBANU 1154

INDRUMĂRI PASTORALE

Norme pastorale pentru preoțimea ortodoxă română de azi în activitatea și opera scrisă a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, de Doctorand Diac. IULIAN A. ȘCHIOPU 1161

	Pag.
<i>Reflecții cu privire la problema vocației și a pregătirii preoțești</i> , de Pr. Prof. IOAN CONSTANTINESCU	117
<i>Principii de morală privitoare la familie în Pravila cea Mare</i> , de Doctorand Pr. MIRON M. DAN	118

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

<i>Probleme în legătură cu canonicitatea în epoca reorganizării Bisericii Ortodoxe Române, între anii 1913—1925</i> , de Doctorand AUREL GH. BUCĂLAE	119f
<i>Minăstirea Mrăcunea</i> , de Prot. Dr. GH. COTOȘMAN	121f
<i>Biserici armene, monumente de artă, din Moldova</i> , de Doctorand Arhim. ZAREH BARONIAN	122f

DOCUMENTARE

<i>«Chiese aggiornate»</i> , de Ierom. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ	1236
<i>Literatura teologică bizantină în preocupările lui Nicolae Iorga</i> , de Doctorand AUREL JIVI	1248
<i>Manuscrise muzicale inedite de la Minăstirea Putna</i> , de Diac. GR. PANȚIRU	1257

RECENZII

Acad. D. Prodan, <i>Supplex Libellus Valachorum</i> , București, 1967, de Pr. Prof. AL. I. CIUREA	1265
Ion Barnea, <i>Dinogetia</i> , Ediția II, București, 1969, de IOAN F. STĂNCULESCU	1271
Ion Apostol Popescu, <i>Artă icoanelor pe sticlă de la Nicula</i> , București, 1969, de M. PĂCURARIU	1273
N. Constantinescu, Cristian Moisescu, <i>Curtea domnească din Tîrgoviște</i> , Ed. II, București, 1969, de IOAN F. STĂNCULESCU	1275
Mariano Baffi, <i>Dacia pre-romana e Romania protochristiana</i> , Roma, 1968, de T. PĂRVULESCU	1278
Mario Ruffini, <i>Opera religioasă și socială a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului (1633—1646)</i> , Roma, de Pr. Prof. ALEXANDRU MOISIU	1280
Maria-Ana Musicescu, <i>Introduction à une étude sur le portrait de fondateur dans le sud-est européen. Essai de typologie</i> , Bucarest, 1969, de C. BĂR-BULESCU	1285
Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, <i>Constantin Brîncoveanu. Viața-Domnia-Epoca</i> , de Pr. Prof. AL. I. CIUREA	1287

PARTEA OFICIALĂ

<i>Lucrările Sfîntului Sinod în sesiunea ordinară a anului 1969</i>	1294
<i>Lucrările Adunării Naționale Bisericești în sesiunea ordinară a anului 1969</i>	1310
Publicație pentru ocuparea prin concurs a catedrei de drept bisericesc și administrație de la Institutul teologic din Sibiu	1320
Cuprinsul revistei «Biserica Ortodoxă Română» pe anul LXXXVII (1969)	1321

A XXII-A ANIVERSARE A REPUBLICII

În pragul unui nou an, merit să devină piatră de hotar pentru încheierea celui de al șaptelea deceniu al veacului nostru, poporul român a sărbătorit cu entuziasm, cu mândrie patriotică și cu încredere în viitor cea de a XXII-a aniversare a proclamării Republicii. Acest eveniment — încrustat an de an pe răbojul istoriei patriei cu noi înfăptuiri, tot mai luminoase — s-a statornicit în conștiința poporului nostru nu numai ca un moment comemorativ vrednic de cinstire, ci și ca act de înțelegere tot mai profundă a devenirii și împlinirii noastre istorice și a marilor transformări socialiste contemporane care și-au imprimat pecetea lor înnoitoare.

De-a lungul vremii, ideea făuririi unui stat național în care puterea să aparțină întregii obști a țării a constituit una din cele mai arzătoare aspirații ale poporului român. Prezentă sub formă de protest la unii croniciari sau vovevozi patrioți care au criticat cu asprime pe domnitorii ce nu-și înțelegeau datoria de a lua aminte la «gurile noroadelor» și «șoaptele gloatelor» (Dimitrie Cantemir), ideea republicii s-a transmis generațiilor următoare sub forma unor stăruitoare nădejdi: (I. Budai-Deleanu), pentru ca să capete apoi înfățișarea unor revendicări politice din ce în ce mai lămurite. În pragul marilor transformări revoluționare de la 1848, C. A. Rosetti sintetiza astfel această revendicare: «Voim o republică română și o s-o dobîndim îndată ce ne vom uni cu noi înșine și cu celelalte popoare revoluționare, mai ales acum când se va deschide lupta cea mare între tiranie și libertate, între privilegiați și popoare, între lumină și întuneric. Iar Nicolae Bălcescu preciza, în Manualul bunului român, sensul noii orînduiri atât de mult dorite, declarînd: «Republica este un stat în care oamenii adunați îngrijesc singuri de soarta lor, fără a-și pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor drept regulă dreptatea și drept țintă frăția».

Acestor aspirații și revendicări legitime li s-au opus însă — după cum se știe — uneltirile păturilor conducătoare care au reușit să răs-

toarne regimul progresist al domnitorului Alexandru Ioan Cuza — în staurat în anul 1859, prin voința înregului popor român — și să impună în locul acestuia sistemul monarhic al unei dinastii străine de țară și de interesele ei. Nedreptățile sociale generate și favorizate de acest regim au determinat apariția unui curent antimonarhic — expresie a simțămintelor și a voinței marilor mase populare din țara noastră — curent care s-a dezvoltat din ce în ce mai puternic în anii următori și mai ales în perioada dintre cele două războaie mondiale.

După actul eliberator de la 23 August 1944 și după instaurarea primului guvern democrat în țara noastră, noua orînduire a înscris în programul său revoluționar îturirea «republicii muncitorilor și țărani lor», revendicare care a fost transpusă în faptă după o scurtă perioadă de transformări istorice pe plan politic, social și economic, la 30 decembrie 1947. Înlturarea monarhiei a însemnat desprinderea poporului nostru din cătușele vechii orînduiri exploatare și modificarea structurală a bazei societății românești. «Acesta — după cum remarcă din curînd Dl. Nicolae Ceausescu, președintele Consiliului de Stat — a însemnat cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea și cu celelalte categorii de oameni ai muncii, marcat trecerea la înfăptuirea sarcinilor revoluției socialiste».

Intr-adevăr, drumul ascendent parcurs de poporul român în ultimul sfert de veac a arătat în chip grăitor valoarea și semnificațiile acestui eveniment. Republica a creat posibilitatea îmboacățirii vieții economice sociale și spirituale a patriei cu roadele gîndirii și muncii tuturor. Eliberat de exploatare, poporul român și-a construit o viață nouă, mai bună și mai demnă, în țara sa independentă și suverană, devenită Republică Socialistă. Realizările remarcabile dobîndite în toate compartimentele de activitate umană din patria noastră în cei 22 de ani care au trecut de la instaurarea Republicii dovedesc justetea drumului nou ales de poporul român și zăăvesc tabloul unei societăți aflate în plin avînt de dezvoltare a capacităților sale creatoare. Cetățenii patriei noastre socialiste — muncitori, țărani și intelectuali — sînt fiecare în parte și toți laolaltă autori și părtași ai marii opere colective de democrație socialistă, întelegîndu-și menirea în funcție de participarea lor efectivă la bunul mers al treburilor obștești. Creație strălucită a maselor populare, Republica Socialistă România constituie dovada libertății de spirit a poporului nostru, împlinirea fericită a aspirațiilor și strădaniilor sale de veacuri și chează viața viitorului său luminos, deschizător de perspective însuflețitoare.

Acest lucru l-a reliefat Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român — eveniment de însemnătate istorică deosebită — care a sintetizat bogatele realizări de pînă acum în lupta și munca poporului nostru, a marcat o nouă etapă în dezvoltarea Republicii Socialiste România și a trasat noi orizonturi de acțiune în perspectiva anilor ce vin, cu obiective de mare amploare, menite să contribuie la dezvoltarea multilaterală a societății socialiste și la ridicarea pe trepte superioare a vieții ma-

teriale și spirituale a poporului nostru. E destul să amintim — ținând seama de cunoscutele realizări de pînă acum pe tărîm economic, social și cultural — că directivele Congresului al X-lea prevăd sporirea anuală pînă în 1975, a producției industriale cu 8,5—9,5 la sută, a producției agricole cu 5—5,5 la sută și a venitului național cu 7,7—8,5 la sută. Și aceste prevederi vor deveni realități, întrucît cetățenii patriei socialiste, înțelegînd marile transformări intervenite în viața țării ca transformări fericite ale propriei lor vieți, depun pe zi ce trece tot mai multă dăruire și pasiune în activitatea lor, valorificînd astfel roadele unei conștiințe de tip nou, apărută în ultima vreme în viața poporului nostru: conștiința socialistă — conștiința de a fi parte constitutivă a societății noi și de a participa direct, activ și efectiv, la continua înflorire a acesteia.

Operei constructive desfășurate în chip multilateral pe planul vieții interne a Republicii i-a corespuns și o bogată operă pe tărîm internațional. România socialistă a situat pe prim-plan al vieții sale externe cooperarea cu țările socialiste, în vederea consolidării forțelor socialismului, progresului și păcii în lume. În același timp ea a stabilit și continuă să dezvolte legături prietenești cu toate statele, indiferent de orînduirea lor politică și socială, aducînd o însemnată contribuție la destinderea și continua îmbunătățire a climatului vieții internaționale. Alături de conlucrarea rodnică — pe tărîm economic, cultural și tehnico-științific — cu celelalte țări, Republica Socialistă România, și-a creat o preocupare permanentă din lupta sa pentru promovarea cauzei păcii în întreaga lume. Aportul prețios adus în această privință, ca și realismul dovedit de țara noastră în înțelegerea și rezolvarea tuturor problemelor lumii contemporane, au adus poporului și patriei noastre socialiste un înalt prestigiu pe plan internațional.

Pentru aceasta, cea de a XXII-a aniversare a proclamării Republicii constituie pentru poporul român un prilej de continuă afirmare izvorît din convingerea că patria noastră a atins acea maturitate a conștiinței de sine, vitală pentru existența și menirea ei creatoare.

*

Ierarhii, clerul și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române au participat cu însuflețire la această aniversare națională, dovedindu-și astfel atașamentul la opera grandioasă întreprinsă de poporul nostru pentru înfăptuirea unei vieți fericite, pașnice și libere, într-o țară stăpîină pe destinele ei. Încrederea pe care Biserica Ortodoxă Română a avut-o, încă de la început, în perspectivele luminoase ce se deschideau pentru întregul popor prin abolirea monarhiei și instaurarea Republicii a fost pe deplin justificată, deoarece marile înfăptuiri și cuceriri socialiste s-au răsfrînt și în viața Bisericii noastre. Dobîndind, ca și celelalte culte religioase din țara noastră, libertate religioasă reală și deplină, Biserica Ortodoxă Română s-a putut organiza nestingherită, potrivit dogmelor, canoanelor, tradițiilor și misiunii sale în lume, trecînd apoi la înfăptuirea unui bogat program de activitate.

În condițiile orînduirii republicane, strădaniile Bisericii Ortodoxe Române au dobîndit împliniri rodnice, necunoscute în trecut, care dau

mărturiile despre o Biserică vie, legată de popor, călăuzită de o deplină loialitate față de Ocîrmuirea patriei socialiste, pătașă la toate bucuriile și cuceririle poporului român. Realizările bisericești interne fiind în-deobște cunoscute, se cuvine să remarcăm cu acest prilej opera de slujire ecumenică a întregii omeniri, lucrare care constituie trăsătura fundamentală a chipului nou dobîndit de Biserica Ortodoxă Română în ultima vreme. Înlăturînd ostilitatea și vrajba confesională, adoptînd o atitudine de respect, de înțelegere și de bună conviețuire cu celelalte culte, Biserica Ortodoxă Română a promovat acțiuni creștine de mare însemnătate, care s-au întrepătruns cu cele ale întregului popor și cu ale omenirii de pretutindeni. Sprijinind cu fermitate construirea și propășirea vieții noi din patria noastră, precum și idealurile de pace, libertate, independență și progres social al lumii contemporane, Biserica Ortodoxă Română a dat mărturie despre contribuția adusă de ea la bogatele împliniri de pînă acum ale României socialiste și despre participarea sa activă la rezolvarea marilor probleme ale vieții sociale contemporane.

Astfel, la cea de a XXII-a aniversare a proclamării Republicii, Biserica Ortodoxă Română — prin Ierarhii, clerul și credincioșii săi — se declară a fi permanent alături de obștea poporului român, unindu-și strădaniile sale cu eforturile întregului popor în urcușul spre noi trepte de lumină, spre noi înfăptuiri în propășirea patriei, în împlinirea perspectivelor sale mărețe, în întărirea păcii în lume și a prieteniei între

*
* *
*

Cu prilejul celei de a XXII-a aniversări a Republicii și în întîmpinarea Anului nou, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, a trimis Domnului Nicolae Ceaușescu, Președintele Consiliului de Stat, Domnului Ion Gheorghe Maurer, Președintele Consiliului de Miniștri și Domnului Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, telegrame de felicitare, în care — în numele Ierarhilor, clerului și credincioșilor — urează «Patriei noastre iubite, Republica Socialistă România, continuă înflorire și înălțare pe noi culmi de progres și realizări epocale, prin munca unită și devotată a tuturor fiilor ei, pentru fericea înțelegere și înțelegere a poporului român și pentru biruința păcii și înfrățirii între toate popoarele lumii».

La aceste telegrame de felicitare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit răspunsuri de mulțumire.

PASTORALE SCRISORI IRENICE

PASTORALA

TRIMISĂ CLERULUI ȘI CREDINCIOȘILOR DE PREA FERICITUL
PATRIARH JUSTINIAN CU PRILEJUL SFINTELOR SĂRBĂTORI
ALE NAȘTERII DOMNULUI, DIN ANUL 1969

«Căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încît
pe Fiul Său cel Unul-Născut L-a dat, ca
oricine crede în El să nu piară, ci să aibă
viață veșnică» (Ioan III, 16).

Iubiții mei fii duhovnicești,

Mare a fost iubirea lui Dumnezeu față de om, făptura Sa cea mai
aleasă! A căzut omul în păcat, de la început, precum știți; generații
după generații în cursul a mii de ani au «umblat în întuneric și în umbra
morții», dar în dragostea Sa părintească Dumnezeu nu a părăsit pe om,
ci atunci «cînd a venit plinirea vremii» (Galateni IV, 4) l-a trecut din
nou din întuneric la lumină.

Într-un moment al istoriei, acum aproape două mii de ani, cînd
lumea era mai însetată ca oricînd de viață, de adevăr, de ajutor de
sus, — poporul care locuia în întuneric a văzut lumină, mare, iar cei ce
locuiau în latura umbrei morții, lumină a strălucit peste ei (Isaia IX,
1—2). Lumina aceasta era Hristos Domnul, venit pe pămînt ca să înalțe
pe omul căzut în păcat iarăși la demnitatea de fiu al lui Dumnezeu și
să-l mîntuiască. Căci acesta a fost în primul rînd rostul venirii Fiului
lui Dumnezeu pe pămînt; pentru aceasta «Cuvîntul s-a făcut trup și s-a
sălășluit între noi» (Ioan I, 14); «Ca pe cei de sub Lege să-i răscumpere,

ca să dobîndim înfierea» (*Galateni IV, 6*). «Căci n-a trimis Dumnezeu pe Fiul Său în lume ca să osîndească lumea, ci ca să se mîntuiască prin El» (*Ioan III, 17*). Motivul venirii lui Hristos este mîntuirea noastră. Nici un eveniment nu ne privește așa de direct, ca Nașterea Domnului. Ne bucurăm de acest eveniment minunat — care este Crăciunul, dar mai cu seamă de motivul pentru care Hristos a venit în lume. Bucuria noastră este cea mai sinceră și mai mare dintre toate. De aceea, totdeauna în timpul sfîntei liturghii acest lucru îl mărturisim cînd rostim Simbolul Credinței, spunînd: «Care pentru noi oamenii și pentru a noastră mîntuire, s-a coborît din cer și s-a întrupat de la Duhul Sfînt și din Feciôara Maria și s-a făcut om».

Omenirea avea nevoie de Izbăvitor, de un trimis al lui Dumnezeu —, de un Mesia. Numele de Iisus înseamnă Izbăvitor, iar Hristos înseamnă Mesia. Numele lui «Iisus Hristos» este vesteu izbăvirii oamenilor și împlinirea speranței lor în mîntuire și în împăcare cu Dumnezeu, «căci Dumnezeu așa a iubit lumea, încît pe Fiul Său cel Unul-Născut L-a dat, ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică» (*Ioan III, 16*).

De la venirea Domnului Iisus Hristos, prin trăirea învățării adusă de El, păstrată și propovăduită de Biserica noastră, omul nu mai este condamnat pe vecie la moarte din cauza păcatului strămoșesc, a neștiinței și neputinței de a face binele, ci el poate să se mîntuiască, să trăiască adică în veci în Casa Tatălui Ceresc alături de slava Sa și de sfinții îngeri. Omul deci, care crede în El, luat ca suflet aparte, prin Nașterea Fiului lui Dumnezeu a dobîndit mîntuirea și a devenit fiul lui Dumnezeu.

Dar, iubiții mei, omul nu trăiește singur pe pămînt, el a fost zidit de Creatorul său cu porunca de a crește, a se înmulți, a umple pămîntul și a-l stăpîni (*Facere I, 28*). Din prima pereche de oameni creată de Ziditorul lumii a ieșit întreg neamul omenesc; făpturile lui Dumnezeu s-au înmulțit și au umplut pămîntul. Uitînd însă că sînt frați și că toți au dreptul după porunca Creatorului lor să moștenească pămîntul, oamenii au început să se împartă, să se dușmănească, să se ucidă pentru această moștenire. Pe pămînt a început să nu mai fie pace, ci dezbinare, războaie, nefericire. Mii și mii de ani s-au ucis în războaie frații între ei, făpturile lui Dumnezeu. Tînjeau oamenii după adevăr, după viață curată și mîntuire, dar tînjeau și după dreptate, liniște și pace. În bună-tatea Sa părintească, Dumnezeu trimițînd pe Fiul Său să ia chip de om pentru ca pe oameni să-i mîntuiască, a voit ca prin El să se aducă și pace lumii. Cu acest mesaj al Cerului de pace și iubire frățească, «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pămînt pace, între oameni bunăvoire!» (*Luca II, 14*), cîntat de îngeri în noaptea Nașterii Sale, s-a pogorît Domnul Hristos pe pămînt. El a prilejuit oamenilor a doua bucurie, aducînd al doilea dar, acela al păcii.

Și într-adevăr, pacea și iubirea între oameni a propovăduit-o Mîntuitorul lumii. El care a venit «să întemeieze pacea» (*Efesenii II, 15*); El care a fericit pe făcătorii de pace (*Matei V, 9*); El care a spus: «Pace vă las vouă, pacea Mea o dau vouă» (*Ioan XIV, 27*); El care a spus:

«Poruncă nouă dau vouă : să vă iubiți unul pe altul» (Ioan XIII, 34), «El este pacea noastră, El care a făcut din cele două lumi — una, adică a surpat peretele din mijloc al vrajbei» (Efeseni II, 14). Iar Sfinții Săi Apostoli, propovăduind pretutindeni Evanghelia Învățătorului lor, au dat credincioșilor Bisericii Domnului nenumărate îndemnuri pentru ca ei să trăiască în pace, «să caute pacea și s-o urmeze» (I Petru III, 10—11).

Iubiții mei,

S-ar părea că este de prisos a vorbi despre pace, fiindcă atât de mult este pomenit numele ei și fiindcă chestiunile care se referă la ea, sînt dezbătute în cercuri foarte largi. Dar de prisos nu este, fiindcă pe de o parte sărbătoarea de astăzi prin glasul Sfintei Evanghelii și prin cîntarea imnelor religioase repetă numele sfînt al păcii cîntat pînă și de îngerii din ceruri la Nașterea Domnului ; iar pe de altă parte noi nu putem să încetăm propovăduirea păcii cînd cu toții știm că pacea nu domnește nici astăzi peste tot pămîntul. Tot mai sînt războaie în lume, tot se mai varsă sînge omenesc, tot se mai dușmănesc oamenii și popoarele între ele. Dacă acest lucru este adevărat, tot pe atât de adevărat este însă că dragostea de pace este acum atât de mare, fiindcă tot mai sînt oameni care lucrează lățiș sau din umbră pentru distrugerea lumii prin războaie, sau pentru menținerea unei stări tulburi, de încordare. În nesfîrșita lor majoritate însă oamenii de pe întregul pămînt doresc pacea și sînt hotărîți să lucreze cu toate puterile pentru menținerea ei. Este adevărat că mai sînt popoare mari care se năpustesc cu războaie asupra altora mai mici, dar tot atât de adevărat este că sînt mult mai multe popoarele care se străduiesc să găsească cele mai bune căi pentru așezarea păcii în întreaga lume.

Ați auzit, iubiții mei, că în ultima vreme mai multe țări din această parte a lumii, din Europa, se chibzuiesc să caute căi de înțelegere pentru a înfăptui securitatea Europei. Bătrînul nostru continent care a suferit atât de mult în ultimii 50 de ani de pe urma a două mari și pustietoare războaie nu mai vrea să se lase tîrît într-un alt măcel și mai crunt. Acest ideal cuprinde pe zi ce trece cît mai multe state și trebuie să vă spunem, cu multă mulțumire sufletească, că țara noastră este printre primele țări care dorește să lucreze cu toată hotărîrea pentru securitatea europeană, așa cum ea ia parte la toate acțiunile pentru așezarea unei păci trainice și drepte în toată lumea.

Acest lucru trebuie să ne bucure pe noi creștinii, care trebuie să fim oameni ai păcii. Acest lucru trebuie să ne facă să avem mari nădejdi că mesajul păcii adus lumii de îngeri în noaptea Nașterii Domnului se va împlini.

Iubiții mei fii duhovnicești,

Sfînta noastră Biserică se străduiește neîncetat pentru mîntuirea sufletelor credincioșilor săi. Dar tot atât de mult ea se roagă și lucrează pentru pacea lumii. Bunii săi fii sînt mereu îndemnați ca pe toate căile

să activeze pentru întărirea duhului păcii care cuprinde lumea. Fiecare, oricât de modest ar fi, prin gândurile, cuvîntul, munca și talentul pe care i l-a dat Dumnezeu poate să lucreze pentru zidirea păcii în lume. Dumnezeiasca Scriptură ne poruncește: «Căutați pacea cu toată lumea și sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul» (Evrei XII, 14); «Cine voințe să iubească viața și să vadă zile bune, ... să caute pacea și s-o urmeze» (I Petru III, 10—11).

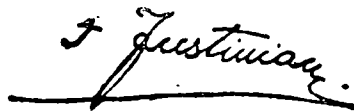
Pacea se înfăptuiește de către oameni; ei sînt colaboratorii lui Dumnezeu în această sfință lucrare. Mîntuitorul Hristos, înainte de pațima Sa, a spus ucenicilor Săi și prin ei tuturor oelor ce cred în El: «De acum nu vă mai numesc slujitori, că slujitorul nu știe ce face stăpînul său, ci vă numesc pe voi prieteni» (Ioan XV, 15). Domnul numește deci pe orice om prieten al Său, dacă este împreună-lucrător cu El ațit pentru mîntuire, care se capătă prin harul Său și prin străduința proprie a omului, cît și pentru pacea lumii și înfrățirea oamenilor.

Iată, iubiții mei fii, cu ce gînduri și cu ce hotăriri trebuie să înțîmpinăm marele și dumnezeiescul praznic al Nașterii Domnului. Ne-am înălțat sufletele ascultînd cîntările Bisericii din această zi: «Hristos se naște, slăviți-L; Hristos din ceruri, înțîmpinați-L»; dar după ce «am văzut steaua Lui» (Matei II, 2) și după ce am ascultat și astăzi mesajul adus de îngeri în timpul Nașterii Domnului: «Pe pămînt să fie pace și între oameni bunăvoire» este timpul să înțîmpinăm pe Hristos Domnul coborît pe pămînt din marea iubire a lui Dumnezeu pentru lume, cu hotărîrea de a trăi cu adevărat creștinește ca «să ne facem părtași firii dumnezeiești» (II Petru I, 4) și rîvnitori apărători ai păcii.

«Hristos, pacea noastră» (Efeseni II, 14), Care s-a coborît pe pămînt, pentru ca lumea viață să aibă și cît mai mult să aibă (Ioan X, 10) să vă binecuvinteze pe voi toți în strădaniile voastre de împlinire a voii Sale sfinte.

Al vostru iubitor părinte sufletesc și totdeauna rugător pentru voi către Dumnezeu,

Arhiepiscop și Mitropolit

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

SCRISOARE IRENICĂ

ADRESATĂ DE PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN
PATRIARHILOR ȘI ÎNȚIȘTĂTORILOR DE BISERICI CREȘTINE
CU PRILEJUL CRĂCIUNULUI ȘI ANULUI NOU

Prea iubite Frate în Hristos cel întrupat,

Sărbătoarea Nașterii Domnului, cu împlinirea dumnezeieștilor făgăduințe pentru mântuirea, înnoirea și înfrățirea întregului neam omenesc, ne îndeamnă să Vă adresăm acest mesaj al dragostei frățesti, cel pururea nou, vestit de oștile cerești la Nașterea Mântuitorului lumii: «Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pământ pace și între oameni bunăvoire!» (Luca II, 14).

Dumnezeu, Care este iubire, Dumnezeul păcii și Tată al îndurărilor, și-a adus aminte de legământul Său cel sfânt, și prin milostivirea milei cu care a cercetat neamul omenesc și-a împlinit făgăduința Sa, trimițând pe Îngerul sfatului Său celui mare, pe Fiul Său cel «născut din Tatăl mai înainte de veci și mai pe urmă din Fecioara întrupat fără de sămânță», pe Hristos-Dumnezeu, ca să dea credincioșilor Săi «cunoștința mântuirii prin iertarea păcatelor lor» și «să îndrepte picioarele noastre pe calea păcii» (Cf. I Ioan IV, 8; Luca I, 69—79; Catavasiile Nașterii Domnului).

Aceste sfinte amintiri înnoiesc nădejtile noastre, ale tuturor creștinilor, că așa cum Dumnezeu Păcii și Tată al îndurărilor n-a lăsat neîmplinită nici una din făgăduințele Sale, tot astfel, Fiul Său Cel Unul-Născut, Care «celor ce L-au primit și cred în numele Lui, le-a dat putere ca să se facă fii ai lui Dumnezeu» (Ioan I, 12), nu va lăsa să piară nici unul din credincioșii Săi, ci le va dăruia viața veșnică.

Noi, Arhipăstorii credincioșilor creștini, de toate confesiunile, beneficiari ai unor împliniri atât de mari și mărturisitori ai unor nădejdi atât de fericite, avem datoria să îndemnăm pe fiii noștri duhovnicești, predicându-le cu exemplul nostru propriu, să nu înceteze a se ruga și a lucra pentru izbăvirea popoarelor de calamitățile războaielor, bolilor, foametei și altor nenorociri; pentru pace pe pământ și bunăvoire între oameni.

Cu aceste gânduri și nădejdi, din toată inima urăm Sanctității Voastre să serbați Nașterea Domnului în sănătate deplină și bucurie duhov-

nicească; iar în noul an al Millei Domnului — 1970 — Fiul lui Dumnezeu cel născut din Fecioară, cu ale Sale îndurări nenumărate, să Vă dăruiască Sanctității Voastre, ierarhilor, slujitorilor altarelor și credincioșilor sfintei Voastre Biserici bogăție de har, fericire, prosperitate, viață demnă și liberă, iar lumii întregi să-i hărăzească pacea Sa cea dreaptă și sfântă!

Rămînem al Sanctității Voastre devotați frate iubitori și Vă îmbrățișăm cu sărutare sfîntă în Hristos cel întrupat.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

VIATA BISERICESCA

M E S A J U L

TRIMIS DE CĂTRE PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN
FUNDAȚIEI «PRO ORIENTE», CU OCAZIA ANIVERSĂRII
A CINCI ANI DE ACTIVITATE

În ziua de 7 noiembrie 1969, Fundația «Pro Oriente» a sărbătorit împlinirea a cinci ani de activitate. Cu acest prilej, a avut loc în sala Palatului Pallavicini din Viena o festivitate sub președinția Eminenței Sale Cardinalului Dr. Franz König, Arhiepiscop al Vienei și Primat al Bisericii Romano-Catolice din Austria, la care au luat parte oficialități din partea statului austriac, oaspeți veniți de peste hotare : din partea Patriarhiei Ecumenice, din partea Patriarhiilor din Moscova și din Belgrad, precum și reprezentanții Bisericilor Ortodoxe și ai celorlalte confesiuni aflați la Viena, care au citit mesajele trimise de către Întâistătorii acestor Biserici.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de către P.C. Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moisescu, parohul bisericii ortodoxe române din Viena, care a dat citire mesajului transmis cu acest prilej de către Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, mesaj al cărui text îl publicăm în continuare :

*Eminența Voastră Domnule Cardinal,
Excelențele Voastre,
Înaltă Adunare festivă,*

Cu prilejul aniversării a celor cinci ani de activitate a Fundației «Pro Oriente» transmitem Eminenței Sale Domnului Cardinal-Președinte Dr. König și Întregului Curatorium al Fundației cele mai calde urări de prosperitate și de succes deplin pentru viitor în rodnica lucrare ecumenică și de apropiere a Bisericilor, pe care o desfășoară.

Păstrăm încă vie amintirea vizitei Noastre în Austria, din luna iunie 1968, și nu vom uita niciodată sacrificiile făcute de Fundația «Pro Oriente» pentru organizarea atât de reușitei Expoziții de icoane și odoare de cult din bisericile românești, pe care a inaugurat-o în cadrul vizitei Noastre la Viena, precum și toate celelalte manifestări ce au avut loc cu acel prilej, care ne-au produs alese bucurii sufletești pentru cinstirea deosebită ce ni s-a acordat.

Aceste lucruri au prilejuit crearea unui climat nou de apropiere și colaborare frățească între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Romano-Catolică din Austria, în vederea împlinirii poruncii Mîntuitorului Hristos, ca «toți să fie una».

Dumnezeu să binecuvinteze și să încununeze cu biruință deplină toate eforturile depuse cu gânduri curate pentru sporirea dragostei și dezvoltarea conlucrării frățești între Bisericile noastre și între toate Bisericile creștine, pentru buna înțelegere și pacea a toată lumea.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

SCHIMB DE TELEGRAME

ÎN TRE PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN ȘI MAIESTATEA SA HAILE SELASSIE I, ÎMPĂRATUL ETIOPIEI

Raporturile de prietenie care s-au stabilit între Întâistătătorul Bisericii noastre și Maiestatea Sa Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei și conducător al Bisericii Etiopiene, explică dragostea și grija cu care este purtată corespondența irenică între conducătorii celor două Biserici creștine.

Ca în fiecare an, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis și în acest an Maiestății Sale Imperiale, cu prilejul împlinirii a 39 de ani de la încoronarea Sa, următoarea telegramă de felicitare :

Cu prilejul celei de a 39-a aniversări a încoronării Voastre, rugăm pe Cel Atotputernic să dăruiască Maiestății Voastre Imperiale viață îndelungată, domnie glorioasă și binecuvîntată, pentru fericirea, prosperitatea și pacea viteazului și credinciosului Vostru popor și al minunatei Voastre țări Etiopia.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

1 noiembrie 1969

*

La această telegramă de felicitare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit din partea Maiestății Sale Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei, următoarea telegramă de mulțumire :

Prea Fericirea Voastră,

Apreciem din toată inima mesajul de bune urări al Prea Fericirii Voastre, cu amabilitate trimis Nouă, cu prilejul celei de a 39-a aniversări a încoronării Noastre, și cu căldură Vă exprimăm aceleași bune urări pentru sănătatea și fericirea Voastră personală.

HAILE SELASSIE I
Împărat

*

* *

Cu prilejul Anului nou Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Maiestății Sale imperiale Haile Selassie I, următoarea telegramă de felicitare :

Cu sentimente de înaltă deferență, de minunate amintiri și de profundă grațitudine, exprimăm Maiestății Voastre imperiale urările Noastre cele mai bune cu prilejul Anului nou — 1970.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

*

La această telegramă de felicitare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns:

Cu toate bunele urări pentru Crăciun și Noul an, 1969—1970.

HAILE SELASSIE I
Împărat

*

* * *

**ÎNTE PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN
ȘI MAIESTATEA SA REGINA ELISABETA A II-A A MARII BRITANII**

Cu prilejul Anului nou, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a trimis Maiestății Sale Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii următoarea telegramă de felicitare :

Transmitem Maiestății Voastre, întregii Dvs. familii și întregului Dvs. popor cele mai bune urări pentru un an binecuvântat, fericit și pașnic.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

*

La această telegramă de felicitare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns :

Ambasada Maiestății Sale Britanice solicită permisiunea de a transmite Prea Fericitului Sale Justinian Patriarhul României următorul mesaj:

Mulțumesc Prea Fericitului Voastre foarte mult pentru cordialul Vostru mesaj de Anul nou și Vă trimit urările mele personale cele mai bune pentru 1970.

ELIZABETH R.

Ambasada Maiestății Sale folosește ea însăși acest prilej pentru a face Prea Fericirii Voastre urările sale pentru Anul nou și a reînnoi asigurările înaltei sale considerațiuni.

DENIS SEWARD LASKEY

*
* *
*

**ÎNTRE PREA FERICITUL PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN
ȘI SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI AL MOSCOVEI
ȘI A TOATĂ RUSIA**

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a adresat Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia, următoarea telegramă de felicitare, cu prilejul zilei sale de naștere :

Din toată inima Ne unim în sfinte rugăciuni cu clerul și credincioșii Bisericii surori a Rusiei, pentru a mulțumi fierbinte Domnului vieții, Care a dăruit din belșug Sanctității Voastre lungime de viață și har și pentru a-i cere să Vă țină totdeauna sănătos și să Vă susțină puterile, spre fericirea sfintei Voastre Biserici și slava Sfintei noastre Ortodoxii.

† JUSTINIAN
Patriarhul României

La această telegramă de felicitare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit următorul răspuns :

Primiți, scumpe Prea Fericite, mulțumirile mele sincere și urările mele călduroase.

Patriarh ALEXEI

ACTIVITATEA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN ÎNTRUNIRI INTERCREȘTINE

A XIII-a ADUNARE GENERALĂ A FEDERAȚIEI BISERICILOR PROTESTANTE DIN FRANȚA

Grenoble, cetate universitară, academică și industrială, a găzduit ultima dintre cele 13 Adunări generale ale Federației Protestante Franceze (ținute între anii 1907 și 1969).

Subliniem, de la început, călduroasa prietenie a conducerii Adunării și a delegaților în general față de invitații străini. Aplauzele prelungite cu care au fost răsplătite conferința Președintelui Visser't Hooft, cuvântarea Președintelui Conferinței Creștine pentru Pace, J. Hromadka, precum și cuvântul de salut trimis din partea Prea Fericitului Patriarh Justinian, au marcat momente ale manifestării acestei prietenii. Fără îndoială că invitația făcută Bisericii Ortodoxe Române de a trimite un delegat la această Adunare — în persoana D-lui Prof. N. Chițescu, de la Institutul teologic de grad universitar din București — s-a datorat prestigiului pe care Biserica Ortodoxă Română și l-a câștigat sub înțeleapta cărmuire a Sfântului Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, ca și accentuării, în ultimele decenii, în prieteniei dintre Bisericile Ortodoxe și Protestante în general și mai ales dintre Biserica Ortodoxă Română și cea Protestantă Franceză în special, în cadrul ecumenismului contemporan.

La Adunarea de la Grenoble, conducătorii Federației au pus Protestantismului Francez sarcina rezolvării a trei probleme de mare importanță, una mai grea decât alta: Problema unirii celor 6 Biserici care formează Federația (Biserica Reformată a Franței, Biserica Reformată din Alsacia și Lorena, Biserica Reformată Evanghelică Independentă, Biserica Confesiunii de la Augsburg din Alsacia și Lorena, Biserica Evanghelică Luterană din Franța și Federația Bisericii Baptiste din Franța), apoi problema restructurării Federației, ale cărei servicii, mult prea costisitoare pentru Biserici, nu corespund stadiului actual de unitate a lor și, în sfârșit, problema problemelor, tema propriu-zisă a Adunării formulată: «Ce dezvoltare? și pentru care om?»

Cele trei probleme — la care s-au mai adăugat pe parcurs și altele — nu au fost separate total, în timp, ci au fost discutate laolaltă în cele patru zile, cât au durat lucrările Adunării. De aceea vom expune în mod cronologic desfășurarea acestor lucrări.

Sesiunea s-a deschis cu rugăciunea rostită de președintele Westphal. Apoi președintele Adunării constituite, Pierre Brunneton, a salutat pe oaspeții străini.

A urmat raportul președintelui Federației Charles Westphal, rostit în fața celor 220 de delegați și 50 de experți, invitați și observatori, dintre care 2 romano-catolici.

El a omagiat mai întâi pe membrii și prietenii de seamă ai Federației, decedați de la ultima Adunare (de la Colmar, 1966), pînă la cea de la Grenoble: Jean Besc, fostul vicepreședinte al Federației, Karl Barth și Martin Luther King, care vizitaseră de curînd Parisul și centrul Federației. Președintele Westphal a amintit apoi că cei trei ani care au trecut au fost plini de evenimente.

Comentînd succesul recent al astronautilor americani, vorbitorul a subliniat «contrastul tragic care există între posibilitățile, nelimitate ale științei moderne și incapacitatea dezolantă a națiunilor de a promova dreptatea și pacea printre oameni». În acest context, a afirmat el, «evenimentele lumii ecumenice au fost mai încurajatoare decît cele ale lumii politice». Astfel, după conferința «Biserică și Societate» din Geneva, 1966, cea de a IV-a Adunare Ecumenică de la Upsala a făcut un mare loc problemelor sociale; «vizita senzațională» a Papii Paul al VI-lea la Geneva, Sinodul episcopal din Roma și formele de colaborare care se înmulțesc între Biserica Romano-Catolică și cele Protestante, în Franța ca și în alte părți, au fost încurajatoare.

Raportul pastorului H. Bruston a adus aceeași notă optimistă în privința activității misiunilor protestante. S-a oficializat propunerea de a se forma un Comitet ecumenic francez care să grupeze Bisericile membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor și, eventual Biserica Romano-Catolică.

Trecînd la stadiul de azi al unirii Bisericilor federate, președintele Westphal a declarat: «Cîtă vreme Bisericile noastre nu vor fi gata să consimtă la o oarecare renunțare a suveranității în a lua hotărîri care le angajează, vom fi paralizați de temeri și de lipsa noastră de încredere... Nu este oare umilitor să constatăm caracterul derizoriu al declarațiilor noastre... tocmai cînd apelul și exigențele acestei lumi se fac mai presante și mai constrîngătoare decît oricînd?»

Pentru a ieși din acest mărasm s-a ales tema dezvoltării pentru această Adunare. «Ce ne rămîne de făcut acum? Să trăim cu hotărîre și bucurie unitatea care ne e dată «în același loc» și «în toate locurile», ca o cerință locală și mondială în același timp. Biserica, se definește prin Iisus Hristos, centrul ei, nu prin granițele sale: E un apel al zilelor noastre care se realizează prin rugăciune. Trebuie dar să învățăm din nou să ne rugăm. Această recomandare atît de simplă și atît de gravă va fi ultimul meu cuvînt», a spus la sfîrșit președintele Westphal.

Cuvîntarea sa a expus un punct de vedere competent asupra principalelor probleme ale programului Adunării; de aceea ea a fost urmată de îndelungate discuții aprobative. Astfel toți oratorii au subliniat necesitatea unirii între Bisericile federalizate; dar, pe cînd unii au înclinat spre o Mărturisire autoritativă pentru toți, alții au apreciat mai mult «un pluralism teologic». S-a afirmat din nou nevoia unui colocviu asupra acestei probleme, în 1970, între Consiliile Bisericilor Luterană și Reformată.

Pînă la urmă însă șirul de probleme s-a subțiat din ce în ce, pentru ca dintre ele să rămîna numai două: Problema unității Bisericilor — și, o dată cu ea, și restructurarea Federației —; apoi problema dezvoltării. Aceasta din urmă a împărțit — ideologic — pe cei prezenți, fără să-i despartă, ci, ca să zicem așa, unindu-i mai strîns în năzuința comună de a învăța unii de la alții și de a învăța unii pe alții.

Președintele Westphal a pus problemele — și pe aceea a dezvoltării — autoritativ și creștinește, în ansamblul preocupărilor Federației. Delegații care le-au discutat au arătat însă și alte aspecte ale lor, dînd astfel mărturia nu numai a unei formații și preocupări biblice, ci și preocupări filozofico-marxiste, sociologice, economiste, tehnice, etc. Introducerea în tema dezvoltării, pe care a constituit-o conferința Preșe-

dintelui de onoare al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Dr. Visser't Hooft, a dat premisele unui subiect care a fost departe de a se epuiza pînă la sfîrșitul Adunării.

În după-amiaza zilei de 8 noiembrie, Dr. W. A. Visser't Hooft a ținut la Casa de Cultură a orașului Grenoble conferința, care era și tema Adunării: «Ce dezvoltare și pentru care om?»

În prima parte vorbitorul a dat un rezumat al faptelor, prin cifre, asupra ajuto- rării celei de a «III-a lumi», ajutorare aflată în continuă descreștere, arătînd că «e de datoria creștinilor să exercite o presiune crescîndă asupra puterilor publice pentru ca această problemă numărul unu, a timpului nostru, să fie și a lor».

Autorul a trecut apoi la obstacolele dezvoltării, accentuînd mai ales nerăbdarea, neîncrederea și egocentrismul popoarelor bogate față de cele sărace, care nu se dezvoltă destul de repede și precizînd că cel mai însemnat obstacol vine de la însăși ambiguitatea conceptului de «dezvoltare».

În partea a doua a conferinței sale, Dr. Visser't Hooft a tratat problema: «Pentru care om?» — aflînd cheia răspunsului în următorii patru termeni: *emancipare*, *icono- mat* sau *intendență*, *solidaritate*, *înrădăcinare* — și explicîndu-i astfel: Există o vocație a emancipării. Într-adevăr, Dumnezeu tratează pe credincios ca pe un adult și-l cheamă la emancipare. Ca atare omul are dreptul să ceară să fie tratat de societate ca un adult, nu ca un minor. De asemenea, credinciosul este un intendent, un iconom, admi- nistrator, al creației. Pe de altă parte «poporul lui Dumnezeu este chemat să trăiască în solidaritatea unei societăți responsabile, în care cei puternici vin în ajutorul celor slabi». În sfîrșit, după Biblie, o viață cu adevărat omenească înseamnă înrădăcinarea într-un loc, o istorie, o limbă, o cultură.

Pe temeiul acestor patru afirmații Dr. Visser't Hooft a ajuns la concluzia că «e cu neputință să definim ce forme de dezvoltare putem și sintem datori să promo- văm și ce forme să înlăturăm...». Vocația de emancipare osîndește orice dezvoltare care ar întări în vreun fel înrobirea celorlalți (Exemple: vânzarea de arme, sau orice ajutor legat de condiții politice). Chemarea de iconom interzice orice dezvoltare care ar distruge natura și, prin ea, sănătatea morală a ființelor omenești. În ce privește chemarea solidarității, «creștinii au o răspundere specifică. Concepția despre o ome- nire, ai cărei membri, ar forma un singur trup este adînc ancorată în credința lor... Astăzi ele trebuie să arate acest lucru». Iar chemarea la înrădăcinare trebuie să ducă dezvoltarea la «respectarea» culturii care ajută pe oameni la a regăsi identitatea lor proprie». În ciuda a ceea ce se spune despre o civilizație uniformă, a spus Dr. Visser't Hooft, «dezvoltarea e un lucru prea serios ca s-o lăsăm numai pe mîinile specialiștilor în economie și finanțe».

Vorbitorul a trecut astfel la aplicare: Bisericile creștine se găsesc obligate să ia o atitudine în această problemă în virtutea «Revelației», ca «mandat venit de sus». Ele trebuie să se folosească și de organisme nebisericești în acest scop, pentru că nu există o opoziție între dezvoltare și misiune, ci o întregire. Apoi, dacă Bisericile în adevăr «socotesc problema dezvoltării ca proplema numărul I a timpului nostru, această problemă să fie și a tuturor. A venit timpul să promovăm convorbiri asupra sensului dezvoltării».

Ce relație este între speranța creștină și dezvoltare? s-a întregat oratorul la sfîrșit. Răspunzînd la această întrebare el a arătat că nu trebuie să se confunde «eshatologia» cu «futuresologia»; și invers, nu trebuie să se spună că dezvoltarea n-are a face cu nădejdea creștină. El a încheiat astfel: «Biserica a rămas prea adesea pasivă

în lupta pentru dreptatea socială și internațională. Marea sfidare pe care i-o aruncă timpul nostru este să-și găsească adevărata ei funcție între cele două forme de speranță și deci să arate prin cuvântul și prin acțiunea sa că cei care nădăjduiesc în Dumnezeu au și nădejdea ca oameni».

Dr. Visser't Hooft a atins în mod subtil principalele aspecte ale «dezvoltării», privite din punct de vedere biblic.

A urmat o *masă rotundă*, prezidată de profesorul Michel Philibert de la Universitatea din Grenoble, la care s-a discutat acel «quomodo» al dezvoltării.

După două zile de discuții, Comitetul de coordonare al celor 13 comisii în care s-a împărțit Adunarea a constatat că punctele de vedere erau atât de deosebite și de numeroase încît nu se putea trage o concluzie și un plan unitar din cele expuse.

Bogăția ideilor exprimate, ca și descoperirea vastelor contururi, ca să nu zicem implicații, ale problemei, au făcut ca profesorul Georges Crespy, președintele Comitetului de coordonare, să ia, pînă la urmă, un singur raport, acela al grupei a XIII-a, ca mai cuprinzător a ceea ce s-a discutat în aceste grupe. În introducerea la acest raport Comitetul a spus printre altele: «Dezvoltarea ne-a apărut nu ca o problemă specifică a lumii a treia, ci ca o problemă care privește tot atît situația și responsabilitatea țărilor noastre zise dezvoltate. În cauză este viitorul întregii omeniri, dacă este adevărat că dezvoltarea este posibilitatea pentru om de a participa la înfăptuirea destinului său în așa fel încît să se recunoască el însuși și să fie recunoscut el însuși de ceilalți ca om».

La urmă, s-a cerut ca Centrul de Studii și Cercetări al Federației să continue adevărată cercetarea problemei și căutarea unei soluții unitare a ei.

Mărți 11 noiembrie s-au votat *hotărârile Adunării* privitoare la tema ei. Din acestea desprindem:

— Să se ceară Departamentului Informațiilor Federației Protestante a Franței să studieze, în legătură cu organismele angajate în problemele dezvoltării, posibilitatea unei informări regulate și critice în raport cu ceea ce este de obicei transmis publicului.

— Să se ceară ca în studiul despre dezvoltare și în acțiunile întreprinse în acest domeniu să fie solicitată colaborarea cu organismele creștine, sau necreștine, care lucrează pe aceeași linie.

— Să se intervină la forurile de drept pentru interzicerea exportului de armament; de asemenea, pentru oprirea experiențelor cu armele atomice.

— S-a votat cu majoritate de voturi hotărîrea împotriva alcoolismului, proxenitismului, traficului cu droguri și a modului cum sînt cazați săracii și străinii în Franța.

— Alte două hotărîri priveau înnoirea formelor Bisericilor Protestante și reorganizarea Federației Protestante.

— S-a admis în Federație «Misiunea populară» și s-a ales un Consiliu restrîns al instituțiilor și operelor Federației, compus din 10 membri.

— În sfîrșit, s-a votat în unanimitate Raportul asupra gestiunii financiare a Federației al pastorului Jacques Walch.

Concluziile asupra rezultatelor celei de a XIII-a Adunări Generale ale Federației Protestante Franceze au fost foarte deosebite și protestanții înșiși n-au ascuns acest lucru.

Problema dezvoltării, avînd atîtea implicații ideologice și materiale, n-a putut fi rezolvată deplin, din lipsă de timp; din diferitele căi ce trebuia alese s-a recurs la cea care părea mai bună, trebuind să se justifice acest lucru nu numai pe dimensiuni creștine, ci și pe cele sociale. Pe de altă parte, discutarea unității dintre protestanții francezi, care se tărăgănează de mai bine de zece ani, a ridicat problema folosului Federației însăși și a produs din nou sentimente de dezamăgire.

Totuși, impresia pe care a lăsat-o această Adunare a fost aceea a existenței unei conștiințe colective frămîntată de răspunderea grea ce apasă asupra ei. De aceea lucrările celei de a XIII-a Adunări au fost, socotite de participanți, drept o biruință a preocupărilor actuale ale unei Biserici conștientă de vremurile pe care le străbate azi omenirea. Ele s-au încheiat, în chip firesc, cu omagierea celui care a îndrumat-o spre această problemă, președintele Charles Westphal.

Prof. N. CHIȚESCU

CONFERINȚELE ȚINUTE DE Pr. Prof. D. STĂNILOAE ÎN R. F. a GERMANIEI

Cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, răspunzînd invitației «Comunității studențimii catolice» de la Universitatea din Köln și de la Școala Pedagogică Superioară din același oraș și cercului ecumenist «Philoxenia», între 13—28 noiembrie 1969, P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae de la Institutul teologic de grad universitar din București, a ținut cîteva conferințe în R. F. a Germaniei, participînd aici și la mai multe discuții și colocvii.

Astfel, după ce în seara zilei de 13 noiembrie 1969 a luat parte activă la discuția asupra conferinței «Teologia materiei» ținută de I. P. S. Mitropolit Antonie Bloom, Exarhul Patriarhiei din Moscova pentru Europa Occidentală, în cadrul sesiunii de la Köln a cercului «Philoxenia» și a comunității studenților catolici din acest oraș, în ziua de 15 noiembrie 1969, P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae a dezvoltat, în cadrul cercului ecumenist «Philoxenia», tema: «Lumea ca dar și ca sacrament al iubirii lui Dumnezeu», răspunzînd apoi întrebărilor puse de unii participanți în legătură cu modul cum s-ar putea pune în aplicare concepția despre lume ca dar al lui Dumnezeu către oameni și al oamenilor întreolaltă. Prin aceste răspunsuri s-a evidențiat rolul activ al Ortodoxiei în viața popoarelor, menționîndu-se însă că acest rol nu se identifică cu acela al vreunui partid politic, metodele de lucru și mijloacele ei fiind de alt ordin.

În aceeași zi, seara, P. C. Sa a făcut o expunere asupra preocupărilor teologiei ortodoxe române în timpul mai nou, iar la 18 noiembrie a repetat, la cerere, conferința «Lumea ca dar și ca sacrament al iubirii lui Dumnezeu», în cadrul comunității studențimii catolice de la Universitatea din Köln. Discuțiile care au urmat conferinței s-au concentrat mai ales asupra sensului lumii în Dumnezeu și a amestecului de sens și de nonsens al ei în afara lui Dumnezeu. În răspunsurile date, vorbitorul a dezvoltat ideea că sentimentul de «nonsens» al lumii și de «aruncare», prezent la mulți oameni de azi și exprimat în opera unor scriitori contemporani, își are o cauză importantă în slăbirea comuniunii dintre oameni și în faptul însingurării, în care trăiesc mulți dintre ei, în atmosfera individualistă a marelui oraș modern. Rolul principal al Bisericii ar fi azi, mai mult ca oricînd în trecut, să înlesnească omului modern viața de comuniune.

La 19 noiembrie 1969, P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae a avut un colocviu cu mai mulți preoți ai bisericilor din Freiburg în legătură cu specificul spiritualității și evlaviei ortodoxe și al pietății occidentale.

Între 21—23 noiembrie 1969, P. C. Sa a participat la o altă sesiune a cercului ecumenist «Philoxenia» în mănăstirea Neresheim (Svabia), împreună cu P. C. Pr. Vasile Ștefan, parohul bisericii ortodoxe române din Baden-Baden și cu doctorandul Viorel Mehedințu, aflat la studii la Heidelberg. În seara zilei de 21 noiembrie, P. C. Sa a vorbit despre orientarea și activitatea ecumenică a Bisericii Ortodoxe Române și despre tendința ecumenică a teologiei noastre și legăturile ei cu teologia occidentală. Tot aici, în dimineața zilei de 22 noiembrie P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae a prezentat tema «Lumea ca dar și ca sacrament al iubirii lui Dumnezeu», care i s-a cerut să fie expusă în toate locurile vizitate, datorită preocupării actuale a tuturor Bisericilor creștine de problema raportului Bisericii cu lumea. După-amiază au prezentat coreferate la această temă, din partea protestantă, Prof. Friederich Heyer de la Facultatea de teologie a Universității din Heidelberg și, din partea catolică, Rev. Beda Müller, de la mănăstirea benedictină gazdă, Neresheim. Ambii au fost de acord cu aproape toate ideile conferinței. Prof. Heyer a arătat între altele că și Luther consideră lumea ca dar al lui Dumnezeu (în *Catehismul mic*), dar nu o vede și ca dar între om și om, pentru că nu vede valoarea comuniunii. Această idee e un dar pe care Ortodoxia îl face în prezent creștinismului apusean. Iar Rev. Beda Müller a spus că e întru totul de acord cu conținutul conferinței și că concepția ortodoxă expusă e mai profundă, mai coerentă și mai eficientă pentru năzuințele omenirii de azi decât cea expusă într-un document al Conciliului al II-lea de la Vatican. La discuții au luat parte și unii laici, precum și doctorantul Viorel Mehedințu.

În seara aceleiași zile, P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae a vorbit despre modurile de manifestare ale evlaviei credincioșilor ortodocși români în actualitate (rugăciunile individuale în bisericile deschise toată ziua în orașe, participarea lor concentrată la sfânta liturghie, legăturile vii dintre mănăstiri și credincioșii din lume, etc.). La discuții, P. C. Pr. Vasile Ștefan a adus unele completări.

Duminică, 23 noiembrie, P. C. Pr. Vasile Ștefan a săvârșit sfânta liturghie, ecteniile rostindu-le în limba germană, iar rugăciunile mai lungi în limba română. Un cor din membrii «Philoxeniei» a dat răspunsurile scurte în limba germană, iar doctorandul Viorel Mehedințu a executat cântările mai lungi în limba română.

La 25 noiembrie 1969, P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae a făcut, în cadrul catedrei pentru Bisericile Orientale de la Universitatea din Erlangen, deținută de D-na Fery von Lilienfeld, decana Facultății de teologie de la acea Universitate, o scurtă prezentare a istoriei Bisericii Ortodoxe Române și a momentelor mai importante din istoria spiritualității ortodoxiei române. Iar la 26 noiembrie, în cadrul aceleiași catedre, a expus tema «Lumea ca dar și ca sacrament al iubirii lui Dumnezeu». Ambele expuneri au fost urmate de discuții.

În cursul acestei călătorii, P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae, a avut și alte colocvii cu preoți și profesori de teologie catolici, protestanți și vechi-catolici (Prof. Küppers din Bonn, Prof. Hans-Heinrich Wolf, fostul director al Institutului de studii ecumenice de la Bossey, teologul catolic Hans Urs von Balthasar de la Basel, membru în Comisia teologică de la Vatican etc.).

CONSULTAȚIA CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE : «SLUJIREA BISERICILOR PENTRU PACE, RECONCILIERE ȘI SECURITATE ÎN EUROPA»

În zilele de 25—29 noiembrie 1969 s-a ținut la Gwatt, în Elveția, din inițiativa și în cadrul Conferinței Bisericilor Europene, o consultație asupra temei «Slujirea Bisericilor Europene pentru pace și reconciliere în Europa».

La această consultație au participat 41 delegați ai Bisericilor membre ale Conferinței, venind din 19 țări europene, în majoritate membri ai Grupei a 2-a de lucru a Conferinței. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de Diac. Prof. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic de grad universitar din București, care din ianuarie 1969 este și vicepreședintele Grupei a 2-a de lucru.

Consultația a fost deschisă de secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene, Glen Garfield Williams, printr-o alocuție despre îndatorirea Bisericilor Europene de a căuta împreună noi forme de slujire a păcii, a reconcilierii și a securității popoarelor de pe continentul nostru, și despre obiectivele și programul de lucru al consultației: S-a ales apoi prezidiul ședințelor plenare ale reuniunii, în următoarea formație: Prof. Gyula Nagy ca președinte, Prof. Diac. N. Nicolaescu ca vicepreședinte și J. W. Eggink ca secretar. Lucrările s-au desfășurat în ședințe plenare, care au alternat cu ședințe în secții (3 secții).

Comitetul de organizare a acestei consultații, în ședința de la Budapesta din ianuarie 1969, a hotărât ca la consultația convocată la Gwatt-Elveția, pentru zilele de 25—28 noiembrie 1969 să fie invitați trei conferențieri, care să reprezinte cele trei categorii de țări europene; alinate în Pactul nord-atlantic, membre ale Tratatului de la Varșovia și neangajate (neutre) și ca la ședința de deschidere să fie prezentat un referat teologic despre sensul cuvântului «shalom» (pace) în Vechiul Testament și aplicațiile lui la actuala situație interbisericească și internațională din Europa.

În cadrul primei ședințe plenare, a vorbit teologul Günter Jacob (luteran) din R. D. Germană, despre noțiunea de pace în Vechiul Testament, care a precizat, cu bogată argumentare, că această noțiune biblică implică, pe lângă o stare strict religioasă, și îndatorirea așezării vieții sociale și politice pe temeliile păcii și reconcilierii.

A vorbit după aceea, la ședința plenară următoare, Mario A. Rollier din Milano, profesor de științe fizico-chimice la Universitatea din Pavia, care a prezentat un amplu referat asupra înspăimântătorului arsenal de arme termo-nuclear de care dispun, pe continentul nostru și în diferite puncte strategice de pe glob, cele două gigantice puteri atomice din Statele Unite ale Americii și din Uniunea Sovietică și a susținut că, în epoca noastră, numai menținerea echilibrului de forță între acești doi titani poate împiedica — cu excepția riscului unei erori nedorite, dintr-o parte sau dintr-alta — declanșarea unui cataclism general.

În cadrul ședinței a treia plenare au vorbit Diac. Prof. N. Nicolaescu din partea Bisericii Ortodoxe Române, Pastorul A. Kovacz din partea Bisericilor Protestante din R. P. Ungară și Prof. N. Zabolotski din partea Bisericii Ortodoxe Ruse, — despre atitudinea Bisericilor respective în problema păcii, reconcilierii și securității popoarelor europene și au subliniat chemarea Bisericilor de a sprijini eforturile ce se fac pentru soluționarea prin tratative pașnice a litigiilor care împiedică încă destinderea actualei încordări dintre statele europene.

Au vorbit, de asemenea, Pastorul W. Schwarzingger din Austria și Pastorul E. Saarinen din Finlanda, care au arătat că, în condițiile unui nou război mondial, care inevitabil se va duce și cu arme nucleare, neutralitatea nu va mai constitui o garanție de pace și de securitate pentru nici o țară și au insistat ca toate Bisericile să sprijine reuniunea la Helsinki a șefilor guvernelor europene, reuniune propusă acum câteva luni de statele participante la Tratatul de la Varșovia și aprobată pînă în prezent de 23 de state europene.

Atît în ședințele plene, cît și la ședințele de lucru ale secției a III-a, reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române a luat cuvîntul de mai multe ori, informînd asupra contribuției Bisericii Ortodoxe Române la statornicirea unor relații de respect reciproc și colaborare pe teren practic-social între cultele religioase din România și la apărarea păcii și făcînd propuneri constructive la redactarea și adoptarea celor trei rapoarte ale secțiilor de lucru ale reuniunii.

În după-amiaza zilei de 28 noiembrie și în cursul dimineții zilei de 29 noiembrie 1969, s-au ținut trei ședințe ale Comitetului de conducere al Grupei a 2-a de lucru a Conferinței Bisericilor Europene, la care au participat: Secretarul general al Conferinței Bisericilor Europene, Glen Garfield Williams, președintele (Prof. Gyula Nagy), vicepreședintele (Diac. Prof. N. Nicolaescu) și secretarul (J. N. Eggink), membrii Comitetului de conducere a Grupei a 2-a de lucru, precum și Prof. N. Zabolotski, Pastorul Marc Blanzat, Pastorul V. Sigrist și Rev. Duncan Shav. La aceste ședințe s-a hotărît ca membrii Comitetului de conducere al Grupei a 2-a de lucru să se întrunească la Budapesta între 13—18 aprilie 1970, în vederea organizării activității viitoare a Grupei și ca următoarea reuniune a întregii Grupe a 2-a de lucru a Conferinței Bisericilor Europene să fie convocată, pentru trei zile, în săptămîna a treia a lunii noiembrie 1970, data exactă și locul reuniunii avînd a fi stabilite de Secretariatul general al Conferinței Bisericilor Europene. S-a hotărît, de asemenea, ca cele trei rapoarte elaborate de secțiile de lucru, care au fost adoptate prin vot în ultima ședință plenară a participanților la consultația de la Gwatt, să fie restructurate într-unul singur, de către Secretariatul Conferinței Bisericilor Europene, supuse aprecierii Prezidiului Conferinței și trimise apoi tuturor Bisericilor membre.

Diac. Prof. N. NICOLAESCU

LUCRĂRILE COMISIEI PENTRU TINERET A CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE

La invitația Comitetului Regional al Conferinței Creștine pentru Pace din R. D. Germană s-a organizat, între 9 și 13 decembrie 1969, la Storkow (Brandenburg), prima sesiune a Comisiei pentru tineret a Conferinței Creștine pentru Pace — după cea de a III-a Adunare Generală (Praga, martie—aprilie 1968). Tematica a fost aleasă din materialele aprobate de cea de a III-a Adunare Generală, cu referire în special asupra atitudinii lîneretului față de problemele ridicate de țările în curs de dezvoltare. O parte importantă a discuțiilor a fost rezervată analizei situației actuale a Conferinței Creștine pentru Pace.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat la aceste lucrări P. C. Pr. Ilie Georgescu, membru în Secretariatul Internațional al Conferinței Creștine pentru Pace și responsabil față de secretariatul Conferinței pentru activitatea acestei Comisii.

Lucrările s-au desfășurat în casa de odihnă pentru tineret a Bisericii Evanghelice din Brandenburg.

În timpul discuțiilor s-a adâncit problema ajutorării economice a țărilor în curs de dezvoltare și s-au precizat pozițiile pe care le adoptă Bisericile creștine față de acest ajutor. În special vorbitorii din diferite țări subdezvoltate au insistat asupra necesității creșterii ajutorului economic acordat de Biserică direct sau prin diferite organizații internaționale, între care Consiliul Ecumenic al Bisericilor, precum și asupra ajutorului acordat de diferitele state.

Treptat s-a conturat de către participanții la lucrările Comisiei pentru tineret justetea modului în care țările socialiste înțeleg să contribuie la ridicarea economică a țărilor în curs de dezvoltare: nu atât prin acordarea de împrumuturi rambursabile cât prin ajutorarea pentru crearea și dezvoltarea unei industrii naționale și prin formarea unui personal tehnic autohton pentru conducerea acestei industrii.

S-a apreciat, de asemenea, faptul că unii din responsabilii bisericești au îmbrățișat cu căldură și s-au devotat cauzei sprijinirii revendicărilor celor mulți și exploatați și cauzei ridicării nivelului de viață al populației, mai ales în America Latină. S-a scos în evidență figura unor ierarhi, printre care Herder Camara din Brazilia, a unor organizații religioase, printre care mișcarea pentru Reconciliere, sau unele acțiuni întreprinse de grupuri de creștini, cum este acțiunea «speranța» inițiată de Roger Schutz de la Taizé.

Biserica Evanghelică din Brandenburg și Episcopul Günter Iacob au oferit o recepție în cinstea participanților la lucrările Comisiei pentru tineret, în seara zilei de 11 decembrie 1969.

În încheierea lucrărilor, s-a procedat la alegerea prezidiului Comisiei pentru tineret, al cărui președinte este Pastorul Wolf Dietrich Gutsch din Berlin.

Interesul cu care tineretul abordează problemele capitale ale omenirii contemporane — realizarea păcii, instaurarea dreptății și crearea unei bune înțelegeri între oameni — s-a manifestat și cu prilejul întrunirii de la Storkow. Tinerii prezenți la lucrări, veniți din diferite continente au știut în urma discuțiilor purtate să exprime adevărată chemare lansată cu prilejul celei de a treia Adunări Generale: «Salvați omul, pacea este posibilă». Seriozitatea și sinceritatea cu care au fost abordate problemele constituie o mărturie a necesității existenței acestei comisii în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace.

CONFERINȚA TEOLOGICĂ INTERCONFESIONALĂ DE LA SIBIU

A treia și ultimă conferință teologică interconfesională programată pe anul 1969 și reunind reprezentanți ai Institutelor teologice ortodoxe din București și Sibiu și ai Institutului teologic protestant unic, secțiile lăuterană (Sibiu) și reformată (Cluj), a avut loc în ziua de 1 decembrie 1969 la Institutul teologic ortodox din Sibiu. Tema acestei conferințe a fost: *Sensul activ al iubirii creștine*, primele două conferințe având ca teme: *Sensul activ al credinței creștine* (București, 27 martie 1969) și *Sensul activ al nădejzii creștine* (Cluj, 9 mai 1969)¹.

1. Vezi dările de seamă și extrasele din referate publicate în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVII (1969), nr. 3-4, p. 276-280; nr. 5-6, p. 506-511; și «Ortodoxia», XXI (1969), nr. 2, p. 216-240; nr. 3, p. 382-403.

La lucrările conferinței de la Sibiu au fost de față, din partea Bisericii Ortodoxe Române: I. P. S. Mitropolit Nicolae Mladin al Ardealului, membrii permanenți ai Consiliului Arhiepiscopesc ortodox român din Sibiu, rectorul și profesorii Institutului teologic ortodox din Sibiu, prorectorul Pr. Prof. Ene Braniste și profesorii Constantin Pavel și Diac. Emilian Vasilescu de la Institutul teologic din București, directorii Seminarilor teologice din țară, inspecitori eparhiali, funcționari administrativi bisericești, studenți din ultimul an și reprezentanți ai studenților din anii I—III ai Institutului teologic ortodox din Sibiu ș.a.

Din partea celorlalte culte au fost de față: Eminența Sa Episcopul reformat Papp Ladislau Iozsef (Oradea), Rev. Abate. Iozsef Nenczek, rectorul Institutului teologic romano-catolic din Alba-Iulia, rectorul, prorectorul și profesorii Institutului teologic protestant unic Cluj-Sibiu.

Au mai fost de față, ca oaspeți de-peste hotare, Dl. Dr. Marcel Pradervand, secretar general al Federației Mondiale Reformate, și Dl. Prof. Jan de Graaf, de la Facultatea de teologie din Utrecht (Olanda).

Au fost de față și reprezentanți ai Departamentului Cultelor.

Lucrările conferinței au fost deschise de P. C. Pr. Prof. Isidor Todoran, rectorul Institutului teologic ortodox din Sibiu, care, după ce a adresat un cuvânt de bun-venit participanților, a apreciat tema prezentei conferințe ca o «fncunurare» a temelor celor două conferințe teologice interconfesionale anterioare.

Referatul principal asupra temei *Sensul activ al iubirii creștine* a fost prezentat de Arhid. Prof. Ioan Zăgreanu, de la Institutul teologic ortodox din Sibiu, care, în cele șapte capitole ale referatului său, a vorbit mai întâi despre iubire în general, apoi despre iubirea creștină față de Dumnezeu și față de aproapele, despre vocația comunitară a iubirii creștine, despre activismul și dinamismul iubirii creștine, despre coordonatele profane ale iubirii creștine și despre iubirea creștină față de imperatiuele sociale contemporane.

Ca act intențional, a spus Arhid. Prof. I. Zăgreanu, iubirea a fost cunoscută atât în Vechiul Testament cât și în filozofia antică, în cea orientală și în concepțiile filozofice și sociale din epocile modernă și contemporană. Iubirea creștină are însă un caracter special, deoarece «ea își are izvorul, cauza și scopul în Dumnezeu, care în esența Sa este iubire» (I Ioan IV, 8; IV, 16). Iubirea creștină, *agape*, nu se confundă deci cu *eros*-ul păgîn, căci, în vreme ce *eros*ul păgîn este «ridicarea omului spre Dumnezeu», iubirea creștină este «coborîre a lui Dumnezeu spre om», pentru ca și omul, la rîndul său, să se ridice spre Dumnezeu. Porunca iubirii creștine se îndreaptă în primul rînd spre Dumnezeu, dar în același timp și spre aproapele, iubirea față de aproapele fiind «sufletul creștinismului». Apoi, iubirea creștină are o importantă funcție comunitară, asupra căreia au stăruit îndelung publicațiile teologice românești în ultimii 20 de ani. Un creștinism care susține individualismul este «un creștinism deformat». Iubirea creștină nu este jertfelnicie numai pentru semenul nostru ca individ, ci și pentru comunitate, pentru nevoile colectivității. De aceea, mai ales în vremea noastră, «creștinismului îi revine sarcina să sprijinească și să promoveze năzuințele umane spre înfăptuirea unei comunități sociale pe temeiul iubirii». Iubirea creștină se întinde asupra tuturor oamenilor, asupra tuturor comunităților, fără excepție. Biserica creștină este și trebuie să fie o «Biserică deschisă lumii și năzuințelor ei». Concepția

despre o Biserică fără nici un contact cu lumea necreștină «apartine trecutului». Ba chiar, «în concepția creștină a lumii contemporane pătrunde tot mai mult adevărul că Dumnezeu lucrează asupra oamenilor nu numai prin Biserică și prin creștinii din sânul ei, ci prin toți oamenii și prin întreaga societate», așa cum credea Sfântul Iustin Martirul și Filozoful (teoria Logosului) și cum cred unii teologi protestanți din vremea noastră (teoria «Bisericii latente»). Creștinii, împreună cu toți oamenii de bine din lumea întreagă, indiferent de concepțiile lor filozofice și religioase, trebuie să lupte pentru înlăturarea tuturor relelor din lume: războaie nedrepte și criminale, imperialism politic și religios, nedreapta distribuire a bunurilor, exploatarea muncitorilor etc.

În concluzie, Arhid. I. Zăgreanu a spus că «porunca iubirii impune creștinului datoria de a lucra nu numai pentru mântuirea veșnică a semenului său, ci îl obligă și la un angajament istoric»; angajament care «ar fi caduc și inefficient dacă nu s-ar manifesta ca o atitudine protestatară și nu ar lua un caracter operativ și transformator». Căci acesta este adevăratul sens al iubirii creștine: «activismul și dinamismul ei pe teren social», pus în lumină cu multă vigoare de Sfinții Părinți și practicat de Bisericile și cultele religioase din Patria noastră, care își unesc eforturile cu acelea ale conducerii de stat pentru construirea unei vieți mai bune și mai fericite pentru toți cetățenii țării.

În legătură cu tema tratată în referatul principal, au fost prezentate două coreferate. Primul dintre acestea a fost acela al D-lui *Prof. David Gyula*, rectorul secției reformate din Cluj a Institutului teologic protestant unic, care și-a expus coreferatul în șase puncte. «Dragostea lui Dumnezeu — a spus D-sa — este ca și soarele: izvor de energie și de lumină. Fără acest izvor, nu există dragoste, nici în sens uman, nici în sens creștin». Dumnezeu a avut grijă ca această dragoste să ajungă la noi, iar «întreaga activitate propovăduitoare a Bisericii nu este decât o muncă, o activitate, ca acea dragoste obiectivă a lui Dumnezeu să fie însușită de noi subiectiv». «Dragostea noastră nu este decât un răspuns sau un ecou la dragostea lui Dumnezeu». «Iubirea activă este o iubire individuală, personală, și totuși este complet universală». «Trăim în lume și acceptăm solidaritatea cu fiecare om, fără vreo îngădire a noțiunii de om», dar, privind la «etica lui Hristos», ne simțim obligați să mărturisim solidaritatea noastră mai ales cu omul nenorocit, sărac, zdruncinat de nedreptăți în lume. Totuși datoria noastră nu este aceea de a «organiza» dragostea în lume, ci de «a contribui la activizarea ei», punând în slujba dragostei întreaga noastră viață intelectuală, afectivă și volițională.

Al doilea coreferat, prezentat de *Prof. Const. Pavel*, de la Institutul teologic din București, a avut în fruntea sa o încercare de definire a iubirii creștine, care «trebuie să fie asemănătoare celei realizate de Dumnezeu față de oameni prin Iisus Hristos, adică o dăruire totală și jertfelnică pentru mântuirea aproapelui, în sensul de a-l face capabil de a participa la comuniunea cu Dumnezeu și cu semenii, care constituie adevărata fericire. Paternitatea divină a tuturor oamenilor, filiația harică și fraternitatea umană constituie întreita relație care definește iubirea creștină». Originalitatea și puterea creatoare a iubirii creștine stă în caracterul ei dezinteresat și jertfelnic, în extinderea ei și la vrăjmași, căci, iubind pe cei răi, îi dezarmăm, îi îndreptăm. «Nimeni altul decât cel dușmănit nu reușește să îmbuneze pe cel ce dușmănește». Iubirea dezinteresată activează sporind mereu numărul celor buni și iubitori, așa cum au demonstrat investigațiile făcute de Centrul de cercetare al «Altruismului creator» din Harvard. Îndeosebi lucrările sociologului Pitirim Sorokin, publicate de acest Centru confirmă puterea imensă pe care o are dragostea dezinteresată, despre care Sfântul

Ioan Gură de Aur a spus: «Iubirea pătrunde în însăși rădăcina instinctului și schimbă însăși substanța lucrurilor» (P. G., LXI, 273).

Prof. C. Pavel a adus ca mărturie în acest sens bogata și multilaterală activitate a Bisericii creștine inspirată din iubirea evanghelică: asistența celor condamnați la munci grele, răscumpărarea prizonierilor și sclavilor, salvarea celor loviți de foamete etc., indiferent dacă erau creștini sau păgâni. Rezumând, în încheiere, în șase puncte, cuprinsul coreferatului său, Prof. C. Pavel a spus între altele: «Iubirea are o neîntrecută putere creatoare și educativă. Ea este cheia de aur cu care putem pătrunde chiar în inima cea mai zăvorâtă în egoismul ei. Este energia care, după ce ne regenerează pe noi înșine, asimilându-ne cu Hristos, regenerează și pe alții, îi ajută în toate felurile să se desăvârșească, să devină și ei iubitori de Dumnezeu și de oameni».

*

Luând cuvântul la discuția asupra referatului principal și a coreferatelor, *Prof. Gereb Pał*, de la Institutul teologic și protestant unic, secția reformată (Cluj), a spus că teologii reformați pot fi de acord cu concepția ortodoxă despre iubirea creștină, potrivit căreia, după cuvântul Sfântului Evanghelist Ioan, Dumnezeu este iubire. Ca o dovadă a realității efective a iubirii creștine în sufletul oamenilor simpli din țara noastră, a istorisit cum, într-o împrejurare în care a riscat să-și piardă viața, o țărancă bătrână i-a dat ajutorul salvator. «De la această țărancă bătrână am învățat mult despre iubirea creștină și despre «ecumenismul popular», despre care a vorbit I. P. S. Mitropolit Nicolae la Cluj».

Prof. Jan de Graaf (Olanda) a spus că iubirea nu este un postulat sau o idee regulativă, ci un principiu activ în viața credincioșilor. Iubirea activă ne împinge să ne situăm alături de cei asupriți. Tot ea ne face să luptăm pentru pace. Dar pacea, după cuvântul lui Isaia, este rodul dreptății. Trebuie deci să luptăm pentru dreptate, dar să nu aducem prejudicii păcii lumii. După exemplul lui Marin Luther King, putem lupta pentru revoluția culturală, pentru dreptate și pace, prin practicarea iubirii.

Prof. Iuhász Istvan, de la Institutul teologic protestant unic, secția reformată (Cluj), a mulțumit referentului principal și coreferenților pentru consensul teologic ce s-a degajat din expunerile pe care le-au făcut. Apoi a dezvoltat ideea că iubirea creștină practică de 2000 de ani a fost și este încă parțială. Trebuie să activizăm dragostea creștină, cum a spus Dl. Rector David Gyula, dar și prin organizare, deoarece organizarea este un mijloc al activizării dragostei; dovadă organizarea mănăstirilor medievale și misionarismul creștin. Astăzi se cere însă mai mult: se cere activizarea dragostei și pe căi nebisericesti, seculare și civile. Dragostea «programată», întreprinsă de Biserică, de creștini, de umaniști, nu trebuie să fie parțială, pusă în slujba egoismului personal, al grupului, al confesiunii, ci să vizeze spre universalitate.

Pr. Dumitru Abrudan, directorul Seminarului teologic din Caransebeș, a spus între altele: «Deosebirea rasiale, sociale sau naționale nu pot constitui motive care să priveze pe cineva de binefacerea și căldura dragostei creștine».

Prof. Nicolae Grosu, directorul Seminarului teologic din București, a arătat că pot exista diferite concepții teologice: teocentrică, antropocentrică, sinergetică, totuși dragostea creștină, dacă este autentică, este una singură și este activă.

Inspectorul eparhial Emil Roman (Arad) a pus accentul pe «trăirea reală» a iubirii creștine, la care am fost chemați de Mântuitorul, departe de orice «pasivism».

Pr. Ioan Pop, directorul Seminarului teologic din Cluj, a subliniat faptul că Bisericile și cultele din Republica Socialistă România și-au găsit făgașul de iubire reci-

proacă în activitatea lor și că ordinea de stat priveghează ca să nu se facă discriminări și separări, atât de vătămătoare în trecut.

Prof. Herman Binder, prorector la Institutul teologic protestant unic, secția luterană (Sibiu), a spus că are impresia că, uneori, insistăm prea mult asupra iubirii omului față de Dumnezeu, când în Sfânta Scriptură, îndată după porunca de a iubi pe Dumnezeu, ni se îndreaptă privirea și spre aproapele. De aceea consideră că citatul: «Omul este Dumnezeu pentru aproapele» a fost teza centrală a referatelor și discuțiilor. Și Luther a spus: «Omul este un Hristos pentru aproapele». Dragostea lui Dumnezeu este aceea care ne pune în acțiune, Dumnezeu fiind «ca un vînt pe care îl primim din spate». Iubirea noastră față de Dumnezeu este numai un reflex al iubirii lui Dumnezeu față de noi. În acest context trebuie înțelese cuvintele Fericitului Augustin: «Iubește și fă ce vrei».

Pr. Prof. Solron Vlad, de la Institutul teologic ortodox din Sibiu, plecînd de la două citate biblice, a spus că trebuie să ne revizuiem comportarea și să vedem în ce măsură putem aplica practic ceea ce teoretizăm, ca să nu cădem sub învinuirea că nu am respectat porunca Mîntuitorului: «Acela care voiește să fie mai mare între voi să fie tuturor slugă». De asemenea, a dat exemple de realizarea practică a iubirii creștine și ajutorării reciproce, pe care le-a observat la țărani români.

Prof. Nagy Iozsef, de la Institutul teologic protestant unic, secția reformată (Cluj), a spus că timbrele poștale contribuie la cunoașterea reciprocă și apropierea între popoare. Timbre ca acelea care reprezintă pe Albert Schweitzer, binefăcătorul africanilor obișduiți, sau pe Dr. Albert Dumont, întemeietorul Crucii Roșii, contribuie la dezvoltarea iubirii și a spiritului de jertfelnicie al oamenilor.

Pr. Prof. Corneliu Sirbu, de la Institutul teologic ortodox din Sibiu, a spus că Mîntuitorul a arătat, în frumoasa parabolă a samarineanului milostiv, esențialul activității Sale în lume. Dar «ce zice conștiința noastră de creștini — însuflețită de duhul iubirii active — în fața faptului că, în timp ce miliarde grele se cheltuiesc pentru cursa înarmărilor, o treime din omenire suferă de foame?».

Eminența Sa *Episcopul reformat Papp Ladislau* (Oradea) a spus că primul aspect al dragostei creștine este eshatologic, iar al doilea este cuprins în porunca: «Precum v-am iubit Eu pe voi, așa să vă iubiți și voi unul pe altul». «Ecumenismul special» din Patria noastră, care cuprinde și pe aceia care au o concepție necreștină despre lume și viață, se bazează tocmai pe această poruncă.

DI. Secretar general Marcel Pradervand a subliniat necesitatea rugăciunii mijlocitoare, care ne apropie între noi și ne ajută să-l înțelegem pe semenul nostru, chiar atunci cînd nu este fratele nostru. Biserica trebuie să lucreze «prin rugăciune și prin acțiune».

Prof. Ludwig Binder, de la Institutul teologic protestant unic, secția luterană (Sibiu), a scos în evidență caracterul ecumenist al referatului principal și a adus unele precizări și completări în legătură cu concepția teologului protestant Gogarten despre secularizare și în legătură cu unele afirmații ale Prof. De Graaf.

Diac. Prof. Emilian Vasilescu, de la Institutul teologic din București, s-a referit la încercările de colaborare dintre Bisericile creștine și necreștini și a amintit că Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, vizitînd în iunie 1966 sediul de la Geneva al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, a făcut propunerea ca, în viitor, această organizație să găsească metodele de a se întemeia un «Consiliu mondial al religiilor», pentru ca reprezentanții religiilor să militeze împreună pentru pace, pentru dreptate, pentru ajutorarea celor în suferință, împlinind astfel datoria de iubire față de aproapele.

Prof. Iorgu Ivan, de la Institutul teologic ortodox din Sibiu, și-a arătat bucuria pentru spiritul ecumenic de dragoste care s-a afirmat în colaborarea cultelor din Patria noastră și în frumosul gest al Societăților biblice cu sediul la Londra, care au oferit Bisericii noastre hirtia necesară pentru tipărirea noii ediții a Bibliei.

P. C. Părinte Rector Isidor Todoran, sintetizând cele ce s-au discutat, a scos în evidență consensul referatelor și intervențiilor făcute de ceilalți participanți la conferință, consens ce poate fi definit prin termenul «primatul iubirii». «Ideea care a străbătut prin toate referatele și cuvântările pare să fie aceea că, în calitate de creștini, care purtăm deci numele lui Hristos, ne mărturisim a fi hristoși în lume, în locul Lui». Un necreștin sau un ateu, dacă este cinstit și pătruns de duh umanist, iubește și el ceea ce iubește Dumnezeu, lumea, omul, însă în chip direct, nu prin Dumnezeu, «dar rezultatul este același și se poate colabora cu acesta».

*

Înceind lucrările conferinței, *I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului* s-a declarat satisfăcut de felul cum au decurs discuțiile și de modul cum a fost considerată iubirea, ca un izvor de acțiune, nu ca un simplu sentiment fără eficacitate. În legătură cu aceasta, *I. P. S.* Sa a scos în evidență câteva puncte și anume: 1. După concepția ortodoxă, întemeiată pe teologia Sfântului Grigorie Palama din secolul al XIV-lea, se face distincție între ființa lui Dumnezeu și energiile divine. Iubirea este o energie divină, adică nu este ceva subiectiv, ci ceva obiectiv, care are putere, lucrează, pătrunde și transformă. 2. Umanismul din epoca renașterii și iluminismului pune accentul pe rațiune. Umanismul creștin, dimpotrivă, pune accentul pe iubire. Rațiunea poate să slujească și binele și răul, după cum este sau nu este însuflețită de iubire. 3. În vremea noastră, s-a vorbit mult, îndeosebi de către gânditorii existențialiști, despre iubirea interpersonală, despre relația eu-tu, pierzându-se din vedere aspectul mai larg al iubirii: iubirea față de familie, față de popor, față de patrie, față de omenirea întreagă, iubirea dintre un popor și alt popor. Iubirea, ca și viața însăși, are și aspecte ce par contradictorii. De pildă: iubim pe Dumnezeu sau iubim pe om? Filozofia dialectică ne ajută însă ca să înțelegem aspectele aparent contradictorii ale iubirii și ale vieții în general. «Pentru noi, iubirea față de Dumnezeu și iubirea față de om sînt una. E o unitate dialectică între transcendent și immanent». 4. Iubirea creștină trebuie să fie și «organizată». Mîntuitorul a spus Sfîntilor Apostoli: «Dați-le voi să mănînce» mulțimilor înflămnate. «Din iubire rezultă obligația să ne ocupăm și de satisfacerea nevoilor maselor care sînt în suferință». 5. Ultima problemă la care s-a oprit *I. P. S. Mitropolit Nicolae* a fost aceea dacă se poate să pedepsești pe cineva din iubire. În anumite cazuri, iubirea poate să folosească pedeapsa, pentru îndreptare, așa cum Dumnezeu a pedepsit poporul Israel și cum mama își pedepsește copilul din iubire și pentru îndreptare. În vremuri de transformări sociale, pot fi privați unii oameni de bunurile lor imense și nedrept dobîndite, fiind însă îndrumați spre o existență cinstită, prin muncă, așa cum cere Sfînta Evanghelie.

În încheiere, *I. P. S. Mitropolit Nicolae* a mulțumit tuturor participanților și și-a exprimat dorința ca discuțiile frățești de la această conferință să fie roditoare în munca și în viața lor de fiecare zi.

Diac. Prof. EMILIAN VASILESCU

C R O N I C Ă

— *Luni, 3 noiembrie 1969*, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita reprezentanților Camerei de Comerț din Londra: Lordul Limerick, Dl. J. B. Scott, însoțiți de Dl. Ambasador al Marii Britanii la București, Denis Seward Laskey și de Rev. anglican Derek Cordell, care a transmis Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian un mesaj din partea Grației Sale Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al întregii Anglii și Mitropolit. Au fost de față: P. S. Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, și Pr. Secretar N. Cazacu, interpret.

— *Miercuri, 5 noiembrie 1969*, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe P. C. Protopop Glicherie Moraru, secretarul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America, care a prezentat Prea Fericitului Patriarh Justinian un mesaj din partea P. S. Episcop Victorin. Au fost de față P. P. C. C. consilieri C. Pîrvu și D. Fecioru.

— *Vineri, 7 noiembrie 1969*, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, a participat la recepția oferită de Dl. Ambasador al Uniunii Sovietice la București, A. V. Basov, cu prilejul celei de-a 52-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie 1917.

— *Luni, 17 noiembrie și marți, 18 noiembrie 1969*, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, au participat la lucrările Marii Adunări Naționale.

— *Joi, 11 decembrie 1969*, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita de rămas bun a Ambasadorului Țărilor de Jos (Olandei), Dl. Dirk van Eysinga, care, retrăgându-se definitiv din activitatea diplomatică, se înapoiază în patrie. Au fost de față P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, Pr. Ioan Găgiu, director al Administrației Patriarhale și Pr. N. Cazacu, secretar patriarhal.

— *Miercuri, 17 decembrie și joi, 18 decembrie 1969*, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, a participat la lucrările Marii Adunări Naționale.

— *Simbătă, 20 decembrie 1969*, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit vizita D-lui Ambasador al Greciei la București, Ioan Cristos Cambiotis, care a exprimat Prea Fericirii Sale urări pentru sfintele sărbători ale Nașterii Domnului și Anului Nou. A fost de față P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal.

— *Marți, 23 decembrie 1969*, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit pe delegații Cultului Creștin după Evanghelie: D-nii Giurea și Leancu, în problema înhumării adepților acestui cult în cimitirele ortodoxe.

În aceeași zi, seara, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit — pentru a participa la audiția colindelor executate de cele trei corale patriarhale — pe D-nii Ambasadori ai Franței, Angliei și Greciei, cu familiile, pe membrii Corului bisericii anglicane din București, în frunte cu Rev. Derek Cordell, slujitorul bisericii anglicane și alte persoane din serviciul diferitor Ambasade la București.

DIN VIAȚA COMUNITĂȚILOR ORTODOXE ROMÂNE DE PESTE HOTARE

Sub jurisdicția Patriarhiei Române se află și comunitățile ortodoxe române de peste hotare, care și în cursul anului 1969 au păstrat o neîntreruptă legătură cu Biserica-mamă. Între acestea se numără : Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America ; comunitățile ortodoxe române de la Viena, Sofia, Londra, capela ortodoxă română din Baden-Baden și Așezămintele românești de la Ierusalim și Iordan. Menirea acestor unități bisericești este aceea de a purta de grijă nevoilor sufletești ale credincioșilor români de peste hotare și de a menține tradițiile strămoșești ale poporului român și rînduielele sfintei noastre Biserici în mijlocul românilor care trăiesc în afară de țară.

Episcopia misionară Ortodoxă Română în America

Potrivit Statutului ei, Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America este de sine stătătoare, însă păstrează relațiile canonice și duhovnicești cu Biserica-mamă din țară.

Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America constituie comunitatea românească de peste hotare cea mai puternic încheșată și este condusă de către P. S. Episcop Victorin Ursache. Sub jurisdicția acestei Episcopii se află : 11 parohii cu 11 preoți în Statele Unite ale Americii ; 19 parohii cu 12 preoți în Canada ; 3 parohii cu 1 preot în Brazilia ; 1 parohie cu 1 preot în Venezuela.

În anul 1969, numărul parohiilor a sporit cu trei : *Cincinnati*, Ohio — S.U.A., *Edmonton* — Canada și *Winnipeg II*, Manitoba — Canada. Tot în cursul anului 1969, au fost trimiși 4 preoți din țară pentru a activa în cadrul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America (Arhim. Roman Bragă pentru Brazilia ; Arhim. Vasile Vasilache pentru parohia «Sf. Mihail» din Southbridge ; Pr. Ștefan Slevoacă pentru parohia «Învierea Domnului» din Worcester ; și Pr. Nicolae Ciurea pentru parohia din Hamilton — Canada).

Activitatea P. S. Episcop Victorin și a tuturor colaboratorilor săi s-a desfășurat sub semnul preocupării permanente pentru refacerea unității eparhiale, pentru completarea parohiilor vacante, pentru educația tinerilor români înscriși la școlile duminicale catehetice și pentru învățarea limbii române materne. Prea Sfinția Sa a colaborat cu celelalte Biserici creștine din America la instaurarea climatului de frățietate, de dragoste și pace.

Sub supravegherea și jurisdicția canonică și administrativă a Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America se află Parohia ortodoxă română «Sf. Împărați Constantin și Elena» din Caracas — Venezuela, condusă de Pr. Costică Popa, trimis din țară de Patriarhia Română ; iar Arhimandritul Roman Bragă poartă discuții cu românii din Sao Paulo și Rio de Janeiro pentru înființarea unei parohii în Brazilia și

Îndeplinește și funcția de profesor la Școala Sf. Nicolae din Goiana, administrată de I. P. S. Mitropolit Ignatios de Sao Paulo.

În cadrul Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America apar publicațiile: «Credința», revistă românească de spiritualitate creștină ortodoxă, ce apare lunar; Calendarul «Credința», editat anual; «Buletinul eparhial», ce apare ori de câte ori este nevoie; iar la sfârșitul anului a apărut și «Vestitorul român canadian», buletin cultural bisericesc ortodox editat de parohia Kitchener-Waterloo Ontario — Canada. Toate aceste publicații sprijină păstrarea unității românilor din acele părți și contribuie la sporirea prestigiului Episcopiei.

Pentru pregătirea clericilor ortodocși dintre românii din America, la Institutul teologic de grad universitar din București studiază în continuare, cu bursă oferită de Patriarhia Română, Dl. Leslie Jerome Newville, urmînd ca în cursul anului 1970 să fie primit un alt student, tînărul Ichin Vasile din Detroit.

Așezămintele românești de la Ierusalim și de la Iordan

Încredîntate pentru conducere și administrare P. C. Arhim. Lucian Florea, ajutat de monahia Nazaria Niță și de ceilalți ostenitori de acolo, așezămintele românești de la Ierusalim și de la Iordan fac — prin muncă și rugăciune — simțită prezența ortodoxiei românești în Țara Sfîntă.

În ambele Biserici ale Așezămintelor se oficiază sfințele slujbe cu regularitate, precum și parastase pentru cliitori și binefăcători, Te-Deum-uri la principalele sărbători naționale și aniversarea diferitelor evenimente din viața Bisericii Ortodoxe Române.

Așezămintele de la Ierusalim îndeplinind și rolul de reprezentanță a Bisericii Ortodoxe Române în Țara Sfîntă, personalul conducător a luat parte la slujbele și momentele solemne din viața Patriarhiei Ierusalimului, precum și din viața celorlalte Biserici creștine — Romano-Catolică, Protestante, Anglicană — din Țara Sfîntă, ca și la cele din viața Cultului Mozaic. În cadrul acestei frățești colaborări cu celelalte Biserici creștine din Țara Sfîntă, reprezentanții așezămintelor românești de la Ierusalim și de la Iordan pe de o parte au participat la toate manifestările culturale și sociale pe care le întreprind Bisericile și comunitățile creștine în cursul anului, iar pe de altă parte au invitat pe reprezentanții celorlalte Biserici și comunități creștine la manifestările culturale și sociale organizate de conducerea Așezămintelor românești. Între acestea merită a fi menționate: conferințele, concertele și seri de colinde, recepții la diferite solemnități, primiri de delegații și de pelerini, vizite reciproce între Bisericile și comunitățile creștine — îndeosebi ortodoxe.

În anul 1969 Așezămintele de la Iordan au fost în plin șantier. S-a făcut clopotnița și terasa căminului, s-au reparat instalațiile interioare ale căminului, a fost aurită catapeteasma bisericii, cu sume alocate din fondurile proprii. Se organizează un ștand cu obiecte religioase executate în atelierele Institutului Biblic, precum și obiecte de artizanat pentru a fi puse la dispoziția turiștilor străini care vizitează biserica și căminul românesc.

Astfel pregătite, bisericile de la Ierusalim și de la Iordan, precum și căminul, au fost readuse la starea de funcționare, urmînd ca sfințirea bisericilor și inaugurarea căminului să aibă loc în prima parte a anului 1970.

Parohia Ortodoxă Română din Sofia

Sub conducerea P. C. Prot. Alexandru Munteanu, ajutat de Dl. cîntăreț Ion Bănățeanu, doctorand în teologie, parohia ortodoxă română din Sofia a desfășurat în cursul anului 1969 o susținută activitate administrativă-bisericească, culturală-socială și economică-gospodărească. Pe lângă aceasta, activitatea desfășurată de parohia ortodoxă română din Sofia a contribuit la afirmarea ortodoxiei românești și la colaborarea frățească dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă din Bulgaria, precum și dintre popoarele bulgar și român.

Astfel biserica ortodoxă română din Sofia a fost cercetată la sfînta liturghie și la celelalte slujbe religioase — atît duminica cît și la sărbătorile mai importante de peste an — de enoriașii săi, de clerici și credincioși bulgari, precum și de ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Bulgare, ca P. S. Nicolae al Macariopolei și P. S. Episcop Ștefan al Glaviniței.

Cu prilejul sărbătoririi hramului Bisericii Ortodoxe Române din Sofia, Parohia a organizat la restaurantul «Balkan» o agapă tradițională, la care a participat P. S. Episcop Ștefan al Glaviniței, secretarul Sfîntului Sinod, P. S. Episcop Nicolae al Macariopolei, rectorul Academiei teologice din Sofia, Dl. Consul Traian Prodan, reprezentantul Ambasadei Române la Sofia, Dl. Gh. Ieva, corespondent la Sofia al Agenției române de presă, preoții și diaconii slujilor, profesori de la Academia teologică din Sofia, Dl. Prof. Florin Popescu de la Universitatea din București, lector de limba română pe lângă Universitatea din Sofia, preoți din capitala R. P. Bulgaria, consilierii parohiali și membrii corului Bisericii Române din Sofia.

În timpul mesei, care a decurs într-o atmosferă de caldă însuflețire, Prot. Al. Munteanu, parohul bisericii ortodoxe române, a toastat pentru Prea Fericitul Părinte Justinian Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, pentru Prea Fericitul Părinte Chiril, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare, pentru Conducătorii celor două state vecine și prietene, scotînd în evidență bunele relații dintre cele două Biserici surori care au aceleași năzuințe în slujirea păcii între oameni și popoare.

Iar P. S. Episcop Ștefan — ca delegat al Prea Fericitului Părinte Chirii, Patriarhul Bulgariei — a mulțumit pentru cîntea ce i s-a făcut de a fi părtaș la sărbătorirea hramului bisericii române și a transmis din partea D-lui M. Kiuciukov, președintele Comitetului pentru treburile bisericești de pe lângă Ministerul de Externe al R. P. Bulgaria, un cuvînt de felicitare pentru marea sărbătoare a bisericii române din Sofia. În continuare P. S. Sa a scos în evidență bunele relații de prietenie și colaborare dintre cele două Biserici, evidențiind buna organizare a Bisericii Ortodoxe Române, a cărei înfloritoare stare a putut-o cunoaște cu prilejul celei de a XX-a aniversări a înscăunării Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Iar la vecernia din Duminica Paștilor parohul bisericii române din Sofia, Pr. Al. Munteanu, împreună cu cîntărețul Ion Bănățeanu, au fost invitați să ia parte la slujba solemnă oficiată de Prea Fericitul Patriarh Chirii al Bulgariei în fosta catedrală a orașului, Sfînta Nedelea, unde au executat cîntări în limba română, fiind călduros felicitati la sfîrșitul slujbei de către Prea Fericitul Patriarh Chiril.

Pastoralele Prea Fericitului Patriarh Justinian, de Paști și de Crăciun, precum și citirea cazaniei, concertele de colinde, frumoasele cîntări ale corului bisericii, contribuie la menținerea tradițiilor ortodoxe românești.

Organele parohiale: consiliul parohial și comitetul parohial au fost antrenate în rezolvarea problemelor gospodărești ale parohiei și în opera samariteană.

Parohia Ortodoxă Română din Viena

Rodnica activitate desfășurată în ultimii ani de parohia ortodoxă română din Viena, sub conducerea P. C. Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moiescu, a fost continuată în anul 1969 cu aceleași bune rezultate.

Conducerea parohiei române de la Viena a continuat bunele relații cu conducerea Bisericii Catolice din Austria. P. C. Pr. Prof. Dr. Gheorghe Moiescu a participat la ședința festivă consacrată împlinirii a 5 ani de la înființarea Fundației «Pro Oriente», prezentînd *Mesajul* din partea Prea Fericitului Patriarh Justinian. În cadrul acestor relații, P. C. Sa a fost ales membru în Consiliul științific-teologic al Fundației «Pro Oriente».

Parohia ortodoxă română din Viena întreprinde o deosebită activitate pentru promovarea spiritualității românești în mijlocul membrilor coloniei române din Austria. Cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la eliberarea Patriei, conducerea parohiei a organizat un program cultural și o recepție, la care au luat parte invitați oficiali și membrii coloniei și în cadrul căreia a fost prezentat un spectacol de către ansamblul folcloric din țară «Românașul». În cursul anului 1969 au fost întreprinse lucrări gospodărești de restaurare la sediul cultural al parohiei și Coloniei române din Viena.

Comunitatea Ortodoxă Română din Londra

Viața religioasă a credincioșilor ortodocși români din Londra continuă să se desfășoare în mod armonios, în cadrul parohiei ortodoxe române de aici.

Cu prilejul sfințelor sărbători ale Nașterii Domnului, a fost organizată o serbare de colinde românești la care a luat parte majoritatea membrilor comunității ortodoxe române din Londra.

Cu prilejul sărbătorii naționale a Unirii Principatelor a fost oficiat un Te-Deum, după care a avut loc o scurtă serbare în cadrul căreia Dl. Prof. Trifu a rostit un cuvînt ocazional, iar corul a cîntat «Hora Unirii» și alte cîntece naționale. La serbare au luat parte mulți credincioși și personal de la Ambasadă.

De la 1 august 1969, conducerea parohiei a fost încredințată P. C. Pr. Asist. Lucian Gafton, în urma rechemării în țară a Pr. Prof. Vintilă Popescu. Iar în prezent s-au întocmit formele pentru numirea unui nou cîntăreț la parohie, în postul rămas vacant.

În anul 1969, parohia ortodoxă română din Londra a editat în continuare revista «Altarul», în limbile engleză și română, care prin conținutul ei a mijlocit cititorilor cunoașterea realizărilor din țară și din Biserica noastră.

Prezența unei parohii ortodoxe române în Londra și activitatea desfășurată de ea au contribuit la păstrarea și adîncirea bunelor legături statornicite între Patriarhia Română și Biserica Anglicană.

Capela Ortodoxă Română din Baden-Baden

Biserica Ortodoxă Română este reprezentată în R. F. a Germaniei prin capela ortodoxă română «Principele Mihail Sturdza», dependentă de Mitropolia Moldovei și Sucevei. Preotul capelei este P. C. Pr. Vasile Ștefan, ajutat de preotul pensionar Mihail Ștefirtă.

În urma demersurilor ce s-au făcut pentru reglementarea situației fostei Fundații, P. C. Pr. Vasile Ștefan săvîrșește serviciile bisericești în capelă și îndeplinește

funcția de ghid pentru vizitatori. Salarizarea preotului se face de către Mitropolia Moldovei și Sucevei.

P. C. Pr. Vasile Ștefan, pe lângă preocupările sale parohiale, a participat la câteva întâlniri intercreștine, reprezentând Biserica noastră. Astfel, între 16 și 20 iulie 1969, a participat la cea de a XIV-a Adunare Generală a Bisericii Evanghelice din R. F. a Germaniei, care a avut loc la Stuttgart. De asemenea, a luat parte la o întâlnire ecumenică între ortodocși și catolici, la Roca di Pape, în apropiere de Roma (17—22 iunie 1969). P. C. Pr. Vasile Ștefan colaborează cu studenții teologi români care studiază în R. F. a Germaniei pentru a face cunoscută ortodoxia românească.

Așezările monastice de la Sfântul Munte

Așezările monahale românești de la Sfântul Munte Atos se află sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice, dar păstrează legături cu Patriarhia Română, care pregătește trimiterea de monahi din țară pentru continuarea tradițiilor ortodoxe românești de la Sfântul Munte.

În prezent la Sfântul Munte există circa 50 de călugări români, dintre care 13 la Schitul Prodromul și 8 la Schitul Lacu, ceilalți fiind răspândiți pe la diferite mănăstiri, chilii și colibe. Cu asentimentul Koinotitei și al Patriarhiei Ecumenice, pentru șederea pe o perioadă determinată în Muntele Atos, trei călugări români: Protos. Panteleimon Goneac, Ierom. Gamaliil Boboc și Dionisie Stog au petrecut, primii 6 luni, iar ultimul o lună, la așezămintele monahale din Sfântul Munte.

Patriarhia Română a donat, în anul 1969, la cererea P. C. Arhim. Dometie Trihenea, starețul Mănăstirii Zograful, veșminte bisericești, obiecte și cărți de cult, obiecte de artizanat necesare, atât Mănăstirii Zograful, cât și Schitului «Sfântul Ipatie».

Până în prezent încă nu a fost rezolvată problema organizării unui schit românesc sub jurisdicția Patriarhiei Române.

*

După cum se constată din cele înfățișate mai înainte, activitatea religioasă, culturală și socială desfășurată în cadrul comunităților ortodoxe române de peste hotare se prezintă în continuă dezvoltare și afirmare, păstrind legăturile canonice firești cu Biserica-mamă, Patriarhia Română.

DIN VIAȚA BISERICILOR ORTODOXE DE PESTE HOTARE

PATRIARHIA ECUMENICĂ

DECLARAȚIILE SANCTITĂȚII SALE PATRIARHULUI ECUMENIC ATENAGORA: CĂTRE O DELEGAȚIE A CĂLUGĂRILOR DIN SFÎNTUL MUNTE ATOS. — Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora a primit o delegație de călugări atoniți, veniți la Patriarhia Ecumenică, sub a cărei jurisdicție bisericească se află Sfântul Munte Atos, pentru a înfățișa situația actuală creată vieții monastice din Sfântul Munte în urma modificării de către Statul grec a Statutului Sfântului Munte. Delegația a prezentat apoi punctul de vedere al obștii monastice atonite în legătură cu această situație.

Răspunzînd întrebărilor puse de membrii delegației în legătura cu activitatea Bisericii Ortodoxe în cadrul Mișcării ecumenice, Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora a asigurat pe călugării atoniți că Ortodoxia nu este nici trădată nici primejduită în raporturile frățești pe care le întreține cu Biserica Romano-Catolică și cu Bisericile Protestante. Prin această acțiune a sa Biserica Ortodoxă răspunde chemării lui Hristos și a întregii creștinătăți care aspiră astăzi mai intens decît oricînd după unitatea și împăcarea între creștini.

EXARHUL PATRIARHAL. PENTRU EUROPA DE APUS SEMNEAZĂ UN MESAJ COMUN CU CARACTER ECUMENIC. — În legătură cu săptămîna de rugăciune-pentru unitatea creștină, reprezentanții marilor confesiuni creștine din Franța (Cardinalul Marty, Arhiepiscop de Paris și Primat al Bisericii Romano-Catolice din Franța; Mitropolitul Meletios, Exarhul Sanctității Sale Patriarhului ecumenic Atenagora pentru Europa Occidentală; Pastorul Charles Westphal, președintele Federației protestante din Franța; și Rev. Greenacre, reprezentantul Comuniunii Anglicane) au adresat creștinilor din regiunea Paris un mesaj comun.

În acest mesaj se subliniază că rugăciunea pentru unitate constituie totodată: «asumarea sarcinii pentru înfăptuirea aspirațiilor lumii și a oamenilor spre unitate, pentru că Dumnezeu ne cercetează și ne încearcă în realitatea creației și prin nevoile fraților noștri. Dumnezeu ne încearcă atunci cînd aproapele nostru are nevoie și cerepline, muncă, locuință, sănătate, educație, dreptate, progres și pace».

După ce amintește că rugăciunea pentru unitate ne obligă să slujim pe frații noștri în numele Domnului, Comunicatul comun adaugă: «nu putem încheia fără a aduce salutul nostru frățesc tuturor celor ce cred într-un Dumnezeu unic — frații noștri iudei și musulmani —, membrilor religiilor necreștine și tuturor oamenilor de bunăvoință» și Comunicatul comun îndeamnă pe credincioșii tuturor confesiunilor să facă rugăciuni pentru unitatea creștinilor.

Patriarhia Antiohiei

DELEGAȚIA BISERICII ANTIOHIEI ȘI ÎNTREGULUI ORIENT LA CONFERINȚA DE LA ZAGORSK VIZITEAZĂ UNIUNEA SOVIETICĂ. — La lucrările Conferinței reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru pace și colaborare între popoare, care a avut loc la Zagorsk, între 1 și 4 iulie 1969, a participat și delegația Bisericii Antiohiei și a întregului Orient formată din: Mitropolitul Pavel al Tirului și Sidonului, Mitropolitul Vasilie de Haran și Munții Arabici; Arhimandritul Roman din Tripoli.

După terminarea lucrărilor Conferinței, delegația Bisericii Antiohiei a vizitat în Uniunea Sovietică diferite orașe, cercetînd biserici și mînăstiri, instituții administrative și de învățămînt duhovnicesc și întreținîndu-se cu credincioșii și cu clericii, astfel putînd cunoaște viața Bisericii Ortodoxe Ruse.

Astfel, la 11 și 12 iulie delegația a vizitat orașul Odesa, ca oaspeți ai Arhiepiscopului Serghie de Chersones și Odesa. Oaspeții au vizitat Seminarul duhovnicesc, au participat la slujbe în diferite biserici și la recepții organizate în cinstea lor.

La părăsirea teritoriului Uniunii Sovietice, membrii delegației au declarat că vizitarea Uniunii Sovietice și a Bisericii Ortodoxe Ruse a contribuit la lărgirea și adîncirea raporturilor între ortodocșii ruși și arabi, între popoarele arabe și poporul sovietic.

SCIZIUNE ÎNTRE MEMBRII SFÎNTULUI SINOD. — De mai multă vreme în sinul conducerii superioare a Patriarhatului Ortodox al Antiohiei și al întregului Orient s-a făcut simțită o acțiune de «reînnoire» purtată îndeosebi de patru Episcopi tineri: Epifanie de Akkar din Liban, Bulos Mutran de Tir și Sidon din Liban, Basilios Samaha de Hura'n din Siria și Mikel de Ohio din Statele Unite ale Americii. Această acțiune a fost la început frînată și apoi fățiș împiedicată de ceilalți membri ai Sfîntului Sinod în frunte cu Sanctitatea Sa Patriarhul Teodosie al VI-lea.

Încordarea aceasta a izbucnit în conflict deschis cu prilejul alegerii de noi episcopi pentru ocuparea a trei scaune vacante. La 7 octombrie 1969 Sfîntul Sinod al Bisericii Antiohiei și întregului Orient — în afară de cei patru episcopi «reînnoitori» — s-a întrunit la Mînăstirea Dhour Shoneir (Liban) sub președinția Sanctității Sale Patriarhului Teodosie și a ales pe următorii noi mitropoliți: Atanasie Skaf ca mitropolit de Hama (din Siria); Alexis Abdel Karim ca mitropolit de Homs (Siria) și Constantin Papastefanos ca mitropolit de Bagdad și Kuwait.

Cei patru episcopi «reînnoitori» nu au recunoscut această alegere întrucît s-a făcut în afara sediului patriarhal natural, care este orașul Damasc din Siria, și, întru-nîndu-se la acest «sediul patriarhal natural», ei au procedat la alegerea pentru aceleași scaune vacante a altor mitropoliți (între care și Arhim. Goffrail Faddul).

În fața acestei situații Sanctitatea Sa Patriarhul Teodosie al VI-lea a adresat o pastorală întregului cler al Bisericii Ortodoxe a Antiohiei și a întregului Orient atrăgînd atenția asupra «hotărîrilor ilegale luate la Damasc» de cei patru episcopi dizidenți și amenințînd cu excomunicarea pe cei aleși prin aceste «hotărîri ilegale» dacă ar accepta alegerea făcută de cei patru episcopi dizidenți.

În același timp Sanctitatea Sa Patriarhul Teodosie al VI-lea a adresat un ultimatum celor patru episcopi dizidenți adunați la Damasc făcîndu-le cunoscut că a dispus suspendarea activității lor; în caz de nesupunere urmînd a fi trimiși în judecata

Sfântului Sinod. Întruoit cei patru episcopi dizidenți nu au dat ascultare ultimatumului patriarhal, ei «au fost excomunicați pentru că au încălcat Constituția Bisericii Ortodoxe, învățătura și canoanele ei și deciziile Sfântului Sinod». În comunicatul dat în legătură cu aceasta se precizează, de asemenea, că Arhim. Goffrail Faddul a fost excomunicat și exclus din cler «pentru că a acceptat alegerea anticanonică și numirea ilegală într-un scaun ocupat de ierarhul ales și numit de Sfântul Sinod».

Patriarhia Ierusalimului

FUNDAȚII MONASTICE APUSENE CU VIAȚA MONAHALĂ DUPĂ TRADIȚIA RĂSĂRITEANĂ. — În urmă cu câțiva ani un grup de monahi de origine apuseană au întemeiat — cu aprobarea și cu sprijinul Arhiepiscopului de Galileea — o Mănăstire la Nazaret avînd ca scop să reinvie în vremea noastră trăirea monahală după tradiția monastică răsăriteană, adoptînd pentru serviciul divin al sfintei liturghii ritul bizantin, socotind că practica liturgică după ritul bizantin ar fi mijlocul cel mai potrivit de a intra în plinătatea tradiției patristice în chip viu și concret.

După experiența făcută la Mănăstirea de la Nazaret în care s-au afiliat părinților și dascălilor spirituali ai Orientului creștin, acești monahi apuseni au înțeles să întreprindă o acțiune cu semnificație ecumenică și bisericească prin care să contribuie la asigurarea unei prezențe vii a moștenirii spirituale a Părinților răsăriteni în sînul Bisericii Romano-Catolice și, socotind că această acțiune poate fi înfăptuită pe calea practică, au întemeiat, de curînd, la Aubazine, în Corrèze — Franța un institut monastic în care viața monahală să fie trăită, după modelul Mănăstirii de la Nazaret, după tradiția monastică a Răsăritului, fiind condusă după un «tipicon» care va adapta la condițiile de timp și de loc tradiția marilor trăitori ai Egiptului, adică după tradiția monahismului oriental semianahoretic și contemplativ.

Biserica institutului aflată în construcție va fi sfințită de Arhiepiscopul de Galileea, urmînd ca în ea slujba sfintei liturghii după ritul bizantin să fie făcută în limba franceză cu unele părți rostite în limba greacă nou testamentară.

Patriarhia Moscovei

INMÎNAREA DIPLOMELOR DE ONOARE ALE «FONDULUI SOVIETIC AL PĂCII» SANCTITĂȚII SALE PATRIARHULUI ALEXEI AL MOSCOVEI ȘI ALTOR MEMBRI AI SFÎNTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE RUSE. — În ziua de 5 august 1969, la reședința Sanctității Sale Patriarhului Alexei al Moscovei și a toată Rusia, a avut loc solemnitatea înmînării «Diplomelor de onoare și a medaliilor respective acordate de «Fondul Sovietic al Păcii» Sanctității Sale Patriarhului Alexei și Mitropoliților: Pimen al Crutițelor și Kolomnei, Nicodim al Leningradului și Novgorodului, Alexei al Talinului și Estoniei și Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei pentru «participarea activă la activitatea «Fondul Sovietic al Păcii» în scopul întăririi păcii generale, a libertății și a securității popoarelor».

Diplomele de onoare și medaliile au fost înmînate de către scriitorul Boris P. Polevoi, președintele «Fondului Sovietic al păcii», însoțit de L. G. Niconov, secretarul responsabil al Comitetului și G. T. Drozdov, secretar.

Președintele Boris Polevoi a evidențiat înalta activitate patriotică a Bisericii Ortodoxe Ruse și participarea ei la Mișcarea partizanilor păcii, ceea ce a făcut ca în toate forurile închinatelor luptei pentru pace să fie auzit glasul Bisericii Ortodoxe Ruse și a subliniat îndeosebi contribuția Sanctității Sale Patriarhului Alexei și a colaboratorilor săi apropiați.

Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei a arătat în răspunsul său că «Biserica Ortodoxă Rusă se roagă permanent pentru pacea a toată lumea, iar de la începutul mișcării pentru apărarea păcii a participat activ la această activitate, împlinind porunca evanghelică a Domnului de a sluji pacea, care constituie idealul cel mai scump spre care năzuiesc toți oamenii».

Iar la 22 august 1969, la sediul Patriarhiei din Moscova au fost înmînate «Diplomele de onoare» Preziului «Fondului Sovietic al păcii» Arhiepiscopilor: Mihai de Kazan, Flavian de Gorkov și Arzamaisc; și Episcopilor: Iona de Stavropoleos și Bakinsc, Pimen de Saratov și Volgograd și Ioan de Kuibîșev și Sîzrani.

ȘEDINȚA JUBILIARĂ LA ACADEMIA DUHOVNICEASCĂ DIN LENINGRAD. — Cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la încetarea din viață a patriarhului Serghie al Moscovei și a toată Rusia a avut loc, în aula Academiei duhovnicești din Leningrad o ședință jubiliară la care au luat cuvîntul :

Inspectorul Seminarului și Academiei duhovnicești din Leningrad Prot. Ioan Belevțev, care s-a ocupat de activitatea patriarhului Serghie, ca ieromonah, în Misiunea ortodoxă rusă din Japonia. Prot. Arcadie Ivanov a prezentat un documentat referat despre viața și activitatea patriarhului Serghie. Cuvîntul de încheiere a fost rostit de Mitropolițul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, care a evidențiat contribuția pe care a adus-o patriarhul Serghie — ca «înțelept cîrmaci al corabiei bisericesti și patriot» — în diferite domenii ale organizării bisericesti.

PARTICIPAREA REPREZENTANȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA SEMINARUL ASUPRA PROBLEMELOR PĂCII INTERNAȚIONALE DE LA GENEVA. — Între 23 și 29 iulie 1969 nouă reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse (profesori și candidați în teologie) au luat parte, împreună cu reprezentanții Bisericii Fraților din Statele Unite ale Americii, la lucrările unui seminar care a avut loc la Geneva. Scopul întîlnirii celor două delegații a fost discutarea problemelor păcii și a posibilităților contribuției comune la acțiunea pentru pacea în toată lumea.

Asemenea întîlniri au mai avut loc și în anii 1963 și 1967 și vor mai avea : următorul seminar a fost fixat pentru 1970 și va avea loc în Uniunea Sovietică.

În timpul lucrărilor au fost susținute și apoi discutate următoarele referate duble : — *Baza biblică a păcii pe pămînt* (Prof. V. Sarîcev și Dr. R. Gardner); — *Diferite concepții teologice despre stat și despre raporturile Bisericii cu statul* (Prof. N. A. Zabolotski și Dr. D. Durnbah); — *Misiunea Bisericii față de lume* (G. Scobei și Dr. Frantz von Hammerstein). Iar în cele opt grupe de lucru au fost dezbătute — sub conducerea unui președinte și a unui secretar, unul dintre ei fiind teolog rus — următoarele teme : *Funcția profetică a Bisericii*; — *Filozofia și practica nonviolentei*; — *Strategia Bisericii în misiunea ei în lume*; — *Revoluțiile teologice*; — *Biserica și problemele sociale*; — *Biserica și problemele contemporane ale conflictului militar*; — *Biserica și problemele rasiale*; — *Biserica și problemele dezarmării nucleare*.

Seminarul între cele două delegații de teologi a fost vizitat, în timpul lucrărilor de către diferite personalități, care au susținut conferințe și au luat parte la discuții.

Lucrările seminarului au demonstrat necesitatea continuării unor asemenea întâlniri pentru atingerea unei depline înțelegeri reciproce și pentru mărturia creștină în slujirea și lămurirea acțiunii pentru pace în toată lumea.

SCRISOAREA ADRESATĂ DE SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI, SANCTITĂȚII SALE VASKEN I. — Cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani de către Sanctitatea Sa Vasken I, Patriarhul Suprem și Catolicosul tuturor armenilor, la 3 octombrie 1969, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia i-a adresat o scrisoare irenică, în care evidențiază «multilaterală activitate a Sanctității Sale Vasken I pentru conducerea Bisericii Armene în duhul Evangheliei, pentru înfăptuirea unității pâncreștine și pentru instaurarea păcii pe pământ». Totodată scrisoarea arată că bunele raporturi existente de veacuri între cele două Biserici s-au adâncit, prin contactele frățești ce au avut loc în timpul arhipăstoriei Sanctității Sale Vasken I și se exprimă nădejdea că ele se vor dezvolta și în viitor în duhul prieteniei și al iubirii frățești pentru binele și bucuria turmei credincioase și a popoarelor rus și armean.

PRĂZNUIRI LA LAVRA TROIȚA-SERGHEIVA DIN ZAGORSK ȘI LA ACADEMIA DUHOVNICEASCĂ. — În fiecare an Biserica Ortodoxă Rusă prăznuiește cu mare fast, la Lavra Troița-Serghieva din Zagorsk, pomenirea morții Preacuviosului Serghie de Radonej, apărătorul Sfintei și de viață făcătoarei Treimi, întemeietorul bisericii cu hramul Sfânta Treime și al Mînăstirii de la Zagorsk. Totodată este prăznuit Acoperămîntul Maicii Domnului — hramul Academiei duhovnicești din Moscova, cu sediul la Zagorsk.

La aceste prăznuiri au luat parte majoritatea ierarhilor ortodocși ruși — din țară și de la unele Exarhate din afară —, în frunte cu Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia, precum și reprezentanții la Moscova ai altor Biserici Ortodoxe Ruse. Slujbe solemne, de zi și de noapte, au fost săvîrșite în bisericile cu hramul Sfânta Treime, Adormirea Maicii Domnului și în capela Academiei duhovnicești cu hramul Acoperămîntul Maicii Domnului, de către soborul arhieresc. Au fost rostite cuvîntări în care s-a înfățișat credincioșilor viața și înfăptuirile Sfîntului Serghie de Radonej.

În ziua praznicului Acoperămîntului Maicii Domnului, după terminarea sfintei slujbe, în aula Academiei duhovnicești a avut loc festivitatea sărbătoririi patronului Academiei la care a luat parte Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia, ierarhii ortodocși ruși, numeroși invitați profesori, studenți și credincioși. Episcopul Filaret de Dimitrovsk, rectorul Academiei duhovnicești a rostit cuvîntul festiv, iar Prot. L. Ostapov, secretarul științific, a făcut o dare de seamă asupra activității Academiei în anul școlar 1968—1969. După aceea Prof. D. P. Oghițki a susținut prelegerea inaugurală despre *Sinoadele constantinopolitane de la 869—870 și de la 879—880 și contemporaneitatea bisericăscă*.

Au fost rostite apoi cuvîntări din partea reprezentanților celorlalte Instituții de învățămînt teologic ale Bisericii Ortodoxe Ruse. Festivitățile au fost încheiate de cuvîntul Sanctității Sale Patriarhul Alexei.

ANIVERSAREA REÎNTREGIRII BISERICII ORTODOXE DIN UCRAINA SUBCARPATICĂ. — În ziua praznicului Adormirii Maicii Domnului 1969 (după calendarul neîn-

dreptat) s-au împlinit 20 de ani de la reunirea Bisericii Greco-Catolice din Ucraina subcarpatică cu Biserica Ortodoxă Rusă. Festivitățile, care au avut loc în zilele de 27—28 august s-au desfășurat în prezența Mitropolitului Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei, au fost pregătite de Arhiepiscopii : Grigorie de Muceaev și Ujgorod, Iosif de Ivano-Franovsk și Colomea și Nicolae de Lwow și Tarnopol.

În ziua de 27 august în fața unei asistențe numeroase din care făceau parte ierarhi și clerici, monahi și credincioși din Eparhiile amintite, Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției a deschis festivitățile rostind o cuvîntare în care a subliniat însemnătatea evenimentului sărbătorit; Arhiepiscopul Grigore de Muceaev și Ujgorod a evidențiat datele istorice care sînt legate de acest eveniment și a înfățișat situația actuală a Ortodoxiei în Ucraina subcarpatică; iar Arhiepiscopii Iosif și Nicolae au înfățișat alte aspecte ale evenimentului sărbătorit.

Au rostit de asemenea cuvîntări reprezentanții ai Consiliului pentru treburile religiei și reprezentanții ai clerului — vechi ortodocși și foști greco-catolici.

În seara zilei de 27 august au avut loc slujbe de seară și de noapte în diferite biserici, iar în dimineața zilei de 28 august, în biserica catedrală și în biserica Mînăstirii Muhacev, a fost săvîrșită sfînta liturghie solemnă de către largi soboruri arhieresti, în cadrul cărora au fost rostite cuvîntări ocazionale de către Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției și Exarh al Ucrainei, Arhiepiscopul Grigorie (în biserica catedrală), și de Arhiepiscopul Nicolae și Prot. V. Ortutai (în biserica Mînăstirii Muhacev).

După terminarea sfîntei liturghii, înalții ierarhi și clerul au luat parte la adunarea festivă în trapeza Mînăstirii, unde Arhiepiscopul Grigorie a adresat cuvîntul de salut Mitropolitului Filaret, iar Arhiepiscopul Iosif a dat citire scrisorii adresată Bisericii Ortodoxe din Ucraina subcarpatică de către Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia. De asemenea a fost citită scrisoarea adresată Bisericii din Ucraina subcarpatică de către Mitropolitul Dorotei al Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia. În continuare au fost rostite cuvîntări de către reprezentanții diferitelor categorii de credincioși și de instituții bisericești.

Festivitățile desfășurate cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la reunirea greco-catolicilor din Ucraina subcarpatică cu Biserica Ortodoxă Rusă au constituit prilej de nouă mărturisire a definitivei uniri a tuturor credincioșilor din aceste locuri în credința ortodoxă, ceea ce corespunde actualei năzuințe ecumenice pentru realizarea unității tuturor Bisericilor creștine.

RECUNOAȘTEREA CA PERSOANĂ JURIDICĂ A COMUNITĂȚII ORTODOXE RUSE DIN VIENA. — În ziua de 19 mai 1969 a avut loc, în sala albastră a Ministerului Culturii Republicii Federative Austria, înmînarea gramatei oficiale reprezentanților comunității ortodoxe ruse «Sfîntul Nicolae» — Episcopul Melchisedec al Vienei și Austriei, Prot. Vitalie Maliujkovic — parohul bisericii catedrale ortodoxe ruse, I. M. Komeco — președintele comunității și M. M. Stakelberg și O. A. Razumovskaia -- membrii ai comunității —, de către Ministrul Culturii Dr. Teodor Piffi-Pertzevici. La această solennitate au fost invitați reprezentanții celorlalte comunități ortodoxe, care au deja recunoscută calitatea de persoană juridică: Mitropolitul Hrisostom Tsiter din partea comunității grecești a Patriarhiei Ecumenice; Pr. Prof. Gh. Moiescu, din partea comunității ortodoxe române; Prof. J. Mihailovici, din partea comunității ortodoxe sîrbe și Prot. Nicolae Sivarov din partea comunității ortodoxe bulgare.

Cu acest prilej au rostit cuvîntări Ministrul Culturii Dr. Teodor Piffi-Pertzevici, care a subliniat atitudinea de loialitate față de statul austriac și strînsele legături de

prietenie și colaborare pe care comunitatea ortodoxă rusă le-a manifestat în tot cursul celor două sute de ani de existență față de celelalte comunități ortodoxe în special și creștine în general.

Episcopul Melchisedec al Vienei și Austriei a asigurat pe Ministrul Culturii că membrii comunității ortodoxe ruse din Viena vor continua să se străduiască cu și mai multă râvnă pentru desfășurarea activității lor ecumeniste pentru binele întregii Biserici a lui Hristos.

După solemnitatea de la Ministerul Culturii toți reprezentanții comunităților ortodoxe din Viena au luat parte la slujba unei doxologii, săvârșită de Mitropolitul Hrisostom Tsiter, în biserica Sfinta Treime a comunității grecești a Patriarhiei Ecu-menice. La această doxologie troparele au fost cîntate în toate limbile comunităților ortodoxe din Viena.

ÎNCETAREA DIN VIAȚĂ A DUHOVNICULUI SEMINARULUI ACADEMIEI DUHOVNICEȘTI DIN LENINGRAD. — La 28 iulie 1969 s-a stins Protoiereul Vladimir Andreevici Kamenski, «slujitor râvnitor al Bisericii lui Hristos, păstor bun și jertfelnic al turmei sale, minunat predicator, și autor a numeroase studii și monografii».

S-a născut în 1897, ca fiu al unui student, viitor profesor la Institutul politehnic; era nepot al inginerului și scriitorului N. G. Garin-Mihailovski și al sorei acestuia stăreța Mînăstirii de maici din Ierusalim. Aceasta explică faptul că tînărul Vladimir Kamenski a citit mult, s-a ocupat cu muzica și cu pictura. A urmat cursurile facultății de istorie și filologie și seminariile de gnoseologie ale prof. N. Losski, specializîndu-se în logică, istoria filozofiei și limbile străine (ajungînd să știe șapte limbi străine).

Lucrînd la Muzeul rus s-a ocupat îndeaproape de folclorul rus, culegînd cîntări folclorice populare din ținutul Krasnoiarsc. A lucrat ca asistent principal în Institutul de istoria științei și tehnicii al Academiei de științe și în Arhiva de stat și a colaborat cu academicianul V. I. Vernadski. În această vreme a scris lucrarea în trei volume *Artiștii din Ural în vremea iobăgiei* și lucrarea de doctorat în științe.

În 1956 a solicitat mitropolitului Grigorie al Leningradului și Ladogei primirea în cler, și de la 4 martie 1956 a păstorit diferite parohii pînă cînd Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului l-a desemnat — cu oțîiva ani în urmă — duhovnic al Seminarului și Academiei duhovnicești.

Prot. Vladimir Andreevici Kamenski s-a dovedit în cei 13 ani de activitate pastorală unul dintre cei mai aleși păstori de suflete și deosebit predicator. Cuvîntul rostit de el pornea din adîncul inimii și înfățișa cuvîntul dumnezeiesc într-o formă care mergea la inimă. El ținea seama că vorbea oamenilor veacului nostru, de aceea alături de textele evanghelice el folosea nenumărate cîtate din scriitorii clasici ruși — prozatori și poeți — ceea ce dădea cuvîntului său un aspect poetic, în care se simțea puterea credinței și dorul după Dumnezeu.

Era permanent și total preocupat numai de slujirea sa pastorală: «Noi preoții — spunea el — trebuie să fim ca doctorii; adică să venim în ajutorul credincioșilor în orice vreme, ziua și noaptea». Și după acest principiu și-a petrecut viața, străduindu-se, înainte de orice nevoie personală, să ajute celor frînți de jale și tulburați de îndoieli.

Trăind într-un veac agitat și într-un mare oraș, Prot. Vladimir Andreevici Kamenski se interesa de toate problemele care preocupau pe păstorii săi — credincioși simpli ori studenți. Se străduia să nu acuze pe nimeni, ci să ajute pe fiecare să apuce

pe calea iubirii și a libertății creștine: «Trebuie să te străduiești ca sufletul celuilalt să nu rămână nevăzut pentru tine». De aceea el era preocupat să vadă sufletele, grijile, frământările și suferințele fiilor săi duhovnicești.

PARTICIPAREA REPREZENTANȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA CONSULTAȚIA «PREOCUPAREA CREȘTINĂ DE LIMITAREA ȘI ÎNCETAREA ÎNARMĂRI-LOR». — Între 3 și 6 octombrie 1969 a avut loc în Statele Unite ale Americii (statul Missouri, centrul de conferințe Fordis-haus de lângă Saint Louis) o consultație între reprezentanții Bisericilor creștine din Uniunea Sovietică și din Statele Unite ale Americii, pentru dezbaterea temei «Preocuparea creștină de limitarea și încetarea înarmărilor».

Reprezentanții Bisericilor creștine din Statele Unite au constituit două delegații conduse de către: Dr. Robert S. Bilheimer (din partea Departamentului pentru afaceri internaționale al Consiliului Național al Bisericilor din Statele Unite) și Mgr Marvin Bordelon (din partea Departamentului «Dreptatea internațională și pacea» al Conferinței episcopilor catolici din Statele Unite) care au și organizat consfătuirea.

Delegația Bisericilor creștine din Uniunea Sovietică a fost condusă de către Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk și a fost compusă din reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse și reprezentanți ai Bisericii Evanghelice-Luterane din Letonia și ai Consiliului unional al creștinilor evanghelici-bapțiști.

Temeiul convocării consultației a constat în faptul că creștinii din toată lumea sînt chemați să slujească acțiunea pentru pacea în toată lumea și să depășească diviziunile existente între ei; dar mai ales în faptul că orice fel de convingeri creștine au directă, profundă și nemijlocită legătură cu problema limitării înarmărilor și cu dezarmarea, întrucît aceste probleme stau la baza problemelor panumane, a căror rezolvare poate defini caracterul calitativ al comunității omenești ca și condițiile de înfăptuire a acestei comunități umane.

Discuțiile la consultație s-au purtat asupra următoarelor referate susținute asupra unora din aspectele acestor preocupări:

— *Temeiurile preocupării creștine și ale dezarmării* — referent Prot. Prof. L. A. Voronov (Biserica Ortodoxă Rusă) și Dr. Alain Geier (Bisericile creștine din Statele Unite);

— *Problema limitării armelor nucleare* — referenți Dr. Herbert Scoville (Statele Unite);

— *Conferința reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru colaborare și pace între popoare* — referent A. S. Buevski (Biserica Ortodoxă Rusă);

— *Biserica și pacea pe pămînt* — referent Prof. V. Saricev (Biserica Ortodoxă Rusă);

— *Cum poate fi întărită pacea mondială* — referent Dr. Vernon Ferrerd (Statele Unite);

— *Activitatea Bisericilor Protestante din Statele Unite pentru pace* — referent Dr. Robert Bilheimer (Statele Unite);

— *Etorturile pentru pace ale Bisericii Romano-Catolice din Statele Unite* — referent Mgr Marvin Bordelon (Statele Unite);

— *Activitatea făcătoare de pace a Bisericii Ortodoxe Ruse* — referent Episcop Juvenalie de Tula și Belevsk;

— *Slujirea făcătoare de pace a Consiliului unional al creștinilor evanghelici-bapțiști* — referent Pastor Ilie Orlov (Uniunea Sovietică).

Discuțiile asupra referatelor au dus la precizarea de către participanții la Consultație că Bisericile creștine pot trezi între oameni — creștini și necreștini — o mai adâncă convingere despre necesitatea eficacității activității în favoarea păcii.

Consultația s-a desfășurat într-o atmosferă de frățietate creștină și în spirit de sinceritate și loialitate, ceea ce a îngăduit depășirea multor greutăți bogate de căutarea celor mai bune căi pentru pace.

La sfârșitul Consultației a fost dată o Declarație, semnată de conducătorii celor trei delegații.

PARTICIPAREA TEOLOGILOR ORTODOCȘI RUȘI LA CONVORBIRILE TEOLOGICE «ARNOLDSHAIN IV». — În continuarea convorbirilor teologice care au avut loc între teologii Bisericii Evanghelice-Luterane din R. F. a Germaniei și teologii Bisericii Ortodoxe Ruse care au avut loc: în 1959 la Arnoldshain în R. F. a Germaniei (de când aceste convorbiri teologice au fost numite «Arnoldshain...»); în 1963 la Zagorsk lângă Moscova; și în 1967 la Hëhst în R. F. a Germaniei, — între 12 și 19 septembrie 1969 au fost organizate la Academia duhovnicească din Leningrad convorbirile teologice «Arnoldshain IV», avînd ca temă fundamentală: *Botezul și slujirea celui botezat în lume*.

La aceste convorbiri au participat: *din partea Bisericii Evanghelice-Luterane din R. F. a Germaniei*: Dr. A. Wischmann — președintele Departamentului pentru relații bisericești externe, conducătorul delegației; Dr. H. Harbsmeyer și Dr. E. Wolf — profesori la Universitatea din Göttingen; Dr. G. Kretschmar și Dr. L. Hoppelt profesori la Universitatea din München; Dr. Fery von Lilienheld — profesoară la Universitatea din Erlangen; Dr. E. Schlink — profesor la Universitatea din Heidelberg; și Dr. R. Slentzk — profesor la Universitatea din Berna.

Din partea Bisericii Ortodoxe Ruse: Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, conducătorul delegației; Arhiepiscopul Mihail de Voronej și Lipețk; Episcopul Mihail de Astrahan și Enotaevsk; profesorii Academiei duhovnicești din Leningrad; Prot. Mihail Speranski; Prot. Liveriu A. Voronov și Prot. I. Belevțev; profesorii Academiei duhovnicești din Moscova: Prot. A. Vetelev, Prot. V. D. Sarficev și Prot. D. P. Oghițki; directorul Seminarului duhovnicesc din Odesa, Arhim. Agatanghel; și Inspectorul Academiei duhovnicești Pr. V. Sorokin.

Lucrările convorbirilor «Arnoldshain IV» au constat în susținerea de referate duble — un referent evanghelic și un referent ortodox —; în discuții asupra referatelor și în redactarea de comun acord a tezelor «Arnoldshain IV» grupeate astfel: 1. *Creștinul-colaborator al lui Dumnezeu în acțiunea împăciuitoare a lui Dumnezeu în lume*; 2. *Exegeză la Ioan III și Romani VI*; 3. *Chipuri ale Ortodoxiei și spiritualității evanghelice*; 4. *Botezul și apartenența la Biserică*; 5. *Slujirea celui botezat față de pace după mărturia Sfinților Părinți*; 6. *Slujirea celui botezat în lume și colaborarea creștinilor cu necreștinii*.

Toți participanții la convorbiri au fost de acord să înțeleagă «botezul ca act de renaștere sau de nouă creație, de când creștinul intră nu numai în raport de împăcare cu Dumnezeu și în luptă încordată de fiecare clipă cu păcatul, ci și ia asuprași obligația de a sluji celorlalți oameni prin mărturisirea și prin propovăduirea adevărului evanghelic, fiind exemplu de bună comportare creștină, apărînd cu bărbăție dreptatea și pacea în activitatea de urmărire a lui Hristos».

De asemenea participanții la Convorbirile «Arnoldshain IV» au fost de acord că pentru înfăptuirea acestei responsabilități creștine în condițiile lumii contemporane

este necesară adâncirea înțelesului Sfintei Scripturi și folosirea a tot ce este bun din moștenirea Părinților și Dascălilor Bisericii Vechi și din experiența generațiilor creștine următoare.

VIZITAREA BISERICII ORTODOXE RUSE DE CĂTRE REPREZENTANȚII ALTOR BISERICI CREȘTINE. — În cadrul organizării legăturilor cu celelalte Biserici creștine și cu diferite organizații intercreștine și internaționale, în vederea cunoașterii reciproce între Biserici și între popoare, Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe a avut următorul program al vizitelor oaspeților străini în diferite părți ale Uniunii Sovietice. Astfel :

— Între 13—16 iunie 1969, ca oaspeți ai Consiliului unional al creștinilor evanghelici-baptiști a vizitat Odesa împreună cu soția Dl. Siven, secretarul «Asociației pentru prietenie între Finlanda și Uniunea Sovietică» și președintele «Ligii păcii din Finlanda». Oaspeții au vizitat Minăstirea Adormirea Maicii Domnului, reședința eparhială, Seminarul duhovnicesc și prezbiteriatul comunității baptiste locale.

— Între 19 și 22 iunie 1969, credincioși din Misiunea duhovnicească ortodoxă în Japonia care se aflau în Uniunea Sovietică și Biserica Ortodoxă, la invitația Patriarhiei din Moscova, au vizitat orașul Odesa unde au cercetat Minăstirea Adormirea Maicii Domnului (reședința de vară a Sanctității Sale Patriarhul Alexei), reședința eparhială, Seminarul duhovnicesc; au luat parte la sfintele slujbe, au avut convorbiri cu credincioși, cu clerici și cu membrii corpului didactic; iar oaspetele Antonie Tațuo Honai a susținut o conferință publică despre viața religioasă în cadrul Misiunii duhovnicești ortodoxe din Japonia.

— La 7 iulie 1969, a vizitat orașul și Eparhia Chersonезului și Odesei o grupă de 72 turiști din Statele Unite și Canada, condusă de Prot. Fotie Donahiu din Exarhatul Patriarhiei Moscovei în America.

— La 30 iulie 1969, a vizitat orașul și Eparhia Chersonезului o grupă de pelerini din Eparhia Ortodoxă a Canadei din Exarhatul Patriarhiei Moscovei în America, sub conducerea igumenului Ermoghen Cercașin.

— Între 15 și 26 iulie 1969, au vizitat Uniunea Sovietică, în calitate de oaspeți ai Bisericii Ortodoxe Ruse, 28 de credincioși din Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia — profesori, studenți de la Facultatea de teologie din Prešov și unii clerici din același oraș, pentru a cunoaște în chip nemijlocit viața religioasă în Biserica Ortodoxă Rusă.

Pentru aceasta oaspeții au vizitat — în Moscova, Pscov, Leningrad, Kiev și Lwow — biserici, minăstiri, muzee, monumente de artă bisericească, instituții administrative și de învățămînt, dar mai ales au întreținut convorbiri cu caracter informativ cu credincioși, cu clerici, cu studenții și cu membrii corpului didactic al instituțiilor de învățămînt ale Bisericii Ortodoxe Ruse.

PARTICIPAREA REPREZENTANȚILOR BISERICII ORTODOXE RUSE LA ÎNTRUNIRI INTERCREȘTINE. — Serviciul Patriarhiei din Moscova pentru relații bisericești externe organizează participarea activă a reprezentanților Bisericii Ortodoxe Ruse la toate organismele de lucru ale marilor organizații intercreștine — Comisii și Conferințe Panortodoxe, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene și Conferința Creștină pentru Pace —, precum și la sesiunile de lucru ale Consiliului Mondial pentru apărarea păcii, și organizează și pregătește participarea reprezentanților ortodocși ruși la întâlniri bilaterale bisericești. Astfel :

— În cursul lunilor iulie-august 1969, la sesiunile diferitelor organisme ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, care au avut loc la Cambridge și Canterbury în Anglia au luat parte următorii reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse: Mitropolitul Filaret al Kievului și Galiției, Exarh al Ucrainei și A. S. Buevski la lucrările comisiei pentru treburi internaționale; Arhiepiscopul Antonie al Minskului și Belorusiei la lucrările Departamentului pentru misiune și evanghelizare; Episcopul Pitirim de Volocolamsk la lucrările Departamentului pentru comunicații; Episcopul pentru R. F. a Germaniei Irineu la lucrările Departamentului ajutorului interbisericesc; Prot. Vladimir Rojčov și Ierom. Kiril Gundaev la lucrările Departamentului pentru activitate ecumenică; Prot. Prof. Liveriu A. Voronov și Prof. V. D. Saricev la lucrările Comisiei «Credință și Constituție».

— Între 9 și 10 august 1969, la lucrările Comitetului Consiliului Ecumenic al Bisericilor pentru structură din partea Bisericii Ortodoxe Ruse a participat Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului — membru al Comitetului, și A. S. Buevski — membru al grupei de reactivare a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

— Între 12 și 22 august 1969, a avut loc la Canterbury sesiunea anuală a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, la lucrările căreia, din partea Bisericii Ortodoxe Ruse, au luat parte activă Mitropolitul Nicodim al Leningradului și Novgorodului, Mitropolitul Antonie de Surog, Arhiepiscopul Vladimir pentru Berlin și Europa Centrală, Episcopul Juvenalie de Tula și Belevsk, Prot. Prof. Liveriu A. Voronov, Prof. V. D. Saricev și A. S. Buevski — membri ai Comitetului Central.

— La 14 septembrie 1969 a avut loc întronizarea noului Arhiepiscop Ian Matulis al Bisericii Evanghelice-Luterane din Letonia, în prezența reprezentanților Bisericilor creștine din Uniunea Sovietică și din străinătate și a delegaților Federației Mondiale Luterane. Din partea Bisericii Ortodoxe Ruse au participat la festivitate Prot. Alexei Tihomirov și Prot. Vladimir Dubavkin, care a dat citire cuvântului ocazional al Arhiepiscopului Leonid de Riga și Letonia, care nu a putut lua parte din cauză de boală.

BISERICA ȚORTODOXĂ BULGARĂ

RECUNOAȘTEREA CA PERSOANĂ JURIDICĂ A COMUNITĂȚII ȚORTODOXE BULGARE DE LA VIENA. — Între comunitățile ortodoxe naționale existente în orașul Viena de multă vreme sînt unele care au primit recunoașterea calității de persoană juridică în decursul vremii — precum: comunitatea greacă a Patriarhiei Ecumenice, comunitatea ortodoxă română, comunitatea ortodoxă sîrbă —, iar altele cărora nu le fusese recunoscută această calitate: comunitatea ortodoxă rusă și comunitatea ortodoxă bulgară. Acestea le-a fost recunoscută calitatea de persoană juridică la 19 mai 1969.

În prezența reprezentanților tuturor comunităților ortodoxe cărora le fuseseră deja recunoscută calitatea de persoană juridică, în sala de festivități a Ministerului Culturii din Republica Federativă Austria, Ministrul Dr. Teodor Piffl-Pertzevici a înmînat Protoiereului Nicolae Sivarov Grammata oficială prin care, în conformitate cu prevederile legislației austriace, comunitatea ortodoxă bulgară din Viena, primind dreptul de persoană juridică, se bucură de situația de subiect pe deplin egal al dreptului civil al Austriei.

Cu acest prilej au rostit cuvântări Ministrul Culturii Dr. Teodor Piffel-Pertzevici și reprezentanții comunităților ortodoxe rusă și bulgară.

Iar după terminarea solemnității de la Ministerul Culturii, reprezentanții tuturor comunităților ortodoxe din Viena au fost invitați de Mitropolitul Hrisostom Isiter în biserica comunității grecești cu hramul Sfânta Treime unde a fost săvârșită o doxologie la care reprezentanții fiecărei comunități ortodoxe din Viena au cântat unele tropare în limba națională, dovedind astfel unitatea de credință și de slujire a întregii Ortodoxii.

DECORAREA PEA FERICITULUI PATRIARH CHIRIL AL BISERICII ORTODOXE BULGARE DE CĂTRE PREZIDIUL ADUNĂRII POPULARE A REPUBLICII POPULARE BULGARIA. — În ziua de 9 decembrie 1969, Președintele Adunării Populare a Republicii Populare Bulgaria Gheorghe Traicov, a înmănat Prea Fericitului Chiril, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Bulgare, într-un cadru festiv, «Ordinul Republicii Populare Bulgaria gradul I», cu care a fost decorat cu prilejul împlinirii vârstei de 70 ani și pentru activitatea sa bisericească-patriotică, istorico-științifică și făcătoare de pace.

Cu acest prilej a fost înmănată Prea Fericitului Patriarh Chiril și Diploma prin care Prezidiul Adunării Populare Bulgare îi acordă titlul de «Militant al poporului în domeniul culturii» cu ocazia «Zilei culturii bulgare și a scrisului slav» și în legătură cu Aniversarea a 25 de ani a Revoluției Socialiste din Bulgaria.

Președintele Prezidiului Gh. Traicov a felicitat călduros pe Prea Fericirea sa, urîndu-i sănătate și activitate rodnică patriotică în viitor.

În răspunsul său, Prea Fericitul Patriarh Chiril a mulțumit pentru înaltele distincții ce i s-au conferit.

La ceremonia de înmănarea ordinelor au fost de față: Mincio Mincev — Secretarul Prezidiului Adunării Populare Bulgare; Mihail Kiuciucov, președintele Comitetului pentru treburile bisericești de pe lângă Ministerul Afacerilor Externe și membri ai Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare.

PASTORALA DE CRĂCIUN A SFÎNTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE BULGARE. — După o veche tradiție în Biserica Ortodoxă Bulgară pastoralele la marile praznice bisericești — Nașterea și Învierea Domnului — nu se dau de fiecare Chiriarh pentru Eparhia sa, ci ele se dau de către plenul Sfântului Sinod pentru toate Eparhiile Bisericii.

Pastorala dată pentru Crăciunul din anul 1969, după ce înfățișează însemnătatea evenimentului Nașterii Mîntuitorului în istoria mîntuirii, prin care din starea de păcat am fost ridicați la cinstea de fii ai lui Dumnezeu, pe care-L putem numi de atunci «Tatăl nostru» — pastorala arată că «Slava, pacea și bunăvoirea între oameni», cele obiective ale celor rostite la Nașterea Domnului, trebuie să fie «slava lui Dumnezeu pe tot întinsul pămîntului, slavă care se manifestă prin pace: pacea cu Dumnezeu, pacea sufletului, a conștiinței, pacea între oameni și popoare; pacea în bunăvoirea practică pretutindeni unde oamenii trăiesc și vor să trăiască omenește, ca fii ai luminii, ai Dumnezeului-Lumină. De aceea, fiind fii ai lui Dumnezeu, trebuie să ne manifestăm ca fii ai luminii, ai păcii, ai bunăvoirii.

Sărbătorind Nașterea Dumnezeului-Om, să sărbătorim propria noastră naștere în lumină, în pace și în bunăvoire... și să făgăduim în fața Lui că, prin cuvinte și fapte, vom fi purtători, vestitori și luptători pentru lumină, pentru pace, pentru adevăr și pentru dragoste pretutindeni în lume».

SĂRBĂTORIREA ZILEI FAMILIEI CREȘTINE LA SOFIA. — După o veche și frumoasă tradiție creștină locală, în ziua de 21 noiembrie, praznicul Intrării în Biserică a Maicii Domnului, a fost sărbătorită cu deosebit fast ziua familiei creștine la Sofia. La orele 17 în după-amiaza zilei, în sala de festivități a Mitropoliei, împodobită sărbătorește, s-au adunat credincioși, studenți teologi, profesori și clerici pentru a ruga pe Preasfânta Născătoare de Dumnezeu să ocrotească și să întărească familiile lor. Festivitatea a fost cinstită cu prezența Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Bulgare, Prea Fericitul Patriarh Chiril însoțit de câțiva dintre I. P. S. Mitropoliți, de Episcopii vicari-patriarhali și de P. S. Episcop Nicolae al Macariopolei, rectorul Academiei teologice «Sf. Clement de Ohrida» din Sofia.

Prima parte a programului festivității, a fost susținută de corul preoților capitalei dirijat de Pr. Icon. Dimităr Popconstantinov, care a executat patru bucăți religioase din repertoriul clasic rus și bulgar. După aceea a urmat conferința dedicată praznicului sub titlul: *Familia creștină — cămin al binefacerii* susținută de Protosinghelul Mitropoliei de Sofia — P. C. Arhimandrit Domitian, nou instalat în această funcție. Apoi artista emerită Snejina Celebieva a recitat *Copilașul de piatră*, prelucrare de Zmei Garianin și câteva fragmente din poeziile lui Ivan Vazov.

Festivitatea a fost încheiată de corul bisericii ruse «Sf. Nicolae», care a interpretat două coruri religioase.

La sfârșit, Prea Fericitul Patriarh Chiril a felicitat călduros pe P. C. Arhimandrit Domitian pentru înaltul nivel la care a susținut tema închinată praznicului și apoi, pe toți ceilalți care au contribuit la buna desfășurare și reușită a serbării. Apoi a evidențiat importanța familiei creștine subliniind rolul acesteia în educarea copiilor, precum și eforturile pe care le fac părinții pentru ca vârstarele lor să poată deveni folositori societății, Bisericii și patriei în care trăiesc.

În numele întregii asistențe una din tinerele mame a înmînat Prea Fericii Sale un frumos buchet de flori mulțumindu-i pentru alesele cuvinte de învățătură și urîndu-i sănătate întru mulți și fericiți ani.

BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI

MĂSURI PENTRU PREGĂTIREA PASTORALĂ A TINERILOR PREOȚI. — Întrucît lipsa de preoți a dus la folosirea tinerilor fără studii superioare teologice, Chiriarii Bisericii Ortodoxe a Greciei au organizat în cadrul fiecărei eparhii întruniri și adunări ale tuturor preoților, în vîrstă și tineri, pentru ridicarea nivelului activității pastorale. Pe lângă acestea, în Arhiepiscopia Atenei au fost organizate «întruniri culturale pentru tinerii preoți», care au loc săptămînal din luna octombrie pînă în luna mai.

Regulamentul de funcționare a acestor întruniri, urmîrind îmbunătățirea culturală și pastorală a tinerilor preoți, prevede obligativitatea: studiului biblic și pregătirea pentru duhovnicie; studierea modurilor și mijloacelor necesare pentru promovarea vieții duhovnicești în rîndul credincioșilor; studierea vieții și a muncii preoților după sfințele canoane și după operele Sfinților Părinți; organizarea parohiei; probleme puse de tinerii preoți.

Pe lângă studiul teoretic tinerii preoți vor participa la excursii și vizite în diferite parohii, instituții etc. în vederea cunoașterii practice a materialului și metodelor de lucru în enorie.

CRIZA DIN BISERICA ORTODOXĂ A GRECIEI. — Începînd din primele zile ale lunii noiembrie 1969 în Biserica Ortodoxă a Greciei a fost declanșată o criză, care angajează validitatea hotărîrilor Sinodului întregii ierarhii (Sfîntul Sinod plenar) și ale Sfîntului Sinod permanent (organul executiv al ierarhiei) din momentul acordării de către guvernul grec a noii Constituții a Bisericii Ortodoxe a Greciei, în luna martie 1969. Acuzația de necanonicitate a Sfîntului Sinod este susținută de mai mulți membri ai ierarhiei grecești (Mitropoliții de: Pireu, Corint, Zinon-Nevrocupion, Maronia și Siatista), care susțin că acțiunea lor este pornită din atașamentul profund față de Biserica Ortodoxă a Greciei, pe care doresc să o vadă lucrînd «corect și canonic».

Acțiunea s-a transformat într-o campanie de presă — care angajează îndeosebi ziarele «To Vima», «Ethnos» și «Ta Nea» —, care publică declarațiile celor cinci mitropoliți, începînd cu raportul adresat de Mitropolitul Pantelimon al Corintului tuturor episcopilor și Ministerului Cultelor și interpretează diferitele documente și diferite momente din activitatea conducerii Bisericii în sensul nevalidității și necanonicității Sinodului Ierarhiei, Sinodului permanent, ca și alegerii Prea Fericitului Arhiepiscop Ieronim al Atenei și Primat al Bisericii Ortodoxe a Greciei.

În fața acestor atacuri publice Sfîntul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe a Greciei s-a întrunit la 11—12 noiembrie 1969, sub președinția Prea Fericitului Ieronim, Arhiepiscop al Atenei și Primat al Bisericii Ortodoxe a Greciei, și a dat, la sfîrșitul ședinței din 11 noiembrie, următorul comunicat: «Față de campania de presă care continuă, Sfîntul Sinod a cerut avizul a doi profesori de la Universitatea din Atena: Anastasie Hristofilopoulos, profesor de drept bisericesc la facultatea de drept, și Constantin Muratidis, profesor de drept canonic la facultatea de teologie, care au declarat că nu poate fi vorba de invaliditatea constituirii Sfîntului Sinod permanent actual», întrucît «Sfîntul Sinod permanent precedent a procedat legitim și în cadrul competenței sale, cînd, în ședința de la 10 martie 1969, a ales pe președinții comisiilor sinodale permanente care aveau să constituie împreună cu Arhiepiscopul Atenei, pe succesorul său — noul Sfînt Sinod permanent» (esența avizului Prof. Hristofilopoulos); și întrucît «nu poate exista nici o îndoială asupra faptului că Sfîntul Sinod permanent actual a fost constituit în chip legitim și în cadrul competențelor sale, de către singurul organ competent să facă aceasta — Sfîntul Sinod permanent precedent (în conformitate cu art. 51, paragr. 1 și 2 din Decretul legal nr. 126/1969» (esența avizului Prof. Muratidis).

Textele integrale ale avizului celor doi profesori au fost publicate în buletinul oficial «Ekklesia».

Iar în ședința sa de la 12 noiembrie 1969, Sfîntul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe a Greciei a cerut telegrafic mitropoliților care au publicat declarații în presă asupra invalidității Sinodului ierarhiei și Sinodului permanent să recunoască dacă își însușesc declarațiile publicate sub numele lor.

În ziarul «Ethnos» (din 14 noiembrie 1969), unii din cei cinci mitropoliți au declarat că cele publicate sub numele lor în presă constituie opinia lor, care se întemeiază pe fapte concrete și că intenția lor este reglementarea canonică și legală a chestiunilor Bisericii.

În această situație Sfîntul Sinod permanent al Bisericii Ortodoxe a Greciei, întrunit sub președinția Prea Fericitului Ieronim, Arhiepiscopul Atenei și Primat al Greciei, a hotărît, în ședința de la 18 noiembrie 1969, să deschidă proces împotriva Mitropolitului Hrisostom al Pireului, iar în ședința de la 19 noiembrie 1969 a hotărît să deschidă

proces împotriva Mitropolitului Pantelimon al Corintului, — ambii sub invinuirea de «a fi publicat în presă declarații care dăunează prestigiului Bisericii Ortodoxe a Greciei în fața poporului credincios».

Sfântul Sinod permanent, în ședința de la 20 noiembrie 1969, a hotărât (cu 7 voturi contra 5) judecarea celor doi Mitropoliți de către Tribunalul sinodal instituit prin Legea nr. 214 din 12 decembrie 1967; și a desemnat ca instructori pe Mitropolitul Constantin al Patrasului (în cazul Mitropolitului Hrisostom al Pireului) și pe Mitropolitul Serafim de Karistos (în cazul Mitropolitului Pantelimon al Corintului).

În legătură cu legea 214 din 12 decembrie 1967, privind procedura judiciară a Bisericii Ortodoxe a Greciei, facultatea de teologie a Universității din Atena a publicat, în ziarul «Ethnos» din 26 noiembrie 1969, un aviz în care se declara că «prescripțiunile principale ale acestei legi pot cu multă greutate fi puse în concordanță cu principiile fundamentale ale dreptului canonic al Bisericii (îndeosebi art. 8,7 — par. 3 și 4, și art. 1)». În continuare se subliniază consecințele grave pentru Biserică datorită violării sfintelor canoane ale Bisericii Ortodoxe și se afirmă că «ceea ce contează este apărarea sfintelor canoane și a ordinii canonice în Biserică, întrucât persoanele trec, însă Biserica rămâne în veci».

Totodată Sfântul Sinod permanent a adresat severe avertismente celorlalți mitropoliți sub numele cărora au fost publicate în presă articole cu privire la legitimitatea și canonicitatea Sfântului Sinod permanent.

În urma acestei hotărâri sinodale cei doi Mitropoliți trimiși în judecată au întreprins campania publică împotriva Prea Fericitului Ieronim Arhiepiscop al Atenei și Primat al Greciei și împotriva hotărârii Sfântului Sinod.

INTRUNIREA TINERILOR TEOLOGI ORTODOCȘI GRECI LA MITROPOLIA FOTIOTIDA. — O comisie formată din Mitropolitul Damaschin al Fotiotidei, Prof. Sava Agurides de la facultatea de teologie a Universității din Atena și teologul Grigoriade a organizat între 18 și 22 august 1969 o întâlnire a teologilor ortodocși greci pentru studierea temei: *Omul după chipul lui Dumnezeu*.

La această întâlnire teologică au participat circa 60 de teologi tineri din Atena și Tesalonic, precum și Mitropolitul Dionisie al Cozanei, Prof. Anastasiu de la facultatea de teologie din Tesalonic și teologi ortodocși din alte Biserici, ca și teologi de alte confesiuni creștine.

În cadrul lucrărilor au fost susținute referate și s-au purtat discuții asupra lor. Iată titlurile acestor referate: — *Dumnezeu chip al omului. Diferențele antropologice ale «antiteologiei»* (referent I. Maines); — *Teologia după chip* (referent Nellas); — *Sensul omului după existențialism* (referent Ghianaras); — *Cuvântul «Dumnezeu» și «om» ca depășire a nihilismului existențialist* (referent P. Ghievici din Jugoslavia); — *Vina, sentimentul de vină și trăirea lui la omul contemporan* (referent Marulis); — *Innoirea creștinului prin Tainele Bisericii* (referent Papadopoulos); — *Dimensiunea sociologică din punctul de vedere al teologiei creștine și a teoriei sociologice contemporane* (referent Staghianos).

La sfârșitul lucrărilor s-a hotărât ca tema întâlnirii teologilor tineri ortodocși greci din 1970 să fie «Învățătura ortodoxă despre Sfântul Duh».

COMEMORĂRI

COMEMORAREA MARELUI PSALT SI RAPSOD POPULAR ANTON PANN

FESTIVITATEA DE LA BISERICA LUCACI

Marți, 4 noiembrie 1969, la biserica «Lucaci» din Capitală, unde este înmormîntat, — prin grija harnicului și inimosului paroh, Pr. Mihai Iancu, și cu concursul cîntăreților bisericești din Capitală, a avut loc o slujbă de pomenire pentru marele psalt și rapsod. popular Anton Pann, cu prilejul împlinirii a 115 ani de la încetarea sa din viață, la 2 noiembrie 1854. Slujba festivă de pomenire — pios omagiu adus de Biserica Românească marelui ei cîntăreț — se înscrie, din acest punct de vedere, în festivitățile și manifestările culturale organizate de forurile superioare de cultură din țara noastră, în cadrul marilor aniversări și comemorări internaționale recomandate de UNESCO.

În dimineața acestei zile, în biserica, lângă zidul căreia doarme somnul de veci marele melod, un sobor de preoți în frunte cu P. C. Pr. Paroh Mihai Iancu a oficiat slujba sfintei liturghii și a parastasului, în prezența a numeroși credincioși. Răspunsurile liturgice, pe melodii de Anton Pann, au fost date de un număr de 30 cîntăreți de la diferite biserici din Capitală, rînduiți la cele două strane. Și ca să sublinieze parcă și mai mult prețuirea și participarea lor totală la pomenirea vrednicului lor ocrotitor și învățător într-ale psaltichiei, frumosul imn al «Heruviceului» a fost cîntat de aceștia în mijlocul bisericii, pe melodia glasului al 6-lea.

După oficierea sfintei liturghii, au luat cuvîntul mai mulți vorbitori. Într-o scurtă alocuție, P. C. Pr. Mihai Iancu, parohul bisericii, a vorbit despre rostul acestei slujbe solemne și a subliniat semnificația pe plan bisericesc și cultural a comemorării lui Anton Pann. «Inițiativa sărbătoririi lui Anton Pann astăzi este dovada înaltei aprecieri pe care Biserica Ortodoxă Română și Conducerea Statului o acordă marilor personalități ale poporului nostru. Și Anton Pann a fost și rămîne într-adevăr o mare personalitate culturală!» Preocupat să lase urmașilor o «operă izvorită din comoara de înțelepciune și din evlavia și bunul simț al poporului», Anton Pann — a arătat

vorbitorul — s-a achitat pe deplin de această nobilă îndatorire și prin tot ce a scris, compus și a lăsat, — și-a înscris cu cinste și trăinicie numele său în istoria literaturii și culturii române. Pe linia bisericească, Anton Pann a avut deosebite merite: în cadrul operei de «românire» a cîntării tradiționale bisericești, el a alcătuit și a tipărit numeroase lucrări de teorie și cîntare psaltică — lucrări moștenite și folosite pînă astăzi în bisericile noastre. «De aceea, cu sentimentul celei mai calde și mai profunde recunoștințe, astăzi, în această zi de pioasă pomenire, ochii și sufletul nostru, al strănepoșilor săi întru slujirea altarelor și a stranelor bisericilor, se îndreaptă prin trecerea anilor spre ilustrul nostru înaintaș, în semn de pioasă prețuire și aducere aminte».

În continuare a luat cuvîntul *DI. Vasile M. Radu*, cîntăreț bisericesc la parohia Sfîntul Ilie Gorgani. În cuvinte simple, dar izvorite din adîncul inimii, acesta a spus, printre altele: «Ne-am adunat astăzi aici, la mormîntul marelui nostru înaintaș și dascăl într-ale muzicii bisericești, Anton Pann, ca să-i facem o cucernică pomenire și să-i cinstim iarăși memoria, acum, la trecerea a 115 ani de la moartea sa. Cu toții am adus rugă fierbinte lui Dumnezeu pentru odihna sufletului marelui psalt Anton Pann, a cărui viață a fost plină de zbucium, de frămîntări, de lipsuri și necazuri». Făcînd o scurtă trecere în revistă a activității de cărturar și compozitor de muzică bisericească a lui Anton Pann, vorbitorul a spus în continuare: «Cu toții știm că marele compozitor de cîntări psaltice a muncit cu tenacitate, dînd la iveală atît lucrări teoretice, cît și lucrări practice în care sînt cuprinse cîntări pentru uzul stranei. Din bogata sa operă închinată muzicii bisericești amintim: *Bazul teoretic și practic, Irmologhionul sau Catavasierul, Epitalul sau slujba înmormîntării Domnului nostru Iisus Hristos, Rînduiala sfîntei liturghii, Noul Doxastar, Noul Anastasimatar, Răspunsurile la liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur și la liturghia Sfîntului Vasile cel Mare, antifodne, privegheri și altele*». Acestea, adăugate la nenumăratele sale lucrări cu caracter laic — traduceri, prelucrări, culegeri sau scrieri originale — constituie bogata zestre, pe care Anton Pann a adus-o la tezaurul culturii românești.

Un alt vorbitor, *cîntărețul Vasile Găină* de la biserica Albă în cuvîntul său de omagiere a reprodus cîteva aprecieri făcute în trecut și azi de diferiți cercetători români — scriitori, folcloriști, critici literari, poeți — asupra lui Anton Pann. Dimitrie Bolintineanu, de pildă, spunea că Anton Pann este «poetul poporului prin excelență, care scrie pentru popor, îi vorbește limba și își caută subiectele în jurul casei și nu în jurul lumii». Pentru Eminescu, Pann era «finul Pepelei cel isteț ca un proverb», dar și un scriitor «cu mult talent», «un scriitor național în adevăr». Hașdeu îl considera printre «scriitorii moderni foarte populari». Caragiale îl aprecia pe Anton Pann ca pe un «minunat poet și povestitor», iar St. O. Iosif într-o poezie-portret îl caracteriza: «Psalt înțelept, comoară nesecată / De basme bătrînești și de zicale, / Rapsod glumeț iubit de mahalale, / Cari răsuna de cîntece odată». În fine, Nicolae Iorga spunea despre limba lui Anton Pann că e «mlădioasă, limpede, mirosind a vîzdoagă de psalt». Maxima prețuire însă i-a fost dată lui Anton Pann în anii vremii noastre, cînd, studiindu-i-se temeinic viața și activitatea, i s-a valorificat obiectiv, științific, întreaga sa moștenire literară, astfel încît «el a fost în sfîrșit smuls acelei periferii literare în care îl închisese trecutul (...), insensibil la creațiile străbătute de veracitatea poporului».

Ultimul vorbitor, *cîntărețul pensionar Marin Predescu*, a dat citire unui poem propriu închinat marelui rapsod popular, în care — în ciuda unor imperfecțiuni de versificație, dar spunînd totul din inimă — a prezentat cronologic viața și activitatea marelui protopsalt înaintaș, cu principalele ei momente: copilăria plină de privațiuni, cele dintîi luări de contact cu cîntarea bisericească, activitatea de cîntăreț de strună la mai multe biserici, începuturile tipăriturilor sale de muzică bisericească, lucrările teoretice închinat acestui important sector din preocupările sale. De asemenea, momente și aspecte din viața Bucureștiului vremii lui Pann, ca, de pildă, marele foc din primăvara anului 1847, din preajma Paștilor. Poemul s-a încheiat cu reproducerea binecunoscutului epitaf, cu consemnarea momentului încetării din viață și descrierea înmormîntării popularului rapsod și cu o proiectare în viitor a personalității și genialității creatoare a marelui psalt.

După ce Părintele Paroh a mulțumit vorbitorilor, a fost oficiată slujba parastasului în cadrul căreia, în afară de «protopsaltul Anton Pann», au fost pomeniți toți cîntăreții de strună de la bisericile din Capitală adormiți în Domnul. După aceea, afară, în curtea bisericii, la mormîntul scriitorului s-a făcut prohodirea, după datină.

A fost apoi vizitat micul muzeu memorial «Anton Pann», amenajat într-o încăpere a cancelariei parohiale, cu care prilej participanții au semnat într-o «carte de aur» deschisă ad-hoc.

La sfîrșit, au fost trimise telegrame Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române și Domnului Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor, prin care organizatorii momentului comemorat și-au exprimat recunoștința, devotamentul și prețuirea pentru sprijinul primit pentru aceasta.

În continuare, la monumentul lui Anton Pann din curtea bisericii «Lucaci», în cadrul manifestărilor programate pentru comemorarea lui, a avut loc solemnitatea depunerii de coroane din partea Universității Populare București, a Uniunii Scriitorilor din Republica Socialistă România și a Comisiei Naționale a Republicii Socialiste România pentru UNESCO. Cu acest prilej au luat cuvîntul D-nii: *Valeriu Bucuroiu*, vicepreședinte al Comitetului de Cultură și Artă al Municipiului București; *Ion Foman*, scriitor și istoric literar, autor al unor valoroase studii — între care și o substanțială monografie despre Anton Pann — și *Prof. Gheorghe Burcescu* de la liceul «Matei Basarab». Vorbitorii au evocat personalitatea și au scos în evidență valoarea deosebită a operei lui Anton Pann pe plan național și internațional, justificînd prin aceasta de ce Anton Pann a fost înscris în marile aniversări și comemorări culturale recomandate de UNESCO pe anul 1969. După solemnitate, oaspeții, la invitația P. C. Pr. Paroh Mihai Iancu, au vizitat muzeul memorial și au semnat în «cartea de aur».

A. N. P.

ANTON PANN ȘI «ROMANIREA» CÎNTĂRILOR BISERICEȘTI LA ANIVERSAREA A 175 ANI DE LA NAȘTEREA SA

În cadrul marilor aniversări culturale recomandate de UNESCO pentru anul 1969 a fost înscrisă și comemorarea lui Anton Pann, figură proeminentă a culturii românești din secolul al XIX-lea. El este cunoscut, de obicei, ca literat, apoi ca om căruia i-au plăcut petrecerile, veșnic cu cîntecul pe buze, mare amator de discuții și povestiri. Mai puțin cunoscute sînt însă preocupările lui muzicale, mai ales cele din domeniul cîntărilor bisericesti, din cauză că nu exista încă un studiu privitor la activitatea lui în acest domeniu. Considerăm că se cuvine ca, cel puțin cu acest prilej, să fie subliniată și această latură a activității sale, dată aproape cu totul uitării, pentru că Anton Pann este — poate mai mult decît Macarie Ieromonahul — cel care a impus cîntarea în limba română în Biserică și cel care a indicat, în mare, linia de dezvoltare ulterioară a acestei cîntări la români. Pentru a reliefa cît mai clar acest aspect al activității sale este necesar însă să reamintim cîteva lucruri și anume :

Pînă în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în Biserica Ortodoxă Română s-a slujit — după cum se știe — în limba slavonă, apoi, pentru scurt timp, în cea grecească, pentru ca în cel de al doilea deceniu al secolului al XVIII-lea să se impună tot mai mult limba română. De cîntat s-a cîntat însă, cel puțin pînă la apariția publicațiilor de muzică bisericească ale lui Macarie Ieromonahul¹, în limbile greacă — mai ales în această limbă² și în cea slavonă. Aceasta nu înseamnă însă că mai înainte de apariția cărților lui Macarie — printre primele în domeniul psaltichiei în întregul Orient ortodox — nu s-ar fi cîntat românește. O primă atestare — de la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XVII-lea — a lăsat-o diaconul Paul de Alep, care a vizitat țările române însoțind pe patriarhul Macarie al Antiohiei³. Atît pentru acea vreme, cît și pentru începutul secolului al XVIII-lea⁴ este vorba de nicidecum de biserici în general. De altfel nici nu se putea generaliza

1. Macarie Ieromonahul, *Anastasimatoriu bisericesc* după așezămîntul sistimii ceii noao ... Alcătuit după cel grecesc pre limba romanească ... Viena, 1823; Același, *Irmologhion sau Călavasieriu musicesc* ... Alcătuit romanește pre așezămîntul sistimii ceii noao, depre cel grecesc ... Viena, 1823; Același, *Theoreticonu* sau privire cuprinzătoare a meșteșugului musichiei bisericesti, după așezămîntul sistimii ceii noao, Viena, 1823; Același, *Tomul al doilea al Anthologiei* dupre așezămîntul sistimii ceii noao a musichiei bisericesti. Intradus dupre cel grecesc pre limba noastră românească ... In București. In Sfînta Mitropolie, la anul 1827.

2. Chiar în epoca de plin slavonism, se cînta mai mult grecește decît slavonește, cum dovedesc manuscrisele muzicale rămase de la Putna.

3. Basile Radu, *Voyage du Patriarche Macaire d'Antioch*. Texte arabe et traduction française par ..., la R. Graffin, *Patrologia Orientalis*, t. XXIV, fasc. 4, Firmin-Didot, 1933, p. 563 (323).'

4. Operele Principelui Demetriu Cantemiru, tomu II, *Descrierea Moldaviei*, București, 1875, p. 99.

cîntarea în limba română înainte de a se fi tipărit principalele cărți liturgice necesare stranei: *Octoihul*, *Mineiele*, *Triodul* și *Penticostarul*.

Primul manuscris muzical cu text în limba română, *Psaltichie rumânească*, al lui Filothei Sin Agăi Jipei, a fost terminat — după cum se specifică — în decembrie 1713⁵. Nu trebuie uitată însă nici mențiunea aceluiași Paul de Alep, că la Tîrgoviște s-a cîntat Canonul Învierii după psaltichie, atît în grecește cit și în românește⁶. Pînă în prezent nu s-a descoperit însă nici un manuscris românesc din secolul al XVII-lea. Din secolul al XVIII-lea se mai cunosc însă încă șapte manuscrise, în întregime sau doar parțial cu text românesc⁷. În afară de acestea, atît Macarie Ieromonahul⁸, cit și Anton Pann⁹, menționează existența și a altor «rîvnitori» — al căror număr crește cu cit ne apropiem de sfîrșitul secolului al XVIII-lea — care au tradus cîntări în românește, dar ale căror manuscrise s-au pierdut. Cum se explică această pierdere? În primul rînd prin lipsa lor de circulație prin multiplicare, ceea ce dovedește că acțiunea de traducere în românește a cîntărilor bisericești se afla în fază incipientă, în parte și din cauza opoziției înverșunate a grecilor din Principate. Există dovezi indiscutabile în acest sens. Astfel, Ioan sin Radului Duma Brașovan scrie, în cuvîntul său «Cătră cîntăreții acestii cărți și către celalt norod pravoslavnic», din manuscrisul său încheiat în anul 1751: «...Numai puține am zice pentru oarii carii defaimă și hulesc limba noastră cea rumânească, zicînd că iaste grozavă și necuvioasă. De care lucru de vreme ce pizma nu suferă ciale de folos, unii ca aceia bine să știe că fiește care om limba lui întru care s-au născut i să pare a fi mai frumoasă și mai bine decît toate limbile»¹⁰. Macarie Ieromonahul se referă și el la cei care «apurarea pîndesc deșteptarea și sporirea noastră»¹¹. S-ar putea însă că această opoziție, care se manifestă și din partea unor români — același Macarie se referă și la «cei deșărți din însuși neamul nostru care nesimțînd ticăloșia întru care se află prăpăstuiți, să fac îndemnători acelora, spre rău...»¹² — să-și aibă obîrșia și în teama de răspîndire a luteranismului, care în Transilvania făcuse prozeliți datorită și introducerii cîntării în limba română în biserică¹³.

5. Biblioteca Academiei R. S. România, ms. rom. 61.

6. v. M. Gr. Poslușnicu, *Istoria muzicii la români*, București (1928), p. 68.

7. Gh. Ciobanu, *Manuscrise psaltice românești din secolul al XVIII-lea*, în «Glasul Bisericii», XXVI (1967), nr. 11—12, p. 1118—1123 (Celor menționate în acest studiu, mai trebuie adăugat ms. graec. nr. 218, care se află ca și celelalte, la Biblioteca Academiei R. S. România.

8. Macarie Ieromonahul, *Irmologhion* ..., IV—V.

9. Anton Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, București, 1845, p. XXIX.

10. Biblioteca Academiei R. S. România, ms. rom. 4305. Vezi și Alex. Lepădatu, *Doi cărturari brașoveni din sec. XVIII. Ioan și Radul Duma*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXXIX (1915), nr. 9, p. 965. Manuscrisul este intitulat, ca și al lui Filothei — fiind de altfel, în mare măsură o copie a acestuia — *Psaltiche rumânească*.

11. Macarie Ieromonahul, *Irmologhion* ..., p. IV.

12. *Ibidem*, p. IV.

13. N. Drăganu, *Histoire de la littérature roumaine en Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle*, în «La Transylvanie», Ouvrage publié par l'Institut d'histoire nationale de Cluj, Bucarest, 1938, p. 637—638 (Acad. Roumaine, Connaissance de la terre et de la pensée roumaine, II).

Cu toată opoziția întâmpinată, cîntarea în limba română prinde continuu teren, mai ales după răscăla lui Tudor Vladimirescu. Victoria definitivă n-a venit totuși repede. Dovada o avem în greutățile pe care le întâmpină Anton Pann cu tipărirea cărților de psaltichie, cum dovedește apelul lui patetic :

«Cîntă, măi frate române, pe graiul și limba ta

Și lasă cele streine ei de a și le cînta...»¹⁴,

dar și în necesitatea unei hotărîri de stat — semnată de Cuza Vodă pe data de 15 februarie 1863 — prin care s-a interzis cîntarea în biserică în altă limbă decît cea românească¹⁵.

În linii mari, cîntările psaltice în limba română aparțineau — pînă în perioada de activitate a lui Anton Pann — uneia din următoarele categorii : a) traduceri, cu păstrarea întocmai a liniei melodice ; b) traduceri, cu adaptarea liniei melodice la spiritul limbii române ; c) creații directe pe texte românești.

Cîntările din prima categorie aparțin fazei de început, cînd respectul pentru tradiție, dar și credința că nu numai textele ci și melodiile erau inspirate de Sfîntul Duh, stăpîneau puternic. Nepotrivirile frecvente dintre text și melodie se datoresc traducerii în proză a tuturor textelor-inclusiv a celor în metru poetic — și păstrării topicii grecești, care diferă de cea românească. Traduceri făcute mecanic vor fi existat și la începutul secolului al XIX-lea, de îndată ce atît Macarie Ieromonahul¹⁶ cît și Anton Pann¹⁷ dezaprobă aspru un asemenea mod de lucru. Nepotrivirile erau mai frapante, desigur, în cîntările stihirice decît în cele papadice, în care melismatica bogată făcea mai dificilă urmărirea textului.

Se constată totuși că și în secolul al XVIII-lea exista preocuparea adoptării melodiei la textul românesc, după cum se poate vedea din exemplul nr. 1, în care punem paralel un fragment din «Doamne, strigat-am» — glasul I, în grecește și românește¹⁸. Se poate vedea clar cum au fost lăsate în afară unele sunete din melodia grecească, fără să se schimbe ceva din structura ei. Apar însă accentuări nefirești, supărătoare chiar, ca în cazul prepoziției *către*, în care accentul melodic cade pe silaba a doua, care este atonă. Asemenea stîngăcii întîlnim chiar și în unele traduceri făcute în secolul al XIX-lea, nu numai în cele din secolul al XVIII-lea, cu totul întâmplător însă în lucrările lui Macarie, Anton Pann și Dimitrie Suceveanul.

Traducerile acestor trei mari psalți fac parte din a doua categorie. Din exemplul nr. 2 se vede că atît Macarie cît și Anton Pann păstrează din polieleul lui Petru Lampadarie scara, cadențele și stilul papadic, dar conducerea liniei melodice aparține fiecăruia¹⁹. Aici nu mai este vorba

14. Anton Pann, *Heruvico-Chinonicar*, I, București, 1847, p. VII.

15. M. Gr. Poslușnicu, *op. cit.*, p. 16.

16. Macarie Ieromonahul, *Irmologhion* ..., p. VI.

17. Anton Pann, *Bazul teorelic* ..., p. VI.

18. Melodia A : Biblioteca R. S. România, *ms. rom. 4305*, p. 52 r ; melodia B : Biblioteca G. Breazul, manuscris din sec. XVII—XVIII.

19. Varianta A : Θεοδώρου φακαέως, Ταμεῖον Ἀνθολογίας, Τόμος I. Ἐν Κωνσταντινου πόλει, 1869, p. 224 ; var. B : Macarie Ieromonahul, *Tomul al doilea al Anthologiei* ..., p. 95 ; var. C : A. Pann, *Privighier*, București, 1848, p. 91.

Exemplul 1

A

B

Exemplul 2

A

B

C

ρε - ου εν αυ - λαις οι - κου θε -
 Dom - nu - lui, in cur - ti - le ca - sii Dum-ne-
 Dam - nu - lui, in cur - ti - le ca - sii Dum-ne-ze-
 ου η - μων
 ze - u - lui no - stru
 ze - u - lui no - stru
 A - λη - λου - ι - α.
 A - li - lu - i - α.
 A - li - lu - i - α.

Exemplul 3

Ve-niți no-roa- de să lă- u- dăm și să ne
în-chi-năm lui Hris- tos slă-vind în-vi-e -
rea lui cea din morți. Că a-ce-la
e-ste Dum-ne-ze - ul no - stru Ca-re-le
de în-șe-lă-ciu - nea vrăj-ma-șu - lui
au iz - bă - vit lu - mea.

Exemplul 4

A
Hris-tos se naș- te, mă-ri- țî-l, Hris-tos din
B
Hris-tos se naș- te, mă-ri- țî-l, Hris-tos din

ce- ruri în- tîm- pi- na- ți-l Hris- tos — pre

ce- ruri în- tîm- pi- na- ți-l Hris- tos — pre.

pă - mînt, în- năl- ța- ți - vă, Cîn- tați Dom- nu - lui

pă -- mînt, în- năl- ța- ți - vă, Cîn- tați Dom- nu- lui

tot pă- mîn- tul și cu bu- cu- ri- e, lă- u -

tot pă- mîn - tul și cu ve- se- li - e lă- u -

da- ți-l no- roa- de că s- a pro - slă -- vit. —

da- ți-l no- roa- de că s- a prea- slă - vit. —

de simplă traducere, ci de prelucrarea și adaptarea liniei melodice grecești.

După această succintă urmărire a traducerii cîntărilor grecești, să ne referim concret la Anton Pann, căutînd să desprindem îndeosebi ce trebuie înțeles prin «românirea» cîntărilor — termen folosit de Pann — și în ce constă meritul său.

De obicei, Anton Pann indică maniera lui de lucru prin termenii: «prelucrat», «tradus», «întocmit», «tîlmăcit», «prefăcut», «compus», «românit». Cu excepția termenului «compus», prin care înțelege creație proprie ceilalți termeni reprezintă, în fond, același lucru, numai că sînt folosiți pe parcursul activității sale de început, el se izbește de obișnuința de a se cînta grecește²⁰ și de disprețul multora pentru cîntarea în românește, apoi de influența crescîndă a muzicii occidentale. În atari condiții, Anton Pann trebuia să ducă o adevărată luptă de impunere a cîntărilor traduse de el. În condițiile încercărilor de a crea o cultură românească, apărute în jurul anului 1840, termenul de «românire» a cîntărilor i s-a părut, probabil, cel mai potrivit pentru a-și cîștiga «prenume-ranți» din rîndul celor ce doreau sincer făurirea unei culturi românești. Termenul este folosit, pentru prima dată, în *Fabule și istorioare*: «După ce am învățat canoanele și ortografia acestui meșteșug, n-am zăbovit a români și a lucra pe note cărțile cele mai trebuincioase...»²¹. Privitor la muzica *Noului Doxastar* afirmă că «m-am sîrguit a o români»²²; iar *Irmologhiul* său, prima ediție, este «românit și dat la lumină»²³, pe cînd ediția a doua este doar «dat la lumină»²⁴.

Așadar, termenul este de circumstanță, ambiția lui — ca și a lui Macarie Ieromonahul, de altfel — nefiind alta decît să impună cîntarea în limba română. Avînd în vedere că Anton Pann a tradus sau a compus în limba română absolut toate cîntările necesare stranei — lucru pe care nu-l mai făcuse și nici nu l-a mai făcut altcineva după aceea — putem accepta termenul de «românire» în sensul de impunere a limbii române și înlocuire a celei grecești din cîntarea bisericească.

Același termen de «românire» ar mai putea avea însă și sensul de punere de acord a liniei melodice psaltice — care a luat naștere în altă parte, și legată de alta, dacă nu chiar de alte limbi — cu textul românesc. În afară de o topică proprie, fiecare limbă are o muzicalitate specifică, de care melodia însăși nu este străină atunci cînd ia naștere în strînsă legătură cu aceasta. Muzicalitatea la care ne referim se manifestă prin preferința pentru anumite intervale, ca și printr-o anumită structurare a melodiei și a ritmului, traducîndu-se în general prin va-

20. Diac. Prof. Gheorghe I. Moisescu, *O suvă de ani de la moartea lui Anton Pann, 1854—1954*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXIII (1955), nr. 1—2, p. 189—190.

21. Anton Pann, *Fabule și istorioare*, București, 1841, Prefață.

22. Anton Pann, *Noul Doxastar*, București, 1841, p. III.

23. Anton Pann, *Irmologhiu sau Catavasier* care cuprinde în sine toate Irmoasele sau catavasiile sărbătorilor împărătești de peste an ... Românit și dat la lumină ..., București, 1846.

24. Anton Pann, *Irmologhiu Catavasier* ... Dat la lumină cu bine-cuvîntarea Prea Sfințitului Arhipăstor și Mitropolit a toată Ungrovlahia D. D. Nifon, a doua ediție, București, 1854,

loarea intervalică și dinamică a accentelor ținice ale cuvintelor²⁵. Deși insuficient de clar, Macarie Ieromonahul este primul care cere să existe concordanță între text și melodie, să nu se traducă oricum. Anunțînd apariția *Irmologhionului*, el spune că e «după făgăduință cu desăvîrșită alcătuire a tomului cuvintelor precum și a buneii viersuiri a melosului», «întru nimic stricînd nici curgerea melosului, nici alcătuirea cuvîntului»²⁶. El acordă prioritate cuvîntului, totuși, cerînd ca melodia să se adapteze accentului acestuia. «Întru toate protimisînd înființarea cuvîntului — scrie el —, pentru că de a pune însuși acele semne pe un cuvînt care vine îndoît mai lung sau mai scurt decît cel grecesc, iaste dobitocie, pentru că la dînșii așa vine tonul cuvîntului și așa să scrie, iar unde și la dînșii multe nu se potrivesc după podobie, alcătuirea se face asupra tonului cuvîntului, iar nu după curgerea melodiei»²⁷.

Această concepție apare mult mai clară la Anton Pann. Dezaprobînd, la rîndu-i, pe cei care «n-au făcut decît au rădicat silabele zicerilor streine și au așazat silabele zicerilor românești», din care cauză se constată că «într-alt loc viînd locul melodiei și într-alt tonul zicerii», arată că s-a ajuns să se contrazică «noima sau înțelesul zicerilor românești». În continuare, cere ca melodia să redea ideea textului, chiar și în traduceri, scriînd: «Cît ar greși întraducătorul unei cărți, de ar zice: pămînt, în loc de: cer, mărire, tinguire, în loc de: smerenie și bucurie, atît greșește și traducătorul unei cîntări de va întrebuița melodia unia în locul altia»²⁸.

În afară de aceasta, Anton Pann dispune de o concepție estetică mult mai clară, aproape modernă. Pentru el, «muzica este în lume tot d-odată cu firea viețuitoare», fiind «gîndirea oamenilor învățați și nu dar al veacurilor bătrîne». Melodia cîntată — afirmă el — «nu este decît plînsocuvîntarea cu care își descrie cinevași patimile sufletești și trupești»²⁹. Cu alte cuvinte, Anton Pann consideră muzica un limbaj prin mijlocirea căruia omul poate comunica semenilor sentimentele, ideile, trăirile sale. Prin această concepție se explică preocuparea lui de a reda prin melodie conținutul textului. Acest crez al lui ne este clar definit cînd — referindu-se la Dionisie Fotino, fostul său profesor — scrie: «... în elegantul său stil vede cineva patimile sufletului des-crise după meșteșugul ritoric; îl vede, zic, în cele Anastasima (într-ale

25. Gh. Ciobanu, *Raportul structural dintre vers și melodie în cîntecul popular românesc*, în «Revista de folclor», VIII (1963), nr. 1—2, p. 41—61. Același, *La structure du système de versification populaire roumaine, sa relation avec la versification latine*, în «Etudes d'ethnographie et de folklore au VII-e Congrès International des Science Anthropologiques et Ethnographiques» (Moscou, 1964), p. 56—58 (Institut d'ethnographie et de folklore de l'Académie de la R. S. Roumanie, Bucarest, 1965); Același, *Le rapport entre le rythme du vers et de la mélodie dans le chant populaire roumain*, în «Zbornik», XII, Kongresa jugoslavskih folkloristov», Celje, 1965, Ljublyana, 1968, p. 295—297; Același, *Național și universal în folclorul muzical românesc*, în «Revista de etnografie și folclor», XV (1968), nr. 2, p. 107—109. Același, *Raportul dintre text și melodie în muzica psaltică românească*. Comunicare prezentată la Colocviul Internațional «Musica Vocalis», Brno, 1969, apoi — puțin lărgită — la Sesiunea științifică a sectorului muzical din Institutul de istoria artei al Academiei R. S. România, ținut între 1—3 decembrie 1969 (în curs de apariție).

26. Macarie Ieromonahul, *Irmologhion* ..., p. VI.

27. *Ibidem*, p. VI.

28. Anton Pann, *Bazul teoretic* ..., p. XXXVI.

29. *Ibidem*, p. X, XIII.

învierii) revărsînd melodie felurită : cu simpatie cîntă patimile și înmormîntarea Mîntuitorului, cu întunecare pogoară în cele de jos ale pămîntului, din cămărilor iadului ridică pe strămoșul Adam în desfă-tările raiului, și laudă cu glas triumfător biruința Atotputernicului ...»³⁰.

Această concepție se poate vedea și dintr-un exemplu scurt, cum este nr. 3³¹. În prima propoziție muzicală, melodia cadențează pe treapta *la* (=ke), în loc de *fa* (=ga), fiind vorba de lauda Domnului, pe cînd atunci cînd este vorba de prosternare, de închinare, melodia coboară pînă la *la* (=ke) de jos. Atît urcarea, cît și coborîrea peste treptele importante ale ehului, iar în cadrul acestuia ale stilului stihiraric, sînt motivate tocmai de conținutul textului. Dacă mai avem în vedere și perfecta concordanță dintre accentele tonice ale cuvintelor și cele ale melodiei, putem afirma că într-adevăr el are dreptate cînd spune :

«... am căutat la tonul zicerilor românești

Și am potrivit glăsuirea ca-n vorbirile firești»³²,

tocmai pentru că totul apare firesc la Anton Pann.

Dar aportul lui nu se oprește nici aici. Să nu uităm că deși se vorbește cel puțin din secolul al XIV-lea de stilurile *irmologic*, *stihiraric* și *papadic*, în manuscrisele de pînă la începutul secolului al XIX-lea, stilul irmologic aproape că lipsește; sau, cînd este prezent, este în forma «pe mare», sau «argon», în care se păstrează sistemul cadențial specific acestui stil, dar melodia apare cu melisme aproape la fel de bogate ca în stilul stihiraric. Dacă în unele cîntări din *Anastasimatarele* lui Macarie și al lui Dimitrie Suceveanul întîlnim și unele cîntări «pe mic» sau «sintomon», catavasiile sînt la ambii «pe mare». Anton Pann este primul, la noi, care prezintă catavasiile în stilul irmologic «sintomon», așa cum le avem pînă astăzi. Toți cei care i-au urmat și-au făcut decît să-l imite îndeaproape. Uneori, asemănarea este atît de izbitoare — ca în exemplul nr. 4³³ — încît nu se poate afirma că ar fi vorba de creații diferite. De altfel, diferența dintre *Catavasiile Nașterii Domnului* ale lui Anton Pann și ale lui Ștefanache Popescu — din care punem paralel primul irmos — constă în : a) eliminarea unor inflexiuni cromatice, mai frecvente la Anton Pann; b) schimbarea pe alocuri a textului, sau doar a topicii; c) încadrarea ritmului într-o măsură bimeră regulată, la Anton Pann întîlnindu-se și unele ritmuri ternare.

Mai trebuie reținut, în fine, că tot Anton Pann este cel care prezintă, pentru prima dată, cîntările stihirarice de la Vecernie și Utrenie mai puțin melismatice, așa cum se întîlnesc în practica de astăzi³⁴. Stihira dată în exemplul 3 ni se pare concludentă în acest sens. Așadar,

30. *Ibidem*, p. XXVI.

31. Anton Pann, *Prescurtare din Bazul muzicii bisericești și din Anastasimatar*, București, 1847, p. 25.

32. Anton Pann, *Heruvico-Chinonicar* ..., p. I, p. VIII.

33. Var. A : Anton Pann, *Irmologhiu* ..., p. 3; var. B : I. Popescu-Pasărea, *Catavasier* ..., București, 1908 (pe coperta interioară 1907), p. 14.

34. Anton Pann, *Prescurtare* ..., p. 25.

pentru stilul catavasiilor, ca și pentru cîntările stihirarice actuale, Anton Pann este un precursor.

Rezumînd cele prezentate, putem concretiza meritele lui Anton Pann în domeniul muzicii psaltice românești în următoarele puncte :

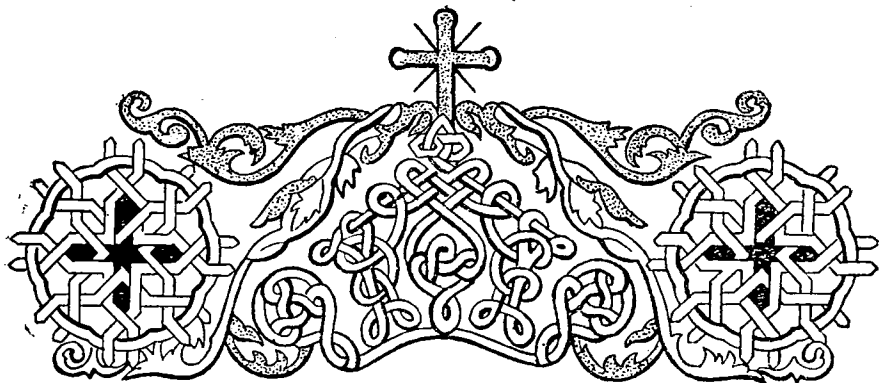
1. A impus, mai mult decît oricare altul, cîntarea în limba română în Biserică, prin publicarea tuturor cîntărilor bisericești necesare stranei ;

2. A realizat, datorită concepției sale estetice, o strînsă legătură între text și melodie. Termenul de «românire» a cîntărilor — folosit de el între anii 1841—1846 — trebuie înțeles mai ales în sensul adaptării liniei melodice la muzicalitatea limbii române.

3. A trasat linia de dezvoltare a muzicii psaltice românești, cel puțin în ceea ce privește stilul catavasiilor și cel stihiraric actual, care este mai puțin încărcat decît la Macarie Ieromonahul.

Prin tot ceea ce a făcut, Anton Pann rămîne figura cea mai reprezentativă a culturii poetice românești din secolul al XIX-lea.

GH. CIOBANU

ÎNDRUMĂRI PASTORALE

NORME PASTORALE PENTRU PREOȚIMEA ORTODOXĂ ROMÂNĂ DE AZI ÎN ACTIVITATEA ȘI OPERA SCRISĂ A PREA FERICITULUI PATRIARH JUSTINIAN *

Arta pastorației, a conducerii sufletelor la mîntuire, se poate învăța nu numai din manualele de teologie pastorală, ci și din viața și activitatea marilor păstori ai Bisericii. Felul în care aceștia și-au înțeles misiunea lor și au realizat-o în viața și lucrarea lor rămîne exemplu viu și vrednic de urmat pentru toți păstorii de suflete.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian s-a dovedit a fi unul dintre creatorii de orizonturi largi pentru preoțimea ortodoxă română. Atît ca preot de țară și apoi de oraș, ca arhiereu-vicar și mitropolit al Moldovei, și în sfîrșit ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericirea Sa s-a străduit să se apropie cît mai mult de chipul desăvîrșit al «Păstorului celui bun», cerut de vremurile și de credincioșii pe care i-a păstorit și îi păstorește ¹.

În cele ce urmează vom expune cîteva dintre realizările de seamă ale Prea Fericirii Sale, din care vom încerca să scoatem norme pastorale demne de urmat de preoțimea românească de azi.

* Această lucrare de seminar, susținută în cadrul cursurilor de doctorat în teologie, a fost întocmită sub îndrumarea P. C. Pr. Prof. Ene Braniște, care a și dat avizul să fie publicată.

1. Preot Prof. Ene Braniște, *Preotul și preoția creștină în gîndirea și trăirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVI (1958), nr. 5—6, p. 443.

MOMENTE ȘI REALIZĂRI DIN ACTIVITATEA PREA FERICITULUI
PATRIARH JUSTINIAN

Preot la Băbeni și Rîmnicu-Vîlcii

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a iubit preoția, a prețuit-o și a cinstit-o. A îmbrățișat-o din adevărată chemare și convingere, a împlinit-o cu râvnă și drag, făcînd din ea slujire dezinteresată Bisericii și Patriei.

Despre vremea cît a fost preot la Băbeni sau la Rîmnicu-Vîlcii, Prea Fericitul Sa vorbește cu duioșie și înflăcărare. «Cele mai frumoase amintiri din viața mea le am de pe vremea păstoririi mele în mijlocul credincioșilor; iar acestea sînt totodată și cele mai odihnitoare clipe în ceasurile de oboseală»².

Ca preot de țară, Părintele Ioan Marina a pornit la îndeplinirea misiunii sale călăuzit de porunca apostolică: «Slujba ta fă-o deplin, întru toate arată-te pe tine pildă de fapte bune» (Tit II, 2—7). Slujirea sa cinstită în Duh și Adevăr și dragostea de Biserică a fost cel dintîi lucru care a impresionat pe credincioșii săi. Minunat cuvîntător, predicile Sale aveau un puternic ecou în sufletele credincioșilor; ele nu erau numai vorbe ci și fapte, acțiuni imediate. «Îi este foame, dă-i piine; e dezbrăcat, dă-i haină; îi este frig, adăpostește-l și dă-i lemne; e bolnav, îngrijește-l; i-a ars casa, ajută-l să și-o facă iarăși; i-a murit vitădă-i bani să-și cumpere alta; i-a murit copilul sau soția, fii lîngă el nu numai cu lacrimile, ci și cu ajutorul trebuitor în asemenea caz»³. Pentru a întreține o legătură strînsă cu păstoriții săi, Părintele Ioan Marina a alcătuit la Băbeni un comitet cultural, care mai tîrziu avea să se înscrie în Statutul Bisericii Ortodoxe Române sub denumirea de «Comitetul Parohial»; a înființat un cor bisericesc pe trei voci, alcătuit din 45 de persoane.

În cadrul Comitetului cultural ținea conferințe, organiza serbări populare, iar cu ajutorul «sfatului moralizator», care lucra în cadrul comitetului, se îngrijea de asistența socială. Tocmai aceste merite și realizări l-au impus atenției episcopului său care l-a chemat la Rîmnicu-Vîlcii.

La bilanțul realizărilor ca preot de țară ale Părintelui Ioan Marina se adaugă acum altele noi și mai importante. Ca preot paroh, cu concursul credincioșilor săi, a restaurat biserica și casa parohială, a înființat și aici un cor bisericesc.

O perioadă de timp duce activitățile culturale de asistență socială, organizează o cooperativă profesională pentru preoți, o casă de credit și ajutor, și reactivează tipografia și editura Episcopiei. Antrenat în aceste preocupări, Părintele Ioan Marina îndeplinește deopotrivă în-

2. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, *Apostolat Social*, vol. IV, București, 1952, p. 122.

3. Pr. Grigorie Cristescu, *Lucrarea pastorală și misionară*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIX (1951), nr. 3—6, p. 168.

datoririle sale de slujitor al altarului : predică cu regularitate și catehizează pe credincioși.

Toate realizările Părintelui Ioan Marina la Băbeni și Râmnicu-Vîlcii se înscriu în hronograful activității sale ca preot de țară și de oraș și constituie exemple demne de urmat pentru preoțimea ortodoxă română din zilele noastre.

La realizările Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian ca preot se vor adăuga succesiv altele mai mari și mai însemnate, în calitatea sa de arhiereu-vicear și mitropolit al Moldovei și, în sfârșit, ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

Arhiereu-vicear și mitropolit al Moldovei

Ales arhiereu-vicear al Mitropoliei Moldovei, Prea Sfințitul Justinian Marina nu s-a izolat de curentul viu al realităților, ci a stat mereu prezent și activ în centrul vieții reale, cu preocupările, zburciunile, luptele și problemele grele pe care le ridica epoca imediat-următoare celui de al doilea război mondial⁴.

Situația Mitropoliei Moldovei în urma războiului fiind destul de grea, Prea Sfințitul Justinian a înțeles că nu este timp de pierdut. Îndreptarea și reconstrucția nu se putea face decât prin buna chivernisire a tuturor surselor de venituri. De aceea, pentru secția administrativă și culturală Prea Sfinția Sa a stabilit programul de activitate cu păzirea strictă a prevederilor legale. Curînd au fost refăcute : palatul mitropolitan, bisericile celor două catedrale, imobilele centrului mitropolitan și altele. O atenție deosebită a acordat Prea Sfințitul Justinian repunerii în funcție a fabricii de luminări.

Dar dintre realizările cele mai importante ale Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian ca arhiereu-vicear al Mitropoliei Moldovei, trebuie să amintim grija față de asistența socială. Începută în mic la Băbeni, preocuparea aceasta este continuată la Râmnicu-Vîlcii și se realizează în modul cel mai larg și desăvîrșit în vremea păstoririi sale ca arhiereu-vicear la Sfînta Mitropolie a Moldovei datorită situației existente în anii de după război.

Înainte de a porni personal pe teren, Prea Sfințitul Justinian a fixat planul de asistență a copiilor rămași orfani de pe urma războiului. Pentru aceasta Prea Sfinția Sa s-a adresat tuturor preoților din cuprinsul Mitropoliei, îndemnîndu-i să dea o deosebită atenție operei de asistență socială și îndeosebi ajutorării orfanilor, pe căile stabilite : a) *Asistența închisă — prin orfelinat* ; b) *Asistența deschisă — prin plasarea copiilor orfani la rudele, cunoscuții și oamenii de inimă din împrejurimi*. În acest scop, fiecare parohie trebuia să aibă și ea după posibilități situația orfanilor, cu specificarea ce îngrijire li se poate da. Făcea responsabili de sprijinirea acțiunii pe preoți și protopopi⁵.

Prin asistența deschisă majoritatea orfanilor au rămas în apropierea căminelor părintești.

4. *Ibidem*, p. 169.

5. *Apostolat Social*, vol. III, p. 45.

Pentru unii copii, care din diferite motive n-au putut fi plasați, mai ales cei din satele distruse de grozăvia războiului, s-au creat orfelinăte la Mînistirile Văratec și Agapia pentru fete, iar în orașele Tîrgu-Neamț și Botoșani pentru băieți. Întreținerea acestora se făcea prin comitetele de asistență ⁶.

Pentru asistența elevilor săraci din școlile primare, care nu găseau mîncare în căminul părintesc, tot din îndemnul Prea Sfinției Sale, preoții erau chemați să ajute cantinele școlare.

Cuvîntul Prea Sfinției Sale s-a îndreptat și spre ajutorarea sătenilor înfomețați, și mai ales către cei ce locuiau în satele de pe fosta linie a frontului. Sesizat de starea de lipsuri a bolnavilor din spitale, Prea Sfințitul Vicar Justinian și-a îndreptat grija și spre aceștia, trimițîndu-le diferite ajutoare.

De opera asistenței sociale inițiată și organizată de Prea Sfințitul Justinian a beneficiat și preoțimea. Mulți preoți și călugări, în special cei din Iași nu aveau îmbrăcăminte și hrană. Cu ajutorul Societății de Cruce Roșie, acestora li s-a pus la îndemînă cele necesare.

În desfășurarea acestei opere Prea Sfințitul Justinian a colaborat cu întregul aparat al vieții publice, cu organizațiile de masă care erau preocupate de asistență, ca de exemplu Crucea Roșie, Apărarea Patriotică etc.

Ales Mitropolit al Moldovei, Înalt Prea Sfințitul Justinian adaugă la bilanțul realizărilor de pînă atunci altele noi, cum ar fi restaurările de biserici. Numai în cursul anului 1947 au fost reparate și sfințite 22 biserici, 7 au început să se construiască din nou, iar 22 se găseau în reparație.

Pe măsură ce problema asistenței sociale a suferinzilor era oarecum rezolvată, grija Înalt Prea Sfinției Sale se îndrepta către omul însuși care avea acum nevoie să fie reinnoit și restaurat în adevărata lui demnitate. De aceea, Înalt Prea Sfinția Sa spunea: «Obiectul misiunii Bisericii este acum omul, temeliea Patriei și societății. Înălțarea omului condiționează îmbunătățirea tuturor celorlalte realități ale vieții omnești. Formarea unui om nou, a unui om conștient de rosturile lui pe pămînt, pătruns de nepieritoarele adevăruri ale dreptății și păcii, iată o vastă lucrare pentru săvîrșirea căreia este chemată Biserica ⁷.

Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române

Activitatea Prea Fericitului Părinte Justinian în calitate de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române este foarte bogată și plină de realizări numeroase, care sînt îndeobște cunoscute; de aceea vom aminti aici numai acele realizări care pot fi luate ca model și imitate de preoții Bisericii noastre în cadrul parohiilor lor.

Un obiectiv important spre care Prea Fericirea Sa și-a îndreptat privirea a fost reorganizarea învățămîntului teologic, luat sub conducerea Bisericii.

6. Pr. Constantin Nonea, *Asistența socială prin Biserică*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIX (1951), nr. 3-6, p. 132.

7. *Apostolat Social*, vol. II, București, 1946, p. 161.

Am amintit, la începutul acestei lucrări, principalele linii conducătoare ale acestei concepții despre preoție, după care s-a călăuzit Prea Fericitul Patriarh însuși, cât timp a lucrat ca păstor de suflete în enoriile de la Băbeni și de la Râmnicu-Vîlcii : apropierea sufletească a preotului de enoriașii săi, cunoașterea cât mai amănunțită și precisă a nevoilor și aspirațiilor lor sufletești, adaptarea activității pastorale a preotului la realitățile vremii și locului de păstorire și întemeierea a tot ceea ce face preotul, pe legătura dragostei dintre păstor și păstoriți.

Atenția pe care Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a dat-o răspîndirii culturii teologice în rîndurile preoțimii noastre este de asemenea de reținut. Prin numeroasele mijloace de culturalizare puse la îndemîna clerului (manuale de studii teologice, revistele bisericești patriarhale și mitropolitane, conferințele de orientare ale preoțimii, cursurile de îndrumare a clerului etc.), Prea Fericirea Sa a urmărit să arate preoțimii noastre necesitatea lărgirii orizontului ei cultural în vremea noastră, ca o temelie solidă, a activității pastorale. Numai preotul care citește, care se cultivă, care se ține la curent cu progresul științific cultural și tehnic al societății de azi, numai preotul care a studiat profund problemele de bază ale teologiei etc, numai acela poate face față nevoilor prezentului și problemelor ce se pun azi preoțimii.

O altă lature spre care Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și-a îndreptat privirea a fost reorganizarea vieții monahale, prin introducerea în viața mînăstirilor a unui monahism care să armonizeze viața spirituală cu preocupările tradiționale ale Ortodoxiei noastre⁸.

Principiul conducător al acestei organizări, adică împletirea rugăciunii cu munca manuală și intelectuală, care trebuie să caracterizeze viața monahilor. Și aceștia trebuie să îmbine prețuirea și cultivarea dragostei cu munca — baza progresului material — cu rugăciunea, care este preocuparea specifică a misiunii preoțești și baza desăvîșirii spirituale. Munca și rugăciunea sînt deci cei doi poli spre care trebuie să-și îndrepte preocupările și eforturile nu numai viețuitorii mînăstirilor, ci și preoțimea de enorie, servind ca pildă credincioșilor lor.

Dintre celelalte numeroase realizări vom mai aminti următoarele :

— Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania ;

— Colaborarea dintre cultele religioase din țara noastră ;

— Activitatea ecumenistă desfășurată de Biserica noastră sub arhipăstorirea Prea Fericirii Sale.

După cum bine se știe, reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania reprezintă evenimentul cel mai important pe care l-a trăit generația noastră pe tărîm religios-bisericesc⁹.

Prea Fericirea Sa îndeamnă din toată inima preoții ardeleni-reveniți și pe credincioșii lor să prețuiască actul reîntregirii și însemnătatea lui, nu numai din punct de vedere religios, ci și național.

8. Despre reorganizarea vieții monahale vezi : Arhim. Irineu Crăciunaș, *Purtarea de grijă față de mînăstiri în ultimele două decenii*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 6, p. 751—761.

9. P. S. Episcop Visarion Ploieșteanul, vicar-patriarhal, *Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 6, p. 710.

În timpul audienței acordată Eminenței Sale Arhiepiscopului Igino Cardinale, cu prilejul vizitei la Londra, Prea Fericitul Patriarh Justinian a spus: «Problema fostei Biserici Greco-Catolice din România, a fost rezolvată în mod definitiv de preoți și credincioși. Refacerea unității era de mult așteptată și dorită. Ea nu este numai o problemă bisericască, ci reprezintă o problemă de unitate națională, iar Biserica Ortodoxă Română și poporul român prețuiesc unitatea lor de credință și unitatea națională»¹⁰.

«Fiecare preot și credincios să-și facă un crez sfânt de a apăra credința strămoșească și ființa națională pentru că, astăzi nu mai poate nădăjdui nimeni să ne mai arunce vreun jug străin pe grumaji. Astăzi nu mai sînt «foști» adică vechi și «noi» ortodocși; astăzi sînt numai dreptcredincioși creștini, care țin legea strămoșească»¹¹.

Exemplară pentru preoțimea ortodoxă română, ca și pentru clerul tuturor confesiunilor creștine din țara noastră este și activitatea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru consolidarea legăturilor dintre cultele din țara noastră și pentru colaborarea tuturor în marele front al apărării păcii. Ceea ce Prea Fericitul Părinte Justinian a putut realiza pe plan național, poate face și fiecare preot sau slujitor de cult în localitățile și regiunile policonfesionale, cum sînt de exemplu cele din Ardeal.

Colaborarea dintre cultele din țara noastră, inițiată și realizată de Prea Fericitul Patriarh Justinian la nivel național este o experiență prețioasă, care poate servi drept model și impuls pentru toți slujitorii cultelor care doresc să realizeze ecumenismul creștin interconfesional, în localitățile unde sînt reprezentate mai multe confesiuni sau culte religioase.

Datoria preoților români din astfel de regiuni și localități este să se străduiască din toate puterile spre realizarea unei atmosfere de înțelegere, de frățietate și de colaborare — cu adevărat creștină — nu numai între slujitorii diferitelor confesiuni și culte religioase, ci și între credincioșii lor. Preoții ortodocși trebuie deci ca, prin purtarea lor demnă și frățească, să caute a-și apropia sufletește pe slujitorii celorlalte culte și să câștige stima și prețuirea acestora. În raporturile cu ei și cu credincioșii altor culte, preoțimea ortodoxă română va evita, deci, discuțiile contradictorii asupra diferențelor de doctrină sau de cult dintre confesiuni, se va feri de polemică și va căuta să scoată totdeauna în evidență ceea ce apropie pe oameni pe deasupra credințelor religioase și a spiritului confesional îngust, tinzînd astfel la colaborarea cu slujitorii și credincioșii celorlalte confesiuni și culte religioase în rezolvarea problemelor de interes comun, menite spre progresele patriei comune a tuturor.

Colaborarea dintre cultele din țara noastră poate fi caracterizată ca «un microcosmos al situației care trebuie realizată mai devreme sau

10. În «Biserica Ortodoxă Română», LXXXIV (1966), nr. 9-10, p. 1018.

11. *Apostolat Social*, vol. III, p. 148. Vezi și cartea I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968, p. 25-53.

mai târziu prin eforturile Consiliului Ecumenic al Bisericilor, adoptat și realizat de asemenea de ceilalți»¹².

Sub arhipăstorirea Prea Fericitului Patriarh Justinian, Biserica Ortodoxă Română a realizat nu numai un ecumenism general, prin relațiile cu celelalte Biserici creștine, cu romano-catolicii, protestanții și cu diferitele Instituții ecumenice, dar și un ecumenism local, un ecumenism al slujirii și reconcilierii, în care unirea tuturor Bisericilor e considerată ca o necesitate fundamentală și ca un comandament al Mîntuitorului.

NORME PASTORALE FORMULATE ÎN SCRIERILE PREA FERICITULUI
PĂRINTE PATRIARH JUSTINIAN

Pe lângă exemplele vii pe care preoțimea ortodoxă română le poate desprinde din activitatea pastorală ca preot, ca Arhiereu-Vicar, ca Mitropolit și ca Patriarh, a Prea Fericirii Sale, trebuie să amintim și normele pastorale formulate de Prea Fericirea Sa incidental, în bogata activitate publicistică desfășurată pînă acum.

Ca preot a colaborat la diferite ziare și reviste prin publicarea a numeroase articole și studii. Teza de licență, intitulată *Mîndstirea Gordova și rolul ei în literatura românească*, este unul dintre cele mai valoroase studii și cercetări istorice. Tot ca preot Părintele Patriarh a ținut o serie de conferințe despre *Rolul femeii intelectuale în lumina satelor*, *Despre caracterul democratic al Bisericii*, etc. Ca Arhiereu-Vicar și Mitropolit al Moldovei a ținut o serie de conferințe publice, tipărite după aceea. Demne de remarcat sînt *pastoralele* adresate clerului și credincioșilor cu prilejul diferitelor aniversări și mai ales cu ocazia marilor praznice ale creștinătății, Nașterea și Învierea Domnului din fiecare an.

Activitatea publicistică a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian a devenit mult mai bogată și variată după venirea Sa la scaunul Patriarhal al Bisericii Ortodoxe Române. Ceea ce încununează activitatea publicistică a Prea Fericirii Sale de pînă acum este lucrarea intitulată *Apostolat Social*, culegere de pastorale, cuvîntări și articole, care cuprinde pînă acum nouă volume apărute în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă. Din inițiativa și cu osteneala Prea Fericirii Sale au fost retipărite și diortosite peste 23 de cărți de slujbă¹³, dintre care unele (*Liturghierul*, *Molitfelnicul*, *Psaltirea*) în două sau trei ediții.

Dintre cărțile de cult îndreptate de Prea Fericirea Sa singur sau în colaborare cu alți membri menționăm *Liturghierul*, ediția 1956 și 1967—1968, *Tîlcuirea Evangheliilor și Cazaniile Duminicilor de peste an*, *Sfînta Evanghelie* apărută în 1964, *Aghiazmatarul* tipărit de două ori (în 1950 și 1965) *Molitfelnicul*, *Mineiele* (decembrie-aprilie) și *Triodul* etc.

Vom căuta să desprindem din această prețioasă operă scrisă, cîteva principii și norme pastorale pentru preoțimea de azi, formulate de Prea Fericirea Sa ocazional, tipărite în *Apostolat Social*.

12. Prof. C. Pavel, *Colaborarea Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte culte din țară*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 2, p. 275.

13. Vezi Pr. Prof. Ene Braniște, *Cărți de cult tipărite între 1948—1968*, în «Studii Teologice», XX (1968), nr. 5—6, p. 471—482.

1. *Înșușirile preotului, și raporturile sale față de credincioși.* — Pentru apropierea preotului de credincioși, cea dintâi metodă recomandată și practică de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian este păstrarea contactului neîntrerupt cu parohienii și realitățile vieții lor. Preotul cerut de vremurile noastre este preotul dedicat integral apostolatului social: «Iubirea pentru semeni, spiritul de sacrificiu și zdrobirea egoismului»¹⁴, sînt cele dintîi însușiri care trebuie să caracterizeze personalitatea păstorului de suflete de astăzi.

Toată slujirea preotului să fie îndreptată spre iubirea și slujirea sufletului omului. «Obiectivul misiunii noastre este omul; să descoperim ceea ce este bun în el și aceste atribute și virtuți să le punem la temelia societății»¹⁵.

Adevăratul preot este acela care prin har și efort personal, actualizează preoția lui Hristos, potrivit nevoilor vremii sale și ale credincioșilor săi.

Pe lângă păstrarea legăturii neîntrerupte cu credincioșii, Prea Fericirea Sa recomandă preoților și o serie de îndatoriri de ordin pastoral, ca de exemplu aceea de a sluji corect și frumos, de a catehiza poporul, de a-l face să participe activ la sfintele slujbe. Preotul să fie exemplu de muncă și de gospodărire în mijlocul enoriașilor săi. Prin atitudinea sa să mobilizeze spiritul de jertfire pentru aproapele, încadrîndu-se în toate sectoarele unde este posibilă colaborarea lui.

Realizînd permanenta trăire în Hristos ca preot, Arhiepiscop-Vicar, Mitropolit și Patriarh, Prea Fericirea Sa a fost și este pildă de liturghisitor, catehet și predicator; de aceea, îndeamnă pe toți preoții să se apropie de Sfîntul Jertfelnic cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste. Curățindu-se pe sine, preotul se poate apropia și de păstoriții săi, pentru a-i învăța și curăți și pe aceștia: «În săvîrșirea oricărei taine sau ierurgii, preotul adevărat trebuie să pună căldură, participare sufletească, convingere, adeziune interioară, fior sfînt, știind că numai astfel va putea să comunice cu Dumnezeu, pentru sine și pentru păstoriții săi»¹⁶.

Despre predicile ținute de preoți la bisericile lor, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian învață că ele trebuie să reflecte o sinceritate adîncă, o participare directă la frămîntările și preocupările credincioșilor lor. Ceea ce recomandă în mod deosebit Prea Fericirea Sa preoților este predica faptei, a acțiunii imediate pentru binele credincioșilor, care trebuie să ilustreze și să completeze predica verbală de pe amvon.

Din cele expuse pînă acum, rezultă că pentru apropierea de credincioșii săi preotul ortodox trebuie să fie un apostol al lui Hristos, și un bun cetățean, «pururea prezent lângă Sfîntul Jertfelnic, dar și în mijlocul păstoriților săi, gata să răspundă unei nedumeriri, să aline o su-

14. *Apostolat Social*, vol. V, București, 1955, p. 277.

15. *Apostolat social*, vol. III, p. 72.

16. *30 de ani de strădanii în slujba Bisericii lui Hristos*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 10, p. 1000.

ferință, să sprijine sau să inițieze o acțiune de folos obștesc, pildă vie de slujire și de păstorie în duhul Evangheliei și al Ortodoxiei stră-bune»¹⁷.

2. *Atitudinea preotului în societate și față de bunurile materiale.* — Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a înțeles că preotul trebuie să aibă în societate o atitudine demnă de respectul și de încrederea ce i se acordă, să fie blînd, înțelegător, grabnic ajutător al celor în nevoi și suferințe. «Preoții să nu se limiteze numai la îndeplinirea îndatoririlor lor sacerdotale, ci să fie alături de năzuințele credincioșilor lor»¹⁸.

Prea Fericirea Sa îndeamnă pe preoți să se comporte în societate așa cum scrie Sfîntul Apostol Pavel în prima sa Epistolă către Timotei: «Preotul să fie fără de prihană, bărbat al unei femei, treaz, întreg la minte, cuviincios, primitor de străini, gata să învețe pe alții, nebețiv, nebătăuș, ci blînd, nesfadnic, neiuitor de argint, bun chivernisitor în casa lui, avînd copii ascultători, întru desăvîrșită cuviință» (I Tim. III, 2—5).

Cît privește bunurile materiale, preotul să nu le socotească un scop în sine, ci numai ca pe un mijloc de existență. Preotul să rămînă la chemarea sa de apostol al iubirii și întrajutorării.

3. *Supunerea față de legile statului.* — Sub înțeleapta conducere a Prea Fericirii Sale, Biserica Ortodoxă Română a înțeles că locul ei este alături de popor și a lămurit pe credincioșii săi să sprijine eforturile Conducerii de stat pentru construirea unei societăți fericite. Nu există acțiune menită să ridice progresul material și cultural al poporului nostru pe care Prea Fericirea Sa, să nu o sprijine, îndemnînd pe preoți la acțiune. «Biserica este chemată azi, spunea Prea Fericirea Sa, să purifice, să înnoiască și să înobileze viața omenească, propovăduind dreptatea și omenia, cinstea și ordinea, este chemată să împuternicească sufletul poporului dreptcredincios, cu tăria iubirii, a solidarității și unirii»¹⁹.

Preoților noștri le revine îndatorirea de a înlătura din sufletele credincioșilor orice îndoială și de a-i îndemna la înfrățire și muncă constructivă. Preoțimea să stea în slujba poporului. «Să fim loiali și să recunoaștem Conducerii statului nostru nu numai că a adus liniște între oameni, care vor trăi din rodul muncii lor cinstite, ci că li s-a asigurat libertatea religioasă»²⁰.

4. *Preotul răspînditor al culturii.* — Din îndemnul Prea Fericitului Patriarh Justinian s-a dat un nou impuls vieții religios-culturale din Biserica noastră. Îndatoririle de studiu ale preoților noștri nu se termină la sfîrșitul studenției sau al cursurilor de îndrumare, ci ei trebuie să fie la curent cu toate problemele tratate în revistele noastre teologice. În cadrul conferințelor de orientare se lămuresc problemele de actualitate ce interesează Biserica și clerul.

17. *Ibidem*, p. 1005—1007.

18. *Apostolat Social*, vol. VII, București, 1966, p. 43.

19. *Apostolat Social*, vol. III, ed. II, p. 152.

20. *Ibidem*, p. 172.

Ca factor de răspîndire a culturii preotul să țină seama de frămîntările credincioşilor săi şi de imperativele prezentului, care impun Bisericii sarcini de la achitarea cărora ea nu se poate sustrage. Preoţimea a colaborat intens la opera de lichidare a analfabetismului în popor, iar acum contribuie, la organizarea corurilor şi a muzeelor locale, la păstrarea şi popularizarea monumentelor de artă bisericească etc.

5. *Lupta pentru pace*, — la care preoţimea trebuie să fie în frunte, este normă formulată în toate cuvîntările, alocuţiunile, pastoralele, chemările, îndemnurile, scrisorile irenice, articolele şi studiile Prea Fericirii Sale. N-a existat lucrare misionară sau manifestare publică în care glasul Prea Fericirii Sale de crainic al păcii şi al dragostei să nu fi răsunat, binecuvîntînd, îndrumînd, călăuzind şi înviorînd pe cei buni, ori lămurind pe cei neştiutori, osîndind pe învrăjbitori şi dînd pe faţă complicitii lor²¹.

Din cuvîntările, scrisul şi exemplul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian se desprinde o dublă preocupare : de a sădi în sufletele tuturor clericilor şi credincioşilor iubirea sinceră şi profundă a păcii şi aceea de a-i determina s-o slujească cu credinţă şi dragoste. Noi avem datorია sfîntă de a înfăţişa tuturor adevărul că «cine nu apără pacea, cine nu apără viaţa, cine nu apără pe om — creatura Domnului — acela se ridică împotriva lucrului mîinilor lui Dumnezeu şi singur îşi găseşte osînda»²².

Misiunea Bisericii este să nu divizeze viaţa şi pe oameni în ei înşişi, «ci să confere un sens divin intereselor pămînteşti, armonizînd pe om cu el însuşi, şi cu semenii săi, prin întîlnirea tuturor în acelaşi patrimoniu unificator, care este Iisus Hristos»²³.

Prea Fericirea Sa îndeamnă pe toţi clericii Bisericii noastre să sprijine acţiunea de luptă pentru pace. «Vă chem, Prea Cucernici Părinţi, la o muncă fără preget în scopul făuririi omului social, al păcii, al dragostei, al cinstei şi al muncii»²⁴. Apreciînd înfăptuirile reale în acţiunea pentru apărarea păcii, Prezidiul Marii Adunări Naţionale a Republicii Socialiste România l-a decorat pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian cu ordinul «Apărarea Patriei».

Conştient de răspunderea ce-i revine mai ales în împrejurările actuale, Prea Fericirea Sa intră cu hotărîre în rîndurile de frunte ale luptătorilor pentru Pace în lume, dîndu-ne tuturor exemplu vrednic de urmat. Pe drept cuvînt, Prea Fericitul Patriarh Justinian poate fi numit nu numai Ierarhul faptelor, dar şi Patriarhul păcii.

6. *Norme practice în legătură cu spovedania*. — Spovedania reprezintă unul dintre puţinele prilejuri pe care preotul le are pentru îndrumarea pastorală individuală, a credincioşilor săi, într-o formă siste-

21. Diacon N. I. Nicolaescu, *În slujba păcii şi înfrăţirii*, în «Ortodoxia», XX (1968), nr. 2, p. 254-463. 22. *Apostolat Social*, vol. IV, p. 438.

23. Diacon Prof. Orest Bucevschi, *Înalt Prea Sfinţitul Patriarh Justinian luptător pentru pace*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIX (1951), nr. 5-6, p. 114.

24. *Apostolat Social*, vol. II, p. 154.

matică și cu valoare eficientă unică²⁵. De aceea, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian ca duhovnic a înțeles să dea credincioșilor epitimii cu caracter practic și cu efecte pentru îndreptarea vieții pastorale²⁶.

Asemenea procedee au fost practicate de Prea Fericirea Sa în decursul a peste 20 de ani de pastorație: «Am fost învrednicit să privesc cu ochii mei cum multe dintre nevoile obștei și a celor ce alcătuiau au fast dezlegate tocmai pe această cale»²⁷.

Epitimiile cu caracter practic recomandate de preot în scaunul mărturisirii pot fi numeroase și variate. Ca unul care cunoaște bine viața păstoriților săi, preotul știe lipsurile și necazurile lor și în felul acesta îi poate ajuta. Gravitatea păcatelor se poate ispăși și cu mulțimea faptelor bune făcute de către credincios, la care se adaugă părerea de rău.

7. Cântarea în comun a credincioșilor, în biserici, ca mijloc de pastorație. — Cântarea tuturor credincioșilor în biserică este una dintre metodele cele mai bune pentru participarea activă a acestora la sfintele slujbe²⁸. Recomandată și practică de Prea Fericirea Sa ca preot, cântarea în comun a credincioșilor la toate slujbele și îndeosebi la sfânta liturghie a făcut și face ca toată lumea să se convingă de canonicitatea, utilitatea și importanța ei²⁹.

Din cultivarea cântării comune în biserică decurg două mari câștiguri pe plan pastoral: trezirea și întreținerea conștiinței de comunitate și pregătirea prin participarea activă la viața liturgică a credincioșilor pentru sprijinirea acțiunii pastorale a preotului³⁰.

Cântarea în comun a poporului în biserică s-a dovedit a fi unul dintre mijloacele cele mai potrivite și pentru a aduce pe credincioși la sfintele slujbe. Este bine știut că prin nimic nu se poate apropia creștinul mai ușor de Dumnezeu, decât prin cântare aleasă adusă Lui. S-a constatat de asemenea că nu este alt cadru mai potrivit în care să se poată face mai bine catehizarea decât în cadrul sfintei liturghii, prin trăirea sufletească în comun a momentelor psihologice cuprinse în această slujbă. Din inițiativa Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința sa din 5 octombrie 1950, a hotărât ca în fruntea îndatoririlor clerului nostru, să fie aceea de a învăța pe credincioși cântările sfintei liturghii³¹. Tot în acest scop s-a stabilit care anume sînt cântările care pot fi cîntate în comun. Pentru descifrarea lor ușoară cântările bisericesti tradiționale au fost transcrise pe ambele notații. Astăzi, în majoritatea bisericilor noastre se cîntă Liturghia omofonă.

25. Pr. Prof. Petre Vintilescu, *Spovedania*, în «Studii Teologice», seria II (1949), nr. 9—10, p. 696. 26. *Apostolat Social*, vol. IV, p. 344. 27. *Ibidem*.

28. Vezi Pr. Prof. Ene Braniște, *Participarea la Liturghie și metode pentru realizarea ei*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 7—8, p. 567—637.

29. Idem, *Despre inovații în săvîrșirea serviciilor divine*, în «Studii Teologice», IV (1953), nr. 3—4, p. 281.

30. Pr. Prof. Petre Vintilescu, *Cîntarea poporului în Biserică în lumina Liturghierului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXIII (1949), nr. 9, p. 423.

31. Prof. N. Lungu, *Cîntarea comună a poporului în Biserică*, în «Studii Teologice», III (1951), nr. 1—2, p. 26—28.

Avînd în vedere foloasele acestei cîntări, preoțimea ortodoxă română aplică această măsură a Sfîntului Sinod, atît de călduros recomandat în cuvîntările Prea Fericitului Patriarh Justinian, și cu atît succes realizată pînă acum în unele parohii. Cu prilejul vizitei făcută la Arad, în octombrie 1967, Prea Fericirea Sa spunea, referitor la cîntarea în comun: «Am introdus cîntarea omofonă a tuturor credincioșilor în Biserică cu convingerea fermă că ea ajută și întărește pe credincioși în păstrarea dreptei credințe și îi apără față de prozelitismul altora. Cînd toți credincioșii vor cunoaște bine slujbele Bisericii noastre și vor cînta cu toții la Sfînta Liturghie, la Botez, la Cununie, la înmormîntare și la alte servicii religioase, atunci nimeni nu va mai părăsi credința străbună, trecînd la alte confesinui»³².

*

Din cele expuse în lucrarea noastră reiese că activitatea de pînă acum a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian se bazează pe efortul continuu de a vedea ridicată Sfînta noastră Biserică și pe slujitorii ei pe culmile de glorie ale trecutului și pe înălțimile luminoase pe care Domnul nostru Iisus Hristos vrea să vadă această Biserică, menită să slujească nu numai lui Dumnezeu, ci și oamenilor.

Atît personalitatea Sa excepțională, cît și activitatea vastă și rodnică desfășurată pînă acum ca preot, Arhiereu-vicar, Mitropolit și apoi Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, poate servi în întregime preoțimii noastre de azi ca o pildă vie de activitate în slujba Bisericii și a Patriei. Se poate deci folosi, pe bună dreptate, cuvîntul Sfîntului Ioan Gură de Aur: «Este de ajuns chiar și numai un singur om înflăcărat de zel ca să se îndrepteze un întreg popor»³³.

Preoțimea ortodoxă română, care are prilejul de a activa în slujba Bisericii strămoșești sub conducerea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, găsește, în viața, activitatea și opera scrisă de pînă acum a Prea Fericitului Patriarh Justinian, pilda vie, modelul și îndemnul de a lucra în permanență pentru slujirea credincioșilor, pentru binele Bisericii și al Patriei.

Doctorand Diac. IULIAN A. ȘCHIOPU

32. *Vizita Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian în Eparhia Aradului*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 11, p. 1119—1120.

33. *Cuvîntarea I către Antiohieni*, XII, P.G., XLIX, 34.

REFLECȚII CU PRIVIRE LA PROBLEMA VOCAȚIEI ȘI A PREGĂTIRII PREOȚEȘTI

Societatea noastră a trecut prin adânci transformări în ultimele două decenii. Aceste transformări s-au efectuat mai ales în domeniul social și ele continuă să evolueze în toate sectoarele vieții.

Printre problemele învățământului, pe care le discută pedagogia de astăzi și care par a fi dintre cele mai importante, este și problema orientării profesionale, adică, problema pregătirii îndrumării tinerilor spre «acele ocupații cu caracter permanent pe care le exercită cineva în baza unei calificări, acele indeletniciri din care trăiește un individ»¹ și care se numesc profesii. Cu alte cuvinte, este vorba de problema integrării omului în viața socială printr-o muncă oarecum specializată². Este vorba de un domeniu unde se afirmă personalitatea oricărui individ, unde interesele individuale și familiale se împletesc cu cele sociale. Căci «profesiunile asigură continuitatea experienței sociale, sintetizează o parte din cuceririle științei și culturii, sprijină înfăptuirea unui echilibru economic și angrenează forțele publice în desfășurarea vieții sociale. Profesiunea este o activitate economică menită să asigure menținerea vieții»³

Problema unei munci organizate, a unei pregătiri spre o astfel de muncă este veche și a luat naștere o dată cu apariția uceniciei, prima instituție desprinsă de familie; iar canoanele uceniciei au fost încadrate într-un sistem în epoca feudală⁴. Munca organizată s-a perfecționat mai târziu în școli speciale.

La început, în problema orientării profesionale accentul s-a pus pe profesie, pe muncă; mult mai târziu ea și-a schimbat centrul preocupărilor, axându-se nu pe profesie, ci pe om, pe individualitatea umană. În secolul nostru și mai ales în vremea noastră orientarea profesională înseamnă îndrumarea tinerilor spre profesiile spre care aceștia au aptitudini⁵. Se caută, așadar, ca în alegerea profesiei respective să existe «o concordanță cât mai deplină între înclinațiile și aptitudinile tinerului și profesiunea aleasă»⁶. De aceea, una din preocupările de seamă ale școlii generale de opt ani și în prezent ale celei generale de doisprezece ani este de a studia elevii prin diferite metode pentru a le descoperi aptitudinile, înclinațiile și predispozițiile respective și a-i îndruma către profesiunile cele mai indicate de însușirile lor.

Acest lucru se cere și celui care vrea să îmbrățișeze misiunea de preot, să aibă aptitudini pentru aceasta sau, cu alte cuvinte, să aibă vocație preoțească. Mai mult:

1. Dumitru Salade, *Ce profesiune să-mi aleg?* Editura științifică, București, 1968, p. 21.

2. Cf. Stanciu Stoian, *Orientarea școlară și profesională în trecut și azi*, în «*Revista de Pedagogie*», 1966, nr. 7, p. 9.

3. D. Salade, *op. cit.*, p. 21.

4. Cf. Stanciu Stoian, *op. cit.*, p. 9.

5. Psihotehnica este o ramură a psihologiei care se ocupă cu problema cercetării și descoperirii aptitudinilor elevilor. «Sînt țări în care universitățile eliberează diplome de licență și doctorat unor absolvenți specializați în acest domeniu» (Șerban Minoiu, *Ce să fiu?*, București, 1967, p. 25).

6. D. Salade, *op. cit.*, p. 52.

vocațiile preotești trebuie descifrate din timp și apoi îndrumate spre școlile bisericesti, unde vor trebui pregătite cu atenție.

Dar ce înseamnă vocație? În sens etimologic ea înseamnă chemare. Noțiunea are însă mai multe sensuri. Mai întâi pe aceea de îndeletnicire a unei persoane ce-și îndeplinește rolul în virtutea unui ordin superior. De exemplu, se vorbește despre chemarea lui Avraam de a fi părintele celor credincioși, sau despre chemarea lui Moisi de a fi conducătorul și legislatorul poporului evreu. În alt sens, vocația este o atragere irezistibilă sau o aptitudine deosebită spre o profesie oarecare. Astfel, se spune despre un om care are o aptitudine deosebită pentru muzică, ori pentru pictură, că el are vocație de pictor sau de muzician. Cu acest ultim sens se folosește noțiunea de vocație în pedagogia de astăzi⁷.

Învățătura creștină arată că Dumnezeu a rinduit un scop anumit fiecărei ființe create. Pentru om, acest scop nu depinde numai de Dumnezeu, ci și de libertatea sa de voință. În vederea realizării sale și a îndeplinirii menirii sale în planul providențial, omul este înzestrat cu anumite aptitudini, pe care trebuie să le urmeze și să și le dezvolte, avînd harul și sprijinul divin. Astfel, apare vocația.

Vocația preotească este un act al providenței divine izvorît din dragostea lui Dumnezeu și din revărsarea harului Său asupra ființei omenești, cu care conlucrează, ridicînd-o la culmi nebănuite⁸.

Vocația preotească are două aspecte: unul subiectiv și altul obiectiv. Prin vocație subiectivă se înțelege acea sumă de însușiri referitoare la evlavie: dorința de a se ruga, de a merge la biserică, de a posti, de a citi cărți creștine, de a cinși persoanele bisericesti etc.⁹. Vocația obiectivă este chemarea de către Biserică la misiunea de preot, adică încununarea puterilor sufletești și a pregătirii de pînă atunci a celui ce se pregătește pentru preoție.

Preoția este o slujire divino-umană. Demnitatea și sublimitatea preoției sînt mai presus de toate demnitățile pămîntești și puterea ei mai mare decît a îngerilor, precum învață Sfîntul Grigorie de Nazianz și Sfîntul Ioan Gură de Aur¹⁰. De aceea preotul trebuie să aibă o vocație sigură, să simtă o chemare puternică de la Dumnezeu.

Necesitatea chemării divine este confirmată de Sfînta Scriptură. Astfel, în Epistola către Evrei citim: «Și nimeni nu-și ia singur cinstea aceasta, ci numai cel de la Dumnezeu chemat, ca și Aron. Așa și Hristos nu și-a luat singur slava de a fi arhieru, ci I-a dat-o Acela care a zis: «Tu ești Fiul Meu, Eu astăzi te-am născut» (Evr V, 4-6). Într-adevăr, în Vechiul Testament Dumnezeu cheamă în chip direct pe Aron la preoție: «Să iei la tine pe Aron, fratele tău și pe fiii lui, ca dintre fiii lui Israel să-mi fie preoți Aron și fiii lui Aron: Nadab, Abiud și Itamar» (Ieș. XXVIII 1;

7. C. Rădulescu-Motru, în lucrarea *Vocația* (București, 1935) face deosebire între omul de vocație și omul profesionist. Primul este înzestrat cu însușiri deosebite de originalitate, de creație și mai ales, în domeniul moral, de abnegație, în timp ce profesionistul are abilități profesionale, iar din punct de vedere moral rămîne egoist, urmărind numai interese strict personale.

8. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *Vocația și pregătirea pentru preoție*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 5-6, p. 239.

9. *Ibidem*, p. 240; cf. Pr. Petre Vintilescu, *Preotul în fața chemării sale de păstor al sufletelor*, Eucurești, p. 70.

10. Sf. Grigorie de Nazianz, *Despre preoție*, trad. de Pr. D. Fecioru, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1968), nr. 1-2, p. 152; Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre preoție*, trad. de Pr. D. Fecioru, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1957), nr. 10, p. 946-947.

Lev. VIII și II Cron. XXVI, 18). La fel se amintește despre chemarea leviților (Num. XVII și XVIII).

Sub legea harului, adevăratul și singurul mare preot a fost Mântuitorul Hristos, precum se spune în Epistola către Evrei (cap. VII). Însă și El, precum s-a arătat, n-a primit demnitatea aceasta înainte de a fi chemat de Părintele Său (Evr. V, 4—6). Apostolii au fost chemați direct de însuși Mântuitorul, precum arată în mod clar Evangheliile. Astfel, lui Petru și lui Andrei, după pescuirea minunată pe marea Galileei, le-a zis: «Veniți după Mine și vă voi face pescari de oameni». La fel a poruncit lui Iacov și lui Ioan să-și părăsească mrejele și «i-a chemat și pe ei» (Matei IV, 19, 21). Și lui Matei care ședea la vamă i-a zis: «Urmează-Mi». Și acela s-a sculat și i-a urmat (Matei IX, 9).

Sfântul Evanghelist Luca relatează că în același mod i-a chemat Iisus pe cei doisprezece, după ce se rugase toată noaptea în munte: «Când s-a făcut ziua El a chemat pe ucenicii Săi și a ales doisprezece dintre ei, pe care i-a numit Apostoli» (Luca VI, 13). Înainte de moarte, în cuvântarea Sa ultimă, El le-a amintit alegerea specială și trimiterea lor, precum și roada pe care trebuia să o aducă, spunând: «Nu voi M-ați ales pe Mine, ci Eu v-am ales pe voi, ca să mergeți și să aduceți roadă» (Ioan XV, 16). La fel, și după învierea Sa din morți Mântuitorul le-a spus: «Precum M-a trimis pe Mine Tatăl și Eu vă trimit pe voi» (Ioan XX, 21).

Matia a fost chemat la apostolat prin intervenția directă a Sfântului Duh, în urma sorților «dintre el și Varsava zis Iust» (Fapte I, 23). Convertirea lui Pavel și chemarea la apostolat, ca și trimiterea sa la predică împreună cu Barnava s-au făcut tot prin intervenția directă a Duhului Sfânt (Fapte IX, 15—16; XIII, 2—5). Și Sfântul Pavel amintește chemarea sa pe care a primit-o de la Iisus și care l-a autorizat la slujirea Sa (Rom. I, 1; I Cor., 1; Gal. I, 15).

Că chemarea divină este absolut necesară pentru slujba preoției o arată Sfânta Scriptură prin toți acei care au fost pedepsiți pentru că au îndrăznit să-și aroge această misiune prin fraudă. Astfel, au fost pedepsiți, fiind arși de vie, Nadab și Abiud, fiii lui Aron, pentru că luaseră foc străin spre a tămăui la cortul sfânt (Lev. X, 1—21). Core, Datan și Abiron au fost înghițiți de vie de către pământ pentru că se răzvrătiră împotriva preoției lui Aron dorind a sluji și ei, fără chemare (Num. XVI, 30—32). Iar regele Ozia a fost pedepsit cu lepră deoarece tămăuiase în templu fără a fi preot legiuit (II Cron. XXVI, 18, 19). Numeroase pasaje din Vechiul Testament anunță pedepse pentru profeții falși, sau pentru predicatorii fără chemare (Ier. XIV, 14; Iez. XIII, 1—9).

Mântuitorul însuși condamnă pe cei care ar primi preoția fără vocație sigură. Nimeni, arată El, nu poate pătrunde în staul ca să ia conducerea turmei, dacă nu intră prin ușă, care este El însuși (Ioan X, 9).

Sfântul Apostol Pavel la rândul său a ales episcopi pe Tit și pe Timotei, cu misiunea de a alege și ei alți slujitori ai sfintelor altare (Tit I, 5). «Noul Testament nu oferă nici un singur exemplu de preot sfințit prin el însuși, fără să aștepte chemarea lui Dumnezeu, în funcțiile sale preoțești»¹¹.

Sfinții Părinți, interpreți autentici ai Tradiției Bisericii, proclamă în unanimitate necesitatea vocației preoțești. Și sentimentul unanim al credincioșilor este că pentru a primi preoția, trebuie să fii chemat de Dumnezeu. Deci misiunea preoțească trebuie.

11. L. Brauchereau, *De la vocation sacerdotale*, Paris, 1896, p. 37.

neapărat să fie urmarea unei vocații sigure. Și totuși, după Mântuitorul Iisus Hristos și după Sfinții Apostoli problema vocației și a descifrării ei devine foarte grea.

Sfatul pe care îl dă Sfântul Apostol Pavel lui Timotei, de a nu pune degrabă mâinile peste nimeni, pentru a nu se face părtaș la păcate străine (I Tim. V, 22), arată că deja în prima generație creștină necăutarea clerului pe bază de vocație devenise o problemă grea¹². «Generațiile patristice rezolvau parțial vocația preotească, prin participarea directă și activă a credincioșilor la alegerea clericilor, participare care putea uneori să infirme propunerile ce se făceau. Semnele speciale și certitudinea absolută a vocației preoțești de sus nu au fost codificate sau formulate niciodată de nimeni. Nu se știe, când, cum și pe cine cheamă Dumnezeu la preoție. Chiar acele mari podoabe de preoție ale veacurilor al IV-lea și al V-lea, ca Sfântul Grigorie Teologul, Ioan Gură de Aur și Fericitul Augustin, care aveau vocație precisă, s-au frământat și s-au opus cîțva timp intrării lor în preoție»¹³.

De aceea se poate afirma că în această problemă lucrurile se petrec, în mod obișnuit, ca și la celelalte profesii. Harul lui Dumnezeu se revarsă asupra omului și creează în el o serie de însușiri, înclinații și aptitudini specifice preoției, care apoi sesizate, îndrumate și cultivate de părinți, preoți și educatori, îl fac apt pentru această misiune. Aceste înclinații apar în copilărie, se dezvoltă și iau contur precis în adolescență sub influența factorilor educativi. Ele trebuie sesizate, cultivate și pregătite din timp și cu toată precauția. Deci, problema vocației sacerdotale este, în primul rînd, problema sesizării ei. Este vorba, în primul rînd, despre descifrarea aptitudinilor și înclinațiilor copiilor și despre cultivarea lor cu grijă.

Dar ce sînt înclinațiile și aptitudinile? Înclinațiile sînt orientări ale indivizilor spre o activitate oarecare¹⁴, iar «aptitudinile reprezintă însușiri psihice care-i permit omului să efectueze cu succes anumite forme de activitate»¹⁵. Aptitudinile și înclinațiile se dezvoltă și se împletesc în timpul activității, ca rezultat al instrucției și al educației. Cu cît munca de educare începe mai devreme, cu atît dezvoltarea aptitudinilor este mai ușurată.

O altă trăsătură caracteristică oricărei persoane, care are un deosebit rol în dezvoltarea insului uman, este interesul. El exprimă tendința de a acorda o atenție deosebită unor fenomene, unor activități, unor obiecte. El reprezintă un îndemn spre cunoaștere, un stimulator pentru activitate. Înclinațiile, aptitudinile și interesele se dezvoltă concomitent și se influențează reciproc. De obicei, la început interesul este difuz și schimbător, apoi se precizează și se fixează prin activități specifice.

Din cultivarea cu atenție a înclinațiilor, aptitudinilor și dezvoltarea intereselor se observă dacă un copil are sau nu aptitudini într-un sector de activitate și se poate îndruma spre profesia respectivă. «Primul semn, primul indiciu după care se conduc educatorii în descoperirea aptitudinilor îl constituie manifestarea timpurie a înclinațiilor respective adică precocitatea lor»¹⁶. De exemplu, marii pictori, muzicieni și artiști și-au manifestat de timpuriu înclinațiile lor. Totuși nu trebuie să uităm că

12. Pr. Prof. Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 260.

13. *Ibidem*.

14. Dumitru Salade, *Pregătirea elevilor din clasele V—VIII pentru alegerea profesiei*, Editura Didactică, București, 1964, p. 17.

15. Prof. Al. Roșca, *Psihologia generală*, Editura Didactică și Pedagogică, p. 431.

16. D. Salade, *Ce va deveni copilul meu?*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1962, p. 72.

întârzierea apariției unor aptitudini nu este un indiciu sigur al absenței lor. De exemplu sînt unii scriitori care au început să scrie abia la bătrînețe.

Interesul pe care-l manifestă copilul pentru învățătură, pentru lectură, pentru anumite activități trădează anumite înclinații și poate constitui puncte de plecare pentru dezvoltarea unor aptitudini. Voința și perseverența pentru a învinge anumite dificultăți și a stăruii într-o anumită direcție denotă prezența unor predispoziții și interese și deci existența unor aptitudini. De asemenea, rapiditatea cu care își însușește copilul anumite cunoștințe și mai ales anumite deprinderi (de muncă, tehnice, sportive, muzicale etc.) constituie indiciul unor aptitudini. Însă indiciul cel mai sigur al unor aptitudini îl constituie calitatea relativ ridicată a unor rezultate ale muncii copiilor cum ar fi: compozițiile, picturile, desenele sau alte performanțe obținute de copii în anumite direcții¹⁷.

Dar toate aceste coordonate ale personalității se dezvoltă, prin exercițiu, sub influența mediului și a educației familiale și școlare. De aceea, atît părinții, cît și educatorii întrebuintează anumite mijloace spre a scoate la iveală și a cultiva înclinațiile și aptitudinile și mai ales a trezi dorințele și interesele cele mai înalte.

Familia este primul mediu unde se dezvoltă copilul. Se știe că, de mici, la unii copii le place să deseneze, la alții să construiască cetăți, unele fetițe îngrijesc păpușile cu gesturile cu care le-ar îngriji pe ele medicul. Aceste înclinații nu sînt lipsite de semnificație. Dacă ani în șir plăcerea de a desena sau socoti persistă, nu mai este vorba de o simplă întâmplare, ci de anumite aptitudini¹⁸. Și din jocurile copiilor care imită anumite profesii, ca cea de medic, profesor, mecanic, se pot trage anumite concluzii pentru orientarea școlară. Părinții au datoria să observe toate aceste manifestări ale copiilor, să le pună la dispoziție mijloace spre a-și cultiva înclinațiile și să-i încurajeze.

Însă școala este aceea care descoperă și cultivă înclinațiile și aptitudinile și le dirijează spre profesia care coincide cu aptitudinea predominantă a copilului. Căci orientarea elevilor spre profesia viitoare se conturează progresiv, trecînd de la o alegere romantică — la o vîrstă mică — la una rațională și realistă bazată pe rezultatele școlare obținute, pe cunoașterea posibilităților proprii și pe informații exacte asupra conținutului profesional respectiv. Ea trebuie să înceapă de timpuriu, căci dorințele copilului nu sînt încă afirmate. În timpul școlarității pot fi observate și modulate posibilitățile sale psihice și intelectuale¹⁹. Contribuția școlii este foarte importantă în acest sens.

Dacă aceștia sînt factorii care contribuie la descifrarea și cultivarea aptitudinilor pentru profesiunile laice, înclinațiile pentru preoție sînt mult mai greu de sesizat, căci ele rămîn să fie surprinse numai de familie și de preotul respectiv.

Aptitudinile slujirii preoțești sînt complexe. Și aici avem în primul rînd o serie de aptitudini generale, care pot fi surprinse chiar din copilărie, cum sînt: o înclinație spre rugăciune făcută cu oarecare pietate, o atracție către biserică și lucrurile sfinte, respect față de persoanele bisericesti. Dar preoția este în primul rînd dorința de a slăvi pe Dumnezeu, de a te uni cu Hristos pentru a mîntui și a sfinți pe semenii. Esența preoției stă în iubirea de Dumnezeu și zelul apostolic de dăruire și jertfire pentru

17. *Ibidem*. 18. Cf. Șerban Miroiu, *op. cit.*, p. 25--26.

19. Cf. Rea-Silvia Bărbulescu, *Unele investigații cu privire la motivele alegerii profesiei la elevii de clasa a X-a*, în «Revista de Pedagogie», 1965, nr. 7, p. 93.

semeni, spre a-i uni cu Dumnezeu. Aceasta este aptitudinea dominantă a preoției²⁰. Această aptitudine este greu de sesizat, căci pietatea, rugăciunea, frecventarea bisericii le pot avea și alți buni creștini. Însă nu toți bunii creștini pot avea vocație preotească, deoarece le lipsește acea aptitudine dominantă amintită. Ea se conturează mai greu, în timpul pregătirii pentru preoție, iar uneori apare destul de târziu.

În vocația pedagogică trebuie să plecăm tot de la familie. Ea formează pe copil, ea îi imprimă primele noțiuni, primele impresii, deci și pe cele religioase. Îndeosebi mama are o influență hotărâtoare asupra copiilor, mai ales când ea este credincioasă și cu grijă față de tradițiile creștine. Ea influențează prin exemplul ei, dar și prin grija de a crește pe copii în credința creștină. Datorită evlaviei materne au devenit preoți Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Grigorie de Nazianz, Sfântul Ioan Gură de Aur, Fericitul Augustin.

Deci, dacă familia este creștină, evlavioasă, conștientă de valoarea credinței pentru creșterea copiilor, din acel mediu va căuta preotul să recruteze pe cei cu vocație preotească. Pregătirea religioasă începută mai târziu, care nu are la bază credința și pietatea din familie, este lipsită de tărie. Sfântul Ioan Gură de Aur confirmă acest fapt, spunând: «De vor petrece fiii în obiceiuri bune cū anevoie se vor întoarce la rău cînd se vor face de vîrsta legii. Pentru că sufletul fiilor este ca pînza cea curată și albă, care, în orice fel se va vopsi întîi, acea culoare va păzi și la sfîșit. Măcar de va vrea cineva să o vopsească în altă față, pururea se arată în culoarea cea dintîi. Așa și copiii cei mici, cînd se obișnuiesc la bine, cu anevoie se întorc la rău»²¹. Credința trebuie să fie pentru viitorul preot a doua natură. Și e foarte important ca el să fi fost inițiat de mic în adevărurile creștine și în practicile religioase. De altfel și Sfântul Apostol Pavel pune accent pe familia aceluia care trebuia să devină preot. Astfel, el spune lui Timotei: «Îmi aduc aminte de credința ta cea nefățarnică, care sălășluia mai înainte în bunica ta Loida și mama ta Eunica» (II Tim. I, 5). Nu e mai puțin adevărat însă că uneori s-au văzut și preoți buni ieșind din familii rele. Însă numai tinerii înzestrați cu calități personale intelectuale și morale excepționale ar putea fi excepția de această condiție prealabilă.

Deci, după ce preotul s-a convins de evlavie și credința părinților, despre influența creștină pe care aceștia o au asupra copiilor, se va îndrepta asupra copilului. Îl va observa dacă are aptitudini generale la învățătură, pentru că preoția presupune o pregătire profesională serioasă, anumite studii teologice și laice care cer însușiri intelectuale deosebite. «Recrutarea elevilor și studenților care se pregătesc pentru preoție, spune Pr. Prof. Ioan G. Coman, va trebui să țină seamă, în chip deosebit, de forța intelectuală a acestora, forța care comandă, luminează și rodește, alături de evlavie, întreaga lor activitate viitoare»²².

După verificarea acestei însușiri prealabile se vor observa manifestările de evlavie și credința copilului, încercîndu-se să se afle în ce direcție se îndreaptă interesele visurilor și dorințele lui de viitor. Se va intra apoi în legătură cu părinții copilului, discutînd cu ei în legătură cu preoția, spre a afla și impresiile acestora cu privire la misiunea preotească. Li se va arăta că preoția nu prezintă numai avantaje materiale sau viață comodă — cum cred unii —, ci ea presupune evlavie, credință, iubire de semenii, jertfirea de sine, o viață superioară morală, rugăciune și studiu. Se va sublinia

20. Cf. Brauchereau, *op. cit.*, p. 215 s.u.

21. Citat după D. Călugăr, *Educație și învățămînt*, Sibiu, 1946, p. 41.

22. *Op. cit.*, p. 247.

că ea are și frumusețile și satisfacțiile ei spirituale înalte. În aceste culori trebuie zăgrăvită misiunea preotească. Trebuie creat în jurul copilului o atmosferă de pietate, de ideal, de generozitate și numai în aceste condiții se va transmite și sugestia slujirii preoțești. Preotul îl va ajuta să-și dezvolte însușirile necesare preoției, adică să frecventeze mai des biserica, să ia parte la cântarea omofonă, să se mărturisească și împărtășească și să ducă o viață morală deosebită; să citească lucrări religioase, cărți de rugăciuni și să învețe rugăciuni pe de rost. Toate acestea îl vor ajuta pe copil să-și contureze fizionomia moral-religioasă.

Numai în urma acestei pregătiri poate preotul, în deplină cunoștință de cauză să îndrumeze pe elev și să-i dea dovadă favorabilă pentru prezentarea la examenul de admitere în Școala de oîntăreți bisericești. Aici, prin instrucție și educație, cu ajutorul profesorilor, va începe tînărul pregătirea specială a formării sale. În Școala de cîntăreți bisericești și apoi în seminar, în vîrsta hotărîtoare a adolescenței, își va cultiva și adînci aptitudinile vocaționale prin instrucție teologică și educație religioasă.

Școlile bisericești de astăzi au primit o serie de transformări, de îmbunătățiri, față de cele din trecut și oferă o pregătire mult mai eficientă pentru voğațiile preoțești. Astfel, ele au trecut sub directa conducere a Bisericii, toți profesorii fiind preoți, pentru a se putea crea o atmosferă religioasă favorabilă educației elevilor ce se pregătesc pentru preoție. Astăzi, tinerii care intră în școala de cîntăreți au o vîrstă mai înaintată de 15 ani, deci se pot pronunța ei înșiși în cunoștință de cauză despre viitoarea lor profesie. Ei sînt pregătiți în Școala generală în legătură cu orientarea profesională, cunosc mai multe profesii și atunci cînd se îndreaptă spre școlile bisericești înseamnă că din mai multe profesii au ales preoția.

Toate școlile bisericești, începînd de la școlile de cîntăreți și pînă la înștitutele teologice, au internate și toți elevii și studenții sînt interni, fapt foarte important, pentru că în vocația preotească accentul se pune îndeosebi pe educația religioasă, care se realizează în internat. În sfîrșit, școlile medii bisericești sînt formate din școli de cîntăreți de doi ani, în care timp se poate face o selecție a vocațiilor și numai după această selecție elevii pot trece în seminarul de trei ani.

Însă munca pedagogică în școlile bisericești medii este destul de dificilă. În școlile bisericești se prezintă tineri de 15—16 ani, adică adolescenți, etapă de formație cu caracteristici psihice și fizice care trebuie bine cunoscute pentru ca instrucția și educația lor să aibă bune rezultate. Adolescența, care începe la 16 ani și durează pînă la 20 de ani, este vîrstă de formație, de efervescență, de nestabilitate în concepții, sentimente și acțiuni. «În sufletul adolescentului e o trăire intensă, complexă, în care apar cele mai puternice și uneori contradictorii stări sufletești. E o mare de posibilități, care își încearcă pe rînd sau concomitent drumul spre realizare²³. După cele mai recente cercetări psihologice, caracteristicile adolescenței ar fi trei: 1) dezvoltarea conștiinței de sine; 2) afirmarea propriei personalități și 3) integrarea treptată în valorile vieții²⁴.

Mediul în care trăiesc adolescenții contribuie de asemenea, la integrarea lor în normele vieții sociale. «Dacă mediul e preocupat de probleme înalte, atunci și adolescentul adoptă aceeași atitudine și seriozitate, devenind un factor activ al colectivului în care trăiește, prin muncă și disciplină»²⁵.

23. Pr. V. Coman, *Relgie și caracter*, Brașov, 1914, p. 32.

24. Cf. St. Zissulescu, *Adolescenta*, Ed. Didactică, București, 1968, p. 54—61.

25. *Ibidem*, p. 78.

Așadar, adolescentul are foarte multe însușiri negative și pozitive, este capabil de mari realizări și de căderi grave, este plin de entuziasm și elan. El trebuie bine cunoscut în ceea ce privește însușirile sale și ajutat să-și dezvolte calitățile și să-și înfrângă pornirile rele.

În școala de cîntăreți și în seminarul teologic tînărul își cultivă și adîncește vocația preoțească, printr-o serie de obiecte de învățămînt, adică prin instrucție, cît și prin educație — prin cultivarea unor deprinderi morale și a însușirilor specifice preoției.

Învățămîntul care se predă în școlile de cîntăreți și în seminarii este o întregire a celui din școala generală, fiind format, atît din materii laice, cît și dintr-o serie de obiecte de învățămînt religios. Cunoștințele religioase, care au ca fundament Sfînta Scriptură, au drept scop să formeze o cultură teologică solidă și o educație creștină aleasă. Alături de bagajul de cunoștințe și deprinderi religioase i se oferă elevului din școlile de cîntăreți și seminarii o sumă de cunoștințe laice, care-l ajută să-și lărgească orizontul cultural. Căci adevăratul preot trebuie să fie un om receptiv la valorile culturii vremii sale și să colaboreze cu toți factorii de cultură din locul în care își va desfășura activitatea.

S-a observat că una din deficiențele vechilor seminarii era acel dualism cultural ce se predă în școlile bisericești. «Astăzi avem în seminarii, spunea cu ani în urmă un preot, de fapt, două concepții și două culturi diferite în tendințe: una desprinsă din obiectivele laice și din convingerile mărturisite direct sau indirect de profesorul ce le predă, alta, desprinsă din disciplinele religioase»²⁶. Și autorul adaugă că se produce o «semicultură și confuzie» în spiritele elevilor din cauza aceluiași dualism cultural rezultat din cunoștințele laice și cele religioase. Evident, acest lucru nu se mai poate întîmpla astăzi, deoarece profesorii care predau discipline laice în școlile teologice sînt toți preoți cu ferme convingeri creștine.

Însă predarea cunoștințelor religioase la adolescenți este o problemă destul de delicată, mai ales cînd e vorba de adevărurile dogmatice bazate pe Revelația divină. Se știe că un copil pînă la vîrsta de 7—8 ani crede pe baza celor spuse de părinți. El poate să-și mențină această credință pînă mai tîrziu prin lămuririle date de părinți și mai ales cînd este îndrumat de preot, care a văzut în el unele înclinații religioase. Ca adolescent, intrînd în seminar, în legătură cu alți colegi, dorința de a acumula cunoștințe în toate domeniile îl apropie și de problema religioasă. Și atunci, datorită faptului că adolescența este dominată de spiritul critic, punînd în discuție valorile intelectuale și morale, deci și noțiunile religioase transmise de părinți și preoți, el poate cădea în îndoială sau într-o criză religioasă²⁷. Datorită și faptului că adolescentul are o adevărată manie de a raționaliza totul, criza religioasă este aproape inevitabilă mai ales la cei mai inteligenți²⁸.

Deși nu toți tinerii trec prin asemenea momente, mai ales acei care au primit o temeinică educație religioasă, totuși spre sfîrșitul adolescenței această îndoială dispăre, unii ieșind din ea cu o credință întărită, alții cu o credință mai personală, iar alții devenind sceptici. Marile vocații religioase se cristalizează chiar în această epocă²⁹.

26. Pr. Const. Proviaan, *Problema pregătirii clerului*, București, 1922, p. 10.

27. Cf. St. Zissulescu, *Psihologia adolescenței*, București, 1942, p. 115.

28. Prof. Dumitru Theodosiu, *Psihologia copilului și adolescentului*, București, 1946, p. 218.

29. Cf. Ilie Popescu-Teiușan, *Psihologia copilului și adolescentului*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1943, p. 281.

Credința religioasă cu care tînărul intră în școlile bisericești este mai simplă, iar uneori destul de vagă; aici, prin cunoștințele ce le primește, ea se îmbogățește și se adîncește. Cu alte cuvinte, acum se formează convingerile religioase alături de necesare vocației preoțești.

În privința formării convingerilor religioase, pe vremuri, s-au înfruntat două concepții. Unii socoteau că aceste convingeri se formează numai prin adîncirea, adevărurilor scripturistice, printr-un învățămînt de factură psihologică și practică. Alții preconizau întărirea învățămîntului religios cu ajutorul filozofiei. Iată ce spunea unul din adepții primei păreri: «Învățămîntul religios în seminarii trebuie curățit de aspectul lui medieval și intelectual, de acel sistem doctrinar de definiții și memorizări, pe capitole și paragrafe. El trebuie fixat înăuntrul vieții firești a elevilor, pe baza unei metode de psihologie religioasă, astfel ca el să fie un continuu izvor de spiritualizare. Concepția seminaristului despre religie și creștinism nu trebuie să ducă la un simplu act de convingere teoretică, la o atitudine oarecum filozofică și doctrinară, ci la o atitudine de realizări practice sociale»³⁰. Cealaltă părere era susținută de un pedagog român și de un director de seminar, devenit profesor de teologie. Primul afirma că preoții nu au entuziasmul religios, nu sînt convinși de idealul creștin, pentru că nu l-au înțeles și n-au avut posibilitatea să-l înțeleagă în seminar, deoarece acolo se neglijează pătrunderea filozofică a învățaturii creștine și fără această pătrundere nu e posibilă convingerea. Revelația creștină, spunea el, trebuie să găsească în rațiune un sprijin puternic, nu un dușman. Religia trebuie să fie susținută de filozofie³¹. Celălalt arată că filozofia trezește în sufletele elevilor preocupări care să-i angajeze mintal toată viața, le lărgeste orizontul intelectual și-i face să plutească într-o atmosferă mai plină de nădejdi și de îndemnuri. Ea formează o punte de legătură între concepția religioasă despre lume și celelalte concepții. Preotului ca om de cultură, i se cer orizonturi înalte pe care i le furnizează filozofia³². Alți susținători ai aceleiași opinii afirmau că prin filozofie se lămuresc mai clar noțiunile de suflet, religie, libertate, finalitate, finit și infinit.

Evident că pentru lărgirea orizontului cultural al tînărului seminarist este nevoie, pe lângă celelalte discipline profane, și de filozofie, care deschide largi perspective spiritului omenesc. De pe alte poziții, filozofia abordează multe probleme care interesează religia. Ea învață pe tînăr să gîndească și îi ajută să înțeleagă anumite probleme religioase într-un sens larg. Adolescentul este înclinat să justifice rațional cunoștințele sale. Iar credința creștină își poate fundamenta rațional multe din învățăturile ei.

Însă creștinismul nu trebuie schematizat, redus la o serie de formule raționale reci, acceptate de rațiune, ci trebuie coborît în inimile tinere pline de entuziasm, trăit și tradus în practică așa cum l-au înțeles și trăit Sfinții Părinți și marile personalități ale Bisericii. În acest sens se pot împăca cele două poziții.

Cînd este vorba de cultivat și adîncit vocațiile preoțești, obiectul fundamental din care desprindem învățătura creștină și normele de viață creștină este, fără îndoială, Sfînta Scriptură. Ea este cartea fundamentală a teologiei creștine. În jurul ei, cum spunea un teolog român, gravitează majoritatea disciplinelor teologice. Toate

30. Pr. Const. Provian, *op. cit.*, p. 10.

31. Cf. G. G. Antonescu, *Pedagogia generală*, București, 1930, p. 544.

32. Cf. Pr. Cicerone Iordăchescu, *Învățămîntul filozofic în școlile secundare și Seminariile Teologice*, în «Viața Creștină», Iași, mai-iulie, 1925, p. 46.

celelalte discipline teologice sînt pentru Sfînta Scriptură ceea ce este critica literară pentru o operă de literatură. Niciodată critica literară nu poate înlocui citirea și cunoașterea operei de care se ocupă și niciodată această critică nu va fi mai bine și mai just înțeleasă decît atunci cînd se va cunoaște opera. Sfînta Scriptură trebuie să fie cartea de căpătîi a tînărului ce se pregătește pentru slujirea preoțească. Sfîntul Apostol Pavel sfătuiă pe discipolul său Timotei să stăruiască în meditarea Scripturii, care-l ajută la mîntuire, împreună cu credința în Hristos (II Tim. III, 14—15).

Pentru consolidarea vocației preoțești tînărul își însușește astăzi în seminar și o serie de cunoștințe practice: cunoștințe de tipic, administrație parohială și omiletică. Ele sînt absolut necesare și sînt bine venite, mai ales că înainte unele lipseau.

Însușirea cunoștințelor de către tînăr în pregătirea vocației preoțești, depinde în bună măsură de aptitudinile sale intelectuale, de rîvna sa pentru studiu. Dar nu e mai puțin adevărat că ea este în funcție și de profesorul respectiv. Acesta, prin cunoștințele sale, prin metoda sa, prin pasiunea pe care o pune pentru obiectul său, însușește pe elevi, îi face nu numai să-și însușească cunoștințele, să le iubească, dar și să le trăiască. Sub influența preoților profesori, tinerii își întăresc convingerile religioase. Aici se întîmplă același fenomen ca și în școlile laice. După cum în acele școli mulți oameni mari de știință și-au descifrat aptitudinile și și-au ales profesiile datorită profesorilor eminenți pe care i-au avut, cum au fost: C. Kirîțescu, Gh. Ionescu-Sisești³³ etc., tot astfel și în seminarii se pot întări vocațiile tinerilor datorită priceperii didactice a unor profesori entuziaști. Elevii rămîn din seminar cu pasiunea pentru studiul anumitor obiecte, datorită influenței profesorilor respectivi.

Însă adevărata adîncire a vocației preoțești se cultivă nu numai la catedră, ci și în internat. Elevii îndrumați spre seminarii sînt în epoca adolescenței — vîrstă capabilă de mari elanuri, dar și de căderi. Adolescența este epoca în care se conturează personalitatea elevului și se precizează idealul pe care-l visase în perioada copilăriei făurindu-și o concepție proprie despre lume și viață. În ordinea intelectuală el are acum o mare încredere în rațiune, e un sofist, un dialectician, stăpînit mai mult de forma ideilor decît de conținutul lor. Are predilecție către aforism, iubește cărțile și mai ales cele de filozofie și are predilecție către jurnalele intime. Către sfîrșitul adolescenței mania raționalizării se liniștește³⁴.

Dar un aspect interesant prezintă adolescența și în ordinea morală. În această perioadă ideile fundamentale morale și sociale de bine și rău, drept și nedrept — sînt revizuite. Ideea de libertate îi este foarte scumpă și orice constrîngere o suportă greu. Este foarte sensibil la ideile de amor propriu, onoare, și e gata de orice sacrificiu pentru idealul ales de el. Acum se plămădesc ideile mari și idealurile nobile. Este cavalier, altruist și generos. În această epocă se pot infiltra de către educator idealurile etice și religioase³⁵.

Așadar, în această vîrstă tumultuoasă, dar aptă de însușirea și trăirea marilor valori morale și religioase, se dezvoltă educația vocațiilor preoțești. Acum își adîncește tînărul o serie de deprinderi etice și marelă ideal al iubirii lui Dumnezeu și al slujirii Lui prin slujirea oamenilor. Această operă de educație începe la orele de studiu, căci fiecare materie de învățămînt teologic formează nu numai deprinderi pur intelectuale, ci sugerează și dorința de a săvîrși fapte bune, de a deveni bun creștin și preot

33. Cf. D. Salade, *Ce profesiune să-mi aleg ?...*, p. 53.

34. Cf. I. Popescu-Teluşan, *op. cit.*, p. 288—289 și Prof. D. Theodosiu, *op. cit.*, p. 216.

35. Prof. D. Theodosiu, *op. cit.*, p. 221.

adevărat. Dar cunoștințele religioase teoretice și le completează tînărul prin rugăciune proprie și prin participarea la slujbele zilnice și din zilele de sărbători, la biserică. Rugăciunea este o necesitate absolută pentru orice creștin și cu atât mai mult pentru acel care se pregătește pentru preoție. Contactul cu izvorul vocației preoțești se menține prin rugăciune. Elevul de seminar se roagă în școală, în biserică, singur și în grup. Prin rugăciune tînărul își purifică sufletul, învinge ispitele, își fortifică întreaga ființă spirituală. Biserica, cu slujbele sale este atelierul unde se pun în practică și se adîncesc cunoștințele religioase. Prin cîntare la strană, cîntare omofonă sau la cor, asistență în altar și prin rostirea de predici, elevul deprinde acele cunoștințe absolut necesare oficiului preoțesc. Sfîntul Ioan Gură de Aur arată că precum nu se poate concepe un comandant de oști sau de corăbii, un cizmar sau un alt meseriaș fără o pregătire prealabilă și fără cunoștințe în materia respectivă, tot astfel nu se poate concepe un preot fără o astfel de pregătire și cunoștințe ³⁶.

Practica și frecvența elevului la biserică îl familiarizează cu laboratorul creștin de formare și desăvîrșire a sufletelor și-l ajută pe el însuși să se ridice pînă la contemplarea lui Dumnezeu. Atracția față de biserică și de slujbele sale, iubirea ei, este semnul vocației preoțești.

O caracteristică a adolescenței este reflecția de sine, autoeducația prin lecturi. Această înclinare trebuie folosită pentru completarea cunoștințelor, pentru lărgirea orizontului cultural, pentru adîncirea aptitudinilor preoțești. Lectura particulară este un mijloc foarte important de educație. Însă ea trebuie dirijată și controlată.

Prima lectură particulară a elevului trebuie să fie Sfînta Scriptură. Deși aceasta se studiază și la cursuri, la anumite obiecte de învățămînt, se amintește la alte multe materii, totuși ea trebuie să formeze și lectura de predilecție a elevului de seminar. Sfînta Scriptură cuprinde tezaurul învățăturii creștine, iar cel care se pregătește pentru preoție, trebuie să cunoască integral această învățătură și ea nu se poate însuși decît cunoscînd și adîncind Cartea Sfîntă.

Lectura particulară trebuie dirijată apoi către cărți cu conținut moral și religios. Anumite studii din revistele teologice care dezbate probleme religioase care se pot înțelege de elevi, în legătură cu Sfintele Taine, cu Biserica sau cu anumite personalități bisericești, sînt necesare ca și studierea Sfîntilor Părinți, a scriitorilor bisericești, a marilor ierarhi și mucenici ai credinței, care oferă modele demne de urmat.

Literatura selectivă lărgeste orizontul cultural, îndeamnă spre reflecție proprie, introduce pe tînăr în valorile culturii de totdeauna, îl sustrage de la anumite ispite și abateri și ajută la autoeducație. De aceea, tînărul trebuie să se îngrijească încă din școală să-și formeze o bibliotecă proprie cu cărți religioase și literare, de unde să citească în vacanțe și care să-i fie tovarășul său scump de totdeauna.

Un alt mijloc de autoeducație al adolescentului este și jurnalul intim zilnic sau periodic, pe care-l poate folosi și seminaristul. Este acel caiet unde tînărul își însemnează cît mai des toate preocupările sale spirituale, toate problemele pe care și le pune în legătură cu anumite mari probleme ale zilei, cu anumite cărți citite, anumite dorințe ale sale și toate frămîntările sale interioare. Spiritele mari, de elită își redactau asemenea jurnale din tinerețe. Spre exemplu: Titu Maiorescu, Gala Galaction și alții. Elevul care vrea să-și cultive aptitudinile preoțești are nevoie de un asemenea jurnal, căci pe lîngă alte lucruri ce ar putea fi notate aici, el s-ar putea analiza pe sine în legătură cu problema vocației preoțești cu ezitările sale, cu regretele și hotă-

36. Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *op. cit.*, p. 940.

ririle lui. Acest jurnal ar putea fi arătat și duhovnicului său care l-ar îndruma și întări în vocația sa³⁷.

Cultivarea și adâncirea vocației preoțești se face îndeosebi prin duhovnicul școlii, de îndrumarea și sfatul căruia tânărul va trebui să se folosească întotdeauna. La spovedanie duhovnicul îndeplinește un rol foarte important în desăvârșirea vocațiilor sacerdotale. «El este acel care controlează, încearcă și urmărește evoluția sufletească cu zigzagurile și căderile tînărului și adîncește educația religioasă potrivită cu vîrsta și mediul»³⁸. Spovedania îi oferă tînărului posibilitatea să-și cunoască propriul său eu, propria sa ființă interioară și să-și facă un examen serios de conștiință. Sub epitrabil tînărul are ocazia să-și cunoască propria sa viață sufletească³⁹. Duhovnicul se poate apropia de tînăr, mai mult decît tatăl său; el coboară în adîncul sufletului său, îl îndeamnă, îl muștră cu înțelegere și dragoste. Îl va lămuri asupra adevărilor morale și religioase, în privința cărora are poate unele îndoieli, îl va sfătui pe tînăr să-și dezvolte și adîncească aptitudinile preoțești prin rugăciune, meditație sau alte mijloace potrivite. Cu această ocazie îi va arăta frumusețea preoției, dar și toate obligațiile și datoriile ce decurg din ea. Îl va îndemna ca nîncetat să se examineze și să se cultive pentru a fi oîlt mai aproape de chipul ideal al preotului. În toate împrejurările, duhovnicul va respecta libertatea tînărului, dar o va îndruma și va căuta să-i întărească voința. Oricum, duhovnicul este cel mai în măsură a cunoaște și a răspunde dacă un tînăr are sau nu suficiente calități pentru a deveni preot. Deci, el are un rol foarte important în educația vocațiilor preoțești.

În această epocă tînărul își desăvârșește și educația sa morală. El își formează anumite deprinderi etice, conform cărora se va comporta în societate. În copilărie el se supunea sfaturilor părinților și profesorilor, acum însă toate acestea le trece prin prisma rațiunii. Acum, el va trebui să-și împrăpieze o serie de principii, de maxime spre a-și disciplina voința, a-și înfrîna pornirile inferioare ale corpului, a face binele în mod constant și a deveni astfel un caracter moral.

Caracterul moral înseamnă făurirea binelui în mod constant. Însă el nu este ceva înăscuț și imuabil, ci se formează în activitate, determinat de condițiile în care muncește omul. Deci, el se formează în școală, în procesul instructiv-educativ și mai ales influențat de concepția de viață pe care și-o formează tînărul și din încercările lui de a-și face autoeducația⁴⁰. Or, cum în școală concepția despre lume este concepția creștină, caracterul moral al tînărului va trebui să fie cel moral-creștin.

Dacă un adevărat creștin trebuie să lupte pentru a-și făuri un caracter moral-creștin, un tînăr chemat la preoție trebuie să urce și mai sus pe scara virtuților.

Astfel, în afară de credința adîncă, de pietate, iubire de biserică și tainele ei, arătate anterior, tînărul va trebui să se deprindă să aibă într-o mare măsură iubire de semenii, pe care va trebui să-și păstorească ca preot. Iubirea aceasta se manifestă încă din seminar, prin solidaritate colegială și ajutorarea colegilor slabi la învățătură.

O altă însușire care trebuie să înzestreze sufletul celui chemat pentru preoție este smerenia. Această virtute eminentă creștină este necesară și pentru rațiunea noastră, căci prin ea se acceptă multe mistere creștine, iar din punct de vedere moral duce la acceptarea autorității, la ascultare. Ea se manifestă prin modestie în atitudini, în vorbe, în fapte, respect față de profesori.

37. Cf. Pr. Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 225.

38. *Ibidem*, p. 240.

39. Cf. St. Zissulescu, *Psihologia adolescenței* ..., p. 99.

40. Cf. St. Zissulescu, *Adolescența*, p. 244.

O altă însușire de seamă pentru tînărul seminarist trebuie să fie blîndețea, pe care acesta trebuie s-o dezvolte în școală. Mîntuitorul spunea: «Învățați de la Mine că sînt blînd și smerit cu inima» (Matei XI, 22). Deci, El punea alături de smerenie și chiar pe același plan, și blîndețea. Ea este acea stare de liniște a sufletului prin care omul caută a nu supăra pe nimeni. De aici urmează împăcarea tînărului în școală cu colegii, cu autoritățile școlare, iar mai tîrziu cu enoriașii săi. Datorită blîndeței care se răspîndea de pe fețele lor și din toată ființa lor, unii sfinți viețuiau împreună cu fiarele sălbatice. Preoții în parohiile lor, datorită blîndeții vor putea stinge toate neînțelegerile, urile și mîniile. Blîndețea suprimă mîniile, violențele și certurile. Iată de ce ea este foarte importantă pentru vocația preoțească.

Cumpătarea este una din virtuțile morale absolut necesară adevăratului creștin. Ea este cu atît mai necesară viitorului preot. Cumpătarea este o virtute ce se dobîndește printr-un îndelung exercițiu, prin lupta cu poftetele și lumea exterioară. «Este măsura cuvenită în mîncare, în băutură, în îmbrăcăminte, în vorbe și în toată purtarea sa»⁴¹. Ea pune un echilibru în ființa tînărului, între trup și suflet, și îl ferește de neînumăratele boli trupesti. Căci lipsa de cumpătare duce la lăcomie, desfrînare, avaritie, care dăunează corpului și sînt cele mai negre pete în activitatea preotului. Necumpătarea trebuie înfrînată, căci ea devine un scandal pentru enoriași, atunci cînd un preot plin de păcate, cu mîinile sale aduce jertfă pe Mîntuitorul Hristos. Sfințul Ioan Gură de Aur spune că trupul și sufletul preotului trebuie să fie foarte curate în momentul aducerii jertfei celei sfinte, căci și ingerii stau atunci în jurul preotului. Tot el adaugă că «sufletul preotului să fie mai curat decît inșeși razele soarelui, pentru ca Duhul Sfînt să nu-l părăsească niciodată și pentru ca să poată spune: «Iar de-acum nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine»⁴².

Problema înfrînării adolescenței trebuie abordată din vreme cu toată sinceritatea, arătîndu-se tînărului toate relele ce decurg din neînfrînare, oferindu-i și anumite mijloace pentru a-și canaliza energiile spre alte obiective cum ar fi sportul sau alte activități extrașcolare.

Viața celui chemat să devină preot trebuie neîncetat să progreseze în bine, să se urce pe scara virtuților pînă ce «va ajunge om desăvîrșit după măsura deplină a staturii lui Hristos» (Efes. IV, 13). Această rîvnă în progres și desăvîrșire este semnul cel mai sigur al vocației preoțești.

Pentru cultivarea virtuților morale și a aptitudinilor preoțești se folosesc și diferite cercuri literare, religioase și artistice. Subiectele la aceste cercuri vor trebui dezvoltate în primul rînd de profesori. Ei vor trebui să înfățișeze, îndeosebi, chipuri de ierarhi și de preoți care au trăit nu numai în vremurile de demult, ci și în timpuri mai apropiate de noi, cu alesele lor calități, cu toate realizările lor efectuate pe teren bisericesc și social, dar vor insista, mai ales, asupra însușirilor lor morale și religioase. Vor face, cu alte cuvinte, biografia lor spirituală. Trebuie să li se ofere aceste modele cu entuziasm și pasiune, pentru ca să dorească a-i imita. Să li se vorbească despre preoție, despre rolul și frumusețea ei, nu numai la lecțiile de pastorală, ci și la aceste cercuri, unde să se vadă rostul și rolul preotului în societatea noastră și satisfacțiile morale pe care le are un preot bun.

Sînt elevi care au deosebite aptitudini literare și muzicale; ei vor fi angajați la aceste cercuri. Se va observa însă ca aceste aptitudini să nu treacă pe primul plan.

41. *Învățătura de Credință Creștină Ortodoxă*, București, 1952, p. 373.

42. Sf. Ioan Gură de Aur, *op. cit.*, p. 984.

Pasiunea pentru acestea să fie o ocupație secundară, un fel de amatorism, ca nu cumva vocația preotească să devină pentru aceștia amatorism și să continue și în preoție același lucru.

Excursiile la minăstiri, la biserici vechi, bine organizate, cu prelucrări după executarea lor, dezvoltă spiritul de prețuire a comorilor religioase și dragostea pentru ele. Valorile de artă creștină din albume și organizarea de fotomontaje în școală cu astfel de fotografii, ca și cu acelea ale minăstirilor restaurate, ajută la adâncirea culturii creștine și deci la dezvoltarea aptitudinilor preoțești.

Invitarea la școală a unor preoți cu o activitate pastorală deosebită și cu reputație morală recunoscută, ca și a celor care excelează printr-o activitate predicatorială și convorbirile lor cu elevii asupra misiunii preoțești, vor influența adinc pe elevi și-i vor face dornici să încerce a-i imita.

Tinărul chemat să-și adâncească vocația preotească în seminar nu trebuie să-și mărginească pregătirea numai în școală —, ci ea trebuie continuată și în vacanțe. În acest timp, el trebuie să-și mențină aceleași preocupări de studiu, de rugăciune, de frecventare a bisericii și strânse legături cu preotul paroh cu care va colabora pe teren pastoral, în opere de caritate, la aranjarea bibliotecii parohiale, cântare la strană și rostirea de predici.

*

Din cele expuse rezultă că vocațiile preoțești se pot cultiva în mod eficient numai printr-un efort susținut atât din partea tinerilor cât și a profesorilor. Elevii prin ascultare, supunere, respect și dorință de desăvârșire, iar profesorii prin zel, abnegație și entuziasm. N-ar fi lipsit de importanță ca în seminarii și în Institutele teologice să se întocmească fișe individuale ale elevilor, din observațiile culese în tot timpul anilor de studii, care să înfățișeze fizionomia intelectuală, morală și religioasă, dar mai ales aptitudinile vocaționale ale fiecăruia și care să fie înaintate chiriarhilor respectivi pentru ca aceștia să poată avea o icoană cât mai fidelă a candidaților la preoție. Astfel s-ar putea încuraja și mai mult elementele bune și s-ar crea un stimulent pentru cei care se pregătesc pentru preoție, contribuindu-se totodată la propășirea Bisericii.

Pr. Prof. IOAN CONSTANTINESCU

PRINCIPII DE MORALĂ PRIVITOARE LA FAMILIE ÎN PRAVILA CEA MARE*

Printre documentele cu caracter istoric și juridic în care sînt cuprinse multe idei morale se află și *Pravila cea mare* sau *Pravila de la Tîrgoviște*, cunoscută și sub numele de *Îndreptarea Legii* (traducere prea literală a cuvîntului grecesc : νομοκάνων)¹

Meritul la alcătuirea *Pravilei* revine în primul rînd mitropolitului Țării Românești, Ștefan, inițiatorul principal al *Îndreptării Legii* din 1652 care reprezintă un remarcabil succes al activității culturale românești, bazate pe colaborarea Bisericii cu statul².

Pravila cea mare — tradusă din grecește în românește de către ieromonahul Daniil Panoneanul, ajutat de călugării greci Pantelimon Ligaridis și Ignatie Petrițis — este împărțită în două părți mari și un apendice³.

Prima parte are numele de «Îndreptarea legii» și cuprinde 417 glave, dintre care 314 sînt extrase din Nomocanonul lui Manuil Malaxos, într-o versiune mai completă făcută la 1600 de vlădica Porfirie al Niceii, iar restul de 103 glave cuprind în întregime *Pravila* lui Vasile Lupu, care precum se știe are 104 glave, însă în cuprinsul *Pravilei celei mari*, glavele 20 și 30 ale *Pravilei* lui Vasile Lupu sînt contopite, formînd glava 265 a ei. Textul *Pravilei* lui Vasile Lupu este intercalat între capitolele sau glavele *Nomocanonului* lui Manuil Malaxos⁴.

Partea a doua este împărțită numai în grupuri mai mici de glave speciale, la fiecare capitol mai mare numerotat. Ea are titlul : «Nomocanon cu Dumnezeu, etc...» și cuprinde, cu puține excepții, în întregime colecția canonică a lui Alexie Aristen (secolul al XII-lea) și comentariile pe scurt ale acestuia la toate canoanele; apoi canoanele cîtorva Sfinți Părinți și un fragment din *Tipicul* patriarhului Constantinopolului, Nichifor Mărturisitorul (806—815)⁵.

Apendicele are 54 glave, formate din întrebări și răspunsuri ale lui Anastasie Sinaitul (540—600), școlit pe nedrept patriarh al Antiohiei⁶. *Pravila* se încheie cu o rugăciune de mulțumire alcătuită de traducător.

Între izvoarele *Pravilei* se află în primul rînd *Pravila* Moldovei din anii 1646, apoi cele patru izvoare bizantine directe și anume : *Sintagma* lui Matei Vlastare, *Nomocanonul* lui Alexie Aristen și *Răspunsurile* lui Anastasie al Antiohiei⁷.

* Această lucrare de seminar, susținută în cadrul cursurilor de doctorat în teologie, a fost întocmită sub îndrumarea D-lui Prof. Const. Pavcl, care a și dat avizul să fie publicată.

1. Prof. Dr. Iorgu D. Ivan, *Pravila Mare de-a lungul vremii*, în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 9—10, p. 580, după C. Popovici, *Fintinele și Codicii Dreptului ortodox*, 1886, p. 106.

2. Gh. Cronț, *Dreptul bizantin în țările române. Îndreptarea Legii din 1652*, în «Studii», revistă de istorie, Editura Academiei, XIII (1960), p. 62.

3. Pr. Prof. Dr. Liviu Stan, *Importanța canonică și juridică a Pravilei de la Tîrgoviște (1652)* în «Studii Teologice», IV (1952), nr. 9—10, p. 563. 4. *Ibidem*. 5. *Ibidem*. 6. *Ibidem*.

7. Gh. Cronț, *op. cit.*, p. 69.

Condițiile sociale și politice ale Țării Românești la data apariției *Pravilei* prezentau următoarele caracteristici :

— Comerțul cu vite, cereale, miere, ceară, lemne și sare, destinat aprovizionării turcilor, se găsea în mare măsură în mâinile grecilor, unii dintre ei ocupând funcții politice. Conflictul dintre greci și păminteni a dat o amploare sporită mișcărilor sociale prin lupta împotriva străinilor așezați în țară ⁸.

— Dominația otomană asupra Țării Românești se înăsprise în prima jumătate a secolului al XVII-lea prin dublarea haraciului. Locuitorii erau obligați să vîndă turcilor produsele la prețuri fixate de aceștia. Dar domnia lui Matei Basarab, (1632—1654) a reprezentat, prin însăși durata ei, o perioadă de consolidare temporară a autorității monarhice, constituind una dintre condițiile care au făcut posibilă întocmirea, la 1652, a legiurii numită *Indreptarea Legii* ⁹.

— Apărută în plin feudalism, *Pravila* stă sub influența clasei dominante, în slujba căreia se află. Spre exemplu, ea prevede legarea țăranului direct de domeniul feudal (glava 296 zac. 18), precizînd că nimeni nu are voie să primească pe țăranul fugit «de la locul și de la stăpînul său», ci «să-l întoarcă înapoi la satul lui de unde este», sub sancțiunea de a plăti «la domnie 12 litre de argint și 24 litre boieranului celuiia al cui va fi țăranul». *Pravila* face deosebire în fața legilor între un om de rînd și un om bogat. Inegalitatea persoanelor înaintea legilor, potrivit categoriei sociale din care fac parte, este consacrată chiar prin terminologia *Pravilei* ¹⁰.

Membrii clasei stăpînitoare sînt denumiți în chip variat, dar caracteristic: «bogați», «boiarian», «boiarian de treabă și de folos», «boiar», «cei de rudă bună», «domn», «jupîn», «mai marii altora», «om de folos», «om de mare cinste» ș.a.

Inegalitatea stărilor sociale reiese și din sancțiunile care sînt aplicate infractorilor. Astfel, calitatea de boier a infractorilor constituie o cauză de micșorare a răspunderii penale ¹¹. Nu tot așa stau lucrurile dacă infractorul era un om de rînd. Spre pildă, în cazuri de răpire săvîrșită de «rob sau năemit sau slugoiu», în afară de pedeapsa capitală, se prevede că «încă-l vor și arde în foc» pe răpitor ¹².

În ceea ce privește meșteșugarii, se prevede micșorarea pedepsei pentru acela ce «va ști vreun meșteșug ca acela frumos și scump și atîta să-l știe de bine, cît să nu se afle altul asemenea lui» ¹³. Pedepsele sînt bazate pe răzbunare, avînd ca scop intimidarea și expiațiunea ¹⁴, și sînt variate și severe, mergînd pînă la cruzime. Nu lipseau: arderea în foc, turnarea plumbului în gură, sau pedeapsa «mai rea ca moartea», adică execuția precedată de tortură. *Pravila* mai prevede pedeapsa mutilării, care putea să constea în scoaterea ochilor, tăierea mîinilor, a limbii și a nasului.

Boierii erau pedepsiți cu pedepse drastice numai în cazul în care se făceau vinovați de înaltă trădare și proxenitism.

Principii morale în *Pravila cea Mare*

Pravila cea mare, deși e o colecție de legi și interesează mai mult studiul dreptului ea cuprinde și principii morale, în primul rînd pentru că norma de drept este oglindirea unui principiu moral, și în al doilea pentru că atît dreptul cît și morala

8. *Indreptarea Legii*, «Introducere», Editura Academiei, București, 1962, p. 7.

9. *Ibidem*, p. 8—9.

10. *Ibidem*, vezi glavele 350, 364, 367.

11. *Ibidem*, glava 367.

12. *Ibidem*, glava 259, zac. 13.

13. *Ibidem*, glava 368, zac. 1.

14. *Ibidem*, «Introducere», p. 16.

studiază legile după care trebuie îndrumată activitatea omenească în societate, legi care impun oamenilor anumite datorii precise, fapt pentru care multe dintre acțiunile omenești cad sub imperiul atât al prescripțiilor juridice, cât și al celor morale¹⁵. De aceea, *Îndreptarea Legii* poate fi studiată atât din punct de vedere juridic cât și din punct de vedere moral.

1. *Condiții la contractarea căsătoriei*. — Pentru întemeierea unui cămin, și pentru conviețuirea armonioasă a soților în familie, se cere de la cei ce se căsătoresc să îndeplinească mai multe condiții.

Tinerii trebuie să fie maturi atât din punct de vedere trupesc cât și din punct de vedere mintal, pentru a fi capabili să-și îndeplinească toate îndatoririle necesare căminului lor.

Tinerii nu trebuie să fie înrudiți prin rudenia de sînge și prin cea spirituală fiindcă se fac vinovați de ceea ce *Pravila* numește «amestecare de sînge»¹⁶. Împotriva amestecului de sînge pedepsele *Pravilei* sînt categorice, aplicîndu-se chiar pedepsa capitală: «Muierea ce se va împreuna trupește cu ȳre o rudă a ei, de va fi de ceale obraje ce se suie, sau de cealea ce se pogoară pînă a doua spiță: aceea se va omorî»¹⁷.

Prin glavele ce pedepsesc amestecarea de sînge, Biserica a desfășurat o intensă activitate ca să poată asigura, printr-o corespunzătoare reglementare a căsătoriei și familiei, sănătatea fizică și morală a poporului¹⁸.

Între tineri trebuie să existe și unele asemănări, dintre care *Pravila* insistă mai mult asupra vîrstei și cere de la cei ce se căsătoresc să mărturisească aceeași credință. Întrucît căsătoriile care se contractează între un tînăr și o persoană în vîrstă sau, invers, între o tînără și un bărbat în vîrstă, sînt nepotrivite și periculoase din punct de vedere moral¹⁹.

Referîndu-se la vîrsta celor ce se căsătoresc, *Pravila* spune: «să nu fie bărbatul de 50 ani și muierea de 12 sau de 15, sau muierea de 50 și bărbatul de 20... să fie bărbatul bătrîn și muierea tînără, sau muierea bătrînă și bărbatul tînăr»²⁰, fiindcă «acest lucru nu iaste numai cum nu se cade, ci încă e rușinos, dosadă, imputare și batjocoră»²¹.

Dispozițiunile *Pravilei* cu privire la raporturile de vîrstă dintre cei care se căsătoresc arată existența unor abateri grave în această privință de la principiile morale care reglementează căsătoria. De altfel, așa cum s-a practicat atât în epoca feudală cât și în aceea a burgheziei, căsătoria între persoane de vîrstă nepotrivită n-avea nimic și nici nu putea avea ceva comun cu rosturile și cu scopul căsătoriei, nu reprezenta decît un contract rușinos și degradator, a cărei binecuvîntare ar constitui aproape un sacrilegiu²². Dacă unul din candidații la căsătorie nu era major, chiar dacă s-ar fi oficiat logodna, aceasta nu era validă: «Iară de se va face molitvele și va hi între ei neajunsă vîrsta: atunci sînt ne tari și fără de leage, și acea citire a molitvelor nu se socotește...»²³.

15. Prof. Dr. Const. Pavel, *Curs de teologie morală* pentru uzul studenților Institutelor teologice ms., fasc. III p. 216. 16. *Îndreptarea Legii*, glava 211. 17. *Ibidem*, glava 211, zac. 5.

18. Prof. Dr. Iorgu D. Ivan, *Biserica și acțiunea de întărire a familiei*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 7-8, p. 515. 19. H. Andrușos, *Sistem de morală*, traducere, Sibiu, 1947, p. 310.

20. *Îndreptarea Legii*, glava 198. 21. *Ibidem*.

22. Pr. Prof. Dr. Liviu Stan, *op. cit.*, p. 576. 23. *Îndreptarea Legii*, glava 147.

O altă condiție ce se cere pentru recunoașterea căsătoriei este obligativitatea binecuvîntării bisericești, care se face «cu molitve și cu cununie pre leage de la preot»²⁴.

Nu vom arăta aici impedimentele la contractarea căsătoriei pe care *Pravila cea mare* le accentuează în mod special, pentru că acestea țin mai mult de studiul dreptului bisericesc.

Vom trece mai departe, arătînd că o altă condiție cerută de *Pravilă* celor ce se căsătoresc este mărturisirea aceleiași credințe (ortodoxe), urmărind prin aceasta ferirea tinerilor de a fi tentați să-și îndrepte pașii spre mreaja propagandei altei confesiuni creștine. Lucrul acesta se putea întîmpla mai lesne cînd unul dintre soți nu era ortodox. Dacă, ulterior căsătoriei, soția constata că soțul nu îmbrățișază adevărata credință, chiar fără aprobarea Bisericii, putea să divorțeze: «Pentru eresurile bărbatului poate muiarea să-și despartă bărbatul nu numai cu Besearica, ci și ea singură fără de voia nemănuii poate să se despartă de dînsul și mai vîrtos de o va fi el ispitit sau de o va fi silit să o întorcă despre credința ei cea bună a Pravoslaviei, spre eresurile lui»²⁵. La fel stăteau lucrurile dacă soția era aceea ce se abătea de la pravoslavnică credință²⁶. În treacăt vom aminti că astăzi deosebirea de credință nu mai constituie motiv de divorț.

Dar condiția principală la încheierea căsătoriei, ținînd seama de mentalitatea de atunci, era zestrea. Din discuțiile care se duceau în jurul zestreii mai mult de către părinții celor ce se uneau, căsătoria devenea o chestiune prin care părinții urmăreau înmulțirea și transmiterea averii. Însă sfîrșitul acestor căsnicii nu putea fi altul decît adulterul și apoi divorțul.

De aceea *Pravila* insistă foarte mult asupra adulterului²⁷, fiindcă cel mai adesea unul din cei doi soți cădea în acest păcat cînd căsătoria nu era făcută din propria lor inițiativă și hotărîre liberă. De multe ori, în astfel de familii, în loc să domnească pacea și buna înțelegere, domnea vrajba, soția fiind adesea bătută fără a avea nici o vină: «Cela ce va fi vrăjmașul și cumplit spre muiarea lui, bătîndu-o fără de vină sau o va bate cu vrăjmășie pentru puțintea vină, acela se va certa»²⁸.

Venind în ajutorul soției, *Pravila*, arată că certarea soțului nu se va face cu vorbe, care desigur nu l-ar fi îndreptat, ci prin aceea că soțul va pierde o parte din zestrea soției²⁹. Pentru stimularea moralității în familie, *Pravila* prevede că în cazul în care soțul rămas văduv nu-și poartă cu cinste văduvia, își va pierde dreptul asupra zestreii rămasă de la soție³⁰.

Condiția principală pentru întemeierea unei familii este buna alegere, care trebuia să se întemeieze pe dragostea reciprocă, fiindcă familia presupune comuniunea, și comuniunea nu e posibilă fără iubire³¹. Părinții au datoria să sfătuiască copiii pentru o bună alegere, dar să nu meargă atît de departe încît s-o facă ei în locul copiilor, pentru că alegerea e o chestiune a celor ce se căsătoresc, iar părinții nu trebuie să constrîngă pe copii la căsătorii care se opun înclinării lor și care au urmări neplăcute³².

24. *Ibidem*, glava 198.25. *Ibidem*, glava 182, zac. 1.26. *Ibidem*, glava 182, zac. 3.27. *Ibidem*, vezi glavele 127, 131, 215 și 216.28. *Ibidem*, glava 185, zac. 4.29. *Ibidem*.30. *Ibidem*, glava 215, zac. 12.31. Pr. Prof. Dr. Nicolae Mladin, *Familia creștină*, în *Biserica și problemele vremii*, Sibiu, 1947, p. 113.32. H. Andrușos, *op. cit.*, p. 311.

De aceea rolul de seamă la întemeierea unei familii îl are consimțământul viitorilor soți. În mod indirect, *Pravila* admite consimțământul liber al viitorilor soți, dar se făceau și unele abateri: «Mai marele locului adecă Domnul, sau alt dregătoriu de va sili pre părintii bărbatului sau ai fămeii și-i va năcăji, iară ei nu vor vrea și vor face logodna de silă: aceia cînd vor afla vreamă să se desleage»³³. Deci, dacă părintii nu sînt de acord cu încheierea logodnei, ea se va putea desface; nu însă tot așa stau lucrurile dacă cei care ar fi direct interesați ar face aceasta.

2. *Fidelitatea conjugală*. — Mărturisirea dragostei și statornicia în sentimentele cele mai nobile ale tinerei perechi de la începutul vieții familiale nu trebuie să se stingă niciodată.

În creștinism, căsătoria este o mare taină; ea închipuie raportul dintre Hristos și Biserică. Hristos este capul Bisericii și mirele ei, Biserica e trupul lui Hristos și mireasa Lui fără prihană. Tot așa soțul este capul și mirele soției sale, iar soția este trup și mireasă a bărbatului ei. Și așa cum Hristos a iubit-o și s-a dat pe Sine pentru ea, și soțul trebuie să-și iubească soția pînă la jertfa vieții³⁴.

Pentru a întări familia și a o feri de imoralitate care distruge cel mai adesea familia, *Pravila* merge pînă acolo încît permite soțului chiar să-și bată soția cînd aceasta are o purtare imorală³⁵. Datoria fidelității conjugale nu numai că oprește adulterul, ci condamnă orice bănuială de necredincioșie din partea celor căsătoriți. Soțului nu îi este permis de a da celuilalt ocazie de gelozie, fiind dator să se lase de toate acele lucruri, prin care ar putea cauza suspiciuni sau gelozie. Fiindcă soția n-ar fi putut să-și pedepsească soțul din cauza lipsei sale de putere, cînd acesta nu i-ar mai fi fost fidel, soția putea să divorțeze de el³⁶.

Chiar și cînd soții nu se află împreună din diferite cauze; ei trebuie, să fie fideli unul față de altul, fiindcă această fidelitate reciprocă duce la căsătoriile cele mai rodnice și fericite³⁷.

Orice încălcare a granițelor familiare în căutarea unei mulțumiri extraconjugale e oprită și pedepsită de *Pravila*. «De se va spăla la baie cu bărbați străini fără de voia bărbatului ei sau într-alt locu, sau va șede la băături cu dișii adecă pre la mese de veselie. De va minea afară de casă fără de voia bărbatului ei, la casă străină unde nu-i vor fi rudeniile ei»³⁸. În acest caz, soțul are dreptul să se despartă de soție. Deci locul soției este lîngă soț și nu în compania altora fără asentimentul său, fiindcă tovărășiile rele strică obiceiurile bune.

Pravila prevede ca credincioșia soților să continue chiar și după decederea unuia dintre ei, cu încă un an. «Muierii căria-i va muri bărbatul, aceia nu e volnică să ea alt bărbat pînă nu va trece jalea 1 an»³⁹.

În scopul feririi familiei de imoralitate, și pentru a nu i se da ocazia unuia dintre soți a păta fidelitatea conjugală, *Pravila* ia măsuri severe împotriva desfrului. «Supuitorul vreunii muieri cu bărbat sau a vreunii muieri de cinste cîtu-l vor prinde întia dată, atunci să-l poarte pre ulițe și să-l bată cu pialea goală prin tot tîrgul, iară a doua oară să-i facă iarăși așa, și să-i tae și nasul»⁴⁰.

33. *Indreptarea Legii*, glava 178, zac. 4

34. Pr. Prof. Dr. N. Mădin, *op. cit.*, p. 123.

35. *Indreptarea Legii*, glava 185, zac. 2.

36. *Ibidem*, glava 216, zac. 5.

37. Prof. Dr. Const. Pavel, *Probleme morale cu privire la căsătorie și familie*, în «Blsefița Ortodoxă Română», LXXXV (1967), nr. 1-2, p. 132.

38. *Indreptarea Legii*, glava 214, zac. 4-5.

39. *Ibidem*, glava 261.

40. *Ibidem*, glava 127, zac. 7.

Împotriva desfrului exploatat de unii ca mijloc de existență și câștig prin închirierea de case în scopul acesta, case care devin un factor de molipsire și de rătăcire a unuia dintre soți, *Pravila cea mare* merge pînă acolo încît admite chiar pedeapsa capitală împotriva celui în cauză. «Cela ce-și va zălogi casa, pentru să se facă într-nsa... și toate felurile de lucruri reale cum nu se cade: acela se chiamă supuitor și votru și se va certa ca un supuitorul... acela ver fie bărbat ver fie muiare: cu moarte să se cearte»⁴¹.

Prin administrarea acestor pedepse, *Pravila* urmărește ferirea soților de a cădea în adulter și păstrarea fidelității conjugale pînă la mormînt.

3. *Intrajutorarea*. — Căsătoria, urmărește, pe lîngă perpetuarea neamului, comuniunea și întrajutorarea reciprocă a soților. «Nu este bine să fie omul singur», a zis Dumnezeu. «Îi voi face lui un ajutor pe potrivă lui» (Fac. II, 18). Așadar crearea femeii fusese o necesitate, fiindcă omul avea nevoie de o tovarășă de viață, care să fie de potrivă lui, prin care să se împlinească⁴².

Soțul trebuie să se bucure de sprijinul soției, iar aceasta de al soțului. Bărbatul nu are dreptul să abuzeze de puterea sa fizică, devenind despot în familie, ci această putere fizică alături de cea intelectuală trebuie s-o folosească la ajutorarea tovarășei sale de viață. Dacă soțul era acela care se îngrijea de cele trebuitoare casei, muncind mai mult pe cîmp, soției îi revenea sarcina îngrijirii de gospodăria casei⁴³. Atunci cînd soțul se află în primejdie, *Pravila* prevede ca soția să-i dea tot ajutorul ca să scape⁴⁴.

Urmărind ferirea familiei de imoralitate și păstrarea unității celei din care s-a născut neamul omenesc, *Pravila* prevede obligativitatea soției de a urma pe soț, în cazul cînd acesta ar fi nevoiț să-și schimbe domiciliul. Soția va urma pe soț pentru a-l ajuta numai atunci cînd această schimbare de domiciliu se face în vederea ușurării traiului. În cazul cînd prin această mutare soțul ar încălca ordinea morală, soția nu era obligată să-l urmeze⁴⁵. La fel stau lucrurile cînd soția are nevoie de ajutorul soțului, acesta fiind dator să-l dea mai ales cînd se află la nevoie⁴⁶. Dacă soția se îmbolnăvește, soțul este dator să se intereseze de sănătatea ei. Dacă soțul a arătat lipsă de interes față de sănătatea tovarășei sale de viață și din cauza aceasta i-a decedat soția, *Pravila* pedepsește pe acel soț cu pierderea dreptului asupra veniturii soției⁴⁷.

Soțul care din diferite motive se duce într-o localitate pentru mai mult timp nu trebuie să uite de soție, ci e dator să-i trimită cele necesare pentru hrană⁴⁸.

4. *Nașterea și creșterea copiilor*. — Porunca dată protopărinților noștri în grădina Edenului de a se înmulți este adresată fiecărei familii, fiind mereu actuală. Într-adevăr copiii sînt aceia care fac indisolubilă legătura părinților, fiind expresia cea mai concretă a prezenței divine în familie. S-a spus, și pe bună dreptate, că copilul transformă familia într-un paradis și face din cea mai umilă cocioabă un palat, că fiecare copil e un fragment din paradis, o bucată de cer, o rază din frumusețea lui Dumnezeu, o umbră de lumină din lumea îngerilor⁴⁹. Două clipe de inefabilă fericire există pentru mama în devenire și anume: clipa în care — pe la mijlocul sarcinei — simte pentru prima dată mișcările copilului sub inima sa, și apoi clipa în care aude

41. *Ibidem*, glava 129, zac. 1. 42. Pr. Prof. Dr. N. Mladin, *op. cit.*, p. 115.

43. *Indreptarea Legii*, glava 183. 44. *Ibidem*, glava 247, zac. 24.

45. *Ibidem*, glava 188. 46. *Ibidem*, glava 247, zac. 17. 47. *Ibidem*, glava 235.

48. *Ibidem*, glava 243, zac. 28. 49. Pr. Prof. Dr. N. Mladin, *op. cit.*, p. 120.

primul tipăt al noului născut copil⁵⁰. «Copiii sînt pentru părinţii lor imbold puternic spre muncă şi economie, spre cît mai multe virtuţi, precum şi o puternică pavăză contra ispitelor din afară. Prezenţa copiilor exercită o cenzură morală din cele mai eficiente asupra conduitei părinţilor. Din dorinţa şi grija de a-i face cît mai buni şi mai fericiţi, părinţii îşi dau toată silinţa să le ofere pilde personale cît mai bune şi să propăşească mereu în toate domeniile»⁵¹.

Împotriva soţilor, care se sustrag de la datoria sfîntă a naşterii şi creşterii copiilor, folosind mijloace anticoncepţionale ale timpului de atunci, *Pravila cea mare* ia măsurile cele mai drastice. «Carea de în muieri va purta erbi, sau le va mînca ca să nu facă feciori, sau va face într-alt chip meşteşug de va omori copilul în pîntecele ei ... aceia ca un ucigaş să se canonească»⁵².

Aşa după cum noi am fost crescuţi de părinţii noştri, la rîndul nostru avem datoria de a ne îngriji de creşterea fiilor noştri. De aceea, pentru acei părinţi care se sustrag de la datoria îngrijirii şi purtării de grijă faţă de copii, *Pravila cea mare* prevede: «Iară ceaia ce-şi va urgisi copilul care-le va naşte, şi-l va lăsa de va muri, şi aceia ca un ucigaş să se canonească»⁵³. Mama trebuie să muncească pentru copii şi să vegheze la căpătîiul lor cînd aceştia sînt bolnavi. Lenea acelor femei care se sustrag de la această datorie este condamnată de *Pravilă*: «iară de va fi fost moartea copilului de leane: aceia easte tocma ca cei ucigaşi ce ucid de voie; ... să se canonească»⁵⁴. Asupra nepăsării şi superficialei îngrijiri a copiilor de către părinţi, *Pravila* insistă foarte mult ameninţîndu-i cu diferite pedepse⁵⁵.

În acest fel *Pravila cea mare* a contribuit atît la sporirea moralităţii în familie, cît şi la vitalitatea poporului nostru.

5. — *Datoriile părinţilor faţă de copii.* — Spre deosebire de concepţia lumii antice, după care soţul era tiranul casei, iar relaţiile dintre el şi copii erau acelea dintre stăpîni şi sclavi, concepţia moralei creştine apreciază pe copii ca pe obiecte ale Proniei divine, pe care nimeni nu are dreptul de a-i dispreţui⁵⁶.

Părinţii sînt datori să-şi iubească copiii, să-i hrănească şi să se ocupe de educarea religios-morală şi profesională a acestora, potrivit cu însuşirile fiecăruia, pentru a deveni folositori familiei, statului şi Bisericii. Despre părinţii care fac deosebire între copii şi nu-i iubesc cu aceeaşi dragoste părintească pe toţi la fel, *Pravila* prevede ca aceştia să fie opriţi de la Sfînta Împărtăşanie pînă cînd se vor îndrepta⁵⁷.

Părinţii trebuie să asigure copiilor întreţinerea pînă cînd aceştia sînt capabili să-şi câştige singuri, dar nu sînt obligaţi să achite datoriile copiilor lor, fiindcă prin aceasta ar încuraja viaţa fără griji a acestora. «... Părinţii se nevoesc a hrăni pre feciorii lor, iar nu se nevoesc a plăti datorie pentru dînşii»⁵⁸.

În trecut, neînţelegerile dintre copii şi părinţi se datorau cel mai adesea faptului că părinţii nu erau obiectivi cu ei în ceea ce priveşte împărţirea bunurilor materiale. Pentru a înlătura această stare de lucruri, *Pravila* atrage atenţia părinţilor ca să fie obiectivi cu fiii lor⁵⁹.

50. Pr. Conf. Dr. Corneliu Sirbu, *Misiunea actuală a femeii*, în *Biserica şi problemele vremii*, Sibiu, 1947, p. 151—152.

51. Prof. Dr. Const. Pavel, *Familia preotului*, în «Glasul Bisericii», XIX (1960), nr. 1—2, p. 81.

52. *Indreptarea Legii*, glava 374. 53. *Ibidem*. 54. *Ibidem*.

55. *Ibidem*, glava 244, zac. 21. 56. H. Andruşos, *op. cit.*, p. 319.

57. *Indreptarea Legii*, glava 283. 58. *Ibidem*, glava 293.

59. *Indreptarea Legii*, glavele 283—284.

Prin astfel de măsuri, *Pravila* urmărea să înlăture orice neînțelegeri dintre părinți și copii, pentru ca viața morală a familiei să-și urmeze cursul său normal. În ceea ce privește datoriile părinților față de copii, *Pravila cea mare* insistă mai puțin, accentuând mai mult datoriile copiilor față de părinți.

6. — *Datoriile copiilor față de părinți.* — Ca răspuns la tot ceea ce părinții au făcut pentru copiii lor, aceștia sînt datori să le arate părinților toată dragostea, recunoștința și respectul. Dragostea față de părinți este unul din sentimentele cele mai firești și cele mai nobile ale omului. De aceea omul, fiind înzestrat cu rațiune; trebuie să-și continue dragostea și recunoștința față de părinți chiar și după moartea lor.

Pravila sfătuiește pe copii să-și cinstească părinții, arătîndu-le că dacă-și vor cinsti părinții, li se vor ierta păcatele săvîrșite de ei. «Care-le cinstește pre tatăl sau pre mumă, acela se izbăvește de păcatele lui și adună vistiaru de bunătăți»⁶⁰.

Pravila cuprinde o serie de sfaturi și porunci adresate copiilor ca aceștia să-și cinstească părinții⁶¹ și să aibă grijă de părinții lor cînd aceștia sînt în vîrstă și fără putere. Pentru aceasta, vor primi drept răsplată din partea părinților binecuvîntarea părintească care întărește casa lor, iar din partea lui Dumnezeu iertarea păcatelor⁶². Fiul trebuie să-și ajute tatăl cînd acesta este în primejdie. «Feciorul iaste datoriu să ajute tătîne-său cînd va vedea că stau cu războiu asupra lui, să-l izbăvească de moarte»⁶³. Copiii au datoria să se îngrijească de părinții lor și să-i hrănească dacă sînt săraci. «Feciorii să nevoiească să hrănească pre părinții lor, de vor fi săraci...»⁶⁴.

Pentru copiii ce ridică mîna asupra părinților și pentru cei ce nu-i îngrijesc cînd sînt bolnavi, *Pravila cea mare* admite dezmostenirea lor. «Cine se va afla lînced sau cu boală de în cei părinți și feciorii lui, ... de nu va purta grije cu totul de dînsul să-l izbăvească și să-l tîmăduiască, acela e volnic să nu le lase nemica la tocmeala cea de moarte a lui»⁶⁵.

Toate aceste dispoziții ale *Pravilei* privitoare la datoriile copiilor față de părinți urmăresc formarea morală a viitorilor membri ai statului și Bisericii, prin stabilirea unor raporturi bazate pe dragoste, respect și recunoștință.

Comparația cu principiile morale din Codul Familiei

Între principiile morale din *Pravila cea mare* privitoare la familie, și principiile din actualul *Cod al familiei*, există asemănări și deosebiri.

În privința condițiilor privitoare la contractarea căsătoriei, se întilnesc, pe lîngă unele asemănări, și importante deosebiri între *Pravila cea mare* și *Codul familiei*. Atît *Pravila cea mare* cît și *Codul familiei* enumără între condițiile la contractarea căsătoriei, vîrsta și impedimentele provenite din rudenie și înfiere. Dar în timp ce în *Pravilă* consimțămîntul la căsătorie al viitorilor soți apare în mod indirect, *Codul familiei* pune între condițiile menite să asigure o căsătorie durabilă și fericită,

60. *Ibidem*, glava 283.

64. *Ibidem*, glava 293.

61. *Ibidem*.

65. *Ibidem*, glava 284, zac. 8.

62. *Ibidem*.

63. *Ibidem*, glava 2.7, zac. 19.

în primul rînd consimțămîntul liber al celor ce se căsătoresc, subliniind că : «Familia are la bază căsătoria liber consimțită între soți»⁶⁶.

În timp ce *Pravila cea mare* amintește, între condițiile la contractarea căsătoriei, și zestrea, *Codul familiei* nu admite nici un fel de altă înțelegere, decît aceea de natură morală, întemeiată pe afecțiune reciprocă, și, prin urmare, interzice orice convenție cu caracter de dotă, care ar însemna degradarea actului căsătoriei la nivelul unei tranzacții comerciale : «Încheierea căsătoriei pe bază de afecțiune reciprocă și interzicerea încheierii ori cărui contract dotal»⁶⁷. Înțelesul acestui articol din *Codul familiei* este acela că încheierea căsătoriei se face numai pe baza afecțiunii reciproce dintre cei doi soți, fără a se avea în vedere realizarea unui scop material.

Codul familiei insistă și cere de la părinți să se ocupe de formarea profesională a copiilor lor : «Ei sînt obligați să se îngrijască de ... pregătirea profesională a copilului, potrivit cu însușirile lui, în conformitate cu țelurile statului ..., spre a-l face folositor colectivității»⁶⁸. *Pravila cea mare* nu amintește nimic de această datorie a părinților față de copii, fiindcă interesele clasei dominante urmăreau să aibă cît mai mulți țărani-robi, nu oameni cu o calificare mai ridicată, pentru că, în acest caz, și-ar fi pierdut mina de lucru.

Spre deosebire de *Pravila cea mare*, care considera femeia ca fiind inferioară soțului, *Codul familiei* arată că femeia-soție se bucură de aceleași drepturi cu bărbatul, fiind egala acestuia : «În relațiile dintre soți și în exercițiul față de copii, bărbatul și femeia au drepturi egale»,⁶⁹ și : «ambii părinți au aceleași drepturi și îndatoriri față de copiii lor minori»⁷⁰.

În ce privește raporturile dintre părinți și copii, *Codul familiei* recunoaște «deplina egalitate de drepturi a copiilor născuți în afara căsătoriei cu cei născuți din căsătorie»⁷¹. O asemenea concepție sănătoasă e străină *Pravilei mari*.

Pe cînd în *Pravilă* întîlnim o vădită diferențiere între un om de rînd și un om bogat, *Codul familiei* privește pe toți membrii societății ca fiind egali între ei.

În timp ce prin *Pravilă*, statul feudal nu se îngrijea de soarta copiilor rămași fără de părinți, orînduirea de stat de astăzi prin *Codul familiei* prevede că : «În cazul în care ambii părinți fiind morți, necunoscuți, decăzuți din drepturile părințești, puși sub interdicție, dispăruți ori declarați morți, copilul este lipsit de îngrijirea ambilor părinți, ... copilul va fi pus sub tutelă⁷², iar tutela se exercită numai în interesul minorului»⁷³.

În ceea ce privește celelalte principii ca : fidelitatea conjugală, întrajutorarea, nașterea și creșterea copiilor, datoriile părinților față de copii și ale copiilor față de părinți, putem spune că nu există deosebiri între *Pravila cea mare* și *Codul familiei*.

În concluzie se poate afirma că în privința principiilor morale privitoare la familie, *Codul familiei* n-a moștenit nimic din discriminările întîlnite în cuprinsul *Pravilei mari*, și că, în consecință, e superior acesteia.

66. *Codul Familiei*, art. 1, al. 2.

67. *Ibidem*, art. 2 și 30.

68. *Ibidem*, art. 101.

69. *Ibidem*, art. 1, al. 4

70. *Ibidem*, art. 97.

71. *Ibidem*, art. 63.

72. *Ibidem*, art. 113.

73. *Ibidem*, art. 114.

Aprecierea principiilor morale din *Pravila cea mare* din punctul de vedere al moralei creștine

Încercînd o apreciere a principiilor morale din *Pravila cea mare* referitoare la familie, trebuie observat mai întîi că ele se află sub influența negativă a mentalității feudale de atunci și oglindesc interesele clasei stăpînitoare. În sprijinul acestei afirmații, vom da cîteva exemple:

— Cel care săvîrșea păcatul desfrînării și era prins se pedepsea după *Pravilă* cu tăierea nasului⁷⁴, sau cu arderea sa în foc de viu⁷⁵. Morala creștină e împotriva acestor pedepse inumane. Aceasta se poate vedea din întîmplarea cu femeia păcătoasă care trebuia să fie omorîtă cu pietre, dar Mîntuitorul, nefiind de acord cu aplicarea Legii Vechi și urmărind nu moartea păcătoasei, ci îndreptarea ei, o iartă spunîndu-i: «Du-te și de acum să nu mai păcătuești» (Ioan VIII, 11).

— Se știe că după concepția antică, sclavul — respectiv servitorul — nu se putea căsători cu fiica stăpînului sau cu stăpîna lui, dacă aceasta ar fi rămas văduvă. Această concepție, care ridică o stavilă între clase, o întîlnim și în *Pravila cea mare*: «Robul ertat nu va lua pre stăpîna sa, adecă pre muiarea stăpînu-său după moartea lui. Nici argatul, măcar de va vrea și muiarea ...».⁷⁶ În situația robului și argatului se afla și muzicantul, care nu era privit ca fiu al lui Dumnezeu, ci ca batjocora Sa și a oamenilor: «Nici alăutarul carele zice cu vioara și alăuta pre la tîrguri și pre la soboruri și pre la nunte: nu poate să ia fată de om bun sau de boiaru, că unii ca aceia sînt batjocoră lui Dumnezeu și oamenilor»⁷⁷.

O asemenea concepție nu poate fi admisă, fiind străină moralei creștine, care consideră pe toți oamenii ca fiind fii ai lui Dumnezeu. Avînd un singur Tată, care este în ceruri, toți oamenii de pe fața pămîntului sînt frați egali între ei.

— O altă influență a mentalității feudale se poate observa și-n situația femeii, care era considerată inferioară bărbatului, avînd în vedere «neputința și slăbiciunea firii»,⁷⁸ și faptul că «easte mai proastă»⁷⁹ decît bărbatul. Plecînd de la această concepție retrogradă, nu a fost greu legiuitorului să recunoască soțului dreptul de a-și bate soția: «De-și va bate neștine muiarea cu palma sau cu pumnul, aceia nu se chiamă că easte cu vrăjmășie asupra ei, de o va bate cît de mult și cît de des»⁸⁰. În anumite cazuri, soțul putea să-și pună soția în fiare și să o închidă «cum ar fi în temniță»⁸¹. Este regretabil că legiuitorul a uitat cu desăvîrșire că morala creștină a considerat femeia egală cu bărbatul și nu ca un simplu obiect de posesiune.

Reflectînd asupra principiilor morale din *Pravila cea mare* din punctul de vedere al moralei creștine, putem spune, de asemenea, că morala creștină, bazată pe Sfînta Scriptură, condamnă toate acele principii și pedepse inumane din *Pravilă*.

Așa, de pildă, în Vechiul Testament, la Iezechiil XXXIII, 11 citim: «Nu voiesc moartea păcătosului, ci ca nelegiuitul să se întoarcă din calea lui și să fie viu», iar, în Noul Testament, întîlnim întîmplarea cu solii pe care Iisus îi trimite într-un sat din Samaria ca să-I pregătească un loc de găzduit și locuitorii acelui sat nu L-au primit. Ucenicii Săi, Iacob și Ioan au zis: «Doamne, vrei să poruncim să se pogoare foc din cer și să-i mistuie, cum a făcut Ilie?» Dar Iisus, fiind «Iubirea abso-

74. *Îndreptarea Legii*, glava 251.

75. *Ibidem*, glava 252.

76. *Ibidem*, glava 179.

77. *Ibidem*, glava 200.

78. *Ibidem*, glava 364.

79. *Ibidem*, glava 211, zac. 6.

80. *Ibidem*, glava 185, zac. 9.

81. *Ibidem*, glava 187, zac. 1.

lută», s-a întors spre ei, i-a certat, și le-a zis: «Nu știți de ce duh sînteți însuflețiți! Căci Fiul Omului a venit nu ca să piardă sufletele oamenilor, ci să le mîntuiască» (Luca IX, 54—56), precum și cele asemănătoare de la Matei V, 38 și următoarele, și de la Ioan VIII, 1—11.

Din toate aceste locuri se poate vedea în mod limpede că, după învățatura moralei creștine, viața omenească are valoare inviolabilă și numai Dumnezeu poate s-o ia.

Fără a diminua importanța principiilor morale din *Pravila cea mare* referitoare la familie, trebuie totuși să spunem că, din punct de vedere al moralei creștine, nu putem fi întru totul de acord cu aceste principii.

Ne bucurăm că întîlnim în *Pravilă* principii atît de înalte și de sănătoase privitoare la: fidelitatea conjugală, întrajutorarea soților, datoriile părinților față de copii și ale copiilor față de părinți, la nașterea și creșterea copiilor, luînd măsuri împotriva soților ce se sustrăgeau de la datoria sfîntă a nașterii și creșterii copiilor, folosind mijloacele anticoncepționale ale timpului de atunci, dar regretăm că întîlnim și principii care nu sînt valabile pentru morala creștină.

Din punctul de vedere al moralei creștine, nu putem accepta pedepsirea infracțiilor cu pedepse atît de inumane ca: arderea în foc, turnarea plumbului topit în gură, scoaterea ochilor, tăierea mîinilor, a limbii etc.

Lăsînd însă la o parte aceste scăderi, care se explică prin condițiile deosebite ale vieții sociale din acea vreme și prin influența clasei stăpînitoare, în concluzie, putem totuși spune că *Pravila cea mare*, prin dispozițiile și principiile de morală referitoare la familie, a contribuit la întărirea și păstrarea unității familiei noastre românești în epoca feudală.

Doctörand Pr. MIRON M. DAN

DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE

PROBLEME ÎN LEGĂTURĂ CU CANONICITATEA ÎN PERIOADA REORGANIZĂRII BISERICII ORTODOXE ROMÂNE, ÎNTRE ANII 1918—1925 *

Problema canonicității în timpul lui Ioan Cuza și Spiru Haret

Frământările ivite în jurul canonicității reorganizării și conducerii Bisericii noastre își găsesc început în preajma anului 1849, când o parte din orînduirile civile și bisericești au fost înlocuite din cauza liniei pe care o vizau prin îmbinarea așezămintelor tradiționale și canonice cu spiritul nou al constituționalismului.

Discuțiile consemnate în «Proiectul de Constituție al Principatelor Unite» din 1859 rămînînd simple deziderate, Cuza Vodă și Mihail Kogălniceanu încearcă, în același an, să pună ordine în viața bisericească a celor două Principate Unite, luînd o serie de măsuri menite a înlătura abuzurile și a crea condițiile necesare pentru ca și Biserica să-si aducă aportul la întărirea noului stat român unitar. Pe lângă măsurile și primele legi bisericești elaborate de domnitorul Cuza, acceptate și socotite — în mare parte — ca salutare nu numai pentru stat ci și pentru Biserică, în 1864 mai apar două legi care priveau organizarea bisericească numite «Decrete organice»¹, iar în 1865 dă *Legea pentru numirea mitropolîților și episcopilor eparhiali din România*².

* Această lucrare de seminar, susținută în cadrul cursurilor de doctorat în teologie, a fost întocmită sub îndrumarea P. C. Pr. Prof. Liviu Stan care a și dat avizul să fie publicată.

1. *Decret organic pentru regularizarea schimei monahicești*; *Decret organic* nr. 1678 din 30 noiembrie 1864, la I. M. Bujoreanu, *Colecțiune de legiurile României vechi și noi, cite s-au promulgat pînă la finele anului 1870*, tom. I, București, 1873, p. 1795—1796.

2. I. M. Bujoreanu, *op. cit.*, 1789.

Dacă cele două Principate au fost lipsite de o autoritate centrală sinodală, prin Decretul organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române, dat la 3 decembrie 1864³, se înlătură această lacună, formându-se Sinodul general al Bisericii Ortodoxe Române și sinoadele eparhiale. Voind să rezolve chestiunea dependenței de Constantinopol, Domnitorul Cuza și guvernul său alcătuiesc Legea pentru numire, declarând în art. 1 independența Bisericii Ortodoxe Române. A fost actul cel mai important pe care trebuia să-l obțină și aceasta pentru interesul general al statului în primul rând.

Existența sinodului era reclamată insistent de necesitatea unei bune organizări a Bisericii Ortodoxe Române, însă alcătuitoarii decretului au săvârșit unele greșeli în alcătuirea legii, incompatibile cu dreptul pe care și l-au luat de a legifera în această privință. Legiferările lui Cuza trebuie înțelese în spiritul concepției generale de orientare, știind că au fost cerute de momentul istoric de atunci.

Legile bisericești ale Domnitorului Cuza au provocat o vie reacție din partea Patriarhiei Ecumenice, iar din punct de vedere intern au dat naștere la nemulțumiri și tulburări în rândul unor ierarhi ai Bisericii, creindu-se astfel în istoria Bisericii Ortodoxe Române «lupta pentru canonicitate»⁴, care a frământat multe minți chiar și după abdicarea lui Cuza Vodă, ducând la o măcinare internă și la o dureroasă sfișiere în sinul ierarhiei românești. Legiuind în domeniul bisericesc, Cuza Vodă înlătură parțial pretențiile înaltei ierarhii de a-și menține vechea ei mentalitate și atitudine tipic feudală, împiedicând bunul mers al țării și al Bisericii.

Motivul de necanonicitate constituia de fapt pretextul pentru a lupta împotriva legilor pe care Cuza Vodă și sfinicii lui nu le dăduseră cu intenția de a strica buna rînduială a sfințitor canoane sau viața Bisericii, ci pentru a contribui la restabilirea morală și a aduce real folos poporului pe care trebuia să-l slujească. Transformările și reformele impuse de desfășurarea firească a lucrurilor, mersul progresiv al acestora au impus ca Biserica să fie în pas cu realitățile vremii.

Acuzații legilor lui Cuza își sprijineau tezele de dovedire a necanonicității acestor legi pe canoanele Bisericii și le socoteau anticanonice. În diverse dezbateri ei susțineau că sînt apărători ai canoanelor pe care, în mod conștient, le confundau cu dogmele⁵, socotindu-se singurii în drept să fie episcopi, comparativ cu cei care primiseră de la Domnitorul Cuza numirea și care erau socotiți «trădători ai drepturilor Bisericii»⁶. Apriga luptă pentru canonicitate desfășurată de arhieriei Neofit Scriban, Filaret Scriban, Iosif Bobulescu nu a izbucnit dintr-o conștiință clară față de situația existentă și nici din zelul prea mare de a apăra canonicitatea propriu-zisă, cît mai ales din ignorarea decadentei vieții bisericești de atunci și dintr-un spirit îngust tradiționalist, care întotdeauna a fost ca o bară de oprire în calea progresului⁷.

Paralel cu acțiunile de refacere a organizării Bisericii din Țara Românească se intensifica și în Transilvania lupta pentru refacerea Bisericii Ortodoxe de aici, așezîndu-se viața Bisericii pe străvechile ei temelii. Grație multiplelor transformări de

3. *Ibidem*, p. 1789—1791.

4. Constantin Drăgușin, *Legislația bisericească a lui Cuza Vodă și lupta pentru canonicitate*, în «Studii Teologice», IX (1957), nr. 1—2, p. 86.

5. N. Scriban, *Apologia P. S. N. Scriban față cu clevețitorii săi din Iași și București*, București, 1867, p. 16.

6. *Idem*, *Răsturnarea ultimilor rătăcirii*, București, 1867, p. 27.

7. Pr. Prof. Liviu Stan, *Legislația bisericească a I. P. S. Justinian*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXI (1953), nr. 5—6, p. 504.

natură socială, politică și economică survenite în viața românilor transilvăneni s-au creat noi posibilități pentru Biserica Ardeleană.

Obiectiile de necanonicitate față de *Statutul Organic din 1868* au fost numeroase, dar de puțin efect. Rămân însă ca reflectoare a neputinței renunțării la o tradiție lumescă cu totul necreștină din partea celor ce le-au ridicat, neînțelegând spiritul vremii și nici modul în care orînduirile bisericești ar fi putut fi adaptate acestui nou spirit, felul în care vechiul adevăr trebuia să îmbrace nu numai un veșmînt nou, ci să și împrumute o anumită vigoare și o nouă orientare⁸. Asupra reformei bisericești inițiate de Cuza Vodă a trebuit să se revină cu multe modificări, așa după cum însuși autorul prevăzuse în timpul leqiferării lor, socotind măsurile luate de ele ca o excepție cerută de necesitățile epocii⁹.

Frămîntările în jurul canonicității au avut o mai mică intensitate după *Legea organică* din 1872, însă din 1892 au fost reluate și continuate neîntrerupt și după *Legea clerului mirean* din 1893.

Un accent deosebit au luat aceste frămîntări în primul deceniu al veacului nostru, fiind legate de modificările unor articole ale *Legii clerului mirean* din 1893, de *Regulamentul* din 1906 al acestei legi, culminînd cu *Legea sinodală* din 1909 elaborată de Spiru Haret. Prin noua lege se alătura Sfîntului Sinod Consistoriul superior bisericesc, un nou organism, o nouă instituție cu rol pur consultativ¹⁰.

Chestiunea canonică ia o deosebită amploare după 1918, continuînd multă vreme și după înfăptuirea unificării concretizată în *Legea și Statutul* din 1925. După opera de unificare din 1918 se accentuează mereu nepotrivirea dintre litera legii și realitățile practice ale vieții, născîndu-se o serie de preocupări menite a îmbunătăți substanțial normele legiuirii de unificare.

Pentru lămurirea unor principii și pentru stabilirea a ceea ce se potrivește și a ceea ce nu se potrivește cu nevoile Bisericii și-au adus contribuția deosebită ierarhi, cărturari, clerici și laici. Opera lor ziditoare a izvorît din înțelegerea clară a principiilor reflectate în canoanele Bisericii Ortodoxe și a nevoilor practice ale Bisericii.

Noțiunea de canonicitate și principiile canonice fundamentale

Privită sub aspectul tezaurului spiritual cu care Mîntuitorul a înzestrat-o, Biserica relevă permanent aceeași strălucire lăsată de Iisus Hristos pentru îndeplinirea operei Sale mîntuitoare. Comparativ cu valoarea comorilor mîntuitoare care îmbogățesc tezaurul său, Biserica creștină în general, cit și Biserica Ortodoxă Română în special, a înregistrat în decursul timpului epoci de o variată activitate; unele în care s-a realizat o dezvoltare deosebit de rodnică, prin trăirea unei vieți religios-morale și printr-o contribuție la viața socială, altele în care se constată un regres în îndeplinirea sarcinilor legate de organizarea sa. Cu toate acestea, Biserica lui Hristos pînă azi a pus greutatea principală pe lucrarea desfășurată în timp, servindu-se în această lucrare de mijloacele moștenite și păstrate în tezaurul tradiției sale, adică adevărurile

8. *Ibidem*.

9. Episcopul Melchisedec, *Scrisoarea către arhim. Nicolau, din 17 iunie 1865*, la C. C. Diclescu, *Din corespondența episcopului Melchisedec*, București, 1909, p. 15.

10. Grigore Pișculescu, *Apologia unei legi și mai presus de ea a unui principiu*, București, 1909, p. 5.

mîntuitoare din Sfînta Scriptură și Sfînta Tradiție, ca și de alte rînduiri ce sînt de tradiția comună a întregii Biserici Ecumenice.

Păstrînd cu statornicie tradiția, Biserica se recunoaște mereu identică cu sine, ca una care stă în har și adevăr și pe care ca o moștenire sfințită, împreună cu complexul de rînduiri prin care se asigură starea de ordine reclamată de înfăptuirea misiunii la care este chemată, le transmite mai departe.

În reglementarea vieții externe a Bisericii, pe lângă rînduiri canonice s-au aplicat și alte norme cuprinse în diferite acte și hotărîri ale autorității bisericești deținătoare a puterii bisericești și de conducere, în măsura în care aceste norme serveau interesele Bisericii și nu erau potrivnice doctrinei și moralei creștine sau principiilor fundamentale de organizare și administrare a Bisericii¹¹. Activitatea Bisericii s-a desfășurat prin continuă adaptare la noile împrejurări pe care le-a prezentat viața socială în continuă transformare, avînd criteriu de apreciere pentru valabilitatea normelor de reglementare a vieții ei canoanele, care prin principiile reflectate corespund noilor împrejurări.

Normele stabilite de autoritatea bisericească competentă, în vederea adaptării reorganizării bisericești la noile împrejurări potrivit principiilor fundamentale de organizare și administrare se integrează, în tot timpul cît sînt în vigoare, tradiției canonice și prin aceasta înseși învățaturii Bisericii. Înglobarea acestor norme la conștiința identității de sine a Bisericii, la adevărurile de credință referitoare la aceasta a creat o conștiință canonică și o preocupare permanentă de păstrare a canonicității. Canonicitatea intrată în conștiința Bisericii constituie o valoare vie, dinamică a conștiinței ortodoxe, o forță și un garant al păstrării întregii tradiții¹².

Deși principiile canonice în genere trebuie să fie în acord cu învățătura de credință a Bisericii, constatăm că nu toate sînt expresii directe ale unor adevăruri de credință, unele născîndu-se din interesele sau nevoile practice ale Bisericii. De aceea, ele pot fi grupate în două categorii: principii cu fond dogmatic și juridic și în principii numai cu fond juridic¹³. Unele dintre ele au fost consacrate prin textele canoanelor altele numai prin obiceiul de drept avînd însă puterea legii scrise.

Întrucît Biserica este întemeiată pe temelia principiilor cu fond dogmatic și juridic, inerente unității și organizării bisericești, problemele canonice ridicate în legătură cu formarea unei singure unități administrativ-organizatorică prin unificarea Bisericii din Transilvania cu cea din România își găsesc expresie în diversele forme de reorganizare în Biserica una. Înțelegerea clară a complexului de probleme legate de

11. I. Matei, *Contribuția la istoria dreptului bisericesc*, vol. I, București, 1922, p. 193.

12. Pr. Prof. Liviu Stan, *Pe drumul tradiției și canoanelor ortodoxe*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXVII (1958), nr. 5—6, p. 422.

13. Problema principiilor de bază ale Bisericii Ortodoxe este relevată foarte amplu la: Pr. Prof. Liviu Stan, *Legislația Bisericii Ortodoxe Române în timpul arhipăstoririi Prea Fericitului Fărinte Patriarh Justinian*, în «Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române», volum omagial «La a XX-a aniversare a înscăunării Prea Fericitului Patriarh Justinian», București, 1968, p. 172—188; Idem, *Siatutul Bisericii Ortodoxe Române*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 7—8, p. 631—661; Idem, *Legislația bisericească a Prea Fericitului Patriarh Justinian...*, p. 503—516; Idem, *Autocefalia și autonomia în Ortodoxie*, în «Mitropolia Olteniei», XIII (1961), nr. 5—6, p. 278—316; Prof. Iorgu D. Ivan, *Preocupări și studii de drept canonic*, în «Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române», p. 324—339; Idem, *Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române sub I. P. S. Patriarh Justinian (1947—1953)*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXII (1954), nr. 1, p. 88—110; Constantin Pirvu, *Autocefalia Bisericii Ortodoxe*, în «Studii Teologice», VI (1954), nr. 9—10, p. 512—525.

canonicitate și ridicate în epoca unificării reorganizației Bisericii noastre se face numai analizând aceste probleme în optica principiilor canonice de bază ale Ortodoxiei ecumenice, cât și a procesului istoric de dezvoltare a vieții bisericești din această epocă:

Canonicitatea în proiectele, dezbaterile și scrierile dintre anii 1918—1925 în Biserica Ortodoxă Română

În procesul de dezvoltare, reorganizarea bisericească a stat în dependență strânsă de condițiile de desfășurare și funcționare a vieții bisericești din centrele ierarhice. Linia de dezvoltare a organismului bisericesc a plecat de sus în jos și și-a găsit concretizarea într-un aparat administrativ bine organizat.

În problema unificării organizației noastre bisericești constatăm că preoțimea română din cuprinsul României a manifestat un interes deosebit de statornic, pregetind prin dezbateri temeinice terenul de a i se da o dezlegare corespunzătoare cu interesele de viață ale Bisericii și ale neamului românesc. În acest scop, Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei Ardealului hotărăște în ședința din 25 februarie 1920 să se alipească la Biserica României, alcătuind o singură Biserică Ortodoxă Română autocefală¹⁴. Până la înfăptuirea unității reorganizării bisericești, Biserica din Transilvania cere să-și mențină organizarea autonomă, călăuzită de conștiința că principiile din *Statutul Organic* al mitropolitului Șaguna vor servi ca bază pentru noua organizare unitară a Bisericii Ortodoxe Române care va avea în frunte Sfântul Sinod.

Reprezentanții clerului la Congresul din 1919 au rostit în cuvinte călduroase, pe lângă păstrarea în continuare a formei de conducere anterioară Unirii de la 1 Decembrie 1918, necesitatea de apărare a canonicității *Statutului Organic*, știind că la temelgia Bisericii Ortodoxe se găsesc principiile de organizare ale adevăratei Biserici a lui Hristos; necesitatea de adaptare la mersul progresiv al istoriei este inevitabilă în organizarea Bisericii, fără a veni cu ceva împotriva canoanelor.

Problema canonică accentuată cu predilecție în proiectele și dezbaterile din preajma unificării a constat în respectarea autonomiei externe și a autocefaliei, condiția reclamată în mod firesc de Biserica Ortodoxă Română ca instituție juridico-religioasă.

Rînduiala canonică a autonomiei externe prezintă un dublu aspect: unul rezultat din independența Bisericii Ortodoxe Române față de orice autoritate dinafara ei, iar altul rezultat din raportul cu statul român, între hotarele căruia își desfășoară întreaga lucrare de mîntuire a credincioșilor.

Potrivit principiului canonic al autonomiei externe «Biserica Ortodoxă Română își reglementează, conduce și administrează autonom și prin organele sale proprii afacerile bisericești, școlare și epitropești cu observarea legilor țării»¹⁵. Are capacitatea de a legifera singură și de a se conduce după legile proprii în toate privințele, în tot ce se referă la natura ei proprie. Autonomia este reclamată de Biserica Ortodoxă Română din Ardeal pentru a avea o independență deplină, întemeiată. «Dispozi-

¹⁴. Dr. Valer Moldovan, *Biserica Ortodoxă Română și problema unificării, studiu de drept bisericesc*, Cluj, 1921, p. 4; Dr. Valerian Șesan, *Reflexiuni asupra unificării organizației Bisericii Ortodoxe în România întregită*, 1923, p. 17.

¹⁵. *Art. 4 din Legea și Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Cernica, 1925; *Constituția din 1925, art. 22*.

țiunile generale pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române într-o singură unitate prevăd ca autonomia oglindită de dreptul canonic să fie reliefată și în Constituția țării¹⁶, unde s-a adăugat «cu observarea legilor statului». Cu excepția acestor cuvinte, textul prin care se cere menținerea principiului canonic al autocefaliei este luat din *Statutul Organic* și menținut în aplicare la noile condiții în care Biserica se organizează. După aparență cuvintele «cu observarea legilor statului», care întăresc principiul autonomiei au primit o interpretare eronată, determinând multe spirite să afirme că autonomia cerută de Biserica Ortodoxă din Transilvania nu este aceeași cu cea din *Statutul Organic*. Acțiunea comună a Bisericii cu statul în probleme de interes general nu este în dezacord cu spiritul canonic.

Principiul acestei autonomii este exprimat într-un mod cât se poate de clar de legiuirile în vigoare ale Bisericii noastre, stabilindu-se sensul în care ele definesc poziția Bisericii în raport cu statul (art. 3 din *Statut*). Ceea ce constituie însă, în această privință, elementul nou și în deplină concordanță cu canoanele (can. 30, 34, 37 Apostolice; can. 5 al Sinodului I Ecumenic; can. 12, 19 ale Sinodului IV Ecumenic; can. 3 al Sinodului VII Ecumenic), nu este faptul că Biserica se definește ca organizație autonomă în raport cu statul, raport precizat și de unele legiuiri anterioare, ci faptul că întreaga economie a *Statului* și a *Regulamentelor* bisericești actuale exprimă această autonomie ca o stare de fapt. Dovada cea mai vie a acestei autonomii o avem în faptul că Biserica și-a elaborat și adoptat, prin organe proprii, legile sale după care ea se organizează și conduce de sine¹⁷.

Pe lângă supravegherea și controlul din partea statului pe teritoriul căruia lucrează, în problemele administrativ-economice, se pune problema investirii de puterea de stat a episcopilor aleși, a demnitarilor superiori bisericești, și a membrilor consistoriilor și consiliilor eparhiale¹⁸.

Cît privește principiul conducerii unitare a chestiunilor bisericești de caracter general, acesta este realizat prin instituirea organelor reprezentative și executive centrale: *Sîntul Sinod*, în a cărei sferă de activitate se includ probleme de ordin spiritual; *Congresul Național Bisericesc*, corporație centrală reprezentativă pentru întreaga Biserică. Ca organe executive centrale pentru aceste corporații avem: *Consistoriul Central Bisericesc* ales de Congres și compus din cîte trei reprezentanți ai fiecărei mitropolii (un cleric și doi mireni), iar pentru afacerile economice și financiare, *Eforia bisericească*. Cu această organizare canonică, Biserica Ortodoxă își poate exercita în cea mai deplină libertate dreptul recunoscut de a-și reglementa, conduce și administra prin organele sale proprii, chestiunile bisericești, fundamentale și epitropoesti. Dreptul de organizare echivalează cu adevărata și singura autonomie pe care Biserica Ortodoxă Română o poate avea înlăuntrul statului¹⁹.

Autonomia internă a parohiilor ia înfățișarea controlului autorităților superioare bisericești, chemate nu numai de a controla și supraveghea, ci și de a dirija acțiunile în înțelesul legilor bisericești. Autonomia lor rezultă din dreptul de a funcționa ca subiecte de drept, de a-și alege personalul necesar, de a pōseda bunuri, de a lua hotărîri în probleme administrative, toate însă sub controlul și cu aprobarea autorități-

16. *Ibidem.*

17. Pr. Prof. Liviu Stan, *Legislația Bisericii Ortodoxe Române în timpul arhiepiscopiei Preafericitului Părinte Patriarh Justinian...*, p. 177.

18. Dionisie Simionescu, *Unificarea Bisericii*, București, f.a., p. 10.

19. Al. Lapedatu, *Dezbatere la Legea și Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, 1925, p. 29.

lor superioare. Organele superioare nu pot impune parohiilor acte bisericești, lucruri străine activității parohiei și persoane pe care credincioșii nu le voiesc. Ca oglindire a dreptului de autonomie a părților constitutive inferioare în Biserica Ortodoxă Română în preajma unificării este și dreptul de apel la forurile superioare.

Din cadrul hotărârilor *Statutului Organic* este exclus dreptul de apel de la un for legislativ inferior la unul superior, exceptând sinodul parohial față de hotărârile căruia se admite apel la Consistoriu. Hotărârea este urmare a faptului că diferitele comitete sau consistorii sînt organe executive ale unor corporații legislative corespunzătoare²⁰. Drept normă de urmat s-a stabilit ca apelul de la un consistoriu eparhial la cel mitropolitan să se admită în cauze judecătorești, în problemele de responsabilitate materială a membrilor corporațiilor bisericești²¹.

Pe plan interortodox, adică pe planul de definire a raportului dintre o Biserică și celelalte Biserici Ortodoxe surori, ea arată dependența jurisdicțională a unei Biserici față de o Patriarhie Ecumenică sau de o Biserică autocefală²². Strîns legat de principiul canonic al autonomiei a fost și principiul autocefaliei.

În dezideratele lor, reprezentanții primului Congres al preoțimii din România, au arătat că Biserica Ortodoxă Română formează o singură unitate autocefală condusă de Sinodul episcopilor, recunoscut ca supremă corporație în frunte cu mitropolitul țării ca președinte²³.

Ca unitate bisericească, ierarhic, sinodal și teritorial determinată, Biserica Ortodoxă Română se conduce total independent de alte unități de același fel cu care păstrează în mod obligatoriu unitatea dogmatică, cultică și canonică. Sub aspectul juridic propriu-zis, autocefalia înseamnă «conducerea prin sine, prin căpetenii proprii, prin organe constituite în mod independent și voință proprie»²⁴. Fiind bază a organizării Bisericii Ortodoxe Române, autocefalia și autonomia exprimă raportul de independență jurisdicțională a oricărei Biserici Ortodoxe față de organizațiile bisericești similare din cuprinsul Ortodoxiei ecumenice. Cele două principii puse în discuție în perioada unificării Bisericii noastre fac parte din însăși canonicitatea ei, fiind indispensabile pentru activitatea conformă cu originea și scopurile sale mintuitoare.

Unitatea de conducere a Bisericii române este asigurată prin Sfîntul Sinod, compus din toți mitropoliții, episcopii și arhieriei vicari în funcțiune. Este autoritatea cea mai înaltă pentru chestiunile spirituale, canonice și forul suprem pentru problemele de orice natură, care după legi și regulamente intră în competența lui (*art. 5 din Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, 1925). Problemele religio-culturale, fundamentale și epitropești cad în sarcina Congresului Național Bisericesc.

Unitatea spirituală existentă în Biserica din România, reflectată de canonul 34 Apostolic în care se prevede dreptul de organizare ierarhică bisericească în mod unitar pentru fiecare popor, se concretizează prin unificarea Bisericii Ortodoxe Române particulare și sub raport canonic, sub primația de București, ca centru de unitate canonică pentru întreaga Biserică. Se va păstra mai departe demnitatea de mitropolit primat sau se va crea, conform tradițiilor și practicii Orientului Ortodox, demnitatea

20. Valer Moldovan, *op. cit.*, p. 32.

21. *Ibidem*, p. 28.

22. Constantin Pirvu, *op. cit.*, p. 514.

23. C. Nazarie, *Dezideratele primului Congres al preoțimii din România...* București, 1920, p. 3.

24. Pr. Liviu Stan, *Statutul Bisericii Ortodoxe Române*, în «Studii Teologice», I (1949), nr. 7-8, p. 6'2.

patriarhală la care să fie ridicat scaunul mitropolitan primat din București²⁵. Lărgirea granițelor unităților bisericești, mărirea numărului credincioșilor ortodocși cît și cel al arhierieilor eparhioți determină ridicarea în treapta patriarhală a mitropolitului primat în anul 1925. Actul canonic din 1925 a putut să se înfăptuiască numai după ce s-a realizat deplina unificare a reorganizării Bisericii Ortodoxe Române, problemă pusă în discuție mai cu seamă după realizarea unității bisericești²⁶.

Unitatea canonică bisericească a avut ca primă consecință unificarea sinoadelor episcopoești particulare într-un singur sinod episcopesc în care erau incluși arhiepiscopii, mitropoliții și episcopii din provinciile anexe, ținîndu-se seamă de vechimea scaunelor ierarhice, cît și de păstrarea eventualelor prerogative obținute în mod canonic. Din sinod nu făceau parte arhieriei care renunțau de bună voie, arhieriei pedepsiți ca și cei ce și-au pierdut dreptul de a participa. Frămîntările au dat proporții largi problemei participării episcopilor vicari, considerînd-o ca o practică necanonică²⁷. Cum la noi a existat rînduiala tradițională și înscrisă în text de legi (*Legea sinodală* din 1872, art. 10, 32) ca și arhieriei vicari sau titulari să fie membri cu depline drepturi ai sinodului, omiterea lor din cadrul celor cu vot deliberativ a provocat nedumeriri și discuții.

Cu privire la starea arhierieilor titulari se precizează că orice arhieriu dobîndește calitatea de membru al Sinodului prin însăși fapțul hirotoniei în această treaptă, întrucît în sens propriu Sinodul este adunarea tuturor arhierieilor (can. 34, 37 Apostolice; can. 3, 4, 5, 6, 8, 14, etc. ale Sinodului I Ecumenic; can. 2, 6 ale Sinodului II Ecumenic; can. 1—8 ale Sinodului III Ecumenic; can. 1, 3, 6, 9, etc., ale Sinodului IV Ecumenic; can. 2, 3, 51, 92 ale Sinodului VI Ecumenic; can. 6 al Sinodului VII Ecumenic).

O dată cu primirea hirotoniei în arhieriu se primește prin ea cea mai înaltă putere bisericească, devenind membru al episcopatului, iar episcopatul numai în mod solidar²⁸, constituit într-un corp sinodal unitar și nu în chip fragmentar, deține și exercită puterea de conducere fie în întreaga Biserică, fie în unități mai mici mitropolitane sau autocefale.

Puterea bisericească pe care o primesc prin hirotonie în arhieriei împlică și dreptul de a fi membri ai Sfîntului Sinod, putînd să exercite această putere decît în limitele fixate de Sfîntul Sinod, întrucît nu au și nici nu pot avea în mod canonic jurisdicție proprie, fiind opriți a funcționa doi episcopi într-o eparhie (can. 8 al Sinodului I Ecumenic). Cu toate că sînt membri firești ai Sinodului, ei nu pot exercita în Sinod și prin Sinod o putere a căruia exercițiu este condiționat de rînduirea lor de către Sinod în fruntea unei eparhii. Nici un arhieriu nu poate exercita puterea episcopoească nici în afară de Sinod, nici în cadrul Sinodului, fără calitatea de episcop, pentru că neavînd jurisdicție nu are nici răspunderea conducerii. Arhierieului vicar îi lipsește deci și îndreptățirea de a se amesteca și de a hotărî în materie de conducere bisericească jurisdicțională. Luîndu-se în vedere calitatea lor harică dobîndită

25. *Analele Asociației «Andrei Șaguna», a clerului Mitropoliei Ortodoxe Române din Ardeal, Bănat, Crișana și Maramureș, Sibiu, 1919, p. 17.*

26. I. Lupaș, *Atitudinea oficialităților bisericești și politice față de problema unificării constituționale administrative a Bisericii Ortodoxe Române*, în «Biserica Ortodoxă Română», LXXV (1925), nr. 5, p. 267.

27. *Analele Asociației «Andrei Șaguna»...*, p. 13; *Art. 1 din Statutul de organizare...*, 1925.

28. Sf. Ciprian, *De unitate Ecclesiae*, cap. 5; Cf. Pr. Prof. Liviu Stan, *Pe drumul tradiției...*, p. 427.

prin arhierie, practica bisericească îndelungată, ajunsă la treapta de lege, a consacrat dreptul arhieriei de a fi membri cu vot consultativ ai Sinodului, cînd sînt probleme jurisdicționale, sau membri cu vot deliberativ, cînd sînt probleme de ordin dogmatic și ritual²⁹. În cazul în care numărul episcopilor eparhioți nu ar fi suficient pentru a participa la Sfîntul Sinod, sînt admiși, ca excepție, fie un număr determinat din arhieriei vicari sau titulari (*Legea* din 1872 și *Legea* din 1925) sau chiar toți arhieriei vicari. Aceștia răspunzînd pentru conducerea Bisericii sinodul episcopilor eparhioți are latitudinea de a institui episcopi în funcție, investindu-i cu toate drepturile de conducători ai eparhiilor, cît și arhieriei vicari sau titulari, cărora poate să le determine limitele în care și exercită drepturile lor firești conform canoanelor și nevoilor Bisericii.

Alegerea episcopilor ca păstori și conducători bisericești este unul din actele esențiale ale reorganizării Bisericii Ortodoxe Române. Întrucît modul de alegere al acestora era diferit în cele două unități canonice.

Înainte de reorganizare, în România, Sfîntul Sinod compus din mitropolii, episcopii și arhieriei locotenenți împreună cu corpurile legiuitoare formau marele colegiu electoral de a cărui activitate aparținea alegerea mitropolitilor și a episcopilor. Excepțînd alegerea episcopului, totul se face prin numire³⁰.

În proiectul de constituție bisericească al lui Șaguna, supus Sinodului mixt din Sibiu în 1864, se prevedea ca alegerea episcopilor să se facă (art. 100) de un sobor eparhial format din 40 laici și 20 clerici, care înaintează pe cel ales spre cercetare sinodului episcopesc (art. 123)³¹. Mitropolitul se va alege de sinodul mitropolitan compus din toți episcopii și reprezentanții clerului și poporului, în proporție de 2/3 mireni și 1/3 clerici, afară de episcopi — adică 60 mireni și 30 clerici (art. 139 și țătura corect ortodoxă despre Biserică și despre forma ei de conducere³².

O dată cu noul *Statut* și *Legea* din 1925, alegerea episcopilor și mitropolitilor se face (potrivit art. 12) de un Colegiu compus din membrii Congresului Național Bisericesc (Sfîntul Sinod, toți arhieriei români ortodocși, cîte 4 mireni și doi clerici din fiecare eparhie) împreună cu membrii Adunării eparhiale a eparhiei vacante (cîte 45 sau 60) în proporție de 1/3 clerici și 2/3 mireni; mai participă și alte persoane oficiale ortodoxe din partea puterii de stat. După alegere urmează examinarea canonică făcută noului ales de Sfîntul Sinod (art. 6 din *Lege*).

Pentru alegerea patriarhului, *Legea* din 1925 prevedea întrunirea colegiului electoral (care alege de obicei pe arhiepiscopul Bucureștiului) sporit prin membrii ortodocși ai corpurilor legiuitoare³³.

În cadrul acestor cercetări apare cu evidență indiscutabilă colaborarea elementului mirean la actul de alegere al chiriarhilor. Participarea mirenilor la alegerea clerului superior este consfințită și ridicată la treapta de lege pînă-n zilele noastre. Fa apare ca necesară nu numai în baza și lumina tradiției, ci rezultă din însăși învătătura corect ortodoxă despre Biserică și despre forma ei de conducere³⁴.

Rolul mirenilor este de a alege și a prezenta cenzurii colegiului episcopal unul sau mai mulți candidați pentru a fi episcopi, revenindu-le astfel numai un drept de prezentare.

29. Pr. Prof. Liviu Stan, *Pe drumul tradiției...*, p. 428.

30. Valeriu Moldovan, *op. cit.*, p. 31. 31. Prof. I. Matei, *op. cit.*, p. 343, 318.

32. *Ibidem*, p. 361. 33. *Ibidem*, p. 362.

34. N. Popovici, *Dreptul bisericesc ortodox oriental*, voi. I, part. I—II, Arad, 1929, p. 277.

35. Pr. Prof. Liviu Stan, *Mirenii în Biserică, studiu canonic, istoric*, Sibiu, 1939, p. 608.

Pentru a fi desăvârșită alegerea în persoana unui episcop este necesar ca voința mirenilor eparhiei vacante să coincidă, în actul alegerii, cu voința sinodului episcopal competent, acesta din urmă avînd cuvîntul decisiv³⁶.

O practică nedeplin canonică s-a adoptat în Biserica noastră prin *Legea* din 1925, deoarece în colegiul electoral format în vederea alegerii unui episcop nu este admisibil ca un laic sau cleric inferior să exercite un drept de vot egal cu cel pe care-l exercită un episcop, iar dreptul de examinare canonică a candidatului pe care-l are Sfîntul Sinod nu se acoperă decît în mică parte cu dreptul de cenzurare a alegerii, drept care se cuvine colegiului episcopal. De asemenea, nu toți reprezentanții laici și clerici pot să facă parte din colegiul electoral cu vot electiv, ci numai reprezentanții eparhiei vacante, fiind în același timp logic ca numai Sinodul episcopal al mitropoliei în care se cuprinde eparhia vacantă să facă cenzurarea alegerii³⁷.

Se poate vorbi despre o vîrstă canonică a episcopilor și diaconilor? Canonul 11 al Sinodului din Neocezarea, canonul 16 al Sinodului din Cartagina; canoanele 14, 15 ale Sinodului al VI-lea Ecumenic, vorbesc despre o vîrstă dar despre vîrsta episcopilor canoanele nu spun nimic. Cu privire la această problemă canonică, *Legea clerului* mirean din 1872 a stabilit 40 ani, iar în perioada unificării celor două Biserici într-o singură unitate se propune vîrsta de 35 ani.

În reorganizarea canonică a Bisericii Ortodoxe Române, principiul ierarhic este armonizat în chip desăvârșit cu evoluția socială și cu menirea specială a Bisericii Ortodoxe, acordînd credincioșilor o gamă largă de drepturi și bine definită în cadrele lucrării și organizării bisericești³⁸. Forma de guvernare în Biserică este, după învățătura ortodoxă, cea colegială sau sinodală.

Prin conducerea sinodală nu se orînduiesc organe individuale ca organe superioare de conducere a Bisericii, ci organele colegiale sau colective. Fondul principiu-lui sinodal se concretizează în modul de constituire și funcționare a tuturor organelor colective de conducere bisericească, începînd cu unitatea administrativă cea mai mică — parohia, și mergînd pînă la cea mai mare — mitropolia.

În cadrul eparhiei, episcopul este deținătorul puterii supreme, însă nu o exercită în mod absolut ci ține seamă de dogmele și canoanele Bisericii, de hotărîrile Sinoadelor Ecumenice și a celor particulare din Biserica respectivă, precum și de sfatul și conlucrarea clerului. Participarea mirenilor la viața bisericească a creat în Biserica noastră Ortodoxă o vie discuție în timpul reorganizării. «Trebuie să ținem seamă de canoane, ori cel puțin de principiile canonice ale Bisericii Ortodoxe. Cerînd aceasta, recunoaștem din capul locului că e canonic ca fiecare episcop să aibă pe lîngă sine prezbiteriul său, adică un consistoriu care să conducă împreună cu el și nu numai un consistoriu dicasteriu; un congres bisericesc cu participarea clerului și poporului la cîrmuirea episcopală și a consistoriului său nu este necanonic, dacă nu trece peste marginile trasate de canoane³⁹. Biserica a acordat credincioșilor o participare largă și bine definită în cadrele organizării, acordînd o atenție deosebită alcă-

36. *Ibidem*. 37. *Ibidem*, p. 609.

38. În Biserica Ortodoxă, credincioșii lucrează în virtutea drepturilor canonice nu numai în latura organizatoric-administrativă, ci și în cea învățătoarească și sfințitoare, avînd limite bine stabilite. În cazuri de necesitate pot să boteze sau să învețe în Biserică.

39. Eusebiu Popovici, *Socolința mea neînsemnată privitoare la constituirea Bisericii României Mari și la Adunarea Constituantă ce e prevăzută de Consistoriul Superior*, 1920, p. 54; cf. Prof. I. Matei, *op. cit.*, p. 183.

tuirii unităților bisericești și organelor sale de conducere. În esență, principiul organic sau constituțional bisericesc constă din rînduiala canonică stabilită pe cale de practică îndelungată și constantă, potrivit căreia Biserica își exercită lucrarea ei prin acțiunea comună a tuturor membrilor săi.

În Biserica Ortodoxă Română, divizarea puterilor ca parte integrantă a regimului constituțional este în concordanță cu principiile fundamentale ale organizației bisericești prin atribuirea puterii legislative, judecătorești și administrative organelor competente. Puterea legislativă este atribuită Congresului Național Bisericesc, Adunării eparhiale și în sens restrîns celei protopopești și parohiale, avînd fiecare organ îndatorirea canonică de a ține seamă de hotărîrile organelor superioare.

Atribuțiile judecătorești se includ în cîmpul de activitate a judecătoriei protopopești, Consistoriului spiritual eparhial, a celui mitropolitan și central, iar puterea executiv-administrativă s-a încredințat Consiliului central, eparhial, protopopesesc și parohial precum și episcopilor parohiali, protopresbiterali și Eforiei Bisericii.

De la norma generală face excepție Sfîntul Sinod ca organ legislativ pentru problemele spirituale, dogmatice și de oricare altă natură care după legi și regulamente intră în competența lui, dar care este și organ judecătorec pentru membrii săi, relativ la abaterile bisericești. Această excepție pe care credincioșii Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania nu prea o puteau înțelege, considerînd-o ca necanonică, este în deplină consonanță cu canonicitatea, deoarece în Bisericile particulare sinodul este compus din episcopii respectivei Biserici, avînd să rezolve orice chestiune.

Principiul diviziunii puterilor aplicat în Biserica Ortodoxă Română este în deplină armonie cu canonicitatea, asigurînd mai obiectiv măsurile luate de diferitele organe decît în cazul în care s-ar îndeplini acțiuni de diferite categorii de aceleași organe.

Constituirea organelor reprezentative, legislative și judecătorești s-a făcut prin *Legea de organizare* din 1925, pe baza principiului reprezentativ democratic, găsindu-se reprezentați în aceste organe membrii Bisericii clerici și mireni. Concretizînd principiul reprezentativ, Adunarea parohială include toți credincioșii majori, de sine stătători, nepătați care își îndeplinesc datoriile morale și materiale față de Biserică, iar în Adunarea protopopească și eparhială ca și în Congresul Național Bisericesc sînt reprezentați în proporție de 1/3 clerici și 2/3 mireni aleși direct (în Adunarea protopopească și eparhială) și indirect (în Congresul Național Bisericesc). Tot în proporție de 1/3 clerici și 2/3 mireni prin alegerea de adunările reprezentative se constituie organele executive: consiliile parohiale, eparhiale și Consiliul Central bisericesc.

Proporția de 1/3 clerici și 2/3 mireni s-a stabilit în Biserica Ortodoxă Română datorită numărului covîrșitor al celor din urmă, luîndu-se ca model *Statutul Organic* din Transilvania. În organele centrale însă proporția este modificată, aflîndu-se în Congresul Național Bisericesc un număr de mireni și clerici aproape egal, iar în Consiliul central bisericesc prin dreptul episcopilor și mitropolitilor, clericii sînt în majoritate. Separația puterilor și principiul reprezentativ electiv, ca două aspecte ale principiului constituțional, s-au adoptat integral în reorganizarea Bisericii Ortodoxe Române fără a se rupe legătura cu principiile fundamentale și cu canoanele⁴⁰.

Analizînd modul de constituire a consiliilor eparhiale în care membrii acestora sînt aleși de Adunările eparhiale identificăm limitele impuse de principiul constitu-

40. N. Popovici, *Dreptul bisericesc...*, p. 254.

țional și de canonicitate. Aici s-a introdus dispoziția corectivă prin care episcopului s-a dat dreptul de aprobare în alegerea membrilor Adunărilor eparhiale și Consiliilor eparhiale. Atît după normele canonice cît și după principiul constituțional dreptul desemnării colaboratorilor revine direct episcopului și se manifestă în Biserica noastră prin aprobarea persoanelor alese de corporațiile reprezentative. Prin acest act se dă expresie armonizării principiului episcopal cu cel constituțional și democratic, iar canonicitatea se salvează nealterată numai într-un deplin acord al episcopului cu Adunarea eparhială relativ la persoanele alese, înainte de alegerea acestora⁴¹. După opera de reorganizare de după anul 1925, cînd unitatea organizatorică a Bisericii Ortodoxe Române este înfăptuită prin ridicarea scaunului de Mitropolit Primat la rangul de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, lipsurile și scăderile operei legislative a epocii respective s-au făcut vădite ca și nepotrivirea dintre litera legii și realitățile vieții.

Preocupările de îmbunătățire a normelor legiuirilor de unificare din partea cărturarilor clerici și laici devin mai accentuate și mai substanțiale, găsindu-și o profundă claritate și o strălucitoare formulare sub păstorirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian.

Probleme în legătură cu canonicitatea puse în discuție după unificarea organizării bisericești

Deși Biserica Ortodoxă Română a stat puțin timp sub imperiul *Legii și Statutului de organizare* din 1925, experiența a dovedit totuși necesitatea schimbării unor dispoziții. Astfel, în expunerea de motive a *Proiectului de modificare a Legii și Statutului bisericesc*, întocmit de Consiliul Central bisericesc din 1935 se propun următoarele modificări canonice :

1. Dreptul Sfintului Sinod de a dizolva corporațiile superioare, cînd acestea se abat de la lege ;
2. Reducerea numărului membrilor Adunării Eparhiale și Congresului Național Bisericesc ;
3. Alegerea delegaților eparhiali să se facă de reprezentanții consiliilor parohiale, iar nu de adunarea parohială prin vot universal ;
4. Precizarea principiului ierarhic la toate organele executive pentru a da legii caracter canonic indiscutabil ;
5. Reducerea instanțelor disciplinare la două în loc de trei și recrutarea personalului judecătoresc prin numire în loc de alegere⁴².

Mergînd mai departe în chestiunea modificării Legii, clerul ortodox a cerut abrogarea ei și întocmirea uneia «pe temelile de adevăr și de viață ale clericilor ortodocși și ale ecumenicității»⁴³. Înțelegerea neclară a principiilor canonice de organizare bisericească luate în complexitatea lor a dus la izbucnirea acuzelor de lege protestantă — vizînd participarea largă a credincioșilor la viața Bisericii — și relieffînd starea inadmisibilă de servitute pentru ierarhie și cler.

41. *Ibidem*.

42. Idem, *Opinii asupra proiectului de modificare a Legii și Statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1936, p. 6 ; Problemele sînt dezbătute mai pe larg în revista bisericească «Viitorul», XXIV (1936), nr. 4, p. 5 ; XXVI (1938), nr. 2, p. 6—7, editată de D. Boroianu.

43. Pr. Petre Chiricuță, *Se modifică legea de organizare?*, în revista bisericească «Viitorul», XXIV (1936), nr. 4, p. 4.

Intrucît raportul de 2/3 mireni și 1/3 clerici în corporațiile bisericești dă aspectul formal de laicizare a Bisericii se propune inversarea proporției și reducerea la jumătate a numărului membrilor în toate corporațiile bisericești⁴⁴. Avînd un rol accentuat în viața Bisericii și găsindu-se într-o superioritate numerică față de clerici, credincioșii nu pot fi neglijați de la activitatea organizatoric-bisericească.

În virtutea acestei realități, Mitropolia Ardealului a cerut cu insistență menținerea în viitor a reprezentării clerului și credincioșilor în corporații în proporție de 1/3 clerici și 2/3 mireni⁴⁵, lucru aplicat pînă azi.

Electiv, se discută ca membrii Adunării eparhiale să nu fie aleși prin vot universal de membrii Adunării parohiale, ci consiliile parohiale să delege din sinul lor un membru, iar aceștia aleg membrii Adunării Eparhiale. Pe lângă alegerea indirectă a membrilor Congresului Național Bisericesc se propune o nouă restrîngere a principiului electiv prin care adunările eparhiale se constituie prin alegeri indirecte. Practica din Transilvania însă a dovedit că nu este necanonic acest lucru, întrucît în adunările eparhiale s-au trimis elemente valoroase de mireni⁴⁶.

Discuții ample se extind și asupra reînvierii și menținerii organizației mitropolitane, deși în reorganizarea Bisericii este vorba despre un centralism în defavoarea organizării mitropolitane.

Problema canonică a arhierilor vicari se elucidează prin atribuirea drepturilor depline și egale cu ale episcopilor eparhioți în cadrul Sfîntului Sinod.

În Congresul de la București din 1936 se înregistrează noi probleme legate de interesele superioare ale Bisericii, manifestate în mod general și-n dezideratele anterioare, pentru desăvîrșirea unității bisericești în deplin acord cu principiile canonice. Nu se mai sfințesc preoți fără parohie, iar pentru reorganizarea vieții monahală clerul cere înființarea unui episcopat al mînăstirilor pe întreaga țară⁴⁷.

Din cauza lacunelor pe care *Legea de organizare* din 1925 le avea, ca și din pricina rezistenței dirze față de ele, legiuirile s-au aplicat parțial în Biserica noastră determinînd-o să se afirme în sinul ei tradiționalismul. În această stare în care Biserica s-a găsit după al doilea război mondial începe a se defini în sinul ei o nouă orientare, lucrîndu-se mai organizat pentru crearea unor noi forme, a unui nou cadru legal în care să se miște viața Bisericii.

În 1948 apare *Legea pentru regimul general al cultelor religioase. Statutul Bisericii Ortodoxe Române*, alcătuit, în 1949, pe baza *Legii cultelor* a ținut seamă de tradițiile Bisericii Ortodoxe Române axîndu-se și aprofundînd vechile principii: al sobornicității, al constituționalismului bisericesc ca și acela al canonicității, dîndu-li-se o expresie deosebită în reorganizarea Bisericii noastre

*

Problemele canonice au fost discutate în cadrul reorganizării Bisericii Române încă din timpul lui Cuza Vodă, luînd amploare cu așa zisa «luptă pentru canonicitate», însă motivul de necanonicitate invocat legislației bisericești a lui Cuza Vodă a fost de fapt pretextul de luptă împotriva acesteia. Legislația bisericească a Domni-

44. Valerian Șesan, *Modificarea Legii și Statutului pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, 1936, p. 13.

45. N. Popovici, *Opinii asupra proiectului de modificare a Legii...*, p. 6.

46. *Ibidem*, p. 27.

47. D. Boroianu, *Modificarea legii de organizare bisericească*; în revista bisericească «Viitorul», XXVI (1938), nr. 2, p. 7.

torului Cuza s-a dat nu cu intenția de a surpa buna rînduială a sfințelor canoane ci pentru a servi Bisericii și statului în acel timp.

Normele stabilite de autoritatea bisericească competentă pentru adaptarea Bisericii la noile împrejurări, necontravenind principiilor fundamentale de organizare și administrare, dar servind interesele Bisericii și dînd posibilitate de adaptare la noile împrejurări pe care viața socială le prezintă se integrează în toată vremea, cît sînt în vigoare, doctrinei canonice și prin aceasta învățaturii Bisericii.

De asemenea adaptări canonice a fost nevoie în cadrul unitar de reorganizare a Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu cea din România. Problemele ridicate în perioada dintre anii 1918—1925 au privit reorganizarea Bisericii pe baza principiilor canonice de autonomie, autocefalie, sinodal ierarhic, constituțional, căutîndu-se prin prisma canonicității acestor principii-probleme, reorganizarea unitar-canonică a Bisericii Ortodoxe Române.

Stabilită într-o formă incompletă reorganizarea Bisericii pe baze canonice prin *Legea și Statutul de organizare* din 1925, discuții asupra bazei reorganizării canonice se nasc și în perioada următoare. O concretizare definitivă a principiilor canonice se face în cadrul legislației apărute în Biserica Ortodoxă Română după anul 1948, punîndu-se astfel temelia canonică a întregii reorganizări bisericești și a vieții bisericești.

Doctorand AUREL GH. BUCĂLAE

MÎNĂSTIREA MRĂCUNEA

Pe valea pitorească a Mrăcunii, pe malul pîriului Mrăcunea, care se varsă în Dunăre aproape de Ogradena-Veche, la sud-vest de Orșova, dăinuiesc, de sute de ani vestigiile străvechii mînăstiri românești cunoscută și azi sub numele de Mînăstirea Mrăcunea sau Mînăstirea de la Ogradena-Veche, monument istoric de la Porțile de Fier.

În cronică sa, încheiată la anul 1829, cînd avea vîrsta de 79 ani, protopopul Nicolae Stoica de Hațeg al Mehădiei amintește și de Mînăstirea din valea Mrăcunii, ai cărei călugări, din cauza deselor invazii turcești «și-au părăsit mînăstirea împreună cu bunurile ei și s-au refugiat la Oravița, ca să zidească acolo mînăstire și să exploateze mina (ocna), dar alungați de banul Banatului s-au dus în Ungaria, deasupra Budei. Aceasta ne dă dovadă — scrie cronicarul de la Mehădia. — că *Mînăstirea Mrăcunia exista încă la sfîrșitul veacului al XIV-lea*, deși din timp în timp a fost dărîmată, totuși în anul 1788 era locuită».

«De la peștera Vetărani în josul Dunării e comuna Dubova (locul gorunului). În valea pîriului Mrăcunia (întunecat) se află ruinele unei mînăstiri, din care biserica și turnul e bine zidită și boltită cu piatră. Încă înainte cu 30 de ani, 1800, tencuiala (malterul) înlăuntru era binișor conservată, se afla și masa altarului; acum totul e ruinat și numai zidurile stau. Această mînăstire a fost în 1788, la apropierea turcilor, părăsită, de inimi dărîmată și nu s-a mai restaurat. Aceasta e totul ce îmi este cunoscut» — notează protopopul cronicar¹.

Date interesante despre vechimea Mînăstirii Mrăcunea aflăm și la istoricii vechi străini. Numele ei este legat nu numai de valea și de pîrul Mrăcunea, ci și de o veche localitate cu același nume și care de asemenea a dispărut². La 1598 documentele amintesc de «praediul Mrăcunia» în județul Severin; lângă Dunăre³.

Așezată «în calea răutăților», pe drumul bătătorit de toți invadatorii, și Mînăstirea Mrăcunea, ca și surorile ei de la Orșova / pron. *Rișava*, dacica Tsierna, Dierna, Urschia / și Vodița, a avut aceeași soartă tristă. Pasty informează că lângă pîrul Mrăcunea de pe frumoasa vale a Mrăcunii, dintre comunele românești Ogradena și Dubova, la un sfert de oră depărtare de vărsarea lui în Dunăre, se află ruinele unei mînăstiri greco-răsăritene, la care, nu de mult, s-au efectuat săpături⁴. Cînd s-a zidit și cînd a dispărut deopotrivă e necunoscut⁵. Dimensiunile bisericii Mînăstirii Mrăcunea,

1. Bibl. Acad. R. S. România, secția manuscrise, ms. nr. 5520. Nicolae Stoica de Hațeg. *Cronica Banatului, Mehădia, 1829*.

2. Pesty Frigyes, *A szörnői Bánság és Szörény vármegye története*, II, Budapest, 1878, p. 305.

3. *Ibidem*.

4. *Ibidem*: «Igen szép völgy Dubova és Ogradena közt viseli a Mraconia nevé, melyben a hasónnevű patak is folydogál. E pataknak a Dunába szakadásától egy nagyed orányira feljebb egy gor. kel. zárdatemplom romjai találhatók, melyek nemrégkiasttak».

5. *Ibidem*: «Mikor épült és mikor pusztult el, egyaránt ismeretlen».

orientată cu altarul spre răsărit, erau de șapte stînjeni și jumătate lungime și doi stînjeni și jumătate lățime⁶.

S-a mai descoperit printre ruinele mînăstirii și un sigiliu, care de asemenea aruncă oarecare lumină asupra trecutului mînăstirii. Înfățișînd icoana Adormirii Maicii Domnului, sigiliul are, după Pesty, următoarea legendă scrisă cu chirilice în slavonește — bulgărește. «Acest sigiliu este al mînăstirii Lubotina cu hramul Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, 1723»⁷.

Din acestea rezultă — concludă istoricul maghiar — că mînăstirea exista și la anul 1723 și că evenimentele de la 1737—1738, din timpul războaielor cu turcii, au risipit călugării, care nu s-au mai reîntors⁸.

În legătură cu numele slavonesc dat mînăstirii de către autoritatea bisericească de la Carlovăț, căreia imperialii îi supuseseră întreaga Biserică a Banatului la 1718, Festy presupune că numele reflectă și simbolizează frumusețea locului, minunatul cadru natural în care este așezată mînăstirea⁹, care în tradiția localnicilor și în documentele ctitorilor figurează numai cu numele de Mrăcunea. Vom reveni asupra Mînăstirii Lubostina.

Afirmația cronicarului de la Mehadia că «Mînăstirea Mrăcunea exista încă la sfîrșitul secolului al XIV-lea» și constatarea istoricului maghiar că nu se știe «cînd s-a zidit și cînd a dispărut» această mînăstire, sprijină tradiția că și Mînăstirea Mrăcunii aparține unor timpuri cînd elementul etnic autohton avusese toate condițiile spre a întemeia biserici și mînăstiri de natura și mărimea celor cunoscute pe întreg întinsul pămîntului Banatului, de la Vodița și Orșova, pînă la Glad și Orosłamoș. Coborînd pe firul tradiției, credem a nu greși dacă punem începuturile vieții mînăstirești de pe valea Mrăcunii încă în epoca principilor naționali Glad și Optum și chiar înaintea lor. Că în regiune se desfășura o veche și intensă viață religioasă-bisericească dă mărturie însăși cancelaria Mitropoliei sîrbe de la Carlovăț, unde toate parohiile românești din jurul Mrăcunii: Mehadia, Svinița, Plavișevița, Ogradena, Ieșelnița, Orșova, Jupalnic, Tufări, Topleț, Valea Bolvașnița, Plugova, Globurfu, Bogolțin, Cornereva, Cornia, Domașnea, Luncavița, Verendin, Mehadica, Iablanița, Petnic, Pîrvova, Prigor, Borleveni, Pătaș, Prilipeț, Bözovici, Lăpușnic, Moceris, Dalboșeț, Sopot, Gărboveț, Bănia, Rudăria — din protopopiatul Mehadiiei — figurează ca parohii antice: *Parochiam antiquam — Staru parohiu*¹⁰. Dacă la anul 1843 se putea spune despre aceste parohii — toate *curat românești* — că sînt antice, de la sine se înțelege că această vechime trece mult dincolo de anii 1690—1716 și chiar de anii 1389 și 1459 de cînd încep să se strecoare la nordul Dunării locuitori din Serbia transformată în pașalic turcesc.

Precum observă cronicarul de la Mehadia, Mînăstirea Mrăcunea «din timp în timp a fost dărîmată», dar evlavia credincioșilor a readus-o la viață. După cum informează cronicarul de la Ceransebeș, Mînăstirea Mrăcunii a fost ctitorită, mai bine-zis

6. *Ibidem*: «A templom hosaza 7 1/2 öl, szélessége 2 1/2 öl, oltára keletre nézen».

7. *Ibidem*: «Sî pe ceat monastira Lubotina hrana Bojavuspenev Bogoroditii 1723».

8. *Ibidem*: «Ebböl bizonyos, hogy a zárda még 1723 éven fennállt, s azért valószínű, hogy feldulása az 1737—1738 évi török háboruk idejére esik, és hogy az elszédelt barátok többé vissza nem tértek».

9. *Ibidem*.

10. Aloysium Reesch de Lewald, *Universalis Schematismus ecclesiasticus venerabilia cleri orientalis ecclesiarum graeci non uniti ritus I. Regni Hungariae patriumque eidem adnexarum...*, pro anno 1843—1844, ed. II-a, Budae, 1844, p. 189—190.

rectitorită — de Banul Severinului Micola (Nicolae) Gîrlişteanu [1521, 1523]¹¹ și soția sa Anca, cu fata lor Irina bănășița, soția banului Ubul [1523— ?]¹² și fata acestora Nasta¹³, la anul 1523, în preajma invaziei turcești din 1524, care o dată cu distrugerea cetății Severinului, a dus la desființarea Banatului Severinului¹⁴, în locul căruia a luat naștere așa-zisul Banat al Caransebeșului și Logojuului¹⁵, care avea să ființeze pînă la 1658, cînd Acațiu Barciai, ultimul ban bănățean, l-a cedat turcilor.

Ridicați din rîndul authtonilor, cei mai mulți din banii Severinului, ai Caransebeșului și Logojuului și-au păstrat credința ortodoxă, slujind și apărînd Biserica Ortodoxă și instituțiile ei. Fapta banului Nicolae Gîrlişteanu și a familiei sale ilustrează în chip elocvent atașamentul conducătorilor Banatului Severinului de credința celor pe care diploma de la 1457 a regelui ungar Ladislau V Posthumul îi încarcă cu laude și privilegii, pentru neasemuitele lor fapte de arme împotriva invadatorilor turci¹⁶.

Ctitorită de mai-marii țării Banatului Severinului, Mînăstirea Mrăcunea s-a bucurat tot timpul de atenția lor și a urmașilor lor. Între aceștia la loc de frunte se înscrie episcopul Iosif al Mediei (Mehadiei) și Severinului, nepotul Nastei. Avînd scaunul la Mehadia, vlădica Iosif vedea în Mînăstirea Mrăcunea cea de a doua reședință a sa. Împreună cu fratele său Gheorghe Zăcan, din familia lui Efrem Zăcan, unul din traducătorii *Paliei de la Orăștie*, de la 1582¹⁷, vlădica Iosif a lăsat mînăstirii întreaga lor avere, moștenită de la moși-strămoșii lor, ctitori ai mînăstirii.

După 36 ani de arhipăstorire, la 1628, episcopul Iosif își scrie în preajma morții, testamentul, prin care lasă Mînăstirii Mrăcuna, în care s-a retras, toată agonisita vieții și averea moștenită :

«Eu Kir Iosif ot Media, cu mila lui Dumnezeu episcop a tot Media și Severin, pomenesc lu toți: orduri, chineji și glotî și lu proji și toți popi prăcum arhiepiscop Rîmnic¹⁸ otărat (hotărît), bătrîneji m-a agiuns¹⁹, nu pot a umbla, ochi(i) m-a lăsat, perdul vederea, am lăsa: scaun²⁰ (ul) în grija arhiepiscopului, eu m-am așezat la Mînăstirea Mrăcunea, cea ctitorită de marea sa Banul Nicola Gîrliştean, cu soția sa Anca și fica lor Irina Bănășița lu Ubul, cu fica lor Nasta la anul 7031 și împodobilă noa de omilit eu episcop, cu frate meu Gheorghe Zăcan, strănepot Nastei, la an 7120 și danie făcută de mine și sesia Lățconi și Pruniștea Orăviți și sesia moștenită la moartea lu Gheorghe fără copi(i), cu tot Bogdăni și Valea mare pră veci să fie a Mînăstirii și nișe din neamuri sau alți să nu strice voia mea, să rămînă pră veci așa și Mînăstirea să aibă tot folosul ca averea ei, și Banul și orduri să nu careva să

11. Pesty Frigyes, *A szörényi Bácság és Szörény vármegye története*, I, Budapest, 1877, p. 292.

12. Va fi funcționat în epoca tulbure dintre 1522—1524, cînd nu se poate preciza succesiunea banilor. *Ibidem*, p. 292—293.

13. Domaschin Udra, *Aratare despre Sf. Mînăstiri alu Metropolia Temișvari ș-ale Țării Banatului ...*, Caransebeș, 1699, n.s. p. 11.

14. Pesty Frigyes, *A szörényi Bácság és Szörény vármegye története*, I, p. 47—50.

15. *Ibidem*, p. 50, 58, 135.

16. Pesty Frigyes, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, Budapest, 1876, p. 73—75.

17. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, I, București, 1940, p. 64, col. 2; Iosif Popovici, *Palia de la Orăștie, 1582*, București, 1911; Al. Rosetti, Mihaï Pop, I. Pervain, *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 306, 314—316.

18. Avem atestată dependența Episcopiei Mehadiei (prom. Mediei) de Mitropolia Severinului și, după trecerea în Ardeal a mitropoliților Marcu și Daniil (la 1479) ai Severinului, de Arhiepiscopia Rîmnicului Noul Severin.

19. *Ajuns*. — în graiul bănățean popular consonanta «j» se transformă în silaba «gi»: ajuns, giude-jude, giudecată-judecată, giune-june.

20. *Scaun*, în grai popular, reproducînd pe arhaicul latin *scamn*.

strice astă voe și lăsare a mea. Și Dumnezeu să deslege pră robul său Iosif și să-l astruce cu mila lui în veci Amin. Vleato 7136 Sf. Arhangheli, Mihail și Gavril. Iosif»²¹.

La cinci zile după lăsarea testamentului, vlădica Iosif a murit, fiind înmormântat în cripta din biserica minăstirii, precum rezultă din scrisoarea egumenului Dumitru al Minăstirii Mrăcunea, adresată egumenului Atanasie, de la Minăstirea Sfântul Gheorghe din Caransebeș:

«...Știre jalnică dau ție: episcopa Iosif au sosit cu mare ostâneală la sf. Minăstire Mrăcuni și în zioa ce-au ajuns au chemat pră toți frați și pră chinezul Ilie și lăsămînt au făcut sf. Minăstiri toată averea moșască²², prăcum scris au lăsat ș-au întărit cu mîna lui și cu pecetea. Ș-a cincea zi după Sf. Arhangheli M(ihail) și G(avriil) au murit și duminică l-am îngropat în sf. beserecă, alături dă ctitori. Datu în sf. Mîn. Mrăcuni, luna lu Bruma zi 20 vleat 7136 (1628). ig. Dumitru»²³.

Desele incursiuni turco-tătare au cauzat serioase stricăciuni minăstirii. La 1658 — anul cedării către turci a Banatului Caransebeșului și Logojului — egumenul Ion al Minăstirii Mrăcunea a trimis pe fratele Teofil, să «miergă după mili pentru sf. noastră Minăstire, care de vitregia vreamii stricată este și de dușman», ca «s-o îmbrăcăm din nou pe ea cu podobie nouă». «Dumnezeu să dea răsplătă înșutat și înmiat prîntu darul vostru și sf. noastră Minăstire Mrăcunea cea noită în rugăciune pomeniva»²⁴. Monahul Teofil a colindat toată partea sudică a Banatului, de la Orșova la Oravița, peste Mehadia, Caransebeș, apoi de la Făget pînă la Vărădia și Virșef, pretutindeni aflînd inimi bune și suflete credincioase, care din pușinul lor au jertfit și pentru Minăstirea Mrăcunea. În lista de mile figurează: *cetatea Orșova* (Rușava) — cu 128 galbeni; *cetatea Logoj* — cu 5 galbeni; *Minăstirea Șumig* (săraca) — cu un mitrealnic de argint; *Minăstirea Singiorz* — cu 66 galbeni; *Minăstirea Partoș* — cu un rînd de odăjdii și un potir de aur; *Minăstirea Stredîștea* — cu un *Molitvelnic* și o căldărușe de argint; *Caransebeșul* — cu 608 galbeni; *vlădica Isachie* — cu 4 galbeni; *Prota Vasile* de la Caransebeș — cu 3 galbeni; *Vărădia* — cu 604 galbeni; *Prota Drăgan* — cu 3 galbeni; și popa *Iancu* din Vărădia — cu 1 galben²⁵ etc.

Deși tolerantă cu creștinii, stăpînirea turcească n-a lăsat amintiri prea frumoase în Țara Banatului. Cete nedisciplinate, dezertori turci și tătari, colindau satele, dîndu-se la toate nelegiuirile. Pentru a pune la adăpost minăstirile de atacurile și jafurile acestora, cnejii satelor din jurul minăstirii, împreună cu oamenii lor, făceau de strajă la minăstire, punînd astfel la adăpost sfîntul locaș și viața călugărilor. Aceeași cneji cu oamenii lor ajutau minăstirile să se refacă și să-și vindece rănile cauzate de răufăcători.

Despre o asemenea situație găiește scrisoarea egumenului Isaia al Minăstirii Mrăcunea, adresată episcopului său Isachie de la Caransebeș, la 13 septembrie 1663:

«Eu igumina Isaia alu sf. Minăstire Mrăcunea, cu hram sf. m. prooroc Ilie, smirit și omilit (mă) închin episcoppei Isachie alu Caransăbeș și Vrșăț. Și știre dau că năcazuri mari au fost și Turci cu Tătari căpcăuni au trecut pre aici ș-au jăluit tot aretu²⁶, numa în minăstire n-au fost, că s-au temul, c-au fost chineji din jur cu oameni lor, d-au adus piatră și var, în clacă, prîntu sf. minăstire, că meșterii lucră să gaie tot, pînă n-a veni vremeirea ierni, că vremea-i frumoasă și cald și cu ajutorul lui Dumnezeu om fi gata cu toate pînă la Simnicoară. Și Șfinția ta să mai vorbești cu pașa Kara (din Caransebeș), că beiu din Rîșava (Orșova) este om

21. Copie de pe originalul din Arhiva veche a Episcopiei Caransebeșului aflată la Mitropolia din Carlovăț.

22. Strămoșească.

23. Copie de pe originalul de la Mitropolia Carlovățului.

24. *Ibidem*.

25. *Ibidem*.

26. Regiunea, ținutul, — expresie și azi în graiul poporului român din Banat.

nou și lăcomos și pace nu are și să-l mai înfrîne. Datu în sf. mîn. Mrăcunea, vleit 7172 (1663) luna Septem. zi 13. ig. Isaia»²⁷.

Cu banii colectați de Teofil s-au acoperit cheltuielile de restaurare a minăstirii și s-au potolit poftelile nesăcioase ale unor șefi ai administrației turcești, pentru a căror înfrînare egumenul Isaia apela la bunăvoința și autoritatea episcopului său Isachie de la Caransebeș.

Despre cele relizate la minăstire de pe urma colectei, despre lucrările de zidărie, sculptură și pictură și valoarea lor artistică, aflăm știri dintr-o scrisoare a aceluiași egumen, adresată, la 23 ianuarie 1665, episcopului Isachie :

«Eu igumina Isaia alu sf. mîn. Mrăcunea, cu hram sf. Ilie m(are) prooroc, smirit și omilit mă închin episcopului Isachie alu Caransebeș și Vrșăț. Știre dau amînat²⁸ că n-am putut trîmite la vreme om, că meșteri(i) abia dă sf. sărbătoare a Naș(erii) D(om)n(u)lui I(isus) H(ristos) au gătat, dară zidurile is toate rădicate, chili(i)le is toate gata și văruiete, iară sf. beserecă este în podobie. Fratele zugrav Ilie, meșter mare s-au dovedit cum să cuvine, venit de la învățatura luminată a Sfetagorei și toată zugrăveala veche înoit-au, iară iconostasu l-au zugrăvit tot af nou și polei aur i-au pus și-n haină de podobie au îmbrăcat sf. beserecă, și toată minăstirea străluce(ște) ca luceafăr(ul). Și cneji au venit cu satele la sf. sărbători, c-au fost vreme bună ș-au făcut veselie mare că tare (s)au bucurat de așa frumseță. Iară sfița ta te rugăm omiliți dacă au adus Psaltirea²⁹ cea noă pră limba noastră alu Metropolita Simeon de la Bălgrad³⁰ să ne-o trîmiți în grabă, să avem bucurie de așa scumpătate... Datu în sf. mîn. Mrăcunea, vleit 7173 și 1665 a D(omnului) n(ostru) I. H. luna Ianuarie zi 23 ig. Isaia»³¹.

O impresionantă operă de artă trebuia să fi realizat la Mrăcunea pictorul Ilie; ucenic al Școlii lui Panselin de la Sfîntul Munte Atos, pentru ca să se poată spune despre lucrarea sa că «strălucește ca luceafărul». Desigur român, monahul Ilie, după ce și-a desăvîrșit studiile și și-a îmbunătățit viața în vestitele minăstiri de la Sfîntul Munte, s-a reîntors acasă, spre a împobodi bisericile și minăstirile din Țara Banatului încăpută la 1658 în întregime sub ocupația Imperiului otoman.

Reținem din scrisoarea egumenului Isaia și mențiunea despre contribuția chinejilor bănățeni la înființarea, susținerea și restaurarea sfintelor noastre așezăminte bisericesti. Alături de nobilii «valachi graeci ritus», chinejii români au ctitorit sau au restaurat cele mai multe din minăstirile vechi ale Banatului, începînd cu Minăstirea Partoș — la 1186; a Căvăranelui — la 1182; a Caransebeșului — la 1296; a Mesiciului — la 1225; a Lipovei — la 1338; a Zlatiței — la 1342; a Vărdiei — la 1381; a Oraviții — la 1426; a Cusiciului — la 1438; a Stredistei — la 1442; a Șamlugului (Săraca) — la 1443; a Baziașului — la 1526 etc.³².

Epoca stăpînirii turcești în Banat se caracterizează prin nesiguranță, prin brigandaj și printr-o goană după bani și obiecte de valoare. În special minăstirile au fost ținta atacurilor și a jafurilor turco-lătare și a ienicerilor. Pe lîngă așa-zisul «peșcheș» care era încasat de mai multe ori pe an, cete întregi de turci și tătari și ieniceri poposeau la minăstiri și nu plecau de acolo pînă ce nu epuizau toate veniturile și proviziile minăstirii. O asemenea situație se reflectă din scrisoarea

27. Copie de pe originalul din Arhiva Mitropoliei Carlovățului.

28. Mai tîrziu, după aceea.

29. Tipărită la Bălgradul Ardealului — Alba Iulia —, în 1651.

30. Simeon Ștefan, mitropolitul Ardealului, între anii 1643—1653.

31. Copie de pe originalul din Arhiva veche a Episcopiei Caransebeșului, aflată la Mitropolia Carlovățului.

32. Domaschin Udrea, ms. cit., p. 3—11.

egumenului Alexie al Mrăcunii, adresată la 1 iunie 1674 episcopului Ioan al Caransebeşului :

«... Ştire dau de mare năduh şi năcaz, ce-au dat prăstă sf. minăstire. Turcii au venit şi cer 3000 gr(oşi) datorie pe anu trecut. Dară noi datorie nu avem, numa aşă spun şi vreau ei. Şi au spus că dacă bani nu dăm, închid minăstirea ş-o dărimă pînă jos. Şi acum sf. minăstire săracă tare este, că pe an de două ori am plătit peşcheş şi alte ce-o cerut. Şi pe Tătari(i) ce au trecut de la Vidin i-am ținut cu de toate 3 săptămîni, cît au stat, dup-ăia am ținut o lună pe 200 ieniceri, ce au venit prăstă noi, cu poruncă de la begu din Rşava. Ş-am zălojit la jidovi la Vrşăţ odoarele şi podoabele sŃtei mîn(ăstiri) să ne dea cît au trăbuit să dăm la turci, ş-acum nimic nu mai avem, nici zăloage să scoatem, nici camătă să dăm. Şi la turci nu avem a da cît cer. Şi omiliţi rogăm să ne dai cîtă ajutor cît de mic, barem să facem ceva... Dato în sf. mîn. Mrăcuni, luna Ionie zi 1 ani 1674. ig. Alecsie»³³.

La 1670 Petru Zrinyi şi Francisc Rákoczi s-au ridicat împotriva stăpînirii habzburgilor din Ungaria neocupată de turci. În prima ciocnire dintre imperialii romano-catolici şi răsculaţii unguri calvini, în rîndurile acestora din urmă este înţilnit şi tînărul Tökölyi Imre³⁴. Susţinuţi de turci, aşă-zisii «martaloţi» cunoscuţi şi sub numele de «curuţi», sub comanda lui Tökölyi Imre pînă la 1704, cînd ia drumul exilului în Asia Mică, iar de la 1705 pînă la 1711 sub cea a lui Francisc Rákoczi al II-lea, ales principe ungar la 1704³⁵, s-au aveniturat în acţiuni războinice, de o neîntrecută violenţă şi sălbăticie. Întreg Ardealul, Banatul şi părţile ungurene (Partium) au suferit de pe urma prădăciunii martaloţilor³⁶.

Nici Minăstirea Mrăcunea n-a fost scutită de atacurile şi jafurile acestora, precum ne informează ieromonahul Vasile de la Minăstirea Mrăcunea, în scrisoarea de la 15 august 1682, adresată episcopului Simeon al II-lea al Caransebeşului :

«Io Iromonahul Vasile de la sf. minăstire cu hramu sf. Ilie Mrăcunea, cu smirenie şi omilinţă sărut dreapta Pre(a) sf(Ńiei Tale), şi plec genunchii mei la scaun vlădicesc alu Caransebeşului şi mă rog cu smirenie de ggiutorul făgăduit, că sŃta minăstire a fost arsă de blăstămaţii de martaloţi, ce ş-or zis alu Tekeli şi o fost prădată de toate odoarele şi blăgile³⁷, de nu ni-o mai rămas decît ochii să plîngem de mila sf. minăstiri, ce-o fost podoabă rară şi astăzi numa zduri goale şi năpirci pîntre petre. Şi stăm în colibi şi facem slujbe sub cerul Domnului, că am rădicat acoperămîntul, dar nu avem şindra destulă şi nici printru spoit n-avem bdnii. Şi vine toamna şi vă rugăm cu omilinţă dă agiutoriu făgăduit ... În Mrăcunea, zi Adormiri sf. Născătoarei Maria, ani d.f. l. 7190»³⁸.

Cu ajutoarele primite de la episcopie şi de la credincioşi Minăstirea Mrăcunea reinvie din nou. În anii ce urmează ea are însă de făcut faţă unor noi încercări, aduse de războiul turco-austriac şi de frecvenţele schimbări de stăpînire, intervenite după ce imperialii au ocupat Transilvania şi marginile de răsărit şi de apus ale Banatului. O dată cu imperialii au pătruns în Ardeal şi Banat şi iezuiţii, care făceau propagandă pîntre românii ortodocşi autohtoni să îmbrăţişeze unirea cu Biserica Romano-Catolică, primind cele patru puncte dogmatice deosebitoare.

33. Copie de pe originalul din Mitropolia Carlovăţului.

34. Pauler Gyula, *A bujdosök támadása 1672-ben*, în «Századok, 1869» Pesten, 1869, p. 1—16; R. Kiss Istvan, *II Rákoczi Ferencz Erdélyi fejedelammé választása*, în «Századok, 1908», p. 1—12; 97—114, 319—324 ş.u. 35. *Ibidem*.

36. Mártyi Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, II, Arad, p. 128—1314 ş.a.; Dr. Szentkláray Jenő, *Száz év Délmagyarország újabb történetéből*, I, Temesvár, 1879; p. 112—119; Thalloczy Lajos, *Tököly Imre betegsége*, în «Századok, 1906», p. 726—741.

37. Comorile, bogăţiile. 38. Copie de pe originalul din Arhiva Mitropoliei de la Carlovăţ.

La anul 1690, când armatele împăratului Leopold I au reușit să alunge pe turci din regiunea de răsărit a Banatului pînă la Caransebeș, este semnalată prezența unor călugări iezuiti la Mănăstirea Mrăcunea, veniți cu gândul de a converti la unire obștea de acolo. La 18 aprilie 1690 egumenul Partenie al Mănăstirii Mrăcunea dă de știre episcopului Grigorie al Caransebeșului despre :

«Înîmplările ce-au fost la sf. mînăstire cu niște călugări, care să cheamă bariți³⁹ catolicești și ei zic că-s frați ai lui Iisus și au poposit la sf. mînăstire la noi ș-au cerut găzduire, că-s drumeți de departe și noi i-am găzduit trei săptămîni, cu toată omenia. Dară ei cu gînduri tînuite s-au dovedit, că au început să ne vorbească felu de fel de vorbe despre credința lor și despre beserica papi ș-au vorbit cu toți frați din mînăstire și ne-au sfătuit și ne-au cercat pre toți pre rînd să facem uneală cu beserica cea catolicească, adecă au spus că nu trăbă să ne lăpădam de credința noastră, numa să cunoaștem pre papa capu alu toată lumea și întreagă beserica mai mare prăstă toți sîți patriarhi și la sf. cuminecătură să luăm numa azimă fără vin că-i desul și să cunoaștem că prîngă rai și iad mai este un loc de caznă vremelnică pîntu păcătoșii mai mărunți, care acolo să curăță de păcate și după o vreme trec și ei la rai; apoi că sf. Duh purcede alu numai de la Tatăl ci și de la Fiul, și să mărturisim astea toate, iară slujele și rînduielele să le facem tot pre limba noastră, nu pra lor. Și ne-au făgăduit multe de l-om asculta, că bine ne-o merge, și bani și daruri și belșug sitei mînăstiri au făgăduit dacă facem uneala. Dară noi le-am spus că nu (ne) abatem de la sf. beserecă veche a noastră, că așa ne-am bolezat în astă credință și așa (v)om rămîne pînă la moarte și nu ne-om abate niciodată. Dară pre ei cu omenie i-am ospătat și i-am lăsat să plece în drumu lor. Și am făcut așa cum am scris...»⁴⁰.

Este de remarcat că tentativa de unire în Banat a avut loc cu aproape un deceniu înaintea celeia din Ardeal, cu singura deosebire că aici n-a prins și datorită faptului că turcii au rămas, după oarecare oscilații între anii 1690—1695, stăpîni asupra întregului Banat pînă la 1716⁴¹.

Concesia iezuitorilor de a se continua slujbele și rînduielele «tot pre limba noastră» — de care vorbește scrisoarea — constituie o dovadă în plus că sfînta liturghie și toate serviciile dumnezeiești în Biserica Românească din Țara Banatului se oficiau la 1690 numai în limba românească, în timp ce în Biserica Ortodoxă Română din Transilvania, Țara Românească și Moldova încă nu se mai menținea neînțeleasa limbă slavonă, care avea să fie scoasă definitiv numai în timpul lui Constantin Vodă Brîncoveanu și sub păstoria mitropolitului Antim Ivireanul, care la 1713 a tipărit pentru prima dată, după *Liturghia de la 1570*, întreaga sfîntă liturghie a Sfîntului Ioan Gură de Aur în românește. Înaintașul său, mitropolitul Teodosie, «nici n-a vrut, nici n-a cutezat» să o traducă și să o tipărească în limba română, de teama de a nu fi învinuit de influență calvină, protestantă.

Evenimentele de la 1690 — care au pus pe drumuri zeci de mii de familii de sîrbi, aromîni și albanezi din Peninsula Balcanică⁴² — au aflat răsunset și pe valea Dunării, pînă la Mrăcunea, ai cărei călugări au fost confrunțați cu marea problemă pusă de emigrația patriarhului de la Ipec, Arsenie al III-lea Cernoievici, cu mitropolitii, episcopii, călugării și preoții care-și părăsiseră patria de groaza turcilor⁴³.

39. De la ung. barat — frate, prieten.

40. Copie de pe originalul din Arhiva Mitropoliei de la Carlovăț.

41. Pesty Frigyes, *A szőrenyi Bánság és Szőreny vármegye története* I, p. 117—137; Dr. Borovszky Samu, *Temes vármegye*, Budapest, p. 343—344.

42. Jovan Radonici, *Histoire des Serbes de Hongrie*, Paris, 1919, p. 103, 168—172 și 208—209; Dr. Joh. H. Schwicker, *Pöllische Geschichte der Serben in Ungarn*, Budapest, 1880, p. 11—14; Szentkláray Jenő, *op. cit.*, p. 101; Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 343; Dr. Dușan J. Popovici, *Srbi u Banatu*, Novi Sad, 1955.

43. *Ibidem*. Vezi «Glasnik» god. XLVI, broj 10, Beograd, Okt, 1965, p. 313.

Dintr-o scrisoare a egumenului Partenie de la Mînăstirea Mrăcunea adresată la 27 august 1694 episcopului Spiridon al Caransebeşului și Virșetului rezultă că mînăstirea de aici vrea să rămînă, în continuare, sub ascultarea patriarhului legal de la Ipec, Calinic, pe care sultanul îl instituisese în locul ex-patriarhului Arsenie al III-lea, trecut în slujba imperialilor. De asemenea, Mînăstirea Mrăcunea refuză să adăpostească dintre mireni și clericii care se refugiaseră la nordul Dunării împreună și sub conducerea patriarhului Arsenie al III-lea⁴⁴. Este de remarcă că la datarea scrisorii Mînăstirea Mrăcunea și regiunea înconjurătoare pînă la Caransebeș au căzut iarăși sub ocupația turcească, sub care, după cîteva oscilări, aveau să rămînă pînă la 1716.

Din această perioadă a stăpînirii turcești s-a păstrat un contract încheiat, la 2 februarie 1700, între conducerea mînăstirii, reprezentată prin starețul Grigorie și egumenul Pamfil și între păcurariul Ilie Murga, reprezentant al celor opt păcurari carașoveni: Ion Zima, Pătru Vucea, Ianăș Avidei, Lațcu Nemiș, Pîrvu Ţonea, Laieș Lungu, Vuch Apopi și David Roi — contract încheiat cu știrea și voia episcopului Gherasie al Caransebeşului.

În contract se stipulează că cele: «3 mii opt sute de capete oi, berbeci, noateni», pot să «pășuneze preste pășunile și sesiile sfintei Mînăstiri și toate cîte le are sf. Mînăstire aici și în cîmpie cu tot Bogdăni și Oraviți și toate poienile și pășunile pînă la Valea Mare și cracu Tilva și pînă la cumpăna Almăjului, preste tot nime să nu-i oprească, nici opăcească, nici smintească, numai pre Valea Mrăcuni și pînă la Rișava toate pășunile și poenile să nu le calce, nici s-amestece cu păcurarii și turma sf. Mînăstiri, care să nu pască nici ele pre pășunile lasate Carașovenilor, numai să rămînă fieștecare pre pășunile lor vreme de 3 ani, așa cum ne-am înțeles».

În continuare, contractul enumeră condițiile puse de mînăstire păcurarilor: «Și la iarnă Carașovenii să-și facă strungi și șopruri în Oraviți ori în Bogdăni, unde-or vrea. Și ne-am învoit să dăm sfintei Mînăstiri, în fieștecare an, cîte 2 polturi de fiecare berbec și o poltură de fiecare oaie și de cîte 2 noceni (noateni) o poltură, și la fiecare Sf. Gheorghie să să facă numărătoare, fără sminteală și fără minciună. Și să mai dea în fieștecare an la Sf. Ilie din 20 mei unu, și 25 ciubăre mari de brînză, 50 de cașuri și 5 ciubăre mici de urdă. Iară la Sintămăria Mică, 15 ciubăre mici de brînză și 25 cașuri și 40 de lîni. Și tot să să facă cu omenie și cu măsură cinstită și fără altă pogodă⁴⁵ și cîrteală. Iară păcurarii să aibă bună grijă să nu strice sămănturile, nici poenile. Și pagubele d-or fi să le plătească cu omenie. Iară nici dila partea sf. Mînăstiri opreală, nici ștricare să nu fie, precum am (h)otărât cu șcirea și voia Preasfinției (Sale) Vlădica Gherasie al Caransebeşului»⁴⁶.

Anii tulburi și frămîntările ce-au urmat după pacea de la Carlovăț din 1699, care lasă turcilor întreg Banatul, precum și poziția geografică au favorizat toate nenorocirile ce s-au abătut de-a lungul epocii turcești asupra Mînăstirii Mrăcunea. Abia se înjghebase după arderea ei de către martaloții lui Tökölyi, că o nouă nenorocire s-a abătut asupra ei în primăvara anului 1715, de astă dată pornind din

44. Copie de pe originalul din Arhiva Mitropoliei de la Carlovăț.

45. Tocmeală, înțelegere. 46. Copie de pe originalul din Arhiva Mitropoliei Carlovățului.

cealaltă tăbără, precum se vede din scrisoarea de la 15 mai 1715, adresată de poporul Ioan al Mehădiei episcopului Moise al Virșetului:

«Să știe Preasfinția Ta că știrea despre prădarea sf. mănăstiri Mrăcunea este cu adevăr și în noaptea de sf. Gheorghe d-odată cuvioșii frați s-or pominit cu larmă la po(ă)rtă și po(ă)rtă a sburat din țifini, ș-or năvălit cu larmă prăstă călugări și i-or loat pre toți în săbii de i-or tăiat. Numa fratele Ilie, de-o fost în podrum⁴⁷ și s-o ascuns, o scăpat. Și or prădat toate odoarele și or luat toate blăgile⁴⁸ cu ei, și or aprins tot, după aia și sf. beserică și tot, de nu o mai rămas nimic, decît zidurile goale, din toată sf. Mănăstire, și nici ace(le)a h-or rămas întregi, că tot or pus prau⁴⁹ sub poartă cînd or lăpădat și sub turn i-or pus și or căzut toate, de-s numa(i) dărîmături. Și să știe Preasfinția Ta că numa or fost îmbrăcați tătărește... Și așa să și c-o fost (în)împlarea cu sf. mănăstire a Mrăcunii...»⁵⁰.

Că «tătării» care au prădat, au ars și au distrus Mănăstirea Mrăcunea vor fi făcut parte din armata turcească regulată, sau că vor fi fost numi niște «aidamaci» îmbrăcați «turcește» și-și vor fi făcut de cap hoinărind de ici colo după pradă și jaf, nu se poate preciza. Ceea ce se știe este că lor li se datorește distrugerea mănăstirii și martirizarea călugărilor, cu excepția «fratelui» Ilie, care se afla în pivnița mănăstirii. Nu se știe nici numărul călugărilor uciși. La 1699 Mănăstirea Mrăcunea avea 14 monahi în frunte cu starețul Grigorie⁵¹.

Istoria frămîntată, zburciumată și tragică a acestei vechi ctitorii a credincioșilor, banilor, chenejilor și vlădicilor români din Țara Severinului se apropie de sfîrșit. O ultimă zvicnire de viață pare să fi avut loc după 1716, cînd românii au crezut că, o dată cu încetarea stăpînirii turcești, s-a încheiat și epoca prigonirilor și suferințelor. Amărăciunea și deziluzia au fost cu atît mai mari, cu cît speranțele puse în stăpînirea creștină a imperialilor au fost curînd înșelate și spulberate⁵².

Mănăstirea a fost din nou restaurată prin silințele singurului supraviețuitor de la 1715, după cum dovedește acel sigiliu confecționat la 1723 pe seama Mănăstirii Lubostina, și care a fost aflat printre ruinele Mănăstirii Mrăcunea.

Revenind asupra celor relatate la început de cronicarul de la Mehădia și de istoricul maghiar Pesty, credem că putem dezlega enigma ce încă învăluie ruinele de pe valea Mrăcunii. La 1723 Mănăstirea Mrăcunea dădea încă semne de viață monastică, cu călugării care între timp se vor și înmulți și care vor fi continuat tradiția veche de îmbunătățire a vieții morale și spirituale a credincioșilor de la Dunăre.

În lipsă de alte informații am putea da crezare istoricului maghiar că evenimentele sîngeroase de la 1737—1739 și din 1788, care au readus la nordul Dunării oștile turcești, să fi stins definitiv lumina din ctitoria Gîrliștenilor și Zecanilor. Este cu totul probabil că imperialii, care au pîrjolit satele și au ars cetatea și orașul Caransebeș la 1738⁵³, ca măsuri de represalii împotriva românilor bănățeni, trecuți de partea turcilor, să fi distrus și acest străvechi cuib de viață spirituală românească.

47. Pivniță. 48. De la sîrb. «blaga» — avuție, comoară. 49. Praf de pușcă, explozibil.

50. Copie de pe originalul de la Mitropolia Carlovățului.

51. Domaschin Udrea, *ms. cit.*, p. 14.

52. Dr. Szeniklaray Jenő, *Mercy kormányzata a tomesi bányásiban*, Budapeșt, 1909, p. 38, 45, 92, 106, 161—164.

53. Gh. Cotoșman, *Inscripții și însemnări din bisericile Mitropoliei Banatului*, în «Mitropolia Banatului», XIV (1964), nr. 9—10, p. 600—601.

În legătură cu sigiliul aparținând Mănăstirii Lubostina⁵⁴, trebuie să corectăm afirmațiile lui Pesty în sensul că Mănăstirea Mrăcunea niciodată n-a purtat numele de Lubostina, care în realitate este o mănăstire ortodoxă așezată în regiunea din Valea Timocului, la sud de orașul Pojarevaț. Datorită unor împrejurări, încă necunoscute nouă, starețul Mănăstirii Lubostina s-a refugiat, după anul 1723, la nordul Dunării, așezându-se în Mănăstirea Mrăcunea, unde a pus la adăpost între alte obiecte de cult și sigiliul sus-pomenit.

De la aducerea sigiliului la Mănăstirea Mrăcunea și pînă la distrugerea mănăstirii a trecut un anumit timp, care poate fi anii răzmeriței de la 1738—1739 sau chiar anul ultimei răzmerițe cu turcii de la 1788, cum presupune cronicarul. Distrugerea Mănăstirii Mrăcunea se va fi întîmplat prin surprindere, așa încît printre obiectele care n-au mai putut fi salvate se numără și sigiliul adus de la Mănăstirea Lubostina, și care a fost aflat printre ruinele Mănăstirii Mrăcunea. Acest sigiliu rămîne ca o mărturie sigură că distrugerea Mănăstirii Mrăcunea n-a putut avea loc decît numai după anul 1723, deci în epoca de dominație a imperialilor asupra Banatului.

După două sute de ani, la 1931, urmașii ctitorilor au ridicat deasupra ruinelor bisericii străvechi — văzute de protopopul cronicar Nicolae Stoica de Hațeg — o nouă biserică, din cărămidă arsă, în formă de cruce, rămasă pînă azi numai în rușu.

Prot. Dr. GH. COTOȘMAN

54. Pesty Frigyes, *A szörényi Bánság és Szörény vármegye története*, II, p. 305.

BISERICI ARMENE, MONUMENTE DE ARTĂ, DIN MOLDOVA¹

S-a scris mult despre armenii de la noi din țară și despre sfințele lor lăcașuri de închinare. Dar cercetările celor ce s-au ocupat de asemenea probleme s-au limitat, de obicei, la înfățișarea a cât mai multe și mai necontestate dovezi cu privire la vechimea armenilor pe meleagurile noastre, cu privire la strînsele lor legături, de-a lungul timpului, cu poporul român, care le-a oferit, încă de la început, o largă ospitalitate și în mijlocul căruia s-au putut dezvolta nestingheriți, contribuind într-o măsură oarecare și la progresul poporului român, ca și cu privire la legăturile lor externe, fie cu Scaunul Catolicosatului de la Ecimiadzin, fie cu Patriarhiile armenie de la Constantinopol și de la Ierusalim, sau cu armenii din Crimeea, din Polonia, sau de prin alte părți².

Cercetările care s-au întreprins pînă în momentul de față au atins și probleme însemnate cu privire la raporturile sfințelor locașuri ale armenilor de pe aceste meleaguri și adevărata tradiție artistică creștină armeană, și cu privire la posibilitatea influenței artei armenie asupra artei românești.

1. *Trăsăturile esențiale ale artei creștine armenie*. — Deși arta creștină armeană a trecut și trece încă drept o ramură a artei bizantine, este destul, după cum remarcă Gabriel Millet, să comparăm monumentele Armeniei cu acelea ale Imperiului grec, mai cu seamă cu cele din Constantinopol, pentru a observa deosebirile care fac să iasă în evidență puternica ei originalitate³, mai ales în ce privește arta construcției, adică arhitectura și în ce privește arta împodobirii construcțiilor, adică ornamentistica. «Spiritul arhitecturii armenie ține de aplicația acestui neam spre geometric și analitic; cultul simetriei și al proporției e vădit, atît în arta constructorilor, cît și

1. Această lucrare de seminar, în cadrul cursurilor de doctorat în teologie, a fost întocmită sub îndrumarea P. C. Pr. Prof. Ene Braniște, care a dat și avizul pentru publicare.

2. Despre armenii din România au scris, printre alții: Arhim. Ghugas Ingigian, din Congregația Armenilor Mechitariști din Veneția, *Geografia celor patru părți ale lumii*, Veneția, 1802; Arhim. Minas Psighianț, din aceeași Congregație, *Călătorie în Polonia și în alte părți locuite de armeni*, Veneția, 1830; Melchisedec, *Inscripțiile bisericilor armenie din Moldova*, în «Analele Acad. Române», Seria II, Tom. V, Secț. II, București, 1882; Pr. Bedros Mamigonian, *Prezentul și viitorul armenilor din România*, Galați 1895; Levon Babaian, *Armenii în Moldova și Bucovina*, Tbilisi, 1911; Grigore Gollav, *Biserici armenie de prin țările române*, București, 1911; N. Iorga, *Armenii și românii: o paralcă istorică*, în «Analele Acad. Române», Seria II, Tom. XXXVI, București, 1913; N. Iorga, *Patru Conferințe despre Armenia*, București, 1929; B. Ananian, *Înființarea orașului Griporopol*, Erevan, 1965; Suren Kolangian, *Armenii din Transilvania*, Erevan, 1965; Simeon Lehați, *Note de drum și Cronică 1584—1637*, Viena, 1936; Neobositul cercetător H. Dj. Siruni, (lista lucrărilor sale este dată în Anuarul «Ani» (1942—1943, p. 585—592), București, 1943.

Au mai scris despre armenii din România: Grigore Avakian, B. P. Hașdeu, P. Panaitescu, Vlad Bănățeanu, Glia Bănățeanu, Petre Constantinescu-Iași.

3. Gabriel Millet, *Spiritul artei armenie*, în Anuarul «Ani», București, 1941, p. 131.

în aceea a decoratorilor»⁴. Construcțiile armene se disting, printre altele prin severitatea marilor pietre de construcție, de altfel minunat îmbinate, prin puținătatea și finețea decorului exterior, folosit de fiecare dată cu mult gust și prin clar-obscurul interioarelor, provocat de micimea deschizăturilor în afară și menit să dea imbold puternic tendințelor mistice ale sufletului celui ce se roagă.

Materialul de construcție preferat al artei creștine armene îl constituie piatra, material atât de abundent în Armenia dominată de Muntele Ararat, care, cu forma lui de calotă-conică, a putut influența forma conică a turlor bisericilor armene.

După arhitectul Toramanian, arhitectura creștină armeană a trecut prin patru faze și anume: prima fază (secolul al IV-lea — al VI-lea) atestă, îndeosebi în ornamentație, influența arhitecturii romane, a doua fază (sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea) se caracterizează prin dispariția oricărei influențe romane și prin manifestarea stilurilor siriene și sasanide, care sînt însă numai stiluri de tranziție; faza a treia (secolele al VII-lea — al XI-lea) este epoca în care arhitectii rivalizează în crearea noutăților artistice, punînd în valoare forme variate de capiteli, de coloane pentru susținerea bolților de la uși și de cadre de ferestre; faza a patra începe cu căderea capitalei Ani și sfârșitul regatului bagratid și marchează mai întîi o perioadă de decadență, care, din fericire, nu durează prea mult, căci de la sfârșitul secolului al XII-lea, cînd Armenia Mare trece sub dominația georgiană, o nouă activitate de renașterea arhitecturii și ornamentalisticii armene înflorește, conținînd arta veche, dar creînd, în același timp și una nouă, caracterizată printr-o împodobire excesivă a monumentelor construite. Faza aceasta ține pînă către cea de a doua jumătate a secolului al XIII-lea, după care, din cauza împrejurărilor istorice nefavorabile, construirea clădirilor monumentale de arhitectură încetează cu desăvîrșire⁵.

Desigur că, de-a lungul acestor aproape zece secole de construcții monumentale, s-au putut concretiza în chip categoric și unele tipuri de biserici. Frederic Macler deosebește trei astfel de tipuri și anume: primul și cel mai vechi, amintește de bisericile siriene: e tipul bisericilor de la Tekor și Eraruk (secolul al VI-lea), azi în ruine; tipul al doilea are ca elemente de bază rotonda așezată pe o bază circulară sau poligonală; e tipul bisericii de la Zwartnotz (secolul al VII-lea), azi în ruină, care a fost însă reconstituită de arhitectul Toramanian; în fine, tipul al treilea, care este și cel mai obișnuit, este construit dintr-un careu, sau dreptunghi aproape pătrat, străjuit de patru altare în semicerc, ieșite în afară (conchii): e tipul bisericii catedrale din Ecimiadzin (secolul VII-lea)⁶.

Caracteristica tuturor acestor tipuri de biserici o formează cupola. După prof. I. Strzygowski, bolta și cupola, departe de a fi fost întrebunțate pentru prima dată de romani, stau la baza construcțiilor celor mai vechi ale lumii orientale. Ele au fost adaptate de iranieni la spații monocelulare mai mari, iar armenii, luînd acest element arhitectonic de la iranieni, au putut să-l desăvîrșească la maximum: «Armenii au creat între secolele al IV-lea și al VII-lea, sub influența Iranului, o artă națională, fără nici un raport cu cea siriană și elenă și care și-a căpătat caracterul său specific în secolul al IV-lea. Din Armenia s-a răspîndit cupola și acele forme arhitectonice,

4. K. H. Zambaccian, *Spiritul arhitecturii armene*, în Anuarul «Ani», București, 1941, p. 218—219.

5. Frederic Macler, *Arhitectura armeană*, în Anuarul «Ani», București, 1942—19.3, p. 231.

6. *Ibidem*.

căroră le-a dat naștere, în lumea orientală, la Constantinopol, la Salonic, precum și în Egipt, în Asia Mică, așa că Sfânta Sofia de la Constantinopol sau Sfântul Vitalie din Ravena sînt edificii curat armenae»⁷.

2. *Influența artei creștine armenae asupra artei creștine europene.* — Nu toți oamenii de știință au împărțit însă întru totul, părerile Prof. I. Strzygowski cu privire la paternitatea stilului arhitecturii creștine armenae asupra stilului arhitecturii creștine, în genere, și al celei europene, în special. Astfel, savantul francez Charles Diehl, subliniind meritele prof. I. Strzygowski de a fi descoperit mișcarea artistică armeană din secolul al V-lea — al VII-lea⁸, și admitînd că este foarte verosimil ca Iranul să fi transmis acestei arte forma ei favorită: cupola și ca unii arhitecți înțelepți și îndemînateci să fi tras foloase într-un chip fericit din aceasta, zice: «Ar fi copilăresc să contestăm interesul pe care-l reprezintă arta armeană și să negăm marea expansiune ce o avea în Orientul creștin. Va trebui să acordăm Armeniei o parte din istoria originilor artei creștine, cu toate că este încă greu de determinat cu exactitate această parte. Dar o dată stabilită aceasta, nu s-ar putea face cu adevărat din arta armeană cauza unică de unde pornește totul, elementul creator care a inventat totul. Aceasta ar însemna să simplificăm prea mult lucrurile». Și conchide: «Nu se vede, totuși, cu toate demonstrațiile și ingeniozitatea lui Strzygowski, că rezultatele obținute în Armenia, în secolele al IV-lea — V-lea, să fi avut importanță și însemnătatea deosebită, atribuită lor»⁹.

Desigur, o influență oarecare a artei armenae asupra artei bizantine nu este exclusă. Strînsele legături care au existat între Armenia și Bizanț și care au făcut ca în secolele al IX-lea — al X-lea Bizanțul să fie plin de armeni, dintre care unii ajunseseră la situații politice și sociale strălucite, iar alții urcaseră treptele tronului imperiului bizantin (Vasile I Macedon, Roman Lecapenul, Nichifor Fokas, Ioan Tzimiskis și Vasile al II-lea Bulgaroctonul), au contribuit mult la exercitarea acestei influențe.

Tot în vremea aceasta arta armeană se răspîndește și prin alte locuri ale imperiului bizantin și chiar și în afară de granițele imperiului. Transplantarea ei la Sfântul Munte Atos este legată de amintirea unui mare general și prieten al împăratului

7. Citat după Charles Diehl, *Despre arhitectura armeană*, în Anuarul «Ani», București, 1942—1943, p. 234—235. Păreră aceasta cu privire la paternitatea armeană a cupolei o susținuse, mai înainte, și arhitectul Toramanian, care, într-o lucrare dedicată bisericii din Tikor, considerînd cupola ei ca pe cea mai veche cupolă din Armenia (deși, totuși, nu contemporană cu clădirea însăși), formulase părerea că armenii obișnuiau să construiască la edificiile lor religioase cupole, dar «necunoscînd felul de a le face, le construiau, la început, din lemn». Relatînd lucrul acesta într-o lucrare referitoare la problema cupolei bisericilor armenae, Arhiep. Gareghin Hovsepian arată că, în susținerea părerii sale, Toramanian aduce și mărturia catolicosului Hovhannes, care spune că după 618 s-a dărîmat cupola de lemn a Mînăstirii Ecimiadzin și s-a construit una din piatră. Arhiep. Hovsepian combate însă cu tărie părerea că ar fi existat o epocă, în care armenii nu ar fi cunoscut construcția cupolei din piatră, deși recunoaște că studiul bisericilor vechi arată că obiceiul de a se construi acoperișul din piatră nu era răspîndit pînă în sec. al VII-lea și constată că, după vestigiile descoperite în timpul săpăturilor, multe bazine cu cupolă erau acoperite cu țigla și mărturisește că este de acord că unele din documentele bibliografice arată că clopotnițele se mai construiau și din cărămidă. A se vedea Anuarul «Ani», București, 1941, p. 493.

8. A se vedea: Charles Diehl, *Locul arhitecturii armenae*, în Anuarul «Ani», București 1941, p. 220.

9. Charles Diehl, *Despre arhitectura armeană*, în Anuarul «Ani», București, 1942—1943, p. 236.

Vasile Bulgaroctonul, numit Ioan Tornikos, ctitorul Mănăstirii Iviron, la construirea căreia a adus ca meșteri compatrioți ai săi din Armenia. De la Sfântul Munte Atos, prin Salonic, arta arhitecturală și ornamentalistică armeană, cu modificările pe care și ea le-a suferit din partea artei bizantine, s-a răspândit pînă departe, în Apus și Miazănoapte. Savantul Charles Diehl, care a manifestat o rezervă plină de precauții față de ideile înaintate ale prof. I. Strzygowski, nu se poate, totuși, opri de a constata și de a se întreba: «E greu să precizăm gradul de originalitate, puterea și influența artei armenie, dar ceea ce e un fapt sigur e înlinderea influenței sale în Orientul creștin. Pe lângă acțiunea ei la Constantinopol, această artă a ajuns pînă în Rusia. Biserica din Mokvi este, de netăgăduit, modelul bisericii rusești Sfînta Sofia din Kiev. Ne putem chiar întreba dacă arhitectul care a clădit-o nu era armean. Această artă se întîlnește chiar în Grecia și în Peloponez. Lîngă influența elenă se vede arhitectura armeană în monumente severe. Trebuie să mergem mai departe? În ce măsură se poate întîlni această arhitectură în arta romană?»¹⁰

3. *Contactele armenilor cu românii.* — Data exactă a primelor contacte ale armenilor cu românii nu este precis stabilită. Cu toate că, după unele date, s-ar putea stabili prezența unor colonii de armeni în răsăritul imediat al patriei noastre sau în Transilvania, încă din secolul al X-lea¹¹, cele mai multe izvoare indică sosirea unor emigranți armeni în țara noastră numai începînd din secolul al XI-lea. Prima dată «armenii au părăsit solul Armeniei și au pornit la drum spre Polonia și Moldova», în anul 1060; a doua oară «majoritatea locuitorilor au părăsit patria, urmînd pe primii refugiați spre Moldova și de acolo spre Polonia», în anul 1064; a treia emigrare a avut loc în anul 1239, cînd «o mulțime imensă de tătari au năvălit peste pămîntul Armeniei și au dărîmat multe localități» și cînd «puțini armeni au putut să scape și să fugă spre țări îndepărtate», iar o parte din ei «au pornit spre Caffa genovezilor»; iar a patra emigrare a fost determinată de un puternic cutremur de pămînt, care a dărîmat numeroase orașe și care a ruinat cu totul vestita capitală Ani, determinînd pe mulți armeni să se îndrepteze către părțile moldovenești¹².

Dacă este adevărat că cea dintîi emigrare a armenilor spre țările noastre a avut loc în secolul al XI-lea, atunci toate celelalte emigrări de armeni în țara noastră nu au făcut altceva decît să sporească numărul și să consolideze situația armenilor de la noi și îndeosebi a celor din Moldova.

Dar la data cînd cea dintîi colonie de armeni a pornit, prin Crimeea, spre țările române, arta arhitectonică armeană ajunsese la înflorirea ei maximă, iar armenii plecați în pribegie, au dus în sufletele lor, o dată cu dorul patriei îndepărtate, și imaginea falnicilor lor locașuri de închinare. Trebuie să înțelegem, însă, că oricît de mare le-ar fi putut fi dorința de a-și clădi, și în locurile unde au poposit locașuri falnice de închinare, după modelul celor din țara lor, realizarea acestei dorințe le-ar fi fost cu totul imposibilă chiar de la început. Potrivit mărturiilor istorice, o activitate ctitoricească armeană nu se manifestă decît din a doua jumătate a secolului al XIV-

10. Charles Diehl, *Locul arhitecturii armenie*, în Anuarul «Ani», București, 1941, p. 225.

11. Gr. Goilav a putut identifica data unei inscripții găsite la o biserică armeană din cele ce se înșirau pe drumul pribegiei armenilor din patria lor prin Crimeea, spre Polonia și care se găsește în imediata apropiere a țării noastre, cu anul 416+551, adică 967. Vezi: *Biserici armenie de prin țările române*, p. 3. H. Dj. Siruni citează cronicari maghiari care amintesc prezența armenilor în Transilvania, pe vremea lui Geza (972—979) și a regelui Ștefan (997—1038), *Cronica armenilor din țările române*, partea I, în Anuarul «Ani», vol. I, 1935, București, p. 69.

12. Arhim. Minas Psighianț, *Cătătorie în Polonia...*, Veneția, 1830, p. 63 și 83.

lea, ne îndeamnă să emitem ipoteza că armenii, care s-au bucurat chiar de la început de toată sôlicitudinea poporului și a voievozilor români, vor fi primit, pe acolo pe unde se vor fi stabilit în număr mai mare, locașuri de închinare dintre cele ce existau mai înainte pentru trebuințele românilor ortodocși. În sprijinul ipotezei noastre aducem faptul că pe locurile unde se găsesc cele mai vechi biserici armenie din țara noastră (Botoșani, Zamca), se pare că au existat mai înainte alte locașuri de închinare, mult mai vechi, care, desigur că nu putuseră să aparțină decât românilor.

Viața religioasă a armenilor din nordul Moldovei se organizează mai întâi sub jurisdicția Episcopiei armenie din Lemberg (Polonia), care ia ființă în timpul domniei lui Kazimir cel Mare, adică în anul 1365. Dându-și seamă că gravitarea religioasă a armenilor din Moldova în jurul centrului episcopal de la Lemberg era o consecință a gravității comerțului întreprins de negustorii armeni în jurul capitalei poloneze Lemberg și voind să dea un nou impuls vieții armenie din Moldova și comerțului armean din capitala voievodatului său, Alexandru cel Bun ajută la înființarea unei Episcopii armenie a Suceava și după venirea în fruntea acestei episcopii a episcopului Hovhannes, dă hrisovul respectiv, prin care armenii de la noi din țară sînt scoși pentru totdeauna de sub jurisdicția Lembergului¹³.

4. *Cele mai vechi biserici armenie de pe teritoriul țării noastre și caracteristicile lor arhitectonice și ornamentale.* — Cele mai vechi biserici armenie de pe teritoriul țării noastre se găsesc la Botoșani, la Iași, la Suceava și în imediata apropiere a Sucevei.

La Botoșani există două biserici armeniești: *biserica Sînta Maria și biserica Sînta Treime*, și un mic paraclis în cimitirul armenesc din localitate.

a) *Biserica Sînta Maria*, care, după însemnările Arhim. Minas Pșjghianț, publicate în anul 1830, s-ar fi clădit cu 480 de ani înainte, adică în 1350¹⁴, nu are de fapt nici o inscripție, din care să se confirme data aceasta. Este demn de remarcat faptul că asupra acestei date insistă și N. Sutz¹⁵ și Pr. Bedros Mamigonian, care totuși arată că data de 1350 nu ar fi decât probabil data vreunei reparații, deoarece aici ar fi existat încă mai înainte un locaș de închinare¹⁶. Gh. Balș o așază în categoria

13. «Din mila lui Dumnezeu, noi, Alexandru Voievod, domn al țării Moldovei, cu fratele meu Bogdan, facem cunoscut cu această scrisoare a noastră bunilor pani care vor privi la această scrisoare, sau o vor auzi, că acest Ohanes episcop armenesc a venit la noi, la scaunul nostru cel moldovenesc și s-a prezentat nouă cu drepte scrisori ale patriarhului ecumenic Antonie de Constantinopol, pentru că pe patriarhul lor armenesc nu l-am cunoscut încă, ca să se ridice la această Episcopie, cu ajutorul domnului nostru Vitov. De asemenea ne-a jurat Domniei noastre să primească să se așeze toată rinduiala bisericăscă.

Deci noi am dat episcopului armenesc Ohanes bisericile domnești și pe popii lor. În întreaga noastră țară va avea putere asupra armenilor cu dreptul său episcopal. I-am dat scaunul la Suceava, în cetatea noastră. Care dintre armeni îl veți cinsti, va fi ca și cum ați face-o pentru noi, în țara noastră a Moldovei; care nu-l va asculta, noi îl vom pedepsi cu mina lui.

Iar la aceasta este credința mea, a mai sus scrisului Alexandru Voievod și credința fratelui Domniei mele, a lui Bogdan și credința tuturor boierilor moldoveni și mici și mari. Și s-a scris la Suceava, sub protecția noastră, în anul 6909 (1401), iulie 30, cu mina lui Bratei». A se vedea P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 iulie 1401)*, în «Rev. Istorică Română», vol. IV (1934), p. 44—56.

14. Arhim. Minas Pșjghianț, *Călătorie în Polonia...*, p. 209.

15. N. Sutz, *Notions statistiques sur la Moldavie*, Iassy, 1849, p. 52—53.

16. Pr. Bedros Mamigonian, *Prezentul și viitorul armenilor din România*, p. 134.

bisericilor cu date incerte¹⁷. Cum că biserica actuală nu este cîtuși de puțin cea zidită în 1350 a observat și Papadopol-Calimachi, în anul 1887¹⁸. Biserica aceasta este menționată de asemenea într-o enciclică a catolicosului armean Aristakes, la 1457¹⁹; se amintește despre ea că a suferit avarii pe timpul dezlănțuirii lui Ștefan Rareș²⁰ și este vizitată de misionarul catolic Maria Luigi Pidou, în anul 1669²¹. Biserica a fost restaurată în secolul al XIX-lea, cînd s-a așezat deasupra ușii de intrare a bărbatilor următoarea inscripție: «Biserica Sfintei Marii, care fusese cu vreo 300 de ani în urmă, acum cu atotputernicia lui Dumnezeu s-a înnoit, lăsîndu-se (*toluși*) zidurile cele vechi (*și adăugîndu-se*) cu turn și clopotniță, cu cheltuiala poporenilor din Botoșani, cu sîrguinta cea mare a dumisale Ștefan Goilav la 1826, iunie 21»²². Inscripția aceasta, după cum se vede, împinge anul clădirii acestei biserici cu 24 de ani mai înapoi.

b) *Biserica Sfînta Treime*, spre deosebire de cea dintîi, care mai este denumită și «biserica veche», este cunoscută sub numele de «biserica nouă». Ea este mult mai spațioasă decît biserica Sfînta Maria și datează de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd a fost construită pe locul unei biserici de lemn, cu hramul Sfîntul Axente. Din documente rezultă că biserica Sfîntul Axente, la anul 1710 nu mai exista²³. Cu ocazia construirii bisericii Sfînta Treime, în 1796, s-a așezat o piatră comemorativă, în care se amintește și de *biserica Sfîntul Axente*, care ar fi fost întemeiată în anul 1560. Inscripția aceasta spune următoarele: «În anul 1560 s-a pus temelia sfintei biserici cu hramul sfîntului Axente, cu cheltuiala lui Grigorcea, de fel din Camenița, sub catolicosul tuturor armenilor Prea Sfîntitul Barsegh (Vasile) și sub patriarhul Constantinopolului și al Ierusalimului Prea Sfîntitul Arhimandrit Stephanos...²⁴ și mult timp acest sfînt locaș a rămas dărîmat din temelii... și sub oblăduirea Duhului Sfînt și prin mijlocirea Sfintei Fecioare și a marelui martir sfîntul Axente, s-a făcut renovarea sfîntului lăcaș, cu hramul Sfintei Treimi, sub catolicosul din Ecimiadzin, Prea Sfîntul Hugas (Luca), și sub patriarhul din Ierusalim, S. S. Hovaghim (Ioachim), și sub patriarhul din Constantinopol, S. S. Zakaria, cu cheltuielile lui Aghacea Anton, fiul lui Hagi Axente Heulianț, paroh al bisericii fiind preotul Melcom, iar a cincea parte din cheltuieli fiind suportată de poporul din Botoșani. S-au pus temeliele la 1795, iar miruirea s-a făcut la 31 mai 1797: în prima duminică după Sf. Paște, de către arhimandritul Ghiragos (Chiriac). Ctitorul sfintei biserici Aghacea Anton Heulianț a cedat și a fost înmormîntat în sfîntul lăcaș, la 27 septembrie 1796»²⁵.

c) Cît privește *paraclisul din cimilir*, acesta este de dată cu totul recentă.

Cele două biserici armene din Botoșani, pe care N. Iorga le-a caracterizat drept «două falnice monumente, frumoase și puternice clădiri de piatră», nu prezintă nici o

17. Gh. Baș, *Bisericile Moldovenești din veacul al XVI-lea*, în «Buletinul Comisiei Mon. Ist.», anul XXI — 1928, București, 1928, p. 164 ș.u.

18. Papadopol-Calimachi, *Notiță istorică despre orașul Botoșani*, în «Analele Acad. Române», Seria II, Tom. IX, 1887.

19. Citat după H. Dj. Siruni, *Bisericile armene din țările române*, în Anuarul «Ani», București, 1942—1943, p. 492.

20. Minas Tokatți, *Cînt de Jălire*, citat după H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 492.

21. Citat după H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 492.

22. N. Iorga, *Inscripțiuni Botoșenene*, p. 24.

23. Vezi Gr. Goilav, în revista «Aurora», 1906, nr. 9, p. 4.

24. Probabil că piatra comemorativă a fost așezată în momentul cînd arhimandritul Stephanos fusese ales ca patriarh armean al Ierusalimului, dar încă nu fusese sfîntit, ca atare.

25. Inscripția am reprodus-o după H. Dj. Siruni, *Bisericile armene din țările române*, în Anuarul «Ani», București, 19 2—19:3, p. 491.

caracteristică deosebită, față de bisericile moldovenești ale timpului. Prima, biserica Sfânta Maria, cu turla Pantocratorului mică și rotundă și cu turla clopotniței mare și patrată, oricâte modificări ar fi suferit în decursul timpului, nu prezintă în ea nimic caracteristic armenesc, afară doar de faptul că are două intrări: una la miazănoapte și alta la miazăzi, adică una pentru bărbați și alta pentru femei, așa cum se obișnuiește la bisericile armenesc. Dar și aceste intrări par a nu fi originale, ci adăugate cu timpul.

Cea de a doua, biserica Sfânta Treime, mult mai recentă, este cu două turlle mici (Pantocratorul și clopotnița), întru totul la fel cu bisericile moldovenești. Cît privește podoabele ornamentale exterioare, acestea nu prezintă nimic deosebit. Și această biserică are două intrări, ca și cea dintîi.

La Iași sînt indicii că au fost construite mai multe biserici armenesc, dintre care unele foarte vechi.

a) O primă biserică armeană în Iași a fost aceea care s-a găsit pe locul actualei biserici ortodoxe a Sfîntului Sava. Se presupune că această biserică ar fi existat chiar pe la anul 1393²⁶. Nu ar fi exclus ca biserica armeană, care ființase pe locul acesta, să fi trecut în stăpînirea ortodocșilor, în secolul al XVI-lea, în timpul domniei de scurtă durată a lui Ștefan Rareș, sau după aceasta și, ca la baza acestei treceri să fi stat o învoială bănească între ortodocșii și armenii din Iași²⁷. Despre biserica aceasta armeană veche din Iași mai avem referințe într-o piatră comemorativă, păstrată într-o boltă a bisericii armenesc actuale din Iași, în care se spune: «Cu mila lui Dumnezeu s-a pus temelial bisericii Sfînta Născătoare de Dumnezeu, prin stăruința părintelui Iacob și a lui Hagi Marcar și Grigor. 1395» și în inscripția de dată recentă a bisericii actuale²⁸.

Dacă însă biserica din 1395 s-a aflat pe locul unde s-a ridicat biserica ortodoxă Sfîntul Sava, fie prin modificarea bisericii armenesc vechi, fie prin restaurarea ei totală, atunci piatra comemorativă care se găsește în bolta din interiorul actualei biserici armenesc și care amintește despre biserica construită în 1395 este într-adevăr numai o piatră comemorativă, fără ca să indice că biserica în care se găsește acum este tot una cu biserica din 1395, iar inscripția de pe frontispiciul portalului actualei biserici face o confuzie vădită, identificînd locașul de închinare actual cu cel construit în 1395. Menționăm, totodată, că o *Evanghelie* în manuscris, lucrată la Caffa, în anul 1351, exact la un secol după confecționarea ei, adică în 1451, a fost dăruită bisericii armenesc din Iași, așa cum se spune în memorialul manuscrisului. Dăruirea s-a făcut de către frații Agopșa și Ariuț (Leul), care veniseră din Crimeea, unde-l cumpăraseră, în

26. După referințele pe care ni le dă N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, Iași 1913, p. 212: «Tradiția spune că biserica Sfîntul Sava ar fi fost mai întîi o capîște armenescă și în urmă ieșenii văzînd că negustorii armeni prea au ieșit la iveală în strada cea mai principală a orașului, care era prin veacul al XV-lea Podul Vechi, azi strada Costache Negri, deoarece ei cuprinsese mai tot comerțul central al Iașului, le-au luat biserica și le-au dat un loc în dosul acesteia să-și facă altă biserică, dacă ar voi. Ceea ce, tot tradiția zice, au și făcut, probabil după o împăciuire bănească».

27. A se vedea și Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, partea I, ed. IV-a, p. 191—192.

28. «Cu harul și mila lui Dumnezeu, s-a fundat biserica cu hramul Sf. Născătoare de Dumnezeu din Iași, prin mină episcopului Hacıo și preotului Iacob din Sis, a lui Hagi Marcar din Ciuha și a lui Hagi Grigor, la anul 844 era armeană, sau 1395 a Mîntuitorului. Și la 1803 s-a refăcut prin mina credincioșilor fruntași, cu sîrguința și cheltuiala întregului popor». Reprînd după H. Dj., Siruni, *Bisericile armenesc din țările române*, p. 510.

Moldova, probabil înainte de 1451, data când l-au dăruit bisericii armenesti din Iași. Dar, ca să dăruiască bisericii armenesti din Iași acest manuscris, pe care-l cumpăraseră «din dreapta lor muncă» și care probabil că costase mulți bani, înseamnă că la data aceasta biserica era în floare, că avea chiar un trecut de faimă la baza ei²⁹.

b) Călătorii străini care au trecut prin Iași, la începutul secolului al XIX-lea (Lordul Baltimore, Arhim. Minas Pjșghianț etc.), mai amintesc de existența unei a doua biserici armenesti la Iași. Este vorba despre *biserica cu hramul Sfântul Grigore Lumindtorul*. Această biserică ar fi fost zidită, după datele păstrate în unele documente, la anul 1616 și ar fi durat pînă în anul 1821, când a fost distrusă de un incendiu³⁰.

Biserica armeană actuală din Iași, prin forma ei, se abate oarecum de la stilul moldovenesc, fără ca totuși să ne înfățișeze un tip armean bine precizat de biserică. Are două turlle svelte, (Pantocratorul și clopotnița), intrarea laterală, decorații lineare și seamănă mai mult cu o biserică lipovenească. Doar orînduirea lăuntrică a spațiului potrivit necesităților slujbei religioase este armeană. Cît privește vechea biserică a Născătoarei de Dumnezeu din Iași, după cum s-a remarcat, «orice încercare de a stabili ipotetic aspectul acestui monument este zadarnică. Se pare însă că nu trebuie să contăm pe prezența unui tip specific armenesc, deoarece arhitectura bisericească de piatră, tocmai în curs de formare și deci foarte susceptibilă de a primi influențe străine, ar fi înregistrat prezența unor astfel de clădiri, preluînd unele elemente și transmițîndu-le posterității. În arhitectura eclesiastică din această fază nu găsim însă, nicăieri, asemenea elemente de proveniență armenescă»³¹.

La Suceava, capitala Țării Moldovei pe atunci, populația armeană refugiată a găsit, încă de la începutul secolului al XIV-lea, condiții prielnice de așezare și de activitate și, de vreme ce armenii de aici sînt puși, la 1388, sub jurisdicția episcopului armean de Lemberg, înseamnă că aveau o viață bisericească organizată, și, prin urmare, că vor fi avut aici și locașuri de închinare³². Dezvoltarea și prosperitatea coloniei armenesti de la Suceava a determinat pe voievodul Alexandru cel Bun să dea amintitul hrisov pentru înființarea Episcopiei armenesti de la Suceava, care să aibă jurisdicție proprie, înglobînd în ea pe toți armenii din Moldova, care aveau să fie mai departe dezlegați de legăturile de subordonare față de Episcopia armeană din Lemberg.

Documentele nu ne-au păstrat nici o referință asupra faptului dacă, la înființarea acestei episcopii, voievodul Alexandru cel Bun, care în hrisovul de înființare arăta atîta solitudine armenilor din Moldova și organizării lor bisericești, nu a cedat nou-înființatei Episcopii și anumite locașuri de închinare, sau alte privilegii și nici

29. În legătură cu faptul acesta, Prof. Dan Simonescu, *Evanghelia armeană din Iași (1351)*, în Anuarul «Ani», București, 1941, p. 347-348, observă: «Frații armeni Agopsa și Ariuț (Leul) nu puteau lua hotărîrea de a dăruia bisericii Evanghelia în 1451, dacă la această dată instituția nu avea o faimă, o reputație demnă de încrederea și stima lor. Această reputație n-o putea avea, dacă am admite întemeierea ei chiar în preajma anului 1451; trebuie deci să fi avut o vechime, o tradiție culturală și religioasă de cîteva decenii, pentru a se asigura de buna folosire și păstrare a darului lor. Un interval de 50 ani (la 1395 se pusese numai temeliala) a fost de ajuns pentru consolidarea acestei situații de faimă în ochii credincioșilor armeni, încît să poată oferi darul lor bisericii».

30. Gr. Gollav, *Bisericile armenesti de prin țările române*, p. 14.

31. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959, p. 305-306.

32. Alișan, *Camenifa*, p. 93, citat după H. Dj. Siruni, *Bisericile armenesti din țările române*, p. 516.

istoricii noștri nu au stăruit asupra acestui lucru. Nouă ni se pare însă cu neputință, ca domnitorul Moldovei să nu se fi arătat mărinimos cu organizația bisericească supremă a tuturor armenilor din Moldova, pe care a înființat-o el însuși. Locașurile de închinare ale armenilor din Suceava, ca și de prin alte părți ale Moldovei au suferit însă cauza persecuției împotriva armenilor, de pe vremea lui Ștefan Rareș, în anul 1551³³. La scurtă vreme după aceasta ele au fost însă refăcute și viața religioasă a armenilor de aici și-a continuat mersul nestingherită. Călătorii care au vizitat Moldova ne vorbesc de existența a trei, ba chiar a patru biserici armenice, la Suceava.

a) Despre cea mai veche biserică armeană din Suceava nu știm mai mult, decât că a existat mai înainte de anul 1522, deoarece în anul acela a murit și a fost îngropat la temelile bisericii, unde se mai găseau și alte două morminte, «diaconul Asvadur, fiul lui Cailcea». Piatra de mormânt a acestuia, care menționează numele diaconului și anul morții (971 era armeană), a fost scoasă la iveală împreună cu alte două pietre de mormânt și cu trei schelete omenești în timpul săpăturilor făcute în partea de nord a cartierului românesc Sfântul Dumitru, la 11 iunie 1860³⁴.

b) *Biserica Sfânta Cruce*, după câte se știe, a fost zidită în 1521, în timpul domniei lui Ștefăniță Vodă, de către Cristea Hanco (Hacic Hanconian). La această biserică, în funcțiune și azi la Suceava, se păstrează mai multe pietre de mormânt, printre care a diaconului Asvadur, pomenit mai sus, din 1522, altele purtând datele de 1577, 1612, 1618, 1626, 1641. De o deosebită importanță este o altă piatră de mormânt, pe care se găsește următoarea inscripție: «Aceasta e locul de odihnă, a martirului Hagop, fiul lui Khogea Biata, acel care a clădit biserica, în anul 1055, la g mai. S-a scris. Amin».

Piatra aceasta de mormânt a pus oarecum în încurcătură pe istorici. Cum oare, dacă se știe precis din documente că ctitorul bisericii Sfânta Cruce este Hacic Hanconian, a mai putut clădi această biserică și Khogea Biata? H. Dj. Siruni, ținând seamă că anul erei armenice 1055 corespunde cu anul de la Hristos 1606, presupune că această piatră de mormânt, care menționează ca ctitor al bisericii Sfânta Cruce pe Khogea Biata, este sau adusă din altă parte, sau vrea să arate că ctitorul pomenit «a clădit numai o parte a bisericii, sau clopotnița»³⁵.

c) *Biserica Sfântul Simeon*, este cunoscută și sub numele de «Turnul roșu», din cauza clopotniței, care este de culoare roșiatică. Biserica a fost construită în timpul domnitorului Ieremia Movilă, de un oarecare Șima (Simeon). O piatră de mormânt care se păstrează la această biserică și care este a preotului Hovannes, protopopul bisericii, menționează că Hovannes a fost fiul lui «Donik, ctitorul bisericii Sf. Simeon». Mulți istorici cred că «Donik», amintit în inscripția aceasta, nu este altul decât una și aceeași persoană cu Șima (Simeon), ctitorul bisericii. Deși data morții protopopului Hovannes, 1619, martie 22, coroborată cu anul în care se știe că a fost construită biserica aceasta, ne-ar fi dat puțină unei apropieri între cele două persoane, nu ne putem da, totuși, seama, cum ar putea fi explicabilă din punct de vedere lingvistic și fonetic identificarea lui Donik cu Șima³⁶.

d) Despre *biserica Sfintei Maria*, care ar fi existat la Suceava, astăzi nu se mai știe nimic. *Cîntul de jălire* al lui Minas Tokatți arată că și aceasta a fost distrusă

33. *Cîntul de jălire* al lui Mina Tokatți, care se referă la această persecuție, spune că din ordinul lui Vodă, bisericile și minăstirile armenilor din ținutul Sucevei au fost dărimate cu tunurile și arse și nimicite pînă la temelie. 34. H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 521. 35. *Ibidem*.

36. H. Dj. Siruni bănuiește că «dacă Donik nu prezintă un alt ctitor decât cel indicat mai sus, Simeon (Șima) trebuie să fie pronumele acestuia (*op. cit.*, p. 523).

în timpul lui Ștefan Rareș, deși s-ar putea ca nimicirea ei să fi fost chiar anterioară³⁷. Și tot nimic nu se știe despre alte două biserici armene de la Suceava: *biserica Sfânta Treime* și *biserica Sfântul Nicolae*, numai amintite în unele documente³⁸.

e) Mai amintim aici, în fine, *Capela din Cimitirul armenesc* de la Suceava. Ea a fost zidită în anul 1904, de familia Pruncul și a servit mai întâi drept cavou al familiei, ca după aceea să devină capelă de cimitir.

La bisericile armene existente în Suceava, pe care le-am înfățișat mai sus, înținem aceeași lipsă de orice caracteristică arhitectonică și ornamentalistică pur armeană. Ele se confundă aproape cu bisericile moldovenești³⁹. Deosebită este numai *capela Pruncul* din cimitirul armenesc, clădită la începutul secolului al XX-lea, în formă de cruce, cu o masivă cupolă deasupra și cu acoperiș piramidal, în opt laturi: este stilul armean vechi, stilizat după gustul arhitectului constructor.

În imediata apropiere a Sucevei, găsim minăstirile armene: *Zamca* și *Hagigadar*.

a) *Mînăstirea Zamca*, «cuprinzînd în incinta zidului de piatră *biserica Sfântul Auxente*, cu un turn-clopotniță, pe latura de est și o clădire, cu paraclis la etaj, pe latura de vest, constituie, fără îndoială, cel mai important monument religios, construit de către armenii din Suceava, depășindu-le pe toate celelalte, atît ca dimensiuni, cît și ca realizare artistică⁴⁰.

Numele mînăstirii nu este armean, ci polon (*zamek*, pl. *zamki* înseamnă «cetățuie, fortificație, întăritură»), datînd probabil din timpul cînd trupele poloneze, conuse de regele Ioan Sobieski, pătrunseseră în Moldova, cu ocazia campaniei împotriva turcilor din anii 1690—1691, stabilindu-și cantonamentul în jurul acestui așezămint religios, înconjurîndu-l cu zid și șanț și așezînd bastioane la colțuri⁴¹.

Datele istorice cu privire la construirea Mînăstirii Zamca sînt contradictorii. Dacă Zamca a primit numele acesta numai după ce regele Ion Sobieski a transformat așezămintul de aici în cetate fortificată, înseamnă că orice document istoric care vorbește despre Mînăstirea Zamca, mai înainte de 1690—1691 trebuie considerat cu toată rezerva. De altă parte, săpăturile arheologice întreprinse în anii 1954—1956 au dovedit că nivelul de fondare al zidurilor bisericii, ale clădirii de vest, precum și zidul de incintă aparțin unui strat datat precis în prima jumătate a secolului al XVII-lea⁴². De asemenea, o inscripție pe care o găsim la intrarea turnului-clopotniță, menționează că acesta a fost «dat», adică adăugat mînăstirii, în anul 1606; iar călătorul armean Simeon Lehați, care vizitează Suceava în anul 1608, spune în jurnalul său de călătorie că a găsit la Suceava «trei biserici de piatră și două mînăstiri tot din piatră, foarte frumoase, una în apropierea orașului (Zamca) și cealaltă la o depărtare de două mile (Hagigadar)»⁴³.

Dar, în cazul acesta, ce urmează să spunem despre piatra de mormînt a lui Agopșa, «fiul lui Amira, care e ctitorul acestui lăcaș», piatră care poartă data de 15 august 1612 și care se păstrează la Mînăstirea Zamca, sau de o altă versiune

37. Minas Tohatți, *Cint de Jălire* p. 42, cit., după H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 524.

38. Arhim. Minas Psighianț, *op. cit.*, p. 191.

39. Vezi și Gh. Baș, *Bisericile Moldovene din sec. XVI*, p. 176.

40. L. Șimanschi, *Mînăstirea Zamca*, București, 1967, p. 7.

41. Vezi Gr. Ionescu, *Istoria Arhitecturii în România, de la sfîrșitul veac. XVI, pînă la începutul celui de al 5-lea deceniu al veac. XX*, București, p. 36.

42. N. A. Constantinescu, *Precizări în legătură cu data construirii mînăstirii armenesti, Zamca-Suceava*, în «Studii și cercetări de Istoria artei», VIII (1961), nr. 2, p. 366.

43. Simeon Lehați, *Note de drum și Cronică (1584—1637)*, p. 3—7.

armeană care dă drept ctitori ai Mănăstirii Zamca pe frații Hagop, Auxent și Grigor, care ar fi cumpărat locul în 1606 și ar fi construit: primul, capela Sfântul Hagop, al doilea biserica Sfântul Auxent și al treilea capela Sfântul Grigore Luminătorul?

Până la săpăturile arheologice din 1954—1956 se puteau face tot felul de conjecturi, dintre care, cele ale lui K. A. Romstorfer, care, comparând stilul casei de locuit a mănăstirii cu alte clădiri de felul acesta, găsisse că aceasta ar fi datat din secolul al XV-lea, sau ale lui Johan Poles, după care mănăstirea ar fi fost clădită în timpul lui Ștefan cel Mare (1457—1504), biserica sub Ioan Vodă cel Cumplit (Armeanul) (1572—1574), iar zidurile înconjurătoare în timpul regelui polon Ioan Sobieski (1674—1696). Ipotezele acestea păreau destul de verosimile și aduceau o seamă de explicații plauzibile. Dar, oare, nu ar fi cu puțință, ca pe locul unde avea să ființeze mai târziu Mănăstirea Zamca, să se fi găsit, încă de pe vremea întemeietorului Episcopiei armene din Moldova, o așezare fără pretenții, cu o biserică, la început de lemn, unde să fi stat episcopii armeni și care, apoi, cu timpul, să fi devenit valoroasă așezare bisericască cunoscută și astăzi sub numele de Mănăstirea Zamca?

La Mănăstirea Zamca arhitectura și ornamentația, deși, în genere, nu ies din tiparele moldovenești ale timpului, pun totuși o seamă de semne de întrebare cercetătorului atent. Astfel, biserica centrală este o construcție dreptunghiulară, alcătuită din pronaos, naos și altar. Biserica nu are abside laterale. În locul acestora se găsesc câte doi contraforți, de o parte și de alta. În afară de ușa vestică, așa cum există la bisericile ortodoxe, biserica mai are și o ușă nordică ce dă direct în naos. De o parte și de alta a absidei centrale, care este ocupată de altarul principal, există două nișe în perete, prevăzute cu mese de piatră și menite să constituie două altare secundare, care aduc aminte de topografia bisericilor armene.

Dar sînt ele, oare, de la început construite astfel, sau nu reprezintă decît modificări ulterioare? Căci altminteri întreg locașul central al mănăstirii, în toate amănuntele lui interne și externe: ancadramente de uși și ferestre, soclu de piatră ușor profilat, turla octogonală cu baza pătrată, contraforții, ne fac să ne simțim înaintea unui monument de artă moldovenească de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Apar, ce este drept, și unele elemente noi, cum sînt rozetele în colțurile superioare ale ancadramentelor ușilor și unele ornamentații cu motive vegetale, dar acestea sînt de prea mică însemnătate, pentru ca să poată imprima monumentului o factură cu totul deosebită. «Biserica mănăstirii Zamca este un edificiu de dimensiuni medii, realizat într-o arhitectură simplă și proporționată. Decorația, îmbinînd elemente de tradiție gotică cu cele clasice, este completată pe alocurea cu motive noi, de influență orientală (rozetele). Pentru exterior, o atare simplitate este, comună multor construcții de la începutul veacului al XVII-lea, cînd dispărea practica de zugrăvire integrală a bisericilor, iar formele înnoitoare încă nu se închegaseră»⁴⁴.

Turnul, situat pe latura estică a zidului de incintă, reprezintă un complex. La parter slujește de intrare în mănăstire; la etajul întîi are capela Sfîntul Grigore Luminătorul, iar la etajul al doilea e clopotniță. Este asemănător cu alte turnuri de mănăstire din epoca aceea, bunăoară cu cel de la Dragomirna, iar decorația lui este caracteristică monumentelor din secolul al XVII-lea. Decorația turnului, o clădire cu latura de bază patrată, este incomparabil mai bogată decît a bisericii mănăstirii.

44. N. Ghica-Budești, *Gheorghe Balș și influența artei armene asupra vechii arhitecturi din Muntenia și Moldova*, în Anuarul «Ani», București, 1942—1943, p. 29.

Clădirea cea mai interesantă de la Mănăstirea Zămca este însă cea de pe latura de vest a zidului înconjurător, care se pare a fi fost folosită ca sediu al Episcopiei armene de Suceava. Edificiul, de formă dreptunghiulară, se compune dintr-un parter, pe unde se face și intrarea în mănăstire și dintr-un etaj, avînd pe latura nordică paraclisul Sfintei Maria. Etajul al doilea din aripa sudică a fost adăugat mai tîrziu. Dovadă decorația exterioară și îndeosebi brîul contorsionat de pe corpul paraclisului, care se continuă pe clădirea mai recentă printr-un alt fel de decor.

Cea mai interesantă încăpere a etajului este paraclisul Sfintei Maria, alcătuit din naos și altar. Din punct de vedere arhitectonic, paraclisul acesta este foarte interesant pe dinlăuntru. Sistemul de construcție, în genere, este însă tot cel moldovenesc. «Întreaga clădire, dar în special paraclisul, a fost împodobită cu variate și interesante elemente decorative... Astfel, motivul central al decorației constă într-o canelură largă, întreruptă de incizii circulare, pe fondul cărora sînt plasate mici rozete în relief... Sculptura are un aspect «rustic», tehnica întrebunțată amintind de încrustarea porților și ceardacelor de lemn țărănești»⁴⁵. Paraclisul acesta are deasupra o turlă de formă octogonală, mică, cu patru ferestre cu chenare în arcadele din cele patru puncte cardinale. Sub streșină, în locul cornișei, se găsește un brîu de cărămizi zimțate. «Din punct de vedere al compoziției, observă L. Șimanschi, cu excepția cîtorva elemente secundare, acest decor este comun bisericilor moldovenești, încă din veacul al XV-lea»⁴⁶.

b) *Mănăstirea Hagigadar* poartă, într-adevăr, o denumire armeană, «hagigadar» însemnînd în limba armeană «împlinitoare de dorințe». Denumirea aceasta nu este îramul mănăstirii; acesta este «Sfînta Născătoare de Dumnezeu». Dar Maica Domnului este aceea care împlinește dorințele celor ce se roagă cu credință.

Mănăstirea aceasta a fost construită în 1512—1513, adică în timpul domniei lui Bogdan cel Orb, de către Asduadzadur (Bogdan) Donavachian⁴⁷. Mănăstirea a trecut multă vreme drept un metoc de maici: «metocul cel armenesc», cu toate că aici nu au fost niciodată călugărițe, în sensul propriu al cuvîntului, ci numai niște femei retrase de lume, care duceau o viață austeră și de renunțare la cele lumești⁴⁸.

Biserica de la Hagigadar a fost reparată în mai multe rînduri. O reparație mai mare i s-a făcut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, lucrările de reparație fiind recepționate, în mod solemn, la 4 august 1863, cînd s-a sărbătorit și jubileul de 350 de ani de la întemeierea mănăstirii⁴⁹.

Mănăstirea Hagigadar se prezintă tot ca un monument de artă moldovenească, păstrînd caracteristicile timpului în care a fost construit: biserica de formă dreptunghiulară, cu absidă în partea de răsărit (altarul), cu turlă zveltă octogonală, care amintește de turla de la Dragomirna, avînd patru ferestre înguste și fiind bogat decorată. O notă disonanță o formează marchiza de la intrare, prea mare în comparație cu trupul bisericii, cu cornișa triunghiulară și cu cîte două ferestre de fiecare parte a ușii. Marchiza așezată pe latura de miazăzi a corpului bisericii, constituie singura notă prin care biserica Mănăstirii Hagigadar se deosebește de o biserică ortodoxă.

45. Gh. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, p. 449.

46. L. Șimanschi, *op. cit.*, p. 28.

47. Tradiția arată că Drăgan Donavac, negustor de vite, pe cînd conducea o dată o cireadă de boi spre Beci (Budapesta), adormind în locul unde se găsește astăzi mănăstirea, ar fi auzit îngerii cîntînd, în vis, și luînd aceasta ca un semn dumnezeiesc, s-a jurat ca la înapoierea sa de la Beci, să zidească acolo o mănăstire, ceea ce a și făcut.

48. H. Dj. Struni, *op. cit.*, p. 520.

49. *Ibidem*, p. 521.

Din înfățișarea sumară a caracteristicilor arhitectonice și ornamentale ale monumentelor armene de artă de pe teritoriul țării noastre, rezultă că acestea sînt lipsite aproape cu desăvîrșire de caracterul specific armean, pe care ar fi trebuit să-l aibă.

Am văzut că, la data cînd armenii care s-au refugiat prin locurile noastre și-au părăsit patria natală, arta armeană și îndeosebi arhitectura și ornamentalistica ajunseseră apogeul, fixîndu-se totodată anumite tipuri de biserici, care au făcut și vor face de-a pururea cinstea și gloria artei armene. Armenii care s-au refugiat prin alte locuri și îndeosebi cei care s-au refugiat în imperiul bizantin, au dus cu ei arta aceasta și au continuat să clădească, fie în sensul ei pur, f.e influențați de anumite motive arhitectonice și ornamentale ale țării gazdă, în care s-au refugiat. De ce, atunci, armenii care s-au refugiat la noi nu au făcut și ei același lucru, nu au transplantat pe meleagurile noastre marea și renumita lor artă? Socotim că unul dintre motivele care au determinat ca armenii refugiați la noi să nu folosească arta lor de constructori de biserici, a fost acela că arhitectii și constructorii de vază nu au luat drumul pribegiei către țările noastre. Pe de altă parte, la venirea lor aici, armenii vor fi fost întîmpinați cu dragoste de către români, care le vor fi și pus la dispoziție anumite locașuri de închinare, ei neavînd dintru început posibilitatea de a-și construi singuri bisericilor lor. Cu timpul, posibilitățile lor materiale crescînd, ei ar fi putut aduce diferiți meșteri renumiți de-ai lor; ei s-au mulțumit de fiecare dată să apeleze la meșteri autohtoni, să-și construiască locașuri de închinare modeste, să le împodobească după cerințele timpului ca o expresie de recunoștință și bună conviețuire.

Așa se face că armenii veniți în țara noastră chiar de la sursă, adică din Armenia și mulți dintre ei chiar din capitala Ani⁵⁰, orașul cel cu 1000 de biserici, care de care mai frumoase și mai artistice, nu au exercitat nici o influență, în mod direct, nici asupra artei arhitectonice și nici asupra artei ornamentale române. Desigur că arta românească a suferit neapărat și o influență a artei armene, dar căile pe care s-a exercitat această influență sînt cu totul altele. Le vom aminti și pe acestea pe scurt.

5. *Căile pe care s-a exercitat influența artei armene asupra artei române.* — Inginerul Gh. Bals, un cercetător al monumentelor noastre de artă și cunoscător adînc al monumentelor de artă ale popoarelor vecine, fusese tentat să creadă, la un moment dat, într-o influență a artei armene asupra artei românești, exercitată prin armenii refugiați la noi în țară, cu începere din secolul al XI-lea. «Gheorghe Bals, spunea N. Ghika-Budești, deduce că este foarte legitim de a se presupune că, printre atîția emigranți veniți dintr-o țară în care arhitectura ajunsese la acel grad cunoscut de perfecție, a trebuit să se găsească și numeroși artiști»⁵¹.

Noi am înfățișat motivele care ne determină să socotim altfel. Nu este mai puțin adevărat că însuși Gh. Bals, nu găsește în perioada dintre secolele al XIV-lea — al XVI-lea decît un singur exemplar de sculptură armeană, la chenarul unei ferestre de la biserica din Dolheștii-Mari din Moldova, zidită în 1481. Aceasta este o dovadă că, în timp ce breslele de pietrari lucrau de zor la monumentele pe care voievozii și boierii moldoveni le ridicau — și se știe că aceste bresle erau alcătuite din poloni, germani sau sași —, armenii de la noi nici măcar nu erau constituiți în vreo breaslă de pietrari și nici nu lucrau în breslele celelalte, afară doar de vreunul rătăcit, care a lucrat ancadramentul ferestrei de la Dolheștii-Mari.

50. H. Dj. Siruni, *Bisericile armene din țările române*, p. 516.

51. N. Ghika Budești, *Gheorghe Bals și influența artei armene asupra vechii arhitecturi din Muntenia și Moldova*, în «Ani», 1943, p. 26.

O influență armeană puternică, dar numai în ce privește ornamentația, se constată în Moldova, abia când dispar breslele de pietrari din școala gotică și semnele lor lapidare, la frumosul decor de piatră dantelată care acoperă fațadele bisericii Sfinții Trei Ierarhi din Iași⁵². Cum însă nu putem înțelege să se fi ridicat, între timp, o școală de pietrari armeni atât de dibaci în Moldova, și cum printre elegantele forme armenesti de arhitectură se pot sesiza la monumentul despre care este vorba și alte forme rusești, în special la arcadele oarbe de sub cornișă⁵³, nu ar fi exclus ca meșterii pietrari armeni, care au lucrat la Trei Ierarhi, să fi venit din Rusia, unde influența armeană era puternică și în floare.

Cît privește influența armeană în Țara Românească, aceasta s-a exercitat prin Constantinopol, prin Sfântul Munte Atos și prin Serbia și se poate observa, în toată amploarea, la Mănăstirea Cozia, la Curtea de Argeș, la Dealu și în mai mică măsură la Curtea Domnească din Tîrgoviște, la Mitropolia din București, la Mănăstirea Văcărești etc. Despre Mănăstirea Cozia s-a spus, în mod deosebit că «ea aparține unui tip întilnit frecvent în Serbia meridională, pe Valea Moravei». «Prin logica perfectă a construcției, prin deplina concordanță între sculptură și decorație, prin desăvîrșita tehnică a întregii execuții, ea este unul din cele mai de seamă monumente ale acestui timp»⁵⁴. Cît privește biserica lui Neagoe de la Curtea de Argeș, Gh. Balș mergea pînă acolo încît să admită că arhitectul de aici, vestitul Meșter Manole, nu numai că trebuie să fi cunoscut bine arta decorativă a Caucazului, ci trebuie să fi fost chiar armean, sau georgian, emigrat în Constantinopol, de unde ar fi fost invitat de Neagoe să construiască Mănăstirea Curtea de Argeș⁵⁵.

Teza aceasta a lui Gh. Balș, care în timpurile din urmă își găsește din ce în ce mai mulți aderenți — nu e vorba, desigur despre originea Meșterului Manole, ci despre modul prin care influența armeană a pătruns în Țara Românească —, confirmă și părerea pe care am înfățișat-o mai sus, că marii arhitecți și meșteri constructori armeni s-au refugiat, atunci cînd nu au mai putut rămîne în Armenia, în centrele civilizate ale imperiului bizantin, unde puteau găsi de lucru și că aici, cu refugiații armeni, care s-au scurs timp de mai multe secole, nu au venit nici arhitecți mari și nici meșteri de vază și, am putea zice chiar, că nu au venit nici măcar meșteri pietrari, care să cunoască bine arta armeană și să o pună astfel în aplicare, în lucrările lor, oricît de mici ar fi fost acestea.

Doctorand Arhim. ZAREH BARONIAN

52. *Ibidem*, p. 29. 53. *Ibidem*, p. 28—29

54. *Istoria Artelor Plastice în România*, vol. I, București, 1968, redactată de un colectiv, sub îngrijirea Acad. Prof. George Oprescu, p. 159—160 (partea din care cităm este redactată de Em. Lăzărescu și Ana Muscescu). Tot aici citim: «Aftit repertoriul de motive, cit și rolul decorativ al acestora — limitat la accentuarea anumitor elemente — își are originea îndepărtată la monumentele armeano-georgiene din sec. XI—XII (Nikorzminda, Ani, Samta mira ș.a.).

55. Gr. M. Avakian, *Gheorghe Balș și studiile armenesti*, în «Ani», 1942—1943, p. 41.

DOCUMENTARE

„CHIESE AGGIORNATE“

Derivat din «aggiornamento», titlul de mai sus, preferat acum în italiană, ca termen tehnic¹, se referă la arhitectura bisericilor construite în ultimii ani în Apus. Conciliul al II-lea de la Vatican a lansat ideea «aggiornamento»-ului, bineînțeles, în scopul bun al încorporării Bisericii în lumea de azi și spre o mai mare apropiere de problemele credincioșilor contemporani.

Conciliul al II-lea de la Vatican a avut în vedere, prin lansarea aggiornamento-ului, mai ales accesibilitatea liturghiei (limba, lungimea, locul oficiantului și al participanților), apoi discuția s-a extins asupra ținutei clerului (însemne, uniforme, sărăcia), și în cele din urmă asupra limbajului teologic, a celibatului, a autorității etc. Drept urmare, limba slujbelor religioase catolice nu mai este acum latina decât în ocazii speciale, papa vorbește toate limbile pe care le știe, clerul — inclusiv episcopii și cardinalii — abandonează tot mai frecvent uniforma în afara bisericii², catehismul olandez a renunțat la limbajul teologic tradițional etc. Nu e de mirare deci că «aducerea la zi» s-a extins și asupra locașurilor bisericesti și că se consideră că și pe această cale, Biserica trebuie să caute o apropiere de credinciosul de azi, să-i vorbească în limba lui, după gusturile lui artistice, care nu mai sînt la nivelul goticului, de pildă, al lui Michelangelo sau al lui Bramante, al pietrei și al marmurii! Gustul modern se îndreaptă spre ciment, oțel și sticlă, spre linii drepte, spre volumuri netede, cuburi sau cilindre, abandonează decorativul de amănunt și solicită efecte mai rafinate, obținute prin alte mijloace decât altă dată, de pildă prin efecte de culoare în

1. Cf. Bryan Little, *Catholic Churches Since 1623*, London 1966, p. 195.

2. Cardinalul Suenens a vorbit la Oxford, în ianuarie 1969, îmbrăcat într-un obișnuit costum negru, civil, avînd ca semn distinctiv doar gulerul alb. Tot așa a venit și la Pontifical Athenaeum, Heythrop College, Oxford, cu ocazia vizitei Cardinalului Suenens, și Arhiepiscopul George Patrick Dwyer de Birmingham. Un comentator nota într-un ziar că a fost nou și foarte interesant de văzut un cardinal în civil, iar în asistență episcopul anglican în splendoarea uniformei arhieresti. Nota, malițioasă, voia să atragă atenția asupra inversării rolurilor, după aproape cinci sute de ani de la Reformă: un catolicism progresist și un protestantism conservator.

spațiu (nu pe pereți și în figuri, cum e la Liverpool și la Coventry). Le Corbussier e preferat lui Bramante, iar Picasso lui Leonardo da Vinci. Poate că generalizarea nu acoperă toate preferințele moderne și că vechii maeștri nu sînt cu totul catalogați doar între frumusețile altui veac dar, în general e limpede că se caută cu efervescență subtilități arhitectonice și pentru biserici, ca un tribut plătit gustului modern.

Ceea ce s-a întreprins deja în această direcție, este foarte mult³. Trebuie să specificăm însă că *aggiornamento*-ul în arhitectura bisericilor este de fapt anterior Conciliului al II-lea de la Vatican. Și nu este un fenomen specific catolic. El a început înainte de războiul al doilea mondial⁴, s-a continuat imediat după război, în parte pe ruinele bisericilor distruse de război (cazul catedralei anglicane din Coventry), Conciliul al II-lea de la Vatican oferind ulterior doar un nou imbold. Mai ales după acesta, catedralele și bisericile au devenit în chip explicit și intenționat expresii ale dorinței Bisericii de a răspunde exigențelor timpului prezent. Poate că înnoirile au pornit și din inițiativa independentă a arhitecților — mișcarea modernă în arhitectură este anterioară celei liturgice, arhitecții fiind ispitiți de la început să-și încerce fantezia și în construcțiile religioase — dar fantezia lor a căpătat întotdeauna, în cazul bisericilor, acordul comunității, al parohului, al episcopului⁵.

Ideea în sine a *aggiornării*, la prima vedere este nu numai acceptabilă, nu numai firească, ci aproape obligatorie. E firesc ca Biserica să se vrea și pe această cale pe înțelesul credinciosului de azi, pentru simplul motiv că acest lucru constituie condiția primordială a comunicării, a dialogului. Cum biserica-locas e și partener și instrument în dialogul credinciosului cu Dumnezeu — căci cu ea este Dumnezeu în Euharistie, dar ea este și instrument de transcendere, loc în și prin care trăim mai apropiat sentimentul comunicării cu Dumnezeu — este de la sine înțeles că o adevărată în acest sens să fie socotită obligatorie. Biserica să spună exact ceea ce are de spus ca biserică — să-și reveleze conținutul spiritual și să stimuleze sentimentul religios —, dar s-o facă în așa fel încît credinciosul de azi să se simtă acasă în ea, să i se vorbească în limba lui, să fie pe măsura mentalității lui, a tiparelor lui, să nu-i contrazică flagrant menirea lui de a comunica, gusturile lui evoluat!

Trebuie să remarcăm, în această privință, două lucruri, înainte de a merge mai departe. Mai întâi că se pornește de la ideea unei indiscutabile modificări în structura intelectuală și afectivă a credinciosului modern și, în al doilea rînd, că se consideră că o dată cu această modificare ar fi slăbit capacitatea lui de aderare la formele și simbolurile vechi, desigur pentru că ele au rămas în urmă, pentru că au fost depășite.

3. Robert Maguire și Keith Murray, în cartea *Modern Churches of the World*, London 1965, descriu 39 de astfel de biserici, dar bineînțeles că ei au selecționat doar câteva. Spre exemplu, ei nu vorbesc de noua catedrală catolică din Liverpool și nici de cea anglicană din Coventry. Asupra catedralei din Coventry a scris chiar arhitectul ei, Basil Spence, (*Phoenix at Coventry*, London, 1962) și Basil Spence and Henk Snoek (*Out of the Ashes*, London, 1963). G. E. Kidder Smith în *The New Churches of Europa*, a selecționat șaiszeci de biserici moderne.

4. Ex.: Biserica rotundă din Essen, R. F. a Germaniei, construită de Otto Bartning în 1929—1930, evanghelică; Biserica Sf. Karl din Lucerna, Elveția, construită de Fritz Metzger în 1935, romano-catolică etc.

5. Considerațiile noastre nu au în vedere în special biserici catolice sau anglicane, sau ale altor grupări creștine, ci pe toate la un loc, în măsura în care sînt sau vor să fie *aggiornate*. De altfel, I. D. Crichton, editorul revistei «Liturgy» (nr. 126, voi. XXX, apr. 1961, în nota *Liturgy and Art*, p. 51) afirmă că e încurajator să vezi că în privința bisericilor noi catolice și anglicane vorbesc un limbaj comun.

Nu-i mai comunică nimic acum, cînd el e atît de evoluat! Drept urmare, formele și simbolurile să binevoiască să se schimbe!

Dar ideea limbajului comun presupune o seamă de definiții preliminare, pentru că nu e o idee simplă. De fapt nu e o idee, ci acoperă un complex de relații. Noi nu comunicăm unii cu alții numai prin cuvinte; nici cu lucrurile nu comunicăm numai prin ochi și prin pipăit, spre exemplu. Ba chiar e mai complicat dialogul cu lucrurile. Noi ne putem explica unii altora; obiectele doar ni se arată. Noi putem preciza: asta vreau să spun, numai atît; obiectele doar se oferă: asta sînt, cît vezi. Pe măsura capacității noastre de asimilare, obiectele deschid sau țin ascuns mereu cîte ceva. Noi ne putem completa, la nevoie; obiectele dacă n-au reușit să însemneze ceva prin ceea ce sînt, nu vor mai reuși niciodată. Vor rămîne în veci neizbutite, goale, și vor fi expuse sacrificării fără teama că s-a sacrificat ceva ce se mai putea încă revela din ele.

Există deci o diferență esențială între dialogul cu oamenii și dialogul cu lucrurile, *id est* cu arhitectura, cu formele, cu simbolurile. Evident, în dialogul cu oamenii se schimbă idei, iar lucrurile care sînt opera oamenilor sînt oferite tot ca idei, deci într-un fel și prin lucruri dialogăm tot între noi. Numai că ideile propriu-zise sînt maleabile, se pot mereu rotunji, se pot desăvîrși. Ideea mea și ideea ta pot deveni o idee nouă; o idee învechită se poate împropăta, pe cînd ideea materializată în piatră, spre exemplu, dacă e greșită și nu spune nimic, trebuie demolată, pentru că va fi mereu ca un copac crescut în mijlocul drumului. Ea devine idee de sine stătătoare, independentă de cel care a creat-o. Și dacă a fost de la început o greșeală, așa rămîne.

Aceasta nu vrea să pledeze împotriva «aggiornamento»-ului în arhitectura bisericească. Ar putea pleda dimpotrivă, pentru necesitatea modificării unor forme vechi, nereușite dacă s-ar dovedi că sînt într-adevăr nereușite. Ceea ce vrem să accentuăm, este grija care se impune atunci cînd construiești, cînd te hotărăști asupra expresiei materiale pe care o vei alege ca să vorbească prin ea însăși, coerent, exact în sensul pe care vrei să-l comunicî. Lucrul e cu atît mai pretențios, cu cît e vorba de o construcție cu destinație mai deosebită. Iar dacă avem în vedere în special bisericile, pretenția sporește, pentru că aici, la criteriile obișnuite de recepție, care pot fi de utilitate sau estetice, se adaugă cel puțin trei în plus, fără de care construcția nu se justifică: criteriul teologic, cel al tradiției și, așa zice folosind categoria în sensul lui Rudolf Otto, al comunicării sentimentului de sacru⁶. Numai în lumina lor pot fi judecate, mai întîi vechile construcții, și apoi cele noi, aggiornate.

După cum ni se relatează în Cartea Facerii (XXVIII, 10—22), îndată după viziunea Scării cerești, impresionat, «în frică», Iacov a schimbat numele locului pe care se afla, din Luz în Betel, numindu-l «casă a lui Dumnezeu», pentru că «Dumnezeu era în locul acela». Iacov l-a destinat ca loc de aducere aminte, a fixat acolo piatra pe care dormise, a turnat untdelemn pe ea, a făcut acolo făgăduință solemnă de permanentă slujire și închinare. Textul e citat adesea ca mărturie pentru desemnarea unui loc cu destinație specială pentru rugăciune. Teologia creștină i-a precizat conținutul, adăugîndu-i, esențial, prezența euharistică, făcîndu-l într-un chip nou loc de comuniune cu Hristos-Dumnezeu și prin El a tuturor credincioșilor între ei.

În timp, tradiția creștină a precizat în jurul funcției euharistice noi — funcție centrală și esențială — și alte funcții locașului, pînă la aceea de loc de recapitulare și sfințire a întregii vieți creștine. Nașterea, evenimentele obișnuite din viață, comemorările, comuniunea cu cei răposați, Tainele, raportul dintre ierarhie și laici, raportul

6. Vezi R. Otto, *Le Sacré*, trad. André Jundt, Paris 1929, p. 93.

dintre diferitele categorii de credincioși sub aspectul vieții morale și al credinței, moarlea, toate acestea au dus la instituirea unor mijloace de exprimare și de sfințire, au determinat funcții speciale diferitelor locuri din biserică, au împărțit-o în altar pentru jertfă și loc pentru credincioși, în loc pentru începători și pentru înaintați, pentru cîntăreți și pentru citeți, pentru predicarea evangheliei și pentru botez. Mai târziu, pe de o parte pentru rațiuni de analogie cu ierarhia cerească și pe măsură ce s-a precizat teologia, iar pe de altă parte pentru rațiuni de comuniune vie între Biserica celor vii și a celor trecuți dincolo⁷, s-a statornicit canoanul iconografic și arhitectonic care fixa locuri, moduri de reprezentare etc. Firește, acestea nu au fost rigide și nu au căpătat însușiri de dogme, dar credincioșilor le-a plăcut să trăiască într-o anumită tradiție, care conferea sentimentul comuniunii generale cu toți cei care cred la fel, se roagă la fel, în locașuri de același fel, în care văd aceleași chipuri, în aceeași rînduială.

«Rînduiala» — cuvîntul românesc este foarte expresiv pentru aceasta, ca și cuvîntul «plinire» («Să plinim rugăciunile noastre Domnului») din ectenii — a dat întotdeauna credincioșilor sentimentul stabilității, al siguranței, al ordinei, al unei stări în care nu încap «neorînduiala», întîmplarea. Însuși simbolul, care a ocupat de timpuriu un loc esențial în evlavia creștină, a fost întrebuițat ca un limbaj comun pentru ceea ce de fapt este inexprimabil și care prin expresii directe s-ar diversifica la infinit, neunitar. Formele interioare ale bisericii, au devenit încetul cu încetul simboluri — de altfel, ca și cele exterioare — ca expresie a unui firesc *consensus lide-lium*. Unele biserici au fost ridicate în formă de navă — corabia mîntuirii; altele în formă de cruce — jertfă și mîntuire; unele au fost prevăzute cu boltă și au cultivat arcul de cerc — bizantinul, care însemna cerul coborît pe pămînt prin Întrupare; altele au cultivat motive în ogivă — goticul, care înseamnă gîndul înălțat de jos spre cer. În interior s-a statornicit sfînta masă — Betelul lui Iacov — Scaunul cel înalt, simbolul prezenței lui Hristos Arhiereul, naosul pentru credincioși, pronaosul pentru catehumeni (mai târziu pentru femei, în unele locuri), baptisteriul etc. Toate acestea s-au impus pe nesimțite, nu în urma unui proces deliberat, ci firesc și răspunzînd situației și nevoilor sufletești ale credincioșilor.

Pe de altă parte, euharistia și gama simbolurilor sfinte în care și dincolo de care și prin care transpare transcendentul, au conferit locașului de cult acea atmosferă sacră în care credinciosul se găsește în fața lui Dumnezeu. Iacov, cînd și-a dat seama că «Dumnezeu era în locul acela», a zis: «Cît de înfricoșat este locul acesta» (Facere XXVIII, 7). Cuvintele sale voiau să exprime sentimentul de sacru, experiența prezenței lui Dumnezeu, exact în sensul în care Sfîntul Simeon Noul Teolog vorbea de «spaimă și frică multă» în prezența Sfîntului Duh⁸, iar Sfîntul Ioan gură de Aur $\xi\kappa\lambda\eta\xi\varsigma, \theta\acute{\alpha}\mu\beta\omicron\varsigma, \phi\acute{\omicron}\beta\omicron\varsigma, \tau\rho\acute{\omicron}\mu\omicron\varsigma, \phi\rho\lambda\alpha\eta$ ⁹. Rudolf Otto numește aceste sentimente *mysterium tremendum și mysterium fascinans, sebastos, stupor, mirum, augustum, majestas*, referindu-se în general la experiența religioasă. Și chiar dacă aceste sentimente, cum crede Peter Hammond, nu sînt specific creștine¹⁰, ci sînt nota caracteristică a experienței religioase a tuturor religiilor, prezența lor în Biserica creștină nu este

7. Mai ales cînd amintirea martirilor și a sfinților a devenit o necesitate pentru comunitatea creștină rugătoare și cînd evenimentele sfinte legate de viața Mîntuitorului și a ucenicilor, rămase istoric mult în urmă, au impus necesitatea de a fi reprezentate pentru înprospătarea evlaviei și a învățăturilor.

8. *Capete practice și teologice*, 145, 69, după un manuscris de la Mînăstirea Slatina.

9. Jean Chrysostomos, *Sur l'incompréhensibilité de Dieu*, Paris, 1951, în Col. «Sources Chrétiennes», text grec și trad. franc. de Robert Flacelière. *Omul*. IV, 728 C; IV, 723 B; III 723 A; II, 713 A; III, 734 D.

nici diminuată, nici necreștină, din pricina aceasta. Biserica-locăș, prin tot ceea ce înseamnă ea, prin ceea ce cuprinde, acoperă, descoperă, simbolizează, împărtășește, primește, sfințește, iartă, fiind prin toate acestea, prin excelență, un iradiant de sacralitate, un loc de experiență a sacralului. De aceea ea este un *sanctuar*. Cuvântul *sanctuar*, derivat din *sacer*, a exprimat din cele mai vechi timpuri acest sentiment, în esența lui același în tot cursul istoriei¹¹ și întotdeauna el a presupus un locăș, forme, simboluri. În creștinism, *sanctuarul* a devenit *sanctuar* prin excelență, întrucât în el este *Cel sfințit* sub forma euharistică, întrupat, și întrucât prin această prezență totul în jur se sacralizează într-un chip cu totul nou. Înșuși credinciosul, cînd e în biserică, devine participant la sacru, el se împărtășește la propriu cu Trupul și Singele Domnului. În tradiția ortodoxă, spre exemplu, în biserică, credincioșii nu se mai salută în mod obișnuit, cu expresiile obișnuite, nu dau mîna ca pe stradă, nu-și vorbeșc tare, nu-și spun lucruri obișnuite și fără importanță. Și obiceiul e vechi. Sfințitul Cassian¹² și Sfințitul Grigore de Nazianz¹³ spun că în biserici se păstra tăcere desăvîrșită, iar Sfințitul Ambrozie¹⁴ vorbește despre *a gemitu, screatu, tussi, risu, abstinentes*. În biserici, tot din această cauză, nu se mîncă¹⁵ și obiceiul e cu sfințenie păstrat pînă în ziua de azi în multe părți. Credincioșii comunică între ei în biserică, «în sacru» direct și esențial. Iar după împărtășanie nu mai ingenuchiază și nu mai sărută icoanele etc.

Ceea ce am spus aici cu referire numai la tradiția ortodoxă este de la sine înțeles că, în diferite moduri, este propriu tuturor Bisericilor în care, în tradiții proprii și la nivelul propriilor teologii și sentimente religioase se trăiește sentimentul prezenței lui Dumnezeu. Pompei a putut rîde cînd, la anul 63, a intrat în Sfința Sfințelor și a găsit-o goală, după ce crezuse că va găsi acolo cine știe ce taine materializate în obiecte sfinte, rare și impresionante, de vreme ce erau atît de riguros apărute prin accesul interzis. Dar, potrivit teologiei iudaice, «golul» acesta era tocmai mijlocul cel mai adecvat de a-L exprima pe Dumnezeu. Sfința Sfințelor era un *sanctuar*.

*

În lumina criteriilor trecute în revistă mai sus, problema ridică o seamă de întrebări, nici puține, nici ușoare, ci comportă implicații care pot afecta viața creștină. Neputîndu-le aborda pe toate aici, vom selecționa, dintre întrebări și implicații, cîteva mai importante, mai întii pe cele legate de «aggiornamento» însuși, bineînțeles cu referire numai la arhitectura bisericilor, și apoi pe cele legate de modul în care, în diferite locuri, s-a concretizat acest *aggiornamento*.

Fiindcă teoreticienii *aggiornamento*-ului, și împreună cu ei arhitecții, se preocupă de problema bisericilor nu pentru a schimba în vreun fel funcția lor, ci pentru a le-o păstra tot pe aceea de locășuri de închinare și de sfințire, observarea criteriului teologic nu poate fi pusă la îndoială. Arhitectul George Pace¹⁶, reclama drept criteriu esențial pentru bisericile moderne tocmai datoria lor de a fi «afirmații teologice». O biserică trebuie să fie, ziua și noaptea, cînd e folosită și cînd nu e folosită, o mărturie constantă a slavei lui Dumnezeu și un cult, o închinare prin ea însăși. Oare, în lumina acestui criteriu, există într-adevăr nevoia de a se reconsidera arhitectura

10. La J. D. Crichton, *Liturgy and Art*, în rev. «Liturgy», nr. 126, 1961, p. 51.

11. Vezi Mircea Eliade, *Patterns in Comparative Religion*, London, 1958.

12. *Inst.*, II, 2. 13. *Orat.*, XIX. 14. *De Virg.*, III, 9.

15. Sinodul din Laodiceea, can. 28. Cf. *A dictionary of Christian Antiquities*, London, 1876, vol. I, p. 365.

16. În cartea *The Church and the Arts*, ed. de Rev. Frank Gledening, S.C.M. Cf. J. D. Crichton, *op. cit.*, p. 51-52.

bisericilor? Omul modern nu se mai poate ruga în bisericile tradiționale? S-au golit acestea de «sacru», în timp, prin uzare, sau așa, dintr-o dată, într-o zi sau într-un deceniu, când omul și-a dat seama, subit, că e modern? Sau, poate, nu mai antrenează sentimente religioase și trebuie căutate mijloace noi care să favorizeze apropierea de Dumnezeu, mijloace care să se adreseze sufletului complex și rafinat al omului modern, prin soluții arhitecturale complexe și rafinate prin care acest om să se simtă la el acasă, nu undeva într-o preistorie ce i-a rămas străină? Dar poate că nu e vorba neapărat de o «reconsiderare» și de «înlocuire», ci de căutare de forme noi de relație, de forme noi de exprimare a sacralului, deci de forme noi de sanctuare. Rămân bune și cele vechi, dar cum acum se caută peste tot noul, poate că sînt posibile și aici forme noi, care să solicite într-un fel nou adeziunea credinciosului de azi. Ele ar fi în același timp expresii ale geniului uman creator și nou limbaj de comunicare între omul de azi și Dumnezeuul același ieri, astăzi și în veac.

Există desigur o relație între credincios, rugăciune și locaș. Mai precis, în creștinism, între liturghie și locaș. Aggiornarea liturghiei a impus de fapt aggiornarea locașului. Punctul de plecare a fost, mai ales după Conciliul al II-lea de la Vatican, dar și înainte, altarul. Săvîrșim liturghia sus, departe de credincioșii care mai întîi nu înțeleg (latina), apoi nu aud, nu văd și astfel nu participă real la slujbă? (În anglicanism situația era aceeași). Răspunsul unanim a fost: nu. E timpul să schimbăm ceva, să coborîm în mijlocul credincioșilor, care vor să înțeleagă, să participe. Să ne rugăm în limba lor, împreună cu ei, în văzul lor, cu participarea lor. Astfel, ei vor înceta de a mai căuta biserica. Într-un fel, deci, s-a avut în vedere o anumită inadecvare a vechiului locaș, în catolicism și în anglicanism.

Primul lucru care s-a făcut, a fost aducerea sfințitei mese jos, exact în fața băncilor pe care stau credincioșii, iar preotul și-a schimbat poziția: cu fața spre credincioși. Practica a fost adoptată simultan de catolici și anglicani. Sfînta masă portabilă, din scîndură simplă, poate fi văzută acum în mai toate bisericile catolice și anglicane (ne referim în special la Anglia). Protestanții de toate nuanțele nu s-au lăsat nici ei mai în urmă. Există biserici aggiornate luterane, calvine, presbiteriene etc. După aceea, problemele care li s-au pus unora, li s-au pus și celorlalți. Altarul coborît în față, de pildă, s-a dovedit la fel de ineficient în bisericile lungi.

Așa a început proiectarea de biserici care să servească ideea participării, adică în care să se vadă și să se audă bine toată slujba. O dată cu aceasta însă, a trebuit să fie abandonate unele forme tradiționale: nava, crucea. Mai întîi în interior, apoi și în exterior. Dar, o dată mișcarea începută, ea a antrenat gustul și fantezia arhitecților pentru forme tot mai originale. Soluții din arhitectura laică și-au căutat un loc în cea bisericească. De la ideea participării credincioșilor la liturghie, care avea în vedere numai modificări interioare, s-a avansat la ideea participării motivului laic la cel religios, în interior și în exterior. Și astfel, cu intenție, sau fără intenție anume, s-a ajuns să se construiască biserici pe care numai crucea — adeseori foarte discret plasată — le deosebește de alte clădiri, cum e de pildă catedrala catolică Hristos Împăratul din Liverpool, sau biserica Sfîntul Engelbert (catolică) din Cologne-Rihel, din R. F. a Germaniei; sau biserica Sfîntul Alfred (catolică) din Saarbrücken, R. F. a Germaniei. Ba chiar, se pare, fantezia arhitecților a mers mult mai departe în arhitectura bisericilor moderne decît în cea a construcțiilor civile — exceptînd poate Brazilia — bisericile oferind un cîmp spiritual, de emoție și de poezie, cu totul particular pentru creație. Ceea ce nu-și permit cu o școală, cu un bloc de locuințe sau

cu un spital, arhitecții își pot permite cu o biserică. Astfel, catedrala din Liverpool — una din cele la care ne vom referi în special — seamănă mai degrabă cu un imens coș de termocentrală, sprijinit la bază pe cisterne, sau cu o navă cosmică în poziție de lansare. Biserica Sfântul Engelbert din Cologne-Rihel (romano-catolică) aduce cu circuitul din București, iar Sfântul Alfred (romano-catolică) din Saarbrücken, cu o hală rotundă. Biserica protestantă din Nagele (Olanda) pare o fabrică, iar biserica presbiteriană Sfânta Treime, din East Liverpool, Ohio — S.U.A. poate fi orice, dar pe dinafară cu greu ai putea bănuși că e o biserică. Există biserici «corpuri geometrice» — un dreptunghi cu acoperiș marginal în ogive, ca o vilă marină, iar deasupra cu un patrat pe care îl acoperă un octogon (Sfântul Paul, anglicană, în Londra); există apoi «biserici-cort», legate de țărushi la cele patru colțuri (Sfântul Andrei, romano-catolică, în Nissa — Franța); «biserici-pagodă» (Essen, evanghelică, R. F. a Germaniei) etc.¹⁷. Foarte multe din ele păstrează turnul, pentru clopote sau numai decorativ, dar și acesta e complet restilizat. Totdeauna e foarte înalt, uneori din patru pereți dreți și albi, tencuiți, plasat alături de biserică și distinct de ea (Sfântul Engelbert), alteori e alcătuit doar dintr-un schelet metalic sau din ciment (Sfânta Columba, presbiteriană, Glenrothes — Scoția, Sfântul Albert, Saarbrücken). La Liverpool clopotele au fost așezate în patru nișe de forme diferite, pe o placă frontală de ciment, care nu face corp cu biserica propriu-zisă, e mult mai joasă decât ea și nu se vede decât din față. În sfârșit, trebuie să adăugăm că multe biserici fac corp comun cu întregul așezământ și nu se mai deosebesc, din afară, de clădirile obișnuite (Sfânta Maria de la Tourette (romano-catolică) de la Eveux — Franța, și chiar biserica Reconcilierii de la Taizé).

Dacă în interior poate fi vorba de o relație funcțională între liturghie și arhitectură și, prin urmare, se poate susține, pe ici pe colo, nevoia unei agiornări, pentru exterior nu poate fi vorba de o relație funcțională. Numai întrucât agiornarea din interior ar impune și schimbarea formelor clasice, tradiționale, acestea ar fi conexe relației funcționale. Dar actualele forme noi, exterioare, sint, în mod sigur, nu rezultatul acestei conexări inevitabile, ci intenții artistice independente, expresii ale fanteziei libere a arhitecților. Se poate pune întrebarea: de ce adică o biserică să nu fie «artistică»? De ce ar fi asta o contravenție? Și încă o întrebare esențială: de ce ar interesa numai-decît formele exterioare ale bisericilor? Există forme sacre și pentru exterior? Trebuie să ne întoarcem la cele trei criterii enunțate mai înainte. Dacă fantezia, în exterior și în interior, contravine criteriilor care fac specificul unei biserici, ea contravine sensului și scopului edificiului. Servește esteticul, dar nu servește sentimentul religios. E ca și cum s-ar face o finlână, dar fără apă, doar cu funcție decorativă. Nu potolește setea! Dacă înțelesul de sanctuar nu e făcut manifest în arhitectură — spun Robert Maguire și Keith Murray — atunci arhitectura vorbește de altceva. Ea implică o negație¹⁸. Ceea ce rezultă nu e biserică. Se realizează o desacralizare. De altfel ideea nu e departe de a fi intenționată ca atare. Protestantismul a venit cu ideea «secularizării», începând chiar cu Dumnezeu. Ca o reacție la teologia lui Barth, de pildă, care transcendentaliza excesiv și definitiv pe Dumnezeu («Cu totul Altceva»), a venit imanentizarea, în special din sursă americană. Dumnezeu nostru, cel viu, al lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov, cum ar zice Kierkegaard, e socotit mort, și se caută altul. Dar biserica Dumnezeului imanent va fi orice,

17. O întreagă colecție la Robert Maguire și Keith Murray, *Modern Churches in the World*, London, 1965.

18. *Op. cit.*, p. 9.

dar nu o biserică. Va vorbi despre orice, dar nu despre Dumnezeuul sufletelor noastre. «Ceva se pierde dacă întreaga idee de transcendență se abandonează», spun autorii unui articol despre catedrala din Liverpool¹⁹. Acest «ceva» e spus cu îngăduință: de fapt se pierde totul. Peter Hammond insistă și el asupra faptului că biserica trebuie să ne sugereze prezența lui Dumnezeu. Absența acestei sugerări l-a făcut pe Robert Lutyens să spună despre catedrala din Liverpool că este «o clădire esențialmente lumească»²⁰. Dar să încercăm să ne oprim puțin asupra acestei catedrale.

Zidită pe o înălțime care domină o bună parte din Liverpool, i s-a construit mai întâi o platformă înaltă de beton, cu patru drumuri înguste de acces, în pantă și cu scări, iar pe jumătate de platformă s-a construit biserica. Sub platformă (deci și sub biserică) este un imens garaj — solicitare modernă — din care se poate intra — tot foarte modern — direct în biserică. Cealaltă jumătate a platformei e goală, menită să servească drept spațiu de respirație pentru reliefarea bisericii propriu-zise, ceea ce și reușește. Biserica e circulară, adunându-și acoperișul în formă de cort, într-un turn rotund cu vitralii multicolore și cu deschidere mare, poate mai largă de zece metri în diametru. Turnul acesta și acoperișul sînt legate lateral de platforma de beton, departe de zidul propriu-zis al bisericii, cu mai mult de zece «sfuri» de beton. Acoperișul turnului nu se vede; pare deschis, iar niște prelungiri metalice, în sus, pe marginea circumferinței vor să sugereze tema catedralei: coroana lui Hristos-Împăratul. De fapt însă, întreg turnul se asociază în mintea privitorului cu coșul termocentralelor.

În jurul clădirii bisericii, sînt capele cu intrarea din interior, baptisteriul, o librărie etc. Schița de plan orizontal ar arăta ca o roată dintată, cu dinți drepti, dar și rotunzi, ca niște cisterne sau cuburi de ciment, cărora din afară nu le bănuiești rostul. Dacă ești străin și treci singur pe lângă această clădire, îți atrage neapărat atenția, prin imensitate și prin stilul cu totul ciudat, dar nu gîndești că e o biserică. Și aceasta e esențial. Nu cheamă la rugăciune. Poate că noi sîntem pretențioși în această privință, poate venim cu pretenția ca biserica să ne spună ceva pe măsura criteriilor noastre vechi, poate că mai tîrziu și această clădire va chema la rugăciune! Nu poate fi vorba însă de prejudecăți și de «mai tîrziu», pentru că astfel de biserici rămîn mereu «unice». Nimeni nu le va mai repeta, așa că nu vor inaugura o tradiție. A fi modern înseamnă a fi diferit. Nici una din bisericile noi nu seamănă cu alta. Virtutea lor e să nu semene. Să nu creeze un «stil», să nu se statornicească în «simboluri», să nu devină «prototipuri». Ele nu vor putea deci lucra un *consens* în timp. S-ar putea reargumenta cu faptul că «măreția» lor suplinește «familiarul» și servește pe această cale tocmai «transcendența». Ele revelează, arată, sugerează măreția lui Dumnezeu²¹ și diversitatea formelor sub care se revelează. Poate, într-un fel, dar nu sigur. E greu să găsești dimensiuni care să spună ceva adecvat despre Dumnezeu, la modul propriu. În această perspectivă, ar trebui să ne întrecem în turnuri Babel! Mai degrabă spune ceva o arhitectură cu dimensiuni interioare, cu *simboluri*. Tocmai de aceea și-a făcut loc simbolul în teologie (în arhitectura, pictura, sculptura etc. legată de Biserică), pentru că s-a socotit, în cele din urmă, a fi mijlocul cel mai adecvat.

Și mai este ceva: nu toate catedralele și bisericile moderne sînt «imense». De obicei sînt numai fanteziste. Aceasta nu servește însă la statornicirea unui numitor

19. Richard O'Mahoney și William E. A. Locket, *Church Art and Architecture, The Metropolitan Cathedral of Christ the King*, in «The Clergy Review», sept. 1967, vol. LII, nr. 9, p. 757.

20. In «Catholic Herald», 10 ian. 1969.

21. Așa o apără pe aceasta din Liverpool Peter Freeman, într-o dispută cu Robert Lutyens. Vezi «Catholic Herald», 10 ianuarie 1969.

comun de atitudine religioasă cu ajutorul lor. Cu privire la monumentalitate, am mai putea spune ceva: «Aggiornamento»-ul preconiza o biserică smerită, săracă; biserica monumentală contrazice tocmai această idee. «Să nu scandalizăm prin bogăție și fast o lume în care mai există încă alți săraci!» Așa s-a zis. Și «aggiornamento» n-a vrut să însemneze o secularizare, o golire de sens și de taină religioasă, ci o comunicare mai intimă, mai apropiată, o mai apropiată trăire a tainei, nu a golului de taină. Dezideratul conciliar n-a vrut să compromită ideea de sanctuar, ci s-o facă mai accesibilă. El n-a vrut o biserică mai «ca lumea», ci mai «în lume». În ceea ce privește arhitectura însă, multe din bisericile noi sînt primul rînd «ca lumea». Și trebuie să precizăm; prin «lume», arhitecții moderni — și poate și alte persoane — au înțeles greșit *numai* lumea cu gusturi evaluate, lumea gusturilor rafinate, lumea criteriului artistic. Conciliul al II-lea de la Vatican a vrut să înțeleagă, în primul rînd, *lumea așa cum este azi*, în realitate, în diferitele locuri ale globului, mai ales nedezvoltată și săracă și numai după aceea minoritatea snobă conjugată cu bogăția. Din acest punct, de vedere e de preferat biserica Sfîntul Andrei (romano-catolică) din Nissa — Franța, care, chiar dacă nu seamănă cu ceea ce am vrea noi să semene ca biserică, și este tot fantezistă, este cel puțin modestă, ieftină, simplă. În ea va intra săracul fără jenă, iar ceilalți, domnul sau doamna «rafinată», vor intra cu jena care nu le strică. Catedrala din Liverpool mai are de acum încolo de achitat datorii de un milion și jumătate de lire, ceea ce în banii românești ar fi peste 60 de milioane lei. Asta în timp ce chiar în Liverpool, un ziar catolic spune că s-au găsit într-o singură noapte 98 de persoane dormind în stradă²². Dar să intrăm și înăuntru, în catedrală²³.

Să ne considerăm în continuare străini și singuri, fără însoțitor local. Nu ne vom da seama că sîntem într-o biserică. Un spațiu vast, cu bănci de stejar lustruit, în jurul unui podium pe care e un bloc masiv, dreptunghiular, de marmură albă de Iugoslavia, avînd suspendat deasupra un imens candelabru metalic, în formă de orgă multiplicată circular. Vitralii în diferite culori, fără chipuri, doar cu figuri geometrice, răspîndesc o lumină plăcută, (dar pereții sînt goi, din ciment. Nu tablouri, nu statui. S-ar putea ca edificiul să aibă un proprietar sau un director creștin, căci pe un perete se află o cruce de lemn simplă, fără obișnuitul Christ răstignit. O intrare printr-un gang descendent, mult descoperit, duce la subsol, la garaj. Poți bănui că ești într-un hol din care se intră în metro, dacă încă nu ți-ai dat seama că ești într-o biserică. Există totuși, oarecum, un sentiment de sărăcie în această clădire. Desigur a fost intenționat. Lipsa icoanelor, a statuiilor, a oricărei decorații, în afara vitraliilor, vrea să sugereze tocmai sărăcia. Dar e o sărăcie artistică, o sugereare artistică mai degrabă, printr-un minus decorativ, nu o sărăcie creștină propriu-zisă. Căci totul e vast, înalt, scump, iar decorația care ar fi dat nota de simbol, tocmai ea lipsește.

Nu intenționăm o critică anume a acestei catedrale. Ea a fost doar un exemplu la îndemînă. Teologii care s-au ocupat de ea, i-au găsit suficiente lipsuri chiar în realizarea scopului principal pe care și l-a propus: participarea la liturghie a credincioșilor. Căci oricît i s-ar părea de departe acest scop vizitatorului neavizat,

22. Cf. «Catholic Pictorial», din 2 febr. 1969.

23. Arhitectul catedralei este Frederick Gibberd, metodist, în vîrstă de 60 ani. A cîștigat concursul de proiectare, dintre 200 de participanți. El este printre altele arhitectul aeroportului Londrei. Cînd s-a disputat angajarea lucrării și alegerea proiectului, la Liverpool era arhiepiscop Heenan, actualul cardinal, primat al Angliei. Clădirea a început în ianuarie 1962 și s-a terminat în mai 1967.

constructorii au urmărit de fapt să facă posibilă participarea tuturor la liturghie. Pardoseala dreaptă creează distanțe; o parte din credincioși rămân oricum în spatele preotului slujitor și al citefului etc. — iată lipsuri constatate la prima vedere. Ea are desigur și multe frumuseți și, în general, impresionează. Mai exact, surprinde, șochează din pricina noutății și a formei pe care a putut-o lua o biserică!

Semnul nostru de întrebare se îndreaptă, de aceea, spre întreaga mișcare de aggiornare arhitecturală a bisericilor. Arhitectura secularizantă antrenează dispariția multor simboluri. Secularizarea se extinde. Altarul ca idee mai rămâne încă, dar deja s-a restrâns numai la sfânta masă, plasată, de pildă, în mijlocul bisericii. Propriu-zis, altarul a dispărut, deci, ca loc geografic precis. Nu putem aștepta ca el să se mute în vreun amvon, sau să se suspende cumva. Taina «dinăuntru» dispare o dată cu simbolurile și o dată cu aceasta clădirea își pierde funcția, deci rațiunea de a fi. Întrebarea e: vor răspunde aceste biserici mai adecvat cerințelor sufletelor creștinilor contemporani, decât vechile, tradiționalele biserici? Sau, dimpotrivă, se vor laiciza și vor favoriza un proces de laicizare, care va face să dispară, în timp, sentimentul special de «sacru» — experimentat cu ajutorul acestui mijloc care este biserica — și va pregăti forme noi de relație cu Dumnezeu, pe alte căi decât prin trăirea «sacruului»? Această mișcare de modernizare, de la un loc încolo, se dezvoltă numai sub pretextul aggiornării funcționale a liturghiei, dar de fapt servește un anumit gust public, arta, tentația permanentei înnoiri, esteticul.

O replică anglicană la catedrala catolică din Liverpool este catedrala din Coventry, oraș situat nu departe de Stratford-upon-Avon, unde e înmormântat Shakespeare, și în vecinătatea castelului Warwick. Vechea catedrală din Coventry a fost bombardată de germani și i se mai păstrează doar zidurile, restaurate în așa fel încât să poată fi un loc de permanentă aducere aminte a unei calamități care nu trebuie să se mai repete. Panouri comemorative, în interiorul ruinei, povestesc evenimentul, și o cruce dintr-un lemn ars, care a aparținut probabil acoperișului, e așezată lângă sfânta masă, cu evidentă străduință de a fi și mărturie, și artă. De pe treptele unei intrări laterale a acestei catedrale distruse se coboară direct în cea nouă, la intrarea principală. Gîndul de a le lega astfel o integrează pe cea nouă în atmosfera celei vechi. Materialul nou — marmura roșie și sticla — și forma catedralei nu supără, dar nici nu trădează din exterior identitatea clădirii. În interior însă, sînt respectate canoanele clasice ale bisericilor de tip anglican. Te simți în biserică. Mai ales în nava principală. Capelele celelalte — a Unității, a lui Hristos Slujitorul și a lui Hristos în Ghetsimani — sînt mai degrabă idei artistice decât capele. Capela Unității și a lui Hristos Slujitorul sînt două rotonde cu cîte o masă în mijloc și scaune împrejur și cu mozaicuri de valoare pe jos. Capela Hristos în Ghetsimani e o încăpere mică, în care, pe peretele din fund, e lucrat din mozaic-auriu și metal un «Înger cu paharul suferinței» și «Apostolii dormind» (autor Stephen Sykes). E o mică bijuterie. Lumina discretă și intrarea cu ușa în forma Coroanei de spini, desenată chiar de arhitectul catedralei (Basil Spence), atrag atenția și rețin mult pe vizitatori. Dar cel mai mult reține atenția pinza uriașă pictată în 1962 de Graham Sutherland și așezată pe peretele altarului, în spatele Sfintei Mese. Pe un fond verde e pictat, în manieră modernă, într-o combinație de verde cu galben, un Hristos înconjurat de cele patru fiare apocaliptice care îi slujesc. Sub El e pictată o răstignire, iar mai jos un potir. Episcopul Harry Carpenter de Oxford spunea că tocmai acest Hristos «frumos pictat» și «prea viu» (cu referire la culori), care este unul din punctele de atracție ale catedralei,

Il deranjează. Centrează atenția sus, pe perete, și distrage de la Taina Euharistică de pe Sfânta Masă. Dar în Coventry nu numai această «tapestry» atrage atenția. Totul e făcut să atragă atenția. Vitraliile imense, care filtrează lumini diferite de la una la alta (cea de la baptisteriu desenată de John Piper și executată de Patrick Reyntiens), plăcile de piatră în care sînt sculptate versete din Scriptură, piatra de la Betleem din baptisteriu, sticla cu ingerii în mișcare, care ține loc de perete despărțitor între tindă și pronaos, totul e artă, gust și desigur simplitate. Dar o simplitate care a căutat expresia cea mai artistică; de aceea totul în această catedrală e semnat de cunoscuți artiști contemporani. Un arhitect observa că gustul modern merge spre simplificare, spre o singură luminare într-o absidă²⁴. Și la Coventry ideea e aplicată, dar câtă piatră și cîte alte idei nu sînt cheltuite în jurul «absidei» cu o singură luminare!

Cei întrebați spun că se pot ruga într-o astfel de catedrală. Păcat numai că ea, ca și cea din Liverpool, e prea mult socotită monument modern și vizitată ca atare. Credincioșii propriu-zisi se cam miră în fața acestor biserici construite «pentru ei» și «pe măsura» lor. Au totuși în ele sentimentul de muzeu. E puțin cam paradoxală situația, dar se speră într-o acomodare pînă la măsura statornicirii lor exclusive ca locașuri de închinare. Dar în această privință mai este ceva de spus. Se tinde cumva spre lărgirea funcției bisericilor moderne. Se urmărește să se depășească ceea ce în trecut a însemnat numai sanctuar și numai loc de rugăciune. Teama că aggiornarea va antrena mutații mai largi a fost deci îndreptățită. S-a început, timid, cu introducerea instrumentelor muzicale. Pe lângă orgă și pian, s-au introdus tobe, trompete, viori, flauturi etc. (și la Liverpool și la Coventry). Apoi s-a trecut la a se da concerte în biserică, apoi piese de teatru («Fizicienii» lui Durenmat, sau «Vest side Story», sau «The Mystery Plays», cu «jucarea» vieții lui Hristos, inclusiv «Răstignirea», la Coventry); pe urmă tinerii s-au gândit la dans și ideea s-a și pus în practică. Pe lângă catedrală s-a amenajat și un restaurant, așa încît încet-încet la biserică se vor găsi, cum zic englezii, «accomodations» de tot felul. Ideea este de a face din biserică un loc util din toate punctele de vedere.

Pentru aceasta încep să se caute chiar temeuri istorice, și se găsesc. Spre exemplu, o revistă publică antecedente ca acestea: Se zice că în anul 360, într-o biserică din Cartagina s-a dansat după muzică din țiteră; în 1447 în biserică St. Peter Chepe din Londra s-a băut bere; în 1679 în biserică St. Mary, Overy, Southwark s-au făcut alegeri parlamentare²⁵. Spre a răspunde unor scopuri multiple, s-a deschis în octombrie 1968, la Birmingham, biserică St. Philip and St. James, din Hodge Hill. Ea are o cameră de joc pentru copii, cameră pentru discuții și întâlniri prietenești, bucătărie etc. E o biserică-experiment.

Toate acestea îi pot părea unui răsăritean cel puțin curioase. Intrînd însă în mentalitatea locului care le produce, ele solicită o oarecare înțelegere. O oarecare, nu una totală și definitivă. Acesta este sentimentul pe care îl au chiar localnicii. Să ne explicăm. Nu s-ar putea spune că «credincioșii» cer numai decît ca bisericile lor să devină multifuncționale. Poate chiar dimpotrivă, cei mai cuminți dintre ei ar dori să găsească măcar în biserică un loc de odihnă sufletească mai deosebită. Dar multifuncționalitatea li se impune. De fapt Biserica vine cu toate aceste noutăți. Acesta este unul din răspunsurile, una din soluțiile pe care le-a găsit Biserica «crizei de

24. Cf. M. D. Breen S. J., *Report from Australia*, în «Liturgical Arts», vol. 36, nr. 3, mai 1968.

25. În «Reviews», published by the Parish Churches of St. Alban, St. Cuthbert and St. Mark, Portsmouth, martie 1969.

participare a credincioșilor la serviciile divine» și poate chiar crizei credinței. E un fel de «a se face tuturor toate», de a se face pe măsura «modernă», spre a-i câștiga pe acești «moderni». Urmează să se verifice, în timp, dacă metoda aleasă e cea mai bună. În Liverpool, sub patronajul parohiei St. John Tulbruk, există un club al tineretului, care, având și un preot (Pr. David Diamond), se străduiește să catehizeze vreo două sute de adolescenți delicvenți. Pentru aceasta le organizează două seri de dans pe săptămână și o participare la o liturghie, care dă dreptul la un bilet gratis de intrare la club. E tot un experiment «modern». Comportarea lor continuă însă să rămână lipsită de real conținut spiritual. Biserica s-a «pogorît» la măsura lor, oferindu-le ceea ce le place lor, sperând să-i facă să le placă și lor cele ale Bisericii. Dar ce a obținut? O comportare scandaloasă chiar în prezența preotului care supraveghează dansul și distracția și care nu mai impune «ca la altar». Preotul s-a «secularizat», s-a «desacralizat» și aceasta s-a obținut înaintea înduhovnicirii tinerilor. Ei îl tratează acum pe preot ca pe un «instructor» sau «supraveghetor».

Am dat exemplul acesta anume. Generalizând, prin «secularizarea» bisericii, prin introducerea muzicii în biserică, a dansului, prin această plurifuncționalitate, biserica se desacralizează, nu mai vorbește oamenilor la modul grav, serios, în care vorbea Biserica de odinioară, în care nu se mîncă, nu se vorbea tare etc.

Putem totuși rămîne într-o expectativă constructivă, considerînd aggiornarea drept un experiment. Ca atare, rămînem deschiși concluziilor pe care timpul însuși le va impune. Biserica va gîndi în acest timp, mai pe răgaz și mai în cunoștință de cauză, asupra a ceea ce are de păstrat din tradiția sa, și poate că pentru rezolvarea «crizei», dacă există o criză, va găsi mijloace mai adecvate, care să zidească fără să strice edificiul în altă parte, făcînd de fapt o muncă de Sisif. Probabil că, în cele din urmă, aceste biserici plurifuncționale vor deveni un fel de noi instituții între bisericile propriu-zise și unele așezăminte bisericesti. În ele se va putea cheltui fantezie artistică și nimeni nu va socoti nepotrivit să intre în asemenea case, în care frumosul se dedică lui Dumnezeu, alături de util. Dar desigur, multă vreme încă, credincioșii se vor ruga cu inimile încălzite sau frînte, în vechile biserici, în care locuiește tainic Dumnezeu, așa cum locuiește în cuvintele Scripturii.

Și nu e lipsit de semnificație faptul că, o dată cu aceste biserici aggiornate, Biserica continuă să construiască și biserici în stilul clasic, care nu și-a epuizat încă posibilitățile, și este în stare să intereseze epoca modernă și pe credincioșii ei. Vom cita în acest sens două uriașe și frumoase catedrale în curs de construcție și finisare: Westminster Cathedral, romano-catolică, din Londra și catedrala anglicană din Liverpool.

Ierom. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ

LITERATURA¹ TEOLOGICĂ BIZANTINĂ IN PREOCUPĂRILE LUI NICOLAE IORGA *

Pentru întinderea de care s-a bucurat Bizanțul în preocupările lui Nicolae Iorga, este de ajuns pomenirea unor lucrări ca *The Byzantine Empire* (Londra 1907), *Histoire de la vie byzantine* (3 vol., București, 1935), *Études Byzantines* (2 vol., București, 1939—1940), opere fundamentale în Bizantinistica românească, la fel apreciate și de istoriografia mondială.

Capitole substanțiale — alături de studii aparte — sînt închinare, în aceste volume literaturii care a înflorit și s-a dezvoltat în imperiul bizantin. De altfel acestei literaturi, după cursurile pe această temă, ținute la Universitatea din București,¹ intenționa să-i închine o operă aparte,² într-o prezentare diferită de cunoscuta *Istorie a literaturii bizantine* (*Geschichte der byzantinischen Literatur*, München, 1897) a lui Karl Krumbacher, față de care își mărturisește însă admirația numind-o «gloria nepieritoare» a autorului «făcută cu o grijă infinită».

O parte considerabilă a acestei literaturi bizantine constituind o literatură teologică, marelă cărturar s-a aplecat cu stăruință asupra izvoarelor ei, examinarea operelor de teologie bizantină mărturisind-o obositoare³, dar nu inutilă, pentru că îi mijloca o cunoaștere directă a Ortodoxiei, principalul element al sintezei bizantine, care «a pătruns adînc în sufletul bizantinilor de originile cele mai diferite și a servit ca legătură între dinșii»⁴. Un motiv în plus i l-a oferit istoricului pasionat de fixarea «cadrelor universale ale istoriei naționale»⁵ și a punctelor de interferență cu cultura universală, faptul că această literatură teologică, provenind din Bizanț, a fost una din căile cele mai prielnice, prin intermediul căreia, cultura bizantină a înțrunit binefăcător cultura românească.

Stabilind limite în timp literaturii bizantine, de la acea «epocă primă, de pregătire, corespunzînd prefetei domniei lui Justinian»⁶ și pînă acolo «cînd ea nu reprezintă o națiune, cînd ea nu ține de un stat, cînd nu se sprijină pe o Biserică»,⁷ N. Iorga o concepe într-o continuitate cu elenismul clasic, fapt pe care, chiar cînd nu îl mărturisește direct, îl lasă să se înțeleagă, subliniind înrudirea în idei sau în

* Această lucrare de seminar, susținută în cadrul cursurilor de doctorat în teologie, a fost întocmită sub supravegherea D-lui Prof. Alexandru Elian, care a și dat avizul să fie publicată.

1. Rezumatul acestora îl reprezintă capitolul «La littérature byzantine» aflat în vol. II din *Études byzantines*, București, 1940. p. 67—94.

2. Medalionul dedicat patriarhului constantinopolitan Fotie, în «Byzantion», tom. III, 1926, p. 17, este prezentat drept «extras dintr-o *Istorie a literaturii bizantine* (în pregătire)».

3. *Ce e Bizanțul?* Conferință, București, 1939, p. 18. 4. *Ibidem*, p. 17.

5. E. Stănescu, *N. Iorga și Bizanțul*, în «Tribuna» nr. 44/1965, p. 3.

6. *Études byzantines*, vol. II, p. 98. 7. *Ibidem*, p. 94.

stil a unui autor sau a unei opere teologice cu unul sau cu altul dintre clasicii greci, pe care-i cunoștea bine, citindu-i în original încă de pe băncile școlii⁸.

Modelele clasice sînt sesizate chiar la reprezentanții de frunte ai teologiei din secolul al IV-lea. Astfel, Sfîntul Nazianz cel Mare ar putea părea «un bun retor», sentințele Sfîntului Grigorie de Nazianz sînt «de o concizie cu totul elenică», iar Sfîntul Ioan Hrisostom «știa atîtea din antichitate».

Această înrudire cu antichitatea urcă în secolele care urmează și se întîlnește la Teofilact Simocata, la Sfîntul Efrem Sirul sau la Sfîntul Roman Melodul. Pînă și în scrierile aceluia «șef de călugări», Sfîntul Teodor Studitul, se pot vedea «umbrele lui Lucian pentru ironie și agresiune și ale lui Demostene pentru ritmul frazei ample și frumoase»⁹, parfumul antic ridicîndu-se și dintre paginile unor scrieri specific călugărești cum sînt *Viețile de sfinți*.

Patriarhul Fotie își va arăta, între altele, cunoștințele sale clasice într-o omilie prilejuită de tîrnosirea unei biserici. În această cuvîntare, care evidențiază «frumusețea», «tehnica» și «abilitatea» picturii, «numele lui Fidias, Parasioș, Praxiteles, Zeuxis se întîlnesc pentru prima dată sub pana unui teolog, a unui șef al Bisericii Bizantine»¹⁰. Ceva mai tîrziu, Mihail Psellos, pentru a da explicații teologice viitorului bazileu Mihail Choniates, într-o cuvîntare morală, ia exemple de pe sarcofagele antice sau din Vechiul Testament¹¹, iar în secolul al XIV-lea Toma Magistrul devenit călugărul Teodul, în elogiul făcut Sfîntului Grigorie de Nazianz recurge adesea la tezaurul literaturii sau gîndirii antice: Eschil, Aristofan, Diogene Laertios.

Aprecieri pe marginea stilului autorilor și a calităților literare ale operelor, sînt făcute și în afara raportului acestora cu cultura clasică. Așa în versurile Sfîntului Grigorie de Nazianz se remarcă puritatea și rara lor elevație morală, pentru poezia melozilor sînt puse în lumină combinațiile muzicale cu care erau acompaniate, în opera Sfîntului Ioan Damaschin există «poezie, este pe alocuri și ironie ..., sînt în sfîrșit colțuri de umbră și de lumină, este talent literar»¹².

Fotie rămîne «primul mare filolog din Constantinopol»¹³, Mihail Choniates are o limbă «clară și dulce» iar în *Viețile de sfinți* se poate vorbi de un «stil folcloric» sau de un «limbaj popular».

Dar unele dintre aceste produse ale literaturii teologice bizantine — îndeosebi *Viețile de sfinți*¹⁴ — reprezintă și izvoare de mare valoare istorică din care pot fi culese prețioase informații despre evenimente politice, despre viața provinciilor sau a capitalei, despre instituții și persoane. Scena politică a Bizanțului, pe care se mișcă împăratul Leon Armeanul, cezarul Bardas, împăratul Mihail, patriarhul Fotie, se conturează din rîndurile lui Niceta Paflagonianul despre patriarhul Ignatie. În viața Sfîntului Luca cel Nou, scrisă în secolul al X-lea, prietenul sfîntului face istorie vorbind despre războiul bulgar, despre pacea încheiată de țarul Petru, despre atacul «turcilor» (= ungarilor) în Atica¹⁵.

8. B. Theodorescu, *Nicolae Iorga*, în colecția «Oameni de seamă», București, 1968, p. 51.

9. *Histoire de la vie byzantine*, vol. I, București, 1934, p. 63.

10. *Études byzantines*, vol. II, p. 250.

11. *Histoire de la vie byzantine*, vol. II, București, 1934, p. 43.

12. *Cărți reprezentative în viața omenirii*, vol. I, București, 1924, p. 226.

13. *Médaille d'histoire littéraire byzantine: Photius*, în «Byzantion» vol. III, 1926, p. 22.

14. «Trebuie scotocit în *Viețile de sfinți* pentru a afla acele capitole inedite ale vieții bizantine», *Études byzantines*, vol. II, p. 76.

15. *Histoire de la vie byzantine*, vol. II, p. 162.

O ședință a senatului constantinopolitan poate fi reconstituită pe baza *Vieții Sfintului Danil Stîlpticul*, cu întreaga-i procedură și cu demnitarii care-l alcătuiau, alături de alte evenimente politice¹⁶.

Tot în *Viețile de sfinți* surprindem o imagine a Constantinopolului cu pietele sale de sclavi, cu străzile pe care înaintează carele cu boi ale țăranilor sau o procesiune de înmormîntare¹⁷, cu zidurile în spatele cărora se desfășoară viața vreunei mînăstiri ca cea de la Studion, cu imensele ei ateliere și artizani de tot felul¹⁸.

Provinciile Imperiului își au locul lor. În Siria, pe vremea Sfintului Simion Stîlpticul, pot fi întîlnite neamuri diferite: saracini, perși, armeni, lazi, abasgi; existau mînăstiri ca cea a Sfintului Timotei, unde sfîntul învățase Psaltirea, sau ca Teleda Telanisos¹⁹.

Din viața Sfintului Grigorie din Sicilia aflăm de existența în Palestina a unei școli, care nu este cu totul separată de antichitate și în care, în timpul lui Justinian al II-lea, se preda retorica, gramatica și chiar astronomia²⁰.

Relatări despre Egipt apar în viața Sfintului Ioan cel Milostiv. Patriarhul de la Alexandria era adevăratul succesor al faraonilor și lumea îl respecta mai mult decît pe trimisul împărațesc²¹.

*

Constantinopolul n-a fost de la început și capitala culturii bizantine. Centre vestite, în care se alcătuiau scrieri teologice, existau încă din secolul al IV-lea în Siria ca de pildă: Antiohia, Edessa și Damascul, în care paralel limbii grecești se scria și în limba siriană. Această literatură în siriană «în ciuda diferenței de limbă trebuie să fie considerată parte inseparabilă a producției spirituale bizantine»²².

Erau apoi puternicele centre călugărești din Palestina și Egipt, ca Tebaida și Alexandria, în care monahii «au creat o literatură de un interes, de o imaginație și de o sentimentalitate, adesea cu totul izbitoare»²³.

Nu peste multă vreme însă, Constantinopolul cîștigă un loc de frunte pentru că «lumea teologilor într-adevăr se afla la Constantinopol»²⁴, chiar dacă pînă în secolul al VIII-lea literatura de aici era făcută de oameni formați aiurea — unde pe străzi și pe sub portice erau văzuți adesea oameni simpli fără nici o pregătire discutînd asupra problemelor cele mai abstracte ale teologiei cu călugări din mînăstirile orașului. Mai ales mînăstirile capitalei vor adăposti o vie activitate scriitoarească, ca de pildă Mînăstirea Ștudion, întemeiată în secolul al V-lea, dar ajunsă la mare înflorire în secolele al VIII-lea — al IX-lea, de cînd provin vestitele versuri ale lui Teodor Studitul și «bogatele produse de imaginație ale altor studii»²⁵.

Din vremea Comnenilor Sfîntul Munte Atos este cel care va începe să răspîndească o nouă literatură cu un caracter din ce în ce mai elevat, mai plin de spiritualitate: tezaure ale Ortodoxiei și panoplii dogmatice.

În secolul al XIV-lea, apoi, cînd Atosul devine puternică citadelă a isihasmului, vom întîlni aici indeletnicindu-se cu alcătuirea de scrieri teologice și pe împăratul

16. *Vieți de sfinți*, București, 1934, p. 10—11.

17. *Histoire de la vie byzantine*, vol. II, p. 163.

18. *Etudes byzantines*, vol. II, p. 219.

19. *Vieți de sfinți*, p. 4.

20. *Histoire de la vie byzantine*, vol. II, p. 59.

21. *Vieți de sfinți*, p. 21.

22. *Histoire de la vie byzantine*, vol. I, p. 10—11.

23. *Etudes byzantines*, vol. II, p. 90.

24. *Ibidem*, vol. I, p. 175.

25. *Muntele Athos în legătură cu țările noastre*, în «Analele Academiei Române», seria II, (Memoriile Secțiunii Istorice), t. XXXV (1913—1914), p. 449.

Ioan al VI-lea Cantacuzino. Tot pe la Sfântul Munte au trecut vestite figuri de teologi ai acestui veac, ca Sfântul Grigorie Palama, care a scris viața călugărului atonit Petru și Filotei Kokkinos²⁶.

Niceea, la rîndul ei, în vremea cînd aici se afla capitala imperiului, a favorizat dezvoltarea unei culturi teologice. Împărații retrași la Niceea au întemeiat biblioteci și școli chiar în biserici, avînd în preajma lor erudiți cărturari, autori de scrieri teologice, ca Niceta Choniates și Nicefor Blemmides²⁷.

Dogmatica bizantină este un capitol bogat reprezentat la N. Iorga.

Amintind de Sfântul Maxim Mărturisitorul (580—662), adversarul *Ekthesis*-ului lui Heraclios și de Leonțiu din Bizanț, care, în «Capitolele» sale a atacat erezia lui Sever, el se va opri mai mult asupra Sfîntului Ioan Damaschin al cărui *Izvor al cunoașterii* îl numără între cărțile reprezentative din viața omenirii²⁸.

Superioritatea operei Sfîntului Ioan Damaschin este sprijinită de înălțimea unei vieți trăite «în împrejurări de mare simplitate, în sfințenia deosebită pe care o impunea nemijlocita apropiere a locurilor sfinte»²⁹. Fiind singur, numai cu Dumnezeu lîngă el și în singurătate chiar și pe străzile pline de lume ale Damascului, sfîntul «a scris o viață întregă și prin aceasta numai a trăit»³⁰.

De aici decurge și valoarea deosebită pe care o au scrierile sale pentru apărarea icoanelor, întrucît sînt străine de curtea bizantină persecutoare a icoanelor, de intri-gile sau scopurile materiale care le-ar fi putut genera aici. Autorul lor, sirian, pro-venind «din regiunea unde oamenii erau foarte reci față de icoane, devine apărător al acestora datorită raporturilor sale cu lumea palestiniană, rămasă foarte ortodoxă și cu acel călugăr occidental, Cosma, care aducea cu el atmosfera Romei intransi-gente, dar mai ales datorită excepționalei vigori a propriei sale gîndiri»³¹.

Expunerea «atît de călduros convinsă» o întemeiază mai întii pe cercetările sale laborioase asupra Sfintei Scripturi, la care adaugă considerații din domeniul filozofiei, istoriei și pedagogiei.

Istoria omenirii cunoaște, după Sfîntul Ioan Damaschin, 4 perioade de dezvoltare: a barbarismului (pînă la Noe), a scitismului, a iudaismului și a creștinismului³². În primele timpuri cînd «Dumnezeu nu se văzuse pe pămînt în veșmînt de carne, cînd umanitatea nu fusese ridicată la o ameițitoare înălțime prin îmbrăcarea formei sale de către divinitate» era necesar să fie interzise reprezentările materiale ale divinității pentru că evreii erau un neam «aplecăt spre materie» și era înconjurat de popoare idololatre. După ce Dumnezeu s-a făcut om, aceste măsuri de prevedere nu-și mai aveau rostul.

Icoana corespunde, apoi, constituției psiho-fizice a omului. «Sînt om — zice Sfîntul Ioan — și îmbrăcat în trup, poftesc și îmi trebuie ca și trupește să am și să văd cele sfinte».

Și un important rost pedagogic-creștin este împlinit de către icoană, ea vorbind într-un grai propriu celor neștiutori de carte și care au nevoie pentru înțelegerea abstracțiilor simbolice ale credinței de mijloace de reprezentare.

26. *Ibidem*, p. 453.

27. *Histoire de la vie byzantine*, vol. III, București, 1934, p. 52.

28. *Cărți reprezentative în viața omenirii*, vol. I. 29. *Ibidem*, p. 233.

30. *Ibidem*, p. 223. 31. *Histoire de la vie byzantine*, vol. II, p. 65.

32. *Cărți reprezentative în viața omenirii*, vol. I, p. 228.

Sfințenia icoanelor are temeii în faptul că ele se apropie de Dumnezeu sau de Sfânt și că însăși materia din care sînt confecționate e o creație a lui Dumnezeu.

Nicolae Iorga nu acceptă tradiția după care românul *Varlaam și Ioasa* se datorește Sfîntului Ioan Damaschin pe motiv că «nimic din gîndirea autorului operei Πηγη γυνώσεως nu concordă cu umilința de eremit a celui care a adoptat istoria reformatorului hindus»³³. El urma astfel părerea, cu largă răspîndire în vremea sa, acreditată de H. Zotenberg, care, într-o lucrare publicată în 1887, înclina să vadă romanul ieșit de sub pana unui călugăr grec pe nume Ioan, de la Mînăstirea Sfîntul Sava, din prima jumătate a secolului al VII-lea, sau de sub pana egumenului Eftimie de la Mînăstirea atonită Ivir, în secolul al XI-lea³⁴. Între timp, învățatul german Fr. Dölger, printr-un studiu atent al obiecțiunilor care fuseseră aduse și prin analiza temeinică a compoziției și a stilului manuscriselor, a restabilit bazele pe care se sprijină autenticitatea damaschină a romanului³⁵.

În a doua perioadă a tulburărilor iconoclaste călugărul Teodor Studitul se ridică împotriva ideii că împăratul este și preot și poate să se amestece și în treburile bisericești, susținînd principiul conform căruia împăratul are doar menirea de a ajuta clerul și nu de a colabora cu el. Exilat de două ori, moare totuși la Constantinopol, în mînăstirea de care era atît de legat.

Secolul al IX-lea bizantin a fost dominat de figura patriarhului Fotie. Acestuia N. Iorga i-a închinat, alături de paginile din volumele amintite, un medalion în revista «Byzantion» și o piesă de teatru³⁶.

Pentru teologia dogmatică și patristică importantă este mai întîi *Biblioteca* lui Fotie, operă din tinerețe, conținînd și rezumate din Clement Alexandrinul, Sfîntul Maxim Mărturisitorul, Diodor din Tars, Efrem de Antiohia, Metodiu.

Se adaugă apoi alte lucrări de factură dogmatică. Întîia carte despre manihei înfățișează dezvoltarea doctrinelor dualiste pînă către anul 850, citînd, între izvoare, pe Sfîntul Ciril al Ierusalimului, Epifanie, Tit din Bostra, Serapion, Alexandru, căutînd să fixeze într-un mod critic doctrinele vechilor ereziarhi³⁷. Scrierea despre purcederea Duhului Sfînt, urmînd linia istorică și trecînd de la un pontif la altul, dovedește că și Roma a împărțășit pînă la o vreme concepția ortodoxă. Fotie era «o foarte mare personalitate și un foarte fin cunoscător al teologiei sale pentru a admite zisul «Filioque» sau primatul Sfîntului Scaun»³⁸. Totuși, dezbinarea dintre Răsărit și Apus nu poate fi socotită opera sa.

După ce, în secolul al X-lea și în prima jumătate a celui următor, erezia bogomililor cîștigă întindere se pune acut problema luptei împotriva acestora, ceea ce încearcă și călugărul de la Mînăstirea Perivleptos, originar din Frigia, Eftimie Ziga-

33. *Histoire de la vie byzantine*, vol. II, p. 67.

34. Fr. Dölger. *Der griechische Barlaam — Roman ein Werk des. H. Johannes von Damaskos*. Buch-Kunstverlag Ettal («Studia Patristica et Byzantina», 1 Heft., 1935) p. 2.

35. Fr. Dölger, *Der griechische Barlaam — Roman ...* Pe baza concluziilor lui Fr. Dölger, H. G. Beck va trece în lucrarea sa *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* München 1959, p. 482, pe Sfîntul Ioan Damaschin ca autor al romanului *Varlaam și Ioasa*. S. G. Kauhcivili, însă în *История византийской Литературы* Тбилиси, 1963, optează tot pentru egumenul Eftimie de la Muntele Atos. Cf. A. A. recenzie în «*Византийский восток*» tom, XXVII 1967, p. 334—335.

36. *Médaille d'histoire littéraire byzantine: Photius... și Catapetasma ruptă-n două* (dramă în 5 acte), București, 1934.

37. *Histoire de la vie byzantine*, vol. II, p. 111.

38. *Ibidem*, p. 116.

39. *Ibidem*, p. 235 și vol. III, p. 36.

benos în *Panoplia dogmatică*, care nu se oprește la acești adversari vizînd și pe latini, ale căror inovații dobîndiseră un caracter foarte pronunțat.

Incitată și de dușmăniei politice, polemica dogmatică cu teologia latină inovatoare va continua pînă în ultimul veac de existență a Bizanțului. Niceta Choniates va scrie *Tezaurul Ortodoxiei*, patriarhi bizantini de la Niceea, ca Ghermanos al II-lea (1222—1240) și chiar împărați, cum este Teodor al II-lea Lascaris, se vor avînta în disputa cu apusenii în problemele care-și găsesc și apărători în rîndurile bizantinilor, cum a fost patriarhul Ioan Bekkos, autorul tratatului *Asupra unității și păcii Bisericii în vechea și în noua Romă* (1275). Ioan Bekkos sfîrșește însă prin a fi înlăturat de pe scaunul patriarhal.

Pe acest fundal al relațiilor cu Apusul se conturează în secolul al XIV-lea problema isihasmului, ca o reacție a curentului monahal din teologia greacă împotriva acuzei grupării, căreia i se face purtător de cuvînt Varlaam, că sistemul atonit al mînăstirii de contemplație n-ar reprezenta nimic. Discuțiile avînd în fruntea apărătorilor pe arhiepiscopul Tesalonicului Grigorie Palama, fost călugăr la Athos, s-au purtat în jurul luminii necreate de pe Muntele Tabor.

Adevăratul mare corifeu spiritual al epocii se va afla, însă, «nu în lupta dintre varlaamiți și palamiți ci cu totul alături»⁴⁰ în persoana lui Nicolae Cabasila, succesorul Sfîntului Grigorie Palama pe scaunul Tesalonicului, autorul unor comentarii teologice și al unei scrieri contra lui Gregoros. Acest loc și-l dobîndește prin ideea unei uniuni cu Hristos prin dragoste în scrierea sa *Viața în Hristos*.

Dogmatica bizantină înregistrează în continuare numele nomofilaxului C. Harmenopolus, al fraților Ioan și Marcu Evghenicos și al lui Ghenație Scholarios, primul patriarh ecumenic sub turci.

Aghiografia este capitolul deosebit de bogat al literaturii teologice ale cărei producții intră cele dintîi în atenția cercetătorilor încă în secolul al XVI-lea⁴¹.

N. Iorga a văzut în aceste *Vieți de sfinți* un prețios izvor istoric și le-a acordat atenția cuvenită, întrucît credea că ele pot fi «privite din altele puncte de vedere, încît orice cercetător poate aduce și el ceva nou»⁴².

Viețile acestea încep să fie alcătuite încă înainte de Justinian, deja Sfîntul Grigorie de Nisa scrisese cîteva. Neasemănîndu-se cu producțiile literaturii clasice nici în ce privește structura, nici în ce privește stilul, ele se adresează de cele mai multe ori unor mase mai largi, unor oameni mai puțin instruiți, pentru că, deși rostul lor era să se citească în biserică, ele se citeau și acasă⁴³.

Pentru secolul al V-lea sînt de remarcat *Viața Sfintei Tecla*, scrisă de Vasile de Seleucia, cele ale Sfîntilor Chir și Ioan, avînd ca autor pe patriarhul Sofronie al Ierusalimului și cea a Sfîntului Alexandru.

Tot de la sfîrșitul acestui secol, sau din prima parte a celui următor datează și *Viața Sfîntului Dniil Stilpnicul* reprezentînd «cel mai prețios document de aghiografie bizantină»⁴⁴ și care, pentru știrile istorice pe care le dă, se pare că provine de la un contemporan. Minunile sfîntului privesc lecuiri, ajutoare și profeții. Originar din Siria, după ce trece pe la Ierusalim, se stabilește la Constantinopol, unde își așază stilul,

40. *Ibidem*, vol. III, p. 207.

41. M. G. Beck *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, p. 7.

42. *Vieți de sfinți*, p. 1.

43. *Histoire de la vie byzantine*, vol. I, p. 179.

44. *Vieți de sfinți*, p. 7.

în via lui Gelanisos. Personalități politice și evenimente din timpul împăratului Leon sînt prezentate în legătură cu sfîntul de pe stîlp.

Din secolul următor provine *Viața* unui alt Stîlpnic, *Sfîntul Simeon*, scrisă de un oarecare Antonie, care pretinde a fi asistat pe sfînt pînă la moarte. Cadrul în care se petrec încercările la care se supune Simeon nu mai este cel constantinopolitan, ci satul Sisîn din Siria, la hotarele Ciliciei. Alături de descrierea pătimirilor sfîntului se găsesc informații despre viața politică și bisericească, despre orașul Antiohia, al cărui patriarh, se numea, ca și cel de la Alexandria, papă.

Reprezentantul cel mai de seamă al acestui gen de scrieri este, în epoca lui Justinian, Chiril de Scitopolis (514—557) din părțile Palestinei, care a întocmit *Viețile Sfinților Sava, Teodosie*⁴⁵, *Abramos, Eltimie, Chiriac, Teognios și Ioan Isihastul*.

O *Viață* care amintește de răpirea sfintei cruci de către perși, după ce au cucerit Ierusalimul, este cea a *Sfîntului Atanasie Persul* care, făcînd parte din armata persană, se botează devenind călugăr, fapt pentru care a trebuit să sufere martiriul⁴⁶.

Un alt sfînt, contemporan cu împăratul Eraclie, a fost patriarhul Alexandriei, Ioan cel Milostiv, adevărat conducător al Egiptului, deosebit de atent față de nevoile săracilor și iubitor al dreptății. *Viața* i-a fost scrisă de către Leonțiu din Neapolis.

De un dramatism mișcător este istorisirea *Vieții Sfîntului Ioan Calibitul* (nedatăată), cel care părăsește casa părintească și viața îndestulătoare îmbrăcînd haina unei vieți călugărești foarte severe, în pustiu.

Epoca iconoclasului va constitui un imbold pentru producțiile aghiografice dar, o dată depășită această criză, ele vor suferi un proces de transformare atît în privința stilului cît și a destinației. În locul celor de o simplitate umilă se vor scrie de acum, în minăstirile renovate, *Vieți de sfinți* capabile să satisfacă un public cultivat⁴⁷ la care nu lipsește gustul pentru elenism.

Secolul al X-lea, în care se vor mai alcătui *Vieți de sfinți* ca cea a *Sfîntului Luca cel Nou*, a *Sfîntului Andrei Salos*, sau a *Sfintei Ecaterina*, va înscrie în mod deosebit numele lui Simeon Metafrastul. Din însărcinarea împăratului Constantin Porfirogenetului, acesta face o culegere de *Vieți de sfinți*, din epoci și de facturi diferite, cele aflate în limba latină, siriacă, arabă, armeană sau ebraică fiind traduse de interpreți special angajați. Autorul culegerii n-a respectat însă nici o regulă în alcătuirea ei, jertfind de multe ori spontaneitatea și culoarea contemporană a pieselor prelucrate omițînd chiar unele texte.

Corpus-ul lui Simeon Metafrastul are totuși meritul de a fi prima culegere de acest fel, prin intermediul căreia *Viețile de sfinți* au străbătut veacurile, trecînd în toate literaturile ortodoxe⁴⁸.

După această dată, puține *Vieți de sfinți* vor mai fi scrise, pînă în veacul al XIV-lea, cînd, printre autori se numără și patriarhul Calist, Sfîntul Grigorie Palama și Nicolae Cabasila.

Nu fără legătură cu aghiografia este *literatura ascetică* în care au strălucit, în-deosebi Sfîntul Ioan Scărarul, autorul unei *Scări* a perfecționării, al cărei text este amestecat cu istorisiri care fac lectura agreabilă⁴⁹, și mai tîrziu Sfîntul Teodor, vestitul stareț al Mînăstirii Studion, care prin *Mica* și prin *Marea Cateheză* dă opere de îndrumare pentru viața călugărească⁵⁰.

45. *Ibidem*, p. 5—6.

46. *Ibidem*, p. 18—19.

47. *Histoire de la vie byzantine*, vol. II, p. 99.

48. *Ibidem*, p. 265.

49. *Ibidem*, vol. I, p. 588.

50. *Ibidem*, vol. II, p. 62.

Începutul *istoriei bisericești* în Bizanț îl face Eusebiu de Cezareea, autorul unei *Istории a Bisericii Creștine*, precedată de *Cronica*, ce prezintă istoria Bisericii «ca o dezvoltare pentru care hotărârile din 325 ar fi fost ultimul scop și consecința necesară» ⁵¹.

Mai târziu, în secolul al VI-lea, Zaharia Retorul va alcătui o *Istorie a Bisericii*, scrisă pentru un eunuc. Păstrată doar într-o traducere siriană, aproape contemporană, ea prezintă o importanță aparte prin faptul că autorul a cunoscut personal pe foarte mulți dintre cei de care amintește aici.

Din aceeași vreme datează și *Istoria bisericească* a lui Ioan al Efesului, trimis de Justinian în misiune la popoarele păgâne din Asia Mică. Începând cu Cezar și sfârșind la anul 585, această istorie — atinsă de monofizitism — este opera unui om profund credincios față de minuni și căruia îi lipsește o luare de poziție personală ⁵².

Tot epocii justiniene îi aparține și *Istoria* lui Evagrie Scolasticul, apărător al patriarhului Grigorie al Antiohiei la Constantinopol, care se oprește la anul 593, constituind principala sursă pentru certurile dogmatice din secolul al VI-lea ⁵³. Autorul admite faptul că și disidenții au pornit tot de la căutarea adevărului.

Pentru secolele următoare N. Iorga pomenește istorii și cronici generale, în care se întrevăd evenimente din istoria bisericească, în bună parte provenind de la teologi sau clerici ca Ioan de Nikiu, Teofan Mărturisitorul, patriarhul Nichifor sau Gheorghe Monahul, abia în secolul al XIV-lea fiind semnalată o *Istorie bisericească* datorată lui Nichifor Calist Xantopulos, care se prezintă ca primă operă de acest fel, după Evagrios ⁵⁴. Deși critică pe înaintașii săi, de la Eusebiu la Evagrios, fără a uita pe istoricii pierduți: Teodor Lectorul și Vasile din Cilicia, pentru că au amestecat în scrieri și istorie profană și n-au cuprins tot trecutul Bisericii pînă în epoca lor, el însuși se oprește la Fotie.

În secolul al XV-lea istoria Sinodului unionist de la Ferrara-Florența va fi scrisă de către Silvestru Siropulos, după procesele verbale de la zi la zi «fără nici o părere preconcepută», constituind astfel o «sursă cu totul de prim ordin».

Omiletica bizantină se sprijină ca pe piatră de temelie pe Sfintul Ioan Gură de Aur, «cel mai mare orator» al Bisericii de Răsărit, pe care înălțimea scaunului patriarhal nu-l împiedică să prețuiască comunitatea celor umili, și ale cărui trepte le coboară «cu un suris de dispreț» pentru a lua drumul exilului pe malurile Pontului.

Deși superioritatea și bogăția de scrieri ale Sfintului Ioan Gură de Aur nu vor mai fi atinse, moștenirea omiletică înregistrează numele patriarhilor Serghie al Constantinopolului și Sofronie al Ierusalimului de pe vremea lui Eraclie, a lui Fotie, chiar a împăraților Leon al VI-lea cel înțelept și Constantin al VII-lea Porfirogenetul, pentru care alcătuirea de omilii constituia o plăcută îndeletnicire, Ioan Mavropus al Evhaitelor, iar mai târziu Filotei, care, reprezintă în acest al XIV-lea secol «vechea elocință a amvonului, fără nici un amestec de influențe clasice» ⁵⁵.

Despre *teologia exegetică bizantină* vom afla puține cuvinte la marele encicloped: mai mult o pomenire a celor ce s-au îndeletnicit cu ea. Așa menționează pe Procopie din Gaza, «comentator activ al Sfintei Scripturi», care a fost unul dintre

51. *Ibidem*, vol. I, p. 66.

52. *Ibidem*, p. 171.

53. *Ibidem*, p. 68.

54. *Ibidem*, vol. III, p. 218.

55. *Ibidem*, p. 201.

sustinătorii școlii de gândire filozofică creștină din Gaza⁵⁶; Andrei, arhiepiscop de Cezareea, în prima jumătate a secolului al VI-lea, care s-a remarcat ca autor de comentarii la Apocalipsă; Fotie, care într-unul din comentariile sale scripturistice compară revolta lui Abesalom față de David, tatăl său, cu atitudinea neprietenoasă a evreilor față de Mântuitorul Iisus Hristos⁵⁷, Mihail Psellos, care face, la dorința împăratului, o explicație pe înțelesul tuturor a Cântării Cântărilor. Temeinica activitate a lui Teofilact al Ohridei pe acest tărâm e dovedită de trăinicia ei peste veacuri, căci «atunci când s-au uitat tratatele și versurile sale, comentariul său la Scripturi a rămas celebru fiind preferat de-a lungul secolelor de traducători, oricărei alte lucrări asemănătoare de exegeză»⁵⁸.

Poetul bizantin, Teodor Prodrom a alcătuit și el comentarii versificate la Vechiul Testament, iar teologul niceean Nicefor Blemmides a fost și comentator al Psalmilor.

Din capitolul *innogratiei bizantine*, în care se găsesc «bucăți de reală frumusețe», N. Iorga a reținut numele Sfântului Grigorie de Nazianz, care «a scris o poezie largă, armonioasă, cu repetiții savante dar de un elan care le depășește»⁵⁹; ale melozilor Antim și Timocle și al Sfântului Roman Melodul, ale cărui imne, pentru a fi gustate, au nevoie de muzică, în cadrul «de lumină și de aur al unei biserici bizantine»⁶⁰; al Sfântului Andrei Criteanul cu care se sfârșește epoca literaturii teologice bizantine; al călugăriței Casia și al altor alcătuitori de versuri, ca Ignatie Diaconul, patriarhii: Nichifor, Ignatie și Metodie, Ioan Geometrul, Grigorie Clionide și Ioan Amerutzes.

Preocupat de istoria politică a Bizanțului, de vastul câmp al relațiilor pe care acesta le-a avut cu numeroase state și popoare, N. Iorga a observat cu pătrundere și viața care s-a desfășurat înăuntrul Imperiului bizantin, în provincii sau capitală; a căutat să fixeze trăsăturile omului bizantin și să pună în lumină arta și cultura pe care acest om bizantin le-a creat. Capitolul substanțial al culturii bizantine, literatura teologică este prezentă în opera lui N. Iorga prin numeroși reprezentanți ai săi.

Autorul însuși a mărturisit însă, într-o conferință ținută în anul 1940, că «nu este și nu vrea să fie un teolog, ci este și înțelege să fie un istoric»⁶¹. Aceasta se observă și în interpretarea vieții religioase bizantine, prin accentuarea asupra aspectelor politice și sociale⁶², și în observațiile unor scrieri de teologie bizantină, subliniind importanța lor pentru cunoașterea istoriei, societății și culturii bizantine.

Dacă pentru mulți dintre reprezentanții literaturii bizantine aflăm doar caracterizări cuprinse în câteva rânduri, nu lipsesc totuși analize întinse pe pagini întregi ale unor puternice personalități ale teologiei bizantine, însuflețite de simpatie, de o caldă prețuire pentru valoarea operelor și uneori pentru viața autorilor lor.

Doctorand AUREL JIVI

56. *Ibidem*, vol. I, p. 188.

57. *Ibidem*, vol. II, p. 111.

58. *Ibidem*, vol. II, p. 235.

59. *Ibidem*, vol. I, p. 49.

60. *Ibidem*, p. 114.

61. *Concepția românească a Ortodoxiei*, Conferință, București, 1940, p. 1.

62. C. Bradea, *Viața religioasă în opera lui N. Iorga*, în «Studii Teologice», XVIII (1960), nr. 9-10, p. 621.

MANUSCRISE MUZICALE INEDITE DE LA MÎNĂSTIREA PUTNA

E un fapt unanim recunoscut că mînăstirile noastre, împreună cu celelalte biserici, au jucat un rol deosebit în dezvoltarea culturii românești, în general. În special însă «Mînăstirile sînt centre de cultură muzicală unde se învață cîntarea tradițională bizantină grecește și slavonește la început, românește apoi»¹. În aceste centre au avut loc «modestele începuturi de școală organizată de biserică în sînul ei, sub zidurile ei sau în jurul zidurilor ei de către slujitorii ei pentru nevoile ei...» în care «Cîntarea bisericească era obiect de căpetenie» (sub. n.)². La începutul școlii românești «se înfiripează o formă de educație muzicală bisericească» în spiritul muzicii religioase din cultul divin. Rezultatele ei ar fi fost altele dacă «din începuturile sale învățămîntul muzical s-ar fi organizat din alte motive și pe alte temeuri decît cele religioase. *La originea sa însă, educația muzicală provine din spiritul bisericesc*» (subl. n.)³.

Pintre locașurile noastre de cultură un loc de frunte îl ocupă Mînăstirea Putna zidită la 1466 și sfințită în 1470. Aici a luat ființă și s-a dezvoltat în mod strălucit o școală greco-slavo-română, cu program de studii ca «școala latină» din epoca respectivă, cu profesori valoroși, timp de aproape o sută de ani⁴.

Apariția școlii se datorește unor necesități religioase și politico-economice ale societății moldovenești din timpul lui Ștefan cel Mare, care impuneau înființarea unei școli superioare (medii) unde să fie pregătiți viitorii preoți și scriitorii de acte domnești. Cercetările făcute asupra existenței acestei școli arată că a început a funcționa chiar de la întemeierea mînăstirii, mai întîi ca școală de grămătică, iar de la 1490 înainte ca școală superioară (medie) cu funcționare continuă pînă la 1585. În acest timp au activat aci personalități didactice de valoare: Eustație la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, Antonie la mijloc și Lucaci la sfîrșitul aceluiași secol⁵.

Profesorul de pedagogie, Dr. Docent Șt. Bîrsănescu, cercetînd documentele Școlii de la Putna ajunge la următoarele concluzii: 1. Cu privire la natura școlii, ea

1. Gh. Breazu, *Învățămîntul muzical în Principatele românești de la primele începuturi pînă la sfîrșitul sec. XVIII*, în «Anuarul pe 1941—1942 al Conservatorului de Muzică și Artă dramatică din București», publicat de Mihail Jora, p. 6: «Muzica tot așa ca și întreaga cultură feudală, s-a dezvoltat în strînsă legătură cu monopolul cultural al bisericii. Într-adevăr, multă vreme, singurele școli de muzică erau cele bisericești; singurii pedagogi — dascălii, diecii sau cantorii; sistemele de notație erau, de asemenea, apanajul muzicii bisericești». Romeo Ghircoiașiu, *Contribuții la istoria muzicii românești*, Ed. muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1963, p. 95.

2. Gh. Breazu, *Un capitol de Educație muzicală*, București, p. 22. 3. *Ibidem*, p. 23.

4. Șt. Bîrsănescu, *Școala greco-slavo-română de la Mînăstirea Putna*, în «Revista de Pedagogie», nr. 5—9/1966, p. 20 și 26. Gh. Breazu, *Învățămîntul muzical...*, p. 6: «De timpuriu trebuie să se fi resimțit necesitatea învățămîntului cîntărilor bisericești și să se fi luat măsuri pentru» împlinirea ei. Deci individual sau colectiv, a fost predat învățămîntul muzicii de cult».

5. Șt. Bîrsănescu, *op. cit.*, p. 25: «Trebuințele de învățătură, ivite în cele mai îndepărtate

ă fost de tipul «școlii latine» a timpului ținând seama de materiile de studiu, iar din punct de vedere lingvistic a fost o școală greco-slavo-română, în care se predau aceste limbi; 2. Scopul școlii era de a pregăti pe viitorii clerici, lucru care rezultă din toate documentele păstrate și având caracter religios. Se urmărea formarea gustului pentru istorie, drept, astronomie și muzică.

Prof. Birsănescu stabilește și conținutul programei și procesul instructiv educativ: Cititul și scrierea (gramatica); probleme de astronomie; muzica; lecții de retorică, ars dictaminis. Predarea gramaticii se ocupa de gramatica limbii grecești și slavone și numai mai târziu de gramatica limbii românești. Retorica înfățișa arta compunerii și scrierii de documente. Muzica se baza pe studiul cîntecului bizantin în limba greacă și slavă. Școala de la Putna se afirmă ca o instituție românească, legată de societatea și nevoile țării; astfel, în timp ce «școala latină» se făcea într-o limbă, școala de la Putna se făcea în trei limbi⁶.

Docii «în jurul anului 1500 este menționată prima școală muzicală bisericească românească de tip bizantin, Școala de la Mănăstirea Putna»⁷.

Gh. Breazu atrage atenția pentru prima dată asupra existenței acestei școli, interpretînd *Scrisoarea* lui Alexandru Lăpușeanu către comunitatea ortodoxă din Lemberg din 6 iulie 1558 care cerea să fie trimiși patru tineri pentru învățarea muzicii bisericești. «Școala de la Putna avea un renume dincolo de granițele Moldoalachiei»⁸.

Muzicologul Cristian Ghenea afirmă mai mult, că «se prea poate ca prin intermediul unor astfel de învățăcei (cei care au studiat muzica la Putna, n.n.), să fi răzbătut pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale vechii Rusii *Raspev Putnevski* și *Raspev Niamețki*. Aceste două cîntări bisericești, scrise după cum le arată numele în mînăstirile moldovene, au răsunat la Kiev, Lvov și în îndepărtatul Arhanghelsc»⁹. Această afirmație trebuie să fie verificată și pe documente.

Din manuscrisele păstrate de la Putna se remarcă trei figuri mari de profesori: *Eustatie*, *Antonie* și *Lucaci*. Primul este socotit om de înaltă cultură, cunoscător al celor patru arte: gramatica, muzica, retorica și filtele, lucru atestat de el însuși într-o criptogramă din manuscrisul de la Moscova. Faptul că folosește în textul slavone cuvinte sau terminații românești: aliliarele, filtele etc., dovedește că era român¹⁰.

Prin gramatică Gh. Breazu, Gh. Ciobanu și R. Pava înțeleg a fi o metodică a învățării muzicii bisericești¹¹. Prof. Șt. Birsănescu înțelege gramatica limbii grecești, slavone și mai târziu române¹².

Eustatie era și un caligraf cu un simț artistic destul de dezvoltat dovadă sînt frontispiciile și notele muzicale din manuscrisul de la Moscova în care mărturisește

timpuri ale trecutului culturii românești provin din necesități practice ale vieții obștești. Spre a se forma și a-și putea îndeplini sarcinile, scriitorii actelor domnești, ai hrisoavelor, ispisoacelor, uriceilor ori zapiselor, pisarii, diecii, gramaticii, aveau nevoie de pregătire. Mai temernică și felurită pregătire era necesară pentru formarea slujitorilor altarului, a oficanților cultului divin, profeții și cîntăreții bisericești», Gh. Breazu, *Învățămîntul muzical...*, p. 3. 6. *Ibidem*, p. 26-27.

7. Petre Brîncuși, *Istoria Muzicii românești*, Ed. Uniunii Compozitorilor, București, 1969, p. 59.

8. *Ibidem*, Romeo Ghircoiașu, *Contribuții la istoria muzicii românești...*, p. 98.

9. Cr. Ghenea, *Din trecutul culturii muzicale românești*, Ed. muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, p. 128.

10. Gh. Ciobanu și Cr. Ghenea, *Un creator de muzică la începutul sec. XVI*, în «Muzica», nr. 5-6/1964, p. 60; R. Pava, *Cartea de cîntece a lui Eustatie de la Putna*, în «Studii și materiale de istorie medie», vol. V, 1962, p. 339.

11. Gh. Breazu, *Învățămîntul muzical...*, p. 9; Gh. Ciobanu și Cr. Ghenea, *Un creator de muzică...*, p. 63; R. Pava, *op. cit.*, p. 337. 12. Șt. Birsănescu, *op. cit.*, p. 26.

că el a început și a sârșit această carte de cîntece în anul 7019 (1511) iunie 11¹³.

Același Eustatie purta titlul de protopsalt, ritor și domesticus. Ca protopsalt cînta la strana dreaptă în calitate de solist, ca ritor preda rostirea cazaniilor și ca domesticus conducea corul de cîntăreți de la strană care cînta antifonic¹⁴. Prof. Șt. Bîrsănescu interpretează titlul de domesticus ca fiind profesor sau consilier sau mai mare peste școlari «domesticus scholarum»¹⁵; R. Pava crede că acest titlu era sinonim cu cel de protopsalt¹⁶; iar N. Smochină crede că acest titlu înseamnă «cîntăreț de cameră» a lui Ștefan cel Mare. Eustatie a lăsat mai mult compoziții muzicale în stil bizantin care se întîlnesc în toate manuscrisele de la Putna.

Altă figură didactică de la Putna este *Antonie* care a lăsat o lucrare de cîntări bisericești pe note semnată de el. (Manuscrisul se află în Biblioteca Centrală a Universității din Iași). Cunoștea bine, ca și Eustatie, limba greacă, slavă și română. Antonie reproduce și cîntări ale lui Eustatie recunoscînd prin aceasta valoarea compozițiilor acestuia.

Al treilea dascăl, *Lucaci*, este român din satul Costești, cu studii în Polonia și purtînd titlul de ritor și scolastic (echivalent cu profesor). A scris o pravilă¹⁷.

Școala de la Putna a jucat un mare rol în dezvoltarea culturii românești prin aceea că, pornind de la o școală pregătitoare de «cîteți și copîști», a promovat elemente culturale care au dat lucrările ca *Letopisețul Putna I și II*, cărți de muzică, prelucrări de pravile și altele. Aceste lucrări dovedesc existența unei gândiri proprii, a unor elemente de progres, care se constată în lucrările muzicale ale lui Eustatie și Antonie și în *Pravilele* lui Lucaci care s-au răspîdit în Moldova și Țara Românească. Putna a fost un mare «centru de iradiții a culturii»¹⁸. Cr. Ghenea afirmă că melodiile de la Putna au circulat și peste munte în diferite copii, cum dovedește manuscrisul nășăudean de la Ibașfălău, datat între 1570—1619, în care se află *Stihira* Sfîntului Ioan de la Suceava, al cărui autor este Eustatie¹⁹.

Manuscrisele muzicale de la Mînăstirea Putna cunoscute pînă acum sînt următoarele: un manuscris în «Muzeul Mînăstirii Putna» (aparținînd secolului al XV-lea); al doilea manuscris la Mînăstirea Dragomirna (aparținînd secolului al XVI-lea); al treilea la Iași în Biblioteca Centrală a Universității (1543, fiind scris de Antonie); și al patrulea manuscris se află în Biblioteca «Lenin» din Moscova (după care s-a făcut fotocopia păstrată în Biblioteca Academiei R. S. România, sub nr. 101). Acesta are inscripția criptogramică: «Protopsaltul Eustatie de la Mînăstirea Putna a scris această carte de cîntece din creația sa»²⁰.

Manuscrisul de la Moscova este în notația muzicală bizantină de trecere între notația medie bizantină și neobizantină cu textul în două limbi: slavă bisericească de redacție medio-bulgară și greacă, folosind alfabetul slavon, grec și glagolitic. Textul grecesc e redat cu litere slavone. Unele titluri, cuprinsuri și texte sînt redade prin criptograme²¹. Prin bibliotecile dinafara țării se pot găsi și alte exemplare.

*

13. R. Pava, *op. cit.*, p. 337.

14. Gh. Ciobanu și Cr. Ghenea, *op. cit.*, p. 60; Petre Brîncuși «Pe lângă Mînăstirea Putna exista un cor al cîntăreților bisericești organizat după modelul bizantin».

15. Șt. Bîrsănescu, *op. cit.*, p. 28.

16. R. Pava, *op. cit.*, p. 339.

17. Șt. Bîrsănescu, *op. cit.*, p. 28—29.

18. *Ibidem*, p. 30

19. Cr. Ghenea, *Creații muzicale în veacurile trecute*, în «Revista Muzica», nr. 5—6/1964, p. 63.

20. R. Pava, *op. cit.*, p. 335.

21. Vezi R. Pava, *op. cit.*, p. 335 și u. unde sînt descifrate parte din criptograme.

Cercetînd diferite manuscrise muzicale bizantine la Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România am aflat două *manuscrise* muzicale slavo-grecești cu nr. 283 și nr. 284, avînd indicația în dosul copertelor la manuscrisul nr. 283: «Carte de rugăciuni bisericești. Psaltichie. Sec. XVII. Luat de la Muzeul de Antichități București», iar la manuscrisul nr. 284 aceeași însemnare cu diferența «sec. XVII-XVIII». Însă notația muzicală și melodiile din aceste manuscrise nu corespund cu secolul al XVII-lea indicat de catalogul de manuscrise slave, ci cu aceeași caligrafie muzicală ca toate manuscrisele de la Putna cunoscute. Ba s-au putut observa asemănări pînă la identitate cu manuscrisul de la Mînăstirea Dragomirna, pîrînd la o examinare sumară a fi aceeași mină de caligraf.

Ambele manuscrise sînt niște *Antologhioane*, care cuprind cîntări de la începutul vecerniei (anixandarele) și mai numeroase de la liturghie. În primul manuscris se află la început o introducere pregătitoare în notația muzicală («propedie»), ceea ce înseamnă că manuscrisul a fost folosit alît la școală cît și la sirana dreaptă unde se cînta grecește. Acest lucru e specificat de însemnarea: «corului I», adică pentru strana dreaptă.

La sfîrșitul manuscrisului se află «Pascalia» și «Pripelele la praznicile mari», numai textul în limba slavă (medio-bulgară). E opera monahului Filotei logofătul lui Mircea Vodă, fără a i se menționa numele²².

Manuscrisul cu nr. 283, fără început și sfîrșit, are 240 file de mărimea 17×10 cm. Textul este bilingv, grec și slavon, cu litere slavone. În catalogul întocmit de Iațimirski se găsește trecut la nr. 126 ca făcînd parte din Biblioteca Muzeului de Antichități din București. Titlurile melodiilor și literele inițiale sînt scrise cu culoare roșie și unele litere sînt frumos ornamentate. Copertele sînt de lemn acoperite cu piele și cu ornamente stilizate. Catalogul Academiei Republicii Socialiste România îi fixează originea «Moldova», fără altă precizare²³.

La unele melodii sînt indicați și compozitorii, îndeosebi cei care aparțin Școlii de la Putna din perioada amintită și aflați în orice colecție de cîntări putnene: monahul Eustație, monahul Agathonos, Hrisafie, Agalian, Antim, Klikeos, Teodosie Zotica (singurul care are nume și prenume, ceea ce ar arăta că nu era monah), Redestin, Mohian, Gherasim, Lampadarie, Ioan, Vlatir (?), Serpina, Manuil, Domelian Vlahul, monahul Loghin și monahul Teodul.

Unii dintre acești compozitori se găsesc trecuți în catalogul dat de Eg. Wellesz și anume: Agathon ieromonahul secolul al XIV-lea—al XV-lea, Hrisafie sub numele de Manuel Chrysaphes — secolul al XVI-lea, Agalianos domesticos — secolul al XV-lea, Klikeos (Ioan Glykeos) — secolul al XIV-lea, Mohian (Moschianos) — secolul al XIV-lea—al XV-lea, Gherasim (Gherasimos Palamas), — secolul al XV-lea, Ioan (Ioan Kladas), Ioan Xeros — secolul al XIV-lea—al XV-lea, Manuil (Manuel Arghyropulos) (în manuscrisul slav nr. 284 e trecut numele întreg) — secolul al XIV-lea—al XV-lea, Manuel Chrysaphes — secolul al XVI-lea, Manuel Phanaretos — secolul al XIV-lea—al XV-lea, Manuel Thebaios — secolul al XIV-lea—al XV-lea²⁴. S-ar putea ca acești compozitori să fie amintiți după vreun manuscris de la Putna.

22. P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei*, Editura Academiei Române, vol. I, București, 1959, p. 370 ș.u. 23. *Ibidem*, p. 370.

24. Egon. Wellesz, *Byzantinische Musik*, Breslau, 1927, p. 36. În tabloul de compozitori din lucrarea sa: *A History of Byzantine Music and Hymnography*, Oxford, 1961, p. 442 găsim numai pe Ioan Glykys din sec. XIV, ceilalți compozitori din listă sînt anteriori anului 1200.

Ceilalți compozitori nu au putut fi identificați; se știe doar că Eustatie, Dometian Vlahul și Antonie erau români.

Conținutul primului manuscris — nr. 283 — este următorul :

— f. 1—3 r : Indicații pentru pravila călugărească.

— f. 4 r : Propedia (Introducere în notația muzicală) fără a avea titlu. E foarte importantă, fiindcă dă dezlegarea problemei citirii intervalelor suitoare și coboritoare pe de o parte, iar pe de alta, dovedește că era o carte nu numai pentru a fi folosită la strană, ci în primul rând didactică, folosită în Școala muzicală de la Putna.

— f. 7—24 r : Începutul vecerniei mari : «Anixandarele».

— f. 25 r : Începutul liturghiei : «Sfinte Dumnezeule...», «Cîți în Hristos...», «Heruvice» diferite, «Răspunsurile glasul al VIII-lea» și Axionul «De Tine se bucură», la Liturgia Sfîntului Vasilie cel Mare.

— f. 79 v : Chinonice pentru praznicile din timpul anului, începînd cu cel duminical. La f. 180 v, se află «Hristos a înviat...» și «Ziua învierii» (cu te-ri-re-re-muri) ale monahului Teodul.

— f. 234 r—235 r : Două tabele pentru calcularea Pascaliei, din care se poate stabili data scrierii manuscrisului.

— f. 236—240 r : «Pripelele» la toate praznicile împărătești și ale Născătoarei de Dumnezeu (numai textul slav) ale lui Filotei logofătul lui Mircea Vodă.

O importanță deosebită prezintă două însemnări în cuprinsul manuscrisului : Prima se află la 72 v : «În anul șapte ori o mie de zeci ori cinci de două ori și nouă iarăși de două ori (7118—1610) a cumpărat această carte de cîntări chir Mitrofan, episcop de Roman (1608—1613 — n. n.) și a dat-o ucenicului său Ieromonahul Varlaam, să fie lui pentru slăvirea în cîntece a lui Dumnezeu cel într-o Treime slăvit, pînă cum el va fi în acest trup muritor. Și cui va vrea să o dea iarăși să o vîndă, să-i fie cu bună voie, iar cine l-ar amenința sau l-ar dojeni, acesta să cadă pe capul lui și să fie neiertat de Domnul. Anii soarelui atunci scăzîndu-i, numărul mai sus scris și la a doua adunare se va cunoaște lămurit»²⁵.

A doua însemnare se află la f. 1239 r jos, scrisă răsturnat : «Teofan ierodiacon ot Bisăricani, ținutul Pietrii», ceea ce dovedește că manuscrisul a fost și la Mînăstirea Bisericani.

Manuscrisul slav-grecesc nr. 284, este trecut în catalogul de manuscrise slave al Academiei întocmit de P. P. Panaitescu, la p. 378, ca fiind din secolul al XVII-lea cu indicația : «Psaltichie slavo-grecescă», în timp ce pe dosul copertei se menționează — cum s-a arătat mai înainte — «Carte de rugăciuni bisericești. Psaltichie secolul al XVII-lea—al XVIII-lea», ceea ce nu corespunde adevărului, fiindcă manuscrisul nr. 284 nu este nici carte de rugăciuni și nici nu conține notația și muzica secolului al XVII-lea—al XVIII-lea. Este provenit de la Muzeul de Antichități București. Începutul și sfîrșitul lipsesc și nu are nici data nici locul scrierii lui. Conține 88 file de dimensiunile 14×10,5 cm. Textul este scris grecește însă cu litere slavone. De asemenea titlurile în roșu sînt scrise în slavonește. Textele sînt în semi-uncială. Copertele sînt de lemn acoperite cu piele avînd ornamente stilizate. Textul slavon este în medio-bulgară.

Conținutul manuscrisului al doilea nr. 284 — este următorul :

— f. 1 r : Începutul vecerniei mari : «Anixandarele».

25. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 377.

— începînd cu f. 11 v: Începutul liturghiei; Slavă și acum..., «Sfinte Dumnezeule»... în grecește; «Heruvice» pe diferite glasuri; «Răspunsuri» pe glasul al VIII-lea; «De Tine se bucură»..., «Chinonicele» ș. a.

Compozitorii indicați sînt următorii: monahul Agathon, Agalian, Antim, Eustatie, Lampadarie, Manuil al lui Arghiropul organist și Hrisafi. Pe partea interioară a coperții se află însemnarea slavonă: «Cîrstina din loc din Cotești a dat 5 patronici buni pentru un argint (secolul al XVIII-lea)²⁶.

Cu toate că manuscrisele nr. 283 și nr. 284 nu au nici locul, nici data scrierii lor, totuși acestea pot fi stabilite prin comparație cu celelalte manuscrise cunoscute a fi de la Putna: locul este Putna, iar data între 1500—1550, pentru următoarele motive:

— Notăția ambelor manuscrise este cea a secolului al XV-lea—al XVI-lea, identică cu cea din celelalte manuscrise de la Putna, adică notația de tranziție între notația medie-bizantină și neobizantină (a lui Cucuzel);

— Melodiile sînt aceleași, aflate și în celelalte manuscrise putnene, cu formulele și construcțiile respective și bogate în melisme. Compozitorii sînt tot cei indicați de manuscrisele putnene;

— Hîrtia din manuscrisul nr. 283 are ca filigrane: ciîncele (dăci provenite din Italia, secolul al XV-lea) și mistrețul (secolul al XVI-lea) — folosite pe la 1550.

— La sfîrșitul manuscrisului nr. 283 se află și o «Pascalie» care fiind confruntată cu Pascalia din 1492 și 1521 a lui Siluan, ar indica anul 1510 pentru calcularea primului Paști, deci și data scrierii manuscrisului.

Manuscrisele nr. 283 și nr. 284 de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România constituie importante mărturii despre existența unei școli muzicale și de copisti de manuscrise la Mînăstirea Putna și despre stadiul înalt de dezvoltare al muzicii bizantine la noi. Iar prin indicația compozitorilor: Eustatic, Dometian Vlahul, Antonie și ceilalți, se fac cunoscute creațiile românești în stil bizantin cu text grec și slav din secolele al XV-lea—al XVI-lea și se indică altele care vor trebui identificate.

Cele două manuscrise mai dovedesc că Școala de la Putna era de un nivel muzical superior (școală medie), care forma preoți și cîntăreți, executanți cu măiestrie a unor astfel de melodii destul de complicate ca ritm, dar mai ales ca ornamente.

De asemenea aceste două manuscrise măresc la cinci numărul manuscriselor de la Mînăstirea Putna aflătoare pe teritoriul Patriei noastre și anume: unul la Mînăstirea Putna, unul la Mînăstirea Dragomirna, unul la Biblioteca Centrală a Universității din Iași și acestea două de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Aceste manuscrise oferă un cîmp larg de cercetări și comparații cu textele epocii, în vederea descifrării cu precizie a textelor muzicale de la Putna, care luate individual nu pot fi descifrate totdeauna exact, fie din cauza unor greșeli de copist, fie poate din cauza unor semnificații necunoscute ale notelor, semnificații pe care poate le cunoșteau numai ucenicii din Școala de la Putna.

De aceea manuscrisele muzicale de la Mînăstirea Putna trebuie studiate prin comparație și transcriere paralelă, pentru a se vedea diferențele dintre ele și modificările aduse ulterior²⁷. La această acțiune de precizare a notației muzicale folosite

26. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 378.

27. Intrucît manuscrisele de la Putna sînt scrise în limba slavă (medio-bulgară) și greacă, ele vor trebui comparate și cu *Sinodical* Țarului Boris aflat la Sofia, notația căruia are caractere asemănătoare. Vezi Elena Toncêva, *Les Textes musicaux de la Copie du Synodique du Tsar Boris*, în «Bulletin de l'Institut de Musique», Académie bulgare des Sciences, Livre XII, 1967.

la Școala de la Mănăstirea Putna, manuscrisele nr. 283 și nr. 284 aflate la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, aduc o valoroasă contribuție.

Ca anexă prezentăm în fotocopie compoziția *Paharul mîntuirii*, chinonic de Dommetian Vlahul, după manuscrisul slavo-grecesc nr. 283, f. 111 r, urmată de transcrierea pe notație psaltică în paralelă cu descifrarea cîntării pe notație lineară.

Compozitorul acestui chinonic, după cum arată porecla, este român. Deci compoziția lui muzicală se numără printre primele compoziții făcute de autori români și scrise în stil bizantin, în limba greacă sau slavă, în secolele al XV-lea — al XVI-lea la Mănăstirea Putna, alături de alți români ca Eustatie și Antonie.

În transcriere am folosit ca unitate de timp opțiunea așa cum se obișnuiește în paleografie. Textul l-am scris cu aceleași litere ca în original.

Din analiza melodiei compusă în glasul plagal IV/VIII, rezultă că se foloseau mai multe structuri ale glasului și anume: *do-sol-do* = pentacordală, tetracordală, uneori adăugîndu-se sub *do* grav un tetracord *sol-do*, rezultînd structura: *sol-do-sol-do*²⁸; alteori se întîlnește structura *do-sol-re'* — pentacordală-pentacordală. Pretutindeni e folosit *si* natural. Începutul melodiei e alcătuit din tetracordul *do-fa*, constituind o altă structură a glasului *do-fa-do'*, tetracordală-pentacordală.

Semnificația semnelor folosite în cele două manuscrise cercetate este cea a notației de tranziție între medie și neobizantină (Cucuzel)²⁹. Țesătura melodică este alcătuită din formule melodice cuprinse fie în tetracordul *do-fa*, *do-sol*, *sol-do'*, fie în *sol-re'*.

În trei locuri (punctele 5, 13, 15) structura modului se modifică din cauza ftoalei «nenano»³⁰ (ftora cromatică), așezată pe sunetul *do'* ceea ce are ca urmare cromatizarea pentacordului inferior acestui sunet și cu baza pe *fa* (*do*, *si*, *la-bemol*, *sol*, *fa*). Influența acestei ftoale nu este anulată de o altă ftora diatonică. Se presupune că influențează linia melodică pînă la cadență, sau cît timp atinge notele pentacordului.

Ambitusul melodiei este *si grav-re'*, notele inițiale și finale *do*, iar cadentele intermediare: *mi*, *fa* și *sol*.

O particularitate a acestei melodii, în opoziție cu stihirile, este caracterul melismatic (cu o silabă se cîntă 2—25 sunete) și bogata ornamentație cum și micile grupuri ritmico-melodice care dau naștere formulilor melodice.

Melodiile aparținînd manuscriselor muzicale ale Școlii de la Mănăstirea Putna de multe ori nu se pot descifra luate izolat, din cauza greșelilor (lipsuri de semne sau prezența altor semne decît cele necesare) ale copiștilor, ceea ce are ca urmare ieșirea liniei melodice din făgașul obișnuit al modului respectiv. De aceea e necesar ca descifrarea să se facă tot timpul în mod comparativ cu aceeași melodie din alte

28. Rev. P. I. D. Petresco, *Etudes de Paléographie Musicale Byzantine*, București, 1967, p. 151—152. Grigore Panțiru, *O valoroasă contribuție românească la studiul Muzicii bizantine*, în «Muzica», nr. 1/1968, p. 41; Idem, *Modurile mijlocii, mărturiile, apechematele. Semnele muzicii bizantine și transcrierea lor*, *Ibidem*, nr. 3/1968, p. 29; Idem, *Exemple muzicale asupra cărții «Paleografia muzicală bizantină»*, de Pr. I. D. Petrescu. *Tabloul modurilor și semnelor bizantine și transcrierea lor*, *Ibidem*, nr. 7/1968, Planșele de la sfîrșit cu modurile.

29. Pentru descifrarea semnelor, vezi: Egon Wellesz, *A History of Byzantine Music...*, p. 284—300. Rev. P. I. D. Petresco, *op. cit.*, p. 194 ș.u. Grigore Panțiru, *Modurile mijlocii, mărturiile...*, p. 31—34; Exemple muzicale asupra cărții «Paleografie muzicală bizantină...», planșele.

30. H. J. D. Tillyard, *Handbook of the Middle Byzantine musical Notation*, Copenhaga, 1935 p. 35—36. Rev. P. I. D. Petresco, *op. cit.*, p. 35, 65—66.

manuscrite sau comparînd fragmentul melodic respectiv cu același fragment din melodia respectivă sau alte melodii. Cercetînd comparativ melodiile se observă că unele au lipsă semne de înălțime, de durată sau de ornamente. Cazul e mai grav cînd lipsesc semnele de înălțime, deoarece linia melodică descifrată nu ajunge la mărturie. Uneori mărturia nu are legătură cu fraza încheiată, ci pregătește fraza următoare.

Am comparat melodia chinonicului «Paharul mîntuirii» din manuscrisul nr. 283 cu manuscrisul aflat la Mînăstirea Dragomirna (numai prima jumătate de melodie) și cu manuscrisul lui Antonie de la Biblioteca Universității din Iași. În acest fel am putut reconstitui adevărata versiune. Greutatea cea mare constă în faptul că mărturiile sînt așezate foarte rar sau uneori chiar deloc, ceea ce exclude posibilitatea controlului melodiei în fiecare moment.

Iată locurile unde a fost nevoie să se facă corecturi în textul din manuscrisul nr. 283 după comparația cu celelalte două manuscrite :

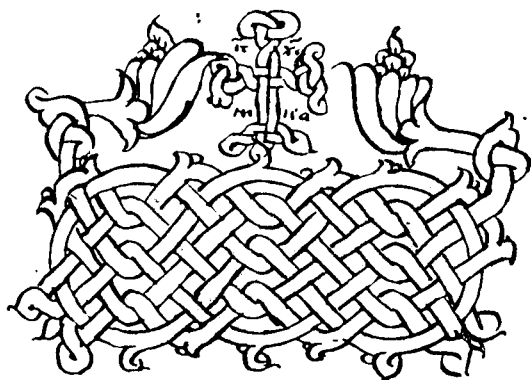
1. În locul «isonului» și «apostrofului cu gorgon» trebuie pus după manuscrisul de la Iași o «varie», «apostrof» cu «gorgon» și «iporoi». Altfel fraza se termină cu *mi* în loc de *do*, cum este în manuscrisul de la Iași, care are la sfîrșitul frazei mărturia lui *di (sol)*; 3. Lipsește «apostroful» sub «oxie»; 4. lipsește «oligonul cu dipli» care a fost corectat după fraza următoare identică; 5. Scrierea defectuoasă a «gorgonului» în urma «apostrofului» deasupra «variei»; 6. «Chentima» este deasupra «oxiei» pentru a da intervalul de cvartă și nu terță; 7. Lipsește «chentima» sub «oxie»; 8 și 9. «Gorgonul» scris defectuos în urma «apostrofului» deasupra «variei»; 10 și 12. «Tromiconul» și «extreptonul» inversați; 11. Lipsește un «apostrof» înaintea «oligonului»; 14. Lipsă «apostroful» sup «petasti»; 16. «Gorgonul» scris în urma «apostrofului» deasupra variei; 17. «Gorgonul» scris în urma chentimelor deasupra «variei»; 18. Lipsă un «ison» cu «apostroful» dedesubt; 19. În locul «isonului» este «oligonul»; 20. Lipsește o «clasmă» deasupra «oligonului».

Din punctul de vedere al structurii melodice trebuie observat că Chinonicul «Paharul mîntuirii» este alcătuit din următoarele părți: *a, b, b', c, d, c*. Între *a* și *b* este punte melodică de legătură *A*, avînd dedesubt cuvîntul «spune», între *b* și *b'* puntea *B'* cu cuvîntul «Iarăși» care indică repetarea liniei melodice anterioare și între *b'*—*c* puntea *C* cu cuvîntul «spune». Partea *d* este alcătuită din elemente din *b* variate. La rîndul ei fiecare parte este alcătuită din formule melodice. Deci principiul compoziției muzicii bizantine formulat de Wellesz, că melodiile sînt formate din formule melodice legate prin pasaje de tranziție (punte melodic) corespunzătoare cu temele legate prin punte în compozițiile profane, se verifică și în această melodie a lui Dometian Vlahul³¹.

Se poate spune, în încheiere că melodiile lui Dometian Vlahul, ca și alte melodii din manuscritele muzicale de la Mînăstirea Putna înfățișează o tehnică deosebită a compoziției muzicii bizantine, la fel cu compoziția profană, lucru care va trebui urmărit în toate compozițiile, pentru a se vedea toate principiile care stau la baza acestor tehnici componistice.

Diac. GR. PANȚIRU.

31. Egon Wellesz, *A History of Byzantine Music...*, p. 325—336.

α ε χ ί τ ω σ τ ι μ α Δ ι τ ί σ φ α λ τ ί κ η
 ω σ κ . ω λ ί τ ω κ . ω ζ ί α .
 π ι τ ρ α θ η . π ε τ α θ η
 χ ο φ ί σ μ α . π ι λ α ι δ ο κ .
 κ η ψ ή λ η . κ ε τ ί κ η μ α
 Δ ί ω χ ί μ α ι τ α . α π ω π ε ο φ ο ς .

Musical notation in Chinoch script, consisting of approximately 12 lines of notes and rests. A large, decorative initial letter is visible on the left side of the page.

ἠ. ἀμετρίαν. τῆς λαοῦ

2 κ κ κ κ κ κ κ
 κ κ λ κ κ ψ
 ο ο α ε ε ε ε
 ε λ κ ψ ω α ε ε
 λ ε ε ε χ ε τ ω ω ω
 ω ε ω ω ω
 ο ο ο ο α χ ι
 υ υ υ ε ε ι ι ι

Manuscrisul slavo-grecesc nr. 283, ș.u.

ΠΑΡΑΡΤΙ ΜΪΝΤΥΙΡΙΙ

CAINONIC DE DOMETIAN VLAHAZI

Manuscrisul slavo-grecesc, nr.283, f.111 r.

λ
Πω τ ε ε ε ε ε ε ρε

a) Pa ha

ων σω ω τε ε ε ρε

rul min tu - i

ε ε ε ε ε σω ω τε

1 2 ρε ε ε λη η η η η η η

i rii voi lu - a

η η η η λη η ψο

lu a

The musical score consists of five systems, each featuring a line of Greek text above a line of Latin text, with musical notation below. The notation includes treble clefs, various note values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and dynamic markings such as 'sfz' and 'V'. The Greek text is written in a stylized, historical script. The Latin text is in a simple, lowercase font. The first system is marked with 'a)' and 'Pa ha'. The second system has 'rul min tu - i'. The third system has 'i rii voi lu - a'. The fourth system has 'η η η η λη η ψο'. The fifth system has 'lu a'. There are also some decorative flourishes and a 'λ' symbol at the top left of the first system.

3

ο με ε ε ε ε λη

vo i lu

φω ω με ε λετε ε ξε ε ε

a spu - ne si

A

ε ξε τω ω ω ω νω

b) si nu implorare

4 5

ω ο ο ο νο ο μα χε υ υ

u me - le Dom

υ ρε ε ε κυ υ

nu lui Dom implorare

6 7

8

ρε ε γ ε ε ε πι ι ι

nu lui voi che

9

κα α α α λει . σω ω ο ο

ma voi che

B

ο με πα α α α λε εν

10 11 12

ma ia rasi

ξε τω ω νω ω

13 implorare

b) si nu

14

ο ω νω ω μα χυ υ υ

15 16 me le Dom

15 16

υ ρε ι ι ι kv υ

implorare

nu lui Dom

ρε ι γ ε ε ε πι ι
 nu ——— lui voi ——— che

ι κα α α α λε ε σω ω
 ma ——— voi ——— che

17 18
 ω με λε ε ε ε ε
 ma ——— spu

ε γε ε α λε ε γ γ γ ε ρα α
 ne c) a - li - lu ——— ia a

α α α λλη η η η η
 li ——— lu

η η η η ρα λλη λγ φτ ς
 ia a a li lu

ι ι ε α α α ρα λλη
 i a a li

η η η η ρα α λλη λγ φτ ς
 lu i - a a li - lu

ι ι α ρα α α α λλη η
 i a d) a li
 (b variat) *Vimplorare*

η η λγ ς ι ι α χα α
 lu i a a
 din b variat

(19)

α ζα λλη λγ γ γ γ

li - lu

γ ια α α α λλε ε

ia a a li

λα α ιε α λε ε γ γ γ ε α

lu - i. a a - li - lu ia a -
C (variat)

λλη λγ γ ι α α α α α

li - lu - i a -

(20)

implorare

a a.

RECENZII

Acad. D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă refăcută.
Editura Științifică, București, 1967, 536 p.

Dintre numeroasele monografii tratând diferite probleme de bază în legătură cu istoria poporului nostru, această lucrare prezintă deosebit interes din multe puncte de vedere și a fost primită în chip elogios de oameni de știință. Astfel, Acad. Andrei Oțetea, directorul Institutului de Istorie «Nicolae Iorga» din București, îi face o elogioasă prezentare în «Contemporanul» (nr. 34/1141 din 23 aug. 1968, p. 9), calificând-o drept o lucrare «fundamentală de istorie românească».

Acad. D. Prodan, autorul lucrării de mare amploare apărute recent și purtînd titlu: *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei R. S. România, vol. I, 1967, 595 p.; vol. II, 1968, 862 p., a publicat *Supplex Libellus Valachorum*, pentru prima dată, acum 20 de ani — sub auspiciile Universității din Cluj. În ediția refăcută și publicată acum, lucrarea a fost mult extinsă și adîncită. Evenimentul este analizat critic, sub raportul genezei și raportîndu-l neîncetat la evenimentele și împrejurările specifice din Transilvania și chiar din Europa acelor veacuri. Din punct de vedere al informației bibliografice, lucrarea folosește ultimele lucrări din literatura română și din cea străină, ceea ce-i sporește considerabil valoarea și utilitatea.

Cartea nu este segmentată în mod riguros în capitole, subcapitole, paragrafe, însă titlurile ei cele mai de seamă sînt destul de judicios și expresiv formulate. În cele ce urmează vom face o succintă prezentare generală a lucrării, stăruind îndeosebi asupra aspectelor, implicațiilor și evenimentelor bisericești.

În *Prefață* sînt prezentate îmbunătățirile aduse ediției din 1948; o amplă investigație asupra noțiunii de *națiune română*, care a avut o specifică evoluție în Transilvania; diferite aprecieri asupra textelor cunoscute astăzi ale actului din 1791, ale variantelor și traducerilor lui etc.

Vorbînd de *Importanța memoriului* (p. 9—11), autorul accentuează că *Supplex Libellus Valachorum* este «cel mai important act politic al românilor din Transilvania din cursul veacului al XVIII-lea, prin greutatea postulatelor formulate și prin amploarea fundamentării lor». El este un act sintetic, produs al activității unui colectiv de personalități reprezentative, care avea să constituie de atunci înainte un program de luptă și un îndreptar ce se va resimți mereu în acțiunile politice, sociale și religioase ce au urmat. El are, desigur, un oarecare raport cu ideile înnoitoare ale iluminismului și se încadrează în momentul crucial de după moartea împăratului Iosif

al II-lea, când reformele acestuia se prăbușiseră datorită forțelor retrograde și când «stările» și «ordinele» (Status et Ordines) erau chemate să-și revizuiască așezămintele constituționale. El a fost judecat adesea, fiind ca un act revoluționar, progresist și îndreptat spre viitor, fiind ca un act naiv, argumentat și orientat spre trecut, spre regimul feudal. Aceasta, depinzând de subiectivitatea celui ce făcea aprecierea.

În *Cuprinsul memoriului* (p. 12—124) se accentuează mereu susținerea drepturilor pe care le revendică românii din Transilvania față de împărăția habsburgică, argumentând că românii sînt cei mai vechi pe acest teritoriu, cei mai numeroși și cei care poartă cele mai multe și cele mai grele din sarcinile publice. Năvălirile popoarelor migratorii n-au putut disloca pe români, iar numele de «valahi» — sub care i-au aflat ungurii, atunci cînd s-au infiltrat în Transilvania — este numele pe care popoarele slave l-au dat românilor, italicilor sau latinilor, după mărturiile lui Luciu Dalmatul și Cromer Polonul, nume care a designat în continuare numai pe locuitorii romani ai Daciei.

În ceea ce privește starea religioasă, memoriul arată că românii erau creștini încă din vremea stăpînirii romane, iar ungurii, prin Gyula și alți conducători de la început, au primit creștinismul de factură răsăriteană. Românii și ungurii s-au bucurat la început de aceeași imunități și drepturi (regnicolare), dovadă cartea Conventului de la Cluj-Mănăștur de la 1437, care are la bază o diplomă a regelui Ștefan cel Sfînt și în care cele două națiuni sînt puse pe picior de egalitate.

Reforma din secolul al XVI-lea a scindat cele trei națiuni unite (ungurii, sașii și secuii), în 1437, în patru religii așa-zise «recepte»: romano-catolicii, calvino-reformații, evanghelic-luteranii și socino-unitarieni. În aceste noi orînduiri nu se pomeneste nimic despre Biserica Greco-Orientală de care țineau românii încă din timpul creștinării lor — de aceea credința ortodoxă constituia una din caracteristicile specifice ale românilor — și nici nu era cazul — susține memoriul — să se amintească, pentru că era vorba doar de religiile rezultate din Reforma Bisericii Latine și nu de religia primilor locuitori ai țării respective.

Situația de egalitate a românilor cu celelalte națiuni existente în Transilvania s-a schimbat abia în secolul al XVII-lea, cînd în colecția de legi denumită *Approbatæ Constitutiones* s-au introdus o serie de texte injurioase la adresa națiunii române, devenită «tolerată»; «neadmisă între stări»; «Tolerată pentru folosul țării»; «admisă în țară pentru bunul public»; «religia națiunii române nu este între cele patru religii recepte»-etc. Discutînd justetea acestor afirmații se găsește că vocabularul și calitatea de «tolerată» nu pot fi atribuite națiunii celei mai vechi și mai numeroase, ci acelor care au venit mai tîrziu decît românii. Că religia românilor nu este enumerată printre religiile «recepte», aceasta nu schimbă cîtuși de puțin situația de fapt, întrucît «recepte» au fost declarate în secolul al XVII-lea doar religiile care nu existaseră înainte, nu și religia cea mai veche din țară, care s-a bucurat întotdeauna de exercițiu public și pe care nici o legé publică n-a oprit-o de la aceasta.

Națiunea suplicantă menționează și faptul că nimeni dintre români nu este promovat la demnități mai înalte, dacă-și păstrează «religia grecească». Dieta din 1744 mersese și mai departe, declarînd populația română de «venetică». Față de aceasta, *Supplex* ia atitudine hotărîtă. Nu venetică, ci veche și cu mult mai veche decît toate celelalte este națiunea românilor din Transilvania. El cere ca toate denumirile injurioase la adresa românilor să fie înlăturate; să li se redea locul avut între celelalte națiuni «regnicolare»; clerul, nobilimea și plebea românilor să se bucure de aceleași drepturi ca și celelalte națiuni; să fie promovați în funcții publice și românii, în mod proporțional etc.

Se dezvoltă apoi partea a doua a argumentării: numărul majoritar de totdeauna al românilor, care după diferite recensăminte (conscriptiile din 1761, 1766 și 1787) reprezintă circa două treimi din totalul populației țării, în timp ce toate celelalte la un loc reprezintă abia o treime. Iar sarcinile publice sînt exercitate proporțional cu numărul populației și ca urmare românilor le revine majoritatea sarcinilor, în timp ce drepturile revenau numai celorlalte naționalități. De aceea, națiunea română — lipsită de drepturi — dorea deci să intre cu toată greutatea masei sale în viața publică a țării, cum era firesc și logic.

Ocupîndu-se, în continuare, de *Soarta memoriului* (p. 25—61), autorul trece în revistă, în prealabil, situația politică și socială din imperiul habsburgic la moartea

împăratului Iosif al II-lea, când toate reformele, edictul de toleranță și dispozițiile sale în favoarea iobăgimii fuseseră înlăturate, cu brutalitate și entuziasm, de nobilimea exploatoare. În Transilvania, între 21 decembrie 1790 și 9 august 1791, au avut loc lucrările Dietei de la Cluj, alcătuită din 417 persoane, din care 90% erau unguri și 10% sași. Românii aveau în dietă un singur om, episcopul unit Ioan Bob, dar nu ca reprezentant al națiunii române, ci ca proprietar de pământ. În cel mai bun caz raportul era de unu la 417. Se poate deci bănui cum a primit Dieta cererea națiunii lipsite de drepturi, deși majoritară.

Dieta era însă animată de sentimente de frică față de iobăgime, deoarece asupra ei plana încă spectrul răscoalei lui Horia. De aceea, se luaseră măsuri împotriva preoților români care avuseseră rolul de capi și sfătuitori în răscoala din 1784. Orice întâlnire de 3—4 preoți era considerată suspectă; iobagii erau obligați ca, atunci când se mută, să aducă în loc pe alții de același randament; se înlocuiseră pedepsele bănești prin pedepse corporale etc.; prin urmare măsuri menite să întărească vechiul sistem feudal și antisocial. Episcopul ortodox Gherasim Adamovici, atunci când solicită să fie și el chemat în Dietă, ca regalist, primește răspuns că religia lui este numai tolerată, nu și recunoscută prin lege.

La elaborarea memoriului *Supplex Libellus Valachorum* au contribuit, în mod direct sau indirect, următorii: Samuil Micu, Ioan Piurariu-Molnar, Iosif Mehesi de la cancelaria imperială, episcopul de Oradea Ignatie Darabant, vicarul Ioan Papra de la Năsăud (vicarul Rodnei), Petru Maior, Gheorghe Șincai și alții. Memoriul înaintat împăratului Leopold este înmînat cancelarului aulic al Transilvaniei, contele Samuil Teleki, care se grăbește, în referatul ce i s-a cerut, să respingă una câte una tezele fundamentale ale acestuia și care vede o adevărată primejdie ca românii să li se acorde aceleași drepturi ca celorlalte naționalități din Transilvania. Acesta conchide: «Sînt ei numeroși, dar poporul lor e necioplit, neluminat, ascultă orbește de o preoțime care are și ea nevoie de o educație mai bună, de o preoțime care stă sub influența unei puteri spirituale dinafară și ușor poate fi întoarsă spre intenții străine. Și atunci, tocmai pentru că sînt atât de numeroși, conducerea lor politică cere deosebită grijă și prevedere».

Opiniile cancelarului aveau să fie însușite de Consiliul de stat, de cancelarul Kaunitz, care de asemenea nu vedea oportunitatea ridicării românilor ca a patria națiune; și în cele din urmă ele sînt însușite de împărat care nu ține să-și contrazică sfetnicii. Memoriul este trimis totuși Dietei transilvane spre a fi dezbătut și a se căuta mijloacele potrivite pentru a pune poporul român în folosința «*beneficiilor concivilității*». Citirea memoriului în Dietă a produs o consternare și indignare. El este deferit unei comisii pentru studiu și referat, comisie care-l combate punct cu punct scriind, printre altele, că: «religia de rit grec-oriental neunită, care după legi e socotită tolerată, nu poate fi primită între religiile recepte». Aceeași comisie, ocupîndu-se de cultivarea poporului român (plebis Valachicae) — potrivit recomandării împăratului — critică ignoranța poporului român, care provine din «*incultura și moravurile preoțimii sale, care în loc să caute îndreptarea moravurilor, cum fac preoții altor religii, le corup, ei care au trebuie să fie pedepsiți cu moartea pentru furturi, tîlhării și mai ales că sînt ațîțători ai tîlhăriilor* (cum s-a întîmplat în 1784) care sub masca religiei sînt precursori ai fărîdelegilor».

N-a avut o soartă mai deosebită nici o altă petiție a românilor înaintată împăratului la mijlocul anului 1791 și semnată *Universa Natio in magno Transilvaniae Principatu Valachica*. De asemenea nici un alt *Supplex Libellus* prezentat la Viena împăratului, la 30 martie 1792. De cei doi episcopi români Ioan Bob și Gherasim Adamovici, memoriu mai extins decît primul și care fusese completat cu o serie de noi elemente, căutînd a preîntîmpina noi teorii și obiecții. Se poate totuși spune că demersul celor doi episcopi a fost încununat cu două concesii din partea Vienei habsburgice: liberul exercițiu al credinței ortodoxe și dreptul neuniților la funcțiile care nu erau rezervate celor patru religii recepte.

Dar, la 1 martie 1792, după moartea împăratului Leopold, urmează Francisc I, care adoptă o nouă politică, nu însă diferențiată în ceea ce-i privea pe românii transilvăneni.

Urmărind geneza memoriului, autorul analizează *Sistemul politic al Principatului* (p. 62—74), mai precis hotărîrea Dietei din 1564, 1572, textele *Aprobateilor* și *Compila-*

telor, precum și prevederile Diplomei I leopoldine din 1691, care formulează drepturi doar pentru cele trei națiuni cu patru confesiuni, lăsând la o parte, cu bună știință, națiunea română și Ortodoxia ei, sau tocmai pentru că profesa această credință religioasă.

Studiind *Geneza noțiunii de «națiune română»* (p. 75—84) autorul arată că, cu timpul, cuvântul «român» devenise sinonim cu «iobag», iar Ortodoxia sau «legea românească» constituie distincția de totdeauna a acestui popor față de celelalte. Românii nu li se aplică în legislație cuvântul de «natio», acesta fiind rezervat numai celorlalte trei națiuni. Cîțiva autori, cum ar fi Nicolaus Olahus (care, ajuns în funcția cea mai înaltă de primat al Ungariei nu-și renega originea), Giovandrea Gromo, Antonio Posevino și alții aplică și acestora cuvântul «natio», însă fără nici o legătură, sau numai pentru actele oficiale.

Conștiința românilor din Transilvania și a celor de dincolo de Carpați că formează un singur popor, o singură națiune, o atestă și patriarhul *Ciril Lucaris*, în 1629, în binecunoscuta scrisoare, pe care o adresează lui Gavriil Bethlen, la cererea celui din urmă de a-i da consimțământul pentru calvinizarea românilor. El scrie: *«Dar pentru a îndeplini aceasta în mod norocos și pașnic, înainte de toate ar trebui ruptă legătura de sînge și de simțiri care trăiește, deși în mod tainic, dar cu atît mai puternic, între românii din țara Transilvaniei și între locuitorii țării Munteniei și Moldovei. Aceasta, fără îndoială, principii țărilor vecine niciodată nu vor lăsa-o, dacă nu cu arma, cel puțin prin îndemnuri tainice vor pune piedici»* (p. 82).

În continuare, este amplu prezentat *Momentul Mihai Viteazul* (p. 85—96), în care sînt menționate, în primul rînd, împrejurările cuceririi Transilvaniei de către Mihai Viteazul, urmările pe care le-a avut înfrîngerea acestuia asupra clericilor ortodocși și a românilor din Transilvania și îndeosebi faptul că acțiunea lui Mihai Viteazul a devenit simbol și chiar un factor activ în conștiința românească, pentru făurirea viitoare a unității statale.

Sub titlul *Evoluția raporturilor în secolul al XVII-lea* (p. 97—113) sînt trecute în revistă textele de lege care-l despuiau pe românul iobag de toate drepturile (el nu avea voie să poarte nici un fel de arme, nici cizme și nici pantalonii de postav vopsit), precum și articolele din *Aprobatae* care înrăutățeau continuu starea preoției ortodoxe în raport cu pastorii și preoții celorlalte confesiuni. Preotul ortodox era un «schismatic», dependent din punct de vedere social de proprietarul său, nefiind scutit de încartiruirii de trupe, de sarcini publice, etc., ca ceilalți conducători de culte. Chiar atunci cînd i se acordă unele scutiri limitate în timp și spațiu, de către unii principii calvini, acestea nu sînt respectate și nu rămîn în vigoare. Dieta din 1678 este și mai categorică: *«grecii și preoții români de acum încolo în această patrie să nu mai fie înobilizați sub nici un motiv să nu poată achiziționa sau stăpîni moșii ori eredități»*. Este un text care atestă, cît se poate de categoric, că preotul român a rămas din punct de vedere social alături de poporul pe care-l conducea făcînd una cu el, ca și majoritatea preoției ortodoxe române din trecutul nostru istoric.

Din dietă nu face parte nici un român, nici măcar cu numele schimbat și nici măcar episcopul românilor, chiar atunci cînd este supus din silnicie ierarhiei calvine.

O atenție deosebită se acordă evenimentelor, mobilelor și felului cum s-a efectuat unirea cu Biserica Romei (p. 114—136), lucruri destul de cunoscute, prin mulțimea studiilor ce s-au scris în legătură cu aceasta.

Lucrarea rezervă un loc important (p. 137—199) lui Inocențiu Micu, pe care-l califică just: «deschizătorul luptei politice naționale a românilor». Acest capitol constituie unul din cele mai bune studii ce s-au scris despre Inocențiu Micu, înfățișînd în mod amplu lupta acestuia, principiile care l-au animat și convingerile sale. Este interesant felul cum prezintă Inocențiu Micu unirea, la 17 martie 1735: «Între mireniî români nu e nimeni unit și poate că nimeni nu știe ce e unirea, ci toți orbecăiesc în chip jalnic în cea mai grosolană ignoranță, în profundă schismă și nenumărate superstiții (...). Preoții mărturisesc pe față că au primit unirea nu pentru a se lepăda de schismă, ci numai ca să scape de jurisdicția seculară, de slujbele domnilor de pămînt și de dare. Ei păstrează toate cărțile schismatice, ritul schismatic, slujesc liturghia fără adaosul «Filioque». Nici unul din preoți nu-și învață norodul asupra punctelor

unirii; o invocă numai când e de cerut vreun beneficiu. Deși unii din gură se mărturisesc uniți, cei mai mulți în faptă și în fundul inimii lor sînt și acum tot atît de schismatici ca și înainte cu 50 de ani, cînd nici nu se vorbea de unire». Inocențiu Micu a folosit denumirea de «Supplex Libellus» și lupta lui de la Viena și Roma a îmbrățișat atît soarta plugarului român, cît și pe aceea a clerului român, cu toată sinceritatea și devotamentul.

Autorul accentuează pregnant că Inocențiu a început lupta programatică a poporului român din Transilvania împotriva asupririi naționale și că el subordonează problema religioasă celei naționale, fiind gata să părăsească unirea, dacă i-ar fi cerut-o cauza națională. În toată lupta, el a accentuat fără încetare temeliile ridicării politice ale românilor din Transilvania și anume: vechimea, continuitatea, romanitatea, numărul poporului, cantitatea sarcinilor purtate, dreptul naturii și dreptul istoric. Sinodul său, el a căutat să-l transforme într-o reprezentanță națională, acesta fiind nu numai capul religios, ci și cel politic al poporului său. În momente grele Inocențiu a amenințat nu numai cu întoarcerea la Ortodoxia comună și unificatoare a sufletului românesc, dar și cu trecerea la frații de peste munți, care de altfel au și luat unele măsuri pentru primirea refugiaților transilvăneni (Grigore Ghica — hrisovul din 14 mai 1750 — stabilind condiții avantajoase etc.). Uniția nu l-a putut deci împiedica pe Inocențiu să privească peste Carpați ca la un loc de nădejde și refugiu.

Lupta politică inițiată atît de complex de Inocențiu Micu, cu obiectivul ei — emanciparea poporului român din starea de inferioritate în care era ținut (din punct de vedere politic, economic, cultural, religios) — se fixează astfel definitiv în procesul de dezvoltare a acestui popor.

În *Formele de luptă după Inocențiu Micu* (p. 200—238) se arată că unirea era amenințată cu prăbușirea; că nenumărați țărani și preoți s-au distins în această luptă de emancipare (Nicolae Oprea din Săliște, popa Ioan din Aciliu, popa Cosma din Deal, popa Ioaneș din Galeș, Ioan Oancea din Făgăraș ș.a.); că mișcarea era încurajată de Muntenia și Moldova, unde erau hirotoniți preoți dușmani ai unirii; că se întreprind demersuri la Curtea Rusiei prin protopopul Nicolae din Balomir, călugărul Nicodim, protopopul Ioan etc.; că închisorile se umplu de preoți hirotoniți în țara românească și în Moldova, accentuîndu-se în mod deosebit mișcarea de amploare întreprinsă de călugărul Sofronie de la Cioara și înființarea regimentelor românești de graniță, care au consolidat substanțial unirea, poporul român din Transilvania rămînînd de acum înainte sfîșiat în două din punct de vedere confesional. Ortodoxia ardeleană va rămîne deci izolată de țările române. După Inocențiu Micu, lupta poporului român a trebuit să se bifurce: o parte se va orienta spre promisiunile diplomelor imperiale pentru uniți, cealaltă spre privilegiile ilirice pentru Ortodoxie.

O parte a lucrării este intitulată: *Despotism luminat — Iosefinism* (p. 239—263) în care sînt menționate reformele efectuate de Iosif al II-lea în numele iluminismului și în cazul absolutismului monarhic, reforme care vor dezarma într-o măsură forțele revoluționare. Biserica este pusă în serviciul statului și însuși papa vine la Viena spre a-l convinge să revină asupra acestei măsuri, fără să reușească. Edictul de toleranță din 1781, menținînd primatul religiei catolice, asigură totuși liberul exercițiu al celorlalte religii. Reformele acestuia au desființat constituția consacrată a Transilvaniei și națiunile ei politice, transformînd principial pe toți locuitorii în cetățeni supuși, potrivit stării lor, aceluiași drepturi și legi, indiferent de «națiune» sau religie. Limba germană devine limba oficială a statului în locul celei latine de pînă atunci. În 1783 el hotărăște să desființeze iobăgia și din Transilvania, ca pe o «degradare a omenirii». Națiunile numai «tolerate» pînă atunci sînt ridicate la egalitate cu cele constituționale etc. Dar, din nefericire, pe patul de moarte, la sfatul lui Kaunitz, cu data de 28 ianuarie 1790, Iosif al II-lea revocă majoritatea reformelor.

Autorul subliniază îndeosebi trei aspecte principale ale *Momentului răscoalei lui Horia* (p. 264—280): a) că «Din răscoală lipsesc intelectualii; nu e prezentă decît cea mai mare parte a preoțimii, în genere preoțimea în stare asemănătoare cu a țărănimii și populația minieră a munților apuseni» (p. 270), ceea ce constituie un adevăr istoric și un titlu de sfință mîndrie pentru preoțimea ortodoxă română; b) că Horia este numit de țărani în închipuirile lor «crai» sau «împărat», titlu cu care el va intra în legenda populară, aceasta fiindcă românii fuseseră lipsiți acolo de conducători politici;

c) că numeroasele indicații arată că preoții vorbeau răsculaților de ajutorul ce trebuia să vină din Moldova și Țara Românească (p. 274), că Horia însuși a cerut ajutor la domnul Moldovei (p. 276) și că nobilii asupritori vorbeau cu teamă despre acest ajutor (p. 275 ș.u.). «Sudura o făcea atunci mai ales preoțimea participantă și la lupta națională și la răscoală» (p. 278).

În partea intitulată *Intellectualitate și popor* (p. 281—305) autorul caută să arate că lupta de emancipare a transilvănenilor a fost susținută și de mulți intelectuali, ca Gherontie Cotore, Dimitrie Eustratievici, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, preotul Sava Popovici din Rășinari și Petru Maior, care — mișcați de suferințele îndurate de popor, de ignoranța în care a fost aruncat — se străduiesc a-l lumina și a-i trezi conștiința de neam, cu strălucitul exemplu al strămoșilor.

Nu sînt trecuți sub tăcere nici unii intelectuali străini, care, trăind mai multă vreme în Transilvania și cunoscînd bine situațiile de fapt, s-au pronunțat favorabil pentru români și pentru lupta lor, precum sînt naturalistul austriac *Hacquet*, revoluționarul francez *Brissot* ș.a.

Autorul întreprinde o largă investigație, pentru determinarea exactă a filiației ideilor fundamentale ale *Supplex*-ului, precizînd că noile idei social-politice de libertate, egalitate, suveranitate a poporului au la origine Franța și iluminismul și urmărind difuzarea lor în Ungaria, în Polonia și Rusia, în Țara Românească și Moldova, în Transilvania. Sînt analizate acțiunile pe care aceste idei le-au determinat, idei ducînd la alcătuirea memoriului și în general a întregii lupte a românilor de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea ca și din secolele al XIX-lea și al XX-lea, conducînd la înfăptuirea uniții și independenței statale.

Lucrarea evidențiază cu destulă putere că cele trei țări românești de pe ambele versante ale Carpaților au ajuns să-și sincronizeze aproape perfect dorințele și idealurile. Așa de pildă țărani din Transilvania așteaptă și ei ca Tudor Vladimirescu să vină să-i izbăvească de seculara lor iobăgie, iar autoritățile, temîndu-se de primejdia răscoalei țărănești și acolo, iau convenite măsuri de siguranță. Reunirea celor două Biserici românești din Transilvania, încercată la 1798 nu a dat rezultate, căci nu s-a admis un congres al națiunii române în totalitatea ei. Nu erau atunci create condițiile de autodeterminare ale poporului, acum două decenii, cînd s-au putut îndepărta definitiv dintre români categoriile de «uniți» și «neuniți», așa cum a prezis cu atîta dreptate un protoiereu al Sibielui acum 75 de ani într-o lucrare devenită celebră (*Proto-presbiter Nicolau Maneguițiu, Reunirea Românilor din Transilvania și Ungaria, Sibiu, 1893*).

La menținerea contactelor permanente dintre români au contribuit pe lîngă celelalte legături și cele economice, cum a fost spre exemplu marea casă de comerț condusă de craioveanul de origine Constantin Hași Pop din Sibiu, care a activat foarte intens între anii 1768 și 1821, cel mai mare industriaș al Brașovului Padu Orghidan, ca și rudele sale Rudolf și Gheorghe Orghidan și mulți alți negustori români.

Lupta națională a românilor transilvăneni se accentuează și mai mult, atunci cînd li se spune: «învățați-ne limba, apoi vă vom da drepturi», lucru ce este considerat de Gheorghe Barițiu, pe bună dreptate, prin foile sale drept «sentință de nimicire a naționalității românești» sau de «nemicire politicească a românimii». Se va încerca apoi să se proclame unirea Transilvaniei cu o țară alta decît cele române, fără un consimțămînt exprimat al națiunii române. În toate aceste lupte se va simți substanța ideologică și suportul rațional al memoriului *Supplex Libellus Valachorum*, după cum se va resimți și în ideologia revoluției din 1848, ca și în programul de lucru al acesteia.

După acestea urmează o serie de *Considerații finale* (p. 443—471), din care spicuum următoarele idei mai însemnate: *Supplex Libellus Valachorum* nu este o apariție subită, nici un produs al influenței venite din afară, nici al «unirii», al iluminismului sau al Școlii ardeleni. El este rezultatul unui lung proces de luptă cu cele trei națiuni politice și cu cele patru religii «recepte», care constituiau sistemul politic în Transilvania. «Autorul apreciază că unirea de la 1700 a «pornit din capul locului, deliberat, în sens material și nu dogmatic. Că ea izbuteste să fie mai mult un mijloc de ridicare decît de convertire».

În luptele politice cele două Biserici române separate se unesc, peste rivalitățile dintre uniți și ortodocși, peste pribegiile confesionale, unite sau «ilirice», triumfînd

definitiv primatul național, liber de orice condiționare, conceput de Inocențiu Micu. Planuri diferite de luptă în timp și spațiu și de o parte și de cealaltă a Carpaților se încadrează în același proces general de dezvoltare a poporului român, îndreptat spre crearea statului unic național.

Supplex Libellus Valachorum este dominat de istorie, pentru că folosește în fond argumentația trecutului istoric. Prezentul reprezintă pentru autorii lui decăderea, robia, umilința, ignoranța, pe cînd trecutul le descoperă măreția originilor, imaginea luminoasă a Daciei, a statului unic al neamului românesc, pe care-l puteau proiecta în viitor.

Latinitatea, romanitatea, vechimea, prioritatea, continuitatea, dezvoltate de cronici, de oamenii Bisericii, de studiile istorico-filologice propagate pe întreagă aria poporului român, vor juca un rol imens în trezirea îniregului popor român la o înaltă conștiință de sine, constituind un stimulent moral și un capital pentru prefacerea lui din popor în națiune. El își va descoperi deci dintr-o dată titluri de «superioritate» față de adversarii săi; cu toate acestea, el nu a luptat pentru drepturi superioare, ci doar pentru egalitate de drepturi cu celelalte naționalități.

Cartea se sfîrșește cu *Anexele textului latin al memoriului* (p. 475—492), cu traducerea lui în românește (p. 493—510), cu un rezumat al cărții în limba franceză și un indice de nume și locuri.

Trebuie subliniate bunele condiții de imprimare în care se prezintă cartea și numeroasele facsimile și ilustrații însoțitoare.

Această succintă prezentare a urmărit doar să introducă, parțial și imperfect, în substanța cărții, și să invite pe cititor să intre nemijlocit în comuniune cu această lucrare, care ne convinge în mod concret de lupta seculară a poporului român pentru libertate, dreptate socială și independență, luptă în care Biserica Ortodoxă și preoțimea ei a fost pentru popor, credincios ajutor și model de slujire.

Pr. Prof. AL. I. CIUREA

Ion Barnea, *Dinogetia*, ediția a II-a, Editura Meridiane, București, 1969, 60 p. + 48 ilustrații.

Pe insula stîncoasă (popina) «Bisericuța» din bălțile Dunării au fost descoperite ruinele cetății Dinogetia.

Ofînd o privesc, minunată, popina, înconjurată de ape, este prin ea însăși o cetate naturală. Bogățiile din jur i-au îndemnat pe geto-daci să-și întemeieze aici o așezare. Acestea au fost și motivele pentru care s-a întemeiat, peste ruinele vechii așezări, o mică fortăreață iar apoi cetatea Dinogetia. Adusă pe popină de pe dealul Bărboși, cetatea romană Dinogetia a dăinuit de la începutul secolului al IV-lea pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea.

Cercetările arheologice asupra acestei cetăți au fost inițiate de Prof. Gh. Ștefan în anul 1939. S-a urmărit scoaterea la iveală a mărturiilor așezării feudale timpurii (secolele al X-lea — al XII-lea) de deasupra celei romano-bizantine (secolele al IV-lea — al VI-lea), precum și identificarea celor mai vechi așezări din această zonă. Astfel, de-a lungul anilor au fost identificate resturi din epoca de piatră (pe malul lacului Jijila), din epoca fierului (la punctul «Mlăjitul florilor»), din epoca bronzului etc.

Cercetările directe la popina «Bisericuța» au dovedit existența unei așezări băștinașe avînd legături comerciale cu centrele grecești din Marea Egee.

Descoperirea unor cărămizi cu ștampila detașamentelor romane atestă pătrunderea acestora și la Dinogetia (sec. I d. Hr.). Într-o locuință au fost găsite, alături de fragmente de vase romane și fragmentele a două vase geto-dacice — dovadă incontestabilă că populația băștinașă a conviețuit cu stăpînitorii romani.

Reformele economice, administrative și militare întreprinse de Dioclețian (284—305) în scopul întăririi Imperiului roman și al apărării frontierei dunărene de migrația popoarelor, s-au răsfrînt și asupra Dinogetiei. Cetatea a fost întărită pentru că oferea posibilitatea supravegherii frontierei de nord a Dobrogei și de refugiu al flotei romane de pe Dunăre.

Menținută pînă la sfîrșitul secolului al VI-lea, Dinogetia este aproape distrusă în urma atacului tribului kutrigurilor (559). După această dată, nereușind să se mai refacă, cetatea este treptat părăsită.

Sînt prezentate, după aceste preliminarii, ruinele descoperite în urma săpăturilor arheologice.

Zidul de incintă al cetății se ridică direct pe stîncă naturală, avînd o grosime de 3 m. Poarta principală a cetății se afla în partea de sud-est, unde platoul era mai accesibil. La vest și nord mai existau alte două porți mai mici. Apărarea mai era întărită de 14 turnuri, fiecare avînd parter și etaj. Zidul de incintă și turnurile erau făcute din piatră de șist ce alterna, deseori, cu cărămida romană.

De la poarta cetății începea strada principală, lată de circa 4 m și încadrată de clădiri masive de zid. Din ea porneau ulițe ce nu depășeau 2 m lățime. Singura stradă degajată în întregime, în urma cercetărilor, este aceea denumită «ulița bazilicii». Servind creștinilor pentru adunările de cult, bazilica, de formă dreptunghiulară, era împărțită în trei nave despărțite prin coloane. Bazilica avea un pavaj din cărămidă pe care s-a găsit scris numele lui Anastasius I. Sub acest pavaj s-a descoperit altul mai vechi, cu același nume, dovadă a refacerii edificiului în timpul acestui împărat. Alături de bazilică s-au găsit încă două sau trei încăperi datate cu probabilitate din timpul împăratului Justinian (527—565). S-au mai descoperit la nord de strada bazilicii ruinele unei clădiri mari în interiorul căreia s-au găsit monede de bronz din secolul al IV-lea și altele din vremea lui Justinian și Justin al II-lea (565—578).

Alte ruini din cetatea Dinogetia aparțin unei clădiri presupuse a fi fost casa comandamentului (praetorium) și unui depozit de provizii construit din piatră, cărămizi și chirpici. Dintre clădirile publice s-a identificat clădirea termelor — astăzi în cea mai mare parte inundată —, compusă din patru încăperi principale și două anexe. La sfîrșitul secolului al IV-lea termele au încetat să mai fie folosite. Peste două secole s-a adăugat încăperii mari a termelor o absidă semicirculară, «probabil în vederea refolosirii acesteia ca sală de cult creștin».

O primă concluzie ce se desprinde din prezentarea cetății Dinogetia este aceea că în secolele al IV-lea — al VI-lea, cetatea a avut în primul rînd un caracter militar. Armele, depozitul de proiectile, virfurile de lănci, de săgeți și resturile unei platoșe de fier vin să întărească cele afirmate. Desigur că în perioadele de liniște locuitorii cetății aveau și alte ocupații, printre care agricultura. S-au descoperit semințe de grâu și mei — carbonizate. Numeroasele cioburi de amfore, oale, străchini atestă faptul că locuitorii se ocupau și cu olăritul. Ca dovadă a comerțului cetății cu restul imperiului au fost descoperite numeroase monede, statuete de bronz pentru cult, obiecte de podoabă etc.

Perioada cuprinsă între secolele al VII-lea — al IX-lea d. Hr. nu a fost încă cercetată.

Datele referitoare la viața cetății sînt mult mai clare după anul 970, cînd s-a început la Dinogetia o intensă activitate de curățire și nivelare în scopul refacerii cetății. Se pare că această refacere s-a datorat reintroducerii în cetate a stăpînirii bizantine. Motivele refacerii așezării de pe popină au fost aceleași care i-au îndemnat și pe romani să se stabilească în acest loc.

Așezarea feudală întărită se extinde de jur-împrejur. Ca elemente noi apar acum micile gospodării individuale. Existența lor este atestată de descoperirea a numeroase bordeie în care trăia cea mai mare parte a populației. Existența a trei-patru nivele cu inventar asemănător, constituie o dovadă a continuității aceleiași populații. Faptul că pe terenurile din jur nu s-au descoperit bordeie asemănătoare cu cele din ultimul nivel al cetății dă posibilitate autorului să presupună că în a doua jumătate a secolului al IX-lea nu a mai existat o așezare decît în cetate.

Ca aspect și ca inventar, bordeiele se deosebesc între ele. În secolele al X-lea — al XII-lea bordeiele de la popina «Biserițuța» au o formă dreptunghiulară, îngropate în pămînt aproape pînă la jumătate, cu acoperiș din trestie sau papură; în mod obișnuit, în fața intrării aveau un cuptor. Pe lîngă aceste bordeie au fost descoperite și urmele unui număr redus de locuințe de suprafață ce ar fi aparținut unei populații venită aici la sfîrșitul secolului al XI-lea.

La Bisericuța-Gârvan s-au descoperit, aproape pe lângă fiecare locuință, sau chiar în interiorul ei, gropi pentru păstrarea proviziilor (cereale, pește sărat etc.). Săparea acestor gropi a contribuit în mare măsură la înlăturarea ruinilor și a pavajelor cetății romane. Pe baza rezultatelor de până acum, autorul consideră că principalele ocupații ale locuitorilor din secolele ale X-lea — al XII-lea de la așezarea Bisericuța-Gârvan erau: pescuitul, agricultura, creșterea vitelor și vînătoarea.

Treptat, începe în rîndul populației așezării procesul desprinderii meșteșugurilor de agricultură, ceea ce a făcut ca așezarea cu caracter sătesc să devină «cel mai vechi oraș feudal atestat arheologic pe teritoriul patriei noastre». Au apărut în același timp meșteșugarii și negustorii. La aceste transformări petrecute la Bisericuța-Gârvan au contribuit relațiile cu Constantinopolul și cu alte centre bizantine. În sprijinul acestor afirmații vin numeroasele monede bizantine descoperite aici, vasele de lut sau caolin, smălțuite, lucrate în interiorul imperiului, amforele găsite în bordeie și, în mod special, bisericuța din secolele al XI-lea — al XII-lea, identificată la circa 40 m nord-vest de poarta principală. Aceasta este de altfel singura clădire independentă din așezarea feudală timpurie de pe popină. De formă pătrată, bisericuța are o absidă la răsărit, iar în interior este semicirculară. Cupola era susținută de piloni masivi, așezați în cele patru colțuri. Caracteristică este tehnica sa de construcție cu tiranți sau trăgători orizontali. În interior s-au mai descoperit resturi de pictură, un mormint integrat în zid și alte trei tot aici. De jur-împrejurul bisericuței se află un adevărat cimitir în mormintele cărui au fost descoperite «două mici bucăți de ștofă țesute cu fir de aur și argint și un mic fragment de broderie cusut cu fir de aur pe fond de mătase», cea mai veche broderie cunoscută pînă acum pe teritoriul țării noastre... (secolele XI—XII).

Schimburile comerciale dintre populația autohtonă și cea bizantină sînt atestate și de obiectele de cult și de podoabă descoperite aici. Printre acestea se numără o cruce-relicvă de aur cu filigran și pietre prețioase, obiecte de podoabă din aur și din argint, printre care inele din aur și argint, două brățări de argint, cruciulițe de bronz, inele și aplice de argint și de bronz, brățări de sticlă în tehnica bizantină ș.a.

Populația de la Dinogetia-Gârvan a avut legături și cu Kievul, de unde a adus două de lut ars, smălțuite — folosite ca talismane — brățări de sticlă, cercei, amulete etc.

Un interes deosebit îl prezintă sigiliul de plumb descoperit aici în 1954, purtînd inscripția «Sigiliul lui Mihail arhipăstorul Rosii» și care a aparținut mitropolitului grec al Kievului dintre anii 1130—1145, după cum susține I. Barnea.

Numeroase alte obiecte descoperite la Bisericuța-Gârvan atestă legăturile comerciale cu bulgarii și cu populația din Europa Orientală, Asia Mijlocie, Asia Mică și Egipt, sau cu negustorii care aduceau obiecte din regiunile amintite.

În a doua jumătate a secolului al XI-lea înfloritorul tîrg a fost distrus ca urmare a repetatelor atacuri ale popoarelor migratoare. Viața așezării a fost reluată treptat, continuîndu-se pînă în a doua jumătate a secolului al XII-lea.

Lucrarea mai conține 48 de reproduceri alb-negru și o listă bibliografică.

Alături de celelalte lucrări ale colecției, *Dinogetia* aduce lumini noi asupra acestei așezări care a avut un rol important în trecutul poporului nostru.

IOAN F. STĂNCULESCU

Ion Apostol Popescu, *Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula*, București, Editura Tineretului, 1969, 143 p.

Pe zi ce trece crește tot mai mult interesul pentru icoanele pe sticlă din Transilvania. Pe lângă studiile publicate pînă acum de Ion Mușlea, Lena Constante, I. C. Ioanidu, G. G. Rădulescu, Gh. Pavelescu, Acad. G. Oprescu, Vasile V. Niculescu, Ștefan Meteș, Cornel Irimie și alții, profesorul Ion Apostol Popescu aduce acum noi contribuții la cunoașterea icoanelor pe sticlă.

Deși stăruie — așa cum arată și titlul — numai asupra icoanelor de la Nicula, lucrarea aduce unele informații prețioase și asupra altor centre de iconari din Transilvania.

Satul Nicula — în care se află și o mănăstire cu două biserici, azi ortodoxă — este situat la vreo 3 km de orașul Gherla. În secolul al XV-lea aparținea de domeniul Ungurașul, care a fost, pentru câteva decenii, în stăpânirea domnilor Moldovei. De altfel, întotdeauna Nicula a avut strânse legături cu Moldova, mai ales după 1700, când în Gherla se așază o importantă colonie de armeni din Moldova. Niculenii au fost folosiți de aci înainte ca și cărăuși în drumurile de negoț ale armenilor din Gherla în Moldova. Tot așa, ciobanii din Nicula treceau adeseori cu turmele în Moldova.

Din secolul al XVIII-lea începe să se dezvolte în acest sat și arta icoanelor, întâi a xilografurilor și a icoanelor pe hîrtie, desigur sub influența meșterilor din satul învecinat Hășdate, apoi arta icoanelor pe sticlă, răspîndită cu timpul și în alte părți ale Transilvaniei.

Artă icoanelor pe sticlă a apărut în Bizanț, de unde a fost dusă în Italia, răspîndindu-se apoi și în alte țări apusene. În secolele ale XVI-lea — al XVII-lea ele încep să pătrundă și în Transilvania, sub formă de produse executate, iar din a doua jumătate a secolului al XVII-lea încep să apară și icoane executate de meșteri anonimi, recrutați din rîndul țărănilor români transilvăneni. Autorul consideră că icoana Maicii Domnului pictată pe lemn, în 1681, de preotul Luca din satul Iclod (lingă Gherla), «constituie primul model de care s-au servit pictorii icoanelor pe sticlă». De fapt, icoana respectivă a fost cumpărată de niculeni, care au multiplicat-o apoi în nenumărate icoane pe sticlă. Icoana Maicii Domnului de la Nicula a ajuns repede cunoscută în toată lumea românească.

Deci autorul plasează începutul artei icoanelor pe sticlă de la Nicula către sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de al XVIII-lea. Ea a cunoscut apoi o largă răspîndire în tot secolul al XVIII-lea, dar mai ales în secolul al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului nostru.

Cu timpul, aproape întreg satul se îndeletnicea cu lucrarea icoanelor pe sticlă, aceasta transmițindu-se din tată în fiu. «Aproape întreg satul devenise o vatră de pictori, fiecare căutînd să-și exprime propria individualitate artistică. Țărani și țărance au pictat vreo două secole, dar celor mai mulți nu li s-a păstrat numele, din cauză că unii din ei nu știau să scrie, iar ceilalți, în general, nu-și semnau operele». Totuși numele unora au ajuns pînă la noi: Dionisie Iuga, Teodor Tecariu, Ion Moga, Ștefan Mircea, Maria Chifor (1862—1929), Iosif Feur, Iosif Tămaș, Ștefan Belindeanu (1815—1875), Anica Pop, Maria Fetteke, Gheorghe Clopotaru (care pictează și azi) și mulți alții. Unii din ei pictau și biserici, alții erau constructori în lemn. De la niculeni au învățat arta picturii pe sticlă și alți țărani, ducînd apoi această artă în diferite alte părți ale Transilvaniei.

Dintre scenele cele mai frecvente în pictura icoanelor pe sticlă se pot aminti: Maica Domnului, mai ales cu pruncul Iisus în brațe, Iisus Hristos (se remarcă îndeosebi Iisus Hristos la viața de vie), apoi scene legate de viața și patimile Mîntuitorului: Nașterea, Botezul, Intrarea în Ierusalim, Cina cea de Taină, Răstignirea, Învierea. Dintre sfinți apar: Sfîntul Ilie, Evangheliștii, Sfîntul Nicolae, Sfîntul Gheorghe, Sfîntul Constantin și Elena, Cuvioasa Paraschiva etc. În lucrare găsim peste 40 de reproduceri în alb-negru, precum și 30 de reproduceri în culori.

Ceea ce trebuie remarcat la icoanele de la Nicula — și în general la toate icoanele pe sticlă — este specificul lor românesc. Astfel, bisericile care apar în diferite scene sînt biserici românești, casele de asemenea, carul Sfîntului Ilie este de cele mai multe ori carul țărănilor români, pe veșmintele unor preoți sau arhieriei apar motive florale românești, păstorii din scena Nașterii sînt ca niște ciobani din partea locului. Toate acestea dau icoanelor pe sticlă românești o notă cu totul originală.

De la Nicula icoanele pe sticlă s-au răspîndit și în alte părți, fie prin pelerini care veneau la mănăstirea de aici, în fiecare an la 15 august, fie prin țărani care plecau să-și vîndă icoanele în diferite părți ale Transilvaniei, ba chiar în Moldova și Țara Românească, fie prin cei veniți la Nicula să învețe arta picturii pe sticlă.

Iconarii de la Nicula sau ucenicii lor au întemeiat și alte centre de pictură a icoanelor pe sticlă: Șcheii Brașovului, Arpașul de Sus (lingă Făgăraș, unde a trăit

iconarul Savu Moga), Alba-Iulia Maieri (familia de iconari Prodan), Lancrăm (lingă Alba Iulia), Poiana Sibiului etc.

Astfel, țărani niculeni au adus o contribuție însemnată la dezvoltarea artei noastre plastice, operele lor, având azi un larg ecou și peste hotarele țării, unde se bucură de frumoase aprecieri. În ultimele pagini ale cărții, autorul reproduce mai multe aprecieri ale unor cercetători și învățați români și străini asupra icoanelor pe sticlă, din care rezultă, cu și mai multă claritate, însemnătatea deosebită a acestui gen de artă specific românească.

M. PĂCURARIU

N. C o n s t a n t i n e s c u, Cristian Moises cu, *Curtea domnească din Tîrgoviște* (Ediția a II-a, revizuită și îmbunătățită), Editura Meridiane, București, 1969, 48 p. + 44 ilustrații.

Lucrarea impresionează de la început prin ținuta sa grafică aleasă. Citind-o, o parcurgi cu interes, și fiecare pagină îți dezvăluie noi date din istoria multiseculară a așezării de pe malul drept al Ialomiței.

Descoperirea, în preajma municipiului Tîrgoviște, a unor așezări din epocile de bronz și fier și, în special, descoperirea sub ruinele Curții domnești a unei așezări sătești din secolul al XIV-lea, atestă începuturile Tîrgoviștei.

Din satul de odinioară de pe valea Ialomiței, ca urmare a poziției sale avantajoase — la întretărirea drumurilor comerciale — s-a ajuns la formarea unui târg și apoi la transformarea lui în oraș.

Continuă dezvoltare a orașului atrage creșterea ponderii sale în viața economică a statului. Dacă se adaugă la aceasta și așezarea economică și strategică vom înțelege de ce în secolul al XIV-lea Tîrgoviștea este aleasă ca oraș de scaun al voievozilor munteni. Documentar, Tîrgoviștea apare pentru prima dată în relatarea bavarezului Johann Schiltberger despre bătălia de la Nicopole.

În perioada zbuciumată ce a urmat domniei lui Mircea cel Bătrîn, Tîrgoviște va ocupa alături de cetatea de la Dîmbovița — București, un loc central în istoria Țării Românești. În 1456, în cetatea de scaun Tîrgoviște a fost ridicat ca domn Vladislav sau Vlad Țepeș care, după trei ani de la venire, își începu activitatea de eliberare a țării de sub jugul otoman. Aceasta atrage campania turcească a lui Mahomed al II-lea, din primăvara anului 1462.

Ajunși la Tîrgoviște, turcii au dat de privesc la demoralizatoare pregătită de voievodul român (pădurea de țepi). Victoria lui Vlad Țepeș a fost de scurtă durată ca urmare a trădării boierilor.

În secolul al XVI-lea Tîrgoviștea intră într-o perioadă de avânt: se extinde teritorial și se întărește cu noi fortificații. Apar acum primele bresle cu staroști, vătăfi, cu rînduiești, cu o biserică și cu o uliță a lor.

Demn de menționat este faptul că la începutul secolului al XVI-lea, apare la Tîrgoviște tiparul ce deschide o importantă etapă în istoria culturii românești. La Tîrgoviște fusese copiat încă din 1451 un *Zaonic* (codice de legi) de către gramăticul Dragomir. Din tiparnița călugărului Macarie instalată la Tîrgoviște au ieșit un *Liturghier* (1508), un *Octoih* (1510) și un *Evanghelier* (1512) toate în limba slavonă. După 33 de ani, meșterul Dimitrie Liubăvici va relua tipărirea dînd la vială un *Molitvenic* (1545) cu o anexă *Pravilă a Stînșilor Apostoli*. În 1547 este tipărit un *Apostol* și prin aceeași perioadă a apărut o *Evanghelie*.

Diaconul Coresi și ucenicul său Oprea vor continua activitatea tipografică de la Tîrgoviște pînă în 1556. În 1558, după 2 ani petrecuți la Brașov, Coresi va tipări la Tîrgoviște un *Triod Pentecostar slavonesc*.

Despre viața curții domnești din Tîrgoviște de la sfîrșitul secolului al XVI-lea găsim numeroase știri în memorialul de călătorie al genovezului Franco Sivori, secretarul domnitorului Petru Cercel (1583—1585).

După un istoric al orașului Tîrgoviște, este prezentată *Curtea domnească*, în care a existat o casă domnească încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea în timpul

lui Mircea cel Bătrîn. Săpăturile au dovedit existența, alături de casele domnești, a următoarelor monumente: biserica-paraclis, biserica domnească mică (Sfânta Vineri), biserica mare domnească, Turnul Chindiei, baia turcească, zidurile de incintă, casa doamnei Bălașa și foisorul brîncovenesc.

În continuare se face o prezentare succintă a fiecărui monument.

Casa domnească de la Tîrgoviște cuprindea beciuri peste care se ridica parterul. În secolul al XVII-lea i se construiește un etaj.

Păstrarea în bună parte a beciurilor a permis observații multiple asupra caracteristicilor arhitecturale ale complexului.

Dintre puținele ziduri ale parterului s-au menținut doar câteva în partea de sud. Pe baza lor se presupune că, inițial, casa domnească era o construcție masivă cu încăperi grupate în jurul unei săli mai mari — probabil sala de festivități.

La refacerea din timpul lui Constantin Brîncoveanu vechea casă domnească primește un etaj deasupra încăperilor sudice.

Zidurile beciurilor din piatră, cit și acelea ale parterului și etajului (din cărămidă), au fost făcute cu mortar din var lucrat fierbinte, în care, pentru stabilitate, s-au introdus birne din lemn.

La exterior, fațadele au fost mai înfri aparente și apoi tencuite alb-gălbui. Soclul era din piatră de râu ce alterna cu rînduri de cărămidă.

În timpul lui Petru Cercel curtea domnească de la Tîrgoviște a cunoscut o nouă etapă. În partea de sud a vechii case domnești apare o nouă casă cu pivnițe, parter și etaj. Se împletesc aici elemente ale Renașterii tirzii apusene cu cele ale tradiției locale. Pivnițele se păstrează și astăzi, remarcîndu-se printr-o perfectă realizare tehnică.

Parterul era format din zece încăperi destinate pentru locuința slujitorilor, curtenilor și pentru cancelariile domnești.

Apartamentele familiei domnești se aflau la etaj și se ajungea aici printr-o scară exterioară. Mai există la sud o încăpere mare presupusă a fi fost loc de adunare a Divanului. Din scrierile unor călători ca Paul de Alep și Franco Sivori aflăm despre o galerie suspendată ce lega cafasal bisericii de casa domnească.

La exterior, ca element aparte, apare procedeul decorării fațadelor prin care se imita așezarea cărămizilor în jurul unor panouri de tencuială. Acest sistem de zidărie combinată se va generaliza la mijlocul secolului al XVII-lea cînd apare la biserici ca acelea din Tîrgoviște: biserica Sfîntul Dumitru, Buzinca, Sfîntii Împărați și biserica Tîrgului.

Domnia lui Matei Basarab a adus înnoirea și înfrumusețarea complexului monumental de la Tîrgoviște. Tot acum se construiește în partea de răsărit un pridvor în care, potrivit relatării lui Paul de Alep, ar fi murit Matei Basarab la 9 aprilie 1654.

Distruse în anul 1660 din porunca turcească, casele domnești de la Tîrgoviște au fost refăcute și mărite cu noi încăperi în timpul lui Constantin Brîncoveanu. Acum s-au adus câteva transformări celor două clădiri mai vechi. Înființîndu-se un coridor median de legătură între etajul celor două clădiri s-au desființat totodată vechi planșee de grinzi din lemn dintre parter și etaj. Schimbările suferite au dat vechilor clădiri aspectul specific palatelor brîncovenești. Transformări importante s-au făcut și în curtea caselor domnești.

Biserica paraclis a fost ridicată în secolul al XV-lea. Prin fațade se aseamănă mult cu biserica Mînăstirii Cotmeana în timp ce planul triconc prezintă trăsăturile planului bisericii Mînăstirii Cozia. Din zidurile bisericii s-au mai păstrat ruine înalte de numai 2 m ceea ce îngreunează obținerea imaginii sistemului de boltire al naosului.

Ca elemente aparte ale acestei biserici amintim: intrarea de pe latura de sud a naosului — intrare ce apare în urma transformării bisericii în paraclis — și existența a două fride în pronaos ce serveau la oficierea pomenirii morților. În timpul domniei lui Radu cel Mare, Neagoe Basarab și apoi în timpul lui Constantin Brîncoveanu, monumentul a suferit câteva transformări. Cele din timpul lui Constantin Brîncoveanu au avut ca rezultat mărirea altarului și despărțirea lui de naos, înălțarea nivelului interior și deschiderea a două intrări la sud.

În documentele din această perioadă apare sub numele de biserica Doamnei; iar în documentele secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea este amintită cu hramul «Schimbarea la Față».

Biserica domnească mică (*Sfânta Vineri*) ridicată în partea de sud-est a curții domnești avea hramul «Cuvioasa Paraschiva». În documente apare uneori sub numele de Sfânta Vineri sau Sfânta Petca. Ctitorie a doamnei Sultana (neidentificată până acum) biserica, prin arhitectura sa, aparține mijlocului secolului al XV-lea. Este dată că potrivit inscripției slavone, exista la 13 iulie 1517. Ca element aparte se subliniază decorația lintoului de la intrare în care apar pentru prima dată influențe ale goticului transilvănean în Muntenia. Ca și la biserica paraclis apare aici un pridvor în partea de vest. Se presupune că biserica a fost reparată de Doamna Bălașa, soția lui Constantin Șerban Cîrnul (1654—1658).

Reparații importante care au făcut, de altfel, să se schimbe întreaga înfățișare a bisericii au loc în 1850 din inițiativa paharnicului Nicolae Brătescu. Se transformă pridvorul căruiua i se adaugă o turlă de lemn. În interior sînt desființate zidurile dintre pronaos, naos și pridvor și este refăcută pictura. Din mobilierul vechi se mai păstrează un jilț domnesc ce are pe spătar vulturul muntenesc cu crucea în cioc și anul 1704, precum și câteva strane brîncovenești.

Printre mormintele din pronaosul bisericii se află cel al Doamnei Bălașa († 1657) și acela al fiicei lui Constantin Beizadea.

O dată cu casa domnească, Petru Cercel a hotărît zidirea *bisericii mari domnești* cu hramul «Adormirea Maicii Domnului». Construită după modelul bisericilor de tipul *cruce greacă înscrisă*, *Biserica mare domnească* are plan drept, lipsit de absidele laterale, cu altar, naos și pronaos și un pridvor la vest.

Un element caracteristic al Bisericii domnești îl constituie existența în altar a unui jilț arhieresc din piatră (cathedra). Ca și la biserica-paraclis, de o parte și de alta a jilțului, se află bancheta de cărămidă (exedra) pentru soborul slujitorilor.

Balconul (cafasalul), un alt element caracteristic, face legătura dintre casele domnești și biserică. Pentru că în acea perioadă femeile aveau acces numai în pronaos, cafasalul mai era folosit și ca loc de unde Doamna putea să urmărească slujba.

În pronaosul acestei biserici domnești au fost înmormîntați: Mateiaș Postelnicu (1652), Doamna Elina (1653), voievodul Matei Basarab (1654) și Doamna Bălașa (în 1657). Aceste morminte au fost profanate și jefuite de către turci și tătari în anul 1658.

Pictura interioară datează aproximativ din anul 1600 și a fost realizată peste o pictură mai veche. În mod cert se știe că pictura existentă astăzi a fost realizată de aceiași meșteri zugravi care au pictat complexul de la Hurezi. Sînt demne de observat aici bogăția de detalii, căldura culorilor și stilul decorativ și pitoresc specific școlii de pictură de la Hurezi condusă de Constantin Zugravul. Din ansamblul picturii un interes deosebit îl prezintă tabloul votiv — biserica aceasta fiind singurul monument în a cărei pictură s-a păstrat un așa de mare număr de voievozi. Demne de remarcat sînt: rama catapetesmei dintre naos și altar, sculptată în lemn aurit, și icoanele mari împărătești, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

La exterior biserica prezintă aceeași tehnică de zugrăveală roșie pe tencuială ca și casa domnească. Apare și împărțirea în două registre de un brîu orizontal. Cercetările din jurul zidurilor bisericii au dus la concluzia că tencuiala din timpul lui Petru Cercel a fost acoperită și peste aceasta s-au zugrăvit motive vegetale și geometrice în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu.

În complexul curții domnești de la Tîrgoviște intră și *Turnul Chindiei*. Cu baza de forma unui trunchi de piramidă deasupra căreia se înalță un corp cilindric, turnul are înălțimea de peste 27 m. Este format din trei etaje la care ajunge printr-o scară în spirală. Turnul ce servea ca punct de observație a curții domnești și ca element de apărare este datat din a doua jumătate a secolului al XV-lea, deși documentar este menționat abia prin 1595. Din mărturiile lui Paul de Alep se pare că turnul avea și funcția de a anunța orele și de a emite la asfințitul soarelui, la chindie, anumite semnale pentru noapte. De-a lungul vremii turnul a suferit modificări printre care și înălțarea sa cu aproximativ 8 m.

Zidul de incintă a fost construit pentru prima dată la începutul secolului al XIV-lea. În timpul lui Petru Cercel a fost construit un nou zid de incintă prevăzut cu contraforți. Paralel cu acesta, la aproximativ 2,5 m, Matei Basarab dispune construirea unui alt zid. În mare parte aceste ziduri duble s-au păstrat și astăzi.

Dintre intrări cea de sub turnul clopotniței a rămas în folosință. În turnul clopotniței mai există unul din vechile clopote turnat la Danzig în 1669. În apropiere de Biserica Sfânta Vineri se găsesc urmele unei alte porți, iar în partea de sud-est mai există și *Poarta Dealului*.

Cînd Biserica Sfânta Vineri devine metoc al Mînăstirii Dealu (începutul secolului al XIX-lea) apar în apropierea ei și unele dependințe.

Nu departe de Biserica Sfânta Vineri se găsește un alt monument — *Casa Doamnei Bălașa*, construită la 1651. Mai există, în afara incintei Curții Domnești, la est, un *foișor* construit între 1697—1698 din porunca lui Constantin Brîncoveanu. S-au păstrat din el fundațiile, zidurile din cărămidă ale soclului și numeroase fragmente de zidărie pictată cu motive florale de culoare albastră cenușie și roșie.

Glosarul este, pentru începători, un binevenit mijloc de înțelegere și familiarizare cu termenii tehnici deseori întîlniți în lucrări de acest gen.

Lucrarea este însoțită de 44 ilustrații alb-negru ce prezintă imagini mai importante ale complexului și a elementelor de detalii ce au supraviețuit înfruntînd veacurile.

IOAN F. STANCULESCU

Mariano Baffi, *Dacia pre-romana e Romania protochristiana*, Roma, 1968, 36 p. (Coll. «Fondazione Europea Drăgan»).

Profesorul Mariano Baffi, autor a numeroase studii despre cultura românească, prezintă în studiul acesta, gradul înalt de dezvoltare la care ajunsese cultura materială dacică în perioada războaielor cu romanii, atît în domeniul construcțiilor cît și în acela al prelucrării fierului. Dar alături de această cultură materială exista, subliniază autorul, o importantă viață spirituală. «Populația dacică avea într-adevăr o pronunțată simțire religioasă, simțire care nu s-a pierdut niciodată de-a lungul secolelor și în funcție de care își organiza întreaga sa activitate, astfel încît nu e de loc exagerat să afirmăm că orînduirea politică a dacilor s-ar putea defini ca o formă particulară a *teocrației*. Dacii credeau în viața de dincolo de moarte și în recompensarea oamenilor în lumea cealaltă în care ei ar fi fost împreună cu zeul lor, Zamolxe. Acestei credințe în nemurirea sufletului îi datorau dacii disprețul lor înăscut față de moarte» (p. 17).

Zamolxe era pentru daci zeul pămîntului, a cărui fertilitate o personifica, și, în același timp, zeul lumii de dincolo. În afară de acestea, el mai avea atribuțiile profetice care la greco-romani erau proprii lui Dionisos-Bachus. Liber, ca și stăpînirea spațiilor cerești întrucît era identificat cu Gebelezeis, adorat într-o epocă mult anterioară. Nu se mai cunosc alte divinități ale Olimpului dacic, afară de Bendis — care apare numai de cîteva ori și care a fost asemănată cu greaca Artemis și latina Diana — amintită ca protectoare a pădurilor și a lumii.

Religia dacilor avea deci, un fond monoteist, ba chiar, am putea spune, religia dacilor era singura religie monoteistă în antichitate, după cea ebraică.

O ierarhie rigidă stă la baza organizării religioase. În fruntea ei era Marele-Preot care ocupa, în cadrul ceremoniilor, primul loc după rege. Preoții erau recrutați numai din rîndurile aristocrației și erau nu numai medici și magi, dar și cei mai ascultați consilieri politici ai suveranului. Strabo și Josephus Flavius amintesc și de o categorie de anahoreți, celibatari și vegetarieni, foarte asemănători cu acei care, la începuturile dezvoltării creștinismului, populau deșertul Tebaidei egiptene.

Riturile funerare folosite de daci erau incinerarea și, rar, înhumarea. Mortii erau arși, probabil, în piețe și cenușa lor pusă în urne. Fără îndoială urmau banchetele funebre, asemănătoare cu agapele primilor creștini.

Atunci cînd dacii ajunseseră la un grad atît de înalt de civilizație care îi așeza în fruntea tuturor popoarelor din Europa orientală s-au intensificat și raporturile cu lumea romană.

Cucerirea Daciei a avut și o altă consecință importantă: inserarea populației de pe teritoriul Daciei în noua ordine spirituală ce se afirma: religia creștină.

Colonizarea acestui teritoriu s-a făcut cu oameni de pe tot teritoriul roman, dar cea mai mare parte provenea din Asia Mică și din Peninsula Balcanică unde existau numeroase comunități creștine create de Sfântul Apostol Pavel și de discipolul său Tit. Este imposibil ca printre colonii veniți din aceste regiuni în care creștinismul era înflorit să nu fi fost și elemente convertite la noua religie. Pe de altă parte relațiile cotidiene de ordin familiar, economic și cultural cu Moesia Superioară și cu Dalmația, au contribuit și ele în mod remarcabil la răspîndirea creștinismului în Dacia Traiană prin negustori, funcționari și militari creștini.

Existența creștinismului în Dacia poate fi demonstrată cu mărturii istorice și cu monumente publice creștine din acel timp. Deși nu prea numeroase, asemenea dovezi demonstrează în mod categoric că noua religie era cunoscută în Dacia chiar din timpul în care acvila romană își întinsese aripile asupra acelor ținuturi. Tertulian însuși afirmă la sfârșitul secolului al II-lea că printre primii creștini pot fi numărați, împreună cu germanii și sarmatii și *dacii* («Et Galliarum diversae nationes et Britannorum inaccessa Romanis loca christo vero subdita, et Sarmatorum et *Dacorum*, et Scytharum et... enumerare possumus»).

S-au păstrat două inscripții care să întărească cele de mai sus. Prima este din anul 235 d.Hr. și este săpată pe un sarcofag de piatră descoperit la Napoca (actualul Cluj), inscripție care poartă monograma lui Hristos în formă de cruce precum și cele patru litere S.T.T.L. (*sit tibi terra levis*) care se puneau numai pe mormintele creștinilor, cealaltă inscripție a fost descoperită în 1858 la Turda (*antica Potaiasa*). Pe o piatră funerară este săpată o corabie, sub un pom care are în vîrf un porumbel. Alături de corabie, un bărbat cu un cîine la picioare și cu un miel pe umeri. Pe corabie, cu caractere grecești, cuvintele *Iesus Hristos, fiul lui Dumnezeu*. Corabia e biserica lui Hristos, bărbatul cu mielul este Păstorul cel bun, porumbelul este Duhul Sfînt sau sufletul omului, după iconografia primilor creștini.

Răspîndirea creștinismului în Dacia n-a încetat nici cînd teritoriul provinciei a fost părăsit, în mod oficial, de către romani în epoca lui Aurelian (272 d.Hr.). Așa cum între secolele al IV-lea și al V-lea n-au încetat relațiile economice, sociale și culturale între populațiile așezate de-o parte și de alta a Dunării — și despre acest lucru fac dovadă numeroasele monede descoperite, monede avînd efiile împăraților romani din cele două secole. Religia creștină, după ce la început a fost numai tolerată și mai apoi a fost sprijinită de împărați, a devenit în scurt timp religia oficială a statului. Cît de răspîndit era creștinismul în Dacia o dovedește și inscripția descoperită în Transilvania, la Biertam, în 1941 și descifrată de Kurt Heredit, care atestă că în secolul al IV-lea, în inima regiunii, exista o comunitate de creștini latini.

Creștinarea goților a început încă din secolul al III-lea și episcopul lor Teofil a luat parte la Sinodul de la Niceea, din anul 325. Dar adevăratul misionar în sinul populației gotice a fost Ulfila. În secolul al IV-lea a predicat, în rîndul lor, creștinismul și sfîntul Sava care a suferit martiriul, fiind înecat în rîul Buzău.

Terenul era deci pregătit pentru acela care avea să fie considerat pe drept cuvînt apostolul Daciei, Niceta de Remesiana. Opera desfășurată de Niceta a fost admirată în Italia. Paulin da Nola, prietenul și confidentul său spune că «*ex Dacia Romanis merito admirandus advenerat*», iar Sfîntul Paulin îl amintește în două imne. Iată cîteva versuri dintr-unul din imnele (XVII, 245—252) în care sînt notate numele popoarelor în mijlocul cărora a predicat Niceta :

*Te patrem dicit plaga tota Borrae,
ad luos latus Scythia mitigatur,
" sui discors fera te magistro
pectora ponit.
et Getae currunt et UTERQUE DACUS,
qui colit terrae medio vel Ille
divitis multo bove pilleatus
accola ripae*

{Pe tine te numește tată întreaga regiune din miază-noapte, la cuvîntul tău scitul se supune și, rușinat, după învățămîntul tău își părăsește firea sălbatică. Și ca să te

asculte aleargă geții și unul și celălalt dac, cel care locuiește în țara de mijloc (în tinuturile din interior) și cel care, bogat în turme de boi, trăiește de-a lungul malului (riului) îmbrăcat în piei de animale).

Astfel cântă Paulin, astfel este laudată predica pe care Niceta o rostea în limba latină, limba aceasta fiind singura care era înțeleasă pe ambele maluri ale Dunării (*uterque Dacus*).

Din toate acestea rezultă limpede că :

1. La sosirea cuceritorilor romani, populațiile Daciei erau pregătite din punct de vedere spiritual să primească noua religie, dat fiind caracterul religiei pe care o profesau, religie monoteistă care — ca și cea creștină — admitea nemurirea sufletului și o lume ultraterenă în care răul era pedepsit iar binele era răsplătit ;

2. Creștinismul în Dacia traiană e de origine antică, fiind introdus chiar de legionarii romani, întrucât noua credință avea mulți adepți în rindurile armatei ;

3. Daco-romanii au primit creștinismul în limba latină.

T. PARVULESCU

Mario Ruffini, *Opera religioasă și socială a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului (1633—1646)*, extras din «Oikoumenikon», quad. 146, 147, 148, 149, 150, edizioni «Oikoumenikon», Roma, 126 p.

Lucrarea profesorului Mario Ruffini are 5 capitole : 1. «Antecedentele religioase — Chiril Lucaris și *Mărturisirea* lui» ; 2. «*Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă» ; 3. «Cuprinsul *Mărturisirii Ortodoxe* a lui Petru Movilă» ; 4. «Succesul *Mărturisirii Ortodoxe*» ; 5. «Influența lui Petru Movilă în Principatele Române».

În *capitolul întâi*, Prof. Ruffini arată că : «Opera religioasă a mitropolitului Kievului Petru Movilă se încadrează, în ceea ce privește partea ortodoxă, în lupta dintre catolicism și protestantism din prima jumătate a secolului al XVII-lea, pentru a promova o influență asupra religiei ortodoxe în Orientul european». Biserica Romano-Catolică avea trainice legături în Orient, ca și în țările balcanice, și în cele de la Dunăre și în Polonia, ba chiar și în Constantinopol, încă din timpuri vechi. Protestantismul, în schimb, n-a avut asemenea legături. Încercările de apropiere s-au făcut în 1559, când Melancthon a trimis tânărului grec Demetriu Misus, student la Wittemberg, traducerea grecească a *Confesiunii augustane*, însoțită de o scrisoare pentru patriarhul din Constantinopol, Iosif. Încercarea aceasta a rămas fără răspuns. A urmat apoi încercarea profesorilor protestanți de la Tübingen de a trimite aceeași *Confesiune* patriarhului constantinopolitan Ieremia al II-lea, cu dorința de a crea o legătură între cele două Biserici. Și această încercare a eșuat.

Cea mai importantă încercare protestantă de a influența asupra Bisericii Ortodoxe a fost aceea care culminează cu opera patriarhului Chiril Lucaris.

Autorul consideră că alunecarea completă a lui Chiril Lucaris spre calvinism s-a înfăptuit și a devenit evidentă după anul 1618. Ales patriarh al Constantinopolului în 1620, legăturile sale cu ambasadorii puterilor catolice au devenit foarte încordate, deosebi cu ambasadorul Franței, marchizul Césy, care a reușit să facă să fie depus în 1623 și care informa apoi pe Ludovic al XIII-lea, că «acesta e un foarte primejdios eretic, care nu are alt scop decât slăbirea sau ruina Bisericii Romane și stabilirea calvinismului în Grecia și în toate părțile orientale». Chiril Lucaris a fost repus în scaun și de data aceasta s-a străduit să difuzeze *Catehismul* lui Zaharia Gerganos, pe care l-a tipărit la Wittemberg și pe care același Césy îl definea «că este în întregime plin de opinii calviniste și luterane...». A continuat să întrețină corespondență cu protestanții, care, pentru a-l ajuta în calvinizarea Bisericii Ortodoxe, i-au trimis pe pastorul valdenz Antonio Léger din Geneva, numit capelan al ambasadorului Statelor Generale din Olanda. În curînd Léger s-a convins de enormele dificultăți și de refuzul categoric al ortodocșilor de a adera la ideile protestante și de a participa la adunările lor. Pentru a învinge aceste dificultăți, atît patriarhul cît și Léger au socotit necesar să instituie școli pentru învățarea doctrinei în limba popu-

Iară, pentru compunerea unui catehism în greaca vulgară și traducerea Noului Testament. Aceste lucruri au fost realizate, iar din proiectul de a compune un catehism a rezultat *Confesiunea ortodoxă* a lui Lucaris, care a dat apoi naștere *Mărturisirii Ortodoxe* a lui Petru Movilă.

Prof. Mario Ruffini arată că mărturisirea lui Lucaris a fost scrisă în limba latină în 18 articole și că textul acestei mărturisiri, care s-a dovedit un prețios instrument de propagandă calvinistă prezentat cu multă căldură de lumea protestantă.

În 1631, la cererea protestanților, Chiril Lucaris a tradus textul latin în greaca vulgară, cu titlul: *Anatoliké omologhía tês hristianikês pisteos*, adăugând capitolele și indicațiile scripturistice pe care credea că se poate temeinic și completând totul cu 4 întrebări și cu răspunsurile respective în limbile latină și greacă.

Reacția din partea ortodoxă n-a lipsit. Lupta între partizanii lui Lucaris și dușmanii săi s-a sfârșit cu moartea lui Lucaris. Chiril din Beria, ajuns patriarh în locul lui Lucaris, a convocat un sinod în 1638 la Constantinopol, în care au fost anatematizate scrierile lui Lucaris și toți cei care au crezut ca el. Desolidarizarea oficială a Bisericii Ortodoxe de erorile lui Lucaris s-a produs în mai 1642, prin *Scrisoarea sinodală a patriarhului din Constantinopol, Partenie* (a cărei traducere integrală este dată de către Prof. Ruffini), — în care *Mărturisirea* lui Lucaris este combătută punct cu punct, arătându-se greșelile lui. Din partea Bisericii Ortodoxe din Moldova au participat: Varlaam, mitropolitul Sucevei; Evloghie, episcop de Roman; Anastasie, episcop de Rădăuți; Gheorghe, episcop de Huși, Sofronie ieromonahul și egumenul Mănăstirii Sfintii Trei Ierarhi din Iași.

Și din partea catolică s-au ivit critici: Una a episcopului din Périgeux (Franța) și alta editată de «Propaganda Fide» în 1631, al cărei autor a fost scrupulosul arhiepiscop catolic din Iconiup, Ioan Matei Caryophilis.

Astfel s-a sfârșit, după cum afirmă autorul, destul de trist, încercarea lui Chiril Lucaris de a calviniza Biserica Ortodoxă.

În *capitolul al doilea* este prezentată *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, care reprezintă un moment particular în istoria Bisericii Ortodoxe Ruse în lupta împotriva patriarhului din Constantinopol Chiril Lucaris și împotriva ideilor sale.

Prof. Mario Ruffini expune în continuare că viața, formarea și activitatea lui Petru Movilă în cadrul Lavrei Peciora, în înființarea și conducerea școlii duhovnicești de la Lavra Peciora, devenită apoi Academia teologică din Kiev.

În duhul specific al Academiei teologice de la Kiev se încadrează și *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, care înfățișează pe mitropolitul Kievului ca angajat în luptă împotriva protestanților, sau mai bine-zis împotriva calvinismului profasat de Chiril Lucaris și împotriva tulburărilor cauzate de el datorită atitudinii lui în lumea slavo-bizantină. Chiar dacă Petru Movilă a avut colaboratori în alcătuirea acestei opere, partea principală a acestei lucrări, ca și întreaga responsabilitate, revine cu siguranță lui. Mai ales după apariția *Mărturisirii de credință* a lui Lucaris, Petru Movilă era preocupat de întocmirea unui compendiu al credinței ortodoxe, care să fie pus la îndemina clerului și credincioșilor arhidiecezei sale. Exemplul unei asemenea mărturisiri a putut să-i vină de la catolicii polonezi de ritul grec unit, la care apăruseră în primii ani ai secolului al XVII-lea două catehisme. Exemplele n-au lipsit însă nici din lumea ortodoxă: Grigorie Palama, Ghenație Scolarul etc., compilasera asemenea mărturisiri de credință.

Data compunerii *Mărturisirii de credință* — după Prof. Ruffini — pare să fie anul 1640, deoarece a și fost aprobată în Sinodul de la Kiev din acel an. Întrucât în felul acesta *Mărturisirea* lui Petru Movilă se bucura în lumea ortodoxă numai de o aprobare provizorie, după închiderea Sinodului de la Kiev Petru Movilă s-a adresat patriarhului din Constantinopol cerându-i lămuriri asupra liniei ce trebuie urmată împotriva protestanților. Patriarhul Partenie a convocat pe membrii Consiliului permanent în 1642 și într-o ședință solemnă s-a hotărât ca doctrina calvinizantă a lui Lucaris să fie combătută punct cu punct printr-o lucrare sau printr-o scrisoare oficială semnată de patriarh, de 14 mitropoliți și de alți 7 demnitari bisericești. Această lucrare trebuia să servească drept bază a discuțiilor teologice propuse de mitropolitul Kievului și să aibă loc în cadrul unui sinod Ortodox, care a avut loc la Iași.

Sinodul de la Iași din 1642 reunește astfel pentru prima dată cele trei mari ramuri ale Bisericii Ortodoxe: ramura greacă, română și rusă. Ieromonahul Meletie

Sirigul, teolog vestit, cel mai mare teolog grec al secolului al XVII-lea, a fost ales să prezideze sinodul. În 5 septembrie 1642 a început examinarea pe puncte a *Mărturisirii Ortodoxe* a lui Petru Movilă, al cărei titlu original pare să fi fost: *Expunerea credinței Bisericii Micii Rusii*. Examenul s-a terminat la 30 octombrie, Mărturisirea lui Petru Movilă fiind aflată conformă cu aceea a Bisericii Grecești, în afară de două puncte în care Petru Movilă și delegații săi urmau doctrina catolică, admitând purgatoriul și prefacerea pîinii și a vinului la cuvintele Mîntuitorului și nu la epicleză. Mărturisirea lui Petru Movilă a fost aprobată și de patriarhul Partenie al Constantinopolului, în 11 martie 1643.

Prof. Ruffini se ocupă și cu filiațiunea codicilor *Mărturisirii de credință* a lui Petru Movilă, care după el ar fi următoarea: 1. Din originalul latin trimis de Petru Movilă la Iași în 1642, care s-a pierdut, pot deriva: a) manuscrisul grec din Constantinopol, autograful traducerii lui Meletie Sirigul, corectat de el însuși, din care derivă ediția princeps a *Mărturisirii Ortodoxe* în textul grecesc din 1667; b) manuscrisul Bibliotecii Naționale din Paris (Parisinus graecus 1265, cu text grec-latin); c) *Micul Catehism* al lui Petru Movilă, din care derivă cele două ediții din Kiev — din 1645, în limba polonă și în cea ruteană, și din 1646 — și cea din Moscova, în slavonă, din 1649.

În *capitolul al treilea*, Prof. Mario Ruffini se ocupă de problemele legate de *Cuprinsul Mărturisirii Ortodoxe a lui Petru Movilă*.

Unul dintre motivele pentru care în cîmpul ortodox unii teologi refuză să recunoască *Mărturisirii Ortodoxe* autoritatea unei cărți simbolice constă în influența latină cu privire la unele învățături. D. S. Balanos, în *Sîmbola kai symbolikâ biblia* (Atena, 1919), consideră opera lui Petru Movilă ca un rezumat al operei lui Canisius. Mitropolitul din Cernigov, Filaret Gumilevski, a cărui judecată este reprodusă în lucrarea clasică a lui Palmieri *Theologia orthodoxă* (Firenze, 1911), socotește că opera lui Movilă cuprinde unele doctrine scolastice nu prea fericite, ca aceea asupra materiei și formei tainelor și asupra creării sufletului. Hr. Andrușos, în *Symboliké* (Atena, 1907), afirmă că unele capitole, și îndeosebi cele asupra celor 7 păcate capitale și asupra tainelor, sînt scrise în mod vădit sub influența teologiei scolastice. P. Ponomarev, în articolul *Livres symboliques* (din «Encyclopedie Theologique Orthodoxe») scoate în evidență faptul că unii teologi ortodocși sînt de părerea că *Mărturisirea Ortodoxă* ar avea chiar în cuprinsul ei urme vădite de influențe ale unor doctrine catolice (purgatoriul, prefacerea pîinii și a vinului cu cuvintele lui Hristos), care au suferit o oarecare corectare la Sinodul de la Iași din 1642, din partea lui Meletie Sirigul. După P. Ponomarev, opera lui Petru Movilă păstrează urme ale influenței latine nu numai în ceea ce privește cuprinsul, ci și în exprimarea a înseși adevărilor dogmatice (necesitatea faptelor bune și a credinței pentru mîntuirea veșnică, cultul adus Euharistiei, definiția tainei, doctrina asupra științei și predestinației, termenii cu care e caracterizată prezența lui Hristos în Euharistie, care amintesc cuvintele «vere, realiter ac substantiialiter» ale Conciliului de la Trident, descrierea stării de inocență etc.), asupra cărora se pot găsi paralele în dogmatica romano-catolică a timpului.

Iezuiții Malvy și Viller, care au publicat manuscrisul *Mărturisirii Ortodoxe*, aflat în Biblioteca Națională din Paris, susțin că planul, materia și o parte care e greu de determinat, și chiar expresiile folosite de Petru Movilă, sînt din Occident. Teologul și istoricul român Ioan Mihăilescu zice că Movilă a adoptat cadrul catehismelor catolice. Dacă din punct de vedere al materiei Mărturisirea Ortodoxă se compară cu cel mai răspîndit dintre catehismele catolice din secolul al XVII-lea, acela a lui Canisius, se poate spune că nu e nimic în ea care să nu se afle în catehismul latin, și, viceversa, nu e nimic în *Catehismul* lui Canisius care să nu-și aibă echivalentul în opera lui Movilă. Chestiunea cea mai aprinsă — zice Prof. Ruffini — e aceea de a determina catehismul sau catehismele latine pe care mitropolitul din Kiev le-a putut avea în mînă. Cine vrea să studieze în detalii raporturile dintre *Catehismul tridentin* și *Mărturisirea Ortodoxă* poate afla în Biblioteca Regală din Bruxelles un exemplar din *Catehismul* publicat la Roma în 1556 (catalogat V-B-1808), în care sînt inserate pasajele paralele ale operei lui Petru Movilă în traducerea latină a lui Normann. Părțile din *Mărturisire* care n-au aflat capitolul corespunzător în catehism (capitolul asupra virtuților, fericirii și unele părți în legătură cu păcatul) au fost așezate la începutul sau la sfîrșitul cărții, din care motiv e ușor, la prima vedere, să se observe

asemănările și deosebirile. În afară de *Summa doctrinae christianae* a lui Canisius, Petru Movilă (după părerea Prof. Ruffini) a avut sub ochi și lucrarea *Opus catehisticum* a lui Busée, care i-a oferit un bogat material scos din Tradiție.

În continuare Prof. Ruffini se ocupă cu o altă operă a lui Petru Movilă, *Micul Catehism*, făcând un examen critic și arătând asemănările și deosebirile acestei lucrări cu *Mărturisirea Ortodoxă*.

Concluzia părții acesteia este enunțată de Prof. Ruffini cu aceste cuvinte: «Movilă a încercat mai degrabă să reducă decît să mărească deosebirile dintre Biserica Latină și cea Greco-Slavă. Acest lucru se vede mai ales la prefacerea euharistică, asupra căreia, cu toate corecturile doctrinare făcute *Mărturisirii Ortodoxe* de către Meletie Sirigul, Petru Movilă în *Micul Catehism* nu mai face concesii, așa încît reproduce în *Micul Catehism* formula catolică. Grija pe care a avut-o însă de a nu transforma nicicînd o deosebire rituală într-o controversă doctrinară constituie dovada seriozității și spiritului teologic al lui Petru Movilă. Singurele opoziții făcute de el și puternic marcate privesc primatul roman și chestiunea «filioque».

În *capitolul al patrulea* Prof. Mario Ruffini urmărește succesul pe care l-a avut *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă. *Mărturisirea Ortodoxă* a fost o operă prea importantă pentru a nu fi fost judecată cu aprobare și cu dezaprobare, avînd deci apărători și detractori. Lista scriitorilor favorabili *Mărturisirii* este destul de mare, și dintre străini (vezi nota 9), și dintre aceia care aparțin mai ales Bisericii Ortodoxe.

În 1662 patriarhul din Ierusalim Nectarie, în prefața ediției *Mărturisirii* scria că e vorba de o carte «absolut curată, care nu conține nici o noutate luată din alte religii». În prefața traducerii slavo-ruse făcută în 1685, dar tipărită numai în anul 1696 din porunca țarului Petru cel Mare și a mamei sale împărăteasa Elisabeta, patriarhul Moscovei Adrian scria că: «Petru Movilă a fost un om plin de înțelepciune și de știință» și că «a săvîrșit opera sa inspirată de Dumnezeu umplînd-o cu apa cea curată a învățăturilor și a cercetărilor teologice». Cu includerea *Mărturisirii* în Regulamentul Bisericii Ortodoxe, decretată de țar, autoritatea operei lui Petru Movilă a crescut enorm în Rusia, devenind astfel cartea de învățătură pentru seminarii și școli. Logofătul Radu Greceanu de la curtea lui Constantin Brîncoveanu, care a tradus în românește *Mărturisirea*, o caracterizează în prefață «canon și normă prin care dogmele Bisericii Orientale, descoperite de Dumnezeu și de Apostoli, se cunosc și ne conduc. «Hotărît susținător al *Mărturisirii* e mitropolitul român Tit Sîmedrea, care o apără cu o vehementă pasiune împotriva teologului grec Demetrios E. Balanos care într-o conferință a sa la Academia luterană din Sondershausen, ținută în anul 1930, susținea că *Mărturisirea* lui Petru Movilă e numai un simplu catehism rus din secolul al XVII-lea, străin de spiritul grec și că în Biserica Grecească se ignoră existența acestei *Mărturisiri*.

Istoricul rus Venelin scria: «Se pune întrebarea care din cei doi reformatori ruși care au numele de Petru este reformatorul cel mai îndrăzneț al imperiului rus și cui i se potrivește titlul istoric de «mare»: lui Petru împăratul Rusiei, sau lui Petru Movilă?». Și teologul bulgar Ștefan Țankov afirmă că: *Mărturisirea* lui Petru Movilă trebuie pusă între cărțile simbolice importante ca izvor de învățămînt ortodox.

Și multele ediții ale *Mărturisirii* ajută să ne facem o idee despre succesul de care ea s-a bucurat și se bucură pe teren religios în general și ortodox în special.

După cum am spus, originalul acestei lucrări a fost scris în limba latină și tradus apoi în limba greacă de Meletie Sirigul în 1642. Prima ediție a fost a traducerii grecești publicată în Olanda în 1667. Între timp au fost făcute mai multe alte ediții în diferite limbi: latină, germană, slavonă, greacă. Am amintit în alt loc că iezuiții Antoine Malvy și Marcel Viller au publicat, la Roma și la Paris în 1927, textul latin al Codicelui Parisinus 1265, precedat de un vast studiu introductiv de 130 pagini, în care *Mărturisirea* este studiată în toate aspectele ei, studiu completat apoi în 62 pagini de note complementare, urmate de tabele cu referințe luate de Petru Movilă din Sfînta Scriptură, din canoane, din Sfîntii Părinți și din scriitori bisericești.

Trecînd la traduceri, avem impresia că niciodată o carte discutată n-a fost obiectul unei atît de mari iubiri ca această carte. Aceasta se poate vedea dacă luăm în considerare în afară de ediția unică în limba latină cele 17 ediții în limba greacă,

34 în alte limbi : germană în 1727, engleză în 1762, olandeză în 1722, maghiară în 1791, etc. și cele 17 ediții românești (din 1691 pînă în 1942), ultima fiind a Pr. Prof. Niculae M. Popescu și Diac. Gh. Moisescu. Pr. Prof. Niculae M. Popescu le-a împărțit în patru grupe, după proveniență și afinitate : 1. edițiile de Buzău și București ; 2. edițiile de Neamț și Sibiu ; 3. edițiile de București și Sibiu ; 4. alte editii atribuite Sinodului din București.

În continuare, Prof. Mario Ruffini dă toate edițiile pe grupe, semnalînd și deosebiri între ele, după lucrarea Pr. Prof. Niculae M. Popescu : *Orthodoxos Omologhia* (Mărturisirea Ortodoxă), București, 1942.

Intrucît acum se cunosc cele două texte — latin și grec — născute din traducerea în grecește a lui Meletie Sirigul și din discuțiile avute în Sinodul de la Iași din 1642, manuscrise care se găsesc în Codicile Parisinus 1265, precum și publicarea lor, cercetătorii au posibilitatea de a scoate în evidență care a fost partea lui Meletie Sirigul în opera lui Petru Movilă, ceea ce va servi la limpezirea poziției mitropolitului din Kiev în cadrul teologiei ortodoxe, în care el voia să rămînă și a rămas cu toată influența lui Canisius.

În *capitolul al cincilea*, intitulat *Influența lui Petru Movilă în Principatele Române*, Prof. Mario Ruffini, după ce a cercetat opera religioasă a mitropolitului la Kiev, trece la examinarea operei sociale a lui Petru Movilă în Țările Române : Muntenia (Valahia) și Moldova. Nu se insistă asupra influenței pe care a avut-o și a exercitat-o opera lui Petru Movilă în Biserica Ortodoxă Rusă, fiindcă acest lucru este cunoscut dintr-o lucrare foarte accesibilă în Italia : *Istoria Bisericii Ruse și a țărilor limitrofe*, de iezuitul A. M. Ammann.

Prof. Mario Ruffini înfățișează reforma realizată de către Petru Movilă cu privire la studiile de la colegiul din Kiev (de cînd era arhimandrit la Lavra Peciora), destinat să devină în curînd academie. Este vorba de o reformă cu caracter umanist latin, imitînd studiile care se făceau la universitățile occidentale, bazate pe studiul limbii latine, al retoricii, al dialecticii, al poeziei și filozofiei, cu cărți în limbile latină și polonă și nu în limba oficială a Bisericii Ortodoxe, slavona bisericească. Scopul era acela de a pregăti un cler instruit. Caracterul umanist al școlii nu era acela de a reprezenta o apropiere a Bisericii Ortodoxe din Polonia de Biserica Romano-Catolică ; din contră, amenințată de propaganda catolică a iezuiților și de Biserica Greco-unită, Biserica Ortodoxă Rusă, după Petru Movilă, trebuia să reziste folosind aceleași mijloace și punîndu-se în condiția de a le folosi, însușindu-și o cultură asemenea cu aceea a adversarilor ; așa încît opera școlii teologice din Kiev este în întregime caracterizată de o sfințită lucrare de polemică anticatolică, scrisă în limbile latină și polonă. Era vorba de o apărare a Bisericii Ortodoxe rutene și polone. Așa înțelegea Petru Movilă să-și propage idealul său de credință și cultură.

Natural că în această operă de propagandă religioasă Petru Movilă nu putea uita poporul român, pe care el îl amintea cu iubire și nostalgie pînă acolo încît își scrisese memoriile în limba slavonă bisericească, limbă care era în uz în Moldova și Muntenia, și nu în slavona ruteană. În această limbă scrie el și publică diferite cărți liturgice care ieșeau din tipografii și se răspîndeau în tot Orientul european. El a creat și în țărilor marginase școli tipografice, trimițînd tipografi și incizori, care au dat strălucire la două școli de proveniență și cultură ortodoxă.

Voievodul Matei Basarab (1632—1654) a trimis la Petru Movilă pe Ștefan Byrzochedec și pe ieromonahul Nectarie din Pelagonia, obținînd cumpărarea de material tipografic și trimiterea în Muntenia la maestrului tipograf Timotei Verbicki împreună cu alți tipografi. Materialul tipografic a fost instalat la Cîmpulung, unde a început să funcționeze o tipografie în anul 1635. Doi ani după aceea a fost fondată o altă tipografie la Mînăstirea Govora, unde au fost tipărite o serie de lucrări importante. La acestea trebuie adăugate și manuscrisele miniate din epoca lui Matei Basarab.

Istoria influenței rutene asupra Moldovei în vremea voievodului Vasile Lupu și a Mitropolitului Varlaam e deosebită de cea exercitată asupra Munteniei din vremea voievodului Matei Basarab și a mitropoliților Teofil și Ștefan, pe de o parte datorită colegiului rutean pe care-l aflăm la Iași, iar pe de altă parte datorită unui mai mic număr de cărți publicate.

Colegiul rutean din Iași a fost fondat în urma cererii făcute de Vasile Lupu mitropolitului Petru Movilă, care a și trimis în 1640 pe ieromonahul Sofronie Po-cackijj, atunci rector al colegiului rutean din Kiev, numit cu acest prilej egumen al Mănăstirii Sfinții Trei Ierarhi. Probabil la Iași a profesat și un alt rutean, Ignațiu levelecicz, care studiasse limba latină și retorica la Kiev. Despre alți profesori și despre învățătura lor există mărturisirea voievodului Gheorghe Ștefan, succesor al lui Vasile Lupu, care zice că erau «buni profesori, plini de rîvnă pentru știință, erau înțelepți și mult folos avu țara noastră după știința lor».

Ceea ce au fost Udriște Năsturel și cei doi mitropoliți din Tîrgoviște pentru cultura munteană, a fost pentru Moldova, singur dar cu mai mare prestigiu, mitropolitul Sucevei Varlaam. Sînt arătate de către Prof. Ruffini legăturile mitropolitului Varlaam cu Petru Movilă și activitatea lui tipografică și scriitoricească.

Se poate afirma că operele lui Varlaam interesează foarte mult istoria literaturii române, fiindcă cuprind, în afară de cele mai vechi mărturii de compuneri versificate, și primele pagini de proză artistică în limba română. Forma de expresie e foarte îngrijită în raport cu ceilalți scriitori din prima jumătate a secolului al XIII-lea; avea mai mult decît alții «talent oratoric și o adîncă cunoaștere a limbii, care, revărsate în scris, au făcut de neconfundat expresivitatea sa, care se realizează într-o curgere muzicală și într-o unitate fonetică, sintactică și morfologică, încît în momentul în care limba literară începea să capete forme proprii ... el devine primul povestitor moldovean în limba literară, prin alegerea artistică a materialului lingvistic, prin vocabular, în care strălucesc cu lumină vie și cuvintele populare ...».

S-ar putea spune că influența ruteană a lui Petru Movilă asupra țării române încetează îndată ce și-a dat roadele sale; începe în cultura română influența greacă. Numai la 1679, la Iași, un alt mitropolit, Doseftei, publică *Liturghierul* său, în timp ce în 1678, la București, prin traducerea culegerii de predici *Cheia înțeleșului* scrisă de Ioanichie Galeatovski, se resimte ultima influență ruteană în țările române.

Pr. Prof. ALEXANDRU MOISIU

Maria-Ana Musicescu, *Introduction à une étude sur le portrait de fondateur dans le sud-est européen. Essai de typologie*, în «Revue des études sud-est européennes», Bucarest, VII (1969), no. 2, p. 281—310.

Printre portretele ctitorilor din lumea ortodoxă sud-est europeană se numără portretele țarului Constantin Assan Tiș și al soției lui Irina, ale lui Kaloian și al soției sale Dessilava, de la Boiana (Bulgaria), acela al sfîntului Sava (Nemania), al țarului Vadislav de Mileșevo, al țarului Milutin (Iugoslavia), datînd din secolele al XIII-lea — al XIV-lea. Alături de acestea, portretele domnitorilor români, ca întemeietori, ctitori, de biserici și mînăstiri, ocupă un loc important. O caracteristică a portretului de «ctitor» în țările sud-est europene în perioada evului mediu, o constituie așa-zisa generalitate a acestui fenomen, continuitatea sa în timp și similitudinea etapelor evoluției sale. Portretul respectiv, considerat ca un îndreptar tipologic în lumea bizantină, se realizează ca expresie artistică de-a lungul a 13 secole -- considerînd ca prime portretele lui Justinian și Teodora de la Ravenna ---, pînă la reflectarea și realizarea sa mai largă și laică, ce o identificăm la bisericile din Oltenia, de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Portretele din Biserica domnească din Curtea de Argeș sau acela al domnitorului Mircea cel Bătrîn din biserica cea mare de la Mînăstirea Cozia, de la sfîrșitul secolului al XIV-lea nu sînt decît un reflex mai îndepărtat al etapei bizantine, ce s-a desfășurat în sudul Dunării. Elementele occidentale în genul coroanei ce o poartă Nicolae Alexandru, domnitorul Munteniei (1352—1364), tunica și costumul lui Mircea cel Bătrîn la Cozia (portret repictat în secolul al XVIII-lea), vulturii bicefali de pe

veșmintele acestuia din urmă, pe care-i purtau de altfel și «despoții» sârbi, indică o sursă comună de inspirație și un stil ortodox-cultural de artă imperială bizantină.

G. Ostrogorsky (*Geschichte des byzantinischen Staates*, München, 1963) sublinia faptul că în Muntenia noastră, în evul mediu, nu se poate constata fenomenul unei «puternice grecizări», existent în statul și la curtea sârbească, îndeosebi pe vremea lui Ștefan Dușan (1331—1355). Valahia primește elemente de influență culturală occidentală prin Ungaria, mai precis definit prin Transilvania. Cu puține excepții, nota dominantă a portretelor ctitorilor sud-balcanici e caracterul lor evident aulic, de curte. În Muntenia, în plină perioadă post-bizantină, portretele unor domnitori reiau maniera reprezentărilor aulice bizantine. Comparând portretele domnitorului sârb Milutin de la Arilie, Prizren, Gracianica (1296, 1314, 1340) cu cel al lui Matei Basarab de la Mănăstirea Arnota (1637) sau cu al lui Constantin Brîncoveanu de la Mănăstirea Hurezi (1693) se constată că amprenta aulică slăbește în portretele românești, accentuându-se mai degrabă prestigiul personal al voievodului în ierarhia socială a epocii (Matei Basarab). Această schimbare de accent corespunde unei aurori a umanismului, care păstrează totuși sentimentul solemnității de curte (Vezi costumele, coroana, atitudinea). O dată cu numeroasele portrete ale lui Constantin Brîncoveanu și ale familiei sale, portretul aulic de tradiție imperială în sud-estul european ia sfârșit.

Aspectul solemn, de curte, caracterizează portretele țarilor, kralilor, voievozilor bulgari și sârbi din secolele al XIII-lea—al XIV-lea, cu hieratismul lor accentuat, mergînd pînă la încorporarea nimbului de sfinți. El reflectă autoritatea supremă și puterea absolută, asemeni concepției bizantine. Portretele lui Neașoe Basarab (1512—1521) și ale doamnei Despina, cum și ale copiilor lor în frescele de la Curtea de Argeș, deși au o trăsătură puternică a hieratismului de curte, totuși ele reflectă în frumusețea vestimentară elemente adoptate și transformate din mediul românesc. Constatăm în aceste portrete o sompluoșitate deosebită, de asemenea o moștenire a ideii imperiale bizantine ca și aceea a ecumenismului ortodox. Ele se înțeleg de la sine, deoarece opera literară a lui Neașoe Basarab dă dovadă de o profundă cunoaștere a mentalității și literaturii bizantine, de posibilitatea adaptării unor astfel de idei fructuoase pentru țara sa. Conștiința rolului său politic și cultural, de protector activ al Ortodoxiei față de vecinii săi din sud e prezentă în gândirea lui Neașoe Basarab, într-un mod intens. În 1517 el inaugura mănăstirea Curtea de Argeș, în prezența reprezentanților întregii lumi ortodoxe, cu patriarhul ecumenic în frunte.

Portretele lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș în Moldova, fără a avea aparență autoritară de curte, păstrează în costum și coroană elementele formale tradiționale. La Voroneț (1488) și la Pătrăuți (1487), Ștefan cel Mare e înfățișat ca domnitor al țării, alături de soția și copiii săi, oferind totdeauna ctitoria sa Mîntuitorului Iisus Hristos, prin intermediul unui sfînt protector. El e fiu de domnitor, «domnitor al pămîntului Moldovei prin mila lui Dumnezeu», însă fără ostentație, epoca tulbură a domniei lui nelăsîndu-i răgazul meditației.

În comparație cu conducătorii popoarelor balcanice, Ștefan cel Mare apare ca un erou al creștinătății în această parte a Europei. Portretele sale sînt primele din sud-estul european în care pentru reprezentarea unui domnitor trăsătura iconografică bizantină nu mai e decît o formă exterioară. Pe aceeași linie se situează și portretele lui Petru Rareș. Soția lui, Elena, de origine sîrbă, reamintește prin portretul său de la mănăstirea Humorului (1535) de trăsăturile caracteristice ale prințeselor din țara sa natală. În Muntenia, portretul lui Mihai Viteazul de la Călușu (1596), al lui Matei Basarab la Arnota (1633) și al lui Constantin Brîncoveanu la Hurezi (1692) păstrează încă spiritul aulic, inaugurat o dată cu Mănăstirea Curtea de Argeș.

Domnitorii munteni mențin pînă la începutul secolului al XVIII-lea acest gen de portret, moștenit de la Bizanț.

Autoarea articolului consideră că «Arborele genealogic al Nemanizilor», reprezentat la Arilie, la Mateici, la Desani, Gracianica — e propriu Serbiei din secolul al XIV-lea, structura lui «fiind identică cu Arborele lui Iosci» (Afirmăția Mariei-Ana Musicescu nu corespunde interpretării juste a fenomenului descris. Cu totul alta e semnificația «Arborelui lui Iesei» — ea indicîndu-ne genealogia Mîntuitorului pînă la primele rădăcini ale genului uman. Confuzia pe care o comite provine din con-

siderarea elementului floral — ca fiind principală —, în realitate el neavînd funcția decît să lege «organic» și în mod vizual generație de generație).

Portretele Cantacuzinilor, zugrăvite spre sfîrșitul secolului al XVII-lea la Pîrvu Mutul, originale și interesante, oferă o galerie de personaje (Biserica din Filipeștii de Pădure — 1692 — și de la Măgureni — 1694). Ele degajă un sentiment al solidarității familiale, al unei dinastii numeroase, bogată și mîndră. Noua concepție de prezentare iconografică e specifică înfățișării clasei marilor boieri. Dintre ei Stolnicul Constantin Cantacuzino oferă trăsăturile nobile ale «adevăratalui umanist».

Tabloul ctitorului cu caracter istoric e comun Serbiei și Munteniei, el neexistînd în Bulgaria și Moldova. Prezența unor astfel de ctitori în bisericile Serbiei din epoca otomană, care au devenit «sfînti regi» e explicabilă prin funcția lor de menținere a entității naționale. În biserica Mînăstirii Argeșului în afară de Mircea cel Bătrîn apare și cneazul Lazăr, eroul de la Kossovo, faptul explicîndu-se prin legăturile de rudenie și tradițiile culturale. În momente de profunde modificări în cultura și societatea Munteniei, portretul ctitorului păstrează legăturile cu trecutul. Influența culturii grecești (secolele al XVII-lea—al XVIII-lea), schimbările în modul de viață și alte elemente occidentale n-au reușit să rupă legătura cu tradiția și valorile trecutului național. A reprezenta pe domnitorii trecutului într-o ctitorie modernă nu echivala cu un anacronism, nici cu un gest gratuit, ci reprezenta expresia unei convingeri adînci, că prezentul nu e decît continuarea unui trecut eroic și exemplar.

O dată cu domnitorii fanarioți, portretul istoric dispare, cu pierderea sentimentului continuității, ca și a valorii tradiției. În ceea ce privește aspectul social în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, e caracteristic faptul că în numeroase biserici din Oltenia apare un tip de portret laicizat, mai precis spus portret votiv. Sutele de astfel de portrete (mari demnitari, boieri, negustori, episcopi, țărani) constituie o antologie a societății respective, reflectînd modul de a trăi, de a gîndi al epocii (Vezi A. Pănoiu, *Pictura votivă din nordul Olteniei*, București, 1968).

În acest gen de tablouri votive se exprimă conștiința națională și solidaritatea poporului față de tradițiile luminoase ale conceptului de ctitorie. Conștiința permanentei neamului e reflectată de portretele țăranilor din bisericile oltene, ea reprezentînd o actualitate profundă, o necesitate vitală a continuării unei națiuni.

În încheierea articolului sînt reamintite cîteva caracteristici demne de remarcat. În bisericile din Bulgaria, în secolul al XIX-lea reprezentarea Sfîntului Ioan de Rila e prezentă aproape în toate bisericile, alături de ctitori, reîmproșpătînd trecutul și exprimînd solidaritatea peste veacuri. Fiecare popor și-a exprimat original modul său specific de a cinști ctitorii, legăturile sale cu trecutul și continuitatea istorică.

La Muntele Atos se găsesc toate categoriile de portrete de ctitori din toate țările ortodoxe, reprezentînd aîf vatra milenară a culturii și spiritualității întregului Orient creștin cît și un refugiu activ al unor învățați din mijlocul popoarelor care așteptau eliberarea de sub jugul otoman. El constituie «simbolul continuității spirituale și artistice al sud-estului european, dincolo de diversitățile etnice».

C. BĂRBULESCU

Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viața — Domnia — Epoca*, Editura Științifică, București, 1969, 462 p. + 29 planșe + 2 hărți.

Pe lingă lucrarea pe care o prezentăm, tot în acest an a mai apărut și lucrarea lui Constantin Șerban, *Constantin Brîncoveanu*, în colecția «Oameni de seamă» a Editurii Tineretului (205 p.).

Lucrarea de care ne ocupăm cuprinde zece capitole, redactate astfel: Șt. Ionescu: capitolele II, IV, V, VIII, IX și X; P. Panait: capitolele I, III, VI și VII.

Capitolul întâi, intitulat *Constantin Brîncoveanu în istoriografia română și străină* (p. 5—28), înfățișează bogatele surse arhivistice și bibliografice ale epocii, needitate, editate sau în curs de editare, începînd cu cele contemporane voievodului

și pînă în zilele noastre, prezentate, atît în mod cronologic, cît și logic și făcîndu-se judicioase aprecieri asupra lor. Așa, bunăoară, vorbind de cronicile muntene (Radu Popescu, Radu Greceanu, Anonimă, și sfîrșitul în versuri al lui C. Brîncoveanu), autorul accentuează nu numai conținutul lor pătînitor, dar și faptul că acestea nu pot fi comparate cu cronicile moldovene (Grigore Ureche și Miron Costin), cu care «începe istoriografia românească», pentru că cele dintîi sînt simple lucrări cu caracter subiectiv, în timp ce ultimele interpretează evenimentele și emit judecăți de valoare istorică. Numai cu *Istoria Țării Românești* a stolnicului Constantin Cantacuzino, deși neterminată se vor pune bazele istoriografiei propriu-zise în Valahia. De aceea stolnicul poate fi considerat ca primul istoriograf în accepțiunea modernă a cuvîntului.

Se stăruie apoi, asupra unor caracteristici proprii operei Stolnicului, precum și asupra felului cum s-a oglindit personalitatea lui Constantin Brîncoveanu în cronicile moldovene (Miron Costin, Ion Neculce și Dimitrie Cantemir). În continuare, este analizat aportul cronicii lui Gh. Șincai, al cronicarilor greci, materialul provenit din corespondența diplomatică a epocii de la călătorii străini și îndeosebi din lucrarea lui Anton Maria Del Chiaro, secretar domnesc ceva peste 6 ani, lucrare cunoscută destul de bine la noi, prin editarea ei în limba italiană de N. Iorga (București, 1914) și în traducere românească (S. Cristian, Iași, 1929).

Se accentuează faptul că politica Țării Românești din această vreme interesează, în mod egal, atît Imperiul Otoman și Rusia pravoslavnică, cît și Curtea imperială de la Viena. De aceea, Țara Românească devine prin excelență «subiect al istoriei», și, ca urmare o multime de lucrări în diferite limbi se ocupă de aceasta. Este indicată totodată bibliografia apărută în legătură cu mormîntul voievodului de la biserica Sfîntul Gheorghe-Nou din București, ctitoria sa.

Ocupîndu-se de unica lucrare monografică a lui N. Iorga, precum și de celelalte studii ale sale în legătură cu Brîncoveanu, se evidențiază caracterul restrîns al acestora numai la aspectele politice și ctitoricești, neglijîndu-se aspectele sociale și mai ales cele economice. În legătură cu starea economică sînt indicate studiile apărute în vremea noastră, care atestă pentru domnia lui Brîncoveanu o puternică intensificare a pieții interne, o extindere a extracțiilor miniere, precum și o sporire a randamentului ocnelor de sare și a puturilor de petrol. Nu sînt neglijate nici studiile privitoare la dările populației, veniturile țării și precizarea haraciului către Poartă. În comparație cu secolele anterioare. Pentru problemele religioase sînt citate studii publicate de unii specialiști din cadrul Bisericii ca: S. Dragomir, T. G. Bulat, I. Kămureanu, N. Șerbănescu, Gh. Popescu-Vilcea etc. Mulțimea studiilor trecute în revistă îl face pe autor să conchidă asupra variatelor aspecte ale societății românești din această perioadă, precum și a puternicei personalități a voievodului.

Cel de al doilea capitol, *Țara Românească în politica Europei răsăritene în a doua jumătate a secolului al XVII-lea* (p. 29—50), prezintă foarte documentat rolul important pe care-l juca Țara Românească în ansamblul de interese contradictorii al celor trei mari puteri (Austria, Rusia, Poarta Otomană), precum și al altor forte mai mici, dar în plină expansiune, ca Polonia, Franța, Anglia, Prusia etc. Se insistă îndeosebi asupra situației Imperiului otoman și a tendințelor de modificare a echilibrului politic din Peninsula Balcanică; asupra asediului Vienei (1683), la care au participat ostași din toate țările române; a urmărilor biruinței forțelor creștine; a înființării Ligii Sfinte (31 martie 1684 la Linz), la care aderă Imperiul habsburgic, Venetia, Polonia și Vaticanul; se insistă asupra planului făurii în legătură cu eliberarea Constantinopolului și fondarea unui nou imperiu, sub conducerea unui Cantacuzin (Șerban) etc.

Este urmărită pas cu pas abila politică dusă de Șerban Cantacuzino și legăturile întreținute de acesta cu toate țările menționate, căutînd însă cu înțelepciune mai întîi asigurarea independenței țării sale și autonomia Bisericii Ortodoxe Române, în fața catolicismului în asalt. Sînt menționate, de asemenea, misiunile diplomatice întreprinse de unii clerici români, ca Mitropolitul Dosoftei al Moldovei, la Moscova (1684); arhimandritul Isaia de la Mînăstirea Sfîntul Petru și Pavel din Sfîntul Munte, tot la Moscova (1687 și 1688), pentru încheierea unei alianțe, în care scop duce scrisorile patriarhilor Dionisie al Constantinopolului și Arsenie al III-lea al sîrbilor, acesta avînd de suferit închisoarea austriacă; episcopul Ștefan la Viena (1688) etc.

Din capitol se desprinde concluzia că Șerban Cantacuzino a urmărit în toată domnia sa (1678—1688), ca țara și el însuși să joace un mare rol în politica europeană a timpului.

Capitolul al treilea poartă titlul *Situația social-economică a Țării Românești în timpul domniei lui Constantin Vodă Brîncoveanu* (p. 51—126). În prima parte sînt înșirate bogățiile solului și subsolului Țării Românești, după prezentarea citorva referințe ale străinilor cu privire la fertilitatea și frumusețea acestui pămînt (Del Chiaro-Fiorentino, Paul Strassburg, solul suedez la Poartă, în 1632 etc.). Datorită cererilor mereu crescînde ale turcilor de produse de tot felul, producția acestor mărfuri căpătase proporții destul de însemnate față de timpurile anterioare.

Cea de a doua parte se ocupă de dezvoltarea vieții urbane și de politica fiscală. Viața meșteșugărească și cea comercială pulsează foarte intens în cele 22 de orașe și Țirguri, cite apar pe cunoscuta hartă a Stolnicului Constantin Cantacuzino. Numeroase jurnale de călătorie ale străinilor, ca și documentele interne atestă cu prisosință această situație. Producția internă și meșteșugurile de toate felurile se înmulțesc fără încetare. Ele tind să satisfacă nu numai piața internă, dar și pe cea externă și mai ales cerințele monopolului comercial turcesc. Brașovul și Sibiul au legături foarte strînse din punct de vedere comercial și meșteșugăresc cu Țara Românească. Paralel cu această dezvoltare o fiscalitate excesivă se instaurează în țară. Se introduc biruri noi, de exemplu: văcăritul, din care cauză, oamenii pleacă în Transilvania și în Moldova sau iau drumul codrilor și al locurilor retrase. Țara Românească, ca de altfel și Moldova, neavînd dreptul să bată monedă proprie, folosea tot felul de bani începînd cu cei turcești. La toate impozitele interne se adăuga haraciul și toate plocoanele cerute de Sublima Poartă, ceea ce dusese țara la sapă de lemn. Preoții din toată țara plăteau în 1698, ca dare fixă 11.800 de ughi (galbeni ungurești), împărțită pe județe. Constantin Brîncoveanu, care are una din cele mai lungi domnii (1688—1714), comparabilă în Țara Românească doar cu aceea a lui Basarab cel Bătrîn și a lui Mircea cel Mare, s-a putut menține pe tron mai ales prin veniturile celor 111 moșii ale sale, din Oltenia, Muntenia și Transilvania, cu care a putut ține piept lăcomiei turcești și printr-o bună înțelegere a fenomenelor economice, care au stat la baza întregului sistem politic și cultural promovat de el.

Capitolul al patrulea cu titlul *Început de domnie* (p. 127—161) prezintă descendența lui Constantin Brîncoveanu, formarea lui pentru viață, primele dregătorii îndeplinite și alegerea sa ca domn. Se precizează mai întîi anul de naștere — 1654 —, după înșcripția de pe tabloul descoperit de Marcu Beza la Mînaștirea Sinai de unde rezultă că a fost decapitat la vîrsta de 60 de ani. Apoi sînt arătate împrejurările în care tatăl său Papa Brîncoveanu a fost ucis de către seimenii și dorobanții răsculați în 1655, în amintirea căruia fapt s-a ridicat mai tîrziu crucea de piatră de la poalele dealului Mitropoliei. Un rol important în creșterea orfanului l-a avut, în afară de mama sa, Doamna Stanca, fratele acesteia, domnitorul Șerban Cantacuzino, și Stolnicul Constantin Cantacuzino. Nu sînt omise nici certurile dintre Băleni și Cantacuzini, care au făcut atît de mult rău țării, călugărimea cu sila a lui Stroe Leurdeanu la Snagov și tot lanțul acestor aspre dușmănii și răzbunări.

În 1674, Constantin Brîncoveanu se căsătorește cu Marica, fiica lui Neagoe din Popești și nepoata lui Antonie Vodă (1669—1672), care îi aduce averi însemnate. Șerban Cantacuzino menține la curte pe nepotul său, căruia îi va încredința o serie întregă de misiuni și funcțiuni, de care Constantin Brîncoveanu s-a achitat cu deosebită rîvnă și tact (între acestea, un loc însemnat îl ocupă apărarea intereselor religioase ale românilor din Transilvania). Așadar, voievodul Constantin Brîncoveanu pe linia mamei un Cantacuzin; el își va adăuga numele de Brîncoveanu după localitatea de baștină Brîncoveni, iar după urcarea pe tron pe acela de Basarab, ca un semn al legitimității în succesiunea domnească.

În continuare, sînt importante împrejurările alegerii sale ca domnitor de către Cantacuzini cu nesocotirea indicațiilor lui Șerban pentru fiul său, solemnitățile din țară, obținerea asentimentului sultanului și campania din Transilvania, de la Tohani și Zărnești, cînd obține victoria împotriva imperialilor. Capitolul se sfîrșește cu un document tablou genealogic, care aduce familia voievodului pînă în 1667, cînd moare ultimul descendent, Mihail Brîncoveanu.

În *capitolul al cincilea, Lupta pentru consolidarea și extinderea puterii* (p. 162—193) se expune în mod documentat jocul foarte periculos al politicii lui Constantin Brâncoveanu de a sta în primul rînd cît mai bine cu turcii, dar de a avea și bune și apropiate relații cu forțele creștine (Austria și Rusia), de la care voievodul și mulți alții așteptau izbăvirea de sub jugul otoman. Pașini însemnate sînt închinute strădaniilor lui Brâncoveanu de a modifica politica religioasă a curții de la Viena, în favoarea românilor din Transilvania și de a asigura astfel integritatea Bisericii Ortodoxe Române și totodată unitatea de credință a poporului român.

După unirea cu Roma a unei părți a românilor ortodocși din Transilvania, relațiile lui Constantin Brâncoveanu cu Viena s-au răcit considerabil, datorită luptei sale hotărâte și sprijinului acordat celor ce se opuneau la unelirile papistașilor, prin ctitorii de biserici (Făgăraș, Simbăta de Sus, Ocna Sibiului, Polana Mărului), prin bani, cărți, obiecte de cult și intervenții diplomatice (Lordul William Paget, Canonical Edmund Christhull etc.).

Este mai puțin cunoscut, că la 1702, Vaticanul, profitînd de un moment de criză a Imperiului otoman, cu sprijinul Vienei și Parisului, cele două puteri catolice, fac insistente presiuni pe lângă Poartă pentru a se permite românilor din Moldova și Țara Românească să treacă la catolicism și astfel să se termine cu Ortodoxia acestui popor, de pe toate versantele Carpaților. Tentativa catolicismului nu a reușit datorită unei întregi serii de factori activi, din care nu trebuie omisă mai ales activitatea lui Constantin Brâncoveanu, pentru care românii din cele trei țări românești constituiau părți componente ale unuia și aceluiași întreg: *Dacia*. De aceea, el caută de la 1702 înainte să se apropie, mai mult decît pînă atunci, de țarul Petru cel Mare, care nu cerea nici teritorii românești și nici părăsirea credinței strămoșești, pavăze de totdeauna a unității, limbii și etnicității noastre.

Urmează *capitolul al șaselea: Politica brîncovenească la începutul secolului al XVIII-lea* (p. 194—230). Pînă în 1707, Constantin Brâncoveanu a lucrat de comun acord cu rudele sale apropiate, cu Cantacuzinii, după această dată însă, el a intrat în conflict cu ei, ceea ce a și dus la tragicul său sfîrșit. Curtea domnească de la București, devine în această perioadă, un important centru de informare a Rusiei ca și a celorlalte puteri străine, cu privire la situația din Imperiul Otoman. Pe lângă Petru cel Mare lucrează omul său, ceausul David Corbea, fiul preotului Ioan de la biserica Sîntul Nicolae din Schei și un timp și fratele acestuia Teodor. Brîncoveanu își ia cuvenitele măsuri de refugiu în caz de necesitate în Belorusia sau în Transilvania. Acest joc dublu a avut ca urmare chemarea lui Brîncoveanu la Adrianopol și Constantinopol, lucru ce l-a costat multe sute de punji de galbeni pentru a stinge focarele de intrigă și de acuză, și pentru a mitui de la cei mai mici slujbași pînă la influenta sultană Valide și pe însuși atotputernicul padișah. Rezultatul a fost bun pe de o parte, căci a fost numit domn al Țării Românești pe toată viața, deși lucrul acesta nu era pentru prima dată și nu conta prea mult în fața turcilor, cum nici n-a contat. După această călătorie, Brîncoveanu a declarat că preferă mai curînd «să moară sau să cerșească prin toate țările creștine, decît să treacă încă odată Dunărea și să meargă la Constantinopol».

Raporturile lui Constantin Brîncoveanu cu rudele sale importante se răcesc din ce în ce mai mult: cu spătarul Mihail Cantacuzino, ctitorul atîtor biserici și al celei dintîi așezări spitalicești (1704) în jurul bisericii sale Colțea (1701), cu stolnicul Constantin Cantacuzino, cu Toma Cantacuzino, care fiind la Constantinopol depășise indicațiile domnitorului, cu David Corbea, care se pare că săvîrșise unele greșeli de tact, deși rușii în frunte cu țarul îl agreau în chip deosebit, ceea ce duce la înrăutățirea situației domnitorului și a Țării Românești.

Capitolul al șaptelea cu titlul *Adîncirea crizei regimului politic (1707—1711)* (p. 231—264), trece în revistă în amănunt înrăutățirea acestor raporturi cu Cantacuzinii, care fuseseră factorii hotărîtori ai aducerii sale pe tron, și consilierii săi cei mai apropiați; moartea lui David Corbea (1707), care a constituit o adevărată pierdere; și exploatarea grea la care era supus poporul. Poarta datorită faptului că pune sarcini noi pe spatele Țării Românești fie măbind haraciul continuu, fie cerînd ratele cu anticipație, fie pretinzînd mari provizii de alimente sau materiale pentru repararea cetăților de la Tighina, Akermann (etc.), ca și faptului că frecvențele schimbări de viziri și înalți demnitari, care pretind domnitorului bani, foarte mulți bani. Toate

acestea au făcut ca țara să ajungă la sapă de lemn. Constantin Brîncoveanu va recurge adesea la propriile sale mijloace și la ajutorul boierilor, ierarhilor, minăstrierilor, care fac disperate eforturi spre a sătura lăcomia turcească pentru ca astfel să scape țara de primejdia jefuirii de către turci și tătari, jefuire cu care era mereu amenințat, în caz de nesatisfacerea nesfîrșitelor și copleșitoarelor cereri. Este perioada cea mai grea pentru domnia lui Brîncoveanu, căreia totuși el a făcut față. În Moldova, dimpotrivă, în timpul lui Brîncoveanu se schimbă destui domnitori tocmai pentru că nu puteau face față la nelimitatele pretenții ale Porții otomane care era încolțită pe de o parte, de forțele creștine, iar pe de altă parte aflată în plină disoluție morală internă.

Anul 1709 marchează încheierea unor înțelegeri secrete între Constantin Brîncoveanu și Petru cel Mare, pe care turcii le urmăresc prin domniile Moldovei și pe alte căi, spre a compromite pe voievodul Munteniei.

În timpul războiului ruso-turc din 1711, care s-a sfârșit, cum știm, datorită unei superficiale aprecieri a situației de către cei doi aliați — Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir — Constantin Brîncoveanu s-a dovedit un spirit foarte realist, așteptînd la Albești (Îngâș Urлаși), cu răbdare să vadă în favoarea cui înclină balanța victoriei. Cu toate acestea, cum se știe, spătarul Toma Cantacuzino, în înțelegere cu mitropolitul Antim Ivireanul și cu cei doi Cantacuzini, însă fără știrea domnitorului, a trecut cu unele forțe armate de partea rusilor, ceea ce a adus o și mai puternică suspiciune asupra lui Brîncoveanu, din partea turcilor.

Capitolul al optulea, intitulat Sfirșit de domnie (p. 265—305), privește în detaliu evenimentele de după 1711, pînă la uciderea marelui voievod. Cantacuzinii își continuă acțiunea lor denigratorie la Poartă; Stolnicul dorea să fie ales, în locul lui Brîncoveanu, fiul său Ștefan; iar Mihail Cantacuzino lucra pentru mazilitul Mihai Racoviță de la Constantinopol, al cărui frate, Dumitrașcu era gînerul său, fără să-și dea seama, că prin acțiunea lor egoistă deschid nu numai mormîntul lui Vodă Brîncoveanu, dar și pe al lor și mai ales pe al țării, care apoi să fie iar predată fanarioților.

Denunțurile la Poartă împotriva lui Constantin Brîncoveanu se înmulțesc. Ceea ce este mai trist e că îl prezentau că întreține legături secrete cu împăratul de la Viena și cu țarul rusilor, cu Polonia și cu Venetia; că și-a cumpărat proprietăți în Transilvania, pentru a avea unde să se aciuzeze în caz de primejdie; că a sărăcit țara cu biruri grele; că are imense sume de bani depuse la băncile olandeze și la cunoscuta Zecca din Venetia; că rezidă mai mult la Tîrgoviște decît la București, pentru a se putea mai ușor refugia; că trecerea lui Toma Cantacuzino la ruși se bucurase de întreg asentimentul său; că și-a bătut monedă de aur (la 25 de ani de domnie și 60 de ani de vîrstă); că masa la el era anunțată cu trîmbițe de argint etc.

Turcii știau toate acestea, dar, pentru a nu da de bănuț lui Brîncoveanu, ca acesta să poată lua măsurile necesare, vizirul a adoptat o atitudine de mare viclenie, care de data aceasta a înșelat pe Constantin Brîncoveanu și ca urmare, el a fost mazilit, la 25 martie 1714, arestat și dus la Constantinopol cu soția, cu cei patru fii ai săi (Constantin, Ștefan, Radu și Matei) cu Iordache Văcărescu, visterul și deținătorul tuturor secretelor domnitorului și 40 de care cu toate averile confiscate. În lunile aprilie—iulie sînt cu toții supuși la mari torturi pentru a mărturisii locul unde mai posedă averi, pentru a fi toate aduse la Constantinopol.

Autorii arată că nici în toiul anchetei și schingiuirilor de la Constantinopol, denunțurile din partea Stolnicului și a fiului său Ștefan (1714—1716) nu încetau. La 15 august 1714, cu un ceas înainte de amiază, cînd domnitorul împlinea 60 de ani de vîrstă și 25 de ani de domnie, cum mărturisesc izvoarele, are loc cumplitul masacru, atît de cunoscut de noi datorită baladelor populare. Del Chiaro, secretarul florentin, îi atribuie următoarele cuvinte înainte de a se începe decapitarea: «Fiii mei fiți curajoși, am pierdut tot ce am avut în această lume; cel puțin să salvăm sufletele noastre și să ne spălăm păcatele cu sîngele nostru» (p. 292). Decapitarea celor șase persoane, începînd cu Văcărescu și sfîrșind cu voievodul s-a săvîrșit în mica piață Ialichioșc, din apropierea Seraiului, în prezența cruntului vizir Gin ali Pașa, a prea sîngerosului sultan Ahmed al III-lea și a solilor curților Europei (Anglia, Austria, Franța, Rusia), care și atunci, ca și în 1453, asistau neputincioase; atunci în 1714 la sfîrșitul unei mari familii domnitoare, iar în urmă cu trei veacuri, la sfîrșitul unui strălucit îm-

periu... Corpurile celor execuțai au fost aruncate în mare, de unde, în taină, nu se știe de cine, au fost duse și îngropate la Mînăstirea Halki din insula cu același nume, mînăstire pe care evlaviosul voievod o ajutase cu generozitate în trecut. Osemintele lor au fost aduse în țară abia în 1720 de către doamna Marica, care fusese ținută în temniță pînă în 1715 și apoi exilată la Kutai, pe țărmul răsăritean al Mării Negre. Osemintele au fost înmormîntate în biserica Sfîntul Gheorghe-Nou, importantă ctitorie brîncovenească. De abia în 1914, datorită descifrării inscripției de pe candela de la mormînt de către un dascăl și un cercetător, s-a știut despre aceasta. Cu toate că episcopul Argeșului la înmormîntarea marelui ban Grigore Brîncoveanu în 1832, la aceeași biserică a spus în cuvîntul său că oasele voievodului și fiilor săi fuseseră înmormîntate acolo, în taină, de doamna Marica Brîncoveanu.

Restul expunerii se referă la atitudinea marilor mase populare, față de drama marelui voievod și a familiei sale, mase care au participat cu toată intensitatea lor de sentimente, prin creații de variate balade, unele culese de preoți și seminarisți (p. 297—301), la această sălbatecă măcelărie.

Doi ani mai tîrziu, în noaptea de 6—7 iunie 1716, Ștefan Vodă Cantacuzino și tatăl său Stolnicul au fost sugrumați de către turci la Adrianopol, iar trupurile lor au fost aruncate, ca și cele ale Brîncovenilor, în mare. La fel și Mihai Cantacuzino și alții din familia lui. În felul acesta și-au sfîrșit viața Brîncovenii și Cantacuzinii, după care s-a instaurat, în ambele principate domnia fanariotă, care a adus pe spatele țărilor sarcini și silnicii tot mai mari și de lungă durată.

Capitolul al noulea tratează despre *Renașterea culturală și artistică* (p. 306—390). Prima parte privește cultura (p. 306—359), este consemnată activitatea în cele cinci tipografii brîncovenești (București, Snagov, Tirgoviște, Rîmnic și Buzău) și în școli (Sfîntul Sava, Sfîntul Gheorghe-Vechi etc.); se face mențiunea despre bursierii trimiși la studii peste hotare, în special în Italia, despre personalitățile culturale străine, prezente la curtea lui Brîncoveanu; se vorbește despre Academia domnească, la care veneau studenții din afară (ruși, sîrbi, greci, albanezi etc.). Atît la Academia domnească de la București, cît și la cea de la Iași au studiat pînă la 1821, peste o sută de invitați greci sau de limbă greacă, care apoi au contribuit la renașterea Greciei. Este înfățișată activitatea tipografică desfășurată de mitropolitul Antim Ivireanul, atît pentru nevoile țării, cît și pentru alte țînături. În felul acesta, Constantin Brîncoveanu devine un «voievod al culturii românești, care a făcut din Țara Românească și capitala ei un însemnat centru spiritual pentru sud-estul Europei și Orientul creștin» (p. 325).

O atenție deosebită este acordată mijloacelor prin care limba română a fost introdusă cu impetuozitate în Biserică și în cancelaria domnească, punînd un accent deosebit pe Biblia lui Șerban Cantacuzino și pe Didahiile lui Antim Ivireanul.

Se vorbește apoi de rolul jucat de cronicile țării în materie de cultură, de principalele biblioteci ale vremii (a domnitorului Constantin Brîncoveanu, a Stolnicului și a lui N. Mavrocordat); Se vorbește despre frații Teodor, David și Matei, fiii preotului Ion Corbea de la biserica Sfîntul Nicolae Schei din Brașov, care au îndeplinit multiple sarcini, în legătură cu propaganda antiunionistă din Transilvania; cu unele cărți tipărite sau rămase în manuscris, și cu țării ruși și pravoslavnică împărăție. În vara anului 1860, Alexandru Odobescu, a mai aflat unele din cărțile ce aparținuseră bibliotecii de la Mînăstirea Hurezi a domnitorului Brîncoveanu, despre care vorbește într-un raport oficial (Catalogul acestei biblioteci a fost publicat recent în «Biserica Ortodoxă Română», LXXXVI (1969), nr. 5—6, p. 590—625).

Cea de a doua parte a capitolului de față se referă la dezvoltarea artelor în această vreme (p. 359—390), arătînd că toate domeniile artei au atins forme superioare de realizare datorită unei sinteze rezultată din asimilarea unor elemente occidentale cu elementele tradiționale, ceea ce a dat naștere stilului brîncovenesc. Constantin Brîncoveanu a construit numeroase palate în țară și peste hotare, ca: Potlogi, Simbăta de Sus, Mogoșoaia, Doicești, sau Obilești și San Ștefano lîngă Constantinopol care după moartea voievodului, a fost cumpărat de marchizul De Bonnac, ambasadorul Franței pe lîngă Poarta otomană, ceea ce dovedește valoarea lui artistică.

Este scos în evidență adevărul de netăgăduit, că, deși Constantin Vodă se afla în zona de dominație a spiritului oriental, el a știut să fie totuși european. El a fost în fond un strălucit continuator al vechilor tradiții românești, amplificate într-o viziune arhitectonică modernă. Despre arhitectura religioasă, se arată că aceasta nu a fost

deci o revenire și o adâncire a vechilor concepții și tradiții autohtone, la care s-au adăugat și unele influențe ale arhitecturii venețiene.

Mai multe pagini sînt dedicate școlii de pietrari și pictori foarte activi în acest timp. Între pictori, fruntaș era vestitul Pîrvu Mutu (1659—1735), despre care se spune, exagerîndu-se, credem, puțin realitatea că «laicizează complet pictura bisericească, introducînd note și grupuri de lăutari în frescele cu sfinți» (p. 371).

Sînt trecute în revistă apoi ctitoriile lui Brîncoveanu, în frunte cu Mînăstirea Hurezi, care este considerată drept capodopera genului, precum și bisericile și mînăstirile la care a efectuat lucrări mai însemnate. Orfevreria, cum era și normal, se bucură de o atenție deosebită cu toată acea pleiadă de argintari brașoveni și sibieni (George May I, Johannes Henning, Georg Heltner, Thomas Klosch, Sebastian Hann, Thomas Lang ș.a.) care lucrează în special obiecte de cult pentru domnitorul Constantin Brîncoveanu și sfetnicii săi. Argintăria ilustrează în general stilul baroc, pe gustul domnitorului. Ferecătura cărților păstrează autentică concepție iconografică bizantină.

Ultimul capitol, al zecelea, intitulat *Personalitatea lui Constantin Vodă Brîncoveanu și locul său în istoria românilor* (p. 391—415), încheie lucrarea. Voievodul este prezentat ca o personalitate complexă și multilaterală concretizată totuși într-o înțelegere înfățișare istorică: mare feudal; om politic și diplomat; și om al Renașterii, fiecare din acestea fiind însoțită de dovezile și faptele istorice respective. Sînt și aici de reținut mai multe știri privind instituțiile și persoanele bisericești, de pildă pentru a ilustra faptul pe care-i plăcea să-l întrețină în biserică și la curtea sa Brîncoveanu Vodă. «Nu rare erau slujbele religioase ce se oficiau, mai ales la biserica bucuresteană Sfîntul Gheorghe-Nou de către doi patriarhi care sluieau în sobor mare cu numeroși mitropoliți, arhiepiscopi și episcopi, în afară de arhimandriți și egumeni, așa cum s-a întîmplat într-una din duminicile anului 1707 cum a lăsat scris un călător străin. Cînd a intrat în biserica ocupată de marii boieri, a căror îmbrăcăminte strălucea, domnitorul cu cei trei fii mai mari, era îmbrăcat în «samure azurii», iar veșmintele înalților membri ai soborului, «erau din aur cu pietre scumpe și cu mărgăritare» (p. 396).

În ceea ce privește politica, Brîncoveanu a fost un om care a ținut seama de mersul sinuos al realităților, căuțînd să mențină un echilibru între cele trei mari puteri, lucrînd însă constant pentru eliberarea românilor de pretutindeni și apărarea Ortodoxiei române și ecumenice. În afară de sprijinul larg și generos acordat Bisericii dinăuntru, sub foarte variate forme, 17 mînăstiri din peninsula Balcanică și din Orientul Mijlociu arată o însemnare din 30 ianuarie 1702 s-au bucurat de însemnate danii și binefaceri din partea evlaviosului domnitor muntean.

În timpul lui Constantin Brîncoveanu, Țara Românească, Valahia, a devenit din ce în ce mai mult, subiect al istoriei europene iar cuvîntul ei era ascultat la Viena, la Moscova și chiar la Constantinopol. Constantin Brîncoveanu este continuatorul luptei antiotomane, deschisă de Mircea cel Bătrîn, dusă în secolul al XV-lea în Transilvania de Iancu de Hunedoara (1437—1456), în Țara Românească de Vlad Tepeș (1456—1462) și în Moldova de Ștefan cel Mare (1457—1504); el însă a dus-o mai mult pe calea politicii și diplomației.

Ultima concluzie a cărții este că, dacă mesajul scris de Constantin Brîncoveanu, prin toată opera de cultură și artă pe care a realizat-o la adăpostul unei politici independente ar fi putut fi menținut și continuat în viața poporului român, iar Țara Românească și Moldova nu ar fi suferit eclipsa regimului fanariot și nici Transilvania, stăpînirea habsburgică, într-o asemenea perspectivă, poporul român, atît de înzestrat, ar fi intrat în istoria modernă a Europei și în istoria culturii ei, cu un secol și jumătate mai devreme, adică la sfîrșitul secolului al XVII-lea.

Urmează o listă a prescurtărilor (p. 416), un rezumat în limba franceză (p. 417—423), un indice general (p. 424—458), o listă a celor peste 50 de ilustrații deosebite de interesante și reușite (p. 459—461), tabla de materii (p. 462—464) și două hărți ale Țării Românești, prima înfățișînd dezvoltarea economică în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, iar a doua monumentele civile și religioase, ridicate sau refăcute în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu.

Pr. Prof. AL. I. CIURBA

LUCRARILE SFINTULUI SINOD AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE ÎN SESIUNEA ORDINARĂ A ANULUI 1969

SPICUIRI DIN SUMARUL ȘEDINTELOR DE LA 12 ȘI 13 DECEMBRIE 1969

Sedința se deschide la orele 10 dimineața, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian.

La ședință participă Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri.

P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar patriarhal, secretar al Sfântului Sinod, citește apelul nominal. Sînt prezenți: Prea Fericitul Patriarh Justinian; I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei; I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului; I. P. S. Mitropolit Firmilian al Olteniei; I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului; P. S. Episcop Iosif al Rîmnîcului și Argeșului; P. S. Episcop Partenie al Romanului și Hușilor; P. S. Episcop Antim al Buzăului; P. S. Episcop Chesarie al Dunării de Jos; P. S. Episcop Teoctist al Aradului; P. S. Episcop Teofil al Clujului; P. S. Episcop Valerian al Oradiei; P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar-patriarhal, P. S. Irineu Suceveanul, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor și P. S. Visarion Rășinăreanul, episcop-vicar al Arhiepiscopiei de Sibiu și Alba-Iulia.

Fiind de față toți membrii Sfântului Sinod, Prea Fericitul Patriarh Justinian declară ședința deschisă.

În numele Sfântului Sinod, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian salută pe Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, prezent la această sesiune.

În semn de omagiu pentru colaborarea rodnică a Bisericii noastre cu organele de conducere ale țării, Prea Fericitul Părinte Președinte propune să se trimită următoarele telegrame:

*Domnului NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România*

Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit în sesiune anuală de lucru, exprimă Consiliului de Stat și Domniei Voastre personal profundul său devotament și simțămintele de stimă și înaltă prețuire pentru neobosită activitate pe care o desfă-

șurați în slujba prosperității și fericirii poporului român și pentru creșterea prestigiului țării noastre în lume.

Sfântul Sinod folosește cu bucurie acest prilej pentru a Vă asigura că sub îndrumarea ierarhilor lor, preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române se vor strădui fără preget să contribuie sincer și hotărât la desăvârșirea vieții noi în patria noastră și pentru statornicirea păcii între popoare.

Domnului ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Socialiste România

Membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, întruniți în sesiune anuală de lucru, își îndreaptă cu căldură gândurile către Guvernul Republicii Socialiste România și către Domnia Voastră personal, exprimând hotărârea lor neabătută de a spori în suielele credincioșilor ortodocși pe care îi păstoresc dragostea față de scumpa noastră patrie și râvna în munca pentru înflorirea și întărirea ei, precum și în acțiunile pentru statornicirea unei păci trainice și a bunei înțelegeri între toate popoarele lumii.

Sfântul Sinod aprobă textul telegramelor și hotărăște expedierea lor.

Prea Fericitul Patriarh Președinte arată apoi că scopul convocării actualei sesiuni prorogate a Sfântului Sinod este examinarea problemelor înscrise pe ordinea de zi. Dintre acestea, o problemă mai importantă o constituie primul punct al ordinei de zi privind dezbaterea în plenul Sfântului Sinod a situației P. S. Episcop Valerian al Oradiei, în urma sesizării făcute de către sfânta Mitropolie a Ardealului.

Se trece la prezentarea acestui caz, în ședința plenară.

Tem. nr. 20229/1969. — Adresa Sfintei Arhiepiscopii de Sibiu și Alba Iulia nr. 8113/1969, prin care se aduce la cunoștință încheierea Sinodului Mitropolitan din 18 noiembrie 1969, în legătură cu P. S. Episcop Valerian al Oradiei și se cere înscrierea cauzei pe ordinea de zi a Sfântului Sinod.

La invitarea Prea Fericitului Părinte Președinte, P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, secretarul Sfântului Sinod, dă citire adresei nr. 8113/1969 a Sfintei Arhiepiscopii de Sibiu și Alba Iulia prin care se cere ca Sfântul Sinod ca for competent să chibzuiască asupra măsurilor ce trebuie luate în legătură cu abaterile săvârșite de către P. S. Episcop Valerian al Oradiei.

În urma expunerilor făcute de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, precum și de către PP. SS. Episcopi Teoctist al Aradului și Teofil al Clujului; avînd în vedere că P. S. Episcop Valerian s-a arătat potrivit unor hotărâri luate de Sfântul Sinod, dovedind astfel că pe de o parte desconsideră spiritul și modul sinodal în care se lucrează în Biserica Ortodoxă, iar, pe de altă parte, că nu este condus de sentimente de colegialitate și de colaborare frățească; luînd în considerație apoi și faptul că prin abaterile grave săvârșite în Eparhia Oradiei de către P. S. Episcop Valerian s-a creat o stare de nemulțumire și de protest atât în rîndul clerului, cît și al credincioșilor, — Prea Fericitul Părinte Președinte, după ce a arătat că această situație a fost analizată și în Sinodul Permanent, a dat citire următorului proiect de hotărîre sinodală, alcătuit de comun acord cu membrii Sfântului Sinod Permanent :

«Luînd în discuție raportul I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și Procesul-verbal al Sinodului Mitropolitan din ziua de 18 noiembrie 1969 — anexat acestui raport — toți membrii Sfântului Sinod se solidarizează cu dezavuarea pe care au făcut-o membrii Sinodului Mitropolitan atitudinii P. S. Episcop Valerian al Oradiei, atitudine de nesupunere și neascultare față de hotărîrile Sfântului Sinod și constată că nu este prima dată cînd P. S. Episcop Valerian are atitudini și comportări nesinodale.

Membrii Sfântului Sinod cunosc activitatea negativă din ultimii ani a P. S. Episcop Valerian Zaharia, precum și starea sănătății P. S. Sale, care îl fac impropriu continuării conducerii Episcopiei».

Sfântul Sinod, în unanimitate, hotărăște următoarele :

— În interesul superior al Bisericii și pentru motive de boală, pune în retragere din oficiu pe P. S. Episcop Valerian Zaharia de la Episcopia Oradiei, pentru a-și aranja drepturile la pensie pe baza dispozițiilor legale.

— Roagă Departamentul Cultelor să intervină la Consiliul de Stat pentru recunoașterea acestei hotărâri.

— La propunerea I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, delegă cu suplینirea Eparhiei, pînă la alegerea noului titular — începînd de astăzi — pe P. S. Episcop Teoclist al Aradului.

— Prea Fericitul Părinte Președinte este rugat să convoace, în cel mai scurt timp, Colegiul Electoral, pentru alegerea noului Episcop al Oradiei.

Punîndu-se la vot, prin ridicarea de mîini, proiectul de hotărîre de mai sus a fost aprobat de membrii Sfîntului Sinod în unanimitate.

Apoi, Prea Fericitul Patriarh Justinian a rostit următoarele :

Sfîntul Sinod și-a spus cuvîntul. P. S. Valerian a fost eliberat din funcția sa de Episcop al Episcopiei Oradiei, urmînd să-și reglementeze drepturile de pensie.

Este necesar, ca în acest moment să afirmăm cu toată hotărîrea importanța principiului sinodalității, după care ne conducem, și a disciplinei noastre bisericești. Este un prilej potrivit de a medita asupra unor lipsuri ale noastre și de a trece la înlăturarea lor.

După cum se știe, printr-o hotărîre înțeleaptă a Sfîntului Sinod, s-a stabilit ca Mitropolii și Episcopii eparhioți să capete în persoana Episcopilor și Arhierilor Vicari ajutoare reale în misiunea lor pastorală. În acea hotărîre s-a statornicit că Sinodul Mitropolitan întocmește un plan comun de lucru pe cuprinsul Mitropoliei. Am fost bucuros să văd un asemenea plan de lucru al Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

Dorim ca acest mod de lucru să se extindă și să constituie o experiență pentru toți. Sustragerea de la obligațiile ce ne revin în urma hotărîrilor Sfîntului Sinod contravine rînduielilor bisericești și răpește sinodalității noastre eficiența necesară. Noi trebuie să arătăm permanent răspunderea noastră pentru nevoile Bisericii noastre, pentru buna rezolvare a problemelor ei, pentru punerea în viață a unor măsuri care să înlătore deficiențele. A împiedica aplicarea măsurilor hotărîte de Sfîntul Sinod, așa cum s-a întîmplat cu P. S. Valerian, nu putea să ducă decît la gravele lipsuri constatate în acea Eparhie. Membrii Sfîntului Sinod cunosc că în ultimii ani au fost sesizați de multe abateri ale conducerii Eparhiei Oradiei, care au tulburat viața credincioșilor, constituind o sfidare a îndrumărilor noastre, a sfaturilor membrilor Sfîntului Sinod, o încălcare a prevederilor statutare ale Bisericii noastre. Aceste permanente sesizări primite de Sfîntul Sinod de la preoți și chiar de la credincioși, au relevat deficiențe care nu mai puteau fi îngăduite fără a prejudicia grav bunul mers al vieții religioase din acea Eparhie.

Au fost dese cazuri în care ni s-au depus plîngeri ce dovedeau arbitrarul care domnea la conducerea Eparhiei. Preoți mutați de mai multe ori, fără motive, sute de transferări care au tulburat viața Eparhiei și au creat neîncredere și lipsa de stabilitate în viața bisericească de acolo. Știți foarte bine că în ultimii ani chiar în ședințele Sinodului nostru am avut de analizat plîngeri ale preoților din Eparhia Oradiei.

Față de aceste fapte Sfîntul Sinod a fost nevoit să ia această măsură energică.

Ne exprimăm nădejdea că Ierarhii noștri vor pune și mai mult la inimă hotărîrea de a se respecta și pe viitor, cu toată stăruința, hotărîrile Sfîntului Sinod. Avem convingerea că Biserica noastră nu poate funcționa și progresa fără păstrarea disciplinei

bisericești. Noi membrii Sfintului Sinod, în primul rând, trebuie să veghem la păstrarea spiritului sinodalității, la păzirea neștirbită a prestigiului nostru și a autorității Bisericii.

În urma acestei vorbiri, P. S. Episcop Valerian se retrage din ședința Sfintului Sinod.

*

Prea Fericitul Părinte Președinte, în continuare, dă citire noii liste a Comisiilor de lucru ale Sfintului Sinod pentru această sesiune.

I. — COMISIA AFACERILOR EXTERNE

Președinte : I. P. S. Mitropolit *Iustin* al Moldovei și Sucevei ;

Membri : P. S. Episcop *Partenie* al Romanului și Hușilor ;

Raportor : P. S. Episcop *Antim Țirgovișteanul*, vicar-patriarhal.

II. — COMISIA PENTRU DOCTRINA, VIAȚĂ RELIGIOASĂ ȘI PENTRU MĂNĂSTIRI :

Președinte : I. P. S. Mitropolit *Nicolae* al Banatului ;

Membri : P. S. Episcop *Iosif* al Râmnicului și Argeșului și P. S. Episcop *Teofil* al Clujului ;

Raportor : P. S. Episcop-vicar *Irineu* Suceveanul.

III. — COMISIA CANONICĂ, JURIDICĂ ȘI PENTRU DISCIPLINĂ :

Președinte : I. P. S. Mitropolit *Firmilian* al Olteniei ;

Membri : P. S. Episcop *Antim* al Buzăului ;

Raportor : P. S. Episcop-vicar *Visarion* Rășinăreanul.

IV. — COMISIA ÎNVAȚĂMÎNTULUI PENTRU PREGĂTIREA PERSONALULUI BISERICESC :

Președinte : I. P. S. Mitropolit *Nicolae* al Ardealului ;

Membri : P. S. Episcop *Chesarie* al Dunării de Jos ;

Raportor : P. S. Episcop *Teoctist* al Aradului.

Sfântul Sinod aprobă componența comisiilor sinodale pentru această sesiune.

Prea Fericitul Părinte Președinte împarte apoi lucrările de pe ordinea de zi la comisii, care urmează să studieze problemele repartizate și să refere Sfintului Sinod asupra lor în ședința următoare.

După aceea, Prea Fericitul Părinte Președinte suspendă ședința pînă în după-amiaza aceleiași zile, orele 18, pentru studierea în comisii a lucrărilor repartizate.

*

Ședința se redeschide la orele 18 p. m., sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Se intră în ordinea de zi.

La invitarea Prea Fericitului Părinte Președinte, Prea Sfințitul Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar-patriarhal, raportorul Comisiei Afacerilor Externe, citește referatele asupra :

1. *Tem. nr. 16287/1969.* — Dare de seamă asupra vizitei făcute între 7 și 14 august 1969, Patriarhiei Române de către I. P. S. Arhiepiscop Paavali al Careliei și a toată Finlanda, însoțit de un grup de 37 persoane (clerici, seminariști și membri ai Coralei din Kuopio).

Călătoria în țara noastră a cuprins vizitarea capitalei, a văii Prahovei, a orașelor Brașov, Sibiu și Râmnic, cu un ultim popas la Mănăstirea Curtea de Argeș, pretutindeni au fost vizitate mănăstiri și diferite biserici.

La București, I. P. S. Paavali a slujit în catedrala sfintei Patriarhii, a avut întîlniri cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, căruia i-a înmînat cea mai înaltă distincție a Bisericii Ortodoxe din Finlanda, Marea Cruce a «Ordinului Sfintului Miel». Același ordin, în gradul de comandor, a fost acordat I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

Impresiile elogioase asupra acestei călătorii în România și asupra contactelor

realizate au fost aduse la cunoștința publicului finlandez într-un amplu reportaj, apărut în revista oficială a Arhiepiscopiei Finlandei.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe, Sfântul Sinod a hotărât :

— *la act de vizita făcută de I. P. S. Paavali, Arhiepiscop al Careliei și a toată Finlanda, considerând această vizită o contribuție la apropierea dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă a Finlandei.*

2. *Tem. nr. 17827/1969.* — Dare de seamă asupra vizitei făcute — în cadrul schimbului de vizite de ierarhi între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Ortodoxă a Greciei, între 14 și 21 octombrie 1969 — Bisericii Ortodoxe Române de către I. P. S. Mitropolit Iacov al Mitilenei, președintele Comisiei Sinodale pentru relații externe a Bisericii Greciei, însoțit de P. C. Arhim. Meletie Calamaras, secretarul Sfântului Sinod, ca invitați ai I. P. S. Nicolae, Mitropolitul Ardealului.

La început oaspeții, însoțiți de I. P. S. Mitropolit Nicolae, au vizitat diferite centre religioase și mănăstirești din cuprinsul Mitropoliei Ardealului. În continuarea vizitei în țara noastră oaspeții au făcut și o vizită în cuprinsul și la reședința Mitropoliei Moldovei, unde s-au întâlnit cu I. P. S. Mitropolit Iustin.

La înapoierea în București, I. P. S. Mitropolit Iacov, din însărcinarea Sfântului Sinod al Bisericii Greciei și al Prea Fericitului Arhiepiscop Ieronim a avut convorbiri cu Prea Fericitul Patriarh Justinian în legătură cu organizarea și activitatea Patriarhiei Române.

La încheierea vizitei, oaspeții și-au exprimat admirația pentru buna organizare a Bisericii Ortodoxe Române, satisfacția pentru bunele relații între Biserica noastră și Biserica Greciei și au propus continuarea schimbului de vizite de ierarhi între cele două Biserici, precum și a schimbului de studenți, oferind din partea Arhiepiscopului Atenei două burse pentru cursurile de licență și o bursă pentru studii de specializare.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe Sfântul Sinod a hotărât :

— *la act de vizita făcută de I. P. S. Mitropolit Iacov al Mitilenei, președintele Comisiei Sinodale pentru relații externe a Bisericii Greciei, făcută în cadrul schimbului de vizite de ierarhi între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Greciei, considerând această vizită o contribuție la apropierea între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Greciei.*

— *la act cu mulțumire de bursele oferite de Arhiepiscopul Atenei: două burse pentru cursurile de licență și o bursă pentru studii de specializare.*

3. *Tem. nr. 19274/1969.* — Dare de seamă asupra vizitei în România, între 19 și 22 septembrie 1969, de către Prea Fericitul Snork Kalustian, Patriarhul armenilor din Turcia, însoțit de doi P. S. Episcopi și de doi preoți din Patriarhia Armeană din Turcia, ca oaspete al Prea Fericitului Patriarh Justinian.

În timpul șederii în România, Prea Fericitul Patriarh Snork Kalustian, însoțit de P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar-patriarhal și de P. S. Episcop armean din București, Dirair Mardichian a vizitat instituțiile centrale patriarhale, catedrala Episcopiei Armeane din București, unde a oficiat un serviciu divin și parohia armeană de la Pitești.

În timpul întrevederii cu Prea Fericitul Patriarh Justinian au fost discutate probleme legate de relațiile de prietenie dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Armeană.

În comunicatul publicat în ziarele armenes «Marmara» și «Jamanak», care apar la Istanbul, Prea Fericitul Patriarh Snork Kalustian aduce mulțumiri Prea Fericitului Patriarh Justinian pentru primirea călduroasă ce i-a făcut și constată că Biserica Ortodoxă Română este cea mai bine organizată și prosperă din cîte i-a fost dat să vadă pînă acum.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe Sfântul Sinod a hotărât :

— *la act de vizita făcută Patriarhiei Române de Prea Fericitul Patriarh al armenilor din Turcia, Snork Kalustian, considerînd această vizită o contribuție la apropierea dintre Biserica Ortodoxă Română și Patriarhia Armeană din Turcia.*

4. *Tem. nr. 10306/1969.* — Darea de seamă a Simpozionului organizat de Fundația «Pro Oriente» la Viena — Austria, între 11 și 16 mai 1969, la care din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului.

I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a susținut în cadrul simpozionului — de față fiind Eminentă Sa Cardinalul Fr. König, Arhiepiscopul Vienei și alte personalități oficiale — conferința «Morală ortodoxă și problema vremii», înfățișând de pe poziția Bisericii Ortodoxe, postulatul dreptății sociale, al dreptului la muncă și la libertate pentru individ. Iar la Facultatea de teologie romano-catolică din Viena a ținut prelegerea despre «Asceza creștină».

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe Sfântul Sinod a hotărât :

— *la act de darea de seamă asupra Simpozionului teologic organizat de Fundația «Pro Oriente» din Viena, la care I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului a susținut conferința : «Morală ortodoxă și problemele vremii noastre».*

— *Exprimă mulțumiri I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului pentru conferința susținută în cadrul acestui Simpozion.*

5. *Tem. nr. 16150/1969.* — Darea de seamă asupra lucrărilor celei de a XIV-a Adunări Generale a Bisericii Evanghelice din R. F. a Germaniei (Stuttgart, 16—20 iulie 1969), la care Prea Fericitul Patriarh Justinian a delegat să participe ca reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Române, pe P. C. Pr. Vasile Ștefan, parohul bisericii ortodoxe române din Baden-Baden, și pe doctorandul Viorel Mehedințu, care urmează cursurile facultății de teologie a Universității din Heidelberg.

Lucrările Adunării Generale, având tema «Șteea de dreptate», s-au caracterizat prin dezbateri aprinse pe plan teologic, politic și social, scoțind în relief contradicțiile din sinul teologiei protestante, dar mai ales tensiunea existentă între generații.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe Sfântul Sinod a hotărât :

— *la act de darea de seamă asupra celei de a XIV-a Adunări a Bisericii Evanghelice din R. F. a Germaniei.*

— *Exprimă mulțumiri delegaților Bisericii Ortodoxe Române la această Adunare, P. C. Pr. Vasile Ștefan, Parohul bisericii ortodoxe române de la Baden-Baden și doctorandului Viorel Mehedințu.*

6. *Tem. nr. 19806/1969.* — Darea de seamă asupra lucrărilor celei de a XIII-a Adunări Generale a Federației Protestante din Franța (Grenoble, 9—12 noiembrie 1969), la care, ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române, a participat Dl. Prof. N. Chițescu.

Problema majoră a Adunării de la Grenoble a fost aceea de dezvoltării, la discutarea căreia au luat parte numeroase personalități, evidențiind faptul că e vorba nu numai de dezvoltarea lumii a treia, ci de dezvoltarea întregii lumi, prin îmbunătățirea structurilor existente, adică reformarea lor, ori prin înnoirea structurilor întregii lumi pentru a se începe o viață nouă.

Delegatul Bisericii noastre, Dl. Prof. N. Chițescu, a transmis Adunării bunele urări ale Prea Fericitului Patriarh Justinian și a subliniat legăturile de totdeauna dintre Biserica Ortodoxă Română și Bisericile Protestante, mai ales cele franceze.

În urma propunerii Comisiei Afacerilor Externe Sfântul Sinod a hotărât :

— *la act de darea de seamă a celei de a XIII-a Adunări Generale a Federației Protestante din Franța.*

— *Exprimă mulțumiri D-lui Prof. N. Chițescu, delegatul Bisericii Ortodoxe Române la această Adunare.*

7. *Tem. nr. 18315, 18316, 18314, 19088/1969.* — Participarea Bisericii Ortodoxe Române la lucrările Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

În cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, Biserica Ortodoxă Română, a participat, în perioada 1—23 august din acest an, la următoarele manifestări :

a) *Între 1 și 4 august s-au desfășurat la Canterbury, Anglia lucrările unei întruniri speciale, pentru a discuta problema uniatismului și implicațiile sale în dialogul ecumenic, la care au luat parte teologi ortodocși.*

Patriarhia Română a fost reprezentată prin : P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae și Dl. Prof. N. Chițescu, care au susținut incompatibilitatea propaandei uniaste dusă de exponenți ai Bisericii Romano-Catolice cu ideea și practica dialogului ecumenic. Teologii români au precizat că uniatismul nu poate fi folosit ca mijloc ecumenic de apropiere între Biserici, cum pretind unii romano-catolici și chiar membri ai Bisericilor Vechi Orientale prezenți la discuții, întrucât prin uniatism se calcă raporturile de iubire și respect, care trebuie să existe între Biserici. Teologii români au mai demonstrat că

rădăcinile uniatismului sînt mai mult de natură politică decît teologică sau culturală și că uniatismul duce la destrămarea națională și reprezintă o reală piedică în calea aspirațiilor pentru apropiere între Biserici.

b) *Între 4 și 8 august 1969*, s-a ținut la Canterbury, Anglia *sesiunea anuală a Comitetului de lucru al Comisiei pentru «Credință și Constituție»*, la care Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată prin Dl. Prof. N. Chițescu, membru în acest Comitet.

În cursul lucrărilor s-a scos în evidență: a) preocuparea conducerii Comisiei de a facilita discuțiile teologice între Biserici, pentru o mai bună cunoaștere în vederea cooperării; și b) activitatea Grupului mixt alcătuit din reprezentanți ai Consiliului Ecumenic al Bisericilor și ai Bisericii Romano-Catolice.

Iar între problemele cu caracter practic au fost discutate: a) dialogul dintre musulmani și creștini; b) rasismul; c) săptămîna de rugăciune pentru unitatea creștină; d) data fixă a Paștilor. Cu privire la această ultimă problemă, menționăm că din cele 115 răspunsuri primite de Comisie, 97 de Biserici au fost în favoarea fixării datei Paștilor în duminica ce urmează după a doua sîmbătă a lunii aprilie.

Reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române a intervenit pentru a fixa poziția ortodoxă în problemele discutate și pentru a semnala noi aspecte în legătură cu studiul «*Humanum*», pe care îl pregătește Comisia pentru «Credință și Constituție».

c) *În zilele de 9 și 10 august 1969*, a avut loc, la Canterbury o întrunire organizată de Comisia pentru «Credință și Constituție» pentru a studia și perfectă un *document provizoriu asupra noțiunilor de «catolicitate» și «apostolicitate»*.

În cadrul discuțiilor s-au formulat ample explicații în legătură cu cele două atribute ale Bisericii. Teologii romano-catolici au scos în relief unele aspecte favorabile poziției Bisericii Romano-Catolice, iar ceilalți teologi au pus accentul pe învățătura biblică și patristică cu privire la aceste noțiuni.

Delegatul Bisericii Ortodoxe Române, Dl. Prof. N. Chițescu, a cerut ca în viitorul document să se consemneze că *apostolicitatea* Bisericii nu este o consecință de ordin juridic, ce ar decurge de la vreunul dintre Sfinții Apostoli, iar în legătură cu *catolicitatea* Bisericii a cerut să se accentueze sensul intensiv al ei, care implică consensul părții cu întregul în credință, prin kenoză și iubire.

d) *Între 12 și 23 august 1969* a avut loc la Canterbury, *Sesiunea anuală a Comitetului Central*, la care din partea Bisericii Ortodoxe Române au participat I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și Dl. Prof. N. Chițescu.

Secretarul General, Pastorul Dr. Eugène Blake, a menționat în raportul către Comitetul Central că problemele care preocupă în prezent Consiliul Ecumenic al Bisericilor se polarizează în jurul a două idei mari: cea teologică și cea social-politică, precizînd că nu poate exista «progres orizontal», adică legăturile noastre cu oamenii, fără o «orientare verticală», adică legăturile noastre cu Dumnezeu. Accentuarea numai a unuia din aceste planuri la caricaturizarea creștinismului pentru că în primul caz ar socoti istoria fără valoare, iar în al doilea caz ar identifica creștinismul cu idealul societății profane.

De aceea este nevoie de îmbinarea celor două planuri, pe verticală și pe orizontală, preocupîndu-ne atît de problemele ecumenice care privesc unirea Bisericilor cît și de probleme vitale ale lumii contemporane.

S-a hotărît ca viitoarea sesiune a Comitetului Central să se țină la Addis Abeba, în 1971.

Delegații Bisericii Ortodoxe Române, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei și Dl. Prof. N. Chițescu au luat cuvîntul în repetate rînduri, purtînd deosebită grijă să aducă la îndeplinire recomandarea dată de Prea Fericitul Patriarh Justinian: «de a păstra cu sfințenie la întrunirile intercreștine unitatea Bisericii Ortodoxe ca lumina ochilor și de a întări unitatea de acțiune cu toate Bisericile și cu toate religiile, pentru a da aportul nostru la rezolvarea problemelor mari ale lumii de azi». Astfel, I. P. S. Mitropolit Iustin a atras atenția Adunării asupra confuziei ce se face în raportul Comitetului structurilor «între «comuniune» și «împărtășanie» sau între «uzul agapei» și «împărtășanie», în scopul de a grăbi împărtășirea comună. De asemenea, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei a cerut ca raportul Comitetului structurilor — pentru că făcea din Consiliul Ecumenic al Bisericilor un centru vest euro-

pean protestant «în care să se simtă bine» și Bisericile Ortodoxe — să fie trimis spre refacere, cerere care a și fost îndeplinită.

La sfârșitul lucrărilor, I. P. S. Mitropolit Iustin a acordat un interviu reprezentanților Societății de radio din R. F. a Germaniei asupra sesiunii Comitetului Central din anul acesta, privite din punct de vedere ortodox.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe Sfântul Sinod a hotărât :

— *la act de dările de seamă prezentate,*

— *Exprimă mulțumiri delegaților Bisericii Ortodoxe Române, care au participat la lucrările Consiliului Ecumenic [al Bisericilor : I. P. S. Mitropolit Iustin [al Moldovei și Sucevei, D-lui Prof. N. Chișescu și P. C. Pr. Prof. D. Stăniloae..*

8. Tem. nr. 19089, 19087, 8864, 17890/1969. — Participarea Bisericii Ortodoxe Române la lucrările Conferinței Bisericilor Europene, care au avut loc în perioada 1 aprilie — 1 decembrie 1969.

a) *Între 28 aprilie și 2 mai 1969, au avut loc la El Escorial — Madrid (Spania) Sesiunea comună a Prezidiului și Comitetului Consultativ al Conferinței Bisericilor Europene, la care, din partea Bisericii Ortodoxe Române, au participat I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, membru în Prezidiu, și P. C. Pr. Prof. Ioan Coman, membru în Comitetul Consultativ.*

La deschiderea oficială a întrunirii, a luat cuvântul I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, relevând — în numele Conferinței Bisericilor Europene activitatea desfășurată de Conferință pentru apropierea dintre Bisericile și popoarele europene în vederea securității popoarelor de pe continentul nostru și contribuția Bisericii Ortodoxe Române la această lucrare ecumenică.

Lucrările sesiunii s-au ocupat : cu activitatea desfășurată de Secretariatul General al Conferinței, între cele două întruniri comune ale Conferinței Bisericilor Europene a încă trei Biserici ; și cu examinarea activității celor trei grupe de lucru permanente și a celor două grupe de lucru ad-hoc (*una* pentru examinarea mișcării turistice în Europa și *alta* pentru securitatea europeană, această din urmă grupă lucrează în colaborare cu Conferința Creștină pentru Pace).

Relațiile Bisericii Romano-Catolice cu Conferința Bisericilor Europene au făcut obiectul unor largi discuții, în cadrul cărora numeroși delegați au cerut lămuriri asupra intențiilor Vaticanului în legătură cu relațiile de viitor cu celelalte Biserici, de mai multe ori ridicându-se problema dialogului între Biserica Romano-Catolică cu Biserica Ortodoxă. În cadrul acestor discuții, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, a făcut următoarele precizări : «Biserica Ortodoxă nu este în principiu ostilă unui dialog cu Biserica Romano-Catolică. Ea socotește însă că un asemenea dialog trebuie bine pregătit, pentru a putea da rezultate satisfăcătoare. De aceea, în unele Biserici Ortodoxe se lucrează acum la pregătirea climatului favorabil al acestui dialog. Nu se poate spune însă, același lucru și despre Biserica Romano-Catolică. Cu toate că ea, în principiu, și-a manifestat dorința de a începe dialogul, în practică a întârziat începerea lui prin unele acte care au stârnit nedumerire în unele Biserici Ortodoxe. Este vorba de Enciclica papală *Ecclesiam suam* și de recenta atitudine a Vaticanului față de Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia. Cu toate acestea, Bisericile Ortodoxe rămân consecvente hotărârilor lor de a stabili raporturi frățești cu toate celelalte Biserici, inclusiv Biserica Romano-Catolică. În această etapă a pregătirii climatului unui dialog, fiecare Biserică Ortodoxă încurajează contactele între ortodocși și catolici atât pe plan local, cât și în relațiile cu alte Biserici Catolice locale la toate nivelurile».

b) *Între 22 și 25 octombrie 1969, a avut loc la Windsor, în Anglia, cea de a doua sesiune anuală a Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene, la care, ca reprezentant al Bisericii Ortodoxe Române, a participat I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei.*

În timpul lucrărilor s-a studiat activitatea grupelor de lucru precum și perspectivele de viitor ale activității Conferinței.

Membrii Prezidiului și-au exprimat dorința că întrunirea de toamnă a Prezidiului să se țină în România, între 28 septembrie și 1 octombrie 1970, dacă va fi făcută o invitație a Bisericii Ortodoxe Române în acest scop. Prea Fericitul Patriarh Justinian luând act de această dorință, a acceptat ca această sesiune să-și desfășoare lucrările în țara noastră.

La recepția dată de Arhiepiscopia Anglicană, după cuvîntul de salut adresat oaspeților de Arhiepiscopul de Canterbury, Dr. Michael Ramsey, în numele Prezidiului, I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei a stăruit asupra necesității colaborării Bisericilor Europene, pentru a ajuta continentul nostru să rezolve marile probleme care stau în fața sa: pacea și securitatea, buna înțelegere și colaborare între popoare, dreptate și progres în societate.

c) *Între 26 și 27 mai 1969*, s-a ținut la Coventry, Anglia o ședință de lucru a *Comitetului Grupei a II-a de lucru*, la care a luat parte ca delegat al Bisericii Ortodoxe Române, P. C. Diac. Prof. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București, vicepreședinte al Comitetului.

Discuțiile s-au purtat asupra stabilirii modalității practice de popularizare a eforturilor Conferinței Bisericilor Europene în rândurile clerului și credincioșilor din fiecare țară, în vederea antrenării lor la sprijinirea programului Conferinței.

Vicepreședintele Comitetului, P. C. Diac. Prof. N. Nicolaescu, a arătat că Biserica Ortodoxă Română, a reușit să antreneze întregul cler în munca de popularizare și de sprijinire a programului celor trei mari organizații creștine din care face parte ca membră: Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Conferința Bisericilor Europene și Conferința Creștină pentru Pace.

d) *Între 25 și 29 noiembrie 1969*, a avut loc la Gwatt bei Thun, Elveția, ședința Grupei a II-a de lucru, la care Biserica noastră a fost reprezentată de Prof. Diac. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București, vicepreședintele Grupei a II-a de lucru.

La discuțiile asupra temei «Slujirea Bisericilor în Europa în favoarea păcii și pentru reconcilierea internațională în Europa», vorbitorii au subliniat aportul constructiv pe care Bisericile, prin noi inițiative, prin sporirea activității lor, sînt chemate a-l aduce eforturilor pentru soluționarea pe cale pașnică a problemelor care amenință pacea și securitatea de pe continentul nostru.

Prof. Diac. N. Nicolaescu a susținut un referat în legătură cu poziția Bisericii Ortodoxe Române în problema păcii și securității în Europa.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe Sfîntul Sinod a hotărît :

— *la act de lucrările sesiunilor de lucru ale Conferinței Bisericilor Europene.*
— *la act cu mulțumiri de activitatea desfășurată de delegații Bisericii Ortodoxe Române la aceste sesiuni: I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, P. C. Diac. Prof. N. Nicolaescu, rectorul Institutului teologic din București și P. C. Prof. I. Coman.*

9. *Tem. nr. 19595, 18974'1969.* — Participarea Bisericii Ortodoxe Române la lucrările Conferinței Creștine pentru Pace, care au avut loc în perioada 1 mai — 1 decembrie 1969.

a) Răspunzînd vizitei pe care o delegație a Bisericii Ortodoxe Române a făcut-o în 1968 Bisericilor din R. D. Germană, *între 15 și 23 mai* Biserica Ortodoxă Română a fost vizitată de o delegație a Comitetului regional din R. D. Germană al Conferinței Creștine pentru Pace, avînd în frunte pe Episcopul Albrecht Schönherr.

În timpul vizitei, Dl. Prof. Walter Saft a ținut la Institutul teologic din Sibiu prelegerea «Statul și Biserica în R. D. Germană» arătînd raporturile dintre Biserică și Stat în ultimii 20 de ani; iar la Institutul teologic din București a conferențiat Dl. Prof. Gerhard Bassarak despre «Situția actuală a Protestantismului german».

Oaspeții au fost primiți de Prea Fericitul Patriarh Justinian; la Iași, au fost primiți de I. P. S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei; iar la Sibiu, au fost oaspeții I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului. De asemenea, delegația a vizitat și Episcopia ortodoxă din Cluj, unde a avut loc o înfrînire cu reprezentanții cultelor din acea regiune.

În timpul convorbirilor purtate cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, Dl. Prof. G. Bassarak a expus un proiect în vederea lărgirii și întăririi relațiilor dintre Bisericile din R. D. Germană și Biserica Ortodoxă Română, în care se propune că: 1. În fiecare an, în luna mai, o delegație a Bisericii Ortodoxe Române să viziteze Bisericile din R. D. Germană, iar o delegație a acestor Biserici să viziteze Biserica Ortodoxă Română; 2. Să se facă un schimb de studenți de la facultățile de teologie din țările respective; 3. Să se facă un schimb de profesori, care să țină cite un ciclu de prelegeri și conferințe pe o perioadă de două săptămîni în fiecare an.

b) *În cursul lunii octombrie*, în R. D. Germană, au avut loc următoarele ședințe ale forurilor de conducere ale Conferinței Creștine pentru Pace: 1) *ședința Secretariatului Internațional*, la Ferch, între 16 și 18 octombrie; 2) *ședința Comisiei pentru structura Conferinței*, tot la Ferch, între 19 și 20 octombrie; 3) *ședința Comitetelor Regionale și a delegațiilor Bisericii membre*, la Eisenach, între 26 și 27 octombrie.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată la aceste ședințe de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului, membru în Comitetul de lucru și Pr. Ilie Georgescu, membru în Secretariatul Internațional, în Comisia pentru structură și în Comitetul de lucru.

Discuțiile cele mai importante, privind viața Conferinței și organizarea ei s-au purtat în Comitetul de lucru, unde s-a făcut o analiză a situației actuale internaționale. De asemenea, s-a discutat pe larg problema reorganizării conducerii Conferinței Creștine pentru Pace.

În privința securității europene, s-a aprobat reactivarea grupei care se ocupă de această problemă.

Delegații Bisericii Ortodoxe Române au evidențiat preocuparea Bisericii noastre pentru problema păcii, și au făcut propuneri pentru bunul mers al Conferinței.

În urma propunerii Comisiei Afacerilor Externe Sfântul Sinod a hotărât:

— *În act de darea de seamă asupra vizitei făcute Bisericii Ortodoxe Române de o Delegație a Comitetului regional al Conferinței Creștine pentru Pace din R. D. Germană, considerând această vizită o contribuție la apropierea dintre Biserica Ortodoxă Română și Bisericile din R. D. Germană.*

— *În act de darea de seamă asupra lucrărilor forurilor de conducere ale Conferinței Creștine pentru Pace, exprimând unuțumiri delegațiilor Bisericii Ortodoxe Române I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului și P. C. Pr. Ilie Georgescu, pentru activitatea desfășurată cu acest prilej.*

10. *Tem. nr. 10696/1969.* — Darea de seamă asupra lucrărilor Adunării Mondiale pentru Pace, care s-au desfășurat între 21 și 24 iunie 1969, la Berlin (R. D. Germania), la care din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat P. C. Pr. Prof. Al. Ciurea, membru în Comisia internațională a Conferinței Creștine pentru Pace.

Cei peste 1100 de membri din 101 țări (în calitate de delegați a 54 organizații internaționale și a 320 organizații naționale) au dezbătut temele: a) problema Vietnamului; b) securitatea europeană; c) situația din Orientul Apropiat; d) colonialism și neocolonialism; e) independența națională; f) problema dezarmării.

Delegatul Bisericii Ortodoxe Române a luat parte la ședințele plene ale Adunării, la lucrările comisiei pentru dezarmare și la ședința organizațiilor religioase, subliniind în intervențiile sale că Biserica noastră luptă pentru unitatea națională, pentru libertate, independență și dreptate socială. În toate împrejurările ea a fost alături de popor, sprijinind cu jertfelnicie înfăptuirea idealurilor lui și idealurile de pace și progres social ale lumii contemporane.

În timpul lucrărilor P. C. Pr. Prof. Al. Ciurea a răspuns la întrebările puse de corespondentul pentru radio-Berlin, în legătură cu problemele de pe agenda lucrărilor Adunării.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe, Sfântul Sinod a hotărât:

— *În act de darea de seamă cu mulțumiri pentru activitatea desfășurată de delegatul Bisericii Ortodoxe Române, P. C. Pr. Prof. Al. Ciurea la Adunarea Mondială pentru Pace.*

11. *Tem. nr. 18862/1969.* — Darea de seamă asupra Conferinței reprezentanților tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare și pace între națiuni, care a avut loc între 1 și 4 iulie 1969 la Zagorsk, la lucrările căreia au participat și peste 100 de reprezentanți ai diferitelor confesiuni creștine și religii din 33 de țări.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române au participat ca delegați observatori I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar-patriarhal.

Lucrările Conferinței s-au desfășurat în ședință plenară și în 5 grupe de lucru, dezbătînd următoarele teme: Vietnam și problemele sud-vestului asiatic; securitatea europeană; conflictul din Orientul Apropiat; colonialism, neocolonialism, rasism și

politică de apartheid ; fundamente, acțiuni și perspective pentru un efort al diferitelor religii pentru pace și cooperare între națiuni.

În baza discuțiilor din grupe, s-au elaborat documente în care sînt analizate condițiile în care s-au creat locurile de criză, implicațiile existenței lor, precum și angajamentul oamenilor religioși de a contribui la stabilirea păcii și lichidarea nedreptății.

La deschiderea celei de a II-a ședințe plenare, a luat cuvîntul și I.P.S. Mitropolit Nicolae Mladin, care după ce a adresat Conferinței salutul frătesc al Prea Fericitului Patriarh Justinian, al Sfîntului Sinod și al clerului și credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române, a arătat că Biserica Ortodoxă Română este animată de hotărîrea de a milita pentru pace, pentru colaborare între Biserici și popoare, pentru stingerea focarelor de război și pentru stăvilirea acțiunilor cercurilor agresive.

La propunerea Comisiei Afacerilor Externe, Sfîntul Sinod a hotărît :

— *la act de darea de seamă asupra Conferinței tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare și pace între națiuni.*

— *Exprimă mulțumiri I.P.S. Mitropolit Nicolae al Ardealului și P. S. Episcop Antim Țirgovișteanul, vicar-patriarhal, pentru participarea la lucrările Conferinței și pentru contribuția adusă cu acest prilej.*

P. S. Episcop-vicar Visarion Rășinăreanul, raportorul Comisiei canonice, juridice și pentru disciplină, citește referatele asupra :

12. *Tem. 17536/1969.* — Referatul Cancelariei Sfîntului Sinod privind răspunsurile Eparhiilor la circulara Sfîntului Sinod nr. 1013/1969 care prevede ca toate centrele eparhiale să analizeze situația preoților care nu locuiesc în parohii, să ia măsurile corespunzătoare și să comunice cazurile în speță, urmînd ca aceste comunicări să fie aduse din nou la cunoștința Sfîntului Sinod.

Din răspunsurile primite, se constată că toate Eparhiile au analizat, în consiliile eparhiale, situația preoților care nu locuiesc în parohii, în spiritul prevederilor art. 49 din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, dînd importanța cuvenită acestei probleme majore atît pentru parohiile respective, cît și pentru Biserica în general.

Din tabelul centralizat pe eparhii, reiese că centrele eparhiale au pus în vedere celor 247 preoți care nu locuiesc în parohiile unde sînt încadrați, să-și stabilească domiciliul cu familiile lor în cuprinsul parohiilor pe care le slujesc, iar preoții și-au luat angajament în scris că în termen de 30 de zile se vor muta în parohii cu familia ; pentru cei care locuiesc în parohii fără familii (în număr de 53 preoți), s-a făcut propunerea că aceștia pot părăsi parohia numai o zi pe săptămîină, pentru a-și vizita familia, cu asigurarea suplinirii la parohie și fixarea acestei zile de către protoierie și Eparhie.

În urma examinării răspunsurilor primite de la eparhii, la propunerea Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și mînăstiri, Sfîntul Sinod a hotărît :

— *Eparhiile care n-au comunicat și numărul preoților care nu locuiesc în parohii, precum și măsurile luate în acest sens, vor înainta Cancelariei Sfîntului Sinod tabelele respective.*

— *Eparhiile să oblige pe preoții care nu locuiesc în parohii, să se conformeze prevederilor art. 53 din Regulamentul de procedură, mutîndu-se în parohiile unde sînt încadrați, pentru a putea satisface trebuințele religioase ale credincioșilor și a se evita îndepărtarea lor de la Biserica strămoșească.*

— *Pentru cazuri excepționale, se va putea fixa o zi pe săptămîină, în care preotul își va putea vizita familia, cu condiția ca această zi să fie fixată de protopopul și Eparhia respectivă, asigurîndu-se totodată suplinirea la acea parohie, în ziua plecării sale.*

— *Să se aplice prevederile art. 26 din Regulamentul de procedură preoților care nu vor respecta hotărîrile de mai sus.*

13. *Tem. nr. 20220/1969.* — Stabilirea datelor pentru alegerile organelor deliberative și executive ale parohiilor, eparhiilor și Patriarhiei Române în anul 1970.

Cu referatul Cancelariei Sfîntului Sinod, înregistrat sub nr. 20220/1969, s-a adus la cunoștința Sfîntului Sinod ca potrivit dispozițiilor statutare, activitatea organelor

deliberative și executive din parohii, eparhii și Patriarhia Română, alese pe 4 ani în 1966, expiră în anul 1970.

Referatul arată că în vederea constituirii acestor foruri ale Bisericii Ortodoxe Române, este necesar ca Sfântul Sinod să stabilească datele la care urmează să aibă loc alegerile.

La propunerea Comisiei canonice, juridice și pentru disciplină, Sfântul Sinod a hotărât :

— *Prea Fericitul Părinte Președinte este rugat să fixeze data alegerii organelor deliberative și executive pentru parohii, eparhii și Patriarhia Română.*

P. S. Episcop Teoctist al Aradului, raportorul Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, citește referatele asupra :

14. *Tem. nr. 19644/1969.* — Stabilirea datei seriei a 56-a pentru cursurile de îndrumare misionară și pastorală a clerului pe anul 1970.

Prin referatul Cancelariei Sfîntului Sinod nr. 19644/1969, se aduce la cunoștința Sfîntului Sinod că în cursul anului 1969 a funcționat seria 55-a pentru cursurile de îndrumare misionară și pastorală a preoților, cu un număr de 104 preoți.

Iar pentru anul 1970, potrivit evidenței Cancelariei Sfîntului Sinod și tabelelor primite de la Eparhii, ar putea fi programat un număr de 353 preoți pentru cursurile de definitivare și promovare.

Ținîndu-se seama că pînă la 30 iunie 1970 localul de la Curtea de Argeș este ocupat cu elevii care frecventează cursurile seminariale speciale, nu va putea funcționa decît o singură serie de cursiști, ca și în anul 1969. Pe lângă această serie, în referatul Cancelariei Sfîntului Sinod s-a propus organizarea unei serii speciale de îndrumare misionară, începînd din anul 1970, la care să fie chemați preoții din parohiile deficitare sub aspect misionar ai căror credincioși sînt tulburați și dezbrinați de curente neoprotestante, care întreprind acțiuni prozelitiste dăunătoare unității spirituale a poporului, contrare spiritului ecumenic și relațiilor de colaborare și respect dintre cultele religioase.

Seria de cursuri ar putea funcționa concomitent la cele două Institute teologice în timpul vacanței de vară, potrivit unei programe analitice întocmite de o comisie comună a celor două Institute teologice și aprobată de Prea Fericitul Patriarh Justinian. În vederea organizării seriei programării preoților și fixarea efectivului, ar urma ca centrele eparhiale să comunice numele preoților din parohiile vizate. Pentru frecventarea acestor cursuri, centrele eparhiale vor trebui să studieze posibilitatea ajutorării preoților respectivi din fondurile Eparhiei.

La propunerea Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod a hotărât :

— *Aprobă organizarea seriei 56-a a cursurilor de îndrumare misionară la Curtea de Argeș, cu un număr de 130 preoți, din toate Eparhiile, între 18 august și 18 septembrie 1970.*

— *Programa analitică se va revizui de către Institutele teologice din București și se va înainta Cancelariei Sfîntului Sinod spre a se supune examinării și hotărîrii Sfîntului Sinod la proxima ședință a sesiunii anului 1970.*

— *Să se studieze posibilitatea organizării unor cursuri speciale de către Centrele eparhiale cu preoții din parohiile deficitare sub aspect misionar și pastoral, Eparhiile avînd îndatorirea să înainteze Cancelariei Sfîntului Sinod propunerile lor concrete pentru a fi supuse examinării și hotărîrii Sfîntului Sinod în proxima ședință a sesiunii anului 1970.*

15. *Tem. nr. 19638/1969.* — Fixarea subiectelor pentru conferințele de orientare a clerului din Patriarhia Română pe anul 1970, după proiectul de teme, însoțit de planurile subiectelor și bibliografia respectivă, întocmit de Cancelaria Sfîntului Sinod, cu consultarea unei comisii de profesori și persoane din administrația bisericească.

În urma discuțiilor care au avut loc și la care au participat toți membrii Sfîntului Sinod, Sfîntul Sinod a hotărât :

— *Aprobă următoarele subiecte :*

Pentru luna martie 1970: *Biserica Ortodoxă Română și problema statornicirii unei păci trainice în Europa ;*

Pentru luna mai 1970 : *Slujirea intereselor obștești în țara noastră în lumina noilor legiuri. Îndatoririle clerului și ale credincioșilor* (Eventual la acest subiect se va include o expunere asupra Legii Cultelor în vigoare).

Pentru luna septembrie 1970 : *Metode de pastorație în Biserica Ortodoxă Română*;
Pentru luna noiembrie 1970 : *Ecumenismul creștin. Elemente constitutive, perspective și obstacole.*

Subiectele, împreună cu planul și bibliografia respectivă, vor fi trimise Centrelor eparhiale cu cel puțin 30 zile înainte de termenul fixat pentru conferință, de către Cancelaria Sfintului Sinod.

Conferințele se vor programa de Eparhii între 6—11 aprilie și 5—10 octombrie 1970.

16. *Tem. nr. 9764 și 16108/1969.* — Adresele Arhiepiscopiei de Sibiu și Alba Iulia nr. 4546 și 7017/1969 privind recomandarea P. C. Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran în postul de rector la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, în locul P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad, titularul catedrei de istoria Bisericii Române și rector al Institutului teologic de grad universitar din Sibiu, care a cerut pensionarea pentru motive de sănătate și vîrstă, începînd cu 1 octombrie 1969.

Membrii celor două Sinoade Mitropolitane din Ardeal și Banat au fost de acord cu pensionarea P. C. Pr. Prof. Sofron Vlad și au propus, în majoritate de 4/1, ca rector pe P. C. Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran, titularul catedrei de teologie dogmatică și simbolică la acel institut, căruia în mod provizoriu i s-au încredințat funcțiile rectorale, începînd cu data de 1 octombrie 1969.

În conformitate cu prevederile art. 122 din Regulamentul învățămîntului teologic, la propunerea Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod a hotărît :

— *Aprobă numirea P. C. Pr. Prof. Dr. Isidor Todoran în funcția de rector al Institutului teologic de grad universitar din Sibiu.*

17. *Tem. nr. 16904/1969.* — Referatul Cancelariei Sfintului Sinod privind numirea — cu Decizia patriarhală nr. 251/1969 — a P. C. Pr. Prof. Ene Braniste în funcția de prorector al Institutului teologic de grad universitar din București, începînd cu data de 15 octombrie 1969, cînd Dl. Prof. N. Chișescu, a fost eliberat din funcția de prorector al Institutului Teologic universitar din București.

În conformitate cu art. 122 din Regulamentul învățămîntului teologic și avînd în vedere Decizia patriarhală nr. 251/1969, la propunerea Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod a hotărît :

— *Aprobă numirea P. C. Pr. Prof. Ene Braniste în funcția de prorector al Institutului teologic de grad universitar din București.*

18. *Tem. nr. 20226/1969.* — Referatul Cancelariei Sfintului Sinod privind adresele Centrelor eparhiale Sibiu, Timișoara, Arad și Oradea, privind recomandarea a 10 candidați la hirotonia în preot pe seama unor parohii de categoria III-a.

Din actele de la dosare, se constată că toți candidații recomandați înlrnesc condițiile prevăzute la punctele 2 și 5 din circulara Cancelariei Sfintului Sinod nr. 17151/1968, adică sînt absolvenți a 7 clase elementare, absolvenți cu diplomă ai școlii medii de cîntăreți bisericești de trei ani între anii 1952—1954, cînd potrivit prevederilor Regulamentului învățămîntului teologic în vigoare atunci puteau candida la examenul de admitere la Institutele teologice și nu prezintă impedimente pentru hirotonie.

La propunerea Comisiei învățămîntului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfîntul Sinod a hotărît :

— *Aprobă hirotonia în preot a candidaților : 1. Bogdan Vasile (tem. 3961/1969) ; 2. Burghiu Constantin (tem. 14308/1969) ; 3. Barbu Toma (tem. 14309/1969) ; 4. Dediu Gheorghe (tem. 15432/1969) ; 5. Rotaru Gheorghe (tem. 15822/1969) ; 6. Buhuș Nicolae (tem. 17714/1969) ; 7. Păcuraru Nicolae (tem. 19661/1969) ; 8. Dionisie Nicolae (tem. 7845/1969) ; 9. Rusu Ioan (tem. 20326/1969) ; 10. Dascălu Nicolae (tem. 9459/1969), pe seama unor parohii de categoria III-a, cu precizarea că numiții nu vor putea funcționa ca proești, sub nici o formă, în alte Eparhii decît în Eparhiile care i-au recomandat.*

Ședința se ridică la orele 20,30, anunțîndu-se ședința următoare pentru a doua zi, sîmbătă 13 decembrie 1969, orele 9,30.

Ședința din ziua de 13 decembrie 1969, se deschide la orele 9,30, sub președinția Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Prea Fericitul Părinte Președinte invită pe P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, secretarul Sfîntului Sinod să dea citire Sumarului ședinței din ziua de 12 decembrie 1969.

Sfîntul Sinod aprobă Sumarul ședinței precedente, din ziua de 12 decembrie 1969, fără nici o modificare.

Se intră în ordinea de zi.

La invitarea Prea Fericitului Părinte Președinte, P. S. Episcop-vicar Irineu Suceveanul, raportorul Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri dă citire referatelor asupra :

19. *Tem. nr. 18631/1969.* — Itinerariile pastorale ale II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române pe anul 1969.

Comisia pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, examinînd itinerariile pastorale ale II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi, constată că membrii Sfîntului Sinod în cursul anului 1969 au desfășurat o intensă activitate în aducerea la îndeplinire a îndatoririlor ce le revin cu privire la viața duhovnicească a credincioșilor, cît și în ceea ce privește buna gospodărire a eparhiilor, cu simț de răspundere față de problemele de ordin duhovnicesc, pastoral și social, îndrumînd și supraveghînd viața credincioșilor din eparhii.

Activitatea II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi a cuprins : săvîrșirea sfîntei liturghii și a altor servicii religioase în catedralele eparhiale, în mînăstiri și în biserici parohiale din satele și orașele eparhiilor, sfințiri de biserici, participări la slujbele religioase, hirotonii, trimiterea de pastorale, vizite canonice, participări la conferințele preoțești, rezolvarea treburilor curente ale eparhiei, activități în calitate de membri ai Sfîntului Sinod ; iar pe tărîm social : luarea unor măsuri pentru bună păstrarea monumentelor istorice, activități în cadrul relațiilor frățești dintre Bisericile Ortodoxe și în cadrul relațiilor intercreștine, primiri de oaspeți străini și din țară.

În urma discuțiilor purtate, la propunerea Prea Fericitului Părinte Președinte, Sfîntul Sinod a hotărît :

— *Ia act de activitatea desfășurată de II. PP. SS. și PP. SS. Chiriarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian în cadrul îndatoririlor chiriarhale, pentru promovarea vieții bisericești în Biserica Ortodoxă Română.*

20. *Tem. nr. 19659/1969.* — Textul Proiectului Pastoraliei Sfîntului Sinod pentru colecta Fondului Central Misionar din Duminica Ortodoxiei a anului 1970, înaintat de Sectorul II al Administrației Patriarhale.

Prea Fericitul Părinte Președinte dă citire proiectului de text al acestei pastorale. Pe marginea textului prezentat, membrii Sfîntului Sinod au purtat ample discuții și au procedat la definitivarea lui. Cu îmbunătățirile aduse, Comisia pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, a făcut propunerea ca acest text să fie înșușit de plenum Sfîntului Sinod.

Sfîntul Sinod, luînd cunoștință de propunerea făcută a hotărît :

— *Aprobă textul Pastoraliei pentru colecta Fondului Central Misionar din Duminica Ortodoxiei a anului 1970, în forma definitivată.*

— *Pastorală se va tipări prin grija Sectorului II al Administrației Patriarhale și se va trimite tuturor Eparhiilor, împreună cu instrucțiunile stabilite de Sfîntul Sinod, în anii precedenți.*

21. *Tem. nr. 15138/1969.* — Adresa Episcopiei Buzăului nr. 6646/1969 cu privire la comemorarea a 1600 de ani de la martirizarea Sfîntului Sava Gotul, în anul 1972.

Cu adresa nr. 3410—A/1969, I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului a adus la cunoștință că în luna aprilie 1972 se vor împlini 1600 de ani de la mucenicia Sfîntului Sava Gotul. Cu acest prilej s-ar putea organiza unele manifestări religioase în întreaga Patriarhie Română și în special în Eparhia Buzăului, pe teritoriul căreia Sfîntul Sava a fost înecat (în rîul Moussaios-Buzău) ; de asemenea ar fi potrivit să se întocmească unele studii de specialitate și să se tîrnosească biserici care să poarte hramul sfîntului.

Potrivit rezoluției Prea Fericitului Patriarh Justinian, adresa I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului a fost trimisă sfintei Episcopii a Buzăului, cu rugămintea de a o studia și a face propuneri de cuviință.

Sfânta Episcopie a Buzăului, cu adresa nr. 6646/1969, a arătat că împărtășește cu multă bucurie propunerea I.P.S. Mitropolit Nicolae al Banatului, ca această comemorare să se facă pe plan național, bisericesc și în special în Eparhia Buzăului. De aceea, a făcut mențiunea că ar fi bine să se înființeze pe lângă Sfântul Sinod o comisie, din care să facă parte și un reprezentant al Episcopiei Buzăului, care să studieze mai amănunțit problema și să facă convenitele propuneri.

În ceea ce privește comemorarea evenimentului în cadrul Episcopiei Buzăului, adresa menționează unele propuneri de rigoare.

La propunerea Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mînăstiri, Sfântul Sinod a hotărît :

— *Profesorii de istorie bisericească de la cele două Institute teologice și seminariile teologice vor elabora și vor publica în revistele centrale și mitropolitane studii în legătură cu Sfântul Sava Gotul.*

— *Una din conferințele de orientare a clerului pe anul 1972 va fi dedicată omagierii Sfântului Sava Gotul. Tema acestei conferințe se va intitula : «Momente principale privind începuturile vieții religioase a românilor pînă la organizarea mitropoliilor în țara noastră».*

— *Comemorarea evenimentului în Eparhia Buzăului se va face prin : oficierea unei sfinte liturghii arhieresti, cu participarea consiliului eparhial, a protopopilor și a unor invitați, preoți și laici ; rostirea unui cuvînt solemn ocazional de către episcopul locului și prezentarea unui referat despre viața martirică a Sfântului cu sublinierea importanței acesteia pentru creștinismul nostru.*

22. *Tem. nr. 9913/1969.* — Adresa Episcopiei Aradului nr. 3446/1969 pentru aprobarea de către Sfântul Sinod a proiectului de stemă a Eparhiei Aradului, Ienopolei și Hălmașului.

Potrivit hotărîrilor Sfântului Sinod nr. 6672/1952, 721/1954 și 3160/1955, proiectul de stemă a Eparhiei Aradului a fost trimis Comisiei de pictură bisericească pentru avizare. În ședința sa din 6 octombrie 1969, Comisia a avizat favorabil asupra proiectului de stemă.

În urma discuțiilor care au avut loc și a recomandărilor care s-au făcut pe marginea proiectului de stemă prezentat, P. S. Episcop Teoctist al Aradului face rugămintea de a restitui proiectul de stemă pentru a i se putea aduce unele îmbunătățiri.

Sfântul Sinod, ținînd seamă de cele de mai sus, a hotărît :

— *Aprobă restituirea proiectului de stemă a Eparhiei Aradului, Ienopolei și Hălmașului, în vederea îmbunătățirii sale.*

23. *Tem. nr. 16236/1969.* — Îndrumări cu privire la săptămîna de rugăciune pentru unitatea creștină, întocmite la cererea Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

Secretariatul pentru «Credință și Constituție» al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, preocupat de ideea ca și Biserica Ortodoxă să participe la rugăciunile din săptămîna pentru unitatea creștină, în cadrul formelor adecvate ale tradiției sale cultice, a făcut propunerea să se examineze un proiect de rugăciune bazat pe slujba ortodoxă a obedinței.

Prea Fericitul Patriarh Justinian a dispus ca proiectul de rugăciune să fie studiat de Secția ecumenică a Sectorului relațiilor externe bisericești al Patriarhiei Române, urmînd ca lucrarea împreună cu referatul respectiv să fie supusă spre cercetare Sfîntului Sinod.

Examinîndu-se atît proiectul Consiliului Ecumenic al Bisericilor, cît și proiectele alcătuite de Secția ecumenică a Sectorului A. P. III s-a constatat că este necesar să se întocmească un îndrumător liturgic care să fie trimis preoților pentru săvîrșirea slujbelor speciale din această săptămîna.

Îndrumările liturgice, întocmite de P. S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, P. C. Pr. Prof. Ene Braniște și P. C. Pr. Consilier D. Fecioru, au fost supuse Sfîntului Sinod spre examinare și hotărîre, precizîndu-se că aceste îndrumări vor putea fi puse în aplicare în anul 1970, între 18—25 ianuarie, în Biserica Ortodoxă Română.

La propunerea Comisiei pentru doctrină, viață religioasă și pentru mănăstiri, Sfântul Sinod a hotărât :

— *Aprobă textul «Indrumări cu privire la săptămîna de rugăciune pentru Unitatea Creștină».*

— *Aprobă ca săptămîna rugăciunii pentru unitatea creștină să se țină, în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, între 18—25 ianuarie 1970, trimițîndu-se în acest scop tuturor centrelor eparhiale textul aprobat, spre a fi folosit de preoți în slujbele din această săptămîna.*

Epuizîndu-se lucrările prevăzute în ordinea de zi, Prea Fericitul Părinte Președinte a rostit un cuvînt de încheiere arătînd că din dezbaterile care au avut loc, s-au putut constata preocupările Sfîntului Sinod de a face față unor probleme de o importanță vitală pentru Biserica noastră, a căror rezolvare solicită eforturi sporite din partea ierarhilor.

Prea Fericitul Părinte Președinte a arătat că această sesiune a Sfîntului Sinod poate fi considerată una din cele mai importante, fiindcă s-au luat măsuri disciplinare energice și s-au reactualizat o serie de hotărîri ale Sfîntului Sinod, necesare promovării vieții noastre bisericesti, printr-o organizare a acțiunilor ierarhilor care trebuie să stea în mijlocul clerului și al credincioșilor, dînd pildă de supunere și ascultare față de hotărîrile Sfîntului Sinod și față de orînduirile Bisericii.

Prea Fericitul Părinte Președinte a mulțumit apoi membrilor Sfîntului Sinod pentru spiritul frățesc de solidaritate și de înaltă răspundere de care au dat dovadă în rezolvarea problemelor care s-au discutat.

Prea Fericitul Părinte Președinte a mulțumit D-lui Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, pentru că a luat parte la lucrările Sfîntului Sinod. După aceea Prea Fericitul Părinte Președinte a rugat pe Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor să se facă interpretul sentimentelor de prețuire ale membrilor Sfîntului Sinod față de conducerea superioară a țării, care acordă neprețuit sprijin pentru buna organizare și funcționare a Bisericii noastre.

În încheiere, Prea Fericitul Părinte Președinte adresează membrilor Sfîntului Sinod urări pentru apropiatele sfinte sărbători.

Apoi roagă pe Dl. Secretar General să dispună asupra citirii Deciziei Departamentului Cultelor pentru închiderea lucrărilor sesiunii Sfîntului Sinod pe anul 1969.

Dl. Director Ion Lungeanu dă citire acestei Decizii cu nr. 23979 din 27 noiembrie 1969.

Ședința se ridică la orele 21.

PREȘEDINTELE SFÎNTULUI SINOD

† JUSTINIAN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Secretar

† ANTIM TÎRGOVIȘTEANUL

Episcop, vicar-patriarhal

LUCRĂRILE ADUNĂRII NAȚIONALE BISERICEȘTI

SPICUIRI DIN PROCESUL-VERBAL AL ȘEDINȚEI DIN 14 DECEMBRIE 1969

Duminică, 14 decembrie 1969 au avut loc lucrările sesiunii ordinare a Adunării Naționale Bisericești convocate pe temeiul art. 22 și 30 din *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române* și art. 5 și 59 din *Regulamentul organelor centrale din Patriarhia Română*.

La orele 10, s-a oficiat Doxologia, în paraclisul din palatul patriarhal, de către P. S. Irineu Suceveanul, Episcop-Vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi dintre slujitorii catedralei patriarhale. După aceea membrii Adunării Naționale Bisericești au trecut în sala de ședințe; iar la orele 10,45 Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, însoțit de Dl. Prof. D. Dogaru, secretar general al Departamentului Cultelor, de Dl. I. Bărbulescu, director general al Departamentului Cultelor și de cei patru mitropoliți, au intrat în sala de ședință.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a ocupat scaunul președințial, a salutat pe membrii Adunării Naționale Bisericești, apoi a rugat pe Secretarii Adunării Naționale Bisericești, să ocupe locurile la biroul Secretariatului și apoi a invitat pe Secretarul General al Adunării, P. C. Pr. Vicar Nicolae Popescu să citească apelul nominal.

Constatându-se că sînt absenți, motivați pe cauză de boală, doar doi membri și că deci Adunarea este în număr, Prea Fericitul Părinte Patriarh Președinte a rugat pe Dl. Secretar General să citească Decretul Consiliului de Miniștri pentru deschiderea sesiunii anuale de lucru a Adunării Naționale Bisericești.

Dl. Secretar General Prof. D. Dogaru a citit Decretul Consiliului de Miniștri nr. 2231 din 8 decembrie 1969, prin care se declară deschisă sesiunea ordinară a Adunării Naționale Bisericești a Bisericii Ortodoxe Române, convocată pentru ziua de 14 decembrie 1969.

Apoi Prea Fericitul Părinte Patriarh a rostit următorul cuvînt de deschidere:
*Înalt Prea Sfințiți și Prea Sfințiți membri ai Sfîntului Sinod,
Domnule Secretar General al Departamentului Cultelor,
Onorați membri ai Adunării Naționale Bisericești,*

Sesiunea actuală a Adunării Naționale Bisericești are loc la sfîrșitul unui an în care poporul nostru a sărbătorit cu deosebită însuflețire 25 de ani de alese înfăptuiri în viața nouă care a început în țara noastră după 23 August 1944.

De aceea socotim deschiderea sesiunii celei mai înalte și mai cuprinzătoare reprezentanțe a Bisericii noastre momentul cel mai potrivit pentru a mărturisi solemn că marea sărbătoare de la 23 August din acest an a fost și sărbătoarea ierarhilor, a slujitorilor și a tuturor credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române.

Precum în trecut Biserica noastră a fost alături de popor în durerile și în bucuriile lui, în aspirațiile și în străduințele lui, tot așa a fost și în acești 25 de ani de uriașe eforturi pentru construirea unei vieți mai bune și mai prospere și deci și la sărbătoarea care a făcut cu bucurie bilanțul realizărilor acestui strălucit sfert de veac dîn viața Patriei noastre.

Biserica Ortodoxă Română prețuiește în mod deosebit vrednicia oamenilor și a popoarelor pentru înălțarea vieții lor pe plan spiritual, cultural și economic, urmînd pilda Mîntuitorului nostru Iisus Hristos care laudă pe cei ce înmulțesc talanții dăruieți lor de Dumnezeu; prețuiește după cuvîntă numeroasele școli, cămine și instituții culturale, spitale, uzine, fabrici, șosele și altele ale așezămintelor și mijloace de comunicație și difuzare a culturii și civilizației, care au răsărit neîncetat de-a lungul și de-a latul țării noastre, ușurînd și îmbogățind viața poporului nostru.

Cît de mult a sporit industria noastră producătoare de bunuri, atît pentru nevoile interne cît și pentru comerțul cu aproape toate țările din lume! Cît de mult a avansat agricultura noastră, atît de rudimentară altădată, și cît de mult a fost eliberată țărâ-nimea noastră, prin mecanizarea agricolă, de munca istovitoare la care era supusă înainte de această perioadă!

Peste tot țara noastră a dobîndit o față nouă: construcțiile de locuințe de la orașe, casele spațioase și luminoase de la sate, toate instituțiile publice și toate întreprinderile de stat și obștești mărturisesc prin ele însele condițiile unei vieți mai sănătoase și mai comode, care au ridicat, într-un timp record, țara noastră la nivelul țărilor înaintate și civilizate.

Fiii întregului popor iau azi cu asalt cetățile culturii, școlile medii și universitățile, silindu-se să ridice nivelul cultural al întregului popor la nivelul culturii, al tehnicii și al științei.

Dar acest avînt de viață nouă, la nivelul civilizației contemporane, nu a însemnat o uitare a trecutului, o rupere de vredniciile, de realizările și de comorile strămoșești, care sînt mărturii peste veacuri ale geniului creator al poporului nostru. Valoroasele monumente istorice, artele de tot felul, descoperirile arheologice, care vorbesc pe tot cuprinsul țării noastre despre permanența și despre virtuțile strămoșilor noștri, tot ce a însemnat suflet, creație și valoare românească, a fost pus în lumină și folosit ca temelie pentru construirea și progresul de azi al poporului nostru.

Dar toate aceste preocupări și realizări izvorăsc din marea grijă față de om care a stat în centrul atenției Conducerii actuale de Stat. Călăuzită de înalte principii umanitare, Conducerea actuală de Stat, ieșită din popor, a creat condiții de egalitate și de dreptate socială pentru toți, înlăturînd orice formă de exploatare a omului și dînd fiecăruia puțința unci dezvoltări maxime a însușirilor sale. De aceea eforturile depuse pentru îmbunătățirea și desăvîrșirea vieții tuturor sînt susținute de însuleșirea unanimă a întregului popor. Toți cetățenii își iubesc patria cu entuziasm, străduindu-se să ridice nivelul ei de propășire și fericire.

Dar nu numai pe plan intern, ci și pe plan extern Conducerea noastră de Stat, înțeleasă și ajutată de întregul popor, a ridicat bunul nume al patriei noastre, făcînd din ea un stegar important și prețuit al năzuințelor de pace între popoare, de bună înțelegere și prietenie între ele, cu respectul libertății și independenței fiecăruia.

După cum cunoașteți cu toții, în ambianța și în cadrul legal de libertate și respect pentru fiecare om, instaurate în această perioadă în patria noastră, Biserica Ortodoxă Română s-a putut organiza în conformitate cu principiile ei canonice și a funcționat nestingherită, avînd posibilitatea să-și desfășoare în voie sfînta ei misiune de ridicare morală și spirituală a credincioșilor ei, în vederea mîntuirii lor. Ea s-a silit în același timp să sprijinească și să slujească neîncetat nobilele năzuințe și străduințe ale poporului nostru, corespunzător vremii actuale.

Conducerea Bisericii a stăruit prin îndrumări și îndemnuri neobosite să ridice preoțimea la înălțimea și cerințele vremurilor noi. Preoții și credincioșii au fost și sînt solidari cu întregul nostru popor în toate inițiativele și acțiunile lui pentru promovarea și ridicarea spiritual-culturală și materială a vieții sale. Ei au fost fericiți să constate zi de zi că, o dată cu îndeplinirea îndatoririlor lor cetățenești, și-au putut satisface și îndatoririle religioase și morale ale conștiinței lor.

Precum bine știți, în timpul noii orînduiri, Biserica noastră și-a putut aduce în-vățămintul teologic sub supravegherea și îndrumarea ei, pentru a da viitorilor slujitori ai altarelor o pregătire cît mai potrivită cu misiunea lor. Pentru sporirea continuă a zelului preoților față de sînta lor chemare, pentru menținerea lor la curent cu progresul studiilor teologice și cu interpretarea și însușirea marilor probleme care se pun lumii contemporane, Biserica Ortodoxă Română și-a reorganizat și îmbogățit revistele și publicațiile teologice, a inițiat și a ținut în fiecare an cursuri de îndrumare misionară și socială cu preoții, a organizat conferințe preoțești pe protoierii, iar pentru credincioșii Sfîntul Sinod a stabilit un program bine chibzuit pentru însușirea cunoștințelor religioase, pentru cîntarea în comun, pentru catehizare, pe scurt, pentru dezvoltarea unei normale și folositoare educații religioase, morale, cetățenești și patriotice.

Mînați de rîvna înnoirii și a înfrumusețării generale a satelor și orașelor, preoții și credincioșii au pornit cu elan la restaurarea sau reînnoirea bisericilor, mînaștirilor și schiturilor. După cum se va putea vedea din dările de seamă întocmite de Centrul Patriarhal, numai în cursul anului 1969 Eparhiile Bisericii Ortodoxe Române au executat lucrări de restaurări de monumente istorice, reparații și picturi de biserici, capele etc., în sumă totală de peste 55.000.000 lei, din care peste 40.000.000 lei reprezintă contribuția benevolă a credincioșilor, peste 10.000.000 lei dotația din fondurile eparhiale, 2.250.000 lei dotație de la Administrația Patriarhală, aproape 800.000 lei de la Departamentul Cultelor și aproape 1.000.000 lei de la Direcția Monumentelor Istorice.

Menționăm cu legitimă satisfacție grija deosebită ce s-a acordat monumentelor istorice bisericesti și mînaștiresci, precum și grija față de comorile de artă religioasă ale trecutului care au fost strînse în muzee și colecții organizate pe lîngă mînaștiri și biserici. Sîntem bucuroși să spunem că Biserica a realizat această operă, mîna în mîna cu Statul, cheltuindu-se pentru aceasta zeci de milioane, alți dîn vistieria Statului cît și din dărnicia neîmpuștinată a credincioșilor.

Aproape toate monumentele noastre istorice au fost puse astfel din nou, în ultimul sfert de veac, în valoare și ele atrag în fiecare an sute de mii de vizitatori dîn țară și, în ultimii ani, foarte mulți străini, care admiră în ele manifestarea spiritualității unice a Ortodoxiei românești și duc în toată lumea mărturia acestei spiritualități.

Conducătorii patriei noastre din ultimul părar de veac au dat exemplu și impuls Bisericii să lucreze și în direcția înlăturirii unității poporului român, a tuturor cetățenilor patriei. Urmînd pilda Statului nostru care a înlăptuit o frățească unitate a poporului nostru, a tuturor cetățenilor patriei, prin realizarea dreptății și egalității sociale, precum și prin înlăturarea motivelor de vrajbă între naționalități, credincioșii români din Transilvania au realizat încă din 1948 reîntregirea lor în sinul Ortodoxiei naționale; iar conducătorii și membrii tuturor cultelor din țara noastră au inaugurat între ei relații de respect reciproc și de colaborare frățească. Prin reîntoarcerea foști-

lor credincioși uniți în sînul Bisericii strămoșești, a încetat o pricină de vrajbă între români; iar în climatul de bună înțelegere între poporul român și naționalitățile conlocuitoare, care s-a instaurat după 23 August 1944, s-a putut naște și dezvolta la noi un ecumenism religios local, admirat de toți reprezentanții ecumenismului mondial. Ecumenismul religios ajută, fără îndoială, și întărește climatul de pace, de bună înțelegere, de prietenie între toți cetățenii țării. Ecumenismul religios din patria noastră adeverește întru totul această afirmație.

Bunele relații ale Statului nostru cu toate statele și politica de susținere a păcii și prieteniei între popoare au dat și Bisericii noastre exemplul și îndemnul să devină membră a marilor organizații intercreștine, care se străduiesc pe de o parte pentru pacea și prietenia diferitelor popoare în mijlocul cărora își desfășoară activitatea Bisericele, iar pe de altă parte pentru cunoașterea, apropierea și unirea între aceste Biserici, atât pentru împlinirea misiunii lor cit și pentru sprijinirea și rezolvarea problemelor majore care frământă lumea zilelor noastre. Astfel, Biserica noastră este membră activă a Conferinței Creștine pentru Pace, al cărei scop este susținerea străduințelor pentru apărarea și instaurarea păcii în lumea întreagă; a Conferinței Bisericilor Europene, al cărei scop principal este împrietenirea și securitatea popoarelor europene și, în sfîrșit, Biserica noastră este membră a Consiliului Ecumenic al Bisericilor, al cărui scop este apropierea între toate Bisericele dîn lume și colaborarea lor atât în problemele religioase cit și în cele de interes general uman.

Aceste organizații, și în special Conferința Bisericilor Europene, sprijină la ora actuală eforturile ce se depun pentru securitatea bătrînului și mult încercatului continent al Europei, iar delegații Bisericii Ortodoxe Române în aceste foruri intercreștine aduc o contribuție însemnată pentru ca acest sprijin să fie cit mai efectiv.

Aș vrea să cunoașteți că, în afară de activitatea în sînul amîntitelor organizații intercreștine, Biserica noastră a inițiat și dezvoltă relații directe de prietenie și colaborare cu toate Bisericele Ortodoxe surori, cu Bisericele Vechi Orientale, cu Biserica Anglicană, cu Biserici și denominațiuni protestante, iar în timpul dîn urmă și cu unele Biserici naționale catolice. Prin aceste relații ea se face cunoscută și prețuită nu numai pe ea însăși, ca Biserică a credincioșilor români, slujitoare a idealurilor de pace și frățietate între oameni și popoare, ci și Statul și poporul nostru, ajutînd astfel la dezvoltarea unor relații de prietenie între el și popoarele care aparțin respectivelor Biserici.

Onorați membri ai Adunării Naționale Bisericești,

Biserica Ortodoxă Română este hotărîtă să lucreze și în viitor cu același devotament și cu aceeași abnegație pentru creșterea bunăstării poporului nostru și pentru înălțarea prestigiului lui atât înăuntrul cit și peste hotare. Ea este legată de ființa neamului românesc încă de la zămislirea lui și noi slujitorii Bisericii sîntem încredințați că am fost rînduiți de Dumnezeu să lucrăm atât pentru mîntuirea credincioșilor pe care-i păstorim cit și pentru prosperitatea și înflorirea patriei, care este a noastră a tuturor.

De aceea, adresez un călduros apel ca Dvs., membrii Adunării Naționale Bisericești, delegați și reprezentanți ai preoților și credincioșilor ortodocși români, să duceți tuturor slujitorilor altarelor străbune și tuturor credincioșilor Bisericii noastre îndemnul și binecuvîntarea Noastră la muncă pentru împlinirea datoriei lor față de Patria noastră și față de Biserica strămoșească, a cărei activitate trebuie dedicată și

pentru atingerea țelului ei religios-moral, dar trebuie dedicată și intereselor supreme ale neamului nostru.

Cu aceste gânduri și îndemnuri frățești și părintești, deschid Adunarea Națională Bisericească și vă rog să examinați cu rîvnă și bunăvoință activitatea sectoarelor Patriarhiei Române înfățișată în rapoartele întocmite de Consiliul Național Bisericesc dîmpreună cu planurile financiare întocmite pe anul 1970 depuse spre cercetare, verificare și aprobare Adunării Naționale Bisericești în ședința de astăzi.

Dumnezeu să vă binecuvinteze cu al Său Har și cu a Sa iubire de oameni. Amin.

Încheind cuvîntul de deschidere, Prea Fericitul Părinte Președinte a propus Adunării Naționale Bisericești spre aprobare textul următoarelor telegrame de omagiu către Conducătorii Statului și Guvernului și către Comitetul Național pentru apărarea Păcii :

Domnului NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele Consiliului de Stat
al Republicii Socialiste România

Adunarea Națională Bisericească, întrunită în sesiune anuală de lucru, exprimă cu acest prilej Consiliului de Stat și Domniei Voastre personal sentimentele sale de aleasă prețuire și profund devotament pentru strădaniile susținute în vederea ridicării prestigiului intern și extern al patriei noastre asigurîndu-vă că Ierarhii, preoții și credincioșii sfintei noastre Biserici vor sprijini eforturile mărețe ce se depun de întregul nostru popor pentru înflorirea și întărirea scumpei noastre patrii și pentru pacea și înțelegerea dintre popoare.

*

Domnului ION GHEORGHE MAURER
Președintele Consiliului de Miniștri
al Republicii Socialiste România

Membrii Adunării Naționale Bisericești, reprezentînd clerul și credincioșii Patriarhiei Române, împreună cu Ierarhii lor, întruniți în sesiune anuală de lucru, exprimă Consiliului de Miniștri și Domniei Voastre personal sentimentele lor de profundă grațitudine, asigurîndu-Vă că nu vor înceta să sprijine inițiativele și acțiunile Conducerii de Stat pentru bunăstarea și fericirea poporului român și pentru biruința definitivă a păcii în lumea întreagă.

*

Comitetului național pentru apărarea Păcii
din Republica Socialistă România

Adunarea Națională Bisericească a Patriarhiei Române, întrunită în sesiune anuală de lucru, dă expresie sentimentelor sale de aleasă considerație față de Comitetul Național pentru apărarea păcii din Republica Socialistă România și îl asigură că Ierarhii, preoții și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române vor continua să sprijine cu entuziasm sporit toate inițiativele și acțiunile menite să contribuie la nobila cauză a păcii și a cooperării frățești între oameni și popoare.

Adunarea Națională Bisericească a aprobat cuprinsul celor trei telegrame, care au fost expediate din ședință.

După aceea, Prea Fericitul Părinte Președinte a dispus ca lucrările aflate pe ordinea de zi a sesiunii să fie împărțite comisiilor permanente ale Adunării Naționale

Bisericești pentru studiu și referire. Apoi Prea Fericitul Părinte Președinte a suspendat ședința pentru studierea lucrărilor și întocmirea referatelor necesare.

*

Prea Fericitul Părinte Președinte a redeschis ședința la orele 12 și a invitat pe P.C. Vicar Florin Geomolean, *raportorul Comisiei bisericești*, care a citit Referatul Comisiei cu privire la Darea de seamă a Sectorului I al Administrației Patriarhale, ale cărui lucrări s-au efectuat, sub conducerea P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar-patriarhal, de către P.C. Pr. Consilier Const. Pîrvu și salariații sectorului în cursul anului 1969.

După discuțiile asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărât: — *la act de Darea de seamă în care a fost expusă pe larg și documentat activitatea rodnică desfășurată de Sectorul I al Administrației Patriarhale în cursul anului 1969 și o aprobă.*

Prea Fericitul Părinte Președinte a dat apoi cuvîntul P.C. Pr. Vicar Nicolae Popescu, *raportorul Comisiei bisericești*, care a citit Referatul Comisiei cu privire la Darea de seamă a Sectorului III al Administrației Patriarhale, ale cărui lucrări s-au efectuat sub conducerea P.S. Episcop Antim Tîrgovișteanul vicar-patriarhal, de către P.C. Consilier D. Fecioru și salariații sectorului, în cursul anului 1969.

După discuțiile ce au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărât :

— *la act de Darea de seamă care înfățișează în chip limpede și documentat activitatea desfășurată de Sectorul III al Administrației Patriarhale în cursul anului 1969 și o aprobă cu aprecieri elogioase pentru felul în care delegațiile Bisericii Ortodoxe Române și-au îndeplinit misiunile încredințate în timpul participării la conferințele și întrunirile intercreștine și al diferitelor vizite făcute în afară de țară.*

— *Apreciază cu deosebită satisfacție înaltul nivel la care s-a desfășurat vizita Prea Fericitului Patriarh Justinian, în fruntea unei delegații a Bisericii Ortodoxe Române, făcută de Bisericiile Vechi Orientale din India, Etiopia și Egipt, precum și vizita făcută de delegația sinodală, condusă de I.P.S. Nicolae al Ardealului, Bisericii Ortodoxe Ruse.*

Prea Fericitul Părinte Președinte a dat, în continuare, cuvîntul P.C. Pr. Constantin Dejan, *raportorul Comisiei culturale*, care a citit Referatul acelei Comisii asupra:

— *Raportului privind executarea planului financiar pe anul 1968, a contului de beneficii și pierderi și a bilanțului Sectorului de Editură și Tipografie al Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, pe anul 1968;*

— *Raportului informativ privind activitatea Sectorului de Editură și Tipografie al Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă pentru perioada 1 ianuarie — 30 septembrie 1969 și estimările activității până la 31 decembrie 1969.*

În urma discuțiilor ce au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărât :

— *Aprobă contul de execuție financiară, contul de beneficii și pierderi și bilanțul Sectorului de Editură și Tipografie al Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă pe anul 1968.*

— *Aprobă raportul informativ și rezultatele obținute de Sectorul de Editură și Tipografie pe anul 1969 (de la 1 ianuarie pînă la 30 septembrie) și la act de estimările făcute pentru perioada 1 octombrie—31 decembrie 1969.*

În continuare, Prea Fericitul Părinte Președinte a dat cuvîntul P.C. Pr. Constantin Dejan, *raportorul Comisiei culturale*, care a citit Referatul Comisiei asupra :

— *Raportului Sectorului Ateliere al Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă privind executarea planului financiar, contul de beneficii și pierderi și bilanțul pe anul 1968;*

— *Raportului informativ, privind activitatea Sectorului Ateliere al Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă pentru perioada 1 ianuarie—30 septembrie 1969 și estimările activității pînă la 31 decembrie 1969.*

În urma discuțiilor care au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărât :

— *Aprobă contul de execuție financiară, contul de beneficii și pierderi și bilanțul Sectorului Ateliere al Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă pe anul 1968.*

— *Aprobă raportul informativ și rezultatele obținute de Sectorul Ateliere pe anul 1969 (de la 1 ianuarie pînă la 30 septembrie) și ia act de estimările făcute pentru perioada 1 octombrie—31 decembrie 1969.*

După aceea Prea Fericitul Părinte Președinte a dat cuvîntul P.C. Pr. Teodor Bodnar, raportorul Comisiei economico-financiare, care a citit Referatul Comisiei asupra :

— *Raportului privind executarea planului financiar, a contului de beneficii și pierderi și bilanțul ale Sectorului II al Administrației Patriarhale pe anul 1968;*

— *Raportului informativ privind executarea planului financiar al Sectorului II al Administrației Patriarhale pe anul 1969 pentru perioada 1 ianuarie—30 septembrie și estimările activității pentru perioada 1 octombrie—31 decembrie 1969.*

În urma discuțiilor care au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărât :

— *Aprobă contul de execuție financiară, contul de beneficii și pierderi ale Sectorului II al Administrației Patriarhale pe anul 1968.*

— *Aprobă raportul informativ pentru anul 1969.*

Prea Fericitul Părinte Președinte a dat în continuare cuvîntul P.C. Pr. Teodor Bodnar, raportorul Comisiei economico-financiare, care a citit Referatul Comisiei asupra :

— *Contului de execuție bugetară, contului de beneficii și pierderi și bilanțului definitiv ale Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, pe anul 1968;*

— *Raportului informativ privind executarea planului financiar și activitatea Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, pe anul 1969, pe baza realizărilor din primele trei trimestre raportate la un an.*

După discuțiile ce au avut loc asupra referatului, Adunarea Națională Bisericească a hotărât :

— *Aprobă contul de execuție bugetară, contul de beneficii și pierderi și bilanțul definitiv al Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române pe anul 1968.*

— *Aprobă ca excedentul contribuției salariaților de 2% pentru pensia suplimentară să se adauge la fondul de rezervă respectiv; iar excedentul paracliselor să se înscrie la veniturile anului următor.*

— *Aprobă raportul informativ pe anul 1969, cuprinzînd rezultatele activității Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române în perioada 1 ianuarie—30 septembrie și estimările pentru perioada 1 octombrie—31 decembrie.*

— *Să fie rugate Centrele Eparhiale a lua pe viitor măsuri eficiente de control, prin organele proprii, asupra îndeplinirii de către unitățile bisericești a tuturor dispozițiilor legale în vigoare și a hotărîrilor Sfîntului Sinod (Decizia nr. 9035/1952 și hotărîrile de la 17 decembrie 1965 și 8 august 1968), în legătură cu pensionarea personalului clerical, reîncadrarea în muncă a acestuia cu respectarea normelor legale în vigoare cu privire la cumulul pensiei cu salariul, ocuparea posturilor vacante cu personal de specialitate și în legătură cu asigurarea integrală a realizării tuturor veniturilor Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.*

Prea Fericitul Părinte Președinte a dat apoi cuvîntul P.C. Pr. Vasile Văcăreanu, raportorul Comisiei bugetare, care a citit Referatul Comisiei asupra :

— *Planului financiar al Administrației Patriarhale și Instituțiilor anexe (Institutul Biblic și de Misiune Ortodoxă: Editură și Tipografie; Ateliere; Fondul Central Misionar; Comisia de pictură bisericească; Paraclisele și Metocul) pentru anul 1970, înaintat Adunării Naționale Bisericești de către Consiliul Național Bisericesc, însoțit de o expunere de motive dezvoltată pe fișe justificative, pentru fiecare articol și alineat la venituri și cheltuieli;*

— Planului financiar pentru anul 1970 al Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, înaintat de către Consiliul Național Bisericesc, însoțit de o Expunere de motive dezvoltată și de fișe justificative pentru fiecare articol și alineat la venituri și cheltuieli.

În urma discuțiilor care au avut loc, Adunarea Națională Bisericească a hotărât:

— În conformitate cu art. 20, lit. i din Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române, aprobă și votează Planul financiar al Administrației Patriarhale și Instituțiilor anexe pe anul 1970, care însumează, atât la venituri cât și la cheltuieli, suma de lei 29.396.000 lei (din care: veniturile și cheltuielile Administrației Patriarhale 14.716.000 lei, iar veniturile și cheltuielile activităților economice ale Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă 14.680.000).

— În conformitate cu art. 10, lit. b din Regulamentul pentru organizarea și funcționarea Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române, aprobă și votează Planul financiar al acestei Case pentru anul 1970, care însumează, atât la venituri cât și la cheltuieli, suma de lei 41.847.000 lei, însă cu un consum din fondul de rezervă al Casei de 11.683.300 lei. Pentru aceasta Adunarea Națională Bisericească roagă Sfântul Sinod, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian să analizeze posibilitățile și să ia măsurile corespunzătoare pentru îmbunătățirea situației financiare a Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.

*

Epuizându-se ordinea de zi a sesiunii, a luat cuvântul Dl. Vasile Zăvoianu, care a declarat că din cuprinsul rapoartelor prezentate spre dezbateră Adunării Naționale Bisericești și din discuțiile ce au avut loc asupra referatelor Comisiilor Adunării Naționale Bisericești se constată frumoasele realizări în toate sectoarele Administrației Patriarhale și al Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române.

Pentru aceasta a făcut propunerea ca Adunarea Națională Bisericească să exprime Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian și tuturor membrilor Sfântului Sinod mulțumiri respectuoase din partea membrilor Adunării Naționale și recunoștință din partea clerului și credincioșilor care ne-au trimis în acest înalt for bisericesc pentru purtarea de grijă, supravegherea și sprijinul acordat pentru buna desfășurare a activității tuturor sectoarelor. Să se aducă mulțumiri tuturor colaboratorilor și salariaților care au contribuit la înfăptuirea rezultatelor obținute.

De asemenea să se aducă mulțumiri Conducerii de Stat și Departamentului Cultelor pentru sprijinul acordat Administrației Patriarhale.

Adunarea Națională Bisericească își însușește propunerea și hotărăște:

— Aduce respectuoase mulțumiri Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru purtarea de grijă și pentru munca de fiecare zi pe care o depune în îndrumarea și supravegherea directă a felului cum se desfășoară această activitate rodnică în toate sectoarele Administrației Patriarhale și a Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române; precum și tuturor membrilor Sfântului Sinod pentru sprijinul acordat la obținerea acestor frumoase rezultate.

— Să se aducă mulțumiri tuturor colaboratorilor, salariaților și muncitorilor din toate sectoarele Administrației Patriarhale și Casei de Pensii și Ajutoare a salariaților Bisericii Ortodoxe Române pentru zelul și conștiinciozitatea cu care au muncit pentru înfăptuirea acestor rezultate frumoase.

— Aduce mulțumiri înaltei Conduceri de Stat și Departamentului Cultelor pentru bunăvoința arătată și pentru sprijinul acordat întotdeauna Administrației Patriarhale în toate acțiunile întreprinse pentru buna desfășurare a vieții Bisericii Ortodoxe Române în general.

În cadrul discuțiilor generale, a luat cuvântul I.P.S. Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, care, în numele membrilor Sfântului Sinod și al tuturor membrilor Adunării Naționale Bisericești, a exprimat Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian un cuvânt de aleasă prețuire și de dragoste pentru activitatea pe care, în mod atât de stăruitor, a desfășurat-o în timpul acestui an și l-a asigurat și pentru viitor de

tot sprijinul membrilor Sfântului Sinod și ai Adunării Naționale Bisericești, în stăruința pe care Părintele Patriarh o depune pentru ca Biserica Ortodoxă Română să-și poată împlini rolul ei în zilele noastre, în viața poporului nostru. De altfel, a precizat I.P.S. Mitropolit Iustin, «anul acesta parcă se cuvine să accentuăm mai mult ca altădată aceste strădani ale Prea Fericirii Sale, pentru faptul că a trebuit să facă față în cursul acestui an și unei îndelungate suferințe, pe care a înfrînt-o definitiv, reușind să-și reia activitatea cu și mai multă vigoare».

În continuare, I.P.S. Mitropolit Iustin a arătat că în rapoartele care au fost citite în ședință s-a constatat, desigur, un spor de activitate în viața noastră bisericească. De aceea «putem spune că simțem cuprinși de sentimente de bucurie, sentiment care este normal atunci cînd vedem că într-adevăr am izbutit să ne facem datoria. Și poate că datorită acestei activități noi nu observăm în viața Bisericii noastre fenomene de contestare așa cum sînt în multe Biserici — de la cele mai mici pînă la cele mai mari — și nici fenomene izolate de polarizare la periferia eticii bisericești.

Este un adevăr că noi ne putem desfășura activitatea datorită strădaniilor de timp și fără timp ale Prea Fericitului Părinte Patriarh, înconjurat cu dragoste de membrii Sfântului Sinod, ca și datorită activității preoților noștri și evlaviei credincioșilor noștri. Mai presus de toate însă datorăm starea actuală a Bisericii noastre condițiilor de viață ale poporului și în special ale credincioșilor noștri în epoca de astăzi a istoriei poporului nostru».

I.P.S. Mitropolit Iustin a arătat apoi că viața noastră religioasă se desfășoară în condiții de libertate deplină, libertate care însă nu este, cum zice Sfîntul Apostol Pavel: acoperămînt al unor fapte de neorînduială sau cum am putea spune noi, în condiții de anarhie. Dimpotrivă, libertatea în concepția noastră implică ascultare și respect față de acela care ți-a acordat libertatea. De aceea — a precizat I.P.S. Sa — «Biserica noastră desfășoară în mod liber activitatea și este încadrată în disciplină în viață, în ascultare față de poporul pe care îl slujește. De aceea în toate acțiunile care se iau de înalta Cîrmuire de stat, credincioșii noștri, devotați fii ai Patriei, sînt în primele rînduri, fiindcă avem aceeași istorie aceeași năzuință, aceeași dragoste deschisă pentru popor».

În încheiere, I.P.S. Mitropolit Iustin a precizat că acum, cînd se face bilanțul activității în statul nostru și se constată realizări în toate domeniile vieții noastre obștești, avem dreptul să fim bucuroși pentru că la aceasta au contribuit cu toată dragostea și slujitorii Bisericii Ortodoxe Române cu harnicii ei credincioși. Și a asigurat pe Domnul Secretar General al Departamentului Cultelor că fiii Bisericii noastre Ortodoxe merg neabătută pe calea slujirii binelui obștesc, a slujirii Patriei, a progresului și a păcii în lume, considerînd că toate idealurile mari ale noastre și ale omenirii vor fi împlinite.

*

Încheind lucrările sesiunii anuale a Adunării Naționale Bisericești, Prea Fericitul Patriarh Justinian a mulțumit în primul rînd membrilor Adunării care au examinat cu luare-amînte faptele și dovezile realizărilor sectoarelor de activitate ale Patriarhiei Române și situația în care se află Biserica Ortodoxă Română din punct de vedere financiar, economic și cultural; în al doilea rînd a mulțumit tuturor pentru dragostea cu care au răspuns la invitația de a participa la lucrările Adunării Naționale Bisericești, dovedind prin aceasta respectul și dragostea pentru întreaga Conducere a Bisericii noastre și grija pentru binele Bisericii întregi și pentru slujirea credincioșilor.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a arătat apoi că în cursul anului 1969 s-au întîmplat și unele lucruri neplăcute, dar s-au făcut eforturile necesare pentru a le aduce pe calea cea bună și pe calea adevărului. Îndeosebi pe linia lucrărilor sinodale, Sfîntul Sinod a fost pus în situația de a lua o hotărîre drastică față de unul dintre membrii săi, P.S. Episcop Valerian Zaharia al Oradiei, care neînțelegînd să lucreze așa cum cer rînduielele Bisericii noastre, prin hotărîre unanimă, a fost eliberat din funcția de episcop al Oradiei și pus în retragere din oficiu, pentru a-și aranja drepturile la pensie. «Iată cum înțelegem noi — a adăugat Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian — să păstrăm cu sfințenie rînduielele Bisericii, să nu în-

găduim niciodată astfel de fapte și nici acte de indisciplină și să nu cruțăm pe nimeni, chiar pe cel care este în fruntea turmei. Sîntem convinși că într-adevăr mersul înainte al Bisericii noastre nu poate fi asigurat decît dacă se păstrează rînduiala și în special disciplina. O societate în care nu este disciplină și predomină dezordinea nu e o societate bună. Tot așa o Biserică în care se manifestă astfel de lucruri trebuie să facă ordine și să înlăture pe cei ce o tulbură, pentru a-și apăra ființa».

În continuare, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a făcut în numele tuturor membrilor Sfîntului Sinod un părintesc apel către credincioși și către preoți de a arăta totală ascultare rînduieiilor Bisericii noastre și supunere față de legile țării, de a fi modele de disciplină, de cinste și de loialitate în satele lor, cu nădejdea că grija de bunul mers al Bisericii, de care răspunde conștiința noastră, va pătrunde conștiința fiecăruia — de la episcop pînă la preoți și credincioși.

La sfîrșit, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a mulțumit, în numele Sfîntului Sinod, membrilor Adunării Naționale Bisericești pentru cuvintele frățești adresate Conducerii Sinodale a Bisericii noastre și, binecuvîntînd pe toți, a urat sănătate și fericire membrilor Adunării Naționale Bisericești și familiilor lor.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a încheiat spunînd: «Iar acum, îndreptîndu-ne gîndurile către Dl. Profesor Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor, îi aducem mulțumirile noastre pentru rezolvarea problemelor noastre și pentru că a avut răbdarea să participe la lucrările noastre și totodată îl rugăm să transmită mai departe Conducerii de Stat asigurarea loialității noastre».

În conformitate cu prevederile art. 80 din *Regulamentul organelor centrale*, din Patriarhia Română, Prea Fericitul Părinte Președinte a propus Adunării să desemneze o Comisie, pentru verificarea și aprobarea Procesului Verbal al sesiunii Adunării Naționale Bisericești, din ziua de duminică, 14 decembrie 1969, urmînd ca această Comisie să fie convocată la vreme, sub președinția Prea Fericirii Sale.

— *Adunarea Națională Bisericească a aprobat comisia de verificare compusă din următorii membri: Dl. Acad. Prof. Dr. Vasile Rășcanu; Dl. Acad. Prof. Dr. Gheorghe Olănescu; Dl. Prof. Vasile Cojocaru; P.C. Pr. Vicar Alexandru Ionescu; și P.C. Pr. Consilier Teofan Stănescu.*

Ordinea de zi fiind epuizată, la rugămintea Prea Fericitului Părinte Președinte, Dl. Secretar General al Departamentului Cultelor, Prof. Dumitru Dogaru, a dat citire Decretului Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România nr. 2232, 1969, prin care s-a declarat închisă sesiunea ordinară a Adunării Naționale Bisericești a Bisericii Ortodoxe Române convocată pentru ziua de 14 decembrie 1969.

La orele 14,30, s-a ridicat ședința și, la invitarea Prea Fericitului Patriarh Președinte, toți cei prezenți au luat parte la agapa oficială, în trapeza mare din palatul patriarhal.

Președintele Adunării Naționale Bisericești

† JUSTINIAN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Secretar General,
Prof. NICOLAE POPESCU

PUBLICAȚIE
pentru ocuparea prin concurs
a catedrei de Drept bisericesc și administrație
de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu

Serviciul Studii și Învățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române publică concurs pentru ocuparea catedrei de Drept bisericesc și administrație de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu.

Cererile de înscriere la concurs se vor înalta în termen de 30 zile de la publicare, la serviciul Studii și Învățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din București str. Antim nr. 29, Sector 5, însoțite de următoarele acte :

— Copie legalizată de pe Diploma de examenul de stat sau de pe diplome echivalente în specialitatea respectivă; — Copie legalizată de pe Diploma de doctor sau doctor docent; — Memoriu de activitate, împreună cu o listă de lucrări; cîte 5 exemplare din lucrările de specialitate ale candidaților, publicate sau apărute în reviste; — Copie legalizată de pe certificatul de naștere; — Certificatul de sănătate; — Dovada situației militare; — Dovada activității de la instituția de unde provine candidatul; — Caracterizare din partea instituției de unde provine candidatul; — Fișe cu date personale.

Orice lămuriri suplimentare se pot obține de la Serviciul Studii și Învățămînt de pe lângă Sfîntul Sinod, București, str. Antim nr. 29, telefon 31.18.63 și de la Institutul teologic de grad universitar din Sibiu, str. 1 Mai nr. 20, telefon 1.14.21.

C U P R I N S U L

Revistei «BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ»

pe anul LXXXVII (1969)

MESAJE	Pagini
Mesaje adresate conducătorilor Republicii Socialiste România de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române	5; 245; 649
Prea Fericitul Patriarh Justinian, <i>Un sfert de veac de viață nouă a Patriei și a Bisericii noastre</i>	645— 648
Chipul nou al Patriei la împlinirea a 25 de ani de la Eliberare (1944—1969)	651— 665
A XXII-a aniversare a Republicii	1101—1104
Omagiu din partea Bisericii Ortodoxe Române la încetarea din viață a Academicianului Profesor Dr. Constantin I. Parhon	666— 669
Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Maiestatea sa Haile Selassie I, Împăratul Etiopiei	9; 271; 1113
Schimb de telegrame între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Maiestatea sa Regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii	10; 1114
Prea Fericitul Patriarh Justinian, <i>Omagiu Sanctității Sale Atenagora I, Arhiepiscop al Constantinopolului și Patriarh ecumenic, la împlinirea a 20 de ani de Patriarhat</i>	11— 14
Mesajul Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian către Fundația «Pro Oriente» cu ocazia aniversării a cinci ani de activitate	1111—1112
PASTORALE, SCRISORI IRENICE	
Pastorala trimisă de Prea Fericitul Patriarh Justinian clerului și credincioșilor cu prilejul sfintelor sărbători ale Învierii Domnului 1969	248— 251
Pastorala trimisă de Prea Fericitul Patriarh Justinian clerului și credincioșilor cu prilejul sărbătorilor Nașterii Domnului din 1969	1105—1108
Scrisoare irenică trimisă de Prea Fericitul Patriarh Justinian tuturor Întâistătorilor de Biserică creștine cu prilejul sfintelor sărbători ale Învierii Domnului, 1969	252— 253
Scrisoarea irenică trimisă de Prea Fericitul Patriarh Justinian către Patriarhii și Întâistătorii de Biserică creștine cu prilejul Crăciunului și Anului nou	1109—1110

VIAȚA BISERICESCĂ	Pagini
<i>Scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul sîntelor sărbători ale Învierii Domnului</i>	254— 269
<i>Scrisori irenice, telegrame și scrisori de felicitare primite de Prea Fericitul Patriarh Justinian cu prilejul Crăciunului și Anului nou</i>	15— 29
<i>Aniversarea zilei de naștere a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian</i>	116— 121
<i>A XXI-a aniversare a întronizării Prea Fericitului Părinte Justinian ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române</i>	477— 482
<i>Sărbătorirea zilei numelui Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române</i>	670— 675
<i>Schimb de telegrame :</i>	
<i>Între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic Atenagora</i>	270 ; 898
<i>Între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei și a toată Rusia</i>	122 ; 1115
<i>Între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Prea Fericitul Patriarh Gherman al Serbiei</i>	900
<i>Între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Prea Fericitul Patriarh Chiril al Bisericii Ortodoxe Bulgare</i>	487
<i>Între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sanctitatea Sa Papa Paul al VI-lea</i>	899
<i>Între Prea Fericitul Patriarh Justinian și Grația Sa Dr. Michael Ramsey, Arhiepiscop de Canterbury, Primat al Angliei și Mitropolit Călătoria Prea Fericitului Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române în Africa și Orientul Îndepărtat, de Antim Tîrgovișteanul, vicar-patriarhal</i>	488 ; 899
<i>Prea Fericitul Patriarh Justinian a participat la resfințirea bisericii din comuna Vlădeni, Județul Brașov</i>	30— 115
<i>Prea Fericitul Patriarh Justinian a participat la sfințirea bisericii din satul Plopeasa, Județul Buzău, de Pr. Olimp Căciulă</i>	871— 885
<i>Vizitarea Bisericii Ortodoxe Române de către delegația Comitetului regional din R. D. Germană al Conferinței Creștine pentru Pace</i>	886— 897
<i>Vizita I. P. S. Arhiepiscop Paavali al Finlandei în România, de Pr. Ilie I. Georgescu</i>	496— 498
<i>Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a primit o delegație a Alianței Mondiale Baptiste</i>	684— 689
<i>Vizita unui grup de excursioniști din Italia la Prea Fericitul Patriarh Justinian</i>	690— 691
<i>Participarea Bisericii Ortodoxe Române la sărbătorirea a patru veacuri de existență a Bisericii Unitariene din țara noastră</i>	692— 694
<i>Adunarea mondială pentru pace de la Berlin</i>	129— 131
<i>Participarea Bisericii Ortodoxe Române la Conferința tuturor religiilor din Uniunea Sovietică pentru cooperare și pace între națiuni, de Episcop Antim Tîrgovișteanul, vicar-patriarhal</i>	499— 502
<i>Participarea Bisericii Ortodoxe Române la funeraliile Episcopului Friedrich Müller</i>	676— 683
<i>Încetarea din viață a mitropolitului Ștefan al Varșoviei și a toată Polonia</i>	132—138
	272— 275

	Pagini
<i>Un eveniment bisericesc : Biblia din 1968, de Pr. Prof. Gr. Marcu</i>	483— 486
<i>Recunoaşterea şi instalarea celor doi noi Episcopi-vicari : P. S. Irineu Sucevednul şi P. S. Visarion Răşinăreanul</i>	489— 492
<i>La 21 de ani de la reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania</i>	869— 870
<i>Sărbătorirea hramului la Institutul şi la Seminarul teologic din Bucureşti</i>	124— 128
<i>Incheierea anului şcolar 1968—1969 la şcolile teologice din cuprinsul Patriarhiei Române</i>	695— 711
<i>Deschiderea noului an şcolar 1969—1970 la şcolile teologice ale Patriarhiei Române</i>	902— 916
<i>Casă de pensii şi ajutoare a salariaţilor Bisericii Ortodoxe Române — zece ani de la înfiinţare, de Vasile Coiculescu</i>	493— 495
<i>Activitatea Bisericii Ortodoxe Române în cadrul întâlnirilor intercreştine :</i>	
— Vizitarea Bisericii Anglicane de către Preoţii Profesori D. Stăniloae şi Ene Braniste, de <i>Pr. Prof. Ene Braniste</i> (p. 139); — Vizita unor profesori romano-catolici de teologie de la Viena la Institutele teologice din Bucureşti şi Sibiu (p. 144); — Şedinţa de constituire a grupei a II-a de lucru a Conferinţei Bisericilor Europene, de <i>Diac. Prof. N. Nicolaescu</i> (p. 145); — Conferinţa ecumenistă ținută la Institutul teologic din Bucureşti (p. 276); — Participarea delegaţiei Bisericii Ortodoxe Române la sesiunea de lucru a Prezidiului şi a Comitetului Consultativ al Conferinţei Bisericilor Europene la El Escorial lângă Madrid, de <i>Pr. Prof. Ioan G. Coman</i> (p. 503); — Conferinţa teologică interconfesională de la Cluj — 9 mai 1969 (p. 506); — Participarea I. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului la Simpozionul organizat de Fundaţia «Pro Oriente» la Viena (p. 512); — Conferinţe ținute de profesori de la Institutele teologice ale Bisericii Ortodoxe Române în Austria (p. 515); — Şedinţa Comitetului grupei a II-a de lucru a Conferinţei Bisericilor Europene, de <i>Diac. Prof. N. I. Nicolaescu</i> (p. 515); — Problema uniatismului în discuţia grupului de teologi ortodocşi întruniţi de Secretariatul Comisiei pentru «Credinţă şi Constituţie», de <i>Pr. Prof. D. Stăniloae</i> (p. 712); — Sesiunea anuală a Comitetului de lucru al Comisiei pentru «Credinţă şi Constituţie», de <i>Prof. N. Chiţescu</i> (p. 713); — Sesiunea anuală a Comitetului Central al Consiliului Ecumenic al Bisericilor, de <i>Prof. N. Chiţescu</i> (p. 719); — Vizita unui grup de tineri din R. F. a Germaniei la Institutul teologic de grad universitar din Bucureşti, de <i>Ioan Săbădus</i> (p. 720); — Sesiunile de lucru ale organismelor Conferinţei Creştine pentru Pace din R. D. Germană, de <i>Ilie I. Georgescu</i> (p. 917); — Sesiunea Prezidiului Conferinţei Bisericilor Europene, de <i>Mihail Ciucur</i> (p. 919); — Vizita în România a Prea Fericitului Snork Kalustian, Patriarhul armenilor din Turcia, de <i>Rus Remus</i> (p. 921); — Vizita în România a Prof. Gheorghe Tzetis şi Gaio Grassi, membri în Departamentul de întraajutorare al Consiliului Ecumenic al Bisericilor (p. 923); — Vizita în România a I. P. S. Mitropolit Iacov de Mitilene, preşedintele Comisiei sinodale greceşti pentru relaţii bisericeşti externe, de <i>Coştin Vasile</i> (p. 924); — Conferinţele Rev. A. M. Allchin la Institutele teologice din Bucureşti şi Sibiu, de <i>Pr. Prof. D. Stăniloae</i> (p. 925); — A XIII-a Adunare generală a Federaţiei Bisericilor Protestante din Franţa, de <i>Prof. N. Chiţescu</i> (p. 1116); — Conferinţele ținute de Pr. Prof. D. Stăniloae în R. F. a Germaniei (p. 1120); — Consultaţia Conferinţei Bisericilor Europene asupra slujirii Bisericilor pentru pace, reconciliere şi securitate în Europa, de <i>Diac. Prof. N. I. Nicolaescu</i> (p. 1122); — Lucrările Comisiei pentru tineret a Conferinţei Creştine	

	Pagini
pentru Pace, de Pr. Ilie I. Georgescu (p. 1123); — Conferința teologică interconfesională de la Sibiu, de Diac. Prof. Emilidn Vasilescu (p. 1124).	
<i>Cronică</i>	150; 518; 721; 938; 113
<i>Din viața comunităților ortodoxe române de peste hotare :</i>	
— Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America :	931; 113
— Bisericile ortodoxe române la Locurile Sfinte :	113
— Parohia ortodoxă română de la Sofia :	151; 181; 113
— Parohia ortodoxă română de la Viena :	934; 1134
— Parohia ortodoxă română de la Londra :	936; 1134
— Parohia ortodoxă română de la Baden-Baden :	1134
— Așezările monastice de la Sfântul Munte Atos	1135
<i>Din viața Bisericilor Ortodoxe de peste hotare :</i>	
— Patriarhia Ecumenică :	152; 282; 520; 943; 1136
— Patriarhia Alexandriei :	154; 284; 521; 944;
— Patriarhia Antiohiei :	729; 1137
— Patriarhia Ierusalimului :	155; 285; 945; 1138
— Patriarhia Moscovei :	156; 286; 522; 731; 946; 1138
— Biserica Ortodoxă Sîrbă :	527; 735; 952
— Biserica Ortodoxă Bulgară :	158; 294; 528; 736; 954; 1146
— Biserica Ortodoxă a Greciei :	162; 295; 528; 737; 955; 1148
— Biserica Ortodoxă din Cehoslovacia :	529
— Biserica Ortodoxă din Finlanda :	738; 567

ANIVERSĂRI

Ciurea, Pr. Prof. Al. I., <i>La aniversarea Unirii Principatelor</i>	165— 169
Savin, Prof. Ioan G., <i>Creștinismul în trecutul nostru istoric</i>	170— 183
Vățămanu, Nicolae, <i>1600 de ani de la înființarea «Vasiliei», cel dintâi așezământ de asistență socială și sanitară</i>	297— 311
Balca, Diac. Prof. N., <i>Iohannes Guttenberg și Biblia cu 42 de rînduri</i>	330— 334
Cunescu, Pr. Gh., <i>Gala Galaction traducător biblic. La a 90-a aniversare a nașterii scriitorului</i>	312— 329
<i>Sărbătorirea împlinirii a 1100 de ani de la moartea Sfântului Chiril</i>	530— 533
† Nicolae al Macariopolei, <i>Sfinții Frați Metode și Chiril luminătorii slavilor</i>	533— 538
Olteanu, Prof. univ. Dr. doc. Pandele, <i>Sfântul Chiril — Constantin «Filozoful» ca omilet și scriitor</i>	538— 547
† Nicolae, Mitropolitul Banatului, <i>Prima mărturie documentară despre Episcopia Tomisului</i>	959— 965
Șerbănescu, Pr. Nicolae, <i>1600 de ani de la prima mărturie documentară despre existența Episcopiei Tomisului</i>	966—1026
<i>Comemorarea marelui psalt și rapsod popular Anton Pann: Festivitățile de la biserica Lucaci</i>	1151—1153

	Pagini
1130	
	1154—1160
	INDRUMĂRI PASTORALE
131	
132	
133	
134	
134	
134	
35	
36	
14;	
37	
38	
38	
52	
16	
18	
19	
7	
	DIN TRECUTUL BISERICII NOASTRE
	1222—1235
	1198—1211
	573— 583
	791— 816
	399— 403
	1212—1221
	563— 572
	426— 433
	584— 587
	817— 835
	404— 408

	Pagini
Mărculescu, Octavian, <i>Pisania paraclisului de la Mî- năstirea Negru-Vodă din Cîmpulung-Muscel</i>	588— 589
Popescu, Prof. Dr. Bartolomeu, <i>Lucrarea pastorală a preotului în legătură cu ideea de iconom și economie</i>	774— 790
Popescu, Diac. doctorand Ioan Gh., <i>Învățămintul muzi- cal în Biserica Ortodoxă Română</i>	1027—1061
Popescu-Vîlcea, Gh., <i>Școala miniaturistică de la Dra- gomirna: Descrierea și analiza miniaturilor și a temelor iconografice din diferite manuscrise provenind de la Mînăstirea Dragomirna</i>	197— 209
Rezuș, Pr. Prof. Petru, <i>Biserica din Rădăuți. Date noi cu privire la originea și stilul ei</i>	391— 398
Simache, Prof. N. I., <i>Monumentele feudale din Tîrgșo- rul vechi</i>	409— 415
Solomon, V., vezi Gheorghiu, M.	
Stăniloae, Pr. Prof. D., <i>Uniatismul din Transilvania o- pera unei întreite silnicii</i>	354— 390
Udișteanu, Arhim. Dionisie, <i>Calistru Vartic episcop și locțiitor de mitropolit în timpul refugiului al doilea al mitropolitului Dosoftei al Moldovei</i>	416— 425

DOCUMENTARE

Botez, Al. A., <i>Cu Marcu Beza prin mînăstirile, muzeele și bibliotecile din Orientul Apropiat</i>	442— 446
Bucur, Sebastian Barbu, <i>Monumente muzicale: Filotei sin Agăi Jipei — Prima Psaltichie românească cunos- cută pînă acum</i>	1066—1075
Caratașu, Mihail, vezi Dima-Drăgan, Corneliu.	
Dima-Drăgan, Corneliu și Caratașu, Mihail, <i>Un catalog necunoscut al Bibliotecii Mînăstirii Hurezi</i>	590— 625
Isar, N., <i>Testamentul lui Scarlat (Sofronie) Vârnav</i>	1062—1065
Jivi, Doctorand Aurel, <i>Literatura teologică bizantină în preocupările lui Nicolae Iorga</i>	1247—1256
Mărculescu, Octavian, <i>Instituția «Marelui-preot» la geto-daci</i>	210— 222
Panțiru, Diac. Gr., <i>Necesitatea și actualitatea cercetării științifice a vechii muzici bizantine</i>	434— 441
Panțiru, Diac. Gr., <i>Manuscrise muzicale inedite de la Mînăstirea Putna</i>	1257—1265
Plămădeală, Ierom. Antonie, «Chiese aggiornate»	1235—1246
Vătămănu, Nicolae, <i>Hipocrate printre filozofi și sibile în pictura noastră bisericească</i>	836— 844

PANEGIRICE

† Mitropolitul Dr. Vasile Lăzărescu (1894—1969)	223— 224
Vasile Coiculescu — 31 octombrie 1901—23 septembrie 1969	1076—1080

RE CENZII

	Pagini
Bafi, Mariano, <i>Dacia pre-romana e Romania protochristiana</i> , Roma 1968 — (T. Părvulescu)	1278—1280
Barnea, Ion, <i>Dinogeția</i> , București, 1969. — (I. F. Stănculescu)	1271—1273
Barnea, Ion vezi Vulpe, Radu.	
Biblia sau Sfânta Scriptură. Tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Patriarh Justinian, București, 1968. — (Pr. Gheorghe Secaș)	845— 846
Bogdan, Damian P., <i>La mise en valeur des fonds des manuscrits et des documents slaves de la Bibliothèque de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie</i> , București, 1968. — (C. Bărbulescu)	234— 237
Bogdan, Damian, <i>Quelques témoignages des liens roumaines-grecs sous le règne d'Etienne le Grand, prince de Moldavie</i> , București, 1967. — (C. Bărbulescu)	853— 855
Buzatu, Gh., <i>Minăstirea Probota</i> , București, 1968. — (I. F. Stănculescu)	1092—1093
Călători străini despre Țările Române, București, 1968. — (Diac. P. I. David)	1083—1087
Constantinescu, N. și Moiescu, Cristian, <i>Curtea domnească din Tirgoviște</i> , București 1969. — (I. F. Stănculescu)	1275—1278
Crețeanu, Radu și Crețeanu, Sarmiza, <i>Culele din România</i> , București, 1969. — (I. F. Stănculescu)	637— 639
Crețeanu, Sarmiza, vezi Crețeanu, Radu	
Curinschi, Dr. arh. Gh., <i>Restaurarea monumentelor</i> , București, 1968. — (Radu Crețeanu)	230— 234
Drăguț, Vasile, <i>Vechi monumente hunedorene</i> , București, 1968. — (I. F. Stănculescu)	634— 637
Duțu, Alexandru, <i>Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700—1821)</i> , Studii și texte, București, 1968. — (C. Bărbulescu)	626— 629
Ilieș, Aurora, <i>Biserica Minăstirii Colțea</i> , București, 1969. — (V. Mi-hordea)	855— 858
Ionescu, Ștefan și Panait, Panait I., <i>Constantin Brâncoveanu. Viața — Domnia — Epoca</i> , București, 1969. — (Pr. Prof. Al. I. Ciurea)	1287—1293
<i>Istoria artelor plastice în România</i> , București, 1968. — (O. Popescu)	639— 640
Mircea, Ion Radu, <i>Contribution à la vie et à l'oeuvre de Gavriil Uric</i> , București, 1968. — (C. Bărbulescu)	629— 632
Moiescu, Cristian, vezi Constantinescu, N.,	
Musicescu, Maria-Ana, <i>Broderia medievală românească</i> , București, 1969. — (Radu Crețeanu)	1088—1090
Musicescu, Maria-Ana, <i>Introduction à une étude sur le portrait de fondateur dans le sud-est européen. Essai de typologie</i> , București, 1969. — (C. Bărbulescu)	1285—1287
Năstase, Dumitru, vezi Popa, Cornelia	
Olteanu, Pandelescu, «Fiore di virtu» dans les versions slaves traduites du roumain, București, 1968. — (C. Bărbulescu)	451— 454
Panait, Panait I., vezi Ionescu, Ștefan.	
Pilat, Cornelia, <i>Biserica Crețulescu</i> , București, 1969. — (I. F. Stănculescu)	1093—1095
Popa, Corina, <i>Minăstirea Plumbuita</i> , București, 1969. — (I. F. Stănculescu)	858— 859
Popa, Cornelia și Năstase, Dumitru, <i>Biserica Fundeniei Doamnei</i> , București, 1969. — (I. F. Stănculescu)	1095—1096
Popescu, Ion Apostol, <i>Arta icoanelor pe sticlă de la Nicula</i> , București, 1969. — (M. Păcurariu)	1273—1275
Porumb, Marius, <i>Bisericile din Feleac și Vad</i> , București, 1968. — (I. F. Stănculescu)	859— 861

	Pagini
Prodan, Acad. D., <i>Supplex Libellus Valachorum</i> , București, 1967. — (Pr. Prof. Al. I. Ciurea)	1265—1271
Răduțiu, A. și Teodor, P., <i>Ideea de unitate politică la români</i> , București, 1968. — (Pr. D. Soare)	225— 230
Roman, I. I., <i>Un document românesc scris la Brașov în secolul al XVI-lea</i> , București, 1968. — (C. Bărbulescu)	632— 634
Ruffini, Mario, <i>Opera religioasă și socială a lui Petru Movilă, mitropolitul Kievului (1633—1646)</i> . — (Pr. Prof. — Al. Moisiu)	1280— 1285
Sacerdoțeanu, Aurelian, <i>Sigiliul domnesc și stema țării. Conceptul de unitate a poporului român pe care îl reflectă și rolul avut în formarea ideii de unire</i> , București, 1968. — (O. Popescu)	862— 863
Simonescù, Dan, <i>Impression de livres arabes et Karamanlis en Valachie et en Moldavie au XVIII-e siècle</i> , București, 1967. — (I. F. Stănculescu)	237— 239
Stănescu, Eugen, <i>Numele poporului român și primele tendințe umaniste interne în problema originii și continuității</i> , București, 1969. — (C. Bărbulescu)	852— 853
Ștefan, Petre, <i>Tipograful Coresi logofăt pămîntean</i> , București, 1968. — (Pr. I. Ionescu)	846— 851
Theodorescu, Răzvan, <i>Biserica Stavropoleos</i> , București, 1967. — (I. F. Stănculescu)	1090— 1092
Teodor, P., vezi Răduțiu, A.,	
Tudor, D., <i>Orașe, Țirguri și sate din Dacia romană</i> , București, 1968. — (Diac. Prof. Emilian Vasilescu)	1081— 1083
Virtosu, Emil, <i>Paleografia românc-chirilică</i> , București, 1968. — (Pr. Dumitru Soare)	447— 451
Vulpe, Radu și Barnea, Ion, <i>Românii la Dunărea de jos</i> , București, 1968. — (Pr. Prof. Ioan Rămureanu)	454— 460

PARTEA OFICIALĂ

<i>Lucrările Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române în sesiunea ordinară a anului 1969.</i>	
— Spicuri din sumarul ședințelor de la 18 și 19 martie 1969	461— 471
— Spicuri din sumarul ședințelor de la 12 și 13 decembrie 1969	1294—1309
<i>Lucrările Adunării Naționale Bisericești. Spicuri din sumarul ședinței de la 14 decembrie 1969</i>	1310—1319
<i>Publicare pentru ocuparea prin concurs a unui lectorat de limbile rusă și franceză și a unui lectorat de limbile germană și engleză la Institutul teologic de grad univêrsitar din București</i>	239
<i>Publicare pentru ocuparea prin concurs a catedrei de liturgică, pastorală și artă creștină de la Institutul teologic din Sibiu; a catedrei a VI-a de la Seminarul teologic din Mînăstirea Neamț; și a catedrelor a II-a și a IV-a de la Seminarul teologic din Cluj</i>	472
<i>Publicare pentru ocuparea catedrei de Istoria Bisericii Române cu noțiuni despre literatura Bisericii Ortodoxe Române și despre limba și literatura slavonă de la Institutul teologic din Sibiu</i>	864
<i>Publicație pentru ocuparea catedrei de Drept bisericesc și administrație de la Institutul teologic din Sibiu</i>	1320